6
8
1
9
9 M
5

Q.12.

ARISTOTELIS STAGYRITAE De Arte Rhetorica Libri Tres,

CVM M. ANTONII MAIORAGII COMMENTARIIS.

Additis nuper

Græco textu ad ipsius MAIORAGII *versionem, &* PETRI VICTORII *sententiam emendato: Noua Capitum diuisione: Suis in singula Capita argumentis: Singulorum librorum per tabulas œconomia: nec non Repletis lacunis, præsertim in secundo, vbi multorum contextuum Commentaria deerant*

PER

FABIVM PAVLINVM VTINENSEM,
PHILOSOPHVM, ET GRAECARVM LITERARVM
PVB. VENETIIS DOCTOREM.

Cum duplici Indice, altero Capitum, altero rerum, & verborum locupletissimo.

AD ILLVSTRISS. ET REVERENDISS.
S. R. E. CARDINALEM AMPLISSIMVM
AVGVSTINVM VALERIVM,
EPISCOPVM VERONENSEM.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Ex Bibliot. I. M. in Portici Caputiellis

VENETIIS, Apud Franciscum de Franciscis Senensem, M D XCI.

M. ANTONII MAIORAGII OPERVM Elenchus.

Horum alia edita, alia edenda, alia inchoata sunt.

EDITA.

ORATIO in Aleatores, pro decreto Alphonsi Dauali, & Senatus Mediolanensis.

Oratio, habita in nuptijs sapientissimi senis, Iacobi Philippi Sacci, Senatus Mediolanensis præsidis.

Oratio de mutatione Nominis.

Panegyricus, Ioan. Angelo Arcimboldio Mediolani Archiepiscopo dictus.

Laudatio Magdalenæ Comitis, matris suæ mortuæ.

Encominm Luti.

Decisiones xxv. quibus M. Tullium Ciceronẽ ab omnibus Cælij Calcagnini criminationibus liberat.

Antiparadoxon libri sex, in quibus M. Tullij Ciceronis omnia Paradoxa refelluntur.

Apologia in Marium Nizolium Brixellensem.

Reprehensionum contra eundem libri duo.

Recensatio omnium eorum, quæ idem in Decisionibus ipsius Maioragij tamquam male posita notauit.

De Senatu Romano libellus.

Epistolicarum Quæstionum libri duo.

Commentarius in Oratorem M. Tullij Ciceronis ad M. Brutum.

Commentarius in dialogum de Partitione oratoria M. Tullij Ciceronis.

Paraphrasis in quatuor Aristotelis libros de Cælo.

Paraphrasis duos eiusdem libros de Generatione, & [illegible]

Explanationes in tres eosdem libros de Arte Rhetorica, quos ipse Latinos fecit.

Volumen orationum xxiv.

Et item prælectionum xiv.

Cum Catalogo de eloquentia.

Commentarius in M. Tullij Ciceronis de Orat. lib. Q. Fratrem horum primum.

EDENDA.

Epistolarum liber.

Carminum liber.

Commentarius in Vergilij Georgicon libros duos priores.

INCHOATA

quamplurima; sed de quibus nos comperti aliquid habuimus, hæc sunt;

Oratio ad Alphonsum Daualum, de Bibliotheca publica, Mediolani instituenda, & omni librorum genere instruenda.

De Nominibus propriis veterum Romanorum libri quattuor.

De Risu oratorio & Vrbano libri duo.

De Ludo litterario instituendo liber.

De officio Parentum, & Filiorum liber.

De modo Proficiendi in studijs bonarum artium liber.

Symposiacon ad Plutarchi imitationem libri decem.

Commentarius in Virgilij Aeneidos librum quartum.

Commentarius in Ciceronis libros tres de Officijs.

Explicationes in eiusdem Paradoxa.

Conuersa ex Græcis multa, quæ à quibusdam imperitis dispersa ac dissipata fuerunt; nominatim autem hæc.

Isocratis Archidamus,

Platonis Gorgias,

Æschinis, Demosthenisque orationes inter se contrariæ,

Aeliani de Varia Historia libri,

Hermogenis ars Rhetorica,

Heronis Ysagoge rerum Geometricarum,

Nicomachi Geraseni Arithmeticæ institutionis libri.

ILL. ET REVER. MO MO
S. R. E. CARDINALI
AVGVSTINO VALERIO
VERONENSI EPISCOPO.

VEMADMODVM in muneribus, Amplissime Cardinalis, semper est habendà ratio & personarum, & rerum, vt mutua quadam, quam Græci vocant χίασιν, coniunctione, & quasi proportione inter se respondeant, ne is qui accipit, vel dantis ergò, vel rei, iniuriæ potius loco, quàm muneris accipiat; ira quoque, & multo etiam accuratius spectandum in libris, qui sub alieno nomine diuulganrur, ne scilicet id, quod dicatur, & is qui dat, ab eius qui accipit, omnino studijs, ac delectatione abhorreat, & ea de causa minimè consentaneum munus fiat, quod nostra potissimum ætate frequenter vsueuenire quotidie animaduertimus. Quare cum hi tres Aristotelis libri de Arte Rhetorica, cum M. Antonij Maioragij interpretis eruditissimi Commentario, multis rebus per me aucti ederentur, sub nullius posse nomine, ac clientela aptius prodire, quàm sub tuo, Illustrissime Cardinalis, iudicaui, & tua, & auctoris, & mea causa. Tu enim (vt nunc omittam dignitates amplissimas; de quarum laude, quia eas plerumque fortuna defert, aliquam illa partem sibi vendicat, aliquidq; decerpit) longe maiori luce insignis, virtute scilicet singulari, in qua vna verum est decus, per vniuersum terrarum orbem, vbi Christiana Religio viget, tamquam sacrum diuini hominis exemplar coleris, & celebraris, quippe qui verè, doctrina scilicet, & moribus Philosophus, &, quod caput est, Philosophus Christianus, cui vni Christianæ R. P. clauum vniuersi penè orbis constans opinio sæpe demandauit, licet hactenus ignotis de causis, & diuino nutu non sit quidem ereptus, sed in aliud fortasse tempus reiectus, vt maiori Theatro virtus tua spectetur; Tu hunc Philosophum Aristotelem inquam, habes præcipuè in amoribus; Tu hunc iuuenili ætate per-

multos annos in Sereniſſima hac Ciuitate, & Patria tua Venetijs (qui honos ſolis Patritijs demandatur) cum ſumma laude interpretatus es. Tuque hos potiſſimum libros ex omnibus delegiſti, quos imitarere, dum oratorias Gentilium artes ad Chriſtianam frugem traducens, & Chriſtianum Oratorem informans ita ad hoc exemplar illum effinxiſti, ita hunc imitando, & quaſi exprimendo es aſſecutus, vt cum ſumma Lectorum admiratione, non quod dicitur, Veritas imitationem, ſed vicerit imitatio Veritatem. quod ego ſæpe Auditoribus meis dum ſuperiore anno tertij horum librorum primam de elocutione partem explicarem, oſtendi, & hoc anno, quo reliquam de collocatione partem perſequar demonſtrabo, atque etiam cæteris breui fortaſſe planum faciam editis in hunc librum meis quibuſdam notis, ac ſcholijs, quę ſoleo interpretans, vt ſeſe res dant, & fert occaſio, exarare, quæ cum his etiam libris mittere ad te conſtituetam, ſed aduerſa ſuperiore anno vſus valetudine reliquam explicationis partem in hunc reijcere, ſcribendique; conſilium differre coactus ſum. Dubitandi igitur à te nullus relinquebatur locus, quin eſſes hunc auctorem cum fidiſſimo etiam illius Interprete libenter accepturus; Ipſe porrò liber quaſi per ſe loqui videbatur, ac geſtire in conſpectum tuum ſibi notiſſimum prodire, cum auctoris ſui Ariſtotelis te eſſe amiciſſimum ſciret, quem numquam fere è manibus dimiſeris, cuius fueris in adoleſcentia ſtudioſiſſimus diſcipulus, in iuuentute fidiſſimus interpres, firmata, & conſtanti ætate elegantiſſimus imitator, nunc ingraueſcenti iſta in ampliſſima ſis dignitate cupidiſſimus Patronus. Ego porrò non temerè, neque ab re ad hoc tibi munus deferendum accedo, ſed multis tibi nominibus aſtrictus, multisque adductus coniunctionis cauſis, quæ mihi tecum, quantum ſupremis ſubnecti poſſunt infima, intercedunt. Primum enim me impulit mea ſumma in te pietas, ac obſeruantia, qua te ſemper licet ignotum colui non amplitudinis, ſed virtutis potius, ac doctrinæ fama commotus, quæ te à me non alienum ſuapte natura debet efficere, humanum enim eſt amantem non aſpernari, deinde quòd eiſdem ego, quibus tu ſtudijs delectatus, philoſophia ſcilicet, humanioribusq; litteris, licet maximo diſcrimine; Tu enim in vtroque genere excellens, ſed præcipuè in ea, quæ totum eſt, philoſophia, ad ſacrę mox doctrinę fontes his humanis ſatur euolaſti, ego tenuis, & titulo quaſi tenus Philoſophus in his noſtris humanioribus litteris quaſi ad ſcopulos adheſi, ad illa tamen quoque Theologię ſtudia ſi tulerit occaſio libentiſſimè animum applicaturus, nec hactenus ab illa abhorrentem, nec præſidijs ad illam neceſſarijs, linguarum ſcilicet cognitione deſtitutum, tum quòd in eadem Exhedra, nobiliſſimoq; Muſæo nunc ego Græcas Venetijs litteras; quo tu olim philoſophiam, interpretor, crebra Illuſtriſſimi tui nominis vſurpata memoria, ac mentione, accedit quòd AVGVSTINVM GRADONICVM Nepotem ex ſorore tuum, ſumma ſpe eximiæ virtutis iuuenem his humanioribus litteris, & oratoria facultate erudij, qui te vt nomine, ita virtutibus quoque omni ratione imitari hac vna ſibi propoſita, qua nulla præſtantior diſciplina, conatur, addo quòd ſuperiore anno dum eſſes Venetijs clientelæ mihi tuæ fores, quę tua eſt in ſumma dignitate facilitas, atque comitas, aperuiſti, dum à præclariſſimo, eodemq; doctiſſimo Senatore GEORGIO GRADONICO eiuſdem Auguſtini parente, &

ſororis

sororis tuæ marito sum ad te (quod summi loco beneficij accepi) salutandi causa deductus, & meis mox etiam litteris humanissime Verona respondisti. quæ omnia simul coniuncta, non tenui me tibi obseruantię vinculo astringunt. Hæcq; est nobis ea, quę in dicandis libris requiritur χίσις, mutuaq; connexio, & quasi catena, quę aptum munus videtur efficere, quòd Philosophus, licet tenuis, Philosophorum Principem ad te summum Philosophum mittit, Rhetoricæ interpres Rhetoris omnium Principis Rhetoricos libros ad te diuinum Rhetorem, & Ecclesiasticę Rhetoricæ nouum Opificem, ac Conditorem, & cliens non alienus à litteris, tibi litterarum, litteratorumq; Patrono librum, qui maximè tibi in amoribus nuper tamquam castam virginem expolitum, & cultum, quod ad se spectat, elargitur. In quo quidem libro excolendo, & diuidendo, quando non consulto, sed casu Virginem nominaui, quod esse nomen & eloquentię, & septenatij numeri in nostris probauimus Hebdomadis, illud etiam (quod te omnium scientiarum, & interioris numerorum quoque doctrinę petitissimum minimè latuisset) quasi pręteriens adiungam me vsum septenatio, & in artis naturam, ac Philosophi mentem respicientem in septies septem capita, id est IXL, partitum fuisse singulos libros, cum etiam in singulis aut nominasse hunc numerum, aut adhibuisse Philosophum, animaduerterim, sed ex eius veteri instituto dissimulanter. In primo enim libro septem facit probationis quasi instrumenta, atque partes quinque artis expertia, leges, testes, pacta, quęstiones, iusiurandum, duo artificiosa, exemplum, & enthymema, nam mores, & affectus ad deprauatum pertinere Iudicem ostendit, in singulis etiam generibus septem considerat, partes, tempus, auditorem, materiam, finem, instrumentum proprium, & ipsorum inter se affinitatem, quę tamen non omnibus patent, nisi qui attentius, lentiusq; considerarint, & septem etiam agendi omnia causas ponit, & alia multa hoc numero pręcepta comprehendit. In secundo septem facit classes affectuum, iram, amorem, metum, pudorem, gratiam, misericordiam, & inuidiam, cum suis pugnantibus, atque contrarijs, in quo etiam mirum, quòd septingenti contextus sunt ex diuisione Maioragij, qui casus rei naturam imprimis notat, cum in reliquis etiam parum absint ab eo numero, & in primo potissimum, vbi ad septies centum peruenitur, licet non completum. In tertio oratoriam dictionem septem facit virtutibus ornatam, vnde suarum septem formarum dicendi artificium Hermogenem accepisse aliàs admonui, duas in simplicibus verbis, σαφήνειαν, & κόσμον, id est claritatem, & aptum ornatum, quinque in coniunctis, τὸ ἑλληνίζειν, ὄγκον, πρέπον, ῥυθμὸν, ἀρετὴν, id est emendatam elocutionem, grauitatem, decorum, numerum, & vrbanitatem, de fusa elocutione septem pręcipit, & septem rursus enumerat affectus, multaq; tradit hoc numero comprehensa pręcepta. quod non solum in Rhetorica, & Poetica, de quibus nos plurima primo libro nostrarum Hebdomadum, sed in cæteris multo magis scientijs à doctissimis fieri viris, vt Theologis, Iurisc. ac Medicis nostra etiam ætate consueuit, & ne nugari in re tam seria videamur, aliqua proferamus quasi prętereuntes exempla, ab ipsa, quę princeps est, principio sumpto Theologia, in qua Mosaicus primum de generatione liber in L capita est diuisus, & non defuere, qui vniuersam sacrorum librorum

seriem hoc numero distinguerent, eodemque multiplicato complecterentur, hinc vniuersam Theologiam Compendij illius auctor, siue is D. Bonauentura, siue Albertus fuerit, Doctor certè egregius, singularisque comprehendit. In Iurisprudentia vniuersam Imperator Iustinianus in septem partes diuisit, ac multiplicatum septenarium, & rationem reddens ad Senatum, non perperam se dicit, neque sine ratione id fecisse, sed in numerorum naturam, & artem respexisse, & consentaneam illis partium diuisionem confecisse, quod in Græca præfatione in Pandectas dixit, ἀριθμῶν φύσεως, καὶ ἁρμονίας κεχαράκται, hinc plerosque Iurisconsultos videmus numerum hunc suis in scriptis, atque vigilijs amplexatos, & septem vel voluminum, vel librorum numero voluisse contineri, vt Alexandrum illum Tartagnum Imolensem, vt Tiraquellum, vt nuper Hippolytum Riminaldum, qui septem edidit volumina Consiliorum, vt alios quoque innumerabiles. In philosophia Plato vniuersam suorum librorum seriem per Hebdomadas diuisit, vt multi testantur, & Aristoteles quoque ipse numerum hunc, sed tectius adhibuit, de cuius in hoc genere instituto aliàs fortasse pluribus disputabitur. In arte medica Paulus Ægineta septem scripsit libros, septuaginta Oribasius, ex quibus etiam septemdecim tantum nescio qua numeri fortuna superfuerunt, Hippocrates septem scripsit libros Aphorism. totidem de morb. popul. & nostra ætate doctissimus Medicus Fernelius vniuersam Medicinam septenario librorum numero, septem scilicet φυσιολογίαν, & totidem παθολογίαν, explicauit; idq; alij complures præstitere, quos prætereo, ne non epistolam videar, sed historiam contexere. vt iam qui numerorum scientiam spernant, & à doctissimis viris adhibitam negent, videantur quasi Solem de media eruditione tollere, & litterarium Orbem suo quasi lumine priuare. Tu verò, Illustrissime Cardinalis, (vt redeat vnde diuertit oratio nostra, nec te ad maiora intentum multis morer) leuidense munusculum non aspernare, & me in ære esse tuo, vel vna libella gratiæ, aut teruncio saltem accepto, concede. Vale. Venetijs Kal. Ianuarij, CIↃ IↃ XCI.

Illustrissimo tuo nomini

Addictissimus

Fabius Paulinus.

CLARISSIMIS ET ILLVSTRIBVS VIRIS ARCIMBOLDIIS FRATRIBVS,

ANTONELLO Protonotario Apostolico, & Senatori Regio, & IOANNI Candię & Vallegij Domino,

PRIMVS COMES S. P. D.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

TAMILIA *vestra, ANTONELLE & IOANNES ARCIMBOLDII, amplissima & nobilissima, semper claruit viris maximè illustribus religione, consilio, rebus præclarè gestis, & summis omnis generis litterarum studijs. quod ego in singulis partibus verum esse ostendere si velim, nominatis singillatim, & enumeratis horum generum præstantibus viris; inanem & immensum laborem suscipiam. non enim facilè id fieri potest, cùm magnus sit eorum numerus: neque illi ipsi parùm noti sunt etiam litterarum imperitis; neque desunt testimonia historicorum, atque aliorum scriptorum, à quibus eorum nomina summa eum laude immortalitati fuerunt commendata. Satis viget, & celebratur memoria Cardinalium, Archiepiscoporum, Abbatum, Senatorum, & magnorum Consiliariorum, belli Ducum, & aliorum præstantium virorum armis & pro suis Principibus tractandis, & pro sua patria suscipiendis. notissimi sunt homines, & litteris elegantioribus ornatissimi, & omni disciplinarum genere exculti: ita præterea boni, & simplicis veritatis amici, vt nemini nocuerint vnquam, studuerint autem in omni uita omnibus prodesse, quibus possent. quorum omnium vestram familiam magnum numerum tulisse, sciunt omnes. Tantùm dico, mores eorum, qui nunc sunt, si cætera desint, vestræ familiæ præstantiam, qualis, ac quanta sit, facilè declarare posse, vel vos duo (vt missos alios faciam) mihi satis esse potestis: quorum si quis diligenter attendat omnes actiones, facilè intelliget; vos neque adhuc vnquam fecisse, neque posthac facturos esse quidquam tanta familia inferius, tam illustribus maioribus minus. Scio, modestissimas aures uestras, & pudoris, & uerecundiæ plenas, hæc non modò respuere, atque aspernari, sed etiam ijs offendi non parùm; &, quod uerè Christianorum, uereq; bonorum est hominum, malle esse, quàm uideri bonos, sed tamen pluris est apud me, meq; magis mouet ipsius ueritatis uis: atq; illud, quod, dum uos quodã modo describo, nihil ἰδιωματικῶς adsingens, verum omnia, quæ in uobis sunt ἱστορικῶς exponens; exemplum prodo, & propono ad imitandum multis; vnde moneantur probè, quid illos facere deceat. Ac primum illud, unde multa quiuis possit conijcere, ad uestræ uitæ genus attinentia: quòd domus uestra assiduè plena est, non salutatorum, quorum undas, aut magnas cateruas euomunt ædes ambitiosorum hominum; sed pauperum, & egentium, & uos in rebus suis consulentium, & ad uos confugientium, et uestram opem implorantium. ut enim ambo concordissime unà uiuitis, ita ambo conamini certatim in uestro uterq; genere sic excellere: vt altero neq; sacerdos, modò eiusdem ordinis, neque regius Senator alius præstantior haberi; altero neq; paterfamilias, neq; ciuis quisquam melior esse possit. Sed te hoc loco primùm alloquar ANTONELLE, quippe qui fratrem tuum IOANNEM non iam ætate, sed dignitate honoris gradu, & titulis antecellis. Nam te Protonotarium Apostolicum saue quam egregium, Senatorem dum*

ſe ueritatem comitate temperas valde bonum, Iuriſconſultum præſtantiſſimum; atque inſuper politioribus litteris, & liberalibus diſciplinis excultiſſimum, non ita multis menſibus antè apoplexia correptum, ſeruauit Deus Opt. Max. vt multa præclara, quæ iam inſtituiſti, poſſes abſoluere, atque ad finem perducere. niſi enim tantus morbus te iam ſubitò oppreſſiſſet; iam bona ex parte Baſilius, Chryſoſtomus, & Gregorius latinè & ornatè per te loquerentur. Dij boni, qui, ac quantus nitor ad graues horum ſanctiſſimorum, ac beatiſſimorum Patrum ſententias ex te accedebat? quam illorum orationi expolitionem tuus labor, diligentia, ſtudium, eruditio adhibebat? qui pares ſunt in vtriuſque linguæ, ac ſermonis faculiate, viri ſingulares, ſancte iurabant; malle ſe Baſilium, Chryſoſtomum, & Gregorium latinè te interprete loquentes, quàm græce ſua ipſorum lingua vtentes audire. Sed ſperamus breui te, cùm magno Dei beneficio priſtinas vires iam fere receperis, tua ſtudia repetiturum; &, quæ iam feliciter incepiſti, ad exitum perducturum. licet autem tam grauis, tamq; repentinus morbus vires tuas, & animi, & corporis non ſolùm attenuaſſet, ſed etiam proſtrauiſſet; non tamen (quæ tui eſt animi præſtantia, & amor in veræ, ac ſanctæ religionis cultum) à præclaris operibus te abſtinere vnquam potuiſti. primùm enim in Senatum interim venire non deſtitiſti, & nunc venis aſſiduè; neque pateris patriam, & ciues tuos, magno tuæ clementiæ, & ſapientiæ præſidio deſtitutos, te deſiderare; deinde dignum eſt, vnde alij tui loci, atque ordinis homines exemplum ſumant. nedum pulchrum eſt, ſpectare, quàm diligenter, in officio contineas illos Monachos, qui tibi crediti, Vicoboldunenſe templum Diuo Petro dicatum, coluni, omni genere cultus ad veram religionem attinentis: quos ſermones de religione & tu, & illi ad plebem inſtituendam habeatis; quibus ſodalitatibus inſtitutis, rebus diuinis operam detis; quæ illic fiant quotidie, quæ ſtatis diebus: quæ cogitentur, quæ dicantur, quæ canantur, quæ peraganiur ad pietatem, & caritatem, ad religionem pertinentia; ad Dei, diuorum, diuarumq; gratiam ineundam, promerendam, & vobis in omnibus conciliandam. Te verò IOANNES *quid præſtantius dici, aut fingi poteſt; ſiue de ſapienti, patre familiàs, ſiue de bono, ac præſtanti ciue, ſiue de homine pacis amico, atque alumno, ſiue de viro bono, atque eo, qui ſe non ſibi, ſed alijs eſſe natum exiſtimet, ſiue denique de Comarcho in ſubditos iuſtitia inſigni, loquamur? nemo domum ſuam melius, quàm tu, omnibus rebus, quæ ad victum, cultumq; pertinent, inſtruit; nemo magnum liberorum vtriuſque ſexus numerum ſanctiùs inſtituit; nemo (quod tuum eſt ingenium, induſtria, experientia, iudicium) maiorem ex prædijs ſuis, pari agri modo, fructuum copiam, atque vbertatem percipit. tu ob in incredibile quoddam religionis ſtudium noſtro Archiepiſcopo ſanctiſſimo es gratiſſimus. tu ob multas, ac ſummas virtutes Arburquerquenſium Duci Principi noſtro, es cariſſimus. tu præterea omnibus ciuibus, ſummis, infimis, medijs es acceptiſſimus. Ea eſt tua prudentia, & rerum humanarum cognitio, integritas, religio, ſanctitas morum: vt modò admirandæ illi templi maximi Virgini matri dicati fabricæ, modò xenodochio, vel noſocomio maximo præficiaris; modò decurio creeris. quarum quidem rerum procuratio licèt ſatis occupatum tenere quemuis poſſit, & ſatis negocij cuiuſuis exhibere: tu tamen interea grauiſſimas multas multiorum controuerſias dirimere non ceſſas, tamquàm honorarius arbiter, & pacificator quidam eximius. vbi verò ſeruatis legibus ab ijs magiſtratibus quos dixi, tibi ceſſandum eſt, maiores labores te excipiunt, pro vniuerſa ciuitate ſuſcipiendi: ſeorſum autem pro virginibus, & mulieribus Deo conſecratis; pro collegijs, vel decurijs ſacerdotum, quos omni virtute ornatos, huc acciuit noſtræ religionis Antiſtes* CAROLVS BORRHOMAEVS *Cardinalis, omni omnium laudatorum laude maior.*

denique

denique pro non minus piorum, quàm honestorum ciuium nostrorum sodalitatibus multis: quibus non tam obeundis, frequentandis, ac colendis adscriberis; quàm instituendis, tuendis, fouendis, atque augendis praesse soles. Ea porrò omnia omni, & animi, & corporis conatu sic obis, suscipis, ac procuras; perinde ac si patriam tuam, omnem curam colendæ, ac tuendæ religionis tibi uni commendasse ac credidisse existimes. Tibi porrò pauperum cura omnium prima, atque præcipua incumbit. quod quàm verum sit, cognitum est proximè: cùm tu inter primos propulsandæ vel tolerandæ famis, sustinendæque penuriæ, donec Deus nobis consuleret, primam ac præcipuam curam & priuatim, & publicè suscepisti; vt eo penè esses in pauperes, quo es in liberos tuos amore, atque animo. Iam uerò in populos tibi subditos tam iustum te præbes: vt nemini ne minima quidem in re iniuriam fieri patiaris; & vnicuique, quod suum est, tribuatur, omnes inter se concordes in summa tranquillitate viuant. Sed nimis longum esset, commemorare ac percensere; quæ ambo communiter, quæ singuli magna cum laude aut dicatis aut faciatis; quàm præclara, quàmque eximia semper fuerint vestræ familiæ studia. vnum tantùm iam dictis adjiciam; quo expositio appareat, quæ in præsenti à me de uobis, deque genere uestro, dicta sunt non sine ratione fuisse commemorata. Vestra familia bonas litteras magno semper amore, incredibili studio, atque animi propensione complexa est & Mediolani, & alibi ubicumque ea uiguit. mitto iam superiora tempora, sino alia loca, in quibus ea semper fuit sui similis. Iam exacti sunt anni amplius CXXX. *cum in hac vrbe floruit* NICOLAVS ARCIMBOLDIVS, *vir nobilissimus, doctissimus, & optimus; Iurisconsultus clarissimus, Senator grauissimus, immo Senatus ipsius Princeps, & Consiliarius Ducis sapientissimus: qui sæpius summis de rebus ad maximos Reges, Ducesque, & ad alios potentissimos Principes partim à Philippo Maria Vicecomite, partim ab huius genero Francisco Sfortia Principibus nostris, legatus missus; eas legationes magna cum laude obiuit. cuius postea filij duo hanc nostram vrbem, suam ipsorum patriam, mirandum in modum illustrarunt. Eorum alter* IOANNES *ita bonus, integer, innocens, castus, religionis cultor eximius fuit; ita suæ nobilitatis, clarorumque natalium semper memor, ab omnibus sordibus procul remotus, largus ac beneficus; ita constantis, magnique animi, grauis, & seuerus; atque idem contrà prudentia, qua plurimum ualebat comis, humanus, clemens, & suauis moribus; ita præterea uigilans, industrius, diligens, assiduus, fidelis, & simplicis ueritatis amicus: ut omnes, quibuscum uersaretur; illum non tam diligerent, quàm amarent, colerent, quàm obseruarent, admirarentur, quàm suspicerent. rursus idem ita omnis quidem liberalis doctrinæ, sed præsertim omnis diuini, atque humani iuris peritus fuit; ita omni sapientia, omnibus denique uirtutibus, atque optimis artibus præstans: ut ij Principes, quibus ille in rebus maximi momenti operam dedisset; illum quantis maximis, & quamplurimis potuerint honoribus ornarint, auxerint, cumularint. Nam Galeatius Maria Sforzia, Francisci filius, Dux Mediolani, eum ad omnes, ad quos quidem ipse potuit, honoris ac dignitatis gradus euexit; &, ne singula referam, ad Florentinos, ad Venetos, ad Gallorum Regem, ad Cæsarem, ad ipsum Pontificem Maximum legauit. Xystus IIII. Pontifex Maximus primum eundem Protonotarium Apostolicum, Nouariæq; Episcopum fecit; deinde S. R. E. Cardinalem creauit: & tam carum semper habuit, ut eum rebus maximis, maximeque honorificis semper adhibuerit; Perusiæ, patrimonij prouincijs, & Etruriæ legatum præesse uoluerit. Innocentius VIII. Romæ iustitiæ signi Referendarium, Mediolani Archiepiscopum esse iussit; & aliquot insuper alijs honoribus sacris, tanto Cardinali dignis, cohonestauit. Alter Nicolai filius* GVIDO ANTONIVS

Ioanni

Ioanni fratri Archiepiſcopus ſucceſſit: cùm anteà Galeatio Maria, & Ludouico Sfortiis Ducibus ſummis magiſtratibus, & ampliſſimis honoribus perfunctus; & ad Florentinos, Venetos, ad Neapolim, ad Pannoniæ Regem, ad Summum Pontificem maximis de rebus Legatus, & ab ijſdem largè donatus fuiſſet. in quo Archiepiſcopo non una, atque altera tantùm virtus; ſed omnes erant, quaſcumque quis poſſit dicere: neque eæquidem mediocres, ſed excellentes; & præſertim largitas, beneficentia, liberalitas, magnificentia. etenim tantum ſtudium colendæ, atque amplificandæ religionis in eo extitit: vt Archiepiſcopi curiam, quam dono à Duce acceperat, vetuſtate penè collapſam, magnis ſumptibus renouarit, & inſtaurarit; templi maximi ſacra, cæremonias, ſacerdotum munerum auxerit; demum eidem templo, templique fabricæ magnam vim rerum pretioſiſſimarum mortens legarit. Atque hi viri tales ac tanti; quales ac quantos, vt potui, deſcripſi ex eiuſdem ætatis memoriæ hominum fide dignorum monumentis aliquot; nominatim autem Franciſci Philelphi, Ioannis Simonetæ, Donati Boſii, Bernardini Corij, Onuphrij Panuinij; & ex Nicolai ipſius tumulo, qui magnificentiſſimus Mediolani apud Franciſcanos in cella Sancti Bernardini conſpicitur; ex eo item libro, in quem non niſi explorata de vita & moribus noſtrorum Archiepiſcoporum ordine ſunt relata: hi, inquam viri, hoc eſt Nicolaus pater, & filij Ioannes & Guido Antonius, Franciſcum Philelphum, quem modò dixi, magiſtrum ſuum, hominem ea ætate litteratorum omnium facilè principem, in hac vrbe florentiſſima admodum carum habuerunt, & certatim fouerunt. Poſtea eadem familia veſtra nunquam deſtitit alijs itidem fauere, ad quos apud nos publicè docentes primæ deferuntur. Mitto commemorare, quæ contulerit noſtra memoria in Gerardum Dicæum, quæ in Othonem Lupanum, viros ſanè quàm egregios. mitto dicere, quæ vos ipſi nuper in Franciſcum Cicereium, qui Othoni ſucceſſit, Matoragij amiciſſimi mei (de quo iam dicam) diſcipulum: qui numquam ceſſat commemorare ueſtra in ſe beneficia; quitait, ſe præcipuè à uobis adiutum fuiſſe in parando interpretandi munere, in obtinendis, adipiſcendiſque, in augendis ſuorum laborum præmijs; in ſuis denique rebus omnibus maioris momenti ad uos confugere conſueuiſſe, Matoragium ipſum ueſtra domus aluit, auxit; &, quantus quantus erat, effecit. ille contrà, uti (quod par erat) ſtuderet aliquam gratiam referre, uos amboſ ſtudioſè docuit, & Græcis & Latinis litteris eruditi, vnà cum OCTAVIANO fratre ueſtro ueſtrum utroque natu maiore. Octauianum dico, egregium illum poſtea Iuriſconſultum, deinde Protonotarium Apoſtolicum, contradictarum Auditorem, utriuſque ſignaturæ Referendarium, virum maximum futurum; niſi Camertium agri & Vmbriæ Vicelegatum, ob ſummam ſeueritatem ſingulari comitate conditam omnibus carum, Deus ad ſe immortalis aduocaſſet ætate florentem, & in ſumma ſpe à Pio IIII. Pontifice Maximo collocatum: ille ueſtram domum, ſatis iam per ſe decoratam, litterarum monumentis, quantum in eo fuit, decorauit; ſatis iam illuſtratam, illuſtrauit. ille parenti ueſtro ſummo uiro, & cum quouis ueteri Heroe comparando, præclarum illum panegyricum dixit: eidem Paraphraſim in libros Ariſtotelis de Cælo & Mundo dedicauit: dedicauit item Paraphraſim in eiuſdem libros de Generatione & Interitu Octauiano Veſtro. Neque dubium eſſe cuiquam poteſt; qui & illum, & uos, & rem ipſam probè noſſet; quin, ſi adhuc uiueret, uobis inſcriberet etiam has in tres Ariſtotelis libros de Arte Rhetorica, quos ipſe Latinos fecit, Explanationes: opus uidelicet eorum omnium, quæ quidem ipſe ſcripſit, præſtantiſſimum; & lectu (niſi me fallit meus in auctorem amor) digniſſimum; neque cuiquam huius generis interpretationi & facilitate explicationis, & commoditate orationis, & exemplorum

copia

copia (quod in hoc ſcribendi genere maximè expetendum videtur) poſtponendum id quod etiam multò audaciùs dicerem, ſi poſtrema huic manus acceſſiſſet; ſique, vt auctor perduxit ad finem, ita emendare, atque recognoſcere potuiſſet. Quales quales tamen ſunt: cùm has explanationes in lucem proferre, & eloquentiæ ſtudioſis, quibus ſemper prodeſſe ſtnduit MAIORAGIVS, communicare decreuiſſem; vobis ſimul dedicare conſtitui. neque id iniuria, an verò, quod auctor ipſe, ſi viueret, ſine dubio feciſſet; id ego facere negligam: qui, quantam poſſum, eius hominis mortui voluntatem tueri, in animum induxi meum; quiq; cupio extare monumentum aliquod, quod meam quoque in vos obſeruantiam teſtetur? Huc acceſſit illud, quò mihi hoc facere liberet magis: quòd me, alioquin vehementer cupientem, non deſtitit cohortari, & volentem vt id facerem impellere, Ambroſius Barbauarius, Philoſophus, & Theologus egregius, quinimmo ſacræ Theologiæ Patauij interpres, ſummi iudicij viris probatus maximè; & propterea Prædicatorij Ordinis non modicum ornamentum: ille ipſe denique, cuius conſilio, atque iuſſu Venetijs opus ipſum hac forma, quam videtis, eſt deſcriptum. Eſt præterea, quare vobis hi libri potiùs, quàm alij cuiquam debeantur; ſatis magna illa cauſſa: quòd, ſi dona probe conuenire debent ijs, quibus dantur; nihil his rhetoricis libris, atque eorum interpretatione vobis quadret magis, eloquentiæ videlicet ſtudioſis. quòd ſi conquirendus mihi erat aliquis, nobilitate inſignis, cui donarem tam nobile opus, uos eſtis nobiliſſimi; ſi, quod eſt amplum, amplo dandum fuit, uos eſtis ampliſſimi; ſi elegans eleganti, elegantiſſimi; ſi politum polito, politiſſimi; ſi præſtans præſtanti, præſtantiſſimi; ſi bonum denique bono donandum fuit, uos eſtis optimi. His omnibus de cauſſis hos tres libros, & in eos explanationes uobis, non alij cuiquam, uti qui iure optimo uobis debeantur datas, donatas, dicatas eſſe uolo. Accipietis igitur, præclariſſimi fratres, munus iam diu uobis multis nominibus debitum, & nunc tandem à me uobis perſolutum. Ego uerò non tenebo uos diutius: quin iam Ariſtotelem ipſum, latinè per Maioragium de facultate dicendi diſputantem; deinde eundem magiſtrum ueſtrum à Philoſopho dicta, quadam eximia ratione explicantem, atque illuminantem omnia, audiatis. Valete.

Mediolani, Calendis Ianuarij, Anno M D LXXI.

M. ANTONII MAIORAGII
PRÆFATIO
IN TRES ARISTOTELIS LIBROS
De Arte Rhetorica.

VETVSTISSIMA consuetudo fuit, vt ait Plinius, referendi benemerentibus gratiam, vt ij, qui mortales aut omnes, aut certè quamplurimos beneficijs affecissent in Deorum immortalium numerum cum excessissent è vita cooptarentur. fuit enim olim vniuersis ferè gentibus persuasum, Deum esse mortali iuuare mortalem, & hunc esse vnum ad æternam gloriam cursum. sic Herculem quondam, & Liberum patrem post exantlatos innumerabiles penè labores tandem grata posteritas numinibus ascripsit. sic Athenienses Cecropem suum coniugij auctorem, à quo ciuilem cultum edocti fuerant, Lacedæmonij Castorem, & Pollucem, qui deinde cæteras etiam apud gentes, ac nationes pro Deis habiti sunt. Aegyptij Theuthum, à quo literas acceperant, Itali Ianum, quem ob singularem prudentiam, ac sapientiam bifrontem fuisse confinxerunt, Romani Quirinum vrbis parentem, & conditorem, & denique alios alij complures post mortem numinibus æquatos Deos Indigetes appellarunt. Quod si quisquam conditione hac mortali natus dignus haberi debet, qui diuinos honores consequatur, ij certè non tantum mea, sed etiam bonorum omnium sententia digni sunt, qui, quod ait Poetarum Princeps Virgilius—*Phœbo digna locuti,*

Inuentas aut qui vitam excoluere per artes. è quorum numero, cum hac in re quamplurimi laborarint, duo præstantissimi omnium, qui post homines natos vnquam floruerunt Plato, atq; Aristoteles ingenij gloria sic inter se contenderunt, vt alijs omnibus longo interuallo post se derelictis, vter eorum alteri præstet, vix quisquam sanæ mentis iudicare audeat. vterque enim est in suo genere summus, vterq; vehementer admirandus. sed is, quem nonnulli Philosophorum Homerum appellant Plato, quem eloquentiæ Romanę parens M. Tullius Cicero audet etiam Aristoteli præponere, quoniam, vt opinor, nondum hunc planè intus, quod aiunt, & in cute cognouerat, alta quadam ac diuina mente præditus ea perserutari conatus est, quæ non modo nullo sensu satis percipi possunt, sed vix cogitatione, atq; intelligentia comprehendi. & quod caput est, quorum antegredientes causæ vel nullæ sunt, vel saltem non necessariæ. qui tamen cum Antistes haberetur sapientiæ, sic ab omnibus dum adhuc viueret, obseruabatur, vt eum tamquam aliquem non in terris natum hominem, sed è cœlo delapsum Deum intuerentur. Declarauit hoc Dionysius Tyrannus aliàs sæuitiæ, quod ait Plinius, superbiæq; natus, qui vittatam ei nauem, tamquam Apollini Delphico venienti misit obuiam. ipse verò quadrigis albis egredientem in litore excepit. sed alij Platonem omnes admirati sint, dum ipse Plato eum omnibus vnum præter cæteros Aristotelem suspexerit. constat enim Platonem Aristotelis solertiam, & incredibile ingenium tantopere miratum fuisse, vt quoties in Gymnasium docendi gratia veniret, circumspicere solitus fuerit, an Aristotelem, qui eius frequens erat auditor, alicubi sedentem videret, quod si forte præsens ille non fuisset, exclamabat, ὁ νοῦς οὐ πάρεστι, mens non adest. perinde quasi cæteri omnes præ uno Aristotele priuati mente viderentur, tantus in eo splendor ingenij, tantum animi decus elucebat. nam omnino post Platonem, cui dubium, atq; incertam victoriam reliquit, omnium eruditorum testimonio, totiusq; iudicio Græciæ, eum prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum verò eloquentia, varietate, copia, quam se cumque in partem dedit, omnium fuit facile princeps. Quod si fortasse quispiam tam pertinax in sententia fuerit, vt hunc in cæteris Platoni parem, aut etiam inferiorem existimet, quod minimè concedo, illud quidem certè fateatur necesse est, in explicandis rerum naturalium causis, atque in tradenda scientiarum via, atq; ratione, quam methodum vocant, Aristotelem esse Platone longe superiorem. cum apud illum nihil ferè cum via, ac ratione tradatur, apud hunc verò nihil omnino sine Methodo. Quamobrem mira profectò quædam res fuit, & quæ non ab hominis natura proficiscei potuerit, sed quæ à diuinitate quadam necessario extrinsecus aduenerit, sicut ait magnus ille Peripateticus ex Arabia, quòd in vno homine tanta vbertas ingenij, tam incredibilis

credibilis rerum omnium cognitio, tanta optimarum artium scientia extiterit, vt omnino diuinum potius quàm humanum Aristotelis ingenium existimari debeat. tres enim omnium excellentissimas artes, vt ait ille idem Auerroes, ipse solus & inuenit, & perfecit. hoc est dissendi rationem, quam Logicen uocant, naturalem scientiam, quę Physice dicitur, & primam, ac diuinam Philosophiam, quæ proprie sapientia nominatur. uam quicquid ab antiquis, de his rebus antea dictum fuerat, pro nihilo putandum est, quia nullam harum maximarum artium partem penitus absoluerunt. nec quisquam eorum, qui post Aristotelem scripsere, quicquam his artibus addidit, quod alicuius esse momenti uideatur. sed illud multo maximè mirandum est, quod in tot Aristotelis scriptis, quæ passim à prędlarissimis ingenijs continenter versantur, nullus vnquam apertus error, aut animaduersione dignus repertus fuerit, nisi quis paucula obijciat, in quibus à Christiana pietate dissentire creditur. quę res profectò declarat immensam quandam, ac verè diuinam huius viri rerum omnium scientiam. vernm, vt reliqua prætermittamus hoc tempore, quæ sunt ab hoc auctore diuinitus conscripta opera, & quæ tot ubique terrarum rarissima quotidie exercent ingenia, quis non admiretur, si bene intelligat, quam conquisita cura, quamq; aptè, distinctè, ornatè præcepta Rhetorica conscripserit, atque enodata diligenter exposuerit hoc in opere, quod à nobis in latinum sermonem antea conuersum nunc interpretandum publicè susceptum est? ipsis enim inuentoribus artis Rhetoricæ, quemadmodum ait Cicero, tantum suauitate, & breuitate dicendi præstitit, vt nemo illorum libros cognoscat, sed omnes ad hunc quasi ad quendam multo commodiorem explicatorem reuertantur. qui non tantum de arte loquitur, quod alij plerique faciunt, sed id etiam ex arte, atque adeo artificiosissimè facit. nam cum hoc scriptore, vel Ciceronis testimonio, nemo omnium doctior, nemo acutior, nemo in rebus vel inueniendis, vel iudicandis acrior sit, cum aureum orationis flumen ubique fundat, cum admirabili quadam scientia, & rerum copia scateat, tum certè hoc in opere tam eruditè præcepta colligit, tam ingeniosè disponit, tam politè eloquitur, vt nihil vsquam in hoc genere præstantius reperiri, nihil melius dici, aut excogitari posse existimem. vidit profectò ijs oculis etiam hęc prędcepta Rhetorica, quibus res omnes obscuras, atque ab ipsa natura inuolutas acutissimè vidit, & in lucem è tenebris eduxit. quemadmodum enim in reliquis philosophiæ partibus cæteros omnes scribendo superauit, ita etiam in hac arte tantum excelluit, vt nullus artis scriptor neque grędcus, neque latinus sit cum eo comparandus. nisi fortè quis Aristoteli nostrum opponat Ciceronem, extra omnem ingenij aleam positum, vt optimè Plinius ait, qui sine ulla dubitatione, siquis dicendi facultatem, & neruos oratorios, omnemq; eloquendi suppellectilem spectet, qua non tantum in orationibus, sed in omnibus scriptis suis utitur, & Aristoteli, & Platoni, & Demostheni, & denique omnibus, qui post homines natos aliquid vnquam oratoriè scripserunt, aut eloquentiæ laude prędstiterunt, longe præponendus est. sed siquis ad artis præcepta referat oculos, & quid, quoque modo præcipiat Aristoteles, quid & quo modo Cicero diligenter aduertat, non dubium esse uidebit. quin hac in parte Aristoteles Cicerone multo sit excellentior, neque uerò hoc accidit iniuria. nam Cicero se totum ad vsum forensem, atque exercitationem contulit, vt quæ ab ineunte ætate, & ab Aristotele, & ab alijs artis scriptoribus didicerat, non iam in præceptis contineret, sed re ipsa experiretur, ipsa uerò præcepta longo usu doctus vel contemnerer, vel docere non admodum curaret. Aristoteles autem vir ab agendis causis, & à forensi strepitu remotus, atque ocio suo literario contentus, certum, ac definitum tempus pomeridianum tradendis Rhetoricæ prędceptis, & erudiendis in oratoria facultate iuuenibus assignauit. nam ut Cicero scribit, adolescentes non ad Philosophorum morem tenuiter disserendi, sed ad copiam Rherorum in vtranque partem diligenter exercuit. non igitur mirum, si in dicendi quidem facultate, viribusq; eloquentiæ propter assiduum forensem usum Aristoteli Cicero longe antecellit, in arte uerò docenda, præceptisq; tradendis, qua in re non tam frequenter uersabatur, multò fuit inferior. in eis enim rebus ingenium ualet, in quibus studium ac diligentia ponitur. quod si prędstantissimum omnium dicendi magistrum Aristoteles hac in re superat, multo facilius omnes alios, qui sine dubitatione ad Ciceronis gloriam non aspirant, superabit. Atque hęc quidem causa me potissimum impulit, vt cum annis superioribus Ciceronis opera, quibus artem, & Rhetorica prędceptа complexus est, interpreratus fuerim, hoc anno hos Aristotelis libros Rhetoricos aggrederer, vt tandem si fieri potest, vnà cum Cicerone prędclaram illam, & eximiam Oratoris perfecti speciem, & pulchritudinem adamantes Aristoteliam uim comprehendamus, rerumq; cognitionem cum orationis exercitatione iungamus. sic enim nobis aliquando continget,

tinget, id quod Alexandro Macedonum Regi, cui Philippus pater Aristotelem doctorem ac ciuit, à quo, & agendi præcepta, & eloquendi acciperet. sed huic tantæ vtilitati res quædam erat impedimento, quam nos magno labore, totisq; viribus nostris amoliri studuimus, idque iam ex aliqua parte feciſſe uidemur, & quod superest, vt spero, paulatim deinceps conficiemus. nam hic tam eximius eloquentiæ thesaurus, qui tribus his Aristotelis libris continetur, iacebat adhuc apud nos partim barbarorum insciti a deformatus, & squallore quodam obsitus, partim etiam à paulo doctioribus viris ignoratus. sed huic operi multa adimenta nuper contulit vir eruditus Petrus Victorius, quem, vt meritus est, honoris, & amplitudinis gratia nomino. qui multos sanè locos & emendauit, & nitori pristino restituit, commentariosque non uulgares in totum opus conscripsit. qui quidem si opus etiam ipsum in latinum sermonem conuertere voluisset, & paulo vberius præcepta Aristotelis illustrasset, hoc me labore conuertendi, & interpretandi fortasse leuasset. nunc quod ille dedit grato animo accepimus, & posthac etiam eius laboribus, quatenus licebit, perfruemur. sed quoniam non omnia, quod ait Poeta, possumus omnes, eriam nos plurima, quæ ille non attigit, adiungemas, & communi vtilitati, quoad facultas nostra tulerit, semper inseruiemus. nam si Aristotelis sumum doctoris præcepta singula cum Ciceronis Oratorum principis, tum aliorum veterum latinorum exemplis illustrauerimus, rem & nouam, neque ab alijs adhuc tentatam, & perutilem conficiemus. in quo mihi videor illud iure optimo vsurpare posse, quod in Oratore ad Brutum Cicero: Magnum opus onnino, & arduum conamur, sed nihil difficile amanti puto. amo autem, & semper amaui ingenium, studia, mores uestros optimi iuuenes, neque ullus tam magnus est labor, qui pro vtilitate uestra susceptus non mihi iucundus sit futurus. incendor porrò quotidie magis cum istam diligentiam uestram, istam assiduitatem, & frequentiam, istam denique alacritatem in optimarum artium studijs conspicio. qui pleno cursu ad eloquentiam properatis, quam intelligitis vnam quandam esse de summis virtutibus, vt apud Ciceronem L. Crassus affirmat, & veterem illam doctrinam studetis assequi, quæ fuit eadem, & rectè faciendi, & bene dicendi magistra. neque enim erant apud antiquos disiuncti doctores, sed ijdem viuendi præceptores, atque dicendi. vt ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, vt illum efficeret oratorem verborum, actoremque rerum. sed apud vos nihil attinet eloquentiam ipsam laudare, quam rerum omnium reginam Poeta nescio quis verissimè dixit esse. quam esse copiosè loquentem sapientiam prudentissimi viri definiuerunt. illud tantum dicam nihil ex omnibus rebus esse in quo vos ista ætate vel fructuosius laborare, vel glorioſius versari possitis. de hoc autem Aristotelis opere illud audacter, & securè uobis polliceri possum, siquis omnia, quæ in eo traduntur dicendi præcepta didicerit, nihil eum amplius omniuo quod ad persuadendi facultatem attineat, desideraturum. sic enim accuratè singula pertractat; ita diligenter omnia perscrutatur, vt nihil enucleatius, aut explicatius fieri possit. quanto enim studio, quæ communia sunt omnium dicendi generum, & quę propria singulorum primo libro persequitur? vt nihil omnino quod aut in deliberationem cadat, aut exornari debeat, aut in iudicium veniat, inueniri possit, de quo non copiosè præcepta tradat. qnanto porrò acumine, quantaq; doctrina duo illa, quæ bene tractata ab Oratore admirabilem eloquentiam faciunt, secundo libro præcipit, quorum alterum est, quod Græci ἠθικὸν vocant, ad naturam, & mores, & ad omnem uitæ consuetudinem accommodatum, alterum quod ijdem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi, & concitantur, in quo vno regnat oratio. ac de hoc quidem qno uehementes animi commotiones continentur, quod est uehemens, incensum incitatum, quo causæ eripiuntur, quod cum rapidè fertur, sustineri nullo modo potest, iuitio secundi libri copiosè uerba facit. deinde singularum ætatum, atque ordinum mores ita perspicuè spectandos proponit, vt ne pictor quidem quisquam eximius alicuius rei speciem euidentius exprimere ualeat, tum locos ac sedes argumentorum, vnde verisimilia ducantur, atque etiam vnde fallaces conclusiunculæ, quæ videntur quidem uerisimiles, sed re vera non sunt, ingeniosissimè, atque acutissimè docet. quid in tertio libro, quanta cura, subtilitateque tradit ea, quę ad dispositionem, & elocutionem pertinent: Atque hæc quidem omnia, quę tribus his libris diuinitus à Philosopho traduntur, si vobis, vt spero, clarè, dilucideque interpretatus fuero, atque exemplis optimorum scriptorum, & in primis eius, quem in delitijs habemus, Oratorum principis M. Tullij Ciceronis illustraro, tum verò me egregiè nauasse operam existimabo, neque vos, vt opinor, diligentię meę pœnitebit.

In Orat. ad Brut.

quippe

quippe qui me doctore, atque interprete, si diligenter aduertere volueritis, dicendi præcepta ab Aristotele, vsum verò præceptorum ab exemplis facile percipietis. Iam igitur ad ea, quæ prius examinanda sunt, quam Aristotelis opus interpretemur, accedamus.

Quæ prædicenda sunt.

Seuerinus Boetius ait hanc esse magistrorum consuetudinem, vt cum aliquod opus interpretandum aggrediuntur, primo sex illa breuiter expediant; quod sit auctoris consilium, siue propositum, qui Græcè σκοπὸς dicitur, quæ utilitas operis, qui ordo, quæ inscriptio, an eius auctoris, cuius nomine circumfertur proprium, ac legitimum opus sit, & denique ad quam philosophiæ partem referatur, quę nos etiam, ne ab alijs deficiamus, paucis videamus. Ac primo dicimus illud Aristoteli propositum esse, vt in hoc opere doceat, qua ratione, viaq; consequamur ea, quæ sunt in quaque re ad persuadendum accommodata. nam, vt refert Gellius, commentationum suarum, artiumque, quas discipulis suis tradebat Aristoteles duas species habuisse dicitur, alia erant, quæ nominabat ἐξωτερικὰ, alia, quę ἀκροαματικὰ. *Lib. 20. cap. 4.* ἐξωτερικὰ vocabat ea, quæ ad rhetoricas exercitationes, & ad ciuilium controuersiarum cognitionem conducunt, ἀκροαματικὰ verò in quibus philosophia remotior, occultiorq; contineatur, vt quæ rerum causas, & naturæ obscuritatem inuestigant, cui disciplinæ tempus tribuebat in Lycio matutinum, neque ad eum temerè quemquam admittebat, nisi quorum autea ingenium, acumen, eruditionis elementa, & denique studium in discendo, & laborem cognitum haberet, illas verò ἐξωτερικὰς meditationes pomeridianis horis in eodem Lycio faciebat, ad easque inuenes omnes sine delectu admittebat. ac primo quidem has disputationes à causis forensibus, & ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulerat, vt apud Ciceronem L. Crassus ait, sed deinde cum florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, mutauit repente totam formam propè disciplinæ suæ, versumq; quendam de Philoctetа paulò secus dixit, ille enim turpe sibi ait esse tacere cum barbaris, hic autem cum Isocratem pateretur dicere. itaque ornauit, & illustrauit doctrinam illam omnem, rerumq; cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. sunt igitur hi Rhetoricorum libri ex eorum numero, qui ἐξωτερικοὶ dicuntur, in quibus accuratè dicendi artem tradit, nihilque prætermittit eorum, quæ fidem in dicendo facere possunt, quod ante Aristotelem nemo planè perfecerat. vtilitatem autem huius operis, atque artis magnam esse pluribus ipse argumentis docet, quippe non ignoraret multos esse, qui totam hanc dicendi rationem non mediocriter improbarent, & multa ciuitatibus incommoda, multaque detrimenta importare contenderent. quorum è numero Socrates præcipuè fuit, qui quodam pertinaci studio, rhetoras insectabatur, & irridebat, atque contemnebat, eo quod ipse doctrina quidem, & ingenio abundaret, sed à re ciuili, & à negocijs animi quodam iudicio abhorreret. Aristoteles igitur hanc artem iniquè vituperari, cum magnam vtilitatem, uberrimosq; fructus afferat, facile docet, quod etiam post Aristotelem multis in locis Cicero, & secundo libro Quintilianus copiosè persequitur. quin Isocrates ad Nicoclem scribens, multis rationibus ostendere conatur eos improbè facere, qui dicendi facultatem improbare audent. extat præterea Epistola ad Alexandrum Magnum, quam aliqui Aristotelis, aliqui Anaximenis Lampsaceni esse existimant, qua doctissimè, suauissimeq; oratoria dicendi ratio exornatur, & vtilissima esse ostenditur. Ordo verò, quo nihil ex omnibus rebus melius inueniri posse Xenophon scribit, sic ab Aristotele seruatur hoc in opere, vt in alijs etiam omnibus solet. neque enim quisquam vnquam auctor ordinatius scripsit, neque tam accuratè non solum librum libro, sed etiam sententias singulas inter se copulauit, vt siquis non dicam versum, sed verbum vnum immutarit, tota quodammodo structura perire videatur. tractat autem ea primo, quæ communia sunt omnium dicendi generum, deinde singula Rhetoricæ, siue causarum genera persequitur, tum quæ ad animi commotiones, & singularum ætatum, atque fortunarum mores attinent. denique sedes argumentorum explicat. postremo qua dispositione, quo elocutionis genere sit utendum aperit. quæ omnia sic inter se connectuntur, vt admirabilis harum rerum series appareat. Inscriptio est de Arte Rhetorica, quod in Oratore ad Brutum his verbis ostendit Cicero; Atque etiam ante hunc Aristoteles principio Artis Rhetoricæ dicit illam artem quasi ex altera parte respondere Dialecticæ, & Quintilianus libro secundo, Aristoteles, inquit, de Arte Rhetorica tres libros scripsit, licet enim multi dubitarent, vtrum ars esset Rhetorica nec ne, sicut apud Ciceronem Marcus Antonius ostendit, tamen Aristoteles artem esse censet, idq; accurata disputatione declarat, sicut etiam apud *cap. 2.* *3. de Oratore.* *2. de Ora*

nos

nos Quintilianus secundo suarum Institutionum libro, neque tamen vnam ex eis artibus esse vult, quę exquisitæ ac perfectę sunt, sed ex eis, quę συγκριτικαὶ vocantur, eo quòd coniecturis plurimum vtuntur, qualis est etiam ars medicorum, & gubernatorum: vnde facultas potius quędam, quàm scientia vocatur. sicut etiam huic affinis Dialectica. quamuis enim finem suum non assequatur, neque semper dicendo persuadeat, nihilominus tamen si nihil eorum prętermiserit, quę sunt ad persuadendum accommodata, munere suo functa esse dicitur, & non aliter est ars quàm medicina, quę non semper sanare potest. sequitur vt videamus an hoc opus proprium, ac legitimum sit Aristotelis, quod in singulis ferè huius auctoris operibus ab antiquis interpretibus quæri diligenter solet. cuius rei tres fuisse
in Prad. causas Hammonius censet, quia tres occasiones nacti quidam, quæ non erant Aristotelis propria opera illi tribuerunt, ac prima quidem fuit nominis ambiguitas. nam alij fuerunt etiam Aristoteles præter hunc Stagyritam, quorum opera propter ambiguitatem, quidam huius aucto is esse censuerunt. altera fuit occasio, quia multa opera cum vna, atque eadem inscriptione circumferebantur. nam ipsius Aristotelis discipuli vt Eudemus, Phanias, Theophrastus, præceptorem suum æmulati de ijsdem rebus, quibus ille, scripserunt. tertia causa fuit huiusmodi. tradunt enim Ptolemęum Philadelphum operum Aristotelis fuisse maximè studiosum, atque illis pecunias multas tradere solitum, qui sibi aliquos Aristotelis libros attulissent. quare factum est, vt multi pecuniarum auidi nonnullorum operum inscriptionem mutarent, & apposito Aristotelis nomine, Philadelpho traderent. sed tamen à præclaro ingenio viris duabus quasi notis germani Aristotelis libri cognoscuntur, hoc est, sententiarum acumine, & elocutionis genere. sed de hoc opere nemo dubitat, quin germanum ipsius Aristotelis sit, quod præter sententiarum acumen, & dicendi genus, etiam testimonio tum ipsius auctoris, tum aliorum complurium doctissimorum hominum, & Græcorum, & Latinorum probari facile potest. quin Cicero noster, & Quintilianus multis in locis Aristotelem huius operis auctorem agnoscunt. Illud igitur tantum supereſt, vt explicemus, ad quam philosophię partem hi libri Rhetorici referantur. Ac Cicero quidem initio librorum de Inuentione, ciuilis scientię, quam Politicam appellant, magnam, & amplam partem esse censet eloquentiam artificiosam, quam, inquit, Rhetoricam vocant, & Quintilianus Ciceronis sententiam secutus est. quam tamen Cicero videtur ab Aristotele sumpsisse. qui & primo Ethicorum Rhetoricam ciuili scientię subiecit, & hoc in opere tanquam germen quoddam eiusdem ciuilis disciplinę dicit esse. At verò Simplicius in Cathegorias scribens hanc artem ad eos libros pertinere censet, qui continent ea, quæ quasi quædam instrumenta sunt ad differendum. Aristoteles certè primo libro, Rhetoricam ait è Dialectica, & ciuili scientia conflatam esse, vt ad vtranque quodammodo referri posse uideatur. hoc igitur modo sint explicata sex illa, quę ante operis explanationem quęri solere Boetius scribit. nunc ad opus ipsum interpretandum aggrediamur.

INDEX

INDEX CAPITVM PRIMI LIBRI
Rhetoricorum Aristotelis.

CAPVT PRIMVM.

RHETORICA respondet Dialecticæ, & ad artem redigi potest.

Caput II.

Antiqui Rhetores supernacuas artis particulas, & adiumenta perfecti sunt.

Caput III.

Per digressionem ostendit leges debere quam paucissima Iudicibus diiudicanda relinquere tribus de causis.

Caput IIII.

Redit in orbem propositi, & reprehendit veteres, quod iudiciale genus tractarint, omisso deliberatino præstantiori.

Caput V.

Rhetorem oportet nosce Dialecticam.

Caput VI.

Vtilem esse Rhetoricam quattuor probat argumentis, quodq; contra dici poterat, refellit.

Caput VII.

Officium Oratoris non est persuadere, sed videre, quæ sint ad persuadendum accommodata.

Caput VIII.

Definit Rhetoricam, & diuidit probationem in artificiosam, & artis expertem.

Caput IX.

Artificiosas probationes positas in tribus, moribus, affectibus, & oratione, & Rhetoricam esse Dialecticæ, ac Politicæ, cognatam probat.

Caput X.

Probationes Rhetoricæ Enthymema, & exemplum explicantur duabus dialecticis affines syllogismo, & inductioni, duplexque etiam oratio ex earum vsu ostenditur.

Caput XI.

Quæ sit materia Rhetoricæ, qui Auditores, & quid probandi sint instrumenta explicatur.

Caput XII.

De verisimilibus, propria nota, ac signo, ex quibus enthymemata ab Oratore ducuntur.

Caput XIII.

Quomodo ab exemplo ducatur argumentatio.

Caput XIIII.

Enthymematum differentia pendet ex locis, qui sunt vel proprij, & species enthymematum, vel communes.

Caput XV.

Tria esse causarum genera declarat ex numero auditorum, qui totidem sunt.

Caput XVI.

Singulorum genera duas esse partes docet vnicuique generi proprium tempus assignat.

Caput XVII.

Singulis generibus diuersos fines accommodat, & eos esse probat illorum.

Caput XVIII.

Quinque propositionum genera generatim omnibus causis apta proponit propriam notam, verisimile & signum, item de possibili, aut non, & de magnitudine, aut parnitate.

Caput XIX.

De singulis generibus separatim disputare instituit, & primum deliberatiui materiam in communi persequitur.

Caput XX.

Standum intra Rhetoricæ cancellos in assignanda generibus materia, & quomodo in hoc peccetur per digressionem ostendit.

Caput XXI.

De materia deliberatini generis, quam in quinque partes distribuit, & vt singulæ rectè tractentur in consultando, quæ sint Oratori cognoscenda, docet.

Caput XXII.

Finis deliberanti propositus, felicitas, eius definitiones quattuor afferuntur.

Caput XXIII.

Partes felicitatis tum interioris, tum externæ recensentur.

Caput XXIIII.

Externæ felicitatis partes sex definitione explicantur.

Caput XXV.

Interioris felicitatis altera pars, scilicet bona corporis definiuntur, necnon bona media, amicitia scilicet, & bona

bonæ fortunæ. Altera pars, scilicet animi bona, ad disputationem demonstrativi reiiciuntur, & qui sint dissuasionis loci breuiter admonemur.

Caput XXVI.

De bono sibi agendum probat, eius complures affert definitiones, & locos omnes enumerat bonorum certorum.

Caput XXVII.

Bonorum, & vtilium controuersorum loci, vnde dicti argumenta possint recensentur.

Caput XXVIII.

De collatione maioris, & minoris boni, siue vtilis, in quo primum præmittuntur quædam effata, siue ἀξιώματα, deinde loci enumerantur, qui omnes triplici è fonte emanant; vi, magnitudine, numero.

Caput XXIX.

Studenti cognoscenda esse genera Rerump. ostendit, quæ quatuor proponuntur, necnon singularum instituta, ac fines, postremo mores, & omnium habendam in dicendo rationem.

Caput XXX.

Ad demonstrationem genus aggreditur, cui quia propositus finis honestas, eiusq; contrarium; quid sit honestum definit, & primas species persequitur, virtutem scilicet, & vitium, vnde propositiones propriæ ad laudem, & ad vituperationem ducuntur.

Caput XXXI.

Honestarum, ac turpium rerum locos enumerat, ex quibus argumentorum, & propositionum sylua in demonstratiuo genere comparatur.

Caput XXXII.

Quatuor præcipuos locos, qui ducunt familiam in laudando, ostendit.

Caput XXXIII.

In quo affine Demonstratiuum sit Deliberatiuo docet, & in quo discrepet.

Caput XXXIIII.

Assignat singulis generibus proprium instrumentum, licet communiter omnibus omnes vtantur, & in Demonstratiuo potissimum dominari amplificationem ostendit, eius multas species enumerat, in Deliberatiuo exempla, in Iudiciali enthymemata.

Caput XXXV.

Aggredienti Iudiciale genus, quid sibi sit præstandum demonstrat, & primum, quid sit facere iniuriam, & quot modis fiat, declarat.

Caput XXXVI.

Quibus causis impellantur homines ad faciendam iniuriam, & omnium, quæ illi agant, septem omnino causas dicit esse.

Caput XXXVII.

Superiorem suam diuisionem causarum perfectam esse, supernacaneamq; aliorum partitionem ex ætatis, aut habituum differentijs sumptam probat, singulasque ab se allatas agendi causas definitione diligenter explicat.

Caput XXXVIII.

De voluptate sibi dicendum ostendit, quam primum definit, mox illius locos persequitur, resque omnes iucundas enumerat.

Caput XXXIX.

Qui sint, & quibus moribus præditi qui faciant iniuriam.

Caput XL.

Qui homines potissimum sint iniuriis obnoxii.

Caput XLI.

De iustis & iniustis actionibus, & de duplici lege scripta, & non scripta, necnon de personis, quæ sunt vel communes, vel priuatæ.

Caput XLII.

Quid sit iniuria affici declarat, & quomodo distinguantur iniuriæ.

Caput XLIII.

Definit æquum, & bonum τὸ ἐπιεικὲς, & actiones, quæ ad illud referuntur, persequitur.

Caput XLIIII.

Locos enumerat vnde maior, minorve probetur iniuria.

Caput XLV.

Quinque esse artis expertes probationes docet, primumque de legibus, & earum vsu, deque his infirmandis, & confirmandis agit.

Caput XLVI.

De testibus, & eorum generibus, necnon de argumentis, quibus & pro eis, & contra eos vtamur.

Caput XLVII.

De tabulis, & quomodo illis addi, aut adimi fides possit.

Caput XLVIII.

De quæstionibus, & his tum infirmandis, tum confirmandis.

Caput XLIX.

De inreiurando, & quadripartita illius ratione.

CAPVT PRIMVM Secundi Libri.

PAVCIS repetit, quæ libro primo sunt tradita, & quæ sit hoc secundo docturus ostendit, de moribus dicentis, scilicet, & de motu animorum, quem multum posse in iudiciis probat.

Caput II.

Tria esse, quæ conciliant in dicendo fidem, prudentiam, virtutem, & beneuolentiam.

Caput III.

Definit affectus, & tria in singulis considerandi ostendit. Caput IIII.

Iram definit, explicatque definiti partes.

Caput V.

Tria facit genera negligentiæ τῆς ὀλιγωρίας, eaq; explicat contemptum, vexationem, & contumeliam.

Caput VI.

Qui, & quomodo affecti irascantur.

Caput VII.

Quibus Hominibus, quibusq; de causis irascantur.

Caput VIII.

Lenitatem ex altera parte iræ respondentem definit, & docet qui, erga quos, quibus de causis, & quomodo fiant lenes.

Caput IX.

Explicat quid sit Amor, & quid amicus, deinde qui, quibus, & cur sint amici, necnon species amicitiæ strictim attingit.

Caput X.

Quæ sint odii, & simultatum confitientia ostendit, quibus rebus odium ab ira differat.

Caput

Caput XI.

Metus definitionem affert, & ex ea rerum metuendarum, & hominum formidabilium genera colligit.

Caput XII.

Qui sint timori obnoxii, & quomodo in Iudicum etiam animos inducatur.

Caput XIII.

Confidentiam definit, & quæ eam pariant, ostendit.

Caput XIV.

Qui homines animos potissimum tollant, & quibus maximè rebus confidant, declaratur.

Caput XV.

Quid sit pudor, & impudentia ostendit, & ea enumerat, propter quæ pudore afficiuntur homines.

Caput XVI.

Quales, & qui sint homines, apud quos nos pudor invadit.

Caput XVII.

Qui, & quomodo affecti pudore afficiantur.

Caput XVIII.

Traditur quid sit gratia, & à quibus, & in quos, & quando profecta maior videatur.

Caput XIX.

Locos aperit in vtranque partem, quibus gratia vel ostendi, vel amplificari, vel contra obscurari, & imminui possit.

Caput XX.

Misericordiæ definitionem dat, & qui sint misericordes homines, & qui minimè, declarat.

Caput XXI.

Ostendit res, quibus misericordia solet excitari.

Caput XXII.

Eorum hominum genera recenset, qui excitant misericordiam.

Caput XXIII.

Nemesim, sive indignationem misericordiæ ex altera parte respondere ostendit: & quomodo tum ab illa, tum ab invidia differat.

Caput XXIV.

Quas ob res, & in quos homines excitetur indignatio.

Caput XXV.

Qui, & quomodo affecti indignentur, & quomodo adhuc ex hoc affectu aueerti ab animis Iudicum possit misericordia, explicatur.

Caput XXVI.

Definitur Invidia, & ostenditur qui homines potissimum, ob quæ bona, & quibus soleant invidere.

Caput XXVII.

Docetur quid sit æmulatio, qui æmuli, quæ bona, & qui homines æmulandi.

Caput XXVIII.

De contemptu, & qui quos contemnant.

Caput XXIX.

Agendum sibi esse demonstrat de moribus Auditorum, & horum quadripartitam statuit differentiam.

Caput XXX.

Iuvenilis ætatis mores persequitur.

Caput XXXI.

Senum mores, & ingenium explicatur.

Caput XXXII.

Quibus morbis præditi sint firmatæ ætatis viri, & quo tempore, tum corpus, tum mens maximè vigeat.

Caput XXXIII.

Transit ad mores hominum ex fortunæ varietate, primumq; nobilitatis mores persequitur, & quid differat nobile à generoso ostendit.

Caput XXXIV.

Quo præditi ingenio, & quibus moribus sint divites, declaratur.

Caput XXXV.

Ingenia potentium ostendit, & quid sit εὐγένεια, scilicet animi excelsitas; item quid boni afferat εὐτυχία, fortunæ prosperitas docet, necnon quomodo contrarij præditi is mores cognoscantur.

Caput XXXVI.

Quid sit iudicium, ad quod omnis orationis refertur vsus, & quomodo generatim in omnibus sigillatim in civilibus causis Iudex dicatur.

Caput XXXVII.

Quæ nominatim ad singula genera pertinerent hactenus explicata, nunc communia superesse tradit, primumq; locos explicat de eo, quod fieri, aut non fieri possit.

Caput XXXVIII.

Docet quibus argumentis factum possimus assequi conjectura, & non factum.

Caput XXXIX.

Tradit quibus indicijs, ac notis futura liceat prospicere, ac divinare.

Caput XL.

Rejicit tractationem locorum de magnitudine, ac paritate ad deliberativum genus, ac breviter colligit ante dicta, proponitque mox dicenda de communibus scilicet probationibus Oratoris.

Caput XLI.

De primo genere communium probationum, quod est exemplum. Id duplex facit, necnon de collatione, & fabula agit, quæ sub exemplo secundo continentur, & de horum omnium vtilitate, & adhibendi tempore.

Caput XLII.

Traditur quid sit sententia, quot sint illius species, à quibus, quando, & quomodo adhibenda, & quæ sit illarum vtilitas.

Caput XLIII.

Rationem quærendorum docet enthymematum, & quæ vitare, quæ persequi debeat Orator in eorum supellectile comparanda.

Caput XLIV.

Duas ostendit esse species enthymematum demonstrans, & refellens, & quid vtrumque, quidq; sit deinceps docturus proponit.

Caput XLV.

Locos omnes, & domicilia persequitur, in quibus latent argumenta demonstrantia τὸ δεικτικὸν.

☞ Aduertat Lector caput hoc xlvj. in libro errore omissum, & reponendum ad textum 546. pag. 193. col. C.

☞ Caput XLVI.

Refellentium persequitur locos enthymematum.

Caput XLVII.

Adumbratorum enthymematum locos recenset, tum indictione, tum in rebus ipsis latentes.

Index Capitum III. Libri

Caput XLVIII.

Refutationis τῶν λύσεων, duos facit modos: quot modis fiant ἐνστάσεις. ſ. Reprehenſiones, & quomodo diſſolnantur omnes argumentationes, docet.

Caput XLIX.

De comparatione enthymematum demonſtrantium, & refellentium.

CAPVT PRIMVM Tertij Libri.

REPETIT ante dicta, & proponit dicenda reliquum ſibi eſſe oſtendens, vt agat de elocutione.

Caput II.

Per digreſſionem altius repetens artis principia vtilitatem actionis oſtendit, quid ſit, & in quibus rebus poſita declarat, & cauſas affert, cur nulla adhuc ars de ea eſſet conſtituta.

Caput III.

De origine elocutionis, cuius Poetæ primi fuere auctores, Poeticamq; elocutionem non adhibendam tradit, vt veteres fecerunt, cum alia ſit Oratoris, alia Poetæ dictio.

Caput IV.

Virtutes orationis in ſimplicibus verbis poſitas perſequitur, primamq; ſtatuit eſſe perſpicuitatem, deinde ornatum, ſolutæ orationi accommodatum, quibusq; rebus vtrumque fiat, expouit.

Caput V.

De verborum ſpeciebus, & quibus ſingulæ conueniant.

Caput VI.

Solutæ orationi accommodatam eſſe maximè metaphoram, eiusq; virtutes recenſentur, & quid in illa ducenda ſit ſeruandum, quidve fugiendum præcipitur.

Caput VII.

De nominum pulchritudine, quæ in transferendo adhibenda, item de epithetis, & diminutione.

Caput VIII.

Frigida elocutio quatuor rebus fit nominibus iunctis, peregrinis, epithetorum vſu nimio, & metaphoris: multaq; veterum Oratorum in hoc genere errata afferuntur.

Caput IX.

De imagine, & eius vſu, ac affinitate cum metaphora.

Caput X.

De virtutibus orationis in verbis coniunctis, & primum de oratione pura, ſiue emendata, quam quinque rebus fieri oſtendit.

Caput XI.

De vitanda obſcuritate, & ſoleciſmo.

Caput XII.

Quibus rebus ampla fiat, & grandis oratio.

Caput XIII.

Decorum tribus ſit rebus proportione affectibus, & moribus, & primum de proportione.

Caput XIV.

Quomodo Pathetica, & affectu plena reddatur oratio.

Caput XV.

De morata oratione, quam tribus rebus fieri tradit.

Caput XVI.

Quando vti liceat Oratori epithetis crebris, duplicibus verbis, & peregrinis.

Caput XVII.

Formam conſecutionis oratoriæ eſſe debere numeris quidem aſtrictam, ſed à verſu alienam docet, mediamq; eſſe inter metrum, & id quod numero caret.

Caput XVIII.

Ex quatuor pedibus tres à ſoluta reijciendos oratione, heroum, iambum, troehæum, & quibus de cauſis docet, peanemque tantum, hunc q; duplicem adhibendum: initys vnum, clauſulis alterum.

Caput XIX.

Duplicem facit elocutionem, alteram pendentem εἰρομένην, altera ambitu comprehenſam κατεστραμμένην, & qualis vtraque ſit, & quomodo differant, oſtendit.

Caput XX.

Traditur quid ſit ambitu comprehenſa oratio κατεστραμμένη: definita ſimul periodo, illiusq; virtutes explicantur quod ſit ſuauis, & quod διμελὲς, id eſt, quæ facile percipi poſſit.

Caput XXI.

Partitur periodum in duplicem, & ſimplicem, & definit membrum.

Caput XXII.

Præſcribit quales eſſe debeant periodi, & membra. ſ. neque mutila, neque longa, & cur.

Caput XXIII.

Elocutionis, quæ membratim profertur, duas facit ſpecies diſtinctam, & oppoſitam διαρμένῃ, & διτετειμένῃ, & quid ſit vtraque allatis oſtendit exemplis.

Caput XXIV.

De Παρισώσει, & Παρομοιώσει, ſcilicet Compare, & aſſimilatione, & alijs huiuſmodi concinnitatibus.

Caput XXV.

De vrbana præcipiendam ſibi oratione oſtendit, & quomodo tum ſententijs fiat, tum verbis, docet.

Caput XXVI.

Inter omnes metaphoræ ſpecies maximè eminere eam tradit, quæ conſtat ex proportione, & illius quamplurima affert exempla antiquorum.

Caput XXVII.

Declarat quid ſit πρὸ ὀμμάτων ποιεῖν, id eſt, ſubijcere ſub oculos, quòd facit vrbanitatem, & quædam addit etiam de metaphora.

Caput XXVIII.

Quomodo vrbana fiat oratio ex deceptione ἐκ τῆ παρὰ προσδοκίαν, & quot modis iſta fiat, oſtenditur.

Caput XXIX.

Ad vrbanitatem conferre imagines oſtendit, & quomodo tum bene conficiantur, tum in illis peccetur, docet, item de prouerbijs.

Caput XXX.

De ſuperlationibus, & quomodo differant ab imaginibus, & cui ætati maximè conueniant.

Caput XXXI.

De varietate elocutionis, & illius diuiſionibus, necnon quomodo per actionem ſit illa variè commutanda.

Caput XXXII.

Quæ cuique generi accommodata ſit elocutio, docet.

Caput XXXIII.

Alias rationes dividendi elocutionem reijcit, & ſupervacaneas oſtendit.

Caput XXXIV.

Agendum ſibi de collocatione περὶ τάξεως demõſtrat, & partes

partes orationis quot sint necessarias docet, aliorumq; diuisiones reprehendit.

Caput XXXV.

Generatim primo proœmium definit, mox proœmia demonstratiui generis vnde ducantur, tradit.

Caput XXXVI.

De proœmijs generis Iudicialis, quod sit munus eorum, vnde ducantur, quomodo in eis benevoli, dociles, & attenti fiant auditores, & ad depravatum hæc omnia auditorem pertinere ostendit.

Caput XXXVII.

De proœmijs deliberatiui generis, & quãdo his liceat uti.

Caput XXXVIII.

Loci plures recensentur, vnde criminationum exordia sumuntur tum proprij accusatoris, & defensoris, tum communes vtriusque.

Caput XXXIX.

De narratione, & qualis potißmum esse debeat in laudatiuo genere.

Caput XL.

Per digressionem ex primo libro repetit quid sit laus, & encomium, & quid habeat affinitatis demonstratiuum cum deliberatiuo, cum eadem sit ratio præcipiendi, & laudandi.

Caput XLI.

Ridet quorundam præceptum de breuitate narrationis, quid in ea seruandum sit præcipit, tum accusatori, tum reo.

Caput XLII.

Moratam esse debere narrationem, & quomodo conficiatur ostendit; tum quæ sint narranda, & vbi locum narratio non habeat.

Caput XLIII.

De probationibus, & quomodo hę tum in quæstionibus, tum in singulis generibus causarum sint adhibendæ, & quomodo variandæ.

Caput XLIIII.

De refutatione, & duplici ratione resistendi Aduersario, & quomodo, & quando illa utendum.

Caput XLV.

De ratione exprimendi mores per aliam personam, & de commutandis enthymematis in sententias, & contra.

Caput XLVI.

De interrogatione, & quattuor temporibus illius commodè adhibendæ.

Caput XLVII.

Quibus modis respondere interroganti oporteat.

Caput XLVIII.

Ridicula ad solutionem pertinere ostendit, & duo facit eorum genera, reijciens ad libros de Poetica.

Caput XLIX.

Perorationem ex quattuor conflare partibus ostendit, & qui sit singularum vsus. item quæ illi conueniat locutio.

FINIS.

Tabula œconomiam totius primi libri complectens,

F. P.

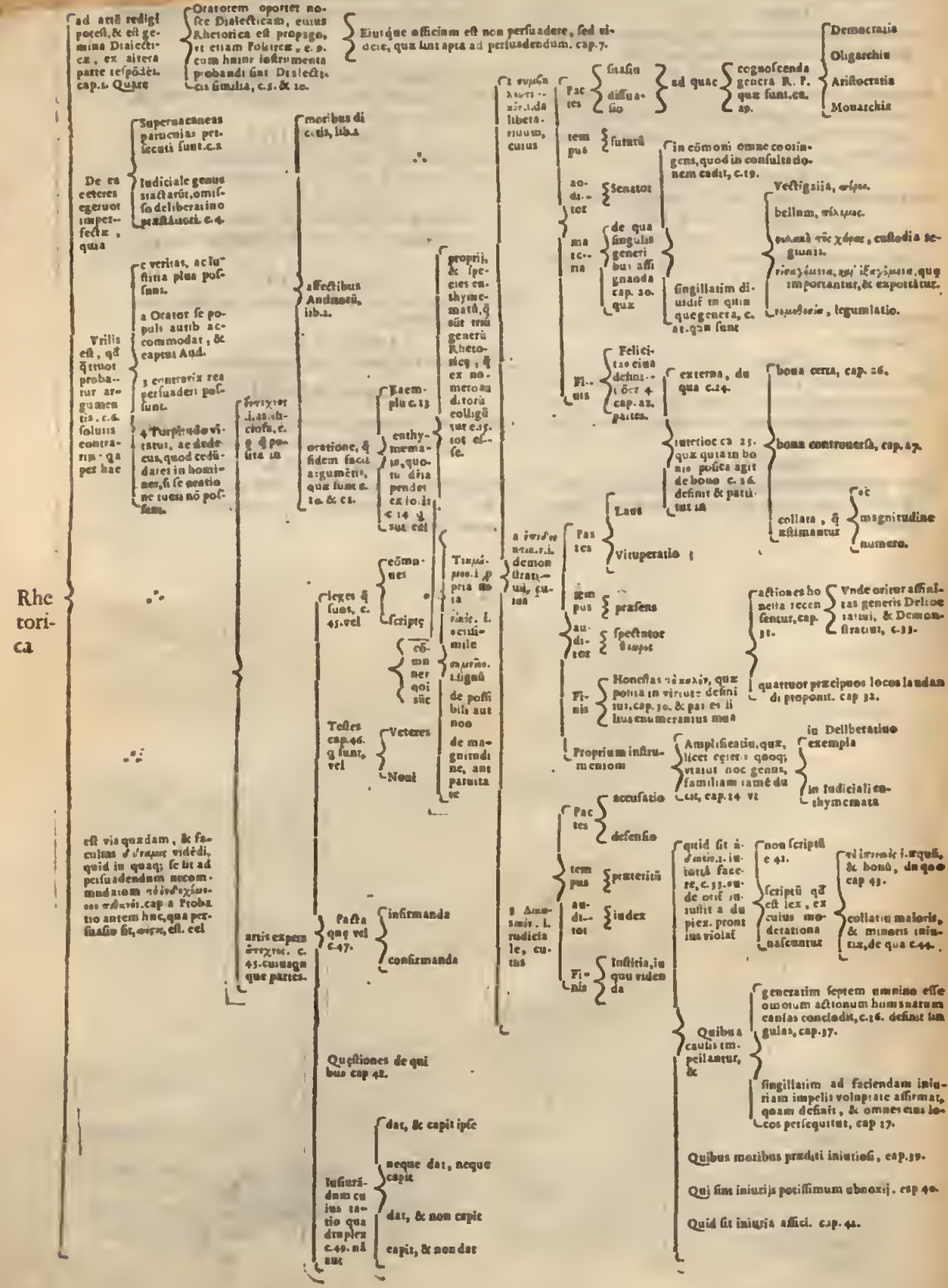

Oeconomia secundi libri.

F. P.

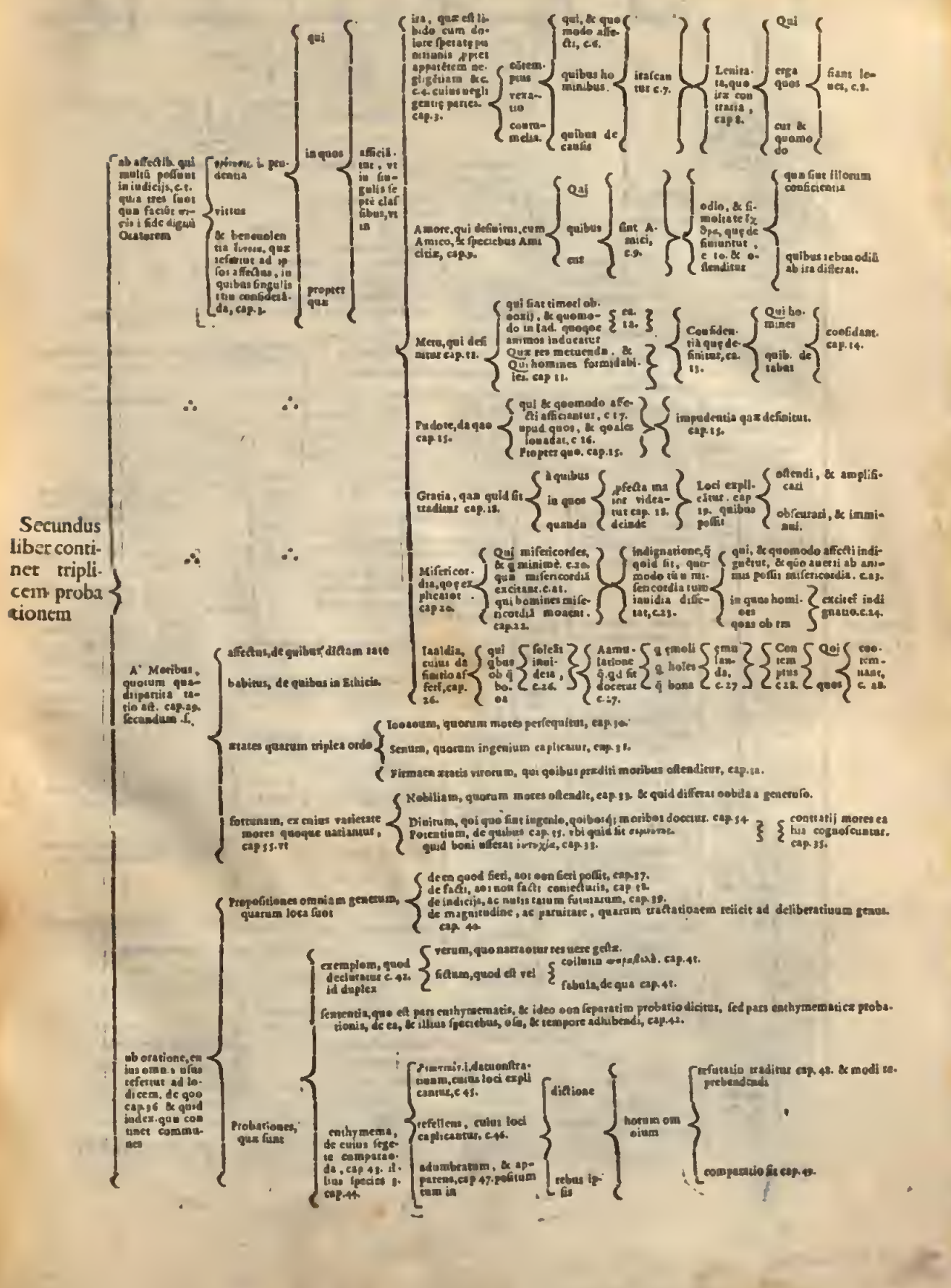

Oeconomia tertij libri.

F. P.

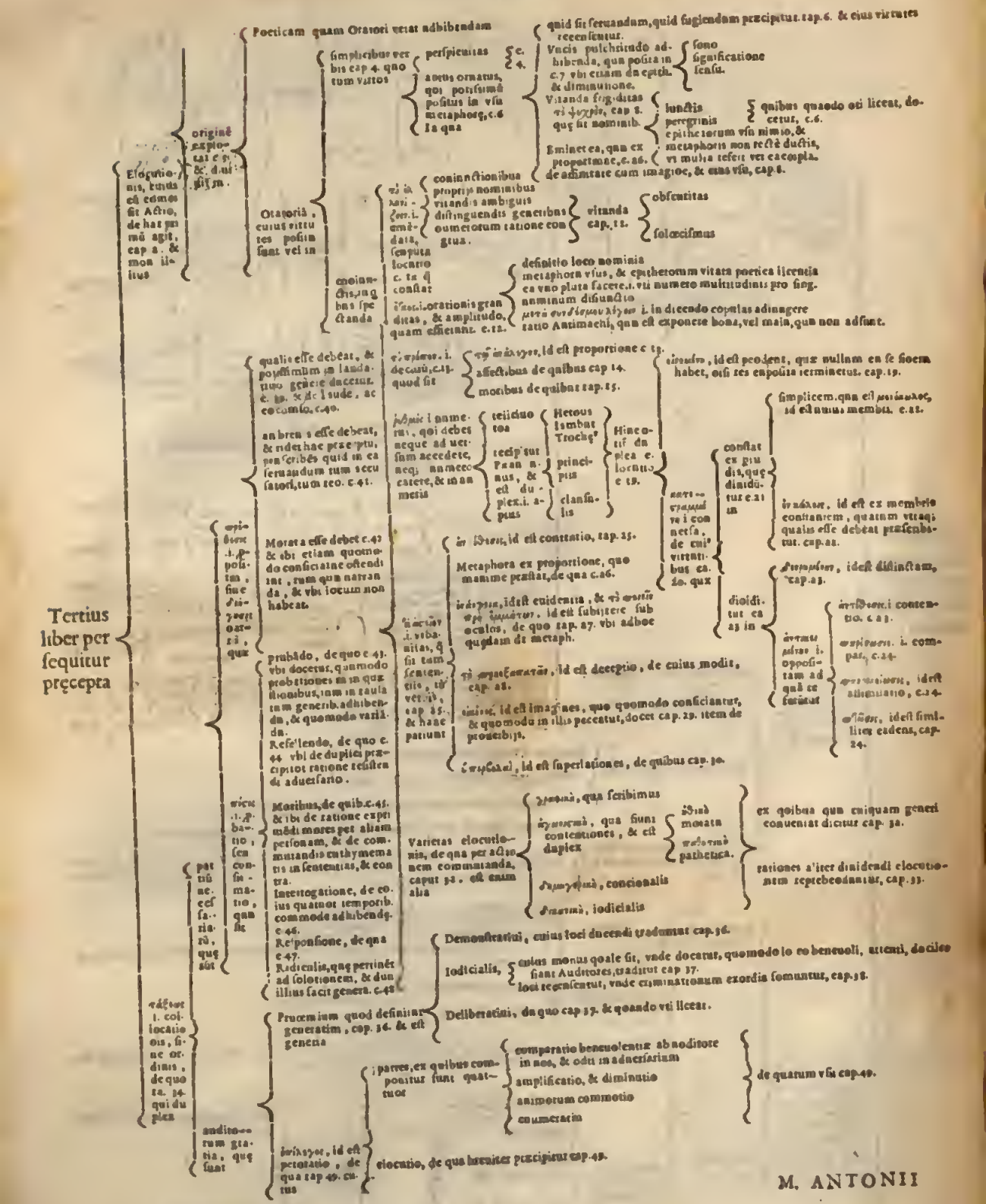

M. ANTONII

M. ANTONII MAIORAGII COMMENTARIVS IN PRIMVM ARISTOTELIS LIBRVM, De Arte Rhetorica.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

CAPVT PRIMVM.

Rhetorica respondet Dialecticæ, & ad artem redigi potest.

TEX. 1. Ἡ ΡΗΤΟΡΙΚΗ ἔστιν ἀντίστροφος τῇ διαλεκτικῇ.

Rhetorica Dialecticæ affinis est, & quasi ex altera parte respondet.

COMM. QVm de aliqua re tractaturi sumus, quo melius definitionē eius intelligamus, illud in primis inuestigandum est, quo in genere sit ea res collocata, quamq; habeat subiectā materiam; quod quidem Aristoteles vbiq; ferè diligentissime facere consueuit. atq; hæc est causa, quare huius etiam operis initio, cū de Arte Rhetorica tractare velit, prius inquirat, in quo genere rerū posita sit, sed cum intelligat eam nullū habere determinatum genus, aut certā materiam, in qua versetur, sicuti neq; Dialectica, quia de rebus omnibus communiter in vtrāq; partem disputat: ideo statim eam Dialecticę cōparat, & perquam similem ei esse ostendit, adeo vt penè cum ea reciprocetur, quasi sit ex eodem hausta genere, & cum ea nata, atque, vt ita dicam, ex eodem trunco, eademq; stirpe progenita, licet aliquo modo, sicut infra docebimus, inferior esse videatur. Itaq; vult eam eandem penè vim habere, quam habet Dialectica, & quasi partem quandam, siue propaginem eius esse, quoniam argumentandi formulas, & probandi rationes à Dialectica sumit, neque ferè quicquam habet proprium, præter finem, & elocutionem, & orationis ornamenta. Materia verò communis harum artiū, quam tractant, & in qua versantur, sunt res omnes, quę ad hominum opiniones, & verisimiles, probabilesq; rationes attinent: vt exempli gratia, quæ communiter de vita, atq; moribus, de natura rerum, de ratione disserendi tractātur, & de quibus nullæ sunt adhuc artes constitutæ, quas pleriq; etiā sine arte Dialectica, aut Rhetorica natura ipsa duce tractare commodè sciunt. cum igitur hæ duæ artes tantopere similes sint, vt ijsdem penè rationibus in probando vtantur, & in eisdem rebus cōiter versentur, voluit Aristoteles initio declarare maximam earum cognationem, atque affinitatem, ideo dixit, Rhetoricam esse ἀντίστροφον Dialecticę, ideſt adeo similem, vt cum ea conuerti possit, & eandem vim habeat. Hunc locum in Oratore ad Brutum, M. Cicero sic expressit: Atq; etiam ante hunc Aristoteles principio Artis Rhetoricæ, dicit illam artem quasi ex altera parte respondere Dialecticæ. & in Academicis quæstionibus, Huic quasi ex altera parte oratoria vis dicendi adhibebatur. quæ Ciceronis conuersio mirificè sententiam Aristotelis exprimit. quāuis Petrus Victorius, vir alioqui satis eruditus, iniquè Ciceronem accusetq; dicatq; non satis ab eo perceptam esse Aristotelis sententiā, quod certè, mihi non probatur. Quid enim aliud hoc in loco significare vult Aristoteles, quam inter Rhetoricam, & Dialecticam affinitatem esse maximam, adeo vt ambæ vim eandē habeant, atq; in eisdē rebus versentur? quod etiam Alexander Aphrodisæus agnoscit, qui verbum illud Aristotelis ἀντίστροφος, idem esse ait, quod ἰσότροφος, hoc est eisdem in rebus versans. tam enim opiniones hominum, & verisimilia argumēta sequitur Rhetorica, quām Dialectica. neque ferè alia in re differunt, nisi in dicendi quadam aduenticia forma, quod Rhetorica latior est, Dialectica verò contractior; vt si quis elocutionem, & orationis ornamenta Rhetoricæ detrahat, eadē pene statim quæ Dialectica sit futura. Hęc igitur est Aristotelis sententia; Rhetoricam in eisdē rebus versari quibus etiam Dialectica versatur, hoc est in eis, quæ ex hominum opinione pendent, & ab omnibus intelligi quodammodo possunt. Videamus nunc an idem etiam Cicero sentiat, quod certè multis ex locis probari potest. sed ex illo præcipuè, qui est in Partitionib. vbi ita inquit: Nihil enim est aliud eloquentia, nisi copiosè loquens sapientia, quæ ex eodem hausta genere, quo illa, quæ in disputando, vberior est, atq; latior. potuit ne apertius dicere Cicero, Rhetoricam in eisdē rebus versari, quibus Dialectica? quid in Orat. ad Brutum, & in secundo de Finib. uonne Zenonis sententiā approbat Cicero, qui dixerat omnē vim loquendi in duas tributā esse partes, Rhetoricam palmæ, Dialecticam pugno similē esse? quòd latius loquerentur Rhetores, Dialectici autem contractius. atqui eadem manus est, siue contrahatur in pugnum, siue dilatetur in palmam, sed tātum fortuita quadā forma, & ratione differt. Idem in Orat. ad Brutum ait, Dialecticorum scientiam Rhetoricę vicinam, atq; finitimam esse. de claris Orat. ita inquit; In Dialectica exercebar, quæ quasi cōtracta, & astricta eloquētia putanda est,

„ sine qua etiã tu Brute iudicasti te illam iustam
„ eloquentiã, quam Dialecticam dilatatã esse pu-
„ tant, consequi non posse. Scit igitur Cicero verã
esse Aristotelis sententiã, & in eisdẽ rebus Rhe-
toricam, & Dialecticam versari, neq; aliam ferè
inter has artes esse differentiã, nisi quia non ean-
dem dicendi formam sequuntur. At inquit Vi-
ctorius, lapsus est Cicero, cum affinxerit Aristo-
teli, quod hic ab ipso traditum nullo modo ui-
detur. imò verò nihil affingit Cicero, sed Aristo-
telis sensum aptissimè interpretatur. tu verò Vi
ctori frustra videri uis argutus. qui dicas Cice-
ronem existimare ab Aristotele notatã esse con-
trarietatem (hoc enim tu verbo uteris) quæ sit
inter Rhetoricam, & Dialecticã, qui dixerit, ex
altera parte respondere; paucis verbis duo ma-
gna peccata. Vnum, quod inusitato latinis ver-
bo usus es. quis enim vnquam apud ueteres, ac
probatos scriptores latinos contrarietatem le-
git? alterum, quod apertè ea Ciceroni tribuis,
quæ ille nunquam dixit: qui non modo hoc in
loco, sed neque vsquam alibi posuit vnquam vl-
lam inter Rhetoricã, & Dialecticam repugnan-
tiam, sed ubique maximam inter eas similitudi-
nem esse ostendit, & penè easdem esse uult, par-
noque orationis aduentitio discrimine inter se
distingui, vt satis apparet ex locis, quos iam su-
pra citauimus, atque ex alijs etiam multis, qui
passim in eius operibus occurrunt. Sed nimi-
rum illud te in errorem impulit, quod opinaris,
ex altera parte respondere, idem ualere, quod
aliquo modo contrarium esse. quod omnino fal-
sum est. neque enim vsquam apud Ciceronem,
(quod quidem ego sciam) ea uerba reperiuntur
in ea significatione posita, quamuis tu asseuerã-
ter dicas plurimis in locis ita locutum fu sse Ci-
ceronem, & in Orationibus, & in libris, quos de
philosophia scripsit. sed hoc, quod dicis, uno
saltem exemplo te probare oportebat. neq; po-
stulare vt tibi tanquã Apollini Delphico crede-
remus. Ego quidem nusquam adhuc diligentis-
simè quærens reperire potui locum vllum, vbi
Cicero verbis illis repugnantiã aliquam notet,
quin potius eo verbo respondendi, quo hic vti-
tur, maximam frequẽtissimè similitudinem in-
dicat, vt respondere in amore, idest, simillimum
esse, respondere gloriæ alicuius, idest, parem, &
similem gloriam acquirere, quæ locutionea pas-
sim occurruut. Vt ad Brutum, Nihil enim mi-
„ hi minus hominis videtur, quam non respon-
dere in amore. quinto de Finibus, respondent ex-
trema primis. primo Tusculanarum, satis Græ-
corum gloriæ respõdetunt. at inquies fortasis,
id, quod adiunxit, ex altera parte, repugnãtiam
quandam notat, quod tum demum verum esset,
si de oppositis, & contrarijs rebus uerba fierent,
atq; inter se compararentur. & nisi sequens vet-
bum esset adiunctum, quod omnem tollit dubi-
tationem, cum respondere frequentissimè significet
idem, quod prorsus similem esse. nam quod in
Oratore subiungit ea verba Cicero; vt hoc vi-
delicet differant inter se, quod hæc ratio dicen-
di latior sit, illa loquendi contractior, non ideo
fecit, vt locum hũc Aristotelis explicaret. quem
iam ideo interpretatus fuerat, vt affinitatẽ ha-
tum artium ostenderet, sed ut declararet, non
esse penitus eandem artem. licet uicina, & simil-
lima sit, cum enim in eisdem rebus communi-
ter ambæ uersentur, si formam etiam dicendi,
finemq; penitus eundem haberent, nulla res es-
set, qua distingui possent. itaq; vna, atque eadem
esset ars Rhetorica, & Dialectica, quod minimè
vult Aristoteles. est enim affinitas, & similitudo
hatum artium non in fortuita, atque aduenti-
cia forma dicendi, sed in faenltate, & subiecta
materia, quæ licet uaga sit, & incerta, est tamen
utrique arti communis. quo fit, ut optimè Ci-
cero sententiam Aristotelis expresserit, cum di-
xit, Rhetoricam quasi ex altera parte responde-
re Dialecticæ. nam illud aduerbium, quasi, non
alia de causa addidit, nisi ut translationẽ emol-
liret. quod frequentissimè facere consueuit. Sed
uide ne fortasse ingeniosissimè Cicero in expli-
canda Aristotelis sententia locum etiam illum
exprimere uoluerit, quo idem Aristoteles Rhe-
toricam uocat ὁμοίωμα, & παράφυες Dialecticæ,
hoc est simulacrum, & surculum, vel propagi-
nem. sicut enim propago ex altera parte respon-
det arboti, cui adnascitur, & ipsius arbotis pars
quædam est, ita Rhetorica Dialecticæ quasi ex
altera parte respondet, & eius pars quædam est,
vt infra docebit Aristoteles. Verum ut breui-
ter hunc nodum dissoluamus, uidendũ est quid
apud Græcos ἀντίστροφος significet, & quid apud
Latinos ex altera parte respondere. nam apud
Græcos ἀντίστροφος non uno modo, sed pluribus
capitur. interdum enim de ijs dicitur, quę pror-
sus idem significant, & inter se conuertuntur.
neque in ulla re penitus differunt, quales sunt
definitiones, quæ uicissim retro commeant, &
cum definito conuertuntur, vt homo est animal
rationis particeps, & mortale, & contra, ani-
mal rationis particeps, & mortale est homo. hæc
à Græcis uocantur ἀντίστροφα, quasi Latinè dicas
inter se commutabilia. sed non satis benè Latì-
nè dici possunt, sibi uicissim ex alteta tantum
parte respondere, eum idem penitus significent,
neque solum ex altera, sed etiam ex utraq; par-
te respondeant, idem enim definitio prorsus va-
let, quod res definita. hæc Cicero uocat, pariter,
æqualiterque respondentia, vt in Lælio, cum si-
gnificare uellet, debere nos amicos nostros ea-
dem prorsus beneuolentia prosequi, qua nos illi
prosequuntur, sic ait: Vt nostra in amicos bene- „
uolentia illorum erga uos beneuolentię pariter, „
æqualiterq; respondeat. hoc est eadem penitus
sit, & mutua. atque hoc sanè modo Rhetorica
non est ἀντίστροφος Dialecticæ. alioquin eadem pe-
nitus esset. quod minimè uolumus. interdum
ἀντίστροφα dicuntur, quæ ex eodem trunco profi-
ciscuntur, vt in arboribus rami, qui à dextera
parte prodeunt, sunt ἀντίστροφοι illis, qui pro-
deunt à sinistra. quod Iulius Pollux ostendit,
qui secũdo libro scribit, duas primas costas sub
pectore, quæ spinam comminem habent, sed
in pectore non coniunguntur, ἀντίστροφοι nocari.

hæc

hæc bene dici possunt latinè ex altera parte respõdere, sicuti Rhetorica, quam Aristoteles ait, esse Dialecticæ propaginẽ, siue traducem. quod acutissimè Cicero vidit, interdũ ἀντίστροφον de ijs dicitur, quæ re quidẽ subiecta sunt eadem, sed diuersam tamen habẽt rationem, vt ascensus, & descensus. fieri. n. potest, vt in eodẽ loco ascendamus, & descendamus, quare locus quidẽ subiectus vnus, atq; idẽ est, sed diuersa tamen ascendendi, & descendendi est ratio, atque hæc etiam bene dicuntur ex altera parte respondere, vt si quis dicat ascensus descensui ex altera parte respondet. hoc modo veritas, quam Dialectica sibi proponit (est. n. Dialectica veri, & falsi discreatrix) & bonitas, quã sibi maiori ex parte proponit Rhetorica, dicuntur ἀντίστροφα, qm̃ licet eadẽ sint quatenus ad res subiectas attinet, ratione tamen differunt. res. n. verè dicuntur, quatenus ad assentiendũ intelligentiam mouent. bonè verò quatenus ad expetendũ mouent voluntatem. ita Rhetorica Dialecticæ est ἀντίστροφος, & quasi ex altera parte respondet. quãuis. n. ambæ de rebus omnib. cõiter in contrarias partes disputent: tamen in eo differunt, quod Dialectica de rebus omnib. disputat, quatenus allata ratione probari possint, vt videatur esse verè. Rhetorica autẽ magis quatenus in consultationem, & ciuilẽ quæstionem veniant, vt bonæ esse videant. interdum ἀντίστροφον dicitur, quod simile est, & eandẽ vim habet, vt quarto Politic. Aristoteles ait, oligarchiam, hoc est principatũ paucorum in ciuitate, in qua non leges, sed principes dominantur, & pro libidine sua cuncta administrant, esse ἀντίστροφον Tyrannidi, i. eandem vim habere, quam habet Tyrannis. Vt enim Tyranni non iustitiam, sed propriam vtilitatẽ, & libidinem sequuntur, ita illi, qui in eo genere oligarchiæ dominantur. quem locum optimè Perionius Ciceronẽ imitatus conuertit, ex altera parte respondet. qua in significatione hoc etiam in loco capi optimè potest. Vt intelligamus Rhetoricã eandem vim, & facultatem habere, quã habet Dialectica. & eiusdem simulachrum quoddam esse, sicut oligarchia maximam habet cum Tyrannide similitudinem. quin etiã in eodem libro dicit Aristoteles, Tyrannidem esse ἀντίστροφον Monarchiæ. quatenus est vnius tantum hominis principatus. habent enim Tyranni vim, & potestatem eandẽ, quam Reges habent, licet in eo differant, quod Reges, ac Monarchæ ad cõem vtilitatem legitimè imperant, Tyranni verò propriũ commodum spectantes ex libidine sua dominantur, itaque quo ad vim, & potestatem idem est Rex, & Tyrannus, at verò quo ad finem differunt, vt optimè dici possit Tyrannis ex altera parte Monarchiæ respõdere, sicuti Rhetorica Dialecticæ. tribus igitur præcipuè de causis Rhetorica Dialecticæ Græcè dicitur ἀντίστροφος, Latinè affinis, & quasi ex altera parte respondens. primo quia ex eodem est hausta genere, atque ex eodẽ quasi trunco proficiscitur. deinde quia communiter in eisdem rebus versatur, & materia subiecta est eadem, tum quia vim, & facultatem probandi similimam, & penè eandem continet. Sed aduertendum est, duplicem artis Rhetoricæ materiam constitui posse, alteram uagam, & incertam, & communem cum Dialectica, quæ sunt res verisimiles in omni genere. potest enim Orator de omni re proposita copiosè disputare. alteram magis propriã, quæ sunt ciuiles quæstiones. vult enim Hermogenes Rhetoricam in ciuilibus quæstionibus uersari, quę nascuntur ex legibus, aut moribus in unaquaque ciuitate constitutis de eo, quod iustum existimatur, aut honestum, aut utile, uel de omnibus simul, uel de aliquibus eorum, quod ante hunc apud Ciceronem L. Crassus primo de Orat. his uerbis ostendit: Sic in causis publicis iudiciorum, concionum, Senatus, omnis hęc, & antiquitatis memoria, & publici iuris auctoritas, regendæ Reip. ratio, ac scientia tãquam aliqua materies ijs Oratoribus, qui uersantur in Rep. subiecta esse debent, hanc autem propriam Oratoris materiam rectè propositum possumus appellare, quoniam eam Orator sibi tractandam proponit. si igitur communem materiã, & hoc, quod dicimus propositum accuratè distinxerimus, longe facilius Rhetoricæ, & Dialecticæ similitudinem, & differentiam cognoscemus, nã similitudo maxima est in illa cõmuni materia, quæ eadem utriq; subiecta est. ea verò continet, ut sæpe iam dixi, cõmunes opiniones, & uerisimiles rationes. propositum aũt, sicut etiam dicendi ratio distinguit has artes. quia Rhetor maiori ex parte ciuiles quæstiones sibi tractandas proponit, ut infra docebit Aristoteles. Dialectica autẽ potius ea tractare solet, quæ ad cognitionẽ, & ueritatem spectant. quãuis igitur his duabus artibus cõmuniter eadem materia subiecta sit, differunt tamẽ dicendi ratione, & fine proposito. dicendi enim ratio Dialecticæ contracta est, & cõpressa oratio. propositũ uerò cognitio quędam generalis, & cõis. at Rhetoricæ ratio est oratio lata, ac diffusa. propositum autẽ propriè est ciuilis quæstio de iusto, honesto, & utili. Quocirca Dialectica quærit opiniones inferre, & uerisimiles rationes, quæ ad cognitionẽ pertineant. Rhetorica uerò quærit opiniones, & uerisimiles rationes, quæ ad ciuiles quæstiones spectent. quemadmodum igitur Dialectica se habet ad cognitionem, ita Rhetorica ad quæstionẽ ciuilem. & quibus rationibus cõtractis utitur Dialectica ad inferendã cognitionis opinionẽ, ijsdem dilatatis utitur Rhetorica ad persuadendas ciuiles quæstiones; Quoniam autem Oratori, maiori ex parte propositum est, ea tractare, quæ in consultationem ueniunt, ut etiã Aristoteli placet. ideo apud Cic. in arte Rhetorica propositũ, & consultatio idem penitus est, ut in Topicis, & in Partitionib. apertissimè uidere licet. uocat autẽm Cicero propositum, siue consultationem, omnem infinitam quæstionem, quam Orator tractet, quam Græci thesin uocant. Hactenus igitur satis explicatum esse mihi uidetur, optimè Ciceronem dixisse Rhetoricam quasi ex altera parte respondere Dialecticæ. Quamuis autem utriusque

artis propositum sit propriè, quod diximus, hoc est Dialecticæ cognitio veritatis, Rhetoricæ quæstio eiusdis, nihil tamè prohibet, quin etiam Rhetor sæpenumero eõiter eas quæstiones tractet, quæ ad solam cognitionem spectent cum dialecticis argumentis oratoria tantum adhibet ornamenta. Quare Cicero lib. de Finib. 2. duo Rhetoricæ genera facit; alterũ populare, & forense, quod interdũ paulò est hebetius, in quo tantum ciuiles quæstiones tractantur. alterum philosophicũ, quod ingeniosius est, & de omnib. rebus grauiter, & copiosè disserit. Sed vtrũque tamen Rhetoricæ genus quatenus ad facultatem, & eõem materiam attinet, Dialecticæ respondet. Quod si quis ita voluerit hoc Aristotelis principium interpretari, Rhetorica ijsdem in rebus, quibus Dialectica versatur, nihil recuso, modo intelligat, optimè esse Ciceronis conuersionem. Quinque sunt. n. artes, quæ ad loquendi rationẽ attinent, & omnes orationis virtutes amplectuntur, nam tunc oratio maximè laudabilis est, cùm emendata fuerit, & iucunda, & elegans, & probabilis, & denique vera. emendatã orationem docet efficete Grammatica, iucundam Poetica, elegantem Rhetorica, probabilem Dialectica, veram Demonstratiua scientia. Sed de Grammatica, atque Poetica, nihil attinet hoc loco verba facere. quomodo autẽ à Dialectica, atque à Demonstratiua scientia Rhetorica distinguatur, breuiter videndum est. Triã sunt, quæ ex argumentandi ratione gignuntur in animo nostro fides, opinio, scientiã. quæ quidẽ à tribus distinctis artibus proueniant necesse est, quoniam ipsa sunt inter se distincta. neque. n. omnino est eadẽ fides, quæ opinio, & vtraq; à scientia multum differt. sed fides fit persuadẽdo, opinio argumentando, demonstratiua scientia demonstrando. Rhetorica verò persuadendi est opifex, Dialectica argumẽtandi, Demonstratiua scientia demonstrandi. sed quoniã parua est inter fidem, & opinionem differẽtia, nisi quod fides magis singularia respicit, opinio magis ea, quę generalia sunt. ideo fit, vt etiam inter Rhetoricam, & Dialecticam non multum interfit. sed quemadmodum fides est quædã opinionis pars: ita etiam Rhetorica pars quædã est Dialecticæ. cum enim animus noster intelligentia sola contẽtus est, tunc aut scit, aut se scire opinatur, & hoc plerunq; fit in generalibus, in quibus Dialectica frequentet versatur. cum autẽ intelligendo monetur ad appetitum, tunc id credit verum esse, quod cõfirmari audit, quod in singularibus sæpius fit. idque Rhetoris officiũ est. multis autem modis Rhetoris officiũ ab officio Dialectici distingui potest. primo, q Rhetor magis ea pertractat, quæ ad mores, & actiones attinẽt, accusando defendẽdo, suadendo dissuadendo. Dialecticus autẽ, quę ad cognitionem interrogando respõdendo, deinde quod Rhetor de animi cõmotionib. verba facit, quas Dialecticus non attingit. Tertio quod Rhetoris auditor quilibet etiã imperitus esse commodè potest, Dialectici verò nõ nisi paulo ingeniosior. Quarto q instrumenta, quibus Rhetor vtitur, sunt enthymema, & exemplũ, quibus autẽ Dialecticus, syllogismus, & inductio. Quinto quod rhetor magis ea, quæ singularia sunt, pertractat, Dialecticus verò potius generalia. Quæ quãuis ita sint, adeo tamen inter se hæ duæ artes coniunctæ sunt, vt non modo sorores, ac germanæ, sed penè eædẽ esse videantur. quare Cicero dialecticam, ait esse cõtractam quandam eloquentiam; & astrictã; rhetoricam verò dilatatam dialecticam. & Aristoteles hoc loco vtrãque ijsdem in rebus versari docet, quoniã vtraq; verisimilia sequitur, & quę cõmunia sunt ad intelligẽdum, & reliquis autem artib. facile discernuntur, qũ aliæ propriam, ac certam materiã subiectam habent, in qua sola versentur. Vt Geometria magnitudines, Arithmetica numeros, Medicina morbos, & vulnera; Rhetorica verò, & Dialectica, sicut antea dictum est, nullam certam habent materiam, sed cõiter de rebus omnibus disputãt, & quid in quaque re verisimile sit, inquirũt. Quod si inter se comparentur, Rhetorica tribus modis æqualis est Dialecticę, & tribus modis inferior. Ac primo quidem æqualis est, qũ ambæ de cogitationis, & rationis actionibus, non autẽ de rebus ipsis constitutæ sunt. Vnde rationales artes, vel sermocinatrices à quibusdã appellantur, & Dialectici recẽtiores dicunt Dialecticæ subiectam materiam esse, Ens rationis. hoc est, quicquid ipsa ratio cogitando fabricatur, & colligit. Secũdo æqualis est, qũ ambę rationem quidẽ argumentandi continent, sed tamen non gignunt in animo scientiam, verum fidem, & opinionem tantũ. quæ facilè contrarijs argumentis euelli, atq; labefactari possit. Tertio est æqualis, quoniã ambæ nullis certis finibus, aut cancellis continentur, sed de omni re proposita cõmuniter, & verisimiliter in vtranque partem disputant. At verò inferior est, primo, quia nõ tam firmas, & stabiles cõclusiones habet, quam Dialectica, neque tam acutè, subtiliterq; disserit, sed hebetior est, & magis popularis. Secundo quia Dialectica syllogismo, & inductione vtitur ad probandum: Rhetorica verò enthymemate, & exemplo. sed enthymema quidã est syllogismus imperfectus, exemplum autẽ est imperfecta inductio. Tertio est inferior, quia Dialectica gignit opinionem in animo sine ipsius animi perturbatione, atque commotione; Rhetorica verò persuadere commodè non potest, nisi animum commouerat, atq; in eo potissimum regnat oratoria locutio, quod est vehemens, incensa, incitata, quod, cum rapide fertur, sustineri nullo modo potest, sed animum huc, atq; illuc impellit. Partim igitur Dialecticæ Rhetorica æqualia est; partim inferior, vt ex hoc etiam intelligi facile possit, cur Aristoteles dixerit esse ἀντίστροφον, & Cicero quasi ex altera parte respondere, Dialecticæ, atque hæc, quatenus ad Aristotelis sententiam explicandam, sufficiant.

Vtitur autẽ prooemio, quod facere solebat in ijs libris, quos exotericos vocabat, vt ad Atticum lib. 4. Cicero testatur, cuius hæc sunt verba; Quoniam in singulis libris vtor prooemijs, vt

Aristoteles

» Aristoteles in ijs, quos ἐξωτερικοὺς vocat. duabus autem de causis proœmium hoc adhibet, primo vt doceat Rhetoricã esse affinem Dialecticæ, & esse artem, deinde vt attẽtum, & docilem auditorem efficiat. nam in tertio huius operis libro docet Aristoteles differentiam esse inter proœmium, prologum, & prolusionem, cum tamen ad eundem finem hæc tria tendant, nempe vt audientium fauorem promereantur. nam proœmium est orationis solutæ principium, prologus ad Poetas tantum spectat, & est poematis initium, prolusio verò Musicorum est, cum ad cantiones suas audientes præparant. ipsum verò proœmium, de quo agimus duob. modis considerari potest, vel per se, vel per cõparationem ad auditorem. per se consideratum proœmium nihil aliud est, quàm propositio quædam earum rerum, quæ tractandæ suscipiuntur, quo genere proœmij ferè semper vtitur Aristoteles. Statim enim à rebus ipsis incipit, quod etiam hoc loco facit. Tali proœmio sæpe vtitur etiam Cicero, » vt primo de Diuinatione, sic enim incipit: Vetus opinio est, iam vsque ab heroicis ducta temporibus, eaque & populi Rom. & omnium gentium firmata consensu, versari quandam inter » homines diuinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, ideſt præsensionem, & scientiam rerum futurarum. quo genere proœmij nonnunquam etiam in Orationibus vtitur, vt Philippica septima: Paruis de rebus, sed fortasse necessarijs cõsulimur P.C. de Appia via, & de Monera Cõsul, de Lupercis Tribunus Pl. refert. Tales sunt plurimi Poetarum prologi, quibus indicatur, quid in toto opere cõtineatur. Vt Virgilius quatuor versibus complexus est omnia, quæ libris quatuor Georgicorũ copiosè pertractauit, & Ouidius vno carmine Transformationum suarum materiam explicat, cum ita proponit:

In noua fert animus mutatas dicere formas
Corpora.

Per comparationem ad auditorem consideratur proœmiũ cum efficere studemus, vt amicè, & attẽtè, & intelligenter nos audiant. quod licet alijs in operibus Arist. nõ admodum curare videatur, tñ hoc in loco prætermittere noluit. postquam. n. proposuit, quæ, & qualis sit rhetorica, & in quibus versetur, deinde adiũgit etiam eius vtilitatem, vt sibi cõciliet auditores, & attẽtos efficiat. Ergo tres in partes diuiditur hoc proœmium, in prima parte docet Rhetoricam esse Dialecticæ finitimã, & ex arte constare. in altera parte ostendit artis scriptores non satis rectè de rhetorica præcepisse, cum ea prætermiserint, quę ad probationem attinent. in tertia deniq; parte probat à Rhetorica magnam vtilitatem prouenire. primo igitur probat Rhetoricam esse Dialecticæ finitimam, cum ita inquit:

Ἀμφότεραι γὰρ περὶ τοιούτων τινῶν εἰσιν, ἃ κοινά ἐστον πως ἁπάντων ὀφθῆναι γνωρίζειν, καὶ οὐδεμιᾶς ἐπιστήμης ἀφωρισμένης.

Ambæ. n. in eiusmodi rebus sunt, quæ à cunctis hominib. quodãmodo cognosci, atq; intelligi possunt, nec sunt in aliqua definita, ac certa scientia.

Hæc est ratio propositionis, qua ostendit affinitatẽ, quam habet Rhetorica cum Dialectica, & ambæ res eas sequuntur, quæ sunt in medio positæ, & cõmuni quodam in vsu, atq; in hominum more, & sermone versantur. nã vt ait Cic. in cæteris artibus id maximè excellit, & longissimè est ab imperitorum intelligentia, sensuque disiunctum. in dicendo autem vitium vel maximum est, à vulgari genere orationis, arq; à consuetudine cõmunis sensus abhorrere. & secũdo de Orat. M. Antonius sic ait: Oratoris autẽ omnis actio opinionib. non scientia continetur. & » paulo post; Vt igitur in eiusmodi re, quæ merenda » cio nixa sit, quę ad scientiã non sæpe perueniat, » quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur, ita dicam. habent igitur commune materiã Orator, & Dialecticus, sed orator frequentius ea sequitur, quæ ad actionem pertinent, neque tantum fidem facere, sed etiam mouere animos ad agendũ conatur. Dialecticus autẽ probationibus suis est contentus, nec quęrit motus animorum miscere. nemo autem est tam rudis, atq; imperitus, cuius in animo nõ facile gignãtur opiniones, atque insetantur, aut euellantur insitæ, quo fit vt omnes ea non difficulter intelligant, quæ dialecticis, aut rhetoricis argumentationib. comprobantur. Vnde suauiter, & eruditè Virgilius fingit etiam vulgus ignobile, quo tempore sæuit animis, & faces, ac saxa iaculatur, oratione mitigari, atque arrectis auribus astare, diligenterque audire, cum ita canit:

Ac veluti magno in populo, cum sæpe coorta est
Seditio, sæuitque animis ignobile vulgus;
Iamq; faces, & saxa volant, furor arma ministrat,
Tum pietate graues, ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus astant:
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Atqui nullo modo placari possent animi vulgi, neq; mulceri dictis, nisi vulgares etiã homines, quæ ab Oratore dicũntur, intelligerent. hac de causa dicit Aristoteles, quæ tractãtur ab Oratore, & Dialectico ab omnib. quodãmodo cognosci, atque intelligi, quoniam autem Dialectica, & Rhetorica non sunt in aliqua definita, ac certa scientia, ideo vocantur cões artes, siue facultates. de rebus. n. omnibus cõiter verba faciunt, quod nullis alijs artibus accidit. habent. n. reliquę propriam, ac certam materiã, quam tractẽt, & in qua versentur, extra quam omnino nunq; egrediuntur. neq;. n. Medicus de iuris prudentia disputat, neq; Geometra de medicina. Rhetorica verò, & Dialectica ad omniũ scientiarum principia viam habent, quod primo Topicorum docet Aristoteles. Vnde si propriè loqui volueri mus, neq; scientiæ dici possunt. nã scientia propriè dicitur, quæ cognitis, penitusq; perspectis, & in vnum exitum spectantibus, & nunquam sallentibus rebus contiuetur. Sed hæc omnia, quæ tractantur ab Oratoribus, & Dialecticis dubia sunt, & incerta, tantumque animos audientium probabilitate percutiunt, & afferunt exigui tẽporis opinionem, quæ facile contrarijs argumentis euelli potest. nam in vtranque partem hæc

ferè omnia, ex quibus Rhetorica, & Dialectica conflatur, disputari possunt, quo fit, vt nulla certa de ijs posit haberi scientia. quod Aristoteles ait hoc in loco, & apud Ciceronem secundo de Oratore M. Antonius affirmat.

TEX. 3. Διὸ, καὶ πάντες τρόπον τινὰ μετέχουσιν ἀμφοῖν.

Quo circa omnes homines vtrarumq; sunt aliquomodo participes.

COMM. Nemo est, qui non aliquâ Rhetoricæ, & Dialecticæ facultatis partem à natura sortitus sit, qm ea, quę ab his artibus tractantur, in cõmuni sensu posita sunt, vt quodammodo naturales esse videantur; quod etiã Augustinus attestatur. & Carneades, vt apud Cic. M. Antonius refert, dicebat ideo nullã artem esse dicẽdi, quod ita nati sumus, vt blandiri, & suppliciter insinuare ijs, à quibus sit perendũ, & aduersarios minaciter terrere possimus, & rem gestam exponere, & id quod inrendimus cõfirmare, & id, quod contra dicitur, reuellere, & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri. quibus in rebus omnis oratorũ versatur fat ultas. & Socrates dicebat vnumquenque in causa propria satis eloquẽtem esse. sed tamen alij natura sunt in dicẽdo promptiores, & copiosiores. quod Cic. pro P. Quintio tribuit Hortensio, cui summam, inquit, copiam, facultatemque dicendi natura largita est. huius etiam filiam Hortẽsiam patris eloquentiam retulisse Quintil. scribit. talis fingitur ille Drances Turni aduersarius apud Virgilium libro xi. de quo ita Turnum loquentem inducit:

Larga quidem semper Drances tibi copia fandi
Tunc cum bella manus poscunt, patribusq; vocatis
Primus ades. Sed non replenda est curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant. Et paulo post,
Proinde tona eloquio solitum tibi.

Talem dicunt etiã Demadem fuisse, qui cum antea piscator esset, breui tẽpore postea maximus Orator enasit. Bene igitur sentit primo de Orat. L. Crassus, naturam primum, atq; ingenium ad dicendum vim afferre maximã. licet. n. omnes homines rhetoricæ sint aliquo modo participes, quemadmodum Aristoteles ait, tamen alij magis alij minus. sunt enim quidam ita naturę muneribus in his rebus habiles, ita ornati, vt non nati, sed ab aliquo Deo ficti esse videantur. sunt aliqui tam vasti natura, tam rudes, & agrestes, vt nullo studio, nullaque exercitatione in oratorum numerum peruenire possint.

TEX. 4. Πάντες γὰρ μέχρι τινὸς καὶ ἐξετάζειν, καὶ ὑπέχειν λόγον, καὶ ἀπολογεῖσθαι, καὶ κατηγορεῖν ἐγχειροῦσι.

Omnes enim aliquo vsque & exquirere, & rationem reddere, & defendere, & accusare aggrediuntur.

COMM. Probat ab effectis id esse verũ, quod supra dixit, nẽpe ita formatos esse homines à natura, vt & rhetoricæ, & dialecticę sint aliquo modo participes. duo sunt. n. officia dialectici, nẽpe interrogare aduersarium, atque illi respõdere. quas res omnes homines aliquo modo faciũt. nemo est. n. qui cum de aliqua re dubitat, aut disputat, qui nõ modo interroget, modo respõdeat. duo sunt etiã, quæ in forensibus causis oratores frequentant, nempe accusare, & defendere, quæ duo ab omnib. hominibus aliquo modo fieri solent. ex qua enumeratione concluditur id esse verum, quod ait Aristoteles, rhetoricam, & dialecticã omnib. hominib. aliquo modo cõicatam esse à natura. hoc loco aduertendũ est has duas artes ab Aristotele distingui ab officio vtriusque. nã Dialectici officiũ facit, exquirere, & rationẽ reddere. vnde primo Topic. Aristoteles Dialecticã vocat ἐξεταστικὴν, quod per interrogationem exquirat aliorũ sententias, & excutiat an aliquid in eis vitij sit. quod apud Platonem vbiq; ferè Socrates facit. nã dialecticæ propositiones plerunque per interrogationem proferuntur. sicut Aristoteles primo Posteriorũ docet. est etiam dialectici officium rationẽ reddere, quod eius interest, qui in disputando respondet. Vulgo dicunt, sustinere conclusionem, sed parum latinè. Cicero videtur id, quod Græcè dicitur ὑπέχειν λόγον, interpretari, defendere sententiã, vt primo de Finib. accuratè autem quondã à L. Torquato homine omni doctrina erudito defensa est Epicuri sentẽtia de voluptate. secundo de Finib. Sed qui audiebant, quoad poterant defendebant sententiam suam. at verò lib. de Orat. 2. de Carneade sic ait; Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi, & varietas, per quam esset optanda nobis, qui nullã vnquam, in illis suis disputationibus rẽ defendit, quam nõ probarit, nullã oppugnauit, quam non euerterit. quod autem aic Aristoteles hoc in loco satis patet. neq; enim ferè quisquam est, qui non aduersarijt suum interrogationibus irretire contendat. & qui non sententiam suam defendere respondendo studeat. quæ duo sunt, vt antea dixi, dialectici munera. præterea quis est, qui non aliquando aliquem accuset, aut defendat, cũ tamen hæc sint oratoris officia? quare bene concluditur communem quodammodo omnibus esse rhetoricã, & dialecticam facultatem. quam uis illud verisimũ sit, quod ait Horatius,

Doctrina sed vim promouet insitam.

Τῶν μὲν οὖν πολλῶν οἱ μὲν εἰκῇ ταῦτα δρῶσιν, οἱ δὲ, διὰ συνήθειαν ἀπὸ ἕξεως. TEX. 5.

At ex imperitorum numero, quidam hæc temere, casuq; faciunt, quidam autem habitu quodam animi longo vsu comparato.

Rudes homines, & imperiti, neq; vlla doctrina COMM. exculti, si forte elegãter, & probabiliter loquantur, id vel natura, vel consuetudine faciunt. Sed qui sine exercitatione, tũm ipsa natura duce, polite, & acutè, loquũtur, id aliàs melius, aliàs deterius efficiunt. qm certam viam, aut rationem loquendi non habent. itaq; hoc temerè, casuq; faciũt, sicut apud Homerum Thersites ille, qui copiosè quidẽ, & abundanter, sed incõpositè, inornatèq; loqui consueuerat. Tales autẽ homines sæpè accidit vt vulgo ingeniosiores habeantur, quã ij, qui sunt eruditi. quod secundo lib. Quin- cap. 2.

2. Iliad.

tilianus

tilianus docet, & copiam habere maiorē videntur, quia sine delectu dicūt omnia, docti verò in dicendo modum, & electionem adhibere solent. qui autē in dicendo, & disputando sine doctrina se exercuerunt, si longo vsu quendā habitum in hi compararunt, vt quāuis nullam artem habeant, sepē tamē admirabiles esse videantur. quod epistolarum libro 6. Plinius his verbis attestatur.

» Video etiā multos paruo ingenio, literis nullis,
» vt bene agerent, agendo coniectos; Vnde fuerunt qui dicerent nullam artem esse dicendi, sed totā eam facultatem vsu, atq; exercitatione cōstare. quam in re Syrianus Hermogenis interpres Euagoram sophistā damnat, qui censebat sine arte fieri, vt assiduē dicendo dicendi facultatem consequamur. quod etiam apud Cic. 1. de Orat.
» L. Crassus vituperat cum ita inquit; in quo fallis
» eos, quod audierūt dicendo homines, vt dicant
» efficere solere. Verum etiā illud dicitur, peruer-
» se dicere homines peruersē dicēdo facillime cō-
» sequi. illud tamen inter omnes constat, artē sine exercitatione nihil ad dicendi facultatē conferre: exercitationem verò etiam sine arte plurimum. quare hanc dicendi facultatē quidam potius exercitationē quam artem appellandam esse censuerūt. quod his verbis in proœmio libro
» rū de Inuentione satis ostendit Cicero. Actū nō-
» numus huius rei, quę vocatur eloquētia, huius stu-
» dij, huius exercitationis cuiusdā, huius facultatis à
» natura profectæ considerare prius ipsū, neq; mi-
» nus id, ex honestissimis causis natū, atque optimis rationib. esse profectum. Sed hæc est Aristotelis sententia, quā ex hoc loco facile possumus elicere, rhetoricam, atq; dialecticā facultatem initiū, atq; originem à natura ducere, incrementum ab vsu, & exercitatione sumere, artem, denique ex obseruatione fieri. quod etiam Cicero, multis in locis sentit, & Quintilianus, & omnes fere artis scriptores. quo modo igitur facilius ars rhetorica verbis illis ostendit Aristoteles

TEXT.6 Ἔστω δὴ ῥητορικὴ δύναμις περὶ ἕκαστον τοῦ θεωρῆσαι τὸ ἐνδεχόμενον πιθανόν. διὸ καὶ οὐ τῶν ἐνδεχομένων ἐστὶν ἐντέχνως θεωρῆσαι τὸ πιθανὸν ἑτέρας· οἷον ἰατρικῆς τὸ ὑγιεινὸν καὶ τὸ μὴ τοιοῦτον, καὶ τοῖς ἄλλοις ὡσαύτως· ἐκ τούτων γὰρ ἔστιν ἐπιχειρεῖν ἐπὶ ἀμφότερα μάλιστα, εἰ μὴ ἄλλο τι προσῆκεν ἐπὶ τῶν ἑκάστῃ ὑποκειμένων.

Cum autem hoc vtroq; modo fieri contingat, perspicuum est veram viā, atque rationem comprehendi posse. licet enim causam inuenire, cur, & qui ex vsu, & qui fortuito hæc faciunt, id, quod volunt assequantur. hæc autem opus esse nemo est, quin fateatur.

COMM. Hunc locū M. Antonius apud Cic. secundo de Orat. totū expressit, atq; interpretatus est, his quidē verbis. Etenim cum plerique temerè, ac nulla ratione causas in fori dicant, nonnulli sūt propter exercitationē, aut propter consuetudinem aliquā callidius id faciant, non dubiū, quin, si quis animaduerterit, quid sit, quare alij melius, q̄ alij dicant, id possit notare. ergo id qui toto in genere fecerit, is si non planē artem, at quasi artē quādam inuenerit. Aristotelis autem sententia hęc est: Si temerē tantum, casuq; contingeret, vt alius alio melius diceret, aut disputaret, equidē nullam earum rerū artem esse putarem. neq; enim fortuitæ res, quarū nulla certa causa proferri potest, arte cōprehenduntur, neque quod temerē semper fit, id vllo modo fieri artificiosè potest. quod si quodā tantū vsu, atq; consuetudine idem accideret, eodē modo nullū esse artificiū crederem. neq; enim earum rerum, quæ tantum vsu constant, ratio, aut causa firma apparet, quæ ad artem redigi possit. Sed cum vtroq; modo fieri contingat, nempe vt aliqui temerè, casuque, aliqui verò ex consuetudine, atq; habitu melius q̄ alij dicant, ac disputent, non est dubium, quin earum rerum ars esse possit. Hanc autē sententiam suā statim addita ratione confirmat; cum igitur inquit, hæc neque tantum fortuito, neque tantum consuetudine fiant, potest inuestigari, atq; inueniri causa. cur, vtriq; quod cupiunt efficiant. cum enim quis alicuius rei causam, ac rationem intelligit, non est dubium, quin etiam eiusdem rei artē teneat. quod si quis, rerum omnium causas teneret, is omnes omnino artes teneret. quare merito Virgilius ait:

Felix, qui potuit rerum cognoscere causas,

Verbum illud Græcum ἐνδέχεσθαι, quod nos vertimus, certa via, atq; ratione comprehendi, translatum est; & proprie significat, viā munire, atq; aditum patefacere, vel, vt Cicero vertere videtur, viam tradere; sic enim primo de diuinatione: Si optimarum artium vias traderem ciuibus meis. quin ἔνθυμα dicuntur ab Atticis, qui vias muniendis præsunt, quos viarores latinè dici posse Budæus censet. Sed etiam artium magistri dici possunt ἔνθυμοι, quasi viarū disputes præstruentes ad artes, quæ methodi vocantur.

CAPVT II.

Antiqui Rhetores superuacaneas Artis particulas, & additamenta persecuti sunt.

TEXT.7 Νῦν μὲν οὖν οἱ περὶ τὴν λέξιν τὰς μόρια μόνον, αἰσχρῶς, ἐπιχειροῦσιν εἰπεῖν· τὰ δ' ἄλλα πρόσθηκαι.

Sed qui hactenus de arte dicendi conscripserunt, partem quandam eius particulam conscripserunt. probationes enim solæ ad artem pertinent, reliqua verò sunt additamenta.

COMM. HAEC est secunda propemij pars, in qua aperit eorum errorē, qui de hac arte scripserunt. non quod totam (inquit) artem tradiderunt, sed tantū quandam eius particulam. nam ars rhetorica ex propriis, atque ductitijs rebus cōstat. propriæ res artis rhetoricę tantum illæ sunt, quibus fides fit, hoc est probationes, reliquæ verò omnes sunt adiunctitiæ. sed vt hoc facilius intelligatur, sciendū est finem artis rhetoricæ esse, persuadere dictione, quod primo de inuentione Cicero docet, Tribus autem modis.

persuadere potest Orator, vel à persona sua, vel à persona auditoris, vel à re ipsa. sed quoties à persona sua persuadere vult, se talem esse studet ostendere, cui merito fidē habere debeant. quapropter omni diligentia remouere ea, quæ fidem adimere possunt, & quæ solent hominē ad mentiendum inducere. sunt autē tres causæ, quibus homines mentiuntur, vt infra docebit Aristoteles, hoc est, ignorantia, malitia, & odiū. vel enim falsa dicunt, quia veritatē ignorant, & se putāt vera dicere: vel quia sunt improbi, atque alios decipere cupiunt: vel deniq; quoniā eos oderunt, contra quos mentiūtur. quare cū à persona sua persuadere cupit Orator, conatur ostēdere se virum esse prudentē, atque intelligentem, qui non propter ignorantiā falsa dicat: deinde bonum, ac probū hominem, qui neminē decipere velit: tum benevolū, & amicum, qui non propter odiū mentiatur. cum autē à persona auditoris persuadere studet, tū motus animi miscere contendit, vt iudicem vel ad benevolentiam, vel ad odium, vel ad misericordiam, vel ad indignationem impellere possit, quoniā non facile animus verum videt, vbi hæ cōmotiones officiunt. itaq; cōmotus iudex secundum eos sententiam fert, quos amat, aut quorū miseretur. illos autem damnat, quos odit, aut quibus indignatur. At verò à re ipsa nō aliter persuadere potest Orator, quam si argumenta multa colligat, ex verisimilibus, & signis, quæ enthymemata vocātur. atq; his quidem tribus modis persuaderi potest, sed tamen ea persuasio, quę nascitur ab auditoris persona, atq; à persona oratoris, non est artis rhetoricæ propria, sed extrinsecus assumpta, atque aduentitia. quemadmodum. n. dialectica duo habet ad probandum instrumēta, hoc est syllogismum, & inductionem: ita etiam Rhetorica, enthymema, & exemplū. quæcunque verò alia ad persuadendum adiunguntur, sunt ab artis proprietate remota, atq; euenta, vel additamenta vocari possunt. quod quidē etiam Cicero præclarè intellexit, qui cum alijs in locis, tum in partitionib. ait primum ab oratore inueniendum esse quemadmodum fidem faciat eis, quibus velet persuadere, deinde quemadmodū motum eorum animis afferat. atq; etiam prius explicat, quibus rebus fides fiat, & quibus animi moueantur. hoc idem sensit etiam Cornificius ad Herennium, cum ita scribit: „ Tota spes vincendi, ratioq; persuadendi „ posita est in confirmatione, & cōfutatione. nam „ cū adiumenta nostra exposuerimus, cōtrariaq; „ dissoluctimus, absolutē nimirū munus oratorium „ confecerimus. Quintilianus etiam lib. 5. solam probationem oratori necessariam esse ostendit, cū alia omnia nonnunquam sine detrimento abesse possint. sed hoc apertius lib. 2. de Oratore M. Antonius affirmat, vbi ita inquit: Nam hoc „ necesse est, vt is, qui nobis causam adiudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propēdeat in „ nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut „ animi permotione cogatur. sed quoniā illa pars „ in qua rerū ipsarū explicatio, ac descriptio posita est, videtur omnē huius generis quasi doctri-

nam cōtinere, de ea primū loquemur. atque ita incipit de probatione verba facere. cōcludendū est igit ex Aristotelis, Ciceronis, & Quintiliani sententia solas probationes eas esse, quæ naturā, & facultatē artis rhetoricę constituant; reliqua verò licet artē adiuuent, non tñ ipsius esse propria, sed extrinsecus assumi, & euenta, atq; accidentia esse, vel, vt ait Aristoteles, additamenta.

Οἱ δὲ περὶ μὲν ἐνθυμημάτων οὐδὲν λέγουσιν, ἅπερ ὄχι σῶμα τῆς πίστεως, περὶ δὲ τῶν ἔξω τοῦ πράγματος, τὰ πλεῖστα πραγματεύονται. TEX. 8.

At isti nihil de enthymematibus loquuntur, quod corpus est fidei faciendæ: de ijs verò, quæ sunt extra rem posita, plurima pertractant.

COMM. Probat id esse verū, quod supra dixerat, artis scriptores ea prætermisisse, quę sola artē constituunt, quoniā de enthymematibus nihil præceperunt. atqui ex ipsis enthymematibus vniuersa probādi vis, ac fidei faciendæ ratio manat. in eis verò tradēdis illi sunt occupati, quę sunt aduenticia, atq; extra rem posita. notandū hoc loco ab Aristotele enthymemata vocari σῶμα τῆς πίστεως, ideſt, corpus fidei faciēdæ. atq; hoc elegantī metaphora. sicut. n. in rebus naturalibus corpus est ipsa natura, atq; substantia rei, cætera verò quodāmodo sunt accidentia, atq; euenta, ita hac in arte rhetorica, enthymemata substantiam artis perficiunt, cætera tantū persuasionem adiuuāt. atqui isti scriptores artis idē facere videntur, ac siquis de homine se verba facturum polliceatur, deinde tantū de vestibus eius, atque ornamentis loquatur, nihil de corpore, atque animo eius dicat. sed videndum est, qua ratione dixerit Aristoteles, enthymemata corpus esse fidei faciēdæ. quod non satis apertē potest intelligi, nisi quis didicerit, quid enthymema sit, & quot modis dicatur. quā rem nos copiosè persecuti sumus in secundo Reprehensionum nostrarum libro, contra Marium Nizolium hominem indoctū, qui ipse qui Platonem, & Aristotelem totius philosophiæ duo florentissima lumina, scriptis suis ineptissimè prosciderit, & quia, quę à nobis ibi scribuntur, locū hunc plurimum illustrāt, ideo nonnulla breuitet hīc repetam. Enthymema (inquā) tribus modis dī, cōiter, proprie, & maximè proprie. Cōiter autem enthymema vocatur omnis ab oratore præparata ad probandū materia, siue illa necessaria sint, siue probabilia, siue artificiosa, siue artis expertia. cum enim, vt initio dictum est, rhetorica dialecticæ quasi ex altera parte respōdeat, sicuti dialecticæ cōe instrumentum est syllogismus, ita etiā rhetoricę cōe instrumētum est enthymema. quod nihil aliud est q̄ oratorius syllogismus. & quemadmodū omnia quę tractātur in dialectica, syllogismi cōficiendi gratia tractantur: ita quicquid ad probandū rhetor cogitat, ad enthymema refertur. quæritur autē rhetor quæ verisimilia sunt, & signa rerū. sed ex verisimilibus, & signis enthymema cōponitur, vt secundo priorum docet Aristoteles. quare quicquid probādi gratia rhetor quærit, enthymema rectè vocari potest. quod et in Topicis Cicero docet,

cum

cum ait, omnem sententiam apud rhetores proprio nomine enthymema dici, quod idē est, ac si dixisset omnem, rationem ad probandum sumptam. quod etiam apertius Quintilianus lib. 5. declarat, cuius hæc sunt verba; Nā enthymema vnum intellectum habet, quo omnia mente concepta significat. & alibi sic ait; Igitur enthymema, & argumētum ipsum, ideſt, rē, quæ probatio ni alterius adhibetur, appellāt, & argumenti elocutionem. Aristoteles vero secūdo huius operis libro palam ostēdit, enthymematis nomine cōiter accipi, quicquid probatione rhetorica continetur, cum etiā exemplū enthymemati subijciat, sic enim ait, vt nos cōuertimus; Ea ex quibus enthymemata fiunt, quatuor numero sunt, probabile, exemplū, indicium, signum. nam quæ constant ex eis, quæ plerumq; ita fiunt; vel fieri videtur, ea sunt ex probabilibus; quę autē inductione cōstant ex vno simili vel pluribus, hoc est, cū quis, posita generali, vult illud ex singulis probare, sunt ab exēplo. quæ vero constāt ex necessario signo, sunt ab indicio. quæ deniq; fiunt, vel ex generali signo, vel singulari, siue illud verū sit, siue nō, sunt à signo. eodem in libro ait artē eam quę Topica dicitur, enthymematū elemēta cōplecti. hinc etiā enthymematicus orator dicitur, qui perpugnax, atq; argutus est in disputando, & ex locis facile possit enthymemata ducere. quod Budæus in cōmentarijs suis annotauit, & hoc nomine Aristidem dictū fuisse ostendit: quia Aristoteles in hoc primo libro ait, eū qui dialecticā artē didicerit, maxime enthymematicum esse solere. cōiter igitur enthymema vocatur omnis probatio rhetorica. proprie verò significat argumentationē, quę ita separatur ab exēplo, ticut in dialectica syllogismus ab inductione. nam dialectici duobus ad probādū instrumētis vuntur, hoc est syllogismo, & inductione, quibus in Rhetorica respōdēt ex altera parte enthymema, & exēplū, sicut infra docet Aristoteles, his quidem verbis; Voco autē entbymema rhetoricum syllogismū, exemplum vero inductionem rhetoricā. quin secūdo Rhetoricorū sic ait; Est autem cōis fides genere duplex exemplū, & enthymema. quod vero enthymema proprie dictū sit idē quod argumentatio rhetorica declarat Quintilianus, qui lib. 5. ait enthymema esse argumenti elocutionē. nihil autē est aliud argumenti elocutio, quā ipsa argumentatio, sicuti omnes intelligere possunt. nā etiā Cicero in Partitionibus, argumentationē ita definit, vt dicat esse argumenti explicationem. Maxime deniq; proprie rhetores enthymemata vocant eas argumentationes, quæ ex contentione contrariorū, & pugnātium fieri solent, quę secundo rhetoricorum ab Aristotele vocātur ἀγωνιστικὰ enthymemata, i. redarguētia, atq; ea longe magis quā demonstratiua laudari scribit, quia breuiter cōtraria colligunt, & quæ inter se cōferuntur, auditori lucidiora fiūt. Hermogenes hæc tantū, quę ex contrarijs fiunt; enthymemata videtur agnoscere. Cicero in Topicis de hoc enthymematis genere ita scribit; Ex hoc illa rhetorum sunt ex cōtrarijs cōclusa, quæ ipsi enthymemata appellāt, nō quod nō omnis sententia proprio nomine enthymema dicatur, sed vt Homerus propter excellentiā cōe poetarū nomē efficit apud Græcos suū, sic cum omnis sentētia enthymema dicatur, qa videtur ea, quę ex cōtrarijs cōficiatur, acutissima, sola proprié nomen cōe possidet. eius generis hęc sunt.

Hunc metuere, alterum in metu non ponere.
Eam, quam nihil accusas, damnas;
Bene quam meritam autumas, dicis malè meretri.
Id quod scis, prodest: nihil id, quod nescis, obest.

Quintilianus lib. 5. sic ait, Ex pugnantibus vero, quod etiā solū enthymema quidam vocant, fortior multo probatio est. tale est illud Ciceronis pro Milone; eius igitur mortis sedetis vltores, cuius vitā si putetis per vos restitui posse, nolitis. Ex his, vt opinor, satis perspicuū est, cur hoc in loco Aristoteles enthymemata dixerit esse, corpus fidei faciendæ. cū hoc verbū enthymema modo rhetoricā omnē probationē, modo argumētationē solā rhetoricā ab exēplo distinctam, modo tantū id argumentationis genus, quod à rhetoribus ex cōtrariorū contētione fieri solet, apud probatos auctores significare reperiatur.

Διαβολὴ γάρ, καὶ ἔλεος, καὶ ὀργὴ, καὶ τὰ τοιαῦτα πάθη τῆς ψυχῆς, οὐ περὶ τοῦ πράγματός ἐστιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν δικαστήν. τεχ. 9.

Nam criminatio, misericordia, iracundia, ceteraq; huiusmodi animi perturbationes, nequaquam ipsius rei propriæ sunt, sed ad mouendum iudicem pertinent.

COMM. Cōfirmat hac ratione scriptores artis ea pertractare, quæ sunt extra rē posita. docent enim, quomodo criminari aduersariū possimus, atq; iudicē contra illū concitare: Vel quomodo eundē iudicem ad misericordiā flectere, aut ad indignationē incitare valeamus. quibus rebus cōmoueri, ac perturbari animus solet. Sed perturbationes nō sunt ipsius rei, de qua agitur, propriæ. Verū adhibētur extrinsecus mouēdi iudicis gratia. quare qui de perturbationibus agūt, nō ea tractant, quę sunt artis rhetoricę propria. quod etiā Quintilianus lib. 5. quæritur, nempe eā partē, quæ sit rhetoricæ propria negligi a suis tēporis Oratoribus. Pars, inquit, altera probationū, quæ est tota in arte, constatq; rebus ad faciendā fidē appositis, plerumq; aut omnino negligitur, aut leuissimē attingitur ab ijs, qui argumenta uelut horrida, & confragosa uitantes, amœnioribus locis desidēt. & paulo post; Atqui cætera, quæ cōtinuo orationis tractu magis decurrūt. in auxilū, atq; ornamentū argumentorum comparantur. rursus paulo post; nec abnuerint esse aliquid in delectatione, multū uero illi commouēdis affectibus, sed hæc ipsa plus ualēt, cum se didicisse iudex putat, quod consequi nisi argumentatione, aliaq; omni fide rerū non possumus. hoc loco notādum est criminationē, quæ est græce διαβολὴ, ab Aristotele inter animi perturbationes collocari, quod ex ipso cōtextu planū est, atq; hoc non sine ratione. neq; cuim quisquam aduersariū acriter criminari potest, quin

animo

animo commoueatur, id autem nõ alia de causa facit, nisi ut iudicem in eũ incendat, recte igitur criminatio ab effectu uocari perturbatio potest. quamuis Petrus Victorius aliter sentiat. ut enim segne otiũ dicimus, & egestatem turpem, quod homines tales efficiat, ita criminationem possumus appellare perturbationem, quod animos perturbet. quin à definitione probari potest, criminationẽ esse animi perturbationẽ, uerum enim est illud effatum, siue axioma, cui definitio cõuenit, eidẽ etiã ipsum definitũ. sed perturbationis definitio criminationi conuenit, est enim perturbatio, quod ait Cicero, appetitus uehementior. at qui criminatur uehementiori appetitu cõmouetur. præterea non dubiũ est, quin à maleuolentia quadam criminatio proficiscatur. at qui Cicerone teste, maleuolentia perturbatio est, quare criminationem etiã esse perturbationẽ necesse est. quod si criminari est perturbare, sicut omnes intelligũt, certe etiã criminatio erit perturbatio. nõ ergo fallitur, ut Victorius existimat, is, qui criminationẽ animi commotionem esse putat. quod autẽ criminatio perturbet animos, licet per se notũ sit, tamen etiam Virgilius ostẽdit in undecimo Aeneid. cũ enim Drãces inuectus esset in Turnũ, & multa in eum crimina congessisset, ita poeta de Turno subiungit.

4. Tusc.

Talibus exarsit dictis violentia Turni,
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces.

TEX. 10 Ὅ,τι εἰ περὶ πάντας λῷον τὰς κρίσεις, καθάπερ εἴ τις καὶ νῦν ἔστι τῇ πόλει, καὶ μάλιστα τὰς δημοκρατίας, οὐδὲν ἂν ἐχρῆν δ', ἢ λέγειν.

Quod si id in omnibus iudicijs fieret, quod in aliquibus ciuitatibus etiã hoc tẽpore fit, atq; in illis præcipuè, quæ bonis legibus regũtur, nihil fanè esset haberent, de quo verbum facere possent.

COMM. Cum Rhetorica cõis quædã facultas sit, quæ de omnibus rebus propositis apud omnes ueriũ militer in utrãq; partẽ disserat, eius etiã præcepta debẽt esse cõia, atq; æqualiter ubiq; ualere, sed apud eos præcipue, qui bonis legibus, & institutis uti untur, quoniam ciuilis scientiæ magna quædã, & ampla pars est artificiosa eloquentia, quã Rhetoricã uocant (ut ait Cicero.) Sed quæ scriptores artis præcepta dant, inquit Aristoteles, sunt eiusmodi, ut nequaquã eis ubiq; uti liceat. nam si in omnibus iudicijs seruaretur id, quod iure optimo seruãdum esset, ne Rhetores, motus animi misereret, quod alicubi legibus cauetur, & apud eas præcipue nationes, atq; ciuitates, quæ bonis legibus utũtur, nihil eorũ præcepta prodessent, qui hactenus de Arte dicendi scripserũt. imò uero eũ nihil haberẽt de quo diceret, insanissimi repetirẽtur. quid autẽ absurdius, q; si quis se dicẽdi magistrũ professus, deinde apud bonos uiros, q nihil extra causam audire uelint, repẽte motus appareat? Ciuitates autẽ ijs, quæ bonis legibus reguntur, hoc loco ab Aristotele uocãtur Δημοκρατίαι, Cicero fortasse bonis temperatas legibus diceret, sic enim primo Tusculanarum ait; Rem uerò publicã nostri maiores certè melioribus tẽperauerũt & institutis, & legibus,

TEX. 11 Ἅπαντες γὰρ, οἱ μὲν οἴονται δεῖν οὕτω τὰς κρίσεις ἐπορθοῦν. οἱ δὲ καὶ χρῶνται, καὶ κωλύουσιν ἔξω τοῦ πράγματος λίσσειν, καθάπερ καὶ ἐν ἀρείῳ πάγῳ.

Omnes enim existimant legibus hoc caueri oportere, quidam etiam ea utuntur, & prohibẽt oratorem quicquam extra causam dicere, quemadmodum Athenis fit in Areopago.

Nemo est (inquit) qui nõ intelligat, hoc uitiũ esse maximũ, & legibus coercendũ, ne ita uagentur oratores in dicẽdo, ut relicta causa persequãtur ea, quibus iudex moueri soleat, nõ autẽ quibus probetur id, de quo agitur. sunt etiã nõnulli, qui non solũ hoc aduertunt uitiũ, sed ẽt illud extirpare conãtur, quod Athenis Areopagitæ faciunt, & oratori præcipiunt, nequid extra causam dicat. fuerũt aurũ Areopagitæ senatores quidã Athenis, qui de grauioribus, & capitalibus causis iudicabãt, & a Solone sapientissimo legislatore cõstituti fuerũt, ut primo de officijs testatur Cicero, cuius hæc sunt uerba. Quãuis enim Themistocles iure laudetur, & sit eius nomẽ quã Solonis illustrius, eiteturq; Salamis clarissimæ testis uictoriæ, quę anteponatur cõsilio Solonis ei, quo primum cõstituit Areopagitas, nonminus præclarũ hoc quã illud iudicãdũ est, eligebãtur autẽ ex Thesmotheris, qui uiri fuissent integritate uitæ præstãtes, & seuerissimi, quidque inde perpetuo manerent in ea dignitate, uidemus ĩstratũ illũ Athenienses uocabant Διὸς πατρῷον καὶ ἑρκεῖον, id est, patrem, & successionis expertem. reliqui enim omnes mutabãtur. dicti uerò sunt Areopagitæ à campo martio, qui locus erat Athenis, in quo tẽplũ Martis erat ædificatum, quo in tẽplo senatus Areopagitarũ habebatur, ubi primũ iudicium capitis actum fuisse scribit Plinius, unde Iuuenalis curiam Martis appellat, cum sic ait:

7. c. 56.

—*Vt curia Martis Athenis*

Valerius Max. ita inquit; Athenarũ sanctissimũ cõsiliũ Areopagus, quod quisq; Atheniẽsiũ ageret, aut quouis quæstu sustẽtaretur, diligentissime inquirere solebat. Id uero notandũ, quod ait hoc loco Aristoteles, nõ dicit esse oratoribus apud Areopagitas quicquã extra causam dicere, aut motus animi miscere, quod etiam Quintilianus lib. 6 dicit cõfirmat; Athenis affectus mouere per præconẽ prohibebatur orator. Lucianus in Hermotimo tradit, Areopagitas noctu, atq; in tenebris iudicare solitos, ne ad dicẽtes respicere possent, sed tantũ ad ea, quæ dicerẽtur. adeo procul erant ab omni animi perturbatione. quinetiã taciti iudicabãt, ut Macrobius scribit, & in tabellis sententiã suã scribentes in urnã mittebãt, ita ut alter alterius, & omnes omniũ sententiã ignoraret. hinc factum est, ut qui maxime taciturnus esset, & arcana diligentissime cælaret, taciturnior Areopagita diceret, & qui uehementer incorruptus esset, diceretur Areopagita seuerior. Cicero ad Atticũ lib. 1. Senatus ἄριστος ἀνὴρ nihil constãtius, nihil seuerius, nihil fortius. cũ igitur apud Areopagitas orator esset dicturus, præco ita proclamabat; ἀπὸ τροπαίων, καὶ τέλων, id est, ne exordijs, & affectibus. hac de causa (inquit

Aristo-

Aristoteles)si in omnibus indiciis id seruaretur, quod Athenis in Areopago, isti rhetores, qui nihil aliud quam de proœmijs, & animi cõmotionibus tractant, omnino silere, & muti esse cogerentur. huiusmodi rhetores etiam Carneades vehementer irridebat, vt apud Ciceronẽ lib. de Oratore primo M. Antonius his quidem verbis ostẽdit; Qđ si tãta vim rerũ maximarũ arte sua theto
„ rica illi doctores cõplecterẽtur, quęrebat cur de
„ proœmijs & de epilogis, & de huiusmodi nugis,
„ sic enim appellabat, referti essent eorum libri.

TEX. 12. Ὀρθῶς τοῦτο νομίζοντες. οὐ γὰρ δεῖ τὸν δικαστὴν διαστρέφειν εἰς ὀργὴν προάγοντας, ἢ φθόνον, ἢ ἔλεον.

Et rectè quidẽ hoc existimãt, neq; enim cõuenit iudicem distorquere, atq; inflectere ad indignationem, aut inuidiam, aut misericordiam.

COMM. Laudat eorũ sententiã, & consuetudinẽ, qui prohibent Oratoribus in dicẽdo motus animorũ miscere, quibus iudex ab animi æquitate vel ad indignationẽ, vel ad inuidiã, vel ad misericordiã impellatur. debet enim iudex tanquam optimus gubernator rectũ clauũ tenere, & rectè, ac verè iudicare. quod elegãter sanè apud Sallustiũ C. Cæsar his verbis expressit; Omnes homines
„ P. C. qui de rebus dubijs consultãt, ab odio, amicitia, ira, atq; misericordia vacuos esse decet,
„ haud facile animus verum prouidet, vbi illa offi
„ ciũt. Quintilianus lib. 6. lõgè aliter sentit, qui putat hoc propriũ oratoris officiũ esse, ita iudicem afficere, vt omnẽ inquirẽdæ veritatis rationem amittat, sic enim ait; Qui vero iudicẽ rapere, &
„ in quẽ vellet habitũ animi posset pducere, quo
„ dicto flendũ, & irascendum esset, rarius fuit. atq;
„ hoc est, quod dominatur in iudiciis, hæc eloquẽ
„ tiã regunt. namq; argumenta plerumq; nascuntur ex causa, & pro meliori parte plura sunt sem
„ per. Vt qui per bęc vicit, tñ non defuisse sibi advocatũ sciat. Vbi verò animis iudicũ uis afferenda est. & ab ipsa veri contemplatione abducẽda
„ mens, ibi proprium Oratoris opus est. Certè nõ poterat magis ab Aristotele dissentire Quintilianus. Cicero etiam in Oratore ad Brutum putat Orationem in eo vno genere regnare, qđ Græci παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi, & concitantur. ꝙ cũ rapidè fertur, sustineri nullo modo potest. & M. Antonius in secun
„ do de Oratore libro sic ait: Nihil est. n. in dicendo Catule maius, quã ut faueat Orarori is, qui
„ audiet, vtq; ipse sic moueatur, vt impetu quodã
„ animi, & perturbatione, magis quã iudicio, aut
„ consilio regatur. hoc multis enim alijs in locis Cicero comprobat. quin apud veteres in eo vehementer celebratur Pericles, ꝙ tãtum dicendo posset, vt tonare, fulgurare, permiscere Græciã videretur. Sed Aristoteles vt Philosophus id approbat, ꝙ rectũ esset, & quod fieri deberet. Cicero autẽ, & Quintilianus, vt Oratorea id vnũ spectant, quo iure, quaq; iniuria superiores in causis esse possint, neq; tñ quod verũ est, quantum ꝙ vtile est ad victoriam, quærendũ esse censent. nõ igitur mirũ, si ab Aristotelis sñia discrepant.

Ὅμοιον γὰρ καὶ εἴ τις ᾧ μέλλει χρῆσθαι κανόνι, τοῦτον ποιήσει στρεβλόν. TEX. 13.

Idem enim est, ac si quis eam, qua vsurus est, regulam obliquam, ac tortuosam efficeret.

Hæc similitudo est ab arte fabrorum sumpta, COMM. qua probat nõ minus eos Oratores peccare, qui mouere iudicis animum quærunt, & à veritate auertere, quã si fabri regulã suam distorqueãt, qua vti solent in dirigẽda materia. nam ea ratione profectò totum opus obliquum, & tortuosum redderent. hac similitudine Lucretius libro quarto elegantet vsus est his versibus:

Denique vt in fabrica, si prava est regula prima,
Normaque si fallax, rectis regionibus exit.
Et libella, aliqua si ex parte claudicat bilum,
Omnia mendose fieri, atq; obstipa necessum est:

Sunt. n. indicia tanquam ad regulam dirigenda vt Cicero primo de Finibus: Seruata illa, quę quasi de Cœlo delapsa est ad cognitionẽ omnium regula, ad quam omnia iudicia rerũ dirigentur. Horatius primo Sermonum; —*adsit*
Regula peccatis, quæ pœnas irroget æquas.

TEX. 14. Ἔτι δὲ φανερὸν, ὅτι τοῦ μὲν ἀμφισβητοῦντος, οὐδ' ἐν ὄψει ἔχω τοῦ δ' εἶναι τὸ πρᾶγμα ὅτι ὄν, ἢ οὐκ ὄν, ἢ γέγονος, ἢ οὐ γέγονεν.

Præterea nõ dubiũ est, eius, qui controuersiã habet, nullas alias esse partes, quã docere rẽ aut esse, aut non esse, factam, aut non factam fuisse.

Argumentũ hoc est ab oratoris persona sumptum, quo docet eũ extra cãcellos, ac fines suos COMM. egredi, quoties non re ipsa loquitur, sed auditores commouere studet. Illud, inquit, planũ est, quoties aliqua de re controuersia est, Vtrum sie an non sit, facta, an non facta, proprium esse munus Oratoris, id tantum docere, ac probare, ꝙ intendit. nempe esse, aut non esse, si quidẽ de præsenti tempore controuersia sit, si vero de præterito, factam esse, aut non factam. Videtur autem Aristoteles hoc loco tantũ cõiecturalẽ statum oratori tribuere, in quo quæritur vtrum res sit necne, facta sit an non. reliquos autem adimere, quæ fuit etiã aliorũ quorũdam rhetorũ opinio, sicuti Quintilianus lib. 3. scribit, cuius hæc verba sunt: Apud plures auctores legi, placuisse qđ-
„ busdã vnum omnino statũ esse coniecturalem.
„ Sed quibus placuerit, neq; illi tradiderunt, neq;
„ ego vsquã reperire potui. Atqui poterat Quintilianus ex hoc loco sententiã eorum cõprobare, & certè maiori ex parte coniecturis vtũtur oratores. quod in Topicis Cicero ostẽdit ijs verbis;
Sed locus hic magis ad cõiecturales causas, quę
„ versantur in iudicijs, valet. cũ quęritur quid aut
„ sit, aut euenerit, aut futurũ sit, aut quid omino
„ fieri possit, ac loci quidẽ ipsius forma talis est.
„ admonet autẽ hic locus, vt quæratur quid ante rẽ, quid cũ re, quid post rẽ euenerit. nihil hoc adius, ad Ciceronẽ inquibat Gallus noster, si quis ad eum quid tale retulerat vt de facto quæreretur. Est igitur hoc proprium oratoris munus de facto quærere. quod in secundo de Oratore M. Antonius innuit cum ait: Ac nostrę ferè

causæ

„ causæ, quę quidē sunt criminū, plerūq; infitiatio
„ ne defenduntur. Sed qui nō potest dicere se ni-
„ hil fecisse, proximū, ait Quintilianus, habebit, vt
dicat, nō id fecisse, quod obijcitur, ex quo nasci-
tur eō trouersia de facti nomine, quę definitione
est explicanda. nomunquā etiā & factum ipsum
conceditur, & facti nomen, sed iure factū defen-
ditur, quæ controuersia qualitatis dicitur. vnde
factū est, vt tres status, siue constitutiones artis
scriptores esse voluerint. sed Aristotelis tēpore
nondū ita distincti status erāt, eū id nomen in
3. cap. 6. vsu non esset. sic enim ait Quintilianus: Statum
„ Græci στάσιν vocant, quod nomē primum ab Her
„ magora traditum putant, sed alij ab Eucrate
„ Socratis discipulo, alij à Zopyro Clazomenio.
quanquam videtur Aeschines quoq; in oratio-
ne contra Ctesiphontem vti hoc verbo cum à
Iudicibus petit, ne Demosthenem permittant
euagari, sed eum dicere de ipso causę statu co-
gant. non est igitur mirum, si Aristoteles non
vsus est diuisione statuum, cum id nomen in hac
significatione nondum in vsu esset eo tempore.

TEX. 15 Εἰ δὲ μέγα, ἢ μικρὸν, ἢ δίκαιον, ἢ ἄδικον, ὅσα
μὴ ἀνομοθέτησε διώρικεν, αὐτὸς δ' οὔτε τοῦ δι-
καιῶ δεῖ γινώσκειν, καὶ οὐ μανθάνειν παρὰ τῶν
ἀμφισβητούντων.

Vtrum autem magna sit, an parua, iusta, an
iniusta, si lator legis non definiuit, ipsum per
se iudicem intelligere oportet, non autem à liti-
gantibus discere.

COMM. Oratori quod sumendum est, iam suprà tradidit,
nunc ea remouet ab Oratore, quæ non sunt eius
propria. Cum enim, exempli gratia, probarit
Orator rem esse factam, tunc non oportet, vt do
cere iudicem conetur eam esse magnam, aut
paruam, iustam, aut iniustam. quia debet hoc iu
dex ipse, vel à legibus doceri, vel si leges de ea
re nō meminerunt; per se ipsum intelligere,
non autem expectare, vt ab Oratore doceatur.
ex hoc igitur loco sensus huiusmodi elicitur:
tantum abest, vt iudex de magnitudine, aut æqui
tate rei credere Oratori debeat, vt neque sit ei
suo arbitrio statuendum, sed videndū, quid su-
per ea re legibus constitutum sit. Quod si nihil
fuerit à legislatore definitum, tunc licebit iudi-
ci de ea re statuere. neq; enim legumlatores om
nia complecti possunt. hæc quidem Aristotelis
est sententia, sed ab ea Cicero, Quintilianusq;
longe dissentiunt, qui vim eloquentię putant in
eo maximè elucere, cum Orator rem factā, aut
amplificat, aut imminuit, acriter improbat, aut
strenue defendit, & iustam esse docet. Verum
Aristoteles tantum docet hæc extrinsecus assu-
mi ad iudicem permouendum, non autem pror
sus ea vituperat, quippe qui docet accuratè,
quomodo possit orator ostendere rem aut ma
gnam, aut paruam esse, aut iustam, aut iniu-
stam. sed artis scriptores reprehendit, qui re-
linquant ea, quæ sunt artis ipsius propria, & ea
sola tradant, quæ sunt aduenticia.

10 CAPVT III.

Per digressionem ostēdit Leges debere quam pauciſſima iudicibus diiudicanda relinquere, tribus de causis.

TEX. 16 Μᾶλιστα μὲν οὖν προσήκει τὸς ὀρθῶς κειμέ-
νους νόμους, ὅσα οἰόν τε πάντα διορί-
ζειν αὐτοὺς: καὶ ὅτι ἐλάχιστα καταλείπειν τῇ
τῶν κρίνουσι.

Maximè verò expedit benè institutas leges,
omnia quæcūque possunt, complecti, ac definire,
minimamq; partē iudicum arbitrio relinquere.

COMM. QVONIAM ciuitatibus maximè pro-
dest, vt rectè iudicia exerceātur, quę
aut distrahendarū cōtrouersiarum,
aut puniendorū maleficiorū causa
reperta sunt, vt ait Cicero pro Cecin.
& in iudiciis tria sunt præcipue, leges, Iudices,
Oratores, docet Aristoteles hoc loco, qua ratio-
ne fieri poterit, vt benè de omnibus rebus statua
tur: nēpe si leges multæ latæ fuerint, quæ diligen
tissimè seruentur, & ad quas respicientes Judi-
ces sententiā ferant: Sunt enim leges quasi muti
magistrātus (vt ait Cicero) magistratus autē le- 3. de Leg.
ges loquentes. at vero Iudices antequā in forū
iudicandi gratia venirent, iurare cogebantur, se
ex lege iudicaturos, id quod primo de Inuentio
ne Cicero his verbis ostendit: Iudices qui ex le-
ge iurati iudicatis, legibus obtēperare debetis.
& in secundo, quid iuratus iudex; quod si omnia
legibus definita, & iudices in iudicādo legibus
obtēperarent, nullū vnquam prauum iudiciū fie
ret. sed quia leges sunt generales, ac certo quo-
dam numero comprehensæ, actiones autem ho-
minum singulares, ac propè infinitę, non fieri po
test, vt omnia legibus caueantur: itaq; plurima
etiā arbitrio iudicū statuenda relinquuntur. sed
quanto plura legibus definiuntur, tanto ciuita-
tes securius administrātur. hoc est quod Aristo
teles admonet, in scrōdis legibus summū studiū,
ac diligētiā adhibendā esse, atq; omnia quæcūq;
possunt, legibus esse definiēda. idq; tribus argu-
mentis maximè ciuitatibus expedire probat.

TEX. 17 Πρῶτον μέν, ὅτι εὐκατάληπτον, καὶ ὀλίγους ῥᾴον,
ἢ πολλοὺς καὶ φρονοῦντας, καὶ δυνατοὺς νομο-
θετεῖν, καὶ δικάζειν.

Primò, quia longè facilius est, vnum, aut pau-
cos inuenire, quam multos, qui benè sentiant, &
leges ferre, ac verè iudicare possint.

COMM. Primum argumentum à personis sumptū est.
leges enim, ac iudicia debēt à prudentibus, & sa
pientibus viris fieri. sed leges ab vno plerunque,
aut à paucis feruntur, iudicia vero à pluribus
exerceri solent. At longè facilius est vnū sapien-
tem virum, aut paucos inuenire quàm multos,
id enim verum est, quod ait Iuuenalis:

Rari quippe boni, vix sunt totidem numero, quot
Thebarum porta, vel diuitis ostia Nili.

Itaq; facilius est etiā, vt benè leges ferātur, & sa
pienter, atq; vtiliter instituantur, quam ut iudi-
cia rectè, ac verè exerceātur. quod autē leges ab

vno

vno tantũ, vetà paucis ferri solitæ sint ex histo-
rijs intelligi facile potest. nam Minos Cretẽsibus
leges dedit, Lycurgus Lacedæmonijs, Solõ Athe
nienſibus, Moſes Hebræis; apud Romanos Decẽ
viri fuerũt electi, qui duodecim tabularũ legem
tulerunt. Vult igitur Aristoteles id esse iudicis
officiũ, vt ab Oratore discat, utrũ res sit, an non
sit, facta an non facta, deinde statim ad leges ani
mũ referat, & ea pœna, præmiove; quo illæ statue
runt, eũ de quo ferenda sua est, afficiat. quod si
de ea re leges nullæ fuerint, tunc iudici duplex
onus imponitur, hoc est, & legislatoris, & iudi-
cis. Oportet enim eum sua non solũ de præ-
senti negotio statuere, sed etiam deinceps de si-
milibus omnibus; quia hæc res iudicatæ tran-
scũt in leges. nõ est autẽ facile inuenire quẽ quã
tam prudentem, qui rectè vtrumq; munus præ-
stare possit. Itaque Lysias in oratione contra Al-
cibiadem, admonet iudices, vt meminerint, se in
iudicium venisse, non vt nouas leges ferrent, sed
vt secundum leges iam latas iudicarent.

ΣΧΧ.18 Ἐπειδὴ δὲ μᾶλλον νομοθετοῦμεν ἐκ πολλοῦ χρόνου
ἐσκεμμένοι γίγνονται, αἱ δὲ κρίσεις ἐξ ὑπογυίου,
ὥστε χαλεπὸν ἀποδιδόναι τὸ δίκαιον, καὶ τὸ
συμφέρον καλῶς τοὺς κρίνοντας.

Deinde quia leges lationes longo tempore, diligentiq; cõsideratione fiunt, iudicia verò plerunque subita, atque repentina sunt, vt difficile sit ipsos disceptatores iustitiam, atque vtilitatem recte perspicere, & meminisse.

COMM. Alterum argumentũ est à tempore ductum. Melius (inquit) ea statuuntur, quæ longo tẽpore, diligentiq; consideratione fiunt, q̃ quæ subitò, & parno tẽporis interposito spatio. qui enim adhibent ad cõsiderandas res, & tẽpus, & diligentiã, ij si prudẽtes sunt, excogitare facile possunt, quid in rebus maximè cõueniat, vtileq; sit. qui verò sine diligẽti præmeditatione statuũt
ΣΧ.ΧΣΤ aliquid ex ijs, quæ audierunt, ij nõ raro decipiũtur. sed leges à prudentibus viris longo tẽpore, diligentiq; cõsideratione ferũtur. Iudicia verò plerũq; auditis vtrisque partibus repente fiunt. Vt tam breui tẽpore iudici difficillimum sit videre quid iustũ, aut vtile sit. quare longè melius leges feruntur, q̃ iudicia exerceantur. Quod autem leges non repẽte, sed interposito temporis spacio, quo diligenter cõsiderarentur, ferri soli-
Macrob. Sat. 1. ca. 16 tæ sint, ex historijs intelligi potest. nã apud Romanos nulla lex rata esse poterat, nisi q̃ ter per præconẽ, tribus nundinis promulgata fuisset, vt quicũq; vellet ei contradicere priusq̃ stabiliretur, arbitrio suo posset. sed postq̃ trinũdino publicata lex esset, & populus Romanus eius auctor fuisset, tum demũ in æs incidebatur, atq; in æde Saturni, quæ erat in Capitolio seruabatur. Minos Cretensium Rex, vt primo lib. Val. Max. scribit, nono quoq; anno secedere in speluncam quandam solebat, vt ibi solus quas leges laturus esset diligentissimè cõsideraret, postea verò rediens ad populũ, illi persuadebat se ex Iouis sententia, quem patrẽ suum esse dicebat, leges ferre.

Budæus ex Demosthene docet, quæ fuerit apud Athenienses legum ferendarũ consuetudo, cuius verba, quia locum hũc Aristotelis illustrant, adscribere libuit: Solonem (inquit) cõmemorat, Demosthenes inter alia cũ legibus suis hoc quoque instituisse, cuiu lex aliqua ad populũ ferretur, vt à legislatore primũ recitaretur, deinde in loco maximè celebri totius vrbis, maximeque conspicuo proscriberetur ad tertiam cõcionem usque. inde scribæ vt daretur palã pro concione legenda, vt si cuiquã quid non placuisset, in medium id proferret, & si ea tum quoq; populo placuisset, ita demũ nomothetæ daretur postremũ probanda, qui vti eam probasset, improbasseve, ita ferretur, antiquareturve. ipsi autem nomothetæ ex iudicum numero deligebantur, vt eam operã populo iurati nauarent. ex his planum est, id, quod ait Aristoteles de gũlationes longo tempore, diligentiq̃ne consideratione fieri solitas.

ΣΧ.19 Τὸ δὲ πάντων μέγιστον, ὅτι ἡ μὲν τοῦ νομοθέτου
κρίσις οὐ κατὰ μέρος, οὔτε περὶ τῶν παρόντων,
ἀλλὰ περὶ μελλόντων τε, καὶ καθόλου ἐστίν, ἡ δ'
ἐκκλησιαστὴς, καὶ δικαστὴς ἤδη, καὶ τινῶν
τῶν, καὶ ἀφωρισμένων πρὸς οὓς καὶ τὸ
φιλεῖν ἤδη, καὶ τὸ μισεῖν, καὶ τὸ ἴδιον συμφέρον
συνήρτηται πολλαχοῦ. ὥστε οὐκέτι δύναται θεω-
ρεῖν ἱκανῶς τὸ ἀληθὲς, ἀλλ' ὑπεισέρχεται τὴν
κρίσιν τὸ ἴδιον ἡδύ, καὶ λυπηρόν.

Illud tamen maximũ omnium, q̃ legislatoris iudicia non de singulis, neq; de præsentib. rebus est, sed de futuris, & de vniuerso genere. Sententiæ verò moderator, & index de præsentib. tam, & definitis rebus disceptant, ac statuunt: qui sæpenumero vel amore, vel odio, vel vilitate propria mouẽtur ita, vt non amplius veritatẽ intelligere, ac videre satis queant, cũ propria obiectatio, aut molestia vero iudicio tenebras offundat.

COMM. Tertium argumentum est à rebus ipsis; quas tractãt legislatores, & iudices, in quibus magna est sanè differentia. nam leges de cõibus, ac generalibus rebus, & de futuris constitui solent. neque. n. de vno homine, aut de vna re tantum lex vlla constituitur, vt tertio de legib. ait Cicero. In priuatos (inquit) homines leges ferri noluerunt, id est enim priuilegium. & pro Domo sua: Vetant leges sacratæ, vetant duodecim tabulæ, Leges priuatim hominibus irrogari, i. enim priuilegium. Aristoteles legis officiũ esse vult, vt generaliter statuat de negocijs hominũ, & in commune. Papinianus, lex est (ait) cõe præceptum, Virorum prudentũ consultum. sunt igitur leges de cõibus, ac generalibus rebus, præterea sunt etiã de futuris. neq; enim lex vlla fertur de illo, quod iam factũ est. siquidem legis virtus est (vt ait Iurisconsultus) imperare, vetare, permittere, punire, quæ omnia futurum tempus respiciunt, nõ autem de præsenti, aut præterito leges fiunt, quare legislatores omni affectione vacant, omnibus. n. æqualiter leges suas proponũt, & deinceps pœnæ comminatione seruari præcipiunt.

At verò

Ac verò iudicia neque cõiter, neque de futuro tempore fiunt, sed de singulis rebus, & præsentibus, aut præteritis. quæcunq; n. in iudicium veniunt, ea certis personis, ac téporibus implicita sunt, & certam, atq; definitam quæstionẽ habẽt, quam Rhetores causam appellãt. Iudices igitur personas illas, & causas agnoscũt, aut agnoscere coguntur, quo fit, vt aut ament, aut oderint, aut aliqua propria vtilitate mouẽtur. quę cum accidunt, statim veritas amittitur. neq; rectum vllo modo iudiciũ fieri potest. plurimum igitur expedit esse leges benè cõstitutas, quas in iudicãdo iurati iudices sequãtur. hæc est huius loci sententia. sed quę Aristoteles ἐπιεικεστάτη vocat, alij senatorem, alij concionalem interpretantur. ἐπιεικὴς n. id nomen a concione, quæ Græcè dicitur ἀγορὰ deducatur, tanẽ Latini sermonis consuetudo nõ patitur, vt concionalẽ dicamus absolutè, nisi aliquid adũgatur, vt clamor cõcionalis. neq; certè Senator dici potest. Cum in cõcionib. Græci solerẽt de Rep. statuere, quod pro Flacco sic ostendit Cicero: Græcorum autẽ totæ Resp. sedentis cõclonis temeritate administrantur. nos igitur sentẽtiæ moderatorem conuertimus, Ciceronẽ imitati, qui sic in partitionib. appellat eum, qui de futuris rebus aliquid statuit. posse mus concionatorẽ vertere, atq; id esset verbum è verbo, nisi Cicero verbũ hoc in deteriorem partem traheret. sic. n. ait orat. 4. contra Catil. Intellectum est, quid interest inter lenitatem concionatorũ, & animum verè popularem. quod autem ait Aristoteles hoc loco, sententiæ moderatorem, & Iudicem plerumque sic affici, vt uel amore, vel odio, vel propria vtilitate mouẽatur. ita M. Antonius secundo de Orat. cõfirmat: Plura enim multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quàm veritate, aut præscripto, aut inteis norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus. hoc autem fit inter viuentes, nã de mortuis longe incorruptius iudicamus, quod Cic. pro Marcello sic affirmat: Serui igitur, ijs etiã iudicibus, qui post multis seculis de te iudicabũt, & quidẽ haud scio, an incorruptius quàm nos. nam & sine amore, & sine cupiditate, & rursus sine odio, & sine inuidia iudicabunt.

τὰλ.20. Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων ὕστερον λέγωμεν, δεῖ δὲ ὡς ἐλαχίστων ποιεῖν κύριον τὸν κριτὴν, περὶ δὲ τοῦ γενέσθαι, ἢ μὴ γενέσθαι, ἢ ἔστιν, ἢ μὴ ἔστιν, ἢ ὄν, ἢ μὴ ὄν, ἀνάγκη ὅτι τοῖς κριταῖς κατελείπειν. οὐ γὰρ δύνανται τοῦτο τὸ πρᾶγμα θεωρεῖν.

In cæteris igitur rebus (vt antea dixi) quam paucissimis iudicẽ ipsum dominum constituere oportet. Verum vtrũ facta res sit, an non facta, futura, an nõ futura, sit necne sit, iudicibus ipsis ẽmo statuendũ relinquere necesse est: neq; n. vlo modo fieri potest, vt hoc legislator præuideat,

COMM. Hæc est clausula, qua docet, quæ sint Iudicis partes, & quid domo cognitũ afferre debeat, & quid in iudicio cognoscere. nã in ciuilib. controuersijs leges dominari debent, à quibus iudices instruuntur, vt cognita causa secundũ eas iudicent, sunt ergo Iudices, quasi in medio legũ, & litigantiũ, atque ab vtrisque aliquid discere debẽt. sed à legibus, quę iusta sunt, aut iniusta, quę magna sunt, aut parua. à litigantib. verò, quæ facta sunt, aut non facta, quæ futura sunt, aut non futura. quòd si possent à legibus omnia discere, multo melius iudicia dirigerent. sed qm̃ hoc fieri non potest, saltem q̃plurima legibus comprehẽdenda sunt, vt ea percipientes iudices ad iudicandũ paratiores veniant, & arbitrio legum plurima, suo vero arbitrio paucissima statuãt, atq; ea tantũ, quæ legibus comprehendi non poterũt. Sed quia nullo modo fieri potest, vt legislator præuideat, quid ab hoc, aut illo hoie factum sit, aut non factũ, quid futurum sit, aut non futurum, quippe qui de cõibus tantum, & indefinitis leges ferat. ideo necesse est, vt iudicibus hoc, auditis partibus, statuendũ relinquatur. Loquitur aũt Aristoteles hoc loco de disceptatore tãtum, non aũt de auscultatore. Nam duo sunt audítorũ genera, sicut in Partit. Cicero docet, auscultator, & disceptator. auscultator est is, qui audit tantũ vt delectetur, quod fit in demonstratiuo genere, de quo nihil hic Aristoteles, quoniã nullius iudicij gratia fit, disceptator verò is est, qui aliquid statuit. Statuit autem aũt de præteritis vt iudex, quocirca scire cum opus est, vtrum res facta sit, an non facta, aut de futuris vt Senatus, aut concio. qui ergo sententiam in Senatu, aut in concione dicturus est, intelligere debet vtrum res futura sit, an non futura.

CAPVT IIII.

Redit in orbem propositi, & reprehendit veteres, q̃ iudiciale genus tractarint omisso deliberatiuo præstãtiori.

τὰλ.21. Ἐπὶ δὲ ταῦθ' ὅτως ἔχει, φανερὸν, ὅτι τὰ ἔξω τοῦ πράγματος τιχολογοῦσιν, ὅσοι τ' ἄλλα διορίζουσιν, οἷον τί δεῖ τὸ προοίμιον, ἢ τὴν διήγησιν ἔχειν, καὶ περὶ ἄλλων ἑκάστου μορίων.

Quæ cum ita se habeant, perspicuum est, eos ad artem illa reducere, quæ sunt extra propositam materiam, quicunque res alias explicant vt quid prooemium, quid narrationem habere oporteat, & quid vnaquæque aliarum partium.

COMM. AD reprehensionem scriptorum artis conuertitur, concludítq; ex eis, quæ dicta sunt, eos verè artem non docere, cum illa tantũ tradant, quæ sunt extra propositã materiam. cum enim ab eis docendum esset, quibus rationibus, & argumentis probari oporteat, rem factã, aut non factam esse, futurã, aut non futurã, totam hãc tractationem prętermittũt, & in eo sunt occupati, vt doceant, quid habere prooemiũ oporteat, quid narrationem, quid vnamquãq; aliarum partium. non tñ hoc ita debemus accipere, quasi Aristoteles hæc

ab arte

ab arte penitus remoueat, cũ ipse de perturbationibus secundo libro multa pertractet, & tertio doceat, quid in proœmio, quid in narratione, quid in cæteris partibus seruandum sit. verum hæc vult Aristoteles esse tanquam euenta, quæ profint quidem in dicendo, sed tamen Rhetoricæ naturam non compleant. quoniam sine illis posset Orator finem suum assequi, quod est persuadere dictione, vel ea dicere, quæ sunt ad persuadendum accommodata.

TEX. 22 Οὐδὲν γὰρ εἰ αὐτοῖς ἄλλο πραγματεύονται, πλὴν ὅπως τὸν κριτὴν ποιόν τινα ποιήσωσι. περὶ δὲ τῶν ἐντέχνων πίστεων, οὐδὲν δεικνύουσι. τοῦτο δ' ἐστὶ, ὅθεν αἱτίς γίνοιτο εὐθυμηματικός.

Nihil enim in eis aliud sibi proponunt, quam vt iudicem aliquo modo efficiant, de artificiosis verò probationibus nihil præcipiunt. Vnde argumentorum copiam sibi quis comparare possit.

COMM. Ratio cur artis scriptores ad artẽ ea reducant quæ sunt extra propositam materiam. qm illud vnum spectant, vt uel ad beneuolentiam, uel ad odium, vel ad misericordiam, vel ad seueritatem iudicis animũ impellant. quomodo autẽ res ipsa probari possit, quibusq; argumẽtis ab arte ductis confirmari, non tradunt. relinquunt igitur id, quod est præcipuũ, & necessarium, atque illa sequuntur, quæ sunt aduenticia. uã ex probationib. tantũ artificiosis, acer, & argutus in disputando fit Orator, quas illi non attingunt. Artificiosæ probationes illę dicũtur, quę ab ipso Oratore inueniuntur, nõ extrinsecus assumuntur. vt illæ, quæ ducũtur è locis, & sedib. argumentorũ, qui verò facultatẽ eã acquisiuit, vt probationes huiusmodi facile inueniat, dicitur ab Aristotele εὐθυμηματικὸς, quasi enthymematũ copiam possidens. Budæus acrem in argumentationibus, & argutum oratorem connertit. talis fuisse Demosthenes dicitur, qui magno studio, summaq; diligentia scribebat orationes suas. Vnde Pitheas quidam eius aduersarius, vt scribit Plutarchus, dixit eius enthymemata lucernã olere. quod esset ad lucernã diligẽtissimè elucubrata. quem tñ ita vltus est Demosthenes, vt responderit, se non ignotare, Pitheę molestissimum esse, qp quis noctu lucernam accenderet. eum.n. tanquam rem notauit, quibus lucerna est inimica. nulla uerò est probatio, quæ tantum ualeat, quãtum Enthymema, quemadmodũ inferius docet Aristoteles. vnde cum duo sint Oratorum genera, duæq; probandi species artificiosæ; sunt.n. qui enthymematib. delectentur, sunt etiã qui exemplis; quoniam enthymema, & exemplum probationes sunt Rhetoricæ, longè sunt uehementiores, & acriores illi Oratores, qui bene euthymematib. vtuntur, quàm qui exemplis. Licet etiam exempla multum ualeant ad faciendam fidem.

TEX. 23 Διὰ γὰρ τοῦτο τῆς αὐτῆς οὔσης μεθόδου περὶ τὰ δημηγορικὰ, καὶ δικανικὰ, καὶ καλλίονος, καὶ πολιτικωτέρας τῆς δημηγορικῆς πραγματείας οὔσης, ἢ τῆς περὶ τὰ συναλλάγματα, περὶ μὲν ἐκείνης, οὐδὲν λέγουσι, περὶ δὲ τοῦ δικάζεσθαι, πάντες πειρῶνται τεχνολογεῖν.

Atque hac de causa, cùm eadem via, atq; ratione deliberationes, & iudicia tractentur, sit q. deliberationis tractatio specioſior, & ciuitatib. vtilior quàm conuentorum, & iudiciorum, de illa quidem nihil dicunt, de iudicijs autem omnes artem conscribere aggrediuntur.

Omni ratione conatur Aristoteles ostendere, COMM. ab ijs, qui ante se de arte dicendi conscripserũt, nequaquã artem perfectè traditam esse, nam hactenus docuit eos in ijs rebus docẽdis fuisse occupatos, quæ res nequaquã artis essent proprię, neq; ipsius Rhetoricæ naturã attingerent, nunc ostendit partem honestiorẽ, atque utiliorem totius artis ab eisdem fuisse neglectã, atq; derelictam. huiusque rei causam affert. Artis (inquit) Rhetoricæ duo pręcipua genera sunt; Deliberationes, & iudicia. quæ quidem eadem methodo tractantur. Sed tamen tractatio deliberationum maiorem habet dignitatẽ, multoq; magis prodest ciuitatibus, q. si quis in iudicijs, & conuẽtis hominum assiduè uersetur. isti uerò scriptores artis rem ridiculã faciunt. illam.u. partem, quæ ad deliberationes attinet, quæ longè pulchrior, atq; vtilior est, totam relinquunt, & de iudicijs tantũ artem tradunt. hæc quidem Aristoteles. in quibus duò notanda sunt. primũ eadem via, atq; ratione deliberationes, & iudicia tractari. quibus.u. argumentis aliquid futurum ostendimus, ijsdem paulũ commutatis, iam factũ esse demonstrabimus. at deliberatio de futuro est, iudiciũ verò de ꝑterito. deinde deliberationes esse speciosiores, atq; utiliores. nam id quod bonũ est, quanto est cõius, tanto est pulchrius, atque utilius. sed deliberationes plerũque de rebus cõibus sunt, & ad Reip. statũ pertinentibus: iudicia uerò de priuatis rebus maiori ex parte fiũt, & de ijs, quæ vel ad vnũ tantum, vel ad paucos pertinent, itaq; pulchriores, & honestiores sunt deliberationes, q. iudicia. prętereà cũ in Senatu, concionibusq; deliberationes uersentur, vbi de pace, & bello, de publicis vectigalibus, de rerum publicarũ administratione tractatur; iudicia verò in foro, vbi de pecuniarijs controuersijs, de pactionibus, & cõuentis, de minutis quibusdam rebus continenter agitur, non est dubium quin deliberationes longè maiorẽ habeant dignitatem. & quãuis in iudicijs sæpe defendantur innocentes homines, improbi verò condẽnentur, quæ res iustæ, atq; honestæ sunt, tñ splendidius est vtilitati publicæ inseruire, & sententia suæ, q. vniuersæ ciuitati prosint, suadere. Voluit autem Aristoteles hoc loco deprimere, atq; extenuare iudiciale genus, cũ appellet περὶ τὰ συναλλάγματα, quasi in conuentis, & pactionib. totũ occupetur. atq; in eis, quæ homines inter se negociant, & contrahunt, quæ sæpe minuta sunt, ac leuia. Quod autẽ speciosius, & ciuilius sit deliberatiuum genus, q. iudiciale, declarat etiam M. Antonius in secundo de Oratore: Suadere (inquit) „ aliquid, aut dissuadere grauissimæ mihi videtur „ esse personæ. nam & sapientis est consilium ex- „

plicare

plicare suum de maximis rebus: & honesti, & diserti vt mente prouidere, authoritate probare, oratione persuadere possit. & infra: Concio carpit omnẽ vim orationis, & grauitatem, varietatemq; desiderat. ergo in suadendo nihil est optabilius quàm dignitas. rursus paulo post; Quia summa dignitas est populi, grauissima causa Reip. maximi motus multitudinis: genus quoq; dicendi grandius quoddam, & illustrius esse adhibẽdum videtur. quamuis autem honestiores, sint, atque vtiliores deliberationes, tamen putat idem M. Antonius eodem in libro iudicia multo
» difficilius tractari, hic enim ait: Omnium cęterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini
» non hebeti, neq; inexercitato, neq; communium
» literarum, & politioris humanitatis experti. in
» causarũ contentionibus magnum est quoddam
» opus. atque haud scio, an de humanis operibus
» longè maximũ, in quibus vis Oratoris plerunq;
» ab imperitis exitu, & victoria iudicatur, vbi ad-
» est armatus aduersarius, qui sit & feriendus, &
» repellendus. & quæ sequuntur. Quintilianus etiam genus iudiciale difficillimum omniũ censet. Sed nihil prohibet, deliberatiuum quidem esse honestius, sed iudiciale difficilius.

TEX.24. Ὅτι ἥττον ὄγκου πρὸς ἔργου τὰ ἔξω τοῦ πράγματος λέγειν ἐν τοῖς δημηγορικοῖς. ἧττον ὄγκου καὶ κίνδυνον ἡ δημηγορία διαλογικὴ, ἀλλὰ κοινότερον.

Nam in deliberatiuo genere longè minus prodest ea, quæ sunt extra causam dicere: minus q; calliditatis, ac fallaciæ capax est sententia dicti, quã iudicij: sed magis aperta est, ac popularis.

COMM. Causam affert cur qui de Rhetorica scripserunt iudiciale tantũ genus persecuti sint, deliberatiuum autem reliquerint. quoniam (inquit) in deliberationibus nõ prodest ea dicere, quę sunt extra causam, in quibus isti sunt exercitati, neq; fallacijs in dicẽda sententia locus est, quibus in iudicijs affatim vtuntur. sed omnis oratio in deliberatiuo genere apertæ esse debet, & popularis. cũ de suis rebus consultant homines, aut de publicis, ac cõibus sua sponte parati sint ad audiendum, statimq; volunt eius, qui dicit sententiam audire. Quare non patiũtur Oratorem vagari, vel ea cõmemorare, quæ nihil ad causam faciant. in iudicijs verò, quoniã de criminibus, & maleficijs agitur, facile patiũtur iudices, atq; etiam iustũ putant, vt Orator motus animi permisceat, indignetur, doleat, conqueratur, misereatur. ac denique omnia faciat, vt superior esse possit. quare etiã callidè, fallaciter, ac dolosè licet in iudicijs agere. sicut Cicero gloriatus est, in iudicio Cluẽtij tenebras se iudicib. obfudisse. qua in re vehementer idẽ Cicero Demosthenem laudat in Bruto. sic enim de illo scribit: Nihil
» acutè inueniri potuit, in eis causis, quas scripsit:
» nihil (vt ita dicã) subdolosè, nihil versutè, quod
» ille non viderit, nihil subtiliter dici, nihil presse,
» nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatius. nihil contra grande, nihil incitatum, nihil
» ornatum, vel verborum granitate, vel sententiarum, quo quicquam esset clatius. Valent igitur fallaciæ, valẽt artes, ac doli in iudicijs, in quibus nihil simplex, nihil apertum. adest enim iudex, qui, sicut ait apud Ciceronem Antonius, tanquã machinatione aliqua tum ad seueritatem, tum ad remissionẽ animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiam est contorquendus. Itaque in iudicijs omnia ferè ex affectione, pauca ex veritate iudicantur. quod contrà fit in deliberationibus.

Ἐνταῦθα μὲν γάρ ὁ κριτὴς ὅλῃ οἰκείων κρίνει. TEX.25.
ὥστ' οὐδὲν ἄλλο δεῖ πολὺ ἀποδεῖξαι, ὅτι οὕτως ἔχει, ὡς φησιν ὁ συμβουλεύων.

Hic enim disceptator ipse de suis, ac proprijs rebus iudicat. itaque nihil aliud opus est, quàm ostendere, rem ita se habere, quemadmodum is ait, qui sententiam dicit.

Qui de suis proprijs rebus iudicat, diligẽter aduertit, ne dolis, ac fallacijs capiatur. itaq; nihil apud eũ artes istorum Rhetorũ, qui captionib. delectantur, valent. quod ipsi intelligentes deliberatiuũ genus prætermiserunt, in quo tantum illud probare opus est, rem eã, de qua deliberatur, fieri posse, atq; vtilem fore. vtitur autẽ Aristoteles eõparatione hoc loco, vt ostendat totam orationẽ in deliberatiuo genere simplicem esse oportere, quoniam disceptator sua sponte attentus est, neq; facile decipi potest. at in iudicijs contra fieri, quoniã de alienis rebus disceptator statuit. de qua re sic etiam Cicero in Partitionibus: Principia in sententijs dicendis breuia esse debebunt. non enim supplex vt ad iudicem
» venit Orator, sed hortator, atque auctor, quare
» proponere qua mente dicat, quid velit, quibus
» de rebus dicturus sit, debet, hortariq; ad se breuiter dicentem audiendum. tota autem oratio
» simplex, & grauis, & sententijs debet ornatior
» esse quàm verbis. notandum est quem Aristoteles κριτὴν vocat, à Cicerone disceptatorem appellari. hoc est tam qui de præteritis statuit, vt iudex, quàm qui de futuris, vt Senatus.

Ἐν δὲ τοῖς δικανικοῖς οὐχ ἱκανὸν τοῦτο. ἀλλὰ TEX. 26
πρὸ ἔργου ὄγκου ἀναλαβεῖν τὸν ἀκροατήν. περὶ ἄλλου γὰρ ἡ κρίσις. ὥστε πρὸς τὸ αὐτῷ σκοπούμενοι, καὶ πρὸς χάριν ἀκροώμενοι, δίδόασι τοῖς ἀμφισβητοῦσιν, ἀλλ' οὐ κρίνουσι.

In iudicijs verò neqnaquam hoc satis est, sed auditoris animum occupare permagni interest, quoniam de alienis rebus futurum est iudicium. itaque sæpe iudices commodum suum spectantes, & ad gratiam audientes, litigantibus gratificantur, non verè iudicant.

Hęc est altera pars cõparationis. quod (inquit) COMM.
in deliberatione satis est, ostendere rẽ ita se habere, atq; vtilem fore, id in iudicijs non est satis. verũ sæpe vtile est extra causam digredi, & iudicis beneuolentiã aucupari, qui facile capitur insidijs, propterea q̃ nõ de suis rebus, sed de alienis est sententiam laturus. quo fit vt frequenter sese ad voluptatẽ referat, cum se ab Oratore laudari intelligit, atque eius oratione delectatur. audit enim ad gratiã, & gratificatur ei, à quo tam permotus

motus est,nō autem verum sequitur iudicium. Duæ sunt igitur eāꝝ cur in iudicijs magis prosint rhetorum fallaciæ, quam in deliberationib, prima est,ꝙ in iudicijs non de suis rebus, sed de alienis iudicant.est autem difficilis cura rerum alienarum.vt primo de officijs ait Cicero. & facile concedūt iudices id,quod nihil ad se pertinere arbitrantur.altera est,ꝙ si gratificentur Oratori,putant se aliquod ex ea re cōmodū reportaturos,vt laudē,ac honorem, aut munera,aut aliquid huiusmodi,vnde voluptatē percipiant. hic aduertendū est id,qđ Aristoteles ait: *φέρεται ἀπὸ τῶν εωθότων*, conuerti a quibusdā:rem suā cōsiderantes.sed malè.cum in iudicijs, vt ait Aristoteles,non de suis,sed de alienis rebus agi iudices intelligant.melius igitur ita conuertitur:cōmodum suum spectantes.nihil aūt est quod magis iudicum animos inflectat,& impellat in dicētis sniam,quā oblectatio quædam,quā percipit, vel ex inclinatione voluntatis,vel ex animi permotione.nā etiam in permotionibus animi quædam voluptas est,vt in secundo huius operis docet Aristoteles.M. Antonius secundo de Oratore tres affert cās.quare index Oratori cām adiudicet,sic.n.ait:Nā hoc necesse est,vt is qui nobis causam adiudicaturus sit,aut inclinatione voluntatis propendeat in nos,aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed ex his tribus duo sunt, quæ putat Aristoteles extra causam esse,hoc est inclinatio voluntatis,& animi permotio,quæ voluptate tēperātur.

TEX.27 *Διὸ καὶ πολλαχοῦ, ὥσπερ καὶ πρότερον εἴπον, ὁ νόμος κωλύει λέγειν ἔξω τοῦ πράγματος. ἐκεῖ δ' αὐτοὶ οἱ κριταὶ τοῦτο τηροῦσιν ἱκανῶς.*

Atque hoc in causa est, vt multis in locis(sicut antea dixi) Lex prohibeat, aliquid extra causam dicere:quod in sententys ipsi disceptatores, quorum de re agitur,satis diligenter obseruant.

COMM. Quoniam(inquit)sępe iudices blanda oratione deliniri,vel concitatione animi permoti falsa iudicant,ideo factum est,vt multis in ciuitatib. lege cautum sit,ne liceat Oratori quicquam extra cām propriam dicere.quæ lex tantum in iudicijs valet,non autem in deliberationibus. vbi disceptator ipse satis diligenter aduertit, ne ab Oratore decipiatur,quoniā de ipsius re agitur. Est autem argumētum ab auctoritate sumptū, quo docet parum prodesse rhetorum præcepta, cum neque in deliberationibus, neque in iudicijs sapientum hominum locū habeant. Sed hæc tanquam Philosophus ex veritate,non autem ex communi consuetudine præcipit. siquidē Oratores omnes in eo maxime sunt occupati,vt audientium animos moueant,& quo velint impellant.Philosophi autem(vt M. Antonius secundo de Orat.ait)partim omnino motus negāt in animis vllos esse debere,quique eos in iudicum mētibus concitent,scelus eos aiunt nefarium facere.partim permediocres, ac potius leues motus debere esse dicunt.non igitur cum Oratoribus Philosophi sentiunt.

CAP. V.

Rhetorem oportet nosse Dialecticam.

TEX.28 Ἐπεὶ δὲ φανερόν ἐστι, ὅτι ἡ μὲν ἔντεχνος μέθοδος, περὶ τὰς πίστεις ἐστίν, ἡ δὲ πίστις, ἀπόδειξίς τις, τότε γὰρ πιστεύομεν μάλιστα, ὅταν ἀποδεδεῖχθαι ὑπολάβωμεν.

Iam verò illud certum,atque exploratum est, eam vim,atque rationem, quæ ad artem pertinet,totam in probationibus esse positam. probatio autem,ac fides,quædam est argumenti conclusio.tunc enim maximè credimus,cum rectè conclusum esse arbitramur.

COMM. QVONIAM Rhetorica duas probationis species hēt,quarū altera dicitur *μέθοδος ἔντεχνος*.i.via,ratioq; artificiosa,altera vero *ἄτεχνος* hoc est artis expers,vt infra copiosius apparebit,hoc loco probare cōtēdit Aristoteles eā probationis speciē, quæ artificiosa est, à Dialectica proficiscei.neq; quēquā posse probādi artē rectè percipere,nisi dialecticis imbutus fuerit. Hactenus igitur(inquit)ostēsum est eā methodū, quæ propria est artis rhetoricæ,nō in cōmouēdis animis esse positā,neq; in commemorādis eis, quæ sunt extra cām,quēadmodū oēs ferè huius artis scriptores cēsuerūt,sed totā in probationib. esse.probatio vero artificiosa nulla esse pōt,nisi ex argumenti cōclusione, qm nemo est,qui ad credendū inducatur;nisi qñ bene cōclusum esse putat.sed nihil artificiosē cōcluditur nisi per syllogismum,& inductionē,quæ duo sunt Dialecticorū instrumenta, quare nō poterit Orator bñ rationes suas probare, nisi dialecticā artē didicerit.Quā Aristoteles *μέθοδον* vocat,Cicero cōuertit docēdi viā,atq; rōem,vt in Oratore:Ars disserēdi duplicē habuit docēdi viā. & paulo post: In omnibus,quæ rōne docentur,& via,primū eō stituendū quid quidq; sit.iuterdū ēt doctrinā interpretatur,vt in Part. Quot in partes distribuē da est ois doctrina dicēdi.Grēce *πόσα τῆς ἐντεχνῆς μέθοδος*: in 2.de Ora. Quare mihi qdē videtur nullo modo doctrina ista res posse tradi. Eustrathius primo Ethicorū,Methodū ita definit:*Μέθοδος δ' ἐστὶν ἕξις ἀποδεικτικὴ κατὰ λόγον*. i. Methodus est habitus animi,qui cū rōne viam aperit Theodorus Gaza viā,rationemq; docendi transtulit. Quintilianus duas Grāmaticæ partes facit Methodō,& historiā.Methodon appellās (vt ait Budęus)quā Cicero viā,artē,& rationē vocat. Idē Quintilianus Methodon vertit breue dicēdi cōpendiū.hinc Methodici dīr,qui rationem artis, & discendi cōpendia sequuntur.quo nomine vocauerunt se quidā medici illius Thessali discipuli,vt auctor est Galenus libro quinto de curandi ratione. Idē Galenus totā artē medicā in duas partes diuidit,hoc est in *μέθοδον*,& *ἄσκησιν*,quę latine dici possunt via,& exercitatio,vulgo Theoricā,& practicā vocant.quibus partibus omnes ferè artes vtūtur,vt Methodus cōplectatur omnia artis præcepta,exercitatio vero præceptorū

vsum. bene igitur Aristoteles hoc loco uocauit μέθοδον ἐντεχνον, eam artis rhetoricæ partem, qua probandi præcepta traduntur, quam quidem Dialecticæ vult esse subiectam, sic enim subdit.

TEX.29 Ἐστι δὲ ἀπόδειξις ῥητορικὴ, ἐνθύμημα. καὶ ἔστι τοῦτο ὡς εἰπεῖν ἁπλῶς, κυριώτατον τῶν πίστεων. τὸ δὲ ἐνθύμημα, συλλογισμός τις. περὶ δὲ συλλογισμοῦ ὁμοίως ἅπαντος τῆς διαλεκτικῆς ἕξιν ἰδεῖν, ἢ αὐτῆς ὅλης, ἢ μέρους τινός.

COMM. *Rhetorica porrò conclusio, probatioq; uocatur enthymema. hoc enim, vt verè dicam, omnium probationum plurimũ valet. Est autem enthymema syllogismus, ac ratiocinatio quædam. de omni verò syllogismo tractare Dialecticæ proprium est, vel vniuersæ, vel certè cuiusdam partis eius.*

Pergit id probare, quod cęperat, artem rhetoricam esse Dialecticæ subiectam. Instrumentum (inquit) quo Rherores utuntur ad probandum, enthymema dr. sed enthymema nihil aliud est, q̃ syllogismus. at verò de syllogismo tractare propriũ est Dialecticæ, quare etiam de enthymemate Dialectica tractabit. est autẽ hoc argumẽtum à genere, quod ita cõformari potest. Dialectica de omni syllogismo tractat, enthymema est syllogismus, ergo Dialectica tractat etiã de enthymemate. Quam Aristoteles uocat ἀπόδειξιν, quidã uertunt demonstrationẽ, nos Ciceronẽ, & Quintilianum secuti, conclusionem, probationemq;

„ vertimus. Cic. enim in Lucullo sic ait: Itaq; argu
„ menti conclusio, quæ est Græcè ἀπόδειξις, ita de
„ finitur, ratio quę ex rebus perceptis ad id, quod
cap.10. nõ percipiebatur, adducit. Quintil. lib. 5. ita scri-
„ bit: ἀπόδειξις est euidens probatio, ideoq; apud
„ Geometras γραμμικὴ ἀπόδειξις dicuntur. A. Gel
cap.5. lius lib. 17. Argumenta autẽ censebat aũt probabilia esse debere, aut perspicua, & minimè controuersa. idq; ἀπόδειξιν uocari dicebat, cum ea, quæ dubia, aut obscura sunt, per ea, quæ ambigua non sunt, illustrantur. propriè uerò dicitur ἀπόδειξις, cũ aliquid ita probatum est, vt de illo nihil amplius dubitari possit. vnde syllogismus demõstratiuus appellatur à logicis ea probatio, quæ verã, ac certam alicuius rei scientiã nobis inducit. quales sunt Mathematicę demõstrationes. Aristoteles igitur hoc loco non propriè, sed cõiter locutus est. Neque. n. Oratoris proprium est necessarias quærere cõclusiones, licet eis aliq̃ utatur, sed ei satis est probabiliter dicere, quod Ethic. 1. docet Aristoteles. Quod autẽ ait Enthymema probationũ omnium plurimum ualere, docet alias ẽt esse probationes rhetoricas præter enthymemata. sunt. n. exempla, quæ magnã habent vim ad persuadendum, sunt testes, tabulæ, quæstiones, cæteraq; eius generis. sed enthymemata vim omnium maximã habent. Quas verò πίστεις Aristoteles appellat, nos probationes vertimus. neq; n. rectè sentit Victorius, qui putat nos Latinum verbũ nullum habere, qđ huic Græco πίστις respondeat, sed non aduertit, quid
cap.10. scribat Quintil. lib. 5. Cũ enim de Enthymemate, Epichiremate, Apodixi uerba fecisset, ita subiunxit: Hæc omnia generaliter πίστεις appellant: „ quod & si propria interpretatione dicere fidem „ possumus, apertius tamen probationẽ interpre- „ tabimur. Cicero tamen cũ alibi, tum in Part. non semel fidem pro omni probationis genere usurpat, quod Victoriũ non aduertisse demiror, verbum. n. è verbo expressit Cicero, quod. n. Græcè πίστις, id est Latinè fides. Cicero igitur in Partit. cũ quatuor orationis partes fecisset, eã, quæ confirmationem, & reprehensionem complectitur, fidẽ appellanit. cum. n. de exordio, ac narratione verba fecisset, sic ait: Nempe ea sequuntur, quę „ ad faciendam fidem pertinent? C. P. ita est. quæ „ quidẽ in confirmationem, & in reprehensionem „ diuiduntur. & infra: Ageris ergo: qm̃ in confirma „ tionem, & reprehensionẽ diuiseras orationis fi- „ dem, & dictum de altero est, expone nunc de re- „ prehendendo. Fides igitur orationis ea est, quã Aristoteles πίστιν vocat, quæ omnẽ Rhetoricam probationem complectitur. sicuti copiosius nos in reprehensionib. contra Nizolium docuimus. Quod autẽ ait Aristoteles, de omni syllogismo tractare Dialecticæ proprium esse vel uniuersæ, vel cuiusdã partis eius, sic est intelligendũ, quæcũque in arte dialectica traduntur, ea omnia ad syllogismum referuntur, quod est totius Dialecticæ instrumentum. sed tamen non ubiq; de syllogismo tractatur, vt in Categorijs de simplicib. verbis. in Libro de Interpretatione tractatur de propositionibus, in Topicis de sedib. argumentorũ. sed hæc tamen omnia referuntur ad libros Analyticos, in quibus agitur de omni syllogismo. si quis verò didicerit artem Dialecticam, facilẽ probare poterit ea, quæ ad Oratorem pertinent. hoc est, quod concludit Aristoteles.

Δῆλον ὅτι ὁ μάλιστα τοῦτο δυνάμενος θεωρεῖν ἐκ τίνων, καὶ πῶς γίνεται συλλογισμός, οὗτος καὶ ἐνθυμηματικὸς ἂν εἴη μάλιστα, προσλαβὼν περὶ ποῖά τινά ἐστι τὰ ἐνθυμήματα, καὶ τίνας ἔχει διαφορὰς πρὸς τοὺς λογικοὺς συλλογισμούς. TEX.30

Non dubium est igitur, eum, qui perspiciendi facultatem habet, ex quibus propositionibus, & quo pacto collocatis syllogismus fiat in enthymematibus etiam acrem futurum. modo præterea intelligat, quæ sit materia, quam tractent, & in quã versentur enthymemata; & quomodo à logicis syllogismis distinguantur.

Concludit id quod proposuerat, eum Oratorem sibi facile magnam enthymematum copiam comparaturũ, qui syllogismi naturã perceperit, atque intellexerit, ex quibus enunciatis, & quo modo dispositis syllogismi conformentur. Sed quia nonnulla est inter propriã enthymematum materiã, & syllogismorum differẽtia, oportet vt Orator intelligat, quæ sit enthymemati subiecta potissimũ materia, & qua in re differat à logico syllogismo. ex hoc Aristotelis loco potest intelligi neminem enthymematicũ fieri posse, hoc est rhetoricarũ probationum peritum, nisi qui disserendi rationẽ percęperit. Verum sciẽdum est ex COMM.

Ciceronis

Ciceronis sententia triplicé esse differendi rationem, vná pressam, & subtilem, quæ Dialectica dicitur: alterá eruditam, & copiosam, quæ Rhetorica Philosophorũ; & elegans doctrina uocatur: tertiã popularem, & hominum opinionib. accõmodatam, quæ rhetorica forensia, & popularis eloquentia nuncupatur. Sed tñ omnis argumentandi vis à prima illa pressa, & subtili manat: hãc diuisionẽ 2. de Finib. posuit Cicero, cũ ita scribit: Rhetoricè igitur nos mauis q̃ dialecticè disputare. quasi verò perpetua oratio Rhetorũ solum, non et Philosophorum sit. Zenonis, est, inq̃, hoc Stoici, omnẽ vim loquendi (vt tám ante Aristoteles) in duas diuisam esse partes. rhetoricã palmæ, dialecticam pugno similem esse dicebat, quod latius loqueretur Rhetores, Dialectici verò compressius. obsequar igitur voluntati tuæ, dicamq̃ue ti potero rhetoricè, sed hac rhetorica Philosophorũ, non nostra illa forensi, quam necesse est cũ populariter loquamur, esse interdũ paulo; hebetiorẽ. atq; hæc causa est, cur Cicero Dialecticam omniũ artium maximam appellet, qñ iusta eloquẽtia sine illa acquiri nullo modo potest; sic etiã ait in Bruto, vbi de Seruio Sulpitio verba facit: Hic. n. attulit, hanc artẽ omnium artiũ maximam, quasi lucẽ ad ea, quæ cõsuescè ab alijs aut rñdebantur, aut agebantur. Dialecticã mihi videris dicere, inquit, rectè inquam intelligis. atq; in eodẽ libro de se loquens, ita scribit: Eram cũ Stoico Diodoro, qui cum habitauisset apud me, cumq̃ue uixisset, nuper est domi meæ mortuus, à quo cũ in alijs rebus tũ studiosissimè in Dialectica exercebar: quæ quasi cõtracta, & astricta eloquentia putãda est, sine qua etiam tu Brute iudicasti te illam iustam eloquentiam q̃ Dialecticam dilatatã esse putant, cõsequi, non posse. in Orat. ad Brutum ita ait: Esse igit perfectè eloquentis puto, non eã solum facultatẽ habere, quæ sit eius propria fusè, lateq; dicẽdi, sed etiã vicinam eius, atq; finitimam Dialecticorũ scientiã assumere. Quin etiã multis alijs in locis affirmat Cicero id, quod hoc loco docet Aristoteles: Oratori Dialecticã esse necessariam, quod nos multis rationib. primo Reprehensionũ libro contra Nizoliũ probauimus. q̃uis autẽ & Dialectica, & Rhetorica sint artes cões, tñ Rhetorica frequentius de ijs, quæ ad uitam, & mores pertinent, tractat, & de ijs, quę ad rerumpublicarum administrationes, vnde ciuilis scientiæ partẽ & Aristoteles, & Cicero putant eam esse. hoc igitur scire debet Orator, rhetoricæ facultatẽ in ciuilibus quæstionib. potissimũ uersari. debet ẽt Orator scire, quo enthymemata à demõstratiuis syllogismis differant. quos enim Aristoteles uocat ῥητορικοὺς συλλογισμούς, nos demonstratiuos syllogismos interpretamur; de quibus in libris Poster. tractat Aristoteles. atq; hãc esse huius loci sententiã facile ex ijs, q̃ sequuntur, intelligi põt. nã tria sunt genera syllogismorũ, vnũ, quo vera tantum, ac necessaria colligũtur, quod est omnium præstantissimũ, & ἀποδεικτικὸν, καὶ ἐπιστημονικὸν, καὶ ἀληθῆ συλλογισμὸν appellatur, de quo in libris Posteriorũ agitur. alterũ quo verisimilia tãtum, ac probabilia colligũtur, & διαλεκτικοὺς συλλογισμοὺς dr, de quo in Topicis. Tertium quo colliguntẽa, quæ verisimilia quidẽ videntur, sed tñ non sunt verisimilia, & uocat̃ σοφιστικοὺς συλλογισμούς, de quo agit in Elenchis. Orator verò, qui non tantũ ea, quæ vera sunt, ac necessaria quęrit, quantum ea, quæ probabilia sunt, primũ illud argumentandi genus relinquit, duo posteriora cõplectitur. quatenus igitur ad materiæ qualitatẽ Enthymema nihil differt à Dialectico, atq; à Sophistico syllogismo, qñ enthymemate fere concluduntur ea, quæ uel uerisimilia sunt, vel esse uidentur. sed à demonstratiuo syllogismo plurimũ differt, quoniam demonstratiuus syllogismus uera tãtum, & necessaria colligit, enthymema verò plerumque uerisimilia tantum, & quę uidentur esse uerisimilia. Sed qui verum colligere demonstratiuo syllogismo didicit, is facile poterit etiam enthymemate, quod uerisimile est colligere.

Τὸ, τε γὰρ ἀληθὲς, καὶ τὸ ὅμοιον τῷ ἀληθεῖ, τῆς αὐτῆς ἕξεως ἐστὶ δυνάμεως ἰδεῖν. TEX. 31

Eiusdem enim facultatis est, & quid verum, & quid verisimile sit, intelligere.

Hæ facultates, (inquit) inter se sunt affines, & cognatæ, vt qui soleret ingenio uerũ inuestigare põt, ẽt quid sit verisimile possit agnoscere. nã ita natura cõparatũ est, vt qui qd difficilius est efficit, is ẽt, quod est facilius efficiat. Victorius hoc loco δύναμιν, nõ uult disciplinã accipere, sed facultatẽ ingenij. sed meo quidẽ iudicio, fallitur. cũ hic Arist. nõ de ingenio agat, sed de facultate disserendi, quę disciplina cõparatur. nã supra dixit, eũ, qui cognouerit ex quibus propositionib. & quo pacto collocatis syllogismus fiat, maximè enthymematicũ futurum, vbi sanè de disciplina sentit. neq; n. quisquã scire potest propositiones, & argumẽtandi formulas, nisi qui didicerit, ẽt si ingenio polleat. qd autẽ ait hoc loco quasi corollariũ est eius, quod supra dixerat, quin ea consuetudo est Aristotelis; vt Dialecticã, & Rhetoricam δυνάμεις appellet, nã infra sic Rhetoricã definit: ἔστω δ' ἡ ῥητορικὴ δύναμις περὶ ἕκαστον τοῦ θεωρῆσαι τὸ ἐνδεχόμενον πιθανόν. quæ nos ita uertimus; Est igitur Rhetorica, vis quędã, ac facultas inueniẽdi quid in quaque re lirad persuadendum accõmodatũ. nam Quintil. δύναμιν interpretatur vim. sic enim ait lib. 2. Quod ego vim appello, pleriq; potestatẽ, nonnulli facultatẽ uocant, quę rea, ne quid afferat ambiguitatis, uim dico τὴν δύναμιν. Cicero vim, ac facultatem uertit, vt nos eũ imitati fecimus. nam in primo de Oratore sic ait: Cumq; esset omnis oratoris uis, ac facultas in quinque partes distributa, sæpissimè etiam dicendi facultatẽ ait. & oratorũ facultas, nõnunquam etiã coniungit artẽ, & facultatem, vt. 1. de Orat. Qui in aliqua arte, & facultate excellit.

Καὶ ἔτι δὲ καὶ οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὸ ἀληθὲς πεφυκότες ἱκανῶς, & τὰ πλεῖστα τυγχάνουσι τῆς ἀληθείας, διὸ, πρὸς τὰ εὐδόξα συγχωρήσεως ἔχειν τῷ ὁμοίως ἔχοντος, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔστιν. TEX. 32.

Hinc accedit, q̃ homines ipsi à natura ad veritatem

ritatem satis informati sunt; & in maiori rerũ parte veritatem consequuntur. quapropter eiusdem hominis est, qui ad verum conyciendum aptus sit, etiam ad res probabiles ita se habere, vt facile eas indagare queat.

COMM. Duplex adiumentũ (inquit) habent homines ad inuestigandã ueritatem, hoc est artẽ, & naturã facultas. n. logica docet uerũ à falso distinguere, cuius qui imperitus est facile decipitur. sic. n. apud Cic. Cato 3. de Finib. Quẽuis arbitramur sine hac arte facile à uero abduci, falliq; posse. & in Academicis Cic. Dialecticã veri, & falsi quasi disceptatricẽ, & iudicem appellat. Tusc. 5. vera, & falsa diiudicat disserendi ratio, & scientia. Natura deinde multũ homines adiuuat in veri inuestigatione. q̃uis Democritus dixerit veritatẽ in profundo mersam esse. Empedoclea abstrusa esse oia, nihil noa sentire, nihil cernere, nihil oino quale sit posse reperire. Anaxagoras falsum esse sensuũ iudicium, niuemq; nigrã esse. deniq; plurimi Philosophi fuerunt, qui dicerent nihil oino percipi posse, qui ideo Sceptici dicti sunt, qđ de rebus omnib. dubitarent. quorũ sectam etiã Cicero secutus est, & hanc sententiã in Lucullo copiosè defendit. sed Aristotelea de humano genere lõgè melius sensit. quod nisi prauis opinionib. abstraheretur à veritate, facile posset eã assequi. uã in 1. lib. de Morib. ad Eudemum, ait homines singulos in se aliquid habere, quod sit ad ueritatẽ accommodatum, q̃uis eam perfectè nequeãt intueri. eius hæc sunt verba: ἔχει γὰρ ἕκαστος οἰκεῖόν τι πρὸς τὴν ἀλήθειαν. quin etiã in minore primo diuinæ philosophiæ, veritatis cognitionem partim esse difficilem, partim autẽ facilem ait. cuius rei dicit illud argumentũ esse, quod nemo illã perfectè potest assequi, neq; tñ ullus est, qui ab ea penitus repellatur, neq; quisquam est, qui non aliquid de natura rerum commodè disserat. Sed tñ de eo dubitari potest, qđ ait Aristoteles hoc loco: homines à natura ad veritatẽ satis informatos esse, cum longiori tpe sint omnes imperiti q̃ bene intelligentes, & pauci cognitionẽ ueritatis assequantur. Verum sciendũ est duob. modis veritatis cognitionẽ intelligi posse. primò q̃ ad humanas actiones, & mores, ac vitã attinet, quibus in rebus præcipuè rhetorica uersatur, atq; hoc modo pleriq; homines ueritatẽ agnoscunt, quæ eadẽ est cum iustitia generali. hanc ueritatẽ secutus est Socrates, cũ rerũ naturaliũ cognitionẽ desperasset. itaq; primus è cœlo dicitur philosophiã denocasse, & de uita, ac morib. disputasse. vnde Cicero Socratem virum bonũ, & simplicis veritatis amicũ appellat. De hac ueritate primo de Officijs sentit Cicero, cũ ait: Sunt his alij multũ dispares simplices, & aperti, veritatis cultores, fraudis inimici. nam (vt dixi) hæc ueritas eadem est cũ iustitia. Vnde Quintil. lib. 6. Non admittit hoc idem ueritas fori. & sequenti capite: Illis ineſt uis mẽtis, & ueritas ipsa morũ. Cicero quoque sæpe in hac significatione ueritatẽ vsurpat, vt lib. epistolarum 13. ad Acilium: Neque id ambitione adductus tacio, sed tum familiaritate, & necessitudine, tum etiam ueritate. & 3. de Offic. Cum ad ueritatẽ cæpi reuocare rationem. Quare sæpe etiã uerum pro iusto, & honesto ponitur: Horatius primo Epistolarum ad Mæcen.

Metiri se quemq; suo modulo, ac pede verum est.

Virgilius 12. Aen. *— me verius vnum*
Pro vobis fœdus luere, & decernere ferro.

Sic etiam Cic. pro Murẽna: negat verũ esse allici beneuolentiam cibo, & pro Domo sua: Sed quid ad te, qui neges esse uerũ quemq̃ vlli Reip. extra ordinẽ præfici? ad hanc igitur veritatem, quæ in uita, & morib. uersatur, hominea à natura satis informati sunt. vnde sicuti initio dictũ est, omnes homines Rhetoricæ sunt aliquo modo participes. altero modo cognitio ueritatis dr ea, quæ in rebus obscuris, atq; ab ipsa natura inuolutis. versãt, & in causis rerũ naturalium inuestigãdis, quam licet multi desiderent, pauci tñ assequuntur. atq; ij sapientissimi, & prudẽtissimi uocantur. vt. n. quisq; (ait Cic. 1. de Off.) maximè perspicit, quid in re quaq; verissimum sit, quique & acutissimè, & celerrimè pót uidere, & explicare rationẽ, is prudentissimus, & sapiẽtissimus ritè haberi solet. ad hanc etiã ueritatis cognitionem ipsa natura homines allicit, vt Aristot. in principio librorũ de prima Philosophia tradit. & Cic. 1. de Offi. his verbis: Ex quatuor aũt locis in quos honesti naturam, vimque diuisimus, primus ille, qui in ueri cognitione cõsistit, maximè naturam attingit humanã. omnes enim trahimur, & ducimur ad cognitionis, & scientiæ cupiditatem, in qua excellere pulchrũ putamus. quam cupiditatem secundo Georgic. sic expressit Virgilius:

Me verò primum dulces ante omnia Musæ,
Quarum sacra fero ingenti perculsus amore,
Accipiant, cœliq; vias, & sidera monstrent
Defectus Solis varios, Lunæq; labores.

& quæ sequunt. sed hæc, quę latent hoies, si illis, quæ nota sunt cõferantur, pauca sunt. ideo subiungit Aristoteles; hominea in maiori rerũ parte ueritatẽ consequi. Quocirca non est dubiũ, quin ille, qui fuerit exercitatus in uero inueniẽdo, facile possit etiã illa reperire, quæ probabilia sunt, & verisimilitudine habent. Itaq; concludi potest, eum, qui multum in Arte Rhetorica cupit excellere, opottere disserendi rationem benè percipere.

Ὅτι μὲν οὖν τὸ ἔξω τὸ πρᾶγματος, καὶ οἱ ἄλλοι τεχνολογοῦσι, καὶ διὸτι μᾶλλον ἀποτυγχάνουσι πρὸς τὸ διαλογεῖσθαι, φανερόν. TEX. 33

Iam igitur cur ij, qui de Arte dicẽdi scribunt, q̃ sunt extra causam persequũtur, & cur ad iudiciale genus magis tendunt, satis ostẽsum est.

Ea breuiter repetit, q̃ superiori disputatione declarata sunt. quæ quidẽ duo fuerunt. nam primò docuit artis scriptores ea tantũ tradidisse, quæ sunt extra causam posita, causasq; attulit, cur id fecerint. deinde etiã explicuit, cur relictis deliberationibus, quæ rhetoricæ pars honestior est, ac splendidior, se totos iudicialib. cõtrouersijs applicuerint. cum autẽ dicat, magis inclinarunt, ostendit ab eis deliberatiuum genus non penitus fuisse prætermissum, sed eos in iudiciali COMM.

magis

magis elaborasse, quod etiã Ciceronem, & Quintil. apud nos fecisse uidemus. Credo quia longè frequentius causæ forẽses tractarentur ab Oratoribus, q̃ seuteutiæ dicerentur. Quod Aristoteles περὶ τὸ διαλογῶν dixit, nos ad iudiciale genus conuertimus. Est autẽ διαλογῶν propriè causam dicere. quod fit in iudicijs. nã δίκη causa est, quæ apud iudicẽ agitur. quo uocabulo utitur etiam Cicero, vt dicas sortiri. i. sortitione causas cognoscere. 4. in Verr. Id ei postera die venit in mẽtem
» è lege Rupilia sortiri dicas oportere. & ibidem
» scribitur Heraclio dica. ponitur ẽt διαλογῶν, pro eo, qđ est declamare ad iudiciorũ similitudinẽ, quod Isocrates faciebat, vt infra ait Aristoteles.

CAPVT VI.

Vtilem esse Rhetoricam quattuor probat argumentis. quodq; contra dici poterat, refellit.

TEX. 34 Χρήσιμος δ' ἐστὶν ἡ ῥητορικὴ, διότι τὰ τοῦ φύσει ἐστὶ βέλτιω τ' ἀληθῆ, καὶ τὰ δίκαια τῶν ἐναντίων. ὥστε ἐὰν μὴ κατὰ τὸ προσῆκον αἱ κρίσεις γίνωνται, ἀνάγκη δι' αὐτῶν ἡττᾶσθαι. τοῦτο δ' ἐστὶν ἄξιον ὀνειδισμοῦ.

Vtilis est aũt Rhetorica, propterea q̃ res ueræ, ac iusta natura meliores, ac potentiores sunt, q̃ contrariæ. quod si non rectè iudicia exerceãtur; necesse est eas à falsis, & iniquis superari. hoc autẽ uituperatione, ac reprehẽsione dignum est.

COMM. ANTEQVAM incipiat de arte dicendi verba facere, probat eam vtilem esse, quod etiã primo Topicorũ libro fecit, cum artem inueniendi traderet. Vbi Alexander Aphrodisiensis factũ Aristotelis vehementer probat. nã qui norunt quam vtilitatẽ, & quos fructus ex arte aliqua reportare possunt, ij longè fiunt alacriores ad eius præcepta perdiscẽda. Quatuor igitur rationib. Aristoteles hoc loco probat vtilẽ esse Rhetoricam, primò ab artis ipsius officio, vel effectu, deinde ab auditorũ persona, rum ab aliarũ artium cõparatione, postremo à persona ipsius oratoris. prima igitur rõ ducit ab officio ipsius artis, quod est, ita accõmodatè ad persuadendũ dicere, vt rectè iudicia exerceant, & res veræ, ac iustæ defendantur. Cũ. n. ita natura comparatũ sit, vt quę vera sunt, ac iusta multo meliora sint, q̃ cõtraria, debemus ẽt omni conatu contẽdere, ne ea prauis iudicijs euertant, & ne à falsis, & iniquis rebus superent. hoc. n. esset magnopere vituperandũ, & animaduersione dignũ, sed ars dicendi sola hoc efficere potest, vt rectè iudicia exerceant, & res veræ, ac iustæ cõseruentur, falsæ autẽ, & iniquæ repellantur, valde igitur vtilis est Rhetorica. hoc primũ est argm̃. quod Crassus 1. de Orat. adhibitis oratorijs ornamentis ampliauit. Quid tam potens,
» tamq; magnificum q̃ populi mõtus, iudicũ reli-
» giones, Senatus grauitatem unius oratione cõ-
» uerti? quid tam porrò regiũ, tam liberale, tã mu-
» nificũ q̃ opẽ ferre supplicibus, excitare afflictos,
» dare salutẽ, liberare periculis, retinere hoĩes in
» ciuitate? & M. Antonius 2. de Ora. Eadẽ (inquit)
» facultate fraus hoĩum ad pernicię, & integritas
» ad salutẽ uocatur. quis cohortari ad virtutẽ ar-
» dẽtius? quis à vitijs acrius reuocare? quis vitu-
» perare improbos asperius? quis laudare bonos
» ornatius? qnis cupiditatẽ uehemẽtius frange-
» re accusando potest? quis mœrorẽ leuare mitius
» cõsolando? Quod aũt res uerę, ac iustę superẽtur à falsis, & iniquis, nisi rectè iudicia exerceãtur, satis intelligi põt ex casu Socratis, qui cum esset vir iunocentissimus, capitis tũ coudemnatus fuit, uullam aliã ob causam, nisi propter dicendi insciti am, vt 1. de Orat. Cicero testatur. Valet igitur rhetorica cũ ad declinandam ignominiam, tum ad euitãda pericula, qnia benè dicendo iudicia diriguntur, vt rectè, atque ordine fiant. & quod uerum, ac iustum est, obseruetur.

TEX. 35. Ἔτι δὲ πρὸς εἴους, οὐ δ' εἰ τἀληθῆ ἀκριβεῖς ἀτὴν ἔχοιμεν θεωρίαν, ῥᾴδιον ἀπ' ἐκείνης πεῖσαι λέγοντας. διδασκαλίας γάρ ἐστιν, ὁ κατὰ τὴν θεωρίαν λόγος. τοῦτο δὲ ἀδύνατον. ἀλλ' ἀνάγκη ὅσα ἥδη κοινῶν ποιεῖσθαι τὰς πίστεις, καὶ τοὺς λόγους. ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῖς τοπικοῖς ἐλέγομεν, περὶ τῆς πρὸς τοὺς πολλοὺς ἐντεύξεως.

Præterea apud quosdam homines, etiã si exquisitã scientiam haberemus, non facile esset argumẽtis, ab ea ductis, dicẽdo persuadere. quæ. n. à scientia proficiscitur oratio, munus, operam q̃ doctoris requirit; quod in persuadendo fieri non potest. sed omnem probationem, & orationem à communibus, ac probabilib. ducere opus est. vt in Topicis etiã diximus, cũ doceremus, quomodo cum imperita multitudine congrediendum sit.

COMM. Hæc est secũda ratio, quam ab auditorũ persona trahit. nã ij apud quos Orator uerba facit, plerũq; sunt imperiti; neq; in vlla sciẽria exercitati, quare licet aliquis esset in cæteris artib. & scientijs eruditus, Rhetoricã verò nõ teneret, tñ nullo modo posset id, quod uellet persuadere. nã si argumentis ab alia scientia q̃ à Rhetorica ductis ureretur, vt à Philosophia, vel Mathematicis disciplinis, nemo imperitorũ ea itelligeret, itaq; frustra argumenraretur. neq; n. ars ulla recõditarũ sine duce, ac præceptore percipi potest, ac cũ aliquid persuademus, eis uri argumẽtis debemus, quæ ab omnib. intelligãtur, alioqui nõ poterimus id quod uolumus assequi; sunt aũt huiusmodi argumenta illa, quæ ducũtur à cõibus, & probabilibus, sicuti declaratũ est iu Topicis. hęc Aristoteles, ad quorũ intelligentiam sciendũ est, esse artes quasdã, & scientias proprias, quæ certo quodã in genere versantur, & definitã hũt materiã, vt arithmetica numeros, medicina morbos, & vulnera, philosophia naturalis rerũ causas, quæ sciẽtiæ longũ vlum, & exercitationẽ requirũt, neq; intelligi pñt, nisi ab eis, q̃ suut illarũ periti. quare siquis de illis corã imperita multitudine disputaret, à nemine intelligeretur. neq; posset aliquid per eas persuadere, nõ igit cõcionibus,

nibus,& iudicijs aptæ ſunt. Verũ duæ ſunt, quæ cões artes uocantur, quia de rebus omnib. cõiter,& ſd uulgarem intelligentiam differunt, neque vllam propriam, aut certam materiam habeut,in qua uerſeutur,hoc eſt Dialectica,& Rhetorica,quibus vti poſſumus etiam apud imperitos.ſed quia Dialectica preſsius,& ſubtilius,rhetorica latius, & copioſius diſputat, ideo fit vt rhetorica multò ſit aptior apud multitudinem q̃ dialectica. quam diſtinctioné Cicero in proœmio librorum de Oratore, ſic optimè expreſsit: „ quia cæterarũ artium ſtudia ferè recõditis,arq; „ abditis è fontibus hauriuntur, dicendi aũt omnis ratio in medio poſita, cõi quodam in vſu, „ atq; in hominũ more, & ſermone uerſatur, vt in „ cæteris id maximè excellat, quod longiſsimè ſit „ ab imperitorũ intelligentia,ſenſuq; diſiunctum, „ in dicendo aũt virium vel maximum ſit,à vulgari genere orationis,atq; à cõſuetudine cõis ſeu- „ ſus abhorrere. Craſſus etiã poſtea ſic ait:Sunt.n. „ varia,& ad uulgarẽ, popularemq; ſenſum accõmodata omnia genera huius foreuſis noſtræ dictionis.& M.Antonius 2.de Orat. Nam & apud „ eos dicimus,qui neſciũt,& ea dicimus,quæ neſcimus ipſi. itaq; & illi alias aliud ijſdẽ de rebus & ſentiunt,& iudicaut. non proſunt igitur apud imperitos exquiſitę ſciẽtiæ,niſi quis eas dicendi arte, & facultate ad cõem intelligentiam traducat.ratio eſt,quia tales ſcientiæ præceptore indigent,qui eas docear, neq; ab omnib. intelliguntur. citat aute locum ex Topicis, vbi docet cõibus, & veriſimilibus argumentis agendum eſſe cum multitudine, quæ ſubtilium rationum non eſt capax. locus autem eſt in octauo Topicorũ.

1.de Ora.

1sx.36 Ἐπὶ δὲ τὰ λοιπὰ δεῖ διώσασθαι πειθόμενον, καθάπερ ἐν τοῖς συλλογισμοῖς, οὐχ ὅπως ἀμφότερα πράττωμεν. οὐ γὰρ δεῖ τὰ φαῦλα πείθειν, ἀλλ' ἵνα μὴ λανθάνῃ πῶς ἔχει, καὶ ὅπως ἄλλου χωμένου τοῖς λόγοις αὐτοὶ μὴ διαμένωμεν, λύειν αὐτοὶ ἐχώμεν.

Iam verò etiam opus eſt,res contrarias dicendo perſuadere poſſe: quemadmodum in ſyllogiſmis,ac differendi ratione fieri ſolet: non quidem vt vtrunque faciamus, neque enim, quæ mala ſunt, perſuadere oportet; ſed ne lateat nos, quomodo hoc fieri poſsit: & ſiquis huiuſmodi oratione non iuſtè vtatur, eam refellere valeamus.

comm. Tertia ratio, qua probat utilẽ eſſe rhetoricã, quia docet in contrarias partes copioſè diſputare,& cõtraria dicendo perſuadere. quod ſanè eſt perutile. nõ quidem ut in dicẽdo nobis ipſis cõtradicamus, neq; ut quæ mala ſunt,& iniuſta perſuadeamus, hoc.n. eſt improbi hominis. nos aute oratorem bonum uirum eſſe uolumus, ſed ne quiſquã nos decipere poſsit,& arte intelligamus, qua rationes aduerſariorũ uitioſas refellamus.fuerunt aute quidam,qui rhetoricã,& dialecticã ideo vituperarent,q; ſæpe ſibi ſuur contrariæ,& quod deſtruũt id,quod effecerint,& q; dicenda,& nõ dicenda præcipiant. Vnde Socrati obijciebãt comici veteres, docere eũ quomodo peiorem cauſam, meliorẽ faceret. deniq; tũ maximè dicune uſum eſſe rhetoricæ,cum pro falſis contra ueritatẽ quis dicit. quibus rationib. motus Quinril. ait, vix ex admirabili quodam caſu „ accidere poſſe, vt ex utraq; parte Orator dicat. „ Verum M.Antonius 2. de Orat. frequenter hoc accidere cenſet,vt Orator contrarias cauſas dicat,ſic.n.ait: Et nos cõtrarias ſæpe cauſas dici- „ mus,nou modo,vt Craſſus cõtra me dicat aliq̃, „ aut ego contra Craſſum, cũ alterutri neceſſe ſit „ falſum dicere,ſed etiã ut uterq; noſtrum eadem „ de re alias aliud defendat. Idem M.Antonius,vt ſcribit Val.Max.lib.7. dicebat ideo ſe nullã orationé ſcribere, vt ſi qñ opus eſſet,contra ea,quæ antea defendiſſet, dicere poſſet. & Craſſus 1.de Orat.diſputandũ eſt (inquit) de omni re in contrarias partes. quod etiã 3. de Orar. repetit,hiſ quidem uerbis:in quibus de uniuerſo genere in „ utrãq; partem diſſeri copioſè licee. quæ exercitatio nunc propria duarum philoſophiarum (de quibus ante dixi) putaẽ. apud antiquos erat eorũ, à quibus omnis de rebus forenſibus dicendi ratio,& copia petebaẽ.de virtute.n.de officio,de æquo,& bono, de dignitate,honore,ignominia, prẽmio,pẽna,ſimilibusq; de rebus in vtrãq; partẽ dicendi, animos & vim, & arte habere debemus.hanc igitur rationé diſſerendi in contrarias partes docebat Ariſtoteles, atq; in ea adoleſcẽtes exercebat. quod air Plutarch.in Alexandro. cum.n.aliq̃ Caſſander Antipatrum patrẽ ſuum cotã Alexandro defenderet, & Alexandri argumenta, quibus illũ affinem eſſe culpæ probarat, refelleret, cognito artificio ſubriſit Alexander, dixitq; : hæc eſt illa fallax Ariſtotelis in vtráque partẽ diſputandi ratio. neq; tantũ hoc in rhetorica faciebant,ſed etiã in dialectica.atq; hoc eſt, quod ait Ariſtoteles, quemadmodũ in ſyllogiſmis,ac differendi ratione fieri ſolet. Alexander Aphrodiſienſis primo Topicorũ,vbi ait Ariſtoteles eam artem utilem eſſe προγυμνασίαν, ſcribit fuiſſe conſuetudiuem ueterũ,vt in utranq; partem diſputarent.conueniebant enim in aliquem locũ, atque ibi poſita quæſtioue quid ex utraq; parte dici poſſet,accuratè quærebãt, atq; ita ingeniũ exercebant,ut poſtea cũ opus eſſet,prompto animo diſputarent.non tũ (inquit Ariſtoteles)hoc ideo diſcere debemus,vt deinde utrũq; faciamus, hoc eſt,vt tã quod iniquum eſt,quam quod æquũ defendamus, neq;.n. probi hominis eſt,ea perſuadere conari,quæ ſunt iniuſta,ſed ne artem percipiamus, & ne ab aduerſarijs noſtris decipiamur.huuc locum lib. 12.eleganter,& copioſè Quintil. ita expreſsit: Pertractare enim „ quo modo aut pro falſis, aut etiam pro iniuſtis „ aliqñ dicatur,non eſt inutile, vel proptet hoc ſolum, ut eas facilius & deprehẽdamus,& refellamus. quemadmodũ remedia melius adhibebit, „ cui nota,quæ nocent fuerint. neq; enim Academici, cum in vtrãq; diſſerunt partem, nõ ſecundum alteram uiũunt. neque Carneades ille, qui „ Romę audiente Ceuſorio Catone nõ minoribus „ viribus cõtra iuſtitiam dicitur diſſeruiſſe, quam „ pridie pro iuſtitia dixerat, iniuſtus ipſe vir fuit. „

cap. 1.

Verum

» Verum & virtus quid sit, aduersa ei malitia dete
» gir, & æquitas sit ex iniqui contẽplatione mani-
» festior, & plurima cõtrarijs probantur. debẽt ergo Oratori sic esse aduersariorũ nota consilia, vt hostium imperatori. in hac autẽ arte disputandi in contrarias partes mirificè Carneades excelluit, de quo ita M. Antonius 2. de Orat. Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi, & uarietas
» perquã esset optanda nobis, qui nullam vnq; in
» illis suis disputationib. rem defendit, quam non
» probarit, nullã oppugnanit, quam nõ euerterit.

TEX. 37 Τῶν μὲν οὖν ἄλλων τεχνῶν οὐδεμία τὰ ἐναντία συλλογίζεται. ἡ δὲ διαλεκτικὴ, καὶ ἡ ῥητορικὴ μόνας τοῦτο ποιοῦσιν. ὁμοίως γὰρ εἰσὶν ἀμφοτέρας τὰς ἐναντίας.

Ex alijs autẽ artibus nulla est, quæ in contrarias partes differat, verũ Dialectica, ac Rhetorica tantũ hoc proprium est. ambæ. n. rodẽ modo in vtrãq; partem differunt, & contraria colligunt.

COMM. Cum ostendisset vtile esse disputare in vtrãq; partem, nunc docet id proprium esse Dialecticę, ac Rhetoricæ, cum præter has duas artes nullæ sint aliæ, quæ contraria colligant. sed hæ duæ pariter non magis in hanc, quàm in illã partem inclinant, & tam contra veritatem, qnàm pro veritate certãt. Itaq; quoties aliqui disputãt in contrarias partes id vel Dialecticè, vel Rhetoricè faciunt. & Dialecticè quidem ferè per inrerrogationem, vt apud Platonem pluribus in locis Socrates. Rhetoricè verò per continuã orationem, quod Cicero facit in libris de Finibus, de Nat. Deorum, de Diuinatione, primo de Oratore.

TEX. 38 Τὰ μὲντοι ὑποκείμενα πράγματα οὐχ ὁμοίως ἔχει, ἀλλ' ἀεὶ τ' ἀληθῆ, & τὰ βελτίω τῇ φύσει, δι' συλλογιστότερα, καὶ πιθανώτερα ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν.

Sed tamen res, quæ his artibus subiectæ sunt; non eadem modo se habent. semper enim, quæ veræ, ac meliores naturã sunt, illæ facilius etiam probantur, & persuadentur. dico autem vt generatim, & plerunque fit.

COMM. Quia dixerat proprium esse Dialecticæ, atq; Rhetoricæ in vtraque partem disputare, neqnis fortasse existimaret, nullã in rebus esse differentiã, sed omnes æqualiter in vtrãq; partẽ esse probabiles, nunc ostendit magnã in rebus esse differẽtiam. q̃uis Oratoris, & Dialectici facultas hoc polliceatur, de omnibus rebus in contrarias partes disputarc. tñ semper verior, & melior pars facilius defenditur, & plurib. argumentis abũdat. vt exempli gratia si Dialecticus, aut Orator paratus neniat ad improbandã iustitiam, qđ apud Platonem Thrasymachus, & Glauco facinnt. & alius contra neniat ad eandẽ iustitiam defendẽdam, q̃uis ille, qui iustitiam improbat multa argumẽta colligat, & strenuè suam sententiã tueatur, tñ quia causam urget iniquioré, longè magis laborabit, q̃ is, qui iustitiam defendit, hæc. n. æquior causa est. quare non æqua conditio est in rebus, sed ille semper magis laborat, qui vel falsi, vel iniqui patrocinium suscipit, q̃ qui veri, aut æqui. locutus est autẽ Aristoteles accuratè. nam cũ de Dialectica, & Rhetorica verba faciat, res etiã duplices eis artribuit, quæ veræ sunt, & quæ meliores. nã verę ad Dialecticã pertinent, meliores ad Rhetoricã. deinde verba etiã accommodauit, probãtur, & persuadent. nã probare Dialectici est, persuadere aũt Oratoris. deinde correctionẽ adiungit, nẽpe se loqui de eo, quod generatim, & plerũq; fieri solet. sunt. n. quidã adeo depranati, vt plus apud eos mendaciũ ualeat, q̃ nera ratio. de quibus ita Cic. in Partitio. Et qñ
» non ad ueritatẽ solum, sed ẽt ad opiniones eorũ
» qui audiunr, accõmodanda est oratio, hoc pri-
» mũ intelligamus, hominũ duo esse genera, alterũ indoctum, & agreste, quod anteferat semper
» utilitatẽ honestati, alterũ humanũ, expolitumq;
» quod rebus omnib. dignitatẽ anteponat. facile
» igitur fieri põt, vt homines uoluptarios magis capiat oratio, quæ ad uoluptates adhortetur, q̃ quæ ad temperantiã. & sæpe apud imperitos homines res falsæ facilius creduntur q̃ verę. maiori tñ ex parte uerũ est, quod ait Aristoteles hoc loco, res ueras, & meliores facilius probari, & persuaderi q̃ contrarias. Vt difficilẽ semper causam habeant, qui vel à mẽdacio contra veritatẽ, vel ab iniustitia contra æquitatem stare uolunt.

Πρὸς τούτοις ἄτοπον, εἰ τῷ σώματι μὲν αἰσχρὸν TEX. 39.
μὴ δύνασθαι βοηθεῖν ἑαυτῷ, λόγῳ δ' οὐχ αἰσχρόν. ὁ μᾶλλον ἴδιόν ἐστιν ἀνθρώπου τῆς τοῦ σώματος χρείας.

Præterea si turpe est homini, non posse sibi ipsum corpore opitulari; multo turpius erit, oratione se defendere non posse, quæ magis, quàm vsus corporis, hominis propria est.

COMM. Quarta ratio sumit ab ipsius oratoris persona. nã vtile est seipsum oratione posse defendere. qđ cũ ars rhetorica præstet, erit omnino utilis. vtitur aũt argumento à comparatione sumpto. qui se, inquit, robore corporis tueri nõ potest, & vim vi repellere, quod iure naturali cõceditur, is passim tanq̃ ignauus, & timidus contẽnirur, quę res illi magnã affert ignominiam. quanto igirur magis ille contẽnendus est, & infamia notãdus, qui se non põt oratione defendere? cũ præsertim oratio fit hominis magis propria, q̃ vius corporis. corpus. n. nobis cõmune cum belluis est, oratio verò solius hominis est propria. quo fit vt primo Polit. Aristoteles hac ratione probet hominem ex omnibus animantibus maximè ciuilem esse, quod solus utatur oratione, quæ semper, ad aliquẽ alium haberur. hunc locũ primo de Oratore ita Crassus expresit: Quid esse potest in
» ocio ant iucundius, aut magis proprium humanitatis. q̃ sermo facetus, ac nulla in re rudis? hoc
» enim põstamus vel maximè seris. quod colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo sensa
» possumus. quamobrem quis hoc non iure miretur, summeq; in eo elaborãdum esse arbitretur,
» vt quo uno homines maximè bestijs præstent, in
» hoc hominib. ipsis antecellat? & paulo superius
» ea dixerat, quæ maximè ad hũc Aristotelis locũ

faciunt: quid autem tam neceſſariũ quam tene-
re ſemper arma, quibus vel tectus ipſe eſſe poſ-
ſis, vel prouocare improbos, vel te vlciſci laceſ-
situs? in proœmio etiam librorum de Inuentione
„ ſic ait: Ac mihi quidem videntur homines, cum
„ multis rebus humiliores, & infirmiores ſint, hac
„ re maxime beſtijs præſtare, quod loqui poſsiut.
„ quare præclarũ mihi quiddam videtur adeptus
„ is, qui, qua re homines beſtijs præſtent, ea in re
cap. 16. hominibus ipſis antecellat. & Quintil. lib. 2. Et
„ hercle (inquit) Deus ille princeps, parens rerum,
„ fabricatorq; mundi nullo magis hominem ſepa-
„ rauit à cæteris, quæ quidem mortalia eſſent ani-
„ malibus, quam dicẽdi facultate. & quæ ſequun-
tur. pluribus enim verſibus hanc rem eleganter
perſequitur. quod autem turpe ſit non poſſe ip-
ſum ſibi corpore opitulari, declarat Numanus
ille apud Virgilium, qui ita Troianos inuadit:

Non pudet obſidione iterum, vallóq; teneri
Bis capti Phryges, & morti prætendere muros?

Declarant honores, & præmia fortium virorum,
& contra dedecus, & infamia eorum, qui vel or-
dinem in bello deſerunt, vel clypeum abijciunt.
ſic etiam infantes, atq; imperiti viri contemnun-
tur. at verò per eloquentiã, & ſibi, & amicis cer-
tiſsimum, ac tutiſsimũ præſidium comparatur.

τεχ. 40 Εἰ δ' ὅτι μεγάλα βλάψειε αὐτὸ ῥήτωρ ἀ-
δίκως τῇ τοιαύτῃ δυνάμει τῆς λόγων, τοῦτό τι κοι-
νὸν ἔξει κατὰ πάντων τῶν ἀγαθῶν, πολὺ ἀριτῆς.
& μάλιστα κατὰ τῆς χρησιμωτάτων, οἷον, ἰσχύος,
ὑγιείας, πλούτου, στρατηγίας. τούτοις γὰρ αὐτὸς
ὠφελήσειε τὰ μέγιστα ῥήτωρ δικαίως, & βλά-
ψειε ἀδίκως.

Quod ſi quis obyciat, maxima incõmoda eum
importaturum, qui iniuſtè hac dicendi facultate
vtatur: hoc iam cõe eſt, cum alijs bonis omnibus,
præter virtutẽ; & cum eis præcipuè, quæ maxi-
mas vtilitates afferre ſolent; vt cum fortitudine
corporis, cũ bona valetudine, cũ diuitijs, cũ arte
imperatoria: quibus ſi iuſtè quis vtatur, plurimũ
prodeſſe, ſin iniuſtè, nõ mediocriter obeſſe poteſt.

comm. Nunc refellit ea, quæ contra dici poſſunt, &
vno quidẽ argumento, ſed firmiſsimo. fuerũt. n.
quidã, qui dicendi facultatem vehementer im-
probarent, quoniã ſæpe accidit, vt per eam im-
probi ciues maxima damna ciuitatib. afferant.
quod etiam Cic. 1. de Inuent. teſtatur, his quidẽ
„ verbis: Nam & cum noſtræ Reip. detrimẽta con-
„ ſidero, & maximarum ciuitatum veteres animo
„ colligo calamitates, non minimã video per diſer
„ tiſsimos homines inuectã partem incõmodorũ.
ideo quidã non artem eſſe Rhetoricam dixerũt,
ſed καυτηχίαν, i. prauitatẽ artis, vt uertit Quin-
tilianus. & Lacedæmonij ciuitate ſua Rhetoricã
expulerunt, & Socrates eandẽ facultatẽ inſecta-
batur, & Areopagitæ mouere animos prohibe-
bant, à quibus videt quaſi reciſa orãdi poteſtas.
ſed quãuis aliqui hac dicendi facultate iniuſtè
vtantur, non ideo tamen (inquit Ariſtoteles) eſt
improbanda, neque. n. in ipſa arte vitium eſt, ſed
in eo, qui malè vtitur. nam (vt ait Cotn. Gallus)

Non res in vitium, ſed male facta cadunt.

Alioquin etiã omnia alia bona præter virtutem,
eſſent damnanda, qm̃ malè eis vti licet. quis. n.
neſcit quatuor eſſe bona, quæ maximas afferũt
vtilitates, fortitudiuẽ corporis, bonam valetudi
uem, diuitias, artẽ imperatoriam? tamen ſi quis
eis iniuſtè voluerit vti, non eſt dubiũ, quin maxi
ma detrimẽta ſit importaturus. Quare nõ debe-
mus hanc artẽ, ſicuti ueq; alia bona damnare, q̃-
uis aliquis male poſsit eis vti, ſed eos homines
vituperare, qui huiuſmodi rebus abutuntur. Ci-
cero 1. de Inuent. quæſtionẽ hanc ita concludit:
„ Quare meo quidẽ animo nihilomiuus eloquen-
„ tiæ ſtudendũ eſt, & ſi ea quidam & priuatim, &
„ publice peruerſè abutũtur: ſed eo vehementius,
„ ue mali magno cũ detrimento bonorum, & com
„ muni omniũ pernicie plurimum poſsint. Quiu-
til. lib. 2. locum huuc Ariſtotelis ita expreſsit:
„ Quo quidẽ modo nec duces erũt vtiles, nec ma-
„ giſtratus, nec mediciua, nec ipſa deniq; ſapiẽtia.
„ nam & Dux Flaminius, & Gracchi, Saturnini,
„ Glauciæ magiſtratus, & in medicis venena. & in
„ ijs, qui Philoſophorũ nomine malè vtuntur, gra-
„ uiſsima nonnunq̃ flagitia deprehenſa ſunt. Ci-
„ bos aſpernemur, attulerũt ſæpe valetudinis cau-
„ ſas. nunquam tecta ſubeamus, ſuper habitantes
„ aliqñ procumbunt. nõ fabricetur militi gladius,
„ poteſt vti eodem ferro latro. Quis neſcit igues,
„ aquas, ſiue quibus nulla ſit vita, & (ne terrenis im
„ morer) Solem, Lunamq; præcipua ſiderum, aliqñ
„ etiam uocere? Quod autẽ Ariſtoteles virtutem
ſolam excipit, qua non licet malè vti, hoc in ea
quidem virtute, quæ ad mores ſpectat verũ eſt,
ea. n. in rectis tantum actionibus proſpicitur, ſed
nou in ea, quæ intellectualis dicitur, ſi propter
eam ſuperbus, atq; arrogans fiat. Quintil. lib. 5. cap. 14
vtitur hoc ſyllogiſmo: Solum bonũ virtus. nam
id demum bonum eſt, quo nemo malè uti po-
teſt. virtute nemo male uti poteſt, bonum eſt er-
go uirtus. fuit autem hæc opinio Stoicorum, vt
exiſtimarent, nihil omnino præter virtutem eſſe
bouum. vt tertio de Finib. Cato copioſè diſpu-
tat. verum ſciendũ eſt, ex Platonis diuiſione tria
eſſe rerum genera, hoc eſt per ſe bona, per ſe ma-
la, & media. per ſe bona dicuntur uirtutes ipſæ,
quæ ita bonæ ſunt, vt nunquã malæ eſſe poſsint.
itaque ſolæ per ſe dicuntur expetendæ. per ſe
mala ſunt uitia, & prauitates animi, quæ nun-
quam in bona conuerti poſſunt, unde ſola per ſe
fugienda ſunt. Media uocantur ea, quibus uel
benè, uel malè uti licet. è quorum numero quia
plurima ſunt, quæ magnam hominibus utilita-
tem afferunt, ideo Peripatetici, atque Acade-
mici bona illa uocare non dubitarunt, ut artes
pleræque, ut diuitiæ, bona ualetudo, robur cor-
poris, honor, gloria, quæ tamen à Cicerone non
dicuntur per ſe expetenda, ſed propter ſç, hoc
eſt propter adiunctam utilitatem, atque hone-
ſtatem. non eſt igitur mirum ſi Ariſtoteles hoc
loco bonis omnibus, præter uirtutem, dicat il-
lud eſſe commune, ut ſi quis eis iniuſtè utatur,
non mediocriter obeſſe poſsit.

CAP.

CAPVT VII.

Officium Oratoris non est persuadere, sed videre, quæ sint ad persuadendum accommodata.

TEX.41. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν οὔτε σός τινος γένους ἀφωρισμένου ἡ ῥητορικὴ, ἀλλὰ καθάπερ ἡ διαλεκτικὴ. καὶ ὅτι χρήσιμος, φανερόν.

Iam igitur dicendi Artem non esse in aliquo certo, ac definito genere, sicuti neque Dialectica est, & magnopere vtilem esse, perspicuum est.

COMM. HAEC est enumeratio eorũ, quę hacteuus probata fuur. planum (inquit) à nobis factum est Rhetoricam cum Dialectica in ea re conuenire, q̃ earũ neutra certã habet materiam quã tractet, & in qua versetur, sed ambę cõiter de rebus omnibus in vtrãq; parte differunt. deinde etiã ostensum est Rhetoricam magnas vtilitates afferre posse. appellat aũt Aristoteles γένος ἀφωρισμένον. certam materiã ab alijs distinctã, quæ vni alicui arti subijciatur, neq; ab alijs artib. attingatur, vt argilla, & colores definita sunt rerũ genera, in quibus figuli, & pictores versentur. neque enim figulus aliud quam argillam tractat, neque pictor aliud quam colores. dico aũr quatenus tales artifices sunt. nihil.n. prohibet vnum hominem in diuersis rerum generibus versari, vt si idem sit pictor, & statuarius, & faber, & medicus, sed hæc omnia nequaq̃ vna arte comprehendũrur. Rhetor aũt, & Dialecticus nullũ genus rerum ab alijs distinctũ habent, in quo versenrur, sed quicquid est in oibus rebus verisimile, ac probabile, id sequunt.

TEX.42 Καὶ ὅτι οὐ τὸ πεῖσαι ἔργον αὐτῆς, ἀλλὰ τὸ ἰδεῖν τὰ ὑπάρχοντα πιθανὰ περὶ ἕκαστον. καθάπερ καὶ ἐν τὰς ἄλλας τέχνας πάσας. οὐ γὰρ ἰατρικῆς τὸ ὑγιᾶ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ μέχρι οὗ ἐνδέχεται, μέχρι τούτου προαγαγεῖν. ἔστι γὰρ καὶ τοὺς ἀδυνάτους μεταλαβεῖν ὑγείας, ὅμως θεραπεῦσαι καλῶς.

Praterea officiũ eius esse, non persuadere, sed ea videre, quæ ad persuadendum accommodata sint; quod etiã in alijs artib. omnibus vsu uenit. neque enim medici officium est sanare, sed vsq; eo rem perducere, quo ratio curãdi patitur. nam fieri potest, vt y benè, atq; ex arte curentur, qui bonã valetudinẽ recuperare nullo modo possint.

COMM. Illud (inquit) etiam perspicuum est, officium rhetoricæ non esse persuadere dictione, quia si hoc esset, quoties uó persuaderet, officio suo nó fungeretur. sed esse, perscrutari, & diligẽter excogitare omnia, quæ sint ad persuadendũ accõmodata. quod non tm̃ accidit in arte rherorica, sed etiã in alijs omnibus, quę à Græcis συγκριτικαὶ vocantur, eò, quod cõiecturis plurimũ vtuntur. vt medicina, ars imperatoria. uã sæpe fit, vt medicus non sanet, q̃uis officium suum oprimè exequatur. vr si ægrotus lætali morbo laboret, qué depellere nulla possit medicina. hunc.n. quãuis medicus benè, atq; ex arte curet, non tamen sanare poterit. satis igitur est medico, si nihil prætermittat eorũ, quę morbum depellere possunt, runc.n. officio suo functus fuisse dicetur, quãuis ægrotus, nó sanetur. ita ẽt Orator si quę persuadendi vim habẽr, omnia diligẽter excogitauerit, & in mediũ protulerit, quicunq; eueurus consequatur, officium suum præstitisse iudicãdus est. hoc idẽ etiam Cic. 1. de Inuent. tradit: Officium (iuquit) eius facultatis videtur esse dicere appositè ad persuasionẽ. finis persuadere dictione. inter officium autẽ, & finem hoc interest, quod in officio quid fieri, in fine quid officio eouueniat, consideratur. vt medici officiũ dicimus esse, curare appositè ad sanandũ, finẽ, curatione sanare. Quintil. lib. 2. vbi de Rhetoricæ artis fine verba facit, Ciceronẽ reprehendit, quod finẽ Rhetoricæ dixerit esse persuadere dictione. sed (vt rectè uotauit Victorius) non satis aduertisse videtur Quintilianus, quæ differentia sit inter officiũ, & finẽ, eum vtruuque ferè confundat. quin ipse sibi contradicere uidetur in illis verbis: Nam & gubernator uult salua naue in portũ peruenire, si tamen tẽpestate fuerit abreptus, nõ ideo minus erit guberuator, dicetq́; uotum illud, Dum cauum rectum teneãt. Et medicus sanitatem ægri perit. si tameu aut ualerudinis vi, aut intẽperantia ægri, aut alio aliquo casu summa non contigit, dum ipse omnia secundũ rationẽ fecerit medicinæ fine non excidet. nam si gubernator uult saiua naue in portũ peruenire, & medicus petit sanirarẽ ęgri, certè cũ ea uou succedunt, fine suo & gubernator, & medicus excidit. at Quintil. ait gubernatorẽ uelle nauem saluam, & medicũ sanirarem ægri perere, & quãuis ea nou succedãt, tñ fine suo non excidere. quæ apertè repugnat. excidunt igirur fine & gubernator, & medicus, quoties nõ succedunt illis ea, quæ uolunr, q̃uis officio suo non exeidanr. in hoc aurem peccauit Quintilianus, quod officiũ à fine uon distinxit. Pontanus in Dialogo, qui Auronius inscribitur, multis verbis Ciceronis sententiã contra Quintil. defendit. sed quod ad hunc locũ attiner, uotauit ex Boethio duplicẽ finem in Arte Rhetorica considerari debere, alterũ quidem in Orarore ipso, in iudice uerò alterũ. in ipso quidem bene dicere. quod quid est (inquit) aliud quã dicere appositè ad persuasioué? in iudice uerò persuadere. neque.n. siqua impediant Oratorẽ quominus persuadeat, dum otficiũ suum fecerit, idcirco finẽ consecutus non est. etenim mediei opera cũ in sanirarem inrenta sit, imperatoris in victoriã, licer ueuter finem, qui extra constiturus est, uonnunq̃ adipiscarur, vterq; tamen suũ assequitur, si alter ægrotum rectè curauerit, alter exercitũ, ac rem bellicam benè administrarit. duplex igiẽ Oraroris finis est, benedicere, & persuadere. sed benedicere in ipso est, & cũ officio conuertitur, persuadere autẽ in iudice, cuius graria causæ forenses agunrur. fiuẽ qui in ipso est, semper consequitur Oraror. semper.n. benè dicit, & ad persuadendũ accommodatè. atque hic finis, idẽ est, quod officium finem aũt qui extra ipsum est positus,

positus, non semper assequitur, neq; enim semper persuadet, atque hic est finis, quo omnia dirigenda sunt. quicquid enim molitur orator, id omne persuadendi gratia molitur.

TEX.43 Πρὸς δὲ τούτοις, ὅτι τῆς αὐτῆς τέχνης πιθανόν, καὶ τὸ φαινόμενον ἐνδεχόμενον πιθανὸν, ὥσπερ ἔδειξεν ἡ διαλεκτικὴ πᾶσα συλλογισμοῦ τε, καὶ φαινομένου συλλογισμοῦ.

Illud ēt manifestum est, eiusdem artis esse, & quod appositū est ad persuadendū, & quod videtur appositū intelligere: quēadmodū Dialectica, & q verus syllogismus est, & qui uerus uidetur.

COMM. Habet etiā (inquit) Rhetorica similitudinem cū Dialectica. quod quemadmodum Dialectica non tantum verum Syllogismum intelligere studet, sed eum etiā, qui verus videtur, quāuis non sit: ita etiā Rhetorica quærit non tātum ea, quæ sunt accōmodata ad persuadendum, sed etiam, quæ videntur accōmodata q̄uis non sint. Sciendum igit res quasdam esse probabiles, quę facile persuaderi possunt. Græci πιθανὰ vocāt. Quintilianus vertit persuadibilia, Cicero appositа ad persuadendū, quale est illud, Si mater est, diligit filium. hoc.n. est πιθανὸν. alias autem esse res, quæ speciem quidē habent probabilitatis, quāuis re vera non sint probabiles, Græcè dicuntur φαινόμενα πιθανὰ, hoc est, quæ videntur appositа ad persuadendum, quale est illud: Si multus erat in caleeis puluis, ex longo itinere veniebat. hoc.n. licet videatur probabile, tamen facile refelli potest. hæc duo genera (inquit Aristoteles) eidem arti subijciuntur. ideo secundo libro huius operis non tantum docet, quomodo enthymemata ducantur ex veris locis, sed etiam ex apparentibus veris, sicut in arte differendi post tractationem syllogismorum, adinnxit etiam Elenchos.

Quintil. lib. 5. vbi de argumentis agit, credibilium tria genera facit: vnum firmissimū, quod ferè accidit, vt liberos à parentibus amari. alterum velut propensius: eum qui rectè ualeat in crastinum peruenturum. Tertium tantum non repugnans, in domo furtum factum ab eo, qui domui fuit. Sed ex his tribus generibus, primum solum πιθανὸν dici potest, reliqua verò duo φαινόμενα πιθανὰ. & quemadmodum in Rhetorica πιθανὸν dicitur id, quod est ad persuadendum accommodatum, ita in dialectica dicitur ἔνδοξον, quod est probabile, neq; communi opinioni repugnat. ergo etiam Dialectica quærit τὰ ἔνδοξα, καὶ τὰ φαινόμενα ἔνδοξα, ideſt, quę probabilia sunt, & quæ videntur probabilia.

TEX.44 Ὁ γὰρ σοφιστικὸς, οὐκ ἐπὶ τῇ δυνάμει, ἀλλ' ἐπὶ τῇ προαιρέσει.

Fallax enim, & captiosus disputator non ex facultate, sed ex uoluntate, atque delectu debet aestimari.

COMM. Quia dixerat eiusdē artis esse, cognoscere verum syllogismū, & eum, qui veri speciem habet, ne quis fortasse de hac re dubitaret, & crederet tantū ad Sophistas pertinere cognitionem fallaciū conclusionum; ostendit hoc etiā esse munus Dialectici, neque.n. is improbatur, qui res malas nouit, sed qui eis vtitur. immo laborare quisque debet, vt quæ mala sunt, agnoscat, quo facilius ea vitare possit. ita qui differendi ratione ample ctitur, debet etiā perdiscere, quomodo fallaces conclusiunculæ fiant, nō vt eis vtatur, sed vt eas uitare, ac refellere possit. neque.n. dici debet (ait Aristoteles) captiosus disputator, quia facultatem eam sit cōsecutus, vt possit fallere, sed si ea sponte, & cōsultò uteretur, tunc esset captiosus appellandus. Dialecticus igit & veros, & falsos syllogismos nouit, sed ueris tantū utitur; falsos autē refugit. Sophista fallendi studio ductus falsos tantū, atq; adumbratos persequitur. Quem autē Aristoteles uocat σοφιστὴν, nos fallacem, & captiosum disputatorem vertimus, Ciceronem imitati, qui sic ait in Lucullo: Quorū sunt contorta, & aculeata quędā sophismata. Sic.n. appellantur fallaces conclusiunculæ. & alibi in eodem opere: Alterum est, ꝙ fallacibus, & captiosis interrogationibus circūscripti, atq; decepti quidam, cū eas dissoluere non possunt, desciscunt à veritate. dicitur aūt Sophisticus ille, qui laborat eo vitio, vt q̄plurimos velit disputationum suarum laqueis irretire, ac decipere, neq; veri inueniēdi gratia disputat, sed propter ostētationem, fallēdi cupiditate litigat. Cicero in Lucullo, scribit eos Sophistas appellari, qui aut ostētationis, aut quæstus causa philosophātur. apud veteres tū hoc nomen in honore fuerat. nam & Gorgias Leōtinus, & Protagoras Abderites, & Prodicus Chius, & Hippias Elæus, & Isocrates, & alij complures egregij viri Sophistæ fuerūt appellati. sed deinde cū multi nō philosophiæ studio, sed ostentatione, aut lucro ducti se philosophari simularent, cępit hoc nomen in deteriorē partem accipi, cū præsertim Socrates, qui sapientissimus habebat, huiusmodi homines insectaretur, irrideret, & λογοδαίδαλοι appellaret, vt ait in Orat. Cic.

Πλὴν εἰ τὸν ἔχοντα μὲν ἴσως ὁ μὲν, κατὰ τὴν δύναμιν φήσει. ὁ δὲ, κατὰ τὴν προαίρεσιν ῥήτωρ. ἐκεῖ δὲ σοφιστὴς μὲν, οὐ τὴν προαίρεσιν. διαλεκτικὸς δὲ, οὐ κατὰ τὴν προαίρεσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν δύναμιν. TEX.45.

Sed in arte dicendi tamē, qui fallacibus vtitur argumentationibus, quām is, q̄ earū scientia contentus est, orator uocatur: in differendi verò ratione qui studio fallendi ducitur, Sophista; qui autem facultatem quidem habet fallendi, sed ea non vtitur, Dialecticus appellatur.

Locum hunc totum peruertit Trapezuntius, adeo vt ex uerbis eius nullus sensus erui possit. cum tū Aristotelis uerba sint aperta. cū.n. dixisset eiusdē artificis esse, & quod probabile est, & quod uidetur probabile, q̄uis non sit, intelligere: neq; hoc esse vitiosum, ꝙ quis ea sciat, quibus aliū fallere possit, sed si studiosè fallit, tunc esse vitiosum: nūc duo genera facit eorū, qui in Rhetorica uersantur, & duo eorū, qui uersantur in Dialectica. Sunt.n. quidam Rhetores, qui didicerunt quidē fallaces argumētationes, sed earum scientia contenti sunt, neq; eis utuntur, quoniā COMM.

boni

boni viri sunt,& dicendi periti.Sunt autem alij, qui non tantũ sallaciter concludere didicerunt, sed etiã ad rem quodam studio, falleudi gratia trahuntur. idem accidit in arte Dialectica. sed tñ in distinctione nominum, est quædã differentia.nã in Rhetorica,nomine non distinguitur is, qui fallẽdi studio ducitur,ab eo qui fallacias refugit,sed ambo Oratores vocãtur.in Dialectica verò nomine distinguuntur. nã qui Dialecticam ideo didicit,vt per eã alios fallat,vocatur Sophista. qui verò didicit quidẽ fallendi rationes,sed eis vti non vult,Dialecticus nominatur.hic est Aristotelis sensus. Vidit hoc etiã Cicero, nempe & Rhetoricæ, & Dialecticæ duo esse cognata vitia. quę sint à bono viro fugienda.nã in Partitionib. postquàm admonuisset,vt diligenter caueamus, ne fallant ea nos uitia,quæ virtutẽ nidentur imitari,sic ait: Et illam disputandi prudentiã imitatur cõcertatio,captatioq; verborũ,& hanc orationem vim inanis quædã profluentia dicendi.

CAPVT VIII.

Definit Rhetoricam, & diuidit probationem in artificiosam,& artis expertem.

TEXT.46. Περὶ δὲ αὐτῆς ἤδη τῆς μεθόδου πειρώμεθα λέγειν, πῶς τε, καὶ ἐκ τίνων δυνησόμεθα τυγχάνειν τοῦ προκειμένου. πάλιν οὖν οἷον ἐξ ἀρχῆς ὁρισάμενοι αὐτῶν τίς ἐστι, λέγωμεν τὰ λοιπά.

Sed age iam de ipsa arte dicere aggrediamur. & quomodo, quibusque rebus ea, quæ proposita sunt, assequi poterimus. rursus ergo tanquàm à principio, naturam eius definiendo quid sit, aperiamus; deinde etiam de reliquis dicamus.

COMM. HACTENVS quodam proœmio vsus est,quo docuit,quid sibi propositum sit hoc in opere, & quæ sit Rhetoricæ artis utilitas. nũc proponit se iam de arte ipsa dicturũ, & viam, ac rationem traditurum,qua in singulis dicendi generib. ea persuadere possimus,quęcunq; voluerimus. Est igitur hæc quasi totius operis propositio. Ac primo quidẽ se velle Rhetoricam definire pollicetur, deinde reliqua persequi.quod ait,tanquã à principio,ostendit ea,quæ dixit hactenus,licet ad artem pertinent, non tñ eius naturam exprimere, porrò didicerat à magistro Platone id, quod primo de Officijs ita posuit Cicero: Omnis.n.quæ à ratione suscipitur de aliqua re institutio debet à definitione proficisci, vt intelligatur quid sit id,de quo disputatur. Et in 2.de Finib.ita inquit:Omnis aũt in quærendo,quæ uia quadam, & ratione habetur Oratio, præscribere primum debet, vt quibusdã in formulis ea res agatur,vt inter quos differitur, conueniat quid sit id, de quo differatur. hoc positũ in Phędro à Platone probauit Epicurus,sentitq; in omni disputatione id fieri oportere. locus autẽ Platonis, quem Cicero citat ita se habet in Phędro: vt nos vertimus; Vnum in omni re principium est eis, qui bene consultare volunt, vt sciant quid sit, id de quo consultatio est. Vel omnino aberrare necesse est. quòd cum præclarè intelligeret Aristoteles dixit in Posteriorib., definitionem esse demonstrationis principium,& hoc loco principiũ artis Rhetoricæ uocat eius definitionem, quam statim ita subiungit.

TEXT.47. Ἔστω δὴ ἡ ῥητορικὴ δύναμις περὶ ἕκαστον τοῦ θεωρῆσαι τὸ ἐνδεχόμενον πιθανόν.

Est igitur Rhetorica vis quædam,ac facultas videndi quid in quaque re sit ad persuadendum accommodatum.

COMM. Hac definitione rhetoricæ natura satis explicatur, primo.n.appellatur δύναμις,hoc est uis,ac facultas,qm̃ non est ars exquisita, neq; scientia, quãnis cõiter & ars,& scientia dicatur, sed impropriè,deinde additur τῦ θεωρῆσαι,hoc est intelligendi, seu uidendi, quod ad artis officiũ, & finem propriũ pertinet,quid accommodatum ad persuadendũ, hoc est quid sit nerisimile, nihil.n. est accõmodatum ad persuadendum, nisi sit uerisimile. Verum illud sciendũ est esse tria genera propositionũ inter se distincta,quibus tres artes distinctæ utuntur.sunt.n.propositiones,quæ demonstratiuæ dicuntur, aliæ quæ probabiles, & aliæ quæ verisimiles.Demõstratiuæ sunt illę,quę verę sunt, ac necessarię, neq; alitet esse possunt, vt omne totũ est maius sua parte, ex nihilo nihil fit.quibus exquisitæ scientię utuntur vt Mathematicæ,& naturalis Philosophia,probabiles illæ dicũtur,vt primo Topic. docet Aristoteles, quæ probantur aut omnibus,aut pluribus,aut certè sapientibus, atq; ijs vel omnibus, vel plurimis, vel ijs quorũ spectata est, & perspecta sapientia, vt Deum esse,& diuina prouidentia mundũ administrari. atq; hæc quidem posita sunt in opinione. Verisimiles illæ propositiones sunt, quibus Rhetor utitur, quæ non per se necessarię sunt, neq; ex aliquorũ opinione, sed cum audiuntur ex quodam cõi sensu,& ratiocinatione ueri simi litudiné habent. Vt si Clodius odio prosequitur Milonem, ergo eius uitæ insidias machinabitur, atq; hæ quidẽ Rhetoricæ propositiones maiori ex parte ab hominũ actionibus pendent. quod autem adiungit Aristoteles, in quaque re, nihil excipere videtur, de quo nõ possit Orator verisimiliter dicere. Quod Quintil. aduertit, qui secundo lib.sic ait: Omnia subiecisse Oratori videtur Aristoteles, cũ dixit, vim esse uidendi quid in quaque re possit esse persuadibile.quæ sentẽtia fuit etiã Gorgiæ Leontini, de quo ita Cic.1. de Inuent. Nam Gorgias Leontinus antiquissimus ferè rhetor omnib. de rebus oratorẽ optimè posse dicere existimanit. sensit hoc etiã ipse Cicero, qui in proœmio librorũ de Orat.sic ait: Ac mea quidẽ sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus Orator, nisi erit omniũ rerum magnarum, atq; artium scientiam consecutus. & Crassus primo de Orat. Is erit Orator, mea sententia, hoc tã graui dignus nomine,qui quæcũque res inciderit, quæ sit dictione explicãda, prudenter,

» prudenter,& eōpositè, & ornatè, & memoriter
» dicat, cū quadā ét actioni s dignitate. Et tertio
» de Oratore:namq; illos veteres doctores, aucto
» resq; dicendi nullū genus disputationis a se alie
» num putasse accepimus. semperque esse in omni
» Orationis ratione versatos.ex quib. Elæus Hip-
» pias cum Olympiam venisset,maxima illa quin-
» quennali celebritate ludorum,gloriarus est cun
» ctis pene audiente Græcia, nihil esse vlla in arte
» rerum omniū,quod ipse nescirer.ipsa igitur pro-
» fessio (quod ait alibi Cicero) bene dicēdi,& vis
In proœ. de Orat. cap. 5. Oratoris suscipere,ac polliceri videtur, vt omni
de re,quæcunque sit proposita ab eo ornatè, co-
piosèq; dicatur. Quintilianus libro secundo re-
prehendit hanc Aristotelis definitionem,his qui
» dē verbis: Quidam tecesserunt ab eneutu, sicut
» Aristoteles qui dicit;Rhetorice est vis inuenien
» di omnia in oratione persuadibilia. qui finis & il
» lud vitium de quo supra diximus,habet, & insu
» per, quod nihil nisi inuentionem complectitur,
» quæ sine elocutione nó est oratio. Sed hæc mera
cauillatio est,periude quasi ne sciret Aristoteles
inuentionem sine elocutione non esse orationé.
aut Rhetorem non esse Græcè ab eloquēdo de-
nominatum.an nō is, qui facultatē eam nactus
est,qua possit omnia, quæ sunt ad persuadendū
accommodata excogitare, poterit ét cum ei li-
buerit,ea proferre ? adde quod non tantum res
inueniendæ sunt,sed ét verba,sicut in Partitioni
bus docet Cicero,vt nemo dici possit omnia in-
uenisse,quæ persuadendi vim habeant, nisi sciat
ét,quo genere elocutionis vtendum sit. & deni-
que inuenire omnia, est nihil eorum prætermit-
tere,quæ ad artem pertinent. quare frustra vo-
luit argutus videri contra Aristotelē Quintilia-
nus,cum præsertim Aristoteles, definiat artem
Rhetoricam, quatenus est θεωρικὴ, & præcepta
tradit persuadendi,non autē quatenus est πρα-
κτικὴ, & re ipsa persuadet.nam cognitio artis in
ipsis præceptis est. Vsus autem, in eis eleganter
explicandis, quæ iam artificiosè sunt inuenta.
quo fit vt ars ipsa,quæ Rhetorica vocatur nihil
aliud sit quam facultas excogitādi, quid in omni
re sit appositum ad persuadendum, vt eam
optimè definit Aristoteles.

1 11x.48 Τοῦτο γὰρ οὐδεμιᾶς ἑτέρας ἔξι τέχνης ἔργον.
πᾶσα γὰρ ἄλλων ἐπίσκη, περὶ τὸ αὐτῆ ὑποκείμενόν
ἔξι διδασκαλικὴ, καὶ πιστικὴ. οἷον ἰατρικὴ, περὶ
ὑγιεινόν, καὶ νοσερόν. καὶ γεωμετρία περὶ τὰ συμ
βεβηκότα τοῖς μεγέθεσι. καὶ ἀριθμητι-
κὴ περὶ ἀριθμόν. ὁμοίως δὲ καὶ αἱ λοιπαὶ τῶν τέχ
νῶν, καὶ ὁπισοῦν.

Hoc enim nullius artis alterius officium est.
nam artes aliæ singulæ tantum ea docere,ac pro-
bare contendunt,quæ materiæ illius sunt,in qua
versantur: Vt medicina quid salubre, quid insa-
lubre sit;geometria,quæ sint euenta,quæ magni-
tudinibus accidunt:arithmetica quid sit numc-
rus.eodem modo aliæ artes,& scientiæ

COMM. Probat eam definitionem,quam supra posuit
esse Rhetoricæ propriam, neque vlli arti præter
hanc conuenire.Sic.n.veteres præcipiunt (ait in
Topicis Cicero)cū sumpseris ea,quæ sunt ei rei,
quam definire velis,cum alijs communia,vsque
eo persequi, dum proprium efficiatur: quod nul
lā in aliā rem transferri possit.hæc igitur Rheto
ricæ definitio,non potest in aliam artē transferri.nā aliæ singulæ suam propriam,ac certam ma-
teriam habent,in qua versentur, exempli gratia
medicina tantum ea considerat,quæ bonæ vale-
rudini prosint,aut quæ sint ei contraria. geome-
tria magnitudines,& earum eneuta, arithmetica tantū in numeris est occupata,atque ita reli-
quæ artes,& scientiæ omnes propriū habent ge
nus,ac distinctū ab alijs,in quo versentur, quod
Rhetoricæ non accidit. Est aūt hoc argumentū
ab inductione sumptū,quo probat,nullā esse ar-
tem,quæ videre possit quid in quaque re sit veri
simile,præter Rhetoricam;nam si neque medici-
na,neque geometria,neque arithmetica, neque
ars alia vlla potest hoc efficere. Rhetorica vero
sola potest.ergo Rhetoricæ proprium est hoc of
ficiū,vocat aūt Aristoteles artes, quæ certā ha-
bent materiā διδασκαλικὰς, καὶ πιστικὰς, quod in
docendo,ac probādo sint occupatæ. Vel ꝙ egēt
præceptore,qui doceat,& discipulo,qui credat,
& se docilē præbeat.nā, vt ait alibi Aristoteles,
necesse est discentem credere. nā qui præcepto-
ri repugnat,neq; ei fidem habere vult, qua ratio
ne quicquam discere potest? ὑποκείμενον vocat id
quod supra γένος ὑφορισμένον, Cicero subiectā ma
teriam conuertit, vel materiam, in qua versan-
tur,sicuti nos vertimus.nā quod Victorius stra-
tum conuertit,non satis appositè mihi feciſſe vi
detur,vt interim taceam verbum illud in ea si-
gnificatione nouum,atque inusitatum esse. Vul-
go subiectum vocant,atque id verbum, e verbo:
quod vero Victorius ὑγιεινὸν, καὶ νοσερὸν, putat ho
minum corpora,quæ nunc valent,nūc ægrotāt,
intelligi debere, mihi sanè non probatur,ac po-
tius ad rationē victus referendū arbitror, ideo-
que verti salubre,& insalubre.nam vt Corn.Cel- *t. cap. t.*
sus testatur, cū tres sint medicinæ species, vna
quę victu medetur, quam διαιτητικὴν Græci vo-
cant,altera quæ medicamentis vtitur,quam φαρ
μακευτικὴν appellant, tertia quę manu ad sanan-
dum vtitur,quam nominant χειρουργικὴν, ea,quę
victu morbos curat,omnium habetur præstātis-
sima,quę rerum quoque naturę cognitionem si
bi vendicat. de qua sentit Aristoteles hoc loco,
quin Galenus Medicinā ita definit,vt dicat esse
artem salubrium,& insalubrium, & neutrorum.
in qua definitione sentiunt omnes salubria dici
non hominū corpora,quę sana sint, sed quæ vim
habent vel retinendę, vel recuperandę sanitatis,
Cicero primo de Innent.medicinæ materiā mor
bos,& vulnera dicit esse.quæ vero vocat Aristo-
teles συμβεβηκότα πάθη, nos euenta,quæ accidūt
conuertimus.nam passiones,præterquam quod
latinè non dicitur,etiam non satis exprimit Ari
stotelis sensum.vocat enim Aristoteles ea πάθη,
quæcunque alieni rei præter ipsius naturam,at-
que definitionem eueniunt,quæ Lucretius euen
ta nuncupauit.sic enim ait in primo libro.

Cętera

——Cætera quonam
Aduentu manet incolumis natura, habituque
Hæc soliti sumus (vt par est) cuenta vocare.

TEX. 49 Ἡ δὲ ῥητορικὴ περὶ τοῦ δοθέντος ὡς εἰπεῖν, δοκεῖ δυνάσθαι θεωρεῖν τὸ πιθανόν· διὸ καὶ φαμὲν αὐτὴν, οὐ περί τι γένος ἴδιον ἀφωρισμένον ἔχειν τὸ τεχνικόν.

Rhetorica vero de omni, penè dixerim, proposita quæstione videtur intelligere posse, quod sit appositum ad persuadendũ, atque ideo dicimus, eam, non in aliquo proprio, aut definito genere artis suæ vim habere.

COMM. Nihil est (inquit) quod ab Oratoris tractatione seiungatur, sed ad omnia paratus est quæcunque in quæstionem aliquam cadere possunt. Vt de illis verisimiliter disserat. atq; hæc (inquit) est causa, cur dicamus Rhetoricã in nullo certo esse genere rerũ. ᵩ autem dicit Aristoteles δὸν εἰπεῖν, hoc est penè dixerim, ideo facit, quoniam nonnullæ quæstiones reperiuntur ab Oratoria facultate tantum remotæ, vt de illis Orator aut nihil, aut certè parum possit dicere, quãnis Gorgias Leontinus apud Platonem nihil omnino excipiat, de quo non putet Oratorem posse dicere, de quo ita Catulus apud Ciceronẽ. 3. de Orat.

» sed hic in illo ipso Platonis libro de omni re, quę
» cunque in disceptationem, quæstionemq; voca-
» retur, se copiosissimè dicturum esse profitetur.
» isque princeps ex omnibus ausus est in conuen-
» tu poscere, qua de re quisque vellet audire. cui
» tãtus honos habitus est à Græcia, soli vt ex om-
» nibus Delphis non inaurata statua, sed aurea sta
» tueretur. & Crassus primo de Orat. sed Oratorẽ
» plenũ, atq; perfectũ esse eũ dicam, qui de omni-
» bus rebus possit, variè, copioseque dicere. nam

quod Aristoteles ait περὶ τὸ δοθέντος, Trapezuntius vertit de re data. sed inepte, parumq; latinè. nos de omni proposita quæstione, conuertimus, quod & Aristotelis sententiam explicat, & eleganter dicitur, cum præsertim hæc esset veterũ oratorũ consuetudo, vt proponere iuberent quæstionem, de qua quis audire vellet, nullam. n. rem neq; tantam, neq; tam improuisam, neq; tam nouam esse, de qua se non omnia, quæ dici possent, profiterentur esse dicturos. auctor Crassus primo de Oratore. quem morem ét Cicero fatetur

» aliquando se imitatum fuisse. sic enim primo Tu
» scul. ponere iubebã, de quo quis audire vellet, &
id aut sedens, aut ambulans dubitabam, neque benè quod Aristoteles dixit, τὸ τεχνικὸν Trapezuntius vertit artem, neque. n. τὸ τεχνικὸν est ars simpliciter, sed quod artis vim, & potestatem exprimit, vnde Rhetores τεχνικοὶ περὶ τὸς λόγους apud Platonẽ dicuntur. itaq; nos artis vim conuertimus. dicendi. n. facultas non magis in vno, quã in alio genere versari potest, quãuis frequẽtius in ciuilib. cõtrouersijs versetur. Vnde Hermogenes ciuilem quæstionem, quod ipse vocat πολιτικὴν ζήτημα, putat esse propriam Rhetoricæ materiam, quæ licet frequenter fit, non tamen sola est. cum cætera multa Rhetor amplectatur.

Τῶν δὲ πίστεων, αἱ μὲν, ἄτεχνοί εἰσιν, αἱ δὲ, ἔντεχνοι. ἄτεχνα δὲ λέγω, ὅσα μὴ δι' ἡμῶν πεπόρισται, ἀλλὰ πρότερον ἦν, οἷον μάρτυρες, βάσανοι, συγγραφαί. TEX. 50.

Probationum autem alia quidem expertes artis, alia vero artificiosæ sunt. expertes artis eas voco, quæ nostra opera non pariuntur, sed extrinsecus assumuntur: vt testimonia, quæstiones, tabulæ, & eius generis cætera.

Quoniam supra demõstrauerat, probationes solas ad artem pertinere, de quibus nihil ferè dixerant artis scriptores, ideo nunc incipit de illis verba facere. Ac primo eas diuidit, ostenditque alias esse, quæ nõ inhæreant in ipsa arte, sed extrinsecus assumantur, quæ idcirco vocantur ἄτεχνοι, hoc est, artis expertes, qualia sunt testimonia, & torméta, alias aũt, quæ ab ipsa arte ducantur; & ideo vocentur ἔντεχνοι id est artificiosę, de quibus ét, vt ordo postulat, primò disserit. Quintilianus libro quinto locũ hunc ita expressit: Ac prima quidẽ illa partitio ab Aristotele tradita cõsensum ferè omniũ meruit, alias esse probationes, quas extra dicendi rationẽ acciperet Orator, alias, quas ex cã traheret ipse, & quodã modo gigneret. ideoq; illas ἄτεχνους, i. inartificiales, has ἐντέχνους. artificiales vocauerũt. hãc autem diuisionẽ ét Cicero, & in Partitionibus, & in Topicis, & secundo de Oratore secutus est. Sed illud sciẽdum has probationes non ideo vocari artis expertes, quod arte nõ indigeant. egét. n. & summis eloquentiæ viribus tractantur (vt ait Quintilianus) sed quia non excogitantur ab arte, vel ab Oratore, verũ extrinsecus assumuntur. quatenus igitur ad vsum, omnes probationes sunt artificiosæ. nam in fine primi libri docet Aristoteles accuratè, quomodo in iudicijs, de legibus, testimonijs, tabulis, quæstionibus, iureiurãdo sit agendũ, quaq; arte sint ea omnia tractãda. quod ét Cicero in Part. in Top. in secundo de Orat. diligentissimè facit, & Quintilianus libro quinto. quatenus autem ad inuẽtionem attinet, quia non inueniuntur ab Oratore, ideo dicũtur artis expertes. & hoc est quod ait Aristoteles, ἃ μὲν δι' ἡμῶν πεπόρισται, ἀλλὰ πρότερον ἦν, quæ nõ à nobis excogitantur, sed erant in cã, priusquã nos ad eam accederemus. huius generis formas Aristoteles quinque facit, leges, testimonia, tabulas, quæstiones, iusiurandũ. Cicero nomine testimoniorũ comprehendit has omnes probationes expertes artis. Quintilianus sex enumerat species, præiudicia, rumores, torménta, tabulas iusiurandũ, testes. de quibus suo loco dicemus, *lib. 5.*

Ἔντεχνα δὲ, ὅσα ἐξ ἡμῶν τῆς μεθόδου καὶ δι' ἡμῶν κατασκευασθῆναι δυνατόν. TEX. 51.

Artificiosas autem eas, quæ artis præsidio, & industria nostra parari, atq; excogitari possunt.

Illæ probationes dicuntur artificiosæ, quæ in arte traduntur, quales sunt loci, ac sedes argumentorũ, vt à definitione, à toto, à partibus, & à cæte-

à cæteris huiusmodi. hæc.n. hærent in ipsa re, vt ait in Topicis, & in Partitionibus Cicero, atque industria nostra reperiri possunt. quoniá ad certã viã, ac rationẽ reduci possunt. quod Aristoteles, ait, διὰ τῆς μεθόδου κατασκευάσειν. significat, ratione, ac via præparari. nos sententiam secuti, vertimus, artis præsidio discere. quod idem est, κατασκευάζειν, est conuasare. i. furtim oĩa colligere, quo verbo vsus est Terentius, atq; (inquit) conuasassem. potest etiam verti, vndique colligere, & quæ abdita sunt eruere, ac proferre, quod fit in colligendis vasis, fugitiuorum gratia.

ΤΕΧ.52 Περὶ δὲ τῶν τούτων τοὺς μὲν ἐνθυμήσασθαι, τὰ δὲ εὑρεῖν.

Itaque harum probationum alys quidem vti, alias autem inuenire opus est. Ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc etiam de inueniendis cogitandum.

COMM. Hunc locum secundo de Oratore Cicero sic expressit. vbi postquam vsus fuisset eadem distinctione, qua vtitur Aristoteles hoc loco, verba etiam, & sensum Aristotelis penè interpretatus est. Sed præstat totum Ciceronis locum recitare, qui sententiã Aristotelis illustrat. sic.n. ait:

" Ad probandum aũt duplex est Oratori subiecta materies, vna rerũ earũ, quæ nõ excogitantur ab Oratore, sed in re posita ratione tractantur, vt tabulæ, testimonia, pacta, conuenta, quæstiones, leges, senatusconsulta, tes iudicatæ, decretã, responsa, sunt, & reliquæ, si quæ sunt, quæ non ab Oratore pariuntur, sed ad Oratorẽ à cã, atq; à reis deferuntur. altera est, quæ tota in disputatione, & argumẽtatione Oratoris collocata est. ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem ẽt de inueniendis cogitandũ est. certe nemini dubium esse potest, quin ab Aristotele Cicero hęc omnia sumpserit. sensus igitur est, Orator cogitare debet, quomodo ea, quæ dicũtur artis expertia tractare artificiosè possit, qm̃ in eis inueniendis laborare, nõ est opus. sunt. n. in cã posita, quæ vero sunt artificiosa, debent & inuenire, & artificiosè tractare. in priore igitur illo genere (inquit Aristoteles) quod est artis expers, cogitandũ est, quomodo tractari argumenta déane, in posteriore vero, qđ est artificiosum, non satis est cogitare quomodo tractari debeãt, sed opus ẽt cogitare, quomodo sint inueniẽda.

CAP. IX.

Artificiosas probationes positas in tribus, moribus, affectibus, & oratione, & Rhetoricam ẽsse Dialecticæ, ac Politicæ cognatam probat.

ΤΕΧ.53 Τῶν δὲ δι' αὐτοῦ τοῦ λόγου ποριζομένων πίστεων, τρία εἰδῆ ἐστίν. αἱ μὲν γὰρ ἐν τῷ ἤθει τοῦ λέγοντός εἰσι, αἱ δὲ ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ δι' αὐτοῦ δεικνύναι, ἢ φαίνεσθαι δεικνύναι.

Earum vero probationum, quæ dicendo acquiruntur, tria genera sunt. nam alia in vita, ac moribus Oratoris posita sunt; alia in permouendo, atque afficiendo, prout opus fuerit, auditore: alia denique in ipsa Oratione, tum aut probatur aliquid, aut probari videtur.

HAEC ὑποδιαίρεσις, hoc est subdiuisio dicitur. nam relictis in præsentia probationibus illis, quæ artis expertes dicuntur, de artificiosis agere incipit, atque eas primo diuidit. Artificiosæ (inquit) probationes tribus generibus continentur, Vel enim ab Oratore ducuntur, vel ab auditore, vel à re ipsa. nam Oratio si per se consideretur, tria respicit, nempe dicentem à quo habetur, auditorem, apud quem habetur; & rem ipsam, de qua habetur. in eo qui dicit, mores, ac vita consideratur, vnde præcipua fides ducitur, si vir bonus, ac probatus fuerit. in auditore spectantur affectiones, & animi cõmotiones, quæ sæpe ad credendũ impellũt. in re ipsa, videndum est quid argumentando probari, aut refelli possit. hũc locũ ita M. Antonius expressit 2. de Orat. Ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est mixta, vt probemus vera esse ea, quæ defendimus, vt conciliemus nõ bis eos, qui audiunt, vt animos eorum ad quemcunque cã postulabit, motum vocemus & alibi: Nam hoc (inquit) necesse est, vt is, qui nobis causam adiudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propẽdeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. in Partitionib. duo prima genera sic posuit; maximeq; mouebunt ea, quæ motum aliquẽ animi miscet Oratio, quæque significat Oratoris ipsius amabiles mores. Tria sunt igitur, quib. artificiosè fidẽ facimus, morũ significatio, animi permotio. ibi ipsa re ducta probatio. quod aũt ait Aristoteles. διὰ τοῦδεικνύναι, ἢ φαίνεσθαι δεικνύειν. hoc est (vt nos vertimus) cum aliquid probatur, aut probari videtur, id respicit, quod iã supra dixerat, posse oratorẽ & veris, & fallacibus vti conclusionibus, neq; tũ ideo nomẽ suum amittere, cũ in dialectica tes aliter sẽ hẽat. nã qui captionibus, & sophismatibus delectatur, non iam Dialecticus, sed sophista vocatur. Orator aũt, quãuis vtatur adũbratis argumẽtis, & quæ verisimilia videantur, licet nõ sint, nomẽ tñ suũ obtinet.

ΤΕΧ.54 Διὰ μὲν οὖν τοῦ ἤθους, ὅταν οὕτω λεχθῇ, ὁ λόγος, ὥστε ἀξιόπιστον ποιῆσαι τὸν λέγοντα.

Quæ à vita, & moribus probatio nascitur, ea tunc fit: cum ita habetur Oratio, vt cum, qui dicit, dignum, cui fides habeatur, videri faciat.

COMM. Prima species artificiosæ probationis à vita, & morib. ducitur, de qua præcepta dare incipit Aristoteles. tunc igitur hęc probatio adhibetur, quando ita exprimitur Oratio, vt à bono viro proficisci videatur. nam si Orator bonus vir habitus fuerit, eius Orationi facile fides habebitur. dẽt ergo in Oratione sua probitatẽ quandã ptæ se ferre, sic.n. erit ἀξιόπιστος, hoc est dignus, cui

„ cui fides habeatur. De hac probatione Cic. 2. de
„ Orat. sic ait: Tantum autem efficitur sensu quo-
„ dam, ac ratione dicendi, vt quasi mores Otato-
ris effingat Oratio: genere enim quodã sententiarum, & genere verbotũ, adhibita etiam actione leui, facilitateq; significandi, efficitur, vt probi, vt bene morati, vt boni viri esse videãtur. hoc præceptũ Ciceto diligentissimè seruat in Orationibus, vt semper uel se, vel eos, pro quibus dicit, bonis motibus præditos ostendat, & cõmuni vtilitati ludẽtes, vt pro lege Man. de se ipso.
„ Nam cum antea per ætatem nondum huius au-
„ ctoritatẽ loci contingere auderem, statuetemq;
„ nihil huc nisi perfectũ ingenio, elaboratum indu
„ stria afferri oportere; omne meum tempus ami-
„ corum temporibus transmittendũ putaui. Sed huius rei pulchetrimum est exemplum in Oratione contra Rullum de lege Agrą. totum enim illud exordium à uita, & moribus ipsius Ciceronis sumptum est, & admirabili artificio confectum. tale est etiam exordium pro Archia Poeta.
„ siquid est in me ingenij, Iudices, quod sentio
„ quam sit exiguum. & quæ sequuntur in Diuina-
„ tione contra Verrem: Adductus sum Iudices of-
„ ficio, fide, misericordia, multorũ bonorum exem
„ plo, vereti consuetudine, institutoq; maiorum,
„ vt onus hoc labotis, atque officij, non ex meo,
„ sed ex meorum necessariorum tempore mihi su-
„ scipiendum putarem. pro Rosc. Am. opprimi me
„ ouere officij malo, quam id, quod mihi cum fide
„ semel impositũ est, aut propter perfidiam abij-
„ cere, aut propter infirmitatem animi deponere.
quod autem mores etiã eorum, pro quibus dicit exprimat ita, vt fide dignos efficiat, vel unus ille locus pro Mil. satis ostendit, vbi Milonem ita loquentem iuducit: Valeãt ciues mei, sint incolu-
„ mes, sint florẽtes, sint beati. stet hæc vrbs præclara,
„ mihiq; patria carissima quoquo modo meri-
„ ta de me erit. trãquilla Rep. ciues mei (quoniam
„ mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tameu fruantor. & quæ sequuntur. neq;. n. vilam orationẽ magis moratam potuisset Miloni dare. Sic Ilioneus apud Virgilium 1. Acn. à moribus Troianorum fidem captat:

Non nos aut ferro Lybicos populare penates
Venimus, aut raptas ad litora vertere prædas.
Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.

Hæc est ars illius Sinonis secundo Aeneid. vt se probum virum fingat, quo facilius Troianis id, quod vult persuadeat, fingit enim se cognatum Palamedis, & iustum, ac fortem virum:

Illi me comitem, & consanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis,
Dum stabat regno incolumis, regnumq; vigebat
Consilijs, & nos aliquod nomenque, decusq;
Gessimus, inuidia postquam pellacis Vlyssi,
(Haud ignota loquor,) superis concessit ab oris,
Affluctus vitam in tenebris, luctuq; trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar amici.

cum ergo boni motes exprimũtur in Oratione, facile fides fit. causam subiungit Aristoteles.

Τοῖς γὰρ ἐπιεικέσι πιστεύομεν μᾶλλον, καὶ θᾶττον, περὶ πάντων μὲν ἁπλῶς. ἐν οἷς δὲ τὸ ἀκριβὲς μὴ ἔστι, ἀλλὰ τὸ ἀμφιδοξοῦν, καὶ παντελῶς. TEX. 55

Probis enim viris & magis, & celerius credimus generatim quidem in omnib. rebus: sed in ys præcipuè, quæ certo sciri non possunt, sed variè traduntur.

Ratio perspicua, quare is, qui dicit, se bonum virum esse debet ostendere. nihil. n. aliud Orator sibi proponit, quàm ut persuadeat, & fidẽ faciat ijs qui audiunt. sed omnes multò magis, & longè facilius probis viris, q̃ alijs fidem habent. debet igitur Orator se bonum virũ fingere, & hoc (inquit Aristoteles) verum est in omnib. rebus, ꝙ magis probis viris, q̃ alijs credatur, sed præcipuè in eis rebus, quæ nihil habent certi, sed animum nostrum diuersè trahunt, & dubitare faciunt. tunc enim proborum virorum sententiam quærimus, atq; illi acquiescimus. hoc enim frequentissimè fieri solet, vt quoties de aliqua re dubitatur vtrũ sit æqua, vel iniqua, referant sese ij, qui dubitant, ad aliquem probum, ac sapientem uirum, & quod ille dixerit, verissimum esse censent. ἀμφιδοξῶν significat diuersam opinionẽ habere. quod in tebus dubijs frequẽter accidit, quæ vatiæ traduntur, vt nos uertimus. Cic. pro Sex. Rosc. sic ait: Nemo credit nisi ei, quem fidelem putat. at Epicharmus dicebat, neruos esse sapientiæ non credere, vt Cic. scribens ad Q. Fratrem, citat, quoniã scilicet pauci boni viri sunt. quod si omnes probi essent, omnia credi sine periculo possent, uemo. n. meutiretur. hac de causa Cicero pro Mur. veritus Catonem ad uersarium, probum virũ, conatur illi fidem adimete, salua tñ eius auctoritate, & uirtute, & cũ nihil contra motes eius dicere posset, aut vellet, cępit Stoicorũ doctrinam, cui Cato deditus erat, irridere, quod tã facete fecisse dicitur, vt totum iudiciũ risu dissoluetetur. sit hoc igitur in præceptis, vt Orator non tantum se bonum esse uirum ostendat, sed etiam aduersarium tãquam improbum crimineturaut si hoc facere non potest, aut non vult, quauis tatione conetur illi fidem adimere. COMM.

Δεῖ δὲ καὶ τοῦτο συμβαίνειν ὑπὸ τὸν λόγον, ἀλλὰ μὴ ὑπὸ τὸ προδιδοξάσθαι ποιόν τινα εἶναι τὸν λέγοντα. TEX. 56

Hoc aũt etiam ipso genere Orationis consequi oportet: neq; satis est Oratorem, ante conceptam de se bonam opinionem ad dicendum afferre.

Quoniam thetoricæ pręceptores dicũt oportere bonis morib. prędituin esse Oratorem, alioqui non facile persuadere posse. Itaq; Cato definiuit Oratorem esse bonum virum, dicendi peritum. vt Quintil. ait lib. 12. quo etiam in loco plurib. argumentis conatur ostendete, nullum Oratorem esse posse, hoc tani graui dignũ nomine, nisi qui etiam probus vir fuerit. hoc quidẽ plurimum valere concedit Aristoteles, sed tamẽ non esse satis affirmat. potest. n. fieri vt Orator bonus COMM.

quidem

quidem vir sit. sed tamē malus existimetur. ergo debet eo genere orationis vti, quo vir bonus esse videatur, de qua re Quintil. lib. 6. sic ait: Ibi, qđ
» intelligimus, quodq; à docētibus desideramus, » id erit, quod ante omnia bonitate cōmendabi- » tur, non solum mite, ac placidum, sed plerūque » blandū est, humanum, & audientibus amabile, » atq; iucundum. in quo exprimendo summa uir- » tus ea est, vt fluere omnia ex natura rerum, ho- » minumq; uideantur, quo mores dicentis ex ora » tione perluceant, & quodammodo agnoscātur. debēt igitur ex oratione ipsa mores dicētis per- lucere, & agnosci. Cic. in Bruto, Virtutem hanc fidei faciendæ à persona sua fuisse in M. Scauro scribit, non quidem à doctrina, sed à natura. fa- tetur tamen etiam de hac re præcepta dari, vt » quis probus vir appareat. In Scauri (inquit) ora- » tione sapientis hominis, & recti grauitas sum- » ma, & naturalis quædam inerat auctoritas, non » vt causam, sed ut testimonium dicere putares, » cum pro reo diceret. hoc dicendi genus ad patro » cinia mediocriter aptum uidebatur, ad senato- » riam uerò sententiā, cuius erat ille princeps, vel » maximè. significabat enim non prudentiam so- » lum, sed, quod maximè rem continebat, fidem » habebat hoc à natura ipsa, quod à doctrina non » facilè posset: quāquam huius quoque ipsius rei » quemadmodum scis, præcepta sunt. Menander autem censuit mores esse dicentis, qui persua- deant, non autem orationem. cuius illud est car- men πρόσεισὶ ὁ σοφὸν τὸ λέγοντος, ἡ λόγος. huius tamen sententiam Plutarchus refellit. atq; om- nino falsam esse multis argumentis docet.

TEX. 57 Οὐ γὰρ ὥσπερ οἴονταί τινες τεχνολογοῦντων πρὸς ἐν τῇ τέχνῃ τὴν ὑπόκρισιν τῷ λέγοντος, ὡς οὐδὲν συμβαλλομένην πρὸς τὸ πιθανόν.

Neque enim audiendi sunt quidam artis scri- ptores, qui Oratoris probitatem in arte collo- cant; tanquam si boni mores Oratione expressi, nullam ad persuadendum vim habeant.

COMM. Reprehendit quosdam dicēdi magistros, qui dicebant Oratorem fidē facere nō posse, nisi bo nus uir esset, atq; ideo in arte Rhetorica nume- rabant ēt Oratoris ante perspectā probitatem, qua sanè ratione apud eos, quibus ineognitus esset, nihil persuadere posset, & multo minus a- pud eos, à quibus improbus existimaretur. ni- hil ergo refert ad fidē faciendam, vtrum probus, an improbus sit, modo ea Oratione utatur, qua vir probus uteretur. & ad tēpus eos mores ex- primat, qui boni, ac sancti vulgo habentur. sic enim facilè fidē faciet. hac ratione M. Antonius C. Norbanum seditiosum, furiosumq; hominem liberauit, cū illi optimi ciuis personā affinxisset, hac ratione Cicero iudicib. tenebras offudit, cū pro Cluentio dicens, eius mores esse probatissi- mos ostenderet. hac ratione Cęlium adolescen- tem perditum defendit, cum eius studia, dili- gentiam in optimis artibus, & spem futurę pro- bitatis amplificaret.

Ἀλλὰ χρεὼν, ὡς εἰπεῖν κυριωτάτην ἴσχει πί- TEX. 58 στιν τὸ ἦθος.

Quin ausim dicere, maximam ferè omnium vim fidei faciendæ in moribus exprimendis es- se positam.

Rem hanc amplificat, vt magis eos reprehen- COMM. dat, qui nihil de ea scripserunt. Vim autē maximam persuadendi in morib. esse ait, non tamen maiorem q̄ in Enthymematibus esse cēset, ideo adiunxit aduerbium illud, ferè. Vidit hoc etiam Oratorum princeps Cicero, qui in omnibus fe- rè suis Orationib. in eo potissimum occupatus est, vt quos defendit, probos esse viros doceat, quos accūsat, improbos. neq; n. probus vir ma- le facit: & improbus raro benè. Sed quibus mo- dis in moribus exprimendis fides haberi possit, docet egregiè Cicero 2. de Officijs, hoc modo: Fides autē ut habeatur duabus rebus effici po- test, Si existimabimur adepti coniunctā cum iu- stitia prudentiā: nam & ijs fidē habemus, quos » plus intelligere quam nos arbitramur, quosque » & futura prospicere credimus, & cū res agatur, » in discrimenq; uentum sit, expedire rem, & con » silium ex tēpore capere posse: hanc. n. omnes exi » stimant utilem, veramq; prudentiam: iustis au- » tem & fidis hominibus, id est bonis, ita fides ha- » betur, vt nulla sit in his fraudis, iniuriæq; suspi- » cio. itaque his salutem nostram, his fortunas, » his liberos rectissimè committi arbitramur. »

Διὰ δὲ τῆς ἀκροατοῦ, ὅταν εἰς πάθος ὑπὸ τοῦ TEX. 59 λόγου προαχθῶσιν. οὐ γὰρ ὁμοίως φερόμεθα τὰς κρίσεις λυπούμενοι, καὶ χαίροντες, ἢ φιλοῦντες, ἢ μισοῦντες. περὶ ὃ καὶ μόνον σπουδάζουσι φαῦλοι παραλογίζεσθαι τοὺς τῶν τεχνολογούντων.

Alterum genus probationis, quod ab auditori- bus proficiscitur, fit, cum motum aliquem ani- mis miscet Oratio, neque enim eodem modo de aliqua re iudicamus, cum mœremus, & gaude- mus, aut cum diligimus, & odio prosequimur: qua in una re tantum eos laborasse dicimus, qui hactenus de Arte dicendi conscripserunt.

Nunc aggreditur explicare, quod uā sit secun- COMM. dum artificiosæ probationis genus, & id esse do- cet, quo perturbātur animi, & concitātur, Grę- ci παθητικὸν nominat, in quo uno regnat Oratio, sicut ait in Orat. ad Brutum Cicero. quod autē motiones animi fidem faciant, probat ea ratio- ne, quod non sumus in eadem sententia, cum nos urget mœror, qua sumus, cum lætamur. & si qnē amamus, in eum multo mitiores sumus, ēt si peccarit, q̄ in eum, quem odio prosequimur. itaq; quoties animus in contrarias partes mo- uetur, variant etiā iudicium. quod cum intelli gerent ueteres illi rhetores, in hoc tm̄ vno proba tionis genere, sunu omne studium, & artē col- locarunt. quos merito reprehendit Aristoteles, quia duo præcipua probationum genera prętet- miserunt. cur autem commotiones animi iudi- cia varient, declarat Quintil. his verbis, lib. 6.

Nam

„ Nam cũ irasci, fauere, odisse, misereri cœperint,
„ agi iam rem suã existimant, & sicut amantes de
„ forma iudicare nõ possunt, quia sensum oculo-
„ rum premit amor: ita omnẽ inquirendæ ueritā-
„ tis rationẽ iudex amittit, occupatur affectibus,
„ æstu fertur, & velut rapido flumini obsequitur.
„ & paulò post: Huc igitur incumbat Orator, hoc
„ opus eius, hic labor est, sinẽ quo cætera nuda, ie-
„ iuna, infirma, ingrata sunt. adeo uelut spiritus
„ operis huius, atque animus est in affectibus. de
hac re copiosè M. etiã Antonius 2. de Orat. uèr-
ba facit, ubi air Orationis ui, quocũq; uoluerit
„ Orator, impelli iudicẽ posse. Sed tãtam (inquit)
„ uim habet illa, quæ rectè à bono Poeta dicta est
„ flexanima, atq; omniũ regina rerum Oratio, ut
„ non modo inclinantẽ erigere, aut stantẽ inclina-
„ re, sed etiã aduersantem, & repugnantem, ut im-
perator bonus, ac fortis capere possit. Quod au
tem ait Aristoteles πρὸς τὰ πάθη, significat in
perturbationẽ adducere. sicuti tertio lib. dixit
πρὸς τὸ εἰς γέλωτα, in risum adducere. sed Cicero
in Partitionib. dixit misere animi motum.

TEX. 60. Περὶ μὲν οὖν τούτων, ὧν πλωθήσεται καθίκα-
στον, ὅταν περὶ τῶν παθῶν λέγωμεν.

Sed de his omnibus sigillatim tractabitur, cum motiones animorum explicabimus.

COMM. Hæc est ἀποδιοξις, hoc est reiectio, qua ostendit se nolle hoc loco ea persequi, quæ ad secundum artificiosæ probationis genus pertinẽt. de hoc genere probationis (inquit) eo tempore ver ba faciemus, cum explicabimus ea, quæ solent animos commouere. hoc autem facit initio secundi libri. nam ibi singulas animi permotiones diligenter exequitur.

TEX. 61. Διὰ δὲ τῶν λόγων παρέχονται, ὅταν ἀληθὲς, ἢ
φαινόμενον ἐκ τῶν περὶ ἕκαστα πιθανῶν

Tertium probationis genus Oratione fit, cum aut verum, aut, quod veri speciem habet, concludimus ex eis, quæ in quaque re sint ad persuadendum accommodata.

COMM. Probatio, quæ fit Oratione, nõ à personis nascitur, sed à rebus, atq; negociis. nam (ut primo de Inuent. docet Cicero) omnes res argumentãdo confirmãtur, aut ex eo, quod personis, aut ex
eo, quod negocijs est attributum. quod ẽr Quin
cap. 8. til. lib. 5. sic affirmat: Nam nec ulla quæstio est,
„ quæ non sit aut in re, aut in persona. nec esse ar-
„ gumentorum loci possunt, nisi in ijs, quæ rebus,
cap. 10. aut personis accidunt. idem alibi: In primis igi-
„ tur argumenta sæpe à persona ducenda sunt, cũ
„ sit, ut dixi, diuisio, ut omnia in hæc duo partia-
„ mur, res, atq; personas. ut causa, tempus, locus,
„ occasio, instrumentum, modus, & cætera, rerum
sint accidentia: Quare cũ duas iam probationis
species à personis fecerit Aristoteles, nũc adiun
git tertiã, quæ fit à rebus ipsis, per argumenta-
tionem, qñ colligimus ea, quæ uera sunt, aut sal-
tem, quæ uera esse uidentur. hæc. n. utraq; perse-
quitur Orator, uera (inquam) & quæ uidẽtur esse
uera, licet non sint. quæ ut inueniat, singulas res
diligẽtissimè perscrutatur, & ex eis ducit, quic-
quid persuadendi uim habet. Quod autẽ air περὶ
ἕκαστα, hoc est in singulis rebus, declarat Orato-
rem magis in eis occupatum esse, quæ singula-
ria, & indiuidua, quod Dialectici non faciunt,
quæ ramen ex generalibus probationem habẽt.
nihil enim neq; syllogismo, neque enthymema-
te beuè cõcluditur, nisi probationis uim ab ali-
qua generali propositione trahat. & hoc est, qd
Dialectici dicunt, ex indiuiduis, atq; singularib.
taurũ propositionib. nihil rectè concludi solere,
ut, exempli grãtia, Cicero nequaquam probare
posset iustè interfectũ fuisse Clodiũ, nisi insidia-
tores omnes constaret, iustè interfici posse. neq;
exterminandũ esse Catilinam, nisi scirẽt omnes,
esse patriæ proditores exterminandos. quamuis
igirur in singularib. versentur Oratores, tamen
probationum suarum robur à generalibus accipiunt. & hoc est, quod ait M. Antonius in 2. de
Orat. Nulla denique est causa, in qua id quod in
iudiciũ uenit, ex reorum personis, aq non gene-
rum ipsorũ uniuersa disputatione quæratur. &
paulò superius: Ignari (inquir) omnes cõtrouer-
sias ad uniuersi generis uim, & naturam referri.

Ἐπεὶ δ' αἱ πίστεις ἦσαν τούτων ἐπὶ, φανερὸν, ὅτι TEX. 62
ἓξ ταῦτά ἐστι λαβεῖν. τὸ συλλογίσασθαι δ' ὠμα-
θόμου, καὶ τὸ θεωρῆσαι περὶ τὰ ἤθη, καὶ τὰς ἀρε-
τὰς, καὶ ἕκτον τοῦ περὶ τὰ πάθη, τί τε ἕκαστόν ἐστι
τῶν παθῶν. καὶ ποῖόν τι, καὶ ἐκ τίνων γίνεται,
καὶ πῶς.

Cum igitur omnes artificiosæ probationes per hæc fiant: perspicuum est, eum solum hæc tria consequi posse, qui differendi rationem, & morum, atque virtutum cognitionem, & perturbationum animi naturam perceperit, ut sciat, quid unaquæque perturbatio sit, & qualis, & ex quibus excitetur, & quomodo.

Nemo poterit esse perfectus Orator, nisi tres COMM.
illas artificiosæ probationis species benè cognitas habuerit, & intellexerit, qua rõne fieri possint. quod si quis à re ipsa ducere argumẽta uoluerit, oportet, ut differẽdi rationem intelligat, sine qua non fieri potest, ut sedes argumẽtorum benè cognoscat. si verò à persona sua persuadere quęsierit, morũ, atq; virtutum cognitionẽ habeat oportet, ut Orationi mores affingat. deniq; si à persona audirorum uoluerit fidem facere, non poterit, nisi perturbationũ naturam intellexerit, ut sciat, qua ratione possint auditorũ animi permoueri. tria sunt igitur Oratori perdiscẽda, ratio differẽdi, mores, & perturbationes. hæc huius loci seuentia est. à qua nõ dissentit Cicero. multis enim in locis differẽdi rationem Oratori necessariam esse censet, ut in Orat. ad Brutum, in lib. de claris Orat. in Topicis. quam rem nos primo libro Reprehensionum nostrarũ contra Nizolium copiosè persecuti sumus, docuimusque nullo modo posse Oratorem esse, qui differendi rationem ignoret. quamuis Crassus primo de Oratore, concedere uideatur inerti

Oratori, vt differendi subtilitatem relinquat. at nos non inerté, sed industrium, & valenté, quærimus. Quod autem Orator morum, ac virtutum cognitionem habere debeat, sic affirmat primo de Orat. Crassus: Quare hic locus de vita, & moribus, totus est Oratori perdiscendus. quinetiam 2. de Inuent. & in Part. virtutes omnes breuiter, & accuratè persequitur. Quintilianus omnia, q̃ ad uitam, & mores attinent, Oratoris esse propria censet, verum à Philosophis usurpata. nam initio fuerunt hæc copulata, vt ijdé essent sapientes, atq; eloquentes, quod 3. de Orat. multis ver bis Crassus ostendit. Iam verò nemo dubitare potest, quin cognitio perturbationũ sit Oratori necessaria, cũ in hoc vno regnet Oratio, sicut ait in Orat. Cicero. Et M. Antonius 2. de Orat. nihil esse maius in dicendo censet. Eius hæc verba sunt: Nihil est enim in dicendo Catule maius, quàm vt faueat Oratori is, qui audiet, vtq; ipse sic moueatur, vt impetu quodam animi, & perturbatione, magis quàm iudicio, aut consilio regatur. sentit igitur cum Aristotele Cicero.

TEX.63 Ὥςπι συμβαίνει τῷ ῥητορικῷ, οἷον παραφυές τι τῆς διαλεκτικῆς εἶναι, καὶ τῆς περὶ τὰ πάθη πραγματείας, ᾗ δίκαιόν ἐστι προσαγορεύειν πολιτικήν.

Itaque fit, vt Rhetorica sit propago quædam, & quasi pullulatio Dialecticæ: & facultatis eius, quæ de moribus tractat, quam rectè ciuilẽ scientiam appellabimus.

COMM. Ex ijs, quæ supra dixit, eõcludit Rhetoricam ex Dialectica, atque ex ciuili scientia conflatam esse, atque ab vtraque proficiscí. quod eleganti sanè metaphora facit, vocat enim Rhetoricam οἷόν παραφυές τι, idest quasi pullulationem quandam Dialecticæ, & ciuilis scientiæ, quæ translatio deducta est ab arboribus. nam vt ait Virg. 2. Georg.

Pullulat ab radice aliis densissima syluis.

Stolones vocabãt Latini veteres ea virgulta, quę ab radicib. arborũ pullulãt, quæ magnã quidem habent cũ arboribus, quibus adnascũtur, similitudinẽ, & earum naturã redolent, sed tũ multò sunt inferiora, neq; tam uberes fructus ferũt. ita etiã Rhetorica quasi pullulat ab radicib. duarũ excellentium scientiarum, hoc est Dialecticæ, & ciuilis scientiæ. sed non tũ eis æqualis est. quatenus. n. argumentandi ratione amplectitur, & cõfirmare rationes suas, refellere aduersarios q̃rit, Dialecticæ quasi propago est. quatenus autẽ de uita, & morib. tractat, & perturbationes animi perscrutatur, ciuili scientię similis est. Quod aũt eam Philosophiæ partẽ, quæ de uita, & moribus est, rectè ciuilem scientiã appellari posse censet Aristoteles, non discedit ab instituto suo. nam Ethic. 1. lib. sic ait: τὰ δὲ καλὰ, καὶ τὰ δίκαια περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖ. idest, res honestæ, atq; iustæ, de quibus ciuilis scientia pertractat. quin etiã paulo ante dixerat: ἀμφὶ ἃ μέθοδός τίνος ἐστὶν, τοιαῦτα τὰ τέλη ἔστιν. Atque hæc quidem ratio (qm̃ ciuilis est) in his tota uersatur. uocat igitur Arist. πολιτικὴν, hoc est ciuilẽ scientiam, omnem eã cognitionẽ, quæ est de uita, & moribus, quã uocant ἠθικὰ, & q̃ est de tuenda re familiari, quæ dr̃ οἰκονομικὰ, & quæ est de Rep. quæ proprio nomine πολιτικὰ, nũcupatur. quo fit vt ciuilis scientia comprehendat omnia, quæ ad humanas actiones, & benè, beatéq; viuendũ pertinent, vt non sine causa vocet eã Aristoteles dominã, & principem omniũ scientiarũ, dicatq; in ea summũ hominis bonum esse. cui facultates eas subijcit, quæ in maximo honore sunt, & precio, vt rẽ militarẽ, vt rẽ familiarem, vt Rhetoricam. Est igitur ciuili scientiæ subiecta Rhetorica tãquam eius pars quędam.

1. Ethic.

Διὸ καὶ ὑποδύεται ὑπὸ τὸ σχῆμα τὸ τῆς πολιτικῆς, ἡ ῥητορική. καὶ οἱ ἀπαιδεύτοις μύθοις τούτοις, τὰ μὲν, διὰ παιδιὰν δυσίας, τὰ δὲ δι' ἀλαζονείαν, τὰ δὲ καὶ ἄλλας ἀνθρωπικὰς. ἔστι γὰρ μόριόν τι τῆς διαλεκτικῆς, καὶ ὁμοίωμα, καθάπερ καὶ ἀρχόμεθα εἰπόντες. TEX.64

Atque ideo Rhetorica sibi habitum, ac formam scientiæ ciuilis inducit: & qui huic arti incumbunt, partim ignoratione rerum, partim inani gloria ducti, partim alijs etiam humanis causis, ciuilem se tenere scientiam profitentur; cum particula tantum quadam, & imago Dialectica sit, quemadmodum initio diximus.

Inuehitur in Rhetoras sui tẽporis, qui cũ Rhetoricã profiterẽtur, dicebant se ciuilẽ scientiam docere. cum tñ Rhetorica, licet habitum, ac formã ciuilis scientiæ sibi inducat, ea longè sit inferior. Igitur dicẽdi magistri, vel quod essent imperiti, vel nimiũ arrogantes, vel alijs etiã de causis arti suæ nomen mutabant. & pro Rhetorica, Politicã appellabant, dicebantq; se tenere administrandæ Reip. rõnem. quod apud Platonem Gorgias facit. & Quintil. sic ait: Cũ vir ille uerè ciuilis, & publicarum, priuatarumq; rerum administrationi accõmodatus, qui regere consilijs utbes, fundare legibus, emendare iudicijs pòssit, non alius sit profectò q̃ Orator. Cic. tñ in procemio librorum de Orat. seperat ciuilem scientiã ab Oratoria facultate, cum ait: Iam uero consilio, ac sapiẽtia, qui regere, ac gubernare Remp. possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam maiorum extiterunt, cum boni per quãdiu nulli, vix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles Oratores inuenirentur. Duas autem potissimũ causas affert Aristoteles, cur Rhetores falsam sibi scientiæ persuasionẽ inducerent, hoc est ignorantiam, & inanem gloriam. Sunt. n. plurimi, qui licet imperiti sint, tũ se doctos arbitrantur, & cum aliquid ultra ptimas literas progressi sunt, omnia se intelligere, atque scire opinãtur. ideo de omnibus tebus temerè iudicant, nihil autem dubitant, cum verum illud sit, quod vulgo dr̃, qui nihil dubitat, nihil intelligit. est autem differentia inter ignorantiã, & inscitiam, sicuti inter doctrinam, & scientiam. nã scientia est rerũ stabilium, & certarum, quæ aliter se habere non possunt, ideo exquisitè traditur, & cũ explicatione causarum. nam scire propriè est, rem ex-

COMM.

causis

1. Post. causis cognoscere, vt ait Arist. hæc Græcè uocatur ἐπιστήμη, cui contraria est ἄγνοια, quã nos insciãtiã uominamus. doctrina verò est omnis eruditio liberalis, & ingenua, nou perfecta, neq; penitus absoluta, qualis est literarũ cognitio, & Poetarũ, & historiarũ, & artis Rhetoricæ, quæ Græcè dr̃ παιδία, cui cõtraria est illa, quam Aristoteles hoc loco uocat ἀπαιδευσίαν, nos aũt iguorantiã, vel Ignorationem. Aristoteles 1. Poster. ostendit insciti ã esse duplicem, alteram, quæ dr̃ κατὰ ἀπόφασιν, altera κατὰ διάθεσιν. quidã uertunt insciti ã negationis, & insciti ã dispositionis. prior est illa insciti a, qñ quis aliquam scientiam nunq̃ didicit, & eius penitus rudis est, vt si quis Geometricas rõnes non didicit, eius iusciti a, κατὰ ἀπόφασιν dicetur, ideſt per negationẽ, quod illi negata sit Geometrię cognitio. altera est insciti a longè deterior, qñ quis malè, peruersèq; didicit, & tamen rectè scire se putat, hæc uocatur insciti a κατὰ διάθεσιν, ideſt per dispositionem, quæ raro potest emendari. Vnde Timotheus ille Musicus celeberrimus duplicẽ ab eis discipulis mercedẽ exigebat, qui iam ab alio magistro didicissent. quod oporteret eos non tm̃ docere, sed etiã dedocere. Rhetores igitur, qui putãt se tenere ciuilem scientiã hoc faciunt ignoratione rerum, & sunt in illa insciti a, quę dispositionis vocaẽ. vnde nõ facile possunt emẽdari. sunt ẽt quidã qui hoc faciũt non ignoratione, sed inani gloria ducti, vt honores adipiscantur, sed dicũtur ἀλαζόνες, ideſt ventosi homines, & glorioſi. nã ἀλαζονεία vitium est, quod Latini ventum appellãt, vt Lucretius:

——Magis omnia laudis,
Aut etiam venti, si fert ita forte voluntas,
Iactari causa. —— Cicero pro A. Cluent.
» Verũ omnes intelligimus in istis subscriptionib
» ventum quendã popularem esse quęsitum. Vnde
ventosus homo dicitur, qui inanis gloriæ studio
ducitur. Itaque Brutus ad Cic. scribens Epist.
» lib. 11. Ventosissimũ hominem Lepidum vocat.
tales igitur erant plerique Rhetores, qui se res
maximas, & rebus publicis vtilissimas scire profitebantur. vt Polus in Gorgia Platonis. aliqui faciunt hoc alijs de causis, uempe vt lucrentur, fingunt se tenere scientiam, quibus uiri boni fiant, & ciuiles, sicuti Prodicus, & Protagoras. & tamen (inquit Aristoteles) id verum est, quod nos initio diximus, Rhetoricam esse tantũ particulam quandam, & imaginem Dialecticæ.

TEX. 65 Περὶ οὐδενὸς γὰρ ὁριστικοῦ ἡ ἑτέρα αὐτῶν ἕξις ἐστὶν ὅλως εἰπεῖν, πῶς ἔχει. ἀλλὰ δυνάμεις τινὲς ποιοῦ πορίσαι λόγους.

Neutra enim earũ alicuius definitæ rei scientia est; vt quærat quomodo res ea sese habeat: sed facultates quædam sunt rationes, & argumenta comparandi.

COMM. Docet qũo Rhetorica Dialecticæ imaginem præ se ferat, ꝙ earum neutra quærit naturã alicuius certæ rei, quod omnes aliæ sciẽtiæ faciũt. sed ea quærũt ambæ, quibus vnaquæq; res probari, aut euerti possit. ideo Cic. in Orat. ad Brut. Dialecticorũ scientiam vicinã Rhetoricæ, atq; finitimã esse dicit. Quãuis autem formã, atq; habitum ciuilis scientiæ sibi Rhetorica inducat, tm̃ potius imago Dialecticæ, q̃ Politicæ dr̃, quia nõ ipsas res ciuiles considerat, eo modo, quo Philosophi solent, sed tantum de illis in vtrãq; partem disputat. disputare aũt proprium est Dialectici. & sicut Dialecticus nõ quærit naturã rerum, sed de rebus ipsis ratiocinatur, ideo dicitur rationalis scientia, ita etiam Rhetor, quo fit vt Rhetorica simulacrum, & imago Dialecticæ dicatur.

Περὶ μὲν οὖν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ πῶς TEX. 66
ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας, εἴρηται μὲν ἱκανῶς.

Iam igitur de vtriusque vi, ac potestate, quoque modo inter se coniuncta sint, satis (vt opinor) dictum est.

Admonet, quid hactenus factũ sit. declaratum COMM.
est (inquit) quam potestatẽ, ac vim habeãt Rhetorica, & Dialectica, & quomodo vicinæ, atq; finitimæ sint. tria verò sunt, quæ potissimum in his artib. considerantur, potestas, probationes, instrumenta, & iam docuit Aristoteles potestate similem esse Rhetoricam Dialecticæ. supereſt igitur, vt doceat etiam probationes eam, & instrumenta similia habere, quare ita subiungit.

CAPVT X.

Probationes Rhetoricę Enthymema, & exemplum explicantur duabus dialecticis affines syllogismo, & inductioni, duplexq́; etiam oratio ex earum vsu ostenditur.

Τῶν δὲ ἐκ τῶν δεικνύναι, ἢ φαίνεσθαι δεικ- TEX. 67
νύναι, καθάπερ καὶ ἐν τοῖς διαλεκτικοῖς, τὸ μὲν ἐπαγωγή ἐστι, τὸ δὲ συλλογισμός.

In probationibus autem, quæ aut verè demonstrant, aut tãtum videntur demonstrare, quemadmodum in Dialecticis inductio est, & verus syllogismus, & præterea tantum apparens syllogismus; ita etiam in hac arte. exemplum enim inductio est, enthymema verò syllogismus.

PROBATIONES autem verę sunt, aut apparẽtes, vtrisq; Dialecticus vtit, aut saltẽ eas intelligit. ita ẽt Rhetor. instra Dialectici sunt Inductio, syllogismus, & apparẽs syllogismus, quibus ex altera parte rndent Rhetoris instrumẽta, q̃ sunt exemplũ, enthymema, & apparẽs enthymema. similitudo verò ex eo cognoscit, quod exemplũ est inductio quædã, sicut. n. inductio ex singularib. colligit ea, q̃ vulr. ita etiã exẽplum. in eo tm̃ differt, quod inductio plerũq; generalia, exemplũ maiori ex parte singularia colligit. enthymema syllogismus quidã est, sed imperfectus, & dr̃ Oratoris syllogismus. hoc est, qđ subiũgit Aristoteles.

Καλῶ δ' ἐνθύμημα μὲν, ῥητορικὸν συλλογι- TEX. 68
σμόν. παράδειγμα δὲ, ἐπαγωγὴν ῥητορικήν. πάντες δὲ τὰς πίστεις ποιοῦνται, ἢ τῷ δεικνύναι,

ἢ παραδείγματα λέγοντες, ἢ ἐνθυμήματα, & παρὰ ταῦτα, οὐδὲν πως.

Voco autē ego enthymema quidem Oratorium syllogismum, exemplum autē inductionem Oratoriam. Omnes enim Oratores, cum aliquid dicendo probare volunt; aut exemplis, aut enthymematibus utuntur: & præter hæc nihil habent.

COMM. Hanc cognationē instrumentorum Rhetoricæ, ac Dialecticæ se excogitasse ostendit. vt enthymema cōprehendatur sub syllogismo, exemplum verò sub inductione. qua sanè ratione erit enthymema syllogismi pars, & exemplū pars inductionis, & hoc est, quod ait Quintil. lib. 5. Enthymema ab alijs Oratorius syllogismus, ab alijs pars dicitur syllogismi. & alibi: nūc alij Rhetoricum syllogismum, alij imperfectum syllogismum uocauerunt. & certè Aristoteles primo Priorum uocat enthymema ἀτελῆ συλλογισμὸν, hoc est syllogismum imperfectum, quod ei desit altera propositio, vt interpretes censent vel maior, vel minor. nam quod notissimum est adiungere non oportet. qua de causa Iuuenalis dixit eurtum enthymema Satyra sexta:

—— *Aut curtum sermone rotato*
Torqueat enthymema. ——

Constat.n. tantū propositione, & ratione: vt Clodius iure fuit interfectus, qm̄ erat insidiator. Cōstat.n. omnes insidiatores iure interfici posse. quare hoc adiungendum non est. Omnis autem Oratoria probatio ducitur vel ab exemplo, vel ab enthymemate, neq; præter hæc ullum instrumentū habent Oratores, quo fidem facere possint. exempla ualent plurimum ad imperitā multitudinem commonendam, sicut ait Macrobius septimo Saturn. & Aristoteles Ethic. 10. nam per similia quasi manu ducuntur ad ea; de quibus est controuersia, quod inductione præcipuè fieri solet, qua in sermonib. suis plurimum Socrates utebatur, vt primo de Inuentione docet Cicero; & apud Platonem uidere licet. tamen enthymemata persuadendi vim maiorem habent, vt censet Aristoteles. quia firmius concludunt.

TEX. 69 Ὡς τ' ἐστὶ καὶ ὅλως ἀνάγκη συλλογιζόμενον, ἢ ἐπάγοντα δεικνύναι ὁτιοῦν, ἢ ὁπωσοῦν, δῆλον ἡμῖν τοῦτο ἐκ τῶν ἀναλυτικῶν, ἀναγκαῖον ἑκάτερον αὐτῶν ἑκατέρου τούτων τὸ αὐτὸ εἶναι.

Quare si omnino necesse est, eum, qui probare aliquid velit, aut syllogismo, aut inductione uti; quod ex ijs, quæ sunt à nobis in libris Analyticis explicata, perspicuum est: necesse est eos cogit, vt utrinsque illorum natura, vtriq; horum par, atque eadem sit.

COMM. In libris Priorum docet Aristoteles, nihil omnino probari posse, nisi vel per syllogismum, vel per inductionem. nunc igitur argumentatur ab enumeratione partium hoc modo: si uerum est id, quod docuimus in libris Analyticis, nullam probationem fieri posse, nisi aut syllogismo, aut inductione, profecto necesse est, vt etiam oratores, cum aliquid probare volunt, vel syllogismo, vel inductione vtantur. sed instrumenta quibus utūtur Oratores ad probandū, sunt exemplum, & enthymema; quare necesse est, vt horū vtrunque, sit idē cum vtroq; illorum. erit igitur exemplum idem quod inductio, & enthymema idem quod syllogismus. differunt autem perfectione tantū. quod instrumenta Rhetorica sunt imperfecta, Dialectica verò perfecta. Analytici libri vocantur ij, in quibus de ratione iudicandi disputatur. quod Boethius in principio librorū, quos de differētijs Topicis inscripsit, apertè testatur, cū ait: Et eaquidem pars, quæ iudiciū purgat, atq; instruit ab illis ἀναλυτικὴ vocata est, à nobis potest resolutoria nūcupari. quod etiam Perionius in primum lib. Topicorum Aristot. scribens multis rationibus affirmat. & Philoponus ait in Analyticis nihil aliud quæri, nisi utrum syllogismi necessarij sint, & artificiosè confecti, nec ne. quam rem ad iudicandi artē pertinere quis non intelligit? dicuntur autē Analytici, vel quod per eos quæstiones resoluantur, & explicentur, vel quod per resolutionem syllogismorum iudicetur vtrum bene confecti sint, nec ne. in eis igitur libris docuit Aristoteles in omnibus artibus, & scientijs omnes probationes fieri vel per syllogismum, vel per inductionem, neque præter hæc duo instrumenta, vllum aliud reperiri, quod aptum sit ad probandum. namq; etiam demonstrationes Mathematicæ, quę omnium habentur firmissimæ & certissimæ, syllogismi nomine cōprehenduntur. dicuntur enim ἀποδείξεις, id est probationes euidentes.

Τὶς δ' ὀρθὴ διαφορὰ παραδείγματος, & ἐνθυμήματος, φανερὸν ἐκ τῶν τοπικῶν. ἐκεῖ γὰρ περὶ συλλογισμοῦ, καὶ ἐπαγωγῆς εἴρηται πρότερον. TEX. 70

Quæ autem differentia sit exẽpli, & enthymematis facile ex Topicis intelligi potest. ibi.n. de syllogismo, & inductione iam antea dictum est.

Postquam ostendit instrumenta Rhetoricę similia esse instrumentis Dialecticæ, concludit nunc eum, qui bene intelligat, quæ sit inter inductionem, & syllogismum differentia, facile etiam percepturū, in quo differat exemplum ab enthymemate. Quare cum in Topicis iam de syllogismo, & inductione dictū sit, ex eisdem etiam patet, quomodo exemplū ab enthymemate distinguatur. Topica dicitur ea Dialecticæ pars, quæ locos, ac sedes argumentorū complectitur, eam Cicero vocat artem inueniendi. Omnis enim ratio diligens differendi duas habet partes, vnam inueniendi, alteram iudicandi. quarum utriusq; princeps Aristoteles fuit, vt ait Cicero. ars inueniendi τοπικὴ dicitur, quidā localem appellant. ars autem iudicandi uocatur ἀναλυτικὴ, in qua sola Stoici elaborauerunt, & Topicam totam reliquerunt. Aristoteles autem octo libris hanc facultatem inueniendi acutissimè, & diligentissimè comprehendit. in quibus etiam de syllogismo, & inductione, & de eorum differentia tractauit. hoc est, quod ait in præsentia.

COMM.

Οτι

TEX.71 Ὅτι τὸ μὲν ὅτι πᾶσι πολλῶν, καὶ ὁμοίων ὅτι δεῖ εἰκάσαι ὅτι οὕτως ἔχει, ἐκεῖ μὲν ἐπαγωγή ἐστι, ἐνταῦθα δὲ παράδειγμα.

Nam cum ex pluribus, & similibus, ita vt volumus, rem se habere ostendimus, ibi quidem inductio est, at in hac arte exemplum.

COMM. Docet quomodo fiat inductio, atq; exẽplum, nempe cum plura sumuntur, quę inter se similia sint, vt id cocludatur, quod dubium est. duo igitur requiruntur ad conficiendam inductionem: primò, quod plura sint ea, quę sumuntur. neq; n. vnum satis est, qm̃ fit per collationem, in qua necesse est, vt semper plura sint, deinde oportet, vt ea sint inter se similia, nam si dissimilia fuerint, nihil cõcludi poterit. Cic. in Topicis hæc eadem ferè docet, sic enim ait: Sunt. n. similitudines, quę ex pluribus collationib. perueniunt quo uolunt. hoc modo: Si tutor fidem præstare debet, si socius, si cui mandaris, si qui fiduciam acceperit, debet etiam procurator. hæc ex pluribus perueniens quo uult, appellatur inductio, quæ Græcè ἐπαγωγὴ nominatur. qua plurimũ est usus in sermonibus Socrates. Agricola putat inductionem eandem esse cum enumeratione partium, quod non semper verum est. vt. n. omnis enumeratio partium sit inductio, non tamen contra. sunt. n. inductiones quædam, quæ non fiunt ab enumeratione partium, sed à pluribus distinctis, atque separatis, quæ tamen habeant aliquam inter se similitudinem. fit ergo tribus præcipuè modis inductio, vel enim ex partib. totum colligimus, vel ex formis genus, vel ex similibus. quod dubium est, probamus. Ac primo quidẽ, cum ex partibus totum probatur, (nulla pars prætermitti debet, alioqui nõ rectè concluditur. vt cum Cicero probare vult ab vniuerso populo Romano Milonem diligi, necesse est, vt enumeret omnes populi partes, quæ sunt, plebs, equester ordo, Senatus. sic ergo poterit inductionẽ formare: Milo à toto Senatu diligitur, & ab equitibus Romanis omnibus, & a plebeis, ergo ab vniuerso populo Romano amatur. Cum autem à formis per inductionẽ probatur genus, omnes formæ sunt enumerandæ, vt cum Cicero probat Pompeium esse summum imperatorem, quærit eas res, quæ in summo imperatore esse debent, & eas esse in Pompeio docet. sic igitur à formis inductio formari potest: in Pompeio est eximia belli scientia, singularis uirtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna, ergo in eo sunt, quæcunque in summo imperatore esse debent. Sed cum ex plurib. similibus, quod dubium est probamus, quæ propriè inductio uocatur, non opus est omnia similia quærere, quæ possunt esse penè infinita, sed satis est aliqua colligere. vt cum Cic. pro lege Man. probare vult, semper ad nouos casus tẽporum, nouorum consiliorum rationes accommodãdas esse. non opus est, vt omnia exempla recenseat, in quibus noua consilia sumpta sint, sed satis est vt aliqua vel vetera, vel recentia commemoret. itaq; ex veteribus Scipionem Africanum, in quo multa noua constituta fuerant, in medium adducit, ex recentioribus C. Matium, deinde recenset ea, quæ in ipso Pompeio noua constituta sunt, vt à similibus ita concludat: Si plurima noua in Pompeio constituistis, hoc etiam constituere debetis. locus est notissimus in extrema parte Orationis pro lege Man. vbi ita inquit: In ipso Cn. Pompeio, in quo noui cõstitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint noua, summaque Catuli uoluntate constituta recordamini. quid tam nouum, quàm adolescentulum priuatum, exercitum difficili Reip. tempore conficere, consecit, huic præesse, præfuit, rem optime ductu suo gerere, gessit. quid tam præter consuetudinem, quàm homini peradolescenti, cuius à Senatorio gradu ætas longè abesset, imperium, atq; exercitum dari. & totus ille locus, Laurentius Valla putat inductionem semper fieri per interrogationem. quod licet frequentissimum sit, nõ tamen semper verum est. cum etiam sine interrogatione, multæ inductiones, & exempla repetiantur. vt pro Milone Cicero inductione probat, iure sceleratos ciues interfici posse, neque tamen utitur interrogatione. sic enim ait: Neq; enim posset aut Hala ille Seruilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut me cõsule Senatus non nefarius haberi, si sceleratos ciues interfici nefas esset. Sed non satis intellexisse videtur Valla, quæ uis sit inductionis, & quot modis fiat. nam omnes enumerationes partium, aut formarum omnes similitudines, omnia exempla, quibus aliquid vel generatim concluditur, vel sigillatim, inductiones sunt. quæ vel per interrogationem, vel sine interrogatione proferri solẽt, vt omnibus notissimum est.

TEX.72. Τὸ δὲ πᾶσιν ὑπάρχειν, ἕτερόν πῃ δοξάζεται συμβαίνειν παρὰ ταῦτα, τῷ ταῦτα εἶναι, ἢ καθόλου, ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· ἐκεῖ μὲν συλλογισμός, ἐνταῦθα δὲ ἐνθύμημα καλεῖται.

Cum verò quibusdam propositis, aliud quiddam eorum causa, quæ proposita, sunt, contingit, propterea quod illa vel generatim vera sint, vel plerunque fiant, in Dialectica quidem syllogismus, in Rhetoricâ verò enthymema vocatur.

COMM. Postq̃ inductionis, & exempli naturam breuiter expoſuit, docet etiã, qnæ syllogismi sit, atq; enthymematis natura. necesse est. n. vt in syllogismo, atq; in enthymemate vis probationis omnis vel a duabus propositionib. generalibus, vel ab vna saltem generali propositione proueniat. nã ubi nulla propositio generalis est, ibi nec syllogismus, nec enthymema esse potest, est igitur hęc inter syllogismũ, & inductionem differentia, quod syllogismus à generalibus conclusionem trahit, inductio verò à singularibus. portò illa generalia, quæ ponuntur in syllogismo, vel necessaria sunt, & semper vera, vt se aliter habere non possint, vt siquis dicat nihil ex nihilo fieri, vel saltem eiusmodi sunt, vt maiori ex parte fiant, & raro aliter eueniant, vt siquis dicat, filios à parentibus amari. Ex his generalibus vel duæ propositiones, fiunt in syllogismo, vt

siquis probare uelit : omnem uirtutem esse magnopere expetendam, necesse est, vt duas generales propositiones inueniat hoc modo : omnis animi habitus cum ratione conueniens, & animum perficiens magnopere expetendus est; omnis autem uirtus, est animi habitus cum ratione conueniens, & animum perficiens. ergo omnis uirtus magnopere est expetenda. Vel vna sal tem fit propositio ex generalibus. vt cum Cicero probare vult, iure interfectum Clodium, ita syllogismum format : omnis insidiator iure interficitur, Clodius fuit insidiator, ergo est iure interfectus. at uerò sine generali propositione syllogismus non fit. in Enthymemate, quo plerũque singularia concluduntur, quia Rhetor magis singularia respicit, illa propositio generalis aliquando ponitur, vt si Philosophi omnes rerum diuinarum, atq; humanarum cognitionem habent, ergo etiã Socrates, qui est Philosophus. aliquando cum notissima est, non adhibetur, sed tamen ab eo manat omnis uis probationis. vt necãdus est Lentulus, quia patriam prodidit. nam illud apertum est, omnes patriæ proditores esse uecandos. oportet igitur, vt in syllogismo sint quædam proposita. duæ sunt enim propositiones, quarum altera maior, altera minor uocatur, quarum causa, quiddam aliud efficitur, id verò, quod efficitur, conclusio uocatur, quæ vim habet ex eo, quòd illæ propositiones, vel generatim ueræ sunt, vel plerunque ita fiant; idem fit etiam in Enthymemate, nisi quod sæpe altera propositio prætermittitur, cum in syllogismo semper ambæ ponantur. Quod Quintilianus lib. 5. sic ostendit: Enthymema ab aliis Oratorius syllogismus, ab aliis pars dicitur syllogismi, propterea quod syllogismus vtique conclusionem, & propositionem habet, & per omnes partes efficit, quod proposuit, enthymema tantum iutentum intelligi contentum sit. Syllogismus talis : Solum bonũ uirtus. nam id demum bonum est, quo nemo malè uti potest, virtute nemo male vti potest, bonum est ergo uirtus. enthymemae ex consequentibus : Bonum est virtus, qua nemo malè uti potest. Et contra : Non est bonum pecunia. non enim bonum, quo quisquam malè uti potest, pecunia potest quis male vti, non igitur bonum est pecunia. enthymema ex pugnantibus : An bonum est pecunia, qua quisque potest malè vti? hæc Quintilianus. ex quibus intelligi facile potest, eandem uim quidem habere syllogismum, atq; euthymema, sed inter se forma concludendi differre. etiam illud apertum est, quod hoc loco ait Aristoteles, uempe id, quod in Dialectica syllogismus est, in hac arte dicendi esse enthymema. aliquãdo verò enthymema fit ex totidem propositionib. quot syllogismus, sed ordine conuerso, vt quo Cicero pro Cælio utitur : in Cælio nulla est luxuries, est enim deditus optimarum artium studijs, quo in hominum genere nulla luxuries esse solet. hoc autem si retro agatur fiet syllogismus, hoc modo : in eis, qui dediti sunt optimarum artium studijs nulla luxuriea esse solet, Cælius optimarum artium studijs deditus est, ergo nulla est in Cælio luxuries. sed hæc in secundo Reprehensionum nostrarum libro contra Marium Nizolium longe copiosius persecuti sumus.

cap. 14.

Φανερὸν δὲ ὅτι καὶ ἰκάτερον ἴχει ἀγαθὸν τὸ εἶδος τῆς ῥητορικῆς, καθάπερ γὰρ ἐν τοῖς μεθοδικοῖς εἴρηται, καὶ ἐν τούτοις ὁμοίως ἔχει. TEX. 73

Neq; illud dubium est, artem ipsam, facultatemq; dicendi, hoc vtrũq; in se bonum habere. vt.n. in libris de differendi ratione, quos Metho dicos inscripsimus, iam à nobis antea dictum est; sic etiam in his de Arte dicendi res se habet.

COMM.

Nemo (inquit) dubitare potest, quin ars Rhetorica habeat illa duo instrumenta, hoc est exẽplum, & enthymema. vocat autem hæc bona, id est commoda, quibus ars utitur. nam ita (inquit) ars dicẽdi suis utitur instrumentis, quemadmodum differendi ratio. sicut ostendimus in Methodicis libris. qui verò sint libri Methodici dubitari potest. quidam existimant eosdem esse, qui etiam Topici uocantur, in quibus Methodum inueniendi tradit, vnde Methodici vocẽtur, quidam autem diuersos esse putant. nam Simplicius in Categorijs Methodicorum librorum Aristotelis memimit. Diogenes Laertius vnum Methodicum ab Aristotele scriptum memorat. nam quod ait Victorius, octo Methodica memorari à Diogene in Aristotelis uita, id ego apud Diogenem non reperio. vtcunque sit, illi libri Methodici ad artem differendi pertinebant: Quod autẽ Rhetorica habeat hoc utrunq; in se bonum, affirmat etiam Cicero, qui primo de Inuentione sic ait: Omnis igitur argumentatio, aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. & Quintilianus lib. 5. Omnis (inquit) probatio artificialis constat aut signis, aut argumentis, aut exemplis. verum signa, & argumenta sub enthymemate comprehenduntur, itaque idem est, ac si dixisset : omnem probationem artificiosam aut enthymematibus, aut exemplis constare.

Εἰσὶ γὰρ αἱ μὲν, παραδειγματώδεις ῥητορεῶν. αἱ δὲ, ἐνθυμηματικαὶ, καὶ ῥήτορες ὁμοίως οἱ μὲν παραδειγματώδεις, οἱδὲ ἐνθυμηματικοὶ.

Sunt enim dictiones quædam Oratoriæ, quæ potissimũ exemplis constant, sunt etiam quæ tota argumentis, & Enthymematib. conficiantur. sicuti Oratores quidam exemplis, quidam argumentis delectantur.

Probat Rhetoricam vtrũque bonum in se habere, quoniam aliqua probantur exemplis, aliqua verò enthymematibus. & ex Oratorum uumero quidã frequentius vtuntur exemplis, vnde παραδειγματώδεις dicũtur ab Aristotele, quidam verò magis enthymematibus delectantur, quos ἐνθυμηματικοὺς idem Aristoteles uocat. talis fuit Demosthenes, cuius enthymemata lucernã olere Pytheas dixit, & Aristides Orator, quem Budæus scribit enthymematicum fuisse dictum.

Cicero

Cicero noster in vtroq; genere plurimum excellit, sed tamen exemplis multo magis quàm Demosthenes delectatur.

TEX.75 Καὶ πιθανοὶ μὲν οὐχ ἧττον οἱ λόγοι οἱ ἐξ ὑπο-
παραδειγμάτων, θορυβοῦνται δὲ μᾶλλον οἱ ἐνθυμηματικοί.

Orationes autem, quæ constant exemplis sunt quidem ad persuadendum accommodatæ, non minus quã aliæ: sed illæ, quæ sunt enthymematibus refertæ, maiore quodam impetu animos commouent.

COMM. Nunc ostendit, quomodo differant inter se exempla, atq; enthymemata quatenus ad persuadendi uim attinet. tam(inquit) ad persuadendum accommodata sunt exempla, quàm enthymemata, sed tamẽ enthymemata maiore ui cõmouent animos. solent autẽ exempla magis delectare, q̃ enthymemata, sicut Aristoteles in problematibus ait, sectione decimaoctaua. cuius rei tres adfert causas. primo quod homines gaudere solent, cum aliquid discunt, atq; id celeriter, sed per exẽpla facilius discũt, quę cognita sunt, & singularia, cum enthymemata sint probationes ex generalibus, quæ minus intelligimus, q̃ singularia. deinde magis credere solemus eis, quorũ plures testes sunt. exempla verò testimoniorũ sunt similia. testimonijs autem facile fides fit. postremo cũ suauitate quadam, quod simile est, percipitur, sed exẽpla, fabulæq; demonstrant id, quod est simile. hę sunt causæ, cur magis exẽpla delectent, quàm enthymemata. quod etiam Cicero docet in Orat. ad Brutum. sic enim ait:

„ Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumque prolatio summa cum delectatione, &
„ auctoritatem orationi affert, & fidem. & Macrobius ita inquit: Plebeia ingenia magis exemplis, quàm oratione capiuntur. Sed enthymemata tantam uim plerunque habeut, vt etiam
„ inuitos homines ad credendum impellant.

EX.76. Τίνι δὲ αἰτίᾳ αὐτῷ, καὶ πῶς ἑκατέρῳ χρη-
στέον. ἐροῦμεν ὕστερον.

Verũ quæ sit utriusq; causa, quoque modo sit utroque utendum, alio in loco postea dicemus.

COMM. Postquam satis docuit, quæ sint artis Rhetoricæ instrumenta, & quomodo à dialecticis distinguantur, quidque habeant singula præcipui, nunc eorum tractationem reijcit in aliud tempus. nam secundo libro copiosè docet, quæ ad enthymemata, & exempla pertinent, hoc loco vult ea persequi, quæ commemorare cœpit, hoc est, quæ communia sunt in arte dicendi.

CAPVT XI.

Quæ sit materia Rhetoricæ, qui Auditores, & quid probandi sint instrumenta explicatur.

TEX.77 Νῦν δὲ περὶ τούτων αὐτῷ διορίσωμεν μᾶλ-
λον καθαρῶς, ἐπεὶ γὰρ τὸ πιθανὸν, πρὸς
πιθανόν ἐστι.

Nunc autem, de ijs, quæ tractare cœpimus, magis enucleatè, distinctéq; differamus. Nam quod appositum est ad persuadendum, semper ad aliquem refertur, vt ei persuadibile sit.

COMM. DVo sunt, quę docere conatur hoc loco, primò Rhetoricam non esse sola scientia contentam, sed ad opus, & officium suũ semper tendere, ac per se esse non posse. deinde non considerare principaliter, quæ singularia sunt, sicuti neq; alias artes, docet igitur primo id, quod est probabile, & ad persuadendũ accommodatum, eam habere naturã, vt ad alterum semper referatur, & cũ altero comparetur, non autem per se esse posse. sciendũ igitur quædam esse, quæ per se esse, atq; intelligi possunt, & ad alia nõ referuntur, quales sunt naturæ rerũ, & earum appellationes, vt homo, Deus, cęlum, & eius generis cætera, quorum scientię per se esse possunt. quædam autẽ semper cum alio conferuntur, & intelligi per se nõ possunt, quæ à Græcis nocantur πρός τι, eò, q̃ semper ad aliquid aliud referuntur. qualia sunt ea, quæ subeandẽ rationem cadunt, vt pater filius, dominus seruus, magister discipulus, atque infinita alia. ergo (inquit Aristoteles) τὸ πιθανὸν, id est persuadile, vt Quintilianus uertit, idem etiam non est in priore genere, vt per se intelligi rectè dici possit, sed est in secundo genere. quoniam semper alterum respicit. & ideo persuadibile vocatur, quod alicui persuaderi possit. quod si ita est, neque Rhetorica, quæ persuadibili utitur, erit per se, sed semper ad alterum referetur. nisi enim sit aliquis, cui persuadeat, certè persuadere non poterit. cum reliquæ scientiæ multæ per se possint esse, vt Astrologus cognitione cõtentus alterũ non respicit, cui suas rationes probet. nisi fortasse docere uoluerit, tunc enim non simpliciter erit Astrologus, sed astrologiæ magister.

Καὶ τὸ μὲν, ὑπάρχει πιθανὸν εὐθὺς, καὶ πρὸς TEX.78
τοῦτο δι' αὐτό. τὸ δὲ τῷ εἰδέναι σθαι δοκεῖν δεῖ
τοιούτων.

Id autem duplex est: aliud enim simul, atque auditum est, ex vi sua probatur, & creditur: aliud autem arte indiget, vt propositis rationibus demonstretur.

COMM. Postquã ostendit cuius generis probabile sit, nũc ipsum diuidit. duo sunt (inquit) probabiliũ genera. sunt. n. quædam ita aperta, & manifesta, vt arte nõ indigeant, qua probentur, sed sua natura cũ audiuntur, statim probãtur, vt si quis dicat, colendã esse religionem, amandos esse parẽtes, puniendos esse conscelcratos, sapientes esse venerandos. hæc enim, cæteraq; huiusmodi non egẽt argumẽtatione, quia sua sponte probãtur. sunt alia, quæ non probantur nisi argumẽtorum ui, & differendi artificio. vt præstantiorẽ esse iustiam fortitudine, quoniã si omnes iusti essemus, fortitudine non indigeremus. vt aiebat Agesilaus, Voluptatẽ esse rem optimã, quoniam Dei sunt in perpetua voluptate. melius esse iniuriam cap. 1.

accipere, q̃ inferre, quoniam qui facit iniuriam, improbus, qui eam accipit poteſt eſſe probus. hæc & cætera huiuſmodi non probarentur, niſi quis rationem adiungeret. itaq; artis indigent.

TEX.79 Οὐδὲμία δὲ τέχνη σκοπεῖ τὸ καθέκαστον. οἷον ἡ ἰατρικὴ τὸ Σωκράτει τὸ ὑγιεινὸν ἔξει, ἢ Καλλίᾳ, ἀλλὰ τῷ τοιῷδε, ἢ τοῖς τοιοῖσδε.

Nulla verò ars eſt, quæ, quid in ſingulis rebus fieri debeat, conſideret: vt medicina non docet, quid Socrati, aut Callię ſalubre ſit; ſed quid homini ſic affecto, aut cunctis, qui eodem morbo laborant.

COMM. Artium præcepta cõia ſunt, & ad omnes res eiuſdem generis pertinent, neq; vlla ars eſt, quæ ſingularia, atq; indiuidua cõſideret. gignitur.n. ars ab experientia, atq; ex frequentaris actionibus, quod in Gorgia Platonis ait Polus, & Ariſtoteles in proœmio primæ philoſophiæ confirmat. nõ autem ex una, aut altera actione, ſed ex pluribus experientijs artiũ præcepta colliguntur. quo fit vt cõia ſint, & generalia. nã actiones rerũ ſingulariũ ſunt, præcepta verò generaliũ. quod excepto medicinæ docet Ariſtoteles. neque enim medicina quærit in præceptis ſuis, quo curari Socrates poſsit, aut Callias, ſed qua ratione curet is, qui febri laborat, aut alio quouis morbo, quiſquis is fuerit. Medicus verò poſtquam ab arte didicit, quomodo febricitantes omnes ſanari poſsint, tunc ad ſingulos deſcendit, & Socratem, aut Calliam curat. nã actiones (vt dixi) ſunt ſingulariũ. quod ſi quis didiciſſet quomodo Socrates tantũ ſanari poſſet, certè non poſſet alios curare. & opus eſſet tot artes medendi diſcere, quot homines ſunt. Sunt igitur artiũ præcepta cõia, & nõ magis hanc q̃ illam perſonam, aut rem reſpiciunt, ſed cõitèr omnes, quæ ſunt eiuſdẽ generis. quod etiam Cicero vidit, qui in

Acad. dixit artem ex multis animi perceptionibus conitare. & 4. de Finib. ait: Artes efficiuntur ex cognitionibus, comprehenſionibusq; rerum.

quod autem ait Ariſtoteles, ſed quid homini ſic affecto, docet medicum non hominem illum, cui medetur, cogitare, ſed genus morbi. nã ſi aliũm etiam idem morbus inuaſerit, eadem adhibebit remedia, & quoſcunque eodem morbo laborantes inuenerit, iiſdem remedijs omnes curabit. quare neceſſe eſt, vt communia præcepta didicerit, quibus ſinguli homines ſanentur.

TEX.80. Τοῦτο μὲν γὰρ ἄπειρον, τὸ δὲ καθέκαστον, ἄπειρον, καὶ οὐκ ἐπιστητόν.

Hoc enim ad artem ſpectat; quod autem ſingulare eſt, atque indiuiduum, id infinitum habetur, & nulla ſcientia comprehendi poteſt.

COMM. Artes (inquit) omnes id tantum amplectuntur, quod eſt generale. q̃n cõitèr traduntur, vt earũ præcepta cognoſci, ac memoriæ mandari poſſint. nam vnicuiq; ſpeciei pene infinita ſingularia, atq; indiuidua ſubiecta ſunt. quæ ſi ſingula perſequenda eſſent, nullus vnquam finis appareret. idcirco Plato iubebat, vt ab vltimis generib. incipientes, ad infimas vſque ſpecies deſcenderemus. atq; ibi demum quieſceremus, q̃n indiuidua cõprehendi ſcientia nõ poſſunt. huc accedit, quod ſiquis benè ſpeciẽ nouit, noſcet etiam indiuidua, ſed nõ contra. Vt qui didicit, Rhetoricã eſſe benè dicendi ſcientiã, ſciet etiã Iſocratem, Demoſthenẽ, Ciceronem, & alios, qui Rhetores ſunt, benè dicendi ſcientiam tenere. & qui ſcierit virtutẽ eſſè animi habitum, ſciet & iuſtitiam, & fortitudinem eiuſmodi eſſe, quod.n. ſpeciei conuenit, id etiam indiuiduis aptatur, & q̃ generi attribuitur, non abhorret à ſpecie. quo fit, vt cognitio generalium ſecum trahat etiam ſingulatim cognitionem. & quò quis ea, quæ maximè generalia ſunt, rectiùs intelligit, eo ſapientior eſt, & omnium is eſt ſapiẽtiſsimus, qui altiſsimas rerũ omnium cauſas cognitas habet.

Οὐδὲ ἡ ῥητορικὴ τὸ καθ' ἕκαστον εἰδὸξον θεωρήσει, οἷον Σωκράτει ἢ Ἱππίᾳ, ἀλλὰ τὸ τοιοῖσδε καθαπερ, καὶ ἡ διαλεκτική. TEX.81

Neq; igitur Rhetorica probabile quærit eiuſmodi, quod vnius alicuius opinioni cõueniat, vt Socratis, aut Hippiæ; ſed quod oĩbus, qui ita animo ſunt affecti: quemadmodum etiã Dialectica.

COMM. Concludit idem in Rhetorica fieri, quod in alijs etiam artibus, vt probabile quæratur, non quod vni tantum, aut alteri poſsibile ſit, ſed quod gentibus, ac nationibus. nam etiã in Dialectica, cuius imago quædam Rhetorica eſt, idẽ fieri ſolet. vt uerisimile quæratur eiuſmodi, q̃ aut omnibus, aut pleriſque uerisimile uideatur, non quod huic, aut illi. neque obſtat, quòd ab vnius hominis auctoritate nonnunquam ducatur argumentum, aut quòd vni nonnunquam aliquid perſuadere conamur, vt Socrati. hic.n. eſt effectus artis, non ars ipſa. nam ars generaliter docet, quomodo exemplis, & enthymematibus perſuadere poſsimus, nos autem in agendo, artis præcepta, quæ communia ſunt, ad ſingulos deducimus. vt docet ars poſſe nos alieuius auctoritate pro teſtimonio uti. hoc præceptum eſt generale. ſed cum dico: neminem ſua ſponte peccare, quoniam hoc Plato dixit; tunc à præcepto illo generali, deducto argumentum ab auctoritate vnius hominis, atque hic artis effectus eſt. ita cum aliquid perſuadere volo Socrati, tunc à præceptis communibus, quæ in arte didici, ducam argumenta, quibus id poſsim facere. quare quocunque te verteris, ſemper inuenies, artium præcepta communia eſſe.

Καὶ γὰρ ἐκείνη συλλογίζεται, οὐκ ἐξ ὧν ἔτυχε TEX.82 (φάρυκται γὰρ ἄττα, καὶ τοῖς παραληροῦσιν) ἀλλ' ἐκείνη μόνη, ἐκ τῶν τοῦ λόγου δοκούντων.

Nam neque illa ita ratiocinatur, vt vndique arripiat ſine vllo diſcrimine, quæ alicui videãtur; ſiquidem etiam deliris hominibus probabilia quædam videntur: ſed ex ijs argumentatur, quæ ratione allata probari poſſunt.

Diale-

Dialectica delectum adhibet, in eligendis ratiocinationibus suis. non.n. admittit omnù opiniones, quoniam ét nútri, ac deliri homines quę dam opinantur. sed ea quęrit, quorum ratio probabilis reddi possit. in 1. lib. ad Eudemum idem docet Aristoteles, non esse omnù opiniones spectandas. qm ét pueri, & ægroti, & dementes habent suas opiniones, de quib. tñ homo sanæ mẽtis, nullam tibi suscipiendam esse cogitationem existimat. quod aũt deliri homines sua habeãt opiniones, historiæ docent. fuit.n. quidam Athenis, qui putabat oẽs naues, quæ essent in Pireæo, suas esse. Horatius quendam memorat, qui se putabat miros audire tragœdos. Galenus 3. lib. de locis affectis, air quosdam esse deliros, qui se putent esse vas fictile, ideo contactum expauescũt, ne frangantur. sunt aliqui qui timent, ne cęlum in eos corruat, itaque perpetuam fugam meditantur; Pisander timebat, ne animæ sue occurreret: Aiax, cum greges porcorum cæderet, putabat se Græcos interficere. Pentheus putabat semper adesse furias, duplicem esse solem. de quo ita Virgilius quarto Aen.

Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et solẽ geminum, & duplices se ostendere Thebas.

Sed huiusmodi plurima sunt exempla. omnes .n. homines, siue sanæ mentis sint, siué insani suas habent opiniones. Verù Dialectici, vel cões omniù opiniones sequuntur, vel plurimorum, vel sapientum. stultorũ aũt opiniones repudiant. non igitur sine discrimine sumunt ea, quæ cui vis homini videntur, sed adhibito delectu, quæruut, quæ facilius probari possint, atq; in hac re conueniunt Rhetorica, & Dialectica, vt cões opiniones sequantur, aut saltem probatorũ hominum.

TEX.83. Ἡ δὲ ῥητορικὴ, ἐκ τῶν ἐνδόξων βουλεύεσθαι εἴωθεν, ἐφ' ὃ τὸ ἔργον αὐτῆς, περὶ τοιούτων, περὶ ὧν βουλόμεθα, καὶ τέχνας μὴ ἔχομεν, καὶ εἰς τοὺς τοιούτους ἀκροατάς. οἱ οὐ δυνάμενοι δὲ πολλῶν συνορᾶν, ἀδύνατον λογίζεσθαι περὶ αὐτῶν.

Rhetorica vero ex ijs, quæ in consultationem venire consueuerunt. Est.n. artis Oratoriæ proprium munus ea tractare, de quibus cõsultamus, & quorum adhuc artes traditas non habemus, et apud auditores huiusmodi, qui per multas rationes acutè rem intelligere non possunt, neque procul posita, ac longinquiora spectare.

COMM. Videtur aliquo modo distinguere Rhetoricę propriam materiam à materia cõi Dialecticæ. nã Dialectica tractat eas quæstiones, quæ probari possunt allata ratione. Rhetorica verò, quæ in cõsultatione veniunt, & ad agendũ aliquid potissimũ spectant. est igitur hæc Oratori propriè subiecta materies, vt tractet ea, de quib. homines deliberare solent, & quorum artes traditas non habemus. nam si de curando ægroto deliberandum sit, Orator non adhibebitur, sed medicus, quia medicinæ scientiam habemus. aut si de ædificanda domo sit consultãdum, non Orator, sed architectus adhibebitur. Verum si de bello, & pace, de custodia regionis, de rebus exportandis, & importandis, de puniendis maleficijs, & de reliquis huius generis sit agendum, tunc Orator admittetur. neq; .n. de his rebus artes vllæ certę sunt, & præterea Orator ad eos auditores loquitur, qui nõ exquisitioribus doctrinis exculti sunt, ideo res acutè cernere nõ possunt, & ea quę sunt à sensibus valde remota, nequaquam intelligũt. » & hoc est, quod ait Cicero 2. de Fin. Rhetoricã forensem, qm populariter loquatur, necessario heberiorẽ esse. dñr aũt ea procul posita, quæ nõ sunt in sensu cõi, & quæ non ab omnibus intelliguntur, qualia sunt ea, quæ doctrinis exquisitionibus traduntur, & quæ mente, atq; intelligẽtia comprehenduntur, quæ non nisi ab acuto ingenio viris, atq; exercitatis intelligi possunt. huiusmodi igitur res ab officio Oratoris remotæ sũt, & suis artibus contineutur. eiusmodi autem quæstiones, & controuersiæ, de quibus cõsultãre solent homines ad Oratores præcipuè spectant.

Βουλευόμεθα δὲ περὶ τῶν φαινομένων ἐνδέχεσθαι ἀμφοτέρως ἔχειν. TEX.84.

Deliberamus autem de rebus illis, quæ videntur in vtranque partem cadere posse.

Cũ deliberatio sit in potestate nostra, vt ea, de quib. deliberamus, vel aggrediamur, vel reijciamus, necesse est, vt illa fieri possint, & non fieri. quo fit, vt in vtrãque partẽ cadere possint. & hoc est, quod ait in Partitionib. Cicero: illa prima sunt suasori, aut dissuasori videnda, quid aut » possit fieri, aut nõ possit, & quid aut necesse sit, » aut non necesse. Nam & si quid effici non potest, » deliberatio tollitur, quamuis vtile sit. & si quid » necesse est, necesse aũt, id est sine quo salui, liberi » ni esse nõ possumus, id est reliqs & honestatib. in » ciuili ratione, & commodis anteponendũ; quod » autem fieri nõ potest, id si tale esse cognoscitur, » in deliberationem non cadit. neq;. n. quisquam » deliberat, qua ratione perpetuo victurus sit; » quoniam intelligit, sibi moriendi necessitatem » incumbere. neque quisquam deliberat, quomodo volare possit. scit.n. sibi alas non adesse. deliberant igitur omnes de ijs, quę sunt in potestate » sua, quæque possunt vel facere, vel non facere. »

Περὶ γὰρ τῶν ἀδυνάτων ἄλλως ἢ ψεύδεσθαι, οὐ βουλεύεται οὔτως ὑπολαμβάνων, οὐδὲν γὰρ πλέον, ἢ οὕτως εἰ δύναται συμβουλεύειν. TEX.85.

De ijs vero, quæ nullo modo fieri potest, vt aliter aut fuerint, aut futura sint, aut sint, nemo est qui deliberet, si modo ea ita se habere intelligat. neque enim in rebus huiusmodi quisquam aliter, quàm eo modo consilium dare potest.

Argumentũ à contrarijs, quo probat id, quod proposuerat de ijs tantum rebus esse deliberationem quæ possunt in vtramq; partem cadere. nam ficta sunt (inquit) quę vel iam facta sint, aut necessario fiũt, aut ex necessitate sint futura, nemo etit, qui de ijs deliberet. nisi forte decipiatur, & existimet, ea non esse necessaria. nã si nouerit esse necessaria, quid proderit aliter de illis cõsilium dare, cum aliter esse nullo modo possint? COMM.

compre-

comprehẽdit aũr omnia tpa; non quod quisquã de præterito deliberet, omnis.n. deliberatio est de futuro, sed vt ea remoueat, quæ nõ cadũt in deliberationẽ. nã quod factũ est (ait Terentius) infectum fieri non potest. quod Aristoteles Ethicorũ. 5. sic ait τὸ δὲ γεγονὸς οὐκ ἐνδέχεται μὴ γενέσθαι fieri non potest, vt quod factum est, sit infectũ. & Agathon poeta quadam in Tragœdia sic dixit,

Etenim illud vnum negatum est & Deo, vt
Infecta reddat, facta quæ fuerint semel.

Quam sententiam posuit etiã Plinius lib. 2. & Phocyllides in carminib. suis, & Pindarus Olympiorum oda secunda. de præsenti nulla est ideo deliberatio, qm̃ nullum est præsens tẽpus. quod .n. esse præsens dicimus, vel coniunctũ, vt appellat Quintilianus, vel instans, vt vocat Cicero, nõ ita dicitur, quia re vera sit præsens, sed pp vicinitatem, ꝙ vel modo transiuit, vel modo futurũ est. momentum vero tantum præsens dici pòt, quod non est tempus. cũ igitur de præterito nulla sit deliberatio, & præsens tempus proprie nullum sit, sequitur, vt de futuro tantum tempore fit omnis deliberatio. sed illud futurum tempus aut est propinquius, aut remotius. si est propinquius, sæpe tanquam præsens accipitur, non aliter atque quod modo transijt, atque etiam præsens appellatur, vt Horatius:

Nunc est bibendum, nunc pede libero,
Pulsanda tellus.

Videtur enim de præsenti deliberare. cum tamen esset futurum. necesse est enim vt omnis deliberatio rem præcedat. itaque res, de qua deliberamus semper est futura, atque eiusmodi, vt fieri possit. fit tñ aliqñ, vt res ea fieri non possit, de qua deliberamus, sed id accidit insciti nostra. nã si cognosceremus eam esse talẽ, certe de ea nunquã deliberaremus. vt Demetrius rex cũ isthmum perfodere cogitaret, si putasset id fieri nullo modo posse, nũquã rẽ illã aggressus fuisset. sed perficiendi spes eũ frustrata est, sicuti postea Caiũ ẽt, Cæsarẽ, & Neronẽ, vnde natũ est prouerbiũ, vt illi dicãtur isthmũ perfodere, qui aliquid aggrediuntur, quod nunquam sint effecturi.

TEX.86 Ἐνδέχεται δὲ συλλογίζεσθαι, καὶ συνάγειν, τὰ μὲν, ἐκ συλλελογισμένων πρότερον. τὸ δ' ἐξ ἀσυλλογίστων μὲν, ἀνωμένων δὲ συλλογισμοῦ, δόξαι τὸ μὴ εἶναι εὐδόξα.

Accidit autem, vt quædã aliquãdo colligãtur ex rebus antea conclusis: quædã autẽ ex ys, quæ nondum quidẽ conclusa sunt, sed probatione indigent eo, quod minime per se probabiles sint.

COMM. Hoc loco docere instituit, qualia sint ea, quibus vtatur Orator ad probandũ. ac primo duo genera remouẽt ab Oratore, quæ non ei conueniũt, licet Dialecticis, & Philosophis conueniãt, deinde tertium genus, addit, quod est Oratoris proprium. ait igitur: qui volunt aliquid ratione concludere, aliqñ id efficiũt, per eas propositiones, quas antea probauerunt. id quod mathematici solent. de quibus ita Cicero Tuscul. lib. 5. Mathematicorum ille mos est, non Philosophorũ, nã Geometræ cũ aliquid docere volunt, siquid ad eã rẽ pertinet eorũ, quæ ante docuerunt, id sumunt pro concesso, & probato: illud modo explicant, de quo ante nihil scriptum est. Philosophi quamcunq; rẽ habent in manibus, in eã, quę conueniunt, congerunt omnia, & si alio loco disputata sunt. sæpe tñ ẽt Philosophi pro concessis vtuntur eis, quæ iam antea demonstrarint. quod Aristoteles sæpe facit, vt in libris de Cœlo, vtitur eis, quæ probauit in Physicis; & in libris de Generatione, & alijs ẽt in locis. aliqñ vero, qui ratione concludere volunt, sumũt eas propositiones, quæ nondum quidem cõclusione probatæ sunt, sed tñ egẽt probatione, quia vel incertæ sunt, vel non verisimiles, neque creduntur ab aliquo, nisi ratio proferatur, quod accidit in plurimis propositionibus Philosophicis, vt imperitus homo non crederet Solem esse longè maiorem tota terra, quia sensus vidẽdi non ita iudicat. hæc igitur propositio indiget probatione. sicut illa; nihil inuenitur, quod inane sit. & illa, Planetæ contrario motu mouentur, atque cœlum, & ab occidente in orientem tendunt, & infinitæ aliæ. quæ subiectis rationibus à Philosophis probãtur. hæc duo genera propositionum ab Oratore remota sunt, cuius rei causam subiungit Aristoteles.

TEX.54 Ἀνάγκη δὲ τούτων τὸ μὲν, μὴ εἶναι ὑπαρκολούθητον διὰ τὸ μῆκος, ὁ γὰρ κριτὴς, ὑπόκειται εἶναι ἁπλοῦς. τὰ δὲ μὴ πιθανὰ, διὰ τὸ μὴ ἐξ ὁμολογουμένων εἶναι μηδ' ἐνδόξων.

Quorum alterum necesse est, difficile esse ad intelligendum ob longitudinem; disceptatorem enim rudem esse ponimus. alterum autem ad persuadendum haud quaquam accommodatum eo, quòd neque ex rebus manifestis, neque ex probabilibus proficiscatur.

Quæ tractat Orator debent esse facilia, vt ab omnibus intelligi facilè possint. quod ita Cicero docet: dicendi omnis ratio in medio posita, cõi quodã in vsu, atq; in hominum more, & sermone versatur. qm̃ maiori ex parte apud imperitos habetur oratio. quin ẽt ipse disceptator, hoc est iudex, & sententiæ moderator plerunq; rudis, & ineruditus est, qno fit, vt primum illud genus propositionum, quod alijs propositionib. antea probatum fuerat, intelligere nõ possit ob longitudinem. imperitus.n. non potest in longũ cogitationem suam extendere, quod vir eruditus, & in disciplinis versatus facile facit. atque hæc est causa, cur enthymemata sæpe ex paucioribus fiant quam syllogismi, vt facilius ab auditoribus percipi possint, sicut infra docebimus. illa igitur ratio mathematicorum, qua propositionibus antea probatis, & concessis vtuntur ad sequentium probationem, Oratori non est accommodata, neque sanè illa altera, quam Dialectici, & Philosophi vsurpant, vt propositiones sumãt, quæ ab imperitorum intelligentia, sensuq; diſiũctæ sint. tales.n. propositiones non aptæ sunt ad persuadendum. quia non sumunt ea, quæ manifesta sunt, & verisimilia, quem autẽ Aristoteles

COMM. *In proœ. de Orat.*

vocat

vocat ἄπλῶν, quidam simplicem vertunt, atq; id verbū è verbo. sed tū non satis Aristotelis sniani explicant. nā apud Latinos simplex minime falla cem significat, nō aūt imperitū; potest. n. quis es- se doctus, & simplex, vt Cicero in Oratore ad Brutum, de L. Cælio Antipatro; ò virum simpli- „ cē, qui nos nihil cælat, sapientē, qui seruiendum „ necessitati putat. & Socrates primo de off. dici- „ tur vir bonus, & simplicis veritatis amicus. nos igitur rudē veritimus. sic, n. et Aib. de partib. animalium posuit ἄπλῶς pro imperitè: διὰ τὸ ἁπλῶς ἥρτθαι. i. valde igitur imperitè dictum est.

TEX. 88 Ὥστε ἀναγκαῖον τὸ ἐνθύμημα εἶναι, καὶ τὸ παράδειγμα περὶ τῶν ἐνδεχομένων, ὡς τὰ πολλὰ ἔχειν, καὶ ἄλλως, τὸ μὲν παράδειγμα, ἐπαγωγὴν ἔχειν. τὸ δὲ ἐνθύμημα, συλλογισμόν.

Itaque necesse est enthymema, atque exemplū ex rebus eiusmodi esse, quæ plerunque aliter etiā se habere possunt, vt exemplum quidem inductio nis, enthymema vero syllogismus speciem, ac imaginem habeat.

COMM. Iam igitur postquā remouit ab Oratore, quę non satis ei conueniunt, propriā ei materiā assignat, quam tractet, & in qua versetur. concludit aūt ex superioribus, ea de quibus Orator agit, variari facile posse, neque certa, aut stabilia esse. qūi Oratoris materia illa est, de qua consultatur. consultatio vero (vt iam demonstratum est) de ijs rebus esse solet, quæ in vtramque partē ca dere possunt. ergo concluditur Oratoris esse ma teriam ex rebus eiusmodi, quæ nihil in se firmita tis habeant, sed aliter, atq; aliter se habere pos- sint. Sed vt hoc facilius intelligi possit, sciendū est, esse quatuor genera rerum, de quibus verba fieri possint. sunt. n. res sempiternæ, sunt perpetuæ, sunt fortuitæ, sunt humanæ. res sempiternæ dūr necessariæ, qūn aliter se habere non possunt, & eodem semper tenore procedunt, vt res diuinæ, ac cœlestes, & primæ rerum eāæ. de quib. est prima philosophia. res perpetuæ dūr illæ, quæ na turæ quodam ordine sub lunari globo fieri ple- tumq; solent. quāuis. n. non habeant cā firmitu- dinē, quā res diuinæ, ac cœlestes, quia mortales sunt, & caducæ, quendam tū ordinem perpetuū seruant, vt species remaneant, indiuidua varien tur. res fortuitæ dicuntur illæ, quæ in fortunæ ca su, ac temeritate positæ sunt, ideo sunt incertæ, dubiæ, inconstantes, & hominibus incognitæ, vt de illis neq; scientia, neque deliberatio esse pos- sit. res denique humanæ dicuntur, quæ ad homi- num actiones pertinent, quæ variari quidē pos- sunt, sed tamen consilio & ratione benè dirigun tur. & de illis vel benè, vel malè statuere possu- mus. atque in his tota vis, & facultas oratoris versatur. nihil. n. fere tractāt Oratores, nisi quod ad actiones humanas attineat. vndē credit Her mogenes propriam Oratoris materiam esse ciui les quæstiones. quod maiori ex parte verum est. in his ergo rebus cum versetur Orator, vti- tur exemplo pro inductione, & enthymemate pro syllogismo.

Καὶ ἐξ ὀλίγων τε, καὶ πολλάκις ἐλαττόνων, ἢ ἐξ ὧν ὁ πρῶτος συλλογισμός. ἐὰν γὰρ ἓν τούτων γνώριμον, οὐδὲ δεῖ λέγειν, αὐτὸς γὰρ τοῦτο προσθήσειν ὁ ἀκροατής. TEX. 89

Ex paucis autem, & sæpe ex pancioribus enthymema fit, quam primus ille, atque integer syl logismus. si quid enim notum, atque exploratum fuerit, id sanè nihil attinet dicere, quod ipse au ditor illud adiungit.

Quia dixerat oratores apud huiusmodi audi- COMM. tores facere verba solitos, qui longinqua, & te mota non satis intelligere possint, ideo nunc do cet ex paucis enthymema fieri debere, & sæpe ex pancioribus, quam integer syllogismus fiat. neq; n. ea dicenda sunt, de quibus nemo dubitat. nā quæ notissima sunt, auditores, ipsi subiungunt, & ex eis fidem habent. hic Aristotelis locus vide tur adhuc à nemine benè intellectus. omnes. n. aiūt in enthymemate semp alterā propositionē deesse, atq; ideo vocari syllogismū imperfectū, quod si verum esset, profectò dixisset Aristoteles semper ex pancioribus constare, nō autem sæpe, nunc cum dicat sæpe constare ex pancioribus, ostendit aliqñ ēt ex totidem, aut fortasse ex plu ribus constare. nos aūt dicimus: ideo syllogismū imperfectum enthymema vocari, non quia sem- per altera propositio desideretur in eo, cum ali- quando ambæ adijciantur, sed quia nunquā ha- bet verā syllogismi formam. Nam, vt ait in parti- tionibus Cicero, argumētandi duo genera sunt, „ quorum alterum ad fidem directò spectat, alte- „ rum se inflectit ad motum. dirigitur cum propo „ suit aliquid, quod probaret, sumpsitq; ea, quib. „ veteretur, atque his confirmatis ad propositum „ sese rētulit, atq; conclusit. illa aūt altera argumē „ tatio quasi tetrò, & cōtra prius sumit, quæ vult, „ eaq; confirmat, deinde id quod proponendum „ fuit, iacit ad extremum. hæc Cicero. verum sciē- dum est in priori genere syllogismos omnes fie- ri, qui directò ad fidem spectant, in secundo ve- ro nunquam syllogismos, sed enthymemata tan- tum fieri. cum. n. mouere animos velint Orato- res in enthymemate priore loco ponunt conclu- sionem, quam addita ratione probant. illa autē tatio plerunq; est minor propositio, vt iure inter fectus est Clodius, quia fuit insidiator. dignus est supplicio Catilina, quoniam in patriam con- iurauit. hoc est igitur, qđ ait Aristoteles, ex pau- cis enthymema fieri, quia maiori ex parte fit, ex vna propositione, cum ratione adiuncta. Sed quia interdum accidit, vt extremo loco, maior addatur propositio, si non ità nota fuerit, ideo dixit Aristoteles sæpe ex pancioribus fieri quā syllogismum, non autem semper, additur autem maior propositio extremo loco hoc modo: Volu ptas propter se expetenda est, quoniam est bo- na, & omne bonum propter se est expetendum. ita Cicero pro Cælio: In Cælio luxuries nulla est, est. n. deditus optimarum artium studijs, in eis vero, qui sunt optimarum artium studijs dediti, nulla est luxuries. totidem igitur aliquando pro positiones habet enthymema, quot syllogismus,

sed

comprehẽdit aũt omnia tpa; non quod quisquã dq; præterito deliberet, omnis.n. deliberatio est de futuro,sed vt ea remoueat, quæ nõ eadũt in deliberationẽ.nã quod factũ est (ait Terentius) infectum fieri non potest.qnod Aristoteles Ethicorũ. 5. sic ait τὸ δὲ γεγονὸς οὐκ ἐνδέχεται μὴ γενέσθαι fieri non potest, vt quod factum est, sit infectũ. & Agathon poeta quadam in Tragœdia sic dixit,

Etenim illud vnum negatum est & Deo, vt
Infecta reddat, facta quæ fuerint semel.

Quam sententiam posuit etiã Plinius lib. 2. & Phocyllides in carminib.suis,& Pindarus Olympiorum oda secunda. de præsenti nulla est ideo deliberatio,qm̃ nullum est præsens tẽpus. quod .n.esse præsens dicimus,vel coniunctũ,vt appellat Quintilianus,vel instans,vt vocat Cicero, nõ ita dicitur,quia re vera sit præsens, sed pp vicinitatem,q; vel modo transiuit, vel modo futurũ est.momentum vero tantum præsens dici põt, quod non est tempus.cũ igitur de præterito nulla sit deliberatio, & præsens tempus proprie nullum sit, sequitur,vt de futuro tantum tempore fit omnis deliberatio.sed illud futurum tempus aut est propinquius,aut remotius.si est propinquius, sæpe tanquam præsens accipitur,non aliter atque quod modo transijt,atque etiam præsens appellatur,vt Horatius:

Nunc est bibendum,nunc pede libero,
Pulsanda tellus.

Videtur enim de præsenti deliberare. cum tamen esset futurum. necesse est enim vt omnis deliberatio rem præcedat.itaque res,de qua deliberamus semper est futura, atque eiusmodi,vt fieri possit. fit tũ aliq̃n,vt res ea fieri non possit, de qua deliberamus, sed id accidit inscitia nostra.nã si cognosceremus eam esse talẽ, certe de ea nunquã deliberaremus. vt Demetrius rex cũ isthmum perfodere cogitaret,si putasset id fieri nullo modo posse,nũquã rẽ illã aggressus fuisset. sed perficiendi spes eũ frustrata est,sicuti postea Caiũ ẽt, Cæsarẽ,& Neronẽ,vnde natũ est prouerbiũ,vt illi dicãtur isthmũ perfodere,qui aliquid aggrediuntur,quod nunquam sint effecturi.

rex.86 Ἐνδέχεται δὲ συλλογίζεσθαι,καὶ συνάγειν, τὰ μὲν, ἐκ συλλελογισμένων πρότερον.τὸ δ' ἐξ ἀσυλλογίστων μὲν, διωμένων δὲ συλλογισμοῦ, δόξῃ τὸ μὴ εἶναι εὐδόξα.

Accidit autem,vt quadã aliquãdo colligãtur ex rebus antea conclusis: quædã autẽ ex ys, quæ nondum quidẽ conclusa sunt,sed probatione indigent eo,quod minime per se probabiles sint.

comm. Hoc loco docere instituit, qualia sint ea,quibus vtatur Orator ad probandũ. ac primo duo genera remouẽt ab Oratore, quæ non ei conueniũt,licet Dialecticis,& Philosophis conueniãt, deinde tertium genus,addit,quod est Oratoris proprium.ait igitur: qui volunt aliquid ratione concludere, aliqñ id efficiũt,per eas propositiones,quas antea probauerunt.id quod mathematici solent.de qnibus ita Cicero Tuscul.lib.5.Mathematicorum iste mos est, non Philosophorũ, nã Geometræ cũ aliquid docere volunt, siquid ad eã rẽ pertinet eorũ, quæ ante docuerunt, id sumunt pro concesso,& probato: illud modo explicant, de quo ante nihil scriptum est. Philosophi quamcunq; rẽ habent in manibus,in eã,quę conueniunt,congerunt omnia, & si alio loco disputata sunt.sępe tñ ẽt Philosophi pro concessis vruntur eis, quæ iam antea demonstrarint.quod Aristoteles sępe facit,vt in libris de Cœlo, vtitur eis,quæ probauit in Physicis; & in libris de Generatione,& alijs ẽt in locis.aliqñ vero,qui ratione concludere volunt,sumũt eas propositiones, quæ nondum quidem cõclusione probatæ sunt, sed tñ egẽt probatione,quia vel incertæ sunt, vel non verisimiles,neque creduntur ab aliquo, nisi ratio proferatur, quod accidit in plurimis propositionibus Philosophicis, vt imperitus homo non crederet Solem esse longè maiorem tota terra,quia sensus videdi non ita iudicat. hæc igitur propositio indiget probatione.sicut illa; nihil inuenitur,quod inane sit.& illa, Planetæ contrario motu mouentur, atque cœlum,& ab occidente in orientem tendunt,& infinitæ aliæ. quæ subiectis rationibus à Philosophis probãtur.hæc duo genera propositionum ab Oratore remota sunt, cuius rei causam subiungit Aristoteles.

rex.54 Ἀνάγκη δὲ τούτων τὸ μὲν, μὴ εἶναι εὐπαρακολούθητον δόξῃ τὸ μῆκος,ὁ γὰρ κριτὴς, ὑπόκειται εἶναι ἀπλοῦς. τὰ δὲ μὴ πιθανὰ,δόξῃ τὸ μὴ ἐξ ὁμολογουμένων εἶναι μηδ' ἐνδόξων.

Quorum alterum necesse est, difficile esse ad intelligendum ob longitudinem; disceptatorem enim rudem esse ponimus.alterum autem ad persuadendum haud quaquam accommodatum eo, quòd neque ex rebus manifestis,neque ex probabilibus proficiscatur.

Quæ tractat Orator debent esse facilia, vt ab omnibus intelligi facilè possint. quod ita Cicero docet: dicendi omnis ratio in medio posita, cõi quodã in vsu,atq; in hominum more, & sermone versatur.qm̃ maiori ex parte apud imperitos habetur oratio. quin ẽt ipse disceptator, hoc est iudex,& sententiæ moderator plerunq; rudis, & ineruditus est,quo fit, vt primum illud genus propositionum,quod alijs propositionib. antea probatum fuerat,intelligere nõ possit ob longitudinem. imperitus.n. non potest in longũ cogitationem suam extendere, quod vir eruditus, & in disciplinis versatus facile facit. atque hæc est causa,cur enthymemata sæpe ex paucioribus fiant quam syllogismi,vt facilius ab auditoribus percipi possint,sicut infra docebimus.illa igitur ratio mathematicorum,qua propositionibus antea probatis,& concessis vtuntur ad sequentium probationem,Oratori non est accommodata,neque sanè illa altera,quam Dialectici, & Philosophi vsurpant,vt propositiones sumãt, quæ ab imperitorum intelligentia, sensq; diliũ ẽt sint. tales.n. propositiones non aptæ sunt ad persuadendum.quia non sumunt ea,quæ manifesta sunt,& verisimilia, quem autẽ Aristoteles

comm. *In proœ. de Orat.*

vocat

vocat ἁπλῶς, quidam simplicem vertunt, atq; id verbū è verbo. sed rē non satis Aristotelis sniam explicant. nā apud Latinos simplex minime falla cem significat, nō aūt imperitū; potest. n. quis esse doctus, & simplex, vt Cicero in Oratore ad Brutum, de L. Cælio Antipatro; ò virum simpli-
„ cē, qui nos nihil cælat, sapientē, qui seruiendum
„ necessitati putat. & Socrates primo de off. dici-
„ tur vir bonus, & simplicis veritatis amicus. nos igitur rudē vertimus. sic. n. cēt 1. lib. de partib. animalium posuit ἁπλῶς pro imperitē: λίαν ἦν ἁπλῶς εἰρημένα. i. valde igitur imperitē dictum est.

TEX. 88 Ὥςτε ἀναγκαῖον τὸ ἐνθύμημα ἔχειν, καὶ τὸ παράδειγμα περὶ τῶν ἐνδεχομένων, ὡς τὰ πολλὰ ἐνδέχεται καὶ ἄλλως, τὸ μὲν παράδειγμα, ἐπαγωγὴν εἶναι· τὸ δ' ἐνθύμημα, συλλογισμόν.

Itaque necesse est enthymema, atque exemplū ex rebus eiusmodi esse, quæ plerunque aliter etiā se habere possunt, vt exemplum quidem inductio nis, enthymema vero syllogismi speciem, ac imaginem habeat.

COMM. Iam igitur postquā remouit ab Oratore, quę non satis ei conueniunt, propriā ei materiā assignat, quam tractet, & in qua versetur. concludit aūt ex superioribus, ea de quibus Orator agit, variari facile posse, neque certa, aut stabilia esse. qm̄ Oratoris materia illa est, de qua consultatur. consultatio vero (vt iam demonstratum est) de ijs rebus esse solet, quæ in vtramque partē cadere possunt. ergo concluditur Oratoris esse materiam ex rebus eiusmodi, quæ nihil in se firmitatis habeant, sed aliter, atq; aliter se habere possint. Sed vt hoc facilius intelligi possit, sciendū est, esse quatuor genera rerum, de quibus verba fieri possint. sunt. n. res sempiternæ, sunt perpetuæ, sunt fortuitæ, sunt humanæ. res sempiternæ dūr necessariæ, qm̄ aliter se habere non possunt, & eodem semper tenore procedunt, vt res diuinæ, ac cœlestes, & primæ rerum eāæ. de quib. est prima philosophia. res perpetuæ dūr illæ, quæ naturæ quodam ordine sub lunari globo fieri plerumq; solent. quāuis. n. non habeant eā firmitudinē, quā res diuinæ, ac cœlestes, quia mortales sunt, & caducæ, quendam tñ ordinem perpetuū seruant, vt species remaneant, individua varientur. res fortuitæ dicuntur illæ, quæ in fortunæ casu, ac temeritate positæ sunt, ideo sunt incertæ, dubiæ, inconstantes, & hominibus incognitæ, vt de illis neq; scientia, neque deliberatio esse possit. res denique humanæ dicuntur, quæ ad hominum actiones pertinent, quæ variari quidē possunt, sed ramen consilio & ratione benè dirigun tur. & de illis vel benè, vel malè statuere possumus. atque in his tota vis, & facultas oratoris versatur. nihil. n. fere tractāt Oratores, nisi quod ad actiones humanas attineat. vndē credit Hermogenes propriam Oratoris materiam esse ciuiles quæstiones. quod maiori ex parte verum est. in his ergo rebus cum versetur Orator, vtitur exemplo pro inductione, & enthymemate pro syllogismo.

Καὶ ἐξ ὀλίγων τε, καὶ πολλάκις ἐλαττόνων, TEX. 89
ἢ ἐξ ὧν ὁ πρῶτος συλλογισμός. ἐὰν γὰρ ἢ τούτων γνώριμον, οὐδὲν δεῖ λέγειν, αὐτὸς γὰρ τοῦτο προστίθησιν ὁ ἀκροατής.

Ex paucis autem, & sæpe ex pauciorib⁹ enthymema fit, quam primus ille, atque integer syllogismus. si quid enim notum, atque exploratum fuerit, id sanè nihil attinet dicere, quod ipse auditor illud adiungit.

COMM. Quia dixerat oratores apud huiusmodi auditores facere verba solitos, qui longinqua, & remota non satis intelligere possint, ideo nunc docet ex paucis enthymema fieri debere, & sæpe ex pauciorib⁹, quam integer syllogismus fiat. neq; .n. ea dicenda sunt, de quibus nemo dubitat. nā quæ notissima sunt, auditores, ipsi subiungunt, & ex eis fidem habent. hic Aristotelis locus videtur adhuc à nemine benè intellectus. omnes. n. aiūt in enthymemate semp alterā propositionē: deesse, atq; ideo vocari syllogismū imperfectū, quod si verum esset, profectò dixisset Aristoteles sempet ex paucioribus constare, nō autem sæpe, nunc cum dicat sæpe constare ex pauciorib⁹, ostendit aliqñ ēt ex toridem, aut fortasse ex plu ribus constare. nos aūt dicimus: ideo syllogismū imperfectum enthymema vocari, non quia semper altera propositio desideretur in eo, cum aliquando ambæ adijciantur, sed quia nunquā habet verā syllogismi formam. Nam, vt ait in partitionibus Cicero, argumētandi duo genera sunt, „
quorum alterum ad fidem directò spectat, alte- „
rum se inflectit ad motum. dirigitur cum propo „
suit aliquid, quod probaret, sumpsitq; ea, quib. „
veteretur, atque his confirmatis ad propositum „
sese retulit, atq; concluſit. illa aūt altera argumē „
tario quasi retrò, & cōtra prius sumit, quæ vult, „
eaq; confirmat, deinde id quod proponendum „
fuit, iacit ad extremum. hæc Cicero. verum sciēdum est in ptiori genere syllogismos omnes fieri, qui directò ad fidem spectant, in secundo vero nunquam syllogismos, sed enthymemata tantum fieri. cum. n. mouere animos velint Oratores in enthymemate priore loco ponunt conclusionem, quam addita ratione probant. illa autē ratio plerunq; est minor propositio, vt iure interfectus est Clodius, quia fuit insidiator. dignus est supplicio Catilina, quoniam in patriam conjurauit. hoc est igitur, qđ ait Aristoteles, ex paucis enthymema fieri, quia maiori ex parte fit, ex vna propositione, cum ratione adiuncta. Sed quia interdum accidit, vt extremo loco, maior addatur propositio, si non ità nota fuerit, ideo dixit Aristoteles sæpe ex pauciorib⁹ fieri quā syllogismum, non autem semper, additur autem maior propositio extremo loco hoc modo: Voluptas propter se expetenda est, quoniam est bona, & omne bonum propter se est expetendum. ita Cicero pro Cælio: In Cælio luxuries nulla est, est. n. deditus optimarum artium studijs, in eis vero, qui sunt optimarum artium studijs dediti, nulla est luxuries. totidem igitur aliquando propositiones habet enthymema, quot syllogismus,

sed

sed tñ eandem argumentandi formam nunquã sequitur. atq; ideo vocatur imperfectus syllogismus. illud ét ex Quintiliani suia dicimus enthymema ita distingui, vt aliud simplex sit, aliud multiplex, siue compositũ. simplex enthymema ferè semper ex paucioribus constat, quã syllogismus. qm̃ ex propositione, atq; ratioue fit, vt dixi mus, enthymema vero multiplex, siue compositũ longè plures habere partes potest. & hoc est quod aiunt: Rhetoricam latè, copioseq; dicere. quia licet ex paucioribus enunciatis, quam fiat syllogismus, enthymemata simplicia construat, tñ ea frequentissime multiplicat, & quodammodo conglobat, rationesq; rationibus contineter adiungit. vsq; adeo vt in vno composito enthymemate sæpenumero plurimorũ syllogismorum terminos, & vim complectatur. hac de cã dixit. Aristoteles ex paucis enthymema consistere, & sæpe ex pauciorbus quam primus syllogismus intelligens de simplici, nou aũt de multiplici, & conglobato enthymemate. Quod vt apertius fiat, sumamus vnũ ex Cicerone cõpositũ enthymema, & videamus quot in eo syllogismi esse
» possint: tale est illud pro Milone: Quẽ igitur cũ
» omniũ gratia noluit, hunc voluit cũ aliquorum
» querela? quẽ iure, quem loco, quẽ tpe, quẽ impu
» ne non est ausus; hunc iniuria, iniquo loco, alie-
» no tpe, cum periculo capitis non dubitauit occi
dere? dico in hoc vno enthymemate, quinq; perfectorum syllogismorum terminos, ac vim inesse qui sigillatim conformari possunt, vt nos in secũdo Reprehensionum libro contra Nizolium copiosè docuimus. multo igitur ex paucioribus enthymemata sua rhetores conficiunt, q̃ Dialectici syllogismos. vt Cicero pro Milone vtitur hoc enthymemate arrepugnãtibus: Eius igitur mor
» tis sedetis vltores, cuius vitã si putetis per vos
restitui posse nolitis? quod si voluerimus ad syllogismum reducere, multo pluribus verbis opus erit, sic. n. conformabitur: Non debent Iudices eius mortis vltores esse, cuius vitã ét si posit, restitui nolint. vos et si possetis, Clodio vitã restituere, nolletis, ergo non debetis mortis eius vltores sedere, ita illud pro Ligario: causa tum du
» bia, q̃ erat aliquid in vtraq; parte quod probari
posset. sic ad syllogismũ: omnis causa, in qua aliquid ex vtraque parte probari potest, dubia est, sed in causa Cęsaris, & Pompeij, aliquid erat, qđ ex vtraq; parte probari posset, ergo tũ cã dubia erat. sed infinita sunt exẽpla. quotics igitur ad syllogismum enthymemata reducuntur semper ferè pluribus verbis opus est. itaque iam perspicua est Aristotelis sententia, quam tamen ipsemet exempio confirmat.

τs x.90 Οἷον ὅτι ὁ δωσιδικος, στεφανίτης ἀξίωνα νενίκηκεν ἱκανὸν εἶναι εἰπεῖν, ὅτι ὀλύμπια νενίκηκε, τὸ δ' ὅτι στεφανίτης τὰ ὀλύμπια, οὐ δεῖ προσθεῖναι. γινώσκουσι γὰρ πάντες.

Vt si quis probare velit, Dorieum certamen vicisse, in quo victor corona donatur; satis erit dicere: vicit enim Olympia, quòd autẽ in Olympys victor corona donetur, non opus est addere, omnes enim hoc sciunt.

Exemplum satis apertum est. Dorieus enim COMM. pácratiastes fuit, Diagoræ Rhodij nobilis Olympionicæ filius. tradunt autem Diagoram gaudio exanimatum, cum tres filios victores Olympiorum vidisset, A. Gellius lib. 3. cap. 15. ita scribit: Diagoras tres filios adolescentes habuit, vnum » pugilem, alterum pancratiastem, tertium luctatorem. eosque omnes vidit vincere, coronariq; » eodem Olympiæ die. & cum ibi eum tres adole- » scentes amplexi, coronis suis in caput patris po » sitis suauiarentur, cumque populus gratulabũ- » dus flores vndique in eum iaceret, ibi in stadio » inspectante populo, in oculis, atque in manibus » filiorum animam efflauit. Cicero 1. Tuscu. duos tantum Diagoræ filios eodem die victores fuisse memorat, & Laconem quendam ad Diagoram accessisse dicẽtem: morere Diagoras, non enim in cœlum ascensurus es. huius igitur filius Dorieus Pancratiastes fuit, de quo Thucidides primo libro meminit. erat (inquit) Olympias, in qua Dorieus secundo victor declaratus fuit. ludi vero in quibus corona victoribus donabatur à Græcis ἀγῶνες στεφανίται vocabantur, quales fuerunt Olympici, Pythij, Nemæi, Isthmij. sed omnium celeberrimi Olympici fuerunt, ab Hercule in honorem Iouis constituti. hi quinto quoque anno fiebant, vnde Olympias dicta, quod Romani lustrum vocauerunt. qui vicissent Olympia, dicebantur olympionicæ. quòd erat apud Græcos propè maius, & glorioſius, quam Romæ triumphare, sicut ait Cicero pro 3. de Ora. Flacco. Idem Cicero, ludos olympicos appellat quinquennalem celebritatem. erat autem illa celebritas notissima. & nemo erat, qui nesciret, victores Olympiorum corona donari. atque hoc est, quod ait Aristoteles, siquis probare vellet, Dorieum in certamine coronatum, satis esse dicere: vicit enim Olympia. quoniam omnes sciunt in eo certamine victores coronari. erit igitur enthymema, ex conclusione, & minori propositione, hoc modo: Dorieus certamen vicit, in quo victor corona donatur, vicit enim Olympia. sed est hæc consuetudo, vt in enthymemate, pars, quæ primo loco ponitur, quamuis conclusio sit, tamen propositio dicatur, & quæ ponitur secundo loco, quamuis sit minor, propositio tamen ratio vocetur. itaque statuunt enthymema ex propositione, & ratione fieri, quod antem sit id, quod dixi, facile potest intelligi, siquis enthymema reducat ad syllogismum hoc modo: Omnes qui vincunt Olympia, certamen vincunt, in quo victor corona donatur. Dorieus vicit Olympia, ergo Dorieus certamen vicit, in quo victor corona donatur. nam quod in syllogismo ponitur extremo loco, id in enthymemate primum est. ergo in enthymemate conclusio primo loco ponitur. sed (ut dixi) uocatur propositio, non propter um, ac potestatem, sed propter locum, quem obtinet.

CAP.

CAP. XII.

De Verisimilibus, propria nota, ac signo, ex quibus enthymemata ab oratore ducuntur.

TEX.91. Ἐπεὶ δ' ἔστιν ἐλάττω μὲν τὰ ἀναγκαῖα, ἐξ ὧν οἱ ῥητορικοὶ συλλογισμοί εἰσιν· τὰ γὰρ πολλὰ, περὶ ὧν αἱ κρίσεις, καὶ σκέψεις, ἐνδέχεται καὶ ἄλλως ἔχειν.

Pauca vero necessaria sunt eorum, ex quibus oratory syllogismi conficiuntur. maiori enim ex parte, quæ in iudicium, ac deliberationē veniūt, etiam aliter se habere possunt.

COMM. QVONIAM argumentatio aut necessariò, aut probabiliter concludit. Mathematici, & Philosophi quærūt eas argumētatiònes, quę necessario cōcludant. Oratores autē eas. maiori ex parte, quæ sint probabiles, sed cū aliqñ necessariò ēt Oratores cōcludunt. quamuis id rarius faciant. hoc est, quod ait Aristoteles. in enthymemate pauca solent esse necessaria. quoniā ea, de quibus iudicium est, atque deliberatio, variari solent, & aliter, atq; aliter se habere, quod in rebus necessarijs nō fit. Vnde Quintilianus, & Hermogenes oēm necessariā argumentationē videntur ab Oratore remouere, sed Aristoteles, & Cicero putant ēt hoc genus argumentationis Oratorē nonnunquā astringere. atq; Aristotelis quidem sīa ex hoc loco perspicua est, cum præsertim ēt inferius apertè dicat ea, ex quibus enthymemata fiunt partim quidem esse necessaria, sed
„ maiori ex parte probabilia. Cicero vero primo
„ de inuent. sic ait: Argumentatio videtur esse in-
„ uentum ex aliquo genere rem aliquam aut pro-
„ babiliter ostendens, aut necessariè demonstrās.
„ necessariè demonstrantur ea, quæ aliter ac dicū
„ tur, nec fieri, nec probari possunt. hoc modo si
„ peperit, cum viro concubuit. hoc genus argumē
„ tandi, quod in necessaria demonstratione ver sa-
„ tur. maximè tractatur in dicendo, aut per com-
„ plexionem, aut per enumerationem, aut per sim
„ plicem conclusionē; In Partitionibus, coniectu-
ram in verisimilibus, & in proprijs rerum notis
positam esse totam ait, & verisimile id appellat,
quod plerumque ita fit, propriæ autem notæ ar-
gumentum, quod nunquam aliter fit, certum-
que declarat. ex his planum est & Aristotelem,
& Ciceronem sentire, nonnunquam etiam ex ne
cessarijs enthymema fieri.

TEX.92. Περὶ ὧν μὲν γὰρ πράττουσι, βούλονται, καὶ σκοποῦσι. τὰ δὲ πραττόμενα πάντα τοιοῦτο γένους ὄντι, οὐδὲν ὡς εἰπεῖν ἐξ ἀνάγκης τούτων.

Solent. n. homines de ijs rebus deliberare, & cogitare, quas in vita gerunt, quæ verò agūtur, eiusdem generis omnia sunt; neque quicquam, penè dixerim, eorum ex necessitate fit.

10 Hæc est ratio, qua probat id, quod proposuerat. nempe esse pauca necessaria in enthymemate. nam omnes deliberationes, & iudicia de humanis actionibus esse solent. at actiones humanę sunt eiusmodi, vt à nulla necessitate pendeant; sed à libera voluntate proueniant. adeo vt nihil penè agatur necessariò. nam Aristoteles eorum „
sīam non sequitur, qui animos nostros liberā voluntate, ac proprio arbitrio spoliant, & necessitate fati deniciunt, vt ea tantum agāt, ad quę fato impellantur. quæ omnino falsa est opinio, ac penitus repudiāda. quod in libro de interpretatione Aristoteles acutè disputat, & Cicero in 20 libro de fato. nam si a necessitate fati penderent actiones nostræ, vana essent omnia cōsilia nostra, vanæ deliberationes, nihil leges, nihil iudicia prodessent. irriti essent oēs conatus nostri. frustra nobis esset data rō, atq; cogitatio, qua bonū à malo distinguamus, & alterū amplectamur, alterū fugiamus. sed quia nulla est necessitas in actionibus humanis, ideo libera est voluntas nostra, & motus animi volūtarij sūt, ac liberi, q. probabilitate ducunt, vt vel cōsentiāt, vel dissētiāt.

Τὰ δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ συμβαίνοντα, καὶ ἐνδεχόμενα, ἐκ τοιούτων ἀνάγκη ἑτέρων συλλογίζεσθαι, τὰ δ' ἀναγκαῖα ἐξ ἀναγκαίων. δῆλον δὲ ἡμῖν, καὶ τοῦτο, ἐκ τῶν ἀναλυτικῶν. TEX.93.

Hæc autem ipsa, quæ plerunq; fiunt, nec eodē modo se semper habent necesse est ex propositionibus eiusdem naturæ confirmari; sicuti necessaria ex necessarijs probantur. quod ex Analyticis libris clarius intelligi potest.

Argumenta subiectæ materiæ respondent, vt COMM.
si res necessariæ sunt, ēt conclusio sit necessaria. si vero subiectæ res probabiles fuerint, erit etiā cōclusio probabilis. quod primo lib. priorum multis verbis explicatum est. Itaq; cum actiones humanæ, de quibus deliberari, & iudicari solet, tantum plerūq; ita fiant, & à nulla necessitate pendeant, necessitas cogit, vt propositiones, quæ ex illis fiunt, nullam necessitatem habeant, sed tantū probabilitatē, quare neq; conclusio necessaria fiet, sed tū probabilis. oīum. n. argumentationū conclusiones principijs, vnde originē habēt, similes sunt, quo fit, vt quę à necessarijs principijs oriuntur, necessariæ sint, quæ à probabilibus probabiles. potest quidem fieri, vt aliquando conclusio necessaria sit, quamuis sumptę propositiones non sint necessariæ, sicuti nonnunquā etiam verum colligitur ex ijs, quæ nera nō sunt. sed hoc non efficitur, ex ui propositionum, sed ex mendosa ratiocinandi formula.

Φανερὸν, ὅτι ἐξ ὧν τὰ ἐνθυμήματα λέγεται, τὰ μὲν ἀναγκαῖα ἔσται, τὰ δὲ πλεῖστα ὡς ἐνδέχεται μόνον. TEX.94

Quare perspicuum est, eorū, ex quib. enthymemata fiunt, aliqua quidem esse necessaria, sed maiori ex parte esse talia, vt plerunque ita fiant.

His ita positis, sequitur ea conclusio, vt en- COMM.
thymemata pauca necessariò concludant, pluti-

ma

ma vero probabiliter,& hæc eſt cauſa, quoniam res,quæ euthymemati ſubijciuntur,non ſunt neceſſariæ,ſed eiuſmodi,vt quamuis plerumq; ita fiant,tñ ét aliter fieri poſſint.ſunt ét quædã enthymemata quaſi media,quæ ita probabilia ſunt, vt neceſſaria eſſe videantur, & ideo dicuntur ab Oratorib. neceſſaria,vt Cicero pro P. Quintio; Etenim ſi veritate amicitia,fide ſocietas,pietate propinquitas colitur.neceſſe eſt iſte,qui amicũ, ſocium,affinem fama,ac fortunis ſpoliare conatus eſt,vanum ſe,& perfidioſum,& impiũ eſſe fateatur.Probat aũt Ariſtoteles ab euthymematis definitione quod propoſuit,nempe ea, ex quib. euthymemata fiunt, non eſſe neceſſaria præter pauca quædam,ſed probabilia.

TEX.95 Λέγεται γὰρ εὐθυμήματα, ἐξ εἰκότων, καὶ σημείων. ὥςπ αἰάγκη τούτων ἑκάτερον, ἑκατέρῳ ταυτὸ εἶναι.

Ducuntur n. enthymemata ex veriſimilibus, & ſignis, itaque neceſſe eſt, vt horum vtrunque alteri eorum reſpondeat, atque idem ſit.

COMM. Hoc autem dixit ét primo libro priorum, cũ euthymema ita definit,vt dicat ſyllogiſmũ eſſe, qui fiat ex veriſimilibus,& ſignis.quod ſi res ſubiectæ euthymemati vel neceſſariæ ſunt,vel probabiles,& enthymema fit ex veriſimilibus, & ſignis,neceſsitas cogit,vt hæc inter ſe viciſsim reſpondeant, nempe vt veriſimile ſit idẽ,quod probabile,& ſignũ ſit idẽ, qnod neceſſarium argumentum.hæc eſt Ariſtotelis ſeutentia.quæ tamẽ eget interpretatione.atq;,vt ita dicã, limitatione.videndum eſt igitur,quomodo differãt inter ſe veriſimile,& ſignum, & quomodo rebus probabilibus,& neceſſarijs reſpondeant.cum.n.omnis cognitio noſtra duplicem originem habeat; hoc eſt vel à ſenſu,vel ab intellectu,neceſſe eſt,vt ét omnia argumenta,quæ nobis cognitionẽ aliquam afferunt,vel ad ſenſum,vel ad intellectum referantur.ergo quæ ad ſenſum pertineut vocantur ſigna,quod aliquid ſignificent per ſenſum; vt per viſum,aut per auditũ,aut per alios. quod
» ita Cicero primo de Inuentione teſtatur: Signũ
» eſt,quod ſub ſenſum aliquem cadit,& quiddam
» ſignificat.vt ſi quis cruentum gladium videt,ſta
» tim argumentatur,cædem eſſe factam. ſi magnũ
» ſtrepitum audit in foro, ſeditionem ortam eſſe
» ſuſpicatur.ſi vocem audit amici,cognoſcit eum
» adeſſe.ſic ex guſtatu cognoſcitur mel, quia dul-
» ce eſt,ex tactu glacies,quæ frigida eſt, atque ita
de cęteris. hæc igitur omnia quæ à ſenſibus ducuntur argumenta,vocantur ſigna.quæ vero ducuntur ab intellectu vel opinione,veriſimilia dicuntur,vt quoniam intelligimus eos,qui oderũt aliquem cupere illum perditum, dicimus veriſimile eſſe Clodium inſidias Miloni ſtruxiſſe,vt eũ interficeret,quem oderat.& quia ſcimus audaces,& auaros eſſe maleficos, ideo Cicero veriſimile eſſe argumentatur Roſcium Capitonẽ maleficium admiſiſſe,quod eſſet audax, & auarus. iam igitur notum eſt,quid inter ſe differant veri ſimile, & ſignum.nullum autem veriſimile tantum,argumentum eſt neceſſarium.fit.n.veriſimile argumentum ex rebus probabilibus, & quæ plerumq; ita fiunt.ſignum autem aliquando nę ceſſarium eſt,vt ſi mulier lac habet, neceſſarium eſt,vt pepererit.fiunt igitur huiuſmodi ſigna ex neceſſarijs rebus,& appellantur à Cicerone propriæ rerũ notæ,vt infra dicemus. pauca tñ ſunt huiuſmodi ſigna,quib. Orator vti poſſit, & hoc eſt,quod ait Ariſtoteles,eorum ex quibus enthymemata fiunt, pauca eſſe neceſſaria;ſunt autem alia ſigna plurima, quæ nullam in ſe neceſsitatẽ habeant, ſed tñ orationem probabiliorem efficiant,quæ Oratores diligẽtiſsimè perſequũtur.

TEX.96 Τὸ μὲν γὰρ εἰκὸς ὅτιν ὡς ὅτιπολύ γινόμενον, οὐχ ἁπλῶς δὲ, καθάπερ ὁρίζονταί τινες, ἀλλὰ τὸ περὶ τὰ ἐνδεχόμενα, ᾧ ἄλλως ἔχειν, οὕτω πρὸς ἐκεῖνο ἔχον πρὸς ὃ εἰκὸς, ὡς τὸ καθόλου πρὸς τὸ κατὰ μέρος.

Nã veriſimile eſt tãquã id,quod plerunq; ita fit: non tamen abſolute,ſicuti quidam exiſtimãt; ſed quod in eis verſetur, quæ aliter etiã euenire poſſunt: & quod ita ſe habeat ad id, cuius eſt veriſimile,ſicuti ſe habet id quod generatum; atq; vniuersè fit,ad id,qđ fit ſigillatim, & in parte.

COMM. Cum veriſimile, & ſignum ita diſtinguantur, ut alterum neceſſario,alterum probabiliter concludat.nunc aperit utrum eorum probabiliter, & vtrum neceſſariò colligere ſoleat.ac primo veriſimile dicit eſſe tanquam id,quod plerunq; fit, in rebus, quæ naturæ ordine procedunt. nam in communi opinione poſitum eſt veriſimile,quod ait in Phædro Plato, ubi veriſimile definit eſſe τὸ πλέθει δοκοῦν. i. quod multitudini ita eſſe videtur.& Cicero in partitionibus: ſed appellemus (inquit) docendi gratia veriſimile, quod plerumque ita fiat,ut adoleſcentiam procliuiorem eſſe ad libidinem. Quintilianus lib.5. credibile hoc uocat,ſic.n.ait:Credibiliũ genera ſunt tria. unũ firmiſsimum.quod ferè accidit.ut liberos à parẽ
» tibus amari.alterum uerò propenſius, eum qui
» rectè ualeat,in craſtinum peruenturum. Tertiũ
» tantum non repugnans,in domo furtum factum
» eſſe, ab eo,qni domi fuerit.ſunt igitur veriſimilia huiuſmodi.ſed aliqui decipiuntur, qui putãt abſolutè plerumq; fieri,quæ veriſimilia ſunt, ſicuti res naturales plerumq; ita ſe habent,atque ideo perpetuæ uocantur.hoc autẽ non eſt in veriſimilibus,quæ licet plerunq; fiaut, tamen etiã aliter euenire poſſunt, ut ꝙ matres diligant filios,veriſimile eſt,non tñ abſolutè, nam aliquæ reperiuntur,quæ filios non diligunt,ut Medæa, & Agaue. eſt autem veriſimile eius naturæ, ut ad alterum ſemper referatur. ita uero ſe habet ad id, ad quod refertur, ſicuti ſe habet genus, aut ſpecies ad indiuiduum. nã quod in genere, aut ſpecie probatum eſt, id etiam in indiuiduo probatum intelligitur,ut ſi animal & homo ſentit,& mouetur,etiam Socrates ſentiet,& mouebitur.ita,ſi parentes liberos diligunt, etiam Roſcium pater diligit,ut eſt apud Ciceronem. Et ſi adoleſcentes ad libidinem procliues ſunt,etiam Cœlius adoleſcens erit procliuis ad libidinem.

Τῶν

TEX. 97 Τῶν δὲ σημείων τὸ μὲν, οὕτως ἔχει, ὡς τὸ καθ' ἕκαστόν τι πρὸς τὸ καθόλου, τὸ δὲ, ὡς τὸ καθόλου τι πρὸς τὸ κατὰ μέρος.

Signorum verò duo sunt genera: quorum alterum ita se habet ad id, cuius est signum, sicuti quod in parte fit, ad id, quod in vniuerso genere; alterum autem sicuti quod in vniuerso genere fit, ad id, quod in parte.

COMM. Nunc ad signa reuertitur, & eorũ duo genera facit, cum ueriſimilifũ vnum tantum feciſſet. duo ſunt, inquit, ſignorũ genera, quorum alterum ita refertur ad id, cuius eſt ſignum, ſicut indiuiduũ ad ſpeciem, uel genus, ut ſiquis diceret ſapiẽtes eſſe etiã facetos, quoniam Socrates ſapiens, & facetus fuit. aut Oratores eſſe Philoſophos, qm̃ Iſocrates Orator, & Philoſophus fuit. aut Philoſophos obſcęnè loqui, & nerecundiã negligere, qm̃ Antiſthenes, & Diogenes hoc faciebant. ſed hæc paruam habent uim ad probãdum, ut infra docebit. alterũ genus cõtrarium eſt. nam ita refertur ad id, cuius eſt ſignũ, ſicuti genus, uel ſpecies ad indiuiduum. vt ſignis dicat hominẽ aliquẽ febri laborare, quoniam crebro reſpiret. aut fœminã eſſe adulterã, quod ſola noctu uagetur. aut impudicũ eſſe Cęſiũ, qui turpiter loquatur. Sed hæc inferius copioſè perſequemur. Quintil.
» lib. 5. de ſignis, ira inquit: Hoc genus per omnia
» tẽpora perpendi ſolet, nã & eoijſſe cã cum uiro,
» quæ peperit, quod eſt præteriti, & fluctus eſſe,
» eũ magna uis uenti in mari incubuit, quod con-
» iuncti, & eũ mori, cuius cor eſt unheratũ, quod futuri, uecceſſe eſt. ſed hæc exẽpla pertinent ad illud ſignorum genus, quod eſt neceſſariũ, & τεκμήριον uocatur. de quo ita ſubiungit Ariſtoteles.

TEX. 98 Τούτων δέ, τὸ μὲν ἀναγκαῖον τεκμήριον. τὸ δὲ μὴ ἀναγκαῖον, ὠνώνυμόν ἐστι τῷ τόπῳ διαφορᾶ.

Quin ex his ipſis id ſignum, quod neceſſariũ eſt, indicium vocatur, vel propria nota. quod autem non eſt neceſſarium, caret certo, ac proprio nomine, quo ab alijs diſtinguatur.

COMM. Quintil. hanc Ariſtotelis diſtinctionem poſuit
» lib. 5. ſic. n. ait: Diuidũtur autẽ in has duas pri-
» mas ſpecies, & eorũ alia ſunt, q̃ neceſſaria ſunt,
» quę Græci uocãt τεκμήρια, alia uõ neceſſaria, quę
» σημεῖα. Cic. in Partit. propriã notã uocat, quod Ariſtoteles τεκμήριον. ſic. n. ait: Propriæ autẽ notæ
» argumentũ, quod nnuq̃ aliter fit, certumq̃; de-
» clarat, vt fumus ignem. ſignũ verò, quod non eſt neceſſarium, non habet proprium nomen. cõiter ergo ſine neceſſaria ſint, ſiue non neceſſaria, uocẽtur ſigna. propriè aũt, quæ neceſſaria ſunt, dicũtur τεκμήρια. hoc eſt indicia, uel propriæ uotæ. quæ putat Quintilianus uix ad artem pertinere, cum tamẽ aliter Ariſtoteles, & Cicero ſentiant.

TEX. 99. Ἀναγκαῖα μὲν οὖν λέγω, ἐξ ὧν γίνεται ὁ συλλογισμός. διὸ καὶ τεκμήριον τὸ τοιοῦτον τῶν σημείων ἐστίν. ὅταν γὰρ μὴ εὐδόκιμον ᾖ οἴονται λύσαι τὸ λεχθὲν, τότε φέρειν οἴονται τεκμήριον ὡς δὴ ἐσχάτου ὄντος καὶ πεπερασμένου. τὸ γὰρ τέκμαρ, ἔστιν, ταὐτὸν ὂν τῇ ἀρχαίᾳ γλώττῃ.

At verò neceſſaria illa voco, ex quibus ſyllogiſmus, ac firma concluſio fit. quo circa genus hoc ſignorum τεκμήριον dicitur, hoc eſt indicium, ac propria nota. cum enim id, quod dixerint, nullo modo ſolui poſſe exiſtimant, tunc opinantur id ſignum τεκμήριον eſſe; atque ita ipſum appellant, tanquam quod iam probatum, atque confectum ſit. priſca enim Græcorum lingua τέκμαρ, idem erat, quod extremum, atque vltimum.

Exponit accuratè, quæ ſint ea ſigna, quæ neceſſaria uocentur. ea, inquit, ſunt neceſſaria, ex quibus fit ſyllogiſmus. nocat autem Ariſtoteles hoc loco ſyllogiſmũ concluſionem firmam, ſic ut alijs etiã in locis plurimis, quæ nullo modo refelli poſſit. itaque 2. Priorum dicit hæc ſigna neceſſaria eſſe ἄλυτα, hoc eſt talia, ut refutari nequeãt, & eadẽ uocat συλλελογισμένα, quaſi firmiter concluſa. ea uerò, quæ neceſſaria nõ ſunt, ait eſſe λυτὰ, quæ facile refelluntur, & ἀσυλλόγιστα, ideſt nõ firmiter concluſa. quod aũt τεκμήριον ſit neceſſariũ, ab etymologia, & notatione uocabuli probat. nam τεκμήριον uidetur idem ſignificare quod probatũ, atq; confectum. deducitur. n. ab hoc uerbo τέκμαρ, qđ apud ueteres Græcos idẽ ſignificabat, quod extremum, atque ultimum. itaq; quoties argumentũ eo deductũ eſt, ut iam amplius refelli nullo modo poſſit, tunc uidetur ad finẽ peruenisſe. quare tunc uocatur τεκμήριον. COMM.

Ἔστι δὲ τῷ σημείῳ, τὸ μὲν, ὡς τὸ καθ' ἕκαστον πρὸς τὸ καθόλου, οἷον εἴπερ ἔπνει σημεῖον εἴη, ὅτι σοφὸς δίκαιος. Σωκράτης γὰρ ἦν σοφὸς ἦν, καὶ δίκαιος, τοῦτο μὲν οὖν σημεῖον ἔστι. λυτὸν δὲ, κἂν ἀληθὲς ᾖ τὸ εἰρημένον, ἀσυλλόγιστον γάρ. TEX. 100

Genus autem illud ſignorum, quod ita ſe habet ad id, cuius ſignum eſt, ſicuti ſingulæ res ad vniuerſum genus tale eſt; vt ſi quis affirmaret ſignum eſſe, viros ſapientes eſſe etiam iuſtos, quia Socrates erat ſapiens, & iuſtus. hoc quidem certè ſignum eſt: ſed facile diſſolui, ac refelli poteſt; etiam ſi verum fuerit id, quod dicitur. nihil enim in ſe firmi habet, neque neceſſario concluditur.

Renertitur ad id, quod ſuperius propoſuerat exequendum, ut oſtẽdat, quæ ſigna ſint ad probandum idonea, & quæ non ſatis apta. diximus (inquit) eſſe quoddã genus ſignorum, quod ita refertur ad id, cuius eſt ſignum. ſicut ſingularia, atque indiuidua ad ſpeciem, uel genus ſuum. ut ſiquis probare uellet eos, qui ſapientes ſunt, & iuſtos eſſe. atque ita argumentaretur: Socrates erat ſapiens, & idem erat iuſtus, ergo ſapientes ſunt iuſti. ſed hoc genus ſignorum parum habet firmitudinis, quoniã facile refutari poteſt, etiã ſi uerũ dicatur. neque enim ueram concludendi rationẽ ſequitur, nam ex duobus enunciatis ſingularibus COMM.

gularibus nihil firmi concludi potest, vt primo Priorum demonstratū est. licet igitur in vno homine, vel in una re, duo, vel pluta spectentur, non tamen ideo sequitur, vt eadem sint in alijs, quæ sub eadem specie, aut eodem genere continentur. vt si Cæsar fuit Imperator strenuus, & idem fuit eloquens, non ideo sequitur, vt omnes strenui Imperatores sint eloquentes. videtur tamen Virgilius secundo Aeneid. hoc signi genere vti, cum Græcos insidiatores esse dicat, eo quod Sinon Græcus esset insidiator. sic enim ait:

Accipe nunc Danaum insidias, & crimine ab vno
Disce omnes.

ΤΕΧ.101 Τὸ δὲ, οἷον εἴπῃς εἴποι σημεῖον ὅτι νοσεῖ, πυρίττει γάρ, ἢ τέτοκεν, ὅτι γάλα ἔχει, αἰαγκαῖον, ὅπερ τῷ σημείων τεκμήριον μόνον ὄζιν, μόνον γὰρ ἀεὶ ἀληθὲς ἦ, ἄλυτον ὄζι.

Quod siquis ita dicat, hunc hominem ægrotare, signum est eò, quod febri laborat: aut, Hæc mulier peperit, quoniam lac habet: iam hoc erit firmum, & necessariè conclusum. atque hoc signorum genus solum tecmerium, ac propria nota vocatur: solumq́, si verum fuerit id, quod dicitur, refelli non potest.

COMM. Hæc eo pertinent, vt ostendat inueniri signa quædā, quæ necessaria sint, & refelli nō possint; non quod hæc habeant à singularib. vim concludendi, seq́ cōtra potius uim habent à genere, vel specie. qm̄ enim hunc hominem uideo febri correptum, dico eum ægrotare. qm̄ scio omnes, qui febri corripiuntur, ægrotare. & quia mulierem hanc lac habere conspicio, dico eam peperisse, quia scio mulieres omnes, quæ lac habent, iam peperisse. sunt igitur in singularibus, atq; iudiui duis hæc signa, sed vim habent à generalibus. possunt autem in prima syllogismorum formula bene concludi, & tunc erunt perfecti syllogismi. quo fit, vt refelli non possint, si uerum sumatur. quod in alijs signis non accidit. atq; ideo solum hoc genus tecmerium, id est propria nota uocatur. quod argumentū est à rebus effectis, & à logicis uocatur, demonstratio quia est. sunt. n. duę species demonstrationis. Altera dī demonstratio propter quid, quæ originē habet à causis, altera demōstratio quia, q́ nascitur ab effectis. quo in genere sunt hęc signa, quæ tecmeria vocātur.

ΤΕΧ.102 Τὸ δὲ ὡς τὸ καθόλου πρὸς τὸ κατὰ μέρος ἔχον, οἷον εἴπῃς εἴποι, ὅτι πυρίττει, σημεῖον εἶναι, πυκνὸν γὰρ αἰαπνεῖ. λυτὸν δὲ καὶ τοῦτο κἂν ἀληθὲς ἦ. ἐνδέχεται γὰρ καὶ μὴ πυρίττοντα πνεῦσαι.

Alterum genus signorum, quod ita se habet ad id, cuius est signum, sicuti quod est in uniuersō genere, ad id quod in parte est, sit hoc modo, vt siquis diceret, Hunc hominem febri laborare, signum est eò, quod crebrò respirat, sed hoc facile solui potest, etiam si verum fuerit; quoniam accidit etiam cum, qui febri non laborat, aliquando crebrò respirare.

Exemplum affert alterius generis, quando ex genere, vel specie probare volumus id, quod est in parte, vt siquis dicat, quia uideo hunc hoiem crebro respirare, iudico eū febri laborare, quasi omnes, qui crebrò respirant, febri laborent. sed vim paruam habet ad probādum hoc signorum genus, ideo facile refelli potest, etiam si uerum fuerit. nam multi inueniuntur, qui crebro respirent, & tamen febri non laborent. hęc est Aristotelis sentētia. sed Oratores tamē ab hoc genere signorum multa deducunt argumenta, quæ licet singula per se sint infirma, tamen cōglobata ualent. vt si iuuenem uidero cum muliere loquentē, non statim eum adulterū putabo. neq; enim iuuenes omnes, qui cum mulieribus loquuntur, sunt adulteri, sed si frequenter id fecerit, & sine arbitris, & occultè, & nocturno tēpore, tunc ex signorum multitudine poterit adulter existimari. sic enim vindicius seruus coniurationē filiorū Bruti cognouit, cum uideret eos cū Tarquinij legatis crebrò colloquētes, & id occultè, nocturnoq; tempore facientes. Sic Sp. Melius in suspicionē uenit affectati regni, quod plebē largitione corrūperet, quod nocturnos conuentus ageret, quod corporis custodes quæreret. ita Cethegus affinis coniurationi iudicatus est, quod esset amicus Catilinæ, & cū eo frequenter versaretur, & quod armorū maximam uim domi cōparatam haberet. ita Cic. pro Mil. conatur à signis probare Clodium insidiatorem fuisse, quod dixisset Milonem triduo periturum, & seruos agrestes armasset, quod impediměta reliquisset, & expeditus in equo profectus fuisset. hęc igitur singula parum habēt firmitudinis, sed copulata multū ualent. ideo Cic. pro Rosc. Am. Erucium accusatorē meritò deridet, quod dixisset Roscium odio patri esse, atq; eius rei signū fecerat. quod rus eum pater ablegasset. neque enim parentes omnes, qui filios suos rus ablegāt, eos oderunt. quod si alia multa odij signa potuisset Erucius colligere, fortasse quod volebat, approbasset.

ΤΕΧ.103 Τὰ μὲν οὖν εἰκὸς ὄζι, καὶ τὸ σημεῖον, καὶ τεκμήριον, καὶ τὰ διαφέροντα, εἴρηται μὲν καὶ νῦν. μᾶλλον δὲ φανερῶς, καὶ πρὸ τούτων, καὶ ὅτε τίνα αἴτια, τὰ μὲν ἀσυλλογίστα ὄζι, τὰ δὲ συλλελογισμένα, καὶ τίς ἀναλυτικοῖς διώρισται περὶ αὐτῶν.

Quid igitur verisimile sit, & quid signum, & propria nota; quaq́, ratione differant, satis pro tempore dictum sit. planius enim, atque dilucidius de his omnibus, & qua de causa partim quidem nihil certi concludant, partim autem conclusionem firmam, stabilemq́ habeant, in Analyticis libris iam antea disputauimus.

Repetit breuiter quid hactenus docuerit, & locum ostendit, vbi hæc eadem planius tractata sint. hactenus, inquit, declaratū est, quid sit verisimile, & quid sit signum, ac propria nota, quidq́; discrimis inter se habeant. qui verò cupit hanc rē latius intelligere, is secundū librum Priorum Analyticorum legat, ibi enim hæc planius traduntur,

duntur, & docetur etiam, qua de causa, fiat, vt aliqua signa nihil certi concludant, aliqua verò firmã conclusionem habeant. hoc loco Victorius plurimis verbis conatur ostendere, quæ sit inter signũ, & verisimile differentia. sed meo quidem iudicio, non se satis explicat. nam quod primò Quintilianũ reprehendit, quod ex Hermagoræ sententia dixerit signum esse, non esse Virginem Atalantam, quia cũ iuuenib, per syluas vagetur. idq; ait potius esse verisimile, q̃ signũ. decipitur ipse Victorius, cũ signum ab effectis ducatur, & ab ijs, quæ sub sensum cadunt, & à signis ét coniecturæ ducũtur. quod Victorius negare videt. Est igitur illa satis aperta differentia inter verisimile, & signũ. quod verisimile ducitur à causis, & cõmuni opinione, vt quod Malleolus culeo sit insuendus, quia est parricida. & Anronius sit hostis iudicandus, quod patriæ bellũ inferat. nam ita cẽsent omnes, nempe eos, qui parentes occidunt culeo insuẽdos esse, & qui bellũ patriæ inferunt, hostes esse iudicandos. Signum aũr ducitur ab effectis rebus, quæ sub sensum cadunt, vt Areopagitæ puerũ damnarunt, qui cothurnicib oculos effodiebat, & deinde viuas emittebat. id enim summæ crudelitatis signũ esse iudicarunt. atq; hęc distinctio facilis est, & expedita. Verum est, quòd apud auctores hæc aliquando nomina confunduntur. nam signa nonnunquam dicuntur verisimilia. quia quæcũq; probandi vim habent in hac arte cõmuniter verisimilia dicũtur, sed propriè ita distinguuntur, vt nos diximus.

CAPVT XIII.

Quomodo ab exemplo ducatur argumentatio.

TEX.104 Παράδειγμα δὲ, ὅτι μὲν ὅτι ἐπαγωγὴ, καὶ περὶ ποῖα ἐπαγωγὴ, εἴρηται. ἔστι δὲ οὐ πρὸς μέρος πρὸς ὅλον, οὐδ' ὡς ὅλον πρὸς ὅλον. ἀλλ' ὡς μέρος πρὸς μέρος, ὅμοιον πρὸς ὅμοιον.

Quod autem exemplum sit idem, quod inductio, & quibus in rebus inductio sit, ostensum est. sed tamen non ita se habet, vt pars ad totum, neque vt totum ad partem, neque vt totum ad totum; verum vt pars ad partem. & vt quod simile est, ad id cui est simile.

COMM. VM Rhetoricam duobus ad probandũ instrumentis vti docuisset enthymemate, & exẽplo, & iam quibus ex rebus enthymema fiat, aperuerit: nũc ad exemplũ reuertitur, quod iam supra dixit esse inductionẽ oratoriam, nunc autẽ docere vult quomodo fiat. iam igitur (inquit) ostendimus exemplũ esse quandam inductionẽ, & quomodo fiat inductio declarauimus; hic verò sciendum est, non esse penitus idem exemplũ quod inductio, qm̃ inductio plura complectitur, & aliter fit in Dialectica, quã exemplum in Rhetorica, neq; ordinẽ syllogismi seruare in colligendo, sed suã quandam, ac propriã rationem. quatuor enim modis colligere licet, vel totũ ex partibus, quod fit in dialectica inductione. vt siquis probet omnem virtutẽ esse animi habitum rationi consentaneũ, quoniam & iustitia, & prudentia, & fortitudo, & tẽperantia tales sint habitus. vel partẽ ex toto, quod syllogismo fit, in quo sit vna propositio singularis, vt siquis probet, iustè cæsum Clodiũ, quia fuit insidiator, & omnes insidiatores rectè possint interfici. vel totũ ex toto, quod fit in primo modo primæ formulæ syllogismorũ, in quo generalis propositio colligitur ex duab. generalibus propositionibus, vt siquis probet, omnem hominem moueri, & sentire, quoniam omne animal mouetur, & sentit, & omnis homo sit animal. vel partem ex parte, quod tantum exemplo fit. vt Cicero probat iustè a se posse Catilinam interfici, quoniam etiam Scipio Nasica iustè Tib. Gracchum interfecit. iam igitur perspicuum est, quod ait Aristoteles, exemplũ non esse, vt est pars ad totum, neque ut est totum ad partem, neque vt totum ad totum, sed ut est pars ad partem. vt Cicero pro Rosc. Amer. probat exemplo nõ debere Iudices credere patrem à Roscio fuisse interfectum, quia neq; creditum fuit T. Clęlium Terracinensem à filijs interfectũ fuisse. & pro Milone probat à Milone iustè Clodium interfici potuisse, quoniam etiam Hala Seruilius Sp. Melium, & L. Opimius Gracchum, & Senatus Catilinam iustè interfecit. & pro Archia, retinendum esse Archiam in ciuitate, quoniam multi honestissimi viri illum honorant, & quoniam multæ ciuitates Homerum suum esse ciuem prædicant. hæc enim ex quadã similitudine probantur. vnde ait Aristoteles exemplũ esse tanquam quod simile est, ad id cui est simile.

TEX.105 Ὅταν ἄμφω μὲν ᾖ ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος, γνωριμώτερον δὲ θατέρου, ἢ θατέρῳ παράδειγμά ὅστι. οἷον, ὅτι ἐπιβουλεύει τυραννίδι Διονύσιος αἰτεῖ τοὺς φυλακὰς. ἔφη γὰρ Πεισίστρατος πρότερον ἐπιβουλεύων ἦτει τοὺς φυλακὰς, καὶ λαβὼν, ἐτυράννησε. καὶ Θεαγένης τὸν Μεγάρεως, καὶ ἄλλοι ὅσους ἴσασι, παράδειγμα πάντες γίγνονται τῷ Διονυσίῳ. ὃν οὐκ ἴσασί πω, εἰ δώσει τοῦτο αἰτεῖ, πάντα δὲ ταῦτα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ καθόλου, ὅτι ἐπιβουλεύων τυραννίδι φυλακὰς αἰτεῖ.

Cum enim ambo illa, quæ sumuntur, sub eodem genere posita fuerint, & alterum altero notius, & apertius sit; tunc id exemplum est: vt si quis probare velit, Dionysium appetere dominatum regium, cum salutis suæ custodes petat; & dicat Pisistratum antea custodes petysse, cum regnum appeteret, & cum eos impetrasset, tyrannidem occupasse; Theagenemq; idem Megaris fecisse, & alios quoscunque nouerit idem fecisse. omnes exemplum fient Dionysii, quem adhuc ignorant, an ea de causa custodes petat. hæc enim omnia sub eodem genere, ac proposito continentur, quòd quicunque regnum appetit, custodes salutis suæ petit.

Docuit exemplũ esse, vt est pars ad partem, COMM.

nunc pergit ea docere, quę præterea in exemplo esse debeant. oportet, inquit, vt ea, quæ sumũtur sub eodem genere sint. nam si fuerint diuersi generis, nihil firmiter cõcludi poterit. deinde opus est, vt id, quod sumitur probationis gratia, notius, & apertius sit eo, quod probandum est. nam si ambo æqualiter ignota fuerint, nihil proderũt ad faciendam fidem. Quatuor ergo sunt, quæ in exemplo requirũtur. primum vt sit tãquam pars ad partẽ, deinde vt sit ei simile, de quo agitur, tũ vt ambo sub eodẽ genere posita sint. postremò, vt id, qđ sumitur notius sit, quàm id, quod probari debet. quod si aliquid horũ desit, non rectè concludetur. ipse autẽ Aristoteles probat exemplo id, quod docuit. Dionysius Siculorũ Dux, cũ regium dominatum affectaret, finxit se timere inimicorũ insidias, qui eũ vellent interficere, itaque petiuit à populo, vt sibi liceret habere satellites, & custodes salutis suæ. quos cũ obtinuisset, eorum præsidio regnum inuasit. ergo siquis Orator, quo tempore Dionysius custodes petebat, Siculis persuadere uoluisset, ne hoc illi concederent, qm̃ regnũ inuadere statuisset. potuisset id exẽplo Pisistrati probare, qui cũ accepisset ab Athenien sibus salutis suæ custodes, tyrannidẽ occupauit. quod etiã Theagenes Megaris fecit. quanto autẽ plura eiusdem generis exẽpla reperiuntur, tãto firmior erit probatio, & hoc est, quod ait Aristoteles debere oratorẽ, omnes recensere, quoscũq; nouerit idem fecisse. nam omnes id ostẽdent, quod adhuc dubium est. Dionysium ea de causa custodes petere, vt regnũ inuadat. hæc. n. omnia exẽpla sub eodem genere cõtinentur. nẽpe omnes, qui salutis suæ custodes petũt, regnũ appetere. De Pisistrato Iustinus lib. 2. ita scribit, cum ostẽdisset Megarenses ab eo debellatos: Sed Pisistratus quasi sibi non patriæ vicisset, tyrannidem per dolum occupat. Quippe verberibus volũtarijs domi affectus, laceratoq; corpore in publicũ progreditur, & aduocata cõcione uulnera populo ostendit, de crudelitate principũ, à quibus hoc se passum simulabat, quęritur: adduntur uocibus lachrymæ, & inuidiosa oratione multitudo credula incenditur: amore plebis inuisum se Senatui affirmat, obtinet ad custodiam corporis sui satellitum auxilium. per quos occupata tyrannide per annos triginta quatuor regnauit. de Theagene tyrãno meminit Pausanias lib. 1. & ipse Aristoteles 5. Politic. vbi etiam narrat, quomodo regnum innasetit.

10 esse debeant. oportet, inquit, vt ea, quæ sumũtur
20
30
40
50

τεχ.106 Ἐξ ὧν μὲν οὖν λέγονται αἱ δοκοῦσαι εἶναι πίστεις ἀπόδεικτικαί, εἴρηται.

Iam igitur vnde probationes illæ ducantur, quæ speciẽ habent demonstrãndi, declaratũ est.

COMM. Repetit breuiter more suo, quid hactenus docuerit, documus (inquit) vnde probationes illæ ducantur, quæ demõstrare videntur. hoc autem ait, quia Rhetorica ueris demonstrationib. non vtit, quemadmodũ in Philosophia fit, & in Mathematicis disciplinis. habent igitur tantũ speciẽ, & similitudinem demõstrandi enthymemata, & exẽpla, de quibus locutus est Aristoteles.

CAPVT XIIII.

Enthymematum differentia pendet ex locis, qui sunt vel proprij, & species Enthymematum, vel communes.

τεχ.107 Τῶν δὲ ἐνθυμημάτων, μεγάλη διαφορά, καὶ μάλιστα λεληθυῖα χρήσιμον πάντας ὄζιν, ὥσπερ καὶ περὶ τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον τῶν συλλογισμῶν. τὰ μὲν γὰρ αὐτῆς, ὄζι κατὰ τὴν ῥητορικὴν, ὥσπερ ἐ κατὰ τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον τῶν συλλογισμῶν. τὰ δὲ, κατ' ἄλλας τέχνας, ἐ δυνάμεις τὰς μὲν οὔσας, τὰς δὲ, ὕπω καλειλημμένας.

In ipsis autem enthymematibus maxima est differentia, quæ omnes ferè plurimum fallit: atq; eadem est enthymematum differentia, quæ in differendi ratione syllogismorum est. nam enthymemata quædam sunt ipsius artis dicendi propria; sicuti syllogismi etiam quidam Dialectica proprij sunt: quædam autem ad alias artes, & facultates pertinent; quæ vel iam inuenta sunt, vel nondum planè cognita.

COMM. Declaravit hactenus, quæ sint argumenta rhetorica, & quibus ex rebus constent. nunc docere incipit, vnde illa ducenda sint. neque enim enthymemata omnia sunt vnius generis, sed maxima est inter ea differentia, quam cum pauci intelligant, ideo fit, vt plurimi decipiantur. atq; eadem (inquit) est in enthymematibus differentia, quæ est in syllogismis. nam etiam aliæ artes, & scientiæ, præter Rhetoricam, & Dialecticam vruntur enthymemate, & syllogismo, non tamen eo modo, aut ijsdem de rebus, quibus hæ duæ facultates. habet enim Rhetorica enthymemata propria, ac sua, sicuti Dialectica proprios, ac suos syllogismos habet. vt si dixero: retinendæ sunt leges, quoniã in eis est ciuitatis salus. hoc erit enthymema rhetoricũ. at si dixero, hæc figura tres habet angulos æquales duobus rectis, quoniã est triãgulum. erit quidem enthymema, non tñ rhetoricum, sed geometricũ. Ita si dixero: quicquid dicitur de genere: dicitur ẽt de specie, sed animal est genus, homo est species, ergo quicquid dr̃ de animali, dr̃ etiam de homine. hic erit syllogismus dialecticus. at si dixero: quicquid suo nutu deorsum ruit, graue est, terra suo nutu deorsum ruit, ergo terra grauis est. erit quidẽ syllogismus, sed non tñ dialecticus, verum physicus. sunt igitur enthymemata, & syllogismi quidã Rhetoricæ, & Dialecticæ proprij, quidam etiã aliarum artium, & scientiarũ. quod aũt ait Aristoteles, quæ iam inuẽræ sunt, significare voluit artes certũ numerũ non habere, quoniam nouę artes frequẽter inueniuntur, quod fieri uidemus etiam nostra tempestate. multę igitur latent, quæ nondum inuentæ sunt, plurimę etiam sunt cognitę. sed q̃ us artes aliquę nondum penitus perspectę sint, tamen licet ex eis enthymemata

mata ducere. quoniam non penitus earum natura ignoratur, licet ad certam viam, & rationem nondum deducta sit, vt exempli gratia, putant aliqui artem inueniri posse, qua plumbū in aurum conuertatur. hæc certè ars nondum est planè cognita, tamen aliquid de ea vel enthymemate, vel syllogismo concludere possumus.

TEXT 108 Διὸ καὶ λανθάνουσί τε τοὺς ἀκροατὰς, & μᾶλλον ἀπτόμενοι κατὰ τρόπον οὐ διόρτως μεταβαίνουσιν ἐξ αὐτῶν.

Itaque sæpe fit, vt auditores fallant. & qui eiusmodi enthymemata magis, quàm conueniat, amplectuntur, artis oratoriæ fines transiliunt.

COMM. Enthymemata, quæ pertinent ad alias artes, & scientias, præterquā ad Rhetoricam, sæpe decipiunt auditores, qui ea in oratoris facultate putant esse, cū tamen propriè non sint, imò verò si Orator huiusmodi enthymemata diligentius pertractarit, quàm arti rhetoricæ conueniat, ab oratoris officio discedet, & quodāmodo in causa propria præuaricabitur. & relicto artificio, quod profitetur, alterius artificis personam induet, & Oratoris nomen amittet. vt exempli gratia, si Orator de officio medici communiter, & ad uulgarem sensum, atq; intelligentiam accommodatè disserat, in arte sua versabitur, & id oratorio more faciet. sed si definitè, distinctéq; de arte medica disputare uelit, & docere quid salubre, atque insalubre propriè sit, id iam non tāquam Orator faciet, sed tanquā medicus, & quanto accuratius id fecerit, tantò facilius nomen suum amittet. idem etiā de alijs artibus, & scientijs sentiēdum. Itaque Rhetorica, & Dialectica disputant quidē de rebus omnibus, sed communiter, & ex vulgari intelligentia, non autem propriè, ac definitè. hæc est Aristotelis sententia, quæ quoniam paulo obscurior videbatur, ideo pluribus eam verbis explicare voluit, & hoc est, quod ait.

TEXT 109 Μᾶλλον δὲ σαφὲς ἔσται τὸ λεχθέν, ἐὰν πλείοσιν ῥηθῇ.

Hoc autem quod dico, clarius, & apertius erit, si pluribus verbis explicetur.

COMM. Qui breuitati studet. plerunq; in obscuritatem incidunt, ideo dixit Horat. *breuis esse laboro, Obscurus fio.* quod autem paucis verbis obscurè dicitur, id pluribus explicatum fieri clarius, & apertius potest. hoc est, quod ait Aristoteles. sic etiam Crassus apud Ciceronem primo de Orat. Hoc video dum breuitet voluerim dicere, dictū à me esse paulò obscurius. sed experiar, & dicam si potero planius.

TEXT 110 Λέγω γὰρ διαλεκτικούς τε, καὶ ῥητορικὰς συλλογισμοὺς εἶναι, περὶ ὧν τοὺς τόπους λέγομεν. οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ κοινοὶ περὶ δικαίων, καὶ φυσικῶν, καὶ περὶ πολιτικῶν, καὶ περὶ πολλῶν διαφερόντων εἴδει. οἷον, ὁ τοῦ μᾶλλον, & ἧττον τόπος. οὐδὲν γὰρ μᾶλλον ἔσται ἐκ τούτου συλλογίσασθαι, ἢ εἰθύμημα εἰπεῖν περὶ δικαίων, ἢ φυσικῶν, ἢ περὶ ὁτουοῦν. καίτοι ταῦτα, εἴδει διαφέρει.

Eos enim ego Dialecticos, & Oratorios syllogismos voco, qui ducuntur ex locis, in quibus latent argumenta. Loci verò sunt ij, qui communiter dicuntur, de rebus, quæ ad mores, & ad naturam, & ad ciuilem scientiam pertinent, & deniq; ad alia multa, quæ specie inter se differant; vt locus, qui ex maiore, & minore dicitur. neque enim ex hoc loco magis de rebus iustis, quàm de rebus naturalibus, aut de qualibet alia re, vel syllogismo concludere aliquid, vel enthymemate probare licet. atqui hæc sine dubio specie differunt.

COMM. Iam incipit præstare, quod pollicitus est. pluribus enim uerbis docet, qui syllogismi dicātur Oratorij, & Dialectici, & qui aliarū artium. Ergo Dialectici, & Oratorii syllogismi dicuntur illi, qui à locis communibus ducuntur, in quibus latent argumenta communia, quæ facile possint ab omnibus intelligi, quamuis de uariis rebus pertractare uideantur. nam ex uno, atq; eodem cōi loco potest Orator argumenta ducere, quæ vel de morib. tractent, vel de rebus naturalibus, vel de ciuili scientia, vel de alijs quibuslibet rebus, quæ sint inter se suis formis distinctæ. tales enim sunt loci communes, qui communiter de rebus omnibus in vtrāque partem argumenta continent. vt locus ille, qui dicitur à comparatione maiorum, & minorū, ex quo vel enthymemate, vel syllogismo de qualibet re concludere licet. quod autē ex hoc loco possint argumenta duci diuersarum rerum, & specie differentium, exemplis declarabimus: vt de ijs, quæ ad mores attinent, hoc erit argumentum: maior virtus est iustitia, q̄ fortitudo. nam si omnes iusti essemus, fortitudine non egeremus. Melius est iniuriam accipere, quàm inferre: quia qui facit iniuriam, malus est: qui eam accipit, probus esse potest. magis parentibus debemus, quàm nobis ipsis. nam si parentes non fuissent, ne nos quidem esse potuissemus. de ijs, quæ ad res naturales spectāt ex eodem loco hæc erunt argumenta; melius est calor, quàm frigus. Calor enim res omnes procreat, & conseruat, frigus eas consumit. melior aqua, quàm ignis. pluribus. u. in rebus vtimur aqua, quàm igne. diutius uiuunt cœlibes, quàm qui vxorem habent, nam veneris vsus spiritus vitales exhaurit. de ijs, quæ ad ciuilem scientiam pertinent, ex eodem loco sint hæc argumenta. præstantiores sunt leges, q̄ iudicia, quia leges cōmune bonum spectant, iudicia priuatum. melius est, vt princeps regioné suā tueatur, quàm alienam appetat. uam qui aliena cupidius appetunt, sua sæpius amittunt. Melius est vt Resp. ab vno, vel à paucis administretur, quàm à multis. facilius est. n. vnum sapientem, aut paucos inuenire, q̄ multos. hoc modo ab alijs etiam rebus cuiuslibet generis licebit ex comparatione argumenta formare. non est autem dubium quin hæ res, vnde argumenta ducuntur, specie differant. & quemadmodum nos enthymemata formauimus, licebit etiā eodem modo syllogismos formare communiter de rebus omnibus. satis igitur iam patet, quæ sit huius loci sententia.

TEX.III Ἴδια δὲ, ὅσα ἐκ τῆς περὶ ἕκαστον εἴδους, καὶ γένους προτάσεών ἐστιν. οἷον, περὶ φυσικῶν εἰσὶ προτάσεις, ἐξ ὧν οὔτε ἐνθύμημα, ἔστι συλλογισμὸς ἔστι περὶ τῆς ἠθικῆς, καὶ περὶ τούτων ἄλλας, ἐξ ὧν οὐκ ἔσται περὶ τῆς φυσικῆς. ὁμοίως δὲ τοῦτο ἔχει καὶ περὶ τῶν.

Propria verò cuiusque artis argumẽta sunt, quæ constant è propositionibus ab arte illa ipsa desumptis. exempli gratia, in rebus naturalibus propositiones sunt, ex quibus nemo poterit aut enthymema, aut syllogismum formare, qui ad vitam, & mores pertineat; & in moralibus rebus sunt aliæ propositiones, ex quibus nihil concludi potest, quod ad naturam spectet: atque eadem est in cæteris omnibus ratio.

COMM. Iam docuit Dialecticos, & Oratorios syllogismos communiter de rebus fere omnib. disserere, nunc docet, quæ sint propria cuiusq; artis argumenta. nempe ea, quæ vni tantum arti accommodãtur, & ad aliam traduci non possunt. vt ex propositionibus naturalibus, erit etiã conclusio naturalis, non autem moralis, ita ex propositionib. moralibus, non fiet conclusio naturalis, sed moralis: neq; enim in Philosophia morali, aut naturali sunt loci cões vnde argumenta ducantur ad alias artes pertinentia, sed suis probationibus hæ duæ philosophiæ contentæ sunt, & proprias habent propositiones, q̃ nihil in alijs artibus concludere possunt. vt si de materia, aut forma rerũ naturalium disserendum sit, hæc erit propria Philosophiæ naturalis disputatio. & si de summa hominis felicitate, deq; virtutib. ad eã ducentibus accuratè, proprieq; sit agendum, hoc ad moralem Philosophiam, non ad aliam artem pertinebit, atque ita sit in alijs artibus.

TEX.II2 Κακεῖνα μὲν οὐ ποιήσει περὶ οὐδὲν γένος ἄμφορα. περὶ οὐδὲν γὰρ ὑποκείμενόν ἐστι.

Atque illa quidem argumenta, quæ communiter ex locis sumuntur, neminem possunt huius, aut illius artis peritum facere; quoniam nullam habent certam sibi subiectam materiam.

COMM. Cum artes habeãt sua propria, ac certa præcepta, quibus perficiãtur, siquis earũ peritus esse velit, oportet, vt illa præcepta propria discat. alioqui nunq; esse medicus quisquã poterit, nisi perceperit, quæ salubria sint & quæ insalubria, & quibus remedijs vnusquisq; morbus aut arceri, aut depelli possit. idem de alijs sentiendum. siquis autem cõiter tantum, & ex opinione vulgari de aliqua arte differat, non poterit dici peritus illius artis. sed Dialecticus, & Rhetor ex locis cõibus de qualibet arte ex vulgari opinione disserunt, non igitur quemquã alicuius artis peritum efficere possunt. Itaque hoc habent argumenta communia, vt non possint quemquã alicuius artis peritum efficere. quoniam nullam certam habent subiectam materiam ab alijs distinctam, in qua versentur. vt exempli gratia: poterit Orator de Astrologia cõiter multa disputare, & eam scientiã ornare, atq; extollere, plurimaq; enthymemata in medium afferre, quare sit Astrologia magnopere laudabilis, atq; ample tenda, quãuis ipse sit Astrologiæ prorsus ignarus, atque ita de reliquis artibus, & scietijs. hæc igitur enthymemata Rhetorica non efficiunt, vt quis sit eius artis peritus, de qua disserit.

Ταῦτα δὲ ὅσῳ ἧττον ἐκλέγηται τὰς προτάσεις, λήσει ποιήσας ἄλλην τινὰ τῆς διαλεκτικῆς, καὶ ῥητορικῆς. αἱ γὰρ εὐτύχη ἀρχὰς, ἐκ μὲν διαλεκτικὴ, οὐ δὲ ῥητορική. ἀλλ' ἐκείνη ἔσται, ἧς ἔχει τὰς ἀρχάς. TEX.II3

Has autem proprias artiũ propositiones quanto quis exquisitiores elegerit, tanto magis per imprudentiam efficiet aliam scientiam, diuersam à Dialectica, aut Rhetorica. si enim ad alicuius artis principia pervenerit; iam non erit Dialectica, aut Rhetorica, sed erit illa ipsa ars, cuius ea principia fuerint.

COMM. Iam declarauit qualia sint argumenta cõia, nunc igitur trãsit ad ea, quæ propria sunt scientiarum. de quibus etiam Dialectici, & Rhetores disputare possunt, non tñ exquisitè, sed ex cõi opinione. nã qui ex aliqua scietia propositiones exquisitiores eligit, & de ijs accuratè disputat, iam non officio Dialectici, aut Rhetoris fungitur, sed eius ipsius artificis, cuius illæ propositiones sunt. & quanto diligentius id facit, tãto magis aberrat à proposito suo, versaturq; in alia arte, q̃ in Rhetorica, aut Dialectica. hoc autẽ quidam Oratores faciunt, vt eruditiores videãtur. disputant. n. nonnunquã accuratè de mathematicis, aut naturalibus propositionibus, quod cũ faciunt non Oratores, sed Mathematici, aut Philosophi dici debent. itaque dum ampliare fines suos volunt, propriũ nomen amittunt. vsque eo, vt nẽ Dialectica quidem, aut Rhetorica dici debeat ars eorum, qui dum proprias alicuius artis propositiones tractant, ad eius artis principia, fontesq; perueniunt, & vnde ars illa proficiscãt, accuratè, seduloq; disserunt. sed erit ars illa, de cuius principijs disputatur, vt Geometria, vel Musica, vel alia quælibet. hunc locum vt expressisse Scęuola 1. de Orat. contra Crassũ: Quod vero (inquit) in extrema Oratione quasi tuo iure sumpsisti, Orator ẽ in omni sermonis disputatione copiosissimè posse versari: id nisi hic in tuo regno essemus, nõ tulisse, multisq; pesse, qui aut interdicto tecũ cõtenderẽt, aut te ex iure manu consertũ uocarent, qd̃ in alienas possessiones tã temerè irruisses. agerẽt. n. tecũ lege primũ Pythagorei omnes, atq; Democritici. & quæ sequũtur.

Ἐστὶ δὲ τὰ πλεῖστα τῆς ἐνθυμημάτων ἐκ τούτων τῆς εἰδῶν λεγόμενα, τῆς κατὰ μέρος καὶ ἰδίων. ἐκ δὲ τῆς κοινῶν ἐλάττω. TEX.II4

Maiorem autem partem enthymemata fiunt ex propositionibus illis, quæ propriæ, peculiaresq; sunt alicuius artis, è communibus autem locis longè pauciora.

Quoniam

COMM. Quoniã artes multæ sunt, & in singulis artib. est penè infinita propositionũ multitudo, ideo fit, vt enthymemata maiori ex parte fiant, ex propositionibus, quæ propriæ sint alicuius artis. longè verò pauciora fiant ex locis communib. omnium scientiarũ. primo libro Topic. tres præcipuè species propositionum esse dicit, nam alias air esse morales, alias naturales, alias deniq; logicas. harum aũt vnaquæq; species ad artẽ propriam spectat, sunt tamen ẽt enthymemata rerũ earũ, ex quibus nondũ artes traditas habemus, sed pauciora. Sumet igitur Orator enthymemata, ex propositionibus variarum artium, & scientiarum, quæ vel iam inuentæ sunt, vel noudum cognitæ, sed ea non exquisite, verum ex cõmuni tantum opinione tractabit, ne fines suos transire uideatur. hoc autem commode facere non poterit, nisi ex uarijs artibus, & scientijs multa didicerit. quare bonum Oratorem esse doctissimum oportet, vt ex plurimis ea seligere possit, quæ sint ad persuadendum accommodata.

TEX.115 Καθάπερ οὖν καὶ ἐν τοῖς τοπικοῖς, καὶ ἐνταῦθα διωριτέον, πρῶτον περὶ τῶν θυμημάτων τίνα εἴδη, καὶ τοὺς τόπους, ἐξ ὧν λητέον. λέγω δὲ εἴδη μὲν, τὰς καθ' ἕκαστον γένος ἰδίας προτάσεις. τόπους δὲ τοὺς κοινοὺς ὁμοίως πάντων.

Quemadmodum igitur in Topicis, ita etiam in hoc opere distinguendæ sunt enthymematum species, & loci vnde sumantur argumenta. voco autem species enthymematum, proprias cuiusq; generis propositiones; locos verò sedes argumentorum, æqualiter omnibus communes.

COMM. Si quis benè cognouerit, species enthymematum, & locos cões, is totam hanc artẽ rectè perceperit. Itaq; proponit Aristoteles vtrumque se declarare uelle, sicut etiã in Topicis syllogismorũ species, & sedes argumentorum exposuit. sed ne quis decipiatur, exponit accuratè, quas ipse appellet species enthymematum, & quos uocet locos. Species enthymematum (inquit) intelligi volo, proprias cuiusque generis propositiones. hoc est cuiusque artis, & cuiusq; Rhetoricę partis. sunt.n. in vnoquoque genere causarum propriæ propositiones, quas uocat Cicero certos
» locos, sic.n. ait primo de Orat. certosq; esse locos, quibus in iudiciis vteremur, in quibus æquitas quæritur. alios in deliberationibus, qui
» omnes ad vtilitatẽ dirigerentur eorum, quibus
» cõsilium daremus. alios item in laudationibus,
» in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. has igitur vocat Aristoteles proprias cuiusque generis propositiones. locos verò uocat sedes argumentorum, qui non vni alicui generi, sed omnibus æqualiter communes sint.

TEX.116 Πρότερον οὖν ἐπωμεθα περὶ τῶν εἰδῶν. πρῶτον δὲ λάβωμεν τὰ γένη τῆς ῥητορικῆς, ὅπως διελόμενοι πόσα ὄντα περὶ τούτων, χωρὶς λαμβάνωμεν τὰ στοιχεῖα, καὶ τὰς προτάσεις.

Prius igitur de formis enthymematum, quam de locis dicamus. ac primo Rhetoricæ genera vi-
deamus, vt cum ea, quot numero sint, explicuerimus, sigillatim deinde cuiusq; generis elementa, propositionesq; tractemus.

Proponit quem ordinem seruaturus sit in eis tradendis, quæ ad probationẽ Rhetoricam pertinent. qñ sunt quædam enthymematũ species cuiusq; generis propriæ, & sunt quidã loci cões omnium generum. Volo (inquit) prius enthymematum species tractare, q̃ ad locos tractandos aggrediar. verum hoc non possum commodè facere, nisi docuero, quot Rhetoricę genera sint, vt cũ ea, quot numero sint, intellexerimus, tũc vnicuiq; generi, suas propositiones, atq; elementa subijciamus. vocat aũt elementa sedes argumẽtorum, quod ipsemet in secũdo huius operis declarat his verbis, vt nos uertimus: Elementum autẽ, & locum enthymemetis pro eodem capio. sequitur aũt viam docendi planiorem, & facilio rem, vt prius ea tradat, quæ singulorũ generum propria sunt. deinde, quæ sint omnium cõia. neque.n. rectè potest intelligi, quid multorum cõe sit, nisi prius intelligatur, quid sit propriũ singulorum. vt si quis dicat, locum à definitione communẽ esse iudiciali, deliberatiuo, & demõstratiuo generi, certè nemo poterit hoc bene intelligere, nisi prius didicerit quid sit iudiciale, deliberatiuum, & demonstratiuũ genus, & quomodo inter se distinguantur, & quã singula proprietatem habeant. de his igitur primò tractãdum est.

COMM.

CAPVT XV.

Tria esse causarum genera declarat, ex numero Auditorum, qui totidẽ sunt.

TEX.117 Ἔστι δὲ τῆς ῥητορικῆς εἴδη τρία τὸν ἀριθμὸν. τοσοῦτοι γὰρ καὶ οἱ ἀκροαταὶ τῶν λόγων ὑπάρχουσιν ὄντες. συγκειται μὲν γὰρ ἐκ τριῶν ὁ λόγος ἔκ τε τοῦ λέγοντος, καὶ περὶ οὗ λέγει, καὶ πρὸς ὃν. καὶ τὸ τέλος πρὸς τούτων ἐστὶν, λέγω δὲ τὸν ἀκροατήν.

Sunt autem Rhetoricæ genera numero tria: tot enim etiam auditorum genera reperiuntur. nam ex tribus rebus Oratio constat; ex eo, qui dicit, ex materia, de qua dicitur, ex eo, apud quem verba fiunt. quinetiam cuiuslibet Orationis finis ad auditorem refertur.

COMM. QVAS Latini scriptores genera causarũ uocant, ea uocat Aristoteles genera, vel species Rhetoricæ, quoniã in singulis totius artis vis, ac facultas exprimitur. est enim omnis doctrina dicendi diuisa in tres partes, vt in Partit. Cicero docet, in vim Oratoris, Orationem, & quæstionem. quę partes omnes in vuoquoq; genere requiruntur, vt exempli gratia uemo poterit in iudicio bene aliquem accusare, aut defendere, nisi uim Oratoriam habuerit, & quæstionem agnouerit, & Oratione vtatur. quibus in rebus tota est ars Rhetorica. idem fit etiam in deliberatione, atq; exornatione. bene igitur tria dicuntur esse Rhetoricæ genera. nostri genera causarũ appellant,

quonismi Oratores ſæpius cauſas, ideſt certas, ac definitas quæſtiones, q̃ propoſita, quæſtiones q̃, infinitas, ac generales tractant. illud aduertendum Ariſtotelem in hoc opere generis, ac ſpeciei nomē confundere, ſæpeq; alterū pro altero ponere. quod etiam apud nos frequentiſsime Cicero, & Quintil. faciunt. nā illa exquiſita diſtinctio generis, & ſpeciei Dialecticorū, & Philoſophorū eſt, nou autem Oratorū. itaq; paulo ſuperius Ariſtoteles γένη τῆς ῥητορικῆς, ideſt Rhetoricę genera dixerat, quę uúe εἴδη. hoc eſt ſpecies vocat. At verò totam artem auditorū genere diſtinguit, quod in Partit. etiā Cic. facit. idq; ſe nō ſine ratione facere oſtendit. cū.n. ex tribus rebus cōſtet Oratio, ex eo qui dicit, ex materia de qua dī, ex eo, apud quē uerba fiunt, nemini dubium eſſe pōt, quin duo prima ad tertiū referātur. ſemper.n. ad aliquē habeī Orario. neq; quiſquā verba facit, niſi ut ab aliquo audiatur. ergo finis oīs Orationis ad auditorē refertur. eſt.n. mentis interpres Oratio, quæ ſenſa animi declarat, ita ve intelligantur ab aliquo, quod niſi ſit qui audiat, fruſtra omnis habebitur Oratio, meritò igit dicendi genera, genere auditorum diſtinguuntur.

τεχ.118 Ἀνάγκη δὴ τὸν ἀκροατὴν, ἢ θεωρὸν εἶναι, ἢ κριτὴν. κριτὴν δὲ, ἢ τῶν γιγνομένων, ἢ τῶν μελλόντων. ἔστι δ' ὁ μὲν περὶτῶν μελλόντων κρίνων, οἷον ἐκκλησιαστής. ὁ δὲ περὶ τῶν γιγνομένων, οἷον ὁ δικαστής. ὁ δὲ περὶ τῆς δυνάμεως, ὁ θεωρός. ὥστ' ἐξ ἀνάγκης ἂν εἴη τρία γένη τῶν λόγων τῶν ῥητορικῶν, συμβουλευτικὸν, δικανικὸν, ἐπιδεικτικόν.

Neceſſe eſt autem, vt is, qui audit, vel auſcultator tantum ſit, vel etiam diſceptator; diſceptator verò, qui vel de præteritis ſtatuat, vel de futuris. & de futuris quidem ſtatuit, vt is, qui in concione eſt ſententiæ moderator, de præteritis autem, vt iudex. at verò auſcultator de Oratoris facultate iudicat. quare neceſſe eſt tria cauſarū eſſe genera; deliberationis, iudicij, exornationis.

COMM. Vt probet tria eſſe Rhetoricę genera, docet auditorū genera eſſe tria, nēpe auſcultatorē. Iudicē, & ſentētiæ moderatorē. nam is, qui audit, aut tantū auſcultat, aut ēt iudicaturus eſt, qui diſceptator à Cic. dī. qđ ſi iudicaturus eſt, aut de præteritis, aut de futuris ſtatuit. ſi de præteritis iudex dī, ſi de futuris ſenti tiæ moderator, qui eccleſiaſtes Græcè dī. qui tantum auſcultat, is de Oratoris facultate iudicat, & auſcultator à Cicerone vocaī; Ariſtoteles θεωρὸν appellat. quod propriè ſpectatorē ſignificat. ſic etiā appellabāt Græci, quos publicè ad rem diuinam faciēdam mittebāt, & θεωρίδα nauē, qua uehebātur. dicuntur etiā θεωροί, qui tantum uiſendi gratia aliquo proficiſcūrur. de qnibus ita Cic. Tuſc. 5. Eſſe autem quoddam genus eorū, idq; vel maximè ingenuū, qui nec plauſum, nec lucrum quærerent, ſed uiſendi graria uenirent, ſtudioſeq; perſpicerent, qnid agererur. vude Philotheori dicuntur, qui viſendi ſtudio erahuntur, qno verbo Cicero *Epiſt. 7.* vtitur ad Trebatium ſcribens. habebātur autem Orationes in celebritatib. Græciæ, quę Panegyrici dicebātur, & eraut demonſtratiui generis, in quibus licebat ingeniū, & artem oſtentare. qđ qui melius feciſſet, is præſtātior Orator habebatur. hoc eſt, quod ait Ariſtoteles, auſcultatorem de Oratoris facultate iudicare. hunc aût locum Ariſtotelis Cicero in Partit. ita tranſtulit: C. F. „ Quid habes igitur de cauſa dicere. C. P. anditorum eā genere diſtinguī. nam aut auſcultator eſt „ modo, qui audit, aut diſceptator, ideſt rei, ſentētiæq; moderator, ita ne delectetur, aut ſtatuat „ aliquid. ſtatuit autē aut de præteritis, vt iudex, „ aut de futuris, vt Senatus. ſic tria ſunt genera iudicij, deliberationis, exornationis. Quintilianus duplici diuiſione probat eſſe tria genera cauſarū, prior diuiſio hæc eſt: Oratoris officiū aut eſt in iudicijs, aut extra iudicia. in iudicijs eſt genus iudiciale. extra iudicia vel præteritū tēpus „ ſpectat, vel futurum. præterita vel laudamus, vel „ vituperamus. de futuris deliberamus. ita fiunt „ tria genera. altera diuiſio hæc eſt: ea de quibus „ dicendū eſt, aut certa ſunt, aut dubia. certa laudātur, aut vituperātur. dubia vel in noſtra poteſtate ſunt, vt ea ſequamur, aut fugiamus, de quibus eſt deliberatio. vel aliorū ſententiæ cōmiſſæ „ de quibus eſt iudiciū. In hoc igitur conueniunt Ariſtoteles, Cicero, Quintilianus, q̃ tria ſint cauſarū, vel Rhetoricæ genera. quamuis apud alios ſcriptores ambigatur. nā alij plura, alij pauciora feeerūt. genus aût in quo deliberamus συμβουλευτικὸν vocatur, à eōſilio dando. iudiciale δικανικὸν, q̃ in eo lite contendatur. Demonſtratiuum ἐπιδεικτικὸν, vel ἐγκωμιαστικὸν, à laude, hoc eſt à meliori parte. tū M. Antonius 2. de Orat. genus hoc quod ad laudationes pertiner, remouere vī. qū licet aliqū aceidat, vt Orator laudet, aut vituperet extra iudiciū, aut deliberationē, non tū ideo ſequi debet, vt tertiū genus cauſarū adiūgendū ſit. multa.n. etiā alia facit Orator, qnæ non ſunt genera cauſarum dicenda, ſed (vt dixi) Ariſtoteles, Cicero, & Quintilianus tria genera faciunt.

CAPVT XVI.

Singulorum generum duas eſſe partes docet, & vnicuiq; generi proprium tempus aſſignat.

τεχ.119 Συμβουλῆς δὲ, τὸ μὲν, προτροπὴ. τὸ δὲ, ἀποτροπὴ. ἀεὶ γὰρ καὶ οἱ ἰδίᾳ συμβουλεύοντες, καὶ οἱ κοινῇ δημηγοροῦντες, τούτων θάτερον ποιοῦσι.

Deliberationis autem duæ ſunt partes; altera ſuaſio, altera diſſuaſio. nam & qui priuatè de reliqua deliberant, & qui publicè concionantur, ſemper horum alterutrum efficiunt.

COMM. QVONIAM facultas Oratoria in utrāque parrem diſputat. ideo fit, vt vnūquodq; Rhetoricæ genus duas cōtrarias partes habeat, vt in deliberatione eſt ſuaſio, & diſſuaſio. quod Ariſt. probat inductione hoc modo: qui conſilium dant id,

vel

vel priuatim faciunt, vel in cõcione publica. sed & qui priuatè, & qui publicè consulunt semper vel suadent, vel dissuadẽt, ergo duæ sunt partes deliberationis, suasio, & dissuasio. priuatæ suasionis exẽpla sunt pulcherrima apud Isocratẽ Oratio ad Demonicũ, & Oratio ad Nicoclem. Apud Ciceronem nullæ quidẽ sunt Orationes, quæ priuatim aliquid suadeãt, aut dissuadeant, sed multæ sunt epistolæ in hoc genere, vt ea, quã ad Luceiũ scribit lib. 5. qua conatur ei persuadere, vt res suas gestas scribat. extat ẽt epistola pulcherrima ad Q. Fratrem, qua admonet eũ, quomodo rectè prouinciã administret, & ad gloriam, atq; honorem acquirẽdum adhortatur. multæ uerò sunt orationes, quib. publicè suadet aliquid, aut dissuadet Cicero, vt ea, q̃ pro lege Man. inscribit, qua populo suadet, vt Pompeium eligat imperatorẽ contra Mithridatem. & ea, quæ contra Rullum dicta est, qua populo dissuadet legem Agrariam, quã Plinius uehementer admiratur. quin omnes Philippicæ, q̃uis Antonij vituperationẽ contineant, sunt tñ deliberatiui generis. nam eo tendũt, vt Antonius hostis patriæ iudicetur. nona Philippica continet quidẽ laudẽ Ser. Sulpitij, sed ea de causa vt facilius suadeat, ei statuã erigendã esse, quapropter illa etiã deliberatiui generis est. ita omnes ferè cõciones apud Liuiũ, & cæteros historicos in hoc genere sunt, qñ in eis semper aliquid aut suadetur, aut dissuadetur.

TEX.120 Δίκης δὲ, τὸ μὲν κατηγορία. τὸ δὲ, ἀπολογία. τούτων γὰρ ἀναγκαῖον ποιεῖσθαι τοὺς ἀμφισβητοῦντας.

Iudicij verò partes sunt accusatio, & defensio: qui enim in iudicio versantur, horum alterum facere oportet.

COMM. Sicuti duæ contrariæ partes sunt in deliberatione, ita etiã in iudicio. nã qui uersantur in iudicijs necesse est, vt uel accusent, vel defendant. quo fit ut accusatio, & defensio sint partes iudicialis generis. Cicero 1. de Inuent. duas alias adiungit, hoc est petitionem, & recusationem, sed tamẽ alibi secutus Aristotelem duas tantum facit. nam petitio cum accusatione coniungitur, qui. n. petit, vocat reum in iudicium tanq̃ ab eo læsus sit, quod sine dubio speciem habet accusationis. ideo in Partit. sic ait Cicero: sed accusatorem pro omni actore, & petitore appello. ita recusatio coniungitur cum defensione, vt Cicero P. Quintũ defendit, qui recusabat Sex. Nęuio se quicquã debere. & Rosc. Comœdum. à quo Fannius Chærea, quandam pecuniæ uim petebat. duæ sunt igitur tãtum iudicialis generis partes, accusatio, quæ petitionem etiam cõtinet, & defensio, quæ complectitur etiam recusationem.

TEX.121 Ἐπιδεικτικοῦ δὲ, τὸ μὲν, ἔπαινος. τὸ δὲ, ψόγος.

Exornationis denique partes sunt laus, & vituperatio.

COMM. Duas partes habet etiam exornatio sicuti reliqua genera, laudem, & uituperationem; res. n. certas, ac præteritas vel laudare, vel uituperare solemus. hoc autẽ genus semper cum duob. alijs commixtum est. neque. n. unquam deliberatio, aut iudicium, sine laude, aut uituperatione esse potest, sed exornatio sine deliberatione, & iudicio reperitur. quales sunt Orationes funebres, quas Græci ἐπιτάφιους λόγους uocant. raro tamen Oratores hoc genus tractant separatim, & hæc est causa, cur M. Antonius 2. de Orat. non putauit esse genus tertium. & certè nullam habemus Ciceronis Orationẽ, quæ sit tantum in hoc genere, nam pro lege Man. quã uis Pompeij laudes cõmemorent ut, tamen ideo fit, vt facilius persuaderi possit eum summum esse imperatorem, & dignũ, qui contra Mithridatem mittatur. nisi fortè quis secundam Philippicam in hoc genere constituat, quæ tantũ Antonij vituperationem continet. sed tamẽ siquis aduertat magis ad iudiciale, & deliberatiuum inclinat. sẽ. n. in ea defendit Ciceto, Antonium accusat eo studio, vt hostis patriæ iudicetur, quod deinceps in alijs etiã Orationibus facit. apud Isocratem est pulchertima in hoc genere oratio, qua Euagoram Cypri regem laudat. itẽ altera, qua laudat Helenam, & tertia, qua Busirim celebrat. Orationes Ciceronis in Catilinam plurimũ habent demonstratiui generis, quoniam vehementer eum vituperant, sed tamen in delibetatiuo sunt ponẽdæ, quoniam in prima Catilinæ suadet, vt uel Roma. discedat, uel resipiscat. in reliquis suadet Romanis, vt bono sint animo, docetq; quid sit faciendum, vt Resp. seruetur. duæ sunt Orationes perelegantes apud Ciceronem, quæ uidentur esse demonstratiui generis, quarum alteram habuit ad Quirites, alteram in Senatu post reditum suum ab exilio, sed tamen alia quædam habent permixta, quæ non sinunt eas absolutè demonstratiuas esse. verum (vt dixi) genus hoc permiscetur omnibus dicendi generibus.

Χρόνοι δὲ ἐκάστου τούτων εἰσὶ, τῷ μὲν συμβουλεύοντι, ὁ μέλλων. περὶ γὰρ τῶν ἐσομένων συμβουλεύει, ἢ προτρέπων, ἢ ἀποτρέπων. TEX.122

Quin etiam horum trium generum tempora distincta sunt. nam deliberationi futurum tempus datur: qui enim deliberat, siue suadeat, siue dissuadeat, de futuris deliberat.

Docet hęc tria Rhetoricę genera temporibus etiã distingui. neque. n. omnia tempora singulis conueniunt. nam futurũ deliberationibus accõmodatur. siquidem nulla est de præterito deliberatio, sicut ait Demosthenes pro Ctesiphonte, quoniã mutari non potest id, quod est præteritum. neq; sanè præsens tẽpus aptum est deliberationi, nisi quatenus futurum adiuuat. semper. n. deliberatio factũ præcedit; quo fit, vt omnis deliberatio sit de futuro. sic etiã Cic. in Part. ait deliberationẽ esse in prouisione posteri temporis. COMM.

Τῷ δὲ δικαζομένῳ, ὁ ἠρόμενος, περὶ γὰρ τῶν πεπραγμένων ἀεὶ ὁ μὲν κατηγορεῖ, ὁ δὲ ἀπολογεῖται. TEX.123

In iudicio vero præteritum tempus est propositum. nam de rebus iam factis semper hic quidem accusat, ille autem defendit.

Sicuti deliberationi futurũ tempus accõmodatur, ita iudicio præteritũ. eum enim in iudicio vel accusemus, vel defendamus, necesse est, vt ea iã facta sint, quæ quis aut accusat, aut defendit. & hoc est, quod ait Cicero iudiciale genus in prætetiti disceptatione versari & quãuis aliqui videantur etiã de futuro posse accusari, vt si patriam proditurí sint. tamẽ id ex præteriti disceptatione iudicatur, vt si iam cum aliquibus coniurauit, si pactus est, si mercedem accepit, siquid occultè machinatus est, quæ omnia iam præterita sunt. neque enim tantum facta, sed etiam prauæ cogitationes, ac deliberationes puniuntur, quæ sempet iudicium præcedant necesse est, quare de præteritis sempet est iudicium. nequé enim Catilina condemnatus est, quod Reip. statum euertisset, sed quod id facere decreuisset.

τεχ.124 Τῷ δ' ὅλῳ δεικτικῷ, κυριώτατος μὲν ὁ παρών· κατὰ γὰρ τὰ ὑπάρχοντα, ἅπαντοῦσιν, ἢ ψέγουσι πάντες· προαγωνται δὲ πολλάκις, καὶ τὰ γενόμενα διαμιμνήσκοντες, καὶ τὰ μέλλοντα προεικάζοντες.

Exornationis maximè quidem propriũ est præsens tẽpus. qui enim laudant, vel vituperant aliquem, ea quæ tunc in eo sunt, considerant; sed tamen etiam præterita reminiscentes commemorant, & de futuris coniecturam faciunt.

comm. Præsens tempus propriè nullum est, sed id præsens dicitur, quod in cõtinuatione præteriti est, & futuri. hoc igitur exornationi præcipuè conuenit. cum enim aliquẽ viuentem adhuc laudamus, aut vituperamus, non id in primis spectamus, qualis antea fuerit, aut qualis futurus sit, sed qualis sit in præsentia. nam si bonus vir antea fuisset, in præsenti verò malus esset, non posset iure laudari. neq; quemquã tantum ea de causa laudamus, q̃ bonus sit futurus. ergo præsens tẽpus exornationi præcipuè accommodatum est. Verumtamen, quæ præterita sunt plurimũ exornationẽ adiuuant, & tanto laudabilior is, quem exornamus, videtur, quantò plures ab eo præclarè gestas res cõmemorare potuerimus. quinetiam ex præteritis, & præsentibus coniecturam facimus de futuris, vt siquis hactenus se benè gessit, & in præsentia pergit se benè gerere, credibile est eũ perpetuò talem futurum. Quapropter in omnia tempora diffunditur exornatio, quamuis præsens tempus eius sit maximè proprium. hoc genus Cicero mirificè laudat, quod copiam ad dicendum maximam afferat. & vtile sit ciuitatibus. sic enim ait in Partitionib. Itaque illud superius exornatio dicitur: quod cum latum genus esse potest, saneque varium: vnum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros, susceepimus, & ad improbos vituperãdos. genus enim nullum est Orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut vtilius ciuitatibus esse possit, aut in quo magis Orator in cognitione virtutum, vitiorumq; versetur.

Singulis generibus diuersos fines accommodat, & eos esse probat illorum.

Τέλος δὲ ἑκάστοις τούτων ἕτερόν ἐστι. καὶ ἔστιν οὗτοι ἕξις, τῷ μὲν συμβουλεύοντι, τὸ συμφέρον, καὶ βλαβερόν· ὁ μὲν γὰρ προτρέπων, ὡς βέλτιον συμβουλεύει· ὁ δὲ ἀποτρέπων, ὡς χεῖρον ἀποτρέπει. τὰ δ' ἄλλα, πρὸς τοῦτο συμπαραλαμβάνει, ἢ δίκαιον, ἢ ἄδικον, ἢ καλὸν, ἢ αἰσχρόν.

Finis præterea unicuique generi diuersus est; & cum tria sint genera, tres etiam erunt fines. nam in deliberando finis est vtilitas, & detrimentum. qui enim suadet aliquid, illud, tanquã melius, suadet: & qui dissuadet, tanquam deterius dissuadet: alia verò omnia huc referuntur; vt siquid iustum, aut iniustum, honestum, aut turpe dicatur.

comm. Aqtenvs distinxit genera causarũ per auditorũ personas, ostendit quę partes vnicuiq; generi subiectę sint, & vtrumquodq; genus suo tempore distinctũ esse docuit. nunc etiã à fine distinguit eadem genera. nam suus cuiq; generi finis propositus est, & cum sint tria genera, necesse est, vt etiam tres fines sint. ac primo docet, qui finis sit deliberationis, & ait esse vtilitatem, ac detrimentũ, vt illam quidem sequamur, hoc verò fugiamus. est. n. hęc Oratorum consuetudo, vt cũ aliquid suadere volunt, id melius esse, q̃ reliqua, de quibus deliberatur ostendant, cum autẽ uolunt dissuadere, demonstrent illud esse deterius. quod si de iusto, aut iniusto, de honesto, ac turpi verbà fecerint in deliberatione, non id ideo faciunt, quia iustitia, vel honestas sit præcipuus deliberationis finis, sed ut facilius q̃ volunt suadeant, aut dissuadeant. nam quę iusta sunt, & honesta, etiam habentur meliora, atque vtiliora, præsertim apud bonos viros, qui nihil vtile censent esse, quod non idem etiã honestum sit. hæc est Aristotelis sententia, à qua Cicero 2. de Inuent. nonnihil dissentire videtur, sic. n. ait: In deliberatiuo autem Aristoteli placet vtilitatem nobis, & honestatẽ, & utilitatem. Idem sentit M. Antonius 2. de Orat. qui ita loquitur: Ergo in suadendo nihil est optabilius q̃ dignitas. » nam qui vtilitatem parat, non quid maximè uelit suasor, sed quid interdum magis sequatur, » videt. Quintilianus etiam ab Aristotele dissentit, sic enim ait lib. 2. Ne his quidem acceſſerim, » qui laudatiuam materiam honestotũ, deliberatiuam utilium, iudicialem iustiorum quæstione » cõtineri putant; celeri magis, ac rotũda usui distributione, q̃ vera. stant. n. quodammodo mutuis auxilijs omnia. nam & in laude iustitia, vtilitasq; tractãtur, & in consiliis honestas, & tarò » iudicialem inueneris causam, in cuius non parte » aliqua eorum quid, quæ supra diximus, teperiatur. Cicero tamen in Partitionib. Aristotelis sententiam

» tentiam secutus est. sic enim ait: Est igitur in de-
» liberando finis utilitas, ad quem omnia referun-
» tur in consilio dando, dicendaque sententia.

TEX.126 Τοῖς δὲ δικαζομένοις, τὸ δίκαιον, καὶ τὸ ἄδικον, τὰ δ' ἄλλα, καὶ οὗτοι συμπαραλαμβάνουσι πρὸς τοῦτο.

In iudicijs quid æquum, aut iniquum sit quæritur; si qua verò sunt alia, huc referuntur.

COMM. Iudicialis generis finis est æquitas. qui enim accusat, æquitatem violatam docet: qui defendit, id pernegat, & ab æquitate non discessum esse contendit. quod si quid aliud inciderit in iudicio, vt de utili, aut inutili, de honesto, aut turpi, id ad æquitatē referri solet. sic etiam Cicero in Partit. In iudicijs quid æquum sit quæritur. nam æquitatis seruandæ gratia iudicia constituta sunt, nempe vt maleficia puniantur, & controuersiæ distrahantur, quod pro A. Cecina Cicero docet.

TEX.127 Τοῖς δὲ ἐπαινοῦσι, καὶ ψέγουσι, τὸ καλὸν, καὶ τὸ αἰσχρὸν, τὰ δ' ἄλλα καὶ οὗτοι πρὸς τοῦτο ἐπαναφέρουσι.

In exornationibus qui laudant, & vituperant, honestum, & turpe sibi proponunt, & reliqua omnia huc referunt.

COMM. Demonstratiui generis finis est honestas. nam qui laudant, honesta facta celebrāt, quod si quid vtile, aut iustum esse factū dicunt, id ea de causa faciunt, vt honestatem, ac dignitatem eius, quem laudant, amplificent. itaque ad honestatem omnia referunt. hoc Cicero sic expressit in Partit. omnia enim sunt profecto laudanda, quæ coniuncta cum virtute sunt, & quæ cum vitijs
» vituperanda. Quamobrem finis alterius est ho-
» nestas, alterius turpitudo.

TEX.128 Σημεῖον δὲ, ὅτι τὸ εἰρημένον ἑκάστοις τέλος, περὶ μὲν γὰρ τἄλλα, ἐνίοτε οὐκ αἰσχύνονται ἀμφισβητήσαντες. οἷον, ὁ δικαζόμενος, ὡς οὐ γέγονεν, ἢ ὡς οὐκ ἔβλαψεν, ὃ δ' ἀδικεῖ, οὐδέποτε ὁμολογήσαιεν. οὐ γὰρ ἂν ἴδοι δίκης.

Quod autem hi sint fines vnicuique generi propositi, illud apertè declarat, quod de alijs rebus interdum ne contendunt quidem; vt in iudicio: quin fecerit, aut quin læserit. sed nemo vnquam iniustè se fecisse, fateretur; alioquin omnis statim controuersia tolleretur.

COMM. Vnicuique generi finem suum assignauit, vt iudiciali æquitatē, deliberatiuo vtilitatem, demonstratiuo honestatem. nunc verò probat eos esse veros suos fines cuiusque generis, iam finis ille dicitur, quo omnia referuntur, & quo sublato cætera omnia corruunt. sed in iudiciali genere ad æquitatem omnia referuntur, & sublata æquitate, corruunt omnia iudicia, ergo in iudiciali genere finis est æquitas. quod autē tantum de æquitate disceptetur in iudicio, declaratur eo, ꝙ de alijs rebus aliquando nulla est contentio, fatetur enim reus interdū se fecisse id, quod obijciunt aduersarij. vt, Milo fatetur à se Clodiū interfectum, & se etiam damnum dedisse contedit, vetum nunquam fatetur se iniustè fecisse. nam si hoc fateretur, nullares posset damnationem remotari. sed statim omnis controuersia tolleretur. ergo hic erit finis in iudicio, vt videatur quid æquum, aut iniquum sit. reliqua verò vtrum fecerit nec ne, vtrum læserit, an non, & signa sunt eiusmodi, referuntur ad æquitatem.

TEX.129 Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ συμβουλεύοντες, τὰ μὲν ἄλλα πολλάκις προίενται, ὡς δὲ ἀσύμφορα συμβουλεύουσι, κἂν ἀφελίμων ἐπιδεῖξαι δύνωνται, οὐκ ἂν ὁμολογήσαιεν. ὡς δ' οὐκ ἀδικεῖν, τοὺς ἀσυγκλήτους καταδουλοῦσθαι, καὶ τοὺς μηδὲν ἀδικοῦντας, πολλάκις οὐδὲν φροντίζουσιν.

Eodem modo qui consulunt, alia sæpenumero non curant; sed nunquam fatercntur, se vel inutilia suadere, vel ab vtilibus retrahere. non esse autem iniustum, aut finitimos populos, aut eos, qui nihil læserunt, in seruitutem redigere, sæpe non curant ostendere.

COMM. Iam docuit æquitatem in iudicio finem esse. nūc in deliberatione probat vtilitatē rebus omnibus anteponi. nam qui sententiā dicunt, de reliquis rebus non admodū solliciti sunt, illud vnū spectant, ne inutilia suadere videantur, an utilia dissuadere. quin aliqñ fatentur iniustum quidē esse debellare finitimos populos, & eos, qui nullam intulerunt iniuriā, in seruitutem redigere, sed, quoniā id Reip. sit vtile futurum, omnino esse faciendū, quare ad vtilitatem omnia referūt. quod etiam Cicero 1. de Officijs ostēdit, qui ait Corinthum à Romanis non alia de causa fuisse sublatam, nisi ne aliqñ propter opportunitatem loci bellum reparare posset. iniustum igitur erat Corinthum euertere, sed qm erat utile Reipublicæ, iustitiā vtilitas superauit. quocirca nonnulli fuerūt, qui dicerent iusta, & æqua esse omnia, quæ possent aliquam vtilitatem afferre Reipublicæ, tamē alitet censuit Aristides, qui, sicuti scribit Cicero 3. de Officijs, eum Themistocles vtilissimum Athenienſibus fore dixisset, si classem Lacedæmoniorum incenderent; dixit illud consilium vtile quidem esse, sed non honestum, quare fuit ab Athenienſibus repudiatum. Cic. in Partit. ait indoctis, & agrestib. hominibus, quæstum, emolumentum, fructumq; semper esse proponēdum, humanis autem, & expolitis laudem, honorem, gloriam, fidem, iustitiam, omnemque virtutem. sed quoniam maior hominum pars vtilitatis specie mouetur, ideo deliberationi proponitur finis vtilitas.

TEX.130 Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἐπαινοῦντες, καὶ οἱ ψέγοντες, οὐ σκοποῦσιν, εἰ συμφέροντα ἐπραξεν ἢ βλαβερά. ἀλλὰ καὶ ᾧ ἐπαίνῳ πολλάκις τιθέασιν, ὅτι ὀλιγορήσας τῶν αὑτῷ λυσιτελούντων, ἐπραξέ τι καλόν.

Simili ratione qui laudant, aut vituperant, non illud attendunt, vtrum is, de quo dicunt,

utilia

vtilia an inutilia fecerit; sed etiam in magna laude ponunt, siquis vtilitate propria neglecta, honestum aliquid effecerit.

COMM. Honestatem esse demonstratiui generis finem ostendit. quoniã eum aliquem laudamus, aut vituperamus nõ quærimus, an ea, quę gesserit, vtilia, an inutilia fuerint, sed vtrũ honesta, an turpia. nam qui propriã vtilitatem neglexerunt, vt honestatẽ sequerentur, ij magnopere laudãtur. vt M. Attilius Regulus, ad certissima supplicia, mortemq; acerbissimã redire maluit, quam fidem hostũ datam fallere. & Codrus propriam vitam amisit, vt patriã seruaret, quod apud Roma nos Curtius, Decij, Fabij, multiq; alij fecerunt, qui ideo laudantur, quod vtilitate propria neglecta, pro honestate mori non dubitarunt.

TEX.131 Οἷον, Ἀχιλλέα ἐπαινοῦσιν, ὅτι ἐβοήθησε τῷ ἑταίρῳ Πατρόκλῳ, εἰδὼς, ὅτι ἀποθανεῖται. ἔξον ζῆν τούτῳ δὲ, ὁ μὴ τοιοῦτος θάνατος, κάλλιον. τὸ δὲ ζῆν, συμφέρον.

Vt Achillem in eo laudant, quòd opitulatus est Patroclo fodali suo; quamuis sciret ea de causa se moriturum, cum liceret ei viuere. hoc igitur mors eiusmodi in primis honesta fuit, vita verò fuisset vtilis.

COMM. Exemplo declarat id, quod supra dixerat in magna laude poni, siquis vtilitate propria neglecta, honesti aliquid effecerit. Achilli n. prædictũ fuerat, si in bellũ proficisceretur, non posse mortem effugere. sed cũ Patroclus Achillis amicus ab Hectore fuisset interfectus, Achilles ab vltione sese abstinere nõ potuit. maluit igitur ad mortem ante oculos positam proficisci, quàm amicum suum inultum relinquere. quare Hectorem singulari certamine vicit, & interfectum circa muros Troianos raptauit, vt ait Virg. 1. Aen.

Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros,
Exanimumq; auro corpus vendebat Achilles.

Hac de causa indignatus Apollo, qui Hectorem amabat, induxit Achillem in fraudem, vt à Paride sagitta necaretur, de qua re ita Virg. 6.

Phœbi graues Troiæ semper miserate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela, manusq;
Corpus in Æacidæ.

Sumpsit aũt Aristoteles hoc exemplũ à Platone. qui in conuiuio summopere celebrat Achillẽ ab hoc facto, qđ pro amico suo Patroclo mori voluerit. & cũ eum ad vitam reuocare nõ posset, voluit saltẽ eius mortẽ vlcisci, licet intelligeret ea se de causa periturũ. quin etiã Socrates in Apologia hoc idẽ exemplum ponit. hoc auteẽ laudis genus pulcherrimum est, sicut ait M. Antonius
» 2. de Orat. Grauissima (inquit) laus habetur eo-
» rum factorũ, quæ suscepta videtur à viris fortib.
» sine emolumẽto, ac præmio: quæ verò ẽt cum la-
» bore, & periculo ipsorũ, hæc habent uberrimam
copiã ad laudandum. vim aũt exempli declarat Aristoteles. mors (inquit) quam Achilles obiuit pro amico fuit in primis honesta, sed tamẽ vita, quam pro dignitate contempsit, ei fuisset vtilis.

10 CAPVT XVIIII.

Quinque propositionum genera generatim omnibus causis apta proponit propriam notam, verisimile & signum, item de possibili aut non, & de magnitudine, ac paruitate.

ΦΑνερὸν δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι ἀνάγκη περὶ τούτων ἴσχειν πρώτους προτάσεις. TEX.132

Perspicuum est autem ex ijs, quæ dicta sunt, non aliter hæc tractari posse, nisi quis prius eorum propositiones habuerit.

COMM. VT igitur in vnoquoque genere propositũ finem certum Orator habeat, quo dirigat omnia argumẽta, vt quæ tractantur in iudicio, probet æquã, vel iniqua esse, quæ in deliberatione vtilia, aut inutilia, quæ in exornatione honesta, vel turpia, certum est hæc à nemine commodè tractari posse, nisi qui didicerit, vnde propositiones ducantur, ex quibus argumẽtationes, ad hæc probanda, conformentur. sunt autem propositiones quædam communes, quæ ad omnia genera causarum pertinent. sunt etiam quædam propriæ cuiusque generis. docet igitur primò, quæ communes sint, deinde etiam quæ sint propriæ.

Τὰ γὰρ πιθανὰ, καὶ τὰ εἰκότα, καὶ τὰ σημεῖα, προτάσεις εἰσὶ ῥητορικαί. ὅλως μὲν γὰρ συλλογισμός, ἐκ προτάσεών ἐστι. τὸ δ' ἐνθύμημα, συλλογισμός ἐστι, συνεγγύς ἐκ τῶν εἰρημένων προτάσεων. TEX.133

Propositiones verò Rhetorum sunt propriæ rerum notæ, verisimilia, & signa: nam omnis syllogismus ex propositionibus conflatur: enthymema verò syllogismus quidam est, qui constat ex prædictis rhetorum propositionibus.

Tria sunt propositionum genera, quæ causis COMM. omnibus accommodari solent, & dicuntur rhetorum propria. Primum est, quod fit è proprijs rerum notis, quæ τεκμήρια vocari diximus, & hæ sunt firmissimæ propositiones: Alterũ, quod fit ex verisimilibus. Tertium, quod fit ex signis. & sine his propositionib. Orator nihil probare poterit. quod ea ratione potest intelligi, quoniam omnem syllogismum ex propositionib. conflari necesse est, & enthymema est syllogismus quidã. ergo vt ex propositionibus fiat oportet. non autem ex quibuslibet propositionibus in hac arte fieri debet enthymema, sed ex eis, quæ propriæ rhetorum sunt. propriæ autem rerum notæ, & verisimilia, & signa sunt propriæ rhetorum propositiones. ergo ex proprijs rerum notis, & verisimilibus, & signis enthymemata fieri debent.

Ἐπεὶ δὲ οὔτε πραχθῆναι οἷόντε, οὔτε πραχθήσεσθαι τὰ ἀδύνατα, ἀλλὰ τὰ δυνατὰ. οὐ δὲ τὰ μὴ γεγόμενα, ἢ μὴ ἐσόμενα οὐκ οἷόν τε, τὰ μὲν συμπέσθαι, TEX.134

πεπράχθαι, τὰ δὲ πραχθήσεσθαι, ἀναγκαῖον καὶ τῶν συμβουλευόντων, καὶ τῶν δικαζομένων, καὶ τῶν ἐπιδεικτικῶν, ἔχειν προτάσεις περὶ δυνατοῦ, καὶ ἀδυνάτου. καὶ εἰ γέγονεν ἢ μὴ, καὶ ἔσται, ἢ μή.

Sed quoniam, quæ naturam habent huiusmodi, vt fieri non possint, ea neque iam possunt esse facta, neque in posterum fieri poterunt, cum tantum ea fiant, quæ fieri possunt, & quia, quæ vel nondum fuerunt, vel nunquam futura sunt, fieri non potest, vt iam sint facta, aut postea fiant: ideo necesse est, vt, qui consulit, & qui in iudicio, & qui in demonstratiuo genere versatur, propositiones habeat, de eo, quod fieri potest, aut non potest, & vtrum res facta sit, an non facta, & vtrum futura sit, an non futura.

CONN. Aliud genus propositionis, præter supradicta tria, rhetori necessarium esse ostendit, hoc est περὶ δυνατοῦ, καὶ ἀδυνάτου, quidam de possibili, & impossibili, vertunt, nos Ciceronem secuti, de eo, quod fieri potest, aut non potest, conuertimus. & hoc propositionis genus in omnia causarum genera diffundi vult Aristoteles. quamuis Cicero deliberatiuo tantũ attribuere videatur. » sic.n. ait in Partitionib. illa prima sunt suasori, » aut dissuasori videnda, quid aut possit fieri, aut non possit. sed Aristoteles hoc modo probat has propositiones ad omnia genera pertinere. Nihil fit, quod fieri non possit, ergo omnia, quæ fiunt, fieri possunt. ita de præterito, nihil factum est, qđ fieri non posset, ergo omnia, quæ facta sunt, fieri potuerunt. ita de futuro, nihil fiet, nisi quod fieri poterit, ergo quæ fient omnia fieri poterunt. his ita positis, siquis probare velit, aliquid esse factum, opus est, vt probet fieri potuisse. nã si fieri non potuit, neque factum fuit. q; si probare uelit aliquid hoc tempore fieri, debet ostendere illud posse fieri. nam si fieri non potest, neq; fit. deniq; si velit probare futurum aliquid, prius opus est docere, posse illud fieri, nam si fieri non poterit, neq; fiet. quare per omnia tempora huiusmodi propositiones diffunduntur, sed iudicium est de præteritis, exornatio de præsentibus, deliberatio de futuris, ergo etiã in omnia genera causarum eædem propositiones sparguntur. quæ cũ ita sint, & qui cõsulit, & qui in iudicio versatur, & qui exornat aliquẽ; necesse est, vt propositiones habeat huius generis, quibus probet rẽ aut factã, aut non factã esse, futurã, aut nõ futuram.

TEX.135 Ἔτι δὲ ἐπεὶ ἅπαντες, καὶ ἐπαινοῦσι, καὶ ψέγουσι, καὶ προτρέπουσι, καὶ ἀποτρέπουσι, καὶ κατηγοροῦσι, καὶ ἀπολογοῦνται, οὐ μόνον τὰ εἰρημένα δεικνύναι πειρῶνται, ἀλλὰ καὶ ὅτι μέγα, ἢ μικρὸν, ἢ τὸ ἀγαθὸν, ἢ τὸ κακὸν, ἢ τὸ καλὸν, ἢ τὸ αἰσχρὸν, ἢ τὸ δίκαιον, ἢ τὸ ἄδικον, ἢ καθ' αὑτὰ λέγοντες, ἢ πρὸς ἄλληλα ἀπιπαραβάλλοντες, δῆλον, ὅτι δεῖ καὶ περὶ μεγέθους, καὶ σμικρότητος, καὶ τοῦ μείζονος, καὶ τοῦ ἐλάττονος, προτάσεις ἔχειν, καὶ καθόλου, καὶ περὶ ἑκάστου. οἷον, τί μεῖζον ἀγαθὸν, ἢ ἔλαττον, ἢ ἀδίκημα, ἢ δικαίωμα· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων.

Præterea cum omnes, qui laudant, & vituperant, qui suadent, & dissuadent, qui accusant, & defendunt, non solum prædicta demonstrare conentur, sed etiam id, de quo agunt, vel magnum, vel parum esse, siue bonum sit, siue malum, siue honestum, siue turpe, siue æquum, siue iniquum, aut per se consideratum, aut aliorum comparatione: perspicuum est, eos etiam oportere de magnitudine, & paruitate rerum, & de maiori, & minori propositiones habere, atque illas & generatim, & sigillatim; vt quod maius bonum, aut minus, quod maius peccatum, aut meritum, & de alijs eodem modo.

CONN. Quintũ genus propositionũ adiungit Oratori, quod ad amplificandũ, atq; minuendũ pertinet, & in omni dicẽdi genere plurimum ualet. vt doceat Orator, quam magna sit res, de qua agitur, vt quã bona, quã honesta, quam æqua, & vt possit etiã illam eum reliquis cõparare, & videre, quæ maior, vt quæ melior, quę honestior, quæ æquior, aut quæ maxima, vt quæ optima, quę honestissima, quæ æquissima. qđ facere nullo modo poterit, nisi de magnitudine, & paruitate rerũ, & de maiori, & minori propositiones habeat. Ergo (inquit Aristoteles) cum Oratores omnes, quocũq; in genere versentur siue in demonstratiuo, siue in deliberatiuo, siue in iudiciali, non tantũ ea cõsiderent, quæ iam à nobis dicta sunt, verum ét sæpe de magnitudine, & paruitate rei verba faciãt, & conentur ré amplificare, aut minuere, & interdum ét comparatione vtantur, vt doceãt maiorem, aut minorẽ esse, non est dubiũ, quin oporteat eos ét illud genus propositionum intelligere, quod de magnitudine, aut paruitate rerũ tractat, & de eo, qđ maius est, aut minus. vt eis vti possint, vel generatim, vel sigillatim ad demonstrandũ, quod sit maius bonũ, aut maius peecatũ, atq; ita de reliquis. hæc aũt res adeo necessaria est, vt Quintil. existimet, in ea vim omnẽ *cap. 3.* Oratoris consistere. sic.n. ait 8. lib. Sed vis Oratoris omnis in augendo, minuendoq; consistit. & » Cic. in Partit. ait amplificationem esse grauiorem quandã affirmationem, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. quin ait alibi » Cicero in amplificatione, atq; in mouendis aũ- *in Ora. ad* mis Orationem regnare. hoc est, quod veteres il- *Brut.* li Sophistæ, se artem tenere profitebantur, qua causa inferior dicendo fieri superior posset.

CAPVT XIX.

De singulis generibus separatim disputare instituit, & primum deliberatiui materiam in cõmuni persequitur.

Περὶ ὧν μὲν οὖν ἐξ ἀνάγκης δεῖ λαβεῖν τὰς TEX.136 προτάσεις, εἴρηται. μετὰ δὲ ταῦτα θατέρου ἴδια περὶ ἑκάστου τούτων. οἷον, περὶ ὧν συμβουλὴ,

βουλὴ, καὶ περὶ ἂν οἱ ἐπιδεικτικοὶ λόγοι. τρίτον δὲ, περὶ ὧν αἱ δίκαι.

Sed hactenus dictum est, quarum rerum propositiones sibi parare Oratorem necesse sit. deinceps verò de vnoquoque genere separatim dicemus: vt quæ sint ea, ex quibus deliberatio conficitur, & ex quibus Orationes demonstratiuæ; tertio verò de quibus est iudicium.

COMM. HACTENVS generatim docuit, quas propositiones habere debeat Orator, quæ in omni Rhetorica plurimum ualent, sunt autem quinque genera, hoc est de proprijs rerum notis, dn uerisimilibus, de signis, de ijs, quæ fieri possunt, aut nō possunt, de magnitudine, & paruitate rerum, in quo genere continetur etiam, quod maius, aut minus, & omnis comparatio. atque hæc quinque propositionum genera, non huic tantū, aut illi Rhetoricæ parti cōueniunt, sed æqualiter omnibus Rhetoricæ generibus. quare debet ea sibi diligenter Orator comparare. deinceps uerò proponit Aristoteles se velle de vnoquoq; genere separatim uerba facere. vt quæ sint in deliberatione spectāda, quæ in exornatione, quæ in iudicio. verum quia deliberatio speciosior, atque utilior est, quàm sint reliqua genera, ideo de illa primò tractare aggreditur.

TEX.137 Πρῶτον μὲν οὖν λητέον, περὶ ποῖα ἀγαθὰ, ἢ κακὰ, ὁ συμβουλεύων συμβουλεύει. ἐπειδὴ, οὐ περὶ ἅπαντα, ἀλλ' ὅσα ἐνδέχεται καὶ γίνεσθαι, καὶ μή.

At primò quidem videndū est, in quibus bonis, aut malis uersetur is, qui deliberat: neq; n. uersatur in omnibus; sed in eis tantum, quæ naturā eam habent, vt & fieri, & non fieri possint.

COMM. Quærit igitur primò, quales sint illæ res, quæ in deliberationē ueniant: neque n. de rebus omnibus deliberare solēt homines. vt nemo deliberat, quomodo unquam moriatur, quia scit sibi necessario moriendū esse. neque quisquam deliberat quō uolare possit, quia scit, non fieri posse, vt homo uolet. Vtrum autē aliquid agat, aut non agat eorū, quæ in sua potestate sunt, unusquisq; deliberat. ergo cū sint tria rerum genera, hoc est, ἀναγκαῖα, ἐνδεχόμενα, ἀδύνατα, quæ à quibusdam ita Latinè exprimuntur, necessaria, contingentia, impossibilia. tantum vnum genus in deliberationem cadit, nempe id quod contingens, aut possibile dicitur. reliqua duo separantur, & excluduntur à deliberatione. quod enim sciunt homines aut necessarium esse, aut impossibile, de eo non deliberant. quod autem fieri potest, & sæpe contingit, id iam in deliberationem uenit. & hæc est causa, cur in Partitionibus dicat Cicero, illa prima suasori, aut dissuasori uidenda esse, quid aut possit fieri, aut non possit. quæ verò sint ea, quæ in deliberationem cadant, & quæ in nostra potestate sint, vt ea uel faciamus, uel fugiamus, elegauter, & copiosè disputat Aristoteles Ethicorum tertio. qui locus hoc totum genus uehementer illustrat.

Ὅσα δὲ ἐξ ἀνάγκης, ἢ ἔστιν, ἢ ἔσται, ἢ ἀδύνατον ἔστιν, ἢ ἔσται, ἢ ἀδύνατον εἶναι, ἢ γενέσθαι, περὶ τούτων οὐκ ἔστι συμβουλή. TEX.138

Quæcunque verò necessaria, vel iam sunt, vel posthac erunt, vel quæ fieri non potest, vt aut nunc sint, aut aliquando fiant; de ijs sanè deliberatio non est.

Remouet à delibetatione, quę necessaria sunt, & quæ fieri nullo modo possunt. necessariæ sunt res æternæ. quare de ijs nemo deliberat, ut de mundo, de cœli cōuersione. necessaria sunt etiā, quæ certo naturæ ordine proueniūt, ut quod semel natū est, aliquando moriatur. quæ certè nō cadunt in deliberationem. deniqne omnia, quæ non aliter euenire possunt, necessaria dicuntur. quæ omnia excludūtur à deliberatione. impossibilia nobis dicuntur ea, quæ non sunt in nostra potestate, ut quæ humanæ naturæ repugnant, ut uolare, immortale esse. uel quæ supra uires nostras sunt, ut isthmum perfodere, montes excidere. uel quæ in natura alias aliter eueniunt, ut imbres, siccitates. uel quæ fortuita sunt, vt thesauri inuentio. neq; n. fieri potest, vt homo hæc arbitrio suo regat. itaque neque de ijs est deliberatio. quod autem, quæ necessaria sunt, & quæ impossibilia remouentur à deliberatione, vidit etiam Cicero, qui secundo de Orat. sic ait: Inciditur enim omnis iam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur. Quod si quādo accidit, vt homines de necessariis rebus, aut de illis, quæ fieri non possunt deliberent, id fit, quoniam eas esse tales non intelligunt. cum primum autem Orator ostendit, aut alius quilibet, necessitatem aliter posse tolli, aut nullo modo fieri posse, non amplius deliberant.

Οὐ δὲ δὴ περὶ πᾶν εὐδεχομένων ἅπάντων. ἔστι γὰρ καὶ φύσει τινὰ, καὶ ἀπὸ τύχης γινόμενα ἀγαθὰ, πᾶν εὐδεχόμενον καὶ γίνεσθαι, καὶ μή. περὶ ὧν, οὐδὲν πρόκειται τὸ συμβουλεύειν. TEX.139

Neque tamen de omnibus, quæ contingere solent, est deliberatio: cum aliqua uel à natura, uel à fortuna bona sint, quæ aut contingere, aut non contingere possunt; de quibus nemo deliberare potest.

Cum ostendisset superius neque de rebus necessarijs, neque de ijs, quæ fieri non possunt, esse deliberationē, sed tantum de ijs, quæ contingūt, & esse possunt, ac non esse. nunc ostendit neque de omnibus, quę contingunt, esse deliberationē. uam à natura multa possunt euenire, vel nō euenire, vt quòd quis sit ingeniosus, aut hebes, memor, aut òbliuiosus, robusto corpore, aut imbecillo, pulcher, aut deformis, de qnibus tamē nemo deliberat. ita etiam à fortuna multa possunt euenire, aut non euenire, quę non cadunt in deliberationē, vt quòd quis thesaurum inueniat, aut non inueniat, pauper, aut diues nascatur,

COMM.

obscuro

obscuro genere, aut illustri. quæ bona possunt quidem optari, sed non tamen arbitrio nostro acquiri. remouet igitur Aristoteles à consilio ea, quæ fortuita sunt, quæ licet contingentia sint, non tamen arbitrio nostro fiunt. remouet etiam naturalia quædam, quæ possunt quidem esse, & non esse, non ita tamen ut à uoluntate nostra tanquam ab efficiente causa pendeant.

TEX.140 Ἀλλὰ δῆλον, ὅτι περὶ ὅσων ἔξι τὸ συμβουλεύεσθαι, τοιαῦτα δ' ἔστιν, ὅσα πέφυκεν ἀνάγεσθαι εἰς ἡμᾶς, καὶ ὧν ἡ ἀρχὴ τῆς γνίσεως ἐφ' ἡμῖν ἔστι. μέχρι γὰρ τούτου σκοποῦμεν, ἕως αὐτῶν ἐσμεν, εἰ ἡμῖν δυνατὰ, ἢ ἀδύνατα πρᾶξαι.

Sed planum est in ijs esse deliberationem, de quibus consultamus. ea verò sunt, quæ ad nos tantum referri possunt; & quorum principium agendi in nostro arbitrio, potestateq; situm est. nam usque eo consultando procedimus, donec inuenerimus, utrum à nobis ea fieri, an non fieri possint.

COMM. Iam aperit, quæ sint ea, de quibus est deliberatio. sunt n. contingentia, sed quæ neq; à natura, neq; à fortuna, sed à uoluntate nostra proficiscãtur. nam de ijs tantũ consultamus, quorũ principium agendi, aut non agendi in nobis est, vt deliberat Senatus auctore Cicerone, vtrũ de Lentulo Cethego, & alijs coniuratis supplicium sumat. C. Cæsar nõ esse morte afficiendos censet, sed in custodia publica retinendos. at contra M. Cato quamprimum necandos existimat. est autem in potestate Senatus, vt aut hoc, aut illud faciat. quod si certum esset, non posse fieri, neq; esset ulla deliberatio. statim enim incideretur. Vt deliberabat princeps quidam Lariũ Lacum Mediolanum usque deriuare, sed postquã intellexit ab architectis id fieri non posse, deposuit etiam deliberationem. nam sæpe quod est valde difficile, ita reijcitur, quasi fieri non possit. sæpe etiam quod ab aliquo potest effici, idem ab alio non potest. itaque suas quisq; vires nosse debet, & quod ait Horatius

Metiri se quemque suo modulo, ac pede verum est.

CAPVT XX.

Standum intra Rhetoricæ cancellos in assignanda generib. materia, & quomodo in hoc peccetur, per digressionem ostendit.

TEX.141 Καθόλου μὲν οὖν ἀκριβῶς διαρθρώσασθαι, καὶ διαλαβεῖν εἰς εἴδη, περὶ ὧν εἰώθασι χρηματίζειν, ἐν δ' ὅσον εἰδέχεται περὶ αὐτῶν διορίσαι κατὰ τὴν ἀλήθειαν, οὐ δεῖ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν ζητεῖν, διὰ τὸ μήτε τῆς ῥητορικῆς ἔπαι τέχνης, ἀλλ' ἐμφρονεστέρας, καὶ μᾶλλον ἀληθινῆς.

Singula igitur diligenter enumerare, atque in species digerere, de quibus homines statuere solent, & ea quantum fieri posset, ex veritate perpendere, nihil opus est in præsentia. neque. n. hoc Rhetoricæ artis officiũ est; sed alterius, quæ diligentius, & accuratius veritatem inuestiget.

COMM. Ostendit se nolle omnia persequi, quæ possent de ijs, quæ cadũt in deliberationem, dici, quoniam hoc ad Rhetoricam artem non pertinet, sed potius ad ciuilem scientiam. de his enim exquisitè tractauit, tertio lib. Ethic. ad Nicomachum. Duobus autẽ modis ostendit ab eo peccari posse, qui non rectam uiam horum tractandorum sequatur. primò si nimis curiosè singula persequatur, & ea dicat etiam, quæ sine damnõ relinqui possunt. deinde si diligentius, & accuratius ad ueritatem eadem perpendat. hoc. n. huic arti non conuenit. quæ planius, & rudius non ex ipsa veritate, sed ex hominum opinione, præcepta sua dirigit, sed cõuenit morali Philosophiæ, quæ non opinionem, sed ueritatem in huiusmodi rebus perquirit. Est enim hominis eruditi, vsuque periti (quod ait Aristoteles Ethic. primo) subtilitatem requirere in omni genere eatenus, quoad rei natura patiatur. nihil enim interest, vtrum Mathematicum suadentem probes, an ab Oratore necessariam rationem requiras.

Πολλῶ δὲ πλείω διδόσθαι, καὶ τῶν αὐτῆ τῷ TEX.142
οἰκείων θεωρημάτων.

Tantum verò abest, vt aliquid Rhetoricæ detrahamus; vt etiam ei longe plures præceptiones concedamus, quàm re vera concedi debeant.

COMM. Ne quis fortasse censeret Rhetoricam artẽ ab Aristotele sua facultate, suisq; bonis spoliari, quoniam dixit ad eam non pertinere diligentiorem tractationem earum rerum, quæ in deliberationem veniunt, ostendit hoc loco, se non modo nihil Rhetoricæ detrahere, sed etiam ei multa concedere, quæ non ad eius officiũ præcipuè pertineãt. nam omnia, quæ de virtutibus, & vitijs, quæ de animi commotionibus tractantur in hac arte, propria sunt moralis philosophiæ, sed tamen etiam Rhetorica, quatenus est ciuilis scientiæ pars, ea complectitur. Crassus tamen primo de Orat. censet locum de vita, & moribus semper Oratoris fuisse. & Quintilianus hãc philosophiæ partem, quæ ad uitam, & mores pertinet, non Oratores à Philosophis, sed contra potius Philosophos ab Oratoribus accepisse contendit. vterque igitur, hoc est Orator, & Philosophus de vita, & moribus agit, sed Orator apertius, & ex communi opinione, Philosophus autem exquisitius, atque ex veritate.

Ὅπερ γὰρ καὶ πρότερον εἰρηκότες τυγχάνομεν, ἀληθές ἔστιν, ὅτι ἡ ῥητορικὴ σύγκειται μὲν, ἐκ τῆς ἀναλυτικῆς ἐπιστήμης, καὶ τῆς περὶ τὰ ἤθη πολιτικῆς. ὁμοία δ' ἔστι τὰ μὲν, τῇ διαλεκτικῇ. τὰ δὲ, τοῖς σοφιστικοῖς λόγοις. TEX.143

Quod enim antea diximus verum est; nempe Rhetoricam ex Analytica scientia, ex parte ciuilis

ciuilis facultatis, quæ in moribus versatur, esse conflatam. similis est autem partim quidē Dialectica, partim verò Sophisticis disputationibus.

COMM. Quòd plura, quàm rei veritas concedat, Rhetoricæ largiatur, ostendit eo, quòd initio dixerat eam ex duab. artibus esse compositam, hoc est ex arte disserendi, quam appellat analyticam scientiam, & ex ea parte ciuilis scientiæ, quæ ad vitam, & mores spectat. ergo rariocinationes, quæ Rhetoricę tribuūtur, ex Dialectica sumuntur. & quæcunque de moribus, & animi commotionibus tractantur in Rhetorica, sunt à ciuili scientia sumpta. quare si verum spectare volumus, nihil proprium habebit Rhetorica, & tamē huic arti multa tribuit Aristoteles. ex his perspicuum est, cur dixerit à se plura concedi Rhetoricæ, quàm re uera concedi debeant. quod autem ait partim esse similem Dialecticæ, partim Sophisticæ, ideo spectat, ꝙ supra dixerat Rhetoricam non tantum uidere quid sit accommodatum ad persuadendum, sed etiam quid videatur accommodatum, licet re vera non sit.

TEX.144 *Ὅσῳ δ' ἄπτεται ἡ τέχνη διαλεκτικῇ, ἢ ταύτῃ μὲν καθάπερ αἱ δυνάμεις, ἀλλ' ὅπως ἡμᾶς πειρᾶται κατασκευάζειν, λήσεται τὴν φύσιν αὐτῶν ἀφανίσας, τῷ μεταβαίνειν ὅπως κατασκευάζων εἰς ὅπως ἡμᾶς ὑποκειμένων τινῶν πραγμάτων, ἀλλὰ μὴ μόνον λόγων.*

Quod siquis vel Dialecticā, vel hanc artem, non tanquam facultates, sed tanquam scientias, exquisitius tractare voluerit; imprudens earum naturam penitus euertet eo, ꝙ illas ornandi studio captus, transeat in scientias: quæ iam res aliquas certas, in quibus versentur, subiectas habent, non autē rationes, & argumenta tantum.

COMM. Dialectica, & Rhetorica, si propriè loquamur, non sunt scientiæ, sed facultates quędam multis scientijs, & artibus communes. quòd siquis uelit eas tractare non communiter tanquam facultates, sed exquisitè tanq̄ scientias, rem absurdā faciet. eum.n. eas alienis ornamētis polire voluerit, penitus earum naturam destruet. & per imprudentiam transibit in alias scientias. vt exempli gratia, cum Rherorica laudet, & uituperet, debet Orator de uirtutibus, & uitijs cōmuniter utrba facere. sed si uoluerit exquisitè cuiusque virturis naturā indagare, iam non erit Orator, sed Philosophus. itaq; nomen suum amittet. nā quæ res aliquas certas subiectas habent, sunt scientiæ, non autem tantū facultates. Dialectica verò, & Rhetorica nullam subiectam habēt materiā, præter rationes, & argumenta, quæ debēt accuratè, diligenterque inuestigare. siqua verò tractant alia præter argumenta, debeut ea non exquisitè, sed ex communi opinione tractare.

TEX.145 *Ὁ μὲν οὖν ὅσα πρὸ ἔργου μόριόν ἐστι διειλεγμένος, ἔτι δ' ὑπολείπεται σκέψιν τὴν πολιτικὴν ὅπως ἔχομεν, εἴπωμεν καὶ περὶ τούτων.*

Verum nos, quæ utilitatem afferant huic arti, in præsentia pertractemus, ita tamen, vt exquisitam eorum explicationem ciuili scientiæ relinquamus.

Proponit quid deinceps hoc in opere facturus sit. nolo (inquit) eos imitari, qui rationes exquisitas à Rhetore quærunt, & qui omnem ciuilem scientiam Rhetoris vi, & artificio contineri putant. neq; eos, qui nihil à ciuili scientia Rhetoricam sumere censent. sed modum quendam in hac re adhibere constitui, vt ea pertractem, quæ ad diceudi rationem aliquam utilitatem afferre possunt, & tamen accuratam earum rerum tractationem scientiæ ciuili reseruem. ex his Aristotelis verbis intelligitur, ꝙ quamuis Orator de rebus ciuilibus verba faciat, non tamen id facit, quatenus ciuilis scientiæ propriæ sunt. sed quatenus à communibus principijs pendent, & ab omnibus intelligi quodammodo possunt. COMM.

CAPVT XXI.

De materia deliberatiui generis, quam in quinque partes distribuit, & vt singulę rectè tractētur in consultando, quæ sint Oratori cognoscēda, docet.

TEX.146 *Σχεδὸν γὰρ, περὶ ὧν βουλεύονται πάντες, καὶ περὶ ἃ ἀγορεύουσιν οἱ συμβουλεύοντες, τὰ μέγιστα τυγχάνει πέντε τὸν ἀριθμὸν ὄντα. ταῦτα δ' ἐστὶ, περὶ τε πόρων, καὶ πολέμου, καὶ εἰρήνης. ἔτι δὲ, περὶ φυλακῆς τῆς χώρας, καὶ τῶν εἰσαγομένων, καὶ ἐξαγομένων, καὶ νομοθεσίας.*

Res igitur maximæ, de quibus omnes ferè consultant, & de quibus deliberantes in concione sententiam dicunt, quinque numero sunt; hoc est, de vectigalibus, de bello, & pace, de custodia regionis, de ijs, quæ importantur, & exportantur, de ferendis legibus.

COMM. Ostendit quid deinceps hoc in opere facturus sit. nolo (inquit) eos imitari, qui rationes exquisitas à Rhetore quærunt, & qui omnem ciuilem scientiam Rhetoris vi, & artificio contineri putant. neq; eos, qui nihil à ciuili scientia Rhetoricam sumere censent. sed modum quendam in hac re adhibere constitui, vt ea pertractem, quæ ad diceudi rationem aliquam utilitatem afferre possunt, & tamen accuratam earum rerum tractationem scientiæ ciuili reseruem. ex his Aristotelis verbis intelligitur, ꝙ quamuis Orator de rebus ciuilibus verba faciat, non tamen id facit, quatenus ciuilis scientiæ propriæ sunt. sed quatenus à communibus principijs pendent, & ab omnibus intelligi quodammodo possunt.

Modo fuerat digressione superius, qua docuit, quo res ciuiles Rhetoricam tractare oporteat, hoc est non nimis exquisitè, sed ad vulgarē sensum, & intelligentiā accommodarè, nūc ad deliberatiuū genus teuertitur. de quo verba facere cœperat. & proponit, quæ sint res maximæ, de quibus in concione publica ferè omnes consultare soleant. cum.n. iam declaratum sit, neq; de rebus necessarijs, neq; de ijs, quę fieri nō possunt, esse deliberationē, sed tantū de rebus contingentibus. & cum res cōtingentes vel à natura, vel à fortuna, vel à facultate nostra proficiscī possint, deliberationem esse, non de illis, quæ à natura, neq; de illis, quæ à fortuna, sed de ijs, q̄ à potestate nostra proficiscuntur. nunc videndū est, quæ sint res illæ cōringentes, quas habemus in potestate nostra, vt eas vel aggredi, vel nō aggredi debeamus. ac primo de publicis rebus, postea etiam de priuatis agendū. res igitur publicæ, quæ maximæ sunt, & quæ in deliberationē COMM.

veniunt,

uenlunt, quinque numeranrur ab Aristotele, qui bus omnis Reip. status continetur. primo loco ponuntur vectigalia. quæ Cic. pro lege Man. dicit esse neruos Reip. & pacis oruamẽta, & subsidia belli. neque enim quicquam eximium præstare potest ea ciuitas, quæ non magna vectigalia possidet. Romani maximam habebant vectigalium curam. & ordinem publicanorum, qui vectigalia exercebar, vehementer obseruabant. quinetiam vectigalium cognitionẽ, causam imperij nuncupabant. & hoc est, quod in primo de Orat. Crassus air ab Oratore causam imperij cognoscendam esse. neq; enim alia re magis potest aliquis populus declarare se alicui subiectum esse, arq; eius imperio obtemperare, quam cum illi vectigalia pensirat. & hæc est causa, cur Romani victis ciuitaribus uectigalia imponerẽt, & stipendiarias facerẽr. Secundo loco ponitur deliberatio de bello, & pace, quæ certe grauissima est, & magnæ sapientiæ indigens. Romani ius feciale constituerunt, & feciales sacerdotes, ac patrempatratum, qui de bello, & pace religionissimè consultarenr. de qua re Cicero 1. de Officijs ita inquit: Ac belli quidem æquitas sanctissimè feciali populi Romani iure perscripta est: ex quo intelligi potest nullum bellum esse iustum, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denũciarum ante sit, & indictum. Tertio loco deliberatio est de custodia regionis. neque enim satis est imperium acquirere, & ampliare, niti etiam rectè custodiatur. ideo rectè dixit Ouidius:

Non minor est virtus, quàm quærere, parta tueri.

Viruperatur in hac re Pyrrhus Epirotarum rex, alioqui summus imperator, quod multas quidẽ ciuitates bello subigeret, sed quia non eas custodiebar, facile amitteret. potior autem cura esse debet, vt ea, quæ habemus, conseruemus, quàm vt alia acquiramus. Quarto loco deliberatio ponitur de ijs, quæ importantur, & exportãtur. quoniã nulla scimus est regio, quæ ferat omnia, quæ sint ad vitam degendam necessaria, sit vt egeant omnes importatione rerum exterarum. & quia multæ sunt feraces, quæ possint alijs ẽr regionib. annonâ suppedirare, opus est exportatione, quo fit, vt qui consilium dat, scire debeat, quæ in ciuiratem suam vel importanda, vel exportanda sint, vnde Romani præfectos annonæ, & Aediles cereales constituebant. Quinto loco de ferendis legibus est consultatio, quoniam in legibus est ciuiratis salus, & siue illis nulla ciuitas diutius stare potest. sed accidit sæpenumero, vt aliquæ leges nouæ ferendæ sint, & veteres abrogandæ, de qua re sapientis est hominis beue consulrare, vt Cicero contra Rullum docet legẽ Agrariam, quam Rullus ferre volebat, nõ modo non vtilem Reip. sed etiã pernicioſam futuram. contra verò legem Manilliam de eligendo imperatore ad bellũ Mithridaticum vehementer cõprobar, & vtilissimam Reip. futuram ostendit. qua in Oratione rractat omnia, quæ ponunrur hoc loco ab Aristotele, cũ osteudir agi de certissimis populi Romani vectigalibus, & maximis, & bellum ita necessarium esse, vt sit gerendum, & custodiendã esse Asiaticam regionem. & eandem ita esse opimam, & fertilem, vt mulrirudine earum rerum, quæ exportantur, facile ounibus terris anrecellat. quibus rationibus ostendir de rebus maximis consultari, vt facilius Quirires ad bellum Pompeio demandandum inducat.

Ὥ̓στε περὶ μὲν πόρων, τὸν μέλλοντα συμβουλεύσειν, δεῖ αἰ τὰς προσόδους τῆς πόλεως εἰδέναι, τίνες, & πόσαι. ὅπως ἔτι τις παραλείπηται, προστιθῇ. καὶ εἴτις ἐλάττων, αὐξηθῇ.

Itaque siquis de vectigalibus benè consulturus est, cum redditus ciuitatis nosse oportet, quot, qualesve sint: vt siquis negligentia relictus sit, adiungatur, & si quis minor est, quàm confici possit, augeatur. TEX. 147

Propositis eis, quę maxima sunt in deliberando, de primo rractare incipir. docens, qua ratione possir Oraror de vectigalib. bene consultare. Scire (inquir) Oratorem oportet quot, qualesq; reddirus ciuiras habear, vt de vectigalibus bene cõsultare possit. nam sæpe fir, vt ea negligantur, quæ magnũ lucrum afferre possint, & interdum ex aliqua re minores fructus percipiunrur, cum longè maiores percipi possent. vtrumque igitur inuestigãdum est, & quomodo noua possint institui vectigalia, & quomodo iam inltituta possint ampliari. quãuis hanc artem principes iam bene didicerint, qui omnes pecunię vias norũt. Aristoteles œconomicorum lib. 2. si modo Aristorelis est ille liber, exempla multorũ colligit, qui nouis rarionib. pecunias compararunt. Demosthenes in Olynthiaca prima, cum bellum suscipiendũ pro Olynthijs contra Philippum suaderet, de vectigalibus Athenienſium verba facit, qui pecunias publicas in ludis rheatralib. consumerent, cum eas potius ad bellum gerendũ conferre deberent. Cicero contra Rullum de populi Romani vectigalibus multa disputat, quæ docet ea lege, quam Rullus ferre uolebat, non tantum minui, sed etiam disipari. sic enim air: Videte nunc proximo capire, vt impurus helluo turbet Remp. vr à maioribus nostris possessiones relictas disperdat, & disipet. vt sit nõ minus in populi Romani patrimonio nepos, quàm in suo. proscribit in sua lege uectigalia, quæ Decemuiri vendant. & quæ sequuntur. quod autem ait Aristoreles Oratorẽ scire debere, qui sint redditus ciuitatis, Cicero in eadem Oratione demõstrat se oprimè præceptum hoc memoriæ mandasse. qui ira de populi Romani vectigalib. disputat, vt doceat se non tantũ scire, quot, qualiaq; sint, sed etiã à quibus fuerint acquisita. Vespasianus Imperator, ex qualiber re vectigal exigebat. vnde cum à Tito filio lenirer admoneretur, ne ex sorio vectigal quæreret, pecuniam filij narib. admouit, periuitque an illa male oleret. at verò de augendis vectigalib. præclara est illa Magni Alexandri vox. cum enim à quodam admoueretur multo maiora vectigalia à ciuitatib. exigi posse, respondit: etiam cum olitorem odio prosequor, COMM.

qui

qui ſolcat herbas radicitus extirpare. uec malè Tiberius Cæſar. quem eum adhortarentur quidam, vt augeret vectigalia, dixit: Boni paſtoris eſt tondere pecus, non deglubere. interdum tamen opus eſt, maiora conſcere vectigalia, quare debet Orator eius rei viam, ac rationem noſſe, vt cum oportuerit, eam oſtendat.

TEX.148 Ἐπὶ δὲ τὰς δαπάνας τῆς πόλεως ἀφάσας, ὅσους ἔστι περίεργος, ἀφαιρεθῇ, καὶ ἔστι μείζων, ἐλάττων γίγνηται.

Præterea publicos ciuitatis ſumptus noſſe debet: vt ſiquis ſuperuacaneus eſt, adimatur, & ſiquis maior eſt, quàm conueniat, minuatur.

COMM. Hoc etiam ad rationẽ vectigalium pertinet, vt non tantum redditus annuos ciuitatis, ſed etiam ſumptus, qui fiunt in ciuitate, noſcat Orator, atque id ea cauſa, vt qui nullius ſint vtilitatis, ſumptus tollãtur, & qui maiores ſunt, quàm oporteat, minuantur. ex hac ratione, leges ſumptuariæ natæ ſunt. quæ ſuperuacaneos ſumptus tollerent. & nimis magnos minuerent. & Cicero contra Rullum plurimis rationibus, & argumentis probat, ſumptum illum Legis Agrariæ, non modo nou vtilem populo futurum, ſed etiam magnopere peruicioſum.

TEX.149 Οὐ γὰρ μόνον πρὸς τὰ ὑπάρχοντα προστιθέντες πλουσιώτεροι γίνονται, ἀλλὰ καὶ ἀφαιροῦντες τῆς δαπανημάτων.

Non.n. ſolum bona amplificando ditiores efficiunt homines, ſed etiam ſumptus detrahendo.

COMM. Ratio eſt, cur ſuperuacanei ſumptus adimendi ſint, & maiores minuendi. quoniam hoc ad amplificationem vectigalium pertinet. duobus enim modis (inquit) homines fieri ditiores ſolent. primo ſi bona ſua amplificauerint. deinde ſi ſumptus ſolitos minuerint. Itaque verè exclamat in Paradoxis Cicero, O dij immortales, „ non intelligunt homines, quàm magnum vectigal ſit parſimonia. Et paulò inferius: Ex meo tenui vectigali detractis ſumptibus cupiditatis, „ etiam aliquid redundabit. rurſus infra: Non eſſe cupidum pecunia eſt, non eſſe emacem, vectigal eſt. contentum vero ſuis rebus eſſe, maximæ „ ſunt, certiſsimæque diuitiæ.

TEX.150 Ταῦτα δ' οὐ μόνον ἐκ τῆς περὶ τὰ ἴδια ἐμπειρίας εὑρίσκεται σωζόμενα, ἀλλ' ἀναγκαῖον καὶ τὴν παρὰ τοῖς ἄλλοις εὑρημένων ἱστορικὸν εἶναι πρὸς τὸν περὶ τούτων συμβουλόν.

Hæc autem non tantum ex propriarum rerũ ſcientia poſſunt intelligi: ſed etiam hiſtoriarum peritum eſſe oportet, qui bene de his rebus conſulturus ſit; vt ſciat, quomodo aliæ nationes, ad hanc rem idoneas rationes inuenerint.

COMM. Dnæ ſunt rationes, quibus Orator de vectigalibus bene conſultare poſsit, prima eſt, ſi bene cognouerit, quibus rationibus, res familiaris amplificari ſoleat. eiſdem.n. artibus ærarium, & vectigalia publica poſſunt augeri, quibus res familiaris. deinde ſi peritus hiſtoriarum fuerit, & agnouerit quomodo cæteræ nationes, ac populi publicoa ſumptus ſuſtineant, & quibus artibus amplificent. vt exempli gratia, Lampſaceni cum pecunijs egerent, & tritici medimnus quatuor drachmis venderetur, decem vendi inſſernnt, & quod lucri factum eſt, à mercatoribus exegerũt. Lacedæmonij enm Samijs pecunias ſuppeditare vellent, neque copiam haberent, iuſſerunt, vt omnes, qui eſſent in ciuitate, & domini, & ſerui, & iumenta diem vnum ieiunarent, & quod in cibo, ac potu eo die cõſumpſiſſent, in publicum conferrent. Epheſij pecuniarum regentes, legem tulerunt, ne mulieribus liceret aurum geſtare, eum autem mulieres legi parentes aurum depoſuiſſent, illud mutuo acceperunt. verum huiuſmodi exemplis ætas noſtra refertiſsima eſt. nulla eſt enim tam recondita pecuniæ acquirendæ ratio, q̃ principes noſtri non olfaciant. itaq; non egent in hac re præceptis Oratorijs. ſatis ſua ſponte ſunt inſtructi. neq; enim ceſſant exactiones capitum, hoſtiorũ, prædiorum, ſalinarum, quin etiam excogitantur quotidie pro portorijs in ſingulas vini amphoras, atque in ſingulos tritici medimnos tributa noua. & quod videtur eſſe leuius, in ſingulas carnium libras, & denique in merces omnes, vectigalia ſunt excogitata, vt nihil tam vile ſit, pro quo non vectigal pendere oporteat. quo fit, vt præceptum hoc Ariſtotelis non ſit hoc tempore neceſſarium.

Περὶ δὲ πολέμου καὶ εἰρήνης, πῶν δ' ὡμὲν εἰδέναι τῆς πόλεως, πόσην ὑπάρχει ἤδη, καὶ πόση συλλέγεται ὑπάρξαι. ἔτι ποῖα πεῖται ὑπάρχουσά ἐστι, καὶ ἃ πρὸς γρήσασθαι. TEX.151

Qui verò de bello, & pace conſulturus eſt, copias ciuitatis noſſe debet; & quæ paratæ iam ſint, & quæ parari poſſint: qualesq; ſint & illæ, quæ ſunt in promptu; & illæ, quæ præterea poſſint adiungi.

Secunda res maxima, de qua deliberatur in ciuitate eſt de bello, & pace. debet igitur Orator, qui de his rebus, quæ ad bellum, & pacem ſpectant, conſulturus eſt, bene cognoſcere vires ciuitatis ſuæ, & quas copias militum iam paratas habeat, & quas facile comparare poſsit. præterea qualea ſint illæ copiæ, vtrum robuſtæ, an imbecilles, veteranorũ militum, an Tyronum. & hoc eſt, quod etiam Cicero 3. de legib. ait: Eſt (inquit) Senatori neceſſariũ noſſe Rempublicam; latè patet, quid habeat militũ, quid valeat ærario, „ quos ſocios reſpublica habeat, quos amicos, quos ſtipendiarios. Itaq; enm in Philippicis adhortatur Cicero Senatum ad bellũ contra Antonium ſuſcipiendũ, oſtendit non defuturas copias, quæ non tantum belli impetum ſuſtinere, ſed etiam frangere poſsint. ſic apud Virg. Turnus Aen. 11. cum Latinus ad pacem cum Troianis faciẽdam inclinaret, eam rem diſſuadens oſtendit non deeſſe copias, quibus bellum contra Troianos commodè geri poſsit, ſic enim ait: COMM. COMM.

Non

Non erit auxilio nobis Aetolus, & Arpi.
At Messapus erit, felixq; Tolumnius, & quos
Tot populi misere duces. nec parua sequetur
Gloria, delectos Latio, & Laurentibus agris.
Est & Volscorum egregia de gente Camilla
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas.

ΤΑΥΤΑ ΔΕ ΣΚΟΠΕΙΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΣ, ΚΑΙ ΠΑΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΣ. TAY.152

Quin etiam, quæ bella gesserit, & quo exitu.

COMM. Hoc plurimum valet ad suadendum, & dissuadendum, commemorare bella iam præterita, & ex illis coniecturã facere de futuris nam qui feliciter alias bellum gesserunt, verisimile est, etiam postea feliciratem eãdem consecuturos. contra qui multa bella gesserunt infeliciter; tenuis spes eis bene rem gerendi relinquitur, itaque magis ad pacem inclinant. ita Latinus apud Virgilium fractus assiduis belli offensionibus exclamat:

Bellum importunum cives cum gente deorum,
Invictisq; viris gerimus, quos nulla fatigant.
Prælia, nec victi posunt absistere ferro.

Cicero pro lege Man. cũ de bello consuleret contra Mithridatem gerendo, diligenter commemorat, quæ bella iam fuerint, cum ipso Mithridate gesta, & à Sylla, & à Murena, & à Lucullo, quemque exitum habuerint. vt ne diffidant Quirites Mithridatem posse vinci.

ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΔΕ ΤΗΣ ΟΙΚΕΙΑΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΤΩΝ ΟΜΟΡΩΝ, ΤΑΥΤΑ ΘΕΑΣΑΣΘΑΙ ΔΕΟΝ Η ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΟΥΣ ΕΧΕΙ ΠΟΛΕΜΕΙΝ, ΟΠΩΣ ΠΡΟΣΜΙΞΗ ΤΟΙΣ ΧΡΕΙΤΤΟΣΙ ΕΙΡΗΝΕΥΣΑΝΤΑΣ: ΠΡΟΣ ΔΕ ΤΟΥΣ ΙΣΟΥΣ ΕΠ' ΑΥΤΟΙΣ Η ΤΟ ΠΟΛΕΜΕΙΝ. TAY.153

Neq; tantum propria ciuitatis bella, sed etiã finitimarum ciuitatum expendere opus est; & præterea vires eorum, contra quos bellum fore existimatur: vt cum potentioribus pax habeatur; cum inferioribus, in eorum quibus consilium datur, arbitrio sit, vtrum bellum gerere velint.

COMM. In omni deliberatione plurimum prodest historiarũ cognitio. nam ex præteritis facile futura colliguntur. itaq; debet Orator, cum de bello verba facit, habere cognita præterita bella, non tm quæ sunt à ciuitate sua gesta, sed etiã à finitimis ciuitatibus. & ab eis præcipuè, cum quibus fore bellũ existimatur. sic. n. facile vires eorũ cognoscentur, quibus cognitis, si potẽtiores sunt, debet Orator pacẽ suadere: si verò sunt inferiores, poterit eorum arbitrio, quibus cõsulit, rem committere, vtrum bellum gerere velint, nec ne. Verum ars illa est imperatorum in cõcionibus, cum milites ad bellum adhortãtur, vt si victi antea fuerint, in fortunam cõferant offensionem, & dicant vnquã esse omnino desperandum, sed potius virtute resarciendũ, quod fortunæ temeritate male gestum fuit, si verò fuerunt antea victores, facilior est adhortatio, vt semel partã gloriã diligẽtissimè velint, vt ne eos pertimescant, quos iam penè debellarunt. exẽpla passim occurrunt. & apud T. Liuiũ, & apud cæteros historicos. Cicero cum populum Romanum cõtra Antonium bellũ suscipere adhortatur Antonij vires imminuit, & fractas, ac debiles esse ostendit; sic enim ait, in Philippica 3. In Galliam mutilatum ducit exercitum, cum vna legione, & ea vacillante, L. fratrem expectat, quo neminẽ reperire potest sui similiorem; & in 4. Philippica sic ait: Est igitur Quirites populo Romano victori omnium gentium, omne certamen cum excursore, cum latrone, cum Spartaco. nam quod se similem Catilinæ esse gloriari solet, scelere par est, belli industria inferior. & quæ sequuntur.

ΚΑΙ ΤΑΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ, ΠΟΤΕΡΟΝ ΟΜΟΙΑΙ Η ΑΝΟΜΟΙΑΙ. ΕΣΤΙ ΓΑΡ ΚΑΙ ΤΑΥΤΗ ΠΛΕΟΝΕΚΤΕΙΝ, Η ΕΛΑΤΤΟΥΣΘΑΙ. TAY.154

Copias quoq; spectare oportet, vtrum similes sint, an dissimiles. nam hac de causa sæpe contingit, vel superiores in bello, vel inferiores esse.

Comparatio copiarum sæpe maximã vim habet in suadendo bello, ac dissuadẽdo. sæpe enim propter similitudinem, & dissimilitudinem, vel acquiritur victoria, vel offensio belli accipitur. Itaq; Cicero contra Antonium suadens bellum in eo plurimũ occupatus fuit, vt ostenderet longè fortiores, & robustiores esse legiones, quæ contra Antonium stabant, q̃ quæ erant in Antonij exercitu. sed huius generis pulcherrimũ exẽplum est apud T. Liuium decade 3. cum P. Scipio suos milites adhortatur, vt audenti animo contra Annibalem progrediantur. sic enim ait: Ne genus belli, neve hostẽ ignoretis, cum ijs est vobis milites, pugnandum, quos terra, mariq; priore bello vicistis. à quibus stipendium per viginti annos exegistis, à quibus capta belli præmia Siciliam, ac Sardiniam habemus. erit igitur in hoc certamine is nobis, illisq; animus, qui victoribus, & victis esse solet. & quæ sequuntur. COMM.

ΑΝΑΓΚΑΙΟΝ ΔΕ ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΤΑΥΤΑ ΜΗ ΜΟΝΟΝ ΤΟΥΣ ΟΙΚΕΙΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΣ ΤΙ ΘΕΩΡΗΤΕΟΝ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΕΡΙ ΑΛΛΩΝ, ΠΩΣ ΚΑΤΑΒΗΣΟΝΤΑΙ. ΕΚΤΟΣ ΓΑΡ ΕΑΝ ΠΕΡΙ ΟΜΟΙΩΝ, ΠΙΘΑΝΟΝ ΟΜΟΙΑ ΓΕΝΕΣΘΑΙ ΠΕΦΥΚΕΝ. TAY.155

Præter hæc etiam opus est, non tantum suæ Reip. bella, sed aliorum etiam populorum animadvertere; & quem exitum illa habuerint, spectare: nam è similibus rebus, similia euenire consueuerunt.

Superius etiã dixerat expendẽda esse bella finitimarũ ciuitarum, sed de ijs ciuitatib. intellexit, contra quas bellũ esset gerẽdum. nunc verò, eũ loquatur de similitudine, & dissimilitudine, docet non tm esse noscenda bella propriæ Reip. sed ẽt aliarũ nationũ, non cõtra quas pugnandũ sit. sed quęcũq; bella gesserunt, vt ex huiusmodi cognitione historiarũ, propter euenta possimus coniecturã facere, quem exitum sit bellum habiturum. hoc. n. ferè solet accidere, vt res similes etiam similes exitus consequantur. vt siquis diceret, nõ esse bellum suscipiendum cum Syracusanis, quoniam cum Athenienses bellum contra eos suscepissent, infelicem exitum habuerunt. Quin sæpe belli gerẽdi ratio, ex historijs intelligitur, COMM.

gitur. vt siquis explicet, quibus artib. Athenienses Persicum bellú à se repulerint. aut quo modo Romani gentium victores euaserint. apud Virgilium Diomedes bellum contra Aeneam dissuadet, ab infeliici Græcorum exitu, qui cum Troianis bellum gesserant. sic enim ait:

Aen.11.

O fortunata gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonij, quæ vos fortuna quietos
Sollicitat, suadetq; ignota lacessere bella?
Quicunque Iliacos ferro violauimus agros,
Mitto ea, quæ nostris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premit ille viros, infanda per urbem
Supplicia, & scelerum pœnas expendimus omnes,
Vel Priamo miseranda manus. ——

Itaquę ne similem exitum fortiantur admonet, atque ita concludit:

— Coeant in fœdera dextræ
Qua datur, ast armis concurrant arma cauete.

ΤΕΧ.156 Ἐπὶ δὲ περὶ φυλακῆς τῆς χώρας μὴ λανθανέτω, πῶς φυλάττεται, ἀλλὰ καὶ τὸ πλῆθος εἰδέναι τῆς φυλακῆς, καὶ τὸ εἶδος, καὶ τοὺς τόπους τοὺς φυλακτηρίους. τοῦτο δ' ἀδύνατον, μὴ ἔμπειρον ὄντα τῆς χώρας.

De custodia regionis, qui dicturus est, scire debet, qua ratione custodiri possit; & quot ei rei copiæ, qualesq; sint necessariæ: præterea locis, ubi præsidia sint collocanda: quæ nisi peritus regionis fuerit non poterit.

COMM. Hæc ratio custodiendæ regionis inter res maximas, de quibus deliberant homines ab Aristotele tertio loco numeratur. tria sunt igitur, quæ scire oportet eũ, qui de custodia regionis bene consulturus sit. primum est, vt præsidiorũ rationẽ teneat. hoc est, quomodo rectè præsidijs custodiatur regio. Alterum, quot copiæ, qualesq; necessariæ sint, vtrum pedites, an equites. Tertium quibus in locis opportunè præsidia collocari possint. quod, nisi qui regionis peritus est, commodè non poterit eonsultare. Cic. pro lege Man. docet Pompeiũ hoc diligenter effeeisse, vt regiones custodiret: Sicilią adijt, Africam explorauit. inde Sardiniam cũ classe venit, nondum tempestiuo ad nauigandũ mari, atq; hæc tria frumentaria subsidia Reip. firmissimis præsidijs, classibusq; muniuit. Inde se cũ in Italiam recepisset, duabus Hispanijs, & Gallia Cisalpina præsidijs, ac nauib. confirmata, missis item in oram Illyrici maris, & in Achaiam, omnemq; Græciam nauibus, Italiæ duo maria maximis classibus, firmissimisque præsidijs adornauit. debet. n. régio perpetuis præsidijs custodiri, sed tum præcipuè cum vel belli terror imminet, vel iam bellum adest. tunc enim, quod ait Virgilius:

Aen.9.

Omnis per muros legio sortita periclum
Excubat, excercetq; vices, quod cuique tuendum.

quin etiam paulo superius numerum ponit:

Bis septem Rutuli muros qui milite fernent
Delecti, ast illos centeni quemque secuti
Purpurei cristis iuuenes, auroq; coruscí,
Discurrunt. ——

10 Ἵν' εἰς ἐλάττων ἡ φυλακὴ προστεθῇ, καὶ εἴης ΤΕΧ.157
πρίαιτερος ἀφαιρεθῇ, καὶ τοὺς ὀλιγίστους τόπους τηρῶσι μάλλον.

Atque hæc ideo noscenda sunt, vt si minor sit, quam oporteat, augeatur custodia; siquæ redundans, auferatur, & ad locos magis opportunos traducatur.

Rationem affert duplicem, cur Orator scire COMM.
debeat, quomodo custodienda sit regio, primo vt loca omnia tuta, atque secura sint, & quoties opus est, augeantur præsidia, deinde, ne inutili sumptu Resp. grauetur, sed quæ redundãt præsidia auferantur, & locis tantum necessarijs, atq; opportunis disponantur, nam aliquando cõparanda præsidia sunt, cum instat belli metus, aliquando verò dimittenda, cũ nulla est belli suspicio. quod ad Caninium scribens Cicero se fecisse ostẽdit, his verbis: Quod scribis Apameæ præ- 2. *Epist.*
sidium deduci nõ oportuisse, videbam idem cæteros existimare, molestéq; ferebam de ea re mi-
nus commodos sermones malevolorum fuisse.
Parthi transierint nec ne, præter te video dubitare neminẽ. itaq; omnia præsidia, quę magna,
& firma parauerat, commotus hominum non
dubio sermone dimisi. Neque tantum in bello, sed etiã in pace ciuitates præsidijs firmantur, vt ne qui tumultus exoriri possint. quòd ad Lentulum scribens Cicero, sic ostendit: Te cum classe, atque exercitu profecisse Alexandriam, vt cum
eã pace, præsidijsq; firmaris, Ptolomęus redeat
in regnum. interdum etiam præsidia sunt ex aliquo loco deducenda, & ad alium magis opportunum traducenda. quod Pompeius ad Domi- *Ad Att.*
tium scribens his verbis ostẽdit: Consules præsi- 8.
dia omnia deducturi sunt, aut in Siciliam iturí.
nam aut exercitum firmum habere oportet, quo
confidamus perrumpere hos posse; aut regiones
huiusmodi obtinere, è quibus repugnemus.

Ἐπὶ δὲ τοῖς ἔργοις, ὅσον δαπάνη ἱκανὴ τῇ ΤΕΧ.158
πόλει, καὶ ποῖα ἡ αἰτιωτάτη λιμοῦ, καὶ εἰσαγώγιμος, καὶ πῶν τὰ ξαλαγωγῆς δέονται, καὶ τίνων εἰσαλωγὴ. ἵνα πρὸς τούτους, καὶ συνθῆκαι, καὶ συμβολαὶ γίνωνται.

De annona videndum erit, quanta, qualisq; ciuitati sufficere possit: & cuius generis sit ea, quæ ibi nascitur, & quæ aliunde importatur: & quæ sint res ea, quas exportare, & quas importare oporteat: vt conuentiones, & pactiones cum eis fiant, quibus opus est.

Quarto loco, inter res maximas, quæ ciuitati COMM.
necessariæ sunt, annona ponitur, cui diligenter prouidendum est, ne victus annuus deesse ciuibus possit. itaq; scire oportet, quam magno rerum ad victum pertinẽtium numero ciuitati sit opus aliunde prouidere, quæq; sint illæres, quæ in regione nõ oriantur, & quas oporteat ex alijs locis petere, & contra, quæ sine detrimento possint exportari, & ad alias nationes trãsferri. hæc aũt ideo cognoscenda sunt, vt Orator ciues ad-

hortetur

hortetur ad cõuentiones,& fœdera faciẽda,cum eis,sine quorum ope ciuitas nõ satis commodè victũ annuum habere potest. Athenienses agros steriles habebant.itaq; frumento vtebãtur aliun de importato, quod Demosthenes in Oratione contra Leptinẽ testatur. quare necesse illis erat, fœdera seruare cum eis, à quibus stumẽtum accipiebant. Romani eodem modo ex Africa, Sardinia, Sicilia frumentum Romam aduehebant. vnde Cicero pro lege Man.vocat eas tres prouincias, tria subsidia frumentaria populi Romani. atque ille M.Cato sapiens, sicuri quarta actione in Verrem Cicero testatur,cellam penariã Reip. nutricem plebis Romanæ Siciliam nominauit. apud Romanos quoties opus esse videbat, prætectus annonæ creabatur, qui frumentum vndique coemendum curaret, & Romam aduectum iusto precio venire iuberet. legimus etiam Iulium Cæsarem duos ædiles creasse, qui Cereales dicti sunt eò, quod Cereris, id est annonæ, frumentiq; curam haberent, vt ne populo Romano victus deesse posset.

TEX.159 Πρὸς δ'ὺο γὰρ φυλάττειν ἀναγκαῖον ἀνυγκαλήτους τοὺς πολίτας, πρὸς τοὺς χρειττους, καὶ πρὸς τοὺς εἰς ταῦτα χρησίμους.

Duo sunt enim hominum genera, quos obseruare necesse est, ne à ciuibus offendantur; nempe, qui potentiores sunt, & qui rebus suppeditandis vtiles esse possunt.

COMM. Qui in Rep.versantur, ad communem vtilitatem omnia referre debent. itaq; prouidere eos oportet, ne quid eiusmodi fiat,quod detrimentum aliquod afferre possit,vt si potentiores homines irritentur, aut si illi offendantur,qui prodesse Reip.possunt.hoc est,quod air Aristoteles, duo genera hominum obseruanda esse. alterum eorum,qui viribus præstantiores sunt,qui si forte irascantur,plurimum obesse possunt: altetum eorum, qui res ad victum necessarias in ciuitatẽ aduehunt,aut mittunt, aut aduehi concedunt. quales sunt mercatores,fœderatæ gentes,aut stipendiariæ. nam potentiorum sæpe offensiones declinandæ. quod eleganti metaphora docet Ouidius illis versibus:

Stultus ab aliquo qui cum discedere possit,
Pugnat in aduersas ire natator aquas.

Et Iuuenalis Crispi prudentiam in eo laudat,qđ Imperatoti Domitiano nunquam testiterit:

Ille igitur nunquam direxit brachia contra,
Torrentem.— Neque tantum potentiores,sed etiã inferiores, qui nobis vtiles esse possunt, obseruare debemus.est enim imprudẽtis hominis, non curare,quæ vtilia sunt. vnde Cicero pro lege Man. sic air: Putatis ne vos illis rebus frui „ posse,nisi eos, qui vobis fructnosi sunt,conseruaueritis,non solum calamitate,sed etiam calamitatis formidine liberatos? & paulo post: A quo „ periculo prohibete Remp. & mihi credite id,qđ „ ipsi videtis: hæc fides,atq; hæc ratio pecuniarũ, „ quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est „ cum illis pecuniis Asiaticis,& cohæret.ruere illa non possunt, vt hæc non eodẽ labefactata motu „ concidant.his igitur rationibus probat Cicero, publicanos,& homines Asiaticos esse obseruandos, quoniam Reip. vtilitatem affetant.

Εἰς δ'ἀσφάλειαν, ἅπαντα μὲν ταῦτα ἀναγκαῖα δ'ὡσαθαι διωρεῖν. TEX.160

Hæc omnia subtiliter videndi facultatem habeat oportet, qui de ciuitatis securitate consulturus est.

Quatuor illa,quæ hactenus numerauit,ita implicita sunt,& cohæret inter se,vt vix diuelli possint. neq;.n. sine vectigalib. & pecunijs ius suum obtinere ciuitas potest. sed si eis abũdauerit, & bellũ commodè gerere,& regionem præsidijs benè firmare, & annonæ copiã habere facile poterit.& hoc est,φ Olynthiaca prima Demosthenes clamat:Δεῖ δὲ χρημάτων,καὶ ἀνδ τούτου,ἀδὺνατον γενέσθαι τῶν δέοντων. hoc est, opus est omnino pecuijs, sine quibus nihil eorũ, quæ necessaria sunt, fieri potest. Itaq; (quod ait Aristoteles) qui docere nult, qua ratione riuitas secura esse possit, hæc omnia diligenter videre debet. Cicero Philippica 5. pecuniam ait esse neruos belli. & ad Att.4.pecunia omnium dignitatem exæquat. COMM.

Οὐκ ἐλάχιστον δὲ περὶ νομοθεσίας ἐπαίειν. εἰ γὰρ τοῖς νόμοις ὄζιν ἡ σωτηρία τῆς πόλεως. TEX.161

Sed illud non parui ponderis est, ferẽdarum legum rationem intelligere. cum in legibus posita sit totius ciuitatis salus.

COMM. Vltimo loco ponit eã rem, quæ omnium maximam potestatem habet. cum.n.in legibus posita sit totius ciuitatis salus, permagni interest rationem cognoscere, qua bonæ leges ferri possint. Erit igitur boni Oratoris nidere,nequa lex inutilis Reip.feratur. sicuti Cicero legem Agrariã Rulli antiquandam curauit, quod non esset è Rep.sed legem Maniliam suasit, quoniã utilis esse videbatur. quod autẽ ait Aristoteles,totius ciuitatis salutẽ in legib.esse positam,id copiosè Demosthenes contra Aristogitonem disputat; Cicero Philippica XI. vim legum elegantissimè illis verbis expressit:Iuppiter ipse sanxit,vt omnia, quæ Reip. salutaria essent, legitima,& iusta „ haberentur. est enim lex nihil aliud nisi recta,& „ à numine Deorum tracta ratio, imperans honesta,prohibens contraria. & lib.3. de legib. Salus „ populi suprema lex esto.apud Romanos leges à latoribus sæpè nomen retinebant, vt lex Portia de ciuibus non uerberandis, aut necandis. lex Cincia de donis, & muneribus non capiendis. lex Licinia,& Mutia, vt in suam quisque ciuitatem redigeretur.lex Memnia contra eos,qui aliquem temerè accusant. lex Plectoria cõtra eos, qui adolescentes circumscriberent.At verò Tribuni plebis apud Romanos sæpè nouas leges ferebant,vt ex historijs facile colligi potest. *Per Rab.* *2 de Ora.* *in Brut.* *per Sex. Rosc.* *3. de Off.*

Ὥςτ'ἀναγκαῖον εἰδέναι, ὅσα τέ ὄζι πολιτειῶν εἴδη, καὶ ποῖα συμφέρει ἑκάστη, & ὑπὸ τίνων φθείρεσθαι πέφυκε, καὶ οἰκεῖον τῆς πολιτείας, καὶ ἐναντίον. TEX.162

Itaque scire necesse est, quot sint Rerumpub. genera: & quæ cuique generi prosint, & quæ interitum afferant. siue illa Reip. propria sint, siue aliena, & ei contraria.

COMM. Qui benè leges constituere velit, eũ scire oportet, quæ sint Rerump. genera: qm̃ non omnes leges omnib. Rebuspub. conueniunt. & sæpe fit, vt quod uni prodest, alteri noceat. non tm̃ igitur scire oportet genera Rerump. sed etiã, quæ prosint, & quæ obsint, & quæ propria sunt, & quæ aliena. De hac re copiosè scripsisse dr̃ Aristoteles, atq; eius discipulus Theophrastus. sic enim
„ Cic. 5. de Finib. Omnium ferè ciuitarũ non Græ-
„ ciæ solum, sed etiã Barbariæ ab Aristotele mo-
„ res, instituta, disciplinas, à Theophrasto leges & cognouimus. cumq; vterque eorum docuisset, qualem in Rep. principem esse cõueniret, plu-
„ ribus præterea cum scripsisset, qui esset optimus Reip. status: hoc amplius Theophrastus, quæ essent in Rep. inclinationes rerũ, & momenta temporum, quibus esset moderandum, vtcũque res
3. *Polit.* postolarer. vult autẽ in Politicis Aristoteles esse tria Rerump. genera, quæ laudabilia sint. quibus ex altera parte, tria, quæ vitiosa sint opponãtur. vel enim ab vno tm̃ principe tota pendet Resp. atq; ille status Monarchia dr̃, vel ab optimatibus, & probitate præstãtibus viris, & Aristocratia vocatur, vel deniq; ab vniuersi populi libertate, qui tamen bene sentiẽtibus pareat, & leges obseruet, & proprio nomine Politia dicitur. Sed primus ille status, vt est omniũ optimus, si bonus princeps fuerit, ita pessimus euadit, si malũ principem habeat, & tunc appellatur Tyrannis. secundus autem fit vitiosus, cum pauci non qui meliores sint, sed qui potentiores Remp. capessunt, & tunc Oligarchia nuncupatur. tertius in vitium trãsit, cum populus abutitur libertate, & neque legibus, neque beuè sentientibus parere uult, & tunc vocat Democratia. tres igitur boni sunt status Rerũp. Monarchia, Aristocratia, Politia. tres etiã mali bonis oppositi Tyrannis, Oligarchia, Democratia. Debet igitur Orator cum de ferendis legib. est verba facturus, diligenter aduertere, quod sit illud Reip. genus, in quo deliberatur. & quibus rationib. conseruari possit incolume, quibus ẽt euerti, atq; interire soleat. Sic enim facile cognoscet, quæ leges vtiles esse possint, & quæ nequaquã accommodari valeãt. Ex ijs verò, quę interitũ afferunt Reip. quædam propria dicuntur, quædam aliena, & contraria.

TEX. 163 Λέγω δὲ τὸ ὑπὸ οἰκείων φθείρεσθαι, ὅτι ἔξω τῆς βελτίστης πολιτείας, αἱ ἄλλαι πᾶσαι καὶ αἱ μέσαι, καὶ ὀλιγιστόμβαι φθείρονται.

Dico autem à proprijs Remp. euerti, quoniam vno excepto optimo ciuitatis statu, reliqua omnes Resp. & cum remittuntur, & cum efferuntur, intereunt.

COMM. Docet quomodo à proprijs rebus aliqñ status Rerump. corrumpantur. hoc. n. incredibile videbatur. quòd à proprijs rebus aliquid corrũperetur. vnus est (inquit) solus optimus ciuitatis status, qui in nullũ degenerare possit, atque is est Monarchia, reliqui verò facile uitiantur, atque intereunt, quoties aliquo modo relaxantur, & quoties intenduntur. hoc autem, quod dicit, ipsemet exemplo subiecto declarat. neque dubium est, quin optimum ciuitatis statum appellet Monarchiam, cum etiam in Politicis hũc statum reliquis omnibus antepouat. & Homerus Iliados libro secundo sic ait:

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω
Εἷς βασιλεύς. hoc est:

Multorum imperiũ prauum est, rex vnicus esto.

Οἷον δημοκρατία οὐ μόνον ἀνιεμένη, ἀσθενεστέρα γίνεται, ὥστε τέλος ἥξει εἰς ὀλιγαρχίαν, ἀλλὰ καὶ διτεινομένη σφόδρα. TEX. 164

Vt popularis status non solum remissus fit imbecillior, & tandẽ in paucorũ dominatũ delabitur; sed etiam si vehementer efferatur, interit.

Exemplum hoc est, quo declarat Aristoteles, quomodo popularis status interdũ à suis rebus corrumparur, uam si remittitur (inquit) fit imbecillior, & in paucorum dominatũ transit. remitti dr̃ popularis status, cum populus negligentior fit, in iure suo retinendo, & habenas Reip. paucis relinquit. quod Romanis accidit post Gracchorum interitum, vsque ad Iulij Cæsaris dominationem. non. n, eo tempore Reip. Romanæ status Politia dici poterat, sed potius Oligarchia, cũ pauci, & potentiores arbitrio suo cuncta administrarẽt. quod si uehementer efferatur popularis status, interit. efferri dicitur, cum maiorem auctoritatẽ sibi populus assumit, quam conueniat, & cũ nou sapientum sententiam, sed cupiditatem suã sequitur. vt cum plebs Romana defecit à patribus, & in sacrum montem cõcessit, certè nisi Menenij auctoritas interc sisset, male actum eo tempore de Rep. Romana fuisset.

Ὥσπερ καὶ ἡ χρυπότης, καὶ ἡ σιμότης, ἡ μόνον ἀνιέμβα ἐρχεται εἰς τὸ μέσον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα χρυπὰ γινόμβα, ἡ σιμὰ οὕτω διῃρθρωται τὼ ῥῖνα, ὥστε μὴ δὲ μυκτῆρα δοκεῖν ἔχειν. TEX. 165

Quemadmodum vitia, prauitatesq; nasi, qui grypus, vel simus fit, non tantum remisse ad mediam, rectamq; formam veniunt, sed etiam vehementer auctæ: vt si valde fiat grypus, aut simus nasus, eo tandem perueniant, vt ne nasi quidem formam nasus habere videatur.

Hac eadẽ similitudine vsus est 5. Politic. cum de eadem re uerba faceret. ibi enim hæc longè diligentius, & accuratius tractat. nasus (inquit) quatenus ad formam suam, duo præcipuè uitia potest habere, vel enim nimium depressus est, & quandam quasi planiciem præ se ferens, & tunc dr̃ simus, qualem habuisse Socratem memorant: vel nimium est elatus, & quasi dorsum habet in medio, quod emineat, & tunc grypus uocatur. vtrũque igitur vitium duobus modis corrumpi potest, vel si remittatur, & ad mediam, rectamq; formam

COMM.

formam veniat, tunc.n. remotis illis vitijs, rectus erit nasus: vel si nimium intendatur. posset. n. simus nasus ita deprimi, vt penitus aboleretur, & ne formã quidem nasi haberet, & tunc neque simus dici posset. ita ẽt dorsum illud, quod est in naso grypo, posset adeo crescere, vt omnem nasi formã auferret, quare neque grypus esset. duobus igitur modis prauitates illæ nasi corrũpuntur, atq; intereunt, vel cũ nasus rectam formam recipit, vel cũ penitus formam suam amittit. eadem etiam ratione Democratia, & Oligarchia, quæ sunt quasi duo vitia, labesq; Reip. duobus modis intereunt. vel cum ad bonam Reip. formã reducuntur, & populus publicam tantum vtilitatẽ quærit, & qui probi viri sunt, ac sapientes, Remp. administrant. vel cũ intenduntur, & vsq; eò procedunt, vt populus ex libidine sua cuncta gerat, & potentiores non amplius publicam, sed priuatam tantum vtilitatem sequantur. Cicero pro Sestio de hac re sic ait: Duo genera semper » in hac ciuitate fuerunt eorũ, qui versari in Rep. » atque in ea se excellentius gerere studuerunt: » quibus ex generibus alteri se populares, alteri » optimates & haberi, & esse voluerũt. qui ea, quæ » faciebant, quæq; dicebant, multitudini iucunda esse volebant, populares: qui autem in se gerebant, vt sua consilia optimo cuique probarentur, optimates habebantur. ergo hi, de quibus loquitur Cicero, rectã administrandæ Reip. formam sequebantur. sed si mores mutassent, facile seditiones, & discordias in Rep. concitassent, quod & Athenis, & Romæ sæpissime contigit.

TEX.166 Χρήσιμον δὲ πρὸς τὰς νομοθεσίας τὸ μὴ μόνον ἐπαίειν, ἃς πολιτεία συμφέρει ἐκ τῶν παρειλυθότων διωρθοῦν, ἀλλὰ καὶ τὰς παρὰ τοῖς ἀλλοις ἐθνεσιν, αἱ ποῖαι τοῖς ποίοις ἁρμόττουσιν.

Illud autem in ferendis legibus vtilissimum est, non solum aduertere, & considerare, quis num Reip. status anteacto tempore profuerit; sed etiam apud exteras nationes, quæ Reip. species, quibus hominibus conueniant.

COMM. Legislator omnẽ curam, & cogitationem suã ad vtilitatem publicam referre debet. Itaq; cum leges laturus est, præter cætera duo sunt illi considerãda. primò quę leges, & iusticuta præterito tempore suæ Reip. profuerint, & quomodo vel conseruatũ, vel auctum antea fuerit imperium. sic enim exemplo prætetitorum poterit de futuris bona sperare. deinde illud etiã aduertere debet, quo reliquæ nationes in Rep. sua bene se gerant, & quo Reip. genere vtantur, vt ab eorũ similitudine sciat, quid ciuitati suæ profuturum sit. est autem id, quod ait Aristoteles, huiusmodi. Athenienses vtebantur populari statu, hoc est Democratia, Lacedæmonij statu optimatiũ, quę dicitur Aristocratia, Macedones regio dominatu, quam Mouarchiam uocant. ponamus igitur apud Romanos de ferendis legib. esse deliberationẽ, hic Orator primo videre debet, quo Reip. genere vtãtur Romani, & cũ intellexerit eos vti statu populari, non adhortabitur vt Lacedæmoniorum, aut Macedonum leges sequantur, quoniã illi diuerso Reip. genere utuntur, sed animũ ad Athenienses trãsferet, & animaduertet, quæ leges apud eos utilissimæ sint, atq; ita Romanis erit auctor, vt Athenienſiũ eas leges imitentur. id, quod fecisse Decemuiros legimus, qui duodecim tabularũ leges ad exemplar legum Solonis conformarunt, & ad eam rem auctore, & interprete Hermodoro Ephesio vsi sunt. hoc autẽ præceptum etiam ad rationem nostri temporis accõmodari potest, vt quoniã Heluetij Democratia utuntur, Veneti Aristocratia, Galli Monarchia. qui suasurus est legẽ aliquam Mediolanensibus non respiciet ad leges Heluetiorum, neq; Venetorum, quoniam non eo genere Reip. Mediolanenses utũtur. sed potius aduertet, quæ leges in Gallorum Rep. sint vtiles, & ad earum exemplar totam suasionem suam diriget.

Ὥστε δῆλον, ὅτι πρὸς μὲν τὴν νομοθεσίαν αἱ τῆς γῆς περίοδοι, χρήσιμοι. σύνεσιν γὰρ λαβεῖν ἔξεστι τοὺς τῶν ἐθνῶν νόμους. TEX.167

Itaque perspicuum est ad legum ferendarum scientiam plurimum conducere terrarum peragrationem, in qua multarum gentium instituta, leges q; licet agnoscere.

Quoniam leges ferendæ sunt, ad eorũ imitationem, qui bono statu Reip. vtũtur, & ei simili, in quo, qui legem laturus est, versatur. id autem facere non potest, nisi qui exterarum nationum cognitionem habuerit. ideo concludit Aristoteles plurimum prodesse ad acquirendam ferendarum legum sciẽtiam terras peragrare, & multorum populorum mores, instituta, leges intelligere. quæ res non tantum ex peregrinatione, sed etiam ex libris; qui de his rebus scribuntur, & ex auditu percipi potest. sed ex peregrinatione putabant veteres illi maximam prudentiam comparari, qua de causa Homerus Vlyssem à peregriuatione statim laudat, sic enim incipit: COMM.

Dic mihi musa virum captæ post mœnia Troiæ,
Qui mores hominum multorum vidit, & vrbes.

Cicero libro Tusc. 5. multos Philosophos numerat, qui totam ætatem suam in peregrinatione consumpserunt.

Πρὸς δὲ τὰς πολιτικὰς συμβουλὰς, αἱ τῶν πρὸ τὰς πράξεις γεγενημένων ἱστορίαι. TEX.168

At verò in consilijs publicis historiarum, & antiquitatis, cognitio mirificè vtilis est.

Peregrinatio plurimũ ualet ad ea cognoscenda, quæ præsentis temporis memoria fiũt. at historiarum cognitio declarat ea, quę iam pridem gesta fuere, uult igitur Aristoteles vtráque cognitionẽ ab eo comprehendi, qui consilia publica bene tractaturus sit. quod etiam in Orat. ad Brut. Cicero sentit. Cognoscat etiam (inquit) rerum gestarum, & memoriæ ueteris ordinẽ, maxi » me scilicet nostræ ciuitatis, sed & imperiosorũ » populorum & tegum illustrium. Nescire autem » quid antequam natus sis acciderit, id est semper » COMM.

esse puerum. Quid enim est aliud ætas hominis,
„ nisi cum memoria rerum veterum cum superio-
„ rum ætate contexitur? commemoratio autem
„ antiquitatis, exemplorumque prolatio summa
„ cum delectatione, & auctoritatem orationi af-
fert, & fidem.

TEX.169 Ἅπαντα δὲ ταῦτα πολιτικῆς, ἀλλ' οὐ ῥητορικῆς ἔργον ἐστί.

Sed hæc omnia videre, ciuilis scientiæ, non autem Rhetoricæ proprium officium est.

COMM. Ciuilis scientia tractat ea diligéter, quę ad ferendas leges, & ad rerum maximarum consultationé pertinent. ideo non hoc esse propriũ Rhetoricæ dicit Aristoteles, nisi quatenus est ciuilis scientiæ simulactum quoddam, & quandã administrandæ Reip. facultatem cõmuniter præbet.

TEX.170 Περὶ ὧν μὲν οὖν ἔχειν δεῖ τὸν μέλλοντα συμβουλεύειν τὰ μέγιστα, τοσαῦτά ἐστιν. Ἐξ ὧν δὲ δεῖ καὶ περὶ τούτων, καὶ περὶ τῶν ἄλλων προτρέπειν ἢ ἀποτρέπειν, λέγωμεν πάλιν.

Res igitur maximæ, quarum cognitionem eum habere oportet, qui bene consulturus sit, hæ ferè sunt. deinceps verò dicamus, quo modo vel ex his ipsis, vel ex alijs, quæ in deliberationem cadunt, & ad suadendum, & ad dissuadendum argumenta ducere possimus.

COMM. Iam expositæ sunt res maximæ, de quibus in Rep. cõsultatur, vt cum à vectigalibus, à bello, & pace, à custodia regionis, ab annona, à legum latione recesseris, nihil sit aliud ĩ publicis rebus, quod magni esse momenti videatur. nunc verò videndũ est, quomodo & ab eis, quæ dicta sunt, & ab alijs, de quibus deliberare solent homines, argumẽta duci possint. sunt.n. infinitæ pene res, de quibus & priuatim, & publicè soleant homines consultare. sed publicè ferè de illis tantum quinque generib. rerum consultatur. quæ tamen longè, lateq; patent. & in singulis copiosissima est dicẽdi materies. vt quot modis & acquiri vectigalia, & augeri possint, quę sint in bello, quæ in pace considerandæ, atq; ita de alijs. priuatim verò quæcũq; pertinent ad motus animi voluntarios, & ad liberas actiones ferè in deliberationem cadũt, de quibus omnibus generatim Aristoteles hoc loco præcepta tradere constituit.

CAPVT XXIII.

Finis Deliberanti propositus, Felicitas, eius definitiones quatuor afferuntur.

TEX.171 Σκεπτέον δὲ καὶ ἰδίᾳ ἑκάστῳ, καὶ κοινῇ πᾶσι σκοπὸς τίς ἐστιν, οὗ στοχαζόμενοι, καὶ αἱροῦνται, καὶ φεύγουσι. καὶ τέτ' ἐστὶν ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, ἢ τ' εὐδαιμονία, καὶ τὰ μόρια αὐτῆς.

Est autem & priuatim singulis, & publicè ferè omnibus, finis quidam propositus, ad quem aciem mentis dirigentes, omnia vel expetunt, vel fugiunt: atque (vt in summa dicam) ea est felicitas, & partes eius.

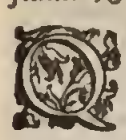

VT consilium dare vult, is adnertete primò debet, quem finem, aut scopum sibi proponant ij, qui deliberant. omnes enim sibi finem quendam constituunt, quem assequi desiderant. itaque viam, ac rationem quærunt, qua possint ad eum finem peruenire. non igitur deliberant de ipso fine, sed de ijs, quæ possunt ad finem perducere. vt Imperator, cum bellum gesturus est, proponit sibi finem ipsam victoriam. nam eius gratia bellum suscepturus est. deinde consultat, non iam de victoria, sed de ijs, quæ possint victoriam acquirere. hoc est de uia, ac ratione, qua possit hostes debellare. idem reliqui omnes faciunt, vt suis cogitationibus, & actionibus finem aliquem proponant, quem omni conatu consequi studeant. vt tandem quietè, feliciterq; viuant. Omnes enim & priuatim, & publicè expetunt ea, quæ felicem, ac beatum arbitrantur hominem efficere posse, fuginntque contraria. quo fit vt felicitas, & eius partes sit finis, quo nõ tantum singuli homines, sed etiam ciuitates, & nationes cogitationes omnes suas referant, & quem assequi concupiscant. est.n. felicitas summum bonum, quod omnes expetunt, vt Ethicorum primo docet Aristoteles. neque tantum homines, sed res omues propositũ quasi finem, & extremum habent, vt se conseruent, in quam optimo sui generis statu. quod 5. de Finib. Cicero docet. ideo veteres bonum id esse dixerunt, quod omnia concupiscunt, vt auctor est Aristoteles. quod autem omnes sibi proponant felicitatem, & quietem, declarat etiam ille Virgilianus Aeneas illis verbis: COMM. *Ethic. 1.*

Per varios casus per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium, sedes vbi fata quietas
Ostendunt. & in 3. Aeneid. idem Aeneas:
Viuite felices, quibus est fortuna peracta,
Iam sua. Antiqui Romani omnibus rebus agendis, quod bonum, faustum, felix, fortunatumq; esset, præfabantur. auctor Cicero primo de Diuin. sed in quibus rebus sit hominis summa felicitas Philosophi disputant, & varijs opinionibus distrahuntur, vt in libris de Finib. copiosè Cicero docet. Aristoteles eam ponit in virtutis actione, hoc est in animo, sed tamen etiam corporis, & fortunæ bona vult adiungi. neque enim infortunatus, & ægrotus, quamuis vir probus sit, ex Aristotelis sententia felix dici potest. cum igitur ea, quæ bona sunt, aut videntur, gratia felicitatis, omnes expetant, ideo quid felicitas sit, & quæ sint eius partes Aristoteles explicat.

Ὥστε παραδείσματος χάριν λάβωμεν, τί ἐστιν ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν ἡ εὐδαιμονία, ἐξ ἐκ τίνων τὰ μόρια ταύτης. περὶ γὰρ ταύτης, ἐν τῷ εἰς ταύτην συντείνοντων, καὶ τῶν ἐναντίων ταύτῃ, αὐτὴ τε πρόσοπαί, καὶ ἀποφοπαὶ πᾶσιν εἰσι. τὰ μὲν γὰρ παρασκευά- TEX.172

ζοντα

ζοντα ταύτλω, ἢ τῷ μορίων τι, ἢ μεῖζον αὐτ' ἐλάττους ποιοῦντα δεῖ πράττειν. τὰ δὲ φθείροντα, ἢ ἐμποδίζοντα, ἢ τὰ ἐναντία ποιοῦντα, μὴ πράττειν.

Quare sumamus, exempli gratia, non subtiliter quidem, sed simpliciter, quid felicitas sit; & ex quibus constent eius partes. de hac enim, & de ijs, quæ ad hanc referuntur, & de contrarijs huic, omnes suasiones, & dissuasiones esse solent: quæ etenim felicitatem efficere possunt, aut aliquam eius partem, aut ex minore maiorem, ea sunt amplectenda; quæ verò illam vel corrumpunt, vel impediunt, vel contraria sunt, omnino sunt fugienda.

COMM. Accuratè tractare de felicitate, nõ est propriũ Oratoris officium, at potius Philosophi. sed tñ, quia student omnes eam acquirere, & quatenus licet, felices fieri, ideo debet Orator, qui sententiam in concione dicturus est, saltem cõiter intelligere, quid sit felicitas, & quæ sint eius partes. hoc est, quod ait Aristoteles se velle docere, quid felicitas sit, & ex quibus eius partes conflentur, non tñ ea subtilitate, qua vtuntur Philosophi, cũ in disputationib. veritarem exquirunt, sed simpliciter, & cõi more, atque intelligentia. cuius rei rationem affert, qñ omnis suasio, atq; dissuasio, quæ sunt deliberationis partes, de illis rebus est, quæ ad felicitatem referuntur, & de illis, quæ sunt felicitati contraria. nam ea tñ amplectenda sunt, quæ vel felicitatẽ afferre possunt, vel eius aliquã partem, vel saltem eam augere, atque ex minori maiorem facere. quæ verò nos felicitate priuant, vel quæ impediunt, quo minus felices fieri possimus, vel denique, quæ felicitati sunt aliquo modo contraria, sunt omnino fugienda. hoc est, quod in Partit. ait etiam Ciceto, Quare (inquit) in cohortando, atq; snadendo propositum quidem nobis illud erit, vt doceamus qua vi bona consequi, malaq; vitare possimus. Omne verò bonum siue sit animi, siue corporis, siue rerũ externarum pars est quædam felicitatis. quemadmodũ Academicis, & Petipateticis placet. nam Stoici virtutem solã esse bonã censebant, & sapientem uirum semper felicẽ esse dicebant, etiã si iu Phalaridis taurum conijciatur. qnam sententiam licet uera sit, tñ communis sensus reprobat. Aristoteles igitur Peripateticorum princeps, felicitatẽ statuit, ex triplici bonorum genere constare. hoc est ex bonis animi, corporis, & rerum externarum; quem multis in locis Cicero sequitur. Quare cum suadeudi, atque dissuadendi præcepta tradat hoc loco, primo felicitatem ipsam definit, deinde partes eius sigillatim explicat. ponit autem quatuor definiriones, seu descriptiones felicitatis, quæ à communi hominum opinione pendeut.

TEX.173 Ἔστω δὴ εὐδαιμονία, εὐπραξία μετ' ἀρετῆς.

Ponamus igitur felicitatem, esse vitæ prosperitatem cum virtute coniunctam.

COMM. Hæc est prima felicitatis definitio, nã ex opinionibus hominum variè felicitatem definit, sed primo loco ponit eam definitionem, quæ verior, & cõior esse videtur. siquis. n. fuerit virtute præditus, & prosperam habuerit fortunam, illi nihil deesse videtur ad felicitatẽ. duo sunt igitur necessaria, vt quis felix dici possit, hoc est vitę prosperitas, & virtus. nam siquis tantum prosperam viram ageret, & virtute careret, is uon felix, sed miser potius esset vocandus. quod lib. Tuscul. 5. copiosè Cicero disputat. quin hoc ex sententia Socratis probat his verbis: velut in Gorgia Socrates, cũ esset ex eo quæsitum, Atchelaum Perdicæ filiũ, qui tum fortunatissimus baberetur, nonne beatum putaret? haud scio, inquit, unnq; enim cũ eo locutus sum. Aın'tu? an aliter id scire nou potes? nõ vllo modo. Tu igitur ne de Persarum quidem rege magno potes dicere, beatus ne sit? An ego possem, cum ignorem, quã sit doctus, quam vir bonus? Quid? tu in eo sitã vitam beatã putas? ita prorsus existimo, bonos beatos, improbos miseros, miser ergo Archelaus? certè si iniustus. Cẽsent igitur Plato, Aristoteles, Cicero eum miserum, & infelicem esse, qui sit improbus, etiam si fortunatissimus sit. Sed quid si virtute quidem præcelleret, verum adnersam fortuuam haberet, & varijs calamitatib. afficeretur, nũ felix dici posset? minimè uero. nam Theophrastus in eo libro, quem scripsit de vita beata (licut ait Cicero) multa disputat, quamobrem is, qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse nõ possit. quare plurimis in locis Cicero miseros eos vocat, qui sunt iu calamitatib. etiam si uirtute præditi sint. quamuis lib. Tuscul. 5. multa subtilirer, & copiosè disputat, quibus probare contendat, iu sola uirtute positam esse beatam uitam. Sed ex hoc Aristotelis loco, multisque alijs concludi potest ad felicitatẽ duas res esse necessarias, hoc est uitæ prosperitatem, & uirtutem. 5. *Tusc.*

TEX.174 Ἢ αὐτάρκεια ζωῆς.

Vel possessionem earum rerum, quibus vita contenta sit.

COMM. Secunda definitio felicitatis hæc est, vt ille felix dicatur, qui posidet ea, quibus vita cõtenta sit. ex qua definitione colligitur eos, qui cupiditatib. trabuntur, nuuq; felices esse posse. neq; n. vnq; expletur, nec satiatur cupiditatis sitis, ait Cicero. & qui pauca concupiscunt, ij minimũ in uita mali experiuntur, vnde tectè dictum est: nihil esse felicius animo sna sorte contento. quod Horatius eleganter in Epistolis ita docet:

Nil admirari prope res est vna Numici,
Solaque, quæ possit facere, aut seruare beatum.

At uerò non potest ullo modo uita contẽta esse, nisi fuerit cum uirtute coniuncta. neq; n. potest iucundè uiui, nisi cum virtute uiuatur. neq; vnq; improborum animus quiescit, sed perpetuis quasi furijs agitatur, vt Cicero docet. quare conuenit hæc definitio felicitatis cum superiore.

TEX.175 Ἢ ὁ βίος μετὰ ἀσφαλείας εὐδιος.

Vel vitam cum securitate iucundissimam.

COMM. Hæc est tertia definitio felicitatis. nã omnino felicitas est in iucunditate uitæ, & idcirco Dei

beatissimi putantur, quod eorũ voluptates pro priæ sint, vt ait ille apud Terentium. quod siquis sibi voluptates securas, & stabiles eõparare possit, is beatissimus esset. neq; n. tãquam Chamæleon beatus esse debet, qui facile mutari possit, sed debet in securitate viuere, alioqui ne beatus quidem erit, si res aduersas timuerit, vt Ethicorum primo docet Aristoteles. Metrodorus dicebat eum esse beatum, cui corpus esset bene constitutum, & exploratum haberet, ita semper fore. sed hæc reprobanda est sententia, quia felicitas est tantum in vera voluptate, sed vera voluptas est animi, non corporis, vt apud Platonem multis in locis Socrates affirmat. non potest igitur vita esse iucundissima, nisi sit virtuti copulata, neque potest esse secura, nisi prosperam habeat fortunam. quo fit, vt eodẽ tendat hæc definitio, quo dux superiores. Vt ille demum felix dici possit, cui vita prospera sit, & uirtutem iam sibi comparauit.

TEX.176 Ἢ εὐσθένεια κτημάτων, καὶ σωμάτων μετὰ δυνάμεως φυλακτικῆς τε, & πραλτικῆς τούτων.

Vel bonum, firmumq; statum possessionum, & corporum, cum facultate custodiendi, atque amplificandi,

COMM. Quartam, & ultimam felicitatis definitionem ducit Aristoteles ab eorum opinione, qui felicitatem in copia rerum positam arbitrabantur, & in bono, firmoq; statu possessionum, ac corporum. cum. n. rerum omnium affluunt undiq; copiæ, neque quicquam deest, aut ad vsus vitæ necessarios, aut ad perfruendas uoluptates, si præterea sanitas corporis accesserit, à nõnullis summa putatur felicitas. modo timor omnis absit, & ille status firmus habeatur. itaq; facultatem etiam custodiendi, atque amplicandi coniunctã esse uult Aristoteles, duo sunt autem in hac definitione nempe possessiones, & corpora, quæ bonum, firmumq; statum habere debeant. quorum primum generale est ad omne genus diuitiarũ, quæ sunt in nostra potestate. alterum ad animalia tantum referri videtur. neq; n. satis est multa possidere, nisi etiam bestiæ, serui, dominique ipsi ualeant. vnde Horatius:

Valeat possessor oportet,
Si comportatis rebus bene cogitat vti.

Aristoteles Ethicorum primo recitat Epigramma, quod esset in Apollinis templo scriptum in hunc sensum:

Optima iustitia est, res exoptanda valere,
At iucunda sequi, quod quis habere cupit.

Ex quo potest intelligi felicem eum existimari, qui & animi probitate, & corporis sanitate, & vitæ iucunditate cæteris præstiterit. nã primum semper locum animi bona possident, secũdo loco bona corporis ponuntur, tertio demum loco collocantur externa bona. nam, vt ait Cicero in Academicis, constituebant Academici extremum esse rerum expetendarum, & finem bonorum, adeptum esse omnia è natura, & animo, & corpore, & vita, quam felicitatem expressit Horatius ad Tibullum scribens his uersibus.

Quid voueat dulci nutricula maius alumno?
Quam sapere, & fari possit, quæ sentiat? & cui
Gratia, fama, valetudo contingat abunde,
Et mundus victus non deficiente crumena?

Σχεδὸν γὰρ τούτων ἅπ, ἢ πλείω τινὰ εὐδαιμονίαν ὁμολογοῦσι εἶναι, ἅπαντες. TEX.177

Omnes enim ferè confitentur felicitatem, aut vnum horum, aut plura simul esse.

Postquam felicitatis definitionẽ attulit, nunc eam à communi sententia corroborat. ait enim omnes homines confiteri felicitatẽ, aut vno eorum, quæ dicta sunt, aut plurib. contineri. quod autem ait Arist. id est eiusmodi. quidam enim in vna tantum re beatitudinem constituebant, vt Stoici in virtute, Cyrenaici in voluptate, Hier. Rhodius in indolentia, Carneades in fruendis rebus ijs, quæ primæ secundum naturam sunt. quidam autem res plures copulabant, vt Callipho, & Dinomachus voluptatẽ ad honestatem. adiungendam esse censebant, Diodorus doloris vacuitatem cum honestate copulabat; veteres Academici, quos etiã Aristoteles sequitur, & animi, & corporis, & externa bona cõiungi ad felicitatem censent oportere. sed de his opinionibus copiosè Cicero disputat de Finib. lib. 5. COMM.

CAPVT XXIII.

Partes Felicitatis tum interioris, tum externæ recensentur.

Εἰ δ' ἡ ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία τοιοῦτον, ἀνάγκη αὐτῆς εἶναι μέρη εὐγένειαν, πολυφιλίαν, χρηστοφιλίαν, πλοῦτον, δύναμιν, πολυτιμίαν, εὐγηρίαν, ἔτι τὰς τῆ σώματος ἀρετὰς, οἷον ὑγίειαν, κάλλος, ἰσχύν, εὐεκτικὸς, δυνατὸν ἀγωνίσασθαι, δόξαν, τιμὴν, εὐτυχίαν, ἀρετὴν, ἢ καὶ τὰ μέρη αὐτῆς, φρόνησιν, ἀνδρίαν, σωφροσύνην, δικαιοσύνην. TEX.178

Quod si felicitas est eiusmodi necesse est, eius partes esse nobilitatem, gratiam, amicitiam proborum hominum, diuitias, bonam prolem, multitudinem filiorum, facilem senectutem; præterea corporis virtutes; vt bonam valetudinem, pulchritudinem, vires, magnitudinem, certandi robur: quin etium gloriam, honorem, prosperam fortunam, virtutem, atque eius partes; prudentiam, fortitudinem, temperantiam, iustitiam.

COMM. Vt explicatum iam sit, quid sit felicitas, videndum nunc est, quæ sint eius partes, quas videtur Aristoteles quadam quasi congerie numerare, eum tamen id miro quodam ordine faciat. quatuor. n. in partes omnia bona distinguuntur, & gradus etiã suos habẽt, vt quædam minora bona sint, quædam maiora. cum. n. homo constet ex corpore, & animo, necesse est vt etiam & corporis, & animi bona reperiantur. sed cum animus longè præstantior sit corpore,

erunt

erunt etiam animi bona præstantiora, quàm bona corporis. at ea bona, quæ ad corpus referuntur, vel extra corpus sunt, vel in ipso corpore, atque ita fiunt duo bonorum genera, quorũ tamen ea, quæ in ipso corpore sunt, præstant eis, quæ sunt extra corpus. rursus quæ ad animũ referuntur, aut extra animum, aut in ipso animo sunt, ita fiunt alia duo bonorũ genera: quorum ea, quæ sunt in animo, præstant eis, quæ sunt extra animũ. cum igitur ita distincta sint quatuor bonorum genera, subtiliter, & ingeniosè Aristoteles incipit ab infimo genere, & ad supremum, ac præstantissimum vsque procedit. nam infimo loco sunt ea bona, quæ ad corpus quidem referuntur, sed sunt extra corpus, quorum septem species numerat Aristoteles. hoc est nobilitatẽ, gratiam, amicitiam proborum hominum, diuitias, bonam prolem, multitudinem filiorũ, facilem senectutem. secundo loco ponuntur ea bona, quæ sunt in corpore. quorũ species quinque numerantur, bona valetudo, pulchritudo, vires, magnitudo, certandi robur. Tertio loco ponuntur ea bona, quæ ad animum quidem referũtur, sed tamen extra animum sunt, atq; huius generis tres numerantur species, gloria, honor, prospera fortuna. Quarto, & supremo loco ponuntur animi bona, quæ est virtus, & quatuor eius species, prudẽtia, fortitudo, iustitia, tẽperantia. hæc est Aristotelica bonorũ distributio, quibus qui præditus fuerit, is verè felix, ac beatus erit.

TEX.179 Οὕτω γὰρ αὐ αὐτρκέσατος εἴη, εἰ ὑπάρχει αὐτῷ, τοῦτ' εἶ αὐτῷ, καὶ τὰ ἐκτὸς ἀγαθὰ, οὐ γὰρ ὄζιν ἄλλα παρὰ ταῦτα.

Hac enim ratione nullius rei ad benè, beatèq; viuendum indigebit is, cui bona omnia, & quæ in eo sunt, & quæ extrinsecus aduenium, affatim affuerint: nam, præter hæc, nulla bona sunt.

COMM. Hæc (inquit) bona bipartitò distribuũtur. aut enim in ipso sunt homine, aut extrinsecus aduenium. quod siquis utramq; copiosè potuerit assequi, ei nihil omnino deerit, ad benè, beatèque viuendum. neq; n, vlla alia bona sunt. & qui omnia bona conseeutus est, nullo adiuncto malo, is sine dubio beatus est. sic n. ait Cicero lib. Tusc. 5. videamus, qui dicendi sint beati. equidẽ hos existimo, qui sint in bonis nullo adiuncto malo. neq; vlla alia huic verbo, eũ beatum dicimus, subiecta notio est, nisi secretis malis omnibus cumulata bonorum complexio. Qui igitur habet omnia boua cumulata, dicitur αὐταρκέστατος ab Aristotele, quasi per se ipsum maximè contentus. neque quicquam vltra desiderans: nam superius etiam felicitatem ex quorundam opinione dixit esse, αὐταρκείας τῆς ζωῆς. hoc est, cum ea possidentur, quibus vita contenta sit.

TEX.180 Εἰ δὲ καὶ αὐτῷ μὲν τὰ περὶ ψυχὴν, καὶ τὰ ἐν σώματι. ἔξω δὲ, εὐ-βρεια, καὶ φίλοι, καὶ χρήματα, ἔτι τιμὴ· ἔτι δὲ προσήκειν οἰόμεθα, δυνάμεις ὑπάρχειν, καὶ τύχην, οὕτω γὰρ ἂν ἀσφαλέστατος ὁ βίος εἴη. λαβωμὲν νῦν ὁμοίως, καὶ τούτων ἑκαστον τί ὄζι.

In ipso verò sunt ea, quæ vel in animo sunt, vel in corpore, extrinsecus aduenium, vt nobilitas, amici, pecuniæ, honor, opes etiam, atque fortunam adesse oportere censemus, sic enim fiet vita securissima.

Quoniam dixerat bona, aut in ipso esse homine, aut extrinsecus aduenire; nunc vtrumque diuisionis membrum declarat. nam quæ (inquit) vel in animo, vel in corpore sunt, ea dicũtur esse in ipso homine. quoniam homo ex animo, & corpore constat. quæ verò sunt extra corpus, & animum, dicuntur extrinsecus aduenire, vt nobilitas, amici, pecuniæ, bonor. sed quoniam felicitas debet esse firma, & stabilis, ideo necesse est, vt homo felix habeat etiam opes, ac poteutiam, qua tueri facile res suas possit. præterea necesse est, vt etiam eidem fortuna faueat, alioqui ne dici quidem felix poterit. ex hoc loco potest intelligi, Aristoteleni fortunæ plurimum tribuere, cum sine illa censeat hominem felicem esse non posse. quod etiam Theophrastus eius discipulus censuit, vt Cicero 5. Tusc. & 5. de Finib. testatur. hanc autem bonorũ diuisionem posuit etiam in Partitionib. Cicero. sic. n. ait: Rerum autem bonarum, & malarum tria sunt genera. nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra esse possunt. & inferius: Sed quoniam in tribus generibus bona, malave versantur, externis, corporis. & animi. & quæ sequuntur. his ita declaratis Aristoteles singulorum definitionem subiungit,

CAPVT XXIV.

Externæ felicitatis partes sex definitione explicantur.

TSX.181 Εὐγένεια μὲν οὖν ἔθνει μὲν, ἔ πόλει, τὸ αὐτόχθονας, ἢ ἀρχαίους εἶναι.

Nobilitas gentis, & ciuitatis ea est, si ipsa ex sese suos ciues genuit, vel saltem vetustam originem habuit.

COMM. INCIPIT à nobilitate, quæ duplex est, aut totius gentis, aut vnius priuatæ familiæ. ac primò totius gẽtis nobilitatem explicat, quã esse vult, si ipsi ciues, aut indigenæ sunt, hoc est ab initio ibi nati, aut ibi multis antea sæculis vixerunt. uam quorum maiores nou aliunde venerunt, sed in illis locis nati sunt, quos incoluerunt αὐτόχθονες Græci vocant. quo nomine dicti sunt Athenienses, & Arcades, sicuti Demosthenes in Oratione contra Aeschinem de ementita legatione testatur. sic enim ait, cum de Arcadibus, & Athenienſibus loqueretur: μόνοι γὰρ ἁπάντων ὑμῶν αὐτόχθονες ἐσι, καὶ ἀεί. Cic. pro Flacco, de Athenienſium ciuitate verba faciens, sic ait: „ Quæ vetustate ea est, vt ipsa ex sese suos ciues „ genuisse dicatur, & eorum eadem terra parens, altrix, patria dicatur. Arcades verò de nobilitate tantopere gloriabantur, vt dicerent se natos, antequam luna naſceretur, vnde dicti sunt

à Græcis

à Græcis προσλημπίοι. de quibus Ouidius ita primo Fastorum:

Orta prior luna (de se si creditur ipsi)
A magno tellus Arcade nomen habet.

Atque in secundo Fastorum de ijsdem Arcadibus sic ait:

Ante Iouem genitum terras habuisse feruntur
Arcades, & Luna gens prior illa fuit.

Iustinus lib. 2. tradit magnam inter Scythas, & Aegyptios de generis vetustate fuisse cõtentionem, atque vtrorumq; argumenta, rationesq; recitat. est igitur hæc prima gentis, ac ciuitatis nobilitas, si uetustissimam originem habuerit, quæ res ualet multum ad persuadendum, & probandam dignitatem, atq; excellentiam. quemadmodum nuper orta est contentio inter Ticinenses, & Cremonenses, vtra ciuitas præcedere debeat. & Ticinenses hoc argumento maximè nituntur, se ideo Cremonensibus præstare, quod nobiliores, & longè vetustiorem originem habeant. sed nequaquã in hoc omnia posita sunt, ideo subiungit Aristoteles.

ΤΕΧΤ.182 Καὶ ἡγεμόνας τοὺς πρώτους διαφανεῖς, καὶ πολλοὺς διαφανεῖς γεγονέναι ἐξ αὐτῆς ἢ τοῖς ἐπιγαμβρίοις.

Et si primi ductores eius illustres fuerunt; & si multi principes, atque imperatores ex ea nati sunt, quos æmulari alij studeant.

COMM. Vera nobilitas nõ tantum est in generis uetustate, quantum in maiorum splendore, ac dignitate, alioqui multa obscura oppida essent Romana ciuitate longè nobiliora, quoniam etiã multò vetustiora sunt. sed cum à primis ductoribus, qui præstantes fuerint, tum à multitudine principum, & imperatorum excellentium vera ciuitatis nobilitas pendet. quibus rebus nulla vnq; fuit ciuitas, quæ Romanæ præstiterit. primos.n. ductores habuit Romulum, & Remum, qui propter bellicam virtutem Martis filij creditj fuerunt, deinde tot eximios uiros, tot belli duces, tot imperatores præstantissimos, vt si conferantur in vnum, quot unquam in alijs ciuitatibus omnibus post homines natos fuerunt, Romanis æquari nullo modo possint. Virg. Georg. lib. 2. totam Italiam à uirorum nobilitate celebrat:

Hæc genus acre virum, Marsos, pubemq; Sabellam,
Assuetumq; malo Ligurem, Volscosq; Verutos,
Extulit, hæc Decios, Marios, magnosq; Camillos,
Scipiadas duros bello, & te maxime Cæsar,
Qui nunc extremis Asiæ iam victor in oris
Imbellem auertis Romanis arcibus Indum.

Hac de causa veteres, vt ciuitates suæ nobiliores viderentur, primos ductores, & conditores in Deos referebant, vt Athenienses Cecropem vrbis conditorem, Mauri Iubam, Germani Tuistionem, Macedones Gabyrum, Thraces Zamolxin, Aegyptij Theutum, & alij alios complures, quos imitati etiam Romani Romulum suum in Deos retulerunt, & Quirinum appellarunt. sæpe verò fit, vt alicuius uiri uirtus eximia totã gentem, ac ciuitatem clariorem, & nobiliorem efficiat, quod de Epaminonda dicitur, cũ quo aiunt Thebanotũ virtutem & ortam esse, & interijsse. nam (quod aiebat Agesilaus) non urbes, aut loca viros nobiles efficiunt, sed contra potius viri præstantes vrbes, & loca nobilitant. quamuis Themistocles ad veram nobilitatem vtrũque videatur adiũxisse, hoc est & uirorum claritatem, & vrbis. nam (vt ait Cic. de Sene&.) ita Seriphio quidam iniurgio respondisse fertur, cum ille dixisset, non illum sua, sed patriæ gloria splendorem assecutũ, nec hercle (inquit) si ego Seriphius essem, nobilis; nec si tu Athenienses esses, clarus, vuquam fuisses. nobilis est igitur, ex Aristotelis sententia, ea ciuitas, quæ & vetustam originem habuerit, & primos ductores illustres, & in qua multi præstantes uiri nati fuerint.

Γ' Δία δὲ ἰδίαν ἢ ἀπ' ἀνδρῶν, ἢ ἀπὸ γυναικῶν καὶ γνησίοις ἀπ' ἀμφοῖν. ΤΕΧ.183

Priuata verò nobilitas vel à viris, vel à mulieribus pendet; & cum vtrique legitimè coniuncti sunt.

Nunc transit ad priuatam nobilitatem, quam ab vtroque sexu deduci vult, hoc est & à viris, & à mulieribus, non quidem ex quauis coniunctione, sed ex legitimo, & concesso matrimonio. quod autem ab utroque parente nobilitas ducatur, docet etiam Cicero in Pisonem, eum ei obijcit ignobilitatem, sic enim ait: COMM.

O paterni generis oblite, materni vix memor.
Ita, nescio quid isthuc fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est, quam vt Mediolanensi præcone auo tuo dignum esse videatur. & secunda Philippica obijcit Antonio, quòd hominis libertini filiam vxorem duxisset, cum te (inquit) omnes recordarentur libertini generum, & liberos tuos nepotes Q. Fadij Libertini hominis fuisse, nam (vt aiunt Iurisconsulti) partus ventrem sequitur. vt si quis è serua nascitur, est seruus, etiam si patrem nobilissimũ habeat. ita ex libertina libertinus, ex ingenua ingenuus. Itaque Martialis falsè ridet Quirinalem quendam, qui ex ancilla filios sustulerat. ait.n. eũ esse verè patremfamilias. & Plutarchus in lib. de liberorum educatione præcipit, ne ex quauis muliere filij suscipiantur, quoniam tam à matre, q; à patre nobilitas pendet. Lacedæmonij pecunia mulctarunt Archidamum regem suum, q; vxorem paruam duxisset. neque satis est vtrũq; parentem esse nobilem, verum opus est etiã, vt legitimo matrimonio coniuncti sint. neque.n. spurij, ac nothi nobiles dici possunt, neq; in ius hæreditatis, ac familiæ succedunt, nisi fortè legibus soluantur. tunc enim succedunt quidem in familiam. sed tamen naturalem illam maculam delere nunquam possunt, vt Plutarchus ait. hac de causa Solon ille sapientissimus Athenienſium legislator, statuit spurios parẽtibus nihil debere, à quibus perpetuã infamiam accepissent. Athenienses locum habebant, in quo spurij seorsum ab ingenuis sese exercerent Cynosarges appellatum. adeo contaminari etiam nobilitatem putabant, ex spuriorum consuetudine, sed Themistocles,

L. Partum. C. de ex uendicat. L. Placuit. C. de lib. causa.

ſtocles, qui ſpurius fuit. vt ſcribit Plutarchus, adoleſcentes nobiles. & ingenuos blandicijs alliciebat, & ſecum ad Cynoſarges ducebat, vt paulatim tolleretur illud diſcrimen ſpuriorum, & legitimorum.

TEX.184 Καὶ ὥσπερ ὅλως τοὺς τε πρώτους γνωρίμους ἢ ἐπ' ἀρετῇ, ἢ πλούτῳ, ἢ ἄλλῳ τῷ τοιῷδε μεμφθῶσιν.

Et quamadmodum etiam in ciuitate, cum primi auctores generis clari fuerunt, vel virtute, vel diuitijs, vel alia re, quæ in precio apud homines ſit.

COMM. Idem in priuata nobilitate, quod in publica ſpectatur, vtrũ primi auctores generis clari fuerint. fiunt autem homines clari, vel propter virtutem, ac probitatem, vel propter diuitias, vel propter ſcientias, atque artes, vel propter alias res, quæ in precio, atque in honore ſiut. vt Heraclidæ in Græcia propter virtutem Herculis nobilitati fuerunt, cum ab eo ducerent originem. ſic apud Romanos Bruti nobiles habebantur, propter eius Bruti virtutẽ, qui Tarquinium ſuperbum exegit. ita Decij, Scipiones, Cornelij, alijq; cõplures. quod verò propter diuitias etiã nobiles ſint homines, & in 4. lib. Polit. & in 5. ſentit Ariſtoteles idẽ, quod hoc in loco, nobiles enim eos ait eſſe, qui maiores habuerunt, & virtute, & diuitijs excellentes. ſed diuitias tamen veteres, & antiquas intelligi uult, non nuper acquiſitas. nã qui nuper ditati ſunt, ſi obſcuri antea fuerãt, nullo modo nobiles dici debent. cum præſertim ſoleant arrogantes, & inſolentes eſſe, nobilitas autem ſemper eſt cũ virtute, & affabilitate coniuncta. exquiſitæ etiam artes, & ſcientiæ nobiles viros efficiunt, quod exemplo multorum probari poteſt, qui ab humili genere nati, propter artes, & ſcientias clariſſimi facti ſunt, vt Socrates, Euripides, Aeſchines, & apud Latinos Cicero, Virgilius, Horatius, alijque complures.

TEX.185 Καὶ πολλοὺς διαφανεῖς ἐκ τῶν ἡλίκων, ἄνδρας, καὶ γυναῖκας, καὶ νέους, καὶ πρεσβυτέρους.

Et ſi ex familia multi illuſtres fuerunt, & viri, & mulieres, & iuuenes, & ſeniores.

COMM. Quanto plures in vna familia fuerint & viri, & mulieres præſtantes, tanto nobilior exiſtimabitur, ſiue iuuenes illi fuerint, ſiue ſenes, ſiue antiqui, ſiue recentiores. vnde Fabiorum apud Romanos familia nobiliſſima fuit exiſtimata, quod vno, eodemq; tempore trecentos præſtantes bellatores habuerit, qui ſinguli belli duces egregij eſſe potuiſſent. de quibus Ouidius ſecundo Faſtorum ſic ait:

Hæc fuit illa dies, in qua Veientibus armis,
Tercentum Fabij ter cecidere duo.
Vna domus vires, & onus ſuſceperat vrbis,
Sumunt gentiles arma profeſſa manus.
Egreditur caſtris miles generoſus ab iiſdem,
E quoris dux fieri quilibet aptus erat.

Hoc autem in exornatione plurimum valet, vt cum aliquem laudamus, eius maiores, qui clari in aliqua re fuerũt, commemoremus. quod Iſocrates in Euagora diligenter facit, qn amuis contra Salnſtium, Cicero parum prodeſſe ad landẽ, Maiorum excellentiam cenſeat. ſed hoc facit, quoniam ipſius Maiores clari non fnerunt. ideo ſic ait: Satius eſt enim me meis rebus geſtis florere, quàm maiorum opinione niti, & ita viuere, vt ego ſim poſteris meis nobilitatis initium, & virtutis exemplum. Iuuenalis etiam cenſet Maiorum gloriam parum afferre laudis, niſi propria laus adiungatur, quod omnino verum eſt. vnde laudantur illi verſus eiuſdem Poetæ:

Malo pater tibi ſit Therſites, dum modo tu ſis
Aeacidæ ſimilis, Vulcaniáq; arma capeſſas,
Quam te Therſitem ſimilem producat Achilles.

Εὐτυχία δὲ, καὶ πολυτυχία, οὐκ ἀδηλα. ἔστι δὲ τῶν κοινῶν μὲν εὐτυχία, πότης αὖ ἢ πολλὴ, καὶ ἀγαθὴ. ἀγαθὴ δὲ κατ' ἀρετὴν σώματος. οἷον μέγεθος, κάλλος, ἰσχὺν, δύναμιν ἀγωνιστικήν. ψυχῆς δὲ σωφροσύνη, καὶ ἀνδρεία, νέου ἀρεταί. TEX.186

Bona verò proles, & multitudo filiorum, quid ſit, omnibus notum eſt. Atque in Rep. bona proles eſſe intelligitur; cum multi, bonique iuuenes in ea fuerint; & bona dicitur vel ex virtute corporis, vt, cum magnitudinem, pulchritudinem, vires, certandi robur habet; vel ex virtute animi; nam temperantia, & fortitudo iuuenis virtutes ſunt.

In explicandis felicitatis partibus non ſequitur ordinem illum, quo propoſuerat eas, vel ut oſtendat hoc in loco ſe non admodum exquiſitè hæc tractare, ſicuti ſupra iam admonuit, vel ꝙ hic potius quendam naturalem ordinẽ ſequi voluit, cũ enim de nobilitate verba fecerit, nunc ad bonam prolem, & multitudinẽ filiorum tranſit. nobilitas.n. ex bona prole, & multitudine filiorum propagatur, quod eſt quaſi ſemiuarium Reip. diuidit autem bonam prolem, ſienti etiam nobilitatem diuiſerat, in publicam, & priuatam. nõ ꝙ ſint aliqui publici filij, ſed ꝙ & communiter proles conſiderari poteſt, & priuatim. & cõmuniter quidem bona proles eſſe dicitur in ciuitate, qñ in ea eſt iuuenum multitudo bonis moribus prædita, quæ & corporis, & animi virtute præcellat. virtus corporis in iuuene eſt, magnitudo, pulchritudo, vires, certandi robur. virtus animi eſt temperantia, & fortitudo. nam qui iuuenes temperantes, & animo forti, ac præſenti fuerint, ij facile Remp. tueri, ac defendere poſſunt, hac de cauſa Lycurgus apud Lacedæmonios inſtituit, vt maxima liberis educãndis cura adhiberetur, quo temperãtes, & fortes iuuenes euaderent. neque.n. quiſquam priuatim liberos ſuos educabat. ſed cum primũ nati eſſent in Leſchen deferebant, quo in loco maiores natu ſedentes, ſi uiderent infantem pulchrum, ac robuſtum educari iubebant, ſin minus exponendum dabant, tãquam is, qui nõ à natura bene formatus eſſet, nec ſibi, nec Reip. vtilis eſſet futurus. deinde nutricibus imperabant, vt ſine delicijs infantes nutrirent. ſeptimo verò anno, diſtribnebantur COMM.

bantur in cohortes, vt se iam tum in armis exercerent. & eis præficiebatur is, qui temperantior, & fortior esset, cui cæteri parere cogebantur. at verò senes aliqui semper aderant, qui certamina proponerent, & victoriæ præmia. frequentius etiam nudi, & sine calceis incedebant, vt labores pati, & acrius bella gerere deinde possent. sed cũ ad annum duodecimum peruenissent, quotannis pallium vnum singulis dabatur. somni verò gratia thorum ex arũdine confectum sibi subijciebant. sic igitur iuuentus Lacedæmone instituebatur, vt deinde fortissimi bellatores, & patriæ securi custodes euaderent. sic apud Virgilium Numanus quidam Aeneid. 9. seueram filiorum educationem iactat:

Durum à stirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, sæuoq; gelu duramus, & vndis.
Venatu inuigilant pueri, silvasq; fatigant,
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.
At patiens operum, parvoq; assueta iuuentus,
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne æuum ferro teritur.—

Socrates apud Platonẽ in Euthyphrone ait hoc esse præcipuum in Rep. vt iuuentus bene curetur, & instituatur, vt sit quamoptima. & 7. de legib. ait Plato, si bene iuuentus educetur, omnia in Rep. bene procedere. pars igitur magna quædam felicitatis est, in Rep. bonam esse prolem.

ΤΕΧ.187 Ἰδίᾳ δὲ, εὐτεκνία, καὶ πολυτεκνία τὸ τὰ ἴδια τέκνα πολλὰ, καὶ τοιαῦτα ἔχειν, καὶ θήλεα, καὶ ἄῤῥενα.

Priuatim autem bona proles, & multitudo filiorum intelligitur: cum quis multos, & huiusmodi virtutibus instructos habet filios, & mares, & fœminas.

COMM. Egregia res omnino est, & rata felicitas habere multos, & virtutibus instructos liberos. q. sanè paucis accidit. quin contra potius ex improbitate filiorũ, maximas sæpenumerò molestias parentes capiunt. at si quis paterfamilias & mares, & fœminas habuerit, quales esse eos cupiscit, is in ea parte verè felix dici potest. quod Q. Metello contigisse Val. Max. scribit, qui præter cæteras felicitates, eodem tempore tres filios cõsulares, vnum etiam censorium, duos triũphales, & quartum prætorium vidit, tres filias nuptui dedit, earumque sobolem sinu suo excepit.

ΤΕΧ.188 Θήλεων δὲ ἀρετὴ, σώματος μὲν, κάλλος, καὶ μέγεθος. ψυχῆς δὲ, σωφροσύνη, καὶ φιλοεργία ἀνὺ ἀπελευθερίας.

Fœminarum virtus in corpore, venustas, & magnitudo est: in animo temperantia, & sedulitas, studium q; suorum operum, modo tamen ne incidat in illiberalitatem.

COMM. Quia bona proles etiã in fœminis spectatur, ideo docet, quæ sint virtutes fœminarũ, quæ vel in corpore, vel in animo sunt. in corpore debet esse venustas, & proceritas. cõmendatur enim mulier à venustate, quæ tamen sine magnitudine non admodum grata est, sicuti neque magnitudo sine venustate, vnde Catullus dixit:

Nulla in tam magno corpore mica salis.

Sed apud Virgilium Iuno suas Nymphas ita cõmendat, vt ambo hæc complectatur.

Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ:
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeiam
Connubio iungam stabili, propriamq; dicabo.

Sic autem pulchritudo mulierem ornat (vt Bion dixit) quemadmodum fortitudo virum. sed non satis est, esse pulchram mulierem, nisi sit etiam honesta, & temperans. nam si boni mores pulchritudini respondeãt, tum res quędam præclara est, vt aiebat Plato, quem imitatus Virgilius dixit in quinto Aeneid.

Gratior & pulchro veniens in corpore virtus.

Quin etiam ea virtus in muliere commendatur, si fuerit sedula, & operum suorum studiosa, viri enim est, acquirere, quæ ad usus vitæ necessaria sunt, mulieris autẽ ea custodire. Phidias Eliensibus Veneris imaginem fecit, quæ testudinem pede premeret. significans proprium mulieris officium esse domum custodire, & silentium seruare. sed tamen non erit probanda mulier, si fuerit illiberalis, & auara. nam (quemadmodum Euripides dixit) mulierum genus auarum esse solet. erit igitur vehementer laudabilis fœmina, si corpore quidem pulchro, & magno fuerit, animo verò temperanti, & sedulo.

Ὁμοίως δὲ καὶ ἰδίᾳ, καὶ κοινῇ, καὶ κατ' ἄνδρας, καὶ κατὰ γυναῖκας δεῖ ζητεῖν, ὅπερ ὑπάρχειν τῇ τοιούτων. ὅσοις γὰρ τὰ κατὰ γυναῖκας φαῦλα, ὥσπερ Λακεδαιμονίοις, χεῖρόν πως κατὰ τὸ ἥμισυ οὐκ εὐδαιμονοῦσι. ΤΕΧ.189

Similiter autem & priuatim, & publicè, & in viris, & in mulieribus, vt hæc singula sint, studere oportet. nam qui impudicas habent mulieres, vt Lacedæmonij, dimidia ferè felicitatis parte carent.

Ostendit se nou siue causa fœminarum etiam mentionem fecisse. quoniam hoc ad felicem statum ciuitatis pertinet, vt & viri, & mulieres virtutem amplectantur. itaque ij, qui ciuitatibus præsunt, studere debent, vt ea, quæ dicta sunt, in vtroque sexu reperiantur. quoniam si mulieres sint impudicæ, dimidia fere parte felicitatis ciuitatem priuant. sicut accidit apud Lacedæmonios. nam Lacedæmonij maximam fœminis suis licentiam concedebant; adeo vt heras appellarent. sicut ait Plutarchus. quin etiam Virgines cum iuuenibus ludebant, & in armis sese exercebant, & sæpe etiam nudæ luctabantur. Vestes autem apertas gestabant ita, vt uuda femora viderentur: vnde φαινομηρίδες dictę sunt. de qua re Propertius lib. 3. conscripsit Elegiam, cuius est illud principium: COMM.

Multa tua Sparte miramur ira palestra,
Sed magè virginei tot bona gymnasii.
Quod non infames exercet corpore laudes,
Inter inflantes nuda puella viros.

Et paulò

Et paulò post:

Lex igitur Spartana vetat secedere amantes,
Et licet in trinys ad latus esse suæ.

Plorarchus contra Aristotelem sentit, qui putat eam congressionem fœminarum cum iuuenibus nihil habuisse turpe. sed magis Aristoteli, quàm Plotarcho credendum, qoi facilius Lacedæmoniorum mores scire potuit. qnippe qui multo antiquior Plutarcho fuit, & quo tempore florebat adhue Lacedæmoniorum Resp. de hac eadem re libro 2. Politicorum verba facit Aristoteles. docetq; maxima detrimenta Rebusp. mulierum licentiam afferre solete, nisi seuetis legibus coereeatur.

TEX.191 Πλούτου δὲ μέρη, νομίσματα, πλῆθος γῆς, χωρίων κτήσεις, ἔτι δὲ πλείων κτήσεις, καὶ βοσκημάτων, ἃ εὐδιαπόδοτα πλήθει, καὶ μεγέθει, καὶ κάλλει διαφερόντων. ταῦτα δὲ σώζεται, καὶ ἀσφαλῆ, καὶ ἐλεύθερα, καὶ χρήσιμα.

Diuitiarum partes, sunt pecunia, prædiorum multitudo, regionum possessiones; & præterea supellectilium copia, & pecudum, & seruorum: quæ res multitudine, & magnitudine, & pulchritudine excellant; & omnia securæ, liberalia, & vtilia sint.

COMM. Hæc tria bona quodammodo inter se cohærent, nobiliras, bona proles, & diuitiæ, vt qui diues sit, & bonam prolem habeat, etiam nobilis esse videatur. Quare primo loco voluit Aristoteles ea numerare. sed eum iam de nobilitate, & bona prole verba fecerit, nunc docet, quæ sint diuitiarum partes, & eas sex esse osteodit. quod ita per diuitionem probari potest, diuitiarū partes aut animatæ sunt, aut inanimatæ, si sunt inanimatæ vel mobiles sunt, vel immobiles, & mobilium quidem duæ species sunt pecuniæ, & supellectilia. immobilium etiam duæ species, prædiorum multitudo, & regionum possessiones. si verò sint animatæ, vel rationis participes sunt, vel expertes. participes rationis sunt serui, expertes rationis sunt pecudes. atque hæ quidem sunt diuitiarum partes, quę vt beatiorem vitam efficiant, tria debent habere, multitudinem, magnitudinem, & pulchritudinem. quæ tribus qualitatibus quasi ornamentis insigniri debent, vt sint securæ, liberales, & vtiles. hæc est Aristotelis sententia. à qua non multum abest, quod Cicero de officijs secundo tradit, sic enim ait; Quæ ad vitam hominum tuēdam pertinent, partim sunt
» inanimata, vt aurum, argentum, & ea, qoæ gignontor è terra, vt alia eiusdem generis; partim
» animalia, quæ habent suos impetus, & rerum
» appetitus. eorum autem alia rationis expertia
» sunt, alia ratione utentia. expertes rationis sunt
» equi, boues, reliquę pecodes, apes, quarum opere efficitur aliquid ad hominum vsum, atq; vitam, & quæ sequuntur.

TEX.192 Εἰ δὲ χρήσιμα μᾶλλον τὰ κάρπιμα, ἐλεύθερα δὲ, τὰ πρὸς ἀπόλαυσιν. κάρπιμα δὲ λέγω, ἀφ' ὧν αἱ πρόσοδοι. ἀπολαυστικὰ δὲ, ἀφ' ὧν μηδὲν παραὶ τὴν χρῆσιν γίνεται, ὃ τι καὶ ἄξιον.

Dicuntur autem vtilia ea, quæ magis fructuosa sunt; liberalia verò, quæ animi, voluptatisq; gratia possidentur. fructuosa illa voco, vnde redditus, vectigaliaq; capiuntur; voluptaria, è quibus nihil, præter vsum capitur, quod vllius precio dignum sit.

Quia dixerat diuitias securas, liberales, & COMM. vtiles esse debere, declarat quæ vis sit eorū verborum, ac primo, qoæ dicātor vtilia, nempe ea, quæ, quia magnos fructus afferunt, fructuosa dicuntur. deinde, quæ dicantor liberalia, oēpe ea, ex quibus voluptas percipitur. rursus explicat, quæ sint fructuosa, & qoæ voluptaria. nam fructuosa sunt (inquit) ea, quæ redditum nobis, & vectigalia præbent. voluptaria verò, quæ oullum fructū afferunt, sed voluptatem tantum. possont tamen aliqua prędia & amęna, & fructuosa esse, quod ostendit Cic. pro Ros. Am. tot prædia tam pulchra, tam fructuosa. sed tameo multi nobiles, & vrbana quædam, & rustica prædia tantum amœnitatis, & delectationis gratia sibi compatant. qualia sunt magnifica palatia varijs figuris, & ornamentis distincta, tapetibus, tabulis pictis, cæterisque eiusdem generis referta. quales suot horti varijs atbusculis, floribus, topiarijs operibus diligenter exculti, quales in nobilium domibus passim videmus. at ea vode vectigalia proueniunt, non tantum oblectationis quantum vtilitatis gratia coluntur. ea igitor sola fructuosa dicuotur.

Ὅρος δὲ, ἀσφαλείας μὲν τὸ σὺν αὐτῷ εἶναι καὶ οὕτω κεκτῆσθαι, ὡς τ' ἐφ' αὑτῷ εἶναι τὴν χρῆσιν αὐτῆς. TEX.193

Securitatis ille finis est, vt in eo loco, atque eo modo prædia possideantur, vt eorum vsus in domini arbitrio sit.

Iam quæ sint utilia, & quæ liberalia prędia do COMM. cuit, ounc ostendit, qoæ secura diei possint. nēpe ea, quæ in tuto loco, legitimè possidentor. nā doob. modis periculosa possont esse prædia, primo si in loco parū tuto sunt, vt qoæ vicinos hostes habent, aut qoæ sunt arcibus, & munitionibus propinqoa. vel etiam, quæ nimis longinqua. vnde facete Catullus villam suam damnat, quod esset in longinquo loco posita. sic enim ait:

Furi villula nostra non ad Austri
Flatus opposita est, nec ad Fauoni,
Nec sæui Boreæ, aut Apeliotæ
Verum ad millia quindecim, & ducenta.
O ventum horribilem, atque pestilentem.

Contra Cicero pro Ros. Am. prædia Roscij commendat ab opportunitate loci, quod omnia penè Tyberim tangerent. Annibal cum ad portas Romanas propius accessisset, miratus est agrū, in qoo castra posuerat, Romæ venditum fuisse, & emptorem inuenisse. sunt etiam ea prædia parum secura, quæ non iustè possidentur, aot quæ à malæ fidei possessore empta soot. aut denique

super

bantur in cohortes, vt se iam tum in armis exercerent. & eis præficiebatur is, qui temperantior, & fortior esset, cui cæteri parere cogebantur. at verò senes aliqui semper aderant, qui certamina proponerent, & victoriæ præmia. frequentius etiam nudi, & sine calceis incedebant, vt labores pati, & acrius bella gerere deinde possent. sed cũ ad annum duodecimum peruenissent, quotannis pallium vnum singulis dabatur. somni verò gratia thorum ex arũdine confectum sibi subijciebant. sic igitur iuuentus Lacedæmone instituebatur, vt deinde fortissimi bellatores, & patriæ securi custodes euaderent. sic apud Virgilium Numanus quidam Aeneid. 9. seueram filiorum educationem iactat:

Durum à stirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, sæuoq; gelu duramus, & vndis.
Venatu inuigilant pueri, siluasq; fatigant,
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.
At patiens operum, paruoq; assueta iuuentus,
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne æuum ferro teritur.—

Socrates apud Platonẽ in Euthyphrone ait hoc esse præcipuum in Rep. vt iuuentus bene curetur, & instituatur, vt sit quamoptima. & 7. de legib. ait Plato, si bene iuuentus educetur, omnia in Rep. bene procedere. pars igitur magna quædam felicitatis est, in Rep. bonam esse prolem.

TEX. 187 Ἰδίᾳ δὲ, εὐτυχίαι, καὶ πολυτεκνίαι τὸ τὰ ἴδια τέκνα πολλὰ, καὶ τοιαῦτα ἔσαι, καὶ θήλεα, καὶ ἄῤῥενα.

Priuatim autem bona proles, & multitudo filiorum intelligitur: cum quis multos, & huiusmodi virtutibus instructas habet filias, & mares, & fœminas.

COMM. Egregia res omnino est, & tata felicitas habere multos, & virtutibus instructos liberos. quæ sanè paucis accidit. quin contra potius ex improbitate filiorũ, maximas sæpenumerò molestias parentes capiunt. at siquis patersamilias & mares, & fœminas habuerit, quales esse concupiscit, is in ea parte verè felix dici potest. quod Q. Metello contigisse Val. Max. scribit, qui præter cæteras felicitates, eodem tempore tres filios cõsulares, vnum etiam censorium, duos triũphales, & quartum prætorium vidit, tres filias nuptui dedit, earumque sobolem sinu suo excepit.

TEX. 188 Θήλεων δὲ ἀρετὴ, σώματος μὲν, κάλλος, καὶ μέγεθος. ψυχῆς δὲ, σωφροσυνὴ, καὶ φιλουργία ἄνευ ἀνελευθερίας.

Fœminarum virtus in corpore, venustas, & magnitudo est: in animo temperantia, & sedulitas, studium q; suorum operum; modo tamen ne incidas in illiberalitatem.

COMM. Quia bona proles etiã in fœminis spectatur, ideo docet, quæ sint virtutes fœminarũ, quæ vel in corpore, vel in animo sunt. in corpore debet esse venustas, & proceritas. cõmendatur enim mulier à venustate, quæ tamẽ sine magnitudine non admodum grata est, sicuti neque magnitudo sine venustate, vnde Catullus dixit:

Nulla in tam magno corpore mica salis.

Sed apud Virgilium Iuno suas Nymphas ita cõmendat, vt ambo hæc complectatur.

Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ:
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeiam
Connubio iungam stabili, propriamq; dicabo.

Sic autem pulchritudo mulierem ornat (vt Bion dixit) quemadmodum fortitudo virum. sed non satis est, esse pulchram mulierem, nisi sit etiam honesta, & temperans. nam si boni mores pulchritudini respondeãt, tum res quædam præclara est, vt aiebat Plato, quem imitatus Virgilius dixit in quinto Aeneid.

Gratior & pulchro veniens in corpore virtus.

Quin etiam ea virtus in muliere commendatur, si fuerit sedula, & operum suorum studiosa, viri enim est, acquirere, quæ ad usus uitæ necessaria sunt, mulieris autẽ ea custodire. Phidias Eliensibus Veneris imaginem fecit, quæ testudinem pede premeret. significans proprium mulieris officium esse domum custodire, & silentium seruare. sed tamẽn non erit probanda mulier, si fuerit illiberalis, & auara. nam (quemadmodum Euripides dixit) mulierum genus auarum esse solet. erit igitur vehementer laudabilis fœmina, si corpore quidem pulchro, & magno fuerit, animo verò temperanti, & sedulo.

Ὅμοιος δὲ καὶ ἰδίᾳ, καὶ κοινῇ, καὶ κατ' ἄνδρας, καὶ κατὰ γυναῖκας δεῖ ζητεῖν, ὑπάρχειν τῷ τοιούτων. δοκεῖ γὰρ τὰ κατὰ γυναῖκας φαῦλα. ὥσπερ Λακεδαιμονίοις, οὐδὲν κατὰ τὸ ἥμισυ οὐκ εὐδαιμονοῦσι. TEX. 189

Similiter autem & priuatim, & publicè, & in viris, & in mulieribus, vt hæc singula sint, studere oportet. nam qui impudicas habent mulieres, vt Lacedæmonij, dimidia ferè felicitatis parte carent.

Ostendit se non sine causa fœminarum etiam mentionem fecisse. quoniam hoc ad felicem statum ciuitatis pertinet, vt & viri, & mulieres virtutem amplectantur. itaque ij, qui ciuitatibus præsunt, studere debent, vt ea, quæ dicta sunt, in vtroque sexu reperiantur. quoniam si mulieres sint impudicæ, dimidia fere parte felicitatis ciuitatem priuant. sicut accidit apud Lacedæmonios. nam Lacedæmonij maximam fœminis suis licentiam concedebant; adeo vt heras appellarent. sicut ait Plutarchus. quin etiam Virgines cum iuuenibus ludebant, & in armis sese exercebant, & sæpe etiam nudæ luctabantur. Vestes autem apertas gestabant ita, vt nuda femora viderentur: vnde φαινομηροι dictæ sunt. de qua re Propertius lib. 3. conscripsit Elegiam, cuius est illud principium: COMM.

Multa tuæ Sparte miramur iura palestræ,
Sed magè virgineis tot bona gymnasiis.
Quod non infames exercet corpore laudes,
Inter inflantes nuda puella viros.

Et paulò

Et paulò post:

Lex igitur Spartanæ vetat fœdere amantes,
Et licet in trivijs ad latus esse sua.

Plutarchus contra Aristotelem sentit, qui putat eam congressionem fœminarum cum iuuenibus nihil habuisse turpe. sed magis Aristoteli, quàm Plutarcho credendum, qui facilius Lacedæmoniorum mores scire potuit. qnippe qui multo antiquior Plutarcho fuit, & quo tempore florebat adhuc Lacedæmoniorum Resp. de hac eadem re libro 2. Politicorum verba facit Aristoteles. docetq; maxima detrimenta Rebusp. mulierum licentiam afferre solere, nisi seuetis legibus coerceatur.

TEX.191 Πλούτου δὲ μέρη, νομίσματα, πλῆθος γῆς, χωρίων κτήσεις, ἔτι δὲ ὕπλων κτήσεις, καὶ βοσκημάτων, & ἀνδραπόδων πλῆθει, καὶ μεγέθει, καὶ κάλλει ἀφορόντων. ταῦτα δὲ πάντα, καὶ ἀσφαλῆ, καὶ ἐλεύθερια, καὶ χρήσιμα.

Diuitiarum partes, sunt pecuniæ, prædiorum multitudo, regionum possessiones; & præterea supellectilium copia, & pecudum, & seruorum: quæ res multitudine, & magnitudine, & pulchritudine excellant; & omnia secura, liberalia, & vtilia sint.

COMM. Hæc tria bona quodammodo inter se cohærent, nobilitas, bona proles, & diuitiæ, vt qui diues sit, & bonam prolem habeat, etiam nobilis esse videatur. Quare primo loco voluit Aristoteles ea numerare, sed cum iam de nobilitate, & bona prole verba fecerit, nunc docet, quæ sint diuitiarum partes, & eas sex esse ostendit. quod ita per diuisionem probari potest. diuitiarū partes aut animatæ sunt, aut inanimatæ, si sunt inanimatæ vel mobiles sunt, vel immobiles, & mobilium quidem duæ species suut pecuniæ, & supellectilia. immobilium etiam duæ species, prædiorum multitudo, & regionum possessiones. si verò sint animatæ, vel rationis participes sunt, vel expertes. participes rationis suut serui, expertes rationis sunt pecudes. atque hæ quidem sunt diuitiarum partes, quę vt beatiorem vitam efficiant, tria debent habere, multitudinem, magnitudinem, & pulchritudinem. quæ tribus qualitatibus quasi ornamentis insigniri debent, vt sint securæ, liberales, & vtiles. hæc est Aristotelis sententia. à qua non multum abest, quod Cicero de officijs secundo tradit, sic enim ait; Quæ ad vitam hominum tuēdam pertinent, partim sunt
" inanimata, vt aurum, argentum, & ea, quæ giguuntur è terra, vt alia eiusdem generis; partim
" animalia, quæ habent suos impetus, & rerum
" appetitus. eorum autem alia rationis expertia
" sunt, alia ratione utentia. expertes rationis sunt
" equi, boues, reliquę pecudes, apes, quarum ope-
" re efficitur aliquid ad hominum vsum, atq; vi-
" tam, & quæ sequuntur.

TEX.192 Ἐ̓στι δὲ χρήσιμα μὲν, μᾶλλον τὰ κάρπιμα. ἐλεύθερια δὲ, τὰ πρὸς ἀπόλαυσιν. κάρπιμα δὲ λέγω, ἀφ' ὧν αἱ πρόσοδοι. ἀπολαυστικὰ δὲ, ἀφ' ὧν μηδὲν παρὰ τὴν χρῆσιν γίνεται, ὅ τι καὶ ἄξιον.

Dicuntur autem vtilia ea, quæ magis fructuosa sunt; liberalia verò, quæ animi, voluptatisq; gratia possidentur. fructuosa illa voco, vnde redditus, vectigaliaq; capiuntur; voluptaria, è quibus nihil, præter vsum capitur, quod aliquo precio dignum sit.

Quia dixerat diuitias secutas, liberales, & vtiles esse debere, declarat quæ vis sit eorū verborum, ac primo, quæ dicātur vtilia, nempe ea, quæ, quia magnos fructus afferunt, fructuosa dicuntur. deinde, quæ dicantur liberalia, nēpe ea, ex quibus voluptas percipitur. rursus explicat, quæ sint fructuosa, & quæ voluptaria. nam fructuosa sunt (inquit) ea, quæ redditum nobis, & vectigalia præbent. voluptaria uerò, quæ nullum fructū afferunt, sed voluptatem tantum. possunt tamen aliqua prędia & amęna, & fructuosa esse, quod ostendit Cic. pro Ros. Am. tot prædia tam pulchra, tam fructuosa. sed tamen multi nobiles, & vrbana quædam, & rustica prædia tantum amœnitatis, & delectationis gratia sibi compatant. qualia sunt magnifica palatia varijs figuris, & ornamentis distincta, tapetibus, tabulis pictis, cæterisque eiusdem generis referta. quales sunt horti varijs arbusculis, floribus, topiarijs operibus diligenter exculti, quales in nobilium domibus passim videmus. at ea vnde vectigalia proueniunt, nou tantum oblectationis quantum vtilitatis gratia coluntur. ea igitur sola fructuosa dicuntur.

Ὅρος δὲ, ἀσφαλείας μὲν τὸ οὕτω ἔχειν καὶ οὗ TEX.193
τω κεκτῆσθαι, ὡς τὸ αὐτῷ εἶναι τὴν χρῆσιν αὐτῆς.

Securitatis ille finis est, vt in eo loco, atque eo modo prædia possideantur, vt eorum vsus in domini arbitrio sit.

Iam quæ sint utilia, & quæ liberalia prędia docuit, nunc ostendit, quæ secura dici possint. nēpe ea, quæ in tuto loco, legitimè possidentur. nā duob. modis periculosa possunt esse prædia, primo si in loco parū tuto sunt, vt quæ vicinos hostes habent, aut quæ sunt arcibus, & munitionibus propinqua. vel etiam, quæ nimis longinqua. vnde facete Catullus villam suam damnat. quod esset in longinquo loco posita. sic enim ait:

Furi villula nostra non ad Austri
Flatus opposita est, nec ad Fauoni,
Nec sæui Boreæ, aut Apeliotæ
Verum ad millia quindecim, & ducenta.
O ventum horribilem, atque pestilentem.

Contra Cicero pro Ros. Am. prædia Roscij commendat ab opportunitate loci, quod omnia peuè Tyberim tangerent. Annibal cum ad portas Romanas propius accessisset, miratus est agrū, in quo castra posuerat, Romæ venditum fuisse, & emptorem inuenisse. sunt etiam ea prædia parum secura, quæ non iustè possidentur, aut quæ à malæ fidei possessore empta suut. aut denique

super

ſupet quibus poteſt eſſe lis,& cõtrouerſia. quare non aliter ſecura eſſe dici poſſunt,niſi quæ ita ſunt in domini poteſtate, vt quoties voluerit, poſsir ea vendere, aut donare, aur permutare. hoc eſt,quod ait Ariſtoteles.

TEX.193 Τοῦ δὲ οἰκεῖον εἶναι, ἢ μὴ, ὅταν ἐφ' αὑτῷ ἢ ἀπαλλοξιῶσαι. λέγω δὲ ἀπαλλοξιῶσιν, δόσιν, καὶ πρᾶσιν.

Id verò alicuius proprium eſſe, aut non eſſe dicitur, cum in eius poteſtate eſt alienare: dico autem alienare, donare, & vendere.

COMM. Declarat quid proprium alicuius eſſe dicatur, nempe quod alienare poteſt, hoc eſt donare, & vendere. qua ſanè ratione filius viuẽte patre nihil habet, quod eius proprium eſſe dici poſsit. nihil enim inuito patre vendere, aut donare poteſt. niſi bona caſtrẽſia,aut quaſi caſtrenſia,quæ non patri,ſed ſibi acquiſiuit, vt Iuriſconſulti iſta tuunt. neq; fideicommiſſa poſſunt dici propria, quia nõ licet ea vendere, aut quouis modo alienare.neque dotes ſunt propriæ maritorum, quoniam uxoribus multis eas alienare non licet. & denique nihil dici proprium poteſt, niſi quod ita eſt in alicuius poteſtate, vt ad nullum aliud aliquo modo pertineat,& eo uti, uel non uti arbitrio ſuo poſsit, ſicut ille Magus apud Virgilium Aeneid.lib.10.

Eſt domus alta, iacent penitus defoſſa talenta,
Celati argenti, ſunt auri pondera facti,
Infectiq; mihi. — oſtendit.u. ea fuiſſe propria.

TEX.194 Ὅλως δὲ, τὸ πλουτεῖν ἐστι σὺ τῷ χρῆσθαι μᾶλλον, ἢ σὺ τῷ κτᾶσθαι. ἡ γὰρ σύργεια ἐστι τῆς πλούτου, καὶ ἡ χρῆσις, πλοῦτος.

Omnino diuitem eſſe, magis in uſu, quàm in poſſeſsione ſitum eſt: nam huiuſmodi rerũ actus, atque uſus ipſa diuitiæ ſunt.

COMM. Sententia pulchra, & uera. neq; enim dimites iij ſunt appellandi, qui multa poſsident, ſed qui diuitijs utuntur.nam poſſeſsiones rerũ ad uſum referri debent, alioqui fruſtra poſsidentur. vnde Cicero ſic ait: Diues eſt, cui tanta poſſeſsio „ eſt, vt ad liberaliter viuendum facile contentus „ ſit. & in libro de Amicitia, Diuitiæ opportunæ ſunt,ut utare. & primo de Officijs: Expetuntur „ autem diuitiæ tum ad vſus uitæ neceſſarios, tũ „ ad perfruendas uoluptates. quod ſiquis multa „ quidem poſsideat,ſed eis non vtatur, nullo mo„ do poteſt diues appellari. qua ratione auari om„ nes quamuis plutima poſsideant,mendici ſunt. vnde Bias Prienenſis.

Quis diues? qui nihil cupiat. quis pauper? auarus.

In Apoph. Dionyſius Syracuſanus, vt Plutarchus ſcribit, cum audiuiſſet ciuem quendam magnum auri numerum defoſſum habere,iuſsit eum ad ſe aurum illud afferre, quod cum ille ciuis præ timore feciſſet, ſed tamen partem quandam auti ſibi reſeruaſſet, in aliam tegionem profectus agellum emit,& eum colere cepit.tunc Dionyſius illum ad ſe reuocauit, & ei totũ aurum tradidit, quoniam eo vti cæpiſſet. declarans id, quod ait Ariſtoteles hoc loco, ipſas diuitias nihil aliud eſſe,quàm earum rerum, quæ poſsidẽtur,vſum.

TEX.195 Εὐδοξία δ' ἔστι τὸ ὑπὸ πάντων σπουδαίων ὑπολαμβάνεσθαι, ἢ τοιοῦτόν τι ἔχειν, οὗ πάντες ἐφίενται, ἢ οἱ πολλοὶ, ἢ οἱ ἀγαθοὶ, ἢ οἱ φρόνιμοι.

Bona exiſtimatio, eſt virtute præditum ab omnibus iudicari, vel tale aliquid in ſe habere, quod omnes expetant, aut multi, aut boni viri, aut prudentes.

Hoc etiam ad felicitatẽ pertinet, vt quis bonam exiſtimationẽ,& gloriam cõſequatur.quod facile fieri poteſt, cũ quis ab omnibus exiſtimatur maxima virtute præditus,aut in aliqua re excellere, quæ laudabilis ſit, & à bonis viris expetatur. Cicero 2.de Officijs docet,quomodo gloriam aſſequi poſsimus, cum tamen antea duos libros de gloria ſcripſiſſet, vt ibidẽ ipſe fatetur. Summa igitur (inquit)& perfecta gloria conſtat ex tribus his, ſi diligit multitudo: ſi fidẽ habet: ſi cum admiratione quadam honore nos dignos putat. Multitudo diligit beneficos,& liberales. atq; etiam benefica voluntate mouetur, etiam ſi res forte non ſuppetit. præterea mouetur ipſa fama, & opinione liberalitatis, iuſtitiæ, fidei, & omnium earũ virtutum,quæ quia proſunt alijs, ab Ariſtotele dicũtur ἀλλότριαι ἀρεταί. Fides acquiritur prudentia,& iuſtitia. quoniam iuſtis,& prudẽtibus viris omnes facile credunt. Eos autem admirantur, quos auteire cæteros virtute putant,& magno,atq; excelſo animo eſſe.debet autem bona exiſtimatio magis expeti,quàm diuitiæ,quoniam eis magnopere præſtat. M. Antonius 2. de Orat. hoc vtitur argumento: Si bona exiſtimatio diuitijs præſtat; & pecunia tãtopere expetitur;quanto gloria magis eſt expetẽda? Socrates dicebat breuem, & compẽdiariam eſſe viam ad gloriam, vt homines tales eſſent,quales videri vellent. magis autem curãda eſt fama, & bona exiſtimatio,quàm diuitiæ; vnde bene dixit ille apud Plautum in Muſtellaria: Ego ſi bonam famã mihi ſeruaſſo,ſat ero diues. & Cic.ad P. Seſtiũ ſcribens ait ſe ex rebus ſuis geſtis non diuitias,ſed bonum nomen aſſequi ſtuduiſſe.

COMM.

Val. Max.7.

Epiſt.5.

TEX.196 Τιμὴ δέ ἐστιν μὲν σημεῖον ἐνεργητικῆς δόξης, τιμῶνται δὲ δικαίως μὲν, καὶ μάλιστα οἱ ἐνεργητικοὶ, οὐ μὴν ἀλλὰ τιμῶνται, ἔστι δ' ἀναμφίλογος ἐνεργετεῖν.

Honor autem eſt ſignum gloriæ, ex plurimis in alios meritis comparatæ. Iuſtè verò, maximeq; honore afficiuntur ij, qui tam beneficia contulerunt. veruntamen ille ſolet honorari, qui alijs benefaciendi facultatem habet.

Cicero in Bruto ſic honorem definit: Honor COMM.
eſt præmium virtutis iudicio,ſtudioque ciuium delatum ad aliquem. cum enim aliquis quapiã in re ſe præclarè geſsit,& multis profuit, tũc honore dignus putatur. vt Romani Duellio, qui primis Carthaginenſis bello nauali ſuperauit,eũ

honore

honorem concesserunt, vt à cœna cum funali tibicine præeunte domum rediret. & Ciceroni togato post patefactã Catilinæ coniurationẽ supplicationes decreuerunt, qui honor ante ipsum nemini togato cõcessus fuerat, vt idem ipse Cicero testatur. quin ex Senatusconsulto primus pater patriæ fuit appellatus. de quo ita Iuuenalis:

Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit.

Verum infinita sunt exempla eorũ, qui propter res egregiè gestas maximos, ac penè diuinos honores consecuti sunt. est enim honor (vt 4. Ethicorum sentit Aristoteles) maximum omniũ bonorũ, quæ homini extrinsecus accidere possunt. qui tunc verus, & stabilis esse solet, cum egregia virtute acquiritur. nam (vt ait Salustius) gloriã, & honorẽ, & imperium bonus, & ignauus æque sibi exoptat. sed bonus vera via nititur. ignauus quia bonæ artes desunt, dolis, atq; fallacijs cõtendit. est autem propriè præteritarũ rerum gestarum honor. hoc est, quod ait Aristoteles, iustè eos honore affici, qui iam beneficia contulerunt. sed tamen homines vulgo solent etiã eos honorare, qui beneficia conferre possunt. hic autem non est omnino verus honor. quod Cicero ad Plãcum scribens his verbis testatur: Is enim denique honos mihi videri solet, qui nõ propter spem futuri beneficij, sed propter magna merita claris viris defertur, & datur. Pendet autem honor ab ijs, qui honorant, nec est in eius potestate, qui honoratur: sicuti primo Ethic. docet Aristoteles. Plato quinto de legib. ait honorem vel in actionib. honestis esse, vel in animo virtutibus instructo, vel in corpore bene constituto, quo fit vt etiam pro pulchritudine ponatur: vt Virgilius primo Aeneid. de Venere loquens.

..... namque ipsa decorem
Cæsariem natæ genitrix, lumenq; iuuentæ
Purpureum, & lætos oculis afflarat honores.

τsx.197 Εὐρυγισία δὲ ἡ εἰς σωτηρίαν, καὶ ὅσα ἅπαξ τοῦ ἔσῃ, ἢ εἰς πολύτον, ἢ ὡς τὰ τῷ ἄλλοι ἀγαθῶν, οἷον μὴ ῥᾴδια ἢ κτῆσις, ἢ ὅλως ἢ σπανίδια, ἢ ποτέ, πολλοὶ γὰρ δέᾳ μικρὰ δοκοῦντα, πῶς τυγχάνουσι. ἀλλ' οἱ ζοποι, καὶ οἱ καιροὶ ἅπαξ.

Id autem beneficium honore dignum putatur, quod vel ad salutem, vitamq; tuendam pertinet, vel ad opes; vel ad huiusmodi bonum aliquod, cuius non sit facilis adeptio, vel nunquã, vel non eo in loco, vel non eo tempore: multi enim propter res quasdam, quæ paruæ videntur, honorem assequuntur: sed id, aut propter modum, aut propter occasionem accidit.

Cum propter beneficia collata honores habeantur, docet Aristoteles qualia sint ea beneficia, quæ honore digna putentur. ac primo locõ ponit ea, quæ ad salutem, & vitam tuẽdam pertinent. quæ certè omnium maxima sunt. hinc Athenienses Harmodio, & Aristogitoni statuas primi erexerunt, quod dominatu regio patriam liberassent, qui honos primis illis duobus habitus est. Romani Coronã Ciuica donabant eum, qui ciuem Romanum in bello seruasset. Horatio Cocliti, qui solus in ponte Hetruscorum impetum sustinuerat, statua in comitio posita fuit, agri quantum uno die circumarauit, datum, vnusquisque ciuium aliquid eidem contulit, vt secundo libro primæ decadis auctor est Liuius. secũdo loco ponuntur ea beneficia, quę ad opes augendas pertinent. nõ enim solum honores habentur eis, qui patriam adiuuerint, sed etiã qui auxerint, & imperium amplificarint. hinc honores fortissimorum ducum, supplicationes, ouationes, triumphi, statuæ. quorum plenæ sunt historię. præterea illi etiam honorãtur, qui aliquid ciusmodi largiuntur, quod non facile possit acquiri, vt qui nouas artes docent. quod accidit Gorgiæ Leontino, cui quoniam artem Rhetoricam primus docuit; tantus honos est habitus ab vniuersa Græcia, vt ei Delphis aurea statua locaretur. vel qui tradunt ea, quæ non sine magno labore parantur, nam honor a rebus semper arduis proficiscitur. neque quisquam honoratur, quod rem aliquã facilem præstiterit. res autem arduæ sunt vel semper, vt benè Remp. administrare, potentissimorum hostium impetum auertere. Vel in aliquo loco, vt Athenis, vbi plurimi erant Philosophi reliquis sapientiæ gloriã præstare. Romæ ubi quamplurimi fortissimi duces erant, imperatorijs artibus cæteros antere. Vel eo tempore, vt liberalem esse in annona large eroganda, quando magna est frumenti penuria. Vel præsenti animo esse, & fortiter se gerere, cum alij iam in fugam versi sunt. accidit etiã aliquando, vt propter quædam parua beneficia, magnos honores aliqui consequantur, sed id accidit propter modũ, aut opportunitatem. id qđ accidisse Syloſonti scribit Herodotus in Thalia. is enim eum intellexisset Darium Hystaspis filiũ quandam vestem, quam ipse habebat, vehementer cupere, statim eam illi dono dedit. Itaq; Darius, cum postea Rex Persarum factus esset, totam Samiorũ insulam Syloſonti donauit. Artoxerxes, cum siti laboraret, & rusticus quidam vtrem ei sordidum aquę pleum obtulisset, libentissime bibit, iuranitque se nunquam suauius bibisse, quare postea rusticum sua magnificentia ditissimum reddidit. Idem cã pauper quispiam insigni magnitudine malum punicum attulisset, ei ciuitatem administrandã dedit, quod res ex parnis magnas posset effiecre.

τsx.198 Μέρη δὲ τιμῆς, θυσία, μνημεῖα, εἰ μέτρος, ἢ αὐδὴ μέτρων, γέρα, τέμενη, προεδρίαι, ἵπποι, εἰκόνες, ζοφαὶ δημόσιαι, τὰ βαρβαρικά, οἷον προσκυνήσεις, καὶ ἐκστάσεις, ὅσα τὰ παρ' ἑκάστοις τίμια.

Honoris species sunt immolationes, monumenta; vel carmine, vel soluta oratione conscripta, præmia certa, luci, superiores in sedendo loci, sepulchra, imagines, & publica cibaria. & quibus barbari vtuntur, habitus adorantium, & conspectus euitationes; munera, quæ apud singulas gentes in precio sunt.

Sicuti

COMM. Sicuti diuitiarũ partes persecutus est superius, ita nũc honoris species exequitur, & vndecim enumerat. ac primo loco ponit *Sveias*, hoc est sacrificia, vel immolationes, quæ sæpe claris viris tanquã Deis fiebant. scribit.n. Plutarchus T.Flaminio tantum honorem habitum à Græcia fuisse, quod eã à Macedonum imperio liberasset, vt illi tanquam Deo libarent, & pœana canerent. Thucydides 5.lib. tradit Amphipolitas annua sacra, atque immolationes, instituisse Brasidæ Lacedæmonio. Romani Augusto Cæsari dũ adhuc viueret, altaria consecrarunt, & victimas inmolarunt, vnde sic air Horatius:

Præsenti tibi maturos largimur honores,
Iurandasq; tuum per numen ponimus aras:

Quod etiam Ouidius ostendit primo Fastorum ad Germanicum scribens, nempe sacra Cæsaribus instituta.

Sacra recognosces annalibus eruta priscis,
Et quo sit merito quæque notata die.
Inuenies illic & festa domestica vobis,
Sæpe tibi pater est, sæpe legendus auus.

Tales erant etiam supplicationes, quę Dijs immortalibus fiebant in honorem eorum Imperatorum, qui bene Remp. gessissent. Christiani etiam diuinos eis honores tribuunt, qui vel pro Christiana fide mori voluerunt, vel sanctitate vitæ cæteris præstiterunt. Secunda species honoris continet monumenta, vel carmine, vel soluta Oratione conscripta. nam illud notissimum est præclaros viros, & à Poetis carminibus, & ab Oratorib. soluta Oratione solitos honorari, sic Homerus Achillem celebrat, & Vlyssem. Vnde Alexander Magnus, fortunatũ appellauit Achillem, quod suę virtutis Homerum præconẽ inuenisset. apud Romanos fuit ea consuetudo, vt in epulis conuiuæ canerent ad tibicinem de clarorum hominũ virtutibus. vt ex Originibus Catonis Cicero 1. Tusc. citat. Cicero pro Mil. duas has honoris species à Græcis tribui solitas tyrannicidis ostendit. sic enim ait: Græci homines
» Deorum honores tribuũt ijs viris, qui tyrannos
» necauerunt. quæ ego vidi Athenis? quæ alijs in
» vrbib. Græciæ? quas res diuinas talibus institu-
» tas viris? quos cantus? quæ carmina prope ad
immortalitatẽ, & religionem, & memoriam consecrantur. Xenophon vno libro laudes Agesilai prosecutus est, Isocrates Euagoram Cypri Regem diligenter exornauit. Cicero pro lege Man. Pompeium summopere celebrauit. quod etiã in Oratione pro Cor. Balbo non minore eloquẽtia fecit. Virgilius cum alios nonnullos, tum Augustum Cęsarem libro sexto multis carminibus in cęlum extollit. Tertia species honoris continet certa præmia, vt quæ in certaminibus proponuntur, sicut apud Virgilium lib. 5.

Munera principio ante oculos, circoq; locantur
In medio, sacri tripodes, viridesq; coronæ,
Et palma precium victoribus, armaq;, & ostro
Perfusa vestes, argenti, auriq; talenta.

Et de ijsdem præmiis inferius eodem libro,

Ipsis præcipuè ductoribus addit honores.

Plinius lib. 7. L. Sicinium Dentatum mirè celebrat, quod ob insignem fortitudinem præmia quamplurima consecutus fuisset, vt torques, coronas aureas, ciuicas, murales, obsidionales, equos, Phaleras, & eius generis alia. Cicero pro lege Man. sibi magno honori tribuit, quod præturã quasi laboris sui præmium cõsecutus fuisset, & meus (inquit) labor in priuatorum periculis, » caste, integreque versatus, ex vestro iudicio » fructum est amplissimum consecutus. nam cum » propter dilationem comitiorum ter prętor primus » centurijs cunctis renunciatus sum, & quæ » sequuntur. Quarta species honoris sunt *τεμένη*, quos Latini lucos appellant. de quo ita Valla libro 4. Lucus nequaquam cæduus est, quin potius manu consitus, religiosusque, atque vel alicui Deo, vel alicui homini cinerib. consecratur. » ideoq; aut circa delubra numinum, » aut circa » sepulchra virorũ positus est. nam existimabant » antiqui animas heroum lucos habitare: quare præclaris viris, & regibus post mortem lucos consecrabant. Vnde Virgilius in 3.

——*Luco tum forte parentis*
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.

In Hispania Tarraconensi fuit vrbs, quæ dicebatur Lucus Augusti vt Ptolemęus testatur, quod ibi Augusto Cæsari lucum consecrassent. Quinta species honoris sunt *πρωτοκλισίαι*, hoc est superiores in sedendo loci. hoc autem vbiq; seruatur, vt honoris gratia, vel in mensa, vel in quolibet consessu locus superior assignetur. apud Romanos etat ea consuetudo, vt in Senatu priore loco sententiã diceret is, qui dignitate, & honore præstaret. ira Homerus fingit Iouem in suprema cæli parte habitare, quoniã locus superior semper maiorem habere dignitatem uidetur. Sexta species honoris sepulchra sunt, quæ aliquando magnifica struuntur, sicut apud Aegyptios Pyramides, quibus regum corpora condebantur. & Mausolæum Artemisiæ reginę, quod inter septem orbis miracula celebratur. apud Romanos erant sepulchra extra vrbem in uia Latina, & Flaminia. vnde Iuuenalis:

——*experiar quid concedatur in illos,*
Quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina.

Nam intra vrbem Imperatores tantum, & Vestales Virgines honoris gratia sepeliebantur. hęc autem fuit antiqua consuetudo, vt sepulchris clari viri honorarentur. vnde Virgilius in 6.

At pius Aeneas ingenti mole sepulchrum
Imposuit, suaq; arma viro, remumq; tubamq;.

Ita P. Seruilius, vt Philippica 9. Cicero refert, Ser. Sulpitio, qui in legatione ad Antonium mortuus fuerat, sepulchrum publicè decernendum cẽsuit. sic Ennio Poetæ magno fuit honori apud posteros, quod in sepulchro Scipionum constitutus fuerit. vt pro Archia Poeta Cicero testatur. & Ouidius:

Exiguus emeruit Calabris in montibus ortus
Contiguus poni Scipio magne tibi.

Septima species honoris sunt imagines, & statuæ. quem honorẽ aiunt Harmodio, & Aristogitoni, qui tyrannũ necauerant primo concessum. deinde multis claris uiris passim erigi cęperũt.

scribit

scribit Plinius morem fuisse, vt omnium qui vicissent olympia statuæ dicarentur. nullus vnquã in hac parte maiorem honorem consecutus est, q̃ Demetrius Phalereus, cui teste Plinio, Athenienses trecẽtas sexaginta statuas posuere. Romani non tantũ uiris, sed etiam fœminis, quæ aliquid memorabile gessissent, statuas erigebãt. vt Cloeliæ Virgini, quæ obsides secũ alias virgines à Porsenna abduxerat, Cicero Philippica 9. Ser. Sulpitio statuam pedestrem æneam statuit, circumq; eam, locũ gladiatoribus, ludisq; liberos, posterosq; eius quaque uersus pedes quinque habere uoluit, quod is ob Remp. mortẽ obiisset. Octaua species honoris sunt publica cibaria. fuit hæc Athenienſiũ consuetudo, ut iis, qui bene Rẽp. gessissent uictus publicè daretur in Prytaneo. quod primo de Orat. Cicero docet, vbi ait Socratem interrogatũ à Iudicibus, quam pœnæ æstimationem commeruisset, respondisse sese meruisse, vt amplissimis honoribus, & præmiis decoraretur, & ut ei victus quotidianus in prytaneo publicè pberetur, qui honos apud Græcos maximus haberetur. quin apud ueteres Romanos, qui fortiter aliquid fecissent, farre publicè donabatur, vnde uictoria dicta est adorea, qđ victores in bello, ador hoc est far pro præmio acciperent. scribit T. Liuius lib. 5. primæ decadis cum M. Manlius Gallos à Capitolio deiecisset, vniuersos ciues Romanos selibras farris, & quarterios uini ad ædes eius, quæ in arce erãt contulisse. nostro etiã tempore sæpe principibus aliunde uenientib. honoris gratia publicè dantur cibaria. Noua species honoris barbarorũ propria est, & eorũ, qui reges, & principes suos adorant. quod apud Persas, Medos, & Indos fieri solitum legimus, vt reges adorarẽt, & in salutando toto corpore procidereut. Ismenias Thebanus cum iussus esset Artaxerxem adorare, nequid contra decus Græcorũ faceret, annulũ proiecit, & in eo suscipiẽdo speciẽ adorantis præbuit. tradũt hũc honorẽ Cyro Persarum regi primum tributũ, vt adoraretur, quod deinceps reliqui reges vsurparunt, vt eriã Alexander Magnus deuicto Dario voluit adorari, & eum à Callisthene Philosopho reprehenderetur, eum mori uoluit. cõtra Cæsar Augustus hãc rem adeo execratus est, vt siquis ad eũ accedens caput nimiũ flexisset, tanq̃ adulatorem foras exire iuberet. Caius uetò Caligula, & Diocletianus adorari voluerunt. Plin. lib. 8. tradit elephãtos adeo dociles esse, ut reges adorent, & genua submittant. quod autem adoratio sit honoris species, ostendit etiã Iuno 1. Aen. apud Virgilium, quæ ita de Troianis quęritur.

—— & quisquam numen Iunonis adoret.
Præterea, aut supplex aris imponat honorem.

Hic honor nunc passim omnibus superioribus exhibetur, honoris enim gratia caput aperimus, ac demittimus, & genua flectimus. monachi ẽt auerso cucullo totũ dorsum incuruant. Decima etiã species honoris est barbarica, cum quis ita se prosternit, vt neque conspicere audeat. quod apud Turcas hac ẽt tẽpestate fieri audiuimus. vt cũ Rex per aliquam regionem transit, omnes occurrentes secedant in longinquam partem, & se demissis oculis prosternant. quasi minimè digni sint tantum regem aspicere. apud Persas hęc fuit consuetudo, sicut ostendit Plutarch. in Artoxerxe, cũ ait, Cyrum Artoxerxis fratrem, suis vincentibus elatum lætitia conclamasse, ἐξίεσθαι σωιχμὶ. hoc est viles, & abiecti facessite. cúque discurrens equo frequenter ita vociferaretur ait Plutarchus οἱ μὲν ἐξίεσαν προσκυνοῦντες. hoc est, illi secedebant, & adorabant. hæc honoris species à nostris moribus prorsus est remota. nisi quod interdum vel in templis, vel in locis publicis tentoria quædam ipsis principibus locãtur, vbi soli à cæteris secluſi sedeant. quod sine dubio fit honoris gratia. Vndecima, atque vltima species honoris, sunt munera. quæ multi fortasse primo loco ponunt. tanto verò maiorem affectuut honorem munera quanto vel rariora sunt, uel à præstantiore uiro ueniant. vnde rectè dixisse videtur Ouidius:

—— nam præstantissima semper
Munera sunt, auctor quæ pretiosa facit.

Horatius ad Iul. Florũ scribens, de hac re sic ait:

Clarus ob id factum donis ornatur honestis.

Virg. 3. Aeneid. ostendit Aeneam ab Heleno multis donis honoratum fuisse, sic enim ait:

Dona dehinc auro grauia, sectoq; elephanto,
Imperat ad naues ferri, stipatq; carinis
Ingens argentum. dodonæosq; Lebetas.

Cicero pro Archia Poeta commendat eum ab hoc honore, qnòd à Tarentinis, & ciuitate, & aliis præmijs donatus fuisset.

Καὶ γὰρ τὸ δῶρόν ἐστι, κτήματος δόσις, καὶ τιμῆς σημεῖον. διὸ καὶ οἱ φιλοχρήματοι, καὶ οἱ φιλότιμοι ἐφίενται αὐτοῦ. ἀμφοτέροις γὰρ ἔχει ὧν δίονται, καὶ γὰρ κτῆμά ἐστιν, οὗ ἐφίενται οἱ φιλοχρήματοι. καὶ τιμὴν ἔχει, οὗ οἱ φιλότιμοι. TEX. 199

Etenim munus, est & possessionis largitio; & honoris indicium. quo fit vt auari, & ambitiosi munerum sint appetentes. nam vtrique in eis inueniunt, quod concupiscunt; est enim in illis vtilitas, quam appetunt auari, & honor, cui maximè studeut ambitiosi.

Hæc est rõ pulcherrima, & uerissima, cur omnes ferè munerib. capiantur, quod ait Ouidius: COMM.

Munera crede mihi placant homines que, Deosq;,
Placatur donis Iuppiter ipse datis.

Hoc ideo fit, quoniam omues vel propter vtilitatem, uel propter honorem mouentur. sed in muneribus est vtrũque. inest enim utilitas, & tanto maior, quanto munera preciosiora sunt. inest ẽt dignitas, & honor, quem optimus quisque vehementer expetit. atque hæc causa est, cur hominũ duo genera maximè diuersa munerib. facile capiantur, hoc est auari, & ambitiosi. quoniã vtrique propter munera fiunt voti compotes. nam auari tantũ utilitate mouentur, quæ in muneribus esse solet. ambitiosi trahũtur honoris cupiditate. munera uerò plerũque dantur honoris gratia. sed quia sæpe fit, vt munera iustitiam, & recta iudicia subuertãt: ideo lege duodecim tabularũ

expoſita,nemo autem pulchris hominibus inuidet,ſed eos potius admiratur. & cum fortitudo vincat alia omnia,tñ à pulchritudinè ſuperatur. Proclus dixit omne pulchrum eſſe honeſtum,& amabile, quoniam naturæ diuinæ quandam imaginem habet. vnde καλὸν dicitur pulchrũ à verbo καλέω, quod ſignificat uoco. quod ad ſe vocet,atq; alliciat hominum mentes. hac de cauſa veteres eos,qui pulchritudine excellerẽt, reges creabant. & Homerus heroas ſuos à pulchritudine vehementer cõmendat. nam Achillem omnium pulcherrimum fuiſſe oſtendit. cum enim Niteum à forma ſummopere commendaſſet, illi tamen Achillem præpoſuit.& Virgilius Aeneam ſuum pulcherrimum appellat in 4.Aeneid.

—ipſe ante alios pulcherrimus omnes
Infert ſe ſocium Aeneas. & in 7. Lauſum, & Turnum à præſtanti corpore laudat.

Filius huic iuxta Lauſus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

Herodotus ſcribit in toto exercitu Pèrſarũ,quo nullus vnquã maior fuiſſe memoratur,neminem extitiſſe pulchrioré, ac venuſtiorem Xerxe ipſo rege, neq; ſtatura proceriore, ſed tamen imbellis,ac timidus fuit.vnde non erat in eo vera pulchritudo.quæ ſicut hoc loco ait Ariſtoteles,conſtat ex robore corporis,& oris ſuauitate.

tex.202. Διὸ,οἱ πένταθλοι,καλλίστοι. ὅτι πρὸς βίαν & πρὸς τάχος ἅμα πεφύκασιν.

Hac de cauſa Pentathli pulcherrimi habentur, quòd ad vim inferendam, & ad celeritatem ſimul apti ſint.

comm. Probat à robore corporis pulchritudinem ẽt pendere.nã pentathli idcirco pulcherrimi dicũtur, q robore præſtant, & vim inferre, ac celeriter currere poſſiut.Pentathli dicebantur,qui ex quinque certaminibus victoriam, præmiumq; reportabant, hoc eſt lu ſtatione,curſu, ſaltu, diſco,iaculatione,Latini Quinquertiones à quinque artibus appellarunt, & quinquertium eam exercitationem, quam πένταθλον Græci uocant: in qua nemo poterat eſſe victor, niſi robore, & velocitate cæteris præſtitiſſet.qui verò vim eam haberet,pulcherrimus exiſtimabatur. vnde etiã legimus Athletas, & Pẽtathlos à mulieribus vehementer amari ſolitos. ſicut etiam hoc tempore, qui ſe bene in armis gerunt, & valentes habẽtur,longè magis amantur, quàm qui pulchra quidem facie ſunt, ſed imbelles, & ignaui.

tex.204 Ἀνδρὸς δὲ, πρὸς μὲν πόνους τοὺς πολεμικοὺς, κἂν ὑπ' ἐνίων δοκῇ μετὰ φοβερότητος.

Viri autem, & qui iam conſtanti ætate ſit, pulchritudo eſt; vt corpus ad militares labores idoneum habeat, & oris ſuauitatem, cum quodam terrore coniunctam, præſeferat.

comm. Viri debent curſum,& luctationem adoleſcẽtibus relinquere,& in aciẽ contra hoſtes deſcendere. itaq; viri pulchritudo ea iudicatur, ſi corpus robuſtum,atque ita conſtitutum habuerit, vt militares labores cõmodè ſuſtinere poſſit, & decoram quidem faciem habeat,ſed tamẽ eiuſmodi, vt aliquid in ſe terroris habere uideatur, quo facilius hoſtes ſuperari poſſint.hac pulchritudine præditũ fuiſſe Cæſarem Auguſtum memorant,quem nemo rectis oculis poſſet intueri, quoniã licet eſſet aſpectu ſuauis, & pulcher,tamen ab eius oculis terror quidã emicabat. ideo ſieuti ait Suetonius gaudebat, cum aduerteret aliquẽ eius aſpectu perterritũ.ſic etiam Aeneas apud Virgiliũ,licet pulcherrimus fuiſſe dicatur, tamẽ poſtea indueitur, Marte ſecũdo terribilis.

Γέροντος δὲ πρὸς μὲν πόνους τοὺς ἀναγκαίους ἱκανὸν. ἄλυπον δὲ, ὅταν τὸ μηδὲν ἔχειν, ὧν τὸ γῆρας λωβᾶται. tex.204

Senis denique pulchritudo eſt, ſi corpus habeat neceſſarijs laboribus largè ſufficiens; & ſi nullam ore triſtitiam oſtendat eo, quòd vs morbis careat, qui ſenectutem depranare ſolent.

comm. Senes etiã pulchros dicimus,qui aliquid in ſe roboris habent, & ſenſibus integris ſint, neque ita ſunt debilitato corpore,quin neceſſariis laboribus ſufficere poſſint,& qui læti ſunt,& alacres, neq; propter aliquem morbum triſtitia afficiũtur. duo ſunt igitur, quæ ſenem pulchrum efficiũt, cõmoda ualetudo corporis, & oris lętitia. nam maiori ex parte ſenes ſunt infirmo corpore,& triſtes. quod ſiquis hoc vtroque malo careat,pulchra ſenectute frui dicendus eſt. qua in re præcipuè cõmendatur Iſocrates, qui ad centum vſq; peruenit annos ſemper in ſtudijs prõptus,& alacer integris ſenſibus,& ſano corpore. Xenophilus Pythagoricus, centum & quinque vixit annos omnis humani incommodi expers (vt ait Val.Max.)in ſummo perfectiſſimæ ſplendore doctrinæ extinctus eſt. Maſſiniſſa Rex Numidarum præter cæteros omnes robore ſenectutis fuit admirabilis, vt Cicero in lib.de Senectute memorat. tradũt etiam Valerium Coruinum ſumma corporis dignitate, atque integris viribus ad annum vſque centeſimum peruenisſe, neque vnquam à publicis negotiis deſtitiſſe.

Γ' ἰσχὺς δὲ, ἵνα μὲν δυνάμεις τῶν κινεῖν, ἕτερον, ὡς βούλεται. ἀνάγκη δὲ κινεῖν ἕτερον, ἢ ἕλκοντα, ἢ ὠθοῦντα, ἢ αἴροντα, ἢ πιέζοντα, ἢ συνθλίβοντα, ὥστε ὁ ἰσχυρὸς, ἢ πᾶσιν, ἢ τούτων τισὶν ὅσων ἰσχυρός. tex.205

Vires ex eo intelliguntur; cũ quis eã facultatẽ habet, vt alterum moueat,quomodocunq; voluerit. Neceſſe eſt autem alterum mouere, vel trahendo,vel impellendo,vel tollẽdo,vel deprimendo, vel collidendo. quare robuſtus ille,valensq;, aut his omnibus,aut quibuſdam horum valebit.

comm. Inter bona corporis tertio loco vires ponuntur,cũ quis ita robuſtus eſt, vt aliũ mouere poſſit quomodocunq; uoluerit. quinque autem modis poteſt aliquis alterum violenter mouere, vel cum per uim ad ſe trahit, vt Tritani filius miles Magni Pompeij hoſtẽ ex prouocatione dimicãtem arripuit,& ſecũ in caſtra pertraxit, vel cum

à se repellit, aut impellit, vt Syſiphus verſat ſaxũ nitendo, neq; proficit hilum. Vel cum extollit, vt
7.cap.20 Iunius Valens (quod Plinius ſcribit) vehicula cũ culeis onuſta, donec exinanirentur, ſuſtinere ſolitus. & Ruſticellus mulum ſuũ tollebat. vel cum deprimit, vt Pittacus aduerſariũ ſuum rete deprehẽſum in tertã traxit, deinde genib. eius ventri impoſitis interfecit, vel eũ collidit, vt Hercules Antæum ſublatũ ita collisit, vt necauerit. ergo robuſtus ille dicetur, qui trahere, impellere, tollere, deprimere, collidere poſsit, vel ſi non in omnibus ſaltẽ in aliquibus valeat. Virg. 12. Aen. cum Turni vires vellet oſtendere, ſic ait:

Nec plura effatus, ſaxum circumſpicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campo quĩ forte iacebat,
Limes agro poſitus, litem vt diſcerneret aruis,
Vix illud Lecti bis ſex cervice ſubirent.
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepida torquebat in hoſtem.

In quinto Aeneid. de Darete ſic ait:

Nec mora continuo vaſtis cum viribus effert,
Ora Dares. ——

Cic. 2. Philip. M. Antonio totius corporis gladiatoriam firmitatem obijcit. ex quo intelligitur vires corporis non eſſe felicitatis partem, niſi quando definita animi moderatione reguntur.

text.206 Μεγίθους δὲ ἀρετὴ, τὸ ὑπάρχειν κατὰ μῆκος, ἢ βάθος, ἢ πλάτος τῷ πολλῶν ποσῷ μείζονι, ὥστε μὴ βραδυτέρας ποιεῖν τὰς κινήσεις δι' τὸ ὑπερβάλλειν.

Magnitudinis virtus ea eſt, cum quis & longitudine, & altitudine, & latitudine multos alios antecedit; modo ne tanto maior ſit, vt propter exuperantiam corporis, motus tardiores efficiantur.

comm. Magnitudo, preceritasq; corporis commendatur, quæ proportionem dimenſionum habeat, vt altitudo, & latitudo longitudini reſpondeat. neque. n. quiſq; in eo laudatur, quod ſit longus, niſi etiam proportione craſſus, & latus ſit. imò verò qui longi ſunt, & ſubtiles, pleruncque fatui ſunt. qui verò parui, craſsique, vel tardi, vel prauo animo plerũque ſolent eſſe. ſed neq; tam magnum eſſe oportet, vt moles corporis cum difficultate moueatur. neque. n. agiles eſſe poſſunt, qui tam magno, craſſoq; corpore ſunt. Vnde bene Hippomachus alipta dixiſſe fertur. cum enim quidam proceræ ſtaturæ, magnaque corporis mole tanquam pugil à natura factus laudaretur, rectè (inquit) ſi corona ex alto loco decerpẽda eſſet. Virgilius autem lib. 7. Turnum à corporis magnitudine commendat:

Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice ſupra eſt.

In quinto verò Aeneid. ita de Entello ait:

Hæc fatus duplicem ex humeris reiecit amictum,
Et magnos membrorũ artus, magna oſſa, lacertoſq;
Exuit, atque ingens media conſiſtit arena.

Aiunt autem heroicis temporib. homines fuiſſe magno corpore, & ſummis uiribus, vt Hercules, Theſeus, Hector, Achilles, ſed poſtea paulatim degeneraſſe, & paruos, atq; imbecilles euaſiſſe. quod Iuuenalis Satyra quintadecima ſic ait:

—— nec hunc lapidem quali ſe Turnus, & Aiax,
Et quo Tydides percuſſit pondere coram
Æneæ, ſed quem valeant emittere dextræ
Illis diſſimiles, & noſtro tempore natæ,
Nam genus hoc vino iam decreſcebat Homero.
Terra malos homines nunc educas, atque pusillos.

Laudatur tñ Tydeus, qui (vt ait Poeta quidam)

Ingenio pugnax, corpore parua erat.

Α'ρωτικὴ δὲ σώματος ἀρετὴ σύγκειται. ἐκ μεγέθους, καὶ ἰσχύος, καὶ τάχους. καὶ γὰρ ὁ ταχὺς ἰσχυρός ἐστιν. ὁ γὰρ δυνάμενος τὰ σκέλη ῥιπτεῖν πως, καὶ κινεῖν ταχὺ, καὶ πόρρω, δρομικός. text.207

Decertandi robur ex tribus conſtat; magnitudine, viribus, & celeritate. nam & qui celer eſt, robuſtus appellatur: qui enim crura quodam modo vibrare, & celeriter mouere, atq; ex longinquo loco poteſt, is natura curſor eſt.

Nemo poteſt aptus eſſe ad omnia gymnica certamina, niſi robur habeat eiuſmodi, quod ſit ex magnitudine corporis, ex viribus, atq; ex celeritate compoſitum. hęc enim tria ad decertandi robur quæruntur. ſiquidem etiam celeritas ſub uiribus continetur, & qui celer, etiam robuſtus eſt. natura enim quodam modo curſores, palæſtritas, & pugiles producere videtur. nam qui ita formatus eſt à natura, vt crura ſuo arbitrio proijcere, atque mouere celeriter poſsit, & ex longinquo etiam loco, curſor dicitur. qualis Achilles fuiſſe perhibetur, de quo ita Catullus in Epithalamio:

Naſcetur vobis expers terroris Achilles,
Qui perſæpe vago victor certamine curſus,
Flammea prænertet celeris veſtigia cerua.

Talis fuit Camilla Volſcorum regina, de qua Virgilius 7.

Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Culmina, nec teneras curſu laſſiſſet ariſtas.

Plinius lib. 7. ſcribit Philippidem Athenis Lacedæmonẽ biduo cucurriſſe, hoc eſt ſtadia MCIX. Aniſtem verò Lacedæmonium, & Philonidem Alexandri Magni à Sicyone Elim vno die ſtadia MCC. In ſacris certaminibus etiam curſoribus præmia proponebantur, & qui currendo viciſſent coronabantur, vt Arias ille, qui in Epigrammatis Græcis ab Antipatro celebratur. ita Virgilius in quinto facit Aeneam curſoribus præmia proponentem. cap. 30.

Hic qui forte velint rapido contendere curſu
Inuitat precijs animos, & præmia ponit.

Ο' δὲ θλίβειν καὶ κατέχειν, παλαιστικός. text.208

Qui verò premere, fortiterq; tenere, ad luctam eſt idoneus.

Lucta ſpecies eſt roboris decertandi, quare luctatorem deſcribit Ariſtoteles eum eſſe, qui poſsit aduerſarium premere, atq; eum firmiter, ſtrictéq; comprehẽſum tenere. eſt autem eadem lucta, quæ palæſtra, de qua Virg. in 6. comm.

Pars in gramineis exercent membra palæſtris.

Et Palę-

Et Palæstrici præceptores erant, qui motus, gestusq; formarent, vt ne pars vlla corporis indecore moueretur. atq; illa ars chironomia dicebatur, quã ingenuis adolescentib. esse necessariam veteres existimabant, & qui eam non didicerãt, Apalæstri dicebantur, vt Cic. in Orat. ad Brutũ. Aiunt Herculem etiam luctatorẽ eximium fuisse, quippe qui Antęum brachiis comprehensum ita presserit ad pectus suum, vt enecuerit. Coricus fertur fuisse luctator quidam inuictus, adeo vt prouerbio iactatũ sit, cum Corico luctari, de ijs, qui sumunt inanem operam. in sacris certaminibus, etiã palæstritę victores coronabantur.

TEX.209 Ὁ δὲ ὥστε τὴν πλαγὴν, πληκτικός.

Qui longe à se pellere, plagamq; inferre potest, is erit pugil.

COMM. Pugiles etiã à natura formantur, deinde arte, & exercitatione, sicuti alij athletę, perficiuntur. ij vel pugnis, vel cestib. contendebant. qui igitur eã uim habet, vt aduersarium à se pellere, & plagas illi inferre possit, pugil dicetur. tales multi memorãtur, sed præcipuè Glaucus Carystius, de quo Pausanias lib. 2. Eliac. qui cum arãdo uomerẽ pugno nice mallei coaptasset, productus in Olympia à patre Demylo ad pugilũ certamẽ, propter inexperientiam plagis conrundebatur, sed parer exclamauit, infligę plagam ab aratro. quã ille uocem cum audiuisset, ita exarsit, vt aduersariũ prostrauerit, & deinde sæpius victoriã reportarit. itaque inter nobiles pugiles celebratur. talem autẽ Virg. in 5. Aeneid. Daretem describit, qualem hoc loco pugilem Aristoteles.

Talis prima Daren caput altum in prælia tollit,
Ostenditq; humeros latos, alternaq; iactat
Brachiq; protendens, & verberat ictibus auras,

Quod autem pugiles etiam cestibus contenderent, ostendit Cicero 2. Tusc. quæst. vbi sic ait: Pugiles cestib. contusi, ne ingemiscunt quidem. & inferius eodem libro: Pugiles verò etiam cum feriunt aduersarium in iactandis cestibus ingemiscunt: ergo apud Virgilium illud pugilum certamen fuit, inter Daretem, & Entellum, quo Dares inferior euasit.

TEX.210 Ὁ δ' ἀμφοτέροις τούτοις, παγκρατιαστής. ὁ δὲ πᾶσι τούτοις, πένταθλος.

Sed qui in vtrisque valet, hoc est luctæ, & pugillatione Pancratiastes erit, qui in tribus illis omnibus, pentathlus vocatur.

COMM. In robore decertandi quinque considerantur hominum genera, ttiã, quæ uersantur in simplicibus certaminibus, & duo, quæ in coniunctis. in singulis certaminib. primo loco ponũtur cursores, qui stadiodromi, & dolichodromi uocantur. Iulius Firmicus, si Mars respexerit leporem cælestem in horoscopo, faciet stadiodromos. Secundo loco ponuntur luctatores, qui etiã palæstritæ uocãtur, qui mutuo cõplexu sese vicissim in terrã prosternere nituntur. Tertio loco ponũtur pugiles, qui dicuntur etiam pyctę. Plin. lib. 7. cap. 47. Eurhymus pycta semper olympię victor. atq; hi uersant in singulis certaminibus. Quarto loco numerantur pãcratiastæ, quos ait Aristotęles hoc loco duobus in certaminib. valere, nẽpe lucta, & pugillatione. Suidas Pancratiasten manibus, pedibusq; pugnantẽ interpretatur, hoc est, qui non tantum lucta, & pugnis, sed etiã calcibus feriat. Quintil. lib. 2. c. 9. Sic ille exercendi corporis peritus non si docẽdum pancratiasten susceperit, pugno ferire, vel calcẽ tantũ, aut nexus modo, atq; in ijs certos aliquos docebit, sed omnia, quę sunt eius certaminis. Panerariũ dicitur ars illa, quæ lucta, & pugillatione exercetur, vnde Propertius lib. 3. de Laęnis mulieribus:

Puluerulentaq; ad extremas dat fœmina metas.
Et patitur duro vulnera pancratio.

Gell. lib. 3. c. 15. tradit Diagoram Rhodium habuisse tres filios olympionicas, vnum luctatorẽ, alterũ pugilem, tertium pancratiasten. quod ita debemus accipere, vt pancratiastes esset longè præstantior, quippe qui duo certamina vicisset, hoc est luctando, & pugillatione certando, cum alij singuli singula tantũ vicissent. Quinto loco ponunrur Pentathli, qui latinè quinquertiones vocantur, & hi sunt, qui & lucta, & pugillatione, & cursu victores euadunt. atq; ita dicti vidẽtur, quod quinque nomina possent habere. poterant enim dici luctatores, & pugiles, & cursores, & paneratiastæ, & peutathli, quamobrẽ olympionicarum omniũ, qui corporis virib. contenderent, pulcherrimi, & præstantissimi habebantur Pentathli, quod supra docuit Aristoteles. ex hoc loco facile cognosci põt Hermolai Barbari alioqui doctissimi viri error, qui putauit plus esse pãcratiasten, quàm pentathlum. Pentathlos (inquit) est, qui generibus illis quinque certat: pancratiastes qui certauit, & vicit. decipitur ergo, quia putat eosdẽ esse, qui ex Pentathlis Pancratiastæ fiant. eũ ab Aristotile apertissimè distinguantur ita, vt Pancratiastæ Pentathlis inferiores sint. Sex. Pompei Pẽtathlum (inquit) antiqui quinquertium dixerunt. id autem genus exercitationis ex his quinque artibus constãt iactu, disci, cursu, saltu, iaculatione, luctatione. quod etiam Simonidis distichon illud significat.

Pythia dencit Diophon, atque Isthmia, saltu
Et disco, & lucta, & iaculo, & pedibus.

Sed Aristoteles Pentathlum eum ait esse, qui cursu, luctatione, & pugillatione valeat.

Εὐγηρία δ' ἐστὶ, βραδύτης γήρως μετ' ἀλυπίας. οὔτε γὰρ εἰ ταχὺ γηράσει, εὔγηρως, οὔτ' εἰ μέλλει μὴ, λυπηρῶς ἕξει. TEX.155

Bona senectus est, cum tardè, atque sine tristitia aduenit: neque enim, qui celeriter senescit, bona senectute frui dici potest; neque qui serò quidem fit senex, verum cum multis, magnisq; doloribus.

Bonorum corporis hoc ultimum est, vt quis bona, commodaq; senectute fruatur. in qua duo præcipuè requirunrur. primo vt tardè senectus aduenìar, nam qui celeriter senescit, hoc bono frui dici non potest, deinde ne secum dolores, & morbos afferat, quãuis. n. aliquis serò fiat senex, COMM.

tamen si postea multis, magnisq; dolotibus afficiatur, non habebit commodam senectutē. hoc autem bonū à contmentia, & frugalitate iuuentutis nascitur. nā (vt ait Cicero) libidinosa, atq; intemperans adolescentia effectū corpus tradit senectuti. vnde rectè prouerbio dicitur, Maturè fias senex, si diu velis esse senex. quod quamuis apud Ciceronem Cato durus homo vituperet, qui velit in perpetuo labore, atq; animi contentione hominē viuere, tamen si de intemperantia relinquenda intelligatur, optimum erit, & salutare præceptū. illi verò tardè senescunt, qui nullas curas susciptunt, sed lætè, ac iucundè vitam agunt. qua de causa Democritus vitam beatam in tranquillitate vitæ posuit, & lætitiæ, risuique indulgebat, sic enim de illo Iuuenalis:

Perpetuo risu pulmonem agitare solebat
Democritus.— Vnum est.n.id, quod ait Comicus: curæ, & mala senium accelerant, quod ab Hesiodo sumptū est, qui ait, homines in calamitate statim consenescere. & Theocritus ait eos, qui amore cruciantur, vno die canos fieri. Hippocrates tradit eos, qui non prandent, celerius senescere. sed in summa tria sunt, quæ efficiunt, vt tarda senectus aduenias, prima est frugalitas, ac temperantia, quam sanitatis matrem esse sapientes verissimè prædicant, & omnium virtutum domicilium, nam victus tenuis hoc efficit, vt docet Horatius, vt in primis ualeas benè. Secundo loco ponitur labor, & corporis exercitatio, nam ocium ita vires corporis absumit, vt rubigo ferrum, quod ait Seneca, sic Ouidius:

Cernis vt ignauum corrumpant ocia corpus,
Et vitium capiant, ni moueantur aquæ.

Contra verò temperata exercitatio ita corpus reficit, ac recreat, vt alacrius, & promptius efficiatur. Tertio loco voluptas animi, lætitiaque diuturnam iuuentutem conseruat. neq; patitur tam cito senectutē surrepere. cor.n. in quo vitalis est, calor, molestijs afficitur. contra verò lætitia exhilaratur, & vires ampliores acquirit, & hoc est, quod Aristoteles 4. Ethic. ait risum, & iocum ad vitam degendam esse necessarium. Et Lycurgus ille sapientissimus Lacedæmoniorum legislator, sicut in eius vita Plutarchus scribit risui tanquam Deo statuam erexit, & Lacedæmonios ad lætitiam, & iocos inuitauit.

ΤΕΧ.212 Ἔστι δὲ καὶ ἐκ τῆς τοῦ σώματος ἀρετῆς, καὶ τύχης, μὴ ἄνοσος γὰρ ὤν, μὴ δὲ ἰσχυρὸς, οὐκ ἂν ἄπαθὴς, οὐδ' ἄλυπος, καὶ πολυχρόνιος, οὔτ' ἂν εὐτυχὴς διαμείνειεν αἰεί.

Ad bonam verò senectutem, & corporis virtutes, & fortunæ bona concurrant oportet. nam nisi sine morbo fuerit, & nisi vires conseruet; non erit expers molestiarum, ac dolorum; nec vitam producere poterit, nec prosperam fortunam retinere.

COMM. Duo sunt (inquit) quæ senectutem bonam, & tolerabilē efficiunt. nempe corporis virtutes, & fortunæ bona. nā nisi senex morbo careat, & nisi conseruet vires corporis incidet in molestias, ac dolores. & nisi fortunam habeat prosperā, mendicitate pressus infelix habebitur. hoc est, quod Lælius ait apud Ciceronem. sic.n. Catonem alloquitur: Est ut dicis Cato. sed fortasse dixerit quispiā tibi propter opes, & copias, & dignitatē tuam tolerabilem senectutem videri, id aūt non posse multis cōtingere. cui ita Cato respondet; vt fateatur in summa inopia ne sapienti quidem posse leuē esse senectutem. præter hæc duo, quæ concurrere vult Aristoteles ad bonam senectutem, hoc est corporis virtutes, & fortunæ bona, Cato, tertiū adiungit, hoc est artes, exercitationemq; virtutū, ex quibus incredibilis iucūditas percipitur. est.n. (inquit) quietè, & purè, & elegāter actæ ætatis placida, ac lenis senectus: qualē accepimus Platonis; qui vno & octogesimo anno scribens mortuus est: qualē Isocratis, qui eū librū, qui Panathenaicus inscribitur, quarto & nouagesimo anno scripsisse dicitur, vixitq; quinquennīū postea. cuius magister Leontinus Gorgias centum & septem compleuit annos; neque vnquam in suo studio, atque opere cessauit.

Ἔστι δὲ καὶ χωρὶς ἰσχύος, καὶ ὑγιείας, ἄλλη τις δύναμις μακροβιότητος. πολλοὶ γὰρ αὐτῷ τῷ τοῦ σώματος ἀρετῷ μακρόβιοί εἰσιν. ἀλλ' οὐδὲν ἡ ἀκριβολογία χρήσιμος ἢ περὶ τούτων εἰς τὰ νῦν. TEX.213

Est præterea alia ratio, qua quis etiam sine viribus, & bona valetudine diu viuendi facultatem inueniat: multi enim sine corporis virtutibus in longum tempus vitam prorogant, sed in præsentia nihil opus est de huiusmodi rebus exquisitè disputare.

COMM. Qui a non est eadem bona senectus, & longa vita, non vult Aristoteles hoc loco docere, quomodo quis longam vitam habere possit, quāuis eius rei præcepta tradātur. nō me latet (inquit) esse quandam viuendi rationē, qua licet aliquis sit infirmo corpore, & ægroto, possic tamen diu viuere. sed nihil opus est eam hoc loco diligēter explicare. viam autem aliam intelligit, quā secutus est Herodicus, de quo supra dictum est. is.n. quotidianis deambulationibus, & curationibus in longum tempus uitam prorogauit. Quis esset admodum imbecillis. Marsilius Ficinus librum scripsit de uita producenda. persuasum.n. habēt etuditi viri, posse vitam diligentia nostra prorogari, sicuti negligentia, atq; intemperantia breuior efficitur. Vnde vulgo dicunt à crapula plures homines occidi, quam à gladio. præcipiné igitur temperantia, atq; exercitatio vitā prorogat, & vires conseruat. unde ille Numanus apud Virgilium propter assiduam exercitationem aic suos in senectute uires nō amittere. sic enim ait:

Omne quum ferro teritur, versaq; iuuencum
Terga fatigamus hasta, nec tarda senectus
Debilitat vires animi, mutatq; vigorem,
Canitiem galea premimus, semperq; recentes,
Conuectare iuuat praedas, & viuere rapto.

Sic etiā apud Ciceronem Cato docet in senectute uires, & memoriam exercitatione conseruari.

Πολυρίλα

TEX.214 Πολυφιλία δὲ, καὶ χρησφιλία οὐκ ἄδηλα τὸ φίλου ὡρισμένου, ὅτι ἔστιν ὁ τοιοῦτος φίλος, ὅτῳ ἃ οἴεται ἀγαθὰ εἶναι ἐκείνῳ, πρακτικός ἐστιν αὐτῷ δι' ἐκεῖνον. ᾧ δὴ πολλοὶ τοιοῦτοι, πολύφιλος. ᾧ δὲ καὶ δύσκολες αἱδρεῖς, χρησόφιλος.

Gratia verò, bonorumq; virorum amicitia, quid sit, ignorari non potest; modo quid sit amicus intelligatur. Est enim amicus, qui, quæcunque arbitratur ei, quem amat, bono esse, eius ipsius causa facit: cui igitur multi sunt huiusmodi, is gratiosus dicitur: cui verò boni viri tales sunt, is bonos amicos habere prædicatur.

COMM. Hactenus ea bona persecutus est, quæ corpori inhærēt, nunc ad ea trāsit, quæ media sunt, & nō absolutè inhærentia, sed aliquo modo, quorum duas species facit, hoc est amicitiā, & prosperā fortunā. ac prius de amicitia breuiter tractat, in qua duo cōsiderantur, multitudo amicorū, & bonitas. amicorū multitudo, πολυφιλία græcè dr, latinè gratia. hinc hoies excellenti gratia vocat Cicero, qui magnos habēt amicos, & possūt retinere gratias omniū, hoc est sibi oēs amicos facere. & gratiosus ille dr, qui plurib. amicis abundat. vt Cic. pro P. Quintio, ait P. Quintium, cui exīguæ amicorū copiæ essent, cū aduersario gratiosissimo cōtendere. Bonitas amicorū vocatur Græcè χρησφιλία, Latinè non pōt uno verbo explicari. itaq; vertimus bonorū virorū amicitiā, quæ sanè plurimas cōmoditates afferre potest. hęc ignorari nō possunt ab eo, qui, quid sit amicus intelligit. itaq; declarat Arist. quid sit amicus. atq; eū esse vult, qui pro illo, quē amat, omnia facit, quæcunq; illi prodesse existimat. non igitur verus amicus propriū commodū spectat, sed eius, quē amat. quo fit, vt illi merito vituperentur, qui propter vtilitatē quærēdas esse amicitias arbitrantur. hoc u. rusticorum, & imperitorum proprium est, de quibus sic ait Ouidius:

Vulgus amicitias vtilitate probat.

Aristoteles 8. Ethic. triplicem ait esse amicitiam, quarū vna spectat vtilitatem, sed hæc est vulgaris amicitia, quam senes amplecti solent. altera voluptatē quærit, atq; hanc iuuenes potissimū sequuntur. tertia refertur ad honestatem, atque hæc sola est vera amicitia. de qua copiosè Cicero disputat in Lælio, probatq; nihil ex omnibus humanis rebus esse præstātius, & siquis amicitiā è vita tolleret, idem fore ait, ac siquis Solem tolleret è mundo. Idem Cicero 1. de Finib. ita inquit: Meipsum ames oportet, non mea, si veri amici futuri simus. tamen pro Rosc. Am. sic ait: Idcirco amicitiæ cōparantur, vt commune commodum mutuis officijs gubernetur. Alexander Magnus cum aliquādo interrogatus fuisset, vbi opes suas haberet, quosdam amicos ostendit, atque ait, Hi thesauri mei sunt. vnde vulgo iactatum est: Vbi amici, ibi opes. & Salustius: Non exercitus (inquit) neque thesauri, præsidia rēgni sunt, verum amici. Sed de amicitia copiosius octauo, & nono lib. Ethic. disputat Aristoteles.

quare hic tantum contentus fuit amicitiam, tanquam partem felicitatis attingere.

TEX.215 Εὐτυχία δ' ἔστιν ὧν ἡ τύχη ἀγαθῶν αἰτία, ταῦτα γίνεσθαι, καὶ ὑπάρχειν, ἢ πάντα, ἢ τὰ πλεῖστα, ἢ τὰ μέγιστα.

Prosperitas vita est; cum quæ à fortuna proueniunt bona, vel omnia, vel plurima, vel maxima alicui vel fiunt, vel iam præsto adsunt.

COMM. Vt aliquis fortunatus dici possit, nō satis est vnū, aut alterum fortunæ bonū habere, sed oportet, aut omnia adesse, aut plurima, aut saltē ea, quæ maxima sunt. hinc fortunati dicunt, qui bonis eis cumulati sunt, quibus cæteri multi priuantur, vt si quis in bello sua prædia conseruet, alij verò amittant, ita Virgilius ecloga prima:

Fortunate senex, ergo tua rura manebunt,

Et tibi magna satis. Cic. tibi patrimonium Dij fortunent. lib. de Orat. 2. Scopam Thessalum fortunatū hominem appellat, & nobilem, quasi sit idē diues, & fortunatus, sed proprie fortunatus ille dicitur cui bona eueniūt, quæ non accidunt eis, qui sunt eiusdem ordinis. vt Achilli accidit ab Homero laudari, quod nō accidit Alexandro Magno. quare cum ad eius tumulum Alexander accessisset: O fortunate (inquit) adolescens, qui » tuæ virtutis Homerum præconem inueneris. Sic » apud Romanos Scipio superior Africanus fortunatus fuit in eo, quod Annibalem deuicit, quem tot summi imperatores Romani vincere nō potuerant. sic Cicero clamat paulò arrogantius:

O fortunatam natam me consule Romam.

quod à maximo cōiurationis periculo patriam liberasset, quod alijs consulibus non acciderat.

TEX.216 Αἰτία δ' ἔστιν ἡ τύχη οἰκείων μὲν, ἃ ὧν αἱ τέχναι. πολλῶν δὲ, καὶ ἀτέχνων. οἷον ὅσων ἡ φύσις. καὶ δίκαιται δὲ ἃ παρὰ φύσιν εἶναι. ὑγιείας μὲν γὰρ τύχη ἡ αἰτία, κάλλους δὲ, καὶ μεγέθους, φύσις.

Est autem fortuna nonnullorum causa, quæ etiam ab artibus efficiuntur: sed plerumque eorum causa est, quæ nulla arte fieri possunt: vt eorum, quæ natura quidem fiunt, sed etiam contra naturam fieri possunt. nam bonæ valetudinis ars causa est, pulchritudinis autem, & magnitudinis ipsa natura.

COMM. In 5. lib. Physic, vbi tractat Aristoteles de causis, etiam de fortuna multa loquitur, quæ per se quidē nullius rei causa est, sed temerè tamen, & sine certa ratione multarū rerum vt esse causa. & quidē aliquādo causa est eorum, quæ ab arte proueniunt. vnde Agatho Poeta dixit, artem, & fortunā mutuo amore copulari. cuius versiculū citat Aristoteles lib. Ethic. 6. in hunc sensum,

Namque ars fortunam, fortunaq; diligit artem.

vt ægrotus arte medica sanari potest, interdum tñ etiam si non arte curetur, fortunæ beneficio conualescit. nam sanitas arte medica recuperatur, pulchritudo vero, & magnitudo solent à natura fortuito prouenire. interdum verò, quod ars efficere non potest, fortuna perficit, vt Iasoni Pherēo contigit, de quo ita Valerius Max.

» diuinæ fortunæ vulnus Pheræo Iasoni quidam
» exitij eius cupidus intulit. nam cum inter insi-
» dias gladio eum percussisset, vomicam, quæ à
» nullo medicorum sanari potuerat, ita rupit, vt
» hominem à pestifero malo liberaret. sæpe tamẽ
eorum causa est fortuna, quæ nulla arte possunt
effici, vt eorum, quæ à natura proueniunt, & ta-
men aliquando fiunt contra naturam, tũt enim
malæ dicitur fortuna, vt siquis fratres habeat
» pulchros, & magnitudine præstantes, ipse verò
sit deformis, & pusillo corpore. contra verò pru-
spera dicetur fortuna, si exteri fuerint deformes,
& pusilli, ipse verò pulcher, & procerus.
hæc autem à natura non ab arte proueniunt. er-
go fortuna versatur partim in ijs, quæ ab arte
fiunt, partim in ijs, quæ fiunt à natura.

TEX.217 Ὅλως δὲ τὰ τοιαῦτα τῆς ἀγαθῶν ἕξεως ἔστω τύ-
χης, ἐφ' οἷς ἔξιν ὁ φθόνος. ἐστι δὲ καὶ τῆς παραλό-
γου ἀγαθῶν αἰτία τύχη. οἷον εἰ οἱ ἄλλοι μὲν ἀδελφοὶ
ἀδελφοί, ὁ δὲ, καλός. ἢ εἰ ἄλλοι μὲν εἰδον τὸν θη-
σαυρὸν, ὁ δ', οὐκ εἶδεν. ἢ εἰ τοῦ πατρὸς ἐτύχχανε βά-
λλες, τοῦτον δὲ μὴ. ἢ εἰ μὴ ἦλθε μόνος, ἀεὶ συμβά-
νοι δὲ, ἅπαξ ἐλθόντες διεφθάρησαν. πολλὰ γὰρ
τὰ τοιαῦτα, δυτυχήματα δοκεῖ εἶναι.

Omnino bona illa proficiscuntur à fortuna, quæ maximè solent inuidiam concitare: quin etiam eorum bonorum, quæ præter omnem rationem eueniunt, fortuna causa est, vt si exteri fratres deformes sunt, hic autem formosus; aut si thesaurum aly non viderunt, hic autem inuenit; aut si is, qui propè stabat, iaculo percussus est, hic autem minimè; vel qui antea solebat frequentare, tunc non venit; cum aly, semel tantum venientes, interfecti sunt. hæc enim omnia fortunæ beneficio contingere videntur.

COMM. Quoniam ea fortuna res quædã incerta est, instabilis, & sine ratione modo aduersa, modo prospera, ideo neque bona eius certa esse possunt. quare imbecilla, & commutabilia fortunæ bona dicuntur. tamen Aristoteles duabus quasi notis docet, quæ sint ea bona, quæ à fortuna prouenant. sunt enim (inquit) ea quæ mouere solent inuidiam, & quæ sine ratione alicui contingunt. neque enim ferè illis inuidetur, qui magno labore, atque industria sibi diuitias parant. verum illis, quibus sine labore suo commoda proueniunt, vt si cui obuenit insperata hæreditas, aut siquis præter merita sua magnis cumuletur honoribus, dignitates acquirat. multa etiam eueniunt, quorum nulla penitus ratio reddi potest. ideo ad fortunã ea referuntur, cuius generis quatuor exẽpla ponit Aristoteles. primum est, siquis formosus sit, cum alij fratres sunt deformes. nam in ea parte fortunatus est, neq; tamen ratio apparet, cur ita contigerit; alterum exemplum est, siquis absconditum thesaurum reperit, cum alij, qui versabantur in eodem loco nunq; aduerterint. nam hic fortunatus hac in re dicetur. atq; hæc quidem duo exempla pertinent, ad commoda,

10 quæ sine ratione acquiruntur. duo verò, quæ sequuntur ad incommodorum euitationem, quæ tamen sæpe ratione fiat, vt cũ duo propè starent, alter iaculo percussus est, alter nõ offensus. certè hic fortunatus dici potest. vltimũ exemplum est illud: aliquis solebat locũ quendam frequentare, casu quodam non venit eo die, quo locus ille plenus erat latronum, & alij, qui nunquam antea fuerant in eo loco, venerunt, atque à latronibus interfecti sunt. hæc sanè prospera fuit eius fortuna, qui locum illum antea frequentare consueuerat. simile est illud, quod Simonidi Poetæ contigit, cũ enim esset in conuiuio apud Scopam Thessalum, nunciatum illi fuit duos adesse iuuenes, qui eum uocarent, & cum exisset, conclaue illud, vbi epulabatur, concidit, & Scopam cum reliquis conuiuis oppressit. Simonides autem solus incolumis euasit.

Περὶ δὲ ἀρετῆς, ἐπειτα οἰκειότατος ὁ περὶ TEX.218
τοὺς ἐπαίνους τόπος, ἐστὶν περὶ ἐπαίνου ποιήματα
τῷ λόγῳ, τί διορίσωμεν.

De virtute, quoniam in exornatione maximè proprium est eius locus, cum de laudando verba facimus, tunc quid statuendum sit, explicabimus.

In partibus felicitatis virtus primum, ac sum- COMM.
mũ locum obtinet, nã sine virtute nemo prorsus dici felix potest, etiam si exteris omnib. bonis abundaret. sed quia virtus est maximè laudabilis, & laus ad Demõstratiuum genus pertinet, ideo vult Aristoteles hanc felicitatis partẽ, ad eum locum transferre, vbi de laudandi ratione verba faciet, tunc enim virtutem, atque eius partes explicabit.

Οὐ μὴν οὐδ' ἐοικέναι δεῖ συμβουλεύειν ἃ οὐ TEX.219
συμφέρει ἢ ὑπάρχοντα, καὶ ὧν ἀπορίπτομεν,
φανερόν. τὰ γὰρ εἰωθότα τούτων ἔξις.

Quæ agitari spectare oportet eos, qui suadent, tamquam futura, aut præsentia persimilem esse, & rursus qui dissuadent: sunt enim eis, quæ iam dicta sunt contraria.

Admonet quid hactenus docuerit, nẽpe quo- COMM.
modo quis suadere aliquid possit, oportet. n. vt ostendat id, quod suadet, aut ad omnem felicitatem, aut ad plures eius partes, aut ad vnam saltem pertinere. quod si dissuadere voluerit, debet ea, quæ sunt felicitati contraria, spectare, atq; ostendere talia esse illa, de quibus deliberatur, vt felicitatem conturbare facile possint.

CAPVT XXVI.

De Bono sibi agendum probat. Eius cõplures affert definitiones, & locos omnes enumerat Bonorũ certorum.

Ἔστω δὲ προειτεῖν τῷ συμβουλεύοντι σκοπὸς TEX.220
τὸ συμφέρον. βουλεύονται δὲ οὐ περὶ τοῦ τέλους, ἀλλὰ περὶ τῶν πρὸς τὸ τέλος, οὗτοι δ' εἰσὶ
τὰ συμ-

τὰ συμφέροντα κατὰ τὰς πράξεις, τὸ δὲ συμφέρον ἀγαθόν, λαμπρὸν ἂν εἴη στοιχεῖα περὶ ἀληθοῦς καὶ συμφέροντος ἁπλῶς.

Sed quoniam deliberanti proposita est vtilitas: & qui deliberant, non de fine ipso, sed de his, quæ spectant ad finem deliberant: ea verò sunt, quæ in singulis actionib. prosunt, & quod prodest, bonum est: ideo de bono, atque vtili generatim mihi dicendum, &, quæ sint eius initia, atque elementa, quærendum arbitror.

COMM. PROPONIT sibi tractandum esse generatim de bono, atque vtili. quoniam finis deliberationis est vtilitas (vt antea demonstratum est) cum autem deliberatur, non de ipso fine deliberatur, ad quem omnia referuntur, sed ea quæruntur, quæ possunt ad ipsum finem deducere. hoc est, quæ prosint in singulis actionibus. quæ idcirco bona sunt, quòniam prosunt. quicquid enim prodest bonum est. quare qui sententiã dicit, ea cognoscere omnia debet, quæ profutura sint. hęc igitur causa est, cur hoc loco de bono, atq; vtili generatim verba facere constituit Aristoteles. vt ecce deliberat populus Romanus vtrum bellũ cum Mithridate faciat, ne cne. certè si cognosceret ex eo bello magnã vtilitatem Romanis euenturam, nõ amplius deliberaret, sed statim bellũ susciperet. ergo Cicero diligenter enumerat bona, quæ sint ab eo bello prouentura. nempè gloriam, salutem sociorũ, atque amicorũ, vectigalia populi Romani maxima, bona multorũ ciuium, quibus enumeratis, excitat Quirites ad bellum decernẽdum. hoc enim multum prodest agere, quod gloriam, salutem, vectigalia, conseruaturum sit. ergo omnis deliberatio est de ipsis actionibus, quæ ad finem deducant, non de fine ipso, qui propter se expetitur, sine vlla deliberatione.

Ἔστω δὲ ἀγαθὸν, ὃ αὐτὸ ἑαυτῷ αἱρετὸν ἢ ἀφ' οὗ καὶ ἄλλο αἱρούμεθα, καὶ οὗ ἐφίεται πάντα, ἃ πάντα τὰ ἀσθενῆ ἴσχοντα, ἃ τοῦ, ἃ εἰ λάβοι τοῦ. ὅσα ὃ τοιοῦτος ἑκάστῳ δοκοῦσιν.

Ponamus ergo bonum id esse, quod ipsum propter se sit expetendum: & cuius gratia solemus aliud expetere; & quod res omnes expetunt; vel saltem illa, quæ sensu prædita sunt, vel intelligentiam habent, vel si eis intelligentia daretur, & quicquid ratio, atq; intelligentia cuiq; dictaret.

COMM. Iam incipit cõmunicer illa declarare, quę bona sint, per varias, & multiplices boni descriptiones, ac prima illa descriptio vulgatissima est, illud esse bonum, quod ipsum propter se sit expetendum. in quo illud aduertẽdum est aliud esse propter se expetere, aliud expetere per se. nam expetere per se, est detracta etiã omni vtilitate, commodoq; aliquid amplecti. atque hoc modo tantum honestas est per se expetẽda, quęque honestatẽ consequi solent, vt honor, & gloria. multi. n. pro honestate, & gloria, non tantum omnẽ vtilitatem contemnunt, sed etiam vitam profundũe. ita sunt multi (inquit Cicero) quibus videmus optabiles mortes fuisse cũ gloria, qualis fuit Codrus, Menecheus, & apud Romanos Regulus, Curtius, Decij, multiq; alij. sed hæc, q̃ per se expetuntur, licet maxima bona sint, non tamẽ semper sunt vtilia illi, qui ea possidet, alijs autem multũ prosunt, vt iustus vir, ac liberalis non sibi, sed aliis prodest. at verò propter se expetere, est aliquid cupere non tantũ propter honestatem, sed etiam propter adinnctam vtilitatem, hoc modo propter se expetuntur artes, & sapientiæ, quæ & honorem, & utilitatẽ afferre solent, atq; omnes vitæ commoditates, quæ penè sunt innumerabiles propter se expetuntur. atq; hãc distinctionẽ ex Partitionib. Ciceronis sumpsimus, qui ait, per se expetenda esse ea, quæ sita sunt in officijs, atq; virtutibus, quæ verò propter se expetũtur, partim honestate ipsa, partim cõmoditate aliqua expeti. Quoniã verò Aristoteles hoc loco quærit bonũ illud, quod vtile sit, nõ autem quod sit tantũ honestum, quia de genere deliberatiuo tractat, cuius finis est vtilitas, ideo nos uertimus, bonum, quod ipsum propter se sit expetendũ, non aũt per se. atq; hæc est prima boni descriptio, sequitur altera: ut, bonum id sit, cuius gratia solemus aliud expetere. multa sunt enim, quæ nõ propter se expetimus, sed alterius gratia. vt ægrotus sumit amarũ pharmacum, nõ certè propter ipsum pharmacum, quod alioqui refugit, & abhorret, sed propter bonã valetudinem, quã sperat, ex eo pharmaco subsecuturam. ita studiosus adolescens summo labore studijs operã dat, non propter ipsum laborẽ, quem natura refugit, sed propter vtilitatem, & gloriam, quã sperat, ex studijs se reportaturũ. sic Imperator non pro labore militari, sed pro victoria certat. sic mercator, non propter merces, infinitas penè molestias patitur, sed pro diuitijs, quas esse bonas persuasum habet. Itaque cũ alicui consilium damus, admonere solemus, ne tãtum labores, & molestias, quæ sunt in ea re consideret, sed fructus, qui ex ea nascuntur. quod pro P. Sestio Cicero facit elegantissime. Hæc (inquit) imitamini per Deos immortales, qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam quæritis. hæc ampla sunt, hæc diuina, hæc immortalia, hæc fama celebrantur, monumentis annalium mandantur, posteritati propagantur. est labor, non nego, pericula magna, fateor. multæ iniũdiæ sunt bonis, ueriſimè dictũ est, sed te id, quod multi inuideãt, multiq; expetant, Inscitia sit (inquit) postulare, si tu laborẽ summa cum cura efferas nullũ. sed hanc tandem rem in extrema parte ciusdẽ orationis copiosius, & elegantius persequitur. sic Aeneas apud Virgilium socios suos adhortatur, ut constanti animo labores, ac molestias ferant, donec in Italia sedes quietas inueniãt. Tertia boni descriptio illa est, vt bonũ dicatur, quod res omnes expetunt, quã fuisse perantiquam, & peruulgatam ipsemet Aristoteles Ethic. 1. ostendit, cũ ait; ideo rectè bonũ definiuerunt, quod omnes res expetũt, nihil est. n. quod non expetat salutẽ, & per-

& perfectionē suam quatenus potest, nam bonū, id est cuique, quod est naturæ cuiusq; accōmodatum, & hoc est, quod omnia concupiscūt. hoc est, ꝙ primo de Officiis ait Cic. generi animantū omni esse à natura tributum, vt se, vitā, corpusq; tueatur, declinetq; ea, quæ nocitura videantur. sed hanc rem longè copiosius secundo de natura Deorum libro persequitur. quamuis autē res omnes bonum expetant, tamē hoc clarius in eis videtur, quæ sensu præditæ sunt, vt in animantib. omnibus, atq; etiā magis in eis, quæ mentē, atq; intelligentiā habent, vt in hominibus. melius. n. homo bona sua cognoscit, q̄ cęteræ animantes. nam cxpli gratia, si equus intelligentiā haberet, & bonum suū cognosceret, certē non ore frenum acciperet, neque equitē dorso sustineret, sed in libertatē sese vendicare studeret. inter homines etiam alij magis, alij minus bona sua cognoscunt. nā qui prudentiores sunt, illi melius quid bonum sit, & quid malum intelligunt. vnde Virgilius in Georg. ita exclamat: 2. Georg.

O fortunatos nimium sua si bona norint
Agricolas. quibus ipsa procul discordibus armis
Fundit humo facilem victum iustissima tellus.

Illud etiam bonum dicitur, quod ipsa ratio, atq; intelligentia dictat, vt domum custodire, coniuges, liberos, parentes incolumes seruare, & cætera eius generis, quæ sunt in communi ratione, atque intelligentia posita.

tex. 222 Καὶ ὅσα ὁ περὶ ἑκαστον τοῦς ἀποδίδωσιν ἑκάστῳ, τοῦτο ζῆν ἑκάστῳ ἀγαθόν.

Et quæcunque singulis in rebus vnicuiq; ratio tribuit, atq; assignat, ea sunt vnicuiq; bona.

comm. In singulis actionibus humanis, quæ ratio docet esse facienda, quia prodesse possint, ea sunt illis, quibus prosunt, bona, vt in tuenda re familiari ratio docet, vt in æstate pater familias ea præparet, quæ hyberno tempore sint ad vitam degendam necessaria. quæ rea omnino bona est, vnde clamat Hesiodus:

Æstas non semper fuerit, componite nidos.

Ita ratio docet, vt iuuenes laborēt in acquirendis scientiis, & si pauperes sint, in amplificanda re familiari, quoniam (vt dici solet) optimum obsonium labor senectuti. bonum est igitur laborare. idem etiam de cæteris sentiendum.

tex. 223 Καὶ οὗ παρόντος δὲ δέχεται, καὶ αὐτάρκων ἔχει, καὶ τὸ αὐταρκες.

Illud quoque bonum est, quo præsente, res benè se habet, nec quidquam amplius desideratur, & quod per se sufficiens est.

comm. Est hæc alia generalis boni descriptio, vt id bonum dicatur, quod præsentiā sua facit, vt res bene se habeat, & quod alia re non eget, sed per se sufficit. vt ægroto sanitas bona est, qua præsente morbo liberatur. & pauperi diuitiæ bonæ sunt, quoniā earum adventu mendicitatē pellit. & virtus animi, atq; corporis, quæ per se sufficit hominem beatū reddere. sic ordo rerum bonus est, quoniam cum ordo seruatur, benè se res habet. vnde Xenophon dixisse fertur, nihil ex omnibus rebus esse melius ordine ipso. sic animi tranquillitas bona est, quæ nullius rei cupiditate trahatur; vnde Aglaus Psophidius ab Apolline beatissimus iudicatus fuit, quod fructibus agelli sui contentus nihil vltra cuperet. hinc non sine causa laudatur illud Epicuri dictum à sapientibus λάθε βιώσας, quod Ouidius in Tristib. eleganter expressit, his versibus:

Crede mihi benè qui latuit, benè vixit, & intra
Fortunam debet quisque manere suam.

Καὶ τὸ φοιητικὸν, ἢ φυλακτικὸν τῆς τοιούτων, tex. 224

Quin etiam quod hæc ipsa conficiendi, & custodiendi vim habet, bonum est:

comm. Bona bipartito distribui possunt, vt alia sint fines, alia, quæ ad finem perducant. fines rerum omnium optimi sunt, nam propter finē reliqua omnia fiunt. vt Imperator quæcūq; agit ad eum finem omnia refert, vt victoriam consequatur, ergo in arte imperatoria nihil est victoria præstantius. sed tamen ea bona etiam dicuntur, quę victorię conficientia sunt, vt scientia rei militaris, virtus militum, fortunæ prosperitas. & quæ victoriam deinde conseruant, vt pax, & concordia. sic ægroto finis est sanitas, quam vehementer expetit. conficientia sanitatis sunt remedia salutaria, quæ adhibentur à medicis, quæ bona vocantur ab effectu. temperantia verò, atq; exercitatio custodiendæ sanitatis vim habent. ergo etiam ipsa bona sunt. sic Cicero multis rationib. probare conatur bonum esse bello Antonium persequi, quod ea res sit libertatem, & quietem populo Romano allatura. pro M. Marcello bonā esse Cæsaris vitam probat, quoniam ipse solus constituere, atq; conseruare Remp. possit. pro Archia Poeta bonum esse docet Archiam in ciuitate retinere. qui res gestas populi celebrare, atque æternæ memoriæ commendare posset.

Καὶ ᾧ ἀκολουθεῖ τὰ τοιαῦτα, καὶ τὰ κωλυτικὰ tex. 225
τῆς ἐναντίων, καὶ τὰ φθαρτικά.

Et quod hæc eadem consequuntur, & quod contraria depellit, atque interimit.

comm. Id omne bonū est, vnde res bonæ proueniunt, vt à studio scientia nascitur, ergo bonum est studium. ab agricultura victus humanus progreditur, ergo bona est agricultura. vita rustica magistra est parsimoniæ, vt pro Rosc. Am. ait Cic. ergo bona est vita rustica. præterea bonū est illud, quod mala depellit, atque aufert. vt lætitia tollit dolores, atq; molestias, ergo bona est. bellum Mithridaticum (ait Cicero) delebit maculam in aliis bellis à populo Romano susceptam, ergo est gerendum. Mors P. Clodij sustulit timorem ciuium Romanorum (ait Cicero pro Milone) ergo bonum fuit, vt Clodius moreretur. Lex Agraria, quam Rullus ferre conatur, ætatium exhauriet, seditionem in populo concitabit, bona communia ad paucos traducet, sed ea sublata, cuncta hęc mala cessabunt, ergo bonum est eam abrogare. sic apud Virgilium Drances pacem cum Troianis suadet. quoniam ea miserias depulsura, & bona allatura sit. 11. Aen.

Vnum

Vnum etiam donis istis, quæ plurima mitti
Dardanidis, duciq; iubes, vnum optime regum
Adytias, nec te vllius violentia vincat,
Quin guatam egregio genero, dignisq; hymeneis
Despater: & pacem hanc æterno fœdere iungas.

tex.226 Ἀκολουθεῖ δὲ ἀλλήλοις, ἢ γὰρ ἅμα, ἢ ὕστερον. οἷον τῷ μὲν μανθάνειν τὸ ἐπίστασθαι ὕστερον. τὸ δὲ ὑγιαίνειν τὸ ζῆν ἅμα.

Duobus autem modis aliquid esse cõsequens dicitur; vel enim simul, vel postea. vt si quis didicit, consequitur vt sciat, sed postea; si bene valet, consequitur, vt viuat, sed simul.

comm. Quia dixerat ea bona esse, quę bonorum sunt cõsequentia. nunc docet, quot modis aliquid dicatur esse cõsequens. & duobus modis dici affirmat. vel quando vnà, simulq; cõsequitur, vel qñ postea. quam diuisionẽ ipsemet subiectis exemplis illustrat. dicimus.n. scientiam consequentem esse disciplinæ. quia si quis discit, consequitur, vt sciat. sed postea. neq;.n. simul potest quisquam eandẽ rẽ & discere, & scire, sed oportet, vt prius discat, deinde sciat. dicimus ét vitam cõsequentem esse bonæ valetudinis, quoniam si quis benè valet, cõsequitur vt viuat. sed hoc simul accidit, atq; eodẽ tempore. vnde quidam hæc non cõsequentia, sed potius adiuncta nominant, vt si Socrates est sapiens, erit ét bonus, qñ bonitas adjuncta est sapientiæ. sed Aristoteles hæc non distinguit, & consequentia vocat tã ea, quę adiuncta sunt, q̃ ea, quæ postea consequuntur. quod etiã Quintil. lib. 5. capite de argumẽtis secutus
» est. vbi hic ait; Ex consequẽtibus. huc adiunctis,
» si iustitia est bonum, rectè iudicandum, si malum
» perfidia, non est fallendum. idem retro. Nec sunt
» his dissimilia, ideoq; huic loco subijeiẽda, cum
» & ipsa naturaliter congruant: Quod quis nõ ha
» buit, non perdidit. Quem quis amat, scieus non
» lædit. Quem quis hæredem suũ esse voluit, ratum habuit. hęc Quintilianus, cũ Aristotele sentiens. sunt igitur duæ species consequentiũ. nam alia simul consequuntur, & dicuntur à Quintil. cõsequentia naturæ, vt sapientiæ bonitas consequens est, & vita bonæ valetudini. nam si quis benè valet, naturaliter etiam, & necessariò viuit. alia verò postea consequuntur, & ab eodẽ Quintiliano dicuntur consequentia temporis. quale est illud, quod hoc loco ponit Aristoteles, si quis discit, consequitur vt sciat. ita Cic. pro Ros. Am. argumentum Erucij aduersarij à consequentib. euertit, sic enim aiebat Erucius: Roscium pater oderat, qñ eus eum ablegarat. imò verò (ait Cicero) vehemẽter Roscium pater amabat, nam ei prædia fructuosissima curanda tradiderat. item argumento à consequentibus probat, Roscium non esse parricidam. si quis vitæ rusticæ deditus est, consequitur, vt prauas cupiditates fugiat. est.n. vita rustica magistra parsimoniæ. sed Roscius vitæ rusticæ deditus est, ergo prauis cupiditatib. non trahitur. deinde probat à consequẽtibus Roscij patrẽ ab accusatoribus interfectũ fuisse, q̃ eius mortem Capitoni statim nunciandam curauerint. occisus est (inquit) à cœna rediens, nondum lucebat cum Ameriæ scitum est.

Καὶ τὰ ποιητικὰ ἕξεως. τὰ μὲν γὰρ ὡς τὸ ὑγιαίνειν ὑγιείας, τὰ δὲ, ὡς στιπτὰ ὑγιείας, τὰ δὲ, ὡς τὸ συμπάζεσθαι. ὃ τι ὡς ὀλίγου ποιεῖ ὑγιείας. tex.227

Quæ conficiendi vim habent, tribus modis dicuntur; partim vt bene valere, & corpus habere benè constitutum, conficiens est bonæ valetudinis; partim, vt cibaria, quæ salubria sunt, & conficientia sanitatis; partim vt exercitatio corporis, quæ plerũq; bonam efficit valetudinẽ.

Ponit tres species rerũ conficientium, quę ita distingui possunt. quæ conficiunt, aut sunt à natura, hoc est intrinsecus, aut extrinsecus adhibentur. à natura sunt, vt temperies humorum, & bona corporis constitutio, conficiens est bonæ ualetudinis. quę extrinsecus adhibentur, aut sunt tanquã instrumenta. aut sunt actiones; tanq̃ instrumẽta, vt cibaria, quæ salubria sunt, & pharmaca, q̃ sæpe conficientia suut sanitatis. Actiones vt exercitatio corporis, & deambulatio, quę frequẽter bonam ualetudinem efficit. hæc sunt Aristotelis exẽpla. sed possumus etiã nos, quos voluerimus excogitare. vt si q̃rere volùerimus, quæ sint eruditionis conficientia. primo dicemus à natura & intrinsecus esse ingeniũ, & memoriã, deinde extrinsecus tanquã instrumenta esse libros, & præceptores. postremò actiones vt assiduũ studiũ, & exercitatio. rursus si quis quærat, quæ ædificij conficientia. primo intrinsecus erit ars, & cognitio architecti, deinde extrinsecus instrumenta fabrorum, atque etiã ipsi fabri, qui tanquam instrumenta ponuntur, postremo ipsa ædificatio, atq; ita in cæteris omnibus. Hæc autem ratio plurimũ valet, etiã in iudiciali genere vel ad confirmandum, vel ad refellendum. ad confirmandũ, vt Cicero probare vult Clodium insidiatorem fuisse. debet igitur quærere, quæ sint insidiarũ conficientia. ac primo intrinsecus quærit animum Clodij cõsceleratum, qui à tali facinore non abhorreat, & odium, quo Milonem prosequebatur, & cupiditatem, quia sperabat amoto Milone, suo arbitrio posse Remp. euertere. deinde extrinsecus qnęrit instrumenta insidiarum, hoc est seruos agrestes, & barbaros in equis expeditos, & electos. postremò congressionem. & impetũ Clodii in Milonem ante oculos ponit. hoc igitur modo possumus exquirere, quæ singularum rerum conficientia sint.

Τούτων δ' ὑποκειμένων, ἀνάγκη τὰς τε λύσεις τῶν ἀγαθῶν ἀγαθὰς εἶναι, καὶ τὰς τῶν κακῶν ἀποβολάς. ἀκολουθεῖ γὰρ τῷ μὲν, τὸ μὴ ἔχειν τὸ κακὸν ἅμα, τῷ δὲ, τὸ ἔχειν τὸ ἀγαθὸν ὕστερον. tex.228

His ita positis, necesse est, bonorum adeptiones esse bonas, atque etiam malorum depulsiones: huic enim simul malum non habere, consequens est; illi autem postea bonum habere.

A consequentibus probat esse bonum, & adipisci, comm.

piſci, quæ bona ſunt, & mala depellere. qui enim bonum adipiſcitur, illi ſimul conſequens eſt, vt malũ non habeat. & qui malũ depellit, illi poſtea conſequens eſt, vt bonũ habeat, ſtatim.n. expulſo malo bonum ſuccedit, vt cum quis morbum planè depulit, ſanus efficitur. & ſiquis diuitias adipiſcitur, vno, eodemq; tempore paupertatẽ expellit. & qui magiſtratum acquirit, ſimul etiã honore decoratur. quod autem malorũ depulſio, bona ſit, licet per ſe ſit apertum, tamẽ etiam veteri prouerbio declaratur, quo ita clamabãt: Effugi malum, inueni bonum. & Hieronymus Rhodius dicebat ſummũ bonum eſſe, nihil dolere. & Ennius (vt Cicero ad de Finibus teſtatur)
» ita dixit: Nimium boni eſt, cui nihil eſt mali. cui tamen ipſe Cicero ſic reſpondet: nos beatam vi-
» tam nõ depulſione mali, ſed adeptione boni iudicemus. quibus verbis non negat Cicero mali depulſionem eſſe bonam. hoc enim perſpicuum eſt. ſed mali depulſionem non eſſe per ſe ſufficientem ait, ad beatam vitam.

tex.229 Καὶ ἡ εἰς ἐλάττονος ἀγαθοῦ μείζονος λῆψις, καὶ αὖτη μείζονος κακοῦ, ἐλάττονος. ὡ γὰρ ὑπερέχει τὸ μεῖζον τοῦ ἐλάττονος, τοῦτο γίνεται τῆ μὲν λῆψις, τῆ δ' ἀποβολή.

Item etiam pro minore bono maioris adeptio, & pro maiore malo minoris bona eſt: nam id totum, quo maius minori præſtat, ſit illius quidem adeptio, huius autem depulſio.

comm. Bonum quanto maius fuerit, tanto magis expetendũ eſt. malum autem quãto fuerit minus, tanto leuius offendit. Itaque ſemper boni amplificatio bona eſt, & mali diminutio etiã eſt bona. nam maius, id eſt, quod eſt ſemel tantum, atque amplius; id ergo totum, quod amplius eſt, cum acquiritur in bono, neceſſe eſt, vt præcedens bonum cumulet, atque illa cumulatio bona eſt, vt ſiquis è Prætore conſul fiat, dignitatem amplificabit, quæ bona eſt, cum autem aliquid de malo detrahitur, ea detractio bona dicitur, vt ſi morbus ſeſe remittat, ægrotus ſe melius habere dicitur, & quicquid de morbo detrahitur, qui malus eſt, id accedit ſanitati, quã eſſe bonã omnes intelligunt. Quod autem diminutio mali bona ſit, declarat etiam Dido apud Virgilium in 4. quæ doloris modicam alleuationem quærit:

Non iam coniugium antiquum, quod prodidit, oro.
Non pulchro vt Latio careat, regnumq; relinquat,
Tempus inane peto, requiem, ſpatiumq; furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.

tex.230 Sic Latinus in vndecimo minus malum eſſe cenſet aliquam partem ſuæ regionis Troianis concedere, quàm bellum diutius gerere, atque id eſſe bonum concludit:

Conſulite in medium, & rebus ſuccurrite feſſis.

Cicero ad Octauium ſcribens, ſic ait: In duo-
» bus malis cum fugiendum maius ſit, minus eſt eligendum.

tex.230 Καὶ ταῖς ἀρεταῖς δὴ, ἀναγκη ἀγαθὸν εἶναι, κατὰ γὰρ ταύτας, δὶς τὰ ἐξήκοντας, καὶ ποιη-

10 τικαὶ τῶν ἀγαθῶν εἰσι, καὶ πρακτικαὶ. περὶ ἑκάστης δὲ, καὶ τίς, ἢ ποία, χωρὶς ῥητέον.

Virtutes etiam bonas eſſe neceſſe eſt; nam, qui eas poſſident, bene affecti ſunt; & ipſæ multa, ac magna bona conficiunt: atque earum laus in actione conſiſtit. ſed de ſingulis virtutibus, quæ, qualesq; ſint, alio in loco dicendum erit.

De virtutibus non dubitandum eſt, quin bo- comm.
næ ſint. cum primũ bonorum gradum eis ſapientes omnes attribuant. quidam etiã eas ſolas dicunt poſſe bonas contendunt. nam Stoici nihil præ
20 ter virtutem bonum eſſe ſtatuebãt. Cic. 5. Tuſc. quæſt. copioſè diſputat ſolam virtutem ſufficere ad benè, beateq; viuendum. duobus autẽ modis probat Ariſtoteles virtutes eſſe bonas, primo, quia qui poſſident eas bene affecti ſunt. ſupra uerò declaratũ eſt id eſſe bonum, quo præſente res benè ſe habet. deinde quia multa bona cõficiunt. qui.n. præditus eſt multis uirtutibus, ille ſanè & ſibi, & alijs quamplurimis vtiliſſimus eſt, quoniam virtutis laus in actione conſiſtit, & omnes bonæ actiones à virtute proueniũt. quin etiam Cyrenaici Philoſophi dicebant ideo uirtutem eſſe laudandam, quod eſſet cõficiens voluptatis. Cicero in Lælio dixit nos ſine uirtute nullam rem expetendam conſequi poſſe. bene etiam Plautus in Amphyt. Virtus (inquit) præmium eſt opimum. virtus omnib. rebus anteit. virtus in ſe omnia habet. omnia adſunt bona, quem penes eſt uirtus. reijcit autem Ariſtoteles hanc tractationem de virtute in aliũ locum, hoc eſt ad genus demonſtratiuum.

tex.231 Καὶ τῶν ἡδονῶν ἀγαθὸν εἶναι. πάντα γὰρ ἐφίεται τὰ ζῶα αὐτῆς τῆς φύσεως· ὅστι καὶ τὰ ἄλογα, καὶ τὰ καλὰ, ἀναγκη ἀγαθὰ εἶναι, τὰ μὲν γὰρ, ἡδονῆς ποιητικὰ, τὰ δὲ καλὰ, τὰ μὲν ἡδέα, τὰ δὲ αὐτὰ καθ' αὑτὰ αἱρετά ἐστιν.

Voluptas præterea bona eſt: omnes enim animantes naturæ inſtinctu eam expetunt. quare & quæ iucunda ſunt, & quæ pulchra bona eſſe, neceſſe eſt: iucunda enim ſunt efficientia voluptatis; rerum autem pulchrarum aliquæ iucundæ ſunt, aliquæ ipſæ per ſeſe ſunt expetendæ.

Voluptas duplex eſt, corporis, & animi. vtran- comm.
que bonam eſſe vult Ariſtoteles, ſiquis ea bene vtatur. hoc autẽ probatur ea ratione, quod omnes animantes eam naturaliter expetunt, ea verò, quæ ſunt à natura, bona ſunt omnia. quo fit, vt qui naturam ducem ſequuntur, errare non poſſint. ex hac ratione ſequitur, vt quæcunque iucunda ſunt, & quæcunq; pulchra, ſint etiã bona. nam iucunda omnia voluptatem afferunt. ex rebus autẽ pulchris aliquæ incundæ ſunt, & voluptatis conficientes, aliquę vero per ſe ſunt expetẽdę, vt uirtutes, ac dignitates. quod autẽ uoluptas bona ſit plurib. argumentis 10. lib. Ethic. probat Ariſtoteles, atque eo potiſſimum, quod animantium generi coniunctiſſima ſit, omnes enim,

enim, quæ iucunda sunt, sequuntur, & quæ molesta declinant. Eudoxus voluptatem summum bonum esse dicebat, quod omnia videret eam sequi, & quæ ratione vterentur, & quæ essent rationis expertia. neque enim dicebat tanquam voluptatis patronus, cum fuerit vir præstanti temperãtia, sed qnia rem ita se habere censuit. vnde rectè dixisse putatur etiam Virgilius in Bucolicis:

—— trahit sua quemque voluptas.

Sed ea distinctio Aristotelis vera est, nempe voluptates esse specie dispares. quoniam aliæ sunt, quæ percipiuntur ex honestis rebus, aliæ, quę ex turpibus, & obscœnis. quæ ex turpibus rebus percipiuntur nequaquam ueræ uoluptates dici possunt, sed sunt adumbratæ tantũ, & belluinæ. ideo dicebat Architas Tarentinus nullam capitaliorem pestem, quàm voluptaté corporis hominibus á natura datam, & Plato dixit escã malorum esse voluptatem. hanc (inquit Ciccro) voluptatem bestiis concedamus. qua capiũtur homines, vt hamo pisces. Est alia voluptatis species, quæ ex honestis rebus percipitur, ad quam toto impetu feruntur proborum hominũ mentes, quæ sola nera volnptas appellatur, vt in Philebo copiosè Plato disputat. & hoc est, quod Isocrates Demonicum adhortatur, vt eas voluptates venetur, quæ gloriam, & honorem afferre possunt. hæc species volnptatis in mediocritate, ac temperária versatur, & tam corpore, quàm animo percipitur, vt quies & relaxatio laborum, cibus, & potus, qui ad reficiendas vires adhibetur, & ad famem, atque sitim extinguendam, & veneris vsus ad liberorũ procreationem. animo verò percipitur summa voluptas ex honestis actionibus, atq; ex præmiis virtutis, vt ex honore, gloria, dignitate. sed præcipuè scientia, rerumque cognitio vnus est suauissimus animi pastus. hæ sunt volnptates, quæ bonæ vocantur, & quæ felicem, ac beatum hominem reddũt. ad quas Ciccro pro P. Sestio copiosè, & eleganter adolescentes adhortatur ex eo loco: Vosq; adolescentes, & qui nobilea eitis, ad maiorũ vestrorum imitationem excitabo; & qui ingenio, & virtute nobilitatem potestis consequi, ad eam rationem, in qua multi homines noui, & honore, & gloria floruerunt, cohortabor. hæc est una via mihi credite, & laudis, & dignitatis, & honoris, á bonis viris, sapientibus, & bene natnra constitutis laudari, & diligi. & quæ sequuntur. notissimus est locus, & ad veras volnptates percipiendas vtilissimus.

tex.232 Ὡς δὲ κατὰ τὸ εἰπεῖν, αὐάρκη ἀγαθὰ εἶναι τάδε. εὐδαιμονία, καὶ γὰρ καθ' ἑαυτὸ αἱρετὸν, καὶ αὐτάρκες, καὶ οὗτινα αὐτῆ πολλὰ ἀπονέμεθα.

Vt autem sigillatim aliqua dicamus, hæc esse bona necesse est; primo felicitatem, quia per se expetenda est, & se ipsa est contenta, & eius gratia multa alia expetimus.

COMM. Hoc loco nominatim bona quędam appellat, vt qui sentẽtiam dicant, explicatiorem habeant 10 persuadendi rationem. ac primo nominat eam, quæ bonorum omnium præstantissima est, nempe felicitatem, siue beatitudinem. ac tribus de causis probat esse bonam. primo, qnia per se sit expetenda. cupiunt.n. omnes eam assequi, atque ad eam dirigunt omnes cogitationes suas. deinde, quia se ipsa est contenta. nam qui beatitudinem assecutus est, is nihil amplius omnino desiderat. postremo, qnia beatitndinis gratia multa alia solemus expetere, quæ per se neqnaquam esse bona uidentur, vt labores, vigilias, famem, sitim, calorem, frigus, nam (vt ait Horatius)

Qui cupit optatam cursu contingere metam
Multa tulit, fecitq; puer, sudauit, & alsit.

Tot igitur se homines laboribus frangunt, non alia de causa, nisi ut aliqnando feliciter, ac beate possint uiuere, atque ad beatitudinem actiones omnes suas dirigunt, quare fit, vt omnium rerum beatitudo sit optima. hac de causa cum aliquem omnib. bonis cumulatum ostẽdere uolumus, cũ felicem, ac beatum appellamus. sic.n. Cic. Tusc. 5. Huic uerbo cum beatum dicimus „ subiecta notio est, secretis malis omnibus, cumu „ lata bonorum complexio. quod tamen accidere „ uon potest, dum præsenti vita fruimur. sed tunc erimus beati cũ corporibus relictis in illã æternam domũ euolauerimus, de qna ita Virg. in 6.

His demum exactis, perfecto munere diuæ
Deuenere locos latos, & amœna virecta
Fortunatorum nemorum, sedesq; beatas.

Felicitatem igitur primum bonorum locum obtinere certum est.

Δικαιοσύνη, ἀνδρία, σωφροσύνη, μεγαλοψυχία, μεγαλοπρέπεια, καὶ αἱ ἄλλαι τοιαῦται. ἀρεταὶ γὰρ ψυχῆς. tex.233

Deinde iustitiam, temperantiam, fortitudinem, magnanimitatem, magnificentiam, atque alios huiusmodi animi habitus: sunt enim hæ virtutes animi.

Cum felicitas bona sit, necesse est, ut etiam partes eius sint bonæ. superius autem inter felicitatis partes numerauit uirtutes, deiude dixit eas esse bonas, nunc uerò species etiam uirtutũ omnes inter bona munerari debere censet. sunt autem uirtutis species multæ, vt iustitia, fortitudo, magnanimitas, & reliqui eius generia animi habitus. qui quoniam propriè naturam attingunt humanam, & animum perficiunt, non tantum boni sunt, sed etiam bonorũ principatum obtinent. Itaque Aeneas ille Virgilianus ita filium suum alloquitur: COMM.

Disce puer virtutem ex me, verumq; laborem.

Iustitiam autem primo loco ponit Aristoteles, quoniam omnium est domina, & regina virtutũ. quæ non ad sua, sed ad alterius commoda refertur. neque Hesperus, aut Lucifer tantam sui excitat admirationem, vt in quinto Ethicorum ait Aristoteles, ex quo factum est iam tritum sermone prouerbium:

Iustitia in sese virtutes continet omnes.

Quod autem bona sit iustitia, vel ex eo probari potest, quod, vt docet Cic. 1. de Officiis, ex hac

vna

vna virtute boni uiri nominantur. secundo loco fortitudinem ponit, quoniam ea virtus & publica, & priuata bona custodit, & conseruat. neque patitur aliũ de gradu deijci, aut perturbari, quæ res mentis tranquillitatem seruat, in qua est beata uita. tertio loco ponit temperantiam, in qua sola uirtutis esse domicilium perhibent. est.n. ea, quæ cohibet appetitus turbidos, & ita corpus afficit, vt obedire consilio, atque rationi possit, quietiã cæteræ virtutes, & magnanimitas, & magnificentia summopere laudantur. eo quod animo decus, & ornamentum afferunt.

tex.234 Καὶ ὑγίεια, καὶ κάλλος, καὶ τὰ τοιαῦτα. ἀρεταὶ γὰρ σώματος, καὶ ποιητικαὶ πολλῶν.

Tum bonam valetudinem, pulchritudinem, eteraque eius generis, quæ corporis virtutes sunt, & multarum rerum bonarum conficientes.

COMM. Sicut animi virtutes bonæ sunt, ita etiam virtutes corporis. in eo tñ differunt, quod quanto animus corpore præstãtior est, tanto etiã animi virtutes sunt corporis virtutibus præstãtiores. ideo verò bona est sanitas, & pulchritudo, qñ res multas bonas conficiunt, quod exemplo probat Aristoteles, à vulgari opinione sumpto.

tex.235 Οἷον ὑγίεια, καὶ ἡδονὴ, καὶ τῶ ζῆν. διὸ καὶ ἄριστον δοκεῖ εἶναι, ὅτι ἅμα τῶ πολλοῖς μεμιῶτα τῶν ἀγαθῶν ἕξει ἡδονὴν, καὶ τῶ ζῆν.

Vt bona valetudo voluptatis, & vitæ, itaque res optima videtur esse bona valetudo, quoniam duas res efficiat, quæ plurimi ab hominibus expetuntur; hoc est voluptatem, & vitam.

AM. Cum quis bene ualet, voluptatem percipit, & iucundè, secureq; uiuit. vnde fit, vt homines bonam ualetudinem esse rem optimam arbitrentur, eoquòd duarum rerum sit conficiens, quę res ab omnibus plurimi fiunt. uoluptatẽ enim omnes naturaliter expetunt, & uitam diligunt, atque caram habent. bona uerò ualetudo vtrũque conficit. hac fortassè de causa Metrodorus dixit eũ esse beatũ, cui corpus benè cõstitutum sit, atq; exploratũ fuerit ita diu futurũ. Plutarchus dicebat bonam valetudinem idem esse voluptatibus, quod cœli tranquillitatem halcyonibus, quoniam eis concedit, vt tuto, secureq; incubent. addit præterea sanitatem esse condimentum suauissimum, ac maximè diuinum.

tex.236 Πλοῦτος, ἀρετὴ γὰρ κτητικὸν, καὶ ποιητικὸν πολλῶν.

Diuitiarum usus; fructusq; bonus est: hæc enim est possessionis virtus, & multorum commodorum conficiens.

COMM. Non est bonum diuitias multas possidere, sed eis uti. nam uirtus possessionis in usu, fructuque tota uersatur. & multæ ex ea cõmoditates proficiscuntur. quo fit, vt qui multa quidem possident, sed eis non utuntur, eo bono careant, propter quod diuitiæ cõparantur. supra dixit etiã Aristoteles diuitem ex usu, non ex possessionib. æstimari. præclarè uerò Cicero: non æstimatione census (inquit) verum uictu, atque cultu terminatur pecuniæ modus, non esse cupidum pecunia est, non esse emacem nectigal est: contentum uerò suis rebus esse, maximæ sunt, certissimæq; diuitiæ. qui igitur tantam possessionem habet, vt ad liberaliter uiuendum ea facile contentus sit, is diues est, & hoc bono fruitur

Φίλος, καὶ φιλία, καὶ δι' αὐτὸν αἱρετὸν ὁ φίλος, καὶ ποιητικὸν πολλῶν. tex.237

Amicus, & amicitia bona sunt: nam amicus propter se est expetendus, & multorum bonorum efficiens.

Seneca dixit amicitiam esse preciosissimũ genus diuitiarum, & nullius rei sine amico iucundam esse possessionem. Aristoteles nono Ethic. ait amicitiam esse maximam omnium bonorũ, quæ extrinsecus adueniũt. quod ita 1.de Finib, Cicero confirmat: omnium autẽ rerum, quas ad beatè viuendum sapientia comparauit, nihil est maius amicitia, nihil iucundius. Quod aũt multorum bonorũ efficiens sit amicitia, copiosè docet in Lælio Cicero. nã nulla potest esse vita uitalis, quæ nõ, in amici mutua benenolentia conquiescat. Aristoteles dixit amicũ unam esse animam in duobus corporibus habitantem. Pythagoras dixit amicitiam æqualitatẽ esse, & amicũ esse alterum ipsum, omniaque amicorum bona esse communia, sicut Aristoteles libro Ethic. 9. copiosè disputat. benè etiam Horatius dixit:

Nil ego contulerim iucundo sanus amico.

COMM.

Τιμὴ, δόξα. καὶ γὰρ ἡδέα καὶ ποιητικὰ πολλῶν, καὶ ἀκολουθεῖ αὐτοῖς, ὡς ὑπάρχειν ἐφ' οἷς τιμῶνται. tex.238

Honor præterea, & gloria; sunt enim res iucundæ, multaq; commoda afferunt; & plerũque accidit, vt in hominibus ea sint, propter quæ honorantur.

Tribus rationibus probat honorẽ, & gloriam esse bonam. primò, quoniam res iucundæ sint. nã ex honore, & gloriâ summa iucunditas, & voluptas percipitur; vnde clamat Val. Flaccus:

— Tu sola animos, mentemq; pererris
Gloriæ. —

& Val. Max. nulla est tanta humilitas, quæ dulcedine gloriæ non tangatur. & Cic. pro Archia Poeta: Trahimur omnes studio laudis, & optimus quisque gloria ducitur. deinde, quia multa commoda secum afferunt. Honor.n. alit artes (ait Cicero) & omnes accenduntur ad studia gloria. cum autem quis in honore ac precio est, longè cõmodius, & facilius ea, quæ cupit assequitur. postremò maiori ex parte accidit, vt ex virtutibus, & rebus præclare gestis honor, & gloria nascatur. licet.n. aliquando praui etiã homines, & indigni honorentur, non tñ ille verus est honor, sed fictus, & simulatus. itaque diuturnus esse non potest. verus autem honor, vt 4. Ethic. docet Aristoteles, virtutis est præmiũ.

egregiè

egregiè dixit etiam Val.Max.lib.2.virtutis vberrimum alimentum honorem esse. quin propter honorem, & gloriam magnanimi viri periculis vitam obiectare, atque etiam mori non dubitãr. de qua re sic Euander apud Virgilium:

Haud ignarus eram, quantum noua gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine possent.

quoniam igitur bona est gloria, ideo trahit ad se ferè omnium animos, sicut ait Horatius:

Sed fulgente trahit constrictos gloria curru
Non minus ignotos generosis.

tex.239 Δύναμις τοῦ λέγειν, τοῦ πράττειν. ποιητικὰ γὰρ πάντα τὰ τοιαῦτα ἀγαθῶν.

Dicendi quoque facultas, & agendi; quoniam ex eis multa bona proueniunt.

COMM. Duæ sunt facultates, quæ plurimum hominibus prosunt. hoc est dicendi copia, quam eloquentiam vocant, & agendi potestas, quę res ad exitum deducit. ab his duabus facultatibus, ait Aristoteles, multa bona proueniunt. ac primo quanta sit vtilitas in eloquentia copiosè docet Cicero pluribus in locis, vt in proœmio de Inuenrione, in primo de Orat. atque in secundo. tum in Oratione pro Murena, & in 2.de natura Deorum. sed eleganter, & paucis verbis primo de legib. ita inquit: Fusà latius perpetua oratione, qua regat populos, qua stabiliat leges, qua castiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros viros, qua præcepta salutis, & laudis aptè ad persuadendũ edat suis ciuibus, qua hortari ad decus, reuocare à flagitio, consolari possit afflictos. Quintil.lib.2.multis argumẽtis probat vtilem esse artem oratoriam. quod etiã ipsemet Aristoteles in principio huius operis diligenter ostendit. de agendi verò facultate, nemo dubitare potest, quin sit res vtilissima. quomodo.n.quis ea, quæ sunt honesta, atq; utilia perficiet, nisi agendi facultatẽ habeat? hinc est, quod in rebus gerẽdis actes, & industrij viri laudãtur. quin omne rerum gestarũ decus, omnis vtilitas, omnis gloria ab agendi facultate prouenit.

tex.240 Ἔτι εὐφυία, μνήμη, εὐμάθεια, εὐχροια, πάντα τὰ τοιαῦτα. ποιητικὰ γὰρ αὐταὶ ἀγαθῶν αἱ δυνάμεις εἰσὶν. ὁμοίως δὲ καὶ αἱ ἐπιστῆμαι πᾶσαι, καὶ αἱ τέχναι.

Item ingenij acumen bonum est, & memoria, & docilitas, & animi celeres motus, cæteraq; eius generis omnia. nam eiusmodi facultates bonorum conficientes esse solent: eodem modo scientiæ omnes, & artes.

COMM. Inter animi bona, sunt etiã, quæ à natura donãtur, multa quidem, sed quatuor potissimum, hoc est ingenij acumen, memoria, docilitas, & animi celeres motus, ex quibus artes, & scientię proueniunt, quæ sine dubitatione bonæ sunt. his autem bonis Grẽcam olim nationem abundasse Cicero pro Flacco testatur: vetũtamen (inquit) hoc dico de toto genere Græcorum, tribuo illis literas. do multarum artium disciplinam, non adimo sermonis lepotem, ingeniorum acumen, dicendi copiam. quod nos acumen ingenij vertimus, id Aristoteles vocat εὐφυίαν, quam octauo Topic. ait esse vim sumendi verum, & falsum aufugiendi. Lucceius ad Cic. scribens ait: qui propter acumen occultissima perspicis. Cicero de claris Oratorib. ita inquit: vt hominis decus est ingeniũ, sic ingenij lumen est eloquentia. M. Antonius 2. de Orat. Crassi ingenium vehementer commendat, & Cicero ingenium Archiæ Poetæ in Oratione, quam pro illo habuit. quoniam igitur ingenium res quædam egregia est, ideo sibi illud omnes vendicant, vnde Martialis:

Qui velit ingenio cedere rarus erit.

Memoria verò, & docilitas sub ingenio comprehenduntur, vt 5. de Finib. his verbis docet Cicero: prioris generis est docilitas, memoria, quæ ferè omnia appellantur, vno ingenij noīe. easq; virtutes, qui habent, ingenioſi vocantur. Memoriam autem rerũ omnium Thesaurum in proœmio de Orat. vocat Cicero. & in Bruto ait, memoriam esse custodem exterarum ingenij partium. atque in eodem libro tradit Hortensium tanta memoria fuisse, vt quæ secum commentatus esset, ea sine scripto verbis iisdem redderet. Cutionem autẽ tam fuisse immemorem, vt aliquoties tria cum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. at verò præcellenti memoria plurimi memorãtur, vt Themistocles, Cyneas, Sceptius Metrodorus, & alij multi. Docilitas, quam Aristoteles εὐμάθειαν, ingenij quædam facilitas est à natura proueniens, cum ea, quæ audiuntur, aut leguntur, sine difficultate percipiuntur. sed quam Aristoteles εὐχροιαν vocat, omnes ferè solertiam interpretantur. verum hoc Latinum vocabulum, non satis exprimere Græcum videtur. ipsemet Aristoteles primo posteriorum quid sit εὐχροια declarat, his quidem verbis: εὐχροια ἐστι ἕξις τις, ἐν ἀκινήτῳ χρόνῳ, τὸ μέσον. ideſt vis quædam inueniendi medij, momento temporis. itaque nos vertimus celerem animi motum, cum vt Aristotelis sententiam exprimeremus, tũ vt Ciceronem imitaremur, qui primo de Orat. sic ait: Nam & animi, atque ingenij celeres quidam motus esse debent, qui ad excogitãdum aeuti, & ad explicandum, ornandumq; sint vberes. hanc virtutẽ ingenij videtur in Aenea suo Virgilius expressisse 4. Aeneid.

Atq; animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
In partesq; rapit varias, perq; omnia versat.

De scientijs autem, & artibus, quas esse bonas ait Aristoteles, non est dubitandum, cum tot bona secum afferant. vnde Bias Prienensis, ea tantũ bona putabat, quæ portare posset. & Atistippus amicos admonebat, vt talia bona sibi acquirerent, quæ naue fracta secum enatare possent. intelligens artes, & scientias.

καὶ τὸ ζῆν, εἰ γὰρ μηδὲν ἄλλο ἐποιτο ἀγαθὸν, καθ' αὑτὸ αἱρετὸν ἔξει. tex.241

Viuere quoque ipsum; nam & si nihil aliud boni consequatur, propter se tamen ipsum expetendum est.

Bonum esse viuere probati potest ea ratione, COMM.

quod

quod quamuis priuati bonis homines sint, tamẽ uitam expetunt, & in ęrumuis viuere malunt, quàm emori. quod 5.de Finib. ita Cicero declarat: Maximè autem in hoc quidẽ geoere vis est » perspicua naturæ, cum & mendicitatem multi » perpetiantur, vt viuant, & angantur appropin- » quatione mortis confecti homines senectute. & » ea perferant, quę Philoctetã videmus in fabulis, » qui cũ cruciaretur non ferendis doloribus, pro- » pagabat tamen vitam aucupio sagittarum. adeo verò vita expetitur, vt cum aliquid oobis esse ca rissimũ signficare volumus, id dicamus esse propria vita carius. Cicero primo de legib. ita inquit: Vita expetitur, quia nos in quo nati sumus continet, hinc Virgilius in 6. dulcem appellat vitam:

Quos dulcis vita expertes, & ab vbere raptos
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.

Et alibi air etiam ab ijs, qui sunt apud inferos uitam desiderari, quamuis malorum plena sit,

—— quàm vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores.

tex.242 Καὶ τὸ δίκαιον. συμφέρον γάρ τι κοινῇ ἐστι.

Id etiam, quod iustum, est bonum; nam ad communem vtilitatem pertinet.

COMM. Supra dixerat iustitiam esse bonam, quæ habitus est animi cõueniens cum ratione, speciesq; virtutis. nunc addit etiam id, quod iustè sit esse bonum. nam à iustitia prouenit, & communiter omnibus prodest. est enim id proprium iustitiæ munus nemini nocere, & suum cuique tribuere. Cicero 2. de legib. iustum pro iure vsurpauit. ibidem ait legem esse iustorum, atq; iniustorum distinctionem. quod si iniustum est malum, vt omnes intelligunt, certè vt iustum bonum sit, necesse est. Plato in Minoe rerum omnium pulcherrimam esse legem, & iustitiam tradit, contra verò Anomiam, & iniustitiam rerum omnium turpissimam.

tex.243 Ταῦτα μὲν οὖν καθ' ὅσον τὰ ὁμολογούμενα, ἀγαθά ἐστιν. εἰ δὲ τοῖς ἀμφισβητουμένοις, ἐν τούτοις οἱ συλλογισμοί.

Hæc quidem ferè sunt, quæ omnes bona esse confitentur. sunt alia, de quibus controuersia est, quæ illis argumentis bona esse probantur.

COMM. Quæ hactenus bona numerauit Aristoteles eiusmodi sunt, vt de illis nemo dubitet, sed omnes esse bona fateantur. nunc alia esse inquit, de quibus est cootrouersia, quoniam alij bona esse aiunt, alij negant. vt voluptatem alij bonam esse dicunt, alij verò malam. honores alij censent appetendos esse, quod magnopere boni sint, alij contemnendos, quod inter bona non sint habendi. quidam artem oratoriam, vt rem pernicioſam negligunt, quod Lacędemonij faciebant. multi verò tanquam rem optimam expetunt. hæc igitur de quibus est controuersia docet Aristoteles, quomodo cognosci possint, vtrum bona sint necne.

CAPVT XXVII.

Bonorum, & vtilium controuersorum loci, vnde duci argumenta possint recensentur.

Τὸ ἐναντίον κακὸν, τοῦτ' ἀγαθόν. καὶ οὗ τὸ ἐναντίον. τοῖς ἐχθροῖς συμφέρει. οἷον, εἰ τὸ δειλοὺς εἶναι μάλιστα συμφέρει τοῖς ἐχθροῖς, δῆλον ὅτι καὶ ἀνδρείους μάλιστα ὠφέλιμον τοῖς πολίταις. tex.244

Cuius contrarium est malum, illud bonum est; & id cuius contrarium hostibus prodest, vt si nostros ciues esse timidos maxime conducit hostibus, perspicuum est, ciuibus maximè prodesse fortitudinem.

COMM. Contrario suo sæpe cognoscũtur res vtrum bonæ sunt an malæ: vt, quoniam infamia res mala est, honor bonus esse intelligitur, & quia dolor est malus, ideo voluptas est bona, & quoniam malum est oratione se, suosque defendere non posse, ideo dicendi facultas, & ars Oratoria bona est. illud etiam esse bonum intelligitur, cuius contrarium hostibus prodest. id quod Aristoteles exemplo probat. timiditas ciuium nostrorum prodest hostibus, quoniam eos superiores efficit, ergo non dubium est, quin fortitudo ciuibus maximè sit vtilis. hic autem locus est copiosissimus, adeo vt sæpissimè Cicero, contraria conglobet, quo facilius intelligi possit, quæ bona sint, & quæ mala. vt pro lege Man. non offen- »
sionib. belli, sed victorijs. item, vt uos, qui modo »
ante ostium Tyberinum classem hostium videba »
tis, ij nunc nullam intra Oceani ostium prædo- »
num nauem esse audiatis. præclarum verò exem
plũ huius generis est in Oratione pro P. Sestio: sed mihi omnis oratio est cum virtute, non cum »
desidia, cum dignitate non cum voluptate; cum »
ijs, qui se patriæ, qui suis ciuibus, qui laudi, qui »
gloriæ, non qui somno, & conuiuiis, & delecta- »
tioni natos arbitrantur. nam siqui voluptatibus »
ducuntur, & se vitiorum illecebris, & cupidita- »
tum lenociniis dediderunt, missos faciant hono- »
res, ne attingant Remp. patiantur viros fortes »
labore, se ocio suo perfrui. & quæ sequũtur. hæc enim magis ex aliorum contentione, quam ipsa per seſe cognosci, atque intelligi possunt. sicut ait Cicero pro lege Man. ita Pallas Euandri filius apud Virgilium in 10.

Fidite, ne pedibus ferro rumpenda per hostes,
Est via. & Dido in quarto:

Nec tibi Diua parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæq; admorunt vbera tygres.

Quod autem timiditas nostrorum hostibus prosit, ostendit Drances apud Virgilium lib. xi. qui ita Turni timiditatem insectatur:

Cuius ob auspicium infaustum, moresq; siniſtros,
(D.cã equidẽ, licet arma mihi, mortemq; minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamq; videmus,
Consedisse vrbem luctu, dum Troia tentat
Castra, fugæ fidens, & cælum territat armis.

Ita

Ita Cicero pro Murena pluribus argumẽtis probare contendit, vtilissimum Catilinæ, importuno gladiatori, atque hosti Rcip. fore, si Murena condemnetur, vt facilius persuadeat Iudicibus, esse Murenam liberandum.

tex.245 Καὶ ὅλως ὅσοι ἐχθροὶ βούλονται, ἢ ἐφ' ᾧ χαίρουσι, τοὐναντίον τούτῳ, ὠφέλιμον φαίνεται, διὸ καὶ εἴρηται, ἥκιστ' ἂν γηθῆσαι Πρίαμος.

Et omnino quod inimici cupiunt, & quo gaudent, eius contrarium vtile nobis esse videtur: ideo recte dictum est ab Homero: Gauderet certè Priamus.—

COMM. Illud etiam (inquit) vtile nobis est, cuius contrarium inimici nostri cupiunt, & fieri gaudent. vt cupiunt inimici nos voluptatib. indulgere, & ocio, atque luxuria diffluere, ergo labor, & temperantia bona est. tradunt C. Fabritium cum audiuisset Cineam Pyrrhi legatũ de voluptate disputantem, atq; illam summum bonum esse affirmantem, dixisse, vtinam hoc populi Romani hostibus persuadere posses. quo dicto significare voluit temperantiam esse voluptate longe præstantiorem. Exemplum Homeri, quod Aristoteles citat, est in primo Iliadis, vbi Nestor componere litem (quod ait Horatius) Inter Peliden festinat, & inter Atridem. si Priamus (inquit) atq; eius filij natam inter vos discordiam, & contentionem audirent, profectò magnopere lætarentur. quo argumento probat vtilem esse concordiam. hunc locum vsurpauit etiam ille callidus Sinon apud Virgilium 2. Aeneid.

Idque audire fat est. iam dudum sumite pœnas,
Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.

Cicero pro lege Man. Incum hunc attigit, cum ita ait de Mithridate: Non modo adhuc pœnam
» nullam suo digna scelere suscepit, sed ab illo
» tempore, annum iam tertium & vigesimum re-
» gnat, & ita regnat, vt se non Ponto, neq; Cappa-
» dociæ latebris occultare velit, sed emergere è
» patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est in Asiæ luce versari. certè quod his contrarium est, vtile Romanis fuisset.

tex.246 Εἰ δ' οὐκ ἀεὶ τοῦτο, ἀλλ' ὡς ἐπὶ πολύ· ἔστι γὰρ κωλύει εἶναι ταὐτὸ συμφέρον τοῖς ἐναντίοις ὀθνείως λέγεται, ὡς τὰ κακὰ συνάγει τοὺς ἀνθρώπους, ὅταν ᾖ ταὐτὸ βλαβερὸν ἀμφοῖν.

Neque tamen hoc perpetuo verum est: nam interdum fieri potest, vt eadem res aduersarijs vtilitatem afferat: vnde prouerbio dicitur, homines ab infortunijs, & malis conciliari, quoties idem vtrisque detrimentum affert.

COMM. Accidit quidem plerumque, vt quod hostibus bono est, id nobis malo sit. sed tamen hoc perpetuum non est, quoniã nihil prohibet, vt aliquando accidat eandẽ rem aduersarijs vtrisq; vtilem esse, atq; etiam vtrisq; inutilem, vnde prouerbio dicitur: Conciliant homines mala. Plutarchus tradit Cretenses, quamuis inter se dissiderent, & inimicitias exercerent, tamen cum hostes externi aduentarent solitos conciliari, quæ conciliatio dicebatur ab illis Syncretismus. quod verbum vsurpari potest in illos, qui cum hostes essent antea, postea rediguntur ad summam concordiam, vt auctor Adagiorum adnotauit. Q. Curtius lib. 9. scribit, Sudracos, & Mallos, cum antea bellare inter se consueuissent, audito Alexandri aduentu, repente societatem inter se iunxisse, & fœdera percussisse. Virgilius in octauo scribit Aeneam ad Euandrum Arcadem, qui à stirpe coniũctus esset Atridis, venisse, atque auxilium ab eo petiuisse, hoc argumento, quod Danni essent & sibi, & Euandro hostes acerrimi. sic enim ait Aeneas:

Gens eadem, quæ te, crudeli Dannia bello
Insequitur, nos si pellant, nihil abfore credunt.
Quin omnẽ Hesperiam penitus sua sub iuga mittãt.

Καὶ οὗ μὴ ἔστιν ὑπερβολή, τοῦτο ἀγαθόν, ὃ δ' ἂν ἢ μεῖζον ἢ δεῖ, κακόν. tex.247

Id etiam bonum est, in quo nihil nimium esse potest: quod enim maius est, quàm conueniat, id est malum.

COMM. In foribus templi Apollinis Delphici ab Amphyctionibus tradit in Charmide Plato scriptã illam sententiam fuisse μηδὲν ἄγαν, hoc est, nequid nimis. quam sententiam Plinius ait Chilonis Lacedæmonij fuisse. & Terentius in Andria ait in uita apprimè esse utilem. quoniam, vt ait Plautus in Pœnulo, modus omnibus in rebus est optimus. atque ideo uirtutes omnes Philosophi censent in mediocritate consistere, omnem vetò exuperantiam, atque defectum in vitio ponunt. quod Horatius in illis versibus attestatur: 7.32.

Est modus in rebus, sunt certi denique fines,
Quos vltra, citraq; nequit consistere rectum.

Sed tamen aliquæ res eiusmodi sunt, vt in eis nihil vmquam possit esse nimium, sed quo maiores fuerint, eo semper solent esse præstantiores talis est sapientia. neque enim quisquam potest esse nimium sapiens. tales sunt uirtutes morales, vt iustitia, fortitudo. nam nemo potest nimium iustus, aut fortis esse. quamnis interdum aliter imperitæ multitudini videatur. de qua re ita Cicero Tusculan. lib. 5. Est apud Heraclitum Physicum, de principe Ephesiorum Hermodoro: vniuersos ait Ephesios esse morte mulctandos, quod cum ciuitate expellerent Hermodorum, ita locuti sunt: Nemo de nobis vnus excellar, sed siquis extiterit alio in loco, & apud alios sit, an hoc non ita fit omni in populo? nonne omnem exuperantiam virtutis oderunt? quid Aristides, nonne ob eam causam expulsus est patria, quod præter modum iustus esset? sic apud Virgilium Latinus de Turno:

O præstans animi iuuenis, quantum ipse feroci
Virtute exuperas. tanto me impensius æquum est
Consulere, atq; omnes metuentem expendere casus.

Sed re vera neque iustitia, neque ulla uirtus nimia esse potest.

tex. 248 Καὶ οὗ ἕνεκα πολλὰ πεπόνηται, ἢ δεδαπάνηται. φαρύμορον γὰρ ἀγαθὸν ὕδωρ, καὶ ὡς τέλος ἦδη, τὸ τοιοῦτον ὑπολαμβάνοντες, καὶ τέλος πολλῶν. τὸ δὲ τέλος ἀγαθόν. ὅθεν ταῦτ' εἴρηται, καθάπερ ἔφη Ἀχιλλεὺς Πριάμῳ. καὶ ἀγχόνοι δ' ἀρόντι μενεῖ. καὶ ἡ παροιμία δὲ τὸ, ὑπὸ θύραις τελὼ ὑφίαν.

Et cuius causâ multi labores suſcepti ſunt, aut multi ſumptus facti, bonum iam eſſe videtur; & iam finis exiſtimatur, multarumq; rerũ finis; quicquid autem finis rationem habet, id certe bonum eſt; unde huiuſmodi dicta vulgo iactantur; certè Priamo gloriam. &, Turpe eſt manere diu. & prouerbium illud, In foribus hydriam.

COMM. Qui multum laborat, aut magnos ſumptus facit, vt aliquid acquirat, non eſt dubium, quin illud bonum exiſtimet, quoniam id tãquam finẽ quẽdam ſibi proponit. & finis, qui vel a natura, uel à uoluntate pendet, ſemper boni rationẽ habet. ut qui laborat, & ſumptus magnos facit, vt prætură, aut conſulatum acquirat, ſicuti Romanorũ candidati faciebant, certè prætură, & conſulatũ eſſe bonum exiſtimat. & Athletę frequenter ſe exercebant, & temperantes erant, vt coronam in ludis Gymnicis aſſequerentur, id faciebant, quia coronari pro victoria rem præclaram eſſe arbitrabantur. & qui equos magnis ſumptibus alebãt. quod feciſſe dicitur Alcibiades, vt ab Olympijs currẽdo coronam peteret, ſic literatũ ſtudioſi plurimos labores, vigilias, moleſtias ſubeunt, vt eruditionẽ acquirant, quod certè nõ facerent, niſi bonam eſſe doctrinã putarent. hoc eſt, q̃ Muſonius Philoſophus dicebat Deos omnia bona laboribus vendere. & Plato gloriam eſſe laboris filiam, & Heſiodus, viam, quæ ducit ad uirtutem arduam, ac difficilem ait eſſe. & prouerbium, Difficilia quæ pulchra. & Virgilius:

——— *latet arbore opaca*
Aureus. & ſolus, & lento vimine ramus.

Ariſtoteles tribus exẽplis probat, id eſſe bonũ, cuius cauſa multi labores ſuſcepti ſunt, & multi ſumptus facti, quorũ duo ſumpſit ab Homero ex 2. lib. Iliadis. vbi cum Græci laboribus diuturnis feſſi pararent à Troia re infecta diſcedere, Iuno Mineruæ ſuadet, vt ad eos proficiſcatur, & à fuga reuocet. doceatq;, quantum infamiæ, dedecorisq; ſubituri ſint, ſi tot exantlatis laboribus, & tot ſumptibus factis diſcedant, & eam gloriam Priamo relinquãt, vt iactare poſſit, ſe Græcorum victorem eſſe, atq; Helenam, pro qua tot fortiſſimi viri in bello perierãt, apud Paridem amatorem eſſe patiantur. deinde Vlyſſes à Pallade admonitus blandis verbis ſingulos duces alloquitur, & docet eis turpe ſore, ſi, cũ tam diu circa Troiam fuerint, inanes reuertãtur. ad quã Homeri ſententiam alluſit Cicero initio tertij libri de Offic. vbi filium ſuum ita alloquitur:

„ Suſcepiſti onus præterea graue & Athenarum, &
„ Cratippi, ad quos cum tanquam ad mercatu-
„ ram bonarum artium profectus, inanem redire
turpiſſimum eſt. hoc autem Homeri carmen ita verſum eſt in Adagijs:

Turpe eſt & manuſſe diu, vacuumq; reuerti.

Illud verò prouerbium, In foribus hydriam ponitur quidẽ in Adagijs ab Auctore, ſed nõ explicatur. nam vir ille alioqui ſatis erudirus, locum quidẽ hũc Ariſtotelis citat, ſed nihil addit. quod ad eius intelligentiam faciat, imò totus aberrat ab Ariſtotelis ſententia. Victorius ingenuè fatetur ſe neſcire prouerbij uim explanare & tamen ea dicit, quæ mihi valde videtur eſſe veriſimilia. nã Athenis aquam è fontibus hauriebant, & eã mulieres capite geſtabant, quòd ſi labore feſſę, cum ad fores peruenirent, hydriam depoſuiſſent, aut æquã effudiſſent, irritus fuiſſet earum labor. itaque hoc prouerbio taxatur eorũ ignauia, aut imprudentia, qui cũ tem penè ad exitum deduxerint, eam deſerunt. tamquam ſi in forib. aquam effunderent, quam è remoto loco non ſine labore petiſſent. ſed quia mutilum refert hoc prouerbium Ariſtoteles, ſicuti ferè ſolet omnia citare, neq; integrũ alibi reperitur, ideo fit obſcurius, neque aliter q̃ coniecturis explicari poteſt. puto igitur integrum ita proferri poſſe: In foribus hydriam euertere. ſic enim cum Ariſtotelis ſententia conuenit, & irritum laborem ſignificabit.

Καὶ ὃ πολλοὶ ἐφίενται, καὶ τὸ περιμάχητον εἶναι τὸ μᾶλλον, οὗ γὰρ πάντες ἐφίενται, τἀγαθὸν ὤιοντο εἶναι· οἱ δὲ πολλοὶ, ὥσπερ πάντες φαίνονται. tex. 249

Et quod multi expetunt, & pro quo digladiari inter ſe conſueuerunt; quod enim omnes expetunt, id bonum eſſe ſupra diximus; multi verò, tamquam omnes vulgo uidentur.

Illud etiã bonum eſt, quod multi ſtudẽt aſſequi, & pro quo nõ dubitant. cũ alijs contendere, & litigare, & deniq; digladiari, quod ſæpe fit pro agris, & poſſeſſionib. & pro magiſtratibus. probat aũt id, quod propoſuit à definitione boni, quã ſupra poſuit. bonum id eſt, q̃ omnes expetunt, ſed maior hominũ pars vulgò pro omnibus ponitur, vt ſi dicamus, omnes. magis pugnãt pro ſuis commodis, q̃ pro ſalute cõi. ideo verũ eſt, q̃n licet aliqui ſint, qui magis cõem ſalutẽ, q̃ ſuam curent, tamen pleriq; aliter faciunt. Plato dicebat Philoſophos propterea iuſtos eſſe, q̃ ea, quæ pleriq; vehementer expetunt, de quibus inter ſe digladiari ſoleut, contemnãt, & pro nihilo ducant. contra verò Cicero putauit anguſti eſſe animi, atq; demiſſi honorẽ, atq; dignitatem contemnere, ideo grauiſſimis verbis Piſonẽ inſectatur, quod negaſſet ſe triũphi cupidum vmquam fuiſſe. nã (inquit) vt leuitatis eſt inanẽ aucupari rumorẽ, vt omnes vmbras etiã falſæ gloriæ conſectari, ſic leuis eſt animi, lucem, ſplendoremq; fugientis, iuſtam gloriã, qui eſt fructus veræ virtutis honeſtiſſimus, repudiare. hac ratione probatur imperium eſſe rem præclaram, quoniam plurimi alijs imperare concupiſcũt. vnde Iulius Cæſar in ore ſemper Græcos veſſus Euripidis de Phœniſſis habebat, quos ita vertit Cic. 3. de Off.

Nam ſi violandum eſt ius, regnandi gratia
Violandum eſt; aliis rebus pietatem colas.

Καὶ

ex.250 Καὶ τὸ ὑπαρχὸν, οὐδεὶς γὰρ τὸ μὴ ἀγαθὸν ἐπαινεῖ.

Et quod est laudabile; nemo enim id laudat, quod bonum non est.

COMM. Quicquid laude dignum est, id esse bonū necesse est. nemo enim apertè laudat id, quod est malum, etiā si fortasse illud sequatur. honestum autem etiam si à nullo laudetur, tamen natura est laudabile, vt primo de Off. ait Cicero. quin omnes actiones, quæ ab honestate proueniunt, laudabiles sunt, atque ideo bonæ habentur.

1. Aen. Itaque Aeneas, cum, ea quę Dido Troianis contulerat, commemorasset, eis verbis:

Quæ nos reliquias Danaum, terræque, marisq;,
Omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos,
Vrbe domo socias.

Vt ostenderet ea esse magna, sic in extrema orationis suæ parte dixit:

Semper honos, nomenq; tuum, laudesq; manebunt.

Nam ea tantum, quæ bona sunt, iure laudantur.

tex.251 Καὶ ὁ οἱ ἐχθροὶ, καὶ φαῦλοι ἐπαινοῦσι. ὥσπερ γὰρ πάντες ἤδη ὁμολογοῦσι, εἰ καὶ οἱ κακῶς πεπονθότες, δῆλον γὰρ τὸ φανερὸν ὁμολογήσειαν ἄν.

Et quod etiam inimici, ac maleuoli homines laudant; nam quod illi laudant, qui mala inde perpessi sunt, perinde est, ac si iam omnes bonum id esse fatterentur. ideo vero confitentur; quia planum, & perspicuum est.

COMM. Cū inimici, ac maleuoli homines aliquid laudant, id sine vlla dubitatione bonum, ac præclarum quiddam esse oportet. nemo enim potest quisquam inimicum suum ex animo laudare. nisi cū in eo sint res eiusmodi, quas omnes bonas esse confitentur, vt is impudens sit, qui contra dicere audeat. quod n. planum, ac perspicuum est, negare impudentiæ. vnde Cicero Salustium inimicū suum insectatur, quod cū in historijs eum laudasset, & egregium virum appellasset, in Senatu postea vituperat. sic n. ait: Neque te tui pi-
» get homo leuissime, cū ea culpas, quæ in historijs gloriæ mihi ducis. Idem Cic. pro lege Man. de Pompeio sic ait: Fidem verò eius inter socios
» quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam esse iudicarint? hu-
» manitate iam tanta est, vt difficile dictu sit, vtrū
» hostes magis virtutē eius pugnantes timuerint,
» an māsuetudinem victi, dilexerint. hanc laudādi rationem, cum Virgilius esse maximam intelligeret, noluit in Aenea suo laudādo prætermittere. itaque Diomedem Troianorum omnium, atque Aeneæ ipsius præcipuum hostem ita de Aenea loquentem induxit, Aeneidos libro vndecimo:

Munera quæ patrijs ad me portatis ab oris,
Vertite ad Aenean. stetimus tela aspera contra,
Contulimusq; manus, experto credite, quantus
In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
Si duo præterea tales Idæa tulisset
Terra viros, vltro Inachias venisset ad vrbes
Dardanus, & versis lugeret Graecia fatis.

& paulò post de eodem Aenea, atque Hectore:

Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis,
Hic pietate prior. ——

Admirabilem igitur virum Aeneam fuisse oportet, quem inimicissimus Diomedes tantopere laudauit. itaque Latinus rex audito Diomedis encomio de Aenea, ita ciues suos allocutus est:

Bellum importunum ciues cum gente Deorum,
Inuictisq; viris gerimus. sic etiā Dido Aeneid.
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat.

Ὥσπερ καὶ φαῦλοι, οὓς οἱ φίλοι ψέγουσι, καὶ ἀγαθοὶ, οὓς οἱ ἐχθροὶ ἐπαινοῦσι. tex.252

Quemadmodum enim illi sunt improbi, quos amici vituperant, sic illi boni, quos neque inimici vituperant.

COMM. Hoc est argumentū à contrario, quo probat id, quod proposuerat, nempe quos etiā inimici laudant, esse bonos. vt enim, quos amici vituperāt, improbi sunt, ita illi sunt probi, quos inimici laudant. tanta est. n. vis honestatis, ac veritatis, vt etiam amici damnent amicorū vitia, & inimici cogantur inimicorum virtutes laudare. sicuti C. Gracchus cum L. Pisonem in concionē vocari iuberet, & viator quæreret, quē Pisonem? quod erant plures. Cogis me (inquit) dicere inimicum
» meum frugi. talis igitur vir L. Piso fuit, vt ne inimicus quidem satis eum in appellādo significare posset, nisi ante laudasset. auctor Cic. pro Fonteio. habet enim hoc virtus (vt ait Cicero contra Pisonem) vt viros fortes species eius, & pulchritudo, etiam in hoste posita delectet.

Διὸ λελοιδορῆσθαι ὑπέλαβον Κορίνθιοι, ὑπὸ Σιμωνίδου ποιήσαντος, Κορινθίοις δ' οὐ μέμφεται τὸ Ἴλιον. tex.253

Ideo se contumelia affectos à Simonide Poeta Corinthij existimarunt, quòd ita tecinisset, Corinthios non incusat Ilium.

Hoc exemplū putat Victorius non cohærere cum superiore sensu, quo circa nouum quendam COMM. sensum excogitauit à proposito penitus alienū, & cū videret interpretationem suam huic loco nō quadrare, finxit esse mendū in scriptura. mihi sanè res aperta videtur, ideo Corinthios existimasse contumelia se affectos à Simonide, quod dixerit eos à Troianis non incusari, qñ nullam eorū mentionem Troiani facerent tanq; ignauorum hominū, à quibus in bello nulla detrimēta accepissent, cū interim de Achille, Aiace, Vlysse multa verba facerēt, à quibus tot mala perpessi fuissent, vt ne ipsi quidem hostes possent eorum fortitudinem, & bellicam virtutem nō celebrare, cū suis dolerent infortuniis. ad huius interpretationis confirmationē facit id, quod de contentione armorū Achillis traditur. cum enim & Aiax, & Vlysses ea arma peterēt, neq; Græci iudices satis extricarent, vtrū eorum alteri præponerent, tandē in eam sentētiam discessum est, ve à captiuis Troianorū peterent à quo plura detrimēta cepissent, ab Aiace ne, an ab Vlysse. qui cū respōdissent, ab Vlysse plura se damna perpessos fuisse, statim Vlysses præstantior est iudicatus.

Neque enim hostes possunt aliquem vehemẽter incusare, quin eius virtutem extollant, quę autem non incusant, eũ quasi contemnunt, & ignauum iudicant. meritò igitur Corinthij se affectos à Simonide contumelia censuerunt, quòd dixisset, Coriuthiis non indignatur Ilium. quis Plutarch. in vita Dionis aliter Simonidis dictum interpretetur, nẽpe, Coriuthios quidem copias contra Troianos cum reliquis Græcis misisse, sed tamen à Troianis non incusatos, quia Glaucus etiam Corintho oriũdus cum exercitu Troianis auxilio venit. sed hæc Plutarchi interpretatio nihil Aristotelis sententiã adiuuat. quare prior est accipienda, quàm etiam Auctor Adagiorũ posuit, & hunc Aristotelis locum citauit.

tex.254 Καὶ ὁ τῦ φρονίμου τὰς, ἢ τῦ ἀγαθῶν ἀνδρῶν, ἢ γυναικῶν προέιρηται. οἷον Ὀδυσέα Ἀθηνᾶ, καὶ Ἑλένῃ Θησεὺς, καὶ Ἀλέξανδρον αἱ Θεαὶ, καὶ Ἀχιλλέα Ὅμηρος.

Et quod aliquis ex prudentibus, & bonis viris ac mulieribus præcellere iudicauit; vt Vlyssem Pallas, Helenam Theseus, tres illæ Deæ Paridẽ, Achillem Homerus.

COMM. Sæpe etiam bonũ aliquid esse ex eo intelligitur, quòd à prudentissimis viris, & lectissimis fœmnis tale esse iudicatur. prudentium. n. virorum iudiciũ raro fallitur. vnde Cicero Pisonem vehementer irridet, quod triumphũ se contemnere dixisset, quẽ plurimi viri prudentissimi tãquam rem optimã expetiuerant. quorum in numero ponit Pompeium, qui iam ter triũpharat, Crassum, P. Seruilium, Q. Metellum, C. Curionẽ, P. Africanum, multosq; alios. Aristoteles quatuor exẽpla satis notà, & vulgata ponit. primum à iudicio Palladis, quam Homerus fingit Vlyssi plurimũ fauisse, atque illi semper auxilio fuisse, quod esset vir prudentissimus, alterum à Thesei iudicio, qui cum esset vir sapientissimus, tamen Helenam adhuc puellã, & virginem adamauit, atque illam rapuit. de qua re multa Isocrates in Helenæ Encomio. nã eius laudes ex eo vehemẽter amplificat, quod tali viro placuerit. Tertiũ à iudicio triũ Dearum Iunonis, Palladis, Veneris, quæ cũ inter se de pulchritudine contenderent, ad Paridem tamq; ad Iudicẽ profectæ sunt. Quartum ab Homeri iudicio, qui cũ multi Heroes in bello Troiano fuerint, tamen omnibus Achillem præposuit. Quare Alexander Magnus cum ad Achillis tumulum astitisset, O fortunate (inquit) adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconẽ inueneris: hoc argumento vsus est Horatius ad Męcenatem scribens, cum ita inquit:

—— Magnum hoc ego duco
Quod placui tibi, qui turpi secernis honestum.

tex.255 Καὶ ὅλως τὰ προαιρετά.

Et omnino quæcunque alys consulta præponantur.

COMM. Illa generatim (inquit) bona putãda sunt, quæ præponũtur aliis, & quæ quispiã sibi præ cæteris eligit, ea sunt illi bona, nisi fortasse decipiatur. vt Cic. ad Att. scribens, ait se bibliothecã, Crœsi diuitiis præponere. & Horatius non se cupere ait, Opimæ Sardiniæ segetes feraces. Nouæstuosæ grata Calabriæ armenta, non aurum, aut ebur Indicum, sed ita precatur Apollinem:

Frui paratis, & valido mihi
Latoe dones, at precor integra
Cum mente, nec turpem senectam
Degere, nec cithara carentem.

tex.256 Προαιροῦνται δὲ πράττειν, τὰ εἰρημένα, καὶ τὰ τοῖς ἐχθροῖς κακὰ, καὶ τὰ τοῖς φίλοις ἀγαθὰ, καὶ τὰ δυνατά.

Statuunt enim homines ea facere, quæ supra dicta sunt, & quæ mala sint inimicis, amici autem bona, & quæ fieri possint.

COMM. Quoniam, quæ eligantur ab hominibus bona illis esse dixerat, nunc explicat, quæ sint ea, quæ solent homines eligere. nempe illa primò, quæ sunt hactenus inter bona numerata, deinde, quę mala sunt inimicis, tum quæ prosunt amicis, postremò, quæ possunt ab eis fieri, quod autem ait Aristoteles homines ea facere, quę mala sint inimicis, licet hoc ab institutis Christianis sit alienum, tamen apud veteres in magna laude ponebatur. vnde secundo lib. Topic. idem Aristoteles ait, eiusdem indolis esse amicis benefacere, & inimicis malè. & Thespesius quidam à Plutarcho laudatur, quod inimicis esset suis molestissimus, in amicos autem liberalissimus. Cicero statuit, boni viri esse, nemini nocere, nisi à quo lacessitus iniuria fuerit. quin ea tantum eligunt homines, quæ à se posse fieri existimant.

tex.257 Ταῦτα δὲ λέγει, τὰ γενόμενα αὖ, καὶ τὰ μᾶλλον γενόμενα, μᾶλλον δὲ, ὅσα ἢ αὐτὰ λύπης, ἢ πολλῷ χρόνῳ πρότερα, ἢ ἐλάττω χρόνου πρότερα, ἢ πλήθους χρόνου.

Hæc autem duobus modis intelliguntur: vel quæ quoquo modo fieri possunt, vel quæ facile, nulloque negocio. facilia verò dicuntur ea, quæ vel sine molestia, vel breui tempore confici possunt. difficile namque vel molestia, vel temporis longitudine definitur.

COMM. In omni deliberatione quæritur, quid fieri possit, & cum tem fieri posse constat, tunc videndum est, vtrum facile, an difficile sit eam perficere. hoc est, quod ait Aristoteles, duobus modis res posse fieri dicuntur, vel quoquo modo, hoc est magna cum difficultate, & labore. vel facile, & nullo negocio. cum autem alicui consilium damus, ostendere debemus eam rem, ad quam adhortamur, vel esse facilem, vel non admodum difficilem. & hoc est, quod ait in Partitionibus Cicero: Cum autem quæritur, quid fieri possit, videndum etiam est, quam facile possit. nam quæ perdifficilia sunt; perinde habenda sæpe sunt, ac si effici non possint. sed quomodo, quæ facilia sunt intelligi possint, docet Aristoteles, duobus enim modis facilia dicuntur.

cuntur: vel quæ sine molestia fieri possunt, vel quæ breui tẽpore.licuti contra,difficilia dicuntur ea,quæ vel cũ molestia fiunt,vel nõ sine loogo tempore.Cicero 2.de Inuent.totum hunc locum ita conuertit: Facile fieri id dicimus,quod „ sine magno, aut sine vllo labore, sumptu, molestia, quam breuissimo tempore confici potest. „ Difficile autem fieri, quod quamquam laboris, „ sumptus, molestiæ, longinquitatis indiget,atq; „ aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas „ habet difficultatis:tamen his susceptis difficultatibus compleri, atq; ad exitũ perduci potest. in oratione pro Plancio sic ait Cicero: Sed mihi „ in causa facili, atque explicata perdifficilis iudices, & lubrica defensionis ratio proponitur. vtrumque coniunxit etiam Virgilius in sexto:

—— Facilis descensus Auerni,
Sed reuocare gradum, superasq; euadere ad auras
Hoc opus, hic labor est. ——

Ergo cũ alicui consilium damus,ostẽdere oportet, eam rem ab eo facile fieri posse. vt Iuno primo Aeneid. ad Aeolum,

Aeole,namq; tibi Diuum pater,atq; hominum rex.
Et mulcere dedit fluctus, & tollere vento.

Statim.n.proponit ab Aeolo fieri posse,quod ipsa erat petitura. & Venus cũ filium alloquitur, vt Didonem in amorem Aneæ pelliciat,sic ait:

Quo facere id possis, nostrum nunc accipe mentem.

Cicero lib. 2. Epistolarum, cum suadere vellet Curioni vt Miloni consulatus candidato faueret, ita inquit: Huic te vnum tanto adiumento „ esse, si volueris, posse intelligo, vt nihil sit præterea nobis requirendum.

tex.258 Καὶ ὡς αὐ βούλονται, βέλτιστα δὲ, ἢ μηδὲν κακὸν, ἢ ἔλαττον τοῦ ἀγαθοῦ. τὰτε δὲ ἴσα, ἐὰν ἢ λανθάνῃ ἢ τιμωρία, ἢ μικρὰ ἦ.

Bona quoque illa sunt,quæ ita fiunt,vt homines volunt.volunt autem vel nihil habere mali, vel saltem minus mali,quàm boni;quod tũc euenit,cum pœna vel nos latuerit,vel pusilla fuerit.

comm. Quæ nobis ex animi sententia succedunt, ea bona iudicantur. vt Cic.ad Attic.sanè ita cadebat vt uellem. res enim iucunda est, voti compotem fieri.quod in Epigrammate Deliaco scriptum erat,vt primo Ethicorum docet Aristoteles, in hanc sententiam:

Suaue est, cuiuis, si quod cupit, eueniat.

sic Turnus in decimo Aeneid.

Quod votis optastis adest, perfrngere dextra.
In manibus Mars ipse viri.

Cicero ad Cælium scribens, se nuncium optatissimum accepisse dicit, quod is sibi Quæstor obtigisset,quem maximè cupiebat.Optant autem homines omni prorsus malo carere, quo benè, beatéq; viuant. quòd si id non contingat, quoniam in humana uita semper rebus bonis,aliqua mala permixta sunt, cupiunt saltem boni plus habere, quàm mali. neque detrectant aliqua subire mala, dum intelligant se plura bona consecuturos.id autem tunc accidit,cũ adeo bonum id excellit, quod ex aliqua te percipitur, vt pœna,quam secum id malum portat,ita obruatur, vt ne sentiri quidem uideatur,aut certè parum sentiatur. cum enim res ad optatum finem deducta fuerit, tunc euanescit præteritorum malorum recordatio, & tubit præsentis boni iucunditas, vnde rectè dictum est; & iucunda æstu labores. &, suauis est laborum præteritorum memoria. ad quod alluśit Aeneas apud Virgilium:

— Forsan & hæc olim meminisse iuuabit.

Καὶ τὰ ἰδίᾳ, καὶ ἃ μηδεὶς, καὶ τὰ περιττὰ, πλὴν οὕτω γὰρ μᾶλλον. tex.259

Et quæ propria sunt, & quæ nullus alius possidet,& quæ reliquis præstant,bona sunt; in his enim honor spectatur.

Quæ alicuius propria sunt,ita vt nullus alius possidcat,magna sunt bona.hoc est, quod Cicero tertia Philip. ait libertatẽ esse propriam Romani generis. & Sceuola primo de Orat.propriũ id bonum L. Crassi esse vult, quod de omnibus rebus posset copiosè disputare, non autem commune reliquorũ Oratorum. sic Iuno apud Virgilium commendat munus suum, quod esset Aeolo datura, tãquam id Aeoli proprium futurum,non in alterius potestate. —*Deiopeiam*
Connubio iungam stabili, propriamq; dicabo.

& Aeneas 3.Aeneid. sic Apollinem precatur:

Da propriam Tymbræe domum, da mœnia fessis.

nam quæ propria sunt, sæpe communibus præstant,& honorem afferunt,vt in 5.Aeneid.

Hi proprium decus,& partũ indignantur honorem
Nitentes, vitamq; volunt pro laude pacisci.

& communiter quæ præstant aliis bona sunt. vt Cicero in Bruto: Hortensius suos inter æquales „ longe præstitit.& secundo de Inuent.Zeuxis muliebri in corpore pingendo reliquis præstabat. „ & secundo de Oratore scribit Socratem lepore, ac facetijs omnibus præstitisse. & quinto Tusc. ait,longè omnibus studijs contemplationem re- „ tum, cognitionemque præstare. Sic Virgilius ostendit meliores esse, qui alijs præstant in aliqua re, vt octauo Aeneidos:

Quorum de numero, qui se se in bella sequantur,
Præstantes virtute legit. ——

sic in sexto Misenum laudat:

—— quo non præstantior alter
Aere ciere viros, Martemq; accendere cantu.

Et in vndecimo Aeneam Hectori præponit hac ratione, quod pietate præstaret. ait enim:

Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis,
Hic pietate prior. ——

Καὶ τὰ ἀρμόττοντα αὐτοῖς, τοιαῦτα δὲ τάτε προσήκοντα κατὰ γένος, καὶ δι' ὠφέλιμα. tex.260

Et quæ ipsis congruentia sunt; qualia sunt, quæ vel propter genus,& familiam, vel propter eius ipsius facultatem, alicui conueniunt.

Ea bona sunt, quæ cuiq; congruunt, id enim, comm. ait primo de Off.Cicero, quemque decet, quod est cuiusq; suũ maximè. suum igitur quisq; noscat ingenium. & ea,quæ sibi congruentia sunt, quærat. duobus autem modis dicuntur. aliqua congruere, vel propter genus, & familiam, vel

proptet facultatẽ propriam. propter genus, & familiã, quia, sicuti docet Ciccro, quorum patres, aut maiores in aliqua gloria præstiterũt, eorum plerique in hoc genere laudis studeut excellere. Vt Q. Mutius P. filius in iure ciuili, Pauli filius Africanus in re militari. quidã autem ad eas laudes, quas à patribus acceperũt, addunt aliquam suã; vt hic idem Africanus eloquentia cumulauit bellicam gloriã: quod idem fecit Timotheus Cononis filius; qui eum belli laude non inferior fuisset, quam pater, ad eã laudem, doctrinę, & ingenij gloriã adiecit. Qui sunt igitur è nobili familia, eis congruũt honores, magistratus, imperia, obscuris hominibus magis cõgruunt artificia, quibus victũ acquirant. propter facultatem propriam, cõgruunt militi arma, studioso literatum, libri, atq; vnicuiq; artifici sua instrumẽta. Cicero pro Murena probare conatur cõsulatum magis conuenire Murenæ, quàm Ser. Sulpitio, & Murena esset egregius Imperator, Sulpitius autem Iurisconsultus. melius autem Imperatores gerere Consulatũ possint, quàm Iurisconsulti. Aiax apud Ouidium magis sibi, quàm Vlysi
13. *Met.* Achillis arma congruere contendit. primò propter genus, & familiam. quòd à Ioue genus duceret, sicuti etiam Achilles. vnde sic ait:

Frater erat, fraterna peto.— deinde propter fortitudinẽ propriam, quod Vlysi longe præstaret. illum. n. tamquam imbellem notat eis versibus:

Sed neque Dulichius sub Achillis casside vertex
Pondera tanta ferat, nec non onerosa, gravisq;
Pelias hasta potest imbellibus esse lacertis.

se verò commendat vt fortem, & strenuum:

Denique quid verbis opus est, spectemur agendo,
Arma viri fortis medios mutantur in hostes,
Inde iubere peti, & referentem ornate relatis.

Sunt etiam, quæ congruant locis, temporibus, personis, rebus, ætatibus, quæ omnia bona sunt, & diligenter ab Oratore considcranda.

tex.261 Καὶ ὧν ἐλλείπειν οἴονται, καὶ μικρὰ ἦ, οὐδὲν γὰρ ἧττον προαιροῦνται ταῦτα πράττειν.

Et quæ sibi deesse putant, etiam si parua fuerint; nã nihilominus ea sibi agẽda esse statuunt.

comm. Cum sibi quispiam rem aliquam deesse putat earum, quas appetit, quamuis parua sit, tamen eam acquirere studet, itaque dicitur illi esse bona: vt Cicero ad M. Fabium Gallum scribens,
„ Exedria (inquit) quædam mihi noua sunt institu-
„ ta in porticula Tusculani, ea volebam tabellis
„ ornare. etenim, siquid generis istius modi me delectat, pictura delectat. putabat igitur sibi bonum esse Cicero tabellas elegantes aliquas inuenire, licet tes parua sit. sicut Horatius exprimit desiderium suum illis versibus:

Hoc erat in votis modus agri non ita magnus,
Hortus vbi, & tecto vicinus iugis aquæ fons.

sicut auarus ille, quem sic loquentem inducit idem Horatius: —*O si angulus ille*
Proximus accedat, qui nunc deformat agellum.

accidit autem interdum, vt etiam publicè de paruis rebus deliberetur, vt Ciceto Philippica septima, Paruis de rebus, sed fortasse necessarijs consulimur P. C. & quæ sequuntur.

Καὶ τὰ δυνατὰ γὰρ ὡς ῥᾴδια δυνατὰ ἐργάσα. δυνατὰ δὲ, καὶ ἃ ποιήσ, ἢ οἱ πολλοὶ, ἢ οἱ ὅμοιοι, ἢ ἡμεῖς κατωρθώσαμεν. tex.262

Et quæ sine labore ad exitum perducuntur nam sunt ex eo genere, quæ fieri possunt, tamquam facilia: dicuntur autem ea sine labore ad exitum perduci, quæ vel omnes, vel multi, vel pares, vel inferiores rectè perfecerunt.

Ea solent homines etiam aggredi, tãquam bona, quæ se putant sine labore cõgere posse, quoniam facilia sint. ea verò esse huiusmodi intelliguntur, quę omnes rectè possunt efficere, vel saltem plerique, vel qui pares sunt, vel qui sunt inferiores. vt exempli gratia, Græci ferè omnes liberos suos in Musica erudiebãt. itaque Themistocles cum in conuiuio Lyram recusasset, habitus est indoctior. ergo Socrates admodũ senex fidibus discere voluit, id. n. sine labore se facere posse intelligebat, quod omnes ferè facerent. Et Plato cum uideret multos cum Socrate uersantes multum in Philosophia proficere, poesi relicta, cui præcipuè studebat, ad ipsum Socratem profectus, plurimum etiam ipse profecit. Cic. 2. Tusc. cum probare velit non difficile esse dolorem tolerare, narrat quemadmodum Spartæ pueri, verbera tolerent, neque ingemiscant, deinde subiungit ea verba; quid ergo? hoc pueri „ possunt, viri non possunt, & mos ualet, ratio non „ valebit? sic in adhortando plurimum ualet, cum ostendimus aut pares, aut inferiores multo se melius gerere. accenditur enim animus quadam quasi indignatione, cum à paribus, vel inferioribus se superari videt.

Καὶ ἃ χαρίζονται τοῖς φίλοις, καὶ ἃ ἀπεχθήσονται τοῖς ἐχθροῖς. tex.263

Et ea in quibus gratificantur amicis, aut inimicis dolorem inferunt.

Sæpe impelluntur homines ad aliquid faciendũ, & alioqui sua sponte non facerent, vt amicis gratificẽtur, vel ut inimicos offendant. vtriusq; rei multa sunt apud Cic. exẽpla, vt pro Ros. Am. docet eã causam se suscepisse amicorũ rogatu, precibusq; : A me (inquit) ij contenderunt, qui apud me, & amicitia, & beneficiis, & dignitate plurimũ possunt. quorũ ego neq; beneuolẽtiam erga me ignorare, nec auctoritatẽ aspernari, nec voluntatẽ negligere debeam. sic in Diuin. cõtra Verrẽ: Adductus sum Iudices officio, fide, miseri „ cordia, multorũ bonorum exẽplo, veteri consue „ tudine, institutoq; maiorũ, vt onus hoc laboris, „ atq; officij non ex meo, sed ex meorum necessa- „ riorum tempore mihi suscipiẽdum putarem. ita „ Philip. 2. se coactum iniuriis Antonii dicit se ad dicendũ contra eum uenisse, ut ei dolorem infer ret. idem facit ẽt contra Salustium, si modo Ciceronis ea est oratio. nã mihi uidẽtur orationes illæ fictæ ab aliquo ingenioso declamatore, neque enim

enim Saluſtij, neque Ciceronis omnino ſtylũ redolent. & certe ſecunda, quæ Ciceroni attribuitur, multũ à Ciceroniana maieſtate, facultateq; degenerat. mitto. n. numeros oratorios, qui nulli ſunt in ea, cum in omnibus orationibus, eorũ ſit Cicero diligentiſsimus obſeruator. mitto artẽ, qua prorſus ea oratio caret, cũ Cicero ſemper artificioſiſsimè dicat. dico multa eſſe in ea inaniter, & ſine ſale effutita. quid. n. illis locutionib. inſipidius? ne incipiens quidẽ peccare, minimis rebus poſuit rudimẽtum. & paulò poſt: ſed eſt quædã calumnia, quam vnuſquiſq; noſtrum teſtãte animo ſuo fert de eo, qui falſum crimen bonis obiectat. rurſus, iam dabo operã, quã maxime potero, ut brene id faciã. ſed eius generis ſunt aliæ multæ, nõ modo Ciceronis elegantia, & venuſtate indignæ, ſed etiã tota illa ætate. nec dubito, quin mecũ ſenſuri ſint ij, qui diligentius eam orationem cõſideraverint, modo præterea fuerint in Ciceronis operibus diu verſati. ſed ad propoſitũ redeamus. multa faciunt homines, vt amicis morẽ gerant, & inimicos puniant. ſic Aeneas apud Virgilium, cũ motus pietate parcere vellet Turno, poſtea uiſo Pallantis Baltheo, quẽ Turnus interfecerat, eum morte multauit. ſic & amici mortem ultus eſt, & hoſtẽ puniuit. quod æquitas ipſa poſtulabat. ita igitur inquit:

Ille oculis poſtquam ſæui monumenta doloris,
Exuuiasq; hauſit, furijs accenſus, & ira
Terribilis, Tu ne hinc ſpoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere Pallas
Immolat, & pœnam ſcelerato ex ſanguine ſumit.

tex.264 Καὶ ὅσα, οὓς θαυμάζουσι, πρὸς ταῦτα πράττειν, καὶ πρὸς ἃ εὐφυεῖς εἰσι, καὶ ἐμπειροι. ῥᾷον γὰρ κατορθώσειν οἴονται.

Et quæcumque illi ſtudent agere, quos admirantur: & ad quæ natura ſunt aptiores, & in quibus exercitatiores; facilius enim ea, melius q; ſe perfecturos exiſtimat.

comm. Imitari ſolent homines eos, quos admirãtur, vel iam mortuos, vel adhuc uiuentes. mortuos, vt Cicero (quod ait Quintilianus) eum ſe totũ ad imitationem Græcorum contuliſſet, effinxit vim Demoſthenis, eo ſplam Platonis, iucunditatem Iſocratis. adhuc viuentes, vt Sulpitius, L. Craſſi ſimilis eſſe ſtudebat in dicendo, ſicuti Cicero ſcribit. hæ de cauſa Romani maiorum imagines, qui præſtantes fuiſſent domi habebãt, & eorum laudes ad tibiam canebant, vt inuenes ad eorũ imitationem excitarentur. ſic Euander apud Virgilium Pallantem filium ſuum Aeneæ comitem adiungit, vt eadem ſtuderet agere, quæ Aeneas agebat, ſic enim ait:

Hunc tibi præterea ſpes, & ſolatia noſtri
Pallanta adiungam: ſub te tolerare magiſtro
Militiam, & graue Martis opus, tua cernere facta,
Aſſueſcat, primis & te miretur ab annis.

Illa præterea ſequuntur homines, ad quæ ſe magis aptos eſſe uidẽt, & in quibus diutius exercitati ſunt, qm̃ ſperant ſe melius, & facilius ea perficere, ut Cicero multis in locis dolet, armis, de Rep. diſceptari inter Cæſarem, & Pompeium, nõ autem conſilio, & auctoritate, qua in re magis ipſe ualebat, cum in armis nõ eſſet exercitatus. ſic Euripides dixit homines in ea re frequenter verſari, in qua ſe præcellere exiſtimant. & hoc eſt, quod etiam illo uulgato uerſu præcipitur:

Quam quiſque norit artem in ea ſe exerceat.

quod etiam Tibullus eleganter illis uerſibus expreſsit:

Nauita de ventis, de tauris narrat arator,
Enumerat miles vulnera, paſtor oues.

Καὶ ἃ μηδεὶς φαῦλος. ἐπαρεῖται γὰρ μᾶλλον. tex.265

Et quæ nemo vr abiectus aggreditur; ſunt enim ea maiori laude digna.

Generoſo animo viri, non abiectorum, & viliũ comm. hominum ueſtigijs inſiſtunt, ſed ea ſequuntur, quę niſi uigilantes homines, niſi ſobrii, niſi induſtrii conſequi non poſſunt: vt ait Cic. pro Cęlio. ſunt enim res eo maiori laude dignæ, quo præſtantiores habuerint auctores. Itaque Virgilius in 3. Aen. inducit Andromacheu interrogantem, & petentem ab Aenea, vtrum eius filius Aſcanius excitaretur ad res egregias exemplo maiorum ſuorum, ſic enim ait:

Ecquid in antiquam virtutem, animoſq; viriles,
Et pater Aeneas, & auunculus excitat Hector.

Nam à rebus egregijs, atq; exeellentib. arcentur abiecti, atq; timidi homines, fortes, atq; conſtãtes admittuntur. quã rem ingenioſiſsime Virgilius ſignificauit in 6. eum Sybillam ita loquentem indueit: —— *procul ò procul eſte profani,*
Conclamat vates, totoq; abſiſtite Luco.
Tuque inuade viam, vaginaq; eripe ferrum,
Nunc animis opus Aenea, nunc pectore firmo.

Καὶ ὧν ὀρέγονται τυγχάνουσιν. ἃ γὰρ μόνον ἡδύ, ἀλλὰ καὶ βέλτιον φαίνεται. tex.266

Et ea, quorũ appetentes ſunt; nã ea non ſolum iucunda, ſed etiam alys meliora eſſe videntur.

Quod quiſque appetit, id etiam aſſequi ſtu- comm. det. & hoc dupliei de cauſa. primo, quia res iucunda eſt optatis frui; deinde, quia cupiditas, & appetitus facit rem videri meliorẽ. eſt enim cæcus appetitus, & plerumque rationi dominatur. facile eſt autem ea ſuadere, quæ homines appetunt, vnde Cic. pro lege Man. Romanos ad gloriã excitat, eius rei ſciebat eos appetẽtiſsimos eſſe. ſic enim ait: Et quoniam ſemper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atq; auidi laudis fuiſtis; delenda eſt vobis illa macula Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta. cum autem animus aliquid expetit, non poteſt quieſcere, donec illud aggrediatur. quam rem optime Virgilius in nono ſub Niſi perſona ſic exprimit:

— Dij ne hunc ardorem mentibus addunt
Euryale? an ſua cuique Deus fit dira cupido?
Aut pugnæ, aut aliquid iam dudum inuadere magnũ
Mens agitat mihi, nec placida contenta quiete eſt.

Καὶ ἃ μάλιστα ἴσασι πρὸς ἄνδρας. οἷον οἱ φιλόνικοι, εἰ νίκη ἴσα, οἱ φιλότιμοι, εἰ τιμή, οἱ φιλοχρήματοι, εἰ χρήματα, ὧν οἱ ἄλλοι ὠσαύτως. tex.267

propter facultatẽ propriam. propter genus, & fa
milia, quia, sicuti docet Cicero, quorum patres,
aut maiores in aliqua gloria præstiterũt, eorum
plerique in hoc genere laudis studeant excellere.
Vt Q. Mutius P. filius in iure ciuili, Pauli filius
Africanus in re militari. quidã autem ad eas lau
des, quas à patribus acceperũt, addunt aliquam
suã; vt hic idem Africanus eloquentia cumula-
uit bellicam gloriã: quod idem fecit Timotheus
Cononis filius; qui cum belli laude non inferior
fuisset, quam pater, ad eã laudem, doctrinę, & in-
genij gloriã adiecit. Qui sunt igitur è nobili fa-
milia, eis congruũt honores, magistratus, impe-
ria, obscuris hominibus magis cõgruunt artifi-
cia, quibus victũ acquirant. propter facultatem
propriam, cõgruunt militi arma, studioso litera-
rum, libri, atq; vnicuiq; artifici sua instrumẽta.
Cicero pro Murena probare conatur cõsulatum
magis conuenire Murenæ, quàm Ser. Sulpitio, q
Murena esset egregius Imperator, Sulpitius an-
tem Iurisconsultus. melius autem Imperatores
gerere Consulatũ possint, quàm Iurisconsulti.
Aiax apud Ouidium magis sibi, quàm Vlysi
13. Met. Achillis arma congruere contendit. primò pro-
pter genus, & familiam. qnòd à Ioue genus du-
ceret, sicuti etiam Achilles. vnde sic ait:

Frater erat, fraterna peto.— deinde propter forti-
tudinẽ propriam, quod Vlysi longe præstarer.
illum. n. tamquam imbellem notat eis versibus:

Sed neque Dulichius sub Achillis cassida vertex
Pondera tanta ferat, nec non onerosa, granisq;
Pelias hasta potest imbellibus esse lacertis.

se verò commendat vt fortem, & strenuum:

Denique quid verbis opus est, spectemur agendo,
Arma viri fortis medios mutantur in hostes,
Inde iubere peti, & referentem ornate relatis.

Sunt etiam, quæ congruant locis, temporibus,
personis, rebus, ætatibus, quæ omnia bona sunt,
& diligenter ab Oratore considcranda.

tex.261 Καὶ ὧν ἐλλείπειν οἴονται, καὶ μικρὰ ἦ, οὐδὲν γὰρ ἧττον προαιροῦνται ταῦτα πράττειν.

Et quæ sibi deesse putant, etiam si parua fue-
rint; nã nihilominus ea sibi agẽda esse statuunt.

comm. Cum sibi quispiam rem aliquam deesse putat
earum, quas appetit, quamuis parua sit, tamen
eam acquirere studet, itaque dicitur illi esse bo-
na: vt Cicero ad M. Fabium Gallum scribens,
„ Exedria (inquit) quædam mihi noua sunt insti-
„ tuta in porticula Tusculani, ea volebam tabellis
„ ornare. etenim, siquid generis istius modi me
delectat, pictura delectat. putabat igitur sibi bo-
num esse Cicero tabellas elegantes aliquas in-
uenire, licet res parua sit. sicut Horatius expri-
mit desiderium suum illis versibus:

Hoc erat in votis modus agri non ita magnus,
Hortus vbi, & tecto vicinus iugis aquæ fons.

sicut auarus ille, quem sic loquentem inducit
idem Horatius: —*O si angulus ille*
Proximus accedat, qui nunc deformat agellum.

accidit autem interdum, vt etiam publicè de
paruis rebus deliberetur, vt Cicero Philippica
septima, Parnis de rebus, sed fortasse necessarijs
consulimur P. C. & qnæ se qnuntur.

Καὶ τὰ δυσκατέργαστα, δυνατὰ γὰρ ὡς ῥᾴδια δυσκατέργαστα δὲ, καὶ ἃ παῖδες, ἢ οἱ πολλοὶ, ἢ οἱ ὅμοιοι, ἢ ἧττους κατώρθωσαν. tex.262

Et quæ sine labore ad exitum perducuntur
nam sunt ex eo genere, quæ fieri possunt, tam-
quam facilia; dicuntur autem ea sine labore ad
exitum perduci, qua vel omnes, vel multi, vel
pares, vel inferiores recte perfecerunt.

20 Ea solent homines etiam aggredi, tãquam bo comm.
na, quæ se putant sine labore cõficere posse, quo
niam facilia sint. ea verò esse huiusmodi intelli-
guntur, quę omnes rectè possunt efficere, vel sal-
tem plerique, vel qui pares sunt, vel qui sunt in-
feriores. vt exempli gratia, Græci ferè omnes li-
beros suos in Musica erudiebãt. itaque Themi-
stocles cum in conuiuio Lyram recusasset, habi-
tus est indoctior. ergo Socrates admodũ senex
fidibus discere voluit, id. n. sine labore se facere
posse intelligebat, quod omnes ferè facerent. Et
Plato cum uideret multos cum Socrate uersan-
30 tes multum in Philosophia proficere, poesi reli-
cta, cui præcipuè studebat, ad ipsum Socratem
profectus, plurimum etiam ipse profecit. Cic. 2.
Tusc. cum probare velit non difficile esse do-
lorem tolerare, narrat quemadmodum Spartæ
pueri, verbera tolerent, neque ingemiscant, de-
inde subiungit ea verba; quid ergo? hoc pueri „
possunt, viri non possunt, & mos ualet, ratio non „
valebit? sic in adhortando plurimum ualet, cum
ostendimus aut pares, aut inferiores multo se
melius gerere. accenditur enim animus qua-
dam quasi indignatione, cum à paribus, vel in-
40 ferioribus se superari videt.

Καὶ ἃ χαρίσονται τοῖς φίλοις, ἢ ἃ ἀπεχθήσονται τοῖς ἐχθροῖς. tex.263

Et ea in quibus gratificantur amicis, aut ini-
micis dolor. m inferunt.

Sæpe impellnntur homines ad aliqnid facien- comm.
dñ, q alioqui sua sponte non facerent, vt amicis
gratificẽtur, vel ut inimicos offendant. vtrinsq;
rei multa sunt apnd Cic. exẽpla, vt pro Ros. Am.
docet eã causam se snscepisse amicorũ rogatu,
precibusq; : A me (inqnit) ij contenderunt, qni
apnd me, & amicitia, & beneficiis, & dignitate
50 plurimũ possunt. quorũ ego neq; beneuolẽtiam
erga me ignorare, nec auctoritatẽ aspernari, nec
volunratẽ negligere debeam. sic in Diuin. cõtra
Verrẽ: Adducẽs sum Indices officio, fide, miseri „
cordia, multorũ bonorum exẽplo, ueteri consue „
tudine, institutoq; maiorũ, vt onns hoc laboris, „
atq; officij non ex meo, sed ex mcorum necessa- „
riorum tempore mihi snscipiẽdum pntarem. ita „
Philip. 2. se coactum ininriis Antonii dicit se ad
dicendũ contra eum ueniss e, nt ei dolorem infer
ret. idem facit ẽt contra Salustinm, si modo Cice
ronis ea est oratio. nã mihi uidẽtnr orationes il-
læ fictæ ab aliquo ingenioso declamatore, neque

enim

enim Saluſtij, neque Ciceronis omnino ſtylũ redolent. & certe ſecunda, quæ Ciceroni attribuitur, multũ à Ciceroniana maieſtate, facultateq; degenerat. mitto.n. numeros oratorios, qui nulli ſunt in ea, cum in omnibus orationibus, eorũ ſit Cicero diligentiſsimus obſeruator. mitto artẽ, qua prorſus ea oratio caret, cũ Cicero ſemper artificioſiſsimè dicat. dico multa eſſe in ea inaniter, & ſine ſale effutita. quid.n. illis locutionib. inſipidius? ne incipiens quidẽ peccare, minimis rebus poſuit rudimẽtum. & paulò poſt: ſed eſt quædã calumnia, quam vnuſquiſq; noſtrum teſtãte animo ſuo ſert de eo, qui falſum crimen bonis obiectat. rurſus, iam dabo operã, quã maxime potero, ut breue id faciã. ſed eius generis ſunt aliæ multæ, nõ modo Ciceronis elegantia, & venuſtate indignæ, ſed etiã tota illa ætate. nec dubito, quin mecũ ſenſuri ſint ij, qui diligentius eam orationem cõſiderauerint, modo præterea fuerint in Ciceronis operibus diu verſati. ſed ad propoſitũ redeamus. multa faciunt homines, vt amicis morẽ gerant, & iuimicos puniant. ſic Aeneas apud Virgilium, cũ motus pietate parcere vellet Turno, poſtea uiſo Pallantis Baltheo, quẽ Turnus interfecerat, eum morte multauit. ſic & amici mortem ultus eſt, & hoſtẽ puniuit. quod æquitas ipſa poſtulabat. ita igitur inquit:

Ille oculis poſtquam ſæui monumenta doloris,
Exuuiasq; hauſit, furijs accenſus, & ira
Terribilis, Tu ne hinc ſpoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere Pallas
Immolat, & pœnam ſcelerato ex ſanguine ſumit.

tex.264 Καὶ ὅσα, οὓς θαυμάζουσι, προαιροῦνται πρᾶττειν, καὶ πρὸς ἃ εὐφυεῖς εἰσι, καὶ ἔμπειροι. ῥᾷον γὰρ κατορθώσειν οἴονται.

Et quæcumque illi ſtudent agere, quos admirantur: & ad quæ natura ſunt aptiores, & in quibus exercitatiores, facilius enim ea, melius q; ſe perfecturos exiſtimat.

comm. Imitari ſolent homines eos, quos admirãtur, vel iam mortuos, vel adhuc uiuentes. mortuos, vt Cicero (quod ait Quintilianus) cum ſe eorũ ad imitationem Græcorum contuliſſet, effinxit vim Demoſthenis, copiam Platonis, iucunditatem Iſocratis. adhuc viuentes, vt Sulpitius, L. Craſſi ſimilis eſſe ſtudebat in dicendo, ſicuti Cicero ſcribit. hac de cauſa Romani maiorum imagines, qui præſtantes fuiſſent domi habebãt, & eorum laudes ad tibiam canebant, vt iuuenes ad eorũ imitationem excitarentur. ſic Euander apud Virgilium Pallantem filium ſuum Aeneæ comitem adiungit, vt eadem ſtuderet agere, quæ Aeneas agebat, ſic enim ait:

Hunc tibi præterea ſpes, & ſolatia noſtri
Pallanta adiungam: ſub te tolerare magiſtro
Militiam, & graue Martis opus, tua cernere facta,
Aſſueſcat, primis & te miretur ab annis.

Illa præterea ſequuntur homines, ad quæ ſe magis aptos eſſe uidẽt, & in quibus diutius exercitati ſunt, qm̃ ſperant ſe melius, & facilius ea perficere, ut Cicero multis in locis dolet, armis, de Rep. diſceptari inter Cæſarem, & Pompeium, nõ autem conſilio, & auctoritate, qua in re magis ipſe ualebat, cum in armis nõ eſſet exercitatus. ſic Euripides dixit homines in ea re frequenter verſari, in qua ſe præcellere exiſtimant. & hoc eſt, quod etiam illo uulgato uerſu præcipitur:

Quam quiſque uorit artem in ea ſe exerceat.

quod etiam Tibullus eleganter illis uerſibus expreſsit:

Nauita de ventis, de tauris narrat arator,
Enumerat miles vulnera, paſtor oues.

Καὶ ἃ μηδεὶς φαῦλος. ἐπαρκεῖ γὰρ μᾶλλον. tex.265

Et quæ nemo vir abiectus aggreditur: ſunt enim ea maiori laude digna.

comm. Generoſo animo viri, non abiectorum, & viliũ hominum ueſtigijs inſiſtunt, ſed ea ſequuntur, quę niſi uigilantes homines, niſi ſobrii, niſi induſtrii conſequi non poſſunt: vt ait Cic. pro Cęlio. ſunt enim res eo maiori laude dignæ, quo præſtantiores habuerint auctores. Itaque Virgilius in 3. Aen. inducit Andromacheu interroganrem, & petentem ab Aenea, vtrum eius filius Aſcanius excitaretur ad res egregias exemplo maiorum ſuorum, ſic enim ait:

Ecquid in antiquam virtutem, animoſq; viriles,
Et pater Aeneas, & auunculus excitat Hector.

Nam à rebus egregijs, atq; excellentib. arcentur abiecti, atq; timidi homines, fortes, atq; conſtãtes admittuntur. quã rem ingenioſiſsime Virgilius ſignificauit in 6. cum Sybillam ita loquentem inducit: —— *procul ò procul eſte profani,*
Conclamat vates, totoq; abſiſtite Luco.
Tuque inuade viam, vaginaq; eripe ferrum,
Nunc animis opus Aenea, nunc pectore firmo.

Καὶ ὧν ὀρέγονται τυγχάνουσιν. ἃ γὰρ μόνον ἡδύ, ἀλλὰ καὶ βέλτιον φαίνεται. tex.266

Et ea, quorũ appetentes ſunt; nã ea non ſolum iucunda, ſed etiam alijs meliora eſſe videntur.

comm. Quod quiſque appetit, id etiam aſſequi ſtudet. & hoc duplici de cauſa. primo, quia res iucunda eſt optatis frui; deinde, quia cupiditas, & appetitus facit rem videri meliorẽ. eſt enim cæcus appetitus, & plerumque rationi dominatur. facile eſt autem ea ſuadere, quæ homines appetunt, vnde Cic. pro lege Man. Romanos ad gloriã excitat, cuius rei ſciebat eos appetẽtiſsimos eſſe. ſic enim ait: Et quoniam ſemper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atq; auidi laudis fuiſtis; delenda eſt vobis illa macula Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta. cum autem animus aliquid expetit, non poteſt quieſcere, donec illud aggrediatur. quam rem optime Virgilius in nono ſub Niſi perſona ſic exprimit:

— Dij ne hunc ardorem mentibus addunt
Euryale? an ſua cuique Deus fit dira cupido?
Aut pugnæ, aut aliquid iam dudum inuadere magnũ
Mens agitat mihi, nec placida contenta quiete eſt.

Καὶ ἃ μάλιστα ἴσασι πρὸς ἃ ποιοῦσι. οἷον οἱ φιλόνικοι, εἰς νίκην ἴσασι, οἱ φιλότιμοι, εἰς τιμήν, οἱ φιλοχρήματοι, εἰς χρήματα, ἓ οἱ ἄλλοι ὡσαύτως. tex.267

Et ea præcipuè, ad quæ natura proclines sunt; vt victoriæ studiosi, si victoriam sperent. honoris auidi, si honor proponatur. auari si pecuniæ, & cæteri eodem modo.

COMM. Non omnes ad easdem res natura sunt inclinati, sed alius ad aliam rem, sicut eleganter Horatius Ode prima declarat, ex eo loco,

Sunt quos curriculo pulueren Olympicum
Collegisse iuuat.

& Cicero 4. Tusc. affirmat. Vnde etiam in proœmio librorum de Officiis sic ait: Eodem modo
» de Aristotele, & Isocrate iudico, quorum uterq;
» suo studio delectatus, contempsit alterum. ergo solent ea præcipuè homines sectari, quæ quodã instinctu naturę diligunt, vt qui bellicosi sunt, & Martiales, in quibus ſlaua bilis dominatur, quia vincendi cupidi sunt, quoties victoriam sperãt, ré aggrediuntur. ita qui sunt ambitiosi, & Iouiales, in quibus sanguis excellit, proposito honore statim negocia suscipiunt. qui verò Mercuriales quidem sunt, sed angusti, & pusilli animi, auaritiæ dediti, mouentur tantum lucri cupiditate. idem etiã de reliquis sentiendum. proderit igitur plurimum ad persuadendi rationem eorum naturã agnoscere, quibus consiliũ datur. de qua re secundo libro copiosè tractabit Aristoteles.

tex.268 Περὶ μὲν ἀγαθοῦ, καὶ τοῦ συμφέροντος, ἐκ τούτων λεκτέον τὰς πίστεις.

Ac de bono quidem, atque vtili ex iis, quæ dicta sunt, argumenta sumi possunt.

COMM. Repetit ea, quæ hactenus docuit, vt ad seqnẽtia quasi gradum faciat. simul etiam admonet, omnia, quæ superius tamquam bona numerauit, quæ ad felicitatem tendunt, vtilia dici posse. quasi idem sit bonum, atque utile. dicit enim ex eis, quæ declarata sunt, de bono, atque vtili argumenta sumi posse.

CAPVT XXVIII.

De collatione maioris, & minoris Boni, siue vtilis: in quo primum præmittũtur quædam effata, siue ἀξιώματα, deinde loci enumerantur, qui omnes triplici è fonte emanant, vi, magnitudine, numero.

tex.269 Ἐπεὶ δὲ πολλάκις ὁμολογοῦντες ἄμφω συμφέρειν, περὶ τοῦ μᾶλλον ἀμφισβητοῦσιν, ἐφεξῆς ἂν εἴη λεκτέον καὶ περὶ τοῦ μείζονος ἀληθοῦς, καὶ τοῦ μᾶλλον συμφέροντος.

Sed quoniam sæpe accidit, vt duo propenantur, quæ ambo sint vtilia; verum vtrum vtilius sit, dubitãt: deinceps de maiori bono, magisq; vtili nobis dicendum est.

COMM. QVAE iam superius bona sunt enumerata, per se considerantur, nou quateuus ad alia bona referuntur. nunc autẽ docere vult Arist. quomodo inter se bona conferri possint, vt intelligatur, quod maius bonũ sit, aut quod minus. nã sępe accidit, vt de duabus rebus sit deliberatio, quarũ una facienda sit, altera dimittẽda, tunc certè uidendũ est, vtra sit melior, ac utilior, vt ea suscipiatur. quare debet Orator agnoscere, quid melius sit, atq; vtilius. hoc etiam vidit Cicero, qui primo de Offic. ideo Panætium reprehendit, quod triplicem tantũ posuisset cõsilij capiendi deliberationẽ, hoc est de honesto, de utili, & cũ pugnare uidetur cum honesto, id, quod videtur utile. qm̃ non solum vtrum honestum, an turpe sit deliberari solet, sed etiã duob. propositis honestis, vtrũ honestius, itemq; duobus propositis vtilibus, utrũ utilius. vt exempli gratia, deliberat aliquis adolescens, vtrũ medicinæ, an iuri ciuili det operam. vtrũq; certè studiũ utile est, sed uidendum utrum utilius. Cicero 1. de Inuent. sic ait: Ex comparatione, in qua per contentionem vtrum potius, aut quid potissimum sit, quæritur, ad hunc modum: vtrum exercitus in Macedonia contra Philippum mittatur, qui sociis sit auxilio, an reneatur in Italia, vt quam maximæ contra Annibalem copiæ sint. »

Ἔστω δὴ ὑπερέχον μὲν τοσοῦτον, καθ' ὅπερ ὑπερέχόμενον δὲ τὸ ὑπάρχον. tex.270

Id igitur, quod præstat, est tantum quantum id, quod superatur, atque amplius: superatum autem in eo, quod præstat, inclusum est.

COMM. Cum de maiori, & minori sit uerba facturus, primo describit, quid sit maius, quid minus. maius est enim id, quod alteri præstat, minus autẽ id, quod ab altero superatur. quod verò præstat alteri, tantum est, quantum illud, cui præstat, atq; etiam amplius. vt exempli gratia, Turnus, qui toto uertice supra alios eminebat, quemadmodum ait Virgilius, si quinque cubita fuisset altus, cæteri verò quatuor tantum, non est dubitandum, quin tantus esset, quanti alij, atque etiam amplior. quoniã in quiuque cubitis, sunt primò quatuor, quæ ponitur aliorum fuisse mensura, deinde unum, quo Turnus ponitur alijs præstare. quod autem superatur, includitur in eo, quod ipsum superat: vt octo superãtur à decem. neque est dubium, quin in decem, etiam octo contineantur. quod verò de quantitate dictum est, intelligitur etiam de qualitate, vt si maiori eloquentia præditus est Cicero, quàm Hortensius, tantum diceudo poterit, quantum Hortensius, atque etiam magis. Si Cato Cæsari sapientia præstat, erit tantum sapiens quantum Cæsar, & præterea magis etiam. atque idem de reliquis sentieudum.

Καὶ μεῖζον μὲν αὐτῶν, καὶ πλεῖον πρὸς ἔλαττον. μέγα δὲ, καὶ μικρὸν, καὶ πολὺ καὶ ὀλίγον, πρὸς τὸ πολλῶν μέγεθος. ὑπερέχον μὲν, τὸ μέγα, τὸ δὲ ἐλλεῖπον, μικρὸν, καὶ πολὺ, καὶ ὀλίγον ἀναιτως. tex.271

Et maius quidem, atque plus semper ad aliquid, quod minus sit, refertur: magnum autem, & paruum, & multum, & pauc um cum multo-

rum

rum magnitudine, multitudineq; conferuntur. & quidem quod præstat, magnum est; quod autem superatur, paruum: atque eadem ratio est de multo, & pauco.

COMM. Maius, stque plus in eo differũt, quòd maius dicitur de quantitate continua, vt de linea, superficie, corpore: plus autem dicitur de discũcta quantitate, vt de numero, vt uiginti, non dicuntur maiora q̃ duodecim, sed plura, & corpora, quod ad mensuram attinet, non dicuntur plura alijs, sed maiora. in eo uerò conueniunt maius, atque plus, q̃ semper ad aliquid referũtur, quod minus sit, neque.u. per se res aliqua maior dicitur, sed ad aliam cõparata, vt maior fuit uirtus Cæsaris, quàm Pompeij, quod Pompeium Cæsar vicerit. quinetiã ea nomina, magnum paruum, multum, paucum nunquam per se intelligũtur, sed semper cum alio conferuntur. sicut in Categoriis copiosè docet Aristoteles. nam si magnũ per se diceretur, nullus mons paruus dici posset, neque vllum tritici granum posset dici magnum, nunc dicimus montẽ paruum conferentes cum, cum alio maiore, ita grauũ tritici magnum, quia sunt alia minora. Itaque fit, vt quicquid alteri præstat, id magnum dicatur, & quicquid ab alio superatur, dicatur paruum. idẽ accidit etiam in multo, & pauco. nam eadem possunt dici multa, & pauca, si ad diuersa referantur. vt decem si conferantur cum duobus, multa sunt, si cum centum, sunt pauca, per se uerò nihil multum, aut paucum dicitur. præterea hæc non sunt contraria, magnum, inquam, & paruũ. multum, & paucum. nihil enim sibi ipsi contrarium est: sed idem potest & magnum, & paruum esse, vt puer natus annos quindecim si cõferatur ad puerum anniculum erit magnus, si ad iuuenẽ natũ annos triginta iustæ staturæ, paruus erit. non sunt igitur magnum, & paruum contraria, alioquin idem homo esset sibi ipse contrarius, quod fieri nullo modo potest. atque etiam cum ad virtutem, & potentiam magnum, & paruum referuntur, semper cum aliquo conferuntur, vt Alexander Magnus dictus est, aliorum Imperatorum comparatione. & cum ait Cicero. Nemo vir magnus sine aliquo afflatu diuino vnquam fuit, intellexit aliis præstantem, & excellentem.

ec x.272 Ἐπεὶ οὖν ἀγαθὸν λέγομεν, τὸ μὲν αὐτὸ αὑτοῦ εἶναι, ἢ μὴ ἄλλου αἱρετόν, καὶ οὗ πάντες ἐφίενται, καὶ ὃ τοῦν αἰ, καὶ φρόνησιν λαβόντες ἕλοιντο, καὶ τὸ ποιητικόν, ἢ φυλακτικόν, ἢ ὧν ἕνεκα τὰ τοιαῦτα, τὸ δ' οὗ εἶναι τὸ τέλος ὄζι. τέλος δ' ὄζιν οὗ εἶναι τὰ ἄλλα, αὐτῷ δὲ ἀγαθὸν τὸ πρὸς αὐτὸ ταῦτα πεποιθός. ἀνάγκη τὰ πλείω τῶ εἶναι, καὶ τῷ ἐλαττόνων, συναριθμεμβίω τῶ εἶναι, ἢ τῷ ἐλαττόνων, μᾶζον ἀγαθὸν εἶναι.

Quoniam autem id bonũ esse dicimus, quod ipsum propter se, non propter aliud, est expetendum; & quod res omnes expetunt, vel quæ, si eis mens, atque intelligẽtia daretur, expeterent: & quod efficiendi, & conseruandi vim habet; vel cui res eiusmodi sunt consequentes; & quoniam id cuius gratia, est finis, & contra finis est, cuius gratia fiunt alia; idq; priuatim alicui bonum est, quod illi est accommodatum: necesse est, vt, quæ plura sunt vno, & paucioribus, maiora sint bona; modò in eis vnum illud, atque illa pauciora connumerentur.

Cum de maiori, & minori bono sit verba facturus, breuiter repetit eas boni descriptiones, quas superius explicuerat, quoniam aliter non satis commodè sibi præstare posse videbatur id, quod volebat. sed cum iam superius declaratæ sint à nobis illæ descriptiones, non opus est eas iterum exponere. pendet autem sensus, vsque ad eũ locum: necesse est, vt quæ plura sunt vno, notãdum est bonum habere rationem finis. nam omnium actionũ uostrarum scopus ad aliquod bonum dirigitur, & contra finem habere boni rationem. nam finis alicuius gratia fiunt omnia, vt Imperator bellum gerit, quò victoriam consequatur, vel quo regionem suam defendat, certè victoriam expetit, quia eam esse bonam iudicat, & tuetur regionem, quia sibi, suisq; id fore vtile intelligit, præterea uotandum est, aliquid esse, quod licet per se bonũ non sit, tamen alicui priuatim bonum est, q̃ illi sit accommodatum: vt Pharmaca per se bona uou sunt, sed ægroto sunt bona. nulla enim remedia, quæ vulneribus adhibentur (sicut ait Cicero ad Octauium scribens) tam faciunt dolorem, quàm quæ sunt salutaria. & castigatio per se nullo modo bona est, sed quoniam plerumque solet eos, qui peccarunt, meliores reddere, ideo dicimus castigationem peccantib. esse bonam. sicut auctor ad Herennium secundo libro, citat ex Plauto:

COMM.

Amicum castigare ob meritam malam noxam
Immane est facinus, verum in ætate vtile,
Et conducibile.—quod autem concludit Aristoteles plura bona vno, & paucioribus esse maiora, sic expresit Cic. in Topic. Numero sic cõparabuntur, vt plura bona pauciorib. bonis anteponantur. quam rem copiosius tertio Topic. exequitur Aristoteles. sed illud aduertẽdum est, quod hoc loco addit Aristoteles, oportere ut vnũ illud, aut illa pauciora connumerentur cum pluribus. alioqui non erit uerum semper, quod dicitur. nam fieri facile potest, vt pauciora bona pluribus antecellãt. Virtus.n. sola cætera omnia superat. neque si in vnum omnia bona conferantur, aliqua ex parte uirtuti respõdere poterunt, vnde Critolaus nobilis Philosophus, quemadmodũ Cicero scribit lib. Tusc. 5. dicebat, Siquis in alteram laucem animi bona imponeret, in alteram corporis, & externa, tantum propendere illam boni lancem, vt terram, & maria deprimat. ira bona valetudo sola præstat & robori, & pulchritudini, & diuitiis simul iunctis. sed siquis connumeret illud vnum, aut illa pauciora cum pluribus, tunc sine ulla dubitatione plura pauciorib. anteponentur. vt si duę res proponantur,

quarum

quarum altera tantum gloriam sine utilitate sit allatura, altera uerò & gloriam, & utilitatē, erit hæc illi præponenda. vt mercatura diuitias tantum ampliare potest, iurisprudentia præter diuitias, etiam magistratus, dignitates, honores afferre solet. ergo mercaturę iuris prudentia præstat. Est huius rei pulcherrimū exemplum apud Cic. pro Murena, vbi comparat artem militarem cum iure ciuili, probatq; illam esse multò præstantiorem. atque inter cętera multa posuit etiā illa verba: Ac nimirum rei militaris virtus præstat cæteris omnibus. hæc nomen populo R. hæc huic vrbi æternam gloriam peperit. hæc orbem terrarum parere huic imperio coegit. omnes vr. banæ res, omnia hæc nostra præclara studia, & hæc forensis laus, & industria latent in tutela, ac præsidio bellicæ virtutis. vult igitur Cicero ius ciuile contineri sub præsidio rei militaris, non alia de causa, nisi vt probet artem militarem esse præstantiorem.

tex.273 Τ' περίχει γάρ. τὸ δὲ συμπάρχον ὑπερέχεται.

Hoc enim modo præstant; & quod in eis inclusum est superatur.

COMM. Non alia ratione plura bona pauciorib. præstant, nisi in eis, illa pauciora comprehendantur. nam ita vel unum, quod includitur, vel pauciora pluribus comprehensa superantur. & hoc est, q̄ Peripatetici dicebant, in virtute quidē esse beatam vitam, sed si uirtuti, bona etiam corporis, & quæ externa uocantur, adiungerentur, vitam longe fore beatiorem, sic enim virtus cęteris bonis inclusa superatur.

tex.274 Καὶ ἐὰν τὸ μέγιστον τοῦ μεγίστου ὑπερέχῃ, καὶ αὐτὰ αὑτῷ, καὶ ὅσα αὐτοῖς αὐτῷ. Ὃ τὸ μέγιστον τοῦ μεγίστου.

Et, si, quod maximum est in aliquo genere, maximo alterius generis præstabit; etiam genus generi. & contrà, si genus generi præstabit, etiam quod est maximum maximo.

COMM. Hic locus est duplex, quoniam uicissim retro commeat, & conuertitur, atque utroque modo valet ad probandam excellentiam. si, inquit, in aliquo genere, siue speeie, quoniam hic non distinguimus genus à specie, quod maximum est, præstat ei, quod est maximum in alio genere, non est dubium, quin etiam genus generi præstet. vt si præstans Imperator, qualem fuisse uult Cicero Murenam, eximium Iurisconsultum, qualis fuit Sulpitius, dignitate vincat, certè etiā ars Imperatoria iuri ciuili præstabit. & si eximius Orator, vt Demosthenes, præstantior est, quàm sit excellens Geometra, vt Archimedes, etiam eloquentia Geometriæ præstabit. hæc autem ratio conuertitur, vt si aliquod genus alieni generi præstet, etiam quod maximum est in eo genere, præstabit ei, quod est maximum in alio genere. vt si Philosophia præstantior est Gramatica, etiā excellens Philosophus excellentem Grammaticum superabit.

10 Οἷον εἰ ὁ μέγιστος ἀνὴρ γυναικὸς τῆς μεγίστης μείζων. καὶ ὅλως οἱ ἄνδρες τῶν γυναικῶν μείζους, καὶ εἰ οἱ ἄνδρες τῶν γυναικῶν ὅλως μείζους, καὶ ἀνὴρ ὁ μέγιστος τῆς μεγίστης γυναικὸς μείζων. ἀλλο γὰρ ἔχουσιν αἱ ὑπεροχαὶ τῶν γενῶν, καὶ τῶν μεγίστων τὰ αὐτοῖς. tex.275

Vt, si maximus vir maxima muliere maior erit, etiam simpliciter viri mulieribus maiores erunt; & si mulieribus uiri maiores sint, etiam maximus vir maxima muliere maior erit. eandem. n. habet rationem exuperantiæ generum, & eorum, quæ sunt in ipsis generibus maxima.

COMM. Exēplo confirmat id, quod superius dixerat. vir, & mulier duo sunt genera hominū distincta. ponamus igitur maximum virum, vt Orionem, superare maximam mulierem, vt Pentesilæam, sanè cōcludi poterit absolutè uiros esse mulieri bus maiores. quoniam nulla mulier unquam tā maxima reperta fuit, vt nō uir aliquis maior inueniretur. ergo si conuertatur hæc ratio, & dicamus ita, viri maiores sunt mulieribus, profectò rectè concludi poterit, ergo etiam maximus vir, maxima muliere maior erit. hoc autem ideo fit, quoniam ipsorum generum exuperātiæ seruant eandem rationem, quam habēt ea, q̄ maxima sunt in ipsis generibus, & cōtra. vt iustitia, & fortitudo sunt duo uirtutū genera distincta, sed iustitia maior est virtus, quam fortitudo; ergo etiā viri iusti meliores erunt, quàm fortes. vt enim se habent genera inter se, ita etiam ea, quæ generibus subiecta sunt, siquidem ęqualiter generibus participēt. hoc autem dico, quoniam potest aliquis esse mediocriter iustus, & alius egregiè fortis, quo casu, uir ille fortissimus erit præstantior iusto. sed siquis fuerit iustissimus ut Aristides, & alius fortissimus vt Themistocles. tunc certè iustissimus fortissimo præstabit.

Καὶ ὅταν μὲν τόδε τῷδε ὑπῃται, ἐκεῖνο δὲ τούτῳ μή. tex.276

Et quando huic illud fuerit consequens, hoc autem illi non fuerit; certè hoc maius erit.

COMM. Omnia consequentia, quæ nō conuertuntur, ut sint inferiora necesse est. hoc autem quatenus ad perfectionem attinet. alioqui cōsequentia plerumque plura complectuntur, ut animal homini cōsequens est. nam si est homo, est etiam animal, non autem contra. quare animal maius est, & generalius, sed homo melior, & perfectior, quia non tantum animal est, sed etiam rationis particeps. Ita siquis bene ualet, sequitur vt uiuat, non autem contra. quare latius quidem est, & maius uiuere, quàm bene ualere, quia multi viuunt, qui nequaquam bene ualent, sed tamen bona valetudo melior est, q̄ uita, quia qui bene valet, non tantum uiuit, sed etiam sine corporis ulla molestia uiuit. debet igitur hic Aristotelis locus ita intelligi, quoniā de bono loquitur, ut qđ alteri non est cōsequens, dicatur maius, non quia sit generalius. aut quia plura cōplectatur,

sed

sed quia maiorem affert commoditatẽ, vel quia perfectius est, ideo maius bonum appellatur.

tex.277 Ἔπειτα δὲ ἢ τῷ ἅμα, ἢ τῷ ἐφεξῆς, ἢ τῇ δυνάμει. συμπάρχει γὰρ ἡ χρῆσις ἡ τὲ ἐπομβρου σὺ τῇ θατέρου. ἔπειται δὲ ἅμα μὲν τῷ ὑγιάζειν τὸ ζῆν. τούτῳ δὲ ἐχέτω οὕτως. ὕστερον δὲ τῷ μανθάνειν τὸ ἐπίστασθαι. δυνάμει δὲ, τῷ προσυλεῖν τὸ ἀποστρῆν. ὁ γὰρ προσυλήσας, κἀν ἀποστρήσει.

Tribus autem modis aliquid consequi dicitur; aut vno, & eodem tempore, aut deinceps, aut vi, & potestate; nam vsus eius, quod consequitur, in altero consistit. vno verò, & eodem tempore vita bonam valetudinem consequitur, sed non contrà; neque enim bona valetudo consequitur vitam: deinceps autem, vt disciplinam consequitur scientia: vi, ac potestate, vt sacrilegium facere plus est, quam furari; nam qui sacrilegium facit, etiam furabitur.

comm. Explicat quot modis aliquid dicatur alteri consequens esse, & ait tribus modis dici. primo cum vno, eodemq; tempore consequitur, atque ita præcedens coniunctum est consequẽti, vt ab eo separari nullo modo possit, tunc enim omnino præcedens est melius, vt bona ualetudo ita vitam præcedit, vt ei coniuncta sit, & ab ea separari non possit, nam qui bene ualet necesse est, vt uita fruatur. ergo bona valetudo melior est, quàm sit vita. Secundo modo dicitur consequi postea, non autem simul, & tunc id quod consequitur omnino est melius, quoniam prius est in consideratione, neque semper accidit, vt disciplinam consequitur scientia, quoniam oportet prius discere, quàm quis scire possit. decipitur autem omnino Victorius hoc loco, qui putat Aristotelem contra omnium opinionem sentire plus esse discere, quàm scire. quod omnino falsum est. nisi fortasse plus intelligat eo modo, quo nos diximus, idest amplius, & latius, ac generalius, quia plurimi quidẽ discunt, sed pauci uerè sciunt. quo fit, vt quamuis disciplina latior sit, & generalior, tamen scientia sit melior. Tertio modo consequi dicitur vi, ac potestate. ponit autem exemplum Aristoteles in malo, quamuis de bonorum comparatione loquatur, quoniam contrariorum est eadem doctrina. Sacrilegium facere plus est, q̃ furari, id est maius peccatum. multi enim furantur, qui tamen à sacrilegio abstinent. sed siquis sacrilegium committit, nõ est dubium, quin sit etiã furaturus. possumus etiam in bono sumere exempla, vt pro patria vitam profundere plus est, quàm pecunias erogare. nã qui vitam pro patria periculis obiectat, is etiam pro eadem patria pecunias erogabit. in summa semper ea meliora sunt in bonis, atq; in malis deteriora, quæ rarius ab hominibus fieri solent. Vt Cicero victoriã Pompeij de Piratis amplificat, quam nullus alius Imperator, præter Pompeium assequi potuisset. hoc, inquit, tantum bel-
„ lum, tam turpe, tã vetus, tam latè diuisum, atq;
„ dispersum quis vnquam arbitraretur, aut ab omnibus Imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab vno Imperatore confici posse? „
„ Igitur à consequenti probat virtutem Pompeij maximam, & singularem extitisse.

Καὶ τὰ ὑπερίοντα τοῦ αὐτοῦ μείζονι μείζω. αἰ ἀγκη γὰρ ὑπερίοχειν καὶ τοῦ μείζονος. tex.278

Illa quoque maiora sunt, quæ rem magnam magis exuperant: necesse est enim, vt etiam illam maiorem exuperent.

Cum duo sunt, quæ cum aliquo tertio conferantur, atq; illud tertium ambo superãt, necesse comm. est, vt vel æqualiter ipsum superent, vel alterum magis, alterum minus. si æqualiter superant, sine dubio sunt æqualia. si verò inæqualiter, id quod magis superat, omnino maius erit, neq; tantum illo tertio maius, sed etiam altero. vt si quindecim, & viginti cũ decem conferantur, certè ambo superant decem, sed inæqualiter. nam viginti magis superant decem, quàm quindecim, ergo maior etiã numerus erit viginti, quàm quindecim. sed exẽplum clarius ponemus. Res magna erat olim apud Romanos Prætorem vrbanũ fieri, sed maior erat fieri Consulem, aut Dictatorẽ. conferatur ergo Consulatus, & Dictatura cum Prætura: profectò vterq; magistratus est maior. sed Dictatura magis exuperat Præturam, quàm Consulatus, ergo etiam Consulatu maior erit Dictatura. ita nostra tempestate res magna est Episcopũ fieri, sed maior est fieri Cardinalem, & Pontificem. quod si Cardinales, & Pontifices cum Episcopis conferantur, vtriq; superabunt Episcopos, sed Pontifices magis, quàm Cardinales. ergo Pontifex Cardinale maior erit.

Καὶ τὰ μείζονος ἀγαθοῦ ποιητικὰ, μείζω. τοῦτο γὰρ αἰτεῖ, τὸ μείζονος ποιητικὸν εἶναι. tex.279

Et quæ maioris boni conficientia sunt, ea maiora sunt bona. hoc enim maioris boni natura postulat, vt maius bonum conficiat.

Quæ maius bonũ conficiunt, ea maiora sunt comm. bona. hoc. n. ipsa natura postulat, vt quod maiorem vim bonitatis habet, id maius ex se bonum producat. hoc autem licet exemplo demonstrare. nam sapientia maius est bonum, quàm sit bona ualetudo. ergo studia bonarum artium, quibus acquiritur sapientia, multo meliora sunt, quàm sit exercitatio corporis, quæ conficiens est bonæ valetudinis. Et si maius bonum est bene agere, quàm bene dicere, melior erit Philosophia moralis, quæ bene agere docet, quam Rhetorica, quæ docet bene dicere.

Καὶ οὗ τὸ ποιητικὸν μεῖζον, ὡσαύτως. εἰ γὰρ τὸ ὑγιεινὸν αἱρετώτερον τῆ ἡδίος, καὶ μεῖζον ἀγαθὸν, καὶ ἡ ὑγίεια τῆς ἡδονῆς μείζον. tex.280

Et contrà, maius illud bonum est, cuius conficiens est maius: vt, si, quod est salubre magis est expetendum est, quàm, quod est iucundum; certè bona valetudo voluptate maior erit.

Hic locus vicissim retro cõmeat, & ex altera comm. parte superiori respondet. quando enim conficiens

ciens maius est, etiam bonum, quod conficitur etit maius. vt quod salubre est, iucundo præstat. sed quod est salubre bonam efficit ualetudinẽ, iucundum autem voluptatem. ergo etiam bona ualetudo voluptati præstat. & si rei militaris scientia, maior est mercatura, certè etiam gloria diuitias superabit. Ex hoc duplici loco multa argumenta deducuntur, vt quod animi magnitudo maior sit virtus, quàm sint aliæ, hoc est temperantia, & iustitia, quoniam quæ magno animo, & fortiter, excelleuterque gesta sunt, ea nescio quo modo quasi pleniore ore laudamus. 1. de Off. hinc rhetorũ campus (ait Cicero) de Marathone, Salamine, Plateis, Thermopilis, Leuctris, Stratocle. Hinc noster Cocles, hinc Decij, & quæ sequuntur. & inferius cum ostendere velit, multas res vrbanas maiores, & præstantiores esse, quàm bellicas. probat maioris boni conficientes esse res vrbanas, quàm bellicas. Vt Solon, qui leges tulit Athenienſibus, & Ariopagum constituit, magis Reip. profuit, quàm Themistocles, qui clarissimam de Persis in Salamine victoriam reportauit. & quamquam Pausanias, Lysanderq; rebus gestis imperium Lacedæmoniorũ dilatarunt, tamen ne minima quidem ex parte Lycurgi legibus, & disciplinæ conferendi sunt.

TEX.28I Καὶ τὸ ἁπλῶς μᾶλλον καθ' αὑτὸ. οἷον, ἰσχὺς ὑγιείᾳ, τὸ μὲν γὰρ οὐκ ἄλλου ἕνεκα, τὸ δὲ καὶ τοῦ ἔχειν διὰ τὸ ἀγαθόν.

Et quod propter se expetendum, eo, quod propter aliud; vt uires corporis rebus salubrib. præstant. hæ nanque propter aliud, illæ uerò propter se, expetuntur. quod est boni proprium.

COMM. Hæc inter se specie comparantur, vt ait in Topicis Cicero, vt anteponãtur, quæ propter se expetenda sunt, ijs, quæ propter aliud. exemplum Aristotelis est apertum, res salubres expetũtur propter bonam ualetudinem, non autem propter se, uires autem corporis propter se expetuntur. ergo rebus salubribus præstant. & bellica uirtus propter gloriam expetitur, rerum autem cognitio propter se, ergo rerũ cognitio virtuti bellicæ antecellit. & diuitię propter usum expetuntur, bona uerò existimatio propter se. ergo bona existimatio diuitijs præstat, vt est apud Ciceronem secundo de Oratore.

TEX.282 Καὶ ἃ τὸ μὲν, τέλος· τὸ δὲ, μὴ τέλος. τὸ μὲν γὰρ, ἄλλου ἕνεκα, τὸ δὲ, αὐτὸ οἷον τὸ γυμνάζεσθαι, τοῦ δ' ἔχειν τὸ σῶμα.

Et quod rationem finis habet, eo maius est, quod non habet: nam hoc alterius gratia est, illud autem sui ipsius: vt exercitatio sit bonæ ualetudinis gratia.

COMM. Boni proprium est propter se expeti, & finis rationem habere. quod igitur boni proprium est, & quod habet rationem finis, est eo maius, quod non habet. ratio est, quoniam quod non habet rationem finis propter aliud expetitur, vt exercitatio ptopter bonam valetudinem: quod autem finis rationem habet, ipsius gratia quæritur; ut bona ualetudo. hoc modo scientia melior est, quàm studium literarum. Victoria melior, quàm apparatus bellicus. proles melior, quàm matrimonium. & ita de reliquis.

Καὶ τὸ ἧττον προσδεόμενον θατέρου, ἢ ἑτέρων. TEX.283
αὐτάρκέστερον γάρ. ἧττον δὲ προσδεῖσθαι τὸ ἐλαττόνων, ἢ ῥᾴόνων πραγθῆναι προσδεόμενον.

Et quod minus eget alio, vel aljs, magis est; quia magis quàm alia se ipso est contentum, illud autem minus indigere dicitur, quod vel paucioribus, vel facilioribus indiget.

Hac ratione callidi rerum æstimatores prata, & areas quasdam magni æstimant, quod id genus possessionum sumptib. non indigeat. quod enim minus esset alij, maius est bonum, sic Virgilius Oliueta uineis anteponit. quod vineæ quasi perpetuam culturam desiderant. Oliueta uerò sine cultura proueniant. COMM. 2. Georg.

Est etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nũquam exhausti satis est. nãq; omne quotannis
Terq; quaterq; solum scindendum, glebaq; versis
Aeternum frangenda bidentibus. Et paulò post:
Contra non vlla est oleis cultura, neque illa
Procuruam expectant falcem, rastrosq; tenaces,
Cum semel hæserunt arui, aurasq; tulerunt.

Hac ratione Cic. in Paradoxis probat sapientes cæteris omnib. præstare, quoniam soli contenti sunt rebus suis, satis esse putant, quod est; nihil appetunt, nulla re egeut, nihil sibi deesse sentiũt, nil requirunt. ita Philosophorum vita præstat aliis, quòd paucis, & minimis contenta sit, quare laudantur illi veteres Anaxagoras, Crates, Democritus, & apud Romanos Curius, Fabritius, Tubero, multiq; alii, qui paucis contenti diuitias contempserunt. quin Horatius gloriatur se paucis, & facilibus cibis esse contentum.

Me cicer. a, lenesq; malua *Impune pascunt.*

in hoc tota Diogenis Cynici sapientia consistebat, quòd omnia contemneret, quem adeo mitatus est ille Magnus Alexander, vt dixerit, se, nisi Alexander esset, velle Diogenem esse.

Καὶ ὅταν τόδε μὲν, αὐτὸ τόδε μὴ ἦ, ἢ μὴ δυνατὸν ἢ χρήσιμον θάτερον δὲ αὐτὸ τοῦτο, αὐτάρκέστερον δὲ τὸ μὴ δεόμενον. ὥστε φαίνεται μεῖζον ἀγαθόν. TEX.284

Et quando res aliqua sine altera non est, aut non esse potest, altera verò sine hac; certè illa maior est: id enim magis quàm alia, se ipso contentum est, quod non indiget. itaque maius bonum videtur.

Quod sine altero esse potest, melius est, quàm quod alterius eget ope. quod enim alterius nõ indiget, se ipso cõtentum est. quare fit, vt etiam maius bonum sit. Hoc argumento Xenophon probat agriculturam omnibus reliquis artibus antestare. quod nullæ possint artes vigere, nisi agri colantur, vnde victus hominibus præstetur. at verò quãuis nullæ essent artes aliæ, tamẽ agricultura sola posset humanum genus sustentare. COMM.

quare

quare cæteræ artes omnes egent ope agriculturæ, & sine ea esse non possunt. agricultura autem aliis artibus non indiget, & sine illis esse potest. est igitur artium præstantissima. sic etiam probatur in bello magis excellere virtutem Ducis, quàm militum. nam licet milites robusti sint, & bellicosi, tamen si Dux timidus, & imbellis fuerit, nihil egregij præstatur, & sæpe belli offensio capitur. at cõtra Dux fortis, & præsenti animo, sæpe milites timidos, & imbelles corroborat, & victoria potitur. vnde Iphicrates Athenienſis dicere solebat, se malle ouium exercitum Duce Leone, quàm exercitum Leonum oue Duce. Cæsar apud Lucanum quinto Pharsaliæ pulchra similitudine docet, longè præstantiorem esse Ducis virtutem, quàm militum. sic enim ait:

Cæsaris an cursus vestra sentire putatis
Damnum posse fuga? Veluti si cuncta minentur
Flumina, quos miscent pelago subducere fontes,
Non magis ablatis vnquam decreuerit æquor,
Quàm nunc crescit aquis. ——

tex.285 Καὶ ἡ ἀρχὴ, τὸ δὲ μὴ ἀρχὴ. καὶ ἢ ἄμεινον, τὸ δ' οὐκ ἄμεινον, δῆλον τὸ αὐτό. ἀπὸ γὰρ ἀμείνου ἢ ἀρχῆς, ἀδύνατον εἶναι, ἢ γίγνεσθαι.

Et si hoc alcuius rei principium fuerit, illud autem non fuerit, & si hoc causa fuerit, illud autem non, eadem ferè ratione; quoniam sine causa, & sine principio fieri non potest, vt aliquid sit, aut fiat.

comm. Principij magna virtus est, vt Ethic. 1. docet Aristoteles, vtaque maius bonum id est, quòd alicuius rei principium, quam sit res ipsa, quæ ab illo principio nascitur. vnde vulgo dicitur etiã principium esse totius dimidium. sic enim Horatius in Epistolis,

Dimidium facti, qui cœpit habet,
Sapere aude, —— quod ab Hesiodo sumptum est, & à Platone non semel vsurpatum. sic Aristoteles in Elenchis ait, primis inuentoribus rerum esse gratias agendas, quod occasionem alijs dederint artes perficiendi. nam facile est deinde, rebus iam inuẽtis aliquid adiungere. sunt enim principia tanquam semina, sine quibus nihil nasci, aut germinare potest. quare vim quandam diuinam habẽt rerum bonarum principia. quoniam à Deo primo bonorum omnium auctore profluunt. & hoc est, quod ait in Vatinium Cicero. omnium rerum magnarum à Dijs immortalib. principia ducenda sunt. & quemadmodũ principium maius est bonum, ita etiam causa. quoniã idem ferè pondus habent principium, & causa. neq; n. quicquam sine causa, & sine principio fieri potest. differunt. n. causa, & principium cogitatione tantum, non autem re ipsa. vt patet dicitur esse causa filij, quatenus efficit, vt filius nascatur. dicitur etiam esse principium, propter semen, & vim generaudi. Cic. de Fato sic ait:

» Causa est, quæ efficit id, cuius est causa, vt vulnus mortis, crudelitas morbi, ignis ardoris. cõparantur etiam interdum inter se causæ, vt Alexander Magnus dicebat se magis debere Aristoteli præceptori, quàm Philippo patri. quia Philippus causa fuisset vt esset. Aristoteles autem, vt bene esset. hac ratione magis laudantur Duces, quàm milites. licet. n. vtrique sint causæ victoriæ, tamen causa principalis ab ipso Duce pendet. & melius est esse studiosum, quàm copia librorum abundare, quia licet vtrumque sit eruditionis causa, tamen studium est principale, adeo vt non libri, sed studium dicatur eruditionis esse causa.

Καὶ δυοῖν ἀρχῶν, τὸ ἀπὸ τῆς μείζονος ἀρχῆς μεῖζον. καὶ δυοῖν αἰτίοιν, τὸ ἀπὸ τοῦ μείζονος αἰτίου μεῖζον. καὶ ἀναιρεῖται δὲ καὶ δυοῖν ἀρχαῖν, ἡ τῆς μείζονος ἀρχῆς, μεῖζον. καὶ δυοῖν αἰτίοιν, τὸ τοῦ μείζονος αἴτιον, μεῖζον. tex.286

Et cum duo principia sunt, quod à maiore principio proficiscitur, maius est; & cum duæ sunt causæ, quòd à maiori causa nascitur, maius est: & contra propositis duobus principijs, quod rei maioris principium est, illud est maius; & propositis duabus causis, quæ maioris rei causa est, illa est maior.

comm. Hic locus in seipsum conuertitur, nam à principio, & causa cognoscitur effectus, & cõtrà ab effectu cognoscitur principium, & causa. ponantur ergo duo principia, quorum alterum maius sit, alterum minus. certò quod à maiore principio proficiscitur, maius erit. vt architectus, & Imperator sunt duo principia. nam principium hoc loco pro efficiente causa ponitur, vt rectè Aegidius sentit. verũ Imperator architecto præstat, ergo etiam, quæ fiunt ab Imperatore, quatenus imperator est, maiora sunt, quàm quæ fiunt ab architecto, quatenus est architectus. bellum enim, quod administratur ab Imperatore maius est, quàm ædificium, quod molitur architectus. Sic Cicero pro Murena docet maiora esse Murenæ opera, qui dux esset egregius, quàm Sulpitij, qui esset Iurisconsultus. eodem modo si duæ proponantur causæ, quarum altera maior sit, altera minor, quod à maiore causa nascetur, erit maius. Causam verò pro fine eapimus: vt diuitiæ, & dignitates sunt duæ causæ, quæ mouent homines ad agendum, sed dignitas diuitijs præstat. ergo quæ propter dignitatem fiunt maiora sunt, quàm quæ propter diuitias. quin etiã contra à rebus effectis principia, & causæ cognoscuntur. nam quod est maius, habet etiã maius principium. Vt cognoscere ortus, & occasus syderum, & traiectiones stellarum, cæteraque, quę in cœlo fiũt, maius est, quàm artem ratiocinandi, ac differendi tenere, ergo maior est Astrologia, quàm Dialectica. administratio Reip. præstantior est, quàm causarum forẽsium tractatio, ergo Senator præstat causidico. simili ratione, quæ maiora sunt à maioribus causis proueniunt. vt præstantius est ingenuarũ artium studijs operam dare, quàm mercaturæ. ergo scientia melior est lucro. magis laudatur, qui beneficium alicui tradit, quàm qui aliquẽ oblectat, ergo vtilitas voluptati antecellit. hoc loco ab effectis, multis in locis vtitur Cicero, cũ se magis Reip.

profuisse

profuisse disputat, quàm omnes alii, quippe qui patriam à coniuratione Catilinæ liberarit. Vt in
» Pisonem: Mihi rogato Senatus non, vt multis,
» bene gestæ, sed, vt nemini, conseruatæ Reip. sin-
» gulari genere supplicationis Deorum immorta lium templa patefecit.

tex. 287 Δῆλον οὖν ἐκ τῆς εἰρημένων, ὅτι ἀμφοτέρως μεῖζόν ἐστι καὶ εἰ ἡ ἀρχὴ τοῦδε, τὸ δι' ἣν ἀρχήν, δόξει μεῖζον εἶναι καὶ εἰ μὴ ἀρχὴ, τὸ δὲ ἀρχὴ. τὸ γὰρ τέλος μεῖζον, καὶ οὐκ ἀρχή.

Ex ijs, quæ dicta sunt, perspicuum est, vtroqi modo posse aliquid maius videri. nã si hoc principium est, illud autem non est, videbitur esse maius: & contrà, si non principium hoc est, illud verò est principium. quod enim vltimum, finisq; est, maius est, non quod est principium.

comm. Hõc quasi corollariũ est superioris loci, quo docet in vtramq; partem eum ualere. nam principium actu, ac re ipsa pusillum est, & imbecillũ, potestate uerò maximum. quare si duo proponantur, quorum alterum principium sit, alterum non sit, possimus dicere id, quod est principium, esse maius, quod maiorem habeat potestatem, quoniam à principio fluunt omnia, ipsum verò non aliunde prouenit, & contra, possumus etiam dicere principium actu esse debile, & infirmum, atque, ideo maiora esse, quæ non sunt principia: quod enim est vltimum in rebus, & qui finis est, maior est principio. Valet igitur hic locus in contrarias partes. quod exemplo satis claro probat Aristoteles.

tex. 288 Ὥσπερ ὁ Λεωδάμας κατηγορῶν ἐφ' Καλλιστράτου, τὸν βουλεύσαντα τῆ πράξαντος μᾶλλον ἀδικεῖν, οὐ γὰρ ἂν πραχθῆναι μὴ βουλεύσαντος.

Quemadmodum Leodamas cum Callistratũ accusaret, dixit, eum qui consilium dederat, magis in culpa esse, quàm qui scelus commiserat: neque enim scelus illud commissum fuisset, nisi eius auctor, & consiliarius extitisset.

comm. Hoc argumento, quo disertus Orator Leodamas contra Callistratũ usus est, probatur, principium habere maiorem vim, quàm id, quod nõ est principium. qui dat consilium, aiebat Leodamas, magis peccat; quàm qui scelus committit. quoniam scelus non committeretur, nisi consiliarius auctor fieret. hic enim consiliarius tamq; principium ponitur, quoniã, vt supra dixi, principium hoc loco pro causa efficiente debet intelligi. Leodamas fuit Aeschinis præceptor, vt tradit Plutarchus in Aeschinis vita. Quare in oratione contra Ctesiphontem Aeschines eum magnopere laudat, atq; in dicendo Demostheni opponit, atque etiam suauiorem ait esse. Fuit autem Athenien sis genere. sed videtur accusationibus operam dedisse: nam hoc loco ostendit Aristoteles duos insignes viros in iudicium ab eo vocatos Callistratum, & Chabriam. Callistratus Aphidnæus fuit, tanta eloquentia præditus, vt ῥήτωρ fuerit appellatus. sicut apud Romanos M. Antonius disertus. est enim ῥήτωρ, qui dicendo multum in concione ualet. de hoc meminit Plutarchus in Demosthenis uita. cũ enim Callistratus orationem habiturus esset, & omnes ad eũ audiendum concurrerent, etiam Demosthenes adhuc adolescentulus eum audire voluit. cumq; Callistratus tanta dicendi facultate perorasset, vt omnes eum admirati venerarentur, & magno cum applausu domum deducerent, sic eloquentiæ percipiendæ desiderio flagrare Demosthenes cœpit, vt relictis omnib. alijs studijs, illi vni deinceps operam dederit. ergo Demosthenis eloquentiæ fuit auctor, & principium Callistratus.

Πάλιν δὲ καὶ Χαβρίας, τὸν πράξαντα τοῦ βουλεύσαντος. οὐ γὰρ ἂν γήσεσθαι, εἰ μὴ ἐκεῖνος ἔπραξεν, οὗτος γὰρ αἴτιος τοῦ βουλεύσαι, ὅπως πράξουσι. tex. 289

At verò cum accusaret Chabriam, dixit, eũ magis peccasse qui fecerat, quàm qui consulserat: neque enim flagitium extitisset, nisi esset inuentus qui faceret. huius enim gratia deliberant, vt, quod statutum fuerit, efficiant.

comm. Argumentum superiori oppositum, quo probatur id esse maius, quod non est principium, quàm quod principium est. idem (inquit) Leodamas in accusatione Chabriæ dixit eum in maiori esse culpa, qui commiserat facinus, quàm qui ei consilium dederat. consilium. n. nullum habet momentum, nisi inueniatur, qui illud sequatur. nam qui deliberant, id ideò faciunt, vt quod statutum fuerit, exequantur. quoties igitur effectus non subsequitur, inanis est deliberatio. vtrumque igitur argumentum est probabile, cũ tamen inter se contraria sint. Chabrias fuit egregius Dux Athenienſium, atque etiã studijs Philosophiæ deditus, de quo multis in locis Demosthenes, & præcipuè in oratione contra Ecprinẽ, vbi eum vehementer laudat, & res ab eo gestas extollit. hic dicere solebat, eum optimè Ducis munere fungi posse, qui res hostium quammaximè cognitas haberet. huius etiam illam sententiã esse quidam arbitrantur; ceruorum exercitum Duce Leone formidabiliorem esse, quàm exercitum Leonum Ceruo Duce. fuit autem accusatus proditionis vna cũ Iphicrate à Leodamante. & cum obiurgaretur ab Iphicrate collega, quod cum esset in periculo capitis, tamẽ ad gymnasium quotidie accederet, & hora solita pranderet, ergo (inquit) si nos Athenienses condemnarint, te squallidum, & famelicum, me verò pransum, & vnctum interficient.

Καὶ τὸ σπανιώτερον τοῦ ἀφθόνου. οἷον χρυσὸς σιδήρου ἀχρηστότερος ὤν. μείζων γὰρ ἡ κτῆσις διὰ τὸ χαλεπώτερον εἶναι. tex. 290

Et quod rarius est, affluenti est præstantius: vt aurum ferro: quod quamuis minus sit utile, tamen

tamen eius possessio maioris æstimatur, quia difficilior est.

COMM. Hunc locum in Topicis Cicero duobus verbis expressit, sic enim ait, rara vulgaribus. quod in libro de Amicitia confirmat, omnia præclara, rara esse. hoc autem apertissimo exemplo probat Aristoteles. nam sine dubitatione ferrum vtilius est auro, sine quo neque agricultura exerceri, neq; domus ædificari, neque artes tractari commodè possent. cum interitu aurum nullum nobis vsum præstet, tamen quia rarius est, & eius possessio difficilior, ideo preciosius habetur. Cic. de Finib. lib. 2. sic ait: In omni n. arte, vel studio, vel quauis scientia, vel in ipsa virtute optimum quidq; rarissimũ est. sic etiam Iuuenalis:

Rari quippe boni vix sunt totidem numero, quot
Thebarum portæ, vel diuitis hostia Nili.

ita primo de Orat. Cicero laudat eloquentiam quot paucissimi, & rarissimi sint boni Oratores, & pro lege Man. non esse copiã vitorum fortium ait, quo magis Pompeij virtutem extolleret.

TEX. 291 Ἄλλον δὲ ζῆτον τὸ ἀσθενοῦν τοῦ σπανίου, ὅτι ἡ χρῆσις ὑπερέχει. τὸ γὰρ πολλάκις τοῦ ὀλιγάκις ὑπερέχει. ὅθεν λέγεται. ἄριστον μὲν ὕδωρ.

Quod in aliquibus rebus contra se habet: si quidem quod vulgare est, ei, quod est rarum, anteponitur, quoniam frequentior est vsus. id enim quo sæpius vtimur, præstãi ei, quo rarius, vnde dicitur, Optima quidem aqua.

COMM. Aliquando quæ vulgaria sunt, raris anteponuntur, propter vtilitatem, quam nobis præstãt. cum eis frequentius vtamur. nam quod est in vsu frequentiori præstantius esse uidetur. & hæc est causa, cur Pindarus prima statim oda Olympiorum dixerit, Optima quidem aqua. nam Plutarchus conuiuiorum libro 5. narrat hanc fuisse veterum consuetudinem, vt eas res, quæ plurimis usibus hominum inseruirent, diuinas appellarent, vt aquam, lucem, terram. Cic. de Amic. sic ait: Itaque non aqua, non igni, vt aiunt, pluribus in locis vtimur, quàm amicitia. nam aqua, & igni contineri vitam omniũ veteres arbitrati sunt, vnde solebant interdum exulibus aqua, & igni interdicere, hoc est rebus omnib. ad usum vitæ necessarijs. quoniam sine aquæ, & ignis auxilio nullũ animal diutius vitam propagare potest. interdum tamen propter copiam aqua vilis appellatur, sicut Horatius primo Sermonum.

— Venit vilissima rerum Hic aqua.

TEX. 292 Καὶ ὅλως τὸ χαλεπώτερον τῆ ῥᾳστου. σπανιώτερον γὰρ. ἄλλον δὲ ζῆτον, τὸ ῥᾴδιον, τῆ χαλεπωτέρου. ἔχει γὰρ ὡς βουλόμεθα.

Et omnino, quod difficilius est, procliuiore maius eò, quod etiam rarius est. & contra, nonnunquam quod procliuius est, difficiliori præstat: sic enim se habet, vt volumus.

COMM. Quæ magna cum difficultate sibi homines acquirunt, ea solent habere cariora, quo fit, vt magis, & preciosius æstimetur, id quod est difficilius, quoniam etiam rarius est. vnde prouerbio dicitur, difficilia quæ pulchra. quod à Solone profectum aiunt. cum enim Pittacus seipsum imperio abdicans dixisset. difficile est bonũ esse virum. Solon respondit, difficilia quæ pulchra. Aristoteles Ethic. 2. scribit artem, & virtutem semper in difficili versari. quo fit, vt virtus omnium rerum preciosissima sit, quoniam difficile acquiritur. quod eleganter Hesiodus ostendit ijs carminibus, quæ nos ita conuertimus:

Angustum collem, tenuis quo semita ducit,
Ipsa colit virtus, magno stipata labore.
Sic voluere Dei, sed summo in vertice montis
Planities ignota iacet, tutique recessus.
Semper vbi fessæ valeant requiescere mentes.

Nonnunquam autem contra accidit, vt quod procliuius est, difficiliori anteponatur. quando ita fit, vt uolumus. quod etiam in Topicis uidit Cicero, cum ait, proclivia laboriosis præstare, vt si quis ciuilem scientiam, arti imperatoriæ diceret antecellere, quod imperator in assiduis laboribus, & periculis versetur, senator autem tranquillè, & securè consilijs suis Remp. administret. Cicero contra Rullum vtrumq; coniungit, illis verbis: Nolitote dubitare plurimo sudore, & sanguine maiorum vestrorum partam, vobisq; traditam libertatem, nullo vestro labore consule adiutore defendere.

Καὶ ὃ τὸ σπανιώτερον μεῖζον, καὶ οὗ ἡ στέρησις μείζων, καὶ ἀρετὴ μὴ ἀρετῆς, καὶ κακία μὴ κακίας μείζων. τὰ μὲν γὰρ, τίλη. τὰ δ' οὐ τίλη. TEX. 293

Præterea id maius est, cuius contrarium est maius, & cuius priuatio maior: & virtus, non virtute, & vitiositas, non vitiositate maior est. nam illæ fines sunt. hæc autem non sunt fines.

Sæpe fit, vt ex contrariis cognoscantur, quæ maiora sunt, aut minora. nam cuius contrarium est maius, id etiam maius esse solet. Vt siquis dubitaret, vtrum bona ualetudo, & diuitiæ, quæ ambo bona sunt, sint paria, an alterũ alteri præstet, contraria spectet. nam si morbus corporis maius est malum, quàm paupertas, etiam bona valetudo maius erit bonum, quàm diuitiæ. ita iustitiam fortitudini præstare potest ex eo probari, quod iniustus homo, timido est deterior. Sic Plato probat omnium bonorum maximam esse iustitiam, quoniam iniustitia malorũ extremum est. illud præterea maius est bonum, cuius priuatio peior est. vt grauius est infamia notari, quàm pecuniis spoliari, ergo bona existimario diuitiis præstat. peius est cæcum esse, quàm surdum, ergo uisus audiru præstantior est. quod autem addit Aristoteles virtutem non virtute, & vitiositatem non uitiositate maiorem esse, ita intelligendum est affectionem quidem, & desiderium virtutis esse bonum, sed tamen habitũ virtutis esse meliorem. vt siquis bene quidem sit affectus erga pauperẽ, sed nihil ei largiatur, alius verò suis opibus sustentet. hic certè maioris erit boni causa, magisque laudandus. idem de vitio-

COMM.

sitate

sitate sentiendum. siquis enim cupit alicui male-
facere, neque tamen malefacit, alius verò da-
mnum inferat, hic sanè grauius peccat. Virtus
enim, & vitium ex actionibus spectantur, & fi-
nis rationem habent. nam (vt ait Ouidius)

Exitus acta probat: Finis autem omnibus in
rebus magni momenti, ac ponderis est, affectio-
nes autem bonæ, quasi uiæ quædam, & progres-
siones sunt ad uirtutem, non autem uirtutes.
quoniam uirtus iam habitus est, ex multis actio
nibus confirmatus. neque enim iustus dicitur
is, qui semel aliquid iustè gerit, aut qui tantum
cupit iustè gerere: sed qui ita omnino decreuit,
& quæ iusta sunt cognoscit, atque ea diligenter
obseruat, & exequitur.

tex. 254 Καὶ ὧν τὰ ἔργα καλλίω, ἢ αἰσχίω, μείζω αὐτὰ,
καὶ ὧν αἱ κακίαι, καὶ αἱ ἀρεταὶ μείζους, καὶ τὰ ἔργα
μείζω. ὁ πέπερ, ὡς τὰ αἴτια, καὶ αἱ ἀρχαὶ, καὶ τὰ
ἀποβαίνοντα, καὶ ὡς τὰ ἀποβαίνοντα, καὶ τὰ αἴ-
τια, καὶ αἱ ἀρχαὶ.

*Et, quorum opera pulchriora, aut turpiora
sunt, ipsa sunt maiora; & quorum uirtutes, aut
uitia maiora, etiam opera maiora sunt; quo-
niam vt se habent causæ, & principia, ita etiam
euenta, atque vt euenta se habent, ita etiam
causæ, & principia.*

comm. Ab operibus sæpe cognoscuntur hominũ vir-
tutes, & vitia, & contra ex uirtutibus, & vitijs,
sæpe de operibus coniecturã facimus. quoniam
virtutes, & uitia sunt tamq̃ causę, principiaq;,
atque euenta principijs respondent. atq; vt eue-
ta se habent, ita etiam causæ, & principia. Vt res
ab Alexandro gestæ, maiores sunt q̃ illæ, quas
gesit Annibal. ergo Alexander Annibale maior
fuit Imperator. maius est hostes pellendo secu-
ram tueri ciuitatem, quàm à voluptatibus absti
nere. ergo fortitudo maior est virtus, quàm tem
perantia. Pompeius sæpius cum hoste conflixit,
per l. Man. quam quisquam cum inimico concertauit. plu-
ra bella gesit, quam cæteri legerunt, plures pro
uincias confecit, quàm alij concupierunt, ergo
longè cæteris præstat imperatoribus. idem argu
mentum valet etiam in vitijs, vt turpius est bel-
luinas sequi voluptates, quàm in periculis ani-
mo cadere, ergo maius vitium est luxuria, quàm
timiditas. plus nocuit Reip. Romanæ Syllæ do-
minatio, quàm Gracchorum tribunatus. ergo
Sylla fuit ciuis pernicioſior, quàm Gracchi.
quin hæc ratio vicissim retro commeat, qui. n.
maiori virtute præditi sunt, etiam opera maiora
solent efficere. vt Pompeius virtute bellica cæ-
teris antecellit, ergo Mithridatem debellabit,
quem neque Syllà, neque Murena, neque Lucul-
lus debellare potuerunt. Parum ualent foris ar-
ma, nisi sit consilium domi. ergo quæ consilio ge-
runtur, præstantiora sunt, quàm quæ virib. cor-
poris. idem de vitio sentiendum. maiora uitia
sunt etiá rerum turpiu um causæ, vt nemo fuit
vmquam Marco Antonio scelestior, ergo plura
detrimenta Reip. inferet, quam quisquam alius
vmquam improbus ciuis, nisi prouideatis. his
exemplis vbique scatet Cicero, vt secunda Phi-
lip. vt audacior quàm L. Catilina, furioſior quã
P. Clodius viderere.

tex. 295 Καὶ ὧν ἡ ὑπεροχὴ αἱρετωτέρα, ἢ καλλίων. οἷον
τὸ ἀκριβῶς ὁρᾶι, αἱρετώτερον τοῦ ὀσφραίνεσθαι,
καὶ γὰρ ὄψις ὀσφρήσεως.

*Et quorum exuperantia magis expetenda,
aut melior est, vt acutè videre magis expeten-
dum est, quàm acutè olfacere, ergo etiam visus
olfactu præstantior.*

comm. Res bonæ quanto maiores sunt, tanto præstã-
tiores. itaque etiam ab exuperantia cognoscun-
tur; nam quarum excellentia magis laudatur, il-
læ maiores sunt. vt si in maiori precio, atq; hono
re est excellens Iurisconsultus, quàm excellens
Medicus, nõ est dubium, quin iuris ciuilis scien
tia medicinæ antecellat. exemplum Aristotelis
est comparatio inter duos sensus visum, & olfa-
ctum. potest igitur ita formari argumentatio; 30
melius est acutè videre, quàm acutè olfacere,
ergo visus olfactu præstantior. Plato enim dixit
oculorum in nobis esse sensum acerrimum. Ari-
stoteles libro de sensu comparat inter se visum,
& auditum, atque nonnullis rationibus probat
visum esse præstantiorem, quamuis auditus di-
catur esse disciplinæ sensus, quoniam per eum
omnes artes discimus. nam si quis esset omnino
surdus, nihil vmquam disceret, ac ne loqui qui-
dem vmquam posset.

tex. 296 Καὶ τὸ φιλίτερον εἶναι, τῷ φιλοχρήματον κάλ-
λιον. ὥσπερ καὶ φιλαρτία φιλοχρηματία. καὶ ἀπ-
λῶς δὲ τῷ βελτίονι αἱ ὑπερβολαὶ βελτίους, καὶ καλλίονι καλλίους.

*Et sociorũ studiosum esse, magis decet, quàm
pecuniarum: quare studium sociorum comparan-
dorum, quàm pecuniarum laudabilius est. & com
uerso ordine rerum meliorum exuperantiæ me-
liores sunt, & honestiorum honestiores.*

comm. Alterum exemplũ, quo idem probatur. siquis
amicorum sibi comparandorum studiosus sit,
magis laudatur, quàm qui pecuniam studiosè
quærit. ergo præstatius est amicos curare, quàm
pecunias. atque hic locus in seipsum recurrit,
& retro commeat, rerum bonarum etiam exu-
perantiæ bonæ sunt, & meliorum meliores. Vt
honor, & diuitiæ res bonæ sunt, sed honor di-
uitiis præstat, ergo melius est in maximo ho-
nore esse, quàm in maximis diuitijs. eloquen-
tia, & ars imperatoria res bonæ sunt, sed ars
imperatoria præponitur eloquentiæ, præstat igi-
tur egregium esse Imperatorem, quàm egregium Oratorem.

tex. 297 Καὶ ὧν αἱ ὁλιθυμίαι καλλίους, ἢ βελτίους. αἱ
γὰρ μείζους ὀφέξεις, μειζόνων εἰσὶ. καὶ τῷ καλ-
λιόνων δὲ ἢ τῷ βελτόνων αἱ ὁλιθυμίαι βελτίους,
καὶ καλλίους ὡς τὸ αὐτό.

Et quorum

Et quorum cupiditates honestiores, & meliores sunt, ea quoque meliora sunt, & honestiora. maiores. n. rerum maiorũ sunt appetitiones; atque ideo honestiorum, & meliorum sunt etiam meliores, & honestiores cupiditates.

COMM. Nemo res egregias gerit, nisi earum sit appetens, quarum autẽ rerum cupiditas magis laudatur, illæ sunt meliores, & honestiores. Vt laudatur & is, qui amico gratificari studet, & qui patrię prodesse. sed honestior, & melior est ea cupiditas, qua ducitur aliquis, vt patriæ prosit, quam ut amico gratificetur, ergo amicis patria præstat. quanto autem res sunt maiores, tanto etiam solent in nobis maiores excitare cupiditates, ut cupit quidem aliquis iucundè, & ociosè viuere, sed quia dignitas, & honor res quædam est multo præstantior ocio, & iucunditate, ideo spernit ocium, & voluptatem, vt dignitatem, & honorem acquirat. Itaque rerum honestiorum cupiditates semper honestiores sunt. Vt honestum est bene familiam suam instituere, sed honestius rectè Rẽp. administrare. ergo cupiditas rectè admiuistrandæ Reip. honestior, & melior est, quam bene instituendæ familiæ.

ex.298 Καὶ ὧν αἱ ἐπιστῆμαι καλλίους, ἢ σπουδαιότεραι, καὶ τὰ πράγματα καλλίω, καὶ σπουδαιότερα. ὡς γὰρ ἡ ἐπιστήμη, καὶ τὸ ἀληθὲς. καλλίων δὲ τὸ αὐτῆς ἐκάστη. καὶ ἅτε σπουδαιοτέρων, καὶ καλλιόνων αἱ ἐπιστῆμαι, αὐτάλογον δὴ ταῦτα.

Et quarum rerum scientiæ pulchriores, & exquisitiores sunt, ipsæ quoque res sunt pulchriores, & exquisitiores: quemadmodum. n. scientia se habet, ita etiam verum, & unaquæque scientia, quod ipsius est proprium præcipit, ac tradit, atque hæc de causa rerum exquisitiorum, & pulchriorum etiam scientiæ sunt eadem ratione tales.

COMM. Scientiæ pulchriores, sunt etiam de rebus pulchrioribus, & exquisitiores de rebus exquisitioribus. quod ea ratione probatur, quoniam id, qđ verum est, scientię accõmodatur. atque unaquæque scientia tantum ea tradit, quæ sunt ipsius propria. quo fit, ut hæc rario reciprocetur. nam quanto res subiectæ pulchriores, atque exquisitiores fuerint, tanto etiam earum scientiæ sunt excellentiores. in principio librorum de anima docet Aristoteles duobus modis aliquã scientiã alteri præstare, uel quod exquisitior sit, qua tatione Mathematicæ naturalibus antecellunt, uel quod nobilioré habeat subiectam materiã, vt Astrologia Geometriæ præstat, quoniam hæc terræ dimensiouem spectat, illa verò siderũ cursus. ideo vehementer commendatur Astrologia, quia sit de rebus cœlestibus, & æternis, & à præclaro ingenio viris exculta. de qnibus ita non dubitauit Ouidius exclamare:

Felices animę, quibus hæc cognoscere primis
Inque domos superas scandere cura fuit.

Ita cum ciuilis scientia medicina præstet, ét res in quibus ciuilis scientia versatur, erũt pulchriores, q̃ in quibus versatur medicina. Versatur aũt ciuilis scientia in actionibus humanis, medicina verò in morbis, & vulneribus. Eodẽ modo cũ res diuinæ præstantiores sint, q̃ naturales, sequitur vt Theologia sit excellentior, q̃ physica. huius rei pulcherrimũ est exemplum apud Ciceronem pro L. Murena, vbi à subiectis rebus probat rem militarẽ iuri ciuili præstare. sic. n. ait: Qui potest dubitari quin ad consulatũ adipiscendum multò plus afferat dignitatis rei militaris. q̃ iuris ciuilis gloriæ? vigilas tu de nocte, vt tuis consultoribus respondeas, ille vt quo intendit, maturè cũ exercitu perueniat, te Gallorum, illum bucci uarũ cantus exsuscitat: Tu actionẽ instituis, ille acié instruit. Tu caues, ne tui consultores, ille ne vrbes, aut castra capiantur. ille tenet, & scit vt hostium copiæ, tu vt aquæ pluuiæ arceantur. ille exercitatus est in propagandis finibus, tu in regendis. & inferius, cedat, opinor, Sulpiti forum castris, ocium militiæ, stylus gladio, vmbra soli. sit deniq; in ciuitate exprima res, propter quam ipsa est ciuitas omnium priuceps. ergo vel ab honestiore scientia probantur res esse honestiores, vel à rebus honestioribus probatur honestior esse scieutia. quales enim res subiectæ sunt, tales etiam scientiæ solent esse, & contra.

Καὶ ὃ κρίναιεν ἄν, ἢ κεκρίκασιν οἱ φρόνιμοι, ἢ τex.299
πάντες, ἢ οἱ πολλοὶ, ἢ οἱ πλείους, ἢ οἱ κράτιστοι, ἀγαθὸν μεῖζον, ἀνάγκη οὕτως ἔχειν, ἢ ἁπλῶς, ἢ ὡ κατὰ τὸν φρόνησιν ἐκρίναν.

Et quod prudentes homines vel cuncti, vel multi, vel plures, vel præstantissimi maius bonum esse iudicarent, aut antea iudicarunt, id esse tale necesse est, sine simpliciter in omnibus rebus, siue in ea re, cuius periti sunt, iudicauere.

COMM. Locus hic ab auctoritate ptudentium hominum sumitur, vt quod illi maius bonum iudicarint, id eiusmodi esse dicatur. aliquãdo verò cum ĕi prudẽtes idem de eadem re sentiunt, vt maius id esse bouum, quod ad Reip. totius salutem pertiuet, q̃ quod ad salutem unius. aliquando maior pars prudentium idem sentit, etiam si nõ omnes. vt magis curandã esse amicitiam, quàm pecuniam, quoniam maius sit bonum. aliquãdo qui prudẽtia cæteris antecellunt, ab alijs dissentiunt. sed tamen nos eorum sentẽtiam sequi debemus, vt quod maius bonum sit, procul ab honoribus, & dignitatibus in ocio literario paucis contentum viuere, quàm in Reip. luce versari, & magistratus gerere. Prudentes enim cùm generaliter in rebus omnibus tum in ea re præcipuè, cuius periti sunt rectè, ac verè iudicant. itaque non errare potest is, qui prudentum virorũ consiliũ sequitur, si ipse per se non satis est prudens. nam vt ait Cicero pro A. Cluentio, sapientissimum esse dicunt eum, cui, quod opus sit, ipsi veniat in mentem, proximè accedere illum, qui alterius bene inuẽtis obtemperet. Est autem Hesiodi sententia, quam nos olim tribus carminibus, ita conuertimus:

Felix qui potuit per se cognoscere, vita
Quæq; sequenda foret, quæq; effugienda vicissim.
Fortunatus & ille, audit qui recta monentem.

Sunt igitur viri prudentes audiendi, vt quod illi præstãtius esse censuerint, ẽt nos cẽseamus. quam rẽ copiosè Cicero persequitur in Paradoxis ex eo loco: Brutũ vero siquis roget, quid egerit in patria liberanda; siquis reliquos item eiusdem consilij socios quid spectarint, quid secuti sint: nũquid existat cui voluptas, cui diuitię, cui denique præter officiũ fortis, & magni viri quicquam aliud propositum fuisse videatur? quę res ad necem Porsenæ Q. Mutium impulit, siue vlla spe salutis suæ? quæ vis Horatium Coclitem cõtra omnes hostium copias renuit in põte solũ? & quæ sequũtur. sic in Oratione pro Archia poeta probat gloriam esse maximum bonum, quoniam ita viri prudentissimi iudicarunt.

tex.300 Ἔστι δὲ τοῦτο κοινὸν καὶ κατὰ τῶν ἄλλων, καὶ γὰρ τὸ καὶ ποσὸν, καὶ ποιὸν, οὕτως ἔχει, ὡς αὐτὸ ὠρίσμεθα, καὶ φρόνησις ἔστιν. ἀλλ' ἐπ' ἀγαθῶν εἰρήκαμεν.

Est autem hoc etiam in alijs omnib. cõmune, vt prudentes intelligant, & quid, & quantũ, & quale prout, vnaquæque ars, & scientia tradit. at nos hoc loco de bonis verba facimus.

comm. Iudicium prudentium virorum in omnib. rebus excellit. Vt nemo sit qui melius aut de natura rerũ, aut de quantitate, aut de qualitate iudicare possit, quam, qui eius rei peritus est, de qua disputatur. Vnde vulgo dicunt, vnicuique, in sua arte credendum esse, Verum (inquit) Aristoteles, hoc loco non de omnibus rebus, sed de bonis tantum verba facimus.

tex.301 Ὥρισαι γὰρ ἀγαθὸν εἶναι, ὃ λαβόντα τὰ πράλματα φρόνησιν, ἕλοιτ' ἂν ἕκαστον. δῆλον οὖν, ὅτι καὶ μεῖζον ὃ μᾶλλον ἡ φρόνησις λέγει.

Nam antea bonum id esse statuimus quod res omnes, si prudentiam haberent, sibi eligerent. ex quo perspicuum est, maius id esse bonum, quod prudentia magis expetit.

comm. A definitione boni probat id, quod proposuerat. nam id esse bonum antea demõstratum est, q̃ omnia, quæ prudentiam habent sibi eligunt. Est autem prudẽtia rerum bonarum, & malarũ scientia. atq; is prudens dicitur, qui quod bonũ est eligit, q̃ verò malum est relinquit. cũ igitur prudẽtia bonum expetat, certè quod maius est bonum. magis eriam expetet. Vt Cicero pro Milone: addit hæc quæ certè vera sunt; sortes, & sapientes viros non tam præmia seqni solere rectè factorum, quam ipsa rectè facta. sed nihil in vita nisi præclarissimè seciſſe. Siquidem nihil sit præstabilius viro quam periculis patriam liberare, beatos esse quibus ea res honori fuerit à suis ciuibus; nec tamen eos miseros qui beneficio ciues suos vicerint: sed tamen ex omnib. præmijs virtutis, si esset habenda ratio præmiorũ, amplissimum esse præmium gloriam. esse hãc unã quæ breuitatem vitæ posteritatis memoria cõsolare tur, quæ efficeret, ut absentes adesse mus, mortui viueremus. hanc deniq; esse c uius gradibus ẽt homines in cęlum uideantur ascẽdere. Et totus ille locus. in quo osteuditur à prudẽtibus, & sapientibus viris gloriam reliquis rebus autepo ni. quo fit vt maius bonum habeatur.

Καὶ τὸ τοῖς βελτίοσιν ὑπάρχον, ἢ ἁπλῶς, ἢ τῶν tex.302
βελτίους. οἷον ἀνδρεία ἰχύος.

Et id, quod melioribus adest, siue simpliciter, siue ex ea parte, qua meliora sunt; vt fortitudo robori præstat.

Naturæ præstantiores ẽt maioribus bonis cumulatę sunt. Vt Deus, & intelligẽtiæ diuinę perpetua beatitudine fruũtur, nec ulla prorsus umquam perturbatione afficiuntur, quæ bona certè maiora sunt, quã bona ualetudo, aut uirtus, quæ sunt humanæ naturæ bona. rursus ea, quæ ad animum referuntur maiora sunt, quàm quæ ad corpus, quoniam animus corpori præstat. Vt fortitudo, quæ animi uirtus est, multò præstantior est robore corporis. ita Aeneas filium suum adhortatur, vt uirtutem se à discat, fortunam ab aliis petat, quoniam virtus ad animum, fortuna ad corpus refertur, sic enim ait:

comm.

Disce puer virtutem ex me, verumq; laborem,
Fortunam ex alijs.

Sic Horatius à maiori bouo argumentatur.

Vt corpus valeat ferrum patieris, & ignes,
Vt teipsum serues non expergisceris?

Deus. n. animũ vt dominum, atq; imperatorem obedienti præfecit corpori. sic ait Cic. de Vniuersitate. quare maiora sunt ea, quæ animo geruntur, q̃ quæ corpore. quod vox illa Scipionis Africani superioris indicat. cum enim quidam eum calũniarentur, quod non strenue dimicaret, me (inquit) mater imperatorẽ genuit, non militem.

Καὶ ὃ ἕλοιτ' ἂν ὁ βελτίων, ἢ ἁπλῶς. ἢ ἢ βελ- tex.303
τίων. οἷον τὸ ἀδικεῖσθαι μᾶλλον ἢ ἀδικεῖν. τοῦτο γὰρ ὁ δικαιότερος ἕλοιτ' ἄν.

Et quod vir melior eligeret, vel absolutè, vel quatenus melior est; vt iniuriam accipere potius quàm inferre. hoc enim vir iustior eligeret.

Hic locus ab eo, quem supra posuerat, multũ differt, nam ibi docuit, cũ duo expetenda sunt, id esse magis expetendum, quod viri prudẽtiores sequuntur. nunc uerò docet, cũ aliud vir melior, aut deterior expetit, id esse melius, quod à viro meliore probatur. & exemplũ sumit à Socrate, qui in Gorgia Platonis ait virum bonum iniuriam potius accipere velle, quàm inferre. quã uocem posuit Cicero 5. Tus. accipere quàm facere præstat iniuriam. & vndecima Philippica de Dolabella, qui Trebonium necauerat: Miserior igitur, qui suscipit in se scelus, q̃ is, qui alterius facinus subire cogitur. huc referri possunt historiæ plurimæ præstantiũ virorum, qui neglecta utilitate, tantum honestatem secuti sunt: vt Fabricius meliùs esse statuit Pyrrho nunciare, comm.

vt à

vt à medico suo caueret, quam concedere vt hostis populi R. veneno tolleretur. & Curius repudiato Samnitum auro dixit se malle aurũ habentibus imperare, quam aurum habere. & Regulus maluit ad supplicium redire, quam fidem hosti datam fallere. Et Torquatus proprium filiũ securi percussit, potius quam pateretur rei militaris disciplinam violari. Et Virginius filiam necauit potius quã Appij Claudij libidini dederetur. & Zeno maluit omnia perpeti, quam conscios delendæ tyrannidis indicare.

tex.304 Καὶ τὸ ἥδιον, τῷ ἧττον ἡδίος. τλὺ γὰρ ἡδονλὼ καὶ τὰ διώκει, καὶ αὐτοῦ εἵνεκα τοῦ ἥδεσθαι ὀρέγονται. ὥρισται δὲ τούτοις τὸ ἀγαθὸν, καὶ τὸ τέλος. ἥδιον δὲ τὸ τε ἀλυπότερον, καὶ τὸ πολυχρονιώτερον ἡδύ.

Id etiam quod iucundius est, magis est expetendum, quam minus iucundum. nam omnia voluptatem sequuntur; & eius ipsius causa iucunde vincre cupiunt: quibus rebus boni, finisq; natura iam à nobis supra definita est. iucundius autem illud est, quod & minus habet molestiæ, & diutius perdurat.

COMM. Quantò aliquid iucũdius est, tanto maius est bonũ. hoc aũt ea rõne probatur. quoniã nihil est, quod nõ voluptatem sequatur. oẽs. n. animãtes iucundã vitã expetũt. & iã superius oſtẽdimus, id esse bonum, qđ ab omnib. expetitur. hæc. n. ipsius boni, atque finis natura est. duabus autem quasi notis id, quod est iucũdius agnoscitur. primo si minus habeat molestiæ quã aliud, deindè si lõgiori tempore perduret. qua rõne voluptas animi lõge iucundior est, quam corporis hæc. n. aliquid semper annexũ habet molestiæ, paruoq; tempore durat. illa vero pura est, & vera, sæpissi mèque solet esse diuturna. Cicero de Finibus se cũdo de voluptate verba faciẽs, ita inquit: huic
„ verbo omnes, qui vbique sunt, qui latine sciũt,
„ duas res subijciunt, lætitiam in animo, commo-
„ tionem suauem iucunditatis in corpore. nam &
„ ille apud Trabeam, voluptatem animi nimiam
„ lętitiam dicit, eadem quam ille Cæcilianus, qui
„ omnibus lætitijs lætum esse se narrat. iucũdum igitur vel ad corpus vel ad animum refertur, sed maiori ex parte quod refertur ad animum iucũdius est, quam id, quod ad corpus refertur.

tex.305 Καὶ τὸ κάλλιον τοῦ ἧττον καλοῦ. τὸ γὰρ καλὸν ἔζιν ἥτοι τὸ ἡδὺ, ἢ καθ' αὑτὸ αἱρετὸν.

Et quod pulchrius est, minus pulchro: nam pulchrum aut est iucundum, aut propter se expetendum.

COMM. Quod pulchrius est, id maius bonũ habetur. nam pulchritudo bona est, vt antea docuimus. quare maior etiã pulchritudo melior erit. Porro pulchritudo vel ad corpus, vel ad animum refertur. in corpore pulchritudo est apta figura membrorum cum coloris quadam suauitate, sicuti quarto Tusc. ait Cicer. in animo vero nihil aliud pulchritudo, quam concentus quidam omnium virtutum. de qua re Cicero secundo de officijs; Quis non admiretur splendorem, pulchritudinemque virtutis? & secundo de Finibus; Honestum pulchritudine sua, specieque laudabile est. Est igitur duplex pulchrum, ait Aristoteles, alterum iucundum, quod est in corpore, alterũ propter se expetendum, quòd est in animo. de quo Cicero in quadam ad Atticum epistola de Cæsare loquens sic ait: Atque omnia se ait facere dignitatis causã, qui ne vmbram quidem „ τῷ καλῷ vidit vnquam. sed de hoc genere pulchri „ multa dicentur inferius, cũ de exornatione verba faciemus.

tex.306 Καὶ ὅσων αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἢ φίλοις βούλονται αἴτιον εἶναι μᾶλλον, ταῦτα μείζω ἀγαθά. ὅσων δὲ ἥκιστα, μείζω κακά.

Ea quoque maiora bona sunt, quorum sibi homines, aut amicis auctores esse malunt, quorum autem minime volunt auctores esse, ea maiora sunt mala.

COMM. Omnes homines sui ipsorum sunt amatores, aliqui magis, aliqui minus, sicut ostendit Aristoteles Ethicorum nono. amicus vero est alter ipse, vt Pythagoras dicebat. Ergo quæ maiora bona sunt, magis sibi, & amicis homines optant, quam externis. contra quæ neque sibi, neq; amicis euenire vellent, ea maiora mala sunt. hæc igitur ab hominum voluntate, & desiderio cognoscuntur. nam vt ait Terentius in Andria, omnes sibi esse melius malunt, quam alteri. quod etiam vulgo, quamuis non ita politè prędicant: prima caritas incipit à se ipso. qđ adeo mordicus Epicurei cõplexi sunt, vt ausi sint dicere, quicquid ab homine fit, ad propriam vtilitatem esse referendum. quam vocem viri sapientiores pecudum esse, non hominum censuerunt. non enim solum nobis nati sumus aiebat Plato, sed ortus nostri partem sibi patria vendicat, partẽ amici.

tex.307 Καὶ τὰ πολυχρονιώτερα τῷ ὀλιγοχρονιωτέρων, καὶ τὰ βεβαιότερα τῷ μὴ βεβαιοτέρων, ὑπερέχει γὰρ ἡ χρῆσις, τῷ μὲν, τῷ χρόνῳ, τῷ δὲ, τῇ βουλήσει. ὅταν γὰρ βούλωνται, ὑπάρχει μᾶλλον, ἢ τοῦ βεβαίου.

Et diuturniora bona brevioribus, & stabiliora incertioribus; nam diuturniorum vsus tempore præstat, stabiliorum autem voluntate; quoniam quod stabile, ac firmum est, voluntatibus nostris præsto semper adest.

COMM. Quæ longiori tempore durant, meliora sunt. Vt honor etiam post mortẽ remanet, diuitiæ in morte penitus reliquuntur. nemo. n. post mortem dives dicitur, cum tamẽ multi sint mortui gloriosi, quare maius bonum est honor, quam diuitiæ. præterea q̃ firmiora sunt, eis præstãt, quæ sunt incertiora. Vt ars multo melior est, quã experiẽtia, nam experiẽtia sæpe fallax est, & incerta, ars vero certã rationem sequitur, & scientia certior, & stabilior est opiniõe, quare ẽt melior.

probat autem Aristoteles hunc locum eo, quòd diuturniorib. vtimur lõgiore tempore, quo fit, vt antecellant, stabilora vero magis volũtati nostrę seruiunt. quod.n. stabile est, nunqam se desiderari patitur, sed voluntati nostrę præsto semper adest. huius generis exemplũ est apud Ciceronem pulcherrimum in Paradoxis, vbi ita argumentatur: Etenim si isti callidi rerum æstimatores prata, & areas quasdã magni æstimãt, quod ei generi possessionum minimè quasi noceri potest, quanto est æstimanda virtus, quæ nec eripi, nec surripi potest vnquam, neque naufragio, neque incẽdio amittitur, nec tempestatum, nec tẽporum permutatione mutatur? ita quinto Tus. qui.n. poterit aut corporis firmitate, aut fortunæ stabilitate cõfidere? atqui nisi stabili, & fixo permanente bono beatus esse nemo potest.

tex.308 Καὶ ὡς αἱ ἐκ τῆς συζυγίας, καὶ τῆς ὁμοίων πτώσεων, καὶ τἄλλα ἀκολουθεῖ. οἷον εἰ τὸ ἀνδρείως, καὶ κάλλιον, καὶ ἀρετώτερον τοῦ σωφρόνως, καὶ ἀνδρία σωφροσύνης ἀρετώτερα, καὶ τὸ ἀνδρεῖον δὴ τοῦ σωφρονεῖν.

Et eo pacto, quo à coniugatis, & casibus similibus etiam alia consequuntur, vt si fortiter se gerere pulchrius, & magis expetendum est, quam temperanter, etiam fortitudo magis erit expetẽda, quam temperantia, & fortem esse magis, quã esse temperantem.

Cicero in topicis vocat ea coniugata, quæ orta ab vno variè commutantur, vt sapiens, sapienter, sapientia, sapere. Aristoteles aliquam ponit differentiam inter casus, & coniugata, vt casus sint aduerbia vt fortiter, temperanter: coniugata vero sint aliæ partes, vt fortitudo, fortis fortem esse, temperantia, temperans, temperãtem esse. Cicero nullam ponit inter casus, & cõiugata differentiam. Quintilianus libro quinto hunc locum penè contemnit, cum ait: His illud adijcere ridiculũ putarẽ, nisi eo Cicero vteretur, quod cõiugatũ vocãt, vt eos, qrẽ iustã faciũt, iustè facere, & certè nõ eget probatione, sed nõ aduertisse videt Quintilianus, quæ vis sit huius loci, & quam latè pateat, quãtamq; vim habeat ad persuadẽdum, vt siquis dicat nõ esse regnum expetendum cum regib. tot immineant pericula, tot solicitudines, at doctrinam summo studio complectẽdam, cũ doctis viris tanta sint, & ad opes, & ad dignitates proposita præmia. aut militiam esse fugiendam, cum milites tot labores, tot miserias, tot pericula quotidie experiantur, aut satius esse literis, quã mercaturæ operã dare, quoniã literati viri maiore sint in honore, minoresque emras habeãt, quam mercatores. Hęc enim omnia coniugata sunt, regna reges, doctrina docti, militia milites, literę literati, mercatura mercatores, multum igitur prodest huius loci cognitio, qui etiam in comparatione valet, vt hoc loco docet Aristoteles. nã siquis dubitaret vtra maior esset vitus fortitudo ne an temperãtia, posset ita colligere. pulchrius est, & gloriosius fortiter se gerere, quam tempetanter. ergo magis est expetenda fortitudo, quam temperantia, & fortem esse magis quam esse temperantẽ. ita Cicero pro Mutena, cum ostendere velit eloquentiam esse præstãtiorẽ iurisprudentia, cõparat oratores, & iurisconsultos inter se, atque ait multos, qui Oratores non potuerunt, ad iuris studium deuenisse.

tex.309 Καὶ ὃ πάντες αἱροῦνται, τοῦ μὴ ὁ παῖτες, καὶ ὁ οἱ πλείους, ἢ οἱ ἐλάττονες, ἀγαθὸν ἁπλῶς, οὗ πάντες ἐφίενται. ὥστε καὶ μεῖζον οὗ μᾶλλον.

Et quod omnes expetunt, maius est, quã quod non oẽs, & quod plures, quàm quod pauciores. bonum.n. id esse diximus, quod omnes expetũt. itaque maius id bonum est, quod magis expetitur.

Iam supra dictum est, id esse bonũ, quod omnes expetunt, ex quo sine dubitatione sequitur id esse maius bonum, quod ab omnib. magis expetitur. hoc est igitur, quod ait hoc loco Aristoteles, ex comparatione maius id esse bonum cognoscitur, quod omnes expetunt, quã quod nõ omnes, vt omnes natura scire desiderant, sed nõ omnes diuitias appetunt. quoniam aliqui eas contemnunt, aliqui prodigũr. ergo scientia maius est bonum, quam sint diuitiæ. Ita omnes cupiunt bene valere, sed non omnes certandi robur appetunt. ergo bona valetudo robori præstat, eodem modo quod plures expetunt, maius est bonum, quam quod pauciores, vt plures expetunt vitam ciuilem, & commercium hominum, pauciores vero solitudinem, ergo vita ciuilis melior est solitudine. Hæc autem intelligenda sunt de natura minimè depraua ta, alioquin falsa essent. His enim corruptis hominum moribus longè plures sunt, qui diuitias appetant, quam qui iustitiam, atque ita pecunia maius esse bonum, quam iustitia videretur, quod omnino falsum est. Vel quæ sunt eiusdem generis inter se comparanda sunt, vt animi bona cum bonis animi, bona corporis cum corporis bonis, externa cum externis. Sic enim verũ esse reperietur id, quod ait Aristoteles.

tex.310 Καὶ ὃ ἀμφισβητοῦντες, ἢ οἱ ἐχθροὶ, ἢ οἱ κρίνοντες, ἢ ὃ οὗτοι κρίνουσι, τὸ μὲν γὰρ, ὡς οἱ πάντες φᾶσι δεῖ. τὸ δὲ ὡς οἱ κύριοι, καὶ οἱ εἰδότες.

Et quod aut aduersary, aut hostes, aut disceptatores, aut qui verè iudicare posse censentur. Illud enim perinde est, ac si omnes tales esse fatentur, hoc autem, ac si qui in sua potestate rẽ habent, & eius valdè sunt intelligentes.

Quatuor hominum genera ponit, qui de maiori bono sententiam ferre possint, hoc est aduersarios, hostes, iudices, intelligẽtes. Aduersarij dicũtur, qui nobiscum litigant, aut multum dissentiunt, qui plerumq; solent etiam inimici esse, aut saltem parũ beneuoli. hostes vero dicuntur, quib. cum publice bellum geritur. ergo quod aduersarij, aut hostes nostri maius esse bonũ iudicarint

dicarint in nobis,id iam huiusmodi esse credendum est,nam perinde est,ac si iam omnes tale esse faterentur. Huius generis exemplum pulcherrimum est apud Plutarchum in vita Annibalis. ait enim. P. Scipionem Africanum cũ à Senatu, populoq;. R.legatus ad Antiochum missus fuisset,cum Annibale, qui tum apud Antiochũ exulabat,congressum fuisse,atq, ab eo petisse, vt ex animi sententia diceret, quem fuisse maximum imperatorem ceuseret, Annibalem autem respõdisse primo loco Alexandrum Macedonum Regem,secundo Pyrrhum Regem Epirotarum, tertio seipsum collocandum videri. Adhæc Africanum leniter arridentem dixisse: Quid de te cẽse res Annibal ñ me vicisses? Tunc ille. me certe cũctis imperatoribus, qui post homines natos floruerunt,anteferendum censerem. Hoc Annibalis responsum Africano magnopere placuisse ferunt,neque iniuria,cum ab hoste populi R.acerrimo,ac præcipuè suo, præponi se cæteris imperatoribus omnibus intelligeret. Ita P.Cornelius egregiè fortis, & bonus imperator sibi magno honori duxit,quod se. C. Fabricius hõ inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno,& graui. Vt est apud Ciceronem secundo de Oratore. Maius etiam id bonum est, quod qui in sua potestate rem habent, & suo arbitrio iudicare possunt tale esse censuerunt. de qua re est apud Ciceronem integra Oratio, quæ Diuinatio appellatur contra Verrem, in qua contendit multis argumentis Cicero se meliorem accusatorẽ futurum,quã Q.Cæcilium, sed eo potissimũ argumento nititur,quod Siculi homines, quorum in potestate erat, quem vellent sibi patronũ eligere,non Q. Cæciliũ,sed se vnum elegissent. Sic in Fabulis Venus Iunone, & Pallade longe pulchrior habita est,quoniam ita Paris,cui iudicandi potestas tradita erat,iudicarat.deniq; maius est id bonũ,quod intelligentes viri cæteris præponunt. Nam vt ait Aristoteles Ethicorum primo,quæ quisq; intelligit,de ijs verè iudicat,eorumque æquus est æstimator. non enim semper vulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruit.sicut ait in Bruto Cicero.

tex.311 Καὶ ὅτι μᾶλλον οὗ πάντες μετέχουσι μεῖζον. ἀναισχυντία γὰρ τὸ μὴ μετέχειν· ὅτι δὲ οὗ μηδεὶς, ἢ οὗ ὀλίγοι, ἀγαθὸν μᾶλλον γάρ.

Atque interdum illud maius habetur, cuius omnes participes sunt; labes enim, atque ignominia est,non illud participare: interdum illud, cuius nemo aut pauci sunt participes; id enim est rarius.

comm. Hæc videntur esse disidentia, & cõtraria, cũ tñ vtraq; vera sint.interdum(inquit) ea maiora bona sunt,quæ omnes participãt.interdum quę nemo,aut pauci consequuntur. Quæ duo membra rationibus subiectis probantur, ac primo id esse maius bonũ,quod omnes participant, ex eo potest intelligi,quod labes, atq; ignominia quædam est eo carere. Vt si quis uullum amicum habeat,cum omnes alij quatãt amicos, & habeãt. aut si quis ingenuus vir literarũ sit penitus ignarus, cum omnes ingenui literis inbui solcant. ita Cicero pro Roscio Am.Erucium accusatorẽ irridet, quod in eo Roscio vituperet. cui patres familias omnes filios suos studere desiderant, hoc est rebus rusticis, & agriculturæ.sic Themistocles in conuiuio cum Lyram recusasset habitus est indoctior, quoniam nobiles eo tempore fidibus discebant. contra verò maius est id bonum, quod vel nemo, vel pauci consecuti sunt, quoniam est rarius. & supra demonstratum est id esse maius bonum,quod rarius est. in hoc vehementer gloriatur Cicero,quod ipse consecutus fuisset id,quod ante ipsum nemo, vt togato supplicationes decernerẽtur,vt pater patriæ vocaretur.in oratione verò de lege Agraria contra Rullum sic ait: me esse vnum ex omnibus nouis hoĩbus,de quibus meminisse possumus, qui consulatum petierim,cum primum licitum sit, consul factus sim,cum primum petierim; vt vester honor ad mei temporis diem petitus, nõ ad aliene petitionis occasionem interceptus,nec diuturnis precibus efflagitatus, sed dignitate impetratus esse videatur. & quæ sequuntur. sic in Oratione pro lege Man.multa Cn. Pompeio noua, quæ nemini vnquam alij contigerunt, concessa fuisse demonstrat.

Καὶ τὰ ἐπαινετώτερα. καλλίω γὰρ. καὶ ὧν αἱ τιμαὶ μείζους ὡσαύτως. ἡ γὰρ τιμὴ ὥσπερ ἀξία τίς ἐστι. καὶ ὧν αἱ ζημίαι μείζους. tex.312

Et quæ laudabiliora; nam eadem sunt honestiora: & ea,quibus maiores honores tribuũtur, honor. n. tamquam æstimatio quædam est: & quibus pœnæ maiores constitutæ sunt.

Quæ maiori laude digna sunt,ea maiora sunt bona,qm̃ quæ magis laudãtur, honestiora sunt. Vt laudatur Solon Atheniẽsis,quod censũ apud Athenienses instituerit,& ciuiũ classes, vnde sciri posset,quantũ quisq; posideret,sed magis in eo laudatur, quod optimas leges tulerit; ergo maius bonum est leges ferre,quam censum instituere.sic ea quibus maiores honores tribuũtur, maiora boua sunt, quoniã honor videtur ipsius rei quædam æstimatio. Cicero pro Marcello conatur ostendere clementiam longè maius esse bonum,quã sit bellica fortitudo, quia sit laudabilior,ac maiori honore digna. quẽ locũ elegantissimè tractatum ita concludit: Itaque C. Cæsar bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidẽ non solũ uostris, sed penè omnium gẽtiũ literis, atq; linguis,neque vlla vnquã ætas de tuis laudibus conticesset. sed tamen eiusmodi res nescio quomodo etiam dum audiuntur, aut dũ leguntur, obstrepi clamore militum videntur, & tubarũ sono.at vero cum aliquid clementer, mansuetè,iustè,moderatè,sapiẽter factum, in iracũdia præsertim,quæ est inimica cõsilio,& in victoria,quæ natura insolẽs,& superba est, aut audimus,aut legimus,quo studio incẽdimur,nõ mõ in rebus gestis,sed ẽt in lictis? Et eos sæpe,quos nunquã vidimus, diligamus. & quæ sequuntur. comm.

ſicut autem maiora bona ſunt, quibus maiores honores tribuuntur, ita etiã maiora ſunt mala, quibus pœnæ maiores à legibus conſtitutæ ſunt. Nam Solon vir ſapiẽtiſsimus aiebat duabus potiſsimum rebus ciuitates cõſeruari, hoc eſt præmio, & pœna. Cũ enim boni præmiis afficiuntur, improbi verò puniuntur, tunc omnia rectè procedunt. ſed ex peccatis alia maiora ſunt alia minora. quamobrem ẽt pœnæ ſunt aliquæ minores, aliquæ maiores: quoniã æquales peccatis pœnæ eſſe debent. rectè enim dixit Horatius: — *Adſit*

Regula peccatis, quæ pœnas irroget æquas.

Vt veteres Romani ſic habuere (quemadmodũ ſcribit Cato) & ita in legib. poſuere, furem dupli condemnari, fœneratorem quadrupli. Quanto peiorem ciuem exiſtimarint fœneratorem, quàm furem, hinc licet exiſtimari.

tex. 313 Καὶ τὰ τῷ ὁμολογουμένων, ἢ φαινομένων μεγάλων, μείζω.

Et quæ maiora ſunt eis, quæ omnes magna eſſe confitentur, aut quæ magnorum ſpeciem præ ſe ferunt.

COMM. Hæc ratio eſt apertiſsima. Nã quę magnitudine ſuperãt ea, quæ ab omnib. magna iudicantur, aut quæ uidẽtur eſſe magna, nõ eſt dubitandum quin maiora ſint. poſſunt. n. rebus magnis ẽt maiores inueniri, vt pro Marcello Cicero: quæ quidẽ ego niſi ita magna eſſe fateor, vt ea vix cuiuſquã mẽs, aut cogitatio capere poſsit, amẽs ſim. ſed tñ ſunt alia maiora. atq; ita pergit oſtẽdere bellicas laudes eſſe quidẽ magnas, ſed longè maiores eſſe laudes clementiæ. & magnũ eſſe gentes immanitate Barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas vincere: ſed multo maius eſſe vincere animũ, iracundiam cohibere, victoriam tẽperare. quod etiã apud Ouidium Briſeis innuit, quæ ad Achillem ſcribens, ita inquit:

Vince animos, iramq; tuam, qui cætera vincis.

Sic Virgilius in ſeptimo, magnam quidem fuiſſe Lauſi pulchritudinem oſtendit, ſed maiorẽ Turni, cum ita inquit: —— *quo pulchrior alter*

Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

tex. 314 Καὶ διαφοράς δι' εἰς τὰ μέρη, ταῦτα μείζω φαίνεται, πλειόνων γὰρ ὑπεροχὴ φάνεται. ὅθεν ὁ ποιητὴς φησι, πᾶσαν λίγουσαν τὸν Μελεάγρου ἀασθῆναι.

Ὅσα καὶ εἰθοώποισι πέλει, τῷ ἄφυ ἁλώη,
Ἄνδρας μὲν κτείνωσι, πόλιν δ' ἔτι πῦρ ἀμαθύνει,
Τίκτα δὲ τἄλλοι ἄλλοι, βαθυζώνοισι γυναῖκας.

Et quæ in partes diſſecantur, maiora videntur, nam in eis apparet plurium rerum quædam exuperantia. Vnde etiam Poeta ſcribit Meleagrum ab vxore ad bellum hac ratione fuiſſe concitatum, cum illa narraret.

Quod mala cẽcurrũt quotiens crudeliter vrbẽ
Diripiunt hoſtes: pereunt iuuenesq;, ſenesq;.
Illicet ignis edax euertit tecta domorum,
Abducunt aly natos.

10 Hic aptiſsimus eſt locus ad amplificandũ, & frequentiſsimus apud auctores, vt quod ſumma tim dici poterat, in partes diſſecetur. Sic. n. longe maius, & grauius uidetur. huius generis plurima ſunt apud Ciceronem exempla, quoniã mirus eſt artifex amplificãdi. ſed duo, aut tria ſufficient, ad hunc locum illuſtrandum. igitur pro lege Man. cũ oſtendere uellet Cicero Pompeium eſſe peritum rei militaris, ſatis erat dixiſſet, in omni genere bellorum eum bene, ſcienterq; ver ſatum fuiſſe, ſed ita exaggerat: Quod denique genus belli eſſe poteſt, in quo illũ non exercuerit fortuna Reip. ciuile, Africanum, Tranſalpinum, Hiſpanienſe, mixtũ ex ciuitatibus, atq; ex bellicoſiſsimis nationibus, ſeruile, nauale, varia, & diuerſa genera & bellorum, & hoſtium non ſolum geſta ab hoc vno, ſed etiam cõfecta, nullam rem eſſe declarant in vſu militari poſitam, quæ huius viri ſcientiam fugere poſsit; ita poſt reditum in Senatu, cum illi ordini gratias ageret, ſatis erat dixiſſe, omnia mihi reddidiſtis, verũ ita voluit amplificare; qui mihi fratrem optatiſsimum, me fratri amantiſsimo, liberis noſtris parentes, nobis liberos, qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui ampliſsimam Remp. qui patriam, qua nihil poteſt eſſe iucundius, qui denique, noſmetipſos nobis reddidiſtis. pro Milone de Clodio loquens ita inquit: Et ſi æquabiliter in Remp. in priuatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in ſuos irruebat. cum ſatis fuiſſet dicere; in omnes irruebat. ſed penè infinita ſunt huius generis exẽpla. Ariſtoteles ſumit exemplum ab Homero, qui libro Iliadis nono ſcribit Meleagrum ira, ac mœrore preſſum nulla tatione adduci potuiſſe, vt arma caperet, & periclitanti patriæ ſubueniret, donec ad eum aceeſsit eius vxor, & ingillatim ante oculos ei narrando expoſuit, quot mala ſint in vrbis direptione. hunc locum citat etiam Plutarchus in Homeri vita, & Hermogenes ait duobus verſibus Homerum optimè expreſsiſſe urbis direptionem. quam rem Virgilius lib. Aeneidos 2. copioſè perſequitur ex eo loco.

Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet? aut poſſit lachrymis æquare labores?
Vrbs antiqua ruit multos dominata per annos,
Plurima perque vias ſternuntur inertia paſſim
Corpora, perq; domos, & religioſa Deorum
Limina. —— quin apud Virg. plurima ſunt huius generis, & pulcherrima exẽpla, vt in primo Aeneidos, cum ſatis ſuiſſet dicere; ſubito magna eſt exorta tempeſtas, ita rem auget:

—— *ac venti velut agmine facto*
Qua data porta ruunt, & terras turbine perflant,
Incubuere mari, totumq; à ſedibus imis
Vnà Eurusq; Notusq; ruunt, creberq; procellis
Africus; & vaſtos volunt ad litora fluctus.
Inſequitur clamorq; virum, ſtridorq; rudentum,
Eripiunt ſubito nubes, cœlumq; diemq;
Teucrorum ex oculis, ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther.
Præſentemq; viris intentant omnia mortem.

Neque. n. vllo modo potuiſſet quiſquam artifex ingenio-

ingeniosius, aut melius sæuam tempestatem exprimere. quin cum ipsa natura tempestatis ita conté disse Poeta noster videtur, vt eam vel arte sua superarit; vel certè saltem adæquarit. nihil enim exquisitius illis versibus fieri potest.

tex.315 Καὶ τὸ σωτηθεῖαι, καὶ ἐποικοδομεῖν, ὥσπερ Ἐπίχαρμος ἔφη τὸ αὐτὸ τῇ διαιρέσει. ἡ γὰρ σύνθεσις, ὑπεροχὴν δ' ἔχουσι πολλὴν, καὶ ὅτι ἀρχὴ φαίνεται μεγάλων, καὶ αἴτιον.

Præterea componendo, & quasi superstruendo fit, vt maius aliquid videatur: quemadmodum Epicharmus facere consueuit. nam partim eadem ferè ratione, qua diuisio, etiam compositio, magnam ostendit exuperantiam, partim quia principium, & causa rerum magnarum esse videtur.

COMM. Quemadmodum vnius rei diuisio in partes, videtur maius quiddam efficere, ita cũ multa, & varia cõgeruntur, & quasi superstruuntur, id totum, quod ex eis fit, maius videtur. quo genere, inquit, amplificationis vti solebat Epicharmus Poeta Siculus, cuius scripta qm interierũt, nullũ ab eo nunc exemplum sumere possumus. duplici autẽ ratione compositio, & coaceruatio videtur exuperantiam ostendere. primo, quoniã id, quod antea diuisum in partes exiguũ videbatur, postea congestum amplitudinem accipit, & maiorem molem, atq; ita magnam ostendit exuperantiã quemadmodum etiam diuisio. deinde, quia quod ita cõgeritur, videtur initium quoddam, & quasi fundamentum magnarum rerum. Huius autem generis exempla sunt apud Ciceronem plurima. qui sæpissimè quasi vno fasce, sic vna periodo multa, & varia complectitur. Vt in Catilinam ad Quirites Remp. Quirites, vitamq; omniũ vestrum, bona, fortunas, coniuges, liberosq; vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperij, fortunatissimã, pulcherrimamq; vrbẽ, hodierno die Deorum immortalium summo erga uos amore, laboribus, consilijs, periculisque meis, ex flamma, atque ferro, ac pene ex faucib. fati ereptam, & vobis conseruatam, ac restitutã videtis. Hoc enim appellatur superstruere, cum multa, & uaria congeruntur, quæ exornatio thetorica vocatur frequentatio, & à Quintil. congeries, vt pro M. Cælio de Sex. Clodio: Hominem sine re, sine fide, sine spe, sine fortunis, ore, lingua, manu, vita omni inquinatum. & pro Corn. Balbo: O nationes, vrbes, populi, Reges, Tetrarchæ, Tyranni, testes Cn. Pompeij non solum virtutis in bello, sed etiam religionis in pace. Vos deniq; mutæ regiones imploro, & sola terrarum vltimatũ, vos maria, portus, insulæ, litoraq;, &c. pro M. Marcello, Quis est enim illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut ullo genere laudis præstantior? huic generi finitimum est illud, cum multa quidem verba, seu membra congeruntur, quæ tamen vnam tantum rem significant, vt apud Virgilium initio 3. Aeneid.

Postquam res Asiæ, Priamiq; euertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditq; superbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troia.

hæc enim omnia nihil aliud significant, nisi post euersam Troiam. hoc autem frequenter etiam Cicero facit amplificandi gratia.

Ἐπεὶ δὲ τὸ χαλεπώτερον, καὶ σπανιώτερον μεῖζον, καὶ οἱ καιροὶ, καὶ αἱ ἡλικίαι, καὶ οἱ τόποι, καὶ οἱ χρόνοι, καὶ αἱ δυνάμεις ποιοῦσι μεγάλα. εἰ γὰρ παρὰ δύναμιν, καὶ παρ' ἡλικίαν καὶ παρὰ τοὺς ἄλλους, καὶ εἰ οὕτως, ἢ εἰ ταῦθα, ἢ τόθ' ἕξει μέγεθος, καὶ καλῶν, καὶ ἀγαθῶν, καὶ δικαίων, καὶ τῶν ἐναντίων. tex.316

Quoniam autem id, quod difficilius est, & rarius, habetur maius; accidit vt etiam occasiones, ætates, loci, tempora, facultates res magnas efficiant. siquid enim supra vires, & supra ætatem, & supra æquales, & si opportunè, si loco, si tempore gestum fuerit, magnitudinem habebit, & in rebus honestis, & in bonis, & in iustis, atque etiam in contrarijs.

Ex ijs, quæ supra posita sunt, etiã alia colligi posse docet. nã quod difficilius, & ratius est, id etiã maius habetur, vt iam antea dictum est, quo fit, vt res aliquæ licet natura sua magnæ nõ sint, tamen vel propter occasionẽ, vel propter ætatẽ, vel propter locũ, vel propter tempus, vel propret facultatem magnæ videantur. nam in omnibus actionibus ea magna iudicantur, quæ vel supra ætatẽ geruntur, vel supra æquales, & quæ fiunt opportunè, & loco, & tempore, quæ omnia Cic. pro lege Man. in Pompeio amplificat. ac primò supra ætatẽ, ac supra æquales eum extollit, quod extrema pueritia miles fuerit summi imperatoris, ineunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator, & plura bella gesserit, quam cæteri legerunt, plures prouincias cõfecerit, quàm alij concupiuerunt. deinde commemorat, quàm opportunè omnia gesserit. Vt etiam nondum tẽpestiuo ad nauigandũ mari bellum contra prædones sumpserit. qui quo die (inquit) à vobis maritimo bello præpositus est imperator, tanta repẽte vilitas annonæ ex summa inopia, & charitate rei frumẽtariæ consecuta est vnius spe, & nomine, quantã vix ex summa vbertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. & paulo post, Amisissetis Asiam Quirites, nisi ipsum id tẽporis diuinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi R. attulisset. ita Philippica 3. C. Cæsarem Octauianum summopere laudat, quod adolescens vel potius puer exercitum ueteranorũ militum contra Antonium comparasset, atq; eius impetum retardasset. sic in historiis celebratur Papyrius prætextatus, quod supra ætatẽ prudẽs esset, & solus ex pueris in Senatũ admitteretur. & P. Scipio, qui cum æquales eius post Cannensem pugnam de relinquenda Italia cõsultarent, stricto gladio coegit eos iurare se patriã non desecturos. atq; idem Scipio celebratur, quod annos natus decem & septẽ pattem suum iam sau-

COMM.

cium ab Annibale defenderit, & sepro patre Annibali obiecerit. quam laudem Virgilius in decimo Aeneid. Lauso Mezentij filio attribuit. sic enim de illo ait:

Iamq; assurgenti dextra, plagamq; ferenti
Aeneæ subijt mucronem: ipsumq; morando
Sustinuit, socij magno clamore sequuntur,
Dum genitor nati parmam protectus abiret.

Hoc enim factum supra ætatem fuit, & opportunum, & loco, & tempori accommodatum, quare magnum habetur. talia sunt ea, quæ præter expectationem eueniunt, aut ab eo fiunt, à quo nemo sperabat. Vt Ventidius cũ antea mulos agere solitus esset, postea factus Imperator, insignem de Parthis victoriam reportauit.

tex.317 Οὕτω καὶ τὸ ἐπίγραμμα τῷ Ολυμπιονίκῃ. Πρόσθε μὲν ἀμφ' ὤμοισιν ἔχων ξαχεῖαν ἀσυλλαν, Ἰχθῦς ἐξ Ἄργους εἰς Τεγέαν ἐφέρον. Καὶ ὁ Ἰφικράτης αὐτὸν σκωπτόμενός φησιν, ἐξ ὧν ὑπῆρξε ταῦτα.

Quo sensu factum est epigramma in victorem illum Olympiorum ludorum:
His humeris, ante imposita mihi corbe, redibã
Ex Argo pressus piscibus in Tegeam.
Et Iphicrates, se ipsum laudans, ita dicebat:
Ex quibus initijs ad hæc perueni.

comm. Hæc duo exẽpla declarant ea videri magna, quæ fiũt ab aliquo supra conditionẽ suam. quidã. n. antea diu occupatus in vili ministerio gestandorum onerũ, postea factus est Olympionices, quod apud Græcos, vt ait Cic. pro Flacco, propè maius erat, ac gloriosius q̃ Romæ triumphare. meritò igit fuit ille celebratus, qui prius ex Argo pisces in Tegeã gestabat, deinde victor in Olympijs ludis euasit. Iphicrates Athenien sis coriarij filius fuit, vt scribit Suidas, & tamẽ maximus euasit Imperator. itaq; merito gloriabatur à paruis initijs, ad magnam gloriam, & celebritatẽ peruenisse, quod pluribus in locis facit etiã Cicero, cuius auum ferunt fullonem fuisse.

tex.318 Καὶ τὸ αὐτοφυὲς τὰ φυτὰ, χαλιπώτερον ἴσως, ὅθεν ἡ ποιητὴς φησὶν αὐτοδίδακτός εἰμι.

Atque id, quod innatum, atque insitum est, assumpto, & adventitio maius, quoniam etiam difficilius est, vnde Poeta inquit: Ipse meo didici Marte.

comm. Quæ naturalia sunt, ac per se adsunt alicui rei, maiora sunt, quàm quæ aduentitia sunt, & arte cõparantur, quoniam rariora sunt, & difficiliora. vt in muliere naturalis venustas multo magis excellit, quàm fucati medicamenta candoris. & ruboris. & ingenium longe studio, & labori antecellit, vnde rectè Martialis:

Qui velit ingenio cedere rarus erit.

Pindarus etiam in Olympijs eos, qui natura, & ingenio nitẽt, plurimũ extollit, qui sine ingenio studijs inuigilant, contemnit. Quintil. docet. nõ magis artẽ prodesse ijs, qui tardo sunt ingenio, q̃ ratio agriculturæ sterilibus agris. Exemplum quod citat Aristoteles est apud Hometum libro Odysseæ 22. vbi Phemius cantor ait se nullo magistro vsum in discendo, sed per se, quæ sciebat, didicisse. Cicero locũ hunc in topicis ita expressit, vt innata, atque insita, assumptis, & aduentitiis. at verò in oratione pro Archia poeta, naturæ quidem, atque ingenio palmam tribuit, sed tamen etiã doctrinam multum valere cõtendit. quod exemplum hunc locũ plurimum illustrat, sic. n. ait: Ego multos homines excellẽti animo, ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu propè diuino, per se ipsos & moderatos, & graues extitisse fateor. etiam illud adiungo; sæpius ad laudem, atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam, atque illustrẽ accesserit ratio quædã, conformatioque doctrinæ, tum illud nescio quid præclarum, ac singulare solere existere. & quæ sequuntur. nam nonnullis exemplis hoc probat, sic etiam Horatius carminũ libro quarto primã vim naturæ tribuit, alterã doctrinæ, cum sic ait:

Fortes creantur fortibus, & bonis;
Est in iuuencis, est in equis patrum
Virtus, nec imbellem feroces
Progenerant aquilæ columbam,
Doctrina sed vim promouet insitam,
Rectiq; cultus pectora roborant.

Quintilianus tamen lib. 2. quamuis naturæ plurimum tribuat, viros excellentes plus doctrinæ, quàm naturæ debere putat. sicuti in solo fecundo plus cultor, quàm ipsa per se bonitas soli efficiet, & sicut in manibus, Praxitelis plus est, quàm in marmore. cap. 19.

Καὶ τὸ μεγάλου μέγιστον μέρος. οἷον, περικλῆς τὸν θάνατον λέγων, τὴν νεότητα ἐκ τῆς πόλεως αἰρεῖσθαι, ὡς περ καὶ τὸ ἔαρ ἐκ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐξαιρεθέν. tex.319

Et rei magnæ maxima pars, vt Pericles, cum funebrem orationem haberet, dixit iuuentutem è ciuitate bello sublatam, non aliter, ac si ver ex anno tolleretur.

Siquis rẽ magnã in partes diuidat, ea pars, q̃ maxima est, reliquis singulis antecellit. maximã aũt intelligimus vel molle, vel virtute. vt ver anni maxima pars dr, eò, q̃ sit alijs pulchrior, & venustior. vnde apud Græcos ver ex anno tollere dicebãt, qui, quod eximiũ esset in aliqua re tolleret. q̃ dictũ Aristoteles Pericli summo Athenien siũ imperatori attribuit. is. n. præter imperatoriã laudem, etiã orator insignis erat. itaque cũ oratione funebrẽ haberet, vel (vt Græci vocant) epithaphiũ, dixit ita iuuentutẽ è ciuitate sublatam. sicuti si uer ex anno tolleretur. Ver. n. adolescentiæ comparatur, vnde dicitur etiam adolescentia flos ætatis, & eleganter Lucretius ait; comm.

Hinc lætas pueris vrbes florere videmus.

Herodotus in Polyhymnia dictum hoc attribuit Geloni Syracusano. cum enim Lacedæmonij, atque Athenienses legatos in Siciliam ad Gelonem misissent, petentes, vt sibi auxilio esset contra Xersem Persarum regem, dixit ille se ventutum modo sibi vel in terra, vel in mari totius

belli

belli imperium tradetent. quod cum Lacedęmonij, atque Athenienſes recuſaſſent. dixit Gelo, Græcis ex anno ver eſſe ſublatũ, ſignificãs exercitum ſuum totius Græciæ florem eſſe. hoc locutionis genere vſus eſt etiã Cicero in Lælio cum oſtendere vellet amicitiam rem eſſe maximam, „ Solem, inquit, e mundo tolli videtur, qui amicitiam è vita tollunt.

tex. 320 Καὶ δ' ὑοῖν τὸ ἰσχύτερον τῦ τέλους.

Et quæ in grauiori tempore ſunt vtilia, vt in ſenectute, & in morbo.

COMM. Maiora illa ſunt, quæ opportunioti tempore tribuuntur. vt cum quis in ſenem beneficiũ confert, aut in eũ, qui morbo ſit affectus. neq; n. his facile grauiora tẽpora reperiuntur. ſenes. n. plerumq; nõ aliter imbecilli ſunt, atq; illi, qui morbo laborant, talia ſunt ea, quæ exulibus, aut aliqua calamitate preſsis tribuuntur. Cicero pro Plancio beneficia Plancij commemorat, quæ in ſe, cum exul eſſet contulerat, atq; ea vehemẽter amplificat. Nam veri amici ſunt, qui graui tempore adſunt, & opem ferũt, quod elegantet Ennius ait:

Amicus certus in re incerta cernitur.

Idem ergo beneficium maius euadit, cum in tempore datur.

tex. 321 Καὶ τὰ σὺ χρεία μείζονι χρήσιμα, οἷον τὰ εἰ γήρᾳ, καὶ νόσοις.

Et duob. præpoſitis id, quod fini propinquius eſt etiam maius.

COMM. Cũ finis in omni re præſtet eis omnibus, quę ad ſiuem tendunt, ẽt illa, quæ fini propinquiora ſunt, eis præſtabunt, quæ ſunt à ſiue remotiora, vt qui claſſem ædificaturus eſt, habeat oportet eos, qui materiam cædant, qui ligna dolent, qui tabulas cõpingant, quæ licet omnia ſint ad claſſem vtilia, tamen maius eſt tabulas artificioſè compingere, quam materiam cædere, quia fini propinquius, ita qui gladios conficiunt, qui frenos aptant, qui ſe in equis exercent, vt in bello promptiores ſint rem militarem adiuuant, ſed multò magis equites, quã qui frenos conficiũt, quia propius ad finem accedunt. ita Cicero pro Marcello fortunam in bello maximam partem ſibi vendicare ait, quia ſit fini propinquior, ſunt. u. exitus bellorum ſempet incerti. certe, inquit, „ in armis militum virtus, locorũ oppottunitas, „ auxilia ſociorum, claſſes, commeatus multum „ iuuant, maximam vero partẽ quaſi ſuo iure fortuna ſibi vendicat, & quicquid eſt proſperè geſtum, id penè omne ducit ſuum.

Καὶ τὸ αὐτῷ, ἢ ἁπλῶς. tex. 322

Et quod priuat m alicui prodeſt, maius eſt ipſi, quam, quod omnibus abſolutè.

COMM. Quoniam plerique omnes ſua magis commoda ſpectant, quã aliena, ideo fit, vt vnicuiq; maius id eſſe videatur, quod priuatim ſibi prodeſt, quam quod omnibus. vt ſi quis eodem tempore deliberet, vtrum publicam legationẽ ſuſcipiat, quæ ſit vniuerſæ ciuitati profutura, an res ſuas domeſticas curet, q̃ ſi ipſe recedat, magno ſint in periculo futuræ. certe facilè poterimus ei perſuadere, vt res potius ſuas domeſticas curet, quoniam ipſi maius bonum eſt, quam pro ciuitate legationem ſuſcipere. viri tamen boni nõ dubitant publicam vtilitatem priuatis commodis anteferre. hinc Cicero Philippica nona vehemẽter in eo laudat Ser. Sulpicium, quod quamuis eſſet ſenex, & ægrotus, tamen auctoritatẽ Senatus vitæ ſuæ anteferendam duxerit, & eam legationem ad Antonium non recuſarit, in qua mortuus eſt.

Καὶ τὸ δ' ωατὸν τοῦ ἀδ' ωατοῦ, τὸ μὲν γὰρ αὐτῷ, τὸ δ' οὔ. tex. 323

Et quod fieri poteſt, melius, quam quod non poteſt; illud enim in ipſo eſt, qui deliberat, hoc autem non.

COMM. Quamuis aliqua maiora ſua vi, ac natura videantur, tamen ideo putãtur inferiora, quia fieri non poſſunt. nam quod fieri poteſt, eo melius eſt, quod non poteſt. quod enim fieri poteſt, in noſtra eſt poteſtate, quod autem non poteſt fieri, remotũ eſt à poteſtate noſtra. quare licet immortalitas, longinquitate vitæ præſtantior ſit, tamen melius eſt nobis vitæ longinquitatem, quam immortalitatem expetere, quoniam eam induſtria conſequi poſsimus, hãc nõ poſsimus. ſic perturbationum animi mediocritas, melior eſt, quam vacuitas, vt ſtoici cenſebant. atq; hæc cauſa eſt cur omnes, qui deliberant, ea tantum ſibi proponũt, quæ fieri poſſunt, vt in Partit. ait Cicero, quoniam hæc homini meliora ſunt.

Καὶ τὰ σὺ τέλει τοῦ βίου. τέλη γὰρ μᾶλλον, ἢ τὰ πρὸς τῷ τέλει. tex. 324

Et quæ in ipſo fine vitæ manent, nam magis finis rationem habent, quæ ſunt ipſi fini accommodata, atque vicina.

COMM. Finem vitæ vocat Ariſtoteles felicitatem, ac beatitudinem, quoniam ad eam omnia dirigũtur, & propter ipſam, omnia fiunt alia. quæ ergo manent in ipſo fine vitæ, hoc eſt in beatitudine maiora ſunt, quam quæ propter finem expetuntur. quoniam quæ ſunt accommodata fini, quæq; vicina ſunt, meliora ſunt, quã quæ ſunt remotiora. Quare virtutes, atq; omnes virtutũ actiones, lõgè meliores ſunt, quam reliqua omnia, nam in ipſo vitæ fine manent. neque. n. ſine virtute beata eſſe vita poteſt & nihil eſt aliud benè, beateq; viuere, niſi rectè, atque honeſtè viuere. ſicut ait Cicero.

Καὶ τὰ πρὸς ἀλήθειαν ὧν πρὸς δόξαν. ὅρος δὲ τῦ πρὸς δόξαν, ὃ λανθάνειν μέλλων οὐκ αἰ ἔλοιτο. tex. 325

Et quæ rei veritatem ſpectantes, ſumimus, anteponenda ſunt ijs, quæ ad opinionem, eorum autem, quæ opinionem ſpectãt, hæc definitio eſt, vt ea ſint, quæ nemo aggrederetur, ſi illa clam hominibus fore exiſtimaret.

COMM. Aliqua expetuntur propter ſe, quia verè bona ſunt, ẽt ſi alij habere nos ea neſciant, vt bene valere cupimus, non ad hominum opinionem, referimus,

referimus,quæ si lateant,nihil sint nobis profutura,vt pulchritudo, & ornatus corporis, quæ ad laudem expetuntur. nam frustra quis esset pulcher, aut benè ornatus,si nemo id sciret. Vnde, cum quis est in solitudine remotis omnibus arbitris neque pulchritudinem, ueq; ornatum curat,& tamè sauus esse cupit,ergo verũ est, quod ait Aristoteles,meliora esse illa, quæ rei veritatẽ spectãtes,quærimus, quàm quæ ad opinionem, dicuntur autem illa quæri ad opinionem,quę nemo expeteret, nisi cognita fore ab hominib. existimaret.quo in genere quidè eruditionem etiã, atque sçientiam ponunt. Vnde Persius,

Scire tuum nihil est, nisi te sciat alter.

& Thrasymachus apud Platonẽ primo de Rep. conatur hac ratione probare meliorem esse iniustitiam, quam iustitiam, quia iustitia tãtum ad hominum opinionem refertur, & alienum bonum est;iniustitia verò si lateat, plurimũ ei prodest,qui ea vtitur, sed hæc ratio captiosa est, illa vero Socratis longe verior, multò melius esse,iustum esse,quam videri. hoc est quod ait Aristoteles, bonum quidem esse, quod ad opinionẽ refertur, sed longe melius, quod ad veritatem. ideo Socrates (vt Cicero scribit) hanc viam ad gloriam proximam,& quasi compendiariam dicebat esse,si quis id ageret,vt qualis haberi vellet,talis esset. Nam qui simulatione virtutis stabilem se gloriam consequi posse rentur, vehementer errant. Vera gloria radices agit, atque etiam propagatur. ficta omnia celeriter tamquam flosculi decidunt, nec simulatum quicquam potest esse diuturnum.

2.de Of.

tex.326 Διὸ καὶ τὸ δὶ πάσχειν, τοῦ δὶ ποιεῖν δόξειεν ἂν αἱρετώτερον εἶναι. τὸ μὲν γὰρ, κἂν λαυθάνῃ, αἱρέσιται. ποιεῖν δ' ἂν λανθάνων οὐ δοκεῖ ἂν ὠφέλησθαι.

Hinc est quod quibusdam accipere beneficiũ quã facere, præstãtius videri posset : illud enim etiam si lateat,expetitur, conferre autem beneficium in alterum,si lateat,nũ sanè videtur quisquam expetere.

comm. Hæc opinio quorundam falsa quidem est,sed tamen aliqua ratione niti videtur, quod melius sit accipere beneficium, quàm dare. quoniã qui beneficiũ accipit adiuuat,neq; curat,vt id sciatur, immo verò cupit hãc rẽ occultari,ne videatur alterius auxilio eguisse, qui vero dat alicui beneficium, cupit id palam esse , & à multis intelligi , vt liberalis videatur. sed re uera melius est beneficium dare,quam accipere, quoniã qui dat, liberalis uiri officio fungitur, & ei, cui dat, quodãmodo præest, qui vero accipit beneficiũ, semper in eo,quod accipit, inferior est . vnde ẽt in sacris literis dr, beatius est dare , q̃ accipere. atque hac de causa Deus est beatissimus: quod in omnes beneficia confert, ipse à nullo accipit.

tex.327 Καὶ ὅσα εἶναι μᾶλλον,ἢ δοκεῖν βούλονται πρὸς ἀλήθειαν γὰρ μᾶλλον. διὸ καὶ τὸν δικαιοσύνην φασὶ, μικρὸν εἶναι, ὃν δοκεῖν, ἢ εἶναι αἱρετώτερον, τὸ δὲ ὑγιαίνειν οὔ.

Et quicquid magis optãt homines esse, quam videri, maius est ; nam ad veritatem magis accedit : ideo sunt qui dicant iustitiam tenuẽ, pusillamq; rem esse, quoniam præstat iustum videri,quam esse,sed bene valere non item.

comm. Supra docuerat ea esse maiora, quæ ad veritatem,quàm quæ ad opinionem referuntur, nunc ex eo loco deducit alterum hunc, quo docet id esse maius, quod homines magis optant esse, quam uideri.nam quod re uera est, magis ad ueritatem accedit,quam quod uidetur. hoc tamẽ ex opinione uulgi, atq; improborum hominum dicitur, iõ subiungit Aristoteles esse quosdam, qui dicant iustitiam tem esse pusillam,ac tenuẽ, quoniam utilius sit uideri iustum, quã esse. quã sniam approbat Thrasymachus apud Platonem primo de Rep.contra verò benè valere, ac diuitem fieri melius est,quã videri . facile igitur imperitæ plebi persuaderi potest, meliores esse diuitias,quam vitæ integritatẽ , quoniam eas magis optant. Vnde Persius Satyra setunda sic ait:

Mẽs bona,fama,fides,hæc clare,& vt audiat hospes,
Illa sibi introrsum, & sub lingua murmurat, o si
Ebullat patrui præclarum funus,& o si
Sub rastro crepet argenti mihi seria dextro
Hercule, pupillumve vtinam, quem proximus heres
Impello, expungam —— quibus versibus ostendit populo diuitias magis esse cordi, quam virtutem.Itaq; Cicero iu Partit.docet, vt cum imperitis hominib. aliquid persuadere studemus , uon illis dignitatem,aut honestatem,sed emolumentum,& voluptatem proponamus.

tex.328 Καὶ τὸ πρὸς πολλὰ χρησιμώτερον. οἷον, τὸ πρὸς τὸ ζῆν, καὶ δὶ ζῆν, & τὸν ἀνδρεῖον. καὶ τὸ πράττειν τὰ καλὰ. διὸ καὶ ὁ πλοῦτος, & ἡ ὑγίεια, μᾶλλα δοκεῖ εἶναι. ἅπαντα γὰρ ἔχει ταῦτα.

Et quod ad multas res est utilius,vt ad uiuendum,& ad bene viuendum; & ad voluptatem, & ad res honestas conficiendas;quamobrem diuitiæ,& bona valetudo maxima esse bona videntur, quoniã oẽs has commoditates in se habent.

comm. Id etiam esse maius bonum intelligitur,q̃ ad res plures utilius est, vt virtus ad bene uiuendũ utilis est,sed bona ualetudo & ad uiuendum, & ad bene uiuendum. ergo bona ualetudo hac ratione maior est uirtute. sic iustitia ualet ad res honestas conficiendas, diuitiæ autem tũ ad conficiẽdas honestas res,tum etiam ad uoluptates, quare iustitia præstantiores diuitiæ sunt.his rationibus ducti quidam existimarunt diuitias,& bonam ualetudinem omnium maxima esse bona,propterea quod magnas, & uarias in se commoditates habẽt.sed re uera bona corporis, uel quæ ad corpus referuntur, nullo modo possunt animi bonis æquiparari. licet igitur omnium bonorum,quæ ad corpus spectant, bona ualetudo, & diuitiæ maxima sint,nõ tamen ad iustitiæ,aut uirtutis ullius præstãtiam aspirare possunt. quãto enim animus corpori,tanto uirtutes corporis bonis antecellunt. uulgò uero qui diues est,

& benè

& benè valet, maximis bonis abũdare creditur. hoc igitur loco ex opinione vulgi loquitur Aristoteles. idco non dixit hæc esse maxima bona, sed videri maxima.

text.329 Καὶ τὸ ἀλυπότερον, καὶ τὸ μετ' ἡδονῆς. πλείω γὰρ εἰσὶς. ὥστε ὑπάρχει, καὶ τὸ ἡδονὴ ἀγαθόν, καὶ ἡ ἀλυπία.

Et quod minus habet molestiæ, & quod voluptati est coniunctum. nam plura sunt vno: est enim illic et voluptas, quæ est bonũ, et indolentia.

comm. Res, quæ molestia carent, & afferunt voluptatem, maiores sunt eis, quæ alterum horum tantum in se habent, vt quæ neq; molestæ sunt, neq; iucundæ. Vel quæ voluptatem aliquam habent molestiæ coniunctam. nam illæ, in quibus voluptas est, atque indolentia plura bona continẽt, vult. n. Aristoteles, aliud esse indolentiam, aliud voluptatem, quas res Philosophi quidam copulabant, & putabant idem esse nihil dolere, & voluptate affici. Vnde Ennius dixit, Nimium boni est, cui nihil est mali, sed fieri potest, vt aliquis dolore careat, & tamen voluptate nõ afficiatur. ergo distincta sunt, voluptas, & indolentia. quare non bene sensit Epicurus, qui hæc inter se nihil differre existimabat. Vt secundo de Finibus docet Cicero, quod autẽ ait Aristoteles est eiusmodi; patrimonium à maioribus nobis relictũ, maius est bonum, quam acquisitæ laboribus diuitiæ, quoniam minus habet molestiæ & iucundiorem vitam efficit, vt ait Martialis.

Vitam quæ faciant beatiorem
Iucundissime Martialis hæc sunt,
Res non parta labore, sed relicta. & quæ sequũtur. sic etiam Horatius Apollinem precatur.

Frui paratis, & valida mihi
Latoe dones, at precor integra *Cum mente.*

text.330 Καὶ δυοῖν ὄντοιν τῷ αὐτῷ πρὸς τι δύο, μεῖζον τὸ ὅλον ποιεῖ.

Et duobus propositis, id, quod eidem rei adiunctum, efficit, vt totum maius sit, magis est expetendum.

comm. Huius loci vis est eiusmodi. proponãtur duo de quibus dubitemus, vtrum eorum maius sit, & apponantur singula alicui rei, certe id, quod totam rem meliorem efficit, magis est expetendum. vt si quis dubitet, vtrũ iustitia melior sit, an fortitudo, apponantur hæ virtutes principi. nam si princeps iustus melior est, quam princeps fortis, certè iustitia magis erit experenda, quam fortitudo. est huius generis pulcherrimum exẽplum apud Virgilium libro quarto, vbi Dido videtur dubitare, vtrũ melius sit cœlibatus, an coniugium. & Anna soror eius ostendit, vitam cœlibem Didoni periculosam, & iniucundam fore, copulatam autem matrimonio securam, & iucũdam. iraque concludit melius esse cõiugium, quam cœlibatum. sic enim ait:

Quã tu vrbẽ soror hanc cernes, quæ surgere regna,
Coniugio tali Teucrum comitantibus armis,
Punica se quantis attollet gloria rebus.

Καὶ ἃ μὴ λανθάνει παρόντα, ἢ ἃ λανθάνει text.331
πρὸς ἀλήθειαν γὰρ τείνει ταῦτα, διὸ καὶ τὸ πλείω φαίνειν αἱ μείζον ἀγαθὸν τῆς δοξῆς.

Et quæ, cum præsentia sunt, clam esse non possunt, maiora sunt, quam, quæ latent: quoniam ad veritatem magis accedunt: itaq; locupletem esse maius bonum videri potest, quàm existimari.

Aliqua bona latere possunt, vt pecuniæ, the- comm.
sauri, res quælibet pretiosæ, aliqua verò nullo modo possunt latere, vt honor, gloria, dignitas, hęc igitur, quæ nõ possunt esse clam, maiora bona sunt eis, quæ latent. quoniam magis ad naturam bonorum, & ad veritatem accedunt. eodem modo quidam locupletes existimantur, sed hoc incertum est, vtrum sint nec ne, quidam autem palam sunt locupletes, verum sine dubio melius est re vera esse locupletem, quam tantum existimari. Cicero libro Tusc. tertio, famam popularem longe inferiorem esse vera gloria docet, quoniam gloria solida quædam res est, & expressa, non adumbrata. fama verò popularis nullam eminentem effigiem virtutis cõsectatur, sed adũbratam imaginem gloriæ. sunt enim quidã, qui studeant boni viri, vel nobiles, vel diuites videri, vt famam popularem acquirant, sed multò melius est, esse, quam videri.

Καὶ τὸ ἀγαπητὸν, καὶ τοῖς μὲν, μόνοις, τοῖς δὲ text.332
μετ' ἄλλων. διὸ καὶ οὐκ ἴση ζημία, ἂν τις τὸν ὑπερόφθαλμον τυφλώσῃ, καὶ τὸν δύο ἔχοντα. ἀγαπητὸν γὰρ μόνον ἀφῄρηται.

Et quod amabile, & carum est, his quidem solum, illis autem cum alijs bonis coniunctũ. quare non æqualis pœna legibus est cõstituta, si quis altero captũ oculo cæcauerit, & si quis duos oculos habenti alterum effoderit. nam illi id ereptũ est, quod maximè carum erat.

Hoc est, quod ait in Topicis Cicero, desidera- comm.
bilia esse ijs maiora, quibus carere facile possumus. Aristoteles primo libro diuinæ Philosophiæ docet omnes sensus esse caros, & amabiles, sed visum præcipuè, quoniam rerum nobis differentias ostẽdit. visus igitur solus amabilior est, & magis expetendus, quam alia bona corporis simul coniuncta. hac de causa, inquit, leges maiorem illi pœnam irrogant, qui luscum cæcauerit, quam ei qui alterum oculum effoderit duos habenti. quoniam qui tantum vnum habet oculum, re maxime cara, priuatur, si eum amittat. Demosthenes in oratione contra Timocratem, historiam narrat, quæ multum facit ad hunc locum. ait enim apud Locrẽses olim cautum fuisse, ne cui leges nouas ferre, aut veteres abrogare liceret, alioquin ea res esset capitalis. cum autem Locrensis quidam ciui tantum vnum oculum habenti minatus fuisset se oculum illi eruturũ, perterritus ille ciuis, & vitã sibi odiosam ratus, si id accidisset, ausus est legẽ ferre, vt, si qs Luscũ excæcasset, ambos ipse oculos amitteret. quam legem ciues omnes approbarunt.

tex.333 Ἐκ τῶν μὲν οὖν δεῖ τὰς πίστεις φέρειν εἰ τῷ προβάλλειν, καὶ ἀποβάλλειν, χρὴ δὲ εἴρηται.

Iam igitur unde sumenda sint argumenta, & in suadendo, & in dissuadendo ferè dictum est.

COMM. Conclusio breuis, qua docet se omnia ferè diligenter persecutum esse, quæ ad deliberatiuum genus pertinent. hoc est, quæ vel ad suadendum, vel ad dissuadendum ualeant, quoniam sæpe consultare in contrarias partes opus est.

CAPVT XXIX.

Suadenti cognoscenda esse genera Rerump. ostendit, quæ quattuor proponuntur, nec non singularum instituta, ac fines, postremò mores, & omnium habendã in dicẽdo rationem.

tex.334 Μέγιστον δὲ, καὶ κυριώτατον ἁπάντων πρὸς τὸ δυνασθαι πείθειν, καὶ καλῶς συμβουλεύειν, τὰς πολιτείας ἁπάσας λαβεῖν, καὶ τὰ ἤθη, καὶ τὰ νόμιμα, καὶ συμφέροντα διειλεῖν. πάντα γὰρ ἅπαντες τῷ συμφέροντι, συμφέρει δὲ τὸ σῴζον τὴν πόλιν.

Maximum autem, & potentissimum omnium ad persuadendi facultatem, & bene consulendum id est, si quis Resp. omnes cognitas habeat: & vnius cuiusq; mores, instituta, atq; vtilitates intelligat: omnes enim vtilitate mouentur. illud autem vtile est, quod ciuitatis statum conseruat.

COMM. EXPOSITIS argumentis in vtramque partem deliberandi, nunc admonet, plurimum valere ad persuadẽdi rationem, scire qui mores, quæ instituta sint eius ciuitatis, cui quis consilium daturus est, & quid utilitatem afferat. nullus enim est, qui non vtilitate moueatur. nam (vt supra dictũ est) in deliberatiuo genere finis est vtilitas. vtile verò dicitur id, quod statum ciuitatis conseruare solet. de hac re primo de Orat. Crassus ita inquit: Perdiscendum ius ciuile, cognoscendæ leges, percipienda omnis antiquitas, Senatoria consuetudo, disciplina Reip. iura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperij cognoscenda. in lib. de claris Orat. Cicero T. Posthumium in eo laudat, q᷑ benè iuris publici leges, atq; instituta cognouerat. contra verò Pisonem, & Gabinium acriter in eo reprehendit, quòd cum essent consules, non leges ciuitatis, non instituta, non mores, non iura nouerant. in oratione cõtra Pisonem. quoniam enim varia sunt Rerump. genera, & vnumquodq; suum finem sibi propositum habet, ab alijs distinctum, ideo fit vt etiam varij fines sint. debet igitur Orator bene intelligere, quod Reipub. genus sit illud, in quo versatur, & quem sibi finem proposuerit, & quibus institutis, ac legibus eum finem assequi studeat.

tex.335 Ἔτι δὲ κυρία μὲν ἔξω ἡ τοῦ κυρίου ἀπόφασις. τὰ δὲ κύρια, διώρηται, καὶ κατὰ τὰς πολιτείας.

ὅσαι γὰρ αἱ πολιτεῖαι, τοσαῦτα καὶ τὰ κύρια ἔστιν, εἰσὶ δὲ πολιτεῖαι τέτταρες, δημοκρατία, ὀλιγαρχία, ἀριστοκρατία, μοναρχία. ὥστε τὸ μὲν κύριον, καὶ τὸ κρῖνον, τούτων αὖ τῶν μόριον, ἢ ὅλον τούτων.

Praterea decretum id firmum est, quod ab illo ordine factum fuerit, in cuius potestate omnia constituta sunt. summa verò potestates secundum Rerump. status distributa sunt: quot.n. Rerump. genera sunt, totidẽ etiam sunt summæ potestates. sunt autem Rerump. genera quatuor, democratia, oligarchia, aristocratia, monarchia. itaque summa potestas, quæ de rebus iudicet, aut est eorum generum aliqua pars, aut totum.

Dixerat mores, & instituta ciuitatis esse cognoscẽda. sed quia sunt aliqua sæpe instituta, vel decreta minus firma, nũc docet, quæ sint ea, quæ rata, ac firma esse soleant. nam in una Rep. multi sunt ordines; sed alius alio maiorẽ habet auctoritatem. qui igitur ordo summã habuerit in ciuitate potestatem, eius decreta etũ firma. verum potestates pro statu Reip. distribui solent. itaq; quot sunt Reip. genera, tot sunt etiam summæ potestates. at in Rep. vel est popularis status, vel paucorum imperium, vel optimorum principatus, vel vnius dominatio, quamobrẽ erunt quatuor Reip. genera, Democratia, Oligarchia, Aristocratia, Monarchia. summa igitur potestas, cui permissum est de rebus iudicare, vel est aliqua pars horum generum, vt in Democratia, cõcio, vel Senatus, vel est totũ, vt in Monarchia Rex. Illud aduertendum est, Aristotelem hoc loco nõ eandem facere Rerump. diuisionem, quam fecit octauo Ethicorum, ibi enim tria genera facit laudabilia, Politiam, Aristocratiam, Monarchiam: tria verò his opposita vitiosa Democratiam, Oligarchiam, Tyrannidem, sed hic ex eorum mente opinione loquitur. COMM.

tex.336 Ἔστι δὲ δημοκρατία μὲν, πολιτεία, ἐν ᾗ κλῆροι διανέμονται τὰς ἀρχάς.

At Democratia quidẽ est Reip. status, in quo sortione tantum magistratus distribuuntur.

In populari statu non vnus tantum princeps est, neq; tantum potentiores, aut optimates imperãt, sed æqualiter omnes capiendorum magistratuũ ius habent siue nobiles sint, siue ignobiles, siue diuites, siue pauperes. distribuuntur autem magistratus per sortes, aut suffragia. Nam populus eligendi potestatem habet. itaque uel pet tabellã, vel per voces, vel pet calculos eligit, quem velit esse prætorem, aut consulem, aut alio fungi munere. sæpissimè etiam, cum plures sunt competitores, iaciuntur sortes, vt quodammodo in arbitrio fortunæ sit, quinam summæ Reip. præfuturi sint. apud Romanos suffragijs creabantur Aediles, Prætores, Consules; Quæstores verò sorte eligebantur. Cic. ad Q. Fratrem: Quæstorem habes non tuo iudicio delectũ, sed eum quem sors dedit. Pro P. Sestio: Quæstor hic COMM.

C. Antonij collegæ mei fuit sorte, sed societate consiliorum meus, prima actione in Verrē: Commemorate Quæstoris cum Prætore necessitudinem, morem maiorum, sortis religionem. Iudices etiā sorte eligebantur. Cicero ad Q. Fratrē: Acilius sententiam dixit, vt ipse iudices per prætorem vrbanum sortiretur. & alibi: Iudicum sortitione facta comitia haberi; prouinciæ prætorea sorte distribuebantur. Cicero ad Atticū primo: Prætores nondum sortiti sunt prouincias. in Vatinium: Cum tibi aquaria prouincia sorte obtigisset. in Verr. actione quarta: Qui simul, atque ei sorte prouincia Sicilia obuenit, quin etiā quoties parem numerum suffragiorum competitores habuissent, sortes iaciebantur. Cic. pro Plancio, Nunquam maiores nostri sortitionem constituissent ædilitiam, nisi uiderent accidere posse, vt competitores pares suffragijs essent. Cicero 2. de Diuin. de sortibus ita inquit: Quid igitur in his potest esse certi, quæ fortunæ monitu, pueri manu miscentur, atque ducuntur?

tex. 337 Ὀλιγαρχία δέ, ἐν ᾗ οἱ ἀπὸ τιμημάτων.

Oligarchia verò est, in qua ex censu magistratus eliguntur.

comm. Oligarchia latinè paucorum imperium dici potest, in quo potentiores tantum dominantur, quòd ex censu magistratus eliguntur. sunt. n. constitutæ leges, vt nemo possit imperare, nisi qui tantam summam pecuniæ possederit, pauci uerò sunt vbique locupletes. Plutarchus in Lycurgi uita tradit Lacedæmonios post Lycurgum Oligarchia vsos fuisse, sic enim scribit; quāquam hoc modo ciuilem institutionem Lycurgus misceuisset, tamen qui post eum secuti sunt, cum effrenem adhuc, & validam nimis Oligarchiam, ferocemque, ac feruidam uiderent, vt ait Plato, quasi frenum iniecerunt Ephororum potestatē. Romani ab initio Monarchia usi sunt, deinde exactis regibus à Bruto, vti cœperunt Aristocratia, sed insolescente plebe, subsecuta est Democratia, postea verò cum longè, lateque regnare populus R. cœpisset, tes ad Oligarchiam delapsa est, vt ex censu crearentur magistratus. nō enim quisquam gerere magistratum maiorē poterat, nisi factus esset eques Romanus, neq; quisquam eques fieri poterat, nisi quadringēta millia possedisset. neque Senator esse poterat, nisi censum equestrem duplicasset. Deniq; C. Cæsar Remp. ad Monarchiam reduxit.

tex. 338 Ἀριστοκρατία δέ, ἐν ᾗ κατὰ παιδείαν. παιδείαν δὲ λέγω, τὴν ὑπὸ τὸν νόμον τεταγμένην. οἱ γὰρ ἐμμεμορφωκότες τοῖς νόμοις εἰσὶν οἱ τὴν ἀριστοκρατικὴν ἀρχουσιν. ἀναγκαῖον δὲ τούτους φαίνεσθαι ἀρίστους, ὅθεν καὶ τοῦνομα εἴληφε τοῦτο.

Aristocratia dicitur illa, in qua magistratus distribuuntur ijs, qui disciplinam perceperunt: disciplinam autem eam intelligo, quæ a lege constituta sit, nam qui permanent in institutis ciuitatis, in aristocratia magistratus gerunt; necesse est enim, huiusmodi viros optimos uideri; vnde etiam Aristocratia nomen habet.

Aristocratia latinè significat optimatum imperiū. sunt autem optimates, vt ait Cicero pro P. Sestio, qui ita se gerunt, vt sua cōsilia optimo cuique probentur. ij verò sunt, qui suæ ciuitatis disciplinam perceperunt, atque eam diligentissimè custodiunt, & secundum eam magistratus gerentes, omnia iustè quantum fieri potest, exequūtur. qui sunt igitur tales viri, necesse est eos esse optimos. vnde deductum est Aristocratiæ nomen, tale genus Reip. Lycurgus instituit, legesque, ac disciplinam ciuibus suis tradidit, quam à pueritia statim ediscerent, & ne libris forte confiderent, suas leges scribi vetuit, sed quasi per manus à seniorib. posteris tradi. quare donec Lycurgi legibus vsi sunt Lacedæmonij, semper benè, ac feliciter Remp. administrarunt. cum verò cœperunt ab eis discedere, semper in peius delapsi tandem conciderunt. Veneti nostro tempore Aristocratia utuntur. neq; enim quemquam magistratum gerere patiuntur, nisi qui probatis moribus sit, & ciuitatis suæ disciplinam perceperit.

comm.

Μοναρχία δ' ὅξι κατὰ τοῦνομα, ἐν ᾗ εἷς ἁπάντων κύριος ὅξι. τούτων δὲ, ἡ μὲν κατὰ τάξιν τινὰ, βασιλεία. ἡ δ' ἀόριστος, τυραννὶς.

tex. 339

Monarchia est, vt nomen indicat, in qua unus omnium dominus est: quæ si definita est & ordinem quendam seruat, regnum vocatur; si vero inordinata, atque ex unius libidine, tyrannis appellatur.

Monarchia nomine ipso declarat quid sit. nempe status ciuitatis, in qua unus sit omnium dominus. sed ea duplex est, aut enim legitima est, & ordinata, atq; ita regnū dicitur, aut est cōtra ordinē, & leges, cū ex libidine sua princeps dominatur, atq; ita uocatur tyrannis. est igitur ea, inter regē, & tyrannū differentia, quod rex, quis sit legib. potentior, tñ legitimè imperat, & æquabiliter iustitiā omnibus distribuit, sapientumq; consilio utitur, neq; tantū suam, sed etiā populorum sibi subditorū vtilitatem quærit. tyrannus aūt leges contemnit, iustitiā irridet, à sapiētum consiliis abhorret, ad libidinem suā omnia dirigit. itaq; talem hominē, vel potius belluā è medio tollere summa laus priscis habita est. sic enim Cic. 3. de Off. Nulla est societas nobis cū tyrannis, sed potius summa distractio: neq; est contra naturam spoliare eum, si possis, quem honestum est necare. atq; hoc omne genus pestiferum, atq; impium ex hominum cōitate exterminandū est. verum hæc nomina sæpe confunduntur, vt idem dicatur rex, & tyrannus. quoniā apud antiquos nomen Tyrannorum non erat odiosum. Virg.

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse, tyranni.

Vtrumque coniunxit Iuuenalis eis uersibus:

Ad generum Cereris sine cæde, & vulnere pauci
Descendunt reges, & sicca morte tyranni.

Postea

Postea uerò cum plerique principes improbè se gerere cępissent, factum est, vt tyranni tantum ij dicerentur, qui contemptis legibus ex libidine sua cuncta administrarent.

tex.340 Τὸ δὴ τέλος ἑκάστης πολιτείας οὐ δεῖ λαμβάνειν, ἀφ' ἵνπερ γὰρ τὰ πρὸς τὸ τέλος. ἔστι δὲ δημοκρατίας μὲν τέλος ἐλευθερία. ὀλιγαρχίας δὲ, πλοῦτος. ἀριστοκρατίας δὲ, τὰ πρὸς παιδείαν, καὶ τὰ νόμιμα. τυραννίδος δὲ, φυλακή.

Oportet igitur, finem vniuscuiusque Reip. cognitum habere: nam ea singula quærunt, quæ ad finem suum tendunt. est autem democratiæ finis libertas, oligarchiæ diuitiæ, aristocratiæ, quæ ad disciplinam, legesq; ciuitatis pertinent, tyrannidis custodia.

COMM. Non tantum Rerump. genera cognita habere oportet, sed etiam fines cuiusque, quo omnia diriguntur. nam de iis vnaquæque Resp. deliberat, atq; ea diligenter quærit, quæ possint ipsam ad finem suum perducere. cum autem quatuor sint Rerump. genera, quatuor etiam fines erunt. nam Democratia sibi libertatem proponit, Oligarchia diuitias, Aristocratia disciplinam ciuitatis, & leges, Tyrannis custodiam. Ergo siquis in Oligarchia disputaret diuitias esse contemnendas & pro nihilo putãdas, atque iis tantum mandandos esse magistratus, qui leges, & disciplinam ciuitatis perceperunt, etiam si pauperes sint, certè exploderetur, & omnium irrisione luderetur. ita in Democratia siquis auderet aliquid contra libertatem dicere, statim è medio tolleretur, vt Athenienses Cyrsilum lapidibus obruerunt, & Xerxem Persarum regem intra vrbem recipiendum censeret, auctor est Cicero 3. de Off. in Oratione contra Rullum. Cicero plurimum in eo est occupatus, vt ostendat Rullum ciuium libertati insidiari, & decem viros quasi decem reges contra populum R. constituere. sic » (inquit) cõfirmo Quirites hac lege Agraria pulchra, atq; populari, dari vobis nihil, emi uoluari certis hominibus omnia; ostentari populo R. » agros, eripi etiã libertatem, priuatorũ pecunias » augeri, publicas exhauriri. denique, quod est in» dignissimũ per Tribunum pl. quæ maiores præsidem libertatis, custodemq; esse voluerũt, reges in ciuitate cõstitui. quod autẽ tyrannidis custodia finis sit, egregiè docet Cicero pro Marcello, qui Cæsarem admonet, vt diligenter saluté suam » custodiat; Quare, inquit, omnes te, qui hæc salua esse volumus, & hortamur, & obsecramus, vt » vitæ, vt saluti tuæ consulas; omnesq; tibi, vt pro » aliis etiã loquar, quod de me ipso sentio, quoniã » subesse aliquid putas, quod caueãdũ sit, non modo excubias, & custodias, sed etiam latera nostrorum oppositus, & corporum pollicemur.

tex.341 Δῆλον οὖν, ὅτι τὰ πρὸς τὸ τέλος ἑκάστης ἴδη, καὶ τὰ μιμήματα, καὶ συμφέροντα διαιρετέον, ἅπερ αἱρεῦνται πρὸς τοῦτο διαφέροντες.

Perspicuum est igitur, oportere distincta, &

cognita habere omnia, quæ ad finem spectant: vt mores, vt instituta, res vtiles. nam omnes quæcumque eligunt, ad finem suum referunt.

Non tantum fines ipsos cognoscere opus est, COMM. sed etiam illa, quæ ad finem perducunt, vt qui mores, quæ instituta sunt in ciuitate, quæ res vtiles. omnes enim ea quærunt, quæ ad finem suum vtilia sunt. Vt in democratia, quibus modis paratur, & conseruatur libertas. Cic. Philippica 3. Nihil est detestabilius dedecore, nihil fœdius seruitute. ad deeus, & libertatẽ nati sumus, „ aut hæc teneamus, aut eũ dignitate moriamur. „ Quarta verò Philippica sic ait: Crudelitatem mortis, & dedecus virtus propulsare solet: quæ „ propria est Romani generis, & seminis, hanc reti „ nete quæso Quirites, quam vobis tamquam hæ„ reditatem maiores vestri reliquerunt. & quæ se„ quuntur. ita Demosthenes in Philippicis omnia diligenter collegit, quibus seruitus euitari, & libertas cõseruari posset, quoniã Athenienses democratia vtebantur. idẽ in reliquis faciendum.

Ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον αἱ πίστεις γίνονται διὰ τοῦ λεκτικοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ ἠθικοῦ. ὥσπερ γοῦν τινα φαίνεσθαι τὸν λέγοντα ποιοῦσιν. τοῦτο δ' ἔχειν, αὐ ἀγαθὸς φαίνεται, ἢ δίκαιος, ἢ ἅμφω. δίκαιοι τὰ ἤθη τῶν πολιτειῶν ἑκάστης ἔχειν ἡμᾶς. τὸ μὲν γὰρ ἑκάστου ἦθος πιθανώτατον, αἰάγκη περὶ ἑκάστου εἶναι. ταῦτα δὲ λεκτέα διὰ τῶν αὐτῶν. τὰ μὲν γὰρ ἤθη φανερὰ κατὰ τὴν προαίρεσιν. ἡ δὲ προαίρεσις, αἱ αφέρεται πρὸς τὸ τέλος. tex.342

Et, quoniam fides non tantum argumentis fit: sed etiam oratione, qua dicentis mores exprimit: credimus enim ei, qui ita affectus esse videtur: vt aut vir bonus appareat, aut benevolus, aut vtramque. quæ est vniuscuiusque Reip. mores bene cognitas habere; mores enim cuiusq; ciuitatis, oratione expressi, necesse est, vt ad persuadendum vim habeant maximam: qui quidem ex eis, quæ antedicta sunt, facile cognosci poterunt. nam ex eo, quod sibi quæque ciuitas proposuit, apertè mores cognoscuntur: proponũt autem ea sibi, quæ ad finem referuntur.

Probat oportere mores eius ciuitatis agnoscere, in qua consilium daturus, & sententiã dicturus est Orator. primò, quia supra iam dictum COMM. est, non tantũ argumentis fidem fieri, sed etiam oratione, quæ dicentis motes amabiles exprimat. deinde, quia qui audiunt, facile credunt ei, quem aut virũ bonum, aut benevolũ, aut vtrũq; existimant. putant autẽ eum virum bonum, qui mores, & instituta maiorũ laudat, & ea diligenter esse seruanda censẽt. & præcipuè, quæ ad religionem attinẽt. vt si Iudæus apud Christianos verba faciens, Christianam fidem, & religionem summis laudib. extolleret, & mores, atq; instituta Christianorũ oratione sua uehemẽter approbaret, & se cupidũ eorum obseruãdorum ostenderet, facile posset id, quod uellet persuadere.

quoniam

quoniam ita vir bonus,& Christianis benevolus videretur. idem de quouis alio sentiendũ. quoniam morum similitudo facile conciliat amicitiã.quare cum auditores, aut iudices intelligũt Oratorem sibi esse similem,& idem velle,ac nolle, quod ipsi volunt, aut nolunt, statim ei fiunt amici, libenterq; audiunt, & dictis fidem adhibent.Itaq; vim maximam ad persuadendum expressi oratione mores habent. qui facile cognosci possunt ab eo, qui intelligat, quid sibi quæq; ciuitas proposuit.nam Socrates apud Platonem in Gorgia dixit;omnes homines gaudere,ac lætari cum orationem aliquam audiunt, suis moribus,ac naturæ conuenientem.contra verò dolere, atque angi,cum alienam ab ingenio, moribusq; suis orationem audiunt.

tex.343 Ὧν μὲν οὖν δεῖ ἀρίγισθαι προβίπουτας ὡς ἐσομένων, ἤδη ὄντων, καὶ ἐκ τούτων δεῖ τὰς περὶ τοῦ συμφέροντος πίστεις λαμβάνειν, ἔτι δὲ τῷ περὶ τὰς πολιτείας ἤθων, καὶ νομίμων, ἕξι τίνων τε, καὶ πῶς ἐπορήσομεν, ἐφ' ὅσον νῦν τῷ παρόν τι καιρῷ σύμμετρον, εἴρηται. διηκριβώται γὰρ ἐν τοῖς πολιτικοῖς περὶ τούτων.

Sed iam quæ sibi proponere debeant illi, qui suadent aliqua,tamquam futura, & instantia, & vnde possint argumẽta de eo, quod utile est, sumere; & præterea de moribus, & institutis, quibus singuli ciuitatum status reguntur, quibus rationibus, & quomodo possimus dicendi copiam habere; quantum decuit in hac arte quærere,diximus: nam in libris de Rep. de his accuratius pertractatum est.

COMM. Hactenus de genere deliberatiuo locutus est, deinceps verò demonstratiuum aggredi constituit,quod priusquã faciat,breuiter more suo repetit ea, quæ declarata sunt. docuimus,inquit, quæ sint ea,quæ sibi proponere debeat orator in diceuda sententia. & quo modo probare possit ea, quæ dicit, vtilia futura. denique quomodo mores, & instituta ciuitatis exprimere debeat. hæc autẽ omnia diligentius tractantur in libris de Rep. quoniam eius scientiæ propria sunt.

CAPVT XXX.

Ad demõstratiuum genus aggteditur, cui quia propositus finis Honestas, eiusq; cõtrarium;quid sit honestum definit, & primas species persequitur, virtutem.s.& vitium,vnde propositiones propriæ ad laudem, & ad vituperationem ducuntur.

tex.344 Μετὰ δὲ ταῦτα λέγωμεν, περὶ ἀρετῆς, καὶ κακίας, καὶ καλοῦ, καὶ αἰσχροῦ. οὗτοι γὰρ σκοποὶ, τῷ ἐπαινοῦντι καὶ ψέγοντι. συμβήσεται γὰρ ἅμα περὶ τούτων λέγοντας, καὶ ἕτερα δηλοῦν, ἐξ ὧν ποιοί τινες, ὑπολαμβανόμεθα κατὰ τὸ ἦθος,

ὅπερ ἦν δευτέρα πίστις. ἐκ τῶν αὐτῶν γὰρ ἡμᾶς τε, καὶ ἄλλον ἀξιόπιστον δυνατόμεθα ποιεῖν πρὸς ἀρετήν.

Deinceps autem de virtute,& vitio,de honestate, & turpitudine dicamus: laudanti enim, & vituperanti sunt hi propositi fines. simul etiam illud commodum consequetur, vt, dum hæc agimus, etiam illa declaremus, vnde mores nostros ostẽdamus, quod erat secundum probationis genus, ex iisdem enim locis, et nos ipsos, & alium quemlibet ita ornabimus, vt tamquam probis viris, & virtute præditis fides habeatur.

COMM. TAM demonstratiuum genus aggreditur,quod laudem,& vituperationem continet, sed à meliori parte Græcè dicitur ἐγκωμιαστικὸν, à Cicerone sæpe vocatur exornatio,Quintilianus parum latino verbo landatiuũ appellat. Panegyricum etiam vocarunt,quod in publicis cõuentibus,& celebritatibus Græciæ tales orationes haberentur.multa verò sunt vel in aliquo homine,vel in ciuitate,vel in cæteris rebus, quæ laudari solent, sed virtus, ac honestas primum locum obtinet, & alia omnia tantum hac vna de causa laudantur, quod ad virtutem referuntur, sicuti etiam solum vitium, & turpitudo vituperatur,& alia,quæ ponuntur in vituperatione,ad hæc duo referuntur, ideo proponit Aristoteles se deinceps de virtute, & vitio, de honestate, & turpitudine dicturum. cum præsertim demonstratiui generis finis sit honestas, vt iam supra demonstratum est.accedit etiam alia commoditas, quoniam explicatione virtutũ, & vitiorum non tantum alios laudare,aut vituperare discemus,sed etiam quomodo mores nostros bonos, & amabiles esse doceamus, quod erat secũdum artificiosæ probationis genus. ijdem enim loci nobis prodernnt,& ad mores nostros ostendendos, & ad alium ita exornandum,vt probus vir. & virtute præditus esse videatur. hunc locum in Partitionibus ita Cicero expressit: accepi ista, didiciq́ue breuiter, non solum quemadmodum laudarem alterum; sed etiam, quemadmodum eniterer,vt possem ipse iure laudari. neque sanè dubitandum est, siquis rectè sciat alterum laudare, quin etiam seipsum cõmodè laudare possit,verum omnis arrogantiæ suspicio semper euitanda est, nihil enim odiosius esse potrst. quamuis apud ignotos liceat aliquando magnopere etiam gloriari, vt apud Virgilium Aeneas primo Aeneidos;

Sum pius Aeneas raptos qui ex hoste penates
Classe veho mecum, fama super æthera notus.

vel cũ nos, vel amicos nostros vrget necessitas, vt Cicero multis in locis res à se gestas in consulatu cõmemorat,& extollit.qua tamen in re non caruit reprehẽsoribus.Brutus enim ad Atticum scribens sic ait de Cicerone;an quia non omnibus horis iactamus idus Martias,similiter,atque ille nonas Decembres suas in ore habet, eo meliore conditione

conditione Cicero pulcherrimum factũ vituperabit? licet etiam refellendi gratia seipsum laudare, & res gestas amplificare, vt Turnus apud Virgilium libro vndecimo Aeneidos:

Pulsus ego? aut quisquam meritò fadissime pulsum
Arguet? Iliaco tumidum qui crescere Tybrim
Sanguine, & Euandri totam cum stirpe videbit
Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis.
Haud ita me experti Bitias, & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor sub tartara misit,
Inclusus muris, hostilique aggere septus. & alibi:
Turnus ego, haud vlli veterum virtute secundus.

Quod autẽ ex ijsdem locis, & nos ipsos, & alios laudemus exẽplo declarari potest, vt laudamus Demosthenem, quod esset homo vigilãtissimus, & quotidianis exercitationib. se in dicẽdo exerceret, vnde magnam eloquẽtiam acquisiuit, de quo ita Cicero Tusc. 4. cui non sunt auditæ Demosthenis vigiliæ, qui dolere se aiebat, siquando opificum antelucana victus esset industria. quid ipse Cicero pro lege Man. uonne laudes suas ex eodem loco sumit, cum ita de se ait? Nam cum & auctoritatis iu me tantum sit, quantum uos honoribus mandandum esse voluistis; & ad agẽdum faculratis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi vsu propè quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre, &c.

tex.345 Ἐπεὶ δὲ συμβαίνει, καὶ χωρὶς σπουδῆς, καὶ μετὰ σπουδῆς ἐπαινεῖν πολλάκις οὐ μόνον ἀνθρωπον, ἢ θεὸν, ἀλλὰ καὶ ἄψυχα, ἃ τῶν ἄλλων ζώων τὰ τυχόν. τὸν αὐτὸν ζόπον καὶ περὶ τούτων λητέον τὰς προτάσεις. ὥςπ ὅσον παραδείγματος χάριν εἰπωμὲν καὶ περὶ τούτων.

Et, quoniam sæpe fit, vt, vel animi gratia, vel serio, studioseq; laudemus non tantum hominem, aut deũ, sed etiam ea, quæ anima carẽt, & quodcumque animal nobis visum fuerit: eodẽ modo, quo in superiori genere fecimus, etiam de his rebus videndum, unde propositiones sumendæ sint. quare non exquisitè, sed exempli tantum gratia de his etiam dicamus.

COMM. Decreuit in demonstratiuo genere locos aperire, quibus & ad laudandum, & ad vituperandũ propositiones sumantur eo modo, quo iã in deliberatiuo docuit. videndum est (inquit) etiã in hoc genere, sicut in superiore fecimus, vnde sumendæ sint propositiones, quoniam sæpe fit, vt hoc genus laudandi tractemus, vel tantum oblectationis, atque exercitationis gratia, vel etiam serio, atque studiosè, cum vel hominem laudamus, vel Deum, vel inanimatum aliquid, vel animal. sed hęc nõ exquisitè sunt à nobis tractanda, vt in scientijs fieri solet. Verum apertius, & pinguiori (quod aiunt) Minerua. Quatuor igitur ponit Aristoteles, quæ laudari solent. huminem, Deum, res inanimatas, animalia. quod ẽt Quintilianus lib. 3. sic ostendit: Sed proprium laudis est amplificare, & ornare, quæ materia præcipuè in Deos, & homines cadit: est tamen, & aliorum animalium, etiam carẽtium anima. Sed homines præcipuè laudantur, qui virtutis cõpotes sunt. est enim virtus hominis propria. neque alia de causa laudes inuentæ sunt, nisi vt præstantes viri celebrentur, & ad eorum imitationem alij excitentur. vnde Romani, sicuti Cato scriptum reliquit, post cœnam, clarorum hominum laudes ad tibiam canebant, vt adolescẽtes ad eorũ virtutes imitandas accenderentur. Laudãtur tamẽ etiam Dei, sicuti Orpheus, qui hymnos composuit, & Homerus, quibus Deorum laudes cõplexus est, & Dauides apud Hebræos, & apud Latinos Horatius Apollinis, Mercurij, Fauni, Bacchi, & Dianæ laudes cecinit. quin etiã Christiani multos hymnos in Deorum laudem conscripserunt. Laudantur etiã res inanimatæ, vt artes, ac scientiæ, sicut apud Ciceronem multis in locis eloquentia laudatur, & philosophia 5. Tusc. & prouidentia secundo de Natura Deorum. & Sicilia prouincia, quarta actione in Verrem. & Asia pro lege Man. præterea laudantur animalia, vt Plinius formicã admiratur, luscíniam miris laudibus extollit. Virg. 4. Gergicorum apes summo pere commẽdat. est apud Ouidium Psittaci laudatio: apud Lucianum muscæ Encomium. denique nihil est, quod laudari non possit.

Καλὸν μὲν οὖν ἐστιν ὃ αἱ δι' αὑτὸ αἱρετὸν ὄν, ἐπαινετὸν ἢ οὗ ἂν ἀγαθὸν ὄν, ἡδὺ ἢ ὄπ ἀγαθὸν. tex.346

Pulchrum igitur id est, quod cum propter se sit expetendum, est etiam laudabile; vel quod cum bonum sit, est etiã iucũdum, quatenus bonũ.

In demonstratiuo genere quæruntur ea, quæ pulchra sunt, vt laudẽtur. ergo prius oportet intelligere quid sit pulchrum, vt ad ipsum, tamq; ad finem quendã, quęcumq; traduntur in exornatione, referantur. duas igitur pulchri descriptiones hoc loco ponit Aristoteles; quarũ prima hæc est: pulchrũ id est, quod propter se expetendum est, & laudabile. verum illud est scieudum; hoc loco pulchrum non ad corpus, sed ad animũ referri, & idem ferè esse, quod honestum. addidit autem Aristoteles etiam esse laudabile, quoniã inueniuntur quędam propter se expetenda, quę tamen non sunt laudabilia, vt vita propter se expetitur, neq; tamen per se laudabilis est. honestũ aurem etiam si nemo id laudet, tamẽ natura sua laudabile est (vt ait Cic.) & hæc definitio per se ipsius honesti, ac pulchri est. altera verò definitio est pulchri, quatenus ad nos refertur. vt pulchrũ id sit, quod est bonũ, & iucundũ, quatenus bonum est. habet n. honestas mirã delectationẽ, quæ ab ipsius bonitate prouenit. mala verò per se iucunda non sunt. quod siquis malis, & turpitudine delectetur, vt multi improbi homines faciunt, id non accidit, propter vitiorũ uaturam, sed propter appetitus deprauationem. Quamobrem vera delectatio nascitur ab honestate, falsa verò, & inanis à turpitudine. & quæ ab honestate nascuntur sunt illæ puræ, ac veræ voluptates, de quibus in Philebo Plato multa disputat.

CONN.

Εἰ δὲ τοῦτό ἐστι τὸ καλὸν, ἀνάγκη τὸν ἀρετὴν καλὸν εἶναι, ἀγαθὸν γὰρ ὄν, ἐπαινετὸν ἐστι. tex.347

Quod

Quod si pulchrum est huiusmodi: necesse est virtutem esse pulchram; quoniam cum sit bona, est etiam laudabilis.

COMM. Ex definitione pulchri, probat uirtutem esse pulchram, pulchrum.n.dictum est esse bonum, & laudabile, virtus verò sine ulla dubitatione bona est, & laude digna, quare necessitas cogit, vt etiam pulchra sit. Isocrates in Helena, virtutem ideo maximè laudabilem esse dicit, quia sit omnium rerũ pulcherrima. nutritur autem virtus, & augetur laudatione, quod eleganter Ouidius testatur illis verbis: —— *laudataq; virtus*
Crescit, & immensum gloria calcar habet.
Aristoteles Ethic.2.sic ait: virtuti debetur laus. & Cicero in Paradoxis: vt quisque maximè est boni particeps, ita & laudabilis maximè.

tex.348 Ἀρετὴν δὴ ἴσῃ μὲν δύναμις, ὡς δοκεῖ, ποριστικὴ ἀγαθῶν, ἔ φυλακτικὴ δύναμις, διεργετικὴ πολλῶν, καὶ μεγάλων, καὶ παντων περὶ παντα.

Virtus autem est, vt ferè videtur, facultas comparandi, quæ bona sunt, & eadem conseruandi; & facultas, multa, & magna in alios merita conferendi; & quæ potest omnes omnibus in rebus adiuuare.

COMM. Quoniam de laudatione verba facturus est, & virtus est maximè laudabilis, ideo virtutem primo definit, deinde etiam diuidit. sed hæc omnia ex cõi opinione, nõ exquisitè facit, vt iam supra nos admonuit. nã in Ethicis accuratius hęc tractata sunt. tres igitur hoc loco virtutis descriptiones ponit; prima est illa, vt virtus sit facultas comparandi, quæ bona sunt, & eadẽ conseruandi. beatus enim esse sine uirtute nemo potest, vt primo de natura Deorum Cicero dicit. dicitur autẽ is beatus, qui est in bonis nullo adiuncto malo, vt 5. Tusc. legimus. ergo in uirtute vis est bonorũ acquirendorum. sed non satis est acquirere bona, nisi etiam conseruentur, neque beatus dici põt, qui est in amittẽdi metu, quare virtus etiam uim habet bona conseruandi. vera est igitur illa sentẽtia, quam ponit in Paradoxis Cicero; virtute præditi qui sunt, soli sunt diuites. soli.n.possident res & fructuosas, & sempiternas, soliq́ (quod est proprium diuitiarum) contenti sunt rebus suis. & in quo uirtus est, ei nihil deest ad beatè uiuendum. altera definitio respicit effectũ virtutis erga alios, cum dicitur esse facultas multa, & magna beneficia in alios conferendi. Laus enim uirtutis in actione consistit, actio uerò semper ad aliquid refertur. itaq; uirtus potius ad alios referenda est, quàm ad eum in quo est, si quidem laudari debet. nam ij potissimũ laudantur, qui multa, & magna beneficia vel in patriam, vel in amicos, vel in omne genus hominum cõtulerunt. Quamobrem Aristoteles Ethic. 4. eum optimum esse dicit, qui non tantum erga seipsum, sed etiam erga alios virtute utitur. deniq; statuũt omnes sapientes; nihil esse præstantius, nihil laudabilius, quàm de plurimis benè mereri. Tertia definitio virtutis est, vt sit facultas, qnæ possit omnes omnibus in rebus adiuuare. præsto est semper uirtus, neque hominem vmquam deserit. vnde rectè Bias omnia secum bona sua se portare prædicabat. & qui uirtutis compotes sunt omnia melius quàm expertes uirtutis efficiunt. nam habitus ille animi rationi cõsentaneus actiones omnes ad optimum finem dirigit.

Μέρη δὲ ἀρετῆς, δικαιοσύνη, ἀνδρεία, σωφροσυνη, μεγαλοπρέπεια, μεγαλοψυχία, ἐλευθεριότης, πραότης, φρόνησις, σοφία. tex.349

Partes autem virtutis sunt iustitia, fortitudo, temperantia, magnificentia, magnanimitas, liberalitas, mansuetudo, prudentia, sapientia.

COMM. Partes virtutis appellat eas, quæ propriè species dici deberent, sed hic, vt sæpè iam dictũ est, nõ agitur exquisitè, ideo neque omnes virtutis species enumerantur, sed illæ tm̃, quæ magnã afferre laudẽ solent. distinguuntur autẽ uirtutis species hoc modo; vt aliæ sint in volũtate, q́ morales virtutes dicũtur, quia moribus, & cõsuetudine perficiũtur, aliæ sint in rõne, quæ ideo rationales uocãtur. Et morales quidẽ aut sunt principales, aut secũdariæ. principales sunt iustitia, fortitudo, tẽperantia, quæ ueræ sunt, ac propriè virtutes, quia bonos viros efficiũt. secũdariæ sunt, magnificẽtia, magnanimitas, liberalitas, mãsuetudo, quæ magnã hominũ beneuolentiam cõciliant. Rõnales virtutes sunt, prudẽtia, & sapientia, q̃ nostrã intelligentiã excitant, & perficiunt. hæc est distinctio, quã hoc loco sequitur. Arist. nã in extrema parte primi libri Ethic. ẽt virtutes diuidit, vt aliàs rõne, alias more perfectas esse dicat. in ratione (inquit) sunt vt sapiẽtia, vt sagacitas, vt prudẽtia. more perfectæ, vt liberalitas, & tẽperantia. Cic. in Partit. sic ait: Est igitur vis virtutis duplex, aut.n. scientia cernitur virtus, aut actione. Nam quæ prudẽtia, quæ calliditas, quæque grauissimo nomine sapiẽtia appellatur, hæc sciẽtia pollet vna. quæ verò moderandis cupiditatibus, regẽdisq́ animi motibus laudatur. eius est munus in agendo, cui tẽperantiæ nomen est. ergo Cicero prudentiæ nomine cõplectitur omnes virtutes, quæ ad intelligendum pertinent, vt nos in Decisionib. nostris olim copiose docuimus, temperantiæ verò nomine cõplectitur eas omnes, quę pertinent ad agendũ. hęc autem duo intelligere (inquam) & agere nõ tantum laudabilem, sed etiam beatum homiuem efficiunt.

Ἀναγκη δὲ μεγίστας εἶναι ἀρετὰς τὰς τοῖς ἄλλοις χρησιμωτάτας, ἔπερ ὄζιν ἡ ἀρετὴ δύναμις διεργετικὴ. διὰ τοῦτο τὰς δικαίους, ἔ ἀνδρείους μάλιστα τιμῶσιν. ἡ μὲν γὰρ πολέμῳ, ἡ δὲ καὶ ἐν εἰρήνῃ χρήσιμός ὄζιν αὐτοῖς. tex.350

Necesse est autem, omnium virtutum eas esse maximas, quæ sunt alys vtilissimæ; siquidem virtus est facultas beneficia conferendi. atque hac de causa iusti, & fortes viri maximè honorantur: hi enim in bello, illi verò etiam in pace multis vtiles sunt.

COMM. Ex definitione virtutis intelligi potest, quæ virtutes maiores sint, quæ minores. est.n. virtus (vt iam suprà dictum est) facultas in alios beneficia conferendi. quare quanto virtutes sunt hominibus vtiliores, tanto sunt maiores. & quæ sunt omnium vtilissimæ, sunt etiam omniū maximæ. hoc enim virtutis proprium est, mortalib. quā plurimum prodesse. quod etiam multitudinis iudicio confirmari potest. vulgo enim iusti, & fortes viri maximè honorantur, propter maximas vtilitates, quæ ab eis proueniunt. nam fortes viri, belli tempore ciuitatibus maximo sunt auxilio, iusti autem & in bello, & in pace sunt vtilissimi. quamobrem omnibus virtutibus iusti-
tia anteceilit. de qua ita Aristoteles 5. Ethicorū,
„ hæc una virtus omnium est domina, & regina
„ virtutum, neque Hesperus, aut Lucifer tantam
„ sui excitat admirationem. & Cic. primo de Off. ait homines ex hac vna virtute bonos nominari. fortitudo verò proximè iustitiam subsequitur, quoniam in ciuitate iustitia conseruari non potest, nisi sint fortes viri, qui hostium impetum arceant. & securum ciuitatis statum conseruent. itaque Illoneus apud Virgilium primo Aeneid. Aeneam à iustitia, & fortitudine commendat:

Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter,
Nec pietate fuit, nec bello maior, & armis.

tex.351 Εἶτα ἀνδρία. πρασσονται γάρ, καὶ οὐκ ἀνταλωτίζονται περὶ τῶν χρημάτων, ὧν μάλιστα ἐφίενται ἄλλοι.

Deinde liberales ideo sunt in honore, quòd fortunas suas erogant, neque de pecunijs digladiantur, quarum reliqui mortales magnopere cupidi sunt.

COMM. Post iustos, & fortes viros, in precio. ac honore liberales esse solent, propterea q̄ facultates suas alijs libenter impartiūt, neq; pecunias aceumulare studeant, quod pleriq; alij faciunt. lib. 4. Ethic. dicit Arist. vix fieri posse, vt homo liberalis diues sit, qm̄ neq; rem familiarem amplificare nititur, neque partas iam fortunas tueri studet. Cic. 2. de Off. ita inquit: Vehementer autē amor
„ multitudinis, cōmouetur ipsa fama, & opinione
„ liberalitatis, beneficētiæ, iustitiæ, fidei, omniūq;
„ earū virtutum, quæ pertinent ad mansuetudinē
„ morū, ac facilitatē. in hac re maximè celebratur Cimon Atheniēsis, qui quotidie domi conuiuiū parari iubebat, quo pauperes turmatim cōuenirent, siquē egere eiuem intelligebat, eum furtim collata pecunia adiuuabat, prædiorū suorum se pes auferri iussit, vt omnes arbitrio suo fructus pereipere possēt, auctor Plutarchus. sed etiā alij multi leguntur in historijs maximè liberales.

tex.352 Ἐσι δὲ δικαιοσύνη μὲν, ἀρετὴ, δι' ἣν τὰ αὑτῶν ἕκαστοι ἔχουσι, καὶ ὡς ὁ νόμος. ἀδικία δὲ, δι' ἣν τὰ ἀλλότρια, οὐχ ὡς ὁ νόμος.

Est autem iustitia virtus, per quam singuli res suas habent, & eo modo, quo lex præcipit: iniustitia verò, per quam aliena contra legem possidentur.

Nunc describit sigillatim virtutis eas species, quas proposuit, & eis contraria vitia. ac primo iustitiam ait esse virtutē, per quas homines res suas possident eo modo, quo leges iubent. duo sunt igitur, quæ in hac virtute requiruntur, primo vt suum vnusquisq; habeat, deinde, vt illud legitimè possideat. quæ duo cōmutata pariunt iniustitiā, vt eum quis aliena possidet, & id contra legem facit omninò iniustus est. Cicero de Inuent. 2. iustitiam ita definit: Iustitia est habitus animi communi vtilitate conseruata suam „
cuiq; tribuens dignitatem. Vlpianus Iurisconsultus ita: Iustitia est cōstans, & perpetua voluntas ius suum cuiq; tribuens. primo de Off. Cicero duo dicit esse munera iustitiæ, primum vt nemini quis noceat nisi lacessitus iniuria, deinde vt communib. pro cōmunibus vtatur, priuatis aurem vt suis. Aristoteles 5. Ethic. tria iustitiæ genera facit. est.n. quædam iustitia communis, quę ad omnes virtutes refertur, de qua illud dictum est; *Iustitia in sese virtutes continet omnes*, ex hac boni viri nominantur, quæ in hominum societate tuenda versatur. altera est huic subiecta tamquam species quędam, quæ suum cuique tribuit. Tertia quæ in pactis, contrahendisque rebus obseruatur. Est autem hæc virtus adeo necessaria, vt primo Polit. dicat Aristoteles; nullo modo fieri posse, vt ciuitas habitetur, si absit iustitia. & quarto eiusdē operis ait: Remp. statim dissolui, atque interire propter iustitiæ violationem. ideo dixit Euripides iustitiam os aureum habere. Hesiodus Iouis esse filiam, & virginem, quod iusti viri Dei similes sint, atque integri.

Ἀνδρεία δὲ, δι' ἣν πρακτικοί εἰσι τῶν καλῶν ἐργων οἱ τοῖς κινδύνοις, καὶ ὡς ὁ νόμος κελεύει, καὶ ὑπηρετικὴ τῷ νόμῳ. δειλία δὲ τοὐναντίον. tex.353

Fortitudo est virtus, per quam homines res honestas in periculis aggrediuntur, easq; gerunt, vt lex præcipit, & se legum ministros præbent, timiditas verò vitium est contrarium.

Fortitudo præcipuè in periculis spectatur, c COMM.
quis res honestas intrepidè gerit, neq; vllo metu conuertitur, sed præbet se legum ministrum, & pro honestate paratus est, etiā vitā profundere. Cicero fortitudinē proprio nomine sæpe virtutē appellat. appellata est.n. ex viro virtus. probè definitur à Stoicis fortitudo, cum eam virtutem esse dicant propugnātem pro æquitate, vt 3. de Offic. ait Cicero. Chrysippus verò, sicuti quarto Tusc. legimus, sic eam definit; fortitudo est scientia perferendarum rerum, vel affectio animi in patiendo, ac perferendo, summæ legi parens sine timore. Aristoteles 3. Ethic. quinque genera fortitudinis ait esse, quæ minimè perfecta sint, in primo genere est fortitudo ciuilis, quæ vel honore, vel ignominia coercitatur, quæ in ea ciuitate viget, in qua fortes honorantur, ignaui contemnuntur. vt Hector apud Homerum de se ait:

Polydamas fœdum primus mihi crimen inuret.

Secūda est ea fortitudo, quę à necessitate proue nit, cum ij præcipiūt, qui cogendi potestatē habent,

bent, quomodo plerumq; milites imperatorum metu fortes fiunt, vt Hector minatur:

Quem procul à pugna labentem forte videbo
Ille canum fiet, fiet quoque vulturis esca.

Tertia ab exercitatione proficiscitur, itaq; Socrates putabat fortitudinem esse scientiã, quoniam veterani milites propter vsum solent esse fortiores, qualem Entellum depingit Virgilius,

Stat grauis Entellus, nisuq; immotus eodem
Corpore tela modo, atque oculis vigilantibus exit.

Quarta est illa, quæ ab ira nascitur, iram enim cotem fortitudinis esse dicunt. vnde Virgilius:

Acrior ad pugnam redit, & vim sufcitat iræ.

Et in primo de seditione vulgi:

Iamq; faces, & saxa volãt, furor arma ministrat.

Quinta est ea, quæ à spe, atque fiducia manat, fiunt enim fortiores homines, cum victoriam sperant. hinc adhortationes ducum ad milites, vt Turnus apud Virgilium Aeneidos decimo:

Quod votis optastis adest. perfringere dextra
In manibus Mars ipse viri.

quod autem spes fortitudinem augeat, ostendit eodem libro Virgilius, cum ita inquit:

—— clamorem ad sidera tollunt.
Dardanidæ è muris, spes addita suscitat iras,
Tela manu iecisse. sed (vt dixi) hæc fortitudinis genera sunt imperfecta, illud solum perfectum, quod summæ legi paret sine timore.

tex.354 Σωφροσύνη δέ ἐστιν ἀρετὴ, καθ' ἣν πρὸς τὰς ἡδονὰς τοῦ σώματος ἔτως ἔχομεν, ὡς ὁ νόμος κελεύει. ἀκολασία δὲ τοὐναντίον.

COMM. *Temperantia virtus est, cuius opera homines ita corporis voluptates moderantur, vt lex iubet. intemperantia vitium est contrarium.*

Temperantia regit appetitũ, & corporis voluptatibus resistit eo modo, quo leges præcipiũt, cui cõtraria est intemperantia. porrò temperantiæ proprium est prudentiam conseruare, sicut Aristoteles 6. Ethic. affirmat. Plato in Charmide custodem vitæ hominum temperantiam uocat. idem in Gorgia præcipit, vt qui felix, ac beatus esse velit, temperantiam exerceat. Xenophanes nihil in homine malum nasci posse dixit, qui tẽperantiam, quæ sapientiæ fundamẽtum est, amplexus fuerit. ideo viri sapientes omnes temperantissimi fuerunt. vt Socrates, quem propter tenuem victum, pestis illa sæuissima, quę Atticam inuasit, non attigit. vt Plato, apud quem cũ Timotheus Imperator egregius cenasset, & postridiè deinde illi occurrisset, vestræ cœnæ (inquit) ò Plato, non tantum præsentes iucũdæ sunt, sed etiam in diem sequentem suauitatem secum afferunt. vt Xenocrates, cuius etiam caseolus prouerbio celebratur. vt Pythagoras, cuius est illud egregiũ dictum; pinguis venter non gignit sensum tenuem. & cum vidisset quendam obesum dixit; hic non cessat sibi odiosum carcerẽ struere. vt omnes denique honestatis amatores. neq; enim intemperans quisquam honestè potest viuere. nam temperantia, quod ait Cicero primo de Finibus, pacem animis affert, & eos quasi concordia quadam placat, ac lenit, in hac virtute omnis ornatus vitæ, omnisq; sedatio perturbationum animi, & rerum modus cernitur. primo de Officijs.

Ἐλευθεριότης δὲ, περὶ χρήματα ἡ ποιητική, tex.355
αἰ ἐλευθερία δὲ, τοὐναντίον.

Liberalitas est, quæ pecunijs suppeditãdis pluribus benefacit: cui contraria est illiberalitas.

Liberalitas virtus media est inter auaritiam, COMM.
& largitionem, vel effusionem, ideo quarto Ethicorum Aristoteles ait liberalitatem esse mediocritatem in pecuniis, & eius laudem esse magis in dandis pecuniis, quàm in accipiendis. Cicero primo de Officiis, nihil esse naturæ hominis accommodatius liberalitate censet. sed tres adhibendas esse cautiones admonet. primò videndum est, ne obsit beniuitas, & iis ipsis quibus benignè videbitur fieri, & cæteris: deinde ne maior benignitas sit, quàm facultas. tum ut pro dignitate cuique tribuatur. cum autem liberalis pluribus benefacere studeat, gradus tameu quosdam seruare debet, vt eis plurimum tribuat, quibus maximè coniunctus est. principes sunt patria, & parentes, quorum beneficijs maximè obligati sumus; proximi liberi, totaq; domus, quæ spectat in nos solos, neque aliud vllum potest habere perfugium. deinceps beneconuenientes propiuqui, &c. quæ primo de Officijs docet Cicero.

Μεγαλοψυχία δὲ ἀρετὴ μεγάλων ποιητικὴ tex.356
εὐεργετημάτων. μικροψυχία δὲ, τοὐναντίον.

Magnanimitas est virtus, qua maxima in alios beneficia confert. huic contraria est animi paruitas.

Magnanimitas, vel animi magnitudo virtus COMM.
est, liberalitati coniuncta. quæ contempta propria vtilitate studet in alios quamplurima conferre beneficia. cui contrarium uitium dicitur animi paruitas, cum quis propriam tantum vtilitatem quærit, neque ulla conferre in alios beneficia conatur. hæc igitur virtus res magnas, & maximè vtiles quærit. nihil autem est tam angusti animi, tamque parui, quàm amare diuitias, nihil honestius, magnificentiusque, quàm pecuniam contemnere, si non habeas, si habeas ad beneficentiam, liberalitatemq; confetre. hæc Cicero primo de Officiis, quibus primo exprimit vitium magnanimitati contrarium, deiude ipsam etiã magnanimitatem. cuius exemplum spectare licet in multis Romanis Imperatoribus, sed præcipuè in Fabricio, & Curio, qui diuitias contẽnentes, nihil aliud studebant, quàm de Rep. benemereri.

Μεγαλοπρέπεια δὲ, ἀρετὴ ἡ δαπανήμασι tex.357
μεγίθους ποιητική, μικροψυχία δὲ, καὶ μικροπρέπεια, τἀναντία.

Magnificentia virtus est, quæ in sumptibus faciendis amplitudinem sequitur. huic etiam animi paruitas, & tenuitas est contraria.

Magnificentia tantum in homine diuitiis affluente esse potest. neque panper vllo modo potest esse magnificus. neque enim tantum vnum, aut alterũ adiuuare pecuniis magnificentia est, licet sit liberalitas, sed aut totam aliquam ciuitatem multitudine pecuniarum subleuare, aut publicis monimẽtis, & substructionibus vrbem exornare. sicut Cæsar Augustus gloriatus est se marmoream vrbem relicturum, quã latericiam accepisset, hæc autem virtus eis vtilissima est, qui capessunt Remp. vnde Romani ciues in ædilitate præcipuè magnificentiam ostentabant, vt ad reliquas dignitates faciliorem haberent aditum. quidam volentes hanc virtutem amplecti, cum nimis parce sumptus faciant, vicinum in vitium incidunt. Theophrastus magnopere laudat magnificentiam, & apparationem popularium munerum. auctor Cicero secundo de Off.

tex.358 Φρόνησις δ' ἔξις ἀρετὴ διανοίας, καθ' ἣν ἐν βουλεύσεται ἀνὴρ τὰ πρὸς ἀγαθὸν, καὶ κακὸν τῷ εἰρημένων εἰς εὐδαιμονίαν.

Prudentia est virtus rationis, per quam de bonis rebus, & malis, quæ ad beatam vitam pertinent, homines benè consulere possunt.

comm. Prudentia in ratione posita est, & rerum bonarum, ac malarum cognitionem affert. itaque dux est ad beatam vitam. nam Iamblichus prudẽtiam virtutum omnium principem esse dixit, quæ reliquis omnibus tãquam administris vtatur. est igitur tamquam mentis oculus, vndiq́ue lucidissimus, per quam in primis Deo similes efficimur. itaque non sine causa Iuuenalis Satyra decima clamat;

Nullum numen abest, si sit prudentia, sed te
Nos facimus Fortuna Deam, cæloq́; locamus.

Socrates interrogatus quid esset prudentia, respondit; animi concinnitas. idem roganti quinã prudentes essent; qui non facile delinquunt, inquit. Crito prudentiam reliquarum virtutũ ducem, & matrem esse dixit, quoniam virtutes omnes ad præscriptum prudentiæ constituuntur.
„ Cicero de Finib. 5. vt medicina valetudinis, na-
„ uigationis gubernatio, sic uiuendi ars est prudentia. videtur autem Cicero triplicem facere prudentiam, quarum prima est eadem, quæ sapientia, sicut in Partitionib. docet, & primo de Officiis, quæ est cognitio ueritatis, & scientia rerum diuinarum, atque humanarum. altera est calliditas, quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum, & malorum. Tertia est scientia cuiusque artificij. sed propriè qui bene consulere possunt, de rebus, quæ ad beatam uitam pertinent, ij prudentes appellantur. hoc loco aduertendum est duarum virtutum definitiones esse prætermissas, hoc est, mansuetudinis, & sapientiæ, quas in partibus virtutis supra nnmerarat, quæ fortasse vel culpa librariorum sublatæ sunt, vel ab Aristotele dedita opera prætermissæ, vt ostendat hoc loco se non exquisitè de virtutibus agere, de quibus in Ethicis accuratè tractauit.

CAPVT XXXI.

Honestarum, ac turpium rerum locos enumerat. ex quibus argumẽtorum, & propositionum silua in demonstratiuo Genere comparatur.

Περὶ μὲν οὖν ἀρετῆς, καὶ κακίας καθόλου, καὶ τῶν περὶ τὴν μορίων εἴρηται κατὰ τὸν ἐνεστῶτα καιρὸν ἱκανῶς. περὶ δὲ τῶν ἄλλων οὐ χαλεπὸν ἰδεῖν. φανερὸν γὰρ, ὅτι ἀνάγκη, τὰ ποιητικὰ τῆς ἀρετῆς εἶναι καλὰ, πρὸς ἀρετὴν γὰρ, καὶ τὰ ἀπ' ἀρετῆς γινόμενα, τοιαῦτα δὲ τά τε σημεῖα τῆς ἀρετῆς, καὶ τὰ ἔργα. tex.359

Ac de virtute quidem, & vitio, deq́; partibus eorum, quantum ad hanc præceptionem attinet, satis in præsentia dictum est. nam cætera dignoscere, non est difficile; planum est enim, eas res, quæ virtutis efficientis sunt, necessariò honestas esse, quoniam ad virtutem referuntur; & quæ a virtute proficiscuntur. quales sunt virtutis significationes, & actiones.

Repetit breuiter more suo, quid hactenus fecerit de virtute, & vitio cõmuniter (inquit) diximus, & de partibus eorum. nõ quidem omnia, quæ dici poterant, sed quæ ad hanc artem pertinere videbantur. cognitis autem virtutibus, & uitijs facile cognosci possunt etiã reliqua, quæ vel honesta, vel turpia sunt. res enim, quæ virtutis conficientes sunt, omninò sunt honestæ, quoniã ad virtutẽ referuntur, vt bona educatio, docilis natura, mite ingeniũ, vsus, & exercitatio doctrinæ. quæ uehemẽter in aliquo laudari solent, quoniã quasi viæ quędam sunt, atq; aditus ad virtutem. eodem modo quæcumq; proficiscuntur à virtute sunt honesta, & laudabilia, vt significationes virtutis, & actiones. quicquid enim iustè, fortiter, & moderatè fit, id iure optimo laudatur, idẽ de reliquis virtutis actionibus sentiendum. quin etiam sæpe sola significatio virtutis commendatur, vt primo de Officijs docet Cicero. pro lege Man. commemorandis Pompeij rebus gestis, & actionibus, eum maxima uirtute præstare, & summum esse imperatorem probat. ita Dido quarto Aeneidos ab actionibus Aeneæ colligit eum diuina stirpe genitum esse, quando ait: comm.

Credo equidem, nec vana fides, genus esse Deorum,
Degeneres animos timor arguit, heu quibus ille
Iactatus fatis, quæ bella exhausta canebat.

Sic in primo Aen. Orator ille Troianus Ilioneus Didonis laudes à rebus eius gestis exequitur:

O regina, nouam cui condere Iuppiter vrbem,
Iustitiaq́; dedit gentes frenare superbas.

Cic. pro Archia Poeta vehementer extollit eius ingeniũ, quod ex tempore uersus optimos conderet. quoties (inquit) ego hunc uidi, cũ literam „ scripsisset nullam, magnum numerum optimo- „ rum uersuum de iis ipsis rebus, quæ tum age- „ rentur, dicere ex tempore? & quæ sequuntur.

Ἐπεὶ

tex.360 Ἐπεὶ δὲ τὰ σημεῖα, καὶ τὰ τοιαῦτα ὅσα εἰσὶν ἀγαθοῦ ἔργα, ἢ πάθη, καλὰ ἀνάγκη τι ὄντα ἀνδρείας ἔργα, ἢ σημεῖα ἀνδρείας, ἢ ἀνδρείως πεπραχταί, καλὰ εἶναι ταῦτα.

Quoniam autem signa, & huiusmodi res, quæ sunt alicuius boni opera, aut affectiones, honesta sunt; necesse est vt quæcumque fortitudinis opera, aut signa sunt, vel fortiter gesta, sint etiam honesta.

COMM. Quoniam supra dixerat virtutis significationes esse honestas, nunc argumentatur à genere, hoc modo, si ea, quæ signa virtutis sunt, aut opera, aut affectiones, honesta sunt, ergo etiam, quæ sunt signa fortitudinis, aut opera, aut fortiter gesta, erunt honesta. Laudantur. n. qui in bello non relinquunt locum, neq; ordinem deserunt, neq; obiecta re terribili perrimescunt, & qui cicatrices habẽt in pectore. quę signa sunt fortitudinis, & qui ciuem in acie seruarint, & qui hostes in fugam uerterint, & qui trophęa statuerint, quæ fortitudinis opera sunt. & qui sæpius ex prouocatione dimicarit, & semper victor euaserit, quæ fortiter gesta sunt. hac ratione M. Antonius ille disertus, cũ pro M. Aquilio diceret, eũ defendit, quod eximium imperatorem, & fortissimũ esse probauit, ostẽsis cicatricib. in pectore, quod pro patria strenuè dimicans vulnera accepisset. de qua re ita Crassus 2. de Oratore: Quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroratâ non dubitauit excirare reu consularem, & eius diloricare tunicã, & iudicib. cicatrices aduersas senis Imperatoris ostendere. in eodẽ lib. de Sp. Caruilio sic ait; Nam quod Sp. Carũilio grauiter claudicanti ex uulnere ob Remp. accepto, & ob eam causam verecũdanti, in publicum prodire matet dixit, quin prodi mi Spuri; vt quotiescũq; gradum faciãs, toties tibi tuarũ virtutum veniat in mentem: præclarum, & graue. Sed fortitudinis exẽpla Romanis in historijs penè sunt innumerabilia. Plinius duos præcipuè Romanos in hac re cõmendat, L. Sicinium Dẽtatum, & M. Sergium. nam L. Sicinius propter eximiam fortitudinem, Achilles Romanus dictus fuit. is centum viginti pręlijs interfuit, cicatricem nullam auersam, aduersas quadraginta quinque habuit, plurima dona à suis imperatoribus cõsecutus est, & nouem triumphos cum Ducibus suis summa cũ gloria reportauit. M. autem Sergius primo stipendio dextrã amisit. sinistra manu sola quater pugnauit; ter & vicies uulneratus est. dextram sibi fecit ferream, eaq; religata prælians est. Cremonam obsidione exemit, Placentiam tutatus est, duodena castra hostium in Gallia cepit. adeo ut Solinus dicat ab eo fortunã etiã deuictam fuisse. hæc sunt fortitudinis signa, & opera, quę quoniam honesta sunt, magnopere laudantur. vt Cicero pro Marcello Cæsarem iu hac re extollit.

tex.361 Καὶ τὰ δίκαια, καὶ τὰ δικαίως ἔργα, πάθη δὲ οὔ. εἰ μόνη γὰρ ταύτῃ τῇ ἀρετῇ, οὐκ ἀεὶ τὸ δικαίως καλὸν, ἀλλ' ὅτι τοῦ ζημιοῦσθαι αἰσχρὸν τὸ δικαίως μᾶλλον, ἢ τὸ ἀδίκως. καὶ κατὰ τὰς ἄλλας δὲ ἀρετὰς ὡσαύτως.

Et quæ iusta sunt opera, quæq; iustè fiunt; non tamen quæ iustè patimur, sunt honesta. nam in hac sola virtute, non semper quod iustè fit, est honestum; in luenda enim pœna, quæ legibus imposita est, turpius est iustè, quàm iniustè plecti: sed in alijs virtutibus, uno, atque eodem modo sese res habet.

Sicuti fortitudinis signa, & opera sunt honesta, ita & iustitiæ. vt opera iusta quæq; fiunt, honesta sint. qua laude præcipuè floruit Aristides Atheniẽsis, qui iusti cognomen sortitus est, neq. alia de causa fuit expulsus Athenis, nisi quod nimis iustus esse diceretur. Bochyris etiã rex Aegypti tãta iustitia præditus fuit, vt antiqui vulgo siquem iustissimũ significare uellẽt, eum Bochyrim appellarẽt. apud Romanos plurimi quidem, sed præcipuè duo Catones iustissimi sunt habiti, & L. Cassius, cuius tribunal propter seueram iustitiam scopulus reorũ dicebatur. auctor Val. Max. de hoc Cassio multis in locis meminit Cicero, vt pro Milone, pro Sex. Rosc. Am. iu Philippicis. sed in hoc à fortitudine iustitia differt, quod quæ fortiter patimur, honesta sunt, vt labores, pericula, vulnera, mors etiã pro Rep. & pro honestate. verũ quæ iustè patimur, nullo modo sunt honesta. quod accidit in hac sola uirtute, vt perpessiones non sint laudabiles. nam eum quis luit pœnas propter legum trãsgressionem, iustè quidem patitur, sed hoc illi non est honestum. turpius est enim iustè pati, quàm iniustè. vnde Socrates vir sapientissimus cum eius vxor Xantippe, uehemẽter calamitatem eius deploraret, quod ad mortem iniustè condemnatus esset, an (inquit) malles me iustè fuisse condemnatum? significauit igitur Socrates multo honestius esse, si quis iniustè patiatur ineõmodum aliquod, quàm si iustè calamitatem eandem subeat. itaq; Ouidio, cæterisque Poetis id concedamus:

Leniter ex merito quicquid patiare ferendum est,
Quæ venit indignè, pœna dolenda venit.

nosq; intelligamus multò grauius esse dolendũ, cũ nostra culpa mali aliquid patimur, q̃ cum patimur innocentes, & sine uitio nostro. sic. u. magis offenduntur ij, qui iniustè gerunt, q̃ qui iniustè patiuntur, vt Socrates aiebat. in aliis uerò virtutib. eadẽ ratio est, quæ in fortitudine, vt tẽperantiæ signa, & opera, quæq; propter temperantiã patimur, honesta sint. hinc Lycurgi leges multũ ideo laudantur, quod in tẽperantia præcipuè iuuentutem exercerent. Anacharsis apud Cicer onem ita de sua tẽperantia prædicat; mihi amictus est Scythicum tegmen, caleiamentũ solorum callum, cubile terra, pulpamẽtum fames.

Καὶ ἐφ' ὅσοις τὰ ἄθλα τιμή, καλὰ, καὶ ἐφ' ὅσοις τιμὴ μᾶλλον ἢ χρήματα. tex.362

Et ea, quibus præmium propositum est honor, honesta sunt: & quæ magis honore quàm pecunia compensantur.

5. *Tusc.*

Diligenter ea ſcrutatur Ariſtoteles, quæ honeſta ſunt, & laudabilia, quæ in demõſtratiuo genere verſantur. ſunt igitur (inquit) illa honeſta, quibus propoſitus eſt honor pro præmio. Cic. pro Milone; rectè factorũ ampliſsimum eſſe præmiũ gloriam fatetur. Plinius vehementer laudat Romanos veteres, qui cũ res egregiè publicas geſſiſſent, honore ſolo contenti erant. O mores (inquit) æternos, qui tanta opera honore ſolo donauerunt. nam qui ciuem in bello ſeruaſſet, querna corona decorabatur, quæ dicebatur ciuica. qui vrbé aliquam, aut exercitũ ab obſidione liberaſſet, graminea corona donabatur, quã obſidionalem vocabant. ita apud Græcos Hieronicæ ſolo honore contenti erant, & oleaſtro in Olympiis, apio in Iſthmiis, pinu in Nemeis coronabantur. ſunt aũt aliquæ res, quæ honore compenſantur, aliquæ, quæ pecunia. ſemper autem honeſtiores illæ res ſunt, quibus honor acquiritur, q̃ quibus pecunia. nam 4. Ethic. docet Ariſtoteles; honorem eſſe pulcherrimum præmium, vt honeſtius eſt Remp. adminiſtrare, ex qua tantùm honor acquiritur, q̃ mercaturam exercere, vnde pecunia comparatur. Laudatur in hoc Paulus Aemilius, qui cũ Perſen Macedonię regé ditiſsimum debellaſſet, vniuerſam eius pecuniã in ærarium redegit, ipſe verò ſolo honore contentus fuit. quod etiam alij multi Romani duces fecere.

tex.363 Καὶ ὅσα μὴ αὐτῷ σύμφορα πράττει τὰς τῶν φίλων.

Et quæ, cum ſint expetenda, potius aliena cauſa, quàm ſua ſiunt.

comm. Honeſtius eſt aliquãdo pro amico, quam pro ſeipſo aliquid facere. quod etiam Quintil. lib. 3. ſic ait: præcipuè quod aliena potius cauſa, q̃ ſua. in hac re Cicero Philippica 9. vehementer laudat Seruium Sulpitium, q̃ non mores aliorum Iuriſconſultorum ſequeretur, qui ſuæ vtilitatis gratia cõtrouerſias conſtituunt, neque (inquit) conſtituere litium actiones mallebat, quam controuerſias tollere. ſic pro lege Man. Cicero ſeipſum commendat; omne meum tempus amicorum temporibus tranſmittendum putaui. ita Socrates celebratur, qui iuuenes erudiebat, & nullam ab eis mercedem penitus exigebát.

tex.364 Καὶ τὰ ἁπλῶς ἀγαθὰ, ὅσα ὑπέρ τινος παραβάλλος τις ἑτέροις, παρ' ἐκείνου τοῦ αὐτοῦ.

Et quæ ſunt abſolutè bona, vt quæ neglecta propria ſalute, pro patria geruntur ab aliquo.

comm. Maximè verò ea laudantur, quæ ſunt abſolutè bona, qualia ſunt ea, quæ ad vniuerſam patriam pertinent. cum igitur aliquis propriam ſalutem negligit, vt patriæ ſubueniat, is maxima laude dignus eſt. ſicut apud Athenienſes Codrus fecit, apud Thebanos Menecheus, apud Romanos tres Decij, & Q. Curtius, plurimiq̃ alij. Quare Cicero multis in locis ſibi laudem hanc vendicat, quòd pro ſalute patrię, propriam ſalutem neglexerit.

tex.365 Καὶ τὰ τῇ φύσει ἀγαθὰ.

Et quæ bona dantur a natura

10 Laudantur etiam bona, quæ quis à natura ſortitus eſt, vt ingeniũ, memoria, ſolertia, & in corpore pulchritudo, vires, & eius generis cętera. vt Cic. laudat in Lucullo memoriam, & ingenium, ſicut etiam in Horteuſio, quem à natura dicẽdi facultatem habuiſſe prædicat. idem Cic. 1. de Orat. fictos à Deo vocat, qui naturę bona ſortiti ſunt. ſic enim ait: Sunt autem quidam ita naturę muneribus in ijſdem rebus habiles, ita ornati, vt non nati, ſed ab aliquo Deo facti videantur. comm.

Καὶ ἃ μὴ αὐτῷ ἀγαθὰ. αὐτοῦ γὰρ ἕνεκα τὰ τοιαῦτα. tex.366

20 *Et quæ non illi ipſi qui habet, fructum afferunt; nam quæ offerunt eius ipſius gratia ſunt.*

Sunt aliqua bona, quæ nullam utilitatem afferunt habenti, ſed alijs. ea (inquit Ariſtoteles) honeſtiora ſunt, q̃ quæ habenti proſunt. hæc. n. ipſius gratia ſunt, illa verò aliorũ. magis autem laudantur ea, quæ fiunt aliorũ cauſa, quàm ſua, vt ſupra dictum eſt. talis eſt liberalitas, & beneficentia, quę non modo nullum fructum afferunt habenti, ſed etiam damnum, & fortunarum iacturam apportant. itaque liberales, & benefici plurimum laudantur. ſic etiam venuſtas, & pulchritudo corporis nullũ fructum affert, ſed ſpectantes quadam voluptate complet. & tamen non tantum in muliere, ſed etiam in viro commendatur. ſicut Iſocrates inter cæteras Euagoræ laudes etiam pulchritudinem commemorat. comm.

Καὶ ὅσα τεθνηκόσιν εἰδέχεται ὑπάρχειν μᾶλλον, ἢ ζῶντι. τὸ γὰρ αὐτοῦ ἕνεκα, μᾶλλον ἔχει τὰ ζῶντα. tex.367

Et quæcumque mortuo ſapius, quàm viuo contingere ſolent; nam, quæ viuo fiunt, ipſius gratia facta videri poſſunt.

40 Honeſtiora ſunt, quæ mortuo iam homini tribuuntur, q̃ quę viuo. qm̃ à mortuo nihil iam amplius ſperatur, & honos, qui illi tribuitur, à benefactis eius prouenit, quæ aute viuo concedũtur, videri poſſunt ipſius gratia cõcedi, non aute propter merita. quare glorioſum fuit L. Bruto, qui Tarquinium expulit, q̃ cum mortuũ Romanæ matronæ integrũ annum luxerunt. glorioſum Cęſari, quod ab Auguſto, & populo R. inter deos relatus fuerit. Cicero Philippica 9. ſtatuã in Roſtris decernendam eſſe Seruio Sulpicio cenſet, qui in legatione ad Antoniũ obierat. & hoc magis ad gratiã Senatus oſtendendam, q̃ ad gloriã Sulpicij augendã pertinere oſtendit. ſic Virgilius Aeneam ſuum celebrat, quod poſt mortem diuinos honores conſecutus ſit. ſic enim in duodecimo Iouem inducit cum Iunone loquentem: comm.

Indigetem Aeneam, ſcis ipſa, & ſcire fateris
Deberi cælo: fatisq; ad ſydera tolli.

Tamen ét, quæ viuis tribuũtur interdũ maximo ſunt honori, vt apud Romanos ſupplicationes, triumphi, ſtatuæ, cognomenta victarũ gentium.

Καὶ ὅσα ἔργα πρὸς ἄλλων ἕνεκα. ἴδιον γὰρ αὐτοῦ, καὶ ὅσα διαπράξαι περὶ ἄλλους, ἀλλὰ μὴ περὶ αὐτόν. tex.368

Et quæ-

Et quæcumque opera fiunt aliorum cãnſiſsimus enim ipſius gratia: & quæ in alienis negociis curandis, benè conficiuntur, non aũt in ſuis.

COMM. Aliqua ſunt quæ & noſtra, & aliorũ cauſa facere poſſumus, ſed honeſtiora cum aliorũ cauſa facimus, de quibus ſupra dictũ eſt. aliqua non ei qui habet, fructũ afferunt, ſed aliis, de quibus ét dictũ eſt, aliqua deniq; tñ aliorum cauſa fiunt. de quibus nũc mentio fit. & hæc ait ideo eſſe honeſta, quia nõ ad ipſum referũtur. vt Demoſtheues in Oratione de emẽtita legatione, narrat ſe pecunias multas inſumpſiſſe, vt ciues captiuos ab hoſtib. redimeret. ita T. Manlius Torquatus proprio filio nõ pepercit, vt alij milites imperatorib. parerẽt. ita Cicero ſe ipſum ait perdidiſſe, vt cæteros ſeruaret. Laudãtur ét illi, qui in alienis negociis curãdis diligẽtiores ſunt, q̃ in ſuis. vt Lycurgus in cœlũ extollitur, q̃ cũ poſſet ſibi regnũ acquirere, tũ Charilaum fratris ſui filium regẽ eſſe uoluit, & eius nomine bene regnũ adminiſtrauit. ſic Horatius Auguſtũ laudat. quod cõmoda publica diligẽtiſsimè curaret. ſic. n. ait:

Cum tot ſuſtineas, & tanta negocia ſolus,
Res Italas armis tuteris, moribus ornes,
Legibus emendes, in publica commoda peccem,
Si longo ſermone morer, tua tempora Cæſar.

Sic ét patroni laudant, qui clientũ negocia bene curãt, qua in re Pollionem idẽ Horatius laudat:

Inſigne mœſtis præſidium reis,
Et conſulenti Pollio curiæ.

Aliter verò ſeipſum laudat Damaſippus ille, quem ita loquentem facit Horatius:

Poſtquàm omnis res mea Ianum
Ad medium fracta eſt, aliena negocia curo
Excuſſus propriis.

tex. 369 Καὶ περὶ τοὺς δι' ἃ ποιήσαντας. δίκαιον γὰρ καὶ τὰ ἀντιπεπονθότα· οὐ γὰρ εἰς αὐτόν.

Et, quæ propter eos fiunt, à quibus beneficium acceptum fuerit; hoc enim iuſtum eſt: & benefacta in alios; quoniam ad proprium fructum non referuntur.

COMM. Honeſtiſsimum eſt eis beneficium reddere, à quibus accepimus. quoniam hoc maximè iuſtitiam attingit. omnes enim oderunt immemorem beneficij. Quare Cicero primo de Officijs ait: Nullum officium referenda gratia magis
„ neceſſarium eſſe, quod ſi (inquit) ea, quæ acce-
„ peris vtenda, maiore menſura (ſi modo poſsis)
„ iubet reddere Heſiodus, quid nam beneficio
„ prouocati facere debemus? an nõ imitari agros
„ fertiles, qui multo plus afferunt, quàm acceperunt? rectè igitur præcepit Seneca, vt acceptum beneficium æternæ memoriæ figamus. neque tantum relatio gratiæ laudatur, ſed omnia in alios benefacta, ex quibus nullus fructus ab eo, qui benefacit, accipitur. vt Proculeius ab Horatio commendatur, quod fratribus patrimonium diuiſerit:

Viuet extento Proculeius æuo,
Notus in fratres animi paterni.

Καὶ τὰ ἐναντία ἐφ' οἷς αἰσχύνονται. τὰ γὰρ αἰσχρὰ αἰσχύνονται καὶ λέγοντες, καὶ ποιοῦντες, καὶ μέλλοντες, ὥσπερ καὶ Σαπφὼ πεποίηκεν, ἐπότης τοῦ Ἀλκαίου, θέλων τ' εἰπεῖν, ἀλλά με κωλύει αἰδὼς, αἰδὼς ἐσθλῶν ἵμερον, ἐ καλῶν, καὶ μὴτ' εἰπεῖν γλῶσσ' ἐκύρα κακὸν, αἰδὼς κεῖσιν οὐκ ἔσχεν ὄμματα, ἀλλ' ἔλεγες περὶ τῷ δικαίῳ. tex. 370

Et eorum contraria, propter quæ ſolent homines erubeſcere. nam propter turpia, cum aut ea dicunt, et faciũt, vel cum dicturi, facturique ſunt, erubeſciũt, quemadmodum Alcæo poetæ reſpondit Sappho. cum enim ille dixiſſet, cupio tecum quædam loqui, ſed me deterret pudor, illa ſic inquit: Si te bonarum, aut honeſtarum rerum deſiderium teneret, neque lingua tua flagitium aliquod proferre tentaret; non ſanè pudor oculos tuos occupaſſet, ſed de re iuſta liberè verba feciſſes.

COMM. Ex contrariis cõtraria nota fiunt, vt ſi turpe eſt luxuria diffluere, ergo honeſtũ eſt eſſe temperantem. Quare cognoſcuntur ex contrariis, quę honeſta ſunt. ea, propter quę ſolẽt homines erubeſcere, turpia ſunt, ergo cõtraria ſunt honeſta. pudor enim, & verecundia cuſtos eſt uirtutum, dedecus fugiens (vt in Partitionib. ait Cicero) Itaq; cum homines aut dicunt, aut faciunt aliquid turpe, vel cũ ſunt dicturi, aut facturi, tunc erubeſcunt, & à pudore ſæpe impediũtur. quod oſtendit Horatius eo carmine ad Mœceuatem:

Infans namque pudor prohibebat plura profari.

Sic Cicero q̃m intelligebat, honeſtã eſſe gloriã contemnere, & turpe ambitioſum videri, erubeſcebat corã Luceio, ſuam cupiditatẽ gloriæ declarare, quare ad eũ ita ſcribit: Coram me tecũ eadẽ hæc ſæpe conantem deterruit pudor quidã penè ſubruſticus, quæ nũc expromã abſens audacius. epiſtola. n. uon erubeſcit. & q̃ ſequuntur. Ariſtoteles exemplum affert huiuſmodi: Alcæus poeta Sapphonis ámore captus eã alloqui cupiebat, ſed pudore impeditus ita ſe excuſauit: cupio quidẽ ò Sappho tecum quædã loqui, ſed me pudor deterret. illa uerò ſtatim intelligeus non eſſe rẽ honeſtam, quã Alcæus dicturus erat, ita reſpõdit: ex verbis tuis Alcæ colligo, te flagitium aliquod proferre velle. ueq;. u. in rebus bonis, atq; honeſtis lingua hæſitat, neq; pudor oculos occupat. ſed res iuſtæ liberè ſine pudore proferũtur. Eſt tamen etiã quædam vitioſa uerecundia, quã Græci ἀναισχυντίαν vocant, cũ quis ét in rebus honeſtis pudore afficitur, de quo vitio Plutarchus elegans opuſculum ſcripſit. & Horatius inquit: *Ineurata malus pudor vlcera ſanat.*

Vt. n. non decet audacẽ eſſe, & oris, quod aiunt, duri, & perfrictæ frontis, ita turpe elt etiã nimio pudore affici. Quamobrem Ariſtoteles 7. Ethic. negat pudorem eſſe virtutem, ſed ait in adoleſcentib. affectionem eſſe probam, bonæq; ſpei indolem, Cato uerò dixit ſibi magis adoleſcẽtem placere, qui erubeſceret, q̃ qui palleret. verum moderatum eſſe pudorem oportet, nõ nimium.

tex.371 Καὶ περὶ ὧν αἰσχυνῶσι μὴ φοβούμενοι. περὶ γὰρ τῆς παρὸς δόξαν φερόντων αἰσθῶν τοῦτο πάσχουσι.

Et ea, de quibus homines anguntur, cum tamen non metuant, honesta sunt: de ys enim anguntur, & soliciti sunt homines, quæ rectè ad gloriam tendunt.

comm. Honesta sunt illa, propter quæ homines soliciti sunt, quãuis ea non timeant. solent enim in eiusmodi rebus hoc pati, quæ ad gloriã tendũt. vt Demosthenes cum noctes, & dies in arte dicendi seſe exerceret, neque tamen populo Athenienſi gratus esſet, discruciabatur. Cic. Tusc. 4. ita de Themistocle scribit: Noctu ambulabat in
„ publico Themistocles. quod somnũ capere non
„ posset; quærentibusque respondebat, Milciadis trophæis se è somno excitari. & sanè nemo res præclaras, & honestas sine quadam solicitudine præstare potest. affert enim anxietas illa animi diligentiam, quæ (quod ait secundo de Oratore M. Antonius) nihil est, quod non assequatur. hi sunt stimuli, de quibus ita Cicero pro Archia:
„ Nunc insidet quædam in optimo quoq; virtus,
„ quæ noctes, & dies animum gloriæ stimulis con-
„ citat. atque admonet nõ cum vitæ tempore esse
„ dimittendam commemorationem nominis no-
„ stri, sed cum omni posteritate adæquandam.

tex.372 Καὶ περὶ φύσει σπουδαιοτέρων ἀρεταὶ καλλίους & τὰ ἔργα, οἷον ἀνδρὸς, ἢ γυναικός.

Honestiores etiam eorum virtutes, & opera sunt, qui natura sunt meliores; vt viri quàm mulieris.

comm. Cum natura aliqui meliores sunt, etiam eorũ virtutes sunt honestiores. vt viri generatim sunt mulieribus natura præstantiores, ergo etiã virtutes, & opera virorum, maiori erunt honore digna, quàm mulierum. hoc etiam ad ordines virorũ pertinet, vt quoniam Senator mercatori præstat, longè maiori dignus erit honore Senator iustus, quàm iustus mercator. Sic Cicero pro L. Murena probare contendit Murenam dignitate superiorẽ esse Seruio Sulpitio, quoniam ars imperatoria iuri ciuili antecellit.

tex.373 Καὶ αἱ ὠφελιμωτικαὶ ἄλλοις μᾶλλον, ἢ αὐτοῖς. διὸ τὸ δίκαιον, & ἡ δικαιοσύνη καλὸν.

Et virtutes illæ, quibus alij magis frui possint, quàm illi, in quibus sunt; qua de causa iustum, & iustitia honesta est.

comm. In cõparatione virtutum cum quæritur, quæ sint honestiores, illud aduertendum est, quæ sint illæ, quæ magis prosint alijs, quàm eis, in quibus sunt. quoniam illæ sunt honestiores. vt iustum, & iustitia, multò magis laudatur, quàm temperãtia, quoniam alijs prodest. iustus enim vir sæpissimè, quamuis multum lucrari possit, tamen abstinet. & potius alienam, quàm suam vtilitatem quærit. vnde multo magis laudatur Fabricius, & Camillus propter iustitiam, qua etiam erga hostes vsi sunt, quàm propter victus tenuitatem. Cicero pro Marcello multis rationibus probat clementiam, maiori laude dignam esse, quàm bellicam virtutem, quoniam clementia, quod belli fortuna reliquum facit, id saluum esse vult, & bellica virtus suis tantum prodest, clementia verò & suis, & alienis.

Καὶ τὸ τοὺς ἐχθροὺς πωμωρεῖσθαι μᾶλλον, καὶ μὴ καταλλάττεσθαι. τότε γὰρ αὐτὰποδιδόναι δίκαιον. τὸ δὲ δίκαιον, καλὸν. καὶ ἀνδρεῖον, τὸ μὴ ἡττᾶσθαι. tex.374

Quin etiam hostes potius vlciſci, quàm cum illis in gratiã redire, honestum est. nam par pari referre, iustum est. quod autem iustum, est etiam honestum. præterea viri fortis est, non pati se inferiorem esse.

comm. Hæc ratio Philosophi non admodum cõuenit cum legibus Christianis. nos. n. multo laudabilius esse statuimus hostibus parcere, & cum illis in gratiam redire, quàm eos vlciſci. sed Aristoteles contra sentit. quoniam iustum est (inquit) par pari referre. vt beneficia beneficijs compensare, & maleficia maleficiis. quod autem iustum, est etiam honestum. huc accedit alia ratio, q viri fortes nullo modo volunt esse inferiores, sed qui accepit iniuriam, nisi vlciſcatur est inferior. ergo vir fortis potius hostes vlciſcetur, quàm cũ illis in gratiam redibit. Cicero etiam primo de Officijs ait, iustitiæ primum munus esse, vt nemini quis noceat nisi lacessitus iniuria. vbi videtur concedere, cum quis iniuria lacessitur, vt etiam ipse noceat. Sed tamen postea sic ait: Sunt autem quædam officia etiam aduersus eos seruanda, à quibus iniuriam acceperis: est enim vlciſcendi, & puniendi modus. atque haud scio an satis sit eum, qui lacessierit, iniuriæ suæ pœnitere, vt ipse nequid tale posthac committat, & cæteri sint ad iniuriam tardiores. tameu in Oratione pro Q Ligario Cęsarem in eo laudat, quod obliuiſci nihil soleret, nisi iniurias. Socrates apud Platonem multis in locis docet potius inimicis benefaciendum, quàm malefaciendum. Iuuenalis Satyra 13. sic ait: —*Quippe minuti*
Semper, & infirmi est animi, exiguiq; voluptas
Vltio, continuò sic collige, quod vindicta
Nemo magis gaudet, quàm fœmina.
Est igitur longè honestius, cum perdere hostem possis, ei parcere, atq; in gratiam redire, quàm vlciſci. quamuis aliter sentiat Aristoteles.

Καὶ νίκη, καὶ τιμὴ περὶ καλῶν, ἀρεταί γὰρ, ἄχαρπα ὄντα, καὶ ὑπεροχὴ ἀρετῆς δηλοῖ. tex.375

Victoria quoque, & honor in rebus honestis sunt: expetuntur enim, etiam si nullum fructum ferant; & quandam virtutis exuperantiam ostendunt.

comm. Inter res honorificas etiam victoria, & honor numeratur. quoniam ab omnibus vtrũque expetitur, etiam si non afferat vtilitatẽ, propterea quòd qui victor est in aliquo certamine, & qui honore decoratur, virtute cęteris antecellere videtur. atque hæc causa est, cur omnes homines etiam in rebus minimis, & leuiculis, vt in ludis, ac iocis, victoriam coucupiſcant, quoniam in

victoria

victoria semper est excellentia quædam, & honor. quod in quinto Aeneidos ostendit Virgilius de Aenea loquens eo carmine:

Ipsis præcipue ductoribus addit honores.

Hinc supplicationes, coronæ, ouationes, triumphi, statuæ, monumenta, cæteraq; eius generis præmia, quæ victoribus olim honoris causa tradebantur. est igitur in magna laude ponendum ei, quem ornandum suscepimus. siquam consecutus fuerit victoriã, & si honore fuerit affectus. ita Virgilius tertio Georgicorum Cæsaris Augusti victorias commemorat:

In foribus pugnam ex auro, solidoq; elephanto
Gangaridum faciam, victoriq; arma Quirini,
Atque hic undantem bello, magnumq; fluentem
Nilum, ac nauali surgentes ære columnas.
Addam urbes Asiæ domitas, pulsumq; Niphatẽ.
Fidentemq; fuga Parthum, versisq; sagittis.
Et duo rapta manu diuerso ex hoste trophæa,
Bisq; triumphatas utroque ab littore gentes.

Ita pro lege Man. Cicero Pompeij Magni victorias celebrat, & pro Marcello, vsque eo Cęsarem extollit, vt etiam ipsam victoriam à Cæsare victam esse dicat. neq; tantum homines, sed etiam equi, cæteraq; animantes victoria delectantur. quod ostendit Virgilius tertio Georgicorum, cum de equis verba faciens, ita inquit:

Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ?

Et paulò post:

Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ.

tex.376 Καὶ τὰ μνημονεύματα. Καὶ τὰ μᾶλλον, μᾶλλον.

Et, quæ memoriam alicuius ornant, honesta sunt; & quanto magis ornant, tanto sunt honestiora.

COMM. Monumenta quæ fiunt ad posteritatis memoriam sunt honesta, vnde quidam magnificis ędificijs, quidam scriptis quærunt sibi nomẽ, & gloriam diuturnam comparare. sed quæ magis ornant memoriam, sunt honestiora: vt encomia, laudationesq; vel carmine, vel soluta oratione conscriptæ, multo sunt honestiores, quàm imagines, vel statuæ. de qua re sic ait Cicero lib. Epistolarum quinto; Nec minus enim est Spartiates Agesilaus ille perhibendus, qui neq; pictam, neq; fictam imaginem suam passus est esse, quàm qui in eo genere laborarunt: vnus enim Xenophontis libellus in eo rege laudando facile omnes imagines omnium, statuasq; superauit.

tex.377 Μᾶλλον δὲ καὶ ἃ μὴ ζῶντι ὑπῆρξαι, & οἷς τιμὴ ἀκολουθεῖ, καὶ τὰ περιττὰ, καὶ τὰ μόνῳ ὑπάρχοντα. καλλίων δ' ἡ μνημονευτόμενα γάρ.

Et quæ mortuum etiam consequuntur, & quibus honor comitatur, & quæ eximia sunt, quæq; solus aliquis possidet, honestiora putantur; magis res huiusmodi celebrantur.

COMM. Quatuor genera rerum, quæ in comparatione sint honestiores, quasi vno fasce complectitur, primò quę post mortem etiam laudantur, honestiora sunt, quàm quæ tantum in vita. vt improbo principi dum viuit, honores quidẽ habentur, & palam laudatur: sed cum excedit è vita, statim enm omnes execrãtur. bonus autem vir, ac sapiens multo magis post mortem, quàm in vita commendatur. honestius est igitur esse virum probum, quàm latè imperare. Secundò, quibus honor committitur, honestiora sunt, quàm quæ nullo sunt in honore, vt contentum esse suis rebus, & in priuata vita viuere, licet plerumque iucundum sit, non tamen affert honores. & dignitates, sed ei, qui in Reip. luce versatur, & bene se gerit, honores committũtur, ergo honestius est Remp. administrare, quàm priuatè viuere. Tertiò, quæ sunt eximia, sunt etiam honestiora. vt si honestum est, esse Iurisconsultum, aut Senatorẽ, multò honestius erit, eximium esse Iurisconsultum, & eximium Senatorem. Quartò, quæ solus aliquis possidet, honestiora sunt, quia magis fama celebrãtur. vt si quis nobile signum aliquod Praxitelis, aut Polycleti domi habeat, vel aliqđ opus antiquum, & egregium, cuius nulla extẽt exemplaria apud alios. quemadmodum dicunt quidam Gallorum regem, historias T. Liuij integras omnes habere. res enim eiusmodi magno sunt honore, ac precio propter raritatem.

Καὶ κτήματα ἀχαρπα. ἐλευθεριώτερα γάρ. tex.378

Et prædia minimè fructuosa, magis enim liberalia sunt.

Honestiora sunt prædia, quæ nullum afferunt fructum, sed amœnitatis tantum, & voluptatis gratia comparantur. quoniã liberalis, & ingenui viri sunt indicia. quales sunt ædes magnificæ, quæ vrbana prædia vocantur. horti floribus, & arbusculis cõsiti, atque opere topiario exornati, gestationes, ambulariones, balnea, porticus, & eius generis cætera. quæ nonnumquam afferunt honorem, & dignitatem. de qua re Cicero primo de Officij s ita inquit: Cn. Octauio, qui primus ex illa familia consul factus est, honori fuisse accepimus, quod præclaram ædificasset in Palatio, & plenã dignitatis domũ; quæ cum vulgo viseretur, suffragata domino nouo homini ad consulatum putabatur. COMM.

Καὶ τὰ παρ' ἑκάστοις ἴδια, καλά. tex.379

Et quæ propria singulorum sunt, habentur honesta.

Quæ sunt apud aliquas nationes, aut populos, aut ciuitates propria, sæpè solent illis honesta esse. vt apud Venetos togatum incedere, & bardocucullum ex humero suspendere decorum est. sicut etiam propriis vti legibus, nõ communibus. sic Athenæ celebrantur, quoniam in ea ciuitate (licut ait Cicero) primo nata, atque alta est ratio. pro L. Flacco, numerat, quæ propria sunt Athenicnsium, vt eos laudet. Adsunt (inquit) Athenienses, vnde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortæ, atque in omnes terras distributæ putantur. de quorum vrbis positione, propter pulchritudinẽ etiam inter Deos certamen fuisse proditum est: quæ vetustate ea est, vt ipsa ex sese suos ciues genuisse dicatur. & eorum eadem terra parẽs altrix patria dicatur. COMM.

auctoritate autem tanta est, vt iam fractum prope & ac debilitatum Græciæ nomen huius vrbis laude nitatur, deinde numerat, quę propria Lacedæmoniorum sunt. Adsunt (inquit) Lacedæmonij: cuius ciuitatis spectata, ac nobilitata virtus non solum natura corroborata, verum etiam disciplina putatur: qui soli toto orbe terrarum septingentos iam annos amplius vnis moribus, & nunquam mutatis legibus viuunt.

tex.380 Καὶ ὅσα σημεῖα ἔχει τῆς παρὰ ἑκάστοις ἐπιτηδεύσεως, οἷον ἐν Λακεδαίμονι κομᾶν, καλόν. ἐλευθερίας γὰρ σημεῖον. οὐ γὰρ ἔστι κομῶντα ῥᾴδιον οὐδὲν ποιεῖν ἔργον δημόσιον.

Et quæ sunt indicia rerum apud singulas gentes laudatarũ: vt apud Lacedæmonios alere comam honestum est. est enim ingenuitatis signũ: neque enim facile est ei, qui comam alit, aliquod seruile opus exequi.

comm. Signa, atque indicia nobilitatis, & rerũ, quæ apud singulas gentes laudantur, honesta sunt, quod exẽplo Lacedæmoniorũ declaratur, apud quos honestum erat, comam alere. quoniam id hominis iugenui esse putabatur. neq; enim qui comam alunt, opera seruilia possunt exequi. vnde contra illos, qui aliquid supra conditionem suam tentare auderent, illud dicebatur, quod est apud Aristophanem in Auibus, δοῦλος ὢν κόμην ἔχεις. cum seruus sis, comam habes. hoc enim institutum Lycurgi fuit, vt ciues sui comam alerent. nam pulchros (aiebat Lycurgus) coma speciosiores reddit, deformes autem horribiliores. apud Romanos (vt Plutarchus auctor est) nobiles, & ingenui lunulas in calceis gestare consueuerant, vnde lunata pellis apud Martialem, & apud Iuuenalem de homine ingenuo:

Appositam nigræ lunam subtexit alutæ.

Sic apud eosdẽ Romanos purpura Senatorum erat propria, annuli aurei equestris ordinis, & sicut purpura Senatores ab equitib. distinguebat, ita equites annuli aurei distinguebant a plebe. pueri verò, & puellæ nobiles bullam, & togam prætextam gestabant. quod ostendit etiam Cicero tertia actione in Verrem: Eripies igitur pupillæ rogani prætextam? detrahes ornamenta non solum fortunę, sed etiam ingenuitatis?

tex.381 Καὶ τὸ μηδεμίαν ἐργάζεσθαι βάναυσον τέχνην· ἐλευθέριον γάρ, τὸ μὴ πρὸς ἄλλον ζῆν.

Honestum est etiam nullam artem exercere mercenariam: nam liberi hominis proprium est, non ad alterius arbitrium viuere.

comm. Artes omnes merceuariæ viles sunt, neque vllum honorẽ afferre possunt. itaque honorificum est, nullam riusmodi artẽ exercere. cum præsertim quodãmodo seruiant, & ad alterius arbitriũ viuant omnes opifices, quod nequaquã est hominis liberi. tradunt Isocratem cum discipulos docere cępisset, & eos mercedem sibi numerantes aspexisset, non potuisse lachrimas continere, dicentem; nunc intelligo meam libertatem his esse mancipatã. sed iniuria cõquestus est Isocrates, non enim ars docendi seruilis est, etiam si mercedem accipiat, alioquin omnes publici professores, omnes Iurisconsulti, omnes medici serui essent, quia mercedem accipiunt. verum Cicero primo de Officiis optimè distinguit qui mercenarij vocari debeant, cum ita inquit: Illiberales autem, & sordidi quæstus mercenariorum omnium, quorũ operæ, non quorũ artes emuntur. est.n. in illis ipsa merces auctoramentũ seruitutis. huiusmodi homines multis in locis appellat opifices, & tabernarios. quod autẽ ars docendi sit honesta, verbis illis ostendit Cicero; quibus autẽ artibus aut prudentia maior ineſt, aut non mediocris vtilitas quæritur, vt medicina, architectura, vt doctrina rerum honestarum; hæ sunt ijs, quorum ordini conueniunt, honestæ.

CAPVT XXXII.

Quattuor præcipuos locos, qui ducunt familiam in laudando, ostendit.

tex.382 Ἁπλοῦν δέ, καὶ τὰ σώφρονας τοῖς ὑπάρχουσιν, ὡς καὶ ταῦτα ὄντα, καὶ πρὸς ἕκαστον, καὶ πρὸς ψόγον. οἷον τὸν δολερὸν, καὶ δύσνουν, δειλὸν, καὶ ἐπίβουλον. καὶ τὸν ἁπλοῦν, χρηστὸν. καὶ τὸν ἀπάλαντον, πρᾶον.

Assumenda præterea sunt ea, quæ vicina sunt, & proxima rebus ipsis, vel ad vituperationem; vt, si cautum, & sibi fidentem hominem, timidum, & insidiosum vocemus; si fatuũ bonum; si lentum mansuetum.

comm. Hoc loco docet Aristoteles quomodo & virtutes vituperare, & vitia laudare possimus. nępe si assumamus ea, quæ sunt ipsis rebus vicina. & proxima cum laudamus, aut vituperamus. sunt enim quædam uitia virtutibus finitima, & quasi similia. vt vir cautus, videtur esse timidus, vir sibi fidens videtur insidiosus, vir fatuus uidetur bonus, qui lentus est, videtur mansuetus. ergo si vituperamus eũ, qui cautus est, timidũ appellabimus, qui sibi fidens est, uocabimus insidiosum. si uerò laudamus eum, qui fatuus, & stolidus est, bonum, & simplicem esse dicemus. qui lentus est, mansuetum vocabimus. hæc est Aristotelis sententia, quam uidit Quintil. lib. 3. ubi de Aristotele verba faciẽs ait: Idem præcepit illud quoque, quia sit quædã virtutibus, ac uitijs uicinitas, utendũ proxima deriuatione uerborũ, vt pro temerario fortem, pro prodigo liberalem, pro auaro parcũ uocemus. quæ eadem contra ualent. auctor etiam ad Herennium lib. 3. idem præcipit, cum ait: Itẽ si quo pacto poterimus; quãm is, qui contradicet, iustitiam uocarit, nos demonstrabimus ignauiã esse, & inertiam, ac prauam libertatem: quam prudentiam appellarit, ineptã, & garrulam, & odiosam scientiam esse dicemus: quam ille modestiã dicet esse, eam nos inertiam, & dissolutam negligẽtiam dicemus. quam ille fortitudinem nominarit,

» narit, eam nos gladiatoriam, & inconsideratam appellabimus temeritatem, sic Horatius Satyra tertia primi libri Sermonum docet nos amicorum vitia laudare, hoc modo:

Parcius hic uiuit, frugi dicatur. ineptus
Et iactantior hic paulo est; concinnus amicis
Postulat vt videatur. at est truculentior, atque
Plus aquo liber; simplex, fortisq; habeatur.
Caldior est, acres inter numeretur, opinor.
Hæres & iungit, iunctos & seruat amicos.

Ad hanc rationem Lucretius lib. 4. de amore verba faciens, ostendit amatores amicarum suarum vitia uicinis uirtutibus occultare solere.

tex.383 Καὶ ἔτι ἐκ τῶν παρακολουθούντων ἀεὶ κατὰ τὸ βέλτιον. οἷον τὸν ὀργίλον, καὶ τὸν μανικὸν, ἁπλοῦν, καὶ τὸν αὐθάδη, μεγαλοπρεπῆ, καὶ σεμνόν.

Et in quaq; re semper ex consequentibus id, quod optimum videtur, capiamus; vt si iracundum, & truculentum, ingeny simplicis hominem dicamus; & si contumacem, magnificum, & grauem.

comm. Etiam ex consequentibus, & adiunctis uitia laudari possunt, & virtutes vituperari, cuius rei duo ponit exempla. primum si quis est iracundus, & truculentus, dicetur homo simplicis ingenij. quia naturam illam iracundam consequitur morum simplicitas, & quædam naturæ bonitas. sicuti etiam Plato tradit in Theæteto, uempe probos, & ingeniosos homines facile irasci solere. quod etiam primo de legib. Cicero sic affirmat: » Solent enim (id quod uirorum bonorum est) admodum irasci. Alterum exemplum est, si quis est contumax, vt eum magnificum, & grauem dicamus. contumax (vt Donatus sentit) dicitur is, qui contemnit potentiores, & meliores, ergo est in uitio, qui verò contumacem laudare voluerit, graudem, & magnificum appellabit, quæ videntur quodammodo naturæ contumaciam consequi. Nam Cicero liberam etiam contumaciam ait in Socrate fuisse, qui Iudices mortem sibi minantes contempserit. sic enim primo Tuscul. » His, & talibus adductus Socrates, nec patronum quæsiuit ad iudicium capitis; nec Iudicibus supplex fuit; adhibuitque liberam contumaciam à magnitudine animi ductam, non à superbia. contumacia igitur (vt uult Cicero) interdum à superbia, interdum ab animi magnitudine proficiscitur.

tex.384 Καὶ τοὺς ἐν ταῖς ὑπερβολαῖς, ὡς ἐν ταῖς ἀρεταῖς ὄντας, οἷον τὸν θρασὺ, ἀνδρεῖον. καὶ τὸν ἄσωτον, ἐλευθέριον. δόξει τι γὰρ τοῖς πολλοῖς.

Et, qui in eo: quod est nimium, peccant. si ita probemus, quasi in mediocritate, virtutibusq; consistant; vt si temerarium fortem, prodigum liberalem appellemus. sic enim imperita multitudini esse videbitur.

comm. Virtus in medio consistere solet, peccant autem homines vel in eo, quod est parum, vel in eo quod est nimium. cum igitur aliquem laudare volumus, qui peccet in eo, quod est nimium, dicere debemus eum media uirtute præditū esse, vt si temerarius fuerit, fortem appellabimus, si fuerit prodigus, liberalem esse dicemus. facile enim hoc modo decipitur imperita multitudo, quæ nescit à virtutib. uitia discernere, cum præsertim hæc uitia sint eiusmodi, vt ad uirtutem facile reuocari possint. nam timidus homo uiquam fortis euadet, verū audax, & temerarius, si parum impetum illum animi cohibuerit, fortis fiet. eodem modo auarus uumquam fiet liberalis, sed prodigus, si cum ratione pecunias erogare cœperit, statim erit liberalis. duo sunt. n. genera largorum (vt secundo de Off. ait Cicero) quorum alteri prodigi, alteri liberales. huuc autem Aristotelis locum uidetur in Partitionibus expressisse Cicero, vbi sic ait: Et liberalitatem effusio, & fortitudinem audacia imitatur.

Καὶ ἅμα παραλογισμὸν ἐκ τῆς αἰτίας. εἰ γὰρ οὐ μὴ ἀνάγκη κινδυνώδους, πολλῷ μᾶλλον αἱ δόξεισι ὅπου καλὸν, καὶ εἰ προικτὸς, τοῖς τυχοῦσι, καὶ τοῖς φίλοις. ὑπερβολὴ γὰρ ἀρετῆς, τὸ πάντας δὲ ποιεῖν. tex.385

Quin etiam subest ratio, cur in errorem pleriq; ducantur. nam, qui pericula non necessaria subit, multò magis videtur id facturus; cum aliqua res honesta postulabit: & qui pecunias temere profundit, is etiam amicis facile subueniet; nam ab exuperantia quadam virtutis prouenit, omnibus benefacere.

comm. Causam explicat, cur homines decipiantur, & eos existiment esse fortes, qui temerarii sint, eos liberales, qui sint prodigi. uam temerarii viri solent adire pericula non necessaria, quare sic argumentari licet, qui non necessaria pericula subit, multò facilius periculum adibit, cum honesta res aliqua id postulabit. hoc autem viri fortis proprium est. prodigi uerò temerè pecunias profundunt. ergo facile etiã amicis subuenient, putant enim omnes quandam uirtutis exuperantiam esse, omnibus beuefacere. non erit igitur difficile persuadere multitudini temeriū esse fortem, & prodigum liberalem.

Σκοπεῖν δὲ καὶ παρ' οἷς ὁ ἔπαινος. ὥσπερ γὰρ ὁ Σωκράτης ἔλεγεν, οὐ χαλεπὸν Ἀθηναίους ἐν Ἀθηναίοις ἐπαινεῖν. tex.386

Sed videndum est, apud quos quempiam laudes: nam (vt aiebat Socrates) non difficile est, Athenienses Athenis laudare.

Plurimum ualet ad probandum id, quod uolumus, intelligere qui sint mores audientium, sic enim poterimus ea laudare, quæ auribus eorum grata fore intelligemus. quemadmodum si quis Athenienses Athenis laudet, id erit facillimum, quoniam fauent omnes laudibus suis, sed si idem apud Lacedæmonios faciendum esset, multo difficilius haberetur. hoc autem sumpsit comm.

Aristoteles

Aristoteles ex Menexeno Platonis. vbi Socrates hoc ait. nam Athenis publicè laudabãtur ij, qui pro patria mortem oppetissent. quibus in Orationibus quoniam populus Athenienſis laudabatur, omnes Athenienſes libenter audiebant. hunc autem locum tertio lib. Quintil. expreſsit, ſicuti notauit etiã Victorius, hoc modo: Intereſſe tamen Aristoteles putat, vbi quicquam laudetur, aut vituperetur. nam plurimũ refert, qui ſint audientium mores. quę publicè recepta perſuaſio, vt illa maximè, quæ probant, eſſe in eo, qui laudabitur, credant: aut in eo, contra quẽ dicimus, ea, quæ oderunt. Cic. in Orar. contra Rullum de lege Agraria, apud Quirites Tiberium, & Caium Gracchos laudat, quia ſciebat plebi gratos fuiſſe, at hoc in Senatu non feciſſet.

tex.387 Δεῖ δὲ τὸ παρ' ἑκάστοις τίμιον λέγειν, ὡς ὑπάρχον. οἷος ὁ Σκύθας, ἢ Λάκωσιν, ἢ φιλοσόφοις. καὶ ὅλως δὲ τὸ τίμιον ἄγειν εἰς τὸ καλόν. ἐπεὶπερ δοκεῖ γε τιμιαῖ.

Oportet autem id, quod apud ſingulos in precio eſt, tale ſua vi eſſe dicere; vt apud Scythas, vel Lacones, vel philoſophos: & omnino quod in precio eſt, ad honeſtum referre debet; quoniam propinquum eſſe videtur.

COMM. Quoniam aures auditorum moderãtur Oratori prouido, vt ait Cicero, cũ quid laudat Orator, quod in precio ſit apud aliquos, debet id extollere, & id ſua vi, ac natura tale eſſe dicere, nõ autem ex hominum opinione. vt exempli gratia, ſiquis apud Scythas bellicoſos populos bellum laudaret, & pulchrum eſſe diceret quamplurimos hoſtes interficere, certè eius Oratio vehementer probaretur. quoniã Scythæ humana cæde delectantur, & qui plurimos ex hoſtibus interfecit, is præſtãtiſsimus habetur, qui verò nullum hoſtem necauerit inglorius eſt. ſic apud Lacones ſiquis communitatem prędiorũ, vel continentiam, vel breuiloquentiam celebraret, id ſecundo populo faceret, quoniam eas res in honore, ac precio Lacones habent. ſic apud Epicureos patronus voluptatis libẽrer audiretur, quoniam voluptatem ſummum bonum eſſe iudicant, & eam cunctis animãtibus eſſe natutalem. quicquid autem eſt in precio debet Orator ad honeſtatem trahere, atque illud tamquam honeſtum laudare. quoniam quandam habent inter ſe cognationem.

tex.388 Καὶ ὅσα κατὰ τὸ προσῆκον. οἷον εἰ ἄξια τῶν προγόνων, ἢ τῶν προυπηργμένων. εὐδαιμονικὸν γὰρ, καὶ καλὸν, τὸ προσεπικτᾶσθαι τιμὴν.

Et quæcumque illi conueniunt, qui laudatur, dicenda ſunt: vt ſi res dignas maioribus ſuis geſſit: & ſi hoc alijs rebus, ab eo præclare geſtis reſpondet: eſt enim beatum, & honeſtum honori parto honorem adiungere.

COMM. Cum hominem aliquem laudamus, omnia diligenter inquirere debemus, quæ ad eum pertinent, vt ſi maiorum ſuorum nobilitati reſpondeat, & ſi res alias præclarè geſſerit, quibus id ſimile ſit, quod laudandum ſuſcepimus. nam honorem honori adiungere res eſt quædam beata, ac præclara. neque enim tantum ea cõſideranda ſunt, quæ ſunt in ipſo, quem laudamus, ſed etiam quę ante ipſum. Ante hominem (ait Quintilianus) patria ac parentes, maioresque erunt. quorum duplex tractatus eſt: aut enim reſpondiſſe nobilitati, pulchrum erit: aut humile genus illuſtraſſe factis. Iſocrates in Euagora vehementer primo extollit Euagoræ maiores, deinde oſtendit eum maioribus ſuis ſimillimum fuiſſe. Cicero multis in locis gloriatur à ſe ſuum genus illuſtratum fuiſſe, cum maiorũ luce careret. oportet etiam eum, quem laudamus pluribus virtutibus cumulatum oſtendere. quod Cicero pro lege Man. facit in Pompeio, cum enim eius virtutem bellicam vehementer extuliſſet, ſic addit: Eſt hæc diuina, atque incredibilis virtus Imperatoris. quid cæterę, quas paulò ante commemorare cœperam, quantæ, atque quam multæ ſunt? & quę ſequuntur.

Η εἰ παρὰ τὸ προσῆκον δηλοῖ τὸ βέλτιον, καὶ τὸ κάλλιον. οἷον εἰ ὁ δυτυχῶν μὴ μέτριος, ὁ δ' ἀτυχῶν μεγαλόψυχος, ἢ μείζων ἡδόμενος βελτίων, καὶ καταλλακτικώτερος. tex.389

Aut ſi præter id, quod conueniebat, aliquid in meliorem, honeſtioremq; partem effecit; vt, ſi, cui res ſecunda ſunt, is moderatus ſit; &, ſi, cui fortuna eſt aduerſa, is magno ſit animo; aut opibus, & dignitate auctus, melior, & placabilior euaſerit.

COMM. Laudabile eſt aliquid honeſtè præter ſpem, atq; expectationem efficere, & præter aliorum, qui ſunt eiuſdem ordinis conſuetudinem. vt qui proſperam habent fortunam inſolentiores, & intemperantiores eſſe ſolent. ſiquis igitur, cum res ſecundę ſunt, moderatus fuerit, iure laudari poterit. ita qui fortunam habent aduerſam plerumque animo cadunt, qui verò magno fuerit animo in calamitatibus, ac miſeriis maxima laude dignus erit. qui augentur opibus, & dignitate, deteriores ſępe fieri ſolent, & arrogãtiores, ergo qui fit melior, & placabilior, cum opibus, & dignitate augetur, meritò laudatur. communiter enim omnes animum cum fortuna mutare ſolent, ut in Hecyra Terentius ait: Omnibus nobis ut res dant ſeſe, ita magni, atq; humiles ſumus. Cicero pro lege Man. Pompeium à modeſtia uehementer laudat illis uerbis: Iam uerò ita faciles aditus ad eum priuatorum ita liberæ querimonię de aliorum iniuriis eſſe dicuntur, ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis eſſe uideatur. in rebus autem aduerſis magno eſſe animo magnopere laudati ſolet. ut Dion audita morte filij, iuſſit eum ad ſepulturam ferri. Anaxagoras nullum ſignum mœroris in filij morte dedit, ſed tantum dixit, ſciebam me genuiſſe mortalem. Socrates eodem uultu ad mortem abiiſſe dicitur, quo ad conuiuium ire conſueuerat. Horatius ad Delium

lium scribens hanc æqualitatem vltrà commendat hoc modo;

Æquam memento rebus in arduis
Seruare mentem, non secus in bonis
Ab insolenti temperatam
Lætitiâ moriture Deli.

Τοιοῦτον δὴ τὸ τοῦ Ἰφικράτους, ἐξ οἵων εἰς οἷα, καὶ τὸ τοῦ Ὀλυμπιονίκου.

Πρόσθε μὲν ἀμφ' ὤμοισιν ἔχων ζαχέειαν,
καὶ τὸ τοῦ Σιμωνίδου,

Ἣ πατρός, ἠδ' αὐθρός, ἀδελφεῶν τ' ἔσαν τυράννων.

tex.390 *Tale fuit illud Iphicratis dictum, E quibus initijs ad quas res? & victoriæ Olympiorum;*

His humeris ante imposita mihi corbe,

atque illud Simonidis:

Hæc habuit patrē, atq; virū, fratresq; tyrānos.

COMM. Hæc tria exempla sunt eorū, qui propter fortunam prosperam, & opum, ac dignitatis amplificationem insolentiores facti non sunt, vt Iphicrates, qui prius erat Sutoris filius, deinde propter excellentem virtutem, & rei militaris scientiam Imperator Athenienſium factus, nō occultabat genus suum, sed ignobilitatem confessus dicebat; E quibus initiis ad quantam dignitatē perueni. & Olympionices quidam, cuius nomen non ponit Aristoteles, cum antea bainlus fuisset, postea coronatus in Olympiis, nihil elatus fatebatur se meteenarium, & baiulum fuisse. Simonides etiam laudat Archedicam Hippiam regis Athenarum filiam, quod cum esset regis filia, & fratres etiam reges haberet, & maritum regem, non tamē ea de causa facta est insolentior. Extat apud Ausonium Epigramma de Agathocle Siciliæ rege, qui cum figuli filius fuisset, tamen ea de re gloriabatur. Sic enim ait Ausonius:

Fama est fictilibus cœnasse Agathoclea regem,
Atque abacum Samio sæpe onerasse luto.
Fercula gemmatis cum poneret aurea vasis,
Et misceret opes, pauperiemq; simul.
Quærenti causam, respondit; Rex ego qui sum
Siciliæ figulo sum genitore satus.
Fortunam reuerenter habe, quicunq; repente
Diues ab exili progrediere domo.

tex.391 Ἐπεὶ δ' ἐκ τῶν πράξεων ὁ ἔπαινος, ἴδιον δὴ τὸ σπουδαίου τὸ κατὰ προαίρεσιν, πειρατέον δεικνύναι πράττοντα κατὰ προαίρεσιν, χρήσιμον δὲ τὸ πολλάκις φαίνεσθαι πεπραχότα.

Quoniam autem laus in actionibus consistit, & boni viri proprium est, in rebus gerendis delectum adhibere; danda est opera, vt ostendamus, eum, quem laudamus, delectu adhibito res suas gessisse: ad quod probandum vtile erit ostendere, sæpius illum rectè fecisse.

COMM. Plurimum refert qua mente, quoq; animo res gerantur. probi enim viri studiosè, delectuq; adhibito res suas gerunt. itaq; inre laudātur, quoniam laus in actionib. consistit. quidam autem etiam si bene se gerant, tamen id casu, temereq; faciunt, qui certè digni laude non sunt. Quare cum aliquem laudamus, enitendum est, vt probemus eum, non casu, sed ratione, & cōsilio bene gessisse, quod facile fieri poterit, si is, qui laudatur, non semel tantum, aut iterum, sed sæpius bene res suas gessisse ostenditur. quod enim sortuitum est, raro fit, neque casus, & fortuna versatur in iis rebus, quæ plerūq; fiunt. numquam enim (vt ait Cicero) temeritas cum sapientia cōmiscetur, nec ad consilium casus admittitur. ita Cicero tertia in Catilinam oratione factum suum extollens, quòd cōiurationem detexisset, se ratione, consilio, virtute, non casu id fecisse prædicat. atque in extrema eiusdem orationis parte sic ait: Denique ita me in Rep. tractabo, vt meminerim semper quæ gesserim, curemque „ vt ea, virtute, non casu gesta esse nideantur. sic „ in oratione pro lege Man. Pompeij virtutem extollit; qui sæpius cum hoste cōflixit, quam quis- „ quam cum inimico concertauit, plura bella gessit, quàm cæteri legerunt, plures prouincias cō- „ fecit, quàm alij concupiuerunt. probat igitur Pompeium non casu, & fortuna, sed ratione, & cōsilio Remp. bene gessisse, cū id sæpius fecerit.

Διὸ καὶ συμπτώματα, καὶ τὰ ἀπὸ τύχης, ὡς ἐὰ προαιρέσει λητέον. tex.392

Itaque illa etiam, quæ casu, fortuitoq; contingunt, tanquam consilio, & ratione facta sint, laudare debemus.

COMM. Omnia conceduntur Oratori in demonstratiuo genere versanti, quæ speciem aliquam laudis habere videantur. ita siquid casu acciderit ei, quem laudat, ad consilium, & rationem Orator reuocare debet, ac dicere non illud euentum fuisse, nisi hic sapiēter se gessisset, vt Socrates cum è bello rediret, per locum quendam desertum transire noluit, atque alios etiam admonuit, ne per eum transirent, qui cum non ei paruissent, spoliati sunt, atque interfecti, quod sanè casu accidit. at siquis Socratem laudare, hoc eius sapientiæ posset attribuere. ita siquis laudaret Simonidem, posset eius probitati tribuere, quod Deorum voluntate tunc exiuerit è conclaui illo, in quo cum Scopa Thessalo, & aliis multis epulabatur, cum id conclaue corruit, & conuiuas omnes oppressit.

Αἴ γὰρ πολλαὶ, καὶ ὁμοίαι προφέρηται, σημεῖον ἀρετῆς εἶναι δόξει, καὶ προαιρέσεως. tex.394

Nam si multa, & similia prolata fuerint, ea virtutis, & consily signum esse videbuntur.

COMM. Non vnum tantum, aut alterum factum virtutem ostendere potest, sed opus est, vt multa, & similia proferantur. sic enim à consilio, & virtute profecta videbuntur. Huius rei pulcherrimum est exemplum pro lege Man. vbi sic ait de Pompeio; quod denique genus belli esse potest, „ in quo illū non exercuerit fortuna Reip. ciuile, „ Africanum, Transalpinum, Hispaniēse, mixtum „ ex ciuitatibus, atq; ex bellicosissimis nationib. „ seruile, nauale, varia, & diuersa genera & bello- „ tum, & hostium non solum gesta ab hoc vno, sed „

etiam

» etiam confecta, nullam rem esse declarant in usu
» militari positam, quæ huius viri scientiam fugere
» posit. cum enim in omnibus eis bellis egregie
» se gesserit Pompeius, id signum est rarę cuiusdam, & singularis virtutis.

tex.394 Ἔστι δ' ἐπαινος λόγος ἐμφανίζων μέγεθος ἀρετῆς. δεῖ οὖν τὰς πράξεις δηλοῦν ταύτας, ὡς τοιαῦτα. τὸ δ' ἐγκώμιον τῷ ἔργων εἶναι.

Ac laus quidem est oratio, quæ virtutis magnitudinem explicat. quare res gestas eius, quem laudamus, ita tractare oportet, quasi à virtute profectæ sint, laudatio verò tota ab actionibus, & operibus pendet.

comm. Est aliqua differentia inter laudē, & laudationem, sicut apud Græcos inter ἔπαινον, & ἐγκώμιον. laus.n. virtuti debetur, laudatio verò operibus virtutis. itaq; laus ita definitur, vt sit oratio, quę virtutis magnitudinē explicat, laudatio autem est oratio, quæ præclaras actiones, & opera commemorat. sicut igitur virtus ab actione differt, quia bonæ actiones nascuntur à virtute, sic etiā laus differt à laudatione, quia uera laudatio nascitur à laude. verum sæpe alterū pro altero ponitur. cum igitur aliquē laudamus, res eius gestas à uirtute profectas ostendere debemus. & laudationem nostrā ad laudis originem referre. quod ita fiet, si ex habitu animi rationi consentaneo, atque ex delectu res illas gestas fuisse probemus. Vt Cicero de innocentia Pompeij; Hic miramur hunc hominem tantum excellere
» cæteris, cuius legiones sic in Asiam peruenerūt,
» vt nou modo manus tanti exercitus, sed ne vesti
» gium quidem cuiquā pacato nocuisse dicatur.
» iam verò quemadmodū milites hybernent, quotidie sermones, ac literæ perferuntur: nō modo
» vt sumptum faciat in militem, nemini vis infer-
» tur, sed ne cupiēti quidem cuiquā permittitur,
» atq; vt magis ostendat hæc à virtute proficisci,
» addit illam sententiā: hyemis enim non auaritiæ perfugiū maiores nostri in sociorum, atq; amicorum tectis esse uoluerunt. & paulò post, illam tātam celeritatem, & tam incredibilem cursum Pompeii à temperantia profectum ostendit. non
» enim, inquit, illum eximia uis remigum, aut ars
» inaudita quædam gubernandi, aut uenti aliqui
» noui tam celeriter in ultimas terras pertulerūt
» sed hæ res, quæ cæteros remorari solent, non re-
» tardarunt; non auaritia ab instituto cursu ad
» prædam aliquam reuocauit. & quæ sequuntur.

tex.395 Τὰ δὲ τύχῃ, οἷς πίστιν οἷόν τε γίνεσθαι, καὶ παιδείαν. εἰκὸς γὰρ ἐξ ἀγαθῶν ἀγαθοὺς, καὶ τὸν οὕτω βεβιωκότα, τοιοῦτον εἶναι.

Quæ verò extrinsecus assumuntur, ad fidem faciendam valent; vt nobilitas, atque educatio: credibile est enim è bonis parentibus, bonos nasci filios; & eum qui benè fuerit educatus, bonum futurum.

comm. In laudando plurimum etiam valent ea, quæ extrinsecus assumuntur, quoniam vim habent fidei faciendæ. Vt siquis illustri loco natus sit, & bene educatus, nam hoc maximam probabilitatem habet, vt qui à parentibus, & maioribus præclaris ortus sit, etiam ipse sit præclarus, & insignis, & qui honestè fuerit educatus, probis moribus ornatus sit. Idem præcipit etiam in Partitionibus Cicero, cum ait: Sed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illustranda maximè
» quemadmodum quisque generatus, quemad-
» modum educatus, quemadmodum institutus,
» moratusq; fuerit. pro Archia Poeta laudat eum quod Antiochiæ natus sit loco nobili, & celebri quondam vrbe, & copiosa, atque eruditissimis hominibus, liberalissimisq; studiis affluenti. sic pro lege Man. Pompeij scientiam militarem extollit. quod à pueritia sit in bellis educatus. qui inquit, è ludo, atque pueritiæ disciplina bel-
» lo maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris
» exercitum, atque in militiæ disciplinā profectus
» est, qui extrema pueritia miles fuit summi impe
» ratoris, ineunte adolescentia maximi ipse exer-
» citus imperator. ita Crassus tertio de Oratore, vult Oratorem institutum esse liberaliter educatione, doctrinaq; puerili. quod autem è bonis parentibus plerumque boni filij nascantur, declarat etiam Horatius quarto Carminum. de Druso, qui Rhetos, & Vindelicos debellarat.

Sensere quid mens rite, quid indoles
Nutrita faustis sub penetralibus
Posset, quid Augusti paternus
In pueros animus Nerones
Fortes creantur fortibus, & bonis
Est in iuuencis, est in equis patrum
Virtus, nec imbellem feroces
Progenerant aquilæ columbam.

Deinde adiungit etiam educationem valere plurimum.

Doctrina sed vim promouet insitam,
Rectique cultus pectora roborant.

Quantum autē possit educatio declarauit Lacedæmoniis Lycurgus, vt scribit Plutarchus, exēplo duorum canum, qui ex eadē matre, vno partu nati fuerant. quorū alterum in venatione exercuerat, alterū eulinæ tradiderat. itaq; cum in publico viuum leporem, & ollam carnium proposuisset, canis educatus in venatione leporem sectatus est, alter ad ollam se conuertit.

διὸ καὶ ἐγκωμιάζομεν πράξαντας. τὰ δ' ἔργα σημεῖα τῆς ἕξεως εἶναι. ἐπεὶ ἐπαινοῖμεν, κἂν μὴ πεπραγότα, εἰ προδοιμεν εἶναι τοιοῦτον. tex.396

Quare laudamus eos, qui iam præclarè aliquid gesserūt. actiones enim, & opera signa sunt habitus animi. & certè illum etiam laudaremus, qui nihil adhuc laude dignum gesserit; si certum haberemus eum talem futurum.

Probat laudationem, quæ Græco nomine dicitur encomium, non esse ipsius virtutis, hoc est habitus animi, sed esse actionum, & operum. quoniam nō eos laudamus, in quibus est virtus, nisi aliquod opus virtutis appareat. cùm verò aliquis sit præclarè gestis, tunc eum laudamus. comm.

quoniam

» quoniam actiones, & opera significant in eo virtutem esse. vt Cæsar nou posset iure laudari,
» quod egregius esset imperator, nisi nera essent, quæ pro Marcello Cicero de illo sic ait: Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine
» innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes. ita Phidias nō habitus fuisset excellentissimus statuarius, nisi Iouis Olympici simulachrum, & Mineruæ, & alia eiusdem præclara opera visa fuissent. nam uerissimum est, quod ait Horatius:

Paulum sepultæ distat inertiæ
Celata virtus.

Pendet igitur ab operibus tāquam à signis omnis laudatio, sed tamen originem, & principium habet à virtute, sine qua nihil potest esse laudabile. nam is etiam uerè laudari posset, qui nihil adhuc laude dignum gessit, modo certum esset illum, eo habitu animi esse, vt si occasio daretur rectè, strenuèq; facturus esset. Cicero pro Cælio laudat eum à spe futuræ virtutis, cum ita
» inquit; non loquor de sapientia, quæ nou cadit
» in hanc ætatem, de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam;
» quæ studia in his iam ætatibus nostris contractiora esse debent, in adolescentia uerò, tamquā
» in herbis, significant quæ virtutis maturitas, & quantæ fruges industriæ sint futuræ. sic Virgilius in sexto, Marcellum Octauiæ filium, qui adolescentulus mortuus est, laudat, quod egregius bellator esset futurus, si vixisset:

Heu pietas, heu prisca fides, inuictaq; bello
Dextera, non illi quisquam se impune tulisset
Obuius armato: seu cum pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.

tex.397 Μακαρισμὸς δὲ, καὶ εὐδαιμονισμὸς, αὐτοῖς μὲν ταυτὰ. τούτοις δὲ οὐ ταυτὰ, ἀλλ' ὥσπερ ἡ εὐδαιμονία τῳ̃ ἀρετῳ̃, καὶ ὁ εὐδαιμονισμὸς περιέχει ταῦτα.

At uerò beati, & felicis appellatio eadem est, differt tamē a laude, atque encomio. nam quemadmodum felicitas virtutem continet, ita felicis appellatio laudem, & encomium complectitur.

COMM. Apud Arist. duo sunt nomina, μακαρισμὸς, & εὐδαιμονισμὸς, quæ idem ait penitus significare. ea Latinè singula uno verbo exprimi non possunt. sed μακαρισμὸς, beati appellatio diei potest. εὐδαιμονισμὸς verò felicis appellatio. nulla est igitur apud Græcos inter ea verba differētia. sed apud nos beatus, & felix aliquo modo differunt, quoniam beatus magis ad virtutem refertur, interdum etiam ad fortunam, felix verò sæpius ad fortunam, vt Cicero pro Fouteio, ad consilia prudētem, ad casum, fortunamq; felicem. ita etiam felicitas magis ad fortunam, quàm ad virtutem refertur. vt auctor ad Herennium lib. 4. illi fortuna felicitatem dedit, huic industria virtutem comparauit. Cicero pro Sylla; casu magis, & felicitate, quàm virtute, & consilio gestum. beatitudo verò non potest esse, nisi eum virtute coniuncta, si propriè loqui voluerimus, sed sæpe pro eodem ponitur felicitas, & beatitudo. non est autem idem felicem, aut beatum aliquem appellare, & eundē laudare. quia sicuti beatitudo, siue felicitas complectitur uirtutem, ita felicis appellatio complectitur laudem, & encomium. plura igitur comprehendit felicis appellatio, q̄ laus, & encomium. quoniam Dei non propriè laudantur, cum tamen eorum natura sit vndique beatissima, ac felicissima, sicuti primo Ethicorum docet idem Aristoteles.

CAPVT XXXIII.

In quo affine Demonstratiuum sit Deliberatiuo docet, & in quo discrepet.

tex.398 Ἔχει δὲ κοινὸν εἶδος ὁ ἔπαινος, καὶ ὁ συμβουλή. ἃ γὰρ ἂν σὺ τῷ συμβουλεύειν ὑποθοῖο, ταῦτα μεταθεὶς τὴν λέξει, ἐγκώμια ἔσται.

Habent autem quandam communem speciem demonstratiuum genus, & deliberatiuum. nam quæ utiliter in suadendo consilia dantur, ea, commutato dicendi genere, in laudationes transeunt.

COMM. DEmonstratiuum, & deliberatiuū genus in hac re conueniunt, quod ex præceptis, quæ dantur in suadendo, laudationes fieri possunt, commutato tantum dicendi genere. sumamus. n. exempli gratia locum ex Oratione Ciceronis pro P. Sestio, quo suadet ciuibus, & adolescentibus Romanis res honestissimas hoc modo; Amemus patriam, pareamus Senatui, consulamus bonis, » præsentes fructus negligamus, posteritati, & gloriæ seruiamus. id esse optimum putemus, quod » erit rectissimum; speremus, quæ volumus, sed » quod acciderit feramus. cogitemus denique, » corpus uirorum fortium, magnorumq́ne hominum esse mortale, animi verò motus, & virtutis » gloriam sempiternam. hæc ad deliberatiuum genus pertinent. at si quis in demonstratiuo genere voluerit iisdem rebus uti, dum aliquem laudat, opus est, vt dicendi tantum genus mutet, hoc modo: Socrates amabat patriam, parebat Senatui, consulebat bonis. præsentes fructus negligebat, posteritati, & gloriæ seruiebat. id esse optimum putabat, quod est rectissimum, bene quidem sperabat, sed quicquid accidisset, moderatè ferebat. cogitabat denique corpus uirorum fortium, magnorumq́; hominum esse mortale, animi uerò motus, & uirtutis gloriam sempiternam, res igitur ipsæ communes sunt, & deliberatino, & demonstratino generi, sed figura dicendi uarianda est, quoniam in deliberatiuo consilia dantur, in demonstratiuo, quæ rectè præcipi solent, si laudamus, diligenter obseruata esse docemus: vt, uunquam sunt intermittenda studia doctrinæ, etiam si magnis occupationibus vrgeamur. hoc præceptum est. at Cicero ita Brutum laudat: In maximis occupationibus » numquam intermittis studia doctrinæ.

Ἐπεὶ

tex.399 Ἐπεὶ οὖν ἔχομεν ἃ δεῖ πράττειν, καὶ ποιόν τινα εἶναι, δεῖ ταῦτα ὡς ὑποθήκας λέγοντας, τῇ λέξει μεταθέναι, καὶ φράσειν. οἷον, ὅτι οὐ δεῖ μέγα φρονεῖν ἐπὶ τοῖς ἐκ τύχης, ἀλλὰ τοῖς δι' αὐτόν. οὕτω μὲν οὖν λεχθὲν, ὑποθήκην δύναται. ὡδὶ δ' ἔπαινον, μέγα φρονῶν οὐ τοῖς ἐκ τύχης ὑπάρχουσιν, ἀλλὰ τοῖς δι' αὐτόν.

Cum igitur ea sint explicata, quæ virum probum agere oportet; si voluerimus eadem ad præceptiones, suasiones q; traducere; dicendi tantum genus mutare, & conuertere opus erit; vt, si quis dicat; Non oportet quemquam efferr animo propter ea, quæ dantur à fortuna; sed propter ea, quæ in ipso posita sunt: hoc præceptum erit, sed illo modo laus: Animo se se efferebat, non ob ea, quæ data sibi fuerunt à fortuna, sed, quæ in se ipso posita habebat.

COMM. Qui benè cognouerit ea, quibus homo iure laudatur, quę quidem superius ab Aristotele diligenter explicata sunt, facile poterit eadem ad suadendi, & præcipiendi rationem traducere, variato tantum (vt diximus) & commutato dicendi genere. quod ostendit Aristoteles exẽplo sumpto ab oratione luculenta Isocratis, qua Euagoram Cypri regem laudanit. & inter cæteras eius laudes, illam etiam commemoranit, q Enagoras licet fortunam haberet maximè prosperam, & secundam, non tamen ob eam rẽ gloriabatur, neq; animum efferebat, sed tantum iis rebus fidebat, in eis gloriabatur, quas in seipso positas habebat. hæc igitur sentẽtia poterit esse præceptũ, si hoc modo proferatur: Non oportet quemquam efferri animo propter ea, quę dãtur à fortuna, sed ꝓpter ea, quæ in ipso posita sunt. poterit etiam esse laus, si ita commutetur: Animo se se efferebat, non ob ea, quæ data sibi fuerant à fortuna, sed quæ in seipso posita habebat. à fortuna dantur pecuniæ, diuitię, nobilitas, potentia, sæpe etiam dignitates, & honores. in quibus non est uera laus. vnde bene Vlysses apud Ouidium libro Metamorphosis tertiodecimo:

Nam genus, & proauos, & quę non fecimus ipsi
Vix ea nostra voco. — in ipso homine est animi cõstantia, prudẽtia, virtutesq; omnes, in quibus est vera laus, vnde sapiens homo dr totus à se ipso pẽdere, sibiq; animi tranquillitatẽ, & æquitatẽ parare. de qua re sic Horatius ad Lollium:

Sed satis est orare Iouem, qui donat, & aufert.
Det vitam, det opes, æquum mi animum ipse parabo.

Cic. tertio de Natura Deorum sic ait: Iudicium hoc omnium mortalium est, fortunam à Deo petendam, à se ipso sumendam esse sapientiam.

tex.394 Ὥστε ὅταν ἐπαινεῖν βούλει, ὅρα, τί ἂν ὑπόθοιο. καὶ ὅταν ὑποθέσθαι, ὅρα, τί ἂν ἐπαινέσειας.

Quare cum aliquem laudare volueris; considera, quæ illi præcepta dares: cum autem præcipere volueris, quid esset in eo laudandum.

COMM. Ratio hæc facilis est, & pulchra, vt cum volumus aliquem laudare, cogitemus, quæ illi præcepta daremus. vt Iurisconsulto daremus hoc præceptum, vt legum interpretationem semper ad iustitiam, & æquitatem referret. Ergo Cicero Philippica 9. Ser. Sulpitium Iurisconsultum ita laudat; neque enim ille magis Iurisconsultus, quàm iustitiæ fuit. itaque quæ proficiscebantur à legibus, & à iure ciuili semper ad facilitatem, æquitatemq; referebat. quod si voluerimus præcepta dare, cogitemus, quid esset in eo laudandũ. vt in adolescẽte labor, & diligẽtia laudatur. itaq; Cic. pro P. Sestio, præcipit adolescentibus, vt laborẽ, & diligentiam amplectantur, quo possint dignitates, & honores assequi. Hæc imitamini per Deos immortales, qui dignitatẽ, qui laudem, qui gloriam quæritis. & quæ sequuntur.

Ἡ δὲ λέξις ἔσται αὐτοπεμφὴς ἐξ ἀνάγκης. ὅταν τὸ μὲν, κωλύον, τὸ δὲ, μὴ κωλύον μεταθῇ. tex.401

Dicendi verò genus necessariò contrarium est; cũ id, quod immutatur, ex prohibente in non prohibens transierit.

Quomodo dicendi genus contrarium sit in exemplo, quod ipse superius posuit, nunc ostendit. nam cum est præceptum, prohibet, hoc modo: Non oportet quemquam efferri animo, propter ea, quę dantur à fortuna. cum autem in laudationem transit, non amplius prohibet, sed, quid actum sit, indicat, hoc modo: Animo se se efferebat, & reliqua. COMM.

CAPVT XXXIV.

Assignat singulis generibus proprium instrumentum, licet cõmuniter omnibus omnes vtantur, & in Demonstratiuo potissimum dominari Amplificationem ostendit, cuius multas species enumerat, in Deliberatiuo exẽpla, in Iudiciali Enthymemata.

Χρηστέον δὲ, καὶ τοῖς αὐξητικοῖς πολλοῖς. οἷον, εἰ μόνος, ἢ πρῶτος, ἢ μετ' ὀλίγων, ἢ ὁ μάλιστα ποιήσας. ἅπαντα γὰρ ταῦτα, καλά. tex.402

Vtendum est etiam multis argumentis, quæ amplificandi vim habeant: vt, si solus, aut primus, aut paucis socys feciſſe dicatur: aut ipsius potissimum in eo virtus enituit. hæc enim omnia sunt honesta.

COMM. HOc demonstratiuum genus amplificatione potissimum constat, & in eo licet ingenium, & artem ostentare. quare sunt ea diligẽter exquirẽda, quæ vim habeant amplificãdi. quorum è genere quatuor hoc loco posuit Aristoteles. primum est, si solus is, quem laudamus, aliquid fecit. vt Horatius Cocles solus contra exercitum Porsenæ regis Hetruscorum in ponte constitit. Mutius Scaeuola solus Porsenæ castra ingressus, eum obtruncare uoluit. aut solus aliquem honorẽ acquisiuit, vt Gorgias Leontinus solus

solus auream statuam in templo Delphico habuit. Cicero solus in toga supplicatione meruit. hoc.n. plenum est laudis, & dignitatis id efficere, aut assequi, quod nullus alius potest. sic enim pro lege Man. de Pompeio; Cũ sit vnus Cn. Pompeius, qui nõ modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriã virtute superauit. ita dicimus etiam singularem virtutẽ, quæ tam eximia sit, vt sola esse uideatur. Alterum est, si primus aliquid effecit. vnde primi rerũ inuentores magnas laudes consecuti sunt, & plurimi in Deos relati. vt Bacchus, qui primus vinum reperit, Ceres, quæ frumentum, Minerua, quæ artes. Aristoteles in Elenchis, & in secundo primæ philosophiæ docet primos inuẽtores maximis esse laudibus dignos. ita celebratur Cadmus, qui primus literas Græcis tradiderit, Nicostrata mater Euandri, quæ Latinas literas inuenit, Empedocles, qui Rhetoricæ initiũ dederit, Zeno Eleates, qui Dialecticã inuenerit, Thales Milesius, qui primus aliquid de Philosophia naturali disputauerit. & ne plura persequar, Cicero in cœlo est, q̃ primus pater patriæ fuerit appellatus. Tertium est, si cũ paucis sociis aliquid egregiè feciſſe dicatur, vt Leonidas Rex Spartanorũ magnopere commendatur. quod innumerabili penè exercitui Persarum, cum paucis delectis uiris ad Thermopylas resistere ausus fuerit, atq; ibi pro patria strenuè dimicans occumbere uoluerit. sed huius generis plurima sunt in Romanis historiis exempla. nam sæpe Romani Duces paruis copiis ingentes exercitus fugarunt. vt Lucullus cum decem millibus militum aggressus est exercitũ Mithridatis, & Tigranis, in quo ducenta millia militum esse dicebantur. & fusis hostibus maximam ex eo bello victoriam reportauit. Quartum est, si eius, quẽ laudamus, virtus in aliqua re præclarè gesta potissimum enituit. vt in bello, quo Thebani Lacedæmonios superarunt. Epaminondæ uirtus plurimum enituit, licet in eo bello fuerit iuterfectus, de quo ita Cic. lib. Epistolarum 5. Quem enim uostrum ille moriens apud Mantineam Epaminondas nõ cum quadam miseratione delectat? qui tum denique sibi auẽlli iubet spiculum, posteaquam ei percunctanti dictum est, Clypeum esse saluum: vt etiam in vulneris dolore, æquo animo cum laude moreretur.

tex.403 Καὶ τὸ ἐκ τῶν χρόνων, καὶ τῶν καιρῶν. ταῦτα δὲ παρὰ τὸ προσῆκον. καὶ εἰ πολλάκις τὸ αὐτὸ κατώρθωκε. μέγα γὰρ, καὶ οὐκ ἀπὸ τύχης, ἀλλὰ δι' αὐτὸν αὐ δόξειε.

A temporibus etiam, & occasionibus amplificare licet; vt, siqua præter expectationem facta fuerint; & si sæpius eadem in re se rectè, feliciterq; gesserit. hoc enim magnum videtur, & non à fortuna, sed ab eius consilio factum.

COMM. Docet quomodo amplificare possimus à temporibus, & occasionibus, vt si, quem laudamus, quod præter expectationẽ opportunè subuenerit, hoc est, quo tẽpore maximè auxilio iudigebamus, & si non semel tantum, sed sæpius benè gesserit, q̃m hoc modo non casu bene feciſſe, sed ratione, & cõsilio uidebitur. sic Aeneas apud Virgilium Didonẽ laudat, quod sola Troianis opitulata fuerit, quo tempore maximè indigebant:

O, sola infandos Troiæ miserata labores,
Quæ nos relliquias Danaum, terræq; marisq;
Omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos
Vrbe, domo socias.

Cicero Philipp. 3. C. Cęsaris, qui deinde uocatus est Augustus, virtutem extollit, quod maximè opportuno tempore Reip. subuenerit. C. Cæsar adolescens, penè potius puer, incredibili, ac diuina quadã mente, atq; uirtute, tum, cum maximè furor arderet Antonij, eumq; eius à Brundusio crudelis, & pestifer reditus timeretur, nec poltulantibus, nec cogitantibus, nec opinantib. quidem nobis (quia fieri posse nõ uidebatur) firmiſsimum exercitum inuicto genere veteranorum militum comparauit. & quæ sequuntur. pro lege Man. Pompeij virtutem amplificat, q̃ præter omnium expectationem breui tempore bellum contra prædones cõfecerit; Prò Dij immortales, tanta ne unius hominis incredibilis, ac diuina uirtus tã breui tẽpore lucem afferre Reip. potuit, vt uos, qui modo ante ostiũ Tyberinum Classem hostium videbatis, ij nunc nullam intra Occani ostium prædonum nauem esse audiatis? in eadẽ oratione res à Pompeio gestas vehementer ea ratione amplificat, quod eius semper uoluntatib. non modo ciues assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam uenti, tempestatesq; obsecundarint,

tex.404 Καὶ εἰ τὰ προξένητα, καὶ τιμῶντα ἀξιᾷ τῶν ἔργων, καὶ κατεσκεύασθη, καὶ τῷ ὃν πρῶτον ἐγκώμιον ἐποιήθη. οἷον εἰς Ἱππόλοχον, καὶ Ἁρμόδιον, καὶ Ἀριστογείτονα, τὸ εἰ ἀλλοῖς τεθλιῶμι, ὁμοίως δὲ, καὶ ἐπὶ τῶν ἐναντίων.

Et si ea, quæ homines excitant, & honorem afferunt, propter eum, quem laudamus, inuenta fuerint, & præparata; & in quem prima fuit edita laudatio, vt in Hyppolochum; sicuti Harmodio, & Aristogitoni primis in foro statuæ collocatæ sunt. eodem modo res sese habet in contrarijs.

COMM. Plurimum ad amplificandũ ualet si potuerimus ostendere, aliquid eorũ, quæ excitant homines, & quæ honorẽ afferunt, inuentum esse, propter eum, quem laudamus, vt ipse nouo honore decoraretur. vt propter Veturiã Coriolani matrẽ, quæ filiũ ab obsidione Romanæ vrbis amouerat, inuentũ est, vt fœminis semita viri cederent, sicut ait Val. Max. & eisdẽ fœminis permiſsum purpurea ueste, & aureis uti segmentis. Fabio Maximo summæ gloriæ datur, quod ei mortuo populus R. certatim æs cõtulit, quo maior, ac speciosior eius funeris põpa duceretur. Aristoteles ponit duo exẽpla, primum Hyppolochi, qui primus publicè laudatus fuit, quæ res sanè maximũ illi honorem attulit. quis autem fuerit

5. cap.

hie Hyppolochus, & cui in eũ prima fuerit edita laudatio, non satis constat, verum necesse est eum, aliquid egregiè præstitisse, propter quem excogitata fuerit publica laudatio. Secundum exemplum est Harmodij, & Aristogitonis, quibus primis in foro statuæ collocatæ sunt, quod Athenas regio dominatu liberassent. cum antea tantum Deis immortalibus is honor habetetur. Thucydides lib. 6. narrat historiam Harmodij, & Aristogitonis. Pl inius lib. 34. sic ait: Athenienses nescio an primi omnium, Harmodio, & Aristogitoni tyrãnicidis publicè posuerint statuas. aiunt Antiphontem celebrem Oratorem, cum Syracusis in conuiuio quæreretur, quodnam æs esset optimum, & alij aliud approbarent, dixisse, sibi illud optimum uideri, ex quo Harmodio, & Aristogitoni statuæ conflatæ fuerãt, quæ vox cum ad autes Dionysij tyranni peruenisset, Antiphonti causam mortis attulit.

tex.405 Κἂν μὴ καθ' αὑτὸν ἐπορῇς, πρὸς ἄλλης αἰτιῶ παραβάλλειν. ὅπερ Σωκράτης ἐποίει, ἐξεταζῶν σωφροσύνην τε καὶ δικαιοσύνην.

Quod si non poteris eum per se copiosè laudare; ex aliorum comparatione laudes eius amplificabis: quod Isocrates faciebat, ex consuetudine docendi, quæ ad iudiciale genus pertinerent.

COMM. Recta ratio laudandi est, vt aliquem per se laudemus, & eis bonis præditum esse ostendamus, quæ iam supra numerata sunt; quod si nos ea facultas deficiat, vt aliquem per se laudare possimus, saltem ex aliorũ compatatione laudes eius amplificemus. ex inferiorum enim collatione lõge maiores esse uidebuntur. sicut ait etiam Cic. pro lege Man. quæ breuiter, qualia sunt in Cn. Pompeio cõsideremus: summa enim sunt omnia Quirites, sed ea magis ex aliorum contentione, q̃ ipsa per sese cognosci, atque intelligi possunt. hæc est ratio (inquit Aristoteles) qua uti solebat Isocrates in laudationibus suis. non quod ea sit optima, nam longè melius est, per se aliquẽ laudare, quàm ex aliorum comparatione. sed quia solebat Isocrates, sicut etiam alij Rhetores, ea docere, quæ ad iudiciale genus pertinẽt. in quibus frequẽtes oportet esse contentiones, & cõparationes. hoc autem dicit Aristoteles, vt taxet Isocratem, cui erat infensus, & cuius gloriæ inuidebat, & vt ostendat se melius intelligere, quæ ad artem Rhetoricam spectant, q̃ ipsum Isocratem, qui nihil aliud profitebatur. aiunt enim hoc opus Rhetoricorum pulcherrimum non alia de causa scriptũ ab Aristotele, uisi quia commotus Isocratis fama uideri uoluit etiam ipse præclarè Rhetoricam artem intelligere. quod autem ait hoc loco contra Isocratem, in principio huius operis cõtra omnes Rhetores dixerat. nempe illos reliquisse de libetatiuum genus, quod est omnium pulcherrimum, & speciosissimum, & inclinasse ad iudiciale, quod fraudis magis, & fallaciæ capax est. & in quo valere solẽt ea, quæ extra causam dicuntur. quod autẽ in iudiciali genere contentiones sint frequentissimè patet ex Demosthenis, & Ciceronis Orationibus, in quibus ferè nulla pagina est, quæ non contentionibus scatcat. Isocrates igitur in Oratione, quæ Panathenaicus inscribitur, debere nos uti comparationibus in laudando confirmat. sicut. n. purpuram, & aurum, quod sit optimũ, ex alterius purpuræ, & auri contentione cognoscimus, ita etiã præclari uiri, vel alicuius ciuitatis laudes magis enitescunt, si cum alterius laudati uiri, & ciuitatis laudib. conferantur. ita Cicero primo de Offic. laudans Solonis factum, quo Senatum Areopagitarum Athenis constituit, comparat illud cum Themistoclis victoria, quam de Persis in Salamine repottauit. & Solonis factum ea victoria præstabilius, & utilius fuisse conatur ostendere. Atque hæc ratio conferendi ualet etiam in uituperando, qua utitur apud Virgilium Priamus Aeneidos secundo, cum Pyrrhum Achillis filium uituperat, quod Politem filium suum ante oculos suos interfecisset: sic enim ait;

At non ille, satum quo te mentiris Achilles,
Talis in hoste fuit Priamo, sed iura, fidemque
Supplicis erubuit, meq; in mea regna remisit.

Ita Cicero M. Antonium uituperans illum modo cum Spartaco fugitiuorum duce, modo cum Catilina patriæ proditore comparat. uona Philippica Ser. Sulpitium omnibus Iurisconsultis anteponit.

Δεῖ δὲ πρὸς εὐδόξους συγκρίνειν. αὐξητικὸν γὰρ, καὶ καλὸν, εἰ σπουδαίων βελτίων. tex.406

Sed cum eis comparare opus est, qui cum laude vixerunt: sic enim eius dignitatem amplificare poteris, si docueris, eum præstantibus viris anteponendum.

COMM. Non quælibet comparatio laudem affert, sed quæ fit cum eis, qui celebres fuerunt. vt siquis laudans Achillem compararet eum cum Thersite, & diceret, fuisse præstantiorem, & siquis Homerum extolleus Cherilo antepoueret, certè potius uituperate, quàm laudare uiderctur. siquis igitut uult alicuius dignitatem amplificare, debet eum præstantibus viris anteponere. sic enim ait Cicero secundo de Oratore: Est etiam cum exteris præstantibus uiris comparatio in laude præclara. vt Cicero post reditum suum ad Quirites, comparat reditum suum in patriam cum reditu P. Popilii nobilissimi hominis, & cum reditu Q. Metelli Numidici, multoq; præstantiorem, & clariorem fuisse ostendit. Sic Catullus de Achille in Epithalamio;

Non illi quisquam bello se conferet heros,
Cum Phrygij Teucro manabunt sanguine riui.

In Oratione pro lege Man. ait Cicero Q. Catulũ tulisse maximum fructum suæ uirtutis, ac dignitatis, quod à populo R. cum Cn. Pompeio comparatus fuisset. sic enim ait: Qui cũ ex vobis quæreret, si in uno Cn. Pompeio omnia poueretis, siquid de eo factum esset, in quo spem essetis habituri: cepit magnum suæ uirtutis fructum, ac dignitatis.

» dignitatis, cum omnes propè una uoce, in eo
» ipso nos spem habituros esse, dixistis, etenim ta-
» lis est uir, vt nulla res tanta sit, ac tam difficilis,
» quàm ille non & consilio regere, & integritate
» tueri, & virtute conficere possit.

tex.407 Πίπτει δ' ἡ λόγος ἡ αὔξησις εἰς τὰς ἐπαίνους. εἰ γὰρ ὑπεροχή ἐστιν, ἡ δ' ὑπεροχὴ τῷ καλῶν. διὸ, κἂν μὴ πρὸς τοὺς ἐνδόξους, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἄλλους δεῖ παραβάλλειν. ἐπεὶπερ ἡ ὑπεροχὴ δοκεῖ μᾶλλον ἀρετὴν.

Cadit autem in exornationes potissimum amplificatio: nam in exuperãtia est, quæ ipsa rerum honestarum vna habetur. quare si cum præstantibus viris non potueris, cum alijs quibuslibet conferas: omnis enim exuperantia virtutem quandam videtur indicare.

COMM. In exornatione primas partes obtinet amplificatio. quoniam laus quandã uirtutis exuperantiã ostendet, quæ res omnino est honesta. Quamobrem conandũ est, si facultas datur, eum, quem laudamus, eum præstantib. viris cõparare. quod si hoc facere nõ potuerimus, eum aliis quibuslibet conferamus, nam quomodocũque excellat, videtur virtutẽ in se quandã habere. vt apud Terentiũ in Andria Simo filium suum Pamphilum laudans. ita eum aliis adolescẽtibus comparat;

Vt animum ad aliquod studium adiungãt, aut equos
Alere, aut canes ad venandum, aut ad philosophos,
Horum ille nihil egregie, præter cæteros,
Studebat: & tamen omnia hæc mediocriter
Gaudebam. neq; enim poterat adolescentem cum præstantibus viris comparare.

tex.408 Ὅλως δὲ τῷ κοινῶν εἰδῶν ἅπασι τοῖς λόγοις ἡ μὲν αὔξησις ἰδιωτικωτέρα τοῖς ἰδίοις εἴδεσι τοῖς ἰδιωτικοῖς. τὰς γὰρ πράξεις ὁμολογουμένας λαμβάνουσιν. ὥστε λοιπὸν, μέγεθος περιθεῖναι, καὶ κάλλος.

Omnino verò ex vniuersis dicendi formis, quæ tribus generibus communes sunt, amplificatio demonstratiuo generi maximè est accommodata. nam qui laudant, res manifestas, & certas sumunt: itaq; restat eis tantum magnitudinem, & pulchritudinem adiungere.

COMM. Hoc loco vtitur Aristoteles distributione, vt doceat, quæ cuique generi propria sint. cũ enim tria sint, quibus utimur in oratione cõfirmandi gratia, amplificatio, exemplũ, argumentatio, eũque tria sint Rhetoricæ genera, demõstratiuum, deliberatiuũ, iudiciale, amplificatio generi demonstratiuo est accõmodata, exemplum deliberatiuo, argumentatio iudiciali. non quod exemplis, & argumẽtationibus, & amplificatione nõ vtamur in omni genere causarum. vtimur enim. sed quod aliud alij magis accõmodatum sit. vt amplificatio ea de causa demonstratiuo generi magis accommodata est, quia qui laudant, sumunt res gestas tamquam certas, & manifestas. itaque probationibus, & argumentis non indigent. superest igitur, vt amplificando pulchritudinem, ac dignitatem illis adiungant. vt certum est à Pompeio bellum contra prædones feliciter gestum, Cicero igitur pro lege Manilia summis eloquentiæ viribus bellum illud amplificat, vt maiorem Pompeij virtutem ostendat. quẽm locum hoc modo concludit: Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longè, lateque dispersum, » quo bello omnes gentes, ac nationes premebantur, » ineunte uerè susceptum, media æstate confecit. » hoc fatetur etiam Quintilianus, nempe amplificationem exornationibus conuenire. & Cicero in Partitionibus, qui eandem causam affert, quam Aristoteles hoc loco. sic enim ait: Non enim dubia firmantur, sed ea, quæ certa, » aut pro certis posita sunt, augentur.

Τὰ δὲ παραδείγματα τοῖς συμβουλευτικοῖς. tex.409
ἐκ γὰρ τῶν προγεγενημένων τὰ μέλλοντα καταμαντεύομθα, κρίνομθ.

Exempla verò deliberatiuo generi maximè conueniunt: nam ex præteritis futura coniicientes, quid sit agendum, statuimus.

Probat exempla deliberatiuo genere maximè conuenire. quoniã de futuris deliberamus, exẽpla uerò præterita sunt. sed ex præteritis coniecturam facere possumus de futuris. ex similibus enim similia prouenire solent. exẽplo igitur eorũ, quæ iam facta sunt, tectè statuere possumus, quid agendum sit. vt siquis suadere uelit alicui, ne doleat in morte filij, cõmemorabit, quemadmodũ Anaxagoras, Pericles, Xenophon, Dion, & apud Romanos Cato, Paulus Aemilius, multiq; alij filiorum mortes constantissimè pertulerunt. Cicero pro lege Man. eũ persuadere Quiritibus uelit, vt contra Mithridatem bellum suscipiãt, multa maiorum exempla commemorat, vt co in loco; Quare si propter socios nulla ipsi iniuria lacessiti maiores eum Antiocho, eũ Aetolis, eum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio eõuenit, iniuriis prouocatos sociorum salutem vnà eũ imperij uestri dignitate defendere? » lib. 5. Epistolarum, cum persuadere Lucceio vellet, vt de coniuratione Catilinæ separatim scriberet, sic ait: Vt multi Græci fecerunt, Callisthenes Troicum bellum, Timæus Pyrrhi, Polybius » Numantinum; quiomnes à perpetuis suis historiis ea, quæ dixi bella separauerunt, tu quoque » item ciuilem coniurationem ab hostilibus, ex- » ternisque bellis seiungeres. COMM.

Τὰ δ' ἐνθυμήματα, τοῖς δικανικοῖς, ἀνάγκη γὰρ, ἢ ἀπόδειξιν δίκηται τὸ ἢ μὴ ἔσεσθαι ἢ γεγονέναι. tex.424

Argumentationes in iudiciali genere sunt maximè necessariæ: quod enim factum esse dicitur, propterea, quod est incertum, causam, & probationem requirit.

Quamuis etiã in deliberatiuo genere sæpe argumentatione vtamur, tamen longè magis necessariæ COMM.

cessarię sunt in iudiciali. quouiã in eo semper est aliquid, quod incertum est, & de quo est controuersia vel facti, vel nominis, vel iuris. quæ uerò dubia sunt, & incerta, probanda sunt argumentis. vt pro Rosc. Am. controuersia est facti. quia negat Roscius à se patrem interfectũ; ergo multis argumentis Roscij causam cõfirmat Cicero. quin utitur recusatione, & multa colligit argumenta, quibus probare contendit nou à filio, sed ab aduersariis interfectum fuisse Roscium: pro Aulo Cæcina controuersia est uominis, quia Cæcina sibi uim illatam esse à Sex. Ebucio dicebat, contra Ebucius fatebatur quidem se Cæcinæ restitisse, sed uim intulisse negabat. Cicero probat argumentis eam esse uim appellandam. pro Milone est controuersia iuris. quia fatebatur Milo cędem à se factam, sed iure cæsum Clodiũ contendebat. quod Cicero tota illa diuina oratione uariis argumentationib. confirmat. Licet igitur in iudiciali genere, & exemplа, & amplificationes adhibeantur, tamen tota ferè iudicij uis ab argumentis pendet.

tex.411 Ἐκ τίνων μὲν οὖν οἱ ὕπαρνοι, καὶ οἱ ψόγοι λέγονται· χρὴ δὲ πάντας, καὶ πρὸς ποῖα δεῖ βλέποντας ὑπαρεῖν, καὶ ψέγειν, καὶ ἐκ τίνων τὰ ἐγκώμια γίνεται, καὶ τὰ ὀνείδη, ταῦτ' ἔστιν ἐχομένων γὰρ τούτων, τὰ ἐναντία τούτοις φανερὰ. ὁ γὰρ ψόγος ἐκ τῶν ἐναντίων ἔστιν.

Hæc ferè sunt ex quibus laudationes omnes, & uituperationes ducuntur; &, quæ respicere eos oportet, qui laudant, et uituperant; et unde encomia, opprobriaq́ conflantur. his enim cognitis, quæ contraria sunt, facile cognoscuntur. nam ex contrariis uituperatio constat.

comm. Ostendit se fontes aperuisse, vnde possint hauriri omnia, quæ ad laudandum, & nituperãdum pertinent. ad quos si respexerint ii, qui laudare, aut uituperare volũt, facile possint, & encomia, & opprobria conficere. licet enim non ea sigillatim tradita sint, quæ ad vituperandum spectant, tamen ex horum cognitione poterunt etiã contraria cognosci. vituperatio uerò fit ex contrariis. vt si sit ignobilis, si male educatus, si iniustus, si auarus, si luxuria diffluens, si imperitus, si crudelis. & de reliquis eodem modo. quæ copiosissimè Cicero persequitur omnia contra M. Antonium Philippica 2. & contra Pisonem in oratione, quam in eum habuit.

CAPVT XXXV.

Aggredienti Iudiciale Genus, quid sibi sit præstandum demonstrat; & primum, quid sit facere iniuriam, & quot modis fiat, declarat.

Περὶ τοῦ δικανικοῦ εἴδους.

tex.412 Περὶ δὲ τῆς κατηγορίας, καὶ ἀπολογίας, ἐκ πόσων, καὶ ποίων δεῖ ποιεῖσθαι τοὺς συλλογισμούς, ἐχόμενον ἂν εἴη λέγειν.

De Iudiciali Genere.

Reliquum est igitur, vt de accusatione, & defensione verba faciamus; &, ex quot numero, qualibusq́ rationes colligere oporteat.

comm. Iam ea sunt explicata, quæ ad deliberatiuum, & demonstratiuum genus pertinent. ordo igitur postulat, vt etiam de iudiciali uerba fiant. in quo est accusatio, & defensio, vel petitio, & recusatio. quærendum est igitur, ex quot numero, qualibusque colligere argumenta opus sit.

tex.413 Δεῖ δὲ λαβεῖν ἕξιν, εἰς μὲν, τίνων, καὶ πόσων εἰσὶν ἀδικοῦσι. ὁ δ' ἕτερον δὲ, πῶς αὐτὸ διακείμενοι. ἕτερον δὲ, τοὺς ποίους, καὶ πῶς ἔχοντας. διορισάμενοι οὖν τὸ ἀδικεῖν, λέγωμεν ἑξῆς.

Tria verò sunt, quæ in hoc genere sumere oportet; primo quænam sint, & quot, quæ vt consequantur, homines iniuriam faciunt; deinde, quomodo affecti, quempiam iniustè ledant; tum quos, qualesq́ offendant: quæ singula deinceps declarabimus; si prius quid sit iniuriam facere definiuerimus.

comm. Hæc est partitio eorũ, quæ in iudiciali genere considerãtur, quæ proponit, vt ea deinceps sigillatim diligenter tractet. sunt igitur tria, quæ uidenda sint accusatori, & defensori. primum est, quæ res illæ sunt, propter quas homines mouentur ad iniuriam faciendam. Alterum quomodo sint illi homines affecti, qui aliquem iniustè lædant. Tertium, quos homines potissimum inuadant. hæc singula pertractare constituit Aristoteles. sed primò declarat, quid sit iniuriam facere. quoniam sæpe controuersia est, vtrum aliquis iniuriam fecerit nec ne. quæ ex hac definitione facile solui poterit.

tex.414 Ἐγὼ δὲ τὸ ἀδικεῖν, τὸ βλάπτειν ἑκόντα παρὰ τὸν νόμον.

Est igitur iniuriam facere, sponte contra leges alicui nocere.

comm. Tria requiruntur, vt aliquis iniuriã facere dicatur. primò ut alicui noceat. qui.n. nemini nocet, is non potest dici iniuriã facere, cum iniuria semper vel famam, vel res alterius lædat. deiude vt id sponte faciat. nã qui innitus offendit, non dicitur iniuriã facere. vt qui cupiebat aprũ interficere, & filium Crœsi regis interemit, ille enim casus est, & fortuna, potius q̃ iniuria. sicuti Cicero pro Ligario probat Ligarium in Africa non sua sponte, sed inuitum, & coactum remansisse. quare dici non potest iniuriã Cæsari fecisse. postremo contra leges etiã faciat oportet, qui iniuriã facit, neq; satis est lædere, atq; id sponte facere. nã magistratus, & præfecti rerũ capitalium homines improbos, ac nocentes lædunt, atq; puniunt, & id spoute faciunt. neq; tamen dicuntur iniuriam facere. qui autem lædit sponte, & contra leges, is omnino facit iniuriam. vt Sex. Ebucius hominibus armatis Cęcinæ, in agrum suum veniẽti factus obuiam uim intulit. potest igitur Cæcina contra Sex. Ebucium iniuriarum agere.

Nemo

tex.415 Νόμος δ' ἔστιν, ὁ μὲν, ἴδιος, ὁ δὲ, κοινὸς λέγω δὲ ἴδιον μὲν, καθ' ὃν γεγραμμένον πολιτεύονται. κοινὸν δὲ, ὅσα ἄγραφα παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖσθαι δοκεῖ.

Leges verò sunt vel propriæ, vel communes: propriam legem eam voco, quæ scripta est, & qua vtimur in Rep. communem verò, quæ, licet scripta non sit, tamen ab omnibus probari, confirmariq; videtur.

COMM. Quia dixerat iniuriâ facere esse contra leges, nunc leges ipsas definit, nequis forte existimaret leges tantũ eas dici, quæ scriptæ sunt, vt multi putant. leges igitur ira diuiduntur, vt aliquæ sint propriæ, aliquæ communes. leges propriæ dicuntur illæ, quæ scriptę sunt, & quibus omnes ferè suis in ciuitatib. utuntur, licet aliis alij quibus continentur instituta cuiusque ciuitatis, & quæ leges municipales vocantur. leges verò cõmunes appellantur, quæ quamuis nou sint scriptæ, tamen ab hominib. approbantur, & in veteri more, atque consuetudine uersantur. vetus. n. consuetudo legis habet uigorem. Cicero sic legem definit. lex est ratio summa insita in natura, quæ iuber ea, quæ facienda sunt, prohibetque contraria. quæ sunt igitur faciendа siue scripta fuerint, siue non scripta legis nomine comprehenduntur. quare Iustinianus etiam in suis Institutionib. ita inquit: Constat autem ius nostrum, quo vtimur, aut scripto, aut sine scripto: vt apud Græcos τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δ' ἄγραφοι. Lex verò, quæ scripta non est, uocatur ius naturale. quod ipsa natura dictare cuiq; uidetur. nisi fortasse fuerit ab aliquo instituta, vt leges Lycurgi, quæ non scribebantur à Lacedæmoniis, sed tantum memoriæ mãdabantur. & eas iuuenes à senioribus discebant, & quasi per manus accipiebant. quæ cõsuetudo fuit etiã Druidarũ in Gallia. nã hæ dicuntur leges propriæ, quibus aliqui speciatim utuntur, etiam si scriptæ non fuerint.

tex. 416 Ἑκόντες δὲ ποιοῦσιν, ὅσα εἰδότες, καὶ μὴ ἀναγκαζόμενοι. ὅσα μὲν ἂν ἑκόντες, οὐ πάντα προαιρούμενοι. ὅσα δὲ προαιρούμενοι, ἑκόντες, καὶ εἰδότες ἅπαντα. οὐδεὶς γὰρ ὃ προαιρεῖται, ἀγνοεῖ.

Sua sponte dicuntur facere, qui scientes faciunt, & à nemine coacti. non tamen quæcumq; sponte faciunt, etiam consulto, & delectu adhibito faciunt, sed quæcumq; faciunt consulto, & adhibito delectu, ea scientes omnia faciunt; neque enim quisquam, quod ignorat, id eligit.

COMM. Declarat quid fit sponte aliquid facere. quoniam dixerat, in inferenda iniuria requiri, vt quis spõtè faciat. qui igitur facit aliquid scieus, & à uemine coactus, is sponte sua faeere dicitur. quod Cicero pro Ligario sic ostendit: Suscepto bello Cæsar, gesto etiam ex magna parte, nulla ui coactus, iudicio meo, ac uoluntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumpta contra te. docet igitur Cicero se sua sponte bellum contra Cæsarem gessisse, Ligarium autem inuitum, qui ex necessitate coactus in Africa restiterat. duo sunt igitur in eo, qui sponte facit, primum. ut sciens faciat, deinde ut à nemiue coactus, uam qui uel per imprudentiam aliquid faeit, vel necesitate coactus, is inuitus facere dicitur. de qua re copiosè Aristoteles Ethicorum lib. 3. differunt autem sponte faeere, & adhibito delectu faeere. nam sponte faeere communius, ae generalius est. siquidem etiã pueri, & expertes rationis animantes plurima spoute faciunt, non tamen adhibito delectu. hoc autem quod delectu fit, etiam spoute fieri necesse est, quoniam fit à scientibus, & intelligentibus. neque enim quisquam id eligit, quod penitus ignorat. quod igitur fit à scientibus, & non coactis, vel pueris, uel belluis, vel ex tempore, vel quoeumque modo ab aliquibus, dicitur sponte fieri. quod autem fit ab hominibus iam proiectæ ætatis eum consilio, & matura deliberatione, id adhibito delectu fieri dicitur. delectus enim, & iudicium tempore, & matura ætate indiget.

Διὰ δὲ προαιροῦνται βλάπτειν, καὶ φαῦλα ποιεῖν παρὰ τὸν νόμον, καξία ὀργὴ, καὶ ἀκρασία. tex.417

Qua verò impellunt homines, vt contra leges aliquem offendere velint, & iniusta facere non dubitent, duo sunt: vitiositas, & incontinentia.

COMM. Iam docuit quid sit facĕre contra leges, & sua sponte. nunc addit tertium, nempe quæ sint illa, quę hominem ad alicui uocendum impellant, & duo ait esse, hoc est uitiositatem, & incontinentiam. neq; enim incontinentia est uitiositas, sed genere differt ab ea, sieut idem Aristoteles Ethicorũ 7. docet. Vitiositas enim deprauatio quædam naturæ est ex longo habitu eontra rationem, at incontinentia uehemens quidam appetitus est, & animi commotio, quæ plerumq; nascitur ex tempore, sed post inluriam factam, statim pęnitentia subsequitur. Et nitiositas est semper cum proposito animi, atque iudicio, incontinentia uerò sine proposito, ae iudieio est. nam uitiositas similis est aquæ intercuti, & rabi, qui morbi sunt assidui, & sempiterni. incontinentia similis est ijs hominibus, qui morbo eomitiali afflictantur. qui non ita multò post recreantur. ab utraque ramen iniuria nascitur, atque in hac re similes sunt, vt illud Demodoci in Milesios: Milesij nou sunt illi quidem insipientes, sed tamen eadem, quæ insipientes faciunt. ita incontinentes quamuis non sint iniusti, faciunt tamen iniuriam. leuiores autem sunt iniuriæ, quæ ab ineontiuentia proueniunr, quàm quæ à uitiositate. quod primo de Officiis ita Cicero docet: Sed in omni iniustitia permultum interest, vtrum perturbarione aliqua animi, quæ plerũque breuis est, & ad tempus, an consultò, & cogitata fiat iniuria: leuiora enim sunt ea, quæ repentino aliquo motu accidunt; quàm ea, quæ meditata, & præparata inferuntur.

tex.418 Ἐὰν γὰρ πᾶς ἔχωσι μοχθηρίαν, ἢ μία, ἢ πλείους περὶ δὲ τοῦτο ὁ μοχθηρὸς τυγχάνουσιν ὄντες, καὶ ἀδικοί εἰσιν.

Nam qui vel vno vitio, vel pluribus tenentur, in eo ipso, quo vitiosi sunt, etiam iniurioſi esse solent.

COMM. Ab iniuria uitium abesse uõ potest. cum enim aut vno, aut plurib. vitiis interfectus est aliquis. eos lædere non ueretur, quos uel sibi aduersari posse intelligit, vel quibus uiolatis suam cupiditatem expleri posse credit. Ergo solent in iis rebus homines esse iniurioſi, ad quas vel naturæ inclinatione, vel praua consuetudine propensi sunt. & hoc est, quod ait Aristoteles. in eo quod vitiosi sunt, omnes esse iniurioſos.

tex.419 Οἷος ὁ μὲν ἀνελεύθερος, περὶ χρήματα. ὁ δ' ἀκόλαστος, περὶ τὰς τοῦ σώματος ἡδονάς. ὁ δὲ μαλακὸς, περὶ τὰ ῥᾴθυμα. ὁ δὲ δειλὸς, περὶ τὸς κινδύνους. τὸς γὰρ συγκινδυνεύοντας ἐγκαταλιμπάνουσι διὰ τὸν φόβον.

Vt auarus, & illiberalis in pecunia quarendas: intemperans in explendis corporis uoluptatibus; mollis autem, & ignauus in ocio amplexandos timidus in periculis euitandis: nam eos, qui cum ipso periclitantur: propter timorem deserit.

COMM. Exemplis declarat id, quod proposuerat. auarus, inquit. vt pecuniam acquirat iniurioſus est. nullum est. n. officium tam sanctũ, atq; solenne, quod non auaritia cõminuere, atque violare soleat, vt ait Cic. pro P. Quintio. est enim semper alieni appetens auaritia. Cicero 2. de Oratore, Cornelius homo vt existimabatur, auarus, & futax. nam cum pectus auaritia, miseraq; cupidine fernet (vt ait Horatius) statim omnis iustitia negligitur, & aliena per iniutiam occupantur. si verò quis intemperans fuerit, vt uoluptates corporis expleat, religionem contemnit. quod Epicurus, & eius sectatores faciebant, quos Cicero asotos appellat, vt 2. de Finibus: Atqui reperiemus asotos primum ita non religioſos, vt edant de patella; deinde ita mortem non timentes, vt illud in ore habeant ex hymnide:

Mihi sex mẽses satis sunt vita, septimũ Orco spondeo.

quod autem Epicurei cõtemnerent religionem, ostendit Lucretius primo libro illis verbis;

Quare religio pedibus subiecta vicissim
Obteritur, nos exæquat victoria cælo.

Est igitur intemperans iniurioſus & in Deos, & in homines. Mollis autẽ, & ignauus homo dicitur, qui propter delicias non potest eas res tolerare, ac sustinere, quas maior hominum pars facile tolerat. vt Ethicorum septimo docet Aristoteles. est igitur mollis, ac delicatus, patienti, & cõstanti contrarius. & delitię sunt animi quędam mollities. Martialis,

Nusquam delitiæ supiniores.

qui ergo nimis ocium amplexatur, & nihil omniuo pati vult, ia mollis appellatur, & ignauus, & delicatus. Cic. 1. de Off. atque etiam si considerare volumus, quæ sit in natura excellentia, & dignitas, intelligemus quam sit turpe diffluere luxuria, & delicatè, ac molliter uiuere. hoc uitio præter cæteros inquinati fuerunt Sardanapalus rex Assyriorum, Strato Sidoniorũ rex, & Heliogabalus Romanorum imperator. Timidus in eo dicitur iniurioſus, q̃ omnia pericula uitare contendat, & propter timorem eos deserat, quibus auxiliũ ferre oporteret. Itaq; in probris maximè in prõptu est (ait Cicero) siquid tale dici potest:

Vos etenim iuuenes animum geritis muliebrem,
Illaq; virgo viri.

Et siquid huiusmodi:

Salmacida spolia sine sanguine, & sudore.

Est enim propria viri fortitudo, atq; animi magnitudo, timiditas autem est muliebris. ideo benè præcipit Cicero secundo Tuscul. esse maximè prouidendum, nequid abiectè, nequid timidè, nequid ignauè, nequid seruiliter, muliebriterve faciamus.

Ὁ δὲ φιλόπικος, διὰ πολὺ. ὁ δ' ὀξύθυμος, διὰ ὀργήν. ὁ δὲ φιλόνικος, διὰ νίκην. ὁ δὲ πικρὸς, διὰ πικρίαν. ὁ δ' ἄφρων, διὰ τὸ ἀπατᾶσθαι περὶ τὸ δίκαιον, καὶ ἀγαθόν. ὁ δὲ αἰσχυντος, διὰ ὀλιγωρίαν δόξης. ὁμοίως δὲ, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος, περὶ ἕκαστον τῶν ὑποκειμένων. tex.420

Ambitioſus propter honorem iniurius est; iracundus propter iram: contentioſus propter victoriam: amarus, asperq; natura propter vltionẽ; insipiens eo, quòd de æquo, & iniquo peruerse iudicat; impudens eo, quòd famam, & existimationem suam negligit. vtque eodem modo singuli alijs in rebus ij sunt iniurij, quas aude cupiunt.

Addit alia etiam exempla, quibus probet omnes in eo, quod vitioſi sunt, etiã iniurioſos esse. nam qui ambitione ducitur, amicos etiã uiolare non dubitat, & omnib. dolis agere, vt honorẽ assequatur. vnde primo de Offi. bene clamat Cicero; miserrima est omnino ambitio, honorũq; contentio. rectè etiã Saluſtius; Ambitio multos mortales falsos fieri coegit. extãt plurima eorũ exempla, qui propter ambitionẽ, & honoris cupiditatem maxima perpetrare mala nõ dubitarunt. adeo vt quidam etiã templum illud admirabile, atq; omnium lſteris, & sermone celebratũ Dianæ Ephesiæ non alia de causa incendere voluerit, nisi ut nouum suũ disseminaret in orbis terræ memoriam sempiternam. Iracũdus homo, atq; acutæ bilis sæpe ira cõmotus iniuriam infert. nam ante occupatur ánimus ab iracundia, quã prouidere ratio potuit ne occuparetur, vt ad Q. Fratrem scribens ait Cicero. Itaque sæpe ea facĩt iracundi, quorum eos deinde cum ira sese remisit, maximè pœnitet, ac pudet. vt Alexander Magnus cũ in conuiuio Clytum familiarem suum ira percitus interemisset, tanto postea dolore affectus est, vt vix á se manus abstinuerit. cõtentioſus homo vincendi gratia nihil nõ molitur, & sæpe etiam dolis, & fraudibus superior esse contendit. quæ præcipuè Sophistarum consuetudo COMM.

suetudo est, qui non veritatis gratia cõtendunt, sed vt quoquo modo victores esse videantur. Amarus, asperque natura dicitur is, qui conceptam semel iram nõ facile deponit, nec modum in puniendo seruat, neque placatur nisi viso inimici sanguine. Graeci πικρὸν vocant. Sic apud Virgilium Mezentius Aeneam hostem suum à quo victus fuerat, amarum appellat:

Hostis amare, quid increpitas, mortemq; minaris?

Hoc autem vitiũ maximè pernicioſum est. quia multas cædes patrare homines cogit. Insipiens homo multis in rebus peccat, quia propter ingenij tarditatem corruptum habet iudicium. neq; æquum ab iniquo facile discernit. quo fit, vt insipientia nullum maius malum sit, vt tertio Tuscul. ait Cicero. & Terentius in Adelphis:

Homine imperito nunquam quicquam iniustius:
Qui, nisi quod ipse facit, vbi vllum putat.

Impudens in eo est iniuriosus, quia famam suam negligit, nec curat, quid de se homines loquantur, aut sentiant. itaque in omne dedecus facile prolabitur. nam pudor est virtutum custos, qui cũ ab homine discesserit, statim omnes virtutes euanescunt. vnde clamat Euripides in Medea: Omnium morborum, quae inter homines versantur, maximum, esse impudentiam. Xenophon primo libro Pediæ scribit; impudentiam ad omnem turpitudinem ducem esse maximam. Sed ne plura exempla persequamur, omnes (inquit Aristoteles) in ijs rebus, quas auidè, præterque rationem cupiunt, iniurioſi esse solent.

COMM. Cætera vitia, prauitatesq; animi, atque commotiones, quæ ad iniuriam inferẽdam homines impellunt, facile cognoſci possunt, vel ex cõtrarijs virtutibus, de quibus iam antea dictum est, cum de genere demonstratiuo tractabamus. vel ex animi perturbationibus, de quibus in secundo libro copioſè disputabitur.

CAPVT XXXVI.

Quibus causis impellãtur Homines ad faciendam iniuriam, & omnium, quæ illi agant, septem omnino causas dicit esse.

COMM. VM iam ostenderit, quid sit iniuriam facere, & omnia verba, quæ in ea definitione posita sunt, diligẽter explicuerit, nunc aggreditur ea tria, quæ in iudiciali genere quærenda esse prædixerat; nempe quid sit illud, quod homines ad iniuriam inferẽdam moueat, & quomodo affecti quempiam iniustè lædant, & quibus denique nocere studeant. ac primum illud primo explicat, quid sit, quod homines impellat, vt iniurias inferre velint.

Primum igitur distinguamus, quæ nam appetentes, & quæ fugientes, iniuria quempiam afficere moliamur. perspicuum est enim accusatorem oportere diligenter aduertere, quot eorum, & quanta sint in reo, quæ cupientes homines iniuriam inferant; defensorem autem, quot, & quanta non insint.

COMM. Quoniam fine causa nemo ferè est, qui maleficiũ admittat, sed quicumq; faciunt iniuriã, ea de causa faciũt, quia vel appetãt aliquid, vel euitare vẽlint. ideo vult ea declarare Aristoteles, q̃ soleãt homines in inferẽda iniuria, vel appetere, vel fugere. ná qui accusat aliquẽ diligenter aduertere debet, quæcũq; concupiuit ille, quẽ accusat, aut quæcũq; timuit. vt Cicero pro Milone Clodium accusans ostendit eũ cupiuisse Remp. arbitrio suo, in ptura administrare, sed timuisse, ne Milo suis cogitatis furoribus resisteret. eundemq; Clodium ira, atq; odio inflammatum, nihil aliud cogitare solitum, q̃ quomodo Milonẽ è medio tolleret. qui verò defendit, remouere debet à reo cupiditatẽ omnem, ac timorem. vt in eadẽ oratione Cicero probat, Milonẽ non cupiuisse mortẽ Clodij, cum eũ sæpius impunè potuisset occidere, neq; odio, aut ira concitatũ in Clodium fuisse, cum eũ intelligeret segetem, ac materiã esse sũæ gloriæ. neq; vmquã ab eo mali quippiã timuisse, sic pro Rosc. Am. pluribus argumentis remouet ab eo parricidij suspicionem.

COMM. *Omnes autem omnia faciunt partim non per se ipsos, partim verò per se ipsos: & quæ non per se ipsos faciunt, partim fortuito, partim necessarie faciunt; & eorum quæ necessarie, partim ab extrema vi, partim ab insita natura facere coguntur. quare omnia, quæ non per se homines agunt, partim à fortuna proficiscuntur, partim à natura, partim ab externa vi.*

COMM. Vt sciamus, quæ sint accusanda, & quę defendenda, distinguendę sunt hominum actiones. & viden-

tex.421 Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἄδηλον. τὰ μὲν, ἐκ τῶν περὶ τὰς ἀρετὰς εἰρημένων· τὰ δὲ, ἐκ τῶν περὶ τὰ πάθη ῥηθησομένων.

Reliqua enim, quæ multa sunt, partim ex ijs perspicua sunt, quæ iam de virtutibus diximus, partim autem intelligentur ex ijs, quæ de perturbationibus posteà dicemus.

tex.422 Ὅσοι δ' εἰσὶν οὗτοι, τίνος, εἵνεκα καὶ πῶς ἔχοντες ἀδικοῦσιν, καὶ τίνας.

Restat vt explicemus, cuius rei gratia soleant homines iniuriam inferre; & quomodo affecti, & quibus nocere studeant.

tex.423 Πρῶτον μὲν οὖν διελώμεθα, τίνων ὀρεγόμενοι, καὶ ποῖα φοβούμενοι, ἐπιχειροῦμεν ἀδικεῖν. ἄδηλον γὰρ, ὡς τὸ μὲν κατηγοροῦντι, πόσα καὶ ποῖα τούτων ὑπάρχει τῷ ἐνδέχεσθαι σκοπεῖν, ὧν ἐφιέμενοι πάντες, τοὺς πλησίον ἀδικοῦσι. τῷ δὲ ἀπολογουμένῳ, ποῖα, καὶ πόσα τούτων οὐχ ὑπάρχει.

tex.424 *Omnes autem omnia faciunt partim non per se ipsos, partim verò per se ipsos: & quæ non per se ipsos faciunt, partim fortuito, partim necessarie faciunt; & eorum quæ necessarie, partim ab extrema vi, partim ab insita natura facere coguntur. quare omnia, quæ non per se homines agunt, partim à fortuna proficiscuntur, partim à natura, partim ab externa vi.*

Vt sciamus, quæ sint accusanda, & quę defendenda, distinguendę sunt hominum actiones. & COMM.

videndum, quæ sint illæ, quæ fiunt ab ipsis hominibus libero animi motu, & quæ non fiunt ab ipsis. sic enim facile quod volumus apparebit. prima igitur diuisio hæc est; homines omnia faciunt vel per se ipsos, vel non per se ipsos. per se ipsos, vt Horatius fatetur suâ manu se sororem interfeciſſe, quoniam hostis populi R. mortem lugeret. & Milo fatetur à se Clodium occisum, qꝝ esset insidiator, non per se ipsos, vt Cicero, Ligarium ait necessitate coactum in Africa restitisse, non sua sponte. sic ille, qui aquis interclusus, ad diem venire non potuit, & qui feram petens hominem interfecit. Hæc autem, quæ non per se ipsos agũt homines tripertito distribuuntur, partim enim fortuitò fiunt, vt qui fodiens Thesaurum inuenit, & qui ad mercatum profectus, à prædonibus spoliatus est: & qui domo exiuit, quo tempore illa ruinam traxit. partim fiunt necessariè. hæc autem duobus modis, aut externa vi, vt qui impulsus ab aliquo lapidem mouit, qui cadens interfecit hominem. vel qui ita vrgetur ab inimico, vt non possit euadere, nisi inimicum occidat. vel qui cogitur à maiori potestate contra voluntatem suam aliquid facere. aut ab insita natura fiunt, nam sæpe fit, vt natura cogat nos aliquid facere, quod alioqui non probamus. neque enim facile naturæ resilli potest: vnde rectè dixit Horatius;

Naturam expellas furca, tamen vsque recurrit.

Quamobrem ea, quę non per se homines agunt, vel à fortuna, vel à natura, vel ab externa vi proficiscuntur.

tex.425 Ὅσα δὲ δι' αὐτοὺς, ὧν αὐτοὶ ἄρχοι, τὰ μὲν δι' ἔθος, τὰ δὲ δι' ὄρεξιν. καὶ τὰ μὲν, διὰ λογιστικὴν ὄρεξιν τὰ δὲ, δι' ἀλόγιστον. ἔστι δὲ ἡ βούλησις, μετὰ λόγου ὄρεξις ἀγαθοῦ. οὐδὲ γὰρ βούλεται, ἀλλ' ἢ ὅτ' αὖ οἰηθεῖη εἶναι ἀγαθόν. ἄλογοι δ' ὀρέξεις, ὀργὴ, καὶ ἐπιθυμία. ὅσα πάντα ὅσα πράττουσι, ἀνάγκη πράττειν δι' αἰτίας ἑπτὰ, διὰ τύχην, διὰ βίαν, διὰ φύσιν, δι' ἔθος, διὰ λογισμὸν, διὰ θυμὸν, δι' ἐπιθυμίαν.

Quæcumque verò per se faciunt, & quorum ipsi auctores sunt, ea vel propter consuetudinem, vel propter appetitum faciunt: & appetitum quidem vel rationis compotem, vel expertem rationis. Est autem voluntas, appetitus boni cum ratione; nemo enim aliud vult, quàm id, quod bonum esse iudicarit; appetitus verò rationis expertes duo sunt, ira, & cupiditas. Quamobrem omnia, quæ faciunt homines, necesse est, vt septem causarum oriantur ab aliqua; hoc est, vel à fortuna, vel à vi, vel à natura, vel à consuetudine, vel à ratione, vel ab ira, vel à cupiditate.

COMM. Nunc explicat alteram diuisionis partem, vt doceat, quæ sint illa, quæ homines per seipsos faciunt. ea (inquit) quorum ipsi homines auctores sunt vel à consuetudine, vel ab appetitu proueniunt. à consuetudine, vt qui diu versati sunt in aliqua re, vel in aliquo maleficio. magna enim vis est consuetudinis in vtramq; partem. vt neque statim malefaciant, qui bene agere consueuerunt, neque benefaciant ex tempore, qui diu sunt in vitiis versati. appetitus verò duplex est, aut enim rationi coniunctus est, & voluntas dicit, aut alienus est à ratione. voluntas est ea, quę aliquid cum ratione desiderat. quoniam nemo dicitur aliquid velle, nisi quod esse bonum iudicarit. de qua re Cicero tertio Tuscul. sic ait: Quamobrem simul obiecta specie cuiuspiam „ est, quod bonum videatur, ad id adipiscendum „ impellit ipsa natura. id cum constanter, prudenter„que fit, ciusmodi appetitionem Stoici βούλησιν „ appellant: nos appellamus voluntatem. appetitus qui alienus est à ratione duplex est ira, & cupiditas. quare cõcludit Aristoteles septem esse, propter quæ ab hominibus omnia gerãtur. numerat autem species tantum, non autem genera. sunt igitur hæ septem species; fortuna, vis, natura, consuetudo, ratio, ira, cupiditas. quæ hac descriptione, quam ante oculos posui, distinguuntur.

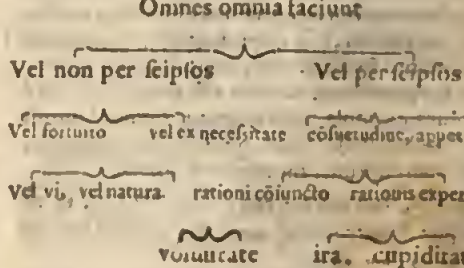

CAPVT XXXVII.

Superiorem suam diuisionẽ causarum perfectam esse, superuacaneamque aliorum partitionem ex ætatis, aut habituum differentijs sumptam probat. singulasq; absse allatas agendi causas definitione diligẽter explicat.

Τὸ δὲ προσδιωρίσθαι καθ' ἡλικίας, ἢ ἕξεις, tex.426
ἢ ἀλλ' ἄττα τὰ πραττόμενα, περιεργον. εἰ γὰρ συμβήσεται τοῖς μειρακίοις ὀργίλοις εἶναι, ἢ ἐπιθυμητικοῖς, οὐ διὰ τὴν νεότητα πράττουσι τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ δι' ὀργὴν, καὶ ἐπιθυμίαν.

Velle autem, quæ agunt homines, etiam ex qualibet ætate, aut habitu animi distinguere, supervacaneum est: nam si contingit iuuenes citò irasci, aut cupiditatibus trahi; hæc non ætati sunt attribuenda, sed irę, & cupiditati.

ROMAT diuisionem suam esse plenã, ac perfectam, & eos, qui aliquid adiungere volunt inaniter laborare, cum omnes hominum actiones ad vnam aliquam septem earum formarum semper reducantur. sunt enim qui actiones humanas ex ætate, COMM.

ætate, atque habitu animi distinguant, quoniam aliter se iuuenis gerit, aliter senex, aliter vir fortis, aliter timidus. sed hæc (inquit Aristoteles) superuacanea est diuisio. nam si iuuenis facile irascitur, aut cupiditatibus æstuat, nõ ideo eius actiones ætati tribuendæ sunt, sed iræ, & cupiditati. sed ira, & cupiditas numerantur inter illas septem species, quæ supra positæ sunt. Quod autem iuuenes facile irascantur, & cupiditatib. rapiantur in causa est feruor sanguinis. feruet. n. sanguis in adolescentia, & magnos gignit spiritus. Vnde dicuntur deferuescere, cum ad maturiorem ætatem peruenerint. Cic. pro Cœlio; cũ adolescentiæ cupiditates deferbuissent. hanc iuuenilem naturam, quæ cupiditate, & ira facile mouetur, mirè expressit Virgilius in Turno, libro Aeneidos duodecimo, cum ita inquit:

Illum turbat amor, figitq; in virgine vultus,
Ardet in arma magis.

tex.427 Οὐ δὴ οἱ πλούσιοι, καὶ πάντες ὅσῳ τοῦτον, καὶ πενίαν, ἀλλὰ συμβέβηκε, τοῖς μὲν πένησι, διὰ τὴν ἀδεουσαν ἐπιθυμεῖν χρημάτων· τοῖς δὲ πλουσίοις διὰ τὴν ἐξουσίαν, ἐπιθυμεῖν τῆς μὴ αἰσχρῶν ἡδονῶν. ἀλλὰ πράττουσι καὶ οὗτοι, οὐ διὰ πλοῦτον, καὶ πενίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν.

Neque propter diuitias, aut paupertatem quicquam agunt: sed usu venit pauperibus, suadente egestate, vt pecunias cupiant; diuitibus autem, ob facultatem vt cupiant minimè necessarias voluptates. sed etiã hi, quæ agunt, non aut diuitijs, aut paupertate impellente, sed hortante cupiditate faciunt.

Sicuti actiones ætati non sunt attribuendæ, COMM. ita neque conditioni hominum, vt paupertati, ac diuitiis. nam illud quidem verum est, vt aliter se pauper gerit, aliter diues, vt secundo huius operis libro declarabitur. verumtamen actiones non à paupertate, aut diuitijs, sed à cupiditate proueniunt, vt pauper pecunias appetit. nam (vt est in prouerbio) mendici pera non impletur. & mendicorum loculi semper inanes, hiscuti etiam auarorum, neque enim vmquam expletur, nec satiatur cupiditatis hiatus. diuites uerò plerumque uoluptatibus dedati sunt, & aliquid semper cupiunt, quod iucundum sit. itaque ut expleant cupiditates suas plurima faciunt. Quamobrem eorum actiones, sicut etiam pauperum, à cupiditate proueniunt.

tex.428 Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ δίκαιοι, καὶ οἱ ἄδικοι, καὶ οἱ ἄλλοι οἱ λεγόμενοι κατὰ τὰς ἕξεις πράττειν, διὰ ταῦτα πάντα πράξουσιν. ἢ γὰρ διὰ λογισμόν, ἢ διὰ πάθος. ἀλλ' οἱ μὲν δι' ἡδη, ἢ πάθη, χρήσα. οἱ δὲ διὰ τὰναντία.

Eodem modo iusti, & iniusti, & alij qui ex habitu animi quippiam facere dicuntur, propter hæc eadem faciunt: vel enim rationem, vel mores sequuntur. sed in hoc differunt, quòd aliqui bonis moribus, & affectionibus ad agendum impelluntur; aliqui verò contrarijs.

Probat non opus esse actiones hominũ ex animi habitu distinguere. quamuis iusti, aut iniusti homines aliquid ex habitu animi facere dicantur. vt Aristides, qui nihil alienum à iustitia faciebat, & Phalaris, cuius præter cæteros crudelitas nobilitata est, tamen propter eadem, quæ supra numerata sunt, omnia faciunt. nam hi omnes, qui ex habitu res suas agunt, uel rationem, uel consuetudinem sequuntur. atqui ratio, & consuetudo, inter septem illas species numerantur. est tamen hæc differentia, quod mores, & affectiones ita distinguuntur, ut aliquæ bonæ sint, aliquæ malæ. quare fit, ut aliqui ad bene agendum, aliqui ad malè faciẽdum propter habitus, & affectiones impellantur. nam licet aliquis bona cognoscat, tamen sæpe propter affectionem, aut habitum ad mala trahitur. hoc est, quod apud Ouidium Medea de se prædicat: COMM.

——*Video meliora, proboque,*
Deteriora sequor.

& quidam Lacedæmoniorum legati Athenis in theatro dixerunt; Athenienses scire quidem quæ essent recta, & laudabilia; sed ea nolle facere. qui uerò bonis operib. assueti sunt, ij nulla ui, nullo dolore, nullo metu possunt ab eis abstrahi. vnde Epicurei dicebant; sapientem etiam si in Phalaridis tauro inclusus succensis ignibus torreatur, dicturum tamen suaue illud esse, seseq; ne tantulum quidem commoueri. tantam uirtutis esse vim uoluerunt, vt non posset vmquam esse uir bonus non beatus. auctor est in Pisonem Cicero.

tex.429 Συμβαίνει μέντοι τὰς μὲν τοιαύτας ἕξεσι, τὰ τοιαῦτα παρακολουθεῖν, ταῖς δὲ τοιαῖσδι, τὰ τοιάδε. διὸ γὰρ ἴσως, τῷ μὲν σώφρονι διὰ τὸ σῶφρον, δόξαι τι, καὶ ἐπιθυμίαι χρῆσαι ἐπακολουθοῦσι περὶ τὴν ἡδονήν. τῷ δ' ἀκολάστῳ, ἐναντίαι περὶ τὴν αὐτὴν τούτων.

Illa quidem certè contingit, vt diuersos habitus animi diuersæ actiones consequantur. confestim enim fortasse temperanti propter temperantiam contingit, vt eum opiniones, & cupiditates bonæ comitentur; intemperanti verò contrariæ, de eisdem rebus.

Non est negandum (inquit) quin pro uarietate habitus animi, varientur etiam actiones. nam si diuersi sunt habitus, ut etiã diuersæ sint actiones in eisdem rebus necesse est. hoc autẽ exemplo declaratur. nam vir temperans, propter habitum temperantiæ turpes refugit voluptates, quãuis ad eos naturæ instinctu trahatur. vt Stylpo Megarensis (sicut scribit Cic. de Fato) ebriosus, & mulierosus fuit. sed uitiosa natura ab eo sic edomita, & compressa est doctrina, vt nemo vmquam vinolentum illum, nemo in eo libidinis uestigium uiderit. idem de Socrate prædicatur. ergo isti propter temperantiã bonas opiniones, & cupiditates cõcipiebant, & ueras, ac syncera COMM.

animi

animi voluptates quærebant. intemperans verò longe aliter se getit, nullũ enim aliud maius bonum, quàm voluptatem esse putat, & in ea beatitudinem collocat, quod Aristippus Cyrenaicus fecisse dicitur, qui multos habuit sectatores, vt in tertio de Orat. Ciccro ostendit. sunt igitur hæ contrariæ cupiditates, & opiniones. nam quæ damnat, & refugit vir temperans, eadem intemperans laudat, & cupidè complectitur.

tex.430 Διὸ τὰς μὲν τοιαύτας διαιρέσεις, ἐατέον. ἀκτέον δέ, ποῖα ποίοις ἕπεσθαι. εἰ μὲν γὰρ λευκὸς, ἢ μέλας, ἢ μέγας, ἢ μικρὸς, οὐδὲν τέτακται πρὸς τούτων ἀκόλουθον. εἰ δὲ νέος, ἢ πρεσβύτης, ἢ δίκαιος, ἢ ἄδικος, ἦδ' ὃς διαφέρει.

Itaque diuisiones huiusmodi prætermittendæ sunt, atque illud considerandum, quæ, quibus consequentia sint. siue enim albus sit, siue niger, siue magnus, siue paruus: nihil eorum, quæ dicta sunt ideo consequi solet. sed si iuuenis sit aut senex, aut iniustus: iam plurimi interest.

comm. Cum probatum sit septem illis formis omnes humanas actiones contineri, non opus est alias diuisiones inducere. cõsiderare tamen oportet, quæ, quibus consequentia sint. quoniam aliqua sunt, quæ cupiditates, & mores mutare soleant, aliqua verò, quæ nihil ad animũ faciũt. vt siquis albus sit, siue niger, non admodum ab Oratore consideratur, neque siquis paruus sit, aut magnus, quoniam hæc nequaquam mores, & habitus animi uariare solent. non enim diuersis moribus præditi sunt homines, quod candidi sint, aut nigri, vel quod parui sint, aut magni. sed si fuerit aliquis iuuenis, & alius senex, alliquis iustus, & alius iniustus, tunc maxima est differentia: quoniam hæ res diuersos mores afferunt. quã autẽ ait Aristoteles, nihil ad mores referre, vtrũ aliquis albus sit an niger, magnus an paruus, videtur eorũ artem tollere, qui Physiognomones vocantur, qui se profitentur hominũ mores, naturasq; ex corpore, oculis, vultu, fronte pernoscere. qualis Zopyrus fuisse dicitur, de quo Cic. in lib. de Fato meminit. cum tamen ipsemet Aristoteles nonnulla de Physiognomia doctè, & accuratè scripserit, & multis experimentis cõstet, artẽ illam siquis bene intelligat, esse veram. Sed quoniam Orator hæc persequi non solet, cũ potius Philosophi sit officium, ideo dicit Aristoteles ab Oratore considerari non oportere, vtrum aliquis albus sit, an niger, paruus an magnus. Cicero tamen pro Ros. Com. dum Fannium Cheream notat, figuram corporis non prætermisit. sic enim air: Nonne ipsum caput, & supercilia illa penitus abrasa olere malitiam, & clamitare calliditatem videntur? nonne ab imis vnguibus vsque ad uerticem summum, siquam coniecturam affert hominibus tacita corporis figura; ex fraude, fallacijs, mendacijsq; cõstare totus videtur? interdum albus, & niger ad animum refertur, & tunc bonum, & prauum significat, vt Catullus de Cæsare:

Nil nimium studeo Cæsar tibi velle placere,
Nec scire, vtrum sis albus, an ater homo.

quod etiam Cicero secunda Philippica vsurpauit, cum ita inquit: Te is, quem nũquam vidisti, L. Rubrius Casinas fecit hæredem. Et quidem, videquam te amarit is, qui albus, aterve fueris ignorans, fratris filium præteriit. ergo si ad animum referatur, plurimum interest, vtrum aliquis albus, an niger dicatur. Horatius:

Hic niger est, hunc tu Romane caueto.

tex.431 Καὶ ὅλως ὅσα τῷ συμβαινόντων ποιεῖ διαφέρειν τὰ ἤθη τῷ ἀνθρώπων. οἷον πλουτεῖν δ' οἰκείτω, ἢ πάσχειν, διοίσει τι, καὶ ἀτυχεῖν, ἢ εὐτυχεῖν. ταῦτα μὲν οὖν ὕστερον ἰροῦμεν. νῦν δὲ, περὶ τῶν λοιπῶν εἰπωμεν πρῶτον.

Et omnino videnda sunt omnia, quæ, cum accidunt, hominum mores variant, atque commutant: vt siquis se diuitem esse existimet, aut pauperem, permagni interest: & si fortunatum, aut infortunatum. sed de his postea suo loco dicemus: nunc ea quæ restant, primò persequamur.

comm. Diligẽter orator aducrtere debet omnia, quæ mores hominũ uariare solent, vt ex eis argumẽta possit arbitrio suo ducere. nam conditionis, fortunæ dissimilitudo mores commutat. plurimum enim refert, vtrum aliquis se diuitem, an pauperem existimet, & vtrum fortunatum, an infortunatum. nam pauper statim alios mores, atq; aliam uitam sequitur, quàm diues. ita etiã qui fortunam habet prosperã maiores omnino spiritus concipit, quàm qui aduersã premitur fortuna. de qua re sic etiam Horatius in Arte:

Interest multum diues ne loquatur an Irus,
Maturus ne senex, an adhuc florente iuuenta
Feruidus, an matrona potens, an sedula nutrix,
Mercator ne vagus, cultor ne virentis agelli:

Sed hæc lib. 2. longe copiosius tractabit Aristoteles, hoc loco contentus est admonuisse. redit igitur ad illa explicanda, vnde hominũ actiones proficiscuntur. ac primo tractat ea, quæ non per seipsos agunt homines, deinde quæ per se ipsos.

tex.432 Ἐστι δ' ἃ τὸ τύχης μὲν τὰ τοιαῦτα γινόμενα, ὅσων ἡ αἰτία ἀόριστος, καὶ μὲ ἕνεκά του γίνεται, καὶ μήτε ἀεὶ, μήθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, μήτε τεταγμένως. δῆλον δ' ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ τῆς τύχης περὶ τούτων.

A fortuna igitur dicuntur ea prouenire, quorum causa incerta, atque indefinita est, nec certum sibi finem propositum habent; neque semper, neque plerumque, neq; ordinatè fiunt: quæ quidem omnia ex ipsius fortunæ definitione perspicua sunt.

Fortuna dicitur esse cęca, & sine ratione, quoniam causam habet incertam, & instabilem. Aristoteles Physic. 2. fortunam inter causas quidẽ numerat, sed cõtingentes, & incertas. sunt quinque, quæ considerari solent in fortuna, primum vt efficiens causa sit incerta, atque indefinita,

cuius

cuius ratio nulla reddi possit. vt cur hic thesaurum reperit, ille autem, qui fuit in eodem loco, non reperit. Cur hic inciderit in latrones, ille viâ eandem ingressus non inciderit. cur hic pulcher sit, & cæteri fratres deformes. alterũ est, vt nullus certus finis sit propositus. vt Mars belli communis dicitur, & Fortuna campi domina. quãuis enim imperator sibi victoriam proponat, tamen sæpe fortuna facit, vt inferior sit. & quãuis aliquis magistratum petat, tamen alius sæpe inferior ei sine ulla ratione præponitur. aliquis alia de causa profectus in forũ, equum reperit, quem amiserat. quæ igitur eueniunt aliter quàm quomodo quis sibi proposuerat, à fortuna euenire dicuntur. Tertium est, vt non semper eodẽ modo fiant. nam quæ semper fiunt naturalia sunt, non autem fortuita, vt cœli reuolutio, annuę vicissitudines, ortus, & interitus rerum, & eius generis cætera. Quartum est, vt non plerumque ita fiant, nã quæ plerumq; fiunt certam habent causam aut à natura, aut ab arte, fortuna verò causa est incerta. Quintum, & vltimũ est, vt non fiant ordinatè. nam vbi ordo rerum est, ibi fortuna esse nullo modo potest. cum ordo vel à naturæ prouidentia, vel à consilio, & ratione proficiscatur, quæ procul à fortunæ temeritate posita sunt. nihil est enim (ait Cicero) tam contrarium rationi, atque constantiæ, quàm fortuna.

tex.433 Φύσει δὲ, ὅσων ὑπὸ αἰτία ἐν αὐτοῖς, καὶ πεπερασμένως. ἢ γὰρ ἀεὶ, ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὡσαύτως ἀποβαίνει.

A natura proueniunt ea, quorum causa in ipsis constituta est, & ordinata: vel enim semper, vel plerumque eodem modo fiunt.

comm. Res naturales causam in seipsis cohibent, & ordinatè fiunt, nã aut perpetuũ quendam tenorem seruant, & nũquam immutantur, aut saltem maiori ex parte fiunt eodẽ modo. differunt igitur in hoc naturales res ab artificiosis, & artificiosarũ rerum causa extra posita est, atq; in ipso artifice, naturalium verò causa est in ipsis constituta. est.n. natura principium motus, & quietis in eo, in quo est, primo ac per se, vt in 2. Physic. docet Aristoteles. dicitur autem multis modis, sed quinque præcipuè. primo cuiusque rei materia dicitur natura, vt ferrum gladij natura dici potest, & elementa sunt naturæ rerum, quæ gerãtur. & caro, atque ossa sunt in natura hominis. Secundo forma cuiusque rei uocatur natura, vt anima intelligens est hominis natura, & acuta figura dicitur aliquo modo natura gladij, nam forma rebus omnibus appellationem tribuit, & res ad actum deducit. nec sine forma quicquam nomen suum obtinere potest. Tertio rei cuiusq; generatio natura dicitur. nam omnia secundum naturam suam oriuntur, & formam acquirunt, appellata est.n. à nascendo natura. Quarto proprietas cuiusq; rei natura dicitur, vt magnetis naturam esse dicimus ferrum ad se trahere. ignis naturam esse in sublime ferri, terræ premi deorsum. hominis uaturam esse doctrinę capacem, & aptũ ad risum. postremo dicitur natura cuiusq; rei quatenus est, siue res ea corpotea sit, siue incorporea, siue mortalis, siue æterna. vnde dicitur etiam diuina natura, & uatura cęli, atque astrorum. in his omnibus naturis sunt certę quædam causæ, & ordinatæ, quæ vel semper, vel plerumque eodem modo procedant, quamuis nos sæpe lateant. vnde benè clamat Virgilius:

Felix qui potuit rerum cognoscere causas.

Τὰ γὰρ παρὰ φύσιν, οὐ δεῖ ἀκριβολογεῖσθαι, πότερον κατὰ φύσιν τινὰ, ἢ ἄλλλων αἰτίαν γίνεται. δόξειε δ' ἂν καὶ ἡ τύχη αἰτία εἶναι τῶν τοιούτων. tex.434

De ijs verò, quæ contra naturam fiunt, nihil attinet hoc loco subtilius disputare, vtrum à natura aliqua vi an ab alia quadam causa gignantur: nam fortuna etiam eorum omnium videri causa potest.

Reiicit disputationem eorum, quæ cõtra naturam fiunt, quoniam non est oratoris propria, sed ad naturalem Philosophum spectat. fiũt autem contra naturam monstra, & prodigia, vt biceps puella, aut quadrupes puer, aut cum equa leporem parit, quod in exercitu Xersis contigisse scribit Val. Max. aut cum sanguine, & lapidibus pluit. & eius generis cætera, quæ Iulius obsequens edito volumine complexus est. potest igitur dubitari, vtrum hæc à naturæ aliqua vi proueniant, an fortuito contingant. verum in præsentia credamus (inquit) huiusmodi omnia à fortuna proficisci. ita quidẽ Aristoteles sentit. verum plerique existimant monstra, & prodigia significare calamitatem aliquam futurã, nisi per religionem expiẽtur. vnde Cic. primo de Diuin. sic ait: Quia enim ostendunt, portendunt, monstrant, prædicunt, ostenta, portenta, monstra, prodigia dicuntur. & de Responsis Aruspicum quod igitur ex aliquo disiuncto, diuersoq; monstro significatum caueremus, id cum sibi ipsum monstrum est, & cum in eo ipso periculũ est, ex quo periculum portenditur, non pertimescemus? qd autem prodigia denuncient futura mala, docet etiam Virgilius primo Georg. vbi cum multa commemorasset prodigia, quę post Cæsaris mortem euenerant, ita subiungit:

Ergo inter se paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi,
Nec fuit indignum superis bis sanguine nostro
Emathiam, & latos Æmi pinguescere campos.

comm.

Βίᾳ δὲ ὅσα παρὰ ἐπιθυμίαν, ἢ τὰς λογισμὰς γίνεται δι' αὐτὸν τὸν πράττοντων.

Per vim ea fieri dicuntur, quæcunque fiunt quidem ab aliquibus, sed tamen contra cupiditatem, & voluntatem eorum ipsorum, qui illa faciunt.

Hoc tertium est eorũ, quæ non per nos ipsos fiunt. nã qui per uim aliquid facit, is contra uoluntatẽ, & desiderium suum facit. tertio Ethic. ea dicit esse uiolenta, quorũ efficiens causa extra posita est, non autem in eo, qui coactus facit. vt si uentus, ac tẽpestas nauem aliquo impellat, aut hostes captiuum abducant. Cicero pro Rab.

Posthumo

Posthumo defendit eũ, quod in Aegypto apud Ptolemæũ non voluntate sua, sed vi coactus sue-
„ tit: Ergo (inquit) aderat vis (Poeta ille noster)
„ quæ summas fraugit, infirmatq; opes, morere-
„ tur inquies: nam id sequitur. fecisset certè si sine
„ maximo dedecore tam impeditis suis rebus po-
„ tuisset emori. nolite igitur fortunam conuerte-
„ re in culpam, neque Regis iniuriam huius cri-
„ men putare, nec consilium ex necessitate, nec
voluntatem ex vi interpretari. continetur autem vis sub necessitate, vnde Cic. pro Ligario multis argumentis probat eum non sua sponte, sed necessitate coactum in Africa fuisse. & pro Milone probat Milonem, vi coactum fuisse, vt Clodium interficeret, quo vitam suam ab eius insidiis conseruaret.

tex.436 Ἔθει δ' ὅσα δι' τὸ πολλάκις πεποιηκέναι ποιοῦσι.

Consuetudine faciunt homines ea, quæ iam antea sæpius fecerunt; & ideo nunc facilius efficiunt.

COMM. Iam ad ea transit, quæ per nos ipsos facimus, ac primo loco ponit consuetudinem. quoniam (vt quinto de Finib. ait Cicero) est quasi altera natura. quod etiam Ethic. 7. confirmat Aristoteles. in hoc differunt, quod natura non est in nostra potestate, consuetudo verò tota pendet à nobis. vnde clamat Onidius lib. de arte amandi secundo;

Fac tibi consuescat, nihil assuetudine maius
Quam, tu dum capias, tædia nulla fuge.

Ita Pythagoras admonebat discipulos suos, vt optimam uinendi rationem eligerent, nam eam iucundam consuetudo reddit. cum enim antea sæpius aliquid fecimus, postea longè facilius, & melius idem efficere solemus. Verum namq; est id, quod ait Salustius in Iugurtha: Benefacere ex consuetudine in naturam uertitur. Cic. 2. Tusc. Consuetudinis (inquit) magna vis est. pernoctant venatores in niue, in montibus vri se patiuntur. inde pugiles cestibus contusi ne ingemiscunt quidem. Aristoteles libro primæ Philosophiæ secundo quantum consuetudo ualeat, probat ex legibus, in quibus multæ sabulæ sunt, & res pueriles, quæ tamen propter cõsuetudinem probantur. & qui contradicere eis voluerit, improbus, ac nefarius homo existimatur.

tex.437 Διὰ λογισμὸν δέ, τὰ δοκοῦντα συμφέρειν ἐκ τῶν εἰρημένων ἀγαθῶν. ἢ ὡς τέλος, ἢ ὡς πρὸς τὸ τέλος, ὅταν δι' τὸ συμφέρον πράττηται. εἶεν γὰρ καὶ οἱ ἀκόλαστοι συμφέροντα πράττουσιν, ἀλλ' οὐ δι' τὸ συμφέρον, ἀλλὰ δι' ἡδονήν.

Consilio, ac ratione fiunt, quæ prodesse videntur. & sunt è numero bonorum, quæ supra diximus; vel tamquam fines: vel tamquam ea, quæ ad finem perducunt: & hoc, quando propter ipsam vtilitatem fiunt. nam etiam intemperantes quædam, quæ sunt vtilia faciunt; non tamen propter vtilitatem, sed propter voluptatem.

Consilium, & ratio tum interfuisse dicitur, COMM.
quãdo fit aliquid diligenti consideratione, quod prodesse uideatur. & quod sit è numero bonorũ, quæ iam superius enumerata sunt, quæ quidem aut fines sunt, aut ad finem perducunt. In summa consilium, & ratio sibi proponit utilitatem, & propter eam inducit homines ad agendum. quod si uit intemperans propter cupiditatem aliquid agit, quod utile sit, non utilitatem potissimũ considerat, sed uoluptatem. quod autem Aristoteles hoc loco λογισμὸν vocat, Cicero secundo de Inuent. ratiocinationem appellat. quam ita definit, Ratiocinatio est diligens, & considerata faciendi aliquid, aut non faciendi „
excogitatio. cum igitur dicimus eum, quem accusamus maleficium suscepisse, quoniã aliquod commodum, atque emolumentum inde speraret, vel quoniam aliquod malum euitare studeret, tunc eius actiones ad consilium, & rationem trahimus, vt Cicero pro Milone ita narrat, vt Clodium ostendat omnino statuisse Miloni insidias struere, atque illum è medio tollere. vbi vidit (inquit) homo ad omne facinus paratissimus „
fortissimum virum, inimicissimum suum, cer- „
tissimum consulem, idque intellexit non solum „
sermonibus, sed etiam suffragijs populi R. sæpe „
esse declaratum: palam agere cœpit, & apertè „
dicere, occidendum Milonem: seruos agrestes, „
& barbaros, quibus syluas publicas depopula- „
tus erat, Hetruriamque uexarat, ex Appennino „
deduxerat, quos uidebatis. res erat minimè ob- „
scura: etenim palam dictitabat; Cõsulatum Miloni eripi nõ posse, vitã posse, & quæ sequuntur. tota. nulla narratio consilium, & rationem Clodij aperit. quod in omnib. narrationibus Cicero diligentissimè seruare solet, atque etiam in reliquis orationis partibus, vt dictorum, & factorũ rationes, consiliaq; perscrutetur, & qua mente, quoq; animo factum sit, aut non factum quicquam explicet. vt qua mente Ligarius in Africa fuerit. quo consilio Cæsar Octauianus contra M. Antonium arma sumpserit, quæ ratio impulerit aduersarios Sex. Roscij, vt nomen eius de parricidio deferrent. nempe vt eius bona, quæ inuaserant, securè possiderent. nam consilium, & ratio sæpe etiam in malam partem capitur, vt apud Ciceronem Cotta tertio de Nat. Deorum, copiosè disputat. quæ enim (inquit) libido, quæ auaritia, quod facinus, aut suscipitur nisi consilio capto, aut sine animi motu, & cogitatione, id est ratione perficitur? & reliqua.

Διὰ θυμὸν δέ, καὶ ὀργήν, τὰ πεφυκότα δι- tex.438
φέρειν δὲ πεφυκέναι, καὶ κόλασις. ἡ μὲν γὰρ κόλασις, τῆ πάσχοντος ἕνεκά ἐστιν. ἡ δὲ πεφυκέναι, τοῦ ποιοῦντος, ἵνα πληρωθῇ. περὶ μὲν οὖν τίνα ἐστὶν ἡ ὀργή, δῆλον ἐκ τῶν περὶ τὰ πάθη.

Propter excandescentiam autem, & iram fiunt ea, quæ ad vltionem pertinent. differunt autem inter se vltio, & castigatio: Castigatio enim eius gratia est, cui dolor infertur; vltio

verò eius, qui suam iniuriam vlciscitur, vt animum expleat. Verum quibus in rebus excitetur ira, perspicuum erit, cum de perturbationibus animi postea dicemus.

COMM. Ira trahit homiuem ad iniuriam inferendam, cum se prius læsum arbitratur. itaq; semper iratus, & commotus ultionem petit. sed quia duo sunt vocabula, quæ penè idé significare uideantur, in quibus multi decipiũtur; hoc est τιμωρία, & κόλασις, quæ nos vertimus ultionem, & castigatiõné, idcirco Aristoteles ea distinguit, & quid inter se differant, ostendit. nam castigatio, quæ κόλασις Græcè dicitur, eius gratia fit, cui dolor iuuritur, vt melior euadat, & à peccando deinceps abstineat, quæ sæpe à sedato animo proficiscitur, vt cum parens filios verberat, aut discipulum præceptor, aut dominus seruum. debet autem castigatio procul ab ira abesse. nam qui iratus accedit ad puniendum, rarò modum seruare potest. itaque laudatur illud Architæ dictum, qui cum villico suo factus esset iratior, quo te modo (inquit) haberem nisi iratus essem. ita Plato cum aduersus delictum serui uehementius exarsisset, Speusippo amico castigationis arbitrium mandauit, vt ait Val. Max. veritus ne ipse modum transgrederetur. Vltio verò semper ab irato animo proficiscitur. & eius gratia fit, qui suã iniuriam persequitur, vt inimico puniendo suum animum expleat. quam rem sic expressit Cic. pro Miloue; At valuit odiũ, fecit iratus, » fecit inimicus, fecit vltor iniuriæ, punitor doloris sui. multa enim hoc modo fiũt propter iram. Sed de ira, quoque modo excitetur, in secundo huius operis libro copiosè disputabitur.

tex.439 Διὸ θυμίαν δὲ πράξεται, ὅσα φάνεται ἡδέα. ἔστι δὲ, καὶ τὸ συνήθεις, καὶ τὸ ἐθιστὸν εἶ τοῖς ἡδέσι. πολλὰ γὰρ καὶ τῇ φύσει μὴ ἡδέων, ὅταν ἐθισθῶσιν, ἡδέως ποιοῦσιν.

Propter cupiditatem ea fieri solent, quæcũque iucunda, & suauia videntur. nam & quod alicui familiare est, & in quo quis diu versatus sit, inter res iucundas connumeratur; multa enim, quæ natura sua iucunda non sunt, tamen iucundè faciunt homines, cum assuenerint.

COMM. Cupiditas trahit homines ad ea faciẽda, quæ iucunda, & suauia videntur. sunt autem res iucundæ vel natura sua, vt corporis, & animi voluptates, quibus omnes ferè capiuntur, vel cõsuetudine. cum. u. quis assuetus est, & diu versatus in aliqua re, tũc ea fit illi iucunda, quãuis natura sua talis non sit. nam multa sunt laboriosa, & aspera, quæ tamen iucunda videtur iis, qui assuerint. vt in niue pernoctare licet molestum sit, venatori tamen est iucundum, vnde Horatius:

—— Manet sub Ioue frigido
Venator teneræ coniugis immemor.

ita militi iucundum est arma tractare, literato studiis inuigilare. mercatori longinquas regiones adire, & peregrinari, & sic de alijs. Sed quæ rationi parent cupiditates honestæ sunt, & laudabiles, vt in Bruto Cicero de Hortensio uerba faciens, ita inquit: Ardebat autẽ cupiditate sic, „ vt in nullo vmquã flagrantius studium uiderim. „ nullum. n. patiebatur esse diem, quin aut in foro „ diceret, aut meditaretur extra forum. sæpissimè „ autem eodem die vtrumq; faciebat. primo Tusc. natura inest mentibus nostris insatiabilis „ quædam cupiditas veri videndi. quæ verò cupiditates à ratione sunt alienę, plurimorum malorum causæ sunt. ideo Cicero primo de Inuent. cęcam, ac temerariã animi dominatricem, cupiditatẽ uocat. in Pisonem ita inquit: Quæ te prædo amentissime nisi prædæ cupiditas tam cæca „ rapiebat? qui autem huiusmodi cupiditate acret, is felix existimatur, qui ea contemnit, quæ alij cupidissimè appetunt. quam rem egregiè Iuuenalis Satyra quartadecima sic expressit:

Sensit Alexander testa cum vidit in illa
Magnum habitatorem: quanto felicior hic, qui
Nil cuperet, quam qui totum sibi posceret orbem.

& Horatius tertio libro Carminum ita iuquit:

Desiderantem quod satis est, neque
Tumultuosum solicitat mare &c.

● Ὥςπε συλλαβόντι εἰπεῖν, ὅσα διὰ αὐτὰς πράττουσιν, ἄναγκαῖον ὄξιν, ἢ ἀγαθὰ, ἢ φαινόμενα ἀγαθὰ, ἢ ἡδέα, ἢ φαινόμενα ἡδέα. ἐπεὶ δ' ὅσα δι' αὐτοὺς ἐκόντες πράττουσιν, οὐχ ἑκόντες δ' ὅσα μὴ δι' αὐτούς, πᾶσ' ἂν εἴη ὅσα ἑκόντες πράττουσιν, ἀγαθὰ, ἢ φαινόμενα ἀγαθὰ, ἢ ἡδέα, ἢ φαινόμενα ἡδέα. tex.440

Itaque (vt summatim dicam) quæcumque per seipsos homines faciunt, ea omnia vel bona sunt, vel bona videntur; vel iucunda sunt, vel speciem incunditatis habent. & quoniam, quæ per se ipsos agunt homines, ea sponte faciunt: & quæ non per se ipsos, ea non sponte: sequitur, vt quæcumque sponte faciunt, ea vel bona, vel simulata bona sint, vel iucunda, vel incunditatis speciem habentia.

Cum iam satis explicuerit omnes humanarũ actionum ccusas, nunc iis prætermissis, quę non per se ipsos homines faciunt, quoniam de iis nõ possunt verè in iudiciis accusari, quæ uel à fortuna, vel à natura, vel à ui proficiscuntur, summam eorum colligit, quæ per se ipsos faciũt homines, hoc est consuetudine, ratione, ira, cupiditate. quæ quidem ad duo genera reducuntur, hoc est ad bonum, & iucundum. Nam ratio bonum expetit, consuetudo, ira, & cupiditas iucũdum. sed bonum est duplex, vel uerum, vel simulatum, eodem modo etiam iucũdum, sunt enim aliqua uerè iucunda, aliqua uerò tantum iucunditatis speciem habentia. quo fit, vt multi decipiantur, qui pro uero bono, & iucundo, falsum, & simulatum bonum, & iucundũ amplectantur. quinetiam omnia, quæ sponte faciunt homines, ea vel uera bona, & iucunda sunt, vel boni, iucundiq; similitudinem habentia. quoniam quæcumque per se ipsos faciunt, ea etiam sponte faciunt. vt M. Crassus, cum bellum contra Parthos auri cupiditate cõmotus suscepit, id sua sponte fecit,

fecit, quoniam id bouum, atque utile sibi fore ex sperabat, licet eum spes deceperit. Ita Catilina cum ratiouem,& coufiliũ perdendæ patrię cum cæteris coniuratis iniret, ingentia sibi, suisque boua pollicebatur. cum tamen iu tanto scelere, nihil esse boni posset. ita P. Clodius cum libidine incensus in adytum Bonæ Deæ muliebri veste indutus intrauit, sibi voluptatem ex adulterio proponebat. deniq; uulla hominis actio reperitur, quæ uon sibi vel bouum aliquod, vel iucundum tamquam finem proponat.

tex.441 Τίθημι γὰρ καὶ τὴν τῶν κακῶν, ἢ φαινομένων κακῶν ἀπαλλαγὴν, ἢ αὐτὴ μείζονος ἐλάττονος μετάληψιν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς, αἱρετὰ γάρ πως ὄζει καὶ τὴν τῶν λυπηρῶν, ἢ φαινομένων ἀπαλλαγὴν, ἢ μετάληψιν αὐτὴ μειζόνων ἐλαττόνων ὡσαύτως ἐν τοῖς ἡδέσιν.

Ego enim etiam liberationem malorum, & eorum, quæ mala videntur, & minoris mali optionem pro maiore in bonis colloco; quodam enim modo sunt expetenda: & præterea rerum molestarum, & earum, quæ molesta videntur liberationem, vel minoris molestiæ optionem pro maiori, eodem modo in iucundis numero.

COMM. Soluit obiectionem, quæ contra fieri poterat. nam aliquis posset occurrere minimè verũ esse, quod dixerat Aristoteles, sibi homines in actionibus suis id tantũ propouere, quod bonum, aut iucundũ sit. cum sæpe multa faciant, uon vt aliquam utilitatem, aut iucunditatem consequantur, sed ut mala depellant, aut molestias. & sæpe etiam id eligant, quod miuus malum est, vt maius fugiant. & quod minus est molestum, vt molestias imminuant. quæ quidem uera esse concedit Aristoteles. sed aie malorũ liberationem inter bona couumerandã. vt siquis à carcere liberatur, aut à pœna, quam timebat, bonum assequi dicitur. & siquis capite damnatus quærat pecunia uitam redimere, fiatque uoti compos, cum pro maiore malo minus elegerit, benè secum actum esse putat. ita siquis molestia liberatur, quandem seutit iucunditatem, vel si magnam aliquam molestiam fugiens ad leuiorẽ transeat. cum enim quis malo se carere intelligit, statim animo voluptatem capie. quod eleganter sanè Lucretius initio secundi libri sic affirmat;

Suaue mari magno turbantibus æquora ventis
E terra magnum alterius spectare laborem;
Non quia vexari quemquam est iucunda voluptas,
Sed, quibus ipse malis careas, quia cernere suaue est.

Bonum igitur, & iucundum est, à malo, atque molestia liberari, aut saltem alleuari.

CAPVT XXXIIX.

De voluptate sibi dicendum ostendit, quam primum definit, mox illius locos persequitur, resq; omnes iucundas enumerat.

tex.442 Λ Ηπτέον ἄρα τὰ συμφέροντα, καὶ τὰ ἡδέα, πόσα, καὶ ποῖα. περὶ μὲν οὖν τοῦ συμφέροντος, ἐν τοῖς συμβουλευτικοῖς εἴρηται πρότερον. περὶ δὲ τοῦ ἡδέος, ἐπομένῳ τῶν. δεῖ δὲ νομίζειν, ἱκανοὺς εἶναι τοὺς ὅρους, οἳ ὅσοι περὶ ἑκάστου μήτε ἀκριβεῖς, μήτε ἀσαφεῖς.

Videndum igitur, quæ sint utilia, quæ iucunda. sed, quia de utili iam supra in deliberatiuo genere diximus, reliquum est, vt in præsentia de iucundo differamus. eas verò definitiones huic præceptioni satisfacere debemus existimare, quæ de singulis rebus prolata, neque obscuræ, neque exquisitæ fuerint.

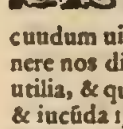

COMM. VM ad duo geuera quasi ultima deduxisset omnia, quæ mouent homines ad aliquid agendum, hoc est ad id, quod utile est, aut uidetur utile, & ad id, quod est iucundum, aut iucundum uidetur, nunc admonet in iudiciali genere nos diligenter aduertere debere, quæ sine utilia, & quæ iucunda, vel quæ uidentur utilia, & iucũda ijs, quos accusamus, aut defendimus. Sed quoniam supra iam satis accuratè de bouo, atque utili disputatum est, cum de genere deliberatiuo verba faceremus, ideo supereſt tãtum iu præsentia, vt de iucundo disputetur; non exquisitè, neque eo modo, quo Philosophi disputare solent, sed ad uulgarem sensum, & communem homiuum opinionem. hac enim in arte definitiones eiusmodi satisfaciunt, quæ rem ipsam de qua agitur, apertè declarát, etiam si non tam exquisitæ fuerint. quod autem in iudicio proponatur id, quod utile est, & iucundum apertè declarat Cic. pro Rosc. Am. qui vtrumque complexus est contra aduersarios: Is (inquit) à vobis iudices hoc postulat, vt, quoniam in alienam pecuniam tam plenam, atque præclaram nullo iure inuaserit, quoniamq; ei pecuniæ vita Sex. Roscij obstare, atque officere videatur, deleatis ex animo suo suspicionem omnem, metumq; tollatis. sese hoc incolumi uon arbitratur huius innocentis patrimonium tam amplum, & copiosum posse obtiuere: damuato, & ejecto, sperat se posse, quod adeptus est per scelus, & per luxuriam effundere, atque consumere.

tex.443 Τ ποιείσθω δ' ἡμῖν εἶναι τὴν ἡδονὴν, κίνησιν πᾶ ψυχῆς, καὶ κατάστασιν ἁθρόαν, ἢ αἰσθητὴν εἰς τὴν ὑπάρχουσαν φύσιν. λύπην δὲ τοὐναντίον.

Ponamus igitur, voluptatem, motum animi quendam esse, & subitam, sub sensum cadentem instaurationem ad explendam naturam. huic autem contraria est molestia.

COMM. De iucundo verba facturus primo voluptatẽ definit. quoniã omnia iucunda uoluptatem affe ruut. Est igitur uoluptas, animi quidam motus, qui fit ex tempore, caditque sub sensum, ad recreandam, atq; expleudam naturam. Cicero secundo de Finib. voluptatẽ (iuquit) hanc esse sentiunt omnes, quam sensus accipiés mouetur, & iucũditate quadam perfunditur. & paulò post; omnes enim iueũdum motum, quo sensus hilarentur,

„ rentur, Græcè ἡδονὴ, Latinè voluptatem uocãt. rursus inferius; huic uerbo omnes, qui vbique „ sunt, qui latinè sciunt, duas res subiiciunt, lætitiam in animo, commotionem suauem iucunditatis in corpore. item; in eo autem voluptas „ omnium latinè loquentium more ponitur, cum „ percipitur ea, quæ sensum aliquem moueat iucunditas. hanc quoque iucunditatem, si uis, transfer in animum: iuuare enim in vtroque dicitur, ex eoque iucundum. alibi Cicero voluptatẽ ita definit; voluptas iucũdus motus in sensu. Xerses Persarum Rex (vt 5. Tusc. scribit Cicero) præmium illi proposuit, qui nouam aliquam voluptatem inuenisset. hinc voluptarij dicuntur, qui voluptatib. dediti sunt, quales fuerunt Cyrenaici, & Epicurei. voluptati contrarius est dolor in corpore, molestia, vel ægritudo in animo, de quibus copiosè Cic. secundo, & tertio Tusc.

tex.444 Εἰ δή ἐστιν ἡδονὴ τὸ τοιοῦτον, δηλονότι καὶ ἡδύ ἐστι τὸ ποιητικὸν τῆς εἰρημένης διαθέσεως. τὸ δὲ φθαρτικὸν, ἢ τῆς ἐναντίας καταστάσεως ποιητικὸν, λυπηρόν.

Quod si voluptas est huiusmodi; perspicuum est, id esse iucundum, quod eius affectionis efficiens est: quod autem eam affectionem interimit, aut quod illi contrarium statum inducit, molestum est.

corn. Ex definitione voluptatis colligit, id esse iucũdum, quod motum illum animi gignit ad explendam naturam. hoc est, quicquid conficiens est voluptatis, iucundũ est. quod autem perturbat voluptatẽ, aut quod eã interimit, aut quod ægritudinem inducit, quæ voluptati contraria est, vt sit molestum necesse est. vt iucundum est, cum quis fame scit, cibum sumere. quoniam ea res voluptatẽ gignit, ita cum quis sitit, bibere. expletur enim appetitus, vnde rectè Ouidius:

Non facile esuriens posita retinebere mensa,
Maioremque cadens excitat vnda sitim.

Quod si quis famelico cibum subtrahat, aut sitienti potum, id ei sane molestum erit. quia res hæc perturbat, & tollit voluptatem, quam ex cibo, & potu sperabat. deniq; quicquid explet, & satiat cupiditatem est iucũdum. quicquid antẽ cupiditati resistit, odiosum, ac molestum est.

tex.445 Ἀνάγκη ἂν ἡδὺ εἶναι, τότε εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἰέναι ὡς ὅπου πολὺ, καὶ μάλιστα ὅταν ἀπειλημμένα ᾖ τῷ ἑαυτοῦ φύσιν τὰ κατ' αὐτὸν γινόμενα.

Necesse est igitur esse iucundum plerumque, cum quis ad id accedit, quod ipsi est ex natura: & præcipuè, cum ea, quæ fiunt à natura, suam ipsorum naturam recuperarint.

corn. Naturæ inclinatio non una est, sed diuersa, ac varia. quoniam (vt est in prouerbio) te tua, me mea delectant. & quod egregiè Persius dixit:

Mille hominum species, & rerum discolor vsus.
Velle suum cuique est, nec voto viuitur vno.

huc alluſit Horatius eleganti similitudine:

Tres mihi conuiuæ propè dissentire videntur
Poscentes vario multum diuersa palato.

Quod cum ita sit, non potest eadem res omnibus esse iucunda, sed pro naturæ qualitate uariatur etiam iucunditas. cum autem quis accedit ad id, quod naturæ suæ accommodatum est, tunc iucunditatem percipit, & multo maiorem etiam cum eam rem assecutus est, quam optabat, vt auarus, cum lucri spes illi obiecta est, statim voluptate perfunditur, at postquam lucratus est, maiorem animo uoluptatem sentit. homo literis deditus, etiam in ipso studendi labore capit voluptatem, sed postquam aliquid se didicisse intelligit, longè maiori delectatione afficitur. idem de reliquis sentiendum.

Καὶ τὰ ἔθη. καὶ γὰρ τὸ εἰθισμένον, ὥσπερ πεφυκὸς ἥδη γίγνεται. ὅμοιον γὰρ τὸ ἔθος τῇ φύσει. ἰσχὺς μὲν γὰρ τὸ πολλάκις τοῦ αἰεί ἐστι, ἔστι δ' ἡ μὲν φύσις τοῦ αἰεί, τὸ δὲ ἔθος τοῦ πολλάκις. tex.446

Et consuetudo iucunda est: id enim, cui quis assuevit, iam illi tamquam innatum, insitumq; est; nam ipsa consuetudo quandam cum natura similitudinem habet. quod enim crebro fit, non multum abest ab eo, quod semper fit: quæ verò semper fiunt, à natura proueniunt; quæ crebro, à consuetudine.

Sicuti res naturales iucundæ sunt, ita etiam quæ à consuetudine proueniunt. ratio est, quoniam cum alicui rei quis assueuit, ea fit illi tamquam innata, atque insita. præterea similitudinem quandam habet consuetudo cum natura. quoniã res naturales eodem semper modo progrediuntur, res autem, quæ fiunt à consuetudine, crebrò fiunt, parum autem distat, quod crebro fit, ab eo, quod fit semper. ergo etiam consuetudo parum differt à natura, hoc est, quod in Georgicis ait Virgilius; corn.

——*Adeo à teneris assuescere multum est.*

& Pythagoras dicebat eligendam esse optimam viuendi rationem, quoniam eam iucundam consuetudo reddet. delectat autem tam mala, quàm bona consuetudo, vt Iuuenalis:

——*tenet insanabile multos,*
Scribendi Cacoethes, & ægro in corde senescit.

& alibi docet homines petulantes delectari consuetudine uerberandi, & cædendi obuios; sic enim ait,

Ebrius, ac petulans, qui nullum forte cecidit
Dat pœnas, noctem patitur lugentis amicum
Pelidæ, cubat in faciem, mox deinde supinus.

itaque qui alea ludere consuevit, eo ludo mirifice delectatur, vsque eo vt neque famem, neque sitim, neque frigus, neque calorem ludendo sentiat. & continenter socios quærat, quibus cum ludere possit. hunc locum de consuetudine tractat copiosè Cicero contra Verrem, cum ostendit eum ab adolescentia libidini, & rapinæ deditum, numquam ab eis vitijs recessisse.

Καὶ

tex.447 Καὶ τὸ μὴ βίαιον δὲ, παρὰ φύσιν γὰρ ἡ βία, διὸ αἰ ἀνάγκαι λυπηρόν. καὶ ὀρθῶς εἴρηται.
Πᾶν γὰρ ἀναγκαῖον πρᾶγμα ἀηδὲς ἐστι,

Et quod non eſt violentum, eſt iucundum, uis enim contra naturv eſt. ideo neceſſitas omnis eſt moleſta, rectéq; dictum eſt à Poeta quodam; Inſuaue eſt ſemper, fieri quodcunque neceſſe.

COMM. Quod non eſt uioleutum, eſt ſecundum naturam, ideo iucundum eſt. hoc autem à contrario probatur. ſiquidem uis coutra naturam eſt, itaque uiolentum eſt moleſtum. & quoniam in neceſsitate uis quędam eſt, ideo ſit, vt omnis neceſseitas ſit moleſta. Quare carmen illud Eueni Poetæ uerum eſt, in quo dixit; Quodcumq; neceſſe eſt fieri, ſemper eſſe inſuauc. quod etiam à Theognide quodam in verſu confirmatur. hac ratione Cicero Ligarium defendit, quod non ſua ſponte, ſed neceſsitate coactus in Africa fuerit; Tertium (inquit) eſt tempus, quo poſt adueutum Vari in Africa reſtitit. quod ſi eſt crimiuoſum, neceſsitatis crimen eſt, non voluntatis. & quæ ſequuntur. notiſsimus enim eſt locus. Eſt autem neceſsitas ingens telum (vt prouectbio dicit). Simonides dixit; neceſsitati ne Deos quidem reſiſtere. Plato in conuiuio ſcribit, multa acerba, & moleſta Deis etiã accidiſſe ob neceſsitatis regnum. T. Liuius; pareatur (inquit) neceſsitati, quam ne Dij quidem ſuperant. Poetæ finxerunt, neceſsitatem eſſe Parcarum matrem, quæ nullo modo flecti poteſt. eſt igitur odioſa, ac moleſta omnis neceſsitas.

tex.448 Τὰς δ' ὀπιμελείας, καὶ τὰς σπουδὰς, καὶ τὰς σωτηρίας, λυπηρὰς. αἱ γὰρ, καὶ βίαια ταῦτα, αἰ μὴ ἐθισθῶσιν. οὕτω δὲ τὸ ἔθος ποιεῖ ἡδύ,

Et ſedulitates, ſtudia, contentionesq; animi moleſta ſunt. hæc enim omnia neceſſaria, ac violenta ſunt: niſi fortaſſe quis in eis diu verſatus fuerit; tunc enim conſuetudo iucunditatem parit.

COMM. Omnis labor, omuis diligentia, omne ſtudiũ, atque animi eontentio, quamuis libenter ſuſcipiatur, propter aliquem finem, tamen moleſtiã aliquani affert. quoniam in rebus eiuſmodi quędam uidetur eſſe neceſsitas, atque uiolentia. vis enim quodammodo corpori, atque animo adhibetur, qui tranquillitatem, & quietem cupit, neceſsitas autem cogit hominem & labores, & animi contẽtiones ſuſcipere, vt optatum finem aſſequatur. quod ſi fieri poſſet, vt ſine ſtudio, ac labore quod cupit aſſequeretur, omnino neque ſtuderer, neque laboraret. vnde illud falſum M. Lepidi dictum, quod ſecũdo de Oratore ponit Cicero, cum exteris in campo exercentibus iu herba ipſe recubuiſſet, vellẽ hoc eſſet (inquit) laborare. quod ſiquis etiam tollat finem, cuius gratia laborant homines, nemo laborabit. quod ita pro Archia Cicero confirmat. Certè ſi nihil animus præſentiret in poſterum, & ſi quibus regionibus vitæ ſpatium circumſcriptum eſt, eiſdem omnes cogitationes terminaret ſuas, nec tantis ſe laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliisq; angeretur, nec toties de vita ipſa dimicaret. ſed ſpes perueniendi quo velis, aut conſequendi, quod concupiſcis, laborem facit uideri leuiorem, ad quod alluſit Ouidius eo verſiculo:

Et non ſentitur ſedulitate labor.

Præterea qui diu verſatus eſt in aliquo labore, aut aliqua re moleſta, vnde fructum capiat, iam non amplius moleſtiam ex ea, ſed potius voluptatem pereipit, quoniam conſuetudo, ſicuti iam dictum eſt, iucunditatem gignit.

tex.449 Τὰ δ' ἐναντία ἡδέα. διὸ αἱ ῥᾳθυμίαι, καὶ αἱ ἡσυχίαι, καὶ αἱ ἀμέλειαι, καὶ αἱ παιδιαὶ, καὶ αἱ ἀναπαύσεις, καὶ ὕπνος, τῷ ἡδέων. οὐδὲν γὰρ πρὸς ἀνάγκλιν τούτων.

Contraria verò ſunt iucunda: ideo ceſſationes, ocia, relaxationes, ludi, quietes, ſomnus in iucundis ponuntur. nihil enim horum eſt neceſſarium.

COMM. Sicuti ea moleſta ſunt, quæ propter aliquam neceſsitatem amplectimur; ita contraria ſunt iucunda, quæ nulla re coacta, ſed noſtra ſponte ſuſcipimus, quales ſunt ceſſationes à labore, ocia, relaxationes animi, ludi, quietes, lenis ſomnus. hæc enim amica naturæ quodammodo eſſe videtur. vnde Craſſus apud Cic. lib. de Orat. ſecundo ait; Liberum non eſſe, qui non aliquando nihil agit. in qua (inquit) permaneo Catule ſententia: meque, cum huc veni; hoc ipſum nihil agere: & planè ceſſare delectat. & paulo ſupetius dixerat, Scipionem, & Lelium cum rus ex vrbe tãquam ex vinculis euolauiſſent, ad omnem animi remiſsionem, ludumque deſcendere ſolitos. Ariſtoteles Ethicorum libro 10. ſic ait: At ludere, vt res ſerias gerere poſsis, Anacharſidis ſeutentia conceſſum eſt, quoniam enim ludus requieti, & ceſſationi ſimilis eſt. quouiamq; laborem ferre ſempiternum minimè poſſumus, ceſſatione opus eſt. Horatius ſecundo Carminum oſtendit ocium ab omnibus tamquam rem iucundiſsimam deſiderari. ſic enim ait:

Ocium diuos rogat in patenti
Prenſus Aegæo ſimul atra nubes
Condidit lunam, neque certa fulgent
Sidera nautis.
Ocium bello furioſa Thrace
Ocium Medi pharetra decori. & quę ſequũtur.

quod autem ſomnus in iucundis rebus ſit, quãuis perſpicuum ſit omnibus, tamen elegantet Ouidius libro Transformationum vndecimo ſic explicat;

Somne quies rerum, placidiſſime ſomne Deorum
Pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris
Feſſa miniſteryis mulces, reficisq; labori.

quod autem air Ariſtoteles nihil horum eſſe neceſſarium, ita eſt intelligẽdum, nullam eſſe vim, quę nos ad hæc impellat, ſed noſtra ſponte quietem, & ſomnum amplecti.

Καὶ οὐ

tex.450 Καὶ οὗ αὐ ἡ ἐπιθυμία ἐστὶν, ἅπαν ἡδύ· ἡ γὰρ ἐπιθυμία, τοῦ ἡδέως ἐστὶν ὄρεξις.

Id etiam omne cuius cupiditate tenemur, est iucundū; cupiditas.n. rei iucundæ appetitus est.

A definitione cupiditatis probat ea, quæ cupiunt homines iucunda esse. nihil enim aliud est cupiditas, nisi tei iucūdæ appetitus, ergo quod quisque cupit, id ei iucundum est. vt Cicero ad Luceium libro Epistolarum 5. ardeo cupiditate incredibili, neque (vt ego arbitror) reprehenden
» da, uomen ut nostrum scriptis illustretur, & ce-
» lebretur tuis. quibus verbis ostendit Cicero sibi iucundum fore, si de ipso Luceius scribat. igitur ambitioso iucundus est honor, quem uehementer cupit, auaro pecuniæ, Philosopho rerum cognitio, Imperatori victoria, & triumphus, vt in Pisonem Cicero: Cæsar fertur (mihi crede) gio-
» tia, flagrat, ardet cupiditate triumphi. cum autem quis assecutus est, quod vehementer cupiebat, expletur animus iucundissima voluptate.

comm.

tex.451 Τῶν δ' ἐπιθυμιῶν, αἱ μὲν ἄλογοί εἰσι, αἱ δὲ μετὰ λόγου. λέγω δὲ ἀλόγους μὲν, ὅσας μὴ ἐκ τῆς ὑπολαμβάνειν τι ἐπιθυμοῦσιν. εἰσὶ δὲ τοιαῦται, ὅσαι λέγονται εἶναι φύσει, ὥσπερ αἱ δι' τοῦ σώματος ὑπάρχουσι. οἷον ἡ τροφῆς δ' ἔνια, καὶ πᾶσα, καὶ καθ' ἕκαστον εἶδος τροφῆς ἐπιθυμία, καὶ αἱ περὶ τὰ γεῦσα, καὶ περὶ τὰ ἀφροδίσια. καὶ ὅλως τὰ ἁπτὰ, καὶ περὶ ὀσμὴν ἡδονίας, καὶ ἀκοὴν, καὶ ὄψιν.

Cupiditatum autem aliæ ratione carent, aliæ sunt cum ratione coniunctæ: ratione carentes eas voco, quas non iudicio, cogitationeq; nostra suscipimus, sunt autem eiusmodi, quæ natura nobis inesse dicuntur: vt quæ propter vsum corporis nobis hærent; vt alimenti gratia sitis, & fames, & cuiusq; nutrimenti appetitio: & quæ gustatu percipiuntur; & in Venereis rebus; & omnino quæ tactu delectant: & odorū suauium, qui naribus sentiuntur; & audiendi, videndiq; cupiditates.

comm. Distinguit cupiditates, & earum duo genera facit, sunt.n. aliquæ cupiditates rationis expertes, aliquæ participes rationis. ac primò declarat, quæ sint illæ, quæ rationis expertes dicūtur. sunt.n. huiusmodi cupiditates, quæ non à cogitatione, iudicioq; nostro proueniunt, sed à natura nobis ingenerantur, quæ ideo ratione carere dicūtur, quoniam etiam in belluis repetiuntur. pertinent enim vel ad nutrimentum, vel ad sensum, & tantum ad usum corporis referuntur. ad nutrimentum vt fames, & sitis, & cuiuslibet nutrimenti appetitus. est autem fames (vt ait Aristoteles secundo de anima) calidi, & sicci nutrimenti appetitio. Virgilius in 6. malesuadam famem appellat eo, quod homines impellat ad maleficia. quamuis interdum etiam multorum bonorum causa sit, vnde Persius ait:

Magister artis, ingeniiq; largitor
Venter, negatas artifex sequi voces.

& in sententiis Græcis una citcūfertur in hunc sensum; multarum rerum fames est magistra. Socrates dicebat cibi cōdimentum esse famem, potionis sitim. quin belluas etiam sæpe fames huc, atq; illuc uagari compellit, vt pro A. Cluentio Cicero; bestiæ fame dominante plerumq; ad
» eum locum, vbi pastæ aliquando sunt, reuertun-
» tur. & vulgo dicunt, à fame lupum extra nemus expelli. Sitis autem frigidi, & humidi est appetitus, vt idem Aristoteles testatur. cibo igitur, & potione fames, & sitis depellitur. sed qui cibo, & potione carent, fame, & siti dominante multa sæpe maleficia aggrediuntur. vtrumq; etiam pro auaritia ponitur, vt ad Atticum; triginta fue-
» tunt, quos fames magis quàm fama cōmouerit. & in Paradoxis; nūquam enim expletur, nec sa-
» tiatur cupiditatis sitis. ad sensum illæ cupiditates referuntur, quæ gustatu, tactu, olfactu, auditu, visu percipiūtur. gustatus habitat in ea parte oris, qua esculentis, & potulentis iter natura patefecit. vt ait Cicero 2. de natura Deorum. est autem sensus ex omnibus maximè voluptarius, & qui dulcitudine præter cæteros sensus commouetur. ait Crassus tertio de Orat. quidā
» ita ventri, gulæq; dediti sunt, vt nihil aliud ma-
» gis studeant. celebratus Apicius Asotorū princeps, quod in parādis suauibus epulis ingenio-sissimus esset. Vitellius (vt Suetonius scribit) trifariam, aut quadrifariam epulas partiebatur, in ientacula, prandia, cœnas, & comessationes. Philoxenus, & Gnatho gulæ proceres habiti. hi cum adhiberentur conuiuijs, si quæ placuissent epulæ, in eas spuebant, vt cæteris abstinentibus, ipsi soli vescerentur. Philoxenus etiam collum gruis optare solebat, vt diutius viui suauitatem bibendo sentiret. multi uerò uoluptatibus Venercis dediti sunt, qualem Cicero Verrem non vno in loco depingit, & Gabinium, & M. Antonium. Cornelius Gallus, & Q. Haterius equites Romani propter intemperantem libidinem in actu venereo mortui sunt. sunt etiam, qui delectentur odoribus, quæ voluptas non est tam turpis, quàm superiores, nisi modum excedat. nam suaues odores cerebrum corroborare solent, vt auctor est Aristoteles, tamē olere unguenta exotica, potius muliebre est, quàm uirile. Cicero cōtra Verrem actione ultima, Verrem facete irridet, quod nimis effeminate rosarum, & florum odoribus delectaretur: Nam (inquit) vt mos fuit Bithyniæ regibus, lectica octophoro ferebatur, in qua puluinus erat perlucidus Militensi rosa fartus. ipse autem coronam habebat vnam in capite, alteram in collo: reticulumque ad nares sibi appouebat tenuissimo lino, minutis maculis, plenum rosæ. In auditu etiam sunt multæ voluptates, vt harmoniæ, cantus, varij soni, facetiæ, fabulę, historiæ, res nouæ. & antea inauditę multum delectant. idem de visu sentiendum, nam aspectus elegantioris formæ delectat animum, sicut etiam rerum varietas, quæ aspectu percipiuntur. in his rebus omnibus sunt cupiditates rationis expertes. quia sensibus subiiciuntur, & communes sunt cum belluis.

Μετὰ λόγου δὲ, ὅσα ἐκ τῶ πεισθῆναι ἐπιθυμοῦσι. πολλὰ γὰρ, καὶ θεάσασθαι, καὶ κτήσασθαι ἐπιθυμοῦσι, ἀκούσαντες, καὶ πεισθέντες.

Cum ratione coniuncta sunt cupiditates illæ, quas alicuius oratione persuasi homines concipiunt: multa enim & videre, & acquirere cupiunt; cum ab alijs ea laudari audiunt, & eorum verbis fidem habent.

COMM. Bestiæ tantum ad id, quod adest, quodq; præsens est, mouentur, & sensum, nõ autem cogitationẽ, aut rationem ullam sequuntur. itaque nõ possunt ullius oratione moueri, ut aliquid appetant, uel fugiant. homines autem sæpe mouẽtur ad alicuius rei cupiditatẽ, cum eam ab alijs laudari audiũt, aut cum à prudẽtibus uiris, aut ab ijs, quos plus q̃ se intelligere arbitrãtur, ad eam amplectendam excitantur. ut cum adolescens, exẽpli gratia, laudari uehementer audit eos, qui sunt eruditi, statim accenditur eius animus doctrinæ desiderio. sic Themistocles, cum ad cęlum efferri laudibus Milciadem audiret, ꝙ in Marathone Persas deuicisset, sic inflãmatus est glorię cupiditate, ut somnum oculis capere nõ posset. & cũ noctu ambularet in publico, interrogatus cur id faceret, Milciadis, inquit, trophæum me dormire nõ patitur. ergo omnes huiusmodi cupiditates, quæ ex aliorum uerbis, & laudib. excitantur, dicuntur esse cum ratione coniunctæ.

tex.453 Ε'πεὶ δ''ἔξι τὸ ἡδέσθαι ἐν τῷ αἰσθάνεσθαί τινος πάθους, ἡ δὲ φαντασία ἔξιν αἴσθησίς τις ἀσθενὴς, κὰν τῷ μεμνῆσθαι, καὶ τῷ ἐλπίζοντι ἀκολουθεῖν φαντασία τις οὖ μέμνηται, ἢ ἐλπίζει. εἰ δὲ τοῦτο, δῆλον ὅτι καὶ ἡδονὰς μάλα μεμνημένοις, καὶ ἐλπίζουσιν, ἐκ πείρᾳ καὶ αἴσθησις.

Et quoniam iucunditas in quadam affectione sentienda posita est; phantasia verò sensus quidam est, sed infirmus; & ei, qui recordatur, aut sperat, phantasia comitatur eius rei, quam recordatur, aut sperat: perspicuum est, hoc ita posito, voluptates etiam ex acriori recordatione, & spe concitari; fit enim aliquo modo sensus.

COMM. Hoc loco probare uult Aristoteles etiã ex recordatione rerũ prẽteritarum, & spe futurarum percipi uoluptatem. cum.n. quis recordatur, quibus in bonis fuerit, aut quæ pericula uitarit, & cum aliquod sperat commodum, ea cogitatione quodammodo recreatur. hoc autem accidit. qm̃ uoluptas est in commotione sensuum. & phantasia quidam est infirmus sẽsus. cum autẽ quis recordatur, uel sperat, tunc eius phantasia mouetur, & eam rem concipit animo, cuius recordatione, uel spe tenetur. [illegible] fit aliquo modo sensus, ex quo uolup[illegible] r [illegible] mita Cic. lib. Epistolar[illegible] ait; habet
„ enim præte[illegible] tio delectation[illegible] scientia
„ nẽ [illegible] factor[illegible] de F[illegible]

sic lætamur ijs, quæ recordamur. Sapientes bona prẽterita grata recordatione renouata delectãt. notanduni est, ꝙ Aristoteles ait hoc loco, phantasiam esse quẽdam sensum. sed infirmum, cum ipsemet tertio de Anima probare contẽdat phãtasiam nouesse sensum. etgo sibi contrarius uidetur. uetum hic ex opinione communi loquitur, non exquisitè, vt iam sæpius ipse prædixit, itaq; sensum appellat, sed ut sententiam suã sequatur, addit esse infirmum, ac debilem sensum. nõ est igitur sensus integer, vt ait tertio de anima, sed est sensus infirmus, vt hoc loco affirmat. Licet autem non sit sensus phantasia, tamen habet magnam cum sensibus similitudinem, quia etiam ipsa res sensiles percipit. sed quia certiora sunt, & euidentiora, quæ sensib. percipimus, quàm quæ phantasia comprehendimus, ideo sensus infirmus, imbecillisque uocatur ipsa phantasia. Cicero in Academicis ita inquit: De sensibus ipsis quædam dixit noua: quos iunctos esse censuit è quadam quasi impulsione oblata extrinsecus; quam ille phantasiam, nos visum appellamus. cũ autem recordamur, aut speramus, statim è memoria ad cogitationẽ, & ad phantasiam reuocantur species eatum terum, quarum recordatione, aut spe ducimur, quæ res plerumque solet esse iucunda.

Ὡς τ' ἀνάγκη πάντα τὰ ἡδέα, ἢ εἶ τῷ αἰσθάνεσθαι ἔνια παρόντα, ἢ ἐν τῷ μεμνῆσθαι γεγονότα. ἢ ἐν τῷ ἐλπίζειν μέλλοντα. αἰσθάνονται μὲν γὰρ τὰ παρόντα. μέμνηνται δὲ, τὰ γεγονότα. ἐλπίζουσι δὲ τὰ μέλλοντα. tex.454

Itaque necesse est, omnia iucunda aut propter sensum esse præsentia, aut propter recordationem præterita, aut propter spem futura. sentiunt enim homines, res præsentes, recordantur præteritas, sperant futuras.

Probat res iucundas tribus distingui temporibus, hoc est præterito, præsenti, & futuro. nam sensuum functiones, in quibus maximè voluptas est, præsentis sunt tẽporis. recordatio uero, quæ etiam ipsa sæpe iucunditatem affert, ad prẽteritum tempus pertinet. Spes denique semper est rerum fututarum, quę cum uoluptate sæpe præsumuntur. hac distinctione vsus est etiam libro Ethic. 9. vbi ait; iucundam esse prẽsentis temporis actionem; „
futuri spem, ptæteriti memoriam, „
sed tamen: iucundissimum esse omnium, quod iupræsentis temporis actione consistit. COMM.

Τὰ μὲν οὖν μνημονευτὰ, ἡδέα ἔξιν, οὐ μόνον ὅσα ἐν τῷ παρόντι, ὅτι παρῆν, ἡδέα ἦν, ἀλλ' ἔνια, καὶ οὐχ ἡδέα, ἀν ὕστερον καλῶς, καὶ αἰσθητὸν τὸ μετὰ τοῦτο εἶθιν καὶ τοῦτο εἴρηται. tex.455

Ἀλλ' ἡδύ τι σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων. Καὶ

Μετὰ γάρ τι, καὶ ἄλγεσι τέρπεται ἀνὴρ,
κμθος, ὅστις πολλὰ πάθοι, & πολλὰ ἰόντι.

τοῦτο δ' εἶπον, ὅτι ἡδύ, καὶ τὸ μὴ ἔχειν τὸ κακόν.

Neque tantum ea iucunda sunt ex recordatione, quæ, cum adessent erant iucunda, sed quædam

dam etiam, quæ molesta fuerunt; si postea quippiam honestum, atque vtile consequatur. quo fit, vt illud rectè dictum sit, Suauis est laborum præteritorum memoria: & illud;

Nam iuuat insanos hominẽ meminisse dolores,
Quos tulit infestis fortunæ casibus ait.

huius autem rei causa est, quoniam est etiam iucundum, nihil habere mali.

COMM. Ex vehementi recordatione voluptatem percipi iam docuit, nunc adiungit non tantum ex bonis præteritis, sed etiam ex malis interdum solere nasci iucunditatem. præsertim si postea fortuna in melius commutatur, & aliquid, quod honestum sit, aut vtile subsequatur. & quoniam hoc incredibile videbatur, probat Euripidis, atq; Homeri auctoritate. Cic. 2. de Finib. ira inquit: Quid si etiam iucunda memoria præteritorum malorum, vt prouerbia nonnulla veriora sint, quàm uestra dogmata? Vulgo enim dicitur, iucundi acti labores. nec male Euripides, concludam si potero Latinè. Græcum enim hûc versum nostis omnes, suauis est laborum præteritorum memoria. duos verò sequentes versus sumpsit ab Homero, apud quem Odysseæ libro 15. Eumæus Subulcus cum Vlysse loquens, quẽ tamen ignorabat, illa uerba profert. quem imitatus etiam Virgilius primo Aeneid. ita inquit;

— Forsan & hæc olim meminisse iuuabit.

& Seneca in Tragœdijs:

Quod fuit durum pati, meminisse dulce est.

causam autem huius rei dicit Aristoteles esse, quia iucundum est etiã malo carere. vnde Hieronymus Rhodius dixit, summum bonum esse nihil dolere. & Ennius, vt secundo lib. de Finib. Cicero citat, ira inquit:

Nimium boni est, cui nihil est mali.

tex.456 Τὰ δ' ἐλπίδι, ὅσα παρόντα ἢ ὄψφαίνειν, ἢ ὠφελεῖν φαίνεται μεγάλα, ἢ ἁδὺ λύπης ὠφελεῖν. ὅλως δ' ὅσα παρόντα ὄψφαίνει, καὶ ἐλπίζοντας, καὶ μεμνημένους, ὡς ὅπου πολύ.

In spe sunt ea iucunda, quæ cum præsentia sunt, vel oblectare, vel prodesse multum videntur; vel quæ sine vlla molestia prosunt. & in summa, quæcumque nobis lætitiam afferunt, cum præsentia sunt, eadem & sperãtes, & recordantes plerumque delectant.

COMM. Quoniam spes est expectatio boni, sicut ait Cicero, bonum autem est iucundum, ideo fit, vt etiam spes sit cum iucunditate coniuncta. quæ igitur solent nos oblectare cum præsentia sunt, vel quæ prodesse sine ulla molestia, sunt in expectatione iucunda. vt exempli gratia, nemo est, quin delectetur natali solo, & qui non cupiat, in patria commodè, atque honestè uiuere. nam, vt ait Ouidius:

Nescio qua natale solum dulcedine cunctos
Ducit, & immemores non sinit esse sui.

Etgo siquis in exilio sit, aut in peregrinatione, & breui tempore speret in patriam redire, certè ex ea spe magnam sentiet voluptatem. iraque Cicero scribens ad Cæcinam, qui erat in exilio, eũ ira consolatur, vt dicat breui tempore fore, vt à Cæsare restituatur. Spes enim mali præsentis molestiam detrahit. & expectare meliora iubet. & hoc est, quod eleganter Tibullus ait;

Spes etiam valida solatur compede vinctum.

Colligit autem Aristoteles huius loci summam breuiter hoc modo; quęcumque solent nobis afferre lætitiam, & voluptatẽ, cum præsentia sunt, eadem etiam & in recordatione, & in spe delectare consuenerunt. Vt amans, qui aliquando potitus sit amica sua, cum eius voluptatis recordatur, quandam animo lætitiam sentit, & si sperat iterum ea potiri, eodem modo gaudet.

Οὐδὲὶς γὰρ ὀργίζεται τῷ ἀδυνάτῳ φαινομένῳ τιμωρίας τυχεῖν, οὐδὲ τοῖς πολὺ ὑπὲρ αὐτοὺς τῇ δυνάμει, ἢ οὐκ ὀργίζονται, ἢ ἧττον. διὸ καὶ τὸ ὀργίζεσθαι ἡδύ. καὶ ὥσπερ Ὅμηρος ἐποίησε περὶ τοῦ θυμοῦ, tex.457

Ὅστε πολὺ γλυκίων μέλιτος καταλειβομένοιο.

Itaque etiam irasci iucundum est; nemo enim illi irascitur, quem se nullo modo putat vlcisci posse. neque illis, qui valde ipsum opibus, potentiaq; superãt, aut si irascitur, leuius, remissiusq; irascitur; quemadmodum etiam Homerus de ira cecinit:

Dulcior effuso quæ melle in pectore gliscit.

COM. Iram ideo iucundam esse vult, quoniam qui irascuntur, sperant se vlcisci posse suas iniurias. neq; enim quisquam irascitur contra illum, cui nullo modo se nocere posse intelligit, vt si opibus, potentiaq; longè superior sit, aut si quis est, qui contra potentiorem irascatur, leuis est eius ira, facileque remittitur. quod autem in ira sit quædam iucunditas Homeri testimonio probat, qui dixit iram melle dulciorem esse. quem Homeri locum etiam Plato in Philebo citat, vbi Socrates ait, iram, metum, inuidiam, & reliquas animi perturbationes voluptatum esse plenas. est enim ira, sicut ait Cicero 4. Tusc. libido puniendi eius, qui videatur læsisse iniuria. in omni uerò libidine voluptas inest. Peripatetici multis verbis iracundiam laudãt, cotem fortitudinis esse dicunt, multoque in hostem, & improbum ciuem uehementiores iratorum impetus esse.

Καὶ εἰ ταῖς πλείοσις ὑπθυμίαις, ἀκολουθοῦσι ἡδονή. ἡ γὰρ μεμνημένοι, ὡς ἔτυχον, ἢ ἐλπίζοντες, ὡς τεύξονται, χαίρουσί πως ἡδονῇ. οἷος οἵτ' ἐν τοῖς πυρετοῖς ἰχόμενοι, καὶ δίψαις, καὶ μεμνημένοι ὡς ἔπιον, καὶ ἐλπίζοντες πίεσθαι, χαίρουσι, καὶ οἱ ἐρῶντες ἀφαλιζόμενοι, & γράφοντες, καὶ ποιοῦντες ἄλλο περὶ τοῦ ἐρωμένου χαίρουσιν. εἰ ἅπασι γὰρ τοῖς τοιούτοις μεμνημένοι, οἷον αἰσθάνεσθαι οἴονται τοῦ ἐρωμένου. tex.458

Quin maximam cupiditatum partem voluptas consequitur. nam, aut dum recordantur se

cupiditatem ſuam expleuiſſe, aut cum expleturos ſe ſperant; quodam genere voluptatis afficiuntur: Vt qui febre laborant, cum ſiti premuntur, & recordati fuerint, ſe aliquando bibiſſe, ſperantq; futurum, vt bibant, gaudio afficiuntur: &, qui amant, cum de amoribus ſuis aut loquuntur, aut ſcribunt, aut canunt; ſemper lætantur: nam in his omnibus, cum apud illos delitiarum ſuarum memoria vigeat, quaſi ſentire ſe eos exiſtimant.

comm. In omni fere cupiditate, inquit, ineſt aliqua voluptas. quod ea ratione probatur, quia qui cupiditatibus ducũtur, dum in mentem reuocãt, quo modo iam aliàs voti cõpotes facti fuerint, & dum ſperant fore, vt poſtea conſequantur id, qnod cupiunt, quandã percipiunt voluptatem. hoc autem duobus exemplis probatur. primum ab ægrotis ſumitur. ſiqui ſunt (inquit) qui febre laborantes ſiti premantur, dum recordantur ſe aliquando ſitim ſua ſatiauiſſe, & amænos, ac limpidos fontes vidiſſe, & dũ ſperãr fore, vt cũ morbum depulerint, ſuo arbitrio bibãt, ea cogitatione magna voluptate perfunduntur. alterum exẽplum ſumitur ab amatoribus. illi enim ſiue loquantur. ſiue ſcribant, ſiue canãt aliquid de ſuis amoribus, ſemper lætãtur, quia ſibi eum delitijs ſuis loqui, & eas præſentes habere videntur; de hac re ſic Propertius primo libro;

O quoties votis illa vocanda meis. &
O noctem meminiſſe mihi iucunda voluptas,

Rurſus in ſecundo narrat ita ſuas voluptates;

O me felicem, nox o mihi candida, & ò tu
Lectule delitijs facte beate meis.
Quam multa appoſita narramus verba lucerna,
Quantaque ſublato lumine rixa fuit. &c.

Sic apud Virgilium paſtor ille de ſuo Alexi canens magnam oſtendit iucunditatem, cum ait;

Huc ades o formoſe puer, tibi lilia plenis
Ecce ferunt nymphæ calathis, tibi candida Nais
Pallentes violas, & ſumma papauera carpens,
Narciſſum, & florem iungit bene olentis anethi.

& quæ ſequuntur. rurſus eſt locus. nam ea cogitatiò, quæ nobis formam amatæ rei repræſentat nunquam ſit ſine aliqua voluptate.

tex.459 Καὶ ἀρχὴ ἔρωτος γίνεται αὕτη πᾶσιν, ὅταν μὴ μόνον παρόντος χάιρωσιν. ἀλλὰ καὶ ἀπόντος μεμνημένοι ἥδωνται. διὸ καὶ ὅταν λυπηρὸς γένηται τῷ μὴ παρεῖναι.

comm. *Et hoc omnibus amoris initium eſt, cum non tantum præſenti ſpecie gaudent, ſed etiam abſentem reuocantes in memoriam diligunt. itaque tunc amare incipiunt: cum id, quod cupiunt, abeſſe dolent.*

Probat in hominibus ex recordatione voluptatem, & amorẽ excitari. neq;. n. (inquit) aliud eſt amoris initium, niſi cum aliqui non tantum præſenti pulchritudine delectantur, hoc. n. omnes faciunt; ſed cum abſentem reducunt in memoriam, & de illa cogitãtes, ad cupiditatem excitantur, eamq; diligunt, dolentq; abeſſe. igitur amor originem habet ex aſpectu, incrementum ex cogitatione, & abſentis deſiderio. vnde bene Propertius dixit;

Si neſcis, oculi ſunt in amore duces.

Atque etiam prouerbio dicitur; ex aſpectu naſcitur amor. & Virgilius in Bucolicis;

Vt vidi, vt perij, vt me malus abſtulit error.

Et in Georgicis.

—— Vritq; videndo fœmina,

Quare Iuuenalis quaſi prodigium quoddam refert, de cæco homine amore capto,

Qui nunquam viſæ flagrabat amore puellæ.

Et Cicero tertia actione in Verrem, ex eo Verris libidinem amplificat, quod amore filiæ Philodami, quam nunquàm viderat, ſic exarſiſſet, vt eam per vim à patre abducere tentauerit, & hoſpiti vim intulerit.

Καὶ ἐν τοῖς πότοις, καὶ θρήνοις ἡδονταί τις ἐνίοτε· ἡδονὴ μὲν γὰρ λύπη, περὶ τὸ μὴ ὑπάρχειν. ἥδονὴ δὲ καὶ τῷ μιμνήσθαι, καὶ ὁρᾶν πως ἐκεῖνον, καὶ ἃ ἔπραττε, καὶ οἷος ἦν. διὸ καὶ τῦτ' εἴρηται,

Ὡς φαῖδ', οἷσι δὲ πᾶσιν ἐφίμερον ὦρτο γόοιο. tex.460

comm. *Quin, etiam in luctibus, & lamentationibus quadam voluptas innaſcitur. dolor enim exiſtit, ex eius deſiderio, qui mortuus eſt; voluptas autem ex recordatione, & quaſi conſpectu eiuſdem: dum ſibi illum penè cernere videntur; & quæ, dum vixit, egit, & quibus moribus erat præditus, apud ſe repetunt. itaque illud etiam ab Homero dictum eſt;*

Sic ait, & cunctis flendi eſt exorta cupido.

Rem prorſus admirabilem narrat. q̃ tamẽ addita ratione veram eſſe confirmat. in luctibus, & lamentationibus etiam eſſe quandam voluptatem. nã dolor (inquit) naſcitur ex eius deſiderio, quem mortuum lugemus, voluptas autem ex recordatione, & prope aſpectu eiuſdem. nam qui lugent, ea recordantur, quę vel dixit, vel fecit is, qui mortuus eſt, & eius mores in mentem reuocãt, quæ res permixtã habet voluptatem. probat aũt hoc Homeri exẽplo, apud quem cũ Achilles ſocijs ſuis narraſſet, Patroclum amicum ſuum ſibi in ſomnis eſſe viſum, ſuam deflentem fortunam, & rogãtem, vt ſuum corpus ſepulturæ daretur; in eis ſtatim excitata eſt lugẽdi cupiditas. hoc oſtẽdit & Virgilius Aeneidos tertio, vbi Andromache, quæ fuerat vxor Hectoris, vidẽs Aſcanium Aneæ filium, Aſtyanactis ſui, qui in excidio Troiano mortuus erat, recordata, ſic exclamat cum lætitia quadam dolori coniuncta.

O mihi ſola mei ſuper Aſtyanactis imago.
Sic oculos, ſic ille manus, ſic ora ferebat.
Et nunc æquali tecum pubeſceret æuo,

Tãto aũt maior in luctu voluptas naſcitur, quãto is, qui mortuus eſt, præſtantior fuit, & ſui nominis memoriã reliquit, aut ſi honeſto gñe mortis extinctus eſt. Vt in armis fortiter dimicãs. de qua re ſic Euãder apud Virgiliũ Aeneidos vnde decimo filiũ ſuũ Paliantem interfectũ lugens;

Non

Non hæc ò Pallas dextras promissa parenti
Cautius vt sæuo velles te credere Marti.
Haud ignara eram, quantum noua gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine posset.
Primitiæ iuuentæ miseræ. & quæ sequuntur.

Ouidius quarto Fastorum sic air;

Fletúque meos easus; est quædam flere voluptas,
Expletur lachrymis, egeriturq; dolor.

tex.461 Καὶ τὸ πεωρᾶσθαι ἡδύ. οὐ γὰρ τὸ μὴ τυγχάνειν λυπηρόν ἐστι, τὸ τυγχάνειν δὲ ἡδύ. οἱ δ' ὀργιζόμενοι, λυποῦνται ἀνυπερβλήτως μὴ πεωροῦμενοι. ἐλπίζοντες δὲ χαίρουσι.

Vlcisci etiam inimicum, suaue est. nam quod molestum est, nisi assequamur, id iucundum est, cum assequimur: irati enim maiorem in modum dolent, nisi suas iniurias vlciscantur; & si sperent vlcisci, gaudent.

comm. In vlciscendo iuimico voluptas percipitur. quod à cõtrario probari potest. nam si dolet is, qui vlciscinõ potest, ille, qui vlciscitur, gaudet. quod. n. affert molestiam, quando non assequimur, idem iucundum est. cum assequimur. hoc autem iratorũ commune est, vt doleant, si suas iniurias vlcisci nequeant, & contrà, gaudeant, cũ vlcisci se posse sperant. Cicero post reditum suum ad Quirites ostendit se in vlciscendis inimicis nolle Marium imitari, qui suas iniurias armis persecutus est. sed (inquit) sic ulciscar genera singula, quemadmodũ à quibusq; sum prouocatus; malos ciues Rcmp. bene gerendo; perfidos amicos, nihil credendo, atq; omnia cauendo, inuidos virtuti, & gloriæ seruiẽdo. quod autem vltio sit iucunda, declarat illud Liuij Salinatoris dictum, qui cum aliàs à populo R. notatus fuisset ignominia, deinde electus Imperator cõtra Asdrubalem Annibalis fratrem, dixit se statim cũ eo confligere decreuisse, vt quam celerrime vel gloriam ex hostibus victis, vel ex ciuibus necatis gaudiũ caperet. quin aliqui, vt inimicos vlciscantur ad mortẽ ante oculos positam ruere non dubitãt. & vitam suam profundere voluut, dum inimicorum prius sanguinem profusum videãr. quam cupiditatẽ sic exprimit Dido quarto Aeneidos cum Aeneam abeuntem videret;

» » » » »

—— Faces in castra tulissem,
Implessemq; foros flammis: gnatumque, patremq;
Cum genere extinxem, memet super ipsa dedissem.

Et decimo Aeneid. Mezentius ita suum equum alloquitur:

—— Aut hodie victor spolia illa cruenta,
Et caput Aeneæ referes: Lausíque dolorum
Vltor eris mecum; aut aperit si nulla viam uis,
Oecumbes pariter.

tex.462 Καὶ τὸ νικᾶν ἡδύ, ὐ μόνον τοῖς φιλονίκοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσι. φαντασία γὰρ ὑπεροχῆς γίνεται, οὗ πάντες ἔχουσιν ὀεθυμίαν, ἢ ἧττον, ἢ μᾶλλον.

Vincere etiam suaue est non solum victoriæ studiosis, sed etiam alijs omnibus: nam in victoria quædam est excellentiæ opinio; cuius desiderio tenentur oẽs aut remissius, aut vehementius.

Inter res iucũdas etiam victoria numeratur. cupiunt. n. omnes in cõtentionibus vincere. non tantum qui studiosi victoriæ sunt, & ei præcipuè studeut, sed etiam omnes alij. causa est, quoniã qui vincit excellere quodammodo videtur. omnes autẽ excellentiæ desiderio tenentur, quamuis alij magis, alij minus. nã excellere pulchrum puramus, (vt ait Cicero). quod autem victoria sit res iucũdissima, declarant ea, quæ victoriam cõsequuntur, præmia, supplicationes, triumphi, statuæ, ludi, publicæ iubilationes, atq; eius generis cętera. quin etiam bestiæ propter victoriam mouentur, vt galli victi silere soleut, canere victores, ait Cicero de Diuin. 2. Virgilius tertio Georgicorum docet equos generosos maximè victoriam expetere. vude iubet, vt qui curam alendorum equorum suscepit, notet.

comm.

Et quis cuique dolor victo, qua gloria palmæ.

Atque ibidem cursum equorum multis versibus describit, & cum locum ita claudit:

Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ.

Ἐπεὶ δὲ τὸ νικᾶν ἡδύ, ἀνάγκη καὶ τὰς παιδιὰς ἡδείας εἶναι, τάς τε μαχητικὰς, καὶ αὐλητικὰς, καὶ ἐρωτικάς. πολλάκις γὰρ αἱ αὐταῖς γίνεται τὸ νικᾶν, καὶ ἀσραγαλίσεις, καὶ σφαιρίσεις, καὶ κυβείας, καὶ πεττείας. tex.463

Et, quoniam vincere suaue est; necesse est etiam, vt omnes ludi concertatorij, vt, in quibus pugnæ simulacra sunt; & in quibus fistula, eatuque contenditur, & in quibus disputatur, suaues sint; quoniam in eis vincere sæpe contingit: & talorum ludus, & pilæ, & aleæ, & tesserarum.

comm. Ex eo, quod supra demonstratum est, vincere rem esse suauem, sequitur, vt omnes ludi concertatorij sint suaues, quales ij sunt, in quibus simulacra pugnæ conspiciuntur. vt cũ armati in equis lanceis aduersis cõcurrunt. aut mutuo se gladijs inuadunt, aut pedites pro uallo contendunt. tales sunt apud Virg. lib. 5. ludi, quos Aeneas in funere patris Anchisę fecit. in quibus primo naualis pugnæ simulacrum est. deinde iuuenes cursu contenduut, tum Dares, & Eutellus cestib. diuicant. deniq; iaculando certant. postremo certamen etiã equestre pueri conficiunt. tales sunt étiam ludi, in quibus fistula, cantuq; cõtenditur, quales in Bucolicis apud Virgilium inter pastores referuntur. vt in Melibœo:

Et certamen erat Corydon cum Thyrside magnum
Posthabui tamen illorum mea seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo
Capere, alternos musæ meminisse volebant.

Et in Pharmaceutria, de alijs pastoribus:

Immemor herbarum quos est mirata iuuenca
Certantes: quorum stupefactæ carmine lynces,
Et mutata suos requierunt flumina cursus.

Quibus verbis ostendit Virgilius in eo certamine mirificã quandam fuisse suauitatem. fic ét ludi, in quibus disputatur iucundi sunt. vt cũ quæstiones aliquæ soluendæ proponuntur. aut cum carmine, vel soluta oratione contenditur, sicut

apud antiquos crebro fieri cõsueuerat. scribit. n. Valer. Max. lib. 9. Sophocleni, cum iam admodũ senex esset, tanta lætitia affectum, quod in certamine tragœdiarum victor declaratus fuisset, vt statim vitam præ nimio gaudio exhalarit. neque tantum hi ludi suaues sunt, sed etiam leuiores, vt talorum ludus, & pilæ, & aleæ, & tesserarum. sicut apud Ciceronem Cato de Senectute: Sibi
„ igitur habeant alij arma, sibi equos, sibi hastas,
„ sibi clauam, sibi pilam, sibi natationes, & cursus:
„ nobis senibus ex lusionibus multis talos reliquant, & tesseras. & in tertio de Orat. vt homi-
„ nes (inquit) labore assiduo, & quotidiano assue-
„ ti, cum tempestatis causa opere prohibentur, ad
„ pilam, se aut ad talos, aut ad tesseras conferunt.
quo in loco Cicero de alea mentionem non fecit, quoniam is ludus erat legibus prohibitus, quod ostendit Horatius eo carmine.

Seu male vetita legibus alea.

Et Cicero vehementer in eo M. Antonium vituperat, quod eius domus esset aleatorib. referta. & in coniuratione Catilinæ ait omnes aleatores fuisse. & secunda Philippica Licinium Lenticulam lege, quæ est de alea, condemnatum fuisse dicit. & idcirco hominem omnium nequissimum appellat, quod non dubitaret vel in foro alea ludere. cæteri uerò ludi, quos hoc loco numerat Aristoteles apud Romanos etiam concedebantur, & grauissimi homines eis delectabantur. nam Porcius Cato cognomento Censorius, & Octauius Augustus talorũ ludo se crebro oblectabant. Q. Scæuola grauissimus Iurisconsultus pila studiosissime lusisse dicitur.

tex.464 Καὶ περὶ τὰς ἱππουδασμίας δὲ παιδιάς ὁμοίως. αἱ μὲν γὰρ ἡδεῖαι γίγνονται, αὗται ἢ σωφρόνης. αἱ δ' ἕθους ἡδεῖαι, οἷον κυνηγία, & πᾶσα θηρευτική. ὅπου γὰρ ἄμιλλα, ἐνταῦθα & νίκη ἔνι.

Eodem modo in grauibus, honestisq; ludis sæpe iucunditas existit. nam hi iucundi sunt, cum quis assueuerit: illi verò statim sunt iucundi, vt uenatio, & omnis ars, qua feræ captantur: vbi enim cõtentio est, ibi est etiam victoria.

comm. Ludi sunt aliqui leues, & animi tantum relaxandi gratia reperti, aliqui graues, & honesti, qui etiã ad vtilitatem referuntur. prioris generis sunt illi, de quibus dictum est. vt pila, tali, tesseræ. qui sua sponte iucundi sunt. posterioris generis est venatio, atq; omnis ars captandarum ferarum. quod genus ludorum ex cõsuetudine iucundum fit. non enim omnes venatione delectãtur, cum in ea sæpe magni labores sint, sed qui assueti sunt, magnam ex ea iucunditatem percipiunt. nam nobiles fere omnes, & principes venatione delectantur. quod in ea sit quædam pugnæ similitudo, & bene corpus exerceatur, vnde Virgilius sæpe suos heroas à venatione commendat. vt primo Aeneidos ait Aeneam septem ceruos venando prostrauisse in quarto Aeneidos Ascanium in hac parte commendat, quod cum apris, & leonibus congredi cupeteret;

Spumantemq; dari pecora inter inertia votis
Optat aprum; aut fuluum descendere monte Leonem.

In septimo Lausum Mezétii filium ita celebrat:

Lausus equum domitor, debellatorq; ferarum.

Mithridatem legimus adeo uenandi studio captum fuisse, vt septem annos perpetuos in syluis, ac nemoribus uersatus fuerit, & numquam tectum subiuerit. Quod autem uenatio sit iucũda probat Aristoteles hac ratione, quod vbicumq; contentio est, ibi est etiam victoria, sed in uenatione est contentio, quia feræ sæpe resistunt, & se defendunt, ergo etiam in venatione est victoria. sed victoriam esse iucundam supra demõstratum est. quare venatio, quæ victoriam continet, vt sit iucunda necesse est.

Διὸ καὶ ἡ δικαστικὴ, καὶ ἡ ἐριστικὴ, ἡδεῖα τοῖς εἰθισμένοις, καὶ δυναμένοις. tex.465

Itaque iudicialis labor, & controuersæ disputationes ijs iucundæ sunt, qui iam assueuerint, & eas tractare possunt.

Quia in omni cõtentione inest victoria, ideo fit, vt quędã artes molestę propter victoriæ spem sæpe iucundæ fiant iis, qui diu in eis uersati fuerimus, vt iudicialis labor, & causę forenses multum habent molestiæ. vt etiam litigiosæ Sophistarũ disputationes, sed longo vsu, & exercitatione iucundæ fiunt. Orator enim, cũ ex sententia sua causam dicit, & cum attentos iudices, atq; audi tores videt, speratq; se victoriam cõsecuturum, magnam omnino voluptatem sentit. idem facit etiam, qui cum aliquo disputat. Antonius tamẽ secũdo de Oratore sic ait: Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede ludus est, homini non
„ hebeti, neque inexercitato, neque communium
„ literarum, & politioris humanitatis experti. in
„ causarum contentionib. magnum est quoddam
„ opus: atque haud scio, an de humanis operibus
„ longè maximum. verum nihil tam arduum est, quod non longa consuetudine iucundum fiat. comm.

Καὶ τιμὴ, καὶ δόξα τῷ ἀξίῳ, ἅμα τὸ γίγνεσθαι φαντασίαν ἐχάστῳ, ὅτι τοιοῦτος, καὶ σπουδαῖος, & μᾶλλον ὅταν φῶσιν, ἃς οἴεται ἀληθεύειν. tex.466

Honor præterea, bonaq; existimatio inter res suauissimas numerantur, propterea quòd vnicuiq; nascitur huiusmodi de se opinio, quòd talis sit, & quod virtutis sit studiosus: & multo magis, cum hac audierit ab eis, quos verè sentire existimat.

Cum quis intelligit se honorari, & bonã de se opinionẽ homines habere, vehementer gaudet, summamq; lætitiam animo concipit, huius autẽ rei causa est, quoniam existimat se talem esse, qualis prædicatur. præcipuè si laudatur ab eis, quos verè sentire, ac benè intelligere existimat. hoc idem etiã Ethicorum 8. commemorat. nam verè sentientes, & intelligentes, possunt etiã verè iudicare. hæc etiam causa est, cur plerique ab adulatorib. decipiãtur, quia honore summopere delectantur. Themistoclem illum, ait Cicero comm.

pro

pro Archia, summum Athenis virũ dixisse aiunt, cũ ex eo quæreretur, quod acroama, aut cuius vocem libentissimè audiret; eius à quo sua virtus optima prædicaretur. quinegregij viri, magnióq; imperatores eos charos habent, à quibus putãt res suas celebrari posse. vt C. Mario iucũdus fuit Archias poeta, & L. Plotius, quorũ ingenio putabat ea, quæ gesserat, posse celebrari. Africano superiori charus fuit Ennius. itaque etiã in sepulchro Scipionum putatur is esse constitutus. Pompeius Theophanem Mitylenæum scriptorem rerum suarum uehementer amauit. Isocrates ad Demonicum scribens admonet eũ, vt cum vult alicuius amicitiam sibi comparare, illum vehementer laudet apud eos, qui cum eo versantur. hoc enim initium erit amicitiæ. quoniam omnes laude, & honore capiuntur.

tex.467 Τοιοῦτοι δὲ οἱ ἐγγὺς μᾶλλον τῷ σπόρῳ, καὶ οἱ συνήθεις, καὶ οἱ γνώριμοι, καὶ οἱ πολῖται, τῷ ἄπασθαι, καὶ οἱ ὄντες τῷ μελλόντων, καὶ οἱ φρόνιμοι ἀφρόνων, καὶ πολλοὶ ὀλίγων. μᾶλλον γὰρ εἰκὸς ἀληθεύειν τοὺς εἰρημένους τῶν ἐναντίων.

Tales autem sunt vicini potius, quàm qui interuallo locorum disiuncti sunt, & familiares, & noti, & ciues potius quàm externi, & qui nunc viuunt potius, quàm posteri: & prudentes magis quàm imprudentes; & multi magis quàm pauci. verisimilius enim est eos, quos dixi, vera sentire, quàm, qui sunt eis contrary.

COMM. Septem hominũ genera numerat, qui verè de nobis sentire possint, & qui cum nos honorant, magnã nobis voluptatem afferunt. primo loco ponuntur vicini, qui longè melius de nobis iudicare possunt, q̃ qui locorum interuallo disiuncti sunt. ergo cum nos vicini honorant, is verus est honor iudicãdus. cum præsertim sæpe vicini soleant bonis nostris inuidere. vnde prouerbiũ; inuidus vicini oculus Cicero pro C. Rabirio, virum illum probum esse, atque integritate vitæ præstare probat ex eo, quod magno studio totius Apuliæ, singulari voluntate Campaniæ vicinitatis ornaretur. Secundo loco ponuntur familiares, qui nos mutua consuetudine bene cognitos habere possunt. honor igitur, qui in nos ab illis prouenit, maximè iucundus est. Cicero in Epistolis multos sæpe commendat, q̃ eis familiariter vsus, bonos viros esse cognouerit. Tertio loco noti statuuntur. nam multo melius de nobis iudicare possunt, qui nos cognoscunt, q̃ ij, quibus incogniti sumus. Quarto ciues, qui licet nos de facie non cognoscant, tamen melius q̃ externi iudicare possunt. neq; n. ciues latet ea, quæ præclarè geruntur. Quinto viuentes potius quàm posteri. quamuis enim negligere non debeamus, quid de nobis posteri dicturi sint, tamen potius à viuentibus, quàm à posteris honorari cupimus. Sexto prudentes, quoniam imprudentium hominũ iudicium contemnitur, quod autem viri prudentes laudant, id verè laudabile iudicandum est. vltimo loco multi ponuntur. nam & si iucundum sit etiam à paucis bonorari, tamen longè iucundius est à pluribus. nam pauci facile decipi possunt, multi verò cum in eandem sententiam concurrunt, & aliquem bonore dignum statuunt, non facile decipiuntur.

Ἐπεὶ ὥσπερ πολὺ τῷ φρονῶν, οὕτως παιδίων, ἢ θηρίων, οὐδὲν μέλει τῆς τούτων τιμῆς, ἢ τῆς δόξης, αὐτῆς γε τῆς δόξης χάριν. ἀλλ' ἕνεκά του. tex.468

Nam quos aliquis valdè contemnit, vt pueros, & belluas, ab eis non curat sibi honorem, aut gloriã attribui: intelligo autem ipsius gloriæ causã; nã si curat, propter aliud aliquid curat.

Honor est iucundus, cum ab eis hominibus, quos supra diximus, nobis attribuitur. nemo autẽ curat ab eis honorari, quos omnino contemnit, vt à pueris, & belluis. coniungit aũt Aristoteles sæpe pueros, & belluas, ob inopiã consilij. sicut. n. belluæ sequuntur appetitũ, & sensum, ita etiã pueri. quod si quis vult à pueris honorari, nõ id facit honoris, aut gloriæ causa, sed propter aliud aliquid, vt obedientes sint, vel vt timeant, vel vt erudiantur. vel denique, vt aliquod ab eis commodum acquirat. nam vt octauo Ethic. docet, quidã reperiuntur, qui gaudent à diuitibus bonorari, nõ ipsius honoris gratia, sed quia sperant se ab eis commoda aliqua reportaturos. COMM.

Καὶ ὁ φίλος δὴ ἥδιον. τό, τε γὰρ φιλεῖν ἡδύ. οὐδεὶς γὰρ φίλοινος ὁ μὴ χαίρων οἴνῳ, καὶ τὸ φιλεῖσθαι ἡδύ. φαίνεται γὰρ καὶ εἰ ταῦθα τῷ ὑπάρχειν αὐτῷ τὸ ἀγαθόν εἶναι, οὗ πάντες ὀρέγονται οἱ αἰσθανόμενοι. τὸ δὲ φιλεῖσθαι ἀγαπᾶσθαί ἐστιν αὐτὸν δι' αὐτόν. tex.469

Et amicus res est iucunda; nam amare iucundum est: neque enim quisquam vini amator est, qui non vino gaudeat: contra verò suaue est etiam amari, nam qui amatur, cogitat se virum esse probum, quod eius probitatem expetant omnes, qui eam cognoscunt. amari autem est ipsum propter se carum esse, atque diligi.

Amicum rẽ esse iucundã probat ex eius definitione. est. n. amicus is, qui amat, & qui mutuo amatur. siquidẽ amicitia est æqualitas. & amicus alter ipse. vt Pythagorici statuũt. cum aũt & qui amat, & qui amatur voluptatẽ sentiat, sequitur vt amicus res sit iucunda. q̃ verò qui amat iucũditatẽ percipiat, probatur aperta similitudine. nemo. n. (inquit) vini amator est, qui nõ vino gaudeat. ita nemo est literarũ amator, nisi qui literis delectẽt. nemo pecunias amat, nisi qui eas caras habeat, & ex eis voluptatẽ sentiat. probatur etiã amari rem esse suauem. qm̃ is, qui amatur statim de se bene sentit, & se virũ esse probũ existimat. qm̃ quicumq; probitatem eius cognoscãt, eum amẽt. adiungit aũtẽ definitionem Aristoteles, vt intelligamus, quid sit amari. amari est (inquit) ipsum propter se carũ esse. nam siquis carus alteri sit propter diuitias, aut propter aliquod commodũ, non amari dicitur. nam, vt ait Cicero, me ipsum ames oportet, nõ mea, si veri amici futuri sumus. in lib. de Amicitia Cicero declarat quid sit amare; Amare (inquit) nihil aliud est, nisi eum „ COMM.

„ ipſum diligere, quem ames, nulla indigẽtia, nulla utilitate quæſita. quod autem in amando ſit delectatio, licet omnes ſentiant, tamen etiã Cicero docet in Epiſtolarum lib. 1. cum ſic ait: Delectauerunt me literæ tuæ, in quibus primum „ amaui amorem tuum. ſed pro Planeio uidetur omnem iucunditatem in amicitia poſuiſſe, cum „ ita inquit: Quæ poteſt eſſe iucunditas uitæ ſublatis amicitiis? quæ porrò amicitia poteſt eſſe inter ingratos? cum autem omnis amicitia ſit iucunda, tamen illa iucundiſſima, quam morum ſimilitudo copulauit. 01

tex.470 Καὶ τὸ θαυμάζεσθαι ἡδύ, διὰ αὐτὸ τὸ πιμᾶσθαι. 20

Admiratione quoq; affici iucundũ eſt; quia, qui quempiam admiratur, eum etiam honorat.

COMM. Cur qui intelligit ſe aliis admirationi eſſe magnam uoluptatẽ percipit. ratio eſt, quoniam honor, qui maximè iucundus eſt, admirationẽ conſequitur. nam qui aliũ admiratur, eum etiã honorat. quoniã in eo magnas aliquas eſſe uirtutes cenſet. de qua re Cic. lib. de Offic. 2. ſic ait; „ Admirãtur communiter illi quidem omnia, quæ „ magna, & præter opinionem ſuam animaduerterunt; ſeparatim autem in ſingulis ſi perſpiciũt „ nec opinata quædam bona. itaque eos uiros ſu- 30 „ ſpiciunt, maximisq; efferũt laudibus, in quibus „ exiſtimant ſe excellentes quaſdam, & ſingulares „ uirtutes perſpicere. & paulo poſt: Admiratione „ quadam afficiuntur ij, qui anteire cæteros uirtute putantur. Hæc eſt cauſa, quare iucundum ſit admiratione affici, hoc eſt, aliis eſſe admirationi. ſic enim etiam Cicero loquitur.

tex.471 Καὶ τὸ κολακεύεσθαι, καὶ ὁ κόλαξ ἡδύ. φαινόμενος γὰρ θαυμαστὴς, καὶ φαινόμενος φίλος ὁ κόλαξ ἐστί.

Adulari præterea res eſt iucunda, atq; etiam aſſentator ipſe; ſiquidem admirantis, & diligentis ſpeciem habet. 40

COMM. Duabus de cauſis adulatores, atque aſſentatores ſolent eſſe iucundi. Primò, quoniam admirari uidentur eos, quibus aſſentantur, & iam declaratũ eſt, rem eſſe iucundam de ſe admirationem concitare. ita Gnatho ille Terentianus adulatorũ princeps, vt ipſe uideri uult. ſic ait: & eotũ ingenia admiror ſimul. deinde quia uehemẽter ſe amare ſimulãt, & ſupra diximus amari iucundũ eſſe. cum igitur & admirantis, & amantis ſpeciẽ habeat aſſentator, non mirũ ſi eis, quibus aſſentatur, uoluptatem affert. Bene igitur Cic. 1. de Offic. præcipit, vt caueamus ne aſſentatoribus patefaciamus aures, & ne adulari nos ſinamus, in quo falli facilè eſt: tales. n. nos eſſe putamus ut iure laudemur. & in Lælio ſic ait: Sic habendum, „ in amicitiis nullam peſtem eſſe maiorem, q̃ adulationem, blanditias, aſſentationem. Diogenes Cynicus dicebat melius eſſe in coruos, quã in adulatorea incidere, quoniam corui corporis oculos, adulatores oculos animi effodiunt.

tex.472 Καὶ τὸ ταυτὰ πράττειν πολλάκις ἡδύ. τὸ γὰρ συνήθεις, ἡδὺ λῦ.

Eadem etiam ſæpe facere, iucundum eſt. quod enim familiare, eſt etiam iucundum. COMM.

Eiuſdem (inquit) rei aſſidua tractatio iucunda eſt. quoniam quod aſſidue tractatur, familiare fit, quod autem familiare, eſt etiam iucundum, vt iam dictum eſt. ſic artifices opere ſuo delectantur, cum iam in arte ealũ obduxerint. Plinius Apelli ſuiſſe perpetuam eõſuetudinem, 35.c.10. numquam tam occupatam diem agendi, vt non lineam ducendo exerceret artem, quod ab eo in prouerbium uenit. ita qui ceſſat ab opere ſuo aliquo die dicere poteſt; nullam hodie lineam duxi. quidam ita dediti ſunt ſtudiis ſuis, vt nullam aliam penè uoluptatem ſentiant, quod de Carneade legimus. qui cũ in menſa eſſet, ſæpe cibi obliuiſcebatur abreptus cogitatione ſtudiorum ſuorum. Catullus quendam Suffenum irridet, qui magnam ex ſcribendis verſib. uoluptatem capiebat, cum tamen eſſet ineptus poeta.

—— *Neque idem vmquam*
Aeque eſt beatus, ac poema cum ſcribit,
Tam gaudet in ſe, tamque ſe ipſe miratur.

Hoc autem commune omnium eſſe uidemus, vt ſuis ſtudiis delectentur.

Καὶ τὸ μεταβάλλειν ἡδύ. εἰς φύσιν γὰρ γίνεται μεταβάλλειν. τὸ γὰρ αὐτὸ ἀεὶ ὑπερβολὴν ποιεῖ τῆς καθεστώσης ἕξεως. ὅθεν εἴρηται, μεταβολὴ πάντων γλυκύ. tex.473

Et commutatio res eſt iucunda: nam commutari naturæ accommodatum eſt. quod enim ſemper idem eſt, in exuperantiam tranſit; & præſentem habitũ corrumpit, Vnde bene dictum eſt, omnium rerum vicißitudo eſt iucunda.

Hic locus eſt ſuperiori quodammodo contrarius. nam quamuis iucũdum ſit in eiſdem rebus aſſiduè uerſari; tamen interdum commutatio, & uarietas magnopere delectat. hoc enim natura ipſa deſiderat. quia quod idem eſt perpetuo, ſatiare ſolet, atque in eo, quod nimium eſt peccat. vt cum corpus eſt bene conſtitutum, ſi ſemper augere ſanitatem ſtudeas, & numquam cibum commutes, certè bonus ille habitus corrũpetur. quod enim nimis augetur, in exuperantiam tranſit, quæ iam uoluptatem gignit. ita, cum quis aliquo artificio delectatur, ſi ſemper in eo perſeuerare uelit, & numquam omnino ceſſare ſine dubitatione tandem moleſtiam ſentiet. bene igitur dictum eſt ab Euripide in Oreſte; Omnium rerum viciſſitudo eſt iucunda. nihil enim poteſt eſſe tam ſuaue, quod non aliquando ſatietatem gignat, vnde mimus ille ſatis elegans; Bonarum rerum conſuetudo peſſima eſt. & ille: Nihil iucundum, niſi quod cõmendat uarietas. Hoc eſt, quod etiam Iuuenalis ſignificat,

—— *Voluptates commendat rarior vſus.*

Et Cicero primo de Iuuentione: Omnibus in „ rebus ſimilitudo eſt ſatietatis matet.

Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὰ ὥρᾳ χρόνου ἡδέα ἐστὶ, καὶ ἄνθρωποι, καὶ πράγματα. μεταβολὴ γὰρ tex.474

ἐκ τοῦ

ἐκ τοῦ παρόντος ὄξιν, ἅμα δὲ, καὶ σπάνιον, τὸ δὲ τοῦ χρόνου,

Hac de causa, quæ fiunt interposito temporis spacio, iucunda sunt: & homines, & res post longum tempus delectant: quoniam præsentem statum commutant. huc accedit etiam, quia id, quod interposito tempore fit, rarum est.

COMM. Quæ post aliquod tempus fiunt, idco iucunda sunt, quia statum præsentem commutant, & varietatem afferunt. sicuti etiam cum post longum tẽpus amicum aliquem nostrum videmus, aut ad aliquam vrbem, vel alium locum accedimus, quandam sentimus iucunditatem propter eam commutationem. sic etiã medici nonnumq; iubent ægrotos locum, & aerem mutare, quoniã ea mutatio nonnihil corpus, & animum recreat. est etiã alia ratio, cur, quæ fiunt interposito tempore, iucunda siut, quoniam sunt rara. & quę rara sunt, delectare, iam supra demonstratum est. Quod autem amicũ aspicere post longum tempus, cum, vel nos ad eum accedimus, vel ipse domum ex peregrinatione reuertitur, iucundum sit, apertissimum est. quam tem eleganter Catullus exprimit ad Verannium scribens:

Venistine domum ad tuos penates?
Fratresq; unanimos, tuamq; matrem?
Venisti? o mihi nuncij beati.

Et Virg. lib. 3. de Heleno, qui post longum tempus Aeneam uiderat, & Troianos, ita inquit:

Agnoscitq; suos, lætusq; in mœnia ducit.

Sed hanc rem omniũ elegantissimè Cicero post reditũ suum ad Quirites expressit, eũ ita inquit:

„ Ipsa autem patria Dij immortales, dici vix po-
„ test, quid caritatis, quid voluptatis habeat. quæ
„ species Italiæ, quæ celebritas oppidorum, quæ
„ forma regionum, qui agri, quæ fruges, quæ pul-
„ chritudo vrbis, quæ humanitas ciuũ, quæ Reip.
„ dignitas, quæ uestra maiestas. quibus ego omni-
„ bus antea rebus sic fruebar, vt nemo magis. sed
„ tamquam bona valetudo iucundior est eis, qui
„ è graui morbo recreati sunt, q̃ qui numquam
„ ægro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata
„ magis, quàm assiduè percepta delectant.

text. 475 Καὶ τὸ μανθάνειν, καὶ τὸ θαυμάζειν, ἡδὺ ὡς ὑπολύ. εἰ μὲν γὰρ τῷ θαυμάζειν, τῷ ἐπιθυμεῖν μαθεῖν ἔξιν. ὥστε τὸ θαυμαστὸν ἐπιθυμητόν. εἰ δὲ τῷ μανθάνειν, εἰς τὸ κατὰ φύσιν καθίστασθαι.

Discere quoque iucundum est: & admiratione duci plerumque est suaue. nam cum admiramur, discere cupimus, & quod est admirabile, desiderium excitat: atque in discendo proficiscimur in eum statum, qui nobis naturalis est.

COMM. Cum naturalis sit quædam in omnibus hominib. cupiditas, vt scire velint. trahimur enim, inquit Cicero, omnes scientiæ cupiditate, in qua excellere pulchrum putamus, ideo fit vt res iucunda sit aliquid discere. nam ea ratione cupiditas illa naturalis aliquo modo explerur. Cicero lib. epist. ad Atticum quarto, senarium quendam Græcum citat in hanc sententiam:

Nil dulcius, quàm scire prorsus omnia.

Lucretius lib. 2. de hac re sic ait:

Sed nil dulcius est, benè quam munita tenere
Edita doctrina sapientum templa serena,
Despicere vnde queas alios, passimque videre
Errare, atque viam palantia quærere vitæ.

Crassus tertio de Oratore; Libet autem semper discere, quin Hetruscus quidam doctus, & elegans Poeta clamat idiomate suo, nullã se aliam voluptatem experiri, quàm in discendo. Sæpe etiam accidit, vt qui aliquid admiratur, voluptatem sentiat. nam in ipsa admiratione quędam est discẽdi, atq; intelligendi cupiditas. qui enim dubitat, & admiratur, ignorare uidetur. & hoc fuit initium philosophandi. sicut ipse Aristoteles docet in procœmio librorum primæ philosophiæ, propter admirationem (inquit) cœperunt homines philosophari. hæc autem est rhetorum ars, vt, quoniam sciunt homines rebus admirabilibus delectari, quoties uolunt auditores ad artentè audiendum excitare, polliceantur se de rebus mirabilib. verba facturos, vt Cic. pro Q. Ligario: hæc non modo mirabilia sunt, sed prodigiis similia, quæ dicam. res autem nouæ, inauditæ, & inuisitæ plerumq; mouent admirationem, atque ideo sunt etiam iucundæ. Virg. 4. Georgicorum, vt magis delectaret, proposuit se res admirandas tractaturum. sic enim ait:

Admiranda tibi leuium spectacula rerum,
Magnanimosq; duces, totumq; ex ordine gentis
Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.

Aristoteles addit causam, cur discere sit iucundum. nam discẽdo (inquit) proficiscimur in eum statum, qui nobis est naturalis. natura namque nobis eam cupiditatem discendi ingenerauit, & mens hominis discendo alitur, vt ait Cicero, doctrinaq; vnus est suauissimus animorum pastus. discẽdo igitur naturalis animi cupiditas expletur, quo fit, vt magna iucunditas consequatur.

Καὶ τὸ δὲ ποιεῖν, καὶ τὸ δὲ πάσχειν, τῷ ἡδέως. τὸ μὲν γὰρ δὲ πάσχειν, τυγχάνειν ὧν ἐπιθυμοῦσι. τὸ δὲ δὲ ποιεῖν, ἔχειν, καὶ ὑπερέχειν, ὧν ἀμφοτέρων ἐφίενται. text. 476

Præterea beneficia in alios conferre, & ab alys accipere, iucundum est. nam accipere beneficium, est id assequi, quod quis cupit: conferre autem, est habere, & præstare alys, ac excellere. cuius utriusque rei homines cupidi sunt.

COMM. Mutua beneficia sunt iucunda. & qui dat beneficium, & qui accipit voluptatem sentit. nam cum quis accipit beneficiũ, id assequitur, quod concupiscit. quam rem esse iucundam iam supra demonstratum est. qui uerò beneficium dat, is in ea re præstare, atque excellere uidetur, quod sine dubio suaue, ac iucundum est. tanto autem iucundius est beneficium, quanto in hominem gratiorem, & amiciorẽ conferatur. nam quæ conferuntur

" Petrarcha in primo Triumpho

fecit, quoniam id bonum, atque utile sibi fore 61
sperabat, licet eum spes deceperit. Ita Catilina cum rationem,& consiliũ perdendæ patriæ cum cæteris coniuratis iniret, ingentia sibi, suisque bona pollicebatur. cum tamen in tanto scelere, nihil esse boni posset. ita P. Clodius cum libidine incensus in adytum Bonæ Deæ muliebri veste indutus intrauit, sibi voluptatem ex adulterio proponebat. deniq; nulla hominis actio reperitur, quæ non sibi vel bonum aliquod, vel iucundum tamquam finem proponat.

text.441 Τίθημι γὰρ καὶ τὴν τῶν κακῶν, ἢ φαινομένων κακῶν ἀπαλλαγὴν, ἢ αὐτὴ μείζονος ἐλάττονος μεταλῆψιν εἰ τοῖς ἀγαθοῖς, αἱρετὰ γάρ πως ὄντα καὶ τὴν λυπηρῶν, ἢ φαινομένων ἀπαλλαγὴν, ἢ μεταλῆψιν αὐτὴ μειζόνων ἐλαττόνων ὡσαύτως εἰ τοῖς ἡδέσιν.

Ego enim etiam liberationem malorum, & eorum, quæ mala videntur, & minoris mali optionem pro maiore in bonis collocos: quodam enim modo sunt expetenda: & præterea rerum molestarum, & earum, quæ molestæ videntur liberationem, vel minoris molestiæ optionem pro maiori, eodem modo in iucundis numero.

comm. Soluit obiectionem, quæ contra fieri poterat. nam aliquis posset occurrere minimè verũ esse, quod dixerat Aristoteles, sibi homines in actionibus suis id tantũ proponere, quod bonum, aut iucundũ fit. cum sæpe multa faciant, non vt aliquam utilitatem, aut iucunditatem consequantur, sed ut mala depellant, aut molestias. & sæpe etiam id eligant, quod minus malum est, vt maius fugiant. & quod minus est molestum, vt molestias imminuant. quæ quidem uera esse concedit Aristoteles. sed ait malorũ liberationem inter bona conuumerandã. vt si quis à carcere liberatur, aut à pœna, quam timebat, bonum assequi dicitur. & si quis capite damnatus quærat pecunia uitam redimere, fiatque uoti compos, eum pro maioto malo minus elegerit, benè secum actum esse putat. ita si quis molestia liberatur, quandem sentit iucunditatem, vel si magnam aliquam molestiam fugiens ad leuiorẽ transeat. cum enim quis malo se carere intelligit, statim animo voluptatem capit. quod eleganter sanè Lucretius initio secundi libri sic affirmat;

Suaue mari magno turbantibus æquora ventis
E terra magnum alterius spectare laborem;
Non quia vexari quemquam est iucunda voluptas,
Sed, quibus ipse malis careas, quia cernere suaue est.

Bonum igitur, & iucundum est, à malo, atque molestia liberari, aut saltem alleuari.

CAPVT XXXIIX.

De voluptate sibi dicendum ostendit, quam primum definit, mox illius locos persequitur, resq; omnes iucundas enumerat.

text.442 Λ Ηπτέον ἄρα τὰ συμφέροντα, καὶ τὰ ἡδέα, πόσα, καὶ ποῖα. περὶ μὲν οὖν τοῦ συμφέροντος, εἰ τοῖς συμβουλευτικοῖς εἴρηται πρότερον. περὶ δὲ τοῦ ἡδέος, ἐπομένῳ νῦν. δεῖ δὲ νομίζειν, ἱκανοὺς εἶναι τοὺς ὅρους, αἰ ὧσι περὶ ἱκάστου μήτε ἀκριβεῖς, μήτε ἀσαφεῖς.

Videndum igitur, quæ sint utilia, quæ iucunda. sed, quia de utili iam supra in deliberatiuo genere diximus, reliquum est, vt in præsentia de iucundo disseramus. eas verò definitiones huic præceptioni satisfacere debemus existimare, quæ de singulis rebus prolatæ, neque obscuræ, neque exquisitæ fuerint.

COMM. QVM ad duo genera quasi ultima deduxisset omnia, quæ mouent homines ad aliquid agendum, hoc est ad id, quod utile est, aut uidetur utile, & ad id, quod est iucundum, aut iucundum uidetur, nunc admonet in iudiciali genere nos diligenter aduertere debere, quæ sint utilia, & quæ iucunda, vel quæ uidentur utilia, & iucũda ijs, quos accusamus, aut defendimus. Sed quoniam supra iam satis accurarè de bono, atque utili disputatum est, cum de genere deliberatiuo verba faceremus, ideo supereſt tãtum in præsentia, vt de iucundo disputetur; non exquisitè, neque eo modo, quo Philosophi disputare solent, sed ad uulgarem sensum, & communem hominum opinionem. hac enim in arte definitiones eiusmodi satisfaciunt, quæ rem ipsam de qua agitur, apertè declarãt, etiam si non tam exquisitæ fuerint. quod autem in iudicio proponatur id, quod utile est, & iucundum apertè declarat Cic. pro Rosc. Am. qui vtrumque complexus est contra aduersarios: Is (inquit) à vobis iudices hoc postulat, vt, quoniam in alienam pecuniam tam plenam, atque præclaram nullo iure inuaserit, quoniamq; ei pecuniæ vita Sex. Roscij obstare, atque officere videarur, deleatis ex animo suo suspicionem omnem, metumq; rollatis. sese hoc incolumi non arbitratur huius inocentis patrimonium tam amplum, & copiosum posse obtinere: damnato, & ejecto, sperat se posse, quod adeptus est per scelus, & per luxuriam effundere, atque consumere.

text.443 Τ ποιείσθω δ' ἡμῖν εἶναι τὴν ἡδονὴν, κίνησιν πνὰ ψυχῆς, καὶ κατάστασιν ἁθρόαν, & αἰσθητὴν εἰς τὴν ὑπάρχουσαν φύσιν. λύπην δὲ τὴν ναντίον.

Ponamus igitur, voluptatem, motum animi quendam esse, & subitam, sub sensum cadentem instaurationem ad explendam naturam. huic autem contraria est molestia.

comm. De iucundo verbà facturus primo voluptatẽ definit. quoniã omnia iucunda uoluptatem afferunt. Est igitur uoluptas, animi quidam motus, qui fit ex tempore, cadirque sub sensum, ad rem explendam, atq; explendam naturam. Cicero secundo de Finib. voluptatẽ (inquit) hanc esse sentiunt omnes, quam sensus accipiẽs mouetur, & iucũditate quadam perfunditur. & paulò post; omnes enim iucũdum motum, quo sensus hilarentur,

» reutur, Græcè ἡσονὴν, Latinè voluptatem uocãt. rursus inferius; huic uerbo omnes, qui vbique » sunt, qui latinè sciunt, duas res subiiciunt, lætitiam in animo, eommotiouem suauem iucunditatis in corpore. item; in eo autem voluptas » omnium latiuè loquentium more ponitur, cum » percipitur ea, quæ sensuui aliquem moueat iucunditas. hanc quoque iucunditatem, si uis, transfer in animum: iuuare enim in vtroque dicitur, ex eoque iucundum. alibi Cicero voluptã » ita definit; voluptas iucũdus motus in sensu. Xerses Persarum Rex (vt 5. Tusc. scribit Cicero) præmium illi proposuit, qui nouam aliquam voluptatem inuenisset. hinc voluptarij dicuntur, qui voluptatib. dediti sunt, quales fuerunt Cyrenaici, & Epicurei. voluptati contrarius est dolor in corpore, molestia, vel ægritudo in animo, de quibus copiosè Cic. secundo, & tertio Tusc.

tex.444 Εἰ δή ἐστιν ἡδονὴ τὸ τοιοῦτον, δῆλον ὅτι καὶ ἡδύ ἐστι τὸ ποιητικὸν τῆς εἰρημένης διαθέσεως. τὸ δὲ φθαρτικὸν, ἢ τῆς ἐναντίας καταστάσεως ποιητικὸν, λυπηρόν.

Quod si voluptas est huiusmodi; perspicuum est, id esse iucundum, quod eius affectionis efficiens est: quod autem eam affectionem interimit, aut quod illi contrarium ἕξιν natum inducit, molestum est.

conn. Ex definitione voluptatis colligit, id esse iucũdum, quod motum illum animi gignit ad explendam naturam. hoc est, quicquid conficiens est voluptatis, iucundũ est. quod autem perturbat voluptatẽ, aut quod eã interimit, aut quod ægritudinem inducit, quæ voluptati contraria est, vt sit molestum necesse est. vt iucũndum est, eum quis fame scit, cibum sumere. quoniam ea res voluptatẽ gignit, ita cum quis sitit, bibere. expletur enim appetitus, vnde rectè Ouidius:

Non facile esuriens posita retinebere mensa,
Maioremque cadens excitat vnda sitim.

Quod siquis famelico eibum subtrahat, aut sitienti potum, id ei sane molestum erit. quia res hæc perturbat, & tollit voluptatem, quam ex cibo, & potu sperabat. deniq; quicquid explet, & satiat cupiditatem est iucũdum. quicquid autẽ cupiditati resistit, odiosum, ac molestum est.

tex.445 Ἀνάγκη ἂν ἡδὺ εἶναι, τότε εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἰέναι ὡς ὄντος πολλοῦ, καὶ μάλιστα ὅταν ἀπειλημμένα ᾖ τῷ ἑαυτῶν φύσιν τὰ κατ' αὐτῶν γινόμενα.

Necesse est igitur esse iucundum plerumque: cum quis ad id accedit, quod ipsi est ex natura: & præcipuè, cum ea, quæ fiunt à natura, suam ipsorum naturam recuperarint.

conn. Naturæ inclinatio non una est, sed diuersa, ac varia. quoniam (vt est in prouerbio) te tua, me mea delectant. & quod egregiè Persius dixit:

Mille hominum species, & rerum discolor vsus.
Velle suum cuique est, nec voto viuitur vno.

10 huc alluſit Horatius eleganti similitudine:

Tres mihi conuiuæ propè dissentire videntur
Poscentes vario multum diuersa palato.

Quod cum ita sit, non potest eadem res omnibus esse iucunda, sed pro. naturæ qualitate uariatur etiam iucunditas. eum autem quis accedit ad id, quod naturæ suæ accommodatum est, tunc iucunditatem percipit, & multo maiorem etiam cum eam rem assecutus est, quam optabat, vt auarus, cum lucri spes illi obiecta est, statim voluptate perfunditur, at postquam lucratus est, maiorem animo uoluptatem sentit. homo literis deditus, etiam in ipso studendi labore capit voluptatem, sed postquam aliquid se didicisse intelligit, longè maiori delectatione afficitur. idem de reliquis sentiendum.

Καὶ τὰ ἤθη. καὶ γὰρ τὸ εἰθισμένον, ὥσπερ πεφυκὸς ἥδη γέγνεται. ὅμοιον γὰρ τὸ ἔθος τῇ φύσει. ἐγγὺς γὰρ τὸ πολλάκις τοῦ ἀεί ἐστι. ἐγγὺς δὲ ἡ μὲν φύσις τοῦ ἀεί, τὸ δὲ ἔθος, τοῦ πολλάκις. tex.446

Et consuetudo iucunda est: id enim, cui quis assuevit, iam illi tamquam innatum, insitumq; est; nam ipsa consuetudo quandam cum natura similitudinem habet. quod enim crebro fit, non multum abest ab eo, quod semper fit: quæ verò semper fiunt, à natura proueniunt; quæ crebro, à consuetudine.

Sicuti res naturales iucundæ sunt, ita etiam quæ à consuetudine proueniunt. ratio est, quoniam cum alicui rei quis assueuit, ea fit illi tamquam innata, atque insita. præterea similitudinem quandam habet consuetudo cum natura. quoniã res naturales eodem semper modo progrediuntur, res autem, quæ fiunt à consuetudine, crebrò fiunt, parum autem distat, quod crebro fit, ab eo, quod fit semper. ergo etiam consuetudo parum differt à natura, hoc est, quod in Georgicis ait Virgilius; conn.

——*Adeo à teneris assuescere multum est.*

& Pythagoras dicebat eligendam esse optimam viuendi rationem, quoniam eam iucundam consuetudo reddet. delectat autem tam mala, quàm bona consuetudo, vt Iuuenalis:

——*tenet insanabile multos,*
Scribendi Cacoethes, & ægro in corde senescit.

& alibi docet homines petulantes delectari consuetudine uerberandi, & cædendi obuios; sic enim ait,

Ebrius, ac petulans, qui nullum forte cecidit
Dat pœnas, noctem patitur lugentis amicum
Pelidæ, cubat in faciem, mox deind. supinus.

itaque qui alea ludere consuevit, eo ludo mirifice delectatur, vsque eo vt neque famem, neque sitim, neque frigus, neque calorem ludendo sentiat. & contineuret socios quærat, quibus cum ludere possit. hunc locum de consuetudine tractat copiosè Cicero contra Verrem, cum ostendit eum ab adolescentia libidini, & rapinæ deditum, numquam ab eis vitijs recessisse.

Καὶ

tex.447 Καὶ τὸ μὴ βίαιον δὲ, παρὰ φύσιν γὰρ ἡ βία, διὸ αἰ ἀνάγκαι λυπηρόν. καὶ ὀρθῶς ἴρηται.
Πᾶν γὰρ ἀναγκαῖον πρᾶγμα ἀνιαρὸν ἔφη.

Et quod non eſt violentum, eſt iucundum, uis enim contra naturv eſt. ideo neceſſitas omnis eſt moleſta, rectèq; dictum eſt à Poeta quodam; Inſuaue eſt ſemper, fieri quodcunque neceſſe.

COMM. Quod non eſt uiolentum, eſt ſecundum naturam, ideo incundum eſt. hoc autem à contrario probatur. ſiquidem uis contra naturam eſt, itaque uiolentum eſt moleſtum. & quoniam in neceſsitate uis quędam eſt, ideo fit, vt omnis neceſeitas ſit moleſta. Quare carmen illud Eueni Poetæ uerum eſt, in quo dixit; Quodcumq; neceſſe eſt fieri, ſemper eſſe inſuaue. quod etiam à Theognide quodam in verſu confirmatur. hac ratione Cicero Ligarium defendit, quod non ſua ſponte, ſed neceſsitate coactus in Africa fuerit; Tertium (inquit) eſt tempus, quo poſt aduentum Vari in Africa reſtitit. quod ſi eſt crimi-
» noſum, neceſsitatis crimen eſt, non voluntatis.
& quæ ſequuntur. notiſsimus enim eſt locus.
Eſt autem neceſsitas ingens telum (vt prouer-
» bio dicit). Simonides dixit; neceſsitati ne Deos quidem reſiſtere. Plato in conuiuio ſcribit, multa acerba, & moleſta Deis etiã accidiſſe ob neceſsitatis regnum. T. Liuius; pareatur (inquit)
» neceſsitati, quam ne Dij quidem ſuperant. Poetæ finxerunt, neceſsitatem eſſe Parcarum matrem, quæ nullo modo flecti poteſt. eſt igitur odioſa, ac moleſta omnis neceſsitas.

tex.448 Τὰς δ' ἐπιμελείας, καὶ τὰς σπουδὰς, καὶ τὰς σωτηρίας, λυπηρὰς, αἰ γὰρ, καὶ βίαια ταῦτα, αἰ μὴ ἐθισθῶσιν. οὕτω δὲ τὸ ἦθος ποιεῖ ἡδύ.

Et ſedulitates, ſtudia, contentionesq; animi moleſtæ ſunt. hæc enim omnia neceſſaria, ac violenta ſunt: niſi fortaſſe quis in eis diu verſatus fuerit; tunc enim conſuetudo iucunditatem parit.

COMM. Omnis labor, omnis diligentia, omne ſtudiũ, atque animi contentio, quamuis libenter ſuſcipiatur, propter aliquem finem, tamen moleſtiã aliquam affert. quoniam in rebus eiuſmodi quędam uidetur eſſe neceſsitas, atque uiolentia. vis enim quodammodo corpori, atque animo adhibetur, qui tranquillitatem, & quietem cupit, neceſsitas autem cogit hominem & labores, & animi contẽtiones ſuſcipere, vt optatum finem aſſequatur. quod ſi fieri poſſet, vt ſine ſtudio, ac labore quod cupit aſſequeretur, omnino neque ſtuderet, neque laboraret. vnde illud falſum M. Lepidi dictum, quod ſecũdo de Oratore ponit Cicero, cum cæteris in campo exercentibus
„ in herba ipſe recubuiſſet, vellẽ hoc eſſet (inquit) laborare. quod ſiquis etiam tollat finem, cuius gratia laborant homines, nemo laborabit. quod ita pro Archia Cicero confirmat. Certè ſi nihil
„ animus præſentiret in poſterum, & ſi quibus re-
„ gionibus vitæ ſpatium circumſcriptum eſt, eiſ-

dem omnes cogitationes terminaret ſuas, nec » tantis ſe laboribus frangeret, neque tot curis, » vigiliiſq; angeretur, nec toties de vita ipſa dimi » caret. ſed ſpes perueniendi quo velis, aut conſequendi, quod concupiſcis, laborem facit uideri leuiorem, ad quod alluſit Ouidius eo verſiculo:
Et non ſentitur ſedulitate labor.
Præterea qui diu verſatus eſt in aliquo labore, aut aliqua re moleſta, vnde fructum capiat, iam non amplius moleſtiam ex ea, ſed potius voluptatem percipit, quoniam conſuetudo, ſicuti iam dictum eſt, iucunditatem gignit.

tex.449 Τὰ δ' ἐναντία ἡδέα. διὸ αἱ ῥαθυμίαι, καὶ αἱ ἡσυχίαι, καὶ αἱ ἀμέλειαι, καὶ αἱ παιδιαὶ, καὶ αἱ ἀναπαύσεις, καὶ ὕπνος, τῷ ἡδέων. οὐδὲν γὰρ πρὸς ἀνάγκην τούτων.

Contraria verò ſunt iucunda: ideo ceſſationes, ocia, relaxationes, ludi, quietes, ſomnus in iucundis ponuntur. nihil enim horum eſt neceſſarium.

COMM. Sicuti ea moleſta ſunt, quæ propter aliquam neceſsitatem amplectimur; ita contraria ſunt iucunda, quæ nulla re coacta, ſed noſtra ſponte ſuſcipimus, quales ſunt ceſſationes à labore, ocia, relaxationes animi, ludi, quietes, lenis ſomnus. hæc enim amica naturæ quodammodo eſſe videtur. vnde Craſſus apud Cic. lib. de Orat. ſecundo ait; Liberum non eſſe, qui non aliquando nihil agit. in qua (inquit) permaneo Catule » ſententia: meq́ue, cum huc veni; hoc ipſum ni- » hil agere: & planè ceſſare delectat. & paulo ſuperius dixerat, Scipionem, & Lelium cum rus ex vrbe tãquam ex vinculis euolauiſſent, ad omnem animi remiſsionem, ludumq́ue deſcendere ſolitos. Ariſtoteles Ethicorum libro 10. ſic ait:
At ludere, vt res ſerias gerere poſsis, Anachar- » ſidis ſententia conceſſum eſt, quoniam enim ludus requieti, & ceſſationi ſimilis eſt. quoniamq; laborem ferre ſempiternum minimè poſſumus, ceſſatione opus eſt. Horatius ſecundo Carminum oſtendit ocium ab omnibus tamquam rem iucundiſsimam deſiderari. ſic enim ait:

Ocium dinos rogat in patenti
Prenſus Aegæo ſimul atra nubes
Condidit lunam, neque certa fulgent
Sidera nautis.
Ocium bello furioſa Thrace,
Ocium Medi pharetra decori. & quę ſequũtur.

quod autem ſomnus in iucundis rebus ſit, quãuis perſpicuum ſit omnibus, tamen eleganter Ouidius libro Transformationum vndecimo ſic explicat;

Somne quies rerum, placidiſſime ſomne Deorum
Pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris
Feſſa miniſterijs mulces, reficisq; labori.

quod autem ait Ariſtoteles nihil horum eſſe neceſſarium, ira eſt intelligẽdum, nullam eſſe vim, quę nos ad hæc impellat, ſed noſtra ſponte quietem, & ſomnum amplecti.

Καὶ ὅ

tex.450 Καὶ οὗ αὐ ἡ ἐπιθυμία ἐστὶν, ἅπαν ἡδὺ. ἡ γὰρ ἐπιθυμία, τοῦ ἡδέως ἔχειν ὄρεξις.

Id etiam omne cuius cupiditate tenemur, est iucundū; cupiditas.n. rei iucundæ appetitus est.

A definitione cupiditatis probat ea, quæ cupiunt homines iucunda esse. nihil enim aliud est cupiditas, nisi rei iucūdæ appetitus, ergo quod quisque cupit, id ei iucundum est. vt Cicero ad Lucceium libro Epistolarum 5. ardeo cupiditate incredibili, neque (vt ego arbitror) reprehenden
» da, nomen ut uostrum scriptis illustretur, & ce-
» lebretur tuis. quibus verbis ostendit Cicero sibi iucundum fore, si de ipso Luceius scribat. igitur ambitioso iucundus est honor, quem uehementer cupit, auaro pecuniæ, Philosopho rerum cognitio, Imperatori victoria, & triumphus, vt in Pisonem Cicero: Cæsar fertur (mihi crede) glo-
» ria, flagrat, ardet cupiditate triumphi. cum autem quis assecutus est, quod vehementer cupiebat, expletur animus iucundissima voluptate.

COMM.

tex.451 Τῶν δ' ἐπιθυμιῶν, αἱ μὲν ἄλογοί εἰσι, αἱ δὲ μετὰ λόγου. λέγω δὲ ἀλόγους μὲν, ὅσας μὴ ἐκ τῆς ὑπολαμβάνειν τι ἐπιθυμοῦσιν. εἰσὶ δὲ τοιαῦται, ὅσαι λέγονται εἶναι φύσει, ὥσπερ αἱ ἕξεις τῶν σώματος ὑπάρχουσι. οἷον ἡ ζοφῆς δέησις, καὶ πεῖνα, καὶ καθ' ἕκαστον εἶδος ζοφῆς ἐπιθυμία, καὶ αἱ περὶ τὰ γλυκέα, καὶ περὶ τὰ ἀφροδίσια. καὶ ὅλως τὰ ἁπτὰ, καὶ περὶ ὀσμὴν ἡδεῖαν, καὶ ἀχολὴν, καὶ ὄψιν.

Cupiditatum autem aliæ ratione carent, aliæ sunt cum ratione coniunctæ: ratione carentes eas voco, quas non iudicio, cogitationeq; nostra suscipimus, sunt autem eiusmodi, quæ natura nobis inesse dicuntur: vt quæ propter vsum corporis nobis hærent; vt alimenti gratia sitis, & fames, & cuiusq; nutrimenti appetitio: & quæ gustatu percipiuntur; & in Venereis rebus; & omnino quæ tactu delectant: & odorū suauium, qui naribus sentiuntur; & audiendi, videndiq; cupiditates.

COMM.

Distinguit cupiditates, & earum duo genera facit, sunt.n. aliquæ cupiditates rationis expertes, aliquæ participes rationis. ac primò declarat, quæ sint illæ, quæ rationis expertes dicūtur. sunt.n. huiusmodi cupiditates, quæ non à cogitatione, iudicioq; nostro proueniunt, sed à natura nobis ingenerantur, quæ ideo ratione carere dicūtur, quoniam etiam in belluis reperiuntur. pertinent enim vel ad nutrimentum, vel ad sensum, & tantum ad usum corporis referuntur. ad nutrimentum vt fames, & sitis. & cuiuslibet nutrimenti appetitus. est autem fames (vt ait Aristoteles secundo de anima) calidi, & ficci nutrimenti appetitio. Virgilius in 6. malesuadam famem appellat eo, quod homines impellat ad maleficia. quamuis interdum etiam multorum bonorum causa sit, vnde Persius ait:

Magister artis, ingeniiq; largitor
Venter, negatas artifex sequi voces.

& in sententiis Græcis una citcūfertur in hunc sensum; multarum rerum fames est magistra. Socrates dicebat cibi cōdimentum esse famem, potionis sitim. quin belluas etiam sæpe fames huc, atq; illuc uagari compellit, vt pro A. Cluentio Cicero; bestiæ fame dominante plerumq; ad
» eum locum, vbi pastæ aliquando sunt, reuertun-
» tur. & vulgo dicunt, à fame lupum extra nemus expelli. Sitis autem frigidi, & humidi est appetitus, vt idem Atistoteles testatur. cibo igitur, & potione fames, & sitis depellitur. sed qui cibo, & potione carent, fame, & siti dominante multa sæpe maleficia aggrediuntur. vtrumq; etiam pro auaritia ponitur, vt ad Atticum; triginta fue-
» runt, quos fames magis quàm fama cōmouerit. & in Paradoxis; nūquam enim expletur, nec sa-
» tiatur cupiditatis sitis. ad sensum illæ cupiditates referuntur, quæ gustatu, tactu, olfactu, auditu, visu percipiūtur. gustatus habitat in ea parte oris, qua esculentis, & potulentis iter natura patefecit. vt ait Cicero 2. de natura Deorum. est autem sensus ex omnibus maximè voluptarius, & qui dulcitudine prætet cæteros sensus commouetur. ait Crassus tertio de Orat. quidā
» ita ventri, gulæq; dediti sunt, vt nihil aliud ma-
» gis studeant. celebratus Apicius Asotorū princeps, quod in parādis suauibus epulis ingenio-sissimus esset. Vitellius (vt Suetonius scribit) trifatiam, aut quadrifariam epulas partiebatur, in ientacula, prandia, cœnas, & comessationes. Philoxenus, & Gnatho gulæ proceres habiti. hi cum adhiberentur conuiuijs, si quæ placuissent epulæ, in eas spuebant, vt cæteris abstinentibus, ipsi soli vescerentur. Philoxenus etiam collum gruis optare solebat, vt diutius vini suauitatem bibendo sentiret. multi uerò uoluptatibus Venereis dediti sunt, qualem Cicero Verrem non vno in loco depingit, & Gabinium, & M. Antonium. Cornelius Gallus, & Q. Haterius equites Romani propter intemperantem libidinem in actu venereo mortui sunt. sunt etiam, qui delectentur odoribus, quæ voluptas non est tam turpis, quàm superiores, nisi modum excedat. nam suaues odores certum corroborare solent, vt auctor est Aristotles, tamē olere unguenta exotica, potius muliebre est, quàm uirile. Cicero cōtra Verrem actione ultima, Verrem facete irridet, quod nimis effęminate rosarum, & florum odoribus delectaretur: Nam (inquit) vt mos fuit Bithyniæ regibus, lectica octophoro ferebatur, in qua puluinus erat perlucidus Militensi rosa farctus. ipse autem coronam habebat vnam in capite, alteram in collo: reticulumque ad nares sibi apponebat tenuissimo lino, minutis maculis, plenum rosæ. In auditu etiam sunt multæ voluptates, vt harmoniæ, cantus, varij soni, facetiæ, fabulę, historiæ, res nouæ. & antea inauditę multum delectant. idem de visu sentiendum, nam aspectus elegantioris formæ delectat animum, sicut etiam rerum varietas, quæ aspectu percipiuntur. in his rebus omnibus sunt cupiditates rationis expertes. quia sensibus subiiciuntur, & communes sunt cum belluis.

Μετὰ λόγου δὲ, ὅσα ἐκ τῆ πεισθῆναι ἡδέως ἐπιθυμοῦσι. πολλὰ γὰρ, καὶ θεάσασθαι, καὶ κτήσασθαι ἐπιθυμοῦσιν, ἀκούσαντες, καὶ πεισθέντες.

Cum ratione coniuncta ſunt cupiditates illæ, quas alicuius oratione perſuaſi homines concipiunt: multa enim & videre, & acquirere cupiunt; cum ab alijs ea laudari audiunt, & eorum verbis fidem habent.

COMM. Beſtiæ tantum ad id, quod adeſt, quodq; præſens eſt, mouentur, & ſenſum, nõ autem cogitationẽ, aut rationem ullam ſequuntur. itaque nõ poſſunt ullius oratione mouueri, ut aliquid appetant. uel fugiant. homines autem ſæpe mouẽtur ad alicuius rei cupiditatẽ, cum eam ab alijs laudari audiũt, aut cum à prudẽtibus uiris, aut ab ijs, quos plus q̃ ſe intelligere arbitrãtur, ad eam amplectendam excitantur. ut cum adoleſcens, exẽpli gratia, laudari uehementer audit eos, qui ſunt eruditi, ſtatim accenditur eius animus doctrinæ deſiderio. ſic Themiſtocles, cum ad cælum efferri laudibus Milciadem audiret, ψ in Marathone Perſas deuiciſſet, ſic inflãmatus eſt gloriæ cupiditate, ut ſomnum oculis capere nõ poſſet. & cũ noctu ambularet in publico, interrogatus cur id faceret, Milciadis, inquit, trophæum me dormire nõ patitur. ergo omnes huiuſmodi cupiditates, quæ ex aliorum uerbis, & laudib. excitantur, dicuntur eſſe cum ratione coniunctæ.

tex.453 Ἐπεὶ δ' ὄξει τὸ ἥδεσθαι ἐν τῷ αἰσθάνεσθαί τινος πάθους, ἡ δὲ φαντασία ὄξιν ἀσθενῆς τις αἰσθησις, κἀν τῷ μεμνημένῳ, καὶ τῷ ἐλπίζοντι ἀκολουθεῖν φαντασία τις οὖ μέμνηται, ἢ ἐλπίζει. εἰ δὲ τοῦτο, δῆλον ὅτι καὶ ἡδοναὶ μάλα μεμνημένοις, καὶ ἐλπίζουσιν, ἐγγίνωνται καὶ αἰσθησις.

Et quoniam iucunditas in quadam affectione ſentienda poſita eſt; phantaſia verò ſenſus quidam eſt, ſed infirmus; & ei, qui recordatur, aut ſperat, phantaſia comitatur eius rei, quam recordatur, aut ſperat: perſpicuum eſt, hoc ita poſito, voluptates etiam ex acriori recordatione, & ſpe concitari; fit enim aliquo modo ſenſus.

COMM. Hoc loco probare uult Ariſtoteles etiã ex recordatione retũ prætetitarum, & ſpe ſnturarum percipi voluptatem. cum. n. quis recordatur, qui bus in bonis fuerit, aut quæ pericula uitarit, & cum aliquod ſperat commodum, ea cogitatione quodammodo recreatur. hoc autem accidit. qm voluptas eſt in commotione ſenſuum. & phantaſia quidam eſt infirmus ſenſus. cum autẽ quis recordatur, vel ſperat, tũc eius phantaſia mouetur, & eam rem concipit animo, cuius recordatione, vel ſpe tenetur. itaq; fit aliquo modo ſenſus, ex quo uoluptas naſcitur. hanc rem ita Cic. lib. Epiſtolarum 5. confirmat. ſic enim ait; habet
„ enim præteriti doloris ſecura recordatio delectationem. & in lib. de Senectute; conſcientia be-
„ nè actæ uitę, multorumque benefactorum re-
„ cordatio iucundiſsima eſt. & primo de Finib. ita
„ inquit: vt ijs bonis erigimur, quæ expectamus,

ſic lætamur ijs, quæ recordamur. Sapientes bona prẽterita grata recordatione renouata delectãt. notandum eſt, ψ Ariſtoteles ait hoc loco, phantaſiam eſſe quẽdam ſenſum, ſed infirmum, cum ipſemet tertio de Anima probare contẽdat phãtaſiam non eſſe ſenſum. ergo ſibi contrarius uidetur. verum hic ex opinione communi loquitur, non exquiſitè, vt iam ſæpius ipſe prædixit, itaq; ſenſum appellat, ſed ut ſententiam ſuã ſequatur, addit eſſe infirmum, ac debilem ſenſum. nõ eſt igitur ſenſus integer, vt ait tertio de anima, ſed eſt ſenſus infirmus, vt hoc loco affirmat. Licet autem non ſit ſenſus phantaſia, tamen habet magnam cum ſenſibus ſimilitudinem, quia etiam ipſa res ſenſiles percipit. ſed quia certiora ſunt, & euidentiora, quæ ſenſib. percipimus, quàm quæ phantaſia comprehendimus, ideo ſenſus infirmus, imbecillisque uocatur ipſa phantaſia. Cicero in Academicis ita inquit: De ſenſibus ipſis quædam dixit noua: quos iunctos eſſe cenſuit è quadam quaſi impulſione oblata extrinſecus: quam ille phantaſiam, nos viſum appellamus. cũ autem recordamur, aut ſperamus, ſtatim è memoria ad cogitationẽ, & ad phantaſiam reuocantur ſpecies earum rerum, quarum recordatione, aut ſpe ducimur, quæ res plerumque ſolet eſſe iucunda.

Ὡς τ' ἀνάγκη πάντα τὰ ἡδέα, ἢ ἐν τῷ αἰσθάνεσθαι εἶναι παρόντα, ἢ ἐν τῷ μεμνῆσθαι γεγενημένα, ἢ ἐν τῷ ἐλπίζειν μέλλοντα. αἰσθάνονται μὲν γὰρ τὰ παρόντα, μέμνηνται δὲ, τὰ γεγενημένα. ἐλπίζουσι δὲ τὰ μέλλοντα. tex.454

Itaque neceſſe eſt, omnia iucunda aut propter ſenſum eſſe præſentis, aut propter recordationem præterita, aut propter ſpem futura. ſentiunt enim homines, res præſentes, recordantur præteritas, ſperant futuras.

Probat res iucundas tribus diſtingui temporibus, hoc eſt præterito, præſenti, & futuro. nam ſenſuum functiones, in quibus maximè voluptas eſt, præſentis ſunt tẽporis. recordatio uero, quæ etiam ipſa ſæpe iucunditatem affert, ad prẽteritum tempus pertinet. Spes denique ſemper eſt rerum futurarum, quę cum uoluptate ſæpe præſumuntur. hac diſtinctione vſus eſt etiam libro Ethic. 9. vbi ait; iucundam eſſe prẽſentis tempo- „
ris actionem; futuri ſpem, prẽteriti memoriam, „
ſed tamen: iucundiſsimum eſſe omnium, quod in præſentis temporis actione conſiſtit. COMM.

Τὰ μὲν οὖν μνημονευτὰ, ἡδέα ὄξιν, οὐ μόνον ὅσα ἐν τῷ παρόντι, ὅτι παρῆν, ἡδέα ἦν, ἀλλ' ἔνια, καὶ οὐχ ἡδέα, ἀλλ' ὕστερον καλὰ, καὶ ἀλαθὲς τὸ μετὰ ταῦτα ὄθεν καὶ τοῦτο εἴρηται. tex.455

Ἀλλ' ἡδὺ τὰ σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων. Καὶ

Μετὰ γάρ τε, καὶ ἄλγιστα τέρπεται ἀνὴρ,
Μνήμῳ, ὅς τις πολλὰ πάθοι, ἠ πολλὰ ἰόησι.
τοῦτο δ' ἄπιον, ὅτι ἡδὺ, καὶ τὸ μὴ ἔχειν τὸ κακόν.

Neque tantum ea iucunda ſunt ex recordatione, quæ, cum adeſſent erant iucunda, ſed quæ-

dam

dam etiam, quæ molesta fuerunt; si postea quippiam honestum, atque vtile consequatur. quo fit, vt illud rectè dictum sit, Suauis est laborum præteritorum memoria: & illud;

Nam iuuat insanos hominẽ meminisse dolores,
Quos tulit infestis fortuna casibus ait.

huius autem rei causa est, quoniam est etiam iucundum, nihil habere mali.

COMM. Ex vehementi recordatione voluptatem percipi iam docuit, nunc adiungit non tantum ex bonis præteritis, sed etiam ex malis interdum solere nasci iucunditatem. præsertim si postea fortuna in melius commutatur, & aliquid, quod honestum sit, aut vtile subsequatur. & quoniam hoc incredibile videbatur, probat Euripidis, atq; Homeri auctoritate. Cic. 2. de Finib. ita inquit: Quid si etiam iucunda memoria præteritorum malorum, vt prouerbia nonnulla veriora sint, quàm uostra dogmata? Vulgo enim dicitur, iucundi acti labores. nec male Euripides, concludam si potero Latinè. Græcum enim būc versum nostis omnes, suauis est laborum præteritorum memoria. duos verò sequentes versus sumpsit ab Homero, apud quem Odyssex libro 15. Eumæus Subulcus cum Vlysse loquens, quẽ tamen ignorabat, illa uerba profert. quem imitatus etiam Virgilius primo Aeneid. ira inquit;

— *Forsan & hæc olim meminisse iuuabit.*

& Seneca in Tragœdijs:

Quod fuit durum pati, meminisse dulce est.

causam autem huius rei dicit Aristoteles esse, quia iucundum est etiã malo carere. vnde Hieronymus Rhodius dixit, summum bonum esse nihil dolere. & Ennius, vt secundo lib. de Finib. Cicero citat, ira inquit:

Nimium boni est, cui nihil est mali.

tex. 456 Τὰ δ' ἐν ἐλπίδι, ὅσα παρόντα ἡδέως φαίνει, ἢ ὠφελεῖν φαίνεται μεγάλα, ἢ ἁπλῶς λύπης ὠφελεῖν. ὅλως δ' ὅσα παρόντα ἥδεται, καὶ ἐλπίζοντας, καὶ μεμνημένους, ὡς ὅπου πολύ.

In spe sunt ea iucunda, quæ cum præsentia sunt, vel oblectare, vel prodesse multum videntur, vel quæ sine vlla molestia prosunt. & in summa, quæcumque nobis lætitiam afferunt, cum præsentia sunt, eadem & sperãtes, & recordantes plerumque delectant.

COMM. Quoniam spes est expectatio boni, sicut ait Cicero, bonum autem est iucundum, ideo fit, vt etiam spes sit cum iucunditate coniuncta. quæ igitur solent nos oblectare cum præsentia sunt, vel quæ prodesse sine vlla molestia, sunt in expectatione iucunda. vt exempli gratia, nemo est, quin delectetur natali solo, & qui non cupiat, in patria commodè, atque honestè uiuere. nam, vt ait Quidius:

Nescio qua natale solum dulcedine cunctos
Ducit, & immemores non sinit esse sui.

10 Ergo siquis in exilio sit, aut in peregrinatione, & breui tempore speret in patriam redire, certè ex ea spe magnam sentiet voluptatem. itaque Cicero scribens ad Cæcinam, qui erat in exilio, eũ ita consolatur, vt dicat breui tempore fore, vt à Cæsare restituatur. Spes enim mali præsentis molestiam detrahit. & expectare meliora iubet. & hoc est, quod eleganter Tibullus ait;

Spes etiam valida solatur compede vinctum.

Colligit autem Aristoteles huius loci summam breuiter hoc modo; quęcumque solent nobis afferre lætitiam, & voluptatẽ, cum præsentia sunt, eadem etiam & in recordatione, & in spe delectare consueuerunt. Vt amans, qui aliquando potitus sit amica sua, cum eius voluptatis recordatur, quandam animo lætitiam sentit, & si sperat irerum ea potiri, eodem modo gaudet.

Οὐδεὶς γὰρ ὀργίζεται τῷ ἀδυνάτῳ φαιρόμενῳ τιμωρίας τυχεῖν, οὐδὲ τοῖς πολὺ ὑπὲρ αὐτοὺς τῇ δυνάμει, ἢ οὐκ ὀργίζονται, ἢ ἧττον. διὸ καὶ τὸ ὀργίζεσθαι ἡδύ. καὶ ὥσπερ Ὅμηρος ἐποίησε περὶ τοῦ θυμοῦ, tex. 457

Ὅς τε πολὺ γλυκίων μέλιτος κατατηκομένοιο.

Itaque etiam irasci iucundum est; nemo enim illi irascitur, quem se nullo modo putat vlcisci posse. neque illis, qui valde ipsum opibus, potentiaq; superãt, aut si irascitur, leuius, remissius irascitur; quemadmodum etiam Homerus de ira cecinit;

Dulcior effuso quæ melle in pectore gliscit.

Iram ideo iucundam esse vult, quoniam qui irascuntur, sperant se vlcisci posse suas iniurias. neq; n. quisquam irascitur contra illum, cui nullo modo se uocere posse iurelligit. vt si opibus, potentiaq; longè superior sit, aut si quis est, qui contra potentiorem irascatur, leuis est eius ira, facileque remittitur. quod autem in ira sit quædam iucunditas Homeri testimonio probat, qui dixit iram melle dulciorem esse. quem Homeri locum etiam Plato in Philebo citat, vbi Socrates ait, iram, metum, inuidiam, & reliquas animi perturbationes voluptatum esse plenas. est. n. ira, sicut ait Cicero 4. Tusc. libido puniendi eius, qui videatur læsisse iniuria. in omni uerò libidine voluptas inest. Peripatetici multis verbis iracundiam laudãt, eotem fortitudinis esse dicunt, multoque in hostem, & improbum ciuem uehementiores iratorum impetus esse.

COM. II.

Καὶ ἐν ταῖς πλείσταις ἐπιθυμίαις, ἀκολουθεῖ τις ἡδονή. ἡ γὰρ μεμνημένοι, ὡς ἔτυχον, ἢ ἐλπίζοντες, ὡς τάξονται, χαίρουσί πως ἡδονῇ. οἷος οἵτ' ἐν τοῖς ἀγριτοῖς ἐχόμενοι, καὶ δίψαις, καὶ μεμνημένοι ὧν ἔπιον, καὶ ἐλπίζοντες πιεῖσθαι, χαίρουσι, καὶ οἱ ἐρῶντες ἐξαλιγόμενοι, ἐν γράφοντες, καὶ ποιοῦντες ἀεί περὶ τοῦ ἐρωμένου χαίρουσιν. ἐν ἅπασι γὰρ τοῖς τοιούτοις μεμνημένοι, οἷον αἰσθάνεσθαι οἴονται τῷ ἐρωμένῳ. tex. 458

Quin maximam cupiditatum partem voluptas consequitur. nam, aut dum recordantur se

cupiditatem suam expleuisse, aut cum expleturos se sperant; quodam genere voluptatis afficiuntur: Vt qui febre laborant, cum siti premuntur, & recordati fuerint, se aliquando bibisse, sperantq; futurum, vt bibant, gaudio afficiuntur: &, qui amant, cum de amoribus suis aut loquuntur, aut scribunt, aut canunt; semper lætantur: nam in his omnibus, cum apud illos delitiarum suarum memoria vigeat, quasi sentire se eos existimant.

COMM. In omni fere cupiditate, inquit, ineſt aliqua voluptas. quod ea ratione probatur, quia qui cupiditatibus ducũtur, dum in mentem reuocãt, quo modo iam aliàs voti cõpotes facti fuerint, & dnm sperant fore, vt postea consequantur id, qnod cupiunt, quandã percipiunt voluptatem. hoc autem duobus exemplis probatur. primum ab ægrotis sumitur. siqui sunt (inquit) qui febre laborantes siti premantur, dum recordantur se aliquando sitim sua satiauisse, & amænos, ac limpidos fontes vidisse, & dũ sperãt fore, vt cũ morbum depulerint, suo arbitrio bibãt, ea cogitatione magna voluptate perfunduntur. alterum exẽplum sumitur ab amatoribus. illi enim siue loquantur. siue scribant, siue canãt aliquid de suis amoribus, semper lætãtur, quia sibi cum delitijs suis loqui, & eas præsentes habere videntur; de hac re sic Propertius primo libro;

O quoties votis illa vocanda meis. &
O noctem meminisse mihi iucunda voluptas,

Rursus in secundo narrat ita suas voluptates;

O me felicem, nox o mihi candida, & o tu
Lectule deliciis facte beate meis.
Quam multa apposita narramus verba lucerna,
Quantaque sublato lumine rixa fuit. &c.

Sic apud Virgilium pastor ille de suo Alexi canens magnam ostendit iucunditatem, cum ait:

Huc ades o formose puer, tibi lilia plenis
Ecce ferunt nymphæ calathis, tibi candida Nais
Pallentes violas, & summa papauera carpens,
Narcissum, & florem iungit bene olentis anethi.

& quæ sequuntur. notus est locus. nam ea cogitatio, quæ nobis formam amatæ rei repræsentat nunquam sit sine aliqua voluptate.

tex.459 Καὶ ἀρχὴ ἔρωτος γίνεται αὕτη πᾶσιν, ὅταν μὴ μόνον παρόντος χαίρωσιν. ἀλλὰ καὶ ἀπόντος μεμνημένοι ἥδωνται. διὸ καὶ ὅταν λυπηρὸς γένηται τῷ μὴ παρεῖναι.

COMM. *Et hoc omnibus amoris initium est, cum non tantum præsenti specie gaudent, sed etiam absentem reuocantes in memoriam diligunt. itaque tunc amare incipiunt: cum id, quod cupiunt, abesse dolent.*

Probat in hominibus ex recordatione voluptatem, & amorẽ excitari. neq;n. (inquit) aliud est amoris initium, niſi cum aliqui non tantum præsenti pulchritudine delectancur, hoc.n. omnes faciunt; sed cum absentem reducunt in memoriam, & de illa cogitãtes, ad cupiditatem excitantur, eamque diligunt, dolentque abesse. igitur amor originem habet ex aspectu, incrementum ex cogitatione, & absentis desiderio. vnde bene Propertius dixit;

Si nescis, oculi sunt in amore duces.

Atque etiam prouerbio dicitur; ex aspectu nasci tur amor. & Virgilius in Bucolicis;

Vt vidi, vt perij, vt me malus abstulit error.

Et in Georgicis.

—— Vritq; videndo fœmina,

Quare Iuuenalis quasi prodigium quoddam refert, de cęco homine amore capto,

Qui nunquam visa flagrabat amore puellæ.

Et Cicero tertia actione in Verrem, ex eo Verris libidinem amplificat, quod amore filiæ Philodami, quam nunquàm viderat, sic exarsisset, vt eam per vim à patre abducere tentauerit, & hospiti vim intulerit.

Καὶ εἰ τοῖς πένθεσι, καὶ θρήνοις ἐγγίνεταί τις ἡδονή, ἡ μὲν γὰρ λύπη, περὶ τὸ μὴ ὑπάρχειν. ἡδονὴ δὲ εἰ τῷ μιμνῄσθαι, καὶ ὁρᾶν πως ἐκεῖνον, καὶ ἃ ἔπραττε, ἕως οἷος ἦν. διὸ καὶ τῶν ἐρώντων,

Ὡς φαῖνο, τοῖσι δὲ πᾶσιν ἐφίμερον ὥρετο γόοιο. tex.460

COMM. *Quin, etiam in luctibus, & lamentationibus quædam voluptas innascitur. dolor enim existit, ex eius desiderio, qui mortuus est; voluptas autem ex recordatione, & quasi conspectu eiusdem: dum sibi illum penè cernere videntur; & quæ, dum vixit, egit, & quibus moribus erat præditus, apud se repetunt. itaque illud etiam ab Homero dictum est;*

Sic ait, & cunctis flendi est exorta cupido.

Rem prorsus admirabilem narrat. q̃ tamẽ addita ratione veram esse confirmat. in luctibus, & lamentationibus etiam esse quandam voluptatem. nã dolor (inquit) nascitur ex eius desiderio, quem mortuum lugemus, voluptas autem ex recordatione, & prope aspectu eiusdem. nam qui lugent, ea recordantur, quę vel dixit, vel fecit is, qui mortuus est, & eius mores in mentem reuocãt, quæ res permixtã habet voluptatem. probat aũt hoc Homeri exẽplo, apud quem cũ Achilles socijs suis narrasset, Patroclum amicum suum sibi in somnis esse visum, suam deflentem fortunam, & rogantem, vt suum corpus sepulturæ daretur; in eis statim excitata est lugẽdi cupiditas. hoc ostẽdit ẽt Virgilius Aeneidos tertio, vbi Andromache, quæ fuerat vxor Hectoris, vidẽs Ascanium Aneæ filium, Astyanactis sui, qui in excidio Troiano mortuus erat, recordata, sic exclamat cum lætitia quadam dolori coniuncta.

O mihi sola mei super Astyanactis imago.
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat.
Et nunc æquali tecum pubesceret æuo,

Tãto aũt maior in luctu voluptas nascitur, quãto is, qui mortuus est, præstantior fuit, & sui nominis memoriã reliquit, aut si honesto gñe mortis extinctus est. Vt in armis fortiter dimicãs. de quare sic Euãder apud Virgiliũ Aeneidos vnde decimo filiũ suũ Paliantem interfectũ lugens;

Non

Non hæc ô Pallas dederas promissa parenti
Cautius vt saeuo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum noua gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine posset.
Primitiæ iuuenis miseræ. & quæ sequuntur.

Ouidius quarto Fastorum sic ait;

Fletque meos casus; est quædam flere voluptas,
Expletur lachrymis, egeriturq; dolor.

tex.461 Καὶ τὸ ἡμωρεῖσθαι ἡδύ, οὐ γὰρ τὸ μὴ τυγχάνειν λυπηρόν ἐστι, τὸ τυγχάνειν ἡδύ. οἱ δ' ὀργιζόμενοι, λυποῦνται ἀνυποβλήτως μὴ ἡμωρουμένοι. ἐλπίζοντες δὲ χαίρουσι.

Vlcisci etiam inimicum, suaue est. nam quod molestum est, nisi assequamur, id iucundum est, cum assequimur: irati enim maiorem in modum dolent, nisi suas iniurias vlciscantur; & si sperent vlcisci, gaudent.

COMM. In vlciscendo inimico voluptas percipitur. quod à cõtrario probari potest. nam si dolet is, qui vlcisci nõ potest, ille, qui vlciscitur, gaudet. quod. n. affert molestiam, quando non assequimur, idem iucundum est, cum assequimur. hoc autem iratorũ commune est, vt doleant, si suas iniurias vlcisci nequeant, & contrà, gaudeant, cũ vlcisci se posse sperant. Cicero post reditum sunm ad Quirites ostendit se in vlciscendis inimicis nolle Marium imitari, qui suas iniurias armis persecutus est. sed (inquit) sic ulciscar genera singula, quemadmodũ à quibusq; sum prouocatus; malos ciues Remp. bene gerendo; perfidos amicos, nihil credendo, atq; omnia cauendo, inuidos virtuti, & gloriæ seruiẽdo. quod autem vltio sit iucunda, declarat illud Liuij Salinatoris dictum, qui cum aliàs à populo R. notatus fuisset ignominia, deinde electus Imperator cõtra Asdrubalem Annibalis fratrem, dixit se statim cũ eo confligere decreuisse, vt quam celerrime vel gloriam ex hostibus victis, vel ex ciuibus necatis gaudiũ caperet. quin aliqui, vt inimicos vlciscantur ad mortẽ ante oculos posiram ruere non dubitãt. & vitam suam profundere volunt, dum inimicorum prius sanguinem profusum videãt. quam cupiditatẽ sic exprimit Dido quarto Aeneidos cum Aeneam abeuntem videret;

—— Faces in castra tulissem,
Implessemq; foros flammis: gnatumque, patremq;
Cum genere extinxem, memet super ipsa dedissem.

Et decimo Aeneid. Mezentius ita suum equum alloquitur:

—— Aut hodie victor spolia illa cruenta,
Et caput Aenea referes: Lausique dolorum
Vltor eris mecum; aut aperit si nulla viam uis,
Occumbes pariter.

tex.462 Καὶ τὸ νικᾶν ἡδύ, οὐ μόνον τοῖς φιλονίκοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσι. φαντασία γὰρ ὑπεροχῆς γίνεται, οὗ πάντες ἔχουσιν ἐπιθυμίαν, ἢ ἧττον, ἢ μᾶλλον.

Vincere etiam suaue est non solum victoriæ studiosis, sed etiam alys omnibus: nam in victoria quædam est excellentiæ opinio; cuius desiderio tenentur oẽs aut remissius, aut vehementius.

Inter res incũdas etiam victoria numeratur. cupiunt. n. omnes in cõtentionibus vincere. non tantum qui studiosi victoriæ sunt, & ei præcipuè student, sed etiam omnes alij. causa est, quoniã qui vincit excellere quodammodo videtur. omnes autẽ excellentiæ desiderio tenentur, quamuis alij magis, alij minus. nã excellere pulchrum putamus, (vt ait Cicero). quod autem victoria sit res iucũdissima, declarant ea, quæ victoriam cõsequuntur, præmia, supplicationes, triumphi, statuæ, ludi, publicæ iubilationes, arq; eius generis cętera. quin etiam bestiæ propter victoriam mouentur, vt galli victi flere solent, canere victores, ait Cicero de Diuin. 2. Virgilius tertio Georgicorum docet equos generosos maximè victoriam expetere. vnde iuber, vt qui curam alendorum equorum suscepit, notet.

COMM.

Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.

Atque ibidem cursum equorum multis versibus describit, & eum locum ita claudit:

Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ.

Ἔτι δὲ τὸ νικᾶν ἡδύ, ἀπάγχη καὶ τὰς παιδιὰς ἡδείας εἶναι, τάς μαχητικὰς, & αὐλητικὰς, καὶ ἐρωτικὰς. πολλάκις γὰρ αἱ αὐταὶ γίνονται τὸ νικᾶν, & ἀσραγαλίσεις, καὶ σφαιρίσεις, καὶ κυβείας, καὶ πεττείας. tex.463

Et, quoniam vincere suaue est; necesse est etiam, vt omnes ludi concertatorij, vt, in quibus pugnæ simulacra sunt; & in quibus fistula, cantuque contenditur, & in quibus disputatur, suaues sint; quoniam in eis vincere sæpe contingit: & talorum ludus, & pilæ, & aleæ, & tessrarum.

COMM. Ex eo, quod supra demonstratum est, vincere rem esse suauem, sequitur, vt omnes ludi concertatorij sint suaues, quales ij sunt, in quibus simulacra pugnæ conspiciuntur. vt cũ armati in equis lanceis aduersis cõcurrunt. aut mutuo se gladijs inuadunt, aut pedites pro uallo contendunt. tales sunt apud Virg. lib. 5. Indi, quos Aeneas in funere patris Anchisę fecit. in quibus primo naualis pugnæ simulacrum est. deinde iuuenes cursu contendunt, tum Dares, & Entellus cestib. dimicant. deniq; iaculando certant. postremo certamen etiã equestre pueri conficiunt. tales sunt ẽtiam Indi, in quibus fistula, cantuq; cõtenditur, quales in Bucolicis apud Virgilium inter pastores referuntur. vt in Melibęo:

Et certamen erat Corydon cum Thyrside magnum
Posthabui tamen illorum mea seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo
Cœpere, alternos musa meminisse volebant.

Et in Pharmaceutria, de alijs pastoribus:

Immemor herbarum quos est mirata iuuenca
Certantes: quorum stupefactæ carmine lynces,
Et mutata suos requierunt flumina cursus.

Quibus verbis ostendit Virgilius in eo certamine mirificã quandam fuisse suauitatem. sic ẽt ludi, in quibus disputatur iucundi sunt. vt cũ quæstiones aliquæ solnendæ proponnntur. aut cum carmine, vel soluta oratione contenditur, sient

apud antiquos crebro fieri cõsueuerat.scribit.n. Valer. Max.lib. 9. Sophoclem, cum iam admodũ senex esset,tanta lætitia affectum,quod in certamine tragœdiarum victor declaratus fuisset, vt statim vitam præ nimio gaudio exhalarit.neque tantum hi ludi suaues sunt, sed etiam leuiores, vt talorum ludus, & pilæ, & aleæ,& tesseratum. sicut apud Ciceronem Cato de Senectute : Sibi
„ igitur habeant alij arma, sibi equos, sibi hastas,
„ sibi clauam,sibi pilam,sibi natationes,& cursus:
„ nobis senibus ex lusionibus multis talos relinquant,& tesseras. & in tertio de Orat. vt homi-
„ nes(inquit)labore assidno,& quotidiano assue-
„ ti,cum tempestatis causa opere prohibentur,ad
„ pilam,se aut ad talos,aut ad tesseras conferunt.
quo in loco Cicero de alea mentionem non facit, quoniam is ludus erat legibus prohibitus, quod ostendit Horatius eo carmine.

Seu male vetita legibus alea.

Et Cicero vehementer in eo M. Antonium vituperat, quod eius domus esset aleatorib. referta. & in coniuratione Catilinæ ait omnes aleatores fuisse. & secunda Philippica Licinium Lenticulam lege,quæ est de alea,condemnatum fuisse dicit. & idcirco hominem omnium nequissimum appellat, quod non dubitaret vel in foro alea ludere. cæteri uerò ludi, quos hoc loco numerat Aristoteles apud Romanos etiam concedebantur, & grauissimi homines eis delectabantur. nam Porcius Cato cognomento Censorius, & Octauius Augustus talorũ ludo sæpe crebro oblectabant. Q. Seeuola grauissimus Iurisconsultus pila studiosissime lusisse dicitur.

tex.464 Καὶ περὶ τὰς ἐσπουδασμένας δὲ παιδιὰς ὁμοίως. αἱ μὲν γὰρ ἡδεῖαι γίγνονται, αὗται ἢ σωφρόνης. αἱ δ' ἕξεις ἡδεῖαι, οἷον κωμῳδία, ἢ πᾶσα θεριπτική. ὅπου γὰρ ἄμιλλα, ἐνταῦθα ἢ νίκη ἔξει.

Eodem modo in grauibus, honestisq; ludis sæpe iucunditas existit. nam hi iucundi sunt, cum quis assueuerit : illi verò statim sunt iucundi, vt venatio, & omnis ars, qua fere captantur : vbi enim cõtentio est, ibi est etiam victoria.

comm. Ludi sunt aliqui leues, & animi tantum relaxandi gratia repetti, aliqui graues, & honesti, qui etiã ad vtilitatem referuntur.prioris generis sunt illi,de quibus dictum est. vt pila, talli, tesseræ.qui sua sponte iucundi sunt. posterioris generis est venatio, atq; omnis ars captandarum ferarum.quod genus ludorum ex cõsuetudine iucundum fit.non enim omnes venatione delectãtur, cum in ea sæpe magni labores sint, sed qui assueti sunt,magnam ex ea iucunditatem percipiunt.nam nobiles ferè omnes,& principes venatione delectantur.quod in ea sit quædam pugnæ similitudo,& bene corpus exercetur,vnde Virgilius sæpe suos heroas à venatione commendat. vt primo Aeneidos ait Aeneam septem ceruos venando prostrauisse in quarto Aeneidos Ascanium in hac parte commendat,quod cum apris, & leonibus congredi cuperet;

Spumantemq; dari pecora inter inertia votis
Optat aprum; aut fuluum descendere monte Leonem.

In septimo Lausum Mezẽtii filium ita celebrat:

Lausus equum domitor, debellatorq; ferarum.

Mithridatem legimus adeo uenandi studio captum fuisse, vt septem annos perpetuos in syluis,ac nemoribus uersatus fuerit, & numquam tectum subiuerit. Quod autem uenatio sit iucũda probat Aristoteles hac ratione, quod vbicumq; contentio est, ibi est etiam victoria, sed in uenatione est contentio, quia feræ sæpe resistunt, & se defendunt, ergo etiam in uenatione est victoria. sed victoriam esse iucundam supra demõstratum est. quare venatio,quæ victoriam continet, vt sit iucunda necesse est.

tex.465 Διὸ καὶ ἡ δικανικὴ, καὶ ἡ ἐριστικὴ, ἡδεῖα τοῖς εὐθυμήμοις, καὶ δυναμένοις.

Itaque iudicialis labor, & controuersæ disputationes ijs iucundæ sunt,qui iam assueuerint, & eas tractare possunt.

conm. Quia in omni cõtentione inest victoria, ideo fit,vt quędã artes molestę propter victorię spem sæpe iucundæ fiant iis, qui diu in eis uersari fuerimus,vt iudicialis labor,& causę forenses multum habent molestiæ.vt etiam litigiosæ Sophistarũ disputationes,sed longo vsu,& exercitatione iucundæ fiunt. Orator enim,cũ ex sententia sua causam dicit,& cum attentos iudices,atq; audi tores videt,speratq; se victoriam cõsecuturum, magnam omnino voluptatem sentit. idem facit etiam,qui cum aliquo disputat. Antonius eamé secũdo de Oratore sic ait : Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede ludus est, homini non „
hebeti,neque inexercitato,neque communium „
literarum, & politioris humanitatis experti. in „
causarum contentionib. magnum est quoddam „
opus : atque haud scio,an de humanis operibus „
longè maximum. verum nihil tam arduum est, quod non longa consuetudine iucundum fiat.

tex.466 Καὶ τιμὴ, καὶ εὐδοξία πρὸ ἡδέων, ἅτε τὸ γίγνεσθαι φαντασίαν ἐκάστῳ, ὅτι τοιοῦτος, καὶ σπουδαῖος, ἢ μᾶλλον ὅταν φῶσιν, ὧς οἱ τοιοῦτοι ἀληθεύειν.

Honor præterea, bonaq; existimatio inter res suauissimas numerantur, propterea quòd vnicuiq; nascitur huiusmodi de se opinio, quòd talis sit, & quod virtutis sit studiosus : & multo magis, cum hæc audiuerit ab eis, quos verè sentire existimat.

conm. Cum quis intelligit se honorari, & bonã de se opinionẽ homines habere, vehementer gaudet, summamq; lætitiam animo concipit,huius autẽ rei causa est, quoniam existimat se talem esse, qualis prædicatur. præcipuè si laudatur ab eis, quos uerè sentire, ac benè intelligere existimat. hoc idem etiã Ethicorum 8. commemorat. nam verè sentientes,& intelligentes, possunt etiã verè iudicare. hæc etiam causa est,cur plerique ab adulatorib. decipiãtur, quia honore summopere delectantur. Themistoclem illum, ait Cicero

pro

pro Archia, summum Athenis virũ dixisse aiunt, cũ ex eo quæreretur, quod acroama, aut cuius vocem libentissimè audiret; eius á quo sua virtus optima prædicatetur. quin egregij viri, magniq; imperatores eos charos habent, á quibus putát res suas celebrari posse. vt C. Mario iucúdus fuit Archias poeta, & L. Plotius, quorũ ingenio putabat ea, quæ gesserat, posse celebrari. Africano superiori charus fuit Ennius. itaque etiã in sepulchro Scipionum putatur is esse constitutus. Pompeius Theophanem Mitylenæum scriptorem terum suarum uchementer amauit. Isocrates ad Demonicum scribens admonet eũ, vt cum vult alicuius amicitiam sibi comparare, illum vehementer laudet apud eos, qui cum eo versantur. hoc enim initium erit amicitiæ. quoniam omnes laude, & honore capiuntur.

tex.467 Τοιοῦτοι δὲ οἱ ἐγγὺς μᾶλλον τῆ πόρρω, καὶ οἱ σωτῆθεις, καὶ οἱ γνώριμοι, καὶ οἱ πολῖται, τῆ ἄπεθεν, καὶ οἱ ὄντες τῆ μελλόντων, καὶ οἱ φρόνιμοι ἀφρόνων, καὶ πολλοὶ ὀλίγων. μᾶλλον γὰρ εἰκὸς ἀληθεύειν τὰς εἰρημένας τῆ ἐναντίων.

Tales autem sunt vicini potius, quàm qui interuallo locorum disiuncti sunt, & familiares, & noti, & ciues potius quàm externi, & qui nunc viuunt potius, quàm posteri: & prudentes magis quàm imprudentes; & multi magis quàm pauci. verisimilius enim est eos, quos dixi, vera sentire, quàm, qui sunt eis contrary.

comm. Septem hominũ genera numerat, qui verè de nobis sentire possint, & qui cum nos honorant, magnã nobis voluptatem afferunt. primo loco ponuntur vicini, qui longè melius de nobis iudicare possunt, q̃ qui locorum interuallo disiuncti sunt. ergo cum nos vicini honorant, is verus est honor iudicádus. cum præsertim sæpe vicini soleant bonis nostris inuidere. vnde prouerbiũ; inuidus vicini oculus Cicero pro C. Rabirio, virum illum probum esse, atque integritate vitæ præstare probat ex eo, quod maguo studio totius Apuliæ, singulari voluntate Campaniæ vicinitatis ornaretur. Secundo loco ponuntur familiares, qui nos mutua consuetudine bene cognitos habere possunt. honor igitur, qui in nos ab illis prouenit, maximè iucundus est. Cicero in Epistolis multos sæpe commendat, q̃ eis familiariter vsus, bonos viros esse cognouerit. Tertio loco noti statuuntur. nam multo melius de nobis iudicare possunt, qui nos cognoscunt, q̃ ij, quibus incogniti sumus. Quarto ciues, qui licet nos de facie non cognoscant, tamen melius q̃ externi iudicare possunt. neq; n. ciues latẽt ea, quæ præclarè geruntur. Quinto viuentes potius quàm posteti. quamuis enim negligere non debeamus, quid de nobis posteri dicturi sint, tamen potius á viuentibus, quàm á posteris honorari cupimus. Sexto prudentes, quoniam imprudentium hominũ iudicium contemnitur, quod autem viri prudentes laudant, id verè laudabile iudicandum est. vltimo loco multi ponuntur. nam & si iucundum sit etiam á paucis honorari, tamen longè iucundius est á pluribus. nam pauci facile decipi possunt, multi verò cum in eandem sententiam concurrunt, & aliquem honore dignum statuunt, non facile decipiuntur.

Ἐπεὶ ὥσπερ πολὺ τῆ φρονῶν, ὥσπερ παιδίων, ἢ θηρίων, οὐδὲν μέλει τῆς τούτων τιμῆς, ἢ τῆς δόξης, αὐτῆς γε τῆς δόξης χάριν. ἀλλ' ἕνεκά τινος ἄλλου. tex.468

Nam quos aliquis valdè contemnit, vt pueros, & belluas, ab eis non curat sibi honorem, aut gloriã attribui: intelligo autem ipsius gloriæ causá; nã si curat, propter aliud aliquid curat.

Honot est iucundus, cum ab eis hominibus, 20 comm. quos supra diximus, nobis attribuitur. nemo autẽ curat ab eis honorari, quos omnino contemnit, vt á puetis, & belluis. coniungit aũt Aristoteles sæpe pueros, & belluas, ob inopiá consilij. sicut. n. belluæ sequuntur appetitũ, & sensum, ita etiã pueri. quod si quis vult á puetis honorari, nõ id facit honoris, aut gloriæ causa, sed proptet aliud aliquid, vt obedientes sint, vel vt timeant, vel vt etudiantur. vel denique, vt aliquod ab eis commodum acquirat. nam vt octauo Ethic. docet, quidã reperiuntur, qui gaudent á diuitibus honorari, nõ ipsius honoris gratia, sed quia spetant se ab eis commoda aliqua reportaturos.

Καὶ ὁ φίλος τῆ ἡδέων. τὸ, τι γὰρ φιλεῖν ἡδύ. οὐδεὶς γὰρ φίλοινος ὁ μὴ χαίρων οἴνῳ. καὶ τὸ φιλεῖσθαι ἡδύ. φαντασία γάρ καὶ ὑπολῆψις τοῦ ὑπάρχειν αὐτῷ τὸ ἀγαθὸν ἔναι, οὗ πάντες ὀρέγονται οἱ αἰσθανόμενοι. τὸ δὲ φιλεῖσθαι ἀγαπᾶσθαί ἐστιν αὐτὸν δι' αὐτόν. tex.469

Et amicus res est iucunda; nam amare iucundum est: neque enim quisquam vini amator est, qui non vino gaudeat: contra verò suaue est etiam amari, nam qui amatur, cogitat se virum esse probum, quod eius probitatem expetant omnes, qui eam cognoscunt. amari autem est ipsum propter se carum esse, atque diligi.

Amicum rẽ esse iucundã probat ex eius defi- comm. nitione. est. n. amicus is, qui amat, & qui mutuo amatur. siquidẽ amicitia est æqualitas, & amicus alter ipse. vt Pythagorici statuũt. cum aũt & qui amat, & qui amatur voluptatẽ sentiat, sequitur vt amicus tes sit iucunda. q̃ verò qui amat iucũditatẽ percipiat, probatur aperta similitudine. nemo. n. (inquit) vini amator est, qui nõ vino gaudeat. ita nemo est literarũ amator, nisi qui literis delectet. nemo pecunias amat, nisi qui eas caras habeat, & ex eis voluptatẽ sentiat. probatur etiã amari rem esse suauem. q̃n is, qui amatur statim de se benc sentit, & se virũ esse probũ existimat. q̃n quicunq; probitatem eius cognoscãt, eum amẽt. adiungit autẽ definitionem Aristoteles, vt intelligamus, quid sit amari. amari est (inquit) ipsum ptopter se carũ esse. nam siquis carus alteri sit propter diuitias, aut propter aliquod commodũ, non amari dicitur. nam, vt ait Cicero, me ipsum ames oportet, nõ mea, si veri amici futuri sumus. in lib. de Amicitia Cicero declarat quid sit amare; Amare (inquit) nihil aliud est, nisi eum „

„ ipſum diligere, quem ames, nulla indigẽtia, nulla utilitate quæſita. quod autem in amando ſit delectatio, licet omnes ſentiant, tamen etiã Cicero docet in Epiſtolarum lib. 1. cum ſic ait: Delectauerunt me literæ tuæ, in quibus primum amaui amorem tuum. ſed pro Planeio uidetur omnem iucunditatem in amicitia poſuiſſe, cum ita inquit: Quæ poteſt eſſe iucunditas uitæ ſublatis amicitiis? quæ porrò amicitia poteſt eſſe inter ingratos? cum autem omnis amicitia ſit iucunda, tamen illa iucundiſsima, quam morum ſimilitudo copulauit. 01

tex.470 Καὶ τὸ θαυμάζεσθαι ἡδύ, δι' αὐτὸ τὸ πιμᾶσθαι. 20

Admiratione quoq; affici iucundũ eſt; quia, qui quempiam admiratur, eum etiam honorat.

COMM. Cur qui intelligit ſe aliis admirationi eſſe magnam uoluptatẽ percipit. ratio eſt, quoniam honor, qui maximè iucundus eſt, admirationẽ conſequitur. nam qui aliũ admiratur, eum etiã honorat. quoniã in eo magnas aliquas eſſe uirtutes cenſet. de qua re Cic. lib. de Offic. 2. ſic ait; „ Admirãtur communiter illi quidem omnia, quæ „ magna, & præter opinionem ſuam animaduerterunt; ſeparatim autem in ſingulis ſi perſpiciũt „ nec opinata quædam bona. itaque eos viros ſu- 30 „ ſpiciunt, maximisq; efferũt laudibus, in quibus „ exiſtimant ſe excellentes quaſdam, & ſingulares „ virtutes perſpicere. & paulo poſt: Admiratione quadam afficiuntur ij, qui anteire cæteros virtute putantur. Hæc eſt cauſa, quare iucundum ſit admiratione affici, hoc eſt, aliis eſſe admirationi. ſic enim etiam Cicero loquitur.

tex.471 Καὶ τὸ κολακεύεσθαι, καὶ ὁ κόλαξ ἡδύ. φαυλόμυθος γὰρ θωμασὴς, καὶ φαυλόμυθος φίλος ὁ κόλαξ ἔσι.

Adulari præterea res eſt iucunda, atq; etiam aſſentator ipſe; ſiquidem admirantis, & diligentis ſpeciem habet. 40

COMM. Duabus de cauſis adulatores, atque aſſentatores ſolent eſſe iucundi. Primò, quoniam admirari uidentur eos, quibus aſſentantur, & iam declaratũ eſt, rem eſſe iucundam de ſe admirationem concitare. ita Gnatho ille Terentianus adulatorũ princeps, vt ipſe uideri uult, ſic ait: & eorũ ingenia admiror ſimul. deinde quia uehemẽter ſe amare ſimulãt, & ſupra diximus amari iucundũ eſſe. cum igitur & admirantis, & amantis ſpeciẽ habeat aſſentator, non mirũ ſi eis, quibus aſſentatur, uoluptatem affert. Bene igitur Cic. 1. de Offic. præcipit, vt caueamus ne aſſentatoribus patefaciamus aures, & ne adulari nos ſinamus, in quo falli facilè eſt: tales. n. nos eſſe putamus ut iure laudemur. & in Lælio ſic ait: Sic habendum, in amicitiis nullam peſtem eſſe maiorem, quã adulationem, blanditias, aſſentationem. Diogenes Cynicus dicebat melius eſſe in coruos, quã in adulatores incidere, quoniam corui corporis oculos, adulatores oculos animi effodiunt. 50

tex.472 Καὶ τὸ ταυτὰ πράττειν πολλάκις ἡδύ. τὸ γὰρ συνήθεις, ἡδὺ λῦ.

Eadem etiam ſæpe facere, iucundum eſt. quod enim familiare, eſt etiam iucundum. COMM.

Eiuſdem (inquit) rei aſsidua tractatio iucunda eſt. quoniam quod aſsidue tractatur, familiare fit, quod autem familiare, eſt etiam iucundum, vt iam dictum eſt. ſic artifices opere ſuo delectantur, cum iam in arte ealm obduxerint. Plinius Apelli fuiſſe perpetuam cõſuetudinem, 35.c.10. numquam tam occupatam diem agendi, vt non lineam ducendo exerceret artem, quod ab eo in prouerbium uenit. ita qui ceſſat ab opere ſuo aliquo die dicere poteſt; nullam hodie lineam duxi. quidam ita dediti ſunt ſtudiis ſuis, vt nullam aliam penè uoluptatem ſentiant, quod de Carneade legimus. qui cũ in menſa eſſet, ſæpe cibi obliuiſcebatur abreptus cogitatione ſtudiorum ſuorum. Catullus quendam Suffenum irridet, qui magnam ex ſcribendis uerſib. uoluptatem capiebat, cum tamen eſſet ineptus poeta.

—— *Neque idem vnquam*
Aeque eſt beatus, ac poema cum ſcribit,
Tam gaudet in ſe, tamque ſe ipſe miratur.

Hoc autem commune omnium eſſe uidemus, vt ſuis ſtudiis delectentur.

Καὶ τὸ μετα βάλλειν ἡδύ. εἰς φύσιν γὰρ γίνεται μεταβάλλειν. τί γὰρ αὐτὸ ἀεὶ ὑπερβολὴν ποιεῖ τῆς καθεσώσης ἕξεως. ὅθεν εἴρηται, μεταβολὴ πάντων γλυκύ. tex.473

Et commutatio res eſt iucunda: nam commutari naturæ accommodatum eſt. quod enim ſemper idem eſt, in exuperantiam tranſit; & præſentem habitũ corrumpit. Vnde bene dictum eſt, omnium rerum vicißitudo eſt iucunda.

Hic locus eſt ſuperiori quodammodo contrarius. nam quamuis iucũdum ſit in eiſdem rebus aſsiduè uerſari; tamen interdum commutatio, & uarietas magnopere delectat. hoc enim natura ipſa deſiderat. quia quod idem eſt perpetuo, ſatiare ſolet, atque in eo, quod nimium eſt peccat. vt cum corpus eſt bene conſtitutum, ſi ſemper augere ſanitatem ſtudeas, & numquam cibum commutes, certè bonus ille habitus corrũpetur. quod enim nimia augetur, in exuperantiam tranſit, quæ iam moleſtiam gignit. ita, cum quis aliquo artificio delectatur, ſi ſemper in eo perſeuerare uelit, & numquam omnino ceſſare ſine dubitatione tandem moleſtiam ſentiet. bene igitur dictum eſt ab Euripide in Oreſte; Omnium rerum viciſsitudo eſt iucunda. nihil enim poteſt eſſe tam ſuaue, quod non aliquando ſatietatem gignat, vnde mimus ille ſatis elegans; Bonarum rerum conſuetudo peſsima eſt. & ille: Nihil iucundum, niſi quod cõmendat uarietas. Hoc eſt, quod etiam Iuuenalis ſignificat, COMM.

—— *Voluptates commendat rarior vſus.*

Et Cicero primo de Inuentione: Omnibus in „ rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater.

Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὰ ἐξ χρόνου ἡδέα ἔσι, καὶ ἄνθρωποι, καὶ πράγματα. μεταβολὴ γὰρ tex.474

ἐκ τοῦ παρόντος ὄξιν. ἅμα δὲ, καὶ σπάνιον, τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ χρόνου.

Hæc de causâ, quæ fiunt interpositio temporis spacio, iucunda sunt: & homines, & res post longum tempus delectant: quoniam præsentem statum commutant. huc accedit etiam, quia id, quod interposito tempore fit, rarum est.

COMM. Quæ post aliquod tempus fiunt, ideo iucunda sunt, quia statum præsentem commutant, & varietatem afferunt. sicuti etiam cum post longum tẽpus amicum aliquem nostrum videmus, aut ad aliquam vrbem, vel alium locum accedimus, quandam sentimus iucunditatem propter eam commutationem. sic etiã medici nonnumq; iubent ægrotos locum, & aerem mutare, quoniã ea mutatio nonnihil corpus, & animum recreat. est etiã alia ratio, cur, quæ fiunt inter posito tempore, iucunda siut, quoniam sunt rara. & quę rara sunt, delectare, iam supra demonstratum est. Quod autem amicũ aspicere post longum tempus, cum, vel uos ad eum accedimus, vel ipse domum ex peregrinatione reuertitur, iucundum sit, apertissimum est. quam rem eleganter Catullus exprimit ad Verannium scribens:

Venisti in domum ad tuos penates?
Fratresq; unanimes, tuamq; matrem?
Venisti? o mihi nuncy beati.

Et Virg. lib. 3. de Heleno, qui post longum tempus Aeneam uiderat, & Troianos, ita iuquit:

Agnoscitq; suos, lætusq; in mœnia ducit.

Sed hanc rem omniũ elegantissimè Cicero post reditũ suum ad Quirites expressit, cũ ita inquit:

„ Ipsa autem patria Dij immortales, dici vix po-
„ test, quid caritatis, quid voluptatis habeat. quæ
„ species Italiæ, quæ celebritas oppidorum, quæ
„ forma regionum, qui agri, quæ fruges, quæ pul-
„ chritudo vrbis, quæ humanitas ciuiũ, quæ Reip.
„ dignitas, quæ uestra maiestas. quibus ego omni-
„ bus antea rebus sic fruebar, vt nemo magis. sed
„ tamquam bona valetudo iucundior est eis, qui
„ è graui morbo recreati sunt, q̃ qui numquam
„ ægro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata
„ magis, quam assiduè percepta delectant.

text. 475 Καὶ τὸ μανθάνειν, καὶ τὸ θαυμάζειν, ἡδὺ ὡς ἐπὶ πολύ. εἰ μὲν γὰρ τῷ θαυμάζειν, τῷ ἐπιθυμεῖν μαθεῖν ὄξιν. ὥστε τὸ θαυμαστὸν ἐπιθυμητόν. εἰ δὲ τῷ μανθάνειν, εἰς τὸ κατὰ φύσιν καθίστασθαι.

Discere quoque iucundum est: & admiratione duci plerumque est suaue. nam cum admiramur, discere cupimus, & quod est admirabile, desiderium excitat: atque in discendo proficiscimur in eum statum, qui nobis naturalis est.

COMM. Cum naturalis sit quædam in omnibus hominib. cupiditas, vt scire velint. trahimur enim, inquit Cicero, omnes scientiæ cupiditate, in qua excellere pulchrum putamus, ideo fit vt res iucunda sit aliquid discere. nam ea ratione cupiditas illa naturalis aliquo modo explerur. Cicero lib. epist. ad Atticum quarto, senarium quendam Græcum citat iu hanc sententiam:

Nil dulcius, quàm scire prorsus omnia.

Lucretius lib. 2. de hac re sic ait:

Sed nil dulcius est, benè quam munita tenere
Edita doctrina sapientum templa serena,
Despicere vnde queas alios, passimque videre
Errare, atque viam palantis quærere vitæ.

Crassus tertio de Oratore; Libet autem semper discere. quin Hetruscus quidam doctus, & elegans Poeta clamat idiomate suo, nullã se aliam voluptatem experiri, quàm in discendo. Sæpe etiam accidit, vt qui aliquid admiratur, voluptatem sentiat. nam in ipsa admiratione quędam est discẽdi, atq; intelligendi cupiditas. qui enim dubitat, & admiratur, ignorare uidetur. & hoc fuit initium philosophandi. sicut ipse Aristoteles docet iu procemio librorum primæ philosophiæ, propter admirationem (inquit) cœperunt homines philosophari. hæc autem est rhetorum ars, vt, quoniam sciunt homines rebus admirabilibus delectari, quoties uolunt auditores ad attencè audiendum excitare, polliccantur se de rebus mirabilib. verba facturos, vt Cic. pro Q. Ligario: hæc non modo mirabilia sunt, sed prodigiis similia, quæ dicam. res autem nouæ, inauditæ, & inuisæ plerumq; mouent admirationem, atque ideo sunt etiam iucundæ. Virg. 4. Georgicorum, vt magis delectaret, proposuit se res admiraudas tractacurum. sic enim aie:

Admiranda tibi leuium spectacula rerum,
Magnanimosq; duces, totiusq; ex ordine gentis
Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.

Aristoteles addit causam, cur discere sit iucundum. nam discẽdo (inquit) proficiscimur in eum statum, qui nobis est naturalis. natura namque nobis eam cupiditatem discendi ingenerauit, & mens hominis discendo alitur, vt air Cicero, doctrinaq; vnus est suauissimus animorum pastus. discẽdo igitur naturalis animi cupiditas explerur, quo fit, vt magna iucunditas consequatur.

Καὶ τὸ δὲ ποιεῖν, καὶ τὸ δὲ πάσχειν, τῷ ἡδύ. τὸ μὲν γὰρ δὲ πάσχειν, τυγχάνειν ὄξιν ὧν ἐπιθυμοῦσι. τὸ δὲ δὲ ποιεῖν, ἔχειν, καὶ ὑπερέχειν, ὧν ἀμφοτέρων ἐφίενται. text. 476

Præterea beneficia in alios conferre, & ab alys accipere, iucundum est. nam accipere beneficium, est id assequi, quod quis cupit; conferre autem, est habere, & præstare alys, ac excellere. cuius utriusque rei homines cupidi sunt.

COMM. Mutua beneficia suut iucunda. & qui dat beneficium, & qui accipit voluptatem sentit. nam cum quis accipit beneficiũ, id assequitur, quod concupiscit. quam rem esse iucundam iam supra demonstratum est. qui uerò beneficium dat, is iu ea re præstare, atque excellere uidetur, quod sine dubio suaue, ac iucundum est. tanto autem iucundius est beneficium, quanto in hominem gratiorem, & amicioré confertur. nam quæ conferuntur

Petrarcha in primo Triumpho

feruntur in ingratos potius dolorem, quàm lætitiam afferunt. vnde quarto Aeneid. Dido cum summa tristitia commemorat ea, quæ contulerat in Aeneam beneficia. sic enim ait;

Nusquam tuta fides. eiectum litore, egentem
Excepi, & regni demens in parte locaui.
Amissam classem, socios à morte reduxi.

Et inferius etiam:

— Quia ne auxilio iuuat ante leuatos,
Et bene apud memores veteris stat gratia facti.

2. de Off. Benè igitur Ennius dixit, vt est apud Ciceronẽ, Benefacta male locata, malefacta arbitror. Nec male dictum est in Minio illo;

— Beneficium dando accepit, qui digno dedit.

Sunt igitur illa iucunda beneficia, quæ inter homines gratos vicissim conferuntur.

tex.477 Διὰ δὴ τὸ ἡδὺ εἶναι τὸ δοῦ ναι ποιητικὸν, τὸ ἐπανορθοῦν ἡδὺ τοῖς ἀνθρώποις ὄν τι τοὺς πλησίον, καὶ τὸ τὰ ἐλλείποντα ἐπιτελεῖν.

Quoniam autem iucundum est, dare beneficium; ideo propinquos etiam corrigere, & emendare iucundum est; & absoluere, quæ ab alijs inchoata, atque imperfecta relicta sunt.

comm. Hic locus elicitur è superiore, qui quidẽ duplex est, beneficium enim multis modis datur & semper est res iucunda. quare siquis propinquos corrigit, & emendat, dare beneficium videtur, quoniam eis prodest. ita siquis absoluit, ac perficit ea, quæ rudia, atque inchoata sunt ab aliquo relicta, vt eius laudem, atque honorem amplificet, ei prodesse uidetur, ac beneficium dare, quamobrem hęc inter res iucundas numerantur. vt cum pater, aut præceptor, aut quilibet alius superior filios, aut discipulos, aut inferiores emendat, & ad rectam uiam reducit, id quadam cum iucunditate facere solet. Cicero pro Murena facetissime M. Catonem emendare conatur, qui Stoicorum doctrinam sequeretur, ex eo loco: vitupetare non audeo, nonnulla in re forsitan conformare, & leuiter emendare possim. non multa peccas, inquit ille fortissimo viro senior magister: sed si peccas te regere possum. idem Cicero dicitur emendasse, atque absoluisse Lucretij poemata, quæ ille rudia, atque imperfecta reliquerat. quod quidẽ dedit amico mortuo. sicut aiunt etiã à Tucca, & Varo Virgilij Aenicidem fuisse emendatam. quod non sine voluptate factum ab eis fuisse credendum est.

tex.478 Ἐ'πεὶ δὲ τὸ μανθάνειν ἡδὺ, καὶ τὸ θαυμάζειν, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀνάγκη ἡδέα εἶναι, τὰ μὲν μιμούμενον, οἷον γραφικὴ, καὶ ἀνδριαντοποιία, καὶ ποιητικὴ, καὶ πᾶν ὃ ἂν ᾖ μεμιμημένον. καὶ ἐὰν μὴ ἥδὺ οὗ τὸ μίμημα, οὐ γὰρ ὅτι τούτῳ χαίρει, ἀλλὰ συλλογισμός ἐστιν, ὅτι τοῦτο ἐκεῖνο, ὥστε μανθάνειν τι συμβαίνει.

Et quia discere, & admirari iucundum est; illa quoque omnia, cæteraq; eiusmodi iucunda esse necesse est; quæ per imitationem facta sunt:

vt pictura, & ars statuaria, & poetica, & denique quicquid imitatione bene expressum fuerit; etiam si illud minimè iucundum fuerit, quod exprimit imitatio. neque enim quisquam ex hoc voluptatem capit: sed quia colligit hoc illud esse, quo fit, vt aliquid discere videatur.

Ex eo, quod dixerat discere, & admirari iucundum esse nonnullos alios locos elicit, ex quibus iucunditas percipiatur. ac primo quæcũq; per imitationem bene expressa sunt ait esse iucunda, quod accidit in tribus potissimum artibus, hoc est pictura, arte statuaria, & poetica, ex quibus immensa certè voluptas percipitur. vt ex operibus Apellis, aut Protogenis, quæ plurimum mirata est antiquitas. pascitur enim quodammodo animus ex aspectu pulcherrimæ picturæ. quod Virgilius ostendit primo Aeneidos, cum ira ait de Aenea:

Sic ait; atque animum pictura pascit inani.

Cicero in Orat. ad Brutum ita inquit; In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca. contra alios nitida, læta, collustrata delectant. in Epistolis etiam ait se pictura delectari. Quę autem fiunt à statuarijs eodem modo plurimum delectant, & tanto magis, quanto pulchriora, & maiori arte confecta sunt, Polycleti, & Phidiæ opera. de quibus multa Plinius. sed hoc in genere nihil iucundius est excellentium Poetarum carminibus, in quibus longè melius quàm in pingendo, aut fingendo, & animi, & corporis effigies exprimitur. itaque non sine causa Cicero pro Archia Poeta uehementer Poetas extollit, & diuino quodam spiritu afflari dicit. Illud autem aduertendum, quod ait Aristoteles egregiam imitationem esse iucundam, etiam si illud minimè iucundũ fuerit, quod exprimitur imitatione. Vt Statua Laocoontis, & filiorum à serpentibus necatorum, quæ Romæ visitur, licet rem asperam, & odiosam exprimat, tamen aspectu iucundissima est. non enim ex ea re, quę molesta fuit, voluptas percipitur, sed quoniam ex pictura, vel statua colligunt id, quod exprimitur, atque ita quodammodo discere uidentur.

Καὶ αἱ περιπέτειαι, καὶ τὸ παρὰ μικρὸν σώζεσθαι ἐκ τῶν ἐπιδώσων. πάντα γὰρ θαυμαζόμενα ταῦτα. tex.479

Et subitæ rerum mutationes, vt in tragœdijs, iucundæ sunt: & è periculis euadere, quibus reliquis penè oppressus fuerit: hæc enim omnia concitant admirationem.

In tragœdijs, & comœdijs finguntur quędam rerum subitæ mutationes, vt quis è fortunato de repentè miser fiat, & contra è summis miserijs ad magnas opes illico perueniat. vel ut aliquid contra omniũ spem, & expectationem accidat. hæ mutationes Græcè uocantur περιπέτειαι. Latinè uerò non reperitur unum verbum, quod illi Græco respondeat. Cicero lib. Epist. 5. ad Luceium scribens, vim Græci illius verbi sic expressit: At viri sæpe excellentis ancipites, varijq; casus habent admirationem. Igitur (inquit Arist.) huiusmodi comm.

huiusmodi mutationes, quia sunt admirabiles, etiam iucundæ solent esse. de qua re satis disputat in arte poetica, vbi docet Peripetiã, & Anagnorisin præcipuam in tragœdia voluptatẽ habere. est autem anagnorisis, cum ea, quæ prius erant incognita, fiunt nota. Latinè dici potest agnitio. præterea si quis è periculo euasit, à quo penè fuerit oppressus, mirificam voluptatem sentit. Quare primo Aeneidos ita socios suos Aeneas consolatur, dum ea pericula commemorat, è quibus iam euaserant.

Vos & Scyllæam rabiem, penitusq; sonantes
Accestis scopulos, vos & Cyclopia saxa
Experti, revocate animos, mœstumq; timorem
Mittite, forsan & hæc olim meminisse iuvabit.

quin etiam tertio Aeneidos ita inquit;

—— Iuvat evasisse tot vrbes
Argolicas, medios q; fugam tenuisse per hostes.

Cicero secunda actione contra Catilinam, atq; etiam tertia, vehementer se gaudere ostendit, & populum Romanum lætum esse iubet, quod Remp. à coniuratione Catilinæ liberarit.

tex.480 Καὶ ἐπεὶ τὸ κατὰ φύσιν ἡδύ, τὰ συγγενῆ δὲ κατὰ φύσιν ἀλλήλοις ἐστίν, ἅπαντα τὰ συγγενῆ, & ὅμοια ἡδέα, οἷς ὕπνος πολύ. οἷον ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ, καὶ ἵππος ἵππῳ, & νέος νέῳ. ὅθεν καὶ αἱ παροιμίαι εἴρηνται. οἷς ἥλιξ ἥλικα τέρπει. καὶ οἷς ἀεὶ τῷ ὁμοίῳ φίλον τὸ ὅμοιον. καὶ ἐγκόνει δὴ θὴρ θῆρα, καὶ ἀεὶ κολοιὸς παρὰ κολοιόν, & ὅσα ἄλλα τοιαῦτα.

Et quoniam quod est ex natura, iucundum est; & quæ sunt eiusdem generis, ac similia, plerumq; iucunda sunt, vt homo homini, equus equo, iuvenis iuveni. vnde fluxerunt illa proverbia; Aequalis aequalem delectat. &, Simile semper simili gaudet. &, Fera feram agnoscit. &, Semper gracculus cum gracculo. & reliqua huius generis.

comm. Cum probare velit ea, quæ sunt eiusdem generis, ac similia maiori ex parte iucunda esse, vtitur argumento eo, quod superius probarat, nempe, quæ sunt ex natura esse iucunda. sic igitur ratiocinatio formatur; Quicqnid est ex natura iucundũ est; Quæ sunt eiusdem generis, sunt ex natura, ergo quæ sunt eiusdẽ generis, sunt iucũda. quid verò appellet eiusdem generis ipse declarat, vt homo homini, equus equo, iuvenis iuveni, nam genus pro specie sæpissimè ponitur. hominis autem species communis est omnibus hominib. sicut equi, omnibus equis. homo igitur homine delectatur, equus equo. sicuti Cic. 1. de Nat. Deo. ita confirmat; An putas vllã esse terra,
„ mariq; belluã, quæ non sui generis belluani ma-
„ximè delectetur? quod ni ita esset, cur non gesti-
„ret taurus equæ contrectatione, equus vaccæ? ponit autẽ Aristoteles quatnor nota prouerbia ad huius loci confirmationẽ. primum est illud, Aequalis æqualem delectat. quod ita Cic. posuit
„ in lib. de Senectute; Pares antem cũ parib. (vt est in vetere prouerbio) facillimè congregantur.

10 Theognis ét dixit inter æquales amicitiam esse.

Omnes hi sese venerantur, amantq; vicissim
Vicini, æquales viribus, atque senes.

Alterum prouerbium est; simile simili gaudet, quod etiam octauo, & nono Ethicorum vsurpauit. & Agatho in conuiuio Platonis. Cicero nihil magis amicitiam conciliare censet, quam morum similitudinem. Vnde Martialis,

Vxor pessima, pessimus maritus
Miror non bene conuenire vobis.

Tertium est, Fera feram agnoscit, quod cum eo conuenit; Furemq; fur cognoscit, & lupus lupum. Quartum est; Semper gracculus cum gracculo. quod idem omnino cum superioribus signi ficat, sed de his prouerbiis multa quidã auctor in suis Chiliadibus.

Ἐπεὶ δὲ τὸ ὅμοιον, καὶ συγγενὲς ἡδὺ ἑαυτῷ tex.481 ἅπαν, μάλιστα δ' αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν ἕκαστος τοῦτο πέπονθεν, ἀνάγκη πάντας φιλαύτους εἶναι, ἢ μᾶλλον, ἢ ἧττον. πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα ὑπάρχει πρὸς αὐτὸν μάλιστα.

Quoniam autem, quod simile est, cognatumque, iucundum sibi ipsi omne est, & vnicuique erga seipsum maximè hoc accidit, necesse est omnes homines sui ipsorum amatores esse, aut magis aut minus; vniuersa enim huius generis maximè sunt erga se ipsum.

Ex ijs, quæ dicta sunt, colligit omnes esse sui ipsorum amantes. nam supra iam dictum est, quod est simile, & cognatum, esse iucundum. nemo autem magis similis, aut cognatus est, quam ipsemet sibi. ergo vnusquisque seipso delectatur, ac se ipsum amat. Vnde in sententiis Græcis vna eiusmodi fertur in hunc sensum. comm.

Nemo seipso diligit quemquam magis.

Quamuis autem omnes seipsos ament, tamen aliqui magis, aliqui minus. qui nimis amant seipsos vulgo apud Græcos φιλαυτοι vocãtur, & id vitium φιλαυτια, de quo multa Aristoteles libro Ethicorum 9. Horatius primo Carminum sic illud vitium notauit:

—— quæ subsequitur cæcus amor sui.
Attollens vacuus plus nimio, gloria verticem.

Epicurei vsq; eo sui amantes erant, vt dicerent nihil esse faciendum, nisi propriæ vtilitatis gratia. sed hoc vitium Plato malorum omnium fontem existimat. debet igitur amor sui mediocris esse, aut etiam intra modum. alioqui vitium effugere non poterit.

Ἐπεὶ δὲ φίλαυτοι πάντες, καὶ τὰ αὐτῷ ἀνάγκη tex.482 ἡδέα εἶναι πᾶσιν. οἷον ἔργα, λόγους.

Et, cum omnes seipsos ament: necesse est, vt etiam sua cuique iucunda sint; vt opera, & orationes.

Ab amore sui nascitur etiam amor suorũ, vnde Prouerbium: Suum cuiq; pulchrum. Scribit Aristoteles Ethic. 4. suo quemq; artificem opere mirifice delectari, nõ aliter atq; reb. à se genitis. ideo bene Socrates dixisse fertur; obstetricem longe melius quàm matrem de filio iudicare. comm.

Cicero

„ Cicero ad Atticum libro 14. Nemo vmquam neque Poeta, neque Orator fuit, qui quemquam meliorem se arbitraretur. hoc etiam malis contigit. Idem Cicero Tusc. 5. de Poetis loqueus, „ ita inquit: In hoc enim genere uescio quo pacto „ magis quàm in alijs suum cuique pulchrum est. „ adhuc neminem cognoui Poetam, & mihi fuit „ cum Aquinio amicitia, qui sibi non optimus videretur. sic se res habet. te tua, me delectãt mea. Sic etiam Plautus in Sticho: Suus rex reginæ placet. sua cuique sponsa sponso. verum de hac re plura quidam auctor in prouerbiis. Horatius etiam ita inquit:

Gaudent scribentes, & se mirantur, & vltro
Si taceas, laudant quicquid scripsere beati.

tex.483 Διὸ φιλοκόλακες, ὡς ὅπποπολύ, καὶ φιλερασταί, καὶ φιλότιμοι, καὶ φιλότεκνοι. αὐτῷ γὰρ ἔργα τὰ τέκνα.

Ideo plerique solent adulatores amare: & eos, à quibus amantur, redamare, & honoris appetentes esse, & filios suos diligere, sunt enim filij tamquam parentum ipsorum opera.

comm. Ex eo, quod omnes & seipsos, & res suas amant, sequitur, vt quatuor aliis rebus delectentur. nempe adulatoribus, amicis, honore, filiis. adulatoribus ideo delectamur, quia res nostras admirantur, & eas eximias esse prædicant, uosque ipsos extollunt. quo fit, vt qui patefaciunt aures adulatoribus, facile decipiantur, quod principibus, & magnis viris præcipuè contingit. amici iucundi sunt, quia nõ tantum res nostras, sed etiam nos amant, carosq; habeut, & quodãmodo admirantur. honoris etiam ideo sumus appetentes, quia uos ipsos diligimus, & statum nostrum sublimem esse cupimus. filios autem amamus tamquam opera uostra, & quoniam in eis quodammodo renouamur. Iuuenalis Satyra tertia tradit Græcos à Romanis diligi, quoniã bene scirent adulari, sic enim ait;

Quid quod adulandi gens prudentissima, laudat
Sermonem indocti, faciem deformis amici.

Virgilius lib. 9. tradit Euryalum ita redamasse Nisum amatorem suum, vt cum eo ad mortem ante oculos positam proficisci uoluerit, & honorem vitæ prætulerit. sic enim eum loquentem inducit:

Est hic, est animus lucis contemptor, & istum
Qui vita bene credat emi, quo tendis honorem.

Cicero primo de Offic. ait hoc geneti animantium omni esse à natura tributum, vt curam habeant eorum, quæ à se procreata sunt. notanda verò sunt quatuor ea uocabula, quibus hoc loco utitur Aristoteles, quæ non possunt vno singula uerbo Latinè verti, φιλοκόλακες dicuntur, qui assentaroribus aures patefaciunt, φιλέρασται, qui redamant eos, à quibus amantur, & propriè de pueris dicitur. φιλότιμοι, qui sunt honoris appetentes. φιλότεκνοι, qui filiorum curam habent. omnes autem homines his quatuor rebus delectantur, sed aliqui magis, aliqui minus.

Καὶ τὸ τὰ ἐλλειπῆ ἐπιτελεῖν, ἡδύ. αὐτῷ γὰρ x.484te
ἔργον ἤδη γίγνεται.

Et inchoata perficere, iucundum est: nam eorum, qui perficiunt, iam illud opus esse uidetur.

Hoc idem etiam supra dixit, sed alia ratione- comm.
nam ibi de beneficis hominibus loquebatur, qui bus iucundum est, amicorum imperfecta opera perficere, non vt sibi honorem, aut utilitatem, sed ut amicis acquitant, hoc autem loco de iis uerba facit, qui labores aliorum sibi adscribunt, & si quod opus inchoatum reperiunt, ipsi aliquid adiungentes ad exitum deducunt, & tamquam totum suum amant, quod multi scriptores facere solent; & principes, ut Domitianus amphitheatrum à superioribus imperatoribus inchoatum perfecit. & tamquam suum opus adamauit. de quo ita Martialis;

Omnis Cæsareo cedat labor amphitheatro,
Vnum pro cunctis fama loquatur opus.

Et Cæsar Augustus cum multa ædificia Romæ instauranda cutasset, gloriatus est, se latericiam urbem inueniisse, sed marmoream relicturum.

Καὶ ἐπεὶ τὸ ἄρχειν ἥδιστον, καὶ τὸ σοφὸν δοκεῖν tex.485
εἶναι, ἡδύ. ἀρχικὸν γὰρ τὸ φρονεῖν. ἔστι δ' ἡ σοφία
πολλῶν καὶ θαυμαστῶν θεωρία.

Et quoniam regnare suauissima res est, etiam sapientem videri, est suaue; præditum enim esse sapientia regium est; est enim sapientia multarum, & admirabilium rerum scientia.

Imperium in alios habere iucũdissimum est. comm.
nam qui regnat, quasi in sublimi loco positus, cæteros infra se despicit, & dicto audientes habet. idẽ ferè accidit eis, qui sapientiæ nomine præcellunt. nam eis cæteri obediunt tamq̃ regibus, & quæ ab eis dicuntur, táquam oracula habeutut. quoniam sapientia nihil aliud est, q̃ scientia terum multarum, & admirabilium. hac fortasse ratione Stoici dicebant; solos sapientes esse reges. Cicero dictus est in iudiciis regnare, & rex iudiciorum, ut Plutarchus ait, quoniam in eis plurimũ excellebat, & unusquisque cum id agit, in quo excellit, dicitur in suo regno uersari. Volunt igitur multi uideri sapientes, quoniã ea res est ualde iucunda. sicuti Bucculeius ille, de quo ptimo de Oratore Crassus ita inquit: Familiaris 3. de Ora.
nostet M. Bucculeius homo neque meo iudicio stultus, & suo ualde sapiẽs. apud Græcos septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapiẽtes & haberentur, & uocarentur, ut ait Cicero apud Romanos Cato. L. Acilius. C. Lælius habiti sunt, & uocati sapiẽtes, ut est apud Cicerouem in 1 libro de amicitia. Epicurus qui uoluptate summum bonum terminabat, cum intelligeret rem iucundissimam esse uideri sapientem, ideo se sapientẽ profiteri est ausus. ut secundo de Finibus ait Cicero. quod autem regium sit esse præditũ sapiẽtia, declarat ẽt Plato sexto de Rep. cùm ait; tum ciuitates fore beatissimas, cum aut reges fuerint sapientes, aut sapientibus obtemperarint. „ quisquis igitur sapientiam acquirit, is regiam

quan-

quandam potestatem adipiscerur. ea verò sapientiæ definitio, quam ponit Aristoteles hoc loco, vulgaris est, non exquisita. sicuti pleraque sunt hoc in opere. nam Ethicorum lib. 6. diligentius sapientiam definit, vbi eam ab arte, scientia, prudentia, & intelligentia distinguit. communiter autem sapiens dicitur, quicumque in arte sua multum excellit, vt Apelles sapiens pictor, & Phidias sapiens statuarius appellatur. propriè verò sapientia est cognitio rerum diuinarum, & humanarum.

text.486 Ἐπὶ δ' ἐπεὶ φιλόπαιδες, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀνάγκη καὶ τὸ ἐπαινεῖν τοῖς παισὶ ἡδὺ εἶναι.

Et quia plerique homines sunt honoris auidi; necesse est, vt alios reprehendere, & coarguere iucundum sit.

comm. Qui reprehendunt alios, & coarguunt, in eo voluptatem capiunt, quia sibi putant id honori esse. videntur. n. eis, quos reprehendunt, virtute præstare, & vitiis carere. nam (vt ait Cic. quinta actione in Verrem) legem sibiipsi indicunt innocentiæ, continentiæ, virtutumq; omnium, qui ab altero rationem vitæ reposcũt. & Iuuenalis:

Loripedem rectus derideat, Aethiopem albus.

Alioqui siquis improbus aliquem de improbitate accuset, meritò ridebitur, & in eum ironicum illud conueniet;

—— Felicia tempora, quæ te
Moribus opponunt, habeat iam Roma pudorem,
Tertius è cœlo cecidit Cato. ——

hoc autem non tantum in moribus, sed etiam in artibus, & scientiis verum est. eum enim aliquis artifex potest alterum verisimiliter arguere, atq; eius aliquem errorem ostendere, mirificam sentit voluptatem. ideo multi sunt obtrectatores, & alienorum operum vituperatores. quoniam alios vituperare iucundum est.

text.487 Καὶ εἰ φιλόπαιδες δοκεῖ εἶναι αὐτὸς αὑτοῦ ἐπαινεῖν δεξιώτατος. ὥσπερ Εὐριπίδης φησί.

—— Καὶ δὴ τῶν ἐπιτηδευμάτων,
Νέων ἑκάστης ἡμέρας πλεῖστον μέρος,
Ἵν' αὐτὸς αὑτῷ τυγχάνῃ βέλτιστος ὤν.

Et quo in studio se quisque putat excellere, in eo assiduè uersari iucundum est; quemadmodum Euripides ait:

Nam quisque ad id frequens adest.
Magnamq; in illo temporis partem teris,
In quo ipse se præstantiorem existimat.

comm. Vnusquisq; voluptatem petcipit ex eo, quod se egregiè facere arbitratur. itaque assiduè versatur in suo studio. quamuis etiam inane sit, & parum decorum, quoniam in eo se putat excellere. hoc autem probat Aristoteles Euripidis auctoritate. cuius carmina citat, in hunc sensum; omnes in eo studio frequentes sunt, & maiorem temporis partem in eo cõsumunt, in quo se putant aliis præstare. primus versus non est integer, nam quatuor tantum habet pedes, reliqui duo senarii sunt integri. hunc eundem Euripidis locum citauit etiam in Problematibus. & Plato citat eundem in Gorgia. hoc idem testatur Ouidius primo de Ponto;

Scilicet est cupidus studiorum quisque suorum,
Tempus & affecta ponere in arte nuat.

Hunc alluit Horatius in Epistolis, cum ait:

Promittunt medici, tractant fabrilia fabri.

M. Cato inferior adeo Græca lingua delectabatur, vt etiam in curia, dum Senatus eogeretur, libros Græcos lectitaret. Roscius nullum in scena gestum edebat, quem prius domi meditatus nõ fuisset. Archimedes vsque eo geometricis rebus intentus erat, vt ne captas quidem à Romanis Syracusas senserit, & ictruentem in se districto gladio militem non aduerterit. Carneades ita rerum altissimarum cogitatione trahebatur, vt etiam in mensa cibi oblinisceretur, nisi eius ancilla Melissa frequenter ad cibũ reuocaret. Nero Musicæ studio ita deditus erat, vt nihil penè aliud curaret. & cum se morti vicinum esse cernetet, clamauit: qualis artifex pereo. Protogenes ita picturæ studio tenebatur, vt nũquam manum de tabula tolleret. Apelles nullum vmquã diem prætermittebat, in quo non aliquam lineã duceret. Verum infinita sunt huius generis exẽpla. nam in Bruto Cicero glotiatur se ita eloquentiæ studio deditum fuisse, vt ab exercitationibus Oratoriis nullus dies vacuus esset.

Ὁμοίως δὲ, καὶ ἐπεὶ ἡ παιδιὰ τῶν ἡδέων, καὶ πᾶσα, ἅπερ, καὶ ὁ γέλως τῶν ἡδέων, ἀνάγκη δὴ, καὶ τὰ γελοῖα ἡδέα εἶναι, καὶ ἀνθρώπους, καὶ λόγους, καὶ ἔργα. διώρισται δὲ περὶ γελοίων χαρὶς ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς. text.488

Eodem modo, quia ludus, & omnis animi relaxatio, & risus in rebus iucundis est; necesse est, vt omnia ridicula iucunda sint; siue sint homines, siue dicta, siue facta, sed quæ ad iocos, ridiculaq; pertinent, in libris de arte Poetica separatim à nobis explicata sunt.

comm. Supra dictum est ludum, animi relaxationem, & quietem esse iucundam, quo in genere risum etiam esse vult, nunc adiungit etiam omnia ridicula esse iucunda. videtur autem tres ridiculorum species ponere, hoc est homines, dicta, facta, homines ridiculi sunt, vt stolidi, fatui, moriones, mimi, Ethologi, & cæteri eius generis. qui vel propter stoliditatem suam, vel etiam dedita opera risum mouent, quibus abundant aulici principum. Dicta ridicula sunt ea, de quibus ita Cicero 2. de Oratore; dicere aiunt Ennium „ flammam à sapiente facilius ore in ardente opprimi; quam bona dicta teneat. hæc scilicet bona dicta, quæ falsa sint. nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Hæc Cicero. atq; ibi multa ridicula dicta cõmemorat, vt illud Galbæ, cui ei dixisset Libo; Quando tandem Galba de triclinio tuo exibis? cum tu (inquit) de cubiculo „ alieno. & illud Fabii Maximi, cum rogaret eum Salinator, vt meminisset opera sua se Tarentum recepisse;

„ recepisse: quid ni (inquit) meminerim. nũquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Facta sunt ridicula, quæ contra omnium consuetudinem, & opinionẽ facete fiunt. vt Diogenes Cynicus accensa in meridie Lucerna per urbem discurrebat, dicens se hominem quærere. idem, cum malus quidam iaculator ad scopum se exercendi gratia sagittam dirigeret, prope scopum accessit. dicens se vereri si alibi constitisset, ne sagitta ferirentur. Idem, cum in domum quandam eleganter ædificatam, & politam à domino fuisset introductus, & excreasset, diu circumspexit, deinde in faciem domini expuit, dicens se nullum fœdiorẽ locum videre, in quem expueret. quamuis autem omnia ridicula sint iucunda, tamen Aristoteles hoc loco de illis non tractat, quoniam in arte poetica iam ea diligenter persecutus fuerat. totus autem ille locus interijt. Vnde conijcere licet opus illud de arte Poetica non esse integrum. Cicero a. de Oratore, & Quintilianus lib. 6. multa de risu conscripserunt.

tex. 489 Περὶ μὲν οὖν ἡδέων, εἰρήσθω ταῦτα. τὰ δὲ λυπηρὰ, ἐκ τῶν ἐναντίων τούτοις φανερά.

Hæc igitur de iucundis dicta sufficiant. nam quæ molesta sunt, ex contrarijs intelligi facile possunt.

COMM. Quæ hactenus dicta sunt, voluptatem afferre solent. siquis autem scire cupit, quæ sint ea, quæ molestiam afferant, is consideret, quæ sint, supra dictis contraria. nam contraria contrariorum sunt consequentia, vt iam sæpius dictum est. vt si iucundum est, id assequi, quod concupiscas, molestum erit, id amittere, quod iam adeptus fueris. atque ita de reliquis.

CAPVT XXXIX.

Qui sint, & quibus moribus prædíti, qui faciant iniuriam.

tex. 490 Ὧν μὲν οὖν ἕνεκα ἀδικοῦσι, ταῦτ' ἔστι. Πῶς δὲ ἔχοντες, καὶ τίνας, λέγωμεν νῦν.

Et hactenus quidem ostensum est, quarum rerum gratia homines iniuria cæteros afficiant. deinceps autem quomodo ipsi affecti sint, qui iniuriam faciunt, & cuius generis homines offendant, explicemus.

COMM. IAM proposuerat, quæ in iudiciali genere spectari debeãt, quorũ vnum iam se absoluisse ostendit, hoc est, cur ad inferendam iniuriam homines inducantur. reliqua duo nunc aggreditur. nempe quomodo affecti sint illi, qui faciunt iniuriam. & quos homines offendere soleant. vtitur ergo transitione, qua more suo breuiter repetit, quid hactenus declaratum sit, & proponit, quid deinceps sit acturus. necesse est enim, vt in omni iniuria sint hæc tria; res, propter quam fit iniuria, persona, quæ iniuriam inferat, & persona, quæ patiatur. ac de re quidem iam dictum est. superest igitur, vt etiam de personis dicatur.

Λυποῦσι μὲν οὖν ὅταν οἴονται δυνατὸν εἶναι τὸ πρᾶγμα πραχθῆναι, καὶ ἑαυτοῖς δυνατὸν, εἶτα λαθεῖν πράξαντες, ἢ μὴ λαβόντες μὴ δοῦναι δίκην, ἢ δοῦναι μὲν, ἀλλ' ἐλάττω τὴν ζημίαν ἢ τὰ κέρδη ἑαυτοῖς, ἢ ὧν ἀπόλαυσιν. tex. 491

Atque illi quidem ad iniuriam faciendam aggrediuntur, qui sperant rem effici posse, & à se effici, & præsertim cum facinus suum putant fore clam; aut si forte res patefacta fuerit impunè se habituros: aut si iudicij pœna leuior, quàm facti præmium; siue ipsis res ea fructum allatura est, siue illis, quos caros habent.

COMM. Primò igitur ad inferendam iniuriam homines monet spes perficiendi. nam nemo ferè id aggreditur, quod se perfecturum non sperat. hoc est, quod ait Cicero; Si cum spe efficiendi. Sed uidendum est, non tantum utrum res effici potuerit nec ne, sed etiam utrum ab eo, qui uocatur in iudicium fieri potuerit. vt pro Ros. Am. Cicero docet; Roscium à filio, qui erat Ameriæ rebus rusticis intentus, interfici non potuisse, verum ab accusatoribus, qui Romæ frequentes erant inter sicarios facile necari potuisse. accenditur autem animus improborum ad iniuriam cum ultra perficiendi spem, credunt etiam se facinus suum cælaturos. quod ait Cicero; si cum opinione cælandi. ut fures non alio modo furari quærunt, nisi cum sperant, se furtum occultaturos. nam cum timent, ne deprehendantur, facile abstinent. multa etiam alia clam faciunt homines, cum opinione cælandi, quæ apertè non facerent. unde furtiui amores dicuntur, & dulcia furta Veneris, quia fiunt occultè. sic apud Virgilium Aeneas, cum apertè non auderet à Didone recedere, cui multum debebat.

Mnesthea, Sergestumq; uocat, fortemq; Cloanthum,
Classem aptent taciti, socios ad litora cogant,
Arma parent: & quæ sit rebus causa nouandis
Dissimulent. Vnde paulò post Dido sic ait;
Dissimulare etiam sperasti perfide, tantum
Posse nefas? tacitusq; mea decedere terra?

Quin etiam cum impuniratem sperãt, quamuis res patefacta fuerit, facinus cõmittere non dubitant. hoc est, quod ait pro Milone Cicero. Quis ignorat maximam illecebram esse peccandi impunitatis spem? & pro P. Sestio: Quorum effrenatus furor alitur impunitate diuturna. omnes „ enim impunitate proposita facilius ad iniuriam „ inferendam accedunt. aut si pœna leuior fuerit, quam id quod ex iniuria percipitur. ut Cicero ait Verrem tantum rapuisse in Sicilia, ut non iudicij pœnam timeret, sic enim ait; Qui ita dicitat, iis esse metuendum, qui, quod ipsis solis satis esset, surripuissent: se tantum rapuisse, ut id „ multis satis esse posset; nihil esse tam sanctum, „ quod non uiolari, nihil tam munitum, quod non „ expugnari pecunia posset. neque tantum ut ipsi utilitatem consequantur homines iniuriam faciunt,

ciunt, sed etiam ut ij, quos caros habent. hinc parentes ut filios diuites, aut honoratos relinquant, multa sæpe scelera committunt. quare uera est ea sententia, quæ uulgo iactatur; Diues aut iniquus, aut iniqui hæres. Plutarchus in uita Syllæ scribit quendam hominem Syllę sese iactanti dixisse; qua ratione uir bonus esse potes, qui tantas opes possideas, cum à patre nihil acceperis. Cicero primo de Offic. duas potissimũ causas ait esse, propter quas homines iniuriam faciant, hoc est metum, & cupiditatem, sic. n. ait:

» Atque illæ quidem iniuriæ, quæ nocendi causa
» de industria inferuntur, sæpe à metu proficiscũ-
» tur, cum is, qui alteri nocere cogitat, timet, ne
» nisi id alteri fecerit, ipse aliquo afficiatur incom-
» modo. maximam autẽ partem ad iniuriã facien-
» dam aggrediuntur nonnulli, vt adipiscantur ea,
» quæ concupierunt. porrò cupiditas vel est diui-
» tiarum, vel uoluptatũ, vel dignitatum. omnium
» autem est ardentissima imperiorum, honorum,
» gloriæve cupiditas, quæ maximè iustitiæ obli-
» uionem inducit, vnde benè dixit Ennius;

Nulla sancta societas, nec fides regni est.

tex.492 Ποῖα μὲν οὖν δυνατὰ φαίνεται, καὶ ποῖα ἀδύνατα, ἐν τοῖς ὕστερον ῥηθήσεται. κοινὰ μὲν οὖν περὶ μερῶν τῆς ῥητορικῆς ταῦτα πάντων.

Quæ verò sint ea, quæ fieri posse videantur, et quæ non posse fieri, postea declarabimus: sunt enim partium omnium Rhetoricæ communia.

COMM. Quia nemo aggreditur, nisi, quod se perfecturum sperat, ideo scire opus est, quid fieri posse videatur, & quid non. oportebat igitur hoc loco explicare, quæ sint ea, quæ fieri posse uideantur. sed quoniam non tantũ ad iudiciale genus pertinent, verum omnium generũ Rhetoricę communia sunt, ideo tractationem eorum Aristoteles in alium locum reiicit. nam secundo libro, postquam animi commotiones, & singularum ætatum mores explicuit, diligenter etiam, quæ fieri posse uideantur, explicat.

tex.493 Αὐτοὶ δ' οἴονται δυνατοὶ εἶναι μάλιστα, ἀζήμιοι ἀδικεῖν, οἱ ἐμπεσὼν δυνάμενοι, καὶ οἱ πρακτικοὶ, καὶ οἱ ἔμπειροι πολλῶν ἀγώνων. & ἐὰν πολλοὶ φίλοι ὦσι, καὶ ἐὰν πλούσιοι.

Atque illi potissimum malefici impunitatem sperant, qui dicendi facultate præstant; & qui in rebus gerendis multum valent; & qui iudicialium controuersiarum benè periti sunt; & si amicorum, diuitiarumq; copiam habuerint.

COMM. Iam narrare incipit, qui sint illi, qui se iudicio rum pœnam effugere posse sperant. ac primo loco ponit eloquentes, qui sua dicendi facultate sæpe iudicibus tenebras offundunt, quod pro A. Cluẽtio cum diceret, se fecisse Cicero gloriatus est. plurimum autem eloquentiam in ciuitatibus posse certum est. Demetrius Phalereus tãtum eloquentiam in pace ualere dixit, quantum in bello gladiũ. Cicero pro P. Quintio duas res in ciuitate plurimum posse dicit; summam gratiam, & eloquentiam. eam enim orationẽ ita ineepit: Quæ res in ciuitate duæ plurimũ possunt, » ex contra nos ambæ faciunt in hoc tẽpore, sum- » ma gratia, & eloquentia. Cato senior, qui propter summam dicẽdi facultatem Demosthenes Romanus fuit appellatus, tantũ eloquentia ualuit, vt quater & quadragies accusatus, semper gloriosè fuerit absolutus. Cicero regnare in iudiciis dicebatur, quia sua eloquentia plurimos defendebat. huiusmodi igitur homines, qui dicuntur ab Aristotele, ἐπὶ δυνάμεως, hoc est ualentes in diceudo, etiam siquid deliquerint, sperant se sua eloquẽtia iudicum seueritatem eluturos. Secundo loco ponuntur ij, qui in rebus gerendis multũ ualent, quos πρακτικοὺς uocat Aristoteles. sicut etiam nos vulgari uostra lingua. nam qui rerum vsum habent, timorem omnem abiiciunt, quia uias elabendi norunt, & in alijs periculis, & contentionibus sæpe uersati sunt. Tertio loco sunt ij, qui iudicialium controuersiarum benè periti sunt. quod ait Aristoteles ἔμπειροι πολλῶν ἀγώνων. quales sunt, causidici veteratores, qui litib. lites implicant. ij enim & controuersias statuunt, ac prorogãt, & aduersarios eludunt, & à criminibus sese facile explicant, Quarto loco ponit eos Aristoteles, qui amicis, & opibus abundant. qui sine dubitatione, quãuis maleficium cõmiserint, facile impunitatem assequuntur. amicorum. n. gratia, studiumq; ad pœnam sceleris depellendam plurimum potest, opes autem ad corrumpenda iudicia, vel ad deterrendos aduersarios accommodatæ sunt. hoc est, quod Cic. pro P. Quintio queritur: P. Quin- » tius, cui tenues opes, nullę facultates, exiguæ » amicorum copiæ sunt, cum aduersario gratio- » sissimo contendat. & paulo inferius; habet aduersarium P. Quintius verbo Sex. Nęuium, re » vera huiusce ætatis homines disertissimos, for- » tissimos, ornatissimos nostræ ciuitatis. qui com » muni studio, summis opibus Scx. Næuium defen » dunt, si id est defendere, cupiditati alterius ob- » temperare, quo is facilius, quem uelit, iniquo » iudicio opprimere possit.

Καὶ μάλιστα μὲν, αἱ αὐτοὶ ὦσιν οἱ τοῖς εἰρημένοις, οἴονται δυνασθαι. εἰ δὲ μὴ, κἂν ὑπάρχωσι τοιοῦτοι αὐτοῖς φίλοι, ἢ ὑπηρέται, ἢ κοινωνοί. δεῖ γὰρ ταῦτα δυνατὰ εἶναι. & πράττειν, καὶ λαθεῖν, καὶ μὴ δοῦναι δίκας. tex.494

Maximè verò qui his præsidijs fulti sunt, elabi se posse confidunt: sin minus, etiam tum confidunt, cum amicos huiusmodi, vel administros, vel socios habuerint: propter hæc enim & iniuriam facere, & latere, & non dare pœnas possunt.

Illi sunt ad iniuriam procliues, qui ea in se habent, quæ supra dicta sunt, quoniam sperant se impunè abituros. præterea confidunt etiam illi, qui vel amicos, vel ministros, vel socios tales habuerint. nam sæpe amicorum eloquentia, aut COMM.

astutia,

aſtutia, aut gratia, aut opes è perieulis reos liberant. qui verò vel miniſtri, vel ſocij ſuetinr, diligentiſsimè ſolent auxiliari, ſi ſalui eſſe uolunt. nam plerumque pari pœua miniſtri, & ſocii puniuntur. vt Cicero pro Roſcio Am. docet Roſcii aduerſarios, audaces quidem eſſe, ſed potentiæ Chryſogoni plurimum confidere, cum quo bona Sex. Roſcii diuiſerant. quin etiam eum multi ſunt, in eodem maleficio, ſeſe facilius defeudunt. quemadmodum Iuuenalis ait;

——— *faciunt hi plura, ſed illos*
Defendit numerus, iunctaq; umbone phalanges.

Qui igitur tria genera hominum illa conſuetudine deuincta habet, hoc eſt amicos, adminiſtros, ſocios, eloquentes, peritos, & poteutes. is & iniuriam facere, & latere, & non dare pœnas poteſt. nam adminiſtri præſto erunt ad iniuriam faciendam, ſocii ad occultandam, amici ad defendendam. ſocios appello, quos Ariſtoteles κοινωνὸς, hoc eſt eiuſdem rei participes. & ex Latinis quidam complices vocant.

tex.495 Καὶ ἐὰν φίλοι ὦσι τοῖς ἀδικουμένοις, ἢ τοῖς κριταῖς. οἱ μὲν γὰρ φίλοι, ἀφύλακτοί εἰσι πρὸς τὸ ἀδικεῖσθαι, καὶ προσκαταλλάττονται, πρὶν ἐπεξελθεῖν. οἱ δὲ κριταὶ χαρίζονται οἷς ἂν φίλοι ὦσι. καὶ ὅλως ἀφιᾶσιν, ἢ μικροῖς ζημιοῦσι.

Et ſi amici eis fuerint, quibus iniuriam fecerunt, aut ipſis iudicibus. nam amici non præcauentes ad iniuriam ſunt expoſiti; deinde antea placantur, quam res in iudicium veniat; iudices autem illis gratificantur, quibus amici ſunt; & aut penitus abſoluunt, aut parua pœna multant.

comm. Impunè præterea putant illi ſe iniuriam facere poſſe, qui ſunt amici vel eis, quibus iniuriam faciunt, vel ipſis iudicibus. Sæpe enim improbi etiam amicos lædunt. Vel quia uident ſe id facile poſſe facere, eum amici non præcaueant, & ſint ad iniuriam expoſiti. neque enim vlla cauſa eſt, cur eos ſuſpectos habeant, quos eſſe amicos exiſtimant, vel quia ſciunt amicos uon eſſe litem perſecuturos, ſed iram depoſituros prius, quàm res in iudicium vocetur. nam amicorum ira facile placatur. quod ſeuario quodam Græco ſignificatur, qui circumfertur in hunc ſenſum.

Amicus haud ſeruat diu iracundiam.

Ad quod alluſiſſe videtur Terentius in Andria, cum ait:

Amantium iræ, amoris redintegratio eſt.

Et Mimus ille Publianus ſatis elegans;

Diſcordia fit carior concordia.

hæ igitur ſperantes improbi, ac ſimulati amici non dubitant amicos offendere. cum autem Iudices ſunt amici plerumque gratificantur eis, qui in iudicium vocantur. & eos vel omnino criminib. liberant, vel exigua pœua afficiunt. quare qui amore ducitur, nullo modo verè iudicare poreſt. hæc autem ars eſt Oratorum, vt quibuſcũque rationibus poſſunt, iudicum animos ſibi conciliare ſtudeant, & eos ſibi amicos faciant. quod ſi eõſequi poſſunt, facile deinde reum defendunt. vt pro Miloue multis argumentis probat Milonem ipſis iudicibus debere eſſe cariſsimũ, quod eſſet vir fortiſsimus, & integerrimus, & Reip. amantiſsimus. idem facit etiam in reliquis orationibus, vt eos vehementer iudicibus commendet, quos defendit.

Λαθητικοὶ δέ εἰσιν, οἵτ' εἰωθότες τοῖς ἐγκλήμασιν. οἷον ἀσθενὴς περὶ αἰκίας. καὶ ὁ πένης, ἢ ὁ αἰσχρὸς περὶ μοιχείας. tex.496

Latere ſolent illi, quibus crimina non conueniunt; vt, ſi quis infirmo corpore dicatur, alium vſq; ad necem verberaſſe; & deformis homo de adulterio accuſetur.

Sæpe fit, vt illi peeeantes lateant, neq; vmquã arguantur, quibus ipſa crimina non videntur eõuenire. cuius rei duo ponit exempla. primum ſiquis ſit infirmo corpore, & accuſetur, quod aliquem vſque ad necem vetberarit, aut quod petulans fuerit. hoc enim non eſt veriſimile. nam petulantia nõ ab infirmitate corporis, ſed à robore proficiſcitur. alterum exẽplum eſt, ſi quis ſit pauper, & deformis, & accuſetur de adulterio, non eſt probabile. quoniam pudicitia mulie tum nõ paupertate, & deformitate virorum, ſed precio & pulchritudine expugnatur. pro Roſcio Am. probat Cicero crimẽ parricidij Roſcio non conuenire, qui vita ruſtica delectabatur. in ruſticis, inquit, moribus, in victu arido, in hac horrida, incultaq; vita iſtiuſmodi maleficia gigni non ſolere. vt non omnem frugem, neque arborem in omni agro reperire poſsis; ſic non omne facinus in omni vita naſcitur. Sunt autem tanto maiora ſcelera, quanto miuus perſonæ conueniunt, vnde bene Iuuenalis: comm.

Quem patitur dormire nurus corruptor auaræ? *Sat. 1.*
Quem ſponſæ turpes? & prætextatus adulter?

Καὶ τὰ λίαν εὐφανερῶ, ἢ εὐφθαλμοῖς. ἀφύλακτα γὰρ δοκῇ τὸ μηδὲν εἶναι. tex.497

Et, qua valde illuſtri loco, atque ante oculos poſita ſunt, in eis latet iniuria, quoniam ea nemo cuſtodit; etenim exiſtimant, nullum in eis peccaturum.

Ad furtum occaſio ſæpe improbum inuitat, vt eum aliquid ineuſtoditum uider, id ſurripiat. quod frequẽter accidit in eis, quæ ſunt in aperto loco poſita. neque enim ea quiſquam cuſtodit, quia uemo tam audax exiſtimatur, vt in aperto furtum faciat. Nam M. Varro furem à furuo, id eſt nigro dictũ putat, quod furta clam fiant, & plerumque in uocte. Itaque Cicero Verris furta uehementer amplificat, quod is ad tantam improbitatem, & impudentiam deueniſſet, vt non per præſtigia, ſed palam per poteſtatem, ſuo imperio hoſtiatim tota oppida compilaret, eum cæteri prætores improbi auertere aliquid de publico quamobſcuriſsimè per magiſtratum ſolerent, licet etiam aliquid de priuato nõuumquam occultè auferrent. comm. *Act. 6.*

Καὶ τὰ

tex.498 Καὶ τὰ τηλικαῦτα, καὶ τοιαῦτα, ἃ μὴ δι' ἐς. ἀφύλακτα γὰρ καὶ ταῦτα. πάντες γὰρ τὰ εἰωθότα, ὥσπερ ἀῤῥωστήματα φυλάττονται, καὶ τὰ ἀδικήματα. ὃ δὲ μηδεὶς πω ἠῤῥώστησεν, οὐδεὶς ἐφυλάξατο.

Et quæ tam magna sunt, ac talia, vt ea nullus vmquam admiserit: nam hæc quoque nemo præcauet, aut custodit. omnes enim, vt solitos corporis morbos, ita etiam solitas iniurias diligenter obseruant: quo vero morbo nemo vmquam oppressus est, eum nemo reformidat.

comm. Maxima scelera sæpe latere solent, quia non facile creduntur. præcipuè si sunt eiusmodi, vt nullus vmq; ea commiserit, aut certè rarissimi. vt quo quis patrem interficiat. aut cum matrem habeat, aut humanis carnib. vescatur, aut proprios filios iugulet. hæc enim, cæteraq; eius generis nemo præcauet, quia vel rarissima sunt, vel numquam euenerunt. vtitur autem eleganti similitudine ad hoc probandum. sunt enim iniuriæ tamquam animi morbi. nam morbi perniciosiores, pluresq; sunt animi, quàm corporis ait Cicero. quemadmodum igitur solitos corporis morbos cauere solent homines. ita etiam solitas iniurias. nemo autem eum morbum reformidat, quo nullus vmquam oppressus fuit. ita nemo timet iniuriam, qua nullus vmquam fuerit affectus. scribit Cic. pro Ros. Amer. Solonem, qui leges Athenienſibus scripsit, cum interrogaretur, cur nullum supplicium constituisset in eum, qui parentem necasset, respondisse, se id neminem, facturum putasse. sapienter, inquit, fecisse dicitur, cum de eo nihil sanxerit, quod antea commissum non erat; ne non tam prohibere, quàm admonere videretur. teclamitat enim istiusmodi suspicionibus ipsa natura: portentum, atque monstrum certissimum est, esse aliquem humana specie, & figura, qui tantum immanitate bestias vicerit, vt, propter quos hanc suauissimam lucem aspexit, eos indignissimè luce priuarit, cum etiam feras inter scie partus, atque educatio, & natura ipsa conciliet.

tex.499 Καὶ οἷς μηδεὶς ἐχθρὸς, ἢ πολλοί. οἱ μὲν γὰρ, ὅλοντο λήσειν δοκοῦσι τὸ μὴ φυλάττεσθαι. οἱ δὲ, λαθεῖν τι, δοκοῦσι τὸ μὴ δοκεῖν αὐ ἐπιχειρῆσαι φυλαττομένοις, & δοκοῦσι τὸ ἀπολογίαν ἔχειν, ὅτι οὐκ αὐ ἐπεχείρησαν.

Eos etiam inuadunt, qui aut nullum inimicum, aut multos habent. illi enim se latere posse existimant, quia nulla est custodia: hi verò latent ideo, quia nemo putaret, eos in quemquam impetum facturos, qui sui corporis circa se custodes habeat: & quia paratam defensionem habens, se talem hominem numquam fuisse ausos aggredi.

Quidam sunt adeo mites, & quieti, vt nullum comm. habeant inimicũ. quidam verò multos inimicos habent. vtriq; hi homines diuersa ratione sunt ad iniuriã expositi. nam qui non habẽt inimicos sine custodia viuunt, quia nullorum insidias timent. iraque facile, & occultè possunt opprimi. quam occasionẽ improbi arripientes, eos inuadunt. qui verò multos habẽt inimicos, sui corporis custodes habere solẽt, vt se ab insidiis tueantur. sed qui nõ est in numero inimicorum, facile potest eos lædere, atque scelus suum occultare. idq; duplici potissimũ ratione. primò quia verisimile non est, quemquam esse tam audacem, vt eũ inuadat, qui multos sui corporis custodes habeat. deinde quia qui accusatur, paratam habet defensionem, non se vmq; ausurum fuisse tam potentẽ hominem, & tam bene munitum offendere. prima ratio ab existimatione, & coniectura iudicum ducitur, altera à persona reorum. Cic. pro Milone verisimiliter probat à Milone Clodio nõ esse factas insidias. quia sciebat Milo Clodiũ multos circa se salutis suæ custodes habere. ipse verò cum vxore veheretur in Rheda penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri, & delicato ancillarum puerorumq; comitatu.

Καὶ οἷς ὑπάρχει κρύψις, ἢ ῥᾴστος, ἢ τόπος, ἢ ἐξήθεις, ἢ πόρος. tex.501

Illi quoque faciunt iniuriam, qui vel modum, vel locum, vel dispositam occultandi rationem facilem habent.

De iis, qui furantur, verba facere videtur, qui cum vel modũ furandi, vel locum, vel rationem alienãdi, quę surripuerint, habere possũt, statim ad furtum animum adiiciunt. modum habent ij, quibus creditur, vt qui negocia diuitũ tractant, & qui pecunias aliorũ seruant, & qui reditus, & vectigalia publica procurãt, & qui Remp. administrant. hinc repetundarum lex enata, & peculatus crimen. locum occultandi sceleris habent latrones in solitudine, in nemoribus, atq; etiam in vrbibus apud receptatores. Quam autẽ Aristoteles διάθεσιν appellat, putat Victorius alienationem significare, seu venditionem, idq; auctoritate Plutarchi probat, apud quem διάθεσις idem sit, quod apud nos vẽditio. sicut apud Demosthenem, & Isocratem διάθεσθαι significat vendere. quæ sanè interpretatio conuenit huic loco, nos verbi vim secuti, sententiamq; Aristotelis, dispositam occultãdi rationem uertimus. in qua potest etiam esse venditio. comm.

Καὶ ὅσοις μὴ λαθῶσιν ὄντες δίκης, ἢ αἰσθόλη χρόνιος, ἢ ἐξαφθορᾷ κριτῶν. tex.501

Et, qui, etiam si facinus celare non possint, tamen vel iudicij periculum à se remouere, vel in longinquũ tempus differre, vel iudices ipsos corrumpere possunt.

Addit alios etiam, qui confidenter iniuriam faciant, nempe qui licet eorum facinus patefactum fuerit, tamen iudicii periculum possunt à se depellere, & aliquo modo curare, ne in iudiciũ vocentur, & ne causam dicant. sicut Orgetorix ille, de quo ita Cæsar primo lib. de bello Gallico; Die constituta causę dictioni Orgetorix „ ad iudicium omnem suam familiam ad hominũ „ millia decem vndiq; coegit: & omnes clientes, „ comm.

„ obæratosq; suos, quorum magnum numerñ ha-
„ bebat, eodem conduxit: per eos ne causam dice
ret, se eripuit. ita Cic. pro Milone de Clodio ver-
„ ba faciens; atque illam belluam iudicij laqueos
declinauit. iam irretitam teneret. confidunt etiã
qui in longinquũ tempus differre iudiciũ pos-
sunt. sicuti Cic. secunda in Verrem actione nar-
rat, quemadmodũ Verres, & eius defensores iu-
diciũ prorogare cogitassent; Nouæ sunt, inquit,
„ hodie Sextiles: hora nona cõuenire cępistis. hũc
„ diem iam ne numerãt quidem. decem dies sunt
„ ante ludos uotiuos, quos Cu. Põpeius facturus
„ est. hi ludi dies quindecim auferent: deinde con
„ tinuo Romani cõsequentur. ita prope xl. diebus
„ interpositis, tum denique se ad ea, quæ à nobis
„ dicta erunt, responsuros esse arbitrantur. & quæ
sequuntur, deniq; qui possunt iudices corrum-
pere maximè confidunt, vt Clodius, cũ de pollu
tis sacris esset accusatus per corruptelam iudi-
cum absolutus est. & Cluentius corrupris iudi-
cibus dicitur Opianicũ inimicum suum condẽ-
nasse. licet hoc neget Cicero. videtur autẽ hunc
locũ in Partitionib. interpretatus Cicero, cum
„ ita inquit; si cum opinione cęlãdi, aut si patefa-
„ ctum esset, depellendi criminis, vel perrumpendi
„ periculi, vel in longinquum tempus differendi.

tex.502 Καὶ οἷς ἐὰν ᾖ ζήμια, ἧττον δίωσις τῆς ἐπι στωσ, ἢ ἀβολὴ χρόνος, ἢ δι' ἀπορίαν μηδὲν ἔχει, ὅ, τι ἀπολέσει.

Et, qui licet multati pecunia fuerint; tamen pœnam, multamq; possunt à se depellere, aut in longum tempus differre solutionem, vel propter egestatem nihil habent, quod amittere possint.

comm. Illi sunt etiam procliues ad iniuriam inferendam, qui licet condemnentur, tamen pœnam, & multam euitare facile possint, vt qui valde potentes sunt. nam verè dixit Iuuenalis:

Dat veniam coruis, vexat censura columbas.

& Anacharsis dicebat leges aranearũ telis esse similes, quæ muscas quidẽ, & animalia quædam paruula irretiunt, sed maiora retinere nullo modo possunt. ita qui multæ solutionem sperant in longum tẽpus differre posse, sæpe sunt iniurioſi, & tunc præsertim, cum præsens emolumentum vident. præcipuè verò sunt ad iniuriam prompti, qui nullum habent patrimonium, nullasque diuitias, quas possint amittere. quam rem elegantet expressit Tereutianus ille Phormio:

Quot me censes homines iam diuerberasse vsque ad necem?
Hospites? tum ciues? quo magis noui, tanto sæpius.
Cedo dum, en vmquam iniuriarum audisti mihi scriptam dicam?
C. *Qui istuc?* Ph. *Quia non rete accipitri tenditur, neque miluio,*
Qui male faciũt nobis: illis, qui nihil faciunt tenditur:
Quia enim in illis fructus est, in his opera luditur,
Alys alunde est periculũ, vnde aliquid abradi potest:
Mihi sciunt nihil esse. ——

sic etiam vulgo dicunt ab eis cauendum esse qui nihil habent, quod amittant.

Καὶ οἷς τὰ μὲν κέρδη φανερὰ, ἢ μεγάλα, ἢ ἐγ- tex.503
γὺς, αἱ δὲ ζημίαι, ἢ μικραὶ, ἢ ἀφανεῖς, ἢ πόρρω.

Et quibus certa sunt lucra, vel magna, vel propinqua; pœna vero vel parua, vel incerta, vel longinqua.

Facile mouẽtur ad iniuriam, qui ab vna parte comm.
lucra certa, vel magna, vel propinqua cõspiciũt, ab altera verò credunt damna esse parua, vel incerta, vel longinqua. omnes enim homines lucri sunt appetẽtes, sicut in Hipparcho docet Plato. sed in hoc differunt, quod probi viri tantum honestis rationibus lucrari studeant, improbi uerò nullum quęstum turpem putant. quotidie fraudant, decipiunt, auferunt, eripiunt, socios spoliant, ærarium expilant, testamenta supponunt, quoniã in his rebus lucra certa, & magna, & propinqua uideut. sic etiã improbi mercatores propter lucrũ sæpe merces vitiant, immutant, supponunt, peierant, cũ præsertim intelligant nullam horũ scelerum pœnam esse ordinariam, sed extraordinariè plecti, & ad eum præsidem cognitionem spectare, quem sæpe amicum habẽt, aut qui facile pecunia corrũpi potest. hinc Stellionatus crimen apud Iurisconsultos, contra eos, qui merces corrumpunt, aut imposturam faciunt.

Καὶ ᾧ μὴ ἔστι τιμωρία ἴση τῇ ὠφελείᾳ, οἷον tex.504
δοκεῖ ἔχειν ἡ τυραννίς.

Et in ea re, in qua nulla pœna par, atque æqualis vtilitati reperitur; quod in se dominatus regius habere videtur.

Quando quis rem eiusmodi se consecuturum comm.
sperat, quæ commoditate, atq; vtilitate sua superet omnem pœnam, non dubitat omnia committere, vt eam acquirat. hoc, inquit Aristoteles tyrannis in se habere videtur. qui.n. regium dominatum assequi potest, is assequitur id, quod omnem pœnam exuperat. Vnde regnandi gratia pleriq; iustitiam omnem contemnunt, de qua re ita Cicero primo de officiis: Declarauit id modo temeritas C. Cæsaris, qui omnia iura diuina, „
& humana peruertit, propter eũ, quem sibi ipse „
opinionis errore finxerat principatum. Idem „
Cæsar in ore semper Græcos uersus Euripidis de Phœnissis habebat: quos ita Cicero tertio de officiis in Latinum sermonem conuertit:

Nam si violandum est ius, regnandi gratia
Violandum est: aliis rebus pietatem colas.

Καὶ ὅσοις τὰ μὲν ἀδικήματα, λήμματα, αἱ tex.505
δὲ ζημίαι ὀνείδη μόνον.

Et quibus iniuriæ quæstum afferunt; pœna verò tantum ignominiam.

Quidã sunt adeo cupidi pecuniæ, vt propter comm.
eam nullo ignominiæ metu frangantur. itaque cum lucri spes affulserit, statim ab ea rapiuntur ad iniuriam faciendam, q̃uis magnã infamiam se subituros intelligunt, vt qui pupillos occultè spoliant, aut qui depositum peierãdo abnegant. aut qui in magnis fœnoribus pecunias ponunt, aut qui filias, vel vxores prostituunt. horũ enim

scelerum

scelerum nulla est alia pœna præter ignominiam, cũ tamen sæpe quæstum uberem afferre soleant.

tex.506 Καὶ οἷς τοὐναντίον, τὰ μὲν ἀδικήματα εἰς ἐπαγγέλματα, οἷον εἰ συμβέβηκε ἅμα πλουτήσασθαι ὑπὲρ σαφοῦς, ἢ μηδὲν ὡσπερ Ζηνωνίδῃ, αἱ δὲ ζημίαι, οἷς ζήμιαι, ἢ φυγή, ἢ τοιοῦτόν τι. ἀμφότεροι γὰρ ἀδικοῦσι, καὶ ἀμφοτέρως ἔχοντες. πλὴν οὐχ οἱ αὐτοί, ἀλλ' οἱ μὲν πρὸς τοὺς ἤθεσι.

Et quibus contra accidit, ut si quem læserunt, ex ea re laudem adipiscantur, vt si vna contingat patris, & matris iniurias vlciscí, quod Zenoni accidit. pœnæ verò fini aut pecuniarum, aut exilij, aut alicuius eiusmodi rei: vtrique enim, aut vtroque modo se habentes iniurioſi sunt, non tamen idem, sed vitæ, & moribus inter se contrarij.

COMM. Sunt etiam quidam contrario modo affecti, qui pecunias cõtemnunt, modo laudem assequi possint. quare viri eiusmodi non timent pœnas pecuniarũ, aut exilij, aut retũ eius generis, modo aliquẽ lædant, ex quo laudem adipiscantur. vt si quis parentum suorum iniurias ulciscatur. quemadmodũ Zeno fecit. quo verò Zeno parentum suorũ iniurias ultus fuerit legere non memini. fuerunt autem multi Zenones. inter quos numeratur ille Zeno Eleates, de quo Cic. 2. lib. Tusc. quæstionum ita inquit; Zeno proponatur
» Eleates, qui perpessus est omnia potius, q̃ conscios delẽdæ tyrãnidis indicaret. Val. Max. lib. 3. capite de patientia, tradit hunc Zenonem cum à Phalaride torqueret in eculeo, vt conscios indicaret, nominasse tyranni amicissimũ quemq; quos cum Phalaris ita furens necasset, Zeno cõuersus ad populũ eum ita concitauit, vt Phalarim ipsum lapidib. prosterneret, atq; obrueret. verum igitur de hac re sentiat Aristoteles, an de alia nõ satis explotatum est, exemplum antè est apertissimum. Cic. pro Milone vehementer in eo Milonem cõmendat, quod neq; exilium, neque mortẽ timeret, cum à Clodij temeritate Renip.
» liberasset, vbi corpus hoc sit, non, inquit, laboro,
» quoniam omnibus in terris, & iam uersatur, &
» semper habitabit nominis mei gloria. Quod autem adiungit Aristoteles est eiusmodi; vtrique hoc est tam ij, qui mouentur quæstu sine timore ignominiæ, quàm qui laude mouentur, sine pœnæ timore; sunt quidem iniurioſi, sed diuersa tatex.507 tione, & diuersis motibus præditi. nam qui non mouentur infamia, viles sunt, & abiecti, scelestiq; homines. qui verò laudem appetunt, neque pœnam perhorrescunt, ij magno sunt animo, & elati, & honestatis amatores. neque cuiquam nocere student, nisi iniuria lacessiti. quod probi viri officium esse nemo ignorat.

Καὶ οἱ πολλάκις, ἢ μελλήσαντες, ἢ μὴ ἐζημιωμένοι.

Et qui flagitia sua sæpius occultarunt, aut deprehensi pœnas non dederunt.

Fiunt iniurioſi, promptiq̃ ad nocendum ij, quibus tes iam sæpius ex animi sententia succesſit, & quamuis peccarint, tamen vel latuerunt, vel non flagitiis debitas pœnas luerunt, peccandi enim assiduitas alit audaciam. nam vt ait Iuuenalis,

Nemo repente fuit turpissimus.

Sic pro Cluentio Cicero notat Stalenum quendam Senatorem, qui pecunia corruptus non semel falso iudicarat. Iam hoc, inquit, non ignoratur iudices, vt etiam bestiæ fame dominante plerumque ad eum locum, vbi pastę aliquando sint, reuertantur. Stalenus ille biennio ante, cum causam bonorum Safinij Atellæ recepisset, sexcentis millibus nummum se iudicium corruptu rum esse dixerat.

Καὶ οἱ πολλάκις ἀποτυχηκότες. εἰσὶ γάρ τινες καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς πολεμικοῖς. οἷον καὶ μάχεσθαι. tex.508

Et, qui sæpe sua spe dejecti sunt, & infelicem exitum habuerunt; quidam enim in his etiam rebus, sicut in bello reperiuntur, qui rursus belli fortunam tentare voluerunt.

Sunt aliqui eo ingenio præditi, vt quãuis nũquam exequi potuerint id, quod cupiebant, etiã sæpe deprehensi fuerint, atq; etiam pœnas dederint, tamen non dubitent iterum iniuriam facere. sicuti plerisque furibus, & impostoribus accidit, qui licet aliquãdo castigati fuerint, tamen à maleficio non abstinent. idem faciunt etiam sicarij quidam, & aleatores, & Deorum contemptores, & hæretici. præterea qui vel suas vel suorum iniurias ulcisci desiderant, non aliter, atque duces in bello, qui licet offensionem acceperint, tamen reparare bellum audent. quales fuisse Troianos ostendit apud Virgilium Latinus, cum ait;

COMM.

——— *quos nulla fatigant*
Prælia, nec victi possint absistere ferro.

Καὶ οἷς αὐτὰ παραχρῆμα ἢ τὸ ἡδὺ, τὸ δὲ λυπηρὸν ὕστερον. ἢ τὸ κέρδος, ἢ δὲ ζημία ὕστερον. οἱ δὲ ἀκρατεῖς, τοιοῦτοι. ἔστι δ' ἀκρασία περὶ ταῦτα, ὅσων ὀρέγονται. tex.509

Et, quibus voluptas statim ex facto proposita est, molestia verò postea; vel lucrum est præsens, pœna verò sera; tales sunt incontinentes homines. nam incontinentia versatur in eis rebus omnibus, quas vehementer appetunt.

Multi sunt qui præsentem voluptatem futuræ molestiæ anteponant, & præsens lucrum futuro damno. igitur huiusmodi homines simul atque voluptatis, aut lucri species obiecta fuerit, eam sequuntur. neque molestiam, & damnum considerant, quod ex ea re postea subsecuturum sit. vocantur autem tales homines, incontinentes, qui rationem audire nolunt, sed cupiditatẽ sequuntur. siquidem incontinentia non tantum in vna, aut altera re spectatur, sed in eis omnibus,

COMM.

quas homines uehementer cõcupiscunt. dicuntur autẽ ἀκρατεῖς quasi impotentes, quoniam in eis ratio ab appetitu superatur. & Asoti, quo verbo vsus est etiam Cicero. hi tantum amant præsentem uoluptatem, vt dicant sex menses uitæ sufficere, septimum verò se Orco spondere. Sic enim Lucilius de illis ait, vt Nonius citat;

Qui sex menses vitã ducunt, Orco spondent septimum.

Sic etiam Cicero Verrem acriter inuadit, quod in Sicilia sic à nefariis voluptatibus, & ab auaritia cæcatus fuerit, vt non cogitarit aliquando se Romæ rationem reddituru m.

tex 510 Καὶ οἷς αἱ τοὐναντίον, τὸ μὲν λυπηρὸν ἡδύ, ἢ ἡ ζημία. τὸ δὲ ἡδὺ, ℭ ὠφέλιμον, ὕστερα, καὶ χρονιώτερα. οἱ γὰρ ἐγκρατεῖς, καὶ φρονιμώτεροι, τοιαῦτα διώκουσι.

Et quibus contra iam molestia, aut pœna præsens est, voluptas autem, & vtilitas posterior, ac diuturnior consequetur; nam continentes, & prudentiores homines talia conficiantur.

COMM. Qui continentes sunt, ac prudẽtes longe aliter se gerunt, quàm incontinentes. audent enim præsentem molestiam, & pœuam subire, vt postea diuturniore voluptate perfruantur. vt Pyrrhus Epirotarum Rex cũ interrogaretur à Cynea Thessalo, cur tot molestias, & labores in bello susciperet, & multos sibi populos subiugare contenderet, respondit, vt postea quiete cũ summa potestate, & gloria uiuam. sæpe igitur ea de causa fit etiã à prudentibus iniuria, vt post molestiam voluptatem percipiant. ita Romani Corinthum totius Græciæ lumen extinctum esse volnerunt, & bellum Achaicum cõfecerunt, non alia de causa, nisi vt eã Græciæ parte quietè frueretur. Nam Cic. 1. de Offic. ait Romanos opportunitatem loci secutos Corinthum euertisse, ne quando bellum reparare posset. sic Aristoteles dicitur scripta ueterum Philosophorum, quibus ipse adiutus fuerat in suis operibus componendis, diligenter in tota Græcia quæsiuisse, & combusisse, ne furta sua cognosci possent, & ipse solus gloriam apud posteros haberet.

tex.511 Καὶ οἷς αὐ συδόκηται δίχ' τύχην δόξαι πρᾶξαι, ἢ δι' ἀναγκην, ἢ δίχ φύσιν, ἢ δι' ἔθος, καὶ ὅλως ἁμαρτεῖν, ἀλλὰ μὴ ἀδικεῖν.

Et, qui videri possunt aut casu feciße, aut necessitate imposita, aut natura impulsi, aut consuetudine, aut denique qui sperant, se probare posse per imprudentiam peccasse, nõ autem scientes, volentes q; lasisse.

COMM. In assumptiua iuridiciali ponũt Rhetores purgationem, quam tres habere partes uolunt, casum, necessitatem, imprudẽtiam. Casus dicitur cũ aliqua fortunæ vis uoluntati obstitit. vt apud Lacedæmonios lex erat, vt nisi redẽptor hostias ad sacrificiũ præbuisset, capitale esset. qui redemerat hostias, cum in vrbẽ ageret ex agro, fluuius Eurotas magnis auctus tempestatibus, illi obstitit, quo minus in tempore præbere posset, accersitur redẽptor capitis, ille se casu defendit, sic ille, qui cum aprũ peteret, Alym Græsi Regis filium interfecit. Necessitas, cum res aliter se nõ potuisse facere ostendit, vt pro Ligario Cicero ait, si crimẽ est, Ligarium in Africa fuisse, necessitatis crimen esse, non uoluntatis. & pro Milone, probat Milonem Clodij insidijs appetitum non aliter effugere potuisse, nisi illum interfecisset, itaq; factum illud necessitatis fuisse. Imprudentia est, cum scisse aliquid is, qui arguitur negar. vt siquis ciuẽ uerberans existimaret seruum suũ se verberare, aut aliquid contra legẽ faciat, qui nunq; rogatam fuisse audiuerit. ita Cic. pro Ligario ait Tuberonem peccare per imprudentiã, qui non intelligeret se petere Ligarij sanguinem. Sæpe etiã natura facti excusationem affert, vt siquis uehemẽter sit iracundus; aut furiosus, aut demens. qua ratione nonnulli aliquãdo iudicium euadunt, cum per se dementiã fecisse ostendunt. ita Cicero iuuenilem naturam, & ætatem in Cælio excusat. deniq; consuetudo plerumque factũ excusat, vt siquis deprehensus in loco, ubi cædes facta sit, & accusatus probet in eo loco se frequentem autea fuisse. aut siquis aliorũ exemplo factum suum defendat, quod alij multi ita facere cõsueuerunt. Quare promptus est ad iniuriã ille, qui sperat se probaturum, non scienter, aut spõte tecisse, sed uel casu, vel necessitate, vel natura, vel cõsuetudine, vel imprudẽtia. Notandum est autem Aristotelem inter purgationis partes, etiam naturam, & cõsuetudinem uumerare. cõtra quam Latini rhetores faciant.

Καὶ οἷς αἱ ἢ τὰ ὁλιγαχοῦς τυχεῖν. tex.511

Et, qui sperant fore, vt non summo iure, sed ex æquo, & bono secum agatur.

Agere summo iure est nihil penitus ex legum COMM. seueritate remittere, & ꝙ in uerbis legis est, obseruare, potiusq; scripturn, quàm sententiam sequi. & qui summo iure agunt dicuntur à Græcis ἀκριβοδίκαιοι, vt Budæus annotauit. agere autem ex bono, & æquo est leges mitius interpretari, & multũ de seueritate remittere, & potius sententiam, quàm scriptum sequi, quod qui faciunt, Græcè dicuntur ἐπιεικεῖς, ergo qui sperant fore, si deliquerint, vt secum agatur ex æquo, & bono, non autem summo iure, sunt ad iniuriam faciendam promptiores.

Καὶ ὅσοι αὖ σὺδεὲς ὅτι. δι' ἐνδεᾶς δὲ ἢ ἁπλῶς σὺδεὲς, tex.513
ἢ γὰρ ὡς ἀναγκαῖα, ὥσπερ οἱ πένητες, ἢ ὡς ὑπερβολῆς, ὥσπερ οἱ πλούσιοι.

Et quicumque sunt indigentes: duobus autem modis indigentes dicuntur, vel rerum necessariarũ, quales sunt mendici, aut pauperes, vel exuperantium rerum, quales sunt diuites.

Qui rei alicuius indigent, vt eam acquirant, COMM. plerumq; non dubitant iniuriam facere. non autem tantum pauperes dicuntur indigentes, sed quicũq; vehementius aliquid desiderant, etiã si

diuites

diuites sint.nam duob.modis dicuntur indigentes, vel eum earent eis rebus,quæ sunt ad uitam degendam neeessariæ, sieuti pauperes, ac mendici, vel cum ea non habent, quæ ad exuperantiam spectant, sieuti diuites. neq; enim dubium est,quin propter egestatem homines multa mala faciant. quod Horatius ita monet;

Magnum pauperies opprobrium, iubet
Quiduis, & facere, & pati. Sic Virg. in 6.
Et metus, & malesuada fames, & turpis egestas.

Est.n. paupertas onus & miserũ, & graue, vt ait Terent.Plautus in duob.captiuis;ille est miserrimus,qui eum etiam cupit,quod edat, nõ habet. & in prouerbio dicit; Miserrimũ est fame mori. hae de causa mendici sæpe eogũtur, multa mala facere, quæ si rebus neeessarijs abundarẽt,nullo modo facerent.sic etiam diuites cum in cupiditatem rerum alienarum ueniunt, quo iure,quaque iniuria sibi eas uendicare quærunt, quã rem copiosè Cic. pro Milone persequitur. eũ ostẽdit Clodium permultis ciuibus maximas iniurias feeisse, & res eis per uim abstulisse. Nihil
» erat (inquit)cuiusque,quod quidẽ ille adamasset,quod nõ hoc anno suum fore putaret. & pro Ros.Am. ait Chrysogonũ non alia de causa quærere Roscij damnationem nisi, vt eius bonis impunè frui posit. sese, inquit, hoc incolumi non
» arbitratur huius innoeẽtis patrimoniũ tam amplũ,& copiosum posse obtinere, damnato,& eiecto, sperat se posse, q̃ adeptus est per scelus, id
» per luxuriam effundere,atque cõsumere.& quæ sequũtur. pro P.Quintio Sex.Neuiũ ait à Quintio velle extorquere, quod ei non debetur.

tex.514 Καὶ οἱ σφόδρα εὐδοκιμοῦντες, καὶ οἱ σφόδρα ἀδοξοῦντες,οἱ μὲν, ὡς οὐ δόξοντες. οἱ δὲ,ὡς οὐδὲν μᾶλλον ἀδοξήσοντες.

Et ij, de quibus omnes bene existimant; & ij de quibus peßima eß opinio. nam illi se latere posse sperant; quod nemo de eis male existimat: hi verò quod nullam amplius existimationis iacturam facere possunt.

COMM. Addit etiam duo genera hominũ,qui proeliues sunt ad iniuriã,nempe ij,quorũ apud omnes est boua existimatio,& ij,de quibus omnes malè opinantur. sed tamen diuersa ratione sunt iniurioſi.qm̃ ij,qui boni viri habentur,sperant flagitia sua se occultaturos.nullæ.n.sunt occultiores insidiæ,q̃ eæ,quæ latẽt in simulatione bonitatis, & officij. illi verò de quib. mala est opinio,quia iam fecerunt existimationis iacturam,non dubitant omne scelus aggredi eius generis homines, qui proborum famam aucupantur. Iuuenalis Satyra tertia acritet insectatur, quã ita incipit:

Vltra Sauromatas fugere hinc libet, & glacialem
Oceanum, quoties aliquid de moribus audent,
Qui Curios simulant, & Bacchanalia vivunt.

contra etiam, qui pudorem semel exuerunt, ij bene, & gnauiter sunt impudentes.

tex.515 Αὐτὰ μὲν οὖν οὕτως ἔχοντες, ἐπιχειροῦσιν.

Atque his quidem de causis ad iniuriam faciendam aggrediuntur homines. quos autem, & quales lædant, iam videamus.

Ex tribus, quæ proposuerat, duo iam absoluit, hoc est, quibus de causis homines iniuriam faciant,& quo affecti. restat etiã tertium, quos, qualesq. offendãt,de quo deinceps videndũ est. COMM.

CAPVT XL.

Qui homines potissimũ sint iniurijs obnoxij.

tex.516 Ἀδικοῦσι δὲ τοὺς τοιούτους, καὶ τὰ τοιαῦτα τὰς ἐχοντας, ἂν αὐτοὶ εἰδῶσιν. ἢ εἰς τὰ ἀναγκαῖα, ἢ εἰς ὑπεροχὴν, ἢ εἰς ἀπόλαυσιν.

Eos igitur lædunt, qui ea possident, quorũ ipsi sunt indigẽtes vel ad vsus vitæ necessarios, vel ad exuperantiã, vel ad perfruendas voluptates.

PRIMÒ illi sunt ad iniurias expositi, qui rebus eis abundãt,quas improbi cupiunt, qm̃ eis egẽt,vel ad vsus vitæ neeessarios, vt Salustius cũ esset oppressus ære alieno,& prætor Africã obtineret,eam prouinciã ita expilauit, vt & creditoribus satisfecerit,& multas sibi peeunias reseruarit, & L. Catilina propterea quod omnia bona paterna dilapidauerat, egestate pressus, consiliũ de perdenda patria eum multis eõsceleratis ciuibus inire cœpit. vel ad exupetantiam alienas res appetunt, vt Verres in Sicilia uasa aurea, & argentea dominis per uim abstulit,& multis vasis tantum Emblemata ademit. quin ex templis Deorum immortaliũ plurima signa asportauit. vel denique ad perfruendas uoluptates, quod aliorum est,quærunt,ut uxores, aut filias. nam Verres eum esset Lampsaci, & Philodamum ciuem Lampsaceuum audiret pulcherrimam habere filiam,iam nubilem, satellites suos misit, qui eam raperent. auctor Cicero 3. in Verrem. COMM.

tex.517 Καὶ τοὺς πόρρω, καὶ τοὺς ἐγγύς. τοῖς μὲν γὰρ, ἡ λῆψις ταχεῖα. τοῖς δὲ, ἡ τιμωρία βραδεῖα. οἷον, οἱ συλῶντες τοὺς Καρχηδονίους.

Et eos, qui longinqui, & eos, qui propinqui sunt; nam his facile, celeriterq; possunt expilari. ab illis verò venit tarda vltio, vt qui Carthaginienses depopulantur.

In eos præterea inuadũt,qui uel multũ remoti sunt, vel ualde uicini, sed diuersa ratione. nã ualde uicinos lædũt,quia possunt id facile,celeriterq; facere. vnde bene dixit Hesiodus; vicinũ improbũ, magnum solere detrimentum afferre. & Themistocles eũ prælium suum præscriberet. iussit præconem adiungere, bonos quoq; uicinos illud habere. nã eo modo putauit fore uendibilius.Horatius lib.Carminum 2. bene describit hanc improborum uicinitatem, eum ait; COMM.

Quid? quod vsque proximos
Reuellis agri terminos? & vltra
Limites clientium
Salis auarus? pellitur paternos
In sinu ferens deos
Et vxor, & vir, sordidosq; natos.

Eos autem, qui multũ remoti sunt,idco lædunt,

quoniam ab eis uenit tarda vltio. neque.n.commodè potest aliquis eos ulcisci, qui locorum interuallo disiuncti sunt. vt illi, inquit Aristoteles, qui Carthaginienses depopulantur. quoniam Carthaginienses à Græcia ualde remoti sunt, ideo possunt à Græcis impunè lædi. videtur autè Aristoteles de piratis intelligere, qui apud antiquos Græcos erant in honore, ac pretio. sicuti Thucydides primo libro scribit. ait enim nullam fuisse ignominiam populos externos depopulari, sed potius gloriam eos magnam acquirere solitos, qui id rectè fecissent.

tex.518 Καὶ τοὺς μὴ ζηλωτὰς, μὴ δὲ φυλακτικὰς, ἀλλὰ πιθανικὰς. ῥᾴδιον γὰρ πάντας λαθεῖν.

Et qui sunt incauti, seque, ac sua non custodiunt, sed creduli sunt; tales enim homines facile est occultè ladere.

comm. Qui negligentes sunt in se, ac suis rebus custodiendis, & qui facile credunt, ij sæpe inducũtur in fraudem. nã improbi semper lædendi occasionem expectant. cum autem aliquem vident incautũ, illum statim inuadunt. sicut Pigmalion, de quo ita Virg. 1. Aen. ——*Ille Sichæum*

Impius ante aras, atque auri cæcus amore

Clam ferro incautum superat. — Er Orestes, qui Pyrrhum Achillis filium, vt ait idem Virg. in 3.

Excipit incautum, patriasq; obtruncat ad aras.

Facile est autem incautum opprimere, atque interficere, vt in 10. Aeneid.

——*Nam Pallas ante ruentem*

Dum furit incautum crudeli morte sodalis

Excipit, atque ensem tumido in pulmone recondit.

Sed Aeneas eodem in libro Lausum monet, ne se tam incaute morti pro patre obiiciat;

Quo moriture ruis, maioraq; viribus audes?

Fallit te incautum pietas tua. — Sic etiam qui creduli sunt, ad iniuriam sunt expositi. vnde benè dixit Epicharmus Siculus; neruos esse sapientiæ non facile credere. qui igitur sunt improuidi, & credulj stultitia non carent. Cicero de Amicitia sic ait; Hæc in fabulis stultissima persona est, improuidorum, & credulorum senum.

tex.519 Καὶ τοὺς ῥᾳθυμοῦντας, ὀκνηροὺς γὰρ τὸ ἐπιζηλῶσαι.

Et qui sunt inertes, ac desides; neque enim ab eis in iudicium vocari reformidant.

comm. Offendunt etiam eos, quos intelligunt esse ignauos, ac desides: quia non timent ab eis condemnari. cum ignauos pigeat lites sequi, & eos, à quibus iniuriam acceperunt, in iudicium uocare. quare facile contemnuntur, cum nec sibi, nec alijs sint utiles. Cic. 2. de Offi. 2. Quamobrẽ, vt ante dixi, contemnuntur ij, qui nec sibi, nec alijs prosunt, vt dicitur, in quibus nullus labor, nulla cura, nulla industria est.

tex.520 Καὶ τοὺς αἰσχυντηλούς. ἀ γὰρ μαχητικοὶ περὶ κέρδους.

Et, qui verecundi sunt, huiusmodi enim homines propter pecuniam digladiari nolunt.

comm. Seditiosi, ac turbulenti ciues eos libenter offendũt, quos uerecundos, & mitis ingenii viros esse cognoscunt. quia sciunt eos nolle propter pecuniam digladiari, neque lites sequi. quod in Equitibus Aristophanes Cleoni obiicit, nempe eum attendere solitũ, si quis esset in ciuitate uir diues, & probus, & miti, ac placido ingenio, qui à litibus abhorreret, atque illi statim aliquas insidias machinari, & ab eo per uim aliquid extorquere. fuit autem Cleon adeo cautus, & fallax, vt ex coriario factus sit summus imperator, verum semper fuit seditiosus, & turbulẽtus ciuis.

Καὶ τοὺς ὑπὸ πολλῶν ἀδικηθέντας, καὶ μὴ ἐπιζηλωθέντας ὡς ὄντας κατὰ τὴν παροιμίαν αὐτοὺς, μυσῶν λείαν.

Et, qui iam à multis iniuria sunt affecti, neque tamen umquam quemquam in iudicium uocarunt; sunt enim hi, quod prouerbio fertur, Mysorum præda. tex.521

comm. Qui nimis patiẽtes sunt in tolerãdis iniuriis, neq; umquã se ulciscuntur, aut nullum umquã accusant, eos improbi libenter offendunt. qm̃ sunt tamq̃ Mysorum præda, vt prouerbio dicitur. nam Mysi tam ignaui, ac desides olim habiti sunt, vt ab omnib. ferè contemnerentur, vt Strabo lib. 12. scribit. Vnde Mysorũ posttemnus dicitur, quẽ omnes tamq̃ uilissimũ, & abiectissimũ despiciunt. Cic. pro L. Flacco; Quid porrò (inquit) in Græco sermone tã tritũ, atq; celebratũ est, q̃ si quis despicatui ducitur, vt Mysorũ ultimus esse dicatur. sic ẽt qui impunè à quibuslibet offenduntur, Mysorũ præda uocantur. vt innuit hoc loco Arist. & Demosthenes in orat. pro Ctesiphonte, hoc idem prouerbium vsurpat.

Καὶ οὓς μηδεπώποτε, καὶ οὓς πολλάκις ἀμφότεροι γὰρ ἀφύλακτοι. οἱ μὲν ὡς οὐδέποτε. οἱ δὲ ὡς οὐκ αἰεί.

Et, quos numquam, & quos sæpius læserunt; nam utrique sunt incauti; illi quia suspitione carent, hi verò quia non amplius timent. tex.521

comm. In eos ẽt iniuriam inferunt, quos umq̃ offenderunt, quia sciunt eos esse securos, & nihil à se timere. quare incautos eos opprimunt. illis præterea faciunt iniuriã, quos iam sæpius læserunt, quia non amplius timent, & impositũ iam finem iniurijs existimant. fir.n. vt improbi quosdã obseruent, & eos non offendant longo tpe, postea vero data occasione tamq̃ feræ in eos irruant, & nihil tale uerentes opprimant; aliquid etiam faciunt, quod speciẽ probitatis habeat, sed deinde ad ingeniũ suum redeũt, quod prima actione in Verrem eleganter ita Cic. docet; Est adhuc, id quod uos omnes admirati uideo, nõ Verres, sed Q. Mutius: qui d.n. facete potuit elegantius ad hominũ existimationẽ? æquius ad leuandã mulieris calamitatem? vehementius ad Quæstoris libidinẽ coercẽdam? summè hæc omnia mihi videntur esse laudanda. sed repẽte uestigio ex homine, tãquam aliquo Circæo poculo, factus est Verres: redit ad se, atq; ad mores suos, &c. Sæpe etiam præteritas inimicitias nouis accumulant, vt quarta in Vetrem, copiosè Ciceto persequitur.

Καὶ τοὺς

tex.523 Καὶ τὰς ἐξαβεβλημένους, ἢ ὀδυσχόλους, οἱ τοιοῦτοι γὰρ οὔτε προαιροῦνται φοβούμενοι τοὺς κριτὰς, οὔτε δύνανται πείθειν, ὧν οἱ μισοῦμενοι, καὶ φθονούμενοι εἰσι.

Et, qui sunt infames, aut qui facile possunt accusari, tales. n. iudicio experiri non audent; quia iudices reformidant, neque si experiantur, fidem facere possunt; quo in numero sunt ciuis ij, qui multis odio sunt, & qui inuidiam habent.

COMM. Quatuor hominũ genera simul ponit, qui sint ad iniuriã expositi. primò qui sunt infames, & iudicio dãnati. facile. n. quiuis in eos inuadit. quia non amplius in numero ciuiũ esse videntur. deinde qui ità viuunt, vt accusari facile possint. nã huiusmodi homines actionem iniuriarũ intẽdere non audent, neq; iudicio expetiri. timent. n. conspectũ iudicum, tum qui multis odio sunt. eos. n. etiã siquis offendat, non videtur malefacere, sed potius multorũ iniurias ulcisci. demiq; qui inuidia premũtur, vel propter opes, vel propter potentiã, vel propter arrogãtiam: gaudent enim homines, cũ talium fastus, & superbia reprimitur. hæc omnia pro Milone Cicero coniecit in Clodium, illum. n. infamem, illum plurimis scelaribus contaminatum, illum omnibus odio fuisse, maximamq; inuidiam sustinuisse ostendit.

tex.524 Καὶ πρὸς οὓς ἔχουσι πρᾶξαι, ἢ προγόνων, ἢ αὐτῷ, ἢ φίλων, ἢ ποιησαίτων καλῶς, ἢ μελλησαίτων, ἢ αὐτοὺς, ἢ προγόνας, ἢ ὧν κήδονται ὥσπερ γὰρ ἡ παροιμία, προφάσεως δέονται μόνον ἡ πονηρία.

Et, contra quos ausam arripere possunt; quod aut maioribus suis, aut sibi, aut amicis, aut eis, quorum salutem earam habent vel malefecerint, vel facere studuerint: nam (vt est in proverbio) sola occasio malitiæ sufficit.

COMM. Improbi nihil aliud studẽt, quam qũo possint aliquẽ offendere. itaq; si occasio darur aliquẽ inuadẽdi, quod is, vel malefecerit, vel aliquid mali machinatus fuerit, in eorũ maiores, aut in eos, aut in amicos statim iniuriã faciũt, vt T. Labienus Rabirĩ à Duumuiris indicta causa dãnandũ curauit, quod is Quintũ patruũ suũ, qui cũ Saturnino fuerat, interfecisset. Cęsar Clodio fuit auxilio, vt Ciceronem relegaret, qm̃ Cicero de eius nimia licentia in Rep. conquestus fuerat. Achilles Hectorem, quẽ interfecerat, circa muros Iliacos ter raptauit, vt amici sui Patrocli mortẽ vleisceretur. addit autem Arist. prouerbiũ illud; Sola occasio malitiæ sufficit. quo licet vti cõtra eos, qui nocẽdi cupidissimi sunt. quod eleganter Publius in Mimo suo sic expressit;

Malefacere qui vult, nusquam non causam inuenit.

Vulgatum est etiã ex sacris litteris; Qui vult ab amico discedere, causam quærit. sæpe enim iram prætexunt amici, ne aliqua in re gratificentur, id quod bene Martialis ostendit eo disticho;

Irasci tantum felices nostis amici,
Non quia sic mauis, sed iuuat hoc facere.

Καὶ τὰς ἐχθρούς, καὶ τοὺς φίλους, τοὺς μὲν γὰρ ῥᾴδιον, τοὺς δ' ἥδυ. tex.525

Eos etiam ledunt qui vel amici, vel inimici sunt; nam amicos ledere facile est, inimicas autem suaue.

Diuersa ratione improbi & amicos, & inimicos lædunt. amicos quoniam id facile est, neque enim amicus ab amico malò timet. ideo nullum negocium est amicum circumuenire. verum inimicis malefacere iucundum est, quamuis difficilius lædantur inimici quàm amici. semper enim cauent. quod Theognis docet his versibus: COMM.

Difficile est hostem, atq; inimicum fallere Cyrne,
At facile est, qui sit iunctus amicitiæ.

hoc idem docet Cic. tertia in Verrem actione; Nullę sunt (inquit) occultiores insidiæ, q̃ ex, quę latent in simulatione officij, aut in aliquo necessitudinis nomine: nam eum, qui palam est aduersarius, facile cauendo vitare possis: hoc verò occultum, intestinum, ac domesticum malum non modo non existit, verum etiam opprimit, anteq; perspicere, atq; explorare possis. Lysias eo nomine Andocidẽ accusat, quod inimicis nihil noceret, amicis verò quantũ posset, incõmodaret. Cornificius quarto ad Herennium, cum de contentione loquitur, hoc exemplum ponit; Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes.

Καὶ τοὺς ἀφίλους, καὶ τοὺς μὴ δυνατοὺς εἰπεῖν, ἢ πρᾶξαι. οὐ γὰρ οὐκ ἐγχειροῦσιν ὀλιγωρίᾳ, ἢ καταλλάττονται, οὐδὲν περαίνουσι. tex.526

Et, qui vacui sunt ab amicis, & qui dicendi facultatem non habent, nec in rebus gerendis strenui sunt, hi namque vel iudicio non experiuntur, vel antea placantur, vel rem ad exitum non deducunt.

Duobus modis solent homines à se pericula depellere, vel per amicos, vel per seipsos, qui verò neque amicos habent, neque ipsi potestatem habent per se pericula depellendi, ij certè sunt ad omnem iniuriam expositi. Quamobrem improbi homines obseruant eos, quibus vel nulli sunt amici, vel qui se defendere non possunt, & per iniuriam eos inuadunt. duobus autem modis homines se defendunt vel verbis, vel factis. qui autem nullam habent dicendi facultatem, neque sunt in rebus gerendis strenui, illi nullo modo se defendere possunt. itaque cum afficiuntur iniuria, vel aduersarios in iudicium non vocant, vel parua pecunia placantur, vel si iudicium tentarint, non ad extremum vsque persequuntur, sed rem imperfectam relinquunt. Cicero pro Roscio Am. docet aduersarios Roscij ea de causa, in bona Roscij inuasisse, atque eum velle de medio tollere, quod eum nullos amicos habere existimarent, & quod à nemine defensum iri putarent. huic (inquit) patronos, propter Chrysogoni gratiam defuturos: de bonorum venditione, & de ista societate verbum esse facturum neminem: ipso nomine parricidij, COMM.

„ & atrocitate criminis, fore vt hic nullo negocio
„ tolleretur, cum ab nullo defensus esset. hoc con
„ filio, atque adeo hac amentia impulsi, quem ipsi,
„ cum caperent, non potuerunt occidere, eum
„ iugulandum vobis tradiderunt.

tex.527 Καὶ οἷς μὴ λυσιτελεῖ ἀμφίβιον βίον διαγορεύειν, ἢ δίκαιον, ἢ ἴκτιν. οἷον, οἱ ξένοι, καὶ αὐτουργοί. ὀλίγα γὰρ ἀφελοῦνται, καὶ ῥᾳδίως οἱ τοιοῦτοι καταπαύονται.

Et, quibus non vtile est tempus terere, dum aut iudicium fiat, aut multa dissoluatur, quales sunt peregrini, & agricolæ, & opifices. nam hi parua accepta pecunia remittunt iniurias, & facile desistunt.

comm. Obseruant etiã illos improbi homines, quos inuadãt; quibus intelligunt inutile esse tempus conterere. quale sunt peregrini, agricolæ, atque opifices. nã huiusmodi homines expectare non possunt, dum fiat iudicium, aut dum pœna persoluatur, quare paruo precio rem transigunt. & à iudicio facile discedunt. vt ad opera sua, vel in patriam reuertantur. est huius rei exemplum in Andria Terentij, vbi Crito peregrinus de Chrysyde sic ait;

Eius morte ea ad me lege redierunt bona,
& paulò post de Glycerio;
Semper enim eius dicta est hæc, atq; habita est soror,
Quæ illius fuerunt, possidet: nunc me hospitem
Lites sequi, quam hic mihi sit facile, atque vtile,
Aliorum exempla commouent. simul arbitror
Iam esse aliquem amicum, & defensorem ei.

ita in Adelphis Sannio secum ratiocinatur de iniuria, quam acceperat ab Aeschino adolescente, qui fidicinam ab eo abstulerat.

—— Illuc vide
Vt in ipso articulo oppressit: emptæ mulieres
Complures, & item hinc alia, quæ porro Cyprum:
Nisi eò ad mercatum veniam, damnum maximũ est.
Nunc si hoc omittam, actũ agam: vbi illinc rediero,
Nihil est, refrixerit res: nunc demum venis?
Cur passus? vbi eras? vt sit satius perdere,
Quam aut hic nunc manere tãdiu, aut tum persequi.

tex.528 Καὶ τὰς πολλὰ ἀδικηκότας, ἢ τοιαῦτα οἷα ἀδικοῦνται. ἴσχυς γάρ τι δοκεῖ τῷ μὴ ἀδικεῖν εἶναι, ὅταν τι τοιοῦτον ἀδικηθῇ τις, οἷος εἰωθεί, καὶ αὐτὸς ἀδικεῖν. λέγω δ', οἷος ἐστὶ τὸν εἰωθότα ὑβρίζειν αἰκίσασθαι.

Et, qui in alios sæpe iniurioſi fuerunt, & qui tales iniurias intulerunt, quales patiuntur; nam ferè nihil iniuriæ videtur is fecisse, qui quempiam læsit in ea re, qua solitus est ille sæpe alios lædere; vt exempli gratia, si quis eum pulsaret, qui multos solitus sit contumelijs vexare.

comm. Illos præterea inuadunt, quos intelligunt in alios esse iniurioſos. hoc.n. iustitia postulare videtur, vt qui facit iniuriã alijs, etiã ipse ab alijs iniuriam accipiat, quod eleganti metaphora Cicero 2. de Oratore sic expressit; vt sementem feceris ita & metes. quod etiam in sacris literis dicitur: qua mensura erga alios vsi fueritis, etiam alij vtentur erga uos, & tunc præsertim iustè pati videntur homines, quando tales iniurias accipiunt, quales intulerint. vt si quis plagis, aut vulneribus afficiatur, qui solitus sit alios verberare, aut vulnerare. hæc enim lex talionis erat, vt par pœna redderetur, vt si quis oculum alteri erueret. ei vicissim oculus erueretur. Virgilius libro decimo de Turno, qui Pallantem Euandri filium interfecerat, sic ait;

Nescia mens hominum fati, sortisq; futuræ,
Et seruare modum rebus sublata secundis,
Turno tempus erit magno cum optanerit emptum
Intactum Pallanta, & cum spolia ista, diemq;
Oderit.—nam in duodecimo, cum Aeneas Turnum prostrauisset, & illi parcere decreuisset, viso Pallantis baltheo, quo Turnus erat cinctus.

—— Furijs accensus, & ira
Terribilis, Tu ne hinc spolijs indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam scelerato ex sanguine posci.

Sic Orodes in decimo prædicit Mezentio fore, vt eadem pœna breui afficiatur, quam in ipsum intulerat;

—— Non me quicunque es inulto
Victor, nec longum lætabere, te quoque fata
Prospectant paria; atque eadem mox arua tenebis.

Καὶ τοὺς ἢ πεποιηκότας κακῶς, ἢ βουληθέντας, ἢ βουλομένους, ἢ ποιήσοντας. ἔχει γὰρ καὶ τὸ ἡδύ, καὶ τὸ καλόν, καὶ ἰσχὺς τοῦτο, τῷ μὴ ἀδικεῖν φαίνεται. tex.529

Et, qui præterito tempore malè ipsis fecerunt, aut facere voluerunt, aut in præsentia volunt, aut postea facturi sunt; habet enim hoc in se iucunditatem, & honestum; & tale est, vt omni ferè iniuria carere videatur.

Superius penè eãdẽ dixit, sed ibi notauit eorum malitiã, qui causam nocendi quærunt, atq; id improbè faciunt, hoc autem loco bonorum, & sortium virorum mores exprimit, qui & se, & suos omni tẽpore ab iniuria defendere studeant. Itaq; eos vlciscuntur, à quibus iam acceperint iniuriam, & eis strenuè resistunt, qui in præsentia sibi conantur iniuriam facere, & eos præueniunt, qui sunt iniuriam facturi. hæc.n. & iucunda sunt, & honesta, atque eiusmodi, vt abesse ab omni iniuria videãtur. quod ita Cicero pro Milone probat; Sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa, „ præscripsit, vt omnem semper vim, quacumque, „ ope possent à corpore, à capite, à vita sua pro-„ pulsarent: non potestis hoc facinus improbum, „ iudicare, quin simul iudicetis, omnibus, qui in, „ latrones inciderint, aut illorum telis, aut uestris, „ sentẽtijs esse pereundum. & alibi in eadem oratione; Si uita nostra in aliquas insidiae, si in vim, „ in tela, aut latronum, aut inimicorum incidis-„ set, omnis honesta ratio esset, expediendæ salu-„ tis. in primo de Oratore Crassus ita inquit: Quid autem tam necessarium, quam tenere semper „ arma,

„ arma, quibus vel tectus ipse esse possis: vel pro-
„ uocare improbos, vel te vlcisci lacessitus?

text. 530 Καὶ οἷς χαριοῦνται, ἢ φίλοις, ἢ θαυμαζομένοις, ἢ ἐραμένοις, ἢ κυρίοις, ἢ ὅλως πρὸς οὓς ζῶσιν αὐτοὶ. καὶ πρὸς οὓς ὄφελος ἢ βλάβης τυχεῖν.

Et, quos si lædant aut amicis gratificantur, aut eis, quos suspiciunt, aut amoribus suis, aut dominis, aut eis, a quibus omnino pendent, aut à quibus aliquid commodi sperant.

comm. Amicorum gratia sæpe solent homines iniuriam facere, atque etiam scelera committere, vt C. Blosius Cumanus amicus Tiberii Gracchi, cum se excusaret apud Lælium, quod tanti Tib. Gracchum fecisset, vt quicquid ille uellet, sibi faciendum putaret, & Lælius dixisset etiam ne si te in Capitolium faces ferre uellet? núquam, inquit, uolnisset id quidem: sed si uoluisset parnisset. ita Lectorius pro C. Graccho arma contra Remp. cæpit, & L. Rhegynus Cæpionem eduxit è carcere, & in exilium cum eo profectus est. pro eis etiam, quos suspiciunt, & admirantur, sæpe ad iniuriam faciendam impelluntur, vt pro viris eruditis, aut fortibus, aut in aliqua egregia re excellentibus. at verò pro amoribus suis plurimas sæpe faciunt iniurias homines, nam inter se riuales pletumq; gladiis infestis concurrunt, sæpe mutuis uulneribus confodiuntur, sæpe dolis, & insidiis utuntur. denique propter amorem maximè nefanda quęque scelera patrare nõ dubitant. M. Cato L. Flamininm è numero Senatorum exemit, quod is in prouincia, quendã condemnatum secu. i percussit, tempore supplicij ad arbitriũ, & spectaculũ mulieris, quam amabat, electo, serui etiam, vt dominis gratificentur, iniurias inferũt, & sæpe uitam pro dominis profundunt, cuius generis nonnulla sunt apud Val. Max. exempla. Cicero pro Milone, cum ostendere vellet a seruis Milonis interfectum fuisse Clodium, sic ait: Fecerunt id serui Milonis (dicam. n.
„ non deriuandi criminis causa, sed ut factum est)
„ neque imperante, neque sciente, neque præsen-
„ te domino, quod suos quisque seruos in tali re facere uoluisset. Postremo, qui ab aliquo sperat aliquod commodum, sæpe pro illo facit iniuriam, timet enim, ne, niũ id fecerit, quod illi gratum est, à quo pendet, ipse sperato commodo priuetur, ita sæpe clientes in patronorum gratiam multa flagitia perpetrant.

text. 531 Καὶ οἷς αἰγκιλληκόσι ὦσι, καὶ προδεξικερνικόσι. οἷος Καλλιππος ἐποίει τὰ περὶ Δίωνα. καὶ γὰρ τὰ τοιαῦτα, ἐγγὺς τῶ μὴ ἀδικεῖν φαίνεται.

Et, quibus crimina iam intulerint, & quibuscum amicitiam diremerint, hac enim ferè videntur nullam in se iniuriã continere; quemadmodum se Callippus contra Dionem gessit.

comm. Illis etiam iniuriam faciunt, quos iam accusarint, & insectati fuerint, & à quibus recesserint, cum antea coniuncti essent amicitia, nam deinde inimici facti putant iniuriam non esse, eos offendere quibuscum inimicitias exercent. hoc autem exẽplo Callippi probat Aristoteles, qui cum antea familiaris, & amicus Dionis esset, postea direpta amicitiã primo cum apud cines falsis criminibus infamauit, deinde aperta ui in eum inuadeos interfecit. Historia est apud Plutarchum in Dionis uita. nam Callippus iste fuit Athenicnsis genere, quem Plato Dioni familiarem fuisse non ex disciplina, sed ex mysteriorum inductione scribit. Hic cum militiæ particeps fuisset, & belli, quod Dion contra Syracusanos gessit, in magno honore, ac precio apud milites habebatur, quam nactus occasionem in spem uenit occupandi imperij, itaque primo cępit clanculum Dionem apud cives accusare, & cum uideret multos sibi fidem habere, consilium cępit Dionis interficiendi, quod licet Dioni fuisset nunciatum, tamen contempsit, vel quod non curaret diutius uiuere, vel quod nollet tot ciues, qui in coniuratione esse dicebantur è medio tollere. Quare constituta die, cum Cereris sacra peragerentur, Callippus magno coniuratorum numero stipatus, in regiam impetum fecit, Dionem interfecit, & Syracusarum regnum occupauit.

text. 532 Καὶ τοὺς ὑπ' ἄλλων μέλλοντας, αὐ μὴ αὐτοὶ. ὡς οὐχὶ σὺ δι' ἐχόμενον βουλεύσασθαι. ὥσπερ λέγεται Αἰνησίδημος Γέλωνι πέμψαι, κατάβια ἀνδραποδισαμένῳ ὅτι ἔφασαν, ὡς καὶ αὐτὸς μέλλων.

Et, quos vident ab aliis læsum iri, nisi ipsi præoccupauerint, tunc enim sibi non amplius deliberandum censent; quemadmodum dicitur Aenesidemus Geloni quædam munera misisse, quod eos in seruitutem redegisse, quos ipse inuadere statuerat, nisi is præcupasset.

Cum uident aliquos esse omnino iniuriæ expositos, & aliquid possidere, quod sint amissuri, statim illos iuuadunt, & præoccupant illos spoliare, tamquam melius sit, vt ipsi ea spolia habeant, quam patiantur alios habere. vt siquis, exempli gratia, uideat puerum per solitudinem latronum refertam, magnum auri pondus gestantem. certè si paulo auidior auri fuerit, se eum ita dicet. hic puer à latronibus omnino spoliãbitur, & aurum amittet, nõne multò melius est, vt aurum hoc ego possideam, quam ut illud latrones habeant? itaque fortasse illum spoliabit. Aristoteles exemplũ affert, cuius sensus est apertissimus, licet historia sit ignota. Aenesidemus Leontinorum rex, quosdam populos in seruitutem redigere statuerat, quoniam uidebat eos diutius libertatem conseruare non posse, verum Gelo rex Syracusanorum rem eam præoccupauit, atq; ipse populos illos imperio suo adiecit, & in seruitutẽ redegit. Aenesidemus igitur hoc audito, Geloni quædam præmia tamquã victori misit, quibus significauit eum id præoccupasse, quod ipse facturus erat. hic est igitur huius loci sensus, quẽ Victorius nõ videtur satis percepisse.

comm.

Præmia

Præmia verò illa, quæ Aenesidemus Geloni misit leuia fuisse, declarat ipsum vocabulum, nam Cottabia dicit Arist. fuisse. vocabantur autē hoc nomine præmia, quæ victoribus dabantur in ludo Cottabo, sicut Atheneus docet. Cottabus autem ludus erat, quem Iulius Pollux lib. sexto, cap. 19. describit. quo vtebantur in conuiuijs ridiculi gratia. in eo ludo præter cætera, erat peluis quædam aquæ plena, in qua supernatabant sphæra, & trutina, & imagnncula quædā, & tres myrti, & tria pocula. propinabant igitur inter se primo, tū quod residuū erat in poculo, proijciebant in peluem, & si magnus strepitus ederetur in proiiciendo, id existimabant signum esse magni amoris deliciarum suarum erga se. præterea, qui in proijciendo fecisset, vt ea, quæ supernatabant, submergerentur, ille victor declarabatur, & si nō omnia, qui plura submergebat, victor erat, & præmia accipiebat, quæ Cottabia dicebantur. erant autem placentæ quædam. talia munera misit Aenesidemus Geloni tāquam victori in Cottabo, quod eos populos subegisset, quos ipse subigere cogitarat. sicut in Cottabo cupiunt omnes supernatantia illa pocula, & res cæteras, quas prædiximus, submergere, sed tamen unus tantum victor esse potest.

tex. 533 Καὶ ὃς ἀδικήσαντες δυνήσονται πολλὰ δίκαια πράττειν, ὡς ῥᾳδίως ἰασόμενοι, ὥσπερ ἔφη Ἀσσων ὁ Θετταλὸς, δεῖ ἀδικεῖν εἰκὸς, ὅπως δύνηται, καὶ δίκαια πολλὰ ποιεῖν.

Et, quos si læserint, multas deinde res iustas facere poterunt, quibus culpam eam facile deleant; quemadmodum Iason Thessalus dicere solebat, oportere quædam iniustè facere, vt facultas acquiratur, qua multa deinde iusta fiant.

COMM. Hæc est ars multorum principum, vt, eū expilare subditos nolunt, dicant sibi res quasdā magnas esse cōficiendas, quæ sint omnibus publicè profuturæ, ne subditi conqueri possint, etiam si grauiores exactiones uisæ fuerint. vtilitas. n. quę ex illis exactionib. pronenit, facile potest subditorū querimonias sedare. quod Iasoni Thessalus dicere solebat, nonnullis in rebus opus esse contra iustitiā agere, vt deinde multa iustè fieri possint. Plutarchus in lib. de præceptis ciuilib. scribit hunc Iasonem, cum alicui quippiam extorquere uellet, ita se excusare solitum; Qui magna quædā effieere studet, eum in rebus exiguis ius uiolare opus est. hoc sæpe accidit in bello, atq; in munitionibus. nam, vt tota ciuitas secura sit, agri, atque ædificia nonnullorum deuastantur.

tex. 534 Καὶ ἃ πείσῃς, ἢ πολλοὶ ἀδικεῖν εἰώθασι. συγγνώμης γὰρ οἴονται τεύξεσθαι.

Ea verò peccata committunt homines, quæ vel omnes alij, vel multi committere solent; quoniam se facile veniam consecuturos existimant.

COMM. Docuit quas personas offendant, nunc breuiter etiam docet, quæ peccata facile cōmittant. ac primo dicit ea cōmittere, quę vel omnes alij, vel plurimi cōmittere solent. in eis enim ueniam sibi datum iri sperant. vt, quoniam omnes ferè Germani sunt ebriosi, ideo uenia dat Germano, si fiat ebrius. & quia iuuentus ad uoluptates est procliuis, ideo Cicero ueniā esse dandam Cęlio argumentatur, etiā si paulo intemperantior fuerit propter ætatem iuuenilem. & in lib. de senectute, Cato dicit sibi dandā esse ueniam, si multa loquatur, quoniam senes solent esse paulo loquaciores. & pro L. Murena Cicero defendit Murenam non incidisse in ambitum, etiam si in populum R. liberalis fuerit, & epulum publicè dederit, quoniam hoc multi etiam alij fecerūt, qui tamen de ambitu non accusati fuerunt. nā quod exemplo fit, id etiam recte fieri existimant.

Καὶ τὰ ῥᾳδίως κρύψαι, τοιαῦτα δὲ ὅσα ἢ ταχὺ ἀπαλλάττεται, οἷον τὰ εὐώνυμα, ἢ τὰ ἐμπεπλεγμένα, ἢ χρώματα, ἢ σχήματα. tex. 535

Et, quæ se non difficulter occultare posse sperant. talia vero sunt, quæ cito absumuntur, vt cibaria: vel quæ variari facile possunt commutata forma, vel colore, vel temperamento.

COMM. Ea peccata committunt etiam homines, quæ sperant se facile cælare posse, neque in eis deprehendi, vt si ea surripuerint, quæ cito cōsumuntur; qualia sunt cibaria. quæ cum aliquis in uentrem abdiderit, non amplius apparere possunt. itaque fructuosæ arbores, uineæ, cęteraque eius generis sæpe multis præda fiunt, nisi diligenter à uinitorib. custodiantur. ea etiam surripiūtur, quæ facile uariari possunt. tribus autem modis potissimū res uariantur. hoc est cum uel forma, uel color, uel temperamentū commutatur. forma, ut si quis auri massam surripiat, & statim in torquem, aut in poculum eōformet. aut togam surreptam in sagum uertat. aut ex uuis uinum conficiat, aut ex farina panem. color mutatur, vt si res alba denigretur, aut contra nigra dealbetur. uel ad medios colores deducatur, ut ad rubrum, ad uiridem, ad ferrugineum, ut si quis candidam togam surripiat, & eam rubro colore inficiendā curet. temperamentum eōmutatur, ut si quis alienum uinum, aut lac, aut oleū eum suo misceat. hæc enim omnia facile mutantur, & occultantur. Cic. 5. de Finib. ita de Stoicis inquit; Stoici reſtāt, hi quidem non uuā aliquam, » aut alteram à nobis, sed totam ad se nostrā Philosophiam transtulerunt, atque ut reliqui fures » earum rerum, quas ceperunt, signa cōmutant, » sic illi, ut sententiis nostris, pro suis utereutur, » nomina, tamquam rerum notas, mutauerunt.

Ἢ ἃ πολλαχοῦ ἀφαίσαι δ' πορον. τοιαῦτα δὲ τὰ εὐβάστακτα, καὶ εἰ μικροῖς τόποις ἀφανιζόμενα. tex. 536

Vel quæ multis in locis facile est ita abdere, vt non appareant; qualia sunt ea, quæ facile huc & illuc transportantur; & quæ paruis in locis occultantur.

Cum sperant fures ea, quæ rapuerint, ita abdere posse, ut non appareant, statim ad furtum COMM.

animum

animum adiiciũt. res autem eiusmodi sunt, quæ huc & illuc facile transportantur, quæ Aristoteles uocat ἐλάττατα, & quæ possunt paruis in locis occultari. quales sunt res pretiosæ, vt annuli aurei, gemmæ, lapilli, torques, pecuniæ, & si qua sunt eius generis alia, quæ raptoris animum ad se allicium. neque. u. auidus earum rerũ sibi temperare potest, cum rapiendi, & occultandi occasionem uidet. apud Lacedæmonios non erat uitiosum furari, quin potius illi uehementer laudabantur, qui clanculum aliquid, & astutè surari fuissent. deprehensi autem in furto uerberabantur, non propter ipsum furtum, sed quia nescisset illud occultare. auctor est Plutarchus in uita Lycurgi. tradunt Poetæ Mercurium furem fuisse maximum, & eius filium Autolycum, de quo ita Ouidius Metam. lib. xi.

Talipedis de stirpe Dei versuta propago
Nascitur Autolycus, furtum ingeniosus ad omne
Qui facere assuerat patriæ non degener artis,
Candida de nigris, & de candentibus atra.

Volunt itaque Mercurium esse Deum, qui furibus præsit.

tex. 537 Καὶ οἷς ἀδιάφορα, καὶ ὅμοια πολλὰ πρόσπιπτει τῷ ἀδικοῦντι.

Et præterea eũ auctor iniuriæ possidet aliqua, quæ vel eiusdem generis sint, vel eis similia, quæ furatus est.

comm. Occultatur ab eo, qui priusquam furaretur, aliquid habebat eiusdem generis cum eo, quod furatus est, uel saltem ei simile. vt si furatus est nummos, cum aliquos prius haberet eodẽ signo percussos. aut si gallinaceos pullos, aut oues, aut hædos suis similes. est in sacris literis historia furti memorabilis, quod Salomonius vir sapientissimus ingeniosè deprehendit. duæ mulieres in eadem domo habitabant, & utraq; filium infantem habebat, qui erant inter se ualde simiies. sed altera mulier dormiẽs suum filiũ suffocauit. quod cum aduertisset, in domum alterius mulieris clam ingressa, filium eius rapuit, & suum iam mortuum illi supposuit. postridie mane cum infans mortuus esset repertus, diligentius eum intuereretur illa, cui suppositus fuerat, cognouit nõ esse suum, itaque viuum filium quem altera rapuerat, tamquam suum repetit, illa uerò suum esse ait. cum igitur orta esset inter duas mulieres contentio, de filio illo uiuo, quem utraq; suum esse dicebat, res ad Salomonium delata est. qui cum non posset aliter controuersiam dirimere, gladium afferri iussit, & puerum dissecari, vt medius utrique daretur. tum uerò mater exanimata clamare cœpit, vt potius integer, ac uiuus alteri daretur, sed illa; non mihi (inquit) nec tibi, sed diuidatur. quam uocem cum Salomonius audiuisset, statim ei filium adiudicauit, quæ suluum eum esse cupiebat. quod ueræ matris euidens erat indicium.

tex. 538 Καὶ ὅσα αἰσχύνονται λέγειν οἱ ἀδικοῦντες, οἷον γυναικῶν οἰκείων ὕβρεις, ἢ εἰς ἑαυτοὺς, ἢ εἰς ἡμᾶς.

10 *Eas etiam iniurias inferunt, quas, qui patiuntur, pudet proferre, vt, quæ uxoribus fiunt, aut ipsis, aut filys.*

Improbi sæpe solẽt eas iniurias inferre, quas, qui patiuntur, proferre non audent, sed potius silentio occultandas esse censent, vt quæ turpes sunt, & obscœnæ, qualia sunt adulteria, stupra, incesta. neque enim vir nobilis, & honestus liceat corrupram adulterio suam uxorem, aut uitiatam filiam intelligit, adulterum iudicio persequi, aut vitiatorem audet. sed potius, vel occultare, si potest, vlciscitur, si autem non potest, tacet. Iraq; Cicero pro Cœlio irridet aduersarios, qui dicerent se habituros testes, qui iurarent uxores suas à Cœlio fuisse obscœnè attrectatas. Nec tamen (inquit) illud genus alterũ nocturnorum testium pertimesco. est. u. dictum ab illis, fore qui dicerent uxores suas à cœna redeuntes attrectaras esse à Cœlio. graues erunt homines, qui hoc iurari dicere audeant, cum sit his confitendum, uumquam se ne congressu quidem, & constituto cœpisse de tantis iniuriis experiri.

comm.

Καὶ ὅσα φιλοδικεῖν δόξειεν ἂν ὁ ἐπιεικὴς. τοιαῦτα δὲ τάπι μικρὰ, καὶ ἐφ' οἷς συγγνώμη.

tex. 539

Et, quas si quis iudicio persequi velit; nimis appetẽs litiũ esse videatur, tales sunt leues, paruæq; iniuriæ, quibus vulgò solent homines ignoscere.

Iniurias etiam eas facile inferuut, quas non nisi litium appetentes iudicio persequi solẽt. vt quæ sunt leues, & paruæ, & quæ à cunctis facile condonantur. vt quæ in iurgio committuntur, vt si quis alterum improbum appellarit, aut mendacem, aut furem. aut si leuiter percusserit, aut de uia non cesserit. tradunt Hortensium Oratorem adeo corporis nitido, venustoq; cultu delectari solitum, vt togas suas in rugam contrahi diligentissimè curaret. & quendam in iudicium uocarit, tamquam ab eo grauem iniuriam accepisset, quod is inter eundum quodam quasi impetu uestem suam impellens rugas disturbasset.

comm.

CAPVT XLI.

De Iustis, & Iniustis actionibus, & de duplici lege scripta, & non scripta, nec non de personis, quæ sunt vel communes, vel priuatę.

tex. 540 Ὡς μὲν οὖν ἔχοντες ἀδικοῦσι, καὶ ποῖα, καὶ ποίους, καὶ ὅταν, χιδὸν ταῦτά ἐστι. Τὰ δ' ἀδικήματα πάντα, καὶ δικαιώματα διέλωμεν, ἀρξάμενοι πρῶτον ἐντεῦθεν.

Quemadmodum igitur affecti homines iniurias faciant, & quas, & quibus hominibus, & quibus de causis, ex his intelligi ferè potest. Nunc verò quæ sint iniustæ actiones, & quæ iustæ distinguamus; atque hinc initium sumamus.

comm. Iam se docuisse ostendit ea, quæ proposuerat. nempe quo animo soleant homines iniurias facere. & quæ sint iniuriæ, quæ inferãtur, & quibus hominibus illæ iniuriæ fiant,

fiant,& quibus de causis nunc supereſt,vt actiones etiam hominum distinguat, & quæ iustæ sint,quæque iniustæ doceat. quod statim ostendere incipit.

tex.541 Ὥρισας δὲ τὰ δίκαια, καὶ τὰ ἄδικα, πρός τε νόμους δύο, καὶ πρὸς οὓς ἐστὶ δίκαιος, λέγω δὲ νόμον, τὸν μὲν, ἴδιον, τὸν δὲ, κοινόν. ἴδιον μὲν, τὸν ἑκάστοις ὡρισμένον πρὸς ἑαυτούς. καὶ τοῦτον, τὸν μὲν, ἄγραφον, τὸν δὲ γεγραμμένον.

Quæ iusta sunt,atque iniusta duplici lege definita sunt, & duplici personarum genere. Legem autem duplicem voco; quod aliqua propria sit,aliqua communis. propria est illa,quæ ad singulas tantum ciuitates, aut nationes pertinet; quæ vel non scripta est, vel scripta.

comm. Rectè facta,& malefacta distingnit,& duplici lege,& duplici personarum genere.sunt.n.leges propriæ,& leges communes, quas qui seruat rectè facit,qui uerò uiolat,iniustè se gerit. in personis autem uel singuli homines spectantur, uel uniuersa ciuitas. qui igitur uel singulos homines,uel uniuersam ciuitatem lædit,ille improbè facit. his autem modis omnibus & peccare, & bene se gerere possũt homines.sed quę grauiora sint, aut leuiora peccata, postea docebit. prius enim docet quomodo leges distinguantur.nam aliqua lex (inquit) propria est, aliqua cõmunis. propriam uocat eam, qua singulæ tantum ciuitates, aut nationes utuntur, ut leges Solonis, quibus Athenienses utebantur propriæ erant Athenienſium, leges Lycurgi propriæ Lacedæmoniorum erant.leges Minois Cretũ erant propriæ. atque ita de reliquis. Zenodotus.n.scribit unicuique genti suas quasdam esse leges,& instituta uiuendi. cuius rei multa exempla colligit Adagiorũ auctor in prouerbio;Lex,& regio.Lex aũt propria uel scripta est, ut leges Solonis,quę in tabulis ligneis erant descriptæ, & leges duodecim tabularum apud Romanos. vnde tablinum, & tabularium dicebatur locus, vb. huiusmodi tabulæ seruabantur. aliquando etiã apud Romanos in ære, aut in marmore leges incidebantur, & in Saturni templo asseruabantur. vel non scripta est, vt Lycurgi leges, quæ nou scribi solebant, sed memoriæ mãdari,& quasi per manus à maioribus ad minores perueniebant. nam inter cæteras Lycurgi leges erat eriam illa, ne scriptis legibus uterentur. volebat enim eos nõ tabulis,aut scriptis confidere,sed infixas memoriæ semper leges habere. Mores etiam gentium ex longa consuetudine pro legibus non scriptis habẽtur, quod illis uerbis Iustinianus ostendit;
» Sine scripto ins uenit, quod usus approbauit.
» nam diuturni mores consensu utentium comprobati legem imitantur.

tex.542 Κοινὸν δὲ τὸν κατὰ φύσιν. ἔστι γάρ, ὃ μαντεύονταί τι πάντες φύσει κοινὸν δίκαιον, καὶ ἄδικον, κἂν μηδεμία κοινωνία πρὸς ἀλλήλους ᾖ, μηδὲ συνθήκη. οἷον, καὶ ἡ Σοφοκλέους Ἀντιγόνη φάσκουσα, δίκαιον ἀπειρημένον θάψαι τὸν Πολυνείκη, ὡς φύσει τοῦτο δίκαιον.

Οὐ γάρ τι νῦν γε κἀχθὲς, ἀλλ' ἀεί ποτε
ζῇ τοῦτο, κοὐδεὶς οἶδεν ἐξ ὅτου φάνη.

Communis verò lex ea dicitur, quæ insita est à natura. est enim quodam iustum, atque iniustum, natura commune, quod omnium mentes occupauit; quamuis consensio nulla hominum interceſſerit,neq; ita inter se pepigerint: quemadmodum Antigona Sophoclis dicere videtur, iustum esse Polynicem sepelire, quamuis interdictum esset, tamquam id natura iustum sit;

Hoc namque nõ hodie,aut heri,at semper fuit.
Nec quisquam homo scit,eius ortus vnde sit.

comm. Nunc declarat,quæ sit lex communis,& eam esse ait,quæ nobis à natura insita est.Cicero primo de legib.communem legem ita definit; Lex est ratio summa insita in natura, quæ iubet ea, » quæ facienda sunt, prohibetq; contraria. Iustinianus hãc legem appellat ius naturale, de quo sic ait: Ius naturale est,quod natura omnia animalia docuit. Nam ius istud non humani generis proprium est,sed omnium animalium,quę in cœlo,quæ in terra, quæ in mari nascuntur. hinc descendit maris,atque fœminæ coniunctio, hinc liberorum procreatio, hiuc educatio. videmus etenim cætera quoque animalia istius iuris peritia censeri. Mihi autem uidetur hæc lex communis,de qualoqnitur Aristoteles hoc loco, nõ tantum ius naturale comprehendere, sed etiam ius gentium. de quo ita Iustinianus; Quod naturalis ratio inter omnes homines constituit;id » apud omnes peræquè custoditur.uocaturq; ius » gentium,,quasi quo iure omnes gentes utantur. » vult igitur Aristoteles esse quoddam iustũ, atq; iniustum, quod à natura ipsa proficiscatur, & omnium hominum mentes occupet, quamuis non ita inter se cõuenerint homines, aut ita pepigerint, quemadmodum fit in scriptis legibus. nam scriptæ leges nihil aliud sunt,quàm cõuentiones quædam inter homines. quod autem uera lex à natura proueniat, copiosè docet Cicero t.de legib. vbi ponit etiam sententiam illam; Nihil est profectò præstabilius,quàm planè intelligi nos ad iustitiam esse natos, neque opinione, sed natura constitutum esse ius. hoc idem etiam Plato multis in locis testatur. Aristoteles sumit exemplum à Sophocle, qui Tragœdiam scripsit Antigonã nomine. in qua Polynicis soror Antigona probat æquum esse mortuum Polynicem sepelire, quamuis Creon rex magnis propositis pœnis id fieri uetnisset, argute igitur Antigona argumentatur apud Sophoclem duobus illis senatoribus, quibus ait ius sepeliendi nõ esse nouum, aut nuper inuentum, sed perpetuo uiguisse, ac semper fuisse, adeo ut nullus mortalium sciat, unde originem habuerit. sed quãuis acutè collegerit Antigona iustè fratrẽ à se sepultũ fuisse, tamen à Creonte vnà cũ Argia Polynicis vxore, quæ vnà cũ ea funus procurarat,fuit interfecta.

cuius

enius mortem postea Theseus vltus fuisse dicitur, qui Creontem ipsum è medio sustulit. fuit autem Creon Iocastæ frater vxoris Oedippi, qui postea quam Etheocles, & Polynices fratres singulari certamine congressi mutuis vulneribus conciderunt, Thebanorum imperiũ sumpsit. sed dominatu regio abusus est, & multa crudeliter fecit, donec tandem à Theseo sublatus est.

tex.543 Καὶ ὡς Ἐμπεδοκλῆς λέγει, περὶ τοῦ μὴ κτείνειν τὸ ἔμψυχον. τοῦτο γὰρ, οὐ πᾶσι μὲν δίκαιον, πᾶσι δὲ δίκαιον,
Ἀλλὰ τὸ μὲν πάντων νόμιμον, ἐξάτ' ἀρυμίδοντος
Αἰθέρος ἰωχμόν τέτακται. ἐξάτ' ἀπλίτου αὐγῆς.
καὶ ὡς λέγει ἐν τῷ Μεσσηνιακῷ Ἀλκιδάμας.

Et quemadmodum Empedocles ait de non interficiendis animantibus; hoc.n. non aliquibus quidem iustum est, aliquibus autem non iustum; Sed lex summa hæc est, extẽsa p æthera magnũ, Aeraque immensum, cunctis mortalibus alma. Et quemadmodum ait Alcidamas in oratione Messeniaca.

comm. Alterum exemplũ sumit ab Empedocle Agrigentino Poeta, & Philosopho celeberrimo. qui sicut ait Porphirius secũdo libro, de non necandis animantibus, vehemẽter abhorrebat ab hac consuetudine uescendi carnibus. itaq; dicebat hoc apud omnes iustissimum videri, & legem quandam esse naturalem, quæ cœlo delapsa, & per uniuersum terrarum orbem sparsa mentes omnium imbuerit, ue animantes interficiantur. sunt autem duo carmina exametra, quæ citantur ab Aristotele ex poemate quodam Empedoclis. ea nos sensum secuti, Latina fecimus. Pythagoras etiam nefas esse ducebat animantes uecare, vt earum carnibus uescamur. quam rem copiosè persequitur Ouidius Metamorphoseos libro vltimo.

Parcite mortales dapibus temerare nefandis
Corpora: — & non ita multo post;
Heu quantum scelus est in viscere viscera condi,
Congestoq; auidum pinguescere corpore corpus,
Alteriusq; animantem animantis viuere læto.

Alcidamas etiam (inquit Aristoteles) de hac lege communi mentionem fecit in oratione Messeniaca. quid autẽ dixerit in illa oratione, cum oratio nou extet, neque Aristoteles adscribat, sciri non potest. Fuit Alcidamas Eleates Philosophus, & Rhetor, qui scripsit de Musica, & discipulus Gorgiæ Leontini, vt Suidas tradit. Quintilianus lib. 3. cap. 1. inter scriptores artis rhetoricæ hunc etiam uumerat. & ait à Platone Palamedea appellatum. Aristoteles tertio libro huius operis, multum reprehendit huius Oratoris dicendi genus, & figuras. Cic. in extrema primi lib. Tusc. quæst. nobilẽ rhetorem vocat. sic.n. de illo
» scribit, Alcidamas quidã rhetor antiquus in pri
» mis nobilis scripsit etiã laudationẽ mortis, quæ
» constat ex enumeratione malorũ humanorũ. cui rationes eæ, quę exquisitius à Philosophis colliguntur, defuerũt, vbertas orationis non defuit.

10 Πρὸς οὓς δὲ διώρισται, διχῶς διώρισται. ἢ γὰρ πρὸς τὸ κοινὸν, ἢ πρὸς ἕνα τῶν κοινωνούντων, ἃ δεῖ πράττειν, καὶ μὴ πράττειν. διὸ καὶ τὰ ἀδικήματα, καὶ τὰ δικαιώματα διχῶς ἔχει ἀδικεῖν, καὶ δικαιοπραγεῖν. ἢ γὰρ πρὸς ἕνα ὡρισμένον, ἢ πρὸς τὸ κοινόν. ὁ γὰρ μοιχεύων, καὶ τύπτων, ἀδικεῖ τινα τῶν ὡρισμένων. ὁ δὲ μὴ στρατευόμενος, τὸ κοινόν. tex.544

Quod autem ad personas attinet, duobus modis distincta sunt ea, quæ facere, aut non facere oportet: vel enim ad totam ciuitatem, vel ad vnum aliquem eorum, qui in ciuitate sunt, referuntur. itaque duabus modis iustè, & duobus iniustè nos gerere possumus; vel enim erga vnum certum, ac definitum ciuẽ, vel erga totam Remp. nam qui adulterium committit, aut verberat, vnum certum hominem iniuria afficit: qui verò militiam detrectat, totam offendit Remp.

Postquam distinxit legem, & docuit aliã esse propriam, aliam cõmunem, nunc trauſit ad personas, & eodem modo eas distinguit. vel.n. singuli homines spectantur, vel uniuersa ciuitas. itaque duobus modis, quod ad personas attinet, iustè gerere nos possumus, hoc est, vel erga vnum ciuem, aut alterum, vel erga totam Rempub. duobus etiam contra modis iniustè licet gerere. atque hoc quidem aperto exẽplo probat Aristoteles. uam qui (inquit) adulter est, aut qui petulans est in uerberãdo, singulos homines iniuria afficit. qui verò dare nomen in bello non vult, & militiam refugit, ille totam Remp. lædit. sunt autem digni pœna quicumque tam ciuem vnum, quã uniuersam ciuitatem offendunt. pœnæ verò nec maiores, vel minores sunt, pro delicti ratione. nam adulteri apud antiquos morte multabantur. traduut Hyettum Argiuum primum fuisse, qui legem tulerit in adultero s, cum Molurum in adulterio cum uxore sua deprehẽdisset, atque eum occidisset; quam legem postea Draco Atheniẽsia legislator sit imitatus. Zaleucus apud Locrenses legem tulit, vt qui in adulterio deprehensus fuisset, ambo illi oculi effoderentur, vt deinde in perpetua cæcitate uiueret. sed cum eius filius adulter factus esset, ne lex violaretur, & ne filius omnino cæcus fieret, iussit alterum sibi, alterum filio oculum erui. auctor est Aelianus. apud Aegyptios adulter mille plagis afficiebatur, mulieri verò adulteræ nares ambæ præcidebantur. Hebræi mulierẽ in adulterio deprehensam lapidibus obruebant. Lacedæmonij adulteria uon nouere. ideo Lycurgus nullam legem in adulteros sanxit. Romani veteres concedebant, vt si maritus uxorẽ in adulterio deprehendisset, vtrumque impunè necasse posset. sic enim in legibus duodecim tabularum scriptum erat; Mœchum in adulterio deprehen- »
sum necato. nã inter priuatas iniurias nulla grauior adulterio putabatur. quare licebat etiam adulterum vel necare, vel caltrare, vel plagis afficere. nam Bibienus cum in adulterio Carbonem

comm.

deprehendisset, eum castrauit, vt Alexander scribit. tradunt Salustium historiarum scriptorem nō semel in adulterio deprehensum multis plagis affectum fuisse. Plurarchus in Problematis, cap.47. sicuti citat Alciatus Parergon lib.2. tradit apud Comœos mulierem in adulterio deprehēsam in forum deduci solitam, vt illic lapidi insidens ab omnibus conspiceretur. demum asino impositā per Vrbem vectari solitam cum ignominia, vnde postea dicebatur ὀνοβάτης. quod asinum ascendisset. inter iniurias autem publicas ponitur ab Aristotele detrectatio militiæ. nam Solon legem tulisse dicitur, vt eadem pœna afficerctur, qui militare nollet, & qui in acie locum deseruisset, & Clypeum abiecisset. Romani Censores eos, qui decimum & septimum annum egressi militiam detrectarent, inter ærarios ignominiæ causa referebāt. nam M. Attilius Regulus, & P. Curius Philo, duo millia iuuenum, qui cum Annibal Italiam uastaret, militare noluerant, in ærarios retulerunt. neque enim bonus ciuis esse potest, qui non arma capere pro Rep. atque etiam mori si res postulat, paratus sit. Cicero quinta actione in Verrem, ostendit à Verre factam iniuriam esse Reip. quod is filiū suum male instituisset, sic enim ait; Quibus in rebus non solum fi-
» lio, verū etiam Reip. feciſti iniuriam. susceperas
» enim liberos non solū tibi, sed etiam patriæ, qui
» non modo tibi voluptati, sed etiam qui aliquādo vsui Reip. esse possent. & quæ sequuntur.

CAPVT XLII.

Quid sit iniuria affici declarat, & quomodo distinguantur iniuriæ.

tex.545 Ἀπάντων δὴ τῶν ἀδικημάτων διῃρημένων. καὶ τῶν μὲν, ὄντων πρὸς τὸ κοινὸν. τῶν δὲ πρὸς ἄλλον, καὶ πρὸς ἄλλους, καὶ λαβόντες τί ἐστι τὸ ἀδικεῖσθαι, λέγωμεν τὰ λοιπά.

Cum igitur iam distincti sint iniuriarum modi; & cum aliæ in Remp. aliæ vel in vnum priuatum, vel in plures fiant iniuriæ: deinceps si prius explicuerimus, quid sit iniuriam pati, reliqua persequemur.

comm. IAM probatum est ex inioriis aliquas esse publicas, quæ vniuersam Remp. attingūt, aliquas autem priuatas, quibus vel unus priuatus homo, vel plures offendūtur. atque hi sunt iniuriarum modi, quos se iam distinxisse ait Aristoteles. deinceps autem prius quàm accedat ad ea, quæ dicenda sunt, explicare se velle proponit, quid sit iniuriam pati. licet enim supra definiuerit, quid sit iniuriam facere, & ex eo possit intelligi quid sit pati iniuriam, tamen quod antea breui tradiderat, nunc loco suo plenius, & apertius ostendere statuit. ideo dixit ἀναλαβόντες, hoc est resumentes eam tractationem, quam antea cęperamus. est enim ἀναλαμβάνειν interdum, diligentius aliquid retractare.

Εἰ δὲ τὸ ἀδικεῖσθαι, τὸ ὑπὸ ἑκόντων τὰ ἀδικα πάσχειν τὸ γὰρ ἀδικεῖν, ὡρίσμεθα πρότερον ἑκόντα ἔναι. tex.546

Est autem iniuriam pati, contra institiam offendi ab ys, qui sponte offendunt; nam iniuriā facere, iam supra docuimus esse voluntarium.

comm. Omnis iniuria contra iustitiam est. quia iustitia neminem lædi vult. ergo qui accipit iniuriā, contra iustitiam patitur. sed non est iniuria, nisi quæ sponte fit. ergo qui patitur iniuriam, ab eis patitur, qui sponte offendunt. Quare fit, vt iniuriam pati, sit contra iustitiam offendi ab iis, qui sponte offenduut. hoc autem probatur ex contrario. nam antea demonstratum est; iniuriam facere voluntarium esse. Qui igitur se iniuriam ab aliquo accepisse queritur, in eo debet occupatus esse, vt ostendat eum, quem accusat, sua sponte læsisse. quod in Verrem Cicero diligenter exequitur, numerans iniurias, quas ab eo Siculi acceperant. & pro A. Cluentio de eius matre sic ait; Nihil in vita vidit calamitatis A. Cluētius; Nullum periculum mortis adiit, nihil mali timuit, quod non totum à matre esset conflatū, & perfectum. & paulò post; Præsto est mulier, audax, pecuniosa, crudelis: instruit accusatores, instruit testes, squalore huius, & sordibus lætatur, exitium exoptat, sanguinem suum profundere omnem cupit. dummodo profusum huius ante videat. quibus verbis ostendit incredibilem nocendi cupiditatem.

Ἔτι δ' ἀνάγκη ἀδικούμενον βλάπτεσθαι, καὶ ἀκουσίως βλάπτεσθαι, αἱ μὴ βλάβαι, ἐκ τῶν πρότερον φανεραὶ εἰσι. τὰ γὰρ ἀγαθὰ, καὶ τὰ κακὰ διῄρηται καθ' αὑτὰ πρότερον, καὶ τὰ ἑκούσια, ὃν ἔστιν ὅσα εἰδότες. tex.547

Quia verò necesse est eum, qui iniuriam patitur, detrimento affici, & inuitum illud accipere; satis ex eis, quæ supra dicta sunt, intelligi potest, quæ sint detrimentorum genera. nam bona, & mala prius distincta sunt per se: & quæ sint ea, quæ sponte faciunt homines; nempe quæ intelligentes faciunt.

comm. Ex superiore definitione ostendit, quę sint ad hunc locum referēda, nempe genera detrimentorum omnia, & quæ sponte homines faciunt, quod ita probatur; qui patitur iniuriam, aliquo afficitur detrimēto, & illud detrimentū inuitus accipit. nam si libenter acciperet, non esset inioria omnis enim iniuria fit ei, qui inuitus eā accipiat. qui ergo vult intelligere, quot modis accipiat iniuria, eū scire oportet, qę sint detrimentorum genera. Sed hoc planum est ex eis, quę supradicta sunt. nā antea declaratum est, quę sint bona, & quę mala. bona verò iuuant, mala nocent. tot igitur sunt detrimentorū species, quot malorū, quæ pati homines possunt. præterea cū ab eis iniuriam patiamur, qui sponte lędunt, scire oportet, quæ sint ea, quæ homines sponte faciunt. quod iam dictum est. ea enim sunt, quæ intelligentes faciunt. neque verò sine causa addidit

didit Aristoteles eum, qui paritur iniuriam, inuitum accipere detrimentum. qũ aliqui sunt, qui sponte detrimentum accipiunt, quibus tũc nulla fit iniuria. vt Zopyrus ille, de quo Iustinus lib. 1. qui domi se uerberibus lacerari toto corpore iussit, nasum, & labia, & aures sibi præcidi, atq; ita trãsfugæ titulo Babyloniam profectus, ea se passum Darij crudelitate simulauit. itaq; dux Babyloniorum contra Darium cõstitutus, ei & exercitum, & urbem tradidit. Idem ferè factum à Sexto Tarquinio superbi filio narrat Liuius lib. 1. is enim transfugit ex composito Gabios, patris in se sæuiriam intolerabilem cõquereus, qui benigne receptus à Gabinis, & totius exercitus Imperator creatus, post nonnulla secunda prælia nactus summam apud Gabinos auctoritatem, eos patri Tarquinio subiugauit. Pisistratus etiam hac arte sibi dominatum regium acquisiuit, de quo ita Iustinus libro 2. Quippe
„ verberibus uoluntariis domi affectus, lacera-
„ toque corpore in publicum progreditur, & ad-
„ uocata concione vulnera populo ostendit, de
„ crudelitate principum, à quibus hoc se passum
„ simulabat, queritur, obtinet ad custodiam cor-
„ poria sui satellitum auxilium, per quos tyran-
„ nide occupata per annos triginta quatuor regnauit. est etiam apud Terentium senex quidã Menedemus nomine, se ipsum crucians sponte sua, quia natus eius abierat.

tex. 548 Ὡς τ' ἀνάγκη πάντα τὰ ἐγκλήματα, ἢ πρὸς τὸ κοινόν, ἢ ἴδιον εἶναι, ἢ ἀγνοοῦντος, καὶ ἄκοντος, ἢ ἐκόντος, καὶ εἰδότος.

Itaque necesse est, omnia crimina vel contra totam ciuitatem, vel contra priuatos committi; vel ignorante illo, & inuito, qui iniuriam facit, vel volente, & intelligente.

SOMM. Colligit distinctionis partes, vt aliquas in aliud tempus reiiciat, de aliquibus autem hoc loco dicat, quæcumque crimina committuntur, ea necesse est, vt uel cõtra totam ciuitatem, vel contra priuatos aliquos committantur. qui uerò crimen committit, is uel inuitus & per prudentiam, vel uolens, & intelligens cõmittit. dixit autem hoc loco Aristoteles ἐγκλήματα, idest crimina, non antẽ ἀδικήματα, idest iniurias. quoniam homo sæpe uocatur in iudicium, etiam si nemini fecit iniuriam. vt cum inuitus, & per imprudentiã peccauit. ἔγκλημα verò significat omne crimen, quo quis in iudiciũ vocatur. ἀδίκημα tantum, quod contra iustitiam fieri solet. sicut apud Latinos, crimen pro omni accusatione ponitur, siue ea iusta sit, siue iniusta. sed iniuria tantum dicitur, quæ à nolente contra iustitiam fit. sunt autem longè grauiora peccata, quę à uolentibus, & intelligentibus perpetrantur, quàm quæ ab ignorantibus, & inuitis. sic etiam illa maiora sunt, quæ cõtra totam ciuitatem, quàm quæ contra priuatos aliquos committuntur. vt Telegoni parricidium leuius est, quàm Malleoli, quia Telegonus nescius, & inuitus patrem suum Vlyssem interfecit, Malleolus sua sponte matrem necauit. ita maius est peccatum L. Catilinæ, quod patriam petdere statuisset, quàm quod proprium filium occidisset.

Καὶ τούτων, τὰ μὲν, προελομένου. τὰ δὲ, δι' πάθος. περὶ μὲν οὖν θυμῷ ῥηθήσεται εἰ τοῖς περὶ τὰ πάθη. ποῖα δὲ προαιροῦνται, καὶ πῶς ἔχοντες, ἑφητέον πρότερον. tex. 549

Quas autem iniurias sponte, & intelligens quispiam facit, eas vel consultò, & cogitatò, vel perturbatione aliqua animi facit. ac de ira quidem tunc dicemus, cum animi perturbationes explicabimus: quæ verò de industria faciunt homines: & quo affecti, iam supra dictum est.

Hæc est ὑποδιαίρεσις, hoc est subdiuisio. nam etiam quæ sua sponte faciunt homines bipertito distribuuntur. aliqua enim consultò, & cogitato faciunt, aliqua propter aliquam animi perturbationem, vt propter iram, aut cupiditatem. sed (vt ait Cicero primo de Officiis) in omni iniustitia permultũ interest, vtrum perturbatione aliqua animi, quæ plerumque breuis est, & ad tempus, an consultò, & cogitata fiat iniuria: leuiora enim sunt ea, quæ repentino aliquo motu accidunt, quàm ea, quæ meditata, & præparata inferuntur. vt Alexandri Magni peccatum, quo Clytum familiarem suum ira percitus in conuiuio necauit, leuius existimãdum est, quàm Syllæ crudelitas, qui quos oderat, morte multabat. verum de ira, & cæteris animi perturbationibus in secundo libro copiosè tractabit, quæ verò sua sponte faciant homines, & quomodo affecti, iam demonstratum est. itaque nihil in hac parte restat, quod hoc loco tractetur. COMM.

Ἐπὶ δ' ὁμολογοῦντες πολλάκις πεπραχέναι, ἢ τὸ ὄνειδος οὐχ ὁμολογοῦσιν, ἢ περὶ ὃ τὸ ὄνειδος. οἷον λαβεῖν μὲν, ἀλλ' οὐ κλέψαι. καὶ πατάξαι πρότερον, ἀλλ' οὐχ ὑβρίσαι, ἢ συλγενέσθαι ἀλλ', οὐ μοιχεῦσαι, ἢ κλέψαι, ἀλλ' οὐχ ἱεροσυλῆσαι, οὐ γὰρ θεῶν. ἢ ἐπεργάσασθαι μὲν, ἀλλ' οὐ δημόσια, ἢ διειλέχθαι μὲν τοῖς πολεμίοις, ἀλλ' οὐ προδιδόναι. διῃρῆται δὲ οἱ καὶ περὶ τούτων διωρίσασθαι, τὶ κλοπὴ, τὶ ὕβρις, τὶ μοιχεία. ὅπως ἐάν τε ὑπάρχειν, ἐάν τε μὴ ὑπάρχειν βουλόμενοι δείκνυναι, ἔχωμεν ἐμφανίζειν τὸ δίκαιον. tex. 550

Et quoniam sæpè rei se fecisse confitentur, & tamen facti nomen non concedunt, aut id quod nomine illo appellatur, vt sustulisse quidem, sed non furtum fecisse; & priorem percussisse, verum contumelia nõ affecisse; & rem habuisse, non adulterium commisisse; & furtum fecisse, non autem sacrilegium, quòd ea res dei non esset; & coluisse quidem agrum, sed non publicum; & cum hostibus collocutum esse, sed non prodidisse: ideo hæc omnia definire, atque explicare opus erit; quid sit furtum; quid contumelia, quid adulterium; vt si crimen illud reo vel hærere, vel

non

non hærere oſtendere voluerimus, apteriendi quid æquum ſit facultatem habeamus.

comm. Tangit Ariſtoteles hoc loco ſtatũ illum, quẽ Latini definitiuũ appellant, Græci ὁριστὸν, cum non de facto, ſed de facti nomine cõtrouerſia eſt. qm̃.n. tunc vtrũq; nomen, hoc eſt & quod iuten dit aduerſarius, & quod cõcedit reus, definien dum eſt, & quid ſit aperiendum. ideo conſtitutio definitiua, vel ſtatus definitiuus, vel definitio vo catur à Cicerone. Hæc autem ſtatus, ſiue conſtitutionũ diſtinctio, qna omnes ferè Rhetores vſi ſunt, Ariſtotelis tempore nondum excogita ta fuiſſe videtur. in his certè libris apertè non traditur. Quintil. lib. 3. ſic ait; Statum Græci στάσιν vocant: quod nomen primum ab Hermagora traditum putãt, ſed alij ab Eucrate Socratis diſcipulo, alij à Zopyro Clazomenio: quamquam videtur Aeſchines quoq; in oratione cõtra Cteſiphontem vti hoc verbo, cum à Iudicib. petit, ne Demoſthenem permittant euagari, ſed eum dicere de ipſo cauſę ſtatu cogãt. Ariſtoteles hoc verbo nuniq̃ in hac ſignificatione (quod quidem ego ſciam) vſus eſt. licet in tertio lib. quodãmodo videatur controuerſias diſtinguere, cum ait nos criminationibus ita poſſe occurrere ſicut in iudicio illis, de quibus arguimur, vel non eſſe factum, vel non eſſe pernicioſum, vel non illi, vel non tam magnum eſſe, vel non iniquum, vel non magnum, vel non turpe, aut rem eſſe puſillam, nam de rebus huiuſmodi, ſolet eſſe cõtroneſia. Quem locum innuit Quintil. lib. 3. cum ait; Ariſtoteles in Rhetoricis etiam ſi omne opus diuidit, in veritatem, & petenda, ac fugienda, quod eſt ſuaſoriæ, & de eodem, atq; in alio. partiendo tamẽ ad hæc peruenit; an ſit, quid, quale, quantum, & quam multum ſit quærendum putat. deinde ſtatim ſubiungit hunc locum; Quodam tamen hic loco finitionis quoque vim intelligit, quo dicit quædam ſic defendi; ſuſtuli, ſed non furtũ feci: percuſi, ſed non iniuriam feci. docet igitur Ariſtoteles hoc loco Definitionem interdum in iudicio verſari ſolere, cuius rei ſex ponit exempla. primum eſt, cum quis fatetur, aliquã rem ſe ſuſtuliſſe, & tamẽ negat ſe furtum feciſſe. hoc eſt, quod ait Ariſtoteles: non fateri τὸ ἐπίγραμμα, hoc eſt litis inſcriptionem, cum quis negat, furti ſecũ agi oportere. vt ſocius ioci gratia ſocio crumenam rapit, nõ eo animo, vt ipſe eam habeat, ſed vt paulò poſt reddat, ille iratus furti ſociũ accuſat, fatetur igitur is, qui crumenã rapuit, ſe ſuſtuliſſe, ſed tñ non feciſſe furtum, quia furtum eſt, cum quis aliena rapit, vt ipſe iniuſtè poſſideat. ſe verò reddere voluiſſe. ita ſiquis rem ſuã auferat ab eo, qui eam poſſidet, & furti accuſetur, negabit furtum eſſe. quoniã ea res ſibi debebatur. vt apud Virg. in Bucolicis cum Menalcas Damętam furti accuſaſſet hoc modo;

Quid domini facient, audent cum talia fures?
Non ego te vidi Damonis peſsime caprum
Excipere inſidiis multum latrante lyciſca?

Damętas negat eſſe furtũ, cũ caper ille ſuus eſſet;

An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea cum mitibus mouiſſet fiſtula caprum.
Si neſcis, meus ille caper fuit, & mihi Damon
Ipſe fatebatur, ſed reddere poſſe negabat.

Tradunt. n. Iuriſconſulti, rei ſuæ nullum furem eſſe. Alterum exemplum eſt, qñ quis fatetur quidem ſe priorem percuſſiſſe, ſed non iniuriam feciſſe. eſt.n. actio iniuriarum, cum quis aliquẽ accuſat, quod ab eo percuſſus fuerit. ut ſi miles ducem in iudicium uocet, aut mercenarius dñm, quod ab eo uerberatus ſit, fatebitur Dux à ſe militem verberatum, & dñs mercenarium, & tamẽ eam iniuriam nõ eſſe defendent. vel q̃ liceat eos verberare, qui ſubiecti ſunt, vel q̃ illi ab officio ſuo ceſſaſſent. Tertium exemplum eſt, cum quis fatetur, ſe cum aliqua muliere rem habuiſſe, & tamen adulterium non cõmiſiſſe, vt ſiquis accuſetur adulterij, quod cum ea muliere fuerit, quæ meretricio more vitam agat. ſicuti Cic. Cœlium defendit, quod licet cum Clodia rem habuerit, non tñ adulter ſit, qm̃ illa corpus ſuum omnib. vulgaret. ſic enim ait: Si vidua liberè, proterua petulanter, diues effusè, libidinoſa meretricio more viueret, adulterũ ego putarem, ſiquis hãc paulò liberius ſalutaſſet? Quartũ exemplum eſt, cum quis fatetur ſe furtum feciſſe, non autẽ ſacrilegium. vt ſiquis pecunias priuatas è loco ſacro ſurripuerit, & accuſetur ſacrilegij. dicet.n. ſacrilegiũ eſſe rei ſacræ ablationem, ſe verò priuatas pecunias abſtuliſſe. iraq; furti non ſacrilegij ſecũ agi oportere. eam enim rem, quam ſe abſtuliſſe confitetur, non fuiſſe Deo conſecratam. Quintum exemplũ eſt, cum quis fatetur agrum quidem à ſe cultum, ſed eum nõ eſſe publicum. erat enim pœna cõſtituta ijs, qui publicos agros coluiſſent, & ab eis fructus percepiſſent, nili vel à cenſoribus, vel ab ijs magiſtratibus, quorum intererat, eos conduxiſſent. ſiquis igitur de hac re accuſetur, videndum erit, an is ager tunc publicatus eſſet, quo tempore cultus fuit ab eo, qui publicum fuiſſe negat. Sextum, & vltimum exemplum eſt, ſiquis proditionis accuſetur, qm̃ cum hoſtibus collocutus fuerit. poteſt enim fateri ſe cum hoſtibus quidem collocutum fuiſſe, non tamen ideo prodidiſſe. hæc autẽ duo exempla vltima pertinent ad eam partem, qua dixerat, ſæpe non cõcedi illud, quod nomine illo appellatur. neque enim collocutio cum hoſtibus, eſt proditio. nequè aratio agri improbatur, niſi ager eſſe publicus oſtendatur. hæc igitur ſingula definienda ſunt. vt, ſi vel accuſare, vel defendere voluerimus, probare poſsimus, vel reo crimen hærere, vel non hærere, facultatemque habeamus aperiendi, quod in controuerſia eſt.

text. 55 Ἐὰν δὲ πάντα τὰ τοιαῦτα, περὶ τοῦ ἀδίκου ἔναι, καὶ φαῦλον, ἡ μὴ ἄδικον περὶ οὗ ἡ ἀμφισβήτησις. εἰ γὰρ τῇ προαιρέσει ἔζιν ἡ μοχθηρία, καὶ τὸ ἀδικεῖν. τὰ δὲ τοιαῦτα τῷ ὀνόματον προσμαίνει τὴν προαίρεσιν, οἷον ὕβρις, καὶ κλοπή.

In omnibus enim his quæſtionibus controuerſia eſt, vtrum quod factum dicitur, iniuſtum improbumq; ſit, an non iniuſtum: nam in delibe-

ratione, consilioq; peccatum est, & omnis iniustitia. his autem nominibus animi sensus, & consilium indicatur, vt contumelia, furtum.

COMM. Declarat, cur ea nomina definienda sint, nempe vt intelligatur, an factum, quod in iudicium vocatur, iniustum, atque improbum sit, vel tam iniustum, vt aductarii dicunt. aliquando enim dicitur factum non esse improbũ, vt qui ioci gratia socio crumcuam rapuit, & furti accusatur. aliquando negari non potest, quin improbum sit factum, sed non tam magnum esse defenditur, vt ab accusatoribus obiicitur. quemadmodum qui furtum à se factum fatetur, sed sacrilegium negat. omnia verò peccata, atq; omnis iniustitia pendet à deliberatione, atq; à consilio. neq; ullũ est peccatum, nisi volũtarium, & à volente, atq; intelligente commissum. Quare accusatores his vruntur nominibus, quibus animi sensus, & consilium indicatur. nam qui cõcedit se furtum fecisse, non potest deinde negare, quin consultò, & dedita opera fecerit, ita qui contumeliã se imposuisse alicui confitetur, nõ potest dicere se inuitum fuisse contumeliosum. his.n. nominibus semper est adiuncta deliberatio, vt nemo verè fur, aut cõtumeliosus dici possit, nisi qui sciens, & uolens, maloq; animo furtũ fecerit, & contumeliã imposuerit. hæc est Aristotelis sententia. Quod siquis dicat aliquos naturæ instinctu, aliquos inopia coactos fures fieri. dicemus neque naturam, neque inopiam posse quemquam cogere, vt furetur, nisi eius consensus accedat.

tex.552 Οὐ γὰρ εἰ ἐπάταξε, πάντως ὕβρισεν. ἀλλ' εἰ εἰκά που, οἷον τῷ ἀπειλῆσθαι ἐκεῖνον, ἢ αὐτὸς ἤσθη. ναι. οὐ δὲ πάντως, εἰ λάθρα ἔλαβεν, ἔκλεψεν. ἀλλ' εἰ δὴ βλάβη ἐκλεψε, καὶ σφετερισμῷ ἑαυτῷ, ὁμοίως δὲ, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἔχει, ὥσπερ καὶ περὶ τούτων.

Neque enim, qui percussit, omnino contumeliam imposuit, nisi alicuius gratia id fecerit; vt si voluit eum ignominia afficere, aut ipse voluptatem capere: neque omnino, qui clam aliquid sustulit, furtum commisit, nisi id fecit, vt alteri damnum afferret, & id, quod sustulit, ipse haberet, eadem ratio est etiam reliquorum omnium, quam horum esse diximus.

COMM. Probat iniuriam à consilio, atque à voluntate proficisci, nam quocũque modo percurrere aliquem, non est iniuria. vt siquis casu, aut per imprudentiã id faciat. vt siquis feram petens hominem vulneret, aut siquis seruum suũ credens se verberare, liberum, ac ingenuum verberet. vel si verberet, vt castiget & emendet, quemadmodũ aliquãdo parentes filios, & magistri discipulos verberare solent. his.n. modis in verberando non est iniuria. siquidẽ modus seruetur. quod siquis alterum verberet, vel ut eum ignominia afficiat, vel ut ipse ex ea re voluptatẽ capiat, tunc omnino est iniuria. sicuti Cic. quinta actione in Verrẽ commemorat quosdã à Verre pugnis, & calcib. per summam iniuriam concisos fuisse, nam sunt etiam quidam adeo petulantes, vt ex verberandis innocentibus, ac pauperib. voluptatem capiant. quod Iuuenalis Satyra tertia sic ostendit;

Ebrius, ac petulans, qui nullum forte cecidit
Dat pœnas, noctem patitur lugentis amicum
Pelidæ, cubat in faciem, mox deinde supinus;
Ergo non aliter poterit dormire.

Et paulò post;

Dicere si tentes aliquid, tacitus ne recedas
Tantundem est, ferunt pariter, vadimonia deinde
Irati faciunt. libertas pauperis hæc est,
Pulsatus rogat, & pugnis concisus adorat.

Est igitur in verberãdo iniuria, cum vel propter alicuius ignominiam, vel propter voluptatem quis verberat. furtũ aurem non semper est, cum quis clam aliquid sustulit. potest.n. aliquis vel rẽ suam clam auferre, vel ioci gratia socio clam aliquid surripere, quod tamen deinde redditurus sit, quæ sanè furta nõ sunt dicenda. sed tunc furtum est, cum quis alteri damnum afferre studet, & id, quod surripuit, vult ipse habere, & numq̃ amplius reddere. hoc enim animo furta omnia committuntur. ergo qui furti aliquẽ accusat, in eo occupatus esse debet, vt ostẽdat illa, quæ sustulit, ea mente sustulisse, vt nõ redderet, defensor autẽ contra mentem eius, atq; animũ, quem defendit, à furto abhorrere declarabit. quod Cic. pro Ros. Com. diligenter exequitur. cum is accusatus esset à C. Fannio Cherea, quod sociũ pecunia fraudasset. ostendit.n. Roscium semper fuisse probũ, pudentem, castũ, liberalem, & eius animum ab omni fraude semper alienum fuisse.

CAPVT XLIII.

Definit Aequũ & bonum τὸ ἐπιεικὲς, & actiones, quę ad illud referuntur, persequitur.

tex.553 Ἐπεὶ δὲ τῶν δικαίων, καὶ τῶν ἀδίκων ἐστὶν δύο εἴδη. τὰ μὲν γὰρ, γεγραμμένα. τὰ δὲ, ἄγραφα. περὶ ἂν μὲν οἱ νόμοι ἀφορίζουσι, γέγραπται. τῶν δὲ ἀγράφων, δύο δεῖ εἶναι εἴδη. ταῦτα δ' ἴσως τὰ μὲν καθ' ὑπερβολὴν ἀρετῆς, καὶ κακίας, ἐφ' οἷς ὀνείδη, καὶ ἔπαινοι, ἀτιμίαι, καὶ τιμαὶ, & δωρεαὶ, οἷον τῷ χάριν εἰδέναι τῷ ποιήσαντι δεῖ, καὶ ἀντιποιεῖν τὸν δὲ ποιήσαντα, καὶ βοηθητικὸν εἶναι τοῖς φίλοις, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. τὰ δὲ, τῷ ἰδίου νόμου, καὶ ἐγγεγραμμένου ἔλλειμμα. τὸ γὰρ ἐπιεικὲς, δοκεῖ δίκαιον εἶναι.

Quia verò iustorum, & iniustorum duo esse genera docuimus; & aliqua quidem scripta esse, aliqua verò non scripta: de ijs quæ scripta sunt, & legibus constituta, iam dictum est; quæ verò non scripta sunt, ea rursus bipertito distribuuntur. Nam alia sunt, quæ & virtutis, & nitij quãdam exuperantiam in se continent; in quibus sunt vituperationes, & laudes, & ignominiæ, & honores, & præmia: vt ei, qui beneficiũ dedit, gratiam habere; & ei beneficium reddere, à quo acceperis; & promptum esse ad amicos auxilio sublenandos. & cætera, quæ sunt eius

generis. alia verò sunt: propriæ legis, & scriptæ quasi supplementa quædam. nam, quod æquum, & bonum est, id etiã iustum esse videtur.

Supra docuerat rerum iustarũ, & iniustarum esse duo genera, quorũ alterum scriptis legibus contineretur, alterum autem sine scripto à probis viris seruaretur, ab improbis uiolaretur, nũc admonet alterũ iam genus se pertractasse, quod ad ea, quæ scripta sunt, & legib. constitura pertinet. superest igitur, vt etiam de eo iure, quod non scriptum est, verba faciat. Quare docet illud etiã duas in partes diuidi. quarũ altera uersetur in eis rebus, quę communiter apud omnes ostendant quandam exuperantiam & virtutis, & vitij, propter quam homines vel laudentur, vel uituperentur, vel ignominiam, vel honorem cõsequantur. hoc autem est ius naturale, & gentiũ, quod qui seruant, laude, honore, præmijsq; decorantur, qui autem violant, vituperatione; ignominiaq; afficiuntur. neque enim ulla pœna est eis proposita, qui ius illud tã sæpe fregerint, sed omnium consensu damnantur. vt qui beneficij est immemor, & ingratus. quãuis non puniatur, tamẽ omnib. odio est. sicut etiam ille, qui iu periculis, & necessitatib. amicos, ac necessarios negligit, in magno vitio est. quod primo de officijs ita Cic. testatur; Qui autem non defendit, nec obsistit, si potest, iniuriæ, tam est in vitio, q̃ si parentes, aut amicos, aut patriam deserat. de hoc iure sic ait Cic. 2. de Inuent. Natura ius est, quod non opinio genuit, sed quædam innata vis inseruit, vt religionem, pietatem, gratiam vindicationem, obseruantiam, veritatem. altera pars non scripti iuris est, quæ quasi ad supplementum, vel emendationem scriptæ legis pertinet. quoniam enim omnia scriptis comprehendi non possunt, & quia leges interdum videntur esse seueriores, opus est aliquando ad æquitatem recurrere, & ex æquo & bono leges interpretari. quam laudem Cic. nona Philippica Ser. Sulpitio tribuit; qui ea, quæ profiteiseuntur à legib. semper ad æquitatẽ, facultatemq; referebat. quod autem æqũm, & bonum est, id etiam iustum esse solet, itaque non dubium est, quin sub iure contineatur. Quamobrem ex hoc Aristotelis loco colligitur, duas esse iuris non scripti species, quarũ prima dicitur lex communis, de qua supra dictum est, & à Iurisconsultis dicitur ius naturale, & ius gentium. altera dicitur æquum & bonum, quo scriptæ leges quasi emendantur, & supplentur, de quo nunc dicturus est.

tex.555 *Εἰ δὲ δῆλον ὅτι τὸ παρὰ τὸν γεγραμμένον δίκαιον συμβαίνει δι' ἕν τοῦτο. τὰ μὲν, ἀκόντων, τὰ δὲ, ἑκόντων τῶν νομοθετῶν. ἀκόντων μὲν, ὅταν λάθῃ. ἑκόντων δὲ, ὅταν μὴ δυνάμενοι διορίσαι. ἀλλ' ἀναγκαῖον μὲν ἢ καθόλου εἰπεῖν μὴ ἢ δὲ, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ.*

Est autem æquum & bonum id, quod præter scriptam legem iustum est. quod quidem accidit partim inuitis, partim intelligentibus legum latoribus, atque inuitis quidem, cum aliquid eos latet; intelligentibus autem, cum omnia definitè nequeant explicare, sed necesse habent generatim scribere; quamuis non ita semper se res habeat, sed plerumque.

Quod Aristoteles vocat ἐπιεικὲς, Latinẽ dicitur æquum, & bonum. cuius eam esse naturam 5. Ethic. tradit Aristoteles, vt scriptam legẽ corrigat, & emendet in eo, quod deficit, quia generaliter scripta sit. neque enim omnia scriptis legibus cõprehendi possunt, sed aliqua relinquũtur etiam ipsis iudicibus ex æquo & bono iudicanda. non est igitur æquum & bonum iure scripto cõprehensum, neq; legitimum, sed legitimi iuris emendatio (vt Budæus ait) Arist. ait, id, qđ præter scriptam legem iustum est, æquũ & bonum esse. quod autem aliquid in latione legum prætermittatur, duplici de causa fieri põt, hoc est vel inuitis, vel intelligentibus legũlatoribus. cum. n. nõ omnia possimus omnes, vt ait Poeta, facile fieri potest, vt legislatores aliquid lateat, quod per ignorationem, cũ leges ferunt, prætermittant, id aut deinde ex æquo & bono statuendũ est. sit etiã, vt quamuis rem bene intelligant legislatores, tñ omnia definitè comprehendere nequeãr, leges. n. generatim scribuntur, & tñ multa sunt, de quibus vniuersè cauere nõ potest, quia non semper ita se habent, licet plerũq; eodẽ modo fiant. licet igitur legislatores id intelligant, tñ necessitate coacti generaliter suas leges ferunt, tametsi id rectè fieri nequeat. fuecedit igitur æquitas; quę (vt ait Donatus) multum ex iure remittit, & æquum & bonum, quod scripto sæpissimè opponitur. vt Cic. in Brut. Hoc cũ sæpe alias, tum apud centũ viros in causa M. Curij cognitum est. ita. n. multa Crassus tum cõtra scriptum pro æquo & bono dixit, vt hominem acutissimũ Q. Sceuolam, & in iure, in quo causa illa versabatur peritissimum, obrueret exemplorum, argumentorumq; copia. hinc dicimus æquum bonum impetrare, i. ius suum, cõtra scriptũ, obtinere. vt Philippica 2. Igitur à quo viuo nec præsens, nec absens quicquã æqui boni impetrauit, apud mortuum factus est gratus. Philippica nona; Ser. Sulpitij scientiam in legibus æquitate explicandis, mirifice commendat.

Καὶ ὅσα μὴ ῥᾴδιον διορίσαι δι' ἀπειρίαν. οἷον, τὸ ἕως σιδήρῳ, καὶ πλήκτρῳ, καὶ πόσῳ τινί. ὑπολείποι γὰρ ἂν ὁ αὐτῶν ἀριθμοῦντα. tex.555

Et cum propter infinitatem non facile possunt omnia persequi; vulnerare ferro, & quãto, & quibus: desiteret enim prius vita hominem, quàm omnia dinumerare posset.

Multa etiam prætermittuntur in legibus, quæ propter infinitatem dinumerari non possunt. vt si lex sit; Ne quemquam ferro vulnerato. certè non opus est, vt legislator omnia ferrea instrumenta persequatur, & legi adiungat, vel quantum sit ferrum, vel quale, nam tot sunt eiecta, tamque uaria, vt ea dinumerare nemo possit. itaque

comm.

comm.

comm.

itaque iudicibus hæc statuenda relinquuntur. neque.n. tanta est uerborum copia, vt omnia definitè possint explicari, quod pro A. Cęcina Cic. docet his verbis; An hoc dubium est, quin neq; „ verborũ tanta copia sit, non modo in nostra lin- „ gua, quæ dicitur esse inops, sed ne in alia quidẽ „ ulla, res ut omnes suis certis, ac propriis voca- „ bulis nominentur: neque uerò quicquã opus sit „ verbis, eũ ea res, cuius causa verba quęsita sunt, „ intelligatur, quæ lex, quod Senatusconsultum, „ quod magistratus edicti, quod fœdus, aut pa- „ ctio, quod (vt ad priuatas res redeã) testamentũ. „ quæ iudicia, aut stipulationes, aut pacti, aut cõ- „ uenti formula nõ infirmari, aut cõuelli potest, si „ ad uerba tẽ deflectere uelimus, cõsilium autẽm „ eorũ, qui scripserunt, & rationẽ, & auctoritatem relinquamus? & quæ sequuntur. disputat.n. ibi subtiliter, & copiosè Cic. nõ esse verba spectãda cũ scriptoris, aut dicentis uoluntas intelligitur.

tex.556 Ἀ γοῦν ἢ ἀδιόριστον, δίοι δὲ νομοθετῆσαι, ἀνάγκη ἁπλῶς εἰπεῖν. ὥστε κἂν δ' ἀκτύλιον ἔχων ἐπάρηται τὴν χεῖρα, ἢ πατάξῃ, τῷ μὲν τὸν γεγραμμένον νόμον, εἴοχός ἐστι, καὶ ἀδικεῖ. κατὰ δὲ τὸ ἀληθὲς, οὐκ ἀδικεῖ. καὶ ἐπιεικὲς τοῦτό ἐστιν.

Nam siquid adhuc indefinitum sit, de quo legem ferre oporteat; de eo necesse est simpliciter, & vniuersè statuere. Quare siquis annulum ferreum habens, elata manu quempiam percusserit; ex verbis legis ille reus est, & iniustè facit: re vera autem non facit iniustè. & hoc est, quod æquum, & bonum appellatur.

comm. Probat æquum & bonum in consilio, & voluntate legislatoris, non autẽ in verbis legis esse positum, quod (vt dixi) Cic. copiosissimè pro A. Cęcina probat. cum.n. leges feruntur de aliqua re, quę nondũ definita legibus fuerit, simpliciter, & vniuersè feruntur. debet.n. omnis lex esse cõis, & generalis, vt nõ ad hunc, aut illũ propriè pertineat, sed ad omnes cõiter. nam quæ de vno tãtum, aut de certis quibusdã personis feruntur, non leges dicuntur, sed priuilegia. quæ legibus vetabantur. vt Cic. pro Domo sua; vetant leges „ sacratæ, vetant duodecim tabulæ, leges priuatis „ hominib. irrogari, id est.n. priuilegiũ. ita etiã res, quæ nominantur in lege, cõmuniter nominãtur. vt, Ne quẽquam ferro vulnerato. ponamus (inquit Aristoteles) aliquem annulum in manu ferreũ habere, & elata manu quempiã percutere. certè non dubiũ est, quin is contra legis verba fecerit, cum annulo ferreo uulnerarit, & in lege prohibeatur quisquã ferro vulnerari. debet igitur ex lege condemnari. verum si æquitatem, & veritatẽ respicere voluerimus, non is contra legem fecit, neq; puniri debet tamẽ si gladio, aut pugione uerberasset. neq;.n. hoc legislatoris cõsiliũ fuit, vt cõdemnari uellet, qui annulo ferreo percussisset, sed qui vel gladio, vel hasta, vel pugione, vel alio quouis instrumento bellico, quo posset mortẽ afferre. duobus igitur modis leges interpretari possumus vel scriptum, & verba sequentes. quod qui faciũt, agere summo iure dicuntur, & ab Aristotele ἀκριβοδικαιεῖν, vnde illud emanauit; summum ius, summa iniuria. vel sententiam, & consilium legislatoris, & scriptoris cõsiderantes. quod qui faciunt, æquitatẽ sequi, & ex æquo & bono statuere dicuntur. quod maximè in iudicijs laudatur. Quintil. lib. 7. iocum hunc ita expressit; Qui nocte cum ferro deprehensus fuerit, alligetur. cum annulo ferreo in nẽtum magistratus alligauit. illud uerò sciendum antiquo tempore ferreos annulos in usu fuisse. quod ostendit Plin. lib. 33. adeo vt etiam ij, qui triũpharent, annulos in digito ferreos haberent. atque ita C. Marium de Iugurtha triumphasse tradit. Senatores etiam ferreos gestabant annulos, & tantũ iis, qui legati ad exteras gẽtes ituri essent, annuli aurei publicè dabãtur. qui tamen eis tantum in legatione vtebantur, intra domos verò ferreis. quo argumento (inquit) etiã nunc sponsæ annulus ferreus mittitur, isq; sine gemma. postea uerò cæperunt equites Romani tantum aureis uti. Plinius idem ait, etiam suo tempore Lacedæmonios annulo ferreo vti solitos.

tex.557 Εἰ δ' ἔστι τὸ εἰρημένον ἐπιεικὲς, φανερὸν ὁποῖά ἐστι τὰ ἐπιεικῆ, καὶ οὐκ ἐπιεικῆ, καὶ ποῖοι εἰκ ἐπιεικεῖς ἄνθρωποι. ἐφ' οἷς γὰρ δεῖ συγγνώμην ἔχειν ἐπιεικῆ ταῦτα.

Cum igitur æquum, & bonum sit eiusmodi; perspicuum est, quæ nam æqua, & bona sint, & quæ contraria; & qui sint æqui, & boni homines, & qui contra: nam illa sunt æqua, & bona, in quibus quamuis lapsi sint homines, tamen eis veniam dare oportet.

comm. Ex definitione æqui, & boni facile intelligi potest, quæ sint ea, quæ bona, & æqua dici debeant, & qui sint homines æqui, & boni, quique cõtra iniqui, & improbi. nã ea primo sunt æqua, & bona, in quibus ratio postulat, vt hominibus ignoscamus, & veniam demus, qnãuis peccasse videantur. vt lex est; vetus Imperator nouo Imperatori exercitũ tradat, alioqui capitale esto. Epaminondas Thebanorum Imperator, cum bellum gereret cõtra Lacedæmonios successori suo nouo Imperatori nolnit exercitũ tradere, quia timebat, ne is Rempub. malè gereret, ipse verò paucis diebus insignem victoriã de Lacedæmonijs reportanit. accersitur capitis, quia contra legem fecit, cum nouo Imperatori tradere exercitum noluerit. videtur omnino peccasse. verum quia pro salute Reip. probatur id fecisse, venia dignus est. hoc ex æquo & bono contra uerba legis statuitur. ita cum lex peregrinum vetet murum ascendere, siquis peregrinus, vt hostes arceret, murum ascenderit, quamuis contra legem fecit, tamen uenia dignus est.

tex.558 Καὶ τὸ τὰ ἁμαρτήματα, καὶ τὰ ἀδικήματα, μὴ τῇ ἕξει ἀξιοῦν· μὴ δὲ τὰ ἁμαρτήματα, καὶ τὰ ἀτυχήματα. ἔστι δ' ἀτυχήματα μὲν, ὅσα παράλογα, καὶ μὴ ἀπὸ μοχθηρίας. ἁμαρτήματα δὲ, ὅσα μὴ παράλογα, καὶ μὴ ἀπὸ πονηρίας. ἀδικήματα δὲ ὅσα

μήτε παράλογα, ἀπὸ πονηρίας τί ἔχει. τὰ γὰρ ἀπὸ θυμίας, ἀπὸ πονηρίας.

Aequum etiam est non pari pœna dignos statuere errores, & iniurias, neque errores, & infortunia. sunt autem illa infortunia, quæ præter cogitationem eueniunt, & à nullo animi vitio; errores verò, qui non quidem præter cogitationem accidunt, sed tamen malitia carent. iniuriæ sunt illæ, quæ & à cogitatione, & animi vitio proficiscuntur: nam etiam quæ impellente cupiditate fiunt, à malitia proueniunt.

COMM. Aequitas non eodē modo punit errores, & iniurias, neq; errores, & infortunia. sunt autē hæc tria diſtincta vocabula, infortuniū, error, iniuria. quę ita Gręcè dicūtur, ἀτύχημα, ἁμάρτημα, ἀδίκημα. quorū interdum est idem exitus. vt cędes fieri potest vel propter infortuniū, vel propter errorē, vel per iniuriam. sed q̄is idem sit effectus, non tñ pari pęna puniēdus est is, qui vel propter infortuniū, vel propter errorē quempiam interfecit, atq; is, qui per iniuriā cædem fecit. infortuniū id dicitur, quod præter cogitationē accidit, & à nullo animi vitio. vt siquis per superiorē locum ambulans, in lapidē offendat, qui motus in alicuius caput delabatur, atq; eum interficiat. tale fuit Cephali venatoris factum, quem cum Procris eius uxor Zelotypia capta clā in nemus secuta fuisset, vt uideret an is cum alia muliere rem haberet, & se in uepretū quoddam abdidisset. Cephalus uepres cōmoueri uideus, feram ibi latere existimauit. itaq; telum eo direxit, & Procrim uxorem suā ibi latentem ignarus occidit. quā rem septimo Metamorph. Ouidius copiosè persequitur. tale fuit etiam infortunium illud, quod nuper Francisco Briuio summæ spei adolescenti mortem attulit. cum. u. quidā adolescentes iaculando se exercerent, & scopum in hostio posuissent, Briuium ultra hostiū inambulantem plumbea glande ignari transuerberarunt. error autē is appellatur, qui non accidit quidē præter cogitationē, sed tamē malitia caret. vt Adrastus cū in venatione in aprum hastam contorqueret, Atym Crēsi regis filiū occidit. cogitabat. n. aprū interficere, sed fiue suo lapsus est, in aliqua tñ culpa est, nā si beuè telum direxisset, non cædem
3. cap. 9. illam feeisset. Titinius centurio, sicuti Val. Max. scribit, cū hostem se interficere arbitraretur, ducem suū interfecit, deinde cognito errore suo se ipsum etiam iugulauit. Cicero pro Ligario probat Ligarij factum scelus non esse, sed potius errorē, vnde postea dicit; errati veniam peto. quia longe facilius ignoscitur errori, quàm sceleri. iniuria denique illa est, quæ & à cogitatione, & ab animi uitio procedit. nam etiā cupiditas est animi uitium. quare quæ propter cupiditatem cōtraius fiūt, iniuriæ sunt. vt Verres, qui Quæstor Imperatorem suum pecunia spoliauit, Prętor in Sicilia prouinciam expilauit. de quo ita Cicero
» prima actione; Quas res luxuries in flagitijs, cru
» delitas in suppliciis, auaritia in rapinis, superbia
» in contumelijs efficere potuisset, eas omnes sese

10 hoc uno Prætore per trienuium pertulisse. debet igitur (inquit Aristoteles) æquitas inter infortunia, errores, & iniurias differentiam pouere, neque omnia pari pœna digna censere. »

Καὶ τὸ τοῖς ἀνθρωπίνοις συγγινώσκειν δίκαιος, καὶ τὸ μὴ πρὸς τὸν νόμον, ἀλλὰ πρὸς τὸν τοῦ νομοθέτην σκοπεῖν. καὶ τὸ μὴ πρὸς τὸν λόγον, ἀλλὰ πρὸς τὴν διάνοιαν τοῦ νομοθέτου σκοπεῖν. tex. 55

Humanæ etiam naturæ, imbecillitatiq; ignoscere, æquum, ac bonum est: & non ad legem ipsam, sed ad legislatorem animū referre: & non
20 *verba legis, sed legislatoris sententiā spectare.*

Pergit ea numerare, quæ siut æqua & bona, vt ignoscere peccatis, quæ solent ab humana imbecillitate prouenire. quia nemo omnium mortalium est, qui omnibus horis sapiat, peccant omnes in aliqua re. & (vt ait) Horatius; COMM.

Nam vitys nemo sine nascitur, optimus ille
Qui minimis vrgetur. & Catullus;
Suus cuique attributus est error.

æquitas igitur postulat, vt aliqua delicta condonentur. & præcipuè adolescentibus, qui frequēter ætatis feruore, potius quàm malitia peccāt,
30 vt pro Cœlio Cicero; Datur enim concessu omniū huic aliquis ludus ætati, & ipsa natura profundit adolescentiæ cupiditates: quæ si ita erūpunt, vt nullius uitam labefactent, nullius domum euertant, faciles, & tolerabiles haberi solent. Sic iu Adelphis Terentius; » » » »

Persuasit nox, amor, vinum, adolescentia.

Humanum est. æquum est etiā non ad ipsam legem animū referre, sed ad legislatorem, & considerare, quid ipse in uita probare solitus. nam si quid durū, aut dubium in lege fuerit, poterit ex vita legislatoris interpretari, & mitigari. Vt Cic. pro Murena, cū M. Cato illi obijceret, quod con-
40 tra legem ipse suā facerer, quam tulerat de ambitu, ait se lege sua non prohibuisse liberalitatē in populū, neq; conuiuia, sed largitionem, & corruptelam, mitius igitur legē interpretatur. quin etiā æquum est, non verba legis, sed legislatoris sententiā spectare. nam, vt primo de Iuuent. ait Cicero, omnes leges ad commodū Reip. referri » oportet, & eas ex vtilitate cōi, non ex scriptione, » quæ in literis est, interpretari; Sed hāc rē copio- » sissimè pro A. Cęcina persequitur, & docet controuersias nō verbis, sed æquitate diiudicandas, & iura non literis, sed utilitate cōi exprimenda.

50 Καὶ μὴ πρὸς τὴν πρᾶξιν, ἀλλὰ πρὸς τὴν προαίρεσιν. καὶ μὴ πρὸς τὸ μέρος, ἀλλὰ πρὸς τὸ ὅλον. tex. 560

Neque factum ipsum, sed eius, qui fecit animum considerare: neque partem tantum, sed rem vniuersam perpendere.

Sæpe fit, vt quis bono animo, & consilio rem aggrediatur, sed infelicem habeat exitum, tunc æquū est, animū eius considerare, non factū eius. vt Cicero bono animo Senatui, Populoque R. persuasit, vt hostē iudicaret Antonium, & eum bello persequeretur. vt in libertatē Resp. vendicaretur. & C. Cæsari adolescēti mandandos esse COMM.

honores

honor, censuit, vt alacrior esset ad patriã liberandã. sed hæc omnia calamitosum exitum sortita sunt, quia fuerunt in causa, vt Romana libertas penitus extingueretur, & ipse Cicero miserè necaretur. non tamen æquũ est Ciceronem hac de causa vituperare, quoniã hæc bono animo fecit. æquum est etiam perpẽdere totam rem, non autem partem tãtum aliquam. nam si totius rei summa laudabilis est, nõ debet ideo reprobari, ꝙ aliqua pars aliqua labe sit infecta. quod eleganter in Arte Poetica sic Horatius præcipit;

Sunt delicta tamen, quibus ignoscere velimus,
Nam neque chorda sonum reddit, quem vult manus, & mens,
Poscentiq; grauem persæpe remittit acutum,
Nec semper feriet quodcunque minabitur arcus.
Verum vbi plura nitent in carmine, non ego paucis
Offendar maculis, quas aut incuria fudit,
Aut humana parum cauit natura.——

tex.561 Μὴ δὲ ποῖός τις νῦν, ἀλλὰ ποῖός τις ἀεὶ, ἢ ὡς ἐπιτοπολύ.

Et qui reus est, non qualis nunc sit, sed qualis anteacto tempore fuerit, & maiori ex parte.

comm. Æquum est aliqua peccata condonare viris illis, qui anteacto tẽpore profuerunt, & qui maiori ex parte bene se gesserũt. vt siquis defendat Horatium, qui sororẽ suam sponsi morte dolentem interfecit, dicat ei parcendum esse, qui virtute sua fecerit, ne Albanis Romani seruirent. & siquis pro M. Manlio dicat, qui dominatu regio patriam opprimere cogitarat, narret eius opera factum esse, ne Galli Capitolium occuparent. Cicero pro Milone multis rationib. probat Milonem semper Reip. fuisse studiosissimum, & optimũ semper, ac fortissimum virum extitisse. denique in omnibus orationibus, quos defendit, bonos fuisse viros, & Reip. amatores ostendit, vt facilius eis veniam impetrare possit.

tex.562 Καὶ τὸ μνημονεύειν μᾶλλον ὧν ἔπαθεν ἀγαθῶν, ἢ κακῶν.

Et potius bonorum quæ quis acceperit, quàm malorum recordari.

comm. Hoc est magni animi, & excelsi, obliuisci iniurias, & acceptorum beneficiorum recordari. quod eum intelligeret Cicero, ita pro Q. Ligatio Cæsarem laudat: Equidem cum tuis omnib. negociis interessem, memoria teneo, qualis tum T. Ligarius Quæstor vrbanus fuerit erga te, & dignitatem tuam, sed parum est me hoc meminisse, spero etiam te, qui obliuisci nihil soles nisi iniurias. natura enim mitis, & ad ignoscendum prompta magnopere laudatur.

tex.563 Καὶ ἀγαθῶν, ὧν ἔπαθε μᾶλλον, ἢ ἐποίησε.

Et accepta potius beneficia meminisse, quàm collata.

comm. Beneficia meminisse debet is, qui accepit, non commemorare, qui contulit, vt ait Cicero. nam qui alicui cõmemorat beneficia in eum collata, is quasi exprobrat. quemadmodum ait Sosias apud Tetcu. in Andria: Sed hoc mihi molestum est, nam isthæc cõmemoratio quasi exprobratio est immemoris beneficij. Cic. de Amic. odiosum sanè genus hominũ officia exprobrantium. illud „ aũt ferè vulgo fieri solet, quod ait Cic. pro Murena; Cui placet obliuiscitur, cui dolet meminit, „ sed æquitas à nobis exigit, vt contra faciamus.

Καὶ τὸ ἀντέχεσθαι ἀδικουμένων. tex.564

Et acceptam iniuriam æquo animo tolerare.

Hoc etiam probi viri officiũ est, & cuiusdam comm. præstantis virtutis, facile iniurias condonare, & quamuis inimicum vleisci iustè possit, tamen cum non offendere. hoc etiam significat Biantis præceptum illud, quod apud Ausonium legitur hoc modo:

Quod prudentis opus? cum possit, nolle nocere.

Extant exempla multorũ, qui cum possent inimicos vlcisci, tamẽ noluerunt, qui magnas ideo laudes consecuti sunt, vt Lycurgus non solum Alcandro pepercit, qui illi oculum eruerat. sed etiã ita erudiit, vt bonum ciuem redderet. Cæsar Augustus pepercit ijs, qui in eum coniurauerunt. Dion Alexandrinus in cõuiuio quodam conuitijs omnibus affectus nihil penitus respondit, idem fecisse dicitur Pericles Athenienſium imperator. notissima est Socratis patientia, qui iniurias æquissimo animo tolerabat. verum hæc laus est apud sapientes viros, non apud imperitam multitudinem. nam vulgò ignaui habentur, qui non iniurias vlciscuntur, & qui non par pari reddunt, vnde superius Aristoteles cum demonstratiuum genus tractaret, dixit honestius esse inimicos vlcisci, quàm eis in gratiã redire. quoniam eum aliquem publicè laudamus, vulgarem potius opinionem, quàm sapientum virorum sententiam sequi debemus.

Καὶ τὸ μᾶλλον λόγῳ ἐθέλειν κρίνεσθαι, ἢ ἔργῳ. tex.565

Et verbis magis, quàm factis, de re decerni velle.

Æquum est omnia prius experiri, quàm arma capiantur. vt cum inter aliquos est controuersia, longe melius est eniti, vt iudicio, & oratione de re decernatur, quàm factis, & armis discepteturt. hoc est, quod etiam apud Terentium Thraso vidit, cum ait;

Omnia prius consilio experiri, quàm armis, sapientem decet.

Καὶ τὸ εἰς διαιτητὴν μᾶλλον, ἢ εἰς δίκλω βούλεσθαι ἰέναι. ὁ γὰρ διαιτητὴς τὸ ἐπιεικὲς ὁρᾷ, ὁ δὲ δικαστὴς τὸν νόμον. καὶ τούτου εἵνεκα διαιτητὴς εὑρέθη, ὅπως τὸ ἐπιεικὲς ἰσχύῃ. tex.569

Et ad arbitriũ potius, quàm ad iudicem, rem deferri velle; arbiter enim æquum & bonum sibi proponit; iudex autem ipsam legem. neque vlla alia de causa repertus est arbiter, nisi vt æquum & bonum valeat.

Qui æquitatem sequitur, rem potius ad arbitrum, ꝙ ad iudicem deferri vult. quoniã arbiter æquum & bonum sequitur. iudex autem à lege nõ discedit. & hæc est causa, quare arbiter sit inuentus, vt ex æquo & bono, non ex verbis legis

comm.

aliquando iudicetur. Arbiter.n. is est,quem litigantes eligunt, vt ipse suo arbitrio de tota controuersia statuat, & quid æquum sit uideat. Terentius in Heaut.Simo,& Crito vicini hic ambigunt de finibus, me cepere arbitrum: & dicitur honorarius arbiter, qm̃ hunc illi honorem litigantes attribuunt,vt quod ipse statuerit,ratum habeant.Cic.pro Rosc.Com. quid inter iudiciũ, & arbitriũ intersit, optimè explicat his verbis;

» Aliud est iudiciũ, aliud est arbitrium. iudicium
» est pecuniæ certæ,arbitriũ incertæ. ad iudicium
» hoc modo venimus, vt totã litem aut obtineamus,aut amittamus.ad arbitriũ hoc animo adi-
» mus,vt neq; nihil,neq; tantum, quantum postulauimus, consequamur. & paulò post; Quid est
» in arbitrio?mite,moderatum,quanto æquius,& melius sit dari. Qui uerò suam rem arbitri iudicio cõmittunt,& se id ratum habituros promittunt,quod ille statuerit,dicuntur cõpromissum facere.vt ibidem Cicero;de tuarũ tabularum fi-
» de compromissum feceris, arbitrum sumpseris.

tex.567 Περὶ μὲν οὖν τῶν ὁλικῶν διορίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

Ac ea quidem,quæ de æquis & bonis dicenda erant, hoc modo declarata sint.

COMM. Se iam huic parti satisfeciſſe ostendit, & declarasse, quæ bona, & æqua sint, quique boni,& æqui homines, nẽpe qui de summo iure aliquid remittunt, & ea seruant, quæ non ad ius ipsum, sed ad æquitatem spectant,& quanto æquius,ac melius sit dari cogitant.

CAPVT XLIV.

Locos enumerat, vnde maior, minorve probetur iniuria.

tex.568 Ἀδικήματα δὲ μείζονα, ὅσα αἰ ἀπὸ μείζονος ἢ ἀδικίας. διὸ καὶ τὰ ἱλάσχεσθαι, μίγνυσθαι. οἷον Μελανώπου Καλλίστρατος κατηγόρει, ὅτι παρελογίσατο τῷ ἡμιωβόλια ἱερὰ τῆς ναοποιοῦς δεῖ δικαιοσύνης δέ, τοὐναντίον. ἴσι δὲ ταῦτα, ἐκ τοῦ ὑπερέχειν τῇ δυνάμει. ὁ γὰρ τῷ ἱερὰ ἡμιωβόλια κλέψας, κἂν ὁπωσοῦν ἀδικήσειεν.

Iniuriæ verò maiores illæ sunt, quæ à maiore iniustitia proueniunt. itaq; minimæ quæque iniuriæ maximæ sunt;vt Callistratus Melanopum accusat, quod tribus dimidiatis obolis, Deo dicatis, templi ædificatores fraudasset; sed in rebus iustis, iustitiaq; contra accidit.hæc autem talia sunt eo,quòd maiore quadã ui superant; vt, qui tres dimidiatos obolos furatur, etiam quibus aliud facile committeret.

COMM. HOc loco de iniuriarum cõparatione verba facere incipit, vt intelligere possit Orator, quæ maiores, & quæ minores iniuriæ sint. Ac statim esse maiores iniurias ait,quæ à maiora iniustitia proficiscuntur. omnis.n.iniuria à vitio,prauitateq; animi proueniat,sicuti supra iam demonstratum est,ergo quæ à maiori vitio nascitur,vt etiã maior sit iniuria necesse est, hac ratione probat minimas quasq; iniurias,esse maximas,quod incredibile, atq; admirabile esse videt. sed ita est intelligendũ.qui propter res minimas mouẽtur ad iniuriã faciendam, ille est maximè iniuriosus, vt qui viatorẽ spoliat propter vnum aureũ, magis iniuriosus est, & magis deprauatus, q̃ qui propter mille aureos idem scelus cõmittit. Cic.pro Flacco dat hoc vitio maximo Heraclidi, quod multos Romæ paruis in rebus fraudasset.nã qui fraudat in paruis rebus,id multo facilius in magnis faciet,ergo minimę illæ iniuriæ,sunt existimãdæ maximæ,non quidẽ ex sua vi,sed quia maximũ animi uitiũ indicant. verba Ciceronis hæc sunt; Itaq; cũ Romæ clam esset profectus, multosq. minutis mutuationib.fraudauisset,in Asiã venit. Aristoteles exemplum sumit à Callistrato, qui Melanopũ in iudicium vocarit,& accusarit, q tribus dimidiatis obolis Deo dicatis tẽpli ædificatores fraudasset.pecunia quidẽ ea,valde exigua erat, sed tñ, quæ summã hominis auaritiã, & improbitatẽ ostenderet. nam si in tam exigua re sacrilegiũ committere non dubitauit, multo facilius maiorẽ pecuniam surripuisset.erat autẽ obolus apud Athenienses paruũ quoddã numisma,quod sextã drachmæ partem ualebat. sex.n. oboli drachmã conficiebãt.drachma verò Athenienſis tantũ ualebat, quantũ denarius Romanus. porrò denarius, quatuor sestertios nũmos continebat,& asses æreos decẽ. qua suppurationẽ colligitur obolũ ualuisse septem quadrantes asis ærei. nã Suidas scribit obolum sex chaleos valuisse.chalcum aũt septem minutias. minutiã intelligo,quẽ vulgo semidenariolũ uocamus. & tres denatioli quadrantẽ asis ærei conficiunt. itaq; cũ in obolo sint quadraginta duæ minutiæ, quæ conficiunt vnũ & uiginti denariolos,sequitur vt obolus septem quadrantes asis ærei ualeat,hoc est assem cũ tribus quadrantibus. fuerunt autẽ hi duo Oratores Callistratus, & Melanopus sæpe inter se dissentiẽtes, vt ait Plutarchus in Demosthenis uita. tamen cum de Rep. dissentiret, sæpe Melanopus pecunia corruptus in Callistrati sententiã descendebat. Vnde colligere licet eũ auaritiosissimum fuisse. Sed ait Arist.in rebus iustis,iustitiaq; cõtra accidit.is.n.iustior, meliorq; est vir, qui maiori lucro proposito,tãmen à iustitia nõ discedit,vt qui fiduciam accepit, aut magnum auri numerum sine ullo teste, atq; id impunè possit inficiari, tamen restituit, is iustior est, q̃ si idem in parua pecunia fecisset. vt, Lycurgus longè iustior est iudicãdus, quod Lacedæmoniorum imperium, cum ipse habere posset,tamen Charilao fratris filio reddidit,quã si pecuniam illi paternam reddidisset.cur autem hæc ita sint,causam addit Aristoteles. videntur enim in se quandam uim habere cuiusdã suprem̃ malitiæ.qui enim tres dimidiatos obolos furatur. & in re tam parua sacrilegio se inquinare nõ dubitat, & quoduis aliud in se flagitium admittet. vulgo non dissimile prouerbiũ nostra lingua celebratur. aiunt.n.Canẽ qui furfures edat, multò facilius, & libentius farinas esurum.

tex.569 Ὁτὲ μὲν οὖν ἔστω τὸ μεῖζον, ὅτε δι' ἐκ τοῦ ἐλάττους κρίνεται.

Interdum igitur quod maius est, hoc modo iudicatur; interdū etiā ex damni magnitudine.

COMM. Duas rationes ferè oppositas habet Orator amplificandi criminis. vel enim à virio, prauitateque animi docebit maximam esse iniuriam, etiam si damnum paruum sit, vel ex damni magnitudine dicet iniuriam esse ponderandam, vt qui maius damnum dedit, is etiam maiorem iniuriam intulisse dicatur. vt qui uulnerat aliquē, aut interficit, maiorem facit iniuriam, quàm qui pecuniam surripit. ideo Cicero cum Verrem accusaret, primò rapinas eius, & sacrilegia persecutus est, deinde in extrema actione, posuit ab eo factas cædes, & supplicia de ciuibus Romanis iniustè sumpta, quod hæc essent omnium grauissima.

tex.570 Καὶ οὗ μὴ ἔστιν ἴση τιμωρία, ἀλλὰ πᾶσα ἐλάττων.

Illa etiā maior est iniuria, cui par pœna nulla inueniri potest; sed omnes sunt inferiores.

COMM. Sunt iniuriæ, quæ parua pœna puniuntur, aliquibus maior est pœna cōstituta, aliquibus maxima. sunt etiā tam atroces iniuriæ, quibus nulla pœna par inueniri potest, sed quoquomodo puniantur, semper leuius puniuntur, q̄ oporteret. illæ sunt iniuriæ maximæ. quale est parricidium, de quo ita Cic. pro Rosc. Am. Scelestum
„ Dij immortales, ac nefarium facinus, atq; eiusmodi, quo vno maleficio scelera omnia complexa esse uideantur. etenim si id, quod præclarè
„ à sapientibus dicitur; vultu sæpe lædit pietas, quod suppliciū saris acre reperietur in eum, qui
„ mortem obtulerit parenti? pro quo mori ipsum, si respostularet, iura diuina, atque humana cogebant. Solon nullam pœnam parricidis constituit, & cum interrogaretur, cur id fecisset, respondit, se tam atrox scelus neminem commissurum putasse. Cicero quarta actione in Catilinam nullā tantam pœnam inueniri posse ostendit, quàm uon coniuratorum scelus exuperet.

tex.571 Καὶ ὧ μὴ ἔστιν ἴασις, χαλεπὸν ἰᾶσθαι, καὶ ἀδύνατον.

Et cui nulla medicina potest adhiberi; difficile est enim, & omni potentia maius.

COMM. Iniuriæ, quibus remedium, aut medicina non reperitur, maiores sunt, q̄ quæ sanari possunt. nam quæ sanari, atq; emendari non possunt, omnino difficilia sunt, atq; omnem humanam potentiam exuperant. vt Cicero docet ita spoliatā esse Siciliam à Verre, vt aratores effugerint, & si qui remanserint, non amplius solito more agros colere possint. & in actione secūda sic ait; Quam iste per trienniū ita uexauit, vt ea restitui in antiquum statū nullo modo possit. vix autem per
„ multos annos, innocentesq; Prætores aliqua ex
„ parte recreari aliquādo posse videatur. ira si quis uitam adimat alicui, longe magis peccat, quàm si fortunis spoliet. nam fortunæ restitui possunt, uita non potest. patuas autem esse iniurias, quæ sanari possunt, docet etiam apud Terentium in Adelphis Mirio, cum ita inquit:

Fores effregit, restituentur. discidit
Vestem, resarcietur: est (Dius gratia)
Et vnde hæc fiant, & adhuc non molesta sunt.

Καὶ οὗ μὴ ἔστι δίκλω λαβεῖν τὸν παθόντα, ἀλλὰ τὸν γὰρ. ἡ γὰρ δίκη, καὶ κόλασις, ἴασις. tex.572

Et in qua, qui passus est malū, pœnas iudicio sumere non potest; id enim insanabile est si quidem pœna est castigatio, & medicina quædam.

COMM. Grauiores iniuriæ sunt, quæ fiunt illis, qui se defendere non possunt, neque iudicio experiri. neq; enim iniuriis eiusmodi ulla medicina est. nam pœna flagitij videtur esse quædam medicina, tales iniuriæ sunt, quæ pupillis, & niduis fiunt, aut mendicis, aut ægrotis, aut deniq; omnibus. qui se tuendi, ac defendendi facultatem non habent. improbissimus enim sit necesse est, qui huiusmodi homines iniuriis afficit. vt septima actione in Verrem, vehementer amplificat Verris crudelitatem, qui nauarchos innocentes non tantum crudelissimè uita priuarit, cum illis se defendendi facultatem ademisset, sed etiā eorum cadauera sepelienda non prius parentib. teddiderit, quàm ab eis certam mercedem accepisset. & rertia actione docet ab eodem iniustissimè spoliatum P. Iunij filium pupillum. ita vituperatur Achilles, qui cadauer Hectoris nimis contumeliosè lacerauerit, & circa muros Troianos traxerit. nam in mortuum sæuire cuiusdam immanitatis est, qui se iam defendere nequeat. Virg. 1. Aeneid.

Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.

Quintil. lib. 1. vbi consuetudinem cedendorum puerorum improbat, ita inquit; Quare hoc di-
„ xisse satis est; in ætatem infirmam, & iniuriæ
„ obnoxiam, nemini debere nimium licere.

Καὶ εἰ ὁ παθὼν, καὶ εἰ ὁ ἀδικηθεὶς αὐτὸς αὑτὸν μεγάλως ἐκόλασεν. ἔστι γὰρ μείζονι ὁ ποιήσας δίκαιος κολασθῆναι. tex.573

Et si qui læsus est, & iniuriam accepit, in seipsum grauiter animaduertit; nam multo maiori pœna dignus est, qui iniuriam intulit.

COMM. Quando qui affectus est iniuria tātopere dolet, aut tanto pudore afficitur, vt in se manus cōuertat, & seipsum interficiat, aut aliquo modo grauiter affligat, tunc non dubium est quin is, qui iniuriam intulit, grauiori supplicio dignus sit. vt Lucretia Tricipitini filia, cum à Sex. Tarquinio per vim stuprata fuisset, sibi ipsa mortem conciuit. qua de causa non tantum Sex. Tarquinius, qui stuprū intulerat, sed etiam pater eius cognomento Superbus Roma expulsus, & regno priuatus est. ita L. Virginius propriam filiam ne caueret, ne ab Appio Claudio uiolaretur. itaq; Appius Claudius morte multatus est. hæc duo exēpla ponit Cicero 2. de Finib. hoc modo;

» Stuprata per uim Lucretia à Regis filio, teſtata
» ciues, ſe ipſam interemit, hic doloe populi, du-
» ce, & auctore Bruto, cauſa ciuitati libertatis
» fuit. ob eiuſque mulieris memoriam primo an-
» no & vir, & pater eius conſul eſt factus. tenuis
» L. Virginius, vnuſque de multis, ſexageſimo
» anno poſt libertatem receptam Virginiam fi-
» liam ſua manu occidit, potius quàm ea Appij
» Claudij libidini, qui tum erat ſummo in impe-
rio, dederetur.

tex.574 Οἷον Σοφοκλῆς ὑπὲρ Εὐκτήμονος συνηγορῶν, ὅτι ἀπέσφαξεν ἑαυτὸν. ὑβρισθεὶς, οὐ τιμήσειν ἔφη ἐλάττονος, ἢ οὗ ὁ παθὼν ἐτίμησεν ἑαυτόν.

Vt Sophocles pro Euctemone, qui, cum iniuriam accepiſſet, ſe ipſum iugularat, dixit, ſe non minorem reo pœnam irrogaturum ea, qua, qui coniumeliam paſſus fuerat, ſe ipſum multauerat.

comm. Exemplo probat id, quod propoſuerat. Euctemon quidam, cum illatam ſibi iniuriam ferre nullo modo poſſet, ſe ipſum iugulauit. Sophocles eius iniuriam perſecutus, in iudicium uocauit auctorem iniuriæ, & cum probaſſet, ac peroraſſet cauſam, interrogatus à iudicibus, qua pœna reum eſſe dignum cenſeret, reſpondit, non minori pœna ſibi dignum videri ea, qua ſe ipſum affecerat is, qui iniuriam paſſus fuerat. non eſt autem dubium, quin eum morte diguũ eſſe cenſuerit. Erat enim Athenis ea conſuetudo, vt reo damnato, prius interrogaretur accuſator, qua pœna reum affici vellet, deinde ſi fraus capitalis non eſſet, etiam reus interrogaretur, quam quaſi æſtimationem ſe commeruiſſe maximè confiteretur.

tex.575 Καὶ ὁ μόνος, ἢ πρῶτος, ἢ μετ' ὀλίγων πεποίηκε.

Et, quam ſolus, aut primus, aut cum paucis fecit.

comm. Illa eſt etiam maior iniuria, quàm aliquis ſolus fecit, aut primus omnium, aut cum paucis ſociis, vt apud Virgilium Mezentius tormenti genus excogitaſſe dicitur, vt uiuos homines cũ mortuis colligaret, atq; ita computreſcere permitteret, ſic enim Euander ait Aeneid. octauo:

Mortua quinetiam iungebat corpora viuis,
Componens manibuſq; manus, atque oribus ora,
Tormenti genus, & ſanie, taboq; fluentes
Complexu in miſero longa ſic morte necabat.

Hoc eſt, quod etiam Quintil. ait lib. 3. Et ſiquod
» eſt exemplũ deforme poſteris traditũ: quale libi
» dinis uir Perſes in muliere Samia inſtituere au-
ſus dicitur primus. ſicut. n. in maxima laude ponendũ eſt, cum quis rem honeſtam primus excogitat: ita turpiſsimum eſt, alicuius magni ſceleris primũ eſſe auctorem. quod de Orpheo prædicant, quem maſculæ Veneris auctorem fuiſſe ferunt, cum omnes mulieres odio proſequeretur.

tex.576 Καὶ τὸ πολλάκις τὸ αὐτὸ ἁμαρτάνειν μέγα.

Sæpius etiam in idem peccatum incidere, graue eſt.

10 Qui ſemel tantum in aliqua re peccat, videri poteſt aut fortuito, aut neceſſariè, aut per imprudentiam peccare. itaque omnium conſenſu illi venia conceditur. ſed qui ſæpius in idem peccatum ineidit, is iam animi vitio peccare iudicatur. itaque maior illi pœna legibus irrogatur. culpa enim (inquit Cicero) bis ad eundem vul- *Epiſt.10*
gari reprehẽſa prouerbio eſt. nam in Græcis ſententiis uerſiculus eſt, in quo dicitur, Non eſſe viri ſapientis bis in eadem re peccare. vnde elegãter Publius quodam in Mimo ſuo ſic ait;

Improbè Neptunum accuſat, qui iterum naufragium facit.

Sic Horatius in Arte Poetica;

—— *& Citharœdus*
Ridetur, chorda qui ſemper oberrat eadem.

Καὶ δι' ὃ αὐξητὴν ᾗ, καὶ δρεπτὴν τὰ κωλύοντα, καὶ ζημιοῦντα οἷον, εἰ ἀργεῖ ζημιοῦσι, δι' ὃν νόμος τεθῇ, καὶ δι' οὓς τὸ δεσμωτήριον οἰκοδομηθῇ. tex.577

Illud quoque maius eſt, propter quod remedium ac pœna quæſita ſunt, & inuenta: vt Argis eos puniunt, qui ſunt in cauſa, vt noua lex conſtituatur, aut carcer ædificetur.

Quando peccatum eſt eiuſmodi, vt ad illud coercendum, opus ſit nouo remedio, aut noua pœnę ſanctione, certè grauiſsimum eſt iudicandum. quod Argiuorum exemplo probatur. illi enim atrociter eos puniebãt, qui fuiſſent in cauſa, vt aliqua noua lex ferretur, aut carcer ædificaretur. leges. n. ad coercenda maleficia ferũtur, carceres autem ad punienda ædificantur. ſicue enim medicis, & pharmacis non eſſet opus, niſi homines ęgrotarent, ita leges eſſent ſuperuacaneæ, niſi aliqui ſe improbe gererent, vnde prouerbio dicitur; Bonæ leges ex malis moribus procreantur. quod affirmat Corn. Tacitus, cum ait lib. xv. vſu probatum eſt, leges egregias, exempla
» honeſta, apud bonos, ex delictis aliorum gigni.
» Carcer autem ideo repertus fuit, vt eius metu abſtinerent homines à maleficijs. Cælius notauit apud antiquos tria fuiſſe carceris genera, primum quo petulantes iuuenes, & parum modeſti clauderentur, & nocturno tempore à doctis, & ſapientibus viris admonerentur, vt deinceps melius ſe gererent, & illud carceris dedecus euitarent. Alterum, quo claudebantur ij, qui multo ære alieno oppreſsi, nõ eſſent ſoluendo, aut ſatisfacere creditorib. nollent. Tertium denique, quo malefici homines ad ſupplicium reſeruabantur, tetrum, atque obſcurum, ſituq; ac pædore deformatum. ſunt etiam hoc tempore multa carceris genera.

Καὶ τὸ θηριωδέστερον ἀδίκημα, μεῖζον. tex.578

Et quod magis belluinos mores imitatur, peccatum grauius eſt.

Quæ potius à bellua, quàm ab homine pro- comm.
ficiſci videntur, ea grauiora peccata ſunt, vt quę Tyranni ſæpe crudeliſsimè faciunt. hoc uitium

feritas

feritas à Cicerone dicitur secundo de Officijs;
» Sic ista in figura hominis feritas, & immanitas
» belluæ à communi tamquam humanitate corporis segreganda est. ab Aristotele 7. Ethic. vocatur θηριότης. qualis immanitas fuit eius mulieris, quam incisis grauidis mulierib. fœtus deuorare solitam aiunt. aut quibus serunt delectari efferatos circa Pontum quosdam homines, quorum alios cruda, alios humana carne vesci confirmant. alios cõmodare vltro, citroque liberos in conuiuijs. aut quod fetunt de Phalaride. hæc est causa, cur Cicero frequenter eos, quos vehementer insectatur belluas, feras, & furias appellet. vt eorum grauiora esse scelera ostendat.

tex. 579 Καὶ τὸ ἐκ προνοίας μᾶλλον.

Et quod consultò, & cogitatò committitur.

COMM. Hoc planum, ac manifestum est, eas iniurias esse grauiores, quæ consultò, & cogitatò fiunt, quæ perturbatione aliqua animi, quæ plerũque breuis est, & ad tempus, committuntur. id quod primo de Off. ostendit Cicero, & Demosthenes in oratione contra Midiam. Rhetores duas causas maleficij ponunt impulsionem, & ratiocinationem. impulsionem vocant, quæ sine cogitatione per quãdam affectionem animi facere aliquid hortatur, vt amor, iracundia, ægritudo, vinolentia. ratiociuationem, diligentem, & consideratam faciendi aliquid, aut non faciendi excogitationem. Quare grauiora sunt illa, quæ à ratiocinatione, quàm quæ ab impulsione proueniunt. ideo leges etiam atrocius cum puniunt, qui consultò, & cogitatò quempiam interfecerit, quàm si contentione aliqua prouocatus ad iram, eædem fecerit.

tex. 580 Καὶ ὃ οἱ ἀκούοντες, φοβοῦνται μᾶλλον, ἢ ἐλεοῦσι.

Et quod in animis eorum, qui audiunt, potius metum, quam misericordiam excitat.

COMM. Illud est atrocius, quod audientes, aut videntes magis ad timorem, quàm ad misericordiam commouet. vt id, quod Aeneidos tertio narrat Achemenides de Polyphemo Cyclope;

Vidi egomet duo de numero cum corpora nostro
Prensa manu magna medio resupinus in antro,
Frangeret ad saxum, sanieq; aspersa natarent
Limina. vidi atro cum membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerent sub dentibus artus.

Metus enim à misericordia, atque à lachrymis mentem ad pericula conuertit. & de se cogitare homines cogit. cuius rei Cicero libro Tusc. tertio ponit exemplum notabile; constabat (inquit) eos, qui concidentem vulneribus Cn. Pompeium vidissent, cum in illo ipso acerbissimo,
» miserrimoq; spectaculo sibi timerent, quod se
» classe hostium circumfusos viderent, nihil tum
» aliud egisse, nisi vt temeges hortarcutur, & vt salutem adipiscerentur fuga. postea quam Tyrum
» venissent, tum afflictari, lamentariq; cœpisse.

tex. 581 Καὶ τὰ μὲν ῥητορικά ἐστι τοιαῦτα, ὅτι πολλὰ αὐξήσεις δίκαια, ἢ ὑπερβάλλουσι. οἷον ὅρκους, δι-

ξιὰς, πίστεις, δάκνα μίας. πολλῶν γὰρ ἀδικημάτων ὑποχή.

Et hæc quidem propria Rhetorum sunt. vt, vno facto multa iura fustulisse, aut violasse dicant: vt iusiurandum, dextras, fidem datam, ius coniugij; sic enim multarum iniuriarum exuperantia demonstratur.

Accusatores, & Rhetores omnes, cũ aliquod crimen amplificare volunt, ostendere conantur illo vno facto multa iura fuisse violata. vt siquis accusaret Aegistum, quod Clytemnestram Agamemnonis vxorem sibi à marito commẽdatam violasset, posset hoc scelus augere, quod Aegistus iusiurandum Agamemnoni datũ, dextram cum eo concordiæ, & amicitiæ gratia iunctam, fidem, ius cõiugij, vnà cum vxore violasset. hoc enim modo plurimæ esse iniuriæ uidebũtur. hoc proptium est, & peculiate Ciceroni, vt in vno scelete plurimas esse iniurias ostendat. vt secunda in Verrem actione, de facto Verris, qui cum esset Carbonis consulis Quæstor, ab eo cum pecunijs, quas habebat, recesit. hoc quidẽ vnum est factum, sed ita Cicero multiplicat; Quæstura primus gradus honoris, quid aliud habet in se, nisi Cn. Carbonem spoliatũ à Quæstore suo pecunia publica? nudatum, & proditum cõsulem? desertum exercitum? relictam prouinciam? sortis necessitudinem, religionemque violatam? & in sexta actione de rege Antiocho, cui Verres candelabrum precioſum ademerat, & è prouincia discedere iusserat; cum audierint à prætore populi R. in prouincia, violatum regem, spoliatum hospitem, eiectum socium populi R. atque amicum. neque dubitandum est, quin in vno facto sæpe multa peccata sint, vt, in patris vita uio landa (quod ait Cicero) violatur is, qui procreauit; is, qui aluit; is, qui erudiuit; is, qui in sede, ac domo, atque in Rep. collocauit. multitudine peccatorum præstat, eoq; pœna maiore dignus est. quid autem sit dextras uiolare, declarat Cicero Philippica undecima, vbi loquitur de scelere Dolabellæ, qui Trebonium nefarie per insidias trucidarat. sic enim ait; Secutæ collocutiones familiarissimę cum Trebonio, complexusq; summæ beneuolentiæ falsi indices extiterunt in autore simulato: dextræ, quæ fidei testes esse solebant, perfidia sunt, & scelere uiolatæ. erat igitur dextra fidei, & concordiæ signũ, sicuti Corn. Tacitus lib. 17. testatur. Cicero post reditum in Senatu; qui mihi primus afflicto, & iacenti consulare m fidem, dextramq; porrexit.

Καὶ τὸ ἐνταῦθα οὐ κολάζονται οἱ ἀδικοῦντες, ὅπερ ποιοῦσιν οἱ ψευδομάρτυρες. πᾶ γὰρ οὐκ αἰ ἀδικήσουσι. ἔτι καὶ ἐν δικαστηρίῳ. tex. 582

Et, in eo loco vbi fontes puniuntur, quod falsi testes facinnt; quem enim locum à scelere vacuum relinquent, qui etiam in ipso iudicio scelus admittere non dubitant.

Licet etiã à loco crimen amplificare, vt siquis COMM.

ibi

ibi flagitium aliquod admittat, vbi fontes puniri solent. quod non ita pridem accidisse Mediolani constat. cum enim quidam fur morte, ac suspendio multaretur, quod multorum crumenas abscidisse conuictus erat, & magna hominũ multitudo ad spectaculum conuenisset, deprehẽsus est alius fur, qui cum ceruices ei, qui erat in cruce frangerentur, crumenam ciui cuidam abscciderat. itaq; rerum capitalium præfecti statim etiam illum suspendio tollendum iudicarunt. hoc (inquit Aristoteles) falsi testes faciunt, qui in foro vbi iudicia tractantur, peierare non verentur. Est igitur firmum contra illos argumentum. nam si in iudicio scelus committere non dubitant, multò facilius extra iudicium peccabunt. hac ratione Cicero tertia in Verrem actione scelus Verris amplificat, cum ait; Quæremus etiam quid iste in vltima Phrygia, quid in extremis Pamphiliæ partibus fecerit? qualis in bello prædonum prædo ipse fuerit? qui in foro populi R. pirata nefarius reperiatur? dubitamus quid iste in hostiũ præda molitus sit, qui manubias sibi tantas ex L. Metelli manubijs fecerit? & quæ sequuntur. ita pro Milone Clodij scelus amplificat, quod in templo Castoris, in foro Cn. Pompeium per seruum interficere voluerit; comprehensus est in templo Castoris seruus P. Clodij, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. extorta est confitenti fica de manibus, caruit foro postea Pompeius, caruit Senatu, caruit publico. Sic apud Virg. Venus lib. 10. Troianorum miserias à loco auget.

——non clausa tegunt iam mania Teucros
Quin intra portas, atque ipsis prælia miscent
Aggeribus murorum, & inundant sanguine fossæ.

Et in primo Aeneidos à loco Pigmalionis scelus augetur, quod Sicheum ante aras occidisset;

——ille Sichæum
Impius ante aras, atque auri cæcus amore
Clam ferro incautum superat.——

tex. 583 Καὶ ἐφ' οἷς αἰσχύνη μάλιστα.

Et ea, in quibus homines erubescere maximè consueuerunt.

COMM. Graniora sunt illa, propter quæ solent homines maximè erubescere. vt si vxor adulterio vitiata fuerit, aut filia constuprata, multo maior est iniuria, quàm si pecuniæ fuerint ablatæ. Cicero Philippica 2. de Antonio sic ait; Sed iam stupra, & flagitia omittam. sunt quædam, quæ honestè non possum dicere. tu autem eo liberior, quod ea in te admisisti, quæ à verecundo inimico audire non posses. & secunda actione in Verrem; in stupris verò, & flagitijs, nefarias eius libidines commemorare pudore deterreor.

tex. 584 Καὶ εἰ τέτοτ', ὑφ' οὗ δεῖ πέπονθε. πλείω γὰρ ἀδικεῖ, ὅτι τι κακῶς ποιεῖ, ὅτι τι οὐκ δεῖ ποιεῖ.

Et, si cum læsit, à quo beneficium acceperat: multis enim modis iniustus est; & quòd damnum inferat, & quòd benemerenti non gratiam referat.

Multò maior est iniuria, quæ fit ei, qui beneficium dedit. nõ enim ea simplex est iniustitia, sed multiplex, cum quis eum offendit, à quo beneficium accepit. primò quia damnum infert, quod contra ius, fasq; est. deinde quia ingratus est, qđ magnum est vitium, & odiosum. omnes. n. oderunt immemorem beneficij. maior etiam ira, atque excandescentia cõcitatur in nobis, cum ab eo lædimur, de quo benemeriti sumus, quàm ab alio. sicuti apud Virgilium Dido ostendit;

Nusquam tuta fides, eiectum littore, egentem
Excepi, & regni demens in parte locaui,
Amissam classem, socios à morte reduxi,
Heu furiis incensa feror.——

Cicero in Orat. pro Deiotaro vehementer Castorem iusectatur, qui Deiotarum auum maternũ cum ab eo multa beneficia accepisset, tamen rei capitalis iniustè accusaret; Crudelis (inquit) Castor est, ne dicam sceleratum, & impium, qui nepos auum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiaq; suæ terrorem intulerit ei, cuius senectutem tueri, & tegere debebat: commendationemque incuntis ætatis ab impietate, & scelere duxerit. & alibi; Sint sanè inimicitiæ, quæ esse nõ debebant. Rex enim Deiotarus vestrã familiam abiectam, & obscuram è tenebris in lucẽ vocauit. quis tuum patrẽ antea qui esset, quàm cuius gener esset, audiuit? sed quamuis ingratè, & impiè necessitudinis nomen repudiaretis, tamen inimicitias hominum mote getere poteratis: non ficto crimine insectari, non expetere vitam, non capitis accessere, & quæ sequuntur.

tex. 585 Καὶ ὁ παρὰ τὰ ἄγραφα δίκαια. ἀμείνους γὰρ μὴ δι' ἀνάγκην δίκαιον εἶναι. τὰ μὲν οὖν γεγραμμένα, ἐξ ἀνάγκης. τὰ δ' ἄγραφα, οὔ.

Maius etiam ostenditur, quod contra ius non scriptum commissum est: nam viri melioris indicium est, nulla coactum necessitate iustum esse: quæ enim scripta sunt, ea necessario seruantur; quæ verò non scripta, non necessario.

COMM. Peccata omnia, quæ committuntur, aut fiunt contra ius non scriptũ, aut contra ius scriptum. interdum igitur probari potest, quæ contra ius non scriptum fiunt, esse maiora peccata. interdũ ea, quæ contra ius scriptum fiunt. primo igitur docet Aristoteles quomodo probari possit, maius esse delictum. quod contra non scriptum ius cõmittitur. Qui nulla necessitate coactus, iustus est, is melior est uir, quàm qui instè se gerere cogitur. sed quę scripta sunt, iura necessariò seruãtur, quæ nõ scripta sine necessitate. ergo melior est vir, qui non scripta iura seruat, q̃ qui scripta. quodsi melior est, qui non scripta iura seruat, ergo deterior est, qui ea violat. nam improbi viri cum à maleficijs abstinent, id non quia iustitiam colant. efficiunt, sed quia legũm pœnas timent. hoc est, quod etiam Horatius clamat;

Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

Aristoteles aliquando interrogatus quodnam à Philosophia lucrum tepottasset, ita respondit,

vt ea

vt ea sponte, libenterq; facerem, quæ cæteri legum metu coacti faciunt. ita Cic. scribit bonum virum non legibus propter metum parere, sed quia rectum, & honestum esse intelligit.

tex.586 Ἄλλον δὲ τρόπον, εἰ παρὰ τὰ γεγραμμένα. ὁ γὰρ τὰ φοβερὰ ἀδικῶν, καὶ τὰ δεινὰ ποιήσει· καὶ τὰ μὴ δεινὰ ἀδικήσειεν ἄν.

Contra etiam magis peccare videtur, qui contra iura scripta quippiam committit: nam, qui scelera, quæ terribilia sunt, committit, nec pœnas reformidat; quanto magis in eis iniustus erit, vnde nullū sibi damnū impendere videat?

COMM. Hic locus est superiori oppositus, quo probatur eum magis peccare, atque improbiorē esse, qui contra leges scriptas peccat, quàm qui contra non scriptas. & argumentum ducitur à comparatione maiorum. nam scriptis legibus pœnæ addūtur, quæ leguni sanctiones uocantur. leges verò non scriptæ nullam habent adiunctam pœnam. ergo qui terrore legum non mouetur, & pœnas non reformidat, sed contra leges scriptas peccat, is multò facilius in eis rebus erit improbus, vnde nullam pœnam, nullumq; detrimentum pertimescit. Cicero secūda actione in Verrem vtrūque complexus est, cum enim Verrem omnium scelestissimum ostendere velit, eum & contra scriptas leges, & contra iura communia deliquisse ostendit; hoc (inquit) Prætore Siculi
» neque suas leges, neque nostra S.C. neque communia iura tenuerunt.

CAPVT XLV.

Quinque esse artis expertes probationes docet, primumq; de legibus, & earum vsu, deque his infirmandis, & confirmandis agit.

tex.587 Περὶ μὲν οὖν ἀδικήματος μείζονος, καὶ ἐλάττονος, εἴρηται. περὶ δὲ τῶν ἀτέχνων καλουμένων πίστεων, ἐχόμενόν ἐστι τῶν εἰρημένων διελθεῖν. ἴδια γὰρ αὗται τῶν δικανικῶν εἰσι, σχεδὸν τὸν ἀριθμὸν, νόμοι, μάρτυρες, συνθῆκαι, βάσανοι, ὅρκος.

Ac de iniuria quidem maiore, & minore dictum est. Deinceps ea percurrenda sunt, quæ ad probationes artis expertes, pertinere videātur: nam hæ iudicialiū cōtrouersiarum propriæ sunt. sunt autem numero quinque: leges, testimonia, tabulæ, quæstiones, iusiurandum.

COMM. HAEC NVS omnes eas probationes diligenter persecutus est, quæ artificiosæ uocantur. & extremo loco docuit, quæ maiores, & quæ minores iniuriæ sint, vt ipse reperit. sequitur, vt eas etiam probationes aggrediatur, quæ artis expertes dicuntur, propterea quod ab ipso Oratore non excogitantur, sed extrinsecus assumuntur. cur autem hoc loco de eis potissimum agere velit, ipsemet explicat, quia propriæ sunt earū controuersiarum, quæ in iudicio tractantur. uam ad alia genera, vel nihil, vel parum attinēt. quod siquando in demonstratiuo, & deliberatiuo genere ponūtur, ideo fit, quoniam in omni dicēdi genere communis quidam finis est, qui ad iudicium refertur, vt in principio secundi libri docet ipse Aristoteles. quod autem quinque species harum probationum facit, non satis ei conuenit, cum Quintiliano, & Cicerone.

Nam Quintilianus sex numerat species, neq; tamen inter eas leges ponit. sic enim ait libro 5. Ex illo priore genere sunt, præiudicia, rumores, »
tormenta, tabulæ, iusiurandum, testes, in quibus »
pars maxima cōtentionum forensium consistit. »
Cicero & in Topicis, & in Partit. hęc omnia, quę sine arte putantur, testimonia uocat. quorum duo genera facit, vnum diuinū, vt oracula, auspicia, vaticinationes, responsa sacerdotum, aruspicum, coniectorum; alterum humanum, quod spectatur ex auctoritate, & ex voluntate, & ex oratione, aut libera, aut expressa. in quo insunt scripta, pacta, promissa, iurata, quæsita. in secundo de Orat. M. Antonius multò plures ponit species. quæ tamen possunt ad has quinque facile reduci. sequenda est igitur hæc Aristotelis diuisio, quæ commodissima est, vt quinque sint species probationum artis expertium, leges, testimonia, tabulæ, quæstiones, iusiurandum.

Πρῶτον μὲν οὖν ἐπιτρέψω περὶ νόμων, πῶς χρήσιμον καὶ προσήκοντα, καὶ ἀπροσήκοντα, καὶ κατηγοροῦντα, καὶ ἀπολογούμενον. φανερὸν μὲν γάρ, ὅτι ἐὰν μὲν σπουδαῖος ᾖ ὁ εἰσαγόμενος τῷ πράγματι, τῷ κοινῷ νόμῳ χρηστέον, καὶ τοῖς δικαιοτάτοις ὡς δικαιοτέροις. καὶ ὅτι τῇ γνώμῃ τῇ ἀρίστῃ κρίνειν χρωμένους, τουτέστι, τὸ μὴ παντὶ χρῆσθαι τοῖς γεγραμμένοις. tex.588

Ac primo quidem de legibus dicam; & quomodo eis in suadendo, & dissuadendo, in accusando, & defendendo vtendum sit. Planum est enim, siquis scriptam legem causæ suæ contrariam habeat, ad communem legem ei confugiendum esse; & æquo ac bono tamquam iustiore nitendum: & dicendum hoc esse æquissima sententia iudicare, siquis non omnino scriptis legibus adhærere velit.

COMM. Incipit docere, quomodo probationes artis expertes tractandæ sint, atq; à legibus initium capit, ex quibus multæ sæpe controuersiæ nascūtur ex uariis interpretationibus, dū alij verba legis defendunt, alij sententiam spectandam esse censent, alij aliter interpretantur. vnde sæpe etiam iniuriæ nascuntur, vt in primo de Officiis ait Cicero: Existunt etiā iniuriæ sæpe calumnia »
quadā, & nimis callida, & malitiosa iuris inter- »
pretatione. ex quo illud, Summum ius, summa »
iniuria, factū est iam tritum in sermone prouer- »
biū. quo in genere etiā in Rep. multa peccantur. »

vt, ille,

„ vt, ille, qui, cum triginta dierum essent cum ho-
„ ste pactæ induciæ, noctu populabatur agros, qd
„ dierum essent pactæ, non noctium induciæ. Ari-
stoteles docet, quomodo in contrarias partes de legibus disputare posimus, siue illas cõtrarias habemus, siue pro nobis, quæ ratio & in Senatu si quid suadeamus, aut dissuadeamus, & in foro, si quem accusamus, aut defendimus, multum nobis prodesse poterit. ergo si cõtraria nobis legis uerba fuerint, ad sententiam legislatoris, & ad communem legem confugiendum est. atque æquo & bono pugnãdum; vt Epaminondas ei, qui sibi ex lege Prætor successerat, exercitum non tradidit: & cum paucos ipse dies cõtra legem exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus uicit. habet igitur legem contrariam. quare dicet, leges scriptas ad cõmodum Reip. referri oportere, & eas ex utilitate cõmuni, non ex scriptione, quę in literis est, interpretari. sicuti Cicero 1. de Iuuent. docet. hoc est, quod ait Aristoteles æquo & bono tamquam iustiore nitendũ. id enim semper iustius, quod toti Reip. utilius, atque honestius est. Sed quid est, quod ait Aristoteles; hoc esse æquissima sententia iudicare? Iulius Pollux lib. 8. vbi de Iudiciis agit, narrat quemadmodum Athenis iudices anteq̃ litigantium causas audirent, iurare soliti essent, ex legibus se iudicaturos in ijs rebus, de quibus essent leges constitutæ, in iis autem, de quibus nullæ scriptæ leges essent, æquissima sententia se usros. hoc est igitur, quod docet Aristoteles, debere Oratorem ad causæ suæ utilitatem hoc traducere, atque affirmare, nihil aliud esse, æquissima sententia uti, nisi æquitatem amplecti, & non uerba legis, sed uoluntatem legislatoris spectare. nam (vt ait Cicero pro A. Cæcina) si voluntas tacitis nobis intelligi posset, verbis omnino non uteremur. quia non potest, verba reperta sunt, non quæ impedirent, sed quæ indicarent noluntatem. & infra; scriptum sequi calumniatoris esse; bonique iudicis, voluntatem
„ scriptoris, auctoritatemq; defendere.

tex. 589 Καὶ ὅτι τὸ μὴ ὠθεῖσθαι ἀεὶ μένει, καὶ οὐδέποτε μεταβάλλει, οὐδ' ὁ κοινὸς. κατὰ φύσιν γάρ ἐστι. οἱ δὲ γεγραμμένοι πολλάκις.

Et æquum ac bonum semper idem manere, nec vmquam immutari, sicuti neque communis lex; insitum est enim in ipsa natura, scriptæ verò leges sæpe variantur.

COMM. Hac etiam ratione probabit Orator iudicem ex æquo ac bono potius, q̃ ex scriptis legib. iudicare oportere, quoniã scriptæ leges sæpe mutantur, & uariantur, æquum autem ac bonum semper idem manet, & nullo vmquam tempore mutatur. quemadmodum neque communis, & uera lex, quæ in ipsa natura penitus est insita, & æterna, atque immutabilis. hanc Cicero primo de legib. summam legem appellat. sic enim ait;
„ Constituendi uerò iuris ab illa summa lege ca-
„ piamus exordiũ, quæ seculis omnibus ante na-
„ ta est, quàm scripta lex ulla, aut quàm omnino ciuitas constituta. non est igitur æquitas in ver- „
bis, quæ sæpe mutari, ac uariari solẽt, sed in sum „
ma, ac perfecta ratione, quæ semper eadem est. „
Oratio uerò est interpres mentis, verbis discre- „
pans, sententiis congruens, vt ibidem ait Cicero.

Ὅθεν εἴρηται ἐν τῇ τῆ Σοφοκλέους Ἀντιγόνῃ (ὁμολογεῖται γὰρ, ὅτι ἔπραξε παρὰ τὸν τοῦ Κρέοντος νόμον, ἀλλ' οὐ παρὰ τὸν ἄγραφον)

Οὐ γάρ τι νῦν γε κἀχθές, ἀλλ' ἀεί ποτε,
Τούτων ἐγὼ οὐκ ἔμελλον ἀνδρὸς οὐδενὸς.

Vnde illud in Antigona Sophoclis dictũ est, vbi tuetur illa factum suum: quòd licet contra Creontis legẽ fecerit, non tamen contra legem non scriptam:

Hoc namque non hodie aut heri, at semper fuit.
Ideo ego non timeo viri ullius minas.

Hoc exemplum etiam supra positum est ab Aristotele, vbi docuit quandam esse legem communem, & naturalem, quamuis consensio nulla hominum interceserit, vnde homines intelligant quid æquum, aut iniquum sit, nunc autem docet quomodo Antigona factũ suum ab æquo ac bono, & à cõmuni lege defendat. quia Creontis legem, siue edictum cõtrarium habebat. ea- xerat enim Creon, ne mortuum Polynicem fratrem suũ sepeliret, alioqui se pœnas de illa sumpturum. verum Antigona se nullius viri minas pertimescere ait, neq; velle Creontis legem seruare, quia sit communi legi contraria. cum sepelire mortuos æquum sit semper, & vbique. neque enim (inquit) hoc nouum est, vt hodie, aut heri natum esse videatur, sed perpetuis seculorum ætatibus antea fuit. neque quisquam est mortalium, qui nouerit, vnde lex illa communis originem habuerit.

Καὶ ὅτι τὸ δίκαιόν ἐστιν ἀληθές τι, καὶ συμφέρον, ἀλλ' οὐ τὸ δοκοῦν. ὥστ' οὐ νόμος ὁ γεγραμμένος· οὐ γὰρ ποιεῖ τὸ ἔργον τὸ τοῦ νόμου.

Et iustum id esse, quod est verum, atque vtile, non autem, quod speciem tantum habet; Quare quæ scripta est, non est lex. neque enim legis officium exequitur.

Docet, qua ratione probare possit Orator, eam nullam esse legem scriptam, vt facilius suadeat non esse scriptis immorandum, sed æquitatem esse spectandam. sic igitur colligit; iustum id est, quod est uerum, atque utile, non autẽ quod speciem tantum, & significationem ueritatis, atque vtilitatis habet. sed scripta, neq; uera sunt, neq; vtilia, sed tantum ea significant, & eorum speciem habent, quæ uera, atque utilia sunt, ergo in scriptis non est iustitia, neque lex. Quare scripta significationes tantum sunt legum, non autem veræ leges, quoties autem ab æquitate scripta discrepant, etiam à uera, & communi lege diserepãt. id quod Cicero primo de legib. eleganter his verbis ostendit: Iam verò stultissimum illud, existimare omnia iusta esse, quæ scita sint in popu-

» in populorum institutis, aut legibus. etiam ne si
» quæ sint tyrannorum leges? si triginta illi Athe
» nis leges imponere voluissẽt, aut si omnes Athe
» nienses delectarentur tyrannicis legibus, num
» idcirco hæ leges iustæ haberentur? nihil credo
» magis illa, quàm interrex noster tulit, vt Dicta-
» tor, quem uellet ciuium, indicta causa impunè
» posset occidere. est enim vnum ius, quo deuin-
» cta est hominum societas, & quod lex constituit
» vna. quæ lex est recta ratio imperandi, atq; pro-
» hibeudi: quam qui ignorat, is est iniustus. siue
» est illa scripta vspiam, siue nusquam. ex his col-
ligitur ueras leges, non esse in scripto, sed in re-
cta ratioue, atque sententia.

tex.592 Καὶ ὅτι ὥσπερ ἀργυρογνώμων ὁ κριτής ἐστιν, ὅπως διακρίνει τὸ κίβδηλον δίκαιον, καὶ τὸ ἀληθές. καὶ ὅτι βελτίονος ἀνδρὸς τὸ τοῖς ἀγράφοις, ἢ τοῖς γεγραμμένοις χρῆσθαι, καὶ ἐμμένειν.

Et rebus iudicandis præpositum esse iudicem, tamquam argentarium, qui id iustum, quod simulatum, & adulterinum est, ab eo, quod est verè iustum, discernat. Et melioris esse viri, non scriptis legibus, quã scriptis uti, atque insistere.

COMM. Vtetur etiam hac similitudine, qui sentẽtiam cõtra scriptã legem defendit, iudicem esse tamquam argentariũ in rebus iudicãdis. sicut enim argentarius Lydio lapide, siue Heraclio, quẽ indicem uocant, aurum, atq; argeutum diligenter experitur, vtrum verum sit, an adulteriuum, & quod uerum est probat, quod adulteriuum reijcit, ita iudex æquitate, tãquam indice, debet simulatam, ac fictã iustitiam, à veta iustitia discernere. nam quod cũ æquitate congruit, id est verè iustũ. quod autem alienum est ab æquitate, simulatũ, & adulterinũ est. Lapis igitur, quo mẽsarij ad probandum aurum utuntur, Lydius, vel Heraclius uocatur, ab Heraclea Lydiæ ciuitate. 33.c.8. Plinius scribit etiam coriculã à Latinis appellari. Dicet etiã Orator bonos viros potius non scriptas leges, q̃ scriptas sequi solere, & bene agere propter honestatem uon propter timorem.

tex.593 Καὶ ἔτι ὁπότερος νόμος εὐδοκιμοῦντι, ἢ αὐτὸς αὑτῷ. οἷον ὁ μὲν, σίτου κτλσεως κύρια εἶναι, ἅπαν ἀνασώσωνται. ὁ δ' ἀπαγορεύει μὴ σωσάσθαι παρὰ τὸν νόμον.

Et si lex, qua premimur, aliquo modo contraria est iam probatæ legi, aut si secum ipsa pugnat: vt interdũ altera lex iubet rata esse, quæcumq; inter se homines pepigerunt, altera verò vetat, pactiones fieri contra leges.

COMM. Hæc controuersia Græco nomine vocatur ἀντινομία, cum duæ leges inter se pugnare uidẽtur. itaque cum ea lex, quæ nobis contraria est, repugnat alicui legi probatæ, facile potetimus eam eludere, & infirmare, vel etiam si secum ipsa pugnat, vt si in vna parte vetet, quod in alia permittat. exemplum autem hoc ponit Aristoteles; lex est, quæ iubet omnia rata esse, quæ homines inter se pepigerunt. altera lex uetat, pactiones cõtra leges fieri. quidam inter se pepigerunt nocturno tempore conuenire, & sacrificia peragere, & Deo nuncupata uota persoluere, nescientes esse legem, quæ omnia nocturna sacrificia prohibeat. accusantur, quòd nocturna sacrificia cõtra legem fecerint, illi se defendunt lege, quę est de pactionibus, quæ iubet ratá esse pacta. accusatores obiiciũt legem, quæ vetat pactiones fieri contra leges, & dicunt ea pacta non debere esse rata. hęc cõtrouersia est ex contrariis legibus: Quintilianus ait numquam esse legem legi contrariam iure ipso. quia si diuersum ius esset, alterum altero abrogaretur, sed eas casu collidi, & euentu, vt si sit lex; Tyrannicidæ imago in gymnasio ponatur. & item lex altera; Mulieris imago in gymnasio ue ponatur. atq; accidat, vt mulier tyrannum occidat. nam neq; mulieris imago ullo alio casu poni potest, neque tyrannicidę vllo alio casu submoueri. videndum est igitur, vtra lex potentior, vtra antiquior, vtra melior.

Καὶ εἰ ἀμφίβολος. ὥστε γρίφειν; καὶ ὁρᾶν ἐφ' ὁ ποτέραν τῶν ἀλωγῶν, ἢ τὸ δίκαιον ἐφαρμόσει, ἢ τὸ συμφέρον, εἶτα τούτῳ χρῆσθαι. tex.594

Et si sit ambigua lex, vt quis eam torquere possit: tunc videre oportet, in quam partem iustum, atque utile conueniat, deinde illo vti.

COMM. Nascitur etiã ex ambiguo sæpe controuersia, quia quod scriptũ est, duas, aut plures res significare posse uideatur. tunc igitur in eo laborandũ est, vt eam iuterpretationẽ, quam nos afferimus, iustam, atq; utilem esse demonstremus. de qua te multa Cicero 2. de Inuent. vbi ponit etiã hoc exemplum legis; Meretrix coronã auream ne habeto, si habuerit, publica esto. conrra eum, qui meretricẽ publicari dicat ex lege oportere, posset dici, neque administrationem esse ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda: & in auro publicando, & administrationem, & exitum facilem esse, & incõmodi nihil inesse. Quintil. lib. 7. scribit Amphiboliæ species esse innumerabiles, adeo vt Philosophorum quibusdam nullum uideatur esse uerbum, quod non plura significet, genera uerò admodũ pauca. aut enim uocibus accidit singulis, aut coniunctis. in singulis, vt Gallus. vtrum enim auem, an gentem, an nomen, an fortuuam corporis significet, iucertum est. in coniunctis, vt,

Aio te Æacida Romanos vincere posse.

Vnde est cõtrouersia; Hæres meus uxori meæ dare dãnas esto argeuti, quod elegerit, pondo centũ, vter eligat, quęritur. videndum est igitur aliquãdo, vter sit secundũ naturam magis sermo, semper utrũ sit æquius, vtrũ is, qui sic scripsit, ac sic dixit, sic voluerit. M. Antonius 2. de Orat. ait ambiguotũ esse multa genera, quę melius intelligũtur à Dialecticis, quàm à Rhetoribus, ideo necessariam Oratori Dialecticam ait Cicero, cũ ob alia multa, tum præcipuè, vt sciat ambigua distinguere.

Καὶ εἰ τὰ μὲν πράγματα ἐφ' οἷς ἐτέθη ὁ νόμος, μενεῖ τὰ μέν, ὁ δὲ νόμος, πειρατέον τοῦτο δ' ἐν λοῦν, καὶ μάχεσθαι ταύτῃ πρὸς αὐτόν. tex.595

Et si

Et si res illa, propter quas lata lex fuit, non amplius manent, lex tamen adhuc seruatur; tùc laborandum est, vt id notum fiat, & hac ratione contra legem pugnandum.

COMM. Cum accusator nobis legem obiicit, quæ non amplius in vsu sit, aut quæ propter eas res lata fuerit, quæ non amplius manent, diligenter id ostendere debemus, atque ita legem eludere, & contra illam pugnare. quod Cicero pro C. Rabirio contra Labienum facit. namq; hæc (inquit)
» tua, quæ te hominem clementem, popularemq;
» delectant; I lictor, colliga manus; quæ non mo-
» do huius libertatis, mansuetudinisq; non sunt,
» sed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilij, sed
» Tarquinij superbissimi, atq; crudelissimi regis:
» ista sunt cruciatus carmina, quæ tu homo lenis,
» ac popularis libentissimè commemoras; caput
» obnubito, arbori infelici suspendito: quæ verba
» Quirites iampridem in hac Rep. non solum tene
» bris vetustatis, verum etiam luce libertatis op-
» pressa sunt. & pro lege Man. contra Hortensium;
» Obsolcuit iam ista oratio re multo magis, quàm
» verbis refutata. & pro M. Cælio; verum hæc ge-
» nera virtutum nõ solum in moribus nostris, sed
» vix iam in libris reperiũtur. chartæ quoque, quæ
» illam pristinam seueritatem continebant, obso-
» leuerunt, neq; solum apud nos, qui hanc sectam,
» rationemque vitæ re magis, quàm verbis secuti
» sumus, sed etiã apud Græcos doctissimos homi-
» nes, quibus, cum facere non possent, loqui ta-
» men, & scribere honestè, & magnificè licebat.

tex.596 Ἐὰν δὲ ὁ γεγραμμένος ἢ πρὸς τὸ πρᾶγμα, τότε γνώμη τῇ ἀρίστῃ λεκτέον ἔξω, ὅτι, οὐ τὰ παρὰ τὸν νόμον σύτα δικάζειν ἔξω. ἀλλ' ἵνα μὴ ἀγνοήσῃ ὅτι λέγει ὁ νόμος, μὴ ὑπορρεῖν.

Quod si scripta lex pro nobis facit, tunc dicendum est, æquissima sententia iudicare, non esse ideo iudicibus concessum, vt contra legem aliquid statuant; sed ne fortasse peierent, si vim, ac sententiam legis non bene perceperint.

COMM. Iam docuit, quomodo cõtra verba legis, sentẽtiam, & æquitatem defendere possimus, nunc ex altera parte docet, quomodo legẽ scriptam teneamur, si eius verba pro nobis faciant. Ac primò, quoniam (vt supra diximus) iudicibus concessum erat, æquissima vti sententia, docet quomodo hoc ad utilitatem nostræ causæ traducere possimus. dicemus enim hoc illis non ideo concessum esse, vt contra legẽ statuant, & à verbis legis discedant, sed quia iurant se ex legibus iudicaturos, hoc additum esse, ne fortasse peierent, si quod scriptum est sequentes, non satis benè intellexerint, quæ sit legis uis, ac sententia. Quare oportere eos omnino, quod scriptum est, sequi, nisi peierare uoluerint. hanc rem Cicero primo de Inuentione sic expressit; Iudices, qui
» ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare
» debetis, obtemperare autem legibus non po-
» testis, nisi quod scriptum est in lege sequamini.
» quod enim certius legis scriptor testimonium
» voluntatis suæ relinquere potuit, quàm quod
» ipse magna cum cura, atque diligentia scripsit?
» & quæ sequuntur. Cicero & in primo de Oratore, & in Bruto tradit, quemadmodum in causa quadam M. Curij Q. Scæuola iuris peritissimus ex scripto testamentorum iura defenderit, L. autem Crassus contra scriptum pro æquo & bono pugnarit, & causam vicerit.

Καὶ ὅτι, οὐ τὸ ἁπλῶς ἀγαθὸν αἱρεῖται οὐδεὶς, tex.597
ἀλλὰ τὸ αὑτῷ.

Et neminem esse, qui quod absolutè bonum est, quærat; sed quod sibi ipsi.

Aliud argumentum pro scripta lege, contra COMM. eos, qui æquum ac bonum defendunt. quamuis enim concedamus esse quiddam absolutè bonum, tamen dicemus neminẽ esse, qui illud quærat, sed omnes id quærere, quod sibi sit utile. alioqui scriptis legibus non esset opus, si omnes id, quod est absolutè bonum sequerentur. nunc leges scribuntur, non quæ mortalibus omnibus prosint, sed quæ eis tantum, qui in una ciuitate sunt, ergo qui à scriptis legibus discedit, is à ciuitatis utilitate, atque salute discedit, quoniam in scriptis legibus, est ciuitatis salus.

Καὶ ὅτι οὐδὲν διαφέρει, ἢ μὴ κεῖσθαι, ἢ μὴ tex.598
χρῆσθαι.

Et nihil differre non latas esse leges, & in nullo esse vsu.

Leges ideo scribuntur, vt in vsu sint, & obser- COMM. uentur. quod si non eis obtemperetur, idem est, ac si numquam latæ essent. qui ergo scriptum defendit, hoc uti argumento potest, ac dicere, nullam esse differentiam, vtrum numquam latæ sint leges, an eis non pareatur.

Καὶ ὅτι αἱ τῶν ἄλλων τέχναι, οὐ λυσιτελεῖ tex.599
παρακαθίζεσθαι παρὰ τὸν ἰατρὸν. οὐ γὰρ τοσοῦτον βλάπτει ἡ ἁμαρτία τοῦ ἰατροῦ, ὅσον τὸ ἰθίζεσθαι ἀπειθεῖν τῷ ἄρχοντι.

Et in alijs artibus non vtile esse discedere à præceptis, & callidè aliquid excogitare, vt contra medicum; neque enim tantum detrimenti affert erratum medici, quantum mala consuetudo non illi parendi, qui imperium habet.

A simili ductum est hoc argumentum, artium COMM. præcepta diligenter et obseruari debent, neq; contra ipsos artifices callidè aliquid excogitãdum est, vt si ægrotus contra medicum ins urgeret, atque illi parere recusaret. licet enim medicus aliquando peccarer, non tamen tantum detrimentum ægrotis affert illud medici erratum, quam si statuerent omnino non esse medico parendum. hæc enim praua cõsuetudo non parendi illis, qui imperium habent, multa inuehere detrimẽta solet. idem etiam de legibus sentiendum. quamuis enim sint aliquæ leges asperiores, & quæ aliquo modo noceant, nõ tamen tantum leges illæ nocere possunt, quantum si homines assuescant legibus non obtemperare. licet tamen interdũ à legibus discedere, cum vel maior

utilitas

vtilitas sequitur, vel ab eis quis soluitur. vnde Cæsar Augustus opera Virgilij potius conseruare uoluit, quam testamento parere, quod tamen leges volunt, vnde ita clamat;

Frangatur potius legum veneranda potestas,
Quam tot congestos, nostesque, diesq; labores
Hauserit vna dies.——

ita Sinon Aeneid. 2. se legibus Græcorum solutum esse ostendit;

Fas mihi Graiorum sacrata resoluere iura,
Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
Siqua legunt, teneor patria, nec legibus vllis.

tex.600 Καὶ ὅτι τὸ τῷ νόμων σωφρόνων ζητεῖν εἶναι, τοῦτ' ὄζειν ὃ ἐν τοῖς ἐπαινουμένοις νόμοις ἀπαγορεύεται. καὶ περὶ μὲν τῶν νόμων, οὕτω διωρίσθω.

Et hoc esse quod in probatis legibus prohibetur, ne quis ipsis legibus quærat, aut velit esse sapientior. Et de legibus quidem hæc dicta sint.

COMM. Qui contra scriptam legem contendit, is iniuriosus est in eo, quod non decretis legum acquiescens, probatas ab omnibus leges uiolat. nam hoc ipsum legibus prohibetur, nequis uideri velit sapientior esse legibus. qui autē à scripto discedit, is leges emēdare uelle videt. Atque hę quidem sunt rationes, quibus & pro legibus, & contra leges disputare potest Orator. Cicero autem libro de Inuent. 2. copiosius etiam hanc disputationem persequitur. & Cornificius ad Herennium lib. 2. & Quintilianus lib. 7. qui tamen ab Aristotele non multum discrepant.

CAPVT XLVI.

De Testibus, & eorum generibus, necnon de argumentis, quibus & pro eis, & contra eos vtamur.

tex.601 Περὶ δὲ τῶν μαρτύρων, μάρτυρές εἰσι διπλοῖ, οἱ μὲν, παλαιοὶ, οἱ δὲ, πρόσφατοι. καὶ τούτων, οἱ μὲν μετέχοντες τοῦ κινδύνου, οἱ δ' ἐκτός.

Testium verò duo sunt genera: nam alij sunt antiqui, alij noui. nouorum autē partim periculi participes sunt, partim extra periculum positi.

COMM. NVNC aggreditur ad secundum genus probationis inartificiosæ, quod à testibus ducitur. ac primo testium genera distinguit, deinde in utramque partem disputare docet. facit ergo duo testium genera, quorum alij sunt antiqui, vt Poetæ, Oratores, Historici, omnesq; illustres auctores: alij uerò noui, qui uel periculi participes sunt, si mentiti fuerint, quales sunt ij, qui in iudicijs iurati testimonium dicunt, vel sunt extra periculum positi, vt ij, qui iam de aliqua re simili, vel eadem iudicarunt. Cicero in Partitionib. duo testimoniorum genera facit, alterum diuinum ut oracula, auspicia, vaticinationes: alterum humanum, quod spectatur ex auctoritate, & ex uoluntate, & ex oratione. Aristoteles quamuis non utatur hac distinctione, tamen etiam diuina testimonia attingit infra, cum ait esse testes etiam rerum futurarum, vt vates, & augures.

Λέγω δὲ παλαιοὺς, τούς τε ποιητὰς, καὶ ὅσων ἄλλων γνωρίμων εἰσὶ κρίσεις φανεραί. οἷον Ἀθηναίοις Ὁ μήρου μάρτυρι ἐχρήσαντο περὶ Σαλαμῖνος. tex.602

Antiquos testes voco Poetas, & claros auctores, virosq; illustres, quorum sunt aperta iudicia. vt Athenienses Homeri testimonio de Salamine usi sunt.

COMM. Exponit quinam antiqui testes dicātur. nempe qui clari sunt, atq; illustres auctores, & quorum aperta sunt iudicia. duo igitur hęc concurrant necesse est, vt, antiquus testis fide dignus habeatur, primò ut sit illustris, & clarus auctor. nam obscuro auctori, & ignobili non creditur. deinde vt eius iudicium sit perspicuum, & apertum, ne in aliam partem traduci possit. hoc autem Aristoteles exemplo probat. cum enim inter Athenienses, & Megarenses esset orta controuersia de Salamine insula, quam utrique sibi vendicabant, Athenienses Homeri testimonio superiores euaserunt. qui quodam versu dixit, Aiacem è Salamine suas naues Atheniensibus iunxisse. Quam rem Quintilianus lib. 5. capite de exemplis, ita narrat; Neq; est ignobile exemplum Megareos ab Atheniensibus cum de Salamine cōtendereut, victos Homeri uersu. qui tamen ipse non in omni editione reperitur, significans Aiacem naues suas Atheniēsibus iunxisse. Diogenes Laertius in Solonis uita, tradit, quondam affirmare uersum illum à Solone compositum, & in Homeri Catalogo ab eodem inculcatum, vt Megareos de insulæ possessione deturbaret, idem recitat etiam Plutarchus. constat autem Solonem non alia de causa insaniam simulasse, nisi vt Atheniensibus suaderet, recuperandam esse Salaminem, quam Megarenses occuparant. Athenienses enim graui, diuturnoq; bello uexati legem tulerant, ne quis de recuperanda Salamine uerba faceret, alioqui capirale esset. quod ægrè ferens Solon furere se simulauit, & in concionem profectus elegiam à se compositam cecinit, qua ita commouit Atheniensium animos, vt statim bello repetendam esse Salaminam censuerint.

Καὶ Τενέδιοι ἐναγχος Περιάνδρου τῷ Κορινθίῳ πρὸς Σιγιεῖς. tex.603

Nuper etiam Tenedij, contra Sigienses Periandri testimonio sunt adiuti.

COMM. Aliud addit exemplū, quod suo tempore acciderat; Tenedij (inquit) cum nuper contra Sigienses litigarent, ex Periaudri Corinthij poemate testimonium sumpserunt, quo superiores euaserunt. Tenedos insula est in mari Aegæo è regione Troiæ propè Sigæum promontorium Troadis, in quo est vrbs eodem nomine, hoc est Sigæum appellata, vt Suidas auctor est. cum igitur uicini essent Tenedij, & Sigienses, de finibus inter eos (vt sæpe fit) orta est cōtrouersia, quam

Periandri

Periandri teſtimonio diremetũt. Periander enim Corinthius, qui numeratur in ſeptem Græciæ ſapientibus, poema quoddam ſcripſit, in quo bene uiuendi præcepta complexus eſt, vt auctor eſt Diogenes Laertius, in ipſius Periandri uita. quod autem fuerit illud teſtimonium, quo Tenedij ſint adiuti non ſatis conſtat, quia Periandri ſcripta non habemus. neque Ariſtoteles id adiungit. ſed tamen intelligere poſſumus in Periãdri opere fuiſſe quiddam, quod Tenediorum cauſæ profuerit. fuerunt autem Tenedij in iudicando ſeneriſsimi, adeo ut in iudicio ſemper carnifex aſtaret, & elatam ſecurim haberet, vt qui calumniæ conuictus fuiſſet, eum protinus viuum ſecuri diſſecaret, vnde prouerbium; Tenedia ſecuris, de ſeuero iudicio; & Tenedius homo, de eo, qui truci, & formidabili ſit aſpectu. & Tenedius patronus, qui cauſam quamcelerrime expedit. Cicero ad Q. Fratrẽ lib. Epiſt. 2. Tenediorum igitur libertas, Tenedia ſecuri præciſa eſt. Virgilius eam inſulam ait olim fuiſſe nobiliſsimam;

Eſt in conſpectu Tenedos notiſſima fama
Inſula, diues opum, Priami dum regna manebant.

ita dicta fuit à Tene Cygni filio, qui in ea inſula vrbem cõdidit, vt Cic. tertia in Verrem actione;

„ Tenedo, prætereo pecuniam, quam eripuit, Tenem ipſum, qui apud Tenedios ſanctiſsimus „ Deus habetur, qui illam vrbem dicitur condidiſſe. cuius ex nomine Tenedus nominatur, „ hunc ipſum inquam Tenem pulcherrimè factũ, „ quem quondam in Comitio vidiſtis, abſtulit magno cum gemitu ciuitatis.

tex. 604 Καὶ Κλεοφῶν κατὰ Κριτίου τοῖς Σόλωνος ἐλεγείοις ἐχρήσατο, λέγων, ὅτι πάλαι ἀσελγὴς ἡ οἰκία, οὐ γὰρ ἂν ποτε ἐποίησε Σόλων,

Εἰπεῖν μοι Κριτία συρόμενος παῖδὸς ἀκούειν.

Et Cleophon contra Critiam, Solonis elegijs vſus eſt, dicens, eius familiam iampridem fuiſſe petulantem, neque enim aliter Solon unquam ita cecinisſet;

Dic flauo Critiæ, vt ſtudeat parere parenti.

coxx. Cleophon orator quidam Athenis fuit, improbus, ac turbulentus ciuis, de quo meminit Iſocrates in oratione de Pace, & Aeſchines contra Cteſiphontem. is cum in Critiam vnum è triginta inueheretur, & oſtendere vellet Critiæ familiã iampridem fuiſſe mollem, ac petulantem, ex Elegiis Solonis verſum quendam citanit, in quo Solon quendam Critiam leniter taxabat, quod parenti ſuo parere nollet, & ſe libidinibus traderet, atque admonebat, vt deinceps à parentis ſui conſiliis non diſcederet. dicebat igitur Cleophon; Nũquam certè Solon ea de Critia ſcripſiſſet, niſi mollis, ac petulans fuiſſet. Solonis duo carmina, quibus hæc de Critia dicuntur, citat Proclus in Platonis Timæum ſcribens, quæ nos in Latinũ ſermonem ita conuertimus;

Dic flauo Critiæ vt ſtudeat parere parenti,
Errantem nam non audiet ille ducem.

Socrates tamen apud Platonem in Charmide, tradit Critiæ familiam & ab Anacreonte poeta, & à Solone fuiſſe celebratam, quòd in ea fuerint multi præſtantes viri, qui & corporis dignitate, & animi uirtutibus, & omnibus cæteris bonis, quæ beatam uitam efficiunt, multũ excellerent. hic autem Critias, quem Cleophon inſimulabat, fuit unus ex illis triginta tyrannis, quos Lacedæmonij victis Athenienſibus impoſuerunt. qui licet ciuis Reip. vtilis non fuerit, tamen ingenio plurimum ualuit, & eloquens in primis fuit. de quo ita Cicero tertio de Oratore; Quid Critias, quid Alcibiades? ciuitatibus ſuis quidem non „ boni, ſed certè docti, atque eloquentes, uonne „ Socraticis erant diſputationibus eruditi? qnin „ etiam poeta nõ malus idem Critias fuiſſe fertur. nam Athenæus lib. 10. multos ex eius elegiis verſus citat. & Plntarchus in Cimonis uita ſic ait; Critias uerò unus ex triginta tyrannis elego carmine diuitias Scopadum, motes, & animum Cimonis, & Ageſilai trophæa precabatur.

Περὶ μὲν οὖν τῶν ἡρωμένων, οἱ τοιοῦτοι μάρτυρες. περὶ δὲ τῶν ἐσομένων, καὶ οἱ χρησμολόγοι. οἷον Θεμιστοκλῆς, ὅτι ναυμαχητέον, τὸ ξύλινον λέγει τεῖχος. τεκμ.

Et rerum quidem præteritarum teſtes ſunt huiuſmodi; futurarum autem etiam vates, & augures: vt Themiſtocles, cum nauali prælio confligendum eſſe, probare vellet, oraculum interpretatus eſt, quòd iubebat, vt ſe ligneo muro defenderent.

Docuit, qui ſint antiqui teſtes de præteritis coxx. rebus, nunc addit inueniri poſſe teſtes etiam de futuris. nam vates, & augures, quæ futura ſunt prędicũt. hinc tota Ciceronis oratio de Reſponſis Aruſpicũ. & tertia in Catilinam actione multa diſputat, de ijs, quæ prædixerant Arnſpices ex Hetruria aciti, & præcipuè de Iouis ſimulacro, quod ijdem facere maius, & in excelſo collocare, & contra, atque ante fuerat, ad orientem conuertere iuſſerunt. quo facto ſtatim coniuratio Catilinæ patefacta eſt. Ariſtoteles Themiſtocelis exemplum citat, qui, quo tempore Xerſes Perſarum Rex cum innumetabili propè exercitu Græciam innaſit, Athenienſium Imperator factus, oraculum Apollinis interpretatus eſt, quod iubebat, vt Athenienſes ligneo muro ſe defenderent. ſuaſit enim Themiſtocles Atheniẽſibus, vt vrbem relinquerent, & naues ingreſsi contra Perſas nauali prælio confligerent. nam eum eſſe ligneum murum, quo iubebat Apollo, vt ſe Athenienſes tuerentur. hanc hiſtoriam Thucydides primo libro narrat, & Herodotus in Polymnia, qui Oraculum etiam ponit multis verſibus editum, inter quos illi duo ſunt, qui rem hanc complectuntur;

Iuppiter è ligno muris Tritonida donat,
Qui ſoli inuicti tibi ſint, natisque ſaluti.

ſic enim Laurentius Valla interpretatus eſt; Iuſtinus de hac re ſecundo libro ſic ait; Aduentante igitur Xerſe conſulentibi. Delphis oraculũ, reſponſum fuerat, ſalutẽ muris ligneis quærerentur.

Themiſtocles

Themistocles nauium præsidium demõstratum ratus, persuadet omnibus, patriam municipes esse, non mœnia, ciuitatemque non in ædificijs, sed in ciuibus positam. melius itaque salutem nauibus, quàm vrbi commissuros; huius sententiæ etiam Deum auctorem esse.

tex.606 Ἔτι καὶ αἱ παροιμίαι, ὥσπερ εἴρηται, μαρτυρίαι δόξειν. οἷον, ἐάν τις συμβουλεύῃ μὴ ποιεῖσθαι, φίλον γέροντα, τούτῳ μαρτυρεῖ ἡ παροιμία. μή ποτ' εὖ ὀφείλειν γέροντα.

Quin etiã prouerbia sunt ex eo genere, quod dictum est, testimonia; vt siquis cuipiam suadeat, ne sibi senem amicum facere studeat, & hoc vtatur prouerbio, In senem ne quod beneficium conferas.

comm. Inter antiqua testimonia censet Aristoteles etiã prouerbia esse numeranda. quæ magnam sæpe uim habent ad faciendã fidem, vt ait Quintil. lib. 5. cuius sunt hæc verba; Ea quoque, quę vulgo recepta sunt, hoc ipso, quod incertum auctorem habent, velut omnium sunt: quale est, vbi amici, ibi opes. & conscientia mille testes. & apud Ciceronem, Pares autem, vt est in vetere prouerbio, cum paribus facillimè congregantur. Neq; enim durassent hæc in æternum, nisi vera omnibus uiderentur. Cicero pluribus in locis prouerbia pro testimonijs usurpat. Aristoteles probat exemplo, quomodo prouerbia ualeant ad persuadendũ, & probandum, siquis (inquit) suadere cuipiam uelit, ne senis amicitiã appetat, prouerbium illud usurpare poterit, In senem ne quod beneficium conferas. senes enim vel cito moriuntur, vt referre gratiam non possint. vel semper in dies differunt, vnde Horatius de Sene; *Dilator, spe longus*. apud Diogenianum (vt auctor Adagiorum citat) quinque genera ponuntur eorum, quibus benefacere non sit utile, sic enim præcipitur; neq; in senes, neque in mulierem, neq; in puerum, neque in canem alienum, neq; in garrulum remigem beneficia colloces.

tex.607 Καὶ τὸ τὰς υἱοὺς αἰρεῖν, ὧν καὶ τοὺς πατέρας. Νήπιος, ὃς πατέρα κτείνας, παῖδ' ἀφιεὶς καταλείπει.

Et siquis hortetur quempiam, vt eos filios tollat, quorum patres iam necarit, illud proferat; Stultus, qui natos occiso patre relinquit.

com. Aliud addit exemplum omnino crudele, & inhumanum, quod tamẽ prouerbio uulgatũ erat. cum quis (ait) patrẽ alicuius interfecerit, facile poterit impelli, vt etiam filiũ interficiat, si carmen illud, quod prouerbio fertur, ei recitetur.

Stultus, qui natos occiso patre relinquit.

tradunt Philippum Macedoniæ Regem Alexandri Magni patrem id carmen in ore frequenter habuisse, & quoties patres interficeret, semper etiam filios interficere solitum. Milites, qui Maximinum Imperatorem trucidarunt, cum eius etiam filium inuaderent, dixisse memorantur; ex pessimo genere ne Catulum quidem esse reliquendum. Cyrus Persarum Rex cum Lydorum defectionem audiuisset, dixisse fertur, idem mihi accidit, atq; illi, qui cum patrem occiderit, eius liberis parcat. ostendens mansuetudinem suam in Lydos defectionis fuisse causam.

Πρόσφατοι δ', ὅσοι γνώριμοι, καὶ κεκριμένοι τι. tex.608 χρήσιμοι γάρ, καὶ αἱ τούτων κρίσεις, τοῖς περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀμφισβητοῦσιν.

Noui autem testes sunt, qui, cum noti, illustres q́ sunt, iam de aliqua re iudicium fecerunt: nam horum iudicia sunt eis vtilia, qui de ijsdem rebus ambigunt.

Iam de antiquis testibus dixit, nunc ad nouos accedit, ac primo de ijs uerba facit, qui sunt extra periculum positi, sunt autem huiusmodi testes uiri clari, atque illustres, qui iam de aliqua re iudicarunt. quod enim iam probatorum hominum sententiã confirmatũ est, id omnino ijs utile est, qui de eadem re litigant. vt Cicero pro Archia poeta confirmat eum in ciuitate retinendum, quod eum & Tarentini, & Rhegyni, & Neapolitani ciuitate, cęterisq; præmijs donarunt, & quod omnes, qui aliquid de ingenijs poterant iudicare, cognitione, atque hospitio dignum existimarunt. hæc autem appellantur à Latinis præiudicia, qualia in Oppianicũ facta dicuntur à Cicerone pro A. Cluentio, & à Senatu aduersus Milonem. confirmantur præcipuè duobus (ut ait Quintilianus) auctoritate eorum, qui pronunciauerunt, & similitudine rerum, de quibus quæritur. raro autem refelli possunt, nisi forte manifesta in eis culpa erit. aut si non uera esse dicantur. quod Cicero pro Milone facit. probat enim non esse uerum, quod ab inimicis Milonis dicebatur, eadem qua P. Clodius occisus erat, Senatum iudicasse contra Remp. esse factam. & Cn. Pompeium rogatione sua, & de re, & de causa iudicasse. Verum Aristoteles id, quod proposuit, exemplo declarat.

Οἷον, Εὔβουλος εἰ τοῖς δικασπρίοις ἐχρήσατο tex.609 κατὰ Χάρητος, ᾧ Πλάτων εἶπε πρὸς Ἀρχῖβιον, ὅτι διέβαλλεν εἰ τῇ πόλει τὸ ὁμολογεῖν πονηροὺς εἶναι.

Vt Eubulus in iudicijs contra Charetem vsus est eo, quod aduersus Archibium Plato dixerat, rem hanc increbrescere; pluresq́ esse in ciuitate, qui se improbos esse fateantur.

Plato etiã dum uiueret in magno honore, ac pretio fuit, & eius sapientia tanta habebatur, vt eius dicta quasi testimonia putarentur. itaq; cũ in sermone contra quendam Archibium aliqũ mores Athenienſium taxasset, & dixisset eo iam rẽ peruenisse, vt nihil homines puderet, sed plures in ciuitate reperirẽtur, qui se improbos esse fateri non uererentur. hoc Platonis dictũ Eubulus orator arripuit, & cũ in iudicio Charetẽ accusaret, vt in eum magis iudices accẽderet, quo publicã malefaciendi licentiã refrenarent, dixit id esse uerũ, quod Plato dixerat, multos esse qui propter impunitatem maleficiorum, ea cõfiteri non dubitarent. Eubulus orator Athenienſis

comm. comm.

fuit, de quo multis in locis Demosthenes mtmi nit, & præcipuè in oratione contra Midiã Diogenes Laertius in Xenophontis vita, tradit Eubulum rogationem tulisse. vt Xenophon relegaretur, atq; eundem postea etiã tulisse, vt restituretur. meminit huius etiam Plutarchus in uita Phocyonis, & ait eum cum Demosthene, & Hyperide sibi tantum è foro, atque curia gloriam quæsiuisse. Ibidem etiã Charetis meminit, quem rei militaris studiosum fuisse ostendit, & Imperatorem ualde strenuum. tradunt hunc in promittendo facilem fuisse, adeo ut nihil vmquam culquã denegaret, sed deinde nihil ferè præstare solitum. vnde factum vt, Charetis pollicitationes, prouerbio dicerentur, de iis, qui benignè promitterent, sed promissa non seruarent.

ttx.610 Καὶ οἱ μετέχοντες τοῦ κινδύνου, αὐ δόξωσι ψεύδεσθαι.

Noui etiam testes sunt, qui periculi participes sunt, si mentiri visi fuerint.

COMM. Testes, quos hactenus numerauit, sunt extra periculũ. qui uerò testimoniũ in iudicio dicunt, sunt periculi participes, nõ quidem eius, in quo reus est, sed quia si mentiti fuerint, vel mercedẽ corrupti, vel alicui gratificãtes, grauiter puniuntur. in his autẽ tractandis maximus est patronis sudor, vt ait Quintil. nam & laudandi sunt, si nos eis utimur, & uituperandi, si cõtra nos dixerint. vnde in actionib. communis est locus à testibus, & contra testes. Itaq; si nos testes producimus, eorũ auctoritatem, fidem, religionem prædicabimus. vt Cic. pro Archia poeta; Adest vir summa auctoritate, & religione, & fide L. Lucullus, qui se nõ opinari, sed scire, non audiuisse, sed uidisse, nõ interfuisse, sed egisse dicit; si contra nos producuntur, eorum turpitudinem, infamiã, scelera notabimus, vt pro L. Flacco; Nicomedes, qui neq; in Senatum ulla conditione peruenire potuit, & furti, & pro socio damnatus est. sed multa sunt apud Cic. in vtramque partem exempla. nonnumquam toti nationi fidem adimit, vt pro Flacco Græcis omnibus, pro Fonteio Gallis.

ttx.611 Οἱ μὲν οὖν τοιοῦτοι, τῶν τοιούτων μάρτυρές εἰσι. γίγνονται, ἢ μὴ ἔστιν, ἢ μὴ περὶ δὲ τοῦ ποίου. οὐ μάρτυρες, οἷον, εἰ δίκαιον, ἢ ἄδικον, ἢ συμφέρον, ἢ ἀσύμφορον.

Atque huiusmodi testes tantum illud testantur; factum fuerit nec ne, sit an non sit: de qualitate verò nihil dicunt; vt si iustum an iniustum sit, utile an inutile.

COMM. Noui testes, qui periculi participes sunt, tantum de facto testari possunt, non autem de facti qualitate. quare tantũ uel factum esse dicunt id, de quo est cõtrouersia, uel non factum, uel esse, vel non esse. vtrum autẽ ea res iusta sit an iniusta, utilis an inutilis non solent addere. nã hoc vel ad iudices ipsos attinet, vel ad eos, qui magna auctoritate prædíti sunt. Quod si testes huiusmodi aliquid de qualitate dicere uoluerint, meritò possunt irrideri. ficuti Cic. pro L. Flacco; Timolites ille vicanus, homo non modo nobis, sed ne inter suos quidem notus, vos docebit qualis sit L. Flaccus? respuitur ergo siquid de iusto, aut iniusto testes dixerint, & statim in suspicionem veniunt aut reo, aut accusatori velle gratificari.

ttx.612 Οἱ δ' ἀπόθεν, καὶ περὶ τούτων πιστότατοι. πιστότατοι γὰρ οἱ πάλαι, ἀδιάφθοροι γὰρ. πιστώματα γὰρ περὶ μαρτυριῶν.

Qui autem remoti sunt, etiam de his maximè sunt idonei testes. sed omnium maximè fide digni sunt antiqui; quia corrumpi non possunt, & probationes ab eorum testimonijs ducunt ur.

COMM. Remotos testes uocat, præiudicia vel à Senatu, vtl à iudicibus, vel ab aliquo præclaro viro facta, atq; etiam ea testimonia, quæ uel à poetis, vel ab illustrib. auctoribus sumuntur. testes igitur huiusmodi à causa remoti, qui antea uel de eadem re, vel de simili pronunciarunt, etiam de qualitate pronũciasse uideri possũt. hoc est ostẽdisse, vtrum res sit iusta an iniusta. & hoc est, quod Milonis aduersarij dicebant, eadem qua P. Clodius occisus est, Senatum iudicasse, contra Remp. esse factã. & pro A. Cluentio præiudicia, quæ cõtra Oppianicum facta fuerant, condemnatis ijs, qui scelerum eius participes fuerant, quã improbus, & impius esset Oppianicus ostẽdunt. sed antiqui testes maximè omniũ fide digni sunt, carent. n. omni suspicione corruptelæ, quia nõ amplius uiuũt, neq; de futuris diuinasse, ac prædixisse uerisimile est. & quãto præstantiores sunt auctores, tanto etiam firmiores probationes ab eorũ testimonijs ducuntur. Cic. pro P. Scstio multos uersus ex Accij tragœdijs citat ad ea probanda, quæ sibi proposuerat. & pro Archia poeta præter cætera, quibus probet retinẽdum esse Archiam in ciuitate, Ennij etiam testimonium citat, qui sanctos esse poetas dixerat.

ttx.613 Μάρτυρας μὲν μὴ ἔχοντι, ὅτι ἐκ τῶν εἰκότων δεῖ κρίνειν. καὶ τοῦτ' ὀρθῶς τὴν γνώμην τὴν ἀρίστην. καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἐξαπατῆσαι τὰ εἰκότα ἐπ' ἀργυρίῳ. καὶ ὅτι οὐκ ἀλίσκεται ψευδομαρτυριῶν τὰ εἰκότα.

Quod siquis testes non habeat, poterit dicere, iudicium ex argumentis fieri debere; & hoc esse aequissima sententia iudicare: neque enim argumenta pecunijs depranari possunt; neque coargui solent, quod mentiantur, aut fallant.

COMM. Cum iam docuit quot genera testium sint, & quo distinguantur, nunc in vtrãq; partẽ præcepta dat, ac docet qũo testiũ auctoritas uel augeri dicendo, uel minui possit. ac primo, qua rõne possit immiuui. cũ. n. aliquis testes nõ habet, dicet iudiciũ non ex testibus, sed ex argumẽtis fieri debere, & hoc est, quos inrati sunt iudices æquissima sentẽtia se iudicaturos. nã argumẽta firma sunt, ac certa, neq; ullo modo pecunijs depraua ri possunt, quod in testib. plerũq; fit. neq; argumenta mẽtiri, aut fallere sicuti sæpe testes cõsueuerunt. Eadẽ ferè docet Cornific. ad Herenn. lib. 1. plus oportere signis, & argumentis credi, quàm testibus:

testibus : hæc. n. eo modo exponi, quo modo re vera sunt gesta : testes corrũpi posse vel precio, vel gratia, vel metu, vel simultate. Ci. pro M. Cælio diligeuter hæc persequitur, quæ Aristoteles hoc loco præcipit ; Equidẽ vos abducã à testib. neq; huius iudicij veritatem, quæ mutari nullo modo potest, in volũtate testium collocari finã, quæ facillime effingi, nullo negocio flecti, ac detorqueri potest: argumentis agemus, signis omni luce clarioribus crimina refellemus. &c.

tex.614 Ἔχοντι δὲ πρὸς μὴ ἔχοντα, ὅτι οὐχ ὑπόδικα τὰ εἰκότα, καὶ ὅτι οὐδὲν αἱ ὐδεὶς μαρτυριῶν. εἰ ἐκ τῶν λόγων ἱκανὸν ἐῶ ἀποφῆσαι.

Qui testes habet contra eum, qui non habet, dicet, argumenta, nequaquã pœnæ subiecta esse nihilq; opus fore testimonijs ; si ad probandum verba sufficerent.

com. Docet quomodo fides testibus adiũgi possit. nam qui testes habet, dicet argumentis non esse credendum, quæ liberius fingi possunt, quia pœnæ non subiacent, testes, aũt, cum sciãt sibi præparatam esse pœnã, si falsa dixerint, tantum quæ vera sunt, dicete. deinde à consuetudine ducet argumentum, ideo testes in iudicium adduci solere, quia non putant, argumentis fidem adhibẽdam. quod si verba sufficerent, nihil opus esset testes adducere. Cicero pro Archia poeta, testes suos. ita corroborat ; Est ridiculum ad ea ; quæ habemus, nihil dicere, quærere quæ habere non possumus ; & de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare ; &, cum habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipij iusiurandum fidemque, ea, quæ deprauari nullo modo possunt, repudiare, tabulas, quas idem dicis solete corrumpi, desiderare.

tex.615 Εἰσὶ δὲ αἱ μαρτυρίαι, αἱ μὲν, περὶ αὐτοῦ. αἱ δὲ, περὶ τοῦ ἀμφισβητοῦντος. ἢ αἱ μὲν, περὶ τὸ πρᾶγμα τος. αἱ δὲ, περὶ τὸ ἦθος. ὥστε φανερὸν, ὅτι οὐδὲ ποτέ ἔστιν ἀπορῆσαι μαρτυρίας χρησίμης. εἰ μὲν γὰρ κατὰ τὸ πρᾶγμα τοῦ, ἢ αὐτῷ ὁ μὲλλων ἀμθύνης, ἢ τῷ ἀμφισβητοῦντι εὐπορίας, ἀλλὰ περὶ τὸ ἦθος αὐτοῦ εἰς βεβαίωσιν, ἢ τοῦ ἀμφισβητοῦντος εἰς φαυλότητα.

Sunt autem testimonia vel de se ipso, vel de aduersario, vel de facto, vel de vita, ac moribus. itaque perspicuum est, nunquam fore, vt testimonio vtilis careamus. nam si de facto testimonium habere non possumus, quod aut causam nostram confirmet, aut aduersarij refellat; certè de moribus non deerit testimonium, quod vel æquitatẽ nostram ostendat, vel improbitatem aduersarij.

comm. Magnam esse vtilitatem testimoniorum ostendit, & tamen nullum esse, qui non in iudicio copiam eorum habere possit. sunt. n. (inquit) testimonia, vel de se ipso, vel de aduersario. de se ipso, quoniã patronus, & reus pro vna persona ponitur, cum orator vel se, vel reum innocentẽ esse testibus probat, vt pro M. Cælio, cum aduersarij dixissent Cælium neque parentibus, neque ciuibus esse probatum suis, refellit hoc crimen Cicero testimonio patris, & matris, & Puteolanorũ municipum, qui Romã idcirco venerant, vt Cælij, laudarent. de aduersario, cũ orator probat testibus eum, vel id cõmisisse facinus, quo insimulatur, vel inquinatis esse moribus. quod actionib. in Verrem frequentissimè Cicero facit. præterea testimonia sunt, vel de facto, vel de vita, & moribus. de facto, ut accusatur L. Flaccus de repetũdis, quod Asiã prouinciã expilarit. negat hoc se fecisse Flaccus, adsunt Asiatici testes, qui hoc dicunt. de vita, & moribus, ut accensatur à Fannio Cherea Roscius comœdus, quod Fannij quadã pecuniæ summa fraudarit. negat Roscius se fraudasse. Cicero de uita, & moribus Roscij verba faciens, & probũ eum esse uirũ, atq; ab omni scelere alienũ ostendens, ipsorũ iudicum testimonio utitur. hac ratione (inquit Aristoteles) nunquã ntili testimonio carebimus. semper. n. uel de facto, uel de uita, ac moribus testes inueniemus, ergo si quando nullum de facto testimonium habere poterimus, quod vel causam nostrã adiuuet, vel aduersarij deprimat, ad uitam, & mores confugiemus, & testes adducemus uel de æquitate nostra, & eius quem defendimus, uel de aduersariorum improbitate. quarum rerum exempla passim apud Ciceronem reperiuntur.

Τὰ δ' ἄλλα, περὶ μάρτυρος, ἢ φίλου, ἢ ἐχθροῦ, tex.616
ἢ μεταξύ, ἢ δόκιμοῦντος, ἢ ἀδοκίμου, ἢ μεταξύ, καὶ ὅσαι ἄλλαι τοιαῦται διαφοραί, ἐκ τῶν αὐτῶν τόπων λεκτέον, ἐξ ὧνπερ καὶ τὰ εἰθυμήματα λέγομεν.

Reliqua verò, quæ de teste quæri solent, amicus sit an inimicus an neutrum, & spectate fidei, an infamis, an medius ; & quæcunque sunt eius generis differentiæ, ex eisdem locis sumuntur, vnde etiam enthymemata ducuntur.

In testib. sæpe spectatur amici ne sint, an inimici, an neutrum, sed medio quodã modo affecti. nam amici testimonio suo conantur amicum subleuare, inimici contrà deprimere uolunt inimicũ, qui uerò neq; amici, neq; inimici, sunt, plerumq; ueriores esse solent. præterea consideratur utrũ spectatæ fidei sint testes, an infames, an medii. nam probi, ac religiosi uiri nunquã mentiuntur, ac ne pro amico quidem. illud. n. Periclis dictũ seruant; Amicis adesse oportet usq; ad aras. hoc est, ut ue pro amicitia religio uioletur. itaq; qui testes producit, debet eos probos esse uiros ostẽdere. Infames autem, atq; improbi homines facile ad peierandum inducuntur, neque testimonii religionem curant, quales eos ostendit esse Cicero, qui contra Flaccum testimonium dixerunt. Medii uiri, qui neque omnino probi sunt, neque penitus improbi facile uel propter amicitiam, uel propter magnum præmium inducuntur, ut falsum dicant. hæc autem omnia, cæteraque eiusdem generis, quomodo tractãda sint, inueniet orator ex eisdem locis, vnde etiam argumenta ducuntur.

comm.

CAPVT XLVII.

De Tabulis, & quomodo illis addi, aut adimi fides posit.

tex.617 Περὶ δὲ συνθηκῶν, τοσαύτη τῦ λόγου χρῆσίς ἐστιν, ὅσον αὔξειν, ἢ καθαιρεῖν, ἢ πίστας ποιεῖν, ἢ ἀπίστους, ἂν μὲν αὐτῷ ὑπάρχωσι, πίστας, καὶ κυρίας. ὅτι δὲ τὰ ἀμφισβητοῦντος, τοὐναντίον.

Quod ad tabulas attinet, quibus pacta, & conuenta continentur, nulla alia oratione opus est, nisi vt eas orator augeat, aut deprimat; fidē eis addat, aut adimat. nam si pro se faciunt, illis fidem addere, ratasq; facere, si pro aduersario, fidem adimere contendat.

comm. CVM tabulæ proferuntur in iudicijs, quibus pacta, & conuenta aliqua, vel contractus, vel testamenta, vel stipulationes, vel aliquid eius generis contineatur, nullum aliud officium est oratoris, nisi ut oratione sua vel earum auctoritatem augeat, vel eleuet, atque imminuat, vel ratas esse debere ostendat, vel irritas. hæc enim argumentando peritus orator facile consequetur. Itaque si pro se facere tabulas intelligat, eis fidem addere conabitur. si pro aduersario, multis rationibus fidem eis adimet. Cicero pro Archia poeta commendat eas tabulas, quibus Archias professus fuerat, sic enim ait; At non est professus. immo uerò ijs tabulis professus, quæ solæ ex illa professione, collegioq; Prætorum obtinent publicarum tabularum auctoritatem. & quæ sequuntur. Quintilianus lib. 5. cōtra tabulas quoque sæpe dictum (inquit) sæpe dicendum est, cum eas non solum refelli, sed etiam accusari, sciamus esse vsitatum.

tex.618 Πρὸς μὲν οὖν τὸ πίστας, ἢ ἀπίστους καταστῆσαι, οὐδὲν διαφέρει τῆς ὅτι τὰς μάρτυρας πραγματείας. ὁποῖοι γὰρ ἄττινες ὦσιν οἱ ὑπογεγραμμένοι, ἢ φυλάττοντες, τούτοις αἱ συνθῆκαι, πίστεις εἰσίν.

Quod autem ad fidem eis addēdam, aut adimendam spectat, nihil differt à testium tractatione: quales enim ij fuerint, qui tabulas scripserint, aut asseruarint, talem etiam fidem habebunt ipsæ tabulæ.

com. Quibus rationibus fides testib. aut additur, aut adimitur, ijsdem (inquit) etiam ipsis tabulis. nam tales habētur tabulæ, quales ij sunt, qui eas vel scripserunt, vel asseruarint. Quintilianus ait in tabulis vel signatorū scelus, vel ignorantiam accusari, sed tutius, ac facilius esse de ignorantia, q̄ de scelere dicere, quia pauciores rei fiunt. videtur aūt Quintilianus appellare signatores, quos Aristoteles vocat ὑπογραμμένους. Cicero pro Archia poeta docet propter custodes etiam tabulas infamari solere. Nam cum (inquit) Appij tabulę negligentius asseruatę dicerētur, Gabinij, quādiu incolumis fuit, leuitas, post damnationem calamitas omnem tabularum fidem testignasset, Metellus homo sanctissimus, modestissimusq; omnium, tanta diligentia fuit, vt ad L. Lentulum Prætorem, & ad iudices venerit, & vnius nominis litura se commotum esse dixerit. cum igitur tabulas probabimus, dicemus earum signatores, & custodes optimos esse uiros, cum autem improbabimus, contrà dicemus.

tex.619 Ὁμολογουμένης δ' ἐναι τὰς συνθήκας, οἰκείας μὲν οὔσης, αὔξητέον. ἡ γὰρ συνθήκη, νόμος ἐστὶν ἴδιος, καὶ κατὰ μέρος.

Cum autem certum est tabulas esse confectas, si pro se faciunt, debet eas orator augere, dicens, eas propriæ, ac priuatæ legis vim habere.

Nunc præcepta tradit in vtrāq; partem, quomodo tabulæ vel confirmari, vel infirmari possint, ac primo quibus rationibus confirmentur ostendit. Si constat (inquit) tabulas esse cōfectas, quæ causæ nostræ sint vtiles, poterimus earum auctoritatem, dignitatemq; augere, dicentes, tabulam pacti, & conuenti, vim eandem habere, quām propria, ac priuata lex habet. quare non minus tabulas, quàm leges obseruandas esse. Cicero secundo de Inuent. Pactum est (inquit) quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iustum putatur, vt iuri præstare dicatur. quibus ex verbis intelligitur, quanta uis pactorum sit, vt etiam legibus præstent. quod etiam Cornificius ad Herennium libro secundo sic affirmat; Sunt item pacta, quæ sine legibus obseruantur, ex conuentu, quæ iuri præstare dicuntur. comm.

tex.620 Καὶ αἱ μὲν συνθῆκαι οὐκ ποιοῦσι τὸν νόμον κύριον. οἱ δὲ νόμοι τὰς κατὰ τὸν νόμον συνθήκας.

Et tabulæ quidem ratam legem non faciunt; leges autem eas tabulas, quæ legitimæ sunt, corroborant.

Aliud argumentum ad tabularum confirmationem. nam tabulæ quidem nou confirmant legem. quia quod iuter duos, aut plures conuenit, nō alios astringit, sed leges uolūt pactiones legitimas esse ratas. nam legibus cauetur, vt qui aliquid iuter se pepigerint, modo ne sit iniustū, diligenter obseruetur. Itaque maximam tabularum vim esse oportet, quæ etiam à legibus corroboretur. Cornificius ad Herennium lib. 2. sic ait; Pacta sunt, quæ legibus obseruanda sunt, hoc modo; Rem vbi pagunt, oratione pagunt, in comitio, aut in foro ante meridiem causam conijcito. scitè verò Aristoteles adiunxit, quæ legitimæ sunt. nam si tabulæ pacti, & conuenti, contra leges fuerint, nullam omnino vim habent. quod Antoninus Imperator ita Basilicæ respondit; Pacta, quæ contra leges, constitutionesque, vel contra bonos mores fiunt, nullam habere vim iudubitati iuris est. quo in loco multa subtiliter Alciatus disputat. comm. *l. Pacta, C. de Pactis.*

tex.621 Καὶ ὅλως αὐτὸς ὁ νόμος, συνθήκη τίς ἐστιν, ὥσπερ ὅσοις ἀπίστει, καὶ ἀναιρεῖ συνθήκας, τοὺς νόμους ἀναιρεῖ.

Etomnino

Et omnino lex pactum quoddam, & conuentum est: itaque siquis pacti, & conuenti tabulas aufert, leges etiam ipsas tollit.

COMM. A definitione legis argumentum ducit, quo pacta esse obseruanda demonstret. nam (inquit) est pactum, & conuentum quoddam. nisi enim ita conuenirent inter se, & paciscerentur homines, nullæ scriptę leges esse possent. siquis igitur pacta omnia, & conuenta auferat, ille etiam leges ipsas euerter. nam pactum est tamquam genus, lex tamquam species, verum sublato genere tolluntur etiam species. vt si nulla sit virtus, neque iustitia esse poterit, ita si nullum sit pactum, neque lex scripta erit vlla. diligenter ergo pacta sunt seruanda, ne leges violentur. hoc est, „ quod Cicero tertio de Officiis ait; Regulus non „ debuit conditiones, & pactiones bellicas pertur bare periurio. statuebant autem Prætores pacta, & promissa esse seruanda, quæ nec vi, nec dolo malo facta sint, vt eodem iu libro docet Cicero, nisi tamen æquitas aliud postulet.

tex.622 *Ἔτι δὶ πράττεται τὰ πολλὰ τῶν συναλλαγμάτων, καὶ τὰ ἑκούσια, κατὰ τὰς συνθήκας, ὥστε ἀνάγκη γίγνεσθαι, αἱρηταὶ ἢ πρὸς ἀλλήλους χρεία τῶν ἀνθρώπων. καὶ τἄλλα δὶ ὅσα ἁρμόττει, δεῖ πολλοῖς ἰδεῖν ὄζειν.*

Præterea maior pars eorum, quæ homines inter se contrahunt, & sponte faciunt, tabulis continentur: itaque siquis eas irritas faciat, omne commercium hominum inter se tolletur. Et alia, quæ huic disputationi conueniunt, satis patent, in promptu sunt.

COMM. Hoc firmissimum est argumentum, ad tabularum auctoritatem confirmandam. nam omnia ferè, quæ homines inter se sua sponte contrahunt; tabulis continentur, vt emptiones, venditiones, stipulationes, obligationes, pacta, promissa, testamenta, legata, donationes, plurimaq; eius generis alia. quod si tabulæ fiant irritæ, nullaque sit earum auctoritas, nullum erit inter homines commercium, nemo alteri fidem habebit. nullus erit, qui securè possit aliquid contrahere. Quod autem Aristoteles *συνάλλαγμα* vocat, iurisconsulti nostri contractum dicunt, qđ Vlpianus testatur, in lege, Labeo, de verborum significatione; contractum (inquit) vltro citroq; obligationem esse, quem græci *συνάλλαγμα* vocant, veluti emptionem, venditionem, locationem, conductionem, societatem. apud Ciceronem, licet contractus in ea significatione minime reperiatur, tamen contrahere sæpe idé est, quod apud Græcos *συναλλάττεσθαι*, ideſt vltro citroque se vicissim obligare, vt in secundo „ de officiis; in omni re contrahenda, vendendo, „ emendo, conducendo, locando, in vicinitatibus, „ & confiniis æquum, & facilem, & alibi eodem „ in libro; Atque his etiam, qui venduut, emunt, „ conducunt, locant, contrahendisque negociis „ implicantur, iustitia ad rem gerendam necessaria est. summam verò facit huius disputatio-

nis Aristoteles, dicens, alia esse eminentia, & prompta, quæ pro tabulis dici possunt.

tex.623 *Ἀλλ' ἐνίστα ἢ, καὶ μετὰ τῶν ἀμφισβητούντων, πρῶτον μὲν, ἅπερ αὐτὸς πρὸς νόμον ἐναντιούμενον μαχήσαιτο, ταῦθ' ἁρμόττει. ἄτοπον γὰρ, εἰ τοῖς μὲν νόμοις αὐ μὴ ὀρθῶς κείμενοι ὦσιν, ἀλλ' ἐξαπατῶσιν οἱ θεμένοι, οὐκ οἰόμεθα δεῖν πείθεσθαι, τὰς δὶ συνθήκας ἀναγκαῖον.*

Quod si tabulæ nobis contrariæ fuerint, & pro aduersarijs faciant; pro quæ supra diximus de contraria lege, conuenient ad hanc rationem omnia. nam per absurdum esset, cum male positis legibus, quibus nos legislatores decipiunt, parendum esse non putemus, si tabulis parere necessarium esse dicamus.

COMM. Alteram disputationis partem ingreditur, & docet quid agendum sit, cũ tabulę nobis contrariæ fuerint: & aduersariorum causa adiuuerint. primo (inquit) iisdem argumentis uti possumus, quibus supra diximus vtendum esse, cum legem nobis contrariã habemus. deinde comparatione vtemur hoc modo; si leges, quæ sunt inutiles, abrogandas esse censemus, neq; illis parendum existimamus, cur nõ multo magis iniqua pacta rescindere possumus? res. n. prorsus absurda esse videretur, cũ pro communi vtilitate sæpe leges extinguantur, & pro æquitate ab eis plerumque discedatur, si necessarium esse putemus, omnia, quæcumque tabulis continentur, esse seruanda. cũ præsertim longè minori periculo tabulæ repudientur, quàm leges abrogentur. hæc autem comparatio maximã vim habebit ad tabulas infirmandas, modo probare possimus aliquid iniquitatis in eis latere, quòd vel dolo malo, vel ui, vel ignorantia sint confectæ. vel denique contra id, quod ius, æquumq; postulabat. hinc actiones apud Iurisconsultos, De inofficioso testamento, Quod metus causa, De dolo malo. & reliqua.

tex.624 *Εἶθ' ὅτι τῦ δικαίου βραβευτής ἐστιν ὁ δικαστὴς. οὐκοῦν τοῦτο σκοπεῖν, ἀλλ' ὡς δικαιότατον.*

Deinde iudicem ipsum esse iustitiæ dispensatorem dicemus: non igitur tabulas spectare; sed id, quod iustius est, debet.

COMM. Ab officio iudicis argumentũ contra tabulas ducere licebit. iudex. n. est tamquam iustitiæ dispensator, qui nihil aliud in iudicando proponere sibi debet, nisi quod iustum, æquumq; postulat. non igitur ab eo tabulæ spectãdę sunt, sed id, quod iustius esse videatur. & secundũ id sententiam ferre debet. Quod autẽ nos iustitię dispensatorem vertimus, Aristoteles *τῦ δικαίου βραβευτὴν* eleganti metaphora dixit. Nam Brabeutæ dicebantur illi, qui gymnicis ludis præerant, vt Iulius Pollux lib. 3. docet, hi (quemadmodum Phanorinus scribit) lauream virgam manu tenebant, quam victori ludorũ gymnicorum porrigebant. erant igitur Brabeutæ propriè ludorum tãtum iudices, sed Aristoteles hoc loco transtulit ad iudiciales controuersias. sicut etiam nos

dispensatorem iustitiæ translatè diximus. sunt enim propriè dispensatores, qui res domesticas tractant, & earum curam, ac rationem habent. hinc dispẽsatorem belli Plinius dixit, hoc est administratorem. & Cicero pro Rabirio, dicit Rabirium dispensationem tegiam suscepisse.

tex.625 Καὶ τὸ μὴ δίκαιον, οὐκ ἐστι μεταστρέψαι, οὔτ' ἀπάτῃ, οὔτ' ἀνάγκῃ, πέφυκὸς γὰρ ὥστε σωθῆναι δι' ἑαυτοῦ γίγνονται, καὶ ἐξ ἀπατηθέντων, καὶ ἀναγκασθέντων.

Et iustum quidem nemo detorquere potest neque fraude, neque necessitate vlla; quia natura tale est: tabulæ verò & deceptis, & coactis hominibus sæpe fiunt.

COMM. Aliud argumẽtum à comparatione, quod sequitur iudicis officium, quem iustitiæ administratorem esse dixit. iudex debet iustum sequi, non autem tabulas. iustum enim est eiusmodi, quod neque fraude alicuius, neque ulla necessitate commutari possit, cum ab ipsa natura tale proficiscatur. at verò tabulæ sæpe fiunt, vel per fraudem, ac dolum, vel per vim; cum homines vel decipiuntur, vel coguntur.

tex.626 Πρὸς δὲ τούτοις σκοπεῖν, εἰ ἐναντία τινί ἐστιν, ἢ τῷ γεγραμμένῳ νόμῳ, ἢ τῷ κοινῷ, καὶ τοῖς δικαίοις, ἢ καλοῖς.

Ad hæc spectare oportet, an alicui legi vel earum, quæ scriptæ sunt, vel quæ sunt cõmunes; an rebus iustis, & honestis tabulæ cõtrariæ sint.

COMM. Addit quasdam cautiones, quæ facilè possint tabularum fidem euertere. vt si vel propriæ legi alicui, vel communi repugnent, aut rebus iustis, & honestis sint contrariæ. Leges autem communes hoc loco, sicut etiam superius, appellat partes iuris naturalis, & iuris gentium. necesse est autem iniquas esse pactiones, quæ vel contra leges, vel contra honestatem fiunt.

tex.627 Ἔτι τι, ἢ ἄλλαις συνθήκαις ὑστέραις, ἢ προτέραις. ἢ γὰρ αἱ ὕστεραι κύριαι, ἄκυροι δ' αἱ πρότεραι. ἢ αἱ πρότεραι ὀρθαί, αἱ δ' ὕστεραι ἐπιτήδειαι. ὁποτέρως αὖ ἢ χρήσιμον.

Videndum etiam est, an tabulæ quæ proferuntur, alijs tabulis vel posterioribus, vel prioribus contrariæ sint: vel enim posteriores erunt ratæ, vel priores irritæ; vel si priores rectæ sint; in posterioribus erit fraus. id autem arripiemus, quod causæ nostræ vtile fuerit.

COMM. Sæpe etiam inter se tabulæ conferuntur, vt aliæ confirmentur, aliæ refellantur, & præcipuè si contrariæ fuerint. nã tunc necesse est, vel priores irritæ sint, vel posteriores. neque enim si contrariæ sunt, ambo possunt esse ratæ. quare tunc arripiemus eas defendendas, quæ causæ nostræ vtiliores esse videbuntur. siue illæ priores, siue posteriores fuerint. Cicero pro Roscio Comœdo comparat aduersaria cum tabulis, & tabulatum auctoritatem auget, quia Fannius aduersarius nullas habebat tabulas, aduersaria verò deprimit, & nullius auctoritatis esse ostendit, quoniã Fannius tantum aduersaria profitebatur. vocant autem Latini Aduersaria, tabulas quasdam tumultuarias, quæ sine ordine fiebant, tantum ne memoria exciderent ea, quæ in illis scribebãtur. postea verò ex aduersarijs tabulæ iustæ, atque ordinatæ fiebant. sic igitur ait Cicero; Quid est. quòd negligenter scribamus aduersaria? quid „ est, quòd diligenter conficiamus tabulas? qua „ de causa? quia hæc sunt menstrua, illæ sunt æter- „ næ: hæc delentur statim, illæ seruantur sanctè: „ hæc parui temporis memoriam, illæ perpetuæ „ existimationis fidem, & religionem amplectun- „ tur: hæc sunt deiecta, illæ in ordinem confectæ. „ itaque aduersaria in iudicium protulit nemo, „ codicem protulit, tabulas tecitauit.

tex.628 Ἔτι δὲ τὸ συμφέρον, ὁρᾶν εἰ πη ἐναντιοῦται τοῖς κριταῖς, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. ἔστι γὰρ ταῦτα, διαφόρητα ὁμοίως.

Considerandum est etiã vtilitas; & si qua in re tabulæ iudicib. aduersentur; & cætera eis generis, quæ facile videri, atque intelligi possunt.

COMM. Quia iudices, sicuti etiam cæteri homines, vtilitatem propriam sequuntur, & detrimenta fugiunt, ideo debet Orator aduertere, an tabulæ, quæ proferuntur ab aduersarijs, iudicibus aliquo modo nocere possint, atque illud aperite, planumque facere. sic enim facile iudices eas tamquam iniquas repudiabunt. possent etiam alia multa proferri contra tabulas, sed quoniam ex eis, quæ dicta sunt, sine difficultate possunt intelligi, ideo prætermittit ea Aristoteles, & ad quæstiones transit.

CAPVT XLVIII.

De Quæstionibus, & his tum infirmandis tum confirmandis.

tex.629 Αἱ δὲ βάσανοι, μαρτυρίαι τινές εἰσιν. ἔχειν δὲ δοκοῦσι πίστιν, ὅτι ἀνάγκητις προῖσι, οὔκουν καλεπὸν οὐδὲν περὶ τούτων ἰδεῖν, καὶ τὰ ἐνδεχόμενα εἰπεῖν.

Quæstiones verò, testimonia quædam sunt; quæ videntur ea de causa fidem facere, quia necessitas quædam eis inest. itaque non difficile est earum vim intelligere, & quæ de ipsis dici possunt excogitare.

COM. QVARTVM genus probationis inartificiolæ quæstiones cõtinent. sunt autem quæstiones quãdo quis torquetur, & cruciatur vt verũ dicat, ideo Quintil. torméra vocat, Aristoteles βασάνους. nam βασανίζειν est quæstionem habere de aliqua re. vult autem Aristoteles esse quædã testimonia, nempe coacta, & quadam necessitate expressa, sicut

ficut etiam Cicero in Partitionib. quoniam igitur adest necessitas, uidentur uera dicere, qui torqueantur. Quintilianus ita inquit; cum pars
» altera quæstionem uera fatendi necessitatē uocet, altera sæpe etiam causam falsa dicēdi. quod
» alijs patientia facile mendacium faciat, alijs infirmitas necessarium. Cic. in Top. sic de hac te
» ait: Facit etiam necessitas fidem: quæ tum à cor
» poribus, tum ab animis uaſcitur. nam & uerberibus torti, & igni fatigati, quæ dicunt, ea uidetur ueritas ipsa dicere: & quæ à perturbationib.
» animi fiunt dolore, cupiditate, itacundia, metu,
» quia necessitatis uim habent, afferunt auctoritatem, & fidem. sed non est difficile (inquit Aristoteles) quid quæstiones ualeant intelligere, & quid in utramque partem dici possit inuenire.

tex.630 Ἐξ ὧν αἱ τι ὑπάρχουσιν εἰκότως, αὔξειν ἔστιν, ὅτι ἀληθεῖς μόναι τῶν μαρτυριῶν εἰσιν.

Nam si pro nobis faciant: eas augere poterimus, ac dicere solas ex omni genere testimoniorum esse veras.

comm. Si quæstiones causam nostrā adiuuant, debemus earum auctoritatē augere, ac dicere solum hoc testimoniorum genus esse uerum, cui necessitas adhibetur. Cic. in Partitionibus ita inquit:
» Sin quæstiones habitæ, aut postulatio, ut habeā
» tur, causam adiuuabunt, confirmandum genus
» primū quæstionum erit, dicendum de ui doloris,
» de opinione maiorū, qui eam rem totā nisi probassent, certè repudiassent; de institutis Athe
» niensium, Rhodiorum doctissimorū hominum:
» apud quos etiam (id quod acerbissimū est) liberi, ciuesq; torquentur, &c. nam apud Romanos liberum hominem torqueri nefas erat. neque etiā de seruis in dominos quæri licebat, nisi uel de incestu, uel de rebus atrocissimis, ut de coniuratione in patriā. nam consule Cicerone detecta Catilinæ coniuratione de seruis in dominos quæsitum est. ut in Partitionib. ait idem Cicero pro Roscio Am. cum Cicero patronus seruos in quæstionem postularet, qui præsentes erāt cum Roscius pater interficeretur, & aduersarij recusarent eos in quæstionem dare, concludit Cicero nihil interesse utrum aduersarij quæstionem recuseut, an de maleficio confiteantur.

tex.631 Ἀπὸ ὑπεναντίων δ' ὧδε, καὶ μετὰ τοῦ ἀμφισβητοῦντος, δεῖ λύειν εἴ τις τ' ἀληθῆ λέγων καθόλου τοὺς δούλους τῶν βασάνων. οὐδὲν γὰρ ἧττον αἱ λαλοῦσαι τὰ ψευδῆ λέγουσι, ἢ τ' ἀληθῆ, καὶ οἱ βασανιζόμενοι μὴ λέγειν τ' ἀληθῆ, καὶ ῥᾳδίως καταψευδόμενοι ὡς πεισόμενοι θᾶττον.

Quod si nobis contrariæ fuerint, & pro aduersario faciant, veritatem earum euertere licebit, de genere toto quæstionum disputando. quibus enim necessitas adhibetur, ij non minus falsa, quàm vera dicere solent: nam vel dolorem tolerantes, verum occultant, vel facile mentiuntur, vt citius à cruciatu liberentur.

comm. Quoties causam nostrā quæstiones premunt, tunc earum ueritas argumētis labefactanda est. quod facile fiet, si de toto genere quæstionū disputauerimus, ac dixerimus in eis nihil certi esse posse. quoniā qui cruciantur tam falsa, quàm uera proferre solent. sunt enim aliqui patientes, ac duri, qui nullis tormentis adigi possunt, ut uerum dicant. ut Zeno Eleates, qui perpessus est omnia, potius quàm socios delendæ tyrannidis indicaret, vt secundo Tusc. ait Cicero. sunt alij tam impatiētes, ut nullū dolorem toletare possint, sed omnia mentiūtur, ut quamprimū à cruciatu libetentur. Cic. pro P. Sylla de toto quæstionum genere disputat hoc modo: Quæstiones nobis seruorū, ac torméta accusator minitatur:
» iu quibus quamquam nil periculi suspicamur,
» tamen illa torméta gubernat dolor, moderatur
» natura cuiusq; animi, tum corporis, regit quæ
» stor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat me
» tus, ut in tot rerum angustijs nihil ueritati loci
» relinquatur. interdū singulæ quæstiones irridentur, ut pro Milone; sed quæstiones urgent Milo
» nem, quæ sunt habitæ nunc in atrio libertatis:
» quibus uā de seruis? rogas? de P. Clodij. quis eos
» postulauit? Appius. quis produxit? Appius. Vn
» de? ab Appio. Dij boni, quid potest agi seuerius?
» & quæ sequuntur. Pro A. Cluentio plurimis rationibus, & argumētis probat quæstionē, quam de seruis Stratone, & Nicostrato Sassia Cluentij mater in Cluentium habuerat, falsam, ac fictam fuisse, neque illi fidem adhibendam.

Διὸ δ' ἴσχειν ἐπαναφέρειν ὅτι τοιαῦτα γίγνεται παραδείγματα, ἃ ἴσασιν οἱ κρίνοντες. tex.632

Ad hæc proderit exempla proferre, quæ aliàs acciderunt, & ipsis iudicibus cognita sunt.

comm. Exempla multum ualebunt uel ad confirmandas, uel ad infirmandas quæstiones, & præcipuè si iudicibus ipsis cognita fuerint. Valerius Max. lib. 8. tria ponit exempla quæstionum habitarū, ùnum, quo probat in quæstionibus aliquando falsum dici, duo, quibus ostendit interdum uerum occultari. primum hoc est; Seruus quidam M. Agrij argentarij accusatus est, quod Alexandrum T. Fannij seruum occidisset, ea de causa tortus à domino confessus est eam à se cædem commissam. itaque de illo sumptum est supplicium. paruo deinde tempore Alexander ille, de cuius nece creditum erat, domum redijt. Altera duo exempla sunt hæc; Alexander T. Fannij seruus dicebat C. Flauium equitem Romanum interfeciſſe; atque ideo septies tortus constantissimè pernegauit, cum tamē uerum esse postea compertum fit. eodem modo Philippus Fuluij Flacci seruus octies tortus, ut incestum domini patefaceret, nullum omniuo uerbum, quo dominus petstringeretur, emisit. cum tamen alij serui deflagitio domini confessi sint. Idem Val. Max. lib. 3. de patiētia sic ait; In Theodoro quoque viro grauissimo, Hieronymus Tyrannus tot torum manus frustra fatigauit. rupit enim verbera, fidiculas laxauit, soluit eculeum, laminas extinxit prius quàm efficeret, vt tyrannicidij consçios indicaret.

tex.633 Δεῖ δὲ λέγειν, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἀληθεῖς οἱ βάσανοι· πολλοὶ γὰρ στερροὶ, καὶ λιθόδερμοι, καὶ ταῖς ψυχαῖς ὄντες δυνατοὶ, γνησίως ἐγκαρτεροῦσι ταῖς ἀνάγκαις. οἱ δὲ δειλοὶ, καὶ ἀλαζονεῖς πρὸ τοῦ τὰς ἀνάγκας ἰδεῖν αὐτῶν καταθαρροῦσιν, ὥστε οὐδὲν ἔχει πίστιν αἱ βάσανοι.

Oportet autem dicere, quòd veridica nequaquam sunt Quæstiones, multi enim bene robusti, & saxea propè pelle præditi, animo verò valde confirmato intrepidè sustinent tormenta; timidi verò, & imbecilles animo antequàm ipsa supplicia aspiciant deficiunt de sua salute desperantes, quare nulla est in Quæstionibus fides.

Fabius Paulinus.

COMM. CONtextum hunc cum in vulgatis editionibus reperiatur, & eum nos à multis citatũ animaduerterimus, nonnullíq; Aristotelis præclari Interpretes tamquam legitimum, & germanum agnoscant; ne desideraretur ab aliquo, curauimus adiungendum, non vt à Victorio dissentiremus, qui hunc veluti nothum repudiat, aut à Maioragio, qui illum hic vt vbiq; in Græca lectione tamquam optimum Ducem secutus exclusit, sed ne hic à diuturna possessione deturbaretur, & suum cuique iudicium esset liberum, & integrum. Verba tamen ipsius Victorij, quibus hunc damnat, appoueuda duximus.

Ex Petri Victorij Commentario.

PLures verò hinc versus sustuli, qui eum ab Aldino exemplari abessent, in libro postea Venerijs exeuso accreuerant. Deleui autẽ, quia adulterinos putaui, aut enim ex alio scriptore artis hęc pars sumpta est, aut scholiou olim fuit, quod importunè post in contextum verborum Aristotelis translatum sit; Vidi uamq; scriptos quoque libros, in quibus legeretur, in vetere tamen translatioue vestigium eius nullum. Qui accuratè quæ supra à Philosopho iam tradita erant perpendet, ipsius hæc uon esse manifesto intelliget, cuncta enim ille, quæ ad quæstiones pertinentia dicere voluerat, iam explicauerat, nec aliquid desiderari videbatur. Sententia verò, quæ his verbis expouitur superioribus contineur, vox etiã iuncta illic est, quæ sermouem Aristotelis nou redolet, & omnis deniq; hæc loeutio locutionis ipsius dissimilis videtur. Quibus omnibus de causis, alijsq; ; spero consilium meum probatum iri, qui ea hinc sustulerim.

CAPVT LIX.

De iureiurando, & quadripartita illius ratione.

tex.634 ΠΕρὶ δὲ ὅρκων, τριχῶς ἔχει διελεῖν. ἢ γὰρ δίδωσι καὶ λαμβάνει, ἢ οὐδέτερον, ἢ τὸ μέν, τὸ δ' οὔ. καὶ τούτων, ἢ δίδωσι μὲν, οὐ λαμβάνει δὲ, ἢ λαμβάνει μὲν, οὐ δίδωσι δέ.

Iuris vero iurandi ratio quadriperita est. aut enim aduersario dat, & ipse etiam capit iusiurãdum, aut neutrum facit; aut alterum facit, alterum nequaquam: vel enim iusiurandum dat, neque tamen capit; vel capit ipse, neque tamen aduersario dat.

CONN. INter probationes artis expectes vltimo loco ponit Aristoteles iusiurandum. de quo Cicero tertio de offi. ita inqnit; Sed in iureiurando, non qui metus, sed quæ vis sit, debet intelligi. Est enim iusiurandum affirmatio religiosa. quod autẽ affirmatè quasi Deo teste promiseris, id tenendum est. Iam enim non ad iram deorum, quæ nulla est, sed ad iustitiam, & fidem pertinet. Nam præclarè Ennius;
O fides alma, apta pinnis, & iusirandum Iouis.
Qui igitur iusiurandum violat, is fidem violat: quam in Capitolio vicinam Iouis Opt. Max. vt in Catonis orarione est; maiores nostri esse voluerunt. Christianis legibus cauetur, ne quis iuret nisi coactus, & qui iurat per Deum tantum, non per alia iurare debet, vt Hieronymus testatur. Animaduerrendum est autem, vt iusiurandum hos habeat comites, veritatem, iudicium, atque iustiriam. si ista defuerint, non iam iusiurandum erit, sed periurium. Quatuor verò modis concipitur in iudicio iusiurandum, vel enim vterque iurat, hoc est & accusator, & reus. cum accusator concedit reo vt iuret, atque etiam ipse iurare paratus est, vel accusator neque ipse iurare vult, neque aduersario credere, quamuis iurare paratus sit, vel aduersario concedit, vt iuret, neque tamen ipse iurare vult. vel denique ipse paratus est iurare, ueque tamen aduersario iusiurandum concedit. his quatuor modis, qua ratioue de iureiurando verba facere commode possimus docet Aristoteles.

tex.635 Ἔτι ἄλλως παρὰ ταῦτα εἰ ὁμώμοσαι, οὗτος ἢ ὑφ' αὐτῶ, ἢ ὑπ' ἐκείνου.

Præterea videndum est etiam, an iusiurandum iam conceptum fuerit; sive ipse iuranit, sive eius aduersarius.

CONN. Anrequam præcepta tradat, de tractando iureiurando, prius admonet, vt aduertamus, an super eadẽ re sit iam conceptum iusiurãdum. quod duobus modis accidisse potest, vel si ipse actor iurauerit, vel si eius aduersarius. tria verò iurisiurandi genera apud Græcos erãt; ἐπόμοτος ὅρκος; quod affirmandi gratia sponte susciebatur, κατόμοτος inficiandi causa. & ἀναγκαῖος, cũ quis non spoute, sed inuitus iurare cogebatur.

tex.636 Οὐ δίδωσι μὲν οὖν, ὅτι ῥᾳδίως διαφθείρουσι. καὶ ὅτι ὁ μὲν ὀμόσας, οὐκ ἀποδίδωσι χρήματα. τοὺς δὲ μὴ ὀμόσαντας, οἴονται καταδικάζειν. καὶ ὡς οὗτος ὁ κίνδυνος κρείττων ὁ ἐπὶ τοῖς δικασταῖς. τοῖς μὲν γὰρ πρόδηλον, τῷ δ' οὔ.

Qui iusiurandum deferre non vult, is dicet, aduersarios facile peierare; vt posteaquam iurauerint, nihil reddant, se verò confidere, fore, vt iudices

vt iudices non iuratos aduersarios condemnẽt: & se malle iuratorum iudicum periculum facere; quod melius est, quia iudicibus ipsis credat, aduersarijs autem non credat.

COMM. Iam quatuor illa membra, quæ proposuerat, diligenter exequitur. ac primò docet, quid agendum illi sit, qui non vult aduersario iusiurandum deferre. tribus igitur ille rationibus vti poterit. primò dicet mores, ac vitam aduersariorũ se optimè nosse, qui eo sint ingenio præditi, vt non dubitent peierare, quò nou reddant ea, quæ debent. hoc autem probari poterit ex cætera vita, vt si quando alias peierauerint, aut falsum dixerint, aut aliquid improbè, & flagitiosè gesserint. nam verisimile est eum, qui in aliqua re sit improbus, etiam in alijs rebus improbum futurum. nã (vt ait Cicero pro Rab. Posth.)
„ vbi semel quis peierauerit, ei credi postea etiam
„ si per plures deos iuret, nou oportet. & pro Roscio Com. qui mentiri solet, peierare consueuit. quem ego vt mẽtiatur inducere possum, vt peieret exorare facile potero. Deinde dicet Orator se causæ suæ confidere, quæ tam sit aperta, & manifesta, vt eam in dubium vocare non sit vtile. cum sibi dubium non sit, quin iudices etiam non iuratos aduersarios condemnaturi sint. atque ideo nolle se aduersariis iusiurãdum deferre. postremo vtetur comparatione dicens, se malle iudicum religionem sequi, quos sciat iuratos sententiam laturos, quam aduersariis causam committere, quoniam ipsis iudicibus credat, & eos iustissimos, atque integerrimos viros esse sciat, aduersariis autem nullam fidem habeat, quos impios, atque ab omni religione alienos intelligat, aut cupidos, & auaros. nam qui auarus est, negligit iusiurãndum. vt ait Cicero primo de Inuentione.

tex.637 Οὐ λαμβάνει δ', ὅτι αὐτὴ χρημάτων ὅρκος. καὶ ὅτι εἰ ὠφαύλως, κατωμόσατο ἄν. κρεῖττον γὰρ εἶναί του φαῦλον ἕνεκα, ἢ μηδενὸς. ὀμόσας μὲν γὰρ, ἴσως. μὴ ὀμόσας δ', οὔ.

Qui non capit oblatum iusiurandum, dicet se pecuniarum causa iurare nolle; quod si improbus esset, facile iuraret: melius enim esse, alicuius vtilitatis gratia, quam nullius improbum esse; iuratus enim pecuniam haberet, non iuratus autem minime haberet.

COMM. Quintilianus ait difficilem esse recusationem iusiurandi, qui enim iurare non vult, cum aliquid petit, illud sibi deberi, videtur esse calumniator, & inique petere. tamẽ ostendit Aristoteles, quid tunc faciendum sit. dicet enim, qui iusiurandum recusat, nullo modo sibi posse in animũ inducere, vt propter pecunias iuret. atque id probitatis suæ signum esse debere. improbus enim facile iurare solet, vt pecuniam habeat. præstat autem pro aliqua vtilitate improbitatẽ exercere, quam pro nulla. nam si iuratus dixero (inquiet) mihi pecuniam deberi, nõ est dubium quin eam habiturus sim. Si autem non iurauero, pecuniam non habebo. hunc autem locum ita Quintilianus imitatus est, Itaq; hominem quidem malum occupaturum hanc conditionem fuisse, se autem probare malle, quæ affirmet, quã dubium cuiquam relinquere, an peierarit. debet enim in iureiurando maxima esse religio. nam (vt ait Hesiodus) qui periurus est homo, non tantum ipse punitur ab immortali Deo, sed etiã eius filij, ac posteri. qui verò iurisiurãdi religionẽ obseruarit, Is non tantum ipse, sed etiam eius filij, & posteri debita præmia cõsequentur.

Ὥςπερ δ' ἀριστῶ αὐ ἕνεκα, ἀλλ' οὐ δ' ὑπορ- tex.638
χείαν τὸ μή.

Sic enim propter bonitatem, ac virtutẽ, non autem propter peierandi timorem iurare nolle videbitur.

COMM. Qui supradictis rationibus vtetur (inquit) in recusando iureiurando, videbitur esse vir bonus, & ideo iurare nolle, non quia vereatur peierare, sed quia bonitatem, & virtutẽ obseruet. nam omnino probi viri nou faciles sunt ad iurãdum, & non nisi coacti iurare solent. quin Christianis legibus cauetur, ne iurare liceat. vnde illud; Nolite iurare omnino, quod ita tamen interpretantur, ne iurare liceat, nisi cum necessitas postulare videatur. tunc enim iusiurandum conceditur. itaque legimus & Diuum Paulum, & alios sanctissimos viros aliquando iurasse.

Καὶ τὸ τῦ Ξενοφάνους ἁρμόττει, ὅτι οὐκ ἴσην tex.640
προσκλησιν αὕτη, ἀσεβεῖ πρὸς εὐσεβῆ, ἀλλ' ὁμοία, καὶ ἰσχυρὸς, ἀσθενῆ παίξαι, ἢ πλημμῆ προσκαλέσαιτο.

Cui loco Xenophanis illud dictum bene congruit; non esse æquam prouocationem impij aduersus pium hominem; sed consimilem esse, ac si quis robustus imbecillum vel ad uerberandum, vel ad vapulandum prouocaret.

COMM. Xenophanes Colophonius Philosophus valde pius, & religiosus fuisse dicitur, quippe qui contra Hesiodum, & Homerum elegias, & iambos scripserit, atque illa, quæ de Deis fabulosè, & impiè scripserant, improbarit, vt auctor est Diogenes Laertius. is igitur dicebat, nou esse æquam prouocationem impij hominis aduersus pium. qm̃ pius homo valde timidè accedit ad iusiurãdum, & semper veretur, ne temeritate sua Deum offendat. impius autem, qui vel non esse Deum putat, vel si sit, humana nõ curare existimat, cõfideuter, & audacter iurare solet. itaque in hac prouocatione idẽ est, ac si quis ualens, ac robustus miles imbecillum, ac debilem hominem ad certamẽ prouocaret. nam hæc sine dubitatione esset iniqua prouocatio. vixit autẽ Xenophanes diutissime, sicut ipse testatur. qui scripsit se à patria septuaginta septẽ annos peregrinatũ fuisse, cum vigesimum quintum ageret annum, quãdo è patria excesserit. idem etiam dicebat, in Luna habitari, eamq; esse terram multarum vrbium, & montium. auctor Cicero in Lucullo.

text.640 Εἰ δὲ λαμβάνει, ὅπου προσθεὶς αὐτῷ, ἐκείνῳ δ' οὐ. καὶ τὸ τῶ Ξενοφάνους μεταστρέψαντα, φαυλότερον οὕτως, ἴσον ἔσται, ἐὰν μὲν ὁ ἀστεὶὸς διδῷ, ὁ δυστεὶὸς δ' ὀμνύῃ.

Quod si iusiurandum oblatum recipit; dicet, se sibi ipsi credere, non autem aduersario: atque illud Xenophanis dictum ita conuertet, vt dicat, partem esse prouocationem, cum impius iusiurandum defert, pius autem iurat.

comm. Aliquando paratus est actor iurare, cũ tamen aduersario nolit deferre iusiurandum. tunc igitur quid sit dicendum admonet Aristoteles. qui recipit (inquit) iusiurandum hac vtetur præmunitione. dicet enim se sibi ipsi credere, cum rem certam habeat, & mores ipse suos cognoscat, qui nulla ratione cogi posset, vt falsum iuraret; nolle autem aduersario credere, quem impium esse certò sciat. quo loco poterit Xenophanis dictum commutare, ac dicere, pium hominem posse cõstanti animo ex hac prouocatione cum impio dimicare. quando qui iusiurãdum defert, impius est, qui autem illud recipit, pius. oportet autem, vt qui hac vtitur oratione, probatis sit moribus, ac religiosus, aut non saltem apertè malus, alioqui incritò ridebitur.

text.641 Δεινὸν γε τὸ μὴ ἐθέλειν αὐτὸν, ὑπὲρ ὧν ἐκείνους ἀξιοῖ ὀμόσαντας, δικάζειν.

Præterea indignum esse, nolle se iurare in ea re, de qua petit, vt iurati iudices sententiam ferant.

comm. Hæc firmissima est ratio eius, qui iusiurãdum recipit, vt ostendat iusto sacramento se contendere. nam res (inquiet) indigna omnino esset, si nollem in ea re iurare, de qua peto, vt iudices, qui ex legib. iurati iudicant, pro me sententiam ferant. Cicero lib. 5. Epistolarum ad Metellum scribens ait se recepisse iusiurandũ à Metelli fratre oblatum summa cum sua gloria; Nam cum
» ille (inquit) mihi nihil, nisi vt iurarem permitte-
» ret; magna voce iuraui verissimum, pulcherri-
» mumq; iurisiurandum: quod populus item ma-
» gna voce, me uetè iurasse, iurauit.

text.642 Εἰ δὲ δίδωσιν, ὅπου δυστεὶὸς τὸ θέλειν τοῖς θεοῖς ἐπιτρέπειν. καὶ ὅπου, οὐδὲν δεῖ αὐτὸν ἄλλων κριτὴν δεῖσθαι. αὐτῷ γὰρ δίδωσι κρίνειν. καὶ ὅπου, ἄτοπον τὸ μὴ θέλειν ὀμνύναι, περὶ ὧν ἄλλους ἀξιοῖ ὀμνύναι.

Si verò defert alijs iusiurandum, dicet, pium esse deis ipsis rem totam committere; neque opus esse aduersario, vt alios iudices roget, cum ipsi de tota re iudicandi potestas detur: & rem absurdam eum facere, qui iurare nolit in ea re, de qua postulat, vt iurati iudicent.

comm. Qui defert iusiurandum videtur modestissimà facere, qui totam rem aduersario permittat. etque tribus illis rationibus vti potest. primo ille se totã rem Deis committere, qui periuria maximè vindicare solent, & nullũ scelus impunitum relinquere, quod siquid fraudis aduersarius commiserit, Deos vltores futuros. deinde non opus esse iudicũ sententia, cum aduersarius ipse de tota re iudex constituatur, & possit arbitrio suo de lite decidere, postremo dicet absurdum, & indignũ esse, si nolit aduersarius iurare in ea re, de qua postulat, vt iurati iudices sententiam ferant. hunc locum ita Quintilianus expressit lib. 5. At is qui defert, agere modestè videtur, cum litis aduersarium iudicem faciat, & eum cuius cognitio est, onere liberet, qui profecto alieno iureiurando stari, quam suo malit.

text.643 Ἐπεὶ δὲ καθ' ἕκαστον ὁρῶμεν πῶς λυπτέον, καὶ συμβαζόμενον, πῶς λυπτέον δῆλον. οἷον, εἰ αὐτὸς μὲν θέλει λαμβάνειν, διδόναι δὲ μή. καὶ εἰ δίδωσι μὲν, λαμβάνειν δὲ μὴ θέλει. καὶ εἰ λαμβάνειν, καὶ διδόναι θέλει, εἴτε μὴ θ' ἕτερον. ἐκ γὰρ τῶν εἰρημένων ἀνάγκη συλλέγεσθαι, ὥστε καὶ τοὺς λόγους αἰτίαν συλλέγεσθαι ἐκ τῶν εἰρημένων.

Quia verò planum iam factum est, quid sigillatim dicendum sit; patet etiam, si copulare duos modos opus fuerit, quid sit afferendum: vt, si ipse quidem capere velit, non autem dare; aut, si dare quidem non abnuat, sed minimè velit oblatũ accipere; aut si simul & dare, & accipere sit paratus, aut neutrum facere velit. nam ex eis, quæ dicta sunt, hæc copulantur: itaque rationes etiam ex ijsdem copulari necesse est.

comm. Cum iam sigillatim declararit omnes modos iurisiurandi, uel cõcipiendi, uel recusandi, nunc admonet ex ijs, quæ dicta sunt, posse etiam intelligi, qua ratione duo modi copulari possint. vt si actor paratus quidem sit iurare, sed tamen nolit aduersario iusiurandum deferre, aut contra, si deferre quidem uelit, sed non tamen ipse recipere, aut si utrumque facere sit paratus, hoc est, & deferre, & accipere. aut denique si neque deferre, neque accipere uelit. nam argumenta facile reperiri poterunt ex eis, quæ dicta sunt. non est igitur opus eadem repetere.

text.644 Ἐὰν δὲ, ἡγησάμενος ὑπ' αὐτοῦ, ὁ σώσιος, ὅπου οὐκ ὀμοῦμαι. ἐκούσιον γὰρ τὸ ἀδικεῖν δοκεῖ. τὸ δὲ ὀμόσαι, ἀδικεῖν δοκεῖ. τὰ δὲ βία, καὶ τὰ ἀπάτῃ, ἀκούσια. σύμβαλλε οὖν σωφρονέστερον, τὸ ὀμόσαι, ὅπου δοκεῖ τὸ τῆς ψυχῆς ἀλλ' οὐ τῷ σώματι.

Quod si iam ab ipso conceptum iusiurandum fuerit, quod huic præsenti contrarium sit; dicet non esse periurium. nam qui facit iniuriam, ille sponte facit; sed peierare est iniuriam facere: qua verò fiunt vel vi, vel dolo, nequaquam sponte fiunt. huc igitur referre periurium oportet; ac dicere, id in mente, non autem in lingua esse.

comm. Iam docuit quomodo de futuro iureiurando sit in iudicijs agendũ. verum quia nonnumquã accidit, ut iam antea fuerit cõceptum iusiurandum, quod sit præsenti iuriiurando contrarium, atque

atq; id duobus modis, hoc est vel ab ipso actore, vel ab aduersario, nunc docet quomodo etiã hæc pars tractanda sit. Ac primò, qui arguitur de cõtrario iureiurando, debet hac ratione se à periurii crimine liberare, non olim sua sponte iurasse, sed vel metu coactum, vel dolo circumuentum, atq; ideo non esse periurium. nam omnis iniuria proficiscitur à consilio, & voluntate, neque quisquam iniuriam facit, nisi qui sponte facit. sed peierare est iniuriam facere, ergo qui peierat, id sua spõte facit. qui autem vel vi coactus, vel deceptus aliquid iurat, is non sponte iurat, itaque peierare non potest. hoc etiam Cicero tertio de officiis confirmat, ac docet, Iusiurandum aliquando non esse seruandum; vt si
» prædonibus (inquit) pro capite pecunm non at-
» tuleris, nulla fraus est, ne si iuratus quidẽ id non
» feceris. nam pirata non est ex perduellium nu-
» mero definitus, sed communis hostis omnium:
» cum hoc non fides esse debet, non iusiurandum
» commune. Non enim falsum iurare, peierare est,
» sed quod ex animi tui sententia iuraueris, sicut
» verbis concipitur more nostro, id non facere
» periurium est. Scitè enim Euripides;

Iurauí lingua, mentem iniuratam gero.

Hæc Cic. contra quæ Cælius Calcagninus multa disseruit, Ciceronem reprehendens, qui dixerit; falsum iurare, nõ esse peierare. sed nos hunc Ciceronis locum, tum aliàs in nostris contra Cælium decisionibus, ab eius iniuria vẽdicauimus, tum hoc loco vendicatũ putamus apud eos, qui nouerint Ciceronem philosophiæ præcepta attẽperasse ad Aristotelis doctrinam, non verò ad normam Christianæ pietatis, quam alioqui constat omne mẽdacii genus merito damnare, atq; ab eis abhorrere, qui cõceptam animis fidem, & veritatem etiam ore non constanter asserierint.

tex.645 Ἐὰν δὲ τῷ ἀντιδίκῳ ᾖ ὀμωμοσμένος, ὅτι πάντα ἀναιρεῖ ὁ μὴ ὀμόσας, οἷς ὤμοσεν. δεῖ γὰρ τοῦτο, καὶ τοῖς νόμοις χρῶνται ὀμόσαντες.

Quod si aduersarius aliàs iurauerit; dicendum est, eum omnia subuertere, qui non stat eis, quæ iuratus affirmauit: hac enim de causa secundum leges non nisi iurati iudices sententiam ferunt.

COMM. Si aduersarius alias iurauerit, deinde uolit iusiurandum seruare, dicet actor, ab eo diuina, atq; humana iura violari, atq; subuerti, qui non esse seruanda censet ea, quæ iureiurando affirmauit. addet etiam nulla alia de causa cõstitutum esse à maioribus, vt Iudices iurẽt, & ex legib. iudicaturos, nisi quia statuerint ea, quæ quis iurauit, rata, ac sancta esse oportere. Semper enim apud omnes gentes maxima fuit iusiurandi religio. Vehementerque puniti periuros à Deo persuasum fuit, cum apud homines infamiam subeant, qui peierauerint. vnde Cicero secundo de legibus ita inquit; Periurij pœna diuina, exitiũ; humana, dedecus. apud Aegyptios, qui periurij cõuictus fuisset, morte multabatur, quod eodẽ facto Deos, & homines offendisset. apud Indos lex erat, vt periuris manuum, & pr dum digiti amputerentur, nostris legibus lingua periuriis mutilatur. vt quo membro peccarnnt, eodem pœnam sentiant.

Καὶ ὑμᾶς μὲν ἀξιοῦμεν ἐμμένειν, οἷς αἱ ὁμόσαντες δικάζητε, αὐτοὶ δ' οὐκ ἐμμενοῦμεν. tex.646

Nos igitur (inquiet ille) postulamus, vt vos Iudices eis maneatis, quæ iurati iudicauistis, & ipsi non manebimus?

Argumẽtum à repugnantibus per conformationem. fingit enim actoris verba, quibus artificiosè se quasi culpæ socium simulat, cum tamen probet à periurio se plurimũ abhorrere. est igitur contentio repugnans, quæ plurimum Iudicees mouere potest. debet enim vnusquisq; id diligenter seruare, quod ab alijs iustum esse obseruari existimat, sed nos (inquit actor) iustum esse putamus, vt quæ iurati sunt Iudices, ea diligenter obseruent, ergo etiam uos quæ iurauimus, obseruare debemus. COMM.

Καὶ ὅσα ἄλλα, αἱ αὐξῆσαι τὰς ὑπερβολάς. περὶ μὲν οὖν τῶν ἀτέχνων πίστεων, εἰρήσθω τοσαῦτα. tex.647

Cætera etiam huius generis quærenda sunt, quæ ad amplificandum pertineant. Ac de probationibus quidem artis expertibus hæc dicta sufficiant.

Hæc (inquit) ac cætera huiusmodi argumenta, quę ad amplificandum pertinent, diligenter orator inquirere debet, atque in promptu habere, vt quoties opus fuerit, eis vtatur. neque enim omnia colligi possunt ab artis scriptore. sed oportet, vt qui artem discì, ex similibus similia colligat, & quod in vna re præceptum est, etiam ad alias confimiles transferat. sic enim facile multum proficiet. hęc igitur (inquit Aristoteles) ad tractationem probationum artis expertium intelligendam sufficere possunt. cętera ipse Orator inueniet. COM.

Primi libri Rhetoricorum Aristotelis finis.

M. ANT.

M. ANTONII MAIORAGII IN SECVNDVM ARISTOTELIS LIBRVM, De Arte Rhetorica Explanationes.

CAPVT PRIMVM.

Paucis repetit, quę libro primo sunt tradita, & quæ sit hoc secundo docturus ostendit, de moribus, dicentis. s. de motu animorum, quem multum posse in iudicijs probat.

TEX. 1. Κ τίνων μὲν δεῖ, καὶ προζέπειν, καὶ ἀποζέπειν, καὶ ψέγειν, καὶ ἐπαινεῖν, καὶ κατηγορεῖν, & ἀπολογεῖσθαι, καὶ ποῖαι δόξαι, καὶ προτάσεις χρήσιμοι πρὸς τὰς τούτων πίσεις, ταῦτά ἐζι. περὶ γὰρ τούτων, καὶ ἐκ τούτων, τὰ ἐνθυμήματα λέγεται. ὡς περὶ ἕκαζον εἰπεῖν ἰδία τὸ ἔθος τῷ λόγῳ.

Hactenus ea sunt à nobis demonstrata, quæ ad suadendum, & dissuadendum, vituperandum, & laudandum, accusandum, & defendendũ necessaria sunt; necnon quæ opiniones, quæq; propositiones eis rebus accommodata sunt: ex eis enim sumuntur, & ex eis fiunt argumenta, quibus in vnoquoq; dicendi genere vtamur.

COMM. Hæc est Aristotelis consuetudo, vt sæpe repetat ea, quæ iam antea declarauit, vt ad ea, quæ consequuntur, quasi gradũ quendam faciat. quod etiã hoc loco facit, nam quæ in primo libro tractata sunt, breuiter repetit, antequam ad alia transeat. ait igitur se demonstrasse proprios cuiusq; generis locos, quos intelligere, atq; respicere debeat is, qui aliquid probare cupit. genera uerò causarũ à partibus, atque effectis eorum significat, & eodem ordine numerat, quo in primo libro exposuit. docuimus (inquit) hactenus; quæ necessaria sunt ad suadendum, & dissuadendum, quod est deliberatiui generis proprium, vituperandũ, & laudandum, quod est demonstratiui, accusandum, & defendendum, quod est iudicialis. præterea quæ opiniones, & quæ propositiones singulis generibus cõueniunt. vocat autem δόξας, hoc est opiniones quasi syluam, ac materiã probabilium argumentorum, quę sunt in communi opinione posita, vnde propositiones in enthymemate fiunt. quod in primo etiam Topicorum innuit, vbi docet omnes opiniones, quæ in singulis artib. sunt, dialecticas esse propositiones. quoniam dialectica, & rhetorica de rebus omnibus ad vulgarem sensum, & communem opinionem disputant. Itaque ex illis opinionibus probabilibus, fiunt propositiones, quibus conflantur enthymemata in vnoquoq; dicendi genere. sunt igitur hactenus aperti fontes priorum argumentorum & deliberationis, & exornationis, & iudicij.

TEX. 2. Ἐπεὶ δ' ἕνεκα κρίσεώς ἐζιν ἡ ῥητορικὴ, καὶ γὰρ καὶ τὰς συμβουλὰς κρίνουσι, καὶ ἡ δίκη κρίσις ἐζίν, ἀναγκαῖον μὴ μόνον πρὸς τὸν λόγον ὁρᾶν, ὅπως ἀποδεικτικὸς ἔσται, & πίσις, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ποιόν τινα, καὶ τὸν κριτὴν καταστῆσαι.

Sed quoniam Rhetorica finem sibi proponit ipsum iudicium: (nam etiam in deliberationibus iudicant; & iudiciale genus, nihil est aliud quàm iudicium) necessarium est, non tantum ad ipsum orationem aduertere, vt probandi uim habeat, & fidẽ facere possit; sed etiam se ipsum affi cere, & iudicem, qualem esse oportet, præparare.

Quoniam in primo libro dixerat tres esse pro COMM. bationum species, quas dicendo acquirimus, quarum vna sit in vita, ac moribus oratoris, altera in permotione animi, tertia in argumentis, & iam docuerit, quibus argumẽtis in vnoquoq; genere sit vtendum, & quomodo possit Orator se bonum esse virum ostendere. Superest, vt etiã de animi perturbatione uerba faciat. quã solam partem ab antiquis rhetoribus tractatam fuisse huius operis initio dixit. quæ licet oratorib. ad vincẽdum propè necessaria esse uideatur, tamen à Philosopho non laudatur, quia non iustum esse videtur, iudicis animum distorquere, atq; inflectere ad indignationem, vel inuidiam, vel misericordiam. hæc igitur præcepta monendorum animorum tamquam Philosophus non probat, sed tãquam Orator accuratè persequitur, vt artem nobis integram tradat. Ac primo dicit Rhetoricam sibi proponere finem ipsum iudicium. quod ita intelligendum est, nihil aliud quærere oratorem, nisi vt auditores iudicent ea, quæ dicit esse vera. sic enim facile in persuasionem inducentur. nõ igitur dissentit ab eo, quod alibi dixerat, Rhetoricę finem esse persuasionem. quoniã persuasio nihil aliud est, quàm iudiciũ quoddam. credunt enim homines ea, quæ uera esse iudicant. itaque persuasio nascitur à iudicio. quod autem verum

sit id,

sit id, quod ait, probat à fine duorum generum hoc est deliberatiui, & iudicialis; nam qui deliberant, cum Oratoris uerba, tationesq; perceperint, iudicant, vtrũ id vtile sit, an inutile, de quo deliberatur. & in iudiciali genere de iusto, & iniusto iudicatur. duo autem hæc genera posuit, quæ frequentiora, & potiora sunt, demonstratiuum reliquit, vel quia rarius est, vel quia satis cõstat etiã in eo, de oratoris facultate iudicari. cum ergo perspicuum sit, in omni rhetorica generalem quendam finem esse iudicium, necessitas postulare videtur, vt orator non tantum argumenta quærat, quibus orationem suam probabilem efficiat, de quibus primo in libro dictũ est: sed etiam noscat, quomodo se ipsum afficere, ac mouere; & iudicum animos concitare, & quocumque voluerit impellere possit. Nam oportet vt orator non tantum auditores mouere studeat, sed vt etiam seipsum afficiat. quod in secundo de Oratore Antonius in Crasso laudat; vt mihi (inquit) non solum tu incendere iudicem, sed ipse ardere uidearis. Neque enim fieri potest vt doleat is, qui audit, vt oderit, vt inuideat, vt pertimescat aliquid, vtad fletum, misericordiamque deducatur, nisi omnes ij motus, quos orator adhibere volet, iudici, in ipso oratore impressi esse, atque insiti videbuntur, quod eleganter expressit Horatius:

Vt ridentibus arrident, ita flentibus adsunt
Humani vultus, si vis me flere dolendum est
Primum ipsi tibi, tum tua me infortunia laedent.

Nulla enim mens est (vt ait Antonius) tam ad comprehendendum vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesserit.

TEX. 3. Πολὺ γὰρ διαφέρει πρὸς πίστιν. μάλιστα μὲν, ἐν ταῖς συμβουλαῖς. ὅτα δὲ καὶ ἐν ταῖς δίκαις, τὸ, τὸν ποιόν τινα φαίνεσθαι τὸν λέγοντα, καὶ τὸ πρὸς αὐτὰς ὑπολαμβάνειν ἔχειν πῶς αὐτῶν. πρὸς δὲ τούτοις ἐὰν καὶ αὐτοὶ διακείμενοί πως τυγχάνωσι.

Permagni enim interest ad faciendam fidem primum in deliberationibus, deinde etiam in iudicijs, vt orator vir bonus esse videatur; atque erga eos, qui disceptant, benè animatus: præterea refert etiã, quomodo illi ipsi sint affecti.

COMM. Cum orator in dicendo nihil aliud sibi proponat, nisi vt fidem faciat, debet omni diligentia ea quærere, quæ fidẽ facere possint. & quia non tantum argumẽtis fides fit, sed etiam bonis moribus exprimendis, & mouendis animis, ideo debet eniti, vt bonus vir esse videatur, & erga auditores bene animatus. atque etiam elaborare, vt audientium animos moueat. de qua re sic Antonius 2. de Orat. Horum igitur exprimere mores oratione, iustos, integros, religiosos, timidos, perferentes iniuriarũ, mirum quiddam valet: & hoc vel in principijs, vel in re narrãda, vel in perorãda tantam habet uim si est suauiter, & cum sensu tractatũ, vt sæpe plus q̃ causa valeat. tantum autem efficitur sensu quodã, ac ratione dicendi, vt quasi morbo oratoris effugat oratio.

Τὸ μὲν οὖν ποιόν τινα φαίνεσθαι τὸν λέγοντα, χρησιμώτατον εἰς τὰς συμβουλάς ἐστιν· ἐν δὲ δίκαις ἐκεῖσθαί πως τὸν ἀκροατὴν, εἰς τὰς δίκας. TEX. 4.

Et oratorem quidem bonum virum videri, vtilius est in deliberationibus; auditorem verò bene affectum esse, multum in iudicijs prodest.

Semper quidem est vtile, vt orator vir bonus esse videatur, sed tum præcipuè cum in deliberatiuo genere versatur, & aliquid suadere, aut dissuadere cupit. neque enim quisquam ei credit, quem improbum, ac perfidiosum esse putat. iustis autem, & fidis hominibus, id est bonis, ita fides habetur (quod secũdò de officijs ait Cic.) vt nulla sit in his fraudis, iniuriæq; suspitio: itaq; his salutem nostram, his fortunas, his liberos rectissimè committi arbitramur. hoc obseruat in Orationibus suis diligentissimè Cicero, vt pro lege Man. se pro amicis semper laborasse, atq; in causis cast è, integreq; versatum esse prædicat, quod certè boni viri officium est. sic in oratione contra Rullum de lege Agraria, multis rationibus ostendit se consulem esse popularem, & nihil aliud dies, noctesq; cogitare, nisi quomodo salutem, atque vtilitatem communem tueri, & augere possit. sed in iudicialibus controuersiis multum prodest ipsum iudicem afficere, & commouere. vt inclinatione voluntatis in nos propendeat.

Οὐ γὰρ ταὐτὰ φάσκοντας φιλοῦσιν, καὶ μισοῦσιν, οὐδ' ὀργιζομένοις, καὶ πράως ἔχουσιν. ἀλλ' ἢ τὰ παράπαν ἕτερα, ἢ κατὰ τὸ μέγεθος. ἕτερα. τῷ μὲν γὰρ φιλοῦντι, περὶ οὗ ποιεῖται τὴν κρίσιν, ἢ οὐκ ἀδικεῖν, ἢ μικρὰ δ' ὀκεῖ ἀδικεῖν. τῷ δὲ μισοῦντι, τοὐναντίον. TEX. 5.

Neque enim eadem sentiunt, qui amant, & qui oderunt, qui sunt irato animo, & qui placato: sed vel omnino diuersa sentiunt, vel saltem magnitudine diuersa: qui enim amat eum, de quo iudicium facturus est, vel nihil iniquè fecisse, vel parem peccasse censet, qui autem odit, contrarium sentit.

Ratio cur in iudicijs possit iudicẽ aut ad beneuolentiam, aut ad odium, aut ad iram, aut ad clementiam impellere. quoniam hæ motiones animi sententiã mutant, & de eisdem rebus non eodem modo iudicare homines compellunt, vt vel omnino diuersas habeant sententias, vt cum alius iustè factum esse censet, alius iniustè. vel saltem magnitudine diuersas, vt cum alius leue peccatum esse, alius graue iudicat. hoc enim amor efficit, vt cum quis de amico iudicaturus est, vel eum nihil iniquè fecisse censeat, vel paruum admodum eius esse peccatum, contra autem odium; etiam quæ rectè gesta sunt, improbare cogit, & quæ leuia sunt, tamquam maxima damnare. vnde bene Cæsar apud Sallustium inquit; Omnes homines P.C. qui de rebus dubijs consultant, ab odio, amicitia, ira, atque misericordia vacuos esse decet. haud facile animus vetum

COMM.

COMM.

BIBLIOTECA NAZ. V. EMANUELE ROMA

verum prouidet, vbi illa officiunt: hæc est causa cur accusatores ad iram, & odium conentur iudices impellere vt reum condemnent, defensores autem ad clementiam, & beneuolentiam reuocent, vt absoluant. cuius rei passim apud Ciceronem in orationibus exempla uidere licet. omnes enim naturæ quodam impulsu & sibi, & suis faueut, quos autem amant, suos iam esse putant, externos autem, atque inimicos auersantur. ideo multum ualet in iudicijs gratia, beneuolentia, fauor. sicuti contra etiam inimicitiæ, odium, solitudo magnopere nocent.

TEX.6. Καὶ τῷ μὲν θυμουῦντι, καὶ φίλῳ δοκεῖ, ἐὰν ἢ τι ἐναντίον πρᾶξαι, καὶ ἐναντία, καὶ ἀγαθὸν ἔσεσθαι φάσκειν, τῷ δ' ἀπειθεῖ, καὶ δυχεραίνοντι, τοὐναντίον.

Quod si quis concupiscit, & bene sperat, cum iucundum est id, quod fore putatur: sibi id euenturum, & bono futurum arbitratur: at, si nulla cupiditate trahitur, & aegrè fieri posse putat, contrarium existimat.

COMM. Probat etiam spem, & cupiditatem plurimũ valere, vt quis in iudicio, aut deliberatione, quod vult assequatur. nã si potest orator efficere, vt iudex aliquid cupiat, aut speret, quod sibi iucundum fore existimet, & id ex illo iudicio euenturum, & bono futurum ostendat, facile quod volet obtinebit. contra verò si iudex nulla spe, aut cupiditate trahitur, & cum vel non fieri aliquid posse, vel cum difficultate fieri putat, tunc nihil, aut parum mouetur. hæc est ars, qua vtitur Cicero contra Verrem, vt eum iudices condemnent, si cupiunt infamiam effugere, & bonam existimationem acquirere. sic enim incipit; Quod erat optandum maximè iudices, & quod vnum ad inuidiã vestri ordinis, infamiamque iudiciorum sedandam maximè pertinebat; id non hũmano consilio, sed prope diuinitus datum, atque oblatum vobis summo Reip. tempore videtur. & paulo post; Adduxi enim hominem, in quo reconciliare existimationem iudiciorum amissam, redire in gratiam cum populo R. satisfacere exteris nationibus possetis. & in tertia actione in eundẽ; Itaque mihi videor magnam, & maximè agram, & propè depositam Reip. partem suscepisse, neque in eo magis meę, quam vestrę laudi, existimationiq́ seruisse. accesi enim ad inuidiam iudiciorum leuandam, vituperationemq́ue tollendam.

CAPVT II.

Tria esse, quæ concilient in dicendo fidem, prudentiam, virtutem, & beneuolentiam.

TEX.7. Τοῦ μὲν οὖν αὐτοὺς εὖναι πιστοὺς τοὺς λέγοντας, ξία εἰσὶ τὰ πρόσθεν εἰρημένα. τοσαῦτα γάρ ἐστι, δι' ἃ πιστεύομεν ἔξω τοῦ δεδείχθαι. ἔστι δὲ ταῦτα, φρόνησις, καὶ ἀρετὴ, καὶ εὔνοια.

Quod autem oratores ipsi fide digni videãtur, tria sunt in causa: tot enim etiam ea sunt, quibus ad credendum inducimur, praeter argumenta. illa verò sunt prudentia, virtus, & beneuolentia.

COMM. PRobavit animi commotiones multum ad obtinendas causas ualere, nunc probat etiam mores oratoris sæpe facere fidem. cum ostẽdit orator se tria illa esse consecutum. quibus homines inducuntur ad credendũ etiam sine argumẽtis. illa verò tria sunt; prudentia, virtus, beneuolentia. nam prudentibus, & sapientibus viris, quos intelligere pluspuam nos arbitramur, facile credimus, & ijs, qui probitate præstant, quia probos viros mentiri non solere certum habemus, & amicis denique, quos arbitramur, non minus de nostris rebus, quàm de suis esse solicitos. Cicero 2. de Offic. duas tantum res ponit prudentiam, & iustitiam, quia de beneuolentia iam ante dixerat, sic enim ait; Fides autẽ vt habeatur, duabus rebus effici potest; si existimabimur adepti coniunctã cum iustitia prudentiam. & paulò post; Intelligentiæ coniuncta iustitia, quantum uolet, habebit ad faciendam fidem virium. iustitia sine prudentia multum poterit, sine iustitia nihil ualebit prudentia. hoc autem Xenocratis exemplo probare licet, cui propter prudẽtiam, & iustitiam plus iniurato iudices, quàm cæteris iuratis crediderunt. eum enim aliquando testimonium dicere coactus fuisset, & ad arã more Athenienſium iurandi gratia accessisset, vniuersi iudices consurrexerunt, & eum iurare prohibuerunt. quod in eo nulla esset omnino mendacij suspicio.

TEX.8. Διαψεύδονται γὰρ περὶ ὧν λέγουσιν, ἢ συμβουλεύουσιν, ἢ δι' ἅπαντα ταῦτα, ἢ διὰ τούτων τι. ἢ γὰρ δι' ἀφροσύνην οὐκ ὀρθῶς τοῦτο δοξάζουσιν, ἢ δοξάζοντες ὀρθῶς, διὰ μοχθηρίαν οὐ τὰ δοκοῦντα λέγουσιν, ἢ φρόνιμοι μὲν, καὶ ὀπιεικεῖς εἰσιν, ἀλλ' οὐκ εὖνοι, διόπερ οὐδὲ χιτα, μὴ τὰ βέλτιστα συμβουλεύειν γινώσκοντας, καὶ παρὰ ταῦτα οὐδέν.

Decipiuntur enim homines in ijs, de quibus verba faciunt, aut consultant, vel propter haec tria omnia, vel propter horum aliquid. nam vel propter imprudentiam non rectè sentiunt; vel si rectè sentiant, propter improbitatem sententiam suam non aperiunt; vel denique prudentes quidem, ac boni viri sunt, sed non tamen amici; quo fit, vt aliqui scientes, intelligentesq́; non optime consulant. praeter haec autem nihil est.

A contrarijs demonstrat tria tantum esse, quę faciant oratorem fide dignum uideri. quoniam etiam tantum tria sunt illa, quæ homines decipiunt, & in errorem inducunt, ut mala consilia sequantur, nempe imprudentia, improbitas, & inimicitia. nã uel propter hæc omnia decipiunt, ut cum

vt cum is,qui consilium dat,imprudens,improbus, & inimicus est, vel propter horum aliquid. nam fieri potest, vt bonus uir, & amicus sit is, qui consulit,& tamen per imprudentiam nō rectè sentiat. sed ea censeat esse aggredienda,quæ aut detrimentum, aut dedecus afferant. vt pro lege Man. Cicero consilium Hortensij reprehendit,qui dicebat,bellum Mithridaticum non esse Pompeio demandandum, ne uni omnia concedantur. cum igitur & bonum esse virum concedit,& amicum Reip. sed tamen nō rectè sentire. Sæpè etiam aliquis rectè sentit, sed propter improbitatem non vult sententiam suam aperire, quin potius contraria consulit. quæ improbitas sæpe in ipsum auctoré reuertitur. vnde prouerbium illud; Malum consilium consultori pessimum. debet enim consultor integrè, iustèq; consulere. quoniam (vt aiebat Plato) consilium res quædam sacra est. nonnumquam verò accidit, vt qui consilium dat, vir prudens sit, & bonus, sed non amicus. itaque consilio suo fallere inimicum studet. purant enim iustum esse, quacūque ratione inimicos vlcisci. vnde Virgilius;

— dolus, an virtus quis in hoste requirat?

Quare censet Aristoteles à bono viro non alienum esse, quæ mala sunt inimicis consulere, vt ea ratione si non potest aliter, iniurias suas vlciscatur. eiusdem enim probitatis ait esse, & amicis benefacere,& inimicos lædere. quamuis aliter nobis Christianæ leges præcipiant. iubent enim, vt eis etiam, qui nos odio persequuntur, benefaciamus. quod apud Platonem multis in locis Socrates laudat.

TEX. 9. Ἀνάγκη ἄρα τὸν ἅπαντα δοκοῦντα ταῦτα ἔχειν, ὅταν τοῖς ἀκροωμένοις πιστὸν, ὅθεν μὲν τοίνυν φρόνιμοι, καὶ σπουδαῖοι φανεῖεν ἄν, ἐκ τῆς περὶ τὰς ἀρετὰς διηρημένων λεχθέντων. ἐκ τῆς αὐτῆς γὰρ, καὶ ἑτέρους τις, κἂν ἑαυτὸν κατασκευάσειε τοιοῦτον. περὶ δ' εὐνοίας, καὶ φιλίας, εἰ τοῖς περὶ τὰ πάθη λεκτέον νῦν.

Necesse est igitur, vt eis, qui hæc tria habere visus fuerit, apud auditores fidem inueniat. sed quomodo prudentes, & boni viri videantur, ex eis, quæ sunt à nobis alibi de virtutibus explicata; sumendum est: ex eisdem enim locis poterit orator & alium ornare, & se ipsum talem ostendere, de beneuolentia verò, atque amicitia nunc, cum de permotionibus animi verba facere aggrediamur, pariter dicamus.

COMM. Concludit quod proposuerat, deinde distinguit. Siquis (inquit) artificiosè consequi potuerit, vt ab auditoribus vir prudens, & bonus, & amicus existimetur, is sine ulla dubitatione quicquid noluerit, facile persuadere poterit. quæ tria diligentissimè Cicero contra Rullum in se esse demonstrat. nam prudentiam, & sapientiam suam ostendit, cum se intelligere ait, quibus rebus egeat Resp. quæ fiut aduersariorum consilia, & quæ sint Consulis partes in tali Reip. tempore. probitatem autem summam præ se fert, cum nullos se labores, nullas vigilias pro salute Reip. vitare velle dicat, & sibi patriam propria esse vita cariorem. denique se populo Rom. amicissimum, & popularem esse consulem, & gratū, ac memorem beneficiorum, quæ à Quiritibus acceperat, quæ omnia melius legenda illa oratione percipi possunt. quibus autē rationib. aliquis se prudentem, & bonum virum esse possit ostendere iam supra declaratum est, cum de virtutibus ageretur. nam qui bene alium laudare didicit, is etiam seipsum, cum opus fuerit, modestè exornare poterit. ex ijsdem enim locis, & sui ipsius, & aliorum laus expromitur. quod in Partitionibus Cicero filius ita ostendit; Accepi ista, didiciq; breuiter, non solum quemadmodum laudarem alterum; sed etiam quemadmodum eniterer, vt possem ipse iure laudari. Superest ut doceat etiā, quomodo possit orator ostendere se beneuolum, & amicum auditoribus esse, quod se facturum hoc in libro pollicetur. itaque infra de amicitia tractabit.

CAPVT III.

Definit affectus, & tria in singulis considerauda ostendit.

TEX. 10 Ἔστι δὲ τὰ πάθη, δι' ὅσα μεταβάλλοντες διαφέρουσι πρὸς τὰς κρίσεις, οἷς ἕπεται λύπη, καὶ ἡδονή, οἷον ὀργὴ, ἔλεος, φόβος, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, καὶ τὰ τούτοις εἰναντία.

Sunt autem illæ permotiones, quæ efficiūt, vt homines immutati, non eodem modo de ijsdem rebus sentiant; quas ægritudo, voluptasq; consequitur: cuius generis sunt ira, misericordia, metus, cæteraque huiusmodi: & quæ sunt ijs contraria.

COMM. CVM de permotionibus animi verba facturus sit, primo naturam earum exprimit, deinde diuidit, postremo singulas persequitur. ait igitur primo, eas esse permotiones animi, quibus homines immutari, etiā sententiam mutāt, ita vt uel ægritudinem, uel uoluptatem sentiant. qua in definitione tria sunt aduertēda. primum, ut ipsi homines immutentur. quamuis enim res immutentur, atque ideo mutare sententiam cogantur homines, tamen id sine permotione animi facere possunt. nam tempori cedere, ideſt necessitati parere semper sapientis est habitum. & præstantibus in Rep. uiris numquam est laudata in una sententia perpetua permansio. deinde ut etiā sententiam mutent. potest enim fieri, ut quis aliquo modo perturbetur, & tamen in eadem sententia perseueret. postremo ut ex eamutatione animi uel dolorem, uel lætitiam percipiat. quod si hæc tria concurrant, facile erit, vt iudex aliter sententiam ferat, quàm initio constituerat. quod accidit, cum uel irascitur, uel miseretur, uel metuit, uel deniq; alio aliquo modo commouetur, ut amore, odio. Terentius in Eunucho;

Dij boni,

Dij boni, quid hoc morbi est? adeon hoīes immutatiter Ex amore, vt non cognoscas eundem esse?

semper autē his animi permotionibus vel ægritudo, vel uoluptas comitatur. Cicero primo de Offic. & secundo Tusc. & quarto eiusdem operis ait permotiones in ea esse parte animi, quæ rationis est expers. Duplex est enim (inquit) vis
„ animorum, atque naturæ, vna pars in appetitu
„ posita est; quæ est ὁρμὴ Græcè; quæ hominē huc,
„ & illuc rapit: altera in ratione; quæ docet, & ex-
„ planat, quid faciendum, fugiendumque sit. & quarto Tuscul. ita scribit; Quoniam quæ Græci
„ πάθη vocāt, nobis perturbationes appellari ma-
„ gis placuit, quàm morbos; in his explicandis ve-
„ terem illam equidem Pythagoræ primū, deinde
„ Platonis descriptionem sequar: qui animum in
„ duas partes diuidunt: alteram rationis partici-
„ pem faciunt, alteram expertem. in participe ra-
„ tionis ponunt tranquillitatem, idest placidam,
„ quietamq; constantiam, in illa altera motus tur
„ bidos tum iræ, tum cupiditatis, contrarios, ini-
„ micosq; rationi hanc animi partem, quæ ratio-
„ ne caret, vocant etiam ὁρμητικὸν, quòd ea nos ad aliquid appetendum impellat.

TEX. 11. Δεῖ δὲ διαιρεῖν τὰ περὶ ἕκαστον εἰς ἕξια, λέγω δ' οἷον περὶ ὀργῆς, πῶς τε διακείμενοι ὀργίλοι εἰσί, καὶ πόσιν εἰώθασιν ὀργίζεσθαι, & διὰ ποίοις, εἰ γὰρ τὸ μὲν ἓν, ἢ τὰ δύο ἐχοιμεν τούτων, ἅπαντα δὲ μή, ἀδύνατον ἂν εἴη τῷ ὀργὴν ἐμποιεῖν. ὁμοίως δὲ, καὶ περὶ τῶν ἄλλων.

Sed quæ in singulis fiunt, tres in partes distribuere oportet; vt de ira, exempli gratia, quomodo affecti facile irascantur, & quibus irasci soleant, & quas ob res. Nam, si vnum, aut alterum tantum horum habeamus, & non omnia teneamus; nullo modo fieri poterit, vt animos audientium ad iram commoueamus: Idem etiam de reliquis permotionibus sentiendum.

COMM. Quoties aliquem excitare affectum in animis audientium volnmus, tria diligenter considerare debemus, primo quales ij sint, quos com mou ere volumus, deinde, pro quibus, vel contra quos mouentur, tum quas ob res moueantur. vt cum ad iram volumns auditores impellere, primò uidendum est, quomodo affecti homines facile irascantur. deinde quibus hominibus irasci soleant, postremò, quæ sint res illæ, quæ facile iram moueant. hoc autem probatur à cōtrario. nam, si ex his tribus unum tantum, aut alterum habeamus, vt si cognouerimus quomodo, affecti facile irascantur, & quibus irasci soleant, & non intelligamus tertium, hoc est, quas ob res indignentur, & irascantur, non poterimus eos ad iram excitare. hæc autem omnia etiam in reliquis permotionibus consideranda sunt, vt in misericordia, spe, metu, quæ deinceps Aristoteles accuratè persequitur.

TEX. 12 Ὥσπερ οὖν καὶ διὰ τῶν προειρημένων διεξήλθομεν τὰς προτάσεις, οὕτω καὶ διὰ τούτων ποιήσωμεν, καὶ διέλωμεν τὸν εἰρημένον τρόπον.

Quemadmodum igitur in rebus traditis propositiones descripsimus, ita etiam in his faciamus; & eodem modo singula distinguamus.

In primo libro, cum de causarum generibus verba faceret, cuiusq; generis propositiones diligenter indagauit, vt intelligere posset orator, quæ res utiles, quæ inutiles, quæ honestæ, quæ turpes, quæ iustæ, quæ iniustæ. eum igitur ordinem etiā hoc loco seruaturum se ostendit, vt exponat, vnde propositiones mouēdorum animorum sumi possint. ac primo de ira verba facit. COMM.

CAPVT IV.

Iram definit, explicatq; definiti partes.

TEX. 13. Ἔστω δ' ἡ ὀργὴ, ὄρεξις μετὰ λύπης τιμωρίας φαινομένης, διὰ φαινομένην ὀλιγωρίαν τοῦ εἰς αὐτὸν, ἢ εἰς αὐτῷ πρὸς μὴ προσηκόντως.

Sit igitur ira, libidō cum dolore speratæ punitionis, propter apparentem negligentiam vel in se, vel in suorum quempiam, contra id, quod oportebat.

DIXIMVS omnes animi perturbationes in appetitu esse, non autem in ratione. Vnde Zeno perturbationem ita definiebat (vt ait Cicero) Perturbatio est auersa à recta ratione contra naturam animi commotio. quidam breuius, perturbationem esse appetitum vehementiorem dicunt. Appetitus verò duas cōtinet potentias (vt Peripatetici statuunt) hoc est irascendi, & cupiendi. potentia cupiendi, quod bonum est respicit, irascendi quod est arduum, ac difficile. ex his duabus potentijs duodecim perturbationes oriuntur, hoc est sex à cupiditate, & sex ab ira. cupiditas enim bonum sequitur, & malum fugit. ergo vel inclinatur ad bonū, & dicitur amor, vel fertur in bonum, & uocatur desiderium, vel quiescit in bono, & appellatur delectatio, siue lętitia. Itaque respectu boni tres sunt motiones animi in cupiendo, amor, desiderium, lætitia. quibus tres sunt contrariæ respectu mali. vel enim auertitur animus à malo, & dicitur odium, vel detestatur, ac refugit, & dicitur fuga, vel dolet quod iam in malo sit, & dicitur tristitia. ergo sex fiunt omnes cupiditatis perturbationes, per tres contrariorū combinationes. hoc modo; amor odiū, desiderium fuga, lætitia tristitia. Irascendi uerò potentia vel præsens malū respicit, & siquidem in illud insurgere tentet fertur ad uindictam, & ira uocatur. si verò quiescit dicitur māsuetudo, vel futurum respicit malum. & si id aggreditur, audacia dicitur. si refugit, timor appellatur. vel futurum bonum considerat, & ad ipsum tendit, quæ spes nominatur, vel ab eo deficit, & vocatur desperatio. Quare sex etiam sunt in irascendo perturbationes, quæ ita combinantur, ira manue tudo, audacia timor, spes desperatio. incipit autem Aristoteles ab ira, quæ potentissima est COMM. 4. Tusc. „

omnium

omnium perturbatio, & multorum peccatorum causa, quoniam de accusatione, & defensione verba facit. & præterea, quia cæteris omnib. perturbationibus ira facilius sese aperit, & ostendit. definit autem iram non exquisitè, sed dialectico more, quoniam in definitione materiam prætermittit, quam Physici suis definitionibus adiungere solent, vt primo de Anima scribit idē Aristoteles. primo autem iram dicit esse libidinem, vt ostendat eam non esse in ratione, sed in appetitu, & addit cum dolore, quia multæ sunt libidines sine dolore. deinde ait, speratæ punitionis, quia nemo illi uehementius irascitur, cui nullo modo nocere potest, vt Imperatori, aut Principi. postremò causam adiungit, hoc est propter negligentiam. cum enim aliquis intelligit se negligi, aut aliquem suorum, contra æquum ac iustum, irascitur. hanc definitionē ferè secuti sunt Stoici, quam ita Cicero quarto Tusc. expressit;

» Ira est libido puniendi eius, qui videatur læsisse
» iniuria. itaque sæpe iusta est ira, & laudabilis. nā vt quarto Ethic. docet Aristoteles, cum quis æquo animo se contemni patitur, & suos ludibrio haberi, neque læsus dolet, seruilem quendam animum præ se fert. & Cicero, bonorum virorū esse uehementer irasci, cum iniustè lædantur, censet. & in oratione pro M. Cælio sic ait; Funguntur officio, defendunt suos, faciunt quod, viri fortissimi solent, læsi dolent, irati efferuntur,
» pugnant lacessiti. sed plerumque decipiuntur homines, & putant iniuriam esse, quæ non est, vnde iniusta nascitur ira.

TEX. 14 Ἐπεὶ δὲ τοῦτ' ἔστιν ἡ ὀργή; ἀνάγκη τὸν ὀργιζόμενον, ὀργίζεσθαι ἀεὶ τῷ καθ' ἑκαστον τινὶ οἷον κλέωνι, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπῳ, καὶ ὅτι αὐτὸν, ἢ τῷ αὐτῷ τινὰ πεποίηκε, ἢ ἔμελλε.

Quod si ira est huiusmodi: necesse est eum, qui irascitur, singulis semper hominibus irasci, vt Cleoni, non autem homini; & quia aut ipsum, aut quempiam suorum vel contempsit, vel id facere cogitauit.

COMM. Ex iræ definitione colligit omnem iram esse in singulos homines, non autem generatim in omnes. neque enim quisquam est, qui naturæ humanæ irascatur, aut vniuersis hominibus, sed qui irascitur vel vni, vel aliquibus certis hominibus irascitur, vt Cleoni, aut Lacedæmoniis. & ea de causa irascitur, quod uel ipse contemptus sit, aut aliquis eorū, quos amat, & caros habet. Sæpe etiam ira concipitur, non propter factum, sed propter facti deliberationem, vt cum intelligimus aliquem esse, qui statuit nobis malefacere, statim illi irascimur, etiam si nondum offenderit. Quòd autem singulis hominibus irascamur causa est, quoniam ira nascitur ex contemptione, contemptio verò quædam est actio, sed omnes actiones singularium hominum, aut rerum sunt, itaq; necesse est, vt etiam ira sit in singulos homines, non in vniuersos. potest autem fieri, vt quis totum humanum genus odio prosequatur, quemadmodum Athenensis ille Timon, de quo Plutarchus in M. Antonij vita, qui omnes extinctos esse cupiebat, & Alcibiadem amplectebatur, quòd esset aliquando multa mala Athenensibus illaturus. eius sepulchro carmen illud inscriptum est à Callimacho factum, & ab Aretino conuersum,

Hic ofor iacco Timon hominumque, Deumque.

nam illa duo sibi ipse Timon ante mortem fecerat;

Hic sum post vitam miseramq; inopemq; sepultus.
Nomen ne quæras, Dy lector te male perdant.

Sed aliud est odium, aliud ira, sicuti supra dictū est. posuit autem Aristoteles Cleonem hoc loco pro quolibet homine, fuit autem Cleon primo coriarius, deinde per seditionem factus est Imperator. hunc Plutarchus in comparatione Crassi, & Niciæ garrulum, clamosum, impudentissimum, & audacissimum appellat. eundem Aristophanes in Equitibus insectatur.

Καὶ πάσῃ ὀργῇ ἕπεσθαί τινα ἡδονὴν τὴν ἐκ τῆς ἐλπίδος τοῦ τιμωρήσασθαι. ἡδὺ μὲν γὰρ τὸ οἴεσθαι τεύξεσθαι ὧν ἐφίεται. TEX. 25.

Quin etiam omni iræ voluptatem quandam comitari necesse est, quæ à puniendi spe proficiscitur. iucundum est enim arbitrari se consecuturum ea, quæ quis vehementer optat.

Dixerat iram esse dolori cōiunctam, nunc addit etiam quādam uoluptatem iræ comitari, sed diuersa ratione. qui. n. se contemptum, aut suos arbitratur, dolet, vnde ira nascitur, sed cum sperat se posse vlcisci gaudet. est igitur in ira & dolor, & voluptas, sed dolor à contēptione oritur, voluptas à puniēdi spe proficiscitur. hoc autem probatur ea ratione; Quicumque arbitratur se consecuturum ea, quæ uehementer optat, voluptatem sentit. iratus putat se cōsecuturum punitionem, quam uehementer optat, ergo iratus voluptatem sentit. hoc est Aristotelis argumentum, quod expressit etiam Virgilius in secundo Aeneidos, vbi Aeneam sic loquentem inducit; COMM.

Exarsere ignes animo, subit ira cadentem
Vlcisci patriam, & sceleratas sumere pœnas,

& paulò post;

—— animumque explesse iuuabit
Vltricis flammæ, & cineres satiasse meorum.

Οὐ δὲ εἰς δὲ τῷ φαινομένων ἀδυνάτων ἐφίεται. ὁ δ' ὀργιζόμενος ἐφίεται αὐτῷ δυνατῷ. διὸ καλῶς εἴρηται περὶ θυμοῦ. TEX. 16.

Ὥ"στε σολὺ γλιχίων μείλιπος καταλειβομένοιο,
Ἀνδρῶν εἰ σύνδιον ἀέξεται.

Nemo autem illa concupiscit, quæ nullo modo se consequi posse arbitratur: sed, qui alicui iratus est, ea cupit, quæ à se fieri possunt. itaque de ira bene illud dictum est;

Dulcior effuso quæ mella in pectore gliscit.

Alterum argumentū à genere sumptum, quo probat uolupratem iræ comitari, hoc modo; omnes tantum ea cupiunt, quæ se cōsequi posse arbitrantur, COMM.

bitrantur, & nemo trahitur eius rei cupiditate, quam se assequi non posse intelligit. qui autem iratus est, puat à se fieri posse quod cupit, ergo est in spe. quare etiam in uoluptate. cum omni spei sit adiuncta uoluptas. hoc etiam Homerus uidit, cum iram dixit esse melle dulciorem. hunc uersum etiam in primo huius operis lib. posuit Aristoteles, cum de iucunditate uerba faceret. videtur autem falsum, quod ait Aristoteles, neminem ea cupere, quæ nullo modo se consequi posse arbitratur. cum omnes ferè cupiant esse Principes, aut Reges, aut Pontifices, aut sapientes, aut diuites, quamuis intelligant, se numquam tales futuros, neque ullo modo se quicquam eorum consequi posse. verum sciendum est cupiditates alias esse quietas, quæ homines ad agendum nō impellunt, & inanes sunt, atque (vt ita dicam) imaginosæ, vt cum quis cogitat, quam benè viuret, si esset princeps. aliæ sunt commouentes, & excitantes ad aliquod opus, de quibus hoc loco scutit Aristoteles. neque enim quisquam trahitur eius rei cupiditate uehementi, cuius adipiscendæ nullam omnino spem habet. Spes enim ea est, quæ huiusecmodi cupiditates alit.

TEX.17 Ἀκολουθεῖ γὰρ καὶ ἡδονή τις ὀργῇ τοῦτο, καὶ διότι ὀρεχθοῦσιν εἰ τῷ προωρεῖσθαι τῇ διανοίᾳ. ἡ ἂν τότε ἐγγινομένη φαντασία ἡδονὴν ποιεῖ. ὥσπερ ἡ τῷ ἐνυπνίων.

Nam, cum propter hoc voluptas quadam consequitur, tum etiam quia tota mente, quomodo possint inimicum vlcisci, cogitant: illa igitur vehemens cogitatio voluptatem parit; non aliter atque insomnis accidit.

COMM. Non tantum propter puniendi spem, sed etiã propter cogitationem iratus uoluptatem percipit; nam toto animo occupatus est in cogitando, qua ratione possit aeceptam iniuriam vlcisci. illa verò cogitatio punitionem quasi ante oculos ponit, & efficit, vt iratus quasi præsente lætitia fruatur. quemadmodum dormientibus nobis sæpe phantasmata quædam occurrunt maximè iucunda, & suauia, quæ uera esse credimus, & eis uehemēter oblectamur. vt cum quis somniat se pecunias inuenisse, aut magnum honorem acquisiuisse, aut cum amica sua uersari. Vnde dicitur somnio beatus, qui repente diues efficitur, vt in oratione contra Salustium;

„ vnde tu, quam modo ne paternam quidem domum redimere potueris, repēte tamquam somnio beatus, hortos preciosissimos, villam Tiburti, & Cæsaris reliquas possessiones praueris. & apud Theocritum ecloga nona quidam pastor ita gloriatur;

Possideo, quacumque solent sub nocte videri
In somnis, vim magnam ouium, multasq; capellas.

Sicut igitur in somnis gignitur voluptas, cum iucunda phantasmata nobis occurrunt, ita etiã dum vigilamus, cogitantes quæ cupimus, sæpe non mediocriter delectamur.

CAPVT V.

Tria facit genera negligentię τῆς ὀλιγωρίας. easque explicat Contemptum, Vexationem, & Contumeliam.

TEX.18 Ἔστι δ' ἡ ὀλιγωρία ἕξις ἐνεργεία δόξης περὶ τὸ μηδενὸς ἄξιον φαινόμενον. καὶ γὰρ τὰ κακά, καὶ τἀγαθὰ ἄξια οἰόμεθα σπουδῆς εἶναι, ἃ τὰ σωτήρια πρὸς ταῦτα, ὅσα δὶ μηδέν, ἢ πάνυ μικρά, οὐδενὸς ἄξια ὑπολαμβάνομεν. εἶδη δ' ἐστὶν εἴδη ὀλιγωρίας, καταφρόνησίς τις, καὶ ἐπηρεασμὸς, καὶ ὕβρις.

Et quoniam negligentia, est opinionis actio in ea re, quæ nullius esse momenti videatur; mala enim, & bona studio digna esse putamus, & ea præterea, quæ ad hæc referuntur; quæ verò vel nihili sunt, vel valdè exigua, nullo in precio habemus: tria sunt negligentiæ genera; contemptio, violentia, contumelia.

COMM. QVONIAM in ira tria cōsiderātur, hoc est res, propter quas ira mouetur, homines, qui iraſcuntur, & homines, contra quos ira eoncitatur. primo de rebus, propter quas ira mouetur, verba facit Aristoteles. & quia propter apparentē negligentiā mouetur ira, declarat quid sit negligētia, & quæ sint eius partes. hoc.n. ratio postulat, vt rē primò definiamus, deinde eam diuidamus. Est igitur negligentia, actus opinionis in ea re, quæ nullius esse momēti uideatur. Sicuti.n. diligentia nascitur ab opinione, ita ēt negligentia. nam in eis rebus diligentes sumus, quas nostra permagni interesse putamus vel in acquirendo bono, vel in euitandō malo. negligentes autem sumus in rebus, quas opinamur nullius esse momenti, probatur ergo negligentiæ definitio, ex contraria definitione studij, vel diligentiæ. nam studium, ac diligentia in eis rebus uersatur, quæ vel bonæ, vel malæ sunt, vel saltē ad bona, & mala referuntur. quo fit, vt negligentia uersetur in eis, quæ nihili putantur, aut valdè exiguæ sunt, tales.n. res nō curamus. sed quia nos opinio plerūmque decipit, fit, vt ea sæpe negligamus, quæ magna diligentia curanda essent, & nullius momenti putemus ea, quæ magni ponderis sunt, ex qua negligentia nascitur ira, vel in aliis contra nos, vel in nobis contra alios. huius aūt negligentiæ, quæ Græcè dicitur ὀλιγωρία, tres species numerat Aristoteles, καταφρόνησιν, quā nos contemptionē, ἐπηρεασμὸν, quam uiolentiam, ὕβριν, quam cōtumeliam uertimus. licet aliter alij uerterint. nos.n. commoditatem, & facilitatem sequimur. Nam Petrus Victorius putat nullum esse Latinū verbū, quod illi Græco ὀλιγωρία respondeat. cum tamen idē omnino sit apud nos negligentia, vel incuria, quod apud Græcos ὀλιγωρία. quod vel ex hoc Aristotelis loco probari potest. uā ὀλιγωρία, & σπουδὴ cōtraria ponuntur. sed σπουδὴ studium, & diligentiam significat, vt uotissimum est, ergo ὀλιγωρία incuriam, & negligentiam significabit.

probat

probat autem Aristoteles tres species negligentiæ, ab effectis cuiusque speciei, & primo ab effectu contemptionis, seu despicientiæ.

TEX.19. Ὁ, τι γὰρ καταφρονῶν ὀλιγωρεῖ. ἃ γὰρ οἴονται μηδενὸς ἄξια εἶναι, τούτων καταφρονοῦσι. τῷ δὲ μηδενὸς ἀξίων ὀλιγωροῦσι.

Nam & qui contemnit, is negligit: quæ enim nullius momenti esse censent, ea contemnunt; atque eadē, quæ nullius sunt momenti negligunt.

COMM. Hoc argumētum ad primam syllogismorum figurā ita reduci potest; Quæ nullius momenti esse cēsent homines, ea negligunt, sed quæ contemnuunt, ea nullius momenti esse censent, ergo quæ cōtemnunt, ea negligunt. hac ratione probatur contemptionem esse negligentiæ partem. quod autē, quæ contemnunt homines, etiā nullius esse momenti censent, & pro nihilo putant, multis in locis docet Cicero. vt in tertio de Finibus; Qui magno sit animo, atque forti, omnia, quæ cadere in hominē possint, despicere, & pro nihilo putare. in Diuinatione contra Verrem; Quos non sine causa contempsit semper, ac pro nihilo putauit. primo de Officijs; quod gloriam contemnant, & pro nihilo putent. pro Milone; immo verò contempsit, ac pro nihilo putauit. quæ ueq; maximo animo nocens, neq; innocēs, nisi fortissimus vir, negligere potuisset. quo in loco satis ostendit Ciceto negligentiam esse contemptionis genus.

Καὶ ὁ ἐπηρεάζων, φαίνεται καταφρονεῖν. ἔστι γὰρ
TEX.20. ὁ ἐπηρεασμὸς, ἐμποδισμὸς τῆς βουλήσεων, οὐχ ἵνα τι αὐτῷ, ἀλλ' ἵνα μὴ ἐκείνῳ.

Et qui violentus est, negligere videtur. est autem violentia, studium impediendi voluntates alienas: non vt ipse aliquid acquirat; sed, ne alij, quod volunt assequantur.

Probat etiam violentiam esse negligentię speCOMM. ciem, quoniam qui violentus est, negligere videtur. definit autem ipsam violentiam, quam ἐπηρεασμὸν vocat, vt eius natura melius intelligatur. sunt enim quidam ita mala mente, maloq; animo, vt alios impedire studeāt, tantum ut eis incommodent, non vt ipsi aliquid assequantur. ij ergo violenti uocantur, & illud vitium dicitur violentia. quo præcipuè laborare dicuntur Cordistæ Galatarum populi, de quibus meminit Athenæus lib. 6. nam ij nulla in re utuntur auro, quin potius illud odio prosequuntur, & tamen siquis exterorum aurum habet, eum spoliāt, nec quemquam exportare sinunt. ita canes in præsepio, neque ipsi ueseuntur auena, neque equos ea uesci patiuntur. vnde violenti dicuntur esse tamquam canes in præsepio. hoc uitium videtur expressisse Simo apud Terentiū in Andria de Dauo seruo, cum ita inquit;

Quem ego credo manibus, pedibusq; obnixè omnia
Facturum, magis id adeo mihi vt incommodet,
Quam vt obsequatur Gnato.——

Ἐπεὶ δ' ὃν οὐχ ἵνα αὐτῷ τι, ὀλιγωρεῖ δῆλον ἴσως, TEX.21.
ὅτι οὔτε βλάψειν ὑπολαμβάνει, ἐφοβεῖτο ἄν, καὶ οὐκ ὀλιγώρει, οὔτ' ὠφελῆσαι αἰ οὐδὲν ἄξιον λόγου. ἐφρόντισε γὰρ αἰ ὥστε φίλον εἶναι.

Quatenus igitur nihil sibi acquirit, negligit. perspicuum est enim, hunc credere sibi nihil illum nocere posse; nam timeret, non autem negligeret: neque in aliqua re alicuius ponderis prodesse posse; nam studium adhiberet, vt illi amicus esset.

Docet, vnde nascatur in homine violento neCOMM. gligentia, nempe ex eo, quòd neque timet illum, cui incommodat, neq; aliquid ab eo sperat. qua de causa qui longe potentiores sunt sæpe violēti esse solent. neque enim credūt eos, quibus impedimēto sunt, sibi nocere posse. nā si crederēt nō eos negligerent, sed potius timerent. neque vllā ab eis magnam vtilitatem sperant. nam si sperarent, non eos impedirent, sed potius eorum amicitiam expeterent. vnde cum aliquem à violētia retrahere volumus illis aut spē, aut terrorē obijcimus, vt Cicero ad Q. Thermum scribēs epistolarum secundo; Nocere tibi iratum neminē posse perspicio: sed tamen tres fratres summo loco natos, prōptos, nō indisertos, te uolo habere iratos, præsertim iure, quos uideo deiuceps Trib. Pl. per trienniū fore, tempora autem Reip. qualia futura sint, quis scit? mihi quidē turbulenta videntur fore. idem Cicero lib. 7. ad Marium Bursæ cuiusdam in se uiolentiam prædicat; Hic (inquit) simiolus animi causa, me, in quem inncheretur, delegerat: persuaseratque nonnullis inuidis meis, se in me emissarium semper fore.

Καὶ ὁ ὑβρίζων δὲ ὀλιγωρεῖ. ἔστι γὰρ ὕβρις, τὸ TEX.22.
βλάπτειν, καὶ λυπεῖν, ἐφ' οἷς αἰσχύνη ὄζει τῷ πάσχοντι, μὴ ἵνα τι γένηται αὐτῷ ἄλλο, ἢ ὅτι ἐγένετο, ἀλλ' ὅπως ἡσθῇ.

Et qui contumeliam infert, negligit. est enim contumelia; cum quis ledit, ac dolore afficit aliquem in ea re, vnde illi, qui patitur, ignominia nascitur: non vt qui contumeliam infert, aliquid plus habeat, quàm ante haberet; sed tantum vt voluptatem capiat.

Contumelia negligentiæ species est. qm̄ con-COMM. tumeliosus eum negligit, cui contumeliā infert. hoc autem à definitione contumeliæ probatur. Nam contumelia est offensio uoluptatis gratia, eum ignominia eius, qui offenditur. quatuor igitur ad contumeliam cōcurrant oportet. duo ex parte patientis iniuriā, & alia duo ex parte inferentis. Nam qui patitur contumeliam, non tantum offensionem, sed etiā ignominiam aceipit: qui nerò contumeliā infert, non aliquid habere ex ea quærit, sed tantum uoluptatem capit. Est autem & in verbis, & in factis contumelia. in verbis, vt Cic. Tusc. 4. alternis enim uersibus intorquētur iuter fratres grauissimæ cōtumeliæ. Cæsar primo de bello eiuili; magna verborū contumelia interrogās. in factis, vt Brutus ad Ciceronem; neq; vsquā exul esse possum, dum seruire,

„ & pati contumelias, peius odero malis omnibus „ aliis. Cic. in Verrem 6. quibus tu priuatim iniurias plurimas, contumeliasq; imposuisti. huiusmodi fuit ea contumelia, qua Attalus Philippi Macedonum regis familiaris Pausaniam affecit. is enim (vt nono lib. Iustinus narrat) Pausaniam non suæ tantum, verum etiam coniuarum libidini, veluti scortum vile subiecit, ludibriumque omnium inter æquales reddidit. quam rem ægrè fetens Pausanias, cum à Philippo non posset vltionem impetrare, regem ipsum obtruncauit.

TEX. 23 Οἱ γὰρ ἀντιποιοῦντες οὐχ ὑβρίζουσιν, ἀλλὰ τιμωροῦνται.

Nam qui talionem reddunt, non contumeliam inferunt, sed vlciscuntur.

COMM. Talionem reddere, est par pari referre, & pro malo malum reddere. quod qui faciunt, inquit Aristoteles, non dicuntur inferre contumeliam, sed vlcisci. vt qui vulnerat eum, à quo pugno sit percussus, & qui maledicit ei, à quo maledictis fuerat prouocatus. qui igitur iniurias vlciscuntur, interdum laudantur. vt Cicero pro Cœlio laudat Atracinum in eo, quod patris iniurias persequeretur. qui verò contumeliam inferunt, semper vituperantur. itaque aliud est vlcisci, aliud contumeliosum esse.

TEX. 24. Αἴτιον δὲ τῆς ἡδονῆς τοῖς ὑβρίζουσιν, ὅτι οἴονται κακῶς δρῶντες αὐτὸς ὑπερέχειν μᾶλλον. διὸ οἱ νέοι, καὶ οἱ πλούσιοι, ὑβρισταί. ὑπερέχειν γὰρ οἴονται ὑβρίζοντες.

Causa voluptatis eorum, qui contumeliosi sunt, ea est, quòd existimant ijs, quibus malefecerint, ea ratione se magis præstare: quo fit vt iuuenes, & diuites contumeliosi sint; quoniam in contumelia inferenda se antecellere cæteris, existimant.

COMM. Quoniam nemo ferè sine causa maleficiũ suscipit, videbatur absurdũ esse, quod quis alicui molestiam inferat, sine vllo fructu, aut commodo tantũ voluptatis gratia, quod contumeliosi faciunt. ideo causam aperit Aristoteles. cupiunt enim (inquit) omnes aliis præstare, & superiores videri. qui verò malefaciunt alicui, vidẽrut in ea re superiores esse, quare voluptatẽ ex cõtumelia percipiunt. Sunt autem duo potissimum genera hominũ, qui laborant ambitione, & præstantiores aliis videri cupiunt, hoc est iuuenes, & diuites. quare cum falsam etiã, & inanem gloriã sequãtur, sæpe contumeliosi fiunt. putant. n. si alios neglexerint, & affecerint ignominia, fore, vt ipsi excellentiores videãtur. vt Midias vir ditissimus Demosthenem Chotagũ in Dionysiis pugno contumeliosè percussit. extat Oratio Demosthenis in Midiam, qua se tã ingentem contumeliã à Midia affectũ esse prædicat, vt nullum vmquã Chotagus talẽ acceperit. Alcibiades adolescens maximè contumeliosus fuisse dicitur, vt obuios ẽt sine causa pulsaret. & cum aliqñ cuiusdam præceptoris ludũ ingressus Homerum sibi dari iussisset, atq; is non esse sibi Homerum respondisset, pugno, & calcib. cum præceptorẽ male habuit. in quarto Politicorum idem ferè, quod hoc loco tradit Aristoteles, cum air, prædiuites homines, & ptæpotentes contumelioſos esse solere.

Ὕβρεως δὲ ἀτιμία, ὁ δὲ ἀτιμάζων, ὀλιγωρεῖ· τὸ γὰρ μηδενὸς ἀξιον, οὐδεμίαν ἔχει τιμὴν, οὔτε κακοῦ, οὔτε ἀγαθοῦ. TEX. 25.

Ex contumelia verò nascitur ignominia: & qui ignominia quempiam afficit, illum negligit. quod enim nullius precij est, id nullam habet æstimationem neque boni, neque mali.

Hac etiam ratione probatur, contumeliã esse negligentiæ speciem. quoniam contumeliæ proprium est infamiam, atq; ignominiam alicui inferre. quod qui facit, sine dubitatione negligit. quoniam eum nihili facit, & neque bonum, neq; malum sibi eum afferre posse existimat. alludit autem Aristoteles ad ea vocabula ἀτιμία, τιμὴ: ἀτιμία significat infamiam, quando quis in nullo penitus honore, ac precio est, τιμὴ verò precium, & honorem significat. atq; etiam æstimationem. quod autem pro nihilo reputatur, id nullam habet neq; boni, neque mali æstimationem, itaque prorsus negligitur. sed qui afficitur contumelia, pro nihilo putatur, ergo etiam negligitur. quare concluditur, contumeliam esse negligentiæ partem. quod in Adelphis apertissimè Terentius ostendit his verbis; COMM.

Omnes quibus res sunt minus secundæ, magis sunt,
nescio quomodo,
Suspitiosi: ad contumeliam omnia accipiunt magis.
Propter suã impotentiã, se semper credunt negligi.

Διὸ λέγει ὀμηρόμηνος ὁ Ἀχιλλεὺς, TEX. 26.
Ἠτίμησεν, ἑλὼν γὰρ ἔχει γέρας αὐτὸς ἀπούρας, &
Ὡς σεῦ τιν' ἀτίμητον μετανάστην.
ὡς δηλοῦντα ταῦτα ὀργιζόμενος.

Quamobrem iratus Achilles ita inquit:
Affecit me ignominia, quoniam abstulit ipsum
Quod Danai dederant munus mihi: & alibi;
Me tamquã infamẽ tempsit, profugumq; rebellẽ.
Vt pote qui propter hæc indignaretur.

Homeri testimonio probat id, quod supra dixerat, hoc est, quod pro nihilo putatur, negligi. nam apud Homerum Achilles primo Iliadis, cũ matre Thetide cõqueritur de Agamemnonis iniuria, qui Btiseidem sibi abstulerat, quam ei virtutis ergo Danai dederant. se igitur affectũ ignominia, ac nullo in precio habitum ab Agamemnone prædicat. nam si eum Agamemnon aliquo in precio habuisset, certè eius animum offendere ueritus fuisset. idem Achilles nono Iliad. cum Aiaci respondẽret, de eadem contumelia conqueſtus est. quod Agamemnon non ei honorem vt forti viro habuisset, sed tamquam infamẽ hominem, & tamquam rebellem, ac profugum tractasset. hæc igitur indignationis causa fuit, quod se Achilles neglectum ab Agamemnone sentiebat. ita Cicero lib. 5. Epistolarum à Q. Metelli COMM.

fratre

fratre se cõtumelia affectũ queritur hoc modo; atq; ille (quod te audisse credo) pridie Cal. Iun. qua iniuria nemo vnquam in aliquo magistratu improbissimus ciuis affectus est, ea me cõsulem affecit, cum Remp. conseruassem: atq; abeuntẽ magistratu, concionis habendæ potestate priuauit. his de causis Metello iratus erat Cicero.

TEX. 27. Προσήκειν δ' οἴονται πολυωρεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἡττόνων καὶ χείρους, κατὰ δώμαιν, κατ' ἀρετὴν, καὶ ὅλως ἐν ᾧ ἂν ταυτῷ ὑπερέχει πολύ. οἷον ἐν χρήμασιν ὁ πλούσιος πένητος, καὶ ἐν τῷ λέγειν ῥητορικὸς, ἀδυνάτου εἰπεῖν, καὶ ἄρχειν ἀρχομένου, καὶ ἄρχειν ἄξιος οἰόμενος, τοῦ ἄρχεσθαι ἀξίου.

Dignum autem censent se ab illis obseruari, qui genere, opibus, virtute sunt inferiores: & denique, in quacunque re quispiam plurimum excellit, in ea vult obseruari; vt diues in pecunijs à paupere; disertus in dicendi facultate ab indisserto, & infante; &, qui imperat, ab eo, qui subiectus est imperio; et qui imperare dignus est, ab eo, qui parere debet.

COMM. Omnes homines ægre ferunt, & indignantur, cum se negligi intelligunt. itaq; omnis ira nascitur ex apparente negligentia. contra verò gaudent, cum se plurimi fieri cognoscunt. quo fit, vt quoties aliqua in re præstant, velint ab eis obseruari, qui in ea re sunt inferiores. vt siquis superior sit aut nobilitate, aut opibus, aut virtute, facile iracitur, & indignatur, nisi, qui inferior est, eum obseruet. aut cũ ab ipso inferiore superatur, vt M. Laterensis iratus, quod Cn. Plancius genere, opibus, & dignitate inferior, in ædilitate sibi prælatus fuisset, eum de ambitu in iudicium uocauit. sed Cicero Plãcium defendens hoc in potestate populi docet esse, vt inferiores superioribus præponat. atq; id plerũq; accidisse quibusdam exemplis confirmat. M. enim Scium equitẽ iudicio damnatum ait homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo M. Pisoni fuisse prælatum, & Cn. Manilium non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam cõtempta, & sordida. Q. Catulo in summa familia nato, sapientissimo, & sanctissimo uiro. poterant igitur Piso, & Catulus meritò indignari. quod à longè inferiorib. superati fuissent. ita Ser. Sulpitius ægrè ferebat, quod cum ipse patricius esset. L. autem Murena plebeius, tamen in petitione consulatus fuisset à Murena superatus. hoc (inquit Aristoteles) accidit omnibus, vt in quacũq; re plurimum excellãt, in ea uelint obseruari. cuius rei quatuor ponit exempla. primum est diuitum, qui censent esse dignum, vt à pauperibus obseruentur. efferunt. n. animos diuitiæ, & qui eis abundant, nobiles, & fide digni putantur, nõ rectè fortasse, sed vulgi opinio mutari vix potest: vt ait in Topicis Cicero (alterum est eorum) qui dicendi facultate præstant, nam ij uolunt ab indisertis, & infantibus obseruari, tãquam patroni, & defensores. sicuti etiam nostra tempestate Iurisconsulti, & causidici. quos plurimi clientes cõsectantur. Tertium exemplum est principum, & Imperatorum, qui non tantum obseruari, sed etiam metui plerũque volunt. hinc illa vox Tyrannica; Oderint dum metuant, quam multis in locis usurpat Cicero. Quartum est eorum, qui se dignos imperio putant, quamuis non imperent. nam hi etiam volunt ab eis obseruari, qui parere debent: quod ni fiat, magnopere irascuntur. tales sunt filij principum, aut agnati, & consanguinei, aut nobilissimæ personæ.

Διὸ εἶπεν, TEX. 28.
Θυμὸς δὲ μίγας ἔχει διοτρεφέων βασιλήων. καὶ,
Ἀλλά σ' ἐπιπρέπει ἔχειν κότον, ὄφρα πιθέσθαι,
ἀγανακτοῦσι γὰρ δὴ τὼ ὑπερέχειν.

Vnde dictum est,
Ab Ioue natorum, certè ira est maxima regum.
& alibi,
Quin etiam deinceps iram sub pectore seruat.
indignantur enim propter excellentiam suam.

Quod supra dixit Homeri auctoritate probat, COMM. apud quem Iliadis secundo Vlysses vir sapientissimus ait vitandam esse regum iram, quæ maxima existere solet in eos, quibus præsunt, nisi sese in officio continuerint. vocat autem reges ab Ioue natos, quoniam (vt etiam Astrologi sentiunt) Iuppiter est, qui dominationes, & imperia donat. in primo etiam Iliadis lib. Chalcas inuitatus ab Achille, vt diceret, qua de causa Apollo pestem in exercitum Græcorum immisisset, reformidãs Agamemnonis iram, ad quem ea res pertinebat, dixit; regum eam esse consuetudinem, vt cum alicui viro inferiori irascuntur, quis eodem die uideantur iram deponere, tamen semper eam in pectore suo conseruent, vt nacti occasionem totam effundant in eum, à quo se læsos arbitrantur. illa verò est iracundiæ causa, quoniam sciunt se antecellere. qui verò antecellunt, sibi honorem ab inferioribus deferri æquum esse censent, quod cum fieri non uident, tamquam debito suo fraudentur, in iram prorumpunt. ad hoc allusisse uidetur Ouidius primo Metamorphoseos, cum ait;

Ingentes animo, dignas Ioue concipit iras.

Ἐπὶ ἀφ' ὧν τις οἴεται δεῖν πάσχειν δεῦν. οὗτοι δὲ TEX. 29.
εἰσὶν, οὓς δεῖ ποιῆσαι, ἢ ποιεῖν, ἢ αὐτὸς, ἢ πρὸ αὐτῆς τινας, ἢ δι' αὐτοῦ, ἢ βούλεται, ἢ ἐβουλήθη.

Ab illis etiam obseruari vult, à quibus aliquis existimat, se beneficijs affici oportere. ij verò sunt, de quibus alias benemeritus est; vel quibus in præsentia benefacit aut ipse, aut propinquus eius aliquis, aut alius quispiam ipsius gratia; vel etiam si velit, aut alias voluerit, obsequi.

Qui beneficiũ alteri dat, aut aliàs dedit, is in COMM. ea re superior esse vi, & quasi creditor. itaq; vicissim putat se beneficijs affici oportere, vultq; ab eo obseruari, de quo benemeritus est. quod si non fiat, aut si contra pro beneficio malefícium reddat, ira meritò concitatur. id, quod accidisse

Epist. 7. sibi Cicero cõtra Bursam quendam ad Marium scribens narrat; Oderam (inquit) multò peius hunc, quàm illum ipsum Clodium: Illum.n. oppugnaram, hunc defenderam. & certè nihil minus est hominis, quàm beneficiorum obliuisci, atque ingratum esse. neq; tantum irascitur, qui ipse benefecit, sed etiam cum propinquus, aut affinis, aut alius aliquis ipsius gratia. cum enim rogatu nostro beneficia in aliquem cõferuntur, idem penè est, ac si nos ea faceremus. quin etiam cum animum nostrum promptum ad obsequendum alicui demonstrauimus, & conati sumus illi gratificari, licet res nõ successerit, iam illum nobis debere putamus, itaq; irascimur, nisi nos obseruet. hoc est, quod indignatur Dido quarto Aeneidos, cum ita inquit:

Nusquam tuta fides. eiectum littore, egentem
Excepi, & regni demens in parte locaui,
Amissam classem, socios à morte reduxi,
Heu furijs incensa feror. ——

Hoc est, quod Cicero indignatur pro Deiotaro contra Castorem Deiotari nepotem; Rex enim (inquit) Deiotarus vestram familiam abiectam, & obscuram è tenebris in lucem uocauit. quis tuum patrem antea qui esset, quàm cuius gener esset, audiuit?

CAPVT VI.

Qui, & quomodo affecti irascantur.

TEX. 30. Φανερὸν οὖν ἐκ τούτων ἤδη, πῶς τ' ἔχοντες ὀργίζονται αὐτοὶ, καὶ τίσι, καὶ δι' ἃ ποῖα. αὐτοὶ μὲν γὰρ ὅταν λυπῶνται. ἐφίεται γάρ τινος ὁ λυπούμενος,

Ex his iam perspicuum esse potest, quomodo affecti homines irascantur; & quibus, & quas ob res. irascuntur enim cũ animo dolent: nã qui dolet animo, semper alicuius rei desiderio tenetur.

COMM. Iram ea ferè se absoluisse ostendit, quæ de ira proposuerat, tria uerò sunt; nempe quomodo affecti irascantur, & quibus, & quas ob res. quæ licet ex eis, quæ dicta sunt, perspicua esse possint, & aperta, nihilominus tamen uberius totam rem explicat. Ac primo dicit homines tunc ad iram esse procliues, cum aliquo dolore, aut ægritudine confician̄tur. qui enim animo dolent, semper aliquid cupiũt, quo ea molestia liberentur. Itaque si quem impedimento sibi esse, quominus eam ægritudinem deponant, esse arbitrantur, illi vehementer irascuntur. quin potius omnes cupiditati, ac voluntati suæ aduersari putant, qui non cum eis dolent. atque ideo plerumque sine causa indignantur. dolori verò coniunctam esse iram in secundo Aeneidos docet Virgilius, vbi Venerem ita loquentem inducit;

Nate quis indomitas tantus dolor excitat iras?

Et in primo de Iunone sic ait;

Nec dum etiam causæ irarum, sæuiq; dolores
Exciderant animo. ——

Ἐὰί τε κατ' ἀδυωρίαν οὖν εἰπερούη τις. οἷον, τῷ διψῶντι πρὸς τὸ πιεῖν, ἐαί τε μὴ, ὁ μοίως ταυτὸ φαίνεται ποιεῖν, καὶ αἴτε αἰπεράτλη τις, αἴτε μὴ συμπράτλη, ἐαί τε ἄλλοτι σχολῆτος ἔχοντα, τοῖς πᾶσιν ὀργίζεται. TEX. 30

Itaque siue quis ei directò resiliterit, vt sitienti, ne bibat, siue non directò: tamen idem facere videtur: & siquis aliquid contra moliatur, & si cum possit, non adiuuet; siue quocumq; alio modo sic animo affectum perturbarit. omnibus enim irascitur.

Illis maximè irascuntur homines, qui directò cupiditatibus suis obuiam eunt, & eis aduersantur. vt siquis sitienrem impediat, neque bibere permittat. est enim sitis magna quædam bibendi cupiditas, quę cum expletur, mirificam affert voluptatem. cum autem expleri non potest, magnam exhibet molestiam. vnde pro aliis etiam vehementibus cupiditatibus ponitur. vt in Paradoxis; numquam expletur, nec satiatur cupiditatis sitis. & de senectute: Literas Græcas sic auidè arripui, quasi diuturnã sitim explere cupiẽs, quamuis autem non directo quis cupiditatẽ alterius impediat, sed idem obliquè facere uideatur, tameu iram eius concitat. atque etiã magis quando aliquid contra molitur, & studiis eius aduersatur, vel cũ adiuuare debet, non uult, & sponte deserit. de quo genere hominũ sæpe queritur Cicero. vt ad Leutulũ; subito exorta est nefaria Catonis promulgatio, quæ nostra studia impediret. & alibi; si esset in ijs fides, in quibus summa esse debebat, non laboraremus. & alibi; vehementer quosdam homines, & eos maximè, qui te & maximè debuerunt, & plurimum iuuare potuerunt, inuidisse dignitati tuæ. Denique quicumq; molestia affecerit eũ, qui vehemeuter aliquid cupit, eius in se iram concitat. nam qui ita affectus est, minimas quasq; iniurias summas putat, & se dedita opera offendi existimat. sicuti Iuno, cum uideret Aeneam lætũ iam in Italiam veuisse, & vrbem substruere, putauit fata sibi esse contraria, & cupiditati suæ aduersari. itaque

—— fletit acri fixa dolore,
Tum quassans caput, hæc effudit pectore dicta;
Heu stirpem inuisam, & fatis contraria nostris
Fata Phrygum. —— & quæ sequuntur.

Sic etiam Dido in quarto, cum nullis precibus Aeneam flectere potuisset, vt in Africa maneret, & se non desereret,

—— sic accensa profatur.
Nec tibi Diua parens: generis nec Dardanus auctor
Perfide, sed duris genuit te Caucasus horrens
Cautibus, Hyrcanæque admorunt vbera tygres.
Nam quid dissimulo? —— & reliqua.

locus est enim notissimus.

Διὸ κάμνοντες, πονούμενοι, ἐρῶντες, διψῶντες, ὅλως ἐπιθυμοῦντες, καὶ μὴ καταρθοῦντες, ὀργίλοι εἰσὶ, καὶ εὐπαρόρμητοι. TEX. 31

Quare qui morbo laborant, qui paupertate premuntur, qui amant, qui sitiunt, & deniq; qui

qui aliquid desiderãt, & id assequi non possunt; iracundi sunt, & nullo negocio concitantur.

COMM. Homines iracundi sunt aut natura, aut casu aliquo. natura vt ij, in quibus flaua bilis, aut sanguis abundat. casu, vt qui morbo laborant, aut senectute, aut premuntur molestijs, de quibus hoc loco sentit Aristotcles. morbus enim hominem iracundiorem reddit, sicut ostendit Isocrates in Aeginetico, qui difficilis naturæ quendã hominem ait propter morbum factum esse morosiorem. & quoniã senectus ipsa morbus est, vt ait Terentius, ideo fit, vt etiã senes iracũdi sint, vt de senectute sic ait Cicero; At sunt morosi; anxij, iracundi, & difficiles senes. Veteres Romani solebãt iracũdos homines morbosos appellare, sicuti 4. Tuscul. his uerbis ostendit Cicero; benè igitur uostri, cum omnia essent in morbis uitia, quod nullum erat iracundia fœdius, iracundos solos morbosos nominarũt. qui verò paupertate premuntur, cum antea res ad viuendũ necessarias possiderent, non tantum iracundi sunt, sed etiam plerumq; desperatione quadam inducti, multa maleficia committunt. quod L. Catilinæ, atque eius socijs accidit. De amantibus non est dubitandũ, quin iracundi esse soleant, quod apertè declarant rixæ, vulnera, cædes, quæ sæpe inter riuales exoriuntur. Terentius in Heauton.

Noui ego amantium animum, aduortunt graviter quæ non censeas.

Generatim autem omnes, qui uehementi aliqua cupiditate trahuntur, neque id assequi possunt, quod conupiscunt, adeo sunt iracundi, vt minima quaque de causa eõcitentur. vnde Cicero uerissimè, & elegantissimè cæcam, & temerariam animi dominatricem, cupiditatem appellat.

TEX. 33 Μάλιστα μὲν πρὸς τοὺς σοῦ παρόντας ὀλιγωροῦντας, οἷον, πάμωνι μὲν, τοῖς πρὸς τιμὴν νόσον, πονόμβος δὲ, τοῖς πρὸς τιμὴν πενίαν. ὠφλημῶν δὲ τοῖς πρὸς τὸν πόλεμον. ἐρῶν δὲ τοῖς πρὸς τὰ ἐρωτικά. ὁμοίως δὲ, καὶ τοῖς ἄλλοις. προσδοκοῦσι γὰρ ἴσασος πρὸς τιμὴν ἑκάστου ὀργὴν ὑπὸ τοῦ ὑπαρχοντος πάθους.

Præcipuè verò illis irascuntur, qui eos in præsenti statu negligunt; vt ægrotans ei, qui morbum suum negligit, pauper ei, qui paupertatem miles ei, qui bellum, amans ei, qui amorem; atque eodẽ modo in reliquis: ducitur enim vnusquisque ab animi perturbatione, in qua prius erat, ad iram, quæ in singulis rebus excitatur.

COMM. Cum docuisset cupiditates, quę nõ possunt ad exitũ deduci, solere homines iracundos effiecre, nunc addit, iram in illos potissimum concitari, qui negligere quempiã videntur in præsenti statu, qnã rem quatuor exemplis explicat. ægrotus irascitur illi, qui morbum suũ negligit. vt Cicero epist. 7. conqueritur de Gallo, ꝙ se ægrotantem non viserit; tu tamen (inquit) eũ audisses ab initio, vidit. n. me nauseantem, non modo mittendi causam iustam habuisti, sed etiã uisendi. hoc autem experientia docet, ægrotos esse difficiles, ac morosos, & minima quaque de causa irasci solere. pauper etiã irascitur illi, qui suam paupertatem negligit. vnde bene præcipit Hesiodus, ne cuiquã vmq; paupertatem obijciamus, nisi forte vel ab ignauia, sicuti Proclus adiungit, vel ab intemperãtia, & effusione proficiscatur. nã magna digni vituperatione sunt, qui propter uitia sua pauperes euadunt. qui uerò casu, ac fortuna pauperes sunt, illis irascuntur, qui sibi sunt impedimento, quo minus lenare paupertatem possint, itaque rustici, & agricolæ etiam agris irascuntur, cum votis suis non respondent, vt Virg. 2. Georg.

Aut vnde iratus syluam deuexit arator,
Et nemora euertit multos ignaua per annos.

Miles belli gerendi cupidus eis irascitur, qui bellum negligunt, & detestantur. amore captus eis, qui sibi in amore molesti sunt, vehementer irascitur, vt apud Terentium in Eunucho Chærea detestatur Archidemidem, ꝙ sibi impedimento fuisset, quo minus virginem, quam deperibat, sequeretur. sic enim ait;

Vt illum Dij, Deæque senium perdant, qui me hodie remoratus est:
Meq; adeo qui restiterim. & paulò post; *id equidem*
Aduenienti mecum stomachabar modo: neque
Quẽquam esse ego hominẽ arbitror cui magis bona
Felicitates omnes aduersa sient.

hoc idem accidit etiã in reliquis cupiditatibus omnibus. cum. n. homo in aliqua perturbatione est, & aliquid occurrit ei, quod specie habeat iniuriæ, statim ira concitatur. semper antè in singulis tebus, non in toto genere ira est. sicuti etiã supra declaratum est, cum tamen odium in toto genere esse possit, vt nemo iratcitur omnib. mulieribus, & ramen aliqui genus omne fœmineum perosum habent, vt Orpheus, & Hippolytus.

TEX. 34 Ἐπὶ δὲ ἐὰν τἀναντία τύχῃ προσδοκώμενος· λυπεῖ γὰρ μᾶλλον τὸ παρὰ δόξαν, καὶ παρὰ δόξαν ὥσπερ καὶ τέρπει τὸ παρὰ δόξαν. ἐὰν γιγνήται ὃ βούλεται.

Ad hæc irascitur, si contra accidit, quam expectabat: maiorem enim dolorem affert magnũ, & insperatum incommodum; quemadmodum etiam magnum, & insperatum bonum magis delectat, cum ex animi sententia succedit.

COMM. Siquis offenditur præter spem, atque expectationem suam, multo grauius irascitur. vt siquis ab eo impediatur, à quo sperabat auxiliũ. quemadmodum enim bonum id, quod præter spem euenit, maiorem delectationem afferre solet, cũ eo modo fit, vt volumus, ita etiam malum improuisum, & inopinatum maiorem dolorem, ac tristitiam affert. in Andria Terentij Carinus adolescens irascitur, ꝙ Pamphilus pollicitus auxilium, postea non præstiterit;

Hoccine credibile est, aut memorabile,
Tanta vecordia innata cuiquam vt sit,
Vt malis gaudeant, atque ex incommodis
Alterius sua comparent vt commoda?
& reliqua.

Cicero pro L. Flacco dolet, quod præter expectationem suam D. Lælius Flaccum accusasset;
„ Numquã tamen existimaui Iudices D. Lælium
„ oprimi viri filium, optima ipsum spe præditum,
„ summæ dignitatis, eam susceptum accusatio-
„ nem, quæ sceleratorum eiuium potius odio, &
„ furori, quàm ipsius virtuti, atq; iustitutæ adole-
„ scentiæ conueniret. omnia autem improuisa, &
insperata magis animum mouent uel ad dolorẽ
simala sunt, uel ad lætitiã si bona. vt iu Adelphis
Demea, qui putaret filium suum Ctesiphontem
frugi esse, postquam insperato reperit eum esse
meretricijs amoribus deditum, ita clamat;

Hei mihi quid faciam? quid agam? quid clamem, aut querar,
O cælum, ò terra, ò maria Neptuni.

at verò in Eunucho postquam Cherea Pamphilam suam insperatò reperit esse ciuem Atticam lætitia gestiens ait;

O populares, ecquis me viuit hodie fortunatior?
Nemo hercle quisquam. nam in me planè Dij potestatem suam
Omnem ostendere, cui tam subito tot congruerint commoda.

TEX.35. Διὸ καὶ ὧραι, καὶ χρόνοι, καὶ διαθέσεις, καὶ ἡλικίαι, ἐν τούτων φανεραί. ποῖοι δ' ὀξύθυμοι πρὸς ὀργήν, & ποτὲ, καὶ ποῦ.

Itaque ex his intelligi potest, quæ horæ, quæ tempora, quæ affectiones, quæ ætates facile ad iram commoueant, & quando, quoq; in loco magis concitentur.

COM. Quĩ diligenter ea, quæ dicta sunt aduerterit, facile poterit intelligere, quo tempore, & qua affectione, & qua ætate sint homines ad iram proniores. nam quod ad horas, & tempora pertinet, mane, dum adhuc ieiuni sunt facilius irascuntur, vnde prouerbium illud apud Plautum in Amphytrione;

Fames, & mora bilem in nasum conciunt.

pransi uerò, ac cænati mitiores sunt. quod eleganti similitudine Zeno docuit, cum enim esset natura tristis, ac seuerus, tamen in conuiuio fiebat hilarior, atque huius rei causam rogatus dixit etiam Lupinum sua uatura peramarum, tamen aqua maceratũ amaritiem deponere. quin etiam sæpe diebus festis lætiores sunt homines, quàm profestis cum opus faciunt, in conuiuijs, in iocis, in collocutionibus familiarium, contra verò tristiores in serijs negocijs, in occupationibus magnis, in laboribus magni momenti; est etiam animi affectio, quæ uel ad placabilitatem, vel ad iram sæpe uos impellit. ætates autem diuerso modo iram concipiunt, nam pueri, & adolescẽtes propter ætatis fetnorem facile irascuntur, sed etiam facile placantur. vt Horatius ait in Arte Poetica de puero; —*& iram*

Colligit, ac ponit temerè, & mutatur in horas.

Et Terentius in Hecyra;

Pueri inter se quam pro leuibus noxis iras gerunt?

Senes autem graniores iras concipiunt, neq; eas facile deponunt. vnde δύσοργοι vocãtur. sic enim Teucer apud Sophoclem appellat Telamonem patrem suum, iam ætate confectum *ἀνὴρ δύσοργος ὢν γήρᾳ βαρύς*. vir amarus in senectute morosus. oportet etiam considerare quãdo, & quo in loco magis concitentur. vt qui uobis incommodant, cũ rem seriam acturi sumus, eis irascimur. sicuti Simo Critoni in Andria;

Ita ne attemperatè venit hodie in ipsis nuptijs,
Vt veniret ante hac nunquam. aut qui in publico loco reprehendunt, aut offendunt. vt in vndecimo Aeneidos Turnus, cum in conspectu Latini Regis, & totius concilij Drances eum vituperasset;

Talibus exarsit dictis violentia Turni,
Dat gemitum, rumpitq; has imo pectore voces.

Καὶ ὅτι ὀτι μᾶλλον ἐν τούτοις εἰσὶ, μᾶλλον καὶ ὀξύνται. TEX.36.

Illud etiã planum est, omnes magis ad iram pronos esse, cum magis his rebus tenentur.

Ostendit in ira gradus etiam quosdam esse, COMM.
vt aliquando magis, aliquando minus homines irascantur. vt quo quis magis aliquid concupiscit, eo grauius irascitur illi, à quo impeditur, quo minus voti compos fiat. ita cum quis importunè lacessitur, vt Cicero primo Epistolarũ ad Lentulum de Crasso; Sed cum me disputanteur, non lacessentẽ lacessissent; exarsi, non solum „
præsenti, credo, iracũdia, nam ea tam uehemens „
forasse non fuisset, sed cum inclusum illud odiũ „
multarum eius in me iniuriarum, quod ego effudisse me omne arbitrabar, residuum tamen in- „
scieute me fuisset, omne repente apparuit.

CAPVT VII.

Quibus Hominibus, quibusq; de causis irascantur.

Α'τὰ μὲν δὴ οὕτως ἔχοντες, ὀξύνται πρὸς ὀργήν. Ὀργίζονται δὲ, τοῖς τε καταγελῶσι, καὶ χλευάζουσι, καὶ σκώπτουσιν. ὑβρίζουσι γάρ. TEX.37.

Atque hactenus, quomodo affecti homines, pronti sint ad iram, dictum sit. Eis autem irascuntur, qui vel deridẽt, vel ludibrio habent, vel dictis lacessunt; nam hæc facere: contumelia est.

PRIMAM partem iam se absoluisse COMM.
ostendit, hoc est, quomodo sint homines ad iram procliues, deinceps docere incipit, quibus potissimum irascantur. neque enim ferè quisquam est, qui cum afficitur contumelia, non indignetur, ergo eis irascuntur, qui derident, vel quodã ludibrio insectantur, vel lacetis, & aculeatis dictis prouocant, quoniam hæc contumeliæ speciem habẽt, nam qui derident, etiam contemnunt, vt secundo de Oratore; Quare omnes istos me auctore „
deridete, atque contemnite. Cassius ad Ciceronem scribens de Pompeii filio sic ait; Scis quam „
se semper à nobis derisum putet, vereor ne uos „
rustice gladio uelit ἀντιμυκτηρίσαι. eadem etiam de causa eis irascuntur, qui ludibrio habẽt, quia despiciant,

despiciant, vt Cornificius quarto ad Herēnium; filii parui priuati patris auxilio, ludibrio, & despectui paternis inimicis erūt oppositi. præterea facetè dicta, præsertim si sint aculeata, solent irā concitare. vt Scipio apud Numantiam cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, si quintum pareret mater eius, asinum fuisse parturam. & Q. Catulus à Philippo interrogatus quid latraret, respondit, furem uideo. & Cicero cum C. Popilius Iurisconsultus in iudicio testis productus dixisset, se nihil scire, pntas (inquit) fortasis te de iure interrogari. idē cum M. Crassum pro rostris infamaret, quem eodem in loco antea laudauerat, & Crassus dixisset; an non me nuper ex hoc ipso loco laudasti? laudaui (inquit) sed exercendi ingenii gratia argumentum infame sumpseram.

TEX. 38 Καὶ τοῖς τὰ τοιαῦτα βλάπτουσι, ὅσα ὕβρεως σημεῖα. ἀνάγκη δὲ τοιαῦτα εἶναι, ἃ μήτε αἰτίους τινὸς, μήτ' ὠφέλιμα τοῖς ποιοῦσιν. ἡδονῆ γὰρ δοκεῖ δι' ὕβριν.

Et ijs, qui ledunt in rebus, quæ speciem habent contumeliæ; necesse est autem, vt alia sint ea, quæ faciunt, neque vt talionem reddant, neq; vt aliquam vtilitatem habeant; iam enim per contumeliam facere videntur.

COMM. Ira granis concitatur in eos, qui contumeliæ tantum gratia lædere uidentur. nam qui alium offendit, vel ut talionem reddat, & acceptam iniuriam vlciscatur, vel ut aliquam vtilitatem assequatur, is non uidetur contumeliam facere. nam contumelia, est alterius læsio sine ultione, vel utilitate. sed voluptatis tantum gratia (vt supra dictum est.)

TEX. 39 Καὶ τοῖς κακῶς λέγουσι, καὶ καταφρονοῦσι, περὶ ἃ αὐτοὶ μάλιστα σπουδάζουσιν. οἷον, οἱ ὅτι φιλοσοφίᾳ φιλοπονοῦσι, καί τις εἰς τὴν φιλοσοφίαν, οἱ δὲ ὅτι τῇ ἰδίᾳ, καί τις εἰς τὴν ἰδίαν. ὁμοίως δὲ, καὶ ὅτι τῶν ἄλλων.

Et ijs, qui ipsos vituperant, & contemnunt in eis rebus, quibus ipsi maximè student: vt, si quis in philosophia maledixerit eis, & spreuerit, qui se multum in ea profecisse gloriantur; & qui forma studeat, si quis eos, in ea re vituperet; atque ita in reliquis.

Omnes in arte, atque in studio suo cupiūt excellentes uideri. itaque uehementer irascuntur, COMM. si quis eos uituperat in ea re, cuius studiosi sunt. quod duobus exemplis Aristoteles declarat. Sunt enim quidam, qui studio sapientiæ dediti, plurimū in ea se, profecisse gloriantur. hos si quis in philosophia vituperet, & imperitos esse philosophiæ dicat, eorum statim iram in se uehementem excitabit. quidam autem pulchri, & formosi videri uolunt, atque ideo cultu nitido, politoq; delectantur. hos si quis deformes, & sordidos appellet, derepente iratos uidebit. hæc sunt Aristotelis exempla, quibus adiungi possunt alia plurima, vt si quis egregium bellatorem, inertem, & fugacem appellet, quemadmodum Drances in vndecimo Aeneidos de Turno ait;

——*dum Troia tentat*
Castra fuga fidens, & eſlum territat armis.

Et paulò post;

Pone animos, & pulsus abi.——

ideo Turnus vehementer iratus ita inquit;

Pulsus ego? aut quisquam meritò fœdissimè pulsum
Arguet, Iliaco tumidum qui creſcere Tybrim,
Sanguine, & Euandri totam cum ſtirpe videbit
Procubuiſſe domum. & quæ sequuntur.

Ταῦτα δὲ πολλῷ μᾶλλον, ἐὰν ὑποπτεύσωσιν TEX. 40
ὅτι μὴ ὑπάρχειν αὐτοῖς, ἢ ὅλως, ἢ μὴ ἰσχυρῶς, ἢ μὴ δοκεῖν.

Et multò magis irascuntur, quando suspicantur ea sibi non adesse, quibus student; vel, omnino se expertes esse, vel non firmiter teneres vel, etiam si teneant, non existimari.

Augetur ira, cum quis honorem ex eo studio COMM.
maximè cupit, in quo non multum adhuc profecit, si se vituperari sentiat, & præcipuè si nondum in eo nomen, & existimationem acquisiuit. vt eloquētiæ studio deditus adolescens, qui styli gloriam quærat, si uel nondum bene dicendi rationem assecutus est, vel non planè præcepta seruare nouit, vel denique non existimatur politè scribere. certè non potest iram cohibere, cum se vituperari intelligit. cupit enim omnes studio suo fauere. apud Platonem in Gorgia Polus adolescens irascitur Socrati, quod se artis rhetoricę imperitum argueret, cui præcipuè studebat. Cicero in Pisonem vehementer indignatur, quod Piso carmen illud suum reprehendisset;

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.

Quid nunc (inquit) te asine literas doceam? non „
opus est uerbis, sed fustibus. non dixi hanc to- „
gam, qua fum amictus, nec arma sentum, & gla- „
dium unius Imperatoris; sed quod pacis est insi- „
gne, & ocij toga; contra autem arma tumultus, „
atque belli, more Poetarum locutus, hoc intel- „
ligi volui, bellum, ac tumultum, paci, atq; ocio „
concessurum. defendit igitur Cicero stomacho- „
se, atque irato animo versum suum, qui tamen „
à multis vituperabatur.

Ἔστι δὲ καὶ δι' σφόδρα οἴονται ὑπάρχειν οἱ τού- TEX. 41.
τοις, οἱ οἷς σκώπτονται, οὐ φροντίζουσι.

Nam, cum existimant ea sibi firmiter adesse; nihil curant eos, qui se in ea parte vituperant.

Is, qui artem aliquam præclarè didicit, & in COMM.
ea iam nomen, & famam acquisiuit, nihil curat, etiam si qui sint, qui in ea arte ipsum uituperent. sed eos potius contemnit, & irridet. vt si quis Apellem dicat ineptum esse pictorem, aut Phidiam imperitum statuarium, aut Demosthenem impolitū oratorem, meritò ab omnib. rideatur. Sicut Zoilus ille, qui Homerum omnium scientiarū fontem insectari non dubitauit. & C. Caligula, qui Virgilium vt nullius ingenii, minimæq; doctrinæ. T. Liuium, vt nerbosum in historia, negligentemq; carpebat. vt in eius vita Suetonius scribit.

ſcribit. hæc eſt cauſa, cur viri ſapientes ſæpe conuiciatoribus ſuis non reſpondent, quia ſciunt, ſe iam eam famam adeptos, vt conuicia ſibi minimè obeſſe poſsint.

TEX.42. Καὶ τοῖς φίλοις μᾶλλον, ἢ τοῖς μὴ φίλοις. οἴονται γὰρ πρασσειν μᾶλλον ὑπ' αὐτῶν δ' πάσχειν, ἢ μή.

Et magis amicis iraſcuntur, quàm iis, qui ſunt inimici: putant enim conuenire magis ab eis ſe benè tractari, quàm contra.

COMM. Cum ab amicis offenduntur homines multò grauius iraſcuntur, quàm ſi ab inimicis lædantur. cuius rei cauſa eſt, quia iuſtum eſſe cenſent ab amicis beuè tractari, non autem malè. cum autem à quibus beneficium ſibi deberi exiſtimant, ab iis non ſolum beneficio fraudari, ſed etiam offendi ſe vident, grauiter iraſcuntur. vnde prouerbio ſertur, fratrum iras eſſe acerbiſsimas. nam qui vehementer amant, iidem etiam vehementer oderunt. ſicut ait idem Ariſtoteles Politicorum 7. vbi hæc eadem ferè cõmemorat; » Pars (inquit) ea animi, in qua irarum exiſtit ardor, eſt eadem, quæ amicitiam gignit. hæc enim » pars eſt animi, qua ad amorẽ impellimur. quod » ex eo ſciri poteſt, quia magis in familiares, & » amicos concitatur pars illa, quàm in ignotos, ſi ſe contemptam putet.

TEX.43. Καὶ τοῖς εὐεργετικοῖς τιμᾶν μᾶλλον, ἢ φροντίζειν, εἰ καὶ πάλιν μὴ οὕτως ὁμιλῶσι. καὶ γὰρ ὑπὸ τούτων οἴονται καταφρονεῖσθαι. ταυτὸν γὰρ ἀ ποιεῖν.

Illis etiam iraſcuntur, qui vel ipſos honorare, vel de ipſis curam ſuſcipere conſueuerant, ſi poſtea non idem efficiunt; nam ab eis ſe tunc contemni putant, niſi enim hoc eſſet, idem eos eſſe facturos.

COMM. Siquis ſolitus aliquem honorare, poſtea non honorat, aut eius curam habere, poſtea non habet, iram in ſe concitat. quoniam is, qui non honoratur, vt ſolebat, & cuius non habetur ratio more ſolito, ſtatim ſe contemni exiſtimat. ſecum enim ita ratiocinatur: certè niſi me iſte contemneret, more ſolito honoraret, & res meas curaret. eſt huius rei ſatis apertum exemplum apud Ciceronem primo Epiſtolarum ad Lẽtulum, vbi conqueritur de quibuſdam hominibus, quòd ſe deſeruiſſent, cum antea ſibi auxilio eſſe conſueuiſſent; » Qui me (inquit) homines, quod ſaluum » eſſe voluerunt, eſt mihi gratiſsimum: ſed vellem » non ſolum ſalutis meę, quemadmodum medici, » ſed etiam (vt aliptæ) virium, & coloris rationem » habere voluiſſent. nunc, vt Apelles Veneris ca- » put, & ſumma pectoris politiſsima arte perfecit, » reliquam partem corporis inchoatam reliquit: » ſic quidam homines in capite meo ſolum elabo- » rarunt, reliquum corpus imperfectum, ac rude reliquerunt. ita Venus decimo Aeneidos cum Ioue patre queritur, quod is non ſit auxilio Troianis contra Rutulos, cum eos iam antea multis è calamitatibus eripuiſſet; ſic enim ait;

——— *quid peſtem tuadere belli*
Iunit? & Argolicos medium fugiſſe per ignes?
Totq; maris, vaſtaq; exhauſta pericula terræ,
Dum Latium Teucri, recidiuaq; pergama quærunt?

Καὶ τοῖς μὴ ἀντιποιοῦσιν δῦ, μὴ δὲ τλὼ ἴσην ἀποδιδοῦσι. TEX.44.

Et ijs, qui accepta beneficia non reddunt; aut non æqualem gratiam referunt.

Hæc ira iuſtiſsima eſſe videtur, quæ cõtra ingratos homines concipitur. qui, cum facultas datur, accepta beneficia reddere voluut, aut ſi reddunt, non æquali menſura, neque grato animo reddere contendunt. omnes enim (ait Cicero) immemorem beneficij oderunt, itaque non iniuſta fuit illa ſuperioris Africani querela, qui, cum ſibi voluntarium exilium indixiſſet ob aſſiduas Tribunorum vexationes, moriens ſepulchro ſuo inſcribi iuſsit; Ingrata patria, ne oſſa » quidem mea habes. eodem modo P. Lentulus, qui C. Gracchi conatus neſarios fregit, inuidia, & obtrectatione compulſus in Siciliam receſsit, & quadam libera indignatione ad ingratũ populum Romanum nũquam redire voluit. Cicero ad Atticum lib. 8. ſe Dionyſio cuidã magnopere iratum oſtendit, quod is beneficiorum à ſe acceptorũ immemor eſſet. quem locum ita concludit; nihil cognoui ingratius. in quo vitio nihil mali non ineſt. » COMM.

Καὶ τοῖς τ' ἀναντία ποιοῦσιν αὐτοῖς. καὶ ἧττους ὄσι. καταφρονεῖν γὰρ δοκοῦσι τοιοῦτοι φαίνονται. καὶ οἱ μὲν, ὡς ἧττόνων. οἱ δ', ὡς παρὰ ἧττόνων. TEX.45.

Et ijs, qui conatibus ſuis reſiſtunt, ſi inferiores fuerint; Omnes enim iſti contemnere videntur: & hi quidem tamquam ſe inferiores, negligunt; illi vero tamquam ab inferioribus beneficia acceperint.

Iraſcuntur etiam eis homines, qui ſibi ſunt impedimento, quo minus peragere conata ſua poſsint. præcipuè ſi fuerint inferiores. quoniam hac ratione videntur velle ſuperiores eſſe. tam igitur hi, qui conatibus reſiſtunt, quàm illi, qui beneficia non reddunt, contemnere uidentur. nam qui reſiſtunt alicuius conatibus, eum tamquam inferiorem negligunt, qui verò beneficia non reddunt, tamquam ab inferioribus, & à debitoribus acceperint, ea reddere non curant. vnde ſæpe graues oriuntur inimicitiæ. Cicero quinto Epiſtolarum ad Metellum ſcribens ait ſe illius fratri factum eſſe inimicum, quod eum comperiſſet omnem ſui tribunatus conatum in ſuam perniciem parare, atque meditari. de quo etiam ita queritur; Ad III. Nonas Ian. cum » agere cœpiſſet; tertio quoque verbo orationis » ſuæ me appellabat, mihi minabatur: neque illi » quicquam deliberatius fuit, quàm me, quacunque ratione poſſet, non iudicio, neque diſceptatione, ſed vi, atque impreſsione euertere. COMM.

Καὶ τοῖς

TEX.46 Καὶ τοῖς ἐν μηδενὶ λόγῳ οὖσιν, εἰπὶ ὀλιγωρῶσι μᾶλλον. ὑπόκειται γὰρ ἡ ὀργὴ τῆς ὀλιγωρίας πρὸς τοὺς μὴ προσήκοντας. προσήκει δὲ τοῖς ἥττοσι μὴ ὀλιγωρεῖν.

Et ijs, qui in nulla sunt existimatione, si negligere videantur, magis irascuntur: diximus enim iram esse propter negligentiam aduersus eos, quos non conuenit; conuenit autem inferioribus non negligere præstantiores.

COMM. Illis, qui viles sunt, & abiecti, neque in aliquo honore, ac precio, facillimè irascimur, si in aliqua re nos parui facere videantur. hoc autem probatur ex iræ definitione, in qua dictum fuit, iram excitari propter negligentiam in eos, quos non conuenit. Sed qui sunt inferiores, non eis conuenit, vt præstantiores negligant, sed potius colant, & obseruent. hinc ira vehemens apud Virgiliũ Turni fortissimi iuuenis contra Drancẽ, cui frigida bello dextera, sicut ait Virgilius: itaque cum summa contemptione Turnus ea verba profert iratus;

——*méque timoris*
Argue tu Drance. tot quando stragis acernos
Teucrorum mea dextra dedit, passimq; trophæis
Insignis campos. ——

Et paulò post; ——*an tibi Mauors*
Ventosa in lingua, pedibusq; fugacibus istis
Semper erit? ——

Sic Aiax apud Ouidium indignatur, quod Vlysses contendere secum de armis Achillis auderet, cum robore corporis multo esset inferior,

Præmia magna peti fateor. sed demit honorem
Aemulus Aiaci. non est tenuisse decorum,
Sit licet hoc ingens, quicquid sperauit Vlysses.
Ipse tulit precium iam nunc certaminis huius,
Quod cum victus erit, mecum certasse feretur.

TEX.47 Τοῖς δὲ φίλοις, ἐὰν τι μὴ δι' λέγωσιν, ἢ ποιῶσι, χείρω μᾶλλον, ἐὰν τ' αἰσχύνῃ, καὶ ἐὰν μὴ αἰσθάνωνται διορθοῦντες. ὥσπερ ὁ Ἀντιφῶντος Πλήξιππος τῷ Μελεάγρῳ. ὀλιγωρίας γὰρ τὸ μὴ αἰσθάνεσθαι σημεῖον. ὧν γὰρ φροντίζομεν, οὐ λανθάνει.

Et amicis irascuntur, nisi vel bene dixerint, vel bene fecerint: & multo magis, si contraria fecerint: & si non aduerterint, quibus rebus indigeant, sicut apud Antiphontem Plexippus Meleagro irascitur; hoc enim negligentia signum est, non aduertere; nam, quæ curamus, ea nos latere non solent.

COMM. Sæpe etiam inter amicos ira concitatur, quãdo vel non satis laudant, vel non, quemadmodum possunt, adiuuant. neq; enim tunc fungi officio suo videntur. quoniam amicorum est, amicos laudibus extollere, atq; in eos beneficia conferre. quod qui nõ faciunt, negligere videntur. ex qua re existit ira, & tanto magis, si contra fecerint, hoc est si vel uituperauerint, vel offenderint. Ser. Sulpitius (vt in orat. pro Murena Cicero ostẽdit) grauissimè, & acerbissimè tulit, Ciceronem amicum suum familiaritatis, necessitudinisq; oblitum causam L. Murenæ contra se defendisse, cui tamen ita Cicero respondet, ut amicitiæ satisfaciat. & eam sententiã adiungit, quæ plurimum ad hunc locum facit; cum graue est uerè accusari in amicitia, tum etiam, si falso accuseris, non est negligendum. oportet enim & dictis, & factis quantũ ius, fasq; concedit, amicis obsecundare. nam etiam tunc irascuntur amici, cum non aduertimus, quibus rebus iudigeant, vt eis, quantũ fert facultas nostra, subueniamus. qui enim non aduertit, quodammodo negligere uidetur. siquidem, cum alicuius rei magnam curam habemus, nequaquam nos latere potest, quid ei cõtingat. hoc autem declarat Aristoteles exemplo ex Antiphontis Tragici poetæ fabula sumpto. in qua Plexippus iratus à Poeta inducitur contra Meleagrum sororis suæ filium, quod Meleager, quibus ille rebus indigeret, non aduerteret. fuit autem Plexippus Althææ Meleagri matris frater, qui cum Toxeo fratre suo venationi apri Calydonij interfuit, quam octauo Metamorpholis Ouidius describit. aderat etiam Atalanta virgo, quam Meleager deperibat, atq; eius amore torquebatur. itaque cum ab Atalanta leuiter prius ictus aper fuisset, deinde à Meleagro interfectus, cupiebat Plexippus Meleagri auunculus apri spolia sibi dari, sed ea Meleager amicæ suæ Atalantæ largitus est. qua de causa iratus Plexippus in Virginem impetum fecit, atq; illi spolia per uim abstulit. quo facto Meleager tantopere exarsit, vt Plexippum, & Toxeum auunculos interfecerit. huius argumenti Tragœdiã conscripsit Antiphon, ex qua Aristoteles hoc exemplum sumpsit. fuit autem Antiphon Athenienſis ex Rhamnunte Atticæ regionis pago, vnde dictus est Rhamnusius, neque tantum Poeta, sed etiã Orator fuit. nam Thucydides ait neminem vmquã capitis causam Antiphonte melius orauisse. profitebatur etiam se artem tenere, qua ægris animis curationẽ adhiberet, atque id Corinthi proposita publicè tabula scripta, in qua se medicũ animorum prædicabat. multis autem in locis Aristoteles huius Poetæ testimonia citat.

TEX.48. Καὶ τοῖς ἐπιχαίρουσι ταῖς ἀτυχίαις. καὶ ὅλως δυσμενέσιν ἐν ταῖς ἑαυτῶν ἀτυχίαις. ἢ γὰρ ἐχθροῦ, ἢ ὀλιγωροῦντος σημεῖον.

Et ijs, qui infortunijs, quæ ipsis accidunt lætantur; & omnino qui in aduersis ipsorum fortuna secure sunt animo; hoc enim vel inimici, vel negligentis indicium est.

Non possunt illis homines non iratsci, quos intelligunt lætitiam capere, cum aliquod ipsis infortunium accidit. aut qui securo sunt animo, neque vllum omnino dolorem ostendunt ob aduersam ipsorum fortunam. hęc enim ij facere solent, qui vel inimici sunt, vel magnopere negligunt. nam inimici lætitiam capiunt, cum inimicorum infortunia vident. hoc est, quod Cicero pro Plancio inquit; Nolite Iudices per vos, per COMM.

„ fortunas vestras, per liberos inimicis meis, ijs
„ præsertim quos ego pro uestra salute suscepi,
„ dare lætitiam, glorianti bus vos iam oblitos mei.
& quæ sequuntur. apud Virg. quarto Aeneidos Dido vehementer indignatur, quod Aeneas suis lachrymis nihil motus esset, neque ullum doloris signum dedisset;

Nã quid dissimulo? aut quæ me ad maiora reseruo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lachrymas victus dedit, aut miseratus amantem est?

Καὶ τοῖς μὴ φροντίζουσιν, ἐὰν λυπήσωσι. διὸ
TEX.49 καὶ τοῖς κακὰ ἀγγέλλουσιν ὀργίζονται. καὶ τοῖς ἥ
ἀκούουσι περὶ αὐτῷ, ἢ θεωμένοις τὰ αὐτῷ φαῦλα.

Et ijs, qui non curant, etiam si dolorem afferunt; unde etiam mala nunciantibus irascuntur: & æquo animo audientibus ea, quæ existimationem ipsorum lædunt; æquoq; animo res malas intuentibus.

COMM. Amicorum proprium est lætitiam, non autem dolorem afferre, itaque illis irascimur, qui dolorem nobis afferunt, neque præcauent ægritudinem nostram, vt ei obuiam eant, vnde fit, vt eis, qui nobis mala nunciant, irascamur. & eis, qui æquo animo vituperari nos audiũt, & eis, qui nostra infortunia æquo animo uident. nã quemadmodũ eos præmio dignos arbitramur, qui primi res lætas nunciant. ita pœnam mereri putamus, qui libenter mala nunciant. Quare Sophocles in Antigona sententiam ponit in hunc sensum;

Nemo est, malorum nuncium qui diligat.

Et Birrhia Terentianus cum hero suo rem ingratam nunciaturus esset, ita inquit;

Renunciabo, vt pro hoc malo, mihi det malum.

Quin etiam vulgò coruos uocant eos, qui libẽter nunciare mala consueuerũt. qui autem æquo animo vituperari nos audiunt, se inimicos esse ostendunt. oportet enim (vt Epistolarum tertio Cicero docet) ex doctissimis hominibus auctoribus, quorum sunt de amicitia gerenda præclarissimè scripti libri, genus hoc totum Orationis tollere; Disputabant, ego contra disserebam. dicebant, ego negabam. non enim tantum iniuriam faciunt ij, qui maledicunt, sed etiam ij, quorum aures ad audienda maledicta pateut. præterea solent amici cum amicorum mala uident, aut audiunt, dolere, atque ingemiscere, sicut ille Terentianus Chremes;

Lachrymas excussit mihi, miseretq; me eius.

qui autem non dolent, inimici videntur. itaque meritò eis irascimur.

TEX.50. Οἵμοι γάρ εἰσιν, ἢ ὀλιγωροῦσιν, ἢ ἐχθροῖς. οἱ γὰρ φίλοι, συναλγοῦσι. θεώμενοι δὲ τὰ οἰκεῖα φαῦλα πάντες, ἀλγοῦσιν.

Nam, qui hoc faciunt, vel negligentibus, vel inimicis similes sunt: amici enim anguntur, nec quisquã est, cũ propria mala videt, quin doleat.

COMM. Hæc est aperta ratio, cur illis irascamur, qui æquo animo mala nostra intuẽtur. nam aut nos uegligunt, aut inimici sunt. Si enim essent amici, æque atque nos dolerent. cum amicorum omnia communia sint. nemo est autem tam constanti animo, qui nou doleat, cum propria mala intuetur. vt Aeneas apud Virgilium, cum Pallantem Euandri filium mortuum vidisset;

Te ne (inquis) miserande puer cum læta veniret
Inuidit fortuna mihi? ne regna videres
Nostra: neque ad sedes victor veherere paternas?

Quin etiam tanta vis est humanitatis, vt pij viri inimicorum etiã malis doleant, vt idem Aeneas cum Lausum Mezentij filium interfecisset.

At verò vt vultum vidit morientis, & ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit miseras grauiter, dextramq; tetendit,
Et mentem patriæ subijt pietatis imago.

Ἐπὶ τοῖς ὀλιγωροῦσι, πρὸς πίστι, πρὸς οὓς φι- TEX.51
λοπονοῦνται, πρὸς οὓς θαυμάζεσιν, ὑφ' οὓς βούλονται θαυμάζεσθαι, πρὸς οὓς αἰσχύνονται, ἢ εἰ τοῖς αἰσχυνομένοις αὐτοὺς. εἰ τούτοις ἐάν τις ὀλιγωρῇ, ὀργίζονται μᾶλλον.

Præterea illis irascuntur, qui se negligunt apud quinque hominum genera; apud eos, quibuscum de honore contendunt; apud eos, quos admirantur; apud eos, quibus esse admirationi student; apud eos, quos verecundantur; deniq; apud eos, quibus ipsi sunt venerationi. apud hæc hominum genera siquis ipsos neglexerint, maxime irascuntur.

Semper iniquo animo ferunt homines, cum negliguntur, sed præcipuè apud quiuque hominum genera, primo apud eos, cum quibus de honore, & gloria contendunt. cupiunt enim aduersarios, sui nominis gloria deterrere. neque pati possunt se illis inferiores uideri. quo fit, vt inter excellentes uiros, ferè sint aliquæ simultates, cũ alter alteri dignitate cedere nolit, vt inter Platonem, & Xenophontem, inter Themistoclem, & Aristidem, inter Fabium Max. & Superiorem Africanum. quæ res aliquando bella intestina generat, vt inter Marium, & Syllam, inter Cæsarem, & Pompeium. Secundo apud eos, quos admirantur. nam illos sibi conciliare sua obseruantia, atque amicos facere student, sed cum apud eos parui penduntur, sua spe se deiectum iri timent. Tertio apud eos, quibus admirationi volunt esse. res enim iucunda est, multos habere, qui nos, nostraq; admireutur. quoniam hoc præstantiæ indicium est. qui verò nos in eorum conspectu paruipendit, qui nos admirantur, ea nos iucunditate priuat, atque dolorem affert. itaq; meritò irascimur. Quarto apud eos, quos uerecuudãtur. vt apud graues, & sapientes homines. & Turnus cum à Drance coram Latino, quem summe verebatur, se negligi intelligeret, exarsit, & Dranci uehementer indignatus est;

Talibus exarsit dictis violentia Turni,
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces.

Quinto, & vltimo, apud eos, quibus ipsi sunt veneration i, vt siquis patrem apud filiũ negligat,

COMM.

aut

ant præceptorem apud discipulos, meritò illi pa rer, & præceptor iraſcetur. hęc ſunt quinque hominũ genera, apud quos ſtudeut omnes eſſe in honore, ac precio. Quare non ſine cauſa magnopere illis iraſcuntur, qui ſe apud eos negligunt.

TEX. 52. Καὶ τοῖς εἰς τὰ τοιαῦτα ὀλιγωροῦσιν, ὑπὲρ ὧν αὐτοῖς αἰσχρὸν μὴ βοηθοῦσι. οἷον γονεῦς, τέκνα, γυναῖκας, ἀρχομένους.

Et ijs, qui negligunt ea, quibus opem non ferre turpe eſſet; vt parentes, filios, vxores, imperio ſubdisos.

COMM. Nemo eſt ferè quin iraſcatur, & grauiſsimè ferat, cum eas perſonas negligi uidet, quas niſi tuearur, ac defeudat, ignominiam ſubit. vt cum parentes ſuos, aut uxorẽ, aut imperio ſubditos, vel offendi, uel contemni intelligit, vt L. Manlius cum ruri ageret, & patrem ſuum à Pomponio Trib. Pl. accuſatum audiuiſſet, in vrbem ſubitò venit. & ad Pomponium profectus diſtricto gladio iurare eum coegit, à patris eius accuſatione receſſurum. ita M. Cotta, quo die virilem togam ſumpſit C. Carbonem, à quo pater eius damnatus fuerat, in iudicium vocatum condemnauit. graues etiam irę concitantur in eos, qui vxorem alienius violant. vt Menelaus contra Troianos exercitum coegit propter abductam à Paride Helenã. ſed plurima ſunt eius generis exempla. cum autem imperio ſubditi læduntur, non tantum iræ, ſed eriam bella ſępe grauiſsima naſcuntur. Sed ur eſt omnium maximus amor parẽtum in filios, ita etiã grauiſsimè parentes iraſcuntur eis, à quibus filios offendi uident, quod egregiè declarat Virgilius in ſecundo Aeneid. cum enim Pyrrhus Achillis filius Politem filium Priami co ram ipſo parente necaſſet, ira inquit Poeta;

Hic Priamus, quãquã in media iam morte tenetur,
Non tamen abſtinuit, nec voci, iræq; pepercit.
At tibi pro ſcelere exclamat, pro talibus anſis
Dij, ſiqua eſt cęlo pietas, quæ talia curet,
Perſoluant grates dignas. ——

hoc autem non tantum homines, ſed etiam pecudes, & ferę faciunt, vt quacumq; ratione poſſint, partus ſuos defendant, & in eo impetum faciant, à quibus illos offendi vident. Quod uerò dictum eſt de parentibus, filijs, vxoribus, imperio ſubditis, intelligendũ eſt etiam de alijs perſonis, quarũ curã ſuſcipere debemus, vt eas negligi non patiamur. quales ſunt fratres, ſorores, conſanguinei, affines, amici, quos turpe eſt deſerere, & non eis opem ferre, cum opus eſt.

TEX. 53. Καὶ τοῖς χάριν μὴ ἀποδιδοῦσι. παρὰ τὸ προσῆκον γὰρ ἡ ὀλιγωρία.

Et, qui beneficiorum acceptorum gratiam non referunt; eſt enim hæc negligentia prater id, quod conuenit.

COMM. Qui beneficium à nobis accepit, neq; referre gratiam ſtudet, ei meritò iraſcimur. non tantum propter utilitatem, quam ab eo expectamus, quantum propter honorem, quem nobis exhiberi cupimus. cauſa uerò, cur iraſcamur ea eſt, quoniam ingratus ille, contra ius, fasq; negligere nos videtur. omnis autem negligentia nõ iuſta, prætereq; rationem iram concitat. Cicero libro Epiſtolarum 5. ad C. Antonium ſcribens, illi ſe iratum oſtendit, quod gratiam ſibi referre uõ ſtuderet; Ego (inquit) ſi abs te ſumma officia deſiderem, mirum nemini videri debeat: omnia n. „ à me in te profecta ſunt, quæ ad tuum commo- „ dum, quæ ad honorem, quæ ad dignitatem per- „ tinerent. pro ijs rebus nullam mihi abs te re- „ laram eſſe gratiam, tu es optimus teſtis. & quæ „ ſequuntur.

Καὶ τοῖς εἰρωνευομένοις, πρὸς τὲς σπουδάζοντας. καταφρονητικὸν γὰρ ἡ εἰρωνεία. TEX. 54.

Et ijs, qui diſſimulatione vtuntur, cum ipſi ſerio agant; ſignum enim contemptionis eſt diſſimulatio.

Ironia, quæ latinè diſsimulatio dicitur, con- COMM. temptionis indicium eſt. nam cũ eis, quos amamus, aut obſeruamus, apertè nobis agendũ eſſe cenſemus, cum eis autem, quos negligimus, ſæpiſsimè diſsimulare conſueuimus atque hæc eſt cauſa, cur ſæpe homines eis iraſcantur, qui diſsimulatione vtuntur, cum ipſi ſeriò agunt, quia ſe contemni putant. Socrates quaſi perpetua ironia vtebatur. itaq; rhetorum ferè omnium, atq; etiam aliorum multorum iram in ſe concitabat. tradunt etiam inferiorem Africanum diſsimulatorem fuiſſe maximum. quæ res in eo non fuit improbata, quoniã imitari Socratem videbatur. quod autem Ironia contemptionis indicium ſit apertiſsimum eſt, & multis exemplis oſtendi poteſt. vt in Piſonem Cic. cum eſſes interrogatus, quid ſentires de conſulatu meo, grauis auctor, „ Calatinus credo aliquis, aut Africanus, aut Ma- „ ximus, & non Ceſonius ſemiplacentinus Caluẽ- „ tius. & alibi; tu ſcilicet homo religioſus, & ſanctus, fœdus quod meo ſanguine in pactione pro- „ uinciarum iceras, frangere uoluiſti. & alibi; errauit. n. non guſtarat iſtam tuam philoſophiam. & „ pro Cœlio: ſed nou dubito quin ſint pergraues, „ qui primum ſint talis fœminæ familiares, dein- „ de eam prouinciam ſuſceperint, vt in balneas „ contruderentur. ſed infinita ſunt exempla.

Καὶ τοῖς τῶν ἄλλων εὐποιητικοῖς, αὐ μὴ καὶ αὐτῶν. καὶ γὰρ τοῦτο καταφρονητικὸν, τὸ μὴ ἀξιοῦν ὧν ποιητὰς καὶ αὐτῶν. TEX. 55

Et ijs, qui ſunt in alios benefici, ac liberales, niſi etiam ipſis benefaciant; contemptionis enim ſignum eſt, non ijſdem rebus aliquem dignum iudicare, quibus omnes alios iudicant.

Cum aliquid ab eo petimus, qui in alios be- COMM. neficus, & liberalis eſſe ſoleat, iraſci ſolemus, niſi nobis id concedat. cauſa eſt, quia negando nos contemnere videtur. cũ ſua liberalitate nos non eſſe dignos exiſtimet, quaerga alios plurimos vtitur. quinetiam nobis iniuriam fieri putamus, cum alijs multis, & plerumq; inferioribus gratificetur,

tificetur, si nobis gratificari nolit. ita Tigellius Sardus Ciceroni iratus est, quia causam suã suscipere noluit, cum alios multos defenderet. vt 7. Epistolarum ipse Cic. ostendit. vbi etiam ita se excusat; Capius (vt opinor) olim, Non omnibus dormio: sic ego non omnibus mi Galle seruio. Quare cum aliquid impetrare volumus, multũ prodest ea commemorare beneficia, quæ, is, quẽ rogamus, in alios contulit. vt pro Q. Ligario Cic. commemorat, quemadmodum Cæsar multos ex Pompeianis conseruasset, vt eum ad ignoscendum Ligario facilius inducat. quin eam orationem ita concludit; fac igitur quod de homine nobilissimo, & clarissimo M. Marcello restituto feciſti nuper in curia, nunc quidem in foro de optimis, & huic omni frequentiæ probatisſimis fratribus. vt concessisti illum Senatui, sic da hunc populo, cuius voluntatẽ carissimam semper habuisti. mouetur enim is, qui rogatur, suo ipsius exẽplo. timetq;, ne nisi roganti gratificetur, quodãmodo in eum iniurius esse videatur.

ΤΕΧ. 56 Ποιητικὸν δ' ὀργῆς, ἐὰν ᾖ λήθη, οἷον καὶ τῷ ὀνομάτων οὔσα παρὰ μικρὸν, ὀλιγωρίας γὰρ δοκεῖ καὶ λήθη σημεῖον εἶναι. δῆλα μὲν γὰρ ἀμέλειαν, ἡ λήθη γίνεται, ἡ δ' ἀμέλεια, ὀλιγωρία ὄζει.

Obliuio quoque iram commouet; vt si quis nomẽ alicuius penè oblitus fuerit. nam etiam obliuio negligentiæ signum esse videtur: siquidem ab incuria nascitur obliuio, incuria verò negligentia est.

COMM. Indignantur homines, cum è memoria alicuius effluunt, qui amicus esse uidetur. vt si ille nomen penè fuerit oblitus. causa est, quia qui rei alicuius obliuiscitur, eam negligere uidetur. cuius enim rei curam non habemus, eius obliuiscimur. incuria uerò nihil aliud est, quàm negligentia quædam. vnde fit, vt sæpe qui non salutant obuiam amicos, eorũ iram in se concitent, quia negligere uidentur. hinc illud Græcorum prouerbium, multæ amicitiæ non appellando diriuntur. bene igitur præcepit ille sapiens, quisquis fuit; qui nos admonet, vt libenter obuios salutemus. tradunt Cyrum Persarum regẽ omnium ferè militum suorum nomina didicisse, diligenterq; memoriæ mandasse, vt eos appellando blandius, ad se amandum alliceret, quẽ imitatus est etiam superior Africanus, & alij nonnulli præstãtes imperatores. hinc est, quod cum raro uel amicos inuisimus, vel ad eos scribimus, ita nos excusare solemus, vt dicamus non obliuione amicitiæ, sed occupationibus accidisse. Cicero 5. Epistolarum ad Sestium, Non obliuione amicitiæ nostræ, neque intermissione consuetudinis meæ, superioribus temporibus ad te uullas literas misi. qua excusatione vulgò ferè omnes uti norunt.

ΤΕΧ. 57 Οἷς μὲν οὖν ὀργίζονται, καὶ ὡς ἔχοντες, καὶ διὰ ποῖα, εἴρηται. δῆλον δ' ὡς δεῖ αὖ, αὐτὸν κατασκευάζειν τῷ λόγῳ τοιούτους, οἵοι ὄντες ὀργίλως ἔχουσι, καὶ τοὺς ἐναντίους τούτοις εὐόχους ὄντας, ἐφ' οἷς ὀργίζονται, καὶ τοιούτους, οἷοις ὀργίζονται.

Quibus igitur hominibus irascantur, & quomodo affecti, & quas ob res, simul explicatum est. Planum est autem, oratorem oportere iudices oratione sua tales afficere, quales ij sunt, qui in iram procliues sunt: atque aduersarios eis culpis affines esse ostendere, quæ iustam iram commouent; & tales esse, quibus irasci merito debeant.

Iam se explicuisse tria illa ostendit, quæ sibi explicanda proposuerat, cum esset de ira tractaturus, hoc est quibus irascantur, & quomodo affecti, & quas ob res. deinde admonet quid vtilitatis in se habeat hæc tam accurata de ira tractatio. nempe ut orator Iudices ita afficiat, vt ad irã procliues sint, deinde ut aduersarios ea peccata commisisse demonstret, quæ omnium in se iram concitare debeant. hæc diligenter multis in locis obseruat Cicero, sed præcipuè secunda in Verrem actione, vbi sic ait: Adduxi enim hominem, in quo reconciliare existimationem iudiciorum amissam, redire in gratiam cum populo R. satisfacere cæteris nationibus possetis: depeculatorem ærarij, vexatorem Asiæ, atq; Pamphiliæ, prædonem iuris vrbani, labem, atque perniciem prouinciæ Siciliæ. sed plurima sunt (vt dixi) apud Ciceronem exempla. nam iræ in aduersarios concitandæ mirus est artifex. COMM.

CAPVT VIII.

Lenitatẽ ex altera parte iræ respõdẽtem definit, & docet qui, erga quos, quibus de causis, & quomodo fiãt lenes.

ΤΕΧ. 58 Ἐπεὶ δὲ τὸ ὀργίζεσθαι ἐναντίον τῷ πράως εἶναι, καὶ ὀργὴ πραότητι, λοιπὸν πῶς τε ἔχοντες πρᾶοί εἰσι, καὶ πρὸς τίνας πράους ἔχουσι, καὶ δι' ἅ τινων παύονται.

Quoniam autem irasci, & leniri contraria sunt; & ira lenitati: videndum est, quomodo affecti homines lenes sint, & erga quos se leniter gerant, & quibus de causis leniantur.

NOn tantum scire debet Orator, quomodo iudicum animi ad iram commoueantur, sed etiam quomodo ad lenitatem, & clementiam reducantur, vt utraque commoditate quãdo causa postulat uti possit. nam utraque maximam uim habet, & summis eloquentiæ uiribus tractanda est, quod primo de Oratore Cicero illis uerbis ostendit; Quis. n. nescit, maximam uim existere Oratoris in hominum mentibus vel ad iram, vel ad odium, vel dolorem incitandis, vel ab hisce permotionibus ad lenitatem, misericordiamque reuocandis? cum igitur lenitati cõtraria sit, & iam de ira copiosè verba fecerit Aristoteles, nunc etiam de lenitate sibi tractãdum esse existimat. quam quidem tractationem tres in partes distribuit, sicuti etiam superiorem, COMM.

superiorem, hoc est quomodo affecti homines lenes sint, & erga quos lenitet se gerant, & quibus de causis leniri soleant.

TEX.59. Ἔστω δὴ πραΰνσις, κατάστασις, καὶ ἠρέμησις ὀργῆς.

Sit autem lenitudo sedatio animi, atque ab ira cessatio.

COMM. Definit primo lenitudinem, vt ex naturæ ipsius explicatione, quæ proposuit, melius tractari, atque intelligi possint. cum igitur ira tãquam tempestate quadam animua cõmotus est, opua est illos turbidos motus oratione quasi trãquillare, & sedare, quod cum fit, ira cessat, lenitas aurem succedit, ita igitur sedatio animi, atque cessario ab ita vocatur lenitudo Latinè. πράϋνσις Græcè. quamuis Petrus Victorius existimet, nõ reperiri Latinum nomen pat Græco, quo vim iplius Græci exprimamus. & certè in Græco vocabulo quidam est actus, quem nos exprimere non possumus, nisi leniticnem dicamus, quo Latini non vtuntur.

TAX.60. Εἰ ὧν ὀργίζονται τοῖς ὀλιγωροῦσιν, ὀλιγωρία δή ἐστιν ἐκείνοις, φανερὸν, ὅτι καὶ τοῖς μηδὲν τούτων ποιοῦσιν, ἢ ἀκουσίως ποιοῦσιν, ἢ φαινομένοις τοιούτοις πρᾷοί εἰσι.

Cum igitur homines irascuntur negligentibus, negligentia verò voluntaria sit: perspicuũ est, esse lenes aduersus eos, qui aut nihil horum faciunt, aut inuiti faciunt; aut saltem facere videntur.

COMM. Ira, sicuti supra declaratum est, propter negligentiam nascitur. at verò negligentia est uoluntaria. quod si homines irascuntur eis, à quibus parui fiunt, certè lenes erunt in eos, à quibus obseruantur, & nulla in re lædunter. vel si etiam lædantur, modo qui lædunt, inuiti faciant, aut facere uideantur, tamen ad lenitatem, quam ad iram propensiores sunt. atque hæc est eorum, qui ueniam petunt, consuetudo, vt se inuitos peccásse, aut per imprudentiam, aut per necessitatem dicant. vt Cicero pro Q. Ligario; Itaque „ Q. Ligarius cum diu recusana nihil profeciſſet, prouinciam accepit inuitua. & paulò post; ter- „ tium est tẽpus, qup post aduentum Vari in Afri- „ ca restitit. quod si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis. & alibi conatur illis tationibus animum Cæsaris ad lenitatem, & cle- „ mentiam traducere; sed ego ad parentẽ loquor, „ erraui, temerè feci, pœnitet, ad clemẽtiam tuam „ confugio, delicti veniam peto, vt ignoscas oro.

TAX.61. Καὶ τοῖς τ' ἁμαρτίαν ὧν ἐποίησαν βουλομένοις.

Et erga illos, quid aliquid fecerunt contra, quam voluerant.

COMM. Lenea etiam in illos sunt homines, qui contra voluntatem aliquid fecerunt. vt siquis in pugna vmbratili colludens, socium granitet vulneret, vt non rarò contingit, vel si lapidem mouens prę tereuntem feriat. Cato senior, cum baiulus quidam arcam ferens illum percussaisset, deinde dixisset, caue. leniter artidens dixit; nũquid aliud fers ptætet arcam? Cicero pro Q. Ligario genus hoc defensionis non prætermisit. cum ait Ligarij voluntatem semper à bello contra Cæsarem abhorruisse. & cum fratribus suis fuisse, qui Cæsaris partes tuebantur. quem locum ita cõcludit; „ voluntate igitur omnes tecum fuerunt, tempe- „ state abreptus est vnus. & reliqua.

Καὶ ὅσοι, καὶ εἰς αὐτοὺς τοιοῦτοι. οὐδεὶς γὰρ αὐτὸς αὑτῷ δοκεῖ ὀλιγωρεῖν. TEX.62.

Et aduersus eos, qui in se ipsos eadem committunt; nemo enim videtur se ipsum negligere.

Non est, quod quisquam eis irascatur, qui ta- COMM.
les sunt iu alios, quales in seipsos esse solent, vt siquis labori deditus, alios laborare cogit, & siquis in se ipsum seuerus, etiam in alios scueritate utatur. verum est enim, quod eleganter ait Ouidius;

Sic agitur censura, & sic exempla parantur,
Cum index alios, quod monet, ipse facit.

Cic. pro lege Man. neque. n. potest exercitum is „ cõtinere Imperator, qui se ipsum non continet, „ neq; seuerus esse in iudicando, qui alios in se seueros esse iudices non vult. hac de causa belli duces ne in se militum animos excitent, & vt eia lenioribus vtantur, se se ijsdem laboribus implicant, quibus militea occupari volunt, & exẽplo suo milites ad tolerandam famem, sitim, frigus, calorem inuitant. qua in re C. Marium præstitisse legimus. vnde milites eius ob summam laborum tolerantiam vulgò, muli mariani dicebantur. sicut auctor est Plutarchus. idem Cyrum etiam facere solitum Xenophon scribit.

Καὶ τοῖς ὁμολογοῦσι, καὶ μεταμελομένοις. ὡς γὰρ ἐχοντες δίκην τὸ λυπεῖσθαι ἐπὶ τοῖς πεποιημένοις, παύονται τῆς ὀργῆς. TAX.63.

Et aduersus eos, qui fatentur quidem, sed feciſſe pœnitet; cessant enim ab ira non aliter, ac si illis, quos pœnitet, eius rei, qua dolent, pœnas iam dediſſent.

Cum quis peccatum suum fatetur, & eius se COMM.
pœnitere ostendit, facile ueniam consequitur, & eos, quos læsit, ad lenitatem, & clementiam trahit. nam irati nihil aliud quętunt, quàm, vt is, cui sunt irati, pœnas det. ij uerò, quos facti pœnitet, dolore, atque ægritudine afficiuntur, quæ res perinde est, ac si iam pœnas dediſſent. Cicero tameu primo de Offic. videtur de hac re dubitare, cum ita inquit; atque haud scio an satis sit „ eum, qui facesſierit, iniuriæ suæ pęnitere, vt ipse „ nequid tale posthac committat, & eęteri sint ad „ iniuriam tardiores. sed hac in re Deum opt. Max. imitari conuenit. perfusum enim omnes habẽt, Deum illis peccata facile condonare, quoa peccasse pęnitet, & qui delictorum veniam petunt. est enim Dei proprium pro maleficijs beneficia rependere, quod pro M. Marcello Cic. illis verbis ostendit; verum animum vincere, iracũdiam „ cohibere, victoriam tẽpetare, aduersarium no- „ bilitate,

» bilitate, ingenio, virtute præstantem nou modo
» extollete iacentem, sed etiam amplificare eius
» pristinam dignitatem, hæc qui faciat, non ego
» eum eum summis viris comparo, sed simillimum
Deo iudico. & quia Deus maximè placabilis, &
elemens est, ideo Cic. primo de Offic. ita inquit;
» Nihil enim laudabilius, nihil magno, & præclaro
» viro dignius placabilitate, atque elementia.

TEX. 64. Σημεῖον δὲ ὅτι τῆς τῶν οἰκετῶν κολάσεως. τοὺς μὲν γὰρ ἀρνουμένους, καὶ ἀπολέγοντας, μᾶλλον κολάζομεν. πρὸς τοὺς δὲ ὁμολογοῦντας δικαίως κολάζεσθαι, παυόμεθα θυμούμενοι.

Hoc autem ex punitione seruorum intelligi potest: nam eos, qui pernegant, & contradicunt, atrocius punimus; in eos verò, qui fatentur, se iustè puniri, mitiores sumus, & ab ira cessamus.

COMM. Exemplo probat uos in eos esse leniores, qui peccatum suum fateatur, sed eos peccasse pœnitet. cum. n. (inquit) seruos nostros punimus, siqui sunt, qui se peccasse pernegent, & aperta delicta cõfiteri noluut, in eos longè sumus atrociores, & grauius affligimus. siqui uerò sunt, qui se meritò castigari fateantur, & pœnas commeruisse dicant, statim nos eorum quodammodo miseret, atque illis parcimus, iramq; omnem remittimus. hoc autem dicit, quia seruos tantum antiqui cedebant, nou autem liberos. sicut apud Terentium in Adelphis Sannio indicat, cũ enim Aeschinus illi ita minaretur:

Nam si molestus pergis esse, iam intro arripiere,
Atque ibi vsque ad necem operiere loris.

ipse respondet, loris libet? significans liberũ, loris cedi non solere. sic etiam in Heautontimorumeno Syrus Clitiphonti herili filio sic ait;

Hic siquid nobis forte aduersi euenerit,
Tibi erunt parata verba, huic bomini verbera.

hac de causa Quintilianus consuetudinem uerberãdorum in scholis puerorum improbat, quia id deforme, atq; seruile est. Nam si cui (inquit)
» tam est mens illiberalis, vt obiurgatione non cor-
» rigatur, is etiam ad plagas, vt pessima quæque mancipia durabitur.

TEX. 65. Αἶπον δ' ὄν, αἰσχύνεσθαι τὸ τὰ φανερὰ ἀρνεῖσθαι, ἡ δ' αἰσχύνη, ὀλιγωρία, καὶ καταφρόνησις· ὧν γοῦν πολὺ καταφρονοῦμεν, οὐκ αἰσχυνόμεθα.

Id autem in causa est, quod aperta negare impudentia est; & impudentia est negligentia, & contemptio quædam: quos enim valde contemnimus, eos non veremur.

COMM. Hæc est ratio, cur grauius seruos inficiantes, & se pœnas meruisse negantes, punimus, quàm eos, qui peccatum fatentur, & ueniam petunt. nam impudẽtis est hominis ea negare, quæ sunt plana, ac manifesta. sed qui impudens est, negligere, & contemnere videtur. qui aũt contemnit, non uereretur. itaque meritò iram in se concitat. Cic. tertia actione in Verrem; conatur iudices iratos Verri facere, quod is esset tam impudens, vt ipsos iudices non uereretur. Nemo (inquit) quem q̃ tam audacem, tam amentem, tam impudenté fore arbitrabatur, qui tã nefarijs criminibus, tã multis testib. euictus, ora iudicum aspicere, aut os suum populo R. ostendere auderet,
» est idẽ Verres, qui fuit semper, vt ad audendum
» proiectus, sic paratus ad audiendum: præsto est,
» respondet, desenditur: ne hoc quidem sibi reli-
» qui fecit, vt in rebus turpissimis, cum manifestò
» teneatur; si teticeat, & absit, tamen impudentiæ
» suæ prudentem exitum quæsiuisse uideatur.

Καὶ τοῖς ταπεινομένοις πρὸς αὐτὸς, καὶ μὴ ἀπολέγουσι. φαίνονται γὰρ ὁμολογεῖν ἅπτεσθαι. οἱ δ' ἅπτεσθαι, φοβοῦνται. φοβούμενος δὲ ὑφεὶς ὀλισθρεῖ. TEX. 66

In eos etiam lenes sumus, qui se humiliter demisserẽ gerunt, neque contradicunt; videntur enim se inferiores confiteri: & qui sunt inferiores timent; nemo autem timentibus irascitur.

COMM. In hac parte Cicero mirificus est artifex. nã vt ad lenitatem, & clementiam Iudices impellat, in extrema parte defensionum suarum, suppliciter, ac demisse rogat eos, vt reorum misereantur. vt pro Fonteio; tendit ad vos virgo Vestalis manus
» supplices easdẽ, quas pro uobis Dijs immorta-
» libus tendere consueuit. cauete ne periculosum,
» superbumq; sit, eius uos obsecrationẽ repudia-
» re, cuius preces, si Dij aspernarentur, hæc salua
» esse non possent. pro Cn. Plancio; non opib. contendo, non auctoritate, nõ gratia, sed precibus,
» sed lachrymis, sed misericordia: mecumque uos
» simul miserrimus, & optimus obtestatur parens,
» & pro vno filio duos patres deprecamur. hoc. n. modo precibus, & lachrymis mouentur audientiũ animi ad lenitatẽ. Sic ét in eos lenes sunt, quî verbis nõ aduersantur, neq; contradicunt. cuius rei causa est, quia qui se humiliter gerũt, videtur fateri se esse inferiores. est aũt illa inferiorũ consuetudo, vt superiores timeant. nemo aũt irascitur eis, à quibus se timeri existimat. sed cũ eos se demisse gerere intelligit, eis statim placatur.

Ὅτι δὲ πρὸς τοὺς ταπεινομένους παύεται ἡ ὀργὴ, καὶ οἱ κύνες δηλοῦσιν, οὐ δάκνοντες τοὺς καθίζοντας. TEX. 67.

Quod autem ira statim cesset in eos, qui se humiliter, & demisse gerunt, declarant etiam canes, qui prostratos non mordent.

COMM. Probat exemplo canũ, id esse uerum, quod supra dixerat. nẽpe irã cessare in eos, qui se humiliter gerũt, & supplices accidunt ad genua, veniã petentes. canes (inquit) cũ aliquem hominẽ insectantur, vt eum mordeant, si ille se in terrã prostrauerit, non mordent, quasi intelligentes eum se submisse gerere. quod autem canibus Aristoteles hoc loco tribuit, Plinius lib. 8. de Leonibus affirmat. Sic enim ait; Leoni tantum ex seris
» clementia in supplices: prostratis parcit, & vbi
» sæuit, in vitos priusquam in fœminas fremit, in
» infantes non, nisi magna fame. huc facit præceptum illud Anchisæ in sexto Aeneidos;

Tu regere imperio populos Romane memento,
Hæ tibi erunt artes, pacíq; imponere morem,
Parcere subiectis, & debellare superbos.

Καὶ τοῖς

TEX.68. Καὶ τοῖς σπουδάζουσι πρὸς τοὺς σπουδάζοντας. δοκεῖ γὰρ σπουδάζεσθαι, ἀλλ' οὐ καταφρονεῖσθαι.

Iis etiam lenes sumus, qui seriò nobiscum agunt; cũ nos etiam ipsi seriò agimus; videntur enim nostri esse studiosi, nõ autem contemnere.

COMM. Sicuti illis irascimur, qui in rebus serijs iocantur, ita cum eis lenimur, quos agere serio videmus, in serijs nostris rebus. qui.n. hoc faciũt non contemnere, sed nostri esse studiosi uidentur. & hoc est, quod primo de Offic. docet Cic. Maximè curandũ est, vt eos, quibuscum sermonẽ conferimus, & uereri, & diligere uideamur. & hæc est ét causa, ꝙ eis uos, quos amicos habere uolumus, ita accommodamus, vt ridentibus arrideamus, flentib. adsimus, & vna fleamus, aut consolando subleuemus. quæ tamen ita facienda sunt, vt absint ab adulatione. ne fortasse in illud Græcorum

Sat. 3. vitium incidamus, quod ita Iuuenalis notat;

—— rides? maiore cachino
Concutitur, flet si lachrymas conspexit amici,
Nec dolet, igniculum brumæ si tempore poscas,
Accipit endromydem, si dixeris æstuo, sudat.

Hæc autem faciunt adulatores, vt eorum, quibus adulantur, studioli esse videantur.

TEX.69. Καὶ τοῖς μείζω χαρισμένοις.

Et ijs, qui pluribus in rebus, quã petieramus, nobis gratificantur.

COMM. Cum aliquid petimus ab amico, si ille deneget, irasci plerumque solemus, sed si deinde ille dat operam, vt maius beneficium, quàm antea petieramus, in nos conferat, statim ab ira discedimus, & in eum leues euadimus. hic est huius loci sensus, licet concisus. res autem ipsa manifesta est. Quis est enim, qui licet iratus amico sit, non statim lenis fiat, cum ab eo plura beneficia accipit, quam petierat?

TEX.70. Καὶ τοῖς δεομένοις, καὶ παρατεινομένοις. ταπεινότεροι γὰρ.

Et ijs, qui rogant, & deprecantur; nam humiliores, demissiores q; fiunt.

COMM. Lenes in eos sumus, qui nobis supplicant, & qui opem à nobis flagitant. qñ hac ratione se humiliores, & demissiores ostendunt. vt Cic. pro Fõteio: Qui affecti iniurijs ad opem iudicũ supplices, inferioresq; confugiunt. & pro Murena; vester est supplex iudices, vestram fidem obtestatur, misericordiam implorat, vestram potestatem, ac uestras opes intuetur. at verò Philippica quinta negat aliter cum Antonio pacem esse posse nisi roger, & deprecetur. sic enim ait; Pacẽ vult Antonius, arma ponat, roget, deprecetur.

TEX.71. Καὶ τοῖς μὴ ὑβρισάς, μὴ δ' ὑλαυσάς, μὴ δ' ὀλιγώροις, ἢ εἰς μηδένα, ἢ μὴ εἰς χρησὺς, ἢ μὴ εἰς τοιούτους, οἷοιπερ αὐτοὶ. ὅλως δ' ἐκ τῶν ἐναντίων δεῖ σκοπεῖν τὰ παράγγελμα.

Et ijs, qui neque contumelioſi sunt, neque derisores, neque contemptores aut vllius hominis, aut bonorum, aut eorum qui nobis similes sunt. & omnino ex contrarijs rebus scrutari oportet, quæ lenire animum possint.

Si forte nobis accidat ab eis offendi, qui non COMM. solent esse contumelioſi, neq; quemquã deridere solent, aut cõtemnere, sumus in eos longe leniores, neque enim malitia, aut animi uitio lęsisse uidentur. cum eorũ uita ab omni iniuria abhorreat, sed casu potius, aut imprudentia. quod si etiam derisores sunt, aut contemptores ij, qui nos lædunt, modo uiros bonos contemnere non soleant, aut eos, qui nobis similes sunt. nihilominus tamen cũ eis placamur, & ab ira cessamus. cũ præsertim absit omnis negligentiæ suspicio, propter quam ira solet excitari. Nam si contumelioſis, & derisoribus, & contemptorib. itascimur, meritò in eos, qui tales non sunt, lenes sumus. & hoc est, quod ait Aristoteles, ex cõtrarijs rebus, nos posse intelligere, quæ lenire animum soleãt. Qui igitur cupit deuincire sibi hominum voluntates, & multorum gratiam inire, neminem contemnere, aut deridere debet, sed comitate, atque affabilitate cum omnibus vti.

Καὶ οὓς φοβοῦνται, καὶ οὓς αἰσχύνονται. ὡς γὰρ TEX.72.
αἱ οὕτως ἔχουσιν, οὐκ ὀργίζονται. ἀδύνατον γὰρ ἅμα φοβεῖσθαι, καὶ ὀργίζεσθαι.

Iis etiam lenes sunt, quos timent, & quos verentur: nam, donec ita affecti sunt, illis irasci nõ solent; nullo enim modo fieri potest, vt quis simul timeat, & irascatur.

Qui aliquẽ timent, aut uerentur, ei non admo COMM. dum irascuntur. neq;. n. fieri potest, vt quis simul & timeat, & irascatur. nam ira semper est cũ ulciscendi spe. qui uerò timet aliquem, non sperat se illum ulcisci posse, ergo neq; illi irascitur. sed cũ eo potius in gratiam redire studet. ita sunt affecti serui erga dominum, subiecti erga principẽ, filij erga parentes. & deniq; omnes fere inferiores erga ualde præstantiores. itaque licet offendantur in aliqua re, tamen sæpe dissimulant, aut leniter, non autem iracundè conqueruntur. vt Ilioneus in primo Aeneidos apud Didonem, de Tyriorum iniurijs leniter conqueritur;

Quod genus hoc hominum? quæ ve bone tam barbara morem.
Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ.
Bella ciens, primaque vetant consistere terra.
Si genus humanum, & mortalia temnitis arma,
At sperate Deos memores fandi, atque nefandi.

Καὶ τοῖς δι' ὀργὴν ποιήσασιν, ἢ οὐκ ὀργίζονται, TEX.73.
ἢ ἧττον ὀργίζονται. οὐ γὰρ δι' ὀλιγωρίαν φαίνονται πράξαι. οὐδεὶς γὰρ ὀργιζόμενος ὀλιγωρεῖ. ἡ μὲν γὰρ ὀλιγωρία, ἄλυπος. ἡ δ' ὀργὴ, μετὰ λύπης.

Et ijs, qui ira perciti cõmiserint aliquid, aut non irascũtur, aut leuius irascuntur; neque enim propter negligentiam feciſſe videntur: nam nemo iratus negligit; siquidem negligentia sine animi dolore est, ira verò semper est cum dolore.

Qui iusta ira commoti peccatum aliquod cõmittunt, in eos multò leniores sumus. quia non videtur propter negligentiã, aut contemptionẽ peccasse. cum.n. aliquis irascitur, nequaquã negligit. quod illo argumento probari potest, quoniã ira sine dolore existere non potest, negligentia uerò dolore caret. Itaq; iudices lõge clemẽtiores sunt in eos, quos iusta ira, ac dolore cõmotos peccasse intelligũt. vt M. Popilius Lenas prætor, cum apud cũ mulier quædam accusaretur, q matrem percussam fuste interemisset, neutrã in partem ferre sententiam voluit. quia abundè constabat (ait Val. Max.) eandẽ veneno necatorum liberorũ dolore commotam, quos auia filiæ infensa sustulerat, parricidium ultam parricidio esse. eodem modo P. Dolabella, cum proconsul Asiam obtineret, & apud cũ accusata fuisset matersamilias Smyrnęa, quæ virũ, & filiũ interemerat, cũ ab ijs optimę indolis iuuenẽ, quẽ ex priore uiro enixa fuerat, occisum cõperisset, sententiã ferre noluit. sed cã Athenas ad Areopagi cognitionẽ relegauit. Areopagitæ uerò causa cognita & accusatorẽ, & ream post centum annos ad se reuerti iusserunt. ne vel condemnarẽt eam, quæ iusto dolore commota cædem fecerat, vel absoluerent eam, quæ parricidium fatebatur.

TEX.74. Καὶ τοῖς αἰχυνομένοις αὐτῆς.
Et ys lenes sunt, qui ipsos verentur.

COMM. Qui nos verentur, nequaquã negligunt. quare siquid in nos delinquunt, in eos lenes sumus. quia certũ habemus non eos dedita opera peccare. qui diligenter animaduertunt, quomodo nobis grati esse possint. hoc autem inter amicos potissimum accidit, vt inter se uereantur. vt in Lęlio Ciccro docet, his uerbis; Neque solum colent sc inter se, ac diligent, sed etiã verebuntur: " nã maximum ornamentũ amicitiæ tollit, qui ex " ea tollit uerecundiã. quare lenes in amicos esse debemus, quãuis aliqua in re lapsi fuerint, & id seruare, quod Horatius præcipit, cum ita inquit:

At pater vt nati, sic nos debemus amici
Si quod sit vitium, non fastidire.

TEX.75. Καὶ ἴχοντες δὲ εὐαντίως τῷ ὀργίζεσθαι, δῆλον ὅτι πρᾶοί εἰσιν, οἷον εἰ σκαιδιᾷ, εἰ γέλωτι, εἰ ἑορτῇ, εἰ εὐημερίᾳ, εἰ καταρθώσει, εἰ πεπράωσι.

Et, qui contrario modo affecti, quàm, cum in ira sunt, perspicuum est esse lenes: vt cum ludunt, cum rident, cum dies festos agunt, cum quid rectè gesserunt, cum aliquid ex animi sententia successit, cum saturi sunt.

COMM. Illi sunt ad lenitatem procliues, qui cõtrario modo sunt affecti, quam cũ in ira sunt. cũ.n. animo dolemus, facile omnib. irascimur, ergo cum omni molestia caremus, facile in omnes leniamur. hinc fit, vt cum ludimus, & iocis, ac facetiis vtimur, lenes simus. & cũ in risu uersamur, & cum dies festos agimus, & cũ labore, atque industria uostra præclarũ aliquod opus confecimus, & cũ nobis fortuna fuit ita prospera, vt ex animi sententia successerit id, quod molichamur, & deniq; cũ potu, ciboq; sumus expleti. nam hæc omnia molestiã abigunt ex animo, & hilaritatem inducunt. hæc igitur tẽpora diligenter ab iis sunt obseruanda, qui alicuius gratia inire uolunt, nã si cõtrariis tẽporibus accesserint, odium potius, q̃ gratiã reportabũt. quod Horatius ad Vinnium Asellam scribens, elegãter illis versibus indicat;

Vt proficiscentem docui te sæpe, diuque,
Augusto reddes signata volumina Vinni,
Si validus, si lætus erit, si denique poscet,
Ne studio nostri pecces, odiumq; libelli
Sedulus importes, opera vehemente minister.

TEX.76. Ὅλως, εἰ ἀλυπίᾳ, & ἡδονῇ μὴ ὑβριστικῶς, καὶ εἰ ἐλπιδι ὄντες ἐπιεικεῖς, ἐν δι' ὀλιγοχρονίους, & μὴ ὑπόγυοι τῇ ὀργῇ ὦσιν, παύει γὰρ ὀργὴν ὁ χρόνος.

In summa, lenes ij sunt, quibus dolorũ vacuitas adest, & voluptas non contumeliosa; & qui bona spe ducuntur; & qui multo ante tempore, non autem recenti re, iram conceperunt; tempus enim iram mitigat.

COMM. Generatim ait omnes esse placabiliores, qui nullo dolore premuntur. dolor.n. iracundiores efficit. & qui sunt in aliqua voluptate nõ contumeliosa. nam gestiens, & intemperata voluptas non mitiores, sed insolentiores reddit. & qui bona spe ducuntur, placari facile solent. quoniam quandam animo voluptatem percipiunt. & deniq; qui iampridem iram cõceperunt, paulatim enim ira cum tempore mitigatur, sicut etiã ægritudo: vnde Ouidius; *Bene multa vetustas Lenit.* & Cic. 3. Tus. Quod ita esse dies declarat, quæ procedens irã mitigat, vt ijsdem malis manentib. non modo leniatur ægritudo, sed in pleriſque tollatur. huic contrarium est illud, quod vulgò circumfertur; Ira omnium tardissimè senescit. & quod Venus de Iunone lib. Aeneid. 5. Neptuno exponit, hoc modo;

Iunonis grauis ira, & inexsaturabile pectus
Cogunt me Neptune preces descendere in omnes,
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat vlla,
Nec Iouis imperio, fatisve infracta quiescit.

Et quod ait pro Murena Cicero; qui dolet, meminit, tamen plerumq; accidit, nisi grauissima fuerit offensio, vt (quod ait Aristoteles) tempus iram mitiget, atque emolliat.

TEX.77. Παύει δὲ, & ἑτέρᾳ ὀργὴν μείζω, ὑπ' ἀλλου πρότερον. διὸ & Φιλοκράτης, εἰπόντος πρὸς ὀργιζόμενον τὸν δῆμον, οὐκ ἀπολογῇ, οὔπω γε ἔφη, ἀλλὰ πότε; ὅταν ἄλλην δῶ ἀφορμὴν ὀργισθησόμενον.

Quin ab altero prius sumpta pœna maiorem in alterum iram minuit, atque sedat. vnde benè Philocrates, cum iratum in se populum haberet, & quidam ei dixisset, cur non causam tuam dicis, & te defendis? Nondum est tempus (inquit) quãdo igitur? cũ aliũ prius condemnatũ videro.

COMM. Ira nihil aliud est, quàm vlciscendi libido, quã siquis explere potuerit, postea mitigatur. itaque siquis duobus iratus, de altero pœnam sumat, in

alterum

alterum statim mitior fit, quamuis in eũ maiorẽ iram concepisset. hoc aũt bene Philocrates quidam Athenien sis orator intellexit, qui cũ proditionis accusatus fuisset, & iratũ contra se populum videret, noluit sese populo committere. & cũ amicus quidã ab eo petisset, cur non eau sam suã dicere, & se defenderet, respondit, nondum esse tempus. cumque ille iterum petisset, quando se defensurus esset; cum alium (inquit) condemnatũ videro. ira.n. impedirus populus, & quasi furibundus fortasse etiam innocentem condemnasset: huius Philocratis sæpe Demosthenes meminit, in oratione de mentita legatione, & tamquam scelera tum hominem, & proditorem insimulat. dissentiebat enim à Demosthene in administratione Reip. & cum Aeschine sentiebat. itaque cum aliquando in concione de Philippo Macedoniæ rege verba fierent, & aliter Philocrates, aliter Demosthenes sentiret, exurgens Philocrates dixit; Non est mirandum, viri Athenienses, si non eadẽ mihi, & Demostheni videntur; iste enim aquam, ego verò uinum bibo. quod cũ audissent Athenienses, ridere cœperũt.

ΤΕΧ.78. Πρᾶοι γὰρ γίγνονται, ὅταν εἰς ἄλλον τὴν ὀργὴν ἀπαλλάσωσιν. οἷον συμβῆναι δὴ Ἐργοφίλου. μᾶλλον γὰρ χαλεπάνοντες, ἢ Καλλισθένει, ἀφῆκαν, ὅτε τὸ Καλλισθένους τῇ προτεραίᾳ καταγνῶναι θάνατον.

Leniores enim fiunt, cum in alium iram suam effuderint. quod quidem Ergophilo contigit; cui cum iudices magis infensi essent, quàm Callisthenis; tamen eum absoluerunt, cum pridie Callisthenem morte damnassent.

COMM. Manifesto exemplo declarat, homines leniri, cum in aliquem iram suam effuderint. Ergophilus, & Callisthenes Athenien sium Duces, atque Imperatores apud populum accusati fuerunr. in vtrumque commotus est populus, sed tamẽ maiorem iam contra Ergophilum, quàm contra Callisthenem concepit. verum quia Callisthenes prior sententiam dixit, morte condemnatus est, sequẽti verò die fuit Ergophilus absolutus. hoc autem non alia de causa accidit, nisi quia populus iram omnem in Callisthenem euomuerat.

ΤΕΧ.79. Καὶ ἐὰν ἵλεωσι.

Et si iudicio conuicerint, leniores fiunt.

COMM. Dum litigant inter se homines plerumque vicissim irati sunt, sed qui iudicio superiores euadunt, irã sæpe solẽt remittere, & erga uictos mitiores fieri. nam in eo iam pœnam dedisse putant aduersarios, & victi fuerint. hoc est, quod ait etiã Cicero, se malle iudicio vincere, quàm gladio.

ΤΕΧ.80. Καὶ ἐὰν μεῖζον κακὸν πεπονθότας ὦσιν, ἢ ὀργιζόμενοι ἔδρασαν αἱ. ὥσπερ γὰρ εὐηφείαι τιμωρίαν οἴονται.

Et ijs, qui maius aliquod commodum acceperint, quàm illis irati ipsi fecissent; existimant enim idẽ esse, ac si ipsi pœnas de eis sumpsissent.

COMM. Cum aliquod magnum incommodum inimicis nostris accidit, solemus in eos fieri leniores, atque de ira multum remittimus, quasi nos de illis iam pœnam sumpsissemus. nam ea res nobis lætitiam affert, quæ dolorem illum expellit, qui semper iræ comitatur. Sic Cic. in Pisonem; plura etiam acciderunt quam vellem: nam vt amitteretis exercitum, numquam mehercule optaui. illud etiã accidit præter optatum meñ, sed valdè ex voluntate: mihi.n. non venerat in mentem furorem, & insaniam optare vobis, in quam incidistis, atqui fuit optandum. & quæ sequuntur.

ΤΕΧ.81. Καὶ ἐὰν ἀδικεῖν οἴονται αὐτοὶ, ἢ διαφόως φάσχειν. οὐ γίγνεται γὰρ ἡ ὀργὴ πρὸς τὸ δίκαιον. οὐ γὰρ ἐν παρὰ τὸ προσῆκον οἴονται πάσχειν. ἡ δὲ ὀργὴ τοῦτο ἐπῳ.

Et si priores se læsisse putant, ac se iustè pati; neque enim contra id, quod iustè factum est, ira concitatur; quoniam non amplius se contra, quàm oportebat, pati arbitrantur, vnde solet ira commoueri.

COMM. Qui prior læsit, non valde iratscitur ei, à quo offenditur. quoniam intelligit à se profectam iniuriam, & se iustè pati. numquam autem ira concitatur in eos, qui iustè se gerere uidentur. sed qui par pari refert, videtur se iustè gerere. non igitur in eum ira cõmouetur. ita Cic. pro Cœlio excusat aduersarios suos; faciunt quod viri fortissimi solent, læsi dolent, irati esserũtur, pugnãt lacessiti. & in oratione pro Miloue iram, atque odiũ P. Clodij in Milonem iustum appellat, quia Milo Clodium multis in rebus offenderat.

ΤΕΧ.82. Διὸ τῷ λόγῳ δεῖ προκολάζειν. ἀγανακτοῦσι γὰρ ἧττον κολαζόμενοι, καὶ οἱ δοῦλοι.

Quapropter oratione prius castigare oportet. hoc enim ratione minus etiam serui dolent, cum puniuntur.

COMM. Hunc locum nõ rectè mihi videtur intelligere Victorius. putat enim præceptum esse, ne facile irascamur, & ne minima quaque de causa accendamur animo. atque ita credit ab Aristotele præcipi, vt nos ipsos prius oratione castigemus, & motũ illum animi reprimamus, quoniam ita minus irascemur. sed nõ hoc Aristoteles sentit, vt ex præcedentibus, & subsequentibus verbis intelligi potest, verum præcipit, vt cum aliquẽ punire volumus, à quo iniuriã accepimus, cum prius oratione castigemus, & iniuriam in nos illatam commemoremus; atque augeamus, sic enim ille non irascetur, cũ intelliget se iustè puniri. quod facere solẽt parentes, & præceptores quoties liberos castigãt, prius enim eos oratione reprehendunt, & eorũ peccata verbis augent, deinde verberibus etiã plerunque afficiũt. sic etiã serui (inquit Aristoteles) minus dolent, cum puniuntur, si domini prius eos oratione castigent, & qua in re peccarunt, ostenderint.

ΤΕΧ.83. Καὶ ἐὰν μὴ αἰσθήσεσθαι οἴωνται, ὅτι δι' αὐτὸς, ἢ αὖθ' ὧν ὑπαθον. ἡ γὰρ ὀργὴ, τῷ καθήκοντι ὄφι. δῆλον δ' ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ.

Ceſſant etiam ab ira, qui putant, non intellectum iri vltionem à ſe profectam; aut non propter illa, quæ paſſi ſunt: nam ira contra ſingulas perſonas accenditur, quod ex eius definitione perſpicuum eſt.

COMM. Qui non poteſt inimicum apertè punire, facile mitigatur, quamuis enim occultè lædere poſſit, tamen ſi putat fore, vt inimicus non intelligat à ſe profectam vltionem, aut non propter illam offenſionem, quam acceperat, plerumq; ab vltione deſiſtit. hoc autem ideo fit, quoniam ira non eſt cõmunis, ſed contra ſingulas, & certas perſonas accenditur. quod ex eius definitione, quæ ſupra poſita eſt, intelligi facile poteſt. hæc eſt cauſa, cur, qui puniunt hoſtẽ, aut inimicum, ſæpe nomen ſuũ illi indicent, vt is intelligat ſibi parem gratiam referri, vt in vndecimo Aeneidos Camilla, cum Orinthum traieciſſet, ita dixit:

Aduenit, qui veſtra dies muliebribus armis
Verba redargueret, nomen tamen haud leue patrum
Manibus hoc referes, telo cecidiſſe Camillæ.

TEX.84. Διὸ ὀρθῶς Πιτθοίτης,
Φάσθαι Ὀδυσῆα πολύπορθον.
ὡς οὐ τετιμωρημένος. εἰ μὴ ἤσθετο, καὶ ὑφ' οὗ, καὶ εἰθ' ὅτου.

Itaque rectè dictum eſt ab Homero;
Dicito, me euerſõr Troiæ eæcauit Vlyſſes:
Tamquam ſibi non videretur vltus iniurias, niſi ille ſenſiſſet, & à quo, & qua de cauſa tam malè tractatus fuiſſet.

COMM. Homeri exẽplo probat id, quod propoſuerat. nã in nono Odyſſeæ libro, cum Vlyſſes Polyphemum dormientem auxilio ſociorum obcęcaſſet, & ex eius antro clanculum euaſiſſet, atq; in nauem eſſet ingreſſus, clamare cępit; ò Polypheme, ſiquis à te mortalium petiuerit, à quo tam acerba, turpiq; pœna fueris affectus, reſponde, ab Vlyſſe illo, qui Troiam euertit, tibi merito perniciem importatam. hæc enim magna quædã conſolatio eſt, cũ ſecurè quis inimicis inſultare poteſt, poſtquam eos vltus eſt. nam Vlyſſes ſociorũ iniurias ſibi ultus eſſe non uidebatur, niſi Polyphemus intellexiſſet, & à quo, & qua de cauſa fuiſſet obcæcatus. hanc rem tertio Aeneidos Achemenides ita breuiter explicat;

Haud impunè quidem, nec talia paſſus Vlyſſes,
Oblitusve ſui eſt Itachus diſcrimine tanto.
Nam ſimul expletus dapibus, vinoq; ſepultus,
Ceruicem inflexam poſuit: iacuitq; per antrum
Immenſum, ſaniem eructans, ac fruſta cruento
Per ſomnum commixta mero; nos magna precati
Numina, ſortitiq; vices vna vndique circum
Fundimur, & telo lumen terebramus acuto,
Ingens quod torua ſolum ſub fronte latebat,
Argolici clypei, aut Phœbæa lampadis inſtar,
Et tandem læti ſociorum vlciſcimur vmbras.

Quamuis igitur ſocios amiſiſſet Vlyſſes, tamen poſtea magnam percepit lætitiam, cum eorum mortem ultus ſuiſſet cæcato Polyphemo.

TEX.85. Ὥστ' ὅτι τοῖς ἄλλοις ἴσοι μὴ αἰσθάνεσθαι, ὀργίζονται, οὔτι τοῖς τιθνεῶσιν ἔτι, ὡς πεπονθόσι τι τὸ ἴσχατον, καὶ οὐκ ἀλγήσουσιν, οὐδ' αἰσθησομένοις, οὓς οἱ ὀργιζόμενοι ἴσασιν.

Quare neque vllis alijs iraſcuntur, quos non ſentire exiſtimant; neq; mortuis, quippe qui malorum extremum iam perpeſſi ſint, neq; amplius delituris, aut ſenſuris, quarum rerum deſiderio tenentur irati.

Nemo iraſcitur eis, quos exiſtimat nihil omnino ſentire, ſicuti neq; mortuis, qui neq; dolere, neq; ſeutire pœnam poſſunt. cũ iam extremũ malorum paſſi fuerint. irati uerò cupiunt eos, quos puniũt & ſeutire, & dolere. quare mortuis non iraſcuntur. vocat autem Ariſt. hoc loco mortem, malorum extremũ, eo quod ultra mortem nihil eſſe cenſebat neq; aduerſum, neq; proſperum. ſicuti Ethic. 3. rerum omnium terribiliſſimam mortem eſſe dicit, & terminum, ac finem eorũ, quæ mortalib. in vita contingunt. ideo Plinius exiſtimat nullum beneficium datũ homini maius eſſe, quàm quod unicuique in manu eſt, vt cum velit è uita excedat, & ab omni miſeria liberetur. ſic enim etiam Electra Sophoclis;

Nam mortuum dolere video neminem.

TEX.86. Διὰ δὴ περὶ τὸν Ἕκτορος ὁ Ποιητὴς πᾶσαν θυμόμηνιν τὸν Ἀχιλλέα τῆς ὀργῆς τιθηνῶτος,
Κωφὸν γὰρ δὴ γαῖαν ἀεικίζῃ μύρεται.

Quare benè de Hectore cecinit Homerus, volens Achillis iram contra mortuum ſedare.
Quis furor eſt, terram ſenſu vexare carentem?

COMM. Achilles vehementer iuſenſus Hectori, quod amicum, ac ſociũ ſuum Patroclum trucidaſſet, cum eo congreſſus, ipſum interemit. deinde cadauer eius ter circũ muros Iliacos raptauit, vt in primo Aeneid. ait Virg. Homerus igitur Apollinem inducit, qui rabiem, & furorem Achillis in Hectorem iam mortuũ ſedare uolens, ita inquit, Quis te furor Achilles aut inſania exagitat, vt ſurdam, & nihil iam ſentientem terram uexare non deſiſtas? de hac re Cic. prima quæſtione Tuſculana ſic ait; Trahit Hectorem ad currum religatum Achilles, lacerari eum, & ſeutire credo „
putat: ergo hic ulciſcitur, vt quidem ſibi uide- „
tur. at illa ſicut acerbiſsimam rem mœret;

Vidi videre, quod me paſſa ægerrimè
Hectorem curru quadriiugo raptarier.
Quem Hectorem? aut quamdiu ille erit Hector?

Melius Accius, & aliquando ſapiens Achilles, „
Imò enimuerò corpus Priamo reddidi, Hectorẽ „
abſtuli. Non igitur Hectora traxiſti, ſed corpus „
quod fuerat Hectoris. hæc Cicero.

Δῆλον ὅτι, ὅτι τοῖς πραϋνειν βουλομένοις, ἐκ τούτων τῶν τόπων λεκτέον, αὐτοὺς μὲν παρασκευάζουσι τοιούτους, οἷς δ' ὀργίζονται, ἢ φοβεροὺς, ἢ αἰχύνης ἀξίους, ἢ χειραγωγοῦντας, ἢ ὑπαλλοῦντας τοῖς πεπονθόσι.

TEX.87. *Planum igitur eſt, ex his locis ducenda eſſe argumenta ab illis, qui placare animos volunt. atque eos quidem his rationibus mitigare oportet. illos autem quibus irati ſunt, oſtendere debemus, aut terribiles eſſe, aut veneratione*

dignos,

dignos, aut benemeritos, aut inuitos fecisse, aut denique propter ea, quæ fecerunt magnum animo dolorem sentire.

COMM. Qui iudices iratos lenire uolunt, oportet. vt ab his locis argumenta ducãt. arq; ea, quę dicta sunt, diligẽter considerent, sic. n. facile iratos mitigare poterunt. quin etiã multum proderit, aliquid de illis, quibus irati sunt, dicere. nã si ostẽdere poterimus, vel terribiles esse, vt nõ sit tutũ cũ eis inimicitias exercere, vel uenerationedignos, vel benemeritos, vel inuitos fecisse, vel factorũ maximè pœnitere, statim in eos ira cessabit. ita Latinus apud Virg. cum Turni, & Rutulorũ itam in Troianos sedare vellet, ostẽdit Troianos esse uenerationedignos, quod à Deis originẽ ducerent, & terribiles, quod inuicti essent:

In 10. Æn.

Bellum importunum ciues cum gente deorum,
Inuictisq; viris gerimus: quos nulla fatigant
Prælia, nec victi possunt absistere ferro.

Et Cicero pro Deiotaro, cum Cæsaris irã placare uellet, ostendit Deiotarum esse uenerationedignum, quia Rex esset; Semper (inquit) regium
» nomen in hac ciuitate sanctũ fuit, sociorum uerò regum, & amicorum sanctissimum. quod nomẽ hi reges ne amitterẽt, te victore timuerunt,
» retentũ verò & à te confirmatum posteris etiam suis tradituros esse confido. at uerò pro Ligario conatur Cæsaris iram ea ratione placare, quod Ligarius in Africa fuisset inuitus, & necessitatę coactus, & quod eum erroris sui pœniteret.

CAPVT IX.

Explicat quid sit Amor, & quid amicus, deinde qui, quibus, & cur sint amici; necnon species amicitiæ strictim attingit.

TIX.88. Τίνας δὲ φιλῶσι, καὶ μισοῦσι, καὶ ὀργὴ, τἀὼ φιλίαν, καὶ τὸ φιλεῖν ὁρισάμενοι λέγωμεν.

Iam verò, quos amare soleant homines, & odisse, quibusq; de causis ostendamus; sed prius quid amicitia sit, & quid amare doceamus.

COMM. HAEtenvs de ira, atque lenitate diligenter, & copiosè tractauit, nunc ad alium animi motum transit, hoc est ad amorem, & eius contrarium odium, vt ostendat, quos ament homines, & quos odio prosequantur, & quę sint amoris, atq; odij causæ. sed ptius amicitiæ uaturam explicat, & quid amare sit, docet.

TIX.89. Ἔστω δὴ τὸ φιλεῖν, τὸ βούλεσθαί τινι, ἃ οἴεται ἀγαθὰ ἐκείνου εἶναι, ἀλλὰ μὴ αὐτῷ, καὶ τὸ κατὰ δύναμιν πράττειν ἕνεκα τούτων.

Est igitur amare, velle alicui bona euenire non sua, sed illius ipsius causa, quem diligit; & quantum in eo est, efficere, vt illa eueniat.

COMM. Is dicitur aliquẽ amare, qui cupit ei multa bona euenire, nõ suæ vtilitatis gratia, sed illius ipsius causa, quẽ diligit. & qui pro viribus suis nititur, vt ea bona eueniãt. duo sunt igitur in amãdo, volũtas, & conatus. nam qui tantũ benè vult alicui, neq; conatur, vt illi benè sit, non est uerus amicus. & qui conatur efficere, vt alicui benè sit, non illius gratia, sed sua, quo possit aliquam vtilitatẽ ab eo reportare, nequaquã boni amici officio fungitur. hoc. n. Epicureorum proprium fuit, vt ad propriam utilitatem omnia referrent. Cicero a. lib. de Inuent. sic amicitiam definit; Amicitia est uoluntas erga aliquem rerum bona
» rum; illius ipsius causa, quẽ diligit, cum eius pa-
» ri uoluntate. Idem primo de Natura Deorũ sic ait; Carum ipsum verbũ est amoris: ex quo ami-
» citiæ nomen est ductum: quam si ad fructum no-
» strum referemus, non ad illius commoda, quem
» diligimus; non erit ista amicitia, sed mercatura
» quædã utilitatum suarũ. prata, & arua, & pecu-
» dum greges diliguntut isto modo, quod fructus
» ex eis capiuntur. hæc autẽ imperitorum, & ignobiliũ est consuetudo, vt eos tantũ ament à quibus utilitatem capiunt. vnde bene Ouidius:

Vulgus amicitias vtilitate probat.

TIX.90. Φίλος δ' ἐστὶν, ὁ φιλῶν, καὶ ἀντιφιλούμενος.

Amicus verò est, qui amat, & redamatur.

COMM. Vt aliquis verè amicus dici possit, vt adsit amoris vicissitudo necesse est, & amor ultro, citroq; cõmeet. uempe vt quantum alterũ amet, tantum ipse ab altero ametur. vnde Pythagorici dicebant amicitiam esse æqualitatem, & amicum alterum ipsum. & Aristoteles amicum esse dicebat, vnam animam in duobus corporib. habitantem, vnde Horatius dimidium animæ suæ Virgilium appellat, vbi sic nauem alloquitur;

Nauis, qua tibi creditum,
Debes Virgilium finibus Atticis
Reddas incolumem precor,
Et serues animæ dimidium meę.

Sic etiam unanimes appellãtur amici, quoniam (vt ait Salustius) idem uelle, atque idem nolle, a demum firma amicitia est.

TIX.91. Οἴονται δὲ φίλοι εἶναι, οἱ οὕτως ἔχειν οἰόμενοι πρὸς ἀλλήλους.

Illi igitur existimantur amici, qui inter se mutuo sic affecti esse videntur.

COMM. Quia sæpe sunt falsę, fucatæq; amicitiæ, ideo non facile potest uerus amicus à ficto dignosci. sed qui videtur aliquẽ amare illius ipsius gratia, & conari, vt illi bene sit, eius esse amicus existimatur, etiam si sæpe re ueranon sit. quin etiam nos ipsi sæpe fallimur, vt quos nobis esse uerè amicos existimamus, illi ficti, simulatique siut. itaq; magna cautione opus est, ne decipiamur. quãquam (vt secundo de Officijs ait Cicero) ficta omnia celeriter tamquam flosculi decidunt,
» nec simulatũ potest quicquam esse diuturnum.

TIX.92. Τούτων δὲ ὑποκειμένων, ἀνάγκη φίλον εἶναι τὸν σωνδόμενον τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ σωλυπούμενον τοῖς λυπηροῖς, μὴ ὀργὴ ἕνεκα, ἀλλὰ δι' ἐκεῖνον.

His ita positis, necesse est illum amicum esse, qui gaudet alicuius rebus bonis, dolesq; malis non alia, sed illius ipsius tantum causa.

Incipit hoc loco docere, quibus quasi notis, & signis amici cognoscantur. ac primò ex gaudio, & dolore cognosci ait. nam qui prospera alicuius fortuna gaudet, & dolet aduersa, non sua causa, sed illius ipsius, cui accidit, gratia, eum amicum esse necesse est. atque hæc est causa, vt cum aliquid amicis nostris, quod iucundum sit, aut utile, aut honestum accidit, eis gratulemur, & magnam lætitiam ostendamus, vt se à nobis amari sentiant. cum autē aliquid aduersi contingit, nos uehementer dolere significamus, & licet eos consolari aggrediamur, tamen nos potius egere consolatione prędicamus. exempla passim in epistolis Ciceronis occurrunt, & gratulationum, & consolationum. Veri autem amici uerè gaudēt bonis amicorū, & malis dolent. sed adulatores se gaudere, & dolere simulant, licet reueta neque gaudeant, neque doleant. Vnde Iuuenalis de Græcis adulatoribus ita inquit;

Flet, si lachrymas conspexit amici,
Nec dolet. ——

TEX. 93 Γινομένων γὰρ ὧν βούλονται, χαίρουσι πάντες τῷ ἑαυτῶν δι, λυποῦνται. ὥστε τῆς βουλήσεως σημεῖον αἱ λύπαι, & αἱ ἡδοναὶ.

Omnes enim gaudent, cum ea, qua volunt, euenerunt, & cum accidunt contraria, dolent: itaque dolores, & uoluptates indicia sunt uoluntatis.

COMM. Probat ab effectu eos esse nobis amicos, qui bonis nostris gaudent, & malis dolent. Omnes enim (inquit) magnam animo lætitiam capiunt, cum res ex animi sententia sibi succedunt. cum autē contra uoluntatem cueniunt, dolent. Itaq; ex lætitia, & dolore cognoscitur uoluntas. cum enim prospera amicorum fortuna gaudeant, ostendunt rem euenisse, vt cupiebant. cum verò dolent aduersa fortuna, declarant contra uoluntatem suam ea mala contigisse. sæpe tamen uoluntas non cognoscitur propter doloris, aut lætitiæ dissimulationem. multi enim sunt inuidi, aut obtrectatores, qui cum bonis aliorum doleant, tamen uehementer se gaudere simulent. & cum malis gaudeant, fingant se dolere. quin etiā interdum, vt amicos excitemus, atque illis animum addamus, ostendimus nos non dolere, sed optimè sperare, licet multum doleamus. sic ille Virgilianus Aeneas primo Aeneidos;

Spem uultu simulat, premit altum corde dolorem.

TEX. 94. Καὶ οἷς ἥδη τὰ αὐτὰ ἀγαθὰ, & κακὰ. καὶ οἱ τοῖς αὐτοῖς φίλοι, καὶ οἱ τοῖς αὐτοῖς ἐχθροὶ. ταυτὰ γὰρ τούτοις βούλεσθαι ἀνάγκη. ὥστε ἄπερ αὐτῷ, & ἄλλῳ βουλόμενος, τούτῳ φαίνεται φίλος εἶναι.

Illis etiam amici sunt, à quibus beneficium acceperunt uel ipsi, uel ij, quos diligunt, carosque habent: & præcipuè si beneficia fuerint uel magna, uel prompto animo collata, uel opportuno tempore: & aut ipsorum causa, aut eorum,
COMM. *quibus ipsi benefacere uelle existimantur.*

Qui ea conditione sunt, vt eadem bona, & eadem mala sentiāt, eos inter se amicos esse oportet. quin etiam sæpe amici fiunt, qui in eadē calamitates inciderunt, vt qui naufragiū una fecerunt, aut simul ab hoste capti sunt, aut simul in carcere fuerunt, uel cū aliquod commune periculum imminet, unde prouerbiū; conciliant homines mala. quod in primo huius operis libro positum est. & qui à Cretensibus Syncretismus dicebatur, de quo Plutarchus in cōmentario de fraterna caritate mieminit. Cretenses. n. cum sæpe bellis intestinis, & seditionib. agitarentur, tamen si forte bellū ab exteris nationibus superuenisset, statim inter se amici fiebāt, & in hostes irruebāt. atq; ille Syncretismus vocabatur. præterea, qui eosdē habent amicos, & eosdē inimicos inter se sunt amici. quoniā in eis est uoluntatum coniunctio. ambo enim eisdem benè uolunt, & eisdem malè. itaque cum pares habeant uoluntates, meritò amici putantur. neque enim dubitandū est, quin is, qui eadem uelit alij, quæ sibi ipsi, sit amicus. nam omnes sibi bene uolunt, & se ipsos amant. vt alibi docet Aristoteles.

Καὶ τὰς ποιητικὰς δ' φιλοῦσιν, ἢ αὐτοὺς, ἢ ἂν κάδονται, ἢ εἰ μέγαλα, ἢ εἰ προθύμως, ἢ εἰ εἰ τοιούτοις καιροῖς, καὶ αὐτῷ ἕνεκα, ἢ οὓς αὐ οἴονται βούλεσθαι ποιεῖν δ'. TEX. 95.

Illi etiam inter se sunt amici, quibus eadem bona ac mala sunt; & qui eosdem habent amicos, & eosdem inimicos: necesse est enim vt in eis sit uoluntatū coniunctio. nam, cum eadē uelit aly, quæ sibi ipsi, certè illi amicus esse uidetur.

Hoc ferè fit, vt omnes amici sint eis, à quibus COMM. beneficia percipiunt, nisi protsus ingrati esse uolunt, & eis etiā, qui suis cognatis, & necessarijs benefaciunt, quin tanto sunt amiciores, quanto beneficia suetint uel maiora, uel promptiori animo collata, uel opportuniori tempore. nā rectè dictum est illud: bis dat, qui cito dat. Ausonius Græcam quandam sententiam ita latinè uertit,

Gratia, quæ tarda est ingrata est gratia, namque
Cum fieri properat gratia grata magis.

atque eandem etiam alio modo,

Si bene quid facias, facias cito, nam cito factum
Gratum erit, ingratum gratia tarda facit.

Cicero ad Quirites de lege Agraria cōtra Rullum beneficia Populi Romani in se collata commemorat, quibus se plurimum populo debere, atq; illi se amicissimum esse commemorat. & in oratione post reditum suum, tam magna esse Quiritium in se beneficia prædicat, vt tamquam Deos immortales eos uenetari, & colere debeat,

Καὶ τὰς τῶν φίλων φίλους, & τὰς φιλοῦντας, οὓς αὐτοὶ φιλοῦσι, καὶ τὰς φιλουμένους ὑπὸ τῶν φιλουμένων ἑαυτοῖς. TEX. 96.

Amicos etiam amicorum amant, & amantes eos, quos ipsi amant; & amatos ab eis, qui ab ipsis amantur.

Cum intelligimus aliquē nostris amicis ami- COMM. cum esse, statim illum amamus, vt Cæsar Trebatium earum habuit, quia Ciceronis amici fu-

valde

valde amicum esse sciebat, & qui amat eosdem, quos etiã nos amamus, amicus nobis est, vt Cicero sibi amicum esse Appium pulchrum affirmat, quia Pompeium, & Brutum amarer, quos etiam ipse Cicero ualde diligeret. & qui amatur ab eo, qui amatur à nobis, amicus est. Vt Terentius laudabatur à Lælio, Lælius autem à Scipione Aemiliano. ergo Scipioni etiam Terentius amicus erat. sed hæc aperta sunt, & manifesta.

TEX. 97. Καὶ τοὺς τοῖς αὐτοῖς ἐχθροὺς, καὶ μισοῦντας οὓς αὐτὸ μισοῦσι, καὶ τοὺς μισουμένους ὑπὸ τῶν ἑαυτοῖς μισουμένων. πᾶσι γὰρ τοῖς αὐτοῖς ταὐτὰ ἀγαθὰ φαίνεται εἶναι, καὶ ἑαυτοῖς, ὥστε βούλεσθαι τὰ αὐτοῖς ἀγαθὰ, ὅπερ ἐπὶ τῶν φίλων.

Et eos, qui eisdem sunt inimici, & qui illos odio prosequuntur, quos ipsi oderunt; & qui odio habentur ab illis, qui ipsis odio sunt. his enim omnibus eadem esse bona videntur: quo fit vt illis benè velint; quod amici proprium est.

COMM. Hæc contraria sunt eis, quæ supra posita sunt, sed quę tamen amorẽ conciliẽt. cum enim intelligimus aliquem esse inimicum inimico uostro, statim illum amamus. vt Cicero Miloné amabat, quod P. Clodij inimici sui esset inimicus. ita qui eos odio prosequitur, quos etiam nos odimus, amicus nobis est. vt iudices, qui Bursam condẽnarunt, quem Cicero plurimũ oderat, Ciceroni sunt amici facti. postremò, qui ab illis odio habetur, qui nobis odio sunt, is amicus nobis est. vt Cęlius à Clodia odio habebat, & Ciceroni Clodia erat odio, ergo Cęlius Ciceroni amicus erat. causa uerò, quod hi sint inter se amici, illa est, quoniã eis omnibus eadem esse bona uidentur, ideo coguntur illis benè uelle. quod amicorum propriũ est. hac ratione Aeneas apud Virgilium octauo Aeneidos sibi Euandrum cõciliat, quod Daunis se inimicũ esse profitetur, quibus ipsum Euandrum sciebat esse inimicum. sic enim ait;

Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
Insequitur, nos si pellant, nihil absore credunt,
Quin omnẽ Hesperiam penitus sua sub iuga mittãt.

TEX. 98 Ἐπὶ τοὺς δὲ ποιητοὺς εἰς χρήματα, ἢ σωτηρίαν. διὸ τοὺς ἐλευθερίους, καὶ τοὺς ἀνδρείους ἐπαινοῦσι, καὶ τοὺς δικαίους.

Amant etiam eos, qui beneficij sunt, vel in pecunijs erogandis, vel in salute dandã: quare liberales, & fortes viros honorant, atque etiam iustos.

COMM. Viri liberales, & fortes, & iusti uehementer amantur, liberales autẽ duobus modis sunt, vel in erogandis pecunijs, vel in salute daudã. uã sæpe vir beneficus auxilio, & opera plus prodest, ꝙ pecunia. idem Arist. 4. Ethic. docet liberales vulgò pluſquam cęteros omnes amari, quòd multis emolumento sint. Cic. 2. de Officiis; benevolentiam ait beneficiis capi maximè, secundo autem loco benefica voluntate benevolentia mouetur, etiã si res forte non suppetit. vehementer autem amor multitudinis cõmouetur ipsa fama, & opinione liberalitatis, beneficentiæ, iustitiæ, fidei, omniumq; earum virtutum, quæ pertinent ad mansuetudinem morum, ac facilitatem. fortes autem viros ait Aristoteles 3. Ethic. magnos honores apud omnes gentes consequi. quinetiam iusti maximè amantur. hinc Ilioneus ille Troianorum Otaror apud Virgilium Regem suum à iustitia, pietate, & fortitudine commendat, vt eum Didoni gratum, & amicum reddat;

Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter:
Nec pietate fuit, nec bello maior, & armis.

Τοιούτους δ' ὑπολαμβάνουσι, τοὺς μὴ ἀφ' ἑτέρων ζῶντας. τοιοῦτοι δ' οἱ ἀπὸ τῆς ἐργάζεσθαι. καὶ τούτων, οἱ ἀπὸ γεωργίας, ἢ τῶν ἄλλων οἱ αὐτουργοὶ μάλιστα. TEX. 99.

Tales verò existimant eos, qui non viuunt ex alienis rebus. vt qui suo sibi labore victum quærunt; quales præcipuè sunt agricolæ, & qui ipsimet opus faciunt.

Declarat quinã sint illi, qui iusti existimẽtur, & ait eos esse, qui uequaquã aliena sibi vendicãt, sed labore, & industria sua, quæ sunt ad vsum vitæ necessaria sibi acquirũt. quo in genere primo loco sunt agricolæ, deinde opifices omnes. nam agricultura maximè insita est, vt Arist. in œconomicis tradit. neq; n. agricolæ quicquam ab alijs hominib. accipiunt, neq; à volẽtibus, vt caupones, & mercenarij, neq; ab inuitis, vt qui rei militari dant operã. Antiqui Romani (sicut ait Cato) bonũ virum cũ laudabant, ita laudabant, bonũ agricolã, bonumq; colonum. amplissimè laudari existimabatur, qui ita laudabatur. Cicero pro Ros. Am. multis argumentis probare contendit. Roscium innocentẽ esse, sed eo præcipuè, ꝙ rusticę uitę deditus esset. quã appellat parsimonię, diligentiæ, iustitiæ magistram. Socrates dicebat agriculturã, omnium artium matrẽ, & nutricem esse. Plato in sua Rep. primum locum assignat agricolæ, secundum architecto, tertium textori. COMM.

Καὶ τοὺς σώφρονας, ὅτι οὐκ ἀδίκους, καὶ τοὺς ἀπραγμόνας διὰ τὸ αὐτό. TEX. 100

Temperantes etiam amant, propterea, ꝙ minimè sint iniusti: atque eadẽ de causa diligunt eos, qui remoti à negocijs vitam degunt.

Solent homines eos amare, quos modestos, & tẽperantes esse intelligunt. quoniã eos ab omni iniuria abstinere sciunt. atque eadem etiam de causa illos amant, qui suis rebus cõtenti, procul à publicis negocijs viuunt. quo iure beatos appellat Horatius ea cautione; COMM.

Beatus ille, qui procul negocijs,
Vt prisca gens mortalium,
Paterna rura bobus exercet suis.

Cicero pro Fontcio, vt eum iudicibus amicum redderet, frugi, & temperantem esse proclamat; Frugi igitur hominẽ iudices, frugi (iuquam) & in omnib. vitæ partibus moderatum, ac temperantem, plenũ pudoris, plenum officij, plenum religionis videtis positum in vestra fide, ac potestate. Plutarchus in Epaminondæ vita, tradit eum

initio

inirio ab ijs, qui dominatum Thebis inuaſerunt incolumẽ relictum, quia philoſophiæ ſtudijs dedirus uidebatur remorus à negocijs uitam degere. putabant enim eum gerendis rebus minus idoneum, eò, quod ſtudijs philoſophiæ deditus eſſet, neque facultatem aliquid moliendi habere, quoniã paupertate premebatur. hæc eſt cauſa, cur mulri viri ſapientes in agris uixerint delectati re ſua familiari, ne ſi res publicas adminiſtrarent, in hominum odia incurrerent.

TEX.101 Καὶ οἷς βουλόμεθα φίλοι εἶναι, ἐὰν φαίνονται βουλόμενοι. εἰσὶ δὲ τοιοῦτοι, οἵ τε ἀγαθοὶ κατὰ ἀρετὴν, καὶ οἱ δοκίμοι ἢ ἐν πᾶσιν, ἢ ἐν τοῖς βελτίστοις, ἢ ἐν τοῖς θαυμαζομένοις ὑπ' αὐτοῦ, ἢ οἷς θαυμάζουσιν αὐτός.

Eos etiam amamus, quibus amici fieri ſtudemus; ſi modo, ſe id velle, oſtenderint, tales enim ſunt, qui præclara aliqua virtute valent; vel qui in honore, ac precio ſunt aut apud omnes, aut apud optimos viros, aut apud eos, quos admiramur, aut denique apud eos, qui nos admirantur.

COMM. Cum in amicitiam alicuius nos inſinuare ſtudemus, & id eum uelle intelligimus, confeſtim eum amare incipimus. eius autem potiſsimum amicitiam expetimus, qui in aliqua præclara virtute, aut arte excellit, cuius etiam nos ſtudioſi ſimus. vt eloquentiæ ſtudioſus, cupit amicus ei fieri, quem in eloquẽtia plurimum excellere iudicat. ſtrenuus miles, fortis Imperatoris amiciriam expetit. quin eriam eum amamus, qui in honore, ac precio eſt, ſiue ab omnibus honoretur, ſiue ab optimis viris, ſiue ab ijs, quos ipſi ſuſpicimus, ſiue ab ijs, qui nos ſuſpiciunt. vt Cicero ad Appium ſcribens eius amicitiã ſe magnifacere oſtẽdit, quod eſſet homo nobiliſsimus, arq; honoratiſsimus. cuius opes, ingeniũ, liberi, affines, propinqui ſibi magno vel ornamẽto, vel præſidio eſſe poſſent, deinde quod Cn. Pompeiũ eius filiæ ſocerum magnupere ſuſciperet, cui ſciret Appium uehemenrer carum, & iucundum eſſe. Euander 8. Aeneid. libenter cum Aenea iungit amicitiã, quod eum honoratiſsimum, & fortiſsimum virum eſſe inrelligeret, itaque ſic ait;

——vt te fortiſſime Teucrum
Accipio, agnoſcoq; libens.——

TEX.102 Ἐπὶ τὰς ἡδείας, συνδιάγειν καὶ συνδιημερεύσαι, τοιοῦτοι δὲ, καὶ οἱ δύσκολοι, καὶ μὴ ἐλλίχποι περὶ ἁμαρτανομένων, καὶ μὴ φιλόγελοι, μηδὲ δυσερίδες. πάντες γὰρ οἱ τοιοῦτοι μαχητικοί. οἱ δὲ μαχόμενοι, τὰ ἐναντία φαίνονται βούλεσθαι.

Amamus etiam eos, qui morum ſuauitate præſtant, & quorum iucunda eſt conſuetudo. tales autem habentur, qui ſunt ingenio placidi; neque ſi quid peccatum eſt, faciles ſunt ad reprehendendum; & qui neq; controuerſi ſunt, neq; litium amatores: nam huiuſmodi homines pugnant, aduerſantur q; alys, qui autem pugnant, velle contraria videntur.

Amabiles ij præcipuè ſunt homines, qui comes, benigni, faciles, ſuaues ſunt in ſermone, & in uirę conſuetudine iucundi. neque enim diu quiſquam durare poteſt cum homine triſti, moroſo, & querulo. ſed cum hilari, & iucundo homine libentiſsimè uiuirur; quod Cicero 3. Epiſtolarum ad Appium ſcribens ira oſtendit; Quid illa vincula, quibus quidem libentiſsimè aſtringor, quaura ſunt? ſtudiorum ſimilirudo, ſuauiras cunſuetudinis, delectatio uirę, arque uictus, ſermonis ſocieras, lireræ interiores. declarat autem Ariſtoteles, quinam ſint illi, quorum eſt iucunda conſuerudo. nempe qui ſunt ingenio placidi. nam qui ſunt iracundi, plerumque eriam ſine iuſta cauſa iraſcuntur, & amicitiam abrumpunt. illi eriam amantur, qui non faciles ſuur ad reprehendendum, etiam ſi quid peccarum fuerir. nam benè præcepit Horarius;

At pater vt nati, ſic nos debemus amici
Siquod ſit vitium, non faſtidire. — multa enim ſunt in amicitia roleranda. neque cõtrouerſi, & lirium amatores apti ſunt ad amicitiã, quoniam aliorum utilitatibus, & ſeutentijs aduerſantur, & contraria uelle uidentur, amici autem idem uolunt. dicuntur autẽ homines controuerſi, qui ſemper aliquid controuerſiæ quærunt, vt in dicendo ſuperiores eſſe uideanrur, & qui contentionis cupidiores ſunt, quàm ueriraris, quo vitio Græcos laboraſſe, primo de Orat. Craſſus atteſtatur, & in Bruto Cicero, Siculos ait, geurẽ eſſe narura controuerſam. in amicitia verò facilem eſſe oporrer, neq; amicorum ſententijs, niſi admodum peruerſæ ſint, magnopere reſiſtendum.

Καὶ οἱ ἐπιδέξιοι, καὶ τῷ σπουδάσαι, καὶ τῷ ὑπομεῖναι. ὅτι ταυτὰ μάλιστα ἀμφότεροι σπεύδουσι τῷ πλησίον, δυναμένῳ τι σκώπτεσθαι, καὶ ἐμμελῶς σκώπτοντες. TEX. 55

Et qui iocosè, facetèq; alios mordent, & aliorum morſus æquo animo ſuſtinent; quoniam ad eundem finem ambo tendunt, cum & inuadi æquo animo, & inuadere ingeniosè poſſint.

Hominrs iocoſi, ac faceti valde amantur, etiã ſi familiares dictis ſuis leuiter mordeant, modo id ſine contumelia faciãt, & tantò magis amantur, quantò æquiori animo ſe viciſsim morderi ſuſtinent. Videntur enim ad eundem finem rendere, cum uon uoleſtè ferant, ſi mordeantur, & alios acutè, arque ingenioſè inuadant. Iulius Cæſar apud Ciceronẽ 2. de Orat. multis de cauſis oratorium eſſe cenſet riſum mouere, ſed præcipuè, qm ipſa hilaritas beneuolentiam cõciliat ei, per quem excitata eſt. & qm ipſum oratorem politum eſſe hominem ſignificat, & eruditum, & vrbanũ. Ariſtoteles 4. Ethic. etiã facetè dicta inter uirtutes connumerat, ſi quis mediocriter eis vti ſciat. Cicero vſq; eo facetijs delectari ſolitus dicitur, vt etiã ſæpenumero modũ excederet. in orationib. facetiſsimè ſæpe irridet aduerſarios, vt Eruciũ pro Sex. Roſc. Chęream pro Roſ. Com. Fabriciũ pro Cluentio, Sex. Neuũ pro P. Quintio, Sulpirium, & Catonem pro L. Murena.

COMM.

COMM.

Καὶ τοὺς

TEX.104 Καὶ τοὺς ὑπαρχοῦντας τὰ ὑπάρχοντα ἀγαθὰ, ἢ τούτων μάλιστα, ἃ φοβοῦνται μὴ ὑπάρχειν αὐτοῖς.

Eos quoq; amamus, qui bona nostra laudãt; & ea præcipue, quæ veremur ne in nobis planè sint.

COMM. Omnes fauent suis laudibus. itaque diligunt eos, à quibus se, suaque bona laudari intelligunt. & hoc est, quod Isocrates Demonico præcipit, vt cum alicuius amicitiam sibi comparare studet, eum vehementer laudet, coram eis, qui possint illi, quę dicta fuerunt nunciare. quoniam laus (inquit) initium est amicitiæ, vituperatio autem inimicitię. Tollimur.n. omnes laudis studio, & optimus quisque gloria ducitur, ait pro Archia Cicero. cum autem libenter omnes laudes audiamus, tum eas præcipuè, quæ non planè sunt in nobis. nam quæ bona esse in nobis firma putamus, & iam plurimis cognita, ea non egere testimonio credimus. quæ sunt autem adhuc incerta, neque vulgo nota, ea cupimus prædicari, quo fit, vt eos amemus, qui illa extollunt, & laudant. vt Valerius ille, qui uolebat uideri Iurisconsultus, cum tamen esset legum ignarus, cupiebat se laudari in iuris ciuilis scientia, & Iurisconsultus appellari. vnde Cicero eum quasi deridens ita scribit; M. T. Cicero S. D. L. Valerio Iurisconsulto. Cur enim tibi hoc non gratificet, nescio: præsertim, cum his temporibus audacia pro sapientia liceat uti.

TEX.105 Καὶ τοὺς καθαρίους περὶ ὄψιν, περὶ ἀμπεχόνην, περὶ ὅλον τὸν βίον.

Et qui mundi sunt, atque elegantes in apparatu, in uestitu, in omni denique vita.

COMM. Sicuti sordes ab omnibus ferè uitupetantur, ita munditia laudatur. quæ tamen non odiosa, neq; exquisita nimis sit, vt primo de Offic. docet Cicero, tantum quæ fugiat agrestem, & inhumanam negligentiã. spectatur autem elegantia potissimum in apparatu domestico, atque in uestitu. sed in alia etiã uita est adhibenda. quoniam amabilem reddit hominem. ipse Aristoteles nitido uestitu, & elegante delectabatur. annulis digitos refertos gestabat, & altiore calceamento, vt maior videretur. Demosthenem etiã tradunt (ait A. Gellius) & uestitu, cæteroque cultu corporis nitido, venusto, nimisq; accurato fuisse. quin Hortensius Orator adeo delicate, lauteque se in uestitu gerebat, vt propè nimis effœminatus haberetur. quem L. Torquatus agresti vir ingenio Dionysiam saltatricem appellauit. cui Hortensius Dionysia (inquit) malo equidem esse, quam quod tu Torquate ἄμουσος, ἀγροικότατος, ἀπείρατος.

TEX.106 Καὶ τοὺς μὴ ὀνειδίσας, μήτε τῷ ἁμαρτημάτων, μήτε τῷ δυστυχημάτων. ἀμφότεροι γὰρ ἐλεγκτοί.

Et qui neque vitia, neque beneficia exprobrare solent; nã qui hæc faciunt, cõtrouersi sunt.

COMM. Amantur illi, qui neque peccata cuiquam exprobrant, neque beneficia. nam vtrumq; odiosum est. nemo enim libenter vitia sua commemorari audit, & is, cui beneficia exprobrantur, quasi iugratus accusatur. ij verò, qui hæc exprobrant, sunt homines controuersi, ac litigiosi, qui facile in odium hominum incurrunt, vt supra dictum est. Cicero in Lęlio: Odiosum sanè genus hominum officia exprobrantium; quæ meminisse debet is, in quem collata sunt, non eommemorare, qui contulit.

TEX.107 Καὶ τοὺς μὴ μνησικάκους, μὴ δὲ φυλακτικοὺς τῶν ἐγκλημάτων. ἀλλ' εὐκαταλλάκτους. οἵους γὰρ αἱ ὑπολάβωσιν εἶναι πρὸς ἄλλους, καὶ πρὸς αὐτοὺς οἴονται.

Et qui non recordantur iniurias, neque aliorum peccata obseruant, sed placabiles sunt; nam quales erga alios esse videntur, tales etiam in nos futuros existimamus.

COMM. Viri clementes, & placabiles maximè diligũtur, qui iniurias facile condonant, & earũ postea nũquam recordantur, & qui non curiosi sunt, vt aliorum peccata cognoscant. cum enim eorum naturam cognitam habemus, tales etiam erga nos futuros putamus, quales sunt in alios. Cicero primo de Officiis ita inquit: Nec uerò audiendi, qui grauiter irascendum inimicis putant, idq; magnanimi, & fortis viri esse censent. nihil enim laudabilius, nihil magno, & præclaro viro dignius placabilitate, atq; clementia. sunt autem odiosi, qui aliorum uitia obseruant. quos ita reprehendit Horatius;

Cum tua perurideas oculis mala lippus inunctis,
Cur in amicorum vitijs tam cernis acutum
Quam aut aquila, aut serpens Epidaurius? — & Iuuenalis de hoc hominum genere sic ait;
Scire volunt secreta domus, atque inde timeri.

TEX.108 Καὶ τοὺς μὴ κακολόγους μὴ δὲ εἰδότας, μήτε τὰ τῷ πλησίον κακὰ, μήτε τὰ αὐτῷ, ἀλλὰ τὰ ἀγαθά. ὁ γὰρ ἀγαθὸς, τοῦτο δρᾷ.

Et qui neque maledici sunt, neque incommoda, maculasq; vel propinquorum, vel nostra scire volunt, sed bona tantum; hoc enim vir bonus facere solet.

COMM. Sicuti maledici homines in odia multorũ incurrunt, ita qui à maledictis abstinent, multum amantur, & qui mala nostra vel propinquorũ, nostrorũ neq uaquam scire cupiũt, atq; adeo si audiunt, statim reiiciunt, & occulere tentant, bona verò nostra libenter audiunt. hoc.n. boni viri officiũ est, vt bonis tantum rebus delectetur, aliorum mala ne inquirat. quod Plato in Theæteto Philosophiæ studiosis attribuit. qui rerũ altissimarũ cogitatione occupati, quid alijs accidat, sua nihil interesse censent. Cic. 1. de Off. præcipit esse cauendũ, ne sermo uitiũ aliquod iudicet inesse moribus, quod maximè tũ solet euenire, cũ studiosè de absentib. detrahẽdi causa aut per ridiculum, aut seuerè, maledicè, contumelioseq; dicitur. nã siquis alteri maledicit, petulans videtur (vt ait Cic.) est autẽ differentia, inter accusare, & maledicere, vt pro Cœlio Cicero disputat.

Καὶ τοὺς

TEX.199 Καὶ τὰς μὴ ἀντιτείνοντας τοῖς ὀργιζομένοις, ἢ τοῖς σπουδάζουσι. μαχητικοὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι.

Et qui iratis nõ aduersantur, aut aliquid serio agentibus: nã qui hoc faciunt, litigiosi sunt.

COMM. Cum quis iratus est, aut aliquid serio agit, eũ odir, qui sibi aduersarur, contra verò amat illũ, qui cedit, & nulla ex parte molestus est. oportet igitur aut irato concedere, aut mitibus verbis, ac lenibus ira percitum animũ placare. hoc est, quod Pythagoras præcipiebat, ignem gladio nõ esse fodiendum. hoc est, iratum non esse prouocandum. eodem modo qui serio aliquid agentibus molesti sunt, eorum in se odium excirant, quia litigiosi sunt, & concertationum studiosi. qui verò cedunt, & non aduersantur, ij vehemẽter amantur. tale ingenium Pamphili describit Terentius in Andria;

Sic vita erat: facile omnes perferre, ac pati,
Cum quibus erat: cumque vna his sese dedere,
Eorum obsequi studijs, aduersus nemini.

TEX.110 Καὶ τὰς πρὸς αὐτὰς ὡσαύτως ἐχοντας, οἷον θαυμάζοντας αὐτὰς, καὶ σπουδάρους ὑπολαμβάνοντας, καὶ χαίροντας αὐτοῖς, καὶ ταῦτα μάλιστα πεπονθότας, περὶ ἃ μάλιστα βούλονται αὐτοὶς, ἢ θαυμάζεσθαι, ἢ σπουδαῖοι δοκεῖν εἶναι, ἢ ἡδεῖς.

Illos quoque amant omnes, quos sui studiosos esse intelligunt; vt qui ipsos admirantur, & esse bonos existimant, & ipsorum consuetudine, delectantur: & præcipuè qui hoc faciunt in eis rebus, in quibus ipsi cupiunt admirabiles videri vel viri boni, vel suaues, & iucundi.

COMM. Nemo est, qui non amet eos, quos sui studiosos esse intelligit. nihil enim minus est hominis (ait Cicero) quàm non respõdere in amore. sunt autem illi studiosi, qui admirantur, qui bonos existimant, & qui consuetudine delectãtur. qualem Cicero quarta in Verrem actione Sthenium Siculum erga se ostendit, cum sic ait; Atque hæc » vna causa fuisset, quod amicum, atque hospitem » meum Sthenium, quem ego in Quæstura mea sin » gulariter dilexissem, de quo optimè existimas » sem, quem in prouincia existimationis meæ stu » diosissimum, cupidissimumq; cognossem, tam » crudeliter, sceleratè, nefarieque tractasses. cum autem omnes sui studiosos ament, tum eos præcipuè, qui sibi fauent, & extollunt, in eis rebus, in quibus se excellere videri volunt, vt qui Poetam in versibus admirarur, Oratorem in dicendi facultate, Philosophum in sapientia, Iudicem in æquitate ac iustitia, facetum hominem in suauitate, & iucunditate consuetudinis. nam omnes suis studijs delectantur. aliena verò non admodum curant. itaque cum aliquorum beneuolentiam nobis conciliare volumus, ea facilis est ratio, vt eorum nos esse studiosos ostendamus: atque illos admirari, bonos existimare, faciles, iucundos, exorabiles iudicare. quod ubique Cicero diligenter obseruare solet in orationibus suis, vt pro M. Marcello de Cæsare; quem sibi conciliare studebar; tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam, inauditamq; clementiam, » rãtum in summa potestate rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac » penè diuinã tacitus nullo modo præterire pos » sum. & pro Ligario de Tuberone. cuius ego industriæ, gloriæq; faueo vel propter propinquam » cognationem, vel quod eius ingenio, studijsque » delector. & quæ sequuntur.

Καὶ τοὺς ὁμοίους ἐν ταυτὰ ὀρεγομένους, ἐὰν μὴ παροξυνθῶσι, μὴ δι' ὃπερ ταυτῷ ἡ βίος. γίνεται γὰρ οὕτω, Τὸ κεραμεὺς κεραμεῖ. TEX.111

Pares etiam amant, atque eisdem studijs deditos, & nisi forte molesti fuerint, aut ex eadem arte victum quæsierint; tunc enim accidit, quod ait Hesiodus, *Et figulus figulo.*

Plato in Lysíde tradit hoc ferè necessariũ esse, vt par pari sit amicus. similitudo enim est amoris mater. & Cato in lib. de senectute sic ait; Pares autem cum paribus, vt est in vetere prouerbio, facillimè congregantur. in hanc sententiam multa congerit quidam Auctor in Adagijs. præterea qui sunt eisdem studijs dediti plerumque sunt inter se amici, sicuti quarto Tristium Ouidius de se ait; COMM.

Temporis illius colui, foueq; poetas,
Quotq; aderant vates rebar adesse deos.

Cicero in Bruto uehementer se Hortensij morte doluisse prædicat, quod socium, & consortẽ gloriosi laboris amisisset. est tamen hac in re vna exceptio, nam si nobis molesti sunt, qui ijsdem studijs delectantur, aut si ex eadem arte sibi victum quærunt, non possunt amici esse. ideo Cicero, vt ostendat sibi amicitiam fuisse cum Hortensio, sic air; Cum præsertim non modo numquam sit ant » illius à me cursus impeditus, aut ab illo meus: » sed contra semper alter ab altero adiutus, & » communicando, & monendo, & fauendo. quoties autem ex eadem arte viuunt homines, tunc id accidit, quod ait Hesiodus,

Et figulus figulo inuidet, & faber fabro.

semper enim ferè inter eiusdem artis professores aliqua est inuidia.

Καὶ τοὺς τῷ αὐτῷ ὀρεγομένους, ὧν οἷόν τε ἅμα μετέχειν αὐτούς. οἷον μὴ, ταυτὸ καὶ οὕτω συμβαίνει. TEX.112

Et qui earundem rerum desiderio tenentur; modo sint eiusmodi res, vt eas æqualiter ambo consequi possint: sin minus idem accidit, quod in artificibus.

Qui res eadem desiderãt, inter se sunt amici. vt qui vrbanam uitam amant inter se, & qui rusticam eodẽ modo, ita peregrini, qui in patriam redire cupiunt, se uicissim amant. sed si res eiusmodi sunt, vt duo parirer eas consequi non possint, tunc, qui eas cupiunt nullo modo possunt amicitiam inter se conseruare. nam idem eis accidit, COMM.

cidit, quod artificibus, vt si duo pariter eiusdem mulieris amore capti sint, aut regnum, ae principatū appetant, neq; enim amor, neque regnum pati socium, aut consortem potest. vnde Lucanus,

—— *omnisque potestas*
Impatiens consortis erit. ——

TEX.113 Καὶ πρὸς οὓς ὅτως ἔχουσιν, ὥς τι μὴ αἰσχύνεσθαι τὰ πρὸς δόξαν, μὴ καταφρονοῦντες.

Eos quoque amant, quibus cum adeo familiares sunt, vt non pudeat coram eis, illa facere, quæ vulgo turpia videntur; nisi forte illos contemnant.

COMM. Multa sunt, quæ licet re uera turpia non sunt, tamen vulgo turpia habētur, vt tuctare, pedere, ventrem exonerare, & eius generis cætera, quæ sunt interdum necessaria. ergo ille amicus esse cognoscitur, quem nō pudet hæc coram facere, quod elegāter, & facetè Martialis ita expressit:

Nil aliud video quo te credamus amicum,
Quàm quod me coram pedere Crispe soles.

hoc autem faciunt etiam nobiles, & domini coram uilibus personis, & seruis, quoniam eos contemnunt. ideo adiungit Aristoteles, nisi forte eos contemnant. quos enim contemnunt, non amant. Cicero in Pisonem illi tamquam graue flagitium obiecit, quod coram se, & C. Pisone ructauerat. & M. Antonio etiam obijcit, quod tantum uini hausisset, vt illi postridie in conspectu populi vomere necesse fuerit.

TEX.114 Καὶ πρὸς οὓς αἰσχύνονται, τὰ πρὸς ἀλήθειαν, καὶ πρὸς οὓς φιλοτιμοῦνται.

Et eos amant, apud quos verentur illa committere, quæ re vera turpia sunt: & apud quos in honore, ac precio esse student.

COMM. Qui sunt honoris, & gloriæ studiosi, quæ turpia sunt vbiq; vitare student, sed coram eis præcipuè, quos uehemēter suspiciunt, & plurimum amant. hoc ergo signū est amoris, & reuerentiæ, cū quis aliquo præsente, quæ turpia sunt, aggredi non vult, quod aliquando fit etiā in rebus non ita turpibus, vt L. Crassus in primo de Oratore;

» Equidem cum peterem magistratus solebam in
» prensando dimittere à me Scæuolam: cum ei ita
» dicerem, me uelle esse ineptū. id erat petere blā-
» dius, quod nisi ineptè fieret, bene non posset fie-
» ri: hunc autem esse vnum hominem ex omnibus,
» quo præsente ego ineptus esse minimè uellem.

eodem modo cum quis studet in honore, ae precio apud aliquem esse, declarat se illum amare. neque enim curat ijs probari, quos negligit.

TEX.115 Καὶ ὑφ' οἷς ζηλοῦσθαι βούλονται. καὶ μὴ φθονεῖσθαι, τούτους ἢ φιλοῦσιν, ἢ βούλονται φίλους εἶναι.

Et quos optant æmulos, atque imitatores sibi habere rerum suarum, non autem obtrectatores, eos aut amant, aut sibi amicos fieri cupiunt.

COMM. Viri excellentes in aliquo artis genere cupiūt imitatores sibi, stque æmulos iudum suarū partere, qui tamen non sint obtrectatores, sed potius admiratores. itaque eos amant, & sibi amicos fieri desiderāt, quos volunt suorum esse studiorum imitatores, vt L. Crassus Orator Sulpitium amabat. quoniam is in dicendo Crassum imitari contendebat. & Cicero M. Cęlium in eò valde cōmendat, quod in eloquentiæ studijs suarum laudum esset æmulator. Euander apud Virgilium octauo Aeneidos, vt filium suum Aeneæ gratiorem faceret, ait se velle, eum imitatorem, & æmulum virtutis Aeneæ fore.

Hunc tibi præterea spes, & solatia nostri
Pallanta adiungam: sub te tolerare magistro
Militiam, & graue Martis opus, tua cernere facta,
Assuescat, primis & te miretur ab annis.

qui verò sunt inuidi, atque obtrectatores, licet nos imitari, nostrasque virtutes exprimere studeant, eos tamen amare non possumus.

TEX.116 Καὶ οἷς αὐτὸ τἀγαθὰ συμπράττωσιν, ἐὰν μὴ μέλλῃ αὐτοῖς ἔσεσθαι μείζω κακά.

Et quos in acquirendis aliquibus bonis adiuuarent; nisi forte in ipsos graviora mala casura essent.

COMM. Ex voluntate etiam sæpe amor cognoscitur, vt qui alteri cupit quidē auxilio esse, verum timet ex ea re sibi maius detrimentum euenturū, atque ideo cessat, profectò hic amicus est iudicandus, etiam si non auxilium ferat. non enim ei deest voluntas, sed grauius malum pertimescit. vt qui amicum exulem, & egentem cupit in domum recipere, deinde audit illi aqua, & igni interdictum, & eautū esse, nequis eum in domum recipiat, alioqui res ea capitalis sit. quod in historijs sæpius accidisse legimus. Cic. pro Plancio vehementer extollit Planeij ipsius pietatem, & amorem erga se, quod non veritus edictum, & legem Clodij se domo eiectum, & exulem in domum receperit, & sibi socium in exilio fuerit.

TEX.117 Καὶ τοῖς ὁμοίως τοὺς ἀπόντας, καὶ τοὺς παρόντας φιλοῦσι.

Eorum quoque amicitiam expetunt, quos vident non minus absentes amicos diligere, quàm præsentes.

COMM. Isocrates in principio orationis, quam ad Demonicum scribit, ait, hanc esse proborum hominum, & malorum differentiam, quod mali tantū præsentes amicos amant, & obseruant, probi autem etiam disiunctos internallo locorum, & absentes non minus amant, quàm præsentes. quo fit vt prouerbium, quo dicunt, non esse amicos eos, qui procul vitam agunt, non ad probos homines, sed ad malos, atque improbos referatur, de quibus ita Propertius;

Quantum oculis, animo tam procul ibit amor.

eos igitur meritò diligimus, quos videmus non minus diligere qui sunt absentes amicos, quàm qui præsentes adsunt.

TEX.118 Διὸ καὶ τοὺς περὶ τοὺς τεθνεῶτας τοιούτους, πάντες φιλοῦσι.

Itaque nemo est, quin eos diligat, qui mortuorum amicitiam colunt.

COMM. Quoniam probi hominis est etiam absentes amicos diligere, fit vt omnes eos, qui mortuorū amicorum

amicorum curam habent, & eorum memoriam colunt. tales enim etiam erga se futuros sperãt. vt Simo ille Terentianus Pamphilum filiũ suum in eo uehementer commendat, quod paruæ consuetudinis gratia Chrysidis mortem defleret, quid (inquit) si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri? Cicero ad Atticum lib. 12. de Triario loquens sic ait; Amo illum mortuum. tutor sum liberis, totam domum diligo.

ΤΕΧ.119 Καὶ ὅλως τὰς σφόδρα φιλοφίλους, καὶ μὴ ἐγκαταλείποντας. μάλιστα γὰρ φιλοῦσι τῷ ἀγαθοῦ τὰς φιλεῖν ἀγαθοὺς. Ϲ τὰς μὴ πλατζομένους, πρὸς ἑαυτούς.

Et omnino quicumque amicis valde amici sunt, & eos, cum opus est, nõ deserunt; cum enim omnes bonos diligant, tum eos præcipuè, qui boni amici sunt, & qui nihil apud se fingunt.

COMM. Quos in amicitia colenda videmus acres, & diligentes esse, eos multum amare solemus, eos Græci vocant φιλοφίλους, hoc est amicis amicos, quod verbũ in Phormione Terentius expressit, cum ita inquit; *Solus est homo amico amicus.* Vbi Donatus ait prouerbium esse, quod apud Apollodorũ Poetam, cuius est Phormio Græca comœdia, ita legitur μόνος ἐπίσταται φιλεῖν τοὺς φίλους. id est, solus nouit diligere amicos. nam qui ita sunt affecti, numquam amicos, cum opus est, deserunt. cum interim, (quod ait Horatius,)

Diffugiant cadis cum fece siccatis amici,
Ferre iugum pariter dolosi.—generatim quidem bonos omnes amare consueuimus, sed eos præcipuè, qui boni sunt amici, qui nihil fingunt, nihil simulant, sed simplicis ueritatis sunt amatores. Nam in specie fictæ simulationis pietas esse non potest, ait Cicero.

ΤΕΧ.120 Τοιοῦτοι δέ, καὶ οἱ τὰ φαῦλα τὰ ἑαυτῶν λέγοντες. ἔρρηται γὰρ, ὅτι πρὸς τοὺς φίλους τὰ πρὸς δόξαν οὐκ αἰσχυνόμεθα. εἰ οὖν ὁ αἰσχυνόμενος μὴ φιλεῖ, ὁ μὴ αἰσχυνόμενος φιλοῦντι ἔοικε.

Tales autem sunt, qui mala etiam sua narrant, & aperiunt: nam (vt supra dictum est) cum amicis nos non pudet ea dicere, aut facere, quæ vulgo turpia videntur. itaque si, quem pudet, is non amat; certè quem non pudet, is amans esse videtur.

COMM. Non est dubitandum quin illi sint amici, qui nobis mala sua communicant, & aperiunt. vt eis remedium quærãt. iam enim supra declaratum est, nullum nobis esse pudorem cum amicis ea dicere, atque etiam facere, quæ vulgò homines pro turpibus habere solent. vt si quis amico narret filiæ stuprum, aut furtũ filij, quod licet turpe sit, non tamen ipsius culpa accidit. neq; sanè id ei narraret, quem non esse amicũ intelligeret. ergo ita colligi potest; si is non est amicus, cuius nos pudet, is certè amicus erit, cuius nos nequaquam pudet. hæc omnia ferè Cicero primo ad Atticum libro complectitur, cum se Romæ nullum amicum habere dolere velit, sic enim ait;

10 Nihil mihi nũc scito tam deesse, quàm hominem „
cum, qui cum omnia, quæ me cura aliqua afficiunt, „
una communicem, qui me amet, qui sapiat, qui cum loquar, nihil fingam, nihil dissimulem, nihil obtegam. „

ΤΕΧ.121 Καὶ τὰς μὴ φοβεροὺς, Ϲ οἷς θαρρῶμεν. οὐδεὶς γὰρ ὃν φοβεῖται, φιλεῖ.

Eos quoque amamus, qui non formidolosi sunt, & quibus confidimus: nemo enim, quem metuit, diligit.

Quamuis aliquis potens sit, & magnas opes COMM.
habeat, tamen si nobis non est horribilis, ac formidolosus, vt fidenter cum eo uersari possimus, & auxilium ab eo sperare, solemus eum amare. neque enim fieri potest, vt cum aliquem metuimus, eundem diligamus. Quod Cicero secundo de Officijs affirmat his verbis; Rerum autem omnium nec aptius est quicquam ad opes tuendas, quàm diligi; nec alienius quàm timeri. præclarè Ennius: — *Quem metuunt oderunt,*
Quem quisque odit, perisse expetit. & paulò post: Malus. n. custos diuturnitatis metus: contrà; beneuolentia fidelis est vel ad perpetuitatem. „ „

ΤΕΧ.122 Εἶδη δὲ φιλίας, ἑταιρία, καὶ οἰκειότης, Ϲ συγγένεια, καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Amicitiæ species sunt sodalitas, necessitudo, cognatio, cæteráq; eius generis.

Ethicorum octauo libro diligentius amicitiæ COMM.
species persequitur, hic autem tres tantum ponit, sodalitatem, necessitudinem, cognationem. sed alias etiam esse ostendit. Sodalitas amicitia quædam est in rebus leuioribus, vt in conuiuijs, & ludis, ac iocis. Caius Iurisconsultus ait, sodales eos dici, qui sunt eiusdem collegij. Necessitudo est artior amicitia, quæ ex familiaritate, & frequenti consuetudine contrahitur. cognatio est eorum amicitia, qui sunt eiusdem gentis, ac familiæ.

ΤΕΧ.123 Ποιητικὰ δὲ φιλίας, χάρις, Ϲ τὸ μὲ ἀνθίστης ποιῆσαι, καὶ τὸ ποιήσαντα μὴ δηλῶσαι. αὐτῷ γὰρ οὕτως εἶναι φαίνεται, καὶ οὐ δι' ἕτερον.

Conficiens autem amicitiæ beneficium est: & præcipue, quod vltrò defertur, non expectatis precibus; & quod quando collatum est, non commemoratur. tunc enim intelligitur ipsius gratia factum esse, non alia de causa.

Multa quidem sunt, quæ amicitiã concilient, COMM.
sed beneficia præcipuè sunt eius conficientia. atque illa præsertim, quæ quis non rogatus sua sponte conferre solet. nam qui alicui vltrò bene facit, statim eius sibi animum obligat. sed cauẽdum est, ne cum alicui beneficium dederimus, illud deinde frequenter commemoremus. hoc enim odiosum est, & à quadam animi leuitate pronenit. sed cum filetur, tunc apertum est, non alia de causa datum esse beneficium, nisi eius ipsius, cui datũ est, gratia. quo fit, vt gratissimum habeatur. Cicero secundo de Officijs ita inquit: Beneuolentiæ præcepta uideamus; quæ quidem „
beneficijs

beneficiis capitur maximè: secundo autem loco benefica uoluntate beneuolentia mouetur, etiã si res forte non suppetit. Sunt etiam aliæ causæ conficientes amicitiæ, neque enim tantum liberalitas, & beneficentia conciliat amicitiam, sed etiam iustitia, fides, comitas, affabilitasq; sermonis, & omnes virtutes, quæ pertinent ad mansuetudinem morum, ac facilitatem. tum etiam laus eius, quem amicum habere desideramus.

CAPVT X.

Quę sint odij, & simultatum conficientia ostendit, & quibus rebus odium ab ira differat.

TEX.124 Περὶ δὲ ἔχθρας, καὶ τῶν μισῶν, φανερὸν, ἐκ τῶν ἐναντίων δεῖ θεωρεῖν.

Quod autem ad inimicitias, & odium attinet, perspicuum est, ex contrarijs locis sumenda esse argumenta,

COMM. DECLARAVIT, quibus modis homines amicitiã inter se conciliẽt, nunc autem ostendit facile ex contrarijs locis intelligi posse, quæ sint inimicitiarum, & odij causæ. atque vnde loci sumendi sint, qui ad eam tractationem pertineant. nam rerum contrariarum ex contrarijs locis argumenta sumenda sunt, quoniam (vt ait Cicero) contrariorum contraria sunt consequentia.

TEX.125 Ποιητικὰ δὲ ἔχθρας ὀργὴ, ἐπηρεασμὸς, διαβολὴ.

Inimicitiarum verò conficientia sunt, ira, violentia, criminatio.

COMM. Tria potissimum illa sunt, quæ solent inimicitias contrahere, primo loco ponitur ira, quæ est ulciscendi libido, quæ cum prorumpit statim seditiones, vulnera, cædes eam subsequuntur. secundo violentia, quæ ludibrij causa fit, vt alicui incommoda important ur. tertio criminatio, sicuti enim laus initium est amicitiæ, quod ait Isocrates ad Demonicum scribens, ita criminatio principium est inimicitiarum.

TEX.126 Ὀργὴ μὲν οὖν ἐστιν, ἐκ τοῦ πρὸς ἑαυτὸν ἔχθρα δὲ, καὶ ἄνευ τοῦ πρὸς ἑαυτὸν. καὶ γὰρ ὑπολαμβάνομέν ἔνια τοιάδε, μισοῦμεν.

Sed ira concitatur ex ijs rebus, quæ ad ipsum referuntur; inimicitiæ verò etiam ex ijs, quæ minimè ad ipsum pertinent. sæpe enim aliquem odio prosequi solemus, si talem esse suspicamur.

COMM. Quamuis ira sæpe sit inimicitiarum initium, tamen inter iram, & inimicitias plurimum interest. primo enim ira tantum ex ijs rebus excitatur, quæ ad se ipsum, & ad suos pertinent. at uerò inimicitiæ ex improbitate, atque ex aliis rebus, etiam si non ad ipsum pertineant. cum enim intelligimus aliquem esse vel furem, vel proditorem, vel impium, vel latronem eum statim odio prosequimur, & inimicũ habemus, etiam si nos numquam læserit. quod elegantissime Cicero quinta in Verrem actione declarat his verbis; An tu maiores ullas inimicitias putas esse, quã contrarias hominum sententias, ac dissimilitudines studiorum, & voluntatum? fidem sanctissimam in vita qui putat, potest ei non inimicus esse, qui Quæstor consulem suum, consiliis commissis, pecunia tradita, rebus omnibus creditis, spoliare, relinquere, prodere, oppugnare ausus sit? pudorem, & pudicitiam qui colit, potest animo æquo istius quotidiana adulteria, meretriciam disciplinam, domesticum lenocinium videre? qui religiones Deorum immortalium retinere vult, ei, qui fana spoliarit omnia, qui ex Thensarum orbitis prædari sit ausus, inimicus non esse qui potest? & quæ sequuntur.

Καὶ ἡ μὲν ὀργὴ, ἀεὶ περὶ τὰ καθέκαστα, οἷον Καλλίᾳ, Σωκράτη. τὸ δὲ μῖσος, καὶ πρὸς τὰ ὅλα. πᾶν γὰρ κλέπτῃ μισεῖ, καὶ τὸν συκοφάντην ἅπας. TEX.127

Hæc accidit, quod ira semper contra singulos excitatur; vt contra Calliam, aut Socratem: odium autem etiam contra genera hominum; nã furem, & calumniatorem omnes oderunt.

Altera differentia iræ, & odij, seu inimicitiarum hæc est, quod singulis tantum hominibus irasci solemus, non autem vniuerso alicui hominum generi. qui enim irascitur, vel Calliæ, vel Socrati, vel alicui semper homini irascitur. odiũ autem, & inimicitiæ geruntur etiam contra vniuersum aliquod genus, vt fures omnes odio prosequimur, & calumniatores, & insidiatores, & sicarios, & reliquos improbos. nam si alicuius familiares, & amici fuerimus, atque is sacrilegus, aut proditor fiat, ab eo statim recedimus, & eũ inimicum nobis factum esse putamus, etiam si nulla in re nobis iniuriam fecerit. quod ideo fit, quia tales homines generatim odio prosequimur, COMM.

Καὶ τὸ μὲν ἰατὸν χρόνῳ, τὸ δ' ἀίατον. TEX.128

Atque ira quidẽ tempore sanari potest, odium non potest.

Tertia differentia inter iram, & odium, quod ira plerumque temporis longinquitate sanatur. neq; n. immortales inimicitias gerere cõtra aliquem, qui mortalis est debet, & boni uiri solent exorabiles esse. sed odiũ nũquam sanari potest, quia naturale est, & innatũ homini, vt quæ contra honestatẽ fiunt, verè amare nõ possit. Videtur auté Cicero in oratione, quã habuit ad Quirites post reditum suum, cõtra Aristotelem sentire, cũ ita inquit; odium vel precibus mitigari potest, vel temporibus Reip. cõmuniq; vtilitate deponi, vel difficultate ulciscendi teneri, vel uetustate sedari. Sed ibi Cicero pro iracũdia odiũ posuit, vel satis apparet. sicuti etiam pro Cœlio; magnũ odium uideo cum crudelissimo dissidio extitisse. & pro Milone; at valuit odium, fecit iratus. propriè tamen odiũ generale est in homines improbos. ira autem in singulas personas. COMM.

Καὶ ἡ

TEX.129 Καὶ ἡ μὲν, τοῦ λυπῆσαι ἐφίεται, ἡ δὲ τοῦ κακῶσαι μᾶλλον.

Præterea studet ira dolorem inurere; sed inimicitiæ magis damnum importare gestiunt.

COMM. Quarta differentia iræ, & odij, siue inimicitię, illa est; quod ira propriè dolorē inurere studet. plerumque enim ira percitus contentus est par pari referre, quod eum, cui iratus est, mordeat, & quamuis damnum non dederit, tamen cessat ab ira, cum intelligit, à se magno dolore affectū illum, cui fuerat iratus. odium autem præter dolorem, vult etiam afferre detrimentum. nam quem quisq; odit, perijsse expetit, vt ait Cicero.

TEX.130 Αἰσθάνεσθαι γὰρ βέλεται ὁ ὀργιζόμενος, τῷ δ' ἐχθρῷ ἀφαίρει.

Nam qui iratus est alicui, vult eum sentire, cū vlciscitur; inimicus verò nequaq̃ hoc curat.

COMM. Hæc est ratio differentiæ præcedentis. iratus enim (inquit) animo suo non satisfacit, nisi eum vlciscitur, ille cui dolorē afferet, lædi se sentiat, & à quo lædatur, & qua de causa intelligat. qui autem odit, ac inimicus est, agit occultius, neq; curat, vtrū ille, quem offendit, sentiat à se offendi nec ne, sed omni ratione illū extinctum cupit.

TEX.131 Ἐφ' οἷς δὲ τὰ μὲν λυπηρὰ, αἰσθητὰ πάντα, τὰ δὲ μάλιστα κακὰ, ἧττον αἰσθητὰ, ἀδικία, & ἀφροσύνη. οὐδὲν γὰρ λυπεῖ ἡ παρουσία τῆς κακίας.

Quæ verò dolorem faciunt, omnia sensum mouent: sed, quæ maxime mala sunt, minimè sentiuntur, vt iniustitia, & dementia; prauitas enim præsentia sua nullum dolorem affert.

COMM. Non sine causa vult iratus dolorem inferre, quia quæcumque vim habent dolorem faciendi, sensum mouere solent. vt iurgia, cōtumelię, verbera, maledicta, atq; eius generis plurima. sunt autem multa mala, & ea quidem maxima, quæ licet adsint alicui, non tamen illi dolorem afferunt, neq; sentiuntur, qualis est improbitas, & insania. quæ neq̃quam iratus optat ei, quem vlcisci cupit, sed inimicus, & odio cōmotus maximè cupit inimico suo illa contingere. quod in Pisonem Cicero his verbis ostendit; Quæ est igitur pœna? quod supplicium? id mea senrentia,
" quod accidere nemini potest, nisi nocenti, susceptа fraus, impedita, & oppressa mens conscientia,
" bonorum omnium odium, nota iusti Senatus, amissio dignitatis. & infra; Mihi enim non ueneerat in mentem furorem, & insaniam optare uobis, in quā incidistis, atqui fuit optādum tursus alibi; ego te non necordem, non furiosum, non
" mente captū, non tragico illo Oreste, aut Athamante dementiorem putem? Sæpe autem accidit, vt animi prauitas, & dementia non modo nullū dolorem afferat, sed etiam lætitiā. quam enim multi sunt, qui suis vitijs, & inhonestis voluptatibus delectentur? qui etiā se peccasse glorientur? iam verò multi dementes, & insani voluptatem immensam ex insania sua percipiunt, dum se diuites, aut Reges, aut Imperatores esse opinantur. aut cantus, & modulationes suauissimas audire sibi videntur. qualis ille Arginus apud Horatium epistolarum secundo.

Qui se credebat miros audire tragedos,
In vacuo lætus sessor, plausorq; theatro.

Sed postea cum ope cognatorum ab eà insania liberatus fuisset,

—— pol me occidistis amici,
Non seruastis ait: cui sic extorta voluptas,
Et demptus per vim mentis gratissimus error.

TEX.132 Καὶ τὸ μετὰ λύπης, τὸ δ' ἄνευ λύπης. ὁ μὲν γὰρ ὀργιζόμενος, λυπεῖται. ὁ δὲ μισῶν, οὔ.

Ira etiam adiunctam habet ægritudinem; sed odium ægritudine vacat: nam qui iratus est, dolet; qui autem odit, non dolet.

COMM. Est etiam illa inter iram & odium differentia, quod ira numquam sine dolore, atque ægritudine esse potest, odium verò plerumq; est sine dolore. iratus enim se contemptum esse, atque iniuriam accepisse arbitratur. quæ res enm ex recordatione concitat, & angit. vt in secundo Aeneidos Venus ait;

Nate quis indomitas tantus dolor excitat iras?

& in primo de Iunone sic ait Poeta;

Nec dum etiam causæ irarum, sæuiq; dolores
Exciderant animo. — qui uerò odio prosequitur sæpe nihil dolet. nam improbos, & sceleſtos homines odio habemus, etiam si numquam nos offenderint. atque illos propter scelera sua perditos cupimus. hoc animo sumus in prædones, parricidas, fures, sicarios, proditores, & cæteros eius generis homines.

TEX.133 Καὶ ὁ μὲν πολλῶν αὖ γλυκέων, ἐλεήσειεν. ὁ δ' ἐχθρὸς, ὁ μὲν γὰρ ἀνιαθῆν βέλεται ᾧ ὀργίζεται, ὁ δὲ, μὴ ἔνεκα.

Et iratus ob multas aduersarij calamitates nonnumquam ad misericordiam flectitur; qui autem odit, nunquam ulla monetur misericordia: nam iratus vult eum, cui irascitur, vicissim angi, & dolorem sentire; sed qui odit, vult eum, quem odit, extingui, & perire.

COMM. Addit aliam iræ, atque odij differentiā. quoniam plerumque accidit, vt iratus, cum aduersarium suum multis calamitatibus oppressum uidet, misericordia moueatur, atque illum, si facultas datur, subleuet. vt Tiberius Gracchus fecisse dicitur. cum enim L. Scipioni Asiatico vehementer iratus esset, & cum eo apertas inimicitias exerceret, tamen cum eum iniustè damnatum in carcerem duci uideret, intercessit, & tribunicia potestate, qua tunc erat præditus, liberauit. eodem modo Metellus Macedonicus longo tempore Scipioni Aemiliano iratus. & inimicus, cum audiuisset eum domi suæ nefarie interfectum, vultu mœstissimo in publicum prodiit; ciues nostræ urbis mœnia sunt cuersa. deinde filijs suis præcepit, vt eius funus comitarentur, numquam enim fore, vt præstantioris viri funus aspicerent. hæc sæpe accidūt inter ciues

bonos,

bonos, qui licet iraſcantur, non tamen omnino eupiunt aduerſarium ſuum extinctum. ſed qui odit, nulla prorſus vmquam miſericordia commouetur, ſed potius gaudet, eum eum, quem odit, opprimi, extingui, & perire intelligit. cupit enim eum non eſſe, nomenq; eius penitus aboleri deſiderat. eũ interim iratus nihil aliud quærat, niſi vt aduerſarius viciſsim dolear, & à ſe offendi ſentiat. neq; morrem aduerſarij, ſed vltionem tantum exoptet. quod ſi ultionis cupiditas ad vitam, & ſanguinem vſque proecdat, iam non amplius ira, ſed odium eſt appellandum. quod pro Ligario Cic. ſic oſtendit. externi iſti mores » vſq; ad ſanguinem incitare ſolent odium aut le- » uium Græcorum, aut immanium barbarorum.

TEX.134 Φανερὸν οὖν ἐκ τούτων, ὅτι διώρικται τοὺς ἐχθροὺς, καὶ φίλους, & ὄντας ποιοῦσι, & φάσκοντας εἶναι, καὶ μὴ ὄντας ποιεῖν, & φάσκοντας ἀγνοεῖν, καὶ ἢ δι' ὀργὴν, ἢ δι' ἔχθραν ἀμφισβητοῦντας ἐφ' ὁπότερα αἱ πραγμάτων ἄγειν.

Ex his perſpicuum eſt, quomodo quis amicos, & inimicos oſtendere poſsit qui ſint: & qui non ſint, quomodo facere poſsit: & qui ſe dicunt eſſe, quomodo diſturbare queat: & cum eſt controuerſia, vtrum aliquid propter iram, an propter inimicitias factum ſit, quomodo valeat, in quam partem voluerit, qui dicit, id traducere.

COMM. Docet quam utilitatem ex ſuperioribus locis orator habere poſsit. plurimum.n. refert orationem ita conformare, vt quoſcumq; voluerimus, ij vel amici, vel inimici eſſe uideantur, & iuſerere nouas amicitiæ, vel odij opiniones, & euellere iuſitas: quam nobis cõmoditatem loci iam ſupra declarati facile præſtant. & præterea ſiquando eontrouerſia accidit de aliquo facto, vtrum propter iram, an propter odium euenerit, intellectis iræ, atq; odij differentijs, facile poterit Orator quamlibet voluetit partem tueri, ac defeudete.

CAPVT XI.

Metus definitionem affert, & ex ea rerum metuendarum, & hominum formidabilium genera colligit.

TEX.135 Ποῖα δὲ φοβοῦνται, καὶ πῶς ἔχοντας, ὧ δ' ὄξει φανερὸν.

Quæ verò timeant homines, & quos, & quomodo affecti, planũ fiet ex ys, quæ modo dicemus.

COMM. QVM de ira ſatis multa diſputarit, nũc tranſit ad aliam animi cõmotionem, hoc eſt ad metum. in quo tractando ſequitur eundem ordiuem, quem in ſuperioribus. tria enim ſibi diſcutiẽda proponit, primo, quæ ſint res illæ, quas homiuea timere ſoleant. deinde qui ſiut homines, qui timeantur. tum quomodo affecti ſiut homiues in timore, ſed prius definit, quid ſit timor, aut metus, vt quæ propoſita ſuut facilius explicentur.

Ἔστω δὴ φόβος λύπη τις, ἢ ταραχὴ ἐκ φαντασίας μέλλοντος κακοῦ, ἢ φθαρτικοῦ, ἢ λυπηροῦ. TEX.136

Eſt autem metus agritudo quædam, vel perturbatio ex opinione impendentis mali, quod aut interitum nobis, aut dolorem afferre poſsit.

Metus neque præteriti, neque præſentis eſt mali, ſed impendeutis, ac futuri. tantum enim abeſt, vt præterita mala timeamus, vt etiam ex eorum recordatione iucunditatẽ quandam ſentiamus, vnde Euripides, Suauis eſt malorũ præteritorum memoria. & Virgilius, COMM.

—*forſan & hæc olim meminiſſe iuuabit.*

& Seneca,

—*Quod fuit durum pati, Meminiſſe dulce eſt:*

Quę verò preſentia mala ſunt, ea non metum ineutiunt, ſed mœrorem, atque ægritudiem. Eſt igitur metus futuri mali opinio. ſed quia nõ omnia mala timent homines, ideircò recte additũ eſt ab Ariſtotele, malum id, quod metum affert, eſſe huiuſmodi, vt vel interitum homini, vel triſtitiam, ac doloré poſsit afferre. vt ſi metuamus ne uos inuadat inimicus, aut ne in grauem morbum incidamus, aut ne ignominiam ſubeamus, aut opes, vel cognatos amittamus. datus autem à natura metus eſt hominibus, vt caueant nocitura priuſquam veniant. vnde metum pœnæ ſapientes dicunt eſſe virtutis elementum. hac de cauſa Laecdæmone prope ſuũ tribunal timoris templũ Ephori conſtituerunt, quia Remp. nulla re uiagis quàm metu eorrigi putarent. Solon dicebat omnem Remp. metu pœnę, & ſpe præmiorum optimè gubernari.

Οὐ γὰρ πάντα τὰ κακὰ φοβεῖται. οἷον εἰ ἴσως ἄδικος, ἢ βραδὺς. ἀλλ' ὅσα ἢ λύπας μεγάλας, ἢ φθορὰς δύναται. TEX.137

Neque enim omnia mala timentur, vt, ne iniuſtus fiat, aut hebeti, tardoq; ingenio. ſed ea tantum, quæ vel magnos dolores, vel interitum afferre poſsint.

Vulgò homines non omnia mala timent, imò uerò ſæpe, quæ grauiſsima ſunt mala, non modo non reformidant, ſed etiam appetunt, vt iniuſtitiam. nã apud Platonẽ in Gorgia Callieles ſummam iniuſtitiam ſi modo lateat, vel ſummas vires habeat, magnopere eſſe expetendã cenſet, eũ tamen nullũ malum ſit iniuſtitia grauius. ita nemo ferè timet, ne tardo ingenio fiat, licet hoc malum graue ſit. illa verò, quæ dolorem, vel interitum ferunt omnes timent, vt dedecus, mendicitatem, morbum, mortem, cæteraque eius generis. hinc Rhetorum campi, eum aliquid diſſuadere, vel ſuadere volunt, vt euentura mala proponant, & quaſi oculis ſubiiciant, niſi prouiſum fuerit, quod in Catilinam, & in Antonium eopioſiſsimè Cicero facit. COMM.

Καὶ ταῦτα, οὐ μὴ πόρρω, ἀλλὰ σφόδρα ἐγγὺς φάναι, ὥστε μέλλειν. τὰ γὰρ πόρρω σφόδρα, οὐ φοβοῦνται. ἴσασι γὰρ πάντες, ὅτι ἀποθανοῦνται, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐγγύς, οὐδὲν φροντίζουσιν. TEX.138

Et præcipuè

Et præcipuè si illa non longinqua sint, sed proxima, vt iam impendere videantur; nam, quæ valde longinqua sunt, non metuuntur. sciũt enim omnes fore, vt moriantur; sed quoniam id propè non esse putant, ideo nullam curam suscipiunt.

COMM. Ea mala præcipuè metum incutiũt, quæ propinqua esse videntur, quia parua spes est, ea vitari posse, nisi magna festinatio adhibeatur, vt apud Virgilium Aeneas cum eius pater Anchises egredi ex vrbe recusaret, vt illi metum iniiceret, sic ait;

Iamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
Natũ ante ora patris, patrem qui obtrũcat ad aras.

quod si mala sint longinqua, non magnum solent metum inijcere, quod aperto exemplo declarat Aristoteles. nemo est enim, qui non intelligat aliquando sibi esse moriendum. verum quia se diu victuros sperant, & longè mortem abesse, ideo vel nihil, vel parum admodum metuunt. ita Sinon apud Virgilium, vt Troianis metum adimeret, ait Græcos Mycenas quidem petijsse, sed tamen se præparare, vt iterum ad Troiam de improuiso veniant, sic enim ait,

Et nunc quòd patrias vento petiere Mycenas,
Arma, Deosq; parant comites, pelagoq; remenso
Improuisi aderunt. — hoc enim sine longo tempore fieri non poterat.

TEX.139 Εἰδὴ ὁ φόβος τοῦτ' ἔζιν, ἀνάγκη τὰ τοιαῦτα φοβερὰ εἶναι, ὅσα φάνηται δυνάμιν ἔχειν μεγάλην τῷ φθείρειν, ἢ βλάπτειν βλάβας εἰς λύπην μεγάλην συντεινούσας.

Quod si metus est eiusmodi, necesse est, vt ea omnia sint horribilia, & pertimescenda, quæ nos perdendi vim magnam habere videntur; aut eiusmodi detrimenta importandi, quæ acerrimos animi dolores pariant.

Iam ex definitione metus incipit ea colligere, quæ homines metuere cogant. ac primo loco
COMM. sunt ea, quæ nos perdere facile possunt. hęc enim præcipuè timere solemus. secundo loco ea ponuntur, quæ magnas tristitias pariunt. vt amissio parentum, coniugum, liberorum, fratrum, fortunarum, vt ignominia, carcer, exilium, plurimaq; id genus alia. quæ Cicero 4. in Catilinam actione quasi vno fasce complectitur, cũ sic ait; Videor enim mihi hanc vrbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentiũ subito vno incendio concidentem: cerno animo sepulta tam patriam, miseros, atque insepultos aceruos ciuium: versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi, & furor in vestra cęde bacchantis. & quæ sequuntur. & in extrema parte eiusdem orationis ita inquit; Quapropter de summa salute vestra, populiq; R. P. C. de vestris coniugibus, ac liberis, de aris, ac focis, de finis, ac templis, de totius vrbis tectis, ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute, deque vniuersa Rep. decernite diligenter, vt instituistis, ac fortiter.

Διὸ ἐὰν τὰ σημεῖα ᾖ τοιούτων, φοβερά. ἐγγὺς γὰρ φάνηται τὸ φοβερὸν. τοῦτο γάρ ἔζιν κίνδυνος, φοβεροῦ πλησιασμός. TEX.140

Itaque talium etiam rerum signa terrorem incutiunt. tunc enim in proximo tam esse videtur id, quod est horribile: hoc verò ipsum periculum est, horribilis rei appropinquatio.

Impendentium malorum signa nos perterrefaciunt, vt reges, ac principes cometarum ortus. COMM.
nautas Helenæ, quod appellant, sidus. agricolas tonitrua, & murmurantes nubes. timent enim tunc, ne grandine fata, vineæque contundantur. Virg. primo Georg. ostendit multa signa mortem Cæsaris, & ciuilia bella præcessisse, vt defectus Solis, auguria tristia, Aetnæ incendium, armorum in Cœlo strepitus, terræ motus, voces incerto auctore, simulachra mortuorum visa, locutio bestiarum, sudor statuarum, inundatio Eridani, fibræ minaces, cruor in puteis, vlulantes in vrbibus lupi, crebra fulgura, cometæ, quæ omnia malorum impendentium signa fuerunt. sic in primo Aeneid. cum ostẽdere velit Aeneam virum fortissimum non sine causa timuisse, cum orta esset tempestas, ita inquit,

Eripiunt subito nubes cælumque, diemque
Teucrorum ex oculis, ponto nox incubat atra,
Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther,
Præsentemque viris intentant omnia mortem.

hæc enim signa declarant, res horribiles proximas esse, quo fit, vt periculi metus nos iuuadat; nam periculum nihil aliud est, quàm appropinquatio rei perrimescendæ.

Τοιαῦτα δὲ ἔχθρα τε, καὶ ὀργὴ δυναμένων ποιεῖν τι. σπεύδει γὰρ, ὅτι βούλονταί τε, καὶ δύνανται. ὥζτε ἐγγὺς εἶναι τοῦ ποιεῖν. TEX.141

Tales sunt inimicitiæ, iræq; illorum, qui malum aliquod importare possunt: perspicuum est enim eos & velle, & posse; quo fit, vt ad inferendum bellum parati sint.

Pertimescendæ sunt eorum inimicitiæ, qui faCOMM.
cile malũ nobis possunt importare, quales sunt principes, diuites, potẽtes, gratiosi, eloquentes, robusti, & siqui sunt eius generis cæteri. nam cum inimici fiunt, nocere volũt, & possunt, itaq; data occasione statim malum inferre aggrediũtur. Quare bene Cicero Q. Thermum proprætorem admonet, vt trium fratrum nobilissimorum inimicitias vitet, sic enim ait, nocere tibi iratum neminem posse perspicio: sed tamen tres fratres summo loco natos, promptos, non indisertos, te nolo habere iratos, præsertim iure, quos video deiuceps Tribunos pl. per triennium fore. tempora autem Reip. qualia futura sint, quis scit? mihi quidem turbulenta videntur fore. cur ergo te velim incidere in terrores tribunitios? sic etiã Homerus Iliados primo docet non esse regem, aut porentem hominem prouocandum. quamuis enim iram statim deponere videatur, tamen occasionem nactus, offendere non dubitat.

Καὶ δὴ

TEX.142 Καὶ ἀδικία δ' ὡσαύτως ἔχουσα. τῷ προαιρεῖσθαι γὰρ ὁ ἀδικος, ἄδικος.

Et iniustitia si vires nacta fuerit, horribilis est; iniustus enim is est, qui consultò se iniustè gerit.

COMM. Timendi sunt iniusti homines, cũ offendendi vires habent. neq;.n. de voluntate eorum dubitandũ est, cum iniustus ille dicatur, qui nõ casu, aut imprudentia peccat, sed qui cõsultò, & dedita opera male se gerit. vnde prouerbio dicitur, iniustitię sola occasio deest. primo Politic. Aristoteles quantopere sit iniustus homo pertimescẽdus, & quã sceleratus, ita osteudit. vt.n. homo si » omnibus suis partibus, & numeris perfectus, absolutusq; sit, multò cæteris animantibus antecellit: sic si à lege, & iustitia remotus sit, nulla ferarum fraus est tanta, nulla malitia, quæ possit » cum eius malitia cõtendere. Nam enm iniustitia armis instructa sit horribilis maximè, hominiq; à natura quasi arma quædã data sint prudentiæ, ac virtutis, quibus in contrarias partes plurimũ vti possit, nihil eo, si virtute uacet, esse potest sceleratius, nihil immanius, nihil denique ad libidinem, & intemperantiam abiectius. Tales sunt tyranni, vt Mezentius, de quo ita Virgilius in 8.

Quid memorem infandas, cædes? quid facta tyranni
Effera? Dij capiti ipsius, generiq; reservent.
Mortua quin etiam iungebat corpora viuis
Componens, manibusq; manus, atque oribus ora.

TEX.143 Καὶ ἀριστὴ ὑβριζομένη δ' ὡσαύτως ἔχουσα. δῆλον γὰρ, ὅτι προαιρεῖται μὲν ὅταν ὑβρίζηται ἀεὶ, δύναται δὲ νῦν.

Virtus quoque affecta contumelia, si vires adepta est: perspicuum est enim, cum afficitur cõtumelia, semper eam vlcisci desiderare, sed cum potest, tunc id efficere.

COMM. Quãto quis maiori virtute, atq; animi magnitudine præditus est, tãto horribilior est, si contumelia afficiatur, vt paria faciẽdi potestatem habeat. neq;.n. dubium est, quin cum iniuriam accipit is, qui fortitudine præcellit, vlcisci desideret, itaque facultatem nactus animum suum statim explet, hoc est, quod Cicero ad Atticũ scribens lib. 2. metuere se dicit, ne Pompeius ab inimicis contumelia affectus in Remp. sæuiat. Et » timeo (inquit) tam uehemens vir, tamq; acer in » ferro, & tam insuetus contumeliæ, ne omni animi impetu dolori, & iracundiæ pareat. sic Aeneas apud Virgilium audita Pallantis morte,

Proxima quæque metit gladio, latumq; per agmen
Ardens limitem agit ferro, te Turne superbum
Cæde noua quærens, Pallas, Euander in ipsis
Omnia sunt oculis. — sic Hetrusci multis à Mezentio contumelijs affecti tandem in eum impetum fecerunt. Virgilius:

At fessi tandem cives infanda furentem
Armati circumsistunt, ipsumq;, domumq;,
Obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.

TEX.144 Καὶ φόβος, τῷ δ' ὡσαύτως τι ποιῆσαι. εἰ παρασκευὴ γὰρ ἀνάγκη εἶναι, καὶ τὸν τοιοῦτον,

Metus etiam eorum, qui malũ aliquod inferre possunt, horribilis est: nam huiusmodi homines semper ad offendendum parati sunt.

Nou solum inimicitiæ, atque iræ potentium COMM.
hominũ horribiles sunt, vt supra dictum est, sed etiã eorum metus. quoties.n. aliquem metuunt, eum omni ratione tollendum esse statuunt. hanc rem primo de Off. ita explicat Cic. Atque illæ quidem iniuriæ, quæ nocendi causa de industria » inferuntur, sæpe à metu proficiscuntur, cum is, » qui alteri nocere cogitat, timet, ne, nisi id alteri » fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo. Sic Reges, & Principes eos plerumq; necare solent, à quibus metuunt, ne priuentur imperio. cuius rei in historijs infinita sunt exempla. neq; enim tantum alienos à familia, sed plerumque etiam cognatos, & fratres, & liberos ipsos interficiũt, vt securi postea dominari possint.

Ἐπεὶ δ' οἱ πολλοὶ χείρους, καὶ ἅπτεται τῶν κερδαίνειν. καὶ οἱ δειλοὶ εἰ τοῖς κινδυνώδεσι, φοβεροὶ ὡς ὕπνου πολύ, τὸ ἐπ' ἄλλῳ αὐτὸν εἶναι. ὥστε οἱ σωφρονοῦντες πεποιηκόσι τι δεινόν, φοβεροὶ, ἢ κατέχειν, ἢ ἐγκαταλιπεῖν. TEX.145

Et quoniam plerique sunt improbi, & cupiditatis siti trahuntur, atque in periculis timidi; plerumque etiam horribile est, in aliorum fide, ac potestate vitam suam collocatam habere. quare, qui alicuius magni facinoris conscij sunt, ijdem sunt etiã horribiles; ne aut facinus illud indicent, aut socios deserant.

Non est tutum (inquit) alicui fidere, & arca- COMM.
na cuiquam committere, quibus patefactis vitæ periculum adeatur. atque hoc tribus potissimum de causis, primo, quia plurimi sunt improbi, arq; infideles, qui leui etiã de causa secreta patefaciunr. secundo, quia pauci sunt, qui non cupiditatis siti trahãtur, & spe lucri socios, atq; amicos decipiant. tertio, quia pleriq; sunr in periculis timidi, atque ideo, vt ipsi periculum euadant, amicos produnt. Itaq; vehementer timẽdi sunt illi, qui sceleris alicuius magni cõscij sunr, sæpe. n. vel propter propositum indici præmium scelus illud indicant, vel propter periculi timorẽ eos deserũt, quibus fidem dederant. hęc est causa cur improbi soleant eos diligere, colere, & in sinu gestare, qui flagitiorũ suorum conscij sunt, qnia semper timent, ne ab eis prodantur. quam rem Iuuenalis Satyra tertia sic expressit:

Quis nunc diligitur nisi conscius? & cui feruens
Aestuat occultis animus, semperq; tacendis?
Nil tibi se debere putat, nil conferet vnquam
Participem qui te secreti fecit honesti,
Carus erit Verri, qui Verrem tempore, quo vult,
Accusare potest. tanti tibi non sit opaci
Omnis arena Tagi, quodq; in mare voluitur aurum,
Vt somno careas, ponendaq; præmia sumas.
Tristis, & à magno semper timearis amico.

Et non ita multò polt de græculis hominibus,

Scire volunt secreta domus, atque inde timeri.

TEX.146 Καὶ οἱ δυνάμενοι ἀδικεῖν ἀεί, τοῖς δυναμένοις ἀδικεῖσθαι. ὡς γὰρ δεινὸν πολύ, ἀδικοῦσιν οἱ ἄνθρωποι ὅταν δύωνται.

Et qui iniuriam facere possunt, semper eis formidabiles sunt, qui sunt ad iniuriã expositi; plerumque enim homines facultatem nacti iniuriam inferunt.

COMM. Sunt quædam hominum genera quasi superiora, quæ semper ferè timentur ab inferioribus, vt nobiles ab ignobilibus, diuites à mendicis, vrbani à rusticis, milites à paganis, patroni à clientibus, & ita de cæteris eius generis. atque ideo coli, & obseruari volunt, alioqui facile iniurias inferunt. neque ferè quisquam audet eos offendere, vnde Iuuenalis de militum commodis ita inquit Satyra vltima:

Commoda tractemus primum communia, quorum
Haud minimum illud erit, ne te pulsare togatus
Audeat, imò & si pulsetur dissimulet, nec
Audeat exeussos prætori ostendere dentes,

& infetius paulò post,

—— audeat ille
Nescio quis, pugnos vidit qui, dicere vidi,
Et credam dignum barba, dignumq; capillis
Maiorum, citius falsum produxere testem
Contra paganum possis, quam vera loquentem
Contra fortunam armati. ——

hospires etiam infideles, & ambigui formidabiles sunt eis, qui hospitio susciptuntur. itaque Venus apud Virgilium de Aenea suo uehementer erat solicita, cum apud Tyrios hospitaretur;

Quippe domũ timet ambiguam, Tyriosq; bilingues
Vrit atrox Iuno, & sub noctem cura recursat.

TEX.147 Καὶ οἱ ἠδικημένοι νομίζοντες ἀδικεῖσθαι. ἀεὶ γὰρ τηροῦσι καιρόν.

Et qui iniuriam acceperunt, vel se accepisse arbitrantur; semper enim vlciscendi tempus obseruant.

COMM. Semper ille metuendus est, qui vel accepit iniuriam, vel se accepisse putat. quoniam ultionis est cupidus, & gratiam referendi tempus obseruat. vt numquam is, qui fecit iniuriam securus esse possit. ita Cic. pro Milone probat Clodium Miloni fecisse insidias, quod ab eo læsus, & accusatus fuisset. ille erat (inquit) vt odisset primum
„ defensorem salutis meę. deinde vexatorem furoris, domitoré armorum suorum, postremò etiã
„ accusatorem suum. reus. n. Milonis lege Plotia
„ fuit Clodius, quoad uixit, quo tandem animo
„ hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium
„ illius, & in homine iniusto, quam ét iustum esse? & alibi narrat Milonem numquam sine præsidio, custodiaque proficisci quoquam solitum, quia Clodium, quem offenderat, metuebat. semper
„ (inquit) ille, & quantum interesset P. Clodij se
„ perire, & quanto illi odio esset, & quantum ille
„ auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam
„ quam maximis præmijs propositam, & penè addictam sciebat, numquam in periculum sine præsidio, & siue custodia prouehebat.

Καὶ οἱ ἠδικηκότες, ἐὰν δύωνται ἔχωσι. φοβεροὶ, ἀδιόητοι τὸ ἀντιπαθεῖν. ὑπῆρχε γὰρ τὸ τοιοῦτο φοβερόν. TEX.148

Et qui iam fecerunt iniuriam, si potestatem habent, horribiles sunt, cum semper talionem reformident; hoc autem esse horribile iam supra dictum est.

Non minus metuendi sunt illi, qui nobis iniuriam fecerunt, quàm qui à nobis acceperunt. nam iniurius homo perpetuo timet, ue is, qui accepit iniuriam sibi talionem reddat. atque ideo iniuriam facere fortissimè perseuerat. & quacumq; ratione potest eum, quem sibi putat inimicum, opprimere conatur. vt Chrysogonus Sex. Roscium, cuius patrem interfecerat, & cuius bona inuaserat, insectari tamen non desistebat, vt eo sublato securus esse posset. itaque Cicero pro Sex. Ros. sese hoc incolumi non arbitratur huius
„ innocẽtis patrimonium tam amplum, & copio-
„ sum posse obtinere, damnato, & ecto, sperat se
„ posse, quod adeptus est per scelus, id per luxu-
„ riam effundere, atque consumere. & inferius ita Roscium loquẽtem inducit, patrem meum cum
„ proscriptus nõ esset, iugulastis, occisum in pro-
„ scriptorum numerum retulistis: ne domo mea
„ per vim expulistis, patrimonium meum possidetis, quid vultis amplius? etiam me ad subsellia
„ cum ferro, atque telis venistis, vt hic aut iugu-
„ letis, aut condemnetis Sex. Roscium?

COMM.

Καὶ οἱ περὶ αὐτῷ ἀνταγωνίζωνται, ὅσα μὴ ἐνδέχεται ἅμα ὑπάρχειν ἀμφοῖν. ἀεὶ γὰρ πολεμοῦσι πρὸς τοιούτους. TEX.149

Et qui de iisdem honoribus, aut præmijs certant, si eadem ambo consequi non possunt: tales etiam inter se perpetuò digladiantur:

Competitores eiusdẽ honoris, aue præmij semper inter se sunt inimici, si forte sit honor, aut præmium eiusmodi, vt idem ambo consequi nequeant. itaq; alter alteri formidabilis est. nam quãdiu durat ea contentio, hostilem animũ alter in alterũ gerit. hinc plerũq; insidiæ, venena, cædes, quæ nostra etiã tempestate nimis frequẽter accidunt. hanc rem Cic. primo de Officiis ita explicat, Maximè autem adducuntur plerique,
„ vt eos iustitiæ capiat obliuio, cũ in imperiorum,
„ honorũ, gloriæue cupiditatem inciderint, quod
„ enim est apud Ennium, Nulla sancta societas,
„ nec fides regni est, id latius patet: nã quicquid
„ eiusmodi est, in quo nõ possint plures excellere,
„ in eo plerũq; fit tanta contentio, vt difficillimũ
„ sit sanctã seruare societatem. declarauit id modo temeritas C. Cæsaris, qui omnia iura diuina,
„ & humana peruertit propter eum, quem sibi ipse opinionis errore hnxerat principatum. hoc
„ est, quod etiam Lucanus in primo libro clamat,

Nulla fides regni sociis, omnisq; potestas
Impatiens consortis erit, nec gentibus vllis
Credite, nec longe fatorum exempla petantur,
Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

Καὶ οἱ

ΤΣΧ.150 Καὶ οἱ τοῖς κρείττοσι φοβεροὶ, καὶ αὐτοῖς φοβεροί. μᾶλλον γὰρ ἂν δύναιντο βλάπτειν αὐτοὺς, ἢ τοὺς κρείττους.

Et qui sunt horribiles ijs, qui potẽtiores sunt, etiã infirmioribus sunt horribiles, facilius enim infirmiores, quàm fortiores ledere possunt.

COMM. Et metuere debemus, quos metuunt illi, qui potentiores nobis offendere possunt, multò facilius etiam nos offendunt. vt qui post vrbem euertere, longe facilius domum euertet, & qui Leonem, aut aprum prostrauerit, etiã ceruum, aut capream prosternet.

ΤΣΧ.151 Καὶ οὓς φοβοῦνται οἱ κρείττους αὐτῷ δι' αὐτὸ, καὶ οἱ τοὺς κρείττους αὐτῷ πεποιηκότες.

Atque eadem de causa sunt etiam horribiles illi, quos meliores reformidant: & qui necem eis attulerunt, qui ipsis præstantiores erant.

COMM. Hic locus parum à superiore discrepat, atque idẽ ferè est, nisi quod supra uidetur eos intelligere, qui apertè sunt formidabiles ijs, qui sunt nobis potentiores, quales sunt principes, belli duces, quos etiam primarij ciuitatis viri sæpe reformidant. hoc autẽ loco de illis loquitur, quorum uires sunt illæ quidẽ occultiores, sed tamen ab eis timẽtur, qui sunt nobis firmiores. tales.n. etiam à nobis metuendi sunt. & præcipuè si iam alieui necẽ attulerint, qui nobis esset potentior. Cicero pro Milone causam affert, cur potius ab vrbe discedere voluerit, quàm Clodio resistere, quia timebat, ne multi ciues interficerẽtur, eum iam Clodius etiam potentioribus esset formidabilis factus. Seruorũ (inquit) & egentiũ ciuium, & facinorosum armis meos ciues meis consilijs, periculisque seruatos pro me obijci nolui: vidi enim, vidi hunc ipsum Q. Hortensium lumen, & ornamentum Reip. penè interfici seruorum manu, cum mihi adesset: qua in turba C. Vibienus Senator vir optimus, cum hoc cum esset vna, ita est multatus, vt vitam amiserit. itaq; quando illius postea sica illa, quam à Catilina acceperat, conquieuit? hęc intenta nobis est: huic ego vos obijci pro me non sum passus, hæc insidiata Pompeio est: hæc istam Appiam viam, monumentum sui nominis, nece Papyrij cruentauit.

ΤΣΧ.152 Καὶ οἱ τοῖς ἀτίμοις αὐτῷ δεινοπάθημοι. ἢ γὰρ ἤδη φοβεροὶ, ἢ αὐξησόμενοι.

Et qui in minores aggredi solent, vel enim iam horribiles sunt, vel elato animo statim fiẽt.

COMM. Cauendum etiam ab illis est, qui minorib. iniuriã faciunt, quia fortasse iam tales sunt, vt etiã nobis nocere possint, vel paulatim audaciores fient, & nos aggredi audebunt. alitur.n. impunitate audaciã. hi quatuor proximi loci quodã ordine procedunt. nam primus locus potestatis tantum considerationẽ habet, vt eos timeamus, qui possunt etiã fortiores nobis offendere. Secũdus præter potestatẽ addit etiam signa lædendi, cum iam timent illi, qui nobis meliores sunt, vt etiam nos timeamus. Tertius locus sumitur ab effectu, læsionẽq; iam illata, quia timeri debẽt ij, qui necem præstantioribus quàm nos simus, attulerunt. quartus ex incremento, quod illis accidere solet, qui iam aliquos offenderunt. paulatim enim potentiores fiunt. ita ut sæpe multò maiores vel interficiant, vel sibi subijciant.

ΤΣΧ.153 Καὶ τῷ ἠδικημόσιν, καὶ ἐχθροῖς, ἢ μὴ πάλαι, οὐχ οἱ ὀξύθυμοι, ἢ παῤῥησιαστικοί. ἀλλ' οἱ πρᾶοι, καὶ ἔφρονες, καὶ πανοῦργοι. δῆλοι γὰρ εἰ ἐγγύς. ὡς τοῦδέποτε φανεροὶ ὄντα παῤῥῶ.

Ex illis autem, qui iniuriam acceperunt: & qui inimici sunt, aut aduersarij maximè horribiles sunt, non qui ad iram sunt procliues, & libere loquuntur, sed qui sedati sunt, & dissimulatores, & versuti. incertum est enim, an propè sint ad male faciendum, neque vmquam perspicuum est, quam longè absint.

Omnes quidem timere debemus, quos vel offendimus, vel inimicos nobis esse scimus, vel aduersarios. sed tamen magna est inter eos differentia. nam qui sunt ad iram procliuiores, quiq; liberè loquuntur, & animum suum aperiunt, ij non valde metuendi sunt. rarò enim minas excedunt, quoniã eorum ira facile deferuescit, quod bonorum virorum est proprium, qualem se fingit Sinon apud Virgilium a, Aeneidos,

Nec tacui demens, & me fors si qua tulisset,
Si patrios vmquam remeassem victor ad Argos
Promisi vltorem, & verbis odia aspera moui.

nam qui apertè est inimicus facile cauendo vitare possumus. qui verò sedati sunt, & dissimulatores, & versuti maximè sunt horribiles, quia non se foras ostendunt, neque facile cognoscere possumus vtrum animum exulceratum habeant, & malefacere cogitent nec ne. & cum eos putamus aliud agere, tunc præcipuè nos inuadunt. itaque numquam satis aduersus eos parati esse possumus. hanc Aristotelis sententiam confirmat ea C. Cæsaris vox; cui cum aliquando M. Antonius, & Dolabella delati essent, tamquam in eum cõiurassent, Non hos (inquit) ego pingues, & politos pertimesco, sed illos macilentos, & cogitabundos. M. Brutum, & L. Cassium intelligens, à quibus deinde fuit interfectus. nec male Poeta quidam ita præcepit;

Demissos animo, & tacitos vitare memento.

Homerus Vlyssem suum sedatum fingit, & dissimulatorem, & versutum, qui procorum iniurias leni, atque æquo animo se tolerare fingeret, donec occasionem nactus omnes ad vnum contrucidauit.

ΤΣΧ.154 Πάντα δὲ τὰ φοβερὰ, φοβερώτερα ὅσα αὐ ἀμάρτωσιν, ἐπανορθώσασθαι μὴ εἰδέναι. ἀλλ' ἢ ὅλως ἀδύνατα, ἢ μὴ ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ὅτι τοῖς ἐναντίοις. καὶ ὧν βούλεται μὴ εἶναι, ἢ μὴ ῥᾴδιον.

Omnium autem horribiliũ illa maxima sunt, in quibus siquid peccatum fuerit, non est, emendandi locus; sed vel omnino corrigi nequeunt, vel remedia non sunt in nostra, sed in aduersa-

rierum poteſtate: & in quibus vel nulla ſunt auxilia, vel multum ardua.

COMM. Sunt quædam res eiuſmodi, vt quamuis in eis ſemel, aut iterũ peccatum fuerit, tamen emendari poſſunt, de quibus non admodum metuere debemus, quales ſunt merces, contractus, pecuniæ, ſunt aliæ res, in quibus ſiquid peccatum fuerit, corrigi nullo modo poſſunt, & de illis maximè ſoliciti eſſe debemus, vt ne vitã amittamus, aut eos, quos caros habemus, aut aliquam corporis partem, aut ne in hoſtium poteſtatẽ deueniamus, & quæ ſunt eius generis. quin illa ualde ſunt horribilia, quæ vel nullo auxilio ſubleuari poſſunt, vel ſumma cũ difficultate corriguntur, vt ſiquis infamia notatus fuerit. non.n. facile dedecus, & vitæ ſordes eluuntur. vel ſiquis in eum locũ deuenerit, vt circũſeſſus ab hoſtib. euadere nõ poſſe uideatur. hæc. u. & animi, & corporis pericula ſine dubio ſunt metuẽda. & quãto quis & animi, & corporis virtutib. magis excellit, tanto etiã magis metuere debet, ne in huiuſmodi periculũ incidat, à quo ſe extricare non poſsit. quod apud Virg. Rex Latinus 12. Aeneid. ita docet,

O præſtans animi iuuenis quantum ipſe feroci
Virtute exſuperas, tanto me impenſius æquum eſt
Conſulere, atq; omnes metuentem expendere caſus.

TEX.155 Ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, φοβερά ἐστιν, ὅσα ἐφ' ἑτέρων γιγνόμενα, ἢ μέλλοντα ἐλεεινά ἐστιν.

Vt autem ſummatim dicam, horribilia ſunt illa omnia, quæ, cũ aliis eueniunt, vel impendent, miſericordia digna ſunt.

COMM. Hęc eſt vna cõmunis rerum omnium horribilium notio. nam ex aliorũ calamitate miſericordia naſci ſolet. quæcũque igitur miſericordiam excitant, cum aliis eueniunt, vel euentura ſunt, ea omnia ſunt horribilia. cum.n. cogitamus eadem illa nobis accidere poſſe, cum quodam terrore concutimur. ſic Aeneas 3. Aen. apud Virgilium, cũ miſerum Polydori fatum audiſſet, qui crudeliter à Polymneſtore Thraciæ rege trucidatus fuerat, horrore magno concuſſus ita inquit,

Tum verò ancipiti mentem formidine preſſus,
Obſtupui, ſteterunt q; comæ, & vox faucibus hęſit.

Et in nono cum Euryali mater acerbã filij mortem flebiliter conqueſta fuit, Poeta ſubiungit,

Hoc fletu concuſſi animi, mœſtuq; per omnes
It gemitus, torpent infracta ad prælia virei.

Ita Cicero 3. de Oratore, cum oſtendere uelit L. Craſſi Oratoris mortem opportunam fuiſſe, inter cætera ſic ait; Non vidit eorum ipſorum, „ qui tum adoleſcentes Craſſo ſe dicarant, horribiles, miſeroſq; caſus.

CAPVT XII.

Qui ſint Timori obnoxij, & quomodo in Iudicum etiam animos inducatur.

TEX.156 Τὰ μὲν οὖν φοβερά, ἃ δὲ φοβοῦνται καὶ ὀνπερ οἱ πάσχοντα μίσησα, ταῦτά ἐστιν. Ὡς δὲ διακείμενοι αὐτοὶ φοβοῦνται, νῦν λέγωμεν.

Atque hæc quidem ferè ſunt, quæ horribilia dicũtur, & quæ maximè homines timere ſolent. ſed quomodo affecti ſint animo, qui timere, iam dicamus.

COMM. TRANSIT ad ſecundum huius partis membrum abſoluto iam primo. non enim omnia perſequi neceſſe eſt, quę horribilia uideantur, ſed ea ſatis eſt explicaſſe, quæ maiorem vim habeant, & quę maxima ſunt. nam ex his etiã ea, quæ minora ſunt, intelligi facile poſſunt. ſequitur ergo vt uideamus, quomodo ſint affecti illi homines, qui timore concutiuntur, hoc.n, ſecundum fuit huius diuiſionis membrum. nam uon omues timidi ſunt, ſed illi tantum, qui putant ſibi malum aliquod euenire poſſe, quod aut interitum, aut mœrorem afferat. & hoc eſt, quod addit Ariſtoteles,

Εἰ δ' ἔστιν ὁ φόβος μετὰ προσδοκίας τοῦ σώζεσθαί τι φθαρτικὸν πάθος, φανερὸν ὅτι, οὐδεὶς φοβεῖται τὰ οἰόμενα μηδὲν αὐτῷ, οὐδὲ τούτοις ἃ μὴ οἴονται παθεῖν, οὐδὲ τότε, ὅτε μὴ οἴονται. TEX.157

Cum igitur metus cũ expectatione ſit patiẽdi aliquid, quod perdere valeat, perſpicuum eſt, neminem eorum eſſe in metu, qui nihil ſe mali paſſuros arbitrantur, neque quemquam ea timere, quæ ſe non paſſurum putat, neque eos metuere, à quibus nihil mali expectat, neque eo tempore formidare, cum nihil mali futurum exiſtimant.

COMM. Ex definitione timoris haud difficulter intelligi poteſt, qui ſint ij, qui timeant, & qui non timeant. metus.n. ſemper mali expectationem adiunctam habet. itaq; ſiquis nihil mali ſe pati poſſe perſuaſum habet, ille numquam eſt in metu, qualis eſt vir ſapiens, & iuſtus, qui præter culpã, & peccatum nihil exiſtimat in vita accidere poſſe, quod ſit horribile, ac pertimeſcendum (vt ait Cicero) de quo ſic etiam Horatius,

Si fractus illabatur orbis,
Impauidum ferient ruinæ.

Sunt etiã quidam viri fortes, & bellicoſi, qui vel ſuis viribus confidentes, vel uitam pro laude paciſci nolẽtes nullo metu concutiuntur, qualis Hercules fuiſſe dicitur, & Achilles, & Alexander Magnus, & C. Cęſar, & alij multi. ſunt etiã, qui licet in aliquibus rebus timidi ſint, aut aliquo tempore, tamen aliis in rebus, & alio tẽpore non timeant, & licet hunc hominẽ metuant, tamen alium nõ reformident. hoc eſt igitur, quod ait Ariſtoteles, neminem neq; ea res, neq; eos homines timere, à quibus ſe nihil mali paſſurũ arbitratur. vt Polyphemus apud Homerum, cum videret Vlyſſem exigua ſtatura virũ, & minimi roboris, ſi ſecum compararetur, quamuis ſibi prædictum foret ab augure, vt ab externo homine caueret, tamen eum non formidauit, itaq; in fraudem incidit. Quare bene præcipiunt illi, qui nos admonent, vt etiam ab infimis caueamus, quoniã (vt prouerbio dicitur) ineſt ſua etiam formicis ira: & qui nimium

ſecuri

secuti sunt, ij multo facilius pericula subeunt. sæpe fit etiam, vt aliquo tempore nō timeamus, quæ aliàs timuimus, quia nō amplius impendere nobis malum arbitramur, vt Cic. contra Catilinam actione a. abijt, excessit, euasit, erupit, » nulla iam pernicies à monstro illo, atque prodi- » gio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur.

ΤΕΧ.158 Ἀνάγκη τοίνυν φοβεῖσθαι τοὺς μελλοντας πάσχειν κακῶς, καὶ τοὺς ὑπὸ τούτων, καὶ ταῦτα, καὶ τότε.

Necesse est igitur eos esse in metu, qui se aliquid mali passuros existimant à certis personis, & qui, quæ passuri sunt, & quo tempore cogitāt.

COMM. Qui contrarij sint illis, quos supra posuit, in metu esse necesse est. vt qui certas personas esse intelligūt, qui sibi mala machinentur, & ea mala grauia esse, & iam impendere existimant. vt Cic. contra Catilinā, magno me meru liberabis, dūmodo inter me, atq; te murus interlit. nobiscum » versari iam diutius non potes, non feram, nō pa- » tiar, nō sinam, magna Dijs immortalib. habeuda » est gratia, atq; huic ipsi Ioui Statori antiquissi- » mo custodi huius vrbis, quod hanc tam tetram, tam » horribilē, tamq; infestā Reip. pestem toties iam » effugimus. non est sæpius in vno homine salus » summa periclitanda Reip. & quæ sequuntur.

ΤΕΧ.159 Οὐκ οἴονται δὲ παθεῖν αὐ, οὔτε οἱ ἐν δυστυχίαις μεγάλαις ὄντες. διὸ ὑβρισταί, καὶ ὀλίγωροι, καὶ θρασεῖς. ποιεῖ δὲ τοὺς τοιούτους, πλοῦτος, ἰσχύς, πολυφιλία, δύναμις.

Qui autem plurimis fortunæ bonis abundāt, aut se abundare putant, ij se nihil passuros arbitrantur, atque ideo contumelioſi sunt, & aliorū negligentes, & audaces, ac confidentes. tales autem efficiunt diuitiæ, robur corporis, amicorum copia, potentia.

COMM. Diuites, & fortunati homines ita prosperitati suæ confidunt, vt uel nullū, vel pauciſsimos mortales timeant. neq; n. quemquam existere posse censent, qui sibi malum inferat, & alios potius à se, quàm se ab aliis formidare oportere iudicant. itaque contumelias in multos inferre non dubitant, & multos negligere, atq; contemnere. quin etiam fiunt insolentes, audaces, & confidentes. quatuor autem præcipuè sunt res, quæ contumelioſos, & audaces homines efficiāt, hoc est diuitiæ, robur corporis, amicorum copia, & potentia. hinc illa Rhetorum ars, vt quoties aduersarium in inuidiam adducere volunt, eius vim, potentiam, diuitias, cognationem, pecunias proferant, atque eorum usum arrogantem, & intolerabilem, vt his rebus magis videatur, quàm causæ suę cōfidere. quod Cic. pro P. Quintio copioſè, & eleganter facit. tales autem homines multi reformidant, neque contra eos quicquā dicere, aut facere audent, qualem Turnum fuisse Drāces apud Virgilium vndecimo Aeneidos ostendit, his quidem verbis,

— cunctis se scire fatentur
Quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant,
Det libertatem fandi, flatusque remittat,
Cuius ob auspicium infaustum, moresq; siniſtros,
Dicam equidem licet arma mihi, mortemq; minetur.
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus,
Consedisse vrbem luctu. ——

Οὔτε οἱ ἤδη πεπονθέναι πάντα νομίζοντες τὰ δεινά, καὶ ἀπηυγμένοι πρὸς τὸ μέλλον, ὥσπερ οἱ θανατυμπαιζόμενοι ἤδη. ΤΕΧ.160

Neque illi timent, qui se iam grauia passos existimant, & qui iam omnem futuri spem abiecerunt, vt, qui ad extremum supplicium adducuntur.

Duo sunt genera hominum desperatorum, COMM. qui iam timorem omnem abiecerunt, primum eorum, qui iam se grauiſsimas calamitates perpeſsos arbitrantur. hi enim non modo nihil timent, sed etiam mori desiderant, vt Euryali mater apud Virgilium nono Aeneid.

Figite me, siqua est pietas, in me omnia tela,
Conijcite ò Rutuli, me primam absumite ferro.

& Dido cum ab Aenea derelinqueretur, & eius absentiam nullo modo se pati posse intelligeret,

Mortem orat, tædet cœli conuexa tueri.

itaque paulò post seipsam increpat, quod non Aeneam bello persecuta fuisset, cum nihil sibi iam iam morituræ metuēdum esset, cum sic ait;

Quem metui moritura? — Alterum genus desperatorum, qui nil timent, eorum est, qui iam & extremum supplicium passuri sunt, neque ullam spem salutis habent. non est igitur mirum, si plerique eorum, qui condemnati sunt, constanti animo supplicium, ac mortem subeunt, quia enim salutis spe metus etiam recedit. neque enim vllus ibi metus esse potest, vbi nulla spes relinquitur, vt subiungit Aristoteles.

Ἀλλὰ δεῖ τινα ὑπεῖναι ἐλπίδα σωτηρίας, περὶ οὗ ἀγωνιᾷ. σημεῖον δέ, ὁ γὰρ φόβος βουλευτικοὺς ποιεῖ, καίτοι οὐδεὶς βουλεύεται περὶ τῆς ἀνελπίστου. ΤΕΧ.161

Nam, qui timet, necesse est, aliquam salutis spem habeat in ea re, de qua solicitus est: Cuius rei signum est, quod metus cogit homines diligentius consultare, nemo autem de rebus eis consultat, in quibus nihil amplius spei relictum est.

Probat in desperatis hominib. nullum timorē COMM. esse posse. qui. n. timent, in vtramque partem rapiuntur, spemq;, metu mq; inter dubij, sicut ait Virgilius. & spem habent in ea re, de quà soliciti sunt, vt mater dū uiuit ægrotus filius, timet quidem ne moriatur, sed tamen etiam victurū sperat. eo verò mortuo non iam amplius timet, sed dolet. quod autē timori semper adiuncta sit aliqua spes, probatur ab effectu. nam cum in metu sunt homines, multò diligentius cōsultare solēt, quid faciendū, aut fugiendum sit, cū verò nulla spes relicta est, nemo amplius cōsultat. itaq; desperatis vetat Hippocrates adhibere medicinā (vt ait Cic.) atq; hæc causa est, cur in desperatione frequēter homines lōgè fortiores esse soleāt, quia timorē omnem abijciunt. itaque bene dixit

Imperator quidã fugientibus hostib. pontes aureos esse substruendos. ue si fugere impediãtur, in desperationem incidentes, fortius dimicent.

TEX.162 Ὡς ἐπι δὲ τοὺς τοιούτους παρασκευάζειν, ὅταν ᾖ βέλτιον τὸ φοβεῖσθαι αὐτὰς, ὅτι τοιοῦτοί εἰσιν, οἷοι πάσχειν. καὶ γὰρ ἄλλοι μείζους ἔπαθον. καὶ τοὺς ὁμοίους δεικνύναι πάσχοντας, ἢ πεπονθότας, καὶ ὑπὸ τοιούτων, ὑφ' ὧν οὐκ ἔφοντο, & ταῦτα, & τότε, ὅτε οὐκ ἔφοντο.

Itaque cum utile erit inducere timorem iudicibus, tunc eis rationibus uti oportebit, quibus ostendamus eos tales esse, vt pati possint: vt si dicamus alios etiam maiores passos fuisse, vel ostendamus pares, aut hoc tempore pati, aut antea passos esse, & ab ijs, à quibus nihil mali metuebant, & præterea passos ea, quæ numquã putassent, & quo tempore minimè expectabant.

COMM. Cum Oratori propositum sit, Iudicum mentes, quo velit, impellere, plurimumq; ad impellendũ metus ualeat, diligẽter aduertere debet, quando utile sit, iudicibus timorem inducere, & tũc eas rationes exquirere debet, quibus apertè probet eos aliquid mali passuros nisi prouideãt. cuius rei mirificus artifex est Cicero tum alibi, tum in Verrem, vbi multis in locis timorẽ incutit Iudicibus fore, vt ab eis ad aliũ ordinẽ iudicia trãsferantur, nisi Verrem cõdemnarint. nunc (inquit) homines in speculis sunt: obseruãt quẽadmodũ vnusquisq; vestrũ se gerat in retinenda religione, cõseruandisq; legibus. & alibi, Etenim sine dubio Iudices in hac causa ea res in discrimen adducitur: reus est. n. nocentissimus: qui si condẽnatur, defuerint homines dicere, his iudicijs pecuniã plurimum posse. sin absoluitur, desinemus nos de iudicijs trãsferẽdis recusare. metus autẽ ex aliorum, qui passi sunt cõmemoratione, & ex circũstantijs, vt eas appellant, maximè commouetur. vt si securi sint Iudices, eos in metũ facile coniiciemus, si ostẽdemus maiores etiã q̃ ipsi sint, mala perpessos fuisse, vel qui sunt eis pares, vel nunc pati, vel alias passos præter omnem expectationẽ, cum eos offenderint illi, quos non timebant, & quibus in rebus minimè sperabant, quo tẽpore securos se arbitrabantur. Cic. tertia contra Verrem actione metũ incutit Iudicib. ex eo, quod Cn. Carboni propter Verris proditionẽ acciderat. Nunc (inquit) quãuis fiut homines, qui mortuũ Cn. Carbonem oderint, tamen hi debent, non quid illi accidere uoluerint, sed quid ipsis in tali re metuendum sit cogitare. cõc est hoc malum, cõis metus, cõe periculum, nullæ sunt occultiores insidiæ, q̃ ex, quæ latent in simulatione officij. & quę sequuntur in eadem actione metũ Iudicibus commouet ex eo, quod Verres pupillũ quendam spoliarat. cõis (inquit) est causa, cõe periculum, cõi præsidio talis improbitas tamquam aliquod incendium, restinguẽda est. habemus. n. liberos paruos, incertum est, quam longa nostrum cuiusq; vita futura sit, consulere uiui, ac prospicere debemus, vt illorum solitudo, & pueritia quam firmissimo præsidio munita sit. quis est. n. qui tueri possit liberum nostrorum pueritiam cõtra improbitatem magistratuum? &c. pro L. Manilia bellum contra Mithridatem suadens metum Quiritibus addit, fore, vt, nisi bellum suscipiant, gloriam, socios, vectigalia, bona multorum ciuium amittant.

CAPVT XIII.

Confidentiam definit, & quę eam pariant, ostendit.

TEX.163 Ἐπεὶ δὲ περὶ φόβου φανερὸν, τί ἐστι, & τῷ φοβερῷ, & ὡς ἔχοντες ἔχονται διάδηλον φανερὸν ἐκ τούτων, καὶ τὸ θαρρεῖν τί ἐστι, καὶ περὶ ποῖα θαρραλέοι, καὶ πῶς διακείμενοι θαρραλέοι εἰσὶν. τότε γὰρ θάρσος ἐμποιήσει τῷ φόβῳ, καὶ τὸ θαρραλέον τῷ φοβερῷ.

Cum autem planum factũ sit, quid sit metus, & quæ sint ea, quæ metuenda sunt, & quomodo affecti homines metuant, & eisdem perspicuum etiam est, quid sit confidere, & quibus in rebus confidentes sint, & quomodo affecti confidant: nam confidentia timori contraria est, & quæ confidentiam afferunt, eis contraria sunt, quæ metum incutiunt.

COMM. QVONIAM contrariorum est eadẽ disciplina, sicut alibi docet Aristoteles, ideo siquis vnum contrariũ benè tractare didicit, benè etiam alterum tractare sciet. cum igitur timor, & cõfidentia sint inter se contraria, & quæ confidentiã afferunt, eis opponantur, quæ timorem iniiciunt, sequitur, vt qui nouit quid timor sit, & quæ sint ea, quæ timorem affectant, is etiã intelligat, quid sit confidentia, & quæ fiut ea, quæ confidentiam patiãt. Sed iam supra declaratũ est, quid sit metus, & quæ siut ea, quę metuẽda sunt, & quomodo affecti homines metuant, ergo etiam perspicuum est, quid sit confidere, & quibus in rebus confidentes sint, & quomodo affecti confidant. Quamuis autẽ apud Latinos confidens, & confidentia plerũq; in malam partem capiantur: tamen hoc accidit propter malam loquendi consuetudinem, vt 3. Tusc. auctor est Cicero. sunt. n. vocabula media, & tam in laude, quàm in uitio poni possunt. sed cum hic Aristoteles de perturbationibus animi loquatur, quæ sæpius in uitio ponuntur, ideo nos confidentiã, & confidentem potius quàm fidentiam, & fidentem vertimus. licet timidè, & fideuter opponantur vt aduersa. Cic. de Diuin. lib. 2. Timidè fortasse signifer euellebat, quod fidenter infixerat. Græcum etiam vocabulum θάρσος medium est, & tam in uitio, quàm in laude ponitur. quamuis ira distinguat, vt θάρσος quidem sit laudis, θράσος autem vitij, quem etiam Phauorinus sequitur.

Ὡς ἐπι μετὰ φαντασίας ἡ ἐλπὶς τῷ σωτηρίων ἕξιν, ὡς ἐγγὺς ὄντων. τῷ δὲ φοβερῶν, ἢ μὴ ὄντων, ἢ πόρρω ὄντων. TEX.16

Quare

Quare confidentia spes quædam est cum opinione proximæ salutis futuræ, & rerum horribilium vel non futurarum, vel longè remotarum.

COMM. Cum metui cõfidentia cõtraria sit, necesse est vt spei subijciatur, tamquã eius species quædã. ideo in definitione cõfidentiæ ponit Aristoteles spem tamq̃ genus, reliqua verò differentiæ gratia subiũgit. qui.n.opinatur fore, vt breui tẽpore salutẽ assequatur, & nihil horribile subeat, is sine dubio cõfidere solet. Semper igitur cõfidentiæ cõiuncta est salutis opinio, & spes fugæ periculorũ, neq; cum timore vmquã esse potest, vnde fidẽtes animi dicũtur, qui sine vllo timore sese periculis obijciunt, qualis fuit ille Sinon apud Virgilium, ——*qui se ignotum venientibus ultro*
Obtulerat fidens animi, atque in vtrumque paratus
Seu versare dolos, seu certè occumbere morti.
Sæpe etiam qui confidit, res horribiles vel sibi non euenturas putat, vel à se longè esse remotas. & hoc est, quod ualentes homines etiam si senes siut, tamen mortem, quæ rerum omnium maximè horribilis est, non timent, quia longè adhuc à se remotam esse putant. nemo est.n.tam senex, qui se non putet annum posse viuere.

TEX.165 Ἐᾷ δὲ θαῤῥαλία, τὰ πόρρω δεινὰ πόρρω, ἡ δὲ θαῤῥαλία ἐγγύς.
Confirmatur enim animus, cum mala longè absunt, & quæ cõfidentiã afferunt, sunt vicina.

COMM. Duo sunt præcipua, quibus animus confirmatur. primum cum mala longè absunt, neq;.n.ea facile sibi uocere posse existimat. alterum, cum spes salutis est proxima, statim.n.erigitur, & cõfidentior fit. atque hæc ars est eorũ, qui consolari aliquem cupiunt, vt ostendant eos nõ diutius in calamitate futuros, sed breui fore, vt salutem adipiscãtur, sicut apud Ciceronem multis in locis videre licet. quod autem salutis spes confidẽtiores faciat, apertè Virgilius decimo Aeneidos ostendit. cum enim Troiani obsessi tenerentur, nec eis vlla fugæ spes esset relicta.
— *Miseri stant* (inquit) *turribus altis*
Nequicquam, & vana muros cinxere corona.
sed postquam redeuntem Aeneam regem suum cum exercitu viderunt,
——*clamorem ad sidera tollunt*
Dardanidæ è muris, spes addita suscitat iras.
Tela manu iaciunt.—

TEX.166 Καὶ ἐπανορθώσεις ἂν ὦσι.
Et si peccatum corrigi, atq; emendari potest.

COMM. Sicuti mala, quę nullo remedio sanari possũt, grauem metum incutiunt, ita quæ possunt emẽdari, atque corrigi confidentiores faciunt. qualia sunt illa, de quibus Mitio apud Terentium,
Fores effregit, restituentur, discidit
Vestem, resarcietur, est, Dijs gratia,
Et vnde hæc fiant, & adhuc non molesta sunt.
ita Cicero pro Cœlio confidentius de eo loquitur, quia licet propter adolescentiam in aliquibus peccasset, tamen illa omnia erant eiusmodi, vt facile corrigi possent.

Καὶ βοήθειαι, ἢ πολλαὶ, ἢ μεγάλαι, ἢ ἄμφω. TEX.167
Et si auxilia vel multa, vel magna, vel vtraque simul adesse videntur.

Cum in periculo sunt homines, si auxilio destituantur animo cadunt, & timore cõcutiuntur. sed si multa, & magna sese auxilia offerãt, statim cõfidentiores fiunt, & benè sperãt. hac arte Turnus apud Virgilium, cũ Latinus de victoria desperans cum Troianis pacem habere cogitaret, eius animum confirmare nititur ostendens nou defutura multa, & magna auxilia. sic enim ait, COMM.
Non eris auxilio nobis Aetolus, & Arpi,
At Messapus erit, felixq; Tolumnius, & quos
Tot populi misere duces, nec parua sequetur
Gloria delectos Latio, & Laurentibus agris;
Est & Volscorum egregia de gente Camilla
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas.

Καὶ μήτε ἠδικημένοι, μήτε ἠδικηκότες ὦσιν. TEX.168
Et si iniuriam neque nos accepimus, neque alijs intulimus.

Qui neque læsus fuit à quoquam, neque ipse quemquã læsit, is solet fidenter, & securè viuere. cur.n.timeat, si nulla est omnino timendi causa? vt verò formidabiles ij sunt, qui vel acceperunt iniuriam, vel intulerunt, ita securi sunt, & confidentes ij, qui neque acceperunt, neque intulerunt iniuriam. Quare frequenter huiusmodi homines incauti opprimũtur, sicuti Sicheus à Pigmalione Sororio suo, quem nihil metuebat, quia uumquam eum offenderat, neque ab eo fuerat offensus, de quo ita Virgilius, —— *ille Sichæum*
Impius ante aras, atque auri cæcus amore
Clam ferro incautum superat. —— COMM.

Ἀνταγωνιστῶν τε, ἢ μὴ ὄντων ὅλως, ἢ μὴ ἐχόντων δυνάμιν, ἢ δυνάμιν ἐχόντων ὅτι φίλοι. TEX.169
Et si vel nulli sint aduersarij, vel si sint, nocendi facultatem non habeant, vel etiam si habeant facultatem, nobis amici sunt.

Aduersarij plerumq; timorem incutiunt, quia maiori ex parte hostilem animum gerunt. itaque cum nullos habemus aduersarios confidere solemus, & timorem omnem abijcere. Sæpe etiam fit, vt quamuis aduersarios habeamus, si fuerint imbecilles, ac debiles nequaquã eos timeamus, sed viribus nostris confidamus. quin interdũ accidit, vt aliqui uerbo quidem sint aduersarij, sed re uera amici. tunc igitur etiam confidimus. hic igitur locus tria membra continet, primũ cum nullos habemus aduersarios, vt si cedant omnes, alterum cum infirmos aduersarios habemus, quos facile superare possimus. Tertium cum ij, qui aduersarij videntur, nobis amici sunt, his enim de causis confidentiores sumus. COMM.

TEX.170 Ἢ πεποιηκότες ὦσιν δί, ἢ πεπονθότες.
Vel si beneficia in nos contulerunt, aut à nobis acceperunt.

Hoc interdũ euenire solet, vt qui nobis aliàs beneficia dederũt, aut quibus nos dedimus, deinde COMM.

fiant aduersarij, atq; æmuli. tunc igitur etiã confidere solemus eos uobis non nocituros, nam qui beneficia cõtulit, amicus esse solet, & obseruat, ne beneficia sua corrũpat. qui verò accepit beneficia, non vult ingratus uideri. in quam infamiã incideret, si eos læderet, qui ipsi antea bene fecerũt. hoc est, quod excusat Cic. pro Murena, quod sibi esset contra Seruium Sulpitium in ea causa suum aduersariũ dicendum, cum tamen Seruius sibi esset amicissimus. vult. n. ei timorẽ adimere, ne putet secũ inimico animo Ciceronem acturũ.

„ Quare (inquit) quod dandum est amicitiæ, largè
„ dabitur à me, vt tecum agam Serui non secus, ac
„ si meus esses frater, qui mihi est carissimus: isto
„ in loco quod tribuendum est officio, fidei, religioni, id ita moderabor, vt meminerim me contra amici studium pro amici periculo dicere. his enim verbis vult Seruium confidentem reddere.

TEX.171 Η' ἐὰν πλείους ὦσιν οἷς ταῦτα συμφέρει, ἢ κρείττους, ἢ ἄμφω.

Vel si plures sunt, quibus eadem conducunt, aut præstantiores, aut vtrumque simul.

COMM. Hæc res in periculis maximam confidentiam parit, quando nos plures esse videmus, q̃ sint aduersarij, aut inimici. vel quando viribus uos esse supetiores intelligimus, aut quando vtroq; superamus, hoc est & uiribus, & multitudine. quam rem eleganter Cic. contra Catilinã actione secũda persequitur, cũ Romanos excitat, vt fidẽti animo sint, & ne Catilinæ copias pertimescãt. sic. n.

„ ait, Instruite nunc Quirites contra has tã præcla-
„ ras Catilinæ copias uestra præsidia, vestrosque
„ exercitus, & primũ gladiatori illi cõfecto, & saucio Consules, Imperatoresq; uestros opponite,
„ deinde cõtra illã naufragorũ iectã, ac debilitatam manũ florẽ totius Italiæ, ac robur educite:
„ iam verò vrbes coloniarũ, ac municipiorũ rũdebũt Catilinæ tumulis syluestribus, neq; verò cæteras copias, ornamẽta, præsidia uestra cũ illius latronis inopia, atque egestate debeo conferre.

CAPVT XIV.

Qui Homines animos potissimum tollant, & quibus maximè rebus confidant, declaratur.

TEX.172 Α'τοὶ δ' οὕτως ἔχοντες, θαρραλέοι εἰσὶν, ἐὰν πολλὰ κατορθῶσαι οἴονται, καὶ μὴ πεπονθέναι.

Ipsi verò homines hoc modo confidentes esse solet, si multis in rebus prosperè se gesserunt, & nullum incommodum passi sunt.

COMM. DECLARAT quomodo affecti sunt homines, qui confidunt. cum. n. secundã longo tẽpore fortunam habuerint, & multa prosperè gesserint, nec vmquã incommodũ ullum, aut tarò passi fuerint, tunc maximè confidentes esse solent, quia fortunæ mutationẽ non meruunt. ita Cic. pro L. Man. cõmemorat quam feliciter in omnib. rebus se Pompeius gesserit, vt Romani confidant, si bellũ Mithridaticum ei commiserint fore, vt id eadem felicitate conficiat, qua cætera iam antea cõfecit. Itaq; (inquit) non sum prædicaturus Quirites, quantas ille res „
domi, militiæq;, terra, mariq;, quantaq; felici- „
tate gesserit, vt eius semper voluntatibus uou „
modo ciues assenserint, socij obtemperarint, ho- „
stes obedierint, sed etiam venti, tempestatesq; „
obsecundarint. C. Cæsar felicitati suæ tantum confidebat, vt cum aliquando Aruspex exta esse tristia nunciasset, responderit, ea fore læta, simul atque ipsi placuerit. Aunibal cum apud regem Prusiam exularet, auctorq; ei committendi prælij esset, atq; is non idem sibi extis portendi diceret; Au tu (inquit) vitulinæ caruunculæ, quàm Imperatori veteri mauis credere?

Η' ἐὰν πολλάκις ἐληλυθότες ὦσιν εἰς τὰ δεινὰ, καὶ διαφυγόντες. TEX.173

Et si in pericula sæpius inciderunt, & tamen incolumes euaserunt.

Qui iam ex multis aliis periculis erepti sunt, & sæpius æduersam fortunã experti, tamen euaserunt incolumes, ij constanti, ac fidenti animo esse solent, quod ueteranis militibus accidit, & strenuis Imperatoribus. Aeneas apud Virgilium hoc argumento sociorum suorum animos confirmat, & bene sperare iubet, sic enim ait; COMM.

O socij, neque enim ignari sumus ante malorum,
O passi grauiora, dabit Deus his quoque finem,
Vos & Scyllæam rabiem, penitusq; sonantes
Accestis scopulos, vos & Cyclopeia saxa
Experti, reuocate animos, mæstumq; timorem
Mittite; forsan & hæc olim meminisse iuuabit.

Διχῶς γὰρ ἀπαθεῖς γίνονται οἱ ἀθρόοι, ἢ τῷ μὴ πεπειρᾶσθαι, ἢ τῷ βοηθείας ἔχειν. ὥσπερ ἐπὶ τοῖς κατὰ θάλατταν κινδυνώδεσι, οἵτε ἄπειροι χειμῶνος θαῤῥοῦσι τὰ μέλλοντα, οἵτε βοηθείας ἔχοντες διὰ τὴν ἀπειρίαν. TEX.174

Duobus enim modis homines timore concutiuntur, vel, quòd ea mala numquam experti sunt, vel quod auxilia parata habeant: quod accidit in marinis periculis, nam qui tempestatem numquam experti sunt, ij sese incolumes euasuros confidunt: qui verò habent auxilia, propter vsum, & experientiam confidunt.

In magnis periculis homines duabus præcipuè de causis confidere solent, vel quia nũquam huiusmodi pericula subierunt, neq; intelligunt, quid in se calamitatis habeant, vnde prouerbiũ illud apud Græcos, Dulce bellum inexpertis, vel quia facile sperant euadere eò, quòd auxilia sibi suppetant idonea. hoc autem Aristoteles probat eorum exemplo, qui in mari periculis expositi sunt. nam ij sæpe duabus diuersis de causis confidunt, quia diuerso modo, affecti sunt, qui nũquam turbulẽtas maris tempestates sunt experti, & qui longo usu, & experiẽtia didicerunt, quibus auxilijs naufragia uitari possint. nã tempestatum inexperti non agnoscunt, in quãto periculo uersentur, atque ideo confidunt. experti COMM.

verò

verò licet periculi magnitudine uideant, tamen si auxilijs non destituantur, nequaquã animo cadunt, sed potius benè sperant. hanc utrãq; confidentiam expressit bene Virgilius, alteram in Lauso, qui propter insciti belli contra Aeneam congredi ausus est, quem sic Aeneas increpat,

Quo moriture ruis, maioraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua.——

Poeta verò subiungit; —*Nec minus ille*
Exultat demens.——

Alteram in Turno, qui propter experientiam belli, & propter auxilia præparata licet ingentẽ exercitum venisse cum Aenea contra se videret, nihil tamen commotus est,

Haud tamen audaci Turno fiducia cessit,
Littora præripere, & venientes pellere terra,
Vltro animos tollit dictis, atque increpat vltrò.

τὸν.175 Καὶ ὅταν τοῖς ὁμοίοις μὴ ἢ φοβερὸν, μὴ δὲ τοῖς ἥττοσι, & ὧν κρείττους οἴονται εἶναι.

Confidunt etiam, cum vident rem illam paribus, & similibus metum non afferre, neque inferioribus, & ijs, quibus se præstatiores arbitrãtur.

COMM. Siquando propter imminens aliquod periculum homines in metum incidunt, deinde vident rem eam, quam timent, nequaquã paribus suis, ac similibus timorem incutere, neque etiam inferiotibus, statim animo confirmantur, & turpe sibi existimant, timidiores ijs videri, qui sibi vel pares sunt, vel etiam inferiores. hac arte vti solẽt ij, qui vel adhortantur aliquem ad pericula subeunda, vel consolantur. proponunt enim sæpe exempla eorũ, qui vel pares sunt, vel inferiotes, vt si illi fidenti animo pericula subeunt, aut tolerant, multo fidẽtius superiores ferant. Cicero libro Tusc. secundo, Spartæ verò pueri ad aram sic verbetibus accipiuntur, vt multus è visceribus sanguis exeat, nonnumquam etiam, vt cum ibi essem, audiebam, ad necem, quorũ non modo nemo exclamauit vmquã, sed ne ingemuit quidem. quid ergo? hoc pueri possunt, viri non poterunt? & quod mos valet, ratio non valebit?

τὸν.176 Οἴονται δὲ ὧν κεκρατήκασιν, ἢ αὐτῶν, ἢ τῶν κρειττόνων, ἢ τῶν ὁμοίων.

Existimant autem se illis præstare, quos vicerunt, aut quibus vel potentiores, vel similes vicerunt.

COMM. Quia dixerat homines confidere, cum vident etiam eos fidenti esse animo, quibus se præstare existimant, ideo nunc exponit, qui sunt illi, quibus se præstare homines arbitrantur. Ac primo se præstare putant eis, quos iã vicerunt. victores enim maiori ex parte victis imperant, & superiores habentur, vnde prouerbium illud, Quid nisi victis dolor. deinde si potentiores, aut similes vicerunt, se præstantiores arbitrantur. vt si Romani Carthaginienses vicerũt, qui Macedonibus vel potẽtiores, vel similes erant. & certe etiã ipsis Macedonibus Romani se præstare putabũt, quamuis ipsos nondum vicerint.

τὸν.177 Καὶ ἐὰν ὑπάρχειν αὐτοῖς οἴωνται πλείω, & μείζω, οἷς ὑπερέχοντες φοβεροί εἰσι. ταῦτα δ' ἐστὶ, πλῆθος χρημάτων, καὶ ἰσχὺς σωμάτων, & χώρας, καὶ φίλων, καὶ τῦ πρὸς πόλεμον παρασκευῶν, ἢ πασῶν, ἢ τῦ μεγίστων.

Et si plura, & maiora sibi adesse putãt eorum, quibus qui excellunt, horribiles esse solent, qualia sunt, pecuniarum copia, robur militum, firmitas amicorũ, & regionis. & apparatuum belli vel omnium, vel certè maximorum.

Quanto quis omnibus copiis instructior est alio, tãto magis se illi præstare existimat, & tum præcipuè cum ejs rebus magis abundat, quę formidabiles homines efficere consueuerunt. è quarum numero quinque præcipuè numerat, ac primo loco pecuniam ponit, sine qua, Demosthene teste, nihil omnino fieri potest eorũ, quæ necessaria sunt, & qua qui abundant, quicquid volunt, efficiunt. nam (vt est in prouerbio) pecuniæ omnia obediunt. Philippus Macedonũ Rex dicere solebat, nullam arcem esse tam munitam, quæ non facile posset expugnari, si modo asellus onustus auro in eam ingredetetur. secundo loco ponit robur militum. nam milites strenui sæpe victoriã ex hostibus reportant. Cicero pro Marcello fatetur in bellis militum robur plurimũ valere. & Pyrrhus Epirotarum Rex cum Romanos milites aduersis tãtum vulneribus prostratos videret, exclamauit se talibus militibus totum orbem terrarum, facile subacturum. Tertio loco ponit amicorum firmitatem, multa enim per amicos tamquam per instrumenta quædam efficimus, vt ait Aristoteles. neque illi potentia deesse potest, cui potentes sunt amici, vnde prouerbio dicitur, vbi amici, ibi opes. Quarto loco ponit regionis firmitatem. principes enim quanto munitiores, & fortioribus præsidijs instructas vrbes, & arces suas habent, tanto se potentiores existimant. vltimo loco ponit apparatum belli, quem qui copiosiorem habet, is se superiorem fore sperat. hæc omnia si quis habeat, non sine causa se præstantissimum existimat. quod si non omnia, saltem ea, quæ maxima putantur, si habeat, non minus se præstare iudicat.

COMM.

Καὶ ἐὰν μὴ ἠδικηκότες ὦσιν, ἢ μηδένα, ἢ μὴ πολλούς, ἢ μὴ τοιούτους, περὶ ὧν φοβοῦνται.

Confidunt etiam si iniuriam intulerint aut nemini, aut paucis, aut non huiusmodi hominibus, quos timere debeant.

Innocentes homines maximè omnium securi, & fidentes esse solent. quid. n. is timeat, qui neminem umquam offendit, nulli fecerit iniurius? itaq; hæc est certissima securitatis, & tranquillitatis via, neminem lædere. proximus huic ille est, qui paucis iniuriam fecit. nam iis exceptis, ab omnibus aliis securus est. tertio loco sequitur ille, qui licet multos offendat, tamen viles, & abiectos homines lædit, qui periculũ ei crearc, aut non possint, aut non audeant. Cicero pro Marcello conatur ostendere Cæsari non esse timendas insidias, qui neminem læserit eorum, qui viuunt, & omnibus benefecerit, sic enim ait,

COMM.

sed

„ sed quisquam est iste tam demens: de tuis ue?
„ tametsi qui magis sunt tui, quàm, quibus tu sa-
„ lutem insperantibus reddidisti? an ex eorum
„ numero, qui vna tecum fuerunt? non est credi-
„ bilis tãtus in vllo furor, vt, quo duce omnia sum-
„ ma sit adepsus, huius vitam nou auteponat suæ,
„ at si tui nihil cogitant sceleris, canendum est,
„ nequid inimici, qui? omnes enim, qui fuerũt, aut
„ sua pertinacia vitam amiserunt, aut tua misé-
„ ricordia retinuerũt, vt, aut nulli supersint de ini-
„ micis, aut qui superfuerunt amicissimi sint.

TEX.179 Καὶ ὅλως αἰ τὰ πρὸς θεοὺς αὐτοῖς καλῶς ἔχῃ, τά τ' ἄλλα, ἓ τἀδικοῦ σημεῖον, καὶ λογίων.

Et omnino quoties sperant Deos sibi fore propitios, & aliquid boni portendere vel signis, vel ora culis, vel alijs quibusdam rebus.

COMM. Nihil eis hominibus fidentius est, qui se Deo curæ esse putant, vt nihil omnino tam horribile sit, quod eis metũ incutere possit. declarant hoc exempla tot homiuum sanctissimorum, quos religio nostra Martyres vocat, qui fidẽtissimo animo grauissimos cruciatus, & mortẽ subierunt, quia persuasum habebãt, se post hanc vitam longe beatiorem aliam cum ipso Deo victuros. veteres etiam illi quamuis veram religionem non sequerentur, tamen multis indiciis se cognoscere posse putabant, vtrum Dei sibi propitij essent, an irati. Sic Tolumnius apud Virgiliũ duodecimo Aeneidos.

Accipio, agnoscoque deos, me me duce ferrum
Corripite o Rutuli. — & alibi in eodem libro,
Nequa meis esto dictis mora, Iuppiter hac stat.

Sæpe enim boni aliquid Dei portendere videntur, vel signis aliquibus, vt in secundo Aeneidos,

Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
Intonuit leuum, & de cælo lapsa per vmbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.

Hinc auguria, extispicia, omina, cæteraque eius generis, quæ antiqui diligenter obseruabant, quorum pleni sunt libri, vel oraculis, & responsis Deorum; vt Aeneas acceperat post multas ærumnas se regnum in Italia quietum habiturum, vnde in 1. Aeneidos sic ait,

Tendimus in Latium, sedes vbi fata quietas
Ostendunt. — sunt etiã aliæ notæ plurimæ, quibus homines se Deorum voluntatem intelligere posse existimant, quæ vehementer animum confirmant, si bona aliqua portendunt. vt Cicero tertia contra Catilinã actione se Deorũ auxilio Rép. ait à Catilinæ coniuratione liberasse, qui multis signis, ac portentis, vt mala cauerentur, prænunciarũt, sic enim ait, Quãquã hæc omnia
„ Quirites ita sunt à me administrata, vt Deorum
„ immortalium nutu, atque consilio & gesta, &
„ prouisa esse videantur, idque cum coniectura
„ consequi possumus, quod vix videtur humani
„ consilii tãtarum rerũ gubernatio esse potuisse,
„ tum verò ita præsentes his temporibus opem, &
„ auxilium nobis tulerunt, vt eos penè oculis vi-
dere possemus. & quę sequuntur.

TEX.180 Θαρραλέον γὰρ ἡ ὀργή. τὸ δὲ μὴ ἀδικεῖν ἀλλ' ἀδικεῖσθαι, ὀργῆς ποιητικόν. τὸ δὲ θεὸν ὑπολαμβάνειν βοηθὸν τοῖς ἀδικουμένοις.

Iracundia namque confidentes homines facit: cum autem quis non facit iniuriam, sed eam accipit, tunc iracundia mouetur: Deus verò creditur eis esse auxilio, qui iniuriam acceperunt.

COMM. Hæc est ratio, cur ij fidentiores sint, qui Deos sibi fore propitios sperant. uã iracũdia solet homines confidentes efficere, quam Peripatetici quasi cotem fortitudinis esse dicunt (vt testis est Cicero) innocentes autem homines, qui neminem offendunt, cũ afficiuntur iniuria, vehementius irasci solent, & freti conscientia sua confidentiores fiunt, quia persuasum habent, Deum eis auxiliari solere, qui iniuria fuerint affecti. Virgilius Aeneidos secundo Priamum inducit fidentissime loquẽtem contra Pyrrhũ Achillis filium, quod in eius conspectu Politem eius filiũ interemisset,

Hic Priamus quamquã in media iam morte tenetur,
Non tamen abstinuit, nec voci, iraque pepercit,
At tibi pro scelere exclamat, pro talibus ausis
Di, si qua est cælo pietas, quæ talia curet,
Persoluant grates dignas, & præmia reddant
Debita, qui nati coram me cernere letum
Fecisti, & patrios fœdasti funere vultus.

TEX.181 Καὶ ὅταν προδήλως ἰσχυρῶνται, ἢ μηδὲν ἀπαθεῖν, μηδὲ πείσεσθαι, ἢ κατορθώσειν οἴωνται,

Confidentes etiam sunt, cum priores aggrediuntur, & existimant vel tunc se nihil incommodi pati, vel postea non passuros, vel quod cupiunt confecturos.

COMM. In bello sæpe cõfirmatur animus, cum prælij præoccupantes victoriam sperant, neque nullũ incommodum pertimescunt in præsentia, neque postea. vel si etiam aliquod incõmodum subeundum sit, tamen persuasum habent, se rem ex sententia sua confecturos. hac arte vtuntur imperatores in adhortãdis militibus, vt vltro hostes inuadant. vt Turnus apud Virgilium.

Quod votis optastis adest, perfringere dextra
In manibus Mars ipse viri, nunc coniugis esto
Quisque suæ, tectisq; memor, nunc magna referto
Facta patrum, laudes, vltrò occurremus ad vndam,
Dum trepidi, egressique labant vestigia prima,
Audentes fortuna iuuat. ——

Huius rei plurima sunt apud T. Liuium exẽpla.

CAPVT XV.

Quid sit Pudor, & impudentia ostendit, & ea enumerat, propter quæ pudore afficiuntur homines.

TEX.182 Καὶ περὶ μὲν τῶν φοβερῶν, καὶ θαρραλέων, εἴρηται, ποῖα δὲ αἰσχύνονται, ἓ αἰσχυντοῖσι, ἓ πρὸς τίνας, καὶ πῶς ἔχοντες, ἐκ τῶνδε δῆλον.

Ac de ijs quidem, quæ metum incutiunt, & de ijs, quæ confidentiam afferunt, hactenus dictum sit.

tum sit. Quibus autem in rebus verecundi sint homines, atque inuerecũdi, & erga quos, & quomodo affecti, deinceps explicandum est.

COMM. TRANSITIONE vtitur mote suo, qua breuiter repetit, quid proximè suprà docuerit, & quid postea sit tractaturus. iã (inquit) de metu, & confidẽtia satis multa verba fecimus, docuimusque quomodo Iudicibus, & auditoribus vel metus iniici possit, vel fidentia concitari. deinceps aurẽ eodem ordine declarare constituimus, quid uerecundia sit, atque inuerecundia, & quæ sint res, aut homines, qui verecundiã moueant, & quomodo sint affecti homines, cum uerecundantur. ponit autem Aristoteles uerecundiam non inter uirtutes, ut cæteri ferè solent, sed inter animi commotiones, vt Ethicorum libro quarto. atq; hoc in loco videre licet. qua in re tamẽ Alexãder Aphrodiseus videtur ab Aristotele dissentire. Cicero non tantum virtutem esse vult verecundiam, sed etiã omniũ virtutum custodem, sine qua nihil rectum esse possit, nihil honestum. vult etiam hominis esse propriam; sic enim ait, quarto de Finibus, Hoc solum animal natum est pudoris, & uerecundiæ particeps.

TEX.183 Ἐγω δ' αἰσχύνη, λύπη τις, καὶ ταραχὴ περὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν τοὺς κακῶν, ἢ παρόντων, ἢ γιγνομένων, ἢ μελλόντων.

Esto igitur verecundia quædam ægritudo, perturbatioq; in eis malis, quæ ignominiam, ac dedecus ferre videntur, cũ aut sunt, aut fuerunt, aut futura sunt.

COMM. Hæc est uerecundiæ definitio. vult enim Aristoteles verecundiam esse animi perpessionem quandam, non autem habitum, ex quo concludit non esse virtutem, quia virtutes sunt habitus, vt in secundo Ethicorum apertè ostenditur. Quia verò multæ sunt animi perturbationes, & variæ, ideo declarat, quę perturbatio sit iracundia. cũ enim timent homines in eiusmodi mala incidere, quæ dedecus, & ignominiam afferant, tunc uerecundia afficiũtur. ea verò mala vel præterita sunt, vt siquid turpiter iam gestum, ex cuius recordatione rubor enascitur, vel præsentia, vt cũ quis in re turpi deprehenditur, vel futura, vt cum alicuius consilia de turpitudine aliqua propalantur. itaque ad omnia tempora uerecundia pertinet. idem Aristoteles quarto Ethicorum ita inquit, De uerecundia autem non est quod, vt de aliqua virtute dicendum esse videatur, siquidem perturbationi est, quam habitui similior. itaque definitur esse metus quidam dedecoris, & infamiæ. eodẽque modo nascitur quo metus is, qui in rebus asperis, formidolosisq; cernitur. ex his intelligi potest verecundiam esse quandam timoris speciem. merito igitur cum de metu supra tractauerit, nunc de uerecundia, quæ timori subiicitur tractare incipit.

TEX.184 Ἡ δ' αἰσχυντία, ὀλιγωρία τις, καὶ ἀπάθεια περὶ αὐτὰ ταῦτα.

Inuerecundia verò negligentia, quædam est, & animi securitas in eisdem illis malis.

Inuerecundia magna reprehẽsione digna est, quia honoris, famæque contemptio est, cũ quis securo animo dedecus, atque ignominiam subit. C. Cæsar Caligula nihil sibi magis placere quàm inuerecundiam prædicabat. erat enim tyrannus omni scelere inquinatus. Hesiodus ait uerecundiam hominibus multum nocere, atque eandem prodesse. nam quædam est inuerecundia laudabilis, quæ rusticum pudorem expellit. est etiam quædam improbanda verecundia, quam Græci ἀναισχυντίαν vocant, de qua Plutarchus opusculum quoddam cõscripsit. Euripides impudẽtiam ait inter homines omnium morborum esse maximum. Xenophon in primo libro de Cyri disciplina scribit inuerecundiam ad omnem turpitudinem esse ducem maximam.

COMM.

TEX.185 Εἰ δ' ἔστιν αἰσχύνη ἡ ὁρισθεῖσα, ἀνάγκη αἰσχύνεσθαι μὲν ὅτι τοῖς τοιούτοις τῶν κακῶν, ἃ δοκεῖ αἰσχρὰ εἶναι αὐτῷ, ἢ ὧν φροντίζει.

Quod si verecundiæ natura ea est, quam explicuimus, necesse est in eiusmodi malis homines verecundari, quæ vel ipsis turpia sunt, vel eis quorum curam habent.

Postquam uerecundiæ naturam explicauit, nunc ostendit, quæ sint ea mala, quæ cogant homines affici uerecundia. sunt enim aliqua mala, quæ metum incutiant, vt quæ dolorem, aut interitum afferunt, de quibus supra dictum est, cum de metu uerba faceremus. sunt alia mala, q̃ rantum turpitudinem, & infamiam important, vel nobis, vel ijs, quos curamus, & caros habemus. hæc autem sunt, in quibus verecundia uersatur, nulla autem est magna turpitudo, quæ non ab animi vitio proficiscatur. itaq; uerecundia semper ob aliquod uitium excitatur. quo fit, vt in pueris, & adolescentibus verecundia sit laudabilis, quoniam libidini parent, & in multos errores, & peccata incidunt, à quibus deterrentur propter uerecundiam. senes verò, quod afficiantur verecundia nemo laudauit vmquam (vt Ethicorum quarto docet Aristoteles) Nihil enim existimamus senes facere oportere eorum, ex quibus uerecundia nascitur. itaq; Diogenes Cynicus cum adolescentem erubuisse videret, dixit, Euge adolescens, talis est virtutis color.

COMM.

TEX.186 Τοιαῦτα δ' ἐστὶν, ὅσα διὰ κακίας ἔρχα ἐστὶν, οἷον διὰ δειλίαν ἀποβάλλειν ἀσπίδα, ἢ φυγεῖν. διὰ δ' αἰσχύνην γάρ.

Talia verò sunt ea opera, quæ ab animi vitio proficiscuntur: vt in prælio Clypeum abijcere, uel in fugam verti, quod à timiditate nascitur.

Declarat, quę sint ea mala, propter quę homines verecundantur. & ait illa esse, quæ ab aliquo animi vitio proficiscũtur. vt siquis propter ignauiam præsidium reliquit, aut clypeum abiecit in prælio, aut in fugam versus est. nam apud veteres Græcos dedecoris, & ignominiæ plenũ erat clypeũ abiicere, adeo vt Lacedæmonij Archilochũ

Poetam

Poetam è finibus ſuis iuſſerint excedere, quod ſcripſiſſet ſatius eſſe Clypeum abijcere, quã interire. vnde Rhypſaſpides infami nomine dicebantur, qui Clypeum abieciſſent. qua infamia notatus fuit etiã Demoſthenes. Ariſtoteles Ethicorum quinto inter ea, quę lex vetat, eõmemorat etiam hęc, non deſerere ordinem, non in fugam uerti, nõ arma proijcere. Horatius ad hanc rem alluſit cum ita inquit,

Tecum Philippos, & celerem fugam
Senſi relicta non bene parmula.

TEX.187 Καὶ τὸ ἀποστερῆσαι παρακαταθήκην, ἀπ' ἀδικίας γάρ.

Vel depoſitum non reddere, quod naſcitur ab iniuſtitia.

COMM. Hoc idem ferè Cicero 3. Tuſcul. qui propter auaritiam clam depoſitum non reddit, quod eſt iniuſtitiæ. debet enim is, qui depoſitum acceptt bona fide ſemper reddere, niſi forte res aliqua ſuccedat, propter quam nõ reddere depoſitum ſit honeſtum, quod fieri poſſe. Cicero tertio de officiis docet, his verbis, Neque ſemper depoſita reddenda ſunt, ſi gladium quis apud te ſanæ mearis depoſuerit, repetat inſaniens, reddere peccatum ſit, non reddere officium. quid ſi is, qui apud te pecuniam depoſuerit, bellum inferat patriæ, reddes ne depoſitum? non, credo. facies enim cõtra Remp. quæ debet eſſe cariſſima. Sic multa, quę natura honeſta videntur eſſe, tẽporibus fiunt non honeſta.

TEX.188 Καὶ τὸ συγχωρῆσθαι οἷς οὐ δεῖ, ἢ ὅτε οὐ δεῖ, ἢ ὃν μὴ δεῖ. ἀπ' ἀκολασίας γάρ.

Et rem habere quibuſcum neſas eſſet, vel vbi, vel quãdo non oportet, quod intemperantiæ proprium eſt.

COMM. Tertium exemplum ab intemperantia ſumpſit, quę propriè in eis rebus eſt, quę ad tactum pertinent, vt 3. Ethicorum docet. Sunt enim intemperantes, qui vel gulę, vel rebus venereis nimium dediti ſunt. non autem omnis venus eſt improbanda, ſed tantum, quę neque perſonas, neque locum, neque tẽpus reſpicit. neque enim cum omnibus mulieribus rem habere oportet, vt eũ cognaris, aut affinibus, aut alienis vxoribus, neque in omni loco, vt in tẽplo, in foro, neque omni tempore, vt diebus feſtis, cum ſacrificandum eſt. ita exagitatur P. Clodius, qui ſorores ſuas conſtupraſſet, & C. Cęſar Caligula. Sic in fabulis Aiax Oilei, quod in Palladis tẽplo Caſſandram violaſſet. & Cynici, quos non pudebat in foro cum mulieribus concũbere. ſic qui ſacris operam daturus eſt eo tempore debet à Venere abſtinere. Tibullus 1.

——*Diſcedat aharis*
Cui tulit heſterna gaudia nocte Venus,
Caſta placens ſuperis.——

TEX.189 Καὶ τὸ κερδάνειν ἀπὸ μικρῶν, ἢ ἀπ' ἀρχῶν, ἢ ἀπ' ἀδυνάτων, οἷον πενήτων, ἢ τοιούτων. ὅθεν καὶ ἡ παροιμία, τὸ κἂν ἀπὸ νεκροῦ φέρειν. ἀπ' ἀρχοκερδίας γάρ, καὶ ἀνελευθερίας.

Et quæſtum ex minutis rebus facere, aut turpibus, aut ex iis, ex quibus non poſſe fieri videatur, vt à pauperibus, & mortuis, vnde celebratũ eſt prouerbium illud; etiam à mortuo tributum exigere, à ſordibus enim hoc, & illiberalitate naſcitur.

Indecorum eſt, & ſordidum ex minutis rebus quæſtum facere, vt Titus Veſpaſianus non mediocriter uerecundabatur, quod eius pater etiã ex lotio vectigal caperet. ſed Veſpaſianus parer pecuniam Titi naribus appoſuit, petens an ea male oleret, vnde natum eſt illud, lucri bonus eſt odor ex re qualibet. vitnperantur etiã turpes quęſtus vt meretricum, & lenonum, & ſcurrarũ, & circumforaneorum, & qui fiunt ex pauperibus, vt auari ſolent etiam infimos homines, & mendicos ſpoliare. quod Verrem in Sicilia feciſſe Cicero coarguit, qui ſic ararores expoliarat, vt eis ſolum uertere neceſſe fuerit. ponit autem Ariſtoteles hoc loco prouerbiũ olim apud Græcos celebratum, Etiam à mortuo tributum exigere, quod iu anaros principes potiſsimum dicebatur. qui etiã cadauera venderent, vt Cicero 7. Actione Verri obijcit, qui cum multos Siculos occidiſſet, eorum cadauera nõ niſi accepto prẽcio patribus, & coguatis ad ſepulturam reddebat. hoc etiam Virgilius 1. Aen. in Achille notat.

Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.

Super hoc adagio declamat Adagiorum auctor in prineipum auaritiam. hæc aurẽ, quia naſcuntur ab auaritia, & illiberalirare, ideo uerecundiam afferunt, eum propalantur.

COMM.

TEX.190 Καὶ τὸ μὴ βοηθῆν δυναμένοις εἰς χρήματα, ἢ ἧττον βοηθεῖν.

Et eis, qui indigent non pecunia ſubuenire, cum poſſis, aut minus quàm oporteat ſubuenire.

COMM. Videtur etiã auarus ille, qui cũ opibus abundet, & alrerius egeſtatẽ facile ſubleuare poſsit, tamen nihil porrigit, aut ſiquid tribuit, id per paruum, puſillumque eſt, ut non illi, qui accipit, alleuationem afferre qucat. tales ſunr multi, qui quamuis diuites ſint, tamẽ non ſolum externos, ſed etiam affines, & cognatos ſuos egere, & fame confici pariuntur. quæ ſanè res eis magno dedecori eſt. cum beneficia, & liberalitate nihil ſit naturæ hominis accomodatius, nr 1. de Off. ait Cicero. Alexander Magnus, cum quidam miles ab eo periſſet dotẽ filiabus ſuis, iuſsit ei quin quaginra talẽta numerari, cum aurem ille dixiſſet ſibi decem ſufficere, reſpondit Alexander, Tibi quidem fortaſſe ſatis eſt decem accipere, mihi autem decem dare non eſt ſatis.

TEX.191 Καὶ τὸ βοηθεῖσθαι παρὰ τῶν ἧττον ἐπόρων.

Et à tenuioribus, minusq; abundantibus auxilium, & pecuniam capere.

Habet hoc adiunctam omnino turpitudinẽ, COMM. vt qui porentior eſt ad tenuiorem contingiat, & ab eo pecuniam, atque auxiliũ petat. hoc enim quodammodo contra naturam eſt, & tamen ita

comparatum

comparatum est, licet iniquè, sicut ait ille seruus apud Terentium in Phormione, vt ij, qui minus habét, semper aliquid addant ditioribus. coguntur tamen aliquando potentiores à tenuioribus auxilium petere, quod licet eos pudeat, tamen necessitate coacti hoc faciunt, vt apud Virgilium Aeneas cum ab Euandro peteret auxilium, fortunam suam excusat.

Optime Graiugenum, cui me fortuna precari
Et vitta comptos voluit pretendere ramos,
Non equidem extimui. —— & quæ sequuntur.

TEX.192 Καὶ δ' ἀπαίτησθαι ὅτε δόξει αἰτεῖν,

Aut mutuo eam sumere, cum existimatur aliquis à te petiturus,

COMM. Nota quorundam ingenium callidum, & vetetatorium, qui vt facilius illiberalitatem suam occultent, egere se pecunia semper simulant, & cũ amicus aliquis pecuniam ab eis mutuò petiturus est, ipsi prœoccupant, & ab alio mutuo sumũt, quę res profectò magno est dedecori. Martialis Gellium quendã notat, qui semper in ædificando erat occupatus, ut petentibus nummos amicis facilius denegare posset, quòd magnos in ædificiis sumptus faceret:

Oranti nummos vt posset dicere amico
Vnum illud verbum Gellius, ædifico.

TEX.193 Καὶ αἰτεῖν, ὅτε ἀπαιτεῖν,

Aut iterum petere, cum aliquis, quos dedit, nummos repetiturus est,

COMM. Hoc sæpe faciunt ij, qui non possunt in tempore pecuniam mutuo sumptam reddere, cũ enim sciũt eum, qui dedit, repetiturum, ipsi prœoccupant, & alias etiã pecunias petunt, tempusque reddendi sibi prorogari postulant. hoc tamen facere pudet eos, qui suæ fidei, atque honoris rationem habent.

TEX.194 Καὶ ἀπαιτεῖν, ὅτε αἰτεῖν.

Aut contra, repetere, cum iterum ille petiturus est.

COMM. Hoc minus habet turpitudinis, & tamen cum ars deprehenditur pudorem affert. interdũ enim is, qui semel pecuniam dedit, cum videt iterum eum egere, qui dedit, veritus ne ille iterum petat, eam repetit, quam antea dederat, non quia speret tunc illam se recuperaturum, sed ne is, amplius sibi molestus sit.

TEX.195 Καὶ ἐπαινεῖν, ἵνα δόξῃ αἰτεῖν,

Turpe est etiam aliquid laudare, vt illud petere videaris.

COM. Sunt quidam ita perfrictæ frontis homines, vt cum vidét amicos aliquid habere, quod sibi placeat, non desinant coram eis illud vehementer laudare, admirari, & se cupidos eius ostẽdere, vt id auferant. Solent enim ingenui, ac liberales viri, cum aliquid vident amico placere, cuius ipsi domini sint, illud sua sponte afferre, ac donare. Cicero 6. actione in Verrem hoc exprimit, cum enim Rex Antiochus Verrem ad cœnam inuitasset, & suas omnes copias exposuisset, multum argentum, non pauca etiam pocula ex auro iste (inquit) vnumquodque vas in manus sumere, laudare, mirari, Rex gaudere Prætori populi R. satis iucundum, & gratum illud fuisse conuiuium, postea quàm inde discessum est, cogitare iste nihil aliud, nisi quemadmodum Regem ex prouincia spoliatum, expilatumque dimitteret,

Καὶ τὸ ἀποτετυχηκότα μηδὲν ἧττον, σημεῖα γὰρ ἀνελευθερίας ταῦτα σημεῖα. TEX.196

Et cum semel repulsum passus sis, nihilominus idem petere. nam hæc omnia sordium, illiberalitatisq; signa sunt,

Magna est infamia, rem eandem iterum, ac sæpius ab eo petere, qui se daturum semel negauit. aut auxilium ab eo postulare, qui semel repudiauit. quod tamen in calamitatibus aliquãdo facere necessitas cogit, vt Cicero cum semel à Q. Metello petisset auxiliũ, quo tempore exulabat, & ab eo neglectus fuisset, non dubitauit tamen iterũ petere, quod eius epistola declarat ad Q. Metellum libro epist. 5 hæc autem omnia, quę supra cõmemorata sunt (inquit Aristoteles) signa sunt auaritiæ, & illiberalitatis, cum quis excusationem quærit, ne amico subseruiat, aut cum laudat aliquid, vt illud auferat, aut cum sæpius id petit, quod antea negatum fuerat. atq; ideo pudorem afferunt. COMM.

Τὸ δὲ ἐπαινεῖν παρόντα, κολακείας. TEX.197

In præsentia verò, coramq; laudare quempiam adulationis est.

Solent adulatores, vt potentiorum gratiam ineant eos in præsentia laudare, vehementerque extollere, quæ res profecto à viro ingenuo alienissima est, & magnam apportat infamiã, quod cum ingenuus adolescens ille Ctesipho apud Terentium intelligeret in Adelphis, ita inquit: COMM.

Ah vereor coram in os te laudare amplius,
Ne id assentandi magis, quàm quod gratum habeam
facere existimes. hoc vitio cumulata est Græcorum natio, qui non tãtum bona, sed etiã vitia laudare solent, vt gratiam hominũ aucupentur. quod egregiè Iuuenalis Satyra 3. sic ostendit:

Quid quod adulandi gens prudentissima, laudat
Sermonem indocti, faciem deformis amici.

& quæ sequuntur.

Καὶ τὸ τἀγαθὰ μὲν ὑπερεπαινεῖν, τὰ δὲ φαῦλα συναλείφειν. TEX.198

Et bona plusquam satis sit laudare, mala verò obscurare.

Hoc etiam adulatoris est proprium, vt siquæ bona sint in eo, quẽ laudat, ea vehementer amplificet, admiretur, longè maiora q̃ sint, esse dicat. si verò mala sint in eodem, ea non attingat, vel obscutare cõtendat, & abolere prorsus, ne appareant. Cic. de Amicitia, Semper auget assentatio id, quod is, cuius ad voluntatem dicitur, vult esse magnum. qui verò gaudent adulatione, fictus ad eorum volũtatem sermo cum adhibetur, orationem illam uanam, testimonium esse laudum suarum putant. quod ait in eodem loco Cicero. COMM.

Καὶ τὸ

TEX.199 Καὶ τὸ ὑπερλυπεῖν ἐπ' ἀλγοῦσιν, καὶ τ' ἄλλα παίπαλα ὅσα τοιαῦτα. κολακείας γὰρ σημεῖα.

Et cum quis dolet, maiorem eo dolorem ostendere, & alia quæcumque sunt eiusmodi, turpia sunt, quoniam indicia sunt assentationis.

COMM. Illa quoque est adulatorũ consuetudo, vt nõ modo gaudeant, & rideant, cum uident eos, quibus adulantur, gaudere, & ridere, sed etiam fleant, cum flentes vident, & maiorem quàm illi dolorem ostendent, quod etiam Iuuenalis Satyra 3. Græcis atribuit,

Natio comœda est, rides si maiore cachinno
Concutitur, flet si lachrymas aspexit amici,
Nec dolet. ——

Hæc (inquit Aristoteles) & cætera huius generis turpia sunt, & infamiam afferunt, quoniam sunt adulationis signa, quæ ab homine ingenuo penitus est aliena.

TEX.200 Καὶ τὸ μὴ ὑπομεῖναι πόνους, οὓς οἱ πρεσβύτεροι, ἢ οἱ ξυφαίνοντες, ἢ οἱ ἐξουσίαν μᾶλλον, ἢ ὅλως οἱ ἀδυνατώτεροι, παίπαλα γὰρ μαλακείας σημεῖα.

Turpe est etiam eos labores ferre non posse, quos aut seniores, aut delicati homines, aut qui cum imperio sunt, aut denique imbecilliores ferunt, hæc enim omnia mollitudinis signa sunt.

COMM. Sicuri laudantur ij, qui corpus, & animum suum assuefecerũt, vt magnos labores sustinere facile possint, quoniam labor (vt aiebat Plato) est gloriæ pater, & nihil sine labore, quod laudabile sit effici potest, ita solent illi vituperari, & iustam infamiam subire, qui non possunt eos labores sustinere, quos alij sustinent, qui vel seniores sunt, vel qui molliter, & delicatè viuere consueuerunt, vel qui sunt aliquo in magistratu, vel dignitate constituti, vel denique qui aliquo modo sunt infirmiores, atque imbecilliores. quatuor autem res numerat Aristoteles, quæ solent homines à laboribus abstrahere, quæ sunt, senectus, delicata vita, imperium, imbecillitas. nam & senibus labores minuẽdi sunt, & qui delicatè uiuunt, labores ferre non possunt, & principes excusantur à laboribus, & imbecilles iustam habent cessandi causam. siquis ergo uel à seniore, vel ab eo, qui delicate uiuit, vel ab eo, qui cum imperio est, vel ab imbecilli homine superetur in laborando, certè is non poterit dedecus subterfugere. hac de causa plerũque senes, & imperatores primi labores subeunt, vt iuniores, & milites pudeat, si à labore abstinuerint, cuius rei sunt in historiis exempla plurima.

TEX.201 Καὶ τὸ ὑφ' ἑτέρου δ' πάσχειν, ἓν τὸ πολλάκις.

Et ab alio beneficium accipere, idq; sæpius.

COMM. Viri magno animo præditi sib turpe esse existimãt, ab aliquo beneficium accipere, quoniam in eo quod accipiunt, inferiores esse videntur. itaque magis facere beneficium, quàm accipere contendunt, quod si sæpius accipere beneficium cogantur, id uerò mortis instar putãt. & potius egere volunt, quàm ab inferiore quicquam accipere. hoc autem liberalis viri proprium est, vt Ethicorum quarto docet Aristoteles, vt multis dare beneficium uelit, à paucis accipere. Cicero tamen ad Curionem scribens Epistolarum libro secundo, vt causæ suæ seruiret ita inquit, estque animi ingenui cui multum debeas, eidem plurimum velle debere,

Καὶ ἃ δ' ὑπολαμβάνειν ὀνειδίζειν. μικροψυχίας γὰρ πάντα, καὶ ταπεινότητος σημεῖα. TEX.202

Et alicui beneficia exprobrare turpe est, hæc. n. signa sunt animi pusilli, ieiuni, atque abiecti.

Cicero de Amicitia genus hominũ odiosum vocat eorum, qui beneficia exprobrare solẽt, sic enim ait, Odiosum sanè genus hominum beneficia exprobrantium, quæ meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit. Aristoteles ait, hæc esse signa pusilli animi, & abiecti, cum quis libenter beneficium accipit, & aliis exprobrat ea, quę contulit, indignantur enim etiam infimi homines, & serui ipsi, cum exprobrari sibi audiũt beneficia, sicuti Sosia apud Terentium in Andria, cum ita inquit, COMM.

Sed mihi hoc molestũ est, nã isthæc commemoratio,
Quasi exprobatio est immemoris beneficij.

Καὶ τὸ περὶ ἑαυτοῦ λίσειν, καὶ ἐπαγγέλλεσθαι. TEX.203

Et de se ipso prædicare, ac magna quædam polliceri.

Hoc expressit Cicero primo de Officiis, vbi sic ait, Deforme etiã est de seipso prædicare falsa præsertim, & cum irrisione audictium imitari militem gloriosum. hoc tamen uitio notatus est ipse Cicero, quod de se ipso gloriosius prædicare soleret, quod non tantũ illi P. Clodius, & cæteri inimici obiiciebant, verũ etiam M. Brutus, qui ei fuit amicissimus. vt in ipsius Bruti Epistola ad Atticum videre licet. Socrates apud Platonem multis in locis Sophistas irridet, qui de se magna quædã pollicebantur, & omnia se scire profitebantur. Catullus facetissimè Suffenum quendam irridet, qui cum esset ineptissimus, tamen se mirificum esse poetam existimabat. COMM.

Καὶ τὸ τὰ ἀλλότρια αὐτοῦ φάσκειν. ἀλαζονεία γὰρ. TEX.204

Et quæ aliorum sunt, sibi vendicare, quod arrogantia signum est.

Sunt quidam adeo glorioſi, & vani ostentatores, vt aliorum res sibi attribuant, vt Batillus ille, qui Virgilianos uersus à se factos Augusto Cęsari persuasit. quidam etiã, vt diuites videantur, hospitibus vicinos fundos, aut ædes suas esse prædicant. hæc omnia (inquit Aristoteles) ab inani quadam arrogantia proueniunt. hoc uitium in Thrasone uatre, callideq; ludit apud Terentium adulatorum ille princeps Gnatho, cum sic ait: COMM.

Labore alieno magno partam gloriam,
Verbis sæpe in se transmouet, qui habet talem,
Quod in te est. ——

huiusmodi homines apud Græcos vulgato proucrbio Sálacones appellantur.

tex.205 Ὁμοίως δὲ, & ὅλῃ τῇ ἄλλων ἑκάστης τῇ τῶ ἤθους καλιῶν τὰ ἔργα, καὶ τὰ σημεῖα, καὶ τὰ ὅμοια. ἀρχὰ γὰρ, & αἰσχυντηλά.

Atque eodem modo in singulis animi vitijs facta, indiciaq́, & quæ sunt ijs similia, turpia sunt, & infamiam afferunt.

COMM. Ne singula persequarur, coneludit opera omnia, quæ à vitiis nascunrur, & indicia, norasque vitiorũ, & quæ uitiis aliquo modo similia sunt, verecundiâ gignere, atque efficere, ur homines erubescant, cum in eis deprehẽdunrur. tria sunt igitur hæc distincta, atque separata, quæ faciunt erubescere. primio uitiosa opera, rurpesq́; actiones, vt siquis in adultetio depreheudarur, aut furto. Secundo indicia, notæque uitiorum, vt siqnis in conspectu populi uomere cogarur, propter crapulam, aut ebrieratem, quod Cicero 2. Philipp. M. Antonio obiicit. uel siquis ita loquatur, ut obscænitatem aliquam, aur rurpem cupiditatẽ præ se ferat. Tertio, quę vitiis similia sunr, quamuis neque viria, neque vitiorum notæ sinr, vt si iuuenis seniori non assurrexerit, aut de via non cesserir, aut contra sententiam eius aliquid dixerir, aur fecerir. hęc enim, cæteraque huius generis licet viria non sint per se, neque vitiorũ indicia, tamen infamiam sæpe afferuut, & hominem erubescere eogunt.

tex.206 Καὶ ὅλῃ τούτοις τὸ τῇ καλῶν, ὧν πάντες μετίχεσι, ἢ οἱ ὅμοιοι πάντες, ἢ οἱ πλεῖστοι, μὴ μετίχειν.

Præterea turpe est, non esse participem rerum honestarum, earum, quas vel generatim omnes participant, vel pares, similesq́, vniuersi, vel saltem plurimi.

COMM. Declarar Aristoteles hoc loco, non solũ affinem esse alicui uirio turpe esse, verum etiam ab honestis rebus esse vacuum, ignominiâ afferre. debet enim unusquisque pro virili parte conari, ne in reb. honestis ab vllo superetur, aur saltem à paribus, & sui ordinis hominibus. exempli gratia, si nobiles omnes literas, & Musicam discant, turpe erit viro nobili, si neque literas, neque Musicam didicerit. vt eũ Græci summam eruditionem firam esse putabant, in neruorum, vocũque cantibus, & in epulis Lyra circũferrerur, Themistocles, quoniam illam recusasset, habitus est indoctior, vt primo Tuscul. scribit Cicero. Turpe fuit igitur Themistoeli fidibus non didicisse, eum cæteri nobiles omnes Musicæ operã darẽt.

tex.207 Ὁμοίους δὲ λέγω ὁμοεθνεῖς, πολίτας, ἥλικας, συζυγεῖς, ὅλως τοὺς ἐξίσου.

Pares autem, similesq́, voco illos, qui sunt eiusdem nationis, ciuitatis, ætatis, familiæ denique, qui æquo iure viuunt.

COMM. Quoniã aliquis dubitare posset, qui nam sint pares, similesque declarat Aristoteles, quos ipse hoc loco pares. atq; similes vocet. quinque aurẽ modis ostẽdit aliquos pares, ac similes dici posse, primò si fuerint eiusdẽ nationis, vt Itali, Germani, Galli, Hispani, singuli inter se pares, similesq́; dici possunt. vt Itali magnanimi, Germani fortes, Galli fideles, Hispani eallidi. quod siqui degenerant à natione sua vituperanrur. Secũdo, qui sunt eiusdem eiuitatis, vt Romani, Mediolanẽses, Venetι. Tertio, qui sunr eiusdem ęraris, ur pueri inter se, adolescenres, iuuenes, senes. Quarto, qui sunt eiusdem familiæ, vr Cornelij, Fabij, Iulij. Quinto, qui ęquo iure viuũr, vr Christiani, Iudæi, Mahomctani. omnes. n. isti aliquo modo pares inter se, similesque dici possunt.

Αἰσχρὸν γὰρ ἤδη τὸ μὴ μετίχειν, οἷον παιδὸς ὄντος ὅλῃ τοσοῦτον, καὶ τῇ ἄλλων ὁμοίως. tex.208

Nam omnino turpe est, non rerum huiusmodi esse participes, vt eruditionem aliquo modo non degustasse. atque ita de reliquis.

Postquam osteudit, quinam pares, ac similes inter se dici soleant, nunc ad propositum reuerti tur, & ait omnino turpe esse res huiusmodi non partieipare, quę paribus, & similib. communes esse videantur. ut siquis vrbanus nulla penitus doctriua sit exculrus. neque enim ignominiam vllo modo subterfugere poteſt, cum omnes vrbani homines aliquam doctrinę operam dare soleant. ita siquis Christianus ignorer, quæ Christianæ persuasionis sunima capira sinr, quibus fidem habere oporteat, & quę eerra esse credendum sir, aut nesciar qua deprecatione quotidie sit vtendum, eertè omnium irrisione laudatur, & magnam infamiam subeat. sic Cic. pro L. Flacco. Heraclidem quendam Temnirem irridet, qui eum iam senex esset, non tamen vmquam in patria sua promulgatos honores, & omnibus ferè eoncessos assequi potuerat. COMM.

Παίντα δὲ ταῦτα μᾶλλον, αἰ δι' ἑαυτὸν φαίνηται, ὅτῳ γὰρ ἤδη τινὸ κακίας μᾶλλον αὐ αὐτὸς ἢ αἴτιος τῇ ὑπαρξάντων, ἢ ὑπαρχόντων, ἢ μελλόντων. tex.209

Quæ omnia turpiora sunt, si ipsius culpa eueniss e visa fuerint. sic enim ab animi vitio magis proficisci videntur, si ipse causa fuerit malorum, quæ vel antea fuerunt, vel nunc adsunt, vel postea futura sunt.

Aliqui excusantur, quòd uel ob egestarem, vel ob aduersa tempora, vel quia màgistri defuerint, eruditionem assequi non potuerunt. nam uerè dixir Iuuenalis; COMM.

Haud facile emergunt quorum virtutibus obstat
Res angusta domi. ——

Verum siquis ob negligẽtiam suam, & prauã viuendi rationem, eũ ei facultas darerur, doctrinã percipere noluit, is nullam habet excusationem, sed maxima vituperatione dignus est. nam omnia mala, quæ sibi culpa sua quis cõtraxie, longè turpiora sunt, q̃ quæ sine culpa eueniunt. quoniam illa certum est, ab animi vitio prouenire, quæ res ruborem, & insamiam semper annexam haber, siue mala ea, iam præterira sunr, siue sunt præsentia, siue surura. sic apud Virgiliũ decimo Aeneid. Iuno Venerem irrider, quod conqueretur de calamiraribus Troianorum, & filij sui Aenex, quarum ipsa causa fuerat; sic enim ait,

Me duce

Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter?
Aut ego tela dedi, fouiue Cupidine bella?
Tunc decuit metuisse tuis, nunc sera querelis
Haud iustis assurgis, & irrita iurgia iactas.

tex.210 Πάσχοντες δὲ ἢ ὑποπτεύοντες, ἢ πεισόμενοι τὰ τοιαῦτα, αἰσχύνονται, ὅσα εἰς ἀτιμίαν φέρει, καὶ ὀνείδη, ταῦτα δ' ἔστιν, ὅσα εἰς ὑπηρετήσεις, ἢ σώματος, ἢ ἔργων αἰσχρῶν, ἂν ἔστι τὸ ὑβρίζεσθαι.

Verecundantur etiam homines, cum aut patiuntur, aut iam perpessi sunt, aut se passuros intelligunt ea, quæ ignominiam, & opprobria ferre possunt. huiusmodi verò sunt ea, quæ vel ad obscœnum corporis ministerium, vel turpium factorum pertinent, in quibus quis contumelia afficitur.

COMM. Verecundia trãsfertur ad omnia tempora. cũ enim quis aut in præsentia patiẽ aliquid, quod ignominiam afferre possit, aut iam alio tempore perpessus est, aut intelligit se in futuro perpessurum, tubore suffundi solet. vel ex intelligẽtia præsentis turpitudinis, vel ex memoria præteritę, vel ex prouidentia futuræ. declarat autẽ Aristoteles, quæ dicat ignominiam afferre. nẽpe cum quis alteri seruit vel turpi corporis ministerio, vel in aliquare alia, q̃ turpis, & inhonesta habeatur, vt affici contumelia merito possit. cuius generis plurima Cicero Verri, & M. Antonio obiicit, & Salustius ipsi Ciceroni. ita Numanus 9. Aen molliciem, & desidiam Troianis obiectat.

Vobis picta croco, & fulgenti murice vestis,
Desidiæ cordi, iuuat indulgere choreis,
Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ,
O uerè Phrygiæ, neque enim Phryges.——

& quæ sequuntur.

Tanta est autem verecũdiæ vis, & honestatis, vt multi præ pudore eorum, quæ passi fuerũt, mori voluerint, vt Lucretia, Cyane, Sophronia, multi, nequid turpe paterentur sibi mortem cõsciuerint, vt Theoxena, ne à Philippo Macedonũ rege violaretur, & Damocles adolescẽs, vt Demetrij Poliorcetæ vim subterfugeret.

tex.211. Καὶ τὰ μὲν εἰς ἀκολασίαν, ἔστι ἑκόντα, ἔστ' ἄκοντα.

Et quæ ad intemperantiam attinent, siue quis volens, siue inuitus patiatur, dedecus afferunt.

COMM. Turpis, & Venerea libidu, quæ ab intemperãtia nascitur, tam maribus quàm fœminis summam affert ignominiam, tantoque maiorem, quanto quis acrius illi non resistit. siue igitur quis sua sponte alienus libidini se subiiciat, siue inuitus idẽ pariatur, in magno dedecore est. itaque Pausanias nobilis adolescens, quamuis per vim pudicitiã amisisset, tamen illam contumeliam pati diutius noluit, & Philippo regi Alexandri Magni patri mortem intulit, quod iniuriam suam, vt par esset, vlcisci neglexisset, quo facto lætus interiit. multo tamẽ grauior est eius ignominia, qui volens aliquid turpe patitur, vnde huiusmodi homines sempiterna macula notati ab omnibus honoribus excluduntur, & si deprehensi fuerint, & qui agunt, & qui patiũtur, misera, & infamí pœna, morteq; multantur. qui verò vim à se repellunt, etiam si eum, qui vim afferre conatur, interfecerint meritò laudantur. Cicero pro Milone sic ait; pudicitiam cum eriperet militi Tribunus militaris in exercitu C. » Marij propinquus eius imperatoris, interfectus » ab eo est, cui vim afferebat. facere enim probus » adolescens periculosè, quàm perpeti turpiter » maluit: atque hunc ille vir summus scelere solutum periculo liberauit.

Τὰ δὲ εἰς βίαν, ἄκοντα. ὑπὸ αἰσθήσεως γὰρ, ἢ δειλίας, ἢ ὑπομονῆ, καὶ τὸ μὴ ἀμύνασθαι. tex.212

Et quæ ad violentiam, cum inuitus patitur. nam huiusmodi patientia ab ignauia, & timiditate proficiscitur, sicut etiam iniurias non vlcisci.

Cum aliquis nobis vim infert, si violentiam illam libenter subimus, neque recusantes, ea dedecus non habet, vt cum inter ludendum nos amici verberant, aut supplãtant, aut vulnerant, sicut interdum accidit, æquo animo ferre, laudi non vitio datur. Sed cum nos inuitos aliquis offendit, & eam violentiam æquo animo patimur, tunc certè dedecus, & infamiam effugere non possumus. nã ea patientia non à virtute aliqua, sed à vili, atq; timido animo prouenit, qui vim vi repellere non audeat. quod si forte quis excusationem habeat, quod cum offenderetur, se defendere non potuerit, vel quod potentior esset inimicus, vel quod ex improuiso fuerit oppressus, vel aliqua alia de causa, profectò magnam deinceps ignominiam subibit, nisi acceptas iniurias vltus fuerit. quod cũ intelligeret callidus ille Sinon apud Virgilium secundo Aeneid. ita se ipsum laudat,

COMM.

Nec tacui demens, & me, fors siqua tulisset,
Si patrios vnquam remeassem victor ad Argos,
Promisi vltorem, & verbis odia aspera moui.

Turpe enim Sinoni fuisset, ducis, & propinqui sui Palamedis mortem Vlysis fraudibus illatã æquo animo ferre, & vltionẽ animo non agitare. hæc quidẽ ita vulgo existimantur. verum sapientes tolerandas esse censent iniurias, neque malum pro malo reddendum.

Ἃ μὲν οὖν αἰσχύνονται, ταῦτά ἐστι, καὶ τὰ τοιαῦτα. tex.213

Hæc igitur, cæteraq; huius generis sunt, quæ homines verecundantur.

Primam partem se iam absoluisse ostendit, & docuisse, quæ sint ea, propter quæ homines verecundia afficiantur, restat, vt doceat etiam qui sint homines, quos vereri soleamus, & quomodo affecti verecundia capiamur. COMM.

CAPVT XVI.

Quales, & qui sint homines, apud quos nos pudor inuadit.

Περὶ δὲ τοὺς ἀδοξίας φαντασίᾳ ἔστιν ἢ αἰσχύνη, καὶ ταύτης, οὐ τῆς δόξης χάριν, ἀλλὰ μὴ τῷ πάσχοντι, οὐδὲ εἰς τῆς δόξης φροντίζει, ἀλλ' ἢ tex.214

ἀλλ' ἢ δῆ τοὺς δοξάζοντας, αἰδῆμον τούτους ἀ-
χύτεσθαι, ὧν λόγον ἴχει.

Quoniam autem verecundia opinio quædam est ignominiæ, atque eius ipsius gratia, non autē eorum, quæ inde proueniunt, & nemo bonā quærit famam, nisi propter illos, qui de se existimāt: necesse est, homines affici verecundia propter illos, quorum rationem ducunt.

COMM. QVM ostendere velit, qui nam sint illi homines, quos uereamur, & propter quos uerecundia afficiamur, primo verecūdiæ definitionem repetit, quæ est opinio, vel timor ignominiæ, eius ipsius ignominiæ tantum, non alterius rei gratia. ueq; enim qui verecundatur, aliud timet, nisi ut bonam famam, & existimationem amittat, non autem ut pecuniis priuetur, aut aliquod incommodum accipiat. quamuis plerūq; accidat, vt quis præter infamiam, etiam detrimentum aceipiat. & ex ignominia sæpe damnum naseatur, tamē qui uerecundatur, non damnum, sed infamiā timet. quærit.n. bonam famam conseruare. nō quidem apud omnes. sed tantum apud eos, qui de se existimare, atque iudicare uerè possunt. Itaque fit, vt omnes eos uereamur, & propter illos uereeundia afficiamur, quorum rationem ducimus, & quos in honore, ac precio habemus. neq; enim seruos nostros uereniur, aut pueros, aut agrestes, & abiectos homines, quoniam eorum de nobis existimationem parui pendimus. sed ciues, nobiles, maiores, æquales, deniq; omnes, quorū existimationem de nobis magni facimus, uereri solemus. vt Sp. Caruilius, cum grauiter claudicaret ex vulnere ob Remp. accepto, verecundabatur iu publicū prodire, ne propter claudicationem fortasse aliquā subiret infamiam. cui mater
„ præclarè, grauiterq; dixit, quin prodi mi Spuri,
„ vt quotiese umq; gradum facias, toties tibi tuarum virtutum ueniat in mentem.

tex.215 Λόγον δ' ἴχει τῷ θαυμαζόντων, ὧ οὓς θαυμάζει, καὶ ὑφ' ὧν βούλεται θαυμάζεσθαι. καὶ πρὸς οὓς φιλονεικεῖ. καὶ ὧν μὴ καταφρονεῖ τῆς δόξης.

Eorum autem rationem ducunt, qui sui admiratione capti sunt, & eorum, quos ipsi admirantur, quosq; in admirationem sui trahere desiderant, & quibuscum de honore, ac dignitate contendunt, & denique quorum existimationem non contemnunt.

COMM. Numerat eorū homiuum genera, quorum rationē ducere soleamus, ac ea quinque esse præcipua ostendit. primum eorū, qui uos admirātur, & magnos, atq; excellentes uiros esse non arbitrantur. necesse est.n. vt eos amemus, eis faueamus, & uereamur ne forte sententiā mutēt. itaque magnā eorum rationē ducimus. quippe hoc est hominu naturale, vt aliis præesse, & multos ad sui admirationem concitare uelit. vnde Themistocles cū esset interrogatus, cuius uocē libentissimè audiret, eius (inquit) à quo meæ uirtutes optimè celebrantur. Secuundum eorum est, quos ipsi admiramur, & præstantes esse uiros iudicamus. tales.n. homines magna cum obseruātia colimus, quia de uobis eos bene existimare volumus. vera. n. laus est, quæ à laudato uiro proficiscitur. ita Cic. pro P. Quintio, se Q. Hortensij eloquentiā uehementer uereri ostendit, quoniā ipsum Q. Hortensium admirabatur. Tertium est eorū, quos in admirationem nostri trahere desideramus, & à quibus excelleutes iudicari eupimus. quod accidit, cum nouū aliquem magistratum gerimus, aut cum alieuius dignitatis candidati sumus, aut cum tunc primū aliquod negociū aggredimur. solemus.n. omni uti diligentia, vt aliquam de nobis admirationem cōcitemus. hoc eleganter Cic. pro Milone declarat, vbi sic ait; Scio.n. quam timida sit ambitio, quantaq;,
„ & quam solicita cupiditas cōsulatus, omnia nō
„ modo, quę reprehendi palam, sed etiam quę ob-
„ scurè cogitari possunt, timemus, rumorem, fa-
„ bulā fictam, falsam perhorrescimus, ora omniū,
„ atq; oculos iutuemur. & quæ sequuutur. Quartum est eorū, quibuscum de honore, ac dignitate contendimus. licet.n. eos superare contendamus, nō tamen contemnimus, si modo tales esse putamus, qui uobiscū digni sint comparari, sed eos potius ueremur, quoniā socios, & consortes glorioſi laboris habemus, vt in Bruto Cicero de Q. Hortensio prædicat, cum quo certare (inquit)
„ erat gloriosius, quàm omnino aduersarium uon
„ habere. Quintum denique eorum omnium est, quorum existimationem de uobis uon contemnimus, eos enim obseruamus, & ueremur, &, vt bene de nobis sentiant, laboramus.

Θαυμάζεσθαι μὲν ὧν βούλονται ὑπὸ τούτων, καὶ θαυμάζουσι τούτους, οἳ ἴχουσι τι ἀγαθὸν τῆ τιμίων. tex.216

At verò sui admirationem apud eos, mouere volunt, atque ipsi etiam eos admirantur, qui bonum aliquod in se habent eorum, quæ honore digna iudicantur.

Hoc loco declarat illa duo prima hominum genera, quæ sint, uempe qui uos admirantur, & quos ipsi admiramur. & ait illos esse, in quibus sit aliquod bonum honore dignum. sciendū igitur esse uaria bonorum geuera, nam aliqua dicūtur ueuerauda, quia sunt præstantissima, qualis est sapieutia, & plurimarum rerum cognitio. aliqua dicuutur laudabilia, quales sunt, honestæ actiones, & rectè facta. aliqua dicuntur præstantia, quales sunt dignitates, magistratus, imperia, quia, qui suut in eis constituti, reliquis præstare creduntur. aliqua dicuntur utilia, quod ex eis emolumenta capiamus, vt diuitię. aliqua deniq; iucunda uocantur, quæ nobis voluptatem afferunt, vt quies, & animi relaxatio. sed ex omnibus bonis, nulla maiorem admirationem concitant, quàm ea, quæ τίμια Græcè, Latinè ueneranda nuncupantur. summam enim sapientiam, & scientiam omnes admirantur. COMM.

text.217 Ἢ παρ' ὧν τυγχάνουσι δεόμενοι σφόδρα τοῦτο, ὧν ἐκεῖνοι κύριοι, οἷον οἱ ἐρῶντες.

Et à quibus impertiri sibi quippiam ardenter cupiunt, cuius illi domini sint, vt amatores.

comm. Vehemens cupiditas sæpe uos in alicuius admirationem inducit. vt cum videmus aliquē id bonum posidere, quod nos ardenter cupimus, quod amatoribus accidit, ait Aristoteles. illi.u. allecti pulchritudine, præstantique forma uehementer eam admirantur, verentur, & amicæ suæ omni ratione placere studeant. vim enim maximam habet pulchritudo, adeo vt Socrates exigui tēporis Tyrannidem eam appellarit, & Carneades regnum, quod nullis satellitibus egeat. Aristoteles autem dixisse fertur, pulchritudinem longè maiorem habere vim ad commendandum, quàm accuratè scriptam epistolam.

text.218 Φιλοτιμοῦνται δὲ πρὸς τοὺς ὁμοίους.

Cum paribus autem, similibusq; de honore, ac dignitate contendunt.

comm. Quia dixerat nos eos vereri quibuscum de dignitate contendimus, nunc ostendit, quinam ij sint, & ait esse æquales, similesque. pulchrum est autem ab eorum nemine, qui sunt eiusdem ætatis superari, sed longe pulchrius est æqualibus, ac similibus antecellere, pulcherrimum uerò cum maioribus etiam natu comparari. quare Crassus primo de Oratore apud Ciceronem ait, non sibi cohortandum esse Sulpitium, & Cottam, sed magis vtrumq; collaudandum videri, quod tantam iam essent facultatem adepti, vt non æqualibus suis solum, sed cum maioribus natu compararentur.

text.219 Φρονίζουσι δὲ ὡς ἀληθεύόντων τῶν φρονίμων. τοιοῦτοι δ', οἵπερ πρεσβύτεροι, καὶ οἱ πεπαιδευμένοι.

Viros verò prudentes obseruant, tamquam eos, qui vera prædicare soleant, tales autem sunt senes, atque eruditi.

comm. Affert causam, cur prudentes homines obseruare, & uereri soleamus, qum(inquit) eos uera de nobis prædicare posse cognoscimus. nam (vt est in primo Ethic.) vnusquisq; de tis verè iudicat, quæ intelligit, & eorum æquus est æstimator. &
" Cicero, Statuere quid sit sapiens vel maximè uidetur esse sapientis. docet autē, qui sint illi, quos prudentes existimemus, nempe senes, & eruditi. Senes, quia magnū rerum usum, & experientiam habent, & ætatis longæ beneficio, multa uidere, andire, tractare potuerūt, quibus ex rebus prudentia nascitur. eruditi nerò propter variarū rerum scientiā, & cognitionem prudentes existimātur. quod siquis senex sit, & eruditus, is sanè prudentissimus haberi solet. hanc utráque prudentiā M. Antonius apud Ciceronem 2. de Orat. sic expressit, Qui est uersatus in rebus, vel usu,
" quē ætas denique affert, vel auditione, & cogni-
" tione, quæ studio, & diligētia præcurrit ætatem.
in Top. sic ait Cicero, Nam & ingenuosos, & opu
" lentos, & ætatis spatio probatos, dignos quibus credatur, putant. maior tamen ex usu, atq; expe-

rientia rerum, quàm ex doctrina prudentia quæritur, vt in epistolis ait Cicero. qua de causa etiā Aristoteles hoc loco senes eruditis præposuit.

text.220 Καὶ τὰ εἰς ὀφθαλμοὺς, καὶ τὰ εἰς φανερὸν, ὅθεν καὶ ἡ παροιμία τὸ εἰς ὀφθαλμοῖς εἶναι αἰδῶ.

Illa etiam verecundiam mouent, quæ in oculis omnium, ac propalam fiunt: vnde etiam prouerbium illud; pudorem in oculis esse.

comm. Cum quis in multorū hominum cōspectu peccat, plurimum solet erubescere, quod erroris sui multos esse testes uidet. quo fit, vt multi sint in concione timidi, neq; uerba coram multitudine facere audeant, quod infamiā subire uereantur. nonnulli etiā dicturi in concione, vel corā principe obmutescunt. quod duobus celeberrimis, & eloquētissimis viris Demosthenī, & Theophrasto accidisse legimus. at in priuata domo, & loco solitario multa facimus, quæ nequaquā in foro, & celebri loco faceremus. vnde natū est prouerbium (inquit Aristoteles) pudorem in oculis esse. quia conspectus vel incutit pudorem, vel renouat. & hac de causa dixit Ouidius, nocte pudore uacare, quia noctu nō uidemur. obseruatū est etiā cæcos impudentiores esse, quia sensu uidendi carēt. vnde fortasse Poetę finxerunt Cupidinem esse cæcum, quia sit impudens. & pueri, ac puellæ cum pudore afficiūtur oculos tegunt, & honestiores mulieres rectis oculis nequaquā viros aspiciunt, & cum loquuntur uultum demittunt. vt Virgilius primo Aeneidos, de Didone,

Tum breuiter Dido vultum demissa profatur.

Et in 3. de Andromacha;

Deiecit vultum, & demissa voce locuta est.

text.221 Καὶ διὰ τοῦτο τὰς ἀεὶ παρεσομένους μᾶλλον αἰσχύνονται, καὶ τοὺς προσέχοντας αὐτοῖς, διὰ τὸ εἰς ὀφθαλμοὺς εἶναι μάλιστα.

Atque hac de causa magis eos verecundātur, qui semper secum futuri sunt, & qui suas aduertunt actiones, eo q̄ hæc vtraque sint in oculis.

comm. Quia quæ palam fiunt, & in oculis multorum verecundiam mouēt, ideo fit, vt duo genera hominum potissimum vereamur, hoc est, qui semper nobiscū sunt, & qui nostras aduertūt actiones. nā externos, & peregrinos, & qui sunt à nobis breui discessuri, præsertim si sint incogniti, non admodū uerecundamur, neque illos, qui nobiscum una uersantur, si suis rebus occupati, non aduertant, quid à nobis fieri soleat. quod si uobiscum perpetuò uiuant, & actiones nostras aduertant, certè plurimum verecundari solemus, quoniam hoc utrumque est in oculis, & iam dictum est pudorem in oculis habitare. sic Cicero quamuis cum Luceio frequenter uiueret, & suas illi actiones probaret, tamen uerecūdia impeditus, numquam ausus est illi coram cupiditatem explicare. Quare sic ad eum scribit Epist. lib. 5. Coram me tecum eadem hæc agere sæpe conantem deterruit pudor quidam
" penè subrusticus, quæ nunc expromam absens
" audacius. Epistola enim non erubescit. Ardeo
" cupiditate incredibili, & quæ sequuntur.

Καὶ τοὺς

tex.222 Καὶ τοὺς μὴ περὶ ταῦτα εὐόχους. δῆλον γὰρ ὅτι, τὰ αἰσχρὰ δοκεῖ.

Et eos, qui eidem culpæ minimè sunt obnoxij; perspicuum est. n. eos in contraria esse sententia.

comm. Eiusdem flagitij, sceleris q; socij, & participes uereantur inter se uerecundantur. sed qui in aliquo crimine est, eum verecundatur, qui ab eo peccato est alienus, quoniam intelligit eum à se dissentire. vt intemperans homo coram temperato viro nequitiam suam proferre non audet, sed eam abscondit, at uerò cum intemperanti non solum eam proferet, sed etiam de illa gloriabitur. vt Cherea Terentianus Antiphonis socij sui conspectum non timet, licet habitu esset indecoro; sed ei flagitium suum quod virginem uitiasset, cum lætitia narrat, sed Antiphonis patrem, & matrem ueretur, quos sciebat, à tali flagitio abhorrere, & alios etiam fugitat, qui tali culpæ non erant obnoxij. sic enim ipse loquitur in Eunucho,

Dum ante ostium sto, notus mihi quidam obuiam
Venit, vbi vidi, ego me in pedes quantum queo
In angiportum quoddam desertum, inde item
In aliud, inde in aliud, ita miserrimus
Fui fugitando nequis me cognosceret.

tex.223 Καὶ τοὺς μὴ συγγνωμονικοὺς τοῖς φαυλομβόις ἁμαρτάνειν.

Et qui minimè proclines sunt ad ignoscendum eis, qui peccare videantur.

comm. Non admodum ueremur eos, qui lenes sunt, & faciles ad ignoscendum, sed qui seueri sunt, & asperi, neque facile cuiquam ignoscunt, eos magnopere ueremur, quod elegãtissimè Terentius in Adelphis in persona duorum fratrum Mitionis, & Demeæ expressit. nam Mitionem lenem, clementem, placidum fingit, itaque Aeschinus, & Ctesipho adolescentes non eum multum verebantur. Demeam verò fingit, seuerum, tristem, truculentum, quare ijdem adolescentes eius filij maximopere illum ueriti fugiunt, nec cum eo esse uolunt. ipse igitur Demea super hac re ita secum queritur,

Illũ amant, me fugitant, illi credunt consilia omnia.
Illũ diligunt, apud illũ sunt ambo, ego desertus sum.

tex.224 Ἃ γάρ τις αὐτὸς ποιεῖ, ταῦτα λέγεται τοῖς πέλας μὴ νεμιστᾶν. ὥστε αὐ μὴ ποιῇ, δῆλον ὅτι νεμιστᾷ.

Nam quæ quis ipse facit, ea dicitur vicinis non vitio vertere: quare quæ non facit, sine dubitatione vitio vertit.

comm. Pauci sunt homines, qui ea damnent, & aliis vitio uertant, quibus ipsi delectantur, vt asotus, & intemperans, non eum uituperat, qui gulæ, & libidini seruit, vt Mitio Terentianus. qui suam semper egit uitam in ocio, & in conuiuiis, non damnat Aeschinũ, & Ctesiphontem amãtes, potantes, vnguenta redolẽtes, at ea, quibus aliquis nõ delectat, alijs uitio uertit, vt Demea, qui venit ad Mitionẽ sæpe clamitans, - *Quid agis Mitio?*
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?
Cur potat? Cur in his rebus sumptus suggeris?
Erat enim Demea agrestis, sæuus, tristis, parens, truculentus, tenax, vt ipse de se confitetur.

Καὶ τοὺς ἐξαγιλπικοὺς ἅπασι τοῖς. οὐδὲν γὰρ διαφέρει μὴ δοκεῖν, ἢ μὴ ἐξαγίλειν. tex.225

Eos quoque verentur, qui omnia facile enunciant; nihil enim differt, non videri peccasse, & peccatum non enunciari.

Cum intelligimus aliquẽ peccata nostra enũciaturum, eum ueremur, & ab eo diligentissimè cauemus, qm̃ flagitia nostra quam occultissima esse cupimus. sic enim facile boni viri existimabimur, si peccata latuerint, quia quorum peccata non enunciantur, illi plerũque nihil peccasse uidentur. hac de causa Semiramis (vt in historiis legimus) cum aliquem iuuenem ad cõcubitum suum admisisset, erat. n. intẽperantissima femina, statim eum occidi iubebat, ne flagitiũ suum enunciaret. & in fabulis, Tereus Philomenæ quã virginem uitiarat, linguã extraxit, ne cuiquam id scelus indicare posset. & in coniuratione contra Cæsarem M. Brutus ideo Ciceronem noluit admittere, quod eius loquacitatem vereretur. comm.

Ἐξαγιλπικοὶ δὲ, οἵτι ἠδικημένοι διὰ τὸ παρεῖν. tex.226

Illi verò facile enunciant, qui iniuriam acceperunt, eo quod obseruare soleant.

Qui à nobis iniurias acceperunt, ij diligenter obseruare solẽt, siquid à nobis peccatum fuerit, atq; illud enũciare. quocirca vitare eos oportet, ne id forte accidat, qđ Staleno accidisse scribit, qui ea locutus est, inimicis subauscultãtib. parietẽ interposito, quibus patefactis, in iudicium q; prolatis rei capitalis iure dãnatus est. huic simile quiddã (ait in Top. Cic.) de Lacedæmonio Pausania accepimus. Cic. se ideo Verris accusatorẽ profiteẽ, quod ab eo multas iniurias accepisset. com.

Καὶ οἱ κακολόγοι. ἔτερ γὰρ τὰς μὴ ἁμαρτάνοντας, ἔτι μᾶλλον τὰς ἁμαρτάνοντας. tex.227

Et maledici, nam si nihil peccantibus detrahunt, quanto magis peccantes inuadent?

Obtrectatores, & maledici homines aliorum enunciare peccata facile cõ sueuerunt. quod argumento probatur à maiorũ comparatione. solent. n. maledici bonis uiris, & nihil peccantibus detrahere, ergo multo magis eis detrahent, qui aliqua in re peccare uisi fuerint. Cicero pro Cœlio neminẽ posse falsam famam peccatorum subterfugere censet in maledica ciuitate. sed pro L. Flacco, vehemẽter Flaccum laudat, & optimum virum esse docet eo argumento, quod in maledicentissima ciuitate omne crimen effugisset. comm.

Καὶ οἷς ἡ διαβολὴ ἔστι τῶν πέλας ἁμαρτιῶν, οἷον χλευασταῖς, καὶ κωμῳδοποιοῖς, κακολόγοι γάρ πως εἰσὶ, καὶ ἐξαγιλπικοί. tex.228

Et qui in notandis proximorum peccatis occupati sunt, quales sunt derisores, & Comici Poetæ: nam hi quoque quodammodo maledici sunt, & peccata enunciant.

COMM. Eos etiam vereri debemus, qui diligẽtiam in ea re ponunt, vt aliorum peccata notent, quod scurræ, derisores, comici, & satyrici poetæ facere soleut. hi enim maledicos quodammodo imitantur, dum aliorum peccata diuulgant. in hoc tantum differũt, quod maledici sibi vnum illud proponunt, vt alicui maledictis suis infamiam iniurant, poetæ uerò, ac derisores, vt risum audientibus moueant, & vera uitia notent, atque corrigant. vt de Horatio Persius scribit,

Omne vafer vitium ridenti Flaccus amico
Tangit, & admissus circum præcordia ludit.

Quod autem antiqui Poetæ Comici uitia notare, atque patefacere solerent, sic Horatius primo Sermonum ostendit,

Eupolis, atque Cratinus, Aristophanesq; poetæ,
Atque alij, quorum comœdia prisca virorum est,
Si quis erat dignus describi, quod malus, aut fur,
Quod mœchus foret, aut sicarius, aut alioqui
Famosus: multa cum libertate notabant.

Interdum etiam bonos, & sapientes viros in comœdijs deridebant, vt Aristophanes in Nebulis Socratem.

TEX.229 Καὶ εἰ οἷς μηδὲν δοκοῦσι τυγχάνειν, ὥσπερ γὰρ θαυμαζόμενοι δέχεσθαι.

Eos etiam verentur, qui sibi nulla in re vnquam refragati sunt, q enim admirari quodammodo videntur.

COMM. Qui uobis in rebus omnibus assentiunt, & quicquid ab eis petimus, sine vlla repulsa concedunt, hoc quadam nostri admiratione ducti facere uidentur, quod optimè de nobis sentiant. itaque tales homines uereri solemus, ne sententiam mutent, & aliquid de uobis mali suspicari incipiant. potest etiam hic locus aliter intelligi, nã verbũ, quo vtit hic Aristoteles ἀπό τι τυχάνειν, à præsenti ἀποτυγχάνω deducitur, quod interdũ frustrari spe significat, interdum peccare, labi, decipi. primam significationem nos secuti sumus. nam omnino solemus eos uereri, apud quos nunq; spe nostra frustrati sumus, & qui nobis omnia petentibus concesserunt. altera significatione potest ita uerti, vt dicat Arist. nos vereri illos, inter quos nihil vmquã peccauimus, & nulla in re lapsi sumus. quod etiam uerum est.

TEX.230 Διὸ καὶ τοὺς πρώτων τι δηλοῦντας αἰσχύνονται, ὡς ὄφλον τι ἀδοξήσοντες ἐν αὐτοῖς.

Atque ideo verentur etiam eos, qui tunc primum aliquid à se petunt, quippe cum nihil adhuc apud illos existimationem suam esse læsam intelligant.

COMM. Hoc sanè fieri solet, vt cum quis tũc primum aliquid à nobis petit, ei libẽter, si facultas detur, morẽ geramus, & nos id denegare quodammodo pudeat. videntur. n. qui rogant, bene de nobis sentire, & probos, atq; officiosos existimare. quam eorum opinionẽ confirmare, atque augere cupimus. quod si denegemus ea, quę petunt, statim existimatio illa, quam de nobis habebant, imminuitur, quod minimè uellemus. hæc etiam ars est eorum, qui petunt. censent. n. iustum esse, vt quod tunc primum rogant, sibi concedatur. vt Ilioneus ille Troianorum orator apud Virgilium primo Aeneid. ita Didonem adhortatur,

—— *officio nec te certasse priorem*
Pœniteat.—itaque Dido uerecundia quadam affecta primo regni sui nouitatem excusat, qua durius erga hospites se gerere cogeretur, deinde liberaliter, & auxilium, & opes pollicetur,
Auxilio tutos dimittam, opibusq; iuuabo.

Τοιοῦτοι δ' οἱ ὅτι ἂν βουλόμενοι φίλοι εἶναι. TEX.231
τὰ γὰρ βέλτιστα τιθέασι.

Huiusmodi sunt illi quoque, qui nuper amicitiam inire voluerunt. propterea quòd ea tantum aduerterint, quæ in ipsis sunt optima.

COMM. Nostram existimationem eodem modo nihil esse læsam apud eos putamus, qui nobis amici fieri cupiunt, conspexeruut enim, quæ optima sunt in nobis. atq; ideo nostram expetunt amicitiam. nam si male de nobis sentirent, nõ certè se in amicitiã insinuare studerent. tales igitur etiã homines uereri solemus, ne aliter sentiant. Statuunt autẽ sapientes comes quidem, & affabiles erga omnes esse oportere, sed non tamen omnes in amicitiã admittendos esse. Quare Solon præcipiebat, ne facile uobis amicos cõpararemus, sed quos semel in amicitiã nostrã receperimus, ne postea reijciamus. idem significare voluit Pythagoras, cum in Symbolis suis ita præcepit, Ne cuiuis dextram porrigas. i. ne quemlibet hominem, in amicitiam, & familiaritatem admittas.

Διὸ δ' ἔχει ἡ τοῦ Εὐριπίδου ἀπόκρισις πρὸς TEX.232
τοὺς Συρακοσίους.

Quare Euripidis responsum ad Syracusanos iure laudatur.

COMM. Satis constat Syracusanos, & Siculos omnes quadã Euripidis admiratione ductos, eum præter cæteros poetas laudare solitos, & prędicare, atq; eius Tragœdias, & carmina magno in honore, ac precio habuisse. tradit enim Plutarchus in Niciæ uita, quo tempore uicti fuerunt Athenienses à Syracusanis, & fusi, fugatiq́ue per totam Siciliam sedibus incertis vagarẽtur, & passim à Siculis trucidarentur, eos omnes, qui uersus Euripidis memoria tenerent, & recitarent, fuisse conseruatos. tanta erat apud Siculos Euripidis reuerentia. sed quodnam fuerit hoc Euripidis responsum ad Syracusanos, de quo meminit Aristoteles hoc loco, non satis constat. suspicari licet, Syracusanos absentis Euripidis amicitiam uehementer expetiuisse, atque illum ad se publicè euocasse, sicut etiam Archelaus Macedoniæ Rex eum ad se accersiuit, Euripidem autem respondisse, ipsos Syracusanos tantum ea considerare, quæ in se optima uiderentur, atque ideo suam amicitiam expetere, quod si præterea cogitarent, sibi multa deesse, quæ in eo homine esse debent, qui sit Remp. administraturus, aut toti populo satisfacturus non eos, tãta cupiditate flagraturos, vt Syracusas accederet. hoc enim responsum cum Aristotelis sententia plurimum conuenit.

Καὶ τῶν

tex.233 Καὶ γὰρ πάλαι γνωρίμων οἱ μηδὲν συνειδότες.

Tales sunt etiam veteres familiares, qui nullius flagitij conscij sunt.

COMM. Quia semel partam bonam existimationem tueri cupimus, ideo non tantum nouos amicos veremur, sed etiam ueteres familiares, atq; eos præsertim, qui nobis nullius sceleris conscij sunt. nam qui peccata nostra cognita habent, illos nou ueremur, sed timemus, vnde Iuuen.

Scire volunt secreta domus, atque inde timeri.

tex.234 Αἰσχύνονται δ' οὐ μόνον αὐτὰ τὰ ῥηθέντα αἰσχυντηλά, ἀλλὰ κ τὰ σημεῖα, οἷον ὑ μόνον ἀφροδισιάζοντες, ἀλλὰ καὶ τὰ σημεῖα αὐτῶν. κ ὑ μόνον ποιοῦντες τὰ αἰσχρά, ἀλλὰ καὶ λέγοντες.

Solent autem verecũdari homines non solum in eis, quæ dicta sunt, quæ re vera sunt obscœna, sed etiam in eis, quæ signa sunt: vt non modo cum veneri indulgent, sed etiam cum eius rei signum aliquod edunt: neque tantum cum turpia faciunt, sed etiam cum de illis loquuntur.

COMM. Quæ uerecundiã mouent ita distinguuntur, vt alia sint obscœna, & turpia, vt incestus, adulterium, alia turpitudiuis signa sint, ut attrectatio mulieris, osculũ, impudica locutio. uon solũ igitur facta ipsa turpia uerecundãtur homines, sed etiã turpium factorũ signa. quod exemplo declarat Arist. omnes.u. cum indulgẽt Veneri secreta petunt loca, ne ab aliquo videãtur, quod si in eo actu deprehẽdantur, uehemẽter eos pudet, modo rectè instituti sint. nam Cynicorũ impudentia damnatur, qui tãquam canes in foro propalã coire cum mulierib. non erubescebant. prætereà qui signum aliquod venereum edunt, si conspiciantur ab eis, quos uerẽtur, statim erubescunt. vt apud Terentium Aeschinus, cum meretricis hostium pulsasset, Mitione patre superueniente, uerecundari cepit. id enim signum erat meretriciæ consuetudinis. neque tantum turpia facta, sed etiam sermo turpis uerecundiam mouet, est enim sermo quasi factorum umbra quædam, ut aiebat Democritus. nam qualis uir talis etiam oratio solet esse. Quare bene Isocrates Demonico præcipit, vt existimaret ea, quæ factu turpia sunt, nullo modo dictu honesta esse posse.

tex.235 Ὁμοίως δὲ, κ̀ δὲ τὰς ἁμαρτίας αἰσχύνονται μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς δηλώσοντας αὐτοῖς, οἷον, θεράποντας, καὶ φίλους τούτων.

Eodem modo non tantum prædictos homines verecundantur, sed eos etiam qui possunt illis, quæ facta fuerint, enunciare, quales sunt illorum serui, aut amici.

COMM. Sicuti non tantũ facta turpia, sed etiã eorum signa uerecundiã mouent, ita non tãtum graues homines ueremur, sed etiã eos, qui facta nostra narrare illis possunt. quo fit, vt seruos illorũ, & amicos hac de causa uereamur, quia possunt ea, quæ fiunt, enunciare. sæpe etiã eorũ, quos suspicimus seruos, & amicos colimus, veneramur, hilari uultu excipimus, nou propter ipsos, neq; n. illos magnifacimus, sed quia cupimus eorũ dominis gratificari, & gratiã illorum promereri, sic Athenienses (vt Plutarchus in uita Catonis scribit) Demetriũ Pompeij libertũ summis honorib. affecerunt, ut ipsius Pompeij gratiam inirent.

Οὔλως δ' οὐκ αἰσχύνονται, ἐφ' ὃν πολὺ καταφρονοῦσι τῆς δόξης τῶ ἀληθοῦς, οἷς γὰρ θυμία, καὶ τὰ παιδία αἰσχύνεται. tex.236

Nihil autem omnino veremur eos, quos valde contemnimus; & quibus non credi solere putamus: nemo enim est, qui puerulos, aut belluas vereatur.

Verecundia propter infamię metũ excitatur. apud eos autem infamiam timemus, apud quos in honore esse cupimus. sed cum aliquos ualde contemnimus, uon timemus ab eis infamiam, itaq; neque eos uereri solemus. tales sunt pueri paruuli, qui nondũ intelligentiam habent, uiles, atque abiecti homines, & mendaces, quibus nemo credit. utitur autem duobus exemplis Aristoteles hoc est puerulorum, & belluarum, quas nemo uereri solet, quia turpis, & honesti nullum discrimen neque pueruli, ueque belluæ possunt habere. idem de illis censendum est, qui nullius existimationis sunt, & mendaces ab omnibus putantur, aut calumniatores, aut maledici. COMM.

Οὔτε τὰ αὐτὰ τοὺς γνωρίμους, κ τοὺς ἀγνῶτας, ἀλλὰ τοὺς μὲν γνωρίμους, τὰ πρὸς ἀλήθειαν δεχόμενα, τοὺς δὲ ἀποθεν, τὰ πρὸς τὸν νόμον. tex.237

Neque eadem de causa veremur familiares, & externos: nam familiares in eis rebus veremur, quæ ad veritatem spectant, externos verò in eis, quæ ad opinionem, & instituta.

Ex eis, quæ facimus aliqua sunt, quæ familiares, & notos cęlare cupimus, aliqua uerò, quæ externos, & ignotos. nã quæ re uera sunt turpia, ut adulterare, furari, fraudare, ea si cõmittimus, ueremur ue familiares, & noti id intelligãt. quæ uerò tantũ opiuione, & iustitutis habeutur turpia, neq; re uera suut, in eis ueremur externos, & ignotos, etiã si inter familiares ea cõmittamus, vt in conuiuio, atq; in societate familiarium, uix grauis frontẽ exporriget, iocabitur, ludet, saltabit, quod minimè faceret, si hospites, & ignoti homines adessent. hæc. n. indecora, & turpia putantur. itaq; Cicero pro Murena, & pro Deiotaro diligenter aduersarios refellit, qui Murenam, & Deiotarum in conuiuio saltasse dixerant. COMM.

CAPVT XVII.

Qui, & quomodo affecti pudore afficiantur.

Ἀ τοὶ δὲ ὧδε διακειμένοι, αἰσχυνθεῖεν ἄ, πρῶτον μὲν, εἰ ὑπάρχοιεν πρὸς αὐτοὺς ἔχοντες οὕτω τινες, οἷους ἔφαμεν εἶναι ὃς αἰσχύνεται. tex.238

Qui autem verecundia capiuntur. ita sunt affecti; primo si apud se habeant huiusmodi homines, quales diximus eos esse, quos verentur.

COMM. ACTENVS docuit quas res, & quos homines vereri soleamus, nũc docet etiã qui sint illi, qui verecundia afficiantur. Ac primo solent ij verecundari, qui cum huiusmodi hominibus versantur, quales iam supra demonstrati sunt, quos pleriq; vereri soleut.

TEX. 239 Ἦσαν δὲ οὗτοι, ἢ θαυμαζόμενοι, ἢ θαυμάζοντες, ἢ ὑφ' ὧν βούλονται θαυμάζεσθαι, ἢ ὧν δέονταί τινα χρείαν, ὧν μὴ τεύξονται ἄδοξοι ὄντες.

Tales autem erãt, vel qui nobis admirationi sunt, vel qui nos admirantur, vel quibus admirationi nos esse cupimus, vel quorum ope aliqua in re indigemus, quam non obtineremus si existimationem perdidissemus.

COMM. Repetit breuiter, quos homines vereri soleamus, vt ostendat quomodo affecti verecũdia capiamur. quatuor autem hæc genera sunt, primũ eorum, qui nobis sunt admirationi vel propter scientiam aliquam, vt egregij Philosophi, summi Oratores: vel propter dignitatem, vt Principes, magistratus: vel propter integritatem vitæ, vt religiosi. Secundum eorum, qui nos admirãtur, & putent in nobis aliqua esse bona excellentia, cupimus enim eos in tali sententia perseuerare. Tertium eorum, quibus admirationi esse cupimus, quod adhuc virtutes nostras non agnouerint, & illis notas facere cupimus. Quartum eorum, quorũ ope indigemus. volumus.n. vt bene de nobis existiment. nam si malam opinionem conciperent, & nos improbos existimarent, non sanè quod ab eis expectamus, præstarent.

TEX. 240 Καὶ οὗτοι οἱ ὁρῶντες, ὥσπερ κυδίας περὶ τῆς ἀγορᾶς ἐδημηγόρησεν. ἄξιον γὰρ ὑπολαβεῖν τοὺς Ἀθηναίους, περισάντας κύκλῳ τοὺς Ἕλληνας, οἳ ὁρῶντας, & μὴ μόνον ἀκουσομένους ἃ αὐτὴ φήσουσι.

Atque hi vel si præsentes sint, ac videant, quemadmodum Cydias in concione dixit, eum de Samiorum agrorum diuisione tractaretur: rogabat enim Athenienses, vt mentibus suis cogitarent, omnes Graecos non solum audituros esse, sed etiam in corona stare, atque adesse, vt spectarent, quæ ab ipsis decernerentur.

COMM. Oportet (inquit) vt illi homines, quos supra diximus, vel præsentes adsint, ac videãt, vel in propinquo loco sint. nam si locorũ interuallo diiuncti fuerint, nequaquã eos verebimur. hoc autem probat Aristoreles exẽplo Cydiæ nobilis oratoris, qui coram populo Athenienſi orationem habuit, qua suadebat ei, ne Samiorũ agros viritim diuiderẽt. cum enim Athenienses Samũ iusulam occupasseut, inrer se deliberabant, vtrũ eam Samijs redderent, an agros, & domos viritim Attiis eiusb. diuiderent, & colonos in eam insulam mitterent. in hac deliberatione pugnabat vtilitas cum honestate, nam honestum erat insulam reddere, sed vtile uidebatur eã retinere. vicit autem (vt sæpe fit) vtilitas honestatem. nam Athenienses Samiorũ agros diuiserunt, vt apud Isocratem in Panegyrico videre licet, qui conatur Athenienses in hac re defendere. Cicero etiam primo de Natura Deorũ, narrat Epicuri patrem Neoclem in hanc insulam habitatũ uenisse, quoniam agrorũ partem acceperat, sic enim ait, de Epicuro loquens, Pamphilũ quendam Platonis auditorem ait à se Sami auditum: ibi enim adolescens habitabat cũ patre, & fratribus, quod in eã pater eius Neocles agripeta venerat. cum igitur Cydias eam diuisionẽ agrorum dissuaderet, vt facilius Athenienses ab ea sententia retraherent rogabat, vt fingerent mentibus suis, liberæ sunt.n. cogitationes, & quicquid volunt, id tamquã præsens intuentur, omnes Græcos esse præsentes, & in cõcione stare, vt audirent, & viderẽt quid ab eis decerneretur. sic enim eorũ quasi præsentiã ueriti non auderent rem turpẽ decernere. hoc exornationis genus conformario dicitur à Cornificio, quo sæpe etiam Cicero vtitur, vt in Catilinam actione 1. rogat ipsum Catiliuam, vt mente sua fingat, patriã adesse, quæ de eius sceleribus conqueratur, & pro M. Cælio Appium Cæcum á mortuis reuocat, & quasi præsentẽ inducit, qui Clodium de impudicitia reprehendat.

TEX. 241 Ἢ μὴ πλησίον ὥσιν τοιοῦτοι, ἢ μέλλωσιν αἰσθήσεσθαι.

Vel si in propinquo loco sint, & facile percepturi, quæ fiant.

COMM. Non tantũ præsentiũ pudet, sed eorum ẽt qui vicini sunt, & facile possũt ea percipere, q̃ turpiter facta fuerint. ita Latinus 1 12. Aeu. apud Virg. se Rutulos, & Italos vereri ait, quia uicini erant, atq; ideo nolle pati, vt Turnus ad mortẽ tendat,

Quid consanguinei Rutuli, quid cætera dicet
Italia, ad mortem si te (fors dicta refutet)
Prodiderim natam, & connubia nostra petentem?

TEX. 242 Διὸ & ὁρᾶσθαι ἀτυχοῦντες ὑπὸ τῶν ζηλούντων σφᾶς οὐ βούλονται. θαυμασταὶ γὰρ οἱ ζηλωταί.

Quare qui in calamitate sunt, ab iis conspici nolunt, qui ipsos olim æmulabantur: nam qui æmulantur, etiam admirari solent.

COMM. Hæc est (inquit) causa, vt qui miserijs, & calamitatibus premuntur, & ex beatis miseri facti sunt, eorum conspectum fugiant, à quibus olim fortunati putabantur. nam qui bene de aliquo sentiunt, & felicem existimant, eum æmulantur, atq; eius admiratione capiuntur. eum autem afflictum vident, statim sententiã immutant, neq; æmulantur, neq; admirantur. ita Sinon ille Virgilianus de calamitate sua loquens, quod Palamedem propinquum suum amisisset, ita ait;

Afflictus vitam in tenebris, luctuq; trahebam.

Ex hoc euenit (ait Cicero 3. Tusc.) vt in animi doloribus alij solitudines eaptent, vt ait Homerus de Bellerophonte,

Qui

Qui nüper in campis mœrens errabat alcis
Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.

Sic etiam in Thelamone pulso patria, exulante, atque egente, hæc admiratio fiebat, Hiccine est
» Thelamon ille, modo quem gloria ad cœlum ex-
» tulit? Quem spectabant, cuius ob os Graij ora obuertebant sua?

ΤΕΧ.243 Καὶ ὅταν ἔχωσιν ἃ καλλαίχυνσιν ἔργα, ἢ πράγματα, ἢ ἑαυτῷ, ἢ προγόνων, ἢ ἄλλων τινῶν, πρὸς οὓς ὑπάρχει τῇ αὐτοῖς αἰσχύνη. καὶ ὅλως ὑπὲρ ὧν αἰσχύνονται αὐτοί.

Quin etiam illi pudore afficiuntur, quicumque aliquid habent, quod dedecus afferat, vel, à se commissum, vel à maioribus suis, vel ab alijs quibuscũ, quibuscum propinquitate aliqua coniuncti sunt, & denique quorum infamiam ad se pertinere putant.

COMM. Conscientia mille testes (vt est in prouerbio) bene etiam Ouidius;

Conscia mens recti fama mendacia ridet.

qui verò peccauit, semper timet, ne peccatum suum patefiat, & facile pudore afficitur. nam *difficile est*(vt idẽ ait Ouid.)*crimẽ non prodere vultu.* cum igitur aliquid est eiusmodi, quod dedecus afferre possit, id etiam pudorem affert, cũ obijcitur. siue commissum est ab eo, cui obijcitur, vt si quis obiiciat Clodio, quod sacra bonæ Deę polluerit, aut quod sorores stuprauerit, siue à maioribus eius, vt Cicero Pisoni obijcit, ꝙ eius auus Mediolanensis præco fuerit, & uilis, atque abiectus homo. siue à propinquis, vt si quis sorores, aut consobrinas meretrices, aut impudicas habeat. siue denique ab eis, quorum infamia ad se pertinęt, vt si filius improbè se gerat, aut discipulus, aut seruus. hæc enim omnia pudorem, & verecundiam afferunt.

ΤΕΧ.244 Εἰσὶ δ' οὗτοι οἱ ὑρημένοι, καὶ οἱ εἰς αὐτοὺς ἀναφερόμενοι, ὧν διδάσκαλοι, ἢ σύμβουλοι γεγόνασι.

Tales autem sunt ij, quos prædiximus; & præterea qui ex ipsis pendent, vt quorum magistri, aut consiliarij fuerunt.

COMM. Non solum peccata maiorum, cognatorum, & affinium pudorem afferunt, sed etiam eorum, qui à nobis pendent, vt eorum, quos docuimus, aut quibus consilium dedimus. tales.n. plerũque discipuli solent esse, quales eorum magistri, quo fit, vt discipulorum peccata sæpe in magistrorum infamiam recidant. idem est de consultoribus sentiendum, vnde prouerbium, Malum consilium consultori pessimum. Polycrates in accusatione Socratis, illi vt probrum obiecit, quod Alcibiadem turbulẽtum, & pernicioſum ciuem discipulum habuisset.

ΤΕΧ.245 Καὶ ἐὰν ὦσιν ἕτεροι ὅμοιοι, πρὸς οὓς φιλοτιμοῦνται, πολλὰ γὰρ αἰσχυνόμενοι διὰ τοὺς τοιούτους καὶ ποιοῦσι, καὶ οὐ ποιοῦσι.

Præterea pudore afficiũtur, qui pares aliquos, similesq; habent, quibuscum de honore, ac dignitate certant: multa enim, eorum verecundia commoti, faciunt, & multa etiam prætermittũt.

Honoris, dignitatisq; contentio, multò vigilantiores homines reddit. Itaque solent ij, qui de honore, dignitateque cum alio contendunt, pudore affici, siquando superantur. multa igitur faciunt, quæ sine æmulo nequaquam facerent, & multas etiam voluptates prætermittunt, quas nisi æmulum haberent, sequerentur. hæc autem contentio est hominibus vtilissima, sicuti scribit Hesiodus. nam certare glorioſius est, quàm omnino aduersarium non habere. COMM.

ΤΕΧ.245 Καὶ μέλλοντες ὁρᾶσθαι, καὶ εἰ φανεροὶ ἔσονται αἰσχρὰ πεποιηκότες, μᾶλλον αἰσθάνονται οἱ συνειδότες αἰσχυντηλοὶ μᾶλλον εἰσίν, ὅθεν καὶ Ἀντιφῶν ὁ ποιητὴς μέλλων ἀποτυμπανίζεσθαι ὑπὸ Διονυσίου, εἶπεν, ἰδὼν τοὺς συναποθνήσειν μέλλοντας ἀχαλινοστόμους ὡς ἦσαν δεδεμένους, τί ἐχαλινοστόμησθε ἔφη, μὴ αἰδούμενός τις ὑμᾶς ἴδῃ τούτων.

Et cum in conspectu eorum futuri sunt, & cũ eis versaturi, qui peccati conscij sunt, magis etiã tunc verecundantur: vnde Antipho poeta, cum iussu Dionysij ad supplicium duceretur, & videret alios, qui vna secum erant morituri, cum è carcere exirent capita obnoluere; dixit, quid est, quod capita obnoluatis? an veremini, nequis horum cras vos videat?

Augetur verecundia, cum ij, qui ignominiam COMM.
passi sunt, cum eis uersantur, qui sceleris conscij sunt, vnde sæpe fit, vt qui dedecus patiuntur, patriam deserant, & in alias regiones quasi exulatum proficiscantur. quod eleganter Virgilius 3. Georg. ad tauros transtulit;

Victus abit, longéque ignotis exulat oris
Multa gemens, ignominiam, plagasq; superbi
Victoris.

Hoc autem Aristoteles, Antiphontis exemplo probat, qui cum ad supplicium duceretur, vnà cum alijs quibusdam damnatis, & uideret alios obuoluere capita, ne agnoscerentur à circũstantibus, eos quodammodo reprehendit, ꝙ pudore afficerentur, cum opus non esset, cum essent è vita discessuri, & quasi in exilium abituri. nõ opus est (inquit) vt verecũdemini, cum nemo eorum, qui nunc adsunt, cras sit vos visurus. Antiphon primo poeta tragicus fuit, deinde cepit orationes conscribere, & Thucydidis magister fuit. primus autem omnium in iudicio pro se optimè dixit, vt auctor est Quintilianus. sed cum legatione fungeretur, Syracusas uauigauit, quo tempore Dionysius in Sicilia rerum potiebatur, & cũ in conuiuio Dionysij quæreretur, quod nam æs præstantissimum esset, alijs aliud approbantibus, Antipho præstare illud omnibus dixit, quo statuæ Harmodij, & Aristogitonis essent conflatæ. quo dicto Dionysius ita exarsit, vt interfici hominem iusserit. honestissimi autem homines etiam in ipsa morte prouident, nequid indecorè faciant, & verecundè mori studeant, quod

Suetonius de Iulio Cæsare scribit, cũ ita inquit;
„ Vtq; animaduertit vndique se strictis pugiouib.
„ peti, toga caput obuoluit, simul sinistra manu
„ sinum ad ima crura deduxit, quo honestius ca-
„ deret etiam inferiore corporis parte velata.

tex.247 Περὶ μὲν οὖν αἰσχύνης, ταῦτα. περὶ δὲ ἀναισχυντίας, δῆλον, ὡς ἐκ τῶν ἐναντίων διοριοῦμεν.

De verecundia igitur hæc dicta sint. quæ verò ad inuerecundiam pertinent, ex contrarijs erunt manifesta.

comm. Declarata sunt ea, quæ ad uerecundiam spectant, quod siquis de inuerecundia scire uelit, aut dicere, is contraria consideret. contrariorum enim contraria sunt cõsequentia. & eadem est doctrina contrariorum.

CAPVT XVIII.

Traditur, quid sit Gratia, & à quibus, & in quos, & quando perfecta maior videatur.

tex.248 Τίσι δὲ χάριν ἔχουσι, καὶ δι' ἃ πῶς αὐτοὶ ἔχοντες, ὁρισαμένοις τὴν χάριν, δῆλον ἔσται.

Quibus autem hominibus gratiã habeamus, & quibus de causis, & quomodo affecti, tunc erit perspicuum, cum gratiam ipsam definiuerimus.

comm. IAM transit ad gratiam, & beneficium, & eundem osteudit ordinem se seruare velle, quem etiam in superioribus obseruauit. primò enim docebit, quibus hominibus gratiam habeamus, deinde quas ob causas, postremò quomodo affecti. quæ tria non satis benè percipi possunt, nisi prius explicatum fuerit, quid sit ipsa gratia, quare in primis gratiam definit.

tex.249 Ἐγὼ δὲ χάρις, καθ' ἣν ὁ ἔχων λέγεται χάριν ὑπουργεῖν διορθίῳ, μὴ αἰτήσαντος, μὴ δ' ἵνα τι αὐτῷ τοῦ ὑπουργοῦντι, ἀλλ' ἵνα ἐκείνῳ τι.

Sit igitur illa gratia, per quam is, qui facultatem habet, dicitur egenti beneficium suppeditare, non quod aliquid iam acceperit, neq; quòd utilitatem aliquam inde speret, sed tantum vt illi commodet, cui beneficium tradit.

comm. In hac descriptione gratiæ, quatuor sunt aduertenda, primò nõ esse gratiam, nisi cum beneficium egenti datur. secundo non esse gratiam, cum aliquid ei damus, à quo iam acceperimus. Tertiò non esse gratiam, ex qua utilitatem speramus. Quartò non esse gratiam, nisi quæ ab animo commodandi, & benefaciendi proficiscitur. Est igitur gratia, cum indigenti succurrimus, à quo nihil accepturi sumus, & a quo nihil speramus, vt illi commodemus, & benefacianius. hæc quidem proprie est gratia, sed communiter etiam gratia capitur pro remuneratione, & pro remunerandi voluntate. Itaque Cicero 2. de Inuent. Gratiam dicit eam esse, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum obseruantiam teneat. Sed hic Aristoteles gratiam eam definit, quæ proprio nomine beneficium dicitur.

Μεγάλη δ' αἱ ἡ σφόδρα διορθίων, ἢ μεγάλων καὶ χαλεπῶν, ἢ ἐν καιροῖς τοιούτοις, ἢ μόνος, ἢ πρῶτος, ἢ μάλιστα. tex.250

Magna verò illa gratia est, quæ valde egentibus præstatur: vel quæ magna, & ardua tribuit, vel quæ opportunè fit, vel quam aut solus, aut primus, aut copiosè præstitit.

comm. In beneficio tria sunt, nẽpe qui accipit, quod datur, & qui dat. & ex horum trium conditione augetur beneficium. Ac primo quidem quanto magis indiget is, qui accipit, tanto maius beneficium videtur, vt qui ualde esurienti cibum suppeditat, aut nudo uestẽ, aut qui è carcere liberat, aut à prædonib. redimit. Secundo, quod datur, quãto maius est, aut difficilius, aut opportunius, tanto etiã magis beneficiũ augetur, vt qui multas pecunias donat, aut magistratus, aut imperia, vel qui in maxima penuria frumentũ largitur. Tertio, qui dat, beneficiũ auget, si vel solus dat, vel primus, vel copiosè. hæc omnia tangit Aeneas apud Virg. primo Aeneidos, cum Didonis beneficium amplificare vult, sic enim ait;

O sola infandos Troiæ miserata labores,
Quæ nos reliquias Danaum, terrãque, marisque,
Omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos
Vrbe, domo socias. ——

Ἐνδείσεις δέ εἰσιν, αἱ ὀρέξεις, καὶ τούτων μάλιστα, αἱ μετὰ λύπης τῆς μὴ γιγνομένου. tex.251

Indigentiæ verò sunt appetitiones; atquè illæ præcipuè, quæ nos angunt, cum eas explere non possumus.

comm. Quia dixerat magnam illam esse gratiam, quę valde egẽtibus præstatur, nunc declarat, qui fiut indigẽtes, & in quos hoc nomen indigentiæ cadat. neq; n. tantum pauperes sunt indigẽtes, sed quicũque aliquid uehementer appetunt. Itaque omnis appetitio quædam est indigentia, cum ea tantum appetamus, quæ nondum habemus, sed præter cæteras, illæ appetitiones, quæ nobis dolorem afferunt, cum eas non possumus explere, vocantur indigentiæ, vt cum quis famescit, aut sitit, neque tamen cibum, aut potum habet.

Τοιαῦται δὲ αἱ ἐπιθυμίαι. οἷος, ὁ ἔρως. tex.252

Tales sunt omnes cupiditates, vt amor.

comm. Cupiditates omnes effrenatę, quę ad voluptatem ferũtur, cum satiari nõ possunt, dolorem, & molestiã afferunt, vt amor. ponit autem Aristoteles hoc exemplũ, quia nulla est acrior cupiditas quàm amoris. qui nonnũquam ita hominem immutat, vt non cognoscas eundẽ esse, sicut ait comicus. ita magnũ se accipere beneficium existimant ij, qui cũ amant, adiutores habent, vt amata re potiãtur. Sic ille Terẽtianus Cherea lętitia exultans clamat, ò Parmeno mi, ò mearum voluptatum omnium inuentor, inceptor, perfector.

Καὶ ὁ

tex.253 Καὶ ἐὰν ταῖς τοῦ σώματος κακώσεσι, καὶ ἐὰν κινδύνοις, καὶ γὰρ ὁ κινδυνεύων ἐπιθυμεῖ, καὶ ὁ λυπούμενος.

Et cum quis est in aliquo dolore corporis, aut in periculo, nam qui periclitatur, & qui dolet concupiscit.

comm. Auxilio indigent illi, qui vel corporis dolore aliquem habent, vel animi, vt qui sunt in morbo, aut periculo, cupiunt enim sani, atque incolumes esse. Quare beneficium magnū esse putant, cum quis eos aut à morbo, aut à periculo liberat. ita Græci diuinc honores Hippocrati donarunt, quod eos à peste liberasset. & Cicero Létulum auctorem, & parentem, Deum suæ salutis appellat, quod is consul ab exilio reuocandum Ciceronem esse censuit.

tex.254 Διὸ οἱ ἐν πενίᾳ παρεσκευασμένοι, καὶ φυγαῖς, κἂν μικρὰ ὑπηρετήσωσι δι' τὸ μέγεθος τῆς ἀνάγκης, καὶ τὸν καιρὸν κεχαρισμένοι.

Atque hac de causa, qui paupertate premuntur, & qui in exilio sunt, siquis eis in minimis etiam rebus subueniat, propterea quod multum indigent, & in tali tempore constituti sunt, magnum se beneficium accepisse existimant.

comm. Auxilium, quod pauperibus, & exulibus præstatur, quamuis sæpe re ipsa minimum sit, tamen plerumque maximum existimatur propter egestatem, & propter temporis opportunitatem. vt Cicero pro Cn. Plancio plurimum amplificat ea, quæ Plancius exuli sibi beneficia dederat, & longè maiora facit. quā re vera fuissent, vnde aduersarij dixerunt eum, arcem ex cloaca facere, & saxum è sepulchro venerari pro Deo.

tex.255 Οἷον, ὁ ἐν Λυκείῳ τὸν φορμὸν δοὺς.

Vt qui stoream in Lycio præbuit.

comm. Hoc exemplo probat Aristoteles tes etiam minimas indigentibus, & exulibus plerumque magnas videri. licet autem historia sit ignota, neque satis constet, quinam præbuerit illa storeā in Lycio, aut qui acceperit, tamē sensus est apertissimus. Quidam (inquit) cum in Lycio, quod erat gymnasium Athenis, exulem, & pauperem humi cubantem vidisset, misericordia motus, storeā illi præbuit, quam sibi pauper, & exul ille pro lectulo substerneret, atque hoc magnum ab eo beneficium existimatum fuit.

tex.256 Ἀνάγκη οὖν μάλιστα μὲν, εἰς τοιαῦτα ἔχειν τὴν ὑπουργίαν. εἰ δὲ μή, εἰς ἴσα, ἢ μείζω.

Oportet igitur in huiusmodi rebus, ac temporibus subuenire. vel si non sint eiusmodi, modo sint, aut paria, aut maiora.

comm. Qui sibi aliquem obligare beneficio volunt, ij tria potissimum tempora gratificandi obseruare debent, hoc est vel cum in maximo aliquo desiderio est, vel cum dolore corporis premitur, vel cum periculis afflictatur. nam tribus his rebus subuenire, optatissimum, & gratissimum est. Si verò alia tempora subueniendi contigerint, quæ non sint huius generis, modo sint paria, vel maiora statim etiam subueniendum est. vt cum de honore agitur, aut cum de absentis fama fine causa detrahitur, & siqua sunt eius generis.

CAPVT XIX

Locos aperit in vtramq; partem, quibus Gratia vel ostendi, & amplificari, vel contra obscurari, & imminui possit.

tex.257 Ὅσ' τ' ἐστὶ φανερὸν, καὶ ὅτι, καὶ ἐφ' οἷς γίγνεται χάρις, καὶ πῶς ἔχουσι, δῆλον ὅτι ἐκ τούτων παρασκευαστέον τοὺς μὲν δεικνύντας, ἢ ὄντας, ἢ γιγνομένους ἐν τοιαύτῃ διαθέσει, καὶ λύπῃ. τοὺς δὲ, ὑπηρετῆσαι ἐν τοιαύτῃ χρείᾳ, τοιοῦτόν τι ὑπηρετῆσαι.

Cum igitur planum factum sit, & quando, & quibus in rebus beneficium fiat, & quomodo affecti sint ij, qui faciunt: perspicuum est etiam his rationibus præparandos esse auditores, vt demonstret orator, hos quidē aut esse, aut fuisse in huiusmodi tristitia, atque indigentia; illos autem in tali necessitate suppeditasse aliquid, quod eos sublenare posset.

comm. STENDIT quomodo possint ea, quæ dicta sunt oratori in dicendo prodesse, cum enim & tempus, & res, animus cognoscitur ab oratore, facile potest ex eis auditores præparare, atque illis persuadere, maximum beneficium esse collatum. vt si docuerit eos, qui acceperunt, in dolore, aut egestate fuisse, qui verò dederunt, in tempore præsto fuisse, atque auxilio suo subleuasse. Sic amplificat Cicero Philippica tertia Cæsaris Octauiani beneficium erga Remp. quod cum in maximo periculo ciuitas esset, statim ei subuenerit, sic enim ait; C. Cæsar adolescens, penè potius puer, incredibili, ac diuina quadam mente, atque virtute, tum, cum maximè furor arderet Antonij, cumque eius à Brundusio crudelis, & pestifer reditus timeretur, nec postulātibus, nec cogitantibus, nec opinantibus quidem nobis, quia fieri posse non videbatur, firmissimum exercitū inuicto genere Veteranorum militum comparauit, patrimoniumque suum effudit, & cætera.

tex.258 Φανερὸν δὲ, καὶ ὅθεν ἀφαιρεῖσθαι εὐδίχηλον τὴν χάριν, καὶ ποιεῖν ἀχαρίστους. ἢ γὰρ ὅτι οὐδὲν ἔστιν ὑπηρετοῦσιν, ἢ ὑπηρέτησαν. τοῦτο δ' ἐκ τῶν χάρις, ἢ ὅτι διὰ τύχης σωθήσεται, ἢ ὠφελήσεται.

Ex his etiam facile perspici potest, quomodo remoueri gratia possit, & effici ne beneficium præstitisse videantur, vel enim dicemus eos eommodi sui gratia subuenire, aut iam subuenisse, quod beneficiū vocari nō debet, vel casu, fortuitoq; accidisse, vel necessitate coactos subuenisse.

Docet

COMM. Docet quomodo beneficium vel prorsus tollero, vel saltem elenare, atque imminuere possimus, ita vt neque beneficium videatur. nam primo qui beneficium dat, commodum, & vtilitatem eius, cui dat, non suam spectare debet. cū igitur tollere beneficium volemus, probare conabimur eum, qui aliquid dedit, tantum commodi sui gratiam dedisse, vt si quis ei subueniat; à quo longè plura sit reportaturus, non enim ille beneficium dat, sed fœnerat. præterea beneficium consultò, & dedita opera fieri debet, quæ verò casu, fortuitoque accidunt, ea minimè beneficia sunt. Itaque cū eleuabimus beneficium, dicemus id casu, ac fortuito accidisse. vt qui carcerem fregit, quo patrem liberaret, & vnà cū parre multos etiam liberauit. Ad hæc, beneficium non est, nisi voluntarium, quod autem fit ex necessitate, beneficium non appellatur. dicemus igitur necessitate coactum profuisse, vt qui vicinum incendium extinguit, ne ipse cum tota domo conflagret, vicino quidem profuit, sed coactus, ideo nihil ei vicinus debet.

tex. 259 Ἢ ὃν ἀπέδωκαν, οὐκ ἔδωκαν, εἴτε εἰδότες, εἴτε μὴ· ἀμφοτέρως γὰρ τὸ αὐτό τινος, ὡς τοῦ δ' οὕτως αὖ τὴν χάριν.

Vel eos beneficium reddidisse, non autem dedisse, siue illi se debere scirent, siue ignorarent, nam vtroq; modo aliquid pro aliquo redditur: quare neque hoc modo beneficium est.

COMM. Qui prius ab aliquo beneficium acceperunt, cum illi postea subueniunt, non dicuntur beneficiū dare, sed reddere. ergo qui remouere gratiam cupit, dicet eum, qui benefecit, beneficiū reddidisse, non autem dedisse. quia propter merita in se alias collata deuinctus erat. nihil autē refert, vtrum ille sciat se debere, an ignoret. nam vtroque modo siue sciat, siue nesciat, quod acceperat, reddere videtur, itaque hoc beneficium dici non oportet. Atque hac de causa filii, quāuis pluribus in rebus parentes adiuuent, numquam tamen illis beneficium dare propriè dici possunt, quia debent eis omnia, neque umquam parem referre gratiam valent.

tex. 260 Καὶ πρὸ ἁπάσας τὰς κατηγορίας σκεπτέον, ἢ γὰρ χάρις ἔδωκε, ἢ ὃν τοδὶ, ἢ τοσονδὶ, ἢ τοιονδὶ, ἢ ποτὲ, ἢ ποῦ.

Singula etiam summa genera consideranda sunt: num beneficium est, vel quod rem hanc tradidit, vel tantam, vel talem, vel tali tempore, vel in opportuno loco.

COMM. Beneficium vel augeri, vel minui dicendo potest, si quis ipsa summa genera, quæ categoriæ vocantur. diligenter consideret, vt in substantia primo, quid datum sit. vtrum cibus, an vestis, an pecuniæ, an consilium, nam hæc inter se specie differūt, & aliis alia vel maiora, vel minora sunt. in quantitate consideratur beneficij magnitudo, vt maius est beneficium centum aureos egēti donare, quàm vigintiquinque in qualitate spectatur bonitas, & vtilitas ipsius beneficii, nā aliud alio melius, & vtilius est. vt principibus longè melius beneficium dat, qui benè consulit, quàm qui munera preciosa largitur. tēpus etiā in beneficio dando plurimum valet, cum cito fit, & opportune, vnde illud, Bis dat, qui cito dat. & Ausonius

Gratia quæ tarda est, ingrata est gratia, namque
Cum fieri properat, gratia grata magis.

Denique locus etiam sæpe auget, aut minuit beneficium, vt gratius interdum est, quod extra patriam degenti datur, quàm quod in patria. quod in villa, quàm quod in vrbe, nonnumquam etiam contra.

Σημεῖον δὲ, εἰ ἐλάττου μὴ ὑπηρέτησε. καὶ εἰ τοῖς ἐχθροῖς, ἢ ταῦτα, ἢ ἴσα, ἢ μείζω. δῆλον γὰρ, ὅτι οὐδὲ ταῦτα ἡμῶν ἕνεκα. tex. 261

Signum autem non benenoli animi est, si in re minori non subuenerunt: aut si inimicis eadem commoda, vel æqualia, vel maiora tribuerunt. tunc enim perspicuum est, eos nostri causa nequaquam ea fecisse.

Nonnulla signa colligit, quibus cognoscere possimus eum, qui nobis aliquid dedit, nequaquam beneficium dedisse, vt si alias rem maiorē nobis concesit, deinde nolit minorem concedere. hoc enim signum est neque illam priorem benefaciendi nobis gratia tribuisse, sed aliam fortasis ob causam. nam qui maius beneficium dat, multo facilius, quod minus est, dabit. vt qui vitam pro amico periculis exponit, longe facilius pecunias profundet. quod si quis pro altero vitæ periculum se subiisse dicat, deinde eidem pecunias aliquas rogauti non tribuat, certum est, neque pro illo vitæ periculum subiisse. præterea si vel eadem, vel æqualia, vel maiora concesit inimicis, non est putandus nobis dedisse beneficium. nam planum est, eum nequaquam amore nostri ductum ea tribuisse, sed alia quædā secutum. ut Cicero nequaquam ab Antonio se beneficium accepisse vult, quod illi uitam Antonius concesisset, quam adimere poterat. hoc enim sæpe etiam hostibus conceditur. COMM.

Ἢ εἰ φαῦλα εἰδὼς. οὐδεὶς γὰρ ὁμολογεῖ δεῖσθαι φαύλων. tex. 262

Vel si quis sciens res viles, & abiectas tribuat, nemo enim est, qui se vilibus, & abiectis rebus egere fateatur.

COMM. Qui pecunias adulterinas, aut equum morbosum donat, sciens esse talem, non dicitur beneficium dare. quis enim est, qui se rebus eiusmodi fateatur indigere? neq; quisquā ei deuinctus esse vult, qui res viles, & abiectas tribuit, ut olera & poma, quæ plerumq; uilia sunt, ut Calabri hospitis munera, de quibus ita Horatius,

Non quo more pyris vesci Calaber iubet hospes
Tu me fecisti locupletem, vescere sodes,
Iam satis est, at tu quantum vis tolle benigne
Non inuisa feres pueris munuscula paruis,
Tam tencor dono, quàm si dimittar onustus,
Vt lubet hac hodie porcis comedenda relinques.

Cum

tex.263 Καὶ περὶ μὲν τῶ χαρίζισθαι, καὶ ἀχαρισεῖν, εἴρηται.

Ac de gratia quidem collata, aut non collata, satis dictum est.

comm. More suo concludit, vt ad alia trantear. dictũ est (inquit) quomodo possit intelligi, vtrũ quod datur, beneficium sit nec ne.

CAPVT XX.

Misericordiæ definitionem dat, & qui sint misericordes Homines, & qui minimè declarat.

tex.264 Ποῖα δ' ἐλεινὰ, καὶ τίνας ἐλεοῦσιν, καὶ πῶς αὐτοὶ ἔχοντες, λέγωμεν.

Quæ autem res miserabiles sint, & quorum hominum misereamur, quomodoque ipsi affecti dicamus.

comm. CVm de misericordia sit verba facturus, proponit ea tria, quæ etiam in cæteris animi commotionibus quęrenda esse cẽsuit. primò, quę res sint illæ, quæ misericordiam excitare soleant, deinde qui sint homines misericordia digni, postremo quomodo affecti misericordia moueamur. sed prius misericordiam ipsam definit, vt quæ proposita sunt, facilius explicentur.

tex.265 Ἔστω δὴ ἔλεος λύπη τις ἐπὶ τῶ φαινομένῳ καὶ καθ' ἑαυτὸν φθαρτικῶ, ἢ λυπηρῶ τῶν ἀναξίου τυγχάνειν.

Est autem misericordia quædam ægritudo, suscepta ex opinione mali, quod aut interitũ, aut dolorẽ afferat ei, qui illa fortuna sit indignus.

comm. Hæc est misericordiæ definitio, quã ita Cicero expressit Tuscul. 4. Misericordia est ægritudo ex miseria alterius, iniuria laborantis. nascitur autem ab opinione mali non cuiuslibet, sed eius tantum, quod vel interitum afferat, vel dolorem. interitum, vt si virum innocentem iniustè torqueri videamus, aut crudeliter ab hostibus interfici, statim eius misericordia commouemur. dolorem, vt si quis in exilium mittatur, & à parentibus, atque amicis distrahatur, aut aduersa fortuna vexetur. hinc rhetorum campi in Epilogis, seu perorationibus. qua in re præcipuè dominatus est Cicero. vt sæpe Iudices etiam ipsos flere cogeret, & ad misericordiam animos eorũ impelleret.

tex.266 Ὃ κἂν αὐτὸς παθεῖν προσδοκήσειεν παθεῖν, ἢ τῶν αὐτῶν τινά, καὶ τοῦτο, ὅταν πλησίον φαίνηται.

In quod quidem malum fieri posse putamus, vt vel nos incidamus, vel eorũ aliquis, qui cari nobis esse debent: & præsertim cum id malum propinquum esse videtur.

comm. Cogitatio proprij periculi maiorem concitat misericordiam. cum enim aliquem in eam calamitatem venisse videmus, in quam vel nos, vel aliquis ex nostris amicis incidere potuisset, vehementer misereri solemus. & præcipuè quando non longè à nobis, vel à nostris eam miseriam abesse putamus. vt Aeneas decimo Aeneidos apud Virgilium, cum Lausum Mezentij filium interemisset, recordatus Ascanij filij sui, cui talis calamitas euenire potuisset, magna commotus est misericordia. sic enim ait poeta,

At verò vt vultum vidit morientis, & ora
Ora modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit miserans grauiter, dextramque tetendit,
Et mentem patriæ subiit pietatis imago.

Qui verò misericordiam mouere volunt, solent ea commemorare, quę vel ipsis, quos rogant, vel eorum amicis accidere potuissent, vt Turnus in 12. Aeneas, —— *fuit & tibi talis*
Anchises genitor, Dauni miserere senectæ.

Δῆλον γάρ, ὅτι ἀνάγκη τὸν μέλλοντα ἐλεήσειν ὑπάρχειν τοιοῦτον, οἷον, οἰήσεσθαι παθεῖν αὐτὸν κακόν, ἢ αὐτῶν, ἢ τῶν αὐτῶ τινά, καὶ τοιοῦτον κακόν, οἷον εἴρηται ἐν τῶ ὅρῳ, ἢ ὅμοιον, ἢ παραπλήσιον. tex.267

Illud enim planum est, necesse esse, vt is, qui moueri misericordia debet, talis sit, vt aliquid mali pati posse existimet aut se, aut suorum quẽpiam: & malum eiusmodi, quale dictum est in definitione, aut illi simile, aut propinquum.

Misericordiam Aristoteles profiteri vult ex conscientia propriæ infirmitatis. nam qui talis est, vt nihil se pati posse existimet, alterius misericordia non mouetur, quales sunt Tyranni, & præferoces homines, & nimium sibi arrogantes, vel qui nihil vmquam mali passi sunt. bene enim apud Virgilium Dido 1. Aen. ait, comm.

Non ignara mali miseris succurrere disco.

Qui igitur intelligit & se, & suos fortunę telis obiectum esse, & facile fieri posse, vt aut ipse, aut eius amici in similem calamitatem incidant, is ad misericordiam procliuis esse solet.

Διὸ οὔτε οἱ ἀπολωλότες ἐλεοῦσιν, οὐδὲν γὰρ οἴονται, πεπόνθασι γάρ, οὔτε οἱ ὑπερδεδαμοκέναι οἰόμενοι, ἀλλ' ὑβρίζειν. εἰ γὰρ ἅπαντα οἴονται ὑπάρχειν τἀγαθὰ, δῆλον, ὅτι καὶ τὸ μὴ ἐνδέχεσθαι παθεῖν τι κακόν. ἔστι γὰρ τοῦτο τῶν ἀγαθῶν. tex.268

Atque hac de causa, qui penitus afflicti sunt, misericordia non mouentur; nihil enim amplius se pati posse existimãt, cum iam perpessi sint: & qui se valdè fortunatos existimant. nam hi potius contumelioſi sunt; cum enim omnia sibi adesse bona censeant, planum est eos non timere, ne aliquid mali patiantur; nam hoc etiam ipsum in bonorum numero est.

Ex supra posita misericordiæ definitione colligit duo esse genera hominum, qui misericordia non mouentur. primum eorum, qui penitus afflicti sunt, alterum eorum, qui perbeati sibi videntur. nam afflicti homines, & ingẽtibus malis oppressi, cum nullum amplius malum grauius extimescant, omnẽ penitus humanitatẽ exuunt, & immites, atque efferati fiunt. & quadã desperatione comm.

cundia tollat miseritordiam apertè Virgilius in 12. Aeu. ostendit, vbi Aeneas, cum iam inclinaret ad misericordiam Turni, viso Pallantis Baltheo, quem Turnus interfecerat, statim excanduit, & relicta misericordia Turnum interfecit, sic enim ait Poeta;

Ille oculis postquam saui monumenta doloris,
Exuuiasque hausit, furijs accensus, & ira
Terribilis, tu ne hinc spolys indute meorum
Euadere mihi?——

tex.275 Μὴ τ' εἰ ὑβριστικῶς διάκεινται, ἢ γὰρ ὅτοι ἀλόγιστοί τε πεπόνθασί τι, ἀλλ' οἱ μεταξὺ τούτων.

Et qui nequaquam ad cõtumeliam proclines sunt. nam contumelioſi non cogitant, ſe malum aliquã pati poſſe: ſed qui inter hos interiecti ſunt.

SOMM. Qui ab omni contumelia uacui sunt, misereri solent. ipsa enim contumelia vim omnem misericordiæ tollit, siquidem contumelioſi homines nihil de suis malis cogitant, neminem.n. sibi nocere posse existimant. itaque fortiter facere cõtumeliam perſeuerant, quales sunt Tyranni, qui sine vlla misericordia crudeliter homines necãt, vt ille Mezentius, de quo ita Virgilius in 8.

Mortua quinetiam iungebat corpora viuis
Componens manibusque manus, atque oribus ora,
Tormenti genus, & sanie, taboque fluentes
Complexu in misero longa sic morte necabat.

Qui verò sunt inter hos interiecti, hoc est, qui neque in iracũdia, & confidentia magna sunt, neq; contumeliæ vitio laborant, ij misericordes esse solent, quales ostendit Virgilius in 9. Troianos fuisse, cum Euryalus abituros matrẽ suam Ascanio commendaret, —— *Perculsa mente dedere*
Dardanidæ lachrymas, ante omnes pulcher Iulus,
Atque animum patriæ strinxit pietatis imago.

tex.276 Μὴ τ' αὖ φοβούμενοι σφόδρα. οἱ γὰρ ἐλεοῦσιν οἱ ἐκπεπληγμένοι διὰ τὸ εἶναι πρὸς τῷ οἰκείῳ πάθει.

Præterea qui plurimum reformidant, & magno pauore conſternati sunt, misericordia non mouentur, quoniã de propria ſalute ſolliciti ſunt.

COMM. Sicuti magna confidentia, ita magnus etiã timor misericordiam omnem expectorat. cum.n. quis in summo timore constitutus est, de sua tãtum salute cogitat, & quid alijs accidat nõ multũ aduertit. Cicero libro Tuscul. tertio ita scribit, Constabat eos, qui cõcidentem vulneribus Cn. Pompeium vidissent, cum in illo ipso acerbissimo, miserrimoque spectaculo sibi timerent, quod se classe hostiũ circunfusos viderent, nihil tum aliud egisse, nisi vt remiges hortarentur, & vt salutem adipiscerentur fuga, posteaquã Tyrũ venissent, tum afflictari, lamentarique cepisse.

tex.277 Κἂν οἰωνταί πως ἔναγεῖς διειπεῖς. ὁ γὰρ μηδένα οἰόμενος παῖτας οἴεται ἀξίους ἔναγεῖς κακῶν.

Sunt autem illi misericordes, qui putant aliquos aquos ac bonos esse. nam qui neminem probum esse putat, is omnes homines malo dignos esse indicabit.

COMM. Non potest misericordia commoueri, nisi qui de aliquibus hoc sentit, & putat bonos esse viros, atque calamitate iudignos. qui.n. eam opinionem concepit, vt neminem penitus inueniri posse bonũ virũ existimet, is nullius miseretur, cum omne malo dignos esse iudicet. talis fuit olim Athenis Timõ ille cognomẽto μισάνθρωπος, qui omnes oderat homines, & ex aliorum calamitatibus voluptatem percipiebat. Cicero Tuscu. 4. cum ita misericordiam diffiniuisset, Misericordia est ægritudo ex miseria alterius iniuria laborantis, subiunxit eam rationem, nemo enim parricidę, aut proditoris supplicio misericordia cõmouetur. Itaque opus est, vt qui misericordia cõmoueri debeat ob alicuius calamitatem, eũ bonum esse virum, & ea calamitate indignum existimet. ,, ,,

Καὶ ὅλως δ' ὅταν οὕτως ἔχει, ὡς τ' αὐαμυνθῆναι τοιαῦτα συμβεβηκότα, ἢ αὐτῷ, ἢ τῷ αὐτοῦ, ἢ ἐλπίσαι γνήσεσθαι, ἢ ἑαυτῷ, ἢ τῷ αὐτοῦ. tex.278

Atque omnino talis est quisque, cum recordatur sibi, aut suis eiusmodi mala euenisse, vel timet ne aliquando aut sibi, aut suis eueniant.

COMM. Concludit ea, quę inesse nobis oportet, vt ad misericordiam moueamur, quę tria sunt. primũ vt eum qui patitur, bonum esse virum putemus. alterum, vt recordemur aut nos, aut nostros in similem calamitatem olim incidisse. tertium vt cogitemus fieri posse, vt aliquando vel nos ipsi, vel aliquis ex nostris, in idem malum incidat. Sed nihil est, quod maiorem misericordiam commoueat, quàm cum innocẽtes homines propter improborum scelera patiuntur, vt Cic. 3. Actione in Verrem de supplicio Philodami, atq; eius filij, Quid lachrymarum ipsum Neronem putatis profudisse? quem fletum totius Asiæ fuisse? quem luctum, & gemitum Lampsacenorum? ſecuri esse percussos homines innocentes, nobiles, socios populi R. atque amicos propter hominis flagitioſiſsimi singularem nequitiam, atque improbiſsimam cupiditatem? ,, ,, ,, ,, ,, ,,

Ὡς μὲν οὖν ἔχοντες ἐλεοῦσιν, εἴρηται. tex.279

Quomodo igitur affecti homines misericordia moueantur, dictum est.

COMM. Iam primam partem huius affectionis se absoluisse ostendit, & docuisse, qualiter oportet eos affectos esse, qui misericordia moueri debeant, restant etiam duæ partes, hoc est, quæ sint res miserabiles, & quorum hominum misereri soleamus.

CAPVT XXI.

Ostendit res, quibus misericordia solet excitari.

Ἀνάγκη ἐλεεῖν, ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ δῆλον. ὅσα τε γὰρ ἐκ τῆς λυπηρᾶς, καὶ ὀδυνηρᾶς φθαρτικὰ, καὶ πάντα ἐλεεινά. καὶ ὅσα αἰφνιδιακὰ, ἔστιν ἃ καὶ τύχη αἰτία κακῶν, μέγεθος ἐχόντων. tex.280

Quæ verò miserabilia sunt, ex definitione satis patet. quæ enim ægritudinẽ, dolorem afferunt,

& ad

& ad interitum perducunt, omnia miserabilia sunt, & quæcunque perdendi vim habent, & quæ mala à fortuna proueniunt, magnâ sunt.

COMM. EX definitione misericordiæ, quam supra posuit, intelligi posse ait, q̃ res miserãdę esse uideãtur, vt tũ res apertior fit, quatuor ipse genera calamitatũ ponit, quæ misericordiam moueant. primum earum, quæ ægritudinem afferunt, vt exilia, spoliationes, propinquorũ mortes, infamiæ, cæteraq; eius generis. Secundum earum, quæ corpori dolorem, & cruciatum important, vt tormenta, laniationes membrorum, mutilationes. Tertium earũ, quæ perdendi uim habent, vt graues morbi, magna pericula. Quartum earum, quæ à fortuna aduersa nascuntur, præcipuè si magnæ fuerint, vt de Priami calamitatibus poetæ fabulantur, & de Hecuba eiusdem Priami uxore.

tex.281 Ἐστι δ' ὀδυνηρὰ μὲν, καὶ φθαρτικά, θάνατοι, καὶ αἰκίαι, & σωμάτων κακώσεις, καὶ γῆρας, καὶ νόσοι, & ξοφῆς εἴδεα.

Quæ verò dolorem afferunt, & interitum, sunt mortes, verbera, corporum vexationes, senectus, morbi, & cibi penuria.

COMM. Hic exempla quædã proponit, vt facilius intelligatur, quæ sint res miserandæ. mortes. n. primo solent misericordiam excitare, vel eorum, qui mortui sunt, vel eorũ, qui sunt in luctu. multi enim mortuorum vicem dolẽt, & eos miseros appellant, plerique etiam eorũ miserentur, qui sunt in luctu. vt in 9. Aen. Troiani non tantũ Euryali mortui misereantur, sed eius etiam matris miserabiliter filij mortem lugentis,

Hoc fletu concussi animi, mœstusque per omnes
It gemitus, torpent infractæ ad prælia vires.

Sunt etiam aliquæ mortes non miserabiles, sed glorioſæ, vt quæ pro patria appetuntur, de quibus ita Cicero 1. Tuscul. claræ verò mortes pro patria oppetitæ, non solum glorioſę rhetoribus, sed etiam beatæ videri solent. verbera etiam, & corporum vexationes dolorem, & interitum afferunt, vnde misericordiam excitant. hanc rem copiosè persequitur Cicero contra Verrẽ actione vltima, vbi plurimos docet à Verre per iniuriã crudeliter verberatos, vexatos, atque omni cruciatu affectos. Senectus præterea calamitosa facile misericordiam excitat, vt Cicero pro M. Cælio, Constituite uobis ante oculos huius etiã miseri senectutem, qui hoc vno filio nititur. & quæ sequuntur. Quin etiã morbi sæpe interitum afferunt, ideo miserabiles esse solent. nemo est enim tam inhumanus, qui non amici sui, graui morbo laborantis misereatur. fames denique, ac cibi penuria miserabilis est. vnde prouerbium, miserrimum genus mortis est, fame mori. hac de causa etiã inopia miserabilis, vt Cicero pro Rab. Posth. Ecquis est ex tanto populo, qui bona C. Rabirij Posthumi nummo sestertio sibi addici velit? sed miserum me, quanto hæc dixi cum dolore, & reliqua.

Ὧν δὲ ἡ τύχη αἰτία κακῶν, ἀφιλία, ὀλιγοφιλία. διὸ καὶ τὸ ἀποσπᾶσθαι τῶν φίλων, καὶ συνήθων, ἐλεεινόν. tex.282

Quæ à fortuna proueniunt mala sunt huiusmodi, vt amicis penitus spoliari, aut cum paucis relinqui, quo fit, vt miserabile sit, ab amicis, & familiaribus diuelli.

Incipit enumerare fortunæ mala, ac primo loco posuit id, quod est grauissimũ, cũ quis amicis spoliatur, aut cum paucis relinquitur. quanto enim gratior, & optabilior est bonorum virorum amicitia, tanto grauior, & acerbior est eorum priuatio. vnde legimus etiam fortissimos uiros in amicorũ funeribus multas profudisse lachrymas, uehementerq; animo perturbatos. quin cum ab amicis, & familiaribus aliquis distrahitur, ac diuellitur, maximum dolorem, & tristitiã sentit. Cicero pro Cn. Plancio, Atque (ut spero) nemo erit tam crudeli animo, tamque inhumano, qui à me mei seruatorem capitis diuellat, ac distrahat. idem pro Milone, Sed quo est illa magis diuina uirtus, eo maiore à te dolore diuellor. sic etiam miserabile est à patria discedere, ut Aeneas apud Virgilium, COMM.

Littora tum patriæ lachrymans, portusq; relinquo,
Et campos vbi Troia fuit.——

Αἶσχος, ἀσθένεια, ἀναπηρία. tex.283

Deformitas, imbecillitas corporis, membri alicuius priuatio.

Miserabiles ij sunt, qui ualde deformes sunt, & quasi naturæ monstra, quique maximè sunt imbecillo corpore, aut morboso, & qui membro aliquo priuati sunt, & quibus manus amputatæ sunt, aut pedes. de his etiam Ethicorum 3. meminit, & ait misericordiam excitare, neque cuiquam obijci meritò posse, siquidem uel à natura, uel ab aliqua aduersa fortuna prouenerunt. quod siquis uitio suo deformis fiat, aut imbecillo corpore, aut si cui propter scelus aliquod aures, aut manus amputẽtur, is certè nulla dignus erit misericordia. at uerò si talia patiatur innocens ab inimicis, eius omnes boni miserebuntur, ut Deiphobo Priami filio accidit, de quo ita Virgilius in 6. COMM.

Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum vidi, lacerum crudeliter ora,
Ora, manusque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, & truncas inhoneſto vulnere nares.

Καὶ τὸ ὅθεν προσῆκεν ἀγαθόν τι παθεῖν, κακόν τι συμβῆναι, καὶ τὸ πολλάκις τοιοῦτον. tex.284

Et vnde bonum aliquod prouenire oportebat, inde malum accidere, atque hoc sæpius euenire.

Omnino miserabile est, cum quis ex ea re malum percipit, unde multũ boni sperabat, de qua re Cicero pluribus in locis conqueritur, quod cum patriam à Catilinæ coniuratione seruasset, & inde maximum bonum, & tranquillitatem speraret, propter illud egregium factum suum in plurimas, & turbulentissimas tempestates incidit. COMM.

cidit.sic Euryali mater apud Virgilium in nono Aeneidos,

——*hoc mihi dete*
Nate refers. hoc sum terraq; marique secuta.

Et apud Catullum Ariadna de Theseo à quo destitura fuerat, ita meritò conqueritur,

Certè ego te in medio versantem turbine leti
Eripui, ac potius germanum amittere creui,
Quam tibi fallaci supremo in tempore deesse.
Pro quo dilaceranda feris dabor, alitibusque
Praeda, neque iniecta tumulabor mortua terra.

Cicero pro Mil. Quodnam concepi tantum scelus, aut quod in me tantum facinus admisi iudices, cum illa indicia communis exitij, indagaui, parefeci, protuli, extinxi. omnes in me, me oſque reuundant ex illo fonte dolores.

tex.285 Καὶ τὸ πιπονθότος ἡμῖν σθαι τ ἀγαθὸν. οἷον Διοπείθει τὰ παρὰ βασιλίως, ὅτι τιθνιῶν κατεπέμφθη.

Et cum bonum aliquod tunc accidit, cum iam prodesse non potest, vt Diopithi, qui, cum ei à rege munera missa fuissent, mortuus est inuentus.

comm. Illud quoque miserandū est, cum eo tempore bonū aliquod superuenit, quo iam de re sit actū, neque vllum amplius remedium reperitur, vt iam bonum illud nihil prodesse possit. hoc autē Aristoteles quadam historia probat. Diopithes in egestate longo tempore fuit, multaque passus est, tandē Persarum rex magna ad eum munera destinauit, quibus lautè, copioseque viuere potuisset, sed antequā ad eum munera deferrentur, diem suum obijt. itaque regis liberalitate frui non potuit, hoc omnino miserandum est. Diopethes Atheniēsis, vt Suidas ex Aeliano citat, legem tulit, vt siquis ciuis Athenienſis in Pirxo pernoctasset, extremo supplicio afficeretur. cum autem accidisset, vt ipse diutius in Pirxo moratus exire nō posset, & inuitus ibi pernoctare coactus esset, ab inimicis suis in iudiciū vocatus, & condemnatus est. coniectare igitur licet, eum in exilium actum fuisse, atque diu rerum inopia laborasse, quo tempore id acciderit, quod Aristoteles hoc loco memorat.

tex.286 Καὶ τὸ μηδὲν γενόμενον σθαι ἀγαθὸν, ἢ γενομένων μὴ εἶναι ἀπόλαυσιν.

Et sicut nihil vmquam boni accidit, vel si accidit, eo frui non potuit.

comm. Miserum est, numquam à malis vacare, nihil vmquam boni percipere, miserius etiam cū bonum aliquod accidit, eo frui non posse. sunt.n. quos aduersa fortuna perpetuo premiat, vt Briseis apud Ouidium clamat,

An miseros tristis fortuna tenaciter vrget.

quibus mala ex malis eueniunt, Cicero pro L. Sylla, Quid enim erat mali, quod huic spoliato honore, fama, fortunis deesse videretur? aut cui nouæ calamitati locus vllus relictus esset? vrget eadem fortuna, quæ cæpit, repetit nouum mœrorem, non patitur hominem calamitosum vno modo afflictum vno in luctu perire.

287 Ἐφ' οἷς μὲν οὖν ἐλεοῦσι, ταῦτα καὶ τοιαῦτά ἐστιν.

Atque haec quidē, & cætera huiusmodi sunt, quæ homines ad misericordiam mouent.

Ex his (inquit) intelligi potest, quæ res misericordiam excitent. licet enim non omnia commemorata sint, tam horum, quæ dicta sunt, exēplo, reliqua etiam cognoscūrur. itaque secunda pars huius tractationis est absoluta, restat etiam tertia, quam deinceps explicat. comm.

CAPVT XXII.

Eorum Hominum genera recensēt, qui excitant misericordiam.

Ἐλεοῦσι δὲ τοὺς τε ἐγγυς, ἐὰν μὴ σφόδρα tex.288 ἐγγὺς ὦσιν οἰκειότητι. περὶ δὲ τούτους, ὡς περὶ αὐτοὺς μέλλοντας ἔχειν.

Miserentur autem eorū, qui familiares sunt, nisi forte sint magna necessitudine coniuncti, nā hos non aliter ac seipsos habent.

IN hac tertia parte quærit quinam ij sint homines, quorum misereri soleamus, ac primò satis constat notorum nos, magis quàm ignotorū misereri. cū igitur familiaribus aliquid mali contingit, eorum misericordia capimur nisi forte consanguinei fuerint, aut magna necessitudine coniuncti. tunc enim non tantum eorum miseremur, sed tanto dolore conficimur, quanto si nobis idem malum accidisset. sic erga parentes, liberos, cōiuges, fratres, affecti plerunque summus, vt non minus eos, quàm nos ipsos diliganms. maior igitur quædam nos tunc inuadit perturbatio, quam misericordia, cum eos aduersa aliqua fortuna premit. quod accommodatissimo exemplo probat Aristoteles. comm.

Διὸ καὶ Ἄμασις, ὅτι μὲν τῷ υἱεῖ ἀγομένῳ ὅτι tex.289 ἀπεθανεῖτο, οὐκ ἐδάκρυσεν, ὡς φασιν. ὅτι δὲ τῷ φίλῳ προσαιτοῦντι. τοῦτο μὲν γὰρ ἐλεεινόν, ἐκεῖνο δὲ δεινόν.

Itaque Amasis, cum ad supplicium duci filiū suum videret, lachrymas non effudit, vt fertur. cum autem amicum mendicantem conspexisset, tunc illachrymauit: hoc enim miserabile est, illud verò atrox, ac terribile.

Herodotus in Thalia narrat hanc historiam, sed in hoc ab Aristotile dissentit, quod non ab Amasi factum hoc fuisse, sed ab eius filio Psammenito tradit. cum enim à Cambyse Persarum rege Psammenitus captus fuisset, & regno spoliatus, in ea misera fortuna vidēs & filiam suam seruili modo affectam, & filium miserabiliter ad supplicium duci, nullam penitus lachrymam emisit. at postea cum veterē quendam amicum suū, qui ualdè diues antea fuerat, bonis omnib. spoliatum, videret in exercitu cibum mendicare, sic indoluit, vt non solum lachrymas funderet, sed eriam frontem ferirer. hoc autem postquā Cambysi renūciatū fuisset, iussit à Psammenito peti, comm.

cur pro

cur pro amico lachrymasset, & non pro filia, neque pro filio, cui Pfammenitus ita respondit, ò fili Cyri, mea domestica mala multò erant maiora, quàm vt ea deflere possem, at verò amici fortuna digna lachrymis fuit, qui in extremo senectutis limine, ex plurimis opibus, ad summam venit inopiã. cum igitur bene respondisse visus fuisset, iussit eum Cambyses ad se duci, & apud se deinceps in honore semper habuit.

tex.290 Τὸ γὰρ δεινὸν, ὕπερον τῶ ἐλεεινῶ, & ἐκπεφευγὸς τῶ ἐλεεινῶ, & πολλάκις τῶ ἐναντίω χρήσιμον.

Quod enim atrox, ac terribile est, differt ab eo, quod est miserabile, quippe quod ejiciendi misericordiam vim habeat, & sæpius in contrarium valeat.

comm. Res atroces, ac terribiles non modo misericordiam non excitant, sed etiam eam plerumque ex animis ejiciunt, atque homines immites, & quasi efferatos reddunt, quod elegantissimè Cicero pro Roscio Am. docet, vbi de crudelitate loquitur, his quidem verbis, hanc pati nolite
„ diutius in hac Rep. versari, quæ non modo id
„ habet in se mali, quod tot cives atrocissimè sustulit, verum etiam hominibus lenissimis ade-
„ mit misericordiam consuetudine incommodorum. nam cum omnibus horis aliquid atrociter
„ fieri videmus, aut audimus, etiam qui natura
„ mitissimi sumus, assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus. hoc est quod Aristoteles, quod atrox est, sæpius in contrarium valere, hoc est non modo non excitare misericordiam, sed etiam duros, & inexorabiles homines reddere.

tex.291 Ἔτι ἐλεοῦσιν, ἐγγὺς αὐτὰ τῶ δεινοῦ ὄντας.

Mouentur etiam misericordia, cũ intelligunt rem atrocem esse propinquam.

comm. Cum aliquem amicum nostrum, aut familiarem, aut notum intelligimus breui moriturum, aut in aliquam grauem calamitatem incisurum, eius misericordia commoueri solemus. hac arte rhetores in perorationibus vtuntur, vt ante oculos ponant, quot miseriq; reo sint repente euenturæ, si forte condemnatus fuerit. vt Cicero pro L. Murena, postquam enumerauit, quod mala Murenæ essent euentura si condemnaretur, ita concludit, Quæ si acerba, si misera, si luctuosa
„ sunt, si alienissima à mãsuetudine, & misericor-
„ dia vestra Iudices, conseruate populi R. beneficium, & cætera.

tex.292 Καὶ τοὺς ὁμοίους ἐλεοῦσι, κατὰ ἡλικίας, κατὰ ἕξεις, κατὰ ἕξεις, κατὰ ἀξιώματα, κατὰ γένη. ἐν πᾶσι γὰρ τούτοις, μᾶλλον φαίνεται, καὶ αὐτῶ αὐ ὑπάρξαι.

Parium etiam, ac similium miserentur; sunt autem pares, ac similes vel ætate, vel moribus, vel habitibus, vel dignitate, vel genere: in his enim omnibus magis apparet eisdem periculis expositos esse.

Maximè soleut homines eorũ misereri, quos sibi pares, ac similes esse intelligunt, cuius rei causa est, quia se ijsdem periculis expositos esse vident. & supra iam demonstratum est eos potissimum esse misericordes, qui se putant in eadem mala posse incidere. Sed quia pares non vno modo dicuntur, ideo diligẽter exponit Aristoteles, quot modis aliqui pares dici possint. & quinque præcipue modis pares, ac similes vocari posse homines docet. primũ ætate, vt pueri inter se pares dicuntur, & iuuenes, & senes, vnde illud prouerbium, pares cum paribus facile congregantur; & illud, æqualis æqualẽ delectat. Secundo morib. vt boni inter se pares, ac similes sunt, & improbi eodem modo. Cicero, nihil est copulatius quàm morum similitudo bonorum. Iuuenalis, *Magna inter molles concordia*. Tertio habitibus, vt qui in eadem arte, aut scientia versantur pares, ac similes dicuntur, vt poetæ inter se, & oratores, & medici, & fabri. Quarto dignitate, vt qui eundem gerunt magistratũ, vt consules inter se, & prætores, & belli duces, & Reip. administratores, & senatores. Quinto genere, vt qui sunt ex eadem familia, vt Cornelij, Scipiones, Fabij. atque hi quidem omnes ait Aristoteles, parium suorum misericordia cõmouentur. „

Ὅλως γὰρ δεῖ λαβεῖν, ὅσα ὅσα ἐπ' αὐτῶ φοβεῖται, ταῦτα ἐπ' ἄλλων γινόμενα ἐλεεῖν. tex.293

Nam omnino hoc etiam in loco ita statuendum est, omnia, quæ ne accidant nobis timemus: cum alijs euenerint, solere nos ad misericordiam commouere.

comm. Repetit quod supra posuerat, quoniã generale quiddã est, ad omnia, quæ misericordiã moueãt. cũ. n. homines vident alijs euenisse ea, quæ ne sibi euenirent, timebant, ipsi quidẽ recreãtur, sed tñ misericordia mouẽtur. & eum, cui malũ accidit, miserũ existimant, vt Sinon ait apud Virg. 2.

Assensere omnes, & quæ sibi quisque timebat
Vnius in miseri exitium conuersa tulere.

Ἐπεὶ δ' ἐγγὺς φαινόμενα τὰ παθη ἐλεεινά εἰσι, τὰ δὲ μυριοστὸν ἔτος γεγόμενα, ἢ ἐσόμενα, οὔτ' ἐλπίζοντες, ὅτι μεμνημένοι, ἢ ὅλως οὐκ ἐλεοῦσιν, ἢ οὐχ ὁμοίως, ἀνάγκη τὰς συναπεργαζομένους χάσμασι, καὶ φανᾶς, & ἐσθῆτι, καὶ ὅλως τῆ ὑποκρίσει, ἐλεεινοτέρους εἶναι. ἐγγὺς γὰρ ποιοῦσι φαίνεσθαι, τὸ κακὸν πρὸ ὀμμάτων ποιοῦντες, ἢ ὡς μέλλον, ἢ ὡς γεγονός. tex.294

Quoniam autem res acerbæ cum propè esse videntur, misericordiam mouent, cum autem longè absunt, vt quæ multis annis antea fuerunt, aut postea futuræ sunt, quas neque timent, neq; recordantur, vel non omnino misericordiã mouent, vel non eodem modo: necesse est, vt casus illi, qui repræsentantur formis, vocibus, vestitu, ac denique actione longè miserabiliores sint. hoc enim modo efficiunt, vt malum propè esse videatur, cum ipsum oculis subijciant, quod aut futurum est, aut iam præterijt.

Aristoteles

Aristoteles hoc loco probat ea, quæ oculis subijcinnt, & videtur, multò magis alios concitare, & misericordiã cõmouere, q̃ quę tantũ audiunt. quod etiã Horatius in Arte poetica sic affirmat.

Segnius irritant animos demissa per aurem,
Quam quæ sunt oculis subiecta fidelibus, & quæ
Ipse sibi tradit spectator. — ideo sæpe Oratores in perorationib. reos sordidatos, aut iufantes, aut uestes cruentas, aut aliquid eiusmodi protulerunt, quo maiorẽ iudicibus misericordiam moueant. vt M. Antonius cũ Aquilium defenderet, cũ in iudicium produxit, & in causa peroranda tunicã eius diloricauit, & iudicibus cicatrices aduersas senis Imperatoris ostendit. & T. Labienus cũ C. Rabirium accusaret, Saturnini iampridem interfecti imaginẽ protulit, vt eius memoriam refricans misericordiã populo concitaret, & M. Antonius postea triumuir Cæsaris interfecti eruentã uestem populo R. ostendit. cuius misericordia cõmotus populus ad coniuratorũ ædes accurrit, vt eas incenderet. huius aũt rei rationẽ sic reddit Aristoteles, res acerbæ tunc misericordiã mouent, cum uicinæ esse uidẽtur, sed cũ longinquæ sunt, non eodẽ modo. nã quę iamdiu præterierunt, vel non amplius in memoria sunt, vel si sunt, nequaquã animum mouent. quæ uerò futuræ sunt, si longe abesse putãtur, non reformidantur, itaq; neq; animos mouent. at quæ vel uicinæ sunt, vel præsentes, atrocitate sua non possunt, animos non mouere, vt cũ aliquem innocentẽ iugulari uidemus, aut miseris modis excrucIari. qnare fit, vt quæ repræsentantur in tragędijs per histriones, qui formas, uestes, & voces eorũ, qui quondã calamitates perpessi sunt, quia tunc accidere uidentur, plerũq; misericordiam excitent, & spectatores sæpissimè lachrymas effundere cõpellant. hoc idẽ accidit etiã de futuris miserijs, cum ante ceruuntur animo, & quasi oculis audientiũ subijciuntur. cuius rei Cicero mirus est artifex, vt in Catilinam actione 4. Nou
» atrocitate animi moueor, quis. n. est me mitior?
» sed singulari quadã humanitate, & misericordia.
» videor. n. mihi hanc vrbẽ videre, lucem orbis terrarũ, atq; arcem omnium gentiũ, subito vno incendio concidentẽ: cerno animo sepultã patriã,
» miseros, atq; insepultos acernos ciuium, & quæ sequuntur. ita etiam de præterito tẽpore, vt pro
» Milone: Quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? templũ sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilij publici, caput vrbis, aram sociorum, portum omniũ gentium, sedem ab vniuerso populo R. concessam vni ordini, inflammari, excindi, funestari. & reliqua. at uerò de præsenti multa sunt exẽpla, vt pro Cn. Plancio. Quid
» me aspectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? & paulò post, huc exurge tamen quæso, retinebo, & complectar, &c.

tex.295 Καὶ τὰ γιγνόμενα ἄρτι, ἢ μέλλοντα δι' ταχέων, ἐλεεινότερα διὰ τὸ αὐτὸ, καὶ τὰ σημεῖα, καὶ τὰς πράξεις, οἷον, ἰσθῆτας τῷ πεπονθότων, καὶ ὅσα τοιαῦτα, καὶ λόγους τῷ ἐν τῷ πάθει ὄντων, οἷον ἤδη πλησιόντων.

Atque hac de causa, quæ nuper acciderunt, aut breui futura sunt, miserabiliora videntur: quin etiã ipsa indicia, atque actiones, vt uestes illorum, qui casus acerbos pertulerunt, & quæ sunt eius generis: & orationes, quas habuerunt ij, qui essent in calamitate, vt qui iamiam essent morituri.

Ex prædictis colligit quinque rerum genera, quæ facile misericordiam concitant, primo quæ paulo ante acciderunt, nã quasi adhuc præsentia sint, ita animũ mouent, vt Cic. pro Cn. Plancio, vi me inquam, Plancius, & cõplexu suo retinuit, » multosq; menses à capite meo nõ discesserit, abie » cta quæstoria persona, comitisq; sumpta. ò excu- » bias tuas Cn. Planci miseras, o flebiles vigilias, » o noctes acerbas, o custodiam etiam mei capitis » infelicem. Secundo, quæ breui sunt futura, sic. n. oratione repræsentari possunt, quasi iam adsint, vt pro Milone; Hunc sua quisquã sententia ex hac » vrbe expellet? quẽ omnes vrbes expulsum à vo- » bis ad se vocabunt? O terram illam beatam, quæ » hunc virum exceperit, hanc ingratam si eiecerit, » miserã si amiserit. Tertiò indicia rerum miserabilium facile misericordiam mouent, vt cruentæ uestes, aut effusus cruor, aut auulsum membrũ, vt de Cæsaris interfecti uestc, quam populo Romano M. Antonius ostendit, supra diximus. vt Cicero quendã à Verre fortunis spoliatum sine bulla, & ingenuitatis insignib. in iudicium produxit, vt in 3. contra Verrẽ actione legitur. Quarto actiones honestę eorũ, qui casus acerbos tulerũt misericordiam excitant. vt 3. in Verrem actione, grãdis uatu parens adductus ad supplicium, ex » altera parte filius, ille ꝙ pudicitiã liberorum, hic » ꝙ vitam patris, famamq; , non de suo supplicio, » sed pater de filij morte, de patris filius. Quinto orationes calamitosorũ miserabiles sunt, cuius rei pulcherrimũ exemplum est apud Virgilium in 4. Aeneid. cum Dido iamiam esset moritura;

Dulces exuuiæ dum fata, Deusq; sinebant,
Accipite hanc animam, meq; his exoluite curis,
Vixi, & quem dederat cursum natura, peregi,
Et nũc magna mei sub terras ibit imago. & reliqua Diuus Augustinus ait, se nũquam hæc carmina legisse quin flere cogeretur. Talis est oratio illa matris Euryali in 9. Aeneid. tota pathetica;

Hunc ego te Euryale aspicio? tunc illa senectæ
Sera meæ requies? potuisti linquere solam
Crudelis? —— & quæ sequuntur.

tex.296 Καὶ μάλιστα τὸ σπουδάζους εἶναι, εἰ τοῖς τοιούτοις καιροῖς ὄντας. ἅπαντα γὰρ ταῦτα διὰ τὸ ἐγγὺς φαίνεσθαι μᾶλλον ποιεῖ τὸν ἔλεον, ἢ ὡς ἀναξίους τυ ὄντας, καὶ εἰ ὀφθαλμοῖς φαινομένου τοῦ πάθους.

Maximè verò miseratio concitatur, si in illis acerbissimis casibus fortes, & constanti animo fuisse dicantur. nam hæc omnia quia vicina videntur, magis misericordiam mouent: quòd ille, qui patitur, tali fortuna sit indignus, & acerbitas illa quasi oculis subijciatur.

Posset autem aliquis suspicari, inuidiam misericordiæ eodem modo esse contrariam, tamquam vicina sit, aut eadem quæ Nemesis, sed b ea diuersa est.

comm. Hoc in loco vult Nemesin ab inuidia distinguere, quoniam aliqui suspicari possent aut easdem esse, aut parum admodum inter se differre, eo quod ambæ misericordiæ opponantur, tamquam ei cõtrariæ. Sed ipse docet inuidiam multum à Nemesi distare, & penitus diuersam esse. quod etiam Cicero sensit ad Cælium scribens, cum ita inquit, Sed planè, gaudeo, quoniam 20 τὸ νεμεσᾶν interest τοῦ φθονεῖν.

tex.301 Λύπη μὲν γὰρ παραχρῆμά ἐστι, καὶ ὁ φθόνος ἐστὶ, καὶ εἰς δυπραγίαν, ἀλλ' οὐ τοῦ ἀναξίου, ἀλλὰ τοῦ ἴσου, καὶ ὁμοίου.

Quamuis enim etiam inuidia sit ægritudo, quæ animum perturbat ob alterius res secũdas: non tamen ob eius res secũdas, qui sit indignus, sed qui sit æqualis, aut similis.

comm. Nouest mirum, si aliqui decepti sunt in his motionibus, & easdem esse putarunt, quoniã aliquam habent similitudinem. sicut enim uemesis, ita.n. inuidia est ægritudo, quæ animum perturbat ob alicuius res secũdas. sed in hoc differũt, quod Nemesis ægrefert tantum indignos homines, & improbos opibus, & dignitate florere, & laudabilis est animi cõmotio. inuidia verò nullũ inter bonos, & malos discrimẽ habet, verũ bonis alienis cruciat, siue illa dignè, siue indignè accidãt, & inter æquales, ac similes præcipuè regnat. quod & vulgò dicitur, inter pares semper est inuidia. sic Hesiodus, *Et figulus figulo inuidet, & faber fabro.* quod etiam Ethicorum secundo ait Aristoteles, & infra hoc eodem libro.

tex.302 Τὸ δὲ μὴ ὅτι αὐτῷ τι συμβήσεται ἕτερον, ἀλλὰ δι' αὐτὸν τὸν πρᾶξιν, πᾶσιν ὁμοίως δεῖ ὑπάρχειν. οὐ γὰρ ἂν ἴσως τὸ μὲν, νέμεσις, τὸ δὲ φθόνος. ἀλλὰ φόβος, εἰ δι' αὐτὸ τοῦτο ὑπάρχει ἡ λύπη, καὶ ἡ παραχή. ὅτι αὐτῷ τι ἔσται φαῦλον, διὰ τὴν ἐκείνου δυπραγίαν.

Commune est autem omnium qui inuident, & qui indignantur, vt id efficiant, non quia sibi detrimentum aliquod ex eo prouenire possit, sed quia bonum ei, cui nollent accidisse: neque enim iam esset inuidia, aut Nemesis, sed potius metus, si quis ideo doleret, ac perturbaretur, quòd ex alterius bona fortuna, sibi malum aliquod esset euenturum.

comm. Causam perturbationis inuidię, & Nemesi cõmunem quærit. omnes.n. qui inuident, & qui indignantur hoc habent cõmune, vt propter aliena bona perturbẽtur. sed eius perturbationis causa non inde nascitur, q̃ putent illa bona aliena sibi detrimẽtum aliquod, aut damnum allatura, sed quia bona illis euenerunt, quibus potius malè optant, & quos nihil habere boni cuperent. cum autẽ dolemus, alicui bonum eiusmodi euenisse, quod nobis aliquo modo nocere posset, tunc ea perturbatio non Nemesis, aut inuidia uocatur, sed metus potius. quo enim feliciorem fortunã habent inimici nostri, eo fiunt insolẽtiores, & in nobis metus duplicatur, cũ audimus inimicum nostrum aut opibus, aut dignitatibus auctum.

Φανερὸν δὲ, ὅτι ἀκολουθήσει, ἃ τοῖς εἰρημένοις πάθη τοῦτοις. ὁ μὲν γὰρ λυπούμενος ὅτι τοῖς ἀναξίοις κακοπραγοῦσιν, ἠσθήσεται, ἢ ἄλυπος ἔσται ὅτι τοῖς εἰμένοις κακοπραγοῦσιν. tex.303

Illud verò perspicuum est, diuersas animi affectiones ab inuidia, atque ab indignatione concitari. nam qui mœrore conficitur, cum videt indignos aduersa fortuna concuti, idem lætabitur, aut saltem dolore carebit, cum viderit, malo dignos homines infortunijs agitari.

Diligenter ostendit in quo differant, Nemesis, & inuidia. & primo docet Nemesin in probis tãtum uiris esse. deinde ostendet inuidiam tãtum in malis hominibus versari. probus enim inuidet uemini. quo fit, vt diuersę sint affectiones Nemesis, & inuidiæ. nam is, in quo Nemesis est, ita est affectus, vt etiam misereatur, cum uidet innocentes homines calamitate premi. & lætetur, aut saltem dolore careat, cum sceleſtos videt, meritis supplicijs affici. ergo hæc tria frequenter in bono viro coniuncta reperiuntur, indignatio, misericordia, lætitia. indignatio, cum improbus homo felieiter agit. misericordia, cum innoeens affligitur. lætitia, cum sceleſtus punitur. comm.

Οἷον, δῆλα τὰς παξαλοίας, καὶ μιαφόνους, ὅταν τύχωσι τιμωρίας, οὐδεὶς ἂν λυπηθείη χρηστὸς. δεῖ γὰρ χαίρειν ὅτι τοῖς τοιούτοις, ὡς δ' αὕτως καὶ ὅτι τοῖς δὲ πράττουσι κατ' ἀξίαν. ἅμφω γὰρ δίκαια. καὶ ποιεῖ χαίρειν τὸν ὀπιεικῆ. tex.304

Neque enim quisquam vir probus dolorem concipiet, cum parricidas, aut sicarios extremũ pati supplicium intellexerit. decet enim in rebus eiusmodi gaudere: quemadmodum etiam cum aliquis pro dignitate fortunatus est, & benè rẽ suam gerit, hæc enim ambo iusta sunt, & bono viro lætitiam afferunt.

Aequitas hoc, & iustitia postulat, vt malis malè, bonis benè eueniat. vir autẽ probus, & iustus tunc maximè gaudet, cũ iustitia seruatur. Itaq; fit, vt etiam tum gaudeat, cũ parricidas, sicarios, & huiusmodi eonsceleratos homines è medio tolli, & extremo supplicio affici videt, nõ aliter atque tunc magnopere gaudet, quando probis, atq; integris viris res suas feliciter, atque ex sententia succedere intelligit. nam quia sunt hæc ambo iusta, non possunt bono viro non magnam afferre lætitiam. Cicero Tusc. 4. Nemo (inquit) parricidę, aut proditoris supplicio misericordia commouetur. Claudianus Ruffini sceleſti supplicio vehementer se lætatum ostendit, eum ait, comm.

Absulit hunc tandem Ruffini pœna tumultum,
Absolutq; Deos, iam non ad culmina rerum

Iniustos cr euisse queror. tolluntur in altum,
Vt lapsu grauiore ruant.——

eodem modo qui bonum virum benè res suas gerere videt, si bonus etiam ipse est, gaudet.

tex.305 Ἀνάγκη γὰρ ἐλπίζειν ὑπάρξαι αὐ ἀπὸ τῶ ὁμοίω, καὶ ἑαυτῷ.

Nam necesse est, vt speret ad se quoque peruentura esse commoda, quæ sibi similia consecutus est.

COMM. Lætitia, quam vir probus, ex probi viri felicitate, & prospero successu percipit, inde nascitur, quòd cum sibi conscius sit, & probitatem suam agnoscat, statim in spem erigitur fore, vt, quod sui simili contigit, idem etiam sibi contingat. iustum est enim, vt qui pari virtute sunt, pares etiam dignitates consequantur.

tex.306 Καὶ ἐφ' οἷς τοῦ αὐτῆ ἤθους ἅπαντα ταῦτα, τὰ δ' ἐναντία τῆ ἐναντίου. ὁ γὰρ αὐτὸς ἥδεται ἐπιχαιρέκακος, καὶ φθονητικός.

Hæc autem omnia sunt eiusdem vitæ, atque naturæ, sicuti contraria contrarios etiam mores indicant: idem est enim, qui malis aliorum delectatur, & qui est inuidus.

COMM. Hactenus docuit misericordiã, & indignationem, & lætitiã in bono viro esse, nunc ad contraria tranlit, hoc est ad inuidiam, & peruersam lætitiam, quas affectiones ambas in eodé malo homine docet esse. nam quæ cõtraria sunt (inquit) cõtrarios etiam mores indicant, sed hæc contraria sunt, misericordia, & inuidia, honesta lætitia, & turpis lętitia. ergo ille, in quo inuidia, & turpis lætitia reperitur, diuersus est ab eo, in quo misericordia, & honesta lętitia est. hic. n. probus vir est, ille improbus. qui verò inuidi sunt, & ob aliena bona cruciantur, ijdem etiam malis alienis delectari solent. quamuis enim hæc duo vitia distincta sint, nempe inuidia, & peruersa lętitia, tamen in eodem homine semper ferè esse solent.

rex.307 Ἐφ' ᾧ γάρ τις λυπεῖται γιγνομένῳ, καὶ ὑπάρχοντι, ἀναγκαῖον τῶν ὅτι τῆ συρίσει, καὶ φθορᾶ. τῆ τούτου χαίρειν.

Nam, ex qua re quispiam angitur, cum oritur, aut iam adest; necesse est hunc eadem gaudere, cum eam videt euanescere, atque interire.

COMM. Probat in eodem homine necessario esse inuidiam, & maleuolentiam. nam quæ ἐπιχαιρεκακία dicitur ab Aristotele, Cicero maleuolentiã interpretari videtur. sic. n. Tusc. 4. scribit, Maleuolentia est voluptas ex malo alterius sine emolumẽto suo. ea est igitur maleuolẽtia quã peruersam, & turpẽ lętitiam supra diximus. quam in eodem esse, in quo est inuidia sic Aristoteles ostẽdit. qui dolet, & cruciatur aliqua re, cũ eam oriri, aut adesse videt, idem gaudet, cũ eandem rẽ videt euanescere, atq; interire, sed qui doler alieno bono, cũ illud videt adesse, inuidus est, qui verò gaudet, cum aliquem videt bono priuari, maleuolus est, ergo qui inuidus est, idem etiã est maleuolus. Itaq; Cicero sępe inuidos, & maleuolos coniungit, vt pro Cor. Balbo; vt omnium maleuolorum, iniquorum, inuidorum animos frangetemus. »

Διὸ καλλιπαὶ μὲν ἐλέης ἅπαντα ταῦτ' ὄξι, διαφέρει δὲ, διὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας. ὥστε πρὸς τὸ μὴ ἐλεεινὰ ποιεῖν, ἅπαντα ὁμοίως χρήσιμα. tex.308

Quapropter hæc omnia misericordiam excitari prohibent. inter se verò differunt ijs de causis, quæ traditæ sunt: & omnia æqualiter vtilia sunt ad efficiendum, ne res aliquæ miserabiles esse videantur.

Hæc (inquit) omnia vtilissima sunt, ad auertendam ab animis iudicum misericordiam, qui enim in aduersarios suos vel indignationem, vel inuidiam, vel maleuolentiam excitare potest, is omnem facile misericordiam auerter. nam quamuis hæc tria inter se differant, indignatio, inuidia, maleuolentia, propter eas causas, quas supra diximus, ramen æqualiter omnia uim habent auertendæ misericordiæ. COMM.

CAPVT XXIV.

Quas ob res, & in quos homines excitetur indignatio.

Πρῶτον μὲν οὖν περὶ τῆ Νεμεσᾶν λεγομένω, τίσι νεμεσῶσι, καὶ δι' ἃ τίσι, καὶ ὅπως ἔχοντες αὐτοὶ, εἶτα μετὰ ταῦτα περὶ τῶν ἄλλων φανερὸν δ' ἐκ τῶν εἰρημένων. tex.309

Primum igitur de libera indignatione, quam Nemesin vocant, dicamus, & quibus homines indignantur, & quæ ob res, & quomodo affecti, deinde etiam de reliquis verba faciamus: quãnus hæc plana sint ex ijs, quæ iam supra dicta sunt.

QVi sibi proposuerit hoc loco de ijs animi commotionibus verba facere, quæ misericordiam extinguere solent, primo de Nemesi tractare aggreditur. atq; eundem seruat ordinem, quem etiam in superioribus tractãdis obseruauit. nam primo docet, contra quos homines indignari liberè soleamus, deinde quas ob res indignatio libera concitetur, tum quomodo affecti homines indignentur, quæ cum explicuerit, proponit etiam de reliquis motionibus misericordiæ contrarijs se esse dicturum. hæc autem, quæ ad Nemesin attinent, iam ferè plana esse facta ait, ex supra dictis, attamen eadé copiosius, & vberius explicat, quo res tota clarior, & apertior sit. quod autem Nemesis libera indignatio Latinè dici debeat, ostendit Horatius in Menam Pompeij Magni libertum scribens hoc modo, COMM.

Vides ne sacram metiente te viam
Cum bis ter vlnarum toga,
Vt ora vertat hue, & hue cuntium
Liberrima indignatio?

deinde causam indignationis hominum adiungit, quod cum esset indignissimus pluribus tamen opibus polleret, & longe se nobiliores contemneret.

Sellus

Sextus flagellis hic triumuiralibus
Praconis ad fastidium,
Arat Falerni mille fundi iugera,
Et Appiam mamilq; terit,
Sedilibusque magnus in primis eques
Otbone contempto sedet.

hæc igitur libera est indignatio, quæ propter vilis alicuius, aut improbi hominis felicem successum excitatur.

tex.310 Εἰ γὰρ ὄζει τὸ νεμισᾶν λυπεῖσθαι ἐπὶ τῷ φαινομένῳ ἀναξίως εὐπραγεῖν, πρῶτον μὲν ὅλον, ὅτι οὐκ οἴόν τ' ὀρθὴ πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς νεμισᾶν. οὐδεὶς γὰρ εἰδίκαιος, ἢ ἀνδρεῖος, ἢ εἴ τι ἀρετὴν λήψεται, νεμισᾷ τούτῳ.

Nam si indignari nihil aliud est, quàm dolere prospera alicuius fortuna, qui ea sit indignus: primum illud perspicuum est, non fieri posse, vt quis propter omnia bona, quæ eueniũt, indignetur: nemo enim ei, qui iustus, aut fortis euadit, aut virtutem aliquam acquirit, indignatur.

comm. A definitione liberę indignationis probat, nullo modo fieri posse, vt propter omnia boua, quæ alicui eueniunt, excitetur indignatio. Qui.n. indignatur, dolet prospera eius fortuna, qui sit indignus. vt si cõscelcratus homo diuitiis, & dignitatibus affluat, & ei quotidiè res felicius succedant. Quod siquis impius homo iustus fiat, aut ignauus, & imbellis, fortis, & strenuus euadat, aut deniq; vitiosus, & inquinatis morib. virtutẽ amplectatur, & in ea multũ proficiat, certè propter hæc nemo indignabitur, eum tamen omniũ maxima bona sint. hoc autẽ ideo fit, quoniã huiusmodi bona, nequaquam à fortuna donantur, sed magno labore, studio, & industria comparantur. Itaque nullus eorum, qui talia bona possidet, eis indignus est, sed potius aliis etiam bonis dignus esse iudicatur. magni igitur virtus omnis æstimanda est, quæ eos omnes in quibus est, omnibus bonis dignos efficit, & hominum voluntates conciliat.

tex.311 Οὐ δὴ γὰρ οἱ ἔλεοι ὀρθὴ τοῖς ἐναντίοις τούτων εἶναι.

Neque enim ob res, quæ sunt his contrariæ, misericordia commouetur.

comm. Probat à contrariis propter virtutem indignationem nou exoriri. quoniam neque propter vitia, misericordia nascitur. neque enim quisquam alicuius misereatur, quod sit impius, aut ignauus, aut fur, aut proditor, sed eum potius odio prosequitur, & eum eius generis hominibus mala eueniunt, nemo eorum misereatur, quia dignos omni supplicio iudicat. sed potius gaudent omnes eum scelerati homines ingentibus malis affligunturs.

tex.312 Ἀλλ' ὀρθὴ πλούτῳ, καὶ δυνάμει, καὶ τοῖς τοιούτοις, ὅσων ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν ἄξιοί εἰσιν οἱ ἀγαθοὶ. καὶ οἱ τὰ φύσει ἔχοντες ἀγαθὰ, οἷον εὐγένειαν, καὶ κάλλος, καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Sed ex diuitijs, & potentia, & cæteris huiusmodi rebus indignatio nascitur, quibus (vt summa dicam) boni tantũ viri digni sunt, atq; illi, qui à natura consecuti bona sunt, vt nobilitatẽ, pulchritudinẽ, & quæ sunt eius generis cætera.

Iudignatio libera tunc exoritur, eum homines viles, & abiectos, atque improbos videmus magnaa sibi diuitias, & opes, & potentiam acquisiuisse, quoniam eis bonis prorsus indigni sunt. quod ita Iuuenalis egregiè docet, comm.

Patricios omnes opibus cum prouocet vnus
Quo tondente grauis iuueni mihi barba sonabat,
Cum pars Niliacæ plebis, cum verna Canopi
Crispinus, tyrias humero reuocante lacernas
Ventilet astiuum digitis sudantibus aurum,
Nec sufferre queat maioris pondera gemmæ,
Difficile est Satyram non scribere. ——

& paulò post,

Quid referam quanta siccum iecur ardeat ira,
Cum populũ gregibus comitum premat hic spoliator
Pupilli prodantis. —— nam diuitiis, opibus, potentia, felicitate, viri tantum boni digni sunt, & illi, quibus natura propitia fuit, & pulchros, aut nobiles fecit. quamuis enim illi, qui valde nobiles sunt, maximas opes, & potentias acquirant, tamen nemo indignatur, quoniam eis bonis digni videntur. eodem modo, qui pulchritudine, ac corporis dignitate præcellunt, etiam si in magno sint honore, ac precio nullam tamen hominum indignationem in se concitant. quoniam omnes pulchritudine capiuntur, & rem quandã esse diuinam existimant. ex his intelligi facile potest, indignationẽ ab inuidia plurimum distare. nam sapientibus etiam, & virtute præditis, & nobilibus, & pulchris inuideri solet, eum tamen ob eiusmodi bona nemo indignetur.

tex.313 Ἔπειδὴ δὲ τὸ ἀρχαῖον ἐγγύς τι φαίνεται τοῦ φύσει, ἀνάγκη τοῖς τὸ αὐτὸ ἔχουσιν ἀγαθὸν, ἐὰν μὴ σὺν ἔχοντες τυγχάνωσι, καὶ δι' ἕξιν τοῦτο διπραγῶσι, μᾶλλον νεμισᾶν.

Et quoniam, quod antiquum est, parum differre videtur ab eo, quod est naturale, necesse est in eos, qui bonum idem possident, si nuper id acquisierunt, atque ob id felicitèr, ac prospere viuunt, indignationem concitari.

Res antiquæ quodammodo videtur esse naturales, vt qui ex ea familia natus est, in qua multi præclari viri fuerunt, quia iam antiquo tempore nobilis est, videtur à natura nobilis esse, & qui à parentib. opulentis, ac diuitibus est ortus, videtur esse diues à natura. sed iam dictũ est, in eos, qui à natura bona aliqua eõse euti sunt, indignationẽ non concitari, ergo neq; in eos, qui iampridem nobiles sunt, ac diuites concitatur. reliquũ est igitur, vt in eos concitetur, qui idem bonum nuper adepti sunt, & propter illud honorificè, & prosperè vitam degunt. hoc autem Sallustius de Cicerone testatur, qui eum nouus homo esset, & consulatũ peteret, multos nobiles indignari eogebat, donec tandẽ Catilinæ coniuratio remoueret indignationem. sic enim ait Sallustius, Ea res in primis studia hominũ accendit, ad cõsulatum comm.

» mandandum M.T.Ciceroni, namq; antea plera-
» que nobilitas inuidia æstuabat, & quasi pollui
» consulatū credebat, si eum, quamnis egregius,
» nouus homo adeptus foret. Sed vbi periculum
» aduenit, inuidia, atque superbia postfuere.

tex.314 Μᾶλλον γὰρ λυποῦσιν οἱ νεωςὶ πλουτοῦντες τὴν πάλαι, καὶ δικὴ ὄμος.

Maiorem enim dolorem inurunt, qui nuper diuites facti sunt, quàm, qui diu in amplo patrimonio vi erunt.

comm. Exemplis declarat propter noua bona, non autem propter antiqua concitari indignationē. non enim dolemus, quòd aliquis in amplo patrimonio natus sit, & ab opulentis parentibus, sed q aliquis præter dignitatem repente diues euadat, cum antea pauper, & abiectus esset, vt si forte thesaurum inueniat, aut à principe aliquo magna dona referat, aut hæreditatem, quæ nihil ad eum attineret, consequatur. aut denique alia ratione sine vllo suo merito diuitiis cumuletur. vt Chrysogonus Syllæ libertus, Demetrius Pompeij Magni, Menas, & Menecrates Sex. Pompeij è sanguine Quiritium, & proscriptionum licentia ditati, vt ait Plinius.

tex.315 Ομοίως δὲ, ἐὰν ἀρχοντες, καὶ δυνάμδμοι, ἐὰν φιλύφιλοι, καὶ ἔπικοι. καὶ ὅπου τὴν τοιούτων.

Eodem modo, qui magistratus, & potentiam, & copiam amicorum, & multos, ac probos filios, & huius generis catera nuper adepti sunt.

comm. Quod de diuitiis supra dictum est, idem etiā de cæteris bonis intelligendum est. vt si quis præter dignitatem nuper aliquē magistratum adeptus sit, aut aliquam potentiam, aut si multos habeat amicos, qui illi adsint, eum amplectantur, & curent, aut cum ipse sit improbus, si multos bonæ indolis filios habeat, & deniq; si quod huiusmodi bonum nuper adeptus est, quo indignus esse videretur. nam hæc omnia cogunt homines indignari.

tex.316 Κὰν δικὴ ταῦτα ἄλλό τι ἀγαθὸν γένηται αὐτοῖς ὠσαύτως. ἐὰν γὰρ σύναῦδα μᾶλλον λυποῦσιν οἱ νεόπλουτοι ἄρχοντες, ἐὰν δικὴ τὸν πλοῦτον, ἢ οἱ ἀρχαιόπλουτοι. ὁμοίως δὲ, καὶ ἐπὶ τὴν ἄλλων.

Et præcipuè cum propter hæc aliquod aliud eiusmodi bonum acciderit. magis enim offendunt animos nouæ diuites, quàm qui iampridem diuites erant, cum propter diuitias honorem aliquem, aut magistratum acquisierint: quod eodem modo reliqua etiam in rebus accidit.

comm. Bona, quę supra commemorata sunt, non tantum ipsa per se iuuant, sed etiam ad alia bona gradum quendam faciunt, vt si pauper aliquis diues euadit, non tantum id commodum habet, vt diuitiis fruatur, sed etiam frequenter accidit, vt propter diuitias nuper acquisitas, honores, & magistratus adipiscatur. ergo tunc maximè indignatio concitatur, cum quis præter dignitatem non tantum bonum aliquod assequitur, sed etiam deinde propter illud idem bonum etiam alia nanciscitur. hoc autē probat Aristoteles eorum exemplo, qui nuper diuites euaserunt. nam si forte huiusmodi homines, propter acquisitas nuper diuitias, aliquē magistratum, aut dignitatem adipiscantur, longè magis ad indignationē accendunt animos nostros, quàm si eandem dignitatem ij, qui iampridem diuites erant, assequerentur. atq; hoc non tantum in diuitijs, sed etiam in alijs eiusmodi bonis accidere solet.

Αἴτιον δ' ὅτι οἱ μὲν δοκοῦσι τὰ αὐτῶν ἴσχειν, οὐδ' οὐ. τὸ γὰρ ἀεὶ οὕτω φαινόμενον ἴσχειν, ἀληθὲς δοκεῖ. ὡς θ' οἱ ἕτεροι οὐ τὰ αὐτῶν ἴσχειν. tex.317

Huius autem rei causa est, quod alteri res suas habere videntur, alteri verò minimè: quod enim semper in eodem statu spectatum est, id æquum, iustumq; videtur: quare noui diuites videntur res non suas habere.

Causam explicat, cur veteres diuitiæ nequaquam indignationem moueant, nouę verò præcipuè moueant. nemo enim indignatur, quòd quis res suas obtineat, sed omnis indignatio nascitur ex eo, quod quis res non suas, sed alienas occupet. Sed qui iamprídem diuites sunt, & semper in eodem statu perseuerarunt, æquum iustumque esse videtur, vt honores, ac dignitates assequantur, & suis diuitijs, atque opibus fruantur. qui verò tamquam somnio (quod aiunt) beati, repentino diuites euadunt, ij propter nouitatem res alienas occupasse creduntur, itaq; mouent indignationem. videtur enim minimè tolerandum esse, quòd quis alienas res occupet, & illis fruatur. quin tanto maior deinde nascitur indignatio, quanto magis, ob diuitias nuper acquisitas honoribus, ac dignitatibus augentur, hæc enim omnia mobilium, & præstantium virorum propria, non nouorum hominum esse putantur. comm.

... Καὶ ἐπεὶ ἕκαστον τὴν ἀγαθῶν οὐ τὰ τυχόντος ἄξιον, ἀλλὰ πὸς ὅτι αἰκλογία, ἐὰν τὸ ἁρμόττον. οἷον ὅπλων κάλλος, οὐ τῷ δικαίῳ ἁρμόττει, ἀλλὰ τῷ ἀνδρείῳ, ἐὰν γάμοι ἐυφέροντες, οὐ τοῖς νεως πλουτοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς εὐγενέσιν. ἐαὶ ὃν ἀγαθὸς ὢν μὴ τὰ ἁρμόττοντος τυγχάνῃ, νεμεσητὸν. tex.318

Et quoniam non omne bonum cuiuis homini congruit, sed est proportio quædam, & conuenientia: vt, exempli gratia, speciosa arma non iusto viro, sed forti conueniunt; & claræ nuptiarum affinitates non ijs, qui nuper diuites facti sunt, sed nobilibus, atque illustri genere natis, congruentes sunt: fit, vt etiam cum probus vir, quod ei non conuenit, assequitur, aduersus eum indignatio concitetur.

Quoniam aliquis opinari posset, tantū contra malos, atq; improbos homines indignationem cōcitari, probare vult Aristoteles hoc loco, posse interdum fieri, vt etiam contra probum virum concitetur indignatio. nam in bonorum distri- comm.

butione

butione quędam proportio, conuenientiaq; seruanda est, vt vnusquisq; ea bona, quæ sibi, suisq; rebus congruentia sunt, assequatur. neque enim omne bonũ cuiuis homini congruit, quod duobus exemplis Aristoteles confirmat. sint.n. exempli gratia duo boni viri, quorum alter iustitia præcedat, alter fortitudine. qui ambo de speciosis armis contẽdant, & quæratur vter eorum dignior sit, qui arma illa speciosa cõsequatur, haud dubium est, quin longè magis forti viro, quàm iusto cõueniant. videtur autem Aristoteles hoc exemplum sumpsisse ab illa peruulgata contentione, quam aiunt inter Aiacem, & Vlyssem fuisse de Achillis armis, post ipsius Achillis mortẽ. quam Ouidius decimotertio Metamorphoseos elegantissimè describit. additis vtriusq; orationib. admirabili artificio consectis. quo in certamine superior euasit Vlysses, fortisque viri tulit arma disertus, quãuis Aiax Vlysse longe fortior esset. itaque tanta indignatione correptus est Aiax, vt in furorem conuersus sit, & deniqne sibi ipse mortẽ conscierit. alterum exemplum tale est. sint duo iuuenes, ambo probi, & dinites, sed alter eorũ nobilis, & illustri loco natus, alter nouus homo, & nuper diues factus, atque hi ambo puellã virginem præclaris ortam parentib. vxorẽ petant, non est dubiũ, quin huiusmodi nuptię magis ei congruant, qui sit illustri genere natus. quoties igitur contra euenit, vt aliquis quod sibi minus congruit, assequatur, quamuis probus vir, atque integer sit, tamen in se hominum indignationẽ mouet. quod M. T. Ciceroni accidisse constat, quẽ plerique nobiles Romani ferre non poterant, quod homo nouus eosdem honores, ac dignitates assecutus fuisset, quas multi nobilissimi viri consequi numquam potuerant.

tex. 319 Καὶ τὸν ἧττω πρὸς ἧττον ἀμφισβητῆν, μᾶλλον μὲν πρὸς τὸν αὐτὸν. ὅθεν καὶ τὸν εἰρηται,
Αἴαντος δ' ἀλίεντι μάχην Τελαμωνιάδαο.
Ζεὺς γάρ οἱ νεμέσησεν, ὅτ' ἀμείνονι φωτὶ μάχεσθαι.

Illud etiam indignationem mouet, quando inferior cum superiore contendit; & præcipuè si in eadem re dispares fuerint; vnde illud ab Homero dictum est;
Ille redit retro non ausus tendere contra
Aiacem Telamone satum: nam Iuppiter ipse
Indignabatur forti committere inertem.

COMM. Indignum est, & minimè ferendum, vt aliquis multo inferior velit cum superiore contendere, præcipuè in eodẽ studio, atque artificio, vt si malus pictor Apellem ad certamẽ prouocet, aut infans rhetor Demosthenem, aut Gregarius miles strenuum bellatorem. atque hęc quidem res non tantũ homines, sed etiam Deos ad indignationẽ mouet, quod Homeri auctoritate probat Aristoteles, apud quem vndecimo Iliadis Cebriones quidã Troianus Græcos quidem inuaserat, sed cum Aiacem Telamonis filium contra se uenientem conspicatus fuisset, cum eo congredi non ausus est, verũ retro cessit. hoc autem ait Homerus, ideo factum est, quia Iuppiter indignabatur inertem, & longe inferiorem hominem Cebrionem cum Aiace fortissimo bellatore cõmittere. idem Aiax apud Ouidium 13. Metam. indignatur qnod Vlysses secum de Achillis armis contendere auderet. Itaque cæpit exclamare;

—— agimus prò Iuppiter inquit,
Ante reos causam, & mecum confertur Vlysses.

& paulò post;

Præmia magna peti fateor, sed demit honorem
Aemulus Aiaci, non est tenuisse superbum,
Sit licet hoc ingens, quicquid sperauit Vlysses.
Ipse tulit precium iam nunc certaminis huius,
Qui cum victus erit, mecum certasse feretur.

Εἰ δὲ μὴ, ἓν αὐ ὁποσοῦν, ὁ ἧττων τῷ κρείττονι. οἷον, εἰ ὁ μουσικὸς ὢν δικαίῳ. βελτίων γὰρ ἡ δικαιοσυνὴ τῆς μουσικῆς. tex. 320

Quod si non in eodem studio fuit inferior, tamen quocunque modo minor cum superiore contendit, indignationem mouet: vt si musicus cum iusto viro de dignitate contendat, nam iustitia multo præstantior est arte musica.

COMM. Quia dixerat indignum esse, vt quis inferior in eadem re, cum præstantiore cõtendat, vt Cherilus Poeta cum Homero, nunc adiungit non tantum in eodem studio, sed in omni re siue simili, siue dissimili, quoties minor cum superiore contendit, indignationem moueri. & exemplum duarum rerum diuersarum affert. Sint enim duo præstantes viri, sed in diuerso genere, quorum alter sit excellens Musicus, vt Timotheus, alter iustissimus vir, vt Aristides. profectò Timotheus quamuis in arte sua foret omnium excellentissimus, tamen contra se hominum indignationem concitaret, si cum Aristide vellet de dignitate contendere. propterea quòd iustitia virtus est, quæ longo interuallo musicam artem post se reliquit. Cicero pro L. Murena comparat quidem artem militarem cum iuris ciuilis scientia, sed eam longe præstantiorem esse demonstrat. itaque facetissimè Seruium Sulpitium irridet, qui cum esset Iurisconsultus, vellet tamẽ cum L. Murena Imperatore de dignitate certare, & indignaretur, quòd in petitione consulatus L. Murena sibi fuisset antelatus.

Οἷς μὲν οὖν νεμεσῶσι, καὶ δι' ἃ, ἐκ τούτων δῆλον. ταῦτά τε γὰρ, καὶ τὰ τοιαῦτα ὄζειν. tex. 321

Iam igitur planum est; contra quos homines, & quibus de causis indignatio moueatur. hæc enim sunt, quæ diximus; & siqua sunt eius generis cætera.

COMM. Duas simul partes se absoluisse ostendit, nempe quibus potissimum hominibus indignari soleamus. & quas ob res. quamuis enim non fuerint omnia numerata, tamen ex eis, quæ dicta sunt, cętera etiam omnia facile intelligi possunt. restat igitur solum, vt doceat, quomodo affecti homines indignentur.

CAPVT XXV.

Qui, & quomodo affecti indignentur, & quomodo adhuc ex hoc affectu auerti ab animis Iudicum possit misericordia, explicatur.

tex.322 Ὑπὸ δὲ νεμεσητικοί εἰσιν, ἐὰν ἄξιοι τυγχάνωσι τῶν μεγίστων ἀγαθῶν, καὶ ταῦτα κεκτημένοι. τὸ γὰρ τῷ ὁμοίων ἠξιῶσθαι τοὺς μὴ ὁμοίους, οὐ δίκαιον.

Eorum autem animi facile mouentur ad indignationem, qui maximis bonis digni sunt, & ea possident; cum etiam indignos eadem possidere vident: neque enim iustum est, dissimiles homines paribus bonis accumulari.

comm. NON omnes homines ad indignationem procliues sunt, sed ij tantum, qui ita cęteris præstant, vt pro dignitate sua maxima bona consecuti sint. huiusmodi enim homines, cum uident indignos eadem bona consequi, quæ ipsi possident, facere non possunt, quin indignentur. quoniam iniustum esse videtur, vt qui dissimiles sunt, similia, pariaq; bona adipiscantur. hoc est, quod Aiax apud Ouidium ait,

——— *non est tenuisse superbum,*
Sit licet hoc ingens, quicquid sperauit Vlyxes.

Nam quanto quis in aliqua re præstantior est, tanto se maioribus præmijs dignum indicat. ea verò, quæ viles, & abiecti homines consequũtur, nequaquam magna habentur, aut si magna sunt, & iis paria, quæ iam præstantes uiri fuut adepti, nihil præcipuum horum excellentia videtur iam habere, quæ res facile mouere solet indignationem. neque enim vir præstans humilibus æquiparari pati æquo animo potest.

tex.323 Δεύτερον δ' αὖ ὄντες ἀγαθοὶ, καὶ σπουδαῖοι τυγχάνωσι, κρίνουσι γὰρ ὀρθῶς, καὶ τὰ ἄδικα μισοῦσι.

Secundo loco mouentur ad indignationẽ, qui probi, studiosiq; viri sunt: nam huiusmodi homines uerè iudicant, & quæ iniusta sunt oderũt.

comm. Duabus de causis probat studiosos, ac probos viros indignari solere. primò quia verè iudicant, atq; ideo benè intelligunt, qui præmio, qui pœna digni sint, & qui prosperam, qui aduersam fortunã habere mereantur. deinde quia magno odio prosequũtur ea, quæ sunt iniusta. supra uerò demonstratũ est, iniustum esse, vt qui dissimiles sunt, similia, pariaq; bona cõsequantur. quãuis igitur in viros probos inuidia non cadat, ramen cadit indignatio, ex quo perspicuũ est, indignationem plurimũ ab inuidia differre. sępe autem indignatio risum consequitur. quia viri studiosi rident eorũ insaniam, qui se bonis, & præstantib. cõparare audent, deinde ijdẽ indignantur, qđ huiusmodi temeritas, & audacia plerũq; feliciter succedat, sic Horatius in Arte Poetica;

Sic mihi qui multum cessat, fit Cherilus ille,
Quem bis, terque bonum cum risu miror, & idem
Indignor. ———

10 Καὶ ἰαὐ φιλότιμοι, καὶ ὀργιζόμενοι περὶ τῶν πρέ- tex.324
ξεων, καὶ μάλιστα περὶ ταῦτα φιλότιμοι ὦσιν, ὧν ἕτεροι ἀναξίοι ὄντες τυγχάνουσι.

Tertium genus est eorum, qui honores appetunt, & aliquas sibi res gerendas mandari cupiunt. & præsertim si illos honores desiderant, quos aly iam, eis indigni consecuti sunt.

Ambitiosi omnes, & qui elato sunt animo, magnarumq; rerum appetentes ad indignationem procliues esse solent. tantoque magis cum eosdem honores assequi non facile possunt, quos uident inferiores homines, & longe indigniores assecutos. Sic M. Laterensis vehementer indignatus est, quòd in ædilitatis petitione sibi Cn. Plancius antelatus fuerit. Sic Q. Catulus in summa familia natus, sapientissimus, & sanctissimus vir, quod Cn. Manlius non solum ignobilis, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta, ac sordida superior euaserit. comm.

Καὶ ὅλως οἱ ἀξιοῦντες αὐτοὶ αὑτοὺς, ὧν ἑτέρους tex.325
μὴ ἀξιοῦσι, νεμεσητικοὶ τούτοις, καὶ τούτων.

Denique illi facile indignantur, qui præclara de se ipsis indicia faciunt, atque eis rebus se dignos putant, quibus alios non putant.

Concludit hanc partem effato generali. quicumque (inquit) ibi multum arrogãt, & se aliis virtute anteitare existimant, facile indignantur. tales. n. homines seipsos magnis, & amplis honoribus dignos esse arbitrantur, & reliquos præ se contemnunt, vt Sallustius ait de Q. Metello, cui quamquam virtus, gloria, atque alia optanda bonis superabant, tamen inerat contempror animus, & superbia, commune nobilitatis malum. & alibi de eodem Metello, Interim Roma per literas certior fit prouinciam Numidiam Mario » datam, nam Consulem factum antea acceperat. » Quibus rebus supra bonum, atq; honestum perculsus, neque lachrymas tenere, neque moderari linguã, vir egregius in alijs arribus, nimis mol » liter ægritudinem pati. Quam rem alij in superbiã vertebant, alij bonum ingenium contumelia » accensum esse, multi quòd iam parta victoria ex » manibus eriperetur. nobis satis cognitum est, illum magis honore Marij, quàm iniuria sua excruciatum, neq; tam anxiè laturum fuisse, si adempta prouincia alij, quam Mario traderetur. » comm.

Διὸ οἱ αὐθαδόξεις, καὶ φαῦλοι, καὶ ἀφιλό- tex.326
τιμοι, οὐ νεμεσητικοί. οὐδὲν γὰρ ἔχει τοιοῦτον, οὗ αὐτὸς οἴονται ἀξίους εἶναι.

Atque hac de causa qui seruili ingenio sunt, & abiecti homines, & honoris contemptores, non mouentur ad indignationem: nihil enim est eiusmodi, quo se dignos existiment.

Tria hominum genera memorat superioribus cõtraria, qui nequaquam indignari soleant. primum eorum, qui seruili sunt ingenio, neque animum audent ad res magnas, & excelsas erigere, sed ignauię suæ sibi conscij facile patiũtur alios, comm.

quamuis

quamuis genere, ac nobilitate inferiores, altius euolare. Secundum eorum est, qui viles sunt, & abiecti, vt operarij, & opifices, & eius generis homines, vel etiam improbi, & negligentes, qui satis intelligunt se nullā assequi posse dignitatem. Tertium est eorum, qui licet egregii sint, tamen honores, ac dignitates contemnunt, & pro nihilo putant. itaque non indignantur etiam si videant, longe infra se positos homines extolli, & honorari, sed hi pauci admodum sunt.

tex. 327 Φανερὸν δ' ἐκ τούτων, ὅτι ποίοις ἀτυχοῦσι, καὶ κακοπραγοῦσιν, ἢ μὴ τυγχάνουσι, χάρειν, ἢ ἁπλῶς ἔχειν δεῖ. ἐκ γὰρ τῶν εἰρημένων τὰ αἰτιάματα δῆλά ἐστιν.

Ex ijs, quæ dicta sunt etiam perspicuum est, quando vel gaudere, vel saltem nō dolere debemus, cum aliqui homines aduersa fortuna premuntur, & res suas infeliciter agunt, aut quæ cupiunt, non consequuntur. nam ex contrarijs contraria dignoscuntur.

COMM. Qui dolet improborum hominū fortuna prospera, & eum videt indignos ad opes, & honores euehi, idem etiam fere gaudere solet improborū calamitate, & videt eos deprimi, & opibus, atque honoribus spoliari, qui cōtra iustitiam euecti fuerant. hæc enim affectio, quæ Nemesi quodammodo opponitur, ab eadem indole, atque ijsdem moribus proficiscitur. Quare qui bene intelligit, quæ sint ea, quibus ad indignationem moueamur, idem etiam intelliget quando gaudendum sit aduersa aliorū fortuna, & inanibus votis. quod in Pisonem Cicero bene, & eleganter exprimit. his (inquit) ego rebus pascor, his delector, his perfruor, quod de vobis hic ordo opinatur, nō secus, ac de teterrimis hostibus, quòd vos equites R. quòd cæteri ordines, quòd cuncta ciuitas odit, quòd nemo bonus, nemo denique ciuis est, qui modo se ciuem esse meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus respuat, animo aspernetur, recordatione denique ipsa consulatus vestri perhorrescat. hęc ego semper de vobis expetiui, hęc optaui, hæc precatus sum.

tex. 328 Ὥστε αὐτούσπ κριτὰς τοιούτους παρασκευάσαι ὁ λόγος, καὶ τοὺς ἀξιοῦντας ἐλεεῖσθαι, ἢ ἐφ' οἷς ἐλεεῖσθαι, δεῖξαι αἰτίους μὴ ὄντας τυγχάνειν, ἀξίους δὲ μὴ τυγχάνειν, ἀδύνατον ἐλεεῖν.

Quapropter his rationibus orator sanè iudices ita præparare sua oratione poterit, vt eos, qui sui misereri dicunt oportere, doceat indignos esse, qui misericordiam consequantur. non autem fieri posse certum est, vt eorum quis misereatur, qui misericordia sunt indigni.

COMM. Hæc omnia, quæ de indignatione, & lætitia indignationi opposita dicta sunt, ad auertendam misericordiam valent. itaque docet Aristoteles hoc loco quomodo Orator eis uti debeat. nempè cum reus iudices rogat, vt sui misereantur, contra debet actor supra dictis rationibus ostendere non eum vlla misericordia dignum esse. nā ita facile misericordiam auertet, quoniam nemo est, qui putet eius hominis miserendum esse, qui nulla misericordia dignus esse videatur. vt Cicero 4. in Verrem actione. Nunc verò quid faciat Hortēsius? auaritiæ ue crimina frugalitatis laudibus deprecetur? at hominem flagitiosissimū, libidinosissimum, uequissimumque defendit. an ab hac eius infamia nequitiæ vestros animos in aliam partem fortitudinis cōmemoratione traducat? at homo inertior, ignauior, magis vir inter mulieres nequam, impura inter viros mulier cula proferri non potest. at mores commodi? quis contumacior? quis inhumanior? qui superbior? at hæc sine cuiusquam malo? quis acerbior? quis insidiosior? quis crudelior vmq; fuit?

CAPVT XXVI.

Definitur Inuidia, & ostenditur qui homines potissimum, ob quæ bona, & quibus soleant inuidere.

tex. 329 Δῆλον δὲ, καὶ ὅτι πᾶσι φθονοῦσι, καὶ πῶσι, καὶ πῶς ἔχοντες, ἐπειδὴ ὄντι ὁ φθόνος λυπηρὸς ὅτι ἀπραγία φαινομένη τῶν εἰρημένων ἀγαθῶν περὶ τοὺς ὁμοίους. μὴ ἵνα τι αὐτῷ, ἀλλὰ δι' ἐκείνους.

Neque illud obscurum est, propter quæ bona, & quibus hominibus, & quomodo affecti soleant inuidere: siquidem inuidia est ægritudo quædā cōcepta ex felicitate eorum bonorum, quæ dicta sunt, cum paribus, ac similibus eueniunt, non vt qui inuidet, aliquod inde cōmodū ferat, sed quia nollet eos, quibus inuidet, ea bona possidere.

COMM. POSTQVAM satis multa verba de Nemesi fecisse sibi videtur, nunc ad inuidiam transit, & ea tria proponit, quæ etiam in reliquis commotionibus pertractanie, hoc est propter quæ bona inuidia concitetur, & quibus hominibus inuideri soleat, & quomodo affecti homines inuideant, quæ tamen omnia ex ijs, quæ iā supra dicta sunt, haud difficulter intelligi possunt. Ac primo quidem ipsam inuidiam definit, quam tamen Cicero 3. Tuscul. mauult inuidentiam appellare. ab inuidendo (inquit) inuidentia rectè dici potest vt effugiamus ambiguum nomen inuidiæ; quod verbum ductum est à nimis intuendo fortunam alterius. Est igitur inuidentia dolor quidā animi, conceptus ex alterius felicitate, propter ea bona, quæ fortunæ munere proueniunt, vt propter opes, diuitias, honores, dignitates, gloriam. nam propter virtutem inuidentia nō excitatur. nemo enim cuiquā inuidet, quòd vir iustus sit, aut temperans, nili fortasse quia dignitas, & gloria virturem sequitur. & præcipuè si pares, ac similes ea bona consequuntur, pauci enim longè maioribus, & potentioribus inuident, sed inter pares ferè est inuidia. neq; inuidus aliquam vtilitatem refetre sperat, etiam si ille, cui inuidet, bonis priuetur, verum ram malo, prauoq; ingenio est, vt angatur, & crucietur, quòd is, cui inuidet,

uidet, prosperè suas res agat. hanc eandem fere inuidentiæ definitionem Cicero Tuscul. 4. ponit,
„ Inuidentiam (inquit) esse dicunt ægritudinem
„ susceptã propter alterius res secundas, quæ nihil
„ noceant inuidenti. nam si quis doleat eius rebus
„ secundis, à quo ipse lædatur, non rectè dicitur
„ inuidere: vt si Hectori Agamemnon, qui autem,
„ cui alterius commoda nihil noceant, tamen eũ doleat his frui, is inuidet profectò, ex hac definitione satis patet, nunquam in bonũ virum, sed tantum in improbos homines inuidentiam cadere. & hoc est, quod in Timæo dixit Plato, probus enim inuidet nemini.

tex. 330 Φθονήσουσι μὲν γὰρ οἱ τοιοῦτοι, οἷς εἰσί τινες ὅμοιοι, ἢ φαίνονται, ὁμοίους δὲ λέγω, κατὰ γένος, κατὰ συγγένειαν, καθ' ἡλικίαν κατὰ ἕξιν, κατὰ δόξαν, κατὰ τὰ ὑπάρχοντα.

Illi autem inuidia mouentur, quibus aliqui pares sint, aut esse videntur: pares autem voco aut genere, aut cognatione, aut ætate, aut habitu animi, aut dignitate, aut fortunis.

COMM. Quia dixerat in definitione, inuidentiam esse dolorem, qui concipitur ex bonis, quæ paribus ac similibus eueniunt, nunc declarat, quinam pares sint, aut esse videantur. nam hi facile mouentur ad inuidiam. quãuis etiam supra docuerit, qui pares, similesque dici debeant, cum de verecundia verba faceret. atque hoc loco sex modis aliquos pares á se uocari ostendit, primo qui sunt eiusdẽ generis, ac nationis, vt Itali inter se, & Galli, & Hispani, & Germani. facilius enim Italus inuidet Italo quàm Germano, etiã si eadem bona sint ambo cõsecuti. Secundo qui sunt eiusdẽ cognationis, ac familiæ, vt Cornelij, Fabij, Iulij, pares, ac similes inter se videntur. Tertio qui sunt eiusdem ætatis, vt pueri inter se, adolescentes, iuuenes, senes. Quarto qui sunt in eodem animi habitu, vt qui eandem artem, aut scientiam profitentur, vt medici inter se, & iurisconsulti, & mercatores, & figuli, & fabri. Quinto qui sunt in eadẽ dignitate, siue imperio, ac magistratu, vt belli duces inter se, & senatores, & prætores, & tribuni. Sexto qui fortunas æquales possident, aut non multũ inæquales, vt opulenti, ac diuites inter se. nam bi omnes plerumque sibi vicissim inuidere solent. Cicero a. de Orat.
„ Inuident autem homines maximè paribus, aut
„ inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autẽ dolent euolasse: sed etiam superioribus inuidetur sæpe vehementer, & eos magis si intolerãtius se iactant, & æquabilitatem communis iuris, præstantiæ dignitatis, aut fortunæ suę transeunt.

tex. 331 Καὶ οἷς μικρῷ ἐλλείπει, τὰ μὲν πάντα ὑπάρχειν. διὸ, οἱ μεγάλα πράττοντες, καὶ δυτυχοῦντες, φθονεροί εἰσι. πάντας γὰρ οἴονται τὰ αὑτῶν φέρειν.

Et qui omnia ferè bona consecuti sunt, quo fit, vt, qui res præclaras gerunt, & qui fortunati sunt, ad inuidiam sint proclines; quoniam quicquid alys boni contingit, id sibi eripi existimãt.

Proclines sunt ad inuidentiam illi, qui omnibus fere bonis abundãt. soli enim abundare uellent, & cum alijs quoque bona eadem euenire intelligũt, discrutiantur. sicut etiam illi, qui res magnas administrant, & prospera fortuna vtũtur, cuius rei causa est, quia putant ea bona, quę alijs contingunt, sibi quodammodo eripi, atque extorqueri. hinc diſsidia, contentiones, iræ sæpe existunt, & vulnera etiam, atque cędes. quoniã (vt ait Antonius) plerique sunt inuidi, maximèque est hoc commune vitium, & peruagatum. & cum quis inuidet eos impedire contendit, quibus inuidet, quo minus ijsdẽ bonis perfruãtur. COMM.

tex. 332 Καὶ οἱ τιμώμενοι δοκεῖ τινι διαφερόντως, καὶ μάλιστα δοκεῖ σοφία, ἢ εὐδαιμονία.

Et qui eximios honores in aliqua re sunt adepti, & præcipuè qui sapientia, vitaq; beatæ compotes esse videntur.

Qui vehementer honorantur in aliqua arte, aut studio plerumque sunt inuidi. quoniam se solos in ea re laude dignos esse opinãtur, & alios omnes præ se contemnunt, & quasi longe inferiores despiciũr, nec aliquid eis honoris impertiri ferre possunt. tantoque magis inuidi sunt, quanto sapientiores, & beatiores existimantur. ij verò videtur fortunatè, beateque viuere, quibus (vt ait Cicero) cũ auctoritate, rerumq; gestarũ gloria, tum etiam sapiẽtiæ laude perfrui liçet. at huiusmodi viri perpetuo timẽt, ne aliorũ res præclarè gestę suam gloriam obscurent: quo fit, vt inuidiæ stimulis agitentur. quod Lucanus de Pompeio, & Cęsare his verbis testatur. COMM.

——*stimulos dedit æmula virtus*
Tu nouus ne veteres obscurent acta triumphos
Magne times, & iam series, vsusque laborum
Erigit, impatiensq; loci fortuna secundi,
Nec quẽquam iam ferre potest, Cęsar ve priorem,
Pompeius ve parem. ——

tex. 333 Καὶ οἱ φιλότιμοι φθονεροί πρὸς τὰ φιλότιμα.

Et qui gloriæ sunt appetentes, magis inuidi sunt, quàm, quos gloria non commouet.

Ambitiosi homines, & glorię cupidi maiori ex parte sunt etiam inuidi. nã qui vel propter ignauiam, vel propter egregiam sapientiã gloria non commouentur, ij raro solent inuidentia laborare. qui verò glorię sunt appetentes, & laudis cupidi, ij dolent pares, ac similes altius euolare. itaque laudum alienarum obtrectatores sunt, & alios deprimunt, se ipsos autem extollunt. quod si quemquam ante se vident, molestissimè ferũt, hac de causa dixit Cicero, miserrima est omnino ambitio, bonorumque contentio. COMM.

tex. 334 Καὶ οἱ δοξόσοφοι, φιλότιμοι γάρ τινι σοφία.

Et qui sapientes videri volunt, cum eius gloriæ sint appetentes, quæ sapientiæ debetur.

Sunt quidam homines, qui non tã esse sapientes laborant, quàm videri velint, & in numero sapientum haberi. ij magnopere sunt inuidi. sed quia non veram, sed adumbratam sapientiam habent, COMM.

habent, ideo facile contemni solent. neq; ullâ sapientiæ veram laudẽ assequuntur. tales dicũtur prouerbio, Barba, & pallio sapientes. Horatius,

—Iussit sapientem crescere barbam.

tex.335 Καὶ οἱ ὅλως φιλόδοξοι περί τι, φθονεροὶ περὶ τοῦτο.

Deniq; qui in aliquo studio laudẽ assequi cupiunt, omnibus inuident, qui in eodẽ versantur.

comm. Summam facit omniũ eorum, qui solent inuidere. quicũque inquit, in aliqua re cupit excellere, omnibus inuidet, qui in eadẽ re versantur. neq; n. quẽquam sibi præponi, aut æquari æquo animo ferre potest, vt si quis laudẽ petat, aut medicinæ, aut iurisprudentiæ, discruciabitur, siquẽ alium in eloquentia, aut medicina, aut iurisprudentia laudari iutellexerit. in eis verò, qui diuersis in studijs occupati sunt, nõ tam frequens est inuidia. rarò enim iurisconsulto medicus inuidet, aut oratori poeta, aut agricola mercatori.

tex.336 Καὶ οἱ μικρόψυχοι. πάντα γὰρ αὐτοῖς δοκεῖ μεγάλα εἶναι.

Et qui angusto, pusillóq; sunt animo, nam eis omnia videntur esse magna.

comm. Homines angusti, pusilliq; animi solent inuidentia laborare, cuius rei causam illam affert Aristoteles, quòd res omnes, quamuis paruæ sint, magnas existimant. & cum eas aliquem adeptum vident, anguntur animo, & crucia tur. hoc est quod eleganter dixit Ouidius,

Fertilior seges est alienis semper in agris,
Vicinumq; pecus grandius vber habet.

Idem Ouidius 2. Metam. vbi describit inuidiam. ita ait,

Sed videt ingratos, intabescitque videndo
Successus hominum. carpitque, & carpitur vnà,
Supplicium quæ sui est.——

tex.337 Ἐφ' οἷς δὲ φθονοῦσι, τὰ μὲν ἀγαθὰ, εἰρηται. ἐφ' ὅσοις γὰρ φιλόδοξοί, καὶ φιλοτιμοῦνται ἔργοις, καὶ ὁρίζονται δόξης, καὶ ὅσα αὐτυχήματά ἐστι, καὶ ὧν περὶ πάντα φθόνος ἐστί, καὶ μάλιστα, ὧν αὐτοὶ ἢ ὁρίζονται, ἢ οἴονται δεῖν αὐτοὺς ἔχειν.

At verò propter quæ bona soleant inuidere, iam dictum est. Omnes enim res, atque opera, ex quibus laudem, honorem, & gloriam quærunt, & omnia fortunæ commoda gignere inuidiam solent, & ea maximè quæ aut ipsi appetunt, aut se habere oportere censent.

comm. Secundam huius loci partem aggreditur, quã paucis absoluit, quia perspicua est ex ijs, quæ iã supra dicta sunt, nempe quæ sint ea bona, quæ inuidiam moueãt. & illa esse ait, ex quibus laus, honor, gloria quæritur, & quæ fortuna prospera tribuũtur, vt opes, ac diuitiæ, & quę magnopere cupiunt, vt sine illis non satis commodè se posse viuere existiment. hæc eadem ferè M. Antonius 2. de Orat. docet. cum ait laudi, atque gloriæ maximè inuideri solere. & non ita multò post ait, inuidetur autem præstanti, florentiq; fortunæ. Sallustius in Iugurtha, Meminisse debemus post gloriam inuidiam sequi. idem in Catil. Plerumque ex opulentia inuidia oritur. interdum etiam ex virtute inuidia oritur. Cicero pro Cor. Bal. Est enim huius seculi labes quædam, & macula virtuti inuidere.

Η' ὧν αὐτοὶ τῇ κτήσει μικρῷ ὑπερέχουσιν, ἢ μικρῷ ἐλλείπουσι. tex.338

Ob eas etiã res inuidia mouetur, quibus se aut paulo superiores, aut paulo inferiores esse vident.

Qui in aliqua re longè cæteris antecellit, & omnes longo interuallo post se relinquit, maior inuidia dicitur. quia nemo amplius illi inuidet. nemo enim se posse sperat ad eam excellentiam peruenire. vnde Horatius de se, comm.

Et iam dente minus mordeor inuido.

sed hoc in uiuis rarò contingit, quia omnes omnia sperant, ideo benè dixit Ouidius,

Pascitur in viuis liuor, post fata quiescit.

Et Horatius,

Vrit enim fulgore suo qui prægranat artes
Infra se positas, extinctus amabitur idem. eodem modo nemo inuidet eis, qui longè sunt inferiores, quia non timet vmquam ab eis superari. restat igitur, vt præcipuè paribus inuideant, sicuti iam demonstratũ est, deinde illis, qui vel paulò superiores, vel paulò inferiores sunt.

Φανερὸν δὲ, καὶ οἷς φθονοῦσιν, ἅμα γὰρ εἴρηται. τοῖς γὰρ ἐγγὺς, ἢ χρόνῳ, καὶ τόπῳ, καὶ ἡλικίᾳ, καὶ δόξῃ φθονοῦσιν, ὅθεν εἴρηται, Τὸ συγγενὲς γὰρ, καὶ φθονεῖν ἔοικε τοῖς. tex.339

Nec dubium esse potest, quibus inuideant; nã hoc vnà cum alijs dubiũ est. illis. n. inuident, qui propinqui sunt, aut tempore, aut loco, aut ætate, aut gloria, quamobrem illud vulgo celebratur; Vicinus inuidere vicino solet.

Cum iam declaratum sit, quibus inuidi esse soleant, & quas ob res, satis patet etiam qui sint illi, quibus inuideant. sed vt res apertior sit, hãc etiam partem accuratè persequitur. Ae primo (inquit) eis hoies inuidere, qui propiuqui sunt. quatuor autem præcipuè modis aliqui propinqui dici solent. aut tempore, vt qui magistratũ, vel vnà adepti sunt, vel parum diuerso tempore. nam si alter eorum maiorem laudem acquirit, alterius in se inuidiam concitat, & qui eodem tempore cœperunt alicui arti, aut studio incumbere, cum alter melius se gerit, & magis in ea re proficit, statim alteri fit inuidiosus, quod non fieret, si is qui peritior euadit, multò ante alterum ei studio incumbere cœpisset, aut loco propinqui dicuntur, vt qui vicini sunt, vnde prouerbium, Inuidus vicinorum oculus. qui verò magno locorum interuallo disiuncti sunt, non ita vicissim inuident, vt qui Mediolani degit, nemini eorum inuidet, qui Bizantij vitam agũt, aut ætate, rarò enim puer seni inuidet, aut senex puero, sed qui parum inter se ætate distãt, ij sibi vicissim inuident. aut denique gloria propinqui sunt, qui præclarè se suis in negocijs gerunt, & alter timet, ne ab altero superetur. comm.

Quare

Quare illa excusatio Q. Fabij Maximi, qua vtit apud T. Liuium, ad extinguendum inuidiæ crimen, quod Africano superiori aduersaretur, uõ satis eũ purgat. nam quãuis ætate propinquus non esset, quia valde senex erat, cum Africanus adhuc valde iuuenis esset, tamẽ erat gloria propinquus, quæ res facile poterat inuidiam excitare. Carmẽ autem illud, quod Aristoteles citat hoc loco, non tantum ad vicinos pertinet, sed ad omnes, qui aliquo modo propinqui sunt. Quam rẽ elegãter exprimit apud Ciceronem Brutus in libro de Claris Oratoribus, de ipso Cicerone, & Ser. Sulpitio verba faciẽs, simul (inquir) illud gaudeo, quòd & æqualitas vestra, & pares honorum gradus, & artium, studiorumq; finitima vicinitas tantum abest ab obtrectatione inuidiæ, quæ solet lacerare plerosque, vt ea non modo non exulcerare vestram gratiam, sed etiam conciliare videatur.

tex.340 Καὶ πρὸς οὓς φιλοπμοῦντω. φιλοπμοῦνται μὲν γὰρ πρὸς τὰς εἰρημένας. πρὸς δὲ τοὺς μυριοστὸν ἔτος ὄντας, ἢ πρὸς τοὺς ἐσομένους, ἢ τεθνεῶτας, οὐδείς.

Inuident etiã illis, quibuscum de honore certant. certant autem cum ijs, quos modo diximus: cum ijs verò, qui multis antea seculis vixerunt, aut postea sint orituri, vel qui iam mortui sunt, nemo de honore contendit.

COMM. Honoris certamen inuidiam mouet, iraque omnes ferè illis inuident, quibuscum de honore certant, à qua tamen labe Cicero in præfatione Bruti se vendicare conatur, quod numquã Hortensio quocum de honore contendebat, inuiderit. at illi fortasse Q. Hortensius inuidebat. declarat autem Aristoteles quibuscum soleãt homines de honore contendere, nempe cum eis, quos propinquos esse supra dixit aut tempore, aut loco, aut ætate, aut gloria. nemo enim cum veteribus, vt cum Hectore, Achille, Aiace de honore certat, neque cũ posteris, qui nondum in lucem venerunt, sed neque cũ mortuis, qui iam sentire non possunt, vnde Plancus non illepidè (sicuti Plinius in præfatione scribit) qui cũ diceretur Asinius Pollio oratioaes in eũ parare, quę ab ipso, aut liberis post mortem Planci ederentur, ne respondere posset, cum mortuis non nisi laruas luctari. quo dicto sic repercussit illos, vt apud eruditos nihil impudentius videretur.

tex.341 Οὐδὲ πρὸς τοὺς ἐφ' Ἡρακλείας σήλας, ἃ δ' ἂν πολὺ οἴονται παρὰ αὐτοῖς, ἢ παρὰ τοῖς ἄλλοις λείπεσθαι. οὐ δ' ἂν πολὺ ὑπερέχειν, ὡσαύτως ἐπὶ πρὸς τούτους, καὶ περὶ τὰ τοιαῦτα.

Neque cum ijs, qui apud Herculis columnas habitant; neque cum ijs, à quibus putant se longo interuallo aut fuo, aut aliorum iudicio superari, neque contrà, cum ijs, quibus se multum præstare existimant, & quod de personis, idem etiam de rebus sentiendum.

Nemo cum eis de honore certat, qui magno COMM.
loco rũ interuallo distincti sunt, vt qui narus est in Græcia, non contendit cum ijs, qui apud Herculis columnas habitant. sunt autem Herculis columnę versus occidentem solem in extremo Europæ, atque Africę margine, vbi Oceanus angusto freto, quod Herculem vocant, terras ingreditur, & mare mediterraneum efficit, ac primo ingressu à dextra parte Mauritaniam, à læua Betieam Hispaniam alluit. atque in Maurirania mons est, qui Abila dicitur, vna è columnis Herculis. huic è regione in Hispania mons alter opponitur, quem Calpen vocant, & est altera Herculis columna. vtra columnas Herculis antiqui nullas esse terras habitabile existimabant, sed ab Oceano totam eam regionem occupari, verum postea multę insulæ, maximæque regiones, à nauigantibus repertę sunt. Itaque Aristoteles columnas Herculis hoc loco ponit pro extrema terrarum parte. addit præterea neminẽ esse, qui cum longe superioribus de honore contendat, siue illi superiores sint aliorum iudicio, siue suo. quis enim eum eo certet, quem à se nullo modo vicini posse speret? vt si cornix eum luscinia de cantu certet, & lepus cum leone de fortitudine. neq; contrà, quisquam eum longè inferiore cõtendit, vt strenuus imperator, cum milite gregario, aut vir doctissimus cum imperito, aut ciuitatis princeps cũ opifice, aut orator eximius, cum infantissimo homine. cum enim vir longè superior, cum inferiore cõtendit, eum honorare quodãmodo videtur. quod in Vatinium his verbis ostendit. Cicero, Quare ne tibi hunc honorẽ „ à me haberi forte mirerẽ, quod interrogem quẽ, „ nemo cõgressu, nemo aditu, nemo suffragio, ne- „ mo ciuitate, nemo luce dignum puret. Soleut enim magni viri viles, & abiectos potius contẽnere, quã cum eis certare, hæc autem quę dicta sunt, non tantum in personarum, sed etiam in rerum dissimilitudine considerantur.

Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τὰς ἀνταγωνίσας, καὶ αἰτιρασὰς, καὶ ὅλως τὰς τὰ αὐτὰ ἐπιθυμοῦσας φιλοπμῶντας, ἀνάγκη τούτοις μάλιστα σπουδάζειν. ὅθεν ἔιρηται, Καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ. tex.342

Quoniam autem æmulos studiorum suorum, & riuales, & denique omnes, qui eadem desiderant, superare contendunt, necesse est etiam, vt eisdem maximè inuideant, vnde dictum est, Et figulus figulo.

Iam supra dictum est homines eis inuidere, COMM.
quibus cum certãt, hic autem declarat, qui sint illi, quibuscũ certare soleamus, & quos superare contendamus. Ac primo loco ponit æmulos studiorũ. nam æmulario maximus quidã stimulus est, ad animos nostros vehemẽter excitandos ad victoriã. secundo loco riuales ponit, qui eiusdem rei amore capti sunt, aut eandem fœminã amant, inter quos maximæ sæpe exoriuntur inimicitiæ. Tertio ponit omnes, qui eadem desiderant, cuiuscumq; sint generis, aut ordinis, fieri enim nõ potest, quin inter eos inuidia nascatur.

quod

quod Aristot. Hesiodi auctoritate probat apud quem duo versus leguntur in hunc sensum;

Et figulus figulo, & faber fabro inuidet, atque
Pauper pauperie pressо, atque poeta poetæ,

tex.343 Καὶ τοῖς ταχὺ, ἢ οἱ μόλις τυχόντες, ἢ μὴ τυχόντες, φθονοῦσι.

Et qui serò, vel numquam id, quod cupiebant, assecuti, ijs inuident, qui celeriter idem, ac facile acquisierunt.

comm. Res hæc maximè peruagata est, & quotidie fere accidit, vt qui dignitatẽ, aut honorem, aut rẽ aliquã, cuius desiderio maximè teneretur, magna cum difficultate consecutus fuerit, aut níquã assequi potuerit, ijs maximè inuidear, qui rem eam facillimè consecuti sunt. vt apud Virgilium Drances, quia non poterat parẽ Turno gloriam acquirere, vehemẽter illi inuidebat, sic enim ait in 11. Pocta,

Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
Obliqua inuidia, stimulisque agitabat amaris.

tex.344 Καὶ ὧν κεκτημένων, ἢ καταρθώντων ὄνειδος αὐτοῖς. εἰσὶ δὲ, καὶ οὗτοι, ἐγγὺς ὁμοῖοι.

Atque illis etiam inuident, qui id quærunt, quod si assequi potuerint, & ad exitum perducere, probro ipsis futurum sit, namque etiam huiusmodi homines propinqui, ac similes sunt.

comm. Nobiles nouis hominibus maximè solẽt inuidere, quia noui homines propria virtute freti dignitates, atque honores quærunt. quos si assecuti fuerint, ita plerumque se gerunt, vt nobilium gloriam obscurent, atque eorum quodammodo luminibus officiant. quoniam igitur hi homines propinqui, ac similes sunt, ideo facile in inuidiã incidunt, quod apud Sallustium Marius nouus homo consulatum adeptus longa oratione persequitur. est enim omnino quædam nobilitatis infamia, probrumque, ac dedecus, cum à nouis hominibus dignitate, atque honore superatur. Itaque semper nobiles humili genere natis infesti sunt, atque eisdẽ magnopere inuidere. quod Cic. nouitati suę cõtigisse multis in locis testatur.

tex.345 Δῆλον γὰρ, ὅτι παρ' αὐτοὺς οὐ τυγχάνουσι τοῦ ἀγαθοῦ, ὥστε τοῦτο λυποῦν ποιεῖ τὸν φθόνον.

Perspicuum est enim ipsorum culpa fieri, vt id non assequantur: quare dolor, molestiaque, quam ex eo capiunt, inuidiam gignit.

comm. Hæc est ratio cur inuideant, quia satis appareat, id accidere sua culpa, ne æqualem honorem assequantur, cũ pares sint, aut etiam superiores. nam si laborare voluissent, aut diligentia vti, fortasse idem assequi potuissent. quam rem longa oratione Cicero pro Cn. Plancio disputat. nam M. Laterensis nobilissimus vir magno dolore, molestiaque afficiebatur, quòd in ædilitatis petitione sibi Cn. Plãcius præpositus fuisset, atque ideo vehementer illi inuidebat. atque etiam in iudicium de ambitu vocarat. Cicero autem Plãcium defendens in ipsum Laterensem causam conijcit, qui negligens in prehensando, atque in populo supplicando fuisset, cum interim Plancius nihil eorum prætermisisset, quæ ad conciliandos plebis animos pertinere viderentur.

Καὶ τοῖς ἃ ἔχουσι ταῦτα, ἢ κεκτημένοις, ἃ αὐτοῖς προσῆκεν, ἢ ἐκέκτητό ποτε, διὸ ἀρισθύτεροι νεωτέροις. tex.346

Eis præterea solent inuidere, qui possident illa, quæ ipsis conuenichant, aut quæ quondam ipsi possidebant: quare senes iunioribus inuident.

Cum quis alterum habere videt ea, quibus ipse dignus esset, aut quæ quondam ipse possidebat, facile mouetur ad inuidiam, & hęc est causa (inquit) cur plerumque seniores solent iunioribus inuidere. quoniam se ab eis æquari dignitate, aut etiam superari intelligunt. sic Q. Fabius Maximus is, qui cunctator dictus fuit, crescenti Scipionis gloriæ plurimum inuidere solitus traditur. sic Thalum puerũ ob summam artis fabricæ cognitionẽ Dædalus inuidia motus ex alta turri præcipitasse memoratur. comm.

Καὶ οἱ πολλὰ δαπανήσαντες εἰς τὸ αὐτὸ τοῖς ὀλίγα φθονοῦσι. tex.347

Et qui magnos sumptus in aliqua re comparanda fecerunt, ijs inuident, qui paruo sumptu rem eandem consecuti sunt.

Sæpe fit, vt aliquis aut paruo, aut nullo sumptu rem eam consequatur, quam alius non nisi magno sumptu cõsequi potuit. hinc igitur magna inuidia nascitur. nam qui magnos in aliqua re sumptus fecit. cum videt alium idẽ sine sumptu consequi, discruciatur, atque illi multum inuidet. vt si quis magna largitione magistratum adeptus est, quẽ alius postea gratis adipiscatur, aut propter egregiam virtutem suã. Male enim res agitur (inquit Cicero) cum id, quod virtute fieri debet, id tentatur pecunia. comm.

Δῆλον δὲ, ἐφ' οἷς χαίρουσι οἱ τοιοῦτοι, καὶ ὅτι τοιοῦτοι, καὶ πῶς ἔχοντες. ὡς γὰρ μὴ ἔχοντες λυποῦνται, οὕτως ἔχοντες ὅτι τοῖς ἐναντίοις πάθεσιν. tex.348

Quin illud quoque planum est, quas ob res huiusmodi homines gaudeant, & quibus in personis, & quomodo affecti: quo enim modo non sunt affecti cũ dolent, eo modo affecti contrarijs rebus lætabuntur.

Qui benè intelligit, quibus rebus malcuoli, & scelesti homines dolent, idem intelligit etiam, quibus ijdẽ homines gaudeant. inuidorũ enim hi mores sunt, vt bonis alienis dolcant, & malis gaudeant, quod Ouid. 2. Metam. ostendit, cum de inuidia ita inquit, comm.

Risus abest, nisi quem visi fecere dolores.

hęc autem lætitia, quæ ex malis alienis percipitur, ab iniquo, & maleuolo animo nascitur, vnde maleuolẽtia dicitur à Cicerone, sicuti supra docuimus. valet autem plurimum maleuolẽtia, sicut etiam inuidia ad misericordiam extingnẽdam. & hoc est, quod subiungit Aristoteles.

Ὥστε

tex.349 Ὥστε αὐ αὐτοὶ μὲν παρασκευασθῶσιν οὕτως ἔχειν, οἱ δ' ἐλεεῖσθαι, ἢ τυγχάνειν τινὲς ἀγαθοῦ ἀξιούμενοι ὧν οἷοι οἱ εἰρημένοι, δῆλον ὡς οὐ τυχόντας ἐλέου παρὰ τῶν κυρίων.

Quod si ita præparati iudices fuerint, & demonstratum erit, eos, qui, vel misericordiam, vel aliquod bonũ consequi digni habiti fuerant, tales esse, quales diximus, planum est eos numquam ab illis misericordiam consecuturos, in quorum potestate res tota posita est,

COMM. Si Orator hac arte vsus fuerit, & effecerit, vt Iudices aut inuideãt bonis aduersariorũ suorũ, aut malis eorundem lętentur, numquam ad misericordiã cõmouebuntur, licet antea putassent eos esse misericordia dignos, aut tales, vt eorũ rationem habere oporteret. hæc est igitur causa, quare de inuidia, ac maleuolentia tractauit. vt doceret, quomodo sit auertenda misericordia. Cicero pro P. Quintio eleganter, & argutè contra Sex. Neuium hæc tractat, & inuidiam, ac maleuolentiam in illum concitat, cum ita inquit; non comparat se tecum gratia P. Quintius Sex. Neui, non opibus, non facultate contendit, omnes tuas artes, quibus tu magnus es, tibi concedit, fatetur, se non belle dicere, nõ ad voluntatem loqui posse, non ab afflicta amicitia transfugere, atque ad florentem alianı deuolare, non profusis sumptibus viuere, non ornare magnificè, splendidéq; conuiuium, non habere domum clausam pudori, & sanctimonię, patentẽ, atque adeo expositam cupiditati, & voluptatibus, & quæ sequuntur. apud Virgiliũ Aeneidos 10. Iuno vt auerteret misericordiã Ioui in Troianos, quam Venus cõcitauerat, multa colligit, cur neque Aeneas, neque Troiani misericordia digni sint, & illud iacit ad extremum,

Tunc decuit metuisse tuis, nunc sera querelis
Haud iustis assurgis, & irrita iurgia iactas.

CAPVT XXVII.

Docetur quid sit æmulatio, qui æmuli, quæ bona, & qui homines æmulãdi.

tex.350 Πῶς δ' ἔχουσι οἱ ζηλοῦντες, & τὰ σοῖα, καὶ διὰ ποῖα, εἰθὺ δῆλον ἐξ ὧν δῆλον.

Iam vero, quomodo affecti sint qui æmulantur, & quæ bona, & in quibus hominibus posita, soleant æmulari, deinceps perspicuum fiet.

COMM. NVNC de æmulatione verba facere aggreditur, quæ licet quandam inuidiã, & cum libera indignatione similitudinem habere videatur, tamen ab vtraque discrepat id, quod ex eius definitione, & ex eis, quæ ipse tradit Aristoteles intelligi facile potest. Sequitur autem eundem otdinem, quem etiam in superioribus. nam primo docet quomodo affecti sint, qui æmulantur, deinde quæ sint ea bona, quæ æmulationem moueant, tũ qui sint homines illi, quos æmulari soleamus. hæc est illa contentio, quam Hesiodus ait humano generi valde vtilem esse, cum vicinus vicinum æmulatur, & eum in rebus honestis, & gloriatione dignis superare totis viribus contendit.

Εἰ γάρ ἐστι ζῆλος λύπη τις διὰ φαινομένην παρουσίαν ἀγαθῶν εἰτίμων, καὶ εἰδιχομένων αὐτῷ λαβεῖν περὶ τοὺς ὁμοίους τῇ φύσει, οὐχ ὅτι ἄλλῳ, ἀλλ' ὅτι οὐχὶ, καὶ αὐτῷ ὄντι. tex.351

Est enim æmulatio, quædam ægritudo, quæ nascitur ex eo, quod inſimilibus, ac paribus videntur esse bona quædam honorifica, quæ bona possint etiam in eum cadere, qui ita afficitur: non, quod alij bona illa euenerint, sed quod eis, ipse careat.

COMM. Hęc est æmulationis definitio, qua postea probat Aristoteles hanc affectionem esse bonam. licet enim sit ægritudo, quæ nascatur ex bonis honorificis alterius, tamen qui æmulatur, non ideo dolet, quod alter benè habeat, sicut inuidus facere solet, sed quia ipse nõ eadẽ bona possideat, eum se dignum existimet, quia sit par, ac similis ei, qui consequutus est. Itaque mauibus, pedibusque contendit, vt etiam ipse bona eadem acquirat. Cicero Tusc. 4. sic ait; Aemulatio autem dupliciter illa quidem dicitur, vt & in laude, & vitio nomen hoc sit. nã & imitatio virtutis, æmulatio dicitur, sed ea nihil hoc loco vtimur, est enim laudis, & est æmulatio ægritudo, si eo, quod quis concupierit, alius patiatur, ipse careat. & alibi, cum sit æmulantis augi alieno bono, qđ ipse non habeat, obtrectãtis autẽ angi alieno bono, quod id etiam alius habeat. Ex verbis igitur Ciceronis intelligimus duplicem æmulationem esse, alteram malã, de qua Plinius in Panegyrico sic ait, Nihil est tam pronum ad simultates, quã æmulatio in fœminis præsertim, ea porrò maximè nascitur ex coniunctione, alitur æqualitate, ardescit inuidia, cuius finis est odium. hæc etiã infensa æmulatio dicitur. alteram autem bonã, quę est virtutis imitatio, de qua hoc loco sentit Aristoteles, atque ideo subiungit;

Διὸ καὶ δῆλός ἐστιν ὁ ζῆλος, καὶ ὅτισκεῖν. τὸ δὲ φθονεῖν φαῦλον, & φαῦλοι. ὁ μὲν γὰρ ἑαυτὸν παρασκευάζει διὰ τὸν ζῆλον τυγχάνειν τῶν ἀγαθῶν. ὁ δὲ, τὸν πλησίον μὴ ἔχειν διὰ τὸν φθόνον. tex.352

Quo fit, vt æmulatio bona sit, & bonorum virorum affectio, sed inuidia mala est, & malorum hominum: nam æmulatio concitat hominẽ, vt talis fiat quo possit illa bona consequi, sed inuidia proximum conatur eis sẽ bonis spoliare.

COMM. Ponit apertam, & facilem differentiam inter æmulationem, & inuidiam. nam æmulatio cadit in bonum virum, in quem nõ cadit inuidia. probus enim, ait Plato, inuidet nemini, cum tamen meliores, & præstãtiores semper æmuletur. Solet enim æmulatio rebus in omnibus ingenium, & industriam, & profectus alere, quoniam hominẽ concitat, vt talis fieri studeat, qualis est is, quẽ æmulatur, vt eosdem honores, ac dignitates cõsequi

sequi posit: invidia verò dolet, cum bona proximi videt, & si quo modo posset, libenter illum spoliaret. Cicero in Præfatione Bruti, vbi mortē Hortensij deflet, ostendit inter se, & Hortensium numquā inuidiam vllam fuisse, sed tantum virtutis æmulationem. Quo tādem (inquit) animo
» eius interitum fere debui, eum quo certare erat
» glorioſius, quàm omnino aduersarium non ha-
» bere? eum præsertim non modo numquā sit aut
» illius à me cursus impeditus, aut ab illo meus.
» sed contra semper alter ab altero adiutus, & cō-
munleando, & monēdo, & fauendo. de hac æmulatione intelligit Andromache apud Virgilium 3. Aeneidos, cum ab Aenea de Ascanio eius filio illa petit,

Ecquid in antiquam virtutem, animosque viriles,
Et pater Aeneas, & auunculus excitat Hector?

tex.353 Ἀνάγκη δὴ ζηλωτικοὺς εἶναι τοὺς ἀξιοῦντας ἑαυτοὺς ἀγαθῶν ὧν μὴ ἔχουσιν. σὺδ' εἰς γὰρ ἀξιοῖ τὰ φαυλότατα ἀδυνάτα.

Necesse est igitur eos ad æmulandum proclines esse, qui se eis bonis, quæ non habent, dignos existimant. nullus autem eis se bonis dignum censet, quæ nullo modo euenire posse videntur.

comm. Iā incipit aperire quomodo affecti sint ij, qui æmulantur, ac primò docet eos esse proclines ad æmulandum, qui de se ipsis benè existimant, audētes sunt, & magno, constātique animo. qui putant se dignos esse, vt ea bona, quæ alios habere vident, & quibus ipsi carent, adipiscantur. modo talia sint ea bona, vt ab ipsis aequiri possint. nam nemo tam insipiens est, vt putet ea sibi debeti bona, quæ nulla ratione consequi potest. vnde fit, vt vicinos tantum æmulentur, & pares, ac similes, vt Virgilius non Platonem, aut Demosthenem æmulatus est, sed Homerū, & Theocritum, M. Tullius nō Homerum, aut Hesiodum est æmulatus, sed Demostheuem oratorem, quoniam etiā ipse Orator fuit, atque ita de reliquis. & hoc est quod ait Hesiodus, vicinus vicinum æmulatur. Cicero pro M. Marcello, illo æmulo, atque imitatore studiorum, ac laborum meorū. Virgilius 10.

Spemque meā, patriæ quæ nunc subit æmula laudi.

Quin etiam æmulus non tantum qui similē honorem, ac dignitatem appetit, sed etiam qui rē eandem flagitat, appellatur, vt Aiax apud Ouidium cum Vlysses de Achillis armis eum eo cōtenderet; indignans ita inquit,

Præmia magna peti fateor, sed demit honorem
Æmulus Æaci.——

tex.354 Διὸ οἱ νέοι, καὶ οἱ μεγαλόψυχοι τοιοῦτοι, καὶ οἷς ὑπάρχει τοιαῦτα ἀγαθὰ, ἃ τῷ ὄντι τίμιόν ἀξιᾶ ὄζιν ἀνδρῶν. ὄζι γὰρ ταῦτα, πλοῦτος, καὶ εὐπολυφιλία, καὶ ἀρχαὶ, καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Quapropter adolescentes, & magnanimi viri solent æmulatores esse: & qui ea bona possident, quæ honoratis viris conueniunt. talia verò sunt diuitiæ, copia amicorum, magistratus, & cætera eius generis.

Adolescentes, qui sibi ferè magna polliceri solent, & de se benè existimant, eorum, quos admirantur, æmulatores esse solent. quod prudens ille senex Euander apud Virgilium 8. Aeneid. intelligens vnicum filiū, quē habebat, Pallantem Aeneæ tradit, vt à primis annis eius æmulator fieret, sic enim ait, ——*tua cernere facta*
Assuescat, primis & te miretur ab annis.
is enim æmulamur (vt 1. Tusc. ait Cicero) qui ea habent, quæ nos habere cupimus. quo fit vt ēt magnanimi uiri, qui laudis, & gloriæ præter cæteros appetentes sunt, æmulatores esse soleant. atq; illi etiam æmulantur, qui bonis eis abundant. quę viris honestis apta sunt. vt qui diuitiis affluunt, qui multos habent amicos, qui sunt in aliqua dignitate, atque magistratu cōstituti. vnde propter æmulationem etiā inter clarissimos viros aliquando simultates, & inimicitię nascūtur; vt apud Græcos inter Themistoclem, & Aristidem, inter Xenophontem, & Platonem, apud Romanos inter Fabium Maximum, & Scipionē superiorem, iuter Liuium Salinatorem, & Claudium Neronem. sępe etiam sine vlla simultate, aut odio est æmulatio, quæ honestissima existimatur, qualē Cicero docet inter se, & M. Marcellum fuisse, atque item inter se, & Q. Hortensiū. hæc illa est æmulatio, quam ait Quiutilianus, in literis maximè profectus alere.

Ὡς γὰρ προσῆκον αὐτοῖς ἀγαθοῖς εἶναι, ὅτι tex.354
προσῆκε τοῖς ἀγαθῶς ἔχουσι ζηλοῦσι.

Nam quia eiusmodi bona conueniunt eis, qui benè animo conformati sunt, tamquam ipsis quoque conueniant probis esse viris, idcirco talia bona æmulantur.

Diuitiæ, copia amicorū, magistratus, eis præcipuè conueniunt, qui bene animo conformati sunt, ac probi viri. quo circa talia bona possident, aut habere cupiunt, probos se viros præstare studeut, & eorum mores æmulantur. quos in honore, ac precio esse vident. nobiles enim, & diuites, & gratiosi homines longè magis, ac præstantiorum æmulationem excitantur, quam obscuro loco nati, & inopes, & ab amicis destituti. nam hi quadam desperatione ducti, non audēt animum ad alriora tollere. illi verò magna spe fulti, nihil est tam magnificū, quod sibi non promittant, & se consequuturos non arbitrentur. comm.

Καὶ ὡς οἱ ἄλλοι ἀξιοῦσι. tex.355

Atque illi etiam æmulatores sunt, quos alij bonis dignos existimant.

Sæpe fit, vt aliquis magis aliis de se, quam sibi credat, itaque cum intelligit se dignum ab aliis existimari, qui bona aliqua consequatur, ad æmulationem eorum excitatur, qui iam ea bona cōsequuti sunt. hac de causa qui adhortātur, sæpe etiam laudes immiscere solent, vt facilius quæ veliut, persuadeant. Cicero pro Sestio, vosque adolescentes, & qui nobiles estis ad
» ad maiorū uestrorum æmulationem excitabo,
» & qui iugenio, & virtute nobilitatem potestis
consequi comm.

„ consequi, ad eam rationē in qua multi homines
„ noui,& honore,& gloria floruerunt cohortabor.
& quæ sequuntur.

tex.357 Καὶ ὧν πρόγονοι, ἢ συγγενεῖς, ἢ οἰκεῖοι, ἢ τὸ ἔθνος, ἢ ἡ πόλις εἴτιμοι, ζηλωτοὶ περὶ ταῦτα. οἰκεῖα γὰρ οἴονται αὐτοῖς εἶναι, καὶ ἀξιοῦσι τούτων.

Et quorum aut maiores, aut cognati, aut domestici, aut gens, aut ciuitas in precio, ac honore fuit, earundem rerum æmulatores sunt: nam ea iam propria esse bona putāt, atque illis se dignos arbitrantur.

COMM. Sunt quędam propria quasi studia familiārū, ciuitatum, gentium, in quibus posteri maiorum suorum æmulatores esse solent, vt Romæ Scenolarum familia iuri ciuili dedita erat, vnde multi fuerunt in ea præstantes iurisconsulti, quod ita Cicero primo de Officiis testatur, Quorū verò „ patres aut maiores in aliqua gloria præstiterūt, „ eorum plerique in hoc genere laudis studeant excellere.& pro L. Flacco, Quod maximè florere in „ generis sui gloria viderat, laudem patriæ in li„ bertatem vindicandæ prætor adamarat. ita qui sunt eiusdem ciuitatis potius ciues suos æmulantur, quā externos, vt apud Romanos tot belli duces eximij propter æmulationē extiterunt, sicut apud Athenienses tot oratores,& Philosophi, apud Lacedæmonios tot patientes,& laborum tolerantes viri. Sunt etiam gentium studia, quæ gentis eiusdē homines æmulantur, vt Chaldæi magnam Astrologiæ dabant operam, Iudæi cerimoniis, Cilices augurijs, Itali rei militari, Persæ veteres frugalitati, ac temperantiæ. cur autem hoc accidat, rationem addit Aristoteles, quia bona illa, quæ iampridem in sua familia, aut ciuitate, aut natione fuerunt, iā propria, atque sua existimant, & se illis dignos præstare studeant. hoc est, quod ait Cicero, reliquas nationes posse pati seruitutem, populi Romani propriam esse libertatem.

tex.358 Εἰ δὲ ἔστι ζηλωτὰ τὰ σπουδαῖα ἀγαθὰ, ἀναγκαῖόν τε ἀρετὰς εἶναι τοιαύτας, καὶ ὅσα τοῖς ἄλλοις ὠφέλιμα, καὶ εὐεργετικά. πᾶσι γὰρ τοὺς εὐεργετοῦντας, καὶ τοὺς ἀγαθούς.

Quod si bona, quibus honos debetur, æmulanda sunt, necesse est virtutes eiusmodi esse: & quæcumque bona sunt aliis vtilia, & beneficа. nam omnes beneficos, & probos viros honorant, atque in precio habent.

COMM. Transit ad secundam huius capitis partē, vt doceat, quæ sint ea bona, quæ concitent homines ad æmulandum. & quoniam in æmulationis definitione dixerat eā excitari propter ea bona, quæ sunt honorifica, & quibus honos debetur, nunc ostendit, quibus bonis honos debeatur. ac primo loco virtutes ponit, quæ sine dubitatione laudabiles, & honorificæ sunt, itaque etiā æmulandæ. secundo loco ponit vtilia bona. quoniam non tantum boni viri, ac virtute prædīti laudē, & honorem adipiscuntur, sed etiam ij, qui multis vtiles sunt, ac benefici. Cicero pro P. Sestio docet quæ bona sint æmulanda, cū ait, hæc imitamini, per Deos immortales, qui dignitatem, „ qui laudem, qui gloriā quęritis. hęc ampla sunt, „ hæc diuina, hæc immortalia, hæc fama celebrantut, monumentis annalium mandantur, posteri„ tati propagantur. intelligit autem omnia, quæ ciuitatibus, ac Rebusp. vtilia sunt.

Καὶ ὅσων ἀλαθῶν ἀπόλαυσις τοῖς πλησίον ὄξιον. οἷον πλοῦτος, καὶ κάλλος μᾶλλον ὑγείας. tex.359

Nec non cuncta illa, quibus propinqui, ac vicini frui possunt, quales sunt diuitiæ, pulchritudo, magis, quàm bona valetudo.

Summam facit eorū bonorū, quæ sunt æmulanda. nempe omnia, quibus etiam propinqui frui possunt, non tantum is, qui possidet. tales sunt diuitiæ, nam qui diues est, multis prodesse potest, & beneficentia, atque liberalitate vti. talis est etiam pulchritudo, quæ spectantium oculos mouet, & mirificè delectat. quo fit, vt magis æmulanda sint, quàm bona valetudo. hæc enim vni illi prodest, & delectationē affert, qui eam habet, illa verò ferè omnes intuentes oblectat, vt tes quædam diuina videatur. sicuti copiosè disputat Isocrates in Helenes encomio. æmulatio diuitiarum magis in viris est, quàm mulieribus. Hesiodus ait, æmulatur vicinus vicinum ditescere festinantē. pulchritudinis autē æmulatio magis est in mulieribus quàm in viris, itaque non contentæ naturali venustate, addunt etiam sępe fucati medicamenta candoris, & ruboris, vt ait Cicero. COMM.

Φανερὸν δὲ, καὶ οἱ ζηλωτοὶ τίνες. οἱ γὰρ ταῦτα, καὶ τὰ τοιαῦτα κεκτημένοι, ζηλωτοί. ἔστι δὲ ταῦτα τὰ εὐεμβία, οἷον εὐεμβία, σοφία, ἀρχή. οἱ γὰρ ἀρχοντες πολλὰς δυνάστας δι' ποιεῖν. tex.360

Neque obscurum est, quinam sint æmulandi, nempe ij, qui huiusmodi bona possident, qualia sunt ea, quæ diximus, vt fortitudo, sapientia, magistratus. nam qui magistratum gerunt de multis bene mereri possunt.

Tertio loco declarat, quos æmulari soleamus, licet hoc ex supra dictis intelligi possit, eos enim æmulamur, qui prædictis bonis ornati sunt. vt qui fortitudine præstant, aut sapientia, aut qui sunt in aliquo magistratu constituti. cuius rei causa est, quia qui sunt in magistratu multas occasiones habent, vt de plurimis bene mereantur, quæ res sane gloriosa est, & magnopere expetenda. Sic igitur in bello sunt æmulationes inter fortes milites, centuriones, duces, tribunos, & cæteros similes, vt ex historiis permultis exēplis intelligi potest. in Rep. sapientiæ sunt æmulationes, vt inter iurisperitos, Senatores, medicos, philosophos, reliquosq; pares. neque desunt æmulationes in magistratibus, qui in vnaquaque ciuitate pet quam varij sunt. tanto autem magis sunt æmulanda bona, quanto plurib⁹ vtiliora esse possunt, quoniam ea possidenti maiorem laudem, & gloriam acquirunt. COMM.

Στρατηγοὶ,.

text.361 Στρατηγοὶ, ῥήτορες, ποιητὴς οἱ τὰ τοιαῦτα δυνάμενοι.

Imperatores quoque, & oratores, cæteriq; omnes, qui talia præstare possunt.

comm. Duas tãgit artes, quæ reliquis omnibus antecelluut, vt pro L. Murena docet Cicero, hoc est artem imperatoriam, & eloquentiam. verba Ciceronis hęc sunt, Duæ sunt artes, quę possunt locare homines in amplissimo gradu dignitatis, vna imperatoris, altera oratoris boni. ab hoc.n. pacis ornamenta retinẽtur, ab illo belli pericula repelluntur. & de re militari sic in eadẽ oratione, Rei militaris virtus præstat cęteris omnibus. hæc nomen populo R. hæc huic vrbi ęternã gloriã peperit. hęc orbem terrarum parere huic imperio coegit, oẽs vrbanę res, omnia hæc nostra præclara studia, & hæc forẽsis laus, & industria latent in tutela, ac pśidio bellicæ virtutis. de eloquẽtia vero ita primo de Oratore. Quid tã porro regium, tam liberale, tã munificum, quã opẽ ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutẽ, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? non est igitur mirũ, si hæ duæ artes præter cæteras æmulandæ sunt, quæ tantas in se vires habeant. nã ex cęteris etiam vt quęque magis hominibus prodesse potest, ita magis æmulãda est.

text.362 Καὶ οἷς πολλοὶ ὅμοιοι βούλονται εἶναι, ἢ πολλοὶ γνώριμοι, ἢ φίλοι πολλοί.

Illi etiam æmulandi sunt, quibus plurimi similes esse studeant, vel quibus plurimi noti, vel amici fieri cupiunt.

comm. Res quędã præclara est, habere plurimos, qui similes esse studeant, & qui familiares, & amici fieri cupiant. hoc enim excellẽtiæ cuiusdam indicium est. ideo tales homines æmulandi sunt, quos omnes tamquam florentes expetunt, & obseruant. in hac re Cicero de se gloriatur contra Pisonẽ, & Vatinium, quod multi sui similes esse cuperent, & suam amicitiam expetereut, nemo autem illos congressu dignos existimaret.

text.363 Ἢ οὓς πολλοὶ θαυμάζουσι, ἢ οὓς αὐτοὶ θαυμάζουσι. καὶ ὧν ἔπαινοι, καὶ ἐγκώμια λέγονται, ἢ ὑπὸ ποιητῶν, ἢ λογογράφων.

Et quos multi admirantur, aut quos illi ipsi admirantur: & quorũ laudationes, & encomia vel à poetis, vel ab oratoribus prædicantur.

comm. Cum aliquẽ intelligimus multis hominibus de se admirationem concitare, statim eum dignum esse, quem æmulemur, arbitramur, aut si non multis, sed nobis tantum ipsis admirationi est, nihilominus æmulari studemus. atque illos præterea, quos intelligimus vel à poetis, vel ab oratoribus celebrari, siue viuunt, siue mortui sint, vt C. Cæsar in Hispania cum imaginem Alexandri Magni vidisset, eius egregia facta recordatus ad eius æmulationẽ totus conuersus est. & Alexander ipse, cũ in Sigęo ad Achillis tumulum astitisset fortunatum Achillem appellauit, quod suę virtutis Homerũ prędconem inuenisset. multi etiam viuentes, & à poetis, & ab oratoribus celebrãtur, vt Pompeius à Cicerone, Messala à Tibullo, quorũ extant eximiæ laudationes.

CAPVT XXIIX.

De Contẽptu, & qui quos contemnant.

text.364 Καταφρονοῦσι δὲ τῆς ἐναντίων. ἐναντίον γὰρ ζήλῳ καταφρόνησις ἐστι. καὶ τὸ ζηλοῦν, τῷ καταφρονεῖν.

Contemnunt autem eos, qui sunt his cõtrarij. contemptio enim æmulationi contraria est, & æmulari, atque contẽnere sunt inter se cõtraria.

comm. Sicvti bonis supra demonstratis instructos æmulamur, ita priuatos eis, aut etiam contrarijs vitijs inquinatos contemnimus; & indignos esse uostra consuetudine iudicamus. hęc.n. inter se contraria sunt, contemptio, & æmulatio, cõtemnere, & æmulari. quos autem contemnimus, eis aliquando ne respondere quidem volumus, aliquãdo vero contumẽlijs etiam vexamus, quod in Vatiniũ Cicero eleganter exprimit hoc modo, Si tua tantummodo Vatini quid indiguitas postularet, spectare voluissem, fecissem id, quod his vehementer placebat, vt te, cuius testimonium propter turpitudinem vitæ, sordesque domesticas uullius momenti putaretur, tacitus dimitterem: nemo enim horum aut ita te refutandum vt grauem aduersarium, aut ita rogãdum vt religiosum testem arbitrabatur. sed fui paulo in te intemperantior, quam debui, odio enim tui, in quo & si omnes propter tuum in me scelus superare debeo, tamen ab omnibus penè vincor, fic sum incitatus, vt cũm te non minus contemnerem quam odissem, tamen vexatum potius, quàm despectum vellem dimittere.

Ἀνάγκη δὲ τοὺς οὕτως ἔχοντας ὥστε ζηλοῦσθαι, καταφρονητικοὺς εἶναι τούτων τε, καὶ ὅτι τούτοις, ὅσοι τὰ ἐναντία κακὰ ἔχουσι τῆς ἀγαθῶν τῆς ζηλωτῆς.

Necesse est autem eos, qui ita affecti sunt, vt vel aliorum æmulatores sint, vel sui æmulatores habeant, contemptores esse eorum hominum, qui sunt malis ijs obnoxij, quæ contraria sunt illis bonis, quæ æmulantur.

Qui sunt æmulatores bonorum, ijdem vt sint, etiam malorum contemptores necesse est. nam qui rem aliquam suspicit, eius contrariam contemnit. vt qui diuites admiratur, pauperes despicit. qui doctorum hominum studiosus est, imperitos negligit. cum igitur aliqui iam ad æmulationem animum applicuerint, aut tales fuerint, vt sui æmulatores habeant, statim eorum contemptores fiunt, in quibus nulla vident ex eis esse bona, quæ ipsi vel studeant assequi, vel iam assecuti sunt, & multo magis etiam contemnunt. Si contrariis malis, aut uitiis infectos uident. ut ille Numanus apud

Virg. 9. Aen. eum ſuos laudaſſet, ꝙ in perpetuis laboribus nutriti etiam iu ſenectute uires, & animum eundem obſeruarent, Troianos deiude tãquam contrarijs uitijs deditos ita contemnit,

Vobis picta croco, & fulgenti murice veſtis,
Deſidiæ cordi, iuuat indulgere choreis,
Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ,
O verè Phrygiæ, neque enim Phryges. ——

tex. 366 Διὸ πολλάκις καταφρονοῦσι τῶν δυτυχούντων, ὅταν αὐτοῖς τῶν σπήμων ἀγαθῶν ὑπάρχῃ αὐτοῖς ἡ τύχη.

Quare ſæpenumero fortunatos homines contemnunt, cum fortuna quidem eis proſpera eſt, ſed tamẽ ſine ijs bonis, quibus honos tribui ſolet.

COMM. Cauſam affert, cur ſæpe accidat, vt etiã fortunatos homines aliquando contemnamus, neque quos æmulemur, dignos eſſe putemus. cũ enim quis præter dignitatẽ ſuam bene res ſuas gerit, & proſperam habet fortunam, eum tamen propter improbitatem, aut ignauiam, aut humilitatem malo dignus eſſet. facile contemnitur ab ijs, qui magno ſunt, atque excelſo animo, qui non ex fortunæ ineóſtantia, ſed ex bonis animi, atq; ex uirtute virum iudicant. hoc bene Cicero expreſsit in Corneliana, ſicut ipſe citat in Oratore ad Brutum. neque me diuitiæ mouent, quibus
» omnes Africanos, & Lælios multi venalitij, mer-
» catoresque ſuperarunt. neque ueſtis, aut cœla-
» tum autum, & argentum, quo noſtros ueteres
» Marcellos, Maximosq; multi Eunuchi è Syria,
» Aegyptoq; uicerunt, neque uerò mouent me or-
» namenta iſta villarũ, quibus L. Paulum, & L. Mu-
» mium, qui rebus his vrbem, Italiamq; omnẽ re-
» ferſerunt, ab aliquo video perfacile Deliaco, aut Syro potuiſſe ſuperari. bona verò quibus honos tribui ſolet, vt artes egregiæ, ſcientiæ, virtutes, & ſiqua alia ſunt eius generis, ſolent homines in admirationem, & æmulationem adducere.

CAPVT XXIX.

Agendum ſibi eſſe demonſtrat de moribus Auditorum, & horum quadripartitam ſtatuit differentiam.

tex. 367 Λ Ὶ ὧν μὲν οὖν τὰ πάθη εἴρηνται, καὶ δι' ἃ λύεται, ἐξ ὧν αἱ πίστεις γίγνονται, περὶ αὐτῶν εἴρηται. τὰ δὲ ἤθη ποῖοί τινες, κατὰ τὰ πάθη, καὶ τὰς ἕξεις, καὶ τὰς ἡλικίας, καὶ τὰς τύχας, διέλθωμεν πάλιν ταῦτα.

Sed iam ſatis dictum eſt, quibus modis perturbationes animi inſerantur, aut euellantur inſitæ, vnde fidei faciendæ rationes ducuntur. nunc de moribus ſermo nobis deinceps inſtituendus eſt, qui ſecundum animi commotiones, habitus, ætates, fortunas variantur.

COMM. TRANSITIONE vtitur more ſuo, vt ad ſequentia quaſi gradum faciat, hactenus (inquit) de perturbationib. animi diximus, quomodo inſeri animis audientiũ poſſint, aut euelli, quatenus ad fidem faciendã attinet, quoniã facilius cõmoti animi ad credẽdum inducantur, q̃ ſedati, deinceps volumus de moribus hominũ verba facere, qui nõ ijdẽ ſunt in omnibus, ſed quatuor potiſsimum rebus immutari ſolent, hoc eſt à cõmotionib. animi, ab habitibus, ab ætatibus, à fortunis. hoc autẽ loco mores vocantur, nõ qui à uirtutibus, aut uitijs naſcũtur, quoniã illi habitus ſunt. ſed proprietates quædã hominum quaſi naturales, quas Plutarchus eius partis animi, quæ rationis expers eſt, qualitates eſſe vult. de quibus ita Cic. de lege Agr. Non ingenerantur hominibus mores tã à ſtirpe generis, ac ſeminis, q̃ ab ijs rebus, quæ ab ipſa natura loci, & á uitæ cõſuetudine ſuppeditãtur, quibus alimur, & uiuimus. Carthaginenſes fraudulenti, & mendaces, non genere, ſed natura loci, ꝙ propter portus ſuos multis, & variis mercatorum, & aduenarum ſermonibus ad ſtudiũ fallendi ſtudio quæſtus nocabautur. Ligures montani duri, atq; agreſtes: docuit ager ipſe, nihil ferendo niſi multa cultura, & magno labore quæſitũ. Cãpani ſemper ſuperbi bonitate agrorum, & fructuum.

Λέγω δὲ πάθη μὲν ὀργὴν, ἐπιθυμίαν, καὶ τὰ τοιαῦτα, περὶ ὧν εἰρήκαμεν πρότερον. ἕξεις δὲ, ἀρετὰς, καὶ κακίας. εἴρηται καὶ περὶ τούτων πρότερον, καὶ πῶς προαιροῦνται ἕκαστοι, καὶ ποίων πράκτικοί. tex. 368

Voce autem animi commotionem, iram, cupiditatem, cæteraq; eius generis, de quibus ſupra diximus, habitus verò, virtutes, & vitia, ſed de his etiam ante dictum eſt, & ſimul explicatum, quæ ſibi ſinguli homines proponant, & quarum rerum gerendarum ſtudio teneantur.

COMM. Cùm quatuor propoſuiſſet, quæ mores mutare ſoleant, de duobus iam à ſe dictum oſtẽdit, hoc eſt de commotionibus animi, & de habitibus itaque ſupereſt etiã, vt de reliquis duobus differat. i. de ætatibus, & fortunis. oſtendit autẽ exemplis, quæ ſint animi commotiones, & qui habitus. commotiones ſunt (inquit) vt ira, & cupiditas, & eius generis reliqua, quæ ſupra iam explicata ſunt. habitus ſunt, vt virtutes, & vitia. de quibus in primo libro dictum eſt, eum de genere demonſtratiuo verba fierent. & quia propter varias animi commotiones, & propter diuerſos habitus ſtudia etiam diuerſa homines ſequuntur, & aliud atque aliud ſibi faciendum proponunt, etiam de hac re diſputatũ eſt. & explicatũ ad quas res impellat ira, ad quas cupiditas, ad quas miſericordia, ad quas amor, atq; ita de reliquis. eodem modo quid probi viri, virtuteque præditi ſtudeant, quid contra improbi, & ſceleſti moliantur, & quemadmodum vtrique ſuis ſtudijs delectentur, oſtenſum eſt.

Ἡλικίαι δὲ εἰσι, νεότης, καὶ ἀκμὴ, καὶ γῆρας. τύχας δὲ λέγω, εὐγένειαν, πλοῦτον, δυνάμεις, καὶ τἀναντία τούτοις, καὶ ὅλως εὐτυχίαν, καὶ δυστυχίαν. tex. 369

Ætates

Aetates autem sunt adolescentia, media ætas, senectus. fortunas verò voco nobilitatem, diuitias, ciuilem potentiã, & ea, quæ sunt his contraria, & denique prosperitatem, & infortunium.

COMM. Duo reliqua iam aggreditur, quæ mores variare solent, hoc est ætates, & fortunas. tres autem tantum ætates facit, hoc est adolescentiam, mediã ætatem, & senectutem, non quod plures esse non possint, sed quoniam in his potissimum tribus mores mutantur. vel quia pueritię mores non solent oratores admodum aduertere. Horatius tamen in Arte poetica quatuor ætatũ mores describit, hoc est pueritiæ, adolescentiæ, virilis ætatis, & senectutis. Varro quinque faciebat hominum ætates rotunda quadam, & facili diuisione, vt quinto decimo quoque anno vatiętur. nam à die natali vsq; ad quintumdecimum annum pueros vocabat, quod essent pueri. inde ad triginta annos adolescentes, quod corporis viribus adolescerẽt. postea ad quadragintaquinque iuuenes, quod Remp. in bello iuuarent. deinde ad sexaginta seniores, qui consilio ualerent, & corpus senescceret. post sexagesimum annum ad finem vsque vitæ senes vocabat, quod senio laborarent, donec conficerentur. fortunas vocat Aristoteles eo modo, quo etiam Cicero, quæ à fortuna non à consilio proueniunt, vt nobilitatem, opes, potentiam, atque his contraria, ignobilitatem, paupertatem, impotentiam, atque abiectionem. in summa omnis prosperitas, & calamitas fortuita fortunæ nomine continetur.

CAPVT XXX.

Iuuenilis ætatis mores persequitur.

tex. 370 Οἱ μὲν οὖν νέοι, τὰ μὲν ἤθη εἰσὶν ὀπιθυμητικοί, καὶ οἷοι ποιεῖν ὡς αἰ ὀπιθυμήσωσι.

Adolescentes igitur, quod ad mores attinet, cupiditatibus æstuant; atque illa conantur efficere, quæ concupierint.

COMM. IAM mores adolescentiũ explicat, quos ait cupiditatibus trahi, & quæ cupiunt efficere conari. sic etiã Horatius in Arte poetica, vbi Poeta cẽset, cuiusque ætatis mores notandos esse, iuuenes esse sublimes, & cupidos ait: *Sublimis, cupidusque.* Homerus 3. Iliados ait adolescentiũ mentes semper esse suspensas, hoc autem propter sanguinis feruorem accidere putant. nam quibus sanguis magis feruet, ij pluribus cupiditatibus trahuntur. Cicero pro M. Cęlio, ipsa natura profundit adolescentiæ cupiditates, quæ si ita erumpunt, vt nullius vitam labefactent, nullius domum euertant, faciles, & toleratibiles haberi solent.

tex. 371 Καὶ ἧττον περὶ τὸ σῶμα ὀπιθυμηταί, μᾶλλον ἀπολαυστικοὶ τῶν περὶ τὰ ἀφροδίσια, καὶ ἀκρατεῖς ταύτης, δυμεταβολοὶ δὲ, καὶ ἀθύμητοι πρὸς τὰς ὀπιθυμίας.

Sed ex omnibus corporis voluptatib. maxime Veneri dediti sunt, atq; in ea potissimum incontinentes esse solent: verũ facile mutantur, & ea, quorum cupiditate trahuntur, cito fastidiunt.

Adolescentes, omnes quidem voluptates sequuntur, sed amoribus, & Veneri præcipuè dediti sunt, quod etiam 3. Ethicorum Homeri testimonio probat, & ipsa nos docet experientia, quam incontinentes in amoribus iuuenes esse soleant. Sed illud etiam quasi quasi proprium habent, vt facile muteutur, & quod antea magnopere cupiebant, postea negligant, & fastidiant. quod ita expressit Horatius, COMM.

——*& amata relinquere pernix.*

Hac de causa veteres solebant amores meretricios adolescentib. concedere, ne in alienas vxores peccarent, quia putabant non fieri posse, vt à Venere penitus abstineant. vnde Horatius primo Serm.

Quidam notus homo cum exiret fornice, macte
Virtute esto, inquit sententia dia Catonis,
Nam simul ac venas inflauit tetra libido,
Hic iuuenes agnum est descendere; non alienas
Permolere vxores. ——

Sic Cicero M. Cœlium excusat ab ætate, quod cum Clodia consuetudinem haberet.

Καὶ σφόδρα μὲν ὀπιθυμοῦσι, ταχὺ δὲ παύονται· ὀξεῖαι γὰρ αἱ βουλήσεις, & οὐ μεγάλαι ὥσπερ αἱ τῶν καμνόντων δίψαι, καὶ πεῖναι. tex. 372

Et vehementi quidem cupiditate mouentur, sed in eis ardor ille celeriter extinguitur: illorum enim voluntates acutæ quidem sunt, sed non tamen diuturnæ, qualis ægrotorum sitis, ac fames esse solet.

Adolescentium cupiditates quamuis acres sint, & vehementes, tamen instabiles sunt, & paruo tẽpore perseuerant, quod etiam Plato testatur cũ suspectum haberet Dionysij iunioris ingenium. sunt enim acutæ, & intentæ voluntates iuuenum, & magno impetu negocia aggrediũtur, sed deinde cessãt, neq; diuturnæ sunt, eo modo, quo solent ægroti nonnumquam uehementer cibum, & potum appetere, sed deinde facile satiantur. hanc naturã in Bruto fuisse declarant C. Cæsaris verba, quæ à Plutarcho recitantur in ipsius Bruti vita, Hic (inquit) adolescens non satis certò » scio quid velit, sed quicquid vult, vehementer » vult. Sic ille Nisus apud Virgilium 9. Aeneid. COMM.

— Dij ne hunc ardorem mentibus addunt
Euryale? an sua cuique Deus fit dira cupido?
Aut pugnã, aut aliquid iam dudũ inuadere magnum
Mens agitat mihi, nec placida contenta quiete est.

Καὶ θυμικοὶ, καὶ ὀξύθυμοι, & οἷοι ἀπολαυθεῖν τῇ ὁρμῇ, καὶ ἧττον εἰσὶ τῷ θυμῷ. δεῖ γὰρ φιλοτιμίαν, ἀλλ' ἀδικίαν ὀλίγωρεῖσθαι, ἀλλ' ἀδικεῖσθαι. αἱ δὲ ὀργαὶ ἀδικεῖσθαι. tex. 373

Præterea facile excãdescunt, & leui de causa irascuntur, atq; illum animi impetũ sequuntur.

& omnino semper inferiores; & victi ab ira discedunt: nam propter ambitionē, ac honoris studiū pati non possunt, vt ab vllo negligantur, sed grauiter ferunt, cū se iniuria affici existimant.

COMM. Ad iram propensi sunt adolescentes, adeo vt minima quaque de causa irascantur, neque animum regere ualeant: neque si velint iram coercere facile possint, quo fit, vt iræ tamquam præda sint, & ab ea transuersi rapiantur. hoc autem accidit primum ob sanguinis feruorem, qui maximè calet in adolescentia. deinde propter ambitionem, cupiunt enim honores, ac dignitates, & cum assequi non possunt id, quod cupiunt, indignantur, quasi neglecti, & iniuria affecti. hanc excandescentiam iuuenilem expressit in Turno Virgilius vndecimo Aeneidos,

Talibus exarsit dictis violentia Turni,
Dat gemitum, rumpitq; has imo pectore voces.

Et in quinto Aeneid. de Gya adolescente sic ait,

Tum verò exarsit iuueni dolor ossibus ingens,
Nec lachrymis caruere genæ, segnemq; Menœtem
Oblitus decorisq; sui, sociumq; salutis
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta.

Talis naturæ Magnum Alexandrum præcipuè fuisse legimus, vt propter iuuenilem excandescentiam multa patraret, quorum eum deinde magnopere pœnitebat.

tex.374 Καὶ φιλονεικοτεροι μὲν εἰσι, μᾶλλον δὲ φιλόνεικοι. ὑπεροχῆς γὰρ ὀργιζονται ἡ πάντες, ἢ δι' ἄλλο τι ὑπεροχήν τινα.

Et ambitiosi sunt, vel potius victoriæ cupidi. cupit enim adolescentia cæteris antecellere, victoria verò quædam excellentia est.

COMM. Adolescentes studio gloriæ efferuntur, itaque sunt ambitiosi, & alijs præstare contendunt, atq; alios superare, nam ipsa victoria quandam per se fert excellentiam. hanc affectionem Cicero 5. de Finib. pueris attribuit, cum ita inquit, Quanta studia decertantium sunt? quanta ipsa certamina? vt illi efferuntur lætitia cum vicerint? vt pudet victos? vt se accusari nolunt? quam cupiunt laudari? quos illi labores nō perferunt, vt æqualium principes sint? Quintilianus etiā cum adolescentē vehementer probat, qui valde sit ambitiosus. licet enim ipsa per se vitium sit ambitio, frequenter tamen est causa virtutū. in oratione pro M. Cælio Cic. docet in adolescentia maximè studiū gloriæ vigere, cum sic ait, Non loqpor de sapientia, quæ non cadit in hanc ætatē, de impetu animi loqnor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam, quæ studia in his iam ætatibus nostris contractiora esse debent, in adolescentia verò tamquam in herbis significāt, quæ virtutis maturitas, & quantæ fruges industriæ sint futuræ. Quintilianus 1. Mihi ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria iuuet, qui vicius fleat. hic erit alendus ambitu, &c.

tex.375 Καὶ ἄμφω ταῦτα μᾶλλον, ἢ φιλοχρήματοι. φιλοχρήματοι δὲ ἧκιστα, διὰ τὸ μήπω εἰδέναι ἀπεπειρᾶσθαι. ὥσπερ τὸ Πιττακοῦ ἔχει ἀποφθεγμα εἰς Ἀμφιάραον.

Et hæc ambo potius quàm studium pecuniæ sequuntur: neque enim pecuniæ desiderio trahuntur, quoniam egestatem, aut indigentiam nondum experti sunt, quemadmodum illud Pittaci dictum in Amphiaraum ostendit.

Ambitione magis, & studio gloriæ ducuntur COMM. adolescentes, quam pecuniæ cupiditate, cuius rei signum illud est. quod vt aliquem honorem, aut celebritatem acquirant, maximam pecuniarum vim sæpe profundunt. hoc autem ideo fit, quia nondum experti sunt egestatem, neque adu[illegible]erunt, quam sit eorum interdū vita misera, qui rerum ad uitā necessariarum indigent. quod olim Pittacus Mitylenæus vnus è septem Græciæ sapientibus, quodam in Amphiaraum dicto suo comprobauit, hanc adolescentis naturam, quod pecuniarū minimè studiosus sit, Horatius in Arte Poetica vno versu sic expressit,

Vtilium tardus prouisor, prodigus æris.

Cicero laudat M. Cœlium in eo, quod nullos nimios sumptus fecisset, nullum æs alienum contraxisset, versuram fecisset nullam. quasi tā prudens esset, vt supra ætatē saperet. contra M. Antonium vehementer insectatur, quod patrimonium ingens dilapidasset, & breui tempore plurimas pecunias profudisset.

Καὶ οὐ πανοῦργοι, ἀλλ' ἁπλοῦς διὰ τὸ μήπω πεπειρᾶσθαι πολλῶν πονηριῶν. tex.376

Neque prauo ingenio sunt, sed simplices, & aperti, quia nondum multa flagitia didicerunt.

Non sunt malitiosi adolescentes, neq; improbi, sed potius fatui, atque simplices, & eiusmodi vt ab improbis hominib. in fraudem allici facile possint, cuius rei causa est, quia nondū aliorum flagitia intellexerunt, &, vt ait Plato 3. de Rep. nondū habent in animo suo rerū earū exēplaria, quas improbi viri perpetrare solēt, ad quæ tespicientes possint cautiores euadere, qua de causa facile decipiuntur, Cicero sexta in Verrē actione sic ait de Antiocho Syriæ rege, quē Vertes fefellerat, Antiochus, qui animo, & puerili esset, & regio nihil de istius improbitate suspicatus est,

Καὶ ἄπιστοι, διὰ τὸ μήπω πολλὰ ἐξηπατῆσθαι. tex.377

Sunt etiā creduli, quia non sæpe decepti sunt.

Facile credūt adolescētes, quę res maximè COMM. periculosa est, & multorū malorū causa. hoc autem idēò fit, quia paruū adhuc vsum rerum habēt. & nō sæpe decepti fuerunt. nā qui semel, atq; iterū decipiunt, illi paulatim cautiores fiūt, & tandem illud Epicharmi Siculi dictū obseruat. dicebat. n. Epicharmus neruos esse sapientiæ non credere.

Καὶ ἐλπιδες· ὥσπερ γὰρ οἱ οἰνωμένοι, οὕτω διάθερμοί εἰσιν οἱ νέοι ὑπὸ τῆς φύσεως, ἅμα δὲ, διὰ τὸ μήπω πολλὰ δυστυχηκέναι. tex.378

Et bonā spe aluntur eo, quod natura callidi sunt, non aliter atque illi, qui vino madent: simul etiam quia nondum multis in rebus spe frustrati sunt.

Semper

comm. Semper adolescẽtes spei pleni sunt,& sibi magna pollicẽtur. quod ab ætatis feruore nasci docet Aristoteles. sunt.n.calidi natura. & ille calor magnos spiritus efficit, vt in ebriis etiã accidit, qui maximas spes concipiunt. vt idem, in Problematibus docuit. Horatius ad Torquatum,

Quid non ebrietas designat? operta recludit,
Spes iubet esse vatas. ——

Accedit etiã alia causa,quia paucis adhuc in rebus fruſtrati sunt.ideo se facile sperãt omnia cõsecuturos. neq; rerum,ac negociorum difficultatem animo voluunt. sicuti ebrij, vini calore oppressi, non possunt multa cogitare, sed in quandam inanem lætitiã profusi,multa bona sperant.

tex.379 Καὶ ζῶσι τὰ πλεῖστα ἐλπίδι. ἡ μὲν γὰρ ἐλπὶς, τοῦ μέλλοντός ἐστιν. ἡ δὲ μνήμη,τοῦ παροιχομένου, τοῖς δὲ νέοις, τὸ μὲν μέλλον,πολύ. τὸ δὲ παρελήλυθὸς, βραχύ. τῇ γὰρ πρώτῃ ἡμέρᾳ μεμνῆσθαι μὲν οὐδὲν οἴονται, ἐλπίζειν δὲ πάντα.

Quin magna ex parte spe viuunt, est enim spes futuri temporis, memoria verò præteriti: adolescentib. autem quod futurũ est tempus,longum est, quod verò præteritum est, paruum. primis enim temporibus ætatis nihil est,quod se meminisse putent, omnia verò sperant.

comm. Vita (inquit) adolescentium maiori ex parte pẽdet à spe.cuius rei causam probabilem affert, quia spes tantum ad futurum tempus pertinet, sicuti memoria ad præteritum. in adolescentia verò tempus præteritum patuũ est, & futurum tempus longum fore putatur, quare longe maior spes quàm memoria est in adolescente. quid enim recordari,aut meminisse potest primis temporibus, cum nihil adhuc memoria dignum gesserit? at certè potest omnia spetare, qui se diu uiẽturum putat, & aliorum prosperos successus videt. hanc spem adolescentium Virgilius in decimo Aeneidos eleganter expressit, vbi de Anxure loquitur, quem Aeneas interfecit;

Dixerat ille aliquid magnum, vimq; affore verbo
Crediderat, cœloq; animum fortasse ferebat,
Caniciemq; sibi, & longos promiserat annos.

tex.380 Καὶ διὰ παντὸς εἰσὶ δεῖ τὸ εἰρημένον, ἐλπίζουσι γὰρ ῥᾳδίως.

Et propter hanc, quam dixi, causam, facile decipiuntur, quia facile sperant.

comm. Ex hoc loco pulchra, & verissima sententia elicitur, Qui facile sperat,facile decipitur. vnde cum adolescentes facile spẽrẽt,ideo fit,vt etiam nullo ferè negocio decipiantur.

tex.381 Καὶ ἀνδρεῖοι τροι,θυμοῦδεις γὰρ, ἡ ἐλπὶς, δι τὸ μὴ, μὴ φοβεῖσθαι. τὸ δὲ, θαρρεῖν ποιεῖ. ὅτε γὰρ ὀργιζόμενος οὐδεὶς φοβεῖται. τό, τι ἐλπίζειν ἀγαθόν τι, θαρραλέον ἐστί.

comm. *Fortiores quoque sunt alijs, quoniam iracundi, ac spei semper pleni. quorum alterum non timere, alterum confidere facit: neque enim quisquam iratus timet, & qui boni aliquid sperat, audentior euadit.*

Solent adolescentes maiori ex parte cæteris fortitudine præstare, cuius rei duplex est causa. prima,q ad iram propẽsi sunt,altera quòd à spe nũquam destitunntur. iracundia nerò facit hominem intrepidum,ac fortem,quia fieri non potest,vt quisquam simul timeat,& iratus sit, bona spes confidentiã parit,& audaciam, nam qui victoriam sperat, animũ suum confirmat,& in dubijs rebus fortior efficitur. Ergo in adolescentia duo sunt fortitudinis fundamenta, nẽpe iracundia,& spes,nã Peripatetici (quod ait in Tusculanis Cicero)iracundiã cotem fortitudinis esse dicebant. Aristoteles Ethicorum 3. genus quoddam fortitudinis ab iracundia, furoreque animi proficisci docet,atque item alterum à spe, quam quis animo firmã conceperit. quod autem spes fortiores efficiat,docet etiã Virgilius ijs verbis,

—— *spes addita suscitat iras.*

comm.

tex.382 Καὶ αἰσχυντηλοὶ οὐ γάρ πω καλὰ ἴπρα ὑπολαμβάουσιν ἀλλὰ πεπαιδευνται ὑπὸ τοῦ νόμου μόνον.

Et verecundi sunt, quia nihil aliud adhuc honestum esse censent, nisi quod ex institutione, legeq; didicerunt.

comm. Docet qua de causa soleant adolescentes esse verecundi. quia cum per ætatem nondũ ipsi per se,quæ uerè bona sint,& honesta cognoscere potuerint,tantũ ea putant honesta esse,quę ex puerili institutione, & ex lege, atque consuetudine didicerunt. itaq; quoties aliquid eiusmodi committunt, quod sit cõtra ea, quæ hominũ opinione honesta esse indicantur, statim erubescere solent.hoc autem indiciũ probitatis habetur,quoties adolescens præ verecundia rubore suffunditur.ideo Cato Cẽsorius dicere solebat,magis sibi placere adolescentes, qui erubescerent, q qui palleſcerent, quoniã rubor probæ indolis indicium est.Cic.pro M.Cęlio vocat Atratinum optimum adolescentem eo, q pudore impediretur, quo minus in turpi oratione diu versaretur.neq; (inquit) id quod animaduertere poteratis, pudor patiebatur optimi adolescentis in tali illum oratione versari. Diogenes Cynicus cũ aliquando vidisset adolescentem erubuisse, confide (inquit) adolescens, talis est enim virtutis color.

tex.383 Καὶ μεγαλόψυχοι, ὅτε γὰρ ὑπὸ τοῦ βίου ὅπω πεπαιδεύνται, ἀλλὰ τὴν αὐγκαίων ἄπειροί εἰσι, καὶ τὸ ἀξιοῦν μεγάλων αὐτὸν, μεγαλοψυχία. τοῦτο δ' ἐλπίδος.

Sunt etiam magnanimi adolescentes, quia nondum vitæ miserias senserunt, sed expertes sunt earum, quæ in vita accidunt necessitatum. nam se magnis rebus dignum esse censere, magnanimitas est: hoc autem eius est proprium, qui spei plenus est.

comm. Duabus de causis ait adolescẽtes esse magnanimos. primò quia nondum vsum rerum percepe-

perunt,atque ignorant,quam difficile ſit, ea ſibi comparare, quæ ad uitam honeſtè,ac liberaliter degendam neceſſaria ſunt. neq;.n.moleſtias,labores, curas, quæ frequenter acciduut, experti ſunt,deinde quia ſpei pleni ſunt,vt ſupra demonſtratum eſt,& de ſe præclarè ſentiuut, magnisq; rebus ſe dignos exiſtimant.quod magnanimitatis eſt proprium. nam quarto Ethicorum Ariſtoteles eum eſſe magnanimum definit, qui ſe rebus magnis dignum exiſtimat, quibus re vera dignus ſit .itaque magnanimitas in honoribus, ac dignitatibus propriè uerſatur. licet aliquando pro animi fortitudine poni ſoleat, vnde magnanimi duces dicuntur. & Virgilius Aeneam ſuum frequenter magnanimum uocat.

tex.384 Καὶ μᾶλλον αἱροῦνται πράττειν τὰ καλὰ τῶν συμφερόντων. τῷ γὰρ εἶναι ζῶσι μᾶλλον, ἢ τῷ λογισμῷ. ἔστι δ' ὁ μὲν λογισμὸς τοῦ συμφέροντος, ἡ δ' ἀρετὴ, τοῦ καλοῦ.

Et ea potius amplecti volũt,quæ honeſta ſunt, quàm,quæ vtilia,magisq; ex inſtitutione viuũt, quàm ex ratiocinatione. nã ratiocinatio ad vtilitatem impellit, virtus autem ad honeſtatem.

COMM. In adoleſcentia pauci ſunt,qui diuitias aceumulẽt,& quę vtilia ſunt,ſequantur.ſed ea potius eſt adoleſcẽtium natura, vt quæ diguitatem habent,& gloriã ſequantur. cauſa eſt,quia naturã, & inſtitutionẽ morum amplectũtur, uon autem ratiocinatione multũ vtuntur. nam qui ratiocinari ſoleut,vtilitatẽ conſiderant, virtus verò honeſtatẽ,ac dignitatem ſibi proponit. hoc autem à magnanimitate naſcitur.uam nihil tam magui, & excelſi animi eſt', quàm coutemnere diuitias, vt ait Cicero,& honori,gloriæq; ſtudere. Cicero pro M.Cęlio ſic ait,Etenim ſemper magno iugenio adoleſcentes reſrenandi potius á gloria, quã incitandi fuerunt.docet igitur ſua ſponte adoleſcentes ad gloriam incitari ſolere. deinde paulò poſt, ſiquem etiam minimorum horum aliquid offendit, ſi purpurę genus,ſi amicorum cateruę, ſi ſplendor,ſi nitor,iam iſta deferbuerint, iam ætas omnia,iã dies mitigarit.quibus verbis oſtendit adoleſcentes uou vtilia curare, ſed magnifica,& ſplendida,poſtea verò paulatim mitigari.

tex.385 Καὶ φιλόφιλοι, καὶ φιλέταιροι μᾶλλον τῶν ἄλλων ἡλικιῶν, διὰ τὸ χαίρειν τῷ συζῆν, καὶ μήπω πρὸς τὸ συμφέρον κρίνειν μηδὲν, ὥστε μὲ δὶ τοὺς φίλους.

Et ſtudioſi ſunt amicorum, atque ſodalium magis quàm in alys ætatibus conſtituti, propterea quòd eorum conſuetudine delectãtur, & nondum quicquam ad vtilitatem referunt, ita neque amicos.

COMM. Omnes quidem ferè homines amicos,& ſodales amant,& eorum ſtudioſi ſunt in quacumque ætate conſtituti fuerint.ſed adoleſcentes omniũ maximè ſtudent amicis, & ſodalibus gratificari. quod duabus de cauſis potiſsimũ fit.primò,quia conſuetudine,& conuictu delectantur,& vnà cũ amicis viuere volunt, deiude quia non propter vtilitatem amicos quærunt,vt alij ferè ſolent. ſicut enim neq; cætera quæ agunt, ad utilitatem referunt,ita neque amicitias. binc eſt,quod nemo ferè adoleſcens ſolitariã agere vitam poteſt, neque diu procul ab æqualibus ſuis degere, ſed magnã voluptatem ex æqualium conſuetudine capit, & ſi liceret, ſemper cum ſodalibus verſari vellet. hanc autem naturã Horat. in Arte pueris attribuit, cum ait, —— *geſtit paribus colludere.*

Καὶ ἅπαντα δλὶ τὸ μᾶλλον, καὶ σφοδρότερον tex.386 ἁμαρτάνουσι παρὰ τὸ κελάνειν. παίτα γὰρ ἀγαν πράττουσι. φιλοῦσί τε γὰρ ἄγαν, & μισοῦσιν ἄγαν, καὶ τἄλλα παίτα ὁμοίως. οἱ & εἰδέναι παίτα οἴονται, καὶ διιχυρίζονται. τοῦτο γὰρ αἴτιόν ὅτι, καὶ τὸ παίτα ἄγαν.

Et quicquid peccant, in eo,quod eſt maius,& vehementius peccant, & contra Chilonis præceptum,omnia nimis faciunt. nimium enim amãt, nimium oderunt, atque ita in alys rebus omnibus: quippe qui & ſe ſcire omnia exiſtiment, & aſſeuerent omnia, quæ cauſa eſt, vt nimis etiam omnia faciant.

COMM. Omnia peccata vel modum excedunt, vel ab eo deficiunt.nam ipſa morũ virtus in medio cõſiſtit,vnde aurea dicitur mediocritas ab Horatio. & Ariſtoteles in Ethicis apertè docet,omnẽ virtutẽ eſſe medioeritatẽ. itaque vnicuique virtuti duo ſunt oppoſita vitia.alterum mediocritatẽ excedens,alterum ab ea deficiens,vt liberalitatẽ effuſio excedit,auaritia nõ attingit,ſed ab ea deficit. adoleſcentiũ igitur natura talis eſt,vt ſemper in eo,quod nimium eſt peccent,nũquam autem in eo,quod parum. Sunt enim prodigi, ſunt audaces.nimiũ amaut,nimium oderunt. putant omnia ſe intelligere,de omnib.aſſeuerãter enunciant. & deniq; nimis omnia faciunt,cõtra Chilonis ſapiẽtiſsimi viri præceptũ. nam Chilo Lacedæmonius,qui connumeratur in ſeptẽ,præcepit, vt nequid nimis fieret. quod præceptum deinde in prouerbium abijt. Terentius in Andria,

Id arbitror apprimè in vita eſſe vtile,vt nequid nimis.

hæc eſt cauſa, cur ille Tetentianus Simo tantopere filium ſuum Pamphilum laudet, & extollat, quod reliquorum adoleſcentium uitia non ſequeretur. neque in aliquo ſtudio nimium eſſet occupatus. Sic enim ait,

Quod plerique omnes faciunt adoleſcentuli,
Vt animum ad aliquod ſtudium adiungant,aut equos
Alere, aut canes ad venandum,aut ad philoſophos,
Horum ille nihil egregiè prater catera
Studebat, & tamen omnia hæc mediocriter.

Nam omniuo id verum eſt, quod ait Horatius,

Eſt modus in rebus, ſunt certi denique fines,
Quos vltra, citraque nequit conſiſtere rectum.

Καὶ τὰ ἀδικήματα ἀδικοῦσιν εἰς ὕβριν, καὶ οὐ tex.387 κακουργίας.

Et quas iniurias faciunt, eas propter contumeliam, non propter malitiam inferunt.

Prompti

comm. Prompti quidem sunt adolescentes ad iniuriam faciendã, sed non vt damnum alicui dent, aut quia malitiosi sint. verum quia contumeliosi sunt, & honorem, ac dignitatẽ inimicorum violare gaudent. qui mores etiam eorum sunt, qui magnas diuitias possident, & ingentes corporis vires habent, vt tertio Politic. idem Aristoteles tradit. Cic. pro Cœlio cognouit hos esse mores adolescentium, vt plerumque contumeliosi sint, ideo ita iuuentuti præcipit, ne incurrat in alterius domum, atq; famam, ne probrum castis, labem integris, infamiam bonis inferat, ne quem interimat, ne interfit insidijs, scelere careat.

tex.388 Καὶ ἐλεητικοί, διὰ τὸ παίτας χρηστοὺς, ⁊ βελτίους ὑπολαμβάνειν. τῇ γὰρ αὐτῇ ἀκακίᾳ τοὺς πέλας μιζοῦσιν. ὡς τ' ἀξίᾳ πάχειν ὑπολαμβάνουσιν αὐτούς.

Et facile misericordia commouentur, quoniã omnes probos esse, ac meliores quàm sint existimant: sua enim ipsorum innocentia cæteros metiuntur. itaque illos indigna pati iudicant.

comm. Procliues ad misericordiam adolescentes esse solent. ratio est, quia benè de omnibus sentiunt, & bonos esse viros putant, & multo meliores quàm sint, esse iudicant. hoc autem ideo fit, quia plerumq; sunt ipsi innocentes, & probi. credunt enim alios etiam esse sui similes, & cum aliqua calamitate pressos uident, putant illos indigna pati, atque iniustè affligi. quæ res (vt est antea demonstratum) maximè solet misericordiã concitare. Virgilius hanc adolescentium naturam misericordem, expressit in Ascanio, Euryalo, & Niso. nam Ascanium misericordia motum sæpe lachrymautem inducit, Euryalum matris suę lachrymas non posse perferre docet, Nisum Euryalo mortuo superstitem esse noluisse.

tex.389 Καὶ φιλογέλωτες. διὸ ⁊ εὐτράπελοι. ἡ γὰρ εὐτραπελία παιγνιὰ ὑβρις ἐστί. τὸ μὲν οὖν ἦθος τοιοῦτον, τοιῶν ἤθός ἐστιν.

Et risus studiosi sunt, quo fit, vt faceti, iocosiq; sint: vrbanitas. n. erudita quædam contumelia est. Tales igitur sunt adolescentium mores.

comm. Læti sunt, atq; hilares adolescentes, & risum libenter vndiq; captant, itaque iocis, salibus, & facetijs student. nam urbanitas sæpe valde commendatur. & licet contumeliam adiunctam habeat, tamen ab eruditione, & doctrina sæpe proficiscitur. quare non immerito inter virtutes connumeratur. Cicero pro Cœlio scribit, maledictionem, quæ facetius iactatur, vrbanitatem nominari. quid autem habeant vtilitatis ioci, sales, & facetiæ vrbanæ, copiosè declaratur apud Ciceronem lib. de Orat. secundo. debent tamen in risu, & facetijs adolescentes intemperantiam, & scurrilem dicacitatem euitare, & præcipuè ne turpi, & obscœna imitatione risum captent. Quintilianus enim ita scribit: Non dabit mihi spem bonæ indolis, qui hoc imitandi studio petet, vt uideatur. atque hactenus, qui sint mores adolescentium satis declaratum est.

CAPVT XXXI.

Senum mores, & ingenium explicatur.

Οἱ δὲ πρεσβύτεροι, καὶ παρηκμακότες, χείδονες ἐκ τῆς ἑαυτῶν τούτοις τὰ πλείω ἔχουσιν ἤθη. tex.391

At verò senes, & qui iam grandes natu sunt, contrarijs ferè moribus plerumque præditi reperiuntur.

comm. QVM iam adolescentium mores explicuerit, nunc ad senes transit, vbi quæri potest, cur non prius de ijs dixerit, qui sunt in media ætate constituti, sicut ordo postulabat. sed quæstio facile soluitur, ex verbis ipsius Aristotelis, qui ait senes contrarijs ferè moribus esse præditos adolescentium moribus. contraria enim contrarijs apposita, & collata melius intelliguntur. neque mirum si contrarios habent mores, cum inter se multum distent, adolescentes enim in virę quasi principio consistunt, senes autem in fine. & adolescentes calidæ, seruentisq; naturæ sunt, senes aurem frigidæ, atque rigentis. diuersa porrò natura morum diuersitatem parit.

Διὰ γὰρ τὸ πολλὰ ἔτη βεβιωκέναι, καὶ πλείω ἐξηπατῆσθαι, καὶ ἡμαρτηκέναι, καὶ τὰ πλείω φαῦλα εἶναι τῶν πραγμάτων, ἔτι δὲ βεβαιοῦνται οὐδέν. ἧττόν τι ἄγαν ἅπαντα, ἢ δεῖ, ⁊ οἴονται, ἴσασι δὲ οὐδέν, καὶ ἀμφισβητοῦντες, προσπθέασιν ἀεὶ τὸ ἴσως, καὶ τάχα, καὶ πάντα λέγουσιν οὕτω, παγίως δὲ οὐδέν. tex.391

Quoniam enim multos annos vixerunt, pluribusq; in rebus decepti sunt, atque ipsi aberrarunt, & magna negociorum pars malis abundat: nihil planè confirmare solent, ac longè minus quàm oporteat, omnia faciunt, & se opinari non scire quicquam prædicant, & de quaque re ambigentes, semper adiungunt Forsan, & Fortasse, atque ita omnia dicunt, nihil autem asseueranter efferunt.

comm. Primo senum mores explicat, qui ab experientia nascuntur. quam ex longa uitæ consuetudine perceperunt. atque ait senes nihil planè solere confirmare, sed de omnibus ferè dubitare. cuius rei triplicem causam affert, primò quòd ab alijs sæpe, & pluribus in rebus decepti sunt, vt nihil sibi certi audeant, de alijs promittere. secundò quòd ipsimet frequenter aberrarunt, & sua culpa in errores inducti sunt, vt etiam de se ipsis dubitare compellantur. tertiò quòd in rebus ipsis, atque negocijs multa mala reperiuntur, & contra voluntatem nostram accidentia, vt numquam de vllo negocio securi esse possimus. his de causis fit, vt senes, qui multa suur experti, nihil planè confirmare audeant, & semper timidiores, frigidioresque sint, quàm oporteat in negocijs administrandis. & de omni re dubitent, atque ambigant, neque quicquam asseue-

ranter affirment, vt solent adolescentes, verũ suspicari, & opinari se dicant, nihil autẽ scire. quo fit, vt ét illa dubitandi aduerbia frequéter vsurpent, Forsan, & Fortasse. & quemadmodũ adolescentes in eo, quod nimiũ est peccant, ita senes in eo, quod est parũ ‖ sic etiam Horatius de scue.

Vel quod res omnes timidè, gelideq; ministrat.

Quod autẽ senes efficiunt, vt nihil asseueranter efferant, id olim Academici Philosophi diligenter obseruabant, qui nihil sciri, nihil percipi posse censebant. apud Romanos in iudicio testes etiam si ea dixissent, quæ ipsi uidissent, & planè comperta haberent, tamen non se scire, sed arbitrari dicebant. quod Cicero pro Fontcio declarat, vbi quẽdam testem ita refellit, Qui primum
» illud verbum consideratissimum nostræ consue-
» tudinis arbitror, quo nos etiam tum utimur,
» cum ea dicimus iurati, quæ comperta habemus,
» quæ ipsi vidimus, ex toto testimonio suo sustulit, atque omnia se scire dixit. putabant enim veteres assensionem in rebus omnibus sustinere, prudentis esse hominis.

tex. 392 Καὶ κακοήθεις εἰσὶν. ἔστι γὰρ κακοήθεια, τὸ ὅτι τὸ χεῖρον ὑπολαμβάνειν ἅπαντα.

Et ingenio praui, morosiq; sunt: est enim cacoethia vitium, cum in deteriorem partem omnia capiuntur.

comm. Sicuti adolescẽtes aperti sunt, & simplices, ita senes maleuolam, ac prauam naturam habent, & nihil vmquã à quoquam bono animo factum putant, sed in deterius omnia trahunt, quod vitium Græco nomine cacoethia nominatur. vno autem Latino explicari fortasse nõ potest. duobus commodè potest, vt dicatur morũ peruersitas. Iuuenalis neutro genere protulit, & pro mala, peruersaque consuetudine vsurpauit, cum ita inquit,

——— *tenet insanabile multos*
Scribendi cacoethes, & agro in corde senescit.

Sed Aristotelis definitio naturę senum mirè conuenit, qui in peiorem partem omnia interpretantur, & de quocunque facto dubitatur, id senes malo consilio factum arbitrantur.

tex. 393 Εἰσὶ δὲ ταχὺ ποιοὶ εἰσι διὰ τὴν ἀπιστίαν. ἄπιστοι δὲ, διὰ ἐμπειρίαν.

Et suspiciosi sunt eò, quod nemini credãt: credunt autẽ nemini propter experientiã, & vsum.

comm. Habent semper senes mala aliqua suspecta, & fraudem, ac dolum in omnibus rebus timent, quia, secundum Epicharmi præceptum, nemini credunt, nulli fidem habent, hoc autem à longa rerum experientia nascitur. nam in longa vita multæ fraudes, & multa mala solẽt homines experiri, hęc duo vitia cacoethiæ, & suspicionis, quæ senibus Aristoteles attribuit, Terentius in Adelphis eis omnibus assignat, qui sunt in aliqua calamitate constituti. sic enim ait; Omnes quibus res sunt minus secundæ, magis sunt nescio quomodo suspiciosi: ad contumeliam omnia accipiunt magis, propter suam impotentiam, se semper credunt negligi.

Καὶ οὔτε φιλοῦσι σφόδρα, οὔτε μισοῦσι διὰ ταὐτὰ, ἀλλὰ κατὰ τὸν Βίαντος ὑποθήκην, ὡς φιλοῦντες ὡς μισήσοντες, καὶ μισοῦσιν ὡς φιλήσοντες. tex. 394

Atque eadem de causa neque vehementer amant, neq; vehementer oderunt: sed ex Biantis præcepto amant tamquam osuri, & oderunt tamquam amaturi.

Eadem inquit causa, hoc est experientia multarũ rerum, efficit, vt senes neq; in amando, neq; in odio habendo uehementes sint, sed Biantis præceptũ seruent, qui iubebat, vt ita amaremus, quasi aliquando essemus osuri, & ita odissemus quasi aliquãdo essemus amaturi. Volebat igitur Bias & amorem, & odiũ in nobis esse mediocre. quemadmodũ in senibus esse docet Aristoteles. Cicero lib. de Amicitia tradit hanc Biantis vocem ita Scipioni displicuisse, vt diceret, nullam vocem amicitiæ inimicioré reperiri posse. neque putaret à Biante viro sapiente profectam, sed ab impuro aliquo, atq; ambitioso homine, qui omnia ad utilitatem, & potentiam suam reuocaret, itaq; diligenter, & accuratè illã refellit, & ostendit in amicitia nullo modo sequendam esse. comm.

Καὶ μικρόψυχοι, διὰ τὸ τεταπεινῶσθαι ὑπὸ τοῦ βίου. οὐδενὸς γὰρ μεγάλου, οὐδὲ περιττοῦ, ἀλλὰ περὶ τὸν βίον ὀρέγονται. tex. 395

Parui quoq; animi sunt, quoniam longa ætas eorum spiritus fregit; nihil enim magnum, nihil eximium appetunt, sed ea tantum, quæ sunt ad vitam necessaria cupiunt.

Quia magnanimos esse adolescentes docuerat, nũc cõtra senes angusto, & pusillo animo esse docet. & huius rei causam affert, quia longum tẽpus, & confecta ætas eos humiles reddidit, & animũ eorum ita depressit, vt nõ amplius se erigat, nihil amplũ, nihil glorioſum expetat, itaque nihil aliud senes ait cogitare, nisi quomodo viuant, & diu vitã producant. nam (vt ait Cic.) nemo est tam senex, qui se non putet annũ posse viuere. hoc autẽ uitium pusilli animi, non tantũ in senibus est, sed aliquando etiã in alijs ætatibus, cum quis etiam si dignus sit magnis honoribus, tamen se indignum existimat. de quibus ita Cic. primo de Finib. Ecce alij minuti, & angusti, aut omnia semper desperantes. tales autem homines solent esse auari, & illiberales, vt primo de Offic. Cicero, Nihil. n. est tã angusti animi, tamq; parui, quàm amare diuitias. & hoc est, quod subiũgit Aristoteles, senes, quia parui, atque angusti sunt animi, ideo illiberales, atque auaros esse. comm.

Καὶ ἀνελεύθεροι. οὐ γὰρ πω τὴν ἀναγκαίων ἡ οὐσία, ἅμα δὲ, καὶ διὰ τὴν ἐμπειρίαν ἴσασιν, ὡς χαλεπὸν τὸ κτήσασθαι, καὶ ῥᾴδιον τὸ ἀποβαλεῖν. tex. 396

Atq; illiberales sunt, nã pecunia in eis numerantur, quæ sunt ad vitã necessaria: simul etiam longo vsu didicerunt, quã difficile sit pecuniam acquirere, & quam facile sit eandem amittere.

Duabus

COMM. Duabus de causis senes ait auaros esse solere. primo quia tantum ea curant, quæ sunt ad vitã necessaria. & pecuniæ sunt eiusmodi, vt ad vitam esse necessariæ videantur. deinde quia difficultatem acquirendæ pecuniæ, & amittendæ facilitatem intelligunt ipsa, atque longa experientia docti. hoc vitium senilis auaritiæ notat etiam Terentius in Adelphis, cum ita inquit,

Solum vnum hoc vitium affert senectus hominibus
Attentiores sumus ad rem omnes, quam sat est.

Et Cicero in libro de Senectute, Auaritia nerò
„ senilis (inquit) quid sibi velit nõ intelligo. potest
„ enim quicquam esse absurdius, quam, quo min-
„ nus viæ restat, eo plus viatici quærere? Plautus in Aulularia facetissime describit senem quendam Euclionem auarissimum, vt senilem naturam exprimat. poetæ fingunt Tantalum fame, & siti confectum, neque poma capiti immiuentia, neque vndam labris vicinã capere posse, quo figmẽto senea anaros denotarũt. Horatius in Arte.

Multa senem circumueniunt incommoda, vel quod
Quærit, & inuentis miser abstinet, ac timet vti.

tex. 397 Καὶ δ' εἰλοὶ, καὶ πάντα προφοβητικοὶ. εἰαπῶς γὰρ διάκεινται τοὶς νέοις. κατὰψυγμοὶ γάρ εἰσι. οἱ δὲ, θερμοὶ. ὥστε προωδοποίηκε τὸ γῆρας τῇ δειλίᾳ, ἐ γὰρ ὁ φόβος κατάψυξίς τίς ἐστι.

Sunt etiam timidi, semperq; verentur, ne aliquid sibi mali contingat. nam contrario modo affecti sunt atque adolescentes. sunt enim gelidi, ac refrigerati, adolescentes autẽ feruentes. quare senectus aditum timiditati patefecit. timor enim refrigeratio quædam est.

COMM. Senes esse timidos, & mali semper aliquid expectantes anteqnã adueniat, ea ratione probat, quod homines contrario modo se habeant in senectute, quàm in adolescentia. dũ enim adolescentes sunt, vigore ætatis calidi sunt, & feruẽtes, & propter sanguinis feruorẽ magnos spiritus concipiunt, & timorem abiiciunt. cum autẽ ad senectutẽ peruenerint, cessat ille feruor sanguinis, & paulatim gelidus fit sanguis, & refrigeratur, quo fit, vt etiam spiritus minores fiant, & facile timor ingrediatur. neque enim aliud timor est, quàm quędã refrigeratio. quod multis in locis eleganter, & erudirè Virgilius expressit, vt in secundo Aeneidos,

Obstupuere animi, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor.—— Idem in 3.
——*mihi frigidus horror*
Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.

Rursus in eodem,

Tum gelidus toto manabat corpore sudor. & infra,
At socijs subita gelidus formidine sanguis
Diriguit. —— & in 6.
——*gelidus Teucris per dura cucurrit*
Ossa tremor. —— & in 12.
Videre Ausonij, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor.—— & in 1. Aeneidos,
Extemplo Aeneæ soluuntur frigore membra.

Quod autem senes gelidi sint, ac refrigerati, declarat idem Virgilius lib. 5. Aeneidos, vbi sic Entellum loquentem facit,

——*Sed enim gelidus tardante Senecta,*
Sanguis hebet, frigentque effœta sanguine vires.

Et in 8. Euandrum ita loquentem inducit,

Sed mihi tarda gelu, seclisque effœta senectus
Inuidet imperium.——

Ergo propter refrigerationem senes maiori ex parte timidi sunt, quod etiam Horatius in Arte sic expressit,

Vel quod res omnes timidè, gelideque ministrat.

tex. 398 Καὶ φιλόζωοι, καὶ μάλιστα ὅτι τῇ τελευταίᾳ ἡμίσει, ὅ ἐστὶ τοῦ ἀπόντος εἶναι τοὺ ὀρεκτικοῦ. καὶ οὗ εἰδεῖς, τούτου μάλιστα ἐπιθυμοῦσι.

Et cupidi vitæ sunt, præsertim exacta ætate, atque extremo tempore: cupiditas enim absentium rerum est, & omnes cuius rei indigentes sunt, eam maximè desiderant.

COMM. Homines natu grãdiores, quò morti vicinliores, ac propinquiores fiunt. eò vitæ cupidiores esse solẽt. huius rei causa est, quia cupimus ea, q̃ non habemus. senes autem ærare iã decrepita, atque extrema, vita quodammodo priuati esse videntur. iraque illam magnopere cupiunt, nã hoc omnibus commune est, vt ea maximè desiderent, quorum indigenres sunt. hoc est quod etiam Horatius de sene dixit,

Dilator, spe longus, iners, auidusque futuri.

Caro apud Ciceronem libro de senectute, sic ait,
Quarta restat causa, quæ maximè angere, atque
„ solicitam habere nostram ætatem videtur, ap-
„ propinquatio mortis, quæ certè à senecture non
„ potest longe abesse. sed ipse Cato multis rationibus probat non esse timendam mortem, & ad extremum contra senium aliorum naturam ira de se concludit, Quod siquis Deus mihi largiatur, vt ex hac ætate repuerascam, & in cunis
„ vagiam, valde recusem. nec verò velim quasi decurso spacio à calce ad carceres reuocari.

tex. 399 Καὶ φιλαίτιοι μᾶλλον ἢ δεῖ. μικροψυχία γάρ τις καὶ αὕτη.

Difficiles etiam, & queruli sunt, quod ipsum quandam animi angustiam indicat.

COMM. Sæpe sine cã senes de ministris suis, & de amicis conqueruntur, neque vmquam sibi satisfactũ putant, & frequenter hunc, & illum cum querimonia insimulant. quo vitio qui præditi sunt, à Græcis φιλαίτιοι vocantur. quo vocabulo vsus est Cicero libro Epistolarum 3. ad Appiũ. Horatius in Arte poetica duobus latinis id græcum verbũ expressit, cum ait de Seue. *Difficilis, querulus*. & Silius Italicus libro 13. Seuectutem queribundam vocat, qnòd sæpe querantur senes.

tex. 400 Καὶ πρὸς τὸ συμφέρον ζῶσιν, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸ καλὸν μᾶλλον ἢ δεῖ, μάλιστα τὸ φίλαυτοι εἶναι. τὸ μὲν γὰρ συμφέρον, αὐτῷ ἀγαθόν ἐστι, τὸ δὲ καλὸν, ἁπλῶς.

Et in viuendi ratione sibi vtilitatem, non honestatem proponunt. atque hoc supra modum faciunt

ciunt eo, quod sui ipsorum amantes sunt. nam quod vtile est, priuatum vsum respicit, quod autem honestum est, communem.

COMM. Hoc etiam ab adolescentium moribus plurimum discrepat. nam adolescētes vtilitatem negligunt,& potius gloriā, atque honestatem amplectuntur. at senes contra sequuntur vtilitatē, & potius commodorum suorum,quàm honestatis rationem habent. hoc autem ideo fit,quoniā senes uimium se ipsos amant,& ea quærunt,non quę ad alios,sed ad seipsos pertineant. Sed inter honestum,& vtile ea est differentia, quòd honestum ad alium refertur, vtile verò ad seipsum,& ad fructum, commodūq; proprium. hæc igitur in re senes Epicurum, & eius sectatores imitantur, qui dicebat, vtilitatis propriæ gratia esse omnia facienda. neque aduertēdum quid honestas, aut communis vtilitas postulet. notandum autē quod ait Aristoteles hoc loco honestum id esse, quod simpliciter, & communiter bonū est, nō autem quod priuatum tantū usum respicit.

tex.401 Καὶ αἰσχυντοι μᾶλλον, ἢ αἰσχυντηλοί. δέχε γὰρ τὸ μὴ φροντίζειν ὁμοίως τοῦ καλοῦ, καὶ τοῦ συμφέροντος, ὀλιγωρῶσι τοῦ δοκεῖν.

Inuerecundi quoque potius quàm verecundi sunt: cum enim non aque honestatem,ac vtilitatem curent,parui faciunt etiā quales videantur.

COMM. Verecundia non admodū in senes cadit,quoniam ætatis vitio magis vtilitatē appetunt, quā dignitatem. itaque modo lucrari possint, aut aliquid vtile consequi,non curāt, quid de se homines loquantur,aut sentiant.nam adolescentes sunt innocentes, & verecundi, vt bene audiant, & vt rumorem bonum colligant, erubescunt. senes autem, qui aliorum de se existimationem parui faciunt, neque sua multum interesse putant, quales vulgo habeantur, omnem facile verecundiam exuunt.nam (vt primo de legibus ait Cicero) vt quisque maximè ad suum commodū refert quæcumque agit, ita minimè est vir bonus. hinc est, quod plerique senes improbi sunt, & auari, quia sunt inuerecundi. verum est enim quod ait Cicero, sine verecundia nihil rectum esse posse, nihil honestum.

tex.402 Καὶ δυσέλπιδες δέχεται τὴν ἐμπειρίαν. τὰ γὰρ πλεῖστα τῶν πραγμάτων φαῦλά ἐστι, διὸ δοκοῦσι γῶν, τὰ πολλὰ δεῖν τὸ χεῖρον, καὶ ἐν δέχε τὴν δειλίαν.

Neque vllā spe ducantur, cum propter experientiam (magna enim negociorum pars malis abundat,vnde fit, vt in deteriorem partem pleraque cadant) tum etiam propter timiditatem.

COMM. Duplici de causa senes ait à spe defici, primo propter longum vsum, & experientiam,qua perspectum habent, hominum spes esse fallaces, cū in omnibus negocijs multa mala reperiantur, & humanæ res infortunatos plerumque exitus habeant. deinde propter timiditatem, qua præditi sunt. sunt enim pleriq; senes timidi,sicuti supra dictum est, timor autem spem adimit,& desperationem inducit. Cicero in epistola quadam ad Cœlium, Recordor enim desperationes eorum, qui senes erāt adolescente me. Horatius in Arte videtur ab Aristotele dissentire. nam vbi de sene loquitur,ait eum esse spe longū.sic enim scribit;

Dilator,spe longus, iners,auidusque futuri.

Sed dicere possumus, Aristotelem hoc loco de negocijs verba facere, in quibus senes uix adduci possunt, vt aliquid boni sperent euenturum, quippe qui semper infelicem exitum timeant, Horatium autem de vita senum verba facere, qui longa spe viuendi ducuntur, nemo enim tam decrepitus est, qui se annum non putet posse uiuere.

Καὶ ζῶσι τῇ μνήμῃ μᾶλλον, ἢ τῇ ἐλπίδι. τῷ γὰρ tex.403
βίου τὸ μὲν λοιπὸν, ὀλίγον. τὸ δὲ παρελήλυθὸς, πολύ. ἔστι δὲ ἡ μὲν ἐλπὶς, τοῦ μέλλοντος, ἡ δὲ μνήμη, τοῦ παρῳχημένου.

Viuunt q̄ memoria potius quàm spe, quod enim reliquum est vitæ,paucum est, praeteritum autem multum: & spes ipsa futuri temporis est, memoria verò praeteriti.

Non tam de futuris rebus senes cogitare so- COMM.
leunt, quàm de præteritis. cum enim longo tempore vixerint, frequenter ipsi secum ea,quæ viderunt,audierunt, fecerunt,memoria repetunt. & omnem ferè cogitationem suā ad rerum præteritarum memoriam referunt. cumque nō multum vitæ sibi reliquum esse posse intelligant,non audent sibi multa promittere, neq; magna sperare. spes enim omnis ad futurum tempus refertur, memoria vero ad præteritū.quo fit,vt senes memoria potius quàm spe vitam traducant.

Ὅτι μᾶλλον, καὶ τῆς ἀδολεσχίας αὐτοῖς, δέχε- tex.404
ται λόγου γὰρ τὰ γεγενημένα λέγοντες, ἀναμιμνησκόμενοι γὰρ ἥδονται.

Quæ quidem causa est etiam loquacitatis in senibus: neque enim cessant ea narrare, quæ superieri tempore gesta sunt,quoniam ex recordatione voluptatem capiunt.

Quia frequēter de præteritis rebus senes co- COMM.
gitant,ideo fit vt loquaces sint,& semper narrare studeant ea, quæ ipsi viderunt, aut fecerunt. sentiunt enim in narrando magnam voluptatē, dum res præteritas memoria repetunt. quod quidē Homerus expressit in Nestore sene, quē sæpe narrantem inducit ea, quæ superiori tempore, vel à se, vel à cæteris heroibus gesta fuerant. & Virgilius in octauo Aeneidos Euandrū ita de se loqui facit,

Qualis eram cum primam aciem Praeneste sub ipsa
Straui, feutorumque incendi victor acernos,
Et regem hac Herilum dextra sub tartara misi.

& quæ sequuntur. Hoc est, quod ait Horatius de senes: ——*laudator temporis acti*
Se puero. —— Cicero cum senectutem laudaret, non potuit eam ab hoc loquacitatis vitio excusare.

excusare. sic enim apud eũ Cato loquitur, Ignoscetis autem, nam & studio rerum rusticarum prouectus sum, & senectus est natura loquacior, ne ab omnibus eam vitiis videar vendicare.

tex.405 Καὶ οἱ θυμοὶ ὀξεῖς μὲν εἰσιν, ἀσθενεῖς δέ.

Ira senum acres quidem, & acutæ sunt, sed tamen imbecillæ.

comm. Facile senes irascuntur, verumtamen non perseuerant in ira. quoniam imbecillitatẽ suam agnoscunt, & propter timiditatem, non audent ad illa aggredi, quæ ira suadet. itaque indignari quidem, & minari solent, sed non offendere, neque iram explere. statim enim animum remittunt, propterea quòd in eis non diutius efferuescit sanguis propter refrigerationem ætatis. ira verò nihil aliud est, quàm furor sanguinis circa cor.

tex.406 Καὶ αἱ ἐπιθυμίαι, αἱ μὲν, ἐκλελοίπασιν. αἱ δὲ ἀσθενεῖς. ὡς τὲ πὶ ἐπιθυμητικοὶ, ὅτι πραχτικοὶ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας, ἀλλὰ κατὰ τὸ κέρδος. διὸ καὶ σωφρονικοὶ φαίνονται οἱ τηλικοῦτοι, αἱ πὶ γὰρ ἐπιθυμίαι αἰτίαι, & δουλεύουσι τῷ κέρδει.

Cupiditates verò partim omnino defecerunt, partim autem languidæ factæ sunt. itaque neque cupiditate flagrant, neque aliquid impulsu cupiditatis efficiunt. sed ad lucrum omnia referunt. quare temperati esse videntur huiusmodi homines. cupiditates enim remiserunt, & pecuniæ seruiunt.

comm. Hoc magnum esse bonum in senectute Cato censuit, quod ea cupiditatibus careat. quæ vel penitus deficiunt, vel ita languidę fiunt, vt non amplius molestæ sint. Cicero de senectute ita scribit, Bene Sophocles, cum ex eo quidam iam confecto ætate quæreret, vteretur ne rebus venereis, Dij meliora (inquit) libenter verò isthinc tamquam à domino agresti, ac furioso profugi. cupidis enim rerum talium odiosum, & molestũ est fortasse carere, satiatis verò, & expletis iucũdius est carere, quã frui. senes igitur, cum neque cupiditatibus flagrẽt, neque quicquam cupidè faciant, temperati esse videntur. abstinent enim ab omnibus ferè voluptatibus, & pecuniam totis viribus cogere laborant. quo fit, vt auari, atque illiberales sint, vt supra declaratum est.

tex.407 Καὶ μᾶλλον ζῶσι κατὰ λογισμὸν, ἢ κατὰ ἦθος ὁ μὲν γὰρ λογισμὸς, τῦ συμφέροντος. τὸ δὲ ἦθος, τῆς ἀρετῆς ὄρεξις.

Et magis indegenda vita ratiocinationem, quàm morem sequuntur; nam ratiocinatio ad vtilitatem, mos ad virtutem spectat.

comm. In hoc etiam adolescentibus senes contrarij sunt, quod adolescentes insitos à natura mores, & virtutum semina sequuntur, neque quid vtile sibi sit ratiocinantur, sed quid honestum cogitant. senes autem id potius faciunt, quod ratiocinatio dictat, quàm quod insiti mores à natura. nam ipsa ratiocinatio, cogitatioq; rerum suarũ ad vtilitatem homines impellit. mos autem, ac natura virtutem sequitur. neglecto igitur more, atque instinctu naturali senes maiori ex parte bonum illud, quod cõducit, amplectuntur, neq; dignitatis admodum studiosi sunt.

Καὶ τὰ ἀδικήματα ἀδικοῦσιν εἰς κακουργίαν ἢ εἰς ὕβριν. tex.408

Et quas iniurias faciunt, magis propter malitiam, quàm propter contumeliam inferunt.

comm. Omnis iniuria vel damnũ, vel dedecus affert ei, cui fit, iniuria, quæ damnum affert, malitia vocatur, quæ verò dedecus contumelia. senes igitur, cum damnum potius inimicis inferre, quàm dedecus studeant, non contumelioſi, sed malitioſi sunt. atque in hoc etiam ab adolescentibus differunt. nam adolescentes ignominia potius inimicos suos, quàm detrimento afficere student.

Ἐλεητικοὶ δὲ, καὶ οἱ γέροντές εἰσιν, ἀλλ' οὐ δι' tex.409
ταυτὸ τοῖς νέοις· οἱ μὲν γὰρ δι' φιλανθρωπίαν. οἱ δὲ δι' ἀσθένειαν. πάντα γὰρ οἴονται ἐγγὺς εἶναι αὐτοῖς παθεῖν, τῦτο δ' ἐστὶν ἐλεητικοῦ.

Mouentur etiam misericordia, non tamen ea causa, qua iuuenes. nam iuuenes propter humanitatem, senes propter imbecillitatem misericordes sunt: existimant enim omnia incommoda sibi ita vicina esse, vt ea iam iam passuri sint, hoc autem misericordis proprium est.

comm. In hac re seues cum adolescentibus conueniũt, cũ in aliis ferè omnibus diuersi siut. quod vtrique facile misericordia commouentur, sed tamen causa diuersa est. nam adolescentes ideo misericordes sunt, quia bene de omnibus sentiunt, & humani suut, neque quemquam calamitate premi vellent. senes autem, quia suam imbecillitatem vident, & timent ne in eadem mala incidant, ideo misericordia mouentur. nã se omnibus calamitatibus, & fortunæ telis propositos esse putant. neque vllum esse incommodum, aut malum, in quod facile non possint incurrere. quæ cogitatio misericordis hominis propria est. Sic Chremes ille Terentianus cũ Menedemi tristitiã audiuisset, ab eo discedens ait,

Lachrymas excussit mihi, miseret que me eius.

& alibi idem,

Somnum hercle ego hac nocte oculis non vidi meis
Dum id quæro, tibi qui filium restituerem.

Οἱ θετικοὶ, ὀδυρτικοὶ εἰσι, καὶ οὐκ εὐτράπελοι. οὐ tex.410
δὲ φιλογέλοιοι ἐναντίον γὰρ τὸ ὀδυρτικὸν, τῷ φιλογέλωτι.

Vnde queruli sunt, ac morosi, minimè verò faceti, neque iocorum studioſi. querulum enim, & iocosum contraria sunt.

comm. Proni sunt ad querimonias, & lachrymas senes, ideo neque facetiis, neque ridiculis delectantur, sicut adolescentes. Sunt enim hæc inter se contraria, nempe, esse querulum, & esse iocorum

tũ studiosum. hoc videtur expressisse Cato apud Ciceronem, cum ait, At sunt morosi, & anxij, & iracundi, & difficiles senes. & paulo post; Contemni se putant, despici, illudi. præterea in fragili corpore, odiosa omnis offensio est. hæ sunt causæ, cur senectus queribunda esse soleat, & à iocis, ac facetiis aliena.

tex.411 Τῶν μὲν οὖν νέων, καὶ τῶν περισσυτέρων τὰ ἤθη τοιαῦτα.

Adolescentium igitur, & seniorum mores huiusmodi sunt.

comm. Iam duarum ætatum adolescẽtiæ, & senectutis mores expressit, qui ferè contrarij esse solẽt, propter diuersam earum ætatum naturam deinceps admonet, quid hæc explicatio morum Oratori prosit.

tex.412 Ὥστ' ἐπεὶ ἁπάντων ἐχόντων παίτης τὸν τῷ σφετέρῳ ἤθει λεγομένους λόγους, ἓ τοὺς ὁμοίους, οὐκ ἄδηλον, πῶς χρώμενοι τοῖς λόγοις, τοιοῦτοι φαίνονται, καὶ αὐτοὶ, καὶ οἱ λόγοι.

Quare, cum omnes eas orationes approbent, quæ moribus suis conueniunt, ac similes sunt, nequaquam obscurum est, quomodo possint Oratores ita dicere, vt & ipsi, & orationes sua tales esse videantur.

comm. Sicuti similitudo morum beneuolentiam cõciliat, ita etiam oratio, quæ similes mores exprimit. nam nemo est, qui non eam orationem probet, quæ moribus suis accommodata est. qnare Orator cognitis cuiusque ætatis moribus facile poterit ita dicere, vt omnium sibi voluntates deuinciat. & eorum similis apud quos verba facit, esse videatur. nihil est enim, quod magis auditores demulcere, ac detinere valeat, quam si benè cuiusq; ætatis mores exprimãtur. quod Horatius in Arte sic ostendit,

Si plausoris eges aulæa manentis, & vsque
Sessuri, donec cantor Vos plaudite dicat,
Ætatis cuiusque notandi sunt tibi mores,
Mobilibusque decor naturis dandus, & annis.

Hoc est, quod etiam M. Antonius apud Ciceronem secundo de Oratore tradit, Tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, vt quasi mores Oratoris effingat oratio.

CAPVT XXXII.

Quibus moribus præditi sint firmatæ ætatis viri, & quo tempore tum corpus, tum mens maximè vigeat.

tex.413 Οἱ δὲ ἀκμάζοντες, φαίνεται ὂν μεταξὺ τούτων τὸ ἦθος ἔχοντες ἐκατέρων ἀφαιροῦντες τὸ ὑπερβολὴν.

Qui in media ætate constituti sunt, perspicuum est eos mores etiam medios seruare, & quod in vtrisque illis nimium est, amputare.

comm. NVNC ad mediam ætatem transit, quam vult esse temperatam ita, vt neque in eo quod est nimium, neque in eo, quod parum est peccet. quod ipsius virtutis est proprium, vt medio critatem teneat. omnis enim exuperantia, & omnis defectio vitiosa est. mediocritas verò maximè laudabilis. Itaque mediæ ætatis viri, quod in adolescentia, & senectute nimium est, amputant, & quod vtrique deest, supplent. atque ita medios mores obseruant.

tex.414 Καὶ οὔτε σφόδρα θαρροῦντες, θρασύτητος γὰρ τὸ τοιοῦτον, οὔτε λίαν φοβούμενοι, καλῶς πρὸς ἄμφω ἔχοντες.

Neque enim valde confidentes, quod est audacia, neque valdè timentes sunt, sed in vtraque se bene gerunt.

comm. In adolescentia, florentiq̃ ætate solent homines esse confidentes, audaces, & temerarij, in senectute verò demissi, timidi, & ignaui. sed in ætate media, quæ constans, & virilis à Cicerone dicitur, neutro laborare vitio. neque enim sunt valde confidentes, vt temerè pericula adeant. neqne valde timentes, vt ignauiter, pericula fugiant. vernm fortes, constanti animo sunt, vt quoties opus est, pro honestate se cuiuis periculo exponant.

tex.415 Οὔτε πᾶσι πιστεύοντες, οὔτε πᾶσιν ἀπιστοῦντες, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀληθὲς κρίνοντες μόνον.

Neque omnibus temere credunt, neque omnibus fidem derogant, sed ex veritate potius omnia iudicant.

comm. Adolescentes, contra Epicharmi Siculi præceptum, nimis creduli sunt, senes autem nimis increduli. Verum mediæ ætatis viri ab vtroque vitio abhorrent, atque ita assensionem sustinent, vt neque omnibus fidem habeant, neque omnes mentiri putent. sed diligenter, & accuratè considerent, qnid ipsa veritas postulare videatur, & quid verum, quid falsum esse possit.

tex.416 Καὶ οὔτε πρὸς τὸ καλὸν ζῶντες μόνον, οὔτε πρὸς τὸ συμφέρον, ἀλλὰ πρὸς ἄμφω.

Neque tantum sibi honestatem in degenda vita, neque tantum vtilitatem, sed vtranque proponunt.

comm In hoc etiam ab adolescentibus, & senibus viri differunt, qnod adolescentes vtilitatem negligunt, & honestatem sequuntur, senes magis vtilitatis studiosi sunt. viri autẽ in actionibus suis & honestatem, & vtilitatem sibi proponũt, quod Horatius eleganter in Arte sic explicat.

Conuersis studijs ætas, animusque virilis
Quærit opes, & amicitias, inseruit honori,
Commisisse cauet, quod mox vitare laboret.

Est igitur virorum virtus quodãmodo propria. Nam (vt ait Cicero) appellata est ex viro, virtus.

tex.417 Καὶ οὔτε πρὸς φειδῶ, οὔτε πρὸς ἀσωτίαν, ἀλλὰ πρὸς ἁρμόττον.

Neque ad parsimoniam, neque ad largitionem inclinãt, sed ad id, quod maximè conuenit.

comm Senes parci sunt, tenaces, & auari, adolescentes largi, profusi, & prodigi, viri mediam sequũtur viam, ut neque sint auari, neque prodigi, sed

cum opus est, & ratio postulat, liberaliter sumptus faciant. quo fit, vt pecuniæ non solum quærendæ, sed etiam collocandæ rationem habeant, quæ perpetuos sumptus suppeditet, nec solum necessarios, sed etiam liberales.

tex.318 Ὁ μοίως δὲ, καὶ πρὸς θυμὸν, καὶ πρὸς ἐπιθυμίαν.

Eodem pacto se habent in eis, quæ ad iram, & ad cupiditatem pertinent.

comm. Iram, & cupiditatē viri constantes ita moderantur, vt nihil in eis reprehensione magna dignum appareat: nam neque præcipites sunt ad irā vt adolescentes, neque cupiditatibus æstuāt, sed animum vincunt, iracundiam cohibent, cupiditates refrenant, & corpus ita afficiunt, vt obedire consilio, rationique possit.

tex.319 Καὶ σώφρονες μετὰ ἀνδρείας, καὶ ἀνδρεῖοι μετὰ σωφροσύνης. οὐ γὰρ τοῖς νέοις, & τοῖς γέρουσι δίρηται ταῦτα. εἰσὶ γὰρ οἱ μὲν νέοι, ἀνδρεῖοι, & ἀκόλαστοι. οἱ δὲ πρεσβύτεροι, σώφρονες, καὶ δειλοί.

Et temperantes sunt cum fortitudine, & fortes cum temperantia. nam in adolescentibus, & senibus hæc distincta sunt; adolescentes enim fortes quidem sunt, sed intemperantes, senes autem temperantes quidem, sed timidi.

comm. Media ætate viri duas præclaras virtutes coniunctas habere solent, hoc est fortitudinem, & temperantiam, quæ in cæteris ætatibus inter se separatæ sunt. siquidem homines in adolescentia, quamuis animo forti sint, & intrepidè pericula subeant, magna tamen ex parte sese voluptatibus tradunt, & intemperantiam sequūtur. at verò senes licet à voluptatibus abstineant, & temperantiam amplectantur, tamen animo timido sunt, ac demisso. soli igitur viri fortitudinē cum temperantia coniunxerunt, atque hoc par nobile virtutum sic amplexi sunt, vt ex eo magnum honorem, & gloriam referant. quod si forte aliquis adolescens has duas virtutes assecutus fuerit, is præter cæteros maximè celebratur, & in ore omniū versatur, vt Scipio ille superior, qui postea Africanus dictus est, cum quartum & vigesimum annum agens in Hispania Carthaginem expugnasset, & ad eum à militibus sua virgo captiua adducta fuisset, adeo eximia forma, vt quacumque incederet, omnium oculos in se conuerteret, eam tamen inuiolatam, & intactam parentibus, & sponso reddidit.

tex.320 Ὡς δικαίως εἰρῆσθαι, ὅσα μὲν δύναται ἡ νεότης, καὶ τὸ γῆρας τῆς ὠφελίμων, τούτοις ἔχουσιν, ὅσα δ' ὑπερβάλλουσιν, ἢ ἐλλείπουσι, τούτων τὸ μέσον, καὶ τὸ ἁρμόττον.

Atque (vt in summa dicam) quascumque res vtiles adolescentia, & senectus inter se diuiserunt, eas simul omnes habet ætas media: in quibus autem illæ ætates vel excedunt, vel deficiūt, eas ad mediocritatem, & conuenientiam hæc eadem ætas adducit.

10 Breuiter colligit mediam ætatem omnium esse præstantissimam, quoniam ipsa vna habet omnia, quæ sunt in aliis ætatibus bona diuisa. nam adolescentia multa bona possidet, quibus senectus priuata est. contra senectus etiā bona quædam habet, quæ non habet adolescentia. verum ætas media possidet omnia bona, quæcūque vel in adolescentia, vel in senectute esse possunt. præterea cum adolescentes frequenter in eo, quod nimium est, peccare soleant, senes autem, in eo, quod est parum, hæc vtraque vitia ætas media corrigit, & ad mediocritatē, atq; conueniētiā omnia reducit. nam in ea præcipuè consilium, & prudentia viget. vnde celebratur apud Græcos quddā Hesiodi carmen (vt quidam existimant) in hanc sententiam, Adolescentium opera, virorum consilia, senum nota. quòniam prima ætas robore, & audacia valet, media consilio, & prudentia, tertia religione, & pietate. comm.

Ἀκμάζει δὲ τὸ μὲν σῶμα, ἀπὸ τοῦ ἕξ καὶ τριακοστοῦ ἔτους, μέχρι τοῦ πέντε, καὶ τριακοστοῦ, ἡ δὲ ψυχὴ, περὶ τὰ ἑπτὰ καὶ τετταρακοστά. tex.321

Viget autem maximè corpus ab anno trigesimo ad quintum & trigesimum vsque, mentis autem vigor, atque animi nono & quadragesimo anno maximè perficitur.

comm. Quia mediam ætatem magnopere commendauit, quòd omnia in se bona habeat, quæ in mores hominū cadere possunt, nunc docet quibus potissimum annis ætas illa terminetur, & annos ei viginti tribuit, quibus & corporis, & animi vires summe vigent. ineunte igitur anno trigesimo summum vigorem, & corpus, & animus habere incipit, & corporis quidem vigor summus annos tantum quinque perseuerat, nempe ad quintum & trigesimum vsque. mentis autem perfectus vigor annos viginti durat, nempe ab ineunte trigesimo, vsque ad finem quadragesimi noni. hoc est vsque ad septimam annorum hebdomadem. videtur autem hoc Aristoteles à Solone sumpsisse. qui quadam in Elegia septenarij numeri vim explicans dixit in septima annorum hebdomade mentem hominum, intelligentiam, & consilium ad summum peruenisse. sed in hoc ab Aristotele diserepat, quod quarta hebdomade corpus vigere censet, Aristoteles verò vsq; ad quintam. nisi dicamus Solonem de principio vigoris corporei, Aristotelem de fine sensisse. sic enim parum inter se diserepant.

CAPVT XXXIII.

Transit ad mores Hominum ex fortunæ varietate, primumq; nobilitatis mores persequitur, & quid differat nobile à generoso ostendit.

Περὶ μὲν οὖν νεότητος, καὶ γήρως, καὶ ἀκμῆς ποίων τινῶν ἐστὶν ἕκαστον, εἰρήσθω τοσαῦτα. Περὶ δὲ τοῦ ἀπὸ τύχης γιγνομένων ἀγαθῶν, δὴ tex.322

δσα αὐτῷ, καὶ τὰ ἤθη ποῖα ἅττα συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις, λέγωμεν ὑφεξῆς.

Ac de adolescentia quidem, senectute, & media ætate, earumque singulorum moribus hæc dicta sufficiant. At verò de fortunæ bonis, quæ mores hominũ variare solent, deinceps dicamus.

COMM. TRansitiona vtitur ad fortunæ bona, quæ magnam vim habent ad mores fingendos. Hactenus (inquit) de tribus ætatib. diximus, hoc est, adolescentia media ætate, & senectute, & de moribus, qui singulas ætates comitari solẽt, nũc dicendũ est, de bonis, q̃ nobis fortunæ beneficio prouenire solent, quoniã ea, mores hominum, nõ minus quàm ætates, variant. vt enim alij sunt adolescẽtis mores, alij viri, alij senis, ita nobiles ab ignobilibus, diuites à pauperibus, potẽtes ab impotentibus diuersos mores habere consueuerunt. de quibus dicere iam Aristoteles aggreditur.

tex.423 Εὐγηρείας μὲν οὖν ἕξις ἐστὶ, τὸ φιλοτιμότερον εἶναι τῶν κεκτημένων αὐτὸν. πᾶσι γὰρ ὅταν ὑπάρχῃ τι, πρὸς τοῦτο σπεύδειν εἰώθασιν. ἡ δὲ εὐγένεια εὐτιμότης τις προγόνων ἐστί.

Nobilitatis ille mos est, vt, qui eam possidet, honoris sit appetentior. est enim hoc commune omnium, vt cum bonum aliquod possident, illud accumulare studeãt. nobilitas autem parentum, & maiorum dignitas est.

COM. Inter fortunæ bona nobilitas primo loco numeratur. casu enim, & fortuna accidit, vt quis aut nobilis, aut ignobilis nascatur. neque est in cuiusquã potestate, quibus parentibus oriatur, ergo nobiliũ mores describit, & ait nobiles præter cæteros honoris appetentes esse solere, quoniam hoc innatum est omnibus hominibus, vt bona, quæ possident, augere, atque amplificare contendant. nobiles autem iam honorem, ac dignitatem à parentibus suis, & maioribus acceptam possident. itaque omni ope nituntur, vt quotidie maiorem honorem, ac dignitatem acquirant. hac ratione Cicero pro lege Man. Quirites excitat, ne gloriam maiorum deserant, verum eam augeant, Et quoniam (inquit) semper
» appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atque
» auidi laudis fuistis, deleda est vobis illa macula Mithridatico bello superiore susceptа. & infra.
» Videte, ne vt illis pulcherrimũ fuit, tantam vo-
» bis imperij gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri, & conser
» nare non posse. & pro P. Sestio. Vosque adolescẽtes, & qui nobiles estis ad maiorum vestrorum imitationem excitabo, est enim nobilitas quasi stimulus quidam ad honorem.

tex.424 Καὶ καταφρονητικὸν, καὶ τῷ ὁμοίων τοῖς προγόνοις τοῖς αὐτῷ. διὰ τὸ ταῦτα πράττω μᾶλλον, ἢ ἐγγὺς γεγόμενα, εὐτιμοτέρα εἶναι, καὶ θαλαζόνεια.

Præterea nobiles sunt ad alios contemnendos proni, vsque eo vt illos etiam contemnant, qui nunc in eisdem honoribus sunt, in quibus olim ipsorum maiores fuerunt. quoniam hæc, si interuallo temporis remota sunt, magis quàm propinqua, ac nuper facta, solent honorari, & maiori gloriatione digna videri.

Nobilitati semper coniuncta est despicientia. COMM. nam viri nobiles quoscumque putãt aliquo modo se esse inferiores, ac contemnunt, neque tantum humiles, & qui nullos honores adepti sunt, sed etiam eos, qui magnas dignitates cõsequuti sunt, si noui fuerint, & nullis maiorum imaginibus commendati. & præsertim quos vident in eisdem esse dignitatibus, quæ iampridem in sua familia fuerunt. vt Ciceronem consulem, sed nouum hominem contemnebant ij, qui in consulari familia, patriciaque nati fuissent. opinantur enim homines huiusmodi honores, ac dignitates longe præstantiores, & maiori gloria dignas, si antiquæ fuerint, & familiæ suæ iampridẽ inhæserint, quàm si recentes sint, & nuper acquisitæ. hãc nobilium naturam Cic. pro P. Quintio sic expressit; Quemadmodũ solent homines nobiles, seu rectè, seu perperam facere cæperũt, »
ita in vtroque excellunt, vt nemo nostro loco » natus assequi posset. Et Sallustius in coniuratione Catilinæ ita de Cicerone consulatum petente scribit, Namque antea pleraque nobilitas in- » uidia æstuabat, & quasi pollui consulatum cre- » debat, si eum, quamuis egregius, nouus homo » adeptus foret.

Εἰσὶ δὲ εὐγενεῖς μὲν, κατὰ τὴν τῶν ἡρώων ἀρετὴν, γενναῖοι δὲ κατὰ τὸ μὴ ἐξίστασθαι ἐκ τῆς φύσεως. ὅπερ ἐπὶ πολὺ συμβαίνει τοῖς εὐγενέσιν. ἀλλ' ἐισὶν οἱ πολλοὶ ἄπληκτοι. tex.425

Nobile verò dicitur, id quod in familiæ virtute consistit generosum, quod à maiorũ suorum natura non degenerat; quod maiori ex parte nobilibus non contingit, multi enim vili, atque abiecto animo sunt.

Docet quæ differentia sit inter nobile, & gene- COMM. rosum. & ait nobile ad familiæ virtutem pertinere; generosum autem ad eum, qui maiorum suorum virtutem imitatur. Itaque præclarius est esse generosum, quàm nobilem. nobilis enim maiorum tantum virtute, gloriaque conspicuus est, generosus autem, & virtute maiorum, & sua celebratur. itaque generosi omnes sunt etiam nobiles, sed non omnes nobiles sunt generosi. plerique enim nobiles degenerant à maioribus suis, & humili, ac demisso animo fiunt, atque ad ignauiam, & secordiam delabuntur. ita Cicero Pyrrhum Epirotarum regẽ primo de Off. vocat regem generosum, ac potentem, quod Aeacidarum virtutem imitaretur. sic in Bruto Scipionum stirpem generosam vocat, quod in ea multi præclari uiri fuerint, sic enim exclamat, O generosam stirpem, & tamquam in vuam arborem » pinea genera, sic in istam domum multorum in- »
sitam, atque illuminatam sapientiam. cõtra verò

nobiles

nobiles etiã improbos appellat, ut pro M. Cœlio Clodiam infamẽ, & meretricio more viuentem mulierem nobilem vocat. & Q. Cicero de
„ Peritione consularus, Qui nequaquam sunt tã genere insignes, quàm vitijs nobiles. & secundo
„ de Off. Phalaris cuius præter cæteros est nobilitata crudelitas. ergo nobile potest etiam in malam partem capi, generosum semper in bonam capitur. Virgilius tertio Georg.

Continuo pecoris generosi pullus in aruis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit.

tex.426 Φορὰ γάρ ἐστι, καὶ ἐὰν τοῖς ἤθεσιν ἀνδρῶν, ὥσπερ αἱ τοῖς κατὰ τὰς χώρας γιγνομένοις εἴδεσι, καὶ ἀεὶ ἡ ἀγαθὸν τὸ ἦθος ἐξίσταται ἔκ τινος χρόνου εἰς δύσεις περιτολή. καὶ πάλιν ἀναδίδωσιν.

Vt enim in agris, & ijs, quæ terra nascuntur, sic etiam in familijs plerumque fœtus vberior existit. & interdum si bona familia fuerit, nascuntur in ea per aliquod tempus eximij viri, deinde paulatim iterum se remittit.

comm. Eleganti similitudine vtitur, qua docet post aliquod tempus familias degenerare, & deteriores fieri. nam vt terra fœcunda, & frugiferæ arbores sæpe multis annis vberes fructus emittũt, deinde paulatim sterilescunt, ita in vna familia nonnumquam multi eximij, & præclari viri nascuntur, postea verò degenerant. quod plurimis exemplis probari potest, nam neque Catonum sapientia, neque Fabiorum prudentia, neque Scipionum dignitas, neque virtus Cæsarum diuturna fuit. hoc est, quod ait Virgilius,

——*sic omnia fatis*
In peius ruere, ac retra sublapsa referri.

Sic Homerus Odysseæ lib. 5. clamat paucissimos esse filios, qui patribus similes sint, & maiori ex parte deteriores esse. quod etiam Euripides in Heraclidis testatur. vnde prouerbiũ apud Græcos celebratur, in hunc sensum.

Heroum filij noxæ.——

tex.427 Ἐξίστανται δὲ μᾶλλον ἀφυᾶ ἤθη, εἰς μανικώτερα ἤθη. οἷον οἱ ἀπὸ Ἀλκιβιάδου, καὶ οἱ ἀπὸ Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου, τὰ δὲ φύσιμα, εἰς ἀβελτηρίαν, καὶ νωθρότητα. οἷον οἱ ἀπὸ Κίμωνος, καὶ Περικλέους, καὶ Σωκράτους.

Nam præclari ingenij familiæ in mores insaniores degenerant; vt qui ab Alcibiade genus ducunt, & à Dionysio priore: quæ verò stabili, pacatoq; ingenio sunt, ad stoliditatem, & ignauiam delabuntur, vt qui à Cimone, & Pericle, & Socrate progeniti sunt.

comm. Ingenia laudabilia non omnia sunt eiusdem generis. nam alia sunt acuta, prompta, velocia, alia firma, solida, & pacata. qui acuto sunt, ac veloci ingenio uiri uidentur quodam quasi furore concitari ita, vt numquam fere conquiescere possint, sed semper in aliqua re sint occupati. horum filij degenerantes à parentibus insani fiunt, & præcipites, ac furiosi, quales ij fuerunt, qui ab Alcibiade, & Dionysio priore geniti sunt. fuit enim Alcibiades præstantis ingenij, atque admirabilis, vt ex eius uita, quã Plutarchus copiosè scribit, intelligi potest. & Dionysius superior ingenio, & eruditione multum ualuit, vt Cicero Tusc. 5. ostendit. tamen horum posteri fuerunt insani, & quodammodo furentes, inquit Aristoteles. Qui verò sunt ingenio firmo, solido, & pacato plerumq; stolidos, & ignauos procreare liberos solent, quod tribus exemplis Aristoteles probat. primo Cimonis Atheniensis, qui Milciadis filius fuit, & homo tam splẽdidus, & liberalis, vt omnes ferè ciues suos, quibus distribueret, & quotidie domi conuiuium pararet, ad quod passim pauperes confluerent, & si quem nobilem ciuem inopia premi intelligeret, ei clam pecunias submini strare t. quinetiã dux in bello fuit egregius. nam Persas non semel superauit, & ingentem gloriam cõsequutus est. filium tamen habuit stolidum, & ignauum. Secũdo Periclis exẽplo probat Aristoteles à solidis, & firmis ingenijs stolidos filios procreari. fuit enim Pericles uir summus in rebus bellicis, & eloquentia tanta, vt tonare, fulminare, & permiscere Græciam diceretur. huius uitam Plutarchus copiosè scripsit. Tertium exemplum est Soeraris, qui sapientissimus omnium ab oraculo iudicatus fuit, cuius tamen filij tardi, & hebetes fuerunt.

CAPVT XXXIV.

Quo præditi ingenio, & quibus moribus sint diuites, declaratur.

tex.428 Τοῖς δὲ πλούτῳ ἅ ἕπεται ἤθη, ὑπόληψις ὅτι ἰδεῖν ἅπασιν. ὑβρισταὶ γάρ, καὶ ὑπερήφανοι, πάσχοντές τι ὑπὸ τῆς κτήσεως τοῦ πλούτου. ὥσπερ γὰρ ἔχοντες ἅπαντα τὰ ἀγαθὰ, οὕτω διάκεινται. ὁ γὰρ πλοῦτος, οἷον τιμή τίς ἐστι τῆς ἐξίας τῶν ἄλλων. διὸ φαίνεται πάντα ὤνια εἶναι αὐτῷ.

Qui autem mores à diuitijs proueniant, in promptu est omnibus videre. Sunt enim diuites contumelioſi, & superbi. hanc verò labem inurit eis diuitiarum copia. nam ita sunt affecti, quasi omnia bona possiderent. sunt enim diuitiæ quasi precium, ac æstimatio dignitatis omniũ aliarum rerum: vnde fit, vt diues omnia sibi emere, ac parare posse videatur.

comm. MOres diuitum ait omnibus esse notos, quia diuitiæ secum semper arrogantiam, ac superbiam afferunt. nam qui diues est, putat se aliis omnibus antecellere, & omnia bona possidere. quia pecuniæ sunt quasi æstimatio reliquarum rerum omnium. unde in prouerbijs Græcorũ dicitur, pecuniis omnia subiecta esse. qua de causa Horatius peccuniam uocat reginam. sic enim ait,

Scilicet vxorem cum dote, fidemque, & amicos,
Et genus, & formam regina pecunia donat.

Hinc fit, ut diuites contumelioſi sint, & superbi.

quia

quia pecunijs ſuis omnia poſſe emere, & ſibi parare putant. Horatius,

Licet ſuperbus ambules pecunia,
Fortuna non mutat genus.

Ciceto de lege Agraria contra Rullũ ita inquit, Cãpani ſemper ſuperbi, bonitate agrorum, & fructuum, magnitudine vrbis, ſalubritate, deſcriptione, pulchritudine. ex hac copia atque rerum omnium affluẽtia primum illa nata ſunt, arrogantia, qua à maioribus noſtris alterum Capua conſulem poſtulauit, deinde ea luxuries, quæ ipſum Anuibalem armis etiam tum inuictum, voluptate vicit; Atque omnes quidem propter diuitias ſe inſolentius efferunt, & criſtas tollunt, ſed præcipuè fœminæ. nihil eſt enim diuite, atque opulenta fœmina ſuperbius, nihil arrogãtius, qđ Iuuenalis eo verſu teſtatur.

Intolerabilius nihil eſt, quam fœmina dives.

Quam autem contumelioſi ſint diuites elegãter idem Iuucnalis Satyra tertia explicat, vbi ſic ait,

Dicere ſi tentes aliquid, tacitus ne recedas.
Tantundem eſt, feriunt pariter, vadimonia deinde
Irati faciunt, libertas pauperis hæc eſt,
Pulſatus rogat, & pugnis concuſſus adorat,
Vt liceat paucis cum dentibus inde reuerti.

tex.429 Καὶ ζυφιροὶ, καὶ Σαλάκωνες. ζυφιροὶ μὲν ὅ τι ζυφλὸν, ἢ τλὼ εἰδεχθὲς τῆς δυσαιμονίας. Σαλάκωνες δὲ, καὶ σόλοικοι, ὅτι τὸ παίτας εἶναι δοκεῖν διαφέρειν περὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ θαυμαζόμενοι ὑπ' αὐτῆς, καὶ τῷ οἴεσθαι ζηλοῦν τὰς ἄλλας, ἃ καὶ αὐτοὶ.

Sunt etiam delicati, & Salacones. at delicati quidem ſunt, cum propter ipſas delicias, in quibus verſantur, tum quia felicitatem ſuam oſtentare gaudẽt: Salacones autem, & inaniter elati, quoniã omnes ferè ſolent in eis rebus, quas ipſi amant, atque admirantur, occupari, atque in eis toti eſſe, & quia putant alios eadem æmulari, quæ ipſi ſuſpiciunt.

COMM. Duo vitia ſimul tangit, quibus omnes ferè diuites infecti ſunt. primum eſt, quod ſint delicati, molles, & teneri. quia verſantur ferè ſemper in delitijs, & molliter etiã viuunt, vt beati, ac felices exiſtimentur. gaudent. n. ſuam beatitudinem oſtentare, cum in victu, tum in veſtibus, & magnificis apparatibus. huc accedit, quod à teneris molliter, & delicatè nutriũtur, quod eleganter ita Quintilianus oſtendit, Infantiam ſtatim delicijs ſoluimus. mollis illa educatio quam indulgentiam vocamus, neruos omnes & mentis, & corporis ſtangit. quid non adultus concupiſcet, qui in purpuris repit? & quæ ſequuntur. Alterum vitium eſt, quod Salacones ſint, & Solœci. vbi notandum Salacones ab antiquis dici ſolitos, qui ſibi nimium arrogarent, & cæteris omnibus anteſtare vellent. nam (vt Suidas ſcribit) Salacon vir quidam fuit, qui cum eſſet pauper, tamen volebat habeti ditiſsimus. vnde Salacones dicti ſunt nimium arrogantes homines.

Cicero in Epiſtolis ſcribens ad M. Fabium Gallum, cognoſti (inquit) meam cauſam, & iſtius Salaconis iniquitatẽ. proprie vero Salacones dicti ſunt, qui propter copiã rei familiaris, & ingẽtes opes ſibi multũ tribuunt. Auctor ille prouerbiorum non videtur huius vocabuli vim intelleXiſſe, cum ita ſcribat, Salacon quidam extremæ paupertatis homo effecit, vt omnes fortuna tenui Salacones dicerentur, & ipſa paupertas Salaconia. certè ſi locum hunc ille aduertiſſet, nunquam in talem errorẽ incidiſſet. neque enim Salaconia paupertas dicitur, neq; Salacones pauperes ſimpliciter, vt ipſe opinatur. ſed qui nimiũ in diuitijs gloriãtur, & ditiores etiam quã ſint, videri volunt. vt ex hoc loco facile poteſt intelligi. nam Heſychius nihil illum auctorẽ adiuuat. qui dicit Salaconiam eſſe arrogantiam in paupertate. aliud eſt enim paupertatem ſignificare, vt putat ille auctor, aliud arrogantiam in paupertate, cum ſcilicet pauper haberi diues quærit, vt sẽtit Heſychius. Theophraſtus vero (quẽadmodum idem Heſychius ſcribit) Salaconem appellauit eum, qui ſumptum facit, quando minime opus eſt, quod ſæpè ditiſsimi homines faciunt. Solœci aurem ij uocantur, qui vitioſo, & barbaro ſermone vtuntur, à Solis, quæ ciuitas Ciliciæ fuit, unde etiam Solæciſmus. ſed hoc in loco Solœcos nocat Ariſtoteles eos, qui inaniter ſe oſtentant, & efferuntur animo. qua in ſignificatione uſus eſt etiam Plutarchus in Dionis vita. & Xenophon libro 8. de Cyri Pędia. Diuites igitur Salacones ſunt, & Solœci, hoc eſt nimium arrogantes, & inaniter elati. cuius uitij cauſa eſt, quoniam uident alios ferè omnes homines in eis rebus occupatos eſſe, quas ipſi poſſident. neque enim ferè quiſquam eſt, qui non aecumulare diuitias ſtudeat, & qui non lucro iubiet, atque in eo totus ſit. quæ res diuitum animos extollit, & ſibi nimium tribuere facit. adeo vt exiſtiment omnes homines eadem æmulari, quæ ipſi ſuſpiciunt, & admirantur. ergo quaſi ſupra alios poſiti ſint, ita gloriantur.

Ἅμα δὲ καὶ εἰκότως ταῦτα πάσχουσι πολλοὶ γὰρ οἱ δεόμενοι τῶν ἐχόντων, ὅθεν καὶ τὸ Σιμωνίδου εἴρηται περὶ τῆς σοφῆς, καὶ πλουσίων πρὸς τλὼ γυναῖκα τῦ Ἱέρωνος, ἱρομένῳ, πότερον γενίσθαι κρεῖττον, πλούσιον, ἢ σοφόν. πλούσιον εἶπεν. τοὺς γὰρ σοφοὺς ὁρᾶν ἐπὶ τὰς πλουσίων θύρας ἀεὶ διατρίβοντας. tex.430

Atqui hæc iure ſuo quodammodo faciunt. multi enim ſunt, qui diuitum ope indigeant. vnde illud eſt Simonidis poetæ dictum de ſapientibus & diuitibus. cum enim Hieronis vxor ab eo petiſſet, vtrum præſtaret diuitem ne eſſe, an ſapientem, diuitem reſpondit. nam ſe paſſim videre ſapientes in foribus diuitum commorantes.

Addit quandam quaſi excuſationem diuitũ, quòd non ſine cauſa gloriari videantur, cum multi ad eos confugere ſoleant, & ab eis auxilium, atque opẽ flagitare. quæ res profecto egre COMM.

gia, atque

gia, atque glorioſa eſt, poſſe opibus ſuis multis hominibus opitulari. hoc autem Simonidis poetæ teſtimonio probat, qui eenſuit eſſe melius multas habere diuirias, quàm eſſe ſapientẽ. vxor enim Hieronis Syraeuſarum regis aliquando petiuit à Simonide vtrum eſſet melius fieri ſapientem, an diuitem? ille verò ſtatim reſpondit, melius eſſe, fieri diuirem. atque hoc ab euentis probauit, quoniam viri ſapientes diuitum domos frequentant, & eos tanquam ſuperiores obſeruant. Plato libro de Rep. ſexto, ſententiã hanc Simonidis refellit, & omnino falſam eſſe oſtendit. Ariſtippus Cyrenaieus, (ſicuti Diogenes Laertius libro ſecundo ſcribit) eum à Dionyſio Tyranno fuiſſet interrogatus, cur ſapientes viri diuitum domos frequenter adeãt, cum diuites rarò ſoleant ad ſapientes accedere? reſpondit, quia ſapientes intelligunt quibus rebus egeant, diuites autem non intelligunt. Simonidis autem ſententiam videtur Horatius expreſsiſſe, libro Ser. ſecundo, eum ita inquit.

——omnis enim res
Virtus, fama, decus, diuina, humanaq; pulchris
Diuitijs parent.——

tex.431 Καὶ τὸ οἴεσθαι ἀξίους εἶναι ἄρχειν· ἔχειν γὰρ οἴονται, ὧν εἶναι ἄξιον ἄρχειν.

Efferuntur etiam inaniter, quia putant ſe dignos eſſe, qui alijs imperent. ea namque ſe habere arbitrantur, quæ, qui poſſident, alijs imperare digni ſunt.

comm. Hæc in diuitibus eſt inanis arrogantiæ maxima cauſa, quod imperio ſe dignos arbitrantur. eum enim amplas diuirias, & ingentes opes ſe poſsidere videant, putant ea de cauſa ſe ceteris præeſſe oportere. quare neque magiſtratibus cedere volunt. quod Satyra prima Iuuenalis facetè docet, vbi quendam libertinum diuitem ita loquentem facit,

——*Sed quinque tabernæ*
Quadringenta parant, quid confert purpura maius
Optandum? ſi Laurenti cuſtodit in agro
Conductas Corninus oues, ego poſſideo plus
Pallante, & Licinio, expectent ergo Tribuni,
Vineant diuitiæ, ſacro nec cedat honori
Nuper in hanc vrbem pedibus qui venerat albis.

tex.432 Καὶ ὡς ἐν κεφαλαίῳ, ἀνοήτου καὶ ἀμούσου ἤθους ὁ πλοῦτός ἐστι.

Atque, vt in ſumma dicã, qui mores inſipientis fortunati ſunt, eidem etiam diuitis eſſe ſolẽt.

comm. Diuitiæ plerunque mentem ita præſtringunt, atque obcæcant, vt hominem inſipientem reddant. quod Horatius ait,

Stultitiam patiuntur opes. & mimus ille,
Fortuna quem nimium fouet, ſtultum facit.

Menander, vt refert Stobæus, dixit diuitias eſſe cæcas, atque eos, qui diuitijs gaudent cæcos fieri. hoc eſt, quod ait Ariſtoteles hoc loco, tales eſſe diuitum mores, quales ſunt inſipientis hominis, ac fortunati. Cicero lib. de Amicitia ſic air, Nec quicquam inſipiente fortunato intolerabilius fieri poteſt. ex quo poteſt colligi, plerunque diuites intolerabiles eſſe. quia inſipientis fortunati mores imitantur.

Διαφέρει δὲ τοῖς πως ἠκτημένοις, καὶ τοῖς πάλαι τὰ ἤθη, τῷ ἅπαντα μᾶλλον, καὶ φαυλότερα τὰ κακὰ ἔχειν τοὺς νεοπλούτους. tex.433

Plurimum verò differũt mores eorum, qui nuper diuites facti ſunt, ab eis, qui iampridem erãt diuites, nam nuper ditati magis omnibus vitijs, atque illis deterioribus cumulati ſunt.

Hoc ſanè perſpicuum eſt longè importuniores, & arrogantiores eſſe, qui nuper diuites euaſerũt, quã qui in amplo patrimonio nutriti ſũt, & à maioribus ſuis diuitias acceeperũt. quod elegantiſsimè Cicero contra Rullum de lege Agraria ſic oſtẽdit, Singularis homo priuatus, niſi magna ſapiẽtia prædirus, vix facile ſeſe regionibus offieij, magnis in fortunis, & copijs continet, nedum iſti ab Rullo, & Rulli ſimilibus conquiſiti, atq; electi coloni Capuæ in domicilio ſuperbiæ, atq; in ſedibus luxuriæ collocati non ſtatim conquiſituri ſint aliquid ſceleris, & flagitij; imò vero ẽt hoc magis quàm illi veteres, germaniq́ue Cãpani, q̃ in vetere fortuna illos natos & educatos nimiæ tamen rerum omnium copiæ deprauabant, hi ex ſumma egeſtate in eandem rerum abundantiam traducti non ſolum copia, verum etiam inſolentia commonebuntur. comm.

Ὥσπερ γὰρ ἀπαιδευσία πλούτου ἐστί, τὸ νεόπλουτον εἶναι. tex.434

Quædam enim eſt quaſi ignorantia diuitiarum, nuper eſſe ditatum.

In omnibus rebus bene tractandis experientia, & arte opus eſt, & qui rudis eſt, atq; inſcius alicuius rei, nullo modo põt ea bene vti. Quare qui nuper diuites facti ſunt. eũ ratione diuitijs bene vtendi propter inſolentiã ignorent, in multos plerunq; errores ineurrũt. & eo magis quia propter diuirias inſolentes facti, bene conſulentes non audiunt, & in omnibus rebus ſuo arbitrio vruntur. vnde non ſine cauſa vulgo dicitur, cauendum eſſe à ruſticorum poteſtate. comm.

Καὶ ἀδικήματα ἀδικοῦσιν, οὐ κακουργικὰ, ἀλλὰ τὰ μὴ, ὑβριστικὰ, τὰ δὲ, ἀκρατοῦς· οἷον εἰς αἰσχίαν, καὶ μοιχείαν. tex.435

Et iniurias inferunt, nõ quidem ob malitiã, ſed vel per contumeliam, vel per incontinentiã, vt cum pulſant homines, & ſtupra committunt.

Mores diuitum in hac parte cũ adoleſcentiũ moribus conueniunt. quod vtrique ſunt contumelioſi, & incontinentes. nam qui diuitijs abundat, non ſolet ob malitiam iniurias inferre, neq; damnũ alicui propter auaritiam dare, aut fraudando, aut ſpoliando, aut aliquo alio modo, ſed quia putat ſe plurimum alijs præſtare, ideo plerosq; eõremnit, & contumelijs afficit, vinitque ineõtinenter. adeo, vt ſæpe liberos homines verberet, & caſtis domibus ſtuprum inferat. Sunt enim diuitiæ quaſi quædam ad malũ irritamenta. comm.

quod Ouldius.1.Metam.ait eo versu,

Effodiuntur opes irritamenta malorum.

Aristoteles quarto Politicorum ait in omni ciuitate tres esse hominum species, hoc est diuites, pauperes, mediocres, inter quos mediocres sint optimi.quia medium semper est optimum,diuites verò plerunque pessimi.vnde non sine causa fuit olim ea sententia celebrata; Diues aut iniquus,aut iniqui hæres. Plato quinto de legibus ait,valde diuites homines non esse bonos Plutarchus in vita L.Syllæ, tradit quendam Syllæ glorianti, ita dixisse; Quomodo vir bonus esse potes qui tam ingentes diuitias possides, cum à patre nihil aeceperis?

CAPVT XXXV.

Ingenia Potentium ostendit, & quid sit σεμνότης.i.animi excelsitas.item quid boni afferat εὐτυχία fortunæ prosperitas docet, nec non quomodo contrarij prædictis mores cognoscantur.

tex.436 Ὁμοίως δὲ περὶ δυνάμεως καὶ ὃν τὰ πολιτικὰ φαινερά ἐστιν ἤθη.

eodem modo mores eorum,qui cum imperio, ac potestate sunt,maiori ex parte sunt perspicui.

COMM. Qui dinitum mores agnouerit,is etiam facile mores eorũ,agnoscet,qui in aliquo imperio, atque potestate constituti sunt, quoniam inter eos partu solet esse differentia. nam diuites se dignos imperio putant,atq; ita se gerunt, quasi præsint alijs,atque in potestate sint.

tex.437 Τὰ μὲν γὰρ τὰ αὐτὰ ἴσχει ἡ δυνάμις τῷ πλούτῳ, τὰ δὲ καὶ διαλλάττω. φιλόπολοι γάρ, καὶ αἰσχυντηροὶ τὰ ἤθη οἱ δυνάμενοι τῶν πλουσίων, διὸ καὶ ἐφίστασθαι ἴσχυον, ὅσα ἐξουσία αὐτοῖς πράττειν διὰ τὴν δύναμιν.

Partim enim ijsdẽ moribus præditi sunt,quibus diuites,partim melioribus: sunt enim potentes honoris appetẽtiores,& animo magis virili, quam diuites,expetunt enim eas res, quas propter potentiam tractandi facultatem habent.

COMM. Viri potentes in ciuitate,magistratumq; aliquem gerentes, licet pleturnque diuitum mores imitentur tamen in eo sunt præstantiores,quod magis sunt honoris,& gloriæ studiosi,quam illi, qui pecunijs tantum abundant. suntque animo magis alto,atque exaggerato, & res eas gerere studeant,quas propter potentiam, in qua constituti sunt, bene se administrare posse confidunt. itaque ijs hominibus,cum adhortãdi sunt,semper dignitas,honor, laus, & gloria proponenda est, ad quam licet sua sponte satis incitati sint, tamen etiam adhortatione plurimum confirmãtur. vt Cicero cum audiuisset Curionẽ tribunũ ple.esse factum.eum adhortatur, vt in illo magistratu præclarè se gerat, atque etiam ei præscribit,quo modo se gerere debeat.sed lõge melius, & artificiosius ad Quintum fratrem suum, qui Asiæ præerat,scribens,admonet eum,qua ratione possit,magnum honorem,& gloriam.ex prouincia domum reportare.quæ sanè epistola multo est elegantissima,& optima.

Καὶ σπουδαστικώτεροι, διὰ τὸ ἐν τιμαλφίᾳ εἶναι, καὶ ἐπαλληλόμβροι σκοπεῖν τὰ περὶ τὴν δύναμιν. tex.438

Sunt etiam multo magis studiosi propter curam,ac diligentiam, quam habere cognuntur,vt potentiam conseruent.

Quia multi sunt,qui potentibus insidientur, COMM. vt eorum ipsi potentiam habeant,ideo fit,vt studiosiores sint, & vigilantiores viri potentes quã diuites,nisi enim curã,& diligentiã adhiberent, nullo modo potentiam suã diutius conseruare possent;itaq; potentiæ conseruãdæ gratia maxima quæque pericula subire non dubitant.& animo vigilãti semper excubant, vt & se,& subiectos suos tueãtur. hoc est quod olim Aegytij significare voluerunt, cũ apertum oculũ in sceptro pingentes, optimum principem eo signo declarabant,quem oculis esse apertis,ac vigilantibus oportet.quemadmodũ etiã Homerus secundo Iliadis ostendit,cum ait, non oportere principem dormire solidam noctem, cuius potestati populi cõmissi sunt,& qui res tantas administrare,curareq; debet.Cicero pro L.Man.miram Põpeii diligentiam in obeundis negocijs celebrat.

Καὶ σεμνότεροι, ἢ βαρύτεροι, ποιεῖ γὰρ ἐμφανεστέρους τὸ ἀξίωμα, διὸ μεγαλαζονεύονται. tex.439

Sunt excelsi potius animo; quam graui,ac cõtumaci; dignitas enim eos conspectiores efficit; atquo hac de causa modestè se gerunt.

Habent quidem principes viri altum animũ, COMM. atq; excelsum, sed tamen non sunt graues, aut contumaces,neq; tam insolenter se efferunt, vt in odiũ,ac molestiã incurrant, quod diuites plerunque faciunt.cum enim intelligant se propter dignitatem suã esse celebres, & cõspicuos,facilitatẽ,& modestiã amplectuntur, quæ res eos multò clariores,& amabiliores reddit.hæc est ea facilitas,quam in Põpeio Cicero tantopere celebrat. vt is(inquit)qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur.& paulo post. Humanitate iã tãta est, vt difficile dictu sit,vtrũ hostes magis virtutẽ eius pugnantes timuerint, an mansuetudinẽ victi dilexerint.dicuntur autẽ graues, & cõtumaces ii,qui propter insolentiã, & elationem animi nimiam, odiosi sunt,ac molesti, vt vix tolerandi esse videantur,quales sunt multi ex eorum numero,qui dinitiis abundant. his opponuntur faciles,ac modesti.

Ἔστι δὲ ἡ σεμνότης, μᾶλλον καὶ ἀγχίμων βαρύτης. tex.440

Est autem excelsitas animi quædam lenis,& honesta grauitas.

Declarat quæ sit excelsitas animi, quæ græco COMM. nomine σεμνότης dicitur.& hoc facit, quia supra dixerat, principes excelso esse animo, quædam enim grauitas in principe viro esse dẽt, sed quæ sit le-

sit leuis,& honesta, vt quandam præ se maiestatem ferat cum elegantia, & lenitate. & hæc est, quæ σεμνότης, hoc est, animi excelsitas vocatur. hæc etiam in oratione sæpe perspicitur, vt Cicero pro L. Man. de Pompeio. Iam quantum consi
» lio,quantum diceudi grauitate,& copia valeat,
» in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria,
» vos Quirites hoc ipso in loco sæpe cognoscitis. nã dignitatem imperatoriam appellat Cicero, quã Græci σεμνότητα στρατηγικὴν.

tex.441 Καὶ ἐὰν ἀδικῶσιν, οὐ μικραδικηταὶ εἰσι. ἀλλὰ μεγαλοδικηταὶ,

Quòd si forte potẽtes iniuriã inferant, nõ in paruis,& minutis reb. sed ĩ magnis obesse studẽt.

comm. Vitanda est ira principum, quia nũquam paruas infert iniurias,sed maximas. & quamuis cũ offenduntur,dissimulare videantur, tamen postea vel leuẽ nacti occasionẽ vel vita spoliant,vel fortunis euertunt. quod apud Homerũ Chalcas Iliadis primo testatur. ideo Callisthenem Aristoteles admonuit,vt cũ Alexandro Magno vel nũquam loqueretur, vel ea tantũ diceret, quæ illi iucunda viderentur. quod præceptũ si seruasset, non tã misere periisset. traduntautẽ hanc sentẽtiã ab Æsopo illo fabulatore profectam,hoc est, cũ regibus aut quamminimè,aut quamiucũdissime loquẽdum esse.quam ita Solon vertit, imò verò vel quamminimè,vel quamoptimè.

tex.442 Ἡ δ' εὐτυχία τὰ μόρια ἔχει τὴν εἰρημένην τὰ ἤθη. εἰς γὰρ ταῦτα συντείνουσιν αἱ δοκοῦσαι εἶναι εὐτυχίαι. καὶ ἐν εἰς εὐτυχίαν, καὶ κατὰ τὸ σῶμα ἀγαθὰ παρασκευάζει ἡ εὐτυχία πλοῦτον καὶ

Fortunæ prosperitas eos mores habet, qui sigillatim explicati sunt.nam illi,quæ magnæ prosperitates esse videntur,ad hæc, quæ modo diximus,tendunt: & præterea bonam,magnamq; liberorum copiam,& quæ corporis bona sunt,fortuna prosperitas affert.

comm. Si quis scire cupit,qui sint hominis fortunati mores, is consideret propter quas res homines fortunati existimẽtur. sic enim facile intelliget, quibus moribus prædĩti sint. ille enim fortunatus existimatur,qui nobilis,diues,& potẽs fuerit,ergo qui mores nobilitũ, diuitũ, & potentiũ fuerint, iidem etiam fortunatorũ erunt.nã magna prosperitas in primis hæc tria requirit nobilitatem,diuitias,potentiam.sed quales nobiliũ, diuitum,& potentiũ sint mores supra iam explicatum est.vnde facile potest intelligi,quinam ẽt sint fortunatorũ mores. Sed vt cumulatior prosperitas sit,opus est, vt etiam bona, magnaq; liberorum copia adsit, qualis Q. Metello homini fortunatissimo affuisse dicitur,& deniq;,vt quę corporis bona sunt,nulla ex parte deficiãt. hæc omnia quodãmodo uidentur à fortuna profisciscĩ.constituamus igitur hominem,qui nobilis sit,& diues,& potens,& qui multos habeat probos,& liberalitet institutos filios, sitque bona, prosperaq́ue corporis ualetudine, certè nihil ei maius à fortuna tradi poterit.sed non inuenitur cui hæc omnia suppetant,& qui sua sorte contẽtus sit.Quod si cui fortuna benignius eblandita fuerit,is pletumq; fit elatior, & imprudentior, adeo uerum est illud,quod passim dicitur,Fortunam non solũ ipsam esse cæcam, sed etiã eos, quos amplexa fuerit cæcos efficere. nam(ut ait) Sallustius,Res secundæ animũ etiam sapientum perstringunt.quod Virgilius in 10.Aenei.asserit.

Nescia mens hominum fati,sortisque futuræ
Et seruare modum rebus sublata secundis,

Ouidius etiam primo de Arte amandi sic ait,

Luxuriant animi rebus plerumque secundis,
Nec facile est æqua commoda mente pati.

Hoc est,quod Aristoteles hoc loco subiungit.

Τὰ περηφανώτεροι μὲν οὖν, καὶ ἀλογιστότεροι δι' tex.443 τὴν εὐτυχίαν εἰσίν.

Solent autem homines superbiores,& inconsiderantiores ob prosperitatem esse.

Duo mala secum affert bona fortuna, primũ est, quod superbum hominẽ efficit. quam enim comm. propter virtutem, ac sapientiam suam prospere agat,ita gloriatur. Cicero pro Domo sua. Quanquã & insolẽtia dominatus extulerat animos, &
» erat incredibili armatus audacia. & ad Trebatium, vtrum superbiorem te pecunia facit? &
» Horatius in odis,

Licet superbus ambules pecunia
Fortuna non mutat genus. Alterum uitiũ est, quod bona fortuna facit imprudentem,& inconsideratum hominem. sperat enim illam fore stabilem,& diuturnam,quæ tẽporis momento plerunque uariatur.ideo multi propter unũ aliquẽ felicem successum,ita se extolluut,ut imprudenter paulo post in maximam calamitatem deueniant. quod Minutio magistro equitum contra Annibalem eueuisse legimus, qui cum paruam quandam victoriam teportasset, tota acie deinde cũ Anubibale cougredi ausus in extremũ discrimẽ adductus est.& nisi à Fabio Maximo fuisset adiutus,cum toro exercitu periisset.

Ἐν δ' ἀκολουθεῖ βέλτιον ἦθος τῇ εὐτυχίᾳ, οτι tex.444 φιλόθεοί εἰσιν, & ἔχουσι πρὸς τὸ θεῖόν πως, πιστεύοντες διὰ τὰ γιγνόμενα ἀγαθὰ ὑπὸ τῆς τύχης.

In illo verò uno quod optimum est,fortunati excellunt, quod pie deos colunt, atqi in illos benè affecti sunt, eisq́ confidunt propter ea bona, quæ beneficio fortunæ consecuti sunt.

Sicuti plerique calamitosi, maximeq́; afflicti comm. homines quasi desperatione quadam adducti Deis maledicunt,& blasphemiis inuadũt.& quasi despicatui habent, ita plerique fortunati illud optimum in se continent,vt Deos religiosè colaut,eis continenter grarias agant, magnam erga illos affectionem ostendant,& denique nunquam eos sibi defuturos sperent.nam quæ bona sunt à Fortuna consecuti,ea se putant à Deis ipsis habuisse. quare gratiã Deis habeut. hoc autẽ Aristotelis dictũ videtur esse contrariũ ei, quod

Pythagoras dicere consuecrat, tũ maximè in mentibus hominum religionem uersari, cum in aliquibus sunt miseriis constituti. sed id ita debet intelligi, cum in timore periculorũ sunt homines, tunc religiosè Deos precari, vt mala auertant. quod si feliciter euaserint, tũc gratias Deis agunt, tunc pie Deos colunt, si vero in maximã calamitatẽ incidant, vnde nulla sit spes euadendi, tunc desperatione fracti Deis etiam ipsis maledicunt, & contumelijs incessunt.

tex.445 Περὶ μὲν οὖν τῶν καθ' ἡλικίαν, καὶ τύχλν ἠθῶν, εἴρηται. τὰ γὰρ ἐναντία τῶν εἰρημένων ἐκ τῶν ἐναντίων φανερὰ ἔσται, οἷον πένητος, καὶ ἀτυχοῦς ἦθος, καὶ ἀδυνάτου.

Ac de moribus quidem, qui ab ætate, atque à fortuna proueniunt, satis dictum est. nam quæ sunt ijs, quæ diximus contraria, facile ex contrarijs intelligi possunt, vt qui sint pauperis, & infortunati, & impotentis mores.

comm. Concludit se totam eam partem absoluisse, quæ ad mores cuiusq; ætatis, cõditionis, & Fortunæ pertinet. quod si quis obijciat. non esse dictũ ab Aristotele de moribus ignobilium, pauperum, infelicium, & impotentium, respõdet ipse verum hoc quidem esse, sed ex cõtrariis contraria siue difficultate intelligi posse. vt q bene didicit, quibus moribus homo diues præditus sit, is etiam intelliget, quos mores paupet homo sequatur, atq; ita de reliquis. quoniã omnium contrariorum est eadẽ disciplina. vocat autem Aristoteles ἀδύνατον hominem, qui nullã habet in ciuitate potentiam, quem nos priuatũ dicimus. quamuis interdum etiam apud Latinos impotentes dicantur, qui nihil in ciuitate possunt, ut Cicero pro L. Mur. Valeant hęc omnia ad salutẽ innocentium, ad opem impotentium.

CAPVT XXXVI.

Quid sit iudicium ad quod omnis orationis refertur vsus, & quomodo generatim in omnibus sigillatim in ciuilibus causis iudex dicatur.

tex.446 Περὶ δ' ἧς τῶν πίστεων λόγων χρῆσις πρὸς κρίσιν ἐστί. περὶ ὧν γὰρ ἴσμεν, καὶ κεκρίκαμεν, ἤδη ἐν κεῖται τοῦ λόγου.

Illud verò non dubium est, quin omnis vsus orationum, qua persuadendi vim habent, ad iudicium referatur, in ijs enim rebus, quas nouimus, & de quibus iã iudicauimus, non amplius opus est oratione.

comm. ARGVMENTVM docuit Aristoteles, q̃ propria singulorũ generum esse uideant, deinceps autem ea uult aggredi, quæ communia sunt uniuersæ Rhetoricæ, ed antequam hoc faciat, breuiter more suo docet, quid hactenus effecerit, & summatim ea repetit, quæ supra tractata sunt, atq; in primis cõfirmat, cuiuslibet orationis usũ qua aliquid persuadere conamur, ad aliquod iudiciũ referri. nã in iis tantum rebus persuadendi gratia utimur oratione, quæ dubitationem habent. ubi enim nulla dubitatio est, ibi non opus est uti persuasione, quæ de rebus, quas cognitas, & perspectas habemus, iudicium iam fecimus. nulla uero dubitatio tolli potest, nisi de illa iudicetur. quo fit, ut omnis oratio probabilis ad iudiciũ referatur.

Ἔστι δὲ, καὶ πρὸς ἕνα τις χρώμενος τῷ λόγῳ προβάλλῃ, ἢ παρακάλῃ, οἷον οἱ νουθετοῦντες ποιοῦσιν, ἢ πείθοντες. ἔδιν γὰρ ἧττον κριτής ἐστιν εἷς. tex.447

Est autem iudicium etiam, si quis cum vni tãtum probabili oratione vtatur, vel suadẽdo, vel dissuadendo, vt qui admonent, aut aliquid persuadere conantur, facere solent. neque enim minus est iudex, quod vnus tantum sit.

comm. Quia suspicari fortasse quispiam posset, iudicium tantum in multitudine fieri, cum aliquid publice tractatur, non autem cum priuatè cum uno tantum homine uerba facimus, ideo tollit hanc opiuionem, & ait etiam si cum uno tantũ ita loquamur, ut aliquid ei probare uelimus, id iudicium appellari. quemadmodum cum aliquẽ admonemus, quid faciendum sit, aut fugiendũ, ut Isocrates ad Demonicum scribens. aut cũ aliquid alicui persuademus, ut Socrates Alcibiadi persuasit, nihil interesse eum, & quemlibet baiulum, aut operarium interesse. ut Theodorus persuasit Ptolomæo, ut Pompeium obtruncaret, dicẽs mortuos non mordere. neq; enim quisquam dicere potest, non esse iudicem eum, qui unus tantum sit. cum unusquisque de eo, quod audit, per se solus iudicare possit.

Οὐ γὰρ δεῖ πεῖσαι, οὗτός ἐστιν ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν κριτής, ἐὰν τε πρὸς ἀμφισβητοῦντα, ἐάν τε πρὸς ὑποθέσιν λέγῃ τις ὁμοίως. τῷ γὰρ λόγῳ ἀνάγκη χρῆσθαι, καὶ ἀμφοῖν τὰ αὐτὰ, πρὸς ἃ ὡς περ ἀμφισβητοῦντα τὸν λόγον ποιῆται. tex.448

Nam quicunq; est ille, cui aliquid persuadendum sit. is (vt in summa dicam) iudex est, siue cõtra litigantem quis differat, siue propositam aliquã sententiam defendat: nam oratione vti necesse est, atq; illa refellere, quæ cõtra dici possint, cum eis enim tamquã cum aduersario cõtendit.

comm. Probat in omni causarum genere iudiciũ uersari. nã Rhetoricæ finis est persuadere dictione. non potest autem Orator persuadere, nisi sit aliquis cui persuadeat. porrò nemo persuadetur, uisi quæ audiuerit, uera esse iudicet. itaq; fit, ut oẽs, quibus aliquid psuadẽdũ est, iudices sint. atque hoc in iudiciali genere, atq; deliberatiuo certum est. nam in iudiciali contra litigantẽ orator differit uincendi gratia, iudices autem sentẽtiam ferũt. in deliberatiuo autem orator sumit aliquam sententiam defendendam, quas deliberantes sequi debeant. at uero qui deliberant, statuunt, & iudicant, quid faciendum sit. Est autem magna similitudo iudicialia, & deliberatiui generis. Sicut enim in iudiciali necesse est,

ut argu-

vt argumẽta nostra confirmemus, & aduersario rum refellamus. siquidem victoriã reportare studemus, ita etiam in deliberatiuo prius exponenda nostra sententia est, cum eius approbatione, deinde refellenda est eorum sententia, qui à nobis dissentiunt. Quare cum eis tanquam cum aduersarijs in iudicio contendimus. vt Cicero pro L. Man. contra Catulum, & Hortensium.

tex.449 Ὡ σαύτως δὲ, & ἐν τοῖς δηλωτικοῖς. ὥσπερ γὰρ πρὸς κριτὴν, τὸν θεωρὸν ὁ λόγος συνίσταται.

Eadem ratio est etiam in exornationibus: ad auscultatorem enim, tanquam ad iudicem habetur oratio.

COMM. In demonstratiuo genere, quòd genus à Cicerone dicitur exornatio, fit etiam iudicium. nam licet ibi nemo adsit, qui aliquid statuat, vt in iudiciali, & deliberatiuo, tamẽ auscultator, qui delectationis gratia solet audire, de ipsius Oratoris facultate iudicat. Quare solent Oratores in hoc genere quantũ possunt, artem, & ingenium ostentare, atq; omnibus ornamentis, & flosculis oratorijs ludere. quod Isocrates in Busiride, & Helena, & Euagora fecit. & nos in Panegyrico, quẽ Angelo Arcimboldio Mediolanẽsi Archiepiscopo diximus. quo in genere licet etiam multa fingere. modo id verisimiliter, & ingeniosè fiat.

tex.450 Ὅλως δὲ μόνος, ὡς ἁπλῶς ἔστι κριτὴς, ὁ ἐν τοῖς πολιτικοῖς ἀγῶσι τὰ ζητήματα κρίνων. τὰ τε γὰρ ἀμφισβητούμενα ζητεῖται πῶς ἔχει, & περὶ ὧν βουλεύονται.

Sed omnino tamẽ propriè dicitur ille iudex, qui in ciuilibus controuersijs de ijs, quæ in quæstionem veniũt, sententiam fert. nam de cõtrouersijs, quæ in foro versantur, & de quibus in concione consultant. quomodo se habeãt, quæritur.

COMM. Licet communiter etiã in demonstratiuo genere iudex ille dici possit, qui de oratoris ingenio, & facultate iudicat, tamẽ proprie iudex tantũ in ciuilibus controuersijs dicitur, quæ vel ad iudiciale genus, vel ad deliberatiuũ pertinent. siquidem in foro causa tractetur, siue in cõcione sententia proponatur, semper quæritur quomodo se res habeat. itaq; in vtroq; genere iudicem opus est. vocat aũt Aristoteles πολιτικοὺς ἀγῶνας, quas Latini ciuiles controuersias vocant. eę vero vel in lltibus constitutæ sunt, vnde iudiciale genus, vt Brutus ad Ciceronem, Flauius noster de controuersia, quam habet eum Dyrrhachinis
„ hereditariam, sumpsit te iudicem. vel in deliberationibus, & sententijs dicẽdis, vnde genus deliberatiuum. vt Cicero ad Lentulum; hac controuersia vsque ad noctem ducta senatus est dimissus. in demonstratiuo autem genere, nulla est ciuilis controuersia. quia nemo aduersatur, & res certæ vel pro certis dicuntur, quare nullum est in eo genere proprium iudicium.

Περὶ δὲ τῆς κατὰ τὰς πολιτείας ἠθῶν, ἐν τοῖς συμβουλευτικοῖς εἰρηται πρότερον. ὥστε διωρισμένον αὐτόθι, πῶς τε, καὶ ἐξ ὧν τοὺς λόγους τοὺς ἠθικοὺς ποιήσομεν.

Quod autem ad Rerump. mores attinet, in deliberatiuo genere satis à nobis antea dictum est. quare simul etiam declaratum videri potest, quo modo, quibusque rationibus posimus orationem nostram moratam efficere.

Cum oratoris labor, & industria ad eum finẽ COMM.
tendat, vt in suam sententiam auditores adducat, & vti, qui decernendi potestatem habent,
„ ita iudicent, vt ipsi Oratori commodũ est, atq;
„ ad hanc rem oratio morata plurimũ conducat, idcirco docet Aristoteles se omnia, quæ ad mores effingẽdos pertinent, iam absoluisse. nã proximè docuit, cuiusq; ætatis, & conditionis mores. primo autem libro cum de genere deliberatiuo verba faceret, & Rerump. species distinxisset, declarauit, quibus moribus vnaquæq; Respublica delectetur. ex quibus omnibus intelligere facile potest Orator, quibus rationibus possit orationi suæ mores affingere. hæc enim vna est, ex illis tribus probandi formis, quæ ab arte proficiscuntur, de quibus in primo libro dictum est.

CAPVT XXXVII.

Quæ nominatim ad singula genera pertinerent hactenus explicata, nũc cõmunia superesse tradit. primumq; locos explicat de eo, quod fieri, aut non fieri possit.

Ἐπεὶ δὲ περὶ ἕκαστον μέρος τῶν λόγων, tex.452
ἐπέρατο τὸ τέλος ἔχῶν, περὶ ἁπάντων δ' αὐτῶν εἰλημμένας δόξας, καὶ προτάσεις εἰσὶν, ἐξ ὧν τὰς πίστεις φέρουσι, & συμβουλεύοντες, & δηλοῦντες, καὶ ἀμφισβητοῦντες. ἐπὶ δ' ἐξ ὧν ἠθικὰς τοὺς λόγους ἐρεῖ τις ποιεῖν, καὶ περὶ τούτων διώρισται, λοιπὸν ὑμῖν διλθεῖν περὶ τῶν κοινῶν.

Cum autem in vnoquoque dicendi genere diuersi fines sint, & de omnibus eis sumpta sint, ac declarata opiniones, atq; propositiones, ex quibus fidem faciunt, & qui deliberant, & qui laudãt, & qui litigant, & præterea demonstratum sit, vnde ducantur orationes, quæ bene mores exprimant, superest, vt ea commemoremus, quæ communia sunt omnium generum.

DECLARAT quid hactenus docuerit, & COMM.
quid deinceps docere instituit. cum enim tria sint rhetoricæ genera, atque in vnoquoq; genere diuersi fines sint, vt in deliberatiuo vtilitas, in iudiciali æquitas, in demonstratiuo honestas, iam copiosè declaratum est, vnde propositiones sumantur, atque opiniones, quibus in deliberando probetur id quod propositũ est. vtile, in iudiciis nostrã causam æquam iustamq; esse, in demonstrando, quẽ laudamus, ad honestatẽ omnia retulisse. quibus rebus fides fit in vnoquoq; genere. præterea demonstratũ est, quomodo morata fieri possit oratio. nam cuiusq; ætatis, & conditionis mores in

proxima superiori parte sunt expressi. Quare superest tantũ, vt ea declarentur, quæ totius artis rhetoricæ cõia sunt, & ad omne causarum genus pertinẽt. Quod autẽ ait Aristoteles est ciusmodi, in primo libro dixit, tres esse probationũ species, quas dicendo acquirimus, quarũ vna in vitia ac moribus exprimendis posita sit, altera in permouendo, atque afficiendo, prout opus fuerit, auditore, tertia in ipsa oratione, cũ aut probatur aliquid, aut probari videtur. nunc igitur ostẽdit se duas primas species absoluisse. docuit enim, qui mores sint cuiusq; ætatis, & conditionis, & quibus de causis animi permoueãtur. tertiam autẽ partim iam explicatã esse, partim autem explicandam, nam quæ probatio in ipsa est oratione vel à proprijs cuiusq; generis propositionibus, atq; principijs nascitur, vel à communibus omniũ. Sed ea, quæ fit ex propriis propositionibus, iam in primo libro declarata est. restat igitur, vt eam probationis partem explicet, quæ omnibus dicendi generibus accomodata est.

tex.453 Πᾶσι γὰρ ἀναγκαῖον, τὰ περὶ τοῦ δυνατοῦ, καὶ ἀδυνάτου προλεχθῆναι εἰ τοῖς λόγοις.

Necesse est enim, vt in omni genere dicendi quæratur, quid fieri, aut non fieri possit.

COMM. Quod fieri potest, aut non fieri, commune est omnium generum. itaque necesse est, vt in omni dicẽdi genere locos Orator habeat, quibus ostẽdat, rem eam, de qua verba facit, talem naturam habere, vt confici possit. nam si probatum ab aduersarijs fuerit, eam nullo modo posse cõfici, statim omnis controuersia dissoluitur, & tota perit oratio. vt in iudiciali genere probat Cicero non potuisse Roscium Amerinum à filio necari, cum filius Amerię fuerit eo die, quo Roscius Romæ fuit interfectus. in deliberatiuo probat idem Cicero cum M. Antoniõ patrem fieri nõ posse, quia fuerit hostis patriæ iudicatus, in demõstratiuo, vt si quis ideo Numam Pompiliũ laudat, quod Pythagoræ studiosus auditoe fuerit, quod Ouidius facit libro Metam. 15. cum ex historiis constet Numam duobus propè seculis ante Pythagoræ tempora Romæ regnasse.

tex.454 Καὶ τοὺς μὲν εἰκάσαι, τοὺς δὲ ἀναγκάζοι πειρᾶσθαι δεικνύναι.

Et hi quidem aliquid futurum, illi vero factum esse demonstrare conẽdant.

COMM. Necesse est (inquit) vt oratores eius, quod fieri potest, aut non potest, cognitionem habeant. nã si forte deliberandũ sit, de futuro verba sunt faciẽda. quare probandũ est id, quod suadetur futurũ esse. Si uero in iudicijs uersandũ, probare oportet id, quo de controuersia est, factum esse, aut non factum. idem in exornationibus usu uenit, vt quod factum esse dicitur, uideamus an fieri potuerit. ergo in omni dicendi genere possibilis, atque impossibilis cognitio necessaria est.

tex.455 Ἔτι δὲ περὶ μεγέθους κοινὸν πάντων ὅσοι τῶν λόγων. ἐπαινοῦσι γὰρ πάντες τῷ μείζω, καὶ αὔξειν, καὶ συμβουλεύοντες, καὶ προτρέποντες, ἢ ἀποτρέποντες, καὶ κατηγοροῦντες, ἢ ἀπολογούμενοι.

Quin etiam de magnitudine rei differere, communis est omnium generum: omnes enim & amplificare, & imminuere solent, & suadentes, & dissuadentes, & laudantes, & uituperantes, & accusantes, & defendentes.

COMM. Amplificationẽ omnibus generibus esse communem docet. quoniam & in deliberatiuo genere cũ aliquid suadent, aut dissuadent Oratores illud amplificãt, quod utile esse probare uolũt, & in demonstratiuo maximè uirtutes eorũ augent, quos laudant, & eorum uitia; quos uituperant. deniq; in iudiciali solent accusatores crimina amplificare, defensores autem minuere. quibus de causis necesse est oratorẽ scire de magnitudine rerũ, & paruitate differere. Quintilianus octauo putat omnẽ uim Oratoris in augẽdo, minuendoq; consistere. quod à Gorgia Leontino sumpsit. qui (ut ait in Bruto Cicero) iudicabat hoc Oratoris maxime proprium, ré augere posse laudando, uituperãdoq; rursus affligere. L. Crassus apud Ciceronẽ tertio de oratore sic ait; Sũma autẽ laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando, quod ualet nõ solũ ad augendũ aliquid, & tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandum, atq; abijciendum. id desideratur omnibus ijs locis, quos ad fidem orationis facleudam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel cum concitamus. Sed in hoc quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum, eaque vna laus Oratoris est, & propria maxime. Turnus apud Virgilium vndecimo Aeneidos vim hanc amplificandi Dranci inimico suo concedit, quẽ magnum esse Oratorem innuit, sic enim ait,

Proinde tona eloquio, solitum tibi.

& paulo post,

——proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ, contra premere arma Latini.

hoc est, quod erat inuidiosum in antiquis Sophistis, & quod Socrati quidam obijciebant. quod profiteretur se tenere scientiam, qua causa deterior, dicendo melior fieri posset. Agesilaus Lacedæmoniorum rex hanc amplificandi rationẽ, & artem irridebat. cũ enim apud eum quidã Oratorem laudaret, quod res exiguas mirifice verbis amplificaret, Ego (inquit) cum pessimũ esse sutorẽ arbitror, qui paruis pedibus magnos calceos inducat. Sed hoc fõ dixit, quoniã apud Lacedæmonios in nullo precio erat eloquẽtia, qui dicendi breuitate magnopere delectabãtur.

Τούτων δὲ διωρισθέντων, περὶ τῶν ἐνθυμημάτων πειρασθῶμεν λέγειν κοινῇ, καὶ περὶ παραδειγμάτων, ὅπως τὰ λοιπὰ προσθέντες, ἀποδῶμεν τὸν ἐξ ἀρχῆς πρόθεσιν. tex.456

Hæc postquam explicauerimus, tum communiter de enthymematibus, si quid habemus, dicere conabimur; ac de exemplis etiam: vt, quæ

reliqua

reliqua sunt, adiungentes, incepto operi finem imponamus.

SOMM. Proponit omnia, quæ deinceps hoc in libro tractaturus est. postquã (inquit) explicuerimus ea quæ proposita sunt. hoc est, de eo quod fieri potest, aut nó potest, & de magnitudine rei, tũc etiam de enthymematibus, & exẽplis verba faciemus, atque ita finem habebunt ea, quæ ad probationem attinent. Quoniam autẽ in primo libro docuit, quomodo propria cuiusque generis enthymemata possint inueniri, ideo nũc ait, se communiter de eis tractare velle, & quia non admodum multa sunt enthymemata communia, sicuti primo in libro testatus est, ideo verba illa voluit adiungere, si quid habemus, quasi diffideret se partem illam copiosè posse tractare, quam tamen ingeniosè, sicut alia omnia perfecit. de exemplis etiam verba facit, quia exempla sunt inductiones rhetoricæ. his declaratis, nihil erit amplius explicandum, quod ad fidem faciendam pertinere videatur.

tex.457 Ἐ ̓ςι δὲ τῶ̃ν κοινῶν τὸ μὲν αὔξειν, οἰκειότατον τοῖς ἐπιδεικτικοῖς, ὥςπερ εἴρηται, τὸ δὲ γενηθῆναι, τοῖς δικανικοῖς. περὶ τούτων γὰρ ἡ κρίσις, τὸ δὲ δυνατὸν, καὶ ἐσόμενον, τοῖς συμβουλευτικοῖς.

Ex locis autem communibus amplificatio demonstratiui generis est maxime propria, sicut antea dictum est: quod vero factum est, iudicialis generis: de factis enim rebus iudicium fieri solet. denique quod fieri potest, & futurum est, deliberantibus conuenit.

COMM. Tria proposuerat, quæ generum omnium dicendi communia esse dixerat. hoc est, factum esse, fieri posse, & amplificationem. nunc autẽ ait hæc non ita esse communia, vt in omnibus generibus æqualiter valeant, sed alia in alijs magis valere. vt amplificatione vtimur quidem etiam in iudicijs, & deliberationibus, sed tamen ea, demonstratiuo generi magis conuenit, vt in primo libro demonstratum est. eodem modo quæritur in demonstratiuo an facta sint, aut fieri potuerint, quæ laudantur, aut vituperãtur. sed tamen in iudicijs multo diligentius de facto quæritur. itaque factum esse, aut non esse, proprium erit in dicialis generis. denique vtrum res fieri possit nec ne, licet interdum in exornationibus, & iudicijs quæratur, propriè tamen hæc qõ deliberantibus accõmodata est, qui de futuris rebus consultare solent, sicuti iudicium ad res iam factas pertinet. Concludit igitur Aristoteles id, quod Cicero multis in locis docet; amplificationem in demonstratiuo, quæstionem de facto iudiciali, quæstionem de futuro in deliberatiuo genere propriè versari.

tex.458 Πρῶτον μὲν οὖν περὶ ἡμῶν αὐτῶ̃ν καὶ ἀδυνάτων λέγωμεν.

Primum igitur de eo, quod fieri, aut non fieri potest verba faciamus.

10 Ex tribus illis, quæ communia sunt omnium generum, primum videndũ est, quid fieri possit, aut non possit. hic sciendũ est, quod Græci δυνατὸν vocant, veteres latinos non vno vocabulo expressisse, quia possibile durũ esse vocabulũ putabant. tamen aliqui nequaquam id verbũ refugerunt. nam Quinctilianus lib. 3. capite 8. sic ait, Melius igitur qui tertiam partẽ dixerunt δυνατὸν, quos nostri possibile nominant, quæ, vt dura vi deatur appellatio, tamẽ sola est. Plautus tamen in Sticho non refugit hoc vocabulum, cum ait, COMM.

Possibile est tandem stantem stanti suauium dare amicum amicæ.

apud Ciceronem certè nusquam reperitur.

Ἀ ̓ν δὲ τὐναντίον ᾖ ἀδυνατὸν, ἢ εἶναι, ἢ γενέσθαι, καὶ τὸ ἐναντίον οὐ δόξειεν εἶναι, οἷον, εἰ δυνατὸν ὑγιασθῆναι ἄνθρωπον, ὃ νοσῆσαι. ἡ γὰρ αὐτὴ δύναμις τοῦ ἐναντίου καὶ ἐναντία. tex.459

Ac primo quidem si contrarium eiusmodi est, vt aut esse, aut factum esse possit; etiam alterum contrarium eandem naturam habebit: vt si fieri potest, vt aliquis bonam valetudinem recuperet, eundem etiam in morbum incidere potuisse certum est. eadem enim est contrariorum potestas, quatenus contraria sunt.

COMM. Primus locus intelligẽdi quid fieri possit, aut non possit, à contrarijs sumitur. cũ enim dubitatur vtrum aliquid fieri possit, nec ne, videndum est, an id habeat cõtrarium. quod si habere repertum fuerit, tunc videndum an id contrariũ eam habeat naturam, vt aut esse, aut factũ esse possit, quod si habet, etiã id, de quo dubitatur fieri poterit. nam contrariorũ eadem est potestas, & disciplina, quatenus contraria sunt. hoc autẽ exẽplo probat Aristote. nam morbus, & bona valetudo cõtraria sunt, quod si fieri potest, vt aliquis ægrotus pristinam valetudinẽ bonã recuperet, non dubiũ est, quin etiam in morbũ incidere potuerit. tale est illud, quod in Topicis ponit Cicero.

Seruare potui, perdere an possim rogas?

nam seruare, & perdere contraria sunt. & in oratione pro Milone, Eius igitur mortis sedetis vltores, cuius vitã si putetis per vos restitui posse nolitis? & pro Q. Ligario. Quorũ igitur impunitas Cæsar ruæ clementiæ laus est, eorum ipsorũ te ad crudelitatẽ acuet oratio? sed aduertendũ est in contrarijs semper alterũ esse præstantius alterũ deterius, quod si id, quod præstantius est fieri potest, etiã quod deterius fieri poterit, non autẽ contra. vt seruare, & perdere cõtraria sunt, sed seruare præstãtius est, pdere vero deterius. quod si quis seruare potest, poterit etiã perdere. sed non contra, neque enim qui perdere potest, idem etiam potest seruare, vt qui mortẽ affert, non potest vitam reddere, & qui rem candidam vertit in nigram, non potest iterum eandẽ facile candidam efficere. sed qui donare vitam potest, mortem etiam potest afferre, & qui facere candidum potest, nigrum etiam potest efficere.

text.460 Καὶ εἰ τὸ ὅμοιον δυνατὸν, ἐ τὸ ἀνόμοιον.

comm. *Et quæ similia sunt, si alterum eorum fieri potest, etiam alterum poterit.*

Secundus locus à simili ducitur. nam si quod simile est, fieri potest, etiã id, de quo dubitatur fieri poterit, vt si Cæsar Pontẽ in Rheno conficere potuit, etiam Carolus eodem modo poterit: sic C. Marius nouus homo Romæ consulatum adeptus est, etiam M. Cicero similiter homo nouus adipisci poterit. Si Demetrius isthmũ perfodere nullo modo potuit, neq; Cæsar vllo modo poterit. Si Galli Romam expugnare potuerunt, etiam Annibal poterit. hæc enim exempla similia plurimum valent in suadendo, & dissuadendo.

text.461 Καὶ εἰ τὸ χαλεπώτερον δυνατὸν, ἐ τὸ ῥᾷον.

Et si quod difficilius est, effici potest, etiam id, quod est facilius, poterit effici.

comm. Qui probat ea, quæ difficiliora sunt effici posse, etiã quæ faciliora sunt, effici posse probabit. vt si Milo Crotoniata poterat taurũ tollere, non dubium est, quin etiam vitulũ ferre posset. talia sunt illa, quæ Cornificius ad Herennĩ libro 4. ponit, Quos ex collibus deiecimus, cum his in
" Campo metuimus dimicare? Qui cum plures
" erant, paucis nobis exequari non potuerunt. hi
" postquam pauciores sunt, metuimus ne sint su-
" periores? tale est illud Acneæ primo Aeneidos.

O passi grauiora, dabit Deus his quoque finem.

text.462 Καὶ εἰ σπουδαῖον ἢ καλὸν γενέσθαι δυνατὸν, καὶ ὅλως γενέσθαι δυνατὸν. χαλεπώτερον γὰρ οἰκίαν, ἢ οἰκίαν γενέσθαι.

Et si quid potest fieri bonum, aut pulchrum; id etiam simpliciter fieri poterit. difficilius est enim domum esse pulchram, quam domum esse.

comm. Locus hic à superiore pendet, & eius quasi quædam pars est. quoniã ab eo, quòd difficilius est sumitur. difficilius est enim aliquid bene, pulchreq; efficere, quam simpliciter efficere. Itaq; quod bene, pulchreque fieri potest, sine dubitatione poterit etiam fieri. quod exemplo probat Aristoteles. Architectus, qui domum pulchram extruere potest, simpliciter etiam domum sine pulchritudine poterit extruere. nã omnino difficilius est facere domum pulchrã, quam facere domum. ita poeta, qui pulchros, & elegãtes versus pangit, aut orator, qui politas scribit orationes, aut pictor, qui bene cuiusuis animantis effigiem exprimit. cum eis libuerit, poterunt sine cura versus, orationes, imagines fingere.

text.463 Καὶ οὗ ἡ ἀρχὴ δυνατὴ γενέσθαι, ἐ τὸ τέλος. οὐδὲν γὰρ γίγνεται οὗ δὲ ἄρχεται γίγνεσθαι τῶν ἀδυνάτων, οἷον τὸ σύμμετρον τῷ ἀσύμμετρον εἶναι, οὔτ' ἂν ἄρξαιτο γίγνεσθαι, οὔτε γίγνεται.

Et quod principium habere potest, id etiam finem habebit. nihil enim neque fieri incipit eorum, quæ nullo modo fieri possunt, vt quod dimetiens lateri sit comparabilis, hoc neque initium capit sui ortus, neque fit.

comm. Cum de fine alicuius rei dubitamus vtrũ fieri possit nec ne; videndum, an eiusdem rei principium possit esse. nam verisimile est, quod principiũ habere potest, etiam finẽ habere posse. quod à cõtrario probat Aristoteles. quæ enim (inquit) fieri nullo modo possunt, ea neq; fieri incipiunt. hoc autem exemplo geometrico probatur. linea dimetiens, quæ diuidit quadratũ in duas æquales partes, quia nullo modo potest habere communem mensuram cum aliquo quadrati latere, ideo neq; vnquam habere incipit, neque habet. hoc autem exemplo multis in locis vtitur Aristoteles, cum aliquid significare vult, quod nulla ratione possit fieri. ab hoc loco potest argumentum eiusmodi deduci. quomodo Cæsar Britannos subiget, cum in Britanniam nullus sit accessus? non poterit Cæsar Gallos debellare, quia pecunias non habet, quibus milites congreget. item à contrario, Annibal à Marcello vinci cæpit, ergo etiam debellari prorsus poterit. ita Cicero pro L. Man. docet bellum Mithridaticũ nõ esse ita magnum, vt sit pertimescendum, quia Mithridates iam à L. Lucullo, & Murena vinci cæperat. huc pertinet id, quòd vulgo dicitur. Dimidium facti qui cæpit habet. sic Ausonius,

Incipe, dimidium facti est cæpisse, superstit
Dimidium, rursum hoc incipe, & efficies.

Καὶ οὗ τὸ τέλος, ἐ ἡ ἀρχὴ δυνατὴ. ἅπαντα γὰρ ἐξ ἀρχῆς γίγνεται. text.464

Et quod finem habere potest, id etiam principium habebit: nã à principio cuncta proueniunt.

comm. Hic locus superiori oppositus est. quoties enim videmus aliquid finem habere posse, statim intelligimus posse etiam habere principium. nihil enim omnino fieri potest, quod non ab aliquo principio proueniat. Cicero libro primo Tuscu. nam ex principio oriuntur omnia. ipsum autem nulla ex re alia nasci potest, nec enim esset id principiũ, quod gigneretur aliunde. Cicero pro M. Marcello eleganter hoc loco vtitur, cũ à bellis, quæ Cæsar confecerat, argumentatur ea principium tale habuisse, vt confici possent. sic enim ait; domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni co
" piarũ genere abundantes: sed tamen ea vicisti;
" quæ & naturam, & conditionem, vt vinci possent, habebant. nulla est enim tanta vis, tantaq;
" copia, quæ non ferro, ac viribus debilitari, frangiq; possit. huiusmodi sunt hæc argumẽta non
" sunt indomiti Parthi, nã eos Ventidius superauit. non est homini negata rerũ futurarũ præsensio. nã multi, quæ futura erant, scite prædixerũt.

Καὶ εἰ τὸ δεύτερον τῇ οὐσίᾳ, ἡ τῇ γενέσει δυνατὸν γενέσθαι, ἐ τὸ πρότερον, οἷον εἰ ἀνδρα γενέσθαι δυνατὸν, ἐ παῖδα. πρότερον γὰρ ἐκεῖνο, γίγνεται, καὶ εἰ παῖδα, ἐ ἀνδρα. ἀρχὴ γὰρ ἐκεῖνο. text.465

Et, si, quod posterius natura, aut ortu factum esse contingit, etiam id, quod prius, est. vt si fieri potest, aliquem esse virum factum, idem etiam puer fieri potuit, nam hoc prius fieri solet. & contrà, si quis puer fieri potest, etiam vir fieri poterit, nam illud est principium.

Locus

Locus hic apertus, & facilis est. nam si posteriora sunt, necesse est etiam, vt priora fuerint. vt siquis vir est, prius puer fuerit necesse est. siquis eximius est philosophus, necesse est vt prius philosophiam didicerit. potuit L. Opimius C. Gracchum debellare, ergo potuit etiam contra illum arma sumere. potuit Xerxes pontem super Hellesponto conficere, ergo potuit etiã aptam ad id opus materiam comparare. potuit Cæsar Remp. occupare, ergo potuit etiam Pompeiũ pro Rep. pugnantem vincere. in summa quotiescunque id, quod posterius est, fit, etiam quod prius est, fieri potuit. vt, si Venetiæ sunt in mari ædificatæ, etiam ibi fundamenta iaci potuerunt. Quæ ratio vicissim retrò commeat, vt si quod prius est, fieri potest, etiã id, quod est posterius fieri poterit. vt, siquis potest in mari fundamenta iacere, poterit ibi etiam ædificare. fundamentum enim est ædificij principium, & supra dictum est ea, quæ principium habere possunt, posse etiam finem habere.

tex.466 Καὶ ὧν ἐφ' ἡμῖν, ἃ ἐπιθυμίαι φύσει ὄφιν, ἁθλίως γὰρ ἂν ἦν ἃ δ' ἀδύνατον ἐφ', ἃ δ' ἀδυνάτως ὡς οὐδὲ παράλυ.

Illa quoque effici possunt, quorum amor, & cupiditas a natura insita est. nam plerunque fit, vt nemo diligat, aut cupiat ea, quæ fieri nullo modo possunt.

COMM. Docet Aristoteles alibi Deum, & naturam nihil frustra moliri. sed natura quendam amorem, & cupiditatem hominibus ingenerauit, quod non frustra fecisse credendũ est. quod si quæ cupimus, & amamus nullo modo fieri possent, amor, & cupiditates in nobis frustra essent. quo fit vt ea, quorum amor, & cupiditas à natura nobis inscritur, effici possint. quod etiã ipse vsus, & experientia docet. nemo enim, nisi plane demens sit, & communis sensus expers, ea diligit, aut cupit, quæ nullo modo fieri possunt. vt nemo naturaliter uolare cupit, aut in feram conuerti, sed omnes à natura scire desiderant. ergo fieri potest, vt scientiam habeant. trahimur enim omnes (ait Cicero) cognitionis, & scientiæ cupiditate, in qua excellere pulchrum putamus. facit autem amor, & cupiditas, vt quę supra modum difficilia, & pene impossibilia videntur, facile fiant. hoc est, qđ in Oratore ad Brutum scribit Cicero. Nihil difficile amãti puto. & in Epistolis, Nihil est qđ studio, & amore effici nõ possit. hoc est, quod fictis fabulis sapientissimi uiri poetæ dixerunt ab amore omnia domari. sic Virgil. *Omnia vincit amor.* — & secundo de oratore M. Antonius Diligentia præcipuè colenda est nobis, hæc semper adhibenda, hæc nihil est, quod non assequatur.

tex.467 Καὶ ὧν ἐπιστήμαί εἰσι, & τέχναι, δυνατὰ ταῦτα καὶ εἶναι, καὶ γίνεσθαι.

Et ea quorum scientiæ, atque artes sunt, naturam hanc habent, vt esse, & gigni possint.

COM. Artes, & scientiæ tantum earum rerum sunt, quæ fieri possunt. itaq; cum alicuius rei scientiã, aut artẽ esse cognouerimus, statim intelligemus etiam eam fieri posse. vt si scientia est, qua viuũ argentum in aurum conuertatur, vt quidã profitentur, ergo viuum argẽtum in aurum conuerti poterit. si nauigandi scientia est, ergo potest aliquis scitè nauigare. si ars est aliqua dicendi, ergo potest aliquis artificiosè dicere, Cicero benè scit, quomodo animi dicendo moueantur, ergo potest animos mouere dicendo, pro Cotta. Balbo multis argumentis probat Cicero, Pompeium esse peritissimum iuris, & fœderum Romanorum. itaque concludit ab eo. Cornelium Balbum iure potuisse Romana ciuitate donari.

Καὶ ὅσων ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως ἐν τούτοις ἐστίν, tex.468
ἃ καὶ ἡμεῖς αἱρούμεθα, & πείσαιμεν ἄν, ταῦτα δ' ἐστίν, ὧν κρείττους, ἢ κύριοι, ἢ φίλοι.

Et ea fieri possunt, quorum principium ortus est in eis, quæ nos cogere, aut persuadere possumus. hæc autem sunt, quibus aut opibus præstamus, aut domini sumus, aut amici.

Quoties id, de quo deliberamus, ab eis pendet, quę in potestate nostra nos habemus, ita vt cogere possimus, non est dubitandum, quin fieri possit. tria vero sunt hominum genera, quos, vt aliquid faciant cogere, aut quibus persuadere possumus. primũ eorum, quibus opibus præstamus, vt reges, & princeps cogere subiectos possunt; alterum eorum, quorũ domini sumus. seruos enim nostros pro imperio cogere possumus. Tertium eorum, quì nobis amici sunt, quibus facilè persuadere solemus, vt nobis obsequatur. itaque quoties vel à subiectis, vel à seruis, vel ab amicis res pendet, ea facile conficietur. sic Cicero probat M. Antonium facile opprimi posse, quòd tota Italia senatui pareret, quòd Octauius Veteranos milites imperio contineret, qui pro Reip. libertate parati erant dimicare, quòd ipse Octauius se potestati Senatus tradidisset. COMM.

Καὶ ὧν τὰ μέρη δυνατὰ, καὶ τὸ ὅλον δυνατὸν, tex.469
καὶ ὧν τὸ ὅλον δυνατὸν, καὶ τὰ μέρη ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἔστι γὰρ ἀπόχιμα, καὶ κιφαλὶς, καὶ χιτὼν γίνεσθαι δυνάται, & ὑποδήματα δυνατὸν γίνεσθαι, καὶ εἰ ὑποδήματα, & ἀπόχιμα, καὶ κιφαλὶς, καὶ χιτών.

Et quorum partes effici possunt, etiam totum: & contra, si totum fieri potest, etiam partes. nã si obstragulum, & ligula, & solea fieri possunt, etiã calcei possunt fieri; & si calcei, potest etiam obstragulum, & ligula, & solea.

A confectione partium intelligitur, an totum fieri possit, & contra, à totius confectione, cognoscitur, an partes fieri possint. eũ enim partes possunt fieri, potest etiam totum, & cum totum fieri potest, possunt etiam partes. vt si fundamẽta, & parietes, & tecta fieri possunt, etiã domus potest, & si domus potest fieri, possunt etiam fundamenta, & parietes, & tecta. locus est facilis, ad quem probandum Aristoteles vtitur hoc exemplo, si calcei singulæ partes fieri possunt, etiam totus calceus fiet. & si totus calceus põt fieri, COMM.

possunt

CAPVT XXXVIII.

Docet quibus argumentis factũ possimus assequi i cõiectura, & non factũ.

tex.475 Εἰ δὲ γίγνοιτο, ἢ μὴ γίγνοιτο, ἐκ τῶνδε σκεπτέον. πρῶτον μὲν, εἰ τὸ ἧττον γίνεσθαι πέφυκὸς γίγνοιτο, καὶ τὸ μᾶλλον πέφυκὸς, γιγνοῖτο ἂν ἐν.

Quod si quaeratur vtrum aliquid factũ sit, an non factũ, his modis considerari potest: Primo, si, quod à natura fieri minus est aptum, factum est, etiam id erit factum, quod fieri magis est aptum.

comm. HAc transit ad facti coniecturam, & docet quibus quasi vestigijs indagare possimus, vtrum aliquid factũ sit, nec ne. & eum multis modis hoc intelligi possit, aic illũ esse primum, ve facti naturam videamus comparando: nam si factum est id, quod à natura fieri minus aptum erat, etiam illud erit factum, quod magis aptum erat fieri: vt si Clodius etiam amicis suis insidias struere solitus erat, multo facilius credendum est inimico suo Miloni insidias struxisse. si Catilina propter auaritiam, & nuptias Horestillæ proprium filium necauit; ergo etiam putandum est, eum in patriam, vt dominus fieret, coniurasse. Si Roscius trecenta sestertia, cũ lucrari posset, ea contempsit, non dubitandum, quin etiam quinquaginta, quæ postea lucrari potuit, contempserit. Si Roscius Capito homo audax, & sicarius multos ferro, multos veneno interfecit, ergo credibile est, etiam Roscium Amerinum inimicum suum inermem à cœna redeuntem ab eo fuisse interfectum: hæc exempla sumpta sunt ex orationibus Ciceronis, vbi copiosissime tractantur. Sed satis est locum ostendere, tale est illud, Si Cato fuit in pueritia constantissimus, eundem adulta ætate multo constantiorem fuisse.

tex.476 Καὶ εἰ τὸ ὕστερον εἰωθὸς γίνεσθαι, γίγνοιτο, καὶ τὸ πρότερον γίγνοιτο. οἷον εἰ ἐπελέλησο, ἐμὲ δὲ πρότερον τοῦτο.

Et, si, quod posterius fieri consuevit, factum est; id etiam, quod prius, factum est: vt si quis rem aliquam oblitus est, etiam aliquando illam didicit.

comm. Siquis probare potest id, quod posterius fieri solet, esse factum, is etiam facile probabit, quod fieri prius solet, factũ esse, vt si quis dicat Ciceronem ab exilio reuocatum, statim intelligitur, eũ exulasse. si quis Messalam dicat omnes scientias oblitum fuisse, & memoriam omnẽ amisisse, igitur antea memor erat, & scientias didicerat. talia sunt signa, quæ rẽ subsequuntur, vt cruentum habuit gladium, deprehensus est in loco, vbi cadauer inimici iacebat, ergo cedem cõmisit. corpus mortui tumidũ fuit, & liuidum, ergo veneno sublatus est. titubauit, expalluit, inconstanter locutus est, ergo fuit conscius. Clodius venit expeditus i equo, cũ armatis hominibus, & electis, & Miloni non longè à fundo suo factus est obuiam, ergo insidias ibi fecerat.

tex.477 Καὶ εἰ ἐδυνάτο, καὶ ἐβούλετο, πέπραγε. πάντες γὰρ, ὅταν δυνάμωσι βουληθῶσι, πράττουσιν. ἄμφω γὰρ ὑπῆν.

Et si quippiam efficere potuit, & voluit, non dubium est, quin fecerit: omnes n. cum aliquid possunt, & volunt, id etiam efficiunt, cum nihil eis impedimento sit.

Duo sunt, quæ homines ad aliquid faciẽdum impelluut voluntas, & potestas, quorum si alterum deest, nihil fit. Itaq; si probare potuerimus aliquem & voluisse, & potuisse; probabimus etiã fecisse, quia voluntati & potestati nihil est impedimento, vt si Capito Roscij interficere uoluit, quoniam erat inimicus, & potuit, quoniã Romæ erat gladiorum impunitas, & Capito armatus, Roscius inermis incedebat, ergo etiam interfecit. hæc in vtranque partem ingeniosè pro Milone tractantur à Cicerone. Clodius uoluit insidias Miloni struere, quoniam illum oderat, & suis nefarijs conatibus resistere intelligebat; potuit etiam struere insidias ante fundum suũ, vbi propter insanas substructiones hominum mille facile latere posset valentiũ aduersari, ergo insidias struxit contra uerò; Milo noluit insidias struere, neq; enim Clodium oderat, & eum uiuere cupiebat tanquam materiam, & segetem gloriæ suæ, neq; potuit, quoniam erat in Rheda penulatus cum uxore, & ancillarum grege; ergo non struxit insidias. hæc in ea oratione diuinitus tractantur.

tex.478 Καὶ εἰ ἐβούλετο, καὶ μηδὲν πρᾶξαι ἐκώλυε.

Et si voluntatem habuerit, nullaq; res eum externa prohibuerit.

comm. Interdum uoluntas sola sufficit ad rem perficiendam, licet potestas desit, modo nulla res externa voluntatem impediat. ut Vlysses cupit Aiacem occidere, sed nõ potest, quia multo fortior est Aiax, aeeidie autem, ut illum dormientẽ in sylua eeperiat, atque ita interficiat, quia euuc nihil eum ũpedit. Cicero pro P. Sestio, elegãti similitudine locum hunc expresit hoc modo; Sedita est Iudices, ut si gladium puero, aut si imbecillo seni, aut debili dederis, ipse impetu suo nemini noceat, sin ad iudum, vel fortissimi uiri corpus accesserit, posit acie ipsa, & ferri uitibus vulnerariisita cũ hominibus euerua tis, aeque exanguibus consulatus tanquam gladius esset datus, qui per se se pungere neminẽ unquam potuissent, hi summi imperij nomine armati Remp. contrucidauerunt.

Καὶ εἰ ἐδυνατο, καὶ ὠργίζετο. tex.479

Et si res illa fieri potuit, & qui fecisse dicitur iratus erat.

Accidit aliquãdo, ut quamuis aliquid faciendi potestatẽ habeamus, tamen uoluntas absit, atq; com.

ideo

Ideo nō id efficiamus. quod si forte ira superue
nerit, tunc idem aggrediamur. vt Alexāder Cly-
tum interficere potetat, sed nolebat, quoniam
erat amicus. postea, cū iratus esset, eū interfecit,
sed eo facto tantopere doluit, vt vix à se manus
abstinuerit. distincta est igitur ab ira voluntas.
nam multa facimus irati, quæ, si abesset ira, ne-
quaquam facere vellemus. Cice. pro Milone, At
» valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fecit vi
» tor iniuriæ, punitor doloris sui. deinde probat
in Milone nulla fuisse, in Clodio maxima.

tex.480 Καὶ εἰ ἐδύνατο, καὶ ἐπεθύμει. ὡς γὰρ ἐπὶ πο-
λὺ, ἂν ὀρέγονται, εἰ δύνωνται, ⁊ ποιοῦσιν. οἱ
μὲν φαῦλοι, δι' ἀκρασίαν. οἱ δ' ἐπιεικεῖς, ὅτι ἤδη
ἐπιεικῶν ἐπιθυμοῦσιν.

Et si facultatem habuit, & concupinit: nam plerique si potuerint, ea faciunt, quorum desiderio tenentur, improbi quidem propter incontinentiam, probi vero, quia res tantum iustas desiderant.

comm. Qui probare potest facultatem, & cupiditatē alicuius rei faciendæ in aduersario fuisse, is etiā rem fuisse factam facile probabit. nā hoc ita comparatum est, vt omnes homines siue probi fuerint, sine improbi, si possint, ea, quæ cupiunt, efficiant. sed in hoc differunt, quod improbi trahuntur ab incontinentia, & pro libidine sua res administrant, probi verò quæcūque faciunt, ad iustitiam referunt. cupiebat Clodius Ciceronē exterminare, sed non potetat, cū priuatus esset. ergo dedit se in adoptionem homini plebeio, vt Tribunus plebis fieret, quem magistratum cum adeptus fuisset, legem tulit, qua Ciceronē vrbe expulit, & eidem aqua, & igni interdixit, facultatem igitur nactus, quod cupiebat, effecit. contra Cicero vir iustus Remp. saluam esse cupiebat, sed eam à coniuratione Catilinæ, nisi ope Senatus liberare non poterat, ergo præsidio Senatorum armatus Catilinam euertit.

tex.481 Καὶ εἰ ἔμελλε γίνεσθαι, καὶ ποιεῖν. εἰκὸς γὰρ
τὸν μέλλοντα, καὶ ποιῆσαι.

Et si quid futurum erat, aut aliquis facere paratus erat; nam probabile est, cum quis facturus fuerat etiam fecisse.

com. Hęc ante negocij gestionem considerantur in coniecturis, quid dixerit, quid fecerit, quid apparārit. nam dicta, & facta coniecturā plurimum adiuuant. vt pro Milone Cicero narrat, quid fecerit, & dixerit Clodius, anteqnā insidias Miloni strueret. palam (inquit) agere cæpit, & apertè
» dicere, occidendum Milonem. seruos agrestes,
» & barbaros, qbus sylnas publicas depopulatus
» erat, Hetruriamq; vexarat, ex Appēnino deduxe
» rat, qnos videbatis. res erat minime obscura: etenim palam dictitabat consulatum Miloni eripi
» non posse, vitam posse. significauit hoc sępe in Se
» natu, dixit in concione. quin etiā Fauonio fortis
» simo viro quærēti ex eo, qua spe sateret Milone
» vino, respondit triduo illum, ad summum qua-
» triduo periturum. hęc omnia probabilia sunt ad
ostendendum à Clodio factas insidias fuisse.

Καὶ εἰ προγίγνεται ὅσα πέφυκε πρὸ ἐκείνου, ἢ tex.482
εἶτα ἐκείνου. οἷον εἰ ἤστραψε, καὶ ἐβρόντησε. ⁊ εἰ ἐπείρασε, καὶ ἔπραξε.

Et si omnia facta sunt, quæ naturæ ordine vel ante illud, vel eius gratia fieri solēt; vt si fulgurauit, etiā tonuit; & si solicitauit, etiā confecit.

comm. Cum aliquid esse factum probare volumus, ea diligenter perscrutanda sunt, quæ naturæ ordine prius fieri solent, & eius gratia, quod probaturi sumus. hoc autem duobus exemplis ostendit Aristoteles. nam fulguratio tonitrum præcedere solet, ergo si fulgurauit, etiam tonuisse credibile est. & solicitatio stuprum, aut adulterium præcedit, ergo si quis mulierem solicitauit, & sępe cum ea locutus est, verisimile est, etiam stuprū, aut adulterium commisisse. contra verò si nunquam solicitauit, aut nunquam cum ea locutus est, non est credendū, rem habuisse. ita Simo ille Terentianus, cū audiuisset Pamphilum filium suum à socijs ad Chrysidem vna perductum, ita inquit, *certè captus est, habet.*

Καὶ εἰ ὅσα ὕστερον πέφυκε γίνεσθαι, ἢ οὗ εἶτα tex.483
γίνεται, γίγνεται. καὶ τὸ πρότερον, καὶ τούτου εἶτα, γίγνεται. οἷον εἰ ἐβρόντησε, ⁊ ἤστραψε. ⁊ εἰ ἔπραξε, καὶ ἐπείρασεν.

Et si ea facta sunt, quæ naturæ ordine posteā consequuntur, vel quorum gratia fiunt alia; factum etiam illud est, quod est prius, & quod aliorum gratia fit: vt si tonuit, etiam fulgurauit; & si confecit, etiam solicitauit.

comm. Hic locus superiori oppositus est, & à consequentibus deducitur. nam ex posterioribus plerunq; priora cognoscuntur, vt si tonuit, scimus etiam fulgurasse, & si quis adulteriū commisit, intelliginus et solicitasse. Valet autem multum hic locus in coniecturis, cum ea explicantur, qnæ gestum negociū consequi solent. vt Cicero probat Milonem insidias non fecisse, quia post interfectum Clodium Romam venit, & se populo R. atque senatui commisit. & pro Roscio Ameri no probat Roscium non à filio, sed ab accusatoribus interfectum, ab ijs, qnæ cōsecuta sunt. sic enim ait; Occiso Sex. Roscio primus Ameriam
» nunciat Manlius Glancia quidā, homo tenuis,
» libertinus, cliēs, & familiaris istius T. Roscij, &
» nunciat domum nō filij, sed Titi Capitonis in-
» mici. & cum post horam primam noctis occisus
» esset, primo diluculo nuncius hic Ametiam ve-
» nit. decem horis nocturnis sex, & quinquaginta
» millia passuum cisijs petuolauit, non modo ut
» exoptatū inimico nuncium primus adferret, sed
» etiam cruorem inimici quam recentissimū, telū-
» que paulo ante è corpore extractum ostenderet.

Ἐξ ἀνάγκης δὲ τούτων ἁπάντων τὰ μὲν, ἐξ ἀνάγκης. tex.484
τὰ δὲ, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οὕτως ἔχοντα.

Ex his autē omnibus aliqua necessaria sunt; aliqua maiori ex parte fieri solent.

Pauca sunt necessaria eorum, quę ab oratore comm.

tractantur

quia pecunijs ſuis omnia poſſe emere, & ſibi parare putant. Horatius,

Licet ſuperbus ambules pecunia,
Fortuna non mutat genus.

Cicero de lege Agraria contra Rullũ ita inquit, Cãpani ſemper ſuperbi, bonitate agrorum, & fructuum, magnitudine vrbis, ſalubritate, deſcriptione, pulchritudine. ex hac copia atque rerum omnium affluẽtia primum illa nata ſunt, arrogantia, qua à maioribus noſtris alterum Capua conſulem poſtulauit, deinde ea luxuries, quæ ipſum Annibalem armis etiam tum inuictum, voluptate vicit; Atque omnes quidem propter diuitias ſe inſolentius efferunt, & criſtas tollunt, ſed præcipuè fœminæ. nihil eſt enim diuite, atque opulenta fœmina ſuperbius, nihil arrogãtius, qđ Iuuenalis eo verſu teſtatur.

Intolerabilius nihil eſt, quam fœmina dives.

Quam autem contumelioſi ſint diuites eleganter idem Iuuenalis Satyra tertia explicat, vbi ſic ait,

Dicere ſi tentes aliquid, tacitus ne recedas.
Tantundem eſt, feriunt pariter, vadimonia deinde
Irati faciunt, libertas pauperis hæc eſt,
Pulſatus rogat, & pugnis concuſſus adorat,
Vt liceat paucis cum dentibus inde reuerti.

tex.429 Καὶ ζυφιροὶ, καὶ Σαλάκωνες. ζυφιροὶ μὲν δή τι ζυφλὼ, & τὸν ἐδεδαιμονίαν. Σαλάκωνες δὲ, καὶ σόλοικοι, δηλῶ τὸ πάντας εἶναι δηλῆσθαι περὶ τὸ ἱμάτιον, & θαυμαζόμενον ὑπ' αὐτῶν, & τῷ οἴεσθαι ζηλοῦν τὰς ἄλλας, ἃ καὶ αὐτοί.

Sunt etiam delicati, & Salacones. ac delicati quidem ſunt, cum propter ipſas delicias, in quibus verſantur, tum quia felicitatem ſuam oſtentare gaudẽt: Salacones autem, & inaniter elati, quoniã omnes ferè ſolent in eis rebus, quas ipſi amant, atque admirantur, occupari, atque in eis toti eſſe, & quia putant alios eadem æmulari, quæ ipſi ſuſpiciunt.

comm. Duo vitia ſimul tangit, quibus omnes ferè diuites infecti ſunt. primum eſt, quod ſint delicati, molles, & teneri. quia verſantur fetè ſemper in delitijs, & molliter etiã viuunt, vt beati, ac ſelices exiſtimentur. gaudent. n. ſuam beatitudinem oſtentare, cum in victu, tum in veſtibus, & magnificis apparatibus. huc accedit, quod à teneris molliter, & delicatè nutriũtur, quod eleganter ita Quintilianus oſtendit, Infantiam ſtatim delicijs ſoluimus. mollis illa educatio quam indulgentiam vocamus, neruos omnes & mentis, & corporis ſrangit. quid non adultus coneupiſcet, qui in purpuris repit? & quæ ſequuntur. Alterum vitium eſt, quod Salacones ſint, & Solœci. vbi notandum Salacones ab antiquis dici ſolitos, qui ſibi nimium arrogarent, & cæteris omnibus anteſtare velleut. nam (vt Suidas ſcribit) Salacon vir quidam fuit, qui cum eſſet pauper, tamen volebat haberi ditiſsimus. vnde Salacones dicti ſunt nimium arrogantes homines.

10 Cicero in Epiſtolis ſcribens ad M. Fabium Gallum, cognoſti (inquit) meam cauſam, & iſtius Salaconis iniquitatẽ. proprie vero Salacones dicti ſunt, qui propter copiã rei familiaris, & ingẽtes opes ſibi multũ tribuunt. Auctor ille prouerbiorum non videtur huius vocabuli vim intelleXiſſe, cum ita ſcribat, Salacon quidam extremæ paupertatis homo effecit, vt omnes fortuna tenui Salacones dicerentur, & ipſa paupertas Salaconia. certè ſi locum hunc ille aduertiſſet, nunquam in talem errorẽ incidiſſet. neque enim Salaconia paupertas dicitur, neq; Salacones pauperes ſimplicitèr, vt ipſe opinatur. ſed qui nimiũ in diuitijs gloriãtur, & ditiores etiam quã ſint, videri volunt. vt ex hoc loco facile poteſt intelligi. nam Heſychius nihil illum auctorẽ adiuuat, qui dicit Salaconiam eſſe arrogantiam in paupertate. aliud eſt enim paupertatem ſignificare, vt putat ille auctor, aliud arrogantiam in paupertate, cum ſcilicet pauper haberi diues quærit, vt sẽtit Heſychius. Theophraſtus vero (quẽadmodum idem Heſychius ſcribit) Salaconem appellauit eum, qui ſumptum facit, quando minime opus eſt, quod ſæpè ditiſsimi homines faciunt. Solœci aurem ij uocantur, qui vitioſo, & barbaro ſermone vtuntur, à Solis, quæ ciuitas Ciliciæ fuit, unde etiam Solœciſmus. ſed hoc in loco Solœcos uocat Ariſtoteles eos, qui inaniter ſe oſtentant, & efferuntur animo. qua in ſignificatione uſus eſt etiam Plutarchus in Dionis vita. & Xenophon libro 8. de Cyri Pędia. Diuites igitur Salacones ſunt, & Solœci, hoc eſt nimium arrogantes, & inaniter elati. cuius uitij cauſa eſt, quoniam uident alios ferè omnes homines in eis rebus occupatos eſſe, quas ipſi poſſident: neque enim ferè quiſquam eſt, qui non accumulare diuitias ſtudeat, & qui non lucro inhiet, atque in eo totus ſit. quæ res diuitum animos extollit, & ſibi nimium tribuere facit. adeo vt exiſtiment omnes homines eadem æmulari, quæ ipſi ſuſpiciunt, & admirantur. ergo quaſi ſupra alios poſiti ſint, ita gloriantur.

Ἅμα δὲ & εἰκότως ταῦτα πάσχουσι πολλοὶ tex.430 γὰρ οἱ πλόμβοι τῶν ἐχόντων. ὅθεν καὶ τὸ Σιμωνίδου εἴρηται περὶ τῆς σοφῆς, καὶ πλουσίων πρὸς τὸν γυναῖκα τῆ Ἱέρωνος, ἐρομένην, πότερον γίνεσθαι κρεῖττον, πλούσιον, ἢ σοφόν. πλούσιον εἶπεν. τοὺς γὰρ σοφοὺς ὁρᾶν ἐπὶ τὰς πλουσίων θύρας ἥκοντας.

Atq; hæc iure ſuo quodammodo faciunt. multi enim ſunt, qui diuitum ope indigeant. vnde illud eſt Simonidis poetæ dictum de ſapientibus & diuitibus. cum enim Hieronis vxor ab eo petiſſet, vtrum præſtaret diuitem ne eſſe, an ſapientem, diuitem reſpondit. nam ſe paſſim videre ſapientes in foribus diuitum commorantes.

Addit quandam quaſi excuſationem diuitũ, quòd non ſine cauſa gloriari videantur, cum multi ad eos confugere ſoleant, & ab eis auxilium, atque opẽ flagitare. quæ res profecto egregia, atque comm.

gia, atque gloriosa est, posse opibus suis multis hominibus opitulari. hoc autem Simonidis poetæ testimonio probat, qui censuit esse melius multas habere diuitias, quàm esse sapientē. vxor enim Hieronis Syracusarum regis aliquando petiuit à Simonide vtrum esset melius fieri sapientem, an diuitem? ille verò statim respondit, melius esse, fieri diuitem. atque hoc ab euentis probauit, quoniam viri sapientes diuitum domos frequentant, & eos tanquam superiores obseruant. Plato libro de Rep. sexto, sententiā hanc Simonidis refellit, & omnino falsam esse ostendit. Aristippus Cyrenaicus, (sicuti Diogenes Laertius libro secundo scribit) cum à Dionysio Tyranno fuisset interrogatus, cur sapientes viri diuitum domos frequenter adeāt, cum diuites rarò soleant ad sapientes accedere? respondit, quia sapientes intelligunt quibus rebus egeant, diuites autem non intelligunt. Simonidis autem sententiam videtur Horatius ex præsisse, libro Ser. secundo, cum ita inquit.

——*omnis enim res*
Virtus, fama, decus, diuina, humanaq; pulchrè
Diuitys parent.——

tex.431 Καὶ τὸ οἴεσθαι ἀξίους εἶναι ἄρχειν. ἔχειν γὰρ οἴονται, ὧν εἵνεκα ἄξιον ἄρχειν.

Efferuntur etiam inaniter, quia putant se dignos esse, qui alijs imperent. ea namque se habere arbitrantur, quæ, qui possident, alijs imperare digni sunt.

comm. Hæc in diuitibus est inanis arrogantiæ maxima causa, quod imperio se dignos arbitrantur. eum enim amplas diuitias, & ingentes opes se possidere videant, putant ea de causa se cæteris præesse oportere. quare neque magistratibus cedere volunt. quod Satyra prima Iuuenalis facetè docet, vbi quendam libertinum diuitem ita loquentem facit,

——*Sed quinque tabernæ*
Quadringenta parant, quid confert purpura maius
Optandum? si Laurenti custodit in agro
Conductas Corninus oues, ego possideo plus
Pallante, & Licinis, expectent ergo Tribuni,
Vincant diuitiæ, sacro nec cedat honori
Nuper in hanc vrbem pedibus qui venerat albis.

tex.432 Καὶ ὡς ἐν κεφαλαίῳ, αὐτοῦτον δεῖ ἅμωνος ἤθους ὁ πλούσιος ἐστι.

Atque, vt in summa dicā, qui mores insipientis fortunati sunt, idem etiam diuitis esse solēt.

comm. Diuitiæ plerunque mentem ira præstringunt, atque obcæcant, vt hominem insipientem reddant. quod Horatius ait,

Stultitiam patiuntur opes. & mimus ille,
Fortuna quem nimium fouet, stultum facit.

Menander, vt refert Stobæus, dixit diuitias esse cæcas, atque eos, qui diuitijs gaudent cæcos fieri. hoc est, quod ait Aristoteles hoc loco, tales esse diuitum mores, quales sunt insipientis hominis, ac fortunati. Cicero lib. de Amiciria sic ait, Nec quicquam insipiente fortunato intolerabilius fieri potest. ex quo potest colligi, plerunque diuites intoletabiles esse. quia insipientis fortunati mores imitantur.

Διαφέρει δὲ τοῖς νεωστὶ πλουτήσασι, καὶ τοῖς πάλαι τὰ ἤθη, τῷ ἅπαντα μᾶλλον, καὶ φαυλότερα τὰ κακὰ ἔχειν τοὺς νεοπλούτους. tex.433

Plurimum verò differūt mores eorum, qui nuper diuites facti sunt, ab eis, qui iampridem erāt diuites, nam nuper ditati magis omnibus vitijs, atque illis deterioribus cumulati sunt.

Hoc sanè perspicuum est longè importuniores, & arrogantiores esse, qui nuper diuites enaserūt, quā qui in amplo patrimonio nutriti sūt, & à maioribus suis diuitias acceperūt. quod elegantissimè Cicero contra Rullum de lege Agraria sic ostēdit, Singularis homo priuatus, nisi magna sapiētia præditus, vix facile sese regionibus officij, magnis in fortunis, & copijs continet, nedum isti ab Rullo, & Rulli similibus conquisiti, atq; electi coloni Capuæ in domicilio superbiæ, atq; in sedibus luxuriæ collocati non statim cōquisituri sint aliquid scelcris, & flagitij; imò vero ēt hoc magis quàm illi veteres, germauiq́ue Cāpani, q̄ in vetere fortuna illos natos & educatos nimiæ tamen rerum omnium copiæ deprauabant, hi ex summa egestate in eandem rerum abundantiam traducti non solum copia, verum etiam insolentia commonebuntur. comm.

Ὥσπερ γὰρ ἀπαιδευσία πλούτου ἐστί, τὸ νεόπλουτον εἶναι. tex.434

Quædam enim est quasi ignorantia diuitiarum, nuper esse ditatum.

In omnibus rebus bene tractandis experientia, & arte opus est, & qui rudis est, atq; inscius alicuius rei, nullo modo pōt ea bene vti. Quare qui nuper diuites facti sunt. eū rationē diuitijs bene vtendi propter insolentiā ignorent, in multos plerunq; errores incurrūt. & eo magis quia propter diuitias insolentes facti, bene consulentes non audiunt, & in omnibus rebus suo arbitrio vtuntur. vnde non sine causa vulgo dicitur, cauendum esse à rusticorum potestate. comm.

Καὶ ἀδικήματα ἀδικοῦσιν, οὐ κακουργικὰ, ἀλλὰ τὰ μὲν, ὑβριστικὰ. τὰ δὲ, ἀκρατευτικά. οἷον εἰς αἰκίαν, καὶ μοιχείαν. tex.435

Et iniurias inferunt, nō quidem ob malitiā, sed vel per contumeliam, vel per incontinentiā, vt cum pulsant homines, & stupra committunt.

Mores diuitum in hac parte cū adolescentiū motibus conueniunt. quod vtriq́ne sunt contumelioſi, & incontinentes. nam qui diuitijs abundat, non solet ob malitiam iniurias inferre, neq; dammū alicui propter auaritiam dare, aut fraudando, aut spoliando, aut aliquo alio modo, sed quia putat se plurimum alijs præstare, ideo plerosq; cōtemnit, & contumelijs afficit, viuitq́ne incōtinenter. adeo, vt sæpe liberos homines verberet, & castis domibus stuprum inferat. Sunt enim diuitiæ quasi quędam ad malū irritamenta comm.

quod Ouidius.1.Metam.ait eo uersu,

Effodiuntur opes irritamenta malorum.

Aristoteles quarto Politicorum ait in omni ciui tate tres esse hominum species, hoc est diuites, pauperes, mediocres, inter quos mediocres sint optimi. quia medium semper est optimum, diuites verò plerunque pessimi. vnde non siue causa fuit olim ea sententia celebrata; Diues aut iniquus, aut iniqui hæres. Plato quinto de legibus ait, valde diuites homines non esse bonos Plutarchus in vita L. Syllæ, tradit quendam Syllæ glorianti, ita dixisse; Quomodo vir bonus esse potes qui tam ingentes diuitias possides, cum à patre nihil acceperis?

CAPVT XXXV.

Ingenia Potentium ostendit, & quid sit σεμνότης. i. animi excelsitas. item quid boni asserat εὐτυχία fortunæ prosperitas docet, nec non quomodo contrarij prædictis mo res cognoscantur.

tex.436 Ὅμοίως δὲ περὶ δυνάμεως ἔχει· ὃν τὰ πολιτεῖα φανερά ἐστιν ἤδη.

eodem modo mores eorum, qui cum imperio, ac potestate sunt, maiori ex parte sunt perspicui.

COMM. Qui diuitum mores agnouerit, is etiam facile mores eorũ, agnoscet, qui in aliquo imperio, atque potestate constituti sunt, quoniam inter eos parua solet esse differentia. nam diuites se dignos imperio putant, atq; ita se gerunt, quasi præsint alijs, atque in potestate sint.

tex.437 Τὰ μὲν γὰρ τὰ αὐτὰ ἔχει ἡ δυνάμις τῷ πλούτῳ, τὰ δὲ καὶ βελτίω. φιλότιμοι γάρ, καὶ ἀνδρωδέστεροι τὰ ἤθη οἱ δυνάμενοι τῷ πλουσίῳ, δηλῶσαι ἔοικεν, ὅσα ἐξουσία αὐτοῖς πράττειν διὰ τὴν δύναμιν.

Partim enim ijsdẽ moribus præditi sunt, quibus diuites, partim melioribus: sunt enim potentes honoris appetẽtiores, & animo magis virili, quam diuites, expetunt enim eas res, quas propter potentiam tractandi facultatem habent.

COMM. Viri potentes in ciuitate, magistratumq; aliquem gerentes, licet plerunque diuitum mores imitentur tamen in eo sunt præstantiores, quod magis sunt honoris, & gloriæ studiosi, quam illi, qui pecunijs tantum abundant. suntque animo magis alto, atque exaggerato, & res eas gerere student, quas propter potentiam, in qua constituti sunt, bene se administrare posse confidunt. itaque ijs hominibus, cum adhortãdi sunt, semper dignitas, honor, laus, & gloria proponenda est, ad quam licet sua sponte satis incitati sint, tamen etiam adhortatione plurimum confirmãtur. vt Cicero cum audiuisset Curionẽ tribunũ ple. esse factum. eum adhortatur, vt in illo magistratu præclarè se gerat, atque etiam ei præscribit, quo modo se gerere debeat. sed lõge melius, & artificiosius ad Quintum fratrem suum, qui Asiæ præerat, scribens, admonet eum, qua ratione possit, magnum honorem, & gloriam, ex prouincia domum reportare. quæ sanè epistola multo est elegantissima, & optima.

Καὶ σπουδαστικώτεροι, διὰ τὸ εὖ δύνασθαι εἶναι, αἱ καλαὶ καζόμβοι σκοπεῖν τὰ περὶ τὴν δύναμιν. tex.438

Sunt etiam multo magis studiosi propter curam, ac diligentiam, quam habere cognuntur, vt potentiam conseruent.

COMM. Quia multi sunt, qui potentibus insidientur, vt eorum ipsi potentiam habeant, ideo fit, vt studiosiores sint, & vigilantiores viri potentes quã diuites, nisi enim curã, & diligentiã adhiberent, nullo modo potentiam suã diutius conseruare possent; itaq; potentiæ conseruãdæ gratia maxima quæque pericula subire non dubitant. & animo vigilãti semper excubant, vt & se, & subiectos suos tueãtur. hoc est quod olim Aegytij significare voluerunt, cũ apertum oculũ in sceptro pingentes, optimum principem eo signo declarabant, quem oculis esse apertis, ac vigilantibus oportet. quemadmodũ etiã Homerus secundo Iliadis ostendit, cum ait, non oportere principem dormire solidam noctem, cuius potestati populi cõmissi sunt, & qui res tantas administrare, curareq; debet. Cicero pro L. Man. miram Põpeii diligentiam in obeundis negocijs celebrat.

Καὶ σεμνότεροι, ἢ βαρύτεροι, τοῖς γὰρ ἐμφανεστέροις τὸ ἀξίωμα, διὸ μᾶλλον σεμνύονται. tex.439

Sunt excelsi potius animo, quam graui, ac cõtumaci; dignitas enim eos conspectiores efficit; atque hac de causa modestè se gerunt.

COMM. Habent quidem principes viri altum animũ, atq; excelsum, sed tamen non sunt graues, aut contumaces, neq; tam insolenter se efferunt, vt in odiũ, ac molestiã incurrant, quod diuites plerunque faciunt. cum enim intelligant se propter dignitatem suã esse celebres, & cõspicuos, facilitatẽ, & modestiã amplectunt, quæ res eos multò clariores, & amabiliores reddit. hæc est ea facilitas, quam in Põpeio Cicero tantopere celebrat. vt is (inquit) qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. & paulo post. Humanitate iã tãta est, vt difficile dictu sit, vtrũ ,, hostes magis virtutẽ eius pugnantes timuerint, ,, an mansuetudinẽ victi dilexerint. dicuntur autẽ graues, & cõtumaces ii, qui propter insolentiã, & elationem animi nimiam, odiosi sunt, ac molesti, vt vix tolerandi esse videantur, quales sunt multi ex eorum numero, qui diuitiis abundant. his opponuntur faciles, ac modesti.

Ἔστι δὲ ἡ σεμνότης, μαλακὴ, καὶ δεχόμενον βαρύτης. tex.440

Est autem excelsitas animi quædam lenis, & honesta grauitas.

COMM. Declarat quæ sit excelsitas animi, quæ græco nomine σεμνότης dicitur. & hoc facit, quia supra dixerat, principes excelso esse animo, quædam enim grauitas in principe viro esse dẽt, sed quæ sit le-

sit lenis, & honesta, vt quandam præ se maiestatem ferat cum elegantia, & lenitate. & hæc est, quæ σεμνότης, hoc est, animi excelsitas vocatur. hæc etiam in oratione sæpe perspicitur, vt Cicero pro L. Man. de Pompeio. Iam quantum consilio, quantum dicendi grauitate, & copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos Quirites hoc ipso in loco sæpe cognostis. nã dignitatem imperatoriam appellat Cicero, quã Græci σεμνότητα στρατηγικὴν.

tex.441 Καὶ ἐὰν ἀδικῶσιν, οὐ μικροψυχικοὶ εἰσι. ἀλλὰ μεγαλοψυχικοὶ.

Quòd si forte potẽtes iniuriã inferant, nõ in paruis, & minutis reb. sed ĩ magnis obesse studẽt.

comm. Vitanda est ita principum, quia nũquam paruas infert iniurias, sed maximas. & quamuis cũ offenduntur, dissimulare videantur, tamen postea vel leuẽ nacti occasionẽ vel vita spoliant, vel fortunis euertunt. quod apud Homerũ Chalcas Iliadis primo testatur. ideo Callisthenem Aristoteles admonuit, vt cũ Alexandro Magno vel nũquam loqueretur, vel ea tantũ diceret, quæ illi iucunda viderentur. quod præceptũ si seruasset, non tã misere periisset. tradunt autẽ hanc sentẽtiã ab Aesopo illo fabulatore profectam, hoc est, cũ regibus aut quamminimè, aut quamincũdissime loquẽdum esse. quam ita Solon vertit, imò vetò vel quamminimè, vel quamoptimè.

tex.442 Ἡ δ' εὐτυχία τὰ μάρια ἔχει τὴν εἰρημένην τὰ ἤθη. εἰς γὰρ ταῦτα σωτήριον αἱ δοκοῦσαι εἶναι εὐτυχίαι. καὶ ἐν εἰς εὐτυχίαν, καὶ κατὰ τὸ σῶμα ἀγαθὰ παρασκευάζει ἡ εὐτυχία πλουσιότητι.

Fortunæ prosperitas eos mores habet, qui sigillatim explicati sunt. nam illæ, quæ magnæ prosperitates esse videntur, ad hæc, quæ modo dixi mus, tendunt: & præterea bonam, magnamq; liberorum copiam, & quæ corporis bona sunt, fortunæ prosperitas affert.

comm. Si quis scire cupit, qui sint hominis fortunati mores, is consideret propter quas res homines fortunati existimẽtur. sic enim facile intelliget, quibus moribus præditi sint. ille enim fortunatus existimatur, qui nobilis, diues, & potẽs fuerit, ergo qui mores nobiliũ, diuitũ, & potentiũ fuerint, iidem etiam fortunatorũ erunt. nã magna prosperitas in primis hæc tria requirit nobilitatem, diuitias, potentiam. sed quales nobiliũ, diuitum, & potentiũ sint mores supra iam explicatum est. vnde facile potest intelligi, quinam ẽt sint fortunatorũ mores. Sed vt cumulatior prosperitas sit, opus est, vt etiam bona, magnaq; liberorum copia adsit, qualis Q. Metello homini fortunatissimo affuisse dicitur, & deniq;, vt quę corporis bona sunt, nulla ex parte deficiãt. hæc .n. omnia quodãmodo videntur à fortuna profisciscì. constituamus igitur hominem, qui nobilis sit, & diues, & potens, & qui multos habeat probos, & liberaliter institutos filios, sitque bona, prosperaq́ue corporis ualetudine, certè nihil ei maius à fortuna tradi poterit. sed non inuenitur cui hæc omnia suppetant, & qui sua sorte contẽtus sit. Quod si cui fortuna benignius eblandita fuerit, is plerumq; fit elatior, & imprudentior, adeo uerum est illud, quod passim dicitur, Fortunam non solũ ipsam esse cæcam, sed etiã eos, quos amplexa fuerit cæcos efficere. nam (ut ait) Sallustius, Res secundæ animũ etiam sapientum fatigant. quod Virgilius in 10. Aenei. asserit.

Nescia mens hominum fati, sortisque futuræ
Et seruare modum rebus sublata secundis,

Ouidius etiam primo de Arte amandi sic ait,

Luxuriant animi rebus plerumque secundis,
Nec facile est aqua commoda mente pati.

Hoc est, quod Aristoteles hoc loco subiungit.

Ὑπερφανώτεροί μὲν οὖν, καὶ ἀλογιστότεροι δὴ τοῖς τυχοῦσιν εἰσὶν. tex.443

Solent autem homines superbiores, & inconsiderantiores ob prosperitatem esse.

Duo mala secum affert bona fortuna, primũ est, quod superbum hominẽ effieit. quasi enim propter uirtutem, ac sapientiam suam prospere agat, ita gloriatur. Cicero pro Domo sua. Quanquã & insolẽtia dominatus extulerat animos, & erat incredibili armatus audacia. & ad Trebatium, vtrum superbiorem te pecunia facit? & Horatius in odis, comm.

Licet superbus ambules pecunia
Fortuna non mutat genus.

Alterum uitiũ est, quod bona fortuna facit imprudentem, & inconsideratum hominem. sperat enim illam fore stabilem, & diuturnam, quæ tẽporis momento plerunque uariatur. ideo multi propter unũ aliquẽ felicem successum, ita se extollunt, ut imprudenter paulo post in maximam calamitatem deueniant. quod Minutio magistro equitum contra Annibalem euenisse legimus, qui cum paruam quandam victoriam reportasset, tota acie deinde cũ Annibale congredi ausus in extremũ discrimẽ adductus est. & nisi à Fabio Maximo fuisset adiutus, cum toto exercitu periisset.

Ἓν δ' ἀκολουθεῖ βέλτιον ἦθος τῇ εὐτυχίᾳ, οτι φιλόθεοί εἰσιν, ἔχουσι πρὸς τὸ θεῖόν πως, πεῖσον τε δὴ τὰ γιγνόμενα ἀγαθὰ ὑπὸ τῆς τύχης. tex.444

In illo verò uno quod optimum est, fortunati excellunt, quod pie deos colunt, atq; in illos benè affecti sunt, eisq. confidunt propter ea bona, quæ beneficio fortunæ consecuti sunt.

comm. Sicuti plerique calamitosi, maximeq; afflicti homines quasi desperatione quadam adducti Deis maledicunt, & blasphemijs inuadũt. & quasi despicatui habent, ita plerique fortunati illud optimum in se continent, vt Deos religiosè colant, eis contiuenter grarias agant, magnam erga illos affectionem ostendant, & denique nunquam eos sibi defuturos sperent. nam quæ bona sunt à Fortuna consecuti, ea se putant à Deis ipsis habuisse. quare gratiã Deis habent. hoc autẽ Aristotelis dictũ videtur esse contrariũ ei, quod

Pythagoras dicere consuecuerat, tũ maximè in mentibus hominum religionem uersari, cum in aliquibus sunt miseriis constituti. sed id ita debet intelligi, cum in timore periculorũ sunt homines, tunc religiosè Deos precari, vt mala auertant. quod si feliciter euaserint, tũc gratias Deis agunt, tunc pie Deos colunt, si vero in maximã calamitatẽ incidant, vnde nulla sit spes euadendi, tunc desperatione fracti Deis etiam ipsis uia ledicunt, & contumelijs incessunt.

tex.445 Περὶ μὲν οὖν τῶν καθ' ἡλικίαν, ἢ τύχας ἠθῶν, εἴρηται. τὰ γὰρ ἐναντία τῶν εἰρημένων ἐκ τῶν ἐναντίων φανερά ἐστιν, οἷον πάντες, καὶ ἀτυχοῦς ἦθος, καὶ ἀδυνάτου.

Ac de moribus quidem, qui ab ætate, atque à fortuna proueniunt, satis dictum est. nam quæ sunt ijs, quæ diximus contraria, facile ex contrarijs intelligi possunt, vt qui sint pauperũ, & infortunati, & impotentis mores.

comm. Concludit se totam eam partem absoluisse, quæ ad mores cuiusq; ætatis, cõditionis, & Fortunæ pertinet. quod si quis obijciat. non esse dictũ ab Aristotele de moribus ignobilium, pauperum, insellicium, & impotentium, respõdet ipse verum hoc quidem esse, sed ex cõtrariis contraria sine difficultate intelligi posse. ut q bene didicit, quibus moribus homo diues præditus sit, is etiam intelliget, quos mores pauper homo sequatur. atq; ita de reliquis. quoniã omnium contrariorum est eadẽ disciplina. vocat autem Aristoteles ἀδύνατον hominem, qui nullã habet in ciuitate potentiam, quem nos priuatũ dicimus. quamuis interdum etiam apud Latinos impotentes dicantur, qui nihil in ciuitate possunt, ut Cicero pro L. Mur. Valeant hęc omnia ad saluté innocentium, ad opem impotentium.

CAPVT XXXVI.

Quid sit iudicium ad quod omnis orationis refertur vsus, & quomodo generatim in omnibus sigillatim in ciuilibus causis iudex dicatur.

tex.446 Ἐπὶ δ' ἡ τῶν πίστεων λόγων χρῆσις πρὸς κρίσιν ἐστί. περὶ ὧν γὰρ ἴσμεν, ἐκ παραλόγου, ἀνάγκη εἶναι δίκην τοῦ λόγου.

Illud verò non dubium est, quin omnis vsus orationum, quæ persuadendi vim habent, ad iudicium referatur, in ijs enim rebus, quas nouimus, & de quibus iã iudicauimus, non amplius opus est oratione.

comm. ARISTOTELES docuit Aristoteles, q̃ propria singulorũ generum esse uideant, deinceps autem ea uult aggredi, quæ communia sunt uniuersæ Rhetoricæ, ed antequam hoc faciat, breuiter more suo docet, quid hactenus effecerit, & summatim ea repetit, quæ supra tractata sunt, atq; in primis cõfirmat, cuiuslibet orationis usũ qua aliquid persuadere conamur, ad aliquod iudiciũ referri. nã in iis tantum rebus persuadendi gratia utimur oratione, quæ dubitationem habent. ubi enim nulla dubitatio est, ibi non opus est uti persuasione, quæ de rebus, quas cognitas, & perspectas habemus, iudicium tam fecimus. nulla uero dubitatio tolli potest, nisi de illa iudicetur. quo fit, ut omnis oratio probabilis ad iudiciũ referatur.

Ἐάν δὲ, αὐτῷ πρὸς ἕκαστος χρώμενος τῷ λόγῳ προβίπῃ, ἢ διαβάλλῃ, οἷον οἱ τοιοῦτοι ποιοῦσιν, ἢ πείθοντες, ἐάν γὰρ ἦττον κριτὴς ᾖ τις. tex.447

Est autem iudicium etiam, si quis cum vni tãtum probabili oratione vtatur, vel suadẽdo, vel dissuadendo, vt qui admonent, aut aliquid persuadere conantur, facere solent. neque enim minus est iudex, quod vnus tantum sit.

Quia suspicari fortasse quispiam posset, iudicium tantum in multitudine fieri, cum aliquid publice tractatur, non autem cum priuatè cum uno tantum homine uerba facimus, ideo tollit hanc opinionem, & ait etiam si cum uno tantũ ita loquamur, ut aliquid ei probare uelimus, id iudicium appellari. quemadmodum cum aliquẽ admonemus, quid faciendum fit, aut fugiendũ, ut Isocrates ad Demonicum scribens. aut cũ alicui quid alicui persuademus, ut Socrates Alcibiadi persuaserit, nihil inter eum, & quemlibet baiulum, aut operarium intereresse. ut Theodorus persuasit Ptolomæo, ut Pompeium obtruncaret, dicẽs mortuos non mordere. neq; enim quisquam dicere potest, non esse iudicem eum, qui unus tantum sit. cum unusquisque de eo, quod audit, per se solus iudicare possit. comm.

Οὐ γὰρ δεῖ πεῖσαι, οὗτός ἐστιν ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν κριτὴς. ἐὰν τε πρὸς ἀμφισβητοῦντα, ἐάν τε πρὸς ὑπόθεσιν λέγῃ τις ὁμοίως. τῷ γὰρ λόγῳ αἰτίαν χρῆσθαι, καὶ αἰρεῖν τὰ αἴτια, πρὸς ἃ ὧν πρὸς ἀμφισβητοῦντα τὸν λόγον ποιεῖται. tex.448

Nam quicunq; est ille, cui aliquid persuadendum sit. is (vt in summa dicam) iudex est, sive cõtra litigantem quis differat, sive propositam aliquã sententiam defendat: nam oratione vti necesse est, atq; illa refellere, quæ cõtra dici possunt cum eis enim tamquã cum aduersario cõtendit.

Probat in omni causarum genere iudiciũ uersari. nã Rhetoricæ finis est persuadere dictione. non potest autem Orator persuadere, nisi sit aliquis cui persuadeat. porrò nemo persuadetur, nisi quæ audiuerit, uera esse iudicet. itaq; fit, ut oẽs, quibus aliquid psuadẽdũ est, iudices sint. atque hoc in iudiciali genere, atq; deliberatiuo certum est. nam in iudiciali contra litigantẽ orator differit uincendi gratia, iudices autem sentẽtiam ferũt. in deliberatiuo autem orator sumit aliquam sententiam defendendam, quas deliberantes sequi debeant. at uero qui deliberant, statuunt, & iudicant, quid faciendum sit. Est autem magna similitudo iudicialis, & deliberatiui generis. Sicut enim in iudiciali necesse est, comm.

ut argu-

vt argumẽta nostra confirmemus, & aduersario rum refellamus. siquidem victoriã reportare studemus, ita etiam in deliberatiuo prius exponenda nostra sententia est, cum eius approbatione, deinde refellenda est eorum sententia, qui à nobis dissentiunt. Quare cum eis tanquam cum aduersarijs in iudicio contendimus. vt Cicero pro L. Man. contra Catulum, & Hortensium.

tex.449 Ὡ σαύτως δὲ, & ἐν τοῖς δηλοδεικτικοῖς, ὥσπερ γὰρ πρὸς κριτὴν, τὸν θεωρὸν ὁ λόγος συνίστηκεν.

Eadem ratio est etiam in exornationibus: ad auscultatorem enim, tanquam ad iudicem habetur oratio.

comm. In demonstratiuo genere, quòd genus à Cicerone dicitur exornatio, fit etiam iudicium. nam licet ibi nemo adsit, qui aliquid statuat, vt in iudiciali, & deliberatiuo, tamẽ auscultator, qui delectationis gratia solet audire, de ipsius Oratoris facultate iudicat. Quare solent Oratores in hoc genere quantũ possunt, artem, & ingenium ostentare, atq; omnibus ornamentis, & flosculis oratorijs ludere. quod Isocrates in Busiride, & Helena, & Euagora fecit. & nos in Panegyrico, quẽ Angelo Arcimboldio Mediolanẽsi Archiepiscopo diximus. quo in genere licet etiam multa fingere. modo id verisimiliter, & ingeniosè fiat.

tex.450 Ὅλως δὲ μόνος, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν κριτὴς, ὁ ἐν τοῖς πολιτικοῖς ἀγῶσι τὰ ζητούμενα κρίνων. τὰ τε γὰρ ἀμφισβητούμενα ζητεῖται πῶς ἔχει, & περὶ ὧν βουλεύονται.

Sed omnino tamẽ propriè dicitur ille iudex, qui in ciuilibus controuersijs de ijs, quæ in quæstionem veniũt, sententiam fert. nam de cõtroversijs, quæ in foro versantur, & de quibus in concione consultant. quomodo sese habeãt, quæritur.

comm. Licet communiter etiã in demonstratiuo genere iudex ille diei possit, qui de oratoris ingenio, & facultate iudicat, tamẽ proprie iudex tantũ in ciuilibus controuersijs dicitur, quæ vel ad iudiciale genus, vel ad deliberatiuũ pertinent. si ue enim in foro causa tractetur, siue in cõcione sententia proponatur, semper quæritur quomodo sese res habeat. itaq; in vtroq; genere iudice opus est. vocat aũt Aristoteles πολιτικοὺς ἀγῶνας, quas Latini ciuiles controuersias vocant. eę vero vel in lltibus constitutæ sunt, vnde iudiciale genus, vt Brutus ad Ciceronem, Flauius noster
" de controuersia, quam habet cum Dyrthachinis
" hereditariam, sumpsit te iudicem. vel in deliberationibus, & sententijs dicẽdis, vnde genus deliberatiuum. vt Cicero ad Lentulum; hac controuersia vsque ad noctem ducta senatus est dimissus. in demonstratiuo autem genere, nulla est
" ciuilis controuersia. quia nemo aduersatur, & res certæ vel pro certis dicuntur, quare nullum est in eo genere proprium iudicium.

tex.451 Περὶ δὲ τῶν κατὰ τὰς πολιτείας ἠθῶν, ἐν τοῖς συμβουλευτικοῖς εἰρηται πρότερον. ὥστε διωρισμένον ἂν εἴη, πῶς τε, καὶ ἐξ ὁτίνων τοὺς λόγους τοὺς ἠθικοὺς ποιήσομεν.

10 *Quod autem ad Rerump. mores attinet, in deliberatiuo genere satis à nobis antea dictum est. quare simul etiam declaratum videri potest, quo modo, quibusque rationibus possimus orationem nostram moratam efficere.*

Cum oratoris labor, & industria ad eum finẽ comm.
teudat, vt in suam sententiam auditores adducat, & vtij, qui decernendi potestatem habent, "
ita iudicent, vt ipsi Oratori commodũ est, atq; "
ad hanc rem oratio morata plurimũ conducat, idcirco docet Aristoteles se omnia, quæ ad mores effingẽdos pertinent, iam absoluisse. nã proximè docuit, cuiusq; ætatis, & conditionis mores. primo autem libro cum de genere deliberatiuo verba faceret, & Rerump. species distinxisset, declarauit, quibus moribus vnaquæq; Resp. delectetur. ex quibus omnibus intelligere facile potest Orator, quibus rationibus possit orationi suæ mores affingere. hæc enim vna est, ex illis tribus probandi formis, quæ ab arte proficiscuntur, de quibus in primo libro dictum est.

CAPVT XXXVII.

Quæ nominatim ad singula genera pertinerent hactenus explicata, nũc cõmunia superesse tradit. primumq; locos explicat de eo, quod fieri, aut non fieri possit.

tex.452 Ἐπεὶ δὲ περὶ ἕκαστον μὲν ἔθνος τῶν λόγων ἐπορήθη τὸ τέλος ἡμῖν, περὶ ἁπάντων δ' αὖ τῶν εἰλημμένων δόξαι, καὶ προτάσεις εἰσὶν, ἐξ ὧν τὰς πίστεις φέρουσι, & συμβουλεύοντες, & δηλοδεικνύοντες, καὶ ἀμφισβητοῦντες, ἐπὶ δ' ἐξ ὧν ἠθικὰς τοὺς λόγους ἐνδέχεται ποιεῖν, καὶ περὶ τούτων διώρισται, λοιπὸν ὑμῖν διελθεῖν περὶ τῶν κοινῶν.

Cum autem in vnoquoque dicendi genere diuersi fines sint, & de omnibus eis sumpta sint, ac declaratæ opiniones, atq; propositiones, ex quibus fidem faciunt, & qui deliberant, & qui laudãt, & qui litigant, & præterea demonstratum sit, vnde ducantur orationes, quæ bene mores exprimant, superest, vt ea commemoremus, quæ communia sunt omnium generum.

comm. DEclarat quid hactenus docuerit, & quid deinceps docere instituit. cum enim tria sint rhetoricæ genera, atque in vnoquoq; genere diuersi fines sint, vt in deliberatiuo vtilitas, in iudiciali æquitas, in demonstratiuo honestas, iam copiosè declaratum est, vnde propositiones sumantur, atque opiniones, quibus in deliberando probetur id quod propositũ est. vtile, in iudicijs nostrã causam æquam iustamq; esse, in demonstrando, quẽ laudamus, ad honestatẽ omnia retulisse. quibus rebus fides fit in vnoquoq; genere. præterea demonstratũ est, quomodo morata fieri possit oratio. nam cuiusq; ætatis, & conditionis mores in

proxima superiori parte sunt expressi. Quare superest tantū, vt ea declarentur, quæ totius artis rhetoricæ cōia sunt, & ad omne causarum genus pertinēt. Quod autē ait Aristoteles esse eiusmodi, in primo libro dixit, tres esse probationū species, quas dicendo acquirimus, quarū vna in vita, ac moribus exprimendis posita sit, altera in permouendo, atque afficiendo, prout opus fuerit, auditore, tertia in ipsa oratione, cū aut probatur aliquid, aut probari videtur. nunc igitur ostēdit se duas primas species absoluisse. docuit enim, qui mores sint cuiusq; ætatis, & conditionis, & quibus de causis animi permouēātur. tertiam antē partim iam explicat á esse, partim autem explicandam, nam quæ probatio in ipsa est oratione vel à proprijs cuiusq; generis propositionibus, atq; principijs nascitur, vel à communibus omniū. Sed ea, quæ sit ex propriis propositionibus, iam in primo libro declarata est. restat igitur, vt eam probationis partem explicet, quæ omnibus dicendi generibus accomodata est.

tex.453 Πᾶσι γὰρ ἀναγκαῖον, περὶ τοῦ δυνατοῦ, καὶ ἀδυνάτου προλεχθῆναι ἐν τοῖς λόγοις.

Necesse est enim, vt in omni genere dicendi quæratur, quid fieri, aut non fieri possit.

comm. Quod fieri potest, aut non fieri, commune est omnium generum. itaque necesse est, vt in omni dicēdi genere locos Orator habeat, quibus ostē dat, rem eam, de qua verba facit, talem naturam habere, vt confici possit. nam si probatum ab aduersarijs fuerit, eam nullo modo posse cōfici, statim omnis controuersia dissoluitur, & tota perit oratio. vt in iudiciali genere probat Cicero non potuisse Roscium Amerinum à filio necari, cum filius Amerię fuerit eo die, quo Roscius Romæ fuit interfectus. in deliberatiuo probat idem Cicero eum M. Antoniō patrem fieri nō posse, quia fuerit hostis patriæ iudicatus. in demōstratiuo, ut si quis ideo Numam Pompiliū laudat, quod Pythagoræ studiosus auditor fuerit, quod Ouidius facit libro Metam. 15. cum ex historiis constet Numam duobus propè seculis ante Pythagoræ tempora Romæ regnasse.

tex.454 Καὶ τοὺς μὲν ὡς ἔσεσθαι, τοὺς δὲ ὡς γίγνεσθαι πειρᾶσθαι δεικνύναι.

Et hi quidem aliquid futurum, illi verò factum esse demonstrare contendant.

comm. Necesse est (inquit) vt oratores eius, quod fieri potest, aut non potest, cognitionem habeant. nā si forte deliberandū sit, de futuro verba sunt faciēda. quare probandū est id, quod suadetur futurū esse. Si uero in iudicijs uersandū, probare oportet id, quo de controuersia est, factum esse, aut non factum. idem in exornationibus usu uenit, vt quod factum esse dicitur, uideamus an fieri potuerit. ergo in omni dicendi genere possibilis, atque impossibilis cognitio necessaria est.

tex.455 Ἔτι δὲ περὶ μεγέθους κοινὸν πάντων ὅτι τῶν λόγων. χρῶνται γὰρ πάντες τῷ μείωσει, καὶ αὔξει, καὶ συμβουλεύοντες, καὶ προτρέποντες, καὶ ἀπο-
τρέποντες, καὶ ἐπαινοῦντες, καὶ ψέγοντες, καὶ κατηγοροῦντες, καὶ ἀπολογούμενοι.

Rursus etiam de magnitudine rei differere, commune est omnium generum: omnes enim & amplificare, & imminuere solent, & suadentes, & dissuadentes, & laudantes, & vituperantes, & accusantes, & defendentes.

comm. Amplificationē omnibus generibus esse communem docet. quoniam & in deliberatiuo genere cū aliquid suadent, aut dissuadent Oratores illud amplificāt, quod utile esse probare uolūt, & in demonstratiuo maximè virtutes eorū augent, quos laudant, & eorum uitia, quos uituperant. deniq; in iudiciali solent accusatores crimina amplificare, defensores autem minuere. quibus de causis necesse est oratorē scire de magnitudine rerū, & paruitate differere. Quintilianus octauo putat omnē uim Oratoris in augēdo, minuendoq; consistere, quod à Gorgia Leontino sumpsit. qui (ut ait in Bruto Cicero) iudicabat hoc Oratoris maxime propriū, ré augere posse laudando, uituperādoq; tutius affligere. L. Crassus apud Ciceronē tertio de oratore sic ait; Sūma autē laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando, quod ualet, nō solū ad augendū aliquid, & tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandum, atq; abijciendum. id desideratur omnibus ijs locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel cum concitamus. Sed in hoc quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum, eaque vna laus Oratoris est, & propria maxime. Turnus apud Virgilium vndecimo Aeneidos, vim hanc amplificandi Dranci inimico suo concedit, quē magnum esse Oratorem inuit, sic enim ait,

Proinde tona eloquio, solitum tibi.

& paulo post,

——proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ, contra premere arma Latini.

hoc est, quod erat inuidiosum in antiquis Sophistis, & quod Socrati quidam obijciebant, quod profiteretur se tenere scientiam, qua causa deterior, dicendo melior fieri posset. Agesilaus Lacedæmoniorum rex hanc amplificandi rationē, & artem irridebat. cū enim apud eum quidā Oratorem laudaret, quod res exiguas mirifice verbis amplificaret, Ego (inquit) eum pessimum esse sutorē arbitror, qui paruis pedibus magnos calceos inducat. Sed hoc fō dixit, quoniā apud Lacedæmonios in nullo precio erat eloquētia, qui dicendi breuitate magnopere delectabātur.

Τούτων δὲ διωρισθέντων, περὶ τῆς εὐθυμημάτων πειστικῆς κοινῆς, καὶ περὶ παραδείγματος, ὅπως τὰ λοιπὰ προσθέντες, ἀποτελέσωμεν τὸν ἐξ ἀρχῆς πρόθεσιν. tex.456

Hæc postquam explicuerimus, tum communiter de enthymematibus, si quid habemus, dicere conabimur; ac de exemplis etiam: vt, quæ

reliqua

reliqua sunt, adiungentes, incepto operi finem imponamus.

COMM. Proponit omnia, quæ deinceps hoc in libro tractaturus est. postquã (inquit) explicuerimus ea quæ proposita sunt. hoc est, de eo quod fieri potest, aut nó potest, & de magnitudine rei, tũc etiam de enthymematibus, & exẽplis verba faciemus, atque ita finem habebunt ea, quæ ad probationem attinent. Quoniam autẽ in primo libro docuit, quomodo propria cuiusque generis enthymemata possint inueniri, ideo nũc ait, se communiter de eis tractare velle, & quia non admodum multa sunt enthymemata communia, sicuti primo in libro testatus est, ideo verba illa voluit adiungere, si quid habemus, quasi diffideret se partem illam copiosè posse tractare, quam tamen ingeniosè, sicut alia omnia perfecit. de exemplis etiam verba facit, quia exempla sunt inductiones thetoricæ. his declaratis, nihil erit amplius explicandum, quod ad fidem faciendam pertinere videatur.

tex.457 Ἐςι δὲ τῷ κοινῶν τὸ μὲν αὔξειν, οἰκειότατον τοῖς ἐπιδεικτικοῖς, ὥσπερ εἴρηται, τὸ δὲ γενόμενον, τοῖς δικανικοῖς. περὶ τούτων γὰρ ἡ κρίσις, τὸ δὲ δυνατὸν, καὶ ἐνδέχεσθαι, τοῖς συμβουλευτικοῖς.

Ex locis autem communibus amplificatio demonstratiui generis est maxime propria, sicut antea dictum est; quod vero factum est, iudicialis generis: de factis enim rebus iudicium fieri solet. denique quod fieri potest, & futurum est, deliberantibus conuenit.

COMM. Tria proposuerat, quæ generum omnium dicendi communia esse dixerat. hoc est, factum esse, fieri posse, & amplificationem. nunc autẽ ait hæc non ita esse communia, vt in omnibus generibus æqualiter valeant, sed alia in alijs magis valere. vt amplificatione vtimur quidem etiam in iudicijs, & deliberationibus, sed tamen ea, demonstratiuo generi magis conuenit, vt in primo libro demonstratum est. eodem modo quæritur in demonstratiuo an facta sint, aut fieri potuerint, quæ laudantur, aut vituperãtur. sed tamen in iudicijs multo diligentius de facto quæritur. itaque factum esse, aut non esse, proprium erit iudicialis generis. denique vtrum res fieri possit nec ne, licet interdum in exornationibus, & iudicijs quæratur, propriè tamen hæc qõ deliberantibus accõmodata est, qui de futuris rebus consultare solent, sicuti iudicium ad res iam factas pertinet. Concludit igitur Aristoteles id, quod Cicero multis in locis docet; amplificationem in demonstratiuo, quæstionem de facto iudiciali, quæstionem de futuro in deliberatiuo genere propriè versari.

tex.458 Πρῶτον μὲν οὖν περὶ ἐνδεχομένου καὶ ἀδυνάτου λέγωμεν.

Primum igitur de eo, quod fieri, aut non fieri potest verba faciamus.

Ex tribus illis, quæ communia sunt omnium generum, primum videndũ est, quid fieri possit, aut non possit. hic sciendũ est, quod Græci δυνατὸν vocant, veteres latinos non vno vocabulo ex presisse, quia possibile durũ esse vocabulũ putabant. tamen aliqui nequaquam id verbũ refugerunt. nam Quintilianus lib. 3. capite 8. sic ait, » Melius igitur qui tertiam partẽ dixerunt δυνατὸν, » quo nostri possibile nominant, quæ, vt dura vi » deatur appellatio, tamẽ sola est. Plautus tamen » in Sticho non refugit hoc vocabulum, cum ait, »

Possibile est tandem stantem stanti suauium dare amicum amicæ.

apud Ciceronem certè nusquam reperitur. COMM.

tex.459 Ἂν δὲ τὐναντίον ᾖ δυνατὸν, ἢ εἶναι, ἢ γενέσθαι, καὶ τὸ ἐναντίον αἱ δόξεισ εἶναι, οἷον, εἰ δυνατὸν ὑγιασθῆναι ἄνθρωπον, ἐ νοσῆσαι. ἡ γὰρ αὐτὴ δύναμις τῶν ἐναντίων ἡ ἐναντία.

Ac primo quidem si contrarium eiusmodi est, vt aut esse, aut factum esse possit; etiam alterum contrarium eandem naturam habebit: vt si fieri potest, vt aliquis bonam valetudinem recuperet, eundem etiam in morbum incidere potuisse certum est. eadem enim est contrariorum potestas, quatenus contraria sunt.

COMM. Primus locus intelligẽdi quid fieri possit, aut non possit, à contrarijs sumitur. eũ enim dubitatur vtrum aliquid fieri possit, nec ne, videndum est, an id habeat cõtrarium. quod si habere repertum fuerit, tunc videndum an id contrariũ eam habeat naturam, vt aut esse, aut factũ esse possit, quod si habet, etiã id, de quo dubitatur fieri poterit. nam contrariorũ eadem est potestas, & disciplina, quatenus contraria sunt. hoc autẽ exẽplo probat Aristote. nam morbus, & bona valetudo cõtraria sunt, quod si fieri potest, vt aliquis ægrotus pristinam valetudinẽ bonã recuperet, non dubiũ est, quin etiam in morbũ incidere põtuerit. tale est illud, q̃ in Topicis ponit Cicero,

Seruare potui, perdere an possim rogas?

nam seruare, & perdere contraria sunt. & in ota » tione pro Milone, Eius igitur mortis sedetis vl » tores, cuius vitã si putetis per vos restitui posse » nolitis? & pro Q. Ligario. Quotũ igitur impuni » tas Cæsar tuæ clementiæ laus est, eorum ipsorũ » te ad crudelitatẽ acuet oratio? sed aduertendũ est in contrarijs, semper alterũ esse præstantius alterũ deterius, quod si id, quod præstantius est fieri potest, etiã quod deterius fieri potest, non autẽ contra. vt seruare, & perdere cõtraria sunt, sed seruare præstãtius est, perdere vero deterius. quod si quis seruare potest, potest etiã perdere. sed non contra, neque enim qui perdere potest, idem etiam potest seruare, vt qui mortẽ affert, non potest vitam reddere, & qui rem candidam vertit in nigram, non potest iterum eandẽ facile candidam efficere. sed qui donare vitam potest, mortem etiam potest afferre, & qui facere candidum potest, nigrum etiam potest efficere,

tex.460 Καὶ εἰ τὸ ὅμοιον δυνατὸν, καὶ τὸ ἀνόμοιον.

comm. *Et quæ similia sunt, si alterum eorum fieri potest, etiam alterum poterit.*

Secundus locus à simili ducitur. nam si quod simile est, fieri potest, etiã id, de quo dubitatur fieri poterit, vt si Cæsar Pontẽ in Rheno conficere potuit, etiam Carolus eodem modo poterit: sic C. Marius nouus homo Romæ consulatum adeptus est, etiam M. Cicero similiter homo nouus adipisci potetit. Si Demetrius isthmũ perfodere nullo modo potuit, neq; Cæsar vllo modo poterit. Si Galli Romam expugnare potuerunt, etiam Annibal poterit. hæc enim exempla similia plurimum valent in suadendo, & dissuadendo.

tex.461 Καὶ εἰ τὸ χαλεπώτερον δυνατὸν, καὶ τὸ ῥᾷον.

Et si quod difficilius est, effici potest, etiam id, quod est facilius, poterit effici.

comm. Qui probat ea, quæ difficiliora sunt effici posse, etiã quæ faciliora sunt, effici posse probabit. vt si Milo Crotoniata poterat taurũ tollere, non dubium est, quin etiam vitulũ ferre posset. talia sunt illa, quæ Cornificius ad Herennĩ libro 4. ponit, Quos ex collibus deiecimus, cum his in
" Campo metuimus dimicare? Qui cum plures
" etant, paucis nobis exequari non potuerunt. hi
" postquam pauciores sunt, metuimus ne sint su-
" periores? tale est illud Aeneæ ptimo Aeneidos.

O passi grauiora, dabit Deus his quoque finem.

tex.462 Καὶ εἰ σπουδαῖον ἢ καλὸν γενέσθαι δυνατὸν, καὶ ὅλως γενέσθαι δυνατὸν. χαλεπώτερον γὰρ οἰκίαν, ἢ οἰκίαν γενέσθαι.

Et si quid potest fieri bonum, aut pulchrum: id etiam simpliciter fieri poterit. difficilius est enim domum esse pulchram, quam domum esse.

comm. Locus hic à superiore pendet, & eius quasi quædam pars est. quoniã ab eo, quòd difficilius est sumitur. difficilius est enim aliquid bene, pulchreq; efficere, quam simpliciter efficere. Itaq; quod bene, pulchreque fieri potest, sine dubitatione poterit etiam fieri. quod exemplo probat Aristoteles. Architectus, qui domum pulchram extruere potest, simpliciter etiam domum sine pulchritudine poterit extruere. nã omnino difficilius est facere domum pulchrã, quam facere domum, ita poeta, qui pulchros, & elegãtes versus pangit, aut orator, qui politas scribit orationes, aut pictor, qui bene cuiusuis animantis effigiem exprimit. cum eis libuerit, poterunt sine cura versus, orationes, imagines fingere.

tex.463 Καὶ οὗ ἡ ἀρχὴ δυνατὴ γενέσθαι, καὶ τὸ τέλος. οὐδὲν γὰρ γίγνεται οὗ δὲ ἄρχεται γίγνεσθαι τῶν ἀδυνάτων, οἷον τὸ σύμμετρον τῷ διαμέτρῳ εἶναι, οὔτ' αὖ ἄρξαιτο γίγνεσθαι, οὔτε γίγνεται.

Et quod principium habere potest, id etiam finem habebit. nihil enim neque fieri incipit eorum, quæ nullo modo fieri possunt, vt quod diametiens lateri sit comparabilis, hoc neque initium capit sui ortus, neque fit.

comm. Cum de fine alicuius rei dubitamus vtrũ fieri possit necne; videndum, an eiusdem rei principium possit esse. nam verisimile est, quod principiũ habere potest, etiam finẽ habere posse. quod à cõtrario probat Aristoteles. quæ enim (inquit) fieri nullo modo possunt, ea neq; fieri incipiunt. hoc autem exemplo geometrico probatur. linea dimetiens, quæ diuidit quadratũ in duas æquales partes, quia nullo modo potest habere eom munem mensuram cum aliquo quadrati latere, ideo neq; vnquam habere incipit, neque habet. hoc autem exemplo multis in locis vtitur Aristoteles, cum aliquid significare vult, quod nulla ratione possit fieri. ab hoc loco potest argumentum eiusmodi deduci. quomodo Cæsar Britannos subiget, cum in Britanniam nullus sit accessus? non poterit Cęsar Gallos debellare, quia pecunias non habet, quibus milites congreget. item à contrario, Annibal à Marcello vinci cæpit, ergo etiam debellari prorsus poterit. ita Cicero pro L. Man. docet bellum Mithridaticũ nõ esse ita magnum, vt sit pertimescendum, quia Mithridates iam à L. Lucullo, & Murena vinci cæperat. huc pertinet id, quòd vulgo dicitur. Dimidium facti qui cæpit habet. sic Ausonius,

Incipe, dimidium facti est cæpisse, superstit
Dimidium, rursum hoc incipe, & efficies.

Καὶ οὗ τὸ τέλος, καὶ ἡ ἀρχὴ δυνατή. ἅπαντα tex.464
γὰρ ἐξ ἀρχῆς γίγνεται.

Et quod finem habere potest, id etiam principium habebis: nã à principio cuncta proueniunt.

comm. Hic locus superiori oppositus est. quoties.n. videmus aliquid finem habere posse, statim intelligimus posse etiam habere principium. nihil enim omnino fieri potest, quod non ab aliquo principio proueniat. Cicero libro primo Tuscu. nam ex principio oriuntur omnia. ipsum autem nulla ex re alia nasci potest, nec enim esset id principiũ, quod gigneretur aliunde. Cicero pro M. Marcello eleganter hoc loco vtitur, cũ à bellis, quæ Cæsar confecerat, argumentatur ea principium tale habuisse, vt confici possent. sic enim ait; domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni co
" piarũ genere abundantes: sed tamen ea vicisti;
" quæ & naturam, & conditionem, vt vinci pos-
" sent, habebant. nulla est enim tanta vis, tantaq;
" copia, quæ non ferro, ac viribus debilitari, fran-
" giq; possit. huiusmodi sunt hæc argumẽta non
" sunt indomiti Parthi, nã eos Ventidius superauit. non est homini negata rerũ futurarũ præsensio. nã multi, quæ futura erant, scite prædixerũt.

Καὶ εἰ τὸ δεύτερον τῇ οὐσίᾳ, ἢ τῇ γενέσει δυνατὸν γενέσθαι, καὶ τὸ πρότερον, οἷον εἰ ἀνδρα γενέσθαι δυνατὸν, καὶ παῖδα. πρότερον γὰρ ἐκεῖνο, γίγνεται, καὶ εἰ παῖδα, καὶ ἀνδρα. ἀρχὴ γὰρ ἐκεῖνο. tex.465

Et, si, quod posterius natura, aut ortu factum esse contingit, etiam id, quod prius, est. vt si fieri potest, aliquem esse virum factum, idem etiam puer fieri potuit, nam hoc prius fieri solet. & contrà, si quis puer fieri potest, etiam vir fieri poterit, nam illud est principium.

Locus

Locus hic apertus, & facilis est. nam si posteriora sunt, necesse est etiam, vt priora fuerint. vt siquis vir est, prius puer fuerit necesse est. siquis eximius est philosophus, necesse est vt prius philosophiam didicerit. potuit L. Opimius C. Graechum debellare, ergo potuit etiam contra illum arma sumere. potuit Xerxes pontem super Helesponto conficere, ergo potuit etiá aptam ad id opus materiam comparare. potuit Cæsar Remp. occupare, ergo potuit etiam Pompeiũ pro Rep. pugnantem vincere. in summa quotiescunque id, quod posterius est, fit, etiam quod prius est, fieri potuit. vt, si Venetiæ sunt in mari ædificatæ, etiam ibi fundamenta iacti potuerunt. Quæ ratio vicissim retrò commeat, vt si quod prius est, fieri potest, etiá id, quod est posterius fieri poterit. vt, siquis potest in mari fundamenta iacere, poterit ibi etiam ædificare. fundamentum enim est ædificij principium, & supra dictum est ea, quæ principium habere possunt, posse etiam finem habere.

tex.466 Καὶ ὧν ἐρᾶς, ἡ ἐπιθυμία φύσει ὄξιν, ἥδιὸς γὰρ τῷ ἀδυνάτων ἐρᾷ, ἢ δ' ἐπιθυμεῖ ὡς δυνατοῦ.

Illa quoque effici possunt, quorum amor, & cupiditas à natura insita est. nam plerunque fit, vt nemo diligat, aut cupiat ea, quæ fieri nullo modo possunt.

comm. Docet Aristoteles alibi Deum, & naturam nihil frustra voluisse. sed natura quendam amorem, & cupiditatem hominibus ingenerauit, quod non frustra fecisse credendũ est. quod si quæ cupimus, & amamus nullo modo fieri possent, amor, & cupiditates in nobis frustra essent. quo fit vt ea, quorum amor, & cupiditas à natura nobis inseritur, effici possint. quod etiã ipse vsus, & experientia docet. nemo enim, nisi planè demens sit, & communis sensus expers, ea diligit, aut cupit, quæ nullo modo fieri possunt. vt nemo naturaliter voluerit cupit, aut in feram conuerti, sed omnes à natura scire desiderant. ergo fieri potest, vt scientiam habeant. trahimur enim omnes (ait Cicero) cognitionis, & scientiæ cupiditate, in qua excellere pulchrum putamus. facit autem amor, & cupiditas, vt quę supra modum difficilia, & pene impossibilia videntur, facile fiant. hoc est, qđ in Oratore ad Brutum ait Cice. Nihil difficile amãti puto. & in Epistolis, Nihil est qđ studio, & amore effici nõ possit. hoc est, qnod fictis fabulis sapientissimi viri poetæ dixerunt ab amore omnia domari. sic Virgil. *Omnia vincit amor.* — & secundo de oratore M. Antonius Diligentia præcipuè colenda est nobis, hæc semper adhibenda, hæc nihil est, quod non assequatur.

tex.467 Καὶ ὧν ἐπιστήμαί εἰσι, & τέχναι, δυνατὸν τοῦτο καὶ εἶναι, καὶ γίνεσθαι.

Et ea quorum scientiæ, atque artes sunt, naturam hanc habent; vt esse, & gigni possint.

com. Artes, & scientiæ tantum earum rerum sunt, quæ fieri possunt. itaq; cum alicuius rei scientiã, aut artẽ esse cognouerimus, statim intelligemus etiam eam fieri posse. vt si scientia est, qua viuũ argentum in aurum conuertatur, vt quidã profitentur, ergo viuum argẽtum in aurum conuerti poterit. si nauigandi scientia est, ergo potest aliquis scitè nauigare. si ars est aliqua dicendi, ergo potest aliquis artificiosè dicere, Cicero benè scit, quomodo animi dicendo moueantur, ergo potest animos mouere dicendo, pro Cotn. Balbo multis argumentis probat Cicero, Pompeium esse peritissimum iuris, & fœderum Romanorum. itaque concludit ab eo. Cornelium Balbum iure potuisse Romana ciuitate donari.

Καὶ ὅσων ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως ἐν τούτοις ὄξιν, ἃ καὶ ἡμεῖς αἰσθανόμεθα ἀφ', & πείσομεν, ταῦτα δ' ὄξιν, ὧν κρείττους, ἢ κύριοι, ἢ φίλοι. tex.468

Et ea fieri possunt; quorum principium ortus est in eis, quæ nos cogere, aut persuadere possumus. hæc autem sunt, quibus aut opibus præstamus, aut domini sumus, aut amici.

comm. Quoties id, de quo deliberamus, ab eis pendet, quę in potestate nostra nos habemus, ita vt cogere possimus, non est dubitandum, quin fieri possit. tria veto sunt hominum genera, quos, vt aliquid faciant cogere, aut quibus persuadere possumus. primũ eorum, quibus opibus præstamus, vt reges, & princeps cogere subiectos possunt; alterum eorum, quorũ domini sumus. seruos enim nostros pro imperio cogere possumus. Tertium eorum, quì nobis amici sunt, quibus facile persuadere solemus, vt nobis obsequãtur. itaque quoties vel à subiectis, vel à seruis, vel ab amicis res pendet, ea facile conficietur. dic. Cicero probat M. Antonium facile opprimi posse, quòd tota Italia senatui pareret, quòd Octauius Veteranos milites imperio contineret, qui pro Reip. libertate parati erant dimicare, quod ipse Octauius se potestati Senatus tradidisset.

Καὶ ὧν τὰ μέρη δυνατά, καὶ τὸ ὅλον δυνατόν, καὶ ὧν τὸ ὅλον δυνατὸν, καὶ τὰ μέρη· ὡς ὑπόπεδα λύ, ἔστι γὰρ πρόχυμα, καὶ κιφαλὶς, καὶ χιτὼν γίνεσθαι δυνάτας, & ὑποδήματα δυνατὸν γίνεσθαι, καὶ εἰ ὑποδήματα, & πρόχυμα, καὶ κιφαλὶς, καὶ χιτών. tex.469

Et quorum partes effici possunt, etiam totum: & contra, si totum fieri potest, etiam partes. nã si obstragulum, & ligula, & solea fieri possunt, etiã calcei possunt fieri: & si calcei, potest etiam obstragulum, & ligula, & solea.

comm. A confectione partium intelligitur, an totum fieri possit, & contra, à totius confectione, cognoscitur, an partes fieri possint. cũ enim partes possunt fieri, potest etiam totum, & cum totum fieri potest, possunt etiam partes. vt si fundamẽta, & parietes, & tecta fieri possunt, etiã domus potest, & si domus potest fieri, possunt etiam fundamenta, & parietes, & tecta. locus est facilis, ad quem probandum Aristoteles vtitur hoc exemplo, si calcei singulæ partes fieri possint, etiam totus calceus fiet. & si totus calceus pòt fieri,

possunt

possunt ẽt singulæ partes. sed in enumerandis calcei partibus vtit quibusdam vocabulis non satis apud auctores tritis, ideo Ttapezuntius in cõuersione sua relicto hoc Aristotelis exemplo, ipse aliud substituit, à vestimenti partibus sumptum. Victorius autem in his calcei partibus nihil extricat. nos Latinis uocabulis &(vt opinor) ad Aristotelis sensum accommodatis Græca ex presimus. nã quod Aristoteles πρόχιμα dixit, Theodorus Gaza in Probl. Sectione trigesima, prosciſſum vertit, non satis Latinè, licet ad Græcum verbum accomodatè, nos obstragulũ interpretati sumus. est. n. apud latinos obstragulum pars anterior, ac superior calcei, vel socci, vel crepidæ, quo vocabulo Plinius vtitur lib. 9. c. 35. vbi de vnionibus loquitur, cum ita scribit, quin & pedibus, nec crepidarum tantũ obstragulis, sed totis soccullis addunt. Quod autem λιφαλὶς ab Aristotele dicitur, uos ligulam vertimus. erat enim ligula pars calcei apud veteres, sicuti scribit Sex. Pompeius. quæ γλῶττα Græcè dicitur. Iulius Pollux libro septimo inter calcei partes etiã γλῶτταν. i. ligulã numerat. Iuuenalis Satyra quinta, ligulam pro toto calceo posuit, cũ ita inquit,

——*& ligulas dimittere solicitus ne*

Tota salutatrix iam turba peregerit orbẽm.

Martialis libro 2.

Non extrema sedet lunata ligula planta.

facile autẽ adducor, vt credam ligulam à capite λιφαλίδα Græce fuisse dictam, à linguæ similitudine, quæ in capite est. Sed vtcunque sit, certum est, ligulã esse calcei partem. Tertia calcei pars, quæ χιτὼν ab Aristotele dicitur, Latinè solea dicitur à nobis quadam similitudine, χιτὼν enim propriæ tunicam significat, verum in calceo tunica non est, sed vt in vestimẽtis tunica est inferior, ita i calceis solea. est enim solea pars ea calcei, quæ pedibus subijcitur sic dicta, quod solo pedis subijciatur, vt Festus auctor est. Sunt igit tres calcei partes, obstragulum, quæ superior pars est, solea quæ est pars inferior, & ligula, quę iam in vsu desijt esse apud nobiles, sed adhuc in rusticorum calceis adiungi solet, sicut etiã Luna, quam in calceis rusticarum mulierum. sæpe obseruauimus, cũ apud veteres Romanos id esset insigne nobilitatis, & patricij tantum Lunas in calceis gestarẽt, vt Plutarchus auctor est. Iuenalis de Quintiliano,

Appositam nigræ lunam subtexit alutæ.

nam cum Senatores fierent, lunatos calceos sumebant. Cic. Philippica tertiadecima, Est etiam
" Asinius quidam senatur voluntatius, lectus ipse
" à se, apertam curiam vidit post Cæsaris mor-
" tem, mutauit calceos, pater conscriptus repente factus est.

tex.47 1 Καὶ εἰ τὸ ὅλον τῷ μιωτῶν ὑφίσθαι, ἓν τὸ εἶδος, ἓν τὸ ὅλον, οἷον εἰ πλοῖον ὑφίσθαι δυνατὸν, ἓν ζτήρη. καὶ εἰ ζτήρη, ἓν πλοῖον.

Et si genus fieri potest, etiam species fieri poterit; & si species etiam genus: vt si nauis fieri potest, etiam triremis; & si triremis, etiã nauis.

COMM. Quoties genus eiusmodi est, vt fieri possit, quælibet etiam species fieri poterit, vt si quis aptus est ad virtutem percipiendam, poterit iustus, prudẽs, fortis, & tẽperatus euadere. si quis scientiam percipere potest, etiam geometriam percipere poterit, hic autem locus cõuertitur, vt si quis Grammaticus fieri potest, etiam sciẽs fieri poterit, si iustus esse potest, etiam virtute præditus erit. Aristotelis exemplum hoc est. Si nauis potest fieri, etiã triremis, quinqueremis, actuaria, scapha, celox, ponto, limbus, miuparo, liburnica, cæteræque naues fieri poterunt. sunt enim plurimæ nauiũ species. & si q̃libet nauis, ut triremis, aut scapha potest fieri, poterit etiã nauis. posita. o. qualibet specie, ponitur etiã genus. ut Cic. pro lege Man. probat Pompeium in omni genere belli peritissimũ, quia diuersa bella confecerat, quorum species enumerat, sic. n. ait, Quod denique genus belli esse põt, in quo illum non exercuerit fortuna Reip. ciuile Africanum, Transalpinum, Hispaniẽse, mistum ex ciuitatibus, atque ex bellicosissimis nationibus, seruile, nauale, uaria, & diuersa genera, & bellorũ, & hostium non solũ gesta ab hoc uno, sed ẽt cõfecta. nullã rem esse declarant in uitã militari positam, quæ huius uiri scientiam fugere possit.

39 Καὶ εἰ θάτερον τῷ πρὸς ἄλληλα πεφυκότων, καὶ θάτερον. οἷον, εἰ διπλάσιον, καὶ ἥμισυ, καὶ εἰ ἥμισυ, ἓν διπλάσιον. tex.472

Et si alterum eorum, quæ sub eandem rationẽ cadunt, fieri potest; etiam alterum poterit. vt si duplum fieri potest, etiam dimidium poterit, & si dimidium etiam duplum.

COMM. Sunt quædam vocabula, quæ mutuã confirmationem præstant, ut si vnũ sit, etiam alterũ esse necesse sit, quæ semper natura simul sunt, & simul intereunt; ut pater, & filius, nam si pater est, ut etiam filius sit necesse est, & contra. & si alterutrum tollatur, etiam alterum tollitur, ut si filius intereat, non amplius eius pater uocatur. huiusmodi autẽ uocabula, quæ sunt innumerabilia, Græcè dicuntur πρός τι, ut in prædicamentis ea uocat Arist. uel πρὸς ἄλλα ut hoc in loco, barbari nostri tẽporis relatiua nominant, Cic. dicit ea, quæ sub eãdem rationem ueniunt. Quintilianus lib. 5. capite de Argumẽtis ita scribit; Illa quoq; quæ ex rebus mutuã cõfirmatione præstantibus dicuntur, quæ proprij generis quidã uideri volunt, & uocãt ἐκ τῶν πρὸς ἄλλα. Cicero ex rebus sub eandẽ rationem uenientib. forte cõsequentibus iunxerim, si portoriũ Rhodiis locare honestũ est, & Hermacreonti conducere, & qd discere honestũ, docere. Ar uerò i Topicis Cic. sic ait; Nã alia quoq; sunt cõtrariorũ genera, uelut eorũ, quæ cũ aliquo conferuntur, ut duplũ simplũ, multã pauca, longũ breue, maius minus. in his igitur possumus ab utrolibet incipere, ut alterum confirmemus. ut si duplum esse põt, etiam simplum, seu dimidium esse potest, & si dimidiũ esse potest, ẽr duplũ potest esse. & si multa esse possunt, ẽt pauca, & si pauca, etiã multa. nonnunquã his aliqua adiunguntur,

quæ

q valde verisimilia sunt, vt si pater fortis est, etiã filius erit fortis, quo genere argumenti eleganter vtitur Horatius Odarum libro quarto,

Fortes creantur fortibus, & bonis
Est in iuuencis, est in equis patrum
Virtus, nec imbellem feroces
Progenerant aquilæ columbã.

tale est illud, quod vulgo dicitur, Mali corui malum ouum, & nunquam ex malo patre bonus filius.

tex.472 Καὶ εἰ τῶν τέχνῃ, ἢ ἀπαρασκεύως ἡμιάτων. ὃ δὲ καὶ ἀγαθων ἔφη τινὰ εἰρηκέναι·

— Καὶ μὴν, τὰ μὲν γε τύχῃ πράσσειν,
Τὰ δὲ καὶ μάλ' αὖτον, & τύχῃ προσόντα.

Et quod sine arte, atq; apparatu fieri potest, id magis adhibita arte, ac diligentia fieri potest: vnde ab Agathone dictum est,

Fortuna quædam agenda nobis obijcit,
Quædam simul fert casus, & necessitas.

comm. Multa fiunt casu, sine vlla arte, & apparatu, quib. si quis artẽ, & diligentiam adderet, multo melius, & præstantius fierent. nam ars, & diligẽtia plurimũ actiones eẽs adiuuãt, vt imperitus aliquis de cœlo, & sideribus aliquid bene, & verè disserere põt, sed astrologus, qui artẽ didicit, & in ea se exercuit, longe melius, & vertius de ijsdẽ disputabit. ita aliqs subito factũ vulnus alligabit, & bene fortasse curabit, sed id chirurgus melius efficiet, robustus homo temere in hostẽ irruẽs, eum fundere, ac fugare potest, sed idẽ robustus si prudentiam, & artem militarem adhibeat, securus victoriã reportabit. hunc autẽ locum Aristoteles Poetæ Agathonis auctoritate cõprobat. fuit n. Agatho poeta Tragicus, vt Suidas testatur, Platonis amicissimus, cuius etiã in ædibus symposium illud, vbi tã multa de amorẽ disputata sunt, celebratum fuisse memorant. Aristoteles multis in locis huius poetæ meminit, & eius carmina testimonij loco citat, vt in sexto Ethicorum, cum ait fieri non posse, vt quod factum est, infectum sit, & rectè (inquit) Agatho,

Nam solo hoc etiam Deus ipse carere videtur,
Infectum vt faciat, quod factum est. — & non ita multo post, citat eiusdem Agathonis senarium, qui locũ etiam hũc illustrat, cuius est hic sensus,

Namque ars fortunã, fortunaq; diligit artem.

multa enim casu, & fortuna fiunt, quæ melius arte fierent. itaque fortuna videtur artem amare, atque desiderare ad perfectionem suam eodem modo ars nisi prosperam fortunam, & sortem habeat, plerunque virtutem suam explicare non potest. quo fit vt etiam ars fortunam diligat, & desideret. ad eundem sensum tendunt duo senarij, qui ponuntur hoc in loco, Multa nobis fortuito euenunt, quæ nequaquam euentura putabamus, quæ nos facere oporteat, ea igitur plerũque sine arte, & apparatu facimus. multa etiam necessario nobis agenda sunt, alioquin haud commodè vitam degere possemus. his autem solemus artem, & diligentiam adhibere, quamuis in eis etiam fortuna multum possit, adeo in omnibus fortuna dominatur. Sũma est huius loci, res omnes multo melius confici posse, si ars, & diligentia adhibeatur, quàm si temere, & sine diligentia tractentur. est igitur omnibus in rebus adhibenda ars, & diligentia.

Καὶ τὸ τοῖς χείροσιν, ἢ ἧττοσιν, ἢ ἀπόροις τοῖς ἡμιάτων, & τοῖς σπουδαίοις μᾶλλον. ὥσπερ, καὶ Ἰσοκράτης ἔφη. δεινὸν εἶναι, εἰ ὁ μὲν, & δυνατὸς ἐμαθεν, αὐτὸς δὲ μὴ δυνήσεσθαι εὑρεῖν. tex.473

Et si quid à deterioribus, vel impotentioribus fieri potest: id multò magis ab ijs, qui sunt his contrary, fieri poterit: vnde dictum illud Isocratis, qui rem indignam esse dixit, & grauẽ, si Euthynus quidem didicisset, ipse verò non posset inuenire.

comm. Cum inferiores, atque impotẽtiores ali quid facere possunt, idem certè superiores, & potentiores facilius efficient. vt si priuatus homo potest auctoritate sua ferocientem multitudinem cohibere, longè facilius eam princeps egregius prohibebit. Si mulier omnia perpeti potest, potius quam conscios delendæ Tyrannidis indicet, multo facilius vir constans patietur. Cicero Tuscul. hoc vtitur argumento; ergo hæc ueterano miles facere poterit, doctus vir, sapiẽsq; nõ poterit? ille verò melius, ac non paulo quidem, & paulo post; ergo hoc poterit, Samnis spurcus homo, vita illa dignus, loco; vir natus ad gloriam, vllam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione, & ratione corroboret? itaque turpe est etiã ab inferiore superari, vnde Tharcon ille apud Virgilium milites suos sic increpat;

Femina Palantes agit? atque hæc agmina vertit?
Quo ferrũ? quid ve hæc geritis tela inrita dextris?

hac de causa sibi putabat Isocrates turpe esse, quod ab Euthyno quodã nullius ingenij homine vinci videretur. cuius dictum refert Aristoteles. dicebat igitur Isocratem indignam esse, neque vllo modo ferendam, quòd Euthynus remquandam didicisset, quam ipse non posset inuenire, aut excogitare. difficilius est quidẽ aliquid inuenire, quam inuctum ab alio perdiscere, sed Isocrates tanto se præstantiorem Euthynõ censebat, vt indigneretur, non posse partem eius rei difficiliorem efficere, cuius Euthynus facilliorem præstitisset.

Πολλὰ δὲ ἀδυνάτων δῆλον, ὅτι ἐκ τῶν ἐναντίων τοῖς εἰρημένοις ὑπάρχει. tex.474

Quæ verò fieri non possunt, facile percipiuntur ex contrarijs eorum, quæ dicta sunt.

comm. Qui bene perceperit, quomodo probetur, rem fieri posse, is etiam intelliget, quomodo probetur, non posse fieri, nam ex contrarijs argumenta deducentur, quoties probandum erit, id, quod proponitur, frustra suscipi, quoniam ad exitum deduci non poterit. contrariorum enim semper contraria sunt consequentia.

CAPVT

CAPVT XXXVIII.

Docet quibus argumentis factũ possimus assequi i cõiectura, & non factũ.

text.475 Εἰ δὲ γέγονε, ἢ μὴ γέγονε, ἐκ τῶνδε σκοπεῖν. πρῶτον μὲν, εἰ τὸ ῥᾴδιον γίνεσθαι πεφυκὸς γέγονε, καὶ τὸ μᾶλλον πεφυκὸς, γεγονὸς ἂν εἴη.

Quod si quaeratur vtrum aliquid factũ sit, an non factũ, his modis considerari potest: Primo, si, quod à natura fieri minus est aptum, factum est, etiam id erit factum, quod fieri magis est aptum.

comm. HAc transit ad facti coniecturam, & docet quibus quasi vestigijs indagare possimus, vtrum aliquid factũ sit, nec ne. & cum multis modis hoc intelligi possit, ait illũ esse primum, vt facti naturam videamus comparando: nam si factum est id, quod à natura fieri minus aptum erat, etiam illud erit factum, quod magis aptum erat fieri. vt si Clodius etiam amicis suis insidias struere solitus erat, multo facilius credendum est inimico suo Miloni insidias struxisse. si Catilina propter auaritiam, & nuptias Horestillæ proprium filium necauit, ergo etiam putandum est, eum in patriam, vt dominus fieret, coniurasse. Si Roscius trecenta sestertia, cũ lucrari posset, ea contempsit, non dubitandum, quin etiam quinquaginta, quæ postea lucrari potuit, contempserit. Si Roscius Capito homo audax, & sicarius multos ferro, multos ueneno interfecit, ergo credibile est, etiam Roscium Amerinum inimicum suum inermem à cœna redeuntem ab eo fuisse interfectum: hæc exempla sumpta sunt ex orationibus Ciceronis, vbi copiosissime tractantur. Sed satis est locum ostendere, tale est illud, Si Cato fuit in pueritia constantissimus, eundem adulta ætate multo constantiorem fuisse.

text.476 Καὶ εἰ τὸ ὕστερον εἰωθὸς γίνεσθαι, γέγονε, καὶ τὸ πρότερον γέγονε. οἷον εἰ ἐπιλήσεται, ἔμαθε πρότερον τοῦτο.

Et, si, quod posterius fieri consuevit, factum est: id etiam, quod prius, factum est: vt si quis rem aliquam oblitus est, etiam aliquando illam didicit.

comm. Siquis probare potest id, quod posterius fieri solet, esse factum, is etiam facile probabit, quod fieri prius solet, factũ esse. vt si quis dicat Ciceronem ab exilio reuocatum, statim intelligitur, eũ exulasse. si quis Messalam dicat omnes scientias oblitum fuisse, & memoriam omnẽ amisisse, igitur antea memor erat, & scientias didicerat. talia sunt signa, quæ rẽ subsequuntur, vt eruentum habuit gladium, deprehensus est in loco, vbi cadauer inimici iacebat, ergo cedem cõmisit. corpus mortui tumidũ fuit, & liuidum, ergo veneno sublatus est. tutubauit, expalluit, inconstanter locutus est, ergo fuit conscius. Clodius uenit expeditus i equo, cũ armatis hominibus, & electis, & Miloni non longè à fundo suo factus est obuiam, ergo insidias ibi fecerat.

text.477 Καὶ εἰ ἐδυνατο, καὶ ἐβούλετο, πέπραγε. πάντες γὰρ, ὅταν δυνάμενοι βουληθῶσι, πράττουσιν. ἐμποδὼν γὰρ οὐδὲν.

Et si quippiam efficere potuit, & voluit, non dubium est, quin fecerit: omnes enim cum aliquid possunt, & volunt, id etiam efficiunt, cum nihil eis impedimento sit.

comm. Duo sunt, quæ homines ad aliquid faciẽdum impellunt voluntas, & potestas, quorum si alterum deest, nihil fit. Itaq; si probare potuerimus aliquem & voluisse, & potuisse, probabimus etiã fecisse, quia uoluntati & potestati nihil est impedimento, vt si Capito Rosciũ interficere uoluit, quoniam erat inimicus, & potuit, quoniã Romæ erat gladiorum impunitas, & Capito armatus, Roscius inermis incedebat, ergo etiam interfecit. hæc in utranque partem ingeniosè pro Milone tractantur à Cicerone. Clodius noluit insidias Miloni struere, quoniam illum oderat, & suis nefarijs conatibus resistere intelligebat: potuit etiam struere insidias ante fundum suũ, ubi propter insanas substructiones hominum mille facile latere posset ualentiũ aduersari, ergo insidias struxit. contra uerò, Milo noluit insidias struere, neq; enim Clodium oderat, & eum uiuere cupiebat tanquam materiam, & segetem gloriæ suæ, neq; potuit, quoniam erat in Rhedæ penulatus cum uxore, & ancillarum grege, ergo non struxit insidias. hæc in ea oratione diuinitus tractantur.

text.478 Καὶ εἰ ἐβούλετο, καὶ μηδὲν πρᾶξαι ἐκώλυε.

Et si voluntatem habuerit, nulla q; res eum externa prohibuerit.

comm. Interdum uoluntas sola sufficit ad rem perficiendam, licet potestas desit, modo nulla res externa voluntatem impediat. ut Vlysses cupit Aiacem occidere, sed nõ potest, quia multo fortior est Aiax, accidit autem, ut illum dormientẽ in sylua reperiat, atque ita interficiat, quia tunc nihil eum impedit. Cicero pro P. Sestio, elegãti similitudine locum hunc expressit hoc modo; Sed ita est Iudices, ut si gladium puero, aut si imbecillo seni, aut debili dederis, ipse impetu suo nemini noceat, sin ad uudum, vel fortis uiri corpus accesserit, possit acie ipsa, & ferri uiribus vulnerariisita cũ hominibus enerua tis, atque exanguibus consulatus tanquam gladius esset datus, qui per se se pungere neminẽ unquam potuissent, hi summi imperij nomine armati Remp. contrucidauerunt.

Καὶ εἰ ἐδυνατο, καὶ ὠργίζετο.

text.479 *Et si res illa fieri potuit, & qui fecisse dicitur iratus erat.*

Accidit aliquãdo, ut quamuis aliquid faciendi potestatẽ habeamus, tamen uoluntas absit, atq; ideo

comm.

Ideo nō id efficiamus. quod si forte ira superue
nerit, tunc idem aggrediamur. vt Alexāder Cly-
tum interficere poterat, sed nolebat, quoniam
erat amicus. postea, cū iratus esset, eū interfecit,
sed eo facto tantopere doluit, vt vix à se manus
abstinuerit. distincta est igitur ab ira voluntas.
nam multa facimus irati, quæ, si abesset ira, ne-
quaquam facere vellemus. Cice. pro Milone, At
» valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fecit vl
» tor iniuriæ, punitor doloris sui. deinde probat
in Milone nulla fuisse, in Clodio maxima.

tex.480 Καὶ εἰ ἐδύνατο, καὶ ἐπεθύμει. ὡς γὰρ ἐπὶ πολὺ, ὧν ὀρέγονται, εἰ δύνανται, ἢ ποιοῦσιν. οἱ μὲν φαῦλοι, δι' ἀκρασίαν. οἱ δ' ἐπιεικεῖς, ὅτι τῆς ἐπιεικῶν ἐπιθυμοῦσιν.

Et si facultatem habuit, & concupinit: nam plerique si potuerint, ea faciunt, quorum desiderio tenentur, improbi quidem propter incontinentiam, probi vero, quia res tantum iustas desiderant.

comm. Qui probare potest facultatem, & cupiditatē alicuius rei faciendæ in aduersario fuisse, is etiā rem fuisse factam facile probabit. nā hoc ita comparatum est, vt omnes homines siue probi fuerint, siue improbi, si possint, ea, quæ cupiunt, efficiant. sed in hoc differunt, quod improbi trahuntur ab incontinentia, & pro libidine sua res administrant, probi verò quæcūque faciunt, ad iustitiam referunt. cupiebat Clodius Ciceronē extermiuare, sed nou poterat, cū priuatus esset. ergo dedit se in adoptionem homini plebeio, vt Tribunus plebis fieret, quem magistratum cum adeptus fuisset, legem tulit, qua Ciceronē vrbe expulit, & eidem aqua, & igni interdixit, facultatem igitur nactus, quod cupiebat, effecit. contra Cicero vir iustus Remp. saluam esse cupiebat, sed eam à coniuratione Catilinæ, nisi ope Senatus liberare nou poterat, ergo præsidio Senatorum armatus Catilinam euertit.

tex.481 Καὶ εἰ ἐμέλλει γίνεσθαι, καὶ ποιεῖν. εἰκὸς γὰρ τὸν μέλλοντα, καὶ ποιῆσαι.

Et si quid futurum erat, aut aliquis facere paratus erat; nam probabile est, cum quis facturus fuerat etiam fecisse.

com. Hęc ante negocij gestionem considerantur in coniecturis, quid dixerit, quid fecerit, quid apparārit. nam dicta, & facta coniecturā plurimum adiuuant. vt pro Milone Cicero narrat, quid fecerit, & dixerit Clodius, antequā iusidias Miloni strueret. palam (inquit) agere cæpit, & apertè
» dicere, occidendum Milonem. seruos agrestes,
» & barbaros, qbus syluas publicas depopulatus
» erat, Hetruriamq; vexarat, ex Appēnino deduxe
» rat, quos videbatis. res erat minime obscura: etenim palam dictitabat consulatum Miloni eripi
» non posse, vitam posse. significauit hoc sępe in Se
» natu, dixit in concione. quin etiā Fauonio fortis
» simo uiro quærēti ex eo, qua spe fureret Milone
» viuo, respondit triduo illum, ad summum quatriduo periturum. hęc omnia probabilia sunt ad
oftendendum à Clodio factas insidias fuisse.

Καὶ εἰ προγίγνεται ὅσα πέφυκε πρὸ ἐκείνου, ἢ εἶτα ἐκείνου. οἷον εἰ ἤσραψε, καὶ ἐβρόντησε. ἢ εἰ ἐπείρασε, καὶ ἔπραξε. tex.482

Et si omnia facta sunt, quæ natura ordine vel ante illud, vel eius gratia fieri solēt; vt si fulgurauit, etiā tonuit; & si solicitauit, etiā confecit.

Cum aliquid esse factum probare volumus, ea comm.
diligenter perscrutanda sunt, quæ naturæ ordine prius fieri solent, & eius gratia, quod probaturi sumus. hoc autem duobus exemplis ostendit Aristoteles. nam fulguratio tonitrum præcedere solet, ergo si fulgurauit, etiam tonuisse credibile est. & solicitatio stuprum, aut adulterium præcedit, ergo siquis mulierem solicitauit, & sæpe cum ea locutus est, verisimile est, etiam stuprū, aut adulterium commisisse. contra vero si nunquam solicitauit, aut nunquam cum ea locutus est, non est credendū, rem habuisse. ita Simo ille Terentianus, cū audiuisset Pamphilum filium suum à socijs ad Chrysidem vna perductum, ita inquit, *certè captus est, habet*.

Καὶ εἰ ὅσα ὕστερον πέφυκε γίνεσθαι, ἢ οὗ εἶτα γίνεται, γίγνεται. καὶ τὸ πρότερον, καὶ τούτου εἶτα, γίγνεται. οἷον εἰ ἐβρόντησε, ἢ ἤσραψε. ἢ εἰ ἔπραξε, καὶ ἐπείρασεν. tex.483

Et si ea facta sunt, quæ natura ordine postea consequuntur, vel quorum gratia fiunt alia: factum etiam illud est, quod est prius, & quod aliorum gratia fit: vt si tonuit, etiam fulgurauit; & si confecit, etiam solicitauit.

Hic locus superiori oppositus est, & à conse- comm.
quentibus deducitur. nam ex posterioribus plerunq; priora cognoscuntur, vt si tonuit, scimus etiam fulgurasse, & si quis adulteriū commisit, intelligimus ét solicitasse. Valet autem multum hic locus in coniecturis, cum ea explicantur, quæ gestum negociū consequi solent. vt Cicero probat Milonem insidias non fecisse, quia post interfectum Clodium Romam venit, & se populo R. atque senatui commisit. & pro Roscio Amerino probat Roscium non à filio, sed ab accusatoribus interfectum, ab ijs, quæ cōsecuta sunt. sic enim ait; Occiso Sex. Roscio primus Ameriam
» nunciat Manlius Glaucia quidā, homo tenuis,
» libertinus, cliēs, & familiaris istius T. Roscij, &
» nunciat domum uō filij, sed Titi Capitonis in-
» mici. & cum post horam primam noctis occisus
» esset, primo diluculo nuncius hic Ameriam ve-
» nit. decem horis nocturnis sex, & quinquaginta
» millia passuum cisijs peruolauit, non modo ut
» exopratū inimico nuncium primus adferret, sed
» etiam cruorem inimici quam recētissimū, telū-
» que paulo ante è corpore extractum ostēderet.
Ἐκ δὲ τούτων ἅπαντων τὰ μὲν, ἐξ ἀνάγκης. τὰ δὲ, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οὕτως ἔχοντα. tex.484

Ex his autē omnibus aliqua necessaria sunt; aliqua maiori ex parte fieri solent.

Pauca sunt necessaria eorum, quę ab oratore comm.
tractantur

tractantur, sed pleraq; tantum probabilia sunt, quia maiori ex parte eodem modo fiunt, ut in primo libro dictum est. Sunt tamen aliqua necessaria, quæ propriæ rerum uotæ dicuntur, vt, si lac habet mulier, ergo peperit, & si peperit, cũ viro concubuit. hæc. n. necessaria sunt, & aliter esse non possunt. sicut etiam quædam præcurrentia, vt si eor læsum habet, ergo morietur. Si sanguinem è pulmone remisit, sanus fieri non potuit. sic enim Ouidius,

Cernis, vt è molli sanguis pulmone remissus
Ad stygias certo limite ducat aquas?

Sed hæc (vt dixi) pauca sunt, probabilia verò sunt infinita.

tex.485 Περὶ δὲ τῦ μὴ γεγονέναι, φανερὸν ἐκ τῆ ἐναντίων τοῖς εἰρημένοις.

Quod verò non factum esse dicitur, facile probatur ex contrarijs eorum, quæ dicta sunt.

comm. Si causa postulabit, vt aliquid non factũ fuisse probãdum sit, ex contrarijs locis argumenta deesse non poterunt. vt Cic. probat à Roscio patrem non fuisse interfectum, quod huiusmodi sceleribus reclamat ipsa natura, quod ab eo voluntas huius maleficij abesset, quod in eo nulla esset effrenata cupiditas. quòd nullum odium in patrem, nulla denique parricidii causa.

CAPVT XXXIX.

Tradit quibus indicijs, ac notis futura liceat prospicere, ac diuinare.

tex.486 Καὶ περὶ τῦ ἐσομένου, ἐκ τῆ αὐτῆ δ' ἔλεγον. τότε γὰρ εἰ δυνάμει, καὶ βουλῇ ὄν ἔσται.

Atque ex ijsdem locis intelligitur etiã, quid futurum sit. Nam, quod est in potestate nostra, atque voluntate situm, id etiam erit.

comm. Quibus locis aliquid iam factum esse probatur, ijsdem etiam futurum aliquid esset probabitur. vt si is, qui potuit, & voluit, rem effecit, ita etiam qui potestatem habet, & volũtatem, rem effieiet. fieri. n. fere solet, vt quæ possumus, & volumus, ea faciamus. & si vel facultas deest, vel voluntas nihil cõfici solet. quod pro L. Man. Cic. illis verbis ostendit; Etenim illud primũ parui
» refert, vos publicanis amissa vectigalia postea
» victoria recuperare: neque. n. ijsdem redimendi
» facultas erit propter calamitatem, neq; aliis vo
» luntas propter timorem.

tex.487 Καὶ τὸ εἰ ἐπιθυμία, καὶ ὀργὴ, καὶ λογισμῷ μετὰ δυνάμεως ὄν.

Et, quæ cupiditas iubet, & ira, & cogitatio, si potestati coniuncta sunt, erunt.

comm. Qui potestatem habent alicuius rei faciendę, vel non faciendę, si in cupiditatem, aut iram, aut cogitationem eius rei inciderint, ad eam faciendam aggrediuntur. vt Romani diruendę Coriuthi potestatem habent, & cupiunt eam propter illatas legatis iniurias delere, iratiq; sunt, quòd Corinthii non modo ius gentium violarint, sed etiam populi R. maiestatem contempserint, & præterea cogitant, eam ciuitatem opportunam esse ad bellum reparandum, ergo illã destruent. Ita Cicero pro L. Man. bellũ contra Mithridatem esse suscipiendũ docet, quod Romani sint appetentes gloriæ, & maculam superiore bello susceptam delere cupiãt. quod irati sint Mithridati, qui vna die tota Asia tot in ciuitãtibus, vno nuncio, atque vna literarũ significatione eius R. neeandos, trucidãdosq; denotauit. quod cogitent in eo bello agi salutẽ sociorum, atq; amicorum, & certissima populi R. uectigalia, & bona multorum ciuium, quod denique possint ei bello egregium imperatorẽ Pompeiũ præficere.

Διὰ ταῦτα, καὶ τὸ εἰ ὁρμῇ τῦ ποιῆν, ἢ μελλήσει, ἔσαι. ὡς γὰρ ὅλως πολὺ γίνεται μᾶλλον τὰ μέλλοντα, ἢ τὰ μὴ μέλλοντα. tex.488

Præterea si in procinctu est, vt fiat, aut si futurum est, erit; nam plerunque fiunt ea potius, quæ futura erant, quàm quæ non futura.

Possumus affirmare futurum aliquid esse, cũ ij, quorum interest in procinctu sunt, & iamiam rem aggressuri, vt si viderimus acies instructas ab vtraque parte, & milites ad prælium præparatos, prælium futurum esse dicemus. vel siquem viderimus lateres, & cementa præparantem, eũ ædificaturum asseremus. & longè facilius hæc esse futura credemus, si operam aliquem dare videmus, vt rem gerat, quàm si tantum dicat se gesturũ. nam ita solet euenire, ut ea potius fiãt, quæ quis facere parat, & quæ aggreditur, quàm ea, de quibus nihil cogitat. hic est huius loci sensus. vocat. n. Aristoteles, τὰ μέλλοντα. i. futura, quæ in procinctu sunt, vt fiant, & quæ quis non tantum cogitat, sed etiam efficere præparat. at verò τὰ μὴ μέλλοντα. i. non futura, de quibus agendis nihil hacteuus cogitarum est. comm.

Καὶ εἰ προγέγονεν, ὅσα πρότερον πέφυκε γίνεσθαι. οἷον, εἰ συνῄρεῖ, εἰκὸς ὗσαι. tex.489

Et si iam omnia extiterunt, quæ natura præcedere solẽt, vt si nubes coacta sunt, imber erit.

Cum videmus iam omnia præcessisse, quæ tẽ pęcedere solẽt, tunc affirmamus rem futuram. ut si coactas nubes conspexerimus, & cœlum obscuratum, atque austrum flantem sine dubitatione dicimus futuram pluuiam. itaque si mulierem non um iam mensem gestantem uterum uiderimus, dicemus eam breui parituram. faeetè Socrates, eum vxor eius Xantippe post multa iurgia lotio eum perfudisset, dixit, sciebam post tonitrum imbrem sequi solere. comm.

Καὶ εἰ τὸ οἰκία τύτου γεγονὸς, καὶ τῦτο εἰκὸς γίνεσθαι. οἷον εἰ θεμέλιος, οἰκία. tex.490

Et si, quod huius gratia fit, factum est; verisimile est etiam hoc futurum: vt, si fundamentum, etiam domus.

Cum ea præparata fuerint, quæ alicuius gratia fiunt, affirmare solemus illud futurum, vt cũ fundamenta iacta fuerint, & allata materia, domũ futurã dicimus. non quia necessariũ sit domũ fore: possunt. n. impedimenta multa superuenire, comm.

benire, ne domus perficiatur. sed quia plerunq; fit, vt qui fundamenta iacit, etiam domum perficiat, ideo verisimile est, vt iactis fundamẽtis, fiat domus. si miles equũ, & arma parat, dicimus eũ ad bellum profecturum. si adolescens Aristotelis opera coemerit, dicimus eũ Philosophiæ operam daturum. Cicero pro lege Man. ab apparatu Mithridatis argumentatur, magnum bellum futurum, cum ita inquit; Quantum illud bellum
» futurum putatis, quod coniungãt Reges poten
» tissimi, renouent agitatæ nationes, susciplant
» integræ gẽtes, nouus imperator vester accipiat
vetere expulso exercitu?

CAPVT XL.

Reijcit Tractationem locorũ de Magnitudine, ac paruitate ad deliberatiuum genus, ac breuiter colligit antedicta, proponitque mox dicenda, de communibus. s. probationibus Oratoris.

tex.491 Περὶ δὲ μεγέθους, & μικρότητος τῶν πραγμάτων, μείζονός τε, & ἐλάττονος, καὶ ὅλως μεγάλων, καὶ μικρῶν, ἐκ τῶν προειρημένων ἡμῖν ὅτι φανερόν. εἴρηται γὰρ ἐν τοῖς συμβουλευτικοῖς περὶ τε μεγέθους ἀγαθῶν, & περὶ τοῦ μείζονος ἁπλῶς, καὶ ἐλάττονος.

De magnitudine autem, & paruitate rerum, de & maiore, & minore, & omnino de magnis, & paruis, ex ijs, quæ iam tradita sunt nobis perspicuum esse potest. nam in ijs, quæ diximus de genere deliberatiuo, de magnitudine etiam bonorum, & de maiore, ac minore simul diximus.

COMM. QVIA supra dixerat omnium generum commune esse de magnitudine, & paruitate rerum differere, cum in omni genere aliquid amplificate, atque imminuere opus sit, ideo consequi videbatur, vt hoc loco diligenter de rerum magnitudine disputaret. sed hanc partem iam à se perfectam ostendit. nam cum in primo libro de genere deliberatiuo tractaret, & bonorum formas explicaret, docuit etiam, quæ magna, & parua bona sint, & quæ maiora, & minora. quo fit, vt eodem sit in loco de malis etiam tractatum, cum eadẽ sit contrariorum scientia. quare totus hic locus iam explicatus est. namex deliberatiuo genere quicquid opus fuerit, ad alia genera traduci potest. cumpræsertim omnia genera dicendi quoddam habeant commune vinculum, & inter se cognatione iungantur.

tex.492 Ὥστ' ἐπεὶ καθ' ἕκαστον τῶν λίσων, τὸ προκείμενον τέλος ἀγαθόν ὅτιν, οἷον, τὸ συμφέρον, & τὸ καλὸν, & δίκαιον, φανερὸν ὅτι δι' ἐκείνων λητέον τὰς αὐξήσεις πᾶσι.

Quare cum in vnoquoque genere finis propositus bonus sit, vt vtilitas, honestas, æquitas, perspicuum est, inde sumendas esse cuiusq; generis amplificationes.

Probat à fine, ea, quæ de magnitudine bonorum in deliberatiuo genere declarata sunt, ad omne dicendi genus pertinere. finis enim cuiq; generi propositus bonus est, vt in deliberatiuo finis est vtilitas, in demonstratiuo honestas, in iudiciali æquitas. hæc autem omnia bona sunt. quare quoties finẽ alicuius generis amplificare uolumus, ex eis, quæ tradita sunt in deliberatiuo genere, amplicandi rationem sumemus. COMM.

tex.493 Τὸ δὲ παρὰ ταῦτά τι ζητεῖν περὶ μεγέθους ἁπλῶς καὶ, ὑπεροχῆς κενολογεῖν ὅτι. κυριώτερα γάρ ὅτι πρὸς τὴν χρείαν, τῆ καθόλου τὰ καθ' ἕκαστον τῆ πραγμάτων.

At verò præter hæc de magnitudine simpliciter, & de exuperantia quærere, inanem est suscipere sermonem. nam ad vsum maiorem afferunt vtilitatem, quæ sigillatim traduntur, quãque generatim, atque vniuersa.

Quia posset aliquis simpliciter quærere, quid magnitudo sit, & quid exuperãtia, docet Arist. eam rem nihil ad præsens opus, & dicendi rationem, pertinere. neq; enim hoc in opere sunt omnia diligenter excutienda, sicuti supra traditũ est, verum ea tantum quærenda sunt, quæ dicendi facultatem augere possint. quod siquis alia scrutetur, inanẽ, & alienũ à proposito sermone suscipit, hic. n. aliter fit, ac in scientijs. nam in scientijs magis ea prosunt, quæ generatim, atq; vniuersè traduntur, quia scientiæ sunt rerũ generalium, & æternarum, quę aliter se habere nõ possunt. sed in rethorica, cæterisque artibus, quæ ad usum tendunt, magis ea prosunt, quæ sigillatim, atque in specie traduntur, quam quæ in genere. vt rethori maiorem affert vtilitatem scire quanta sit magnitudo boni, de quo agitur, quã scire simpliciter quid sit magnitudo, quid exuperantia, quid bonum, atque ita de singulis. COMM.

tex.494 Περὶ μὲν οὖν δυνατοῦ, & ἀδυνάτου, καὶ πότερον γέγονεν, ἢ οὐ γέγονε, καὶ ἔσται, ἢ οὐκ ἔσται, ἔτι δὲ περὶ μεγέθους, & μικρότητος τῆ πραγμάτων, εἰρήσθω τοσαῦτα. λοιπὸν δὲ περὶ τῆ κοινῶν πίστεων ἅπασιν εἰπεῖν. ἐπεὶ περ εἴρηται περὶ τῆ ἰδίων.

Ac de eo quidem, quod fieri potest, aut non potest, & vtrum aliquid factum sit, an non factum, & vtrum futurum sit an futurũ, denique de magnitudine, & paruitate rerum, hæc dicta sufficiant. Reliquum est, vt de probationibus, quæ communes sunt omnium generum dicamus, cum iam de proprijs dixerimus.

Transitione utitur, frequenti more suo, qua repetit ea, quæ iam explicata sunt, & proponit, quæ sit deinceps explicaturus. iam (inquit) supra docuimus quatuor illa, quæ sunt omniũ generum cõmunia, primum quid fieri possit, aut non, secundum, vtrum aliquid factum sit, an non. Tertium, utrum aliquid futurum sit, an nõ futurum. COMM.

futurum. Quartum de magnitudine, & paruitate rerum. deinceps autem probationes eas explicare constituimus, quæ ad omnia dicendi genera pertinent. nam quæ probationes sunt cuiusq; generis propriæ, vt quibus in deliberatiuo sit utendum, quibus in iudiciali, quibus in demonstratiuo, satis in primo libro fecerunt explicatæ. nunc eas probationes inuestigabimus, quæ ad omne dicendi genus accommodari possunt, & quibus cuiusque generis argumentum potest expoliri.

CAPVT XLI.

De primo genere communium probationum, quod est exemplum. Id duplex facit, necnon de collatione et fabula agit, quæ sub exemplo secundo continentur, & de horum omnium vtilitate, & adhibendi tempore.

tex.472 Εἰσὶ δ' αἱ χοιναὶ πίστεις, δύο τῷ γένει, παράδειγμα, & ἐνθύμημα. ἡ γὰρ γνώμη, μέρος ἐνθυμήματός ἐστι. πρῶτον μὲν οὖν περὶ παραδείγματος λέγωμεν. ὅμοιον γάρ ἐστι παγωγῇ τὸ παράδειγμα. ἡ δ' ἐπαγωγὴ, ἀρχή.

Sunt autem communium probationum genera duo; exemplum, atque enthymema: nam sententia enthymematis pars est. primo igitur de exemplo dicamus, quod inductioni perquam simile est; inductio verò quoddam est principium.

COMM. PRIMO libro docuit oratorē habere duo instrumenta, quibus rationes suas probet, hoc est exemplum, & Enthymema, quæ probationibus Dialecticis ex altera parte respondeant. nam exemplum est tamquam inductio, enthymema uero tsmquam syllogismus. hoc autem in loco de ijs diligentius tractare constituit. ac primo dicit hæc duo genera probationum omnis rhetoricę cōia esse. & quia posset aliquis etiam sententiam inter communia probationum genera connumerare, dicit Aristoteles sententiam per se non esse probationis genus, sed esse partem Enthymematis, quod inferius postea probabit. Ac primo quidem de exemplo uerba facere incipit, & ait illud inductioni esse perquam simile. sicut enim inductio, quod cōcludere vult, ex indiuiduis plerunque, atq; ex singularibus colligit, ita etiam exemplum. quo fit, ut inductio sit quoddam principium probationis, unde etiam exempla proueniāt. duo sunt enim scicndi principia sensus, & intellectus. uerum sensus apprehendit ea, quæ singularia sunt, intellectus autē generalia. probantur autem omnia uel per inductionē, uel per syllogismum. Quamobrem inductio sensus instrumentū est, syllogismus uero intellectus. & cognitio nostra, quæ à sensu originem habet, per inductionem acquiritur, quę autem habet originem ab intellectu, per syllogismum. hæc est causa, cur dixerit Aristoteles inductionem quoddam esse principium.

Παραδειγμάτων δ' εἶδη, δύο ἐστίν. εἷς μὲν γάρ ἐστι παραδείγματος εἶδος, τὸ λέγειν πράγματα προγεγενημένα. εἶτα δεῖ τὸ αὐτὸν ποιῆσαι. τούτου δ', εἷς μὲν, παραβολή. εἶ δή, λόγοι, οἷον οἱ Αἰσώπειοι, καὶ Λιβυκοί. tex.473

Duo sunt exemplorum genera, alterum quo res gestas cōmemoramus; alterum, quo nos ipsi fingimus aliquid perinde vt gestum. atque hoc secundum genus iterum in duo diuiditur, quorū alterum collatio, alterum fabula dicitur; quales sunt Aesopica, & Libycæ fabulæ.

COMM. Aristoteles exempli nomine, comprehēdit historias, similitudines, fabulas, quæ probandi gratia afferūtur, ita duo facit exemplorum genera, alterum uerum, alterum fictum. uerū est, quod aliquā historiā, ac rem gestam contiuet. ut Cic. pro lege Manil. Legati, quod erant appellati superbius Corinthū patres uestri totius Græciæ lumen extinctum esse uoluerunt: uos eum regē iuultū esse paticmini, qui legatum populi R. conculare, vinclis, ac verberibus, atq; omni supplicio excruciatum necauit? fictum est, quod vel collationem, vel fabulā continet. collatio est similitūdo rei, quæ probādi gratia adducitur. vt pro A. Cluentio Cicero, vt corpora nostra siue mente, sic ciuitas sine lege suis partibus, vt uenis, ac sanguine, & membris vti nou potest. fabula est res olim ab alijs ficta, qua orator interdum vtitur ad probandum, vt pro lege Man. Primum ex suo regno sic Mithridates profugit, vt ex eodem Ponto Medea illa quondā profugisse dicitur: quam prædicant in fuga fratris sui membra in ijs locis, qua se parens persequeretur, dissipauisse, vt eorum collectio dispersa, mœrorque patrius celeritatem persequēdi retardaret. Hęc autem tria, quæ Aristoteles exempli nomine comprehēdit, Cicero separat, & seorsum tradit, ut in Partitionibus, vbi sic ait; Maximam autem facit fidem ad similitudinem veri primum exemplum, deinde introducta rei similitudo. fabula etiam nonunquam, & si sit incredibilis, tamen homines commouet. Sed Aristoteles duas tradit exempli ficti species collationem, & fabulam. Quintilianus libro quinto tradit; Hesiodum auctorem fabularum fuisse, sed Aesopicas fabulas ideo dici, quoniam eas Aesopus excoluerit, quin etiam à gentibus nomina traxetunt à quibus inuentę fuerunt, vt Aphtonius docet. nam aliæ Libycæ, aliæ Cypriæ, aliæ Aegyptię fuerunt appellatæ. Libycæ vero fabulæ dictæ sunt, vel quod in Libya repertæ fuerint, vel quod Libyci populi mendaces sunt, & multa fabulantur, vel quod in Libya multa monstra gigni solent. vnde vulgo dicitur. Semper aliquid noui fert Libya. Theon etiam Rhetor in progymnasmatis suis Libycarum fabularum meminit & Dion Prusiensis. ducunt autem animos fabulæ præcipuè rusticorū, qui capti voluptate facile ijs, quibus delectantur assentiunt.

tex.497 Ἐὰν δὲ τὸ μὴ παράδειγμα τοιοῦδέ ἐστιν. ὥσπερ εἰπεῖν λέγοι, ὅτι δεῖ πρὸς βασιλέα παρασκευάζεσθαι, καὶ μὴ ἐᾶν Αἰγύπτιον χειρώσασθαι. ἐπεὶ γὰρ Δαρεῖος οὐ πρότερον διέβη, πρὶν Αἰγύπτιον λαβεῖν. λαβὼν δὲ, διέβη. καὶ πάλιν Ξέρξης οὐ πρότερον ἐπεχείρησε πρὶν ἢ ἐλαβε, λαβὼν δὲ διέβη, ὥστε ἐὰν νῦν, αὖ λάβῃ διαβήσεται. διὸ οὐκ ἐπιτρεπτέον.

Est autem exemplum res quædam eiusmodi; vt siquis diceret, oportere contra Persarum regem arma parare; neque pati, vt in suam potestatem Aegyptũ redigat, etenim antea Darius non prius in Græciam traiecit, quam Aegyptum cepisset, sed ea capta traiecit: atque iterum Xerses non prius Græciã inuasit, quã Aegyptũ occupauit, qua cũ potitus esset, tunc inuasit Græciã qua re etiam iste capta Aegypto, copias in Græciam traiiciet. non igitur hoc illi permittendum.

COMM. Primo libro naturam exempli diligenter aperuit, nunc autem docet, qũo exemplo iit vtendũ. & cum duo sint exemplorum genera, verũ, & fictum, prius de vero, deinde de ficto verba facit. quod autem ait est huiusmodi. quodã tempore rex Persarum Aegyptum inuasit, ut eam regionẽ in potestatem, ac ditionẽ suam redigeret. Aegyptij vero ab Athenieusibus auxilium contra Persas petiuerunt. deliberant ergo Atheniẽses vtrũ Aegyptijs auxilium ferant, an eos in potestatem Persarum redigi patiantur. quidã Orator Athenienſis suadet Athenienſibus, vt Aegyptijs auxilium ferant, neque patiantur Aegyptum à Persis occupari, quoniã ea res toti Græciæ maximè periculosa esset. futurum enim ait, ut si rex Persarũ Aegyptũ sibi subijciat, statim in Græciã veniat, & Græcis bellum inferat, hoc autẽ duobus exemplis probat. primò q̃ Darius nõ ausus est prius Græciam tentare, quam Aegyptum occupasset. secundo q̃ Xerses idem effecit. qui postquã Aegyptum subiecisset, ad expugnandam Græciam venit. ergo etiam hic Persarum rex, qui bellũ Aegyptijs intulit, si eos debellare potuerit, postea Græciam inuadet, quod nullo modo fereudũ est, itaque subueniendum esse Aegyptijs, & opẽ ferẽdam. hoc est Aristotelis exemplum. apud Ciceronem huius generis plurima sunt. vt pro Milone, probat exẽplis, licere hominẽ sceleratũ interficere, vt Milonem defendat, qui Clodium sceleratũ
„ hominem interfecerat. neq; enim (inquit) pos-
„ set, aut Hala ille Seruilius, aut P. Nasica, aut L.
„ Opimius, aut C. Marius, aut me cõsule Senatus
non nefarius haberi, si sceleratos ciues interfici
„ nefas esset. prima actione in Catilinã probat exẽ
„ plis licere sibi Catilinam interficere; Decreuit
„ quondã Senatus ut L. Opimius Cos. videret ne-
„ qd Resp. detrimẽti caperet: nox nulla iterceſsit;
„ interfectus est pp quasdã seditionum suspicio-
„ nes C. Grachus clarissimo patre natus, auis, ma-
„ioribus. Occisus est cum liberis M. Fuluius cõsularis. simili. S. C. C. Mario, & L. Valerio Coss. per-
„ missa est Resp. uum vnũ diem postea L. Saturni-
uum Trib. plc. & C. Seruilium mors à Reip. pœna
„ remorata est? at uos vigesimũ iam diẽ patimur
„ hebescere aciẽ horũ auctoritatis. Quintilianus ait exemplũ aut simile esse, aut dissimile, aut cõtrariũ. simile est iure occisus est Saturnin⁹, sicut Gracchi. dissimile, Brutus occidit libetos prodi tionẽ molientes. Mãlius virtutẽ filij morte multauit. cõtrariũ, Marcellus ornamẽta Syracusanis hostibus restituit, Verres cadẽ socijs abstulit. sed ibi multa, & egregia de exemplis Quintilianus.

Παραβολὴ δὲ, τὰ Σωκρατικά. οἷον ἔπης λέ- tex.498
γοι, οὐ δεῖ τὰς κληρωτὰς ἀρχὰς εἶναι. ὅμοιον γάρ, ὥσπερ ἔπης τοὺς ἀθλητὰς κληροῖν, μὴ οἱ αὐ δύνανται ἀγωνίζεσθαι, ἀλλ' οἱ αὐ λάχωσιν, ἢ τὸν κωπήρων, ὃν τινα δεῖ κυβερνᾶν, κληρώσειεν. ὡς δεῖ τὸν λαχόντα, ἀλλὰ μὴ τὸν ἐπιστάμενον.

Collatio est, qua Socrates frequenter uti solebat; vt siquis dicat, magistratus sorte creari non oportere; nam id esset simile, ac siquis athletas eligeret sorte; non qui pugnare valeant, sed quicunque contigerint, vel sorte ducta nautarum aliquem sumere, cui nauis gubernacula traderentur; tanquam oporteat eum, quem sors tulerit, non qui peritus sit, nauem gubernare.

Socrates in disputationibus, ut eos, contra COMM.
quos dissereret, facile refelleret, ferè semper inductione per collationẽ, siue similitudinem facta vtebatur. ut in Dialogis Platonis apertè videri potest. nam omnis inductio aut per exemplum, aut per collationem, aut per enumerationem partium fieri solet. ut nos in Partitionibus Ciceronis copiosè docuimus. exemplum Aristotelis est huiusmodi. quidam probare vult, magistratus non sorte, sed electione creandos esse, atque hac similitudine utitur. sicuti Athletæ non illi in certamen prodeunt, quoscunque sors obtulerit, sed qui periti sunt, & pugnare valẽt. & sicuti nautæ non eligunt sorte, cui nauis gubernacula tradant. sed cum, quem gubernandi peritum esse intelligunt, ita magistratus non sorte creandi sunt, sed illi, qui Reip. benè administrandæ rationem tenẽt. Cicero primo de inuẽtione sic ait, Similitudo autem in cõtrariis, & in
„ paribus. & in iis rebus, quæ sub eandem cadunt
„ rationem, maximè spectatur, in contrariis hoc
„ modo; Nam si iis, qui imprudenter iæserunt
„ ignosci conuenit, iis, qui necessario profuerunt,
„ haberi gratiam non oportet. ex pari sic, Nam ut
„ locus in mari sine portu nauibus esse non potest
„ tutus, sic animus sine fide stabilis amicis non po
„ test esse. in iis rebus, quæ sub eandem rationem
„ cadunt hoc modo probabile consideratur, Nam
„ si Rhodijs turpe non est portorium locare,
„ nec Hermacreonti quidem turpe est conduce-
„ re. prima actione in Catilinam pulchra
„ est similitudo hoc modo; ut sæpe homines
„ ægri, morbo graui, cum æstu, febrique iactantur;
„ si aquam gelidam biberint. primo releuari viden
tur, deinde multo grauius, vehemẽtiusque affli-

» tantur, sic hic morbus, qui est in Rep. releuatur
» istius pœna, vehementius viuis reliquis ingraue-
» scet. Quintilianus lib. 8. sic ait, præclarè verò ad
» inferendam rebus lucem repertæ sunt similitudi
» nes, quarum aliæ sunt, quæ probationis gratia in
» ter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendam
» rerum imaginem compositæ. & paulo post. Sed il
» lud quoque de quo in argumentis diximus, simi-
» litudinis genus ornat orationem, facitque nobi-
» limem, floridam, iucundam, mirabilem.

tex.499 Λόγος δέ, οἷος ὁ Στησιχόρου πρὸς Φάλαριν, καὶ Αἰσώπου ὑπὲρ τοῦ δημαγωγοῦ. Στησίχορος μὲν γὰρ ἱλομβίων στρατηγὸν αὐτοκράτορα τῷ ἱμεραίων Φάλαριν, καὶ μιλλόντων φυλακὴν διδόναι τῷ σώματος, τἄλλα δεξιχθεὶς, ἔπειν αὐτοῖς λόγον, ὡς ἵππος κατέχει λειμῶνα μόνος, ἐλθόντος δ' ἐλάφου, καὶ δεφθειράντος τὸν νομὸν, βουλόμενος τιμωρήσασθαι τὸν ἔλαφον, πρῶτα τὸν ἄνθρωπον, εἰ δύναιτο μετ' αὐτοῦ κολάσαι τὸν ἔλαφον. ὁ δέ, φησὶν, ἵππε λάβε χαλινὸν, καὶ αὐτὸς ἀναβῆ ἐπ' αὐτὸν, ἔχων ἀκόντια, συνομολογήσαντος δέ, & ἀναβαίτος, ἀντὶ τοῦ τιμωρήσασθαι, αὐτὸς ἐδούλευσεν ἤδη τῷ ἀνθρώπῳ. οὕτω δὲ καὶ ὑμεῖς, ὁρᾶτέ φησι, μὴ τὸν πολιμίους ἑλόμβιοι τιμωρήσασθαι, ταυτὰ πάθητε τῷ ἵππῳ. τὸν μὲν γὰρ χαλινὸν ἤδη ἔχετε, ἱλόμβιοι στρατηγὸν αὐτοκράτορα, ἐὰν δὲ & φυλακὴν δῶτε, καὶ ἀιαβλῶσι ἁπάντι, δουλεύσετε ἤδη Φαλαρίδι.

Fabula est, ut ea Stesichori contra Phalarim, & Aesopi de turbulento oratore. Stesichorus. n. cum Himerenses ducē exercitus sui cum summa potestate Phalarim creassent, atque illi custodes corporis dare constituissent: cum multa alia dis seruisset, tandem eis hanc fabulam narrauit. Equus olim pratum solus depascebat; cū ceruus superueniens illi pascua disturbauit. equus verò ceruum punire cupiens, quendam hominē interrogauit, an sibi suam operam in puniendo cerno præstare posset: ille se posse respōdit, modo frenū equus reciperet, ac se in dorsum ascendere pateretur, manu iacula gestantē. quā cum equus conditionem accepisset, & hominem dorso recepisset; non modo ceruum non puniuit, sed in hominis seruitutem redactus est. vos igitur (inquit) cauete, ne cum uelitis hostes vestros ulcisci, idē quod equus ille, patiamini. iam. n. frenum recepistis, postquam ducem exercitus cum summa potestate Phalarim elegistis; quod si custodes etiam illi corporis dederitis, & ascendere permiseritis, iam in eius seruitutem deuenietis.

COMM. Nūc ad fabulā transit, quæ est secūda species exēpli ficti, & duobus exemplis ostendit, quomodo fabula probandi vim habeat, ac primū quidē exemplum Stesichori poetę lyriei est, alterū Aesopi fabulatoris. nam Stesichorus poeta Siculus fuit, ex Himera ciuitate, vir maximo ingenio prędituus, & quem Homero perquam similem ferūt, quis Lyrica scripserit. hic poeta cū videret Ciues suos Phalari sceleſto, ac perfidioso homini imperiū in hostes eū summa ptāte tradidisse. & pterea corporis qnoq; custodes eidē velle trade re. veritus ne, si id fecissent, libertatē amitterent, eos hac fabula ab īcepto retrahere conat⁹ est q̄ Horatius elegāter epist. lib. j. latinē sic expressit.

Cerus equum pugna melior communibus herbis
Pellebat; donec minor in certamine longo
Imploranit opes hominis; frēnumque recepit,
Sed postquam victor violens discessit ab hoste,
Non equitem dorso, non frenum depulit ore.

Græci eum belli duces eligerent, aliquando sum mā illis potestatē dabāt, vt quicquid egissent, firmum, ac ratum esset. eos aūt, quibus id concesserant, αὐτοκράτορας appellabant, quales erāt apud Romanos dictatores, & consules, cū eis senatus committebat, vt viderēt nequid Resp. detrimēti caperet. Himerēses igitur stultē fecerāt, qui summum imperiū Phalari conscelerato homini tradidissent, sed ēt lōgē stultius fecissent si illi satellites, & corporis custodes tradidissent, quibus facile Rēp. occupare potuisset, qđ certè fecisset, nisi Stesichor⁹ eos hac fabula retraxisset. hic Phalaris postea Agrigentinorū ciuitatē occupauit, & crudelissimus oīnm tyrānus euasit. Cic. 2. de Off. ita scribit, Testis est Phalaris: cuius est pter cęteros nobilitata crudelitas, q nō ex insidijs interijt, sed in quē vniuersā Agrigentinorū multitudo impetū fecit. Val. Max. lib. 3. scribit Zenonē Eleatē eū quibusdā alijs in Phalaridē coniurasse, & eū detecta coniuratione Zeno vario crucia tus gñe torqueret, vt socios indicaret, proximū quēq; ac fidissimū Tyranno suspectū reddidisse. deinde (inquit) increpitās Agrigentinis ignauiā, ac timiditatem, effecit, vt subito mētis impulsu concitati Phalarim lapidibus prosternerent.

Αἴσωπος δέ, εἰ Σάμῳ συνηγορῶν δημαγωγῷ τex.500 κριτομβίῳ περὶ θανάτου, ἔφη. ἀλώπηκα δεχθέντα ποταμὸν, διαπλεῦσαι εἰς φάραγγα, εἶτα δ' ὕστερον ἐκβλεῦσαι, πολὺν χρόνον κακοπαθεῦν. & κυνοραῖσας πολλὰς ἐχέσθαι αὐτῆς, ἐχθρὸν δὲ πλανώμενον, ὡς εἶδεν αὐτὴν κατοικτίραντα ἐαυτῶν, εἰ ἀφίλοι αὐτῆς τὰς κυνοραῖσας. τὴν δὲ οὐκ ἐᾶν. ἐρομβίου δὲ δεῖται, φᾶναι, ὅτι οὗτοι μὲν, πλήρεις μου ἤδη εἰσὶ, καὶ ὀλίγον ἔλκουσιν αἷμα. ἐὰν δὲ τούτους ἀφέλῃ, ἕτεροι ἐλθόντες πεινῶντες, ἐκπιόντες μου τὸ λοιπὸν αἷμα. ἀτὰρ οὖν καὶ ὑμᾶς ἔφη ὦ ἄνδρες Σάμιοι, οὗτος μὲν, οὐδὲν ἐπιβλάπτει. πλούσιος γάρ ἐστι. ἐὰν δὲ τοῦτον ἀποκτείνητε, ἕτεροι ἥξουσι πένητες, οἳ ὑμῖν ἀναλώσουσι τὰ κοινὰ κλέπτοντες.

Aesopus in Samo, cum oratorem quendam turbulentum defenderet, qui rei capitalis insimulabatur, & de vita periclitabatur; ita dixit; Vulpes quedam cum fluuium pertransire vellet, in voraginem decidit; & cum exire inde nullo modo posset, multa diu perpessa est; plurimaq; canina musca cuti eius adhaserunt. cum autem

Herinaceus

Herinaceus per eam regionem vagaretur, atq; illã conspexisset, misericordia motus, interrogauit, an caninas muscas à se abigi vellet. illa verò non permisit: & cũ huius rei causam Herinaceus peteret; dixit, Quoniam illæ tam satiatæ sunt, & parũ sanguinis exugunt. quod si tu illas abegeris, aliæ fame confectæ superuenient, quæ reliquũ sanguinem meũ totum absument. Eodem modo (inquit) O viri Samy, nihil hic orator uobis amplius nocet: est enim locuples, quod si hunc interficiendum curaueritis, aly pauperes succedent qui depeculantes Remp. pecunias omnes vestras publicas dilapidabunt.

comm. Aesopus in insula Samo, eũ oratoris cuiusdã improbi patrociniũ suscepisset, eum hac fabula defendit, ac liberauit. quę res sanè declarat fabulas persuadendi uim magnam habere; cũ uitium confitendo tẽ reum Aesopus à periculo exemerit. cũ. n. ait, eum pecuniã publica locupletẽ iam esse factum, certè uitium, & crimen confitetur. sed cum non amplius nocere dicat, quia satiatus pecunia sit, ut illæ caninæ muscæ sanguine vulpis, quodãmodo defendit. postea verò timorem incutiẽs, ne eo sublato deteriores Remp. capessant, ut le esse ostendit eũ liberare. Quantam aũt persuadendi uim habeant fabulæ declarauit Menenius Agrippa, qui cum plebs Romana à senatu defecisset, & hostili odio Senatorium ordinẽ insectaretur, una fabula mentes omnium flexit. quam rẽ T. Liuius libro 2. ita narrat: Placuit igitur oratorem ad plebem mitti Menenium Agrippam, facundũ uirum, & quòd inde oriũdus erat plebi eorũ. is intromissus in castra prisco illo dicendi, & horrido modo nihil aliud, quã hoc nattasse fertur. Tempore, quo in homine, nõ ut nũc, omnia in unum consentiebant: sed singulis mẽbris suum cuique consilium, suus sermo fuerat: indignatas reliquas partes, sua cura, suo labore, ac ministerio uentri omnia quæri: uentrẽ in medio quietũ nihil aliud quã datis uolnptatibus frui: conspirasse inde, ne manus ad os cibũ ferrẽt, nec os acciperet datũ, nec dentes cõficerẽt. hac ira dũ uentrem fame domare vellent, ipsa vnà membra, totumq; corpus ad extremã tabem venisse. inde apparuisse, uentris quoq; haud segne ministerium esse, nec magis aliquã alere eũ, redderẽ in omnes corporis partes hunc, quo uiuimus, vigemusq;, diuisum pariter in venas maturũ confecto cibo sanguinem, comparando hinc q̃ intestina corporis seditio similis esset ita plebis in patres, flexisse mentes hominũ. Cicero pro milone cũ probare velit licere interdũ hominẽ interficere prætet cætera argumẽta fabulã etiã ad rẽ confirmãdã adsert, itaq; (inquit) hoc iudices non sine causa fictis fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderũt, eũ, qui patris vlciscendi causa matrẽ necauisset, uariatis hominũ sniis, non soluni humana, sed etiã deę sapientissimæ sententia liberatũ. Horatius lib. Epist. 1. fabula utitur ad probandũ non esse plebis indicia sequenda, neque alienis erroribus insistendum.

Quod si me populus Romanus forte roget, cur
Non ut porticibus, sic iudiciis fruar ijsdem,
Nec sequar, aut fugiam, quæ diligit ipse, vel odit,
Olim quod vulpes ægroto cauta Leoni
Respondit, referam, quia me vestigia terrent,
Omnia te aduersum spectantia, nulla retrorsum.

tradũt Demosthenẽ, qno tempore Magnus Alexander Thebas diruit, vna fabula sibi, & cæteris oratoribus uitam conseruasse. cum enim Alexander petijsset ab Athenienlibus, ut oratores, qui cursum uictoriæ snæ conati fuerant impedire, sibi ad neeem dederent, & Athenienses pp timorem ad eos dedendos inclinarẽt, in medium progressus est Demosthenes, atq; ita est exorsus. Lupus olim cum ouibns pacem, & perpetuum fœdus firmare pollicitus est, sed ea conditione, ut oues sibi canes omnes traderent, quam cũ oues conditioné, accepissent, & canes Lupo tradidissent, custodibus postea spoliatæ, lupo præda factæ sunt, atq; ab eo deuoratæ. Quod nisi caueatis, uiti Athenienses, idem uobis accidet. nã Alexander nos custodes uestros ideo petit ad necem, ut postea uos arbitrio suo perdere ualeat.

Εἰσὶ δ' οἱ λόγοι, δ ημηγορικοὶ, ἃ ἔχουσιν ἀγαθὸν τοῦτο, ὅτι πράγματα μὲν ἔρρειν ὁμοια γεγυμνάκασι, χαλεπὸν. λόγους δὲ ῥᾴδιον. tex. 501

Sunt autẽ huiusmodi fabulæ cõcionibus accõmodatæ: atq; hanc in se commoditatem habent, quod arduũ est, res gestas exemplaq; ijs, quæ tractantur, similia inuenire, fabulas autẽ facile est.

Docet quid utilitatis habeant in se fabulæ. nã coneionibus (inquit) accommodatæ sunt. cõciones enim ex imperitis hominibus ferè constant, qui (ut ait Quintilianus) & simplicius, quæ ficta sunt, audiunt, & capti uoluptate facile ijs, quibus delectantur, cõsentiunt. ideo poetæ, qui præcipuè delectare uolunt, frequentibus fabulis utuntur. & concionatores ad uulgi animos commouendos plerunque fabulas fingunt. sicuti in sacris literis tes fictæ docendi gratia tractantur, quas Græco nomine parabolas uocant, quæ in Euangelijs etiã frequentes sunt. nam similitudine quadam homines imperitos ad ueritatis cognitionem quasi manu ducunt. est etiam alia fabulæ utilitas, quod facile inueniri potest, & idem sæpe conficit, quod exemplum. nam exempla semper inuenire difficile est, nisi qui omnium historiarum, & omnis antiquitatis peritus sit. opus est enim, ut exempla sint ijs rebus similia, quæ tractantur. non est autem promptum subito memoriam omnẽ uetetem cogitatione euoluere, ut exempla similia excogitentur. cum interim liceat ex tempore fabulam fingere. comm.

Ποιῆσαι γὰρ δεῖ, ὥσπερ καὶ παραβολὰς, ἅπτης δ' ἰώντας τὸ ὅμοιον ὁρᾶν, ὅπερ ῥᾴδιον ἔζιν ἐκ φιλοσοφίας. tex. 503

Nã eas ita fingere ficuti collationes licet; modo quis id, quod simile est, perspicere possit: quod ij facile faciunt, qui sapientia studijs incubuerũt.

Non cui vis tamen promptum eſt fingere fabu las, ſed ingenio, & eruditione opus eſt. fingũtur eo modo, quo parabolæ, ſiue collationes fingi ſolent, ab ijs, qui, quod ſimile eſt, in quaque re perſpiciendi facultatẽ habeut. hoc autem ſine philo ſophiæ cognitione nõ fieri facile poteſt. qui vero ſapiẽtiæ ſtudijs incubuerunt, ij ſine nlla difficul tate collationes, & fabulas fingere poſſunt. qua de cauſa fabularũ amator quodãmodo philoſophus dici põt (vt in proœmio primæ Philoſophię tradit Ariſtoteles) nã qui fabulas amat, ea diſce re ſtudet, quæ ſunt admiranda, ſiquidẽ ex rebus admirãdis, & incredibilibus tabula conſtat. qui- cunq; vero propter admirationem alicuius rei, conantur eam intelligere, ij philoſophi ſunt, vt Alexander Aphrodiſæus ait. Quin Aeſopus fabulator inter Philoſophos connumeratur, quia ſuis in fabulis præcepta ad vitæ honeſte degendæ rationem vtiliſsima docet. Plato etiam, & eius ſectatores omnia ferè ſapientiæ myſteria fa bulis inuoluunt, vt ingenia excitentur ad ea intelligenda. ſunt qui homericas etiam fabulas putent doctiſsime confictas. & res cognitione digniſsimas ſub illis uerborum tnuolucris con. tinere. quo fit, vt illas alij aliter interpreteutur.

tex. 503 Ρ' ἀμ μὲν οὖν ἀορίσασθαι τὰ δεῖ τῆ λόγων. Χρησιμώτερα δὲ πρὸς τὸ βουλεύσασθαι, τὰ δεῖ τῆ πραγμάτων. ὅμοια γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ μέλλοντα, τοῖς γιγνόσι.

Ac fabulæ quidem facilius excogitantur, ſed in deliberationibus exempla longè ſunt vtiliora: nam quæ futura ſunt, plerunque paria, ſimiliaq; ſunt iis, quæ iam facta ſunt.

comm. Nnuc fabnlas cum exemplis comparat. & ait. in ea quidem re fabulas exemplis præſtare, ꝙ ſa cilius excogitantur, & præſentibus rebus accõ- modantur. ſed tamen exẽpla multo maiorẽ uim in deliberationibus ad perſuadendum habere. quia quæ facta ſunt, cum ob oculos ponuntur, vi dentur ea, quæ futura ſunt, quodammodo repræ ſentare. nam plerunque fit, vt futura, cum eo- dem conſilio adminiſtrãtur, ſimilia euadant eis, quæ iam antea facta ſunt, vt ſiquis alieui perſua- dere nelit, ut aulas principum fugiat, ubi multa ſunt pericula, uariæ curę, plurimæ ſolicitudines, magis eum mouebit, ſi recitet eorum exempla, qui in aulis miſerè perierunt, aut infeliciter geſſerunt, uel antiqua, uel recentia. nam quæ re- centia ſunt, magis etiam mouere ſolent, quam ſi fabulam eam reeitet, quam Horatius Sermonũ libro ſecundo copioſè refert in hunc ſenſum. Mus quidam ruſticus urbanum murẽ hoſpitio ſuſcepit, & eum benignè pro paupertate ſua tra ctauit. ſed urbanus lautis menſis principũ aſſue- tus, apparatũ illũ hoſpitis ruſtici contempſit, & ſecum in urbem ad ſpleudidiores mẽſas ire iuſ- ſit, cui cum ruſticus obtemperaſſet, & in urbem, in domum quandam locupletem peruenisſet, & copia rerum circunfluente ſibi iam beatus uide- retur, derepente ianuis apertis ingens ſtrepitus auditus eſt. itaque mures ambo,

Currere per totum pauidi conclaue, magisque
Exanimes trepidare, ſimul domus alta Moloſſis
Perſonuit canibus. tum ruſticus haud mihi vita
Eſt opus hac ait: & valeas: me ſylua, cauusque
Tutus ab inſidijs tenui ſolabitur ero.

Ergo longè beatius eſt, ſecurũ in paupertate, ac libertate uiuere, quàm curarũ plenũ in magnis copiis, & in ſeruitute ſemper eſſe cum timore.

Δεῖ δὲ χρῆσθαι τοῖς παραδείγμασι, μὴ ἔχον- tex. 504 τα μὲν ἐνθυμήματα, ὡς ἐπιχειρήσουσιν.

Is autem poterit exemplis tamquam demon- ſtrationibus uti, qui argumentorum copiam non habuerit: nam per ea fides fit.

Magna eſt exemplorũ vtilitas. nam plerunq; comm. demonſtrandi vim habẽt, cũ argumenta non ſup petuur. quoties igitur accidit, ut in cauſis argu mẽta nobis deſint, poſſumus ad exempla confu- gere, quibus non aliter quã argumẽtis ſępe fides fieri ſoler. vt pro Cor. Balbo Cicero cũ probare velit, non eſſe dubitandum quin Pompeius Cor. Balbo iure ciuitatem dederit duobus exemplis vtitur, primo Metelli Numidici, quo cauſam di- cenre, cum ipſius tabulæ circumterreutur inſpi- ciendi nominis cauſa nemo fuit, quin remoue- ret oculos, & ſe totũ anerteret, ne forte quod il- le in tabulas publicas retuliſſet, dubitaſſe quiſ- quam, verum ne an falſum eſſet, videretur. alte- ro Xenocratis philoſophi, qui cum ſanctè, graui- teréque uixiſſet, & teſtimonium publicè dixiſſet, & (vt mos Græcorum eſt) iurandi cauſa, ad aras accederet, vna uoce omnes iudices, ne is iuraret reclamarunt. cum igitur (inquit Cicero) Græci homines, ſpectati viri noluerint religione uideri potius, quam veritate fidem eſſe conſtrictam, nos etiam in ipſa religione & legum, & fœde. um conſeruanda, qualis fuerit Cn. Pompeius dubita bimus. ſed exempla ſunt huius gñris apud Cice- ronem plurima. ſicnt. n. Demoſthenes enthyme- matibus abundat, & rarius exemplis utitur, ita Cicero frequentiſsima exempla conglobat.

Ἔχοντα δ' ὡς μαρτυρίοις ὁπλόγοις χρώμενον tex. 505 ὅτι τοῖς ἐνθυμήμασι. προσθήμενα μὲν γὰρ ἔοικε παγωγῆ. τοῖς δὲ ῥητορικοῖς ὡς οἰκεῖον ἐπα γωγὴ, πάλιν ἐν ὀλίγοις. ὁπλισθήμενα δὲ μαρτυ- ρίοις. ὁ δὲ μάρτυς, πανταχῆ πιθανός.

Quod ſiquis habet argumẽta; debet exemplis pro teſtimonys vti, quæ tanquam probationes, & concluſiones ſint argumentorum. nam exem- pla. Si præponantur argumẽtis, vim inductionis habent; ſed Oratoribus inductio non eſt, niſi pau cis admodum locis accommodata: at verò ſi poſt- ponantur, teſtimoniorum vim habent; teſtis au- tem vbique ad perſuadendum aptus eſt.

Aliqñ accidit, ut in cauſa noſtra multis argu- comm. mentis abundemus. tunc (inquit) exempla no- bis uicem teſtimoniorum præbebũt. ſicut enim teſtes cum aliquid probatum eſt, adhiberi ſolẽt, qui rem ita eſſe teſtentur: ita etiã exempla poſt

argumen-

argumẽta sunt quasi probationes argumẽtorũ, & conclusiones. Sed in oratione solent exempla, vel argumentis præponi, vel postponi. quod si pponantur argumentis, sunt tanquã inductiones, & probationum initia. ut Cicero pro Milone, eũ probare velit, licere interdum hominẽ interficere, statim ab exemplis incipit, & post exẽpla, non nulla etiam argumenta colligit. Negant (inquit)
» intueri lucem tas esse ei, qui a se hominem occi-
» sum esse fateatur, in qua tãdẽ vrbe hoc homines
» stultissimi disputant nẽpe in ea, quæ primũ iudi-
» ciũ de capite uidit M. Horatij fortissimi viri, & quæ sequuntur. notãdum vero quod ait Aristoteles hoc loco, inductionem non esse Oratoribus accommodatã, nisi paucis in locis. quod omnino uerum est, si de inductione Dialectica intelligamus. quæ per interrogationem, & respõsionẽ fieri solet, qua Socrates in sermonibus suis plurimum vtebatur. vtique eo, vt etiam in Apologia, quam corã iudicibus pro se habuit, ab ea nõ potuerit abstinere. Sed Oratores inductionis loco, ponunt exempla, quæ quoties argumẽtis præponuntur, inductionis vim habent. hoc autẽ in oratione fit frequentissimè. quod si post argumẽta quis exempla ponat, tunc vicem testimoniorum subibunt, & maiorem quãdã uim habebũt, quoniam testes in omni dicẽdi genere plurimum ad perluadendum valent. vt pro Roscio Am. Cice. cum multis argumentis antea probasset, nõ esse credendum ab aliquo filio patrem interfectum, postea vnum adiungit exemplum; Nõ ita multis (inquit) ante annis aiunt T. Clæliũ quendã Ter
» racinensem, hominem non obscurum, eum cæna
» tus cubitum in idem conclaue cũ duobus adole
» scentibus filijs isset, inuentum esse mane iugulatum, cum neque seruus quisquã reperiretur, neque liber, ad quem ea suspitio pertineret, id ætatis autẽ duo huj propter cubãtes ne sentisse quidem se dicerent, nomina filiorum de parricidio
» delata sunt. narrat deinde quomodo fuerint absoluti. quin etia fabulã addit, loco testimonij, Videtis ne quos poetæ nobis tradiderunt patris uiciscendi causa supplicium de matre sumpsisse, cum præsertim Deorum immortalium iussu, atq; oraculis id fecisse dicantur, tamen ut eos agitẽt furiæ, neque consistere uiquam patiantur.

tex. 506 Διὸ καὶ προσθεῖη μὴν, ἂν ἅπαξ πολλὰ λέγειν. ἐπιλείπει δὲ ἐνίοτε ἑνὸς μάρτυς γὰρ πιστὸς, καὶ εἷς ἱκανός.

Atq; ideo cum quis exempla proponit; necesse est, vt multa cõgerat; quod si postponit vnum satis est; nam etiam testis vnus, qui probatæ fidei sit, multum adiuuat.

comm. Exempla vel præponuntur argumentis, uel postponuntur. si præponuntur, sunt tanquam inductiones, quare licet inductiones non ex vno, sed ex plurib⁹ similibus fiunt, ita eũ præponuntur exempla non vnũ sufficit, sed opus est multa congerere. ut Cicero pro Milone, eũ probare licere interdũ hominem interficere nõ unum M. Horatii, qui sororem interfecit exemplum ponit, verum septẽ continuato ordine cõgerit. ita prima actione in Catilinã multis exemplis probat licere sibi Catilinã interficere. si verò postponunt, satis erit vnum proferre, quia tunc sunt tanquam testimonia. & in iudiciis unus testis probatæ fidei pleruuque totam causam adiuuat. verũ hoc hodie non seruatur. neq; n. vnus tm̃ testis fidem facit, sed opus est, ut saltẽ duo sint, aut tres. qd etiã apud Romanos obseruabatur. Quintus. n. Scæuola vir excellentissimus, testis in reum productus (vt Val. Max. scribit) eũ id respondisset, quod saluti perlitatis magnopere læsurum videbatur, discedens adiecit, ita sibi eredi oportere, si & alii idẽ asseueraſſent: quoniam unius testimoniõ aliquem credere, pessimi esset exempli.

tex. 507 Πόσα μὲν οὖν εἴδη παραδείγματων, καὶ πῶς αὐτοῖς, καὶ πότε χρηστέον, εἴρηται.

Quot igitur sint exemplorum forma, quoq; sit eis vtendum, & quo tempore declaratum est.

comm. Docuit esse duas exemplorum species, uempe veram, & fictam, vera quidem continet semper historiam aliquam, ac rem gestam, falsa verò diuiditur in collationem, & fabulam. vtendum est autẽ exemplis in concione potissimum, quia ualent ad persuadendum. quod si præcedant argumẽta, sunt tanquam inductiones, si uero sequantur, sunt tanquam testimonia. quare si exemplis ante argumenta uolumus uti, plura congerere debemus, si uero post argumenta satis erit unũ adhibere. atque hæc de exemplis dicta sufficiãt, deinceps ad sententias transeundum est, quæ sæpe in orationibus adhiberi solent, eum quia grauem, & splendidam orationem faciũt, tum quia partes sunt enthymematum.

CAPVT XLII.

Traditur quid sit sententia, quot sint illius species, à quibus, quando, & quomodo adhibendæ, & quot sit illarum vtilitas.

tex. 508 Περὶ δὲ γνωμολογίας ῥηθέντος, πόσα γένη, μᾶλλον ἂν γένοιτο φανερὸν, περὶ ποίων ἐστὶ, καὶ πῶς ἁρμόττει χρῆσθαι τῷ γνωμολογεῖν ἐν τοῖς λόγοις.

Quòd autem ad sententias dicendas attinet; cum quid sententia sit, expositum fuerit, simul etiam perspicuum erit, quibus de rebus, quo tempore, quibusque personis conueniat in orationẽ sententias proferre.

comm. VT de sentẽtia verba facturus sit, prius eius naturam definiendo quid sit, explicandam esse censet. nam si quis benè intellexerit quid sit sententia, non dubitãdũ est, quin etiã sit intellecturus illa tria, nempe quibus in rebus sententiis uti deceat, & quo tempore, quibusque personis conueniant. neque enim omnibus in rebus opus est sententiis uti, neque semper, neque cuilibet personæ conueniũt. Quintilianus libro octauo sic ait, sententiam ueteres, quod animo sensissent, uocaue-
»

» runt, id cum est apud oratores frequentissimũ,
» tum etiam in vsu quotidiano quasdam reliquias
» habet. nam & iuraturi ex animi nostri sententia,
& gratulantes ex sententia dicimus. hæc Quinti
lianus. nos apud latinos auctores vocabulũ hoc
varijs modis vsurpari notauimus. ac primo qui-
dem pro opinione, vt hæc mea est sententia, vel
pro iudicio, vt Terentius in Adelph.

— & errat longe, mea quidem sententia.

secundo pro voluntate seu desiderio, vt ex sen-
tentia res successit. tertio pro re iudicata, vt in-
dex sententiam tulit. Quarto pro significatione,
vt verborum sententia. Lucretius libro 4.

Internoscere verborum sententia quæ sit.

Quinto pro materia, de qua verba fiunt. Cic. 1.
de Off. pluta in eam sententiam ab eisdem cõtra
verecundiã disputantur. & alibi, Multa dici pos-
sunt in hanc sententiam. Sexto pro re subiecta
orationi, quæ sit ordine disposita. Cic. 1. de Ora-
» tore, verborum sonitus inanis nulla subiecta nec
sententia, nec scientia. Septimo pro lumine ora-
tionis, vnde figuræ sentẽtiarum dicuntur, quę à
verborum figuris plurimum distãt, & oratio sen
tentiosa dicitur, quæ varijs dicẽdi luminibus sit
illustrata. Octauo pro deliberatiuo genere, quia
qui deliberant, & alios audiunt sentẽtiam suam
exponentes, & ipsi dicunt, quid sentiant. Nono,
pro qualibet periodo, quæ sensum habeat inte-
» grũ: vt si esset in ijs fides, in quibus summa esse
debebat, non laboraremus. Decimo pro oratio-
ne sumpta de vita, quæ aut quid sit, aut quid es-
se oporteat in vita breuiter ostendit, hoc modo,
Difficile est primum virtutem teuere, qui sẽm-
per secundæ fortunæ sit vsus. & in hac significa-
tione sentẽtiam hoc in loco accipit Aristoteles.
quæ vel ad rem tantum refertur, vt nihil est tam
populare q̃ bonitas, vel ad personã, vt Princeps,
qui vult oia scire, necesse habet multa ignoscere.
quin etiã ita distinguitur, vt alia sit simplex, qua
les sunt illæ, Nequid nimis, Nosce teipsum, alia
duplex vt illa; Obsequium amicos, veritas odiũ
parit. omnis autẽ sententia versatur in ijs rebus,
quas vel expetimus, vel refugimus, itaq; pertĩ-
net ad humanas actiones, & vitæ rectè degendæ
quasi moderatrix est, vnde Isocrates bene De-
monicum admonet, ut in colligendis sententiis
apes imitet, quæ ex omni flore decerpunt, quod
ad mel conficiendũ vtile esse uideatur. Sed iam
ab Aristotele sententiæ definitionem audiamus.

tex. 509 Ἐὰν δὲ γνώμη, ἀπόφανσις μὲν οὖν μέν τι περὶ τῶν πραχθήναι δεόντων. οἷον, οὐδεὶς πλούσιος ἰσχνάνεται, ἀλλὰ καθόλου. οὐκ ἐπὶ πάντων καθόλου, οἷον, ὅτι τὸ ἄρδην, τῷ καμπύλῳ ἐναντίον, ἀλλὰ περὶ ὅσων αἱ πράξεις εἰσὶ, ἕνεκά τινος, ἡ φύσις πρὸς τὸ πρακτὸν.

Sententia igitur, est enunciatio, non quidem singularum rerum, aut hominum, vt qualis sit Iphicrates: uerum generis uniuersi: neq; tamen omnium rerum absolutè, generatimq; vt si quis rectum curuo contrarium esse dixerit, sed earum rerum omnium, quæ ad humanas actiones pertinent, & quas in agendo vel expetimus, vel declinamus.

Sententiam definiẽs Aristoteles, primo ponit COMM.
eius genus, quia definitio constat ex genere, &
differẽtijs. dicit autem esse enunciationem. nam
enunciatio, est propositio, quę sensum integrum
habeat, & aliquid esse uel nõ esse significet. sed
quia enunciationes aliquæ singulares sunt, quæ
de vna tantum re, vel de vno homine proferunt̃,
vt qualis est equus Alexandri, qualis est Iphicra
tes. aliquæ vetò generales sunt, quæ de vniuerso
genere dicuntur, vt omnes sibi melius esse ma-
lunt, quam alteri. docet Aristoteles sententiam
non esse singularum rerum, aut hominũ, sed esse
generis uniuersi. sunt enim sententiæ legibus, &
decretis per quam similes, quæ non sigillatim de
uno, sed generatim de omnibus feruntur, vt, Nul-
la re homines ad Deos propius accedunt, quam
salutem hominibus dando. præterea cum enun-
ciationes genetales ita distinguantur, vt alię ad
cognitionẽ rerum pertineant, vt verum curuum
recto contrarium sit, an Mundus prouidẽtia re-
gatur, vtrũ respirẽt sub aqua pisces, aliæ uero ad
actionẽ, vt an Respub. sit administranda, an excolen
da sit iustitia, docet Aristoteles, sententiam non
esse rerum earum, quæ ad cognitionem pertĩ-
nent, sed quæ ad actionem, quas in agendo uel
expetere, uel declinare solemus. erit igitur hoc
modo perfecta sententiæ definitio, Sententia est »
enunciatio generis uniuersi rerum earum om- »
nium, quæ ad humanas actiones pertinent, & »
quas in agendo uel expetimus, uel declinamus. »
quamuis autem uerum sit quod ait Aristoteles, »
sententiam esse generis uniuersi, tamen interdũ »
Oratores eas ad personam uertunt, ut Cicero pro Ligario, Nihil habet Cęsar, nec fortuna »
tua maius, nec natura melius, quam ut uelis ser- »
uare quamplurimos. Ita quæ erant terũ propria »
(ut ait Quintilianus) fecit hominis. nam siquis »
Cæsaris personã detrahat remanebit integra sen-
tẽtia hoc modo; Nihil habet nec fortuna maius,
nec natura melius, quam ut uelit seruare quam-
plurimos. Itaque cum laudamus aut uituperã-
mus, solemus ea quę generatim sententiosè pro
feruntur, ad personas accommodare. ut hæc est
sentẽtia; ad principes additus priuatorũ faciles
esse debent, & libere querimoniæ de aliorũ iniu-
riis: quam sententiam ita uertit ad Pompeium
Cicero; Iã uero ita faciles aditus ad cũ priuato- »
rum, ita liberæ querimoniæ de aliorum iniuriis »
esse dicuntur, ut is, qui dignitate principibus ex »
cellit, facilitate par infimis esse uideatur. item il
la est sententia turpissimũ est habere domi om-
nia uenalia. quam sententiam ita ad Antonium
Cicero uertit; cum domi tuæ turpissimo mercã »
tui omnia essent uenalia. dixerat olim Periander
Corinthius eã sententiã; Exercitatiõ potest om-
nia, qua laude potissimum Demosthenes cele-
bratur, quod exercitatione sit omnia cõsecutus.

tex. 510 Ὅταν δὲ ἐπεὶ τὰ ἐνθυμήματα ὁ περὶ τούτων συλλογισμός ἐστι μάλιστα, τὰ τε συμπεράσματα τῶν

τῷ ἐνθυμημάτων, καὶ αἱ ἀρχαὶ, ἀφαιρεθέντος τοῦ συλλογισμοῦ, γνῶμαί εἰσιν. οἷον

Χρὴ δ' ἅ τοθ' ὃς τις ἀσόφρων πέφυκ' αὐτὸς,
Παῖδας ποιασῶς ἐκδιδάσκεσθαι σοφούς.

Quare cum Enthymemata nihil aliud ferè sint, quam rerum huiusmodi ratiocinationes, si quis vel conclusiones, vel principia enthymematum sine ratiocinatione sumat, erunt sententiæ, qualis est illa;

Quicunque prudens est vir, is ne liberos
Optet suos nimis scientes effici.

COMM. Dixerat supra sententias earum rerum esse, quę ad humanas actiones pertinent, & quas in agendo vel expetimus, uel declinamus. nunc addit etiã enthymemata ferè omnia, quibus orator vtitur, ex huiusmodi rebus confici, quę ad actiones humanas pertinent. quare fit, vt sententiæ ferè sint enthymematũ partes. est enim enthymema syllogismus de rebus, quæ ad uitam, & mores attinent. ex quibus sunt etiam sententiæ. Quod siquis enthymema dissoluat, is profecto intelliget vel conclusionẽ eius, vel principium esse sententiã. ut, Clodius iure fuit interfectus quoniam erat insidiator. hoc est enthymema. quod si dissoluatur, in sententiam eius conclusio euadit, q̃ ita Cice. pronunciat; insidiatori vero, & latroni, quæ potest afferri iniusta nex? Catilina est exterminãdus, est enim proditor patriæ. enthymema est ex propositione, & ratione. sume rationẽ, quę conclusio est enthymematis, & vide à quo principio pendeat, statimque sententiam conficies hoc modo, Quicunq; patriæ proditor est, ille exterminari debet. in summa in omni enthymemate rhetorico snĩa latet, uel in conclusione, uel in propositione. non tñ omnis sententia pars est enthymematis, neq; enim hæc ratio uicissim retro cõmeat, vt postea docet Arist. Cum autem enthymema constet ex propositione, & ratione, propositionẽ Aristoteles principium uocat, rationem uero uocat conclusionem. nam interdũ ipsa propositio sententia est. Vt, omnes bene uiuendi rationes in virtute sunt collocandæ, sola enim virtus in sua potestate est, omnia præter eam subiecta fortunæ sunt. item, optima uiuendi ratio est eligenda, eam. n. iucundam consuetudo reddet. interdũ uero ipsa ratio sententia est, ut Cic. pro M. Marcello, ea uicisti, quæ & naturam, & conditionẽ ut uinci possent habebant, nulla est. n. tanta uis, tantaque copia, quæ non ferro, ac uiribus debilitari, frangiq; possit. & pro Q. Ligario, Noli obsecro dubitare C. Cæsar similẽ gloriæ laudẽ quam sæpissimẽ quærere. nihil est enim tam populare quam bonitas. Iã igitur satis constat, cur dixerit Aristoteles uel principia, uel conclusiones enthymematum esse sententias. profert autẽ exemplũ Aristoteles ex Euripidis Medęa: sunt enim duo senarij uersus ab ipsa Medæa pronunciati. quæ cũ expelleretur à Creonte Corinthiorum rege, quod esset sciens, & perita multarum rerum, & maleficiorum, dixit hanc sententiam.

10 Non debere parentes, qui prudentes sunt operam dare, vt filij sui multa discant, & plurimarum scientiam percipiant. quam sententiam subiecta ratione comprobauit. uersus autem Euripidis nos ita latinos reddidimus.

Quicunque prudens est vir, is ne liberos
Optet suos nimis scientes effici.

Τοῦτο μὲν οὖν γνώμη, προστεθεῖσης δὲ τῆς αἰτίας, ἐπιχείρημα ἔσται τὸ ὅλον, οἷον

Χωρὶς γὰρ ἄλλης ἧς ἔχουσιν ἀρρίας.
Φθόνον πρὸς αὐτῶν ἀλφάνουσι πλουμένη.

20 *Hæc quidem est sententia. quod siquis adiungat causam, & cur ita sit explicet, iam totum simul erit enthymema: vt,*

Nam præter illam, cui applicant se, ignauiã,
Parant sibi liuorem acerbum ciuium.

COMM. Duo senarii, qui supra positi sunt, per se. sentẽtiam absoluũt. quibus si causa addatur, & ratio, cur ita sit explicetur, tũc id totum simul, hoc est snĩa, & causa, vel ratio simul iuncta, faciet enthymema. videtur autem illa Medææ snĩa absurda, & præter cõem omnium opinionẽ, omnes enim ferè cupiũt filios suos esse quam eruditissimos. 30 sed illi duo senarij adiuncti probabilem ratiocinationem efficiunt, quos ita nos conuertimus,

Nam præter illam cui applicant se ignauiam,
Parant sibi liuorem acerbum ciuium.

Duæ sunt igitur causæ, cur liberi nimis magnam operam studij scientiarum dare non debeãt. prima, quòd ignaui fiant, & desides, & ad res alias gerendas inepti, sicut apud Platonem in Theæteto Socrates eleganter explicat. vude Neoptolemus ille apud Ennium dicebat, philosophandũ quidẽ esse, sed paucis, nam omnino baud placet, cuius sententiam apud Ciceronem secundo de 40 Oratore M. Antonius approbat. altera causa est, quia qui scientia cæteris antecellunt, in multorum inuidiam, & obtrectationem incurrũt. ergo fieri potest enthymema hoc modo; nemo debet operam dare, vt filij sui multum in scientijs proficiant, nam præterquam, quòd ignaui, & desides euadent, etiã in multorum inuidiam, & obtrectationem incident. vult igitur Aristoteles, ex sententia, & ratione fieri enthymema, uocatq; syllogismum, siue ratiocinationem, quoties sententia cum ratione copulatur. quoties autem disiungitur à ratione sententia, tunc dicitur syllogismus auferri. & hoc est quod supra dixit conclusiones, uel principia enthymematum, ablata ratiocinatione sententias esse. interdum uero sententiæ conglobantur sine rationibus præceptorum loco, ut pro P. Sestio Cicero. amenius patriam, pareamus senatui, consulamus bonis, præsentes fructus negligamus, posteritati, & gloriæ seruiamus. id esse optimum putemus, quod erit rectissimum. speremus, quæ uolumus, sed quod acciderit, feramus. cogitemus denique corpus uirorum fortium, magnorumque hominum esse mortale, animi uero motus, & uirtutis gloriam sempiternam.

tex.512 Καὶ τὸ, Οὐκ ἔστιν ὁστις πάντ' αἰὼν εὐδαιμονεῖ.
Καί, Οὐκ ἔστιν ἀνθρώπων ὅς τις ἐστ' ἐλεύθερος.
γνώμη, πρὸς δὲ ἐχομένῳ εἰθύμημα.
Ἢ χρημάτων γὰρ δοῦλός ἐστιν, ἢ τύχης.

Et illa, Nemo beatus rebus eſt in omnibus, rurſus illa, Nemo omniũ oĩno virorum liber eſt, eſt ſnĩa, ſed ſi iungatur cum ſequenti, fiet enthymema, Fortunæ enim aut eſt ſeruus, aut pecuniæ.

COMM. Pergit oſtendere ſentẽtias addita ratione fieri enthymemata. quod ſi ratio non adiungatur ſententiæ tantum dicuntur, vt illa,
Nemo beatus rebus eſt in omnibus.
ſenarius autem hic à nobis ita conuerſus, Euripidis fuit, in prologo Stenobœæ tragœdiæ, ſicuti docet Ariſtophanis interpres. quæ quidem tragœdia non amplius extat. ſententia autem veriſſima eſt, quam ita Horatius Latinè expreſsit,
—*Nihil ab omni parte beatum.*
Aliam ſententiam addit Ariſtoteles, ſumptam ex Euripidis Hecuba. quam ipſamet Hecuba protulit, cum Agamemnon oſtẽdiſſet ſe aperte nolle Polymneſtori Thracum regi nocere, qui Polydorum Hecubæ filium propter auri cupidi tatem interfecerat, quia Græcorum exercitum reformidaret. clamat igitur Hecuba nullum eſſe virũ omnino liberum. cum etiam ipſe rex regũ Agamemnon iram populi pertimeſceret. ergo ſi tantum ille ſenarius proferatur, erit ſententia,
Nemo omnium omnino virorum liber eſt.
Quod ſi ſubſequens etiam ſenariolus addatur, qui ſuperioris rationem continet, tunc ambo ſimul copulati enthymema conficiẽt, hoc modo;
Nemo omnium omnino virorum liber eſt.
Fortunæ enim aut eſt ſeruus, aut pecuniæ.
Sunt etiam aliquæ ſententiæ dupliees, quibus ſi ab vtraque parte ratio addatur, fiunt enthymemata, ut Terentius in Phormione,
— *Non rete accipitri tenditur, neque miluio,*
Qui male faciũt nobis, illis qui nihil faciũt, ſẽditur.
hæc eſt dupiex ſententia, cui ſtatim rationem adiungit, ut fiat Enthymema,
Quia enim in illis fructus eſt, in his opera luditur.
Idem Terentius in Hecyra,
Nam qui amat cui odio ipſus eſt, bis facere ſtultè dueo.
Laborẽ inanem ipſus capit, & illi moleſtiã affert.

tex.513 Εἰ δ' ἔστι γνώμη τὸ εἰρημένον, ἀνάγκη τετράπους εἶναι γνώμης εἶδη. ἢ γὰρ μετὰ ἐπιλόγου ἔσαι, ἢ ἄνευ ἐπιλόγου.

Quod ſi ea eſt ſententia natura quam diximus; neceſſe eſt quatuor eſſe ſententiæ ſpecies, uel enim rationem adiunctam habent, vel ſine adiecta ratione proferuntur.

COMM. Poſtquam declarauit quid ſentẽtia ſit, & quomodo ex ea fiat enthymema, nunc quærit quot ſententiæ ſpecies ſint. & ait eſſe quatuor. quæ ita diſtribuuntur. Omnis ſententia uel rationem adiunctam habet, uel ſine ratione profertur. atq; ita duæ fiunt ſpecies. rationem adiunctam habet illa Terentij in Adelphis;
Homine imperito nunquam quicquam iniuſtius,
Qui, niſi quod ipſe facit, nihil rectum putat:
ſine ratione eſt illa in eadem comœdia,
Pecuniam in loco negligere, maximum interdum eſt lucrum. hæ duæ ſpecies iterum ſingulæ in duas diuiduntur, quo fit, vt quatuor ſint omnes ſententiæ ſpecies. nam quæ rationem adiunctã habẽt, uel ſunt partes enthymematum, vel ſunt quidem enthymematicæ, ſed non tamen enthymematum partes. quæ verò ſine ratione proferũtur, vel præcognoſcuntur ab omnibus, vel ſimul atque prolatæ fuerint, ab audientibus approbantur. prima igitur ſententiæ ſpecies eſt pars enthymematis, altera eſt enthymematica, Tertia eſt per ſe cognita, Quarta conſenſu probata. quas ſpecies ſigillatim explicat Ariſtoteles.

Ἀποδείξεως μὲν οὖν δεόμεναί εἰσιν, αἱ μετὰ ἐπιλόγου ὅσαι παράδοξόν τι λέγουσιν ἢ ἀμφισβητούμενον. ὅσαι δὲ μηδὲν παράδοξον, αὐτὸ ἐπιλύσι. tex.514

Atque illæ rationis, ac probationis egent, quæ vel admirabile quippiam, vel controuerſum enunciant: quæ verò nihil alienum à multorum opinionibus habent, nullius rationis indigent.

COMM. Oſtẽdit quomodo duę primæ ſentẽtiarũ ſpecies diſtinguantur. ſunt enim aliquæ primo aſpectu quodammodo admirabiles, & quæ non facile credãtur, ſed in controuerſia ſint, quod alij veras, alii falſas exiſtimãt. has igitur ſubiecta ratione probare oportet, qualia ſunt illa, quæ ſtoici paradoxa uocant. ut, nihil bonum, niſi quod honeſtum, virtus per ſe contenta eſt ad beatè uiuendum. Solus ſapiens eſt diues. hæc enim non vulgo creduntur, niſi adiecta ratione probẽtur. tales ſunt etiam illæ, quæ controuerſum aliquid enunciant. de quo alij aliter ſentiant. vt publica vtilitas propriæ vitæ eſt anteponẽda. bona exiſtimatio diuitiis pſtat. melius eſt accipere iniuriã quã inferre. nã hoc genus omne ſententiarũ probationem requirit. at vero ſentẽtiæ illæ, quæ non ſunt ab opinione vulgari diſiunctæ, ſed id enunciant, quod omnibus uerum uidetur, nullius probationis indigent. vt Terentius in Eunucho:
Omnia prius experiri quam armis ſapientem decet.
Cicero in Epiſtolis, Tempori cedere, id eſt neceſsitati parere, ſemper ſapientis eſt habitum. Virgilius in Bucolicis,
——*Trahit ſua quemque voluptas.*

Τούτων δ' ἀνάγκη, τὰς μὲν, ἐξ ὧν τὸ προυγῶσθαι μηδὲν δέεσθαι ἐπιλόγου. οἷον, tex.515

Ἀνδρὶ δ' ὑγιαίνειν ἄριστον ἔστιν ὡς γ' ἡμῖν δοκεῖ.
φαίη τις γὰρ τῶν πολλῶν οὕτω. τὰς δ' ἅμα λεγομένας, ἐν αἷς ἔσαι ἐπιλύσασιν. οἷον,
Οὐδεὶς ἑκὼν, ὅς τις οὐκ ἀεὶ φιλεῖ.

Ex his neceſſe eſt, quaſdam eſſe, quæ nullam ideo rationem requirant, quoniam ab omnibus conceduntur, vt illa; corpus habere bene

conſti-

constitutum, optimum est, vt nobis quidem videtur: in hanc enim sententiam plerique omnes consentiunt. quædam verò simul ac enunciãtur, perspicuæ sunt eis, qui aduertunt, vt illa;

Nemo est amans qui sempiternè non amet.

COMM. Ex illis sententijs, quæ probatione nõ egent, aliquæ sunt eiusmodi, ut eas omnes credant, & quasi præcognoscant, quadam quasi naturali notione, ut siqs dicat, optima res est, esse sanũ. hæc sententia tam aperta est, ut ei nemo cõtradicat. nam in epigrãmate etiam deliaco, quod primo Ethicorum Aristoteles recitat, dicitur, optimũ esse, bene ualere. & Metrodorus putabat illũ esse beatum, cui corpus esset bene constitutum, & exploratum haberet, ita diu futurũ. uulgo etiã omnes dicunt, rem quãdam pulcherrimam esse sanitatem. quas igitur sententias omnes homines, uel saltem plerique ueras esse putant, illæ probatione non indigent. ut Cicero, Nomẽ pacis dulce est, & res ipsa salutaris. Sallustius, Virtus æterna, claraq; habetur. sunt item aliæ sententiæ, quæ licet ante nesciantur, tamen simul atq; fuerint auditæ, atque intellectæ, credũtur, ut ea, quam in Troadibus apud Euripidem Hecuba pronunciat, in hunc sensum.

Nemo est amans, qui sempiternè non amet.

Veri enim amantes licet interdum dissentiant, & irascantur inter se, tamen postea iterum etiã amorem redintegrant, neque vllæ tam graues iuriæ solent existere, quæ vero amantes penitus, ac perpetuo disiungere possint, huius generis est illa Terentij sententia;

Amantium iræ, amoris redintegratio est.

tex.516 Τῶν δὲ μετ' ὄπλογου, αἱ μὲν, εὐθυμήματος μέρος εἰσὶν. ὥσπερ

Χρὴ δ' οὐ ποθ' ὅς τις ἀρπίφρων.

αἱ δ' εὐθυμηματικαὶ μὲν, οὐκ εὐθυμήματος δὲ μέρος. ἄμα δὲ καὶ μάλιστα δοξειαμεῖσιν. εἰσὶ δ' αὐταί, εἰ ὅσαις ἐμφαίνεται τὸ λεγόμενον τὸ αἴτιον. οἷον εἰ τῷδε,

Ἀθάνατον ὀργὴν μὴ φύλαττε θνητὸς ὤν.

τὸ μὲν γὰρ φάναι μὴ δεῖν ἀεὶ φυλάττειν τὴν ὀργὴν, γνώμη. τὸ δὲ προσεπειπεῖν τὸ θνητὸν ὄντα, τὸ διὰ τί λέγει.

Earum autẽ quæ rationis egent, aliquæ sunt Enthymematis partes, vt illa,

Quicunque prudens est vir, & cætera.

Aliquæ vero vim habent Enthymematis, vnde vocantur enthymematica, neque tamen sunt enthymematis partes: quæ quidem etiã magnopere præcellunt. tales sunt illæ, in quibus eius, quod dicitur, causa apparet, quemadmodum in illa,

Ne immortale odiũ mortali in pectore ferues.

nam si quis ita enunciet: Ne immortale odium ferues, erit sententia: id vero, quod adiungitur, mortali in pectore, causam exprimit.

COMM. Duas seutẽtiarũ species explicuit, quæ subiecta ratione non indigent, nunc ad alias duas accedit, quæ fidem non faciunt, nisi ratione cõprobentur. ac prima quidẽ species est illa, quæ pars est enthymematis, qualis est ea, quam supra posuit ex Euripidis Medæa sumptum,

Quicunque prudens est vir, is ne liberos.

Optet suos nimis scientes effici.

Non enim integrum locum citat Aristoteles, breuitatis causa, quod sæpissimè facit. hęc autẽ sententia nõ esset credibilis, nisi addita ratione probaretur. itaq; pars enthymematis vocatur. sunt aliæ sententiæ, quæ vocantur enthymematicæ, nõ quia sunt enthymematis partes, sed quia vim habẽt enthymematis, & in se quasi clausam rationem habent. quæ quidem sententiæ maximè laudabiles sunt, & plurimum excellũt. quia simul enunciantur, & in eis quasi expressa causa, seu ratio uidetur. huius generis duo ponit exempla Aristoteles, quorum primum est.

Ne immortale odium mortali in pectore ferues.

Hic versus apud græcos senarius est, & inter sententias diuersorum auctorũ circumfertur. uos quia commodius uidebatur, exametrum latinè fecimus. docet autẽ Aristoteles quomodo hæc sententia, rationem adiunctam habeat. nã siquis tantum ita dicat, Ne immortale odiũ ferues. sententiam proferet, sed cum addantur ea uerba, mortali in pectore, causa, ratioq; exprimitur, cur odium immortale esse uou debeat.

Ὅμοιον δὲ, καὶ τὸ, θνατὰ χρὴ τὸν θνατὸν, οὐκ tex.517
ἀθάνατα θνατὸν φρονεῖν.

Eodem modo etiam illa, Eum mortalia curare decet, qui mortalis est, non immortalia.

COMM. Alterum ponit exemplum enthymematiæ sententiæ. quod etiam decimo Ethicorum eitauit. licet ibi sententiam hanc uituperet. q̃ inutilis hominibus esse uideatur, & à magnis rebus deterrere. qui uerò fuerit auctor huius sententiæ non satis constat. quidam haud sanè malus poeta, quem Catonem unlgo nominant ita latine sententiam hanc expresit,

Mitte arcana Dei, cælumq; inquirere quid sit,
Cum sis mortalis, quæ sunt mortalia cura.

Hue alluſit etiam Horatius cum ita inquit;

Quid æternis minorem consiliis animum fatigas?

Apud latinos etiam huiusmodi sententiæ frequenter inueniuntur, ut Sallustius in Iugurthino; At ingenij egregia facinora, sicut anima, immortalia sunt. nam si dixisset. ingenii egregia facinora immortalia sunt, sententiam protulisset. Sed eũ addiderit, sicut anima, rationem similitudine expresit. sic ut etiã in illa eiusdẽ operis;

Nam in omni certamine, qui opulentior est, etiam si accipit iniuriam, tamen quia plus põt, facere uidetur. enthymematicã enim sententiã facit illud, quod additur, Quia plus potest,

Φανερὸν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων, πόσα τε εἴδη γνώμης, καὶ περὶ ποῖον ἕκαστον ἁρμόττει. περὶ tex.518
γὰρ τοῦτ' ἀμφισβητουμένων, ἢ παραδόξων μὴ αὐτὸν ὄπλόγου.

Ex iis, quæ dicta sunt, iam perspicuũ est, quæ COMM.
sententiæ species sint, & quibus rebus singulæ

conue-

cōueniā'. quoties enim de illis ambigitur, aut aliquid præter opinionem continent, tunc semper addenda est ratio.

COMM. Iam satis declaratum est, quæ sententiarū species sint, & quomodo inter se distinguantur. nā quatuor esse diximus. quarum aliquæ rebus indubitatis, & certis conueniūt, quæ sine ratione proferuntur, aliquæ uero conueniunt rebus, de quibus ambigitur, & quæ aliquid præter cōmunem opinionem enunciant, quibus rationē semper oportet addere. nam si proferrentur siue ratione, statim audientes eas reijcerent, neque vllā oratori possent vtilitatem afferre, sed potius ei fidem abrogarent. vt si quis ita proponat; melius est iniuriam accipere, quam inferre. nisi rationē addat, statim omniū irrisione ludetur. sed si rationem subiungat hoc modo, nam qui facit iniuriam semper improbus est, qui vero iniuriā accipit, probus esse potest. animus acquiescit. ita si quis dicat, supplicū misereri uon oportet, videbitur impia sentētia. sed si quis addat rationem, quia misericordia perturbat animū, & verum iudicium confundit. facile fiet probabilis.

tex.520 Αλλ' ἢ προσθεῖτα τὸν λόγον, γνώμη χρῆσθαι τῷ συμπεράσματι. οἷον ἔπης εἴποι, ἐγὼ μὲν οὐκ ἐπειδὴ οὐτι φθονεῖσθαι δεῖ, οὐτ' ἀ ρρονέιναι, οὔφημι χρὴ παιδεύεσθαι, ἢ τοῦτο προεισπόντα, ἐπεσπεῦ τὰ ἐμπροσθεν.

Sed vel præponere licet rationem, & vti sententia pro conclusione, vt si quis ita dicat: Ego quidem quoniā declinare inuidiam oportet atq; ignauiæ nomen fugere, dico sapiētiæ studijs operam dare non oportere, vel ipsam enunciare sententiam, deinde rationem addere.

COMM. Duobus modis enunciare sententias admirabiles, hoc est, quæ præter communem opinionē sunt, possumus. vel enim rationē præponemus, & sententiam tanquam conclusionem adiungemus, vel contrà primo loco ponemus sententiam, deinde rationem pro conclusione. hoc aūt exemplo suprapositō ex Euripidis Medæa probat. sed ad commodum suum conformat. dixerat Medæa, non esse studiis sapientiæ daudam operam. quæ sententia communi opinioni repugnat. ergo illam duabus rationibus probauit, prima quod ignaui euadunt ii, qui litteris dant operam. altera, quòd in multorum inuidiam incurrunt. ergo licet has tationes sententiæ præponere hoc modo; Ego sane, cum euitanda sit inuidia, nomenque ignauiæ fugiendum, censeo sapientiæ studijs operam dare non oportere, vel præponere sententiam, & rationes subiungere hoc modo; Non est sapientiæ studiis dauda opera. nam & inuidiam hominibus conflant, & ignauos, atque desides efficiunt. Seneca scribens ad
„ Lucilium sic ait; Siue fastidio implendus est ven
„ ter. quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus quicquid acceperit? proposuit igitur sententiam, deinde rationem adiunxit, potet etiam rationem proponere hoc modo; cum venter, quicquid acceperit, perditurus sit, sine fastidio impiendus est. ex hoc loco bene potest intelligi. quod supra dixit Aristoteles sententiā esse vel principiū, vel conclusionē enthymematis. cum enim ratio præponitur, tunc sententia est tanquā conclusio, cum vero subiicitur ratio, tunc sententia est euthymematis principium.

Περὶ δὲ τῶν μὴ παραδόξων, ἀδ' ἄλλων δὲ, προσ tex.521
πθεῖτα τὸ διότι προεγγυλώτατα.

Quoties autem non sunt quidem præter opinionē, sed aliquid obscuritatis habent, tūc aptè, & concinne ratio est adiungenda.

Nunc de illo sententiarum genere loquitur. COMM.
quod enthymematicum supra dixit. quæ licet non sint contra communem opinionem, tamen aliquid in se habeāt, quod incertum esse videatur. oportet igitur huiusmodi sententiis concinnè tationem inferere, ne de illis quisquam dubitare possit. Vt, Quoniam vita ipsa, qua fruimur breuis est, memoriam nostri quam maximè longam efficiamus. cum omnibus fortunæ telis proposita sit vita nostra, quicquid accidit, moderatè feramus. in sola virtute, quę claros homines reddit, vera nobilitas est. hoc sententiarum genus maximè probatur ab Aristotele, quoniā vna continuatione sententiam inclusa tatione breuiter, & eleganter explicat.

Ἁρμόττει δ' ἐν τοῖς τοιούτοις, καὶ τὰ λακωνικὰ tex.522
ἀποφθέγματα, καὶ αἰγγματώδη.

Conueniēt etiam huiusmodi locis apophthegmata Laconica.

In omnibus locis, in qbus sentētiæ benè possunt accommodari, breuiter etiā, & scitè dicta, COMM.
qualia sunt illa, quibus Lacones præcipue delectabantur, conuenient. apophthegmata vertit Auctor qdā, breuiter, & scitè dicta. Plutarchus librū confecit, quem Apophthegmata Laconica inscripsit. q à Laconibus quibusdam viris essent pronunciata. sed Laconica vocabantur etiā si ab aliis, quam à Laconibus essent dicta, quod morem Laconum imitarentur. nam dicendi breuitate Lacones vtebantur, vnde etiam Laconismus pro breuiloquētia ponitur. Auctor quidā octo libros Apophthegmatū collegit, unde potest quis sibi copiam arbitrio suo parare.

Οἷον ἔπης λέγοι ὅπερ στησίχορος ἐν λακραῖς ἔ- tex.523
πεσι, ὅτι οὐ δεῖ ὑβρισὰς εἶναι, ὅπως μὴ οἱ τέττι-
γες χαμόθεν ἀδωσιν.

Et quæ per ænigmata proferuntur, vt si quis idem diceret, quod Stesi. horus apud Locrenses dixit: non oportere contumeliosos esse, ne cicadæ humi canant.

Obscura quoque dicta, quæ græcè dicuntur COMM.
ænigmata, sępe nim sententiarum hàbent. quod exemplo probat Aristoteles. Stesichorus enim poeta, cnm uid eret Locrenses esse contumeliosos, & multis hominibus iniuriam inferre, uolēs eos admo-

eos admoniere, vt à contumelijs abstinerent, dixit, vt caverent, ne cicadæ in agro Locrensi humi canerent. nam hoc ænigmate rerum omnium vastitatem eis minabatur, quidem cicadæ solent in arboribus canere, quod si tecta omnia, atque omnes arbores excindantur, tunc necesse erit, vt Cicadæ humi canant; cum nihil habeant, in quod ascendant. Eustathius libro tertio Iliadis hoc ænigma sic interpretatur; minatus est quidam se facturum, vt apud hostes cicadæ humi canerent. hoc est, se vastaturum eorum regionem, & arborea excisurum. vt necessario cicadæ humi canerent. Strabo libro sexto tradit cicadas, quæ in Locrensi agro versantur, sonantius canere, cum in Rhegino agro vicino mutæ sint. Quintilianus libro octauo de ænigmate sic ait; Hæc allegoria, quæ est obscurior, ænigma dicitur, vitium meo quidem iudicio, si quidem dicere diluciḋ virtus. L. Crassus. 3. de Orat. Est hoc magnum ornamẽtum orationis, in quo obscuritas fugienda est. etenim ex eo genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Cicero. 2. de Diuina. Iam verò quo pertinẽt obscuritates, & ænigmata somniorum. Sunt igitur ab Oratore perquam raro ænigmata vsurpanda, quia vitiosam efficiunt orationem, cuius præcipua virtus est perspicuitas.

tex.523 Ἁρμοττει δὲ γνωμολογεῖν ηλικίᾳ μὲν πρεσβυτέρῳ. πολὺ δὲ πρέπει, ὧν ἔμπειρός τις.

Seniori autem homini potissimum conuenit sententias dicere. atque illi præcipuè, qui magnum rerum vsum habeat.

comm. Non cuiuis hominì conuenit sententijs vti, sed eis tantum, qui iam seniores sunt, & magnum rerum vsum habeant. tales enim propter auctoritatem quam longo tempore, & vsu acquisierunt, monendi, & præcipiendi facultatẽ habent, & quasi magistri docere possunt, quid faciendum, aut fugiendum sit. hoc est, quod in octauo libro Quintilianus ait; ne passim, & à quocunq; dicantur. magis enim decent eos, in quibus est auctoritas, vt rei pondus etiam personæ confirmet. quis enim ferat puerum, aut adolescentulum, aut etiam ignobilẽ, si iudicet in dicendo, & quodammodo præcipiat? Cornificius libro 4. ad Herennium ita monet; Sententias interponi raro conuenit, vt rei actores, non iudicandi præceptores esse videamur. neque tamen quilibet senex aptus est ad sententias proferendas, sed is tantum, qui peritus rerum sit, & multa tractauerit, multaq; experientia doctus fuerit. vel qui plurimum in studijs sapientiæ profecerit, talibus enim viris facile credere solemus.

tex.524 Ὡς τὸ μὲν μὴ πρεπόντως ὁρᾶν γνωμολογεῖν, ἀπαιδευσίας, ὥσπερ καὶ τὸ μυθολογεῖν. τὰ δὲ περὶ ὧν ἄπειρος, ἠλίθιον, καὶ ἀπαίδευτον.

Indecorum enim est iuniori sententias dicere, sicuti etiam fabulas comminisci. de ijs verò quemquam dicere, quorum ignarus est, stulti, ac rudis ingenij proprium est.

10 Probat à contrarijs seniori tantum, & perito viro sententias conuenire. nam si à puero, vel ab imperito proferantur nullam dignitatẽ habent. est enim res quædam indecora, cum puer, aut adolescentulus, quasi aliorum magister, sententias loquitur, quoniam ad eam ætatem pertinet discere, non autem docere. sicuti neque puero conuenit fabulas fingere; quamuis ætas illa fabulis præcipuè delectetur, quas à maioribus audire debet, & per eas in rebus honestis erudiri. quod si quispiam imperitus, ac ignarus de aliqua re pronunciare velit, nonne stultus, & insipiens ab omnibus habebitur? quare iuuenes, & imperiti homines debent hoc negocium dicendarum sententiarum senioribus, & longo vsu peritis relinquere. comm.

Σημεῖον δ' ἱκανὸν, οἱ γὰρ ἀγροῖκοι μάλιστα γνωμοτύποι εἰσὶ, καὶ ῥᾳδίως δοξάζονται. tex.525

Huius autem rei signum est, q agrestes homines maximè sententias loquuntur, & facile de re qualibet enunciant.

Quod stulti, & rudis ingenij proprium sit, de rebus incognitis iudicare. probat à rusticorum consuetudinẽ. qui cũ omnia imperitissimi sint, tamen frequentissimè sententias loquuntur, & quædam quasi viuendi præcepta tradunt, neq; quicquam pensi habent in rebus iudicandis, sed temerè de quauis re pronunciant. hoc autẽ propter stultitiã faciunt, & quia grauiores ignorant. qui igitur eodem ingenio, quo rustici prædicti sunt, eodem etiam vitio laborant, & de rebus incognitis temerè iudicant. comm.

Καθόλου δὲ μὴ ὅπως καθόλου εἰπεῖν, ἁρμόττει ἐν χιτλασμῷ, & λοιδορεῖ. καὶ ἐν τούτοις, ἢ ἀρχόμενον, ἢ ἀπὸ ὀλίγα. tex.526

Generatim autem aliquid proferre, quod ne quaquam generale sit, maximè conuenit in conquisitione, atque amplificatione. & hoc, vel in principio, vel postquã aliquid conclusum fuerit.

Debet orator diligenter cauere, ne quid dicat, quod apertè falsum sit, & præcipuè ne quid generatim proferat, quod nequaquã ad omnes eius generis homines pertineat, vt si quis dicat omnes iurisconsultos auaros esse, aut omnes mercatores mendaces, quamuis plerique tales sint, tamen in vitium incidet, quoniã aliqui fortè iurisconsulti inbetales reperiuntur, & aliqui mercatores ueridici. conceditur tamen interdũ oratori, ut ea dicat, quæ apertè falsa sunt, & generatim proferat, quæ nequaquam generalia sunt, tunc, cum de calamitatibus suis, aut eorũ, quos defendit, conqueritur, aut eum amplificatione utitur. cuius rei plurima sunt apud Ciceronem exempla. vt pro Milone sunt hæc apertè falsa; omni in hominum cœtu gratijs agendis, & gratulationibus habendis, & omni sermone celebramur. & psulo post, omnibus in terris & iam uer satur, & semper habitabit nominis mei gloria. item illa, ò terram illam beatam, quæ hunc comm.

virum

virum exceperit, hanc ingratam si ieceric; miseram si amiserit. pro Cn. Plancio, Nihil tã inhumanum, tam immane, tam ferũ quam committere, vt beneficio non dicã indignus, sed victus, esse videare. pro lege Man. Cicero cũ Pompeij laudes amplificat, ea dicit, quæ sunt apertè falsa; Qui sapius cum hoste conflixit, quã quisquã cum inimico cõcertauit, pluta bella gessit, quã cæteri legerunt, plures prouincias confecit, quã alij concupiuerunt. & alibi, vt eius semper voluntatibus non modo ciues assenserint, socij obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti, tempestatesque obsecundarint. in summa ferè semper Cicero cum vtitur conquæstione, vel amplificatione, solet aliquid dicere, quod veritatẽ excedat. Sed hic Aristoteles de sententijs loquitur, quæ sæpe generatim proferuntur in conquestione, & amplificatione, quamuis generales uõ sint. vt apud Catullum Ariadna cum de Theseò amante conqueritur, ita clamat:

Iam iam nulla viro iuranti fœmina credat,
Nulla viri speret sermones esse fideles,

ita Dido irata quarto Aeneidos ait,

——Nusquam tuta fides.

Apud Euripidem Hecuba cum Vlyssem ingrati animi crimine accusaret, dixit omnes eos, qui populares honores ambiunt, beneficiorum immemores esse. nihil autem interest vtrũm in conquestionis, arq; amplificationis principio, an in fine vtamur eiusmodi sententijs, eum vtrobiq; supra veritatem aliquid extollere liceat.

tex. 527 Χρὴ δ' ἀεὶ, καὶ τὰς πόλλ' ἡμέρας, καὶ χρόνους γνώμας, αἳ ὧν χρήσιμοι. δεῖ γὰρ τὸ εἶναι κοινὰ, ὡς ὁμολογουμένων ἁπάντων, ὀρθῶς ἔχειν δοκοῦσιν· οἷον παραλαμβάνειν εἰς τὸ κινδυνεύειν μὴ θυσαμένους.

Εἰς ἀνὴρ ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης.

Licebit etiam vti pernulgatis, cõmunibus sententijs, si causæ nostræ profuerint. nam quia communes sunt tanquam omnium consensu probatæ, rectè se habere videntur: vt si quis adhortetur ad periculum subeundũ eos, qui litare non potuerint, & id dicat;

——Augurijs, vt patriam serues, bellare, fortè est.

comm. Hactenus docuit quomodo nos ipsi sententias excogitare, & conformare debeamus, & quot sint earum species, quomodoq; tractẽtur: nunc ait nos aliorum etiam sententijs in oratione nostra vti posse, & præcipuè si pernulgatæ fuerint & communes. atque huius rei rationem addit. quia huiusmodi sententiæ multum valẽt ad fidem faciendam. eũ enim communes sint, omnium iam consensu videntur approbatæ. hoc autem tribus exemplis illustrat, primum est Homeri carmen pernulgatum, & tanquam prouerbium à multis celebratum, quod hunc sensum habet; optimum augurium est pro patria pugnare. ergo si quis velit eos ad bellum pro patria gerendum adhortari, qui litare non potuerunt, & quibus extà portendere tristia videantur, & qui infausta notarunt auguria, poterit hoc Homerico vti carmine,

Augurium, vt patriã serues, bellare, fœcundũ est.

Aiunt Epaminondã Thebanorum ducem, ante Leuctricam victoriam, cũ esset congressurus cũ Lacedæmoniis, & litare non potuisset, extaque tristia apparerent, hunc versum pronunciasse. Cicero in Catone maiore sententiam huius carminis ita expressit; cum de Q. Fabio Maximo loqueretur; Augurq; cum esset, dicere ausus est, optimis auspicijs ea geri, quæ pro Reip. salute gererentur, quæ contra Reipub. fierent, contra auspicia fieri.

Καὶ δεῖ τὸ ἀτρεμοῦντας, tex. 528

Ξυνὸς ἐνυάλιος.

Et qui cõcitat inferiores:
Mars est cõmunis. comm.

Alterum exemplum. cũ quis (inquit) inferiores excitare cupit, ne timeãt cũ superioribus congredi, poterit ea pernulgata sententia uti. Mars est communis. quæ sententia sumpta est ab Homero, ex libro decimoseptimo Iliadis. & à multis postea tum Græcis tum Latinis auctoribus usurpata. Cicero Philippica undecima. Sed vt concedam incertos exitus esse belli, Martem communem, tamen pro libertate, vitæ periculo decernendum. idem pro P. Sestio; Hominis stulti fortasse victoriæ, sed tamen nimium communem Martem, belliq; casum metuenti. apud T. Liuium frequenter hæc sententia reperitur, vt libro octauo.

Quid illũ facturũ fuisse, si quod belli casus ferũt, Marsque communis; aduersa pugna euenisset;

Et alibi, Martemq; belli communem proponens animo. rursus alibi: & arma, & communis Mars, belli decernet. carmen autem Homeri nos ita uertimus.

Communis Mauors vincentem sæpe trucidat.

Καὶ δεῖ τὸ ἀτρεμεῖν τὴν ἐχθρῶν τὰ τέκνα, μηδὲν tex. 431 δείσαντα.

Νήπιος, ὃς πατέρα κτείνας, παῖδας λιπέσθαι.

Et qui adhortatur, ad inimicorũ filios interficiendos, etiam si fuerint innocentes;
Stultus, qui natos, occiso patre, reliquit.

Carmen hoc etiam primo libro huius operis ab Aristotele citatur. ubi de testibus uerba facit, & docet, peruulgatas sententias testimonio rum uim habere. Clemens Alexandrinus ait esse Stasini poetæ. Philippus Macedoniæ rex frequẽter hanc sententiam usurpabat. de quo ita T. Liuius libro decimo de bello Maced. His ferox animus omnes homines, omnia loca, temporaque suspecta habebat. postremo negare propalam cœpit, satis tutum sibi quiequam esse, nisi liberos eorum, quos interfecisset, compreheusos in custodia haberet, & tẽpore alium alio tolleret. est aũt tanta uis in his peruagatis sententijs, ut etiam pessimæ causæ earũ ope superiores fiant. id, quod declarat Ptolemæi factum, in Pompeiũ. cum enim post Pharsalicam pugnam Pompeius

Cæsaris comm.

Cæsaris impetum fugiens in Aegyptum peruenisset, deliberantibus Ptolemæi consiliariis ntrũ Pompeium reciperent, an è regione iuberent discedere, Theodorus Chius Ptolemæi ꝓceptor, censuit recipiendum, & interficiendum esse, addens vulgatam illam sententiam; Mortui non mordent. quod statim à Ptolemæo, cæteriſque comprobatum est. de hoc genere sententiarum intelligit in Partitionibus Cicero, cum ita inquit; Ad commouendos autem animos maximè proficient, si incitandi erunt, huiusmodi sententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut odiũ satiandum, aut ad vlciſcendas iniurias pertinebũt. quales sunt illæ, ex malo genere ne catulus quidem relinquendus. Pereant amici, dum una inimici intereant. hanc posteriorem sententiam citat Cicero pro Deiotaro, & ait immanè esse.

tex.530 Ἐπὶ σὰν γὰρ παροιμιῶν, ἃ γνῶμαί εἰσιν. οἷον παροιμία Ἀττικὸς παράποτος.

Quædam etiam prouerbia vim sententiarũ habent, vt illud; Atticus inquilinus.

comm. Prouerbia, & sententiæ distinguuntur. neque enim omnia prouerbia sententiæ sunt. neq; omnes sententiæ prouerbia. veruntamen plurima huiusmodi reperiuntur, quæ simul & prouerbia sint, & sententiæ, vt, vbi amici, ibi opes. conciliant homines mala. conscientia mille testes. Mali corni malum ouum. & sexcenta alia. quæ tamen potius sententiæ, quam prouerbia voeantur. sunt alia, quæ tantum prouerbia dicuntur, non autem sententiæ, vt Adonidis hortl, prora, & puppis, Duabus anchoris fultus, inter sacrũ, & saxum. quæ tamen interdum uim sententiarum habent, vt Atticus inquilinus. quod de molestis, atq; odiosis niciuis dici solebat. sumptum ab Atticis, qui cum in Samum insulam migrassent, indigenas expulerunt. conuenit igitur in illos, q munus aliquod nuper adepti, superiores eijciuut. erit igitur quasi sententia, si quis dicat, Atticum inquilinum esse uitandum.

tex.531 Δεῖ δὲ τὰς γνώμας λέγειν, ἐὰν παρὰ τὰ διὰ μνημονεύμενα. λέγω δὲ διὰ μνημονεύμενα, οἷον τὸ, γνῶθι σαυτὸν, καὶ τὸ μηδὲν ἄγαν.

Licet etiam sententias proferre contra illas, quæ iampridem sunt peruulgatæ. voco autem peruulgatas, vt illa est: nosce te ipsum. & illa: nequid nimis.

comm. Nemo debet existimare sententias peruulgatas esse tã firmas, & sanctas, vt nemo possit eas labefactare. licet enim interdum aliquid etiam contra illas dicere, & alias, quæ contrariæ sint, sententias proferre. & tunc præcipuè, cum eas reprobando meliores uiri, aut ingeniosiores nideri possumus. quæ sint autem sententiæ peruulgatæ duobus exemplis ostẽdit, quorum primũ est, Nosce te ipsum ipsum. hæc sententia Chilonis Lacedæmonii fertur esse, quæ pro foribus templi delphici inscribi solebat, ut ait Plato in Charmide, quasi Deo digna nideretur. unde Iuuenalis, è cœlo descẽdit γνῶθι σαυτὸν. Onidius.

——*fama celebrata per orbem*
Litera, cognosci quæ sibi quemque iubet.

Cic. ad Quintum frat. em; Et illud γνῶθι σαυτὸν, noli putare ad arrogantiam miuuendam solum esse dictum, uerum etiam, ut bona nostra norimus. Alterum exemplum est, Nequid nimis. quã sententiam quidam Biantis esse dicunt, & una cum supetiore foribus delphici templi inscribi solitam. Terentius in Andria seruum Sosiam ita loquentem inducit,

Nam id arbitror adprimè in vita esse vtile, vt nequid nimis.

Plinius libro undecimo. Perniciosissimum autem & in omni quidem uita quod nimium. Aristoteles ait, in omni re plus nocere, quod nimiũ est, quam quod parum.

Ὅταν ἢ τὸ ἦθος φαίνεσθαι μᾶλλον βέλτιον, ἢ παθητικῶς εἰρημένον ᾖ. tex.532

Atque hoc tunc faciendum est, cum is, qui dicit, vel ex ea re melior esse videbitur, vel aliqua perturbatione commotus erit.

Duo tempora ineurrunt, quibus commodè sententias peruagatas reprehendere possimus, primo eum eas uituperando meliores esse uidemur. nam qui sententias improbas nituperat, ipse probus nir esse uidetur. ut Cicero pro Deiotaro: de Domitio dixit uersum græcum eadẽ sententia, qna etiam nos habemus latinum, comm.

Pereant amici, dum vna inimici intercidant.

qnod ille si esset tibi inimicissimus, nunqnam tamen dixisset: ipse enim mãsuetus, uersus immanis. Secũdo cum aliqua perturbatione commotus est is, qui dicit, tunc enim ei conceditur etiã contra uulgatas opiniones sentire. ut Menedemus ille apud Terentium, ita inquit,

Aut ego profecto ingenio egregie ad miseriam:
Natus sum, aut illud falsum est, quod vulgo audio
Dici, Diem adimere ægritudinem hominibus.

Ἐὰν δὲ παθητικῶς μὲν, ἅπερ ὀργιζόμενος, καὶ φαίη ψεῦδος εἶναι, ὡς δεῖ γνώσεσθαι αὐτὸν, ἄπος μὲν οὐδὲν εἰ ἐγνώσεσθαι αὐτὸν, οὐκ ἂν ποτε στρατηγὸν ἠξίωσε. tex.533

Est autem cum animi perturbatione dictum, vt si quis iratus affirmet, falsum esse, quòd se ipsum noscere oporteat. Nam hic (inquiet) si seipsum nouisset, nunquam exercitum ducere se dignum esse censuisset.

Exemplum affert ad probandum, licere contra uulgatas sententias cum animi perturbatione allquid dicere. perturbationem autem hic intelligimus omnem animi motum uehementem, uel ad laudandum, uel ad uituperandum. ad laudandum, ut siquis extollat Iphicratem Atheniẽsium ducem, qui enim esset adolescens, & ignobili loco natus, tameu multa egregie gesit, & multas auspicio suo uictorias reportauit. posset ita contra sententiam celebratam dicere, ubi sunt qui dicant, oportere quemque seipsum noscere? profecto falsum hoc est, ucq; à quoquam magnope- comm.

magnopere attẽdendum.nam si Iphicrates seipsum noscere voluisset, & genus suum, atque ætatem respexisset, nunquam exercitum ducere se dignum esse censuisset, atq; ita Resp. magnis, & egregijs victorijs, quas per ipsum assecuta est, spoliata fuisset. Cicero ad Atticũ libro 2. vt eius litteras laudet, contradicit illi vulgatæ sententiæ, viua vox magis afficit. sic enim ait; vbi sunt
» qui aiunt, ζῶντος φωνῆς μᾶζον ὠφελεῖν ἀνθρωπον; quanto
» magis vidi, ex tuis literis, quam ex illius sermone, quid ageretur? ita si quis Fabricium laudet, quod magnis pecunijs solicitatus à Pyrrho, tamen à iustitia non discesserit, ita poterit sententiam illam impugnare, Pecuniæ omnia obediũt. declaranit profecto Fabricius falsum esse, quod vulgo iactatur, omnia pecunijs obedire. qui cũ infinitam pecuniarũ vim impune lucrari posset, maluit tamen probus vir esse, quam pecuniosus. ad vituperandum verò possumus contra vulgatas sententias dicere hoc modo; vt si quis dicat falsum esse, quod vulgo dicitur. Malè parta cito dilabuntur, cum Dionysius rapinis, & sacrilegijs plurima congesserit, quæ non solum ipse ad senectutem vsque conseruarit, sed etiam filio suo reliquerit.

tex.534 Τὸ δὲ ἦθος, βέλτιον. ὃν οὐ δεῖ ὥσπερ φασὶ φιλεῖν, ὡς μισήσοντα, ἀλλὰ μᾶλλον μισεῖν ὡς φιλήσοντα.

Melior esse videbitur, qui dixerit, non esse verum, quod aiunt, ita amare oportere, vt aliquando sis osurus, sed potius oportere ita odisse, vt sis amaturus.

COMM. Interdum accidit, vt vulgatas sententias vituperando meliores esse videamur. quo tempore licet eas securè vituperare, quod Aristoteles exemplo comprobat. aiunt enim Biantem Prienensem, qui connumerarur inter septem, ita præcepisse; Ama tanquam osurus, oderis tanquam amaturus. siquis igitur hanc sententiã inuertat, hoc modo, non ita amare oportet, vt aliquando sis osurus, sed ita oportet odisse, vt aliquãdo sis amaturus, is profectò vir esse bonus, & mitis ingenii videbitur. Cicero in libro de Amicitia, de Scipione sit ait; Negabat vllam vocem inimiciorem amicitiæ potuisse reperiri, quã eius, qui
» dixisset, ita amare oportere, vt aliquãdo esset osurus. Nec se adduci posse, vt hoc, quèadmodũ
» putaretur, à Biante esse dictum crederet, qui sapiens habitus esset vnus è septẽ: sed impuri cuiusdam, & ambitiosi, aut omnia ad suam potentiam reuocantis esse sententiam.

tex.535 Δεῖ δὲ τῇ λέξει, τὴν προαίρεσιν συνελληλυθέναι. εἰ δὲ μή, τὴν αἰτίαν δηλοῦν. οἷον ἐπεὶ οὕτως εἰπόντα ὅτι δεῖ φιλεῖν, οὐχ ὥσπερ φασὶν, ἀλλ' ὡς ἀεὶ φιλήσοντα. δηδηλία γὰρ θάτερον, ἢ ὥδε. ἐὰν ἀρέσκειδέ μοι τὸ λεγόμενον. δεῖ γὰρ τὸν γ' ἀληθινὸν φίλον, ὡς φιλήσοντα ἀεὶ φιλεῖν.

Sed oportet oratione patefacere, quid ipsi sentiamus: quod si minus, causam addere oportet
10 *vt si, vel ita dicamus, amare oportet. non quèadmodum aiunt, sed tanquam sis semper amaturus, illud enim alterum insidiatoris est: vel hoc modo; nequaquam mihi placere potest id, quod vulgo dicitur: verum enim amicum ita amare oportet tanquam perpetuo sis amaturus.*

Duobus modis contra peruulgatas sentẽtias COMM.
ita disputare possumus, vt meliores ipsi viri esse videamur. primo. si in dicendo sententiam nostram aperiamus, altero si causam addamus, cur ab ea nos discrepamus. & causam quidem dissensionis à cęteris, hoc modo addere poterimus. Non ita amare oportet, vt vulgo dicunt, tanquam aliquando sis osurus; sed tamquam sis semper amaturus. illud enim improbi hominis, atque insidiatoris est. Sententiam autem nostrã aperiemus hoc modo; Nunquam mihi placere potuit id, quod vulgò dicitur, Ama tamquam osurus, oderis tauquã amaturus. oportet enim, vt uerum amicum ita diligamus, tanquam perpetuò simus amaturi. idem in alia sentẽtia faciemus, ut. Non benè dictum illud est, Nosce teipsum, multi enim si ignobilitatem, & ætatem suã, atque uires aduerterent, à præclaris operibus auerterentur. uel. Nequaquam mihi satisfacit illud dictũ, Nosce te ipsum. frangit enim animos hominum, & in rebus gerendis tardiores efficit.

Καὶ οὐ δεῖ τὸ μηδὲν ἄγαν, δεῖ γὰρ τοὺς γε κακοὺς, ἄγαν μισῶν. tex.536

Sed neq; illud probo; Nequid nimis: nam improbos homines supra modum odisse conuenit.

Illa quoque sentẽtia uulgata, Nequid nimis, COMM.
quam supra Chilonis Lacedæmonij fuisse diximus, ita repreheudi potest, ut reprehendentis mores esse meliores uideantur. ut siquis ita dicat; Non possum id omnino probare, quod uulgo dicitur, Nequid nimis. improbos enim, & conscelcraros homines supra modum odisse laudabile est.

Ἔχουσι δὲ εἰς τὰς λόγους βοήθειαν μεγάλην, μίαν μὲν δι' ὀλιγότητα τῆς ἀκροάσεως, χαίρουσι γὰρ, ἐάν τις καθόλου λέγων, ἐπιτύχῃ τῆς δόξης, ἃς ἐκεῖνοι κατὰ μέρος ἔχουσιν. tex.537

Magnam autem in dicendo utilitatem afferunt sententiæ, primo propter rudem, & inanẽ auditorum naturam. gaudent enim siquis generatim locutus, eas opiniones tetigerit, quas ipsi sigillatim habent.

Duabus de causis docet Aristoteles, sententias in oratione maximam utilitatem, & fructũ afferre. quarum primam multis uerbis explicat, antequam ad secundam accedat. est igitur prima causa, cur sententiæ magnam uim habeant in dicendo, quia plerunque apud rudes, & imperitos habetur oratio, qui quadam inani sciẽtiæ persuasione capiuntur. cum id ab Oratore probari audiant, quod iam ipsi scire quodammodo
COMM.
se puta-

se putabant. Orator enim eum sententias loquitur, eas communiter, & generatim profert, vt carere culpa maximum est in rebus aduersis solatium, auditor autem, qui iam se culpa vacuum esse intelligit, in aliqua re molesta, & aduersa, statim sententiam illam audiens exhilaratur, & verisimam esse iudicat. ita si quis opem amicorum sustentatus, & quæ cupiebat assecutus audiat ab Oratore sententiam illam, vbi amici, ibi opes, facere nou poterit, quin gaudeat, & eam sententiam approbet. iam enim sigillatim eam opinionem conceperat, quam generatim deinde ab Oratore proferri audit. nempe hunc, & illum amicum sibi esse colendum, & retinendum, cuius ope fuerat adiutus, hoc enim apud animum suũ staturum habebat, posthæc audiens eis opes nou deesse, qui amicis abundant, magno gaudio cumulatur. & secum prudentiam suam laudat, quod amicos sibi compararit. hæc est Aristotelis sententia, quam deinceps clarius explicat.

tex. 538 Ὁ δὲ λέγω, δῆλον ἔσται ἅμα δὲ καὶ πῶς δεῖ αὐτοὺς θηρᾶσαι. ἡ μὲν γὰρ γνώμη ὥσπερ εἴρηται, καθόλου ἀποφάσεις ἔχει, χαίρουσι δὲ καθόλου λεγομένοις, ὃ κατὰ μέρος ὑπολαμβάνοντες τυγχάνουσιν. οἷος, ὅτι γίγνονται τύχοι κακὸμέρος, ἢ τοκεῖς φαῦλοις, ἀποδέξαιτ' ἂν τὸ εἰπόντος, ὅτι οὐδὲν γεννίας χαλεπώτερον, ἢ ὅτι ἁδὲν ἥλιθιώτερον τοκετοσίας.

Quod autem dico clarius exponam, vnde et perspicuum erit, quomodo ipsas opiniones venari oporteat. Sententia enim, quemadmodum antea dictum est, generalis est enunciatio, qui vero audiunt, tunc lætantur, cum id generatim dicitur, quod ipsi antea in parte uerum esse credebant: ut si quis malos uicinos, aut filios improbos habeat, eum sanè probabit qui dixerit, Nihil est uicinitate molestius; aut, Nihil stultius quam liberos procreare.

comm. Debet Orator diligenter aduertere, quid auditores opinentur, ac sentiant. hoc enim ad persuadendum vim habet maximam. itaq; clarius exponit Aristoteles id, quod supra dixerat, vt etiam ab Oratore possit intelligi, quomodo opiniones audientium venari oporteat. cum enim sententia generalis quædam sit opinio, sicuti supra declaratum est, cum sententiæ naturam, ac definitionem euolueremus, fit vt auditores tũc non mediocriter lætentur. cum ab Oratore audiũt id vniuersè dici, atque affirmari, quod ipsi antea aliqua ex parte experti erant, aut verum esse opinabantur. confirmantur enim nostræ opiniones, cum prudentibus viris idem videri intelligimus. & nobis ipsis sapientiores videmur. hac ratione fit, vt Oratores facile mentes audientium, quo velint, impellant. magna enim lætitia afficiuntur, cum eas sententias audiunt, quas ipsi iam quodammodo intelligebãt, & se non paruo ingenij acumine præstare credunt. suamque ipsorum solertiam secum admirantur, quæ causa est illius inanis lætitiæ, quam animo concipiunt. gaudent enim omnes eum aliquid ingeniose putant se intelligere. probat autem hoc, quod dicit Aristoteles duobus exemplis. primũ hoc est, si quis improbos habeat vicinos, à quibus molestia sæpe afficiatur, & audiat oratorẽ ita dicentem, Nihil est vicinitate molestius, confestim hanc sententiam probabit, & verisimam esse dicet. alterum exemplũ est illud, si quis pranos habeat filios, qui magnis curis parentes onerent, & audiat illam sententiam, Nihil stultius, quam liberos procreare. sine dubitatione veram esse confirmabit, quamuis re ipsa nõ omnino vera sit.

Ὥσπερ δὲ δεῖ σοχάζεσθαι, ποῖα τυγχάνουσι πρου tex. 539
πολαμβάοντες. εἴδ' ὕτω περὶ τούτων καθόλου λέγειν. ταύτην δὲ δεῖ μίαν χρῆσιν ἔχειν τὸ γνωμολογεῖν.

Quare diligenter oportet aliqua ratione cõsiderare, quid sentiant, existimentq; auditores. deinde generatim illud enunciare. Atque hæc quidem una est utilitas, quæ ex sententiis dicendis percipitur.

Plurimum difficultatis est in venandis audiẽ comm.
tium opiuionibus, multæ sunt enim in animis hominum latebræ, multi receſſus. vt non cognosci facile possit, quid quisq; sentiat. itaque debet Orator omni diligentia scrutari, quid sentiant, & quid existimẽt auditores. quod eũ intelexerit, generatim illud enũcians, coget eos in sententiam suam descẽdere. hoc est quod apud Ciceronem secũdo de Oratore M. Antonius ait se diligenter obseruare. his quidem verbis; sic „ eqnidem cum aggredior aneipitem causam, & „ grauem ad animos iudicum pertractandos, om- „ ni mẽte iu ea cogitatione, curaq; versor, vt odo- „ rer quã sagacissimè possim, quid sentiant, quid „ existimẽt, quid expectenr, quid velint, quo de- „ duci oratione facillimè posse videãtur. Si se dãt, „ & (vt anre dixi) sua sponte, quo impellimus in- „ elinant, atq; propẽdeut, accipio. quod datur, & „ ad id, vnde aliquis flatus ostenditur, uela do. siu „ est integer, quietusq; iudex, plus est operis, sunt „ enim omnia dicendo excitanda nihil adiuuante „ natura. sed tãtam uim habet illa, quæ rectè à bo „ no poeta dicta est flexanima, atq; omnium regi- „ na rerum Orario, ut non modo inclinantem eri- „ gere, aut stantem inclinare, sed etiam aduersantem, & repugnantem, ut imperator bonus, ac fortis capere possit. hæc Antonius. ex quibus intelligi potest, quanta sit utilitas in cognoscendo quid sentiant, atque existimẽt auditores.

Καὶ ἑτέραν κρείττω. ἠθικοὺς γὰρ ποιεῖ τοὺς λό- tex. 540
γους. ἦθος δ' ἔχουσι λόγοι, οἷς δῆλη ἡ προαίρεσις. αἱ γὰρ γνῶμαι πᾶσαι τοῦτο ποιοῦσι, δηλοῦν τὸ δοκαφαίνεσθαι τὸν τῶν γνώμων λέγοντα καθόλου περὶ τῶν προαιρετῶν. ὥς τ' αἰ χρησταὶ ἄσιν αἱ γνῶμαι, ἐκ χρηστὸν φαίνεσθαι ποιοῦσι τὸν λέγοντα.

Est etiam altera longe melior, quòd sententiæ mora-

moratas orationes efficiunt. Orationes autem mo-
res habere dicuntur, in quibus dicentis sensus
aperitur: quod in omnibus sententijs dicendi
accidit eo, quòd, qui sententiâ dicit, generatim
enunciat, quod ipse de rebus expetendis sentiat.
quare si bonæ sententiæ fuerint, probum etiam
Oratorem videri faciunt.

COMM. Hæc est secunda causa, quare sententiæ multum vtilitatis in dicendo afferant, quod Orationes moratas efficiunt. dicuntur autem Orationes moratæ illæ, quæ dicentis motes exprimunt, & in quibus tanquam in speculis imago animi petspicitur. nam plerunque verum esse solet id, qđ Socrates aiebat, Qualis vir, talis oratio. sæpe etiam in oratione boni mores fingũtur,
„ vt facilius fides fiat. Cicero pro P. Quintio fic
„ ait; Quia, quod virum bonum facere oportebat,
„ id loquebatur Nævius, credidit Quintius, eum qui orationem bonorum imitaretur, facta quoque imitaturum. Ratio autem, cur in dicenda sententia mores exptimantur, illa est, quod qui sniam dicit, generatim enunciat mentem suam. & aperit quid sentiat, de rebus expetendis, & fugiendis. ex qua te nõ difficulter intelligi potest, vtrum bonus, an malus sit is, qui dicit. nam si bonæ sententiæ fuerint, virum bonum oratorem videri faciunt, Si verò malæ, malum. debet igitur Orator semper à malis sentẽtijs abstinere, & bonas tantum, atq; laudabiles inuestigare. Nam quis non eum bonum virum existimet, qui ita loquatur, vt Cicero pro Milone facit ipsum Miloiouem loqui? Addit hæc, quæ certè vera sunt, fortes, & sapientes viros non tam præmia sequi solere rectè factorum, quam ipsa rectè facta: se nihil in vita nisi præclarissimè fecisse, siquidem nihil sit ptæstabilius uiro, quam periculis patriam liberare. beatos esse, quibus ea res honori fuerit. à suis ciuibus. nec tamen eos miseros, qui beneficio, ciues suos vicerint: sed tamen ex omnibus præmijs uirtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium gloriam. esse hanc unam, quæ breuitatem uitæ posteritatis memoria consolaretur, quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui uiueremus. hanc denique esse, cuius gradibus etiam homines in cœlum uideantur ascenderę, certe nihil hac oratione moratius, nihil sublimius, nihil ad commouẽdum accommodatius fieri potest. sed huiusmodi plurima sunt apud Ciceronem exempla, quibus uel se, uel eos, quos defendit, optimos uiros nideri facit.

tex.541 Περὶ μὲν οὖν γνώμης καὶ τί ἐστι, καὶ πόσα εἴδη αὐτῆς, καὶ πότε χρησίον αὐτῆς, & πῶς ὠφέλειαν ἔχει, εἰρήσθω τοσαῦτα.

Atque hæc quidem de sententia, & quid ipsa
sit, & quot eius sint species, & quomodo sit
vtendum ea, quamque vtilitatem habeat, dicta
sufficiant.

COMM. Iam eam tractationem, quæ ad sententiam attinet, se absoluisse ostendit, cum illa quatuor explicuerit, quæ ad huiusmodi tractationem esse necessaria uidebantur. nempe, quid sit sententia, & quæ sint eius species, & quomodo sit eis utendum, & quam utilitatem in dicẽdo afferant. hęc enim omnia sigillatim, diligenterq; sunt explicata. quare nihil amplius supereſt, quod hoc loco de sententia dicendum esse uideatur.

CAPVT XLIII.

Rationem quærendorum docet enthymematum, & quæ vitare, quæ persequi debeat orator in eorum supelle ctile comparanda.

tex.542 Περὶ δὲ ἐνθυμημάτων, καθόλου τί ἕκαστόν ἐστιν, καὶ ποῖόν δεῖ ζητεῖν. καὶ μετὰ ταῦτα, τοὺς τόπους. ἄλλο γὰρ εἶδος ἑκατέρου τούτων ἐστίν.

De argumentis vero generatim primo dica-
mus, quẽadmodum ea quærere oporteat, deinde
sigillatim etiam eorum locos explicemus. sunt
enim hæc duo inter se distincta, ac diuersa.

COMM. NVNC transit ad enthymemata, quæ latinè dici possunt argumenta, ea uerò quomodo tractatutus sit, exponit. primo enim generatim docet, cuiusmodi esse debeant, ex qua materia, quaque forma constituantur. deinde sigillatim tradit locos unde ducantur. hæc autem duo plurimum inter se differunt, & specie distincta sunt. itaque seperatim etiam ea tractat.

tex.542 Ὅτι μὲν οὖν τὸ ἐνθύμημα συλλογισμός τίς ἐστι, εἴρηται πρότερον, & πῶς συλλογισμός, καὶ τὸ διαφέρει πρὸς διαλεκτικούς. οὔτε γὰρ πρόρρωθεν, οὔτε πάντα δεῖ λαμβάνοντα συνάγειν, τὸ μὲν γὰρ ἀσαφὲς διὰ τὸ μῆκος. τὸ δέ, ἀδολεσχία διὰ τὸ φανερὰ λέγειν.

Quòd autem Enthymema syllogismus quidam
sit, antea dictum est, & quomodo sit syllo-
gismus, & in quo differat à Dialecticis, & quod
in colligendo neq; ea, quæ remota sunt, neq; omnia,
quæ dici possunt, sumere oporteat. illud enim
obscurum est propter distantiam, hoc autem garrulitatis est, quia perspicua dicuntur.

COMM. Cũ sit de enthymemate uerba facturus, prius ea repetit, quæ primo in libro declarata sunt. ut ostendat se nihil, quod necessariũ sit, prætermittere. nã scire oporret, quid Enthymema sit. & antea dictum est, esse quãdam syllogismi speciem, qua Oratores potissimum utantur. deinde scire oportet, quomodo sit syllogismus, & in quo differat à Dialecticis. & dictum est, esse syllogismum imperfectum ex uerisimilibus, & signis. qui eundem usũ oratori præbeat, quẽ perfectus ille Syllogismus Dialectico. & qui non tã materia, quã forma distinguatur à Dialectico syllogismo. postremo sciendũ est, ex quibus rębus omnes syllogismi consentur, & dictũ est, ex ijs conflari, quę

neque

neque valde remotæ sint, ac distãtes, neque valde propinquæ, atque omnibus obuiæ. nã longè petitæ, atq; accersitæ res obscuriorem efficiunt orationem. quod in oratore vitium est vel maximum. res autem propinquæ, atque omnibus obuiæ, propter claritatem, & perspicuitatem suã facile contemnuntur, & vanum, atque garrulũ Oratorem videri faciunt. vocat autem Aristoteles τὰ ἀίδιμα quę procul ab imperitorum intelligentia, sensuq; disiuncta sunt. quæ non nisi aberuditis hominibus, & in disciplinis, multũ, ac diu uersatis intelligi possunt, ut quæ à Mathematicis, & Philosophis traduntur. Itaque magna reprehensione digni sunt oratores, & concionatores ij, qui coram populo de rebus occultis, & à communi sensu ualde remotis disputant. quia uel perperam intelliguntur, uel fastidium auditoribus mouent. neq; sanè probandus est ille, qui res tantum maximè perspicuas, & nulla probatione indigentes colligit, neque quicquam acutè, atq; ingeniosè concludit. sed omnia plana, atque aperta complectitur, ut res manifestior fiat. hoc enim garrulitatis crimine carere non potest.

tex.544 Τοῦτο γὰρ ἄτοπον. καὶ τὸ πιθανώτερους εἶναι τοὺς ἀπαιδεύτους τῶν πεπαιδευμένων ἐν τοῖς ὄχλοις, ὥσπερ οἱ ποιηταί φασι τοὺς ἀπαιδεύτους παρ' ὄχλῳ μουσικώτερον λέγειν· οἱ μὲν γὰρ τὰ κοινὰ, καὶ τὰ καθόλου λέγουσιν. οἱ δὲ ἐξ ὧν ἴσασι, καὶ τὰ ἐγγύς.

Atque hæc etiam causa est, cur imperiti homines apud plebem facilius, quam eruditi, quod uolunt, persuadeant: quemadmodum poetæ quoque testantur, qui aiunt imperitos in turba concinnius, ac probabilius dicere. doctis enim uiris ad res suas probandas cõmunibus, & generalibus utuntur; indoctis uero sumunt ea, quæ cognita habent, atque in promptu sunt.

comm. Hîc aliud agens explicat quæstionem de qua nonnulli dubitarũt, cur accidat, ut imperiti homines cum in turba uerba faciũt, ingeniosiores uulgo uideantur, & facilius, quæ uolunt persuadeant, quam eruditi? & hoc ita clarum est, ut etiã in carminibus suis poetæ uerũ esse fateantur. nã Euripides in Hippolyto Tragœdia scribit eos, qui apud sapiẽtes uiros nihil dicẽdo ualent, apud imperitos plurimum ualere. quem locum etiam Plutarchus citauit in opusculo de Liberorum educatione. Aristoteles hanc affert causam; quod eruditi dicunt ea, quæ in uniuerso genere sunt, & communia. quoniam artes, & scientiæ, quibus præditi sunt, generalia tantum amplectuntur, & singularia negligunt. hæc autem ab intelligentia uulgi remota sunt, quia uulgus magis ea, quæ singularia sunt, & sub sensum cadunt animaduertit. species autem, rerum, & genera non facile concipit. de quibus omnes scientiæ sunt. at uero imperiti rationes suas, atque argumenta ducunt ex rebus cognitis, & apertis, quæ in promptu sunt omnibus, & sensibus accõmodatæ, quare fit ut probabilio-

res esse uidcantur. Quintilianus libro 3. ponit hanc quæstionem; Quare ineruditi ingeniosiores uulgo habeãtur? deinde eã multis allatis rationibus soluit, ac primo quidẽ air accidere uitio malè iudicantium, qui maiorẽ habere uim credunt ea, quæ nõ habẽt artem. deinde multa etiam esse ait, quæ imperitos naturaliter fallãt. quia rudia politis maiora, & sparsa cõpositis numerosiora credũtur. propter hoc etiam (inquit) interdum uidentur indocti copiã habere maiorem, quod dicũt omnia, doctis est electio, & modus. nõnullas etiam alias affert causas. Quintilianus, quas siquis quærit, ab eo petat. Aristoteles enim unã, quæ uerissimã est, contentus fuit. Primum igitur hoc præceptum est, ut in conficiẽdis argumẽtationibus, ne res eas sumamus, quæ uel à re ipsa ualde remotæ sunt, uel nimis uulgares, & uicinæ uidentur.

Ὥς τ' οὐκ ἐξ ἁπάντων τῶν δοκούντων, ἀλλ' ἐκ τῶν ὡρισμένων λεκτέον. οἷον ἐν τοῖς κρίνουσιν, οἷς ὑποκείσεται. tex.545

Quare non ex omnibus, quæ probabilia uidentur, sed ex certis, ac definitis sumenda sunt argumenta, ut ex eis, quæ uel disceptatores ipsi probant, uel ij, quorum sententiam sequuntur.

Ex hoc primo præcepto sequitur, ut nõ omnia, quę probabilia sunt, Oratori sint accõmodata. multa enim à doctis, & sapiẽtibus uiris, probantur, quę uulgo uel non intelligũtur, uel non creduntur, uel etiam ridẽtur. Sunt igitur certa quædam, & definita, quæ tractari debẽt ab Oratore, nẽpe ea, quæ probantur ab ipsis iudicibus, uel ab eis, quorum ipsi iudices sententiã sequũtur, ut legumlatoribus, magistratibus, principibus. iudices enim uel sententiam suam, atque opinionem in iudicando sequuntur, uel aduertunt, quid legibus constitutum sit, uel quid maiores magistratus, aut principes præscripserint, quod si ea, quæ dicuntur ab Oratore ab horum opinione, nõ discrepãt, omnino probabilia sũt, & facile fidem faciunt. & hoc est, quod odorari quam sagacissimè debet Orator, quid sentiãt, atq; existiment ij, qui sententiam laturi sunt, ut ad eorum opinionem quã maximè fieri potest, orationem suam accommodet. comm.

Καὶ τοῦτο μὴ ὅτι νῦν φάσιν, ὅλον εἶναι ἢ πᾶσιν, ἢ τοῖς πλείοσι. tex.546

Et hoc ita uideri, uel omnibus, uel maximæ parti, perspicuum esse debet.

Cũ iudicibus aliquid probare cõtendit Orator, quod non ipsi iudices sentiant, sed ij, quorũ sententiam iudices sequi debeant, ut legũlatores, & probati iurisconsulti, tũc nõ satis est uhũ, aut alterum ita sentientẽ in mediũ adducere, ut Trebatium, aut Scæuolã, sed oportet ostẽdere uel omnes legumlatores, & iurisconsultos in ea esse sententia, uel maximam eorum partẽ. ut siquis, exempli gratia, Miloné defendẽs, dicat, in periculis omnem esse honestam rationẽ expediẽdæ salutis, & licere uim ui repellere, quoniã

id Manilio videatur, certè non erit hoc probabile, sed si ostendat, omnes iurisconsultos, aut maiorem partem ita sentire, statim fiet probabile.

tex.547 Καὶ μὴ μόνον συνάγειν ἐκ τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὡς ἐπιτοπολύ.

Neque tantum ex necessarijs colligendũ est, sed etiam ex eis, quæ plerunque fiunt.

COMM. Cum res omnes, quæ fiunt, ita distinguãtur, vt aliquæ semper, & eodem modo fiant, quæ necessariæ dicuntur, aliquæ frequenter, & ex maiori parte, aliquæ rarò, atque fortuitò, debet Orator non tantum eas inuestigare, quæ necessariæ sunt, & semper eodem modo fiunt, quoniam hæ paucæ sunt, & ad humanas actiones ferè nõ pertinent, de quibus Oratoribus est assidua tractatio, sed eas præcipuè quærere debet, quæ plerũque fieri solent, & à communi opinione nõ abhorrent. quæ verò fortuitæ sunt, & rarissimè accidunt, eas prætermittere debet. Orator, quia nihil, aut parum admodum ad persuadendũ valent. ergo duo genera rerũ tractat Orator, hoc est necessarias, & verisimiles. argumenta, quæ ex necessarijs conficiuntur in arte oratoria dicuntur ab Aristotele τεκμήρια, sicut in primo lib. declaratũ est. hæc in Partitionib. Cicero vocat proprias rerum notas, quæ aliter esse non possunt. ea verò argumenta, quæ fiunt ex ijs, quæ plerunque eueniunt, vocat Aristoteles εἰκότα, Cicero verisimilia, siue probabilia, quæ licet non semper uera sint, & aliquando fallant, tamẽ ex maiori parte vera esse solent, & rarò falsa.

tex.548 Πρῶτον μὲν οὖν δεῖ λαβεῖν, ὅτι περὶ οὗ δεῖ λέγειν, καὶ συλλογίζεσθαι, ὅτι πολιτευτέον συλλογισμῷ, εἰ δ' ὁποιωοῦν, ἀναγκαῖον κατά τρόπον. ἔχειν τὰ ὑπάρχοντα ἢ πάντα, ἢ τὰ πλεῖστα, μηδὲν γὰρ ἔχων, ἐξ ὑδενὸς ἂν ἔχοις συνάγειν.

Atque illud primo sciendum est; necesse esse, vt, qui de aliqua re dicturus est, & argumentaturus, vel oratorio syllogismo, vel quocunque alio, quæ in ea re sunt, cognita, & perfecta habeat vel omnia, vel saltem aliqua. nam si nihil cognitum habueris, nihil erit vnde argumentari possis.

Hoc præceptum commune est, non tantum
COMM. omni generi causarum, vt iudiciali, deliberatiuo, & demonstratiuo, sed etiam omni doctrinæ, & omni disputationi, vt anteq̃ de aliqua re dicere aggrediamur, prius cognoscamus vel omnia, vel saltem aliqua eorum, quæ ad eam rem pertinent. insipientis enim est, ac planè dementis hominis, de ea re verba facere, quam penitus ignorat. nam quid erit, vnde possis argumẽta deducere, si nihil cognitum habueris? quod si tenuem, & obscuram cognitionem tenueris; quid erit vnde possis aptè, distinctè, copioseque disputare? verisimè enim dictum est ab Horatio,

Scribendi rectè, sapere est principium, & fons,

Plato in Symposio negat eum rectè quicquam de laude posse dicere, qui rem, quã laudat, non intelligit. quod in rebus omnibus idem valet. nam qua ratione fieri potest, vt quis causam aliquam benè agat, quam vel penitus ignoret, vel non satis cognitam habeat? M. Antonius libro secundo de Oratore præcipit idem, quod Aristoteles hoc loco, sic enim ait; Riserit aliquis fortasse hoc præceptum, est enim non tam acutum, quàm necessarium. magisque monitoris non satui, quam eruditi magistri. Hoc enim primum præcipiemus, quascunque causas erit acturus, vt eas diligenter, penitusque cognoscat. & paulo post ita inquit; Nemo potest de ea re, quam non nouit, non turpissimè dicere. rursus infra. cum rem penitus, causamque cognoui, statim occurrit animo, quæ sit causa ambigui. Atque vtilissimum quidem esset omnia, quæ sunt in causa, penitus cognoscere, sic enim maior copia, maiorque dicendi facultas daretur, quod si omnia cognosci non possunt, dãda saltem est opera, vt multa cognoscantur. nam quanto plura cognita fuerint, tanto melius, & accuratius causa tractabitur.

Λείπω δὲ οἷον, πῶς αἱ Ἀθῆναι συμβουλεύσουσιν Ἀθηναίοις, εἰ πολεμητέον, ἢ μὴ πολεμητέον, μὴ ἔχοντες τὰς Ἀθήνας αὐτῶν. πότερον, ναυτικὰς, ἢ πεζικὰς, ἢ ἄμφω. καὶ αὐτῶν πόσας, καὶ πρόσοδοι τίνες, ἢ φίλοι, καὶ ἐχθροί. ἔτι δὲ, τίνας πολέμους πεπολεμήκασιν, καὶ πῶς, καὶ τἄλλα τὰ τοιαῦτα. tex.549

Dico autem hoc modo; vt, si consilium dandũ sit Athenienſibus, vtrum bellum suscipiendum sit, nec ne; quomodo id facere poterimus, nisi copias eorum cognitas habuerimus? vtrum nauales sint an pedestres, an virinsq; generis, & quãtæ sint: deinde quæ sint eorum vectigalia, qui amici, qui inimici: præterea quæ bella iã antea gesserint, & quomodo; cæteraq; eius generis.

Exẽplis illustrat id, quod supra dixerat, oportere causam habere cognitã, de qua dicturi sumus. ac primum quidem exemplũ est in deliberatiuo genere. vt si deliberent Athenienses, vel Lacedæmonij, vel Romani de bello gerẽdo, vtrũ suscipiendum sit bellum, nec ne. necesse est, ve qui bene sententias dicturus sit, cognoscat eorũ copias, quos ad bellũ adhortaturus est, vtrũ in terra, an in mari ualeant, an vtrobiq;. & vtrũ satis magnæ sint, vt hostium impetũ sustinere, aut etiã hostes debellare possint. Secũdo loco opus est, vt ciuitatis uectigalia nota habeat, vnde cõmeatus, & stipendia militibus comparari possint. sunt. n. uectigalia (sicut ait Cicero) subsidia belli. Tertio noscat, qui amici, & qui inimici futuri sint. hinc enim sæpe maxima rerũ gerẽdarũ momẽta pendẽt. & auxiliarij milites sæpe vel victoriã, vel belli offensionẽ importãt. Quarto scire oportet, q̃ bella ciuitas iam antea gesserit, & quo exitu. nã ex præteritis facile de futuris
COMM. coniectu-

coniecturâ facere possumus. Cicero Philippica tertia cum bellũ contra Antonium susciperet. P. Cadhortatur, enumerat copias, quibus debellari possit Antonius. ac primo loco ponit. firmissimũ exercitũ inuicto genere veteranorũ militũ, quem C. Cæsar adolescens cõparârat. deinde legionem Martiam incredibili virtute, quæ Albæ consederat, tum legionem quartani, quæ cõtra Antonium stabat, Deniq; D. Bruti exercitum, qui Galliam cisalpinã tenebat. postremo cõsensum Municipiorũ, coloniarumq; prouinciæ Galliæ, quæ omnes ad auctoritatẽ Senatus, maiestatemq; populi R. defendendam conspirasse videbãtur. Pro L. Man. vbi suadet Romanis, vt bellũ contra Mithridatem susceipiant, & illud Pompeio gerendum committant. hæc omnia diligenter persequitur. nã Pompeij copias & terra, & mari valentes commemorat, & Asiam prouinciã celebrat, vnde vectigalia maxima prouenieb̃at, & amicos Asiæ populos, inimicos autem Mithridatem, & Tigranem. bella etiã à Sylla, & Murena, & Lucullo contra Mithridatẽ gesta narrat. Sic etiam Turnus apud Virgilium, non esse deserendum bellum contra Aeneam suadet, quoniam non defuturæ sint copiæ, quamuis Diomedes auxilium ferre denegasser.

Non erit auxilio nobis Aetolus, & Arpi,
At Messapus erit, felixque Tolumnius; & quos
Tot populi misere duces, nec parua sequetur
Gloria, delectos Latio, & Laurentibus agris,
Est & Volscorum egregia de gente Camilla
Agmen agens equitum, & florentes ære cateruas.

tex. 550 Καὶ ἐπαινεῖσθαι εἰ μὴ ἔχοιμεν τὼν ἐν σαλαμῖνι ναυμαχίαν, ἢ τὼν ἐν μαραθῶνι μάχην, ἢ τὰ ὑπὲρ ἡρακλειδῶν πραχθέντα, ἢ τῆν ἄλλων τινῶν τοιὼτων. ἐκ γὰρ τῆν ὑπαρχόντων, ἢ δοκούντων ὑπάρχειν καλῶν, ἐπαινοῦσι πάντες.

Et si laudandi fuerint, quomodo id præstabimus, nisi naualem eorum pugnam, & victoriã apud Salaminem insulam, aut terrestre prælium in Marathone cognitum habuerimus; aut quæ pro salute filiorum Herculis gesserunt. & siquid est aliud eius generis: omnes enim à bonis, quæ insunt in aliquibus, vel inesse videntur, laudare consueuerunt.

COMM. Alterum exemplum in demõstratiuo genere. sensus est, non possumus quemque laudare, nisi bona, quæ illi insunt, aut inesse videtur, cognita habeamus. vt si laudare Athenienses voluerimus, nequaquam id cõmodè præstare poterimus, nisi res ab eis præclare gestas intellexerimus, vt victoriam, quam de Xerse Persarum rege tulerũt apud Salaminẽ insulam duce Themistocle. fuit enim illa victoria insignis, ac memorabilis, de qua ita Cicero primo de Off. cireturque Salamis clarissimæ testis victoriæ. Herodotus in vrania copiosè pugnam hanc describit. victoriã aũt in Marathone de Medis duce Milciade reportarunt Athenienses. de qua idem Herodotus in Erato uerba facit Cicero primo de Off. ita inquit, quæ magno animo, & fortiter, excellenterque gesta sunt, ea nescio quo modo quasi pleniore ore laudamus: hinc Rhetorum campus de Marathone Val. Max. scribit, trecenta millia Persarum ab Athenienſibus in Marathone, duce Milciade fuisse cæsa. quæ vero pro filijs Herculis Athenienses gesserunt Isocrates in Panegyrico narrat, & Euripides in Heraclidis. tria sunt hæc Athenienſium præclara opera, quæ graria exempli sunt ab Aristo. posita. nam eiusdem generis etiam multa narrari possunt. siquidem in laudando solent Oratores diligenter inquirere, quæcunque bona sunt in eo, quem laudãt, vel quæ esse videntur: vt Lucretius libro 6. sic Athenienses laudat;

Primæ frugiferos fœtus mortalibus agris
Dediderunt quondam præclaro nomine Athenæ.
Et recreauerunt vitam, legesq; rogarunt.
Et primæ dederunt solatia dulcia vitæ.

Cicero pro L. Flacco sic Athenienses in cœlum effert, Adsunt Athenienses vnde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortæ. atque in omnes terras distributæ pntantur; de quorum vrbis positione, propter pulchritudinem etiam inter Deos certamẽ fuisse proditum est, q̃ veruſtate ea est, vt ipsa ex sese suos ciues genuisse dicatur, & eorum eadem terra parens, altrix, parria dicatur, auctoritate autem rãta est, vt iam fractum propè, ac debilitarum Græciæ nomen hulus vrbis laude nitatur.

Ὁμοίως δὲ καὶ ψέγουσιν ἐκ τῆ ἐναντίων, σκοποῦντές τι ὑπάρχει τοιοῦτον αὐτοῖς, ἢ δοκεῖ. οἷον ὅτι τοὺς ἄλλους κατεδουλώσαντο, καὶ τοὺς πρὸς τὸν βάρβαρον συμμαχεσαμένους, καὶ ἀρίστους ὄντας ὠφελοποδίσαντο, αἰχμήτας, καὶ ποσθαγάτας. καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, ἐπὶ ἄλλῳ ἁμάρτημα τοιοῦτον ὑπάρχει αὐτοῖς. tex. 551

Eodem modo ex contrarijs vituperant: aduertunt enim si quid in eis turpe est, aut inesse videtur; vt quòd Athenienses reliquos Græcos in seruitutem redegerunt, & quòd Aeginetas, & Potidæatas, qui cum ipsis contra barbarum pugnauerãt, & se strenuè, fortiterq; gesserant, sibi seruire coegerunt, & si qua sunt eiusmodi. quin etiam quærunt, an in aliquem alium errorem vniuersa ciuitas delapsa sit.

COMM. Quod siquis (inquit) Athenienses vituperare voluerit, id nequaquam facere poterit, nisi sciat quid cõtra iustitiam, & æquitatem cõmiserint, & quid in eis turpe sit, aut esse videatur. vt si dicat ab Athenienſibus, postquam maris imperiũ occupasset, Græcos in seruitutẽ fuisse redactos. hoc enim iniquum, & tyrãnicum fuit. sed illud atrocius, q̃ Aeginetas, & Potidæaras, quorum egregia virtus contra barbaros enituerat, ex vrbibus proprijs vna cũ liberis, & cõiugibus crudeliter expulerũt, & in eas ipsi colonos transmiserunt. Val. Max. libro 9. capite de crudelitate,

tradit Athenienſes ſtatuiſſe, vt Aeginetarum iu-
uẽtuti pollices abſcinderentur, vt claſſe poſt po-
pulus in certamen maritimarum virium ſecum
deſcendere nequiret. Cicero tertio de Offic. ſic
„ ait; Durius etiam Athenienſes, qui ſciuerunt, vt
„ Aeginetis, qui claſſe valebant, pollices præcide
„ rentur, eodem modo Potidæatas longo tempo-
„ re bello fatigatos, tandem cum ſingulis tantũ
„ veſtimentis ex vrbe dimiſerũt, & eorum agros,
„ & poſſeſſiones occuparunt. hæc igitur, qui uitu-
perare uolunt Athenienſes, diligenter inueſtiga-
re debent. & præterea ſiquem in alium errorem
deprehendere poterunt uniuerſam ciuitatẽ in-
cidiſſe; ut quòd Miltiadem præſtãtiſſimum im-
peratorem, & optimè de Rep. meritum in car-
cere mori coegerint, q; Ariſtidem iuſtiſſimum
hominem eiecerint è ciuitate, quod Phocionẽ
uirum iunocẽtiſſimũ indigniſſimè cruciarint.
& ſiqua ſunt huius generis cætera.

tex. 552 Ὡς δ' αὕτως, καὶ οἱ κατηγοροῦντες, ἓ οἱ ἀπολογούμενοι, ἐκ τῶν ὑπαρχόντων σκοπούμενοι κατηγοροῦσι, καὶ ἀπολογοῦνται.

Idem quoq; in accuſando, & defendendo fieri ſolet: nã ea ſpectantes, quæ inſunt, accuſant, & defendunt.

COMM. In iudiciali etiam genere neceſſe eſt cauſam prius cognoſcere, quam ad agendum accedamus. nã quomodo poteſt orator quempiam in iudicium uocare, & accuſare, niſi ſciat, quid ab eo nefarie, turpiterque geſtum fuerit? aut quomodo defendere poterit, niſi rei uitam, & mores explicet? ideo Cicero cum Verrem eſſet accuſaturus in Siciliam prouinciam. quam per triennium Verres obtinuerat, profectus diligẽtiſſimè quæſiuit, quid ab eo flagitioſè, turpiter, auare, crudeliter, actum fuiſſet. atq; ita paratiſſimus ad accuſandum uenit. quod etiã in defenſionibus obſeruabat, ut nunquam niſi diligẽter præmeditatus, ad orandum accederet.

tex. 553 Οὐδὲν δὲ διαφέρει περὶ Ἀθηναίων, ἢ Λακεδαιμονίων, ἢ ἀνθρώπου, ἢ Θεοῦ, ταυτὸ τοῦτο ποιῆσαι. καὶ γὰρ συμβουλεύοντα τῷ Ἀχιλλεῖ, ἓ ἐπαινοῦντα, ἓ ψέγοντα, καὶ κατηγοροῦντα, ἓ ἀπολογούμενον ὑπὸ αὐτοῦ τὰ ὑπάρχοντα, ἢ ὁμοίως ὑπάρχειν λαπτέον, ἵν' ἐκ τούτων λέγωμεν.

Nihil autem intereſt ſiue de Athenienſibus; ſiue de Lacedæmonys, ſiue de aliquo Deo, ſiue de homine agatur. etenim ſi Achilli conſilium dare voluerimus, aut eum laudare aut vituperare, aut accuſare aut defendere, quæ ipſius perſonæ hærent, aut hærere videntur, ſumenda ſunt, vt de illis dicamus.

COMM. Sicuti hoc præceptũ cuilibet et generi cauſarũ commune eſt, ita etiam cuilibet hominũ generi. neq; enim quicquam intereſt, de quo homine, aut Deo, aut de qua ciuitate, aut de quo populo uerba faciamus. nã quamuis Athenienſiũ exemplo ſupra ſit uſus Ariſtoteles, poterat etiã Lacedæmoniorum, uel Thebanorũ, uel Romanorũ, uel quorumlibet aliorũ uti. ita ſicut Achillem pro exemplo ponit, etiam Vlyſſem, uel Diomedem, uel Theſeũ, uel quemuis alium hominẽ ponere poteſt; idem de reliquis ſentiendum. nã (ut primo de Inuentione Cic. docet) Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod perſonis, aut ex eo, quod negocijs eſt attributũ. ut, exẽpli gratia, ſit Achilles uobis propoſitus, cui ſuadere aliqd uelimus, uel quẽ laudemus, aut uituperemus, uel quem accuſemus, aut defendamus. certè neceſſe erit ea conſiderare, ac uidere, quæ ipſius perſonæ hærẽt, aut hærere uidentur. has autem res Cicero undecim eſſe putat, quæ perſonis attributæ ſunt, hoc eſt, nomẽ, naturam, uictũ, fortunam, habitum, affectionẽ, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes, quas ſiqs in unaquaque cauſa, bene intellexerit, ei uerba deeſſe nõ poterũt. modo has res ad finẽ cuiuſq; cauſæ rectè dirigat. nam (ut in primo libro declaratum eſt) in demonſtratiuo genere finis eſt honeſtas, & turpitudo, in deliberatiuo, utilitas, & detrimentum, in iudiciali æquitas, & iniquitas, ad quos fines omnis ſemper oratio tanquã ad proprium ſcopum eſt dirigenda, & hoc quod Ariſtoteles hoc loco ſubiungit.

Ἐπαινοῦντες, ἢ ψέγοντες, εἰ καλὸν ὑπάρχει, ἢ αἰσχρόν. κατηγοροῦντες δὲ, ἢ ἀπολογούμενοι, εἰ δίκαιον ὑπάρχει ἢ ἄδικον. συμβουλεύοντες δὲ, εἰ συμφέρον, ἢ βλαβερόν. tex. 554

Quod ſi laudamus, aut vituperamus, ſpectare oportet, ſi quid in eo ſit honeſtum aut turpe: ſi accuſamus aut defendimus; ſiquid iuſtum aut iniuſtum: ſi conſilium damus, ſi quid eſt, quod prodeſſe, aut obeſſe poſſit.

COMM. Quamuis omnis cauſa cõfirmetur exijs, quæ rebus, & perſonis attributa ſunt, tamen hæc eſt inter cauſas differentia, quod eum in demonſtratiuo genere uerſamur, & aliquem laudamus, aut uituperamus, omnis oratio noſtra eo ſpectat, ut oſtendamus, quid in eo, quem laudamus honeſtum ſit, ut quam nobili genere natus ſit, quam liberaliter educatus, quam laudabili uita, & moribus præditus ſit, quas res egregia geſſerit, ita quid in eo, quem uituperamus, turpe ſit, ut in ſecunda Philippica Ciceronis in Antonium uidere licet, quæ flagitiorum, & ſcelerum Antonij refertiſſima eſt. cum autem iudiciale genus tractamus, & aliquem accuſamus, aut defendimus, tunc id unum ſpectandum eſt, quod iuſtum, aut iniuſtum eſſe uideatur. ut Cicero contra Verrem, quæ ille iniuſtè geſſerit, commemorat, & pro Milone docet iuſtè Clodium a Milone fuiſſe interfectum. Denique cum uerſamur in deliberatiuo genere, & conſilium damus, tunc aduertimus quid in cauſa ſit, quod prodeſſe, aut obeſſe poſſit, ut Cicero pro lege Man. docet in eo bello, quod ſuadere uolebat, agi gloriã populi R. agi ſalutẽ ſociorum, atq; amicorũ, agi certiſſima populi R. uectigalia, & maxima. agi deniq;

bona

bona multorum ciuium. quæ omnia sine dubitatione sunt vtilissima.

tex.555 Ὁμοίως δὲ τούτοις, ἔστι περὶ πράγματος ὁτουοῦν. οἷον περὶ δικαιοσύνης, ἢ ἀγαθόν, ἢ μὴ ἀγαθόν· ἐκ τῶν ὑπαρχόντων τῇ δικαιοσύνῃ, ἢ τῷ ἀγαθῷ.

Idem etiam in qualibet re faciendum est: vt si quæratur, vtrum bona sit iustitia, an non bona; ex ijs, quæ ipsi iustitiæ, aut bono insunt, colligere oportet.

comm. Quod in personis fit, idem etiam in rebus fieri solet. vt ex ijs, quæ rei inhærent, vel inhærere videntur, omnis causa cõfirmetur. vt si quæstio proponatur, vtrum iustitia bona sit nec ne? spectanda sunt ea, quæ iustitiæ, atque bono insunt, atque ita colligere, & argumentari in vtranque partem licebit. vtitur autem hoc exemplo Aristoteles, quia Sophistæ quidam probare conati sunt, iustitiam rem esse malam. sicut apud Platonem in Gorgia Callicles, & in libris de Rep. Thrasymachus. tradunt Carneadem Romæ audiente Catone Censorio iustiriam summopere laudasse, remq; esse optimam probare cõtendisse. postridie verò eius diei, eodem audiente Catone magnis eloquentiæ viribus improbasse iustitiam, & rem omnium pessimam esse, conatũ ostendere. Quare Cato fuit auctor, vt statim ex vrbe Carneades emitteretur, quoniam talis vir quæcunq; voluisset, persuadere posse videretur. Quintilianus libro 12. de hac re sic ait; Neque
» Carneades ille, qui Romæ audiente cẽsorio Catone non minoribus viribus contra iustitiam dicitur disseruisse, quam pridie pro iustitia dixerat, iniustus ipse vir fuit.

tex.556 Ἐπειδὴ δὲ παίτις οὕτω φάνεται ἀποδεικνύντες, ἢ πῃ ἀκριβίστερον, ἢ πῃ μαλακώτερον συλλογίζονται. οὐ γὰρ ἐξ ἁπάντων λαμβάνουσιν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ ἕκαστον ὑπαρχόντων, καὶ ἀφ' τοῦ λόγου. δῆλον γάρ, ὅτι ἀδυνάτου ἄλλως δεικνύναι, φανερὸν ὅτι ἀναλυτικῶς ὥσπερ ἐν τοῖς τοπικοῖς, πρῶτον περὶ ἕκαστον ἔχειν ἐξειλεγμένα περὶ ὧν ἐνδέχονται, καὶ τῶν ὑπαρχόντων.

Quare cum omnes ita demonstrare videantur, siue accuratius, siue popularius argumententur; neq; enim ex omnibus sine discrimine, sed ex ijs, quæ singulis rebus adsunt, propositiones sumunt; & hoc cum ratione faciunt, quoniam perspicuum est, aliter fieri nullo modo posse: haud dubium esse potest, quin sit necessarium, quemadmodũ in Topicis dictum est, in singulis rebus delectas habere propositiones earũ rerũ, quæ sæpe accidunt, ac maximè opportunæ sunt.

comm. Concludit opus esse, ut Oratores delectũ habeant earum rerũ, quæ sæpe accidunt, & ad probandum in primis opportunæ sunt, ut in singulis causis parati, instructiq; ad dicendũ veniãt. omnes enim (inquit) qui aliquid demõstrare uolũt, siue accuratè id faciãt, hoc est ualidis, ac demonstratiuis rationibus, siue populariter, & in firmioribus argumẽtis, ut Oratores solent, hác uiã sequuntur, & diligenter aduertunt, quid in illis rebus sit, de quibus dicturi sunt. nã qua tãdem fieri potest, ut ex omnibus sine ullo discrimine possint argumenta ducere? cum ea, quæ penitus disiuncta sunt, neq; ullam habent eum re, de qua disputatur, cognationem, ad probandũ nullam uim habere possint? Ergo (ut ait Agricola) ut ad alterius confirmationẽ aliquid possit adhiberi, coniunctum quadam ratione, & uelut cognatum esse oportet illi, cui probando adhibetur, taleq; uideri, ut non subsistere res sine illo, si affirmes, non subuerti si neges, possit. Propositiones autem, quas in singulis rebus delectas habere oportet, è locis petuntur, è quibus, tanquam è thesauro quodam, omnia faciendæ fidei instrumenta reposita sunt. Est enim locus quædam communis rei nota, cuius admonitu quid in quaq; re probabile sit, inueniri potest. quamuis autem loci communes sint, non tamẽ ex communi, confusaq; rerum sylua propositiones eaptantur. sed scrutãdum est, quæ rebus ipsis adsint, de quibus acturi sumus.

Περὶ δὲ τὰ ἐξ ὑπογύου γιγνομένων, ζητεῖν τὸν αὐτὸν τρόπον ἀναβλίποντα, μὴ εἰς ἀόριστα, ἀλλὰ τὰ ὑπαρχοντα, περὶ ὧν ὁ λόγος, καὶ περιγράφοντα τὰ πλεῖστα, καὶ ἐγγυτάτω τοῦ πράγματος. tex.557

Atque etiam in rebus, quæ repente euenerũt, idem ordo seruandus est, neque enim respicere oportet ad ea, quæ sunt infinita, sed qua rebus illis adhærent, de quibus est oratio: atque illorũ plurimã colligere, quæ ad rem ipsam quam proximè accedunt.

Cum Orator præmeditatus, & paratus ad dicendũ uenit, facilius ea, quæ cuiusq; rei propria sunt, uidere potest, & communia, nihilq; ad propositum faciẽria prætermittere. sed eum ei subito, repẽteq; dicendũ est, ut in causis, & cõtẽtionibus sæpe accidit, tunc maior est difficultas. sed tamen conari debet Orator, ut eundẽ ordinẽ seruet, neq; ad ea respiciat, quæ communia sunt, & infinita, sed mentem ad ea quam celerrimè conuoluat, quæ causæ inhærent, & eum ipso negocio continentia sunt. & ex eorum numero quærat ea potissimũ, quæ cãs suæ maximè propinqua sint. hæc autem facultas longa exercitatione, & magno ingenio indiget. uã (ut ait Crassus) & animi, atq; ingenij celeres quidã motus esse debent, qui ad excogitandum acuti sint, & assidua, ac diligẽs exercitatio, scripturaq; subitam, & fortuitam orationem debet præcedere. Oẽs enim loci, qui modo insunt in ea re, de qua dicimus inquirentibus nobis, omniq; acie ingenij contemplantibus ostendunt se, & occurrũt.

Ὅσῳ μὲν γὰρ αὐ πλείω ἴχνητα τῶν ὑπαρχόντων, τοσούτῳ ῥᾴδιον δεικνῦναι. ὅσῳ δ' ἐγγυτέρω, τοσούτῳ οἰκειότερα, καὶ ἧττον κοινά. tex.558

Quanto enim plura quis habuerit eorum, quæ rebus adsunt, tanto facilius demonstrabit; & quanto ea propinquiora fuerint, tanto ad probandum erunt accommodatiora, & minus communia.

COMM. Ostēdit huius præcepti vtilitatem, duo enim simul præcepta sunt. primo vt quāplurima colligantur eorum, quæ causæ inhęrēt, deinde, vt ea quamproxima rei sint, nunc vtriusque præcepti rōnem affert. nam quo quis plura colligit argumēta, tanto facilius, quod vult, demonstrat. sicuti multi testes facilius fidem faciūt. & quāto fuerint argumenta illa magis causæ propiuqua, & affinia, tanto magis etunt apta ad faciendam fidem, cum à cōirate discedant. communia nāq; cū ad plures pertineant, non possunt aliquid de vno facile probare. vt si quis Ciceronem laudet, quòd consul fuerit, hæc non etit propria Ciceronis laus, sed communis multorum, quoniā etiā alij plurimi consules fuerūt. sed si quis in eo Ciceronem extollat, quod à cōiuratione Catilinæ patriam liberarit, id iam erit Cicetonis propriū. idcirco solent oratures, cū aliqd amplificare volunt, id ostendere proptiū, ac singulare esse, non commune, vt Cicero pro M. Marcello; nam belli cas laudes solēt quidā extenuare verbis, easq;

» detrahere ducibus, communicare cum militi-
» bus, ne proprie sint imperatorum, & certè in ar-
» mis militum virtus, locorum opportunitas, au-
» xilia sociorum, classes, commeatus multum iu-
» uant: maximā vero partē quasi suo iure fortuna
» sibi vendicat, & quicquid est prosperè gestum,
» id penè omne ducit suum. at verò huius gloriæ
» Cæsar, quam es paulo ante adeptus sociū ha
» bes neminem, totum hoc, quantumcunque
» est, quod certe maximum est, totum est (iniquam) tuum.

tex.559 Λείπεται δὲ κοινὰ τὰ ὑπαρχόντα τοῦ ἀχιλλέως ὅτι ἄνθρωπος, καὶ ὅτι τῶν ἡμιθέων, καὶ ὅτι εἰς τὸ ἴλιον ἐστρατεύσατο. ταῦτα γάρ, καὶ ἄλλοις ὑπάρχει πολλοῖς. ὥστ' οὐδὲν μᾶλλον ὁ τοιοῦτος ἀχιλλέα ἐπαινεῖ, ἢ διομήδη.

Voco autem communia hoc modo; vt, si quis Achillem laudet, quod homo fuerit, & quod ex numero semideorum, & quod ad bellum Troianum profectus sit: hæc enim alijs etiam multis ac ciderunt: quare qui hæc commemoraret, non magis Achillem, quam Diomedem laudaret.

Vt res apertior sit, & facilius intelligatur, de-
COMM. clarat, quæ cōmunia vocet, & quæ propria. uā cō munia sunt, quæ non vni tantū, sed pluribus cōueniunt. vt si quis Achillem laudare velit, & illa tria commemoret; primo ꝙ Achilles homo fuerit, non autem bellua, deinde ꝙ nnn ex ignobili gencte natus sit, sed è numero semideorum fuerit, tum quòd ad illud memorabile Troianorum bellū profectus fuerit. certè non erūt hæc Achillis propria, neq; Achilles hoc modo solus laudabitur, nam alii etiā multi & homines fuerūt, & heroes, & ad bellum Troianum profecti. vt Diomedes, Aiax, Vlysses, Agamemnon. non igitur hæc laus magis ad Achillem pertinet, quam ad eos, qui cum heroes essent, in bello versati sunt.

Ἴδια δὲ, ἃ μηδενὶ ἄλλῳ συμβέβηκεν, ἢ τῷ tex.560
ἀχιλλεῖ, οἷον τὸ κατακτεῖναι τὸν ἐκτορα τὸν ἄριστον τῶν τρώων, καὶ τὸν κύκνον, ὃς ἐκώλυεν ἅπαντας ἀποβαίνειν, ἄξιος ὤν, καὶ ὅτι νεώτατος, & οὐκ ἐθελοντὴς ὢν ἐστράτευσε. καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα.

Propria verò illa dico, quæ nemini alij contigerunt; vt quod Hectorem Troianorum optimū interfecerit, & Cygnum, qui cum vulnerari nō posset, Græcos omnes exire de naui prohibebat; & quod omnium esset maximè iuuenis, & quod iureiurando non astrictus ad id bellum profectus sit, & alia, quæ sunt huius generis.

Quæ vni tantū homini, aut rei accidunt, illa COMM.
vocantur propria, quæ veram habeut laudem, si bona sunt, & honesta, veram vituperationem, si mala, & turpia. quatuor autē Achillis propria commemorat, quibus iure solus laudari potest. primò quòd Hectotem omniū Troianorū fortissimum, & optimum singulari certamine congressus interfecerit. cum alii ferè omnes eum reformidarent. Secundo, quod Cygnum Neptuni filium, qui eam à patre virtutem acceperat, vt à nemine vulnerari posset, qua frerus in litore cōstiterat. & neminem Græcorum è nauibus exire patiebatur, morti dederit. sed quomodo neeatus fuerit ab Achille Cygnus, qui vulnerari non poterat, declarat Ouidius libro Metam. duodecimo his versibus;

Quem super impulsum resupino corpore Cignum
Vi multa vertit, terræque affixit Achilles,
Tum Clypeo, genibusque premens præcordia duris,
Vincla trahit galeæ, quæ presso subdito mento
Elidant fauces, & respiramen, iteréque
Eripiunt animæ.——

Tertio proprium Achillis fuit, quòd omnium heroū in bello Troiano maximè iuuenis fuerit. nondum enim lanuginem emiserat, quo tempore ad bellum profectus est. quippe qui matris consilio muliebri veste indutus inter puellas Lycomedis regis latebat, ne ad bellum proficisceretur. Quarto, quòd poterat bellum detrectare si voluisset, quoniam iureiurando non erat astrictus, sicut reliqui heroes. tradunt enim Tindarum Helenæ patrem, cum videret Helenam filiam suam propter pulchritudinem à multis procis expeti, veritum ne prælium aliquod exitiale nasceretur propter eius nuptias, iureiurando adegisse procos omnes, ne armis inter se decertarent, sed sortes iacerent, & is, cui sors obtigisset, vxorem Helenam haberet. teliquī verò omnes, si qua vis Helenæ marito pararetur, auxilium ei ferrent. quam conditionem omnes libenter acceperunt, quoniam unusquisque sortem sibi propitiā augurabatur. itaq; iureiu-

rando

rando astricti; cũ à Paride Helena rapta fuisset, ad eam repetendam, aut bello recuperandam venerũt. sed Achilles cũ esset adolescentulus, neq; Helenæ nuptias appetisset. eo iureiurando nequaquã astrictus fuit. quo fit vt maior eius laus quam cæterorum heroũ fuerit. reliqui enim iuriiurandi religione compulsi venerunt ad bellũ gerendum, Achilles eo vinculo solutus, sua sponte, quamuis sibi pereũdum esse intelligeret, vna cum reliquis bellum administrauit. hæc igitur, & huiusmodi cætera, quæ propria sunt eius causæ, quam tractandam suscepimus, diligenter à nobis inquirenda sunt.

tex.561 Εἷς μὲν οὖν τόπος τῆς ἐνλογῆς, ⸂καὶ πρῶτος⸃, οὗτος ὁ τοπικός.

Atque hic quidem vnus est, ac primus delectus habendi locus, ijs similis, qui in Topicis traduntur.

comm. Vnũ iam à se locum expositum fuisse ostẽdit, quo docuit, oportere delecta, atq; parata habere ea, quæ in singulis rebus sunt, de quibus dicturi sumus, ita vt communia prætermittantur, & propria sumantur. itaq; locus hic primus ad delectũ habendum pertinet carũ rerũ, quæ opportunæ sunt, & ab oratoribus frequẽter tractari solent. vocat autem topicũ, quia similis est eis, de quibus in Topicis agit. nam ars topica Rhetori, & Dialectico cõmunis est, & æquè tractatur ab utroque, quod ex Cicerone notissimum est.

CAPVT XLIV.

Duas ostendit esse species enthymematum demonstrans, & refellens, & quid vtrumque; quidq; sit deinceps docturus proponit.

tex.562 Τὰ δὲ στοιχεῖα τῶν ἐνθυμημάτων λέγω μὲν. στοιχεῖον δὲ λέγω, καὶ τόπον ἐνθυμήματος, τὸ αὐτό.

Quæ verò sint enthymematum elementa iã dicamus. elementum autem, & locum enthymematis, pro eodem capio.

comm. POSTQAAM generatim de enthymemate verba fecit, nunc ad locos sigillatim explicandos accedit sicuti supra proposuerat. neque enim omnia enthymemata in singulis locis latent, sed certa quædã, ac propria cuiusq; loci reperiuntur, quæ diligenter eruẽda sunt. duo vero nomina ponit, quæ vult eandem habere significationẽ, hoc est elementum, & locũ, sicut etiã Theophrastus dixit locum esse principium, & elemẽtum. & Cicero secundo de Oratore sic ait; Neque illa elemẽta desiderare, quæ, vt nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda. sicut enim ex elementis omnia constituuntur, ita ex locis enthymemata fiunt.

tex.563 Πρῶτον δὲ διαιρῶμεν, περὶ ὧν ἀναγκαῖον ἐστὶν πρῶτον. ἔστι γὰρ τῶν ἐνθυμημάτων τὰ μὲν εἴδη. τὰ μὲν γὰρ ἀποδεικτικά ἐστιν, ὅτι ἔστιν, ἢ οὐκ ἔστι. τὰ δὲ ἐλεγκτικὰ ⸂καὶ διαφέρει⸃, ὥσπερ καὶ τοῖς διαλεκτικοῖς ἔλεγχος, ⸂καὶ συλλογισμός⸃.

Primũ igitur dicamus, de quibus necesse est primum dicere: nam enthymematum sunt species duæ: quædam enim demonstrant aliquid esse, aut non esse; quædam autem refellunt: quæ ita inter se differunt, sicut in Dialecticis elenchus, & syllogismus.

Antequam ad locos accedat, prius explicat, quot sint enthymematũ species. hoc enim prius sciendum est. vt postea melius intelligatur, qui nam loci sint huic, vel illi speciei magis accommodati. duas igitur facit enthymematis species, quarũ altera demõstrat aliquid esse, vel nõ esse. & ideo enthymemata, quæ in ea continentur ἀποδεικτικὰ hoc est demonstratiua dicuntur, & vel aientia sunt, vel negantia. altera vero refellit, quæ ab aduersarijs dicta sunt, & id circo vocantur hæc enthymemata, ἐλεγκτικὰ, ideſt, redarguentia. atq; hæ species duæ sic inter se distinguuntur, quẽadmodũ apud Dialecticos syllogismus, & elenchus. Syllogismus enim probat aliquid esse, vel non esse, elenchus aurẽ docet id, quod ab aduersario dictũ est, esse falsum. Atque enthymema quidem demonstratiuũ, & aiens est huiusmodi, vt pro lege Man. hoc bellum maxime vestros animos excitare, atq; inflãmare debet, in quo agitur populi Romani gloria. & illud; Quid quod salus sociorum summum in periculũ, ac discrimen vocatur? regno expulsus est Ariobarzanes rex socius populi R. atq; amicus, imminent duo reges toti Asiæ non solum nobis inimicissimi, sed etiam vestris socijs, atque amicis. & pro Q. Ligario; causa tum dubia, q̃ erat aliquid, in vtraq; parte, quod probari posset. nũc ea certè melior est existimãda, quam etiã Dij adiuuerunt. enthymema verò demõstratiuum, & negans est eiusmodi. vt pro lege Man. Neque enim potest exercitũ is continere imperator, qui seipsum non continet, neque seuerus esse in iudicando, qui alios in se seueros esse iudices non vult. Enthymema redarguens seu refellens est huiusmodi. vt pro Milone; Negant intueri lucem fas esse ei, qui à se hominem occisum esse fateatur; in qua tandem vrbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quæ primum iudicium de capite vidit M. Horatij fortissimi viri: qui nondum libera ciuitate, tamen populi R. comitiis liberatus est, cum sua manu sororem interfectam esse fateretur.

Ἔστι δὲ τὸ μὲν ἐλεγκτικὸν ἐνθύμημα, τὸ ἐξ ὁμολογουμένων συνάγειν. τὸ δὲ ἀποδεικτικὸν, τὸ τὰ ἀνομολογούμενα συνάγειν. tex.56.

At illud enthymema demonstrare dicitur, q̃ ex concessis propositionibus concludit: illud autem refellere dicitur, quod ex propositionibus non concessis concludit.

Declarat vtranq; speciẽ enthymematis quid sit. & primò demonstratiuum enthymema dicit illud esse, quod fit ex propositionibus, quibus assentitur comm.

tiſur is, quo cum diſputamus, & quæ multorũ opinionibus conueniunt. vt, ſi feræ partus ſuos diligunt: qua nos in liberos noſtros indulgẽria eſſe debemus? ſi pietati ſumma tribuenda laus eſt, debetis moueri cum Q. Metellum tam pie lugere videaris. pro Milone, Liberæ ſunt cogitationes noſtræ, & quæ volunt, ſic intuentur, vt ea cernimus quæ videmus. at uerò Enthymema redarguens illud eſſe dicit, quod ex propoſitionibus fit, quæ non conceduntur, vt pro Milone; Nam quid eſſet ingratius, quam lætari cæteros, lugere eum ſolum, propter quem exteri lætarentur? & alibi; excitate eum, ſi poteſtis, ab inferis, frangeris impetum uiui, cuius uix ſuſtinetis furias inſepulti? item alibi; eius igitur mortis ſederis ultores, cuius uitam ſi putetis per uos reſtitui poſſe nolitis?

tex.565 Σχεδὸν μὲν οὖν ἡμῖν περὶ ἑκάστα τῶν εἰδῶν τῶν χρησίμων, ἐξ αἰσχρῶν, ἔχοντες οἱ τόποι, ἔξεις λεγόμενα γὰρ περὶ ἕκαστον αἱ προτάσεις εἰσὶν, ὡς τ' ἐξ ὧν δεῖ φέρειν τὰ εἰθυμήματα τόπων, περὶ ἀγαθοῦ, ἢ κακοῦ, ἢ καλοῦ, ἢ αἰσχροῦ, ἢ δικαίου, ἢ ἀδίκου. καὶ περὶ τῶν ἠθῶν, καὶ παθημάτων, καὶ ἕξεων ὡσαύτως εἰρημένοι ἡμῖν ὑπάρχουσι πρότερον οἱ τόποι.

Ac iam ferè ſingulis in dicendi generibus declarati ſunt à nobis vtiles, ac neceſſarij loci, nã in vnoquoque genere delecta ſunt à nobis propoſitiones: & oſtenſum ex quibus locis argumenta ſumantur de bono, & malo, de honeſto & turpi, de iuſto & iniuſto. quin etiam de moribus, & animi commotionibus, & habitibus eodem modo locos antea declarauimus.

COMM. Enthymematum loci ita diſtinguũtur, ut alij ſint proprii, alij communes, & proprij quidem illi dicuntur, qui ad unũm aliquod dicẽdi genus pertinent, ut ad demonſtratiuum, aut iudiciale, uel ad unam aliquam animi commotionem ſiue excirandam, ſiue ſedãdam. ut iram, aut inuidiã, uel ad unam aliquam ætatem, ſeu conditionẽ ut adoleſcentiam, nobiliratem. communes aurem loci dicũtur ij, unde poſſunt argumẽta deduci, q̃ non ad hoc, aut illud tantũ dicendi genus pertinent, ſed cõmuniter ad omnia. ſed de propriis locis iam ſatis multa uerba fecit Ariſtoteles. nã in primo libro docuit, quomodo propoſitiones in unoquoq; dicẽdi genere poſſint inueniri, ut ĩ deliberatiuo genere de bono, & malo, in demonſtratiuo, de honeſto, & turpi, ĩ iudiciali, de iuſto, & iniuſto. in hoc autem ſecundo libro de commorionibus animi, & de moribus cuiuſque ætatis, & ordinis copioſè locutus eſt. itaq; proprio rum argumentorum ſedes iam ſatis explicatæ ſunt. ſupereſt, ut etiam de cõmunibus dicatur.

tex.566 Ἐπὶ δ' ἄλλον τρόπον καθόλου περὶ πάντων λάβωμεν, καὶ λύσωμεν, παρασημαινόμενοι. τίνες τε ἐλέγχικοὶ, καὶ τοὺς δεικτικοὺς, ἢ τοὺς τῶν φαινομένων εἰθυμημάτων· οὐκ ὄντων δ' εἰθυμημάτων. ἐπείπερ οὐδὲ συλλογισμῶν. δηλωθέντων δὲ τούτων περὶ τῶν λύσεων, καὶ τῶν εἰσέσεων διορίσομεν, πόθεν δεῖ τὰ εἰθυμήματα φέρειν.

Nunc vero alio modo generatim, atq; vniuerſè de omnibus agamus, & dicamus accuratè, qui loci ſint ad refellendũ, & qui ad demonſtrandũ accommodati: nec non vnde ducãtur ea, quæ ſpeciem quidem habent enthymematum, licet re vera non ſint enthymemata. quoniam neque ſyllogiſmi ſunt. His autẽ declaratis, definiemus etiã vnde ſolutiones, & obiectiones ad argumenta labefactanda ſumi poſſint.

Proponit omnia, quæ deinceps hoc in ſecũdo libro tractaturus eſt, quæ tria ſunt. primo enim generatim ſe tradirurum pollicetur locos, ac ſedes argumentorum omnium, quæ uel ad confirmandas rationes noſtras, uel ad refellendos aduerſarios accõmodata ſunt. deinde, quia quædã ſunt quaſi argumenta, quę ſpeciem habẽt enthymematũ, quãuis re uera non ſint enthymemata; quoniã neq; ſyllogiſmi ſunt. ait ſe declaraturum unde huiuſmodi argumenta deducãtur, & quo modo cognoſci, atq; inrelligi poſſint, poſtremò reliquis iam expoſitis, ſponder ſe patefacturum rationem, qua diſſolui poſſint aduerſariorũ argumenta, atq; illis occurri, ne quod uelint, colligant. magna enim uis artis oratoriæ pendet ab hac ratione, ut aduerſariorũ argumẽtis occurrere, atq; ea labefactare ualeamus. quod optimè M. Antoniũ feciſſe teſtis eſt Cicero. ſic enim primo de Orat. Craſſum cum Antonio loquentem inducit; atque haud ſcio an aliter ſentias, & uta re rua illa mirifica ad refellendum conſuetudine: qua tibi nemo unquam præſtirit.

COMM.

CAPVT XLV.

Locos omnes, & domicilia perſequitur, in quibus latent argumenta demõſtrantia τὰ δεικτικὰ.

tex.567 Ἔστι δὲ ἓν μὲν τόπος τῶν δεικτικῶν, ἐκ τῶν ἐναντίων. δεῖ γὰρ σκοπεῖν, εἰ τῷ ἐναντίῳ τὸ ἐναντίον, ἀναιρουῦτα μὲν, εἰ μὴ ὑπάρχει, κατασκευάζοντα δὲ εἰ ὑπάρχει, οἷον ὅτι τὸ σωφρονεῖν, ἀγαθὸν. τὸ γὰρ ἀκολασταίνειν, βλαβερόν.

Atque vnus quidem eorum, quæ demonſtrant enthymematum locus eſt à contrarijs. Spectare enim oportet, an contrario contrarium inſit: nã ſi non inſit, erit negandum, ſi autem inſit, erit affirmandum: vt ſi quis probet temperate viuere bonum eſſe, quoniam intemperantem agere vitam noxium eſt.

COMM. PRIMVS hic locus utiliſsimus, & frequentiſsimus eſt à contrarijs, & magnam habet in dicẽdo non ſolum uim, ſed etiam uenuſtatem. uerum quoties contrariis argumentari uolumus diligenter uidere oportet, an contrario cõtrarium inſit, ut ſi proba-

probare volumus, voluptatem esse bonam, videndum est, an dolor sit malus. nam si ira sit, confirmare poterimus, si vetò contrarium non erit in contrario, non affirmare, sed negare debemus. vt si quis dicat pacem semper esse expetendam, quod bellum semper fugiendum sit. hoc enim facile refelleuius hoc modo, cum bellum aliquando necessarium sit, non est pax semper expetenda. Aristoteles quatuor exemplis vtitur, quorum primum illud est; vtile est temperate viuere, quoniam agere vitam intemperantem noxium est. Quintilianus libro quinto sic ait; frugalitas bonum, luxuria. n. malum. Cicero in topicis ait enthymemata, quæ fiunt ex contrarijs acutissima esse, atque ideo sola propriè nomen commune possidere, eius (inquit) generis, hæc sunt;

» Hunc metuere, alterum in metu non ponere.
» Eam quam nihil accusas damnas, Bene quam meriram esse autumas. dicia malemereri. in orationibus frequentissimè à contrariis argumẽta ducit Cicero, vt pro Milone, Quonam modo ille vos viuus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percussit? item; Nemo ei negãti non credidisset, quem esse omnes saluum etiam confiteutem uolunt. item, Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc uoluit cum aliquorum querela? quem iure, quem loco, quẽ tempore, quem impune non est ausus, hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitauit occidere? item, Quæ fuisset igitur iusta causa restituendi mei, nisi fuisset iniusta eijciendi? frequenter etiam inter se contraria in oratione elegantissimè opponunrur. ut in Carilinam; hoc verò quia ferre possit inerres homines fortissimis viris insidiari? stultissimos prudẽtissimis, ebriosos sobrijs, dormientes uigilantibus? item; Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc perulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus. hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpirudo: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, uirtutes omnes, certant, cum iniquitate, cum luxuria, cum ignauia, cum temerirate, cum uitijs omnibus, sed hæc (ut dixi) frequentissima sunt.

tex. 568 Ὡς εἰ τῷ μεσσηνιακῷ, εἰ γὰρ ὁ πόλεμος ἄτοπος τῶν παρόντων κακῶν· μετὰ τῆς εἰρήνης δεῖ ἐπανορθώσασθαι.

Vel, quemadmodum in oratione Messeniaca: Nam si bellum præsentium malorum causa est, ea per pacem emendare, ac corrigere opus est.

comm. Alterum exemplum à contrarijs, sumprum ex oratione, quam Alcidamas orator apud Messenios, siue Mamertinos habuit, in qua pacem eis suadere studebat, de Alcidamante iam in primo libro dictum est, exemplum verò est apertissimum, quod ita Quintilianus libro quinto conuertit, si malorum causa bellum est, erit emenda tio. pax. Qui igitur pacem suadere vult, enumeret mala, quæ ex bello proueniunt, & bona quæ ex pace, sic enim à contrariis facile quod vult, probare poterit.

Εἰ περ γὰρ, οὐ δὶ τοὺς κακῶς δράσαντον τex. 569
Ἀκουσίως, δίκαιον εἰς ὀργὴν πεσεῖν,
Οὐδ' ἂν γ' ἀβλαβασθείς τις δράσει τινὰ,
Προσηκόν ἐστι τῷ δ' ὀφείλεσθαι χάριν.

Et illud;
Si iniusta in illum est omnis iracundia,
Qui quempiam læsit per imprudentiam;
Non est habenda ei vlla iure gratia,
Necessitate qui coactus profuit.

Tertium exemplum à poeta nescio quo sumcomm. ptum, quatuor senarios versus complectitur, sanè perquam elegantes, vt ex Sophoclis, aut Euripidis officina protecti uideantur, locum tamẽ adhuc vnde sumpti sint, reperire non potui, sententiam eorum breuiter ita Quintilianus interpretatus est; Si ueniam meretur, qui imprudens nocuit, non meretur præmium, qui imprudens profuit. noa iu his uersibus uertendis, & numeros, & figuras latinè exprimere conati fumus. Sunt autem in hoc exemplo tria contrariorum paria, quæ inter se coucinue conferuntur, prudens imprudens, lædere prodesse, pœna præmium. ab his tota vis argumenti pendet hoc modo; cum aliquis imprudens quempiam lædit, nõ est pœna dignua, ergo etiam, cum aliquis prudens cogirur alicui prodesse, non est præmio dignua. Volunt enim imprudentiam interdum excusari, vnde Teren. in Eunue.

Si id est peccatum, peccatum imprudentia est
Poetæ: non qui furtum facere studuerit.

Ἀλλ' ἔστιν οἷς τὰ βροτοῖς ψευδῆ πιθανὰ τex. 570
Πιθανόν, νομίζειν χρή γε καὶ τοὐναντίον.
Ἅπερ ἀληθῆ πολλὰ συμβαίνειν βροτοῖς,

Et illud;
Falsum quod est, ut sæpe fit probabile
Dicendo; sic plerunque contra vsu venit,
Vt vera non queant probari vllo modo

Quartum, & vltimum exemplum à contrarijs comm. tribus senariis cõtinetur, quorum hic sensus est, quemadmodum accidit interdum, ut ea, quæ falsa sunt, dicendo probabilia fiant, ira nonnunquam accidit, ut quæ uera sunt, nullo modo pto bari possint. sunt enim hæc inter se contraria, falsa uera, probari, non ptobari. Cicero in Topicis quatuor genera contrariorum facit, primum eorum, quæ in eodem genere plurimum differunt, vt sapienria stultitia, tardiras celeritas, candidum nigrum, quæ proprio uomine aduersa dicuntur. secundum genua est eorum, quę priuantia dicuntur à Græcia στερητικὰ, vt digniras, indignitas, uisus, cæcitas. Tertium eorum, quæ cum aliquo conferuntur, ut duplum simplum. multa pauca, lõgum breue, maius minus. Quartum eorum, quæ negãtia uocantur, à Græcia ἀποφατικὰ, contraria alienibus, ut, si hoc est, illud non est. horum omnium contrariorum est eadem ratio, atque doctrina, & orationem maxime

ximè illustrare, atq; exornare solent. quo circa frequenter à bonis oratoribus vsurpantur.

tex.571 Ἄλλος ἐκ τῆ ὁμοίων πίστεων, ὁμοίως γὰρ δεῖ ὑπάρχειν, ἢ μὴ ὑπάρχειν, οἷον ὅτι τὸ δίκαιον οὐ πᾶν ἀγαθὸν. καὶ γὰρ αἱ τὸ δικαίως, τῷ δ' οὐχ αἱρετὸν δικαίως ἀποθανεῖν.

Alius locus est à casibus similibus; nam eodem modo uel inesse, uel non inesse oportet: ut, si quis probare velit, non omne iustum esse bonum, nam etiam quicquid iustè fit, bonum est: nunc autem iustè mori non est expetendum.

comm. De hoc loco nonnulla dicta sunt in primo libro, cum de comparatione bonorum verba fierent. vbi Aristoteles posuit hoc exemplū; Si fortiter se gerere pulchrius, & magis expetendum est, quā temperanter, etiā fortitudn magis erit expetēda, quam temperantia. uocat autem Aristoteles casus similes, quæ coniugata dicuntur à Cicerone, hoc est ea, quæ orta ab vno nariè commutantur, vt sapiens, sapientia, sapiēter. vnde huiusce modi est argumentū, si cōpascuus est ager, ius est compascere. M. Antonius secundo de Orato. ponit hoc exemplum; Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moueri, cum Q. Metellum tam piè lugere videatis. Terentius in Heauton. ita argumentatur ab hoc loco;

Homo sum, humani nihil alienum à me puto.

exemplum Aristotelis probat à coniugatis, nō omne iustum esse bonum. hoc modo; Si omne iustum est bonum, ergo quicquid iustè fit bonum. Sed iustè mori non est bonum, non igitur omne iustum est bonum. quod autem iustè mori nō sit bonum, probatur, quia non est expetēdum. melius est enim iniustè condemnari, & mori, quam iustè. vnde Socrates cum uxor eius maximè lamentaretur, quòd ad mortem iniustè condemnatus fuisset. ò stulta (inquit) mulier, an malles me iustè fuisse condemnatum? præstat igitur iniustè mori, quam iusto supplicio affici.

tex.572 Ἄλλος ἐκ τῆ πρὸς ἄλληλα. εἰ γὰρ θατέρῳ ὑπάρχει τὸ καλῶς, καὶ τὸ δικαίως ποιῆσαι, θατέρῳ τὸ πεπονθέναι, καὶ εἰ κολάσαι, καὶ τὸ πεποιηκέναι. οἷον ὡς τιλώνης διομέδων περὶ τῶν τελῶν εἰ γὰρ μὴ δῆμῳ ἀμεινὸν τὸ πωλεῖν, οὐδ' ἡμῖν τὸ ὠνεῖσθαι.

Alius locus est ab ijs, quæ sub eandem rationē cadunt. nam si eorum alteri contigerit uel honestè, uel iustè aliquid facere, etiam alteri perpeti. & si uni iussisse, etiam alteri paruisse: vt Diomedon publicanus de vectigalibus dixit, Si.n. nobis ea uendere, non turpe est, neq; nobis emere.

comm. Sunt quædam nocabula inter se ita affecta, vt vnum sine altero neque esse, neque intelligi possit, quæ Græcè dicūtur πρὸς τι, vel πρὸς ἄλλα. Cicero uocat ea, quæ cum aliquo conferuntur, vel quæ sub eandem rationem cadunt, vt in nominibus, pater filius, dominus seruus, discipulus magister: in verbis, emere vendere, dare accipere, locare cōducere, in aduerbijs citò serò, sæpe rarò, cuius generis sunt omnia etiam comparatiua, vt magis minus, quæ inter se conferuntur. Ex horū genere plurima sunt eiusdem rationis, & quasi æqualia inter se, ut quod unl conuenie, etiā alteri conueniat, & si alteri contigerit honestè quippiam facere, etiam alteri contingat honestè perpeti. & si alteri iubere fas est, etiam alteri parere. quod exemplo declarat Aristoteles. quidam publicanus nomine Dinmedon reprehendebatur, quod redimendis publicis nectigalibus rem familiarem amplificaret. is vero pro se, suoque ordine verba faciens, ita se defendit, argumento sumpto ab ijs, quæ sub eandem rationem cadūt; Si vobis ò ciues non turpe est vectigalia uendere, neque nobis publicanis ea emere turpe erit. hoc exemplum uidetur expressisse, uel saltē imitatus esse Cicero primo de Inuentione, ubi ita ait; In ijs rebus, quæ sub eandē rationem cadūt, » hoc modo probabile consideratur; Nam si Rhodijs turpe non est portorium locare, nec Hermacreonti quidem turpe est conducere. Cicero in » Oratore ad Brutum ita argumentatur ab hoc loco; cur aut discere turpe est, quod scire honestū » est, aut quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum docere? ꝓ M. Marcello, ex quo profecto intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, cum » in accepto tanta sit gloria.

Καὶ εἰ τῷ πεπονθότι τὸ καλῶς, καὶ δικαίως ὑπάρχει, ἢ τῷ ποιήσαντι. ἢ εἰ τῷ ποιήσαντι, ἢ τῷ πεπονθότι. tex.573

Et, si, qui damnum accepit, honestè, & iustè multatus est; ita etiam qui damnum illud dedit: & contrà, si, qui damnum dedit, honestè, & iustè fecit, ita etiam qui passus est.

Alterum exemplum ab endē loco, quo docet hęc, quæ sub eandem rationem cadunt, inter se conuerti, & reciprocari, atque uicissim retro cōmeare. nam hæc duo; damnum dare, & damnum accipere, sub eandem rationem cadunt. ponamus ergo aliquem damnum accepisse, idq; iustè & honestè, ut siquis maleficii conuictus, in carcerem coniectus fuerit, & pecuniis multatus à Prætore, certè non erit dubitandū, quin Prætor iustè, & honestè damnum illud dederit. eodem modo contra, si iustè populus Romanus Corinthum euertit, & Corinthiorum bona diripuit, ꝙ ius gentium uiolassent pulsatis Romanorū legatis, iustè etiam Corinthii euersionem urbis, & direptionem passi sunt. idem etiam in præmiis ualebit, ut si laudabile fuit Pompeio Cor. Balbū Romana ciuitate donare, propter eius uirtutē, etiam Cor. Balbo ciuem Romanum à Pompeio fieri laudabile fuit. comm.

Ἐ εἰ δ' οὐτῶ παραλογίσασθαι. εἰ γὰρ δικαίως ἀπέθανε, δικαίως πέπονθε, ἀλλ' ἴσως οὐχ ὑπὸ σοῦ, διὸ δεῖ σοφὸν χωρὶς, εἰ ἄξιος ὁ παθὼν παθεῖν, ἢ ὁ ποιήσας ποῆσαι, εἰ παθεῖν, ὁ ποτέρως αἱ ἁρμόττῃ. tex.57-

Sed hoc in loco potest existere captio: si enim quispiam

quispiam iustè necatus est, etiam iustè passus est; uerum a te fortasse pati non debuit. atque ideo seperatim considerare oportet, an quis passus est, pati dignus erat, & qui fecit, facere debebat: deinde ita eis uti, sicuti causa postulat.

COMM. Hæc admonitio, est ne quando in captionē incidamus. quoniā non cuiuslibet hominis est, male ficij animaduersio, neque cum aliquis necari dignus est, à quouis homine iustè potest interfici. ut si Orestes accusetur, quod Clytemnestram matrem interfecerit, atque is ita se defendat, illa digna erat quæ interficeretur, quoniam & adultera fuit, & patrem meum Agamemnonem impie trucidauit, hæc cōcedere poterit accusator, sed tamen ita crimen intendrre; quāuis illa mori digna esset, non tamen à te filio matrr interfici debebat. hac distinctione utitur Thais meretrix apud Terentium in Eunucho, ubi ita Chæream reprehendit, quòd uirginem uitiasset;

—— *Non te dignum Chærea*
Fecisti, nam si ego digna hac contumelia
Sum maximè, at tu indignus, qui faceres tamen.

oportet igitur (inquit Aristoteles) ista seperatim considerare, utrū qui passus est pati dignus erat, & qui fecit, facere debebat. nam si hæc benè intellexerimus, facile poterimus etiam, quid causa postulet, intelligere.

tex.575 Ἐνίοτε γὰρ διαφωνεῖ τὸ τοιοῦτο, καὶ οὐδὲν κωλύει ὥσπερ τὸ τῷ ἀλκμαίωνι τῷ Θεοδέκτου,

Μητέρα δὲ τὴν σὴν, οὔτις ἐξύ γε βροτῶν,
Φησὶ δικαιρινόμφος, ἀλλὰ δίκας βίαντας σοπτῆν σέθεν. ἱερόμφης δὲ τῆς ἀλφισβοίας πῶς; ὑπολαβών φησι.

Τὴν μὲν θανεῖν ἔκρινας, ἐμὲ δὲ μὴ κτανεῖν.

Nam interdum hæc inter se discrepant; neq; quicquam prohibet, quin discrepare possint, ut in Alcmæone Theodectis,

Quis non tua scelus parentis oderat?
at ille respondit, oportere seorsum hæc distincte que considerare: cumq; Alphesibœa rogaret, quomodo? subiunxit ille,

Dignam mori illam censuerunt, non tamen
A me necari debuisse.

COMM. Probat exemplo, quod dixerat, nō à quolibet hominem conscelleratum, & mori dignum, occidi iustè posse. facile enim accidere potest, ut hęc inter se discrepent, quis, & a quo occidatur. ut in Tragœdia Theodectis, quæ Alcmæon inscribitur, intelligi potest. nam Theodectes Aristotelis socius etiam arti poeticæ operam dedit, & Tragicus poeta fuit. scribit. n. Stephanus de Vrbibus quinquaginta fabulas à Theodrcte fuisse editas. inter quas fuit etiam Alcmæon. tradunt ab Alcmæone matrem Eriphilen interfectā fuisse, quoniam illa patrem Alcmęonis, ac maritum suum Amphiaraum latrtem Adrasto indicarit, cum is ad bellum Thebanum proficisceretur, & Amphiaraum uatē secum habere uellet. nā Amphiaraus præuiderat fore, si ad bellū iret, ut terra absorberetur, atque ideo latitabat. uxor autem eius Eriphile capta desiderio monilis aurei, quod Adrasti filia collo suspensum grstabat, pollicita est, se maritum indicaturā, si monile illud sibi donaretur. quod statim Adrastus fecit. atq; ita coactus est Amphiaraus ad id bellum proficisci, ubi terra absorptus est. sed prius Alcmæonem filium de fraude matris certiorem fecit, & ut iniurias suas ulciscereť imperąuit. Alcmæon igitur postquam audiuit patrē interijsse, confestim matrem aggreditur, atq; illam obtruncat, de qua sic ait Virgilius in sexto,

—— *Męstamque Eriphilen*
Crudelis nati monstrantem vulnera cernit.

postea cum esset condemnatus de parricidio, & & aufugisset ad fluuium Phegeum, interrogatus est ab Alphesibœa Phegei filia, cur condemnatus fuisset à iudicibus, cum omnes mortales scelus matris eius odio prosequerentur? & meritò necatam fuisse cēsērent. respōdit Alcmæon, hæc distinctè, & seorsum consideranda esse. cumq; itetum instaret Alphesibea, quomodo sint hæc distinguenda, subiunxit Alcmæon, Iudices quidem censuisse dignam fuisse Eriphilem, quæ necaretur, sed non tamen à filio necari debuisse. atque ideo dixit ea uerba;

Dignam mori illam censuerunt, non tamen
A me necari debuisse.

Καὶ οἷον ἡ περὶ Δημοσθένους δίκη, καὶ τῷ Νικάνορα τεθνεῶτα. ἐπειδὴ γὰρ δικάζων ἐκρίθησαν κτανεῖν, δικάζων ἔδοξε θανατεῦν. tex.576

Et quemadmodū in iudicio Demosthenis, & eorum qui Nicanorem occiderant; postquam. n. iustè interfecisse iudicati sunt, etiam ille iustè necatus extitimatus est.

COMM. Exemplum hoc apertissimum est, licet historia non satis nota sit, quia non constat, quinam fuerit ille Nicanor interfectus. neque utrum Demosthenes hic fuerit ille princeps oratorum, an alius quispiā. quoniā multi Demosthenes celebrantur. sed (ut dixi) sensus est apertissimus. cum enim Nicanor interfectus fuisset, in iudicīū uocati sunt eius interfectores, tanquam rei de cędę. Demosthenes autem eos defendebat. accusatores asserebant Nicanorem iniustè, impięq; cęsum fuisse. Demosthenes contra dicebat eos, qui Nicanorem interfecerant, iustam, & legitimam eius interficiendi causam habuisse, idque multis argumentis comprobauit. itaque cū illi crimine cædis absoluti fuissent, simul etiam iudicatum fuit, Nicanorē iure necatū fuisse. eadem fuit causa Cœlij Plocij, quem C. Marius Imperator absolvit, & iuste fecisse iudicauit cum Clusium interfecisset, Clusiumque sororis suæ filiū tribunum militum iure cæsum pronunciauit, quia Cœlium de stupro compellare ausus fuerat. de quo ita Cicero pro Milone; Pudicitiā cū eriperet militi Tribunus militaris in exercitu C. Marii propinquus eius imperatoris, interfe-

ctus

„ ctus ab eo est, cui vim afferrebat. facere. n. pro-
„ bus adolescens periculosè, quam perpeti turpi-
„ ter maluit: atque hunc ille uir summus scelere
„ solutum periculo liberauit.

tex. 577 Καὶ περὶ τοῦ θηβῆσιν ἀποθανόντος. περὶ οὗ ἐκέλευε κρῖναι, εἰ δίκαιος ὢν ἀποθανεῖν, ὡς οὐκ ἄδικον ἀποκτεῖναι τὸν δικαίως ἀποθανόντα.

Et de illo, qui Thebis necatus est, de quo iudicium est constitutum, vtrum mori dignus esset, tanquam non iniustum sit eum interficere, qui mori dignus sit.

comm. Vtitur Aristoteles receuti exemplo, quod paulo ante acciderat, quam hæc scriberet. quidam dicunt Timolaum Thebanum mercede corruptum à Philippo Macedoniæ rege, Thebanorum Remp. prodidisse. postea verò de illo fuisse iudicium constitutum, vtrũ propter illam prodirionem morte dignus videretur. & eum in eum pronunciatum fuisset, & dignus morte iudicatus, venia illi data est, à quo fuerat interfectus. statuerunt enim illi Iudices, non esse contra iustitiam, eum hominem interficere, qui ea commisit, propter quæ mori debeat. hoc est, quod etiam Cice-
„ ro pro Milone ait; Insidiatori verò, & latroni quę
potest afferri iniusta nex?

tex. 578 Ἄλλος, ἐκ τοῦ μᾶλλον, καὶ ἧττον. οἷον, εἰ μὴ δι' οἰοὶ θιοὶ πάντα ἴσασι, χολῆοίγ' ὠθρωποι. τοῦτο γάρ ὅζιν. εἰ ᾧ μᾶλλον αἰ ὑπάρχοι, μὴ ὑπάρχει, δ' ἧττον ὂν, οὐ δι' ᾧ ἧττον.

Alius locus est ex maiore, & minore: vt, Si nedũ quidem omnia sciunt, multò minus homines. hoc autem est eiusmodi; Si res non inest in eo, in quo magis esse deberet, perspicuum est, neque in eo esse, in quo minus esse debet.

comm. Hic locus à Cicerone dicitur, ex compatatione maiorum, aut parium, aut minorum, & est frequentissimus apud oratores, quoniam omnia exempla complectitur. nam omne exemplũ aut est maius, aut par, aut minus. itaque triplex est hic locus, nel enim à maiore, uel à pari, uel à minore licet argumentari. atque à maiore quidem hoc modo, Si Dei non habẽt rerum omnium sciẽtiam, multò minus homines. vis autem huius argumentationis ab hac ratione pendet, quando res non est in eo, in quo magis esse deberet, neq; in eo erit, in qno minus esse debet. Vt si Annibal imperator præstantissimus imperiũ Romanum euertere non potuit, multo minus Antiochus rex delicijs deditus illud euertet. ita Cicero, Cęsarem perferre nõ potuimus, & Antonium perferemus? uocat Aristoteles argumentum à maiore, eum negatur Antecedens, quod frequentius
„ est, & magis probabile, ut etiam consequens tol-
„ larur. ut, si consuli non licer in iussũ populi legẽ
„ aliquam abrogare, neq; prætori licebit, à minore
„ vero uocat, quoties anteeedẽs affirmarut. quod
„ rarius est, & minus probabile, ur etiam consequens affirmetur. ut Qui fallere consuenit patrem, tanto magis audebit cæteros. Qui sacrilegium feeir, faciet & furtum. Omninm est cõmunis inimicus, qui fuit hostis suorum. hæc est Aristotelis sententia, vt à maiore dicatur, quod est frequentius, & magis probabile. à minore vero, quod est rarius, & minus probabile. sed Cicero aliter sentit, nam à maiore nocat, qnod magis est uel imptobandum, vel laudandum, à minore nero, quod minus uel improbandum, uel laudãdum est. itaque eadem argumentatio Aristoteli erit à minore, & Cieeroni à maiore, quoniã diuersam rationem sequuntur, ut illud Terentij; Qui fallere consueuit patrem, tanto magis audebit cæteros, Ciceroni est a maiore, quoniam maius flagitium est fallere patrem, quam cæteros. Aristoteli uero est a minore. quia minus probabile est, & rarius aceidit, ut quis patrem fallar, quã eęreros. & hoc est, quod subiungit Aristoteles.

tex. 579 Τὸ δ' ὅτι τοὺς πλησίον τύπτει ὅζγε, & τὸν πατέρα τύπτει, ἐκ τοῦ εἰ τὸ ἧττον ὑπάρχει, καὶ τὸ μᾶλλον ὑπάρχει.

Illud autem, Qui patrem cedit, etiam propinquos caderet, ex minore est; nam si id inest, quod minus esse debet, etiam id inerit, quod magis esse consueuit.

comm. Hoc argumentum si flagitinm respicias, erit a maiore. quoniam maius peccatum est, patrẽ exdere, quam ptopinquos. sed si respicias probabilitatem, & consuetudinem, erit a minore, quoniam minus probabile est, & rarius fit, ut quis patrem eędat, quã ut propinquos. & hoc est, quod sequitur Aristoteles. qnoties enim inest in aliqua re, aut homine id, quod minus debet esse, in erit ẽr id, φ magis esse solet. ut Teren. in Andria;

——*Hic paruæ consuetudinis*
Gratia mortem huius fert tam familiariter,
Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

Cicero pro lege Man. Ius legationis uerbo uiolatum illi persecuti sunt, uos Legatum populi
„ Romani omni supplicio interfectum inultum re-
„ linquetis? in Verrem 3. Quid putandum est Verrem in Sicilia, & externis locis feeisse, qui Romæ
„ tam improbè latrocinatus est?

tex. 580 Καθ. ὁπότερον αἰ δέῃ λέξαι, ἐφ' ὅτι ὑπάρχει, ἐφ' ὅτι οὔ.

Hic autẽ locus in vtranque partem valet, siue rem inesse demonstrãdum est, siue non inesse.

comm. Locus ex comparatione ualer ad confirmandũ, & negandum, siue ex maiore, siue ex minore ducarur. ad confirmandum ut Cicero pro Milone, Etenim si in gladiatoris pugnis, & in infimi
„ generis hominum conditione, atque fortuna ti-
„ midos, & suppliees, & vt uiuere liceat, obseerantes, etiam odisse solemus, fortes, & animosos, &
„ se aeriter ipsi morti offerentes seruare eupimus,
„ eorumq; nos magis miseret, qui nostram misericodiã non requirunt, qnam qui illam efflagi-
„ tant: quãto hoc magis in fortissimis ducibus fa-
„ cere debemus? pro Q. Ligario, Quam multi essent de victotibus, qui te erudelem esse nellent,
„ cum etiam de uictis reperiantur? Sexta in Ver-

rem

rem, Etenim si Atheuiensiũ sacra summa cupiditate expetũtur, ad quos Ceres in illo errore veniſſe dicitur, frugesque attuliſſe, quantam esse religionem conueuit eorum, apud quos eam nata esse, & fruges inueniſſe eó ſtat? ad negãdum valet etiam hęc argumentatio, vt tertia Philippica, L. Brutus regem ſuperbum non tulit, Decius ſceleratum, atque impium regnare patietur? pro L. Man. illi libertatem ciuium imminutam non tulerunt, vos uitam ereptam uegligetis? Verres ciuibus Romanis non pepercit, ergo multo minus cæteris.

tex.581 Εἰ πεῖ μήτι μᾶλλον, μήτι ἧττον. ὅθεν εἴρηται,
Καὶ σὸς μὲν οἰκτρὸς πατὴρ
Ἀπολίσας πατήρ.
Οἰνεὺς δ' ἆρ' οὐχὶ τὸν ἅπαντα
Ἀπολίσας κλεινότατον γόνον.

Item etiam ſi neque magis, neque minus. vnde illud dictum eſt.

Dicendus eſt ergo miſer parens tuus,
Qui filios amiſerit, non autem erit
Oeneus miſer, cui Graciæ flos totius
Extinctus eſt natus.

comm. In comparatione ſpectantur etiam quæ paria ſunt. quando alterum neque magis, neq; minus altero eſt, ut illud apud Virgilium. 4. Aeneidos.

——*ſit te Carthaginis altæ*
Phœniſſam, Libycaq; aſpectus detinet vrbis,
Quæ tandem Auſonia Teucros conſidere terra
Inuidia eſt? & nos fas extera quærere regna.

Cicero in Topicis, ſi conſilio iuuare ciues, & auxilio æqua in laude ponendum eſt: pari gloria debent eſſe ij, qui conſulunt, & ij, qui defendunt. tale eſt illud, Qui ob rem iudicandam pecuniã accepit, etiam ob dicendum falſum teſtimonium accipiet. Ariſtoteles multis exemplis vtitur, quorum primum è Tragœdia ſumptum eſt, ſunt autem duo ſeuarij integri, & dimidiatus unus in Græco exemplari, ſed nos in tres eum dimidio uertimus, ut commodius ſenſum aperiremus. Fabula eſt huiuſmodi. Cum ingens aper Calydoniam regionem deuaſtaret, multi robuſti iuuenes ad venationem eius congregati ſunt. inter quos fuit etiam Atalanta uirgo, à Meleagro Oenei filio adamata. quæ prima ferum illũ aprũ vulnerauit. Itaque cum Meleager aprum poſtea confodiſſet, caput eius abſciſſum Atalantæ donauit honoris gratia, tanquam illa mortis aprícauſa fuiſſet. Verũ duo iuuenea Thoxeus, & Plexippus auũculi Meleagri, qui venationi interfuerant, ægrè ferentes honorem eum Atalantæ dari, caput apri per vim illi eripuerunt. quo facto tantopere Meleager exarſit, ut ambos auunculos interfecerit. hoc eum Althæa Meleagri mater audiiſſet, vtroque fratre priuata filium ſuum diris imprecationibus inſecuta ad mortem impulit. poſt Meleagri mortem Althæa Theſtium parentem ſuum omnium miſerrimum eſſe dicebat, quod filios ſuos amiſiſſet. cui quidã in Tragœdia reſpondit, etiam Oeneum Meleagri patrẽ eſſe miſerum, quod filio præſtanti nirtute fuiſſet orbatus. eſt igitur argumentum ex comparatione parium, hoc modo: ſi Theſtius miſer dicendus eſt, qui filios amiſit duos, quos ſolos habebat, etiam Oeneus miſer eſt dicendus, qui eum vnicum haberet filium, eo priuatus eſt.

Καὶ ὅτι εἰ μὴ Θησεὺς ἠδίκησεν, οὐδ' Ἀλέξανδρος. tex.582

Et ſi non iniuſtè geſſit Theſeus, neque Alexander.

comm. Alterum exemplũ ex parium comparatione. Si quis Paridem Priami filiũ, qui Alexander etiã dictus fuit, defendere uellet, quod Helenam rapuerit, poſſet exemplo Theſei, qui eandem Helenam antea rapuerat, hoc modo argumentari, ſi Theſeus eum Helenã rapuit non ſe iniuſtè geſſit, ergo neque Paris iniuſtè ſe geſsiſſe exiſtimandus eſt, cum eandem Helenam rapuerit. Plutarchus in Theſei uita narrat, quemadmodum Theſeus Helenam adhuc puellam, & nondum matura uiro rapuerit, & quemadmodum à Tyndaridis fratribus bello fuerit repetita. quod etiam Iſocrates iũ Eneomio Hælenæ affirmat.

Καὶ εἰ μὴ οἱ τυνδαρίδαι, οὐδ' Ἀλέξανδρος. tex.583

Et ſi Tyndaridæ non iniuſtè geſſerunt, neq; Alexander.

comm. Tyndaridæ fratres Helenæ, Caſtor, & Pollux duas puellas Leucippi filias, hoc eſt Phębẽ, & Elairã rapuerũt, ſicuti Stephanus de vrbibus teſtatur. Iraque eorum exemplo Paris defendi poteſt. nã ſi Caſtor, & Pollux nõ iniuſtè duas puellas rapueruut, ergo neque Alexander eorum ſororem Helenam iniuſtè rapuit. cum enim par ſit crimen, pariter etiam omnes uel abſolui, uel eõdemnari debent. ſed eum Tyndaridæ in Deorum numerum receperi fueriut, nihil iniuſte geſſiſſe debent exiſtimari.

Καὶ εἰ Πάτροκλον Ἕκτωρ, καὶ Ἀχιλλέα Ἀλέξανδρος. tex.584

Et ſi Hector iuſtè Patroclum interemit, etiã Achillem Alexander.

comm. Achilles à Paride per dolũ hoc modo fuit interfectus. poſt mortem Hectoris, & Troili filiorum Priami petiuerunt inducias Troiani, ut eadauera ſuorum ſepelirent. quas cum Græci conceſsiſſent, Achilles vidit Polyxenã virginem pulcherrimam Priami filiam, cuius amore ſtatim captus eſt. hoc cum Hecuba Priami vxor perſenſiſſet, pollicita eſt ſe daturam Achilli filiam in vxorem, ſi à bello abſtineret. Achilles iuuenis, & cupidus, nocte quadã ex compoſito uenit in Apolliuis templũ, vbi promiſerat Hecuba, ſe eũ filia Polyxena præſtolaturam. ſed eum templum ingreſſus fuiſſet Achilles, & ſupplex Deum adoraret, Alexander, qui latebat in inſidijs eum ſagitta confixit, atq; ita mortuus eſt Achilles, tradũt autem Apollinẽ Achilli iratum propter eædem Hectoris direxiſſe ſagittam Paridis in Achillis corpus. de quare ſic Virgilius in Sexto;

Phœbe graues Troiæ ſemper miſerate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela, manuſque

Corpus

Corpus in Aeacida. — Iam uero quemadmodum ab Hectore Patroclus interfectus fuerit, notissimum est. eum enim propter abductam ab Agamemnone Briseidem iratus Achilles bello abstinctet, Patroclus, vt Troianos perterrefaceret, armis Achillis indutus in medium processit. verum Hector intrepidus putans cum Achillem esse, commisus congressus interemit. licet igitur ita Alexandrum defendere; Si Hector Patroclum hostem iustè necauit, vt patriam conseruaret, etiam Alexander Achillem iustè interfecit. eadem enim fuit utriusque causa, quamuis aliter uterque rem gesserit. Hector enim apertè, atque ex congressu Patroclum sustulit. Alexander occultè, atque ex insidijs Achillem occidit. sed dolus an uirtus quis in hoste requirat?

tex.585 Καὶ εἰ μὴ οἱ ἄλλοι τεχνῖται φαῦλοι, οὐδ' οἱ φιλόσοφοι.

Et si aly artifices non sunt improbi, neque philosophi.

Multi fuerunt, qui philosophiã improbarent, & Philosophos ignauos, desides, & inutiles Reip. dicetent. sicut in Theæteto Socrates ostendit, & in Gorgia Callicles sentit. nonnulli etiã tanquã impios dãnarunt philosophos, vnde Cicero primo de Inuentione inter argumenta ucrisimilia ponit etiam illud; Eos, qui Philosophiæ dãt operam, non putare Deos esse. qui ergo probare vult Philosophos non esse improbos, si potcrit ex cõparatione pariũ ita argumentari, Si cæteri artifices non sunt improbandi, neque Philosophi improbari debent, qui libetales artes profitentur.

tex.586 Καὶ εἰ μὴ οἱ στρατηγοὶ φαῦλοι, ὅτι ἡττῶνται πολλάκις, οὐ οἱ σοφισταί.

Et si imperatores non habentur mali, quamuis sæpe vincantur, ita neque Sophistæ.

comm. Sicut impetatores in bello pro victoria dimicãt, ita etiã Sophistę in disputando. sed interdũ accidit, vt imperatores, quamuis egregij sint, tamen belli offensionem acciplant, & Sophst in disputando lieet acuti sint, interdum tamen snpe tantur. procedit igitur argumentum à pari; hoc modo; Si malus non habetur is imperator, qui cum sæpe fuerit victor, semel ab hoste superatur, neque sophista malus haberi debet, quamuis nonnunquam in disputando vincatur.

tex.587 Καὶ ὅτι εἰ δεῖ τὴν ἰδιώτου τῆς ὑμετέρας δόξης σπουδαῖόν εἶναι, καὶ ὑμᾶς τῆς τῶν ἑλλήνων.

Si priuatus quisque gloria vestra debet esse studiosus, etiam vos Græcorum gloriam curare debetis.

comm. Siquis Athenienſibus, vel alicui alij græcæ ciuitati persuadere vellet, vt omnium græcorum gloriam studiosè cutarent, posset hoc argumento à pari sumpro id facere, Si cuiusque priuati officium est, vt uestræ gloriæ cupidus, atque studiosus sit, vestrum etiam erit officium viri Athenienses, ut reliquorum Græcorum gloriam studiosè curetis. plnribus aũt exemplis à pari vsus est Aristoteles, quoniam frequentius hoc argumentandi genus vsurpamus. est enim quasi quædam indnctio, qua probatur, quod in re pari valet, etiam in hac ualere, quæ par est, ut quoniam uius auctoritas sundi bieunium est, sit etiã ædiũ. Quoniam iure M. Manlius, qui Romæ regnum affectabat, trucidatus est, iure etiam Sp. Cassius eiusdem criminis reus trucidari potest. Si Tib. Gracchus iure cæsus est, qui statum Reip. perturbat, etiam C. Gracchus Tiberij frater eadem molieus iure necandus est.

tex.588 Ἄλλος, ἐκ τοῦτον τὸν χρόνον σκοπεῖν, ὡς Ἰφικράτης ἐν τῷ πρὸς Ἁρμόδιον, ὅτι εἰ πρὶν ποιῆσαί μ' ἠξίουν τῆς εἰκόνος τυχεῖν, ἐὰν ποιήσω, ἐδοτε ἄν, ποιήσαντι δ' ἀρ' οὐ δώσετε; μὴ τοίνυν μέλλητε μᾶλλον ὑπομένειν, παθόντες δ' ἀφαιρεῖσθαι.

Alius locus est à tempore, quod spectandum est: vt Iphicrates in oratione contra Harmodium; Si prius quam hæc gererem, postulassem à vobis, vt mihi statuam erigeretis, si ea confecissem, nonne eam mihi decreuissetis? nunc postquam confeci, non decernetis? ne igitur committatis, vt, quod beneficium expectãtes, pollicemini, id accepto beneficio auferatis.

comm. Sæpe à tempore ducuntur argumenta, qnod etiam Quintilianus, & Cicero testantur. ut P. Clodius à tempore se defendebat, cum accusare tur de pollntis Bonę deæ sacrificijs. nam se eo tępore, quo dicebatur in operto Bonæ deæ fuisse, non Romæ, sed Interamnæ fuisse dicebat. Aristoteles exemplum sumit ex oratione, quã Iphicrates dux Athenienſiuni contra Harmodium habuit: cum enim Iphicrates ob rem præclarè gestam ab Athenienſibus erigi sibi statuam peteret, Harmodius quidã illi aduersabatur, & negabat eum esse statua dignũ. at Iphicrates inter cætera argumenta, quibus probaret sibi statuam deberi, posuit etiam hoc à tempore sumptum; si uobiscum paciscl noluissem uiri Athenienses priusquam ad hoc negocium accederem, si illud ex sententia confecissem, ut tum denique me statua donareris, an non libentissimè conditionem accepissetis, & sine dubitatione statuam pollicti fuissetis? nunc cum omnia rectè, feliciterq; gesserim, erit aliquis uestrum, qui dubitet, mihi statuam decernere? Videte ne uobis turpe sit, quod cum beneficium aliquod expectatis, p mittere soletis, id accepto iam beneficio auferre. Plutarchus existimat, eam orationẽ quam Iphicrates pro se contra Harmodium habuit, à Lysia oratore scriptam fuisse. nam solebat Lysias multis orationes scribere, quibus uel se defenderent, uel alios accusarent. sed aliqui uolnnt, non à Lysia, sed ab ipso Iphicrate conscriptam, qui præter cæteras uirtutes etiam facundus, ac disertus fuit. Cicero sæpe argumentatur à tempore, vt pro Cœlio, fuit assiduus mecum Prætore me, non nouerat Catilinam; Africam tum p- »
tor ille obtinebat; secutus est annus, causam de »
pecunijs

» pecunijs repetundis Catilina dixit: mecum erat
» hic, illi ne aduocatus quidé venit umquam. de-
» inceps foit annus, quo ego consulatum petiui,
» perebat Catilina mecum, oũquam ad illum ac-
» cessit, à me numquam recessit. item, poterunt
» ne meliori tempore prosilire, quam cum Licí-
» nius uenisset? cum in manu tenerer ueneni pyxi
dem? Sed Aristoteles uidetur à tempore uocare
argumenta illa, quæ ficta epicheremata vocátur
à recentioribus. quale est illud Ciceronis pro
Cor. Balbo, Erenim si Cn. Pompeius abhinc an-
nos quingentos fuisset, is uir, à quo senatus ado
» lescentulo, atque equite Romano sæpe cõmunis
» salutis auxilium petisset, cuius res gestæ omnes
» genres cum clarissima uictoria terra, mariq́ue
» peragrassent, cuius tres triũphi testes essent, to-
» tum orbem terrarum nostro imperio teneri, quẽ
» populus R. singularibus honoribus decorasset:
» si nunc apud vos id, quod is fecisser, contra fœ-
» dus factũ diceretur, quis audiret? nemo profe-
» cto: mors enim cum extinxisset inuidiã, res eius
» gestæ sempiterni nomiois gloriã niterentur. cu-
» ius igitur audita uirtus dobitationi locum non
» darer, huius præsens experta, atque perspecta
obtrectatorũ uoce lædetur? huius generis mul-
ta suur apud Ciceronẽ exempla. quæ nos argu-
menta à fictione vocare consueuimus. quale est
etiã illud, quod hoc loco subiungit Aristoteles.

tex.589 Καὶ πάλιν πρὸς τὸ Θηβαίους Φίλιππον δοῦναι
εἰς τὴν Ἀττικὴν ὅτι εἰ πρὶν βοηθῆσαι εἰς Φωκεῖς
ἦλθον, ὑπῆρχον αὐ. ἄτοπον οὖν εἰ διότι
ἦλθες, ἃ ὑπέσχου, ἃ δώσουσι.

Et rursus si quis Thebanis diceret, debere eos aditum in Atticam Philippo tradere. nam si hoc petisset, priusquam contra Phocenses eis auxiliũ tulisset, certè polliciti fuissent. absurdum igitur erit; si, quoniam illis fidem habuit, neque id tũc contendit, ei nunc transitum non dederint.

com m. Thebani bellum contra Phocenses gerebant, & cum illud soli sustinere nõ possent, auxilium à Philippo Macedoniæ rege Magni Alexandri patre petierunt, quo adiotore Phocenses debellarunt. postea verò cum Philippus cõrra Athenienses bellũ suscepisset, à Thebanis petiuit, ve aditum sibi in Athenienſium regionem daret; quo facilius Athenienses opprimeret. ponamus igitur Thebanos consultare, vtrum Philippo transitum in Atticam patefaciant an non. certè qui Philippi causam tueretur, ita à tempore posset
» argumentari, Si quo tempore petitum auxilium
» à Philippo misistis viri Thebani contra Phocen-
» ses, illud à nobis Philippus postulasset, ut, si quã
» do foret opus, aditũ illi in Atticam præbereris,
» an non ei sine vlla dubitatione pollicitu fuissetis?
» quod igitur, fide, ac societate uestra fretus, à vo
bis eo tempore non contendit, id ei nunc, tantis
acceptis beneficijs denegabitis? tradit Plutar-
chus in vita Demosthenis, cum Thebanorũ ani-
mi propter recentia beneficia ad Philippum in-
clinarent, Demosthenẽ ineredibili quadam; ac
penè diuina facultate dicendi eis persuasisse, vt
à Philippo deficerent, & cum vniuersa ferè Græ-
cia contra illum conspirarent. sunt etiam alia
argumenta à tempore, in quibus commoditas
aliqua, vel incommoditas spectatur, ut pro Milo
ne, quem si interficere uoluisset, quantæ quoties
occasiones, quã præclaræ fuerunt? potuit ne cũ »
domum, ac deos penates suos illo oppugnante »
defenderet iure se vlcisci? potuit ne ciue egre- »
gio, & viro fortissimo P. Sestio collega suo vulne
raro? & quæ sequũtur. alibi verò noo esse credibi
le colligit, Milonem occidendi Clodij consilium
eo rempore sumpsisse, quo petebat consulatum.
Ipsi verò Ciceroni fuit obiectum ab Antonio, q
in medio ciuilium armorum fremitũ dicax fue-
rit. Dido apud Virgilium argumentatur à tem-
pore, non debere Aeneam discedere,

Quin etiam hyberno moliris sidere Classem,
Et medys properas aquilonibus ire per altum.

Ἄλλος ἐκ τῶν εἰρημένων καθ' αὐτούς, πρὸς τὸν tex.590
εἰπόντα. διαφέρει δὲ ὁ τόπος, οἷον εἰ τῷ τυράννῳ.

Alius locus sumitur ex ijs, quæ contra nos dicuntur, cum ea vertimus in aduersarium. locus autem hic multum excellit, vt in Teucro.

Quidam hunc locum inuersionem appellant, comm.
cum ea sumimus, quæ contra nos dicta sunt, &
in aduersarium uertimus. Aristoteles ait hunc
locum plurimum excellere in dicendo, vimque
maximã habere. quemadmodum (inquit) in Teu
cto Tragœdia. sed ex Teucro uerba non citat,
quia fortasse tunc erant notissima, neque opus
erat ea recitare. quo genere dicendi, nos etiam
frequenter utimur. neque enim ea, quæ peruulgata sunt recitamus, sed locum tantum ostendi
mus. ut si dicamus equos ex coloribus sæpe di-
gnosci, vt in Georgicis, & interdũ à poetis egre-
giè maris tempestates describi, ut in primo Ae-
neidos. sic Aristoteles ait hunc locum, quo verti
mus in aduersarium ea, quæ contra nos dicun-
tur, multum excellere, ut in Teucro. neque Teu-
cri uerba citat, quæ tunc, cum esset in manibus
ea tragœdia, facile quiuis uidere, ac legere pote
rat. nunc cũ illa intericrit, quæ uerba fuerint in
ea, scire non possumus. neque tũ hoc impedi-
mento est, quominus locum hunc rectè intelliga
mus, quia subiicit Aristoteles statim aliud exem
plum, quo totam rem apertè explicat, cum ait.

Ἐχρήσατο Ἰφικράτης πρὸς τὸν Ἀριστοφῶντα tex.591
ἐπιτρόπους, εἰ προδοίη αὐτοὺς τοὺς τοῦ χρήματος.
ὁ φάσκοντος δὴ, ἔπειτα σὺ μὲν Ἀριστοφῶν οὐκ ἂν
προδοίης, ἐγὼ δ' ἂν Ἰφικράτης;

Quo loco vsus est Iphicrates contra Aristophontem, cum interrogans, an ipse accepta pecunia naues proditurus esset, quod cum ille negasset, ergo (inquis) quod tu, tum sis Aristophon, non fecisses, ego Iphicrates feci?

Quintilianus lib. quinto, vbi de vsu argumen- comm.
torum verba facit, ita locum attigit; Atque Ari »
stotelcs quidem potentissimũ putat, ex eo, qui »
dicit, si sit vir optimus: quod, ut oprimum est, ita »
longè quidem, sed sequitur tamẽ, videri. Inde. n. »
illa

» illa nobilis Scauri defensio, Quintus Varius Su-
» cronensis ait Aemilium Scaurum Remp. populi R.
» prodidisse, Aemilius Scaurus negat. cui simile
» quiddam fecisse Iphicrates dicitur, qui cum Ari
» stophontem, quo accusante similis criminis reus
» erat, interrogasset, an is accepta pecunia Rep.
» proditurus esset, isque negasset. Quod igitur (in
quit) tu nō fecisses ego feci? hactenus Quintilia
nus. quibus verbis totum hunc locum expressit.
Plutar. in præceptis ciuilibus tradit Iphicratē in
dicēdo non fuisse parē Aristophonti, sed ab eo
sæpe eloquētia vinci, atque obrui solitum. Itaq;
victus aliquando Iphicrates ab Aristophonte, di
xisse fertur, aduersariorum quidē histrio melior
est, sed fabula mea præstantior. Sed hoc argumē-
to, quod Aristoteles recitat. ita dicit Aristophō-
tem oppressisse, vt ille, quid responderet, ex tem-
pore non haberet. neque mirum cum Iphierates
melior vir haberetur, & vitæ probitas maximam
vim habeat, ad fidem faciendam. Cicero pro Ro-
scio Comædo sic locū hunc vsurpauit. Pro Deū,
» hominumque fidem vt hoc aut Roscius unquam
» à Cluuio petijsset, si sestertium millies in iudiciū
» haberet: aut Cluuius Roscio petenti concessis-
» set, si vniuersæ pecuniæ particeps esset? vix me-
» diusfidius tu Fanni à Ballione, aut aliquo eius
» simili hoc postulare auderes, & impetrare pos-
» ses. Item in eadem oratione, Quemadmodum si
» Fannius Roscius fraudasse diceretur, vtrumque
» ex vtriusque persona verisimile videretur, & Fan
» nium per malitiam fecisse, & Roscium per im-
» prudentiam deceptum esse, sic cum Roscius Fan
nium fraudasse arguatur, vtrumque incredibile
est, & Roscium quicquā per auaritiam appetis-
se, & Fānium quicquam per se bonitate amisisse,
tota vis huius argumentationis a vita, & mori-
bus vtriusq; aduersarij pendet. Itaque non sine
causa dixit Arist. multum hunc locum excellere,
verum cautionem quandam adhiber, ne ridicu-
tex. 592 lum argumentum appareat, quare subiungit.

Δεῖ δ' ὑπάρχειν μᾶλλον αὐ δοκοῦντα ἀδι-
κῆσαι ἐκεῖνον, εἰ δ' αὖ, γελοῖον αὐ φανῆναι, εἰ πρὸς
ἀριστείδην κατηγορεῖ τις τοῦτό τις ἐποίει, ἀλ-
λὰ πρὸς ἀπιστίαν κατηγόρου.

Sed oportet aduersarium videri proclniorē
ad iniustitiā; alioqui res ridicula videretur: vt
si quis contra Aristidē iustissimum diceret. nam
ad accusatoris perfidiam hoc referendum est.

comm. Nunquam valet hoc argumentum, nisi cū ac-
cusator reo videt improbior esse, atq; ad scelus
perpetrandū procliuior. nam si quis contra virū
meliorem se, hoc argumēto ut atur, res tota ridi
cula uidebit. ut si Aristides iustissimus uir, Hy-
perbolum improbum hominē accuset, quod de
patriæ proditione cogitarit, nō poterit Hyper-
bolus ita argumentū inuertere, Tu cū sis Aristi-
des, nūquam adduci posses, ut patriā proderes,
& ego, qui sum Hyperbolus patriam prodere
cogitauī? quod si inuertat, risum omnibus con-
citabit, neque quicquam causam, ac defensio-
nem suam adiuuabit. hoc enim argumenti ge-
nus ad accusatoris perfidiam pertinet, vt si ac-
cusator improbus tale facinus non commisisset,
neque reus uir probus commisisse uideatur. quo
ties autem accusator probus existimatur, ut M.
Cato. & Ser. Suplicius L. Murenæ accusatores,
tunc hoc argumenti genere supersedendum est,
& alijs utendum.

Ὅλως γὰρ βούλεται ὁ κατηγορῶν, βελτίων εἶ-
ναι τῶ φαύλου τε, τοῦτο οὐδ' ἐξελέγχειν ἐᾶι. tex. 593

Omnino enim debet accusator esse reo melior
sin minus hoc argumento semper coarguetur.

Quotics ad accusandum aliquis accedit, is dili-
genter aduertere debet, ne uirum se meliorē in comm.
iudicium uocet, alioquin facile poterit hoc ar-
gumēto coargui, & à reo per inuersionem eludi.
Cicero quinta in Verrem actione, sane quam ele
ganter id, quod ait hoc loco Aristoteles, expres-
sit, cū ita inquit, Omnes, qui alterum iudices nul
lis impulsi inimicitijs, nulla priuatim læsi iniuria,
nullo præmio adducti in iudicium Reip. causa
uocant, prouidere debent, non solum quid one-
ris in præsentia tollant, sed etiam quantū in om-
nem vitam negocij suscipere conentur: legem. n.
sibi ipsi indicunt innocentiæ, continentiæ, uirtu-
tumque omnium, qui ab altero rationem uitæ
reposcunt, atque eo magis, & quæ sequuntur. L.
Crassus dicebat nullius rei tam se pœnitere,
quam quòd adolescens Ca. Carbonem accusas-
set. nam vitam suam pluribus, quam uellet ob-
seruari oculis arbitrabatur. Carere enim debet
omni vitio, qui in alterum paratus est dicere.

Καθόλου, ἄπορος οὗτος ὅστις ὅταν τις ὅπερ αὐ-
τὸς ἄλλοις ἐπιτιμᾶ, μὴ ποιήσειε αὐ. tex. 594

In omni vero negocio se absurdè gerit ille,
qui in alijs ea reprehendit, quæ vel ipse facit, vel
nactus occasionem, faceret.

Generalis est hæc, & uera sententia. neque. n. comm.
ullam aliorum emendandorum auctoritatē ha-
bere potest is, qui eodem uitio laborat, quo alij
reprehendit, immo potius omniū irrisione lude-
tur, quoties in alijs damnat, quæ ipse facit. Iuuena
lis Sat. 2. vehementer eos infectatur, qui uitia rei
prehendunt, cum ipsi sint maximè ulciosi.

Lorpide (inquit) rectus derideat, Aethiopē album.
Quæ cælum terris non misceat, & mare cælo
Si fur displiceat Verri, homicida Miloni?
Clodius accuset Machos? Catilina Cethegum?
In tabulam Sullæ si dicant discipuli tres?

Cicero secunda Philippica, P. Clodium meo con
silio interfectum esse dixisti, quid nam homines
putarent, si tamen occisus esset, cum tu illum
in foro inspectante, populo R. gladio stricto inse
cutus es? negociumque transegisses, nisi ille se
sub scalas tabernæ librariæ conecisset, ipsq; op-
pilatis impetum tuum compressisset? pro Q. Li
gario multis uerbis ostendit Cicero, Q. Tube-
ronem absurdè facere, qui Ligarium eo crimine
in iudicium uocet, quo & ipse, & pater eius
teneretur.

Ἢ προβέπες ποιεῖν ἃ αὐτὸς μὴ ποιεῖ, ἢ μὴ tex. 595
ποιήσειε αὖ.

Ille

Vel qui alijs ea suadet, quæ ipse, nec facit, nec ullo modo faceret.

Ille etiam absurdè se gerere existimandus est, qui conatur alijs ea persuadere, à quibus ipse refugit, & quæ facere, nunquam animum induceret. vt si quis alij suadeat, vt pecunias suas paruperibus largiatur, cum ipse ne teruntiũ in quidẽ vnquã inopi subministret, aut si quis alterum ad hortetur, vt antelucano tempore surgat ad studia, cum ipse quotidie ad multam lucem dormiat. Turnus apud Virgilium, cum Drances eum excitaret, vt contra Aeneam congrederetur, qui illum ad certamen prouocabat, ostendit Drancem fugacem, & imbellem cum ait,

—— Fossit quid viuida virtus
Experiare licet, nec longè scilicet hostes
Quærendi nobis, circumstant vndique muros.
Imus in aduersos, quid cessas? an tibi Mauros
Ventosa in lingua, pedibusque fugacibus istis
Semper erit? ——

tex.596 Ἄλλος ἐξ ὁρισμοῦ. οἷον ὅτι τὸ δαιμόνιον οὐδέν ἐστιν, ἀλλ' ἢ θεὸς, ἢ θεοῦ ἔργον. καὶ τὸν ὅς τε οἴεται θεοῦ ἔργον εἶναι, τοῦτον ἀνάγκη οἴεσθαι, καὶ θεοὺς εἶναι.

Alius locus à definitione; vt, Dæmonium nihil aliud est, quàm vel Deus, vel Dei opus. qui verò putat aliquod opus esse Dei, necesse est illũ etiam deos esse putare.

COMM. Definitionem vocat Aristoteles hoc loco omnem uocabuli explicationem, & omnẽ rei alicuius descriptionem. neq; enim oratores ita subtiliter definitionem tractant, vt logici faciunt, sed omnem alicuius rei explicationem Oratores definitionẽ uocant, siue ea vera definitio sit, & naturæ explicatio, siue sit descriptio quædã, & apertior eius rei declaratio, de qua agitur, de qua re multa diximus in Partitionibus Ciceronis, & in Oratore ad Brutũ. Cicero primo loco definitionem ponit. quoniam, vt aiebat Plato, Omnis quę á ratione suscipitur de aliquá re institutio, debet á definitione proficisci, vt intelligãt, quid sit id, de quo disputatur. Sunt autem quinque potissimum definitionis species, licet plures á Boetio numerentur, prima constat ex genere, & differentia, vt homo est animal rationis particeps. Animal est corpus viuum, & sentiẽs. Altera ducitur á causis, vt a materia, Ira est feruor sanguinis in corde. á fine, vt Ira est appetitus ultionis. ab efficiente, vt Felicitas est præmiũ uirtutis, á forma, vt Mũdus est uniuersa cõplexio globosa. Tertia ducitur ab effectis, uel officijs, vt Magnes Lapis est, qui ferrum attrahit. Luna sidus est, cuius ui fluunt, ac refluunt maria. Prætor est, qui iuri dicendo in ciuitate præest. Quarta ducitur á partibus, vt Mensis est spacium triginta dierum. Dies ciuilis est spacium uiginti quatuor horarũ. Rhetorica est inueniendi, disponẽdi, & eloquẽdi scientia. Quinta ducitur ab accidentibus, qnę proprię descriptio uocãt, vt Mulus est animal quadrupes ex equa, & asino genitum. Ibes sunt aues excelsæ, eruribus rigidis, corneo, proceroq; rostro, quæ auertunt pestem ab Aegypto, cum volucres angues ex uastitate Libyæ vento Africo inuectas interficiunt, atque consumunt. sic. n. Ibes Cic. definit 1. lib. de Nat. Deorum. Aristoteles hoc loco sumit exemplum ex Apologia Socratis, cũ. n. accusatus fuisset Socrates, q deos esse non putaret, hoc argumẽto se defendere conatus est, Ego palam omnibus semper testatus sum adesse mihi dæmonium quoddam, á quo regor, & prohibeor, si quando contra ius, fasq; aliquid aggredi paratus sum. Sed Dæmonium aut Deus. est, aut certè Dei quoddam opus. quod si existimo aliquod opus esse Dei, cum dæmonium adesse mihi fatear, necesse est, vt etiam deos esse existimem. hoc igitur argumentum à Dæmonij definitione sumptum est.

tex.597 Καὶ ὡς Ἰφικράτης ὃν ἥκιστα ὁ βίλιστος, καὶ γὰρ Ἁρμοδίῳ, & ἀριστογείτονι οὐδὲν πρότερον ὑπῆρχεν ἔνδοξον, πρὶν γενέσθαι τὴν πρᾶξιν.

Et quod Iphicrates dixit. Ille maximè generosus est, qui optimus. Etenim in Harmodio, & Aristogitone nihil ante generosum fuit, quàm generosè se gesserunt.

COMM. Harmodius quidã Iphicratis aduersarius, de quo supra mentionem fecit Aristoteles, cum negaret Iphicrati statuã ob res eius gestas erigi debere, præter cætera, dixit etiam Iphicratem ignobilẽ esse, minimeq; genetosum. cui respondens Iphicrates á definitione probat se, aduersario suo generosiorẽ esse, quàmuis ille á claris maioribus oriundus esset. Quis est. n. (inquit) maximè generosus? an nõ is qui optimus? nam qua de causa maiores sui Harmodius, & Aristogiton nobilitati fuerunt? num quia parentes nobiles, & rerum gestarum gloria claros habuerint? minimè vero. nihil enim in eis antea generosum fuit, quam ipsi generosè se gesserunt, & interfecto tyranno ciuitati libertatem restituere conati sunt. quod si illi non maiorũ uirtute, sed sua generosi facti sunt, cur ego non generosus existimer, qui res eas gesi, propter quas multi nobilitati sunt? hoc argumento superbiam aduersarij sui Harmodij, q ab illo Harmodio celeberrimo, qui primus Athenis statua decorat' est originẽ ducebat, Iphicrates repressit. cum ostenderet, veram nobilitatem non in genere, sed in virtute constitutam esse. vnde rectè Iuuenalis ita cecinit.

Tota licet veteres exornent vndique cera
Atria, nobilitas sola est, atque vnica virtus.

tex.598 Καὶ ὅτι συνῳκείωτο αὐτὸς τὰ ἐκείνου ἔργα, συνῳκείωται ὅτι τὰ ἐμὰ τῷ Ἁρμοδίου, καὶ τῷ Ἀριστογείτονος, ἢ τὰ σά.

Præterea se verius propinquum illorum esse dixit, Nam res (inquit) meæ gestæ, magis sunt propinquæ factis Harmodij, & Aristogitonis, quàm tuæ.

Aliud argumentum Iphicratis contra eundē Harmodium aduersarium suum, qui valde molestus illi erat. cum. n. Harmodius è clarissima familia natus esset, Iphicrati frequenter ignobilitatem obijciebat, & eius honori, atq; dignitati aduersabatur. Iphicrates autē conabatur ostendere se generosiorem, & nobiliorem esse, quàm ipse esset Harmodius. nam quis (inquit) clarorum virorum propinquior est? vtrū qui coniunctione sanguinis illos attingit, an qui pclaris rebus gestis quam simillimus est? certè viti fortes, & egregij magis illorum propinqui esse uolunt, qui suâ virtutem æmulantur, quāuis obscuro genere nati sint, quàm eorū, qui claro genere nati, se totos secordiæ, ignauiæque tradiderunt. est igitur hoc argumētum à definitione Propinqui deductum. quæritur. n. qui verius appellari debeat propinquus, vtrum qui sanguine coniunctus est, an qui est rebus gestis, & virtute similis. Plutar. Ipbicratis perquam scitum, & acutum dictum commemorat. cum enim Harmodius uobilis quidē, sed parum probatus homo, minimeque maiorū suorum virtutibus respondens ignobilitatē illi obiecisset, confestim ita respondit, Meum genus à me incipit, tuum in te desinit. Iuuenalis Satyra octaua eos acriter insectatur, qui nobilitate maiorū suorum inflati, cæteros tanquam ignobiles contemnunt, cum ipsi nihil egregium gerant.

Quis enim, inquit, generosum dixerit hunc qui
Indignus genere, & præclaro nomine tantum
Insignis & tandem Satyram ita cōclūdit,
Malo pater tibi sit Thersites dummodo, tu sis
Æacidæ similis, Vulcaniaque arma capessas,
Quam te Thersites similem producat Achilles.

tex.599 Καὶ ὡς ἐν τῷ Ἀλεξάνδρῳ. ὅτι πάντες αἱ ὁμολογήσεται τὴν μὴ κοσμίως, οὐχ οἵως σώματος ἀγαπᾶ ἀπόλαυσιν.

Et quemadmodum in Alexandro scriptū est: omnes in hac esse sententia, vt intemperantes eos existiment, qui non vnius corporis pulchritudine frui contenti sunt.

comm. Veteres oratores solebant orationes suas, quibus aliquos ornarent, eorū nomine, quos laudarent, inscribere. sic Isocrates orationem eā, qua Cypri regem Euagoram celebrat, inscribit Euagorā. sic ea qua Busirim laudat, Busiris appellatur, ergo credibile est, etiam Alexandrum orationem fuisse, qua Priami filius Alexander ornaretur, & à criminibus, quæ illi obijciebantur, quod rapuisset Heleuam purgaretur. Orator igitur ille, quisquis fuit, cum ostendere vellet Alexandrum non debere intemperantem appellari, quamuis amoribus Helenæ torus esset deditus, argumentum à definitione intemperātis duxit. Quis est (inquit) intemperans, aut in quem potissimum ista cadit appellatio? nempe in eū, qui non vna muliere contētus est, cuius pulchritudine fruatur, sed modo hanc, modo illam appetit, & quotcunque egregia forma, facieque liberali videt, eas omnes secum habere desiderat, sed Alexander vna Heleua contentus fuit, & cum ea semel potitus fuisset, nunquam aliam mulierem appetiuit. non igitur intemperans appellari debet. tale illud est argumentum Ciceronis in Paradoxis, Quem enim intelligimus diuitem? aut hoc verbum in quo homine ponimus? opinor in „ eo, cui tanta possessio est, ut ad liberaliter uiuen „ dum facile contentus sit, qui nihil quærat, nihil „ appetat, nihil optet amplius. & quæ sequuntur. „

Καὶ διὸ Σωκράτης οὐκ ἤθελε βαδίζειν εἰς Ἀρχέλαον, ὕβριν γὰρ ἔφη εἶναι, τὸ μὴ δύνασθαι ἀμύνασθαι ὁμοίως τὸν παθόντα, ὥσπερ κακῶς. tex.600

Vnde etiam Socrates dixit, ad Archelaum se proficisci nolle, propterea quòd ignominia sit, beneficia non posse reddere, non aliter atque, non posse vlcisci iniurias.

comm. Socrates ab Archelao Macedoniæ rege ditissimo, multis propositis præmijs & ad opes, & ad dignitatem, inuitatus, vt ad eum accederet, nunquam assentiri uoluit, sed potius eius promissiones contemnere videbatur. cum autem ab amicis interrogaretur, cur ad tantum regem proficisci nollet, à quo plurima beneficia esset accepturus, respondit, se omnem ignominiam, atque contumeliam vitare velle, quod si ad Archelaum accederet, se ignominiam subiturum. hoc autem ab ignominiæ definitione probabat, hoc modo; ignominia est, accepta beneficia reddere non posse, non aliter atque non posse iniurias vlcisci. Satis autem constat Socratē cum à multis regibus benignissimè inuitaretur, nunquā ad vllum accedere voluisse, & missas à multis pecunias, quamuis esset admodum pauper, repudiasse. malebat enim potius indigere, quàm acceptis pecunijs quodammodo libertatem suam vendere.

tex.601 Πάντες γὰρ οὗτοι ὁρισάμενοι, καὶ λαβόντες τὸ τί ἐστι, συλλογίζονται περὶ ὧν λέγουσιν.

Omnes enim isti rem ipsam definientes, & quid sit aperientes, concludunt ea, quæ volunt.

comm. Concludit quinque exempla proposita ducta esse à definitione. nam qui ita argumentati sunt, rem ipsam prius definierunt, & aperuerūt, quid esset. deinde conclusionem, quam volebant, adiunxerunt. multum ualet etiam hic definitionis locus ad distinctionem, & ad quæstionem de eodem, & altero, vt non idem est Tyrannus, & rex. nam rex est, qui iustitiam seruat, & non tàm propriam, quàm subiectorum vtilitatem quærit. Tyraunus autē omnia pro libidine sua administrat, & non quid subiectis, sed quid sibi, suisque ratio uibus vtile sit cogitat. Cicero pro Roscio Cor. „ aliud est iudicium, aliud arbitrium. iudicium est pecuniæ certæ, arbitrium incertæ. pro M. Cælio, „ Aliud est maledicere, aliud accusare, accusa- „ tio crimen desiderat rem ut definiat, hominem „ ut notet, argumento probet, teste confirmet. ma „ledictio autem nihil habet propositi præter con- „ tumeliam: quæ si petulantius iactatur, conuicium, si facetius vrbanitas uominatur. fit etiam sæpe definitio ex contrarijs, vt Horatius.

Virtus

Virtus est vitium fugere, & sapientia prima Stultitia caruisse. — Interdum uocabula tantũ ipsa definiuntur, vt Cicero pro P. Sestio, Qui ea, quæ faciebant, quæque dicebant multitudini iucunda esse uolebant, populares: qui autem ita se gerebant, ut sua consilia optimo cuique probarentur, optimates habebantur.

tex.602 Ἄλλος ἐκ τῦ προσαχῶς, οἷον εἰ τοῖς τυπτοῦσι, πρὸ τῦ ὀρθῶς.

Alius locus est, cum aperitur quot modis aliquid dicatur: vt in Topicis, de eo, quod rectè factum dicitur.

comm. Primo libro Topicorum diligentissimè docet Aristoteles, qua tõue scire possimus, verũ id vocabulũ, de quo agitur, vno modo dicatur, atque vnam tantũ habeat significationem, an dicatur pluribus modis, & varias significationes habeat, quæ cognitio plurimum valet ad distinctionem, & solutionem argumentorum. uã alio modo dicimus sanum hominem, qui corpus habeat benè constitutum, alio modo sanum cibum, qui conficiens sit sanitatis. alio modo sanam vrinam, quæ sanitatis signum sit. cum igitur aliqua dicto pluta significat, opus est aperire, quot modis dicat, sicutiu Topicis declaratum est. ut si dicatur aliquid rectè factum esse, quia non uno tantũ modo rectè factũ dici solet, oportet declarari, quot modis aliquid dicatur rectè fieri. primo enim rectè fieri dicitur, quòd honestè fit, ut qui pro patriæ salute dimicat, rectè facit. Et qui Deum colit, qui iustitiam seruat, qui cupiditates coercet. Secundo modo dicitur rectè fieri, quòd fit vtiliter, ut qui rem suam familiarẽ diligenter curat, rectè facit. & qui sanitati studet, & qui pro suo vectigali sumptus facit. Tertio modo rectè fieri dr, quod fit artificiosè, atque ingeniosè, ut rectè Chrysippus disputat, Aristoteles rectè docet, Vitruuius rectè ædificat. ars. n. recta ratio est rerũ gerendarum. Cic. 1. lib. Tusc. quæstionũ, ab hoc loco probat, mortuos uitæ commodis non carere, sic. u. argumentatur; an potest is, qui non est, re ulla carere. Triste. n. est nomen ipsum carendi, quia subijcitur hæc uis, habuit uõ habet, desiderat, requirit, indiget. opinor hæc incõmoda sunt careutis, caret oculis, odiosa cæcitas, liberis, orbitas. & paulò post; carere hoc significat, egere eo, quod habere utilis. inest. n. uelle in carendo, nisi cũ sit tauquam in febri dicitur, alia quadam notione uerbi. dicitur. n. alio modo etiam carere, cum aliquid non habeas, & nõ habere re sentias, etiam si id facile patiare. carete. n. malo, id non dicitur, non. n. esset dolendum. dicitur illud bono carere, quod est malum. sed ne viuus quidem bono caret, si eo non indiget, sed in uiuo intelligi tũ potest. regno carere, dici hoc in te satis subtiliter uou potest: posset in Tarquinio, cũ regno esset expulsus. at in mortuo, ue intelligi quidem potest. carere. n. sentientis est, nec sensus in mortuo est, ne carere quidem igitur in mortuo est. Cato apud Ciceronem hac ratione probat sapientem virum esse regem, diuitem, & pulchrũ. nam rex dicitur non solum, qui regnum obtinet, sed etiam qui bene seipsum regit. diues non tantum qui multas habet pecunias, sed etiam qui sua sorte contentus est. pulcher non tantum qui corporis dignitate conspicuus est, sed etiam qui virtutibus est exornatus. animi enim lineamenta sunt pulchiora quàm corporis.

Ἄλλος ἐκ διαιρέσεως. οἷον, εἰ πάντες ἕνεκά τῶν ἐποίησαν ἀδικοῦσιν, ἢ τῦδε γὰρ ἕνεκα, ἢ τῦδε, ἢ τῦδε, καὶ δύο μὲν τὰ δύο, ἀδικοῦσιν, δύο δὲ τὸ τρίτον οὐδεὶς αἴτιοι φασιν. tex.603

Alius locus a diuisione, vt cũ omnes qui iniuriam faciunt, trium rerum aliqua impellantur, vel hac, vel ista vel illa, hic duabus rebus impelli nullo modo potuit, de tertia uerò, neque ipsi aduersarij insimulant.

Hunc locum M. Antonius apud Ciceronem se comm. euudo de Oratore uocat à partitione, atq; hoc exemplum ponit, aut senatui parendum de salute Reip. fuit, aut aliud consilium iustitueudum, aut sua sponte faciendum. aliud consilium superbum, suum arrogans. vtendum igitur fuit consilio Senatus. Quintilianus lib. 5. uocat ex remotione partium, quia remotis alijs partibus vna sola relinquitur, vel omnes paritet remouentur. Vt hic seruus, quem tibi vendicas, aut verna tuus est, aut emptus, aut donatus, aut testamento relictus, aut ex hoste captus, aut alienus, deinde remotis prioribus, supererit alienus. Periculosum, ait Quintilianus, & cum cura intuendum genus, qui li in proponendo vnũ quodlibet omiserimus, cũ risu quoq; tota res soluitur. aliquando remouentur omnes partes, ut Cicero in Topicis. si neque ceusu, neq; vindicta, nec testamento libet factus est, uon est liber, ntque est ulla earum rerum, non est igitur libet. tale est hoc Aristotelis exemplum, quo probatur aliquis iniuriam non fecisse, hoc modo, cum omnes homines vt iniuriam faciant trium rerum aliqua impellantur, vel pp iram, vel propter vtilitatẽ, uel propter voluptatem; & hic homo neque iratus vuquam illi fuerit, neque aliquã ex iniuria poterat vtilitatem sperare, neq; ipsi aduersarij dicũt in accusatione sua voluptatis gratia factũ, restat igitur, vt iniuriã uullo modo fecerit. Cicero pro L. Man. probat Pompeium esse summũ Imperatorem à partium enumeratione, cum ita proponit; ego. u. sic existimo, in summo Imperatore quatuor has res ineſſe oportere, scientiam rei militaris, uirtutẽ, auctoritatẽ, felicitatem. deinde multis rationibus probat, iu Pompeio quatuor has res ineſſe. tandem ita concludit, Quare cum & bellũ ita necessariũ sit, vt negligi nõ possit, ita magnum, vt accuratissimè sit administrãdum, & cum ei Imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna, dubitabitis Quirites, quin hoc tãtũ boui, quod à Dijs immortalibus oblatum, & datum est, in Rép. conseruandam atque amplificandam conferatis? ita frequentes accidit, vt enumeratio partium totam vnam orationem, & benè longam efficiat.

tex.604 Ἄλλος ἐκ τῆς ἐπαλωγῆς, οἷον, ἐκ τῆς Πεπαρηθίας. ὅτι πεῖ τὴν τέχναν αἱ γυναῖκες παντα-
χῶ διοίζουσι τ' ἀληθὲς, τοῦτο μὲν γὰρ Ἀθήνησι
Μαντία τὴν ὀήτορα ἀμφισβητοῦσι πρὸς τὸν υἱὸν
ἡ μήτηρ ἀπεῖναι, τοῦτο δὲ Θήβησιν Ἰσμηνίου,
καὶ Στίλβωνος ἀμφισβητούντων, ἡ Δωδώνης
ἀπέδειξε Ἰσμηνίᾳ τὸν υἱόν. καὶ διὰ τοῦτο Θετ-
ταλίσκον Ἰσμηνίου εἶναι νομίζουσι.

Alius locus ab inductione, vt illud ex Peparethia; matres de filijs vbique verum discernere. nam Athenis, cum Mantias orator de filio dubitaret, illi mater indicauit: & Thebis, cum Ismenias, & Stilbo de filio contenderent, Dodonis Ismenia filium esse dixit. itaque postea Thessalicum Ismenia censuerunt.

COMM. Inductio est, cum ex multis singularibus probatur aliquid generatim, atq; vniuersè. quo genere probationis ferè sp vsus est Socrates, vt in Platonis Dialogis aperte videre licet. Aristoteles quatuor exemplis docet, quo ab inductione ducantur argumenta, quorum primum ex oratione quadam, quæ Peparethia dicta est, desumpsit, est autem Peparethus insula vna ex Cycladibus, in qua fuit oppidum eiusdē nominis, quod à Philippo Macedoniæ rege post secundū bellū punicum, dirutum fuit, ne à Romanis occuparetur. in eo igitur oppido, cum de puero quodam nata esset controuersia, cuiusnam filius esset, cum plures viri cū eius matre rem habuissent, orator cēsebat à matre petendum esse, quòd ea sola verū aperire posset. atque hoc modo argumentabatur ab Inductione, Matres de filijs vbiq; possunt uerū discernere, quod exemplis multis intelligi pōt. Athenis. n. cum inter Mantiam oratorem, & quendā aliū ciuem, de puero nata esset contentio, cuius esset filius, pueri mater controuersiam sustulit, & cuius esset indicauit. Idem Thebis accidit, cum enim duo Thebani ciues Ismenias, & Stilbo de filio contenderent, quòd Ismenias suū esse diceret, Stilbo vero sibi uendicaret, Dodonis pueri mater totam litem dissoluit. nam Ismeniæ filium adiudicauit, is autē puer Thessaliscus uocabatur. itaque post eā controuersiam Thessaliscus Ismeniæ vocitatus est. hoc primum Aristotelis exemplum est ab Inductione, quo satis intelligitur, duas, aut tres historias, siue exempla sufficere ad aliquid vniuersè confirmandū. vt siquis probare uelit, omnes Philosophos esse ueritatis amatores, quoniam Pythagoras, Plato, Aristoteles, nil aliud quam ueritatem inuestigabant. Sed tamen quo plura colliguntur, eo magis res ipsa confirmatur. Cicero pro Milone, cū probare velit, sceleratos eiues iure interfici posse, quinque exempla conglobat, & quasi uno fasce complectitur, cum ita inquit, neque
» enim posset aut Hala ille Seruilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut me consule Senatus non nefarius haberi, si sceleratos ciues interfici nefas esset. sed huius generis exēpla sunt apud Ciceronem plurima.

Καὶ πάλιν ἐκ τοῦ νόμου τοῦ Θεοδέκτου, ὃν τοῖς tex.605
κακῶς ἐπιμεληθεῖσι τῶν ἀλλοτρίων ἵππων, οὐ πα-
ραδιδόασι τοὺς οἰκείους. οὐ δὴ τοῖς αἱρεῖσθαι
τοὺς ἀλλοτρίους ναῦς, ἀκουῶ εἰ ὁμοίως ἐφ' ἁπάν-
των, καὶ τοῖς κακῶς φυλάξασι τὰ ἀλλοτρία, οὐ
χρηστέον εἰς τὰ οἰκεῖα σωτηρίαν.

Et quo Theodectes vsus est in lege, si nemo proprios equos eis committit, qui negligēter alienos curarunt. neque quisquam naues suas eis tradit, qui alienas euerterunt, & si hoc in rebus omnibus ita se habet, non debemus eis uti in salute nostra tuenda, qui salutem alienam malè defenderunt.

Theodectes Aristotelis socius, quodā in opere, quod νόμος, siue lex inscribebatur, eum probare uellet, non debere nos eis salutem nostrā tuendam committere, qui nullum vnquam rectè defendere potuerunt, vsus est inductione à similibus, hoc modo: si nullus tam insipiens, qui proprios equos illis enrandos tradat, à quibus videt alienos negligenter curari, neque quisquam ita fatuus, vt à quibus videt aliorum naues euersas, eis suas gubernandas tradat, & hoc omnibus in rebus obseruari solet, quid est, quod in salute nostrā tuenda illis uramur, qui salutem aliorum malè defendere soliti sunt? hæc est Socratica inductio à similibus, vt qui probare uelit eum esse generosum, qui uirtute præditus sit, ita poterit inductione à similibus argumentari. si pomum id generosum est, non quod ex pulchra sit arbore decerptum, sed quod sit pulchrum, & suaue, & equus generosus est, non qui sit ex equa nobili natus, sed qui viribus, & cursu reliquis antecellit, ita uir ille generosus est, non qui natalium splendore gloriatur, sed qui magna uirtute præditus sit, verum Socrates interrogatione ferè semper uti solebat, nihil. n. ipse uolebat affirmare, sed ex aliorum responsione, quę uellet concludere solebat.

Καὶ ὡς Ἀλκιδάμας, ὅτι παῖτις τὰ σοφοὺς τι- tex.606
μῶσι περὶ ὁτινοῶ. πάριοι γοῦν ἀρχίλοχον, καί-
περ βλασφημήσαντα, τετιμήκασι, Ϲ χῖοι ὅμηρον,
ἐκ ὄντα πολίτην. καὶ Μιτυληναῖοι Σαπφώ, καί-
περ ὄσας γυναῖκα, Ϲ Λακεδαιμόνιοι χίλωνα τῶν
γερόντων ἐποίησαν, ἥκιστα φιλολόγοι ὄντες. καὶ
Ἰταλιῶται Πυθαγόραν, Ϲ λαμψακηνοὶ Ἀναξα-
γόραν ξεῖνον ὄντα ἐθάψαν, καὶ τιμῶσιν ἐν καὶ νῦν.

Et quo Alcidamus utitur, vt probet sapientes ab omnibus honorari Parij. n. Archilochū, quamuis maledicus esset, honorarunt, & Chij Homerum quamuis eorum ciuis non esset, & Mytilenæi Sapphonem quamquam esset mulier, & Lacedæmony Chilonem in senatum elegerunt, cū tamen ad literarum studia duriores essent, & Itali Pythagoram, & Lampsaceni Anaxagoram peregrinum hominem sepulchro decorarūt, & in hunc vsque diem colunt.

Tertium

Tertium exemplũ ab Alcidamo oratore sumpsit, quem oratorem sæpe nominat. cum igitur probare uellet Alcidamus sapientes homines ubique magno in precio, atque honore esse, tali inductione probauit; Archilochus apud Parios, quamuis poeta maledicus esset, tamẽ in magno honore fuit. & Homerus apud Chios, quamuis non esset eorum ciuis, & Sappho licet esset mulier apud Mytilenæos, & Chilo, qui connumeratur in septem sapientibus apud Lacedęmonios, quamuis Lacedæmonij studia literarũ penè contemnerẽt. & Pythagoras apud Italos, & Anaxagoras apud Lapsacenos licet peregrinus esset, sepulchro publicè decoratus est, & ad hunc usq; diẽ cultus. ergo magno vbiq; precio uirtus æstimatur. notãda verò uis huius inductionis. nã vt firmiot appareat, singulis exemplis vnam exceptionẽm appositi, ut Archilocho poetæ, quod maledicus esset. Homero, quod non esset Chiorum ciuis. Sapphoni, quod esset mulier, Chiloni quod apud literarum contemptores uiueret, Pythagoræ, & Anaxagoræ, quod apud peregrinos habitarent. quæ tamen exceptiones impedimento non fuere, quo minus honotarentur.

tex.607 Καὶ Ἀθηναῖοι τοῖς Σόλωνος χρησάμενοι νόμοις, εὐδαιμόνησαν. & Λακεδαιμόνιοι τοῖς Λυκούργου, καὶ Θήβησιν ἅμα οἱ προστάται, φιλόσοφοι ἐγένοντο, & εὐδαιμόνησεν ἡ πόλις.

Et illud, Athenienses donec Solonis legibus usi sunt beati fuere, & Lacedæmony, dum Lycurgi legibus paruerunt, & apud Thebanos, cum primum ciuitatis princeps studio sapientiæ se dare cæperunt, statim beata ciuitas extitit.

COMM. Hoc quartum est exemplũ, quo probatur id, quod Plato sexto de Rep. libro posuit, tũ beatas fore ciuitates, quando uel sapientes imperant, vel qui Reip. præsunt, sapientum consilijs vtuntur. hoc autem trium ciuitatũ exemplo probat, quæ aliquo tempore benè, beatéque uixerunt, nam Athenienses donec Solonis sapientissimi viri legibus obtemperarunt beati fuere, & Lacedęmonij, quo tempore Lycurgi leges diligenter obseruarunt, & Thebani cum eorum principes studio sapientiæ se dediderunt, beati statim extiterunt, ergo quæcunque ciuitas, uel à sapientibus regitur, vel ab ijs, qui sapientibus obediunt, iure beata dici potest. Sunt autem tres præcipuè species inductionis, prima ducitur ab exemplis, quę apud oratores frequentissima est, vt Cicero pro Cor. Balbo; Si M. Crassus, si Q. Metellus, si L. Sylla, si C. Marius, si Senatus, si populus R. iure fœderatos homines ciuitate donarunt, etiam Cn. Pompeius L. Cornelium fœderatum iure potuit ciuitate donare. Secunda ducitur à similibus, quæ Socratica inductio uocatur, quoniam ea frequẽter Socrates utebatur, ut si agricola, bonus est, qui fertiliores, & meliores agros reddit, & pastor ille probandus est, qui meliores pecudes efficit, ita etiam princeps laude dignus est, qui subditos suos facit esse meliores. Tertia ducitur á partibus, & totum colligit, vel á singularibus ad generalia procedit, ut si iustitia est animi habitus, & prudentia, & fortitudo, & temperantia, ergo omnes uirtutes sunt animi habitus, Si patres cõscripti, patricijque omnes, & equester ordo, & plebs omnis Milonem diligit, ergo populus R. vniuersus eum diligit.

Ἄλλος ἐκ κρίσεως περὶ τοῦ αὐτοῦ, ἢ ὁμοίου, ἢ ἐναντίου. μάλιστα μὲν εἰ πάντες, καὶ ἀεί· εἰ δὲ μή, ἀλλ' ἢ οἱ πλεῖστοι, ἢ σοφοὶ, ἢ πάντες, ἢ οἱ πλείους, ἢ ἀγαθοὶ. ἢ εἰ αὐτοὶ οἱ κρίνοντες, ἢ οὓς ἀνάδεχονται, ἢ οἷς μὴ οἷόν τε τὰ ἐναντίον κρίνειν. οἷον τοῖς κυρίοις, ἢ οἷς μὴ καλὸν τὰ ἐναντία κρίνειν, οἷον θεοῖς, ἢ πατρὶ, ἢ διδασκάλοις. tex.608

Alius locus à rebus iudicatis aut ijsdem, aut similibus, aut contrarijs: & præcipuè si omnes semper ita iudicarũt; sin minus, saltẽ quamplurimi, aut qui sapientes sunt vel omnes, uel maior eorum pars, aut qui probi viri sunt uel si ipsi iudices alias ita statuerunt, vel ij, quorum iudicium ipsi iudices sequuntur, vel si ita illi iudicarunt, contra quos statuere nihil licet, ut qui domini sunt, aut quibus non honestum est contradicere, quales sunt Dei, parentes magistri.

A rebus iudicatis argumentum plerumq; firmum deducitur. quod. n. semel auctoritate sapientum virorum constitutum est, id uidetur immutandum non esse. Cicero primo de Inuẽtione sic ait, Iudicatũ est res assensione, aut auctoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum cõprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, communi approbato. Religiosum est, quod iura legibus iudicauerunt. Commune est, quod omnes vulgo probarunt, & secuti sunt huiusmodi vt maioribus natu assurgatur, ut supplicum misereatur: Approbatum est, quod homines, cum dubium esset quale haberi oporteret, sua constituerunt auctoritate. Velut Gracchi patris factum, quem populus R. ob id factũ, quod insciente collega in censura nihil egisset, post censuram consulem fecit. Aristoteles res iudicatas ita distinguit, ut aut eædem sint, aut similes, aut contrariæ. eædem sunt, de quibus sententia lata est, aut decretum interpositum, vt Cicero pro Flacco, actionem se daturum negauit, re iudicata stari oportẽdit placere. & pro Sylla, Status enim Reipu. maximè iudicatis rebus continetur. Similes sunt, quæ eodem ferè præmio, aut pœna dignæ sunt. Vt, si M. Manlius, qui Romæ regnum affectauit, morte dignus iudicatus est, etiam Sp. Cassius eodem crimine conuictus, mori debet. Si cęteri legati, qui pro patria mortem obierunt, statua digni iudicati sunt, etiam Ser. Sulpitius in legatione pro patria mortu⁹ statua decorari debet. contrariæ sunt, quæ plurimum inter se distãt. ut M. Marcellus in bello Syracusis expugnatis, fana non esse spolianda, sed potius ornanda censuit, C. Verres in pace socijs, atque amicis Syracusanis, e fanis ornamenta omnia sustulit. Valent autem plurimum res iudicatæ, quando omnes sempet ita iudicarunt, vt nemini quis noceat,

COMM.

ceat, nisi lacessitus iniuria, vt vim vi tepellere iustum esse. Vel quando pleriquc ita censent, vt apud inferos impijs pœnas esse constitutas, certum esse in cœlo pijs animis constitutum locum, vbi beati æuo sempiterno perfruantur. vel quando sapientes omnes, aut maior pars eorum ita censet, vt melius esse iniuriam acciperc quã inferre, labores voluptatibus esse potiores, animum nostrum immortalem esse. vel quando probi viri ita iudicant, vt melius esse detrimentum aliquod pari, quàm litigare. publicam vtilitatem proprijs commodis anteponendã. vel quando ipsi iudices alias ita statuerũt. vt si Minus ille, qui nominatim Accium poetam in scena compellauit, iterũ apud eosdem iudices accusetur, à quibus antea fuerat absolutus. Vel quando illi statuerunt, quorum iudicium ipsi iudices sequũtur, vt si in priuato iudicio tractetur aliquid, de quo iam in Senatu decretum sit. vel apud prætorem agatur de illa re, de qua iam princeps sententiam rulit. vel quando ita iudicauerunt illi, qui potestatem habent, & contra quos non licet aliquid decernere. vt si dominus de seruo suo iudicium fecit, aut si rex de subiectis. quis enim dominis, & regibus resistere potest? nel deniq; quãdo sic illi statuerunt, quibus nequaquam honestum est cõtradicere, quòd nobis superiores sint, atque illis omnia debeamus, quales sunt dei, parentes, & magistri. quibus ita deuincti sumus, vt nunquam eis parem gratiam referre ualeamus. ex his intelligi potest, res iudicatas omnes ab aliquorum auctoritate pendere, & quanrò præstãtiores illi fuerunt, qui iudicarunt, tãto etiam res iudicatas esse firmiores, & minus connelli, aut labefactari posse. colligit autem Aristoteles varia exempla rerum iudicatarum.

tex.609 Ὥσπερ τὸ τὸν Μιξιδημίδην λέγειν Αὐτοκλῆς. εἰ ταῖς σεμναῖς θεαῖς καλὸν ἔχειν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ λόγον δίκην, Μιξιδημίδη δ' οὔπω.

Quemadmodum in Mixidemidem Autocles dixit, si Eumenides sibi honestum esse duxerũt, in Ariopago causam suam tractari, Mixidemides non honestum sibi duceꝛ?

comm. Autocles orator satis celebris apud Athenienses, vt pote quem aliquando de pace legarum ad Lacedæmonios missum testis est Xenophon Græcarum rerũ lib. 6. cum Mixidemidem quendam apud Ariopagitas in iudicium vocaret, atq; is in Ariopago seueriſsimo iudicio nollet causam dicere, iudicesq. Ariopagitas recusaret, à Dearũ Eumenidũ auctoritate probare voluit, non debere Mixidemidem Ariopagitarum iudiciũ subterfugere. nã si dex (inquit) Eumenides immortali conditione natæ statuerunt honestum esse sibi causam suam agi apud Ariopagitas, cur Mixidemides mortalis homo sibi non honestum esse censet in eodem iudicio contendere? de iudicio autem Orestis intelligit. nam postquam Orestes matrem Clyremnestram interfecisset, eum furiæ, quæ etiam Eumenides uocantur, exagitare cæperunt, neque unquam cum ulcisci destiterunt, donec in Ariopago parricidij causa dicta est, & cum perorata causa sententiæ iudicum variarent, Pallas Dea sapientiæ censuit Orestem absoluendum, atque ita furias cum Oreste concilauit. qua de causa Orestes postquam absolutus fuit Mineruæ templum erexit, apud quod templum, etiam sacellum Furiarum ædificatũ fuit, quas Athenienses σεμνὰς θεὰς, idest, uenerandas deas appellant, ut ait Pausanias. in eodem loco, ferunt etiam Martem causam dixisse, cum Alirrhorhium interemisset, unde locus Ariopagus, idest campus Martius fuit appellatus.

Ἢ ὡς πού Σαπφὼ, ὅτι τὸν θανόντα κακὸν οἱ θεοὶ γὰρ οὕτω κρίνουσιν, ἀπόθνησκον γὰρ ἄν. tex.610

Vel quemadmodum Sappho dixit, mori omnino esse miserum, quoniam etiam Dei ita iudicarunt; nisi enim ita esset, mori voluissent.

comm. Sappho docta, & ingenioſa muliet in Lesbo insula nata, multa præclarè scripsisse fertur, & inter sui temporis poetas celeberrimum nomẽ tenuisse. vsque eo, vt nonnulli eã decimam musam appellarint, & Aristoteles hoc loco exemplum ab ea sumere non dubitet. ea igitur cum probare uellet mortem esse rem acerbam, & miseram, à Deorum iudicio sumpsit argumẽtum hoc modo; omnino mori miserum est, sic enim etiam ipsi Dei censuisse uideri possunt, nam nisi res quædam misera mors esset, Dei mori voluissent. nũc cum eam tantopere fugiant, vt nunquam experiri uelint, sed immortales esse perseuerent, non dubium esse potest, quin miseram esse censeant. Cicero pro Q. Ligario probat à Deorum iudicio causam Cæsaris fuisse meliorem quàm Pompeij. sic enim ait; causa tamen dubia, quod erat aliquid in utraq; parte, quod probari posset, uunc melior certè ea iudicanda est, quàm etiam Dij adiuuerunt.

Ἢ ὡς Ἀρίστιππος πρὸς Πλάτωνα, ὑπαγγελτικώτερον τι εἰπόντα ὡς φατο. ἀλλὰ μὴν ὅγ' ἑταῖρος ἡμῶν ἔφη, οὐδὲν τοιοῦτον, λίαν τὸν Σωκράτην. tex.611

Vel quemadmodum Aristippus contra Platonem, qui nescio quid, vt illi videbatur, arrogantius dixerat; Atqui sodalis noster nihil unquam huiusmodi protulit, Socrates verò innuebat.

comm. Aristippus Cyrenaicus Platonis condiscipulus, & Socratis audiror fuit, à quo Cyrenaica philosophia manauit. Porrò Socrates in sermonibus suis nihil neq; arroganter vnquã, neq; asseueranter proferebat, sed de omnibus rebus dubitabat, & se illud unum tantum scire, quod nihil sciret, aiebat. cum igitur aliquando Plato nescio quid arrogantius, asseuerantiusque dixisset, Aristippus, eum quasi eo arguens, dixit; certè ò Plato, nihil unquam à sodale nostro tale prolatum est. Socratem autem, quamuis magister fuisset, sodalem tamen appellauit. nam apud Græcos ἑταῖροι. i. sodales dicebantur omnes, qui eiusdem sectæ essent, & qui easdem sententias in Philosophia sequerentur. Igitur à Socratis auctoritate

ritate atque iudicio duxit argumentum Aristippus, uihil arrogantius ab homine Philosopho, Socratisque imitatore dici debere. Sic apud Virgilium Aeneidos secundo Priamus Pyrrhum arguit ab eius patris Achillis auctoritate.

At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo, sed iura, fidemque
Supplicis erubuit, corpusque exangue sepulchro
Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.

tex.612 Καὶ Ἡγήσιππος ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνα τὸν θεὸν, εἰ χρησμῶς πρότερον Ὀλυμπιάσιν, εἰ αὐτῷ ταῦτα δοκεῖ ἅπερ τῷ πατρί, ὡς ἄμεινον ὂν ταὐτὰ γνώμην.

Et Hegesippus in Delphis Apollinem interrogauit, cum ea oraculum Olympici Iouis audisset, an eadem illi, quæ patri uiderentur, tanquã turpe esset contraria sentire.

comm. Hoc factũ Xenophon lib. 4. Rerum Græcarũ, non Hegesippo sed Agesipoli Spartano attribuit. cum enim iam Olympiel Iouis oraculũ interrogasset, an cum Argiuis faciendæ sibi essent induciæ, atque responsum à Ioue retulisset, Delphos ad Apollinem cõcessit, & interrogauit, an idem ei, quod patri suo Ioui, de eadem re videretur. à quo statim responsum accepit, idem omnino sibi quod patri videri, uullaq; in re se à patris iudicio dissentire. Cicero pro Miloue conatur ostendere Clodium Deorum iudicio iure fuisse interfectum, cum ita inquit, Non est humano
» consilio, nec mediocri quidem Iudices deorum
» immortaliũ cura res illa perfecta: religiones me-
» hercule ipsæ, atq́ue cum illam belluam cadere
» viderunt, commouisse se videntur, & ita in illo
» suum tetiuisse. & paulo post. Nisi forte hoc etiã
» casu factũ esse dicimus, vt cũ añ ipsum sacrariũ
» bonæ Deæ, quod est in fundo T. Sestij Galli, in
» primis honesti, & ornati adolescẽtis, ante ipsam
» (inquam) Bonam deam prælium commisisset,
» primum illud vulnus acceperit, quo teterrimam
» mortem obiret, ut non absolutus iudicio illo ue-
» sario videretur, sed ad hanc insignem pœnam
» reseruatus.

tex.613 Καὶ περὶ τῆς Ἑλένης ὡς Ἰσοκράτης ἔγραψεν, ὅτι σπουδαίαν, ὥσπερ Θησεὺς ἔκρινε.

Et quod de Helena scripsit Isocrates, eam esse rarae virtutis, quoniam Theseus ita iudicauit.

comm. Quintum exemplũ à Thesei iudicio sumptũ, quod Isocrates in Helenæ Encomio posuit, cum enim probare uellet, Helenam fuisse lectissimam fœminam, rarǽque virtutis, præter cætera argumenta, posuit etiam illud ab auctoritate Thesei, qui tantopere Helenæ præstantiam admiratus est, vt eam puellam adhuc, nec dum viro maturam rapuerit, vt sibi cum tempus foret, uxorem haberet. Cicero pro Archia poeta, probat Archiam uirum esse doctissimum, & ingeniosissimum, quòd Q Metellus Numidicus, & M. Aemilius, & Q. Catulus pater, & filius, & L. Crassus, & alij multi præstantissimi uiri talem esse iudicarant.

10 Καὶ περὶ Ἀλεξάνδρου, ὃν αἱ θεαὶ προέκριναν. tex.614

Et de Alexandro, quem tres Deæ iudicem elegerunt.

Cum Iuno, Pallas, & Venus inter se de pulchritudine certarent, Alexandrum Priami filium, comm. tunc inter pastores degentem, iudicem elegerunt, ut ea pulchritudinis palmam referret, quã ille cæteris præstare cẽ fuisset. Isocrates igitur in eodem Helenæ Encomio, probat miram Helenæ fuisse uenustatem ab Alexandri iudicio, qui cũ antea dearũ iudex fuisset, & optimè de pulchritudine iudicare sciret, Helenæ formam admiratus, eam rapuit, & in Troiam secum asportauit.

Καὶ περὶ Εὐαγόρου, ὃν σπουδαῖος, ὥσπερ Ἰσοκράτης φησὶ, κόνων χρωῖ δυσχήσας, πάσας τὰς ἄλλους παραλιπὼν, πρὸς Εὐαγόραν ἦλθε. tex.615

Et de Euagora, quod vir esset eximius, ut ait Isocrates, quoniam Conon fractis opibus alios omnes posthabuit, atque ad Euagoram profectus est.

Vltimum exemplũ huius loci sumit ab eodẽ comm. Isocrate. scripsit enim Isocrates elegantem, & artificiosam orationẽ in Euagoræ Cypri regis honorem, quæ etiam Euagoras inscribitur. atq; inter cæteras summas eius regis laudes illam etiã commemorat, à Cononis Athenien sis præstantissimi uiri iudicio sumptam. quod cum Athenienſium, opes à Lacedæmonijs afflictæ, atque fractæ fuissent, Conon dux Athenienſium, quamuis ad alios multos reges & populos confugere posset, tamen alijs omnibus posthabitis ad Euagoram se contulit, & eum tanquam portũ quendam calamitatum suarum esse tutissimum censuit. Cicero pro lege Manilia probat Cn. Pompeij magnam esse auctoritatem, quòd Quirites de illo multa, & præclara iudicia fecerint, quod Mithridates, & Tigranes eius auctoritate moti se contiuuerint, quod Cretenses ad eum in vltimas propè terras legatum miserint. hic igitur locus ab auctoritate, uel à iudicio, longè, lateq́; patet. & apud scriptores cuiusq; generis frequentissimus est. nam (ut Quintilianus ait) si quid ita uisum gentibus, populis, sapientibus uiris, claris ciuibus, illustribus poetis referri potest.

Ἄλλος ἐκ τῶν μερῶν, ὥσπερ καὶ τοῖς τοπικοῖς. tex.616

Alius locus ab enumeratione partium, sicut etiam in Topicis.

Hic locus inductioni perquam similis est, vel comm. sub inductione cõtinetur. sunt enim plures inductionis species, ut supra iam demõstratum est. valet autem vel ad confirmandum totum, uel ad infirmandum. ad confirmãdum hoc modo, ut si quatuor tantum res in summo Imperatore, requiruntur, scientia rei militaris, uirtus, auctoritas, felicitas, & in Cn. Pompeio sunt hæ quatuor res, ergo Pompeius summus est imperator. ad infirmandum hoc modo, ut si tribus tãtum modis à seruo libertas acquiri potest censu, uindicta, testamento, & Sosia neque censu, neque uindicta,

neque teſtamento factus eſt liber, non eſt igitur liber. ſed Ariſtotelis exempla uidcamus.

tex.617 Ποία κίνησις ἡ ψυχὴ ἔσται γὰρ ἢ οὔ.

Si anima motus eſt, quinam eſt motus? uel enim hic, uel illę.

comm. Plato dixit animam eſſe perpetuam motionē. cuius ſententiam multis argumentis refellit Ariſtoteles, atque hoc potiſsimū ab enumeratione partium, cum enim ſex tantū ſint motionis ſpecies, generatio, corruptio, accretio, diminutio, alteratio, loci mutatio, ſi anima motio eſt, uel generatio erit, uel corruptio, uel accretio, uel diminutio, uel alteratio, uel loci mutatio. quod ſi nihil horū eſſe deprehēditur, nullo modo poteſt eſſe motio, ſed neq; generatio eſt, neq; corruptio, neq; accretio, neq; diminutio, neq; alteratio, neque loci mutatio, non eſt igitur motio. Cicero quarta in Verrem actione eleganter hoc loco utitur, ut oſtendat in Verre nihil eſſe, quo uitia defendi poſsint. Nunc vero quid faciat Horteuſius? auaritiæ ne crimina frugalitatis laudibus deprecetur? at hominē flagitioſiſsimū, libidinoſsimū, nequiſsimumq; defendit. an ab hac eius infamia nequitiæ ueſtros animos in aliam partē fortitudinis commemoratione traducat? at homo inertior, ignauior, magis uir inter mulieres nequam, *impura* inter uiros muliercula, proferri non poteſt. at mores commodi? quis contumacior? quis inhumanior? quis ſuperbior? at hæc ſine cuiuſquam malo? quis acerbior? quis inſidioſior, quis erudeliot unquam fuit?

tex.618 Παράδειγμα ἐκ τοῦ Σωκράτους τοῦ Θεοδέκτου. εἰς ποῖον ἱερὸν ἐσέβησε, τίνας θεῶν οὐ τετίμηκεν ἢ ἡ πόλις νομίζει.

Et illud exemplum ex Theodectis Socrate: Quod fanum uiolauit? quem Deum non coluit eorum, quos ciuitas ueneratur?

comm. Theodectes orationem ſcripſit, quam Socratē appellauit, in qua Socratē ipſum impietatis reū defendebat, cum enim aduerſarij dicerēt Socratem impium eſſe, Deoſque non putare, ſic argumētatus eſt Theodectes, Si Socrates impius eſt, uel aliquod fanum uiolauit, uel aliquē Deū non coluit; ſed quod fanum à Socrate uiolatum eſſe dicitur? quem Deum Socrates eorum, quos ciuitas noſtra ueneratur, non coluit? certè Deos omnes colit, fana non uiolat, non igitur impius eſt. Cicero pro Cœlio, poſſum omnes latebras ſuſpicionū peragrare dicendo, non cauſa, non locus, non facultas, non conſcius, non perficiendi, non occultādi maleficij ſpes, non ratio ulla, non veſtigiū maximi facinoris reperietur. Quintilianus uocat hoc genus argumentationis à remotione partium. quod ait eſſe periculoſum, & cum cura intuendum, quia ſi in proponendo unum quodlibet omiſerimus cum riſu quoque tota res ſoluitur. Tutius (inquit) quod Cicero pro Cecina facit, cum interrogat, ſi hæc actio non ſit, quæ ſit. Simul enim remouentur omnia. vel cum duo ponentur inter ſe cōtraria, quorum tenuiſſe utrūlibet ſufficiat, quale Ciceronis eſt, unum quidem certè nemo enim tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, ſi conſtet corruptū illud eſſe iudicium, aut ab Habito, aut ab Oppianico eſſe corruptum, ſi doceo non ab Habito, uinco ab Oppianico, ſi oſtendo ab Oppianico, purgo Habitum.

Ἄλλος, ἐὰν δεῖ ἢ δεῖ τὴν πλείους συμβαίνει, ὡς ἔστιν ἢ αὐτῷ ἀγαθὸν, ἢ καλὸν ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦντος, προαιρεῖσθαι ἢ ἀποφεύγειν, καὶ κατηγορεῖν ἢ ἀπολογεῖσθαι, καὶ ἐπαινεῖν ἢ ψέγειν. οἷον τὸ παιδεύεσθαι τὸ φθονεῖσθαι ἀκολουθεῖ καλὸν, τὸ δὲ σοφὸν εἶναι, ἀγαθὸν. οὐ τοίνυν δεῖ παιδεύεσθαι φθονεῖσθαι γὰρ οὐ δεῖ. δεῖ μὲν οὖν παιδεύεσθαι. σοφὸν γὰρ εἶναι δεῖ. tex.619

Alius locus eſt, quoniam in plurimis rebus accidit, ut eas bonum, & malum conſequatur, ex eo, quod ſequitur, ſuadere aut diſſuadere, accuſare aut defendere, laudare aut uituperare. ut eruditionem conſequitur inuidia, quod eſt malum, & ſapientia, quod eſt bonum: non eſt igitur ſcientys danda opera, quoniam inuidiam ſubire non oportet. imo vero ſcientijs opera danda eſt, quoniam ſapientem fieri oportet.

Hic locus à conſequentibus uocatur, & omni cauſarum generi communis eſt. ſiue enim in deliberatiuo gñe uerſemur, & ſuadeamus, aut diſſuadeamus, ſiue in iudiciali, & accuſemus, aut defendamus, ſiue in demonſtratiuo, & laudemus, aut uituperemus, licet conſequentia uidere, qñ ita ferè natura comparatū eſt, ut rebus etiā bonis, aliquod malū ſit adiunctum, quod ab eis nos retrahere poſsit, aut propter quod eas uel accuſare, uel uituperare ualeamus. ut ecce doctrina tes quædā eſt præſtātiſsima, quia ſapiētes homines efficere ſolet. ſed tamen plerunque ſecū inuidiā adfert, & homines à negotijs, & cura rerum domeſticarū abſtrahit. ergo locus hic in utrāq; partē diſputare docet. nam ſiquis ſuadere uelit, ut ſcientiæ demus operā, poterit oſtēdere quāti ſit facienda ſapientia, quæ per ſcientiā acquiritur, quot honores, quot dignitates, quot præmia viri docti conſequātur. ſiquis autē nos à ſtudijs ſciētiæ uelit retrahere, poterit oſtendere, quantā ſibi inuidiā conflare ſoleant eruditi uiri, quot obtrectatores, quot maleuolos habeant, quantū detrimentū ſit rem familiarē negligere perpetuis in laboribus uerſari, uoluptates omnes prætermittere, corporis ſalutē nō curare. hoc Ariſtotelis exemplum eſt. Quintilianus lib. 2. ponit hanc quæſtionem an utilis ſit eloquentia, quæ poteſt in utramque partem hoc modo tractari. nam qui dicit inutilem eſſe ſic à conſequentibus argumentabitur, Eloquentiam eſſe, quæ pœnis eripiat ſceleſtos, cuius fraude damnentur interim boni, conſilia ducantur in peius, nec ſeditiones modo, turbæque populares, ſed bella etiam inexpiabilia excitentur, cuius denique tum maximē ſit uſus, cum pro falſis contra veritatem valet. qui vero utilem eſſe contendit, ea commemora-

comm.

memorabit, quæ L. Crassus apud Ciceronẽ primo de Oratore, Neque uero mihi quicquam
„ præstabilius uidetur, quam posse dicendo tenere hominum cætus, mentes allicere, uoluntates
„ impellere, quo uelit, unde autem uelit deducere. & quæ sequũtur. ita si quis uelit diuitias laudare, poterit commoda plurima commemorare, quæ ex eis percipimus. si uero uituperare uoluerit, poterit ostendere, quantam arrogantiam, quantam ignauiam, quantam denique luxuriã hominibus afferant. in summa copiosissimus est hic locus, & in eis rebus omnibus ualet, quibus & bene, & male uti licet, & in alijs etiam quibusdam, ut apud Cicerouem secundo de natura deorum, Balbus multis laudibus rationem extollit. tertio uero libro Cotta multis argumẽtis eandem rõnem improbat. ita primo de diuinatione Q. Cicero probat à consequentibus inter homines esse Diuinationem, at uero secundo libro M. Cicero multis argumẽtis nullam esse diuinationem ostendit.

tex.620 Οὗτος ὁ τόπος ὄξιν ἡ Καλλίππου τύχην προσλαβοῦσα, ἔ τὸ ἁμαρτον, ἔ τ' ἄλλα ὡς εἰρηται.

Hic locus in arte Callippi ꝑcipuè tractatur; in qua sumitur etiam, quod fieri potest, & alia, de quibus a nobis tam antea dictum est.

comm. Quam copiosus sit hic locus ostẽdit, de quo penè solo Callippus artis rhetoricæ scriptor antiquus uerba fecerit, & alia quædam pauca adiũxerit, ut de eo, quod fieri potest, aut nõ potest, de quo supra iã multa pertractata sunt. Aristoteles libro primo priorum ubi docet, quomodo liceat argumẽtorum, quæ ipse media uocat, copiam cõparare, docet à consequentibus plurima duci argumenta, quidam hęc appellant adiuncta, quidam cõmuniter accidentia. ut si quis probare uelit, uoluptatem esse bonam, uidendũ est, quæ sint ea, quæ bonum consequuntur, ut quod sit utile, quod eligendum, quod expetendum, quod naturæ accommodatum, quod iucũdũ, & si qua sunt huius generis alia. Si uero contrà probare uelit uoluptatem esse malam, debet ea diligenter scrutari. quæ malum consequuntur, ut quod sit damnosum, quod respuendum, quod fugiendum, quod à natura alienũ, quod tristitiam secum afferat. hæc in Arte sua Callippus diligenter persecutus est, quæ plurimum ualent ad differendum in contrarias partes. non satis autem constat utrum Callippus iste, de quo meminit Aristoteles hoc loco, sit is, qui Platonis auditor fuit, quem Suidas tradit à Syracusanis interfectum fuisse, quoniam regnum affectabat, de quo Plutarchus in Dionis uita, fuit autẽ Dionis Syracusani proditor, & improbus, ac sceleſtus homo, an alius quispiã, qui de ratione dicẽdi scripserit. certè Quintilianus libr. 3. ubi scriptores artis commemorat, huius Callippi non meminit. quem etiam Aristoteles ostendit imperfectam artem tradidisse, quoniam unum tantum locum tractauit, paucis quibusdam adiunctis.

Ἄλλος ὅταν περὶ δυοῖν, καὶ ἀπὸ τούτων συμβαίνειν προ τex.621
ῤῥήσεων, ἢ ἀποῤῥήσειν ἦν, καὶ τῷ πρότερον εἰρημένῳ ῥόπῳ, ἐπ' ἀμφοῖν χρῆσθαι. διαφέρει δὲ, ὅτι ἐκεῖ μὲν τὰ τυχόντα ἀντίθετα, ἐνταῦθα δὲ ταὐτά.

Alius etiam, quando ex duobus contrariis, quæ consequuntur, aut suadere, aut dissuadere opus fuerit, & eo, quo diximus modo, in utranque partem uti. differt autem hic locus à superiore, quoniam in eo quæcunque eueniunt, qualiacunque sint, opponuntur. hic autem tantum ea, quæ contraria sunt.

Locus hic, non aliter atque superior, à conse comm.
quentibus dicitur. sed tamẽ ita distinguitur, ut in superiore, non cõtraria, & quæ plurimum inter se distant, opponantur. sed quæcunque consequi solent, ut scientiam consequitur inuidia, & sapientia, quæ nequaquam inter se contraria sunt. uoluptatem consequitur incunditas uitæ, & rerum honestarum negligentia, quę non sunt contraria. in hoc autem loco, quæ cõtraria sunt opponũtur, ut iustum iniustum, probum improbum. ut apud Ciceronem primo de Inuẽtione, si improbus est, cur uteris? si probus, cur accusas? & alibi ex poeta uescio quo;
„ *Nam si uereretur, quid eũ accuses, quòd est probus?*
Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accuses, qui id parui auditu existimat?
Quod conuersione sic reprehendetur; Imo uerò accusandus est. nam si ueretur, accuses. non enim parui auditu existimabit, sin inuerecundum animi ingenium possidet, tamen accuses, non enim probus est. hoc genus argumentationis Cicero complexionem uocat. in qua utrum concesseris reprehenditur. hoc genus (ut Quintilianus docet) plurimum ualet in altercando, qua in re Q. Hortensium multum ualuisse Cicero docet in Diuinatione, cum ita Cæcilium allo
„ quitur; quoties ille tibi potestatem, optio-
„ nemq; facturus sit, ut eligas utrum uelis, factum
„ esse necne, uerum esse, an falsum, utrum dixeris, id contra te futurum.

Οἷον ἱέρεια οὐκ εἶα τὸν υἱὸν δημηγορεῖν. καὶ tex.622
μὲν γὰρ ἔφησε τὰ δίκαια λέγειν, οἱ ἄνθρωποι σε μισήσουσιν. καὶ δὲ τὰ ἄδικα οἱ θεοὶ, ἀλλ' μὲν οὖν δὴ μηγορεῖν. καὶ μὲν γὰρ ἀδικαλέγῃς, οἱ ἄνθρωποι σε φιλήσουσιν. καὶ δὲ τὰ δίκαια, οἱ θεοὶ.

Vt Sacerdos quædam filium suum à publicis concionibus absterrebat, Nam si iusta dixeris, aiebat, homines te odio prosequentur: si uero iniusta, Deos offendes. imò uero dicet aliquis, conciones oportet. nam si iusta dixeris, Deos tibi conciliabis, sin iniusta homines.

Exemplo declarat, quomodo tractetur hic lo comm.
cus in utranque partem. quidam adolescẽs Orator fieri cupiebat, & in coucione de publicis rebus uerba facere. sed eius mater, quæ sacerdos erat, hoc illi dissuadere tentabat, quia plerique

concio-

concionatores malè audiebant. Itaque hoc dilemmate vsa est. Fili, nulla quæso tibi res cũ populo sit, neque in cõtione verba facere studeas. necesse est enim vt aut iusta, aut iniusta dicas. si iusta dicere tentaueris, homines te magno prosequentur odio, Si vero volueris iniusta dicere, deorum indignationem non effugies. hoc argumentum (inquit Aristoteles) ita conuerti potest. Imò verò mater omnino mihi vtile erit concionari. Si enim iusta dixero, deos amicos, & propitios habebo, si vero quæ iniusta sunt, defendero, mihi homines conciliabo. tale est illud, quod A. Gellius libro quinto capite decimo de Protagora Sophista, & de Euathlo eius discipulo refert. cum enim Euarhlus artis Rhetoricæ cupidus esset, accessit ad Protagoram, & cum eo pactus est, quãtum mercedis ei daret, dimidiumq; statim numerauit, reliquum verò se tũc daturum pollicitus est, eum artè didicisset, hoc est, cum causam aliquam benè peroraſſet, & vicisset. postea verò cum Enathlus multum in arte profecisset, neque tamen ullam causam reciperet, cum Protagoras magister in iudiciũ vocauit, atq; ita exorsus est; Disce stultissime adolescens vtroque modo fore, vti reddas, quod peto, siue contra te pronunciatum fuerit, siue pro te. nam si contra te lis data erit, merces mihi ex sententia debebitur, quia ego vicero. si verò secundũ te iudicatum fuerit, merces mihi ex pacto debebitur, quia tu viceris. ad ea respondit Euathlus, Disce tu quoque magister sapientissime, vtroque modo fieri vti nõ reddam, quod petis, siue contra me pronũciatum fuerit, siue pro me. nam si iudices pro mea causa senserint, nihil tibi ex sententia debebitur, quia ego vicero, si contra me pronunciauerint, nihil tibi ex pacto debebo, quia ego non vicero. hoc dilemmatis genus græci vocãt ἀμφίκερων, eo quod in aduersarium retorqueri solet. Scitum est illud Antigoni regis, à quo cũ frater peteret, ut causa, quam habebar cum aduersario quodam, non in foro, sed domi cognosceretur, is ita respondit; Si causam iniustam habes, cur litigas? Si iustã, cur hominum conspectum refugis? potuit autẽ ita frater respondere, debes hoc mihi, si me amas concedere. nam si causa mea iniusta est, minorẽ infamiam priuatim, quam publice subibo, si iusta melius, & facilius domi cognoscetur.

tex.623 Τοῦτο δ' ἔστι ταὐτὸ τῷ λεγομένῳ τὸ ἅλας πρίασθαι, καὶ τοὺς ἅλας.

Hoc autem idem est cum eo, quod vulgo dicitur paludem, & sales emere.

COMM. Auctor Prouerbiorum, locum hunc Aristotelis citat, & ita legit, τὸ ἔλαιον πρίασθαι, καὶ τὰς ἅλας, hoc est, oleum, & salem emere. & ait hoc prouerbio significari, nonnunquam remedijs contrarijs utendum esse, nunc acrimonia, nunc lenitudine. Sal. n. (inquit) mordet, ac siccat, oleum lenit, & humectat. sic medici oleum addunt sali, ne plus satis erodat, & qui sapiunt admonitionis acrimoniam, bonis verbis leuiunt, hæc ille. quæ potius ex ingenio suo commentus uidetur, quam ex alicuius ueteris scriptoris interpretatione. sunt quibus placeat, olim hoc prouerbio præcipi solitum. ita nos instruere oportere, vt insipientium argumentis, & dilemmatis facile occurrere, atq; ea refellere possimus. tradit enim Aristophanis interpres in Nubibus, hanc apud veteres fuisse consuetudinem, ut qui desiperẽt, Sale, & oleo perungerentur. quoniam id aduersus dementiam remedium præsens existimabatur. oleum igitur, & salem (aiunt) emere oportet, vel, ne tanquam insipientes vtamur argumẽtis, quæ in nos retorqueri possint, uel vt argumenta, quæ ab aduersarijs tanquam desipientibus, proferuntur, diluamus. Sed omnino prouerbium obscurum est, & ipsa vetustate deletum. itaque coniectura tantum vti possumus. mihi magis placet ea lectio, quam in manu scripto, reperi τὸ ἔλαιον πρίασθαι καὶ τὰς ἅλας, hoc est paludem, & sales emere, vt sit sensus, vt bona habeamus interdum aliqua mala subeunda sunt. & aliquod accipiendum est incommodum, vt maiorem vtilitatem cõsequamur. vt siquis emere salinas cupiens id obtinere non possit, nisi etiam vicinam paludem emat. atque hic sensus huic loco maxime conuenit. vulgo etiam dicũt, neminem posse carnes sine ossibus emere. quasi omni vtilitati sit adiuncta incommoditas aliqua. Itaque potest aliquis dicere. concionandũ est omnino, quoniam vtilissimũ est populo, quæ iusta sunt, persuadere; etiam si fortasse aliquos homines offendamus. oportet enim & paludẽ, & sales emere. sic uti prouerbio dicitur.

Καὶ ἡ βλαισώσις τοῦτ' ἔστι, ὅταν δύο τοῖν ἐναντίοιν ἑκατέρου ἀγαθὸν, καὶ κακὸν ἑκάτερον, ἑκάτερα ἑκατέροις. tex.624

Et hæc ratio blæsosis, hoc est inuersio vocatur: cum duorum contrariorum vtrunque bonum, & malum consequitur ita, vt vtraque sint vtriusque contraria.

Blæsosis apud græcos significat obliquitatẽ crurum, qualis est in cancris, ranis, & lacertis, & blæsi dicuntur, qui crura distorta, & in partem exteriorem versa gerunt, quos latini valgos, & varios dicunt, vt Budæus censet. quamuis blæsi dicantur etiam, qui lingua sunt impedita, qualis initio Demosthenes fuisse dicitur. hinc igitur apud rhetores hoc argumẽti genus Blæsosis dicebatur, quod in contrarias partes vergeretur. & est quando duo contraria proponuntur. quorum vtrumque bonum aliquod, & malum consequitur, & vtraque sunt vtrique contraria. vt in exemplo supra posito, iusta dicere, & iniusta dicere sunt inter se contraria. & eorum vtrumque bonum, & malum consequitur. nam qui iusta dicit, bonum id assequitur. quod eũ Dei diligunt, malum autem id, quod homines illi fiunt irati, ita contra, qui iniusta dicit, bonum id habet, quod amatur ab hominibus, sed in id malum incidit, quod Deos offendit. hoc modo quædam inuersio fit, siue obliquitas, q̃ blæsosis appellat. COMM.

Ἄλλος.

tex.625 Ἄλλος. ἐπεὶ δὲ οὐ τὰ αὐτὰ ἐπαινοῦσι φανερῶς, & ἀφανῶς. ἀλλὰ φανερῶς μὲν τὰ δίκαια, & τὰ καλὰ ἐπαινοῦσι μάλιστα. ἰδίᾳ δὲ τὰ συμφέροντα μᾶλλον βούλονται, ἐκ τούτων πειρᾶσθαι συνάγειν θάτερον.

Alius est locus, quandoquidem homines non eadem palam, & occultè probare solent; sed palam quidem iusta; & honesta maximè laudant, occultè verò magis utilia capiunt, cum ex his quispiam conatur alterum concludere.

COMM. Nunc locum aggreditur ab apertis, & occultis sententijs, qui magnam disputantibus vtilitatem affert, vt etiam in Elenchis docet Aristoteles. nam plerique homines solent aliter palam sentire, aliter occultè. palam enim omnes honesta, iustaque laudant. vt pro patria mori, potius quàm cum voluptate viuere, paupertatem ferre, potius quàm iniustè ditescere, nemini nocere, plurimis benefacere, continenter, & temperatè uiuere, cæteraque huius generis, nemo est ferè quin apertè laudet, & ab omnibus expetenda esse dicat, verum pauci sunt, qui eadem occultè probent, plerique enim magis quæ sunt vtilia, vel iucunda persequuntur. nam (ut ait Iuuenalis)

——*probitas laudatur, & alget.*

ab hoc loco totam ferè secundam Satyram finxit Iuuenalis.

Vltra Sauromatas fugere hinc libet, & glacialem
Oceanum, quoties aliquid de moribus audent
Qui Curios simulant, & bacchanalia viuunt.

Persius etiam Satyra secunda sic ait;

Mens bona, fama, fides, hæc clare, & vt audiat hospes.
Illa sibi introrsum, & sub lingua immurmurat, o si
Ebullat patrui præclarum funus. & cætera.

Cicero in Partitionibus docet huius loci vsum per distinctionem personarũ ubi sic ait; hoc primum intelligamus, hominum duo esse genera, alterum indoctum, & agreste; quod anteferat semper vtilitatem honestati, alterum humanum, expolitumq́; quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, iustitia, omnisq́; virtus, illi autem alteri quæstus, emolumẽtum, fructusq́; proponitur, atq; etiam voluptas. Quare vel apertas sententias sequi licet, vt Cicero pro P. Sestio, hæc imitamini per Deos immortales, qui dignitatem, qui laudem, qui gloriã quæritis, hæc ampla sunt, hæc diuina, hæc immortalia, & quæ sequuntur. uel occultas sententias, & cupiditates hominum profer re, vt pro M. Cælio, detur aliquid ætati, sit adolescentia liberior, non omnia voluptatibus deuegentur, non semper superet vera illa, & directa ratio, vincat aliquando cupiditas, voluptasq́; rationem. hæc enim licet apertè non probentur, tamen occultè tanquam vera conceduntur. pauci sunt enim, aut certè nulli, qui hac indole virtutis, & continentiæ, sint, ut respuant omnes uoluptates. omnemq́; uitæ suę cursum in labore corporis, atque in animi contentione conficiant, quos non quies, non remissio, non æqualium studia, non ludi, nõ conuiuia delectent. nihil in uita expetendum putent, nisi quod sit cum laude, & cum dignitate coniunctum. Quamobrem orator uidebit, utrũ causæ suæ magis conueniat id ne, quod palã, & apertè laudatur, an id, quod homines occultè cupiunt. nam utrumcunq́ue benè concluserit, fidẽ auditoribus faciet.

tex.626 Τῶν γὰρ παραδόξων οὗτος ὁ τόπος κυριώτατός ἐστιν.

Atque hic quidem locus præter cæteros, qui contra communem opinionem proferuntur, plurimum valet.

COMM. Sũt quidem etiã aliqui loci alij, quorum ope probari potest aliquid, contra receptas, & vulgatas hominum opiniones, sed hic omnium præstantissimus est, quoniam eo semper uti possumus, uel in affirmando, uel in refellendo. cum. n. inter se contrariæ sint apertæ, & occultæ sententiæ, qui confirmat apertas, occultas refellit, & contra qui occultas confirmat, refellit apertas. quas ob res semper ansa datur ex hoc loco in cõtrarias partes disputandi, & hæc est causa, cur hunc locum Aristoteles tantopere commẽdet.

tex.627 Ἄλλος. ἐκ τοῦ ἀλόγου συμβαίνειν. οἷον, ὁ Ἰφικράτης τὸν υἱὸν αὐτοῦ νήπιον ὄντα τῇ ἡλικίᾳ ὅτι μέγας ἦν, ἔφασκεν ἀξιοῦν στρατεύεσθαι. ὅτι εἰ τοὺς μεγάλους τῶν παίδων ἄνδρας νομίζουσι, τοὺς μικροὺς τῶν ἀνδρῶν, παῖδας εἶναι ψηφιοῦνται.

Alius locus, cum eadem ex proportione conueniunt: vt Iphicrates, cum eius filium, qui magno quidem erat corpore, sed adhuc ætate puerili, cogere vellent onera publica sustinere, dixit, si pueros, qui magno sunt corpore, viros existimatis; ergo etiam viros, qui pusillo corpore sunt, pueros existimare debetis.

COMM. A proportione sæpe firma ducuntur argumẽta. nam seruata proportione necesse est idẽ euenire. fit autẽ inter quatuor proportio, ut in numeris sicut se habent sex ad nouem, ita octo ad duodecim, ergo etiam contra, sicut se habent duodecim ad octo, ita nouem ad sex. interdum etiam in tribus tantum fit propotio, sed quod medium est, bis numeratur, ut sicut se habent duo ad quatuor, ita quatuor ad octo. quod autem fit in numeris, idem etiam in reliquis rebus omnibus, quæ sibi proportione respondent, ut sicut se habet filius ad patrem, ita pater ad auũ. sed filius in potestate patris est, ergo etiam pater est in aui potestate. ab hoc loco duxit elegans, & argutum Iphicrates Athenienſium dux argumentum, quo probauit, non debere filium suum ante constitutam ætatem onera publica sustinere. erat enim apud ueteres ea consuetudo, ut ante decimumseptimum ætatis annum pueri essent immunes, postea uerò sumpta uirili toga nomen in militiam dare cogebantur, & alia publica onera subire. cum igitur Iphicrates

filium

filium haberet magno quidem corpore, sed qui nondum ad ætatem constitutam peruenisset, & quidam ciues eum uellent, ad onera sustinenda impellere, quòd dicerent magnum esse, sic eos refellit Iphicrates à proportione, sicuti se habent pueri magno corpore ad viros, ita viri pusillo corpore ad pueros, ergo si pueri, qui magno corpore sunt, viri debent existimari, etiam viri, qui sunt pusillo corpore pueri sunt existimãdi. Sed cum hoc absurdum sit, vt qui viri sunt, pueri existimentur, etiam illud eadem ratione absurdum erit, vt qui pueri sunt, viri habeantur. Quintilianus libro 5. proportionem, quæ analogia græco nomine dicitur, similitudini subijcit, sic enim scribit; Analogiam quidam à simili seperauerunt, noa eam subiectam huic generi putamus. nam ut unum ad decem, sic decem ad centum simile certè est, & vt hostis, sic malus ciuis. quamquàm hæc ulterius quoque procedere solent, si turpis dominæ consuetudo cum seruo, turpis domini cum ancilla. Cicero primo de legibus ab hoc loco sic argumentatur; verè dicipotest magistratum legem esse loquentem, legem autem mutum magistratum. idem pro A. Cluentio; vt corpora nostra sine mente, sic ciuitas sine lege suis partibus vt neruis, ac sanguine, & membris vti non potest. verum (vt beuè Quintilianus sentit) multæ similitudines proportione sibi respondent, vt, Quod oculus in corpore, id mens in animo, quod paterfamilias in domo, id princeps in Rep. sicut malus pastor est, qui deglubit oues, ita malus princeps, qui subiectos perdit. Quod in rebus, quæ sentiunt, Sol est, id, in rebus, quæ intelliguntur, Deus. ira pro L. Murena Cicero docet in græcis artificibus eã esse proportionẽ inter aulœdos, & Citharœdos, quæ inter iurisconsultos, & Oratores.

tex.628 Καὶ ὁ Θεοδέκτης ἐν τῷ νόμῳ, ὅτι πολίτας μὲν ποιεῖσθαι τοὺς μισθοφόρους, οἷον τράβακα, καὶ Χαρίδημον δι' ἀρετὴν καὶ τὴν εὐεργεσίαν. φυγάδας δ' οὐ ποιήσει, τοὺς ἐν τοῖς μισθοφόροις ἀπώλεσα πεπραγμένους;

Et quo Theodectes vsus est in lege. Nam si propter modestiam, probitatemq; mercenarios milites ciuitate donatis, vt Strabacem, & Charidemum, nonne milites eos mercenarios exterminabitis, qui nefaria scelera perpetrarunt?

comm. Alterum exemplũ à proportione, quo Theodectes vsus est in quadam lege. cum enim probare vellet, quosdam improbos milites, qui merce de conducti fuerant, in exilium agendos, & extermiuandos esse, sic argumentatus est, in mercede conductis militibus eadem proportio esse debet, improborum ad pœnam, quæ proborum est ad præmium. sed milites mercenarios, qui præclare se gesserunt, ciuitate donare soletis, si curi iam Strabacem, & Charidemum in ciuitatẽ ascíuistis. ergo ẽt eos, qui se improbè, nefariéq; gerunt, ab vrbe uestra remouere, atque exterminare debetis. nam Solonis hæc sententia fuit, statum Reipub. pœna, præmioque contineri.

Ἄλλος, ἐκ τοῦ τὸ συμβαῖνον ἐπὶ ἑτέρου, ἐπὶ ἑαυτόν, ὅτι καὶ ἐξ ὧν συμβαίνει ταυτὶ. οἷον Ξενοφάνης ἔλεγεν, ὅτι ὁμοίως ἀσεβοῦσιν οἱ ἡγούμενοι φάσκοντες τοὺς θεοὺς, τοὺς γενέσθαι λέγουσιν. ἀμφοτέρως γὰρ συμβαίνει, μὴ εἶναί ποτε τοὺς θεούς. tex.629

Alius locus ab euentu, si idem est, vt etiam eadem dicantur ea, à quibus id euenit: vt quod Xenophanes dicebat, eodem modo impios esse illos, qui dicerent deos esse natos, atque eos, qui dicerent deos interire. nam vtroque modo fit, vt aliquando dei non sint.

comm. Hic locus & copiosus, & vtilis est, quoties ostendere volumus res, quæ videntur esse diuersæ, uel easdem penitus esse, uel eandem habere uim, ac potestatẽ; debemus id, quod ab eis euenit, considerare. nam si idem est terum illarum euentus, dicemus etiam res easdẽ esse, uel eiusdem esse potestatis. quod exemplo declarat Aristoteles. Xenophanes, cum uideret aliquos esse, qui de natura Deorum dissererent, & natos esse existimarent, qui etiam Theologi dicebantur, ut Hesiodus, & magno erant in bonore, ac precio apud uulgares homines, & imperitam multitudiem, dixit illos esse impios, & tantum peccare, quantum si dicerent, Deos mori, atque interire. quod à religione penitus alienum est. hoc autem probabat ab euentu, quoniam utroque modo siue Dei nati esse dicantur, siue interire, sit, ut aliquando Dei non sint, quod dictu impium est. hoc genere argumentationis frequentissime utitur Cicero, quod per comparationẽ fieri solet, ut nona Philippica, cum probare conatur Ser. Sulpitium tam esse dignum statua, quam illos, qui ferro essent in legatione interfecti. quoniam ei uitam abstulerit ipsa legatio. itaq; post nonnulla exempla ita concludit, Non igitur magis Octauium Leptines, nec Veientiũ rex eos, quos modo nominaui, quam Ser. Sulpitium occidit Antonius. is enim profecto mortẽ attulit, qui causa mortis fuit. quarta Philippica similem esse M. Antonium Spartaco, & Catilinæ confirmat eò, quòd in patriam Antonius, ut illi bellum gereret. apud Virgilium Aeneidos decimo Venus ab euentu probat Troianos in ijsdem esse malis, quibus fuerant, cum Troia obsideretur.

——*nunquam ne leuari.*
Obsidione fines' muris iterum imminet hostis
Nascentis Troiæ, nec non exercitus alter,
Atque iterũ in Teucros Aetolis surgit ab Arpis,
Tydides, equidem credo mea uulnera rebant.

Cicero primo de Officijs colligit pari laude dignos esse qui bene Remp. administrant domi, & qui foris egregie bella gerunt. quoniam utriq; ciuitatis statum confirmant.

Καὶ ὅλως δὲ τὸ συμβαῖνον ἐξ ἑκατέρου, λαμβάνειν ὡς ταυτὸ ὄντα. μᾶλλον δὲ κρίνειν ἐν πρὸ tex.630

Πραξάτης.

Σωκράτης, ἀλλὰ περὶ ὅλης τῆς πράγματος, εἰ χρὴ φιλοσοφεῖν.

Et omnino quod euenit, ex utroque probare oportet, unum, atq; idem esse, vt, Non enim de Socrate, sed de toto hoc studio iudicaturi estis, vtrum philosophiæ danda sit opera, nec ne.

COMM. Quoties (inquit) iucidit hic locus, debet Orator probare, quod ex utroque eueniet, unum atque idem futurum, ut maioris mali, uel boni comparatione iudicum animi magis moueantur. quod ostendit exemplo sumpto ex oratione pro Socrate, cum esset à Melito uocatus in iudicium. quo exemplo uolebat orator, quicunque fuit illius orationis auctor, iudicibus persuadere, ne Socratem condemnarent, omnis philosophiæ ciuilis parentem. nam idem esse dicebat, damnare Socratem, & damnare totum philosophiæ studium. turpe autē fuisset iudicibus, studium philosophiæ damnare, & sententia sua statuere non esse philosophiæ dandam operam. turpe igitur etiam Socratem condemnare. Cicero pro lege Manilia hac ratione Quiritibus suadet, ut uectigalium Asianorum rationem habeant. nam si illa amiserint, etiam pecunias, quas Romæ haberēt, amissuros eos affirmat. Non.n. (inquit) possunt vna in ciuitate multi rem, atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem trahant. à quo periculo prohibete Remp. & mihi credite id, quod ipsi uidetis. hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro uersatur, implicita est cum illis pecuniis asiaticis, & cohæret, ruere illa non possunt, ut hæc nou eodē labefactata motu concidant. tale est illud pro A. Cluentio, Non illi pos de unius municipis fortunis arbitrantur, sed de totius municipij statu, dignitate, commodisq; omnibus sententias laturos. & pro Milone, Nou enim potestis hoc facinus improbum iudicare, quin simul iudicetis, omnibus, qui iulatrones inciderint, aut illotū telis, aut uestris sententiis esse pereundum. pro C. Rabitio colligit Cicero, si damnandus est Rabirius, quod arma contra Saturninum sumpserit, eodem crimine plurimos honestissimos uiros in summū capitis periculum esse venturos.

tex.631 Καὶ ὅτι δίδοται γῆ, καὶ ὕδωρ, δουλεύειν ὄν.

Et terrā, atque aquam dare, esse idem quod seruire.

COMM. Tertium hoc exemplum est, sumptum à consuetudine regum Persarum, qui eos, ad quos accedebant, terram, atque aquam poscere solebant, qua petitione sibi rerum omnium potestatem tradi uelle significabant. de hac consuetudine meminit T. Liuius initio belli Asiatici his quidem verbis, nisi crederent Persas, cum aquā, terramq; à Lacedæmonijs petiueruut, gleba terræ, & haustu aquæ eguisse. quo ex loco potest intelligi Persas aliquando aquam, terramque à Lacedæmonijs petiuisse, qua petitione uolebāt, sub ditionem suam cogredigere, potuisset igitur aliquis Lacedæmonijs facile suadere, ne aquam, & terram Persis darent, quoniam idem esset, ac si eorum seruos se esse confiterentur. Cicero in Diuinatione contra Verrem, vt ostēdat Q. Cęcilium non fore bonum, & acrem Verris accusatorem ait. Q. Cæcilium accusatorem constituere, esse idem quod Verrem absoluere. sic enim Hortensium Verris patronum loquentem inducit, Non enim illud peto, quod soleo, cum vehemētius cōtendi, impetrare, reus vt absoluatur, non peto, sed vt ab hoc potius, quam ab illo accusetur, id peto. da mihi hoc, concede, quod facile est, quod honestum, quod non inuidiosum. quod cum dederis, sine vllo tuo periculo, sine infamia illud dederis, vt is absoluatur, cuius causa laboro.

Καὶ τὸ μετέχειν τῆς κοινῆς εἰρήνης, ποιεῖν τὸ προσταττόμενον. tex.632

Et communis pacis fieri participes idem esse, atque imperatum facere.

COMM. Quartum, & vltimum huius loci exemplum est huiusmodi, Græci pacem cum Philippo Macedoniæ rege facturi Athenienses inuitarunt, vt pacis illius communis participes fieri vellent, quo uniuersa Græcia à bello quiesceret, Orator quidam Athenienſibus dissuadet pacem, & admonet, ne cum alijs Græcis conditiones pacis admittant. atq; hoc vtitur argumento, Non debetis Athenienses huius communis pacis participes fieri, uam hoc perinde est, atque si parere, atque imperata facere volueritis. Cicero philippica quinta uult idem esse Murinam obsidere, & Romam, cum tamen maxima sit differentia. sic enim ait. Quid interest, per Deos immortales, vtrum hanc vrbem oppugnet, an huius vrbis propugnaculum? coloniamque populi R. præsidij causa collocatam?

Λυπηρὸν δ' ἀεὶ ὁποτέρου ἦ χρήσιμον. tex.633

Cum autem alterutrum sumi possit, id erit sumendum, quod nobis vtile est.

COMM. Hoc ab Oratoris prudentia pendet, vt cum duæ res sint, quæ pene sint eædem inter se, sumat eam ad probandum, quæ causæ suæ magis conuenire videatur. nam si nobis vtile erit easdem esse probare, id faciendum est, sint autem diuersas esse proderit ostendere, id quoque conari debemus. ut siquis dixerit, idem esse vitium, de fama alicuius detrahere, & bonis, ac fortunis aliquem spoliare, nos contra magnum inter famā, & fortunas discrimen esse docebimus.

Ἄλλος, ἐκ τοῦ μὴ ταυτὸ τοὺς αὐτοὺς ἀεὶ αἱρεῖσθαι, ὕστερον, ἀλλ' αὐτάπαλιν. οἷον τόδε τὸ εἰδύμνημα. εἰ φεύγοντες μὲν ἐμαχόμεθα, ὅπως κατέλθωμεν, κατελθόντες δὲ, φεύξόμεθα, ὅπως μὴ μαχώμεθα. ὅτε μὲν γὰρ τὸ μὴ μάχεσθαι ἀντὶ τοῦ μάχεσθαι ἠροῦντο, ὅτε δὲ τὸ μὴ μάχεσθαι αἱροῦνται τοῦ μὴ μάχεσθαι. tex.634

Alius locus est ex eo, quod idem non eadem semper

semper eligunt aut antea, aut postea, sed diuersis temporibus diuersa: vt in illo est enthymemate; si, cũ in exilio essemus, pugnauimus, vt in patriam rediremus, nunc postquam reuersi sumus, in exilium abibimus, ne pugnemus? aliquando enim in patria manere pugnando elegerunt; aliquando verò patria potius discedere, quàm pugnare voluerunt.

COMM. Non semper homines eodem sunt animo, neque in eadem sententia perseuerant, sed vel ratione, consilioq; , vel aliqua animi perturbatione mutantur . Quod siquis cum ratioone consilium mutet, is laude potius quàm vituperatione dignus est. nam (vt ait Cicero) nunquam præstantibus in Rep. gubernanda viris laudata est in vna sententia perpetua permãsio. Si verò quis animi perturbatione sententiam mutet, is facile reprehẽdi poterit ex hoc loco, quòd sibi non constet, neque eandem semper honestatem sequatur. & quod aliquando cum laude secutus est, nunc eum ignominia relinquat. sumit autẽ exemplum Aristoteles ex oratione Lysiæ oratoris egregij, qui quadam in oratione, de qua Dionysius Halicarnasæus meminit , Athenienses, postquam in vrbem expulsis Lacedæmoniorum tyrannis, & ijs, qui statum popularem sustulerant, tenuissent, hortatur, vt in sententia pugnandi permaneãt, & aduersarios suos ab vrbe procul arceãt, & hoc facit Enthymemate à contrarijs deducto, hoc modo ; An non hoc nobis turpissimum esset Athenienses, si, cum essemus in exilio, pugnauimus vt in patriam rediremus, nunc postquam reuersi sumus , irerum in exiliũ abiuerimus, ne pugnemus? hæc autem (inquit Aristoteles) fuit iusta reprehensio. nam illi ciues, non in eadem sententia constiterunt, modo enim omni ratione in patria manere volebant, & sese armis defendere, modo potius quàm armis decertare, discedere à patria statuerunt. sic Cicero prima Philippica Dolabellam , & Antonium reprehendit , quod non in eadem sententia conseruandæ libertatis constitissent. sic enim cum Antonio loquitur; Num huiusce, cum pro salute Reip. tanta gessisses, fortunæ te, num amplitudinis, num claritatis, num gloriæ pœnitebat? vnde igitur subito tanta ista mutatio? & cũ Dolabella sic loquitur. Recordare quæso Dolabella consensum illum theatri, cum omnes earũ rerum obliti, propter quas tibi fuerant offensi, significauerunt se nouo beneficio memoriam veteris doloris abiecisse. hanc tu P. Dolabella (magno loquor eum dolore) hanc tu (inquam) potuisti æquo animo tantam dignitatem deponere? valet igitur hic locus ad improbandam inconstantiam, & leuitatem, atque ad exhortandos homines, vt in bene instituta sententia perseuerent.

tex.635 Ἄλλος, τὸ δ' εἶπεν αὖ ἕτι εἰ μὴ ἔδοξεν τοῦτο εἶπεν φαῦλον εἶναι, ἢ γενέσθαι.

Alius locus est, cum quis dicit, aliquid eius gratia esse, aut factum esse, cuius gratia neque est, neque factum est.

Magnam habet vim hic locus, quoniã exquirit causam illam, quæ finis dicitur, & quo consilio, cuius rei gratia quidque fiat. multæ sunt. n. in hominibus simulationes, multæ fraudes, multi doli, & sæpe fit, vt quis amoris, aut vtilitatis amicorum gratia se quippiam facere dicat, cũ tamen longe aliam mentem habeat. quod si poterit Orator ostendere nequaquam aduersãriũ eo consilio, aut eius rei gratia fecisse, aut facere, quod fecerit, aut facit, qua ille affirmat, facile poterit eum refellere. quod Cicero de lege agraria contra Rullũ copiosissimè facit. nam Rullus legem agrariam ad populi R. vtilitatem se ferre uelle simulabat, cum tamen longe aliud spectaret. Cicero igitur multis rationibus , & argumentis probat, non eius rei gratia, quam fingebat, legem à Rullo latã fuisse. vt ibi, neque siqui agros populo R. pollicentur si aliud quiddam obscurè moliuntur, aliud spe, ac specie simulationis ostentant populares existimandi sunt. & alibi , Atqui ego à primo capite legis vsque ad extremum reperio Quirites, nihil aliud cogitatũ, nihil aliud susceptum, nihil aliud actum, nisi uti decem reges ærarij , vectigalium , prouinciarum omnium, totius Reip. regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum domini eõstituerẽtur, legis agrariæ simulatione, atq; nomine. Deniq; in tota illa oratione nihil aliud agit, atque molitur Cicero, nisi ut apertè ostendat, non eius rei gratia legem à Rullo fuisse propositam, qua ille se ferre legem illam simulabat. ita pro Milone, Clodium ait Pręturam petiuisse, non quia honoris gradum spectaret, vt cæteri, sed vt Remp. arbitrio suo dilacerare posset.

Οἷον, εἰ δοίη αὐτῇ τινὶ, ἵνα ἀφιλόμφους λυπήσῃ. tex.636

Vt si quis alicui quid donaret, vt illud deinde idem auferens, dolorem inureret.

Hoc, quod pro exemplo ponit Aristoteles sæpe reges, & principes facere solent, vt suos familiares, & aulicos magnis muneribus cumulẽt, & dignitatibus exornent, nõ quod illos amẽt, aut illis bonis ipsos diu frui veliut, sed vt eosdem postea spoliantes magno dolore , & cruciatu afficiant. hoc quod ait Claudianus,

—— tolluntur in altum
Vt casu grauiore ruant.

Οὕτω καὶ τῶν ἐρώντων.
Πολλοῖς ὁ δαίμων οὐ κατ' ἔνοιαν φέρων, tex.637
Μεγάλα δίδωσιν ἀτυχήματα, ἀλλ' ἵνα
Τὰς συμφορὰς λάβωσιν ὀλοφυρσίρας.

Vnde etiam illud dictum est;
Felicitates; atque opes dat maximas
Fortuna multis, non quod illos diligat,
Sed de gradu præstantiore vt decidant.

Tres versus iambicos senarios pro exemplo citat, COMM.

citat, quorum nos sententiam totidem senarijs latinis interpretati sumus. sed cuius poetæ sint, neque Aristoteles addit, neque nos adhuc scire potuimus, sunt autem elegantes, & eorum sententiam impugnat, qui quosdam homines, quia fortunati sunt, & felices, putant ab ipsa fortuna diligi, atque amari. non est ita (inquit poeta) neque enim eos fortuna omnes diligit, quibus magnas opes, & felicitates donat, sed id facit, vt cũ in altum eos extulerit, postea grauiore casu præcipitentur. hanc sententiam C. Cæsar primo libro de bello Gallico sic expressit, Consuesse. n. » Deos immortales, quo grauius homines ex cõ- » mutatione rerum doleant, quos pro scelere eo- » rum vlcisci velint, ijs secundiores interdum res, » & diuturniorem impunitatem concedere. Sic contra sæpe fit, vt bonos viros multis calamitatibus affligi Deus patiatur, non quod illos odio prosequatur, sed vt deinde beatiores æuo sempiterno perfruantur.

10 20

tex.638 Καὶ τὸ ἐκ τῦ Μελεάγρου τῦ Ἀντιφῶντος,

Οὐχ ἵνα κτείνωσι θῆρα, ὅπως δὲ μάρτυρες
Ἀρετῆς ἥξουσι Μελεάγρῳ πρὸς ἑλλάδα.

Et illud ex Antiphontis Meleagro:
Non tam necandi causa apri conuenerant,
Quam maximæ virtutis vt testes forent
Meleagri, apud Græcos:

30

comm. Antipbon poeta Tragicus fuit, & orator eximius, quem Thucydides ait primum omnium pro se causam capitis optimè peroraſſe, de quo multa Plutarchus. hic Tragœdiam scripsit inter cæteras Meleagrum nomine, quoniam in ea de calamitosa Meleagri morte tractabat, sed in ea tragœdia, dum Meleagri virtutem extollere laudando vellet, dixit ex vniuersa Græcia concursum à præstantissimis, & fortissimis viris esse factum, quo tempore quidam ferus, & immanis aper totam regionem Calydoniam deuastaret, non tantum vt aprum interficerent, quantũ vt eximiæ virtutis Meleagri testes forent. fuerunt igitur Græcis illis heroibus duo fines propositi. vnus vt aprum necarent, alter vt Meleagri præsentem virtutem intuerentur. priorem illum poeta minuit, vt hunc secundum amplificet, quasi non venturi fuissent, nisi Meleagri virtutis se spectatores fore edidissent. hanc autem apri Calydonii uenationem, & heroes, qui illi interfuerunt, copiosè describit Ouidius Metamorphosis suæ libro octauo, & Homerus meminit nono Iliadis.

40 50

tex.639 Καὶ τὸ ἐκ τῦ Αἴαντος τῦ Θεοδέκτου, ὅτι ὁ Διομήδης προείλετο δόλιχαύχενα, οὐ πρῶτον ἀλλ' ἵνα ἥττων ἦ ἀκολουθῶν. ἐδίδαξεν γὰρ τόπον, εἶτα ποίησεν.

Et illud ex Theodectis Aiace, q Diomedes Vlyssem socium elegerat, non quòd eum honoraret, sed ut comes se esset inferior. hæc enim etiã de causa potuit illud à Diomede fieri.

Theodectes tragœdiam conscripsit Aiacem comm. nomine, sicut etiã Sophocles, in qua, eum Vlysses gloriaretur, ex omnibus Græcis sorte sibi à Diomede præstantissimo viro socium electum fuisse, quod eum Diomedes, & cõsilio præstare, & manu promptum esse cognosceret, contra Aiax hanc rem in Vlyssis vituperationem conuertit, non. n. (inquit) te Diomedes ideo socium elegit, quòd te honoret, aut egregium esse iudicet, sed vt comitem inferiorem habeat. nam si alium forte socium elegisset, verebatur, ne aliquid suæ laudis, & gloriæ amitteret, nunc cum ignauum, & imbellem comitem habeat, quicquid eximiè facit, id totum sibi existimat, neque timet, vt ei aliquid ex sua laude decerpas. hæc autem Aiacis ratio verisimilis est, quia fieri potest, (inquit Aristoteles) vt Diomedes ea mente, atque cõsilio comitem Vlyssem elegerit. difficile enim est, de alienis cogitationibus iudicare. ita Cicero tertia in Verrem actione, eum negare non posset C. Verrem à L. Sylla magnis muneribus donatum fuisse, causam turpem adiungit, vt Verrẽ magis vituperet. ait enim non ideo L. Syllam ea munera Verri dedisse, quod illum amicum sibi esse uellet, sed quia Carbonis proditor fuerat. habuit (inquit) honorem vt proditori, non vt amico fidem. ita pro Q. Ligario, quo magis Tuberonis crudelitatem augeat, ait eum accusatione sua non id quærere, quod cæteri accusatores solent, vt reus condemnetur, sed vt vita priuetur. Hæc (inquit) non modo mirabilia sunt, sed prodigijs similia quæ dicam, non habet eam vim ista accusatio, vt Q. Ligarius condemnetur, sed vt necetur. hoc egit ciuis Romanus ante te nemo. & paulo post, non tu ergo hũc patria priuare, qua caret, sed vita uis. Sic Ilioneus Troianorum Orator apud Virgilium primo Aeneidos vt Didoni metum adimeret, ait Troianos non ea de causa in Africam venisse, vt aliquid hostile molirentur, sed coactos tempestatibus. est autem copiosissimus hic locus, & frequentissimus, & in coniecturalibus causis valde necessarius. vt pro Roscio Amer. dicebat accusator Erucius Roscio odio patri suo fuisse, quòd eũ pater in prædia rustica relegarat. contra Cicero, non quia pater eum oderat, sed quia valde amabat, ait prædijs rusticis præfecisse. in eadem oratione docet Cicero Roscium ab aduersarijs fuisse accusatum, non quia parricidium commisisset, sed quia bona eius aduersarii inuaserant, quæ uiuo Roscio diutius tenere non possent. pro Q. Ligario probare conatur Ligarium in Africa diu fuisse, nõ quia Cæsaris esset inimicus, sed quia propter belli tumultum illinc euadere non potuerit. quoties igitur quærimus qua mente, quo consilio sit aliquid gestũ, possumus ex hoc loco argumenta ducere.

Ἄλλος, κοινὸς, καὶ τοῖς ἀμφισβητοῦσι, καὶ τοῖς tex.640
συμβουλεύουσι, σκοπεῖν τὰ προσήκοντα, καὶ ἀνήκοντα, καὶ ἃ οἰκεῖα, καὶ πράττουσι, καὶ φεύγουσι. ταῦτα γὰρ ὅτι ἃ ἐστὶ μᾶλλον ὑπάρχει, δεῖ πράττειν. οἷον, εἰ ἀμείνων, καὶ ῥᾴδιον, καὶ ὠφέλιμον, ἢ αὐτῷ

ἢ αὐτῷ ἢ φίλοις, ἢ ἐλαφρὸν ἐχθροῖς, καὶ ὅπως ἢ μέγιστον, ἢ ἐλάττων ἢ ζημία τῶν πραγμάτων. ἐκ προφάσεως δὲ ἐκ τούτων, καὶ ἀπροφάσεως ἐκ τῶν ἐναντίων.

Alius locus est communis disceptantium, & deliberantium: vt ea consideremus, quæ vel impellere, vel retrahere possunt, & quorum causa solent homines aliquid aut efficere, aut euitare, hæc enim si adsint; rem aggredi oportet, vt si fieri potest, si facile est, si vtile vel sibi vel amicis, vel noxium, & perniciosum inimicis. aut si minor est pœna, quã id, quod expetunt. nã his rationibus suadere solent, & contrarijs dissuadere.

COMM. Locum aggreditur communem iudicialibus controuersijs, & deliberatiuo generi. cum ea diligenter aduertimus, quæ possunt homines ad aliquid agendũ impellere, vel retrahere. & cum ea consideramus, quæ sunt in causa, vt aliquid homines faciant, aut euitent; nam si res huiusmodi adesse probare potuerimus; facile quod volumus, esse aggrediendum suadebimus. quinque verò numerat, quæ in deliberatiuo genere plurimum valent. primũ est, si fieri potest. cum enim de aliqua re deliberamus, si quis probare potest eam effici nullo modo posse, statim omnis deliberatio tollitur. vt non poterit Cæsar isthmum perfodere, nõ poterit in Africam Annibalẽ Scipio retrahere. non poterit Scythas Alexander debellare. quod si cõstat fieri posse, tunc videndum est etiam quam facile. nam (vt ait in Partitionibus Cicero) quæ perdifficilia sunt, perinde habenda sæpè sunt, ac si effici non possint. vt si deliberet Xerses, an pontem super Hellespontum faciat, dissuasor ostendere poterit id esse difficillimum, atque ideo dimittendum. uerum quamuis res perdifficilis, & perardua sit, tamen sæpè fructu, & dignitate, quæ percipitur ex ea, compensatur, vt Cicero pro P. Sestio; Est labor, non nego. pericula magna, fateor. multæ insidiæ sunt bonis, verissimè dictum est, sed te id, quod multi inuideant, multique expetant, infelicia sit (inquit) postulare, si tu laborem summa eum cura efferas nullum. hoc igitur secundum est, vt postquam ostenderimus rem fieri posse, doceamus etiam facilem, & procliuem esse. Tertium est, vt vel eis, quibus consilium damus, vel amicis eorum rem fore vtilissimam ostẽdamus. mouetur enim animus statim vtilitatis commemoratione. nam omnis deliberationis finis est vtilitas, vt pro lege Man. Cicero docet vtilissimum fore bellum contra Mithridatẽ, quoniam in eo agitur populi R. gloria, agitur salus sociorum, atque amicorum, aguntur certissima populi R. vectigalia, & maxima, aguntur bona multorum ciuium. hæc enim omnia sunt vtilissima. Quartum est ut doceamus noxium, & perniciosum inimicis id fore, quod suademus. omnes enim inimicis suis malefacere, atque incommodare concupiscunt. cum adolescens quidam à Diogene Cynico petisset, qua ratione posset inimicos suos vlcisci, respondit Diogenes, si te quamoptimè gesseris. nam uirtutes, & egregia facta magnum inimicis dolorem afferre soleut, amicis autem gaudium, & lætitiam. Quintũ est, si minor pœna sit, quàm id, quod expetunt, nam æquo animo pœnam subeunt homines, cum maiorem utilitatem, aut uoluptatem ex facto suo percipiunt. Cicero in Partitionibus locum hunc ita expressit, aut si iudicij pœnã leuior, quàm fructus præmium. quod Verrem in Sicilia cum prætor esset, fecisse dicit, tantum. n. rapuit, ut deinde iudicij pœnam non timeret. Qui ita (inquit) dicitur, iis esse metuendum, qui, quod ipsis solis satis esset, surripuissent, se tantum rapuisse, ut id multis satis esse possit. ita facile pecuniæ cupido suadere poterimus, ut omni ratione lucrari studeat, neque infamiam auaritiæ timeat, cum diuitiæ maiorem afferãt uoluptatem, quã auaritiæ suspicio dolorem. sic enim apud Horatium auarus quidam loquitur.

—— populus me sibilat, at mihi plaudo
Ipse domi, simul ac nummos contemplor in arca.

Hæ sunt rationes quibus aliquid Orator suadere potest, & contrarijs dissuadere.

Ἐκ δὲ τῶν αὐτῶν τούτων, καὶ κατηγορῆσαι, καὶ ἀπολογήσασθαι. ἐκ μὲν τῶν ἀπροφασίστων, ἀπολογοῦνται, ἐκ δὲ τῶν προφασίστων, κατηγοροῦσιν. ἴσως δὲ πᾶσιν ὅτοις ὅλη τέχνη, ἥτις Παμφίλου, καὶ ἡ Καλλίππου. tex. 641

Quin ex ijsdem, & accusant, & defendunt, quibus enim argumentis dissuadent, ijsdem etiam defendunt, & quibus suadent etiam accusant. uno verò hoc loco tota Pamphili, & Callippi ars continetur.

Ostendit locum hunc non tantum in deliberationibus, sed etiam in iudicijs multum ualere. siquidem dicendi genera ita committeutur, ut quibus argumentis aliquid dissuademus, ijsdem etiam defendamus, & quibus suademus, eisdem accusemus. cum enim aliquid dissuadere uolumus, ostendimus id. aut nullo modo fieri posse, aut non facile, aut nullam utilitatem habere, aut inimicis gratum fore, aut maiorem esse in eo molestiam, atque periculum, quàm emolumentum. ita cum defendimus ostendere conamur, reum efficiendi facultatem non habuisse, aut difficulter id facere potuisse, aut nullum ex eo facto fructum speraisse, aut inimicis rem gratam facere noluisse, aut denique non tã stultum fuisse, ut paruæ utilitatis gratia tantum periculum subire uellet. hæc enim omnia defensionem adiuuant, & coniecturam ueri similiorem efficiunt. contra uerò cum accusamus, eos locos persequimur, quibus utimur in suadendo. ut facultatem habuerit committendi sceleris, facile committere potuit, magnas utilitates in eo sibi propositas intelligebat, inimicum ulcisci cupiebat. COMM.

cupiebat. periculum se perrumpere posse sperabat. quare tantum mutata dicendi ratione, eodem manente loco, poterimus & deliberationea, & iudiciales conrouersias tractare. quod cum intelligerent duo rhetores antiqui Callippus & Pamphilus totam artem suam Rhetoricam super hoc uno loco fundauerunt, ex quo intelligitur, quam imperfectè, atque imperitè illi artem tradiderint. De Callippo meminit Plutarchus in Dione, quem Platonis quidem auditorem fuisse dicit, sed sceleſtum hominem, quippe qui Dionem per proditionem occiderit, Pamphilum autem quasi per cõemptionem L. Crassus apud Ciceronem tertio de Oratore ita nominat, Pamphilumque nescio quem sinamus in insulis tantam rem, tamquam pueriles delitias aliquas depingere. de hoc meminit etiã Suidas.

tex.642 Ἄλλος, ἐκ τῶν δοκούντων μὲν γίνεσθαι, ἀπίστων δέ, ὅτι οὐκ αὐτὸ ἔδοξεν, ἢ μὴ λῦσαι, ἢ ἐγγὺς λῦσαι.

Alius locus ex ijs, quæ fieri quidem videntur, sed sua sponte incredibilia sunt, quoniam non crederentur, nisi aut iam essent, aut prope essent.

comm. Argumentum ab incredibili, uel ab effectu, uel ab aliqua similitudine probatur. cum enim aliquid sua sponte est incredibile, si effectus appareat, multo magis animos mouet ad credendum. ut quod mater extinctum filium suum cupiat, hoc sua sponte nidetur incredibile. quoniã matres ferè omnes filioa suos tenerè amant, sed Cicero pro Cluentio probat ab effectis Sassiam Cluentij matrem filio suo mortem machinari. Quare ita Indices contra illam excitat,

» Quo enim est ipsum nomen amantius, indulgen-
» tiusque maternum, hoc illius matris, quæ mul-
» tos iam annos, & nunc cum maximè filium in-
» terfectum cupit, singulare scelus maiore odio
dignum esse ducetis. pro Corn. Balbo docet à summa Cn. Pompeij præstantia, ueram illam esse sententiam, quæ uulgo incredibilis esse putabatur. Qui omnes animo uirtutes penitus comprehendisset, omnia quæ facere nellet, facillimè tractare. sæpe etiam similitudo facit, ut quæ putantur incredibilia, uera esse uideantur, cuius exemplum paulo post ipse ponit Aristoteles.

tex.643 Καὶ ὅτι μᾶλλον. ἢ γὰρ τὰ ὄντα, ἢ τὰ εἰκότα, ὑπολαμβάνουσιν, εἰ οὖν ἄπιστον, καὶ μὴ εἰκός, ἀληθὲς αἰτῆσαι. οὐ γὰρ ἕξει τὸ εἰκὸς, ἢ πιθανὸν, ἔσεσθαι οὕτως.

Imò magis credi debent, homines enim aut ea, quæ uera sunt, aut uerisimilia credunt. quod uerò incredibile est, neque verisimile, & tamen fit, id ut uerum sit necesse est: neque enim, quia verisimile sit, aut probabile ita uidetur.

comm. Hæc est confirmatio huius loci ab adiunctis. dicet enim Orator, rebus huiusmodi, quæ uulgo incredibiles existimantur, maiorem esse fidem adhibendam cum fieri perspiciuntur, quàm si essent uerisimilea. cum enim homines duobus modis ad credendum inducantur, hoc est, uel cum uera, uel cum uerisimilia dicuntur, quod incredibile est, omnino non est nerisimile, quare necessitas cogit, ut cum accidit, uerum sit. neque enim dici potest, ita uideri, quia uerisimile sit, aut probabile, cum sit præter omnium opinionem. Itaque si nerisimile non est, ut uerum sit, necesse est. Cicero pro Roscio Amer. multis rationibus ostendit incredibile esse patrem à quopiam filio interfici. quem locum ita deinde concludit, Quare hoc quo minus est credibile, nisi
» ostenditur, eo magis est, si conuincitur, uindi-
» candum. Sic etiam fit in alijs rebus omnibus, quanto enim minus uerisimilia dicuntur, & ab hominum opinione abhorrentia, tanto illa deinde firmius creduntur, cum ostendũtur. ex hoc loco, qui de rebus admirandis scribunt, uberem materiam hauriunt, extat opusculum sub Aristotelis nomine, de Mirabilibus rebus, in quo multa non uerisimilia recitantur.

Οἷον Ἀνδροκλῆς ἐλεγῷ ὁ Πιτθεὺς κατηγορῶν τοῦ νόμου. ἐπεὶ ἐθορύβησαν αὐτῷ εἰπόντι, δίοντας οἱ νόμοι νόμου τοῦ διορθώσοντος. καὶ γὰρ οἱ ἰχθῦς ἁλός. καίτοι οὐκ εἰκὸς, οὐδὲ πιθανὸν εἰ ἁλμυρὰ ξιφομάχους δεῖσθαι ἁλός. tex.644

Sicuti Androcles Pitthens dixit, cum legem quandam reprehenderet, & ei dicenti obstreperent, Egent leges alia lege, quæ illas corrigat. nam & pisces salis egent. atqui uerisimile non est, neque probabile, cum in salso pisces nutriantur, salis indigere.

Audrocles quidam Rhetor, cum in concione comm. legem reprehenderet, & populus id ægrè ferens obstreperet, neque audire uellet, dixit, sæpe fieri, ut leges alia lege indigeant, quæ illas corrigat, & emendet, eum autem hoc incredibile uideretur, quadam similitudine probare conatus est. dixit enim etiam pisces, quamuis in mari salso nascantur & nutriantur, tamen, ut diu conseruentur salis indigent. atqui (ait Aristoteles) hoc uerisimile non est, neque probabile, & tamen est uerum. nam nisi sale condiantur pisces, facile computrescunt. ita leges etiam interdum alia lege sunt emendandæ.

Καὶ τὰ σίμφυλα ἐλαίου, καίτοι ἄπιστον ἐξ ὧν ἔλαιον γίγνεται, ταῦτα δεῖσθαι ἐλαίου. tex.645

Atqui etiam oliuæ egent oleo, cum tamen hoc incredibile sit, ut ex quibus oleum conficitur, illæ oleo indigeant.

Alia similitudo, qua idem probatur. nam etiã comm. oliuæ (inquit) ut conseruentur, egent oleo, cum tamen hoc incredibile uideri possit. nihil. n. eius rei indiget, qua abundat, sed oliuæ abundant oleo, cum ex eis oleum conficiatur, non igitur olei indigent. & tamen usus aliter ostendit, cum in oleo seruẽtur oliuæ. notandum est hanc apud Athenienses fuisse consuetudinem, ut oliuas in oleo conseruarent, atq; illis ita conditis pro obsoniis uterentur. sed uarijs modis apud ueteres

coudiebantur oliuæ, vt Palladius docet. in Attica regione magna erat olearum copia, quæ arbor erat Palladi dicata, vt Virgilius,

Palladia gaudet sylua uiuacis oliuæ.

tex.646 Ἄλλος ἐλεγκτικὸς τὸ τὰ ὁμολογούμενα σκοπεῖν. χωρὶς μὲν ὅτι τῦ ἀμφισβητοῦντος, εἴτε ὁμολογούμενον ἐκ παλαιῶν χρόνων, καὶ πράξεων, καὶ λόγων. οἷον, ὃ φησὶ μὲν φιλεῖν ὑμᾶς, συνάμοσι δὲ τοῖς τριάκοντα.

Alius locus ad refellendum accommodatus cum inter se dissidentia spectamus, siquid in aduersary persona possimus inuenire, quod dissideat, ex omnibus temporibus, actionibus, orationibus: vt, Iste quidem ait se vobis amicum esse, sed tamen cum triginta Tyrannis conturauit.

COMM. Ad reprehensionem aduersarij multum ualet hic locus, cum aliquid ostendere possumus ab eo dictum, aut factum, quod minimè conueniat. vt si pugnantia dixerit, aut inter se discrepantia, aut ab alijs dissidentia, quo in loco sunt præterita, & præsentia tempora consideranda, vt si aliter alias dixerit, aut gesserit, quam nunc dicat, aut gerat. Sunt etiam actiones, & orationes diligenter aduertendæ, an aliquo modo inter se discrepent. nam ita refelli facillimè poterit aduersarius, si qua in eius dictis, aut factis repugnantia reperiatur. exemplum primo ponit Aristoteles, cum præteritis factis præsentia dicta repugnant, quidam ciuis Athenien sis dicebat se Reip. amicum esse, statuq; illo populari gaudere. sed eius aduersarius mentiri eum ab antea-
» cta vita ita probauit, quod cum illis triginta tyrannis, qui Remp. euerterant, coniurasset. huius rei pulcherrimum exemplum est apud Ciceronẽ in secunda Philippica, cum ita inquit, Tam au-
» tem eras excors, vt tota in oratione tecum ipse
» pugnares, vt non modo non cohærentia inter se
» diceres, sed maximè disiuncta, atque contraria,
» vt non tanta mecũ, quanta tecum tibi esset con-
» tentio. vitricum tuum fuisse in tanto scelere fa-
tebare; pœna affectum quærebare. & paulo post,
» Nihil profecto sapis. quid est enim dementius,
» quàm cum ipse contra Remp. pernicioſa arma
cęperis obiicere alteri salutaria? tale est illud Iuuenalis Satyra 2.

— casligas turpia, cum sis
Inter Socraticos notissima fossa cinædos.

tex.647 Χωρὶς δ' ἐπ' αὐτῦ, καὶ φησὶν εἶναί με φιλόδικον, οὐκ ἔχει δὲ ὅπου δείξας διδικασμένον ἀδικίαν δίκλω.

Aut etiam seorsum in persona nostra: vt, Iste quidam ait me sectatorem esse Litium, sed tamen non potest ostendere quemquam à me vnquam in iudicium vocatum.

COMM. Hic locus tribus modis tractatur vel à persona aduersarij, vt in superioti exemplo, vel à nostra persona, vel ab vtriusque. refutatur aduersatius à persona sua, cum ostenditur ea dicere, quæ contraria sint aliis dictis, aut factis ipsius. vt Sallustius contra Ciceronem, etiam ne aures nostras onerabis tuo odio, etiam ne molestissimis verbis insectabere? cedant arma togæ, concedat laurea linguæ. quasi uerò togatus, & non armatus ea, quæ gloriaris, confeceris. Cicero in Pisonem, Tu es ille cui crudelitas displicet? cui „
cum Senatus luctum, ac dolorem suum uestis „
mutatione declarandum censuisset, cum uide- „
res mœrere Remp. amplissimi ordinis luctu, ò „
noster misericors quid facis? quod nulla in Bar- „
baria quisquam tyrannus. & quæ sequuntur. à persona uerò nostra refutatur aduersarius, cum ea falsa ostenduntur, quę in nos ab eo dicta sunt, vt in Aristotelis exemplo, apertè mentitur aduersarius meus, qui me sectatorem esse litium ait, cum nullum unquam hominem in iudicium à me uocatum ostendere possit. Cicero pro Roscio Com. Nonne ut ignis in aquam coniectus „
continuo restinguitur & refrigeratur, sic refer- „
uens falsum crimen in purissimam, & castissi- „
mam vitam collatum statim concidit, & extin- „
guitur? Roscius socium fraudauit? potest hoc „
homini huic hærere peccatũ? qui medius fidius, „
audacter dico plus fidei, quàm artis, plus veri- „
tatis, quàm disciplinæ posidet in se. „

Χωρὶς δ' ἐπ' αὐτῦ, ὃ τῦ ἀμφισβητοῦντος, ὃ οὗτος μὲν, οὐ διὰ ἀνειμι πώποτ' ἰδίν. ἐγὼ δὲ καὶ πολλὰ λέλυμαι ὑμῶν. tex.648

Partim verò in nostra, atque aduersarij persona: vt, Iste neminem vnquam sua pecunia subleuauit, ego autem multos vestrum ab hostibus captos redemi.

COMM. Tertio uodo tractatur hic locus ab utriusq; persona, hoc est à nostra, & aduersarij, cum ostendimus aduersarij facta plurimum à nostris discrepare, nosque utilitatem attulisse Reipub. aduersarium autem uel nihil profuisse, uel etiã damnum dedisse. vt si ita dicamus, Iniquè me aduersarius auaritiæ, Iudices, insimulat, cum ipse pecunia sua neminem unquam adiuuerit, ego verò liberalitate mea multos ciues ab hostibus captos redemerim. hæc autem appellatur contentio, cum inter se contraria comparantur. quo genere frequentissimè Cicero utitur, vt in Pisonem, Atque ut tuum lætissimum diem cum tristissimo meo conferam, utrum tã- „
dem bono uiro, & sapienti optabilius putas sic „
exire a patria, ut omnes sui ciues salutem, inco- „
lumitatem, reditum precentur, quod mihi acci- „
dit, an quod tibi proficiscenti euenit, ut omnes „
execrarentur, male precarentur, vuam tibi illam „
uiam, & perpetuam esse uellent. Idem 8. Philippica, Nam me tecum iracundè agere dixisti so- „
lere, non est ita. vehementer me agere fateor, „
iracunde nego. omnino iraſci amicis non teme- „
rè soleo, ne si merentur quidem. itaque siue ver- „
borum contumelia à te dissentire possum, sine „

animi

» animi summo dolore nõ possum. parua est enim
» mihi tecum, aut parua de re dissensio? ego huic
» videlicet faueo, tu illi? imò verò ego D. Bruto
» faueo, tu M. Antonio. ego conseruare coloniam
» populi Romani cupio, tu expugnare studes,

tex.649 Ἄλλος, τοῖς διαβεβλημένοις, καὶ ἀνθρώποις, ἢ πράγμασιν, μὴ δοκοῦσι, τι λέγειν τὴν αἰτίαν τῆ παραδόξου. ἴσι γάρ τι διὸ φαίνεται. οἷον διαβεβλημένης πρὸς τὸν αὐτῆς υἱὸν διὰ τὸ ἀσπάζεσθαι, ἐδόκει συνεῖναι τῷ μειρακίῳ, λιχθέντος δὲ τὴν αἰτίου, ἐλύθη ἡ διαβολή.

Alius locus est, cum homines, vel res non videntur affines ei culpæ, cuius accusantur, causam eius criminis, quod præter opinionem accidit, explicare; est enim aliquid propter quod ita videatur: vt, Mulier quædam, cum se filio subiecisset, vt eum blandius salutaret, visa est stuprum cum adolescente illo commisisse, sed explicata causa, statim crimen solutum est.

comm. Interdum accidit, vt homines, aut res in turpem aliquã opinionem cius vitij veniant, quod ab eis prorsus alienũ antea esse videbatur, vt si Cato proditor esse dicatur, aut Xenocrates adulter, quod ille cum hostibus occultè loqui uisus fuerit, hic autem eum matrona nocte sit deprehensus. atqui neutri horum crimen illud hærere videtur, quoniam Cato Reip. sit amantissimus, Xenocrates autẽ continentissimus. causam igitur quærere oportet, cur Cato cum hostibus occultè locutus fuerit, & cur Xenocrates nocturno tempore cum matrona sit deprehensus, quod si causa fuerit explicata, statim crimen erit dissolutum. vt si Cato dicat se cum hostibus occultè locutum fuisse, vt eorum consilia scrutaretur, & intelligeret, quo melius Remp. administraret, non autem ut eam proderet, & Xenocrates probet se comitem eius matronæ fuisse, cui necesse esset, nocte pro salute viri sui amicos adire, cum is esset in vitæ periculo, constitutus. idque sine lucerna fecisse, quo tes esset occultior, & ab aduersarijs non intelligeretur. hoc modo purgabitur crimen illud, quod licet incredibile videretur, & præter omniũ opinionem, tamen iam erat vulgatum, & disseminatum, & facere fidem cum admiratione cœperat, exemplum quod affert Aristoteles est hoc, Quædam mulier, cum filium suum diu non uisum uehementer osculari, atq; amplecti cuperet, ei se subiecit, atque os ori admouit, brachijsque suis totum illum implicuit. sed cum à quibusdam in eo habitu visa, ac spectata fuisset, existimata est, cum filio suo stuprũ commisisse, atque ita infamis haberi cepta est. licet enim uerisimile non esset, tantum scelus à matre fuisse commissum, vt cum filio suo corpus misceret, tamen habitus ille, atque actus, in quo visa fuerat, facinus clamitare videbatur. sed post quam intellectum, & ostensum fuit, id à matre factum desiderio exosculandi, & amplectendi filij, quem longo tempore non uiderat, statim ab eo crimine liberata fuit.

10 Καὶ οἷον ἐν τῆ Αἴαντι τῷ Θεοδέκτου, Ὀδυσσεὺς λέγει πρὸς τὸν Αἴαντα. διότι ἀνδρειότερος ὢν τοῦ Αἴαντος οὐ δοκεῖ. tex.650

Et in Aiace Theodectis, Vlysses Aiaci causam explicat, cur cum ipse esset Aiace fortior, non tamen esse videretur.

Theodectes Poeta tragicus fabulã Aiacem no comm.
mine conscripsit, vt etiã supra dictũ fuit. in qua facit Vlyssem, & Aiacẽ inter se uerbis altercantes. atq; inter cætera, quæ Vlysses cõtra Aiacem dixit, illud etiã addidit, se Aiace longè esse fortiorem, & quoniã hoc præter omniuni, qui vtrũq; norant, opinionẽ erat, causam explicuit Vlyssẽs, cur, quamuis ipse esset Aiace fortior, tamen aliis nõ esse talis uideretur. nã nisi causam addidisset, meritò rideri poterat, quod ea diceret, quæ contra omniũ sententiam essent. quam uerò causam attulerit Vlysses, neq; Arist. addidit, neque nos scire possumus, quia Theodectis fabula non amplius extat. hæc autẽ appellantur Græco nomine paradoxa, quæ præter omniũ opinionẽ proferũtur, quæ nisi firmis rationib. probẽtur, incredibilia uideri solẽt, vt illa Stoicorũ, Quod nihil bonũ nisi uirtus. Quod solus sapiẽs sit diues. & illa, quæ legũtur in Euangelio, Beati qui persecutionẽ patiuntur propter iustitiã, quoniã ipsorũ est »
regnũ cælorum: Beati estis cũ maledixerint uobis homines, & persecuti uos fuerint, & dixerint »
omne malũ uerbũ aduersum uos mẽtientes propter me, gaudete, & exultate, quoniã merces uestra copiosa est in cælis. nã si tollas causam his paradoxis additã, nihil incredibilius eis videbitur,

Ἄλλος ἀπὸ τῆ αἰτίου. ἐαὶ τι ὑπάρχῃ, ὅτι δεῖ, κἂν μὴ ὑπάρχῃ, ὅτι οὐκ ἔστιν, ἅμα γὰρ τὸ αἴτιον, καὶ οὗ αἴτιον, καὶ ἅμα μὴ ὄντος. tex.651

Alius locus est à causa, vt si causa extiterit, factum esse dicatur, si non extiterit, non esse factum. nam simul est causa cum eo, cuius est causa, & sine causa nihil est.

Causarũ locus latissimè patet, & maximã ora- comm.
tori dicendi copiã subministrat, nam cũ aliquid factũ esse probare uult orator, causam explicare debet, cum aũt factum negat, causam nullã fuisse doceat. fere. n. fieri solet, vt causa semper cũ eo sit, cuius est causa, neq; quicquã sine causa fiat, vt cur in patriã Catilina coniurauit? qm magno ære alieno pressus soluendo nõ erat. & scelerum suorũ pœnas se daturũ aliqm timebat, cur M. Antonius triumuir Ciceronẽ interficiendũ denotauit? qm in eũ acerrime Cic. fuerat inuectus. diligenter autẽ Cic. in orationib. suis causas factorũ inuestigat, vt pro Mil. probat P. Clodium multas habuisse causas, cur Milonẽ interficere cupieret. vt, Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua docere, magnam ei causam, magnam »
spem in Milonis morte propositã, magnas utilitates fuisse. itaque illud Cassianum, cui bono fuerit, in his personis naleat, & si boni nullo emolumento impelluntur in fraudẽ, improbi sæpe paruo. contra uerò pro Roscio Am. copiosè probat

nullam fuisse causam, quare patrem Roscius interficeret, aue quare pater filium odisset. Nam
» (inquit) vt illud incredibile est, mortem oblatam
» esse patri à filio sine plurimis, & maximis causis,
» sic hoc verisimile non est, odio fuisse parenti filium, sine causis multis, & magnis, & necessarijs.
quam autem latè pateat hic locus, & quam vtilis sit in omni ratione disserendi, quamq; sint variæ causarum species, nos copiosè docuimus in commentarijs, quos olim in Partitiones Ciceronis conscripsimus. non enim tantum Philosophi, & Oratores, sed etiam Historici, & Poetæ rerum gestarum causas frequenter inuestigant, & explicant, vt apud T. Liuium nidere licet. & apud Virgilium, qui primo statim ita canit,

Musa mihi causas memora, quo numine læso,
Quid ve dolens regina deum tot voluere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit, tanta ne animis cœlestibus iræ?

Sic etiam apud Homerum, & Herodotum frequentissimè causæ rerum explicantur.

tex.652 Οἷον Λεωδάμας ἐπολογεμένος ἔλεγε κατηγορήσαντος Θρασυβούλου, ὅτι ὧν σπλίτης γεγονὼς ἐν τῇ ἀκροπόλει. ἀλλ' ἐκπόψαι ὅτι τοὺς τριάκοντα, οὐκ ἐνδείκνυσθαι ἔφη. μᾶλλον γὰρ ἂν πεῖσθεν αὐτῷ τοὺς τριάκοντα, ἐγγεγραμμένης τῆς ἔχθρας πρὸς τὸν δῆμον.

Vt Leodamas in defensione sua dixit. cum enim Thrasybulus eum accusaret, ac diceret, eius nomen tãquam infamis, & hostis in columna, quæ in arce erat, olim incisum fuisse, sed ab eo, cum triginta rerum potirentur, fuisse abrasum, respondit illud non esse verisimile, Nam mihi (inquit) triginta tyranni magis credidissent, si quas cum populo gessissem inimicitias, in columna signatas vidissent.

COMM. Exemplum hoc à causæ negatione ducitur, vt si nulla causa fuit, neque factum fuisse ostendatur, Thrasybulus, cũ eriginta illos tyrannos exegisset, quos Lacedæmonij deuictis Athenienſibus imposuerant, Leodamantem perduellionis reum fecit, & maiestatis accusauit, quod eum cum triginta illis tyrannis consensisse diceret, & hostem populi Athenienſis fuisse. quod vt magis confirmaret, addidit ipsum Leodamantem olim à popnlo Atheniẽſi notatum infamia fuisse, atq; eius nomen in columna, quæ erat in arce posita, publicè fuisse inscriptũ. nam hæc fuit olim apud Athenienses consuetudo, vt in columna nomen eorum inscriberent, quos infamia publicè notarent, qui idcirco σπλῖται postea dicebantur. sed cum eo tempore, quo Thrasybuius Leodamantem accusaret, Leodamantis nomen in columna non extaret, neque vestigium vllum eius nominis appareret, Thrasybulus dixit, ab ipso Leodamante fuisse abrasum, quo tempore triginta terum potirentur, apud quos ipse multum gratia valeret, atque hoc feeisse, ne publica suæ infamiæ nota conspiceretur. ad hoc crimen ita Leodamas respondit, vt diceret, non esse vllo modo verisimile, neque vllam fuisse causam, cur regnãtibus triginta tyrannis, qui Athenienſi populo maximè erant infensi, nomen suum vellet ex columna abradere, si fuisset inscriptũ. nam (inquit) si triginta vidissent in columna signatas inimicitias, quas ego cum populo gessissem, propter quas me tamquam hostem notasset, multo maiorem mihi fidem adhibuissent, & longe maiorem apud illos gratiam nactus fuissem.

Ἄλλος. εἰ ἐνεδείκνυτο βέλτιον ἄλλως, ἢ ἐνδείκνυται, ὧν ἢ συμβουλεύει, ἢ πράττει, ἢ πέπραχε σκοπεῖν. φαίη γὰρ, ὅτι μὴ οὕτως ἔχει, οὐ πέπραχεν. οὐδὲις γὰρ ἑκὼν τὰ φαῦλα, καὶ γινώσκων προαιρεῖται. tex.653

Alius locus est, videre an melius alia ratione, ac via potuissent ea geri, quæ vel suadet facienda esse, vel facit, vel iam fecit. perspicuum est enim nisi ita fit, eũ non fecisse. nam nemo sciens, volensq; ea, quæ deteriora sunt, eligit.

In defensione uidere debet Orator, an quod arguitur reus fecisse, potuerit cõmodius, aut melius alio tẽpore, vel alio loco, vel alio modo facere. nam si probatũ fuerit, neq; tempus, neq; locum, neq; modũ idoneum fuisse, facile crimẽ esse falsum ostẽdetur. quia nemo est, qui sua sponte, quę deteriora sunt, eligat. quod autẽ ait Aristot. uel suadet facienda. sic est intelligendum, ue sæpe etiam, qui malũ consilium dedit in iudicium uocetur, non autẽ tantum is, qui malefacit. parũ.n. interest, inter suasorem facti, & factorẽ. ab hoc uerò loco sæpissimè Cic. deducit argumẽta, ut pro Milone, probae nõ in animo fuisse Miloni, ut Clodium interficeret, cum eius occidẽdi multas, & præclaras occasiones prætermiserit. Quẽ si (inquit) interficere uoluisset, quantæ, quoties » occasiones, quam præclarę fuerunt, potuit ne cũ » domum, ac penates suos illo oppuguante defen- » deret, iure se ulcisci, & quæ sequuntur. qnem locum ita concludie. Quem igitur cum omnium gratia noluit, hũc uoluit cuni aliquorũ querela? » quem iure, quem loco, quẽ tempore, quem im- » punè non est ausus, hunc iniuria iniquo loco, » alieno tempore, periculo capitis, non dubitauie » occidere. pro Deiotaro. Quid ait medicus? nihil de ueneno, at id fieri potnit, primo occultius in » potione, uel in cibo. deinde etiam impnnius fit, » quod cũ est factum, negari potest. si palã te inter- » emisset, omniũ in se gcutium non solum odia, sed » etiã arma conuertisset, si ueneno, Iouis quidem » illius Hospitalis numen nũquam cælare potuis- » set, homines uerò fortasse eęlauisset. quod igitur » & occultius conari, & efficere cautius potuit, id » tibi, & medico callido, & seruo, ut putabat, fideli » non credidit, de armis, de ferro, de insidiis tã- » lare te nolnit? pro A. Cluentio, Iam uerò illud quam non probabile, quam inusitatum Iudices, » quam nouum, in pane datum uenenum? facilius » ue potuit, quã in poculo? latentius potuit abdi- » tũ aliqua in parte panis, quàm si totum colligue » factum in potione esset? celerius potuit come- » sum, quàm epotum in uenas, atq; in omnes par- »

COMM.

tes cor-

tes corporis permanare? facilius fallere in pane, si esset animadversum, quàm in poculo, cum ita confusum esset, vt secerni nullo modo posset?

tex.654 Ἐὰν δὲ τοῦτο ψεῦδος. πολλάκις γὰρ τοῦτο γίγνεται ὕστερον ἄμεινον, πῶς οὖν πρᾶξαι βέλτιον, πρότερον δὲ ἄδηλον.

Sed hoc falsum est, sæpe enim accidit, vt, quod facere melius erat, postea cognoscatur, cum incertum esset antea.

COMM. Hunc locum esse captiosum, & fallacem ostendit. nam sæpe fit, vt homines decipiantur, & primo non aduertant, quid melius, & commodius sit. post factum autem id cognoscãt, quod antea ignorauerant. multa enim sunt, quæ si iterũ fieri possent, multo melius quàm antea fierent. tempus enim, & vsus rerum agẽdarum ratione aperit. præterea sæpe accidit, vt audaces, & temerarij non aduertant, quid melius, aut detectius, sed impetum animi sequantur, sicut contra callidi, & astuti sæpe non audent aggredi, quæ excogitarunt. quod ita pro A. Cluentio Cic. ait, Hoc » vno modo Iudices sæpe multorum improbitate » depressa veritas emergit, & innocentiæ defensio » intercluſa respirat, quod aut ij, qui ad fraudem » callidi sunt, non tantum audent, quantum excogitant, aut illi, quorum eminet audacia, atque » proiecta est, à consilijs malitiæ deseruntur.

tex.655 Ἄλλος. ὅταν πεπραγμένοις ἅμα σκοπῶν. οἷον Ξενοφάνης Ἐλεάταις ἐρωτῶσιν, εἰ θύουσι τῇ Λευκοθέᾳ, καὶ θρηνοῦσιν, ἢ μή, σωτεῖρα γὰρ. εἰ μὲν θεὸν ὑπολαμβάνουσι, μὴ θρηνεῖν. εἰ δ' ἄνθρωπον, μὴ θύειν.

Alius locus est, videre, an quicquam geri debeat, quod in rebus iam gestis contrarium sit. vt Xenophanes, cum ab eo petissent Eleatæ, vtrum, cum Matuta sacrificarent, lugerent, nec ne: consuluit, vt si deam illam esse putarent, ne lugerent, si hominem, ne sacrificarent.

COMM. Hic locus ex inspectione, & consideratione pugnantium ducitur, & ab vtraque parte cõcludit, ideo Rhetores complexionem vocant, & ex eo firma ducuntur argumenta. de hoc Cicero 1. de Inuent. sic ait, Complexio est, in qua vtrum concesseris, reprehenditur, ad hunc modum, si im» probus est, cur veteris? sin probus, cur accusas? in orationibus Ciceronis multa sunt huius loci exempla: vt pro Q. Ligario, Nunc quæro, vtrum » vestras iniurias, an Reip. persequamini? si Reip. » quid de vestra in ea causa perseuerantia respon» debitis? si vestras, videte ne erretis, qui Cæsarem » vestris inimicis iratum fore putetis, eũ ignouerit suis. pro M. Cœlio: Si. n. tam familiaris erat » mulieris, quam vos vultis, istos quoque seruos » familiares esse dominæ sciebat, sin ei tanta consuetudo, quanta à vobis inducitur, non erat, quę » cum seruis potuit familiaritas esse tanta? item pro eodem, Si tam familiaris erat Clodiæ, quam » tu esse vis, cum de libidine eius tam multa dicis, » dixit profecto, quo vellet aurum, si tam familiaris non erat, non dedit, ita si vetum tibi Cœlius » dixit, ò immoderata mulier. sciens tu aurũ ad ea » ciuus dedisti? si non est ausus dicere, non dedisti. » Exemplum Aristotelis hoc est; Xenophanes Colophonius Philosophus, cũ ab eo petissent Eleatæ, an in sacrificiis Matutæ deæ, luctus emitterẽt, erat. n. illa cõsuetudo apud veteres aliquos, vt cum Deis aliquibus sacra facerent, immensas lamentationes, & luctus effunderent, & pectus, atque caput percuterent, sic Aegyptii suum Osirim colebant. sic Eleatæ Matutam, quæ fuit Ino Cadmi filia, & à Græcis Leucothea appellata, de qua ita Cicero libro Tuscul. primo, Quid? Ino Cadmi filia nonne Leucothea nominata à Græcis Matuta habetur à nostris? quem imitatus Quidius sexto Fastorum sic ait,

Leucothoe Graijs, Matuta vocabere nostris,
In portus nato ius erit omne tuo,

Cum igitur à Xenophane viro sapiente petitum esset ab Eleatis, an lugendũ esset in Matutę sacrificiis. ita respondit; si Deam esse Matutam putatis, ne lugete, siu hominem, ne illi sacrificate.

Ἄλλος τόπος τὸ ἐκ τῶν ἁμαρτηθέντων κατηγορεῖν, ἢ ἀπολογεῖσθαι, οἷον ἐν τῇ Καρκίνου Μηδείᾳ, οἱ μὲν, κατηγοροῦσιν, ὅτι τοὺς παῖδας ἀπέκτεινεν, οὐ φαίνεσθαι γοῦν αὐτοὺς, ἥμαρτε γὰρ ἡ Μήδεια, περὶ τοῦτο δὲ πολλοὶ τῶν ποιητῶν. ἡ δ' ἀπολογεῖται, ὅτι οὐκ αὐτὰς παῖδας, ἀλλὰ τὸν Ἰάσονα αὖ ἀπέκτεινε. τοῦτο γὰρ ἥμαρτεν αὖ, μὴ ποιήσασα, εἴπερ καὶ δεῖ παῖδα ἐποίουν. tex.656

Alius locus est, ex ijs, qua male facta sunt, vel accusare, vel defendere. vt in Carcini Medea, quidam Medeam accusant, dicens ab ea filios interfectos, quoniam illi nusquam apparebant. in hoc enim peccasset Medea, quod filios suos amandasset. sed ipsa se defendit, q Iasonem potius, quam filios interfeciſſet, si quẽpiam interficere voluisset, nam omnino peccasset, nisi hoc feciſſet, cum illud alterum perpetrasset.

Sæpe fit, vt in accusando, aut defendendo, error aliquis uobis diceudi materiam suppeditet, & tunc ab hoc loco ducimus argumenta. in accusando quidem cum errot à reo commissus ansam fingendi criminis accusatori præbet. in defendendo autem, cùm ab eodem errore reus occasionem sui defendendi arripit. quod exemplo probat Arist. ducto è Carcini Medęa. fuerunt autem duo Carcini poetæ Tragici, vt Gyraldus asserit, quorum alter Agrigentinus, qui cum fabulam meditaretur, à serpẽte demorsus occubuit, alter Athenienſis, qui centum & sexaginta fabulas edocuit, cum tamen in vna sola victor fuerit, hunc Aristophanes in Pace (id nomen est comœdiæ) multis conuiciis lacerat, de quo intelligit hoc loco Arist. Medęam enim fabulam conscripsit, in qua fingit Medæam ipsam suos filios amandasse, cum necem Iasoni marito suo propter pellicatum meditaretur. vnde quidam cum COMM.

Medęæ filij non apparerent, cæpernnt illam accusare tãquam filiorum interfectricem, errauerat enim in eo Medęa, quod filios amandare nó debuerat, vt res esset occultior, & in suspicionem parricidij non incurreret. Sed Medęa ex eodem errore suo ducit argumẽtum hoc modo; falsum est, quod mihi ab aduersarijs crimen obijcitur, nó enim necaui filios, sed amandaui. nã si quempiã interficere voluissem, Iasonem potius, à quo granem iniuriam acceperam, quam innocentes filios occidissem. quod si tam graue scelus, vt vltis, perpetrassem, nonne deinde magnopere peccassem, nisi etiam Iasonem statim trucidassem? est autem hic locus communis, de quo licet in vtrãq; partem disputare. vt accusant aliqui Ciceronem tãquam pernicliosissimi belli, & triumuiratus auctorem, quoniam Octauianum Cæsarem ita amplexus est, vt eum vehementer extulerit, & ad magnas dignitates euexerit, qui deinde cum Antonio, & Lepido Remp. occupauit. nã omnino peccauit in eo Cicero, quod Octauianũ sperabat libertati Romanæ fauturum, & contra Antonium, quem ipse oderat, arma laturum. aliqui verò Ciceronem defendunt, quod animus eius sit spectandus, non autem exitus rei, bono enim animo pro salute Reip. Cicero se Octauiani fautorem præbuit, non vt Remp. euerteret, quam propria vita chariorem habebat. ab hoc loco totã orationem pro C. Rabirio Posthumo Cicero duxit, nam peccauerat in eo Rabirius, qđ multas pecunias Ptolemęo regi Aegyptio mutuo dedisset, quas vt reciperet, postea coactus est in Aegyptum proficisci, & ipsi regi quodammodo se subiicere, atque ei seruire, hinc nacti occasionem aduersarij C. Rabirium accusarũt duplici crimine, hoc est Repetũdarum, & Maiestatis. quod contra leges pecuniam accepisset, & quod contra dignitatem equitis Rom. externo regi seruiuisset, at eum defendens Cicero fatetur in eo peccasse Rabirium, quod pecunias regi mutuo dederit, sed à crimine Repetundarum, & Maiestatis defendit. Itaq; sic eam orationem exorditur, Siquis est Iudices, qui C.

tex.657 Ἐσι δ' ὁ τόπος οὗτος, τῶ ἐνθυμήματος, καὶ τὸ ἔθνος, ὅλη ἡ πρωτότυπα θεοδώρα τέχνη.

Hic autem locus, atque hæc species argumentandi totam priorem Theodori artem continet.

FABIVS PAVLINVS.

COMM. VM Maioragij hęc Commentaria emendarem, incidi in hanc lacunam, in qua multorum contextuum Commentaria desunt; quæ eo me magis perturbauit, quo minus de ea suspicabar (Non enim Maioragij culpa (vt mox comperi) enenit, vllave temporis iniuria, sed Impressoris primi scelere, & auaritia, qui cum male exemplar manuscriptum suis operariis diuisisset, & quædam folia supereſſent præter ordinem dispositorum Quaternionum, ne cogeretur, si indicasset, sua pecunia, vt par fuisset, errorem emendare, & resarcire noua opera negligentiam, folia illa auertit, & prosciſſa latrinæ donauit, non veritus se hoc quasi litterario parricidio inquinare, Hinc in impresso nullus asteriscus, nullum lacunæ indicium) cumque animi penderem ancipiti cogitatione distractus, an. s. tantũ admonerem de ea Lectorem, an nerò mea opera, quod reliquum erat absolueren, studiosorum commoditati, & desiderio cupiens satisfacere, in hãc potius cogitationẽ inclinato cõsilio incubui; & licet incredibiles me hoc tẽpore occupationes quasi vndæ, ac fluctus obruerent, hisq; præpropera imprimentium festinatio accederet, quæ omnem spem eius præstãdæ, quam cupiebam, operæ adimeret, vt etiam ocio diffluerem, cum operam exigant assiduam, atque continentem; tamen communis illius vtilitatis, quã semper spectaui, desiderium me in hanc mentem impulit, vt desiderari prudentiam, diligentiamq; mallem, quam beneuolentiam, & humanitatem, i. (vt ego interpretor) hominum genus adiuuandi studiũ. Erit igitur eorum, qui legent, humanitatis nõ maiora à me expectare, q̃ ab occupatissimo homine, in tãtis temporũ angustijs queat, Versipnem igitur contextuũ ex ipso Maioragio repetam, quæ extat, Commentaria, siue explicationes mea opera qualicumq; restituam,

Docuerat igitur Arjstoteles, quomodo locus enthymematis ab errore aliqno in vtramq; partem materiam dicendi suppeditaret, ostendit nunc, quanti sit faciendus. cum. s. non defuerint, qui hanc argumentandi speciem, siue formam, hunc Enthymematis locum tanti æstimarint, vt ab eo pendere omnem penè artis vsum arbitrarentur, in quorum numero fuit Theodorus, qui cum bina de arte dicendi Commentaria, siue volumina edidisset, nihil aliud in priore penè aggressus est agere, quàm vt doceret, quomodo hic esset in vtramq; partem tractandus locus, & quomodo enthymematum quasi sylua ex hoc loco pararetur, sed obliquè etiam ipsius Theodori iudicium carpit, qui tamquam ad scopulum in huius loci explicatione adhæsisset, & alia, quæ maioris in arte fortasse põderis, omisisset; ideoq; (vt in primo de omnibus superioribus suæ ætatis scriptoribus in arte dicendi tradidit) imperfectam, inchoatamque reliquisset, Theodotum autem hunc Bizantium esse arbitror, qui magni nominis fuit Sophista; cuius non infrequens est apud Platonem mentio, quem etiam vocat λογο, δαίδαλον, & in Thęæteto loquentem inducit; huius meminit etiam Aristoteles alijs in locis, Suidas cõtra Thrasybulum, & Andocidem scripsisse tradit, an verò is sit, cuius absurdissima quędam dogmata recitat lib. 8. Rhodiginus, non autem affirmare. illum enim Epicureum fuisse constat. fuit etiam alius posterior Theodorus Gadareus Rhetor, cuius è disciplina extitisse tradunt Hermagoram, eiusque fuisse auditorem Tiberium, cum Rhodum secessisset, auctor est Quintilianus, à quo etiam Theodorei dicti sunt illius imitatores, ac discipuli. notandum autem in verbis, quòd artem posuit pro commentario de arte, siue pro ipsis præceptis in arte traditis,

Ἄλλως

tex.658 Ἄλλος ἀπὸ τοῦ ὀνόματος. οἷον ὡς ὁ Σοφοκλῆς,
ξαφῶς σιδηρᾶ, καὶ φορεῦσα τοὔνομα.
καὶ ὡς εἰ τοῖς τῇ θεῷ ἐπαίνοις εἰώθασι λέγειν,
ἢ ὡς Κόνων Θρασύβουλον Θρασυβουλον ἐκάλει,
ἢ Ἡρόδικος Θρασύμαχον, αἰεὶ Θρασύμαχος εἶ,
καὶ Πῶλον, αἰεὶ σὺ Πῶλος εἶ. καὶ Δράκοντα τὸν νομοθέτην, ὅτι οὐκ αἰ ἀθρώπου οἱ νόμοι, ἀλλὰ
Δράκοντος. χαλαποὶ γὰρ. ἢ ὡς ἡ Εὐριπίδου Ἑκάβη εἰς τὴν Ἀφροδίτην,
Καὶ τοὔνομ' ὀρθῶς, ἀφροσύνης ἄρχει θεᾶ,
καὶ ὡς Χαιρήμων,
Πενθεύς, ἰσομοίρης συμφορᾶς ἐπώνυμος.

Alius locus est à nomine, vt quo Sophocles vsus est:
Ferrina verè dicere, nam ferrea es,
Et quemadmodum in Deorum laudibus canere consueuerunt, & quemadmodum Conon Thrasybulum à nomine temerarium in consilijs capiendis appellabat, & Herodicus Thrasymacho dixit: Semper Thrasymachus, & Polo semper Polus es, & Draconem legislatorem insimulabat, q eius leges non hominis, sed Draconis essent. erant enim asperæ, & quemadmodum Hecuba apud Euripidem contra Venerem dixit,
Accommodatum nomen est tibi inditum,
Regina cum dementia tu sola sis.
& quemadmodum Cheremon,
Pentheus futuræ sortis cognomen tulit.

PAB. BAVL. comm.

Extremus locus Enthymematum refellētium est à nomine, quem à nota, siue notatione verbi vocauit Cicero; Græci reliqui ab etymologia.i. veriloquio. cum.s. ex vi verbi ducitur argumentum. in quibusdam manuscriptis hoc loco legitur ἀπὸ φορώνυμου. quam lectionem non damnat Victorius. Cicero videtur multum huic loco tribuisse, cum illum in eorū numero posuerit, qui rem ipsam attingūt. & ad totum id, de quo disseritur, adhibentur, cuius tamen opinionē damnat Rodulphus Agricola lib. 1. de Inu. c. 23, qui repositi locum hunc inter externos, & ab accidenti. Quintilianus lib. 4. iuane hoc argumentationis genus, ac futile, & puerile iudicat. sed cū Aristoteles tot affetat exempla, quamuis postremum locum assignarit, videtur potius cum Cicerone sentire. & cum Cicero tam eo vtatur frequenter, qui numquam ubi potest prætermittit, non debemus illum omnino contemnere. De cōciliandā verò horum Rhetorum sententia, quāuis afferri aliqua possent, non tamen his est nunc usus locus, nec nostrum inter hos tantas componere lites. quemadmodum nec illam, quæ inter Platonicos, & Peripateticos intercedit cōtrouersia de nominū significatione, vtrum.s. natura fiat, ut Plato uolebat in Cratylo. quam tuetur etiā Cicero in 2. de Diuin, & Nigidius apud A. Gellium, an θέσει. i. impositione tātum, ut Peripatetici, nam uidetur quodammodo in hanc arenam nos uocare Aristoteles hoc loco. cum ac ui, rei naturam, atque ἐτύμον eruunt. & contra in libris Perihermenias, profiteatur, & asseueret σημαῖνον τῇ θέσει. sed de tota hac quæstione præclarè Ammonius eo loco, ad quem reiicio lectorem. Octo autem utitur Aristoteles exemplis ad huius loci rationem, & methodum illustrādam. Primum est Sophoclis, quod ad uituperationem tendit (ad utrūque enim ualet hic locus, & tum ad laudem, tum ad dedecus materiā suppeditat enthymematum) nam à nomine ferreo arguit animi efferati, ac sęui ingenii naturam, quæ in mulierę illa regnaret, cui nomen ea de causa inditum ferreum Σιδηρᾶ, Sidero, quæ etiam in prouerbium cesit. meminit huius adagii Iunius in Adagiis, & interpretatur impudentem. Cicero pari ratione testatur à Licinio appellatum Actilium ferreum scriptorem. i. quod ipse alibi dixit, durissimum, malumq; Poetam: tale igitur est enthymema, uerè tibi competit Ferrinæ nomen, quia ferreum. i. impudentem, ac crudelem animum gerit. nomina enim sunt quædam notæ, & quasi characteres, quibus occultę animi pertubationes, & affectiones indicantur; Alterū exemplum est ab hymnis Deorum, in quibus plerūq; à nomine laudis sumitur occasio, ut si quis dicat dictum ζεύς, quòd præbeat ζωὴν, id est uitam. sic Iuppiter, quasi iuuans pater, uel Iuno à iuuādo, uel ut in Apolline dicebat Pythagoras, dictum quasi ἁπλοῦν, id est simplicem Deum, uel ἀπ' ἄλλων, id est solum, & ab aliis seiūctum. & sic in reliquis, uel si quis laudet Mercurium, & dictū ἑρμῆν Græcè dicat, quòd sit Deorum interpres. & Palladā ἀπὸ τοῦ πάλλειν τὴν αἰγίδα, i. à concutienda hasta.

cap. 6. prou. 44.

Tertium exemplum est Cononis, qui Thrasybuli in capiendis temerè cōsilijs festinationem, & audaciam à nomine reprehendit, θρασὺς enim est audax, & temerarius, βουλὴ consilium. à quo nō dissimile Quartum Herodici, qui pari ratione carpsit Thrasymachi contentionis, & altercandis cupiditatem, nam μάχη est pugna, & Thrasymachus audax in pugna, & cōtentione dicitur, an uerò hic sit Thrasymachus ille Chalcedonius Rhetor, & Herodicus ille Medicus, cuius facta est in his libris ab Aristotele mentio, parum arbitror ad hunc locum facęre, & ad huius præcepti explicationem, & ideo omitto. his non dissimile Ciceronis argumentum, qui notans Verris rapacitatem, dicit eum dictum Verrem, q uerrat, & auferat. Quintum quoque exemplum est eiusdem Herodici, qui Polum quendam Sophistam mordens, dicebat eum verè esse πῶλον. Polus enim Græcè significat pullum asini, & à nomine risit hominis, ac fregit petulantiam. Sextum exemplum est à nomine Draconis legumlatoris Athenienſium, qui eas nō atramento, (vt aiebat Demades) sed sanguine scripserat, adeo erat in quibusq; etiā minimis peccatis puniendis seuerus, & sæuus. Quidam igitur, siue is Herodicus, siue alius fuit, damnare volēs nimiam hanc seueritatem dixit uerè esse leges Draconis, cum Draco teterrimum sit animans, & maximè noxium, huius Draconis meminit

A. Gellius

A. Gellius lib. 11. cap. 18. vbi ait, Draco Atheniē-
„ sis vir bonus, multaq; esse prudentia existima-
„ tus est, iurisq; diuini, & humani peritus fuit. Is
„ Draco leges, quibus Athenienses uterentur, pri-
„ mus omnium tulit, in illis legibus furem cuius-
„ cumq; modi furti, supplicio capitis puniendum
„ esse, & alia pleraque nimis seuerè censuit, sanxitque. Eius igitur leges, quoniam videbantur impendio acerbiores, non decreto, iussoque, sed tacito, illiteratoq; Athenienſium consensu obliteratæ sunt. postea legibus aliis mitioribus à Solone compositis, vsi sunt. Hadrianus Iunius refert inter Adagia leges Draconis. videtur autem hoc enthymema esse ductum à nomine per metaphorā à proportione. quæ finitima homonymo nomini. uā eam rationem habet virus ad Draconem serpentem, quàm legum acerbitas, ad Draconem legislatorem. & sic positus pro primo tertius, pro secundo quartus terminus. Sic Cicero in nomine Verris à nomine duxit argumenta, quòd in volutabro cœni libenter iaceat, & quòd sacerdos male fecerit, qui tam malum verrem non sustulerit. est enim proportio à Verre homine ad verrem quadrupedem, & vitia volutabro cœni respondent.

Septimum exemplū est Euripidis, qui Hecubam inducit refellentem in Troadibus Helenā, quæ excusabat se, & omnia dicebat Veneris præcepto, & imperio feciſſe, quæ fecerat, & aientem hanc esse communem excusationem stultè factorum, vt Veneris imperio facta dicantur, & ideo ductum Veneris nomen à stultitia. Notandum autem, quòd in hoc exemplo est facta quædam litterarum immutatio, qualis in illo Terentiano inceptio est amentium, haud amantium. Aphrodite enim dicitur Venus, Aphrosyne stultitia, vt tantum primæ syllabæ conueniāt, non postremę, & eleganter in uomine ludi potest litteris etiam immutatis, & animi potissimum vitia significari, atque ita falsa, & vrbana fit oratio, vt ille etiam ad notandam Imperatoris bibacitatem pro Tiberius Nero, dixit Biberius Mero. & hinc, vt etiā ex superiore exemplo, patet, à nomine iocandi plerumque suppeditari materiam. cuiusmodi multa sunt exempla. Octauum, & postremum exemplum est Cheremonis Poetæ veteris, qui à nomine duxit argumētum de ærumnis Penthei, peuthos enim Græcè luctum notat, à quo tamquam futura prouidētes genitores filio nomen imposuere luctuosum. fabula Penthei recitatur ab Ouidio lib. 3. Metamorph. fuit autem Echionis ex Agaue filia Cadmi, filius; qui cum Liberi patris sacra contemneret, à matre, & sorore in furorem versis ira numinis laceratus est. de quo Vergilius lib. 4. testatur etiam furijs ipsummet exagitatum:

Eumenidum veluti demens videt agmina Penthens,
Et Solem geminum, & duplices se ostēdere Thebas.

Sic Αἴας Græcè ἀπὸ τοῦ Αἴζειν, quare eius conuersum corpus tradunt in florem, qui foliis inscriptum gerat αἰ αἰ. de quo Ouidius in Metamorp. Deuario autem huius loci vsu legendus Rodulphus loco citato, & qui ab eo accepit, Maiotagius in Partitionib. quibus tamen non inficior addi multa posse. quæ nos breuitatis studio, siue potius necessitate prætermisimus.

Εὐδοκιμεῖ δὲ μᾶλλον τὰ ἐνθυμήματα τὰ ἐλεγκτικὰ τῶν δεικτικῶν, διὰ τὸ συναγωγὴν μὲν ἐναντίων εἶναι τὸ ἐλεγκτικὸν ἐνθύμημα. παράλληλα δὲ φαίνεται εἶναι τῷ ἀκροατῇ μᾶλλον. παίτων δὲ τῶν ἐλεγκτικῶν, καὶ τῶν δεικτικῶν συλλογισμῶν, θορυβεῖται μάλιστα τὰ τοιαῦτα ὅσα ἀρχόμενα συνορῶσι, μὴ τῷ ἔπιπολῆς εἶναι. ἅμα γὰρ καὶ αὐτοὶ ἐφ' ἑαυτοῖς χαίρουσι προαισθανόμενοι. καὶ ὅσα ποσοῦτον ὑστερίζουσιν ὡς θ' ἅμα εἰρημένων γνωρίζειν. cex. 659

Enthymemata verò, quæ redarguunt magis excellunt, quàm ea, quæ demonstrāt, propterea quòd parue, angustoq; in loco contraria colligunt, quæ inter se collata statim auditori certiora fiunt. Omnium autem argumentationum, & quæ refellunt, & quæ demonstrant illa maximè commouere animum solent, quæ cum proferri incipiunt, intelliguntur, non tamen quia fiat in promptu, nam simul etiam ipsi secum gaudent auditores, cū vim argumenti præsentiunt, probantur etiam illa argumenta, quæ simul ac dicta sunt, intelliguntur.

Explicatis locis omnibus Enthymematum tum demonstrantium, tum refellentium, ea cōparat inter se, & principatū defert refellentibus, addita causa, deinde generatim locos hos oēs inter se comparat, & primas defert, ac secundas duabus enthymematum speciebus. In duas igitur partes diuiditur iste contextus. in prima per contentionem de dignitate transigit enthymematum. & dicit refellentia esse antepouenda, & excellere, eo quòd quambreuissimè eōcludant, & pugnantia inter se, ac contraria complectantur, quæ maxima laus est; quod etiam totidem verbis repetit in 3. c. 44. in quam sententiam veniſſe videntur Cicero, & Quintilianus, qui illud genus per excellentiam dici κατ' ἐξοχὴν voluere enthymema, quod constat ex repugnantibus, vt illud in Miloniana, eius igitur mortis fedetis auctores, cuius vitā si putetis per vos restitui posse, nolitis? simulque aperit huius rei causam, quia maiorem rebus lucem afferunt inter se eōparata contraria. quod alibi sæpe, & in Logicis potissimum docuit Aristoteles. cuius rei præclarum habemus apud Ciceronem exemplum, qui in oratione post red. ad Quirites initio ita disputat, vt dicat si sibi omnia pacata, & tranquilla fuissent, lætitiæ, qua tunc fruebatur, voluptate fuisse carituram, cum res carissimæ quid haberent voluptatis magis carendo intellexisset, quā fruendo. totus hic locus à contrarijs diuinitus eo loco tractatus. & præclarè Tuscus Poeta ceecinit non cognosci pacem, nisi prius bellum fimus experti. Nonnulli ita locum hunc interpretantur, vt dicāt his verbis Aristotelem aliam enthymematis

F A B. PAVL. COMM.

thymematis dignitatē persequi, quæ sit, quòd quando iuxta se collocantur argumenta, & ea quæ nostram sententiam probant, & ea, quæ aduersariorum refutant, sunt magis auditoribus perspicua. quæ quidem interpretatio non omnino videtur reijcienda, sed repugnat conuersioni Maioragii, quam arbitror esse meliorem: nam videtur hic illud παράλλαξ retulisse non ad argumenta, sed ad verbum paulo ante positum contraria. quod in Elenchis, & alibi dixit sæpe Aristoteles παράλλαξ μᾶλλον τ' ἐναντία γιορίζεται, i. comparata inter se magis contraria cognoscuntur. & in 3. Rhet. διὰ τὸ παράλλαξ τ' ἐναντία μᾶλλον φαίνεσθαι, ideſt, quia comparata contraria potissimum apparent. In secunda parte huius contextus ostendit, quæ sit maxime forma enthymematum probanda, ex his, qui in vtroq; versantur genere, refellētium videlicet, & demonstrantiū. & dicit ea esse, quæ prænoscantur ab Auditorib. & simul ac proferri inceperint, quo peruentura sit comprehensio, & conclusio, prouideant auditores: admonet autem non intelligere de his enthymematis, quæ sua sponte, & natura, ꝙ sint in promptu, prænoscantur, hæc enim non mouent, sed de his, quę tractatione, & opera Oratoris id assequuntur, vt quāuis interiorem, ac reconditum sensum habeant, ac peracuta sint, ita tamē conformantur, vt ab initio intelligant Auditores totius vim argumentationis. & hoc quoque loco quidam, de quibus ante, esse putant tertiā dignitatem enthymematum, & ita in hoc toto contextu nihil agi aliud, quàm dignitates varias enthymematum explicari. causam autem affert Aristoteles, cur hoc genus maximè moueat enthymematis, quia non solum vi argumentationis quasi impelluntur, sed volentes adducuntur, & sponte in sententiam quasi veniunt ob delectationem, qua eorum animi perfundūtur, dum præcognoscunt, vimq; argumenti præsentiunt; est enim suaue addiscere quocūque modo, sed sua quasi sponte, & celeriter iucundissimum, vt in 3. libro ostendet, vbi aget de metaphora: notent porrò Atticismum in Græco textu adolescētes, qui est in pronomine neutro adiūcto substantiuo masculeo, τὰ τοιαῦτα τῶν συλλογισμῶν, ἰσα de quo nos fortasse plura in 3. si dabitur otium. impartita porrò huius enthymematum excellentiæ palma his enthymematib. quæ tractatione, & acuminis ui prænoscuntur, secundū quoq; & huic proximum locum assignat ei generi, qđ propius ab hoc abest, nempe eorum quæ prænoscuntur non ab initio quidē, sed statim explicata conclusione, vt illud consuesse deos immortales res secundiores malis concedere, non vt illis benefaciant, sed quo grauius ex rerum commutatione dolcant. & illud nemo liber, quòd vel pecuniæ fœnus, vel fortunæ.

10 ἐνθύμημα, τὸ μὲν, εἶναι ἐνθύμημα, τὸ δὲ, μὴ εἶναι, φαίνεσθαι δὲ, ἐπείπερ τὸ ἐνθύμημα, συλλογισμός τις. τόποι δ' εἰσὶ τῶν φαινομένων ἐνθυμημάτων,

Sed quoniam plerumque accidit, vt aliquis verè sit syllogismus, aliquis non verè, sed tantum syllogismi speciem habeat, necesse est, vt idē etiam de enthymemate eueniat, vt aliquod verè sit enthymema, aliquod non verè, sed tantum esse videatur, cum præsertim enthymema syllogismus quidam sit. Loci verò fallacium enthymematum hi sunt.

IN omni, quæ de aliqua re suscipitur, siue traditur præceptio, vt sit rectè instituta, non solum ea docere oportet, quæ sint persequēnda, atque obseruanda, sed etiam admonere, quæ vitanda, ac fugiēda, ignorata enim nisi casus, & fortunæ beneficio cauentur, & plerūq; fit, vt cum finitima sint virtutibus vitia, hęc pro illis ignarus arripiat. quare Aristoteles traditis tum his, quæ demonstrāt, tum his, quæ refellunt enthymematis, aggreditur ad ea declarāda, quæ speciem quandam, & imaginem præseferunt enthymematum, nō verè autem sunt enthymemata, neq; verum, aut probabile colligunt, sed falsum; nō vt his vtamur, sed ut si quis fortasse Aduersarius adhibeat, nos ne fallat, sed facile deprehensa confutentur, & eorum patefiat falsitas. Et quoniam in omni quæstione primum quæritur τὸ ὅτι, quod est, vel an est, deinde quid est explicatur, dari prius ostendit genus hoc enthymematis falsi, ac apparentis, deinde locos, & domicilia singillatim recēsebit, in quibus latere ista cōsueuerunt enthymemata. probat autem à simili. Cum enim Rhetoricæ gemina, siue germana, & ἀντίστροφος sit dialectica, quod in hac vsueniet, idem in altera vetisimile est accidere, præsertim in his rebus, quibus valde sunt similes, sed nulla re magis conſentiunt, quàm in instrumentis probationis, quæ in dialectica sunt syllogismus, & inductio, in Rhetorica enthymema, & exemplū, quæ sunt idem fere, vt primo libro declaratum, ergo quod in dialectica syllogismo, idē accidet in Rhet. enthymemati, sed ibi duo genera sunt syllogismorum, alterum uerum, alterum fucatū, & speciem tantummodo, umbramq; gerens syllogismi, quod dicitur falsum, apparens & sophisticum, ergo hic quoque necesse est duplex esse enthymema, verum, & falsum, siue fucatū, quod etiam in primo lib. pluribus ostenderat, in hocq; differre dixerat dialecticam à Rhetorica, ꝙ distincta ibi sint nomina profitentiū, qui enim falso vtitur syllogismo dicitur Sophista, & qui verò Logicus, hic non ita, sed idem nomen vtrique accommodatum, & tam vocari Oratorem, qui vera enthymematum fulmina, & amentatas hastas iaculetur, quàm eum qui sonitum quidem imitetur, sed vim non possit, ideſt, qui apparentibus quidem vtatur enthymematis, sed à vero tamen abhorrentibus, & alienis. Hoc autem ia-

F A B. PAVL. COMM.

CAPVT XLVII.

Adumbratorū, enthymematū locos recenset, tū in dictione, tum in rebus ipsis latentes.

tex. 660 Ἔστι δ' ἐνδέχεται τὸν μὲν εἶναι συλλογισμὸν, τὸν δὲ μὴ εἶναι μὲν, φαίνεσθαι δὲ, ἀπάλη

to quasi proiectibulo, & fundamento ad ipsas sedes falsorum accedit argumentorum.

tcx.661 Εἷς μὲν, ὁ παρὰ τὴν λέξιν. καὶ τέτε οἱ μὲν μέρος, ὥσπερ οἱ τοῖς ὀξυλεκτικοῖς, τὸ μὴ συλλογισάμενον συμπερασματικῶς τὸ πλέονταῦτον εἰπεῖν, οὐκ ὄζι τὸ, καὶ τὸ, ἀλλ' ἓν ἄρα τὸ καὶ τὸ. οἱ γὰρ τοῖς ἐνθυμήμασι τὸ σωιεγραμμένως, καὶ οἱ πεπειμένως εἰπεῖν, φάσκοντας ἐνθύμημα, ἢ γὰρ τοιαῦτη λέξις χώρα ὄζιν ἐνθυμήματος, καὶ ἔοικε τὸ τοιῦτον εἶναι παρὰ τὸ χρῆμα τῆς λέξεως, ἔσι δὲ ἐν δὲ τῇ λέξει συλλογιστικῶς λέγειν χρήσιμον, τὸ συλλογισμῶν πολλῶν κεφάλαια λέγειν, ὅπ τὲς μὲν ἴσασι, τοῖς δ' ἐτέροις ἐπιμόρησε. τοὺς δ' Ἕλληνας ἐλεύθέρωσεν. ἕκαστον μὲν γὰρ τέτων, ἐξ ἄλλων ἀπεδείχθη. σωτιθέντων δὲ, φάνεται τι καὶ ἐκ τέτων γίνεσθαι.

Ac primus quidem est in elocutione, cuius vna pars est (vt in differendi ratione docuimus) cum quis etiam si non collegerit, tamen extremam partem asseueranter concludit, vt, Non est igitur hoc, & hoc, quare necesse est, vt hoc, atq; hoc sit. Quin enthymema videtur, quoties quis oratione contorta, & ex contrarijs conflata vtitur; nam huiusmodi elocutio sedes est enthymematis, hac verò fallacia similis est ei, quæ in dialecticis à forma dictionis vocatur. est autem in hac re vtile, vt quis dicendo videatur concludere multarum argumẽtationum capita simul proferre, vt, Nos quidem seruauit, alios punitus est, Graecos in libertatem vindicauit, nam vnũquodque capitum horum ex alijs probatum est, cum autem simul omnia componuntur, videtur ex eis aliquid confici.

FAB. PAVL. COMM. Primus hic locus fallacium enthymematum est in dictione, & quoniam Aristoteles eundem hic ordinem sequitur, & eandem diuisionẽ adhibet in enthymematum fallacijs recensendis, quam in dialecticis adhibuit in syllogismorum fallacium enumeratione, nempe partitus in fallaciam verbi, & fallaciam rei, nonnulli sunt arbitrati eosdem propemodum esse locos. sed nõ qđ simile, est idem. quam enim habet χόριν enthymema, & speciem ad syllogismum, cuius gerit simulachrum; eandem hi quoque loci, qui similes quidem, sed non ijdem cum illis, quare super uacaneum existimo afferre ea, quæ Aristoteles in Elench. tradit de syllogismo. locus autẽ hic maximè torquet interpretes, & variè interpretãtur omnes. nonnulliq; plura in hoc contineri præcepta volunt, & hanc multiplicem esse fallaciã. sed vnum ego arbitror esse locum, siue principis loci alteram partem, atque speciem, vnam fallaciã cum αἰτιολογίᾳ, & corollatio: est igitur fallacia enthymematis, quoties quis concludit, & asseuerat aliquid quasi comprobatum, & conclusum, cum nihil collegerit. vt non est igitur hoc, & hoc, quare aut hoc, aut hoc, quæ uerba uariandæ sententiæ multis dederunt occasionem, quidam enim arbitrabantur intelligi fallaciam, quæ fit in figura, & conformatione partium argumẽtationis, cum scilicet legitima forma non seruatur, & uel ex negantibus utriusque, vel ex particularibus, & indefinitis, vel ex puris affirmatiuis. in secunda figura syllogismorum colligitur. vt exemplum Aristotelis imaginariũ ita posit conformari suis subiecto, & prædicato, non est Aristoteles (hoc). i. Grammaticus, aut hoc, i. Musicus; ergo hoc, i. Philosophus; alij tradunt duplex esse hoc exemplum, & prius esse exemplum redarguentis enthymematis, non igitur hoc, & hoc. posterius constituentis, & asseuerantis. ergo & hoc, & hoc, & hi quoque emendationem Victorij secuti, non mentem tamen omnino assecuti, (vt Maioragius etiam in sua uersione) sequentia uerba ita interpretantur, ut sint alia ratio, & modus ex hoc loco fallendi, non causa superiotis, & comprobatio, ut ueteri lectione retenta euenit. legitur enim ἐν γὰρ τοῖς ἐνθυμήμασι, nã in enthymematis, non (ut restituit Victorius) καὶ τὸ ἐν τοῖς &c. quæ uertit Maioragius. Quin enthymema uidetur. quasi alia sit sedes, & fallaciæ species in eodem ipso loco, quod si iudicasset Aristoteles, profectò, vt in duas, ita in tres, vel plures partitus fuisset hũc locũ partes, atq; species. Victorius. n, agnoscit in hoc loco unicũ præceptum Oratorium, sed uidetur uelle superiora illa exẽpla esse dialecticæ fallaciæ, hic uerò Rhetoricæ, & Enthymematicæ illi respondentis, ut particula & similitudinẽ notet, quæ intercedat inter locum illũ dialecticũ, & inter Rhetoricũ. quæ quidem opinio non uidetur reijcienda: sed nos arbitramur dari primo loco præceptum, hic uerò reddi causam cur fiat, & postremo addi corollarium: ut iste sit sensus. locus fallaciæ enthymematis est, quoties fit cõprehensio ex his, quæ uidentur esse contraria, & ἀντίθετα, nec tamen sunt, & auditores fallunt specie illa, & adumbrata imagine oppositionis, nam propriè enthymema illud dicitur, quod ex cõtrarijs, ac repugnantibus colligit, ut in Ligariana. Quotum igitur impunitas Cæsar tuæ clementiæ laus est, eorum ipsorum te ad crudelitatem acuet oratio? Sunt enim quamplurima, quæ uidentur aduersantia, & pugnantia, nec tamen sunt, sed φαινόμενα ἀντίθετα appellantur, i. opposita apparentia, de quibus etiam ipso Aristoteles in 3. libro, vbi ait, εἰσὶ δὲ καὶ φιλίας ἀντιθέσεις οἷον, καὶ ἐπίχαρμος ἐπολε. τὰ μὲν ἐν τοῖν ἐγὼ δῶ, τὰ δὲ παρὰ τοῖσι ἐγώ. i, sunt etiam fallaces oppositiones, ut etiam Epicharmus faciebat; interdum quidem ex illis ego erã, interdum uerò apud illos ego, cui exemplo non dissimile illud nostri cuiusdam amici, qui ridens interdum in communibus deplorandis temporibus, quasi serio ageret, & concluderet ex contrarijs uerè: ita uocabatur. multi putant melius secum actum iri, quam nobiscum, & peius tamẽ nobiscum agetur quàm cum illis: hic enim uidetur uelle contrarium cõcludere, & tamen idem dicitur, & qui perspicaci non est ingenio facile fallitur. reddit autem rationem, & causam Aristoteles.

stoteles, & ait, id euenire, quia licet res non sint verè oppositæ, ac sententiæ, quia tamen oratio est contorta, & oppositę speciem gerit, videtur conclusum enthymema, non secus ac si uera fuisset in rebus oppositio, quare in proposito, & sententia permanens hoc insuper ad magis fallendum addit præceptū, quòd scilicet prosit in huiusmodi fallacia, vt nideatur syllogismo res esse comprobata, atque concluſa; congeriem, & acernum accumulare capitum syllogismorum: quæ cum confusa sint, quāuis non sint, videntur tamen esse contraria, & rectè esse conclusum, ac insolnbile esse enthymema, qualc esse solet ex verè repugnantibus. quam quidem nostram sentētiam cōprobant uerba Aristotelis, vbi ait de opposita dictione locutus, nam huiusmodi locutio sedes est enthymematis, χώρα Græcè, quod regionem, locum, sedem, ac domicilium significat. hinc ergo. i. ex opposita dictione ducitur enthymema, & hic latet fallacia enthymematis, quia conclusio fit verbis, non argumentatione, appositis. illis particulis qnare, itaque, igitur, quibus videtur res pro certa, & explorata cōcludi, quæ tū probatione indiget, & pro confirmata adducitur quāuis dubia, & minimè probata: nonnulli per capita argumentationum hic intelligunt ordinem confusum propositionum, & perturbarā conformationem partium, quæ seruari debeat in ratiocinatione. nā nisi ordo, & collocatio seruatur coaceruatis temerè propositionib. error committitur παρὰ τὸ σχῆμα τῆς λέξεως. i. contra figuram orationis. qua argumētatio cōformatur. nonnulli verò (vt Suessanus non contemnendus, vt Philosophus, interpres) putat esse locum fallaciæ ex amphibolia, sed tamen illi ea, quam dixi supra, de causa non assentior.

tex. 662 Ἐν δὲ τὸ παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν, ὡς τὸ φαίνεσθαι ἴσον εἶναι μῦν, ἀφ' ἑνὸς ὄντος ἢ πλειστάκις πασῶν τελευτῇ. τὰ γὰρ μυρία πασῶν πλειστάκις τελευτᾷ. ἢ ὅτι τὸν κύνα ἐγκωμιάζων τὸν εἰς τὸν Οὐρανὸν συμπαραλαμβάνει, ἢ τὸν Πᾶνα. ὃν Πίνδαρος, ἔφη

Ὦ μάκαρ ὃν τε μεγάλας θεῶν κύνα
Παντοδαπὸν καλέουσιν ὀλύμπιοι.

ἢ ὅτι τὸ μηδέν εἶναι κύνα ἀτιμώτατόν ἐστιν. ὡς τὸν κύνα εἶναι δῆλον ὅτι τίμιον. Ἓ τὸ κοινωνικὸν φάναι τὸν ἑρμῆν εἶναι μάλιστα τῶν θεῶν. μόνος γὰρ καλεῖται κοινὸς ἑρμῆς, Ἓ τὸ τὸν λόγον εἶναι σπουδαιότατον. ὅτι οἱ ἀγαθοὶ ἄνδρες, οὐ χρημάτων, ἀλλὰ λόγου εἰσὶν ἄξιοι. τὸ γὰρ λόγου ἄξιον, οὐχ ἁπλῶς λέγεται.

Altera pars nascitur ex multiplici nominis significatione, vt si quis diceret murem magna virtute praditum esse, à quo præstantissima omnium sacra denominata sunt, nam mysteria sunt omnium aliorum sacrorum præstantissima. vel si quis canem laudas, etiam eum, qui est in Cœlo celebraret, aut Panā Deum, quoniam Pindarus dixit,

Beate, quem magnæ Dea
Varium vocant Dei canem.

vel quod nullum habere Canem indecorum est. Quare perspicuum est canem esse honorificum. & si quis diceret Mercurium Deorum omnium maxime liberalem esse, solus enim dicitur communis Mercurius; & si quis diceret orationem esse rem præstantissimam, quòd boni viri non pecunijs, sed oratione digni sunt, nam esse dignum oratione non uno modo dicitur.

Alter locus, siue altera pars primi loci fallacię enthymematicæ esse posita dicitur ab Aristotele in multiplici nominis significatione Græcè ὁμωνυμίᾳ, quod uerbū à nostratibus Philosophis, qui minus sermonis curant elegantiam, æquiuocatio appellatur, & in primo libro Elenchorum prima numeratur inter sex illos locos fallaciæ, παρὰ τὴν λέξιν, i. in dictione, quod uerbū qñ multis modis pōt intelligi, & illa nominis significatio multis potest modis cōtingere nou fuetit abre alienum breuiter primo repetere, quid sit ὁμωνυμία, & quotuplex. in quo potissimum Philosophorum nobis arculæ sunt excutiendæ, & omnis ista seges ex illorum penu depromēda est. primo igitur sciendū, quòd differunt hæc inter se synonyma, quæ vulgo uniuoca, homonyma, quæ vulgo æquiuoca, polyonyma, eteronyma, & ἕτερα, idest diuersa. nam res conueniunt inter se quædā nomine, differunt ratione, & definitione, & hæc æquiuoca uocantur, ut canis animal, & sidus; quædā nomine quidem differunt, idē ucrò sunt definitione, & re ipsa, vt ensis, gladius, hæc polyonyma dicuntur, quædā utroque congruunt, & uniuoca uocantur, ut homo, & leo, qui vocātur ambo animantia, & ex æquo de utroque dicitur illa dictio, quædam utroque nomine, & definitione differunt, circa idem tamen, unicumq; subiectū versantur, & in eadem rei ut ascensus, & descensus in scala, abitio, & reditio in uia. & hæc appellantur eteronyma, quæ ucrò penitus seiuncta sunt nomine, ratione, & subiecto. vocantur alia, & diuersa, Græcè ἕτερα, illud quoque ab Ammonio repetendum. quòd differūt inter se hæc tria vocabula homonyma, homonymia, & homonyme: nam homonyma sunt ipsæ res αὐτὰ τὰ πράγματα. homonymia illa coniunctio, & quasi affinitas, qua ciuldē nominis omnes factæ sunt participes, ἡ χίσις αὐτὴ καθ' ἣν τῷ ὀνόματι κεκοινώνηκασι. homonyme uerò dicitur αὐτὴ ἡ κατηγορία, ἡ κατὰ πραγμάτων ἐστί. ipsa prædicatio, quæ rebus inest. Ex ipsis nerò homonymis (eodem auctore Ammonio) alia sunt à fortuna, vt siquis hic, & alibi alius eodem nomine utatur, ut ego hic Venetiis Fabius uocor, Vtini alius est Fabius æqualis meus. sed legum, & iuris prudentiam non uulgariter ille profitetur, & Politioribus hisce etiam litteris, & reconditioribus his quasi sacris humanitatis, & Poeticę præsertim initiatus. alia à consilio ἀπὸ διανοίας. vt si quis aliquo impulsus consilio seruis tuis, aut liberis quædam nomina imponat. quod etiam caput subdiuiditur in plura,

nempe

10 20 30 40 50

F A B. p AVL. comm. c

nempe à memoria, vt si quis ad usurpandam aui memoriam, eius nomen suo imponat filio. à spe, vt si quis filium futurum Platonem similem speret, Platonem eum uocitet, ex proportione, vt cum dicimus pedes montis, pedes cubilis, & plura eiusmodi, quæ persequitur Ammonius in Commẽtario suo in Categorias Aristotelis, vnde hęc repetenda. Quattuor autem ponit Aristoteles exempla fallaciæ ex homonymia acceptæ. primum est (vt auguror) ex aliquo veteri, ac noto scriptore acceptum, qui murium encomiũ scripsisset, vt forrasse Polycrates, si Victorij credimus coniecturis, quod Sophistarum nonnulli facere consueuerant, qui huiusmodi argumentis delectabantur, vt Lucianus muscæ conscripsit laudationem, quidam recentiores Asinum laudarũt, quidam lutum, quidam quartanã &c. hic igitur auctor, vel ipse Aristoteles (cum non indigna sit etiam tanto viro facetia, ac ridiculũ) dicebat maximè esse laudãdum murem, & illius præstantiæ hoc clarissimum esse argumentum, quòd ab eo, tãquam animantiũ cæterarum præstantissimo, præstantissima essent denominata sacra, quæ dicebantur mysteria, cum Græcè μῦς mus dicatur, quæ est prima syllaba illius verbi mysteria, quasi cæteræ, scilicet sint productio verbi, vt in meditullio latino verbo tullium. est autem homonymia, & æquiuocatio in verbo mysteria, quod deductum dici potest à verbo mys, cũ tamen verè sit dictum ἀπὸ τοῦ μύειν, quod est claudere. eo quòd (vt inquit Cœlius lib. 9. cap. 9.) δεῖ μύσαντας τυρῶν ὕδωρ, oportet occludentes ea intus custodire, neque prophanis explicare. vnde dixit Cicero in Orat. Tacitum tamquam mysterium tenere. vnde etiam natum adagium ἀπίστω πρὸ τῶν μυστηρίων, idest ante mysteria discedere. quia prophani iubebantur abire, cum iam essent peragẽda mysteria. quæ verò sacra essent mysteria, notius esse arbitror, quàm ut meam hic quispiam desideret diligentiam, aut operã, cum breuitati sit studendum. Alterum exemplum est eodem pacto vel fictũ, & excogitatum ab Aristotele, vel ex aliquo fortasse Cynico Philosopho, qui Canẽ, quo ipsi nomine appellarentur, laudasset, sumptum. Vox enim ista Canis, & animal (vt ante dixi) terrenum significat, & sidus cœleste, & piscem quoque; si quis ergo Canem laudãs, hoc quoque illi laudi ascribar, quòd in cœlo sidus splendeat, snoq; mundum lumine illustret, & φ sit etiam numen, & Deus. vt Pan, qui appellatus est nomine Canis, cum à Pindaro dictus sit magnæ matris Deus uarius eanis. quibus addi quo que multa possent, quòd summus omnium Philosophus Diogenes illius nomine uocaretur, & ab illo profecti omnes, vnde apud Arh. lib. 13. sub finem exagitantur ex Clearchi sententia, φ cum Canis multis etiam à natura præditus sit uirtutibus, ipsi tantum uitia essent imitati. dici prętereа posset, quòd etiam Mercurius sit Canis, nam apud Aegyptios in forma Canis colitur, & Anubin uocant, quòd vocabulum ea lingua canem significat. vnde Lucanus libro octauo ait,

Nos in templa tuam Romana accepimus Isin,
Semideosq; Canes. ——& Virg lib. 8.
Omnigenumq; Deum monstra, & latrator Anubis.

Sic etiam Furiæ, & Eumenides appellantur Canes. vnde Vergil.—*viscq; Canes vlulare per vrbem.* vbi Seruius interpreratur Furias. multaque alia dici possent, quæ prætereo. Quòd uerò addit Aristoteles adhuc de Cane, vt concludat canem honorificum esse, eo quòd sit indecorum canem non habere, est eiusmodi, vt maximè torqueat interpretes. Victorius fatetur locum esse perobscurum, & lucis indigere, Suessanus arbitratur esse exemplum simile primo de mure, & per singula exempla unum modum significari æquiuocationis. quem secuti fortasse quidam dixere tertium hoc esse exemplũ, quod minimè probatur. nam nemo non uidet permanere Aristotelem in exemplo canis, quod est secũdum, vt omnes alij interpretes sentiunt. nam ubi nouum affert exẽplum ponit particulam καὶ, &, non disiunctiuã ἤ, vt in superiore exemplo de Pane. Quidam ergo dixerunt ita intelligendum, vt dicat non esse canem multis honestis rebus priuat, vt diuinitate Panis, splendore sideris &c. ergo esse canem est honorificum. sed ego arbitror ita locum intelligendum, vt sit fallacia non in verbo tantum, sed in orationis forma. vt in antecedenti sumatur in una uorione μὴ εἶναι κύνα nullum esse canem. In domibus. s. ideſt domum aliquam carere Cane custode, quod est indecorum, sordidi enim est, vel mendici canem non alere, unde etiã uulgò dici solet tũc familiam, ac domum esse perfectam, ubi adsit canis, & felis. in cõsequenti, quod est, ergo εἶναι κύνα, ideſt esse canem est honestum; sumatur, pro naturam canis habere aliquem, & etiam animal canem: sicque est fallacia, & enthymema fallax. quia homonymia est in locutione alio, & alio modo accepta, quòd uerò sit homonymia non in simplicibus uerbis tãtum, sed etiã in cõiunctis, declarat Aristoteles primo Elench. vbi ait, εἰσὶ δὲ τρεῖς τρόποι τῶν παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν. καὶ τὴν ἀμφιβολίαν. ὅτε μὲν οὖν ὁ λόγος, ἢ τὸ ὄνομα κυρίως σημαίνει πλείω, οἷον ἀετὸς, ἢ κύων. ὅτε δὲ ὅταν εἰωθότες ὦμεν τῷ λόγῳ. τρίτος ὅταν τὸ συγκεῖσθαι πλείω σημαίνῃ, κεχωρισμένα δὲ ἁπλᾶς. ideſt, Sunt autem tres modi fallaciarum ex homonymia, & amphibolia unus cum oratio, aut uerbum propriè significat plura, ut Aquila, & Canis, alter eum consueuerimus ita dicere. tertius cum compositum plura significat, separata uerò simpliciter. & Bernardinus Tomitanus uir eruditissimus in 2. lib. suę Introductionis ad Sophisticos Elenchos, c. 2. initio ita ait; Duo sunt apud Aristotelem æquiuocationis genera, alterum est ubi uox multa significat, quę natura simul nõ coalescunt, ut canis, uox, ac similia &c. Alterũ genus, quoties una dictio vnicam per se tantum rem significat, sed addita alteri plura &c. quem etiam libellum qui legerit, multa ibi reperiet ad horum locorum fallaciam planè intelligendam. & hanc ego arbitror esse germanam huius loci intelligentiam, si quis tamen meliorem attulerit, gratiam illi habiturus sum, non enim gloriolæ comparandę causa scribimus.

bimus; sed vt utilitati, ac commodis studiosorũ seruiamus. In quorum gratiam illud quoq; non pudebit afferre, quòd potest dici esse homonymia in simplici uerbo κύριε, vt in prima parte accipiatur pro virili membro, quod annotat Hesichius apud Græcos frequenter vsurpari, & Eustathius de pudendo etiam muliebri affirmat; in secunda pro Cane. vt sit enthymema carere cane. i. virili membro est indecorum, nihil enim turpius hominis; ergo canem esse. i. animal est honorificum. Sed ne diutius in his immoremur, ad tertium exemplum aggrediamur, quod est positum in fallacia illorum uerborum κοινὸς, & κοινωνικὸς, cum enim hic à primo deriuetur, & inflecta tur, non eandem tamen retinet notionem. nam κοινὸς significat cõmune, cuius omnes sunt ex æquo participes, κοινωνικὸς is, qui bona. quæ habet egregia, in alios liberaliter confert; & in partem vocat alios suorum bonorum, cum ergo enthymema à coniugatis sit potentissimum, vt prudẽter hic agit: ergo est prudens, hic non ualet argumentum, quamuis rectè concludatur, quia in inflexo uerbo, uáriatur notio; quia tamẽ ualẽt argumentum à coniugatis, facile est fallere minus perspicacem, & ira concludere. Mercurius dicitur κοινὸς. i. communis; ergo est maximè κοινωνικὸς, ideſt bona sua impartiens, & ac liberalis. Cur autem dicatur communis Mercurius (vt etiã prouerbin dicitur) ex Adagiorum auctoribus, & à Grammaticis est discendum, nisi quis forte expectet, dum ex Mathematicorum doctrina dicã ita appellatũ, quòd eius sidus sit medium inter bonas, malasq; stellas, & cum bonis bona impartire, cum malis coniunctum mala. Quartum, vltimumq; exemplum in oratione videtur, non in simplici uerbo positum, nam apud Græcos λόγου ἄξιος coniunctim is dicitur, qui magna est existimatione, & dignus honore, & contra etiam id, de quo par sit fieri uerba, haberique sermonem. licet non ita propriè. quare aliquis posset ita arguendo concludere λόγος, ideſt oratio est res præstantissima; quia magni viri sunt digni λόγῳ, i. honore, & existimatione. Petrus autem Victorius hoc loco suspicatur esse hoc exemplum ἀμφιβολίας; quòd non in vocabulo sit fallacia, sed in oratione, verum ante à nobis declaratum est esse homonymiã etiam in coniunctis uerbis, quod ignoratum homini doctissimo, ac oculatissimo ansam dedit dubitandi.

ιεκδ63 Ἄλλος, τὸ διηρημένον σωτιθέντα λέγειν, ἢ τὸ συγκείμενον διαιροῦντα. ἐπὶ γὰρ ταὐτὸν φέρει εἶναι οὐκ ὂν ταὐτὸν πολλάκις, ὁπότερον χαριέστερον, τοῦτο δεῖ ποιεῖν. ἔστι δὲ τοῦτο, Εὐθυδήμου λόγος. οἷον τὸ εἰδέναι, ὃν ξύριης ἐν Πειραιεῖ ὄζειν. ἕκαστον γὰρ οἶδε, καὶ τὸν τὰ στοιχεῖα ἐπιστάμενον, ὅτι τὸ ἵππος οἶδε. τὸ γὰρ ἵππος τὸ αὐτὸ ὄζει, καὶ ἐπὶ τὸ δὶς τοσοῦτον νοσῶδες, μηδὲ φαῦλον ὑγιεινὸν εἶναι. ἄπορον γάρ, εἰ τὰ δύο ἀγαθὰ, ἓν κακόν ὄζειν. οὕτω μὲν οὖν ἐλέγχειν. ὧδε δὲ δεικτέον ὄζει. οὐ γάρ ὄζειν ἐν ἀγαθὸν, δύο κακά.

10. *Alius locus est, cum quis, quod seiunctum est, dicendo componit, aut quod compositum est, seiungit, quoniam enim idem videtur, cum tamen non idem sæpenumero sit, id amplectendum est, quod vtilius esse uidetur; est autem hæc Euthydemi ratio, vt Scis triremem in Pyræo esse, nam vtrumque separatim nouit, & si quis dicat eum, qui scit elementa, scire etiam carmen, nam carmen idem est, & si duplum est insalubre, neque simplum erit salubre, nam absurdum est, si ambo sunt bona, vnum esse malum, atque hoc quidẽ modo in refellendo valet, illud verò in demonstrando, neque enim ex duobus malis vnum bonum esse potest.*

Hic est secundus locus fallaciæ Oratoriæ, quæ in verbis uersatur, licet enim non desint, qui hoc genus ad res non ad uerba referant, & dicãt versari in sensu compositio, aut diuiso, non in verbis, cum tamen & hic, & in Elenchis Aristoteles inter fallacias in verbo positas enumeret, & omnes docti subscribant, explodenda est, & reiicienda illorum opinio: coniunctim autem hic ponit hũc locum à compositione, & diuisione, cũ in Elenchis separatim de vtroque præceperit, nam licet duæ res sint compositio, & diuisio; quia tamen circa idem subiectũ ambo versantur, ideo vnus tantum illarum dicitur locus esse, & appellari hæ duæ uoces possunt cteronymæ, non secus ac descensus, & ascensus, qui fiunt in scala, abitio, & reditio, quæ fiunt in via. hæc enim subiecto nõ differunt, sed nomine, & ratione; quemadmodũ etiam compositio, & diuisio, quæ forma quidẽ, & ratione discrepant, materiam ucrò eãdem habent, & iuxta illam est oratio inuariabilis: vbi enim oratio composita falsa est, fallacia oritur ex compositione, vbi diuisa ex diuisione, neq;. n. eadem est ratio prædicationis in omnibus. possunt. n. quædam disiũcta uera esse, composita verò falsa. vt Cyclicus est poeta, Cyclicus est bonus, ergo Cyclicus est poeta bonus, falsa. n. est conclusio, quãuis possint esse uera, quæ sumpta sunt. Multiplex autem est huius loci vsus, & nos quoniam breuitati cogimur studere, breuitate, & angustijs temporum coacti, cupidos harũ epularum reiicimus, ad Dialecticos Doctores, è quorum fontibus hæc vberrimè poterunt hauriri, & vt digitum etiã ad meliores inteudamus, legendum proponimus Tomitanum in libello citato Introd. ad Soph. Elen. vbi lib. a. c. 4. hunc locum aperit elegãtissimè, & quibus modis tum componendo tum diuidendo fiat ostendit, & postremo etiam ex Stapulensi & Clitoueo tradit Regulas, quibus vtraq; fallacia dignoscatur. Nos ad Aristotelem explicandum diuertimur; admonet igitur Aristoteles, quid Oratori in huius fallaciæ tractatione sit agendum, & ait diligenter illi esse considerandum, utra pars magis suæ causæ conducat, & expediat, vt id, quod vtilius sibi futurũ videt, amplectatur, & aut coniuncta diuidendo, aut diuisa coniungendo, ita concludat, vt fallat Auditorem, nec ille sentiat dolũ, & fallaciam enthymematis,

F A B. PAVL. comm.

chymematis, sed specie adumbrata enthymema tiex conclusionis, & veræ in fraudem inducatur, & quod non est, arbitretur esse conclusum, ac probatum. plura autem in hoc ponit exempla huius fallaciæ Aristoteles, vt planius eius ratio perspiciatur, nam (vt ait Hermogenes) παραδείγματα τοῦτο τοῦ τρόπου τῆς λέξεως. id est exempla planam faciunt artem. prima autem ratio est Euthydemi à compositione, ita enim solebat ille arguendo concludere, scis te esse in Piræo (erat enim) scis triremẽ esse (alibi. s. vt in Sicilia, nam de classe Atheniensium, quo tempore erat in Sicilia, dictum quidã volunt) ergo scis in Piræo triremem esse. vel etiã simpliciter scis Pireum esse, scis triremem esse; ergo &c. hic fallacia est in compositione, quia licet nouerit separatim, non nouit tamen coniunctim. alterum exemplum est de litteris, & carmine, vt quis probare posset, se antequam id pangeret Poeta, aliquod carmen scisse: vt,

Arma, virumq; cano, Troiæ qui primus ab oris.

qui nouit partes omnes, nouit etiam totum, sed ego antequam cõderetur, noueram litteras omnes, ex quibus confectus hic versus, ergo illum sciebam, antequam conderetur. hæc quoq; fallacia ex hoc fonte compositionis deducitur, nõ enim quod separatim noui, coniunctim quoque noui. Tertium exemplum est ex diuisione, licet Victorius ex compositione dicat, nam (vt antea dictum à nobis est) si falsitas est in diuisione, ex ea pendet fallacia, & contra si in compositione ex illa pendet. & hoc etiam exemplo probat locum hunc valere ad demonstrandum, & refellendum; vnde nonnulli arbitrati sunt duplex esse exemplum, est autẽ huiusmodi. Vtitur aliquis medicus in aliquo morbo aliquo medicamento in determinata, & certa dosi, quæ si duplicetur aut morbum augeat, aut mortem afferat ægroto, vt Mandragora, Theriaca, aut alia re quapiam. potest ergo Sophisticus calumniator ita argumentari, vt ostendat neque illam moderatam dosin, quæ profutura sit adhibendam, si duplum est malum; neque simplum adhibendum, vt exempli gratia, si cyathus succi Mandragoræ prodest somno inducendo, alijue morbo, aut pomus: illius vnicus, duplex autem aut interficit, aut mutos reddit: ita concludet, si duo cyathi Mandragoræ sunt venenum; ergo neque simplex adhibendos: ratio quia est inconsentaneum, vt duo bona efficiant malum, vel bonum duplicatum malum euadat, non. n. ex bono quicquam potest; profidisci malum, aut bonum verti in malum: sed si detur vnum, & vnum seperatim prodesse; consequetur, vt duplicatus magis prosit, cum tamen constet esse letiferum; ergo neq; simplex adhibendus; & hoc pacto dicit enthymema valere ad refellendum, contra verò ad demonstrandum esse accommodatum, si dicatur non esse duo mala vnum bonum: hoc enim enunciatum probat, quod supra dictum est, si duplum insalubre, simplum salubre non est: nam duplum est tamquam duo ad vnum cum simplo; quare non potest esse vnum bonum, duo mala: nam si vnus cyathus mandragoræ bonus est, ac salubris, nõ possunt duo esse mali, sed duo mali sunt ergo vnus non potest esse bonus.

Ὅλος δὲ ὁ τόπος παραλογισμός. πάλιν τὸ Πολυκράτης εἰς Θρασύβουλον, ὅτι τριάκοντα τυράννους κατέλυσε, σωτήριον γάρ. ἢ τὸ ἐν τῷ ὁρίζειν τῷ Θεοδέκτου. ἐκ διαιρέσεως γὰρ ὄζει.

Δίκαιόν ἐστιν ἐπὶ κτείνῃ πόσιν,
Ἀποθνήσκειν ταύτην.
Καὶ τῷ παρίγε πημονῆν τὸν υἱόν.
οὐκοῦν καὶ ταῦτα πέπρακται, σωτήρια γὰρ ἴσως, οὐκ ἐν δίκαιον. ἓν δ' αἰ καὶ παρὰ τὸν ἐλλεῖψιν. ἀφαιρεῖται γὰρ τὸ ὑπόπους. tex. 664

Totus autem hic locus captiosus est, tale est illud Polycratis in Thrasybuli laudem, q Thrasybulus triginta tyrannos sustulisset; coniungit enim; atq; illud Theodectis ex diuisione prolatũ,

Eam, maritum quæ necauit, emori,
Patrũq; mortem vindicare filium
Iustum est, vt effecta sunt ——

nam hæc si coniungantur, fortasse non erunt iusta: potest etiam hæc à defectione fallacia progredi: quoniam ablatum est à quo:

Fallaciæ loci à diuisione, & compositione ratio nem ostendit, & docuit quomodo & ad refellendum, & ad demonstrandum valeat, nunc omni vi ipsius animaduersa, addit hunc locũ quouis modo tractetur, esse captiosum, ac fallacem, & rudibus fallendis aptum; neque contentus superioribus exemplis duo adhuc adiungit, vnũ compositionis, alterum diuisionis. primum est Polycratis Sophistæ, qui in quadam laudatione Thrasybuli: cum eius vellet mirificis modis virtutem exaggerare, ac tollere, quòd seruitutis iugum ab Atheniensium ceruicibus depulisset, & tyrannidem triginta Regulorum extinxisset. hac vius fallacia dicebat triginta eum præmijs esse dignum, q triginta Tyrannos occidisset: cum tamen vnam tyrannidem sustulisset, & ob id vnico tantum præmio dignus, vel si sequamur Græcum interpretem, decemus separatim singulos occidisse, & tamen dicebat Polycrates eũ simul omnes occidisse. si enim hunc, & hunc occidit, & sic omnes; ergo omnes vnus simul triginta occidit, quod maximum erat illius præstantię argumentum, & est fallacia ex compositione, quia falsum est omnes simul occidisse, quãuis uerum esset, separatim singulos occidisse. alterum exemplũ est diuisionis a Theodecte, qui Orestem fabulã pertexerat, acceptum: quod est eiusmodi, vt defensionem facti Orestis contineat. est autem à diuisione, quia. s. quæ in Oreste debuerant coniuncta considerati, diuidit, & concludit esse iustũ, quod erat iniustum. iniquum enim erat Orestem, quãuis patris iniurias teneretur ulcisci, ac persequi vt filius, & Clytemnestra digna esset morte propter necem mariti; & adulterium, ipsum tamen illam, quæ sibi erat mater, occidere, cum vnusquisque genitrici honorem habere teneatur. diuisit ergo, qnę coniuncta erant iniusta, & concluFAB. PAVL. comm.

sit, quia

sit, quia æquum est adulteram ob mariti necem interfici, & filium parentis iniurias persequi, idcoq; Orestem inre Clytemnestram interfecisse. cum autem animaduerteret Aristoteles hoc exemplum non omnino esse proprium huius loci à diminone, admonuit posse etiã referri ad aliud genus fallaciæ, nempe ad eam, quæ est παρὰ τὴν ἔλλειψιν, id est à defectu, quia præcisa sit oratio, & aliqua particula desideretur, aut conditio, ut in hoc enunciato æquum est adulteram ob maritĩ necem pœnas dare, deest enim cui nempe magistratui. non enim omnibus licet pœnam sumere de his, qui aliquid supplicio dignũ admiserunt, qua addita συμπέρασιν, tollitur omnis controuersia, quia Oresti non licebat sæuire in parentem. quamuis illa facinus supplicio dignum admisisset, & se nefario scelere coinquinasset.

tex.665 Ἄλλος δὲ τόπος τὸ δεινώσει καταψεύδεσθαι, ἢ διαψεύδεσθαι. τοῦτο δ' ἔστιν ὅταν μὲν λύσας ὅπ ἐποίησεν, αὔξήσῃ τὸ πρᾶγμα. δοκεῖ γὰρ φαίνεσθαι, ἃ οὐκ οὖν πεποίηκεν, ὅταν ὁ τὸν αἴτιαν ἔχων αὔξῃ. ἢ ὡς πεποίηκεν, ὅταν ὁ κατηγορῶν ὀργίζηται. οὔκουν ἔστιν ἐνθύμημα. παραλογίζεται γὰρ ὁ ἀκροατὴς, ὅτι ἐποίησεν, ἢ οὐκ ἐποίησεν, οὐ δηλονμένου.

Alius locus est, cum quis amplificatione vtitur in confirmando, aut refellendo, hoc est, cum rem ipsam amplificat, antequã factam esse ostendat; Reus enim cum crimen amplificat, quod ipse non commiserit: accusator contra, cum indignatur, facit, vt reus fecisse videatur. Hoc igitur non est uerũ enthymema, decipitur enim auditor, & factum, aut non factum credit, quamuis nihil fuerit demonstratum.

FAB. PAVL. COMM. Explicatis his fallacijs, q ad verborũ laqueos pertinebant, multis præterea omissis, quas in Elenchis potuit, quia non ita latus Oratori (vt sophistæ, qui id unum profitetur) campus patet, in quo possit excurrere, & uerborũ adhibere fallaciam, nã quæ nimis sunt aperta, illi relinquenda, ne in infidiarũ incidat auditor suspitionem, quod omnem adimit Oratori fidem: huiusmodi erat locus ab accentu, & reliqui in verbis positi, quos omisit. nam licet interdum ex accẽtu Oratores aliquid commodi capiãt, vt Demosthenes in uerbo μιδωτὸς. qđ secus pronunciãdo, i. accentu in antepenultimam retracto, fecit, vt ab uniuersa concione illum emendante, aduersarius Aeschines pronunciaretur μιδωτὸς. i. mercede emptus: id tamen potius ad ridicula pertinet, quãm ad locos argumentandi, & in scriptione, qua vtuntur plurimum Sophistæ, magis valet, quam in oratione, nunc ad rei captiones commoditrandas aggreditur. assentior enim ego libenter Victorio viro eruditissimo, & omnium, qui hanc Aristotelis Rhet. sunt interpretati facile Principi, qui locum hunc inter locos rei, nõ verborũ collocat, vt sẽptẽ deinceps loci enumerentur ab A. istotele enthymematum in rei fallacia positorum. quot. in Elenchis quoque numerantur. cum enim Sophistica ei parti artis oratoriæ respondeat, quæ vt Sophista, consectatur vmbras tantum argumentationum, sed nomine caret, vt in primo lib. dixit Aristoteles, par est, vt totidem locis abundet, quot illa, cum præsertim mysterio non careat iste numerus in artiũ præceptis, & potissimum in arte Rhetorica magni fit ponderis, & frequenter vsurpetur, vt nos in primo lib. nostrarum Hebdomadũ ostendimus, & alibi fortasse quoque demonstrabimus: nam licet δείνωσις ista fiat oratione, quia tamẽ ad rem exaggerandam, & amplificandã pertinet, & adhibetur, ideo à re pendere, & rei esse fallacia dicitur: hic ergo locus est eiusmodi, vt ab Oratore tunc adhibendus sit, cum fucum iudicibus facere, & quasi tenebras offundere eorum nulti iudicio, vt id, quod minimè probatum est, ista verborum exaggeratione adhibita decepti, arbitrentur esse conclusum, & confirmatum in utranque partem, siue quis accuset, siue defendat. respondere uerò hunc locum arbitratur Victorius sophistico illi loco, qui dicitur petitio principij, Græcè παρὰ τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνειν. vbi Sophistæ vt confessum accipiunt, quod asserendum erat, eorum enim institutum uidentur imitari Oratores, cum re incerta, ac dubia nec adhuc comprobata ipsam amplificant, & exaggerant. quod vt concedi potest, ita illa cuiusdam, & magni nominis Philosophi sententia, qui hunc locum inscribit ab accentu, omnino explodenda, ac irridenda: quid enim accentui ad exaggerationem, & δείνωσιν? quid autẽ sit ista δείνωσις, ostendit Quintilianus lib. 6. c. 2. vbi ait, In hoc Eloquentiæ vis est, vt iudicem non ad id tantũ impellat, in quod „ ipsa rei natura duceretur, sed aut qui non est, „ aut maiorem quam est, faciat affectum: hęc est illa, quæ δείνωσις uocatur, rebus indignis, asperis, „ inuidiosis addens vim oratio, qua virtute præter alios plurimum Demosthenes valuit &c. & „ alibi, Præcipua tamen δείνωσις in exaggerãda indignitate, & in cæteris altitudo. Reddit porrò Aristoteles causam cur ista δείνωσις, & exaggeratio, tantum ualeat ad iudicũ animos fallendos, quia. s. sensim suscitat quandam in eorum mentibus opinionem, q reus, qui illius culpæ dicitur esse affinis, & in crimen tamen ipsum inuehitur, illudq; exaggerat, sit ab illa alienus, & nacet omnino culpa, quia omnes naturæ instinctu sua uitia excusare conantur, ac facti turpitudiné minuere. Sic facit Cicero in oratione pro Roscio, vbi parricidij crimen amplificat, vt mox ostendat carere Roscium illo scelere. contra uerò, vbi accusator excandescit, & vehemẽti oratione inuehitur, & accusat, tunc etiam iudex in eam impellitur opinioné, vt putet eum vera loqui. quare Cicero elegantet Callidium quendã resellit, qui dicebat venenum sibi paratum, ex hoc loco, quod in tali causa nimis ageret remisse, neque. n. potuisset non exardescere, nisi finxisset. Admonet postremo Aristoteles uim quidem huic loco inesse enthymematis, vt l. persuadeat, abesse tamen formam enthymematis: quia impellitur in falsam opinionem auditor nulla facta demõstratione,

tione, aut argumentationis adhibita forma: nō secus ac si uerè, & legitima probatum esset enthymematis conformatione.

tex.666 Ἄλλος. τὸ ἐκ σημείου, ἀσυλλόγιστον γὰρ καὶ τοῦτο. οἷον εἴπῃς λέγοι, τὰς πόλεις συμφέρουσιν οἱ ἐρασταί. ὁ γὰρ Ἁρμόδιος, καὶ Ἀριστογείτονος ἔρως, κατέλυσε τὴν τύραννον Ἵππαρχον. ἢ εἴπῃς λέγοι, ὅτι κλέπτης Διονύσιος, πονηρὸς γάρ. ἀσυλλόγιστον γὰρ καὶ τοῦτο· οὐ γὰρ πᾶς φωνηρὸς κλέπτης, ἀλλ' ὁ κλέπτης πᾶς πονηρός.

Alius locus est à signo, nam hoc etiam veram concludendi rationem non seruat, ut, si quis diceret in ciuitatibus utiles esse Amatores, nam Harmodij, atque Aristogitonis amor Hipparchum Tyrannum sustulit, vel si quis probare vellet Dionysium esse furem, eò q improbus sit, hoc enim nihil concludit, neque enim quilibet improbus est fur, sed contra potius omnis improbus est fur.

FAB. PAVL. COMM. Hic est secūdus locus imposturæ in rebus positæ, licet ut diximus quidam primum arbitrentur, & appellatur à signo, fallaci. s. quia eum maxima Oratori argumentorū seges, ac copia præsto sit, & ad manum ex hac fonte lignorum, quæ duplicia præter τεκμήριον. i. propriam rei notam, quæ necessario concludit, in primo lib. ab Aristotele constituta sunt. vnum. s. quod ita se habet ad id cuius est signū, vt singulare ad vniuersale, ὡς τὸ καθ' ἕκαστον πρὸς τὸ καθόλου. alterum ut uniuersale ad particulare, ὡς τὸ καθόλου πρὸς τὸ κατὰ μέρος. necesse est, vt hinc quoque fallendi artes depromat, & locos: siue igitur de eisdem intelligamus signis, quæ appellat in primo, vt multi volunt interpretes, (nec male eum Aristoteles ibi eisdem, quibus hic, utatur, uerbis, de primo. n. cuius hoc dedit exemplum, Socrates fuit sapiēs, & iustus: ergo oēs sapientes iusti. ait λαθεῖν δὲ καὶ ἁλῶναι ῥᾴδιον τὸ ἀτέλεστον, ἀσυλλόγιστον γάρ. i. facile uerò refelli pōt, etiam si uerū fuerit, quod dicitur, nam est asyllogistum. i. veram concludendi rationem non seruat. & idem ait de secundo, cuius hoc dat exemplum, crebro respirat; ergo febri laborat. quod etiam paulò inferius reperet) siue etiam (vt nonnulli interpretantur) de umbris horum lignorū. quæ ut hæc utplurimum uera sunt, licet nō semper, ita ipsa perraro uera sunt, licet uidēatur esse posse sæpius; fallax enthymema, & illuderę potest Orator: exempla uerò hic posita respondent illis in primo libro positis: primū est Harmodij, & Aristogitonis, quorum exemplo probari posse ostendit amores in ciuitatibus prodesse. & esse isti dicunt uitium in figura tertia, quia ex ambabus singularibus nihil firmi colligitur. est autem huius modi historia, Aristogiton Harmodiū amabat, Hipparchus Pisistrati Athenienſis Tyranni finus uim inferre adolescenti voluit, & coniurationem ob eam causam in se amatoris Aristogitonis concitauit; licet Aelianus lib. xi. var. hist. dicat Hipparchum ab Harmodio, & Atistogitone interfectum, q non permulsisset in Panathenaeis sororem Harmodij, quæ digna esset de more Prouinciæ offerre Deæ τὰ καινᾶ. i. eanistrum, sed suspectum habeo Aelianum, quoniā alibi quoq; libro. s. octauo eum maximis ornat laudib. tamquam omnium eruditorū amatorem, & sapientiæ: nam uitium hoc in Hipparcho agnoscit etiā Heraclides, ex cuius politijs habemus, quòd hic Hipparchus παιδικὰ ἦν τοῦ Ἁρμοδίου. i. erat ludi amicus, & amoris. meminit huius historię, & horū amorū Aeschines contra Timarchū: & Demosthenes multis in locis ea, quę esset his pro libertate restituta à senatu decreta narrat. post hoc exemplum legēda sunt illa uerba ἀσυλλόγιστον γὰρ καὶ τοῦτο. i. hoc enim neram concludendi formā non 02 seruat. nā in inirio sunt temerè ineulcata, & supnacanea, quare summo iudicio Murettus delet, & sine his legit. vertēs alius à signo, vt siquis &c. nam ita legendum locus etiā inferior ostendit, post quem addit ista uerba: & in primo quoque lib. idem seruat, statim enim post additum exemplum infert λυτεῖ δὲ &c. Neque quēquam offendat ista uerborum cōmutatio, nam in Aristotelicis libris frequēter id uitium apparet, & coniecturis ducti doctissimi homines suis locis restituunt lectiones, vt nuper uidemus in Poeticæ libello innumerabilib. ferè in locis fecisse Casteluetrium, ut alios præteream quamplurimos, qui eandem operam præstiterunt, atque nauarunt. 30 Secundum exemplū est à signo vniuersali, cuius vitium & in prima, & in secunda figura esse posse putat Victorius; in prima, quia maior falsa sit, q omnis improbus sit fur: in secunda, q ex puris affirmatiuis nihil sequitur. Dionysius est improbus, ergo est fur. Multi autem sunt interpretum, qui putent locū hunc respondere ei locorum Elenchis, qui dicitur παρὰ τὴν ἄγνοιαν τοῦ ἐλέγχου. id est ab ignoratione elenchi, vel (ut quidā appellant) à cōfutationis inicitia, quod quidem uerum esse saltem ex parte arbitramur, nam omnes fallaciæ, & paralogismi, ab hoc ueluti fonte omnium 40 deceptionū derivantur, atque educuntur. Scendum igitur locum hunc duo potissimum continere, vel his duobus quasi cancellis coerceri, ut uel syllogismi ratio, uel contradictionis lex violetur. est autem lex contradictionis ex Aristotele ut sit eiusdem, & unius, non nominis, sed rei, & nominis, non homonymi, sed eiusdem, ex datis, ex necessitate collectis, & non alijs quibusdam non commemoratis à principio. sed secundum idem, & ad idem similiter, & in eodem tempore. quam definitionem si quis deliderat pluribus explicatam Tomitanum legat. l. a. nos. n. breuiores esse cogimur propter imprimentiū molestiā, qui iam paginam hanc poltremā postulant, 50 imò flagitant, vel potius exigunt cum querela. ratio uerò syllogismi non seruatur, cū in modo, vel figura peccat. Genera uerò huius loci quattuor recensentur: primum vbi contradictio non eiusdem sit: secundum vbi non eadem idem: tertium ubi non similiter: quartū ubi non eodē tempore.

Ἄλλος. ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος. οἷον ὁ λέγων Πολυκράτης εἰς τὰς μύας, ὅτι ἐβουλήθησαν ἀφ' ἑαυτῶν tex.667

τῆς τοῦ

τας τὰς νόμους, ἢ ὥσπερ φαίη, τὸ δὴ δίκτυον πλη-
θείας πρωϊαίτατον, διὸ γὰρ τὸ μὴ πληθύειν ὁ Α-
χιλλεὺς, ἐμίμησατο τοὺς Ἀχαιοὺς εἰ Τενέδῳ, ὃ δ' ὡς
ἀπρεπῶς ὑβρίσθη ἐμίμησατο, συνέβη δὲ τοῦτο, διὰ τὸ
μὴ πληθύειν.

Alius locus est ab accidente, vt quod ait Polycrates in laudem Murium, q̃ auxilio fuerint deuoratis arcuum nernis, vel siquis diceret ad cœnam vocari rem esse honorificentissimã, Achilles enim cum in Tenedo vocatus ad cœnam non fuisset Gratis magnopere succensuit. At ille tãquam contemptus, & ignominia affectus succensuit quod accidit, quod non inuitatus ad cœnam fuerat.

FAB. PAVL. COMM. Tertium genus est hoc fallaciæ, quæ dicitur ab accidenti, differt autem à superiori, quoniam licet signum sit accidens, ibi tamen sumitur pro ea re, quæ vt plurimum solet euenire, & frequenter fit. hic uero pro ea, quæ temerè, casu, & fortuna præter rei naturam semel tantum, aut perraro euenit, & omnino est ab illa disiuncta. pendet autem tota huius loci fallacia ab illa Dialectica regula, quam ponit Arist. in antepredicamentis, quando alterum de altero prædicatur, quidquid prædicatur de prædicato, dicetiã de eius subiecto, quod verum est in his, quæ per se καθ' αὑτὰ prædicantur. Hunc locum primum posuit Aristoteles in Elenchis, & tunc fieri dicit ἔλεγχον ἐκτὸς τοῦ ἀξιοῦν τῷ παράγματι, καὶ τῷ συμβεβηκέναι ὑπάρχειν, cum aliquid similiter iudicetur rei, & accidenti inesse. Hanc fallaciã, & decipiendi ratione ἔκθεσιν appellatum à Stoicis, auctor est Simplicius in antepræd. Duo autem ponit exempla Aristoteles huius fallaciæ. primũ est Polycratis Sophistæ, qui in laudatione Murium ita argumentatus est ab hoc loco, magni sunt æstimandi Mures, quod magno sunt hominibus adiumento, arcuum.n. chordas corroserunt hostib, vt in Aegypto, cum Arabes, & Assyrij regionem inuasissent, euenisse tradit Herodotus, quod etiã aliquãdo Troianis vsueuenisse compertum est, & ideo illos solitos colere mures eius terræ, quos σμίνθους dicerent, & inde etiam Sminthium dictum Apollinem ab illis coli solitum: nam hoc est accidens, & casu, factũ, non consilio vllo murium, qui explendæ famis gratia, non benefacien di incolis animo, arcuum uernos hostibus corroserunt, vnde incolæ affecti beneficio. ex hac autem fortasse historia sumpsit Aesopus occasionẽ configendæ pulcherrimæ fabellæ, qua narrat Murem à Leone dimissum, grati animi benuolentiam præstitisse, & eum in laqueos delapsum corrosis nodis retium in libertatem uindicasse. non dissimili usus argumẽto Homerus in Batrachomyomachia, vbi fingit Palladem roganti Ioui, an Murium inclinato agmini vellet ferre suppetias, respondere, q̃ insenũ illi sibi essent, q̃ peplum suũ corrosissent. inest autem fallacia, eo q̃ attribuitur naturæ murium, id quod semel tantũ, & casu acciderat. Alterũ exemplũ est huiusmodi, probare quis volet, q̃ ad cenã inuitari est honorificum. vicissim à contrario hoc argumento, q̃ Achilles nõ inuitatus à Græcis iratus est, est autem fallax, quia non propter cœnam excanduit Achilles, sed propter ignominiã, qua se inusum putabat, q̃ solus Græcorum Ducum non fuisset vocatus, neque hoc inest cœnæ, q̃ ad illam non vocati irascantur, sed inest contumeliæ, quam accidit eo tempore, ipsi cœnæ per accidens inesse, quod ad illam Achilles nõ fuisset accersitus. quod etiam declarat Aristoteles.

Ἀλλὰς, τὸ παρὰ ὑπόληψιν οἷον εἰ τὰ Ἀλλ- tex.668
ξιμάχῳ, ὅτι μεγαλόψυχος, ὑπειδὴ γὰρ τὴν
πολλῶν ὁμιλίαν, εἰ τὴν ἰδίαν διέβη καθ' ἑαυτὸν,
ὅτι γὰρ οἱ μεγαλόψυχοι τοιοῦτοι, ὁ οὗτος μεγα-
λόψυχος δέδοκται εἶναι.

Alius locus est à consequente, vt in Alexandro, quod vir esset excelso animo, quia solus in Ida monte, relicta æqualium consuetudine, vitam ageret, nam quia excelso animi viri tales sunt, etiam hic talis videri posset.

Hæc fallacia consequentis, tota pendet ab hominũ inscitia, atq; imperitia, qui non satis discernere sciunt, quæ consequentia sint, & quæ non, & plerũq; putãt ea reciprocari; & vicissim retro cõmeare, quæ minimè reciprocantur. hinc multæ fallaciæ nascuntur, quæ & à quadã intelligentia proficiscuntur, & ab aliquo sensu, atq; ab intelligentia quidẽ, vt siquis intelligat omnes Philosophos esse eruditos, & putet etiam vicissim, omnes eruditos esse Philosophos. à sensu uero, vt siquis uideat omne mel esse flauum, & putet etiã vicissim omne flauum esse mel, aut quoties pluit terrã fieri madidã uideat, deinde cogitet, quoties terra madida est pluisse. exemplum Aristotelis à cõi quadam magnanimorum virorum cõsuetudine ducitur. solent.n. magno, & excelso animo uiri plerũq; solitudine delectari, neq; sese inter gregarios cõmittere. quod siquis putaret, hoc retro commeare, omnino deciperetur hoc modo. magno, & excelso animo uiri solitudine delectantur, ergo quicũq; delectantur solitudine magno, & excelso animo uiri sunt. hoc.n, falsum est; quia tristes etiã, & melancholici uiri, & mulierea solitudinem amãt. vsus est hac fallacia rhetor ille, quicumque fuerit, qui Paridem seu Alexandrum Priami filium laudauit. nam inter cæteras eius laudes illam etiam posuit, quod excelso animo uir esset, quod cum probare uellet, eam rationem addidit, quod solus in Ida monte, relicta suorum æqualium cõsuetudine, vitam ageret. nam quia magnanimi uiri tales esse solent, ut solitariam uitam amplectantur, etiam Paris magnanimus uideri posset. verũ (vt dixi) non hæc ratio conuertitur. multi enim solitariam vitam amant, etiam si non sint magnanimi.

Καὶ ἐπὶ καλλωπισὴς, καὶ νύκτωρ πλανᾶται μοιχὸς ὁ τοιοῦτος ἔζιν. tex.669

Et quia vestitu nimio indulget, & nocte vagatur, adulter est: tales.nim sunt adulteri.

Hoc idẽ exemplum posuit etiam in Elenchis, COMM.

quòd à consequenti signo ducitur: vt, quoniam adulteri solent optimè vestiri, cultoq; esse corpore, & nocturno tẽpore vagari, qui vestitu nimio indulget, & noctu uagatur, adulter esse uidetur. sed hoc non necessario sequitur, licet.n. omnes adulteri, se multũ exornent, & noctu uagentur, non tñ quicumq; se multũ exornant, & noctu vagantur, sunt adulteri. hæc autẽ fallacia latè patet, cũ ea, quæ plerumq; fiunt, semper fieri posse uidemus, vt fortes creantur fortibus, & bonis. Est in iuuencis, est in equis patrũ virtus. ergo ẽt in Scipione virtus est paterna. hoc.n. falsum est: iuuenes intẽperantes esse solent, ergo ctiã Cælius est intẽperans. ita signa ẽt naturalia, quę Physiognomones sequũtur, plerũq; decipiunt. vt Zopyrus Socratem stupidũ esse dixit, & bardum, quod iugula concaua non haberet. addidit etiam mulierosum, in quo Alcibiades cachinnum dicitur sustulisse. talia sunt illa argumenta, si diues est, erit insoleus: si pauper, animo demisso: si senex, auarus: si mulier, inconstans, & mutabilis: si mater est, filium diligit. nam licet hæc plerumque vera sint, tamen interdum falsa reperiuntur.

tex.670 Ὅμοιον δὲ ἐστὶ καὶ τὸ ἐν τοῖς ἱεροῖς οἱ πλωχοὶ καὶ ᾄδουσι, καὶ ὀρχοῦνται. καὶ ὅτι τοῖς φυγάσιν ἔξεστιν οἰκεῖν ὅπου ἂν θέλωσιν. ὅτι γὰρ τοῖς πλουτοῦσιν ὑπάρχει ταῦτα, καὶ οἷς ὑπάρχει ταῦτα, πλουτεῖν ἂν δόξαιεν εὐδαιμονοῦν. διαφέρει δὲ τῷ πῶς. διὸ καὶ ἐν τῷ ἀλλοτρίῳ τόπῳ ἐξεῖναι.

Eodem modo si quis mendicos diceret esse beatos, quod in sacris locis suo arbitrio canunt, & saltant: atque exules itidem beatos, quod ubicumq; terrarum voluerint, domicilium habere possint, quoniã. n. hæc ij facere possint, qui beati uidentur, etiã qui hæc faciunt, beati uideri possunt, differt autem quo hæc fiant, atq; ideo in eã fallaciã, quæ à defectu nascitur, hoc etiã incidit.

comm. Siquis ita argumẽtaretur, Diuites, ac beati homines quicquid uolũt, id sibi licere arbitrantur, etiã si in tẽplo canere, aut saltare voluerint, aut modo in hac, modo in illa ciuitate domicilio habere, neq; n. est quisquam, qui illos impediat, sed potius oẽs ferè laudant, quæcũq; ab opulẽtis, & fortunatis fiunt. igitur quicũque faciunt ea, quę voluerint, ij diuites, ac beati sunt, omnino fallaciter concluderet. nã hoc modo fit, vt mendici, atq; exules beati, ac diuites sint. nã mendici sæpe in locis suo arbitrio canũt, & saltant, & exules extra patriã vbicũq; uolunt, domicilio habere possunt. Sed hæc ratio non retro cõmeat. licet .n. beati faciant. quæcumq; voluerint, nõ tñ, qui faciunt, quæcumq; voluerint, sunt omnes beati. alioqui mendici, & exules beati essent. quoniam illi ut stipem cogãt, in tẽplis arbitrio suo canũt, & saltãt, hi uero uagi quocumq; animus fert, eo proficiscuntur. sed magna est dria qũo hæc fiãt. quare potest hoc ẽt ad aliud fallaciæ genus pertinere, quæ nascitur à defectu, cũ quis nõ plenè, sed præcisè loquitur. nam siquis hanc differentiã plenè explicet, decipere nullo modo poterit.

Ἄλλος. παρὰ τὸ αἴτιον ὡς αἴτιον. οἷον τῷ ἅμα, ἢ μετὰ τοῦτο γεγονέναι. τὸ γὰρ μετὰ τοῦτο ὡς διὰ τοῦτο λαμβάνουσι. καὶ μάλιστα οἱ ἐν ταῖς πολιτείαις. οἷον ὡς ὁ Δημάδης τὸν Δημοσθένους πολιτείαν, πάντων τῶν κακῶν αἰτίαν. μετ' ἐκεῖνον γὰρ συνέβη ὁ πόλεμος. tex.671

Alius locus est, cum eam dicimus esse causam, quæ causa non est: vt quod una cum facto, aut post accidit; nã illud ita accipiunt, quasi propter factum euenerit. & hoc ij præcipuè utuntur, qui in Rep. versantur: vt Demades aiebat, Demosthenem in administratione Reip. malorum omnium causam, & auctorem fuisse. nam postquam is ad Remp. accessit, bellum exortum est.

Cum alicuius facti nõ ueram causam, sed falsam assignamus, in hanc fallaciam incidimus. vt siquis dicat eruditionẽ arrogantiæ causam esse; qm̃ nonnulli propter doctrinam arrogãtes sunt. aut diuitias ignauiæ esse causam, quod plerique diuites sint ignaui. Sæpe vero fit hæc fallacia, cũ aliquid una cũ facto, aut post factũ accidit. nam ita id homines accipiũt, quasi propter illud factũ euenerit. ut si quis concepta iã in domo flamma ignarus accedat, & ostiũ aperiat, unde statim ignis exarderscat, & totã domum incendat, deinde qui ostiũ aperuit, tamquam incẽdij auctor accusetur. hac fallacia (inquit Aristoteles) ij præcipuè utuntur, qui res ciuiles tractãt, & in Rep. versantur. quod exemplo Demadis oratoris probat, qui cũ esset Demosthenis inimicus, eũ tamquam malorũ omniũ, quæ tunc erãt in ciuitate, causam & auctorem inimulabat. atq; illo argumentò utebatur, quod postquã Demosthenes ad Reip. administrationẽ accessisset, bellum ingens esset exortũ. atqui nulla est hæc conclusio. postquã Demosthenes ad Rẽp. accessit, bellum exortum est, ergo Demosthenes auctor, & causa belli fuit. ita M. Antonius dicebat Ciceronis causa bellum ciuile esse natum, quod eius opera Pompeius à Cæsaris amicitia diiũctus esset. contra verò Cicero 2. Philippica dicit ipsum M. Antonium omniũ malorum, quæ in bello ciuili acciderunt causam fuisse: sic.n. ait; Vt igitur in seminibus est causa arborum, & stirpium, sic huius luctuosissimi belli semẽ fuisti. doletis tres exercitus populi R. interfectos, interfecit Antonius, desideratis clarissimos ciues, eos quoque eripuit nobis Antonius. auctoritas huius ordinis afflicta est, afflixit Antonius. omnia denique, quæ postea uidimus (quid autem mali non uidimus?) si rectè rationacinabimur, uni accepta referemus Antonio, vt Helena Troianis, sic iste huic Reipub. causa belli, causa pestis, atque exitij fuit. ita Virgilius in sexto Aeneidos,

Causam mali tanti coniunx iterum hospita Teucris,

Ἄλλος. παρὰ τὸν ἐλλειψιν τοῦ πότε, καὶ πῶς, οἷον ὅτι δικαίως Ἀλέξανδρος ἔλαβε τὴν Ἑλένην. αἴσιος γὰρ αὕτη ἐδόθη παρὰ τοῦ πατρός. ὁ γὰρ αἰεὶ λόγος, ἀλλὰ τὸ πρῶτον. καὶ γὰρ ὁ πατὴρ, μέχρι τούτου κύριος. tex.672

Alius

Alius locus est à defectu, cum nec quando, nec quomodo additur, vt si quis dicat ab Alexandro iuste Helenam fuisse abductam. nam Helenæ pater optionem dederat. neque enim semper eodem modo pater optionem dedit, sed initio tantum, cum eam in potestate haberet.

De hoc loco iam supra mentio facta est, cum eo fallacia prouenit, quòd, qui argumentatur, præcisè loquitur, neq; ea explicat, quæ opus est explicare, vt quo tempore, aut quo modo res gesta sit. multa enim aliquo tempore concedûtur, quæ alio prohibentur, modus etiam, & ratio rei gerendæ multum refert. exemplum Aristotelis ab historia sumptũ huiusmodi est. cum Helena Tyndari filia iam ad ætatem nubilem peruenisset, & cæteris omnibus eius ætatis fœminis pulchritudine anteceelleret, multi ex vniuersa Græcia principes eius nuptias appetebant, & alter alteri minabatur. itaq; Tyndarus Helenæ pater, veritus ne propter filiã suam prælium inter procos eius cõmitteretur, iuuenes illos omnes cõuocauit, & iureiurando astrinxit, vt cuicumque illa obtigisset, eum reliqui omnes in ea retinẽda adiuuarent, neque sinerent illi à quoquam iniuriam fieri. quum eum illi conditionem libenter accepissent, quia unusquisque sibi illam euenturam sperabat, Tyndarus optionem filiæ dedit, vt quem vellet ex omnibus sibi maritum eligeret, at illa Menelaum elegit. post aliquod tẽpus eum in Græciam Alexander Priami filius aduenisset, absente Menelao secum Helena non inuitam abduxit, vnde postea Græci bellum in Troianos susceperunt. Si quis igitur Rhetor, Alexandri factũ defendens, ita argumentetur: Alexander Helenã iuste secũ abduxit, pater enim Helenæ dederat optionem, vt quem ipsa vellet, sequeretur, omnino eaptiosè argumentabitur, quoniã neq; tempus, neq; modũ explicuit in afferẽda facti ratione, non. n. perpetuo tempore concesserit filiæ Tyndarus, vt quem vellet virũ eligeret, sed initio tantum, cum ea nondũ esset alicui matrimonio copulata. & eũ eam haberet in potestate. postea verò quã ea Menelao nupsit, tunc desiit esse in potestate patris. neque amplius habuit eam facultatem eligendi viri, quam illi pater concesserat. latè uerò patet hic locus per ea, quę negocijs, & personis attributa sunt. eum. n. aut persona, aut causa, aut modus, aut tẽpus, aut locus reticet, hæc captio fit, quam à defectu voeamus. vt, licet furem nocturnum interficere, non tamẽ patrem, aut matrem, licet fures sint, filio necare licet, damnãdus est Horatius, qui sororem interfecit. at illa peremptum hostem populi R. dolebat. licet cũ uxore propria rem habere, sed nõ contra naturam. licet iocari, & ridere, sed non in luctu publico, aut aliena calamitate. licet canere, & saltare, sed non in templo, aut foro.

Ἢ εἰπεῖς φάναι τὸ τύπτειν τοὺς ἐλευθέρους, οὐχὶ ἔσται. οὐ γὰρ πάντως, ἀλλ' ὅταν ἄρχῃ χειρῶν ἀδίκων. tex.673

Vel si quis dicat cædere liberos homines esse contumeliam. neque enim hoc quocumque modo verum est, sed quando quis prior ladere incipit.

Alterum exẽplum huius fallaciæ, quod à defectu modi, & temporis ducitur. si quis. n. ita uniuersè pronunciet, cædere liberos esse contumeliã, captiosè pronunciabit, quoniã hęc sententia non est perpetuo uera. neq;. n. contumelia est liberum hominẽ percutere, qũ is prior incipit lædere, aut quando quis se, aut aliquem suorũ defendit. sed tunc est cõtumelia, cum quis sine iusta causa violenter incipit manus afferre socio.

Ἔτι ὥσπερ ἐν τοῖς ἐριστικοῖς παρὰ τὸ ἁπλῶς, καὶ μὴ ἁπλῶς, ἀλλά τι γίγνεσθαι φαινόμενος συλλογισμός. οἷον ἐν μὲν τοῖς διαλεκτικοῖς, ὅτι ὄν, καὶ τὸ μὴ ὂν ὄν, ἴσει γὰρ τὸ μὴ ὄν, μὴ ὄν. καὶ ὅτι δῆλον τὸ ἄγνωστον, ἴσει γὰρ δῆλον τὸ ἀγνωστον, ὅτι ἄγνωστον. οὕτω δ' ἐν τοῖς ῥητορικοῖς ὄντος φαινόμενον ἐνθύμημα παρὰ μὴ ἁπλῶς εἰκὸς ἀλλά τι εἰκός. tex.674

Præterea sicut in litigiosis disputationibus fit inanis syllogismus, cum absolutè, simpliciter q̃, ponitur aliquid, quod non simpliciter, sed cum aliqua additione poni debet, vt apud Dialecticos, cũ dicitur id, quod non est, esse. Quod enim non est, est id, quod non est. Et, quod incognitum est, scientia cõprehẽdi pot, si tur. n. quod incognitũ est, esse incognitum: sic etiam in Rhetoricis fit inane enthymema, cũ id simpliciter esse verisimile ponitur, q̃ aliquo modo tantum est verisimile.

Inter eos syllogismos, qui non veri sunt, sed tantũ apparentes, apud Dialecticos ponitur id genus, quod fit, cũ aliquid absolutè eo cluditur, quod tantũ aliquo modo verum est. vt si quis dicat, mons aureus est opinabilis, ergo mons aureus est, Cæsar est mortuus, ergo Cæsar est. quod nõ est, est id, quod non est, ergo quod nõ est, est, quod incognitum est, scienria comprehendi potest esse incognitum, ergo quod incognitum est, scientia comprehendi potest, quod syllogismorum genus sophisticum est, & captiosum. ait igitur Aristoteles etiã in arte rhetorica huiusmodi aliqua enthymemata fieri solere, sicut in litigiosis disputationibus, quando ponitur aliquid absolutè verisimile esse, quod non omnino, sed aliqua ex parte tantum verisimile sit. vt si quis dicat, opes, ac diuitias omnino malas esse, quoniam eis plerique male utuntur: aut paupertatem esse magnopere expetendam, quod industrios homines efficiat. aut non administrandam esse Remp. quia nos auocet à studiis bonarum artium. bonæ leges improbis hominibus perniciosæ sunt. igitur bonæ leges sunt malæ. comm.

Ἔστι δὲ τοῦτο, ὥσπερ καθόλου, καὶ ἀγαθὸν λέγειν. tex.675

Τάχ' ἂν τις εἰκὸς αὐτὸ τοῦτ' εἶναι λέγοι
Βροτοῖσι πολλὰ τυγχάνειν οὐκ εἰκότα.
γίγνεται γὰρ τὸ παρὰ τὸ εἰκὸς, ὥστ' εἰκὸς, καὶ τὸ παρὰ τὸ εἰκός.

Hoc

Hoc autem non generatim accidit, sicut etiã Agathon ait;

Verisimile forsan quis esse diceret,
Multa euenire, quæ haud verisimilia sint.
fit enim aliquando id, quod non erat verisimile, quare verisimile est etiam præter verisimile.

Illud, quod non ea simpliciter verisimile, sed tantum aliquo modo, nõ generatim accidere solet. quod etiam Agathon Poeta intellexit. qui in fabula quadam dixit, illud etiam verisimile dici posse, q̃ multa hominibus eueniant, quæ prius non esse verisimilia uidebantur, nam uerisimilia propriè dicuntur, quę vel semper eodem modo, vel plerũque fiunt, vt quod mater filios diligat, quod bonis bona eueniant, quæ verò præter omnium opinionem, & consuetudinem eueniunt, ea nequaquam verisimilia propriè dici possunt, vt quod vir prudentissimus deceptus sit, quod mater filium iugularit. & quamuis hæc non sint verisimilia, tamen interdum accidit, vt fiant. quare concludi potest, verisimile esse, fieri aliquid, quod non sit verisimile. vt, non uerisimile est patrem à filio sine graui causa fuisse interfectum. sed siquis sit filius profligatissimus, qui multas iam cædes fecerit, pro cætera eius audacia verisimile est, ab eo parentẽ interfectum fuisse. itaq; verisimile est, vt aliquid sigillatim fiat, quod generatim uerisimile non est.

tex.676 Εἰ δὲ τοῦτο, ἴσως τὸ μὴ εἰκὸς, εἰκός, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ὥσπερ ὁ Ἀγάθων φησὶ καὶ τὴν ἀγνοίαν, τί κατὰ τὸ ποός τι, καὶ ποῦ προσγίνεται μόριον εἶναι τοῦ εἰκότος, καὶ ἐνταῦθα παρὰ τὸ εἰκὸς ἴσως μὴ ἁπλῶς, ἀλλά τι εἰκός.

Quod si ita est, id etiam quod verisimile non est, verisimile erit, sed non tamen simpliciter verum, vt in litigiosis disputationibus, cum non additur ex qua parte, & quocum collata, & quo in loco, gignitur captio, ita etiam in hac arte, cum de verisimili verba fiunt, quod non simpliciter, sed aliquo modo sit verisimile.

Si vera est (inquit) Agathonis poetę sententia, quod uerisimile non sit, verisimile erit. hoc est, quod non sit uerisimile simpliciter, & absolutè, verisimile erit ex aliqua parte, vel aliquo modo. vt non est uerisimile, quod uir aliquis sapiẽs, & robustus, sua sponte mendicet, & iniuriam à deteriore patiatur. & tamen Vlyssem virum sapientem, & robustum sua sponte mendicasse, & à deterioribus iniurias accepisse, quo ad exoptatum finem suum peruenirent, & de inimicis suis pœnam sumeret, verisimile est. Itaque sicut apud Dialecticos cum litigandi, & altercandi gratia disputatur, sæpe fiunt captiones, & sycophantię, ita etiam apud Rhetoricos, vt quando tantum in parte verum est, & non additur ex qua parte. vt siquis dicat Aethiopem simul nigrum, & candidum esse, quia nigram faciem candidos dentes habeat. aut eundem hominem simul ægrum, & sanum esse, quod æger pedibus sit, reliquo corpore ualeat. aut Socratem & doctum, & ignorantem esse. quia bonus est philosophus, malus rhetor. vel quando non exprimitur, quibuscum res, de qua agitur, comparatur. vt siquis dicat idem esse magnum, & paruum, quoniam equus si ad canem comparetur, est magnus, si ad Elephantem est paruus. aut eadẽ esse multa, & pauca, vt uiginti si ad tria comparentur, multa sunt, si ad centum pauca. vel quãdo non additur quo in loco, aut tempore, vt siquis contendat licere choreas agere, & personas induere, non enim in foro, aut in templis licet, neque omni tempore, vt in luctu publico, aut matutino tempore.

tex.677 Ἐξ οὗ δὲ τοῦτο τὸ τόπου, ἡ Κοδρίου τέχνη συγχειμένη. αὐτὸ γὰρ μὴ ἰσχυρὸς ἢ τοιαῦτα οἷον δεῖ τὸν αἰτιᾶσθαι φόνου, ἐὰν ᾖ ἰσχυρὸς, καὶ ἰσχυρὸς ὢν, οἷον εἰ ἰσχυρὸς ἦν, ἐὰν ᾖ ἰσχνὸς, ὅτι ἰσχνὸς ἐμὲ ἐβούλετο ἀποκτεῖναι.

Ex hoc autem loco ars Coracis est conscripta. nam si reus affinis non est culpæ, cuius accusatur, vt si fuerit infirmo corpore, qui pulsasse dicitur, facile defenditur. non enim est uerisimile, quod si culpæ affinis est, vt si fuerit robustus, dicetur non esse uerisimile, quoniam fecisset. uerisimile uisum ira.

Corax, & Tisias, vt Cicero, & Quintilianus tradunt, huius artis Rhetoricę inuentores fuerunt, nã in Bruto sic ait Cicero: Itaq; ait Aristoteles, cum sublatis in Sicilia tyrannis res priuatæ longo interuallo redderis repeterẽtur, tum primum, quod esset acuta gens illa, & cõtrouersa natura, artem, & præcepta Sicelico Coraci, & Tisiæ conscripsisse. quam autem fuerit ars illa Coracis imperfecta licet ex hoc loco intelligere. nam in una tantum fallaci ratione posita erat. ponebat igitur Corax duo uerisimilium genera, quorum alterum simplex, & absolutum, alterũ imminutum, & ex aliqua tantũ parte uerisimile esset. deinde iubebat aduertere in defensionib. & accusationibus, vtrum quod accusatur, affinis culpæ sit, nec ne. hoc est utrum crimen eius personę conueniat, an non. non enim omne crimen omni personæ conuenit, vt adulterium puero non conuenit, neq; tiranido cædes, neq; sapienti proditio, atque ita de reliquis. sunt etiam crimina, quæ conueniant, ut auaro fraus, diuiti, & iuueni adulterium, feroci, & robusto cædes. quando ergo crimina non conueniunt, neque reus affinis esse culpæ uidetur, tunc in defensione, priori genere uerisimilium, hoc est simplici, & absoluto per negationem utendum est, ut siquis petulantiæ accusetur, quòd aliquem iniuriosè percussisse dicatur, & is, qui accusatur, infirmo, ac debili corpore sit, facilis erit defensio. quoniam non est uerisimile, qui sit infirmo corpore, eum esse petulantem, & ad percutiendum pronum, eum autem crimen conuenit, & reus uidetur esse culpæ affinis, tunc in defensione, secundo genere uerisimilium, quod imminutum est, & ex aliqua tantum parte uerisimile utendum erit. vt his, qui petulantiæ accusatur, sit robustus, defensor dicet, non esse uerisimile commissum illud esse ab eo facinus, cuius facile redargui posset, & quanto

robustior

comm.

robustior est, tanto semper diligétius cauisse, ne petulantiæ posset verisimiliter accusari. in accusatione uerò fit contra, nã si reus affinis esse culpæ uidetur, priori genere uerisimilium per affirmationē urendum erit, vt si is, qui accusatur ægris, audax, iuuarus, & tenuis fuerit, facilis erit accusandi ratio, qñ uerisimile est ab audaci, auaro, & tenui eadem esse facta, quod si crimen non conuenit, neq; reus est affinis culpæ, tunc secūdo genere uti opus est. vt si Catō proditionis accusetur. dicet, n. accusator, verisimile esse factam ab eo proditionē, qñ sperabat se facile posse eā occultare, propterea quod intelligebat, homines de se, ac moribus suis bene sentire, neq; fore, vt quisquā crederet, eum esse proditorē, quem bonum esse uirū, & patriæ amatorem opinarentur.

tex.678 Ὁμοίως δὲ, καὶ ὅτι τῷ ἄλλῳ. ἢ γὰρ ἐνοχον εἰδέναι, ἢ μὴ ἐνοχον εἶναι τῇ αἰτίᾳ. φαίνεται μὲν οὖν ἀμφότερα εἰκότα, ἐστι δὲ τὸ μὲν εἰκός, τὸ δὲ, οὐκ ἁπλῶς. ἀλλ' ὡς εἶπεν εἴρηται.

Eadem modo etiam in alijs. nam vel affinem esse culpæ, vel non affinem oportet. vtraq; autem videntur esse verisimilia. sed alterum tantum est verisimile, alterum autem non simpliciter verisimile est, sed vt antea dictum est.

COMM. Quam latè pateat hic locus ostendit, potest enim omni causæ accommodari. quoniam quotiescumque aliquis in iudicium vocatur, necesse est semper, vt uel affinis culpæ sit, vel non affinis. vtroque autem modo, sicuti docuimus, verisimiliter concludi posse uidetur. Sed hæc est differentia, quod alterum tantum absolutè, atque omnino verisimile est, alterum verò quamuis appareat verisimile, tamen re ipsa, non est, sed ex aliqua parte tantum esse uidetur.

tex.679 Καὶ τὸ τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν, τοῦτ' ἔστι, καὶ ἀγνοοῦσι δῆλον, ὅτι ἀδυνάτου ὄντος οἱ ἄνθρωποι τὸ Πρωταγόρου ἐπαγγέλλονται. ψεῦδος γάρ ἐστι, καὶ οὐκ ἀληθές, ἀλλὰ φαινόμενον εἰκὸς, καὶ ἐν οὐδεμιᾷ τέχνῃ, ἀλλ' ἐν ῥητορικῇ, καὶ σοφιστικῇ.

Et hoc est, quod aiunt, causam inferiorem, dicendo superiorem fieri posse. vnde homines iure optimo Protagoræ professionem æquo animo ferre non poterant. est enim hoc falsum, non autem verum, quamuis esse verisimile videatur. neque in vlla arte reperitur, præterquam in Rhetorica, atque Sophistica.

COMM. Paulo ante Aristotelis ætatem fuere quidam magistri dicēdi, qui Sophistę dicebantur, ij profitebātur se tenere artem, qua dicendo quis effiecere posset, vt inferior causa, superior esse uidere tur, de quibus ita Cicero scribit in Bruto, Tum etiā magistri dicendi multi subito extiterunt, eū Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prudicus Chius, Hippias Elius in honore magno fuit, alijq; multi eisdem temporibus docere se profitebantur arrogantibus sane verbis, quemadmodū causa inferior (ita enim loquebantur) dicendo superior fieri posset. Protagoras igitur Abderites, de quo hic Aristoteles loquitur, accerrimus Sophistarū fuit, vt A. Gellius testatur, qui lib. 5. c. 3. narrat, quemadmodum Democritus cognita Protagoræ, qui in adolescentia baiulus erat, solertia, eum erudierit, ita ut postea docere cęperit, & cum ingeotem à discipulis pecuniam acciperet, pollicerętur se id docere, quanam uerborū industria causa infirmior fierer fortior, hanc eius arrogātiam eruditi uiri non poterant æquo animo ferre, quoniam non ueritate, sed mendacio potius nitebarur. & id sequebatur, quod fictum, & adumbratum quadam uerisimilitudine uideretur, licet re ipsa non esset probabile, quod quidem ab omni arte alienum est. nam omnes artes id inquirunt, quod aut uerum, aut verisimile est. duæ solæ reperiuntur artes, quæ non tantum quod simpliciter, & omnino verisimile est, sed etiam quod aliquo modo tantum uidetur verisimile, sequuntur, hoc est Rhetorica, & Sophistica. quam rem M. Antonius lib. de Oratore secundo ita apud Ciceronem expressit, vt igitur in eiusmodi re, „ quæ mendacio nixa sit, quę ad scientiam non sę- „ pe perueniat, quæ opiniones hominum, & sæpe „ errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis „ esse, cur audiatis. Quibus ex uerbis intelligitur, Oratores sæpe mendacia sectari solere, & errores aucupari, vt iudices in sententiam suam adducant, & auditoribus id persuadeant, quod sibi proposuerunt. idem etiam sophistæ faciunt. sic enim appellantur, qui lucri, & ostentationis gratia philosophantur.

CAPVT XLVIII.

Refutationis τῆς λύσεως, duos facit modos, quot modis fiant ἐλέγχεις. i. Reprehensiones, & quomodo dissoluantur omnes argumentationes, docet.

tex.680 Καὶ περὶ μὲν ἐνθυμημάτων, καὶ τῶν ὄντων, καὶ τῶν φαινομένων εἴρηται. περὶ δὲ λύσεων, ἐκ ὁμοίων δεῖ τὸν εἰρημένων εἶναι σκέψιν.

At de argumentationibus quidē, & quæ uerè sunt, & quæ tantum apparēt, hactenus dictū est, sequitur vt dicamus ēt qua ratione dissolui possint.

COMM. IAm locos argumentationum absoluit, quarum duo genera esse docuit, nā aliæ verę sunt argumentationes, aliæ tantum apparent uerę, quamuis non sint re ipsa. deinceps igitur docere instituit, quibus modis argumenta solui, refelliq; possint.

tex.681 Ἐξ ἐστὶ λύειν ἢ ἀντισυλλογισαμένους, ἢ ἐνστάντα ἐνεγκόντα.

Duobus aūt modis argumētationes dissoluuntur, vel contra argumētando, vel reprehēdendo.

COMM. Cum aduersariū nostrum refellere uolumus, è duobus alterū faciamus opottet. vel n. asseremus in contrariā partem argumēta, quę vel graviora sint, vel æquè grauia, atq; ita per argumentorū contentionem ostēdemus nihil ab aduersario firmiter esse conclusum. vel ea reprehendemus, quę cōprobandi causa sumpsit aduersarius, demon-

demonstrabimusq; id, quod concludere ille uelit, non effici ex propositis, nec esse consequens. vtroq; genere præclarè utitur Cic. pro Ros. Am. nam primo argumentatur à Roscio patrem non fuisse interfectum, quod obijciebant aduersarij, quoniã neq; audax, neque ficatius, neq; luxuriosus esset Roscius, sed vir probatis moribus. deinde reprehendit Erucij accusatoris argumenta tamquam inania, & leuia. Ego (inquit) res tam
„ leues qua ratione infirmem, ac diluam reperire
„ non possum. Quid ais Eruci tot prædia tam pul-
„ chra, tam fructuosa Sex. Roscius filio suo relega-
„ tionis, ac supplicij gratia colenda, ac tuenda tra
didetat? quid hoc? & reliqua.

tex.682 Τὸ μὲν οὖν ἀπασυλλογίζεσθαι, δῆλον ὅτι ἐκ τῶν αὐτῶν τόπων εἰώθεσι ποιεῖν. οἱ μὲν γὰρ συλλογισμοὶ, ἐκ τῶν εἰρημένων. δοκοῦντα δὲ πολλὰ εἶναι πάθη ἀλλήλοις ὄντα.

Perspicuum est autem ex ijsdem locis in contrarias partes disputandi facultatem suppeditari. nam argumentationes ex probabilibus ducuntur. verum probabilia sæpe sunt inter se contraria.

comm. Hunc locum ita expressit M. Antonius apud Cic. 2. de Orat. Iam illud perspicuum est, omniũ
„ rerum in cõtrarias partes facultatem ex ijsdem
„ suppeditari locis. huius rei ratio est, quoniã Rhe-
„ toricæ argumentationes non ex necessarijs, sed
„ ex probabilibus ducuntur. ar uerò sæpe fit, ut probabilia sint inter se cõtraria, exempli gratia, probabile est, uoluptatem esse bonam, quoniam animantes omnes eã appetunt, probabile etiam est esse malam, quoniã multorum malorũ causa est. ita diuitiæ sunt utiles, ac bonæ, sunt etiã plerũque pernicioſæ. docti uiri plerũque bene sentiunt. interdũ decipiuntur, & errant. rumores sæpe ueri sunt, sæpe etiam falsi. denique nihil est fere apud Rhetores, quod non in contrarias partes disputari possit, quo fit, ut in hac arte exercitato numquam desit copia dicendi, siue accuset, siue defendat, siue laudet, siue uituperet, siue denique suadeat aliquid, siue idem dissuadeat.

tex.683 Αἱ δ' εἰσάσεις, φέρονται καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῖς τοπικοῖς τρόποις. ἢ γὰρ ἐξ ἑαυτῆ, ἢ ἐκ τοῦ ὁμοίου, ἢ ἐκ τοῦ ἐναντίου, ἢ ἐκ τῶν κεχριμένων.

Reprehensiones verò (sicut in Topicis traditur) quattuor modis afferuntur, vel enim ab ipsa re, vel à simili, vel à contrario, vel à rebus iudicatis.

comm. Quattuor modis, quæ cõclusa sunt ab aduersarijs, reprehendere possumus, & ostendere non esse uerè conclusa. primo ab ipsa re, de qua agitur, quæ reprehensio est omniũ potentissima, cũ aut generatim ostẽditur id esse falsum, quod cõclusum est, aut ex aliqua parte uerum non esse. secũdo à simili, tertio à contrario, quarto ab iis, de quibus iam lata sententia est, & ab aliis iudicatũ. hos autem modos ait etiã in Topicis esse traditos, cum tamen in iis, qui extant, Topicorũ libris, non inueniatur hæc distributio. quamuis 8. Topic. lib. docear quomodo refelli possint aduersarij, sed nõ hunc ordinẽ sequitur, quem fortasse topicũ appellat, quia ad artem inueniendi pertinet. omnia uerò quæ tradit hoc in loco subiectis exemplis illustrat, quo res sit facilior.

Λέγω δὲ ἀφ' ἑαυτῆ μὲν, οἷον εἰ περὶ ἔρωτα εἴη τὸ εὐθύμημα ὡς σπουδαῖος, ἢ εὐσεβὴς διὰ τοῦτο. ἢ καθόλου ὑπόντα, ὅτι πᾶσα εὐδαιμονία πονηρὸν, ἢ κατὰ μέρος, ὅτι οὐκ ἀεὶ ἐλέγετο Καίκιος ἔρως, εἰ μὴ ἅπαν ἐστὶ πονηρὸν ἔρωτος. tex.684

Dico autem ab ipsa re, vt si quis concluserit amorem esse bonum, duobus modis affertur reprehensio, vel generatim, atque uniuersè, cum quis dicit, omnem indigentiam esse malam, vel sigillatim, atque ex parte, quoniam vulgo non diceretur, Caunius amor, nisi etiam amores quidam essent improbi.

Primus reprehẽsionis modus, qui ab ipsa re du comm.
citur bifariam tractatur. uel in uniuerso genere, uel in parte. in uniuerso genere, cũ totum genus probatur nõ cõuenire. vt si quis cõcluserit, amorem esse bonum, uidendum est, in quo genere sit amor. nã si genus ipsius nõ erit bonũ, neq; amor bonus erit. videtur autẽ amor esse quędam indigentia, propter desiderium rei amatæ. quare Plato dixit in conuiuio amorẽ esse paupertatis filium. Sic igitur argumentari licet a genere contra illum, qui dixerit, amorẽ esse bonum, omnis indigentia mala est, amor est indigentia, igitur amor malus est. in parte uerò reprehenditur, cum aliquid ostenditur conclusioni non conuenire, ut in eodem exemplo, cũ dicitur, amor est bonus, imò uerò sunt amores aliqui improbi dicet aduersarius, vt is, qui prouerbio celebratur, Caunius amor. nam Byblis puella quædam fuit, quę fratris sui amore turpissimo capta, cũ eum deperiret, neque frui posset, tantam uim lachrymarum profudit, ut mœrore interierit. itaque Poetæ fingunt eam in fontem fuisse conuersam. quam fabulam Ouidius nono Metamorphoseos copiosè persequitur. & eam ita incipit;

Byblis in exemplo est vt ament concessa puellæ,
Byblis Apollinei correpta Cupidine fratris,
Non soror vt fratrem, nec qua debebat, amauit.

Hac de causa factũ est, ut uulgo, Caunius amor, pro turpi, atque nefario poneretur. & in prouerbium abierit, de quo Stephanus, Hesychius, Suidas, & Diogenianus meminerunt, & nouissimè Adag. auctor. huius generis reprehensiones, quæ ab ipsa re ducuntur, inultę sunt apud Ciceronẽ. vt pro Mil. cum dixissent aduersarii, nefas esse ei lucem intueri, qui à se hominem occisum esse fateretur, probat Cicero sæpe licere hominem occidere. pro Rab. Posth. probat licere arma capere contra magistratum seditiosum, & improbum. pro L. Murena contendit, non esse contra legem de Ambitu, publicè aliquid populo largiri. pro M. Cœlio sic à genere confutat. sunt etenim ista maledicta peruulgata in omnes, quorum in ado lescentia forma, & species fuit liberalis.

tex.685 Ἐπὶ δὲ τῶ ἐναντίω, εἰ σὺ σοφὸς φίλους πολλοὺς κτᾶσθαι. οὐκοῦν καὶ ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ, πολλοὺς τοὺς φίλους δ' ποιεῖ. ἀλλ' οὐ δ' ὁ μοχθηρὸς κακῶς.

A contrario affertur reprehensio, vt si conclusum sit, à bono viro cunctos amicos beneficijs accumulari, sed neque improbus cunctos amicos incommodis afficit.

comm. Secundus reprehensionis modus à contrario ducitur, nam (vt ait Cic.) contrariorum contraria sunt consequentia. itaque si vnum contrario rum verum est, etiam alterum erit verum; si verò vnum est falsum, etiam alterum falsum erit. ponamus igitur esse conclusum, ab aduersario, eam esse boni viri naturā, vt omnes amicos suos beneficiis accumulet, certè hoc à contrario facile refellemus hoc modo, sicuti vir improbus non omnes amicos suos incommodis afficit, ità neq; vir probus cunctos amicos beneficijs accumulat. hinc omnia ducūtur Enthymemata, quæ a contrariis appellantur, & omnium firmissima habentur, quibus vtitur frequentissimè Cicero, vt pro Mil. Quem igitur cū omnium gratia noluit, hunc voluit, cum aliquorū querela? quem » iure, quem loco, quem tempore, quem impunè » non est ausus, hunc iniuria, iniquo loco, alieno » tempore, periculo capitis, non dubitauit occidere? & alibi, Eius igitur mortis fœdetis vltores, » cuius vitam si putetis per vos restitui posse nolitis? pro Q. Ligario, Quorum igitur impunitas » Cæsar tuæ clementiæ laus est, eorum ipsorum » te ad crudelitatem acuet oratio?

tex.686 Ἐπὶ δὲ τῶ ὁμοίων. εἰ ἐῶ τὸ ἐνθύμημα, ὅτι εἰ κακῶς πεποιθότες ἀεὶ μισοῦσιν, ὅτι ἀλλοῖ δὲ οἱ εὖ πεποιθότες ἀεὶ φιλοῦσιν.

A similibus autem, vt si conclusum sit, eos, qui iniuriam acceperunt, semper odio prosequi. Sed neque ij, qui beneficium acceperunt, semper diligunt.

comm. Similia vocat Aristoteles hoc in loco, quæ sibi vicissim proportione quadam respondent, etiam si contraria esse videātur, vt accipere iniuriam, & accipere beneficium, videntur esse contraria; & tamen tamquam à similibus deduci potest argumentum, & reprehensio afferri, hoc modo, si conclusserit aduersarius, eos, qui iniuriam acceperunt, semper esse infensos, & semper odio prosequi. dicemus hoc esse falsum à simili ratione, quoniam neque illi, qui beneficium acceperunt, semper diligere solent. ita siquis dixerit, sapienti propter vitæ breuitatem dilendum esse, tic à simili reprehenditur, vt Cicero de Senect. Quod » cuique temporis ad viuendum datur, eo debet » contentus esse, neque enim histrioni vt placeat, » peragenda est fabula, modo in quocunque fue» rit actu probetur, neq; sapienti, vsque ad plaudite viuendum. Quod siquis conclusserit, corporis pulchritudinem esse rem expetendam, ita reprehendetur à simili, vt Virgilius in Bucolicis;

O formose puer nimium ne crede colori,
Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.

Si verò quis dixerit à sapiente facile omnia superari, ita refelletur, vt Cic. ad Q. Fr. ait Epist. 1. Quemadmodum gubernatores optimi vim tempestatis, ita sapientissimi viri fortunæ impetum » persæpe superare non possunt. atque etiam hoc reprehensionis genus frequens est.

tex.687 Ἀ. κρίνεις αἰ ἐκ τῶ γνωρίμων ἀνδρῶν, οἷον εἴπῃς ἐνθύμημα ἔπιν, ὃν μεθύσοι δεῖ συγγνώμην ἴσχειν. ἁμαρτάνουσιν γὰρ ἀμαρτήσουσιν. ἐξεσας. ἔχουσι ὁ Πιττακὲς ἐπιτ. οὐ γὰρ ἂν μείζους ζημίας ἐνομοθέτησεν, ἐάν τις μεθύων ἁμαρτάνῃ.

Res verò iudicatæ sumuntur à præclaris, & illustribus viris, vt siquis conclusserit, ebrijs ignoscere oportere, quoniam imprudentes peccant, affertur ita reprehensio, Non igitur esset Pittacus laudandus, qui maiores pœnas in suis legibus proposuit, si quis ebrius peccasset.

comm. Cum ostendere possumus præclaros, & sapientes viros aliter sensisse, atq; iudicasse, quā aduersarij cōclusserint, tunc ea reprehēsio ducitur à rebus iudicatis, vt si dicat aduersarius, debere nos ebrijs ignoscere, cum in aliqua re peccant, qū id imprudēter faciunt. nos statim Pittaci Mitylenei, qui fuit vnus è septē Græciæ sapientibus, auctoritatem opponemus. is. n. tātum abfuit, vt ebrijs ignoscendum esse censeret, vt eriā duplo magis puniendos esse statuerit, quicunque per ebrietatem peccassent, facilis est, & aperta hæc reprehensio. quoties. n. aliquid dicitur, contra sapientum hominum sententiam, toties afferri potest, vt siquis dicat, uxorem diuitem, ac nobilem esse quærendam, ea Cleobuli sententia refutabitur, vxorem sibi parem esse deligendam, quam Ouidius etiam ad fœminas transtulit eo versu;

Siquando uoles aptè nubere, nube pari.

Ita siquis dicat, voluptati esse indulgendū, refelletur Platonis auctoritate, qui dixit, voluptatē escam esse malorum. qua homines capiuntur, vt hamo pisces. atq; item auctoritate Archytæ Tarentini, qui nullam capitaliorem pestem, quam corporis uoluptatem dicebat à natura datam, vt de Senectute scribit Cicero.

tex.688 Ἐπὶ δὲ τὰ ἐνθυμήματα λέγεται ἐκ πασῶν. τα δὲ τέσσαρα ταῦτά ἐστι, εἰκὸς, παράδειγμα, τεκμήριον, σημεῖον. ἔστι δὲ τὰ μὲν, ἐκ τῶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἢ ὄντων ἢ δοκούντων σύμπτωμα ἐνθυμήματα ἐκ τῶ εἰκότων. τὰ δὲ δι' ἐπαγωγῆς, ὅλῳ τῶ ὁμοίου, ἢ ἑνὸς, ἢ πλειόνων. ὅταν λαβὼν τὸ καθόλου, εἶτα συλλογίσηται τὸ κατὰ μέρος ὅλῳ ἢ παραδείγματος. τὰ δὲ δι' ἀναγκαίου, καὶ ὄντος τεκμηρίου, τὰ δὲ ὅλῳ τῶ καθόλου, ἢ τοῦ μέρει ὄντος, ἐάν τι ὄν, ἐάν τι μὴ ὅλῳ σημείων. τὸ δὲ εἰκὸς, οὐ τὸ ἀεὶ, ἀλλὰ τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ φανερόν, ὅτι τὰ τοιαῦτα μὲν τῶ ἐνθυμημάτων, ἐνδέχεται λύειν, φέροντα ἐξέσεως. ἢ δὲ λύσις φανομένη, ἀλλ' οὐκ ἀληθὴς ἀεὶ. οὐ γὰρ ὅτι οὐκ εἰκὸς λύει ὁ εἰσάμενος, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἀναγκαῖον.

Et quoniã ea, ex quibus enthymemata fiunt, quattuor numero sunt, probabile, exemplum, propria nota, signum; nam enthymemata, quæ constant ex iis, quæ plerumque ita fiunt, vel fieri videntur, ea sunt ex probabilibus; quæ autem inductione constant, ex uno simili, vel pluribus, hoc est, cum quis posito generali, vnis illud ex singulis probare, sunt ab exemplo; quæ verò constant ex necessario signo, sunt à propria nota, quæ denique fiunt vel ex generali aliqua re, vel singulari, siue illa uera fuerit, siue non, sunt à signis, sed probabile non semper verum est, licet plerumque fiat, perspicuum est, nos huiusmodi enthymemata semper euertere posse, atque illis occurrere. qua reprehẽsio erit quidem apparens, non tamen semper vera, nam qui occurrit, non ideo refellit, quia non sit probabile, sed quia non sit necessarium.

COMM. Vult Aristoteles hoc in loco docere, nũquam Oratori deesse refellendi facultatẽ, quoniam ea natura est illarũ rerum, quæ traduntur in hac arte, vt aliquid semper contra eas dici possit; neq; enim omnino necessariæ sunt, neq; eiusmodi, ut aliter se habere non possint, uerũ facile mutabiles sunt, & uel hoc, uel illo modo fiunt. ut autem hoc ostẽdat, repetit ea breuiter, quæ primo libro declarata sunt, hoc est probationes rhetoricas, quæ enthymemata dicũtur, quatuor modis fieri, uel à probabili, uel ab exẽplo, uel à propria nota, uel à signo. quo in loco notandum est id omnino esse uerũ, quod nos secũdo Reprehensionũ nostrarũ libro contra Nizolium copiosè docuimus, Enthymema apud antiquos scriptores tribus modis intelligi, cõiter, propriè, & maximè propriè. cõiter enthymema uocatur omnis ab Oratore præparata ad probandum materia siue illa necessaria sit, siue probabilis, siue artificiosa, siue artis expers: itaque Cicero ait in Topicis, omnem sententiam apud Rhetores enthymema dici, & Quintil. lib. 5. sic ait, Nam enthymema „ unũ intellectum habet, quo omnia mente concepta significat. & alibi sic ait, Igitur enthymema & argumentũ ipsum, ideſt rem, quæ probationi alterius adhibetur appellãt, & argumenti elocutionẽ, qua in significatione capitur hoc in loco ab Aristotele, cũ ait ea, ex quibus enthymemata fiunt, quatuor numero esse. probabile, exemplũ, propriam notam, & signum. cõiter igitur enthymema pro omni probatione rhetorica ponitur, proprie uerò tantum argumentationem rhetoricam, siue oratorium syllogismũ significat, & ab exemplo ita distinguitur, ut syllogismus ab inductione, sicuti primo Posteriorum docet Aristoteles, & superius hoc eodem lib. sic ait: Sunt autem communium probationum genera duo, exemplum, atque enthymema. atque in primo lib. ita dixerat, omnes fidem facinnt demonstrandi gratia uel exempla dicendo, uel enthymemata, præter hæc. n. omnino nihil est. igitur enthymema propriè dictum, prout ab exemplo distinguitur, idem est quod argumentatio rhetorica. maximè uerò propriè rhetores enthymemata uocãt eas argumentationes, quæ ex cõtentione contrariorum, & pugnantium fieri solent. itaq; Hermogenes hoc solũ genus enthymematũ uidetur agnoscere, & Aristoteles ad Alexandrũ scribit ex contrarijs tantũ enthymemata constare, quem secutus est in Topicis Cicero, nam de hoc enthymematis genere ita scribit, Ex hoc illa rhetorum sunt, ex cõtrarijs conclusa, quæ ipsi enthymemata appellant, nõ quod non omnis sententia proprio nomine enthymema dicatur, sed ut Homerus propter excellẽtiam cõmune Poetarum nomen efficit apud Græcos suum, sic cũ omnis sententia enthymema dicatur, quia uidetur ea, quæ ex contrarijs conficiatur acutissima, sola proprium nomen possidet. Quintil. lib. 5. de hoc enthymemate maximè proprio sic ait: ex pugnantibus uerò quod etiam solum enthymema quidã uocant, fortior multo probatio est. Tale est illud „ Ciceronis pro Milone, Eius igitur mortis sedetis ultores, cuius uitã si putetis per uos restitui posse nolitis. Sed ad hunc Aristotelis locũ redeamus, ubi enthymema cõiter capitur pro omni rhetorica probatione. cum. n. Orator ex eis argumentatur, quæ plerumque eodem modo fiunt, uel fieri uidentur, tũc à probabili ducitur enthymema. vt M. Cœlius optimarum artium studijs maximè deditus est. nulla igitur est in eo luxuries. cum autẽ ab uno simili, uel plurib. argumentatur, tunc enthymema est ab exẽplo, vt, si Scipio Nasica justè Tib. Gracchum mediocriter e statum Reip. labefactantem interfecit, etiã Cicero consul Catilinam orbem terrarum cæde, & incẽdiis vastare cupientẽ iustè potuit interficere. quod si ducatur argumẽtum à necessario signo, dicetur enthymema à propria rei nota. vt, Quoniã petit mulier, cum viro concubuit. Denique; cum ab uno, uel pluribus siue generalibus, siue singularibus euectis aliquid Orator colligit, enthymema uocatur à signo, vt expalluit, fugam quæsiuit, inconstanter locutus est. igitur scelus commisit. hæc autem omnia quodammodo probabilia dici possunt, quia plerũque fiunt, propria tantum nota necessario concludit, reliqua verò non semper vera sunt, quamuis plerũque ita fiant. itaque semper eis occurrere licet, & tãquam parum firma euertere. nã tota hæc materia, qua enthymemata constant, præter pauca quædam, in quibus sunt propriæ rei notæ, probabilitate quadã tantum fulcitur, nõ autem ulla necessitate, quo fit, vt omnia, quæ ex ea fiunt argumenta, dissolui, labefactariq; possint. Sed illa, quæ contra affertur reprehensio, licet uera esse uideatur, non tamen semper est uera. propterea quod is, qui refellere contendit, non ideo reprehendit, quod non sit probabile, quia apertè mentiretur, sed quia non sit necessarium. nam hoc verum est, nempe quod probabile tantum est, non esse necessarium. vt probabile est, à iuuene & cupido virginem, quã in potestate sua diu habuerit, esse uitiatam, non tamen necessarium est. potest enim aliqua de causa iuuenis ille à virgine abstinuisse.

text.689 Διὸ δ' ἀεί ἐστι πλουσιώτερος, ὁ ἀπολογούμενος μᾶλλον, ἢ κατηγορούντα δεῖ τοῦτον τὸν παραλογισμόν. ἐπεὶ γὰρ ὁ μὲν κατηγορῶν, δεῖ εἰκότων ὑπομιμνήσαι, ἵνα δι' οὐ ταῦτα λύσας, ἢ ὅτι οὐκ εἰκὸς, ἢ ὅτι οὐκ ἀναγκαῖον, ἀεὶ δὲ ἔχει σύγκασιν τὸ ὡς ὅπι πολύ, οὐ γὰρ αὐτῷ εἰκὸς, ἀλλ' ἀεὶ, καὶ ἀναγκαῖον.

Atque ideo propter fallacem hanc concludendi rationem argumentis magis abundat defensor, quàm accusator; verisimilibus enim vtitur accusator ad probandum: sed non idem est solvere aliquod argumentum, quod non sit verisimile, & quod non sit necessarium, nam quod plerumq; fit, habet eam naturam, vt semper refelli possit, aliter non esset tantum probabile, sed sempiternum, & necessarium.

Cicero, & Quintilianus videntur ab hac Aristotelis sententia discrepare, qui putat longe difficilius esse defendere, q̃ accusare; sicuti difficilius est sanare vulnera, q̃ facere. vnde labores defensionũ sæpe iactat Cicero, sed vt concedamus defendere difficilius esse, q̃ accusare, verum tamen erit, quod ait hoc in loco Aristoteles, defensorẽ argumentis magis abundare, q̃ accusatorẽ. propterea quod fallaci hac cõcludendi ratione sæpe iudicẽ decipit, cum probat ea non esse necessaria, quæ sunt ab accusatore conclusa, quæ quidẽ facilis est, & prompta probatio: siquidẽ accusator verisimilia ferè tantũ, & probabilia sequitur. io hoc igitur latet fallacia; quod non idẽ est argumentũ soluere, & refellere, quia non fit verisimile, & quia non sit necessariũ. multum enim inter se differunt verisimile, & necessarium; nam q̃ necessariũ est, semper eodem modo fit, quod autem verisimile est, non semper fit eodẽ modo, sed plerumq; tantum, quod autem fit plerumq;, facile refelli potest, & ei sempẽr licet occurrere. si enim refelli non posset, esset sempiternũ, & necessarium. hac fallacia sæpe in defensionib. suis vtitur Cicero, pro Ros. Am. cum accusator probabili signo conclusisset Roscium patri non placuisse, quia cum duos haberet filios, alterũ apud se semper habebat, ipsum autem Sex. Roscium rusablegarat. instat Cicero non esse hoc indiciũ odij necessarium. neq; n. omnes patres, qui ruri filios suos esse volunt, eos odio prosequuntur, sed pleriq; hoc ideo faciunt, vt filij rerum suarũ curam habeãt. pro M. Cœlio multis rationibus contendit, non ideo necessariũ esse, vt M. Cœlius sit improbus, licet cũ Catilina familiaritatem habuerit, & adolescentiam voluptatibus dediderit.

text.690 Εὐθὺς ὁ κριτὴς οἴεται αὐ οὕτω ἐλύθη, ἢ οὐκ εἰκὸς εἶναι, ἢ οὐκ αὐτῷ κριτέον παραλογιζόμενος, ὥσπερ ἐλέγομεν. ἐὰν γὰρ ἐκ τῶν ἀναγκαίων δεῖ αὐτὸν μόνον κρίνειν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν εἰκότων. τοῦτο γὰρ ἐστὶ γνώμη τῇ ἀρίστῃ κρίνειν.

Iudex autẽ existimat, cum ita refutatum sit, aut nõ esse verisimile, aut nihil ad iudiciũ suum pertinere, sed (vt diximus) fallaci conclusione decipitur: neque oportet ipsum tantũ ex necessarijs iudicare, sed etiã ex verisimilibus. & hoc est, quod dicitur æquissima sententia iudicare.

Nunc aperit qua ratione index à defensore decipiatur, & in errorẽ inducatur. cum. n. audit accusatoris argumenta, tamẽ̃ non necessaria refutari, statim existimat etiã non esse verisimilia, neq; ad suũ iudicium pertinere. atque ita fallaci conclusione decipitur. qm̃ non oportet eum tantum ea spectare, quæ necessario concludunt, quæ paucissima solent esse, verum etiã quæ probabilitatem aliquã in se cohibent. hoc. n. pertinet ad id, quod iurati sunt, se æquissima sententia iudicaturos. nã cum multa verisimiliter concurrunt; ad aliquod scelus probandum æquissimũ esse videtur, vt rena condemnetur. hoc olim apud Romanos seruabat Cassius ille, de quo ita Cic. pro Ros. Am. L. Cassius ille, quem populus R. verissimum, & sapientissimũ iudicem putabat, identidem in causis quærere solebat, cui bono fuisset, sic vita hominũ est, vt ad maleficium nemo conetur sine spe, arq; emolumento accedere. hunc quæsitoteni, ac iudicem fugiebant, atque horrebant ij, quibus periculum creabatur. ideo quod tametsi veritatis amicus erat, tñ natura nõ tam propensus ad misericordiam, q̃ implicatus ad seueritatẽ videbatur. in hanc sententiã ait idem Cicero septima in Verrẽ actione: Iudex esse bonus nemo potest, qui suspicione certa nõ mouetur. & primo de Offic. ita inquit; Sic nos si acres, ac diligẽtes iudices esse volumus, animaduersoresq; vitiorum, magna intelligemus sæpe ex paruis. Est igitur boni iudicis, ex suspicionibus, ex signis, ex verisimilibus argumentis, persæpe moueri, neq; expectare, vt omnia crimina necessario probentur, vt hoc in loco docet Aristoteles.

text.691 Οὐκοῦν ἱκανὸν αὐ λύσῃ, ὅτι οὐκ ἀναγκαῖον, ἀλλὰ δεῖ λύειν, ὅτι οὐκ εἰκὸς. τοῦτο δὲ συμβήσεται, ἐὰν ἢ ἡ σύγκασις μᾶλλον ὡς ὅπι πολύ.

Non igitur satis est, si defensor docuerit, non esse necessarium; sed oportet, vt ostendat etiam non esse verisimile. hoc autẽ fiet; si in reprehensione docuerit rem plerumque aliter fieri solere.

Qnãuis defensor probet ea crimina, quæ sunt ab accusatore reo obiecta nõ esse necessario probata, non tñ idcirco reum liberat; neq; satis officio suo facit, oportet. n. vt ostendat, nõ esse verisimilia. quod ita demũ cõsequetur, si docuerit, aliter q̃ accusator obiecerit, rẽ plerũq; fieri. vt cũ Roscius Amerinus de parricidio accusaretur, & ab accusatore dr̃, verisimile esse patrẽ à Roscio interfectum, qm̃ eum pater oderat, & rus ablegarat. nõ satis est, vt Roscij patronus dicat, hoc nõ cõsequi necessario, vt filius, quẽ pater odit, & res ablegat, ad parricidiũ impellatur. Sed oportet vt ostẽdat, tã atrox scelus raro accidere solere, atq; ab ijs tm̃ filijs committi, qui singulari sint audacia, qui mores feros habeãt, immanemq; naturã, & vitã vitijs, flagitijsq; omnib. deditã, & denique omnia ad perniciem profligata, atq; perdita (vt

ait Cicero)portentũ. atq; monstrũ certissimum, esse aliquẽ humana specie, & figura, qui tãm immanitate bestias uicerit, vt propter quos hanc suauissimã lucẽ aspexerit, eos indignissimè luce priuaria, cũ etiã feras inter sese partus, atq; educatio,& natura ipsa cõciliet.hæc.n.& multa alia Cicero diuinitus in orat.pro Rosc. disputat. vt ostendat rẽ plerũq; aliter fieri solere, quã accusator obiecisset. quin etiã,quod aduersarius odij signũ esse dixerat, id Cicero potius amoris indiciũ fuisse cõtendit, quod pater reb. rusticis Rosciũ filiũ praefecisset,quod cũ magnopere dili geret,cũ igitur defensor probare pôt, contrariũ eius,qđ accusator obiecit sæpius euenire,tũ sanè crimẽ facile dissoluet.vt parentes sępius amoris, q̃ odij causa filios suos rebus rusticis præficere,vt rẽ familiarẽ tueri,atq; amplificare dilcant.

tex.692 Ἐνδέχεται δὲ εἶναι τοιαύτην διχῶς ἢ τῷ χρόνῳ ἢ τοῖς πράγμασι. κυριώτατον δέ, εἰ ἀμφοῖν. εἰ γὰρ τὰ πλειοναχοῦ ἔτω, τοῦτ' ὄξιν εἰκὸς μᾶλλον.

Potest autem duobus modis hæc afferri reprehensio, vel à tempore, vel à rebus ipsis, quod si vtrũq; coniungatur,tunc erit firmissima.nam si frequentius ita fiet, hoc erit magis verisimile.

comm. Refutatio verisimilis argumẽtationis duobus præcipuè modis fieri potest,vel à rẽpore,vel à rebus ipsis.à tempore cũ sępius aliter euenire probatur,quã ab accusatore dictum sit, vt si dixerit accusator,adulteriũ ab eo commissum, qui familiarius cũ muliere loqui,& ridere visus sit.immo dicet defensor,sæpissimè euenit.vt viri cum mulieribus familiariter loquantur, & rideant, neq; tamen adulteriũ committant. à rebus ipsis,vt si accusator dixerit, eũ esse superbum, & insolentem,qui maxima scientia præditus sit.immo defensor inquietus, plerique docti viri mitiores,& humaniores esse soleut. Quod si defensor virũq; coniungere poterit,& ostẽdere tam à tempore, q̃ à rebus ipsis id quod ipse defendit, frequentius accidere,tunc erit illa firmissima reprehensio, nã illud erit magis uerisimile, quod euenire sæpius ostendetur.vt si accusator dixerit, senẽ in conuiuio nudũ saltauisse, immo dicet defensor, ea ætate,vel nulli,vel paucissimi soleut in conuiuio saltare. cum iuuenes etiã honesti soleant ab huiusmodi turpitudine abhorrere. Cic.pro Deiot.Qui igitur adolescẽs nondũ tanta gloria præditus nihil vnquã, nisi seuerissimè,& grauissimè fecerit, is ea existimatione, eaq; ætate saltauit?

tex.693 Λύεται δὲ τὰ σημεῖα, καὶ τὰ δι' σημείων εἰθυμήματα εἰρημένα, κἂν ᾖ ὑπάρχοντα. ὥσπερ εἰλέχθη καὶ τοῖς πρώτοις. ὅτι γὰρ ἀσυλλόγιστόν ὄξι πᾶν σημεῖον, δῆλον ἡμῖν ἐκ τῶν ἀναλυτικῶν.

Reprehenduntur etiam signa,& argumenta, quæ à signis ducuntur, etiam si extent, apertaq; sint, quemadmodum antea dictum est. nam in Analyticis declaratum est, nullum signum vim habere concludendi.

comm. Cum ratione ostenderit, qua uerisimilia, siue probabilia refelluntur, nunc docet etiam signa, atque omnia,quæ à signis argumenta ducuntur euerti facile posse. quãuis.n. signa extent, apertaq; sint, tamen alio semper deriuari possunt. vt in primo lib. declaratũ est,atq; etiã libro Priotũ secundo. ad extremũ, docuit nullum esse signũ, quod vim habeat concludeudi necessariã, nisi illud signũ sit propria rei nota.vt si quis cruore respersus in eo loco deprehẽsus sit,in quo inimicus eius fuerit occisus. hæc certè signa sunt aperta cędis,maximamq; suspicionẽ habeut,sed tamen reus affirmare potest, se casu in cũ locum venisse, & inter ueniendum sanguinem sibi è naribus profluxisse, vnde respersus fuerit, vel à se ferã in ea solirudine occisam, cuius cruore respersus fuerit. ita Cethegus cũ in eius domo tela plurima deprehẽsa fuissent,& cõiurationis accusaretur, dixit se ab adolescẽtia semper armorũ fuisse studiosum. Et M.Cęlius cũ ei Catilinæ familiaritas obijceretur, & tamq̃ conscius coniurationis accusaretur,dixit se deceptũ,quia Catilinã probũ esse virũ existimabat.sunt eriã alij multi uobilissimi viri, qui eiusdem familiaritate vterentur.

Πρὸς δὲ τὰ παραδείγματα, ἢ αὐτὴ λύσις, καὶ τὰ εἰκότα, καί τι γὰρ ἔχωμεν πλ, οὐχ ὕτω λέλυται, ὅτι οὐκ ἀναγκαῖον, καὶ εἰ τὰ πλείω, ἢ πλειοναχοῦ ἄλλως. tex.694

Atque etiam exemplorum eadem reprehensio est,quæ verisimilium: nam si vnum tantum proferre poterimus aliter factum, soluta est argumentatio; quoniam non est necessaria, quamuis & plura, & sæpius aliter facta fuerint.

Sicuti ueriſimilia argumenta soluuntur,ita et exempla. quãuis.n.aduersarius nostet plura collegerit exempla ad suam sententiã confirmandã, quæ sæpius euenerint.tameu si nos unũ tantum, aut alterũ proferte potuerimus, quod alitet sit factũ, & apptobatum tota aduersarij argumentatio soluta erit,tamq̃ minimè necessaria.vt si dixerit aduersarius; abstinendũ esse ab administratione Reip.quoniã multi præclari viri cum optimè Respublicas administrassent,infelices exitus habuerũt,vt apud Græcos Miltiades, Themistocles, Paches, apud Romanos Scipio superior,& inferior, Scipio Nasica, Rutilius, Opimius,& alij multi.immo nos dicemus non ideo Remp.deserere debemus,proprer aliquorũ calamitates,cũ & æquissimũ sit Remp.adiuuare, & aliqui summo cum honore iu sdministratione Reip. vsque ad extrẽmum uitæ diem uixerint, vt Cato Censorius, & Fabius Max. & Quintus Metellus. comm.

Ἐὰν δὲ, καὶ τὰ πλείω, καὶ τὰ πλειοναχοῦ οὕτω, μαχητέον, ἢ ὅτι τὸ παρὸν οὐχ ὁμοίον, ἢ οὐχ ὁμοίως, ἢ διαφοράν γέ τινα ἔχει. tex.695

At verò si plura fuerint,& sæpius eodem modo facta, contendendum est id, de quo agitur, vel non esse simile, vel non similiter factum,vel denique aliquo modo ab alijs differre.

Numquam deerit occasio nobis cõtra exempla disputandi. quãuis enim plura congerantur ab ad- comm.

ab aduersatio, quę sæpius eodē modo facta sint, & causæ nostræ aduersentur, tū nos ostendere conabimur id, de quo agitur, vel nullam cum eis habere similitudinē, vel non eodē modo factum, vel deniq; aliquā habere cum eis, quę dicta sunt, differentiā, vt si vel tēpus, vel locus, vel modus, vel causa, vel res, vel persona sit diuersa: vt pro M. Cęlio Cicero; Ego, siquis Iudices hoc robore animi, atq; hac indole uirtutis, ac continentiæ fuit, vt reipueret oēs voluptates, omnemq; vitæ suæ cursum in labore corporis, atque in animi cōtentione conficeret, quē non quies, nō temissio, non æqualiū studia, non ludi, non cōiuuia delectarent, nihil in vita expetendum putaret, nisi quod esset eū laude, & eum dignitate coniunctū hunc mea sententia diuinis quibusdā bonis instructū, atq; ornatum puto. ex hoc genere illos fuisse arbitror Camillos, Fabricios, Curios, omnesq; eos, qui hæc ex minimis tanta fecerūt. verū hęc genera virtutū non solum in moribus nostris, sed vix tā in libris reperiūtur, Chartæ quoque, quæ illā pristinam seueritatem cōtinebant, obsoluerunt, neq; solū apud nos, qui hanc sectā, rationēq; vitæ re magis, q̄ verbis secuti sumus, sed etiā apud Græcos doctissimos hoīes, quibus cū facere non possent, loqui tū & scribere honestè, & magnificè licebat. alia quædā mutatis Græciæ tēporibus præcepta extiterūt, & quæ sequūtur. vita siquis diceret, auspicia diligēter esse obseruāda, multosq; sapientissimos, & clarissimos homines proferret, qui nihil olim nisi auspicato aggrederentur, dicemus illa exēpla, nihil ad hoc tēpus, nihil ad nostros mores, ac leges pertinere.

tex.696 Τὰ δὲ πεμήρια, ἢ πεμηριὰ δὴ εἰθυμήματα, κατὰ μὲν τὸ ἀσυλλόγιστον, οὐκ ἴσται λύσαι. ἔλλογον δὲ καὶ τῶν ἡμῖν ἐκ τῶν ἀναλυτικῶν. λέληπται δ' ὡς οὐχ ὑπάρχει τὸ λειπόμενον. εἰ δὲ φανερὸν. καὶ ὅτι ὑπάρχει, καὶ ὅτι πεμήριον, ἄλυτον ἤδη γίγνεται τοῦτο. ταῦτα γὰρ γίγνεται ἅπαντ' εἴξει ἤδη φανερά.

Indicia verò, ac propria nota argumenta nequaquam in eo reprehendi possunt, quod non rectè concludant; quod ex ijs, quæ dicta sunt in Analyticis perspicuum est. restat igitur vt demonstremus id non esse verū, quod dicitur. quod si certum est, esse verum, & esse propriam rei notam, nullo modo labefactari potest. iam enim omnia demonstratione clara sunt.

COMM. Illud genus signorū, quod certū habet indiciū, & ab Aristotele τεκμήριον, à Cicerone propria rei nota dī, si uerū sit, semper necessariò cōcludit, vt si verū sit, mulierē lac habere, necessarium est, cā peperisse, & si verū sit, aliquem spirare, necessariū est, eum uiuere. Itaq; nūquam reprehēdi potest, tamē̄ non rectè concludat. Quod si volumus id refellere, probare oportet, antecedens nō esse uerum, ut mulierē lac non habere, aut aliquem non spirare; nam si certū sit, antecedens esse uerum, nullo modo cōsequens euerti poterit, q̄m aperta est, & clara demonstratio, vt ſ cōstat mulierem peperisse, necessario sequitur eam cum viro concubuisse. si certū est aliquem in facie cicatricem habere. necesse est eum uulnus accepisse.

Τὸ δ' αὔξειν καὶ μειοῦν, ὡς ἴσιν εἰθυμήματος στοιχεῖον. τὸ γὰρ αὐτὸ λέγω στοιχεῖον, καὶ τόπον. ἔστι γὰρ στοιχεῖον, καὶ τόπος, εἰς ὃ πολλὰ εἰθυμήματα ἐμπίπτει. τὸ δ' αὔξειν, ἢ μειοῦν, ἔστιν εἰθυμήματα πρὸς τὸ δεῖξαι, ὅτι μέγα ἢ μικρόν, ὡσπερ καὶ ὅτι ἀγαθὸν, ἢ κακὸν, ἢ δίκαιον, ἢ ἄδικον καὶ περὶ ἄλλων ὁποῦν. ταῦτα δ' ἔστι πᾶσαι, περὶ ἃ οἱ συλλογισμοὶ, καὶ τὰ εἰθυμήματα, ὧς τ' εἰ μὴ δὴ τούτων ἕκαστον εἰθυμήματος τόπος, οὐδὲ τὸ αὔξειν, καὶ τὸ μειοῦν. tex.697

Iam verò amplificatio, & diminutio non sunt enthymematis elementa. idem enim ego elementum & locum appello. est autem elementum, siue locus, in quem multæ argumētationes incidunt: amplificatio verò, & diminutio sunt argumentationes ad ostendendum aliquid esse magnum, aut parum, sicut etiam esse bonum, aut malum, vel iustum, aut iniustum, & in cæteris eodem modo. hæc autem omnia sunt, in quibus syllogismi, atque enthymemata versantur. quod si nullum horum est locus enthymematis, neque amplificatio, aut diminutio erit locus.

COMM. Cum uniuersam oratoris materiam bipartito supra distribuisset, hoc est in proprios, & cōes locos, & proprios appellasset eos, qui singulis tēgeneribus adhibentur, vt deliberatiuo, aut iudiciali, cōes autem, qui omnib. generibus conueniunt, deinde cōes docuisset in triplici esse differētia, quod alij sedes sint eius, quod fieri, aut nō fieri potest, alij amplificandi, & diminuendi, alij deniq; cōium argumentorum, nunc ne fortasse aliquis in errorē inducatur, docet ipsam amplificationem, & diminutionē non esse enthymematis elementū, atq; hoc tribus potissimū rationibus probat, quarū prima hæc est; elementū enthymematis, & locus idē est, quod si amplificatio, & diminutio locus nō est, neq; elementū enthymematis erit. Secunda hæc est, locus non est idē quod argumentatio, q̄m sedes est ipsius argumentationis, sed amplificatio, & diminutio sunt argumētationes ad ostendendū aliquid esse magnū, aut parū, igitur non sunt loci. Tertia est, sicut aliquæ argumētationes sunt, ad probandum aliquid esse bonū, aut malū, vt in deliberatiuo genere. aliquæ ad probandū iustum, aut iniustū, vt in iudiciali, & in cęteris eodē modo, ita sunt etiā argumētationes ad probandum aliquid esse magnū, aut parū. nā in his omnib. syllogismi, atq; enthymemata uersantur. Si igitur argumētationes de bono, aut malo, de iusto, aut iniusto loci non sunt, neq; amplificatio, aut diminutio locus erit. eum Aristotele sentit etiā Cicero in Partit. qui amplificationē non inter locos numerat, sed eā ita definit, vt dicat, vehementē esse argumērationē, quo in loco præclarē docet, quibus modis amplificatio fiat, sicut etiam Quintil. in octauo.

CAPVT XLIX.

De comparatione enthymematum demonstrantium, & refellentium.

tex.698 Ὅτ᾽ δὲ τὰ λυτικὰ ἐνθυμήματα εἶδός τί ἐστιν ἄλλο τῶν ἀποδεικτικῶν. δῆλον γὰρ ὅτι λύει μέν, ἢ ὁ ἐλέγχας, ἢ σύστασιν συλλογισμοῦ. ἀπαποδείκνυσι δὲ τὸ ἀντικείμενον. οἷον, εἰ ἔδειξε ὅτι γέγονε, οὗτος, ὅτι οὐ γέγονε. εἰ δὲ ὅτι οὐ γέγονε, οὗτος, ὅτι γέγονε. ὥστε αὕτη μὲν οὐκ ἐν ἄλλῃ διαφορά. τοῖς αὐτοῖς γὰρ χρῶνται ἀμφότεροι. ὅτι γὰρ οὐκ ἔστιν, ἢ ἔστιν ἐνθυμήματα φέρουσιν.

Nec sanè argumenta, quibus refellimus, diuersam habent speciem ab ijs, quibus confirmamus. perspicuum est enim duobus modis argumentum solui, vel per demonstrationem, vel per reprehensionem: per demonstrationem, vt cum probatur contrarium, exempli gratia, si quis demonstrauit rem factam esse, qui soluere vult, ostendit, non esse factam: & contra si quis ostendit, non esse factam, qui vult soluere, factam esse demonstrat. quare non est in argumentandi ratione differentia: ambo enim ijsdem vtuntur, cum aut esse, aut non esse argumentantur.

COMM. QVAMVIS confirmatio, & refutatio diuersæ partes esse uideãtur, tamen eadem est species argumentorum, quibus & confirmamus, & refellimus. & ab eiidem locis, tam ad refellendũ, quam ad confirmandum argumẽta ducuntur, quod ea ratione probat Aristoteles; duobus modis argumenta dissoluuntur, uel per demonstrarionem, uel per reprehensionem. per demonstrationem cum rem aliter se habere ostendimus, quam aduersarius dixerit, & contrarium probamus. ut si dixit aduersarius rem esse factã, nos contra non esse factã demonstrare contendimus, ut Milonis aduersarij dicunt à Milone factas fuisse insidias, & id multis argumentis probare conantur. contra Cicero Milonis defensor nõ esse factas à Milone insidias cõtendit, & ad hoc ostendendum, multis etiam ipse utitur argumentis. ita si dixit aduersarius rem non esse factam, nos contra demonstrabimus esse factam, ut Sillanius air; Ser. Sulpitius nõ est dignus statua, quia nou est mortuus pro patria in legatione, nõ enim fuit interfectus, ut ij, qui statua decorati fuerunt, immo uerò ait Cicero nona Philippica Ser. Sulpitius statua diguus est. nam pro patria mortuus est, cui mortem attulit ipsa legatio, quam pro patria susceperat. certum est igitur non esse differentiam in argumentandi ratione, siue quis asẽr mer, siue quis refellat, siue accuset, siue defendat. nam ambo ijsdem argumentis utuntur, cum rem aut esse, aut non esse probare conantur.

tex.699 Ἡ δ᾽ ἀνάσκευὴ οὐκ ἔστιν ἐνθύμημα. ἀλλὰ καθάπερ καὶ τοῖς τοπικοῖς τὸ εἰπεῖν δόξαι πρὸ, ἐξ ἧς ἦσαν δῆλον, ὅτι οὐ συλλελόγισται, ἢ ὅτι ψεῦδός τι εἴληφεν.

Reprehensio verò non est enthymema: sed quemadmodum in Topicis docetur, nihil aliud est reprehensio quam opinionem aliquam afferre, qua planum fiat, non esse bene conclusum, aut aliquid sumptum, quod falsum sit.

Quod si per reptehensiouem argumenta dissoluuntur, non per aliam speciem argumẽtandi refelluntur, quam fuerant confirmata. nam ipsa reprehensio, nou est enthymema, neq; argumentatio, sed vt docetur in arte Topica, fit duobus modis, vel cum opiuionem in medium adducimus, qua probemus nõ esse benè conclusum ab aduersario, vel cum ostendimus, aliquid pro vero sumptum esse, quod falsum sit. interdũ enim quãuis antecedentia cõcedamus, Ipsam conclusionẽ negamus, cũ dicimus id, quod conclusum est, non sequi necessariò. vt, si quis ita argumentetur, Clodius Milonis erat inimicus, ergo Milo eũ oderat. Cicero concedit antecedeus, quia negare non poterat, Clodiũ fuisse Miloni inimicũ. sed opinionem quandam affert, qua probet, non esse bene cõclusum, hoc est, Clodiũ Miloni odio non fuisse. Quid enim (inquit) odisset Clodium Milo segetem, ac materiã gloriæ suæ? interdum verò negatur antecedens, & esse falsum ostenditur, vt siquis dicat omuem voluptatẽ esse secundum naturam, atq; ideo esse laudabilem. dicemus id, quod sumptum est, esse falsum. neque. n. verum est, omnem voluptatem esse secundum naturam. licet aliqua voluptas sit naturalis.

COMM.

Τ᾽ περὶ μὲν παραδειγμάτων, καὶ γνωμῶν, καὶ tex.700
ἐνθυμημάτων, καὶ ὅλως τῶν περὶ τὴν ἑρμηνείαν, ὅθεν τε δυνατὸν ἐστὶ, καὶ ὡς αὐτὰ λύσομεν, εἰρήσθω· τὰ μὲν τοσαῦτα. λοιπὸν δὲ διεξελθεῖν περὶ λέξεως, καὶ τάξεως.

Ac de exemplis quidem, & sententijs, & argumentationibus, & denique de ijs, qua ad sensus animi proferendos pertinent, qua ratione possimus eis abundare, & quomodo ea soluere valeamus, satis dictum est. Reliquum est, vt etiã de elocutione, & dispositione verba faciamus.

Concludit hunc secundum librũ per enumerationẽ eorum, quę in posteriore parte tractauit. COMM.
ait enim se viã, ac rationem ostendisse, qua exempla, sententiæ, argumentationes, & alia, quæ ad sensus animi proferendos attiuent, bene tractari possint, & quomodo liceat eorum copiã habere, quibusq; modis aduersariorum argumenta repreheudantur. deinde proponit materiam tertij libri, & ostẽdit, quid adhuc superfit ad huius artis absolutionem, & ait duo esse reliqua, nempe elocutionem, & dispositionẽ, de quibus, in subsequenti libro 3. disputabit, cum iam in duobus superioribus inuentionem absoluerit.

Secundi libri Rhetoricorum Aristotelis,
finis.

M. ANT.

M. ANTONII MAIORAGII IN TERTIVM ARISTOTELIS LIBRVM, De Arte Rhetorica Explanationes.

CAPVT PRIMVM.

Repetit antedicta, & proponit dicēda, reliquum sibi esse ostendens, vt agat de elocutione.

text. 1 ΠΕΙΔΗ δ' ἓξις ἐστὶν, ἃ δεῖ πραγματεύθηναι περὶ τὸν λόγον. εἰ μὲν, ἐκ τίνων αἱ πίστεις ἔσονται. δεύτερον δὲ, περὶ τῆς λέξεως εἰπεῖν. ἔτι δὲ, πῶς χρὴ τάξαι τὰ μέρη τοῦ λόγου. περὶ μὲν τῆς πίστεως, εἴρηται, καὶ ἐκ πόσων, ὅτι ἐκ ἓξ ὄντων, καὶ ταῦτα ποῖα, καὶ διὰ πόσα μέρη. ἢ γὰρ τῷ αὐτὰς ἢ πιθανὰς εἶναι οἱ κρίνοντες, ἢ τῷ ποιάς τινας ὑπολαμβάνειν τοὺς λέγοντας, ἢ τῷ διαθεθεῖσθαι, πείθονται πάντες.

Cum tria sint, quæ in arte dicendi pertractare oporteat; primū vnde probationes ducantur, alterum qua sit vtendum elocutione, tertiū quomodo partes orationis disponendæ sint: iā de probationibus dictum est, & ostēsum quot sint illa, ex quibus ducantur; diximus enim esse tria, atq; ea, quæ sint explicuimus: & cur eum numerum non excedant; omnes enim, qui de aliqua re iudicaturi sunt, vel quia ipsi affecti sunt aliquo modo, vel quia putant eos, qui dicunt, dignos esse, quibus fides habeatur, vel quia claris argumentis res probata est, in persuasionem inducuntur.

comm. IN hoc tertio libro de elocutione, & dispositione tractare vult Aristoteles, quæ duæ sunt rhetoricæ reliquæ partes. Sed prius oīa summatim cōprehēdit, quæ ad artē dicendi pertinēt, & ostēdit quid iam declaratum sit, in duobus libris superioribus, & quid in hoc tertio superſit explicandum. Tria sunt (inquit) quæ totam dicendi artem perficiunt, hoc est inuentio, elocutio, dispositio. nam primo excogitare oportet, quibus argumentis id probaturi sumus, qđ tueri, ac sustinere volumus, deinde quibus verbis, & ornamētis quæ inuenimus, explicare possimus, tum quo ordine singula proferamus. hoc est, quod in Oratore ad Brutū ait Cicero debere Oratorem uidere, quid dicat, & quo quidque loco, & quomodo. Sed quoniam inuentio est omnium difficillima, ideo prius de illa tractauit, & duobus eā superioribus libris explicuit, nam docuit esse tria, quæ probādi uim habeant, & quæ diligenter excogitare debet orator, neq; plura, neq; pauciora esse posse, effectus. n. eloquētiæ est audientiū approbatio. quare vnū illū sibi scopum proponere debet Orator, ut fidem faciat, & iudices, atq; auditores in persuasionem inducat. ad hoc autē efficiendū tria requiruntur, primo ut audientium animi afficiantur ita, vti causæ nostræ utile est, & vel ad misericordiā, uel ad indignationem, uel ad odium, uel ad amorem moueantur, atque impellantur, in quo uno regnat oratio (ut ait Cicero) deinde, ut ipse orator in dicendo uir bonus esse uideatur, sic. n. auditores ei facile fidē habebunt; tertio ut rem ipsam, de qua agitur, argumētis probet. atq; hęc tria quibus rationibus inueniantur, iam supta copiosè declaratum est. sicut enim cum habetur oratio, tria adsint necesse est, auditores, orator, & res, de qua agitur. ita etiam tria requiruntur ad probandum, ut singulis singula tribuantur, hoc est motus animorum auditoribus, vitæ probitas oratori, argumenta ipsi rei.

Εἰρηται δὲ καὶ τὰ ἐνθυμήματα, πόθεν δεῖ τοὺς text. 2 συλλογισμοὺς ποριζεσθαι. ἔστι γὰρ τὰ μὲν, εἴδη τῶν ἐνθυμημάτων. τὰ δὲ, τόποι.

Dictum est etiam vnde trahantur enthymemata: sunt enim quæ dicuntur enthymematum species; sunt etiam qui loci nominantur.

comm. In primo libro dictum est, enthymemata esse corpus, & quasi fundamētū rhetoricæ probationis, & esse duo enthymematum genera. nam aliqua sunt singulorum tantum generum propria ut demōstratiui, uel iudicialis, uel deliberatiui, aliqua uero sunt omnium cōmunia, quæ propria sunt cuiusque generis, suis formis continentur, quæ communia sunt omniū suos locos, ac sedes habent, vnde ducantur, est igitur apud Aristotelem inter speciem, & locum enthymematis, hæc differentia, quod species enthymematis unius tantum est generis propria, ut deliberatiui, locus autem enthymematis est communis omniū generum, ut locus definitionis, quo & in deliberatiuo, & in iudiciali, & in demonstratiuo genere uti possumus, atque ita de reliquis sentiendum est, qui loci nominantur.

Περὶ δὲ τῆς λέξεως ἐχόμενόν ἐστιν εἰπεῖν. οὐ text. 3 γὰρ ἀπόχρη τὸ ἔχειν ἃ δεῖ λέγειν, ἀλλ' αἰσχύνη, καὶ ταῦτα, ὡς δεῖ εἰπεῖν. ℂ συμβάλλεται πολλὰ πρὸς τὸ φαίνεσθαι ποιόν τινα τὸν λόγον.

Reliquum est vt de elocutione dicamus: neq; enim satis est ea tenere, quæ dicenda sunt; sed etiam scire oportet, quomodo sint dicenda. hoc enim multum etiam prodest ad efficiendum, vt oratio bene morata videatur.

COMM. Proponit quid deinceps tractare instituat, & qua de causa: consequens est (inquit) vt de elocutione, & orationis forma verba faciamus. Primo quia debet Orator non tantum inuenire quę dicēda sunt, sed etiā intelligere quomodo, sint dicenda, nam eadem res variis modis enūciata, sæpe varia, ac diuersa esse videtur, modus autē in rebus omnibus est optimus, deinde quoniam hæc eloquendi ratio valde vtilis est ad exprimendos Oratoris mores, & ad efficiēdum, vt oratio vera esse videatur, & à syncero animo profecta, quæ res sine dubitatione causis omnibus multū prodest. nam oratio omnino est interpres mētis, & in ea sæpe tanquam in speculo relucent vel boni, vel mali mores, vnde Socrates dicere solebat, qualis uir talis oratio; & Solon, orationem morū esse imaginem, sed qui bonus orationis est artifex, etiā si ipse bene moratus non sit, tamen orationi suæ bonos mores, cum opus erit, affinget.

CAPVT II.

Per digressionem altius repetens artis principia, vtilitatem Actionis ostendit, quid sit, & in quibus rebus posita declarat, & causas affert, cur nulla ad huc ars de ea esset constituta.

TEX. 4 Τὸ μὲν οὖν πρῶτον, ἐζητήθη κατὰ φύσιν, ὅσπερ πέφυκε πρῶτον αὐτὰ τὰ πράγματα ἐκ τίνων ἔχει τὸ πιθανόν. ἐλέγετο δὲ, τὸ ταὐτὰ πᾶλέξει διαθίσθαι. ξῖτον δὲ τούτων, ὃ ἡμῶν μὲν ἔχει μηδέν, ὅπως δὲ διηκριβώται τὰ περὶ τὴν ὑπόκρισιν.

Ac primo quidem, vt ordo natura postulat, quæsitum est, id quod re ipsa primum erat; vnde ipsa res probabilitatem habeant: secundo qua ratione eas eloqui, ac disponere conueniat: tertium id est, quod horum omnium vim habet maximā, sed nondum à quoquam pertractatum est, quod ad actionem, & pronuntiationem facit.

COMM. ARTES quoad fieri potest naturam imitantur, & non statim perfectæ fiunt, sed paulatim augentur, & expoliuntur. nihil enim (vt ait Cicero) simul inuentum est, & perfectum. ergo etiam in arte Rhetorica, quæ paulo ante Aristotelis ætatē flotere cępit, idem quod in alijs accidit. nam primo cęperunt illud inquirere, quod natura primū erat, ut careperirent, quibus oratio probabilis fieret, & quibus rationibus causas suas cōfirmarent, aduersarios autē refellerent. postea vero cogitare cœperunt, quibus verbis, quoq; ordine res inuentas explicarent. Itaque tres Rhetoricæ partes factæ sunt, Inuentio, Elocutio, dispositio. Verum non satis esse videtur inuenire, eloqui, disponere, nisi quis etiam agat, & pronunciet, cū in actione, & proounciatione maxima quædam vis esse videatur. sed (inquit Aristotelea) nemo adhuc de hac parte tractauit. quo in loco duo notanda sunt. primū Aristotelis tempore nondū vlla fuisse actionis, & pronunciationis præcepta tradita, cum de alijs Rhetoricæ partibus multi pertractassent. alterum Aristotelem censere. maximā in pronunciando vim existere. hanc Cicero corporis eloqoentiam vocat, quoniam reliquæ partes rhetoricæ potius ad animum referuntur. nam inuenire, eloqui, disponere nō corporis, sed animi officia sunt. pronunciare vero, quod à voce, & à motu pendet, non ad animum, sed ad corpus refertur. doos enim sensus in agendo afficere debet Orator, hoc est auditū, & visum. auditus afficitur voce clara, & suaui, visus autē apto totius corporis motu. Quintilianus ait actionē quasi vitam orationis esse. Cicero in Oratore ad Brutum sic ait. Nam & infantes actionis dignitate eloquentiæ sæpe fructum tulerunt; & diserti deformitate agendi multi infantes putati sunt. vt iam non sine causa Demosthenes tribuerit & primas, & secundas, & tertias actioni. quantum autem studij Demosthenes actioni tribuerit, declarat M. Antonius primo de Oratore ad extremum, & Plutarchus in Demosthenis vita. aiunt Cn. Leutulum non alia de causa fuisse inter magnos oratores numeratū, nisi propter egregiam actionē, quin apud Græcos Demades propter actionis dignitatem longo tempore Demostheni par existimatus est, sicut apud Romanos Hortēsius Ciceroni. C. Gracchus in defenda fratris nece totius populi R. lachrymas concitasse dicitur. hinc illa vlua uox apud auctores tantopere celebratur, quam in se magnā efficacitatem habere verissimè prædicant. hoc est, quod in hoc loco ait Aristoteles actionem omnium partium rhetoricæ vim habere maximam. At vero de memoria, quam aliqui numerant inter rhetoricæ partes nihil Aristotēles meminit, quoniā ot ait in oratore Cicero, memoria communis est multarum artium.

TEX. 5 Καὶ γὰρ εἰς τὴν τραγικὴν, ἢ ραψῳδίαν ὀψὲ παρῆλθεν. ὑπεκρίνοντο γὰρ αὐτοὶ τὰς τραγῳδίας οἱ ποιηταὶ τὸ πρῶτον.

Quæ res etiam à tragicis, atque epicis poetis sero animaduersa est: nam initio poetæ ipsi tragedias suas agebant.

Non debet cuiqam mirum uideri, si actio, & pronunciatio, quæ tam utilis est in soluta oratione tam diu latuit, cū etiā in arte poetica, in qua multò magis est necessaria, serò cognita fuerit, nā antiqois illis tēporibus quibos inuēta est comœdia, atq; tragœdia, nulli erant actores, nulli histriones. Sed ipsimet poetę fabulas suas i theatro agebāt, quod etiam Plutarchus in vita Solonis apertè ostendit, cum ait Solonem in theatrū venisse, & Thespim ipsum poetam tragicū suas fabulas agentem spectasse, sicut antiquorū mos

COMM.

erat

erat.hoc etiam Horatius in arte poetica innuit;

Ignotum tragica genus inuenisse camœnæ
Dicitur,& plaustris uexisse poemata Thespis,
Quæ canerent, agerentque peruncti fœcibus ora.

Quinetiam Homerum Epicorum principem Ieginius sua carmina recitare solitum. quę summa cum dignitate imitatus est longo post tempore Virgilius.

tex.6 Δῆλον οὖν, ὅτι καὶ περὶ τὴν ῥητορικὴν ὄντι τοῦτο, ὅπερ, ἐὰν περὶ τὴν ποιητικήν. ὅπερ ἴσμεν τινὲς ἐπραγματεύθησαν, καὶ Γλαύκων ὁ Τήιος.

Perspicuum est autem, etiam in arte dicendi tale aliquid esse,quod ad actionẽ pertinet, quale in arte poetica,de qua re cum aly quidam studiosè pertractarunt,tum præcipue Glauco Teius.

comm. Quamuis nullus(inquit)de actione rhetorica pertractarit, tamen neminidubiũ est, quin etiã in hac facultate sint tradenda præcepta, quędã,sicut in arte poetica; quæ iam suos habet magistros, qui vocem,& corporis motũ.pro re, pro loco,pro tempore, pro persona decore moderari doceant. nam de voce,& gestibus histrionum multi pertractarunt, atque inter alios præcipue Glauco Teius. De hac re dolet etiam Cicero tertio de Oratore,quod ab oratoribus prætermissa » esset agendi præcepta; hæc (inquit)eo dico plu » ribus,quod genus hoc totum Oratores,qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt, imitatores autem veritatis histriones occuparunt. Cornificius etiam ad Herennium libro tertio, neminem de pronunciatione diligenter scripsisse tradit. Quintilianus vndecimo libro curiosè persequitur omnia, quæ ad aptam pronunciationem pertinere uideantur. Aristoteles hoc in loco pauca quædam attingit, quia nondum erat artivilla pronunciandi apud rhetores. nuit tamen aptam pronunciationem esse necessariam ad mouendos auditores, quam ait potius à natura quam ab arte proficisci.

tex.7 Ἔστι δὲ αὐτὴ μὲν ἐν τῇ φωνῇ, πῶς αὐτῇ δεῖ χρῆσθαι πρὸς ἕκαστον πάθος. οἷον πότε μεγάλῃ, καὶ πότε μικρᾷ, καὶ μέσῃ.

Est autẽ actio in voce posita, quomodo ea uti oporteat, ad singulos animi motus. vt quando magna,quãdo parua, quando media vtendũ sit.

comm. Hoc loco uidetur Aristoteles in voce tantum actionem ponere,cum reliqui motum etiam corporis adiungant. in quo maximam esse uim etiã muti homines declarant, qui gestibus ita ferè omnia exprimunt, vt intelligantur. ideo Cicero pronunciationẽ ita definit,vt dicat esse moderationem vocis,& corporis ex rerum,& uerborum dignitate.sed Aristoteles id tãtum attigit, quod maioris est momenti. quia non accurate(ut diximus) de actione tractat, docet tamen plurimum ualere uocem ad singulos animi motus concitandos, sed diligenter aduertendum est, quando magna uoce uti oporteat, quando paruaꝫ quando mediocri. nam aliud genus uocis iracundia sibi sumit, aliud miseratio, ac mœror, aliud metus,aliud uis. aliud uoluptas,aliud molestia. Iracundia sumit uocem acutam, incitatã, crebro incidentem, ut quouſque tandem abute » re Catilina patiẽtia nostra? quãdiu nos etiam su » ror iste tuus eludet, quem ad finem sese effre » nata iactabit audacia? & quæ sequuntur. Miseratio,ac mœror,uocem flexibilem, plenam interruptam,flebilẽ requirit,vt, Quo me miser confe » ram? quo uertam? in Capitolium ne? at fratris » sanguine redundat. an domum? matrem ne ut » miseram, lamentantemq; uideam, & abiectam? Quæ fic à C. Graccho (inquit Cice.)acta esse eõ stabat oculis,uoce, gestu, inimici ut lachrymas tenere non possent. Metus demissam, hæsitantẽ, & abiectam uocem postulat, ut quid respondebo liberis meis qui te parentem alterum putãt? » quid tibi Quinte frater,qui nunc abes, consorti » mecum temporum illorum, me non potuisse Mi » lonis salutem tueri per eosdem, per quos nostrã » ille seruasset? Vis quærit uocem contentam; vehementem,immiuentem quadã incitatione gra uitatis, ut, Quid enim. Tubero tu? ille districtus » in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus il » le mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? qd optabas? uoluptas effussam, » lenem, tenẽram, hilaratam, ac remissam uocem » poscit,vt Dij boni,boni quid porro, sed ubi inue » niam Pamphilum, ut metum, in quo nunc est adiamam, atque expleam animum gaudio: Molestia sine commiseratione graue quiddã, & uno pressu,ac sono obductum genus uocis habere debet. vt Nam mihi ante oculos dies, noctesque uersatur squalor uester, & mœror, & infirmitas ualetudinis tuæ,spes autem salutis pertenuis ostenditur,inimici sunt multi,inuidi pene omnes,ejicere nos magnum fuit, excludere facile est. hæc qui præcepta seruauerit, facile uocem cum opportunitate uariabit.

Καὶ πῶς τοῖς τόνοις. οἷον ὀξείᾳ, καὶ βαρείᾳ, καὶ μέσῃ: tex.8

Et quomodo soni vocis adhibeantur, vt acutus,grauis,medius.

Ad pronunciationem maximè pertinet,sonos uncis diligenter aducrtere, ne ab una syllaba ad aliam transferantur, quod esset maximè uitiosum. quo uitio præcipuè gallica natio nostro tẽpore laborat. atque ideò Galli ferè omnes ineptissimè prouunciant. quia sonos uocum transponunt,& immutant. sunt autem tres soni uocis qui etiam toni uocantur,acutus,grauis, & inflexus,quem Aristoteles medium uocat. Nam uoces (vt ait Crassus) vt chordæ sunt intentæ, quæ ad quenque tactum respondeant, acuta, grauis, cita, tarda, magna,parua, quas tamen inter omnes, est suo quæque in genere mediocritis. uerum tonos obseruare longè difficilius est apud græcos,quam apud latinos,quoniam latini ferè syllabarum quantitates in pronunciando sequuntur,quod græci non faciunt. comm.

text. Καὶ ῥυθμοῖς ποτ πρὸς ἕκαστον.

Quibus præterea numeris utendum sit, in unaquaque animi perturbatione concitanda.

comm. Numeri etiam multum valent ad animos in agendo concitandos, nam alij pedes animum commouent, & perturbant, alij sedant, & tranquillant, sicut etiam Hermogenes docet. Sed de numeris infra copiosius agetur. nam hic tantum ea numerat, quæ in actione requiruntur. quod autem numeri vim animorum mouẽdorum habeant, declarat etiam Cicero, cum ait; nihil esse tam cognatum mentibus nostris, quàm numeri atque uoces, quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur.

text. Τρία γὰρ ὄγκοι, περὶ οὓς σκοποῦσι. ταῦτα δ' ὄγκοι, μέγεθος, ἁρμονία, ῥυθμός. τὰ μὲν οὖν ἄθλα χιδὸν ἐκ τῶν ἀγώνων οὗτοι λαμβάνουσι.

Tria sunt enim, quæ considerant ij, qui in hoc studio versantur, hoc est, magnitudo, sonus, numerus: quibus qui bene utuntur, ij ferè solent ex certaminibus victoriam reportare.

comm. Ex prædictis tria esse colligit, quæ considerare debent illi, qui de actione, ac pronunciatione tractant, primo loco magnitudinem uocis ponit, vbi etiam paruitatem, & mediocritatem intelligere debemus. interdum enim extollenda est uox, & (ut ait poeta) magno ore tonandum, interdum remittenda ad vulgatem vsque loquẽdi consuetudinem interdum æquabili, & temperata varietate distinguenda. Secundo loco sonus, siue harmonia ponitur, qui est concentus ex acuto graui, & inflexo tono constitutus, qui aptam intentionis, remissionisque vocum mensuram seruat, vt in eantibus fieri consueuit. nam qui tonos immutat, is totam pronunciandi rationem euertit, vt Galli homines facere cõsueuerunt. Tertio loco numerus collocatur, qui certa pedum ratione constat, de quo infra suo loco dicetur. quantum autem hæc tria ualeant in agendo declaratur ab effectu, quoniam & histriones, & Oratores, qui tribus his rebus bene vti sciũt, ex certaminibus victoriam & præmia reportãt. hoc est quod in tertio de Oratore Crassus air,

„ Actio inquam in dicendo vna dominatur, sine
„ hac summus Orator esse nullo modo potest. me-
„ diocris hac instructus summos sæpe superare.

huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur, quid in dicendo esset primum, huic secundas, huic tertias.

text. Καὶ καθάπερ ἐκεῖ μᾶλλον ἡμάρτηται νῦν ἢ πρότερον οἱ ὑποκριταί, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, καὶ κατὰ τὰς πολιτικὰς ἀγῶνας ἢ τὰ μοχθηρίαν ἢ πολιτειῶν.

Et quemadmodum in arte poetica plus hoc tempore valent histriones, quam poetæ; sic etiam in ciuilibus controuersijs. quod vitio fit rerum publicarum.

In agendis fabulis histriones (inquit) maiorẽ hoc tempore quàm poetæ vim habent. quãuis. n. fabula sit pulcherrima, & summo artificio confecta, tamen nisi ab histrionibus agatur appositè & accurate, statim explodit, atque exibilatur, contra verò licet fabula non sit admodum exculta, neq; artificiosa, tamen si Roscius aliquis, aut Aesopus illam agat, mirificè placet, laudatur, & cum plausu excipitur, idem (inquit Aristoteles) accidit in forensibus causis, & ciuilibus controuersijs. nã qui orator inepte pronũciat etiã si reliquis in reb. multũ excellat, tñ ab auditoribus cõtemnitur, & explodit, quod accidisse Demosthenj Plutarchus scribit, quo tẽpore primũ ad rẽp. accessit, adeo vt desperatione quadã ductus eloquentiam derelinquere cogitauit. itaque in Piræum secessit, & á foro cœpit abstinere. sed ab Euuomo Thraso reprehensus, quod eum eius oratio similis esset Pericli is orationi, seipsum per ignauiam proderet, iterum in forũ reuersus nihilominus contẽnebatur, donec Satyrus histrio, vt Plutarchus ait, vel Andronicus, vt Quintiliano placet, sic eũ exercuit í actione, vt deinde alter videretur. ☞ multi tñ ob actionis dignitatẽ maximã sunt laudem cõsecuti. hoc aũt euenire solet vitio rerump. quæ ita corrupręsunt, ut auriũ voluptatem vndiq; aucupentur, & eam rebus etiã seriis auteponant. nã in optimo reip. statu uequaquã hæc accidere possunt, vbi res ipsæ, non autẽ verba, neq; artificiũ dicẽdi spectatur, & vbi animos cõmouere orator, prohibeꝑur, ut initio primi huius operis libri dictum est.

text. Οὕτω δὲ σύγκειται τέχνη περὶ αὐτῆς. ἐπεί, καὶ τὰ περὶ τὴν λέξιν ὀψὲ προῆλθε.

Nondum tamẽ de his ars vlla conscripta est, quandoquidem etiam illa, quibus ornatur oratio sero in lucem venerunt.

comm. Quanquam apta pronũciatio magnas vtilitates oratori præber, tamen (inquit) nulla adhuc ars est confecta, quæ præcepta tradat ad actionem, & pronunciationem spectantia. quod nemini mirum videri debet, cum etiam orationis ornamenta sero fuerint animaduersa, atque in lucem educta. nam (vt ait Cicero) multis seculis ante oratio nuda, ac rudis ad solos animorũ sensus exprimendos fuit reperta, quam ratio numerorum causa delectationis aurium excogitata. Gorgias aũt Leontinus, qui præceptor Isocratis fuit, primus orationem expolire, & figuris uaria re cœpit, & eam verborum concinnitatem, quæ ex comparibus, ex similiter desinentibus, & ex contrarijs constat, excogitauit. Thrasymachus vero Chalcedonius numerum oratoriũ inuenit, quos deinde secutus est egregius orator Isocrates, qui vtrumque longe superauit, & ita docere cœpit, vt eius domus quasi eloquentiæ officina videretur, vnde plurimi dicendi principes exiuerunt. huius gloria cõmotus Aristoteles, cœpit ét ipse pomeridianis horis in arte dicendi iuuenes exercere, dicẽs sibi turpe esse tacere, & permittere,

tere, ut Isocrates loqueretur. Itaq; paulo ante Aristotelem orationis ornamenta reperta fuerunt, & ad artem reducta, cum tamen nullus de actione ante Aristotelem pertractasset.

text. 13 Καὶ δοκεῖ φορτικὸν ἔναι καλῶς ὑπολαμβανό μόμον. ἀλλ' ὅλης ὕσης πρὸς δόξαν τῆς πραγματείας τῆς περὶ τὴν ῥητορικὴν, οὐκ ὀρθῶς ἔχοντος, ἀλλ' ὡς οἰκείου τῇ ὑπομέλειαν ποιητέον.

Et sanè, si quis rectè reputet, tota res leuis, & importuna est. verum cum omnis ars dicēdi ad opiniones hominum accōmodetur, non tanquam honesta rei, sed tanquam necessaria curam ei, studiumq; impendere debemus.

COMM. Cum vtilitatem actionis explicuerit, nunc etiam eius naturam ostendit. nam si (inquit) verè iudicare voluerimus, tes quædam est minus honesta, neque sapienti viro digna, sed leuis, & importuna, simulata voce, & corporis motu, quasi præstigijs quibusdam ita iudicum, & audientium animos occupare, vt verum videre non satis queant, sed ita commoueantur, vt oratori commodum esse videtur. Sed tamen, quoniam tota facultas oratoria non ad veritatem, sed ad opiniones hominum accōmodatur, non debemus hanc partem, quæ vim omnium maximam habet negligere, sed ei studium, & diligentiam adhibere, non quia res sit honesta, aut recta, sed qa est oratori necessaria. nisi. n. adhibeatur in agendis causis, ipsi rei periclitantur. quod Athenis Socrati, Romæ P. Rutilio accidit, de quibus primo de Oratore M. Antonius, ac de Rutilio primum hoc modo; talis vir amissus est, dum causa ita dicitur, vt si in illa commenticia Platonis ciuitate res ageretur: nemo ingemuit, nemo inclamauit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus. nemo remp. implorauit. nemo supplicauit. quid multa? pedem nemo in illo iudicio supplotit. credo ne Stoicis renunciaretur. deinde ita de Socrate, Imitatus est homo Romanus, & Cons. ueterem illum Socratem, qui cum omnium sapientissimus esset, sanctissimeque vixisset, ita in iudicio capiris pro se ipse dixit, vt non supplex, aut reus, sed vt magister, aut dominus videretur esse iudicum. & reliqua.

text. 14 Ἐπεὶ τό γε δίκαιον μηδὲν πλέον ζητεῖν περὶ τὸν λόγον, ἢ ὡς μήτε λυπεῖν, μήτ' ἐξαίρειν. δίκαιον γὰρ αὐτοῖς ἀγωνίζεσθαι τοῖς πράγμασιν, ὥστε τἄλλα ἔξω δεῖ τοῦ δεῖξαι, περίεργα ὄντα. ἀλλ' ὅμως μέγα δύναται, καθάπερ εἴρηται, πρὸς τὴν τῶν ἀκροατῶν μοχθηρίαν.

COMM. *Nam certè æquum erat, vt nihil aliud in oratione quæreretur, quàm vt ijs, qui audiunt, nec molestiam, nec lætitiam afferremus: iustum est enim ipsis tantum rebus in iudicio contendere. cætera verò omnia, quæ præter probationes adhibentur, superuacanea sunt; sed tamen (vt antea dictum est) propter auditoris vitium, plurimum valent.*

Hæc in primo libro copiosius disputata sunt, vbi docuit non esse iustum commouere animos iudicum, & reos detorquere vel ad iracundiam, vel ad misericordiam, vel denique ad aliquem affectum. cum igitur tria sint, quæ inducunt auditores ad credendum, affectus, mores oratoris ipsa oratione expressi, & argumenta, quæ ex rebus ipsis ducuntur, duo illa prima sunt omni no vitiosa, & à directa ratione aliena, tertiū solum iustum est, quia simplicem veritatem sequitur, & res, ita vt sunt, ostendit. hoc est igitur, quod ait Aristoteles, æquū esse, vt in oratione nihil aliud quæratur, quàm vt iudices, & auditores nullo modo afficiantur, neque molestiam, aut lætitiam animo concipiant, sed animo trāquillo, & quieto rem verè intelligant, vt de illa iustè iudicare possint. hoc enim ipsa iustitia postulat, vt de rebus ipsis tantum, in iudicio contendatur. cætera verò omnia, quæ ab oratoribus adiunguntur, vt affectus, orationis ornamenta, dicendi lenocinia, vocum inflexiones, corporis gestus, & similia, in ciuitatibus bene institutis, sunt superuacanea. solæ probationes apud sapientes iudices necessariæ sunt. Sed quoniam viuitur non cum perfectis hominibus, neq; planè sapientibus, sed cum ijs, in quibus præclarè agitur, si aliqua significatio virtutis appareat, ideo fit, vt, propter auditorum vitiū, & naturam quodammodo deprauatā hæc, quæ in oratione, præter probationes adhibentur, plurimum valeant, & ad vincendū planè necessaria esse videantur. quin alii rhetores, præter Aristotelem qui philosophi grauitatem seruat, in his solis orationem regnare, ac dominari voluut.

text. Τὸ μὲν οὖν τῆς λέξεως ἔχει τι μικρὸν ὠφελῆσαι κἂν εἰ πᾶσι διέλαθε πάλαι. διαφέρει γάρ τι πρὸς τὸ δηλῶσαι, ὡδὶ, ἢ ὡδὶ εἰπεῖν, κἀμοί τοι τοσοῦτον, ἀλλ' ἅπαντα φαντασία ταυτά ὄζει, καὶ πρὸς τὸν ἀκροατὴν, διὸ δεῖ εἰς ὕτω γεωμετρεῖν διέλασιν.

Quin ipsa eloquendi ratio necessariū quiddā habet in omni disciplina. nonnihil enim interest ad rem explicandam hoc, an illo dicendi genere quis vtatur, non tamen tantū, quantum in hac arte. verum hæc ex opinione pendent, & auditoris gratia quæruntur. itaque nemo Geometriam hoc modo docere instituit.

COMM. Non tantum in arte thetorica, sed etiam in aliis disciplinis (inquit) elocutio nescio quid necessitatis habere videtur, quoniam ad mentis interpretationem, & ad animi sensa exprimenda magna differētia est, vtrū quis vno dicēdi genere, an alio vtatur. hanc tem L. Crassus primo de Oratore copiosè persequitur. quod etiam exemplis intelligere possumus, cum etiam multi philosophi propter eloquentiam magnopere laudati fuerint, vt Plato, qui tam eximiè locutus est, vt louem ipsum, si loqueretur, ita locuturum dicerent, ut Aristoteles, quem aureum

flumen

flumen orationis fundere Cicero dixit, vt Theophraſtus, qui diuinitate loquendi nomen inuenit, vt Xenophon, quem apem, & atticam muſam propter orationis ſuauitatem appellarunt. contra alij, quod elocutionem claram, & ſuauem ſpernerent, propterea ſunt improbati, vt Heraclitus Epheſius, qui propter orationis obſcuritatem, tenebricoſus fuit appellatus. vt Chryſippus qui ieiune, & exiliter multa conſcripſit, vt noſtrates philoſophi, qui tam ſpinoſè, barbarè que loquuntur, vt à pleriſque contemnantur. non tamen in alijs diſciplinis tantum valet elocutio, quantum in arte rhetorica. eſt enim rhetoricæ propria, compoſita oratio, & ornata, & artificio quodam, & expolitione diſtincta. quæ auditoris gratia comparatur, & quam ſi cæteri artifices adhibent non ipſius rei, quà tractat, gratia, ſed, vt auditores, & lectores alliciant, adhibere ſolent. hoc autē intelligi facile pōt ex illis diſciplinis, in quibus res tantū ipſæ quæruntur, illæ enim omnem orationis ornatum tanquam mutilum reſpuunt, qualis eſt Geometria. quis enim artem geometricam ita doceat, vt expoſienda oratione ſolicitus ſit? nemo ſane. quoniā (vt ait Manilius)

Ornari res ipſa negat, contenta doceri.

tex. 16. Ἐκείνη μὲν οὖν ὅταν ἔλθῃ, ταυτὸ ποιήσει τῇ ὑποκριτικῇ. ἐπεχειρήκαμεν δὲ καὶ περὶ αὐτῆς εἰπεῖν τινες, οἷον Θρασύμαχος ἐν τοῖς ἐλλίοις.

Ars igitur illa, cum in lucem venerit, idem efficiet, quod ars hiſtrionica. quidam tamen hactenus nonnihil de ea præcipere tentarunt, vt Thraſymachus in Miſerationibus.

COM. Ad actionem reuertitur de qua nondum fuerat ars vlla conſtituta, cum tamen ars hiſtrionica iam floreret. tantam (inquit) vtilitatem oratori afferet apta pronunciatio, quantum poetis ars hiſtrionica. licet autem nondum in lucem venerit, tamen nonnulli fuerunt, qui de illa præcipere aliquid tentarunt. vt Thraſymachus Calcedonius Sophiſta magni nominis, de quo Plato ſæpe meminit, & Cicero in Oratore. is enim cœpit de numeris oratoriis verba facere, vt iam ſupra dictum eſt, & eum de Miſerationibus tractaret, quædam etiam de actione præcepta tradidit. quoniam in ea parte orationis, qua miſerationem concitare quærit Orator, plurimum actio valet, de qua re ita Cicero de ſe in Oratore,

„ Quid ego de miſerationibus loquar? quibus eo
„ ſum vſus pluribus, quod etiam ſi plures dicerem
„ bamus, perorationem mihi tamen oēs relinquebant. in quo vt videret excellere, non ingenio
„ ſed dolore aſſequebar, & paulo poſt; Nec vero
„ miſeratione ſolum mens iudicum permouenda eſt, quanos ita dolēter vti ſolemus, vt puerū
„ infantem in manibus perorantes tenuerimus,
„ vt alia in causa excitato reo nobili ſublato etiā
„ filio paruo, plangore, & lamentatione compleremus forum; ſed etiam eſt faciendum vt iraſca-
„ tur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, contei-
„ nat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, ſatie-
„ tate afficiatur, ſpernat, metuat, lætetur, doleat.
„ quibus ex verbis ſatis intelligi poteſt, quare Thraſymachus in Miſerationibus tractandis de actione meminerit, & præcepta quædam de illa tradiderit.

Καὶ δῆ φύσιν τὸ ὑποκριτικὸν εἶναι, καὶ ἀπλῶς τέχνην, πολὺ δὲ τῶν λέξιν εὑρεῖν. διὸ καὶ τοῖς τοῦτο ἀσκοῦσιν γίνεται σαφῶς ἄδηλα, κἀδόκιμος, ἐν τοῖς κατὰ τὴν ὑπόκρισιν ῥήτορσιν. οἱ γὰρ γεγραμμένοις λόγοις μεῖζον ἰσχύουσι δι' τὴν λέξιν, ἢ δι' τὴν διάνοιαν. tex. 17

Atque hoc quidem, quod ad agendum attinet, à natura potius habetur, & paruo eget artificio: quod autem ad ornandam orationem ſpectat, id iam artis indiget. quare qui hoc facere poſſunt, eodē modo victoriam ex contentionibus reportant, ſicut oratores illi, qui plurimum in actione valent. nam quæ ſcriptæ ſunt orationes, magis ornatu ipſo verborum, quam ſententijs valent.

COMM. Nunc aperit, quæ ſit inter actionem, & elocutionem differentia, vt intelligi poſsit, quare de elocutione multa verba faciat, de actione verò pauca ſcribat. nam actio (inquit) parui indiget artificij, quoniam à natura potius quam ab arte naſcitur. quod ita tertio de Oratore Craſſus
„ affirmat; Quare in hac noſtra actione ſecundum
„ vocem vultus valet, is autem oculis gubernatur
„ atque in ijs omnibus, quæ ſunt actionis; ineſt quædam vis à natura data. hoc eſt quod etiam Horatius in Arte poetica ſic ait,

Format enim natura prius nos intus ad omnem
Fortunarum habitum; iuuat, aut impellit ad iram,
Aut ad humum mœrore graui deducit, & angit.
Poſt effert animi motus interprete lingua.

Quamuis autē à natura, clara vox, & aptus corporis motus habeatur, tamen etiam ars, & exercitatio multum poteſt, quòd ipſe Demoſthenes oſtendit, quem (vt ait Val. Max.) alterum natura, alterum exercitatio peperit. Cicero primo de Oratore ſic ait; Tum vocis, & ſpiritus, & totius corporis, & ipſius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent quàm laboris.
„ At vero elocutio, qua oratio expolitur, & exornatur, tota ferè artis eſt. vnde vulgo dicunt, poetam naſci, Oratorem fieri, quoniam propria eſt Oratoris, apta, diſtincta, & ornata oratio, quæ arte, & exercitatione perficitur. & ſicut Oratores illi qui naturæ muneribus inſtructi plurimū in agendo valent, ita etiam illi, qui polite eloqui poſsunt, & variis figuris, atque ornamentis ſuam orationem variant, ex certaminibus victoriam reportare conſueuerūt. quin elocutionem eſſe rem gratiſsimam, & iucundiſsimam ex eo intelligi poteſt, quod orationes, q̄ ſcriptæ ſunt, multum legēres oblectant. quod accidit magis propter ornatum verborum, quam propter ſententias.

tentias. quoniam sæpe de rebus non admodum serijs, aut grauibus tractant. hoc autem in orationibus Isocratis videre licet, in quibus est summa iucunditas, de quibus fortasis hoc in loco sentit Aristoteles.

CAPVT III.

De origine elocutionis, cuius Poetæ primi fuere Autores, Poeticamque elocutionem non adhibendam tradit, vt veteres fecerunt, cum alia sit Oratoris, alia Poetæ dictio.

tex. 18 Ἤρξαντο μὲν οὖν κινῆσαι τὸ πρῶτον, ὥσπερ πέφυκεν οἱ ποιηταί. τὰ γὰρ ὀνόματα μιμήματά ἐστιν. ὑπῆρξε δὲ, καὶ ἡ φωνὴ παντῶν μιμητικωτάτη τῶν μορίων ἡμῖν. διὸ καὶ αἱ τέχναι συνέστησαν, ἥ τε ῥαψῳδία, καὶ ἡ ὑποκριτική, καὶ ἄλλαι γε.

Cœperunt autem poetæ primo, sicuti natura postulabat; aliquid de elocutione tractare, siquidem nomina rerum imagines sunt; atque in nobis nulla pars est, quæ magis, quam vox ad imitandum apta sit. Vnde epica, & histrionica, atque aliæ artes huiusmodi confectæ sunt.

comm. QVAERIT vnde primo nata sit elocutio, & qui primi fuerint auctores orationis conformandæ, atque ait poetas fuisse primos, quod ea ratione probat, quia poesis nihil aliud est, q̃ imitatio, vt in libro de Arte poetica docet Aristoteles, at nomina rerũ simulacra sunt, & imagines, siue imitationes, sicut etiam Plato in Cratylo confirmat. nomen (inquit) est imitatio vocis eius rei, quam imitatur, ac nominat. cũ autem homini vsque ab infantia cupiditas imitandi sit innata, atque omnium animalium homo maximè sit aptus ad imitandum, nulla tamen pars est in homine, quæ maiorem vim habeat imitandi quam vox ipsa. quare à vocis imitatione natæ sunt artes plurimæ, vt epica, quæ regum, imperatorum, duorum res gestas, & bella carminibus hexametris exprimit, & histrionica, quæ in mœdias, tragœdias, Satyras, mimos amplectitur, & cuiuslibet ætatis, ordinis conditionis hominum mores, & vitas voce repræsentat. Satis autem constat poetas fuisse primos, qui nõ tantum elocutionem conformarint; sed etiam scribere cœperint. nam, vt Strabo refert, atque Eustathius confirmat, Pherecydes, atque Hecatæus primi fuerunt, qui solutam orationem scribere inceperint, cum antea carmine tantum scribi solitum esset. Cicero primo Tuscul. scribit, apud Græcos antiquissimum e doctis genus fuisse poetarũ. Pontanus in eo Dialogo, qui Actius inscribitur, hanc Aristotelis sententiam ita explicat; Itaque dum poetæ hæc ipsa & fingunt, & ficta suauiter, magnificè, admirabiliterque loquuntur, alios ipsi eloqui docuere, nam imitati eos postea, qui causas egere, qui in Scena

» in de capiendis consilijs differuere, qui res gestas memoriæ mandauere, eloquentiam perfecerunt solutam illam, ac magantem, quo fit vt omnc dicendi genus à poetica manauerit, nam & primi doctorum omnium cũ extiterint poetæ, omnia quoque carmine, ac numeris sunt complexi, testisque horum omnium est Homerus, qui quantum vbique dicendo valeat, & suspiciunt docti, & admirantur indocti. quod autem ait Aristoteles, nomina esse rerum imagines, id ex Platonis sententia dixisse videtur. nam Plato nescio quid diuinum esse in nominibus existimauit, adeo vt apud eum Socrates nefas arbitretur nomina diuina vel leniter immutare, q̃ iam olim rebus singulis sua nomina conseerata fuerint. quin Democritus Abderites aiebat nomina esse vocales rerum imagines, & Pythagoras maxima illum sapientia fuisse præditũ censet, qui primus nomina rebus imposuerit.

tex. 19 Ἐπεὶ δ' οἱ ποιηταὶ λέγοντες δοκοῦσι δύνασθαι τιμὴν λέγειν ἐν ὀλίγοις περίεσεσθαι τιμῆς τῆς δόξης, διὰ τοῦτο ποιητικὴ πρώτη ἐφάνη λέξις. οἷον ἡ Γοργίου.

Et quoniam poetæ, licet plerunque res inanes proferant; tamen propter elocutionem gloriam acquisiuisse videbantur, ideo factum est, vt elocutio poetica primo probaretur, qualis est Gorgiæ.

comm. Causam explicat, quare primi Oratores, qui ornate dicere conati sunt, poeticam elocutionem maxime probarint, eum tamen ea res vitio non careat, vt postea declarabitur. hoc (inquit) ideo factũ est, quoniam poetæ propter elocutionem solam magnum sibi honorem, & gloriam comparasse videbantur. cum plerunq; res, quæ à poetis tractantur, inanes sint, & commentitiæ, atque eiusmodi, vt potius rideri, quam suspici, atque in precio haberi debeant. ita igitur secum argumentabantur. poetæ sunt in magno honore, ac precio propter poemata sua, quæ ex rebus, & verbis constant. Sed res poeticæ dignitatem non habent, quæ magna ex parte futiles sunt, & insulsæ, ergo verba sunt, quæ gloriam poetis afferũt. hac ratiocinatione inducti oratores illi primi poeticam elocutionem amplexi sunt, gloriam, & honorem ex ea sperantes. Itaque Gorgias Leontinus poeticæ locutionis auidior fuit, & his festiuitatibus insolentius abusus est. quas Isocrates (vt ait in Oratore Cicero) cum tamen audiuisset, in Thessalia adolescens senem iam Gorgiam, moderatius vtentẽ cõperauit. tradunt Gorgiam, cũ Athenas venisset, & ad populum concionem habuisset, orationis nouitate multos in admirationem traxisse, & nonnullos atticos oratores eo uitio infecisse, vt poeticam locutionem tanquam optimam sequerentur.

Καὶ τινὲς ἐπὶ πολλοὶ τῶν ἀπαιδεύτων, τοὺς τοιούτους οἴονται διαλέγεσθαι κάλλιστα, τοῦτο δ' οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἑτέρα λόγου, καὶ ποιητικὴ λέξις ἐστὶ, δηλοῖ δὲ τὸ συμβαῖνον.

Quinetiam

flumen orationis fundere Cicero dixit, vt Theophrastus, qui diuinitate loquendi uomen inuenit, vt Xenophon, quem apem, & atticam musam propter orationis suauitatem appellarunt. contra alij, quod elocutionem claram, & suauem spernerent, propter ea sunt improbati, vt Heraclitus Ephesius, qui propter orationis obscuritatē, tenebricosus fuit appellatus. vt Chrysippus qui ieiune, & exiliter multa conscripsit, vt nostrates philosophi, qui tam spinosè, barbareque loquuntur, vt à pleriſque contemnantur. non tamen in alijs disciplinis tantum valet elocutio, quantum in arte rhetorica. est enim rhetoricæ propria, compositā oratio, & ornata, & artificio quodam, & expolitiune distincta. quæ auditoris gratia comparatur, & quam si cæteri artifices adhibent, non ipsius rei, quā tractat, gratia, sed, vt auditores, & lectores alliciant, adhibere solent. hoc autē intelligi facile pōt ex illis disciplinis, in quibus res tantū ipsæ quærūntur, illæ enim omnem orationis ornatum tanquam mutilum respuunt, qualis est Geometria. quis enim artem geometricam ita docet, vt de expolienda oratione solicitus sit? nemo sane. quoniā (vt ait Manilius)

Ornari res ipsa negat, contenta doceri.

tex. 16. Ἐκεῖνο μὲν οὖν ὅταν ἔλθῃ, ταυτὸ ποιήσει τῇ ὑποκρίσει. ἐπιχειρήσαι δὲ καὶ ὀλίγον περὶ αὐτῆς εἰπεῖν τινες, οἷον Θρασύμαχος ὁ τῆς Χαλκηδόνος.

Ars igitur illa; cum in lucem venerit, idem efficiet, quod ars histrionica. quidam tamen hactenus nonnihil de ea præcipere tentarunt, vt Thrasymachus in Miserationibus.

Col. xx. Ad actionem reuertitur de qua nondum fuerat ars vlla constituta, cum tamen ars histrionica iam floreret. tantam (inquit) vtilitatem oratori afferet apta pronunciatio. quantum poetis ars histrionica. licet autem nondum in lucem venerit, tamen nonnulli fuerunt, qui de illa præcipere aliquid tentarunt, vt Thrasymachus Calcedonius Sophista magni nominis, de quo Plato sæpe meminit, & Cicero in Oratore. is enim cœpit de numeris oratorijs verba facere, vt iam supra dictum est, & cum de Miserationibus tractaret, quædam etiam de actione præcepta tradidit. quoniam in ea parte orationis, qua miserationem concitare quærit Orator, plurimum actio valet, de qua re ita Cicero de se in Oratore,

„ Quid ego de miserationibus loquar? quibus eo
„ sum vsus pluribus, quod etiam si plures dicebamus, peroratinnem mihi tamen oēs relinquebant. in quo vt viderer excellere, non ingenio sed dolore assequebar, & paulo post; Nec vero
„ miseratione solum mens iudicum permouenda est, quā nos ita dolēter vti solemus, vt puerū
„ infantem in manibus perorantes tenuerimus,
„ vt alia in causa excitato reo nobili sublato etiā
„ filio paruo, plangore, & lamentatinne compleremus forum; sed etiam est faciendum vt irascatur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, satietate afficiatur. speret, metuat, lætetur, dolear. „ quibus ex verbis satis intelligi potest, quare Thrasymachus in Miserationibus tractandis de actione meminerit, & præcepta quædam de illa tradiderit,

Καὶ ὅτι φύσεως τὸ ὑποκεκρικὸν εἶναι, καὶ ἀπὸ τέχνης μικρόν, περὶ δὲ τῆλὲξιν σπουδαῖον. διὸ καὶ τοῖς τοῦτο ἡμαυμένοις γίνεται σφόδρα ἄδηλα, καθάπερ, καὶ τοῖς κατὰ τὴν ὑπόκρισιν ῥήτορσιν. οἱ γὰρ γεγραμμένοι λόγοι μεῖζον ἰσχύουσι δι' τὴν λέξιν, ἢ δι' τὴν διάνοιαν. tex. 17

Atque hoc quidem, quod ad agendum attinet, à natura potius habetur, & paruo eget artificio: quod autem ad ornandam orationem spectat, id iam artis indiget. quare qui hoc facere possunt, eodē modo victoriam ex contentionibus reportant, sicut oratores illi, qui plurimum in actione valent. nam quæ scriptæ sunt orationes, magis ornatu ipsō verborum, quam sententijs valent. 20.

Nunc aperit, quæ sit inter actionem, & elocutionem differentia, vt intelligi possit, quare de elocutione multa verba faciat, de actione verò pauca scribat. nam actio (inquit) parui indiget artificij, quoniam à natura potius quam ab arte nascitur. quod ita tertio de Oratore Crassus „ affirmat; Quare in hac nostra actione secundum „ vocem vultus valet, is autem oculis gubernatur „ atque in ijs omnibus, quæ sunt actionis; ineſt quædam vis à natura data. hoc est quod etiam Horatius in Arte poetica sic ait, 30. comm.

Format enim natura prius nos intus ad omnem
Fortunarum habitum; iuuat, aut impellit ad iram,
Aut ad humum mœrore graui deducit, & angit.
Post effert animi motus interprete lingua.

Quamuis autē à natura, clara vox, & aptus corporis motus habeatur, tamen etiam ars, & exercitatio multum potest, quòd ipse Demosthenes ostendit, quem (vt ait Val. Max.) alterum natura, alterum exercitatio peperit. Cicero primo de Oratore sic ait. „ Tum vocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent quam laboris. „ At vero elocutio, qua oratio expolitur, & exornatur, tota ferè artis est. vnde vulgo dicunt, poetam nasci, Oratorem fieri, quoniam propria est Oratoris, apta, distincta, & ornata oratio, quæ arte, & exercitatione perficitur. & sicut Oratores illi qui naturæ muneribus instructi plurimū in agendo valent; ita etiam illi, qui polite eloqui possunt, & varijs figuris, atque ornamentis suam orationem variant, ex certaminibus victoriam reportare consueuerūt. quin elocutionem esse rem gratissimam, & iucundissimam ex eo intelligi potest, quod orationes, q̄ scriptæ sunt, multum legētes oblectant. quod accidit magis propter ornatum verborum, quam propter sententias.

tentias. quoniam sæpe de rebus non admodum serijs, aut grauibus tractant. hoc autem in orationibus Isocratis videre licet, in quibus est summa iucunditas, de quibus fortasis hoc in loco sentit Aristoteles.

CAPVT III.

De origine elocutionis, cuius Poetæ primi fuere Autores, Poeticamque elocutionem non adhibendam tradit, vt veteres fecerunt, cum alia sit Oratoris, alia Poetæ dictio.

tex. 18 Ἤρξαντο μὲν οὖν ποιῆσαι τὸ πρῶτον, ὥσπερ πέφυκεν οἱ ποιηταί. τὰ γὰρ ὀνόματα μιμήματά ἐστιν. ὑπῆρξε δὲ, καὶ ἡ φωνὴ πάντων μιμητικωτάτη τῶν μορίων ἡμῖν. διὸ καὶ αἱ τέχναι συνίστασαν, ἥτε ῥαψῳδία, καὶ ἡ ὑποκριτικὴ, καὶ ἄλλαι τοιαῦται.

Cœperunt autem poetæ primo, sicuti natura postulabat; aliquid de elocutione tractare, siquidem nomina rerum imagines sunt; atque in nobis nulla pars est, quæ magis, quam vox ad imitandum apta sit. Vnde epica, & histrionica, atq; aliæ artes huiusmodi confectæ sunt.

comm. QVARIT vnde primo nata sit elocutio, & qui primi fuerint auctores orationis conformandæ, atque ait poetas fuisse primos, quod ea ratione probat, quia poesis nihil aliud est, q̃ imitatio, vt in libro de Arte poetica docet Aristoteles. at nomina rerũ simulacra sunt, & imagines, siue imitationes, sicut etiam Plato in Cratylo confirmat. nomen (inquit) est imitatio vocis eius rei, quam imitatur, ac nominat. cũ autem homini vsque ab infantia cupiditas imitandi sit innata, atque omnium animalium homo maximè sit aptus ad imitandum, nulla tamen pars est in homine, quæ maiorem vim habeat imitandi quam vox ipsa. quare à vocis imitatione natæ sunt artes plurimæ, vt epica, quæ regum, imperatorum, ducum res gestas, & bella carminibus hexametris exprimit, & histrionica, quæ comœdias, tragœdias, Satyras, mimos amplectitur, & cuiuslibet ætatis, ordinis conditionis hominum mores, & vitas voce repræsentat. Satis autem constat poetas fuisse primos, qui nõ tantum elocutionem conformarint; sed etiam scribere cœperint. nam, vt Strabo refert, atque Eustathius confirmat, Pherecydes, atque Hecatæus primi fuerunt, qui solutam orationem scribere ineeperint, cum antea carmine tantum scribi solitum esset. Cicero primo Tuscul. scribit, apud Græcos antiquissimum e doctis genus fuisse poetarũ. Pontanus in eo Dialogo, qui Actius inscribitur, hanc Aristotelis sententiam ita explicat; Itaque dum poetæ hæc ipsa & fingunt, & ficta suauiter, magnificè, admirabiliterque loquuntur, alios ipsi eloqui docuere, nam imitati eos postea, qui causas egere, qui in Scena tu de capiendis consilijs differuere, qui res gestas memoriæ mandauere, eloquentiam perfecerunt solutam illam, ac magantem, quo fit vt omne dicendi genus à poetica manauerit, nam & primi doctorum omnium cũ extiterint poetæ, omnia quoque carmine, ac numeris sunt complexi, testisque horum omnium est Homerus, qui quantum vbique dicendo valeat, & suspiciunt docti, & admirantur indocti. quod autem ait Aristoteles, nomina esse rerum imagines, id ex Platonis sententia dixisse videtur. nam Plato nescio quid diuinum esse in nominibus existimauit, adeo vt apud eum Socrates nefas arbitretur nomina diuina vel leuiter immutare, q̃ iam olim rebus singulis sua nomina consecrata fuerint. quin Democritus Abderites aiebat nomina esse vocalcs rerum imagines, & Pythagoras maximus illum sapientia fuisse præditũ censet, qui primus nomina rebus imposuerit.

tex. 19 Ἐπεὶ δ' οἱ ποιηταὶ λέγοντες οὐθὲν ἧττον τῶν λέξιν ἐδόκουν πορίσασθαι τοῖς τῶν ὄντων ὀνόμασιν, διὰ τοῦτο ποιητικὴ πρώτη ἐγένετο λέξις. οἷον ἡ Γοργίου.

Et quoniam poetæ, licet plerunque res inanes proferant; tamen propter elocutionem gloriam acquisiuisse videbantur, ideo factum est, vt elocutio poetica primo probaretur, qualis est Gorgiæ.

comm. Causam explicat, quare primi Oratores, qui ornate dicere conati sunt, poeticam elocutionem maxime probarint, eum tamen ea res vitio non careat, vt postea declarabitur, hoc (inquit) ideo factũ est, quoniam poetæ propter elocutionem solam magnum sibi honorem, & gloriam comparasse videbantur. eum plerunq; res, quæ à poetis tractantur, inanes sint, & commentitiæ, atque eiusmodi, vt potius rideri, quam suspici, atque in precio haberi debeant. ita igitur secum argumentabantur. poetæ sunt in magno honore, ac precio propter poemata sua, quæ ex rebus, & verbis constant, Sed res poeticæ dignitatem non habent, quæ magna ex parte futiles sunt, & insulsæ, ergo verba sunt, quæ gloriam poetis afferũt. hac ratiocinatione inducti oratores illi primi poeticam elocutionem amplexi sunt, gloriam, & honorem ex ea sperantes. Itaque Gorgias Leontinus poeticæ locutionis auditor fuit, & his festiuitatibus insolentius abusus est. quas Isocrates (vt ait in Oratore Cicero) cum tamen audiuisset, in Thessalia adolescens senem iam Gorgiam, moderatius vtentẽ tẽperauit. tradunt Gorgiam, cũ Athenas venisset, & ad populum concionem habuisset, orationis nouitate multos in admirationem traxisse, & nonnullos atticos oratores eo uitio infecisse, vt poeticam locutionem tanquam optimam sequerentur.

Καὶ τῷ ὑπολλοὺς τῶν ἀπαιδεύτων, τοὺς τοιούτους οἴονται διαλέγεσθαι κάλλιστα, τοῦτο δ' οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἑτέρα λέξις, καὶ ποιητικὴ λέξις ἐστὶ, δῆλοι δὲ τὸ συμβαῖνον.

Quinetiam

Quinetiam hoc tempore multi imperiti homines existimant tales oratores optimè loqui: sed hoc minime verum est; alia est enim oratoria, alia poetica elocutio: quod ex ipso euentu potest intelligi.

COMM. In soluta oratione, quòd poeticum est, apud peritos homines laudem habere non potest, quamuis aliqui sint imperiti, iudicio tam depravato, qui putent eos Oratores optimè dicere, qui poetica verborum licentia exultant. & poetarum flosculos vndiq; delibent, qua in re omnino decipiũtur, quoniã aliud est poeticè, aliud oratoriè dicere. neque priscorum poetarũ verba sunt Oratorum locutioni accommodata. quod intelligi facile potest ex eo, quod poetis ipsis accidit, qui vt oratoribus in dicendo finitimi fierent, totam penè priscam dicendi rationem commutarunt.

TEX. 21 Οὐ δὶ γὰρ οἱ τὰς τραγῳδίας ποιοῦντες, ἔτι χρῶνται τῷ αὐτῷ τρόπῳ. ἀλλ' ὥσπερ, καὶ ἐκ τῆς τετραμέτρου εἰς τὸ ἰαμβεῖον μετέβησαν, διὰ τὸ τοῦτο τοῦ μέτρου ὁμοιότατον εἶναι τῷ ἄλλων. οὕτω, καὶ τῶν ὀνομάτων ἀφήκασιν, ὅσα παρὰ τὴν διαλεκτόν ἐστιν. οἷς δ' οἱ πρῶτον ἐχόμενοι, καὶ νῦν εἰς τὰ ἑξάμετρα ποιοῦντες ἀφίκανται. διὸ γελοῖον μιμεῖσθαι τούτους, οἱ αὐτοὶ οὐκ ἔτι χρῶνται ἐκείνῳ τῷ τρόπῳ.

Neque enim qui tragœdias conscribunt, adhuc eo dicendi genere vtuntur: sed quemadmodum tetrametros versus reliquerũt, & ad iambos sẽ contulerunt eo, quod ex omni metrorum genere iambicum est orationi solutæ simillimum; sic etiam ea verba reliquerunt, quæ à communi loquendi consuetudine abhorrent; & omnem illum ornatum abiecerũt, quo prisci poetæ tragici vtebantur, & quo adhuc vtuntur ij, qui versus heroicos pangunt, itaque ridiculum est eos imitari, qui ipsi non amplius eo dicendi genere vtuntur.

COMM. Argumentum à comparatione contra illos, qui in soluta oratione poeticam locutionem probant. tragici inquit, poetæ non amplius hoc tempore sequuntur illud priscum dicẽdi genus à consuetudine vulgaris sermonis remotum, ergo multo minus Oratores illud sequi debere. magnam igitur factam esse mutationem in poetis ostendit, qui non tãtum numeros, sed etiam dicendi genus immutarunt, ut communem loquendi consuetudinem sequerentur. prius. n. in tragœdijs tetrametros uersus frequentissimè usurpabant, cum adhuc poesis esset Satyrica, & ad saltandum accommodatior, ut in Arte poetica scribit Aristoteles. magis enim petulans, & & lasciua, quam grauis, & sententiosa tunc erat tragœdia, in qua Satyri saltantes introducebantur. itaque uersibus etiam ad saltandum accommodatis uti opus erat, quales sunt tetrametri, qui etiam octonarij à latinis dicũtur, quod octo pedibus cõstarent, & non tantum iambos, sed etiã choræos, & tribrachos pedes continebant. nam hi pedes celeres sunt, & saltationibus apti, sicut infra dicemus. postea vero tragici poetæ, qui grauitatem, & pondus fabulis suis addere cupiebant, illos celeres, & lasciuos tetrametros reliquerunt. & ad iambicos se cõtulerũt, e quorum numero crimetros potissimum, atque dimetros usurparũt. hoc autem ideo fecerũt, quoniam nullum carminis genus est orationi solutæ similius, quam iambicũ. in comœdijs igitur, & tragœdijs hunc numerum ideo frequentissimum adhibuerunt, quoniam quandam ueritatis similitudinem habere uideatur. ut ij, qui fabulas aguut, quodammodo loqui naturaliter appareant. eadẽ ratione poetæ recentiores uerba eriam illa repudiarunt, quæ à uulgari genere sermonis abhorrent, & ornaméta illa, quibus prisci poetæ utebantur. ueque sane tragici, comicique cum heroicis poetis in dicendi genere cõueniũt, q heroici magniloquẽtiã sequuntur, tragici uerò, & comici quotidianum sermonem imitantur. Quocirca ridicule faciunt oratores illi, qui poeticam eam locutionem imitantur, quam etiam ipsi poetæ repudiarunt. cum in dicendo uitium uel maximum sit (ut ait Cicero) à nulgari genere orationis, atque à consuetudine communis sensus abhorrere.

TEX. 22 Ὥσπερ φανερὸν, ὅτι οὐχ ἁπάντα ὅσα περὶ λέξεώς ἐστιν εἰπεῖν ἀκριβολογητέον ἡμῖν, ἀλλ' ὅσα περὶ τοιαύτης, οἵαις λέγομεν. περὶ δ' ἐκείνης εἴρηται ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς.

Perspicuum igitur est, non esse nobis omnia diligenter explicanda, qua ad elocutionem attinent, sed tantum ea, quæ ad oratoriam elocutionem, de qua sermonem instituimus. nam de illa altera diximus in ijs, quæ de Arte poetica sunt à nobis pertractata. maneant igitur illa firma.

COMM. Stringit à præsenti tractatu poeticam elocutionẽ, non (inquit) est, à nobis hoc in loco de omni elocutione disputandum, sed de illa tantum, qua expolitur soluta oratio, & qua ipsi oratores utuntur. quoniam de Arte rhetorica totus hic à nobis sermo susceptus est. at uero de poetica elocutione, satis multa uerba fecimus eo in libro, ubi de poetarum arte, studioq; pertracta uimus. itaq; non est opus ea repetere, quę satis accuratè declarata sunt.

CAPVT IIII.

Virtutes orationis in simplicibus verbis positas persequitur, primamq; statuit esse perspicuitatẽ, deinde ornatum, solutæ orationi accommodatum, quibusque rebus vtrumque fiat, exponit.

TEX. 23 Ἔστω οὖν ἐκείνη πεπερασμένα, καὶ ὡρίσθω λέξεως ἀρετὴ σαφῆ εἶναι. σημεῖον γάρ, ὅτι ὁ λόγος ἐὰν μὴ δηλοῖ, οὐ ποιήσει τὸ ἑαυτοῦ ἔργον.

Hic au-

Hic autē elocutionis virtus esse statuatur, vt aperta sit, atq; dilucida: cuius rei signū est, quod nisi oratio rē declaret, finē suum nō assequitur.

COMM. AM de oratoria locutione tractare incipit. cuius primam esse virtutem ait, vt sit dilucida, atq; perspicua. nā ea de causa nata est oratio, vt sensa mentis aperiat, quod si obscura fuerit, finem suum assequi nō poterit. Quintilianus
„ lib. 1. cap. 6. sic ait: Oratio cuius summa virtus
„ est perspicuitas, quàm sit vitiosa si egeat interprete? idem lib. 2. c. 3. Nam & prima est eloquētiæ virtus perspicuitas. Ciceto in Partitionibus cū quīnque lumina orationis enumeret, primo loco diluciduni ponit, ꝙ ait fieri vsitatis verbis, proprijs, & bene dispositis. oportet autē vt orator & rerum, & verborum claritatem sequatur, ne ea tractet, quæ ab auditorib. intelligi nō possint, aut ne ijs vtatur verbis, quæ à communi loquendi consuetudine abhorrent. Claritatē verò esse maximam orationis virtutē ex eo potest intelligi, quod optimus quisq; scriptor etiā clarissimus est, vt apud Græcos Homerus, Demosthenes, Isocrates, apud Latinos Virgilius, Cicero, Cæsar. vt verissimum sit illud, quod Quintilianus ait, erit eo obscurior, quo quisque deterior.

τεχ. 24 Καὶ μήτε ταπεινὸν, μήτε ὑπὲρ τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ οἰκεῖον. ἡ γὰρ ποιητικὴ, ἴσως οὐ ταπεινή. ἀλλ' οὐ πρέπουσα τῷ λόγῳ.

Sed nec humilis, nec nimis elata esse debet, verum ipsis rebus conueniens. nam poetica locutio non humilis quidem est, sed tamen soluta orationi non conuenit.

COMM. Altera virtus elocutionis est, vt rebus ipsis conueniat, neque aut humilior, aut elatior sit, q̄ res postulent. elocutio namq; poetica non ideo reijcitur, ab oratore quod sit humilis, sed ꝙ orationi solutæ non est conueniens. is igitur verè est eloquens (vt in Oratore ait Cicero) qui & humilia subtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperatè potest dicere. neque enim eloquens
ꝙ alia re potius quàm elocutione censetur. Elocutio autem omnis rebus accōmodari debet, alioquin eas rectè significare non poterit, porrò rerum tria genera sunt, aliquæ. n. sunt humiles, aliquæ magnæ, aliquæ mediocres. itaque totidem etiam elocutionis genera esse debent. quo fit, vt res humiles tenuiter, & subtiliter tractari debeant, magnæ verò sublimiter, & grauiter, mediocres denique leniter, & temperatè. quam enim indecorum est (ait Cicero) de stillicidijs,
„ cum apud vnum iudicem dicas amplissimis ver
„ bis, & locis vti communibus. de maiestate populi R. summissè, & subtiliter? elocutio nimium humilis contemni solet, nimis elata solet irrideri, vt Horatius in arte poetica;

Fortunam Priami cantabo, & nobile bellum.
Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?

Itaque meritò Statius à doctis viris irridetur, tamquam nimis turgidus, & inflatus, quippe qui suam Achilleidem ira sit exorsus;

Magnanimum Aeacidem, formidatamq; tonanti
Progeniem, & patrio vetitam succedere cœlo.

Dua refer. —— in summa debet Orator diligenter aduertere, quid ei causæ, quam tractet, conueniat, & quid deceat, deinde totam elocutionem ipsis rebus accommodare.

Τῶν δ' ὀνομάτων, & ῥημάτων, σαφῆ μὲν ποιεῖ τὰ κύρια. μὴ ταπεινὴν δέ, ἀλλὰ κεκοσμημένην τ' ἄλλα ὀνόματα. ὅσα εἴρηται εἰ τοῖς περὶ ποιητικῆς. τεχ. 25

Ex nominibus autem, & verbis illa præcipuè dilucidam orationem efficiunt, quæ propria sunt: non humilem autem, sed exculsam, & ornatam alia reddunt, de quibus in Arte Poetica dictum est. 02

Cum duas elocutionis virtutes esse dixerit, COMM.
nunc ostendit, quibus ex verbis illæ virtutes cōstent. verba (inquit) propria faciunt orationem dilucidam. verba autem alia, de quibus in Arte Poetica dictum est, faciunt ornatam & policam. ea verò sunt translata, iuncta, peregrina. ac propria quidem vel nativa sunt, vel reperta. nativa, quę significata sunt sensu, vt homo, equus; reperta, quæ ex ijs facta sunt, vt humanus, equinus. octo verò modis præcipuè proprietas capitur. primo ratio ipsa significandi proprietas dicitur, & sua cuique appellatio, vt virtus, vitium, corpus, color. Secundo cum unum verbum principaliter vnam habet significationem, sed etiam similitudine quadam ad alias transfertur; vt sanū propriè de animali nō ægroto dicitur; sed cibus etiam sanus vocatur, & vrina sana. Tertio cum res communis pluribus in vno habet nomen eximium, vt carmen commune nomen est, sed carmē funebre propriè nęnia dicitur. Quarto cum nomen commune multis vni peculiariter propter excellentiam attribuitur, vt cum dicimus oratorem propriè Ciceronem intelligimus, cum Philosophum, Aristotelem. Quinto proprium uocatur, quo nihil significantius esse potest, vt Cato dixit C. Cæsarem ad euertendam Remp. sobrium accessisse. Horatius, Annibalem dirum. Sexto ex adiectis nominibus proprium dicitur, vt dulcę mustum, dentes albi. Septimo quod bene translatum est, vt ira ardere, inflammatum esse cupiditate. Octauo quòd in aliquo præcipuum est, vt Fabius propriè cunctator dictus, & Plato diuinus, hæ verò proprietates perspicuam, & illustrem orationem efficiunt: quæ uerò splendidam, & ornatam reddunt deinceps ostendemus.

Τὸ γὰρ ἐξαλλάξαι ποιεῖ φαίνεσθαι σεμνότερα. ὥσπερ γὰρ πρὸς τοὺς ξένους οἱ ἄνθρωποι, καὶ πρὸς τοὺς πολίτας, τὸ αὐτὸ πάσχουσι, καὶ πρὸς τὰ λέξιν. διὸ δεῖ ποιεῖν ξένιλον τὸν λόγον. θαυμαστὰ γὰρ τὰ ἀπόντων ἐστὶν, ἡδὺ δὲ τὸ θαυμαστόν ἐστι. τεχ. 26

Quippe verborū immutatio facit orationem
videri

videri grandiorem. quemadmodum enim erga peregrinos, & erga ciues affecti sunt homines, ita etiam erga orationem, itaque dictionem reddere peregrinam oportet. res enim externas homines admirantur. quod autem giguit admirationem suaue est.

COMM. Variare orationem maximè oportet, nam, vt ait Cicero, omnibus in rebus similitudo est satietatis mater. immutatio verò locutionis, & variatio facit orationem videri grandiorem, & admirabiliorem. sicut enim homines ea, quæ quotidie videur, & quæ vicina sunt, quamuis sint eximia non multum admirantur, vt sapientissimos, & præstãtissimos ciues suos, quæ verò rara sunt, & peregrina quadam cũ admiratione suspiciũt, etiam si non admodum sint eximia, vt peregrinos mediocri prudentia præditos. ita etiam in oratione faciunt. cum enim nullum nouum, nullum à communi consuetudine loquendi remotum verbum, nullam figuratam locutionem, nullam externam dictionem audiunt, nihil omnino commouentur, sed quadam satietate afficiũtur. cum autem nouũ aliquod dicendi genus, à vulgari, & quotidiano diuersum auribus insonat, tunc eriguntur, animum aduertunt, & magna voluptate complentur. quare laborandum est, vt oratio peregrina videatur, cũ illud exploratum sit, homines solere res externas admirari. quicquid autem admirationem giguit, illud iucundum est, ac suaue. vt in primo libro dictum est. quod autem homines res domesticas fastidiant, etiam Cicero queritur, primo de Fin. his quidem verbis: Ego autem satis mirari non queo, vnde hoc sit tam insolens domesticarum rerum fastidium. huc spectat illud ex Euangelio, Nullum in patria sua Prophetam esse gratum.

tex.27 Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν μέτρων, πολλά τε ποιεῖ τοῦτο, καὶ ἁρμόττει ἐκεῖ πολὺ γὰρ ἐξίσταται περὶ ἃ, καὶ πεπὶ οὓς ὁ λόγος. ἐν δὲ τοῖς ψιλοῖς λόγοις, πολλῷ ἐλάττους. ἡ γὰρ ὑπόθεσις ἐλάττων.

Ac in Poetarum quidem scriptis multa sunt, quæ hoc efficiunt: sed ibi ea conueniunt; nam res & personæ, de quibus agunt Poetæ, valde à cæteris remota sunt. sed in oratione soluta multò paucioribus vti licet ornamentis, cum etiam ipsum argumentum multò sit inferius.

COMM. Quoniam dixerat, curandum esse, vt oratio à communi consuetudine remota, & quodammodo peregrina videatur, nunc ait hoc esse Poetis longe faciliùs, quàm Oratoribus. quoniam Poetæ de rebus, & personis tractant, quæ valde sunt à cæteris remota, & hoc est, quod oratio poetica maiorem dignitatem, & splendorem habet. nam de deis immortalibus, de cœlestibus rebus, de regum, & heroum fortunis, & casibus Poetæ canunt, vt Iopas ille Virgilianus in primo Aeneidos,

Qui canit errantem Lunam, Solisq; labores,
Vnde hominum genus, et pecudes, vnde imber, & ignes
Arcturum, pluuiasq; Hyadas, geminosq; Triones,
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.

At in septimo sic Intonat,

—— dicam horrida bella,
Dicam acies, actosq; animis in funera reges.
Tyrrhenamq; manum, totamq; sub arma coactam
Hesperiam, maior rerum mihi nascitur ordo.
Maius opus moueo. ——

Sed oratio soluta cum argumenta multo inferiora tractet, vt causas forenses, & res ciuiles, atque communes, multo etiam paucioribus ornamentis utitur. de qua re Isocrates in Euagota conqueritur, quod Poetis maiori cum libertate liceat & peregrinis, & nouis, & translatis nominibus vti, atque efficere, ut Dei ipsi ad homines accedant, & cum eis colloquantur, & cum quibus uoluerint, congrediantur, oratoribus autem hæc omnia sint denegata. Crassus apud Ciceronem tertio de Oratore sic ait: Inusitata sunt prisca ferè, & uetusta, & ab usu quotidiani sermonis iam diu intermissa, quæ sunt Poetarum licentiæ liberiora, quàm nostræ, sed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem.

Ἐπεὶ καὶ ἐνταῦθα εἰ μῦλος καλλιεπούσειεν, ἢ λίαν νέος, ἀπρεπέστερον, ἢ περὶ λίαν μικρῶν. ἀλλ' ἔστι, καὶ ἐν τούτοις, ὅπου συστελλόμενον, καὶ αὐξανόμενον τὸ πρέπον. tex.28

Quin etiam in hac arte valde esset indecorum, si aut seruus, aut valde iuuenis, aut qui de rebus admodum minutis agit, elegantiori, atq; ornatiori sermone uteretur, est enim etiam in soluta oratione decorum, quod & contrahi, et dilatari debeat.

Iu elocutione oratoria rerum, & personarum ratio diligenter haberi debet, ut sicut Poeta, Reddere personæ scit conuenientia cuique, ita etiam orator, si fortasse contingat inducere loquentem seruum hominem, aut puerum, nõ debet eis politiorem attribuere sermonem, sed eorum proprium, & quotidianum. ita si Orator ipse de rebus ualde minutis verba faciat, uerba ampla, graudia deuitabit, & ornamenta sublimiora, nam in soluta etiam oratione, non minus q̃ in arte poetica quoddã est decorum, quòd oratores docet, aut orationem contrahere, quando opus est, aut eam ampliare, atque dilatare. Cicero pro Miloue, ubi de Seruorum quæstione uerba facit, omnem penitus ornatum abijcit, & uerbis uulgaribus utitur, ut cum sic ait; Heus ubi Ruscio, ubi Casca? Clodius Insidias fecit Miloni? fecit, certa crux. nullas fecit. sperata libertas, quid hac quæstione certius? pro M. Cœlio Clodiæ fratrem minorem ita loquentem inducit, quid tumultuaria foror? quid insanis? quid clamore exorsa, uerbis paruam rem magnam facis? uiciuum adolescentem aspexisti. candor huius te, & proceritas, uultus, oculiq; perpulerunt, sæpius uidere uoluisti. nonnumquam in iisdem hortis uisa nobilis mulier. & quæ sequuntur. quid cum de minutis rebus agit Cicero, quã subtiliter,

COMM.

subtiliter,& acutè,quam tenuiter,& demissè loquitur? declarat hoc illa, quam pro A. Cæcina habuit oratio, quæ tota ferè in tenui dicendi genere uersatur. declarant epistolæ plurimæ quotidianis uerbis contextæ. sed nullus est modus vel contrahendæ,vel dilatandæ orationis, quem non artificiosè Cicero vsurparit.

tex.29 Διὸ δεῖ λανθάνειν ποιοῦντας, καὶ μὴ δοκεῖν λέγειν πεπλασμένως, ἀλλὰ πεφυκότως. τοῦτο γὰρ πιθανόν. ἐκεῖνο δὲ, τοὐναντίον. ὥσπερ γὰρ πρὸς ὑποβουλεύοντα δεδιόμεθα, καθάπερ πρὸς τοὺς οἴνους τοὺς μεμιγμένους.

Quare danda est opera, vt hoc clam fiat, ne videamur fictè dicere, sed vt nobis dictat ipsa natura: sic enim erit probabilis oratio,illo verò modo contrarium eueniet. nam oratorem tamquam insidiatorem suspectum habent,non aliter atque permixta vina.

comm. Quamuis Orator artificiosè loquatur,tamen arteni ipsam quantum potest occultare debet; ne videatur fictè dicere,sed ex animo,atq; vt ueritas,& natura ipsa dictat.nam hoc modo facile fidem faciet, & quæcumq; vult, probabit. quod si ars deprehensa fuerit, non modo fidem auditor non habebit,sed etiá tamquam insidiatorem vitabit ipsum Oratorem.quemadmodum ij,qui vino delectantur, solent habere suspecta plura vina simul confusa, & temperata, ne ab eis capiantur,& inebrientur. hoc præceptum etiam in amore Ouidius tradit, vt ars occultetur.

Si latet ars,prodest, affert deprehensa pudorem.

M.Antonius secundo de Orat.sic ait; Suspicionem artificii apud eos, qui res iudicent, oratori
» aduersariá esse arbitror,imminuit enim & oratoris auctoritatem,& orationis fidem.eadem penè dixit in primo lib.de Inuent.vbi de exordio præcepta tradit,sic enim ait; Ex his suspicio quædã apparationis,atque artificiosæ diligentiæ nascitur,quę maxime orationi fidem,Oratori adimit
» auctoritatẽ. Aristoteles valde apposita similitudine vtitur hoc in loco, sicut.n. uina plura permixta incautos facile decipiunt,& inebriant,ita verba artificiosè prolata,& ficto animo composita facile auditores in errorem inducunt,itaque latere debent,& ita peonũciari,vt à natura prouenire uideantur.hoc est,quod ait Quintil.lib.4.
» Optimæ verò præparationes erunt, quæ latuerint, vt à Cicerone sunt quidem utilissimæ prædicta omnia,per quæ Miloni Clodius, non Clodio Milo insidiatus esse uideatur. plurimum tamẽ facit illa callidissima simplicitatis imitatio;
» Milo autem cum in Senatu fuisset eo die quoad Senatus est dimissus, domum uenit, calceos, & uestimenta mutauit, paulisper dum se vxor, vt fit, comparat, commoratus est. quam nihil præparato,nihil festinato fecisse videtur Milo? quod non solũ rebus ipsis vir eloquentissimus,quibus moras, & leuitum profectionis ordinem ducit, sed uerbis etiam uulgaribus, & quotidianis, & arte occulta consecutus est. hæc Quintilianus.

Καὶ οἷον ἡ Θεοδώρου φωνὴ πέπονθε πρὸς τὴν τῶν ἄλλων ὑποκριτῶν. ἡ μὲν γὰρ τοῦ λέγοντος ἐοικυῖα ἔναι, αἱ δ' ἀλλόξεναι. tex.30

Debet igitur esse oratio, qualis esse Theodori vox videbatur ad aliorum histrionum vocem comparata. nam eius ipsius,qui dicebat,illa esse videbatur, voces autem reliquorum alienæ.

Naturam personarum imitari debet Orator in dicendo,atque ita eloqui,ut nihil fictum,nihil simulatum esse in oratione uideatur. nam ficta omnia celeriter tamquam flosculi decidunt,nec simulatum quicquam potest esse diuturnum.talis denique debet esse oratio, qualis videbatur esse uox Theodori tragici histrionis, quoties ad aliorum histrionum uocem comparabatur. nam ita cuiuslibet ætatis,ordinis,conditionis,sexus, hominũ nocẽ imitabatur, vt non histrionis vox, sed eius ipsius personæ, quæ loquens inducebatur,esse uideretur, cum aliorum histrionum uoces,vt erant,ita etiam alienæ uidereutur.de hoc histrione lib.7. Politicorum ita inquit, Profecto haud male de hoc Theodorus tragœdiarũ actor
» censuit,neminem enim unquam vel leuem actorem ante se agere passus est, quod eis, quæ prima audiuntur, spectatorum animi conciliari so-
» leant. meminit etiam Plutarchus multis in locis de hoc histrione nominatim in eo libro, in quo tractat,quo modo quis sine inuidia seipsum laudare possit. debet igitur Orator magnam in eo diligentiam adhibere, vt quamuis summo artificio utatur in dicendo,tamen eius locutio propria, naturalisq; esse uideatur. comm.

Κλέπτεται δ' ἰῦ, ἐάν τις ἐκ τῆς εἰωθυίας δεδιλέχθου ἐκ λέξεων συνιθῆ. ὅπερ Εὐριπίδης ποιεῖ, καὶ ὑπέδειξε πρῶτος. tex.31

Facile verò artificium occultatur, si quis è communi sermonis cõsuetudine verba seligens, orationem suam componat, quod Euripides obseruat, & primus hanc rationem ostendit.

Occultandi artificij ratio (inquit) illa est, ut orator uerba seligat è cõmuni sermonis consuetudine, & ex delectis uerbis orationem suã componat. hoc.n. modo duas res utiles assequetur. primò quia dicendi genus suspectũ esse minimè poterit,quod usitatis uerbis,& quodãmodo ijs, qui audiunt innatis, utatur. deinde quia in ipso uerborum delectu, quod,vt Cæsar aiebat, initiũ est eloquentiæ, poterit elegãtiora sumere,nimis uerò plebeia, atq; uulgaria dimittere, sic.n.erit ornata oratio,& quodammodo noua, atque peregrina,neque tamen ob artificiũ suspecta. hanc (inquit) rationem secutus est Euripides, & primus fuit, qui uiam hãc aperiret. cum ante illum Poetæ multo liberiores essent in dicendo,& uoces alienas, remotissimas à uulgari consuetudine,& nimis durè translatas usurparent,ut ex tragẽdijs Aeschili facile intelligi potest.nos igitur quotidiani sermonis, cum uerborũ delectu usurpatus, nõ tantum Oratoribus, sed etiam Poetis comm.

maximam

maximam afferre laudem poteſt. at verò contra, nihil, vt ait Quintilianus, odioſius eſt affectatione. vnde fit, vt qui nimis vetuſta, aut obſoleta, aut externa verba orationi ſuæ frequenter inculcant, meritò eideantur.

CAPVT V.

De verborum ſpeciebus, & quibus ſingulæ conueniant.

tex.32 Ὀνομάτων δ' ὀνομάτων, καὶ ῥημάτων, ἐξ ὧν ὁ λόγος συνίσταται, τῶν μὲν ὀνομάτων τοσαῦτ' ἐχόντων εἴδη, ὅσα περ διῄρηται καὶ τοῖς περὶ ποιήσεως. τὰ μὲν γλῶτταις μᾶλλον, καὶ διπλοῖς ὀνόμασι, καὶ πεποιημένοις, ὀλιγάκις, καὶ ὀλίγοις παρὰ τὰ εἰωθότα χρῆσίν. ὅπου δὲ, ὅσπερ ἐπάνω.

Cum autem è nominibus, & uerbis oratio conſtituatur, & nominum tot ſint ſpecies, quot in arte poetica declaratum eſt, rarius Orator, & pauciorib⁹ in locis uti debet peregrinis, & iunctis nominibus, & factis: vbi verò deceat vti, poſtea dicemus.

COMM. QVæ vocabula rarius, & quę frequẽtius vſurpare debeat Orator hic explicat. omnis. n. oratio conſtituitur è nominibus, & verbis. ſed nominũ variæ ſunt ſpecies, vt in Arte Poetica demonſtratum fuit. ſunt. n. propria, hoc eſt patrij ſermonis vocabula, ſunt peregrina, quæ ab Ariſtotele dicuntur gloſſæ. hoc eſt linguæ, ſunt tranſlata, ſunt figurata, ſunt facta, ſunt extenſa, ſunt contracta, ſunt immutata. ex his tot formis, tres tantũ excipit, quibus vti rarius, & pauciorib⁹ in locis Orator debeat, hoc eſt peregrina, iũcta nomina, quæ etiã extenſa uocantur, & facta. quibus tamen aliquãdo vtitur, ſed quibus in locis eis uti liceat, poſtea declarabit. quas Ariſtoteles γλώττας appellat, nos peregrina uertimus, ea de cauſa, quoniã infra docet Ariſtoteles, cũ affectus mouere volumus, poſſe nos uti peregrinis verbis, & iũctis, & factis. quo in loco aperte vocat ea ξένα, hoc eſt peregrina, quas hic appellat γλώττας. i. linguas. Quintil. 1. lib. ita ſcribit, protinus. n. poteſt interpretationem linguæ ſecretioris, quas Græci gloſſas uocãe, dum aliud agitur edilcere. Ariſtoteles in Arte Poetica ſic ait, Proprium quidẽ dico, quo ſinguli utuntur, glottam verò, quo cæteri. quibus ex uerbis ſatis liquet glottas eſſe, quibus vtuntur aliæ nationes, & idem vocabulũ poſſe eſſe proprium, & peregrinum, propriũ eorum, qui in patrio ſermone illo vtuntur, peregrinum autẽ alijs nationibus, quin in hetruſco ſermone ſiquis latinum ponat uocabulum, id quodammodo peregrinum dici poterit, & ſiquis in latino ſermone græcum, atque ita de alijs.

tex.33 Τὸ πῶς δεῖ εἰρῆται, ὅτι τὸ μεῖζον γὰρ ἐξαλλάττει τοῦ πρέποντος.

Cur autem eis abſtinere debeat, iam dictum eſt: nempe quia, magis quàm oporteat, orationem immutant.

10 Repetit cauſam quare debeat Orator peregrina, & iuncta nomina, & facta dimittere, neq; eis uti, niſi certis locis. quoniam (inquit) pluſquam conueniat, & utile ſit, orationem mutant, & à quotidiano ſermone ita remouent, vt ficta eſſe uideatur, & artificium appareat. quæ res plurimum cauſæ nocet. COMM.

Τὸ δὲ κύριον, καὶ τὸ οἰκεῖον, καὶ μεταφορὰ χρῶσθαι πρὸς τὸν τοῦ φιλοῦ λόγου λέξιν. σημεῖον δ' ὅτι τούτοις μόνοις πάντες χρῶνται. πάντες γὰρ μεταφορᾷς ἁρμόττονται, καὶ τοῖς οἰκείοις, καὶ τοῖς κυρίοις. tex.34

Propria verò tantum nomina, atque ſua, & tranſlata ad ſolutam orationem exornandam ſunt utilia. cuius rei ſignum eſt, quod his ſolis omnes vtuntur. nam in loquendo tranſlatis, & ſuis, & proprijs nominibus quilibet vtitur.

Cum omnis oratoria locutio debeat à communi loquendi conſuetudine, delectu tantũ verborum adhibito promanare, perſpicuum eſt duo tantum uerborum genera ſufficere, ad eam exornandam, hoc eſt propria, & trãſlata. quod ex argumento probari poteſt. q̃ in familiari collocutione, & quotidiano ſermone, nemo eſt, qui non & proprijs, & tranſlatis nominibus utatur. propria duobus modis appellat Ariſtoteles, primo, quibus paſſim omnes eiuſdẽ nationis utuntur, vt in Arte Poetica ipſemet explicat, & tunc eis opponũtur glottæ, ac peregrina uerba. Secundo quibus ipſæ res primo ſignificãtur, & tũc eis opponũtur translata verba. Cicero coniungit vtrũque modum in tertio de Orat. cum ait, Atque in hoc genere perſæpe mihi admirandum videtur, quid ſit, quod omnes tranſlatis, & alienis magis delectantur uerbis, quàm propriis, ac ſuis. nam propria ſunt oppoſita tranſlatis, & ſua alienis. quæ igitẽ peregrina ſupra nominauimus, ea poſſumus etiam ex auctoritate Ciceronis, aliena vocare. Quod autem ait Ariſtoteles quemlibet hominem non tantum proprijs, atque ſuis, ſed etiã tranſlatis uti nominibus, id etiã Cicero in Oratore ad Brutum ita confirmat, vbi de tenui Oratore loquitur, Trãſlatione fortaſſe crebrior, qua frequentiſsimè ſermo omnis utitur, non modo vrbanorum, ſed etiam ruſticorum. ſiquidem eſt eorum gemmare vites, ſitire agros, lætas eſſe ſegetes, luxurioſa frumenta. Quintilianus lib. 8. de tranſlatione ſic ait: Quæ quidem cum ita eſt ab ipſa nobis conceſſa natura, vt indocti quoq; ac non ſentientes ea frequenter utantur, tum ita iucunda, atque nitida, vt in oratione quamlibet clara proprio tamen lumine eluceat. COMM.

Ὅτι δὴ δῆλον, ὡς ἐὰν τοῦ ποιῇ τις, ἔσται τὸ ξενικὸν, καὶ λανθάνειν ἐπιδέχεται, καὶ σαφωνεῖ. αὕτη δ' ἐστὶν, ἡ τῆς ῥητορικῆς λόγου ἀρετή. tex.35

Quare dubium eſſe non poteſt, quin ſiquis hoc rectè fecerit, conſequatur, vt, & peregrina videatur eius oratio, & ars lateat, & apertè dicat, quæ locutionis oratoriæ virtus eſt.

Concludit

Cõcludit se iam tria docuisse, quæ ad uirtutẽ locutionis Oratoriæ pertineant. nam siquis, inquit, ea, quæ docuimus diligẽter obseruauerit, primo cõsequet, ut eius oratio noua, & nescio quid peregrinitatis in se habere videatur, cum ex delectis tantum uerbis fuerit composita, deinde vt artificium lateat, quia non sint aliunde petita nomina, neque inusitata, neque prorsus inaudita, tum ut aperta, dilucidaque sit oratio, quod propriis nominibus explicetur, & translationes adhibeantur, quæ solent illustriorem, & clariorem reddere totam orationem. videtur autem Aristoteles inter peregrina translationem etiam constituere, quod in Arte poetica apertissimè facit, cum ita inquit, peregrinum appello glottam, & metaphoram, & extensionem, & quicquid non est proprium. quem imitatus in Oratore Cicero inter aliena translationem ponit, nam ita scribit; in alienis aut translatum, aut factum, aliunde, aut mutuo, aut factum ab ipso, aut nouum, aut priscum, & inusitatum.

tex.36 Τῶν δ' ὀνομάτων, τῷ μὲν σοφιστῇ ὁ μωνυμίαις χρήσιμοι, περὶ ταύτας γὰρ κακουργεῖ. τῷ ποιητῇ δὲ συνωνυμίαι. λέγω δὲ κύρια μὲν, & συνώνυμα, οἷον τὸ περπατεῖσθαι τε, & τὸ βαδίζειν. ταῦτα γὰρ ἀμφότερα, & κύρια, καὶ συνώνυμα ἀλλήλοις.

Nomina quæ sunt ambigua Sophistæ conueniunt, ex iis enim fallaciter concludit. quæ verò cognominata, poetæ sunt utilia. voco autem propria, & cognominata vt eo, & vado, & proficiscor, hæc enim, & propria sunt, & inter se cognominata.

comm. Sunt quædam nomina, quæ multas habent significationes, vt canis, quod animal terrestre latrans, & piscem marinum, & sidus cœleste significat, hæc à græcis dicuntur homonyma, à latinis ambigua, à dialecticis recentioribus æquiuoca, quod æqualiter multa vocent, hoc est significent. atque hæc quidem nomina Sophistis apta sunt, qui non uere aliquid concludere, sed fallere, atque in errorem inducere tentant. uel efficere, ut aduersarius res absurdas cõcedat, vt, quicquid currit habet pedes, flumius currit, igitur flumius habet pedes. Qui pecuniis indiget, pauper est, imperator pecuniis indiget, ergo imperator est pauper. quod est sanum, bene ualet, vtina est sana, ergo urina bene ualet. ineptiis, & ridiculis concluſiunculis Sophistæ delectantur. itaque nomina, quæ sunt ambigua venantur, vt quos voluerint, captionibus suis irretiãt. cõtra verò poetæ, qui numeris astricti sunt, sed verborum sibi licentiã usurpant, frequenter multa verba idem significantia congetunt, huiusmodi vero nomina græcè synonyma dicuntur, vel polyonyma, latinè uero cognominata, quod latinum uocabulum pauci aduertũt. cũ tamẽ eo Cicero in Partitionibus utatur, & cognomines ij dicuntur, qui inter se sunt eiusdem nominis. sunt igitur cognominata interdum etiam propria, ut hæc tria uerba idem significant, eo, vado, proficiscor. & hæc tria nomina, terra, humus, tellus. poetę igitur cognominatis frequenter vtuntur. ut Virgilius initio tertii libri Aeneidos quater idem dixit uerbis cognominatis.

Postquam res Asiæ, Priamique euertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditque superbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troia.

Sæpe etiam Oratores cognominatis vtuntur, ut abiit, euasit, excessit, erupit, & pro Milone; hęc tanta virtus ex hac utbe expelletur, exterminabitur, eiicietur.

Τὸ μὲν δὴ τούτων ἕκαστόν ἐστι, & πόσα εἴδη tex.37
μεταφορᾶς, & ὅτι τοῦτο πλεῖστον δύναται, καὶ ἐν ποιήσει, & ἐν λόγοις, αἱ μεταφοραὶ εἰρηται, καθαπερ εἰλήφαμεν καὶ τοῖς περὶ τοιημάτων.

Quid igitur horum unumquodque sit, & quot sint translationis genera, & quem fructum poetæ, & oratores translationes ferant, dictum esse, ut antea [illegible] in Arte poetica.

Quoniam Orator horum omnium nomi- comm.
num naturam habere cognitam debet, ut eis commodo suo uti possit, & hic eam Aristoteles non aperiat, locum ostendit ubi hæc omnia fuerant iam ab eo diligenter tractata. nam in arte poetica singula explicat, ac docet quot modis translationes fiant, & quantam utilitatem, & poetis, & oratoribus asseruat. itaque non uult eadem hoc in loco repetere.

CAPVT VI.

Solutę orationi accommodatã esse maxime metaphoram, eiusque virtutes recensentur, & quid in illa ducenda sit seruandum, quidve fugiendum præcipitur.

Τοσοῦτον δ' ἐν λόγοις δεῖ μᾶλλον φιλοπονῆσαι περὶ αὐτὴν, ὅσον ἐξ ἐλαχίστων βουθημάτων ὁ λόγος ἐστὶ τῇ λέξει, καὶ τὸ σαφὲς, & τὸ ἡδὺ, & τὸ ξενικὸν, ἔχει μάλιστα ἡ μεταφορὰ, καὶ λαβεῖν οὐκ ἔστιν αὐτὴν παρ' ἄλλου. tex.38

Tanto autem maiorem industriam in transferendis nominibus oratio soluta postulat, quanto pauciora ad exornandum adiumenta, quam versus habet: cum præsertim orationem dilucidam, & iucundam, & peregrinam translatio faciat, neque eam ab alio quisquam accipere possit.

SVPRA dixerat poetas habere multo comm.
plura ornamenta quàm Oratores, quod etiam Isocratis testimonio probauimus. postea uero translationes Oratori concessit. nunc igitur admonet longe maioti industria opus esse Oratori, ut scitè nomina transferat, quàm poetę, & tanto maiori, quanto pauciora habet adiumenta, quibus orationem suam exornet. est enim quasi necessaria translatio, quod his uerbis Cicero testatur. Tertius ille modus transferendi uerbi latè patet, „ quẽ necessitas genuit inopia coacta, & angustiis „

præterea tria maxima bona secum affert opportuna translatio. primo quod orationem apertam, ac dilucidam facit, quam primam esse uirtutem orationis supra docuimus. Secũdo quod magnam habet suauitatem, uel quod ingenii specimen est quoddam ait Cicero; transilire autem pedes posita, & alia longe repetita sumere, uel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat, quę maxima est delectatio. Tertio quod efficit, ut oratio peregrina uideatur, & admirationem excitet. est enim translatio quasi mutuatio quædam, cum, quod non habeas, aliunde sumas. huc accedit ex trãslationis laus, quod cum ab alio non possumus accipere, sed opus est, ut ingenii nostri acumine eam excogitemus, dum à propria significatione, per similitudinem quandam uerbum ad aliam rem deducitur. quidam hunc locum ita intelligunt, ut significet Aristoteles, non posse translationem accipi ab alio quod, s. nihil habeat simile. nã aliud dicitur quod penitus est diuersum. constat autem à penitus diuerso nullam accipi posse metaphoram, quæ semper à similitudine quadam ducitur, & hoc est quod tertio de Oratore Crassus
» inquit; Similitudinis est ad uerbum unum contracta breuitas quod uerbum in alieno loco tan
» quam in suo positum, si agnoscatur, delectat, si si
» mile nihil habet, repudiatur. atque hæc sanè interpretatio mihi non displicet, licet priori magis assentiar.

tex. 39 Δεῖ δὲ καὶ τὰ ὀλίθια, καὶ τὰς μεταφορὰς ἁρμοττούσας λέγειν, τοῦτο δ' ἔσται ἐκ τοῦ αἰνάλογου. εἰ δὲ μή, ἀπρεπὲς φανεῖται. ὅμοια γὰρ τὰ παράλληλα τοῖς ὁμοίοις μάλιστα φαίνεσθαι.

Oportet autem & addita ad nomen, & translationes accommodatas sumere. hoc autem fiet, si ex proportione ducantur: sin minus indecorum apparebit: contraria nanque inter se collata maximè perspiciuntur.

COMM. In tractatione uerborum uis eloquentiæ maxime perspicitur, nam etiam si optima sint uocabula, tamen uenustatem omnem, & gratiam amittunt, nisi quis eis opportunè, & accommodatè utatur. hoc est quod ait Aristoteles, oportere addita ad nomen, & translationes accommodatas sumere, uoco autem addita ad nomen quæ Græcè Epitheta nominantur, & à grammaticis adiectiua, Quintilianus apposita uocat, sic enim ait octauo libro; ornat etiã ἐπίθετον, quod
» rectè dicimus appositum Cicero in Partitionibus additum ad nomen appellat, ut nos uertimus. erunt, inquit, accommodata epitheta, & laudabiles translationes, si ducantur ex proportione. nam si proportio non conseruetur, statim apparebit id, quod est indecorum, quoniam quę contraria sunt, & non conuenientia, cum inter se conferuntur, magis fiunt perspicua. uideamus igitur in epithetis primo quomodo sit proportio conseruanda, deinde etiam in translationibus. nam si contrarium epitheton contrario nomini conueniet, etiam id, quod apponere uolumus erit accommodatum, ut si pauperem demissum, & humilem appellare uoluero, uidebo an dives rectè arrogans, & superbus dicatur, si læta iuuentus benè dicitur, bene etiam tristis senectus appellabitur, & si tranquilla pax bene dicitur, etiam turbulentum bellum rectè dicetur. quod si contraria nomina non fuerint, uidendum est an contrarium epitheton eidem nomini conueniat. tunc enim id, quod addere nolebamus, non erit accommodatum, ut si bene dixit Virgilius Monstrum horrendum, informe, male dicet, qui, Monstrum amabile, formosum appellarit. interdum etiam contraria epitheta eidem conueniunt, cum qualitates, aut quantitates mutantur, ut mala mens, malus animus, bona mens, bonus animus, lati humeri, læta frons, angusti humeri, angusta frons. interdum plura epitheta eidem nomini adduntur, ut singularis, eximiaque uirtus, incredibilis sapientia, ac pene diuina. multaque eiusdem generis, quæ passim occurrunt apud bonos auctores. & poetæ præcipuè sibi laudes epithetorum usurpãt, ut in arte poetica ait Aristoteles. Virgilius hoc in genere sicut in aliis rebus excellit, ut in quarto Aeneid.

Hinc Numidæ infreni cingunt, & inopsita Syrtis
Hic deserta siti regio, lateq; furentes Barcæi.

Sæpe etiam epitheta uim efficientis causæ exprimunt. præcipuè apud poetas, quam figuram Grammatici Metonymiam uocant, Rhetores hypallagen, ut Virgilius in sexto Aeneid.

Luctus, & vltrices posuere cubilia curæ,
Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus,
Et metus, & male suada fames, & turpis egestas.

Talę est illud,

Infelix lolium, & steriles dominantur auenę.

sic Horatius,

Palludamora æquo pulsat pede, pauperũ tabernas.
Regumque turres:

Sic lætam victoriam dicimus, calamitosam offensionem, bellum triste, pacem salutarem ab effectu. quibus epithetis etiã in soluta oratione frequenter utimur. in translationibus proportio seruabitur eodem modo si contraria contrariis adhibeantur, ut si senectus, occasus uitæ rectè dicitur, etiam infantia rectè dicetur ortus uitę. Si uir ignauus in actionibus suis dicitur esse frigidus, qui diligens est, & sedulus, appositè calidus uocabitur. oportet autem magnam esse similitudinem eius rei, ad quã transfertur uocabulum cum ea, à qua transfertur. ut ardere amore, inflammatum esse cupiditate. quod si minima similitudo sit, merito ridetur metaphora, ut in eo Furij carmine,

Iuppiter hybernas cana nive conspuit alpes.

& illud Ennii merito reprehensum; Cœli ingentes fornices.

Ἀλλὰ δεῖ σκοπεῖν ὡσαύτως φοινικίς, ἅτω γὰρ ἁρμόττει ἱμάτιον γὰρ οὐ πού γε ἡ αὐτὴ χλανὶς ἁρμόσει ἰσθῆτι. tex. 40

Sed videre oportet, sicuti iuueni purpura, ita senio quid conueniat, neque enim eadem eum uestis decet.

Docet qua ratione proportionem seruare ualeamus, si diligenter ea, quæ apposita sunt, obseruemus. COMM.

ne mus, exempli gratia iuuenis, & senex opposita sunt, ergo non eadem ambobus conueniunt, quoniam (ut ait ille) *non omnibus annis*

Omnia conueniunt. quod si purpura iuueni conuenit, aliud quærendum est uestis genus, quod seni conueniat. quoniam non eadem uestis eum decet. idem in translatione seruandum est, vt si adolescentia flos ætatis appelletur, non poterit eodē modo senectus appellari. sed dicetur ætas matura, vel ingrauescens, uel emerita. quæ omnes sunt translationes. ita si pax dicatur tranquilla, uel serena, vel cādida, uel iucūda, bellū dicetur turbulentum, uel procellosum, uel atrum, uel molestum, atque odiosum. atque hoc modo, proportio seruabitur tam in epithetis, quàm in trāslationibus. nam frequentissimę epitheta per translationem proferuntur.

tex. 41 Καὶ ἐὰν τοσοῦτο βέλτιον, ὅσον τὸ βέλτιόν τοῦ ἐπὶ τῷ ψόγῳ φέρειν τὴν μεταφοράν, ἐὰν τὸ ψέγειν ὅσον τὸ χεῖρόν.

Et si quem exornare uolueris ab eis, quæ sunt in eodem genere præstantissima translationem sumere debes, si uero uituperare, ab eis, quæ sunt deterrima.

COMM. Quoniam translationes plerunque uel laudādi, uel uituperandi gratia adhiberi solent, admonet Aristoteles, vt quotiescūque laudationis gratia translationē adhibere uolumus, trāsferamus ea, quæ sunt in eodem genere præstātissima, quoties autem uituperationis gratia, tunc ea trāsferamus, quæ sunt omnium deterrima. exēpli gratia uolumus aliquem laudare, quod sit prudentissimus, & temperatissimus, per translationem igitur eum uocabimus, clarissimum ciuitatis lumē, & exemplar antiquæ seueritatis. cōtra, uolumus uituperare, quod sit ignauus, & uoluptatibus deditus, appellabimus eum tenebricosum hominē è popina extractum. Cicero pro Milone cū iudices à Pompeio delectos laudare uellet, ita per trāslationem exornauit, delegit è florētissimis ordinibus ipsa lumina. cum autem Clodium tanquam importunissimum hominē uituperare uellet, ita dixit; atque illam beluā iudicij laqueos declinātem irretitā teneret. & alibi, aliter perire pestis illa nō potuit. sed quoniam hoc præceptum Aristotelis paulo obscurius uidebatur, ideo nonnullis illud exemplis illustrat.

tex. 42 Λέγω δ' οἷον, ἐπεὶ τὰ ἐναντία ἐπὶ τῷ αὐτῷ γένει, καὶ φαίην τὸν μὲν πεπωκέναι δεῖσθαι, τὸν δ' ἀνάγκην πεπωκέναι. ὅπερ ἀμφω ἀρτήσεις, τὸ εἰρημένον ποιεῖν.

Dico autem hoc modo, quoniam contraria sunt in eodem genere: vt si quis dicat, mendicantem deprecari, deprecantem uero mendicare. quoniam utrūque est petere, certe id faciet, quod ante dictum est.

COMM. Contraria sub eodem genere semper sunt uel propinquo, uel remoto. propinquo ut candor, et nigror sub colore, dulce, & amarum sub sapore, virtus, & vitium sub habitu. remoto, ut fortitudo, & ignauia sub qualitate. uerū est igitur semper contraria sub eodem esse genere, sicut hęc duo mendicare, & deprecari, quæ tanquam contraria sunt, & eorum genus est petere, nā & q mendicat, petit, & qui deprecatur. sed in hoc differunt, quod alterum verbum est laudis, alterum uituperationis. deprecari enim dicuntur, qui aliquid à Deis immortalibus postulant, & piis votis ab eis opem implorant. quod omnino est laudabile. qui enim hoc faciūt, se Deis subiiciūt, & eorum prouidentia res humanas administrari confitentur. mendicare uero dicuntur illi, qui stipem, cibum, potum, & cętera, quibus producere vitam valeant, uel hostiatim, uel in publicis locis considētes, petunt, quod certè abiectissimorum est hominum. ergo (inquit Aristotel.) ita per translationem immutabimus, cum laudare uolumus eum, qui uictum mēdicet, dicemus illum deprecari. quam artem uidentur etiam ipsi mendici intelligere, cum amore Dei, & religionis ergò petūt. cum autem uituperare uolumus eum, qui Deum assidue deprecetur, dicemus illum assidue mendicare. hac ratione seruabimus id præceptum, quod supra positum est.

30 Ὡς ὁ Ἰφικράτης Καλλίαν μητραγύρτην, ἀλλ' tex. 43
οὐ δαδοῦχον. ὁ δ' ἔφη, ἀμύητον αὐτὸν εἶναι. εἰ γὰρ αὐ μητραγύρτην αὐτὸν καλεῖ, ἀλλὰ δαδοῦχον, ἄμφω γὰρ περὶ θεόν, ἀλλὰ τὸ μὲν, τίμιον. τὸ δ' ἄτιμον.

Quemadmodum Iphicrates Calliam nocabat Metragyrtem, non autem Daduchum, at ille respondit, profanum esse Iphicratem. nam si initiatus fuisset, non ipsum Metragyrtem sed Daduchum appellasset. ambo enim hæc nomina sunt ministrorum magnæ Deæ, sed alterum honestum COMM. *est, alterum abiectum.*

Secundum exemplum eiusdem præcepti. quo usus est Iphicrates in uituperando Callia, & ipse Callias in Iphicratē acutè retorsit. quod ut melius intelligi possit, sciēdum est olim apud Athenienses, & cæteros græcos multos, fuisse, qui Matris Magnæ sacris initiarentur religionis gratia, quoniam putarent initiatos post mortē recta ad superos euolare, si ea sacra caste coluissent, quoniam, ut ait Tybulus, *casta placent superis.*— & Virgilius castos sacerdotes in beatorum sedibus collocat. Sic enim ait in Sexto Aeneidos,

Quique sacerdotes casti dum vita manebat.

Sed inter sacerdotes illos Magnæ matris erat maxima differentia. quoniam alii nobiliores, & præstantiores erant, alij uiliores, & abiectiores. inter nobiliores erant, qui Daduchi dicebantur, quod in peragendis sacris lampades gestarent, ut nostro tēpore pnblicis in supplicationibus, qui digniores sunt sacerdotes, sacram hostiam circumferunt, & proximi sunalia tenēt accensa. at uero inter ignobiliores erāt Metragyrtæ, qui pro sacris peragendis stipem à populo petebant, & nummos eo modo cogebāt, quibus

text. Καὶ ῥυθμοῖς ποι πρὸς ἕκαστον.

Quibus præterea numeris vtendum sit, in vnaquaque animi perturbatione concitanda.

comm. Nnmeri etiam multum valent ad animos in agendo concitandos, nam alij pedes animum commouent, & perturbant, alij sedant, & tranquillant, sicut etiam Hermogenes docet. Sed de numeris infra copiosius agetur. nam hic tantum ea numerat, quæ in actione requiruntur. quod autem numeri vim animorum mouẽdorum habeant, declarat etiam Cicero, cum ait; nihil esse tam cognatum mentibus nostris, quàm numeri atque noces, quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & adhilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur.

text. Τρία γάρ ἐστι, περὶ ὧν σκοποῦσι. ταῦτα δ' ἐστὶ, μέγεθος, ἁρμονία, ῥυθμός. τὰ μὲν οὖν ἆθλα κἀν τοῖς ἀγῶσιν οὕτω λαμβάνουσι.

Tria sunt enim, quæ considerant ij, qui in hoc studio versantur, hoc est, magnitudo, sonus, numerus: quibus qui bene vtuntur, ij ferè solent ex certaminibus victoriam reportare.

comm. Ex prædictis tria esse colligit, quæ considerare debent illi, qui de actione, ac pronunciatione tractant, primo loco magnitudinem uocis ponit, vbi etiam parnitatem, & mediocritatem intelligere debemus. interdum enim extollenda est uox. & (vt ait poeta) magno ore tonandum, interdum remittenda ad vulgarem vsque loquẽdi consuetudinem interdum æquabili, & temperata varietate distinguenda. Secundo loco sonus, siue harmonia ponitur, qui est concentus ex acuto graui, & inflexo tono constitutus, qui aptam intentionis, remissionisque vocum mensuram seruat, vt in cantibus fieri consueuit. nam qui tonos immutat, is totam pronunciandi rationem enertit, vt Galli homines facere cõsueuerunt. Tertio loco numerus collocatur, qui certa pedum ratione constat, de quo infra suo loco dicetur. quantum autem hæc tria ualeant in agendo declaratur ab effectu, quoniam & histriones, & Oratores. qui tribus his rebus bene vti sciũt, ex certaminibus victoriam & præmia reportãt. hoc est quod in tertio de Oratore Crassus ait, „ Actio inquam in dicendo vna dominatur, sine „ hac summus Orator esse nullo modo potest. me- „ diocris hac instructus summos sæpe superare. hnic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur, quid in dicendo esset primum, huic secundas, huic tertias.

text. Καὶ καθάπερ ἐκεῖ μεῖζον δύναται νῦν τὰ ποιητικοὶ ὑποκρινταὶ, οὕτω δηλονότι, καὶ κατὰ τὰς πολιτικὰς ἀγῶνας ἀξία τῶν μοχθηρίαν τὰ πολιτικῶν.

Et quemadmodum in arte poetica plus hoc tempore valent histriones, quam poetæ; sic etiam in ciuilibus controuersiis. quod vitio fit rerum publicarum.

10 In agendis fabulis histriones (inquit) maiorẽ comm.
hoc tempore quàm poetæ vim habent. quãuis. n. fabula sit pulcherrima, & summo artificio confecta, tamen nisi ab histrionibus agatur apposite & accurate, statim exploditur, atque exibilatur, contra verò licet fabula non sit admodum exculta, neq; artificiosa, tamen si Roscius aliquis, aut Aesopus illam agat, mirificè placet, laudatur, & cum plausu excipitur, idem (inquit Aristoteles) accidit in forensibus causis, & ciuilibus controuersijs. nã qui orator inepte pronũciat etiã si reliquis in reb. multũ excellat, tñ ab auditoribus cõtemnitur, & explodit̃, quod accidisse Demosthenj Plutarchus scribit, quo tẽpore primũ ad rẽp. accessit, adeo vt desperatione quadã ductus eloquentiam derelinquere cogitauit. itaque in Piræum secessit, & á foro cœpit abstinere. sed ab Eunomo Thrasio reprehensus, quod cum eius oratio similis esset Periclis orationi, seipsum per ignauiam proderet, iterum in forũ reuersus nihilominus contẽnebatur, donec Satyrus histrio, vt Plutarchus ait, vel Andronicus, vt Quintiliano placet, sic eũ exercuit i actione, vt deinde alter videretur. ꝯ multi rñ ob actionis dignitatẽ maximã sunt laudem cõsecuti. hoc aũt euenire solet vitio rerump. quæ ita corruptę sunt, ut auriũ voluptatem vndiq; aucupentur, & eam rebus etiã serijs anteponant. nã in optimo reip. statu nequaquã hæc accidere possunt, vbi res ipsæ, non autẽ verba, neq; artificiũ dicẽdi spectatur, & vbi animos cõmouere orator, prohibetur, ut initio primi huius operis libri dictum est.

text. Οὔπω δὲ σύστεται τέχνη περὶ αὐτῆς. ἐπεὶ, καὶ τὰ πρὸ τῶν λέξεων ὄφελε προῆλθε.

Nondum tamẽ de his ars vlla conscripta est, quandoquidem etiam illa, quibus ornatur oratio sero in lucem venerunt.

Quanquam apta pronũciatio magnas vtilitates oratori prębet, tamen (inquit) nulla adhuc ars est confecta, quæ præcepta tradat ad actionem, & pronunciationem spectantia. quod nemini mirum videri debet, eum etiam orationis ornamenta sero fuerint animaduersa, atque in lucem educta. nam (vt ait Cicero) multis seculis ante oratio nuda, ac rudis ad solos animorũ sensus exprimendos fuit reperta, quam ratio numerorum causa delectationis aurium excogitata. Gorgias aũt Leontinus, qui pręceptor Isocratis fuit, primus orationem expolire, & figuris uaria re cœpit, & eam verborum coneinnitatem, quæ ex comparibus, ex similiter desinentibus, & ex contrarijs constat, excogitauit. Thrasymachus vero Chalcedonius numerum oratoriũ inuenit, quos deinde secutus est egregius orator Isocrates, qui vtrumque longe superauit, & ita docere cœpit, vt eius domus quasi eloquentiæ officina videretur, vnde plurimi dicendi principes exiuerunt. huius gloria cõmotus Aristoteles, cœpit ét ipse pomeridianis horis in arte dicendi iuuenes exercere, dicẽs sibi turpe esse tacere, & permit-

tere,

tere, ut Isocrates loqueretur. Itaq; paulo autcio Aristotelem orationis ornamenta tepcrta fuerunt, & ad artem tcducta, cum tamen nullus de actione ante Aristotelem pertractasset.

text. 13 Καὶ δοκεῖ φορτικὸν εἶναι καλῶς ὑπολαμβανόμενον. ἀλλ' ὅλης ὔσης πρὸς δόξαν τῆς πραγματείας τῆς περὶ τὴν ῥητορικὴν, οὐκ ὀρθῶς ἔχοντος, ἀλλ' ὡς αἰσχίου τὴν ὑπομίμησιν ποιητέον.

Et sanè, si quis rectè reputet, tota res levis, & importuna est. verum cum omnis ars dicēdi ad opiniones hominum accōmodetur, non tanquam honestæ rei, sed tanquam necessariæ curam ei, studiumq; impendere debemus.

comm. Cum vtilitatem actionis explicuerit, nunc etiam eius naturam ostendit. nam si (inquit) verè iudicare volucrimus, tes quædam est minus honesta, neque sapienti viro digna, sed levis, & importuna, simulata voce, & corporis motu, quasi præstigijs quibusdam ita iudicum, & audientium animos occupare, vt verum videre non satis queant, sed ita commoueantur, vt oratori commodum esse videtur. Sed tamen, quoniam tota facultas oratoria non ad veritatem, sed ad opiniones hominum accōmodatur, non debemus hanc partem, quæ vim omnium maximam habet negligere, sed ei studium, & diligentiam adhibere, non quia res sit honesta, aut recta, sed qa est oratori necessaria. nisi. n. adhibeatur in agendis causis, ipsi rei periclitantur. quod Athenis Socrati, Romæ P. Rutilio accidit, de quibus primo de Oratore M. Antonius, ac de Rutilio primum hoc modo; talis vir amissus est, dum causa ita dicitur, vt si in illa commentitia Platonis ciuitate res ageretur: nemo ingemuit, nemo inclamauit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus. nemo remp. implorauit. ucmo supplicauit. quid multa? pedem ucmo in illo iudicio supplosit. credo ne Stoicis renunciaretur. deinde ita de Socrate, Imitatus est homo Romanus, & Cous. neterem illum Socratem, qui cum omnium sapientissimus esset, sanctissimeque vixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, vt non supplex, aut reus, sed vt magister, aut dominus videretur esse iudicum. & reliqua.

text. 14 Ἐπεὶ τό γε δίκαιον μᾶλλον πλείω ζητεῖν περὶ τὸν λόγον, ἢ ὡς μήτε λυπεῖν, μήτ' ἐξαίρειν. δίκαιον γὰρ αὐτοὺς ἀγωνίζεσθαι τοῖς πράγμασιν, ὥστε τ' ἄλλα ἔξω δεῖ τοῦ δεῖξαι, περίεργα ἐστίν. ἀλλ' ὅμως μέγα δύναται, καθάπερ εἴρηται, πρὸς τὴν ἀκροατοῦ μοχθηρίαν.

comm. *Nam certè æquum erat, vt nihil aliud in oratione quæreretur, quàm vt ijs, qui audiunt, nec molestiam, nec lætitiam afferremus: iustum est enim ipsis tantum rebus in iudicio contendere. cætera verò omnia, quæ præter probationes adhibentur, superuacanea sunt; sed tamen (vt antea dictum est) propter auditoris vitium, plurimum valent.*

Hæc in primo libro copiosius disputata sunt, vbi docuit non esse iustum commouere animos iudicum, & reos detorquere vel ad iracundiam, vel ad misericordiam, vel denique ad aliquem affectum. cum igitur tria sint, quæ inducunt auditores ad credendum, affectus, mores oratoris ipsa oratione expressi, & argumenta, quæ ex rebus ipsis ducuntur, duo illa prima sunt omnino vitiosa, & à directa ratione alicna, tertiū solum iustum est, quia simpliccm veritatem sequitur, & res, ita vt sunt, ostendit. hoc est igitur, quod ait Aristoteles, æquū esse, vt in oratione nihil aliud quæratur, quàm vt iudices, & auditores nullo modo afficiantur, ucque molestiam, aut lætitiam animo concipiant, sed animo trāquillo, & quieto rem verè intelligant, vt de illa iustè iudicare possint. hoc enim ipsa iustitia postulat, vt de rebus ipsis tantum, in iudicio contendatur. cętera verò omnia, quæ ab oratoribus adiuuguntur, vt affectus, orationis ornamenta, dicendi lenocinia, vocum inflexiones, corporis gestus, & similia, in ciuitatibus bene iustitutis, sunt superuacanea. solæ probationes apud sapientes iudices necessariæ sunt. Sed quoniam viuitur non cum perfectis hominibus, neq; planè sapicutibus, sed cum ijs, in quibus præclarè agitur, si aliqua significatio virtutis apparcat, ideo fit, vt, propter auditorum vitiū, & naturam quodammodo deprauatā hæc, quæ in oratione, præter probationes adhibentur, plurimum valeant, & ad vincendū planè necessaria esse videantur. quin alii rhetores, præter Aristotelem qui philosophi grauitatem seruat, in his solis orationem regnare, ac dominari voluut.

Τὸ μὲν οὖν τῆς λέξεως ἔχει τι μικρὸν αἰαγκαῖον εἰ πᾶσι διαφέρει γάρ τι πρὸς τὸ δηλῶσαι, οὐδὲ, ἢ οὐδὲ εἰπεῖν, οὐ μὴν τοι τοσοῦτον, ἀλλ' ἅπαντα φαινόμενα ταυτά ἐστι, καὶ πρὸς τὴν ἀκροατὴν. διὸ δεῖ εὖ τὴν γεωμετρεῖν διδάσκειν.

text.

Quin ipsa eloquendi ratio necessariū quiddā habet in omni disciplina. nonnihil enim interest ad rem explicandam hoc, an illo dicendi genere quis vtatur, non tamen tantū, quantum in hac arte. verum hæc ex opinione pendent, & auditoris gratia quæruntur. itaque nemo Geometriam hoc modo docere instituit.

Non tantum in arte rhetorica, sed etiam in aliis disciplinis (inquit) elocutio uescio quid necessitatis habere videtur, quoniam ad mentis interpretationem, & ad animi sensa exprimenda magna differētia est, vtrū quis vno dicēdi genere, an alio vtatur. hanc rem L. Crassus primo de Oratore copiosè persequitur. quod etiam exemplis intelligere possumus, cum etiam multi philosophi propter eloquentiam magnopere laudati fuerint, vt Plato, qui tam eximiè locūtus est, vt loquem ipsum, si loqueretur, ita locuturum dicerent, ut Aristoteles, quem aureum

comm.

flumen

flumen orationis fundere Cicero dixit, vt Theophraſtus, qui diuinitate loquendi nomen inuenit, vt Xenophon, quem apem, & atticam muſam propter orationis ſuauitatem appellarunt. contra alij, quod elocutionem claram, & ſuauem ſpernerent, propter ea ſunt improbati, vt Heraclitus Epheſius, qui propter orationis obſcuritatem, tenebricoſus fuit appellatus. vt Chryſippus qui ieiune, & exiliter multa conſcripſit, vt noſtri etes philoſophi, qui tam ſpinoſè, barbareque loquuntur, vt à pleriſque contemnantur. non tamen in alijs diſciplinis tantum valet elocutio, quantum in arte rhetorica. eſt enim rhetoricæ propria, compoſita oratio, & ornata, & artificio quodam, & expolitione diſtincta. quæ auditoris gratia comparatur, & quam ſi cæteri artifices adhibent non ipſius rei, quâ tractât, gratia, ſed, vt auditores, & lectores alliciant, adhibere ſolent. hoc autẽ intelligi facile pôt ex illis diſciplinis, in quibus res tantũ ipſæ quæruntur, illæ enim omnem orationis ornatum tanquam mutilum reſpuunt, qualis eſt Geometria. quis enim artem geometricam ita docet, vt de expoſienda oratione ſolicitus ſit? nemo ſanc. quoniã (vt ait Manilius)

Ornari res ipſa negat, contenta doceri.

tex. 16. Ἐκείνη μὲν οὖν ὅταν ἔλθῃ, ταυτὶ ποιήσει τῇ ὑποκριτικῇ. εἰσηγήσαιτο δ' ἂν τὸν λόγον περὶ αὐτῆς εἰπεῖν τινες, οἷον Θρασύμαχος εἴ τις ἄλλος.

Ars igitur illa cum in lucem venerit, idem efficiet, quod ars hiſtrionica. quidam tamen hactenus nonnihil de ea præcipere tentarunt, vt Thraſymachus in Miſerationibus.

COMM. Ad actionem reuertitur de qua nondum fuerat ars vlla conſtituta, cum tamen ars hiſtrionica iam floreret. tantam (inquit) vtilitatem oratori afferet apta pronunciatio. quantum poetis ars hiſtrionica. licet autem nondum in lucem venerit, tamen nonnulli fuerunt, qui de illa præcipere aliquid tentarunt. vt Thraſymachus Calcedonius Sophiſta magni nominis, de quo Plato ſæpe meminit, & Cicero in Oratore. is enim cœpit de numeris oratoriis verba facere, vt iam ſupra dictum eſt, & cum de Miſerationibus tractaret, quædam etiam de actione præcepta tradidit. quoniam in ea parte orationis, qua miſerationem concitare quærit Orator, plurimum actio valet, de qua re ita Cicero de ſe in Oratore,

„ Quid ego de miſerationibus loquar? quibus eo
„ ſum vſus plurimis, quod etiam ſi plures dicebamus, peroratione mihi tamen oẽs relinquebant. in quo vt viderer excellere, non ingenio ſed dolore aſſequebar, & paulo poſt; Nec vero
„ miſeratione ſolum mens iudicum permouenda eſt, quanos ita dolẽter vti ſolemus, vt puerũ
„ infantem in manibus perorantes tenuerimus,
„ vt alia in cauſa excitato reo nobili ſublato etiã
„ filio paruo, plangore, & lamentatione compleremus fotum, ſed etiam eſt faciendum vt iraſca-

tur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, ſatietate afficiatur, ſperet, metuat, lætetur, doleat. „
quibus ex verbis ſatis intelligi poteſt, quare Thraſymachus in Miſerationibus tractandis de actione meminerit, & præcepta quædam de illa tradiderit,

Καὶ ὅτι φύσεως τὸ ὑποκριτικὸν εἶναι, καὶ ἀπὸ τέχνης ὀλίγον, περὶ δὲ τοῦ λέγειν σπουδαῖον. διὸ καὶ τοῖς τοῦτο ἡμαρτημένοις γίνεται κἀκλινῆ ἄδηλα, καθάπερ, ὅ τε κατὰ τὴν ὑπόκρισιν ῥήτωρ. οἱ γὰρ γεγραμμένοι λόγοι μεῖζον ἰσχύουσι διὰ τοῦ λέγειν, ἢ διὰ τοῦ διανοεῖσθαι. tex. 17

Atque hoc quidem, quod ad agendum attinet, à natura potius habetur, & parno eget artificio: quod autem ad ornandam orationem ſpectat, id iam artis indiget. quare qui hoc facere poſſunt, eodẽ modo victoriam ex contentionibus reportant, ſicut oratores illi, qui plurimum in actione valent. nam quæ ſcriptæ ſunt orationes, magis ornatu ipſo verborum, quam ſententijs valent. MO.

Nunc aperit, quæ ſit inter actionem, & elocutionem differentia, vt intelligi poſsit, quare de elocutione multa verba faciat, de actione verò pauca ſcribat. nam actio (inquit) parui indiget artificij, quoniam à natura potius quam ab arte naſcitur. quod ita tertio de Oratore Craſſus „
affirmat; Quare in hac noſtra actione ſecundum „
vocem vultus valet, is autem oculis gubernatur „
atque in ijs omnibus, quæ ſunt actionis; ineſt quædam vis à natura data. hoc eſt quod etiam Horatius in Arte poetica ſic ait, COMM.

Format enim natura prius nos intus ad omnem
Fortunarum habitum; iuuat, aut impellit ad iram,
Aut ad humum mœrore graui deducit, & angit.
Poſt effert animi motus interprete lingua.

Quamuis autẽ à natura, clara vox, & aptus corporis motus habeatur, tamen etiam ars, & exercitatio multum poteſt, quòd ipſe Demoſthenes oſtendit, quem (vt ait Val. Max.) alterum natura, alterum exercitatio peperit. Cicero primo de Oratore ſic ait; Tum vocis, & ſpiritus, & totius corporis, & ipſius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent quam laboris. „
At vero eloeutio, qua oratio expolitur, & exornatur, tota ferè artis eſt. vnde vulgo dicunt, poetam naſci, Oratorem fieri, quoniam propria eſt Oratoris, apta, diſtincta, & ornata oratio, quæ arte, & exercitatione perficitur. & ſicut Oratores illi qui naturæ muneribus inſtructi plurimũ in agendo valent, ſita etiam illi, qui polite eloqui poſsunt, & varijs figuris, atque ornamentis ſuam orationem variant, ex certaminibus victoriam reportare conſueuerũt. quin elocutionem eſſe rem gratiſsimam, & iucundiſsimam ex eo intelligi poteſt, quod orationes, q̃ ſcriptæ ſunt, multum legẽtes oblectant. quod accidit magis propter ornatum verborum, quam propter ſententias.

tentias. quoniam sæpe de rebus non admodum
serijs,aut grauibus tractant. hoc autem in ora-
tionibus Isocratis videre licet, in qbus est sum-
ma iucunditas, de quibus fortasis hoc in loco
sentit Aristoteles.

CAPVT III.

De origine elocutionis, cuius Poetæ primi fuere Autores,Poeticamque elocutionem non adhibendam tradit, vt veteres fecerunt,cum alia sit Oratoris,alia Poetæ dictio.

tex.18 Ἤρξαντο μὲν οὖν ποιῆσαι τὸ πρῶτον, ὥσπερ πέφυκεν οἱ ποιηταί. τὰ γὰρ ὀνόματα μιμήματά ἐστιν. ὑπῆρξε δὲ, καὶ ἡ φωνὴ πάντων μιμητικωτάτη τῶν μορίων ἡμῖν. διὸ καὶ αἱ τέχναι συνίσταν, ἥτε ῥαψῳδία, καὶ ἡ ὑποκριτικὴ, καὶ ἄλλαι τοιαῦται.

Cœperunt autem poetæ primo, sicuti natura postulabat; aliquid de elocutione tractare, siquidem nomina rerum imagines sunt; atque in nobis nulla pars est, quæ magis, quam vox ad imitandum apta sit. Vnde epica, & histrionica, atq; aliæ artes huiusmodi confectæ sunt.

comm. QVARIT vnde primo nata sit elocutio, & qui primi fuerint auctores orationis conformandæ, atque ait poetas fuisse primos, quod ea ratione probat, quia poesis nihil aliud est, q̃ imitatio, vt in libro de Arte poetica docet Aristoteles, at nomina rerũ simulaera sunt, & imagines, siue imitationes, sicut etiam Plato in Cratylo confirmat. nomen (inquit) est imitatio vocis eius rei, quam imitatur, ac nominat. cũ autem homini vsque ab infantia cupiditas imitandi sit innata, atque omnium animalium homo maximè sit aptus ad imitandum, nulla tamen pars est in homine, quæ maiorem vim habeat imitandi quam vox ipsa. quare à vocis imitatione natæ sunt artes plurimæ, vt epica, quæ regum, imperatorum, ducum res gestas, & bella carminibus hexametris exprimit, & histrionica, quæ eo mœdias, tragœdias, Satyras, mimos amplectitur, & cuiuslibet ætatis, ordinis conditionis hominum mores, & vitas voce repræsentat. Satis autem constat poetas fuisse primos, qui nõ tantum elocutionem conformarint; sed etiam scribere cœperint. nam, vt Strabo refert, atque Eustarhius confirmat, Phereçydes, atque Hecatæus primi fuerunt, qui soluram orationem scribere inceperint, cum antea carmine tantum scribi solitum esset. Cicero primo Tusc. scribit, apud Græcos antiquissimum e doctis genus fuisse poetarũ. Pontanus in eo Dialogo, qui Actius inscribitur, hanc Aristotelis sententiam ita explicat; Itaque dum poetæ hæc ipsa & fingunt, & ficta suauiter, magnificè, admirabiliterque loquuntur, alios ipsi elnqui docuere, nam imitati eos postea, qui causas egere, qui in Scua tu de capiendis consilijs disseruere, qui res gestas memoriæ mandauere, eloquentiam perfecerunt solutam illam, ac nagantem, quo fit vt omne dicendi genus à poetica manauerit, nam & primi doctorum omnium cũ extiterint poetæ, omnia quoque carmine, ac numeris sunt complexi, testisque horum omnium est Homerus, qui quantum vbique dicendo valeat, & suspiciunt docti, & admirantur indocti. quod autem ait Aristoteles, nomina esse rerum imaginea, id ex Platonis sententia dixisse videtur. nam Plato nescio quid diuinum esse in nominibus existimauit, adeo vt apud eum Socrates nefas arbitretur nomina diuina vel leuiter immutare, q̃ iam olim rebus singulis sua nomina consecrata fuerint. quin Democritus Abderites aiebat nomina esse vocales rerum imagines, & Pythagoras maximã illum sapientia fuisse præditũ censet, qui primus nomina rebus imposuerit.

tex.19 Ἐπεὶ δ' οἱ ποιηταὶ λέγοντες οὐδὲν δέουτῶν λέξιν εὐδόκουσι πορίσασθαι τῷδὲ τῷ δόξαι, διὰ τοῦτο ποιητικὴ πρώτη ἐφάνη λέξις. οἷον ἡ Γοργίου.

Et quoniam poetæ, licet plerunque res inanes proferant; tamen propter elocutionem gloriam acquisiuisse videbantur, ideo factum est, vt elocutio poetica primo probaretur, qualis est Gorgiæ.

Causam explicat, quare primi Oratores, qui ornate dicere conati sunt, poeticam eloquutionem maxime probarint, cum tamen ea res vitio non careat, vt postea declarabitur. hoc (inquit) ideo factũ est, quoniam poetæ propter elocutionem solam magnum sibi honorem, & gloriam comparasse videbantur. cum plerunq; res, quæ à poetis tractantur, inanes sint, & commentitiæ, atque eiusmodi, vt potius rideri, quam suspici, atque in precio haberi debeant, ita igitur secum argumentabantur. poetæ sunt in magno honore, ac precio propter poemata sua, quæ ex rebus, & verbis constant, Sed res poeticæ dignitatem non habent, quæ magna ex parte futilea sunt, & insulsæ, ergo verba sunt, quæ gloriam poetis afferũt. hac ratiocinatione inducti oratores illi primi poeticam elocutionem amplexi sunt, gloriam, & honorem ex ea sperantes. Itaque Gorgias Leontinus poeticæ locutionis auctior fuit, & his festiuitatibus insolentius abusus est. quas Isocrates (ut ait in Oratore Cicero) cum tamen audiuisset, in Thessalia adolescens senem iam Gorgiam, moderatius vtentẽ cẽperauit. eradunt Gorgiam, cũ Athenas venisset, & ad populum concionem habuisset, orationis nouitate multos in admirationem traxisse, & nonnullos atticos oratores eo uitio infecisse, vt poeticam locutionem tanquam optimam sequerentur.

Καὶ τῶν ἐν οἱ πολλοὶ νῦν ἀπαιδεύτων, τοὺς ποιήτους οἴονται διαλέγεσθαι κάλλιστα, τοῦτο δ' οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἑτέρα λέγου, καὶ ποιήσεως λέξις ἐστὶ, δῆλοι δὲ τὸ συμβαῖνον.

Quinetiam

Quinetiam hoc tempore multi imperiti homines existimant tales oratores optimè loqui: sed hoc minime verum est; alia est enim oratoria, alia poetica elocutio: quod ex ipso eventu potest intelligi.

COMM. In soluta oratione, quòd poeticum est, apud peritos homines laudem habere non potest, quamuis aliqui sint imperiti, iudicio tam depravato, qui putent eos Oratores optimè dicere, qui poetica verborum licentia exultant. & poetarum flosculos undiq; delibent, qua in re omnino decipiũtur, quoniã aliud est poeticè, aliud oratoriè dicere. neque priscorum poetarũ verba sunt Oratorum locutioni accommodata. quod intelligi facile potest ex eo, quod poetis ipsis accidit, qui vt oratoribus in dicendo finitimi fierent, totam penè priscam dicendi rationem commutarunt.

TEX. 21 Οὐ δὴ γὰρ οἱ τὰς τραγῳδίας ποιοῦντες, ἐπ' αὐτὴν τὸν αὐτὸν τρόπον. ἀλλ' ὥσπερ, καὶ ἐκ τῆς ἐπῶν μίξεως εἰς τὸ ἰαμβεῖον μετέβησαν, διὰ τὸ τῷ λόγῳ τοῦτο τῆς μίξεως ὁμοιότατον εἶναι τῆς ἄλλων. οὕτω, καὶ τῆς ὀνομάτων ἀφέντες, ὅσα παρὰ τὴν διαλεκτόν ἐστιν. οἷς δὴ οἱ πρῶτον ἐχόμενοι, καὶ τανῦν εἰς τὰ ἐξάμετρα ποιοῦντες ἀφείκασι. διὸ γελοῖον μιμεῖσθαι τούτους, οἱ αὐτοὶ οὐκ ἐν χρῶνται ἐκείνῳ τῷ τρόπῳ.

Neque enim qui tragœdias conscribunt, adhuc eo dicendi genere vtuntur: sed quemadmodum tetrametros versus reliquerũt, & ad iambos se contulerunt eo, quod ex omni metrorum genere iambicum est orationi solutæ simillimum; sic etiam ea verba reliquerunt, quæ à communi loquendi consuetudine abhorrent; & omnem illum ornatum abiecerũt, quo prisci poetæ tragici vtebantur, & quo adhuc vtuntur ij, qui versus heroicos pangunt, itaque ridiculum est eos imitari, qui ipsi non amplius eo dicendi genere vtuntur.

COMM. Argumentum à comparatione contra illos, qui in soluta oratione poeticam locutionem probant. tragici inquit, poetæ non amplius hoc tempore sequuntur illud priscum dicẽdi genus à consuetudine vulgaris sermonis remotum, ergo multo minus Oratores illud sequi debere. magnam igitur factam esse mutationem in poetis ostendit, qui non tãtum numeros, sed etiam dicendi genus immutarunt, ut communem loquendi consuetudinem sequerentur. prius. n. in tragœdijs tetrametros versus frequentissimè usurpabant, cum adhuc poesis esset Satyrica, & ad saltandum accommodatior, ut in Arte poetica scribit Aristoteles. magis enim petulans, & & lasciua, quam grauis, & sententiosa tunc erat tragœdia, in qua Satyri saltantes introducebantur. itaque uersibus etiam ad saltandum accommodatis uti opus erat, quales sunt tetrametri, qui etiam octonarij à latinis dicũtur, quod octo pedibus cõstarent, & non tantum iambos, sed etiã choræos, & tribrachos pedes continebant. nam hi pedes celeres sunt, & saltationibus apti, sicut infra dicemus. postea vero tragici poetæ, qui grauitatem, & pondus fabulis suis addere cupiebant, illos celeres, & lasciuos tetrametros reliquerunt. & ad iambicos se cõtulerũt, e quorum numero trimetros potissimum, atque dimetros usurparũt. hoc autem ideo fecerũt, quoniam nullum carminis genus est orationi solutæ similius, quam iambicũ. in comœdijs igitur, & tragœdijs hunc numerum ideo frequentissimum adhibuerunt, quoniam quandam neritatis similitudinem habere uideatur. ut ij, qui fabulas agunt, quodammodo loqui naturaliter appareant. eadẽ ratione poetæ recentiores uerba etiam illa repudiarunt, quæ à uulgari genere sermonis abhorrent, & ornamẽta illa, quibus prisci poetæ utebantur. neque sane tragici, comiciq; cum heroicis poetis in dicendi genere cõueniũt, q heroici magniloquẽtiã sequuntur, tragici uerò, & comici quotidianum sermonem imitantur. Quocirca ridicule faciunt oratores illi, qui poeticam eam locutionem imitantur, quam etiam ipsi poetæ repudiarunt. cum in dicendo uitium uel maximum sit (ut ait Cicero) à nulgari genere orationis, atque à consuetudine communis sensus abhorrere.

TEX. 22 Ὥστε φανερὸν, ὅτι οὐχ ἅπαντα ὅσα περὶ λέξεώς ἐστιν ἡμῖν ἀκριβολογητέον ἡμῖν, ἀλλ' ὅσα περὶ ταύτης, οἵας λέγομεν. περὶ δ' ἐκείνης εἰρηται ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς.

Perspicuum igitur est, non esse nobis omnia diligenter explicanda, quæ ad elocutionem attinent, sed tantum ea, quæ ad oratoriam elocutionem, de qua sermonem instituimus. nam de illa altera diximus in ijs, quæ de Arte poetica sunt à nobis pertractata. maneant igitur illa firma.

COMM. Stringit à præsenti tractatu poeticam elocutionẽ, non (inquit) est, à nobis hoc in loco de omni elocutione disputandum, sed de illa tantum, qua expolitur soluta oratio, & qua ipsi oratores utuntur. quoniam de Arte rhetorica totus hic à nobis sermo susceptus est. at uero de poetica elocutione, satis multa uerba fecimus eo in libro, ubi de poetarum arte, studioq; pertractauimus. itaq; non est opus ea repetere, quę satis accuratè declarata sunt.

CAPVT VIII.

Virtutes orationis in simplicibus verbis positas persequitur, primamq; statuit esse perspicuitatẽ, deinde ornatum, solutæ orationi accommodatum, quibusque rebus vtrumque fiat, exponit.

TEX. 23 Ἔστω οὖν ἐκείνης πεθεωρημένα, καὶ ὡρίσθω λέξεως ἀρετὴ σαφῆ εἶναι. σημεῖον γάρ, ὅταν ὁ λόγος ἐὰν μὴ δηλοῖ, οὐ ποιήσει τὸ ἑαυτοῦ ἔργον.

Hic au-

Hic autē elocutionis virtus esse statuatur, vt aperta sit, atq; dilucida: cuius rei signū est, quod nisi oratio rē declaret, finē suum nō assequetur.

COMM. IAM de oratoria locutione tractare incipit, cuius primam esse virtutem ait, vt sit dilucida, atq; perspicua. nā ea de causa nata est oratio, vt sensa mentis aperiat, quod si obscura fuerit, finem suum assequi nō poterit. Quintilianus
„ lib. 1. cap. 6. sic ait: Oratio cuius summa virtus
„ est perspicuitas, quàm sit vitiosa si egeat interprete? idem lib. 2. c. 3. Nam & prima est eloquētiæ virtus perspicuitas. Cicero in Partitionibus eū quinque lumina orationis enumeret, primo loco diluciduni ponit, ꝙ ait fieri vsitatis verbis, proprijs, & bene dispositis. oportet autē vt orator & rerum, & verborum claritatem sequatur, ne ea tractet, quæ ab auditorib. intelligi nō possint, aut ne ijs vtatur verbis, quæ à communi loquendi consuetudine abhorrent. Claritatē verò esse maximam orationis virtutē ex eo potest iutelligi, quod optimus quisq; scriptor etiā clarissimus est, vt apud Græcos Homerus, Demosthenes, Isocrates, apud Latinos Virgilius, Cicero, Cæsar. vt verissimum sit illud, quod Quintilianus ait, erit eo obscurior, quo quisque deterior.

tex. 24 Καὶ μήτε ταπεινὸν, μήτε ὑπὲρ τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ ἁρμόττουσαν. ἡ γὰρ ποιητικὴ, ἴσως οὐ ταπεινή. ἀλλ' οὐ πρέπουσα τῷ λόγῳ.

Sed nec humilis, nec nimis elata esse debet, verum ipsis rebus conueniens. nam poetica locutio non humilis quidem est, sed tamen soluta orationi non conuenit.

COMM. Altera virtus elocutionis est, vt rebus ipsis conueniat, neque aut humilior, aut elatior sit, q̄ res postulent, elocutio namq; poetica nou ideo reijcitur, ab oratore quod sit humilis, sed ꝙ orationi solutæ non est conueniens. is igitur verè est eloquens (vt in Oratore ait Cicero) qui & humilia subtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperatè potest dicere. neque enim eloquens alia re potius quàm elocutione censetur. Elocutio autem omnis rebus accōmodari debet, alioquin eas rectè significare non poterit, porrò rerum tria genera sunt, aliquæ. n. sunt humiles, aliquæ magnæ, aliquæ mediocres. itaque totidem etiam elocutionis genera esse debent. quo fit, vt res humiles tenuiter, & subtiliter tractari debeant, magnæ verò sublimiter, & grauiter, mediocres denique leniter, & temperatè. quam enim indecorum est (ait Cicero) de stillicidijs,
„ cum apud vnum iudicem dicas amplissimis ver
„ bis, & locis vti communibus. de maiestate populi R. summisse, & subtiliter? elocutio nimium humilis contemni solet, nimis elata solet irrideri, vt Horatius in arte poetica;

Fortunam Priami cantabo, & nobile bellum.
Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?

Itaque meritò Statius à doctis viris irridetur, tamquam nimis turgidus, & inflatus, quippe qui suam Achilleidem ita sit exorsus;

Magnanimum Aeacidem, formidatamq; tonanti
Progeniem, & patrio vetitam succedere cœlo.

Dina refer. —— in summa debet Orator diligenter aducrtere, quid ei causæ, quam tractet, conueniat, & quid deceat, deinde totam elocutionem ipsis rebus accommodare.

Τῶν δ' ὀνομάτων, καὶ ῥημάτων, σαφῆ μὲν ποιεῖ τὰ κύρια. μὴ ταπεινὸν δέ, ἀλλὰ κεκοσμημένον τ' ἄλλα ὀνόματα. ὅσα εἴρηται ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς. tex. 25

Ex nominibus autem, & verbis illa præcipuè dilucidam orationem efficiunt, quæ propria sunt: non humilem autem, sed exculiam, & ornatam alia reddunt, de quibus in Arte Poetica dictum est.

Cum duas elocutionis virtutes esse dixerit, nunc ostendit, quibus ex verbis illæ virtutes cōstent. verba (inquit) propria faciunt orationem dilucidam. verba autem alia, de quibus in Arte Poetica dictum est, faciunt ornatam & politam. ea verò sunt translata, iuncta, peregrina, ac propria quidem vel natiua sunt, vel reperta. natiua, quę significata sunt sensu, vt homo, equus; repetta, quæ ex ijs facta sunt, vt humanus, equinus. octo verò modis præcipuè proprietas capitur. primo ratio ipsa significandi proprietas dicitur, & sua cuique appellatio, vt virtus, vitium, corpus, color. Secundo cum unum verbum principaliter vnam habet significationem, sed etiam similitudine quadam ad alias transfertur; vt sanū propriè de animali nō ægroto dicitur, sed cibus etiam sanus vocatur, & vrina sana; Tertio cum res communis pluribus in vno habet nomen eximium, vt carmen commune nomen est, sed carmē funebre propriè nenia dicitur. Quarto cum nomen commune multis vni peculiariter propter excellentiam attribuitur, vt cum dicimus oratorem propriè Ciceronem intelligimus, cum Philosophum, Aristotelem. Quinto proprium uocatur, quo nihil significantius esse potest, vt Cato dixit C. Cæsarem ad euertendam Remp. sobrium accessisse. Horatius, Annibalem dictum. Sexto ex adiectis nominibus proprium dicitur, vt dulce mustum, dentes albi. Septimo quod bene translatum est, vt ira ardere, inflammatum esse cupiditate. Octauo quòd in aliquo præcipuum est, ut Fabius propriè cunctator dictus, & Plato diuinus, hæ verò proprietates perspicuam, & illustrem orationem efficiunt; quæ uerò splendidam, & ornatam reddunt deinceps ostendemus.

Τὸ γὰρ ἐξαλλάξαι ποιεῖ φαίνεσθαι σεμνότερον. ὥσπερ γὰρ πρὸς τοὺς ξένους οἱ ἄνθρωποι, καὶ πρὸς τοὺς πολίτας, τὸ αὐτὸ πάσχουσι, καὶ πρὸς τὴν λέξιν. διὸ δεῖ ποιεῖν ξενίζουσαν τὴν διάλεκτον. θαυμασταὶ γὰρ τῷ ἀπόντων ἐστὶν, ἡδὺ δὲ τὸ θαυμαστόν ἐστι. tex. 26

Quippe verborū immutatio facit orationem videri

videri grandiorem, quemadmodum enim erga peregrinos, & erga ciues affecti sunt homines, ita etiam erga orationem, itaque dictionem reddere peregrinam oportet. res enim externas homines admirantur. quod autem gignit admirationem suaue est.

COMM. Variare orationem maximè oportet, nam, vt ait Cicero, omnibus in rebus similitudo est satietatis mater. immutatio verò locutionis, & variatio facit orationem videri grandiorem, & admirabiliorem. sicut enim homines ea, quæ quotidie vident, & quæ vicina sunt, quamuis sint eximia non multum admirantur, vt sapientissimos, & præstantissimos ciues suos. quæ verò rara sunt, & peregrina quadam cù admiratione suspiciùt, etiam si non admodum sint eximia, vt peregrinos mediocri prudentia præditos. ita etiam in oratione faciunt. cum enim nullum nouum, nullum à communi consuetudine loquendi remotum verbum, nullam figuratam locutionem, nullam externam dictionem audiunt, nihil omnino commouentur, sed quadam satietate afficiùtur. cum autem nouù aliquod dicendi genus, à vulgari, & quotidiano diuersum auribus insonat, tunc eriguntur, animum aduertunt, & magna voluptate complentur. quare laborandum est, vt oratio peregrina videatur, cù illud explorarum sit, homines solere res externas admirari. quicquid autem admirationem gignit, illud iucundum est, ac suaue. vt in primo libro dictum est. quod autem homines res domesticas fastidiant, etiam Cicero queritur, primo de Fumb. his quidem verbis: Ego autem satis mirari non queo, vnde hoc sit tam insolens domesticarum rerum fastidium. huc spectat illud ex Euangelio, Nullum in patria sua Prophetam esse gratum.

tex.27 Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν μείζων, πολλά τε ποιεῖ τοιοῦτο, καὶ ἁρμόττει ἐκεῖ πλέον γὰρ ἐξίσταται περὶ ἃ, καὶ πρὸς οὓς ὁ λόγος. ἐν δὲ τοῖς ψιλοῖς λόγοις, πολλῷ ἐλάττουσιν. ἡ γὰρ ὑπόθεσις ἐλαττων.

Ac in Poetarum quidem scriptis multa sunt, quæ hoc efficiunt: sed ibi ea conueniunt; nam res & personæ, de quibus agunt Poetæ, valde à cæteris remotæ sunt. sed in oratione soluta multò paucioribus vti licet ornamentis, cum etiam ipsum argumentum multò sit inferius.

COMM. Quoniam dixerat, curandum esse, vt oratio à communi consuetudine remota, & quodammodo peregrina videatur, nunc ait hoc esse Poetis longe faciliùs, quàm Oratoribus. quoniam Poetæ de rebus, & personis tractant, quæ valde sunt à cæteris remota, & hoc est, quod oratio poetica maiorem dignitatem, & splendorem habet. nam de deis immortalibus, de cœlestibus rebus, de regum, & heroum fortunis, & casibus Poetæ canunt, vt Iopas ille Virgilianus in primo Aeneidos,

Qui canit errantem Lunam, Solisq; labores,
Vnde hominum genus, et pecudes, vnde imber, & ignes
Arcturum, pluuiasq; Hyadas, geminosq; Triones,
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.

At in septimo sic Intonat,

—— dicam horrida bella,
Dicam acies, actosq; animis in funera reges.
Tyrrhenamq; manum, totamq; sub arma coactam
Hesperiam, maior rerum mihi nascitur ordo.
Maius opus moueo. ——

Sed oratio soluta cum argumenta multo inferiora tractet, vt causas forenses, & res ciuiles, atque communes, multo etiam paucioribus ornamentis utitur. de qua re Isocrates in Euagora conqueritur, quod Poetis maiori cum libertate licear & peregrinis, & nouis, & translatis nominibus vti, atque efficere, ut Dei ipsi ad homines accedant, & cum eis colloquantur, & cum quibus uoluerint, congrediantur, oratoribus autem hæc omnia sint denegata. Crassus apud Ciceronem tertio de Oratore sic ait: Inusitata sunt prisca ferè, & uetusta, & ab usu quotidiani sermonis iam diu intermissa, quæ sunt Poetarum licentiæ liberiora, quàm noltræ, sed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem.

tex.28 Ἐπεὶ καὶ εἰ τοῦτο ἦν ἡ ἁμάρτημα καλλιποιεῖσθαι, ἦν λίαν νέος, ἀπρεπέστερον, ἢ περὶ λίαν μικρῶν. ἀλλ' ἔστι, καὶ εἰ τύπος, ὅπου συναλλάττομεν, καὶ αὔξανόμενον τὸ πρέπον.

Quin etiam in hac arte valde esset indecorum, si aut seruus, aut valde innenis, aut qui de rebus admodum minutis agit, elegantiori, atq; ornatiori sermone uteretur, est enim etiam in soluta oratione decorum, quod & contrahi, et dilatari debeat.

In elocutione oratoria rerum, & personarum COMM. ratio diligenter haberi debet, ut sicut Poeta, Reddere personæ scit conuenientia cuique, ita eriam orator, si fortasse contingat inducere loquentem seruum hominem, aut puerum, nō debet eis politiorem attribuere sermonem, sed eorum proprium, & quotidianum. ita si Orator ipse de rebus ualde minutis verba faciat, uerba ampla, graudia deuitabit, & ornamenta sublimiora, nam in soluta etiam oratione, non minus q̄ in arte poetica quoddā est decorum, quòd oratores docet, aut orationem contrahere, quando opus est, aut eam ampliare, atque dilatare. Cicero pro Milone, ubi de Seruorum quæstione uerba facit, omnem penitus ornatum abijcit, & uerbis uulgaribus utitur, ut cum sic ait; Heus ubi Ruscio, ubi Casca? Clodius insidias fecit Miloni? fecit, certa crux. nullas fecit. sperata libertas, quid hac quæstione certius? pro M. Cœlio Clodiæ fratrem minorem ita loquentem inducit, quid tumultuaris soror? quid insanis? quid clamore exorsa, uerbis paruam rem magnam sais? uicinum adolescentem aspexisti. candor huius te, & proceritas, uultus, oculiq́ue perpulerunt, sæpius uidere uoluisti. nonnumquam in iisdem hortis uisa nobilis mulier. & quæ sequuntur. quid cum de minutis rebus agit Cicero, quā subtiliter,

subtilitet,& acutè,quam tenuitet,& demissè loquitur? declarat hoc illa, quam pro A. Cæcina habuit oratio, quæ tota fere in tenui dicendi genere uersatur. declarant epistolæ plurimæ quotidianis uerbis contextæ. sed nullus est modus vel contrahendæ,vel dilatandæ orationis, quem non artificiosè Cicero vsurparit.

tex.29 Διὸ δεῖ λανθάνειν ποιοῦντας, καὶ μὴ δοκεῖν λέγειν πεπλασμένως, ἀλλὰ πεφυκότως. τοῦτο γὰρ πιθανόν. ἐκεῖνο δὲ, τοὐναντίον. ὥσπερ γὰρ πρὸς ὑποβουλεύοντα δέδοικαλλοντας, καθάπερ πρὸς τοὺς οἴνους τοὺς μεμιγμένους.

Quare danda est opera, vt hoc clam fiat, ne videamur fictè dicere, sed vt nobis dictat ipsa natura: sic enim erit probabilis oratio, illo verò modo contrarium eueniet. nam oratorem tamquam insidiatorem suspectum habent, non aliter atque permixta vina.

comm. Quamuis Orator artificiosè loquatur, tamen arteui ipsam quantum potest occultare debet; ne videatur fictè dicere, sed ex animo, atq; vt ueritas, & natura ipsa dictat. nam hoc modo facile fidem faciet, & quæcumq; vult, probabit. quod si ars deprehensa fuerit, non modo fidem auditor non habebit, sed etiá tamquam insidiatorem vitabit ipsum Oratorem. quemadmodum ij, qui vino delectantur, solent habere suspecta plura vina simul confusa, & temperata, ne ab eis capiantur, & inebrientur. hoc præceptum etiam in amore Ouidius tradit, vt ars occultetur.

Si latet ars, prodest, affert deprehensa pudorem.

M. Antonius secundo de Orat. sic ait; Suspicionem artificii apud eos, qui res iudicent, oratori aduersariã esse arbitror, imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem. eadem penè dixit in primo lib. de Inuent. vbi de exordio præcepta tradit, sic enim ait; Ex his suspicio quædã apparationis, atque artificiosæ diligentiæ uascitur, quę maxime orationi fidem, Oratori adimit auctoritatẽ. Aristoteles valde appositа similitudine vtitur hoc in loco, sicut. n. uina plura permixta incautos facile decipiunt, & inebriant, ita verba artificiosè prolata, & ficto animo composita facile auditores in errorem inducunt, itaque latere debent, & ita peonúciari, vt à natura prouenire uideantur. hoc est, quod ait Quintil. lib. 4. Optimæ verò præparationes erunt, quæ latuerint, vt à Cicerone sunt quidem utilissimæ prædicta omnia, per quæ Miloni Clodius, non Clodio Milo inuidiosus esse uideatur. plurimum tamẽ facit illa callidissima simplicitatis imitatio; Milo autem cum in Senatu fuisset eo die quoad Senatus est dimissus, domum uenit, calceos, & uestimenta mutauit, paulisper dum se vxor, vt fit, comparat, commorarus est. quam nihil præparato, nihil festinato fecisse videtur Milo? quod non solũ rebus ipsis vir eloquentissimus, quibus moras, & lentum profectionis ordinem ducit, sed uerbis etiam uulgaribus, & quotidianis, & arte occulta consecutus est. hæc Quintilianus.

Καὶ οἷον ἡ Θεοδώρου φωνὴ πέπονθε πρὸς τὴν τῶν ἄλλων ὑποκριτῶν. ἡ μὲν γὰρ τοῦ λέγοντος ἐοικέναι, αἱ δ' ἀλλότριαι. tex.30

Debet igitur esse oratio, qualis esse Theodori vox videbatur ad aliorum histrionum vocem comparata. nam eius ipsius, qui dicebat, illa esse videbatur, voces autem reliquorum aliena.

Naturam personarum imitari debet Orator in dicendo, atque ita eloqui, ut nihil fictum, nihil simulatum esse in oratione uideatur. nam ficta omnia celeriter tamquam flosculi decidunt, nec simulatum quicquam potest esse diuturnum. talis denique debet esse oratio, qualis videbatur esse uox Theodori tragici histrionis, quoties ad aliorum histrionum uocem comparabatur. nam ita cuiuslibet ætatis, ordinis, conditionis, sexus, hominũ uocẽ imitabatur, vt non histrionis vox, sed eius ipsius personæ, quæ loquens inducebatur, esse uideretur, cum aliorum histrionum uoces, vt erant, ita etiam alienæ uiderentur. de hoc histrione lib. 7. Politicorum ita inquit, Profecto haud male de hoc Theodorus tragœdiarũ actor censuit, neminem enim unquam vel leuem actorem ante se agere passus est, quod eis, quæ prima audiuntur, spectatorum animi conciliari soleant. meminit etiam Plutarchus multis in locis de hoc histrione nominatim in eo libro, in quo tractat, quo modo quis sine inuidia seipsum laudare possit. debet igitur Orator magnam in eo diligentiam adhibere, vt quamuis summo artificio utatur in dicendo, tamen eius locutio propria, naturalisq; esse uideatur. comm.

Κλέπτεται δ' ἐὰν, ἐάν τις ἐκ τῆς εἰωθυίας δέξαλίκτου ἐκ λέξεων συνθῇ. ὅπερ Εὐριπίδης ποιεῖ, καὶ ὑπέδειξε πρῶτος. tex.31

Facile verò artificium occultatur, si quis è communi sermonis cõsuetudine verba seligens, orationem suam componat, quod Euripides obseruat, & primus hanc rationem ostendit.

Occultandi artificij ratio (inquit) illa est, ut orator uerba seligat è cõmuni sermonis consuetudine, & ex delectis uerbis orationem suã componac. hoc. n. modo duas res utiles assequetur. primò quia dicendi genus suspectũ esse minimè poterit, quod usitatis uerbis, & quodãmodo ijs, qui audiunt innatis, utatur. deinde quia in ipso uerborum delectu, quod, vt Cæsar aiebat, initiũ est eloquentiæ, poterit elegãtiora sumere, uimis uerò plebeia, atq; uulgaria dimittere, sic. n. erit ornata oratio, & quodammodo noua, atque peregrina, neque tamen ob artificiũ suspecta. hanc (inquit) rationem secutus est Euripides, & primus fuit, qui uiam hãc aperirer. cum ante illum Poetæ multo liberiores essent in dicendo, & uoces alienas, remotissimas à uulgari consuetudine, & nimis durè translatas usurparent, ut ex tragedijs Aeschili facile intelligi potest. usus igitur quotidiani sermonis, cum uerborũ delectu usurpatus, nõ tantum Oratoribus, sed etiam Poetis comm.

maximam

maximam afferre laudem poteſt. at verò contra, nihil, vt ait Quintilianus, odioſius eſt affectatione. vnde fit, vt qui nimis vetuſta, aut obſoleta, aut externa verba orationi ſuæ frequenter inculcant, meritò rideantur.

CAPVT V.

De verborum ſpeciebus, & quibus ſingulæ conueniant.

tex.32 Ὀνομάτων δ' ὀνομάτων, καὶ ῥημάτων, ἐξ ὧν ὁ λόγος συνίσταται, τῶν μὲν ὀνομάτων τοσαῦτ' ἐστὶν εἴδη, ὅσα περ τὰ διωρισμένα ἐν τοῖς περὶ ποιήσεως. τούτων γλῶτταις μέν, καὶ διπλοῖς ὀνόμασι, καὶ πεποιημένοις, ὀλιγάκις, καὶ ὀλίσαχοῦ χρηστέον. ὁποῦ δέ, ὕστερον εἰρήσθω.

Cum autem è nominibus, & uerbis oratio conſtituatur, & nominum tot ſint ſpecies, quot in arte poetica declaratum eſt, rarius Orator, & paucioribus in locis uti debet peregrinis, & tunctis nominibus, & factis: vbi verò deceat uti, poſtea dicemus.

COMM. QVAE vocabula rarius, & quę frequentius vſurpare debeat Orator hic explicat. omnis. n. oratio conſtituitur è nominibus, & verbis. ſed nominũ varia ſunt ſpecies, vt in Arte Poetica demonſtratum fuit. ſunt. n. propria, hoc eſt patrij ſermonis vocabula, ſunt peregrina, quæ ab Ariſtotele dicuntur gloſſæ. hoc eſt linguæ, ſunt tranſlata, ſunt figurata, ſunt facta, ſunt extenſa, ſunt contracta, ſunt immutata. ex his tot formis, tres tantũ excipit, quibus vti rarius, & paucioribus in locis Orator debeat, hoc eſt peregrina, iũcta nomina, quæ etiã extenſa uocantur, & facta. quibus tamen aliquãdo vtitur, ſed quibus in locis eis uti liceat, poſtea declarabit. quas Ariſtoteles γλώττας appellat, nos peregrina uertimus, ea de cauſa, quoniã infra docet Ariſtoteles, cũ affectus mouere volumus, poſſe nos uti peregrinis verbis, & iũctis, & factis. quo in loco aperte vocat ea ξένα, hoc eſt peregrina, quas hic appellat γλώττας. i. linguas. Quintil. 1. lib. ita ſcribit, protinus. n. poteſt interpretationem linguæ ſecretioris, quas Græci gloſſas uocãt, dum aliud agitur edidiſcere. Ariſtoteles in Arte Poetica ſic ait, Proprium quidẽ dico, quo ſinguli utuntur, glottam verò, quo cæteri. quibus ex uerbis ſatis liquet glottas eſſe, quibus vtuntur aliæ nationes, & idem vocabulũ poſſe eſſe proprium, & peregrinum, propriũ eorum, qui in patrio ſermone illo vtuntur, peregrinum autẽ alijs nationibus, quin in hetruſco ſermone ſiquis latinum ponat uocabulum, id quodammodo peregrinum dici poterit, & ſiquis in latino ſermone græcum, atque ita de alijs.

tex.33 Τότι δ' ἐκτὸν εἰρηται, ὅτι τὸ μεῖζον γὰρ ἐξαλλάττει τὸ πρέποντος.

Cur autem eis abſtinere debeat, iam dictum eſt: nempe quia, magis quàm oporteat, orationem immutant.

10 Repetit cauſam quare debeat Orator peregrina, & iuncta nomina, & facta dimittere, neq; eis uti, niſi certis locis. quoniam (inquit) pluſquam conueniat, & utile ſit, orationem mutant, & à quotidiano ſermone ita remouent, vt ficta eſſe uideatur, & artificium appareat. quæ res plurimum cauſæ uocet. COMM.

Τὸ δὲ κύριον, καὶ τὸ οἰκεῖον, καὶ μεταφορὰ χρήσιμοι πρὸς τὸν ὑπὸ ψιλῶν λόγων λέξιν. σημεῖον δ' ὅτι τούτοις μόνοις πάντες χρῶνται. πάντες γὰρ μεταφορᾶς ἁμαλίζονται, καὶ τοῖς οἰκείοις, καὶ τοῖς κυρίοις. tex.34

20 *Propria verò tantum nomina, atque ſua, & translata ad ſolutam orationem exornandam ſunt utilia. cuius rei ſignum eſt, quod his ſolis omnes vtuntur. nam in loquendo translatis, & ſuis, & proprijs nominibus quilibet vtitur.*

Cum omnis oratoria locutio debeat à communi loquendi conſuetudine, delectu tantũ verborum adhibito promanare, perſpicuum eſt duo tantum uerborum genera ſufficere, ad eam exornandam, hoc eſt propria, & trãſlata. quod ex argumento probari poteſt. q in familiari colloCOMM.
30 tione, & quotidiano ſermone, nemo eſt, qui non & proprijs, & tranſlatis nominibus utatur. propria duobus modis appellat Ariſtoteles, primo, quibus paſſim omnes eiuſdẽ nationis utuntur, vt in Arte Poetica ipſemet explicat, & tunc eis opponũtur glottæ, ac peregrina uerba. secundo quibus ipſæ res primo ſignificãtur, & tũc eis opponũtur tranſlata verba. Cicero coniungit vtrũque modum in tertio de Orat. cum ait, Atque in hoc genere perſæpe mihi admiraudum videtur, quid ſit, quod omnes tranſlatis, & alienis magis
40 delectantur uerbis, quam propriis, ac ſuis. nam propria ſunt oppoſita tranſlatis, & ſua alienis. quæ igitẽ peregrina ſupra nominauimus, ea poſſumus etiam ex auctoritate Ciceronis, aliena vocare. Quod autem ait Ariſtoteles quemliber hominem uon tantum proprijs, atque ſuis, ſed etiã tranſlatis uti nominibus, id etiã Cicero in Oratore ad Brutum ita confirmat, vbi de tenui Oratore loquitur, Trãſlatione fortaſſe crebrior, qua
50 frequentiſsimè ſermo omnis utitur, uon modo vrbanorum, ſed etiam ruſticorum. ſiquidem eſt eorum gemmare vites, ſitire agros, læras eſſe ſegetes, luxurioſa frumenta. Quintilianus lib. 8. de tranſlatione ſic ait: Quæ quidem cum ita eſt ab ipſa nobis cnneeſſa natura, vt indocti quoq; ac non ſentientes ea frequenter utantur, tum ita iucunda, atque uitida, vt in oratione quamlibet clara proprio tamen lumine eluceat.

Ὥςπερ δῆλον, ὡς ἐαν εὖ ποιῇς, ἔσαι τὸ ξενικὸν, καὶ λανθάνειν εἰσάξεται, καὶ σαφήνειαν. αὕτη δ' ἴσῳ, ἡ τῆς ῥητορικῆς λόγου ἀρετή. tex.35

Quare dubium eſſe non poteſt, quin ſiquis hoc rectè fecerit, conſequatur, vt, & peregrina videatur eius oratio, & ars lateat, & apertè dicat, quæ locutionis oratoriæ virtus eſt.

Concludit

COMM. Cõcludit se iam tria docuisse, quæ ad uirtutẽ locutionis Oratoriæ pertineant. nam siquis, inquit, ea, quæ docuimus diligẽter obseruauerit, primo cõsequet, ut eius oratio noua, & nescio quid peregrinitatis in se habere videatur, cum ex delectis tantum uerbis fuerit composita, deinde vt artificium lateat, quia non sint aliunde petita nomina, neque inusitata, neque prorsus inaudita, tum ut aperta, dilucidaque sit oratio, quod propriis nominibus explicetur, & translationes adhibeantur, quæ solent illustriorem, & clatiorem reddere totam orationem. videtur autem Aristoteles inter peregrina translationem etiam constituere, quod in Arte poetica apertissimè facit, eum ita inquit, peregrinum appello glottam, & metaphoram, & exteusionem, & quicquid non est proprium. quem imitatus in Oratore Cicero inter aliena translationem ponit, nam ita scribit; in alienis aut translatum, aut factum, aliunde, aut mutuo, aut factum ab ipso, aut nouum, aut priscum, & inusitatum.

tex.36 Τῶν δ' ὀνομάτων, τῷ μὲν σοφιστῇ ὁ μωνυμίαι χρήσιμοι. περὶ ταύτας γὰρ κακουργεῖ. τῷ ποιητῇ δὲ συνωνυμίαι. λέγω δὲ κύριά τε, & συνωνυμα, οἷον τὸ βαδίζειν. ταῦτα γὰρ ἀμφότερα, & κύρια, καὶ συνώνυμα ἀλλήλοις.

Nomina quæ sunt ambigua Sophistæ connexiunt, ex iis enim fallaciter concludit. quæ verò cognominata, poetæ sunt utilia. voce autem propria, & cognominata vt eo, & vado, & proficiscor, hæc enim, & propria sunt, & inter se cognominata.

COMM. Sunt quædam nomina, quæ multas habent significationes, vt canis, quod animal terrestre latrans, & piscem marinum, & sidus cœleste significat, hæc à græcis dicuntur homonyma, à latinis ambigua, à dialecticis recentioribus æquiuoca, quod æqualiter multa vocent, hoc est significent. atque hæc quidem nomina Sophistis apta sunt, qui non uerè aliquid concludere, sed fallere, atque in errorem inducere tentant. uel efficere, ut aduersarius res absurdas cõcedat, vt, quic quid currit habet pedes, fluuius currit, igitur fluuius habet pedes. Qui pecuniis indiget, pauper est, imperator pecuniis indiget, ergo imperator est pauper. quod est sanum, bene ualet, urina est sana, ergo urina bene ualet. ineptiis, & tidiculis conclusiunculis Sophistæ delectantur. itaque nomina, quæ sunt ambigua venantur, vt quos voluerint, captionibus suis irretiãt. cõtra verò poetæ, qui numeris astricti sunt, sed verborum sibi licentiã usurpant, frequenter multa verba idem significantia congerunt, huiusmodi verò nomina græcè synonyma dicuntur, vel polyonyma, latinè uero cognominata, quod latiuum uocabulum pauci aduertũt. eũ tamẽ eo Cicero in Partitionibus utatur, & cognomines ij dicuntur, qui inter se sunt eiusdem nominis. sunt igitur cognominata interdum etiam propria, ut hæc tria uerba idem significant, eo, vado, proficiscor. & hæc tria nomina, terra, humus, tellus. poetę igitur cognominatis frequenter vtuntur. ut Virgilius initio tertii libri Aeneidos quater idem dixit uerbis cognominatis.

Postquam res Asiæ, Priamique euertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditque superbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troia.

Sæpe etiam Oratores cognominatis vtuntur, ut abiit, euasit, excessit, erupit, & pro Milone; hęc tanta uirtus ex hac urbe expelletur, exterminabitur, eiicietur.

Τὰ μὲν οὖν τούτων ἕκαστόν ἐστι, & πόσα εἴδη tex.37
μεταφορᾶς, & ὅτι τοῦτο πλεῖστον δύναται, καὶ ὅτι ποιησει, & ἐν λόγοις, αἱ μεταφοραὶ, εἴρηται, καθάπερ ἐλέχομεν καὶ πρὸς τοὺς περὶ τοιητικῆς.

Quid igitur horum vnumquodque sit, & quot sint translationis species, & quem fructum poetæ, & oratores transl. ationes ferant, dictum est vt antea [illegible] in Arte poetica.

COMM. Quoniam Orator horum omnium nominum naturam habere cognitam debet, ut eis commodo suo uti possit, & hic eam Aristoteles non aperiat, locum ostendit vbi hæc omnia fuerant iam ab eo diligenter tractata. nam in arte poetica singula explicat, ac docet quot modis translationes fiant, & quantam utilitatem, & poetis, & oratoribus asserant. itaque non uult eadem hoc in loco repetere.

CAPVT VI.

Solutę orationi accommodatã esse maxime metaphoram, eiusque virtutes recensentur, & quid in illa ducenda sit seruandum, quidve fugiendum præcipitur.

Τοσοῦτον δ' ἐν λόγοις δεῖ μᾶλλον φιλοπο- tex.38
νεῖσθαι περὶ αὐτῆς, ὅσον ἐξ ἐλαττόνων βουθημάτων ὁ λόγος ἐστὶ τῆς μέτρου, καὶ τὸ σαφὲς, & τὸ ἡδὺ, & τὸ ξενικὸν, ἔχει μάλιστα ἡ μεταφορὰ, καὶ λαβεῖν οὐκ ἔστιν αὐτὴν παρ' ἄλλου.

Tanto autem maiorem industriam in transferendis nominibus oratio soluta postulat, quanto pauciora ad exornandum adiumenta, quam versus habet: cum præsertim orationem diluciadam, & iucundam, & peregrinam translatio faciat, neque eam ab alio quisquam accipere possit.

COMM. VTRA dixerat poetas habere multo plura ornamenta quàm Oratores, quod etiam Isocratis testimonio probauimus. postea uero translationes Oratori concessit. nunc igitur admonet longe maiori industria opus esse Oratori, ut scitè nomina transferat, quàm poetę, & tanto maiori, quanto pauciora habet adiumenta, quibus orationem suam exornet. est enim quasi necessaria translatio, quod his uerbis Cicero testatur. Tertius ille modus transferendi uerbi latè patet, „ quẽ necessitas genuit inopia coacta, & angustiis „

præterea tria maxima bona secum affert opportuna translatio. primo quod orationem apertam, ac dilucidam facit, quam primam esse uirtutem orationis supra docuimus. Secundo quod magnam habet suauitatem, uel quod ingenii specimen est quoddam ait Cicero, transilire ante pedes posita, & alia longe repetita sumere, uel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat, quę maxima est delectatio. Tertio quod efficit, ut oratio peregrina uideatur, & admirationem excitet, est enim translatio quasi mutuatio quædam, cum, quod non habeas, aliunde sumas. huc accedit ex translationis laus, quod eam ab alio non possumus accipere, sed opus est, ut ingenii nostri acumine eam excogitemus, dum à propria significatione, per similitudinem quandam uerbum ad aliam rem deducitur. quidam hunc locum ita intelligunt, ut significet Aristoteles, non posse translationem accipi ab alio quod, s. nihil habeat simile. nã aliud dicitur quod penitus est diuersum. constat autem à penitus diuerso nullam accipi posse metaphoram, quæ semper à similitudine quadam ducitur, & hoc est quod tertio de Oratore Crassus
» inquit; Similitudinis est ad uerbum unum con-
» tracta breuitas quod uerbum in alieno loco tan
» quam in suo positum, si agnoscatur, delectat, si si
» mile nihil habet, repudiatur. atque hæc sanè interpretatio mihi non displicet, licet priori magis assentiar.

tex. 39 Δεῖ δὲ καὶ τὰ ὀνόματα, καὶ τὰς μεταφορὰς ἁρμοττούσας λέγειν. τοῦτο δ' ἔσται ἐκ τοῦ ἀναλόγου. εἰ δὲ μὴ, ἀπρεπὲς φανεῖται. ὅμοιον γὰρ παράλληλα τὰ εἴδη μάλιστα φαίνεσθαι.

Oportet autem & addita ad nomen, & translationes accommodatas sumere, hoc autem fiet, si ex proportione ducantur. sin minus indecorum apparebit; contraria namque inter se collata maximè perspiciuntur.

comm. In tractatione uerborum uis eloquentiæ maxime perspicitur, nam etiam si optima sint uocabula, tamen uenustatem omnem, & gratiam amittunt, nisi quis eis opportunè, & accommodatè utatur. hoc est quod ait Aristoteles, oportere addita ad nomen, & translationes accommodatas sumere, uoco autem addita ad nomen quæ Græcè Epitheta nominantur, & à grammaticis adiectiua, Quintilianus apposita uocat, sic
» enim ait octauo libro; ornat etiã ἐπίθετον, quod
» rectè dicimus appositum Cicero in Partitionibus additum ad nomen appellat, ut nos uertimus. erunt, inquit, accommodata epitheta, & laudabiles translationes, si ducantur ex proportione. nam si proportio non conseruetur, statim apparebit id, quod est indecorum, quoniam quę contraria sunt, & non conuenientia, cum inter se conferuntur, magis fiunt perspicua. uideamus igitur in epithetis primo quomodo sit proportio conseruanda, deinde etiam in translationibus. nam si contrarium epitheton contrario nomini conueniet, etiam id, quod apponere uolumus erit accommodatum, ut si pauperem deo missum, & humilem appellare uoluero, uidebo an dives rectè arrogans, & superbus dicatur, si læta iuuentus benè dicitur, bene etiam tristis senectus appellabitur, & si tranquilla pax bene dicitur, etiam turbulentum bellum rectè dicetur. quod si contraria nomina non fuerint, uidendum est an contrarium epitheton eidem nomini conueniat. tunc enim id, quod addere uolebamus, non erit accommodatum, ut si benè dixit Virgilius Monstrum horrendum, informe, male dicet, qui, Monstrum amabile, formosum appellarit. interdum etiam contraria epitheta eidem conueniunt, cum qualitates, aut quantitates mutantur, ut mala mens, malus animus, bona mens, bonus animus, lati humeri, lata frons, anguſti humeri, angusta frons. interdum plura epitheta eidem nomini adduntur, ut singularis, exi miaque uirtus, incredibilis sapientia, ac pene diuina. multaque eiusdem generis, quæ passim occurrunt apud bonos auctores. & poetæ præcipuè sibi laudes epithetorum usurpãt, ut in arte poetica ait Aristoteles. Virgilius hoc in genere sicut in aliis rebus excellit, ut in quarto Aeneid.

Hinc Numidæ infreni cingunt, & inospita Syrtis
Hic deserta siti regio, lateq; furentes Barcæi.

Sæpe etiam epitheta uim efficientis causæ exprimunt. præcipuè apud poetas, quam figuram Grammatici Metonymiam uocant, Rhetores hypallagen, ut Virgilius in sexto Aeneid.

Luctus, & ultrices posuere cubilia curæ,
Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus,
Et metus, & male suada fames, & turpis egestas.

Tale est illud,

Infelix lolium, & steriles dominantur auenæ.

sic Horatius,

Pallida mors æquo pulsat pede, pauperũ tabernas,
Regumque turres.

Sic lætam uictoriam dicimus, calamitosam offensionem, bellum triste, pacem salutarem ab effectu. quibus epithetis etiã in soluta oratione frequenter utimur. in translationibus proportio seruabitur eodem modo si contraria contrariis adhibeantur, ut si senectus, occasus uitæ rectè dicitur, etiam infantia rectè dicetur ortus uitę. Si uir ignauus in actionibus suis dicitur esse frigidus, qui diligens est, & sedulus, appositè calidus uocabitur. oportet autem magnam esse similitudinem eius rei, ad quã transfertur uocabulum cum ea, à qua transfertur. ut ardere amore, inflammatum esse cupiditate. quod si minima similitudo sit, merito ridetur metaphora, ut in eo Furij carmine,

Iuppiter hybernas cana nive conspuit Alpes.

& illud Ennii merito reprehensum; Cœli ingentes fornices.

Ἀλλὰ δεῖ σκοπεῖν ὡσαύτως φοινικίδι, ὕτω γὰρ ἁρμόττει καὶ οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ πρέπει ἐσθής. tex. 40

Sed videre oportet, sicuti iuueni purpura, ita senì quid conueniat, neque enim eadem eum uestis decet.

Docet qua ratione proportionem seruare ualeamus, si diligenter ea, quæ apposita sunt, obseruemus. comm.

ne mus, exempli gratia iuuenis, & senex oppositа sunt, ergo non eadem ambobus conueniunt, quoniam (ut ait ille) *non omnibus annis*

Omnia conueniunt. quod si purpura iuueni conuenit, aliud quærendum est uestis genus, quod seni conueniat. quoniam non eadem uestis eum decet. idem in translatione seruandum est, vt si adolescentia flos ætatis appelletur, non poterit eodē modo senectus appellari. sed dicetur ætas matura, vel ingrauescens, uel emerita, quæ omnes sunt translationes. ita si pax dicatur tranquilla, uel serena, vel cādida, uel iucūda, bellū dicetur turbulentum, uel procellosum, uel atrum, uel molestum, atque odiosum. atque hoc modo, proportio seruabitur tam in epithetis, quàm in trāslatiouibus, nam frequentissimè epitheta per translationem proseruntur.

τεχ. 41 Καὶ ἐαὐτὸ κοσμεῖν βέλτιον, ἀπὸ τῶν βελτόνων τῷ ἐν τῷ ἧττον φέρειν τὴν μεταφοράν, καὶ τι ψέγειν ἀπὸ τῶν χειρόνων.

Et siquem exornare uolueris ab eis, quæ sunt in eodem genere præstantissima translationem sumere debes, si uero uituperare, ab eis, quæ sunt deterrima.

COMM. Quoniam translationes plerunque uel laudādi, uel uituperandi gratia adhiberi solent, admonet Aristoteles, vt quotiescūque laudationis gratia translationē adhibere uolumus, trāsferamus ea, quæ sunt in eodem genere præstātissima, quoties autem uituperationis gratia, tunc ea trāsferamus, quæ sunt omnium deterrima. exēpli gratia uolumus aliquem laudare, quod sit prudentissimus, & temperatissimus, per translationem igitur eum uocabimus, clarissimum ciuitatis lumē, & exemplar antiquæ seueritatis. cōtra, uolumus uituperare, quod sit ignauus, & uoluptatibus deditus, appellabimus eum teuebricosum hominē è popina extractum. Cicero pro Milone cū iudices à Pompeio delectos laudare uellet, ita per trāslationem exoruauit, delegit è florētissimis ordinibus ipsa lumina. cum autem Clodium tanquam importunissimum hominē uituperare uellet, ita dixit; atque illam beluā iudicij laqueos declinātem irretitā teneret. & alibi, aliter perire pestis illa nō potuit. sed quoniam hoc præceptum Aristotelis paulo obscurius uidebatur, ideo nonnullis illud exemplis illustrat.

τες. 42 Λέγω δ' οἷον, ἐπεὶ τὰ ἐναντία ἐν τῷ αὐτῷ γένει, καὶ φαμὲν τὸν μὲν πλουτοῦντα ἔχειν δεῖν, τὸν δὲ ἀπορεῖν πλουτεῖν, ὅτι ἀμφω αἰτήσεις, τὸ εἰρημένον ἐστὶ ποιεῖν.

Dico autem hoc modo, quoniam contraria sunt in eodem genere: vt si quis dicat, mendicantem deprecari, deprecantem uero mendicare, quoniam utrūque est petere, certe id faciet, quod ante dictum est.

COMM. Contraria sub eodem genere semper sunt uel propinquo, uel remoto. propinquo ut candor, et nigror sub colore, dulce, & amarum sub sapore, virtus, & vitium sub habitu. remoto, ut fortitudo, & ignauia sub qualitate. uerū est igitē semper contraria sub eodem esse genere, sicut hęc duo mendicare, & deprecari, quæ tanquam contraria sunt, & eorum genus est petere, nā & q mendicat, petit, & qui deprecatur. sed in hoc differunt. quod alterum verbum est laudis, alterum uituperationis. deprecari enim dicuntur, qui aliquid à Deis immortalibus postulant, & piis votis ab eis opem implorant. quod omnino est laudabile. qui enim hoc faciūt, se Deis subiiciūt, & eorum prouidentia res humanas administrari confitentur. mendicare uero dicuntur illi, qui stipem, cibum, potum, & cętera, quibus producere vitam valeant, uel hostiatim, uel in publicis locis considētes, petunt, quod certè abiectissimorum est hominum. ergo (inquit Aristotel.) ita per trauslationem immutabimus, cum laudare uolumus eum, qui uictum mēdicet, dicemus illum deprecari. quam artem uidentur etiam ipsi mendici intelligere, cum amore Dei, & religionis ergò petūt. cum autem uituperare uolumus eum, qui Deum assidue deprecetur, dicemus illum assidue mendicare. hac ratione seruabimus id præceptum, quod supra positum est.

τεχ. 43 Ὡς ὁ Ἰφικράτης Καλλίαν μητραγύρτην, ἀλλ' οὐ δαδοῦχον. ὁ δὲ ἔφη, ἀμύητον αὐτὸν εἶναι. εἰ γὰρ αὐ μητραγύρτην αὐτὸν καλεῖν, ἀλλὰ δαδοῦχον, ἄμφω γὰρ περὶ θεόν. ἀλλὰ τὸ μὲν, τίμιον. τὸ δὲ ἄτιμον.

Quemadmodum Iphicrates Calliam uocabat Metragyrtem, non autem Daduchum, at ille respondit, profanum esse Iphicratem. nam si initiatus fuisset, non ipsum Metragyrtem sed Daduchum appellasset. ambo enim hæc nomina sunt ministrorum magnæ Deæ, sed alterum honestum est, alterum abiectum. COMM.

Secundum exemplum eiusdem præcepti. quo usus est Iphicrates in uituperando Callia, & ipse Callias in Iphicratē acuere retorsit. quod ut melius intelligi possit, sciēdum est olim apud Athenienses, & cæteros græcos multos, fuisse, qui Matris Magnæ sacris initiarentur religionis gratia, quoniam putarent initiatos post mortē recta ad superos euolare, si ea sacra caste coluissent, quoniam, ut ait Tybulus, *casta placent superis.*— & Virgilius castos sacerdores in beatorum sedibus collocat. Sic enim ait in Sexto Aeneidos,

Quique sacerdotes casti dum vita manebat.

Sed inter sacerdotes illos Magnæ matris erat maxima differentia. quoniam alii nobiliores, & præstantiores erant, alij uiliores, & abiectiores. inter nobiliores erant, qui Daduchi dicebantur, quod in peragendis sacris lampades gestarent, ut nostro tępore publicis in supplicationibus, qui digniores sunt sacerdotes, sacram hostiam circumferunt, & proximi funalia teuēt accensa. at uero inter ignobiliores erāt Metragyrtæ, qui pro sacris peragendis stipem à populo petebant, & nummos eo modo cogebāt, quibus

in vsu sacrorum vterentur, ita verò dicti sunt à congreganda stipe pro Deorum matre. verbum est enim compositum à mater, & agyrtæ. sunc enim agyrtæ qui sub religionis nomine mendicant. Cicero libro secundo de legibus appellac
» famulos Idęæ matris, cũ sic ait; pter Idęæ matris
» famulos, eosque certis diebus, nequis stipem cogito. nam omnino Ciçero Metragyrtas intellexit. mirum est Erasmum virum alioqui doctissimum in hoc vocabulo fuisse deceptum, qui in prouerbio Metragyrtas non Daduchus, putat Metragyrtem à Mitra dictum, quod Persæ solem mithram appellant, quasi Solis essent sacerdotes, cum à matre denominati sint, & Matris Deum essent famuli stipem cogẽtes, & tympana pulsantes, ut rectè Budæus sentit. nã Plutarchus in Cleomenis uita Ptolemeũ Aegypti regem irridens Metragyrtem appellat, quod esset mollis, & effœminatus, & uoluptatib. sordidis datus, quales erãt Metragyrtæ, quem locũ Tudertinus interpres non intellexit, nã mitratũ inepte cõuertit. sicut etiam hoc in loco Hermolaus Barbarus hallucinatus est. cum tamẽ apertè Iulius Pollux libro tertio scribat Metragyrtẽ Phrygię Deæ sacerdotem significare. Suidas scribit Metragyrtem fuisse quendam, qui cum Athenas uenisset, mulieres matri Deorũ initiabatur, Athenienses autẽ illum interfecerunt, ac præcipitem in barathrum quoddã deturbarũt. sed cum deinde pestis exorta fuisset, oraculum acceperunt, ut interfectum placarent, ideo locum illum, in quo Metragyrtem interfecerant, matri Deorum consecrarunt, & Metragyrtæ ipsi statuam erexerunt. Sed ut ad rem redeamus, Iphierates cum uituperare Calliã vellet, Matris magnæ sacerdotem, uocauit illum Metragyrtem, non autem Daduchum. ut siquis hoc tempore uituperans Episcopum, uocaret eum sacrificulum, aut ædituum. nam Callias eo nomine gloriabatur, quod esset Daduchus, de quo Xenophõ libro Rerum græcarum sexto, sic autem Callias Iphicratis conuicium repressit, ut diceret, omnino profanum esse Iphicratem, & à sacris alienum, neque rebus diuinis operam dare solitum. nam si sacris (inquit) initiatus fuisses, profecto intellexisses me non esse Metragyrtẽ, sed Daduchũ, qui enim frequenter sacrificijs interfunt, sacerdotes agnoscere solent, & nobiliores ab ignobilioribus discernere. Subdit autem Aristoteles hæc duo nomina ministrorum esse Magnæ Deę, ut alij Metragyrtæ alii Daduchi uocarentur, sed alterum honestum est. nam Daduchus nomẽ erat dignitatis, ut hodie Episcopus, uel Abbas, uel præpositus. alterum abiectum. Metragyrtes enim, ut diximus, his erat, q tympana pulsabat, & stipem cogebat, sicut hodie, qui custodes uocantur, uel clerículi, qui ære campano sacrorum signa dãt, & pecunias ad uius sacros à populo petut. qui certe no adeo magno in pretio esse solẽt. quod autem tales essent Metragyrtę, declarat etiam Clearchus apud Atheuæum libro duodecimo, qui Dionysium iunioré Siciliç tyranuum infelicem exitum habuisse memorat.

factus (inquit) Metragyrtes, & tympanorum gestator miserè uitam finiuit. »

Καὶ οἱ μὲν διονυσοκόλακας, αὐτοὶ δ' αὐτοὺς τεχ. 44
τεχνίτας καλοῦσι. ταῦτα δ' ἄμφω μεταφοραί, ἡ μὲν, ῥυπαρόντων. ἡ δὲ, τοὐναντίον.

Et alij quidem Dionysij adulatores, ipsi vero se artifices appellabant. hæc autem ambo transtata sunt, sed alterum sordidorum est hominum, alterum contra.

Apud Athenienses erant sacra Liberi patris, COMM.
q Dionysius etiã, & Bacchus dicebat, & Lænæus pater, unde sacra Liberalia, & Dionysia, & Bachanalia, & Lænæa dicta sunt. ter autẽ singulis annis magno apparatu Dionysia Athenis celebrari solebant. in quibus uarias fabulas agebãt. nã in eis (ut Libanius refert) & tragici, & comici poetæ, & tibicinum chori cõtendebant. choros autem ipsæ tribus constituebant, & ornabant, q̃ decem erant numero, atque in unaquaque tribu Choragus unus erat, q sumptu sneceſſarios suppeditaret. aderant etiam magistri, qui scenas ornarent, & actores exercerent, & choros instituerẽt. quos uulgo Dionysocolacas uocabãt, hoc est Dionysij adulatores, quod in gratiam Dionysij laborarent, & eius laudes canendo celebrarẽt. sed quoniam hoc uocabulum sordidum, & abiectum uidebatur, ut adulatore sdicerentur, ipsi se artifices appellabant. sicut etiam Athenæus eos appellat libro quinto, eum ita inquit; poste eos ibat Philiscus poeta, qui Dionysii sacerdos erat, & omnes ipsius Dionysii artifices. ambo autem hæc uocabula (inquit Aristoteles) translata sunt, siue adulatores Dionysii, siue artifices dicantur. Sed hæc est differentia, quod alterum est sordidorum hominum. nam adulatorem appellari sordidum est, alterum contra. artifex enim laudis nomen est. hæc est uera huius loci interpretatio. nam qui uoluut hunc locum ad familiares Dionysii Siciliæ tyranni referre, non mihi sanè probantur. qui ab alijs adulatores Dionysij uocarentur, ipsi se artifices appellarent. quod arte sua scirent Dionysii animum tractare. nisi fortasse hoc, à sacrificijs illis, & ludis Liberi patris, ad Dionysium tyrannum transtulisſent. quod fieri facile potuit, cum nomen illud esset uulgatissimum, & ita Bacchi histriones diceréntur. Epicurus sane, sicuti Diogenes Laertius scribit, cum Platonicis malediceret, eos Dionysocolacas appellare consueuerat. quoniam Plato cum utroque Dionysio, patre (inquam) & filio Siciliæ tyrannis aliquo tempore uixit. & nonnulli Platonis familiares cum Dionysio diu uixerunt, unde ansam arripuit Epicurus, ut eos Dionysii adulatores uocaret duplici conuicio, & quod essent adulatores, & quod histriones imitarentur.

Καὶ οἱ μὲν λῃσταὶ, αὐτοὶ δὲ αὐτοὺς ἐπορίσας τεχ. 45
καλοῦσι νῦν.

Et prædones hoc tempore se conquisitores vocant.

Apud

MM. Apud antiquos turpe non erat, prædonem, aut latronem appellari. quod Thucydides primo libro copiosè docet, & Numanus ille apud Virgilium libro nono ita se laudat,

Caniciem galea premimus. semperque recentes
Connectare iuuat prædas, & viuere rapto.

Et apud Lacedæmonios laudabile erat occultè furari. postea vero cæperunt fures, & prædones odio haberi, & id nomen uituperari. itaque ait Aristoteles hoc tempore quo nomen prædonum magno nitio datum, qui prædones sunt, mutant sibi nomen, & loco prædonum se conquisitores vocant, quod magno studio pecuniam undique conquirant, & hoc modo rem familiarem amplificēt. hoc autem nomen laudis est, vt quis vocetur conquisitor, uel (ut ita dicam) lucrator. hoc enim græcum illud τοριστὴς proprie significat.

tex.46. Διὸ ἔξεστι λέγειν τὸν ἀδικήσαντα μὴ ἁμαρτάνειν, τὸν δ' ἁμαρτάνοντα, ἀδικῆσαι. καὶ τὸν κλέψαντα, ἔλαθεῖν, ἢ πορθῆσαι.

Quare licet eum, qui se iniuste gessit, dicere lapsum esse, qui vero lapsus est, iniustè se gessisse: ita eum, qui furatus est, sumpsisse, vel depopulatum esse.

comm. Hæc ratio valet etiam ad amplificādum, & imminuēdum in causis forēsibus, vt si defendamus eum, qui iniustè se gesserit, dicemus eum esse lapsum, & per imprudentiam peccasse, ideo illi esse ignoscendum. si uero accusemus eum, qui leuiter peccarit, dicemus eum iniuste se gessisse, & magnam fecisse iniuriā, ideo esse puniendū. eodē modo, qui defendit furem, dicet, eum sumpsisse rem eam, de qua furti arguitur, non furatum esse. qui uero accusat, dicet eum depopulatū fuisse, nam accusatio semper crimen auget, atque amplificat, defensio minuit, atque extenuat.

tex.47 Τὸ δὲ ὡς ὁ τήλεφος Εὐριπίδης φησὶ κώπας ἀλάσσειν, καὶ βαθὰς εἰς μυσίαν ἀπρεπὲς, ὅτι τὸ ἀλάσσειν μεῖζον ἢ κατ' ἀξίαν. ἡ κέλευθος οὗτος.

Illud autem, quod apud Euripidem Telephus ait, remo imperans, & in Mysiā descendens, indecorum est: maius est enim imperare, quam conueniat. itaque non latet.

comm. Quoties maior est, aut minor translatio, quā conueniat reprehendi debet, quoniam proportionem non seruat. quare uitiosæ translationis exemplum ponit Aristoteles, sumptum ex fabula Euripidis, quæ Telephus inscribebatur. nam hoc tempore non amplius extat ea tragœdia. reprehendit autē Euripidem, quod dixerit remo imperare. quoniam maius est hoc verbum imperare, vel regnare, vt græcum verbum sonat, quā remo conueniat. quo fit, vt translatio latere nō possit, sed ars affectata appareat, quod uitiosum est, vt supra demonstratum fuit. alibi eriam idē Euripides dixit κώπης ἄναττες, ideſt, remi reges, quod eodem modo vitiosum est. nam gubernatores nauium non bene reges uocantur, cum hoc verbum quadam maiestate plenum sit, & potius diuinum quam humanum. itaque viris tantum excellentissimis accommodari debet, & ad ea, quæ sunt in suo genere præstantissima transferri, ut rex ferarum, Leo, regina auium, aquila, rex apum, quæ per translationem dicuntur. hoc est quod tertio de Oratore Crassus ait, Nolo esse aut maius quam res postulat, vt tempestas » comessationis, aut minus, ut comessatio tempe » statis. nolo esse verbum angustius id, quod trans » latum sit, quam fuisset illud proprium, ac suum. » Quidnā est obsecro, quid te adiri abnutas? melius esset, uetas, prohibes, absterres. non debet igitur esse translatio vel humilis, vt, saxea est ver ruca, vel sordida, vt stercus curiæ, uel obscœna, ut castratam esse Rēp. vel dura, vt capitis niues, uel nimis poetica, ut pastor populi, uel dissimilis, vt florida Senectus. Metaphora enim (ut ait Quintilianus) aut vacantē occupate locū dēt, » aut si in alienū venit, plus valere eo, qđ expellit. »

Ἔστι δὲ, καὶ ἐν ταῖς συλλαβαῖς ἁμαρτία ἐαὶ μὴ ἦ ἡδείας σημεῖα φωνῆς. οἷον, Διονύσιος προσαγορεύει ὁ χαλκοῦς ἐν τοῖς ἐλεγείοις, κραυγὴν καλλιόπης τὴν ποίησιν, ὅτι ἄμφω φωναὶ. φαύλη δὲ ἡ μεταφορὰ, ταῖς ἀσήμοις φωναῖς. tex.84

Est etiam interdum in syllabis ipsis error, cū non iucundæ vocis signa sunt, vt Dionysius cognomento Aeneus in Elegys suis poesim appellauit, stridorem Calliopes. quoniam ambæ voces sunt. sed improbanda est translatio, quæ fit in vocibus non significantibus.

comm. Magna diligentia adhibenda est in transferēdo, quoniam non tantum in rebus peccatur, sed etiam in uerbis, atque adeo in syllabis ipsis, ac sono verborum, si uoces, quę transferuntur. syllabas habent insuaues, atque asperas, & res ipsā incūdas, ac suaues requirat. tunc enim syllabę, sonique iucundæ uocis signa esse non possunt. in quod vltiō incidit Dionysius poeta elegiarū scriptor, qui cognomento Ferreus, vel Aeneus dicebatur. is enim in suis Elegijs poesim appellauit κραυγὴν καλλιόπης, ideſt, stridorē Calliopes. quamuis enim ambæ voces sint, hoc est, & poesis, & stridor, tamen hæc metaphora vitupetanda est, quæ fit in voce aspera, nihilque significāte, nam stridor aspera vox est, nihilque significat, præter inanem quendam, & odiosum strepitum. at poesis vocem habet iucundam, suauē, amabilem, & bene significantē. itaque non stridor, aut clāgor, aut strepitus, sed cātus, aut oda, aut harmonia Musarum vox est appellanda. nā fortasse etiam Horatius iuste reprehēdi potest, qui ita de procis Penelope verba faciens, dixit,

Ad strepitum Citharæ cessatum ducere curas.
Cum fuerim esset, Ad sonitum, vel Ad cantum.

Sed hoc tamen longe minus vitiosum est, quam illud Dionysij, cum Horatius de Cithara, Dionysius de Calliopa Musa loquatur. Atheneus libro quintodecimo narrat, qua de causa Dionysius hic fuerit Aeneus appellatus. quoniā (inquit) Athenienſibus persuadere conatus est, vt numismate æneo uterentur. quod si rem asperā, & odiosam

significare uolumus, debemus etiam syllabas, & uoces asperas inuestigare, alioqui translatio carere uitio non poterit, vt Virgilius in Bucolicis cum imperitum cantorem notare uellet, ingeniosissimè uoces transtulit, hoc modo;

—— non tu in triuiis indocte solebas
Stridenti miserum stipula disperdere carmen.

Quatuor enim translatis uocibus mirificè ignorantiam cantoris expressit, quæ omnes asperitatem quandam à suaui cantu alienissimam habent. quod si dixisset, clamanti uarium palea diffundere carmen, quamuis totidem sint translatę uoces, tamen quia non seruant illam asperitatem, omni laude carerent.

tex.49 Ἔτι δὲ, οὐ πόρρωθεν λεῖ, ἀλλ' ἐκ τῶ συγγενῶν, καὶ τῶ ὁμοειδῶν μεταφέρειν τὰ ἀνώνυμα ἀνομασμένως, ὁ λεχθεὶς, δῆλόν ἐστιν ὅτι συγχρῆς. οἷον, εἰ τῶ αἰνίγματι τῶ Δοξιππιδείω, Ἄνδρ' εἶδον πυρίχαλκον ἐπ' ἀνέρι κολλήσαντα. Ἀνώνυμον γὰρ τὸ πάθος. ἔστι δ' ἀμφω πρόσθεσίς τις, κόλλησιν πίνυμ ἔφη τινὰ τῆς συκίας προσβολήν.

Præterea videndum est, ne longe ducantur translationes, sed ex propinquis, atque eiusdem generis, vt quæ proprium nomen non habent, eis illud imponatur, quod statim affine esse videatur: vt in celebri illo ænigmate; Hominem vidi, æs igne, in homine conglutinantem. hæc enim affectio proprio nomine caret. sed tamen in ambobus est appositio quædam. conglutinationem igitur appellauit ipsam cucurbitulæ adiectionem.

COMM. Metaphoræ, quæ nimis è longinquo ducũtur, semper uitiosæ sunt, vt capitis niues, pro furfuribus, hoc est quod Crassus præcipit tertio de Oratore. Deinde uidendum est (inquit) ne longe
» simile sit ductum, Syrtim patrimonij, scopulum
» libentius dixerim. Charybdim bonorum, uoragi
» nẽ potius, facilius enim ad ea, quæ uisa, quam ad
» illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. debent igitur ex propinquis, atque eiusdem generis metaphoræ duci, ut quæ proprium nomen nõ habent, eis similitudine quadam imponatur, vt agros sitire, lætas esse segetes. Ouidius,

Luxuriat phrygio sanguine pinguis humus.

Nam humum luxuriare, & esse pinguem, duæ sunt, appositæ, & accommodatæ metaphoræ. hac enim de causa fuit inuenta metaphora, ut rebus, quæ nomine carent, aliquod nomẽ addatur, ꝙ affinitatem aliquam habere uideatur. hoc autẽ declarat Aristoteles quodam eo tempore celebri, & peruulgato ænigmate, quod ita ꝓponebatur, ut verbum verbo reddamus, Hominem uidi, igne æs in homine cõglutinantem. quo ænigmate significabat auctor, se uidisse hominem, id-est chirurgũ, aut medicum, qui cucurbitulas ad eliciendum sanguinẽ, quas uulgo uentosas appellant, homini ægroto scilicet, imposita flãma (sicuti fieri solet) apponeret. sunt autem in hoc ænigmate trea metaphoræ, omnes è propinquo, & simili ductę. nã primo ipsas cucurbitulas appellauit æs, à materia, ex qua fiebant eo tẽpore. nã licet hodie fiãt ex uitro, tamẽ apud antiquos ex ære fieri consueuerant, quod apertè Cornelius Celsus ostendit libro secundo capite undecimo, cuius hæc sunt uerba, Cucurbitularũ duo » genera sunt, æneũ, & corneum, Aenea altera par- » te patet, altera clausa est, cornea altera parte » æque patẽs, altera foramẽ habet exiguũ. in æneã » linamenrum ardens conijcitur, ac sic os eius cor » pori aptatur, imprimiturque, donec inhæreat, & » quæ sequuntur. Paulus Aegineta libro sexto etiam ex uitro fieri suo tempore solitas ostendit. sed tamen æneas longe uitreis anteponit, quoniam ad sanguinem euocandum maiorem uim habent, propterea quod maiorem flãmam sustinent, uitreæ uero facile frãgãtur. Sic igitur cucurbitula æs appellatur, vt ensis, ferruni dicitur, & pecunia argentum, & lectus pluma. secũda trãslatio est à genere, nam igné pro flamma posuit; quæ in cucurbitula concipitur ardente linamento. quod autem flamma sit ignis species, affirmat Aristoteles Topicorum libro quinto. tertia ducitur à simili propter inopiam proprij uocabuli, nam conglutinare proprie de materia dicitur, quæ alteri materiæ glutine aptatẽ, unde glutinatores, qui glutine aliquid cõiũgũt. cũ aũt illa affectio, atque actio apponẽdæ cucurbitulę nomine careat, vsus est auctor illius ænigmatis similitudine quadam à glutinatoribus ducta, quoniã in utraque actione quędam est appositio, sicut enim faber glutine lignum ligno accommodat, ita medicus corpori ægrotãtis cucurbitulã apponit, hac de causa illam adiectionem cucurbitulæ conglutinationem uocauit. sic igitur explicatũ est illud ænigma. nam idem est, ac si dixisset. uidi medicum, qui cucurbitulas, in quas linamentũ ardẽs cõiecerat, ægrotantis corpori sic apposuit, ut inhæretent. hæc autẽ ideo pluribus uerbis explicui, quoniam interpretes quidam peruersè locum hunc conuerterunt. Plutarchus in cõuiuio septem sapientum, quod nos olim adolescentuli in latinum sermonem conuertimus, hoc ænigma attribuit Eumeti puellæ doctissimæ, q̃ à patris nomine Cleobulina fuit etiam appellata. nã eius pater Cleobulus, inter septẽ numerat. Sic enim in eo conuiuio loquitur Aesopus, An non magis » ridiculũ est, hæc ænigmata soluere nõ posse? qua » le illud est, quod paulo ante quã cænaremus no » bis ista puella proposuit: uidi hominẽ igne ęs in » homine conglutinantem. quid hoc est? posses ne » dicere? imo vero neq; intelligere possum (inquit » Cleodemus) Atqui nemo magis (inqt Aesopus) » quam tu, hoc nouit. neque quisquam melius fa- » cit, quod si negaueris cucurbitulas huius rei testes habebo, Tũc ridere cepit Cleodemus. utebatur enim ipse cucurbitulis, plusquam alij solerẽt eius tpis mediei, & maxime per eum cępit hoc genus curationis in usu esse, & ubiq; diuulgari.

tex.50 Καὶ ὅλως ἐκ τῶ ἢ τῶ μὴ λαβεῖν διαιρεῖς. αἱ μεταφοραὶ γὰρ αἰνίττονται· ὥστε δῆλον, ὅτι τῶ μεταλῦσαι.

Atque

Atque omnino ex bene confectis ænigmatibus licet egregias translationes sumere. nam ex translationibus ænigmata fiunt, quare perspicuum est ratione sumptam esse translationem.

COMM. Siquis aduertat ænigmata, quæ bene confecta sunt, & nulgo laudantur, poterit ex eis laudabiles sumere translationes. propterea quod ænigmata omnia ab ipsis translationibus oriuntur. itaque non dubium est, quin ea translatio, quæ ex bene confecto ænigmate sumitur, sit cum ratione sumpta. ponamus enim exempli gratia unum ænigma, & uideamus, quomodo ex eo, commodæ translationes sumi possint. notum est carmen illud de glacie,

Mater me genuit, eadem mox gignitur ex me.

Mater est aqua, unde glacies gignitur, sed cum liquescit glacies, iterum in aquam conuertitur. Ergo qui dixerit, aquam glaciei matrem, aut glaciem aquæ filiam, bene, atque appositè duo uocabula transferet, hoc est quod significare uult Aristoteles. quod autem ex translationibus ænigmata fiant, affirmat etiam L. Crassus tertio de Oratore his quidem verbis, Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Iam cum fluxerunt continuæ plures translationes (ut ait Cicero) alia plane fit oratio, itaque genus hoc græci appellant allegoriam, nomine recte, genere melius ille, qui ista omnia trãslationes nocat. intelligit autem Cicero Aristotelem qui hoc in libro allegoriam sub translatione comprehendit, quoniam re uera nihil aliud est allegoria, quam continuata translatio, vt ea Virgilij in Georgicis,

Sed nos immensum spatijs confecimus æquor.
Et iam tempus equum spumantia soluere colla.

tex. 51 Καὶ ἔστι καλῶν.

Debet à pulchris rebus duci translatio.

COMM. In oratione deformitas omnis fugienda est, & pulchritudo, atque elegãtia quærenda. quam obrem (ut ait Crassus) in translatione fugienda est omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo: nolo morte dici Africani castratam Remp. nolo stercus curiæ dici Glauciam, quamuis sit simile, tamen est in vtroque deformis cogitatio. Quædam etiã (ut ait Quintilianus) parum speciosa dictu per translationem explicantur, ut Virgilius tertio Georgicorum;

Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior vsus
Sit genitali arui, & sulcos oblimet inertes.

Talia sunt, liberis operam dare, uentrem exonerare. quæ si propriis nominibus dicerentur, essent omnino deformia. Illa uero pulchra sunt, & ad ornatum mire faciunt, lumen, & ornamentum Reip. nunc imperij nostri splendor illis gẽtibus lucet. è florentissimis ordinibus ipsa lumina, claritas generis, flumen aureum fundens orationis, & innumerabiles aliæ, quibus ubique scatet Cicero. Sed illa etiam, quæ significantiorem faciũt orationem inter pulchra numerantur, ut pro Milone, Et quidem cæteras tẽpestates, & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum, semper putaui Miloni esse subeundas. »

CAPVT VII.

De Nominum pulchritudine, quæ in transferendo adhibenda, item de epithetis, & diminutione.

tex. 52 Κάλλος δὲ ὀνόματος, τὸ μὲν, ὥσπερ Λυκίμνιος λέγει ἐν τοῖς ψόφοις, ἢ τῷ σημαινομένῳ, ἢ ἦχος δὴ ὡσαύτως. ἔτι δὲ τρίτον, ὃ λύει τὸν σοφιστικὸν λόγον, ὃ γὰρ ὡς ἔφη Βρύσων οὐθεὶς αἰσχρολογεῖν, εἶπερ τὸ αὐτὸ σημαίνει τόδε, αἰτὶ τοῦ τόδε εἶπεῖν, τοῦτο γὰρ ὄζει ψεύδους, ἴσει γὰρ ἄλλο ἄλλου κυριώτερον, ἢ ἀμοιωμένον μᾶλλον, ἢ οἰκειότερον, τῷ ποιεῖν τὸ πρᾶγμα πρὸ ὀμμάτων.

Nominis autẽ pulchritudo (sicuti Lycimnius tradit) aut est in sono, aut in significatione. & turpitudo similiter, Sed præter hæc, tertium quiddam est, quo fallax conclusio Sophistarum soluitur. neque enim verum est, quod Bryson dixit; neminem esse, qui turpiter loquatur, cum idẽ significetur siue hoc, siue illo modo dixeris. hoc autem falsum est, nam aliud alio nomen magis est proprium, & rei magis simile, & magis accommodatum, vt res oculis quasi subijciatur.

COMM. QVONIAM à pulchris rebus translationes esse ducendas docuit, nunc quærit, quæ sit nominis pulchritudo, quoniam nomina sunt rerum notæ. sed tamen sæpe fit, ut res pulchræ turpi notentur nomine, & contra res turpes honesto nomine significẽtur. at Orator turpia semp, & sordida nomina fugere debet, siue res honestas, siue turpes tractet. nam si contingit esse necesse rem turpem significare, debet orator nomen eius rei proprium dimittere, & à re pulchra nomen aliud mutuare. neque enim dicet Orator concumbere cum muliere, sed rem habere, neque merdam appellabit, ut Martialis, sed detractionem confecti, consumptiúque cibi, vt Cicero de Vniuersitate. Itaque cum pulchris nominibus in translatione sit utendum, uidendũ est, quibus in rebus sit nominis pulchritudo, & Lycimnius quidem rhetor, Gorgiæ Leontini auditor, ac sodalis, vt Halicarnasseus in uita Lysiæ scribit, aut in sono, aut in significatione pulchritudinem nominis esse censuit, & eodem modo turpitudinem. sed hæc enumeratio tanquam manca, & imminuta reprehenditur ab Aristotele, quoniam præter sonum, & significationem, est quiddam tertiũ à Lycimnio prætermissum, quod ad orationis pulchritudinẽ faciat, & quo fallax quædam Sophistarũ conclusio dissoluitur. quod qualis sit intelligemus, si conclusionem illam Sophistarũ prius explicuerimus, & refutauerimus. ait enim Bryson Sophista, Neminem esse qui turpiter loquatur. neque ulla esse turpia vocabula. nã si duo sunt, quæ idem significent, aut ambo pari

ter obſcœna erunt, aut neutrum, ut cacare, & uentrem exonerare, ſed uentrem exonerare nõ eſt obſcœnum, ergo neque caçare. quod item de alijs omnibus, q̃ turpiora uidentur, ſentiendum eſt. hæc eſt Bryſonis ratio, quam Stoici poſtea ſtudioſe defenderũt. ut epiſtolarum libro nono Cicero teſtatur his verbis, Placet Stoicis ſuo
» quamque rem nomine appellare. ſic enim diſſe-
» runt nihil eſſe obſcœnum, nihil turpe dictu, & quæ ſequuntur, nam tota illa epiſtola ad Papirium Pœtum de hac re docte, & ingenioſe Cicero diſputat, & Stoicorum ſententiam defendit. ſed tamẽ in extrema epiſtolæ parte ſic ait, Ego
» ſeruo, & ſeruabo (ſic enim aſſueui) Platonis ve-
» recundiam. Ariſtoteles Bryſonis concluſionem nonnullis rationibus euertit, quarum prima hæc eſt, Quamuis aliqua nomina idem ſignificent, non tamen ſunt æque turpia, aut æque honeſta, quoniam facile fieri poteſt, ut aliquod uocabulum ſit alio magis proprium, & magis ſimile, & magis accommodatum ad rem oculis ſubiiciẽdam. ut cum illud nomen quis audit, ob ſimilitudinem quaſi oculis rem ipſam cernere uideatur. ut ſiquis rem uenereã dicat, & membra Veneri dedicata, honeſte loqui putabitur. ſed ſi ipſum actum coeundi cum muliere, & pudenda membra proprijs nominibus appellet, quia rem turpem, quaſi oculis ſubiicit, turpiter loquetur.

tex. 53 Ἔτι οὐχ ὁμοίως ἔχον σημαίνει τοδὶ, ἢ τόδε ὥςτε ἢ ὅτως, ἄλλο ἄλλου κάλλιον, ἢ αἰσχιον θάτιον.

Præterea non eodem modo rem ſeſe habentẽ hoc & illud nomen ſignificat, quare hac etiam de cauſa aliud alio pulchrius, aut deformius nomen exiſtimandum eſt.

COMM. Altera eſt ratio, quod ſæpe eadem res, aliquo modo eſt honeſta, & aliquo modo turpis. ergo uocabula quæ rem exprimunt, quatenus eſt honeſta, debent honeſta exiſtimari, quæ uero notant rem, quatenus eſt turpis, omnino ſunt turpia. atq; ita hac ẽt ratione fit, ut aliud alio nomẽ pulchrius, aut deformius exiſtimetur. ut rem habere cum muliere, duabus de cauſis fieri poteſt; uel ut filij generentur, & hoc modo res eſt honeſtiſsima, ſi legitime fiat, uel ut libido tantum expleatur, & ita res turpis eſt. licet igitur una tantum res ſit, aliquo modo eſt honeſta, & aliquo turpis. itaque ſiquis dicat, liberis dare operam, honeſtiſsime loquetur. ſi uero concumbere uel quidpiã tale, turpiſsime loqui uidebit. ita uirile membrũ honeſte dicitur, mentula turpiter. mulieris pudẽda nõ deformiter dici putãtur, cunnum ſiquis dixerit, obſcœnum habebit.

tex. 54 Ἄμφω μὲν γὰρ, τὸ καλὸν, ἢ τὸ αἰσχρὸν σημαίνουσιν. ἀλλ' οὐχ ἢ καλὸν, ἢ οὐχ ἢ αἰσχρὸν, ἢ ταῦτα μὲν, ἀλλὰ μᾶλλον, καὶ ἧττον.

Ambo quidem & honeſtum, & turpe ſignificant, ſed non quatenus eſt honeſtum, aut turpe, uel eãdem quidẽ rem, ſed aut magis, aut minus.

COMM. Quia poterat inſtare Bryſonadueſarius dicens, ambo uocabula rem eandem ſignificare, atq; ideo uel utrunq; eſſe obſcœnum, uel neutrũ. quia uocabula non exprimunt cauſas actionum, ſed res ipſas. hoc uerum quidem eſſe fatetur Ariſtoteles, ſed ait eſſe differẽtiam in uerbis, quoniam res poſſunt eſſe & honeſtę, & turpes. quædã igitur uerba, res, quatenus honeſtę ſunt, exprimunt, quędam autem quatenus turpes. ut Virgilius equarum uuluam, genitale arunm honeſte nominauit. at Catullus epigrammatum licentia ductus, ita turpiter ait,

Præterearictum, qualis defeſſus in actu,
Meientis mulæ cunnus habere ſolet.

Vel ſæpe etiam aliud uerbũ alio magis, aut minus rem eãdem exprimit. quod ſatis eſt ad probandum alia eſſe honeſta, alia turpia uocabula. quo fit, ut in trãslatione ſit hoc diligẽter aduertendũ, ut honeſtioribus uerbis ſemper utamur.

Τὰς δὲ μεταφορὰς ἐντεῦθεν οἰστέον ἀπὸ τῶν καλῶν ἢ τῇ φωνῇ, ἢ τῇ σημαίνει, ἢ τῇ ὄψει, ἢ ἄλλῃ τινὶ αἰσθήσει. διαφέρει δ' εἴπειν, οἷον ῥοδοδάκτυλος ἢ ὡς μᾶλλον, ἢ φοινικοδάκτυλος, ἢ ἐπὶ φαυλότερον, ἐρυθροδάκτυλος. tex. 55

Translationes igitur à rebus ducendæ ſunt, quæ uel uoce, uel poteſtate, uel aſpectu, uel alio aliquo ſenſu pulchræ ſint. plurimum enim interẽſt, ſiquis potius auroram dicat, roſeam, quam purpuream, aut, quod adhuc eſt deterius, rubrã.

COMM. Reuertitur ad propoſitum, reſutata Bryſonis ſententia. cum enim propoſuiſſet, à pulchris rebus translationes eſſe ducendas, poſtea quæſiuit, quibus in rebus eſſet pulchritudo uerborum, & ex Lycimnij rhetoris ſententia dixit eſſe, aut in ſono, aut in ſignificatione. nunc ſuã explicat ſententiam, & ait in quatuor rebus eſſe uerborum pulchritudinem, primum in uoce, deinde in poteſtate, tertio in aſpectu, quarto in alijs ſenſibus. uno autem exẽplo ꝓbat referre plurimum, utrum translatio ſenſus noſtros aut magis aut minus afficiat. Homerus (inqt) auroram ῥοδοδάκτυλον, hoc eſt roſeos digitos habẽtem appellat, quæ certe pulchra eſt metaphora. quoniam illam roſæ uenuſtatẽ amabilẽ, oculis noſtris quaſi ſubiicit, quod ſiquis dicat auorã puniceos digitos habentem, multũ de illa uenuſtate detrahet, ſi uero dicat, rubros digitos habentem longe adhuc deterior erit translatio. atque in uoce quidem eſt pulchritudo, cum rebus ita uoces accommodãtur, ut res aſpera uerbis aſperis enuncietur, iucunda iucundis, ut in primo de Oratore Cicero; Nam quí locus quietis, & trãquillitatis pleniſsimus fore uidebatur, » in eo maximę moleſtiarum, & turbulentiſsimę » tempeſtates extiterunt, in poteſtate cum ſignificantius uocabulum ponitur, ut inflammatum eſſe cupiditate, longe maiorem habet uim, quam ſiquis dicat, uehementer cupere. in aſpectu, quoniã oculorum ſenſus eſt acerrimus, ut ait Craſſus, ideo pulcherrimę ſunt translationes, quæ ad aſpectum referuntur. ut ſplendor generis, claritas familiæ, lumẽ Reip. decus, & ornamentum ciuitatis. ab aliis etiam ſenſibus pulchræ translationes fiunt, ut ab auditu, murmur

maris

maris, sonitus orationis, ventorum strepitus. ab odoratu, odor vrbanitatis. odorari pro intellige re, & præsentire. à gustatu, dulcedo sermonis, dulce gaudium, amara voluptas, acerbitas molestiarum, à tactu, ut mollitudo humanitatis, duri ties animi.

tex. 56. Καὶ ἐπὶ τοῖς ἐπιθέτοις. ἔστι μὲν τὰς ἐπιθέσεις ποιεῖσθαι ἀπὸ φαύλου, ἢ αἰσχροῦ οἷος, ὁ μαχαιροφόρτης, ἔστι δ' ἀπὸ τοῦ βελτίονος. οἷον, ὁ πατρὸς ἀμύντωρ.

Quin etiam epithetis licet à deteriori, & turpiori additamentum sumere, ut Orestes matricida, licet etiam ab honestiore, ut patris ultor.

comm. Epitheta, quæ supra diximus à Cicerone uocari, addita ad nomen, traslationibus adiungun tur, & sæpe uim habent maximam uel ad laudãdum, uel ad uituperandum, uel ad augendum, uel ad minuendum, nam quoties à deteriori, & turpiori sumuntur, ad uituperationem spectant, ut Orestes matricida. Brutus Cæsaris imperatoris interfector. L. Sylla Romanæ plebis euersor. quoties autem ab honestiori, laudationis uim habent, ut Orestes, patris ultor, Brutus patriæ liberator, Sylla nobilitatis propugnator. ad augendum crimen ualent in accusationibus, ut secunda in Verrem actione, depeculatorem ærarij, „ uexatorem Asiæ atque Pamphiliæ, prædonem „ iuris urbani, labem, atque perniciem prouinciæ „ Siciliæ. ad imminuendum eriã crimen addũtur, ut pro M. Cælio, qui primoribus labris gustasset genus hoc uitæ, & extremis ut dicitur, digitis attigissent. Sic auarum hominem; parcum appellabimus, prodigum liberalem, temerariũ fortem, ignauum eautum, uerisimilem prudentem, ut quod vitio datur, in laudem conuertatur.

tex. 57. Καὶ ὁ Σιμωνίδης. ἅτε μὲν ἰδίδου μισθὸν ὀλίγον αὐτῷ ὁ νικήσας τοῖς ἁρμιῦσιν, οὐκ ἤθελε ποιεῖν. ὡς δ' ὑγιαίνων εἰς ἡμιόνους ποιεῖ. ἐπεὶ δ' ἴκανὸν ἔδωκεν, ἐποίησε

Χαῖρε θεαλλοπόδων θύγατερ ἵππαν,
Καίτοι καὶ πρόσθεν θυγατέρες ἦσαν.

comm. *Et Simonides cum ei paruam mercedem traderet is, qui mulabus uictoriam consecutus fuerat, noluit eum carmine suo celebrare, tanquam indignum putaret in mulas carmen condere. postquã uero iustam illi mercedem tribuit, ita ca nere capit;*

Saluete ô uolucrum filiæ equorum,
Atqui etiam asinorum erant filiæ.

Probat alio exemplo pulcherrimo, quod supra dixerat, posse nos & à turpiori, & ab honestiori epitheta sumere. Simonides (inquit) poeta Lyricus, summo vir ingenio, sed lueri paulo eupidior, cũ ab Anaxila Messenio (sicut Heraclides Ponticus auctor est) rogaretur, ut uictoriam suã celebraret, quam in ludis Olympicis mularum quadrigis fuerat consecutus, & paruam ei mercedem Anaxilas polliceretur, respõdit, nolle suo carmine mulas celebrare, quod ea res indigna esse uideretur, cum ipse maioribus in rebus uersari solitus esset. uerum postea quam Anaxilas mercedem auxit, & Simonidi cumulate satisfecit, confestim Simonides Odam suauissimam conscripsit, cuius initium hoc est, quod ponit Aristoteles hoc in loco,

Saluete ô uolucrum filiæ equorum.

Neque enim poterat mulas magis laudare, quam à generis nobilitate, quod ab equis essẽt procreatæ, qua in re, quod turpe erat, tacuit, namque etiam asinorũ erant filiæ, eum ab equis, & asinis muli nascantur, quod autem erat honestum, prædicauit, & eas salutauit tanquam à uelocibus equis progenitas, laudat igitur Aristoteles Simonidis artem, qui cum mulas uituperaret, ἡμιόνους uocauit, quod latine sonat, ex dimidia parte asinas. cum autem easdem laudaret, appellauit, ἀπὸ τῶν θυγατέρας ἵππων. i. uelocium filias equorum. Notandum est, olim solitos etiam mulabus in Olympicis ludis currere, quod non tantum ex hoc loco, sed etiam ex Pindaro satis liquet. qui Olympiorũ Oda sexta Agesiam Syracusanum celebrat, qui mularũ curru uictoriam ex Olympiis reportauerat. ubi tamen interpres ait octogesima quinta Olympiade, sublatos esse mularum currus.

Ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὑποκορίζεσθαι. ἔστι δὲ ὁ ὑποκορισμὸς, ὃς ἐλαττον ποιεῖ καὶ τὸ κακὸν, καὶ τὸ ἀγαθὸν. ὥσπερ Ἀριστοφάνης σκώπτει ἐν τοῖς Βαβυλωνίοις, αὐτὴ μὲν χρυσοῦ χρυσίδ' ἄριον. αὐτὴ δ' ἱματίῳ, ἱματίδ' ἄριον. αὐτὴ δὲ λοιδορίας λοιδορημάτιον, καὶ νοσημάτιον, δέλεσθαι δὲ δεῖ, καὶ παρατηρεῖν ἐν ἀμφοῖν τὸ μέτριον. tex. 58.

Possunt etiam ipsa nomina diminui. est autẽ diminutio, qua uel malum, uel bonum minus uideri facit, ut Aristophanes in Babylonijs canillatur, cum pro auro, dicat aurulum, & pro uestimento uestimentulum, & pro conuicio conuiciolum, & pro morbo morbulum. cautè uerò rem utrãque tractare oportet, & in utraque modum seruare.

Nomina (inquit) diminui sæpe solent, ut uel bonum, uel malum minus uideatur. bonũ, ut gloriola, pro parua gloria. pulchellus homo, pro mediocriter pulchro. malũ, ut febricula, pro parua febri, pauperculus pro mediocriter paupere. sed latini sæpe, etiam blãdiendi gratia, nomina diminuunt, ut corculum, animula, labellum, ocellus, & alia plurima. Aristophanes apud Græcos diminutis nominibus delectari uisus est, ut ex eius eo mediis patet. Aristoteles hoc in loco quatuor exempla ponit, ex fabula Aristophanis, quæ non amplius extat, quæ Babylonij inscribebatur. in ea fabula, pro auro dixit aurulũ, pro uestimento uestimentulum, pro conuicio conuiciolum, pro morbo morbulum. Sic enim græca uerba Aristophanis latinè reddi possunt, licet hæc diminuta nomina uel nunquã, uel raro apud latinos reperiantur. comm.

riantur.quin in oratione graui, & in heroico uersu huiusmodi nomina diminuta locũ nõ habent, nisi forte aliqua necessitas ea usurpare cogat.in epistolis uero, elegiis, epigrammatibus, dialogis,cæterisque eius generis scriptionibus adhiberi possunt,sicut etiam epitheta. sed tamẽ cautè(inquit Aristoteles)utranque rem,hoc est epitheta, & diminuta nomina tractare oportet, & in eis usurpandis modum seruare, qui in rebus omnibus est optimus.

CAPVT VIII.

Frigida elocutio quatuor rebus fit nominibus iunctis, peregrinis, epithetorũ usu nimio,& metaphoris: multaq; veterum Oratorum in hoc genere errata afferuntur.

tex.59 Τὰ δὴ ψυχρὰ, εἰ τέτταρσι γίνονται κατὰ τὴν λέξιν, εἴ τι τοῖς διπλοῖς ὀνόμασιν. οἷον, Λυκόφρων τὸν πολυπρόσωπον οὐρανὸν τῆς μεγαλοκορύφου γῆς, καὶ Ἀκτὴν δὲ στενοπόρον.

Quatuor autem modis elocutio frigida fit,primo in iungendis nominibus: ut Lycophron Cælum appellat Polyprosopon, & terram Megalocoryphon, & litus Stenoporon.

comm. QVod sine ulla gratia est,ac uenustate, neque audientes aliquo modo excitat,sed languorem quendam potius animis inducit,ac tædiũ,atque molestiam,id græci ψυχὸν,latini frigidum appellare consueuerunt. Cicero pro A.Cæcina,caue in ista tam frigida, tãq; ieiuna calumnia delitescas .in » libro de Claris oratoribus.T.Iuuentium scribit, nimis lentum in dicendo, & penè frigidum fuisse. & ibidem, acumẽ M. Pisonis sæpe stomachosum,nonnunquam frigidum. tertio libro Epistolarum ad Quintum fratrem, accusatoribus(inquit)frigidissimis utitur,in Oratore adBrutum ait, ridicula domo allata plerunque esse frigida. & M. Antonius libro de Oratore secũdo monet, ut quæ frigidiora sunt uitemus.Igitur Aristoteles hoc in loco docet,quot modis elocutio frigida fieri soleat, vt cognito hoc vitio possimus illud facilius euitare, & docet quatuor modis elocutionem frigidam fieri posse, Primo in coniunctione,siue compositione verborum, Secũdo in peregrinarum vocum usu, Tertio in epithetis non accommodatis, Quarto in trauslationibus iudecoris. primo igitur exempla ponit eius elocutionis,quæ frigida fit,in iungẽdis nominibus. dicuntur autem nomina iuncta, quæ grãmatici composita vocant,vt armipotens, grãdiloquus, pestifer.quibus poetæ frequentius,quam Oratores vtuntur, licet interdum etiã oratores admittant huiusmodi nomina ex coniunctione facta, & nouata.nam de usitatis nihil hoc in loco dicimus,quæ frequentissima sunt apud Oratores,& maiorem vim habent quam simplicia,vt in Partitionibus Ciceronis docuimus. sed orator non diceret,mare veliuolum,vt Virgilius,neque horriferum Boream, neque aprum nemoriuagum, vt Catullus,neque alia sexcenta, q̃ passim apud poetas occurrũt. Aristoreles tria nomina iuncta reprehendit,quibus Lycophron poeta tragicus usus fuerat. primum est Polyprosopon, quod significat multarũ facierum. sic enim Lycophron cælum appellauit,propter stellarum varietatem, & formas diuersas. quod verbum latine multiforme dici potest,vel,vt quidã verterunt, multifrontium.Secundũ est,Megalocoryphon,quod latine magnos vertices habentem sonat. terram autem ita nominauit,propter montium eminentiam,& collium. nos ficto nomine magniceruicã vel grandiuerticem vertere possumus. Tertium est, Stenoporon, quod angustas vias habentem interpretatur. sic enim litus appellauit. quoniã apud litora sæpe sunt angustæ semitæ, nos angustiuium ficto uomine vertimus,vt vitium hoc latine intelligamus. quam enim frigida locutio videretur, siquis ita diceret; Thales iu cælum multifrontium aspiciens, per grandiuerticem terram propè litus angustiuiũ ambulabat. quis hæc sine risu verba posset audire? hoc vitio cumulata est Apuleij Madaurensis locutio, quid enim frigidius eo membroꝛeneruam, & exossam saltatlonem explicat.ita sagam diuinipotentem dixit,& domuitionem, &plurima alia.

Καὶ ὡς Γοργίας ὠνόμαζε πλοχόμουσος κόλαξ ὑπορκήσαντας, καὶ κατωρκήσαντας. tex.60

Et Gorgias adulatorem uocauit, Ptochomusum.dixit etiam peierantes, & deierantes.

Tria etiam Gorgiæ Leontini verba iuncta tam quam frigida notat,primo quod adulatorem appellarit,Ptochomusum. idest doctè mendicãtẽ. comm. nam adulatores omnia loquuntur ad gratiam, non alia de causa nisi vt aliquid ab eis accipiant, quibus adulantur. itaque quodammodo scite, atq; docte mendicant,siquis latine velit fingere, dicat licet adulator doctipetẽs. deinde quod dixerit ὑπορκίσαντας,& κατωρκίσαντας. quæ verba sunt ex coniũctione nouata, sicut apud Latinos peierantes,& deierantes, tantũ addita præpositione.sed apud latinos iu frequenti usu est deierare,& peierare,quę sunt iũcta verba,apud Græcos autem ὑπορκίζω,& κατωρκίζω non ita sunt in vsu. quare Hermolaus vt etiam apud nos illam nouitatem seruaret, uertit Gorgiæ uerba praeiuros, & probeiuros satis accommodate ad uitium ostendẽdum. quod autem uerba addita prępositione coniuncta dicantur,docet etiam L. Crassus tertio de Oratore,qui verbũ expectotare,ait ex coniunctione factum.

Καὶ ὡς Ἀλκιδάμας, μᾶλλον μὲν τὴν ψυχὴν πληρῶμεν, πυρίζων δὲ τὸν ὄψιν γινομένην, καὶ πλεῖσφορον αὐτὴν τὴν προθυμίαν αὐτῶν ἡμῖν ποιῆσθαι, καὶ πλεῖσφορον τὴν πειθὼ τῶν λόγων κατέχῃσι, καὶ κυανόχρων τὸ τῆς θαλάσσης ἐσλαφος. ταῦτα γὰρ τοῦτα, ποιητικὰ δὴ τὸν διθυραμβον φάνηται. tex.61

Et quemadmodum Alcidamas, furore quidē animus plenus, igniuoma uero facies erat. & Finiferentem existimauit eorum alacritatem futuram, & Persuasionem orationū Statuit esse finiferentem, & Cærulicolorem maris planitiem, quæ omnia propter duplicationem uidentur esse poetica.

COMM. Alcidamas rhetor fuit insignis, de quo supra dictum est, is tamen hoc in loco ab Aristotele reprehenditur, quod nonnulla uerba nimis licentiose coniunxerit. quatuor igitur membra recitat ex Alcidamantis scriptis, in quibus tria uerba iuncta reprehendit. primū membrum est hoc; furore quidem animus plenus, igniuoma uero facies erat, in quo nomen est illud iunctum græcè πυρίχρων. qđ latine colorem ignis habeutem significat, vnde ignicolor, à quibusdam uertitur. quod irati quodammodo atdere uideantur. sed id vocabulū neque apud græcos est oratorium, neque apud Latinos, siue ignicolor, siue igniuoma facies dicatur. Secundum membrum est. Finiferentem existimauit eorum alacritatem futuram. Tertium autem, persuasionem orationum statuit esse finiferentem. in quibus duobus membris, vnum tantum verbum iunctum reprehenditur. ideſt τελεσφόρον, quod finem afferentē significat, sed in vſu uon est apud græcos, sicut neque apud nos, finiferens, aut finiferum. Quartum mē brum est, Cærulicolorem maris planitiē, in quo notatur κυανίχρων ex coniunctione factum. quod significat cæruleum colorem habenrem. hæc (inquit Aristoteles) propter compositionem, & duplicationē non oratoria, sed poetica esse videnť. Laberius poeta in Mimis suis, Arietes reciprocicornes, & lanicutes vocauit. Tertullianus bestias exungues, & excornes uocat, quæ unguibus, & cornibus carent.

tex.62. *Μία μὲν οὖν αὕτη αἰτία, μία δὲ τὸ χρῆσθαι γλώτταις. οἷον, λυκόφρων ξέρξης, τὸν πελώριον ἄνδρα, καὶ σκίρων σίννις αὐτὸν.*

Atque hæc una quidem est frigidæ locutionis causa. Altera uero est, cum quis peregrinis uocibus utitur, ut Lycophron Xerſem pelorium hominem appellauit, dixit etiam Sciron sinnis homo.

COMM. Iam primum modum frigidę locutionis exposuit, nūc secundum aggreditur, qui nascitur ex usu uocum petegrinarum, & barbararum. quo uitio præcipue laborat apud nos ex uetetibus Plautus, ex recentioribus plurimi, sed præcipue Apuleius, Apolliuaris, Martianus, alioqui satis eruditi. Cicero 3. de Oratore, vocem Romanam nihil vult olere pereginum. notat Aristoteles Lycophrontem in duabus vocibus, quibus vſus est, primo quod Xerſem regem appellarit πέλωρον δὲ ἄνδρα, hoc est ingentem, vastumque homiuem. cum Peloron, vel pelorion uox sit exrerna, atque peregrina, quod monstrosum, & prodigiosum significat. Eustatius Thessalam fuisse uocem videtur, innuere, cum scribit apud Thessalos Pelorum loco apud Thessalos. Iliadis libr. 17. Idē tamen Eustatius lib. 3. Odyssex πελώριον quasi πέλας ὄρους dictū scribit; hoc est, qđ montis magnitudinē æquare uideatur, deinde qđ dixerit Sciron sinnis homo, nam Sciron insignis latro fuit à Theseo interfectus, qui hospites acceptos è quodam scopulo ī mare præcipites dabat, dictus autem est Sinnis à Lycophrone propter detrimenta, quæ hominibus importabat. nam Sinnis latrouem, & pernicioſum hominem significat, ut Eustatius auctor est in 1. Iliadis libro, quæ uox à Lemniis est deducta, ut idem Eustatius censet. siquidem Lemni Sinties fuerūt appellati, à uerbo σίνομαι, quod nocere significat, uel qđ armorum inuentores fuerunt, quæ maxime nocent, uel quod olim essent piratę. itaq; postea σίντιες, uel σίντες vel σίννις latro fuit appellatus, qualis Sciron.

tex.63. Καὶ Ἀλκιδάμας ἀθυρμα τῇ ποιήσει, καὶ τὸ τῆς φύσεως ἀπαθαλίαν, καὶ ἀκρατὲς τῆς διανοίας ὀργῆ πεθηγμένον.

Et Alcidamas dixit, athyrma poesis, & natura atasthaliam, & mera animi ira exacutum.

COMM. Notat ēt Alcidamantem Rhetorem, ꝙ peregrinis uocibus, & oratori non conuenientibus usus fuerit. tres autem uoces ponit, quas Alcidamas usurpauerat. prima est, athyrma, quæ uox antiqua est, & peregtina, & tem leuē, ac ludictā significat. Sunt. n. athyrmata, quæ latini crepundia uocant, quę pueris danē ludi gratia, à crepā do, & obstrependo dicta, quo uocabulo usus est Homer. lib. 18. Odyssex, cum sic ait;

— δίδασ' ἀθύρματα δυμῷ.

Vbi Eustatius ait apud antiquos athyrmata idē ēuisse quod παίγνια. i. ludicra, quibus paruuli delectantur. uox igitur hæc prisca est, & omnino poetica. vī. n. Arist. ea uerba, quæ merē poetica sunt, inter peregrina constituere. Itaq; reprehendit Alcidamantem, qđ cum superuacaneum ornatum artis poeticæ significare uellet, dixit athyrma poeſis. scđa uox est ataſthalia, quæ errorē, & peccatum significat, sed oīno poetica est. ea multis in locis vtitur Homerus. nomiuatim uero in 1. Odyssęę ubi de socūs Vlyssis ita ait;

Αὐτῶν γὰρ σφετέρῃσιν ἀταθαλίῃσιν ὄλοντο, ideſt, suis ipsorum stultitiis periere. ubi Eustatius ait Ataſthaliam nō tantum significare demētiam, q̄ damuis abundet, sed ēt detrimentum, qđ in conuiuiis ex ebrietate nascitur. unde satis intelligi pōt frigidē dictum ab Alcidamante; naturæ ataſthaliā. Tertia uox est πεθυμένον, quæ rara est, atq; inusitata. deriuatur à uerbo θύω, quod significat exacuo, & proprie de aptis dicitur, quando indignātur contra canes, & eos dilaniāt. hoc uerbo usus est Eutipides in Phenisſis κάπρειον ἰσθμὸν θήγοντες ἀγρίαν γένυν. i. tanquā apri maxillam asperam exacuentes. quod quidem Euripides ab Homero sumpsit, qui libr. Iliadis. 13. de apro sic ait, αὐτὰρ ὀδόντας θῦνεν. i. sed dētes exacuit, ubi Eustatius ait, hoc esse proprium suis agrestis, ut propter iram dentes exacuat, ideo Virgilius etiam tertio Georgicorum ita inquit;

Ipſe

Ipse uult, denteſque Sabellicus exacuit ſus.
& in quarto eiuſdem operis de ira apum ſic ait,
Spiculaque exacuunt roſtris. ——

Quod ſi quis ad hominem transferat, & dicat, eum ira exactum eſſe; frigidè ſanè, atque ineptè locutus fuiſſe putabitur. ut Alcidamas.

tex.64 Τρίτον δ' εἰ τοῖς ὑπερβάσεις, ἢ μακροῖς, ἢ ἀκαίροις, ἢ ψυχροῖς χρῆσθαι, οἷον μὲν γὰρ ποιήσει πρέπει γάλα λευκὸν εἰπεῖν. οἷον δὲ λέγω τὰ μὲν ἀπρεπέστερα.

Tertius modus frigidæ locutionis eſt, cũ quis epithetis uel longe petitis, uel intempeſtiuis, uel crebris utitur. nam in poeſi lac album dicere conceditur, at uero in ſoluta oratione ſunt indecentia huiuſmodi epitheta.

Tertium modum aggreditur frigidę locutio- COMM. nis, qui fit, quoties epitheta non apta adhibentur. in quibus tria uitia notat. poſſunt. n. eſſe uel longe petita, ut deſultoria ſcientia, ientaculum ambulatorium, apud Apuleium, aut intempeſtiua, & inania, ut lac albũ, niger æthiops, humida uina. aut deniq; nimis crebra, ut Apuleius Hymettos attica, & Iſthmos Ephyræa. & Tenaros Spartiaca, glebæ felices, æternum libris feliciori bus creditæ mea uetus proſapia eſt poetę quidẽ longe liberiores ſunt in epithetis, quã oratores, itaque, conceditur eis ita dicere, *Lac niueum potes, purpureamq; ſapam*, ut Ouidius, neq; reprehenditur poeta ſi dixerit, deutes albi, Cygnus cãdidus, niger coruus, durus adamas, ferrea ſeges telorum, ſed apud oratorẽ (ut ait Quintilianus) quę nihil efficiunt, epitheta redundant.

tex.65 Τὰ δὲ αἱ ἢ καταχρῆ, ἐξαλείφει, καὶ ποιεῖ φανερὸν, ὅτι ποιήσις ἐστιν. ὅπερ δεῖ χρῆσθαι αὐτῇ. ἐξαλλάττει γὰρ τὸ ἦθος, καὶ ξενίζων ποιεῖ τὸν λέξιν. ἀλλὰ δεῖ σοφίζεσθαι τοῦ μέτριου.

Quædam, etiam ſi quis crebrius utatur arte detegunt, planumq; faciunt eam eſſe poeſim. quæ quidem uti oportet, quoniam quotidiani ſermonis conſuetudinem immutat, & elocutionem peregrinam facit, ſed mediocritate opus eſt.

Quamuis epitheta bona ſint, & accommo- COMM. data, non tñ eis crebrius utendum eſt, alioquin erit oratio frigida, atq; affectata, quæ artificium deteget, & efficiet, ut is potius poeta, quam orator eſſe uideatur, quo ſanè uitio undiq; ſcatet Apuleius, ut cum ait; Poſtquam ardua mõtium,
» & lubrica uallium, & roſcida ceſpitum, & glebo-
» ſa camporum emerſi, nec equo indigena peralbo
» uehens, & reliqua. opus eſt quidem interdũ uti
» poetica locutione, qua excitentur audientium animi, quia ſermonem quotidianũ uariat, & quãdam orationi peregrinitatem adfert. ſed modum ſeruare opus eſt, ne artificiũ detegatur, & ne nimis poeticè loquamur. in hac re mirus eſt artifex Cic. qui ſæpe in rebus grauioribus planè poeticis utitur epithetis, & figuris, atq; id tamẽ ſine arte, & naturæ ipſius ductu facere videtur, ut pro Milone, quid illa exclamatione multis epithetis exornata magis poeticum? uos. n. Albani tumuli, atq; luci, uos inquam, imploro, atque „
obteſtor, uosque Albanorum obrutę aræ ſacro- „
rum populi R. ſocix, & æquales, quas ille præce- „
ps anientia, cæſis, proſtratisq; ſanctiſſimis lucis, „
ſubſtructionum inſanis molibus oppreſſerat, & „
quæ ſequuntur.

Ἐπεὶ μεῖζον ποιεῖ κακὸν, τῆς εἰκῆ λέξεως. ἢ μὲν tex. 66.
γὰρ, οὐκ ἔχει τὸ εὖ, ἢ δὲ τὸ κακῶς.

Quoniam ſi modum excedit maius eſt uitium, quam ſi quis ex tempore loquatur. nam ſubita dictio uirtute caret, nimis aũt ornata uitioſa eſt.

Hæc eſt rõ, quare mediocritas diligenter ob- COMM. ſeruanda eſt, & cauendum ne nimis poeticè loquamur. hoc enim (inquit) magis damnandum eſt, quam ſi temere, atque inconſideratè loquamur. cum enim ſubito dicimus. atque ita, ut etiã alij loquuntur, oratio quidem noſtra uirtutibus oratorijs caret, ſed nõ tamen ideo uituperari merito poteſt. cum autem nimis curioſi ſumus in exornando, & modum tranſgredimur, tunc oratio fit uitioſa, iureque uituperatur. nihil eſt. n. odioſius affectatione (ut ait Quintilianus) quicquid autem modum excedit, & importune inculcatur, id affectatum eſt.

Διὸ τὰ Ἀλκιδάμαντος ψυχρὰ φαίνεται. ἀ γὰρ tex.67.
ἡδύσμασι χρῆται, ἀλλ' ὡς ἐδέσμασι τοῖς ὑπερβάλλουσιν, οὕτω ψυχροῖς, ἢ μείζοσι, καὶ ὑπερβήλοις.

Quapropter Alcidamantis oratio frigida uidetur, qui non tanquam condimentis, ſed tanquam cibis utitur epithetis, adeo crebra, & maiora quam deceat, & aperta uſurpat.

Alcidamantem rhetorẽ multum in eo uitupe- COMM. rat, quod opportunè epithetis uti neſciat, atq; ideo frigidam orationem ſuã efficiat; quoniam hic ornatus orationis tanquam condimentum quoddam eſſe dẽt, qui ſuauiorem elocutionem reddat. ut. n. condimenta, quæ epulis adhibẽtur, ſi moderata ſint, & accõmodata, lõge ſuauiores, & gratiores epulas efficiunt: ſi uero ſint immodica, aut non conuenientia faſtidium, & nauſeã mouent, ita epitheta, & reliquus orationis ornatus modicus, & accõmodatus eſſe dẽt, alioqui faſtidium auribus audientium affert. peccat igitur Alcidamas, qui non tanquam condimentis, ſed tanquam cibis, & epulis affatim epithetis utitur. quaſi eis ſolis uelit auditorum famem, atque auiditatẽ explere, nimis enim crebra uſurpat, & maiora, quam rei, de qua agitur, conueniat, & adeo aperta, atq; manifeſta, ut omnibus ars appareat. quod exẽplis probat Ariſtoteles.

Οἷον, οὐχ ἑσπέρα, ἀλλὰ τὸν ὑγρὸν ἑσπέραν. tex.68.
ἢ οὐκ εἰς ἴσθμια, ἀλλ' εἰς τὰ περὶ ἴσθμιον παγκράτιον. καὶ οὐ νόμους, ἀλλὰ τοὺς περὶ πόλεων βασιλεῖς νόμους. καὶ οὐ δρόμῳ, ἀλλὰ δρόμαῖα τῇ τῆς ψυχῆς ὁρμῇ. ἢ οὐχὶ μουσεῖον, ἀλλὰ τὸ τῆς φύσεως παραλαβὼν μουσεῖον. ἢ σπουδῶ-

σὶν

πὸν τὴν φροντίδα τῆς ψυχῆς, καὶ οὐ χαίτης, ἀλλὰ πανδήμου χάριτος δημιουργός, ☾ οἰκονόμος τῆς τῶν ἀκουσάντων ἡδονῆς, καὶ οὐ κλάδοις, ἀλλὰ τῆς ὕλης κλάδοις ἀπέκρυψε. καὶ οὐ τὸ σῶμα παρήμπιχεν, ἀλλὰ τὴν τοῦ σώματος αἰχύνην. καὶ ἀπήμιμον τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιθυμίαν. τοῦτο δ' ἄμα, ☾ ἀπλοῦν, καὶ ἐπίθετον, ἄστε ποίημα γίνεται, καὶ οὕτως ἐξέφερον τὴν τῆς μοχθηρίας ὑπερβολήν.

Non enim sudorem dicit, sed humidum sudarem, neque ad Isthmia, sed ad Isthmiorum celebritatem, neque leges, sed ciuitatum reginas leges, neque cursu, sed animi impetu cursorio, neq; musæum, sed, inquit, cum naturæ musæum accepisset, & tristem animi curam. neque gratia, sed popularis gratiæ, fabricator, & dispensator uoluptatis audientium, neque ramis, sed syluæ ramis occultauit. neq; corpus uelauit, sed corporis pudorem, & cupiditatem animi repræsentatricem, hoc aũi & iũctum est, & epitheton, quare poema fit, & ita immensam improbitatis exuperantiã.

COMM. Vt probet Alcidamantem epithetis immodicè, atq; importune uti, duodecim locos ex eius scriptis citat, omnes uitiosos, aut saltem ociosos, quorum primus est quod non simpliciter sudorem dixit, sed inepte humidum sudorẽ, quasi etiam aridus, aut siccus sudor inueniatur, uel quasi nota non sit omnibus sudoris natura humida, & licet hoc poetis concedi fortasse possit, tamen in oratore frigidum est. alter locus est, ubi non contentus dixisse Isthmia, dixit ad Isthmiorum celebritatem. quod ideo uitiosum est, quia notissima erat ea celebritas, quæ apud Isthmum fiebat, & satis erat dixisse aliquem profectũ esse ad Isthmia. erant autem Isthmia ludi, qui in honorem Melicertæ, & Neptuni apud Isthmũ celebrabantur, magno totius ferè Græciæ conuẽtu. Tertius locus est ubi dixit, ciuitatum reginas leges, hoc fortasse tolerari posset, quoniam omnino uis omnis, & salus ciuitatis in legibus sita sit, & Plato in conuiuio eodem ferè modo locutus sit, sed intet crebra epitheta hoc quoq; reprehenditur ab Arist. quod si esset rarum, gratiam haberet. Quartus locus est, ubi dixit animi ipetu cursorio, cum satis esset dicere, cursu, quod non tantum est affectatum, sed etiam ridiculum, & insulsum, ut siquis dicat, Titium animi impetu cursorio domum rediisse. Quintus est, ubi dixit, cũ naturæ Musæum accepisset. est autem Musæum locus Musis, & bonis artibus consecratus. fortasse naturę Musæum nocauit Alcidamas Gymnasium, in quo de rebus natur alib. disputaretur, quod tamen ineptum est. Sextus est, ubi inquit, tristem animi curam. nam ideo superuacaneum est illud epitheton, quoniam cura animi, quandam secum tristitiam, & molestiam semper habet. Catullus tamen dixit,

Et tristes animi leuare curas. & Virg. 4. Georg.
Nate licet tristes animo deponere curas.

Sed hoc in poetis non est uitiosum. Septimus est, popularis gratiæ fabricator, cum satis esset, gratiæ fabricator, uel opifex dicere. Octauus locus est, dispensator uoluptatis audientium, quod affectatum, esse quis non intelligit? sic enim oratorem appellat, qui delectare studeat. Nonus est Syluæ ramis occultauit, cum satis esset ramis, dicere. sunt. n. in sylnis rami. Decimus, corporis pudorem uelauit, quasi nõ satis esset dicere, corpus uelauit. neq; n. alia de causa corpus uelant præ pudore, nisi ut quæ cælare oportet, ne appareãt. Vndecimus est ubi ait; & cupiditatẽ animi repræsentatricem, quo in loco duplex uitiũ esse censet Arist. primo, quia affectatum, & insulsum est epitheton, deinde, q̃a poetico more cõpositũ. quod efficit ut in poema cuadat oratio. uocabulũ enim illud ἀντίμιμον omnino poeticum est, & compositum, quo utitur etiam Aristophanes, & significat id, quod alicuius rei imaginem præfert, atq; illã repræsentat. itaq; nos repræsentatricem uertimus. Duodecimus locus est, ubi ait, Et ita immensam improbitatis exuperantiã. Satis enim erat dicere immẽsam improbitatem, si cupiebat rem augere, dicere uero immensam exuperantiam, cum omnis exuperantia modum excedat, & quodammodo sit immensa, factum est, & ineptum.

Διὸ ποιητικῶς λέγοντες, τῇ ἀπρεπείᾳ τὸ γε. text. 69
λοῖον, καὶ τὸ ψυχρὸν ἐμποιοῦσι, καὶ τὸ ἀσαφὲς δι' ὑπερβολὴν ἀδολεσχίας. ὅταν γὰρ γνώσιμον ἐμβάλῃ, ἀμαυροῖ τὸ σαφὲς τῷ θαμοτέρῳ.

Itaque cum poetico more loquantur, quia rem indecoram faciunt, & ridiculi, & frigidi fiunt, & propter loquacitatem incidunt in obscuritatem: quicquid enim inculcatur ei, qui rem iam percepit, splendorẽ adimit, & tenebras offunat.

COMM. Generatim ostendit, quot incommoditates incurrant oratores illi, qui poetica locutione delectantur. primo enim rem faciunt indecoram, quoniam poetæ præsertim apud Græcos quasi aliena lingua locuti sunt, ut apud Cic. lib. de Orat. 2. M. Antonius testatur, & Pontanus in eo Dialogo, qui Actius inscribitur, copiosè docet, deinde ridiculi fiũt & frigidi, ꝓpter affectationẽ illã odiosam, ac molestam. nam quid magis ridiculum, aut frigidum est ea dicendi ratione, qua utitur Apuleius 1. Floridorum, cum ita inquit; Neq; enim iustius religiosam morã uiatori obie » cerit, aut ara floribus redimita, aut spelunca frõ » dibus inumbrata, aut quercus cornib. onerata, » aut fagus pellibus cotonata, uel. n. colliculus se- » pimine consecratus, uel truncus dolamine effi- » giatus, uel cespes libamine humigatus, uel lapis » unguine delibutus, quis risum continere possit cum hæc audiat? præterea in magnum uitium incidunt, propter istam inanem, & futilem loquacitatem, quod obscuri fiunt. cum enim auditor ipsam rem semel percepit, siquis deinde plura uelit inculcare, tollit omnem orationis splendorem, & animo audientis tenebras offundit.

quare

quare omnino uitanda est huiusmodi locutio.

tex.70 Οἱ δ' ἄνθρωποι τοῖς διπλοῖς χρῶνται, ὅταν ἀνώνυμον ᾖ, καὶ ὁ λόγος δύσφθογγος, οἷον τὸ χρονοτριβεῖν. ἀλλ' αὐ πολύ, πείσεως ποιητικόν

Solent autem homines uulgo iunctis uti uerbis, cum alicui rei nomen nondum est impositũ, & facilis est compositio, ut χρονοτριβεῖν, quod est tempus frustra consumere, sed si hoc frequẽtius fiat, erit omnino poeticum.

comm. In coniungendis uerbis debet orator uulgi consuetudinem imitari. nam homines uulgo cũ rem aliquam uno nomine nõ possunt exprimere, uidentq; facilem esse compositionem, tunc nomina coniungunt. hoc uno exẽplo probat Arist. eum uellent (inquit) significare uno uerbo tempus frustra cõsumere, dixerunt χρονοτριβῶν, quod uerbũ compositũ est ab hoc nomine χρόνος, quod significat, tempus, & τρίβω, quod significat, tero, & consumo. talia sunt apud latinos uilipendo, magnificio, proeraſtino, perenno, & multa alia. sed perennare potius poeticum est, ut Ouidius,

Defuit ars uobis, arte perennat amor.

Potest igitur etiam orator interdum ex coniunctione uerba noua proferre, ut Cic. 2. Philippica, Hunc tu agrum compransoribus tuis, & colluſoribus diuidebas. sed hoc rarius efficere debet, ne locutio poetica uideatur, ut si dicat, expecto rare, aut uersutiloquas malitias.

tex.71. Διὸ χρησιμώτατον ἡ διπλὴ λέξις τοῖς διθυραμβοποιοῖς. ὕπτι γὰρ, ψοφώδεις.

Quare iuncta nomina Dithyrambicis poetis sunt aptissima; sunt. n. hi grandiloqui, ac sonori.

comm. Dithyrambici poetæ, qui Bacchi laudes tumido, & inflato ore decantabant, compositis uerbis & nominibus, ut poesis grãdior, & magis sonora uideretur, frequenter utebantur. hoc est quod ait Arist. iuncta nomina Dithyrãbicis esse aptissima. cuius rei rationem affert, quoniam hi poetæ sunt grãdiloqui, & sonori. unde Horatius audaces appellat quarto Carminũ ubi de Pindaro ita loquitur.

Seu per audaces noua Dithyrambos.
Verba deuoluit, numerisq; fertur.
Lege solutis.

Vbi Acron ait, ideo audaces fuisse appellatos, quia exteris rythmis uthementiores sunt, & sæpe numeros uariant. uel fortasse melius, quia noua uerba frequẽter fingũt. quod Horatius aperte dicit.

tex.72. Αἱ δὲ γλῶτται, τοῖς ἐποποιοῖς. σεμνὸν γάρ, καὶ ἀῤῥάδες.

Voces autẽ externæ poetis heroicis cõueniũt, habent enim in se granditatem, & maiestatem.

comm. Epici poetæ, qui res gestas regumque, ducumque, & tristia bella (ut ait Horatius) canunt, uocib usexternis interdum utuntur. quoniam ei generi conueniunt. nam in se nescio quid grãde, & quodammodo arrogans externæ uoces habent, quod heroicæ maiestati sit accommodatũ. quæ uulgarem consuetudinem fastidire uideatur, ut

Arma uirum, tabulaque, & Troia gaza per undas.

gaza enim peregrina uox est. & in secũdo Aenci.

Et iam agmina phalanx instructis nauibus ibat.

Nam phalanx Macedonicum est uocabulum. & in decimo, *Corytiq; leues humeris, & lętifer arcus.* siquidem Corytus est thęca sagittarum, sed externa uox.

Μεταφορὰ δὲ τοῖς ἰαμβείοις. τούτοις γὰρ μάλιστα τῶν χρῶνται ὡς περ εἴρηται. tex. 73

At uero translatio iambicis apta est, quo metri genere nunc utuntur (ut antea dictum est)

comm. Translatio, quæ in communi sermone etiam rusticorũ frequentissima est ideo iambicis apta est, quoniam iambus maxime quotidianum sermonẽ imitatur, atque ideo poetæ comici, & tragici eo potissimum metri genere (inquit) hoc tẽpore utuntur, sicut antea demonstratum est. in iambicis autem esse frequentes translationes eũ ubique uidere licet, tũ in illa Horatij Cantione,

Quid immerentes hospites uexas canis
Ignauus aduersum lupos?
Quin huc inanes, si potes, uertis minas,
Et me remorsurum petis?

quæ tota ferè translationibus constat.

Καὶ ἐν τέταρτον τὸ ψυχρὸν ἐν ταῖς μεταφοραῖς γίνεται. εἰσὶ γὰρ, ἃ μεταφορᾶι ἀπρεπεῖς. αἱ μὲν, διὰ τὸ γελοῖον, καὶ γὰρ, καὶ οἱ κωμῳδοποιοὶ μεταφοραῖς. αἱ δὲ, διὰ τὸ σεμνὸν ἄγαν, καὶ ταχὺ. tex. 74.

Quartus modus frigidæ locutionis fit in trãslationibus. sunt enim etiam indecoræ translationes, & hæ quidem propter ridiculum. nam comici etiam poetæ translationibus utuntur, illa uero propter nimiã granditatẽ tanquam tragicæ sũt.

comm. In quarto frigidæ locutionis modo uitiosæ translationes ponuntur. quoties sunt indecoræ, uel quia ex uimis humili genere sermonis ducuntur, & ideo fiunt ridiculæ, quibus etiam comici poetæ risus captandi gratia utuntur, uel quia nimis altæ, atq; exaggeratæ sunt, ut tragicam quãdam granditatem præseferant. prioris generis sunt eiusmodi, ut siquis dicat Iouem mingere cum pluit, aut spuere cũ mingit, ridiculus erit, ut Furius;

Iuppiter hybernas cana nine conspuit alpes.

Alterius generis est, ut siquis dicat, montes belli fabricare, campos pacis auferre, aut linguæ cœlum ferire. in utroque genere Plautus ridẽdi gratia plurimus est. vt ĩ Amphitrione. Quisquis huc venerit, pugnos edet. itẽm gestiunt pugni mihi. item uox mihi ad aures aduolauit. itẽ, Quo ambulas tu qui Vulcanũ ĩ cornu eõclusũ geris? Sed pene infinita sũt exẽpla, quibus ludit Plaut.

Ἀσαφεῖς δὲ, ἀπὸ ῥωθεν. οἷον Γοργίας χλωρὰ, καὶ σίαμα τὰ πράγματα. σὺ δὲ ταῦτα εἰρῆσθαι μὲν tex. 75.

μᾶλλον περας, καλῶς δὲ ἐφάρμοσας, ποιητικὸν γὰρ ἀγαν.

Quinetiam obscure fiunt si longe petantur, ut Gorgias pallida, atque exanguia negocia: Tu uero hæc turpiter seminasti, male autem messuisti, nimis enim poeticè dicta hæc sunt.

COMM. Translationes illustrandæ orationis gratia solent adhiberi, itaq; semper uitiosæ sunt, cum sūt obscurę, tunc autem fiunt obscuræ, cum nimis lōgè petuntur, ut Gorgias Leontinus dixit, pallida, atque exanguia negocia. dixit.n. ab animalibus ad facta, quod nimis è lōginquo fit, nam animalia pallida proprie, atque exanguia dicunt, quibus sanguis deest, ita peccaret ille, qui Syrtim patrimonij, aut Charibdim bonorum diceret, reprehendit etiam illam Gorgię locutionem, ut nimis lōgè petitā, & planè poeticam. Tu uero hæc turpiter seminasti, malè autem messuisti. nā ab agricolis deducta est, & de flagitioso negocio dictum est à Gorgia. quod tamen non admodū uidetur esse uituperandum, cum præsertim illud à Cicerone laudet, de Orat. 2. quod M. Pinarius Rusca M. Scruilio respondit, cum enim M. Scruilius ita illum interrogasset, Dic mihi M. Pinnari, nū si contra te dixero, mihi male dicturus es, ut ceteris feci? ut sementem feceris, ita metes, inquit. atqui hæc est iucunda, & suauis translatio, non admodū illi, qua Gorgias usus est, dissimilis.

ICX. 76. Καὶ ὡς Ἀλκιδάμας τὴν φιλοσοφίαν ὀνειδίζασμα τῶν νόμων, καὶ τὴν Ὀδύσσειαν, καλὸν ἀνθρωπίνου βίου κάτοπτρον, καὶ οὐδὲν τοιοῦτον, ἄθυρμα τῆς ποιήσεως προσφέρων. ἅπαντα γὰρ ταῦτα, ἀπέχθεια δέ τὰ εἰρημένα.

Et quemadmodum Alcidamas, philosophiam esse legum propugnaculū, & Odyssæam esse pulchrum humanæ uitæ speculum, & nullum huiusmodi iudicrū poesi afferens. nam hæc omnia sūt aliena à fide facienda, propter ea, quæ dicta sunt.

COMM. Tres Alcidamantis metaphoras reprehendit, tanquam nimis affectatas, & alienas ab arteora toria, atque à fide facienda. prima est, q philosophiam appellarit, aggetū, atque propugnaculū legum, quoniam docet, nihil contra leges agendum, atque illis obtemperandū, altera est, quod Odyssæam Homeri uocarit, pulchrum humanæ uitæ speculum quoniam (ut ait Horatius)

—quid uirtus, & quid sapientia possit
Vtile proposuit nobis exemplar Vlyssem.

Vt homines in eo poemate tanquam in speculo uidere possint, quid sibi agendum sit, & quid fugiendum. Tertia est, in qua dixit, nullū huiusmodi iudicrū poesi afferens, ubi uocabulo externo, & translato intempestiuè usus est, nam Athyrma, quod nos iudicrum uertimus, peregrina uox est, ut iam supra docuimus. hæ uero translationes illud habent uitij, quod artificium detegunt & oratori fidem abrogant.

ICX. 77. Τὸ δὲ Γοργίου εἰς τὴν χελιδόνα, ἐπὶ κατ' αὐτῆς ἀποβολὴν ἀφῆκε τὸ περίττωμα, ἄριστα τῆς ζωγικῶν, εἶπε γὰρ αἰσχρὸν γε ὦ Φιλόμηλα. ἀρκεῖ μὲν γὰρ εἰ ἐποίησεν, οὐκ αἰσχρὸν, παρθένῳ δὲ αἰσχρόν. ἀλλ' ὃ μὲν ἐλοιδόρησεν εἶπεν ὃ ᾧ, ἀλλ' οὐχ ὃ ὄζει.

Illud uero Gorgiæ contra hirūdinē, quæ superuolans cibi reliquias in eum demisit, optimè poetæ tragicę conueniret: dixit enim; Turpe tibi ō Philomela. nam aui quidem licet id effecerit, nō turpe fuit, uirgini uero turpe fuisset. sicè igitur conuicium fecit dicens id, quod fuerat, non autē quod est.

Gorgiæ dictum in hirundinem poult, quod tā quam poetæ tragici laudari potest, non tanquā oratoris. cum (inquit) aliquando Gorgias sub dio spatiaretur, & hirundo superuolans eū sterçore inquinasset, suspiciens dixit, Turpe tibi ò Philomela, tanquam cum aliqua uirgine, non autem cum aue loqueretur. Philomelam enim poetæ tradunt olim uirginem fuisse, quæ postea sit in hirundinem conuersa. Virgilius 89 COMM.

Quas illi philomela dapes, quæ dona parauit.

Nam (inquit Aristoteles) in auem nulla turpitudo cadere potest, itaque non est turpe hirundini sterçus in hominem demittere, quare si Gorgiæ dictum, in hirundinem accipiatur, frigidum erit & ineptum. quod si capiatur tanquam in uirginem, erit acutū, & sallum, hoc enim esset uirgini turpissimū, & si ex alto aliquo loco, corpus in caput hominis exonerareț. Scitum igitur est hoc apophthegma. quia non dixit hirundini, quod tunc erat, sed quod olim fuisset, quia quondam uirgo fuisse putabatur. hæc autem figura est hypallage, quam Arist. sub translatione comprehendit. ut Cic. annotauit. uariant autē poetæ in hoc, quod aliqui Philomelam in Luscíniam, aliqui in hirundinem fuisse conuersam tradunt. 90

CAPVT. IX.

De imagine, & eius usu, ac affinitate cum Metaphora.

ICX. 78. Ἔστι δὲ καὶ ἡ εἰκὼν μεταφορά, διαφέρει γὰρ μικρόν. ὅταν μὲν γὰρ εἴπῃ τὸν Ἀχιλλέα, ὡς δὲ λέων ἐπόρουσεν, εἰκών ἐστι. ὅτι δὲ λέων ἐπόρουσε, μεταφορά. διὰ γὰρ τὸ ἄμφω ἀνδρείους εἶναι προσηγόρευσε μεταφορᾷ λέοντα τὸν Ἀχιλλέα.

Imago uero etiam ipsa translatio est. parū.n. ab ea differt. nam cum poeta de Achille dicit, Tā quam Leo irruebat, imago est: cum autem, Leo irruebat, est translatio, quoniam enim ambo fortes sunt, trāslato noīe, Achillem uocauit Leonem. 90

COMM. Vb translatione comprehendit imaginem, quę est breuior similitudo, ut eam Quintilianus appellat lib. 8. ubi eorum hunc Aristotelis locū expresit. probat aūr Arist. exemplo parum à translatione imaginē differre. nam cum (inquit) Homerus de

de Achille ita loquitur, tanquam Leo in prelium irruebat, imagine vtitur, cum aût sine illo comparationis aduerbio simpliciter ait, Leo in pliũ irruebat, translatio est, quę à similitudine profiscitur. nam quia sunt ambo fortes, hoc est & Achilles, & Leo, adeo ipsum Achillem per Metaphorã Leonem appellauit. Cic. 1. de Inuentione sic ait; Imago est oratio deuonstrans corporum, aut naturarum similitudinem. Cornificius ad Herennium lib. 4. sic ait. Imago est formæ cum forma cum quadam similitudine collatio, ut Ibant in prælium corpore tauri ualidissimi, impetu Leonis acerrimi similes. imago est illa Virgilij in secundo Aenei.

—inde lupi ceu
Raptores atra in nebula, quos improba uentris
Exegit cæcos rabies.——

Cic. in Vatinium pulcherrima imagine utitur, cum ita inquit. Repente enim te, tanquam serpens è latibulis, oculis ementibus, inflato collo, tumidis ceruicibus intulisti. Idem in L. Pisonem, sed qui tanquam truncus, arq; stipes, si stetisset modo, posset sustinere tameu rirulum consulatus. atq; hæ quidem imagines, siquis adimat aduerbium illud similitudinis, translationes fiẽt. ut, Leges sunt tanquam propugnacula, muriq; tranquilitatis, atq; ocij. imago est, Sed ita, leges propugnacula, muriq; sunt tranquilitatis, atque ocij, translatio erit. hoc est, quod docet Arist.

Vsurpandæ uero sunt imagines eo modo, quo translationes. nihil enim aliud sunt, quam trãslationes ea, quam diximus, ratione differentes.

Quæ de translationibus præcepta tradita sunt, ea ad imagines etiam pertinent. quas ita debemus uiurpare, sicuti translationibus utimur. nã omnino imago nihil aliud est, quam translatio, addito aduerbio similitudinis, ut cum in Pisonem ait Cic. atq; adeo uos geminę uoraginęs, scopuliq; Reip. translatione utirur. sed si dixisset atque adeo uos tanquam geminæ uoraginęs, scopuliq; Reip. imagine uius esset, quæ tes est ad intelligendum facillima.

τεχ. 79 Χρήσιμον δὲ ἡ εἰκὼν καὶ ἐν λόγῳ, ὀλιγάκις δέ, ποιητικὸν γάρ.

Vtilis est autem imago etiam in soluta oratione, sed ea raro utendum, quoniam magis poeticæ decet.

COMM. Quamuis imago ipsa fusiot, & ornatior magis poeticas quam oratores deceat, tamen si raro adhibeatur, etiam in soluta oratione utilis est. ut Philipp. 13. Qui domini patrimonium circũplexus, quasi thesaurum Draco. uidetur Arist. appellare imagines eas similitudines, quibus frequentissime utuntur poetæ, quæ certe solutæ oratioui minimè conueniunt. qualis est illa Virgilij de Turno in 12. Aneidos;

Attollítque animos. Teucrorum qualis in aruis
Saucius ille graui uenantum uulnere pectus,
Tum demum mouet arma Leo, gaudetq; comantes
Excutiens ceruice toros, fixumque latronis
Impauidus frangit telum, & fremit ore cruento,
Haud secus accenso gliscit uiolentia Turno.

Hæc est imago poetica, sicut aliæ plurimæ, quæ licet immẽsam poesi uenustatẽ afferant, nõ tamẽ oratori sũt accõmodatæ. illę uero breues, & oratoriæ. 1. de Orat. Ac tantum in iudicia, & conciunculas, tanquam in aliquod pistrinum detrudi, & compingi videbam. 1. Tuscul. Gloria uirtutem tanquam umbra sequitur, 2. de Orat. rimide tanquam ad scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti.

τεχ. 80 Οἰκίαι δέ, ὥσπερ αἱ μεταφοραί, μεταφοραὶ ἁρμονίαι διαφέρουσαι τῷ εἰρημένῳ.

τεχ. 81. Εἰσὶ δ' εἰκόνες. οἷον ἡ Ἀνδροτίωνος εἰς Ἰδρίαν, ὅτι ὅμοιος τοῖς ἐκ τῶν δεσμῶν κυνιδίοις. ἐκεῖνά τε γὰρ προσπίπτοντα δάκνει, καὶ Ἰδρίας λυθέντα ἐκ τῶν δεσμῶν, εἶναι χαλεπόν.

Sunt autem imagines huiusmodi, ut Androtion contra Idrienum dixit; eum similem esse canibus, qui uinctis Catenis domi tenentur; nam illi soluti postea in omnes incurrunt, sic Idrieum uinculis solutum factum esse acriorem.

COMM. Nonnulla ptofert imaginum exempla, quo res apertior, & clariot sit. ac prima quidem hæc est, qua Androtiou contra Idrieum usus est. nã Idrieus (ut coniectare licet) per aliquod tempus in uinculis fuerat, deinde carcere liberatus, cũ eã ignominiã iniquo animo ferret, aduersarios suos acriter insectabatur, ut eis talionem redderet, & par pari referret. Itaque Androtiou eius aduersarius comparauit illum canibus, qui carenis uincti tenẽtur. nam si accidit, ut soluantur, omnes inuadunt. talis est illa, qua usus Aeschines contra Demosthenem, dixit enim eum similem esse tibiis. quibus si lingua adimatur, reliquum corpus erit inutile, & Demosthenes respõdit. Aeschinem bilanci esse simulem, quæ in eam partem inclinat, in quam maius pondus imponitur, ita Aeschinem eorum esse amicum, à quibus pluribus donis esset corruptus.

τεχ. 82. Καὶ ὡς Θεόδαμας εἶπεν Ἀρχιδάμου ξένῳ, γεωμετρεῖν οὐκ ἐπισταμένῳ, καὶ ἐκεῖνον ἀνάλογον. ἴσι γὰρ καὶ ὁ Εὔξενος Ἀρχιδάμου γεωμετρικός.

Et Theodamas, Archidamum ditebat, Euxeno Geometriam ignoranti, similẽ esse, hac enim proportione, etiam Euxenus Archidamo Geometriam scienti similis erit.

COMM. Altera imago hæc est, qua Theodamas cõtra Archidamum usus est. cõparabat enim eum Euxeno Geometræ, dicebatque nulla alia in re Archidamum ab Euxeno differre, nisi quod Euxenus esset Geometriæ peritus, Archidamus imperitus. quod si Euxenus Geometriam ignoraret, nulla plane esset inter Archidamum, & Euxenum differentia. quod cæteris in rebus pares essent, & ijsdem uitiis inquinati. nam conijcere licet,

cet, Euxenum improbum fuisse hominem, & id tantum in se boni habuisse, quod Geometriam intelligeret, qua arte Archidamus erat priuatus, ut in alijs omnibus Euxeno par, & similis esset. in Geometriæ cognitione solum ab Euxeno superaretur. atque hæc imago potest ex proportione commutari hoc modo; si Archidamus Euxeno Geometriam ignoranti similis est, ergo Euxenus Archidamo Geometriam scienti similis erit. hoc est si Archidamus Geometriam disceret, tum planè Archidamo similis esset. Talis est ea, qua Polemo usus est in Sophocle laudando (ut scribit Diogenes Laertius) dixit enim Sophoclem Homerum esse tragicum; & Homerum Sophoclem epicum esse. & illa, Magistratum esse legem loquentem, & legem esse mutum magistratum. rursus illa, poesim esse picturam loquentem, & picturam mutam esse Poesim. multæ sunt igitur huiusmodi similitudines, atque imagines quæ sibi uicissim ex proportione respondent.

tex.83 Καὶ τὸ εἰ τῇ Πολιτείᾳ λέγει τοῦ Πλάτωνος. ὅτι οἱ τοὺς τεθνεῶτας σπυλεύοντες, ὁμοίως τοῖς κυσὶ τοῖς, ἃ τοὺς λίθους μάχονται τοῖς βαλοῦσιν οὐκ ἀπτόμενα.

Et id, quod est in Platonis Politia, eos, qui mortuorum corpora spoliant catellis esse similes, qui lapides quidem mordent, sed eos, qui iecerunt non attingunt.

comm. Hanc imaginem posuit Plato in quinto libro de Rep. vbi docet auari esse animi, & abiecti hominis indicium mortuos spoliare. & pusillæ, muliebrisque cogitationis, mortui cadauer esse inimicum existimare. cum iam ipse hostis euolauerit, & id tantum reliquerit, quo dimicabat. an putas (inquit) qui hoc faciunt, aliter se gerere, quam canes, qui sæuiunt in lapides, quibus ictí fuerint, eos uero, qui lapides coniecerunt, attingere non audent?

tex.84 Καὶ εἰς τὸν δῆμον, ὅτι ὅμοιος ναυκλήρῳ ἰσχυρῷ μὲν, ὑποκώφῳ δέ.

Et quod de populo dixit, eum esse similem nauclero validoquidem, sed surdastro.

comm. In sexto libro de Rep. Plato hac utitur imagine. cum. n. Socrates dixisset, tũc beatas fore Resp. cum aut sapientes eas regerent, aut qui illas regunt sapientibus obtemperarent, postea utitur hac similitudine, atque imagine, ut dicat ciuitatem, quæ rectorem non habeat. esse tanquam nauem sine gubernatore, quæ nauclerum ualidum quidem, & robustum habeat, sed surdastrum, & rerum maritimarum imperitum, in qua singuli nautæ imperandi cupiditate trahantur, atque ita inter se contendant, & nauclerum quasi stupore attonitum circumsistant, & precibus, ac minis rogent, ut sibi clauum tradat, & aduersarios eijciat, quo in loco nauem pro ciuitate posuit, nauclerum pro populo, nautas inter se contendentes, pro magistratibus qui remp. administrant. Horatius populum R. belluæ multorum capitum comparauit. Cicero pro L. Murena, populi inconstantiam, freto, atque Euripo comparat; quod fretum (inquit) quem euripum tot motus, tantas, tam uarias habere putatis agitationes fluctuum, quantas perturbationes, & quantos æstus habet ratio comitiorum? „

Καὶ ἡ εἰς τὰ μέλη τῷ ποιητῇ, ὅτι ἔοικε τοῖς tex.85
ἀπὸ κάλλους ὡραίοις. οἱ μὲν γὰρ ἡβήσαντες, τὰ δὲ βλαστήσαντα, οὐκ ὅμοια φαίνεται.

Et quod de poetarum uersibus, quos adolescentibus, nulla pulchritudine præditis dixit esse similes; nã illi quidem cum defloruerint, hi uere si dissoluantur, nõ idem amplius esse uidẽtur.

comm. Idem Plato libro de Rep. decimo, cum ostendisset poetas non ipsam ueritatem attingere, sed tantum simulacra uirtutis imitari. sicuti pictores artificio suo faciunt, ut aliquis sutor esse uidearur, quamuis ipsi sint eius artis imperiti ita poetæ de quacunque re canant, sic illam numeris, & harmonia exornant, vt perite dicere uideãtur. Sed siquis eos uersus harmonia, numerisq; spoliauerit, & ad solutam orationem deduxerit, omnem statim gratiam, & uenustatem amittẽt. vt adolescentes, qui minimè sunt formosi, dum in illo ætatis flore consistunt, aliquid pulchritudinis habere uidentur, sed cum primum ætas defloruerit, corporis eorum deformitas tota penitus apparet. Isocrates in Euagora hoc idẽ sine imagine dixit, siquis (inquit) eorum. qui excellentes habentur, poetarũ carmina metro spoliet, & ornamenta poetica remoueat, multo certe inferiora, quam nunc habentur, esse uidebuntur. „ „ „ „

Καὶ ἡ Περικλέους εἰς Σαμίους, ἐοικέναι αὐ- tex.86
τοὺς τοῖς παιδίοις, ἃ τὸν ψωμὸν δέχεται μὲν κλαίοντα δέ.

Et quod Pericles de Samijs dixit, eos similes infantibus esse, qui cibum quidem capiunt, sed tamen plorant.

comm. Pericles Athenienſium celeberrimus imperator, cum insulam Samum in Athenienſium ditionem redegisset, & postea Samiorum commodis, tanquam eorũ patronus studeret, atque illi beneficia quidem oblata reciperent, sed tamen peruicacius de Athenienſibus cõqueretẽtur, facetissimè dixit; Samios infantibus esse perquã similes, qui cibũ quidem à nutricibus accipiunt, sed tamen plorare non desinũt. quidã amicus uester, hominem alienas mensas cupidissimè appetentem, qui tamen vitium hoc dissimulabat, & rogari volebat, antequam ad conuiniũ accederet, facete coram dixit, similem esse fœminæ intẽperanti, neque tamen prostratæ pudicitiæ, quæ tem habere cum amante recusat quidem, sed tamen uim sibi afferri uehementissimè desiderat.

Καὶ εἰς Βοιωτούς, ὅτι ὅμοιοι τοῖς πρίοις. τοὺς τε tex.87
γὰρ πρίους ὑφ' αὑτῶν κατακόπτεσθαι, καὶ τοὺς Βοιωτοὺς πρὸς ἀλλήλους μαχομένους.

Et Bœotios illicibus dixit esse similes, ut enim

ilices se uicissim frangunt, ita Bœotios inter se praliari.

COMM. Idem Pericles Bœotios ilicibus comparabat. nam ex ilicibus fiunt cunei, & clauæ, quibus deinde ilices aliæ frangantur. est .n. ilex è genere quercuum arbor dura, & robusta, atque aprissima ad usus ignis neceſſarios, quæ cuncis scindi solet, unde Virgilius in sexto Aencid.

—*Cuneis, & fissile robur scinditur.* & in primo Gor.

Nam primi cuneis scindebant fissile robur.

Bœotij verò domesticis, atque intestinis seditionibus laborabant, & inter se frequentissimè dimicabant. itaque uenusta est hæc Periclis imago, sicut (inquit) illces se uicissim frangunt, ira Bœotij inter se digladiantur. Themistocles dicebat se Platano similem esse, ad quam homines, cum pluit, confugiunt, ut ab imbre protegantur, cum autem sudum est, folia decerpunt, & euellunt, sic Athenienses in aduersis rebus (inquit) ad me confugiunt, in prosperis autem me inuadunt, & offendunt.

tex.88 Καὶ ὁ Δημοσθένης τὸν δῆμον, ὅτι ὁμοιός ἐστι τοῖς ἐν τοῖς πλοίοις ναυτιῶσι.

Et Demosthenes dixit populum eis esse similem, qui in naui nauseant.

COMM. Hic Demosthenes non ille est, qui fuit oratorum præstantissimus, sed alius in Rep. magni nominis, de quo Thucidides meminit, qui cum Nicia bellum gessit contra Siculos. hic igitur populum Athenienſem eis comparabat, qui soleut in mari nauseare. cùm enim præter solitum aliquis in mari nauigat, solet nauseare. sic populus sæpe etiã, quæ recta sunt, fastidit. quod ita Cic.

„ pro Milone testatur; Nihil enim est tam molle,
„ tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quã
„ voluntas erga nos, sensusque ciuium, qui non
„ modo improbitati irascuntur candidatorum,
„ sed etiam in recte factis sæpe fastidiunt.

tex.89 Καὶ ὡς ὁ Δημοκράτης ἔλεγε τὰς ῥήτορας ταῖς τιτθαῖς, αἳ τὸ ψωμίσμα καταπίνουσαι, τῷ σιάλῳ τὰ παιδία παραλείφουσι.

Et Democrates nutricibus oratores comparabat; quæ cibos ipsa deuorant, salius autem pueros inungunt.

COMM. Democrates cum inuaderet oratores sui temporis, tanquam expilatores Reip. qui eos fructus, quos populus Athenienſium capere debebat, ipſi intercipiebant, & exiguam partem populo relinquebant, dixit eos nutricibus esse similes, quæ cibos præmandunt, quos infantibus tradant, sed meliorem partem ipsę deuorant, aliquid autem saliuæ permistum pueris in os inserunt. hinc factum est, ut præmansum in os inserere dicantur, qui omnia etiam minima in docendo persequuntur. 2. de Ora. Cic. sic air, Atq;

„ omnia minima mansa (ut aiunt) nutrices, infantibus pueris in os inserant. Nonius ex Lucillio
„ citat hoc carmen: sperans si ætatem eandem
„ proferre potesset, Mansum ex ore daturum.

01 Καὶ ὡς Ἀντισθένης Κηφισόδοτον τὸν λεπτὸν καὶ tex.90
ἁβρωτῆ ἐπαινεῖ, ὅτι ἀπολλύμενος ἔφραινεν. πάσας γὰρ ταύτας ἐῶ ὡς εἰκότας, καὶ ὡς μεταφορὰς ἐξεῖσι λέγειν.

Et Antisthenes Cephisodotum tenuem, ac gracilem hominem, thuri dixit esse similem, quod cum absumitur, hilaritatem affert. has enim omnes, & tanquam imagines, & tanquam translationes proferre licet.

Antisthenes, qui Cynicæ sectæ princeps, & COMM.
auctor fuit, cum Cephisodotum quendam gracilem, & mactum hominem paulatim tabescentem, & recta ad mortem properantem, tanquam improbum, & omnibus inuisum notare uellet, dixit esse thuri similem, quod cum incenditur, & absumitur, odore suo iucundo præsentes exhilarat, sic eum ut perditum ciuem interitu suo multis hominibus gaudium excitare. Iam igitur satis declaratum est, quomodo fiant imagines, sed in arbitrio, atq; iudicio oratoris est, utrum eis tanquam imaginibus, an tanquam trãslationib. utatur, qm̃ parua est inter eas diia, & exigua mutatiõe facta uel imagines, uel trãslatiões fiũt.

Ὅτι ὅσαι αἱ ὑβριμῶσιν ὡς μεταφοραί, λε- tex.91
χθέσαι, δῆλον ὅτι αὗται καὶ εἰκόνες ἔσονται, καὶ αἱ εἰκόνες μεταφοραὶ λόγου δεόμεναι.

Quare quæcunq; probantur, cum tanquam translationes prolatæ fuerint, perspicuũ est, etiã imagines esse posse, nam imagines, sunt translationes orationis conformatione indigentes.

Facillimum esse docet ex translationibus ima- COMM.
gines cõformare. cum imagines nihil aliud sint, quam translationes, quæ orationis conformatione indigeant, addita similitudinis particula. Ideo quæcunq; laudabiles erunt translationes, illæ facile pñt ad imagines traduci hoc modo; pro M. Cœlio ait Cic. uideor mihi iecisse fundamenta defensionis meæ, hæc est translatio. conuerte „
hoc modo, uideor mihi tanquam fundamenta iecisse defensionis meæ, erit imago. pro P. Sestio est „
hæc pulchra trãslatio, ubi de P. Clodio loquitur. hanc tetram, immanemque belluam, uinctam au „
spiciis, alligatam more maiorum, constrictam „
legum sacratarum catenis, soluit subito legum „
consul. conuerte hoc modo, hunc quasi tetram, immanemque belluam, & statim fiet imago.

Αἰεὶ δὲ δεῖ τὴν μεταφορὰν τὴν ἐκ τοῦ αὐλοῦ tex.92
ἀνταποδιδόναι καὶ ὅτι θάτερα, καὶ ὅτι τῷ ὁμοιῶν. οἷον, εἰ ἡ φιάλη ἀσπὶς Διονύσου, καὶ τὴν ἀσπίδα ἁρμόττειν λέγεσθαι φιάλην Ἄρεως.

Verum semper oportet eam translationem, quæ à proportione ducitur, ab utraq; parte sibi respondere, atq; in rebus eiusdẽ generis fieri. ut si phiala Clypeus Bacchi dicitur, etiam Clypeus rectè Martis phiala uocabitur.

Supra demonstratum est, quasdam esse trãsla- COMM.
tiones, quæ sibi uicissim ex proportione respon-

dent

dent, eas ait Aristoteles hoc loco oportere sibi ab utraque parte respondere, atque in rebus eiusdem generis fieri, quod exemplo declarat; si quis n. Bacchum ridere uelit, tanquam ebriosum, & inertem, parum idoneum ad bella gerenda, poterit translate dicere, phialam esse Bacchi Clypeum, & eadem ratione commutata, si quis Martem laudare uelit, tanquam sobrium, & bellicis rebus semper intētū, dicet Clypeū esse Martis phialam. ita si visus dicatur esse corporis intelligentia, recte etiam intelligentia uisus animi esse dicetur. & si bene gubernator ciuitatis dicatur, etiam rector nauis bene dicetur.

text.93 Ὁ μὲν οὖν λόγος, συνίσταται ἐκ τούτων.

Ac oratio quidem ex ys, quæ dicta sunt componitur.

comm. Hactenus de simplicibus verbis locutus est, & docuit, quæ usurpanda sint ab Oratore, & quæ fugienda, quoque modo sint tractanda, quoniam ex eis, tanquam ex materia quadam oratio componitur. ut enim domus ex lignis lapidibus, & cemento construitur, ita oratio ex simplicibus uerbis, quæ nisi structura quadam artificiosa inter se coniungantur, laudabilem otationem efficere non possunt. Itaque deinceps de uerborum coniunctione disserit.

CAPVT X.

De virtutibus orationis in verbis coniunctis, & primum de oratione pura, siue emendata, quam quinque rebus fieri ostendit.

text.94 Ἐὰν δ' ἀρχὴ τῆς λέξεως, τὸ ἑλληνίζειν.

Initium autem, & fundamentum elocutionis est emendate loqui.

comm. ORatoria elocutio debet in primis esse emendata, & omni uitio carere, vt omnis barbarismi, & solœcismi fœditas absit (ut ait Quintilianus) quę disciplina traditur à Grammaticis, vt nullum sit in verborum constructione vitium, siue græco sermone vtamur, quod Aristoteles vocat, ἑλληνίζειν, hoc est ita loqui, ut græci sermonis proprietas appareat, siue latino, siue hetrusco, siue quocunq; alio. quam partem Cicero prætermisit, qa facilem esse suo tempore putabat, cum omnes latinè loquerentur, & tamen quasi digito mōstrauit, vnde possit hauriri, cum ita scribit; Prætereamus igitur præcepta latine loquendi, quæ
„ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio, ac
„ ratio literarum alit, ac cōsuetudo sermonis quotidiani, ac domestici libri confirmant, & lectio ueterum oratorum, ac poetarum. & in tertio de Oratore; linquamus (inquit) hæc, quæ cognitionē habent facilem, vsum necessarium. nostro
„ tempore sunt hæc maxime difficilia, cum neque græcū, neque latinum sermonem natiuum habeamus, sed tamen à Grammaticis, non à Rhetoribus sunt petenda. Aristote. breuiter hæc perstringit, & necessaria tantum attingit.

Τοῦτο δ' ἔστιν, εἰ πέντε. σφῶιν μὲν εἰ τοῖς συνδέσμοις, αἱ ἀποδόσεις πρὸς ἀλλήλας πρόπροι, καὶ ὕστεροι γίνεσθαι ἀλλήλων, οἷον εἴπερ ἀπαρτῶν. ὥσπερ ὁ μὲν, καὶ ὁ ἐγὼ μὲν, ἀπαρτεῖ τὸν δὲ, καὶ τὸν, ὁ δέ. text.95

Hoc autem ex quinque rebus constat. Prima est in coniunctionibus, vt quis eas, sicuti natura postulat, vel ante, vel post in ordine collocet, vt inter se respondeant: vt quidem, &, ego quidem postulat, vero, &, ille verò.

comm. Vt emendate loquamur quinque rebus potissimum nos consequi posse docet, primo vt recte coniunctionibus utamur, secundo, vt proprietatem seruemus, tertio vt ambigua uitemus, quarto ut genera distinguamus, quinto ut numeros obseruemus. Ac primo quidem de coniunctionibus verba facit, quo in loco aduertendum est Arist. appellare coniunctiones etiam pronomina coniunctionibus apposita. vt, ego quidem, ille vero. nam tres tantum orationis partes olim faciebant, nomen, verbū, & coniunctiones quas posteriores deinde auxerunt. coniunctiones igitur ita distinguuntur, ut aliæ præponi nelint in ordine, aliæ verò postponi, quædam etiam sibi vicissim respondent. oportet igitur eis uti, sicuti earum natura postulat, neq; oi diné peruertere, alioqui uitiū erit, ut hæ duæ cōiunctiones, quidé. & ego qdé p̄poni solent, & post se duas illas postulare, vero, &, ille verò. ut consiliū quidem præcedere debet, actio uero subsequi. Ego quidem bono animo hoc feci, ille vero malam in partem accepit. Ingenium quidem diligentiam excitat, diligentia vero perficit ingenium. ego quidem illum subleuaui, ille vero mihi nocere studuit.

Δεῖ δὲ ἴσως μίμνηται, ἀνταποδίδοναι ἀλλήλοις, καὶ μήτε μακρὰν ἀπαρτᾶν. text.96

Sed eas oportet ita inter se respondere, vt facile memoria comprehendi possint, quod fiet, si non nimis longo interuallo disiunctæ fuerint.

comm. Non solū curandū est, vt opportune coniunctiones collocētur, sed etiā ne nimis longo interuallo sibi respondeant, nam hoc memoriā impedit, & orationem confusam reddit. Itaq; tantum spaciū inter coniunctiones esse dēt, quantum memoria facile comprehendi possit. peccant. n. non nulli, qui periodos usque eo protrahunt, vt vno spiritu pronūciari non possint. & multa sæpe in media periodo inculcāt. q̄ cōfusam, & perturbatam orationem reddāt. vt siquis ita dicat, Postea quā mihi renunciatum est de obitu filij tui, qui valde ingeniosus erat adolescens, & omnibus amabilis, gratiosus, & suauis, & qui iā plurimū in literis profecerat, oēs. n. æqualcs suos lōgo iā interuallo superauerat, & cum natu maioribus contendebat, adeo ut oēs admirarentur, & de eius ingenio, atque doctrina sibi magna polliceretur, sane q̄ pro eo ac debui, graniter molesteq; tuli. certè quia duæ illę coniunctiones postea quā, & sanequā. nimis longo interuallo disiunctę

ſunt, vitioſa eſt oratio. quod ſi ita dicamus, vt Ser. Sulpitius ad Ciceronem; Poſteaquam mihi renunciarnm eſt de obitu Tulliæ filiæ tuæ, ſanequam pro eo ac debui, grauiter, moleſteque tuli. bene, & eleganter dixerimus. nam ea eſt coniunctionum diſtantia, quam auditor recordari facile poſsit, vt Ariſtoteles præcipit.

tex.97 Μὴπι σωδίσμον πρὸ σωδίσμυ ἀποδιδόναι τῦ ἀναγκαίου. ὀλιγαχῦ γὰρ ἁμάρτοις. ἰσὼ δ' ἐπί μοι ἔπεσι, ἦλθέ τι γὰρ Κλέων δεόμενός τι, καὶ ἀξιῶν, ἐπορδόμλω παραλαβὼν αὐτὸς.

Neque oportet ante coniunctionem neceſſariam, aliam coniunctionem collocare: nam hoc paucis in locis conuenit: vt, Ego vero poſtquam mihi rem narrauit, venit enim ad me Cleon rogans, atque obſecrans, eis in ſocietatem aſſumptis profectus ſum.

comm. Docet non oportere coniunctiones coniunctionibus accumulare, priuſquam ſententia ſit perfecta, quoniam hæc res magnam gignit obſcuritatẽ, & odioſam, ac moleſtam reddit orationem. hoc eſt quod ait, non opus eſſe, ante cõiunctionem, quæ neceſſaria eſt, ad ſuam orationis abſoluendam, aliã cõiunctionem inculcare. qm̃ hæc res vel nunquam, uel certe rariſsime conuenit. atq; hoc exemplo probat, quod ipſe fortaſſe ab aliquo ſcriptore ſumit, cuius nomẽ nõ ponit, ne videatur aliquẽ cupide vituperare. Sic. n. ille, Ego vero poſtquam mihi rem narrauit, uenit. n. ad me Cleon, rogans, atq; obſecrans, eis in ſocietatẽ aſſumptis profectus ſum. nã in hac periodo priuſquam abſolueretur ſententia, quæ incepta fuerat ab illis coniunctionibus, Ego uero poſtquam, alia coniunctio fuit inculcata, q̃ eſt illa, venit. n. quod ſanè tollit omnem orationis ſplẽdorem. ſed hoc exemplum qđ ponit Ariſt. nõ eſt ad modum uitioſum, qm̃ vna tantũ coniunctio fuit inculcata. ſunt qui plures, & longiores periodos cõmiſceãt, ut nihil odioſius, aut affectatius eſſe poſsit. nup qdã amicus meus oſonẽ ad me detulit, q̃ ita exortus fuerat, Quã̃ nulla mihi Iudices eſt cũ aduerſario meo inimiciria, q̃ multa in me, meosq; beneficia cõtulit, & poſtquã ciuitas nr̃a à turbulentiſsimis belli tempeſtatibus cæpit cõquieſcere, mecum familiariter uixit, quoniam ijſdem ſtudiis ambo dediti ſumus, & antequam eius pater moreretur, quotidie cum meo, qui adhuc viuit, nerſabatur, atque eius conſobrinus ſororẽ meam habet in matrimonio, & præterea quãtum ego potui ſemper ante hac eius commoditati ſtudui. cuius rei cum ipſe, tum alii multi, qui vtrunque uoſcunt, reſtes eſſe poſſunt, neque enim res eſt obſcura, cum una ambo publice cauſas agamus, & multorum patrocinia ſimul ſuſcipiamus. non potui tamen facere, quin pro ſalute Aurelii Cottæ, quem iniquiſsime oppugnat, hanc cauſam ſuſcipetem, & eius iniquitati, quantum facultas mea ſert, aperte reſiſterem. hoc ego exotdium cum petlegiſſem, iucunde ridere cæpi. quod ille admiratus, qui ſe magnifice dixiſſe putabat, cauſam à me quæſiuit, cur illud non probarem. ego ſtatim ei locum huuc Ariſtotelis oſtendi, atque interpretatus ſum, deinde monui, ut huiuſmodi inanes inculcationes verborum, & coniunctionum fugerer, quod ille uitium cum libenter agnouiſſet, ingeures mihi gratias egit, & ſe illud poſtea uitatutum recepit. in hoc vitium incurrunt etiam illi, qui pareurheſes, aut longiores, aut frequentiores ſuis ſcriptis interponunt, ſemper enim vitioſa eſt parentheſis, niſi cum breuis eſt, & quodammodo neceſſaria.

Ἐν τύτοις γὰρ πολλοὶ πρὸ τῦ ἀποδοθησο- tex.98
μένου σωδίσμου, προιμβέβλωται σώδισμοι, οἱ δὶ πολὺ τὸ μεταξὺ ἥρηται τῦ ἐπορδόμλω, ἀσαφὶς. ἐν μὴ δὶ τὸ δὶ ἐν τοῖς σωδίσμοις.

Nam in his verbis multæ coniunctiones interpoſitæ ſunt, antequam neceſſaria coniunctio redderetur. & ſi magnum interuallum eſſet inter initium, & illud verbum, profectus ſum, eſſet obſcura locutio. Atque hic quidem vnus eſt emendatè loquendi modus in coniunctionibus.

Vitium notat, quod in ſuperiori exemplo cõ- comm.
miſſum eſt. multæ (inquit) coniunctiones inculcatæ ſunt, atque interpoſitæ, priuſquam neceſſaria coniunctio redderetur. quod ſi plures etiam interiectæ fuiſſent, aut maius fuiſſet interuallum inter initium orationis, & illud vltimum verbum, profectus ſum, certe etiam vitioſior, & obſcuriot locutio facta eſſet. vt ſi ita dixiſſet; Ego vero, poſtea quam tem mihi narrauit, venit enim ad me Cleon rogans, atque obſecrans, vt quamprimum in forum accederem, neq; diutius eius fortunas periclitari pateret, ſed non tantum ipſe uenirem, verum etiam alios, qui præſentes aderant, mecũ adducerem, eis in ſocieratem aſſumptis profectũ ſum. hæc ſane eſſet obſcura locutio, quare vitandę ſunt huius generis interpoſitiones, quæ uimis in longum protrahuntur. Atque ita iam explicarus eſt primus modus emendatæ locutionis, qui fit in coniunctionibus.

Δεύτερον δὶ, τὸ τοῖς ἰδίοις ὀνόμασι λέγειν, καὶ tex.99
μὴ τοῖς περιέχουσι.

Altera eſt, cum proprijs, ac ſuis nominibus res appellantur, non autem circumſcribuntur.

Altera pars emendatę locutionis eſt, quando comm.
res appellamus propriis, atque ſuis nominibus, non autem eas multis ambagibus circumſcribimus. hoc eſt, quod etiam Quintilianus libr. 8. docet, cum de perſpicuitate loquitur, primus (inquir) intellectus eſt, ſua cuiuſque rei appellatio. " nam qui relicto proprio nomine rei, vult eam deſcribere, ſæpe in obſcuritatem incidit, ut ſiquis medicus (vt ait Cicero ſecundo de diuinatione) ægroto impeter, vt ſumat, Terrigenam, herbigradam, domiportam, ſanguine caſſam, potius quã hominum mote Cochleam dicere velit. nam Pacuuianus (inquit) Amphion,

Quadrupes tardigrada, agreſtis, humilis, aſpera,
Capite breui, ceruice anguina, aſpectu truci,
Euiſcerata, inanima, cum animali ſono.

Cum

Cum dixisset obscurius, tum Attici respondent, non intelligimus, nisi aperte dixeris, at ille uno uerbo, testudo, nou porueras igitur hoc à principio Cytharista dicere? sunt igitur huiusmodi circumscriptiones uerborum uitiosæ, cum rem proprio, ac suo nomine possimus appellare, vt si quis pro oculis dicat, eam corporis partem, qua uidemus, pro auribus, ea membra, quibus sonos percipimus. pro equo, animal aptum ad sessorem sustinendum, & hinnitum, quæ licet etiam sint apertæ, tamen sæpe ridiculæ sunt. ut (quod ait Quintilianus) ille, qui in actione Ibericas herbas, se solo nequicquã intelligente dicebat, nisi irridens hãc vanitatem Cassius Seuerus Spartum eum dicere uelle indicasset. risimus nuper ludimagistrum quendam, qui eum nos domi suæ ad bibendum inuitaret, dixit, uultis ne ingredi ad Bacchum nostrum salutandum? Sunt tamẽ descriptiones quædam, quæ minime vituperantur, quę rem clarioré efficiunt, & ornatum afferunt orationi, de quibus hic non loquimur. nam hoc in loco damnatur eorum uanitas, qui eum rem aliquam proprio nomine possunt apertè dicere, uolũt eam obscure circũscribere.

tex. 100 Τρίτον μὲν ἀμφιβόλως.

Tertio est, cum ambigua vitantur.

comm. Ambiguitas orationis ei uitanda est, qui cupit emendate loqui. nam (ut in Partitionibus ait Cicero) ambiguitate fit obscura oratio, quare quod ambiguum est, semper est uitiosum, nisi fortasse id dedita opera fiat, ut statim dicetur. Cornificius ad Herennium libro quarto, Ambigua uitanda sunt, quæ obscuram reddunt orationem, fit ambiguitas uel in simplicibus uerbis, cum uerbum aliquod plura significat, & incertum sit, qua in significatione sit capiendũ, ut Taurus & bouem significat, & sidus cœleste, & montem, & est proprium nomen viri. vel in coniunctis, cũ vna oratio duas, aut plures diuersas sententias habere potest, vt in illo Ennii carmine,

Aio te Aeacida Romanos vincere posse.

utraque ambiguitas diligenter est cauenda. de hac re rota sic ait Quintilianus lib. 8. cap. 2. uitanda in primis ambiguitas, non hęc solum, quæ incertum intellectum facit, vt Cremetem audiui percussisse Demeã, sed illa quoq;, quæ etiam si turbare non potest sensum, in idem tamen uerborum uitium incidit vt si quis dicat, uisum à se hominem librum scribentem. Nam etiam si librũ ab homine scribi pateat, male tamen eõposuerat, feceratque ambiguum, quantum in ipso fuit.

tex. 101 Ταῦτα δὲ αὐ μὴ τὰ οἰκεῖα περιαιρῆται. ὅπερ ποιοῦσιν, ὅταν μηδὲν μᾶλλον ἔχωσι λέγειν, περιποιῶνται δὲ λέγειν. οἱ γὰρ τοιοῦτοι ἐν ποιήσει λέγουσι τοιοῦτοι. οἷον Ἐμπεδοκλῆς.

Hæc vitanda sunt, nisi quis contraria pro se facere existimet. quod ij faciunt, qui, cum nihil habent, quod dicant, aliquid tamen dicere videri volunt. huiusmodi enim homines poetico more talia proferunt, vt Empedocles.

Duo præcepta superiora semper ab Oratore seruanda sunt, hoc est, ne in rebus apertis, & suo proprio, ac certo nomine signatis, circumscriptione utatur, & ne ambiguè loquatur, nisi fortasse intelligat, cõtraria sibi prodesse posse. tunc enim licet & uerborum circumscriptione, & ambiguis uti, non quia laudabile sit, sed quia necessarium, cum non aliter Orator in causa possit esse superior. hoc autem (inquit Aristoteles) ij plerunque facere solent, quos in causis uerba deficiunt, & nihil habent quod dicant. nam uagari incipiunt, & circumlocutionibus uti, & poetico more fingere, ut aliquid tandem dicere uideantur, in quo petitio multus est Empedocles. Cicero pro Roscio Am. Eruciũm accusatorem facete irridet, quod cum nihil haberet, quod diceret contra Roscium, tamen inania quædam, nugatoriaque proferebat. Empedoclem multis in locis Aristoteles damnat, & ambiguè loquutus sit, & sibi ipse sæpe sit contrarius. Cicero in Lucullo sic ait, isti physici cum hærent aliquo loco exclamant, quasi mête ineitati, Empedocles quidem ut interdum mihi furere uideatur, ab structa esse omnia, nihil nos sentire, nihil cernere, nihil omnino quale sit posse reperire. primus autem Empedocles mouisse aliqua circa Rhetoricen dicitur, ut ait Quintilianus libro tertio capite primo.

Φυσικίζει γὰρ τὸ κύκλῳ πολὺ ὂν, & πάχυνσιν οἱ ἀκροαταὶ, ὅπερ οἱ πολλοὶ παρὰ τοῖς μάντεσι, ὅταν λέγωσιν ἀμφίβολα συμπαραιδοῦσι. Κροῖσος ἅλυν διαβὰς, μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει. tex. 102

Nam circuitus ille verborum cum longus sit, facile decipit, & auditores sic ab eo afficiuntur, ut imperita multitudo cũ ariolos audit ambigua loquentes, temere n. assentitur. quale est illud:

Crœsus Halym penetrans magnam peruertet opum vim.

Exponit quam utilitatem interdum habeat orator ex longo verborum circuitu, & circumlocutione, atq; ex ambiguis dictis. facile enim auditores decipiuntur, qui cum multa verba audiunt, magna cum gratitate prolata putant ea, quæ dicuntur esse uera, iisque temere assentiuntur. cum autem audiunt ambigua, sic afficiuntur, utij, qui ariolos audiunt, atque oracula, q etiam imperiti putãt se intelligere. sed tamen in eis facile decipiuntur. sicuti deceptus est Crœsus Lydorum rex. is enim eum oraculum adiisset, ut peteret an exercitũ suũ ultra Halym fluuiũ cõtra hostes traduceret, hoc responsũ habuit;

Crœsus halym penetrans magnã peruertet opũ uim.

Nam (ut ait Cicero secundo lib. de Diuinatione) hostium uim se se peruersurum putauit, peruertit autẽ suam: est autem facillimum in ambiguis decipi, quare qui decipere volunt, ambigua loquuntur, vt diuinatores, & Sophistæ, & interdum etiam Oratores vincendi gratia, sed cum ambigue multa dicantur, qui nouit, quomodo quicque eorum diuidi, explanarique oporteat, nunquam decipitur. sunt etiam quędam ambi-

gua dicta ridicula, & faceta, quæ in primis acuta, atque ingeniosa putantur, ut in secundo de Oratore ait Cicero.

tex.103 Καὶ δὴ τὸ ὅλως εἶναι ἀμάστημα λαθεῖν, δὴ τῷ ἡμῶν τὰ πράγματος λύσιν οἱ μάντεις. τύχοι γὰρ αἴτης ἐν τοῖς ἀρτασμοῖς, ἄρτια, ἢ περιττὰ εἰπὼν μᾶλλον, ἢ τὸ πόσα ἔχει.

Nam arioli generibus rerum vtuntur in prædicendo, quoniã in eis minus peccatur. vt qui ludit par impar, facilius diuinat, si vel paria, vel imparia esse dicit, q̃ si certum numerũ explicat.

comm. Hæc ars (inquit) est diuinantium, ut generatim, non autem particulatim futura prædicant, quod ideo faciunt, quia minus peccatur in generibus, quã in singularibus. ut si aliquid è longiuquo loco quis videat, facilius cognoscet esse animal, quam esse equum, aut bouem. eodem modo facilius cognoscet esse hominem, quam esse Fabium, aut Cornelium. ita qui ludit par impar, ait Aristoteles, cum interrogatur à socio, quid manu teneat, facilius diuinat, cum dicit esse paria, uel imparia, quam si dicat esse quinque, aut decem. ludus hic est uulgaris inter pueros etiã nostro tẽpore, ꝺ quo ita Horatius,

Ludere par impar, equitare in arundine longa.

solent enim pueri vel lapillos, uel fabas, uel aliquid aliud manu comprehendere, deinde ita sociũ interrogare, quod manu teneo, est ne par, an impar? quod si interrogatus diuiuat, uictoriam consequitur. atque ita uicissim ludunt, interdum etiam pecuniis expositis. de hoc ludo sic ait Ouidius in Elegia de Nuce;

Est etiam par sit numerus qui dicat an impar.
Vt diuinatas auferat augur opes.

Facilis est autem diuinatio, quoniam duo tantum sunt hæc numerorum genera, par, & impar. quod si quis ad singulares numeros descendat, & uelit explicare, quot sint ea, quæ à socio manu tenentur, ut quatuor, aut sex, aut octo, quoniam hi numeri penè sunt infiniti, facile peccabit; & longè rarius diuinabit; idem, quod in alijs generibus fit, ut si quis dicat Græcos esse uanos, ac mendaces, minus errabit, quam si dicat hunc, uel illum Græcum ut Demosthenem, uel Thucydidem uanum, ac mendacem esse.

tex.104 Καὶ τὸ ὅτι ἴσαι, ἢ τὸ πότε. διὸ οἱ χρησμολόγοι, ἢ προορίζονται πότε.

Ita qui dicit aliquid futurum, facilius diuinat, quam si addat, quando. quo fit, & vt uates non adiungant, quando.

comm. Rationem affert quare uates, & augures in diuinationibus suis certum tẽpus non explicẽt, neque dicãt, quando id euenturum sit, quod ipsi prædixerint, quoniam hac ratione minus peccãt, si dixerint simpliciter aliquid futurum, quã si certum tempus addant, & diem, atque horam, qua id futurum sit enuncient, nam si Chaldæus dicat, Catilina interficietur, respicietis ad eius prauas actiones, & fortasse etiam ad influxum siderum, facile diuinabit. sed si dicat, Catilina

01 cũ ad annum quadragesimum peruenerit, mẽse Septembri, die Martis hora uigesima interficietur, rarissime diuinabit. hoc in loco uidetur Aristoteles omnem diuinationẽ tollere, atque eos, qui diuinandi artem profitentur, ostendere, nihil aliud esse, quã fallaces homines, qui artificio suo multos in errorem inducant, quod etiam Cicero secundo libro de Diuinatione copiosè persequitur, ubi docet, nullam omnino diuinationem esse, in historiis tamen multa exempla habemus eorum, qui non tantum annum, sed etiam diem prædixerunt, in quo magnum periculum alicui immineret. notissimũ est id, quod C. Cæsari, accidit, cui Spurina augur prædixerat, ut Idus Martias caueret, & cũ eo ipso die Cæsar Spurinã irrideret, tanquam uanum, q̃ Idus Martiæ sine ullo suo periculo uenissent, Spurina respondit, uenere quidẽ Idus Martiæ, sed noudũ præteriere. paulò post Cæsar in Senatu fuit à cõiuratis multis vulneribus confossus. sed tot sunt huius generis historiæ, vt impudentia sit, omnẽ penitus diuinationem negare, quãuis plurimi sint mẽdaces, & fallaces diuinatores, plurimi etiã sint, qui ad diuinandum cacodæmonum opera vtantur, quo fit vt eã artem tanquam superstitiosam, atque illicitã, merito reiciat christiana religio.

Ἅπαντα δὴ ταῦτα ὅμοια. ὡς τ' ἂν μὴ τοιούτου τινὸς ἕνεκα, φευκτέον. tex.105

Hæc enim omnia similia sunt; quare nisi fiant alicuius rei gratia sunt fugienda.

comm. Ambigua, circumlocutiones, generalia dicta, sunt inter se similia, & ad fallendum accommodata, quare debet Orator, qui bonus uir est, ea refugere, neque unquam eis uti, nisi fortasse aliquando necessitas cogere videatur.

Τέταρτον, ὡς Πρωταγόρας, τὰ ἡμῖν πρὸ ὀνομάτων διῄρει, ἄρρενα, καὶ θήλεα, καὶ σκεύη. δεῖ γὰρ οὕτω διδόναι καὶ ταῦτα ὀρθῶς. ἡ δ' ἐλθοῦσα καὶ διαλεχθεῖσα, ἔχετο. tex.106

Quarta est, cum genera distinguuntur; quod Protagoras fecit, qui dixit alia nomina esse virilia, alia muliebria, alia neutra. hæc enim etiam accurate seruanda sunt: vt, Illa autem reuersa, & collocuta discesserit.

comm. Quarta res, quæ locutionẽ emendatam facit, est, cum genera non confunduntur, sed ita distinguuntur, ut quæ uirilia sunt, uirilibus accommodentur, quæ muliebria mulicbribus, quæ neutra neutris. quam distinctionem Protagoras Abderites primus obseruauit, & admonuit ex consuetudine bene loquentium. dixit enim alia esse nomina mascula, alia fœminea, alia σκεύη hoc est uasa, & instrumẽta, quę neque mascula, neque fœminea sunt, quæ postea Grammatici οὐδέτερα. i. neutra uocarunt, hanc eandem diuisionẽ in Arte poetica facit Aristoteles, Cicero in Partitionibus consecutionem uocat, cũ genera, numeri, rẽpora, personæ, casus diligenter obseruantur. sic enim ait; Cõsecutio autẽ ne generibus, numeris,

tempori-

„ turbetur oratio. nam uerùm simplicibus uerbis,
„ quod non est latinum, sic in coniunctis quod nõ
„ est consequens, vituperandum est. Aristoteles ponit exemplum consecutionis in genere, de fœmina sic inquiens, Illa autem reuersa, & collocuta discessit. nam si postquam dixit, Illa autem reuersa, postea subiunxisset, & collocutus discessit, esset genere perturbata oratio. sed hæc facillima sunt, & à Grammaticis petenda.

tex. 107 Πέμπτον, ἐν τῷ τὰ πολλὰ, καὶ ὀλίγα, καὶ ἓν ὀρθῶς ἀνομάζειν. οἱ δ' ἐλθόντες, ἐτυπτόν με.

Quinta est, cum multa, & pauca & unum rectè quis appellat: vt, Hi cum accessissent, me percusserunt.

comm. Non tãtum ad genera, sed etiam ad numeros in verborum constructione respiciendum est, ne forte perturbétur. ut multa, & pauca plurali numero (ut uocant Grammatici) unum autẽ singulari proferatur. & exẽplo demonstrat. ita enim bene dicitur, Hi, cum accessissent, me percusserunt. quod si quis dicat, Hi, cum accessissent, me percussit, numero esset oratio perturbata.

CAPVT XI.

De vitanda obscuritate, & solœcismo.

tex. 108 Ὅλως δὲ δεῖ λελέχθαι τὸ γεγραμμένον, ἢ λεκτέον. εἰ δὲ τὸ αὐτὸ, ὅπερ οἱ πολλοὶ συνδέσμοι οὐκ ἔχουσιν. ἡ δ' ἀμὴ ῥᾴδιον διελέσθαι, ὥσπερ τὰ Ἡρακλείτου.

Omnino quod scribitur eiusmodi esse debet, vt & legi, & proferri facile possit, quæ duæ res eodem modo fiunt. hoc autem, non habet ea locutio, in qua multæ sunt coniunctiones, & quæ non facile interpungi potest, qualia sunt Heraclitis scripta.

comm. QVi laudabile aliquid conscribere cupit, is duo debet ante omnia prouidere, primo, ut quod scriptum est sine ulla molestia, atque impedimento legi facile possit, deinde ut eadem facilitate proferri, pronunciarique ualeat, quę duo sunt ita inter se connexa, ut alterum ex altero pendeat. quod enim in legendo facile intelligitur, idẽ etiam in pronunciando facile percipitur. contra uero cum in legendo laboratur, etiam in pronunciando eodem scripto laborari necesse est, quo uitio laborat primo ea locutio quæ multas habet coniunctiones, deinde illa, quæ non facile potest interpungi. nam coniunctiones sunt illæ quidem utilissimæ in oratione, si bene collocentur, & sibi uicissim opportunè respondeant, sicuti supra demonstratum est, sed quoties multiplicantur, & inculcantur ita, ut in longum nimis spatium protrahatur oratio, & sensus implicetur, magnam afferunt obscuritatem. itaque minus frequẽtes coniunctiones vitandæ sunt. Interpunctio vero facit orationem apertam, & illustrem, sed ea, quæ interpũgi non bene potest oratio, ut molesta sit, & obscura necesse é. quo genere scribẽdi delectatus est Heraclitus Ephesius, qui ideo σκοτεινὸς fuit appellatus, quoniam obscure scriberet, de quo ita Lucretius primo lib.

Heraclitus init quorum dux prælia primus
Clarus ob obscuram linguam.

Cicero secundo de Finibus, ut Heraclitus, cognomẽto qui σκοτεινὸς perhibetur, quia de natura nimis obscure memorauit. hoc utroque uitio laborasse Fusium quendam, & Pomponium tertio de Oratore Crassus ostendit his uerbis; Eadem res autem simul ac Fufius, aut uester æqualis Pomponius agere cœpit, non æque, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo, ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum, tantaque insolentia, ac turba uerborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem, & tenebras afferat, atque ut quodam modo ipsi sibi in dicendo obstrepere uideantur. de hoc genere hominum qui confusè scribunt, sic ait primo Tusculanarum Cicero: Sed mandare quemquam literis cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est, intemperanter abutentis, & ocio, & literis.

tex. 109 Τὰ γὰρ Ἡρακλείτου διεξιέναι, ἔργον, διὰ τὸ ἄδηλον εἶναι ποτέρῳ προσκῆται, τῷ ὕστερον, ἢ τῷ πρότερον, οἷον ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ τῆς συγγράμματος. φησὶ γὰρ, τοῦ λόγου τοῦ ὄντος ἀεὶ ἀξύνετοι ἄνθρωποι γίγνονται. ἄδηλον γὰρ τὸ ἀεὶ πρὸς ὁπότερον διεξιέναι.

Magna enim difficultas est, Heraclitii scripta notis, atque interpunctionibus distinguere: quia dubium est, cuinã parti verba hæreant, posteriori ne, an priori, quod ex operis eius initio intelligi potest, vbi ita inquit; Rationis eius, quæ uere est, semper, ignari sunt homines: incertum est enim vtri parti illud aduerbium semper, sit applicandum.

comm. Causam explicat quare scripta Heracliti sint obscura, neque facile possint interpunctionibus distingui, nam uir ille dedita opera ita scripsit, ut plerunque dubium sit, utri parti uerba in medio posita cohæreant, hoc est, utrum præcedenti, an subsequenti. quod exemplo probatur, sumpto ab initio eius operis, quod Heraclitus de Natura scripsit. Sic enim id opus exorsus est; Rationis eius, quæ uerè est, semper, ignari sunt homines. incertum est autem, ait Aristoteles, utri parti sit applicandum illud aduerbium, semper. Vtrum ita dicat. Rationis eius, quæ uerè est semper; an ita, semper ignari sunt homines. loquitur autem Heraclitus de ratione diuina, quæ semper uerè est cum reliqua omnia nunquã uerè sint. sed in perpetuo fluxu posita, continenter mutentur, & modo oriãtur, modo intereant. adeo ut eundem fluuium nemo possit bis iugredi. quam opinionem secutus est etiã Plato, qui sic ait in Timæo; quid é, quod semper sit, neque ullum habet ortũ, & quod gignatur, nec unquam sit, quorũ alterum intelligétia, & ratione

» comprehenditur, quod vnum semper, atque idē
» est. alterum quod affert opinionem per sensus,
» tationis expers, quod rotum opinabile est, id gi-
» gnitur, & iuterit, nec unquam esse verè potest.
quo ex loco potest intelligi, illud aduerbium,
semper, priori parti esse applicādum, hoc modo,
Rationis eius, quæ uerè est semper, nam in rebus
naturalibus Plato secutus est Heracliti opinio-
nem, ut tantum ea, quæ ratione, & intelligentia
comprehenduntur, semper uerè sint, quæ uerò
sub sensum cadunt, nunquam uerè sint. nā omni
no rationes rerum, & notiones, siue species solæ
cōseruantur, atque æternæ sunt, singularia uero
continenter mutantur, & modo nascuntur, mo-
do intereunt, ut hominū species semper est, sin-
guli homines nascuntur, & moriūtur, atque ita
in reliquis rebus omnibus fit, præterquā in cœ-
lo, quod æteruū, & Impatibile esse statuūt. illa ve
ro ratio sempiterna, de qua sensit Heraclitus, q̄
semper verè est, nihil aliud est, q̄ Deus optimus
Maximus, quē nemo hominū perfectè intelligit,
& hoc est, quod ait Heraclitus, Homines ignaros
esse rōnis eius, quæ semper uerè est, de qua do-
ctè, & elegāter Cicero sic ait in Academicis. Par
» tes autem esse Mundi omnia, quæ insunt in eo,
» quæ natura sentiente teneantur, in qua ratio per
» fecta inest, quæ sit eadem sempiterna: nihil enim
» valentius esse, à quo intereat, quam uim animū
» esse dicunt Mundi, eandemque esse mentem, sa-
» pientiamque perfectam, quem Deum appellant,
» omniumque rerum, quæ sunt ei subiectæ, quasi
» prudentiam quandam, procurantem cœlestia
» maximè, deinde in terris ea, quæ pertinent ad
» homines.

tex.110 Ἐπὶ δὲ ποιεῖ τὸ λοιπίζειν, τὸ μὴ διαδιδόναι, ἐαὶ μὴ ὀλίγα διὰ λιμὸν ἀμφοῖν ὁ ἁρμόττει. οἷον ἡ ψόφος, ἡ χρῶμα. τὸ μὲν ἰδίων, τὸ κοινόν. τὸ δ' ὡσθόμβος, κοινόν.

Præterea fit solœcismus, cum in uerborum con iunctione, non redditur unicuique uerbo, quod exigit. ut, si dicas. Sonitum, & colorem uidens, non bene dixeris, quia non est commune, sed sen tiens, quod est commune.

comm. Solœcismus est (inquit) & maximum in loquendi ratione uitiū, quoties duo, uel plura nomina copulamus uni uerbo, quod non ambobus, aut omnibus sit commune, uel cum distinguere uolumus quoties non unicuique uerbo id assignamus, quod exigere uidetur. ut exempli gratia, si quis uelit, sonitū, & colorem copulare, non bene dicet; Sonitum, coloremque uideo, quoniam uidere, non est commune sonitus, & coloris, sed ad colorem tantum pertinet. neq; enim sonitus videtur, colot aūt videtur. itaque uitiosum est dicere, Sonitum, coloremque video, quòd si dicas, Sonitum, coloremque sentio, bene dixeris, quia sentire commune est utriusque. tam enim sonitus, quam color sentitur, hoc est sensibus percipitur. hæc est Aristotelis sententia. quod si hæc distinguere uolueris, utrique quod conuenit, & proprium est, assignare debes, ut sonitum audio, & colorem uideo. multi igitur imprudentes in hoc uitium incurrunt, ut qui dixit; uasa omnia, pecunias, equos, seruos secum abduxit. neque enim abducere commune est omnibus, sed equis, & seruis tantum. Itaque dicendum erat, uasa omnia, & pecunias abstulit, equos, & seruos secum abduxit. in hunc errorem uidetur incidisse Virgilius in duodecimo Aeneid. cū ita ait,

Discere puer uirtutem ex me, uerumque laborem,
Fortunam ex alijs.

Quia discere nouē est commune uirtutis, & fortunæ. sed eum excusat ratio carminis. in soluta certè oratione nou haberet excusationem.

tex.111 Ἀσαφῆ δὲ, καὶ αἱ μὴ προθεὶς εἴποις, μέλλων πολλὰ μεταξὺ ἐμβάλλειν. οἷον, ἔμελλον γὰρ διαλεχθεὶς ἐκείνῳ τάδε, καὶ τάδε, καὶ ὧδε πορεύεσθαι, ἀλλὰ μὴ ἔμελλον γὰρ διαλεχθεὶς πορεύεσθαι, εἶτα τάδε, καὶ τάδε, καὶ ὧδε ἦμεν.

Fit etiam obscura locutio, nisi initio posueris id, quod multis interpositis postea dicendum est: ut, parauerā, postquam cum eo collocutus fuissem, hæc, & hæc, & hoc modo discedere. rectius enim dixeris; Parueram discedere, postquam collocutus cum eo fuissem hæc, & hæc, & hoc modo.

comm. Præceptum hoc utilissimum est, ad effugiendam orationis obscuritatem. ut quando multa sunt dicenda, atque inculcanda, initio periodi ponamus illud, quod poltea multis interpositis esset dicendū. sic enim & nimis longas sermonis continuationes, & tardas uerborum traiectiones, atque hyperbata quæ uocantur, facile uitabimus. ponit autem exemplum primo uitiosum, deinde admonet, quomodo possit emendari. si quis enim, ita dicat, Parauerā, postquam cū eo collocutus fuissem de rebus meis domesticis, ut eas me absente procuraret, res rusticas frequenter inuiserem, in urbe uadimonia obiret, accepti, & expensi rationem haberet, domum instrueret, filijs, & seruis cibos, & uestimenta pararet, ab urbe discedere. certe quia multa sunt inculcata, priusquam incepta sententia absolueretur, fit obscurior orario. Quod siquis ita dicat, Parueram ab urbe discedere, postquam cum eo collocutus fuissem, & quæ sequuntur, nihil obscuritatis habebit. hunc autem loquendi modum quo usus est hoc in loco Aristoteles, interdum etiam latini usurpant, breuitatis gratia, ut Cicero primo de Inuentione; Quidnam amplius desideratis Iudices cum uobis hoc, & hoc planum factum sit? & Quintilianus libro sexto, Licet etiā dubitare, nunquid & nos fugerit, & quid respondsurus sit aduersarius his, & his. nam cum orationem habemus, illa deinde sunt explicanda, sicuti notarii solent, qui in stipulationibus, & scriptis suis, frequenter ponunt, & cætera. Sed cum opus est, ea dilatare, tunc omnia explicant. ita igitur etiam Aristoteles hoc in loco, postquam cum eo collocutus fuissem hæc, & hæc, & hoc modo, si enim singula explicentur, ut nos supra conati sumus, fit contextus sermonis traiectione tam tardus, ut in hyperba-

tum

tum finis eius differatur. quod cuitandum esse, benè cèset Aristoteles. de hac re sic ait Quintilia
„ nus libro octauo, capite secundo; Etiam interiectione, qua, & oratores, & Historici frequenter utuntur, vt medio sermone, aliquem inserant seu sum, impediri solet intellectus, nisi quod interponitur breue est. nam Virgilius illo loco, quo pullum equinum describit cum dixisset;

Nec uanos horret strepitus

compluribus insertis alia figura, quinto demũ versu redit,

—Tum siqua sonum procul arma dedere
Stare loco nescit.

Talis est ille locus in secundo Aeneidos, ubi Aeneas ita socios alloquitur.

—Iuuenes fortissima frustra
Pectora, si nobis audentem extrema cupido
Certa sequi, quæ sit rebus fortuna uideris,
Excessere omnes adytis, arisque relictis
Di, quibus imperium hoc steterat, succurritis urbi
Incensæ, moriamur, & in media arma ruamus.

Nam longe clariot, & apertior fuisset oratio, si ita dixisset,

—Iuuenes fortissima frustra
Pectora, si nobis audentem extrema cupido
Certa sequi, moriamur, & in media arma ruamus.

Illa igitur interiectio plurium uerborũ per aliã figuram Sensum, & intellectum impedit. quocirca sépe r quod interponitur breue esse debet.

CAPVT XII.

Quibus rebus ampla fiat, & grandis oratio.

tex.112 Εἰς ὄγκον δὲ τῆς λέξεως συμβάλλεται τάδε, τῷ λόγῳ χρῆσθαι αὐτ' ὀνόματος, οἷον, μὴ κύκλον, ἀλλ' ἐπίπεδον τὸ ἐκ τῶ μέσου ἴσον. εἰς δὲ σμικρολογίαν τὸ ἐναντίον, αἰτὶ τῶ λόγου ὄνομα.

Ad locutionis autem amplitudinem, & granditatem hæc proderunt; primum si definitionem loco nominis ponas: exempli gratia si non circulum dicas, sed figuram planam, cuius extremitas paribus a medio radys attingitur. qui uero breuitati studet, is contra, nomen loco definitionis ponat.

comm. QVONIAM omnis uis oratoris (ut ait Quintilianus) in augendo, minuendoque consistit: ideo diligenter amplificandi, minuendiq; præcepta notanda sunt, quæ ex hoc loco tractare incipit Aristoteles. Ac primo quidem ad orationis, amplitudinem, & granditatẽ, ait illud prodesse, si definitionem loco nominis ponamus. ut si pro philosophia, rerum humanarum, atque diuinarũ scientiam dicamus. Si pro Rhetorica, apte, distinctè, & ornatè dicendi facultatẽ. pro homine Animal sagax, prouidum, acutum, memor, plenum rationis, & consilij, ut primo de legibus definiit Cicero. exemplum Aristotelis est, si pro circulo, dicas, figuram planã, cuius extremitas paribus a medio radiis attingitur. sic enim nos latine uertimus hanc Circuli definitionem, quam alii barbarè sunt interpretati, quam ex libro de uniuersitate Ciceronis accepimus, ubi ait Mũdum esse „ globosũ, cuius omnis extremitas paribus à me- „ dio radiis attingitur. potest etiam ita definiri latine. Circulus est forma plana, cuius a medio tantum abest extremum, quantum idem a summo. ut in secundo de Natura Deorum notauimus, hæc ideo adscripsi præter consuetudinem meã, quia nonnulli putant, circulum non posse benè latinè definiri. Sæpè igitur in amplificando, pro uno nomine, definitio ponitur, q̃ pluribus uerbis explicatur, ut Cicero pro Milone, cum posset breuiter ita dicere, uidimus curiam incendi. tamen curiam definiens ita dilatauit, uidimus „ templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, con- „ silii publici, caput urbis, aram sociorum, portũ „ omnium gentium, sedem ab uniuersõ populo R. „ concessam uni ordini, inflamari, excindi, funesta ri. hoc est quod in Partitionib. ait Cicero ad amplificandũ definitiones conglobatas maxime ualere, ut secundo de Oratore M. Antonius historiam ita definit; Historia est testis temporũ, lux „ ueritatis, uita memoriæ, magistra uitæ, nuncia „ uetustatis, in peroratione pro Milone conglobatam gloriæ definitionẽ ita ponit, Esse hanc unã, „ quæ breuitatem uitæ posteritatis memoria con „ solaretur, quæ efficeret. ut absentes adesse mus, „ mortui uiuerem us, hanc denique esse, cuius gradibus homines in cœlum uideantur ascendere. „ in commentario nostro, quẽ scripsimus in Partitiones Ciceronis, obseruauimus a Ciceroue, quatuor potissimum rationibus ex uno uerbo p amplificationem, plura uerba fieri, hoc est, per definitionem, siue descriptionem, per enumerationẽ, per interpretationẽ, & per incremẽtũ, quarum oium exẽpla posuimus. Quoties autem breuitati studemus (inquit Arist,) tunc contra, nomen loco definitionis ponere debemus, atque ita definitionem ad unum uerbum reuocare, ut in Partitionibus docet etiam his uerbis Cicero, Ex oratione autem cum aut definitio ad unum „ uerbum reuocatur. ut si quis pro eo; qui potest „ consilio, atque oratione, & Senatus, & populi, & eorũ qui res iudicant, mentes permouere, dicat oratorem; pro laudatarum artium omnium procreatrice, atque parente philosophiam dicat. p Troiani belli scriptore, Homerum;

Καὶ ἰαὶ αἰσχρὸν, ἢ ἀπρεπὲς, ἰαὶ μὴ ἐν τῷ λόγῳ tex.113
ἢ αἰσχρὸν, τοῦνομα λέγειν. ἰαὶ δὲ ἐν τῷ ὀνόματι,
τὸν λόγον.

Quod siquid acciderit obscœnum, aut parum decorum, id si erit in definitione, nomen usurpabimus. si autem in nomine definitionem.

In ciuili oratione uitanda est omnis obscœni- comm.
tas, & turpitudo, neque ullum penitus uerbũ admitteudum est, quod aut inuerecundum, aut parum decorum esse uideatur. sed quoniam interdum uos cogit necessitas, de rebus parũ dictu speciosis uerba facere, tunc uti hac arte debemus, ut aduertamus utrum illa obscœnitas sit in

verbo,

uerbo, an ĩ definitione. nã si in verbo fuerit ad definitionẽ cõfugere poterimus, si vero ĩ definitione, cõfugiemus ad uerbum. atq; ita facile uitabimus obscœnitatem, huius rei sunt in promptu exempla. Quod enim poetis epigrãmatum, & satyrarum, conceditur, non idem hetoicis poetis, aut oratoribus conuenire putãdum est. licet igitur Catullus, Martialis, Iuuenalis uerba obscœnissima usurpent, non tamen Virgil. aut Cicero eis unquam utuntur, sed cum eas res appellare opus est, uerbis honestis circumscribunt. nõ igitur culum nominabit Orator, neque cacare dicet, ut Catullus dixit, sed ita describet, ut proculo, dicat partem corporis ad naturæ necessitatem datam, ut Cicero primo de officiis, pro cacare, dicat ipsi necessitati corporis parere. atq; ita pro uerbo definitionem ponet. Contra uero cum in definitione uerbi est obscœnitas, uerbũ, ipsum Orator usurpabit, definitionem fugiet, ut generare, uerbum est honestum, sed eius definitio turpis. neque enim potest quisquam, actum ipsum generandi explicare, nisi obscœnas corporis partes nominet, & earum coniunctionem. quod quam obscœnum sit, quis non intelligit?

tex.112 Καὶ μεταφορᾶις δηλωτῶ, & τοῖς ὀθνείοις ὀλιγάκις μόνον τὸ ποιητικόν.

Erit etiam grandis oratio, quæ translationibus, & epithetis illustrabitur, modo ne in poeticam licentiam exeat.

comm. Translationes, & addita ad nomen grandem, & illustrem orationem efficiunt. sed aduertere semper opus est id, quod supra dictum est, ne nimis poetica sit oratio. quantam autem dignitatem, & grauitatem orationis translationes afferant, atque epitheta penè infinitis exemplis ostẽdi potest, sed nos duobus, aut tribus erimus cõtenti, poterat ita Cicero pro L. Murena dicere; non enim potuistis uirtutem uestram ostendere, sed duobus translatis uerbis ita illustrauit; Nullum enim uobis fors campum dedit, in quo excurrere uirtus, cognosciq; posset. in Pisonem cũ liceret ita dicere; Qui Rempu. conseruassem, multo splendidius, & grauius dixit; Qui in maximis tui bi uibus, ac fluctibus Reip. nauem gubernassem, saluamque in portu collocassem. pro Milone. cum dicere posset, atque illum inuitum in judicium uocaret, maioti quadam grauitate dixit; Atque illam belluam iudicii laqueos declinantem iam irretitam teneret. de Epithetis nulla est dubitatio, quin plurimum orationem illustrent, si bene accommodata fuerint, ut iã supra cepiose disputatum. poterat ita Cicero pro lege Man. proponere, dicendum est enim de Cn. Pompeij uirtute, sed duobus adiectis epithetis maiorem in modum membrum illud illustrauit, hoc modo dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari, eximiaque uirtute. sed hoc (ut dixi) frequẽtissimum est.

tex.113 Καὶ τὸ σὺ πολλὰ ποιεῖν, ὅπερ οἱ ποιηταὶ ποιοῦσιν, σόος ὄντος λιμὸς, ὅμως λίσσοι λιμένας εἰς Ἀχαϊκους, καὶ δέλτου μὴ ἄνευ πολύθροους ἐξεπτυχάς.

Et si ex uno plura fiant, quod poetæ sæpe faciunt; ut quamuis unus tantum portus sit, tamen dicunt, Intra portus Achaicos, tale est illud;
Luctu scatentes has tibi do epistolas.

Possumus (inquit) orationẽ augere, cum pro numero unius, multitudinis numerum usurpamus, quod poetæ frequenter faciũt, & hoc duobus exemplis probat. quamuis enim de uno tantum portu loquatur poeta, tamen dicit, intra portus Achaicos. & apud Euripidem Iphigenia, cum epistolam unam Oresti fratri suo daret, quẽ tamen non agnoscebat, ut eam deferret, ad Orestem, quem esse absentem arbitrabat ita dixit;

Luctu scatentes has tibi do epistolas.

Huius generis plurima sunt etiam apud latinos poetas, & oratores exempla. vt Virgilius Georgicorum secundo, ubi de Italia loquitur;

Extulit hæc Decios, Marios, magnosque Camillos,

Quamuis unus tantum Marius, & unus Camillus celeber fuerit. in primo Aeneidos de Sicheo sic ait;

— Ora modis attollens pallida muris,
Crudeles aras, traiectaque pectora ferro
Nudauit. ——

Quãuis vnũ os, & vnũ pectus tantũ Sicheus haberet. Sic etiã Cicero ad Brutum cũ de se tantũ loqueretur; Populo (inquit) imposuimus, & oratores visi sumus. Sed hoc frequẽtissimè facit, ut cum de se tantum loquitur, numero multitudinis utatur; ut ad Lentulũ, Nos in causa auctoritatem eo minorem habemus, quod tibi debemus. Quintilianus libro. 8. cap. 6. sic ait; Maximè autem in ornando ualebit numerorum illa libertas; nam & Liuius sæpe sic dicit; Romanus prælio uictor, cum Romanos uicisse significat. ubi docet Quintilianus non tantum cum multitudinis numerum pro singulari ponimus, sed etiam contra, cum singularem pro numero multitudinis, orationem exornare.

tex.114 Καὶ τὸ μὴ δηζδιγνώιαι, ἀλλ' ἑκατέρω ἑκάτερον, τῆς γυναικὸς τῆς ἠμετέρας. ἐὰν δὲ σωτόμως, τὸ σὸν ἀνὴρ τῆς ἠμετέρας γυναικὸς.

Et si nomina non coniungantur, sed separatim singula proferantur, ut eius mulieris, quæ nostra est: & contra breuiter hoc modo, nostra mulieris.

comm. Ad augendam orationem pertinet disiunctio nominum, & membrorum, cũ licet copulari possint, tamen non compulantur, sed separatim singula proferuntur, quod exemplo facili ostendit, siquis enim dicat; Eius mulieris quæ nostra est, ornatum abstulit, uescio quid grandius oratio uidetur habere, quam si dicat nostræ mulieris ornatum abstulit. hoc enim ad dicendi breuitatem spectat. ita si dicamus, is, q. Reip. gubernacula tenet. grandius erit, quã si dicamus, guberuator

ciuitatis. & amor, quo seipsum unusquisq; diligit, amplius, & grandius est, quam, Amor sui.

tex.117 Καὶ μετὰ σωδίσμα λίσσον. ἐὰν δὲ σωτομως, ἂν δὲ μὴ σωδίσμα, μὴ ἀτωδίτα δὲ, οἷον παρδθεὶς, καὶ ὀχληθεὶς, παρδθὰς διελχθεὶς.

Et si in dicendo copula adiungantur, nam contra breuius dicitur, detracta copula, modo ne dissoluta sit oratio; ut eo profectus sum, atque disserui, & eo profectus disserui.

comm. Etiam hoc facile est, dilatatur, inquit, oratio si copula adiungat, contrahitur, si adimitur, copula, modo ne oratio dissoluta fiat, quoniã esset uitiosa, nisi ex arte proficiscetetur. exẽplum hoc est, si dixeris; Eo profectus sum, atque disserui. ita, Animum tuum, & uoluntatẽ laudo, grauius, quam Animi tui uoluntatem laudo. ita, Cicero, In puppi sedebamus, clauumque tenebamus, cũ breuius, detracta copula potuisset hoc modo dicere. in puppi sedentes clauum tenebamus. Virgilius.

—Molemque, & montes insuper altos Imposuit.—

Magnificentius dixit, quam si dixisset, molẽ mõtium, sed huius generis plurima sunt.

tex.118 Καὶ τὸ Αντιμάχου χρήσιμον, ἐξ ὧν μὴ ἔχει λέγειν, οἷος ἐκεῖνος ποιεῖ ὅτι τῷ Τμωλείῳ.

Ἔστι τις λειμὼν ὀλίγος λάφος.

αὔξεται γὰρ οὕτως ἐξαπίνης.

Atque etiam illa Antimachi ratio utilis est, nempe ea commemorare, quæ rei non adsunt, quod ille facit in celebrando colle Theumesso:

Est quidã modicus collis, quem spiritus afflat, & quæ sequuntur. nam hoc modo infinitè potest oratio amplificari.

comm. Pulchrum est hoc præceptum, quo Antimachus poeta uti solebat in carminibus suis, ut cũ in aliqua re celebranda nobis oratio deest, tunc ea commemoremus, quæ rei non adsunt, & probemus ideo magnopere laudabilem esse, quod multis rebus malis careat, q̃ in aliis rebus inueniuntur. hac ratione usus est Antimachus, cum Theumessum agri Bœotii collem celebraret, & poemate quod ita intipit; Est quidam modicus collis, quem spiritus afflat, pluribus enim uersibus collem eum laudauit Antimachus. ut testis est etiam Strabo libro nono. sed Aristoteles hoc loco principium tantũ poematis citat, quoniam notissimum erat, ut siquis hoc tempore dicat celebratum esse portum à Virgilio hac ratione, Est in secessu longo locus, hoc satis esset, quoniam omnes scirũt eam descriptionẽ esse in primo Aeneidos. sic Antimachus in primo libro Thebaidos collem hunc celebrauit, ut Stephanus est auctor. aduertendũ est autem, quod ait Aristoteles, hoc modo posse orationem infinitè amplificari, quoniam ea penè infinita sunt, quibus singulæ res carent, ut si uelim Cæsarem laudare, mihique desit oratio, confugiã ad ea, quæ Cæsari nõ adsunt, & eis commemorandis orationẽ amplificabo, ut Cæsar non crudelis est, ut multi principes, non auarus, non intemperans, nõ superbus, non cõtumeliosus, atque ita licebit plurima ipse qui. hac ratione usus est Virgilius in secundo Georgicorum ubi laudat Italiam, sic enim ait:

Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem
Inuertere satis immanis dentibus hydra,
Nec galeis, densisque uirum seges horruit hastis,

Et paulo post in eiusdem laudibus.

At rabidæ tigres absunt, & sæua Leonum
Semina, nec miseros fallunt aconita legentes.

Quin etiam Cicero in Pompeij laudibus hanc rationem non prætermisit, cum ait; Non auaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam reuocauit, non libido ad uoluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietẽ. sic etiã arrogans ille Pharisæus in sacris literis seipsum laudas, Deo gratias agit, quod non sit talis, quales reliqui sunt homines, quod non sit raptor, nõ iniuidus, non maleficus.

Ἔστι δὲ τοῦτο καὶ ὅλη ἀγαθῶν, καὶ κακῶν, ὅπως ἂν ἔχει. ὁ ποτέρως εἰ ἦ χρήσιμον, ὅθεν καὶ τὰ ὀνόματα οἱ ποιηταὶ φέρουσι. τὸ ἄχορδον, ἢ τὸ ἄλυρον μῖλος. ἐκ τῆς ἐναντίων γὰρ ὀνομάζουσιν. tex.119

Atque hæc quidem ratio in utranque partem utilis est, & in bonis, & in malis, quæ non adsũt commemorandis. Vnde etiam poetæ nomina confixerũt, ut Achordum, Alyrum, quas appellationes à priuatione sumpserunt.

comm. Magna est huius rationis utilitas siue laudare siue quis uituperare uoluerit. nam in utranque partem plurimum ualet hoc modo. Si enim laudare uoluerimus, mala, quæ non adsunt cõmemorabimus, ut iam supra dictũ est. Cicero. Quintum frattem laudans ita inquit: non itineribus tuis perterreri homines, non sumptu exhauriri, non aduentu commoueri, uel utraque simul, hoc est & bona, & mala commemorantur, sed bona adiunguntur, mala remouẽt, ut in eadem epistola; cum urbs custodem, non tyrannum, domus hospitem non expilatorem, recepisse uideatur. Plinius in Panegyrico Traiani perquã sanè artificiosè sic ait; Non enim periculum est, ne cum loquar de humanitate, exprobari libi superbiã credar, cũ de frugalitate, luxuriã. cum de clementia, crudelitatẽ. cum de liberalitate, auaritiã. cũ de benignitate, liuotem. cum de continentia, libidinem. eũ de labore, inertiã. cum de fortitudine, timotem. Cicero pro M. Cœlio cum non haberet fortasse, quæ bona commemoraret, in laudando Cœlio mala remouet. hoc modo, In M. Cœlio nulla luxuries reperietur, nulli sumptus, nullum æs alienum, nulla cõiuiorum, ac lustrorum libido. quoties autem uituperare uolumus, bona, quæ non adsunt, cõmemorabimus. unde (inquit Aristoteles) etiam poetæ nomina à priuatione cõfinxerunt uituperandi gratia, ut Achordum, & Alyrum. quæ duo uocabula sunt à Musica desumpta, nam Achordũ dici potest instrumẽtũ mutcum, cum eius chordæ nõ benè sunt intentæ, neque inter se comueniunt, quo tempore si tangantur

gantur, insuauem, & inincundum sonum emit tunt. eodem modo alyrum dicitur, quod, & suauitate priuatum est, quâ lyra, seu cithara fundere consueuit. cuius generis etiam apud Latinos sunt infinita penè nomina, vt, excors, & vecors dicitur, stolidus, & fatuus homo, quasi sine corde. aut deprauato corde sit, in quo putabant esse sapientiam. iners nocatur piger, & desidiosus, quasi nulla arte præditus. iā ignauus imperitus, amens, demens, inhumanus, impius, intemperans, insipiens, impudicus, & infinita alia sunt à priuatione desumpta. Sed in uituperando frequentissimè bona, quæ non adiunt commemorantur, ut improbior qui uituperatur appareat. Cicero pro A. Cluentio de Sassia Cluentii matre. Deinde ita flagrare cœpit amentia, sic inflammata ferri libidine, in eam non pudor, non pudicitia, non pietas, non macula familiæ, non hominum fama, non filii dolor, non filiæ mœror à cupiditate reuocaret. aliquando in uituperando tolluntur aliqua mala, vt grauiora ponantur, quod tertia in verrem actione Cicero facit hoc modo; Non enim furem, sed ereptorem, non adulterum, sed expugnatorem pudicitiæ, non sacrilegum, sed hostem sacrorū, religionumque, non sicarium, sed crudelissimum carnificem ciuium, sociorumque in uestrum iudiciū adduximus. pro Milone de Clodio: cui iā nulla lex erat, nullum ciuile ius, nulli possessionum termini, qui non calumnia litium, non iniustis iudiciis, ac sacramētis alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis petebat.

tex.120 Εὐδοκιμεῖ δὲ τοῦτο ἐν ταῖς μεταφοραῖς λεγόμενον, ταῖς ἀπ' ἀλόγων. οἷον, τὸ φάναι τὴν σάλπιγγα ἦχον μέλος ἄλυρον.

Hoc idem magnopere probatur in eis translationibus, quæ ex proportione ducuntur, ut siquis dicat tubæ sonitum esse cantum alyrum.

comm. Sed quędam translationes à proportione ductæ, de quibus iam supra diximus, ut siquis dicat libros esse tela philosophi, & tela esse libros militis. aut amicos esse diuitias uiri liberalis, & diuitias esse amicos auari. in huiusmodi translationibus (inquit Aristoteles) ualde commendātur hæc nomina, quę à priuatione sumuntur. quod exemplo declarat, siquis enim dicat, tubæ sonitum, esse cantum a lyræ suauitē multum alienū, & plane alyrum, optime dicet. uideamus igitur ptoportionem, quę semper est in quatuor rebus, vt Geometræ docent, uocemus autem docendi gratia sonum tubę, clāgorem, & lyræ sonum cantum. Sicut igitur tuba ad clangorem, ita lyra ad cantum se habet, & conuersa ptoportione, sicuti clangor ad tubam, ita cantus ad Lyram, & permutata proportione, sicuti tuba ad cantum, ita lyra ad clangorem. quare possumus hac ratione dicere, tubę sonum esse cantum alyrum, hoc est sine lyrica suauitate, & lyræ sonum esse clangorem musicum. ita siquis dicat, tristitias esse animi epulas insuaues, aut aliquem ab epulis discendi semper insatiatum discedere.

CAPVT XIII.

Decorum tribus fit rebus proportione, affectibus, & moribus, & primum de proportione.

Τὸ δὲ πρέπον ἕξει ἡ λέξις, ἐὰν ᾖ παθητική τε, καὶ ἠθικὴ, καὶ τοῖς ὑποκειμένοις πράγμασιν ἀνάλογον. tex.121

Decorum autem illa seruabit oratio, quæ motus animi miscebit, & quæ mores exprimet, & quæ subiectis rebus conueniet.

comm. IAm de orationis decoro uerba facere incipit, quod maximi esse momenti non minus in eloquētia, quā in cæteris rebus sapiētes statuerūt, de quo ita Cicero in Oratore ad Brutum; Sed est eloquentiæ sicut reliquarum rerum fundamē tum sapientia. ut enim in uita, sic in oratione nihil est difficilius, quam, quid deceat uidere. πρέπον appellant hoc Græci, nos dicamus fanè decorum. de quo præclarè, & multa præcipiunt, & res est cognitione dignissima. huius ignoratio ne non modo in uita, sed sępissimè & in poematis, & in oratione peccatur. Aristoteles tribus in rebus ponit orationis decorum, primo in moribus animi, secundo in moribus exprimendis, tertio in subiectis rebus. primū ad ipsos audirores pertinet, secundum ad oratorem, tertium ad causam. de qua agitur. decet enim & miscere motus animi, quando causa postulat, ut iudices contra improbos incitentur, eos oderint, illis irascantur, seuerè condemnent, & puniane, contra uero tractentur innocentes, diligant, in eos comes, & misericordes sint, & benigne absoluant. de iis autem motibus animi satis in secundo libro dictū est. decet etiam in oratione mores amabiles exprimere. nihil arroganter de se dicere, non se minimum deprimere, se beneficum, & officiosū ostēdere. de qua re etiam supra satis dictum est. denique decet analogiam, & proportionem rerum earum, quæ tractantur conseruare, ut humilia demisse, mediocria tēperatę, magna sublimiter dicantur. hanc decori diuisionē uidit etiam Cic. in Oratore ad Brutum, cum ita inquit; Sępęq; in omni parte orationis, ut uirę, quid deceat, est considerandum; quod & in re, de qua agitur, posita est, & in personis, & eorum, qui dicūt, & eorum, qui audiunt.

Τὸ δ' ἀνάλογόν ἐστι, ἐὰν μή τι περὶ ὑψίστων αὐτοκελεύστως λέγηται, μήτε περὶ ἀπλῶν σεμνῶς. tex.122

Erit autem rebus conueniens, si neque de rebus amplissimis tenuiter, & summisse, neque de tenuibus rebus grauiter, & amplè quid dixeris.

comm. Sigiliatim tria illa explicat, quæ ad orationis decorum pertinent, ac primo docet, quomodo possit analogia seruari ita ut oratio rebus cōueniat. neque enim ullo modo conuenit ut res amplissimæ

plissimæ grauissimæque tenui, & summissa oratione tractentur, neque contra, ut res tenues, graui & amplo stylo profetantur. Quam enim (ait Cicero in Oratore) indecorũ est, de stillicidiis cum apud unum iudicẽ dicas, amplissimis uerbis, & locis uti communibus, de maiestate populi R. summisse, & subtiliter?

tex.113 Μὴ τ' ἔστι τῷ ἀποβλῆτι ὀνόματι ἐπὶ κόσμος, εἰ δὲ μή, κωμῳδία φαίνεται, οἷον ποιεῖ κλεοφῶν. ὁμοίως γὰρ εἶπε λέγει, καὶ ἔπῃσιν αἰ σέβεσθαι συκῆν.

Sed neque abiecto nomini ornatus est adhibẽdus, alioqui comœdia uidebitur: quod crebro facit Cleophon, talia enim quædam profert, ac si diceret, uenerandam ficum.

comm. Vt in rebus decorum seruetur, illud etiã aduerteudum est, ne abiectis nominibus ornatum aliquem elegantiorem adhibeamus, quod non oratoriæ dignitati, uerum potius comicæ dicacitati conuenit. Comici enim poetæ, ut risum cõcitent, sæpenumero supra decorum res aliquas exornãt, vt Cleophon facere crebro solitus est. is enim ait Aristoteles, uilibus, & abiectis nominibus excellentiorem ornatum adhibet, ut non dubitaret etiam dicere, uenerandam ficum. Græcum illud epithetum, σέβεσθαι, rebus tantum cœlestibus, ac diuinis accommodatur. Sic enim frequẽter Homerus deas appellat, ridiculum igitur esset σέβεσθαι συκῆν, idest uenerandam ficum dicere, hoc est planè, quod græco prouerbio dicitur, τὸ ἐν φακῇ μύρον idest, in lente unguentum, quoties egregia res aliqua, uili, & abiectæ adiungitur, ut si quis dicat, egregiam, atque præstãtem mere trienlam, honestissimum, & grauissimum ganeonem, optimum, & integerrimum scurrã, eruditissimum cerdonem, præstantissimum tabernariũ, amplissimum olitorẽ, quæ si ridiculi gratia dicãtur, interdum leporẽ quendam, & urbanitatem præ se ferunt, si uero serio proferantur, omniuo sunt uitiosa, & ab oratore magnopere fugienda.

CAPVT XIV.

Quomodo Pathetica, & affectu plena reddat oratio.

tex.114 ΠΑθητικὴ δὲ, καὶ μὴ ἤθεσι, ὀργιζομένου λέξις.

Motum animi miscebit oratio irarum plena; cum de aliqua contumelia agitur.

comm. QVt se contumelia affectum ab aliquo probare vult, is oratione uti debet irarum plena, quo motum animi misceat, & iudices ad indignationem concitet, alioqui fidem facere non poterit. quod Demosthenes summus orator ostendit, cũ enim ciuis quidam ad eum accessisset, ut eo patrono uteretur contra illum, à quo se uulneratũ esse dicebat, idque lentè, ac remisse peteret, negauit Demosthenes id esse uerum, neq; se patrocinium eius suscipere uelle dixit. tunc ciuis ille, elata uoce clamare cœpit, & uociferari uerisimum esse, quod diceret, & se graui contumelia affectum. itaque summa cum indignatione discedebat, cum Demosthenes eum reuocans dixit. nunc demum intelligo te uera dicere, cum animi dolorem ostendas. hac ratione Ciceto M. Calidium hominem alioqui disertissimum refutauit, quod ille cum Q. Gallium accusaret ueneficii cum pestem capitis sui, cum indicia mortis se comperisse manifesto, & manu tenere diceret, tam solutè egisset, tã leniter, tam oscitanter, Tu istuc (iquit) M. Calidi nisi fingeres, sic ageres? » præsertim cum ista eloquẽtia alienorum hominũ » pericula defendere acerrimè soleas, tuam negli » geres? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex ĩ » tantium ingenijs elicere uoces, & querelas solet? » in hac re mirabilis est vbique Cicero. quin etiam Virgilius mira frequẽter arte motus animorum exprimit, ut in vndecimo Aeneidos, cum Turnũ inducit respondeutem Dranci, qui de illo contumeliosè concionatus fuerat, sic enim ait;

Talibus exarsit dictis violentia Turni
Dat gemitum, rumpitque hæc imo pectore uoces.

Neque enim magis iratum animũ effingere potuisset, quam in illa finxit oratione, quam Turno attribuit.

tex.115 Εἰ δὲ ἀσεβῆ, καὶ αἰσχρὰ, λυπεῖσθαι δεῖ, καὶ ἀλλοβυθίως λέγειν.

Quod si impia, & turpia facta tractanda sũt, id cum indignatione, caute q;, & quasi timidè faciendum est.

comm. Quoties ea tractamus, quæ sunt cõtra religionem, & honestatem, plena impietatis, & turpitudinis, magnam indignationem ostendere debemus, & illa tam cautè, timideque proferre, ut ab eis toto animo, atque omni cogitatione abhorrere uideamur. ut Cic. tertia in Ver. actio. Tantæne tuæ Verres libidines erũt, ut eas capere, ac sustinere, nõ prouinciæ pop. R. nõ nationes exteræ » possint? tunc quod videris, quod audieris, quod » concupieris, quod cogitaris, nisi id ad nutum » tuum præsto fuerit, nisi libidini tuę, cupiditatiq; » paruerit, immitteutur homines? expugnabũtur » domus? ciuitates non modo pacatæ, uerum etiã » sociorum, atque amicorum ad uim, atque atma » cõfugient, vt abs se, atq; ab liberis suis legati po » puli R. scelus, atque libidinẽ propulsare possint? » pro A. Cluentia de Sassia Cluentij matre, Nubit genero Socrus nullis auspicibus, nullis auctoribus. » funestis oĩbus omniũ. O mulieris scelus incredibile, & præter hãc unã in omni uita inauditũ, ò li » bidinẽ effrenatã, & iudomitam. ò audaciã singularẽ. nõ timuisse si minus vim deorũ, hominumq; » famam, at illam ipsam noctẽ, facesque illas nup » tiales? non limen cubiculi nõ cubile filiç? non pa » rietes deniq; ipsos superiorum testes nuptiarũ; » perfregit, ac postrauit omnia cupiditate, ac fu » rore. interdum etiam cautè, & quasi timidè, quæ turpia sunt, idẽ Cicero persequitur, ut hoc in loco præcipit Aristoteles. nam in secunda Philippica

lippica de Antonio sic ait; sed iam stupra, & flagitia omittam, sunt quædam, quæ honestè non possum dicere. tu autem eo liberior, quod ea in te admisisti, quæ à uere cundo inimico audire non posses.

tex.126 Εαὶ δὲ ἐπαινετὰ, ἁλαμβάνως.

Si uero laudabilia cum animi uoluptate.

comm. Cum aliquid in oratione nostra ponimus, qđ laudabile sit, id cum animi uoluptate facere debemus, ut ostendamus nos eis magnopere delectari, quod ita Cicero pro Lege Man. facit. Prodii immortales, tanta ne unius hominis incredibilis, ac diuina uirtus tam breui tempore lucem afferre Reip. potuit? & infra; Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de cœlo delapsum intuentur. rursus infra; humanitate iam tanta est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem eius pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. sed tota illa pars, qua Pompeium laudat, talis est, ut magnam animi uoluptatem præ se ferat. sic etiã pro Cor. Balbo; O Cn. Pompeii sic latè, longeque diffusa laus, ut eius gloriæ domicilium communis imperij finibus terminetur. sic Aeneas apud Virgilium Didonẽ laudans animi uoluptatem ostendit.

—*Quæ te tam lata tulerunt*
Sæcula? qui tanti talem genuere parentes?

tex.127 Εαὶ δὲ ἐλεεινὰ, πατεινῶς, καὶ ὅτι τῷ ἄλλων δὲ ὁμοίως.

Si miserabilia demisse, et humiliter, & in cæteris eodem modo.

comm. Si res tractamus miserabiles, demissa, atque humili oratione uti debemus, vt animos iudicũ per conquestionem ad misericordiam moueamus. cuius rei Cicero mirabilis est artifex, ut in hac parte longe Demosthene superior habeat, quod eius perorationes declarant, quas tantum legentes, quasi lachrymate compellimur. ut pro Milone, O me miserum, ò infelicem, reuocare tu me io patriam Milo potuisti p hos, ego te in patria per eosdem retinere non potero? quid respõ debo liberis meis, qui te parẽtem alterum putant? & totus ille locus. sed (ut dixi) omnes fere perorationes defensionum apud Ciceronẽ maximam habent miserationem, vt eis nihil artificiosius excogitari possit. apud Virgiliũ nono Aeneidos oratio est matris Euryali, qua nihil miserabilius, nihil demissius, & luctuolius inueniri potest.

Hunc ego te Euryale aspicio? tu ne illa senectæ
Sceptra mea requies? potuisti linquere solam
Crudelis? nec te sub tanta pericula missum
Affari extremum misera data copia matri?

et quæ sequuntur. notissimus est enim locus. hoc igitur modo etiam in cæteris pro rerum, quæ tractantur varietate motus animi miscere licebit.

tex.128 Πιθανοὶ δὲ τὸ πρᾶγμα, καὶ ἡ οἰκεία λέξις, ταραλογίζεται γὰρ ἡ ψυχὴ ὡς ἀληθῶς λέγοντος. ὅπου δὲ τοῖς τοιούτοις οὕτως ἔχουσιν ὡς τ' ὀίονται, εἰ καὶ μὴ οὕτως ἔχει, ὡς ὁ λέγων τὰ πράγματα οὕτως ἔχειν.

Locutio enim rebus accommodata ad persuadendum plurimum ualet: nam animus auditoris in errorem trahitur, qui ea uere dici putat, quoniã in eiusmodi rebus ita se homines habent. quare licet ita se res non habeat, ut orator dicit, tamẽ ita se habere putant.

Magnam esse uim in elocutione docet, quæ benè rebus accommodatur. adeo ut interdum non minus quam argumenta persuadeat, hoc autem ab errore quodam auditorum nascitur. nã auditoris animus in errorem trahitur, cum in seipso quodammodo ita ratiocinatur, homines in eiusmodi reb. ita sunt affecti, vt hic Orator se affectũ oratione sua ostẽdit, ergo quæ dicit uera sunt. sed hæc est fallacia, quæ à cõsequentibus fieri solet, ut ĩ 2. lib. docuimus, neque enim hæc ratio uicissim retro commeat, aut conuertit, Qui contumelia sunt affecti, magna cum indignatione illũ accusant, à quo sunt contumeliam passi. Igitur etiam qui cum indignatione accusant, cõtumelia sunt affecti. potest enim quis fictè, & simulatè cum indignatione dicere, qui tamen nulla fuerit affectus contumelia. eadem ratione de missè, & humiliter interdum Orator dicit, vt misericordiam moueat, cum tamẽ fortasse res illa, de qua dicit, nulla sit miseratione digna. itaque decipitur auditor, & quamuis non ita se habeat res, ut Orator dicit, tamen propter eius artem, & locutionem ita se habere putat. qui uult igitur auditores commouere, seipsum, prius commoueat oportet, & ita se afficiat, quomodo eeteros affici vult, quod etiam Horatius in Arte sic præcipit. comm.

—*Si uis me flere, dolendum est*
Primum ipsi tibi tunc tua me infortunia ledent.

Ita M. Antonius secũdo de Oratore; Neque fieri potest, vt doleat is, qui audit, vt oderit, vt inuideat, vt pertimescat aliquid, vt ad fletum, misericordiamque deducatur, nisi omnes ij motus, quos orator adhibere uolet iudici, in ipso oratore impressi esse, atque iousti videbũtur. Quod autem indignatio, conquestio, misericordia simulari possint oratione, declarant poetę tragici, qui in rebus fictis, & cõmentitiis ita vehemẽtes sunt in dicendo, ut sæpe vel legentes tantum lachrimare compellant, declarant histriones, qui in agendo maximum sæpe animi dolorem præ se ferunt. vt secundo de Oratore M. Antonius testatur.

Καὶ σωφρονοῦντα δεῖ ἀεὶ ὁ ἀκούων τῷ παθητικῷ λέγοντι, κἂν μηδὲν λέγῃ, διὸ πολλοὶ καταπλήττουσι τοὺς ἀκροατὰς θορυβοῦντες. tex.129

Atque auditor semper eodem modo afficitur, quo orator, etiam si non uerè dicat, qua de causa multi oratores ita uehementer commouent auditores, vt eos quasi attonitos reddant.

In

In potestate est oratoris, ut auditorem quomodo velit afficiat, nam prout affectus est orator ipse, ita etiã auditor afficitur, neque refert vtrũ uera, an falsa dicat. sic enim in fictis rebus afficitur, vt in veris. Itaq; multi oratores cum hoc intelligant, tantopere commouent auditorum animos, ut attoniti quodammodo esse nideantur. quod prætet cæteros Pericles fecisse dicit, quem tonare, fulminare, permiscere Græciam dixit Eupolis. de hac re gloriatur Cicero in Oratore ad
» Brutũ, sic enim ait. Quo genere nos mediocres,
» aut multo etiam minus, sed magno semper usi
» impetu, sæpe aduersarios de statu omni deiecimus. nobis pro familiari reo summus orator
» non respõdit Hortensius. à nobis homo audacissimus Catilina in Senatu accusatus obmutuit.
» nobis priuata in causa magna, & graui cum cœpisset Curio pater respondere, subito assedit, cũ
» sibi uenenis ereptam memoriam diceret. Quid
» ego de miserationibus loquar? quibus eo sum
» usus pluribus, quod etiam si plures dicebamus,
» perorationem mihi tamẽ omnes relinquebant,
» in quo vt uiderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. tradũt Virgilium cum 6. Aenei. librum recitaret coram Augusto, & eius sorore Octauia, atque ad eum locũ peruenisset vbi Marcelli Octauiæ filii mortem deflet, tam vehementer omnes, qui aderant, cõmouisse, vt ipsa Octauia animo deficeret, & alii præ nimio fletu quasi attoniti redderentur. vnde Augustus Virgilio silẽtium imperauit. sed is se ad finẽ libri peruenisse respondit. Hegesias Cyrenaicus humanæ uitę calamitates tanta dicendi grauitate persequebatur, vt plerique eo audito sibi statim manus inferrent, & mortem consciscerent, qua de causa à rege Ptolemæo prohibitus est ea dicere. M. Antonius ille diuertus, cum Marius, & Cinna quosdam milites ad eum interficiẽdum misissent, tã vehementi oratione eos cohibuit, vt obstupefacti districtos iam in eum gladios vaginis reddiderint. & eo columi relicto discesserint, sed paulo post P. Antonius, qui eum non audierat, subito irrumpẽs diuinum in dicendo hominem trucidauit.

CAPVT XV.

De morata oratione, quam tribus rebus fieri tradit.

tex. 130 Καὶ ἠθικὴ δὲ αὕτη ἡ ἐκ τῶν σημείων λέξις, ὅτι ἀκολουθεῖ ἡ ἁρμόττουσα ἑκάστῳ γένει, καὶ ἕξει.

Quin hæc a signis ducta demonstratio mores exprimit, quoniam singula hominũ genera, singulosq; habitus sua quædam, propriaq; consequitur oratio.

COMM. TErtiam decori partem aggreditur, quæ est, ut oratio mores exprimat. hæc (inquit) oratio, quæ a signis ducitur, non tantum animos mouet, sed etiam dicentis mores exprimit, quoniam hoc omnes penè exploratum habent ex oratione cuiusque mores, & habitus animi cognosci. vnde prouerbium illud vulgo celebratum; Qualis vir, talis oratio. Itaque Socrates apud Platonẽ. Charmidem loqui iubet, vt eum uideat, quasi ex eius oratione de moribus, & habitu iudicaturus eẽt. eum enim diuersa sint hominum genera, diuersos etiam mores, & habitus obtinent, quo fit vt etiam diuerso modo loquantur, nam arrogantis hominis oratio tumida est, & inflata, Demissi, humilis, & abiecta, Tristis, seuera, & aspera, Vrbani facета, & iocosa, Rustici dura, & inculta, Benigni, comis, & affabilis, Inuidi, ieiuna, & maledica, Impudici lasciua, & obscœna. atque ita de reliquis. Ergo quoties Orator indignatur propter res impias, & inhonestas, ostẽdit se ũrum bonũ, atque integrum esse, quoties innocentium miserias, & calamitates deflet, se humanũ, & misericordem esse declarat. atque his tanquam signis mores suos affingit orationi, vt bonus omnino uir appareat. hoc est quod ait Aristoteles hanc demonstrationem a signis ductam, hoc est à moribus animi, qui significantur in oratione, mores exprimere.

Λέγω δὲ γένος μέν, καθ' ἡλικίαν. οἷον παῖς ἢ ἀνὴρ, ἢ γέρων, καὶ γυνὴ, ἢ ἀνὴρ, ἢ Λάκων, ἢ Θετταλός. tex. 131

Genera autem intelligo singulas ætates, ut puer, uir, senex. & mulier, & uir, & Lacon, uel Thessalus.

Quia dixerat singula hominum genera, & singulos habitus propriam orationem habere, nũc declarat, quæ dicantur hominum genera, & qui dicantur habitus; genera (inquit) primum uoco singulas ætates, qualis est puer, uir, senex. Omnes enim pueri simul unum genus hominũ cõficiunt, ita omnes uiri simul, & omnes senes, neq; dubitandum est, quin sicuti mores singularum ætatũ diuersi sunt, ut in 2. lib. docuimus, ita etiã oratio sit diuersa, nam alio modo loquitur puer, alio uir, alio senex. uitam n. hominum in has tres ætates Aristoteles distinguit. præterea sexu quoque discernuntur hominũ genera, nam est genus muliebre, & genus virile, si quidem alia oratio mulieri conuenit, alia viro; denique nationes etiam ad hominum genus distinguendum valẽt, vnde dicimus Agesilaum Laconem genere fuisse, Achillem Thessalum. Ergo genera hominum tribus rebus distinguuntur, hoc est, ætate, sexu, nationc. quidam addunt conditionem, ac fortunam, quoniam aliter loquitur diues, aliter pauper; & ordinem, nam mercator alio sermone utitur, alio nules, alio agricola. sed hæc duo potius ad habitum uidentur referenda. Horatius in Arte poetica uidetur quinq; differentias statuisse, cum ita inquit; COMM.

Interest multum Davus ne loquatur, an Heros,
Maturus ne senex, an adhuc florente iuuenta
Feruidus, an matrona potens, an sedula nutrix,
Mercator ne vagus, cultor ne virentis agelli,
Colchus, an Assyrius, Thebis nutritus, an Argis.

Prima differentia est in fortuna, secunda in ætate, tertia in sexu, quarta in ordine, quinta in natione.

ne. ergo tribus Aristotelis differentiis duæ sunt ab Horatio additæ. hoc est Fortuna, & ordo.

tex.132 Ἕξεις δὲ, καθ' ἃς ποιός τις τῷ βίῳ. οὐ γὰρ καθ' ἅπασαι ἕξεν οἱ βίοι ποιοί τινες. ἐὰν οὖν, ἃ τὰ ὀνόματα οἰκεῖα λέγῃ τῇ ἕξει, ποιήσει τὸ ἦθος. ἃ γὰρ ταῦτα, οὐθ' ὡσαύτως ἄγροικος ἂν, καὶ πεπαιδευμένος ἔφασκεν.

Habitus verò, quibus vita hominum informatur, non enim quouis habitu vita variatur: quare qui verba ad habitum accommodat, is mores affingit orationi. neque enim eadem, aut eodem modo agrestis homo diceret, qua vir ingenuis artibus expolitus.

COMM. Habitum hoc in loco nou in tam ampla significatione capi vult, vt in Dialecticis capitur, hoc est pro omni uitæ consuetudine stabili, & firma, quæ non facile mutari possit. quoniam non omnis eiusmodi consuetudo mores euariat, vt qui sordidas artes tractant, cætarij, lanij, coqui, sartores, piscatores, vt ait Terentius, ceteriq; opifices mercenarii. nihil enim prohibet eos ijdem esse moribus, quamuis diuersos animi habitus contraxerint propter artium varietatem. ita qui sunt ingenuis artibus exculti, vt Grãmatici, Rhetores, Dialectici, Mathematici, philosophi possunt iisdẽ eẽ moribus, licet hæ sciẽriæ sint distinctæ. quid ergo? volo (inquit Aristoteles) hoc in loco eos habitus itelligi, quibus vita hominum informatur, & ab aliis distinguitur, qui variare mores solent, quales sunt eruditio, ignorantia, mercatura, agricultura, militia, cetereque huiusmodi. nã sine ulla dubitatione uir eruditus alio modo loquetur, quam imperitus, & indoctus. eadem ratione aliter mercator, quam agricola, aliter miles, quam pastor. hoc est, quod elegans ille poeta cecinit;

Nauita de ventis, de tauris narrat arator,
Enumerat miles vulnera, pastor oues.

Debet igitur Orator non tantum genera hominum, sed etiam habitus respicere, ut ad eos uerba sua accommodet, sic enim facile mores oratione exprimet. hoc est quod etiã Horatius docet in Arte poetica.

Respicere exemplar vitæ, morumque iubebo
Doctum imitatorem, & veras hinc ducere voces.

tex.133 Πάσχουσι δέ πῃ οἱ ἀκροαταὶ, καὶ ὧ κατακόρως χρῶνται οἱ λογογράφοι. τὸς γὰρ οὐκ οἶδεν, ἅπαντες ἴσασιν. ὁμολογεῖ γὰρ ὁ ἀκούων εὐρυνόμους, ὅπως μετέχῃ οὗ πᾶς, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες.

Afficiuntur etiã auditores ea ratione, qua ad satietatem vsque vtuntur ij, qui orationes scribunt. Quis autem nescit? Omnes intelligunt. assentitur enim auditor, veritus ne, quod cæteri omnes intelligunt, ipse solus ignoret.

COMM. Est quædam ratio (inquit) vtilis quidem ad mouendos auditorum animos, sed qua tamen nimis frequenter vtuntur quidam oratores, qui orationes domi conscribunt. ea uero est, cũ ostẽdimus ea, quæ dicuntur à nobis esse clara, & aperta, & omnibus nota, vel per interrogationẽ hoc modo; quis autem nescit? Quis est, qui hoc non intelligat? Cui dubium hoc esse potest? Quis hoc ignorat? vel etiam ita sine interrogatione, omnes hoc intelligunt, Omnes sciunt. Nemo est qui nesciat. nam auditor, cum has dicendi formulas audit, confestim assentitur. quoniam uere tut, ne ipse solus earum rerũ ignarus esse uideatur, quas alii omnes intelligunt. forrasse uero non tat Isocratem, cuius erat æmulus in arte dicendi, apud quem crebro reperiuntur hæc verba, quæ ipse Aristoteles citat, vbi aduertendum est etiam illa, quæ sunt laudanda, gignere satietatẽ, si uimis frequenter vsurpentur. vnde Cicero primo de Inuenrione, præcipit, orationem esse maximè variandam, quoniam in omnibus rebus similitudo est satietatis mater. hoc dicendi genere etiam Cicero frequẽter vtitur, vt pro Milone; „ An vero Iudices vos soli ignoratis? ibidem. „ Quis ignorat maximam illecebram esse peccandi impunitatis spem? in exordio librorũ de Oratore. Quis aũt dubitet? & paulo post. Quis igno „ rat? Sic Dido primo Aeneidos.

Quis genus Aeneadum, quis Troiæ nesciat urbem?

Τὸ δ' ἡδέως, ἢ μὴ ἡδέως χρῆσθαι, κοινὸν tex.134
ἁπάντων τῶν εἰδῶν ἐστιν. ἄχος δ' ὅτι πάσης ὑπερβολῆς, τὸ θρυλλούμενον. δεῖ γὰρ αὐτὸν αὐτῷ προσπαλαίειν. δοκεῖ γὰρ ἀληθὲς εἶναι. ἐπεὶ ἃ λανθάνει γε ὁ ποιεῖ τὸν λέγοντα.

Verum figuris omnibus & opportunè, & importunè uti licet. at in omni exuperãtia perualgatum est illud remedium. nã oportet ipsum se suã voce corrigere. tunc enim verum esse videtur, cum orator ostendit se id intelligere, quod facit.

COMM. Nonnullos Oratores supra reprehẽdit, quod in scribendis orationibus ad satietatem usque illa figura uterentur. Quis nescit? Quis non intelligit? nunc addit hoc esse commune omnibus dicẽdi figuris. vt eis & opportune vti possimus, & importune. Quod si nobis obiatur suspicio, ne fortasse videamur in aliqua re modum excedere, paratum est (inquit) illud vulgatum remedium, vt nos ipsos nostra uoce corrigamus, & quasi reprehendamus, quod fines excesserimus. sic enim intelligent auditores, nos non per imprudentiam peccare, sed præclare intelligere qđ facimus, & id dedita opera facere, vt magis ueritas eluceseat. hoc frequenter facit Cicero, vt p „ P. Sestio, Et si mc attentissimis animis summa cũ „ benignitate auditis iudices, tamen vereor ne „ quis forte vestrum miretur, quid hæc mea ora „ tio tam longa, ac tam altè repetita velit, & in „ fra. Sed elatus odio, & meo, & Reipublicæ no „ mine, quorum ille vtri sit inimicior nescio, plu „ ra dixi, quam dicendum fuit in furiosissimum, „ atque egentissimum Caneonem. rursus in eadem, Quæso hoc loco iudices nequa me leuitate ductum ad insolitum genus dicendi labi

puteris

» putetis. pro A. Cluentio ita se excusat; Nam il-
» lud me non præterit cuiusmodicúque mater sit,
» tamen in iudicio filij de turpitudine parentis
» dici uix oportere. non essem ad ullam causam
» idoneus iudices, si hoc, quod in communibus
» hominum sensibus, atque in ipsa natura posi-
» tum, atque infixum est, id ego cum ad amici pe-
» ricula depellenda adhiberer, non uiderem, faci-
» le intelligo non modo reiicere homines paren-
» tum iniurias, sed etiam animo æquo ferre opor-
» tere, sed ego ea, quæ ferri possunt, ferenda, quæ
» taceri, tacenda esse arbitror. Sic igitur Orator
semper cum ueretur, ne modum excedere uidea
tur, seipsum corrigere, excusare, rationem consi-
lii sui reddere debet, ne per inscitiam id facere
existimetur, sed quia id ipsa causa postulat. huc
pertinent illæ reiectiones, Sed quid ego plura
commemoro? Quorsum tam multa de re minimè dubia? Quid uerbis opus est? sunt enim cor-
rectiones quædam.

tex.135 Ἐπὶ τοῖς ἀλόγοις μὴ πᾶσιν ἅμα χρήσασθαι. οὕτω γὰρ κλέπτεται ὁ ἀκροατής. λέγω δέ, οἷον ἐὰν τὰ ὀνόματα συληρὰ ᾖ, μὴ καὶ τῇ φωνῇ, καὶ τῷ προσώπῳ καὶ τοῖς ἁρμόττουσιν. εἰ δὲ μή, φανερὸν γίγνεται ἕκαστον ὃ ἔχει.

Neque seruanda semper est proportio, vt omnia consentanea videantur, sic enim fallitur auditor. dico autem, vt si nomina dura fuerint, non semper etiam dura voce, & vultu, & reliquis, quæ consentanea sunt, vtatur is, qui dicit, alioquin aperta fient omnia.

COMM. Artis præcepta sunt illa quidem diligẽter obseruanda, sed ita tamen ne ipsum artificium appareat, quod ab oratore callido, & astuto semper debet occultari. ergo, inquit Aristoteles, interdum in oratione debemus à proportione discedere, neque committere, ut omnia sint cõsentanea, & optimè sibi uicissim respõdeãt. sic enim fiet, vt auditor decipiatur, neque artẽ aduertat, sed existimet nos rem ipsam, perinde ut est, exponere, nimia. n. diligentia plerunque nocet. unde solebat Apelles Protogenem reprehendere, quod manum de tabula nesciret tollere. nam est quædam etiam diligens negligẽtia. sicut in Oratore ad Brutum ait Cicero. Sed quo res manifestior sit, exemplum ponit Aristoteles eiusmodi. Supra dictum est verba rebus esse accommodanda, quod omnino seruandũ est, sed non ita tamẽ, vt semper omnia proportione respondeant, ut si nomina, exempli gratia, dura fuerint, nõ semper uocem etiam duram, & uultum, & gestum, & actionem omnem adhibere debemus, ut omnia sint cõsentanea. nam si hoc perpetuo fecerimus, nullo modo poterit artificium latere, sed omnia fient aperta, fidemq; nobis omnem abrogabunt. idem in reliquis etiam rebus intelligendum, ut ne semper paria paribus, contraria referantur, licet interdum maximam habeant uenustatem, & numerosam efficiant orationem, sed quod nimium est, semper autes offendit.

Ἐὰν δὲ τόδε μᾶλλον, τόδε δὲ μὴ λανθάνῃ ποιῶν τὸ αὐτό, ἐὰν οὖν τὰ μαλακὰ συληρῶς, καὶ τὰ συληρὰ μαλακῶς λέγηται, ἀπίθανον γίγνεται. tex.136

Si vero aliquid seruatum fuerit, aliquid non, tegetur artificium, & tamen idem efficietur, veruntamen si mollia duriter, aut si dura molliter proferantur, fide prorsus carebit oratio.

In dissimulatione artis magna erit utilitas, q̃ fiet, si in aliqua parte orationis seruetur ars, in aliqua negligi uideatur. hoc enim modo latebit, & tamen orator, quod uult efficiet, & finem suũ consequetur. nam ars vel maxima censetur, astutè ipsam artem dissimulare. Sed tamen illud aduertẽdum est, ne oratio penitus à rebus discreper, quod maximum esset uitiũ, ut si ea, quæ mollia sunt, duriter proferantur, aut quæ sunt dura, molliter. neque. n. hoc modo posset oratio fidem ullam facere, quæ à rebus ipsis penitus esset aliena. mediocritas igitur quædam seruanda est, ut neque omnia præcepta artis ppetuò sequamur, neque ea prorsus cõtemnamus. Semper enim in eo, quod aut nimium, aut parum est, peccatum esse solet, & quod ait Horatius ueri simum est. COMM.

Dum vitant stulti vitia in contraria currunt.

Prudens autem, & callidus orator bene omnia temperabit,

Vt neque omnia, neque nihil obseruet.

CAPVT XVI.

Quando vti liceat Oratori epithetis crebris, duplicibus verbis, & peregrinis,

Τὰ δὲ ὀνόματα τὰ διπλᾶ, καὶ διπλᾶ, καὶ τὰ ξένια μάλιστα ἁρμόττει λέγοντα παθητικῶς. tex.137

Ei vero, qui commouere animos querit, conueniunt epitheta, iuncta nomina, & peregrina.

COMM. OLLICITVS fuerat supra se declaraturum ubi peregrinis, & iunctis nominibus uti liceret, quod nunc perse quitur, in ea (inquit) orationis parte, qua uolumus animos commouere, licebit uti epithetis, & iunctis nominibus, & peregrinis, ut cum irati sumus, quod in Pisonem Cicero facit, ibi enim sunt epitheta. Et cum isto ore fœtido teterrimam uobis popinam inhalasses. itẽ, » Tu ex tenebricosa popina consul extractus, cum » illa saltatrice tonsa. item, Illud funestum animal » ex nefariis stupris, ex ciuili cruore ex omnium » scelerum importunitate, & flagitiorum impuni » tate concretum, ubi sunt etiam iuncta nomina. » sicut ibi, contaminatum spiritum pertimescerẽ. » & ibi, Et non Cesoninus semiplacentinus Caluẽ » tius. Iam uero illa peregrina sunt, neque collegæ » tui Cymbala, ac Crotala fugi. rursus illa, non tra » gico illo Oreste; aut Athamente dementiorem » putẽ. nam illa etiam, quæ poetica sunt, inter peregrina ponimus. sicut ultima actione in verrem, ut Verris scelera amplificet poeticè plane loquitur hoc modo; non enim Carybdim tam infestã,

neq; Scyllã nauris, quã ipsũ in eodem freto fuisse arbitrot. hoc etiam iste infestior, quod multo se pluribus, & maioribus canibus succinxerat Cyclops alter multo importunior. multa etiam uerba græca, & peregrina illis accusationibus interponit.

tex.138 Συγγνώμη γὰρ ὀργιζομένῳ κακὸν φάναι ἀρανόμενὸν, ἢ πελώριον εἶναι.

Ignoscitur enim irato si dixerit, se passum esse malum cæliuagum, aut pelorium.

COMM. Multa uerba conceduntur iratis, quæ si animo quieto dicerentur, reprehensione non carerent. quamuis enim auditores uitium illorum uerborum agnoscant, tamen quia putant animum iracundia prepeditum, ea proferre, non modo ignoscunt, sed etiam plerunque assentiuntur. ut si quis contumelia affectus, clamet se malum cæliuagum esse perpetuum, hoc est tam magnum, ut ad cœlum usque protẽdatur. hic.n. græcũ uocabulum, ἀραφάνης, latinè sonat, quod uno uerbo non potest apud nos exprimi, nisi dicam cæliuagum, ut nos uertimus, aut cęliuolum, sed satis est, quod intelligitur, hoc esse nomen ex cõiunctione factum, quod solutæ orationi minimè conuenit, nisi cum ab irato pronunciatur, alterum uerbum hoc est, πελώριον, peregrinum est, neque orationi conueniens, ut iam supra demonstratum est. interdum etiam irati sordida uerba usurpant, quod ita Quintilianus 8. lib. testatur, An cum dicit in Pisonem Cicero, cum tibi tota cognatio in Sarraco aduehatur, incidisse uidetur in sordidum nomen, non eo contemptum hominis, quem destructum uolebat, auxisse? durę etiam translationes irato cõceduntur, ut in Pisonem, Atque adeo uos geminæ uoragines, scopulique Reip. & paulò post; Nunquam te in tot flagitia ingurgitasses.

tex.139 Καὶ ὅταν ἤδη ἔχῃ τὰς ἀκροατὰς, καὶ ποιῆσῃ ἐνθουσιάσαι, ἢ ἔπαινος, ἢ ψόγος, ἢ ὀργὴ, ἢ φιλία. οἷον καὶ Ἰσοκράτης ποιεῖ ἐν τῷ πανηγυρικῷ ὅλῃ τέλει, φήμην δὲ, ἔγνωμεν, καὶ οὐ πάνυ ἐτόλμησαν, θεάσασθαι τὸ γὰρ τοιαῦτα ἐνθουσιάζοντας ὥσπερ ὑποδέχονται, ἥδιστα ὁμοίους ἔχοντες.

Et quando iam orator auditores obsederit, atque extra se rapuerit uel laude, uel uituperatione, uel ira, uel amicitia, ut etiam Isocrates in Panegyrico, in extrema parte, cum ait, Famam autem, et memoriam. &c. Qui quidem tolerantur. nam extra se rapti oratores huiusmodi uerba fundunt, quæ qui audiunt eodem pacto affecti recipiunt, atque approbant.

COMM Tempus, & opportunitatem ostendit, qua cõmodè possit Orator & epithetis, & iunctis nominibus, & peregrinis uti pro arbitrio suo copiose. cum (inquit) iam Orator auditores obsederit, & orationis suæ ui quasi extra se rapuerit, ut iam non uerba, sed res ipsas tantum attendant, uel insigni aliqua laude commoti, uel acri uituperatione concitati, uel ob conceptam à dicente iram inflammati, uel denique benevolentia, atque amore conciliati, tunc exultare uerborum licentia poterit, & quodam quasi diuino spiritu mentes audientium, sursum, ac deorsum uersare, quod Isocrates in Panegyrico facit, ex eo loco vbi ita inquit, Famam autem, & memoriã, & existimationem, quantũ oportet arbitrati, aut uiuentes habituros, aut moriẽtes posteris suis relictu ros, qui in eiusmodi negocijs principatum obtinuerint? & q̃ sequuntur. rursus in eo locõ: Quis est enim, qui aut præstantiores eis uiros, aut grę corum amantiores fuisse demõstrare possit, qui quidem toleratur oculis spectare, & reliqua. cũ enim oratores, quodam animi impetu, & mentis uiribus excitati, & quasi diuino spiritu afflati, uerba huiusmodi fundunt, sic auditores afficiũt, ut iam extra se positi faueant, ut admirentur, approbent, & libentissimis auribus accipiant ea, q̃ restinctis animorũ incendijs irriderent. huius nos rei exẽpla plurima multo pulchertiora possemus ex Ciceronis orationibus afferre, sed paucis contenti erimus, ne prolixiores simus quam oporteat. ergò pro Cor. Balbo, sic exorsus est in Cn. Pompeii laudem: O nationes, urbes, populi, reges, Tetrarchæ, Tyranni, testes Cn. Pompeii non solum uirtutis in bello: sed et religionis in pace, uos denique mutæ regiones imploro, & sola terrarum ultimarum, uos maria, portus, insulæ, litoraque. quæ est enim ora, quæ sedes, qui locus, in quo non extet huius cum fortitudinis, tum ueteris humanitatis, tum animi, tum cõsilij impressa uestigia? huic quisquam incredibili quadã, atq; inaudita grauitate, uirtute, constantia præditũ fœdera fregisse, neglexisse, uiolasse, rupisse dicere audebit? nihil enim hac laude illustrius, nihil audacius inueniri potest, in qua sunt peregrina uerba, & planè poetica, & iuncta, & addita. peregrina sunt illa Tetrarchę, Tyranni, poetica locutio plane est ea, uos denique mutæ regiones imploro, & sola terrarum ultimarum, iuncta, & addita sunt, Incredibili quadam, atque inaudita grauitate, in uituperatione ueri pulcherrimum illud exemplum est pro Milone de Clodij sceleribus, uos enim Albani tumuli, atque luci uos, inquam, imploro, atque obtestor, uosque Albanorum obtutæ aræ sacrorum populi R. socię, & æquales, quas ille præceps amentia, cæsis, prostratisque sanctissimis lucis, substructionũ insanis molibus oppresserat. uestræ tum aræ, uestræ religiones uiguerunt, uestra uis ualuit, quam ille omni scelere polluerat. tuque ex tuo edito monte Latialis sancte Iuppiter, & cætera. Iam in Pisonem illa summa cum indignatione proferuntur; Meministi ne cœnum, cum ad te quinta fere hora cum C. Pisone uenissem nescio quo è gurgustio te prodire, inuoluto capite, sulcatum? & cum isto ore fœtido reterrimam nobis popinam inhalasses, excusatione te ut ualetudinis, quod diceres uinolentis te quibusdam medicaminibus solere curari, quam nos causam cum accepissemus, quid enim facere poteramus? paulisper stetimus in illo gaudiorum tuorũ nido.

re,

atque fumo: Vnde tu nos eum improbissimè respondendo, cum turpissime eructãdo eiecisti. Ad amicitiam conciliandam Archiæ poetæ Cicero poetica licẽtia, spiritúque illo, quem entheũ, uel enthusiasmum appellãt, illa protulit; Sit igitur iudices sanctum apud uos hvmanissimos homines hoc poetæ nomen, quod nulla unquam barbaria uiolauit. Saxa, & solitudines uoce respondent, bestiæ sæpe immanes cãtu flectuntur, atque consistunt, nos instituti rebus optimis nõ poetarum uoce moueamur? hæc enim, & cætera huiusmodi qnamuis licentiosè dicta uideantur, tamen propter nouitatem, & uim eximiam sic in admirationem trahunt audientium animos, ut faueant, proceſſumque uelint, neque inquirant, quod reprehendant.

tex.14 Διὸ καὶ τῇ ποιήσει ὅρμοσεν. σεμνόν γὰρ ἡ ποίησις.

Quare etiam poesi conueniunt, cum poesis res quædam diuina sit.

COMM. Poetæ longe maiorem sibi licentiam usurpãt in scribẽdo quam oratores, itaque frequẽtius ẽt & epirhetis, & factis ex cõiunctione verbis, & peregrinis utũtur. poesis enim res quædam diuina est, quæ à quodã furore proficiscitur, de qua Plato in Ione multa fecit uerba. nã Democritus dixit; Mũsarũ fores sine furore frustra pulsari. Virgilius igitur poetarũ apud nos princeps, & epithetis frequentissimis utitur, ut in 4. Aeneidos,

Hinc Numidæ infreni cingunt, & inhospita Syrtis,
Hinc deserta siti regio, lateque furentes
Barcæi.—— in sexto,
—— *male suada fames, & turpis egestas.* in 3.
Monstrum horrendum, informe, ingens. & factis ex coniunctione, ut,
Despicit mare uelivolũ. &, *Horrifer inuasit Boreas.* &, *Armipotens belli præses.* &, *Terræ omniparentis alumnũ.* &, peregrinis, vt, *Troia gaza per vndas.* &, *Meonia mentum mitra.* &, *iam Argiua phalix.*

tex.142 Ἢ δὴ οὕτω δεῖ ἢ μετ' εἰρωνείας ὥσπερ Γοργίας ἐποίει, καὶ τὰ εἰς τῷ Φαίδρῳ.

Vel igitur hoc modo, vel cum Ironia licet huiusmodi verba vsurpare, sicuti Gorgias faciebat, & in Phædro Socrates.

COMM. Iam explicuit, quomodo sine uitio liceat, epitheta, iuncta nomina, & peregrina usurpare, nũc aliam addit etiam rationem, qua duo summi uiri Gorgias Leontinus, & Socrates utebãtur. hoc est, vt per ironiam huiusmodi verba proferamus. Gorgias enim egregius orator per ironiam multa uerba innouabat, & poetica licentia utebatur, quod ẽt apud Platonẽ in Phædro Socrates facit, ubi se diuino spiritu afflatum simulans de rebus amatoriis disserit. quod etiam Cicero frequenter facit ridẽdi gratia, ut pro P. Sestio, ut illo supercilio Resp. tãquã Atlante cœlũ niti uideretur, paulò post. nobilitate ipsa blanda concilia tricula cõmendatus. tertio Epistolarum, ullam Appietatẽ, aut Lẽtulitatem valere apud me plus quã uirtutis ornamẽta existimas? pro M. Cœlio pusio cũ maiore sorore cubitauit. in eadẽ oratione ridiculi gratia ita poetice loquitur de Clodia; nã nunquã hera errans hanc molestiã nobis exhiberet, Medęa aïo ęgra, amore sęuo saucia.

CAPVT XVII.

Formam cõsecutionis oratoriæ esse debere numeris quidem astrictam, sed a versu alienã docet, mediamq́; esse inter metrũ, & id, qd̃ numero caret.

Τὸ δὲ ῥῆμα τῆς λέξεως δεῖ μήτε ἔμμετρον εἶναι, μήτε ἄρρυθμον. tex.143

At vero forma orationis neque versibus constare, neque numerorũ prorsus expers esse debet. COMM.

IAm ad nnmerum oratorium transit, de quo licet nonnulla tradat utilissima præcepta, tamen hæc pars à Cicerone longè melius, & accnratius in Oratore ad Brutũ pertractata est, ut in commentariis uostris, quos in illud opus scripsimus, copiosè docuimns. lõge enim maiorem usum, & experiẽtiã habuit in oratoria facultate Cicero, quam Aristoteles. itaque non mirũ est, si in aliquibus rebus ab Aristotele libere dissentit. Omnem antem illũ ornatum, qui in collocatione verborum spectatur, tribns in rebus cõsistere Cicero tradit, hoc est in innctura, in concinnitate, & in nnmero. nã si oratio fuerit ex verbis bene inter se cõiunctis, & cocinne, & numero sè constructa, tuuc erit maximè laudabilis, & planè oratoria. Primo igitur sententiam Aristotelis de nnmero oratorio uideamus, & quibus in rebus Cicero cum Aristotele sentiat, & in quibus dissidcat. Ait enim Aristoteles, formam orationis, neqne versibus cõstare debere, neq; prorsus esse numerornm expertem. hanc Cicero sententiam in Oratore ad Brutũ ita eõmendat: Sed quis omniũ doctior? quis acutior? quis in rebus vel inueniendis, vel iudicandis acrior Aristotele fuit? quis porrò Isocrati est adnersatns ĩfensius? is igitur versnm in oratione uetat esse, numerum iubet. tradunt autem Thrasymachum fuisse primum, qui numernm oratorium inuenerit, sed neminem in eo genere scientins uersatum Isocrate Cicero testatur. perspicuũ est igit̃ numeris astrictam orationem esse debere, carere uersibus.

Τὸ μὲν γὰρ, ἀπίθανον. πεπλάσθαι γὰρ δοκεῖ, καὶ ἅμα, καὶ ἐξίστησι, προσέχειν γὰρ ποιεῖ τῷ ὁμοίῳ πότε πάλιν ἦν, ὥσπερ οὖν τὸν κηρύκων προλαμβάνουσι τὰ παιδία, τὸ, τίνα αἱρεῖται θλίβοντον ὁ ἀπελεύθερούμενος τὸν Κλέωνα. tex.144

Illud enim orationi fidem adimit, quoniam artificiosè ficta esse videtur, & simul auditorem auertit à causa, facitq́; vt attendat, quando simile aliud iterum ad aures accedat. Sicuti pueri solent præconem præoccupare, quem sibi patronum adoptet ù, qui manumittitur, vt Cleonem.

Rationem affert, quare non debeat oratio cõstare versibus, ex ea nãque duplex in commodũ consequitur. primũ quia talis oratio persuadere nullo modo potest, quoniã præmeditata, & artificiosè cõficta esse uidetur. atque ita creditur esse insidiarũ plena. quæ res à facienda fide alienissima est. Alterum quia mentẽ auditoris auertit ab ipsa causa, & allicit ad ipsas numerorũ festiuitates considerandas, itaque dũ occupatus est auditor in attendendo illo inani artificio, verborumque lepore, & cõcinnitate, rem ipsam nõ animaduertit, atque omnẽ affectũ abijcit ex animo, hoc est quod ait Cicero, Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus ueritatem, & fidem. in hac re Persius etiã Pedium quendam Oratorẽ ridet, qui nimis erat Oratorijs numeris deditus, & ita eos librabat, ut eodem modo semper ferè caderent, quo nihil in oratione uitiosius esse potest, sic enim ait;

Fuit, ait Pedio, Pedius quidã crimine nasis
Libras in antithetis, doctas posuisse figuras
Laudatur.

Vtitur autẽ Aristoteles uenusta, & apposita similitudine, ut ostendat, quã uitiosum sit in oratione uersũ sectari, & efficere, ut clausulæ frequẽter eodem modo finiantur. Idẽ, inquit, efficiunt auditores, cum orationem uersibus cõstantem audire cœperint, quod plerunque pueri in foro, cum præconem publicè aliquid enũciantem audiunt, nam propter consuetudinẽ edictorum, quæ publicari sæpe audierũt, præconis uerba præoccupant, & ipsi uerbis suis præcurrũt, & cum risu prædicũt ea, quæ deinceps præco dicturus est, quod etiam hoc tẽpore fieri à pueris notissimum est. erat aũt ea cõsuetudo apud antiquos, ut cũ aliqs seruus publice manumitteret, ipse sibi patronũ aliquẽ adoptaret, in cuius patrocinio, & cliẽtela deinceps viueret. pco autẽ elata uoce clamabat exẽpli gra, Dauus à Cleone manumissus est, & sibi posthac eundẽ Cleonẽ patronum adoptat. pueri igitur hunc morẽ, & cõsuetudinem intelligens, cum verba præconis audiunt, clamãtis, Dauus, a Cleone manumissus est & sibi posthac eundem, nõ expectant, ut præco finiat, sed ipsi succinunt, Cleonem patronum adoptat, eodẽ modo (inquit Aristoteles) auditores, cum numerosam orationẽ audiunt, quasi ex uersibus cõflatã, & iam clausulam unam, aut alterã uersu finientẽ audierint, statim ipsi animo subsequentẽ clausulã præoccupãt, & quadã inani lẽtitia perfusi, uerba tantum, non rem attendunt.

tex. 144 Τὸ δὲ ἄῤῥυθμον, ἀπείρατον. δεῖ δὲ περαίνεσθαι μὲν, μὴ μέτρῳ δὲ. ἀνάγκη γάρ, καὶ ἄγνωστον τὸ ἄπειρον.

Hoc autem genus orationis, quod est numerorum expers, finem caret, neque consistit. oportet autem aliqua terminatione concludi, non tamen metrica. nam insuaue est, & obscurum, quod non terminatur.

comm. Alterũ genus orationis, quod numero caret, omnino est uitiosũ, ut copiosè Cicero docet in Oratore. nã oratio, q̃ numerorum expers est, aut est infracta, & amputata, aut inanis, aut incondita, aut curta, aut claudicans, aut redundãs, quæ omnia uitia numerus emendat. & efficit, ut apta, & finita pronuncientur, ut oratio impleatur, ut elegans sit verborum structura, ut plenũ habeat orbem suum, ut certo ordine cõtinuetur, ut nihil superuacaneum adijciatur. Sunt igitur sex uitia orationis numero spoliatæ. quæ omnia uno verbo comprehendit Aristoteles, cum ait, quod numero caret, esse ἀπείρατον, hoc est non certo fine terminatum, nã oportet omnino, ut finem habeat, & insistat oratio, ita tamen, ut in metrum non desinat. quod.n. non aptè finitur, atq; terminatur, duo maxima in se uitia continet. nã primo insuaue est, atque molestum, & autes offundit, quarum sẽsus est fastidiosissimus, deinde obscuritatem gignit, & tenebras animis offundit, ut non facile possint aduertere, quando sententia terminetur. mediã igitur uiã tenere oportet, ut neque uersus in oratione sit, neque ita numeris priuetur, ut non aptè cadat, neq; benè constituat.

tex. 145 Πεπέρατται δὲ ἀριθμῷ πάντα. ὁ δὲ τοῦ σχήματος τῆς λέξεως ἀριθμὸς ῥυθμός ἐστιν, οὗ καὶ τὰ μέτρα τμήματα. διὸ ῥυθμὸν δεῖ ἔχειν τὸν λόγον, μέτρον δὲ μὴ. ποίημα γὰρ ἔσται. ῥυθμὸν δὲ μὴ ἀκριβῶς, τοῦτο δὲ ἔσται, ἐὰν μέχρι τινός.

Omnia quidem numero finiũtur, sed is numerus, qui in orationis forma spectatur, rhythmus est, cuius etiam metra partes sunt. quo fit ut oratio rhythmum quidem habere debeat, nõ autem uersum; alioquin esset poema: neq; tamen exquisite rhythmũ seruare oportet, sed quadamtenus.

comm. Qm̃ posset aliquis obijcere, nullã orationem esse numerorũ expertem, quoniam omnis oratio est finita, & quicquid finẽ habet, id etiam ut numerũ habeat, necesse est. quandoquidem omnia numero finiũtur. concedit quidem omnia numero finiri, Si numerus generatim capiatur. Sed quariæ sunt numerorum species, definit, quã ipse speciem hoc loco intelligat, & ei nomẽ propriũ assignat. loquor (inquit) de eo numero, qui in modo, & figura orationis spectari solet; qui proprio nomine rhythmus dicit. uerũ sub rhythmo continetur, & oratorius, & poeticus numerus, unde metra, & carmina oĩa sunt rhythmi partes, siue species. hoc est igitur quod dicimus orationẽ debere quidẽ rhythmũ habere, non autẽ uersum. nã si uersus in oratione fuerit, nõ amplius soluta oratio erit, sed poema potius. neque tamẽ exqsitè, & accuratè opus est in oratione, rhythmũ obseruare, ita ut omnes orationis partes certis pedibus consteut, sed tantũ ex quadã parte, ut initio periodorum, & in clausula. nã in principio satis est unum, aut alterum obseruare, in fine uero duo, atque etiam tres pedes diligenter aduertẽdi sunt, quod ita Cicero præcipit in Oratore; Sed hos cum in clausulis pedes nomino, nõ loquor de uno pede extremo, adiũgo quod minimum sit, proximum superiorem, sæpe etiam tertium. hoc est, quod ait Aristoteles quadãtenus tantum numeros esse in oratione seruandos.

CAPVT

CAPVT XVIII.

Ex quattuor pedibus tres à soluta reijciẽdos oratione Heroum, Iambum, Trochæũ, & quibus de causis docet. pœanẽq; tantũ, huncq; duplicẽ adhibendũ, initijs vnũ, clausulis alterum.

1145 i Τὸν δὲ ῥυθμῶν, ὁ μὲν, ἡρῷος σεμνὸς, & λεκτικὸς, καὶ ἁρμονίας δεόμενος. ὁ δ' ἰαμβος, αὐτὸ ὅσπερ ἡ λέξις ἡ τῶν πολλῶν. διὸ μάλιστα πάντων τῶν μέτρων ἰαμβεῖα φθέγγονται λέγοντες. δεῖ δὲ σεμνότητα γενέσθαι, & ἐξῃρῆσθαι.

Ex numeris autem herous grandis est, & elegans, & indigens harmonia. Iambus autem ipsa est imperitorum oratio, ideo ex omni genere carminum, in iambica maximè loquentes incidunt, oportet autem orationem plenam esse grauitatis, & in admirationem inducere.

COMM. HIc locus torsit ingenia multorum hominum eruditissimorum, quoniam in se maximam difficultatem habet, itaque alij aliter interpretantur. Sed nos optimi præceptoris M. Tullii Ciceronis sẽtẽtiã sequemur, qui mihi vnus uidetur mẽtẽ Aristotelis intellexisse. quãuis Petrus Victorius Ciceronẽ nexet, & concidat. primo q ipse sibi contraria scripserit, deinde quod Aristotelis sensum nõ perceperit, qua in re planè ipse Victorius decipitur, neque Aristotelem, neque Ciceronẽ intelligit, vt paulò post luce clarius apparebit. nã Vincentium Madium doctissimum Philosophũ, & olim præceptorem meum, togatum velim, ut siquãdo nostros hos commẽtarios legerit, æquo animo ferat, me nullo modo probasse huius loci correctionem, qua ipse utitur in commentarijs suis, quos erudite scripsit in Poeticam Aristotelis. nam fas esse nõ arbitror, tam liberè uerba mutare in antiquis scriptoribus, ut ipse facit. illud autẽ omni ratione ꝓbo, atq; affirmo, quod idem Madius contra Victorij sententiam ait, Aristotelem existimare numerum heroum esse grauẽ, & aptum orationi. Sed quæ præterea adiũgit, nõ satis mihi faciunt. Itaque dicã ego prius, quod sentiam, deinde Ciceronem à calumnia Victorii defendam. Cum de numeris orationis tractaturus esset Aristoteles, cogitauit quatuor esse potissimum rhythmorum genera, quæ possunt orationẽ ingredi. hoc est heroũ, iambicum, trochaicũ, & pæanicum, de his igitur quatuor sententiam suam tulit. ac primo quidem de heroo, quem Dactylum esse Quintilianus existimat, melius autem Cicero, non tantum Dactylum, sed etiam Spõdæum, & Anapęstum inter heroos numeros collocat, quoniã hi tres pedes paria habẽt inter ualla, ut postea docebim⁹. ait igit Aristoteles, numerum heroũ esse quidẽ grandem, & eleganté, & aptũ ad oratoriã grandítatẽ, & maiestatem, sed tamen harmonia, & temperatione aliorũ pedum humiliorũ indigere. nam herous per se numerus nimis altam, & exaggeratam orationẽ efficit, & exametrorũ magniloquentiæ est accõmodatior. quod si reliquorum numerorum harmonia tẽperet, qua in soluta oratione maximè indiget, tũc grandẽ, & eleganté efficiet orationem, atq; talẽ, ut in admirationẽ facile auditores inducat. Iãbicum autẽ numerũ penè contemnit, qđ imperitorum sermoni simillimus sit, & idcirco ait, iãbũ esse ipsam impetitorũ orationẽ, quod ea ratione probat, quoniam in quotidiano sermone, non in aliud carminũ genus, quã in iambicum frequentius homines incidũt, atque hac de causa comœdiæ, & tragœdiæ, in qbus inter se personæ familiariter colloquũtur, & eo mõ, quo populariter fieri solet, ex iãbicis numeris construuntur. Sed oportet in dicendo granditatẽ efficere, & auditores in admirationẽ adducere, cui rei iãbicus per se numerus nõ est accõmodatus, quare ad heroi temperationẽ est confugiendũ, qui est amplus, & grandis, vt iã dictũ est. neq; sanè trochaicus numerus per se cõuenit orationi, quoniã nimis incitatus est, & lubricus, propter syllabarũ contractionẽ, & breuitatem, ideo saltationibus lasciuis est aptior. superest igit vnus pæanicus numerus, qui p se orationi possit accõmodari, quoniã ex eo versus non efficitur, & tamen oratio repletur, atque artificũ tunc maxime latet, cũ pæanico numero orator vtit. Quocirca numerus hic alijs omnibus est anteponendus. Nã reliqui si cõtinuentur, versũ efficiũt, quo fit, vt eo tum cõtinuatio vitãda sit, ut si duos, aut plures dactylos, vel iãbos, uel trocheos Orator continuet, in vitiũ incidet. pæan autẽ continuari potest, quoniã nunquam est periculũ, ut ex eo versus efficiatur. Hæc est, ut ego quidẽ arbitror, tota de numeris oratorijs Aristotelis sentẽtia, quã maioti ex parte Cicero probat, ut iã ostẽdemus. prius enim Aristotelis uerba sunt cõsideranda, quæ parũ cautos in errorem facile possunt inducere, nã primo numerus herous σεμνὸς dr, quod ꝓpriè venerandũ, & sublimẽ significat, siquidẽ à uerbo σέβω deriuat, ut uult Eustathius lib. 4. Iliados, q uerbum ad cultũ deorũ pertinet, unde ét σεμναὶ θεαὶ, ideſt, uenerãdæ Deæ apud Athenienſes dicebantur Eumenides, sed ad alias etiã res trãsfertur, ut χῆμα σεμνὸν uenerãdus aspectus, & honesta facies. σεμνὸς λόγος oratio grauis, & sublimis, unde Xenophõ in cõuiuio cõpositũ uerbũ protulit, σεμνολογεῖν, q significat, graui oratione uti. & σεμνολογία sicuti Budæus interpretatẽ latinè uenustus est sermo, & grauis, & lepidus, sciẽtq; cõpositus. sic appellat Halicarnasęus thythmos Isocratis, atq; hac significatione capit hoc in loco, σεμνὸς, ut significet Aristoteles heroũ numerũ ad orationẽ granẽ pertinere, quod apertissimè declarat illud, quod postea sequit, δεῖ δὲ σεμνότητα γενέσθαι, quod nos ita uertimus. oportet autẽ orationẽ plenã esse grauitatis, qa sic optimus magister Cicero locũ hunc intelligit, cum in oratore sic ait; plenam tamen eã uult esse grauitatis, ex quo facile potest intelligi, quãtopere deci piatur & Victorius, & Franciscus Robortellius. qui putãt heroum numerum penitus ab Aristo-

tele repudiari. cũ primo dicat Aristoteles, heroũ esse σεμνὸν. i. graué, paulo post præcipiat, σεμνότητα γενέσθαι. hoc est, grauitatẽ orationi adhibẽdã, quod quis nõ uidet, idẽ esse, ac si diceret, admittẽdum esse numerũ heroũ in oratione? certè miror in re tã aperta, tam eruditos uiros fuisse hallucinatos. cum præsertim apud Hermogenẽ legere potuerint, qbus rebus, & modis σεμνὸς λόγος. i. grandis oratio fieri possit. cum enim docuisset Hermogenes orationẽ de Deis immortalibus, & de rebus diuinis, atque humanis, q̃ magnitudinẽ habeant esse grandẽ, & quibus figuris, quo genere dicendi, quibus uerbis oratio illa cõstet, ostendisset, tũc demum adiũxit, dactylicũ, & anapesti cum numerum huic potissimum grãdi orationi conuenire, qua in re profecto cũ Aristotele sentit. quid quod in subsequẽti uocabulo tãtopere laborant & Victorius, & Madius, vt non se satis extricare possint? cõcludantq̃ locũ esse omnino deprauatum? cũ tamẽ mihi res esse facillima uideatur, neque ullum esse mendum in scriptura. quid autem eruditos uiros mouerit, vt tãtopere dubitarent, aperiendum est. neque enim sine magna causa dubitarunt. nã λεκτικὸς dicitur hoc in loco numerus herous ab Aristotele, q̃ uocabulũ potius humile quiddam, ac demissum, q̃ graue, & amplum significare uidetur, cum præsertim idem Aristoteles in Arte poetica iambicũ uersũ omnium maximè λεκτικὸν esse dixerit: cuius hæc sũt uerba; μάλιστα γὰρ λεκτικὸν τῶν μέτρων τὸ ἰαμβεῖόν ἐστι. quæ sic uerti commodè possunt. iambicum. n. maximè omnium carminum in orationẽ cadit. Cicero sic ait in Oratore; Et sunt, qui iambicũ putẽt, quod sit orationi simillimus. itaque quod Aristoteles λεκτικὸν dixit, Cicero uertit, orationi simillimũ. hoc autem in loco iãbum Aristoteles repudiat, quod nimis è uulgari sermone esse uideatur. quod si iãbicus numerus maximè omniũ λεκτικὸς est, vt ĩ Arte Poetica dixit Aristoteles, & humilis, atq; nimis è uulgari sermone, quomodo fieri potest, ut herous numerus λεκτικὸς dici possit, cũ sit amplus, & grãdis, & omnino diuersus à iãbo? Hac ratione mutus primo Victorius putat hoc in loco deesse negationem, quã ipse uult adiungi, vt dicatur οὐ λεκτικὸν quasi nõ aptus orationi, atque hoc auctoritate Demetrii probare cõtendit, qui numerum heroum οὐ λογικὸν esse dixerit, ut sit idem λεκτικὸς apud Aristotelẽ, quod λογικὸς apud Demetrium. Madius verò noster audacius tres dictiones immutat, atquè ita legendũ censet; ὁ μὲν ἥρως σεμνὸς, ἀλλὰ λεκτικῶς ἔχει ἁρμονίας δεόμενος, vt sit sensus, herous quidem grauis est, & hac ratione aptus orationi, sed cũ careat harmonia soluti sermonis, redditur eidem ineptus. Ego uero non temere mutandam esse lectionem Aristotelis existimo, cum in omnibus exemplaribus ita legatur καὶ λεκτικὸς, atque hæc lectio cum Aristotelis sententia optimè quadret. neque enim absurdum est, aue inconueniens, ut quamuis iãbicus, & herous numerus inter se plurimũ diuersi sint, tamẽ uterque λεκτικὸς dicatur, idest aptus orationi, sed diuersa ratione. nã iãbicus ideo uocatur λεκτικὸς, quod passim ab omnibus usurpatur, & in omnium orationem cadit, & quotidiano sermoni simillimus est, herous autem numerus alia ratione λεκτικὸς, appellatur, quod scilicet elegantem, & uenustam orationem reddat, si cũ iambo, reliquisque numeris quadam harmonia temperetur. nam propter sublimitatem suam hic numerus; in soluta oratione solus poni non debet, quoniã harmonia semper, ac modulatione, temperationeq̃; aliorum numerorũ indiget. quod si solus proferatur, sine reliquorum harmonia, tunc nimis altam, & exaggeratam orationẽ efficiet. est igitur herous, λεκτικὸς quidẽ, & aptus orationi, sed indiget harmonia. neque dubitandum est, quin λεκτικὸς sæpe bonam in partem capiatur; apud Græcos. est. n. idem ferè, quod apud nos disertus, & elegãs. quod interdum ponitur pro eo, qui multũ loquitur, & si humilis sit, & impolita, uel nõ satis exculta oratio, vt Horatius;

Fœcundi calices quem non fecere disertum?

& Catullus, —— *est enim leporum,*
Disertus puer, & facetiarum.

interdum uero pro eo, quì polite, ueneq̃ loquitur, ut M. Antonius cognomento disertus fuit appellatus: ita λεκτικὸς apud Græcos pro diserto, & eleganter loquente frequenter ponit, unde λεκτικώτατος superlatiuũ nomen apud Xenophontem pro disertissimo reperitur, ut Iulius Pollux libro secundo capite de uoce annotauit, qui etiam apud Demosthenem λεκτικὸν inueniri tradit. Idẽ Pollux libro quarto capite de Theatro inter personas puellarum ponit etiam λεκτικὴν, quam depingit, benè comatam, flauis capillis, & cãdido colore. λεκτὸς autem unde λεκτικὸς deriuare uidetur, significat elegantem, & præstãtem uirum, unde λεκτοὶ dicuntur ἀριστῆς, idest optimates, & principes in ciuitate, sicut ait Phauorinus. Quin Hesychius ita scribit, λεκτὸν, οὐ σεμνὸν, quasi penè sit idem. quod secũdo loco posuit Aristoteles, cum eo, quod primo loco posuerat, ne heroum grauem, & elegantem esse significet, sed ea uerba subiungit, καὶ ἁρμονίας δεόμενος, idest, & indigens harmoniæ. quæ ego lõge aliter interpretor, quam Victorius. is enim multa turbat, & inuoluit, sed nihil affert, quamobrem hic locus apertior fiat, quin peruersè interpretatur. putat enim Aristotelem, li gnificare, heroum esse penitus uacuum à numero, quẽ libenter recipit soluta oratio. & ideo dici egere harmonia, quod ubi ea non sit, non ualde accommodatus esse possit. tuncq̃ uigeat cum harmoniam coniunctã habet, quæ (inquit) prosæ orationi comes nõ est, sed poematum propria, unde, ait, parum aptus esse intelligitur orationi solutæ. hæc Victorius, qua in sententia uidentur etiam reliqui interpretes fuisse, verum ego harmoniam hoc in loco non ad uarios in cãtu sonos referendã arbitror, sed ad orationis compositionem, & numerorum temperationem, sicut enim harmonia nõ ex uno aliquo sono, sed ex plurium sonorum uaria cõpositione conficitur, ita numerus oratorius non ex heroo tãtum cõstare potest, quia nimis altus, & sublimis ẽ, sed eget harmonia, & tẽperatione, vt cũ reliquis humilioribus misceatur, & ea na-

rietate

tietate mentes auditorum oblectet, & oratio-
nẽ plenam grauitatis efficiat. Quis enim nescit
harmoniam non ex vno tantum sublimi sono,
qualis est herous numerus constare posse? sed
ex acutis, & grauibus, & mixtis, ac temperatis
confici solere, vt omnes inter se bene congruãt?
quid porro est harmonia, nisi dissimilium con-
cordia? quod ita Quintilianus libro primo te-
» statur, Nec illa modo contenti dissimilium con
cordia, quam vocant harmoniam? cum igitur
ait Aristoteles heroum numerum egere harmo-
nia, idem est, ac si dixisset, egere dissimilium
concordia, & permixtione aliorum numero-
rum, quoniam per se nimis est elatus, & grandis.
harmonica enim ratio cogit rerum naturam si-
bi ipsam congruere, vt secundo libro Plinius te-
statur. Itaque si harmonica ratione herous hic
numerus in oratione collocatus fuerit, & alio-
rum numerorum uarietate temperatus, sublimem, grandem, plenam admirationis orationem
reddet, qualem hoc loco ault esse Aristoteles. &
qualem M. Antonius apud Ciceronem libro de
Oratore secundo ostendit, cum ita inquit; Quis
» enim cantus moderata orationis pronunciatio-
» ne dulcior inueniri potest? quod carmen artifi-
cioſa uerborum cõclusione aptius? Quid? quod
multi existimant heroum numerum etiam in ijs,
quæ demisso, atque humili sermone dicuntur, ma
xime conuenire, præsertim si iambico temperetur? quod Comici tum Græci, tum Latini uide-
runt, apud quos heroici numeri frequentissimè
usurpãtur. quod ideo fieri Terẽtianꝰ existimat,
vt quæ loquuntur è uulgari sermonis consuetu-
dine sumpta uideãtur. sic enim de hac re scribit.

Sed qui pedestres fabulas soco premunt,
Vt qua loquuntur sumpta de vita putes,
Vitant iambum tractibus spondaicis.

Quin etiam Asconius Pedianus ait à comicis ea
de causa dactylos pedes in iambicis versibus fre
quenter puni solere, quia quotidianum sermo-
nem imitari studeant. quod nostrum Ciceronem
non fugit, qui dactylum & amplioribus, & humi
lioribus accommodatum esse censet, modo cum
alijs numeris misceatur. quæ siquis diligentius
aduertat, intelliget profecto vel nihil omnino,
vel certe parũ hac in re Ciceronem ab Aristotele
discrepare, cum Aristoteles, ut nos interpreta-
mur, aptum quidem orationi numerum heroum
esse cẽseat, cum Ἀσχημάτιστον appellat, sed harmonia,
& temperatione, permistioneque cæterorum nu
merorum egere dicat. At dicet aliquis, si nume-
rus herous ab Aristotele probatur, cur illi pæa-
nem anreponit? & cur non ita multo post ait,
eum, & duos reliquos iambicum, & trochaicum
esse dimittendos? atqui duabus his quæstioni-
bus iam à nobis supra responsum est, pæanem ea
de causa præter ceteros ab Aristotele probari,
quia numerus per se satis plenus est, & continua
ri potest, ut versum nunquam efficiat. quod reli-
quis non accidit. Iambus enim, & dactylus (ait
Cicero) in uersum cadũt maximè. itaque ut uer
sum fugimus in oratione, sic hi sunt euirandi
cõtinuati pedes. quibus in verbis Cicero multo
optimè sentẽtiam Aristotelis interpretatus est.
cũ enim præcipit Aristoteles, vt heroum, iambi-
cum, & trochaicum numerum dimittamus, non
ita capiẽdũ est. quasi penitus abiiciẽdi sint hi nu
meri, sicuti Victorius existimat, alioqui mutos
fieri oporteret. cum in omnẽ orationem & dacty
lus, & iambus, & trochæus cadat, & horũ omniũ
maximè iãbus; ut ipsemet Aristoteles testatur.
sed intelligendum est ab Aristotele præcipi, ut in
continuatione dimittantur, & continuati uite-
tur, ut rectissimè vertit in Oratore Cic. & ter-
tio de Orat. Crassus, qui ita inquit, Iambum, & »
trochæum frequentem segregat ab Oratore Ari »
stoteles. & hæc est causa quoniam cõtinuati ver
sum efficiunt, & eam temperationem, atque har
moniam, quã requirit orario, nõ habere possunt,
si singuli per se proferantur. nam herous per se
grandior est, quam desideret soluta oratio, iam
bus humilior, & abiectior, trochæus incitatior, &
lasciuior. Iã igitur (ut opinor) satis explicata est
à nobis Aristotelis inia de numeris oratorijs,
reliquum est, ut etiam Cicerouem à Victorij ca-
lumnia defendamus. nam duabus de rebus gra-
uissimis ausus est Victorius Ciceronem non mi-
nus omnium apud nos doctrinarum, quã eloquẽ
tiæ parentem accusare. primo enim leuitatis, &
inconstantiæ grauissimum omnium uirum ac-
cusat, quod sibi ipse contrarius sit, ac pugnantia
dicat; deinde ignorantiæ doctissimum hominẽ,
quod Aristotelis sententiam non intelligat. Sed
qua in re primo sibi cõtrarius est Cicero? Quod
(inquit) tertio de Oratore Crassus de Aristote-
le uerba facieus. ita inquit; Quare primum ad »
heroum nos dactyli, & anapesti, & spondæi pe- »
dem inuitat. in Oratore veto ad Brutum sic ait;
Quod lõge Aristoteli videtur secus, qui iudicat »
heroum numerum grandiorem, quam desideret »
soluta oratio. certe hæc primo aspectu parum ac
curatè Victorio consideranti, cõtraria uisa sunt,
sed siquis diligentius aduertat, nullam penitus
in eis repugnantiam inueniet, & isram Victorii
calumniam ex eo natam, quod neque Cicero-
uis, neque Aristotelis sententiam sit assecutus.
Nã tertio de Oratore, Crassus ex Aristotelis ver
bis hũc sensum verissimum elicit, ut nos quidẽ
Aristoteles ad heroum numerum inuitet, sed tã-
men ei pæanẽ longe præponat. quod illis uerbis
apertè declarat: probatur autem ab eodem illo
maximè pæan. in Oratore vero ad Brutum sẽtit
idẽ omnino, nã ostendit, quemadmodum Aristo
teles heroum numerum cum iambo compareꝫ,
& heroum grandiorem quidem iudicet, quam
oratio soluta postulet, iambum autẽ nimis hu-
milem, & è uulgari esse sermone, quoniã oratio
neque abiecta esse debet, neque nimis alta. sed
tamẽ eam uelit esse plenã grauitatis, ut eos, qui
audiẽt, ad maiorem admirationem possit addu
cere. quid est quæso, quod ait Aristoteles, uelle
plenam esse grauitatis orationem, nisi nos ad he
roum numerũ inuitare? deinde quid sibi vult il-
la particula aduersaria, plenã tamen? nõne corri
git id, quod ante dixerat? hoc est, heroum grãdio
rem quidem esse, quã solutæ orationi cõueniat,

sed tamen admittendum, vt plena grauitatis fiat oratio? alioqui quomodo in admirationem duceret audientes, nisi fuerit alta, & exaggerata? Quid præterea? nonne idem adiungit Cicero ad Brutum, quod tertio de Oratore Crassus dixerat? pæanem ab Aristotele maxime probari? qua igitur in re sibi contrarius est? equidem non video, nisi quod Victorius, cui propter vatiam eius eruditionem alioqui faueo libenter, non aduertit quid Aristoteles, & quid Cicero senserit. Cicero inquit, heroum numerum credidit omnibus locis ab Aristotele laudatum. & aliis numeris præpositum, non animaduertens accuratè, quid de illis Aristoteles præciperet. vbi hoc ait Cicero? vbi tu hoc in Ciceronis operibus expiscatus es? nam neque in tertio de Oratore, neque in Oratore ad Brutum hoc dicit, cum in vtroque loco dicat pæanem ab Aristotele maximè probari. neque sane in reliquis Ciceronis operibus tale quam inueni, vt Cicero diceret, ab Aristotele numerum heroum præter cæteros in oratione fuisse cõmendatum. tu si nouum aliquod Ciceronis opus habes, ubi hoc dicat, illud proferre debes, sed nimirum error tibi accidit ab illo aduerbio, primum, quod ita Crassus tertio de Oratore dicat; Quare primum ad heroum nos dactyli, & anapesti, & spondæi pedem inuitar, neque aduertilti, non ad præstantiam numerorum, sed ad hunc locum Aristotelis aduerbium illud referri. nam Aristoteles primo loco de heroo mentionem facit, cum ita inquit; Ex numeris autem herous grauis est, & elegans, & harmoniæ indigens, sed non ita multo post, pæanem omnibus anteponit. primum igitur, hoc est, primo loco, nos ad heroum pedem Aristoteles inuitat, sed deinde pæanem maximè probat. Verum ait Victorius, hos pedes heroos Aristoteles aperte fugiendos esse præcipit, imo vero hoc aperte falsum est, nam ad heroum numerum primo nos inuitat, vt iam copiosè docuimus, deinde cum de pæane verba facit, qui solus in oratione continuari potest, ait reliquos illis de causis esse dimittendos, quas iam commemorauerat, hoc est heroum propter grandiloquentiam, iambum propter humilitatem, trochæũ propter lasciuiam. & præterea quoniam ex illorum continuatione uersus efficitur, non igitur penitus censet esse fugiendos, quod fieri nullo mõ potest, sed, vt optimè Cicero interpretatur, vitandam eorum singulorum esse continuationem, quę vitia illa cõtinet, quæ sæpe iam dicta sunt. cum enim heroum numerum, aut iambicum, aut trochaicũ iubet Aristoteles esse dimittendum, non ita capere debemus, quasi vnum pedẽ heroum, vt dactylum, aut vnum iambum, aut vnum trochæum fugiendum esse præcipiat, quod nimis imperitè Victorius existimat, sed numerum constantem ex multis pedibus heroïs, aut ex multis iambis, aut ex multis trochæis, qui numeri sunt omnino in oratione vitioli propter causas superius commemoratas. numerus autem pæanicus etiam si continuetur, atque ex pluribus pæanibus cõstruatur, non tamẽ habebit ea uitia, quæ reliqui pedes cõtinuati subeunt. atque ita Cicero sensum Aristotelis optimè percepit, & laudatissimè interpretatus est, & ubique sibi constat. & à Victorio iniquissimè accusatus est. Hæc adeo pluribus agere volui tribus de causis, primo, vt Aristotelis mentem à nullo adhuc interprete (quod sciam) bene perceptam, dilucide explicarem, deinde, vt Ciceronem ab iniustissima Victorij accusatione, atq; calumnia liberarem, Tum vt à præceptore, meo Viucẽtio Madio summo philosopho palmam acciperem, quam ille suis in commentatijs in Artem poeticam Aristotelis mihi pollicitus est, his quidem uerbis; Quod si quispiam me nimis in immutandis verbis contextus audacem affirmet, sciat is, me libenter illi palmam concessurum, qui absque literæ immutatione, vel absque propriæ vocum significationis euersione locum hunc Rhetoricæ fideliter explicuerit: hæc enim (vt opinor) omnia nos præstitimus, licet ille neminem fore putauerit. Cum hæc literis mandatemus editi sunt in lucem de Numero Oratorio libri quinque, quos Iouita Rapicius benè sanè, atque eleganter conscripsit eos, equidem ego statim summa cum auiditate perlegi. vt viderem siquid in eis esset, quod hos commentarios nostros auctiores efficere posset. atque in eorum secundo reperi Iouitani ipsum pene cum Victorio sentire super huius loci interpretatione. sed ita Ciceronem excusare, quod tertio de Oratore sub L. Crassi persona loquatur, vt non sententiam suã proferat, sed vt, quid Crasso placeret, ostendat. amauit enim (inquit) L. Crassus membra, & periodos heroo numero claudere, & eum numerum putauit alijs anteponẽdum, quod ut uideretur aliqua ductus auctoritate fecisse, Aristotelis verba ad opinionis suæ confirmationem trahere poterat, aut forsan trahebat. ut siquid peccatum est in uerborũ Aristotelis interpretatione, id Crassi culpa, nõ Ciceronis intelligamus esse cõmissum. At uero circa finem eiusdem libri quasi seipsum èmendans, & fortasse melius tem cogitauerat, vel postea commẽtarios nostros in Oratorem ad Brutum uiderat, ubi de hac eadẽ re multa diximus. primo Terentiani uersus, quos ego paulo supra citaui, recitat, deinde hæc uerba subiũgit; Ex his apparet Terentianum intelligere spondaicos tractus, in quibus non spondæus est solus, sed ij quoque, qui pares sunt ei temporibus. Dactylus, Anapæstus, proceleumaticus, sermonibus uulgi esse accommodatos. quod ipsum Asconius quoque sentit, qui ait Comicos poetas illa quoque loca, quę iambo debebantur Dactylicis pedibus occupasse, dum quotidianum sermonem imitari volunt, & à uerificationis obseruatione spectatorem ad actum rei conuertere, vt non fictis, sed ueris affectibus interesse videatur. quibus verbis hic quoque Dactylum quotidiano sermoni aptum esse declarat. quare uix adduci possum ut credam nou uidisse Aristotelem, quod Comici, & grammatici uiderunt. quod Cicero intellexerit, & memoriæ prodendum putauerit, quod denique usus ipse cõprobarit. sed cum heroũ

appellet

appellet, & ἀκατάλ; hoc mihi uidetur dicere quod Cicero ait,& amplioribus,&ijs,quæ demissa sunt esse idoneũ: vt quamuis sescupię proportionis pedes alijs anteponat, heroos tamen non repudiet, ac ne iambum quidem, ac Trochæum penitus ab oratore segregęt, sed frequẽtem esse velet. quod Crassus uidetur intellexisse cum in
» tertio de Oratore inquit;iambum, & trochæum
» frequentem segregat ab Oratore Aristoteles Catule vester.non enim iambum,& Trochęum simplicitet,sed iambum,& trochęum frequẽtem dicit,vt Aristoteles nõ omniuo hos ablegarit, sed monuerit,cauendum esse ne crebri essent, ne per cussiones eorum insignes uersum facerẽt,& orationem nimis humilem. Quibus Rapicij verbis perlectis vehemẽter sanè gauisus sum, quod eruditus vir, & elegans tandem in sententiam meã descendisset. atque idcirco etiam eius verba huc ascribere mihi libuit.

tex.147 Ὁ δὲ ξοχαῖος κορδακικώτερος, δηλοῖ δὲ τὰ πεζόμιξα, ἐστι γὰρ ξοχερὸς ῥυθμὸς τὰ πεζόμιξα.

At uero trochæus Cordaci aptior est, quod aperte tetrametra declarant,in quibus numerus excitatus est,& lubricus.

comm. Trochaicus (inquit) numerus solutę orationi minime conuenit.cum potius lasciuis,& mollibus saltationibus, quæ cordaces vocantur, aptior. hoc autẽ intelligi potest ex eo,quod carmina tetrametra, quæ in choreis,& saltationibus adhiberi solent,ex hoc numero constãt, qui quidem incitatus,& lubricus est;& rotaro quodam cursu defertur.vnde etiam nomen habet. τροχὸς enim rotã significat, à quo uocabulo Trochæus deducitur.at vero tetrametra carmina, ex octo trochæis constant;siue choreis,nam eodem spacio trochęus,& choręus est, siquidem trochæus propriè tres syllabas breues habet,vt, facete,dominus,Decius, ideo Tribrachus etiam appellatur, vt lib. decimo Quintilianus testatur, & nos in commentarijs nostris in Oratorem copiosè docuimus, choræus autem ita dictus est, quod choreis,& saltationibus aptus sit eodem modo, quo trochæus.sed chorcus constat ex longa syllaba,& breui, vt Marcus,ore,dicit. Longa vero syllaba tantum habet spacij, quantum duę breues,quo fit,vt Trochęus,& choręus eodẽ spatio finiri,vt ait Cicero,atque hac de causa Grammatici nullam inter trochęum,& choręum differentiam constituunt.cum tamen re vera sit ea,quã diximus, vt trochæus propriè tres breues habeat syllabas,choræus priorem longam, alteram breuem.ait autem Aristoteles Trochæum cordacei aptiorem,quo significat tenerum, & lasciuũ, & incitatum esse numerum. Cordax enim saltationis cuiusdam lasciuæ, & impudentis genus fuit, quo veteres in conuiuiis ridiculi gratia uti solebant. Vlpianus Demosthenis interpres Olynthiaca secunda cordacissimum appellat,atque ita describit;κορδακικώτατον ἔστι δεῖξαι ὀρχήσεως εἶδος, καὶ ἀτριβές, Cordacissimus est species saltationis ob scęnæ,atq; indecore. idẽ ferè tradit Aristophanis interpres. huius saltationis meminit etiam Athenæus libro quartodecimo, & Lucianus in Icaromenippo.certe apud Græcos κορδακίζω turpiter, & idecore saltare significat. Theophrastus cum uecordem hominem significare vellet,dixit eum etiam sobrium non dubiraturũ cordacem saltare. ex quo intelligitur non sobriorum, sed eorum; qui bene poti essent, hanc saltationem propriam fuisse. hac de causa dixit Aristoteles trochæũ esse κορδακικώτερον, id est Cordaci magis aptum,quam solutæ orationi.Cicero in Oratore de hoc Aristotelis loco sic ait; Trochæum autem
» non probat, vel minime,qui est eodem spacio,
» quo choræus,Cordacem appellat, quia contrario,& breuitas dignitatem non habeat. Quinti-
» lianus libro decimo, tradit trochæum vt nimis currentem ab Aristotele damnari.

Λείπεται δὲ παιὰν, ᾧ χρῶνται μάλιστα ἔνιοι τῶν ὑμνῳδῶν. οὐκ ἄλογον δὲ λεγεται πρὸς τοῦ. tex.148

Reliquus est pæan,quo quidem usi sunt ij, qui à Thrasymacho profecti sunt; sed tamẽ eius naturam non intelligebant.

Vnum pæanicum numerum per se probat Aristoteles,quo princeps Thrasymachus vti cœpit; is enim oratorij numeri auctor fuisse traditur,& post eum deinceps omnes ferè, qui orationes scribebant,eo numero delectabantur, neque tamen eius vim,atque naturam intelligebãt: ideo vult eam ipse Aristoteles explicare.cum præsertim hic numerus in orationem quasi sponte sua ineurrat,& omnes eo vtant, sed (vt ait Cicero) non sentiant,cum vtantur. comm.

Ἔστι δὲ τρίτος ὁ παιὰν, καὶ ἐχόμενος τῶν εἰρημένων, τρία γὰρ πρὸς ἓν ἐστιν· ἐκεῖνον δὲ ὁ μὲν εἷς πρὸς εἷς· ὁ δὲ, ἑνὸς πρὸς δύο· ἔχεται δὲ τῆς λέξεως τούτων ὁ ἡμιόλιος, οὗτος δ' ἐστὶν ὁ παιάν. tex.149

Est autem tertius pæan,atque inter eos, quos diximus,medius, est enim vt tria si ad duo conferantur;ex illis vero alter est, vt vnum ad unũ, alter autem vt duo ad unum: harum autem proportionum sesquialtera media est, atque hic est pæan.

Explicat breuiter omnium numerorum naturam, vt declaret,quæ sit pæanis uis, & facultas. vult enim eum esse medium, & quasi interiectũ inter alios.nam omnes pedes aut sunt æquales, aut duplices, aut sesquipli. æquales dicuntur ij numeri,vel pedes, qui paria habent temporum interualla,quales sunt omnes heroi,vt spondęus dactylus,& anapestus. nam spõdæus duas habet longas syllabas,quæ certè sunt æquales. sciendũ est enim breuem syllabã vnum habere tempus, longam duo tempora. itaq; longa syllaba duarũ breuium vim habet. quo fit,vt dactylus, qui primam longam, duas subsequentes breues habet, æqualis sit spondęo, sicut etiam anapestus, qui comm.

duas

duas primas breues habet, tertiam lõgam. quin etiam amphibrachus est æqualis, qui tribus syllabis constat prima, & tertia breuibus, media lõgà, vt fuere. est etiam Pyrrhichius inter æquales qui fit ex duabus breuibus, ut Deus. duplices sunt quatuor, iambus ex breui, & longa, ut dies, chorçus: ex longa & breui, vt solus. Trochæus ex tribus, vt dominus. Molossus ex tribus longis, vt doctores. Sesquimaiores, vel sesquipli, uel sesq. alteri, quod idem est quatuor sunt, Bacchius ex breui, & duabus longis, vt amantes. Palimbacchius e duabus longis, & breui, vt ædilis. Creticus e prima, & tertia longa, media breui, ut maximos. pæan quatuor habet syllabas tres breues, & unam longam, longa vel breues præcedit, ut desinite, vel eas subsequitur, vt domuerant. atque hi pedes omnes simplices appellantur, qui numero sunt tredecim, quinque æquales spõdæus, dactylus, anapestus, scholius, qui etiã amphibrachus dr, & Pyrrhichius. quatuor duplices; fabius, choræus, Trocheus, vel Tribrachus, & Molossus. quatuor sesquialteri, Bacchius, palimbacchius, creticus, & pæan. Sed pæan (ut ait Cicero) numerus à quibusdã, non pes hr, qd plures habeat syllabas quam tres. nam qui tribus syllabis plures habẽt, compositi pedes, vel duplices vocantur, vt dispõdæus ex duobus spõdæis, vt præceptores, dichoreus ex duobus chorçis, vt comprobauit. huius generis sexdecim numerantur, quatuor pæanes, quatuor epitriti, duo ionici, procelesmaticus, dijambus, dichorçus, dispondæus, choriambus, & antispastus. pæanes omnes habẽt tres breues syllabas, & vnam longam, sed eum longa primo loco ponitur, dicitur pæan primus, vt lætitia, cũ secundo loco, secundus pæan, vt potentia, ita tertius pæan, qui tertio loco longam habet, vt alienus, quartus, qui quarto loco, vt celeritas. Epitriti contra omnes habent tres longas, & vnam breuem. si breuis primo loco fuerit, erit primus Epitritus, vt sacerdotes, si secundo, secundus, vt conditores, si tertio, tertius, vt concordiæ, si quarto, quartus, vt confirmatur. Ionici ambo ex duabus longis, & duabus breuibus constant. sed cum duæ longæ præcedunt, ionicus à maiore dicitur, vt prudentia, cum autem breues anteponuntur, ionicus à minore vocatur, vt uigneruut. procelesmaticus quatuor habet breues, ut resecuit, dijambus, dichorçus, dispondæus noti sñt, choriambus ex chorço, & iambo, vt virginitas, antispastus ex iambo, & chorço, vt amatoris. hi pedes omnes, atque numeri cadunt in solutam orationem. qui quomodo sint inter se miscendi, & temperandi in Oratore Ciceronis satis copiose docuimus. nũc sensum Aristotelis videamus, qui ait pæanem esse medium eorum numerorũ, de quibus antea dixerat, & esse vt tria ad duo. nam docuimus omnes heroos æquales esse, iambum autem, & trochæum duplices. cum igitur pæan neque sit æqualis, neque duplex, vt sit tertius necesse est, cum vero sit sesquiplus, æquales proportione superat, & à duplicibus superatur. quo fit vt aliorum medius esse videatur, vt optimè sentit Cicero. præterea cum tres habeat breues syllabas, quæ tria temporum interualla conficiunt, & unam longam quæ duo tempora continet, merito dicitur esse, vt tria, si ad duo conferantur. porrò sesquiplus, vel sesquialter, vel sesquimaior dicitur, ab arithmetica proportione. quoties enim maior numerus minorem semel, & dimidium eius partem continet, sesquialtera proportio vocatur, vt tria ad duo, sex ad quatuor, nouem ad sex, duodecim ad octo. Sed ex reliquis numeris alter est (inquit) vt vnũ ad vnũ, vel duo ad duo. & ideo dicitur æqualis, vt spondæus, qui duas habet lõgas, quarũ una est æqualis alteri. & dactylus, qui habet vnam longam, & duas breues, quarum longa duabus breuibus est æqualis. atque ita est, vt duo tempora ad reliqua duo. alter uero est, ut duo ad unum. & hac de causa duplex uocatur, vt iambus, qui unam breuem habet, alteram longam, sed longa ad breuem collata est duplex, & sicut duo ad unum, idem etiam de chorço, & trochæo sentiendum, quare perspicuum est, sesquialteram proportionem harum duarum esse mediam, ex qua pæan constituitur. Cicero sic locum hunc expressit in Oratore; Pes enim, qui adhibetur ad numeros » peritur in tria, vt necesse sit partem pedis, aut » æqualem esse alteri parti, aut altero tanto, aut » sesqui esse maiorem. ita fit æqualis dactylus, du- » plex iambus, sesqui pæan, qui pedes in oratione » non cadere, qui possunt? quibus ordine locatis, » quod efficitur, numerosum sit, necesse est. »

Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι δέονται τὴν εἰρημένην αἰτίαν, καὶ διότι μέσοι, ὁ δὲ παιὰν, λαμβάνει. δεῖ μόνους γὰρ οὐκ ἔστι μέσον τῷ ῥᾳδίαν εἶναι ῥυθμῶν, ὡς τὸ μάλιστα λανθάνειν, tex. 150

Reliqui igitur propter iam dictas causas relinquendi sunt, & quia in uersum cadunt maximè. pæan autem admittendus, nam ex hoc uno prædictorum omnium numerorum uersus nullo modo conficitur. itaque maxime latet.

Duæ sunt causæ, cur heroos, iambicos, trochaicos numeros, & continuatos pedes in oratione admittere non debemus. prima est, quia herous nimis est grandis, iambicus nimis humilis, trochaicus nimis lasciuus. altera est, quia pedes illi continuati in uersum cadũt maximè. sed pæan accommodatissimus orationi est, quoniam ex eo uersus effici nullo modo potest, ut ex aliis oibus fit. & hac de causa, quamuis continuetur, non tamen apparet, sed artificium latet, & auditores fallit. Sed cum tria sint dicendi genera, iãbus (vt ait Cicero) frequentissimus est in ijs, quæ demisso, atque humili sermone dicuntur, pæan autem in amplioribus, in utroque dactylus, ita in uaria, & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi, & temperandi, ne minime animaduertet delectationis aucupium, & quadrãdæ orationis industria: quæ latebit eo magis, si & uerborum, & sententiarum ponderibus utemur, quo in loco Cicero tres tantum pedes nominat, iambum, dactylum, & pæanem, sed pro iãbo duplices omnes comm.

nes intelligit, pro dactylo æquales, pro pæane ſeſquialteros, vt nos in Oratore pluribus exemplis oſtendimus. nam in clauſulis demiſſæ orationis octo potiſſimum pedes conueniunt, qui dupliçes vocantur, quatuor ſimplices, iambus, choræus, trochæus, & Moloſſus, & quatuor compoſiti, dijambus, dichoræus, choriambus, & antiſpaſtus. vt in oratione pro A. Cæcina videre licet. At uero in clauſulis grauiſſimæ orationis qualis eſt pro Cor. Balbo, ſex potiſſimum numeri optimè conueniunt, quatuor ſeſquialteri, pæan, bacchius, palimbacchius, & creticus, q̃ ſunt omnes pares, deinde ionici, & epitriti. heroi reliquis omnibus permiſcentur, & in oratione tẽperata plurimum valent. præcipue ſi dichoræo, antiſpaſto, choriambo, duobuſque ionicis miſceantur, vt p̃ L. Manilio Cicero iucundiſſime facit. exempla quilibet in ſingulis clauſulis aduertere poteſt.

tex. 152 Νυῦν μὲν οὖν χρῶνται τῷ αὐτῷ παιᾶνι, καὶ ἀρχόμενοι. δεῖ δὲ διαφέρειν τινὶ τοὺς λόγους, τῆς ἀρχῆς. ἔστι δὲ παιᾶνος ὁ μὲν ἕτερος ἀναπαίσματα ἀλλήλοις. ὧν τὸ μὲν, ἀρχῇ ῥυθμοῦ τοῖς, ὥσπερ, καὶ χρῶνται. ὅπως δ' ἔχῃ, ἡ ἀρχὴ μὲν ἡ μακρά, τελευτῶσι δὲ τρεῖς βραχεῖαι. διαλυθείς, οἷον λυκίδαι, καὶ χρυσοκόμα ἑκάτου παῖ Διός. ἕτερον δ' ἐξ ἐναντίας, ἡ βραχεῖαι ἄρχουσι τρεῖς, ἡ δὲ μακρὰ τελευταία. Μετὰ δὲ γαῖ', ὕδατά τ' ὠκεανόν τε φάνεσκε νύξ. οὕτως δὲ τελευτὴν ποιεῖ. ἡ γὰρ βραχεῖα δεῖ τὸ ἄπλην εἶναι, ποιεῖ κολοβόν. ἀλλὰ δεῖ τῇ μακρᾷ ἀποκόπτεσθαι, & δ' ἄλλως εἶναι τινὶ τελευτῇ, μὴ δεῖ τὸν γραφέα, μὴ δὲ δεῖ τινὶ παραγραφῇ, ἀλλὰ δεῖ τὸν ῥυθμόν.

Nunc igitur uno tantum pæane utuntur, atque in orationis principio, ſed finem à principio differre oportet. duæ vero ſunt pæanis ſpecies inter ſe contrariæ. quarum altera principio conuenit, ſicuti etiam utuntur, atque is eſt pæan cuius prima ſyllaba longa eſt, tres verò poſtremæ breues ſunt. vt, Delogena, ſeu Lyciam, &, auricome, o Hecate nate Iouis. alter autem contra, cuius tres prima breues ſunt, poſtrema longa. vt, humum, & aquam, inde Thetidem occuluit horrifera nox. atque hic bene concludit. breuis enim ſyllaba, quoniam eſt imperfecta, mutilatam, ac mancam efficit orationem, itaq; ſententiam oportet longa ſyllaba terminari, atque ipſum finem notum eſſe, non ſcriptoris opera, neque propter aliquam notam appoſitam, ſed propter numerum.

comm. Reprehendit oratores ſui temporis, quòd in numero oratorio dupliciter peccarẽt. primò q̃ vno tantum pæane vterentur, cũ duo ſint eius genera, deinde quod tantum in orationis principio illum obſeruarent, cùm multo magis in fine ſit numerus obſeruandus. neque ſit eodem modo finienda ſententia, quo cæpta eſt. itaque diſtinguit ipſe pæanis genera, quæ duo ſunt inter ſe oppoſita, atque contraria, vnum quod principio conuenit, alterum quod fini. primũ (inquit) pæanis genus, quo vtuntur oratores primam habet ſyllabam longam, & tres. quod orationis initio bene conuenit. vt in illo Apollinis hymno, cuius principium eſt Delogena, ſiue Liciam. duo ſunt enim pæanes integri, & abundans ſyllaba. quo ex loco poteſt intelligi hos numeros pæanes fuiſſe dictos, quod in laudibus Apollinis adhibentur, quem pæana Græci vocauerunt. quin hymnus, ſiue canrus in honorem Apollinis pæan appellatur. vt Virgilius in 6.

—Lætumque choro pæana canentes.

Declarat hoc etiam ſequens exẽplum, quod ponit Ariſtoteles; Auricome, ò Hecatè, nate Iouis. quod ex tribus pæanibus integris conſtat. modo nulla fiat in prima dictione collitio. in quo quidẽ exemplo tribus epithetis exornatur Apollo, nam Auricomus vocatur à radiorum ſplẽdore, Hecatus, ab emiſſione lumiuis in longinquas partes. natus Iouis, a nobilitate generis, quod à Deo ſol genirus fuerit. Alterum genus pæanis huic contrarium eſt, nam tres primę ſyllabæ breues ſunt, poſtrema eſt longa, vt in illo exemplo; Humum, & aquam, inde Thetidẽ occuluit horrifera nox. Sic enim necunque vertimus Ariſt. exemplum, ex antiquo aliquo ſcriptore ſumptum, quod ex quatuor pæanibus conſtat, factis colliſionibus hoc modo; hum'eſt aqu'iñ, de Therid' ōc, culuit hór, rifera nōx. Sed in exemplo græco tantum eſt una colliſio, nos aliter vertere non potuimus. ſed hoc parum refert, modo res intelligatur. cum p̃ ſertim reliqui interpretes, ne conati quidem ſint latinè hæc exempla exprimere. Cicero tertio de Oratore ſenſum huius loci Ariſtotelis ſic expreſſit, Ab eodem illo maximè pæan probatur, qui eſt „ duplex, nam aut à longa oritur, quam tres breues conſequuntur, ut hæc uerba deſinite, incipite, comprimite. aut à breuibus deinceps tribus „ extrema producta, atq; longa, ſicut illa ſunt, domuerant, ſonipedes. atque illi philoſopho ordiri „ placet à ſupiore pçane, poſteriore finiri. de hoc „ eodẽ pæane ſic ait in Oratore ad Brutum; quam commodiſſime putatur in ſolutam orationem il „ ligari, cum ſit duplex. nam aut è longa, & tribus „ breuibus, qui numerus in primo viget, iacet in „ extremo, aut totidẽ breuibus, & longa, in quem „ optime cadere cenſent veteres, ego non plane „ reijcio, ſed alios antepono. Sed q̃d cauſę eſt, cur „ is, pæan, qui poſtremam habet longam, benè concludat ? quia (inqnit Ariſtotetes) breuis ſyllaba eſt imperfecta, atque ideo mutilatam, & curtam efficit orationem. præſertim ſi tres vltimæ breues fuerint, quod accidere neceſſe eſt cum primus pæan in fine ponitur. atque ideo vel nũquã vel certè rariſſimè, trocheus, qui tribus ex ſyllabis breuibus conſtat, orationem concludit. nam longa ſyllaba longè melius oratio terminatur. finis enim ſententiæ, atque orationis ſua ſponte debet apparere, numeroq̃ ipſo concludi, nõ ipſius ſcriptoris opera, atque diligentia, neq; propter aliquam notam, aut ſignum appoſitum, ſed propter ipſum abſolutum verborum orbẽ, quẽ accipien-

accipientes aures conquiescant. hunc locum Cicero sic expressit in Oratore. Hanc igitur siue cõ
„ positionem, siue perfectionem, siue numerum vocari placet, & adhibere necesse est, si ornatè velis
„ dicere, non solum, quod ait Aristoteles, & Theophrastus, ne infinitè feratur, vt flumen oratio, q̃
„ non aut spiritu pronunciantis, aut interductu librarij, sed numero coacta debet insistere, uerũ
„ etiam, quod multo maiorem habent apta vim,
„ quam soluta, Duabus igitur de causis numerum esse necessarium in oratione uult Cicero, quarũ priorem tantum Aristoteles hoc loco posuit. primo igitur (inquit) adhibendus est numerus, ne tanquam flumen aliquod infinitè feratur oratio, sed alicubi consistat. non autem insistere debet spiritu pronunciantis, aut interductu librarij, sed coacta numero, nam qui pronũciat, nõ ideo sententiam terminat, quia insistit, alioqui posset etiam mediam orationem abrumpere. sed ideo solet insistere, quia sententia numero terminata est. eodem modo librarius, qui scribit orationẽ, vtitur interductu, hoc est distinctione, & pũcto in clausulis, sed distinctio, atque punctum non efficit, vt sententia sit absoluta, alioquin vbicunq; poneretur, sententiam absolueret. sed id circo interductu librarius vtitur, quia numero fuitã sentit esse sententiam. hæc igitur prima causa est, propter quam numerus in oratione necessarius esse videat. Altera est, quoniã ea, quæ apta sunt, & compositа, beneque disposita longe maiorem vim habent, quam quæ soluta sunt, & libera, vt modicus exercitus si bene dispositus, & instructus fuerit, facile multitudinem ingentem, vagã, & palantem superabit.

tex.153 Ὅτι μὲν οὖν ῥυθμὸν δεῖ ἔναι τὴν λέξιν, καὶ μὴ ἄρυθμον, καὶ τίνες ῥυθμοὶ ποιοῦσι ῥυθμὸν, καὶ πῶς ἔχοντες, εἰρηται.

Iam igitur declaratum est numerosam esse oportere orationem, non autem extra numerum, & qui numeri talem eam faciant, quoq; modo sunt in ea collocandi.

comm. Concludit hanc totam de numeris tractationem, & ait se declarasse non expertem numerorũ orationem esse debere, sed oportere numerosam esse, & pterea tradidisse, qui numeri sint oratorij, & qua rõne deãt in orõne colloçari. sed (vt ingenue fatear) nimis pcise fecit hoc Aristoteles, qui nos vni tñ pæani addictos esse voluit, quod nec fieri commodè potest, nec vllo modo fieri debet. lõge melius Cicero, qui pedes omnes in orationem admitit. & ita temperare docet, vt omnibus dicendi generibus quamoptimè accommodentur. herois vero præcipuè Cicero delectatur, quod ita pæanibus, epitritis, ionicis, & reliquis admiscet, vt iunctura quãdam suauis, & nitabilis appareat. sumamus enim exempli gratia, exordiu orationis pro L. Manilia, quod est maximè numerosum, & trium aut quatuor periodorum principia, atque clausulas consideremus, vt videamus Ciceronis artificium in numeris. tres autem tantum, aut duos pedes in principio, & totidem in fine obseruantur, vt ipse met Cicero docet. incipit igitur statim a duobus herois numeris spondæo, & anapesto, cui creticum adiungit, qui est æqualis pæani; & Ciceroni maximè familiaris. *Quamquam mihi semper frequens*: terminatur hæc periodus duobus herois, & pæanico numero, hoc spondæo, dactylo, & bacchio, nam bacchius æqualis est pæani, vt supradictum est, *suscepta prohibuerunt*. Secunda periodus incipit à duobus herois spõdæo, & scholio, nam scholius æqualis est dactylo. itaq; potest in ter heroos numerari. sicut etiam anapestus, post quos sequitur molossus; *Nam cũ antea per ætatẽ*. terminatur autem duobus herois, & pæanico sicut prima, hoc est duobus spondęis, & bacchio, *transmittendum putaui*. Tertia incipit à pæane, & iãbn, sed vt iãbi humilitas extolleretur, statim addit, alterum pæanem, deinde anapestum, *Ita neq; hic locus vacuus vnquam abijs*, terminatur autem tribus grauissimis numeris, spondæo, epitrito, & dichoræo, *stultum est amplissimum consecutus*. qua quidem clausula nihil aut grandius, aut iucundius fieri potest. Quarta periodus à tribus spondæis, & bacchio incipit, vt ipso numero tarditatem rei imitetur, Nam cum propter dilationem. terminatur autem duobus herois, & bacchio, *alijs præscriberetis*. his igitur paucis exẽplis intelligi facile potest, quantopere numerus herous, & pæanicus Ciceroni placeat, quem & in prĩcipio, & in fine periodorum frequentissime collocat. voco autem pæanicum numerum non tantum ipsum pæanem, sed etiam alios, qui cum pęane paribus sunt interuallis, qui tres sunt, creticus, quẽ Cic. maximè probat, bacchius, & palimbacchius. atq; hi numeri, & amplissimi sunt & iucundissimi, & Ciceroni maximè familiares. Sed dichoreis etiam, & ionicis, & epitritis libentissimè claudere solet. præsertim cũ rei grauitas id postulare uideatur, vt pro L. Manilia cum virtutis Pompeij testes inuocat regiones, ex eo loco, testis est Italia, primam, & secundam periodum dichoræo terminat, tertiam epitrito, quartam ionico, quintam epitrito, sextam, & septimam dichoræo, octauam, & nonam epitrito. atque ita si quis aduertat, ubiq; maximum Ciceronis artificium in numeris obseruandis intelliget. ut meritò sit in hac rẽ non tantum Aristoteli anteponendus, à quo iure suo libere dissentit, sed omnibus, quicunque unquam de numeris aliquid locuti sunt.

CAPVT. XIX.

Duplicem facit elocutionem, alteram pendentem εἰρομένην, alteram ambitu comprehensam περιτετραμμένην, & qualis vtraque sit, & quomodo differant, ostendit. xxc

tex.154 Ἡ δὲ λέξις αὐτῆς ἔναι ἢ εἰρομένη, καὶ τῷ συνδέσμῳ μία, ὥσπερ αἱ ἐν τοῖς διθυράμβοις ἐκβολαί, ἢ κατεστραμμένη, καὶ ὁμοίαν τὴν τῶν ἀρχαίων ποιητῶν αἰτερόφωνος...

Elocutionem

Elocutionem vero vel tractam, ac pendentẽ esse necesse est, quæ coniunctione sit vna, quales sunt Dithyramborum cantiones, vel ambitu cõprehensam, & similem veterum poetarum antistrophis.

comm. POSTQVAM de numeris tractauit, nunc accedit ad elocutionẽ, ut ostẽdat, quę elocutio maximè probetur, dupiex (inquit) est elocutio, altera soluta, & libera, cuius partes subsequentes semper à superioribus pendent, & ita trahuntur, vt coniunctionibus copulentur, altera vero apta, & cõiuncta suis membris, atque periodis. prior illa species elocutionis plerunque cernitur in familiari sermone, in epistolis illaboratis, in historiis, in annalibus, quæ sua sponte fusa sunt, & quasi perpetuo cursu feruntur ad finem, nec prius insistunt, quam res ipsa fuerit explicata, tales sunt (inquit Aristoteles) Dithyramborum prælusiones, & cantiones, quæ græcè ἀναβολαὶ dicuntur. nam Dithyrambi maximè licentiosi erant, neq; leges carminum magnoperè obseruabant. vnde Horatius, *Seu per audaces nouæ Dithyrambos*
Verba deuoluit, numerisque fertur,
Lege solutis.
altera elocutio longè melior, & laudabilior, quę certo ambitu comprehenditur, & aures implet, & quasi in scipsam numeris suis conuertitur, & connexas inter se partes habet, quales erãt veterum poetarum antistrophæ, atque cõuersiones, quę quasi in orbem perfecta finia apposite recurrebant, ut apud Pindarum uidere licet. Crassus tertio de Oratore, quas Aristoteles hic antistrophas vocat, videtur conuersiones interpretari, ubi præcipit, ut illam elocutionẽ tractam, ac pendentem fugiamus, & hanc ambitu comprehensam amplectamur. sed efficiendum est (inquit) illud modo uobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne insistat interius, ne excurrat, lõgius, ut membris distinguatur, vt conuersiones habeat obsolutas.

tex. 154 Ἡ μὲν οὖν εἰρομένη λέξις, ἡ ἀρχαία ἐστὶν· Ἡρόδοτος Θούριος ἦρξε τῆς ἱστορίας ἀποδείξεως. ταύτη γὰρ πρότερον μὲν ἅπαντες, νῦν δὲ καὶ πολλοὶ χρῶνται.

Sed tracta, ac pendens elocutio priscorum est, qua Herodotus Thurius in historia vtitur, atq; eo tempore ferè omnes utebantur, nunc autem perquam pauci.

comm. Antiqui scriptores cum orationis ornamenta nondum in lucem venissent, tracta illa, & pendẽte oratione utebantur. neque enim certo ambitu sententiam claudebant, sed singulas penè sententias absoluebant, quas postea coniunctionibus inter se colligabant. hoc genere scribendi usus est in historia sua Herodotus Thurius, cuius exordium primi libri ponit Aristoteles. Sic. n. opus suũ incepit, Ἡροδότου Θουρίου ἱστορίας ἀπόδειξις. i. Herodoti Thurij hæc est historiæ expositio. nã Herodotum, & veteres omnes numero caruisse declarat etiã Cicero, qui in Oratore sic ait; Itaq; 10 & Herodotus, & eadem, superiore quæ ætas numero caruit, nisi quando temere ac fortuitò. & scriptores perueteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt, nihil igitur aliud est tracta elocutio nisi carens numeris, & soluta.

Λέγω δὲ εἰρομένην, ἣ οὐδὲν ἔχει τέλος καθ' αὑτὴν, ἀλλ' μητὸ πρᾶγμα λειχθῇ μέχρι πλείωθῃ. ἔστι δὲ ἀνάλυσις, διὰ τὸ ἄπειρον. τὸ γὰρ τέλος πάντες βούλονται καθορᾶν. tex. 155

Voco autem tractam, ac pendentem elocutionem, quæ nullum ex se finem habet, nisi res, quæ exponitur, ad finem peruenerit, quæ sinè est iniucunda, quoniam infinitè fertur: omnes enim uidere finem exoptant.

Quo res apertior, ac manifestior sit, declarat, comm. quam pendentem appellet orationem, nempe illam, quæ per se nullum habet finẽ, neque vsquã insistit, nisi quando tota res fuerit explicata. qđ elocutionis genus molestum, & odiosum, est neque ullam in se iucunditatem habere potest. propterea quod nimis est profluens, & fine caret. at omnes homines in omnibus suis negociis, & actionibus finẽ uidere magnopere desiderant. hanc elocutionem Crassus tertio de Oratore, uocat loquacitatem perennem, & profluentem, eũ ita inquit; Nam si rudis, & indocta putanda est, illa sine interuallis loquacitas perennis, & profluens.

Διό περ οἱ δρομεῖς θλῖβουσι τοὺς καμπτῆρας ἐπιτείνοντες, καὶ ἐκλύονται· προορῶντες γὰρ τὸ πέρας, ἐν κάμπτοντι πρότερον. tex. 156

Quapropter cursores cum ad flexiones perue nerunt, vehementer anhelant, ac penè deficiunt. cum antea non laborent, quia metam prospiciunt.

Similitudine probat eam sententiam, quam comm. supra posuit, nempe, omnes exoptare finem uidere. Qui currunt (inquit) in stadio, donec metam prospicere possunt, nihil fere uidentur laborare, sed cum ad eas flexiones perueniunt, ubi meta occultatur ita, ut eam amplius videre non possint, tunc vehementer anhelant, & quasi deficiũt, ubi notãdũ est in stadio, ubi cursores, & quadrigę certabãt, fuisse quasdam flexiones, quas καμπτῆρας uocabant, ad quas cum peruenissent, non amplius metam uidebant, quia illam pertransierãt, sed summa arte opus erat, equos flectere ad alteram partem, ne in metam impingerent in reflexione, unde Horatius,
—metaque feruidis Euitata rotis.
& Varro ait in Circo Flaminio solitos circa metam equos currere. ad quam rem sic alluſit Virgilius in quinto;
Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Constituit signum nautis pater, unde reuerti
Scirent, & longos ubi circumflectere cursus.
Cum enim ad flexiones illas peruenissent, non amplius

amplius metam post tergum relictam videre po terant, sed opus erit reuerti, & vt ait Virgilius, eursum circumflectere. quo in loco, maximus erat labor, & summa opus erat industria. unde non mirum si cursores anhelabant. & in illis flexionibus penè deficiebant.

tex.157 Η' μείζων δὲ περίοδος τῆς λέξεως, ἐστὶν ἥδε.

Ac tracta quidem, pendensq; oratio talis est.

comm. Declaratum est (inquit) qualis sit oratio tracta, ac pendens. hanc Cicero continuatam, ac productam videtur appellare, cum tertio de Oratore sic ait; Quod si continuatio verborum hæc so luta multo est aptior, atque iucundior, si est articulis, membrisque distincta, quam si cõtinuata, ac producta. Aquila Romanus perpetuam interpretatur cum ita inquit. Aut perpetua, quã Græci περιόδους λέξεως appellant, quę ita connectitur, vt superiorem elocutionẽ semper proxima sequatur, atque ita seriem quandam significatus rerum explicet. sed quoquo modo sit appellanda satis intelligitur oratoriæ maiestati non conuenire.

CAPVT XX.

Traditur quid sit ambitu comprehensa oratio κατεστραμμένη: definita simul Periodo; illiusq; virtutes explicantur, & sit suauis, & quòd εὔμαθὴς, id est quæ facile percipi potest.

tex.158 Κατεστραμμένη δὲ, ἡ ἐν περιόδοις. λέγω δὲ περίοδον, λέξιν ἔχουσαν ἀρχὴν, καὶ τελευτὴν καθ' αὑτὴν, καὶ μέγεθος εὐσύνοπτον.

Ambitu vero comprehensa est, quæ periodis constat. periodum voco orationem, quæ principium, & finem ex se habet, & eam magnitudinem, quæ facile perlustrari possit.

comm. ALTERVM genus elocutionis aggredit quod est laudabile, & iucundum, itaque multa de hoc præcepta tradit. & quomodo fieri debeat, accuratè exponit. hoc genus appellat κατεστραμμένην λέξιν, i. elocutionem conuersam, quæ periodis suis in se quodammodo cnuuertitur, declarat autem quid sit periodus, & ait orationem esse, quæ principium, & finem ex se habet, & quæ non sit maior, quam quæ mentis oculis facile perlustrari possit & percipi. unde intelligi potest, Aristotelem damnare nimis lõgas periodos, ut infra docebimus, quia sensum, & intelligentiam confundunt. Cicero in Oratore ad Brutum docet periodũ multis nominibus latinè vocari, cum ita scribit, In quo quæsitum est, in toto ne circuitu illo orationis, quem Græci περίοδον, nos, rũ ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut cõtinuationem, aut circumscriptionem dicimus. Est autem periodus apud Græcos propriè uiarum circuitus, unde περιοδεύω verbũ, qđ circumeo significat. Sed deinde generaliter ad omnem circuitum transfertur. hinc periodo Victores, sicuti Festus ait, dicebãtur illim Hieronicæ, qui olympia, Pythia, Nemea, Isthmia uicissent, quæ res maximam apud Græcos dignitatẽ habebat, sicuti libro nono Vitruuius testatur. hinc etiam periodi cæ febres dicuntur à medicis, quæ statis diebus quodam quasi circuitu reuertuntur, qualis est tertiana, & quartana. Cicero periodum plenam, quæ bene aures impleat, e quatuor membris cõstare vult. sit enim ait in Oratore; constat enim „ ille ambitus, & plena comprehensio è quatuor „ fere partibus, quæ membra dicimus, vt & aures „ impleat, & ne breuior sit, quam satis sit, neque lõ „ gior. quamq; utrunq; uonnũquã, vel potius sæpe „ accidit, vt aut citius insistendum sit, aut longius „ procedendum, ne breuitas defraudasse aures videatur, neve longitudo obtudisse. Sed omnis pe „ riodus, aut duobus membris est contenta, ut & P. Quintio; Quæ res in ciuitate duæ plurimum „ possunt, hæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore. aut tribus. vt prima Philippica; Antequã „ de Rep. P.C. dicam ea, quæ dicenda hoc tempore „ arbitror, exponam uobis breuiter consilium „ & profectionis, & reuersionis meæ. aut quatuor, quæ iam plena, & perfecta est, vt pro A. Cecina; si quantum in agro, locisque desertis audacia „ potest, tantum in foro, atque iudiciis impudentia „ valeret, non minus in causa cederet A. Cæcina „ Sex. Ebucij impudentiæ, quam tum in vi facienda cessit audaciæ. fiunt etiam è quinque membris periodi, & sex, & septẽ. sed magnopere cauẽdum est, ne tam longa sit, vt non commodè intelligentia comprehendi possit.

Η' δὲ τοιαύτη, καὶ εὔμαθὴς, ἡδεῖα μὲν τὸ ἁπλῶς ἔχειν τῷ ἀκούοντι. καὶ ὅτι ἀεὶ προσδοκᾷ ὁ ἀκροατὴς, τῷ ἀεὶ πεπεράνθαι τι αὐτῷ. τὸ δὲ μηδὲν προσδοκᾶν εἶναι, μὴ δὲ αἰσθέσθαι, ἀνδίκως. tex.159

Huiusmodi autem oratio suauis est, & facile percipi potest. Suauis quidem ea, quòd illi contraria est, quæ infinitè fertur, & quia semper auditor aliquid se tenere existimat, cum semper aliquid ei determinatum sit, contra vero nihil præuidere, nihilque absolutum habere, est insuaue.

comm. Duas virtutes habet (inquit) illa oratio, quæ periodis comprehensa est, primo quod est suauis, & iucunda. deinde quod facile percipi, atq; intelligi potest. Ac primo quidẽ ea de causa suauis est, quia contraria est illi orationi, quæ infinitè fertur. quam supra demonstrauimus insuanẽ, ac molestam esse. quæ loquacitas perennis, & fluens à L. Crasso dicitur. hæc enim ita cõficitur, vt qui audit, semp aliquid se tenere arbitretur, quia finem, ac terminũ periodi videt. & absolutã esse sententiam intelligit, quæ res animũ reficit, & ad sequentia præparat, hoc autem est omnino suaue, Sicut illud est molestum, & insuaue, nihil præuidere posse, nihilque absolutum habere, qđ in ea fit oratione, quæ nullum ex sese finem habet, neque insistit, sed cõtinuata, & producta est.

Ενμε-

tex.160 Εὐμαθὴς δὲ, ὅτι εὐμνημόνευτος. τοῦτο δὲ, ὅτι ἀριθμὸν ἔχει ἡ εἰ περιόδοις λέξις, ὁ πάντων εὐμνημονευτότατον. διὸ καὶ τὰ μέτρα μνημονευόμενα μᾶλλον τῶν χυδαίων. ἀριθμὸν γὰρ ἔχει, ὃ μετρεῖται.

Facile autem percipitur, quia memoriæ facile mandari potest, & hoc accidit, quia numerum habet in periodis, quæ res omnium maximè apta est ad recordandum: atque hæc causa est, cur omnes facilius carmina, quam solutam orationem recordentur, quia numerum habent, qui illa metiatur.

COMM. Altera virtus eius orationis, quæ periodis cõprehenditur hæc est, quòd nullo ferè labore percipitur, quoniam memoriæ facile mandatur. hoc vero propter numeros accidit, quibus colligata est. nihil enim omnino est aptius ad recordandũ ipsis numeris, qui quodammodo sunt homini naturales. vnde Plato dixisse fertur hominem ideo sapientissimum omnium animalium esse, quòd numerare sciat. hæc etiam (inquit Aristoteles) causa est, cur omnes homines multo facilius carmina memoriæ mandant, quam solutam orationem, quia carmina certum habent numerum pedum, & certam modulationis mẽsuram; quam facile memoria sequitur. Cicero libro Tusculanorum secundo, hoc dulcedini poetarum attribuit, quod memoriæ mandentur. Ita (inquit) deinde dulces, vt non legantur modo, sed etiam ediscantur. sed illa dulcedo maiori ex parte à numeris proficiscitur. Verissimum autẽ est, & omnibus ferè notum quod ait Aristoteles, longè facilius nos carmina memoriæ mandare, quam solutam orationem. & hæc fortasse causa fuit, cur antiqui carmine tantum scriberẽt, vt melius possent meminisse. nam ante Pherecidem Syrum, & Pythagoræ magistrum fuit nemo solutam scripsit orationem, omnes carmine scribebant. postea vero Pherecides, & Hecatæus solutæ orationis usũ introduxerunt. namque etiã Philosophi Parmenides, & Empedocles sapientiæ præcepta versibus explicuerunt, sicut apud nos Lucretius, & Manilius. & quæ, ad honestè viuendi rationem attinent, omnia fere primo fuerunt versibus explicata.

tex.161 Δεῖ δὲ τὴν περίοδον, καὶ τῇ ἑρμηνείᾳ πεπλεκῶσθαι, καὶ μὴ ἐξαρκόπλεσθαι, ὥσπερ τὰ Σοφοκλέους ἰαμβεῖα.

Καλυδὼν μέν, ἡ δὲ γαῖα Πελοπείας χθονὸς. τοιαῦτον γὰρ ἔχειν ὑπολαβὼν τῷ διαιρεῖσθαι, ὥσπερ, καὶ ὅτι τὰ ἡμίμετρα τὴν καλυδῶνα εἶναι τῆς Πελοποννήσου.

Oportet autem in periodo sententiam absolui, non autem abrumpi. Sicut in illis iambicis Sophoclis;

Hæc est quidem Calydon. solum potitus est
Quo olim Pelops.

Nam si periodus diuisa fuerit, sensus contrarius elicitur. vt in prædicto exemplo. Calydonem in Peloponneso esse.

Ambitus verborum non tantum suis numeris absolutus, & perfectus esse debet, sed etiam habere sententiam integram, & perfectam, vt nihil interiiciatur, aut inculcetur, nihil addatur, quo videatur abrumpi sententia. & quod ait in Oratore Cicero, vt neq; orator verbum ita trahiciat, ut de industria factum intelligatur, ut quæ iniciens verba, quasi rimas expleat, minutos numeros sequens concidat, delumbetque sententias. hæc.n. periodorũ diuisio, & quasi abruptio, præter cætera uitia illud etiam habet, quòd sæpe cõtrarium sensum efficit ei, quem scriptor inrẽdit. hoc autem probat Aristoteles exemplo, quadam è Tragedia sumpto, cuius auctorem Sophoclem citat, licet enim egregius scriptor Sophocles fuerit, nihil tamen prohibet eum aliquo in loco uitiosè locutum fuisse, sicut in illis iambicis, ubi incipit ita narrare;

Hæc est quidem Calydon. solum potitus est
Quo olim Pelops.

Et quæ sequuntur. sic enim (inquit) diuisa est, & abrupta hæc periodus, vt ex ea contrarius sensus elici facile possit. videtur enim significare Calydonem in Peloponeso esse, quod omnino falsum est, cum in Aetolia Calydon sit, è regione Peloponesi, hoc autem accidit propter interpositionem eorum verborum; solũ potius est, quo olim Pelops. non enim hæc, uerba sunt coniungẽda cum illis; Hæc est quidem Calydon, sed cum subsequẽtibus, vt uerus sensus habeatur. sed hoc (ut vult Aristoteles) est uitiosum. quod autem quidem illa iambica, quæ citat Aristoteles nõ Sophoclis, sed Euripidis aiunt esse, ex fabula, quæ Meleager inscribebatur, & quæ non amplius extat, parum refert ad huius loci sententiam, satis enim intelligitur uitiũ in eis notatum ab Aristotele. facile vero fieri potest, vt vitio librariorum poetæ nomen sit immutatum, & pro Euripide, Sophocles appositus, cum hi poetæ ambo tragicorum principes habeantur.

CAPVT XXI.

Partitur periodum in duplicem, & simplicem, & definit membrum.

tex.162 Περίοδος δὲ, ἡ μὲν, εἰ κώλοις, ἡ δὲ ἁπλῆς;

Duplex autem est periodus, nam altera membris constat, altera simplex est.

COMM. OMNIS periodus vel unum tantum membrum continet, atque unam cõuersionem, atque hæc simplex appellatur, vt Nihil est, quod non longinquitas temporum excipiente memoria, proderit disque monumentis efficere, atque assequi possit. aut duo, vel plura membra complectitur, quæ compositæ rectè dici potest. ut, Neq; enim põt exercitum is continere imperator, qui seipsum non continet, neque seuerus esse in iudicando, qui alios in se seueros esse iudices non vult.

Et

tex.163 Ἔστι δὲ τὸ κῶλον μέρος, λέξις ἢ πεπλεγμένη τι, καὶ διημμένη, καὶ διαπνοὴν ἔχουσα, ἐν τῇ διαιρέσει, ὥσπερ ἡ εἰρημένη περίοδος, ἀλλ' ὅλη.

Ex membris conſtat ea locutio, quæ perfecta eſt, & diſtinctas partes habet, & ſpiritum dicentis non impedit. non in ipſa diuiſione ſicut in prædicta periodo, ſed in toto ambitu.

COMM. Periodus illa, quæ conficitur ex membris, omnino tria vt habeat, oportet. primum, vt perfectã non tantum inchoatam ſententiam habeat, alterum, ut in ea ſint diſtinctæ partes, quæ mẽbra dicuntur, tertium ne longior ſit quam ſpiritus dicentis patiatur, & in ea facile poſſit orator interſpirare, non quidem propter diuiſionem, & abruptionem, ut in periodo ſupra dicta, quam ex Sophocle citauimus, ſed propter ipſum verborum ambitum. vult igitur Ariſtoteles ita membra copulari in periodo, ut perfectam quidem efficiant ſententiam, ſed tamen eorum diſtinctio appareat, vt facile pronunciari poſſit, ſine vllo ſpiritus
» impedimento. ut, Quem enim poſſumus imperatorem aliquo in numero putare, cuius in exerci
» tu veneant centuriatus, atque venierint? hæc. n. periodus ex duobus membris conflata perfecti
» habet ſententiã, ſicut illa ex tribus; tãta ne vnius
» hominis incredibilis, ac diuina virtus tam breui
» tempore lucem afferre Reip. potuit, vt vos, qui
» modo ante hoſtium Tyberinum claſſem hoſtium
» videbatis, ij nunc nullam intra Oceani oſtium p
» donum nauem eſſe audiatis?

tex.164 Κῶλον δ' ἔστιν, τὸ ἕτερον μόριον τούτης.

Membrum vero eſt altera periodi pars.

COMM. Videtur Ariſtoteles tantum ex duobus membris velle periodum conſtare, cum membrum alteram periodi partem eſſe definiat. quod etiã Demetrius annotauit. ſed Cicero vult etiam ex pluribus membris conſtare periodum, ut ſupra demonſtrauimus. poteſt tamen hęc membri definitio ita intelligi, vt quæcunque pars cõpoſitæ periodi capiatur à reliqua ſeparata, membrũ dicatur, atq; ita ſemper erit altera pars periodi, quãuis ex multis, membris periodus conſtet. uerum aliquando membrum per ſe ſpectatur, cum mẽbratim, & per diſtinctionem orator loquitur, ut Qui Siciliam adiit, Africam explorauit, inde in Sardiniam cum claſſe uenit. Item, Ciues aſſenſerint, ſocij obtemperarint, hoſtes obedierit. interdum in compoſitionem periodi uenit, vt, Non. n. ſolum bellandi uirtus in ſummo, atque perfecto imperatore quærenda eſt. hoc enim unum eſt mẽbrum, ſed quia nondum eſt abſoluta ſententia, per ſe intelligi non poteſt, addendum eſt igitur alterum; ſed multæ ſunt artes eximiæ, huius adminiſtræ, comiteſque virtutis.

tex.165 Ἁπλῆ δὲ λέγω, τὴν μονόκωλον.

Simplicem periodum eam appello, quæ ex uno membro conſtat.

COMM. Cicero diſſentit ab Ariſtotele, nõ enim ex vno tantum membro conſtare vult periodum, ſed ex pluribus. hanc autem quam Ariſtoteles ſimplicem periodum uocat, ipſe Ciceto membrum nominat. ſed hoc parui refert, modo intelligamus interdum uno membro ſententiam perfectam eſſe poſſe, ut, Nunquam præſtantibus in Rep. gubernanda uiris laudata eſt in vna ſententia perpetua permanſio. &, Dies adimit hominibus ægritudinem. Horatius.

Pallida mors æquo pulſat pede pauperum tabernas,
Regumque turres.——

CAPVT XXII.

Præſcribit quales eſſe debeant periodi, & membra. i. neque mutila, neq; longa, & cur.

Δεῖ δὲ, καὶ τὰ κῶλα, καὶ τὰς περιόδους, μήτε μεμύρους εἶναι, μήτε μακράς. tex.166

Oportet autem & membra, & periodos neque mutilas eſſe, neque longas.

COMM. In omnibus rebus & quod parũ, & qđ nimium eſt, vituperatur, quod autẽ eſt mediocre laudatur. Itaque etiam in membris, & periodis mediocritas eſt quærenda, ne vel non compleas verbis, qđ propoſueris (vt ait in Partitionibus Cicero) vel redundes. cum enim quod propoſitum eſt, verbis non conpletur, mutila ſint membra, atque periodi neceſſe eſt, cum autem aliquid redundat, longitudinis vitio labotant. utrunque autem uitiũ diligentiſſime fugiendum eſt. hoc idẽ præceptũ in Oratore ad Brutum ita poſuit Ciceto; cõſtat
» aũt ille ambitus, & plena comptebenſio è quatuor ferè partibus, quę mẽbra dicimus, ut & aures impleat, & neque breuior ſit, quam ſatis ſit,
» neque longior: quamquam utrunque nonnumquam, vel potius ſæpe accidit, ut aut citius inſiſtendum ſit, aut longius procedendum, ne breuitas defraudaſſe aures uideatur, neve longitudo
» obtudiſſe.

Τὸ μὲν γὰρ μικρὸν, προσπλῆξαι πολλάκις ποιεῖ τὸν ἀκροατὴν. εἰάλλη γὰρ ὅταν ἐν ὁρμῇ ᾖ τοῦ πόρρω, καὶ τὸ μῆκος, οὗ ἔχει εἰς ἑαυτὸ ὅρου ἀπόσπασθῇ παυσαμένου, οἷον προσπλῆξαι γίνεσθαι δεῖ τῷ ἀκούοντι. tex.167

Quod enim curtum eſt, ſæpe offendit auditorem offendere, neceſſe eſt enim ut, cum adhuc, ultra tendit animo, & menſura eius termini, quem in ſeipſo conceperat, abrumpitur, ceſſante oratore, quaſi obice quodam offendatur.

COMM. Docet, quæ incõmoda in ſe habeant membra & periodi curtæ, atque mutilæ. cogũt. n. (inquit) ſæpe auditorem inſiſtere, atq; offendere, & hærere tanquã in ſalebra, quod nõ mediocre faſtidiũ, & moleſtiã gignit. Nã cum adhuc auditor ultra tendit animo, certamq; menſurã, atque terminũ in ſeipſo cõcepit, ſi prius ceſſat oratio, quã adeũ terminũ, quẽ ſibi conſtituit animus auditoris p uenerit, neceſſe eſt, ut quaſi in obiecẽ impingat, & offendatur.

offendatur. nam (vt ait Cic.) facile aures cuita sentiunt, & ab eis, quasi repulsæ resiliunt. non aliter atque ij solent, qui dum currunt, & ad metam festinant, iniecto derepente obice impediuntur, & corruunt.

tex.168 Τὰ δὲ μακρὰ ἀπολείπεσθαι ποιεῖ, ὥσπερ οἱ ἐξωτέρω ἀποκάμπτοντες τῷ τέρματος, ἀπολείπουσι γὰρ οὗτοι τοὺς συμπεσπατοῦντας. ὁμοίως δὲ, καὶ αἱ περίοδοι αἱ μακραὶ οὖσαι λόγος γίνεται, καὶ ἀναβολὴ ὅμοιον.

Longæ vero periodi faciunt, vt auditor relinquatur. vt qui vltra metam progrediuntur, eos post se relinquunt, qui vnà deambulabant. eodē modo longæ periodi tum in orationem exeunt, & Dithyramborum cantionibus similes sunt.

comm. Quæ nimis redundantia sunt in oratione, vitium illud habent, vt ea non possit auditor animo suo prosequi, sed eos terminos excedant, quos in seipso iam auditor conceperat. itaque fit, vt ipse auditor quasi deseratur, & longo interuallo relinquatur. quemadmodum in deambulationibus nonnunquam fieri solet, vt aliquis eorum, qui vnà deambulant, vltra terminum, ac metam progrediatur, qua alij sua spatia conficiunt. tunc enim necesse est, vt qui metam egreditur, alios post se relinquat, qui vel subsequi nolunt, vel non possunt. ita periodi, quæ nimis longæ sunt, animum auditoris post se relinquunt. & iam non periodi, sed orationes dici possunt, & similes sunt (inquit) Dithyramborum cantionibus, quæ ἀναβολαὶ dicuntur, de quibus etiam supra meminit, cum de pedente, & tracta oratione loqueretur. dicuntur autem ἀναβολαὶ, hoc est commorationes, vel dilationes, quod longius euagantur, antequam ad propositum sese referant, & concludant. qualis est illa Horatij cantio libro carminum quarto, qua Drusi laudes complectitur, quam ita incepit,

Qualem ministrum fulminis alitem,
Cui Rex deorum regnum in aues vagas
Permisit expertus fidelem,
Iuppiter in Ganymede flauo. & quæ sequuntur.

nam antequam expleat sententiam, plurima carmina interponit. sunt igitur Anabolæ commorationes, & productiones sententiarum in longum, quibus Dithyrambici poetæ potissimum vtebantur, & interdum etiam Lyrici, Antistrophæ autem sunt conversiones, & quasi reditus ad propositum, vel ad idem genus carminum, quibus frequentissimè Pindarus vtitur.

tex.169 , Ὥςπερ γίνεται ὁ ἴσκωψις Δημόκριτος ὁ Χῖος εἰς Μελανιππίδην ποιήσαντα ἀντὶ τῆς ἀντιστρόφων ἀναβολάς.

Οὗτ' αὐτῷ κακὰ τύχεν ἀνὴρ, ἄλλῳ κακὰ βουλεύσας,
Ἢ δὲ μακρὰ ἀναβολὴ τῷ ποιήσαντι κακίαν.
ἁμάρτηκε γὰρ τὸ τοιοῦτον, καὶ εἰς τοὺς μακροκατάλογους λίγειν.

Quare idem hac in re contingit, quod Democritus Chius Melanippidi per iocum obiecit, cum ille pro Antistrophis, Anabolas vsurpasset; Is se ipsum ledit, alium qui ledere quærit.

At carmen longum vati ipsi pessimares est.
Hoc enim etiam in eos dici potest, qui longis membris delectantur.

10 Vt ostendat omnino damnandas esse longas comm. periodos, & longa membra, quæ cum auditoribus fastidium gignunt, tum etiam ipsis oratoribus molestæ sunt. vtitur exemplo Democriti Chii, qui Melanippidem Lyricum poetam facetissimè risit, quod Anabolis delectaretur in suis carminibus, & conuersiones, atque Anastrophas, quibus alij poetæ vtebantur, reliqueret, vt pro eis, anabolas vsurparet. sumpsit igitur Democritus ab Hesiodo duo carmina, quibus Melanippidē irrideret, quorū hęc est sententia; Is sibi ipsi mala struit, quicunque alteri mala struit, At vero malum consilium cōsultori est pessimum, è quibus alterū protulit integrum, vt erat ab Hesiodo conscriptū hoc modo;

Οὗ τ' αὐτῷ κακὰ τέκτηνε ἀνὴρ ἄλλῳ κακὰ τεκτών.
Is sepipsum ledit, alium qui ledere quærit.

Alterum vero commutauit. cum enim ita fecisset Hesiodus,

Ἦ δ' κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη.
Consultum malè consultori pessima res est.

ipse Democritus ita vertit in Melanippidem,

Ἦ δ' μακρὰ ἀναβολὴ τῷ ποιήσαντι κακίστη.
At longum carmen nati ipsi pessima res est.

Voluit significare dilationes illas, & productiones carminum, siue suspensiones, non tātum auditoribus, & lectoribus esse moleltas, sed etiam poetis ipsis odiosas. quod idem (inquit Aristoteles) accidit etiam iis, qui longis membris delectantur, qui & aliis, & sibi ipsis sunt molesti.

tex.180 Αἱ δὲ λίαν βραχύκωλοι, οὐ περίοδος γίνεται, πρανεῖς ἂν ἄγει τὸν ἀκροατήν.

Contra vero, quæ breuiora, quam opus sit, habent membra, ne periodi quidem sunt: nam ipsum auditorem præcipitem rapiunt.

comm. Sicuti damnantur illæ periodi, quæ membris nimium longis constant, ita quæ breuiora membra continent, quam conueniat, improbantur, quoniam nimis velociter procedunt, & auditorem quodammodo præcipitem secum rapiunt, adeo vt ne periodi quidem dici mereantur, quare modus quidam in eis est adhibendus, vt neque deficiant, neque redundent.

CAPVT XXIII.

Elocutionis, quæ mẽbratim profertur, duas facit species distinctam, & oppositam. διηρημένην, & αὐτεσταλμένην, & quid si vtraque allatis ostendit exemplis.

tex.181 Τῆς δὲ εὐκόλοις λέξεως, ἡ μὲν διηρημένη ἐστίν, ἡ δὲ, αὐτεσταλμένη.

Elocutio quæ membratim profertur, partim distincta est, partim opposita.

comm. DVo genera facit elus orationis, quæ mẽbratim pfertur, vel enim mẽbra soluta sunt, ac libera, sine vllis contrariis oppositis, vt pro lege Manilia: nam cum hostium copiæ non longe absunt,

etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum nauigatio conquiescit. Item, qui Siciliam adijt, Africam explorauit, inde in Sardiniam cum classe venit. & hæc à Cotnificio vocatur Disiunctio. uel membra singula, oppositа habent sua contraria ex altera parte respondentia, quæ contentio nominatur, ut cuius adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis, non offensionibus belli, sed uictoriis, non stipendiis, sed triumphis est traducta. pro L. Murena; Te gallorum, illum bucciuarum cantus exuscitat, tu actiouem instituis, ille aciem instruit, tu caues ne tui consultores, ille ne urbes, aut castra capiantur. ille tenet, & scit, ut hostium copiæ, tu, ut aquæ pluuiæ arceantur, ille exercitatus est in propagandis finibus, tu in tegendis.

tex. 172 Διηρημένη μὲν, οἷον ἐθαύμασα πολλάκις τοὺς τὰς παννύχους ἀγόντων, καὶ τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας καταστησαμένους.

Distincta quidem est. vt; Sæpius admiratus sum eos, qui celebritates congregarunt. & eos, qui gymnica certamina constituerunt.

COMM. Exemplis ab Isocrate sumptis declarat duo illa elocutionis genera, quæ proposuit. nam Isocrates nobilissimam orationem, quæ Panegyricus inscribitur, ab eloeutione distincta sic incepit; sæpius admiratus sum eos, qui celebritates congregarût, & eos, qui gymnica certamina constituerunt. sicuti Ciceto tertiam Philippicã ita cæpit, serius omnino. P. C. quam tempus Reip. postulauit, aliquando tamen conuocati sumus.

tex. 173 Ἀντικειμένη δὲ, σὺ μὲν ἑκατέρῳ τῷ κώλῳ, ἢ πρὸς ἑναντίον ἑναντίον σύγκειται, ἢ ταυτὸ ἐπιζεύκται τοῖς ἐναντίοις. οἷον τοῖς μὲν γὰρ πλείω, τῆς οἰκοι προσκτήσαντο. τοῖς δ' ἐκεῖνοι, τῶν οἰκοι κατέλιπον. ἐναντία δὲ ὑπομονὴ καὶ ἀκολουθία, ἑκατῷ πλέον. ὥστε καὶ τοῖς χρημάτων δουλώσεις, καὶ τοῖς δουλωσαμένοις βουλώσεις. ἀπόλαυσις κτήσει αἰτίκεται.

Oppositа vero illa est, cum vel in utroque membro contrarium est alteri contrario constitutum, vel idem membrum è contrarijs constat, vt. Nã his quidem plura quam domi possidebant, acquisiuerunt. illis uero domi satis agri, quo se alerẽt, reliquerunt. hæc enim contraria sunt; sequi, & remanere, satis, & plus. Item; itaque & pecunias acquirentibus, & frui cupientibus. nam acquirere, & frui, inter se opponuntur.

COMM. Oppositа elocutio duobus modis fit, vel enim membra ita distinguuntur, vt vnum alteri contrarium sit, uel unum, atque idem membrum ex contrariis cõstat. prioris generis est illud exẽplum ex Panegyrico Isocratis sumptum, ubi veteres Athenienses laudat, qui cum Barbaris bellum intulissent, & ijs, qui ad bellũ profecti sunt, & iis qui domi remanserunt, multum profuere.

Nã his (inqnit) qui secuti sunt, plura quã domi possidebant, acquisiuerunt: eis vero, qui domi remanserunt, satis agri, quo se alerent, reliquerunt. hæc autem (inquit Aristoteles) contraria sunt, sequi, & remanere, satis, & plus. ubi aduertendum est contraria communiter nocari ab Atistotele hoc in loco, quæcunque aliquo modo sunt oppositа, etiam si proprie non sint contraria. huius generis exempla sunt apud Ciceronẽ plurima, ut pro lege Manilia; Illi libertatem ciuium Romanorum imminutam non tulerunt, » vos vitam ereptam negligetis? ins legationis vet » bo violatum illi persecuti sunt: uos legatum po- » puli Romani omni supplicio interfectum inultũ » relinquetis? Alterius genetis cum unum, atque idem membrum ex contrariis constat ex eadem Isocratis oratiõue sumpsit illud exemplum; Itaque & pecunias acquirentibus, & frui cupientibus, est autem seusus imperfectus, quia satis habuit Aristoteles ea recitare, quæ inter se opponuntur, nam acquirere, & frui quodammodo cõtraria sunt. tale est illud Cicetonis; Ita illum in petseqnendi studio mœror, hos lætitia » tetardauit. mœtot enim, & lætitia suut inter » se contraria.

Καὶ ἔτι, συμβαίνει πολλάκις εἰ πόλεσι ταὐτὰ τὰ τὴν φρονίμως ἀτυχεῖν, καὶ τοὺς ἄφρονας κατορθοῦν, δίθυς μὲν τὴν ἀρχὴν τῶν Ἑλλήνων ἐξιώθησαν, οὐ πολὺ δὲ ὕστερον τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάσσης ἐλαβον, πλεῦσαι μὲν δεδεκότες τὴν ἤπειρον, πεζεῦσαι δὲ δεδεκότες τὴν θαλάττης. τὸν μὲν Εὐξεινον ζάλης, τὸν δ' Ἄθω διορύξας. καὶ φύσει πολίτας ὄντας, νόμῳ τῆς πόλεως στέρεσθαι. οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν, καλὰς ἀπώλοντο, οἱ δ' αἰσχρῶς ἐσώθησαν. Ἐ ἰδίᾳ μὲν τοῖς βαρβάροις οἰκέταις χρῆσθαι, κοινῇ δὲ πολλὰς τῶν σημμάχων περιορᾶν δουλεύοντας, ἢ ἄξιον ζῶντας, ἢ πλουτήσαντας καταλείψειν. tex. 174

Item illa; sæpe accidit in eiusmodi rebus, vt prudentes aberrent, & insipientes rectè gerant: Statim quidem præmia fortium virorum obtinuerunt, sed non ita multo post imperium maris acquisiuerunt. Terram quidem nauigasse, maria vero ambulasse: Hellespontum quidem coniunxit, Athonem vero perfodit: Qui natura ciues essent, lege priuati sunt ciuitate: ex eis enim alij malè perierunt, alij turpiter seruati sunt; Priuatè quidem seruis vti barbarũ, publicè vero pati multos sociorum seruos esse; vel viuentes habere, vel morientes relinquere.

COMM. Addit alia septem exempla, ex eadem oratione sumpta, quo res apertior, & manifestior sit. primum continet prudentes & insipientes, aberrare, & recte gerere. Alterum, statim & post, obtinere, & acquirere. Tertium terram, & maria, nauigare, & ambulare. Quartum Hellespontum, & Athonem, coninngere, & perfodere. Qnintum, naturam, & legem, malè perire, & turpitet setuari. Sextum, priuatè, & publicè, seruos, & socios,

Septimum,

Septimum, viuentes, & morientes, habere, & relinquere ? Semper autem, ut ait in oratore Cicero, cum contrarijs opponuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsa efficiunt, & eum sine industria. quare Cicero ipse frequentissimus est in hoc genere. Sicut iam supra demonstratum est, pro P. Sestio; sed mihi omnis ratio est
» cum virtute nõ cum desidia, cum dignitate, nõ
» cum voluptate, cum ijs, qui se patriæ, qui suis ci
» uibus, qui laudi, qui gloriæ, non qui somno, & cõ
» uiuijs, & delectationi natos arbitrantur. In Piso
» nem; Homini ille honorem, non generi, moribus
» non maioribus meis, virtuti perspectæ, non audi
» tæ nobilitati deferebar. Plinius in Panegyrico;
» Non enim periculum est, ne cum loquar de humanitate, exprobrari sibi superbiam credat, cũ
» de frugalitate luxuriam, cum de clementia crudelitatem, cum de liberalitate auaritiam, cum
» de benignitate liuorem, cum de continentia, libidinem, cum de labore inertiam, cum de fortitudine timorem, sed plurima sunt apud optimos quosque auctores huius rei exempla.

tex. 175 Καὶ ὁ εἰς Πειθόλαόν τε ἔτι, καὶ Λυκόφρονα εἰ δικαστήριῳ, οὗτοι δ' ἡμᾶς οἴκοι μὲν ὄντες ἐπώλουν, ἐλθόντες δ' εἰς ἡμᾶς ἐωνήσαντο, ἅπαντα γὰρ ταῦτα ποιεῖ τὸ εἰρημένον.

Et quod ita Pitholaum, & Lycophronem quidam in iudicio dixit; Hi cum domi essent, vos vendebant, postquã ad nos venerunt, ipsi empti sũt. in his enim omnibus id est, quæ antea diximus.

Addit aliud exemplum eiusdem generis, in
COMM. quo inrer se opponuntur contraria. quidã enim Orator in iudicio cum Pitholaum, & Lycophronem insectaretur, & mutatam eorum fortunam inuaderet, cum (inquit) hi domi suæ essent, uos vendebant, at postquam ad nos venerunt, ipsi empti sunt. hic enim sunt opposita, domi essent, ad nos venerunt, vendebant, empti sunt. Tale est illud Ciceronis pro Roscio Am. Prædia mea tu possides, egò aliena misericordia uiuo, mea domus sibi patet, mihi clausa est, in his omnibus exemplis (inquit Aristoteles) est id, quod antea diximus, hoc est opposita elocutio. Quinam vero fuerint Pitholaus, & Lycophron de quibus meminit hoc in loco Aristoteles, non satis constat nisi forte credere velimus fuisse duos fratres Thebes uxoris Alexandri Ferrei Tyrãni, qui, sicuti Diodorus scribit, impulsi à sorore Tyrannũ interfecerunr, ac primo Rẽp. moderatè ministrãtes maximis honoribus à suis ciuibus affecti sunt, postea vero dominatũ regiũ inuaserunr, cõtra quos Philippus Magni Alexãdri parer diu bellum gesit, sed hi tres fuisse memorãtur. Pitholaus, Lycophron, & Tysiphonus, qui
tex. 176 tãdem à socijs deserti Philippo vrbẽ tradiderũt, & fide ab eo accepta ad Phayllum profecti sunt.

Ἡ δ' ἔκθεσις δ' ἐστὶν ἡ τοιαύτη λέξις, ὅτι τὰ ἐναντία γνωριμώτατα· καὶ παράλληλα μᾶλλον γνώριμα. καὶ ὅτι ὅμοια συλλογισμῷ· ὁ γὰρ ἐλεγχος, συναγωγὴ τῶν ἀντικειμένων ἐστίν.

10 *Iucunda vero est huiusmodi locutio, quoniã contraria maxime nota sunt, & cum inter se conferuntur, fiunt etiam notiora: Et quia ratiocinationis formam præ se fert; elẽchus enim contrariorum collectio est.*

Duas affert rationes, quare opposita elocu- COMM.
tio, quæ etiam contentio vocatur, iucunda sit, altera est, quia contraria continet, quæ cum per se notissima sint, rum ex aliorum contentione fiunt etiam notiora. nihil autem iucundius est perspicua, & illustri oratione, quæ res ipsas quasi oculis subijcit, & efficit, ut eas non audire, sed
20 videre videamur, qualis est illa Ciceronis cõtra Verrem contentio; conferre hanc pacem cum illo bello, huius Prætoris aduentum cum illius »
Imperatoris victoria, huius cohortem impuram, »
cum illius exercitu inuicto, huius libidines, cum »
illius continentia, ab illo, qui cepit, conditas, ab »
hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. quid enim hac oratione suauius, aut illustrius inueniri potest? altera est iucunditatis ratio, quòd hæc locutio ex contrarijs argumentationi similis est, & probationis uim habet. siquidem ea ratiocinationis forma, quę Elenchus dicitur, nihil aliud est, quam contrariorum collectio, vocat enim Aristoteles Elenchum contradictionis syllogismum, qui fere idem est, aut non admodum in suo genere diuersus ab eo, quod rhetores vocant Enthymema à repugnantibus, vel à contrarijs, quod omnium habetur acutissimum, ut in Topicis ait Cicero. Tale est illud pro Q. Ligario; Quorum igitur impunitas Cæsar tuę clementiæ laus est, eorum ipsorum te ad crudelitatem acuet oratio? & pro Milone; Eius igitur mortis sedetis ultores cuius uitã si putetis per uos restitui posse nolitis? sunt aurem hæc enthymemata & ingeniosissima, & iucundissima.

tex. 177 Ἀντίθεσις μὲν οὖν τὸ τοιοῦτόν ἐστι.

Oratio igitur huiusmodi contentio nominatur.

Hæc (inquit) elocutio, quæ conficitur ex con- COMM.
trarijs vocatur antithesis, idest cõtẽtio. sic enim Cornificius libro ad Herennium quarto; con- »
tentio est, cum ex contrariis verbis oratio con- »
ficitur hoc pacto; haber assenratio iucunda prin- »
cipia, eadem exitus amarissimos affert. Item, Ini »
micis te placabilem, amicis inexorabilem præ- »
bes. uel cum res inter se conrrariæ conferuntur. »
ut, Nam qui rationibus suis iuimicus semper fuerit, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres? Quos ex collibus deiecimus, eum his in campo meruimus dimicare?

CAPVT XX.

De Παρισώσει, & Παρομοιώσει, i. Compare, & Assimilatione, & alijs huiusmodi concinnitatibus.

tex. 178 Παρίσωσις δ'; ἐὰν ἴσα τὰ κῶλα.

Compar verò dicitur, cum æqualia membra sunt.

COMM. INTERDVM elaborat orator, ut uerba verbis quasi dimensa,& paria respondeant,quam exornationem,& concinnitatē Græci παρίσωσιν,& ἰσόκωλον, uocant, Cornificius compar appellat, cū ira inquit; Compar appellatur, quod habet in se membra orationis, quæ constant, ex pari ferè numero syllabarum.vt, In prælio mortem pater
» oppetebat, domi filius nuptias comparabat.Itē,
» Illi fortuna felicitatem dedit,huic industria virtutem cōparauit.Quintilianus lib.9.sic air;Etiā
» ut sint mēbris æqualibus quod ἰσόκωλον dicitur,
» ut, si quantum in agro, locisq; desertis audacia
» potest,tantum in foro, atque iudicijs impudentia valeret, non minus nunc in causa cederet A. Cæcina Sex.Ebutij impudentiæ,quam tum in vi faciendæ cessit audaciæ.

τex.179 Παρομοίωσις δὲ, αὐ ὁμοια τὰ ἔσχατα ἴσχει ἑκάτερα τῶν κώλων. ἀνάγκη δὲ ἢ ἐν ἀρχῇ, ἢ ὅπη τελευτῆς ἴσχειν. καὶ ἀρχῆ μὲν αἰεὶ τὰ ὀνόματα, ἢ δὲ τελευτῆ, τὰς ἐσχάτας συλλαβὰς, ἢ τὸ αὐτὸ ὀνόματος πτῶσις, ἢ τὸ αὐτὸ ὄνομα.

Assimilatio vocatur cum extremæ partes utriusque membri similes sunt. necesse est autem hoc vel initio, vel in fine fieri: atque initio quidem nomina semper similia sunt, in fine verò similes sunt extremæ syllabæ, vel eiusdem nominis casus, vel nomen ipsum.

Assimilatio, quæ παρομοίωσις græcè dicitur,
COMM. multas complectitur exornationes,vel enim initio membrorum fit,vel in fine. Si fit initio,nominum tantum similitudo quædam spectatur,quæ latinè, dicitur agnominatio,ut Virgilius,

Puppesque tuæ, pubesque tuorum.

Deligere oportet, quem uelis diligere. Auium dulcedo te duxit ad auium. Amari iucundum est, si curetur nequid insit amari. Terentius,

Nam inceptio est amentium,haud amantium.

si fiat in fine, vel extremæ syllabæ similes sunt,& appellatur similiter desmens, ut eius semper vo-
» luntatibus non modo ciues assenserint,socij obtemperarint,hostes obedierint,sed etiam venti,
» tempestatesque obsecundarint.vel casus similes sunt,& appellatur similiter cadens,vt labor in negocijs, fortitudo in periculis, industria in agen-
» do, celeritas in conficiēdo.quamuis Aristoteles casus intelligere uideatur, quæ ab eodem nomine uariè commutātur,& à Cicerone coniugata dicuntur, ut homo,humanus,humaniter.Itaque dixit eiusdem nominis casus,vt,humaniter eum tractare debes,cū ipse sit tā humanus.Terentius

Homo sum,humani nihil à me alienum puto.

Cicero pro Roscio Am.Etenim rectum putabar pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur. sed hos casus uult Aristoteles tantum in fine πεφυκέναι, ideſt assimilationē facere, vt,viri temperantis est, omnia gerere temperatè, vel denique nomen ipsum in fine repetitur,quæ conquestio nominatur, vt ex quo tempore concordia de ciuitate est sublata, libertas est sublata, fides est sublata, amicitia est sublata. Ex his intelligi potest assimilationem esse tanquam genus, quæ ad plures species pertineat.

τex.180 Ἐν ἀρχῇ μὲν, τὰ τοιαῦτα, ἀρχὸν ἔλαβεν ἀργὸν παραλύτου.

Initio igitur fiunt hoc modo; Agrum accepit agrum ab eo.

Illustrat exemplis partes assimilationis, ac
COMM. primo ponit eius exempla, quæ fit initio, quæ agnominatio dicitur. & græcè quidem ager inultus, & desertus ἄργὸς vocatur,quasi ignauus. vnius igitur tantum literæ mutatio facta est, uel potius transpositio, ut ἀργὸς ἀργὸς dicatur. nos ut græcam figuram latinè exprimeremus,trāslatè, & impropriè, agrum ægrum uocamus. nam æger tantum de animalibus proprie dicitur, quamuis Virg.ægram segetem dixerit;

Arebant herbæ,& uitium seges ægra negabat.

τex.181 Δωρηταὶ τ' ἐπίλητοι, παραῤῥητοί τ' ἐπίσσιν.

Placati donis,placatiq; orc.fuerunt.

Alterum exemplum eiusdem assimilationis,
COMM. est autem Homeri carmē,sumptum ex nono Iliadis,ubi Phœnix Achilli suadet, ut cum Agamēnone in gratiam redeat, cum etiam alij multi præclari viri acceptis iniurijs tamen postea placati fuerint, græce ita profertur;

Δωρηταὶ τ' ἐπίλητοι; παραῤῥητοί τ' ἐπίσσιν.

agnominatio est in illis nominibus λιτοὶ,& παῤῥητοὶ, quam nos imitati sumus in illis, placati, & pacati.

τex.182 Ἐπὶ τελευτῇ δὲ, οὐκ ὠήθησαν αὐτὸν παιδίον τεκέσθαι, ἀλλ' αὐτοῦ ἄπον γεγονέναι. ἐν πλείοσι δὲ φορτοῖς, καὶ ἐν ὀλιγίστοις ἐλάττω.

In fine verò hoc modo; Non putarunt ipsum puerum peperisse, sed eius causam extitisse; In cura quidem plurima,in spe verò minima.

Altera species assimilationis est, cum extre-
COMM. mæ syllabę membrorum similes sunt; & dicitur, similiter desinens, & similiter cadens. cuius duo ponit exempla, quorum in altero tantum extremæ syllabæ spectantur, ut peperisse, & extitisse, in altern uero & syllabæ & casus, ut plurima, & minima. priori simile est illud ꝓ P. Sestio: eaquo non silentio consulum dissimularentur,sed & uoce, & sententia comprobarentur. posteriori illud; si non subtilius disputandum, at certè dolentius deplorandum.

τex.183 Πτῶσις δὲ ταυτῆ, ἄξιος δὲ σαβλίας χαλκοῦς, οὐκ ἄξιος ὢν χαλκοῦ.

Casus autem eiusdem nominis hoc modo; Est verò dignus area statua, qui non dignus est are.

Tertia species assimilationis fit in casibus e-
COMM. iusdem nominis, quod elegānti exemplo declarat

rat Aristoteles. vel ab aliquo auctore sumpto, uel ab ipso ficto. potest autem dici in hominem vilem, & abiectum, qui tamen maximos honores ambiat, & eis se dignum putet. nam apud antiquos, qui se in Rep. præclarè gessissent, æreis statuis decorabantur. nam Phalereo Demetrio legimus ab Athenien sibus trecentas fuisse statuas erectas. Romæ etiam genus hoc honoris erat frequentissimum. at uero uilis, & abiectus homo non asse, aut ære dignus dicebatur, quod asses ex ære fierent. hoc igitur exemplum per ironiam ita pronunciandum est. Est uero dignus ærea statua, qui non dignus est ære?

tex. 184

Ταυτὸ δ' ὄνομα, σὺ δ' αὐτὸν ἓξ ζῶντα ἐλίγας κακῶς, καὶ νῦν γράφεις κακῶς.

Idem nomen hoc modo, Tu illi cum viueret, dicebas male, & nunc in cum scribis male.

comm.

Quarta assimilationis species est, cum idem nomen in fine membrorum repetitur, quod uno exemplo docet Aristoteles, Tu illi uiuenti dicebas male, nunc in mortuum scribis male. sed hæc ratior est, quam sint superiores. interdum idem nomen initio membrum sæpius repetitur, & alterum in fine eodem modo iteratur, quæ figura dicendi complexio nominatur, ut Cicero

» de lege Agraria contra Rullum: Quis legem
» tulit? Rullus. quis maiorem partem populi
» suffragiis priuauit? Rullus. Quis comitiis præ-
» fuit? Rullus.

tex. 185

Ἀποσυλλαβὴς δὲ, τὸ ἐσχατα δ' εἶπον, εἰ ἀνθρ' ἔφθης ἀγρόν.

Fit etiam in una extrema syllaba, vt, quodnam passus es malum, si hominē vidisti ignauū?

comm.

Illa quoque dicitur assimilatio, cum extrema tantum syllaba, eodem modo definit, licet aliud nihil simile sit, ut in exemplo, quod ipse Aristoteles attulit, in quo cum duo membra sint, extrema tantum syllaba utriusque membri, non eadem est, sed similiter definit. ut Cicero pro

» lege Man. Qui sæpius cum hoste conflixit, quam
» quisquam cum inimico concertauit. Itē, Nō libi-
» do ad uoluptatē, nō amœnitas ad delectationē.

tex. 186

Εἰ δ' ἅπαντα ταῦτ' ἴσχει ταὐτὸ, καὶ αὐτὸν εἶναι τὸ αὐτὸ, καὶ πάρισον, καὶ ὁμοιοτέλευτον.

Possunt etiam interdum hæc omnia coniungi, vt idem sit & contentio, & compar, & similiter desinens.

comm.

Hæc ornamenta, quæ diximus, cum per se magnam uenustatem habent, tum multo maiorem si inter se coniungantur. nam interdum eadem uerborum comprehensio talis erit, ut in ea sint, & contrarijs contraria relata, & paria paribus, & membra similiter desinentia. qualis est illa pro Milone, de qua ipsemet Cicero gloriatur,

» Est enim hæc iudices non scripta, sed nata lex,
» quam non didicimus, accepimus, legimus, uer-
» rum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, ex-
» pressimus, ad quam non docti, sed facti, non insti-
» tuti, sed imbuti sumus. In Pisonem, ut mihi illa
» omnia immortalem gloriam dederint, tibi sem-
» piternam turpitudinem infixerint.

Αἱ δ' ἀρχαὶ τῶν περιόδων ἁπλοῦν εἰ πῶς δυ- tex. 187
νατὸν τοῖς βιβλίοις ἐξηριθμῶνται.

Principia vero periodorum in libris ad Theodectem, fere sunt à nobis enumerata.

Ex hoc loco potest intelligi quantopere deci- comm.
piantur illi, qui putant hos libros rhetoricos, esse illos, quos ad Theodectem scripsit Aristoteles, cum ipsemet Aristoteles diuersos esse ostendat. simul etiam tollitur eorum dubitatio, qui ambigunt utrum à Theodecte, an ab Aristotele fuerit illud opus conscriptum. ut lib. 2. Quintilianus, qui ita inquit; A quo non dissentit Theo- »
dectes, siue ipsius id opus est, quod de Rhetori- »
cā, nonne eius inscribitur, siue (ut creditum »
est) Aristotelis. hic enim apertè pro suis illos li- »
bros citat. Atque hunc esse locum opinor, quem Val. Max. octauo libro capite de Cupiditate glo- »
riæ sic inuuit, cum de Aristotele uerba facit, Is »
namque Theodecti discipulo oratoriæ artis li- »
bros, quos ederet, donauerat: molesteque po- »
stea ferens titulum eorum sic alij cessisse, prio »
volumine quibusdam rebus insistens, planius, si- »
bi de his in Theodectis libris dictū esse adiecit. »

Εἰσὶ δὲ καὶ ψευδεῖς ἀντιθέσεις, οἷον καὶ Ἐπί- tex. 188
χαρμος ἐποίει. τοτὲ μὲν ἐν τούτων ἐγὼ ἦν. τοτὲ δὲ παρὰ τούτοις ἐγώ.

Sunt etiam falsæ quædam contentiones, vt Epicharmus fecit: Interdum vnus illorum ego eram, interdum apud illos ego.

Fit interdum (inquit) ut ea tanquam cōtraria comm.
inter se opponantur, quæ re vera non sunt cōtraria. quæ quidem falsæ contentiones vocātur. qualis est illa Epicharmi, interdum unus illorū ego eram, interdum apud illos ego. huius generis est illa Ciceronis in Pisonem, sed longè venustior, & elegantior; noluit ille senatum interficere, Vos »
sustuliſtis, leges incendere, uos abrogastis. »

CAPVT XXV.

De vrbana præcipiendum sibi oratione ostendit, & quomodo tum sententiis fiat, tum verbis, docet.

Ἐπεὶ δὲ διώρισται περὶ τούτων, πόθεν λέγοντα, tex. 189
τὰ ἀστεῖα καὶ τὰ ὑβριστικοῦντα λεκτέον, ποιεῖν μὲν φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων, ἃ τε γελοιοποιεῖ, καὶ ἐξ ὧν δεῖ τῆς μεθόδου ταύτης. ἐπεσκεμμένοις, καὶ διηρθμημένοις ἡμῖν ἀπὸ τούτων. ἀρχὴ δ' ἔστω ἡμῖν αὕτη.

Et quoniam de his iam satis diximus; sequitur, vt aperiamus, vnde vrbana, & præclara dicta deducantur. quæ quidem formare ingeniosi est hominis, vel exercitati, viam autem, & rationem eorum tradere, huius est doctrinæ proprium. de illis igitur dicamus, atque illa enumeremus, hinc potissimum exordio sumpto.

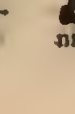

AGERIDITVR rē in Oratore præclarā, comm.
de qua Cicero secundo de Oratore multa disserit. hoc est de urbanitate, præclatisque dictis. & ait ingenioſi esse hoīs, & valde exercitati, vrbana, & p-

clara dicta formare, atque proferre. sed tamen Rhetoricæ artis esse proprium de illis tractare, & uiam, ac rationem aperire, qua possint inueniri, vult igitur deinceps de illis disputare, & eorum species enumerare, nequid intactum relinquat, quod ad huius artis perfectionem attineat. uocantur autem hæc urbana dicta, quoniã qui degunt in urbibus inter politos, & eruditos homines sæpius in eis excellunt, rustici autem homines ab urbanitate, atque elegantia plerunque sunt alieni in hoc genere Sieuli, & Rhodij, & Bizantij, & præter cæteros Atrici olim excelluerunt, unde etiam attici sales, atticus lepos, & attica eloquẽtia proverbio celebratur. Sed apud Ciceronem Cęsar existimat à natura potissimũ, & ingenio urbanitatem proficisci, nullo autem modo doctrina posse tradi. postea tamen quædam præcepta iocandi tradit utilissima. quibus natura, & exercitatio possit adiuuari. Quocirca sentit idem omnino Cicero cum Aristotele, nempe naturam primum ad facetias, & urbanitatem valere plurimum, deinde artem, & exercitationem. prodest autem urbanitas, vel quod benevolentiam oratori conciliat, uel quod ipsum oratorem politum esse hominem significat, quod eruditum, quod urbanum: maximeque quod tristitiam, ac seueritatem mitigat, & relaxat. odiosasque res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, ioco, risuque dissoluit.

tex.190 Τὸ γὰρ μανθάνειν ῥᾳδίως ἡδὺ φύσει πᾶσιν ἐστίν, τὰ δὲ ὀνόματα σημαίνει, ὥστε ὅσα τῶν ὀνομάτων ποιεῖ ἡμῖν μάθησιν, ἥδιστα.

Natura hoc insitum est omnibus, vt cum aliquid facile discunt, voluptatem sentiant, nomina vero semper aliquid significant, quare quæcunque nomina rei alicuius notitiam nobis inferunt, ea iucundissima sunt.

COMM. Hoc primum præceptum est urbanitatis, ut ea nomina quæramus, quæ noui aliquid auditoribus facile ostendant. ex eis enim hilaritatem nasci probat hoc argumento. quod omnes homines naturę quodam instinctu scire desiderant, & cum aliquid sine labore, ac facile discunt, semper voluptatem sentiunt, ipsa vero nomina sunt ea de causa inuenta, vt semper aliquid nobis ostendant. itaque fit, ut illa omnia nomina, quæ sunt eiusmodi, ut facilem alicuius rei notitiam, & scientiam nobis afferant, iucundissima sint, quoniam illud cito, & sine difficultate efficiunt, propter quod inuenta sunt nomina. quæ sint igitur huius generis nomina videndum est.

tex.191 Αἱ μὲν οὖν γλῶτται, ἀγνῶτες, τὰ δὲ κύρια, ἴσμεν.

Ac peregrina quidem nomina nobis ignota sunt, propria vero iam cognita.

COMM. Duo genera nominum remouet ab urbanitate, hoc est peregrina, & propria. sed diuersa ratione. nam peregrina sunt nobis incognita, quare placere non possunt, cum nullam notitiam afferant, quia non intelliguntur, propria vero, quia cognita sunt, nihil noui ostendunt, reliquum admodum sunt iucunda. quamobrem neque in peregrinis nominibus, neque in proprijs ulla est urbanitas.

Ἡ δὲ μεταφορὰ ποιεῖ τοῦτο μάλιστα. ὅταν γὰρ εἴπῃ τὸ γῆρας καλάμην, ἐποίησε μάθησιν, καὶ γνῶσιν διὰ τοῦ γένους. ἀμφω γὰρ ἀπηνθηκότες. tex.192

Sed translatio maxime hoc efficit: Cum enim quis senectutem appellat stipulam, inserit nobis cognitionem, ac notitiam propter genus: hæc enim ambo viriditatem amiserunt.

20 Prima uirtus urbanitatis est in translatione, COMM. siue metaphora, quæ nomen à propria significatione in aliam transfert, & nouam semper alicuius similitudinis iucunde notitiam affert. quod exemplo declarat Aristoteles. siquis (inquit) senectutem appellet stipulam, nostro statim animo cognitionem nouam afferet, propter genus ipsum, quoniam ambo hoc est senectus, & stipula iam viriditatem amiserunt; atque ita sunt in aridorũ genere, neque amplius reuirescere possunt. Cicero prò M. Cælio iucundissimam efficit orationem frequẽti metaphora cum ita inquit;

30 Prægestit animus iam uidere, primum lautos " iuuenes mulieris beatæ, ac nobilis familiares, de " inde fortes viros ab imperatrice in insidijs, at- " que in præsidio balnearum locatos. ex quibus " requiram, quonam modo latuerint? aut ubi? a- " lucus ne ille, an equus Troianus fuerit? qui " tot inuictos viros muliebre bellum gerentes tu " lerit, ac texerit? in secundo de Oratore cum de facetijs loquitur, ita inquit; Ex translatione autem, vt cum Scipio ille maior Corinthijs statuã " pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum statuæ dixit displicere. Sed ea potissimum iucunda est translatio, quæ rem quasi oculis subijcit, vt Ouidius cum significare uelit, amorẽ absconditi non facile posse, sic inquit;

—— quis enim celauerit ignem,
Lumine qui semper proditur ipse suo?

Ποιοῦσι μὲν οὖν καὶ αἱ τῶν ποιητῶν εἰκόνες τὸ αὐτό, διόπερ αἱ ἀσύνετοι φαίνονται. ἔστι γὰρ εἰκὼν καθάπερ εἴρηται πρότερον, μεταφορὰ διαφέρουσα προθέσει. tex.193

Quinetiam poetarum imagines idẽ efficiunt, itaque si bene positæ fuerint, Vrbanus sermo videtur. est enim imago (sicut antea dictum est) translatio, qua tantum adiunctione differt.

50 Imagines poetarũ eo fere modo, quo translationes iucundam orationem, & urbanã efficiũt, COMM. modo bene positæ fuerint. cuius rei causa ẽ, quoniam (ut supra demonstrauimus) imago translationis quædam species est, & ab ea tãtũ adiũctione similitudinis differt. nam si rapacem hominẽ dicimus lupum esse, trãslatio est, si vero dicimus esse tanquam lupum est imago. uocat autẽ imagines poetarum, quia frequẽtius eis vtitur poetę. licet interdum etiam oratores eas usurpẽt. vt supra docuimus. quod autem iucundam reddãt orationem non est dubium. quid enim suauius illa imagine Tumi, quam Virgilius ita ponit?

Atrol

Attollitque animos. Venorum quales in aruis
Saucius ille graui venantum vulnere pectus
Tum demum mouet arma Leo, gaudetq; comantes
Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Impauidus frangit telum, & fremit ore cruento.

» Vel illa Ciceronis in Vatinium? Repente enim
» te tanquam serpens è latibulis oculis eminenti-
» bus, iugulato collo, tumidis ceruicibus intulisti.
valt tamen Aristoteles iucundiorem esse metaphoram, quia breuior est, & magis animum mouet, itaque subiungit.

tex.194 Διὸ ἥττον ἡδύ, ὅτι μακροτέρους. Ἐν οὐ λέγει ὡς τοῦτο ἐκεῖνο. οὐκουν ἃ δι' ζητεῖ τοῦτο ἡ ψυχή.

Atque ideo minus est iucunda, quia longius protrahitur, & non dicit, hoc, illud esse. atqui non hoc est, quod animus quærit.

COMM. Duabus de causis ait imaginem esse translatione minus iucundam. primo, quia longius protrahitur. nam translatio breuior est, imago plerunque multis uerbis indiget. deinde quia non dicit hoc, illud esse, ut, non dicit, Achillem esse Leonem, aut, amorem esse ignē, aut senectutem esse stipulam, sed dicit esse tanquam Leonem, & vtitur similitudine, quā tunc nō quærit animus, cum in re est occupatus. magis enim delectatur, cū audit, hoc illud esse, quā cum audit, hoc esse tanquam illud. quod exemplo facile potest intelligi; clamat apud Terentium Thais hoc modo;

Scelestā, quem Lupo commisisti,——

hæc est iucundissima, & urbanissima translatio. quod siquis ex ea faciat imaginem hoc modo; scelesta, puellam tanquam quem adolescenti tā quam lupo cōmisisti, confestim omnē fere vrbanitatē amittet. quāuis enim similitudo sæpe rem illustret, & explanet, tamen auditoris animus cupit tē intelligere potius quā rei similitudinem. itaque magis delectat, cum audit huiusmodi trā slationes, splēdor generis, claritas nominis, ornamentum Reip. quam cum imagines, aut similitudines audit, ut, Scipiones fuisse tanquā belli fulmina, orationis copiam esse tanquam flumen.

tex.195 Ἀναγκαῖον δὲ καὶ λέξιν, καὶ εἴδωλα μᾶλλον, ταῦτα ἔσται ἀστεῖα, ὅσα παρέχει ἡμῖν μαθησιν ταχεῖαν. διὸ καὶ τὰ βλαπτόμενα ὑπὸ εἰωθυιμένου διώκομεν. βλαπτόμενα γὰρ λέγομεν τὰ ταῖς ἡλικίαις, ἃ μηδὲν δεῖ ζητῆσαι, ὅτι ὅσα εὑρεθέντα ἀλγοῦμεν ὄζει.

Necesse est etiam illam elocutionem, atque illa argumenta vrbana esse, quæ nos in alicuius rei cognitionem celeriter ducunt. quare neque argumenta illa probantur, quæ in promptu sunt, (dico antē esse in promptu, quæ sunt omnibus nota, & non indigent, vt quærantur) neque illa, quæ cum prolata sunt, adhuc tamen ignorantur.

COMM. Altera uirtus vrbanitatis est in elocutione, atque argumentis, quæ nobis alicuius rei cognitionem celeriter afferunt. itaque duo genera argumentorum reprobat, tanquam ad iucunditatem non idonea, quorū alterum nimis notū est, alterum nimis ignotum. nam illa argumēta, quę sunt in promptu, atque omnibus nota, delectare non possunt, cum nihil nouum doceant, neque animum ad intelligendum, & inuestigandum excitent, imo uero sæpissimè contemnuntur, vt potē nimis trita, & uulgaria. illa vero, quæ cum prolata sunt, non facile intelliguntur propter obscuritatem, omnino delectationem habere non possunt, sed potius molestiam, & fastidium auribus afferunt. quamobrem hæc duo genera argumentorum sunt te linquenda.

Ἀλλ' ὅσων ἅμα λεγομένων, ἢ γνῶσις γίνεται, καὶ εἰ μὴ πρότερον ὑπῆρχε, ἢ μικρὸν ὑστερίζει ἡ διάνοια. γίνεται γὰρ οἷον ἡ μάθησις. ἐκείνως δὲ οὐδέτερον. tex.143

Sed illa, quæ simul atque proferuntur, nos in cognitionem ducunt etiam si prius nihil sciremus, vel quæ paulo post intelligentia comprehenduntur. hoc enim modo quasi disciplina gignitur, sed illo nequaquam.

Iucunda, & urbana sunt (inquit) illa enthymemata, quæ cum audiuntur, efficiunt, ut tē statim intelligamus, etiam si prius eam ignorauemus, vel si non statim percipimus, saltem paulo post apprehendamus, nam ita fit, ut in nobis quædā disciplina gignatur. illo uero modo, quem supra diximus, neque statim, neque paulo post, quicquam discimus. Sunt autem huius generis penè infinita enthymemata, quæ iucundam orationem efficiant, ut à coniugatis, pro M. Cælio, uos laborioſos existimet, quibus ocioſis ne in communi quidem ocio liceat esse. à genere, pro eodem; Id nūquam tam acerbe feret M. Cælius, ut eum pœniteat, non deformē esse natum. sunt etenim ista maledicta peruulgata in omnes quorum in adolescentia forma, & species fuit liberalis. Item, datur enim concessu omnium huic aliquis ludus ætati, & ipsa natura profundit adolescentiæ cupiditates. ab effectis, ut aliquod enim in causis eum uideram frustra litigantem. ab efficientē, ut, Quod quidem facerem uehementius nisi intercederent mihi inimicitiæ cum istius mulieris viro fratrem uolui dicere, semper hic erro. à repugnantibus, ut, Ideo ne ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpissimorum quotidie fœdera ferires? sed (ut dixi) penè infinita sunt huius generis. COMM.

Κατὰ μὲν οὖν τὴν διάνοιαν τὰ λεγόμενα τὰ τοιαῦτα ἀφέλιμα πρὸς εὐθυμήματα, κατὰ δὲ τὴν λέξιν, τὰ μὲν σήματα ἐκ αἰτιωμένους λέγοντας, οἷον καὶ τὴν τοῖς ἄλλοις κοινὰ ἐρίζειν νομίζοντων τοῖς αὐτῶν ἰδίοις πόλεμον; αἰτιᾶται πόλεμος γὰρ ἐρίζειν. tex.197

Atque in sententia quidem eorum, quæ dicuntur talia potissimum excellunt argumenta: in locutione vero conformanda, si contraria contrarijs opponantur, vt, Eam pacem, quæ alijs omnibus communis est, existimant suis priuatis rebus esse bellum. contrarium est enim bellum pacī.

Orationis iucũditas atque urbanitas, aut eſt in ipſa ſententia rerum, quæ dicuntur, aut in elocutionis forma. de ſententia iam dictum eſt, cum declaratum ſit, quę argumenta maximè probentur, reſtat, ut de forma elocutionis dicamus. eã igitur primo iucundam eſſe cenſet Ariſtoteles elocutionem, in qua contraria contrarijs opponuntur, & exemplum affert ex oratione Iſocratis, quã ad Philippum de pace ſcripſit, vbi quoſdam Græcos homines notat, qui paceni turbare conabãtur, exiſtimãtes priuatis ſuis rebus bellum eſſe vtilius. quo in loco bellum paci opponitur. Sed apud Ciceronem hæc conciunitas contrarium eſt frequentiſsima, & iucunduſsima, ut pro M. Cælio de Catilina; Quis elatioribus uiris quodam tempore iucundior? quis turpioribus coniunctior? quis ciuis meliorum partium aliquãdo? quis tetrior hoſtis huic ciuitati? quis in uoluptatibus inquinatior? quis in laboribus patientior? quis in rapacitate auarior? quis in largitione effuſior?

tex.198 Τοῖς δ' ὀνόμασιν, ἐὰι ἔχῃ μεταφοράι, & ταύτην, μὴ τἀλλοτρίαι, χαλεπὸν γὰρ συνιδεῖν. μήτ' ὄτι πόλαρ, οὐδὲν γὰρ ποιεῖ παχύν.

In verbis, ſi tranſlatio adhibeatur, quæ neque ſit aliena, difficile enim percipitur, neque vulgaris. nihil enim commouet.

COMM. In ipſis vocabulis erit uenuſtas, & ſuauitas, ſi hęc tranſlata fuerint, ut iam ſupra dictum eſt, ſed primo uidendum eſt, ne tranſlatio ſit aliena, & nimis remota. ſic enim eſſet uitioſa, quoniam non facile percipi poſſet, ut ſiquis diceret. Syrtim patrimonij, aut Carybdim bonorum. deinde ne ſit uulgaris, & abiecta. nam auditorem nihil afficeret, multæ ſunt enim trãſlationes in promptu, atque omnibus notæ, quæ pãrũ, aut nihil mouent, ut animo uoluere, deſiderio teneri, dicq; conſumere, & huiuſmodi ſexcentæ, quæ licet bonæ ſint, & uſitatæ, tamen quia notiſsimæ ſunt omnibus, & uulgatiſsimæ, nihil animos mouere poſſunt. itaque ſunt illæ inueſtigandæ, q̃ moueãdi uim habeant, ut iucunda, & vrbana fiat oratio, quales ſunt illæ pro Milone, delegit è florentiſsimis ordinibus ipſa ſumina. Item, fontem perennem gloriæ ſuæ perdidit, Item, Atque illam belluam iudicii laqueos declinantem iam irretitam teneret. Item, polluerat ſtupro ſanctiſsimas religiones, ſenatus grauiſsima decreta pferat. nã huiuſmodi trãſlationes uehemẽter animos mouent, atque ad aſſentiendum impellunt.

tex.199 Ἔτι εἰ πρὸ ὀμμάτων ποιεῖ ἃς ἥδη ἐνήργουσα. ὁρᾶν γὰρ δεῖ τὰ πραττόμενα μᾶλλον, ἢ μέλλοντα.

Et, ſi rem oculis ſubiiciat, magis enim oportet, quæ fiant, videre, quam, quæ poſtea ſint futura.

COMM. Victorius hoc ad tranſlationem refert, ut dicat Ariſtoteles eam tranſlationẽ eſſe laudabilẽ, quæ rem ante oculos cõſtituit. ſed omnino dicitur, ut aperte conſtat ex ijs, quæ ſequuntur. nã ad locutionem ipſam, non ad tranſlationẽ eſt referendum. tres enim ſpecies elocutionis probat Ariſtoteles tãquam iucundas, & urbanas, primã in qua contrariis contraria referuntur, alteram, in qua ſint egregiæ tranſlationes, tertiam, quæ rem oculis ſubiiciat, quæ quidem elocutio vocatur ἐνέργεια, ut in ſequenti uerſu docet Ariſtoteles. Eſt igitur huius loci ſenſus. Præter ea, quæ dicta ſunt, elocutio probatur, & excellit, cum rẽ ante oculos conſtituit, atque efficit, ut nõ audire, ſed uidere uideamur. nam ut animi commoueantur, res quæ fiunt uidere oportet, non eas audire, quę poſtea futuræ ſunt. De hac re Quintilianus libro octauo ſic ait. Magna nirtus eſt, res, de quibus loquimur, clarè, atque ut cerni videantur, enunciare. Non enim ſatis efficit, neq; (ut debet) plenè dominatur oratio, ſi vſque ad aures uolet, atque ea ſibi iudex, de quibus cognuſcit, narrari credit, non exprimi, & oculis mẽtis oſtendi. Plurimum (inquit) in hoc genere, ſicut in cæteris eminet Cicero. An quiſquam tam procul à concipiendis imaginibus rerum abeſt, ut cum illa in Verrem legit, ſtetit ſoleatus prætor populi Romani cum pallio purpureo, tunicaque talari, mulierecula nixus in litore. non ſolum ipſum os intueri videatur, & locum, & habitum, ſed quædam etiam ex iis, quæ dicta non ſunt, ſibi ipſe adſtruat? Ego certe mihi cernere uideor & uultum, & oculos, & deformes utriuſque blanditias, & eorum qui aderant, taciam auerſationem, ac timidam uerecũdiam. hæc Quintilianus. hæc autem exornatio græco nomine dicitur ἐνέργεια, Quintilianus euidentiam uocat, Cicero illuſtrem explanationem, ſic enim in tertio de Oratore Craſſus, & illuſtris explanatio, rerumque quaſi geſtarum, ſub aſpectum pene ſubiectio. Cicerõ pro Milone, Videte nunc illum primum egredientem è uilla ſubito. ſæpe tamen hæc inter ſe commiſcentur, ut contentio cum euidentia, & euidentia cum tranſlatione, ut ſeptima in Verrem, Ipſe inflammatus ſcelere, ac furore, in forum uenit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emicabat. pro Milone; Age nunc iter expediti latronis, cum Milonis impedimentis comparate, ſemper ille antea cum uxore, tum ſine ea nunquam non in rheda dum in equo, comites Græculi quocunque ibat, etiã eum in caſtra Hetruſca properabat, tum nugatum in comitatu nihil. & quæ ſequuntur. Nam in his & illuſtris explanatio eſt, & contentio, & tranſlationes.

Δεῖ ἄρα ταῦτα σκοπεῖσθαι τρία, μεταφοράς, εὐθυμίους, ἐνεργείας. tex.200

Tria igitur hæc ſunt conſideranda, tranſlatio, contentio, euidentia.

COMM. Vt elocutio iucunda ſit, atque vrbana, tribus his rebus efficitur (ut iam ante docuimus) ſi in ea fuerint appoſitæ, atque accommodatæ trãſlationes, ſi contraria contrariis opponantur, ſi denique res dicendo ſubijcietur oculis, quare ſunt hæc tria diligenter ab oratore conſideranda.

CAPVT

CAPVT XXVI.

Inter omnes Metaphoræ species maxime eminere eam tradit, quæ constat ex proportione: & illius quamplurima affert exempla Antiquorum.

tex.201 Τῶν δὲ μεταφορῶν πεπλάσθω ἡμῖν, διὸ λελυμένως μάλιστα αἱ κατὰ ἀναλογίαν. ὥσπερ Περικλῆς ἔφη τὴν νεότητα τὴν ἀπολομένην ἐκ τοῦ πολέμου, οὕτως ἠφανίσθαι ἐκ τῆς πόλεως, ὥστε ἐὰν τὸ ἔαρ ἐκ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐξέλῃ.

Cum autem translationum genera sint quatuor, illæ maxime excellunt, quæ fiunt ex proportione: quemadmodum Pericles dixit, de iuuentute, quæ in bello perierat. sic è ciuitate sublatâ, vt si quis ver ex anno tolleret.

COMM. DE Translatione iam supra dictum est, & copiosius in Arte poetica, vbi etiã eius species numerat, & explicat, in præsentia verò docet, quæ translationes maximè excellunt, & vrbanæ sunt, atque ait illas esse, quæ ex proportione ducũtur, cuius generis multa ponit exempla, ac primum Periclis est Athenienſium Imperatoris, qui sicut etiam in primo libro dictum est, cum orationem haberet in eorum laudem, qui in bello perierãt, dixit ita iuuentutem è ciuitate sublatã, vt si quis ver ex anno tolleret. nam quatuor in rebus semper est proportio, quæ ita procedit in hoc exemplo, quod ver est in anno, idem est iuuentus in ciuitate. Sed ver anni pulcherrima, & præstantissima pars est, itaque etiam iuuẽtus est pulcherrima, & præstantissima ciuitatis pars. Herodotus in Polyhymnia dictum hoc Geloni Syracusano attribuit, cum enim Lacedæmonij, atque Athenienses peterent ab eo societatem, & auxiliũ contra Xerxem Persarum regem, respondit Gelo se præsto futurum Græcis, modo vel maritimarum rerum, vel terrestrium sibi imperium committerẽt, quam conditionem cum recusassent, iussit legatos Græcis renunciare, ver ab eis ex anno sublatum esse. nam se, atque exercitum suum totius Græciæ florem esse indicabat.

tex.202 Καὶ Λεπτίνης περὶ Λακεδαιμονίων, οὐκ ἐᾶν πατρίδα τὴν Ἑλλάδα ἐπηρῶσθαι τὸν ἕτερον ὀφθαλμόν.

Et Leptines de Lacedæmonijs dixit: non oportere pati, vt Græciæ alter oculus eraceretur.

COMM. Alterum exemplum translationis à proportione ductæ. cũ enim Lacedæmonij grauiter essent afflicti, & quidam apud Athenienses censerent, eorum vrbem esse penitus euertendam, Leptines dixit, non esse ferendum, vt Græciæ alter oculus erueretur. nam hac ratione Græciam lesissimæ fœminæ comparauit, cuius duo oculi essent Athenæ, & Lacedæmon, quod si Lacedæmon euerteretur, altero oculo Græcia priuaretur, itaque omnem uenustatem amitteret, sicuti fœmina, cum unum amittit oculum, nõ amplius pulchra dici potest. quod igitur oculus in corpore, hoc Lacedæmoniorum urbs in Græcia.

tex.203 Καὶ Κηφισόδοτος, Σαουσιλάζοντος χάριτος δὲ θυμὸς ἦν πρὸς τὸν Ὀλυνθιακὸν πόλεμον, ἐπανάγει, φάσκων εἰς ἀντίσιμα τὸν δῆμον ἔχοντα τὰς δίκας πειρᾶσθαι ἀρωῆς.

Et Cephisodotus, cum Chares Olynthiaci belli tẽpore uellet administrationis suæ rationes reddere, id ægrè ferens dixit eum, cum in furno populum inclusum haberet, uelle reddere rationes.

COMM. Tertium exemplum translationis à proportione. quod vt melius intelligatur, sciendum est apud Athenienses, qui Democratia, hoc est, populari statu utebantur, hanc fuisse consuetudinẽ, vt, qui in aliquo magistratu fuissent, & aliquid publicæ procurassent, administrationis suæ deinde populo rationes redderent, & si bene se gessisse, atque utilitati Reip. studuisse probarẽtur, honores, & præmia consequebantur. at uerò qui aliquid in Rep. offendissent, debitas pœnas luebant. Igitur Chares, cum Athenienses in bello contra Olynthios gerendo essent occupati, studebat administrationis suæ rationis reddere, sperabat enim eo tempore populum erga se mitem futurum, quoniam opera sua uehementer indigebat. erat enim satis strenuus imperator. Itaque Cephisodotus dixit, Charetem, cum in furno populũ inclusum haberet, uelle rationes reddere. ut enim, qui in furno sunt inclusi, nihil aliud curant, quam ut quamptimum exeant, ne suffocentur, ita qui graui bello premuntur, nihil aliud studeant, quam ab eo, quam celerrimè fieri potest, liberari. Traduut hunc Charetem Athenienſium ducem solitum fuisse plurima cuiuis polliceri, neque tamen quicquam præstare, quo factum est, vt uulgo Χάριτος ὑποσχέσεις, id est Charetis pollicitationes, dicerentur de ijs, qui facile, benigneque promitterent. sed postea, nihil, aut pauca præstarent.

tex.204 Καὶ παρακαλῶν ποτὲ τοὺς Ἀθηναίους εἰς Εὔβοιαν ἐπιστρατεύειν, ἔφη, δεῖν ἐξιέναι τὸ Μιλτιάδου ψήφισμα.

Idem cum Athenienses aliquando hortaretur, vt in Euboeam irent, postquam rei frumentariæ prospexissent, dixit, oportere Miltiadis decretum in expeditionem proficisci.

COMM. Addit aliud eiusdem Cephisodoti dictum metaphoricum. Athenienses cum montanam haberent regionem, frumento utebantur importato. itaque sæpe necesse erat in alias regiones ire frumentatum, cum domi suæ non haberent unde alerẽtur. cum igitur bellum contra Euboenses olim à Miltiade decretum fuisset, & propter inopiam rei frumentariæ nunquam fuisset susceptum. Cephisodotus, postquam uidisset, satis ab Athenienſibus rei frumentariæ prouisum fuisse, dixit, tunc demum oportere Miltiadis decretũ

in

in expeditionem proficiſci, ut quod Miltiadis decretum egerat in iubendo, id res frumentaria prouiſa ageret in exequendo. ſic enim à proportione erit tranſlatio.

tex.205 Καὶ Ἰφικράτης, σπεισαμένων Ἀθηναίων πρὸς Ἐπίδαυρον, ἐπὶ τῇ παραλίᾳ, ἠγανάκτει φάσκων αὐτὸς τῷ πολέμῳ τὰ ἱππόβοτα παρηφῆσθαι.

Et Iphicrates poſtquam Athenienſes cum Epidaurys, & omni ora maritima fœdus percuſſiſſent, id ægrè ferens, dixit, ipſos belli uiatica ſuſtuliſſe.

COMN. Quoniam hæ tranſlationes à proportione ductæ ſunt acutæ, atque ingenioſæ, ideo Ariſtoteles multa exẽpla recitat, Iphicrates egregius Athenienſium Imperator, moleſtè ferens ab Athenienſibus cum Epidaurijs, & ijs, qui oram maritimã incolebant, fœdus fuiſſe percuſſum, dixit ab eis belli uiatica fuiſſe ſublata. voluit enim declarare, Epidaurios, & oram maritimam in bello magnam Athenienſibus utilitatem afferre, ut ſit hæc proportio, quod uiaticum eſt iter facientibus, idem eſt Epidaurus, & ora maritima bellum gerentibus Athenienſibus.

tex.206 Καὶ Πιθόλαος τὴν πάραλον ῥόπαλον τοῦ δήμου. τὸν δὲ σηστὸν τηλίαν τῆς Πειραϊκῆς.

Et Pitholaus, eam nauem, quæ Paralus uocabatur, dixit eſſe clauam populi. Seſtum autem arcã frumentariam Pirai.

COMN. Athenienſes nauem quandam miræ celeritatis habebant, quæ Paralus dicebatur, à quodam Paralo antiquo heroe Athenienſium, de quo meminit etiam Cicero in Verrem actione ſexta, ea nauis in marinis negociis, & præliis Athenienſibus erat utiliſſima, quod hoſtes derepente inuaderet, & ſæpe nec opinantes opprimeret. qua de cauſa Pitholaus eleganter eam populi clauam appellauit. vt quod Herculi, uel alii robuſtiſſimo viro clava eſt, idem populo Athenienſi Paralus eſſet. idem Pitholaus cum uideret Athenienſes maximam frumenti vim quotannis à Seſto, quod oppidum erat in Helleſponto, Athenas conuehere, atque in Piræum, qui portus erat & emporium Athenienſium, dixit, Seſtum eſſe Pitæi arcam frumentariam, quam tranſlationem uſurpauit etiam apud Romanos M. Cato, qui Siciliam dixit eſſe Reip. Romanæ cellam penariam, ut quod arca frumentaria, uel cella penaria eſt priuatis hominibus, idẽ eſſet Seſtus Athenienſibus, & Sicilia Romanis.

tex.207 Καὶ Περικλῆς τὴν ἀγραν ἀφελεῖν ἐκέλευσε, τὴν λύμην τοῦ πειραιῶς.

Et Pericles Aeginam tolli iubebat, quæ eſſet Pirai lippitudo.

COMN. Aegina inſula eſt (ut ait Strabo) Cycladum nobiliſſima, quę maris aliquando imperium tenuit, & in prælio nauali de principatu cum Atheniẽſibus contendere non dubitauit, in ea fuit urbs eiuſdem nominis cum inſula, frequenter autem Aeginetæ cum Athenienſibus diſſidebant. itaq; cum eſſet oppoſita, & uicina Piræo Athenienſiũ nauali, & emporio uidebatur eius gloriã obſcurtare, & quaſi Piræi luminibus officere. quare Pericles Athenienſium Imperator ſuadebat Athenienſi populo; ut Aegina deſtrueret, quod eſſet tanquam Pirãi lippitudo. ut enim lippitudo, qui morbus eſt oculorũ, uiſum impedit, & offuſcat, ita Aegina Pirãi ſplendorem imminuebat. Cicero libro de officijs tertio ita ſcribit; durius etiã Athenienſes, qui ſciuerũt, vt Aeginetis, qui clam ſe valebãt, pollices præciderentur. hoc uiſum eſt utile: nimis enim imminebat propter ptopinquitatem Aegina Piræo, ſed nihil quod crudele, utile.

Καὶ Μηροκλῆς, ἑνὸν ἐφη πονηρότερος εἶναι τοῦτο μᾶσας πρὸ τῆς ὀπισθῶν. ἰσχυρὸν μὲν γὰρ, ὅτι ζώντων τόκων πονηρεύσεσθαι. ὡτὸν δὲ ὅτι δικαίων. tex.208

Et Merocles, cum probum quendam hominẽ appellaſſet, dixit, ſe illo nulla in re eſſe improbiorem, illum enim ternis fœnoribus improbitatem exercere, ſe uero denis.

Hic locus ualde eſt obſcutus, & à nullo adhuc interprete (quod ſciam) explicatus. neque enim apparet, ubi ſit tranſlatio, neque quomodo ſeruetur proportio. quare coniectura eſt utendum. Ego ſanc iocum eſſe elegantem, & facetum exiſtimo ductum ab eo nomine τόκος, quod proprie fœtum, & filiũ ſignificat, translatè verò uſuram, ut enim filii à patribus gignuntur, ita uſuræ à pecuniis creditis. ſed erant uſuræ, quæ concedebantur. & à probis etiam uiris exercebantur, ut triẽtes, & ſemiſſes uſuræ, ſicuti noſtro tẽpore illi etiam, qui boni uiri cõceduntur ita fœnerantur, ut ex centum aureis creditis, annuo ſpacio quinque pro fœnore exigant. erant etiam uſuræ, quas tantum improbi, & auari exercebant, ut cẽtenariæ, & quinquageſimæ. dicebantur autem cẽtegſimæ, quæ centum menſibus ſortem æquabãt. itaque ex centum quotannis duodecim pro fœnore exigebant. quinquageſimę verò quæ menſibus quinquaginta ſortem æquarent, hoc eſt duplicatæ centeſimæ, quæ quotannis ex centum, quatuor & viginti pro fœnore exigebant. quam uſuram noſtro tempore utinã aliqui non ſequerentur, immo non ſuperarent. Vt longè ſint antiquis improbis improbriores. Sed ad propoſitum Merocles cum accuſatetur, tanquam improbus fœnerator, & decem haberet filios, nominauit quendam probum uirum, qui tres tantum filios haberet, & dixit ſe illo viro nulla in re improbiorem eſſe. nam illum ternis tantum fœnoribus improbitatem exercere, pro numero filiorum, ſe vero denis, quoniam tot haberet filios. iocus igitur eſt acutiſſimus, & translationem habet, atq; proportionem. translationem quidem à filiis ad fœnora, proportionem autem æqualem hoc modo, ut ſe habent tres filii, ad tria fœnora, ita decem filii, ad decẽ fœnora: hunc ego ſenſũ huius loci puto eſſe; ſiquis meliorem inuenerit, libenter eum ſequar.

COMN.

text.209 Καὶ τὸ Ἀναξανδρίδου ἰαμβεῖον ὑπὲρ τῶν θυσατέρων πρὸς τὸν γάμον ἐγχειζουσῶν,

Υ̓περήμεροί μοι τῶν γάμων αἱ παρθένοι.

Et illud Anaxandridæ iambicum de filiabus suis, quæ nubendi tempus transierant.

O uirgines, uos non stitistis nuptijs.

COMM. Anexandridas elegantèr in filias suas iam uetulas iocatus est, quæ non amplius aptæ nuptiis propter ætatem uidebantur, dicens eas nuptiis non stitisse. Est enim metaphora sumpta ab iis, qui in iudicium vocati die præstituto, non adsunt, sed legitimum tempus transire patiuntur, nam tales homines à Græcis dicũtur ὑπερήμεροι, quasi legitimum diem transgressi. Latinè dicũntur, non stitisse: Cicero pro P. Quintio; Veniunt » frequentes; testificantur isti; P. Quintium non sti » tisse, & se stitisse quod vulgo dicunt, in iudicio non comparuisse. Satis igitur, in hoc ioco Anaxandridę, apparet translatio, & propotio, quasi dicerat, causa cecidistis ò uirgines, neque amplius nubere potestis, quia legitimus dies nuptiarum pertransiuit.

text.210 Καὶ τὸ Πολυεύκτου εἰς ἀποπληκτικόν τινα Σπεύσιππον, τὸ μὴ δύνασθαι ἡσυχίαν ἄγειν ὑπὸ τῆς τύχης, εὐ πεπαυρίσθαι τοῦτο διδεικνύον.

Et illud Polyeucti, in Speusippum quendam apoplexia laborãtem; eum non posse conquiescere, quamuis à fortuna in pentesyringa morbo colligatus esset.

COMM. Polyeuctus orator Athenienſis, in Speusippũ quendam attonitum hominem, & apoplexia laborantem, & tamen in Rep. tumultuantem, neque in aliqua certa sententia permanentem, ingenioſe iocatus est, dixit enim ita; quãuis a fortuna Speusippus iſte fit in pentesyringo colligatus, tamẽ adhuc quiescere nõ pot. tota uis ioci, & translationis est in eo, uocabulo Pentesyringum, quod erat genus uinculi, quo nocentes homines ita in carcere colligabãt, vt se mouere nullo modo possent, atque id ita fuit appellatum; quoniam erant in eo quinque foramina, in quæ caput, brachia, & pedes ita insererẽtur ut nullo modo se extricare, aut euadere possent, idem accidit ijs, qui apoplexia corripiunt. nã ita corpore stupent, ut se mouere non possint. aliquando vero totum corpus, aliquando pars una tantũ corporis, ut brachium, aut crus attonitum redditur ab apoplexia. páret igitur metaphora, & proportio. ut enim ij, qui in carcere sunt pentesyringo constricti, ita qui apoplexia debilitati sunt, mouere se nullo modo possunt. & tamen Speusippus, apoplexia correptus, animo quiescere non poterat. unde iocus intelligitur Polyeucti uenustissimus.

text.211 Καὶ Κηφισόδοτος τὰς τριήρεις ἐκάλει μύλωνας ποικίλους.

Et Cephisodotus triremes uocabat, pistrina uaria.

10 Apud veteres, serui qui grauiter deliquissent, in pistrinũ trudebantur, ut molas circumagerẽt, quam pœnam Simo ille Terentianus Dauo seruo minatur, at vero condemnati multi publicis triremibus affigebantur, ut remos impellerent, quemadmodum fit etiã nostro tempore. quare Cephisodotus facetè triremes uaria pistrina uocauit, quòd in triremibus remiges ita puniantur, vt in pistrino serui. Varia autem appellauit, quia triremes uariis picturis distingui solerent, atque hæc mea interpretatio magis eonuc nire uide tur, quam quod ait Victorius, ideo triremes à Cephisodoto pistrina dictas, quòd frumentum Athenas eomportarent. 20

COMM.

Ὁ Κύων δὲ τὰς καπηλίδας, τὰ ἀττικὰ φίδια. text.212

Cynicus autem cauponas uocabat Attica Phidia.

Diogenes Cynicus multis rationibus intemperantiam, & luxuriem Athenienſium insectabatur, Lacedæmoniorum autem parsimoniam suspiciebat, & continentes laudabat. Etant autem apud Lacedæmonios conuiuia publica, in quibus frequenter epulabantur, quæ Phiditia uocabantur, quod in eis parcè, ac temperatè cibum sumerent, nam φείδω parsimoniam significat, de quibus Cicero quinto Tusculanarum Quæstionum sic ait; Quid? victum Lacedæmoniorum in Phiditiis non ne uidemus? erant igitur Phiditia, » quasi scholæ sobrietatis, aut tẽperantiæ. Quamobrem facetissimè iocatus est in Athenienſes Diogenes Cynicus, qui dixit, cauponas esse Attica Phiditia. ut enim in Phiditiis Lacedæmonij frequenter epulabantur, ita Athenienses in cauponis. sed longe alia de causa; nam Lacedæmonii in Phiditiis epulabantur, ut temperantiã exercerent, Athenienses in cauponis, vt voluptati indulgerent. 30 40

COMM.

Αἰσίων δέ, ὅτι εἰς σικελίαν τὴν πόλιν ἐξέχεαν· τοῦτο γὰρ μεταφορά, καὶ πρὸ ὀμμάτων. text.213

Aesion uerò dixit, Athenienses in Siciliam ciuitatem effudisse: atque hæc quidem translatio est, & subiectio sub oculos.

Athenienſes quodam tempore bellum contra Siculos susceperẽt, ut eam insulam, ũ fieri posset, in ditionem suã redigerent. Sed infelicissimũ exitum habuerunt, vt copiosè Thucydides scribit, adeo vt omnes ferè milites eum ducibus calamitosè perierint. Isocrates ĩ oratione de Pace tradit in eo bello fuisse quadraginta millia Athenienſium, & ducentas sexaginta triremes. Vt nõ sine causa dixerit Aesion ciuitatem ab Athenienſibus in Siciliam fuisse effusam, quod Aesionis dictum (inquit Aristoteles) non tantum elegantem in se translationem habet, sed etiam rem oculis subiicit. Vt enim ex aliquo uase pleno uinũ, aut aqua effunditur, cum inuertitur, & cum murmure quodam, atque impetu liquor effluit, ita milites ex urbe Athenarũ in triremes, ut in Siciliam transmitterentur, cum tumultu discedebant, atq; ita hæc translatio, cum ciuitas effusa dicitur, ante oculos ponit.

50

Καὶ

tex.214 Καὶ ὥςπερ βοῶσαν τὴν ἑλλάδα. καὶ τοῦτο ῥόπον τινὰ, μεταφορὰ, & πρὸ ὀμμάτων.

Et illud, ita ut Græcia clamorẽ ediderit, quodammodo & translatio est, & subiectio sub oculos.

COMM. Hoc quoque dictum Aeſionis; ita vt Græcia clamorem ediderit, duplicem habet virtutem, nam & trãslationem habet egregiam, & rẽ quaſi oculis ſubiicit. facit enim vt Græciam, quaſi mulierem aliquam clamantem, & nſi lantem, uidere videamur. ex hoc loco poteſt intelligi nerum illud eſſe, quod ait in Oratore Cic. Metonymiam, quam Rhetores Hypallagen uocãt, & Abuſionẽ, & Allegoriam; ab Ariſtotele ſub translatione comprehendi. nam hæc eſt Hypallage, cum res, quæ continẽt, pro ea, quæ cõtinetur, uſurpatur, vt Græcia, pro Græcis hominibus. ſic Ennius,

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro hominibus, qui Africam incolunt; ſic dicimus, totam Italiam in armis eſſe; hoc eſt homines, qui in tota ſunt Italia.

tex.215 Καὶ ὥςπερ Κηφισόδοτος ἐλάμβανεν ἐκέλευε, μὴ πολλὰς ποιήσωσι τὰς συνδρομὰς ἐκκλησίας.

Et quemadmodum Cephiſodotus admonebat, ut caverent, ne multos hoſtiles concurſus facerẽt ipſius conciones.

COMM. Cephiſodotus, cum uideret Athenienſes multas turbulentè, & ſeditioſè concionesh abere, admonuit, vt cauerẽt, ne multos hoſtiles cõcurſus facerent, a congreſſu bellico ſumpta metaphora. ut enim in prælio, qui concurrunt, omni ope conantur hoſtem proſternere, & victoriam reportare, ita in concionibus Athenienſium unuſquiſque tumultuando nitebatur aliorum ſententiam infirmare, ſuam confirmare. de qua conſuetudine pro L. Flacco Cicero ſic meminit; Græcorum autem totæ Reſp. ſedentis concionis temeritate adminiſtrantur, itaque vt hanc Græciam, quæ iamdiu ſuis conſiliis perculſa, & afflicta eſt, omnem illa vetus, quæ quondã opibus, imperio, gloria floruit, hoc nno modo concidit libertate immoderata, ac licentia conciorum. cum enim in theatro imperiti homines rerum omnium rudes, ignariſque conſederant, tum bella inutilia ſuſcipiebant, tum ſeditioſos homines Reip. præficiebant, tum optime meritos ciues e ciuitate dilcebant. hoc eſt igitur, quod Cephiſodotus ſignificare uoluit. cum ecclelias, ſeu conciones Athenienſium appellauit θωρυβους, nam θωρυβος proprie ſignificat belli impetum, atque hoſtilem concurſum.

tex.216 Καὶ Ἰσοκράτης πρὸς τοὺς ἐν τοῖς πανηγυρικοῖς.

Et Iſocrates, apud eos, qui in celebribus conueniunt.

COMM. Iſocrates in oratione, quam ſcripſit ad Philippum, comparans ſcripta ſua cum Sophiſtarum orationibus, quas illi haberent in publicis celebritatibus, ait ſcripta ſua eſſe longè uariiora, quoniam (inquit) apud omnes, qui in conuẽtibus publicis concurrunt, verba facere, idẽ eſt, ac ſiquis apud neminem verba faceret, tota uis trãslationis, & proportionis plana eſt in eo uerbo, concurrunt. t x

Καὶ οὖν εἰ τῷ ἐπιταφίῳ. διὸ ἄξιον ἐᾶσαι τὴν ἑλλάδα τῷ τάφῳ τῷ ὑπὲρ τῶν ἐν Σαλαμῖνι πεπολιτευμένων; κείρασθαι τὴν ἀρετὴν αὐτῶν τῆς ἐλευθερίας. εἰ μὲν γάρ ἐστιν, ὅτι ἄξιον ἅμα ταφῆναι συγκατατάφῃ μνήμης τῆς ἀρετῆς, μεταφορὰ, καὶ πρὸ ὀμμάτων. τὸ δὲ τὴν ἀρετὴν τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν θεῖναι πνα ἔχει. tex.217 COMM

Et in funebri oratione, æquum eſſe, ut in ſepulchro, quo ſepelirẽtur ij, qui in Salamine occubuerint, Græcia ſibi capillum tonderet, quoniam una cum eorum uirtute etiam libertas Græciæ ſepeliebatur. nam ſi dixiſſet, æquum eſſe, ut Græcia lugeret, quod una cũ eis virtus ſepeliretur, eſſet translatio, & ſubiectio ſub oculos: cum verò dixerit, una cum eorum uirtute, etiam libertas Græciæ, eſt etiam quædam contentio.

COMM. Lyſias Orator ſubtiliſſimus, & uenuſtiſſimus orationem funebrem ſcripſit, in qua eos ornauit, qui miſſi à Corinthiis ad commune bellum totius Græciæ cõtra Perſas in Salamine fuerant interfecti. atque vt eorum uirtutem magis amplificaret, dixit, æquum eſſe, ut in eorum ſepulchro tota Græcia ſibi capillum tonderet, quoniã vna cum eorum uirtute Græciæ quoque libertas ſepeliretur. erat enim ea Græcorum conſuetudo, vt in funeribus propinquorum ſibi capillos tonderent, & eos in ſepulchro ponerent. Laudat autem vehementer Ariſtoteles hoc Lyſiæ dictum, quòd omnes eas virtutes habeat, quæ iucundã, & urbanam orationem efficiant, hoc eſt, translationem, energiam, & contentionem. Nam ſi tantum dixiſſet (inquit) æquum eſſe, ut Græcia lugeret, quòd vna cum eis virtus ſepeliretur, duas virtutes eſſe tamplexus, ideſt translationem, & ſubiectionem ſub oculos. nam virtutem ſepeliri translatio eſt, una cum mortuis militibus, eſt ſubiectio ſub oculos. videmur enim quodãmodo videre, copulatam cadaueribus Græcorum virtutem tumulari. ſed cum dixerit; una cum eorũ virtute, etiam libertas Græciæ ſepelitur, quandã etiam contentionem adiunxit, non quod virtus, & libertas ſint cõtraria, ſed quia quodammodo videntur eſſe diſtincta, atque oppoſita, cum virtus parere aliquando, & ſubiecta eſſe uideatur, libertas autem ſemper uelit eſſe ſuperior, ideo non ſimpliciter dicit Ariſtoteles, eſſe contentionem, ſed eſſe quandam contentionem.

Καὶ Ἰφικράτης εἶπεν. ἡ γὰρ ὁδὸς μοι τῷ λόγῳ δοκεῖ μέσον τῆς Χάριτος παραγαγεῖν δεῖ μεταφορὰ κατὰ ἀλλογίαν. καὶ τὸ δοκεῖ μέσον, πρὸ ὀμμάτων ποιεῖ. tex.218

Et quemadmodum dixit Iphicrates iter oratio-

nis meæ fiet per medias res à Charete gestas. hæc enim translatio est à proportione. & illud, per medium rem, oculis subycit.

COMM. Iphicrates cum esset uerba facturus de rebus à Charete gestis, ita proposuit; Iter orationis meæ fiet per medias res à Charete gestas. quæ locutio duas (inquit Aristoteles) virtutes habet, hoc est trãslationem ex proportione, cum dixit; Iter orationis, & subiectionem sub oculos, cum addidit per medium rerum gestarum, uel p medias res. fie enim res à Charete gestæ videtur diuidi, ficut ager ab iter agentibus quasi per medium diuiditur,

tex.219 Καὶ τὸ φαῦλα παρακαλεῖν τὰς κινδυνώδεις τοῖς κινδυνώδεσι βοηθήσοντας, πρὸ ὀμμάτων μεταφορά.

Et qui ita dixit: pericula conuocanda sunt, quæ periculis auxilium ferant, translatione utitur, quæ rem oculis subycit.

COMM. Dictum hoc incerti est auctoris, sed elegans, & uenustum. quoniam & translationem ex proportione continet, & rem subijcit oculis. cum enim aliqui sunt in maximis periculis constituti, nulla uia certior, aut expeditior est euadendi, quam si periculosè aliquid aggrediantur. qui igitur, ut periculum euitet, rem aliquam periculosam tentat, is dicitur pericula conuocare, quæ periculis auxilium ferant.

tex.220 Καὶ λυκολέων ὑπὲρ χαβρίου, οὐ δὴ τὴν ἱκετηρίαν ἐχρῶθην αὐτῷ τὴν ἐκόντα νῦν χαλκοῦν· μεταφορὰ γὰρ ἐν τῷ παρόντι, ἀλλ' οὐκ ἀεί, ἀλλὰ πρὸ ὀμμάτων. κινδυνεύοντων γὰρ αὐτῷ, ἱκετεύει τὸν ἄψυχον ὡς ἔμψυχον, τὸ ὑπόμνημα τῆς πόλεως ὂν.

Et Lycoleon pro Chabria; Neque eius æneam statuam reuerebimini, quæ vobis pro illo supplex est? translatio namque est in præsenti, sed non semper: verum semper est subiectio sub oculos. nã eo periclitante supplicat imago. itaque inanime fit animatum. quod est monumentum rerum à ciuitate gestarum.

COMM. Chabrias egregius fuit Atheniẽsium Imperator, is cum reus esset apud populum, Lycoleõ patronus eius, ac defensor, ut Athenienses ad eum absoluendum facilius incitaret, ita dixit; Neque ipsius statuam æneam reuerebimini, quæ vobis pro illo supplex est? quod est monumentum rerũ à ciuitate gestarum, quibus in verbis duæ sunt translationes, prior illa est, cum statuam supplicem appellat, quæ translatio (inquit Aristoteles) tantum est in præsenti tempore, hoc est dũ Chabrias esset in periculo constitutus, illo enim periclitante uidetur imago supplicare. itaque fit trãslatio ab animato ad inanime. nã inanimi statuæ sensus tribuitur, & hoc modo inanime fieri uidetur animatum. quamuis autem in præsenti tantũ sit trãslatio, tamen semper est subiectio sub oculos, quia semper imago Chabriam repræsentat. altera translatio est, cum statuam appellat monumentum rerum à ciuitate gestarum, hęc enim verba postrema sunt, cum illis primis Lycoleõtis coniungenda, licet Aristoteles docendi gratia se iunxerit.

tex.221 Καὶ παῖτα δόξαν μικρὰ φρονεῖν μελετῶντας· τὸ γὰρ μελετᾶν αὔξειν τί ἐστι.

Et, omni modo humiliter sentire meditantes. nam meditari quiddam est augere.

COMM. Verba sunt Isocratis in Panegyrico, ubi Persã cum educationem damnat, qui in conspectu Regis sui se prosternerent, & omni modo humiliter sentire meditarentur, atque mortalem hominem tãquam Deum adorarent, vt mirandum non sit, si postea tam ignaui, & timidi euaderent, qui, per petuæ seruituti addicti essent, vbi vero vis translationis sit, ipse declarat Aristoteles, nempe in eo verbo meditãtes. cum enim meditari propriè sit augere, tamen Isocrates transtulit ad contrariũ, hoc est ad diminutionem, cum ait, meditãtes humiliter sentire.

tex.222 Καὶ ὃτι τὸν νοῦν ὁ Θεὸς φῶς αὐτῷ ἐνέθηκε τῇ ψυχῇ, ἄμφω γάρ, φωτοῖ τι.

Et illud, Mentem Deus lumen accẽdit in animo. Vtrunque enim aliquid illustrat.

COMM. Cuius hæc sint verba non satis constat. Sed apertus tamen est sensus, & clara translatio ex proportione. Sicut enim lumen tenebras pellit, & aerem illustrat, ita mens in animo fulgorem suum explicat, & efficit, vt à cæteris animãtibus homo differat, itaque expulsis ignorantiæ tenebris rerum cognitionẽ adipiscitur. Deus enim (vt ait Plato in Timæo) mẽtem in animo, animũ conclusit in corpore. fortasse igitur hæc etiã trãslatio Platonis est, quam Aristoteles sine auctoris nomine ponit hoc in loco, nã omnino Plato vult mentem esse tanquam lumen quoddam fulgentissimum, quo totus animus illustretur. utrunq; enim (ait Aristoteles) hoc est & mens, & lumen aliquid illustrat. nam mens illustrat animum, lumen autem circumfusum aerem.

tex.223 Οὐ γὰρ διαλυόμεθα τοὺς πολέμους, ἀλλ' ἀναβαλλόμεθα. ἄμφω γάρ ἐστι μέλλοντα. καὶ ἡ ἀναβολὴ, καὶ ἡ τοιαύτη εἰρήνη.

Et Neque enim bella dissolnimus, sed differimus. ambo enim futura sunt, & dilatio, & eiusmodi pax.

COMM. Alind exẽplum ex Panegyrico Isocratis sumptum, vbi Græcos adhortatur, vt firmam, ac stabilem pacem inter se concilient, non autem morem, & consuetudinem eius temporis sequãtur, quo licet inter aliquos pax sanciretur, tamẽ erat instabilis, & paruo tẽpore durabat, hoc (inquit) non est bella dissoluere, sed differre. notat igitur Aristoteles trãslationem ex proportione in hoc exemplo; habent enim, ait dilatio, & eiusmodi

pax

aliquo modo similia, sed tamen quia nulla actio significeatur, ideo rem nequaquã oculis subiicit. primo etiam Ethicorum libro virum sapientem, ac fœlicem quadratum appellat, quod ea figura quocunque modo cadat, semper est recta. est igitur hæc translatio, tantum, quod siquis dicat, vt Isocrates ad Philippum scribens, qui florentem ætatis vigorem habeat, is actum exprimet, atq; ideo rem oculis subiiciet, nam florere quandam actionem significat.

tex. 229 Καὶ τὸ σὺ δ' ὥσπερ ἄφετον εἰρῆσθαι.

Et illud; Te vero tãquam solutum, & liberũ, actum continet.

comm. Ex eadem Isocratis oratione ad Philippum sunt hæc verba, quibus suadet Philippo, vt vniuersam Græciam, suam patriam existimet, quasi liber, ac solutus a legibus vnius ciuitatis, in his igitur verbis ait Aristoteles esse translationem, & energiam. translatio sumpta est à bestiis, quæ sine custode, quocunque voluerint, vagantur ali cui Deo consecratæ. Virgilius in tertio;

Læta boum passim campis armenta videmus,
Caprigenumq́ue pecus nullo custode per herbas.

Hinc ille Appii iocus in Luculli pecus. cũ enim premeretur Lucullus ab iis, qui à pecore eius de pasci agros publicos dicerent, nõ est (inquit) Luculli pecus illud, erratis, ego liberum puto esse, qua lubet, pascitur. est etiam energia, & subiectio sub oculos. cum enim solutũ, & liberũ dicimus, quandam actionem significamus.

tex. 230 Καὶ τὸ ἐλήλυθέ τισι ἐλλιμῶς ἀΐξαντες ποσὶ.

Et illud. Hinc concitati cum impetu Græci ruunt.

comm. Hic est senarius Euripidis ex Iphigenia in Aulide sumptus, quo declarat Græcos homines à Menelao propter iniuriam, qua illum Paris effecerat abducta Helena concitatos ad bellum cũ impetu proficisci. quo in versu duplicem esse virtutem ait Aristoteles, hoc est Metaphorã, & euergiam. sic enim subiungit.

tex. 231 Τὸ ἀΐξαντες, εἰρῆσθαι, καὶ μεταφορὰ.

Concitati enim energia, & Metaphora est.

comm. Concitati propriè dicuntur cursores in ipso currendi actu. quare eum milites ad bellum concitati dicuntur, translatio fit, quæ actionẽ ostendit.

tex. 232 Καὶ ὡς κέχρηται Ὅμηρος πολλαχῆ τῷ τὰ ἄψυχα λίαν δρᾷ τῆς μεταφορᾶς. εἰ πᾶσι δὲ τὸ εἰρῆσθαι ποιῆν, δῆλον ἔσται. οἷον, εἰ τύποις,

Αὐτὰρ ὁ δὴ δ' ἀπὸ δουρὸς κυλίνδετο λᾶας ἀναιδὴς.

καὶ,

Ἔπτατ' ὀϊστὸς,

καὶ,

Ἐπτήσσειν μύρμηκας.

καὶ,

Ἐν γαίῃ ἵσταντο λιταὶ ὁμφαὶ χροὸς ἄσαι.

καὶ

Αἰχμὴ δὲ σίγυνον διὰ σῦτο μαιμώωσα.

Hoc genere multis in locis Homerus vsus est. nam per metaphorã, quæ inanimata sunt, animata esse dicit. sed ex omnibus ea maximè probantur, in quibus actus exprimitur. sicut in illis;

Ille pudore vacans iterum lapis ima petebat.

&,—*Volat ecce sagitta.*

&,—*Cupiens attingere.* &,

Stant terræ defixa, optantq́; in corpore figi
Spicula. &,

At cuspis pectus pertransit plena furoris.

Trãslationibus, quæ rem oculis subiiciãt multis (inquit) in locis Homerus vtitur. nam sæpe rebus inanimatis sensum attribuit, vt trãslationẽ efficiat. illa verò præcipue laudari solent, & cæteris antecellere, quæ actionem aliquam præsefert. quorum e numero quinque ponit exempla. primum sumptum est ex undecimo Odysseę, vbi Homerus Syſiphi labores narrat, qui saxũ ingẽs volueret ad montis cacumen, sed cum ad summam partem peruenisset, ait Homerus;

Ille pudore vacans iterum lapis ima petebat.

Quo in versu non tantũ lapidi sensum, sed actionem etiam tribuit, eum dicat eum omni pudore vacare, & iterum ima petere. Alterum exemplũ ex tertio decimo Iliadis vbi ait, Volat ecce sagitta. nã sensum, & actionem sagittæ attribuit. Tertium exemplum ex eodẽ libro post quatuor versus etiam de sagitta, cum ait;

Cupiens attingere. sic enim loquitur quasi de re sensu prædita,

Quartum exemplum est in vndecimo Iliadis, de spiculis acutis, & ad bellum præparatis;

Stant terræ defixa, optantq́ue in corpore figi
Spicula.

Cum enim ait, Spicula optare, sensum, & motum illis attribuit. Quintũ exemplum est in decimo quinto Iliadis de hasta, quam Menelaus in hostem iaculatus fuerat, cui furorem, & impetũ poeta tribuit.

At cuspis pectus pertransit plena furoris.

tex. 233 Ἐν πᾶσι γὰρ τούτοις δῆλον τὸ ἔμψυχα εἶναι, εἰρῆσθαι φαίνεται. τὸ γὰρ αἰδεῖσθαι, καὶ μαίνεσθαι, καὶ πάλλεσθαι, εἰρῆσθαι.

In his enim omnibus, quoniam animata finguntur, actus apparet. nam pudore vacare, & furore quodam agitari, & alia sunt actus.

comm. In supradictis omnibus exemplis inest translatio, & subiectio sub oculos, quoniam inanimatis rebus sensus tribuitur, & actus exprimitur; vt pudore vacare, & furore quodam agitari. tales metaphoræ sunt etiam apud Virgilium frequentes, vt in nono;

Et fugit horrendum stridens elapsa sagitta,
Perq́ue caput Romuli venit, & cana tempora ferro
Trancit.— in primo Aeneidos.
—Furit æstus arenis

Item,

—Geminiq́ue minantur in cœlum scopuli.

Rursus in nono.

—Sed aura
Omnia discerpunt, & nubibus irrita donant.

Ταῦτα

tex. 234 Ταῦτα δὲ προσῆψε δι' τῆς κατὰ ἀναλογίαν μεταφορᾶς. ὡς γὰρ ὁ λίθος πρὸς τὸν Σίσυφον, ὁ ἀναισχυντῶν πρὸς ἀναισχυντούμενον.

Hæc autem inter se copulauit per translationem ex proportione: Sicut enim se habet lapis ad Sisyphum, sic impudens ad eam rem, cuius ipsum non pudet.

COMM. Has Homeri trãslationes laudat, quod ex proportione sint confectæ. nam lapidem illum, quo Sisyphus affligitur ideo vocat Homerus impudẽtem, quoniam sicuti se habet lapis ad Sisyphũ in eo affligendo, & vexando, ita homo impudẽs ad eam rem, cuius ipsum non pudet. eam enim arbitrio suo versat, & vexat. quod autem in vno exemplo declaratur, idem etiam in aliis intelligi potest. tales sunt etiam apud Virgiliũ multæ translationes, vt in secundo Georgicorum.

Miraturque nouas frondes, & non sua poma.

Sicut enim homines res nouas, & insolitas mirantur. sic arbor insita, cum nouas frondes, & alterius arboris poma producit, quasi rem insolitam mirari dicitur.

tex. 235 Ποιεῖ δὲ, καὶ εἰ δοκιμάσαις εἰκότ' ἂν εἶπε τὴν ἀψύχων ταῦτα.

Κυρτὰ φαληριόωντα, πρὸ μὲν τἄλλ', αὐτὰρ ἔπ' ἄλλα.

Κινούμενα γὰρ, καὶ ζῶντα ποιεῖ αὐτά.

Facit hoc etiam in imaginibus, quæ maximè excellunt. de rebus inanimatis;

Curuæ, albescentes nunc hinc nunc inde recurrunt.

Fingit enim omnia moueri, ac viuere.

COMM. Quod in translationibus sæpissimè facit Homerus, vt rebus anima carentibus sensũ, & actionem tribuat, idem etiam in eis imaginibus, quæ maximè laudantur, obseruare solet. quod intelligi potest ex eo loco, qui est in libro Iliadis decimo tertio, vbi cum impetum Troianorum in hostes exprimere vellet, similem eum esse dicit marinæ tempestati, quæ maximos fluctus concitet. vbi satis apparet imagines ab Aristotele vocari, quas cæteri similitudines, & comparationes vocant. quod autem notat Aristoteles hoc est, qđ Homerus in ea similitudine, siue imagine, quamuis de rebus inanimatis loquatur, vt de tempestatibus, & fluctibus, tamen fingit omnia moueri & viuere, atque illis actionem attribuit. Facit.n. vndas quasi viuẽtes partim antecedere, partim verò subsequi, & nunc in hanc partem, nunc in illam discutrete, vt hac similitudine, molius exprimat Troianorum impressionẽ in Græcos factã. cum igitur de vndis à vento concitatis loqueretur, ita dixit.

Curuæ, albescentes, nunc hinc, nunc inde recurrunt.

Quo versu animum atque actũ Homerus vndis affingit. hoc etiam Virgilius elegantissime facit in septimo cum ita de latino ait;

Vt pelagi rupes magno veniente fragore,
Quæ sese multis circumlatrantibus vndis
Mole tenet, scopuli nequiquam, & spumea circum
Saxa fremunt.

Nam & vndas latrare, dixit & Saxa fremere, quæ sunt animantium actiones.

Ἡ δ' ἐνέργεια, μίμησις. tex. 236

Est autem ipse actus, imitatio.

Hæc est ratio cur Homerus actum sæpe rebus inanimatis tribuat. quoniã poetæ proprium est res ipsas imitari. & tota ars poetica nihil aliud est, quam imitatio. vt in Arte poetica docet Aristoteles. & Horatius egregium poetam vocat dOctum imitatorem. actus autem est quædam imitatio. quare quoties poeta actum aliquem exprimit, tunc imitatur, & quod sibi proprium est, efficit. COMM.

Δεῖ δὲ μεταφέρειν, καθάπερ εἴρηται πρότερον, ἐκ τῶν οἰκείων, καὶ μὴ φανερῶν. tex. 237

Translationem autem ducere oportet (vt antea dictum est) à propinquis rebus, non tamen perspicuis.

Cum supra dictum sit oportere translationes à propinquis rebus ducere, quoniam quæ nimis longe ductæ sunt, delectare non possunt, nunc admonet, vt ne à rebus plane perspicuis, & ab omnibus cognitis ducãtur, quod enim vulgare est, & omnibus notum, mouere animum, nullo modo potest. quare media quædam via tenenda est, vt neque nimis longe ducatur translatio, neque à re notissima. COMM.

Οἷον, καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ τὸ ὅμοιον, ἐν πολλοῖς δὲ χουσι θεωρεῖν, δεξιόχου. tex. 238

Quemadmodum in Philosophia solertis, acutique hominis est, cernere, quid in rebus multum inter se distantibus simile sit.

Non cuiuslibet hominis est bene similitudines inter se comparare, sed solertis, & acuti ingenii. Sicut (inquit) in philosophia solet accidere, quamuis omnes res sæpe maximè arduæ sint, atq; difficiles, & plurimum inter se distantes, tamen ingeniosi viri ex vnius cognitione propter similitudinem aliquam in alterius cognitionem deueniunt. rudes autem, atque imperiti non ita facile videre possũt, quid in rebus simile, quid dissimile sit, itaque concludi etiam in translationibus inueniẽdis acuto ingenio, & prompto opus esse. COM,M.

Ὥσπερ Ἀρχύτας ἔφη παρ' αὐτὸν εἶναι διατιθεὶς, καὶ δῶμον. ἐπ' ἀμφοῖν γὰρ τὸ ἀδικούμενον καταφεύγει. tex. 239

Sicut Architas dixit, idem esse arbitrum, & aram, quoniam ad vtrunque is, qui iniuriam accepit, confugere solet.

Quis non intelligit quanta differentia sit inter arbitrũ, & altare? certè nemini dubium est, quin duæ res sint multum inter se distantes. & tamen Architas Tarẽtinus acuti vir ingenii tantã inter eas similitudinem excogitauit, vt eosdem esse diceret. cum enim quis iniuriam accepit, is vel ad homines, vel ad Deos confugere solet. Si ad homines, arbitrum quærit, qui de iniuria cognoscat, COMM.

gnoscat, & iniurium hominem puniat, si ad Deos, ad aram accedit, & humili deprecatione poscit, ut qui iniuriam intulit, debitas luat pœnas. Itaque hac ratione arbiter, & ara idem est.

tex. 240 Ἢ ἐπεὶ φαίη ἄγκυραν, καὶ κρεμάστραν τὸ αὐτὸ εἶναι· ἀμφω γὰρ ταυτό π. ἀλλὰ διαφέρει τῷ ἔνθεν, καὶ κάτωθεν.

Vel si quis dicat, anchoram, & cremastram idem esse, ambo enim idem efficiunt, sed in eo differunt, quod alterum infernè, alterum supernè pendet.

COMM. Alterum exemplum, quo declarat, quomodo similitudo in rebus multum inter se distantibus inueniatur, nã ab effectu similitudo sæpe reperitur. Vt in nauibus anchora seruatur, ut cum opus est nauca firmare, demittatur in mare, qua de causa dixit Virgilius.

— Tum dente tenaci
Anchora fundabat naues.

Cremastra verò vncus est multiplex, qui in domibus è lacunari pendet, ut in eo res aliquæ suspensæ conseruentur. quamuis interpres Aristophanis in Nubibus, dicat esse uas, quod suspenditur, ut in eo ciborum reliquiæ seruentur, sed utrunque significat. dicet igitur acutè, qui anchoram, & cremastram idem esse affirmabit. quoniam ut anchora naues tenet, ac firmat, ita cremastra res, quæ in ea suspenduntur. sed tamen hæc est differentia, quod anchora in parte inferiori naues tenet, & eas supra se habet. Cremastra vero supta collocata res habet infra se, quod continet.

tex. 241 Καὶ τὸ ἀνωμαλίσθαι τὰς πόλεις, εἰ πολὺ διέχουσι ταυτό· εἰ ἐμφασία, καὶ διαμάμισι τὸ ἴσον.

Et inæquales factas esse ciuitates, in multum distantibus rebus idem valet, nam & in superficie, & in potestate est æqualitas.

COMM. Sæpenumero accidit, vt vnum verbum in rebus plurimum distãtibus idem ualeat. quid enim tam distans est quam superficies, ab imperio, & potestate? & tamen cum dicimus ciuitates inæquales esse factas, vel de superficie, in qua sitæ sunt, vel dè potestate quam habent, intelligere possumus, quoniam æqualitas ad utrunque referri potest; dicitur enim superficies æqualis, & potestas æqualis. atque eadem ratione etiã inæqualis. Sensus igitur est apertissimus, quanuis Victorius falso putet locum esse deprauatum.

CAPVT XXVIII.

Quomodo vrbana fiat oratio ex deceptione ἐκ τῆ προσδοκιῶν, & quot modis ista fiat, ostenditur.

tex. 242 Ἔστι δὲ καὶ τὰ ἀστεῖα, τὰ πλείω δὲ μεταφορᾶς, καὶ ἐκ τῆ προσδοκιῶν. μᾶλλον γὰρ γίνεται σαφὲς, ὅτι ἔμαθε παρὰ τὸ οἰόμενος ἔχειν, καὶ ἔοικε λέγειν ἡ ψυχὴ ὡς ἀληθῶς, ἐγὼ δὲ ἥμαρτον.

Maxima vero pars vrbanorum dictorum à translatione, & ab errore proficiscitur. magis enim perspicuè res intelligitur, cum aliter quis existimabat. nam tunc animus secum dicere videtur, quam verum hoc est, sed ego decipiebar.

COMM. TAm pluribus verbis ostendit, quomodo vrbana dicta à translatione ducãtur. nunc addit etiam ab errore proficisci, cum auditor rem alio specta re putabat, quam postea declaratur. tunc enim (inquit) accidit, vt res apertius intelligatur, quã do de illa contraria erat opinio. secum enim auditoris animus ita ratiocinatur, hoc omnino verum est, at ego prius in errore uersabar. De hoc genere facetiarum sic ait Quintilianus libro sexto; Superest genus decipiendi opinionẽ, aut dicta aliter intelligendi, quæ sunt in omni hac materia, vel venustissima. Secundo de Oratore Cicero sic ait; Sed scitis esse notissimũ ridiculi genus cum aliud expectamus, aliud dicitur. hic no bismetipsis noster error risum mouet, quod si ad mistum est etiam ambiguũ, fit falsius. Pontidius, cum quidam ab eo petiisset, qualem existimaret eum, qui in adulterio deprehenditur, rardum respondit. at ille fortasse expectabat, vt improbũ, ac scelestum responderet. Cicero, sicuti scribit Quintilianus, cum improbum quendam, & mendicum laudare videretur, ita dixit; Quid huic abest, nisi res, & virtus? Domitius Aser de malo quodam Oratore, homo (inquit) in agendis causis optimè vestitus. talis est etiam arguta significatio, cum parua re, & sæpe verbo res obscura, & latens illustratur: vt, cum C. Fabricio P. Cornelius homo (ut existimabatur) auarus, & furax, sed egregie fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus Consulem fecisset, bello præsertim magno, & graui, nihil est, quo mihi gratias agas (inquit) si malui compilari, quam venire. hoc exemplum accommodatissimum est, ad id exprimendum, quod ait hoc in loco Aristoteles, nam poterat aliquis existimare Fabricium in gratiam cum P. Cornelio redijsse, quod illum consulem fecisset, sed, Fabricius dicto suo declarauit se non gratiæ causa, uerum causa Reip. quoniam illum fortem esse cognouerat, consulem fecisse, quamuis intelligeret hominem esse futacem.

Καὶ τῶ ἀποφθεγμάτων δὲ τὰ ἀστεῖά ἐστιν ἐκ τῆ tex. 243
μὴ, ὃ φησι λέγειν, οἷον τὸ τῦ Στησιχόρου, ὃν τέττιγες ἑαυτοῖς καμόθεν ἄσονται.

Quinetiam apophthegmata, ex eo sunt vrbana, quod aliud significant, quam verba dicant: vt illud Stesichori: cicadæ apud eos humi cantabunt.

Quædam sunt apophthegmata, hoc est breuiter, & scite dicta, quæ ideo sunt vrbana, & venusta, quoniam aliud uerbis ostendunt, aliud sensu significant, quæ vel per allegoriam, uel per ænigma proferuntur. quale est illud Stesichori poetæ dictum, de quo etiã in secundo huius operis libro mentionem fecimus, cum de sententia COMM.

loqueremur; Cicadæ apud eos humi cantabunt. voluit.n. eo dicto Stesichorus vastationē omniū rerum, & extremam ruinam significare, adeo ut non modo ædificia ulla, sed ne arbores quidem stantes relinquantur, atque omnia ita prosternā tur, & solo æquentur, ut cicadæ nihil habeant, quo insideant, sed humi cantare compellantur.

tex.244 Καὶ τὰ δ' ἐν τῇ μέλῃ δῆλα τὸ αὐτὸ ἦθος· μάθησις γάρ, καὶ λέξεται μεταφορά.

Et voces, quæ acutè formantur in ænigmata, propter eandem rationem iucundæ sunt, nam in eis est cognitio, & translatè dicuntur.

COMM. Rationem affert, quare sæpe accidat, ut ænigmata, atque obscurè dicta, eum intelliguntur, sint iucundissima, quoniam (inquit) animus, qui prius dubitabat, & errore quodam huc illuc trahebatur, postquam rem percepit, & clare intellexit, quodam modo quiescit, & voluptatem etiam ex trāslatione capit. Semper enim in ænigmate plures translationes contiuentur. apud antiquos erat ea consuetudo, ut proponerentur ænigmata soluenda, præmiaque ijs darentur, qui ingeniosius obscurè dicta fuissent interpretati. itaque pastor etiam ille Virgilianus aduersario tuo tale proponit ænigma.

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo
Tres pateat cœli spacium non amplius vlnas.

Ausonius ad Theonem scribens ita inquit;

Aut adsit interpres suus,
Aenigmatum qui cognitor
Fuit meorum, cum tibi
Cadmi nigellas filias
Milonis albam paginam,
Notasque furuæ sepiæ,
Gnidiosque nodos prodidit.

Nam videtur Ausonius tale ænigma Theoni proposuisse, ut diceret; Quæ essent, nigræ filiæ Cadmi, à nodis gnidijs in alba Melonis pagina, notis atræ sepiæ designatæ? quod quidem ænigma fuit à quodam Theonis socio declaratum, nihil enim aliud significat, quam literas in papyro scriptas. literæ uanque dicuntur Cadmi filiæ, quia Cadmus eas primus in Græciam tulit. alba Melonis pagina ipsa est papyrus. nā Melo fluuius est Nilus, in quo magna est papyri copia. nodi gnidij sunt Calami, nam in Gnido calami ad scribendum aptissimi nascuntur. notæ furuæ sepiæ est atramentum. nam sepia piscis atramentum habet pro sanguine; vnde Persius.

Nigra quod infusa vanescat sepia Lympha.

ex hoc genere illud est Ciceronis facetissimum dictum in Pletorium Fonteii accusatorem, cuius matrem dixit, dum vixisset ludum, postquā mortua esset, magistros habuisse. Dicebantur autem, dum uixit, infames fœminæ ad eam conuenire solitæ, post mortem, eius bona uenierūt.

Καὶ ὁ λέγεται Θεόδωρος, τὸ καινὰ λέγειν.

tex.245 *Iucundum est etiam, quod ait Theodorus nouas res dicere.*

COMM. Vulgari prouerbio fertur, omnia noua placere, quod etiam Homerus libro Odyssææ primo affirmat, qui ait eam cantionem hominibus esse iucundissimam, quæ nouissima fuerit. & rhetores admonent, ut quoties volumus auditores attentos reddere, pollicemur nos de rebus nouis uerba facturos, hoc Theodorus Bizantius uetus Sophista, de quo multis in locis Plato, & Cicero uerba faciunt, assuetabat, nempe iucundum esse res nouas dicere, quoniam omnibus mirè grata est nouitas, usque adeo, ut quotiescunque nobis uacat, nihil nobis suauius esse uideatur, quam noui aliquid audire, & obuios interrogemus, ecquid noui habeant?

Γίγνεται δ', ὅταν παράδοξον ᾖ, καὶ μὴ (ὡς ἐκεῖνος λέγει) πρὸς ἃ πάλαι ὑπῆρχεν δόξαι, ἀλλ' ὥσπερ οἱ ἐν τοῖς γελοίοις τὰ παραπεποιημένα. tex.246

Id autem fit, cum nec opinatum fuerit, atque (vt ille aiebat) priori opinioni minimè consentaneum, sed quemadmodum in ridiculis ea, quæ nouo modo conformantur.

COMM. Quia dixerat iucundum esse nouas res dicere, nunc ostendit, quo mōdo id fieri possit, nempe, si id, quod dicitur, inopinatum fuerit, hoc est contra illam opinionem, quam homines prius conceperant. id enim quoniam est admirabile, delectationem afferre solet, & hac de causa comœdiæ iucundæ sunt, quia semper inopinatos exitus habent. de hac re ita Cicero in partitionibus; Fit etiam suauis oratio, cum aliquid aut inuisum, aut inauditū, aut nouū dicas. delectat enim quicquid est admirabile. ubi notandum à Ciceróne dici admirabile, quod παράδοξον ab Aristotele vocatur. hinc totum exordium pro Quinto Ligario Cicero ducit per ironiam, vt Cęsarem exulantem reuocaret, & eius animum offensum iocando mitigaret. sic enim incipit; Nouum Crimen C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum protulit (inquit Aristoteles) hæc noua, & inopinata delectant, ut in ridiculis ea, quæ nouo modo cōformantur, & præter expectationem proferuntur, quale est illud Domitii Afri, quod supra diximus; Homo in agēdis causis optimē uestitus. hoc enim ultimum uerbum præter opinionem, & expectationem additum est, siquidem auditoris animus expectabat fortasse, vt diceretur, optimè exercitatus, aut aliquid tale in laudem. cū autem audit, quod non expectabat errore suo delectatus magnam iucunditatem percipit. Talis est illa narratio pro A. Cluentio de Cepasio maiore, qui oppianici patronus erat; Itaque cū callidissimè (inquit) se dicere putaret, & cum illa uerba grauissima ex intimo artificio depromsisset; Respicite Iudices hominum fortunas, respicite dubios, uariosque casus, respicite C. Fabricij senectutem: cum hoc respicite ornandæ orationis causa sæpe dixisset, respexit ipse ad C. Fabricius à subsellijs demisso capite discesserat, hic Iudices ridere, & quæ sequuntur.

Ὅσπερ ῥήματα, καὶ τὰ παρὰ χρῆμα σώματα. tex.247

Quod

Quod idem faciunt etiam cauillationes, quæ mutatis fiunt literis.

COMM. Sæpe ridiculi gratia in uno verbo mutantur aliquæ literæ, quæ paronomasia græco nomine vocatur, vel παράγραμμα, quæ res ideo delectat, quoniam præter opinionem, & expectationem plerúque accidit, ut cum pro nobili, dicitur mobilis, pro Oratore arator. Cicero secunda Philippica; En cur magister eius ex Oratore arator factus sit. primo libro ad Attieũ, triginta (inquit) fuerunt, quos fames, magis quam fama commouerit. Et in eodem libro de Pisone consule; Consul autem ipse paruo animo, & prauo, tantum cauillator genere illo morosо, & etiã sine dicacitate ridetur, facie magis quam facetiis ridiculus. De hoc genere Cæsar sic ait secũdo de Oratore, Alterum genus est, quod habet paruã uerbi immutationem, quod in litera positũ Græci vocant παρεγμασίαν, ut nobiliorem mobiliorẽ; Cato cum cuidam dixisset, eamus deambulatum, & ille, quid opus fuit, de? imo uero (inquit) quod opus fuit, te? aut eiusdem responsio illa; si tu & aduersus, & auersus impudicus es.

tex.247 Ἐξαπατᾷ γὰρ καὶ ἐν τοῖς μίξοις. οὐ γὰρ ὡς πρὸ ἀκούων ὑπέλαβεν.

Ἔστιν δ' ἔχων ὑπὸ ποσὶ χίμετλα:
ὃδ' ἄπο πίδιλα ἐρεῖν. τοῦτο δ' ἅμα λεγομένου, δεῖ δ' ἦλον εἶναι.

Hac in uersibus quoque decipit, ut;
Illis nanque pedes munibat pernio eunti.
Auditor enim putabat calceum uelle dici. Sed hoc oportet, statim ut prolatum est, perspicuum esse.

COMM. Hoc (inquit) quod in soluta oratione nos interdum iucunde fallit, nonnunquam etiam fit in uersibus, ut cum aliud expectamus, aliud dicatur. atque ita nobis noster gratus fit error. hoc autem confirmat Aristoteles exẽplo cuiusdam ueteris poetæ, qui uersum fecit in hunc sensum, ut nos uertimus;

Illi nanque pedes munibat pernio eunti.

Iocus enim est egregius. nam cum auditor expectaret, ut aliquod munimentum pedis proferretur, cum iam poeta dixisset, illi nanque pedes munibat, statim præter opinionem audiens verbum, quod sequitur, hoc est, pernio, suo errore commotus, in risum soluitur. Est enim pernio morbus quidam hyberno tempore propter frigus in pedibus præcipue puerorum nascens, & calces infestans. Græci χίμετλα nocant. Plinius ait rapum feruens impositum pernionẽs sanare. est igitur in eo ridiculum positum, quòd cum auditor putaret calceum uelle dici, quo pedes muniuntur, statim, præter opinionem suam, audit pernionem, quo pedes læduntur. Sed hoc genus facetiarum debet esse planum, atque perspicuum, ut statim intelligatur, cum prolatum fuerit. huius generis est illud Horatii carmen in Arte Poetica;

Parturient montes, nascetur ridiculus mus.

Cum enim eius carminis initium audimus, magnum aliquod prodigium expectamus, sed cum in ridiculum murem desinat, facere non possumus, quin rideamus.

Τὰ δὲ παρὰ γράμμα ποιεῖ, οὐχ ὃ λέγει λέγειν, ἀλλ' ὃ μεταῤῥύθμισε ὄνομα. οἷον, τὸ Θεοδώρου ὑπολαμβάνει Θρᾶτα εἶναι, οὐ δόξει ἀστεῖον εἶναι, εἰς Νίκωνα τὸν κιθαρῳδὸν, Θράττει σε. προσποιεῖται γὰρ λέγειν τὸ θράττει σε, καὶ ἐξαπατᾷ, ἄλλο γὰρ λέγει. διὸ μαθόντι ἥδυ. ἐπεὶ εἰμὴ ὑπολαμβάνει Θρᾶτα εἶναι, οὐ δόξει ἀστεῖον εἶναι. tex.248

Ridicula uero quæ fiunt mutatis literis, non id significant, quod dici uidetur, sed quod mutatum nomen significat. ut illud Theodori in Niconem Citharœdum Θράττει σε. fingit enim dicere Conturbat te, sed decipit, nam aliud dicit. quocirca iucundum est intelligenti. nisi enim Thracem esse existimaret, non urbanum dictum esse putaret.

Facetiæ illę, quę dicuntur à Græcis παρὰ γράμμα sunt quidem sæpenumero lepidæ, ac festiuæ, sed opus est acuto ingenio, atque ut auditor aliquo modo rem prius intelligat, neque enim id significant quod dici uidetur, sed quod inuersum, ac mutatum nomen significat. vt Theodorus Bizantius cum Niconem Citharœdum à quodam uexatum, acutè uellet irridere, quoniã ignobili genere materno ortus esset, quòd eum serua mulier Thracia genuisset; dixit; θράττει σε, quod dictum primo aspectu uidetur significare, cõturbat te. sed aliud uoluit dicere Theodorus. nempe eum, à Threicia matre genitum, atque ideo seruum, & ignobilem. nam in Græcia multi Thraces & mares, & fœminæ seruiebant, porro θράττα lingua Attica fœminam Threiciam, significat, verbum autem θράττω idem est, quod latinè cõturbo, quo uerbo cũ alij Græci scriptores tum etiam Plato utitur. totus igitur iocus est in mutatione unius literæ, seu dipthongi. nam si scribatur hoc modo; θράττει σε, significat, conturbat te, si uero ita θράττει σε, significat, Threicia mulier te. cui subintelligendum est genuit, aut peperit, atque hoc iucundum est ei, qui iam scit, Niconem citharœdum è Thracia muliere natũ, nisi enim (inquit Aristoteles) eum Thracem esse existimaret, neque dictum esse urbanum putaret. huic simile est, atque etiam (meo iudicio) lepidius, quo Cicero dicitur esse usus in quendã candidatum, qui esse coqui filius putabatur, quem cum uidisset prehensantem, & populi suffragia mendicantem, dixit. Ego quoque tibi fauebo. quo dicto videbatur Cicero suum illi fauorem polliceri, sed aliud intellexit, nempe eum esse coquum, nam eoquus in vocandi casu coque facit, quod in scribendo parum differt à coniunctione quoque. in pronunciando nihil.

COMM.

Καὶ τὸ βούλει αὐτὸν πίσαι. tex.249

Et illud, Tu vis ipsum πίσαι. COMM.

Hoc dictum eiusdem esse Theodori credideri̇m, quanuis Aristoteles non explicet, conuenit

cuim quodammodo cũ ſuperiore. nam videtur ſignificare, tu vis ipsu vexare, ac depopulari, ſed aliud acutius intellexit, nẽpe, vis ipſum inducere, ut Perſis faueat, & Græcorũ ſit proditor, ſicuti Pauſanias Lacedæmonius feciſſe legitur. nã πίρσαι modi eſt infiniti. à verbo πίρθω φ ſignificat uaſto, depopulor. quod ſi à nomine πίρσης, fingatur πίρσω verbũ, vel πιρσίζω, ut ſunt Græci in fingẽdis uerbis licentioſi, quod ſignificet Perſis faueo, ſicuti Demoſthenes dixit Pythiã φιλιππίζειν, ideſt, rebus Philippi ſtudere, ſtatim apparebit iocus ex ambiguo lepidus, & acutus. neq; obſtat, φ Ariſtoteles hoc in loco videatur loqui de ioeis, qui fiunt literarum mutatione, nõ autem de ijs, qui fiunt ex ambiguo, quoniam has duas ſpecies permiſcet Ariſtoteles, vt ſatis apparet ex ſubſequentibus. eſt enim etiam in ambiguis mutatio, ſi non literarum, at ſignificationis, cum unum uerbum poteſt duobus, aut pluribus modis intelligi, quod tamen unam habeat primariam ſignificationem. nam primo aſpectu uidetur pro illa primaria ſignificatione capi, ſed deinde per ioeum ad aliam inflectitur.

tex.251 Δεῖ δὲ ἀμφότερα προσηκόντως λεχθῆναι.

Sed aduertendum eſt, vt ambo conuenienter dicantur.

COMM. Qui falsè uult aliquem irridere, diligenter aduertere debet, ut quæ dicit in eum ambigue, bene conueniant, & in eius perſonam ambo cadant. alioqui res erit frigida, & inepta, ut exempli gratia, ſi Cicero diceret alicui nobiliſſimo uiro prehenſanti, Ego quoque tibi ſanebo, nullus fuiſſet riſus excitatus, neque urbanum dictum uiſum fuiſſet. uerum cum eſſet ſuſpicio, illum, qui prehenſabat, eſſe coqui filium. nihil eo dicto falsius, & feſtiuius exiſtimarũ eſt. Idẽ Cicero cũ Milonis accuſator identidem interrogaret, quo tempore Clodius occiſus eſſet, reſpõdit, ſero. cũ enim ſero duobus modis poſsit intelligi, utroq; modo eõuenienter dicitur, nã uel extrema diei parte, hoc eſt occidente ſole, uel tardè, cum lõgè prius interfici meruiſſet Clodius, iteliigi poteſt.

tex.252 Οὕτω δὲ καὶ τὰ ἀστεῖα, οἷον τὸ φάναι Ἀθηναίοις τὴν θαλάσσης ἀρχήν, μὴ ἀρχὴν ὄντα τῶν κακῶν, ὄνασθαι γάρ.

Sicut etiam in urbanis dictis, vt ſiquis diceret. Athenienſibus maris principatum, non fuiſſe malorum principium. quoniam eis utilitatem attulit.

COMM. Quod in ſcommatibus, & ſalſis dictis, quibus alicuius uitiũ acutè, & facetè perſtringitur, obſeruandum eſſe diximus, ut ambo conueniẽter dicantur, idem in omnibus urbanis dictis intelligendum eſt, in quibus ſæpenumero ex ambiguitate, & multiplici unius nominis ſignificatione, primum quidem auditor decipitur, ſed poſtea cognito errore ſuo delectatur, quod exemplo declarat Ariſtoteles apud Græcos quidem perſpicuo, ſed quod non ſatis cõmode latine uerti poteſt, nos utcũque adumbrauimus. nam ἀρχὴ duo ſignificat, hoc eſt, principium alicuius rei, & principatum. Athenienſes autem quodã tempore longè, lateque maris imperium tenuerunt. & quidam dicebant illud imperium fuiſſe Athenienſibus initium omnium malorum. ſi quis igitur (inquit Ariſtoteles) diceret, Athenienſibus maris ἀρχὴν, nõ fuiſſe ἀρχὴν malorum, quoniam eis utilitatem attulit, urbanum eſſet dictum ex ambiguo. quoniam ἀρχὴ primo ponitur pro imperio, deinde pro initio. huic ſimilis eſt illa exornatio, quam Cornificius traductionem uocat, eum idem uerbum modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo; Curam rem tam ſtudiosè curas, quæ multas tibi dabit curas? „ Item, amari iucundum eſt, ſi curetur, nequid in „ ſit amari. Item; ueniam ad uos, ſi mihi Senatus „ det ueniam. Sed qđ ait Ariſt. eſt, cum idem uerbum plura ſignificat, ut Cæſar Auguſtus, eũ qui dã araret loeum paternę ſepulturę, dixit, hoc ue „ rè eſt patrẽ colere. & apud Suetoniũ đ Nerone;

Quis neget Æneæ magna de ſtirpe Neronem,
Suſtulit hic matrem, ſuſtulit ille patrem.

Nam ſuſtollere modo ſignificat humeris ſuſtinere, ſicut Aeneas patrem ſuſtulit, modo interficere, ſicuti Nero matrem.

Ἢ ὥσπερ Ἰσοκράτης τὴν ἀρχὴν τῇ πόλει, ἀρχὴν εἶναι τῶν κακῶν. ἀμφοτέρως γὰρ ὀρθῶς ἂν ἀποφθῆναι τις ἱρῶν, τοῦτ' εἰρῆσθαι, ἢ ἐγνώσθη, ὅτι ἀληθὲς. τότε γὰρ τὴν ἀρχὴν φασὶν ἀρχὴν εἶναι, οὐδὲν σοφὸν ἀλλ' οὐκ οὕτω λέγει, καὶ μὴ ἀρχὴν ὡς ὁ εἶπεν ἀπόφηναι, ἀλλ' ἄλλως. tex.25

Vel quemadmodum dixit Iſocrates; principatum ciuitati fuiſſe malorum principium. nam utroque modo id dictum eſt, quod quiſquam dicit non exiſtimaſſet, & cognitum eſt eſſe verum. nam dicere principium eſſe principium, nihil habet, quod argutum ſit, verum non ita ait, neque principium idem dicit, quod iam dixerat, ſed alio modo.

Aliud exemplum ſuperiori ſimillimum, uel potius idem. nihil enim à ſuperiore differt, niſi quod in eo eſt negatio, quæ in hoc non eſt, alioquin idẽ eſt nomen, & eadem ambiguitas nominis. eſt autẽ in oratione Iſocratis ad Philippum, ubi de Lacedæmoniis loquitur, & ait eum non mẽtiri, qui dicat tunc ἀρχὴ malorũ fuiſſe Lacedæmoniis, quãdo ἀρχὴ maris acceperunt. tota uis urbanitatis eſt in uocabulo ἀρχὴ, quod (ut ſupra diximus) duo ſignificat, hoc eſt principiũ, & imperium. ait igitur Iſocrates; tunc malorũ principium fuiſſe Lacedæmoniis, quando maris principatum acceperunt. utroque ergo modo, hoc eſt & ſuperiore, enim diximus Athenienſibus, maris ἀρχὴ, non fuiſſe, ἀρχὴ malorum. & præſenti, cum dixit Iſocrates, tunc ἀρχὴ malorum fuiſſe Lacedæmoniis. quando ἀρχὴ maris acceperunt, id dictum eſt. quod auditor non exiſtimaſſet, & tamen cognitum eſt eſſe uerum. COMM.

nam

nam siquis simpliciter intelligat, principium esse principium, nihil erit, quod acutum, & vrbanũ existimari possit. verum Isocrates nõ ita sentit, neq; eũ secundo loco ponit ἀρχὼ, significat principium, quod iã dixerat, sed alio modo, hoc est in alia significatione, nẽpe imperiũ, ac principatũ. 01

tex.254 Ἐν ἅπασι δὲ τούτοις, ἐὰν προσηκόντως τὸ ὄνομα εἴπῃ, ὁμωνυμία, ἢ μεταφορά, τότε τὸ δέ, οἷον ἀνάχυτος, ἐκ ἀνάχυτος, ὁμωνυμίαν ἀπόφησι, ἀλλὰ προσηκόντως, εἰ ἀεὶ δίς.

In his enim omnibus, siquis nomen commodè protulerit, in quo vel translatio sit, vel ambiguitas, tũc bene sese habet. vt, Importunus nõ importunus, ambiguè dictum. verum commode semper fit, cum verbum iteratur. 20

COMM. Hæc vrbana dicta, quæ vel à translatione vel ab ambiguitate ducuntur, tunc laudari solent, quoties conuenienter proferuntur, vt exempli gratia, sit aliquis, qui proprio nomine vocetur, Importunus, & tamen sit modestus, ac verecundus. ita vt mores eius nomini non respondeant, vrbanè profecto, & facetè dicet, quicunque ita dixerit, Importunus non est importunus, neque enim hæc est contradictio, licet in nomine esse videatur. ita siquis nomine proprio vocetur, Victor, & in aliquo certamine sit inferior, ingeniosè, & vrbanè dicetur, Victor non victor. fit igitur semper commoda, & conueniens vrbanitas, cum ita verbum iteratur, sed diuerso sensu. vt Lepidus, non lepidus. Cãto, non Cato. quod idem etiam affirmando facere possumus, vt Cicero in diuinatione contra Verrem, Sed repente è vestigio Verres ex homine, tanquam aliquo Circeo poculo factus est Verres, redit ad se, atque ad mores suos. illud vero vrbanissimum pro A. Cluentio, ex ambiguo. Atque etiã ipse conditor totus negocij Guttam aspergis huic Bulbo. itaque minime amarus is visus est.

tex.255 Καὶ ἐκ μὴ γένοιτο μᾶλλον ἢ σε δεῖ, ξένος, ξένος. 40

Et illud; Ne fias magis hospes, quam oporteat, hospes.

COMM. Eandem uim habet dictum illud veteris poetæ, qui cum videret hospitem suum nimis esse verecundum, & modestum, admonuit, ne vellet esse magis hospes, quam hospitem esse deceat. in quo dicto, verbum hospes iteratur quidem, sed diuersa notione. nam primò vocat eum proprio nomine ὁ hospes, deinde admonet officij sui, ne fiat magis hospes, quam conueniat, hoc est ne velit uti nimia verecundia. nam licet hospitem deceat esse uerecundum, tamen omnibus in rebus, quod nimium, est uitiosum. 50

Ἢ οὐ μᾶλλον ἢ σε δεῖ, τὸ αὐτό.

tex.256 *Vel, Ne magis quam te oporteat, repetendo idem.*

COMM. Quod in superiore exemplo ualet (inquit) idem etiam in alijs ualere potest, cum idem verbum repetitur. ut, Ne uelis magis esse sapiens, quam te oporteat ὁ sapiens. Ne fias magis thetor, quam te oporteat ὁ rhetor. ne seuerius philosopheris, quam Philosophum deceat ὁ Philosophe. atque ita in cæteris erit urbanitas ex iteratione eiusdem uerbi, diuerso tamen sensu.

Καὶ οὐ δεῖ τὸν ξένον, ξένον ἀεὶ εἶναι, ἀλλὸ- tex.257
ξενον γὰρ καὶ τοῦτο.

Vel, Non decet hospitem semper esse hospitem. nam hæc quoque diuersa sunt.

Erit etiam urbana, ac festiua repetitio siquis COMM. dicat, Non decet hospitem semper esse hospitẽ. quamuis enim idem uerbum repetatur, tamen diuersa est significatio. itaq; ex multiplici unius uerbi notione fit urbanitas. ita, Non decet sapientem semper esse sapientem, quoniam interdum iocis animus est relaxandus. Non decet facetum semper esse facetum, quoniam in atrocibus rebus non est ioçandum.

Τὸ αὐτὸ δ' τὸ Ἀναξανδρίδε τὸ ἐπαγκάλλυον, tex.258
Καλόν γ' ἀποθανεῖν, πρὶν θανάτου ἄξιον.
ταυτὸν γάρ ἐστι τῷ εἰπεῖν. ἄξιον γὰρ ἀποθανεῖν, ἢ ὄντα ἄξιον ἀποθανεῖν, ἢ ἄξιον ἀποθανεῖν, μὴ θανάτου ἄξιον ὄντα, ἢ μὴ ποιοῦντα θανάτου ἄξια.

Hãc vim habet etiam illud Anaxandridæ celebre dictum,

Pulchrum est mori, morte antequam dignum geras. Nam idem est, ac si dixisset; Dignum est mori, quando quis non est dignus mori. Vel dignum est, mori cum, qui non sit dignus morte, vel, cum quis non facit, quæ morte digna sunt.

Eadem uis urbanitatis est in eo Anaxandri- COMM. dæ poetæ senario, qui à doctis uiris magnopere laudatur; Pulchrum est mori, morte antequam dignum geras. Quem uersum uehementer suspicit Aristoteles, cum propter egregiam sententiã, tum etiam propter uenustatem. itaque tribus modis uariat, & interpretatur, idem est (inquit) ac si dixisset, Dignum est mori, qñ quis non est dignus mori. Vel dignum est mori eũ, qui nõ sit dignus morte. Vel, cũ quis nõ facit, quæ morte digna sunt. Felix. n. ac beatus hĩ ille, qui sine crimine moritur, itaque pulchrũ existimabat esse Anaxandridas, eo tempore è uita excedere, cũ quis esset innocens; & probatis moribus, neque ullo prorsus flagitio uitam suam eõmaculasset. quæ sententia omnino christiana est. huc referri potest id, quod est in Somnio Scipionis apud Ciceronem; immo uero hi uiuunt, qui ex corporum uinculis, tamquam è carcere euolarunt, uestra uero, quæ dicitur uita, mors est, nam idem ualet, ac si dixisset, ij soli uiuunt, qui non amplius uiuunt, & qui uiuere dicuntur, ij non uiuunt. ita dicimus; Non moritur, qui pro patria moritur. Non uiuit, qui libidinosè uiuit. atque ita de cæteris.

Τὸ μὲν οὖν εἶδος τὸ αὐτὸ τῆς λέξεως τούτων. tex.259
ἀλλ' ὅσῳ αἱ ἐλάττοσι, καὶ αἱ πικτιμένως λεχθῆ, τοσούτῳ δοκιμεῖ μᾶλλον. τὸ δ' αὐτὸν, ὅτι ἡ μαθη-

σις δεῖ μὲν τὸ ἀντικεῖσθαι, μᾶλλον. δεῖ δὲ τὸ εἰ ὀλίγῳ, θᾶττον γίνεται.

Et forma quidem locutionis in his omnibus eadem est, sed quanto breuius, magisq; contrariè prolata fuerint, tanto venustiora fiunt. causa vero est, quia contraria res propè collocata melius intelliguntur, et breuitas temporis celeriorem gignit scientiam.

COMM. Exempla, quæ supra posita sunt, habent eãdẽ elocutionis formam. sed in hoc genere duo sunt aduertenda. primo, vt locutio breuiter absoluatur, deinde vt cõtraria proferantur. quãto enim breuius, & quanto magis contrariè fuerint prolata, tãto venustior, & iucundior erit oratio. cuius rei causa est, quia quoties contraria vicina statuuntur, & propè inter se collocantur, lõgè facilius alterum ex altero intelligitur. quod si breuis est verborum ambitus, & comprehensio, celerius ẽt percipitur. quoniam mens longitudine temporis nõ distrahitur. quam.n. iucunda est illa Ciceronis sententia? vestra vero, quæ dicitur uita mors est. nam & breuitatem habet, & repugnantiam. quod si dixisset, vestra vero, quæ dicitur uita, nõ est uita, maiorem ẽt venustatẽ habuisset. i hoc genere est facetissimus ille Marrialis versiculus, in quo breuitas est, & repugnãtia;

Qui rex est, regem Maxime non habeat.

tex. 260 Δεῖ δ' ἀεὶ παρεῖναι, ἢ τὸ πρὸς ὃν λέγεται, ἢ τὸ ὀρθῶς λέγεσθαι, εἰ τὸ λεγόμενον ἀληθὲς, καὶ μὴ ἐπίπλαστον.

Verum oportet, vt semper adsit, vel in quem dicantur, vel elegans dicendi ratio: siquidem id, quod dicitur, verum esse, non autem videri debet.

COMM. Duo potissimum in his urbanis dictis aduertenda sunt, alterum, ut in eum accõmodata sint, & bene conueniant, in quem dicta fuerint. alterum ut venustam, & elegantem uerborum structuram habeant. quod si hæc defuerint, neque verum esse videbitur id, quod dicetur, neque vrbanitas apparebit, sed inanis potius, & uulgaris erit oratio. Fabius Maximus, cum rogaret eum Salinator, vt memuisset opera sua se Tarentum recepisse, quid ni, (inquit) meminerim? Nunquã ego recepissem, nisi tu perdidisses. hoc dictum est urbanissimum, quoniam duas illas virtutes habet, nam & adest is, in quem verè dicitur, siquidem Tarentum amissum fuerat, cum esset in eo Salinator, & elegans est dicendi ratio, quæ constat ex contrarijs, recipere, & perdere.

tex. 261 Εἰ γὰρ ταῦτα χωρὶς ἦν. οἷον ἀποθνῄσκειν δεῖ, μηδὲν ἁμαρτάνοντα, ἀλλ' οὐκ ἄξιον· τὸν ἄξιον δεῖ γαμεῖν τὸν ἄξιον, ἀλλ' οὐκ ἄξιον, ἀλλ' ἐὰν ἅμα ἀμφω ἦ. ἄξιον γὰρ ἀποθανεῖν, μὴ ἄξιον ὄντα τοῦ ἀποθανεῖν.

Alterum enim eorum sine altero adesse potest, vt, Mori oportet nihil in vita peccantem, sed vrbanum non est. Dignam oportet dignum vxorem ducere, sed non vrbanum est. Sed si vtrunque simul habuerit. Dignum est mori, quando quis non est mori dignus.

Cum docuisset in vrbanis dictis duo esse cõsideranda, primo vt adiit, in quem dicantur, deinde ut sit elegans dicendi ratio. nunc ostẽdit hæc inter se frequenter separari, & alterum sine altero esse. verum tunc urbanum dictum appellari non potest, etiam si sit egregia sententia, aut ornata locutio. ut siquis dicat, Mori oportet, nihil in uita peccantem, grauis quidem erit sententia, & laudabilis, sed quia caret ea concinnitate, quæ in uerborum structura quæritur, vrbana dici non potest. ita siquis dicat, Dignam opoe tet dignum uxorem ducere. benè dicet, & sententiosè, sed non urbanè, cum autem utrunque simul coniungitur. ut in eo dicto; Dignum est mori, quando quis non est mori dignus, tunc magna statim apparet urbanitas. COM M.

Ὅσῳ δ' αἱ πλείω ἔχῃ, τοσούτῳ ἀξειότερον φαίνεται. οἷον εἰ καὶ τὰ ὀνόματα μεταφορὰ εἴη, καὶ μεταφορὰ τοιαδί; καὶ ἀντίθεσις, καὶ παρίσωσις, ἃ ἔχει εὐεργείαν. tex. 262

Quanto vero plura coniuncta habuerit, tanto fit vrbanior oratio, vt, si nomina translata fuerint, & ea translatione, quæ probata est, & contentio, & compar adhibeatur; & euidẽtiam habeat.

Multa sunt, quæ urbanam orationem efficiũt (ut iam supra demonstrauimus) quæ si coniungantur maiorem uenustatem habebunt, nam quanto plura ex eis oratio habuerit, tanto iucundior, atque urbanior euadet. Vt si translationes adhibeantur, præsertim eius generis, quod magnopere probatur, hoc est, quod a proportione ducitur. & si contraria contrarijs, paria paribus referantur, & si ita res exprimatur, ut oculis subiiciatur. talis est illa Ciceronis oratio de Stoicis pro L. Murena; Fuit enim quidam summo ingenio uir zeno, cuius inuentorum æmuli Stoici nominantur, huius sententiæ sunt, & præcepta huiusmodi; sapientem gratia nunquam moueri, nunquam cuiusquam delicto ignoscere, neminẽ misericordem esse, nisi stultum, & lenem, uiri nõ esse, neque exorari, neque placari, solos sapientes esse, si distortissimi sint, formosos, si mendicissimi, diuites, si seruitutem seruiant, reges. & quæ sequuntur. Quintil. li. 6. putat urbanitatem in dicendo, nihil aliud esse, quam detractis omnibus uitiis perfectam, & absolutam orationem, sic enim ait; Nam meo quidẽ iudicio, illa est vrbanitas, in qua nihil absonũ, nihil agreste, nihil inconditum, nihil peregrinum, neque sensu, neque uerbis, neque ore, gestuve possit deprehẽdi, ut non tam sit in singulis dictis, quam in toto colore dicendi. qualis apud Græcos atticissimus ille, redolens Athenarum proprium saporem. COM M.

CARNE

CAPVT XXIX.

Ad urbanitatem cõferre imagines ostendit, & quomodo tum bene cõficiãtur, tũ in illis peccetur docet. item de prouerbiis.

text. 263 Ἔστι δὲ καὶ αἱ εἰκόνες, ὥσπερ εἴρηται, ἐκ τοῦ ἄνω, ἀεὶ δύο ἐχομένων ἕτερον τινὰ μεταφοραί, οἷον ἢ ἀσπὶς φαμὲν φιάλη ἐστὶν Ἄρεως, καὶ τόξον φόρμιγξ ἄχορδος, οὕτω μὲν οὖν λέγουσιν οὐχ ἁπλοῦν. τὸ δ' εἰπεῖν τὸ τόξον φόρμιγγα, ἢ τὴν ἀσπίδα φιάλην, ἁπλοῦν.

Atque etiam imagines (vt semper antea dictum est) sunt excellentes quodammodo translationes. semper enim ex duobus constant, sicuti translatio, quæ fit ex proportione, vt clypeum dicimus esse Martis phialam, & arcum esse citharam sine fidibus. quæ cũ ita pronunciantur, non est simplex translatio, sed cum appellamus arcũ citharam, & clypeum phialam, tunc est simplex.

comm. NVNC ad imagines transit, de quibus iam supra copiosè dictum est. vt probet eas etiam multum valere ad orationis vrbanitatem. nam maior pars vrbanorum dictorum ex translatione ducitur (vt demonstratum est) atque imagines, sunt excellentes quodammodo translationes. itaque etiam ex imaginibus vrbana dicta plurima duci possunt. Quod autem imagines sint excellentes translationes, probatur ea ratione, quod illæ translationes, quæ à proportione ducuntur, maximè excellunt, vt declaratum est, & imagines semper ex duobus constant, sicuti trãslatio, quę fit ex proportione. quod duobus exemplis probat Aristoteles. nam si dicamus clypeũ esse Martis phialam, & arcum esse citharam siue fidibus, erunt duæ translationes ex proportione, quæ facile fieri possunt imagines, addito tantum simili tudinis aduerbio, vt clypeũ esse tãquam Martis phialam, & arcum esse tanquã citharam siue fidibus. Sed aduertẽdum est hoc in loco duplicẽ ab Aristotele poni translationem ex proportione, alteram nõ simplicem, alteram simplicem. nõ simplex est translatio, cũ vtrũque nomẽ ponitur, vt, clypeum esse phialam Martis, & arcum esse citharam sine fidibus. simplex autem est, cum vnũ tantum nomen, atque id translatè ponitur. vt si quis de clypeo verba faciens, dicat, affer mihi phialã Martis, aut arcũ intelligés, dicat, Da mihi citharam sine fidibus. Simplici translatione vsa est Cornelia Gracchorum mater, cum enim (vt scribit Valerius) Cãpana matrona apud illã hospita, ornamenta sua pulcherrima seculi illius ei ostenderet, traxit eam sermone quousque e schola redirent liberi, & hæc (inquit) ornamẽta mea sunt. quod si dixisset, hi liberi ornamenta mea sunt, non simplici translatione vsa fuisset.

text. 264 Καὶ εἰκάζουσι δὲ οὕτως, οἷον πθήκῳ αὐλητὴν, καὶ λύχνῳ ψηκαζομένῳ μύωπα. ἀμφω γὰρ συνάγεται.

Hoc autem modo fingunt imagines, vt simia tibicinem esse similem. & stillanti lucernæ luscio sum. ambo enim contrahuntur.

comm. Imagines quadam similitudine fingũtur, quę si benè fictę fuerint, valde sunt urbanæ, risumq; commouent, vt si quis tibicinem simiæ dicat esse persimilem. quoniam vt simiæ contracto corpore sedere solent manibus ad hos appositis, ita et tibicines dum tibias inflant, quodammodo simias imitari videtur. talis est ille versus Ennii.

Simia quam similis turpissima bestia nobis.

Vel, si quis luscioſum hominem stillanti lucernæ similem esse dicat. quia sicuti stillantis lucernæ contrahere ellychnium oportet, vt stillare desinat, & clarius luceat, ita luscioſus nisi palpebras contrahat, videre non potest. dicuntur autẽ luscioſi, uel myopes græco uomine, qui à primo ortu proxima quidem vident, remota vero lõgius non vident. Aristoteles in problematibus sectione trigesima prima tradit myopes licet nõ acute videant, tamen minutas literas scribere solere, quia palpebras in arctum contrahunt, atque ita exiens collectus uisus acutius uidet. ita etiam stillans lucerna, si contrahatur, vt stillare desinat, clarius lucet. De hoc genere sic ait Cæsar apud Ciceronem libro de Oratore secundo; Valde autem ridentur etiam imagines, quæ ferè in deformitatem, aut in aliquod uitium corporis ducuntur, cum similitudine turpioris, ut meum illud in Helmium Manciam, Iam ostendam cuiusmodi sis, cum ille, Ostende quæso, demonstraui digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico sub nodis distortum; eiecta lingua, buccis fluentibus, risus est commotus, nihil tam Manciæ simile visum est.

Τὸ δ' εὖ ἔχειν, ὅταν μεταφορὰ ᾖ, ἔστι γὰρ εἰκάσαι τὴν ἀσπίδα, φιάλην Ἄρεως. καὶ τὸ ἐριπὸν ῥάκει οἰκίας. καὶ τὸν Νικήρατον φαίαν Φιλοκτήτην τινὰ δεδηγμένον ὑπὸ Πράτυος, ὥσπερ εἴκασε Θρασύμαχος ἰδὼν τὸν Νικήρατον ἠτημένον ὑπὸ Πράτυος ῥαψῳδοῦντα, κομῶντα δὲ, καὶ αὐχμηρὸν ἔτι. text. 265

Bene vero sunt imagines, cum in eis est trãslatio. Licet enim per imaginem dicere, clypeum esse Martis phialam, & ruinã esse pallium attritum adificy, Et. Niceratum esse Philoctetem demorsum à Pratye, quẽadmodum Thrasimachus assimilauit eum, cum vidisset Niceratum à Pratye superatum in versibus heroicis adhuc sordidatum, & incompta coma.

Laudantur (inquit) imagines, quoties in eis apparet translatio, præsertim eius generis, quod à proportione ducitur. hoc autem tribus exemplis declarat. primum est illud; Clypeum esse Martis phialam, de quo iam supra dictum est, est enim metaphora à libero patre sumpta, quem gestare phialã poetæ tradunt, vt Mars clypeum gestat. Alterum est illud; ruinam esse pallium attritum ędificii, quæ à vestimẽto ducta est comm.

metaphora. ut enim pallium attritum non amplius usui est, ita neque domus ruinosa. Tertiũ est illud; Niceratum esse Philoctetem demorsum à Pratye: quæ, à serpente illo, qui Philoctetem momordit, translatio ducta est. vt enim Philoctetes à serpente demorsus in squalore, & sordibus diu vixit, ita Niceratus poeta superatus à Pratye in certamine carminum heroicorum, in mœstitia, & squalore vitam agebat. quem cum Thrasymachus sordidatum, & incompta coma, uidisset, facetè, & urbanè dixit, en Niceratus à Pratye demorsus, tanquam Philoctetes à serpente.

tex.266 Ἐν οἷς μάλις' ἐκπίπτουσιν οἱ ποιηταί, ἐὰν μὴ δῶ, καὶ ἐὰν δῶ οκιμῶσι, λέγω δ' ὅταν ἀποδιδῶσιν, Ὥσπερ σιλλίον οὖλα τὰ σιλλοφορεῖ Ὥσπερ Φιλάμμων ζυγομαχῶν τῷ Κορύκῳ. Καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα εἰκόνες εἰσίν, αἱ δ' εἰκόνες, ὅπου μεταφοραί, εἴρηται πολλάκις.

In quo genere maximè labuntur poetæ, nisi benè assimilauerint, etiam si aliter excellant. dico autem cum ita inquiunt;
Distorta, ut apium, crura præcedens gerit.
Sicut Philammon iuga gerens cum Coryco.
Atque huiusmodi cætera, quæ omnes sunt imagines. quod autem imagines sint metaphoræ, iam sæpe dictum est.

COMM. Docet periculosas esse imagines, atque similitudines, nisi quis eas bene tractauerit. nam poetæ, inquit, explodũtur, & exibilantur, nisi bene res assimilauerint, etiam si in aliis rebus fuerint excellentes. cuius generis duo ponit exempla, quæ licet imaginem & translationem contineant, tamen, quia non bene sunt assimilata, reprobantur, cuius autem poetæ sint, non addit. duo sunt uersiculi senarii, quorum ille prior.

Distorta, vt apium, crura præcedens gerit,

Neque enim videtur satis accommodata similitudo, ut qui tortuosa crura habeat, apio comparetur, cum alteri rei fortasse melius comparari potuisset. ut cornibus lunæ, quod Martialis fecit, eo uersu.

Cum sint crura tibi, simulent quæ cornua Lunæ.
Vel falci messoriæ, vel, hemicyclo.

Alter est ille,

Sicut Philammon iuga gerens cum Coryco,

In quo similitudo est, & translatio. hi duo Philãmon, & Corycus fuerunt athletæ fortes, & strenui, qui cum inter se contenderent, non facile alter alterum superabat. de Philammone meminit Demosthenes in oratione pro Ctesiphonte, de Coryco extat apud Græcos prouerbium, cum Coryco luctari, de iis, qui sumunt inanem operam, quasi corycus esset insupetabilis. ergo uerisimile est poetam de duobus inter se frustra contendentibus usum fuisse ea similitudine, ut diceret alterum cum altero ita contendere. Sicut Philammon iuga gerẽs cum Coryco. uerum translatio non uidetur accommodata, quam is poeta duxit ab equis, uel bobus eidem iugo copulatis. neque enim qui contendunt inter se, bene dicuntur iuga getere, vel, ut græcum verbum sonat, sub iugo contendere, sicut interdum boues indomiti faciunt, vt inter se contendant, & alter in alterum iugum reiiciat. hæc autem translatio magis conueniret in eos, qui eiusdem oneris socij uicissim alter onus illud in alterum reiicerẽt, quam in athletas inter se dimicantes. Sũt etiam (inquit) eiusmodi cætera apud poetas exẽpla, non satis probata, quæ omnia sub imaginibus continentur, imagines autem sunt translationes quædam, sicuti iam sæpe testati sumus.

Καὶ αἱ παροιμίαι μεταφοραὶ ἀπ' εἴδους ἐπ' εἶδός εἰσιν, οἷον ἂν τις ὡς ἀγαθὸν πρεισόμενος αὐτὸν ἐπαγάγηται, εἶτα βλαβῇ, ὡς ὁ Καρπάθιός φησι τὸν λαγώ· ἄμφω γὰρ τὸ ἐπιπλῆξον πεπόνθασιν.

tex.267

Et prouerbia sunt translationes à specie ad speciem: vt si quis domum compertet aliquid, vnde commodum speret, & ex eo postea damnum accipiat; Carpathius leporem. ambo enim id, quod dictum est, pertulerunt.

COMM. Prouerbia (inquit) etiam translationes sunt non ex eo genere, quo imagines, sed ab vna specie ad aliam, quod exemplo declarat. Si quis (inquit) rem aliquam domum suam afferat, tanquã utilem sibi futuram, & ex ea, pro utilitate, quam sperabat, ingens detrimentum accipiat, commode poterimus in eum dicere prouerbium illud; Carpathius leporem, quoniam ambo damnum acceperint ex eo, unde emolumentum sperauerant, originem huius prouerbii explicat Iulius Pollux libro quinto. Scribit enim olim in Carpatho insula nullos fuisse lepores. itaque Carpathii, cum illud animal esculentum esse intelligerent, & in obsoniis optimum, summo studio curarunt, ut unum par leporum in suam insulam importaretur, sed cum breui tempore, ut est animal fœcundissimum, magnopere multiplicassent, omnes fere fructus agrorum corrumpebant, vnde natum est prouerbium in eos, qui sibi ipsi malũ faciunt, & id quærunt, quod damnum afferat; Carpathius leporem. tale est illud; Capra gladium. Et illud; Ipse sibi malũ fontem reperit.

Ὅθεν μὲν οὖν τὰ ἀστεῖα λέγεται, ἐν δίῳ, χτέον εἴρηται τὸ ἄμπον.

tex.268

Vnde igitur vrbana dicta proferantur, & quamobrem adhibeantur, expositum est.

COMM. Conclusio, qua se iam satis multa de urbanitate dixisse ostendit, eum & unde ducãtur aperuerit, & causam attulerit, quamobrem adhibeantur in oratione. Sed antequam ab urbanis dictis discedat, nonnulla de superlatione uerba facit, quæ sæpe urbana est, & ingeniosas translationes continet, si opportune adhibeatur, alioquin esse puerilis uidetur.

CAPVT

CAPVT XXX.

De superlationibus, & quomodo differant ab imaginibus, & cui ætati maxime conueniant.

tex.269 Εἰσὶ δὲ καὶ αἱ ὑπερβολαὶ μεταφοραί. οἷον εἰς ὑπωπιασμόν, ὡς ὅτι γὰρ αὐτὸν εἶναι σύκα μίνων τάλαντον, ἐρυθρὸν γὰρ τὸ ὑπώπιον, ἀλλὰ τὸ πολὺ σφόδρα.

Quin etiam illæ superlationes, quæ probãtur quædam translationes sunt. Vt in eum, qui sugillationibus faciem commaculatam habeat; existimauisse tis eum esse mororum fisciñam. est enim quidam rubor in sugillatione. sed hæc locutio modum excedit,

comm. QVæ græco nomine vocatur Hyperbole, eam Cornificius appellat superlationem, quę est oratio superans veritatem alicuius augendi, minuendi ve causã. Vt Virgilius de equis Turni;

Qui candore niues anteirent, cursibus auras.

Quintilianus libro octauo uocat superiectionem ementientem, ut secũda Philippica; Vomens frustis esculentis gremium suum, & totum tribunal impleuit. Cicero in Topicis ita inquit; Aut aliquid, quod fieri nullo modo possit, augendæ rei gratia dicatur, aut minuendę, quæ ὑπερβολὴ dicitur. Aristoteles ait id genus hyperboles, quod probatur, esse translationem, quoniam sunt etiã hyperbolæ, quæ non probantur, vt infra declarabitur. probat autem illo exemplo; Quidã erat (inquit) qui faciem sugillatã habebat, & variis maculis subrubentibus inquinatam, de quo alius ita facete dixit; existimauissetis eum esse mororum fisciñam. nam in sugillatione quidam est rubor, qualis in moris apparet, quæ sanguinea videntur. vnde Virgilius in Bucolicis;

Sanguineis frontem moris, & tempora pingit.

Est igitur translatio, cum faciem sugillatam dicat esse mororum calathum, sed quia hæc locutio modum excedit, ideo nomen translationis amittit, & hyperbole nominatur. tradunt L. Syllam Dictatorem candida quidem facie fuisse, sed in ea crebras habuisse maculas rubras, vnde quidam maledicus Athenis dixit eum esse morũ farina respersum. De hoc genere Cæsar libro de Oratore secundo sic ait; Etiam illa, quæ minuendi, aut augẽdi causa ad incredibilem admirationem efferuntur, velut tu Crasse in concione, ita si bi ipsum magnum videri Memmium, vt in forum descendẽs, caput ad Fornicem Fabii demitteret. Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam, cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur; si quintum pareret mater eius, asinum fuisse parituram.

tex.270 Τὸ δὲ ὥσπερ τὸ, καὶ τὸ, ὑπερβολὴ τῇ λέξει διαφέρουσα, ὥσπερ φιλαμμων ζυγομαχῶν τῷ κορύκῳ, ὠφθη δ' αὐτὸν φιλαμμωνα εἶναι μαχόμενον τῷ κορύκῳ.

10 *Ὥσπερ σίλλινον ἅλως τὰ σείλη φορεῖ.*
ὠφθη δὲ οὐ σείλη. ἀλλὰ σίλλινα ἴχειν οὕτως φύλλα,

Imago uero, in qua dici solet, tãquam hoc, aut illud, superlatio est, quæ dicendi genere tantum differt; ut

Sicut Philammon iuga gerens cum Coryco.
Putauissetis omnino ipsum esse Phil ãmonem cũ Coryco dimicantem.
Distorta, ut apium, crura procedens gerit,
Putabam eum, nõ crura, sed apia habere, adeo distorta sunt.

20 Imagines, & superlationes genere dicendi tantum inter se differre ostendit, atque ideo esse facile, ex imaginibus superlationes facere, cũ omnis imago sit quædã superlatio, nisi quod in imagine dicitur tanquam hoc, aut illud, est enim in ea semper aliquod similitudinis aduerbiũ (vt supra docuimus) quod in superlatione adimitur. hoc autem duobus exemplis probat, quę iam supra declarata sunt. hæc est (inquit) imago, quam uis non ex optimo genere;

comm.

Sicut Philammon iuga gerens cum Coryco.

30 Quæ facile conuerti in superlationem hoc modo potest; Putauissetis omnino ipsum esse Philãmonem cum Coriço dimicãtẽ. ita illa est imago;

Distorta aut apium crura procedens gerit,

Sed in superlationem uertitur hoc modo; Putabam eum non crura, sed apia habere, adeo distorta sunt. tale est illud Virgilii,

—Credas innare reuulsas, Cycladas.

Ita si dixisset Cicero de Verre; Versabatur in Sicilia, non tanquam Dionysius ille, nec Phalaris, sed tanquam nouum quoddam monstrum ex uetere illa immanitate, Imagine fuisset usus. sed cũ illud tanquam dimiserit, & hoc modo rem amplificauerit; versabatur in Sicilia longo interuallo, non Dionysius ille, nec Phalaris, tulit. n. illa quõdam insula multos, & crudeles tyrannos, sed nouum quoddam monstrum ex uetere illa immanitate, quæ in ijsdem versata locis dicitur; ex imagine, superlationem fecit.

tex.271 Εἰσὶ δὲ ὑπερβολαὶ μειρακιώδεις. σφοδρότητα γὰρ δηλοῦσιν, διὸ ὀργιζόμενοι λέγουσι μάλιστα.

Οὐ δ' ἔμοιγε τόσα δοίη ὅσα ψάμαθός τε, κόνις τε.

Κούρῃ δ' οὐ γαμέω Ἀγαμέμνονος, ἀγλαϊηλα,
Οὐδ' εἰ χρυσείῃ Ἀφροδίτῃ κάλλος ἐρίζοι,
Ἔργα δ' ἀθλοσύνης γλαυκώπιδος ἰσοφαρίζοι.

Habent autem superlationes iuuenile quiddã, vehementem enim animi motum indicant. itaq; irati præcipuè superlationibus utuntur.

Non mihi si tam multa daret, quam magnus arẽnæ est,
Pulueris & numerus.—
Omnino uxorem nõ ducam Agamemnone natã,
Quamuis ingenio sapientem Palladæ uincat,

Et pulchrâ Veneri præstanti corpore certet.

COMM. Superlationes (inquit) iuuenili ætati præcipuè conueniunt, quoniam vehementem animi motũ indicant, qui ferè in iuuenibus esse solet, vt in 2. lib. dictũ est. & hæc (inquit) de causa, qui irati sũt, propter vehemẽtem animi commotionem superlationibus vti consueuerũt. vt Achilles apud Homerum li. 9. Illiadis, Agamemnoni iratus eius munera contemnit, & ait;

Non mihi si tam multa daret, quã magnus arenæ est
Puluueris & numerus.

Posset animum meum mitigare, & eum Agamẽnone in gratiam redire. & quia legati præter ingentia munera, quæ Agamemnon Achilli promittebat, addebant etiam Agamemnonem decreuisse sibi Achillem generum ascisceré; & filiam suã illi in matrimonium dare, respondet Achilles iratus;

Non ducã vxorẽ, mihi crede, Agamemnone natam,
Quamuis ingenio sapientem Pallada vincat,
Et pulchra Veneri præstanti corpore certet:

Huiusmodi igitur superlationes iratis cõueniũt, & iis qui hostili animo quempiam insectantur, vt
» Cic. 2. Philippica; Quæ Charybdis tã vorax? Cha
» rybdim dico quæ si fuit, fuit animal vnum. Ocea
» nus medius fidius vix videtur torres, tã dissipa
» tas, tã distantibus in locis positas, tam cito absor
» bere potuisse. conueniunt etiam laudatoribus in
terdum superlationes, vt pro Cor. Balbo Cic. de
» Pompeio; Qui tot habet triumphos, quot oræ
» sunt, partesque terrarum, tot victorias bellicas,
» quot sunt in rerum natura genera bellorum, &
pro L. Man. eodem. Qui sæpius cũ hoste conflixit,
» quam quisquam cum inimico concertauit: plu-
» ra bella gesserit, quam cæteri legerunt, plures pro
» uincias confecit, quam alii concupiuerunt: præ-
terea sæpe in perorationibus, & miserationibus
superlationes adhibentur, vt pro Milone; O cer-
» ram illam beatam, quæ hunc virũ exceperit, hãc
» ingratam si eiecerit, miseram si amiserit. neque
tantum in augendo, sed etiam in minuendo sup
lationes fiunt, vt Virgilius,

Vix ossibus hæret. pro Milone; vulnus in late
re, quod acu punctum videretur, pro ictu gladia
toris putari.

tex.272 Χρῶνται δὲ μάλιστα τούτῳ οἱ ἀττικοὶ ῥήτορες. διὸ σφοδρότερον λέγειν ἀπρεπές.

Hoc genere maxime utuntur Attici oratores. Quare senem uti superlatione minime decet.

COMM. Atticos oratores reprehendit, quòd in superlationibus nimis iuueniliter exultarent, cum ea res grauitatẽ non habeat, nisi quando causa ipsa postulare videtur. itaque neque senẽ hominem uti superlatione decet. quoniam sedatum, & trãquillum ab omni perturbatione animum senex habere debet, superlatio vero vehementem animi motum indicat. hæc quidem est Aristotelis sẽtentia, sed nos videmus optimum dicendi magistrum Ciceronem frequentissimè superlationibus vtentem, non tantũ in eis orationibus, quas iuuenis habuit, sed etiam in Philippicis, quas iã senior conscripsit, quod quidem optima ratione factum à Cicerone putamus. cum enim vis oratoris omnis (vt in octauo libro ait Quintilianus) in augendo, minuendoque consistat, & hyperbole ad vtrunque maximè sit accommodata, consectarium est, vt hyperbole sit oratoris maximè propria, & ab eo frequenter vsurpanda, quotiescũq; vult aliquid vel augere, vel minuere, neq; interest vtrum orator sit senex an iuuenis, quoniam hæc exornatio semper est illi accommodata. verum est, quòd iuueni magis conueniat exultare, & liberius euagari oratione, quod senex cauere debet, eius ætas iam deferbuit, & hoc est fortasse, qđ ait Aristoteles.

CAPVT XXXI.

De varietate elocutionis, & illius diuisionibus, necnon quomodo per actionem sit illa varie commutanda.

tex.273 Δεῖ δὲ μὴ λελῆθέναι, ὅτι ἄλλη ἑκάστῳ γένει ἁρμόττει λέξις. οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ γραφικὴ, καὶ ἀγωνιστικὴ, οὐδὲ δημηγορικὴ, & δικανική.

Illud vero non oportet ignorare, in unoquoq; genere diuersim esse locutionem, neque enim ea dẽ est locutio, qua aliquid scribimus, & qua in contentionibus utimur. neque ea, quæ ad deliberationes pertinet, & qua iudicia tractantur.

COMM. NVnc ĩrem aggreditur à Cicerone in oratore ad Brutum copiosè, & diligentissimè tractatã, hoc est nõ omnibus dicendi generibus eandẽ locutionem, atque eundem stylum cõuenire, sed in vnoquoque genere diuersam esse locutionem oportere. Sed aliter tractat hunc locum Aristoteles, aliter Cicc. quamobrem in præsentia sententiam Aristotelis sequemur. Duplicem igitur orationem facit Aristoteles, alteram à forensibus causis remotam, qua aliquid scribimus, & literarum monumentis mãdamus, quod Cicero, æquabile, & temperatum orationis genus appellat, Aristoteles γραφικὸν λέξιν, alteram in forensibus cõtrouersiis positam, quæ ἀγωνιστικὴ vocatur, & deliberationes, atq; iudicia eõtinet, quã distinctionẽ etiã Cicero posuit in proœmio librorũ de offic. cũ ita inquit; Et id quidẽ nemini » video Græcorũ adhuc contigisse. vt idem vtroq; » in genere laboraret, sequereturque & illud fortasse » dicendi, & hoc quietũ disputandi genus. Porro illa oratio, quæ in contentionibus versatur, duplex est, δημηγορικὴ, id est concionalis, vel deliberatiua, & δικανικὴ, id est iudicialis, quæ duo genera diuersam etiam locutionem requirunt.

tex.274 Ἅμφω δὲ ἀνάγκη εἰδέναι. τὸ μὲν γὰρ ἧττον ἀλλήλοις ὁμιλεῖν ὑπισχνεῖσθαι. τὸ δὲ, μὴ ἀναγκάζεσθαι, καταισχύνη, εἰ τι βούλεται μεταδοῦναι τοῖς ἄλλοις ὅπως σκάζουσιν οἱ μὴ ὑπισχνούμενοι γράφειν.

Verum utrunque genus scire oportet, alterum enim

enim efficit, ut emendatè loqui sciamus, alterum nequis tacere cogatur, cum alijs quippiam impartiri cupit. quod ijs accidit, qui scribere nesciunt.

COMM. Necesse est (inquit) vt quicunque nomen aliquod in literis, atq; in ciuilibus negociis assequi vult, vtrunque genus teneat. duo sunt enim præcipua viri ciuilis officia, hoc est, loq, & scribere. Sed in illo forensi genere, quo deliberationes, & iudicia tractantur, opus est, vt emendatè loqui sciamus, alioqui ridetur, & exploditur Orator, qui vel barbare, vel impolitè loquatur. huic autē generi satisfacere potest, etiam qui rectè scribere nescit. quoniam in deliberationibus, & iudicialibus controuersiis non requiritur accurata scriptio, sed satis est argumentis, voce, & actione præcellere, sicut apud Græcos Demades, qui licet esset doctrinarum ignarus, tamen inter præcipuos Oratores habitus est. at uero qui scribendi rationē non tenet, is quamuis in dicendo multum valeat, & disertissimus sit, tamen cū aliquid vel absentibus, vel posteris impartiri cupit, id efficere nullo modo potest, sed tacere cogit. quare qui in aliquo numero esse vult, is vtrunque summo studio persequi debet, vt, & emendate loqui, & recte scribere discat.

tex.275 Ἔστι δὴ λέξις γραφικὴ μέν, ἣ ἀκριβεστάτη. ἀγωνιστικὴ δέ, ἣ ὑποκριτικωτάτη.

Dicendi genus, quo aliquid scribimus, esse debet exquisitissimum, quo vero in contentionibus utimur, ad actionem aptissimum.

COMM. Docet quomodo inter se differant scriptura, & forensis dictio. Scriptura (inquit) exquisitissima esse debet, vt nihil habeat ociosum, nihil redūdans, aut imminutum. de qua re sic ait Crassus primo de Oratore; Caput autem est, quod (vt verè dicam) minimè facimus, est enim magni laboris, quem plerique fugimus, quam plurimum scribere. Stylus optimus, & præstantissimus dicendi effector, ac magister est. neque iniuria. nā si subitam, & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facile vincit, hanc ipsam profectò assidua, ac diligens scriptura superabit. Dictio autē forensis debet ad agendum esse aptissima. quo animos audientium commouere facile possit, & excitare vel ad iram, vel ad misericordiam, vel ad odium, vel ad beneuolētiam, quod ipsa actione, & pronunciatione boni oratores maxime cō sequi solēt. actio vero dicitur à Græcis ὑπόκρισις, cui primas, secundas, & tertias Demosthenes tribuisse dicitur, cum esset interrogatus, quid in eloquentia præcipuum esse existimaret. hac de causa vult Aristoteles, forensem dictionem, esse ὑποκριτικωτάτην, id est maximè accommodatam ad actionem.

tex.276 Ταύτης δὲ, δύο εἴδη. ἣ μὲν γὰρ, ἠθική, ἣ δὲ παθητική.

Sed huius duæ sunt species, quarum altera ad mores, altera ad motus animi pertinet.

Dictionis forensis duas species facit. quarum vna pertinet ad mores effingēdos in oratione, & appellatur, ἠθική: altera ad animos vehementius commouendos, & παθητικὴ dicitur. de quibus ita scribit in Oratore Cicero; Duo sunt, quæ bene tractata ab Oratore admirabilem eloquentiā faciant, quorum alterum est, quod Græci ἠθικὸν vocant ad naturam, & ad mores, & ad omnem vitæ consuetudinem accommodatum. alterum, quod iidem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi, & cōcitātur, in quo vno regnat oratio. Illud superius come, iucundum, ad beneuolentiam conciliandam paratum, hoc vehemens, incensum, in citatum, quo causæ eripiuntur, quod cum rapidè fertur, sustineri nullo modo potest. COMM.

Διὸ καὶ οἱ ὑποκριταὶ τὰ τοιαῦτα μᾶλλον ἁρμόττουσι, καὶ οἱ ποιηταὶ τοὺς τοιούτους. tex.277

Atque ideo histriones huiusmodi fabulas potissimum exquirunt, & poetæ tales histriones desiderant.

Histriones, quorum omne studiū est in agendis, & recitandis fabulis, vt magis artem suam, & ingenium ostentare possint, eiusmodi tragedias, & comœdias exquirunt, & libētet agunt, in quibus illa duo vident eminere, hoc est ἠθικὸν, & παθητικὸν. alterum, vt mores omnium ætatum, ordinum, & fortunarum in agendo bene spectātium oculis subiicere valeant. alterum, vt commouere spectatores, & quomodocunque voluerint afficere possint. Itaque etiam ipsi poetæ fabularū auctores tales desiderant histriones, qui in agendo præcellant. de hac re sic ait M. Antonius secūdo de Oratore; Quid potest esse tam fictum, quā versus, quam scena, quam fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse vidi, cum ex persona mihi arderet oculi hominis histrionis viderentur, & paulo post, Quæ si ille histrio quotidie cum ageret, tamen rectè agere sine dolore nō potetat, quid Pacuuium putatis in scribendo leni animo, ac remisso fuisse? fieri nullo modo potuit. COMM.

Βαρύζονται δὲ οἱ ἀγαλματοποιοὶ. οἷον χαιρήμων. ἀκριβὴς γάρ, ὥσπερ λογογράφος, καὶ Λυκύμνιος τῶν διθυραμβοποιῶν. tex.278

Probantur autem ij poetæ, qui etiam in legendo delectant, vt Charemon, qui diligens est, non aliter atque orationum scriptor. & Lycimnius ex eorum numero, qui Dithyrambici dicuntur.

Aliqui poetæ tantum in scena placēt. sed cum eorum fabulæ domi leguntur, leues, & frigidæ videntur, de quorum fabulis ita Horat. COMM.

Hæc placuit semel. aliqui vero non tantum in scena delectant, sed etiam cum leguntur, atque hi præcipuè probantur, de quibus Horatius.

—Hæc decies repetita placebit. duos autē laudat Arist. quod etiam in legendo delectent, Charemonem, quia diligens sit in scribendo, neque minus exquisitè scribat, quam ij solent, qui orationes componunt, & Licimnium, quia magno,

&

& elato ſtyle utatur, & formam dicendi grandē, & exaggeratam ſequatur, vt Dithyrābici poetæ ſolent. ita nos Terentium commēdare poſſumus quod elegantiſsimè ſcribat, & ſummā artem adhibeat, in exprimendis moribus, & affectionibus eorum, quos loquentes facit.

tex.279 Καὶ παραβαλλόμενοι, οἱ μὲν, τῇ γραφικῇ ἐν τοῖς λόγοις ἔοικοι φαίνονται. οἱ δὲ ῥητόρων δεξάμενοι, ἰδιωτικοὶ ἐν ταῖς χερσὶν. ἅμα δὲ ὅτε, ἐν τῷ λόγῳ ἁρμόττει.

Quod ſi inter ſe comparentur orationes; quæ ſcriptæ ſunt, in contentionibus humiles, angustæq; videtur: quæ vero bene habitæ ſunt, cum in manibus ſumūtur, ſimiles ſunt imperitorum orationibus. cuius rei cauſa eſt, quod in contentionibus ea conueniunt.

COMM. Nunc comparat inter ſe ſcripturam, & dictionem forenſem, & ait ſæpe euenire, vt quod in ſcripta oratione placet, & præclarum eſſe videtur, id in forēſibus actionibus minime probetur, ſed humile, & anguſtum eſſe videatur, quod autem placet in dicendo, cum inter ſe contendunt oratores, id ſi forte ſcribatur, & remiſſo illo impetu legatur, modicam habeat gratiam, ſed potius ſimile ſit imperitorum hominum orationi. cuius rei cauſam eſſe ait, quod in contentionibus, dum clamant, & vociferantur Oratores, illa conuenire videntur, ſed cum animi ſedati ſunt, non amplius conueniunt. Itaque ſcriptæ orationes ideo non probantur in foro, ac iudicijs, quia neq; neruos, neque aculeos oratorios, ac forenſes habēt nihil iratum, nihil inuidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil aſtutum, & hoc ideo fit, qđ ſedato, non incitato animo ſcribūtur. tales fere ſunt Iſocratis orationes, quæ licet politiſsimæ ſint, & iucundiſsimæ, neruis tamen oratorijs carent. illæ verò, quæ ſine ſcripto habentur in forenſibus cōtrouerſiis, dum ardent animi perturbationibus variis incitati, videntur admirabiles, ſed cum reſtinctum eſt illud animorum incendium, inanes, & imperitæ videntur, quod de Hortenſio legimus, qui lōgo tempore princeps Oratorum fuit, aliquando æmulus Ciceronis exiſtimatus, nouiſſimè quoad vixit ſecundus, vt appareat (ſicut ait Quintilianus) placuiſſe aliquid eo dicente, quod legentes nō inuenimus. hoc accidiſſe Sergio Galbæ ſcribit Cicero in Bruto, vt longè melius diceret, quam ſcriberet, ſicut apud Græcos Demadi, & Hyperidi. duo tamen fuere omnium præſtantiſsimi Oratores, Demoſthenes, & Cicero, qui non minus vehementes, & acres in ſcribendo, quā in dicendo extitiſſe videantur.

tex.280 Διὸ καὶ τὰ ὑποκριτικὰ ἀσημάντου τῆς ὑποκρίσεως οὐ ποιοῦντα τὸ αὐτῷ ἔργον, φαύλην ἔχει δόξαν.

Quamobrem illa, quorum uis in actione poſita eſt, ſublata actione cum ſuo munere nō fungātur, inania ſunt.

Sunt quædam apta ad actionē, quæ ὑποκριτικὰ græce dicuntur, quæ ſiquis ſine actione, & acrimonia pronunciet, inania ferè videntur, quales dicunt Menandri fabulas fuiſſe, quæ in ſcena magnopere placebant, ſed cum domi legerentur, nihil ferè delectabant. cum enim in actione uis animi dicentem incendit, efficitur, vt & incitata, & grauis, & vehemens oratio ſit, ſed cum motus animi tanquam ventus deficit, flacceſcit oratio; quare, quæ etiam per ſe vehemens eſt, niſi uis adhibetur, in pronunciando plerunque inanis videt.

tex.281 Οἷον τά τε ἀσώδητα, καὶ τὸ πολλάκις τὸ αὐτὸ εἰπεῖν ἐν τῇ γραφικῇ, ὀρθῶς ἀποδοκιμάζεται, ἐν δὲ ἀποδεικτικῇ, καὶ οἱ ῥήτορες χρῶνται. ἔστι γὰρ ὑποκριτικὴ.

Vt ea quæ diſſoluta ſunt, & quæ ſæpius repetuntur, in ſcriptione recte reprobantur, ſed eis in contentionibus oratores utuntur, ſunt enim actioni conuenientia.

COMM. In iudicialibus, & deliberatiuis orationibus, crebræ ſunt repetitiones, & diſiunctiones, quæ multum in augendo valent. ſed in alio ſcriptorum genere non probantur, vt in ſcriptis philoſophicis, aut in hiſtoriis recte damnantur ea, quæ diſſoluta ſunt, & quæ ſæpius repetūtur, at in oratoriis contentionibus ideo laudātur, qđ actioni maximè ſint accommodata. vocantur autem diſſoluta, quę ſine vlla coniunctione proferuntur, & quaſi congerie quadam, vt magis animus incendatur. qualia ſunt illa in Catilinam, abiit, exceſſit, euaſit, erupit. & illa pro Q. Ligario, qui ſenſus „
etat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? quis „
nus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? „
& illa pro Milone; Scutotum gladiorum, frenorum, ſparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi poſſe iudicabatur. Quæ ſæpius repetuntur, vel verba ſunt in principio membrorum, ſiue periodorum, vel ſententiæ, quæ idem ſignificant, „
verbis tantum variatis, verba enim ſæpe repetun „
tur, vt in Catilinam; Nihil ue te nocturnum præ „
ſidium palatii, nihil vrbis vigiliæ, nihil timor po- „
puli, nihil conſenſus bonorum omnium, nihil hic „
munitiſsimus habendi Senatus locus, nihil horū „
ora, vultusque mouerunt? Sæpe etiam eadem sē
tentia repetitur, mutatis tantum verbis, vt in eadem oratione; Si neque nox tenebris obſcurare „
cœtus nefarios, nec priuata domus parietibus „
continere vocem coniurationis tuæ poteſt, ſi illuſtrantur, ſi erumpunt omnia. teneris vndique. Luce ſunt clariora nobis tua conſilia omnia: & paulo poſt; Non feram, nou patiar, non ſinā. Vbi & verborum, & ſententiæ repetitio eſt. Item, hic tu qua lætitia perfruere, quibus gaudiis exultabis, quanta in voluptate bacchabere? hæc autem qui proferre vult, quodammodo etiam inuitus cogit voce, ac geſtibus adiuuare, qua de cauſa dixit Ariſtoteles actioni eſſe accommodata. Aquila Romanus locum hunc Ariſtotelis explicuit, cum ita inquit; Ideoque Ariſtoteli & iterā „
tio ipſa verborum, ac nominum, & repetitio frequētior, & omnis huiuſmodi motus actioni ma- „

gis

gis & certamini, quam stylo videtur conuenire.

tex. 281 Ἀνάγκη δὲ μεταβάλλειν τὸ αὐτὸ λέγοντας. ὅπερ ὁρίζονται τὸ ὑποκρίνεσθαι. ὅτος δὲ ὁ κλέψας ὑμῶν. ὅτός ἐστιν ὁ ἐξαπατήσας, ὅτος ὁ τὸ πάτταλον προσηλώσας διηνεκρίσας.

Necesse est autem, ut, qui idem dicunt, orationem varient, quæ res tanquam aditum munit ad actionem: Iste est, qui nos expilauit. iste est, qui decepit, iste est, qui denique nos hostibus prodere conatus est.

COMM. Probat repetitiones actioni, & certamini maximè conuenire. nam in agendo variare orationem sæpius oportet. qui autem idem repetunt, necesse est, vt orationem varient, itaque repetitio quasi viam ad actionem aperit. hoc autem illo exemplo probat, quod vel ipse finxit, vel ab aliquo vetere Oratore sumpsit; Iste est, qui vos expilauit, iste est, qui decepit, iste est, qui denique vos hostibus prodere conatus est. cuius generis exempla sunt apud Ciceronem penè innumerabilia, vt in Pisonem; Non leges, non instituta, non mores, non iura noritis? Item, Tu luctum senatus, tu desiderium equestris ordinis, tu squalorem Italiæ, tu curiæ taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum iudiciorum, ac fori, tu cætera illa in maledicti loco ponis? Item, hæc ego semper de vobis expetiui, hæc optaui, hæc precatus sum.

tex. 282 Οἷον καὶ φιλήμων ὁ ὑποκριτὴς ἐποίει ἐπὶ τῇ Ἀναξανδρίδου γεροντομανίᾳ, ὅτι λέγει Ῥαδάμανθυς, καὶ Παλαμήδης, ἐν τῷ προλόγῳ τῆς Εὐσεβῶν, τὸ ἐγώ.

Quemadmodum etiam Philemon histrio faciebat, in Anaxandridæ Gerontomania, vbi Rhadamanthus, & Palamedes verba faciunt, & in Prologo Piorum, vbi Ego sæpius iteratur.

COMM. Philemon histrio, cum intelligeret in repetitionibus vocem esse maximè variandam, hoc dilligentissimè seruabat in agendo. nunquam enim illum locum agebat ex Anaxandridæ fabula, quæ Gerontomania inscribitur, vbi Rhadamanthus, & Palamedes colloquuntur, quin vocem frequenter mutaret, sicut etiam in eius fabulæ Prologo, quæ inscripta est, Pij. vbi vox illa Ego, repetitur. Philemon hoc in loco non intelligitur ille poeta comicus valde nobilis, sed histrio quidam eiusdē nominis, qui fuit Aristotelis tempore, quem ipse Aristoteles adiuit Anaxandridæ fabulas in scena recitantem, vt ex ipsius Aristotelis verbis intelligi potest. Porro Anaxādrides Rhodius fuit, qui multas conscripsit fabulas, & decies victor euasit. Sed cum Athenienſibus maledixisset, ab eis fame, atq; inedia mori coactus est, vt Eustrathius scribit. de quo sensit Ouidius in Ibin, cum ita ait;

Vtque parum stabili qui carmine læsit Athenas:
Inuisus pereas, deficiente cibo.

Duas autem nominat Aristoteles hoc in loco fabulas Anaxandridę, quarum altera Gerontomania vocatur, quod in ea furentes, atque insani senes inducerentur, altera Εὐσεβὴς, ideſt, Pij, vel, Religiosi nominatur, quod in ea primas partes agerent viri quidam Pij. sicut apud Plautum Captiui, & Menęchmi, apud Terentiū Adelphi.

Εἰ γὰρ τις τὰ τοιαῦτα μὴ ὑποκρίνοιτο, γένοιτ' ἂν ὁ τὸν λόγον φέρων. tex. 283

Hæc enim nisi actione adiuuentur, id fit, quod prouerbio dicitur: Trabem gestans.

Eiusmodi repetitiones verborum, & sententiarum frigidę videtur, & ineptę, nisi quis eas actione, & pronunciatione sustentet, vt quod prouerbio dicitur. Trabem gestans. nā (vt ait Erasmus, hoc prouerbium explicās) qui trabe onustus est, non est idoneus ad gesticulationem. sed oneri se accommodet oportet. Qui ergo, cum loquuntur nullam, neque in uoce, neque in gestibus gratiam habent, ij trabem gestare possunt urbane dici, sicut enim baiuli oneribus pressi lento gradu procedunt, & nihil loquuntur, ita qui eadem uoce, sine ulla ui actionis, repetitiones, & dissoluta proferunt, baiulos trabem gestantes imitari videntur, quamuis hoc prouerbium alibi non reperiatur, & coniectura potius, quam uera scientia posſit intelligi. nam fortasse (vt idē ait Erasmus) Aristoteles de Atlantibus sentit, sunt autē Atlantes columnę quędam humana imagine formatę, quæ trabes ædificiorum sustinent, videntur enim (inquit) laborare, cum nihil agant. actio autem quasi vita est orationis, licet autem origo prouerbij, & causa sit ignota, sēsus tamē est perspicuus, vt qui aliquid frigidè, & ineptè agit, trabem gestare dicatur, vt siquis sine vlla vocis contentione, & corporis motu sine interrogatione demisse, ac lentè illa pronuncięt; Quis tota Italia ueneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subiector, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor iuuentutis, quis corruptus, quis perditus inueniri potest, qui se cum Catilina nō familiarissimè vixisse fateatur.

Καὶ τὰ διαιρεθέντα ὡσαύτως, εἶλθον, ἀπῆλθον, ἐνίκησα, ἐδάμασα. ἀνάγκη γὰρ ὑποκρίνεσθαι, καὶ μὴ ὡς ἐπὶ λέγοντα τῷ αὐτῷ ἤθει, καὶ τόνῳ εἰπεῖν. tex. 284

Eodem modo etiā diſsoluta, vt, veni, occurri, rogaui. necesse est enim eis actionem adhibere, neque, tanquam res una dicatur, eodem habitu animi, ac sono uocis uti.

Quemadmodum repetitiones actione debent adiuuari, ita etiam dissoluta, quæ sine cōiunctione, quasi cumulo quodam proferuntur, vt, veni, occurri, rogaui, & quod Cæsar de Pharnace deuicto, dixit, Veni, vidi, vici. neque enim hæc ita pronuncianda sunt quasi rem tantum unam significarent, eodem habitu animi, atque eodem uocis sono. sed actio illis est adhibēda, & in singulis insistendum, & varianda uox, atque mutandi gestus. vt in illo pro Milone; Per me unum effectū

COMM.

est.

est, vt ius, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in ciuitate manerent.

tex.286 Ἔτι ἔχει ἴδιόν τι τὰ διαλελυμένα. εἰ γὰρ χρόνῳ πολλὰ δοκεῖ εἰρῆσθαι. ὁ γὰρ συνδεσμὸς εἰ ποιεῖ τὰ πολλά. ὥστε ἐὰν ἐξαιρεθῇ, δῆλον ὅτι ἴσως τὸ εἰ πολλά, τοὐναντίον οὕτω ἔχει αὔξησιν. ἦλθον, διελέχθην, ἐπέτυχον πολλῷ. δοκεῖ δὲ ὑπερβολῇ, ὅσα ἔλαττον, ὅσα φημί.

Habent præterea quiddam peculiare, quæ dissoluta sunt, quod eodem tempore multa dici videntur. Nam coniunctio ex multis unum efficit, quæ si detrahatur, perspicuum est fieri contrariũ, vt ex una fiant multa. habet igitur amplificationem, veni, narraui, supplicaui. multa enim sunt. videtur autem omnia negligere, quæ narro, quæ dico.

comm. Non parua est utilitas in dissolutis, nam præter quam quòd animos mouent, & excitant, habent etiam aliud quiddam peculiare, quod ad amplificationem attinet. nam efficiunt, vt eodẽ tempore, quamuis vnum tantum, dicatur, tamen multa dici videantur. cum enim coniunctio vim eam habeat, vt ex multis vnum efficiat, certè cũ ea detrahitur, vt fit in dissolutis; contrarium accidit, hoc est, vt ex vno multa fiant. quare dissoluta semper habent vim amplificandi, vt, veni, narraui, supplicaui. nam hæc multa sunt. Item, videtur omnia negligere, quæ narro, quæ dico. quamuis idem repetatur, tamen aliud dici videtur. vt in eo Ciceronis, Non patiar, non feram, non finã. & illud cum vnum sit, tamen multa videntur, leges, iusta instituta, mores, iura ciuitatis.

tex.287 Τοῦτο δὲ βούλεται ποιεῖν, καὶ Ὅμηρος, εἰ τῷ Νιρέϊ δι' αὖ σύμπεμψεν, Νιρεὺς Σιμόεντος, Νιρεὺς Ἀγλαΐης, Νιρεὺς ὃς κάλλιστος. περὶ οὗ γὰρ πολλὰ εἴρηται, αὐξῆσαι, & πολλάκις εἰρῆσθαι. εἰ οὖν, καὶ πολλάκις, & πολλὰ δοκεῖ. ὥστε ἤυξησεν ἅπαξ μνησθεὶς διὰ τὸν παραλογισμὸν, καὶ μνήμῃ ἐποίησεν, οὐδαμοῦ ὕστερον αὐτὸ λόγου ποιησάμενος.

Hoc idem etiam Homerus facere voluit in eo loco Nireus, qui ex Symo, Nireus Aglaiæ filius, Nireus qui pulcherrimus: nam de quo multa dicuntur, necesse est, vt is sæpe nominetur. itaque si sæpe nominatur, etiam multa dici videntur. amplificauit igitur, cum semel tantum de illo mentionem fecerit, & hac fallacia effecit, vt memoriæ hæreat, etiam si postea nusquam illum nominet.

comm. Locum Homeri maximè artificiosũ explicat, qui est in Catalogo nauium, in secundo Iliadis libro. ibi enim eiusdam Nirei mentionem fecit, quem ad Troiam cum cæteris Græcis profectum fuisse ait, & postea reliquis in libris. nusquam eũ amplius nominat, cum tamen artificio quodam effecerit, vt Nirei nomen vno tantum in loco positum, non minus celebretur, & memoriæ nostræ hæreat, quam Achillis, Vlyssis, Agamemnonis, & reliquorum heroum, qui penè singulis in versibus nominatur. hoc autem per repetitionem, & asyndeton assecutus est, nam Nirei nomẽ ter reperiuit, & nulla cõiunctione usus est. sic enim ait, vt nos vertimus;

Nireus è Simo ternis cum nauibus ibat,
Nireus, Aglaiæ, Charopique è sanguine natus,
Nireus, aspectu ante alios pulcherrimus omnes.

Quò in loco fallaciam adhibuit Homerus, quam Dialectici à consequentibus uocant, quoties existimamus ea uicissim retro cõmeare, & reciprocari, quæ minime reciprocantur. ut siquis dicat, omnes philosophi sunt eruditi, verum dicet. sed si conuertens ita concludat, ergo etiam omnes eruditi sunt philosophi, falsum erit. hoc modo Aristoteles Homeri fallaciam argutam aperit. nam hoc (inquit) effatum verũ est; De quo multa dicuntur, necesse est, vt is sæpe nominetur, neq; enim possumus aliquem multis, & variis laudibus exornare, quĩ eius nomẽ sæpius repetamus. Sed siquis illud conuertat hoc modo; Ergo, qui sæpe nominatur, necesse est, vt de eo multa dicãtur, non erit vera consecutio. possumus enim eũdem hominem sæpe nominare, quamuis nõ multa de illo dicamus. Sed auditores illa repetitione deliniti, quæ vim habet amplificationis, decipiunt, & qui sæpius nominatur, putant etiam de illo multa dici. quod cum Homerus præclarè intelligeret, voluit Nireum hac fallacia commendare, & eius nomen in legentium memoria figere, de quo postea nihil esset amplius omnino dicturus, & quia pulcherrimum omnium fuisse Nireum præter Achillẽ ait Homerus, ideo cum aliquem à pulchritudine laudare volumus, eũ Nireo comparamus. Horatius,

Formaque vincas Nirea.

CAPVT XXXII.

Quæ cuique generi accommodata sit elocutio, docet.

tex.27 Ἡ μὲν οὖν δημηγορικὴ λέξις, καὶ παντελῶς ἴοικε τῇ σιαγραφίᾳ. ὅσῳ γὰρ αἱ πλείων ἡ ὁ ὄχλος, πορρώτερον ἡ θέα. διὸ τὰ ἀκριβῆ περίεργα, & χείρω φαίνεται ἐν ἀμφοτέροις.

At uero deliberatiui generis elocutio, similis est umbratili picturæ. in qua, quanto maior fuerit eorum, quæ depicta sunt, turba, tanto longius spectatur. quare, quæ exquisita sunt in utrisque, supernacanea, & deteriora uidentur.

comm. QVm iam generatim de omni elocutione uerba fecerit, nũc aggreditur docere, qualis in vnoquoque genere esse debeat. ac primo in deliberatiuo non nimis exquisitam, ac minutam, sed grandiorem, & consonãtiorem esse vult. hoc enim genus turbæ, atque imperitæ multitudini accommodari solet, quæ non aduertere potest ea, quæ subtiliter, & exquisitè dicta sunt, sed illa tantum attẽdit, quæ extant, atque eminent, & ad vulgarem sensum sunt accommodata, & quæ talia sunt, ut omnes ea possint intelligere vel ad vtilitatem,

vel

vel ad honestatem spectare. Itaque concionalem elocutionem vmbratili picturæ comparat. sicut enim in pictura, quæ subtiliter, & ingenioſe picta sunt, procul spectari non possunt, sed tãtum à peritis eius artificij in propinquo loco intelliguntur, quæ vero ampliori magnitudine, & frequentiore numero sunt depicta, possunt etiam ab ijs, qui sunt in lõginquo loco spectari, sic in deliberatione, quæ nimis subtiliter enucleantur, & minutè disputantur, à turba non percipiuntur, sed inaniter in concione iactantur, quæ vero populariter, ac simpliciter efferuntur cum amplo, & clato uocis sono sæpe cum plausu excipiuntur. Itaq; tã in pictura, quam in deliberatione, ea, quæ fiunt exquisitè, apud populum supervacanea, & longè deteriora uidentur. Hoc idem ferè Cicero præcipit in Partitionibus, cum ita de genere deliberatiuo verba faciens ait; Tota autem oratio simplex, & grauis, & sententiis debet ornatior, esse quam verbis. Quintilianus libro tertio sic ait; » Ideoq; Theophrastus quammaximè remotũ ab » omni affectatione in deliberatiuo genere voluit » esse sermonem, secutus in hoc auctoritatem præ » ceptoris sui. Sed ipse Quintilianus audacter ab Aristotele, & Theophrasto dissentit, qui non minorem in deliberatiuo genere quam in iudiciali vim eloquentiæ oportere esse iudicat. Nã & Phi» lippicas (inquit) Demosthenis eisdẽ, quibus ha» bitæ in iudiciis orationes, video eminere uirtu» tibus. Et Ciceronis sententiæ, & conciones non » minus clarum, quam est in accusationibus, ac defensionibus eloquentiæ lumen ostendunt, quod quidem verum est, si intelligamus de grauitate, & amplitudine orationis, quæ in deliberatione esse debet, non autem de acumine, & subtilitate contendendi, ac differendi, quæ cum in iudiciis multũ valeat, à deliberationibus abhorrere quodammodo uidetur, in quibus omnino vitãda est ingenij, ostentationisque suspicio. M. Antonius » secundo de Oratore sic ait; Concio capit omnẽ » vim orationis, & grauitatem, varietatemque desiderat. Ergo in suadẽdo nihil est optabilius quã dignitas.

tex. 288 Ἡ δὲ δίκη, ἀκριβίστερον, ἢ τὴ δὴ μᾶλλον εἰ εἰλικρινῆ. ἐλαχίστην γάρ ἔχει ἐν ῥητορικοῖς. δεσμώτερον γὰρ μᾶλλον τὸ οἰκεῖον τοῦ πράγματος, καὶ τἀλλότριον, καὶ ὁ λόγος ἀπίστιν. ἔστι καθαρὰ κρίσις.

Sed in iudiciali genere, debet exquisitius esse genus dicendi. quod si coram uno tantum iudice res agatur, tanto magis elaborandum est. nam minus præsidijs artis uti licet. facilius enim perspicit potest quid causæ proprium sit, & quid alienum. adsumpsimq; studium contentionis abest. itaque iudicium est incorruptum.

COMM. Iudiciale genus, in quo sunt accusationes, & defensiones accuratius, & diligentius orationis genus requirit. quoniam multo pauciores in iudiciis esse solent, quam in concionibus. quando vero tantum unus est iudex quæstionis, lõge maiori diligentia opus est. tunc enim non licet uti præsidiis artis in concitandis animis, & mouendis affectibus, sed de ipsa tantum causa dicere oportet, quoniã vnus iudex facile perspicit, quid causæ conueniat, & quid ab ea sit alienum, vt nõ possit orator à causa digredi, & certamine, contentionisque studio niti, quo fit vt iudicium ipsum purum, & syncerum relinquatur. hoc est, de quo Cicero conqueritur in oratione pro Deiotaro, quod sibi apud vnum Cæsarem in loco priuato dicendum esset; Moueor (inquit) etiam ipsius loci insolentia, quod tantam causam, quanta nulla vnquã in disceptatione versata est, dico intra domesticos parietes, dico extra conuentum, & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent. Et certè audientiũ multitudo maximè oratorem excitare solet, ideo non sine causa Quintilianus dixit, Nõ esset in rebus humanis eloquentia, si tantum cum singulis loqueremur. at vero de huius generis difficultate sic ait M. Antonius secundo de Oratore; Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non bebeti, neque inexercitato, neque communium literarum, & politioris humanitatis experti, in causarum contentionibus magnũ est quod dam opus, atque haud scio an de humanis operibus longe maximũ, in quibus oratoris plerunque ab imperitis exitu, & victoria iudicatur, vbi adest armatus aduersarius, qui sit & feriendus, & repellendus, vbi sæpe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atque iratus, & quæ sequuntur.

tex. 289 Διὸ οὐχ οἱ αὐτοὶ ἐν πᾶσι τούτοις δεσμοὶ λόγοι ῥήτορες. ἀλλ' ὅπου μάλιστα ὑποκρίσεως, ἐνταῦθα ἧττον ἀκρίβεια ἐνί. τοῦτο δέ, ὅπου φωνῆς καὶ μάλιστα ὅπου μεγάλης.

Quapropter non in omnibus dicendi generibus idẽ oratores excellunt. sed ubi maxime actione opus est, ibi minime debet esse minuta diligentia. requiritur autem actio ubi voce opus est, & præsertim maxima.

COMM. Hoc in Oratore ad Brutum copiosè disputat Cicero non in omni genere dicendi eosdem Oratores excellere, nisi fortasse quis perfectè esset eloquens. is enim in omni genere excelleret, sed talis nemo vnquam extitit, licet Demosthenes, & Cicero proximè ad perfectam eloquẽtiam accesserunt. Qui igitur actione præcellunt, ij non iudiciis, sed concionibus accommodati sunt. quoniã in eis non debet esse minuta diligentia, sed voce maxima opus est, vt ab omnibus audiãtur. tales plerũque sunt imperitiores, qui vulgo maiorem habere copiam videntur, quia dicunt omnia, clamant, obstrepunt, tumultuantur. Quintilianus libro secũdo multas affert rationes, cur inerudiți vulgo ingenioſiores habeantur. docti vero cum electionem habeant, & modum, acuteque, ac subtiliter differant, magis in iudiciis, & contentionibus excellunt. Sed qui prudens est orator, pro tẽpore, pro loco, pro causa, variare studebit orationem.

tex.290 Ἡ μὲν οὖν ἀποδεικτικὴ λέξις γραφικωτάτη· τὸ γὰρ ἔργον αὐτῆς, ἀναγνῶσις· βουλευτικὴ δὲ, ἡ δικανική,

Demonstratiui igitur generis oratio, maximè idonea est ad scribendum; quoniam eius officium est, vt legatur, proximaq; ab ea iudicialis est.

COMM. Cum tria sint dicendi, vel potius rhetoricæ genera, demonstratiuũ, iudiciale, deliberatiuũ, docet Aristoteles hoc in loco, quodnam eorum aptissimum sit ad scribẽdum, & quod minus aptũ, & quod minime. ac demonstratiui quidem generis orationem ad scribendum esse omnium maximè idoneam vult. quoniam huius generis orationes non publicè habebantur, sed potius scribebãtur ea de causa, vt deinde in manus sumptæ legerentur, ideo dixit Aristoteles eiua officium esse, vt legatur. itaque omnia ornamentorum genera deber in se continere demonstratio. magis enim ad ostentationem ingenij, quam ad veritatem in scribitur. ideo dulce genus orationis, & solutũ, & effluens, sententiis argutum, verbis sonans (vt ait Cicero) est in hoc epidictico genere, proxima à demonstratione est iudicialis oratio, quæ diligens, & exquisita esse debet, quoniam cũ ad paucos, & sæpe ad unum agatur, non potest in ea latere, siquid est inconditum, & negligentius dictũ itaque magnæ artis eget ad iudices capiendos, & eum opus est, fallendos. at vero deliberatiua cum sæpius apud imperitam multitudinem habeatur, & actionis, atque vocis viribus sustentetur, minimè ad scribendum est idonea, minimeq; esse debet exquisita. multa enim audita delectãt, & persuadent, quæ si eadem scribantur, insulsa, & inepta videntur. hæc est Aristotelis sententia de scribendis orationibus. ut demõstratiuæ principem locum tribuat, secundum iudiciali, tertiũ, & vltimum deliberatiuæ, videmus tamen multas deliberatiuas scriptas, non minus politas, atque elegantes, atque haud scio, an etiam magis dicam, quam demonstratiuas, & iudiciales. sed hic Aristotelea agit de natura orationum, nõ de illorum facultate, qui eas scribunt.

CAPVT XXXIII.

Alias rationes diuidendi elocutionẽ reiicit, & superuacaneas ostendit.

tex.291 Τὸ δὲ προδιαρθρῶσθαι τὴν λέξιν, ὅτι λείαν δεῖ, καὶ μεγαλοπρεπῆ, περιέχον τι γὰρ μᾶλλον ἡ σώφρονα, καὶ ἰδιωτικὸν, καὶ ἕτερα ἄλλου ἤθους ἀρετῆ. τὸ γὰρ ἡδεῖαν εἶναι ποιήσει ἡλιθιώδη τὰ εἰρημένα. εἴπερ ὀρθῶς ὥρισαι ἡ ἀρετὴ τῆς λέξεως.

Distinguere autem ita locutionem, vt, & suauem, & magnificam esse oporteat, superuacaneũ est. cur enim magis eam ita, quam temperantem, & liberalem, & siqua huiusmodi virtus est? nam eam suauem (vt perspicuum est) efficient ea, quæ dicta sunt. siquidem locutionis virtus recte dicta est.

QVia nonnulli rhetores ita locutionem distinguebant, vt dicerent, & suauem & magnificã esse oportere, docet Aristoteles hanc distinctionẽ esse superuacaneã. neq; enim maior ratio est, quòd dicant oportere esse magnificam, quam si dicerent oportere esse temperantem, aut liberalem, aut alia aliqua virtute præditam, quod quã sit absurdũ, quis non intelligit? deinde quid opus est separatim præcipere suauem illam esse debere, cum perspicuum sit, ea, quæ dicta sunt à nobis, eo pertinere, vt suauis, & iucũda fiat oratio? uam omnis locutionis virtus, quæ iam supra copiosè definita, atque exposita fuit, eo potissimũ tendit, vt oratio iucunda, & plena grauitatis efficiatur.

Τίνος γὰρ εἵνεκα δεῖ σαφῆ, καὶ μὴ ταπεινὴν tex εἶναι, ἀλλὰ σεμνύουσαν. αὖτη γὰρ ἀηδολογίᾳ, οὐ σαφὴς, οὐδὲ αἰσχύνουσα. ἀλλὰ δηλονότι τὸ μέσον ἁρμόττειν.

Cuius enim rei gratia diximus dilucidam esse oportere? & non humilem, sed cum re conuenientem? nam si nugatoria fuerit, non erit dilucida, neque si fuerit concisa; quare, dubium non est, quin medium conueniat.

Ea se omnia præstitisse docet, quæ ad locutio COM nis virtutem pertinent, vt nulla alia distinctione sit opus. nam antea demonstratum est, primam orationis virtutem, esse splendorem, & perspicuitatem. in qua tamen diligenter aduertẽdum sit, ne humilis, & abiecta esse videatur, sed cum ipsa re, de qua agitur, conueniat. perspicuitati vero duo sunt vitia contraria, quorum alterum in exuperantia positum est, alterum in defectu. in exuperantia est loquacitas, & nimia sermonis protractio. neque enim qui nimis multa loquitur, apertè loqui potest. & hoc est, quẽ ait Aristoteles, nauigatoriam locutionem non esse dilucidam. in defectu, breuitas est orationis, & concisio, quæ obscuritatem gignit. vnde Horatius,

Breuis esse laboro
Obscurus fio.

Itaque planum efficitur, mediocritatem esse optimam in locutione, sicut in aliis etiam plerisque rebus. de qua re minimè dubitandum est.

Καὶ τὸ ἡδεῖαν τὰ εἰρημένα ποιήσει, αἱ τῷ μιχθῆ tex.293
τὸ ἰδιωθὸς, καὶ ξενικὸν, καὶ ὁ ῥυθμὸς, καὶ τὸ πιθανὸν ἐκ τοῦ πρέποντος.

Quod si ea, quæ dicta sunt, bene cõmixta fuerint, hoc est usitata verba, & peregrina, & oratorius numerus, & persuadendi ratio cum decoro, suauem efficient orationem.

Breuiter ea repetit, quæ supra declarata sunt, COMM. vt ostendat ad orationis suauitatẽ ea pertinere, si bene inter se cõmixta fuerint. sunt autem quinque numero, quæ iucundissimam efficiunt orationem. hoc est, verba vsitata, modo neque sordi-

da, neque abiecta sint, & peregrina, cum opportunè adhibentur, & oratorius numerus, & ratio persuadendi, & decorum, quod reliquorum omnium est quasi condimentum. Cicero tamen in Partitionibus, videtur uti ea distinctione, quam hic Aristoteles improbat, cum enim de simplicibus, & coniunctis verbis locutus fuisset, deinde ita ait; communia autem simplicium, coniunctorumque sunt hæc quinque quasi lumina; dilucidum, breue, probabile, illustre, suaue. deinde docet, quibus modis vnum quodque fieri possit, quæ præceptio mihi videtur pulcherrima.

CAPVT XXXIV.

Agendum sibi de collocatione περὶ τάξεως demonstrat, & partes orationis quot sint necessariæ docet, aliorumq; diuisiones reprehendit.

tex. 294 Περὶ μὲν οὖν τῆς λέξεως εἴρηται καὶ κοινῇ περὶ ἁπάντων, καὶ ἰδίᾳ περὶ ἑκάστου γένους. λοιπὸν δὲ περὶ τάξεως εἰπεῖν.

Ac de locutione quidem dictum est, & communiter de omnibus, & speciatim de vnoquoque genere, superest, vt etiam de ordine dicamus.

comm. Totvs hic liber in duas partes erat diuisus, hoc est, in locutionem, & ordinem. iam igitur se alteram partem absoluisse ostendit, cū & generatim de omni locutione verba fecerit, & speciatim de cucrit, quæ cuique generi locutio conueniat. reliquum est igitur; vt etiam alteram partem aggrediatur, & de ordine, atque dispositione partium orationis verba faciat.

tex. 295 Ἔστι δὲ τῆς λόγου δύο μέρη. ἀναγκαῖον γὰρ τὸ πρᾶγμα εἰπεῖν περὶ οὗ, εἶτ' ἀποδεῖξαι. διὸ οὔτε τὸ μὴ ἀποδεῖξαι, μηδὲ ἀποδεῖξαι μὴ προειπόντα, ἀδύνατον. ὁ, τε γὰρ ἀποδεικνύων, τὸ ἀποδεικνυσι. καὶ ὁ προλέγων, εἶτα τὸ ἀποδεῖξαι προλέγει. τούτων δὲ, τὸ μὲν, πρόθεσίς ἐστι. ὥσπερ αἱ ἐπὶ δίλογοι, ὅτι τὸ μὲν, πρόβλημα. τὸ δὲ, ἀπόδειξις.

Sunt autem orationis partes duæ. necesse est enim rem primo, de qua agitur, exponere, deinde illam argumentis confirmare. Quare nemo, vel narrare, nisi postea confirmet, vel confirmare nisi prius narrauerit, cōmode potest. qui enim argumentis vtitur, aliquid confirmat, & qui rem exponit, id idcirco facit, vt eam postea confirmet. horum autem alterum propositio, alterū probatio est. quemadmodum si quis rem aliquam diuidat in quæstionem, & demonstrationem.

comm. Cum de ordine, & collocatione sit verba facturus, primo quærit, quot sint orationis partes, & duas tantū vult esse necessarias, hoc est propositionem, & probationē. quod ea ratione confirmat; quoniam cum de aliqua re verba facturi sumus, primo oportet cā proponere, deinde rationes, & argumenta ad illam confirmandam afferre. nam si quis rem tantum proponeret, ac narraret, nullis additis argumentis cōfirmādi gratia, nullo modo fidem facere posset. neque vero quisquam potest eam rem confirmare, quam prius nō exposuerit. harum duarum partium altera, qua res proponitur, vt postea probetur, propositio nominatur, altera vero, qua res iam proposita confirmatur, probatio nuncupatur. quemadmodum in Mathematicis disciplinis, primò, quæstio demōstranda præponitur, quod Problema vocant, deinde additur demonstratio, quæ dicitur apodixis. & hoc fit etiam in aliis artibus, ac disciplinis, in quibus aliquid demōstratur, in omnibus enim est, quæstio, & demonstratio. Sicut in oratione Rhetorica, propositio, & probatio. ex his intelligi potest Aristotelem sub propositione narrationem complecti, & sub probatione confirmationem, & refutationem. reliquas autem partes, vt exordium, & perorationem non putare necessarias, quoniam non ad fidem faciendam, sed ad mouendos animos adhibentur. Cicero in Partitionibus, quatuor partes orationis facit, quarum prima hoc est exordium, & postrema peroratio ad motum animi valet. is enim (inquit) initiis est, & perorationibus concitandus. secunda narratio, & tertia confirmatio fidē facit orationi. quæ diuisio ferè conuenit cum hac Aristotelica. licet enim primo duas tantum Aristoteles orationis partes faciat Propositionem, & probationem, quoniam hæ duæ semper sunt necessariæ, cum exordium non semper adhibeatur, sicuti neq; peroratiō, tamē postea proœmium etiam, & perorationem adiungit, quibus licet non semper, frequenter tamen vtuntur oratores, & de illis accuratè præcepta tradit. Itaque Ciceroni bene cum Aristotele conuenit, nisi quod eam, quam Aristoteles propositionem, Cicero narrationem uocat.

Νῦν δὲ διαιροῦσι γελοίως. διήγησις γάρ ἐστιν tex. 196
τῆς δικανικῆς λόγου μόνου ὄντος. ἀποδεικτικὴ δὲ, καὶ δημηγορικῆς, πῶς εἰδέχεται διήγησιν εἶναι, οἷαν λέγουσιν, ἢ τὰ πρὸς τὸ αὐτίδικον, ἢ ὅλως λόγον τῆς ἀποδεικτικῶν.

Nunc autē ridicule diuidunt: narratio enim in iudiciali tantum genere versatur. nam demonstratiui, & deliberatiui generis, qualem ipsi volunt, quomodo narratio esse potest; vel quæ contra aduersarium dicuntur, vel peroratio quænam est in exornationibus?

Vt suam diuisionem accommodatā esse ostendat, more suo diuisionem aliorum reprehendit, nam in uarias partes orationem ab antiquis rhetoribus diuidi solitam testis est etiam Cicero, & Quintilianus. docet igitur Aristoteles, neq, narrationem, neque refutationem, neque perorationem, neque proœmium, neque ullam aliam præter illas duas, quas ipse posuit, orationis partem esse necessariam. nam in iudicialitantum genere narratio uersatur, ubi & actusator, & defensor ita narrat rem gestam, vt suæ causæ utile esse existimat. in demonstratiuo autem, & comm.

deliberatiuo genere nulla ralis esse narratio solet, qualem isti rhetores esse volunt, hoc est, quæ sit ab aliis partibus distincta, & in qua res gesta narratur, & postea possit argumentis confirmari. licet enim in demonstratiuo genere sit perpetua quædam narratio rerum laudabilium, cũ amplificatione, tamen huiusmodi narratio non potest dici pars orationis demonstratiuæ, sicut isti uolunt, idem etiam in deliberatione sentiendum, in qua licet aliquando narrandum sit, non tamen semper, neque eo modo, quo in iudiciali genere. quid ea, quæ contra aduersarium dicuntur, nonne tantum in iudiciali genere locum habent? nam in Demonstratione, refutatio certo locum non habet, sicuti neque peroratio. cũ enim aliquem laudamus, non solemus ea refellere, q̃ contra dicũtur, quod fit in defensionibus, sed eius res gestas amplificamus, & sine exceptione eõmendare, dissimulationis q̃ in eo uitupperari possent, neque commorationem animos opus est in peroratione, cum laudamus. ita quit facis est ea proponere, quæ laude digna uidentur, cum amplificatione, quæ probationis uim habeant. quod egregiè facit Isocrates in Helenes Encomio, & quod Demosthenes in Philippicis, nec non Isocrates in Archidamo, nec in Panegyrico, quem Traimus dixit, nam alioquin nulla esset oratio, quæ tantum demonstratiua sit.

tex.297 Προοίμιον δή, & ἀντιπαραβολὴ, καὶ ἐπεκτάσεις ἐν ταῖς δημηγορίαις τίνα γίνεται; ὅταν ἀντιλέγῃ τις, καὶ γὰρ ἡ κατηγορία, καὶ ἡ ἀπολογία πολλάκις. ἀλλ' οὐχ ἡ συμβουλή.

Proœmium autem, & contentio, & commutatio nunc in deliberatiuo genere ponuntur, quando inter eos, qui sententiam dicunt, controuersia est? siquidem etiam accusatio, & defensio adhibetur, sed non quatenus est deliberatio.

COMM. In deliberatiuo genere proœmium non requiritur, quia qui deliberant sua sponte parati sunt ad audiendum, nisi fortasse cõtrouersia sit inter eos, qui sententiam dicunt. tũc enim quasi in iudicio res agatur, non tantum proœmio opus est, sed etiam argumentorum collatione, ut intelligatur, quæ firmiora sint, & quæ minus firma. & enumeratione ad extremum, ut quasi sub unũ aspectum rationes omnes colligantur. quin etiam tũc & accusationes, & defensiones adhibentur, sed nõ quatenus est deliberatio, sed quatenus aduersarios tanquam in iudicio refutare oportet. q̃ pro lege Manilia Cicero facit, in qua pulcherrima oratione, non tantum utitur Proœmio, sed etiã refutatione in extrema parte, q̃ Catuli, & Hortẽsij sententiã reprehẽdit, at uero in oratione de lege Agraria contra Rullũ, nihil præmisit eorum, quæ in iudiciis adhiberi solent. nam grauis aduersarium ipsum Rullum habebat, & contra populi Romani utilitatem pugnare uidebatur. eam orationem Plinius uehementer admirat.

tex.298 Ἀλλ' ὁ φιλλογος, ἐν δὲ ἅπασι δικανικῶ μορίοις. οἷον ἐὰν μικρὸς ὁ λόγος, ἢ τὸ πρᾶγμα δυμνημόνευτον. συμβαίνει γὰρ τὰ μικρὰ ἀφαιρεῖσθαι.

Sed neque peroratio in omnibus iudicijs adhibetur: ut si parua fuerit oratio, aut res eiusmodi, quæ facile memoria comprehendi possit: nam ex longitudine detrahi solent.

Epilogus, quæ latine peroratio dicitur, in COMM. qua solet orator breuiter ea repetere, quæ in tota oratione probata fuerunt, non adhiberur in omnibus causis iudicialibus. nam quæ tam paruæ sunt, ut memoria comprehendi facilè possint, non opus est, ut reperantur. siquidem enumeratio fit tantum per capita rerum, quæ confirmatæ sunt, detractis rationibus, & argumentationibus; illa uero detractio fit ex præcedentis orationis longitudine, sed si breuis oratio fuerit, superuacaneum erit uelle eadem repetere, cum ex longitudine tantum per repetitionem detrahi solear.

Ἀναγκαῖα ἄρα μόρια, πρόθεσις, καὶ πίστις. tex.299
ἁπλᾶ μὲν οὖν ταῦτα. τὰ δὲ πλεῖστα, προοίμιον, πρόθεσις, πίστις, ἐπίλογος. τὰ γὰρ πρὸς τὸν ἀντίδικον τῇ πίστει ἓν.

Necessaria igitur sunt partes duæ, propositio, & probatio. propriæ quidem hæ duæ partes. sunt uero si plurimæ fuerint, tunc erit proœmium, propositio, probatio, peroratio. nam quæ ad refutandum aduersarium attinent, probationi subijciuntur.

COMM. Refutatis aliorum opinionibus de orationis partibus concludit duas tantum esse necessarias in omni oratione, hoc est propositionem, & probationem, quæ cuiusuis orationis propriæ sunt. quod si aliæ partes sunt adiungendæ, addatur sane in prima parte proœmium, in postrema peroratio, quibus animi commouentur. atque ita quatuor erunt partes, proœmium, propositio, probatio, peroratio. neq; est quod quisquã uelit addere refutationem tanquã partem, quoniam ea, quæ ad reprehendendũ aduersarium attinẽt, probationi subijciuntur. hãc Aristotelis sententiam Cicero in Partitionibus sequitur, nam quatuor tãtũ orationis partes facit, ut supra docuimus. & reprehensionẽ probationi subiicit, cũ ita inquit; Nẽpe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. ita est, quæ quidem in cõfirmationem, & reprehensionẽ diuidimtur. nã in confirmando nostra probare uolumus, in reprehendendo redarguere contraria. Quintilianus autẽ libro tertio audacter ab Aristotele, & à Cicerone dissentit, eũ ita inquit; Tamẽ nec ijs assentior qui detrahũt refutationem, tãquam probationi subiectam, hæc enim est, quæ constituat, illa quæ destruat. eodem in loco causam affert, cur Aristoteles Proœmio nõ narrationem, sed propositionẽ subiungat, sic enim ait; Hoc quoque idem aliquatenus nouat, quod proœmio nõ narrationẽ subiũgit, sed propositionem. uerũ facit, quia propositio genus, narratio species uidetur, & hæc nõ semper, illa uero semper, & ubique credit opus esse. Sed non est dubitandum quin bene sentiat Aristoteles, cum refutationẽ probationi subiicit, qua probamus ea, quæ dicta sunt ab aduersario

uersario esse falsa, & ea repreheudimus, vt melius nostra confirmare valeamus.

tex.300 Καὶ ἡ ἀντιπαρασκολὴ, αὔξησις τῆς αὐτῆς, ὥστε μέρος τι τῆς πίστεως, ὅτου δ' εἵνεκα ἔστι τοῦτο ἐρῶ.

Contentio vero est amplificatio suarum rationum, quo fit vt pars quædam sit probationis, nam qui hoc facit, aliquid demonstrat.

COMM. Quoniam rhetores quidam contentionem vnam esse partem orationis volebant. ait Aristoteles hoc minimè verum esse, quoniam non alia de causa contentione vti solemus, nisi vt rationes nostras amplificemus, & ex aliorum comparatione veras esse probemus. itaque contentio, vel comparatio pars quædam est probationis. qui enim comparatione vtitur, hoc ideo facit, vt aliquid demonstret, ac probet. quoniam quæ inter se comparantur, melius cognoscuntur, sicut ait Cicero pro lege Manilia; summa enim » omnia sunt Quirites, sed ea magis ex aliorum » contentione, quam ipsa per sese cognoscei, atque » intelligi possunt. frequentissimè autem summi oratores Demosthenes, & Cicero contentione vtuntur ad probandi gratia, quod ex singulis eorum orationibus videri potest.

tex.301 Ἀλλ' οὐ τὸ προοίμιον, οὐδ' ὁ ἐπίλογος, ἀλλ' ἀναμιμνήσεως.

At proœmium non hoc efficit, neque peroratio, sed tantum in memoriam reducit.

COMM. Probat non sine causa proœmium, & peroration em inter orationis partes numerari. neque enim probationi subiici possunt, vt contentio, quia vim non habet confirmandi, neque idem efficiunt, quod comparatio. sed proœmium conciliandi gratia orationis initio ponitur. peroratio autem ideo tantum adhibetur, vt quæ iam probata sunt in memoriam reducat, non ut iterum probet. uidetur autem Aristoteles epilogum pro enumeratione tantum capere, quoniam Athenis non licebat in peroratione animos commouere.

tex.302 Ἐγὼ οὖν αὐτὰ τὰ τοιαῦτα διαιρῶ, ὅπερ ἐποίουν οἱ περὶ Θεόδωρον, διηγήσεις ἔφασαν, καὶ ὑποδιηγήσεις, καὶ προδιηγήσεις, καὶ ἐπιλογίσεις, καὶ ἐπιλεγίσεις.

Quod si quis ita dividas, vt Theodori sectatores faciebant, erit alia pars narratio, alia supernarratio, alia prænarratio, alia reprehensio, alia superreprehensio.

COMM. Irridet Theodorum Byzantium, & eius sectatores, quòd nimis minutè partes orationis dividerent. neque enim contenti narrationem inter partes ponere, addebant etiam supernarrationem, & prænarrationem, neque tantum reprehensionem volebât orationis esse partem, sed etiam superreprehensionem. quas ineptias etiam Plato in Phædro merito ridet, & contemnit.

tex.303 Δεῖ δὲ εἶδός τι λέγοντας, καὶ διαφορὰν, ὄνομα τιθέσθαι. εἰ δὲ μή, γίνεται κενὸν, καὶ ληρῶδες. οἷον Λιβύμνιος ποιεῖ ἐν τῇ τέχνῃ, ἐπεύρεσιν ὀνομάζων, καὶ ἐκπλάσεις, καὶ ὄζους.

Sed tunc nouum nomen ponere oportet, cum aliquam rem nouam, & ab aliis differentem aliquis dicit, alioqui res est inanis, & nugatoria. sicuti Lycimnius in arte sua facit, qui nominat irruptionem, & aberrationem, & ramos.

Noua nomina non sine magna causa sunt fin- COMM.
genda. licet enim concessum esse videatur aliquã do nomina fingere, tamen id tantum eo tempore faciendum est, quando rem aliquam nouam, quæ specie, ac forma differat ab aliis, afferimus. rebus enim nouis etiam noua nomina sunt imponenda. quod siquis rebus iam vulgatis, & cognitis, noua nomina imponat, sine ulla necessitate, is sanè rem inanem, & nugatoriam faciet, in quod vitiũ Lycimnius rhetor incidit, qui eũ de Arte rhetorica scriberet, nominauit ἐπίρρυσιν, quasi hostilem irruptionem, & ἀποπλάνησιν, idest aberrationem, vel declinationem à proposito, & ὄζους, ideſt ramos, quibus probatio quasi per partes diffunditur, ab vno principio quasi trunco. sed de his nominibus non debemus admodum esse solicíti, quæ nihil ad artis cognitionẽ faciũt, & vt sunt leuia, sic ab Aristotele contemnuntur. hoc vitio cumulatus est etiam Hermogenes, qui multa nomina in hac arte innouauit.

CAPVT XXXVT.

Generatim primo proœmium definit, mox proœmia demonstratiui generis vnde ducantur, tradit.

Τὸ μὲν οὖν προοίμιον ἔστιν ἀρχὴ λόγου. ὅπερ tex.304
ἐν ποιήσει πρόλογος, καὶ ἐν αὐλήσει προαύλιον. ταῦτα γὰρ ἀρχαί ταῦτ' εἰσὶ. καὶ οἷον ὁδοποίησις τῷ ἰόντι.

Proœmium igitur principium est orationis, sicut in poesi prologus, in tibicinis cantus proaulium. nam hæc omnia principia sunt, & quasi via munitio ei, qui pertransire velit.

QVm iam demonstratum sit, quatuor COMM.
tantum esse partes orationis, nunc figillatim de omnibus tractat. ac primo de proœmio. sic enim (inquit) appellatur orationis principiũ. sicut in poesi, ut in comœdijs, & tragœdijs, principium uocatur prologus in cantu uero tibicinis, quod emerendi fauoris gratia canitur, priusquam legitimum carmen inchoent, proaulium appellatur. hæc autem tria sunt quædam principia, quæ uiã quasi muniunt ei, qui uelit ultra pertranfire. idem est igitur proœmium in oratione, quod prologus in poesi, & proaulium in cãtu. quod autem ait Aristoteles proœmium esse quasi uiæ munitionem, id M. Antonius secundo de Orarore sic imitatus est; omne autem principium, aut rei totius quæ agitur, significationem habere debebit, aut aditum ad causam, & munitionem, aut quoddam » ornamentum, & dignitatem.

Τὸ μὲν οὖν προαύλιον, ὅμοιον τῷ τῆς διηθεκτικῶν προοιμίῳ. καὶ γὰρ οἱ αὐληταὶ, ὅπ αἱ ἔχουσιν αὐλῆσαι, τοῦτο προαυλίσαντες, σωφῆσαι τῷ tex.305

εὐλοσίμῳ, καὶ οἱ τοῖς ὕπνῳ ἐπιτηδείοις λόγοις δεῖ οὕτω χρᾶσθαι, ὅπου γὰρ ἂν βούλωνται ἕλθοις ἐπόντα, εἶθ' οὕτω, καὶ σωθήσῃ.

At proaulium quidem simile est proœmio demonstratiui generis. nam tibicines quicquid sibi videntur bene canere posse, id præcinentes cum sequenti cantu copulant: sic etiam in demonstratiuo genere scribenda sunt orationes, quicquid voluerit orator initio dicere potest, deinde progredi, & cum oratione id coniungere.

COMM. Decet in demõstratiuo genere proœmia esse maximè libera, adeo vt vnde velit orator incipere demonstratiuam orationem possit, etiam si principium sit à re proposita penitus remotum, modo in ptogressu orationis paulatim ad id, quod propositum est deueniatur. itaque proaulium ait esse proœmio demonstratiui generis simile. solent enim tibicines antequam cantum incipiant, prolusione quadam uti, & quicquid eis placet canere, quo fauorem astantium promereantur, deinde legitimum cantum incipiunt; ita qui laudare aliquid, aut vituperare volunt, pro arbitrio suo possunt, unde uoluerint, orationis principium ducere, etiam si illud exordium nullam habeat cognationem, aut similitudinem eum esse, quæ laudatur, aut uituperatur, modo paulatim progredientes ad causam veniant, atque extremam exordij partem laudationis initio bene copulent. quo genere exordij interdum etiam historici utuntur, vt Sallustius in coniuratione Catilinæ, & in Bello Iugurthino. nam illa principia nihil habent cum subsequentibus historijs commune, sed in iudiciis, & deliberationibus talia exordia sunt omnino vitiosa, & separata vocantur; Itaque M. Antonius libro de Oratore secundo, cum de iudiciali genere verba facit, ita præcipit: Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, vt non tamquam Citharœdi proœmium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse videatur.

tex.305 Οὗπερ καὶ τοῖς αὐλοῦσι παράδειγμα τὸ τῆς Ἰσοκράτης Ἑλένης πρόοιμιον. οὐδὲν γὰρ οἰκεῖον ὑπάρχει τοῖς ἰδιωτικοῖς, καὶ Ἑλένῃ.

Cuius rei omnes exemplum sibi assumunt proœmium illud Isocratis in encomio Helenæ. nihil enim habent commune Sophistæ cum Helena.

COMM. Quod exordium in demõstratiuo genere liberum esse debeat, omnes, inquit, rhetores probãt ex eo, quod fecit Isocrates in Encomio Helenæ. cum enim sibi proposuisset Isocrates Helenã laudare, tamen orationis initio contra Sophistas eo pacto disputat. hoc autem perspicuũ est, ipsos Sophistas nihil penitus habere commune cũ Helena. quare totum illud exordium est à causa separatum. quod igitur fecit Isocrates optimus dicendi magister, idem etiam nos facere debemus.

10 Ἅμα δὲ καὶ ἐὰν ἐκπίπτῃ, ἁρμόττει μὴ ὅλον τὸν λόγον ὁμοειδῆ εἶναι. tex.30

Simul etiam, cum à proposita materia digreditur orator, adest illa commoditas, quod oratio tota non sit vnius generis.

Varietas in oratione plurimum delectat, sicut in aliis etiam rebus, cum autem totum genus demonstratiuum iucunditatis gratia fuerit excogitatum, id potissimũ spectare debet orator, qua ratione possit auditores oblectare. quare si exordio vtatur à proposita materia separato, duplex commodum consequetur. primo ut libere possit exordiri vnde uoluerit, deinde ut orationis varietate voluptatẽ auditoribus afferat. nã oratio quæ vnius tantum est generis, & eodẽ tenore perpetuo progreditur, delectare non solet. quoniam (vt ait Cicero) in omnibus rebus similitudo est satietatis mater. valet igitur exordium separatum etiam ad varietatem, & oblectationem. COMM.

Λέγεται δὲ τὰ τῇ ὕλῃ ἐπιτήδεια προοίμια, ἐξ ἐπάρου, ἢ ψόγου, οἷον Γοργίας μὲν ἐν τῷ Ὀλυμπιακῷ λόγῳ, ὑπὸ πολλῶν ἀξιοῖ θαυμάζεσθαι ὧν ἀνδρὸς Ἕλληνας, ἐπαινεῖ γὰρ τοὺς τὰς πανηγύρεις συναγαγόντας, Ἰσοκράτης δὲ ψέγει, ὅτι τοῖς μὲν τοῦ σώματος ἀρετὰς, δωρεὰς ἐπήνεσαν, τοὺς δὲ τῆς φρονήσεως οὐδὲν ἆθλον ἐπόησαν. tex.307

Ducuntur autem exordia demonstratiui generis à laude, vel vituperatione, vt Gorgias in Olympico: Apud multos admiratione digni sunt viri Græci, laudat. n. eos, qui celebritates instituerunt: Isocrates autem vituperat, quod corporis virtutibus præmia statuissent, sapientia vero præmium nullum victoria præmium posuissent.

Quamuis libera sint exordia demonstratiui generis, tamen præcepta quædam dantur, vnde facile duci possint. tres enim locos ostendat Aristoteles, vnde ducantur. & singulorum exempla tradit. vel enim a laude, aut vituperatione, vel à consilio, vel à persona duci solent. Ac primo dat exempla quomodo à laude, aut vituperatione ducantur. a laude (inquit) ut Gorgias in Olympico. ibi enim Gorgias orationem suam appellauit, quam in quinquennali illa celebritate ludorum Olympicorum publice habuit, cuius illud erat principium; Apud multos admiratione digni sunt viri Græci. quo in exordio laudat eos, qui celebritates instituerunt. tradit Pausanias ex illa oratione Gorgiam magnum homen, & gloriam sibi acquisiuisse, sicut etiam ex legatione, quam obiit apud Athenienses. at uero Isocrates Panegyricum suum incepit à uituperatione, quod non satis prudenter fecissent ij, qui celebritates instituerãt, propterea. quòd tantum corporis virtutibus præmia statuissent, non autem virtutibus animi, quæ longè sunt præstantiores. ideo maioribus præmiis ad eas homines inuitari, atque excitari deberent. Plinius Panegyricum suum, quem Traiano dixit, COMM.

à laude

à laude sic incepit; Benè ac sapiẽter Patres Conmaiores instituerunt. vt rerũ agendarum, ita dicendi initia à precationibus caperẽtur, quod nihil rite, nihilq; prouidenter homines sine deorũ immortalium ope, consilio, honore auspicarẽtur.

tex.309 Καὶ ἀπὸ συμβουλῆς. οἷον ὅτι δεῖ τὰς ἀγαθοὺς πόλεις. διὸ καὶ αὐτὸς Ἀριστείδῃ ἐπαινεῖ, οὐ τοὺς τοιούτους, οἳ μήτε δόξαν ἔσχον, μήτε φανεροί, ἀλλ' ὅσοι ἀγαθοὶ ὄντες ἀλλήλοις. ὥσπερ Ἀλέξανδρος ὁ Πριάμου. οὗτος γὰρ συμβουλεύει.

Ducuntur etiam à consilio, vt, quoniam probi viri sunt honorandi, ideo mihi Aristidem laudandum suscepi. vel siquis dicat eos esse laudandos, qui neque vulgo celebres sunt, neque improbi, sed cum probi sint, tamen in tenebris iacent, sicut Alexander Priami filius. nam qui ita exordiatur, consultat.

COMM. Alter locus unde in genere demonstratiuo exordia ducantur, est à consilio. vt siquis uelit Aristidem virum iustissimum laudare, atque ita exordiatur; Quoniam probi viri sunt honorandi, ideo mihi Aristidem laudandum sulcepi. uel siquis dicat, non opus esse illos laudare, qui iam sunt omnibus cogniti, & vbique celebrantur, neque enim de eorum laude quisquam amplius dubitat, neque eos, qui sint improbi, tales enim potius vituperandi sunt. Sed eos potissimum esse laudandos, qui cum probi sint homines, tamen adhuc in tenebris iacent, & eorum uirtus non est cognita, sicut Alexander Priami filius. tali enim exordio uidetur usus ille fuisse, qui Paridis encomium conscripsit. de quo supra mentio facta est in secundo libro. quod ingeniosum sanè est exordium. hunc autem locum concludit Aristoteles, & ait eum, qui ita exordiatur, consultare. nam aperit consilium suum, & aliis etiam ostendit, quid faciẽdum sit. est aliud genus consilii, cum orator in exordio communicat aliquid cum ipsis auditoribus, ut Cicero secunda Philippica; Quonam meo fato Patres
» con. fieri dicam, vt nemo his annis viginti Rei-
» pub. hostis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit.

tex.310 Ἐπὶ δ' ἐκ τῆς δικανικῶν προοιμίων. τοῦτο δ' ἔστιν, ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἀκροατὴν, εἰ περὶ παραδόξου λόγου, ἢ περὶ χαλεπῶν, ἢ περὶ πεθρυλλημένων πολλοῖς, ὥστε συγγνώμην ἔχειν. οἷον Χοιρίλῳ,

Νῦν δ' ὅτι πάντα δίδαξας.

Quin etiam ab ys, quæ propria sunt iudicialis generis, exordia ducuntur, quæ personam auditoris respiciunt: vt si de re incredibili fiat oratio, vel ardua, vel peruulgata, tunc enim uenia petenda est, vt Cherilus,

At nunc cum omnia iam vulgata.

COMM. Tertius locus exordij demonstratiui est ab auditoris persoua, qui proprius esse uidetur iudicialis generis. in quo non alia de causa sumuntur exordia, nisi ut, auditorum animi concilientur, & præparentur ad audiendum. hoc autem exordii genere tunc utimur, cum de re incredibili verba facturi sumus, vel ardua, vel peruulgata, nam tunc est ab auditoribus uenia petenda. quod Cherili poetę exemplo probat Aristoteles, qui eum de re iam nota, & peruulgata verba facturus esset, ita est exorsus.

At nunc cum omnia iam vulgata.

Quod autẽ ait Aristoteles huiusmodi exordia, quæ auditoris personam respiciunt, esse iudicialis generis propria, id ipse paulò post accuratius exponet. cum enim veniam petimus ab auditoribus, quod nobis aut de re incredibili, atque inopinata, aut difficili, aut ab omnibus cognita sit dicendum, tunc eos nobis beneuolos facimus, & attentos, atque dociles reddimus, quæ docent rhetores in exordio iudiciali diligenter esse obseruanda, quo in genere causarum plurimum interest, quo animo sit auditor.

Τὰ μὲν οὖν τῆς ἐπιδεικτικῶν λεχθέντα προοίμια, ἐκ τούτων, ἐξ ἐπαίνου, ἐκ ψόγου, ἐκ προτροπῆς, ἐξ ἀποτροπῆς. ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἀκροατήν. δεῖ δὲ ἢ ἔξω, ἢ οἰκεῖα εἶναι τὰ εἰσδόσιμα τῷ λόγῳ. tex.311

Quapropter exordia demonstratiui generis ex his ducuntur, ex laude, ex vituperatione, ex suasione, ex dissuasione, ex ys, quæ personam auditoris respiciunt: Qua vero viam ad orationem aperiunt, vel longe à materia ducere oportet, vel ei vicina esse.

Concludit per enumerationem eorum, quæ docuit, exordia in demonstratiuo genere, vel à laude & vituperatione duci, vel à consilio, quod duas partes habet, hoc est suasionem & dissuasionem, vel denique ab his, quæ ad auditorem pertinent. præterea vel esse remota à re, de qua tractatur, vel eidem esse vicina; & propria. quem locum ita Quintilianus libro tertio expressit, de Aristotele uerba faciens; In demonstratiuis vero procœmia esse maximè libera existimat, nam
» & longe à materia duci, ut in Helenæ laude Iso-
» crates fecerit, & ex aliqua re vicina, ut idem in Panegyrico, cum queritur plus honoris corporum, quam animorum virtutibus dari. COMM.

CAPVT XXXVI.

De proœmiis generis iudicialis, quod sit munus eorum, vnde ducantur, quomodo in eis beneuoli, dociles, & attẽti fiãt auditores & ad deprauatũ hæc omnia auditorẽ p tinere ostẽdit.

Τὰ δὲ τῶν δικανικῶν προοίμια, δεῖ λαβεῖν, ὅτι ταὐτὸ δύναται ὅπερ τῆς δραμάτων οἱ πρόλογοι, καὶ τῆς ἐπῶν τὰ προοίμια. tex.312

De proœmijs autem iudicialis generis ita statuendum est, idem ea valere, quod fabularum prologi, & heroici carminis proœmia.

DOCVIT, quæ exordia demonstratiuo genere conueniant, nunc ad iudiciale transit, & ait in iudicijs eandem uim habere proœmia, quam habent in comœdiis, & tragœdiis prologi, uel in heroicis COMM.

carminibus principia. sicut enim in prologis fabularum argumentum explicatur, fauorque multitudinis captatur, & in heroici poematis initio summa totius operis futuri proponitur, ita etiam in iudiciali oratione, sumitur exordium ea de causa, ut intelligant iudices, & auditores, qua de re sit iudicium futurum, & ut attenre, benecuolcque audiant.

tex.313 Τὰ μὲν γὰρ τῶν διθυράμβων, ὅμοια τοῖς ἐπιδεικτικοῖς, οἷον, δόξαν τε καὶ τὰ ἆθλα.

Nam principia Dithyramborum similia sunt exordijs demonstratiui generis, nt, propter te, tuaque munera, atque spolia.

comm. In hunc numerum (inquit) non veniunt principia Dithyramborum, quæ plerunque remota sunt, & similia procœmiis demonstratiui generis, sicut etiam proaulia, ut iam demonstratum est. hoc autem probat exemplo à uetere poeta sumpto, qui carmen Dithyrambicum in hunc sensum exorsus fuerat, propter te, tuaque munera, atque spolia. fortasse enim poeta ille, quisquis fuerit, initio carminis ad Bacchum sermonem suum dirigebat, & illum propter sua munera, & spolia, quæ ex hoste deuicto reportarat, celebrare uelle proponebat. magna vero licentia vsos fuisse olim Dithyrambos poetas iam supra docuimus. vt in hac re similes sint eis, qui laudant, aut uituperant. & arbitrio suo vndeeunque voluerint, carminum suorum exordium ducant, etiam si à proposita materia fuerit alienum.

tex.314 Ἐν δὲ τοῖς λόγοις, καὶ ἐπεσι λεγομένοις τὸ λόγῳ. ἵνα προϊδωσι περὶ οὗ ἡ ὁ λόγος, καὶ μὴ κρίματα ἡ ἀφάνεια. τὸ γὰρ ἀόριστον, πλανᾷ. ὁ δὲς δὴ ὥσπερ εἰς τὼ χεῖρα τὼ ἀρχὼ ποιεῖ ἐχόμενον ἀκολουθεῖν τῷ λόγῳ.

comm. *In fabulis autem, & heroicis versibus principium est specimen orationis futuræ, vt præuideant auditores de quibus rebus sermo futurus sit, & ne eorum animus suspensus sit: quod enim indefinitum est, huc & illuc mentem vagari cogit, qui igitur rem tanquam in manum tradit, facit vt auditor orationem sequatur, & percipiat.*

Prologi, qui fabulis, & heroicis versibus adhibentur, eam habere vim debent, ut tanquam specimen sint, & demonstratio quædam orationis futuræ. ut auditores præuidere possint, atque intelligere, de quibus rebus poeta sit acturus, & quod nam sit totius poematis argumentum. nam si hoc non agnouerint, necesse est, ut eorum animus dubius, atque suspensus sit. quoniam res incertæ, atque indefinitæ mentem efficiunt aberrare, atque huc & illuc dubiam circumferri. Quamobrem qui orationis initio rem auditoribus tanquam in manum tradit, illud commodum assequitur, ut statim auditor intelligat & quasi secutus orationem percipiat ea, quę dicũtur omnia. Atque hæc est causa, cur omnes boni poetæ statim operis initio proponant, de quibus rebus verba facturi sint, vt Virgilius,

Arma, virumque cano, —— & in Georgicis
Quid faciat lætas segetes. — Ouidius in Metam,
In noua fert animus mutatas dicere formas
Corpora. —— Lucanus,
Bella per Æmathios plusquam ciuilia campos,
Iusque datum sceleri canimus. — Sillius Italicus,
Ordior arma, quibus cælo se gloria tollit
Æneadum. —— Statius in Thebaide,
Fraternas acies, alternaque regna profanis
Decertata odijs. — Eodẽ modo reliqui omnes.

Διὰ τοῦτο,
Μῦσιν ἄειδε θεὰ. tex.315
Ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα.
Ἧγτό μοι λόγον ἄλλον, ὁπως ἀσιὰς ἔκτο γάμης,
Ἦλθεν ἐς Εὐρώπην πόλεμος μέγας.

Atque hac de causa dixit Homerus;
Iram dira refer, —— &
Dic mihi musa virum,
—— *& ille alter;*
Musa age iam, alterius dux nobis carminis esto,
Vt magnum ex Asia bellum processit in oras
Europæ.

Exemplis probat id, quod supra dixerat, prin- comm.
cipiũ heroicis versibus esse specimen, & demonstrationem futuræ orationis, sic enim Homerus vtrunque opus suum incepit, hoc est Iliadem, & Odysseã, ut statim initio proponat, quid deinceps tractaturus sit. nam Illiadẽ ita est exorsus;

Iram dira grauem Pelidæ profer Achillis,
Quæ tulit inumeros Danais, variosque dolores.

Odysseam autem ita, vt vertit Horatius;

Dic mihi musa virum, captæ post mœnia Troiæ,
Qui mores hominum multorum vidit, & vrbes.

Alius verò quidam Epicus poeta, cuius nomen Aristotcles non posuit, quoddam suum poema sic incepit;

Musa age iam alterius dux nobis carminis esto,
Vt magnum ex Asia bellum processit in oras
Europæ. ——

Καὶ οἱ ζαγικοὶ δηλοῦσι περὶ τὸ δρᾶμα, κἂν μὴ tex.316
εὐθὺς, ὥσπερ Εὐριπίδης, ἀλλ' ἐν τῷ προλόγῳ γέπου δηλοῖ, ἅσπερ ἓ Σοφοκλῆς.

Tragici etiam poetæ fabulam initio docent, quod si non statim, vt Euripides, at certè in prologi aliqua parte docent, quemadmodum etiam Sophocles;
Pater mihi fuit Polybus.

Qui Tragœdias conscribunt idem solent ob- comm.
seruare, quod Epici poetæ, ut initio doceant, quid tota fabula contineatur. & quamuis non statim id faciant, sicut Euripides obseruat, ut initio semper argumentum aperiat, tamen in aliqua prologi parte semper docent, de qua re sint acturi, quod in Oedipo Tyranno Sophocles facit, ubi ita narrare incepit;

Pater mihi fuit Polybus.

Hæc

Hæc Aristotelis sententia plana est, & præceptum manifestum, sed illud videtur esse dubium, quoniam exemplum à Sophocle desumptum non est in prologo, sed in tertio demum actu Tragœdiæ, ubi Oedipus genus narrat, quod putabat esse suum. uel igitur Aristoteles memoria lapsus est, vel prologum appellat, omnem Tragœdiæ partem, in qua poeta proponit, quid deinceps sit agendum, quod ego magis crediderim. nam in orationibus etiam mediis frequentissimè noua exordia ponuntur, ut docent rhetores, & apud Demosthenem, & Ciceronem pluribus in locis uidere licet, quo reficiantur auditorum animi, & quasi ad nouam orationem præparentur. ut pro A. Cluentio Cicero in uicdia oratione nouo quodam exordio sic ait; Ille ego magis ut consuetudinem seruem, quam quod uos non uestra hoc sponte faciatis, petam à vobis, ut me dum de his singulis disputo iudiciis, attente audiatis. hoc idem faciunt etiam heroici poetæ, ut in medio poemate nouo prologo utantur, ut Virgilius in septimo,

Pandite nunc Helicona Deæ, cantusque mouete,
Qui bello exciti reges, quæ quemque secutæ
Complerint campos acies, quibus itala iam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.

Nouo est igitur mirum, si Aristoteles prologum illum appellauit, ubi Oedipus apud Sophoclem genus suum se explicaturum proponit, quamuis locus ille sit in Tragœdiæ medio.

Καὶ ἡ κωμωδία ὡσαύτως. tex.317

Et comœdia idem seruat.

Comici poetæ, sicut Epici, & Tragici, solent COMM. in Prologo fabulæ argumentum aperire, ut apud Plautum in Amphytrione Mercurius facit, apud Terentium in Andria Simo, in Adelphis Mitio.

Τὸ μὲν οὖν ἀναγκαιότατον ἔργον τῶ προοιμίω, καὶ ἴδιον τοῦτο, δηλῶσαι τὸ τέλος, οὗ ἕνεκα ὁ λόγος. διόπερ αἱ δῆλον ἦ, & μικρὸν τὸ πρᾶγμα, οὐ χρήσιον προοιμίω. tex.318

Proœmij vero maxime necessarium, ac proprium munus est, finem institutæ orationis aperire. quare si causa perspicua fuerit, aut parua, licebit non uti proœmio.

COMM. Redit ad oratores relictis poetis, cum multa sint (inquit) proœmii officia, illud præcipuum est, & maxime necessarium, ut aperiat qui finis sit orationis, & quibus de rebus agatur. quamobrem, quando res est aperta, atque manifesta, uel oratio parua est, possumus ipsum proœmium prætermittere, tanquam non necessarium. quod etiam M. Antonius secundo de Oratore ita præcipit; Itaque in paruis, atque frequentibus causis ab ipsa re est exordiri sæpe cómodius. Proprium est igitur proœmii docilem auditorem efficere, quod tunc maximè consequimur, cum statim initio docemus, qui sit finis orationi nostræ propositus, & quem ordinem indicendo sequi uolumus, quod ingeniosè facit cum in alijs locis Cicero, tum in proœmio pro A. Cluentio, ubi sic exorditur; Animaduerti iudices, omnem accusatorum orationem in duas diuisam esse partes, quarum altera mihi niti, & magnopere confidere uidebatur, inuidia iam inueterata iudicij Iuniani, altera tantummodo consuetudinis causa timidè, & diffidenter attingere rationem ueneficii criminum: qua de re lege est hæc quæstio constituta. itaque mihi certum est hanc eandem distributionem iuuidiæ, & criminum, sic in defensione seruare, ut omnes intelligant nihil me nec subterfugere nec uoluisse reticendo, nec obscurare dicendo; semper autem in iudiciali genere proœmium debet ita causæ esse coniunctum, ut ab ea sciungi non possit, & sit tamquam caput totius orationis, quod esse non poterit, nisi causæ summam aperiat.

Τὰ δ' ἄλλα εἴδη οἷς χρῶνται, ἐξάρματι, & tex.319
κοινά. λίσιται δὲ ταῦτα, ἐκ τε τῦ λέγοντος, & τῦ ἀκροατῦ, & τῦ πράγματος, καὶ τῦ ἐναντίου.

Reliqua vero proœmij species, quibus utuntur oratores, remedia quædam sunt, & ea quidem communia, quæ ducuntur vel ab Oratore ipso, vel ab auditore, vel à causa, vel ab aduersario.

Postquam docuit, quod sit præcipuum COMM. munus proœmij, hoc est, ut breuiter rei summam explicet, nunc addit alias omnes proœmiorum species, esse tamquam remedia quædam communia, quibus animi iudicum, si forte offensi fuerint, nobis concilientur, & causæ nostræ faueant. cuius generis proœmia omnia, uel à causis ducuntur, uel à personis. ac personæ quidem tripartito distribuuntur, uel enim ab ipso oratore ducitur exordium, cui persona rei adiungitur, nam patronus, & reus pro una persona ponitur, uel ab auditore, atque iudice, uel ab aduersario. quod in Partitionibus ita Cicero docet, à principiis primum ordiar, quæ quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis sumuntur autem trium rerum gratia, ut amicè, & intelligenter, vt attente audiamur, quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorũ, aduersariorum. ita in secundo de Oratore, Sed cum erit utendum principio, quod plerunque erit aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci licebit.

Περὶ αὐτῦ μὲν τοι, καὶ αἰτιόλκε, ὅσα περὶ ἐξεβολῆς λῦσαι, καὶ ποιῆσαι. ἴσι δὲ οὐχ ὁμοίως. tex.320
ἀπολογουμένῳ μὲν γὰρ, πρῶτον τὰ πρὸς ἐξεβολὴν, κατηγοροῦντι δ' ἐπὶ τῷ ἐλέγχῳ. διὸ δὲ οὐκ ἄδηλον.

Ex oratore ipso, atque ex aduersario ducuntur ea, quæ ad inferendum crimen, & dissoluendum pertinent, sed non tamen eodem modo. nam qui defendit, statim criminibus occurrere debet:

qui vero accusat, debet in oratione criminari cuius rei causa non est obscura.

COMM. Patroni, atque aduersarij personas coniungit, quamuis, non idem utrisque conueniat, quatenus (inquit) ad inferendum crimen, & dissoluendum attinet, exordia ducuntur ab ipso oratore, atque ab aduersario, sed inter eos hoc interest, quod patronus, ac defensor, cuius officium est obiecta crimina diluere, & refutare, debet hoc initio statim orationis efficere, quo vel se, vel eum quem defendit, probum esse uirum ostendat, aduersarius autem, atque accusator magis in peroratione debet iudices in reum inflammare criminando, docereque illum esse improbum, & conscleratum. cuius rei causa quamuis sit aperta, tamen ab Aristotele non prætermittitur.

Τὸν μὲν γὰρ ἀπολογούμενον, ὅταν μέλλῃ εἰσάξειν αὐτὸν, ἀναγκαῖον ἀπὸ λέγειν τὰ κωλύοντα, ὡς πλεῖστον πρῶτον τοῦ ἀγῶνος.

Reus enim cum se insinuare contendat, necesse habet, omnia, quæ obstant, remouere. quare in primis aduersarij criminationem dissoluere oportet.

tex.321 Causam aert cur patronus statim orationis initio debet obiecta crimina diluere, quoniam non alitet poterit se in gratiam iudicum insinuare, nisi illa, quæ obstant, remouerit. hæc est causa, quare Cicero semper eos, quos defendit, statim in exordio bonos esse uiros ostendit, ut doceat falsa esse crimina, ita Milonem fortissimum uirum statim appellat, & bonum, & de Rep. bene meritum, pro Cn. Plancio sic ait in exordio; nisi eius integerrimam vitam, modestissimos mores, summam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam ostendero, nihil de pœna recuso. pro L. Flacco, vehementer eum in exordio laudat, quod maiorum suorum virtutem adæquarit; quod enim (inquit) esset præmium dignitatis, quod populus Romanus eum huius maioribus semper detulisset, huic denegaret? cum L. Flaccus veterem Valeriæ gentis in liberanda patria laudem propè quingentesimo anno Reip. reluliset. pro M. Cælio diligenter hoc Aristotelis præceptum obseruat, eum ita proponit; Ac mihi quidem videtur, iudices, hic introitus defensionis adolescentiæ M. Cælij maximè conuenire, ut ad ea, quæ accusatores deformandi huius causa, detrahendæ, spoliandæque dignitatis gratia dixerunt, primum respondeam. Sic etiam pro L. Murena primo criminationi aduersariorum respondet Et quoniam in hoc officio studium meæ defensionis ab accusatoribus, atque etiam ipsa susceptio causæ reprehensa est, antequam pro L. Murena dicere instituo, pro me ipso pauca dicam.

tex.322 Τῷ δὲ διαβάλλοντι, εἰ τῷ ἀπολόγῳ διαβλητέον, ἵνα μνημονεύωσι μᾶλλον.

Accusator vero debet in peroratione crimina ri, vt facilius auditores ea, recordari possint.

COMM. Quia magis hærent memoriæ, quæ postremo loco dicuntur, ideo debet accusator in peroratione multa crimina congerere, quo iudices possint ea melius recordari. quod diligentissimè Cicero facit in Verrem actione ultima. nam breuiter eius omnia flagitia, & scelera repetit, deinde ita concludit; Si eius omnia sunt inaudita, & singularia facinora sceleris, audaciæ, perfidiæ, libidinis, auaritiæ, crudelitatis, dignus exitus eiusmodi uita, atque factis vestro iudicio consequatur.

tex.323 Τὰ δὲ πρὸς τὸν ἀκροατὴν, ἐκ τοῦ ἔθους ποιήσαι, καὶ τοῦ ὁρίσαι. καὶ εἰσὶν ἐκ τοῦ προσηκτικοῦ, ἢ τοὐναντίον. εὐ γὰρ ἀεὶ συμφέρει ποιεῖν προσηκτικόν. διὸ πολλοὶ εἰς γέλωτα πειρῶνται προάγειν.

Quæ ad auditorem pertinent, eo spectant, vt, vel eum nobis beneuolum faciamus, vel in aduersarium concitemus; & interdum vt attentum reddamus, vel contra: non enim semper proest, attentum reddere. quare multi risum conantur excitare.

COMM. Ab auditoris persona sic exordiri conuenit, vt enim nobis conciliemus, & alienemus ab aduersario. uel vt attentum reddamus quando oportet, quando verò non oportet à re proposita deducamus. interdum enim accidit, ut sit utile, non esse attentum auditorem, & hac de causa periti oratores omni ratione student aliquando risum iudicibus concitare, vt eos à causa abducant, neque sinant rem diligentius perspicere. contra hoc Aristoteils præceptum sic ait Quintilianus libro quarto: Nec me quamquam magni auctores in hoc duxerint, ut non semper facere attentum, & docilem iudicem nelim. sed tamen paulò post ita inquit; Imminuenda quædam, & eleuanda, & quasi contemnenda esse consentio ad remittendam intentionem iudicis, quam aduersario præstat, ut fecit pro Ligario Cicero; quid enim agebat aliud ironia illa, quam ut Cæsar minus se in rem tanquam non nouam intenderet? & alibi sic ait; Huic diuersa virtus, quæ risum iudicis mouendo, & illos tristes soluit affectus, & animos ab intentione rerum frequenter auertit. Iniria beneuolentiæ conciliandæ comparantur (ut ait in Partitionibus Cicero) aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere uirtutis, & maximè liberalitatis, officij, fidei. ut in exordio pro L. Flacco, pro Cn. Plancio, pro L. Murena, pro Cor. Balbo videre licet. Contrariisque rebus in aduersarios conferendis. ut pro Roscio Am. de Chrysogono, pro Milone, de Clodianis, pro A. Cæcina, de Sexto Ebueio. risum autem sæpe concitat Cicero, ut ad hilaritatem traducens iudicum animos minus attentos criminibus aduersariorum efficiat, ut pro M. Cælio, ubi Clodiam,

diam, & eius amicos irridet, pro L. Murena vbi iuris ciuilis scientiam exagitat, & vbi Stoicorum dogmata recenset.

tex. 324 Εἰς δὲ εὐμάθειαν ἅπαντα ἀνάξει, ταύτης βούλητα, καὶ τὸ δεικνὺς φαίνεσθαι. προσέχουσι γὰρ μᾶλλον τοῖς.

At docilitatem vero conducunt omnia, si quis hoc studeat, & si vir bonus appareat. nam talibus viris se attentiores præbent.

COMM. Quæ de proœmiis dicta sunt omnia conducunt ad docilitatem, si quis hoc studeat, vt intelligenter audiatur. cum enim exponit orator, quibus de rebus dicturus est, & cum beneuolum, & attentum sibi reddit auditorem, tunc etiam docilem efficit. nam (vt ait in primo de Inuentione Cicero) is maximè docilis est, qui attentissimè est paratus audire. præterea si vir bonus appareat, docilem habebit auditorem. omnes enim homines attentiores se illis præbent, quos bonos esse viros existimãt, & illa oratio maximè suauis est, quæ significat ipsius oratoris amabiles mores, vt
„ in Partitionib. ait Cicero. prima actione in Verrem sic ait; Adductus sum iudices officio, fide,
„ misericordia, bonorum virorum exemplo, veteri
„ consuetudine, instituroque maiorũ, vt onus hoc
„ laboris, & officij, nõ ex meo, sed ex meorũ neces-
„ sariorum tempore mihi suscipiendum putarem.

tex. 325 Προσεκτικοὶ δὲ, τοῖς μεγάλοις, τοῖς ἰδίοις, τοῖς θαυμαστοῖς, τοῖς ἡδέσι. διὸ δεῖ ἐμπεσεῖν, ὡς περὶ τοιούτων ὁ λόγος. ἐὰν δὲ μὴ προσεκτικούς, ὅτι μικρὸν, ὅτι οὐδὲν πρὸς ἐκείνους, ὅτι λυπηρόν.

Attenti fiunt auditores propter res magnas, proprias, admirabiles, & iucundas: quare admonere eos oportet, de huiusmodi rebus orationem esse. quod si eos non attentos esse volumus, dicemus rem esse pusillam, nihil ad eos pertinentem, molestam, ac odiosam.

COMM. Quatuor præcipuè sunt, quæ attentos reddũt auditores. primo res magnæ, deinde res propriæ, tum res admirabiles, postremo res iucundæ. quã mobrem qui vult attentionem caprare, is polliceri debet se de huiusmodi rebus verba facturũ. contra vero si voluerit abducere animos, vt non arrendant, dicet esse rem pusillã, nihil ad eos pertinentem, molestam. Res enim magnæ mouent animos, vt Cicero pro C. Rabirio; Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memo-
„ riam rem nullam maiorem, magis periculosam,
„ magis ab omnibus vobis prouidendam, neque à
„ Trib. plebis susceptam, neque à cõsule defensã.
pro Roscio Am. lus de rebus tãtis, tamque atrocibus neque satis me commode dicere, neque satis grauiter conqueri, neque saris libere vociferari posse intelligo. Virgilius in septimo Aeneidos;

—maior rerum mihi nascitur ordo,
Maius opus moueo. —

Sic etiam in Bucolicis in exordio Pollionis;

Sicelides musæ paulo maiora canamus.

Res propriæ dicuntur, quæ ad ipsos pertinent, apud quos res agitur. tunc enim attentiores fiũt homines, cum de suis, ac propriis rebus agi intelligunt. Cicero secundam in Verrem actionem ita cæpit; Quod erat optandum maximè, iudices, & „
quod vnum ad inuidiã vestri ordinis, infamiãq; „
indiciorum sedandam maximè pertinebat, id nõ „
humano consilio, sed propè diuinitus datum, at- „
que oblatum vobis summo Reip. tempore videt, „
Aeneas apud Virgilium Aeneidos libro vndecimo sic ait;

Quæ nam nos tanto fortuna indigna Latini
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?

Res admirabiles maximè excitant auditores. Cum quia delectat, quicquid est admirabile, rũ quia causas rerum admirabilium omnes audire, atque intelligere concupiscunt. vnde ait Aristoteles ex admiratione Philosophiam esse natã. Cicero pro Q. Ligario; hæc non modo admirabilia sunt, sed prodigiis similia, quæ dicam. Virgilius in quarto Georgicorum de apibus;

Admiranda tibi leuium spectacula rerum,
Magnanimosque Duces, totiusque ex ordine gentis
Facta canam.——

Res denique iucundæ mouent attentionẽ, quia delectat. vt pro Archia poeta, quæso à vobis, vt „
in hac causa mihi detis hanc veniam accommo- „
datam huic reo, vobis, quemadmodum spero, nõ „
molestam, vt me pro summo poeta, atque eruditissimo homine dicentem hoc concursu hominũ „
literatissimorum, hac vestra humanitate, hoc de „
nique Prætore exercẽte iudicium, pariamini de „
studiis humanitatis, ac literarum paulo loqui li- „
berius. iucũda est illa oratio in qua beneficia audientium commemorãtur, & res charissimæ, vt
post Reditum in senatu; Qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris „
parentes nobis liberos, qui dignitatem, qui ordi „
nem, qui fortunam, qui amplissimam Remp. qui „
patriam, qua nihil potest esse iucundius, qui deni „
que nosmetipsos nobis reddidistis. hac enim oratione suauius esse nihil potest. tale est exordium tertiæ orationis in Catilinã, vbi Quiritibus gratulatur Reip. salutem, ac liberationem a coniuratione Catilinæ. Remp. Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, cõiuges, liberosq; „
vestros, atq; hoc domicilium clarissimi imperij, „
fortunatissimam, pulcherrimamque vrbem, ho- „
dierno die Deorũ immortalium summo erga vos „
amore laboribus, consiliis, periculisque meis, ex „
flamma, atque ferro, ac penè ex faucibus fati ere „
ptam, & vobis conseruatam, ac restitutam vide- „
tis. quoties autem vult orator animos auertere à
re proposita, & efficere, vt minime attẽdant, tũc
rationem contrariam persequetur, vt ostendat res esse pusillas, nihil ad eos, qui audiunt, pertinẽtes, odiosas, ac molestas. ut pro L. Murena, vbi iuris ciuilis scientiam exagitat, & de lege agraria contra Rullum, vbi legem illam inutilem, pernicioſam, Reip. fore demonstrat, & vbi Rullum ipsum irridet, quod minus obscurè, & ineptè locutus fuisset.

tex.326 Δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν, ὅτι πάντα ἔξω τοῦ λόγου τὰ τοιαῦτα. πρὸς φαῦλον γὰρ ἀκροατὴν, καὶ τὰ ἔξω τῆς πράγματος ἀκούοντα, ἐπεὶ αἰ μὴ τοιοῦτόν ἐστι, οὐδὲν δεῖ προοιμίου. ἀλλ' ὅσον τὸ πρᾶγμα ὑπὲρ κεφαλαιωδῶς, ἵνα ἔχῃ ὥσπερ σῶμα κεφαλήν.

Illud vero sciendum est, hæc omnia esse extra causam posita. nam ad depravatum auditorem spectant, & ad eum qui libenter audit, quæ nihil ad rem faciunt, nisi enim talis sit, nihil opus est proœmio: sed sufficit, id quod causa postulat, summatim dicere, vt iudex caput illud, tanquam totius causæ corpus habeat.

comm. Ne suipsius oblitus esse videretur, quòd huius operis initio, dixerat, ea omnia, quæ probationi non subijciunt, esse extra causam posita, & sui temporis Rhetores vituperauerat, quòd relicta probationis præceptione, de proœmiis tãtũ, atque, epilogis præcepta tradebant. nunc autem etiam ipse multa docet, quæ ad proœmia pertineant, ait hoc esse tenendum, atque intelligẽdũ, non ideo hæc præcepta tradi, quia sint apud bonos iudices necessaria, sed quia plerique auditores deprauati sunt, & ea libenter audiunt, quæ nihil ad rem propositam faciũt, ideo de his etiã, quæ sunt extra causam posita, præcepta esse tradenda, vt sciat orator etiã apud imperitos, & deprauatos auditores quomodo se gerere debeat. nam si bonus, & peritus iudex suetit huiusmodi, proœmiis non erit opus. sed satis erit orationis initio totius causæ summam breuiter complecti, quod præcipuum esse proœmiorum munus iam supra dictum est, vt iudex ea capita percipiens habeat tanquam corpus totius causæ lineamentis expressum. hoc vidit etiam Quintilianus cũ
„ in quarto libro sic ait; Aristoteles quidem totum id necessarium apud bonos iudices negat, & in duodecimo, sum etiam (inquit) proœmium
„ apud tales superuacaneum esse Aristoteles existimet. paucæ tamen orationes, aut fortasse nullę reperientur apud bonos oratores, quæ non habeant exordium ad beneuolentiam, atque attentionem comparandam accommodatum.

tex.327 Ἐπὶ τὸ προσεκτικὸν ποιῆν πάντων τῷ μερῶν κοινὸν, ἐστὶ δῆλον. σπανιαχοῦ γὰρ αἱ ἀκροάσεις μᾶλλον, ἢ ἀρχόμενοι. διὸ γελοῖον εἰ ἀρχῇ τάττει, ὅτι μάλιστα πάντες προσέχοντες ἀκροῶνται. ὥστε ὅπου ἂν ᾖ κυρίως, λεκτέον.

Attentos vero facere, commune est omnium partium, cum opus est. nam alibi magis vbique quam initio remittunt animum. itaque ridiculũ est initio constituere, cum attenti tunc maxime sint auditores. quare quoties sese offert opportunitas, captanda attentio est.

comm. Reselit eorum opinionem, qui putabãt, exordij proprium esse, captare attẽtionem, cum hoc sit omnium partium commune, & in aliis partibus magis necessarium, quam in exordio. cum enim defessi sunt audiendo, tunc animum remittunt, neque satis attendũt, quocirca opus est eo tempore renouare attentionem. nã in principio ferè semper sua sponte sunt attenti, neque egẽt admonitione, aut artificio, vt excitentur. itaque ridicule faciunt, qui hoc exordij proprium, esse volunt. Semper igitur cum opus esse videtur, attentio captanda est, siue in exordio, siue in aliis orationis partib. hoc idẽ ait M. Antonius 2. libro de Oratore. Attentum vero tota actione crebro
„ excirandis mentibus iudicum, non prima denũ-
„ ciatione efficere possumus. & alibi; Nam & atten
„ tum commouent Græci, vt principio faciamus
„ iudicem, & docilem, quæ sunt utilia, sed non prin
„ cipij magis propria, quam reliquarum partium, faciliora etiam in principijs, quòd & attenti tũc maximè sunt, cum omnia expectant, & dociles magis initijs esse possunt. quod autẽ in tota oratione crebro captari debeat attentio, docet in orationibus ipse Cicero, qui frequẽter hoc facit, vt pro P. Quintio, in extrema parte probationis sic ait; Quod abs te C. Aquili, & à vobis qui adestis in consilio, quæso ut diligenter attendatis, p
„ fecto intelligetis illine ab initio cupiditatem pu
„ gnasse, & audaciam, hinc veritatem, & pudorem, quoad potuerit restitisse. pro Roscio A: post multas argumentationes, Age nũc (inquit) illa videamus iudices, quæ sit atim consecuta sũt.
„ & alibi, Age nunc ex ipsius Chrysogoni iudicio Rosciorum factum consideremus. sed hæc frequẽtissima sunt apud Ciceronem, vt mediis in orationibus iudices ad attentè audiendum excitet, vt sexta in Verrem Actione; Accipite si vultis Iu
„ dices rem eiusmodi, vt amentiam singularem, vt
„ furorem iam non cupiditatem eius perspicere
„ possitis. Item. Núc reliquum iudices attendite,
„ de quo & vos audistis, & populus R. nõ nunc pri
„ mum audiet, & in exteris nationibus usq; ad vlti
„ mas terras peruagatum est. Itẽ audite etiã singularem eius iudices cupiditatem, audaciam, amẽtiam. Item; Ad ea autem quæ dicturus sum reficite vos quæso iudices per Deos immortales, p
„ eos ipsos, de quorum religione, iamdiu dicimus,
„ & reliqua. his, & cæteris huius generis exemplis
„ intelligere possumus id esse verisimũ quod ait
„ Aristoteles, non esse proprium exordii, attẽtum facere sed esse commune omnium partium.

Καὶ μοι προσέχετε τὸν νοῦν, οὐ δὲ μᾶλλον τεχ.328
ἐμόν, ἢ ὑμέτερον, καὶ ἐρῶ γὰρ ὑμῖν, οἷον οὐδέποτε ἄκουσατε δεινὸν, ἢ οὕτω θαυμαστόν.

Et, mihi animum aduertite, neque enim mea magis quam vestra res agitur. Et, Dicam vobis acerbum facinus, nũquam alias à vobis auditũ. aut certe non tam admirabile.

Exempla duo refert, quibus in media oratione uti possumus in excitandis mentibus audientium, ad attentè audiendum. nam si res illa, de qua agitur, aliquo modo pertinet ad ipsos auditores, poterimus ita eos excitare; Mihi animum aduertite iudices, neque enim mea magis, quam vestra res agit. Si vero magna, atque admirabilis comm.

res

res fuerit, ita dicemus; Dicam uobis acerbum facinus iudices, ante hunc diem inauditum. vel; quod eiusmodi est, vt nullum vnquam tam admirabile fuerit. mouentur enim auditores, eum vel de suis rebus agi intelligunt, vel de rebus magnis, & admirabilibus, vt supra dictum est.

tex. 329 Τοῦτο δ' ἐστίν, ὥσπερ ἔφη Πρόδικος, ὅτι τυγχάνουσιν οἱ ἀκροαταὶ παρυμβάλλειν τῆς πρώτης παρ' αὐτοῖς.

Hoc enim est id, quod Prodicus dixit. se, cum auditores dormitãtes aduerteret, aliquid in medio sermone inferre, ex illa sua quinquaginta drachmarum demonstratione.

comm. Prodicus Chius Sophista fuit insignis, qui plurimas diuitias congesit in docenda Rhetorica. docuit autem Athenis longo tempore, nobilissimosque adolescentes deuinctos familiaritate habuit, hic in concione iactabat. se quandam habere demonstrationem, qua si quis in dicendo vteretur, superior semper esset euasurus, eam autẽ drachmis quinquaginta docere cõsueuerat. Itaq; quoties auditores suos dormitantes, & parum attentos esse videbat, sic eos excitare solebat, vt diceret, se aliquid ex illa demonstratione sua velle differre. quare statim animos erigebant, & attentiores fiebant. atq, hac de re postea gloriabatur, quòd facile suos auditores ad audiendũ excitaret. Quintilianus libro quarto sic ait; „ Nam iudices & in narratione nonnunquam, & „ in argumentis, ut attendant, & vt faueant rogamus, „ quo Prodicus velut dormitantes eos excitari putabat. quidam aiunt solitum Prodicum adolescentes admonere precii dati, ne tempus frustra tererent, & pecunias amitterent nihil discendo. quod interdum Ludimagistri faciunt, vt discipulos attentiores habeant, sed prior sententia magis mihi satisfacit.

tex. 330 Ὅτι δὲ πρὸς τὸν ἀκροατὴν, οὐχ ἧττον ὁ ἀκροατὴς, δῆλον· πάντες γὰρ ἁμβάλλουσιν, ἢ φόβους ἀπολύοντες ἢ τοῖς προοιμίοις,

Ἀναξ ἱρῶμβ', οὐχ ὅπως σπυδῆς ἄλυτο
Τί φροιμιάζη;

Ad auditorem autẽ haberi proœmia, non quatenus auditor est, non est obscurum. omnes enim in proœmys vel criminantur, vel metum disiciunt;
Dicam, haud quidem ò rex quanta diligentia.
Quid veteris proœmio?

comm. Quia supra dixerat proœmia esse extra causã posita, nunc probat esse verũ, licet enim (inquit) ad auditorem proœmia dirigantur, tamen non hoc fit quatenus est auditor. sufficit enim auditori causam ipsam intelligere, quod non proœmio fit, sed propositione, & probatione. qui autẽ proœmiis vtuntur, vel aduersarios criminantur vel sibi, aut auditoribus metum disiciunt, quorum neutrum ad causam docendam pertinet, ita neque proprie ad auditorem nisi casu, & fortuito. hoc autem ostẽdit Aristoteles duobus exemplis, quorum alterum ex Antigona Sophoclis sũptum est, vbi nuncius quidam accedens ad Creõtem regem, vt ei narraret, quemadmodum contra eius edictum Polynicis cadauer sepultũ fuisset; exordio utitur, vt se ei culpæ non affinẽ fuisse ostendat, atque ita metum, & periculum à se disiiciat; sic enim orditur; Dicam, haud quidem ò tex quanta diligentia, & quæ sequuntur. satis enim habet Aristoteles locum ostendere. Alterũ exemplum ex Iphigenia in Tauris Euripidis sumptum est, ubi Thoas Rex, cum Iphigeniam longo exordio se excusare conantem audiret, sic eius sermonem interpellauit; Quid veteris proœmio? quasi diceret; cum rem ipsam audire copiam, debes omne proœmium dimittere, & rem exponere. Quare concluditur, nihil ad auditorem quatenus est auditor, hoc est quatenus est paratus ad audiendum, proœmium pertinere. imo verò sæpe offenditur auditor, cum audiendi cupidus est, si quis proœmio utatur. quod autem ait Aristoteles in proœmiis Oratores uel criminari, vel metum disiicere. Cicero in proœmio pro Milone facit vtrunque, nam & aduersarios criminatur, dum ita inquit; Vnum genus est aduersum, infestumque nobis eorum, quos P. Clodii furor rapi „ nis, & incendiis, & omnibus exiriis publicis pa- „ uit, & metum discutit, cum in toto proœmio, tũ in ea parte, ubi sic ait; Quamobrẽ adeste animis iudices, & timorem, si quem habetis, deponite. „

Καὶ οἱ πονηρὸν δέ τι πρᾶγμα ἔχοντες, ἢ δόξοῦντες, πανταχοῦ γὰρ βέλτιον διαβιβάζειν, ἢ τῷ πράγματι. διὸ οἱ δοῦλοι, οὐ τὰ ἐρωτώμενα λέγουσιν, ἀλλὰ τὰ κύκλῳ, καὶ προοιμιάζονται. tex. 331

Et qui malam causam habent, uel habere videntur, proœmys vtuntur: nam in quouis loco potius commorari melius est eis, quã in ipsa causa. itaque serui etiam nequaquam ad interrogata respondent, sed verborum ambagibus utuntur, & longis exordijs.

Qui causæ suæ non confidunt eò quòd, vel re comm. vera mala sit, vel certè mala esse videatur, ii solẽt ad proœmia confugere, atque in eis diu commorari, quoniam vtilius est eis in quauis alia oratio nis parte versari, quam in ea, ubi sit ipsa causa explicanda. quocirca rhetores iubent, ut qui malã causam susceperunt, vel quæ mala videatur, insinuatione vtantur. & paulatim quasi aliud agentes sibi auditores concilient, donec tandem cũ eorum bona gratia de causa dicere valeãt, qđ in oratione de lege Agraria contra Rullum diuinitus Ciceronem fecisse Plinius annotauit, videbatur. n. Cicero malã cãm suscepisse contra populi Romani vtilitatẽ, cui Rullus agros diuidere se velle dicebat. & tamen tanto artificio usus est, vt in causa superior euaserit, & populum Romanũ propria cõmoda spernere coegerit. probat autẽ Aristoteles exemplo seruorũ, eos proœmiis uti, qui malam habent causam. Serui (inquit) cũ aliquid peccauerint, nunquã solent heria ad interrogata

rogata reſpondere, ſed huc, & illuc ſermonẽ torquent, & ambagibus, atque exordijs vtuntur, vt ſe excuſẽt, cuius rei multa ſunt in comœdijs, & tragœdiis exemplа.

tex.332 Πόθεν δ' ἕκαστους δεῖ ποιεῖν, εἴρηται, ἢ πρὸς ἄλλων ἱκανὸν πρὸς τοιοῦτον. ἐπεὶ δὲ λέγεται,

Δόσ μ' ἰὼ Φαίηκας φίλον ἐλθεῖν, ἠδ' ἐλεεινόν,

τούτων δεῖ δύο κομίζεσθαι.

Quomodo vero beneuolentiam captare oporteat, antea dictum eſt, & de cæteris huiuſmodi ſingulis. quoniam benè dictum eſt ab Homero;

Effice, vt adueniam, diua, ad Phæaces amicus
Et miſerabilis;-

Hæc duo diligenter conſideranda ſunt.

COMM. In ſecundo libro, vbi de animi commotionibus verba fecit, docuit etiam, quibus de cauſis homines amici eſſe ſoleant, & quibus rationibus conciliari beneuolentia poſsit. itaque non opus eſt, vt eadem hoc loco repetat, tãtum admoneo, vt ea duo ſumma cum diligentia obſeruemus, quæ Vlyſſes prudentiſsimus vir apud Homerum libro Odyſſeę quartodecimo à Pallade precatur, cum enim naufragium paſſus fuiſſet, & omnium rerũ egenus in Phæacum regione verſaretur, ita Palladem deam ſibi amiciſsimam precatus eſt;

Effice, vt adueniam, diua, ad Thæaces amicus,
Et miſerabilis;-

Nam ſi Phœaces illũ amico animo ſuſcepiſsẽt, & eius calamitatem, ac iufelicem fortunam miſerati fuiſſent, non eſt dubium, quin auxilio ſubleuaſſent; quod feciſſe memorantur; Oratio ergo debet efficere, ut iudices, eum, quẽ defendit, virũ eſſe bonum exiſtiment, ſic enim amabunt, & vt miſeriordia dignum ſubleuabunt. hoc eſt, quod etiam M. Antonius de Oratore ſecundo p̃cipit, his verbis. Ex eo, quæ ſignificent virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitoſum, quæ miſericordia dignum. hinc totum exordium pro L. Flacco, & pro Cn. Plancio. & pro L. Murena.

tex.333 Ἐν δὲ τοῖς ἐπιδεικτικοῖς οἴεσθαι δεῖ ποιεῖν συναγωνιᾶσθαι τὸν ἀκροατὴν, ἢ αὐτὸν, ἢ ἦθος, ἢ δύναμιν αὐτῷ, ἢ ἄλλως γέ πως. ὃ γὰρ λέγει Σωκράτης ἐν τῷ ἐπιταφίῳ ἀληθές, ὅτι οὐ χαλεπὸν Ἀθηναίους ἐν Ἀθηναίοις ἐπαινεῖν, ἀλλ' ἐν Λακεδαιμονίοις.

In exordijs demonſtratiui generis, efficere oportet, vt auditores una laudari putent ſe, vel genus, vel ſtudia ſua, vel alio aliquo modo. quod enim ait Socrates in funebri ſermone, verum eſt; Non difficile eſt Athenienſes Athenis laudare, ſed Lacedæmone.

Quamuis in demonſtratiuo genere maximè libera ſint exordia, tamen beneuolentiæ concilian
COMM. dæ gratia debet orator, cum opportunum eſſe intelligit, efficere, vt auditores exiſtiment etiam ſe vna laudari, ut ſi ex eadem ciuitate fuerint, cũ eo qui laudatur, vel iiſdem ſtudiis dediti, vel iiſdem præditi virtutibus, vel aliquo alio modo cũ eo coniuncti, hoc autem Socratis auctoritate probat, qui, apud Platonem in eo Dialogo, qui Menexenus inſcribitur, in quo de ratione funebris orationis habendæ tractatur, dixit, non eſſe difficile Athenienſem Athenis laudare, ſed Lacedæmone. Omnes enim ferè ſuorum ciuium laudibus fauent, vt, Athenienſis ciuis gaudet, cũ Athenienſem magnopere commendari audit, ita Romanus cum Romanum, Lacedæmonius cum Lacedæmonium. ſed inimicos non æquis animis ornari patiuntur, vt Lacedemonius non libenter audit Athenienſem laudari, Romanus indignatur, ſiquis Carthaginienſem extollat. hoc eſt, quod aiebat Socrates, Athenienſem Lacedæmone laudare difficile eſſe.

CAPVT XXXVII.

De proœmijs deliberatiui Generis. & quando his liceat vti.

tex.3 Τὰ δὲ τῆς δημηγορικοῦ ἐκ τῶν τῆς δικανικοῦ λόγων ἔξει. φύσει δὲ ἧκιστα ἔχει. καὶ γὰρ, καὶ περὶ οὗ ἴσασι, καὶ οὐδὲν δέονται προοιμίου τὸ πρᾶγμα. ἀλλ' ἢ δι' αὐτὸν, ἢ τοὺς ἀντιλέγοντας, ἢ ἐὰν μὴ ἱκανὸν βούλει, ὑπολαμβάνωσιν, ἀλλ' ἢ μείζον, ἢ ἔλαττον.

Deliberationum exordia à iudiciali genere ſumuntur. natura enim deliberationes nulla habent exordia, quoniam ſciunt deliberantes, de qua re ſint verba faciendа, & res ipſa nullo indiget proœmio, niſi vel propter ipſum oratorem, vel aduerſarium, vel ſi res non tanta exiſtimetur, quantam ipſa vult, ſed aut maior, aut minor.

COMM. IN deliberatiuo genere, ſiqua ſunt exordia, illa ſumunt à gñre iudiciali, & eiſdem de cauſis adhibentur, quibus in iudiciis adhiberi ſolent. nam ipſæ deliberationes narura ſua proœmiis non egeut. neque enim opus eſt explicare, quibus de rebus dicendum ſit, cum ij, qui deliberant, iam intelligant, quæ ſint illa, quæ in deliberationem veniant. Itaque per ſe res ipſa uon eget exordio, quod ſi adhibetur, id fit, vel oratoris cauſa, vt amicè, vt intelligenter, vt attẽte audiatur, vel propter aduerſarium, vt eius ſententia repudietur; vel vt rei, de qua agitur magnitudo vel augeatur, vel imminuatur. Sæpe enim accidit, vt res uel maior, uel minor exiſtimetur, quã orator uelit. tunc igitur exordio utendũ eſt, quo rei quantitas demonſtretur. hunc locum libro terrio. Quintilianus ita expreſsit; Ariſtoteles quidem uec ſine cauſa putat, & à uoſtra, & ab eius, qui diſſentiet perſona duci frequenter in conſiliis exordium, quaſi mutuantibus hoc nobis à iudiciali genere: nonnunquã etiam, vt minor res. maior, uideatur. Cicero de lege Agratia contra Rullum in exordio, & à ſua, & ab auditorum perſona ſimul beuenolentiam captat, ex eo loco; Deme autẽ ipſo, uereor ne arrogantis ſit apud uos dicere, ingrati tacere. & nam & quibus ſtudiis

han-

» hanc dignitatem consecutus sim memetipsum
» commemorare perquam graue est, & silere de tã
» tis vestris beneficiis nullo modo possum. atque
ita multis verbis de se, & beneficijs populi Ro-
mani differit. postea venit ad rem ipsam, atq; ad
aduersarium, & artificiose rem extenuat, aduer-
sarium rapit in odium, ex eo loco; neque enim
Quirites illud vobis iucundum, aut populare de
» bet videri, largitio aliqua promulgata, quæ ver-
» bis ostẽtari pót, re vera fieri nisi exhausto ærario,
» nullo pacto potest. de ipso aduersario sic ait; cõ-
» cio tandem expectata P. Rulli, quod & princeps
» erat, agrariæ legis, & truculentius se gerebat,
» quam cæteri. iam designatus alio vultu, alio vo-
cis sono, alio incessu esse meditabatur. & quæ se-
quuntur. in Philippicis autem ferè ab ipsa re ex
orditur, & illud seruat, quod i Partitionibus do-
cet his verbis; Principia autem in sententijs di-
cendis breuia esse debebunt, nõ enim supplex vt
ad iudicem uenit orator, sed hortator, atque au-
ctor.

tex.335 Διὸ ἢ διαβάλλειν, ἢ ἀπολύσασθαι ἀνάγκη, καὶ ἢ αὐξῆσαι, ἢ μειῶσαι, τούτων δὲ σύντα, προοιμίου δεῖται, ἢ πόσις χάριν, ὡς αὐτοκαβδάλα φαίνεται ἐὰν μὴ ἔχῃ.

Itaque uel criminari necesse est, uel crimina dissoluere, uel amplificare uel minuere. horum enim gratia proœmio opus est, uel ornamẽti causa, ne temerè, subitoq; effutita oratio uideatur.

COMM. Quinque numerat, causas quibus in delibera
tionibus uti proœmio possumus. prima est, ut ad
uersarium criminemur, si quid inutile. aut turpe
suaserit, quod octaua Philippica Cicero facit, sic
enim exorditur; Confusus hesterno die est acta
res C. Pausa, quam postulabat institutum consu
» latus tui, parum mihi visus est eos, quibus cede
» re non soles, sustinere. nam cum senatus ea vir-
» tus fuisset, quæ solet, & cum uiderent omnes es-
» se bellum, quidamque id verbum remouendum
» arbitrarentur, tua voluntas in discessione fuit ad
» lenitatem propensior. victa est igitur propter as-
» peritatem te auctore nostra sententia. Altera est
causa, ut crimina dissoluamus. vt Philippica se-
» ptima; bellicum me cecinisse dicunt, suscipiunt
» partis patrocinium, qui sic disputant, irritati An
» tonium non oportuit, nequam est homo ille, at-
» que confidens, multi præterea improbi. quos q;
» dem à se primum nunciare possunt, qui hæc lo-
quuntur. Tertia est, vt amplificemus, vt Philippica
tertia; Quod flagitabã equidẽ quotidie, quippe
cũ bellum notari ũ ̃ tas, & locos, contra vitã,
» fortunasque nostras ab homine profligato, ac p
» dito, nõ comparari, sed geri iam viderem. Quar
» ta est vt minuamus; ut de lege Agraria, video
» quosdam Quirites strepitu significare nescio
» quid, & non eosdem vultus, quos proxima mea
» concione præmerunt, in hanc concionem mi-
» hi retulisse, quare à vobis, qui nihil de me credi-
» distis, ut eam voluntatem, quam semper habui-
» stis, erga me retineatis, peto, à nobis autẽ, quos
» leuiter immutatos esse sentio, paruam exigui tẽ
poris usurã bonæ de me opinionis postulo. Quã- »
ta est, ut quoddam ornamentum, & dignitatem
habeat oratio, ne temere, ac sine ratione uideatur effutita. solet enim sæpe exordium orationi multum dignitatis afferre, ut nona Philippica; Vellem Dii immortales fecissent P. C. ut uino »
potius Ser. Sulpitio gratias ageremus, quam »
mortuo honores quæreremus. nec uero dubito, »
quin si ille uir legationem renunciare potuisset, »
reditus eius, & nobis gratus fuerit, & Reip. salu- »
taris futurus tale est exordiũ prò L. Manilia, to- »
tum ad ornamentum, & dignitatem conformatũ.

Τοιοῦτον γὰρ τὸ Γοργίου ἐγκώμιον εἰς Ἠλείους. οὐδὲν γὰρ προσέλαβον εἰς, ἀλλ' εὐθὺς ἀπὸ τοῦ προοιμίου ἤρξαντο, ἢ δὲ πρόοδος ἀλλ' ἔοικεν, Ἠλεία πόλις ἄλβιος. tex.336

Hoc vitio laborat Encomium Gorgiæ in Elienses: nulla enim brachiorum extensione, nulla præparatione, statim incipit; Elis fortunata ciuitas.

COMM. Reprehendit Gorgiam Leontinum, quòd in Encomio, in quo Elienses celebrarit, sine ulla dignitate statim ab ipsa ciuitate duxerit exordiũ, quasi abruptum & inconditum, neque saltem Athletas imitatus fuerit, qui cum ad certamen accedunt, antequam conferre manus incipiãt, quadam cum uenustate brachia extendunt, & huc atque illuc mouent, seque ad certamen cũ dignitate, & gratia præparant, at vero Gorgias sine vlla præparatione suum encomiũ temerè sic exorsus est, Elis fortunata ciuitas sumpsit igitur. Aristoteles translationem ab Athletis cum ait; nulla brachiorum extensione, sicuti Cicero secũdo de Oratore à gladiatoribus metaphoram duxit eum hoc idem vitium reprehendit, de quo Aristoteles, sic enim ait; in quo mirari soleo, non »
equidem istos, qui nullam huic rei operam dede- »
runt, sed hominem in primis disertũ, atque eru- »
ditum Phillippum qui ita solet ad dicendũ sur- »
gere, vt quod primum verbum habiturus sit, ne- »
sciat. & ait idem cum brachium concalefecerit, »
tum se solere pugnare, neque attendit eos ipsos »
unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita ia- »
ctare leniter, ut & venustati maximè seruiant, & »
reliquis viribus suis consulant. Omnia igitur p »
œmia accurata esse debent quoniam in eis pri- »
ma est cognitio, & commendatio orationis, quæ continuo eum, qui audit, permuleere, atque allicere debet. & hoc est, quod primo de Inuentione dixit Cicero, exordium plurimum dignitatis, & grauitatis habere oportere.

CAPVT XXXVIII.

Loci plures recensentur, vnde criminationum exordia sumuntur tum proprij accusatoris, & defensoris, tũ communes vtrisque.

Περὶ δὲ διαβολῆς, ἐκ μὲν τοῦ ἐξ ὧν αἱ πίστεις ὑπόληψιν δυσχερῆ ἀπολύσαντο, οὐδὲν γὰρ διαφέρει εἴτε εἰπόντος τινὸς, εἴτε μή, ὥστε τοῦτο καθόλου δε tex.337

De criminatione, id primum est, ut ea dicantur, quæ valent ad delendam ex animis malam existimationem. nihil enim refert, siue ex alicuius sermone mala existimatio concitata fuerit, siue non. hoc enim generatim prodest.

COMM. QVONIAM sæpe accidit, ut in proœmiis, aut criminandi sint aduersarii, quod pro Roscio Am. Cicero facit, aut eorum crimina sint depellenda, vt idem Cicero pro A. Cluentio. ideo docet Aristoteles hoc loco, quibus modis criminatio tractanda sit. ac primo quæ sit depellendi criminis ratio. quoniam hoc est exordij proprium, nã ad uersarium criminari, potius ad peroratione attinet, vt iam supra dictum est. Primus igitur locus dissoluendæ criminationis hic est, vt ea diligenter oratot quærat, quæ prodesse possunt, ad euellendam ex audientium animis malam de se existimationem. siue illam oratione sua aduersarius excitarit, siue quocunque alio modo iudicum animis insederit. nihil enim hoc refert, nã hoc generale præceptum est, potest autem fieri, vt auditores, vel aduersariorũ oratione persuasi, male de uobis opinentur, vel ante conceptam malam opinionem in iudicium attulerint. Itaq; vtroque modo utile est, ea dicere, quæ valent ad euellendam malam existimationem. ut si eóque ramur de hominum improbitate, qui falsos contra uos rumores sparserint, aut de impudentia aduersariorum, qui apertè mẽtiti fuerint. vt pro M. Cælio Cicero facit; uel si rogemus ipsos iudices, ut in iudicium nihil præiudicati afferant, & quam conceperunt opinionem deponant, ut pro A. Cluentio. Quamobrem à uobis Iudices, antequam de ipsa causa dicere incipio, hoc postulo, primum id, quod æquissimũ est, ut nequid huc præiudicati afferatis, etenim non modo auctoritatem, sed etiam nomen iudicum amittemus, nisi hic ipsis causis iudicabimus, ac si ad causas iudicia iam facta domo deferemus, deinde siquam opinionem iam uestris mentibus comprehendistis, si eam ratio cõnellet, si ratio labefactabit, si deniq; veritas extorquebit, ne repugnetis, eãque animis uestris. aut libentibus, aut æquis remittatis.

tex. 338 Ἄλλος τρόπος ὡς πρὸς τὰ ἀμφισβητούμενα ἁπλῶς, ἢ ὡς οὐκ ἔστι, ἢ ὡς οὐ βλαβερόν, ἢ οὐ τοῦτο, ἢ ὡς οὐ τηλικοῦτον, ἢ οὐκ ἄδικον, ἢ οὐ μέγα, ἢ οὐκ αἰσχρόν, ἢ οὐκ ἔχον μέγεθος. περὶ γὰρ τούτων ἡ ἀμφισβήτησις.

Alius modus est, vt ita occurratur, sicuti rebus controuersis occurri solet, vel non esse factum, vel non esse perniciosum, vel non tam magnum esse, vel non iniquum, vel non magnum, vel non turpe, uel rem esse pusillam. nam de his solet esse controuersia.

COMM. Secundus modus dissoluendæ criminationis est, vt illi ita resistamus, sicut in iudiciis fieri solet, cum de aliqua re cõtrouersia differitur. tũc enim defensor his vtitur remediis, vt tum, si fieri potest, absoluat. aut enim dicit falsum esse crimen, quod obijcitur, & fictos testes, vt fit in coniecturali constitutione, aut si concedit factum, ait non esse damnosum vel absolutè, vel ei, qui accusat, aut certè non tam magnum, ut ait accusator, ut in definitiuo statu quæritur. aut non esse iniustum, vel turpe, quod ad iuridicialem statum pertinet. sæpe etiam de quantitate controuersia est, cum reus ait rem nõ magnam esse, sed pusillam, & nullius ferè momenti. quæ omnia copiosè tractari solent in iudiciis, de quibus in primo libro dictum est, in proœmiis autem dissoluendæ criminationis gratia breuiter tractari possunt, qđ sæpe facit Cicero, ut pro P. Q. pro Roscio Am. pro M. Cælio.

tex. Ὥσπερ Ἰφικράτης πρὸς Ναυσικράτην. ἔφη γὰρ ποιῆσαι ὃ ἔλεγε, καὶ βλάψαι, ἀλλ' οὐκ ἀδίκως.

Quemadmodum Iphicrates contra Nausicratem. dixit enim se fecisse, quod ille dicebat, atque etiam læsisse, non tamen iniustè se gessisse.

COMM. Iphicrates cum accusaretur à Nausicrate oratore, non dubitauit factum confiteri, non tamen iniuriam confessus est. dixit enim se feciſſe id, qđ obijciebatur à Nausicrate, & læsisse, verum tamẽ nihil egisse, quod iniustum esset. ita Cicero, cum Rabirius accusaretur, quod arma contra Saturninum sumpsisset, quo tempore ille fuit interfectus, fatetur hoc à Rabirio factum fuisse, non tamen esse iniquum, sed potius laudabile, & gloriosum. quod etiam pro Milone disputat. factũ Milonis, qui Clodium interfecerat, maximis potius præmiis, quam vlla pœna dignum esse.

tex. 340 Ἢ ἀντικαταλλάττεσθαι ἀδικοῦντα, εἰ βλαβερὸν, ἀλλ' καλὸν, εἰ λυπηρὸν, ἀλλ' ὠφέλιμον; ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον.

Vel compensare, quod iniuste factum est, hoc modo; si detrimentum attulit, at fuit honestum, si molestum fuit, at vtilitatem habuit.

COMM. Interdum etiam compensatio peccatis medetur quodammodo videtur, vt si accusetur Callicratides, quod cum posset effugere, & exercitum conseruare, tamen cum esset imparhostibus, maluit cõfligere, & exercitum amittere, poterit ita criminationem dissoluere. Quod ego feci detrimentum quidem attulit Reip. amisso exercitu, sed honestum fuit, cum hoste superiore, potius dimicare, quam fugere. vel si T. Manlius in iudicium vocetur, quod illum suum securi percusserit, quoniam iniussu suo contra hostem pugnasset, & victor euasisset, dicet, rem quidem fuisse molestam; & odiosam, ut pater proprium filium morti traderet, præsertim victorem, & gloriosũ, sed id factum suum utilissimum Reip. fuisse, qđ artem militarem stabiliuerit, & cæteris omnibus exemplum fuerit, ne magistratum imperia negligere audeãt. Cicero pro M. Cælio, adolescẽtiæ eius flagitia studiis literarum, & ingenuis artibus

tibus compensat. at septima in Verrem actione Hortensium irridet, quod scelera Verris laude imperatoria compensare vellet.

tex. 341 Ἄλλος τόπος, ὡς ὄντι ἁμάρτημα, ἢ ἀτύχημα, ἢ ἀναγκαῖον. οἷον Σοφοκλῆς ἔφη, ξέσειεν οὐχ ὡς ὁ βλαβάλλων ἔφη. ἵνα ἡλικιῶτερον, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης. ἃ γὰρ ἐκὼν εἶναι αὐτῷ ἔτη ἐδόκουν.

Alius modus est, vt dicatur, aut errorem fuisse, aut infortunium, aut necessitate euenisse: quemadmodum Sophocles, se tremere dixit, non (vt calumniator obiecerat) quo senex videretur, sed necessario, non enim sua sponte ad annos octoginta peruenisse.

comm. Tertius modus dissoluendæ criminationis ille est, cum ostendimus non sponte, aut dedita opera delictum fuisse commissum, sed aut errore aliquo, aut infortunio, aut necessitate quæ tria plurimum in purgationibus valere solent, vt Rhetores docent. qui enim per errorem peccatis venia dignus est. nam sublato errore non peccasset. vt si quis hostem patriæ se putans interficere, patrem, aut fratrem interficiat. ita qui per infortunium delinquit, vt qui aprum petens Cræsi regis filium interfecit. necessitas etiã crimen non habet, quia nemo potest ei resistere. hæc tria Cicero miscet pro Q. Ligario, vt ostendat contra Cæsarem non sponte deliquisse, sed partim errore, partim infortunio, partim necessitate. nam ita de necessitate, ait; Tertium est
„ tempus, quo post aduentum Vari in Africa re-
„ stitit. quod si est criminosum, necessitatis cri-
„ men est, non voluntatis. de errore, cum ait, alij errorem appellant. de infortunio his quidem verbis: Ac mihi quidem si proprium, & verum
„ nomen nostri mali quæratur, fatalis quædam ca-
„ lamitas incidisse videtur, & improuisas homi-
„ num mentes occupauisse. Aristoteles dictum Sophoclis facetum de necessitate recitat. cum enim accusatus fuisset Sophocles, & in iudicium ueniens toto corpore contremiscret, eius accusator dixit eum dedita opera tremere, quo senior videretur, & iudices ad sui misericordiam commoueret. verum Sophocles respondit, se non sponte, sed necessario tremere, quoniam non sua sponte ad annos octoginta peruenisset. id enim naturæ necessitate euenerat, nam si potuisset Sophocles fortasse multos tibi annos subtraxisset, vt iunior esset, & ne tremeret.

tex. 342 Καὶ ἀπὸ καταλλάττεσθαι τὸ οὐ ποιῆσαι, ὅτι οὐ βλάψαι ἐβούλετο. ἀλλὰ τοῦτο, ὃ καὶ τοῦτο ὁ δικάζων ἔλεγε ποιῆσαι. συμβέβηκε δὲ βλαβῆναι. διχῶς δὲ μισεῖν, εἰ ὅπως τοῦτο ἔχῃ τὰ πρόσωπα ἐποίουν.

Licet etiam finem, cuius gratia factum sit aliquid, commutare; vt, Non erat ei animus lædere, sed aliud efficere. & Non hoc facere studebat, quod calumniator ait, sed accidit, vt is læderetur. esset autem odio dignus, si hoc efficere studuisset.

Sæpe animus eius, qui fecit, attenditur, vt qd comm.
bono animo factum est, etiam si male succesit, non reprehendatur. itaque monet Aristoteles, vt in dissoluenda criminatione hoc etiam remedio vtamur, & finem, cuius gratia factum dicitur, immutemus. quod duobus exemplis illustrat, vt si quis quempiam offendit, & ita defendatur; Non erat ei animus lædere, sed aliud efficere, vel hoc modo; Non hoc facere studebat. quod ait aduersarius, sed casu, & fortuito accidit, ut is læderetur. quare non est odio dignus, ut esset, si hoc facere studuisset. hac ratione Cicero Ligariũ defendit, cum probat eum non eo animo in Africa restitisse, vt cõtra Cæsarem arma gereret. ita potest Adrastus defendi, qui Cræsi filium interfecit, neque enim erat animus ei eædem illam facere, sed aprum, quem insectabatur conficere. malo autẽ fato euenit, vt Cræsi filius occideretur.

Ἄλλος, εἰ ἐμπεριείληπταί ὁ βλαβάλλων, ἢ νῦν, tex. 343
ἢ πρότερον, ἢ αὐτὸς, ἢ τῶν ἐγγύς.

Alius modus est vt aduertatur, an aduersarius in ea culpa sit hoc tempore, vel antea fuerit, aut ipse, aut aliquis ex eius propinquis.

Hic modus recriminationem continet. nam si comm.
poterit Orator ostendere aduersarium in ea culpa esse, quam in alio reprehendit, vel antea fuisse, facile criminationem eius eludet. aut si non potest ipsum affinem esse culpæ demõstrare, idẽ fere valebit, si aliquem ex eius propinquis esse ostendat hac ratione sic vtitur Cicero pro Q. Ligario; Habes igitur Tubero, quod est accusatori maximè optandum, confitentem reum, sed tamen ita confitentem se in ea parte fuisse, qua te Tubero, quã uirum omni laude dignum patrem tuum. Itaque prius de vestro delicto confiteami ni necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis. Hinc totum exordium quintæ actionis in Verrem duxit Cicero, vt ostendat neminem debere alterum accusare de ea re, qua ipse sit infectus. Legem enim (inquit) sibi ipsi indicunt innocentiæ, continentiæ, virtutumque omnium, qui ab altero rationem vitæ reposcunt.

Ἄλλος εἰ ἄλλοι ἐμπεριλαμβάνονται, ἐς ὁμο- tex. 344
λογῶσι μὴ εἰσχυρὸς εἶναι τῇ βλαβῇ. οἷον, εἰ ὅτι καθαρὸς ὁ μοιχὸς, καὶ ὁ δεῖνα, ὃ ὁ δεῖνα φίλος,

Alius modus, si illi comprehenduntur, quos aduersarij fatentur, non esse criminationi obnoxios: vt si adulter est sceleris purus, ergo etiam hic, atque ille.

Dissoluitur etiam illo modo criminatio, cum comm.
ostendimus ab aduersario prætermitti aliquos, qui in eadem culpa comprehenduntur. Sæpe. n. accidit, vt de eodem crimine unus accusetur, alter ne nominetur quidem, vel quia sit accusatoris amicus, vel quia potens, vel alia de causa. facilis igitur erit criminationis dissolutio, si vel aduersarium interrogemus, cur non hunc, aue illum accuset, qui sint eidem criminationi obnoxij? vel si dicamus, nos non esse condemnandos eo crimine

De criminatione, id primum est, ut ea dicantur, quæ valent ad delendam ex animis malam existimationem. nihil enim refert, siue ex alcuius sermone mala existimatio concitata fuerit, siue non. hoc enim generatim prodest.

COMM. QVONIAM sæpe accidit, ut in proœmiis, aut criminandi sint aduersarii, quod pro Roscio Am. Cicero facit, aut eorum crimina sint depellenda, vt idem Cicero pro A. Cluentio. ideo docet Aristoteles hoc loco, quibus modis criminatio tractanda sit. ac primo quæ sit depellendi criminis ratio. quoniam hoc est exordij proprium, nã ad uersarium criminari, potius ad peroratione attinet, vt iam supra dictum est. Primus igitur locus dissoluendæ criminationis hic est, vt ea diligenter et orator quærat, quæ prodesse possunt, ad euellendam ex audientium animis malam de se existimationem. siue illam oratione sua aduersarius excitarit, siue quocunque alio modo iudicum animis insederit. nihil enim hoc refert, nã hoc generale præceptum est, potest autem fieri, vt auditores, vel aduersariorũ oratione persuasi, male de uobis opinentur, vel ante conceptam malam opinionem in iudicium attulerint. Itaq; vtroque modo utile est, ea dicere, quæ valent ad euellendam malam existimationem. ut si cõque ramur de hominum improbitate, qui falsos contra nos rumores sparserint, aut de impudentia aduersariorum, qui apertè mẽtiti fuerunt. vt pro M. Cælio Cicero facit; uel si rogemus ipsos iudices, ut in iudicium nihil præiudicati afferant, & quam conceperunt opinionem deponant, ut pro A. Cluentio. Quamobrem à uobis Iudices, ante quam de ipsa causa dicere incipio, hoc postulo, primum id, quod æquissimũ est, ut nequid huc præiudicati afferatis, etenim non modo auctoritatem, sed etiam nomen iudicum amittemus, ni si hic ipsis ex causis iudicia iam facta domo deferemus, deinde siquam opinionem iam vestris mentibus comprehendistis, si eam ratio cõuellet, si ratio labefactabit, si deniq; veritas extorquebit, ne repugnetis, eãque animis vestris. aut libentibus, aut æquis remittatis.

tex.338 Ἄλλος τρόπος ὥστε πρὸς τὰ ἀμφισβητούμενα ἀπαντᾶν, ἢ ὡς οὐκ ἔστι, ἢ ὡς οὐ βλαβερόν, ἢ οὐ τοῦτο, ἢ ὡς οὐ τηλικοῦτον, ἢ οὐκ ἄδικον, ἢ οὐ μέγα, ἢ οὐκ αἰσχρόν, ἢ οὐκ ἔχον μέγεθος. περὶ γὰρ τούτων ἡ ἀμφισβήτησις.

Alius modus est, vt ita occurratur, sicuti rebus controuersis occurri solet, vel non esse factum, vel non esse perniciosum, vel non tam magnum esse, vel non iniquum, vel non magnum, vel non turpe, uel rem esse pusillam. nam de his solet esse controuersia.

COMM. Secundus modus dissoluendæ criminationis est, vt illi ita resistamus, sicut in iudiciis fieri solet, cum de aliqua re cõtrouersia differitur. tũc enim defensor his vtitur remediis, vt tecum, si fieri potest, absoluat. aut enim dicit falsum esse crimen, quod objicitur, & fictos testes, vt fit in coniecturali constitutione, aut si concedit factum, ait non esse damnosum vel absolutè, vel ei, qui accusat, aut certè non tam magnum, ut ait accusator, ut in definitiuo statu quæritur. aut non esse iniustum, vel turpe, quod ad iuridicialem statum pertinet. sæpe etiam de quantitate controuersia est, eum reus ait rem nõ magnam esse, sed pusillam, & nullius ferè momenti. quæ omnia copiosè tractari solent in iudiciis, de quibus in primo libro dictum est, in proœmiis autem dissoluendæ criminationis gratia breuiter tractari possunt, qđ sæpe facit Cicero, ut pro P. Q. pro Roscio Am. pro M. Cælio.

Ὥσπερ Ἰφικράτης πρὸς Ναυσικράτην. ἔφη γὰρ ποιῆσαι ὃ ἔλεγε, καὶ βλάψαι, ἀλλ' οὐκ ἀδικεῖν. tex.339

Quemadmodum Iphicrates contra Nausicratem. dixit enim se fecisse, quod ille dicebat, atque etiam lasisse, non tamen iniustè se gessisse.

COMM. Iphicrates cum accusaretur à Nausierate oratore, non dubitauit factum confiteri, non tamen iniuriam confessus est. dixit enim se fecisse id, qđ objiciebatur à Nausierare, & læsisse, verum tamẽ nihil egisse, quod iniustum esset. ita Cicero, cum Rabirius accusaretur, quod arma contra Saturninum sumpsisset, quo tempore ille fuit interfectus, fatetur hoc à Rabirio factum fuisse, non tamen esse iniquum, sed potius laudabile, & gloriosum. quod etiam pro Milone disputat. factũ Milonis, qui Clodium interfecerat, maximis potius præmiis, quam vlla pœna dignum esse.

Ἢ ἀντιπαλλάττεσθαι ἀδικοῦντα, εἰ βλαβερὸν, ἀλλ' καλὸν, εἰ λυπηρὸν, ἀλλ' ὠφέλιμον ἢ ἄλλο τοιοῦτον. tex.340

Vel compensare, quod iniuste factum est, hac modo; si detrimentum attulit, at fuit honestum, si molestum fuit, at vtilitatem habuit.

COMM. Interdum etiam compensatio peccatis medetur quodammodo videtur, vt si accusetur Callicratides, quod cum posset effugere, & exercitum conseruare, tamen cum esset impar hostibus, maluit cõfligere, & exercitum amittere, poterit ita æstimationem dissoluere. Quod ego feci detrimentum quidem attulit Reip. amisso exercitu, sed honestum fuit, eum hoste superiore, potius dimicare, quam fugere. vel si T. Manlius in iudicium vocetur, quod filium suum securi percusserit, quoniam iniussu suo contra hostem pugnasset, & victor euasisset, dicet, rem quidem fuisse molestam; & odiosam, ut pater proprium filium morti traderet, præsertim victorem, & gloriosũ, sed id factum suum utilissimum Reip. fuisse, qđ artem militarem stabiliuerit, & cæteris omnibus exemplum fuerit, ne magistratum imperia negligere audeãt. Cicero pro M. Cælio, adolescẽtiæ eius flagitia studiis literarum, & ingenuis artibus

tibus compensat. at septima in Verrem actione Hortensium irridet, quod scelera Verris laude imperatoria compensare vellet.

tex. 341 Ἄλλος τρόπος, ὡς ὄντι ἁμάρτημα, ἢ ἀτύχημα, ἢ ἀναγκαῖον. οἷον Σοφοκλῆς ἔφη, ζέμειν οὐχ ὡς ὁ βλαβάλλων ἔφη. ἵνα μοχθηρόν, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης. ἢ γὰρ ἐχρῆν εἶναι αὐτῷ ἢ εἰδὸς οὐκ ὀρθά.

Alius modus est, vt dicatur, aut errorem fuisse, aut infortunium, aut necessitate euenisse: quemadmodum Sophocles, se tremere dixit, non (vt calumniator obiecerat) quo senex videretur, sed necessario, non enim sua sponte ad annos octoginta peruenisse.

COMM. Tertius modus dissoluendæ criminationis ille est, cum ostendimus non sponte, aut dedita opera delictum fuisse commissum, sed aut errore aliquo, aut infortunio, aut necessitate: quæ tria plurimum in purgationibus valere solent, vt Rhetores docent. qui enim per errorem peccatis uenia dignus est. nam sublato errore non peccasset. vt si quis hostem patriæ se putans interficere, patrem, aut fratrem interficiat. ita qui per infortunium delinquit, vt qui aprum petens Cræsi regis filium interfecit. necessitas etiã crimen non habet, quia nemo potest ei resistere. hæc tria Cicero miscet pro Q. Ligario, vt ostendat contra Cæsarem non sponte deliquisse, sed partim errore, partim infortunio, partim necessitate. nam ita de necessitate ait; Tertium est
„ tempus, quo post aduentum Vari in Africa re-
„ stitit. quod si est criminosum, necessitatis cri-
„ men est, non voluntatis. de errore, eum ait, alij errorem appellant. de infortunio his quidem verbis; Ac mihi quidem si proprium, & verum
„ nomen nostri mali quæratur, fatalis quædam ca-
„ lamitas incidisse videtur, & improuisas homi-
„ num mentes occupauisse. Aristoteles dictum Sophoclis facetum de necessitate recitat. cum enim accusatus fuisset Sophocles, & in iudicium ueniens toto corpore contremiseret, eius accusator dixit eum dedira opera tremere, quo senior videretur, & iudices ad sui miserieordiam commoueret. verum Sophocles respondit, se non sponte, sed necessario tremere, quoniam non sua sponte ad annos octoginta peruenisset. id enim naturæ necessitate euenerat, nam si potuisset Sophocles fortasse multos sibi annos subtraxisset, vt iunior esset, & ne tremeret.

tex. 342 Καὶ ἀντικαταλλάττεσθαι τὸ οὗ ἕνεκα, ὃν οὐ βλάψαι βούλοιτο. ἀλλὰ τόδε, ὃ ἐὰν τοῦτο ὁ δικάζων λάβοι ποιῆσαι. σωιβὴν δὲ βλαβῆναι. διχῶς δὲ μισεῖν, εἰ ὅπως τοῦτο ἢ ἄλλῳ τινὶ ποιοῦσιν.

Licet etiam finem, cuius gratia factum sit aliquid, commutare; vt, Non erat ei animus ladere, sed aliud efficere. & Non hoc facere studebat, quod calumniator ait, sed accidit, vt is laederetur. esset autem odio dignus, si hoc efficere studuisset.

Sæpe animus eius, qui fecit, attenditur, vt qd COMM. bono animo factum est, etiam si male successerit, non reprehendatur. itaque monet Aristoteles, vt in dissoluenda criminatione hoc etiam remedio vtamur, & finem, cuius gratia factum dicitur, immutemus. quod duobus exemplis illustrat, vt si quis quempiam offendit, & ita defendatur; Non erat ei animus lædere, sed aliud efficere, vel hoc modo; Non hoc facere studebat, quod ait aduersarius, sed casu, & fortuito accidit, vt is læderetur. quare non est odio dignus, vt esset, si hoc facere studuisset. hac ratione Cicero Ligariũ defendit, cum probat eum non eo animo in Africa restitisse, vt cõtra Cæsarem arma gereret. ita potest Adrastus defendi, qui Cræsi filium interfecit, neque enim erat animus ei eædem illam facere, sed aprum, quem insectabatur conficere. malo autẽ fato euenit, vt Cræsi filius occideretur.

Ἄλλος, εἰ ἐμπεριέχεται τῷ βλαβάλλοντι, ἢ νῦν, ἢ πρότερον, ἢ αὐτὸς, ἢ τῶν ἐγγύς. tex. 343

Alius modus est vt aduersatur, an aduersarius in ea culpa sit hoc tempore, vel antea fuerit, aut ipse, aut aliquis ex eius propinquis.

Hic modus recriminationem continet. nam si COMM. poterit Orator ostendere aduersarium in ea culpa esse, quam in alio reprehendit, vel antea fuisse, facile criminationem eius eludet. aut si non potest ipsum affinem esse culpæ demõstrare, idẽ fere valebit, si aliquem ex eius propinquis esse ostendat hac ratione sic vtitur Cicero pro Q. Ligario; Habes igitur Tubero, quod est accusatori maximè optandum, confitentem reum, sed tamen ita confitentem se in ea parte fuisse, quate Tubero, quã uirum omni laude dignum patrem tuum. Itaque prius de vestro delicto confiteami ui necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis. Hinc totum exordium quintæ actionis in Verrem duxit Cicero, vt ostendat neminem debere alterum accusare de ea re, qua ipse sit infectus. Legem enim (inquit) sibi ipsi indicunt innocentiæ, continentiæ, virtutumque omnium, qui ab altero rationem vitæ reposcunt.

Ἄλλος. εἰ ἄλλοι ἐμπεριλαμβάνονται, ὃς ὁμολογῶσι μὴ εἰόχως εἶναι τῇ βλάβῃ. οἷον, εἰ ὃν καθαρὸς ὁ μοιχὸς, καὶ ὁ δεῖνα, ἢ ὁ δεῖνα ἀρά, tex. 344

Alius modus, si illi comprehenduntur, quos aduersarij fatentur, non esse criminationi obnoxios: vt si adulter est sceleris purus, ergo etiam hic, atque ille.

Dissoluitur etiam illo modo criminatio, cum COMM. ostendimus ab aduersario prætermitti aliquos, qui in eadem culpa comprehenduntur. Sæpe. n. accidit, vt de eodem crimine unus accusetur, alter ne nominetur quidem, vel quia sit accusatoris amicus, vel quia potens, vel alia de causa. facilis igitur erit criminationis dissolutio, si vel aduersarium interogemus, cur non hunc, aut illum accuset, qui sint eidem criminationi obnoxij? vel si dicamus, nos non esse condemnandos eo crimine

ne, quod sit nobis cum multis alijs commune, quos aduersarius non accusando, fatetur, non esse criminationi obnoxios. nã, ut in primo de officijs docet Cicero, cauendum est, ne ijsdẽ de causis alij plectantur, alii ne appellentur quidem. Aristoteles affert hoc exemplum. Si adulter est sceleris purus, ergo etiam hic atque ille. quod ita intelligendum esse arbitror, si aduersarius in oratione sua laudarit aliquem, & commendarit tanquam integrum hominem, & sceleris purum, neque ulli criminationi obnoxium, qui tamen adulter habeatur, poterit Orator à comparatione maiorum ita argumentari; si is, qui adulter est, sceleris purus existimãdus est, ergo multo magis hic, aut ille, qui non sunt adulteri. hoc genere argumentationis vtitur Cicero pro Q. Ligario, cum
» ait; sceleris veto crimine, furoris parricidij liceat Cn. Pompeio mortuo, liceat multis alijs scrre. Sic enim eam argumentationem formare
» possumus: Si Cn. Pompeius, & multi alij principes viri, qui contra Cæsarem arma sumpserunt, sceleris crimine carent, ergo multo magis Q. Ligarius, qui non sua sponte, sed necessitate coactus arma contra Cæsarem tulit, sceleris crimine carrere. debet Sic Vlysses apud Ouidiũ XIII. Metam.

Quid quod me duri fugientem munera belli
Arguit incepto ferum accessisse labori?
Nec se magnanimo maledicere sentit Achilli?
Si simulasse vocas crimen, simulauimus ambo.
Si mora pro culpa est, ego sum maturior, illo.
Me pia destinuit coniux, pia mater Achillem.

tex. 345 Ἄλλος, εἰ ἄλλον διέβαλεν, ἢ αὐτὸς ἄλλου διαβολῆς ἐπιλαμβάνεται, ὥσπερ αἱ τῶν γυναικῶν, οἱ πρότερον οὐκ εἴωθεν.

Alius modus, si alios falsò insimulauit. vel alius eosdem. Vel sine criminatione alicuius talis existimabatur, qualis ipse nunc: qui tamen innocentes deinde reperti sunt.

comm. A rebus etiam antea iudicatis criminatio dissoluitur, vt si probari potuerit, aduersarium esse calumniatorem, qui falso alios insimularit. non est enim ei fides adhibenda, qui falsa crimina inferre solet. Vel si ab alio fuerint idem viri accusati, aut in suspicionem eiusdem criminis sine vllius accusatione venerint, qui tamen deinde liberati sint, eo, quòd culpæ affines nõ essent, vt; pro
» C. Rabirio Cicero; In quo ego demiror, meminisse te, quid obiecerit C. Rabirio Macer inimicus,
» oblitum esse, quid æqui, & iniqui iudices iudicarint. Item, quo in crimine propinquus C. Rabirii
» iudicio clarissimo C. Curtius pro virtute sua est
» honestissime liberatus, ipse vero Rabirius nuu
» modo in iudicium horum criminum, sed ne in te
» nuissimam quidem suspicionem verbo est vnquam vocatus. pro Roscio Amerino accusatorem tanquam calumniatorem & falsa crimina inferre solitum insectatur. pro M. Cœlio, cui catilinæ familiaritas obiecta fuerat, docet in eã suspicionem multos incidisse, qui tamen boni iuri, atque innocentes fuerunt. Quare (inquit) ista conditio iudices respuatur, nec Catilinæ familiaritatis crimen hæreat, est enim commune cũ
» multis, & cum quibusdam etiam bonis. me ipsũ,
» me inquam, quondam penè ille deceipit. & paulo post; Cuius in magnis cæteruis amicorum si fuit
» etiam Cœlius, magis est, vt ipse moleste ferat, er
» rasse se, sicut & nonnunquam in eodem homine
» me quoque erroris mei pœnitet, quam vt istius
» amicitiæ crimen reformidet.

Ἄλλος ἐκ τοῦ ἀνηνδιαβάλλειν τὸν διαβάλλοντα, ἄτοπον γάρ, εἰ ὁ αὐτὸς ἄπιστος, οἱ τούτου ἑστῶτες λοιδοροί. tex. 346

Alius modus. si quis criminantem recrimine tur, nam absurdum est, vt eius oratio fidem faciat, qui non sit ipse fide dignus.

Quidam, vt criminationem dissoluant, maius comm. studium ponunt, in recriminando aduersario, quam in purgandis criminibus obiectis. nam si potuerint ostendere aduersarium virum esse improbum, & nulla fide dignum, facile etiam crimina diluent. est enim absurdum eius orationi fidem adhibere, qui nulla sit ipse fide dignus. hac ratione Cicero contra Sallustium vtitur, si tamẽ illa est Ciceronis oratio. sic enim exorditur, Eadem magna voluptas est, Crispe Sallusti, æqualem, ac parem vtbis vitam agere, neque quic-
» quam tam obscœnũ dicere, cui nõ ab initio pue-
» ritiæ omni genere facinoris ætas tua respõdeat,
» vt omnis oratio moribus consonet, neque enim,
» qui ita viuit, vt tu, aliter ac tu, loqui potest. neq;
» qui tã, illoto sermone vtitur, vita & moribus ho
» nestior est.

Ἄλλος, εἰ ψέγοντι κρίσις, ὥσπερ Εὐριπίδης πρὸς Ὑγιαίνοντα εἰ τὴν διδοῦσα κατηγορεῖτα, ὡς ἀσεβής, ὃς γ' ὑποίησε καὶ δῶν ἐπορκεῖν, tex. 347
Ἡ μὴν γλῶσσ' ὠμόμοχ': ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος.
Ἔφη γὰρ αὐτὴν ἀδικεῖν τὰς ἐκ τῆς Διοτυσιακῆς ἀγῶνος κρίσεις εἰς τὰ δικαστήρια ἄγοντα. ἐκεῖ γὰρ αὐτὸν διδωκέναι λόγον, ἢ δώσειν, ἢ ἐβούλετο κατηγορεῖν.

Alius modus, si iam factum est iudicium: quẽmadmodum Euripides contra Hygiæmontem in causa, quæ Antidosis dicebatur. cum accusaretur tanquam impius, quod iuberet peierare, cum illum versum fecisset.
Iurani lingua, mentem iniuratam gero.

Dixit, eum iniuste facere, qui iudicia ex certamine Liberi patris in forum adduceret; si. n. ibi rationem iam reddidisse, aut redditurum, si ibi vellet accusare.

Cum ostendimus, iam factum esse iudicium comm. de illa re, qua accusamur, facilis est criminationis dissolutio, quod Euripidis exẽplo docet Aristoteles. is enim, cum in iudicio tanquã impius accusaretur, quod iuberet peierare, cum in tragœdia, quæ Hippolytus coronatus inscribitur, versum illum fecisset;

Iurani lingua, mentem iniuratam gero.

Sic enim tertio de officiis Cicero transtulit, respondit

spondit Hygiænontem aduersarium suum inimi-
ste facere, qui rem iam iudicatam in dubiũ vo-
carer, & iudicia ex certamine Liberi patris, in cu
ius honorem tragœdiæ, ludiq́ue publici fiebãt,
in forum adduceret. nam se iam carminis sui ra-
tionẽ in theatro reddidisse, quod si veller Hygie-
non, relicto foro, in theatrum venire, & ibi accu-
sare, se iterum rationẽ redditurum. causa vero,
quæ Anridosis dicebatur, erat huiusmodi. Siquis
oneribus publicis, & tributis uimis grauarus
fuisset, ita ut facile soluendo non esset, & alium
minus grauatum esse intelligeret, qui tamen es-
set ditior, poterat eum in iudicium vocare, &
cogere, vt, vel onera sua sustineret, & tributa,
quæ sibi essent imposita persolueret, vel si hoc fa
cere recusasset, secum fortunas omnes commu-
taret, cuius actionis extat orario Demosthenis
contra Phænippum. atque ut res clarior sit, exẽ-
plum ponam, habeat onus Aeschines instruendi
duas triremes suis sumptibus ad bellũ nauale,
Demosthenes autem vnam tantum instruere so-
leat, qui tamen sit Aeschine ditior. potest igitur
ex lege Solonis Aeschines Demosthenem in iudi
cium vocare, & cogere, ut vel onus commuter,
& duas instruat triremes, vel omnes fortunas se
cum muret, & idem onus maneat. hæc actio di-
cebatur Anridosis, de qua multa Budæus in cõ-
mentariis. Quod autem Euripides Theatrum, in
quo fabulæ agebantur, certamẽ Liberi patris ap
pellet, ea causa est, quoniã in Dionysiis, ac Libe-
ralibus poetæ certabant. & recitatis fabulis Vi-
ctores præmia consequebantur. erat igitur thea
trum quasi iudicium quoddam, vbi qui præ-
erant, Victores poetas, & victos declarabant.

tex. 348 Ἄλλος ἐκ τοῦ διαβολὴν κατηγορῆσαι, ἥλιττον καὶ τοῦτο, ὅτι ἄλλας κρίσεις ποιεῖ.

*Alius modus, si calumnia ipsa vituperetur, & ostendatur, quam graue malum sit. quæ iudi-
cia perturbet.*

comm. Prodest etiam ad dissoluendam criminatio-
nem, si calumnia ipsa vituperetur, & falsa crimi-
natio, demonstreturq́ue, quam graue malum sit,
quæ iudicia confundar, & perturber, & sæpe in-
nocentes etiam viros opprimat. hac enim ora-
tione persuasi audirores, ita calumniæ fient ini-
mici, ut etiam, quæ re vera non sit, putent esse ca
lumniam. Cicero pro A. Cluentio multa verba
de inuidia facit. hoc est de odio per aduersario-
rum calumniam in A. Cluentium, atque in eius
causam concitato. sic enim ait; De inuidia au-
tem sic inter nos disceptare debetis, vt nõ, quid
» dicatur à nobis, sed quid oporteat dici, conside
» retis. agitur enim in criminibus A. Cluentii pro-
» prium periculum, in inuidia causa communis.
» & quæ sequuntur. Contra calumniam copiose
disputat Isocrates in oratione de permutatione.

tex. 349 Κοινὸς δ' ἁμαρτεῖν ὁ τόπος τὰ σύμβολα λέγειν, οἷον, εἰ τῷ Τεύκρῳ ὁ Ὀδυσσεύς, ὅτι οἰκεῖος τῷ Πριάμῳ. ἡ γὰρ Ἡσιόνη ἀδελφὴ. ὁ δὲ, ὅτι ὁ πατὴρ ἐχθρὸς τῷ Πριάμῳ, ὁ Τελαμὼν, ἓ ὅτι οὐ κατέπεμψε τὴν κατασκοπήν.

10 *Communis locus amborum est, cum signa com
memorantur. vt in Teucro Vlysses ait; Teucrum
esse Priamo sanguine coniunctum, quoniam He
sione Priami soror fuit; ille vero dixit, patrem
suum Telamonem Priamo hostem fuisse, neque
se speculatores indicasse.*

Signa valent & ad inferendam criminationẽ, comm.
& ad dissoluendam. itaque communis hic locus
est, qui à signis ducitur, tam accusatoris, quam
defensoris, quod probatur ex eo loco, qui est in
tragœdia Teucro inscripta. ibi enim primo Vlys
ses Teucrum tanquam Troianorum amicum, &
eorum rebus fauentem criminatur. atque hoc
signo vtitur, quòd esset Priamo sanguine coniũ-
ctus. nam Hesione Teucri mater, Priami soror
fuit. cum enim Hercules Troiam expugnasset, ac
diripuisset, Hesionem Laomedontis filiam, &
Priami sororem Telamoni donauit, ex qua po-
stea Telamon Teucrum suscepit. atque hoc mo-
do Teucer in suspicionem ab Vlysse trahebatur.
quod propter sanguinis coniunctionem Priamo
faueret. deinde Teucer Vlisis criminationem
dissoluit, eis signis, quòd Telamon parer suus
Priamo semper hostis fuerit, & quod ipse, quo
tempore Græci speculatores Troiam miserunt,
id nequaquam Troianis indicarit, cum id faci-
le potuisset efficere, si Priami rebus fauere vo-
luisset. Cicero pro M. Cœlio, Cum aduersarii di-
xissent, improbum esse Cœlium, & eo signo vte-
rentur, quòd suis municipibus Puteolanis pro-
batus non esset, hanc criminationem dissoluit eo
signo, quod Puteolani maximos honores M. Cœ
lio absenti detulerunt. quod certè non fecissent,
nisi eum magnopere probauissent.

Ἄλλος, τῷ διαβάλλοντι. τῷ ὑπαρνῆσαι μικρὸν, μακρῶς ψέξαι, μέγα συστόμως. tex. 350

*Alius modus accusatoris proprius, si paulum
laudet, vt grauius vituperet. & si, quod ma-
gnum, atque egregium est, breuiter attingat.*

Hæc ratio callida est, & artificiosa, q̃ propria comm.
est accusatoris, ut ne studio criminandi trahi vi
dearur, & inferre vera crimina existimet, aliqua
eius, quẽ accusar facta, laudet, vt grauius deinde
vituperet, &, si, quod magnum, atque egregium
est, breuiter attingat, ne per malitiam illud præ-
termittere videatur. hac arte usus est Cic. pri-
ma Philippica. primo enim M. Antoniũ modice
laudar, & quædã eius facta egregia breuiter at-
tingit, deinde grauiter eũ uituperat, sic enim pri
mo ait; Præclara tum oratio M. Antonii, egregia
etiam volũtas, pax denique per eum, & per libe- »
ros eius cum præstantissimis ciuibus cõfirmata »
est, & reliqua. postea vero sic ait; Ecce enim calẽ »
dæ Iun. mutata omnia, nihil per Senatum, multa, »
& magna per populũ & absente populo, & inui- »
to, & quæ sequuntur. at vero prima actione con- »
tra verrem hac arte facetissimè utitur, cum ita
Verrem primo laudat; Est adhuc id, q̃ uos om-
nes admitari uideo, non Verres, sed Q. Mutius; »

" quid enim facere potuit elegantius ad homi-
" num existimationem? aquius ad leuandam mu-
" lieris calamitatem? vehementius ad Quæstoris
" libidinem coercendam? iuuimè hæc omnia mihi
" videntur esse laudanda. deinde statim subiun-
" git. Sed repente è vestigio ex homine, tamquam
" aliquo Circeo poculo factus est Verres, redit
" ad se, atque ad mores suos: nam ex illa pecunia
" magnam partem ad se auertit.

tex.351 Η πολλὰ ἀγαθὰ προθέντα ὁ εἰς τὸ πράγμα προφέρει συκοφάντας, τοιοῦτοι δὲ οἱ τεχνικώτατοι, καὶ ἀδικώτατοι, τοῖς ἀγαθοῖς γὰρ βλάπτειν πειρῶνται, μιγνύντες αὐτὰ τῷ κακῷ.

Vel si multa bona proponat, deinde vnum, quod ad causam faciat, crimen proferens vitupe-
res: tales enim sunt artificiosissimi, & iniquissimi accusatores, qui aduersarium bonis suis ladere conantur. cum ea vitio permisceant.

COMM. Ex eodem genere est hoc, quo illud etiam superius, & accusatoris est proprium, qui interdum multa bona proponit, quæ in aduersario laudet, atque extollat, vt vnum deinde crimen proferat, quod ad causam faciat, & illud amplificando grauiter vituperet. qui autem hoc faciunt (inquit) callidissimi sunt, & iniquissimi accusatores, quippe qui bona illa, quæ sunt in aduersarijs, in malum uertunt. & efficiunt, vt vitio permixta noceãt eis, quibus auxilio esse deberent. hunc morem etiam Horatius reprehendit primo sermonum lib. cum ita calumniatorẽ notat;

—— *Mentio siqua*
De Capitolini furtis iniecta Petilli
Te coram fuerit, defendas, vt tuus est mos,
Me Capitolinus conuictore vsus, amicoque
A puero est, causaque mea permulta rogatus
Fecit: & incolumis lator quod vt in vrbe:
Sed tamen admiror, quo pacto iudicium illud.
Fugerit. Hic nigræ succus Loliginis, hæc est
Aerugo mera. ——

Hac tamen arte Cicero pro L. Flacco ingeniosissime vsus est, cum enim Græcis testibus, qui L. Flaccum premebant, omnem fidem adimere vellet, prius Græcos magnopere laudauit, & in eis multa esse bona concessit, sed hoc vnum deinde illis deesse ait; vt religionem testimoniorum colerent. eius hæc sunt verba; verumtamen hoc dico de toto genere Græcorum. tribuo illis literas. do multarum artium disciplinam. non adimo sermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam, denique etiam, siqua sibi alia sumunt, non repugno. testimoniorum religionem,
" & fidem, nunquam ista natio coluit, totiusque
" huius rei quæ sit uis, quæ auctoritas, quod pon-
" dus, ignorant.

tex.352 Κοινὸν δὲ τῷ διαβάλλοντι, καὶ τῷ διαλεγομένῳ, ἐπὶ τὸ αὐτὸ συδίκειται πολιτῶν σύνταγμα, τῷ μὲν διαβάλλοντι, κακοηθίζεσθαι δεῖ τὸ χεῖρον ἐκλαμβάνοντι, τῷ δὲ διαλυομένῳ δεῖ τὸ βέλτιον. οἷον ὑπὸ Διομήδους τὸν Ὀδυσσέα προείλετο, τῷ μὲν, ὅτι δεῖ τὸ ἄριστον ὑπολαμβάνειν τὸν Ὀδυσσέα, τῷ δ' ὅτι οὐ. ἀλλὰ δεῖ τὸ μόνον μὴ ἀνταγωνιστὴν ὡς φαῦλον. καὶ περὶ μὲν διαβολῆς εἰρήσθω τοσαῦτα.

Illud vero commune est, & inferenti crimen, & depellenti. quoniam fieri potest, vt eadem res pluribus de causis facta sit, qui criminatur, debet eam depranare, atque in deteriorem partem inflectere, qui vero crimina dissoluit, in meliorem partem trahere: Vt quod Diomedes Socium Vlyssem elegerit, ideo factum esse, quoniam eum Græcorum optimum existimabat, immo vero, dicet alius, quia solum cum tanquam ignauum, sibi non fore æmulum iudicabat. Ac de criminatione quidem hæc dicta sint.

Vltimus criminationis modus communis est accusatoris, & defensoris: qui ex eo nascitur, quoniam sæpe accidit, vt eandem rem, atque idem factum, & in bonam, & in malam partem interpretari possumus. hoc enim perspicuum est, pluribus de causis eandem sæpe rem fieri solere. qui igitur criminari vult, debet eam rem in deteriorem partem inflectere, qui autem crimina depellere conatur, in partem meliorem trahere debet. hoc Aristoteles illustrat exẽplo ab Homero sumpto. cum enim decimo Iliadis Diomedes nocturno tempore profecturus esset ad hostium castra, vt eorum consilia exploraret, & princeps Græcorum illi potestatẽ fecissent, vt ex omnibus vnum, quem vellet, socium eligeret, ipse sibi Vlyssem socium elegit. sic enim ait;

COMM.

Si verò socium mihi me exoptare iubetis,
Qui nam Ithaci possem diuini non memor esse?

Qui igitur hoc Diomedis factum in meliorẽ partem interpretari voluerit, dicet Vlyssem potissimum à Diomede fuisse electum, tanquã omniũ Græcorum prudentissimum, atque optimũ. qui vero in malã partẽ trahere, dicet hoc Diomedis callidum fuisse consilium, quod sibi ignauũ, atq; imbellem socium elegerit, ut totam gloriã ad se traheret, & ne suæ laudis æmulum haberet. Simile huic, ac fere idem est apud Ouidium libro Metamorphosis decimotertio in armorũ Achillis contentione, cum enim Aiax uellet imminuere, atque deprimere res ab Vlysse gestas, ita inquit,

Luce nihil gestum est; nihil est Diomede remoto,
Si semel ista datis, si merita tam vilibus arma,
Diuidite, & pars sit maior Diomedis in illis.

At contra Vlysses Aiaci respondens, hoc sibi magnæ laudi tribuit, quod vnus ex omnibus Græcis à Diomede socius eligeretur. sic enim ait:

At sua Tydides mecum communicat acta,
Me probat, & socio semper confidit Vlyssi,
Est aliquid, de tot Graiorum millibus, vnum
A Diomede lege.

Cicero tertia in Verrem actione, cum Verrem insectaretur, quod à Cn. Carbone consule ad L. Syllam transfugisset, & ostendere vellet eam rẽ neque ipsi Syllæ gratam fuisse, licet C. Vetri præmia liberaliter tribuerit, ita inquit, habuit honorem ut proditori, non ut amico fidem.

CAPVT

CAPVT XXXIX.

De narratione, & qualis potissimum esse debeat in laudatiuo genere.

tex. 353 Δεῖ δὲ μὴ τοῖς δικανικοῖς ὄγκον ἁρμόττειν ἐφεξῆς, ἀλλὰ κατὰ μέρος. δεῖ μὲν γὰρ τὰς πράξεις διελθεῖν, ἐξ ὧν ὁ λόγος.

Narratio vero in exornationibus non perpetua est, sed in plures partes distincta: nam actiones, & res gestas commemorare opus est, ex quibus oratio constituitur.

COMM. TAm ad narationem aggreditur, quæ iudicialis orationis secũda pars numeratur, in qua res ipsa expouitur perinde ut gesta est, aut geri potuerit, verum in demonstratiuo genere, non solet (inquit) perpetua esse narratio, sicut in iudiciis. Sed in plures partes distinguitur, cuius rei causa est, quoniam actiones, & res gestæ commemorantur, & sigillatim amplificantur. ex eis enim tota constituitur oratio. quo fit, vt sæpius narrandum sit, & quo plures sunt res gestæ, magisq; diuersæ, eo plures etiam narrationes erunt. Cicero in partitionibus ita inquit, Conficitur autẽ genus hoc dictionis narraudis, exponendisq; factis sine vllis argumentationibus. Nam tota ferè exornaudi ratio constat ex narratione, & amplificatione, ut ex Helenæ Encomio, & Euagora Isocratis intelligi potest. quod etiam in vituperatione seruari solet.

tex. 354 Σύγκεται γὰρ ἔχων ὁ λόγος, τὸ μὲν, ἄτεχνον (οὐδὲν γὰρ ἄτοπος ὁ λέγων τῶν πράξεων.) τὸ δ' ἐκ τῆς τέχνης. τοῦτο δ' ὄζει δίκῃ, ἢ ὅτι ὄζειν ἐοικὲ ἅπασιν, ἢ ὅτι ποιόν, ἢ ὅτι ποσόν, ἢ καὶ ἅπαντα.

Constat autem oratio tunc ex ijs, quæ sunt artis expertia. (neque enim, qui dicit vllo modo auctor est rerum gestarum,) tum ex ijs, quæ ab arte proueniunt, vt cum rem factam esse docere opus est, si fuerit incredibilis, vel qualis sit, aut quanta, vel hæc simul omnia.

COMM. Sicut in iudicialibus causis aliqua sunt argumenta, quæ dicuntur artis expertia, quia non inueniuntur ab ipso Oratore, sed extrinsecus ad eum afferuntur, ut testimonia, tabulæ, quæstiones, aliqua artificiosa, quæ ab ipso Oratore excogitantur, ita etiam in demonstratiuo genere, multa sunt artis expertia, quæ de eo dicuntur, qui celebratur. ita vero nominantur, quia non ipse Orator ea excogitat, sed ut audiuit esse gesta, cum amplificatione exponit. multa etiam ab arte proueniunt, ut cum ea narrantur, quæ incredibilia videri possunt. tunc enim oportet illa artificiosè confirmare, & ostendere verisima esse. vel si de qualitate dubitatur, utrum honesta sit res, an turpis, utilis, an inutilis. vel de quantitate, utrum magna sit, an parua, vel si de omnibus ambigitur. tunc enim Oratoris artificio magnopere opus est, ut ea, quæ dicuntur, verisima eẽ probentur. Cicero tamen in partitionibus confirmationem ab exornatione remouere videtur, cum ait; nou enim dubia firmantur, sed ea, quæ certa, aut pro certis posita sunt, augentur. quod quidem maiori ex parte verum est, sed interdũ etiam aceidit, ut confirmatione sit opus, cum alicuius rei laudem, aut vituperationem præter vulgatam omnium opinionem alicui tribuere volumus. ut ipse Cicero nona Philippica, qua Ser. Sulpicium mortuum exornat, multis argumentis probat, eum esse dignum statua, quoniam pro Rep. mortuus fuisset. & hoc etiam pluribus probat rationibus, eum pro patria mortuum fuisse, erant enim qui contradicerent. sic Isocrates multa confirmat in Euagora exornando, quæ parum esse videbantur.

Διὰ δὲ τοῦτ' εἴωθε, ἐκ ἐφεξῆς δεῖ δηγεῖσθαι πάντα. ὃν ἡυσμυημόνευτον τὸ δεικνύναι οὕτως. ἐκ μὲν οὖν τούτων, ἀνδρεῖος, ἐκ δὲ τῶνδε, σοφὸς, ἢ δίκαιος. ἁπλούστερος ὁ λόγος οὗτος, ἐκεῖνος δὲ, ποικίλος, καὶ ἡ λέξις. tex. 355

Qua de causa interdum non continenti oportet vti narratione. difficulter enim memoria mandantur, quæ ita demonstrantur, vt, Ex hiis quidem fortis esse cognoscitur, ex illis vero sapiens, aut iustus. atque hæc oratio simplicior est, illa autem varia, & non exilis.

Quia nonnunquam accidit, vt confirmatione sit opus, ideo fit, ut narratio non semper continens, aut perpetua esse debeat, sed in plures partes distincta, ut initio dictum est. nam quæ continenti narratione explicãtur, nulla interposita confirmatione, aut amplificatione diffi cultes memoriæ mandantur, vel quia non ita sunt attẽti auditores, cum res simpliciter narrantur, quã cum amplificantur, uel quia singulæ res magis eminent, in narratione plures in partes distincta. ut siquis eius, quem laudat actiones narrãs, ita proponat, ex his quidem actionibus fortis esse cognoscitur, ex illis uero sapiens, aut iustus, atque ita perpetua narratione demonstret omnia, quæ sibi proposuit. non sanè ita consequetur, ut auditor omnia memoriæ commendet, quam si distinguat actiones, & in singulis insistat, & confirmando amplificet. Atque hæc quidem oratio, qua continenter omnia exponũtur sine confirmatione, simplicior est, & minus artificiosa, illa uero, in qua confirmatio, & amplificatio interponitur, magis est uaria, & non exilis, sed magnifica, & sublimis, & quadam maiestate plena, ut ea, qua Cicero utitur pro lege Manilia in Pompeio laudando. cum sigillatim ostendit in Pompeio quatuor illas res esse, quæ in summo Imperatore esse debent, scientiam rei militaris, uirtutem, auctoritatem, felicitatem.

COMM.

Δεῖ δὲ τὰς μὲν γνωρίμους αὐξαμυήσειν. διὸ οἱ πολλοὶ οὐδὲν δίονται δηγήσως. οἷον, εἰ Θέλεις Ἀχιλλέα ἐπαινεῖν. ἴσασι γὰρ πάντες τὰς πράξεις. ἀλλὰ χρῆσθαι αὐτοῖς δεῖ, καὶ δὲ Κρετέαν δεῖ, οὐ γὰρ πολλοὶ ἴσασιν. tex. 356

Notas autem, & celebres actiones tantum in memoriam reducere opus est, quo fit vt multi narratione non indigeant, vt si volueris Achillem laudare, sciunt enim omnes, quæ res ab eo gestæ fuerint, itaque illis tantum vti debes. Si vero Critiam laudes, narrare oportet. neque enim multi sciunt, quæ gesserit.

comm. Qui celebrem aliquem virum laudat, & omnibus cognitum, qualis Achilles fuit, satis habebit res ab eo gestas in memoriam auditoribus reducere, & eas quantis potest maximis eloquentiæ viribus extollere. neque enim opus est ea narrare, quæ sunt omnibus manifesta, quare multi sunt Oratores, qui in exornando nullios narrationis indigeant, ut qui deorum tantum, aut heroum, aut celeberrimorum hominum laudes dicunt. res enim ab eis gestas tanquam certas, & perspicuas in oratione ponunt, & dicendo exaggerant. at vero qui minus celebrem, atque notum hominem laudandum susceperit, ut Critiam, is omnino debet omnia narrare, quæ honestè, aut vtiliter ab eo gesta fuerunt, quoniam ea pauci cognita habent.

CAPVT XXX.

Per digressionem ex primo libro repetit quid sit laus, & encomiũ, & quid habeat affinitatis demonstratiuum cũ deliberatiuo, cum eadem sit ratio præcipiendi, & laudandi.

tex.357 Ἔστι δὴ ἔπαινος, λόγος ἐμφανίζων μέγεθος ἀρετῆς. δεῖ οὖν τὰς πράξεις δεικνύναι ὡς τοιαῦται. τὸ δ' ἐγκώμιον τῆς ἔργων ὄζει. τὰ δὲ κύκλῳ, εἰς πίστιν. οἷον, δικαιοσύνα, & παιδεία, εἰκὸς γὰρ ἐξ ἀγαθῶν ἀγαθὸν, καὶ τὸν οὕτω ξαφεστάτως τοιοῦτον εἶναι. διὸ καὶ ἐγκωμιάζομεν πράξαντας, τὰ δ' ἔργα σημεῖα τῆς ἕξεως ὄζει, ἐπεὶ δὲ ἐπαινοῦμεν οὐ καὶ μὴ πεπραχότα, εἰ πεφύκοιμεν εἶναι τοιοῦτον, μακαρισμὸς, & εὐδαιμονισμὸς αὐτοῖς μὲν ταῦτα, τούτοις δ' οὐ ταῦτα, ἀλλ' ὥσπερ ἡ εὐδαιμονία τῷ ἀρετῷ, καὶ εὐδαιμονισμὸς περιέχει ταῦτα. ἔχει δὴ τι κοινὸν εἶδος ὁ ἔπαινος, & αἱ συμβουλαί. ἃ γὰρ εἰ τῷ συμβουλεύσειν ὑποθοιτό τις, ταῦτα μεταθεὶς τῇ λέξει ἐγκώμια γίνεται. ἐπεὶ οὖν ἴσμεν ἃ δεῖ πράττειν, & ποιόν τινα δεῖ εἶναι, ταῦτα ὡς ὑποθήκας λέγοντα, τῇ λέξει μεταθεῖναι δεῖ, & χρήσιμον. οἷον, ὅτι οὐ δεῖ μέγα φρονεῖν ὅτι τοῖς ἄλλοις τύχην, ἀλλὰ τοῖς δι' ἑαυτὸν, οὕτω μὲν οὖν λεχθεὶς, ὑποθήκην δ' ἔοικεν, οὐδὲ δι' ἔπαινον. μέγα φρονῶν δ' οὐ τοῖς ἄλλοις τύχῃ, ἀλλὰ τοῖς δι' αὐτὸν. ὥστε ὅταν τι ἐπαινέσαι βουληθῇς, ὅρα τι αὐ ὑπόθοιο. καὶ ὅταν ὑποθέσθαι, ὅρα τι αὖ ἐπαινέσειας. ἐὰν δὲ λέξις ἀντικειμένη ἴσαι ἐξ ἀνάγκης, ὅταν τὸ μὲν, κωλύον, τὸ δὲ μὴ κωλύον μεταθῇ.

Laus autem est oratio, qua virtutis magnitudinem explicat, quamobrem actiones oportet ostendere tales esse. laudatio vero tota ab operibus pendet, quæ enim extrinsecus assumuntur, ad fidem faciendam valent, vt nobilitas, atque educatio. Credibile est enim è bonis bonos nasci, & qui ita fuerit educatus, talem futurum. quare laudamus eos, qui iam gesserunt. ipsa enim opera signa sunt habitus animi. nam illum etiam laudaremus, qui nihil adhuc gessit, si certum haberemus eum talem futurum. At vero beati, & felicis appellatio eadem est, differt tamen à laude, atque encomio. nam quemadmodum felicitas virtutem continet, ita felicis appellatio laudem, & encomium. habent autem quandam communẽ speciem exornatio, & deliberationes, nam quæ in suadendo consilia dares, commutato dicendi genere in laudem transeunt. cum igitur explicauerimus ea, quæ gerenda sunt, & qualem esse hominẽ oportet; qui eadem voluerit dare præcepta; dicendi tantum genus mutare, & conuertere opus erit; vt, Non oportet quenquam efferri animo propter ea, quæ dantur à fortuna, sed propter ea, quæ in ipso posita sunt. hoc enim ita prolatum præceptum sit, illo vero modo laus. Animo sese efferebat, non ob ea, quæ data sibi fuerant à fortuna, sed ob ea, quæ in seipso posita habebat. quare cum aliquem laudare volueris, considera, quæ illi præcepta dares, cum autem præcipere volueris, cogita quid esset in eo laudandum. dicendi vero genus necessario contrarium erit, cum id, quod immutatur, ex prohibente in non prohibens transferit.

comm. HAEC omnia verba, in primo libro huius operis dicta sunt, vbi de genere demonstratiuo tractatum est, itaque videndum est, quid ibi super his cõmentati sumus. neque enim ulla causa uidetur esse, cur explanationes nostras hoc in loco repetamus, immo neq; opportunè uidentur hæc ab Aristotele repetita. quare non sine magna ratione Victorius putat, non ab ipso Aristotele fuisse repetita, sed ab aliquo non satis perito rhetore huc ex primo libro transcripta. nam cum hic locus uideatur esse motilatus, atque inperfectus, quia statim à narratione demonstratiui generis, transit Aristoteles quasi abrupte ad iudicialem narrationem, ideo fortasse quidam his uerbis ex primo libro repetitis locum supplere uoluerũt. Vtcunque sit, siue Aristoteles ipse repetiuerit, vt alijs etiam in operibus interdum facit, siue alius adiecerit ex primo libro sumpta, nos ea suo loco satis copiosè declarauimus.

CAPVT VLI.

Ridet quorundam præceptum de breuitate narrationis, quid in ea seruandum sit præcipit, tum accũsatori, tum reo.

Νῦν δὲ γελοίως τῷ διηγήσεσθαι δεῖν ἐν ταχείᾳ. καίτοι ὥσπερ ὅ τῷ μάγειρῳ tex.358

ἐρωμένῳ, πότερον σκληρὰν ἢ μαλακὴν μᾶζαν, τὸ δ' ἔφη δῆ ἀδύνατον· καὶ ἐνταῦθα ὁμοίως. δεῖ γὰρ μὴ μακρῶς διηγεῖσθαι. ὥσπερ οὐδὲ προοιμιάζεσθαι μακρῶς, οὐδὲ τὰς πίστεις λέγειν. οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα ἔστι τὸ δεῖ, ἢ τῷ ταχύ, ἢ τῷ σωφρόνως, ἀλλὰ τῷ μετρίως. τοῦτο δ' ἔστι τὸ λέγειν ὅσα δηλώσει τὸ πρᾶγμα, ἢ ὅσα ποιήσει ὑπολαβεῖν γεγονέναι, ἢ βέλτιον εἶναι, ἢ ἠδικῆσθαι, ἢ τηλικαῦτα, ἢλίκα δεῖ. τῷ δὲ εἰδέναι τὰ εἰωθότα.

10 breuem esse expositionem. neq; liceat ire per medium. verum hoc præceptum breuitatis non est contemnendum si ita breuitas intelligatur, ut Quintilianus intelligit, cuius hæc sunt verba; Nos autem breuitatem in hoc ponimus, non ut minus, sed ne plus dicatur, quam oporteat. Cicero in partitionibus ait breuitatem in narratione sæpissimè laudari. eam autem inter communia simplicium, coniunctorumq; verborum lumina collocat. & tribus modis effici docet, primo simplicibus verbis, secundo semel unaquaque re dicenda, tertio, nulli rei, nisi ut dilucidè dicas seruiendo, quem locum nos in commentariis nostris in partitiones exemplis illustrauimus.

Ridiculè verò faciunt qui dicunt narrationem breuem esse oportere. ut qui, quod quidam pistori, panem subigenti, percunctanti, durum ne, an mollem subigeret, quid? bene (inquit) omnino subigere non licet? idem hoc etiam accommodari potest. neque enim prolixa uti narratione oportet, neque prolixo exordio, neque probationibus, sed neque hac in parte rectè se habet, breuiter, concisè, narrare. verum quod medium est seruare decet: hoc est dicere, quæ satis sint ad rē explicandam, vel quæ in opinionem inducant rem esse factam, vel eum læsisse, vel iniustè se gessisse, vel cætera eius generis, quæcunque voluerit. aduersario autem contraria conueniens.

20 Παραδηγεῖσθαι δέ, ὅσα εἰς τὸν ἀγῶνα φέρει. οἷον ἐγὼ δ' εἰούθιτο ἀεὶ τὰ δίκαια λέγων μὴ τἀτινα ἐγκαταλείπειν. tex. 359

Inferere etiam narrationi debes, quæ probitatem tuam significent, vt, Ego quidem nunquam admonere desiti, quæ iusta esse sentiebam, ne filios desererent.

Quoniã probis viris facilius credi solet, ideo præcipit Aristoteles, ut in narratione iuserantur ea, quæ narrantis probitatem significent, quod etiam illustrat exemplo, ut siquis ita uæreret contra illum, qui filios deseruerit, Equidem ego nunquam admonere desiti, ne filios desereret. Cicero in Partitionibus suauem illam esse orationē ostendit, quæ significat oratoris ipsius amabiles mores. Sed illud in memoria habendũ est, personam oratoris, & ipsius rei pro eadem haberi solere, quare semper Cicero solet in narrationibus magnam eorum, quos defendit probitatem ostendere, ut pro Q. Ligario; cui sic præfuit in pace, ut & ciuibus, & socijs gratissima esset eius integritas, & fides, pro P. Sestio; Si meam in illum indulgentiam coniunctam cum summa custodia Reip. laudare uerè solebatis, par prope laus P. Sestii esse debet, qui suum ita consulem obseruauit, ut & illi quæstor bonus, & uobis optimus ciuis uideretur. COMM.

COMM. IS QVE rhetores aiunt narrationem tres virtutes habere oportere, hoc est ut sit breuis, vt dilucida, ut verisimilis: quas quidem res M. Antonius libro de Oratore secundo, narrationis non magis putat esse proprias, quam totius orationis. Aristoteles hoc in loco præceptum breuitatis irridet, & quadam etiam ridicula similitudine deludit. ridiculè (inquit) illi rhetores faciunt, qui volunt narrationem esse breuem, quasi necesse sit ita facere, neque eum res postulat, aut longa, aut medlocri vtiliceat. qua in re similes sunt illi pistori, qui rogabat vtrum mollem an durum panem subigeret? cui bene quidam respondit; an non bene subigere licet? neque enim aut durus, aut mollis panis laudatur, sed mediocriter, & benè subactus. ita neque narratio, neque proœmium, neq; probatio laudari debet, si aut prolixa fuerit, aut breuis, & concisa, sed mediocritatē seruare decet, ut ea narremus, quæ satis sint ad rem aperiendam, uel si quempiam accusemus, ut exponamus ea, quæ iudices in opinionē inducant, rem esse factam, vel eum, quem accusamus læsisse, aut iniuste se gessisse, vel cætera eius generis, quæcunque voluerimus. si uero defendamus, contraria sunt narranda. Quintilianus libro quarto ostendit Isocratem hoc in loco ab
„ Aristotele irrideri, cuius hoc fuit præceptum, ut
„ breuis esset narratio, sic enim ait, Eam plerique
„ scriptores, maximè qui sunt ab Isocrate volunt
„ esse lucidam, breuem, verisimilem. ne ceuim refert, an pro lucida perspicuam; pro uerisimili probabilem; credibilemne dicamus. Eadem nobis
„ placet diuisio. quanquam Aristoteles ab Isocrate parte in vna dissenserit, præceptum breuitatis irridens, tanquam necesse sit, longam, aut

Ἡ δ' Σατύρου κακία, ὁ δὲ ἀπεκρίνατό μοι, ὅτι οὐδὲν αὐτὸς ἢ ἴσαι ἀλλὰ παῖδια, ἃ ὁ τὰς ἀφισαμένους Αἰγύπτου ἀποκρίνασθαί φησιν ὁ Ἡρόδοτος. tex. 360

Vel quæ declarent alterius improbitatem, vt. Ille vero mihi respondit; sibi vbicunque fuerit, alios non defuturos filios. quod Aegyptios respondisse, cum à rege suo defecissent, scribit Herodotus.

Vt magis alienētur ab aduersarijs iudicũ animi, prodest in narratione, ea dicere, quæ ipsorũ aduersariorum improbitatem ostendant. Vt in exemplo quod Aristoteles ponit: Ille uerò mihi respondit, sibi ubicũque fuerit, alios nõ defuturos filios, quod exemplum cum superiore coniũgitur, ut ex illo probitas dicentis inrelligat, ex hoc improbitas aduersarij. Scribit autem Hero- COMM

dorus, Aegyptios tū à rege suo defecisse. hoc respondisse. cum enim Psammeticus rex Aegyptijs sęuè, & crudeliter imperaret, atque ille Tyranni dem eius non ferentes rebellassent, & ab Aegypto discederẽt, eos rex insecutus rogauit, ne deos patrios deferẽrent, & ne filios suos, & coniuges relinquerent. tunc vnus ex eis ostenso, genitali membro dixisse fertur, ubicunque hoc fuerit, nobis filij non deerunt. hoc improbum, & inhumanum fuisse respõsum Aristoteles innult. cæterum in narratione sæpe aduersariorum improba consilia, & facta exagitantur, ut pro Milone Cicero statim ita narrationem incipit; P. Clodius eum statuisset omni scelere in prætura vexa » re Remp. videretque ita tracta esse comitia an » no superiore, vt non multos menses Præturam » gerere posset: qui non honoris gradum spectaret vt cæteri, & quæ sequuntur. nam tota ferè narratione P. Clodij improbitatem ostendit.

tex.361 Ἢ ὅσα ἡδέα τοῖς δικασταῖς.

Vel quæ iudicibus ipsis iucunda sint.

comm. In narratione sæpe vtile est ea ponere, quæ sint ipsis iudicibus iucunda, hac de causa Quintilianus existimat, narrationem omni qua potest gratia, & Venere exornandam. quoniam nulla in parte attentior est iudex, eoque nihil rectè dictum perit. præterea (inquit) nescio quo modo » etiã credit facilius, quæ audienti iucunda sunt, & voluptate ad fidem ducitur. Cicero in partitionibus præcipit vt in narrando assumamus etiam suauitatem, & docet quibus rationibus narratio suauis fieri possit.

tex.362 Ἀπολογουμένῳ δὲ, ἧττον ἡ διήγησις. αἱ δ' ἀμφισβητήσεις, ἢ μὴ γεγονέναι, ἢ μὴ βλαβερὸν εἶναι, ἢ μὴ ἄδικον, ἢ μὴ τηλικοῦτον.

Defensori autem narratio minor est: sed sunt huiusmodi controuersiæ, vel non esse factum, vel non detrimentum attulisse, vel non iniustè factum, vel non tam magnum esse.

comm. Defensor non eget tam longa narratione, quã accusator, nisi fortè res aliter exponenda est, quam accusator narrauerit, tunc enim opus est, ut etiam defensor longiori narratione vtatur, vt pro Roscio Am. & pro Milone fecit Cicero. interdum etiam nulla narratione defensor indiget, quia statim post exordium refellere crimina accusatoris incipit, ut pro L. Murena, pro P. Sylla, pro M. Cœlio. quod siqua narratio intercurrit, ea solet adhiberi, vel ut ostendatur, non esse factum, vt non commisit ambitum Murena, non coniuranit in patriam Sylla; vel non detrimentum attulisse, sed potius vtilitatem, vt P. Clodij mors bonis omnibus profuit, L. Flaccus pecunias quidem à Græcis exegit, sed ut eos ab hostibus defenderet. Vel non iniuste factum. Vt C. Rabirius arma quidem contra Saturninum tulit; sed non ideo maiestatem minuit, quia non iniuste pernicios us ciuis interficitur. vel nõ tam magnum esse peccatum, vt M. Cœlius rem quidem habuit cum Clodia vidua, non tamen ut adulter puniendus est; quoniam illa meretriclo more viuebat. hæc enim omnia sunt apud Ciceronem, & eloquentissime differuntur.

10 Ὧν ἐστι περὶ τὸ ὁμολογούμενον οὐ δεξιτήριον tex.363
ἐὰν μή τι εἰς ἰσχὺν συντείνῃ, οἷον εἰ πεπραγται, ἀλλ' οὐκ ἄδικον.

Quare non est in eis commorandum quæ certa sunt, nisi causa profint, vt factum quidem esse, sed non esse iniustum.

Cum ea, quæ fuerunt ab accusatore narrata comm.
nullam dubitationem habent, non est in eis diutius commorandum. ne cupide videamur uelle veritatem impugnare. nisi fortè causę nostrę pro sit iterum ea narrare, non ut falsa esse ostendamus, sed ut doceamus nõ esse iniusta. ut pro Q. Ligario quãuis nulla esset dubitatio, quin Ligarius in Africa fuisset, & contra Cæsarem arma tulisset, tamen ideo narrat Cicero, ut doceat Ligarium, cum esset adhuc nulla belli suspicio, in Africam profectum, neque sua sponte, sed pene coactum in Africa restitisse. & pro Milone, quãuis certum esset Clodium à Milone interfectum, tamen copiosè narrat, ut ostendit, id factum Milonis iniustum non fuisse.

Ἔτι παραγγέλλει λέγειν, ὅσα μὴ πρακτόμενα, ἢ οἰκτον, ἢ δεινωσιν φέρει. tex.364

Præterea res eas narrare oportet, quæ facta neque miserationem, neque indignationem commouent.

Diligẽter aduertere defensor debet, ne in nar comm
rando, aliquid dicat, quod animos iudicum cõmouere possit, uel ad miserationem eius, qui perpessus est, uel ad indignationem contra se ipsum. res igitur huiusmodi sunt amputandæ, uel ita dicẽdo molliendæ, ut reconoeere nõ possint, quod pro Milone cautissimè faeit Cicero, cum enim narrando ad eum locum peruenisset, ubi fatendum erat, Clodium fuisse interfectum, ita inquit; Fecerunt id serui Milonis, dicam enim nõ » deriuandi criminis gratia, sed ut factũ est, neque » imperante, neque sciente, neque præsente domi » no. quod suos quisque seruos in tali re facere » uoluisset. neque enim apertè dicit, & tamẽ satis intelligitur, & causam Milonis meliorem facit à genere, quod omnes cupiuissent idem in tali re à seruis suis fieri. ut suam vitam tuerentur.

Παράδειγμα ὁ Ἀλκινόου ἀπόλογος, ὃν πρὸς tex.365
πλὼ Πηνελόπην εἰ ἐξήκοντα ἔπεσι διεξοίτην. ὡς Φάυλλος τὸν κύκλον, καὶ ὁ ἐν τῷ Οἰνεῖ πρόλογος.

Exemplum est huius rei, Apologus Alcinoi, quem apud Penelopen sexaginta versibus explicuit. sicuti Phayllus, circulum. & qualis est Oenei Prologus.

Tribus exemplis probat in narratione posse comm.
ea facile prætermitti, quæ miserationem audiẽtium, atque indignationem commouẽt, & posse in arctum contrahi, quæ longa narratione continentur. primum est ab Homero sumptum,

qui

qui Vlyssem inducit, apud Alcinoũ regem Phæacum narrãtem plurimis versibus miserias, & calamitates suas, & animos Phæacũ ad sui misericordiam cõcitantem, & ad indignationẽ contra aduersarios suos. itaque tantum eloquẽtia, & dicendi copia potuit, ut Alcinoum, & Phæaces omnes ad miserationem sui traxerit, ita vt eũ honorifice susceperint, & multis preciosis rebus donatũ in patriã remiserint. postea vero cum ad Penelopen vxorem suam reuertisset, eadem omnia, q̃ libris quatuor apud Alcinoũ narrauerat, paucis versibus exposuit, quoniam autem multas res, prodigiosas, & admirabiles, ac luctuosas, sed omnino falsas Vlysses Alcinoo narrauerit, factum est ut, Alcinoi apologus, prouerbio dicatur, de lõga, & mendaci narratione, prorsusque fabulosa, de quo uide Erasmi Chiliades. Sed quod ait Aristoteles sexaginta versibus apud Penelopen, apologum illum explicatum fuisse, numerus versuũ non cõuenit nam multo paucioribus Vlysses cã omnia narrauit, nempe duobus & triginta, quo tamen è numero vnum Eustathius eximit, & vnum tantum & triginta facit. quare locus hic fortasse mendosus est, & pro ἑξήκοντα legendum est, τριάκοντα. vel in notis numerorum forte librarii decepti sunt, quod facile fuit imperitis. Alterum exemplum uobis est ignotius, quia non extat auctor, sed tamen ita intelligendum puto, ut Phayllus, de quo etiam supra meminit, longissimũ poema, qui circulus dicebatur, detractis omnibus ornamẽtis, & affectibus, in paucos uersus redegerit, sicut Vlysses apologum suum apud vxorem Penelopen. quod autem κύκλος, hoc est circulus poema quoddam fuerit, declarat etiam Aristoteles apertissime libro Posteriorũ primo. & ibi Philoponus ait, extare poema, qui Circulus diceretur, quod ab Homero quidam scriptũ existimarent. & in Elenchis Homeri poema circulum Aristoteles appellat, & Athenæus li. 6. cit culum epicũ nominat, & Horatius in Arte poetica scriptorem quendam Cyclicum damnat.

Nec sic incipies, vt scriptor cyclicus olim.

Vt non dubitandum sit, quin cyclus, vel circulus poema fuerit, quod Phayllus contraxerit. Tertium exemplum ab Euripide sumptum, qui Tragœdiam Oeneum conscripsit. quæ non amplius extat. & in eius Prologo uarrat omnia breuiter, quæ deinde in tota Tragœdia tragicis affectibus amplificat.

CAPVT XLII.

Moratam esse debere narrationem, & quomodo conficiatur ostendit. tum quæ sint narranda, & vbi locum narratio non habeat.

tex.366 Ἠθικὴν δὲ δεῖ τὴν διήγησιν εἶναι. ἔσται δὲ τοῦτο, ἂν εἰδῶμεν τί ἦθος ποιεῖ. εἴ μὲν δὴ τὸ προαίρετον δηλοῖ, σπουδαῖον δὲ τὸ ἦθος, τῷ ποιὰν ταυτηνὶ, ἢ δὲ προαίρεσις ποία τῷ τέλει.

Moratam autem oportet esse narrationem; quod facile fiet, si quid mores effingat, intellexerimus. ac illud primum est, mentem ipsam declarare, nam qualis esse mens ostenditur, tales etiam mores habentur, qualis autem mens sit, à fine cognoscitur.

IN narratione plurimum prodest mores effingere, vel bonos, eorũ, quos defendimus, vel malos, eorum, quos impugnamus. hoc autem nõ erit difficile, si prius cognouerimus, quæ sint ea, quibus mores effingantur. ac primum quidem illud est, ut mentem, ac uoluntatem declaremus. nam prout aliquid bona, vel mala mente factum esse derimus, tales etiam mores esse putabuntur. Vtrum vero bona an mala mens sit, à fine cognoscitur, quem sibi quisque proponit. à fine igitur, cuius gratia factum aliquid est, mentem cognoscimus, à mente mores ipsos. ut Cicero, statuit sibi nefarios Catilinæ conatus esse frangendos, ut patriam ab eius coniuratione liberaret, mens Ciceronis ad patriæ salutem spectabat. quo fit, ut boni mores ostendantur. Prima actione in Verrem ita mentem suam ostendit Cicero; cum hoc vnum his tot incommodis remedium esse arbitraretur, vt homines idonei, atque integri causam Reip legumque susciperent, fateor me salutis omnium causa ad eã partem accessisse Reip. sublevandæ, quę maxime laboraret. Pro Milone ut improbissimos P. Clodij mores ostenderet, initio statim narrationis eius nefariam mentem ostendit, P. (inquit) Clodius cum statuisset omni scelere in prætura vexare Remp. cum igitur mens, & consilium cuiusque facti ostenditur, tunc morata esse narrario dicitur.

Διὰ τοῦτο οὐκ ἔχουσιν οἱ μαθηματικοὶ λόγοι τὰ ἤθη. ὅτι οὐδὲ προαίρεσιν. τὸ γὰρ οὗ ἕνεκα οὐκ ἔχουσιν. tex.367

Atque hac de causa mathematicæ disputationes, non effingunt mores, quia mentem, & consilium non habent, neque enim alicuius gratia fieri solent.

Disciplinæ mathematicæ nihil de moribus disputare solent, quoniam de bonis, aut malis rebus nullam mentem, aut cogitationem habent, neque ad aliquem actionis finem dirigũtur, sed suis demonstrationibus contentæ sunt, neque aliquid vltra cognitionem, & scientiam quærũt. cum autem dicimus mathematicas disputationes mentem, & consilium non habere, sic est intelligendum, nihil extra se cogitare, & ad nullum finem dirigi, ut sciri possit, qua mente, aut quo consilio fiant. hoc enim fine carent omnino. sicut in libro Sapiẽtiæ secundo confirmat Aristoteles, cuius hæc est sententia, ut nos conuertimus; Finis autem, & illud cuius gratia. alicuius actionis finis est. actiones ucro omnes cum motu coniunctæ sunt. quocirca in rebus immobilibus non potest hoc esse principium, neque aliquid, quod sit per se bonũ. Itaque eriã in mathematicis nihil per hanc causam demonstratur. neque ulla est conclusio, quòd aliquid melius, aut deterius sit. neq; omuino q̃squã mathematicus

harum rerum meminit. atque hac de causa Sophistæ quidam, ut Aristippus in mathematicas disciplinas inuaduut, cum in aliis artibus omnibus etiã sordidis, ut in arte fabrorum, & cerdonum dicatur, cur aliquid melius, aut deterius sit, mathematicæ uero de rebus bonis, aut malis nullam omuino mentionem faciant. hæc est causa cur dicamus Mathematicas disciplinas mentem, & consilium non habere.

tex.368 Ἀλλ' οἱ Σωκρατικοὶ περὶ τοιούτων γὰρ λέγουσιν.

At uero Socratici sermones habent mores, quoniam de rebus huiusmodi sunt, quæ alicuius gratia fiunt.

COMM. Socrates primus fuit, qui philosophiam à rebus occultis ad uitam, & mores traduxit, coegitque de bonis, & malis rebus disputare, quare moralis philosophiæ parens habitus fuit. nam qui ab eo fuerunt edocti, & Socratici nominati, ut Plato, Xenophon, Aeschines, & alij plurimi, de moribus, & honestate vitæ multa conscripserũt, ut ex Platonis Dialogis intelligi potest, hoc est, quod ait Aristoteles, Socraticos sermones habere mores, quoniam ad actionis finem dirigũtur. Semper enim ferè de rebus huiusmodi Socrates loquebatur, quæ ad bene viuendum, & honestè mores conformandos, pertinerent, itaque omnis eius oratio morata dici potest,

tex.369 Ἀλλὰ ἠθικὰ τὰ ἐπόμενα ἐκάστῳ ἤθει, οἷος ὅτι ἅμα λέγων ἐβόησεν. Πλῆθος γὰρ θρασύτητα, ἢ ἀγροικίαν ἦθος.

Sed ea quoque morata dicuntur, quæ cuiusque mores consequuntur. Vt, Hæc vociferando recedebat. hoc enim audaciam, & rusticitatem morum indicat.

COMM. Erit, (inquit) oratio illa morata, quę notis quibusdam, atque signis ostẽderit ea, quæ cuiusque mores consequantur, & actiones, atque sermones expresserit, ex quibus cuiusque mores intelligi possint. vt si quis ita dicat: Hæc vociferando recedebat, indicabit audaciam, & rusticitatem morum. Nam clamare, & vociferari proprium esse rusticorum uidetur, recedere autem antequam responsum fuerit, audacis, & comminantis est indicium. in hac re mirificus est artifex Cicero, ut signis quibusdã hominũ mores apertissimè ostendat, ut in Pisonem, cum eius sordidam vitam, & ab omni ingenuitate alienam ostendere uellet, sic ait; extructa mensa non conchylijs aut piscibus, sed multa carne subrancida. ferui
" sordidati ministrant, nonnulli etiam senes, idem
" coquus, idem atriensis, pistor domi nullus, nul-
" la cella, panis & vinum à propola, atque de pu-
" pa, pro Milone, cum audaciam P. Clodij, & contemptionem legum ostendere vellet, sic ait: palam agere cœpit, & aperte dicere occidendum Milonem. sed huius generis infinita sunt apud Ciceronem exempla.

tex.370 Καὶ μὴ ὡς διὰ διανοίας λέγειν ὥσπερ οἱ νῦν. ἀλλ' ὡς διὰ προαιρέσεως. ἐγὼ δὲ ἐβουλόμην, καὶ προειλόμην ἂν τοῦτο, ἀλλ' εἰ μὴ φαίμην βέλτιον.

10. *Sunt etiam morata, quæ, non tamquam cogitata dicuntur, vt huius temporis oratores facimus, sed tanquam ex voluntate, atque consilio. vt Ego quidem hoc semper volui, & quamuis mihi non esset utile, tamen honestius esse constitui.*

Duobus modis rem aliquã narrari posse ostendit, hoc est, primo διὰ διανοίας, quod ex præmeditatione latinè dici potest, cum res cogitatæ, & meditatæ, & domo allatæ narrantur, & accuratè explicantur. quod narrationis genus ad mores exprimendos minime accommodatum est, ideo notat Aristoteles sui temporis Oratores, quod eo tantum uterentur, & semper tanquam res cogitatas dicerent, deinde διὰ προαιρέσεως, idest, ex voluntate, atque consilio, cũ simplicius res exponitur, & mens, atque consilium facti explicatur, quæ narratio præcipue morata est. hoc igitur est, quod docet Aristoteles, morata esse, quæ, non tanquam cogitata dicuntur, sed rãquam ex voluntate, atq; consilio. quod exemplo maximè appositò declarat. Ego quidem hoc sẽper volui, & quamuis mihi non esset utile, tamẽ honestius esse constitui. hæc enim narratio probi hominis mores indicat, qui vtilitati honestatem anteponat. Sic igitur ex consilio, & voluntate plerunque vel boni mores, vel improbi exprimuntur. boni, vt pro Roscio Am. Cicero; hic cum omni tempore nobilitatis fautor fuisset, tum hoc tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas, & salus in discrimen veniret, præ
" ter cæteros in ea vicinitate eã partem, causãq;
" opera, studio, auctoritate defendit: etenim re-
" ctum putabat, pro eorum honestate se pugnare,
" propter quos ipse honestissimus inter suos nu-
" merabatur. mali, atque improbi, vt pro Milone
" de P. Clodio; Subito reliquit annum suum, seq;
" in annum proximum transtulit, non religione
aliqua, sed vt haberet, quod ipse dicebat ad præturam gerendam, hoc est ad euertẽdam Remp. plenum annum, atque integrum.

Τὸ μὲν γὰρ, φρονίμου. τὸ δὲ ἀγαθοῦ. φρονίμου μὲν γάρ, εἰ τῷ τὸ ὠφέλιμον διώκειν. ἀγαθοῦ δ' εἰ τῷ τὸ καλόν. tex.37

Illud quidem prudentis est, at hoc probi viri. prudentis enim est, id sequi, quod vtile sit, probi vero, quod honestum.

Ex vulgari opinione, differentiam inter prudentem, & probum virum statuit, quamuis re uera nemo prudens esse possit, nisi idem sit etiã probus. Sed cum de oratione populari verba faciat, necesse est, vt etiam interdum populariter loquatur, vulgo enim prudentes, atq; etiã sapientes eos vocamus, qui res suas utiliter agunt, & diuitias augent, atque commodis suis studeut. probos autẽ eos dicimus, & pios, ac religiosos, qui vt honestatem sequantur, quod vtile est negligunt, ac pro nihilo putant. sed cum orationi mores affingere volumus, nõ ex præmeditatione vtilitatis, & cõmodi, quod prudentis est homin is, narrare debemus, sed ex volũtate, & de le ctu honestatis, qđ probi viri propriũ est. prudentis enim (inquit) est, id sequi, quod utile sit

probi

probi vero, quod honestum. recte autem moratam orationem, non utilitatis habita ratio, sed honestatis inira consilia facere solent.

tex.372 Ἂν δ' ἄπιστον ᾖ, τῷ τῶν ἀκροατῶν ὑπολείπειν, ὥσπερ Σοφοκλῆς ποιεῖ παραδείγμα τι ἐκ τῆς Ἀντιγόνης. ὅτι μᾶλλον τὸν ἀδελφὸν ἐκόμισε, ἢ ἄνδρα, ἢ τέκνων.

— Τὰ μὲν γὰρ ἂν γενέσθαι δυνατόν μοι πάλιν,
Μητρὸς δ' ἐν Ἅιδου, καὶ πατρὸς βεβηκότων,
ex. Οὐκ ἔστ' ἀδελφὸς ὅστις ἂν βλαστοῖ ποτέ.

Quod si res incredibilis fuerit, tunc illi causam adiungere oportet, quemadmodum Sophocles exemplo nobis est in Antigona, quæ dicit, se magis fratrem curare, quã maritum, aut filios, nam hos etiam si perdiderit, se posse recuperare; Vtrisq; verò mortuis parentibus,
Non frater ullus exoriri unquam potest.

COMM. Res interdum narrantur, quæ parum sunt verisimiles, tunc igitur causam explicare oportet, alioquin esset narratio vitiosa, nisi verisimilis esset, causa vero, atque ratio adiuncta, sæpe quod antea videbarur incredibile, statim, vt credatur, efficit. quod exemplo Sophoclis probat Aristoteles, qui in Tragœdia, quæ Antigona inscribitur, ipsam Antigonam inducit dicentem se magis curare fratrem, suum quam maritum, aut filios. quod eius dictum, cum incredibile videretur, quia omnes fere mulieres maritum, & filios fratribus anteponunt, causam illam probabilem addit; nam si (inquit) marirum, aut filios amisero, non erit mihi difficile alium maritum, atq; alios filios recuperare. cum autem vterq; parens mortuus sit, nullo modo fieri potest, vt alius mihi frater exoriatur. Sumpsit autem hoc Sophocles ex historia, nam Herodotus in Thalia narrat. Intaphernis vxorem hanc rationem attulisse Dario regi, cum is admiraretur, quòd ea mulier, ex fratris vitam mariti, atque filiorum vitæ præposuisset. Cicero in Diuinatione contra Verrem, cùm propè incredibilem dixisset, illam accusationem suam, esse defensionem, statim causa addita probat; Quo in negocio (inquit) tamen illa me
" res iudices consolatur, quod hæc, quæ videntur
" esse accusatio mea, non potius accusario, quam
" defensio est existimanda, defendo enim multos
mmo " mortales, multas ciuitates, pronuncio Siciliã
" totam. quamobrem si mihi vnus est accusandus,
" propensiorem manere in instituto meo videor,
" & non omnino à defendendis hominibus, sublevandisq; discedere. his enim verbis mores suos ostendit, potius ad salutem multorum, quam ad perniciem vnius esse inclinatos.

tex.373 Ἐὰν δὲ μὴ ἔχῃς αἰτίαν, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἀληθῆ ἄπιστα λέγων. ἀλλὰ φύσει τοιοῦτος εἶ. ἀπιστοῦσι γὰρ ἄλλοι πράττειν πολλὰ τῷ συμφέροντι.

Si vero causam nullam afferre poteris, dic te non ignorare, quæ dicis, incredibilia videri; sed tamen tuam esse naturam eiusmodi. neque enim creditur, aliquem sua sponte facere id, quod usi le non est.

COMM. Si rem (inquit) dixeris vulgo incredibilem, neque vllam causam habeas, quam ad probationem afferas, poteris ad eam orationem confugere; te præclarè intelligere, quæ dicis, incredibilia videri, sed tamen esse verisima, quoniam natura tua sit ejusmodi. pauci enim sunt, qui credere velint, aliquem esse, qui sua sponte vtilitatem contemnat, & res inutiles aggrediatur, etiã si sint honestissimæ. sic est vulgus ex veritate parca, ex opinione multa æstimat, plurimi tamen sunt egregij viri, qui pro honestate, atque dignitate, non modo vtilitatem, atque emolumenta contemnant, sed etiam vitam ipsam profundere non dubitet. hos in Partitionibus, Cicero vocat humanos, atque expolitos, qui rebus omnibus dignitatem anteponunt. pro lege Manilia Pompeium Cicero laudat, vt dicat eum, temperantia sua, quod antea videretur incredibile, fecisse, vt crederetur. nunc (inquit) denique incipio credere, fuisse homines Romanos huius quondam
" abstinentiã, quod iam nimium exteris incre-
" dibile, ac falso memoriæ proditum videbarur.
" talis est enim summa virtus (quod ait Isocrates)
" vt quæ incredibilia videntur, facile perficiat.

tex.374 Ἔτι ἐκ τῶν παθημάτων λέγειν, διηγέμενον, καὶ τὰ ἐπόμενα, καὶ ἃ ἴσασι, καὶ τὰ ἴδια ἑαυτῷ, ἢ ἐκείνῳ προσόντα. ὃ δ' ὀχλεῖ μὴ ὑποβλέψας.

Debent etiam in narratione poni, quæ mouere animum possint, vt si consequentia narrentur, aut quæ nota sunt ijs, qui audiunt. Et quæ priuatim vel sibi, vel aduersario propria sunt. Ille vero discedes ad me frequenter oculos conuertebat,

COMM. In narratione prodest interdum animos audientium commouere quamobrem debet orator ea ponere in narratione, quæ mouere animos possint, vt si consequentia narret, vel quæ nota sunt auditoribus. vt Cicero tertia in Verrem actione narrat admodum flebiliter casum Philodami, atque eius filij, quem consecuti fuerant propter
" defensam à Verre pudicitiam Virginis, constitui
" tur (inquit) in foro Laodiceæ spectaculum acer-
" bum, & miserum, & graue tòti Asiæ prouinciæ,
" grandis natu parens adductus ad supplicium,
" ex altera parte filius, ille quod pudicitiam libe-
" rorum, hic quod vitam patris, famamque soro-
" ris defenderet. flebat vterque non de suo suppli
" cio, sed pater de filij morte, de patris filius, quid
" lachrymarum ipsum Neronem putatis profudis-
" se? quem luctum, & gemitum Lampsacenorum?
" & quæ sequuntur. hæc enim consequentia maxime animos mouent. mouèr etiam quæ nota sũt, vt pro Milone; Quod si ita putasset, certè optabilius Miloni fuit, dare iugulum P. Clodio non se
" mel ab illo, neque tum primum petitum, quam
" iugulari à vobis, quia se illi non iugulandum
" tradidisset. mouent præterea, quæ sibi, vel aduersario propria sunt, vt si ita dicat orator; Ille verò

discedens

discedens ad me frequenter oculos conuertebat. hoc enim eius animum, qui discedit perturbatū indicat. nam frequenter ad aliquem respectare, vel indignationis cuiusdam, vel mœroris indiciū est, ita Cicero de Catilina; & retorquet oculos sæpe ad hanc vrbem; quam ex suis faucibus ereptam esse luget. pro Roscio Am. Cicero sectatur hoc diligentissimè, vt cum perturbatione animi narret, quæ sibi, hoc est reo, quæ defendit, & quæ aduersarijs priuatim euenerunt. hunc (inquit) miserum, luctu perditum, qui nondum etiā paterno funeri iusta solmisset, nudum eijcit domo, atque focis patrijs, Dijsque penatibus præcipitem iudices exturbat, ipsæ amplissima pecuniæ fit dominus. & reliqua. Quintilianus libro quarto multa disputat contra eos, qui illi narrationi non putant esse vtendum affectibus. & probat vtilissimum esse, cum iudicem docemus, eū dem etiam mouere, quod à Cicerone sæpe fieri solitum ostendit. vt hoc præceptum Aristoteli & à Cicerone, & à Quintiliano vehementer com

tex.375 Καὶ ὡς περὶ τοῦ Αἰσχίνου ἐν ᾧ λοιδορεῖται, καὶ τὰ χειρὶ ἐλαττίων. πρᾶτα γὰρ ταῦτα ἐπὶ τοῖς ἀκούουσι γνώριμα ἐστιν, ἃ ὑπάρχουσιν.

Et quod de Cratylo dixit Aschines, eum exibilare, & manibus explodere. hæc enim fidem faciunt. propterea quod ea, quæ nota sunt, eorum sunt indicia, quæ ipsi nesciunt.

COMM. Aeschines, vt ostenderet Cratyli insolentiam, & petulantiam, dixit eum exibilare, & manibus explodere. sic enim plerunque faciūt, qui aduersarios irrident, & eorum dicta non probant, qd tamen intemperantis potius est, quam modesti hominis, grauis enim vir, & modestus neminem exibilat, neminem manibus explodit. hæc autē signa (inquit Aristoteles) fidem faciunt, quoniam nota sunt, & indicant ea, quæ iudices nesciunt. nam sciunt quidem Iudices, hæc intemperantis hominis signa esse, verum Cratylum intemperātem esse nesciunt, qui deinde per hæc signa talis esse demonstratur. Cicero septima in Verre actione, vt Verris immanem naturam ostenderet, sic ait; Ipse inflammatus scelere, & furore, in forum venit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat.

tex.376 Πλεῖστα δὲ τοιαῦτα λαβεῖν ἐξ Ὁμήρου ἔστι. Ὡς ἄρ' ἔφη, χεῖρας δὲ κατ' ἴχνια χεῦεν ἑταίρων. οἱ γὰρ δακρύειν ἀρχόμενοι, ἅπτονται τῶν ὀφθαλμῶν.

Plurima vero huiusmodi licet ab Homero sumere.

Ait, manus ad faciem palmas vtrasque retendit.

Nam qui lugere incipiunt oculos manu tangere solent.

COMM. Sæpissimè Homerus ex notis quibusdam, & signis motus animorum indicat, itaque plurima huiusmodi exempla possumus ab eo sumere, vt Odysseæ libro decimonono, vbi Eurycleæ nutrici Vlyssis inducitur, quæ cum eius pedes esset lauatura, quem Penelopes similē Vlyssi esse dixerat, heri sui memoria commota, vtraque manu oculos operuit, & lugere cæpit, quam rem vt ostēderet Homerus, ita cecinit;

Ait, manus ad faciem palmas vtrasque retendit

Hoc enim signum fuit annum illam lachrymare velle. nam hoc fere fit, vt qui lugere incipiūt, oculos manibus operiant.

Καὶ ὅθεν εἰσάγει σταυτὸν ποιόν τινα, ἵνα ὡς τοιοῦτον θεωρῶσι, καὶ τὸν ἀντίδικον, λανθάνων δ' ἔπεισεν.

Statim vero ipsum insinuat, probumq; virum ostendit, contra primum aduersarium vt deinceps in tota oratione, atque illum talem existiment; sed occultè hoc facito.

Præceptum hoc est vtilissimum ad mores orationi affingendos, quod vbique diligentissime seruatur à Cicerone, vt initio narrationis statim se orator insinuet, & seipsum, vel eum, quem defendit, probum esse virum ostendat, aduersariū autem deprimat, & improbum esse demonstret, sic enim iudices hac opinione concepta, in tota deinceps oratione tales esse existimabunt. versū omni diligentia, vt dum est, vt hoc fiat occultè, ne artificium appareat, verum est enim, quod ait Quidius.

Si latet ars prodit, affert deprensa pudorem.

Cicero cum aliis in orationibus tum maximè pro P. Sestio, narrationis initio statim laudes P. Sestij multis verbis prædicat, & optimum se virum ostendit, deinde paulatim accedit ad aduersarios, & magnam narrationis partem in P. Clodij, & duorum consulum Pisonis, & Gabinij celeribus agitandis consumit, atq; hoc summa quadam arte efficit, vt P. Sestius, quem defendebat iudicibus probaretur, atque ita facilius absolueretur.

tex.377 Ὅτι δὲ ῥᾴδιον, ὁρᾶν δεῖ ἐκ τῶν ἀπαγγελλόντων περὶ ὧν γὰρ μηδὲν ἴσμεν, ὁμως λαμβάνομεν ὑπόληψίν τινα.

Quod autem hoc facile sit, licet ex eis intelligere, qui nobis aliquid annūciāt: quamuis enim de ea re nihil antea sciremus, tamen statim quādam opinionem concipimus.

A simili probat, non esse difficile facere, vt auditores, & iudices bonam de nobis opinionem concipiant, & malam de aduersarijs, cum enim nobis aliquid nunciatur, quamuis de illa re nihil antea audiuerimus, tamen quandam statim opinionem concipimus, vt, vel esse veram existimemus, vel fallam, prout verisimiliter nunciata nobis fuerit, aut contra verisimilitudinem.

Πολλαχοῦ δὲ δεῖ διηγεῖσθαι, καὶ οὐκ ἐξ ἀρχῆς.

Multis autem in locis narrare opus est, & aliquando non est in principio narrandum.

In oratione iudiciali nonnunquam accidit, vt multis in locis narrare oporteat. atque hoc in accusationibus

cusationibus præcipue. nam tot narrationes esse possunt, quot crimina sunt, quæ reo obijciuntur. hoc autem licet apud Ciceronẽ videre in Actionibus contra Verrem, quam frequẽtes narrationes instituat. quod in defensionibus etiam aliquando fit, cum id causa postulare videtur, & sæpius narretur. nihil enim bene confirmari, aut refelli potest, nisi prius expositum, atque intellectũ fuerit. itaque narrationem dicunt, esse confirmationis propositionem. Sæpe etiã accidit, ut post exordium non statim narrandum sit, vt pro Milone Cicero fecit. qui post exordium tria præiudicia prius refellit, quam ad narrationẽ accedat, ita etiam pro L. Murena, prius obiecta diluit, deinde narrationem instituit.

tex.380 Ἐν δὲ δημηγορίᾳ ἧττον ἀνάγκη διήγησίς ἐστιν. ὅτι περὶ τῶν μελλόντων οὐθεὶς διηγεῖται. ἀλλ' ἐὰν ποιῇ διήγησιν ἤ, τῶν γεγονότων ἕνεκα. ἵνα ἀναμνησθέντες ἐκείνων, βέλτιον βουλεύσωνται περὶ τοῦ ὑστέρου, ἢ ὡς ἀδικοῦντες ἢ ἐπαινοῦντες. ἀλλὰ πολλοῦ τὸ τοῦ συμβούλου ποιοῦσιν ἔργον.

In deliberatione narratio locum non habet, quoniam de rebus futuris nemo narrat: sed si ulla narratio fuerit de præteritis, erit, ut in memoriam ea reducentes, de futuris melius consultẽt. sed quæ præterita sunt, vel vituperant, vel laudant. itaque tunc deliberantis munus non exequuntur.

COMM. In deliberatiuo genere non est opus narratione, quia deliberatio est de futuris, narratio vero de præteritis: nemo enim de futuris narrare potest, nisi fortasse vates in prædicendo, quæ futura sunt. quod si in diliberatione forte aliqua narratio de præteritis fuerit, illa non alia de causa adhibebitur, nisi ut in memoriam reducentes melius de futuris consultare possint, at vero quę præterita sunt, vel laudare, vel uituperare solẽt oratores, quo fit, ut tunc deliberantium officio non fungantur.

tex.381 Ἂν δ' ᾖ ἄπιστον, ὑποκρίνεσθαί τι, καὶ αἰτίας λέγειν δοθὲν, καὶ διαπιστεῖν οἷς βέλτιον.

Quod si fuerit incredibile, quod narras debes polliceri, te statim causam allaturum, vel eorum arbitrio rem commissurum, quorum ipsi voluerint.

COMM. Narramus interdum ea quæ uidentur incredibilia. quare tunc pollicerí debemus, nos causam allaturos, vel ipsos audientes, iudices futuros, cum bene rem intellexerint, vel nos eorum arbitrio rem commissuros, quorum ipsi iudices voluerint. Cicero pro A. Cluentio cum esset narraturus, quemadmodum Sassia Cluentii mater filio suo perniciem strueret, & illi mortem inferre concupisceret, quia sciebat rem incredibilem se narrare, quòd mater filio mortẽ machinaretur, ideo multis rationibus conatur eam narrationẽ efficere ueri simílem, sic enim ait primo. nam Sassia mater huius Habiti, mater enim à me nomi-
nis cã, tametsi in hũc hostili odio, & crudelitate est, mater inquam appellabitur; neque unquam illa ita de suo scelere, & immanitate audiet, ut naturæ nomen amittat, & reliqua. deinde ita pollicetur se causam declaraturum; Initium quod huic cum matre fuerit simultatis audiuistis, pertinuisse hoc ad causam tunc, cum reliqua cognoueritis. nam illud me non præterit, cuiusmodicũque matet sit, tamen in iudicio filii, de turpitudine parentis dici uix oportere. & quæ sequuntur.

20 Οἷον, ἡ Ἰοκάστη ἡ Καρκίνου ἐν τῷ Οἰδίποδι, ἀεὶ ὑπεκρίνετο, συνδιαμένειν τῷ ζητοῦντι τὸν υἱόν. ἐν Αἴμονι ὁ Σοφοκλέους. tex.382

Vt Iocasta in Oedipode Carcini semper pollicetur, cum eam interrogaret is, qui filium quærebat; & Aemon apud Sophoclem.

COMM. Duos locos indicat, in quibus id obseruatur, quod ipse præcipit, alterũ ex Carcini poetæ Tragœdia, quæ Oedipus inscribebatur, sumptum, alterum ex Antigona Sophoclis. nam in Oedipode Carcini Iocasta; quæ mater, & uxor Oedipodis fuit semper pollicetur, cum ipsam percuncta retur quidam, qui filium quęrebat, quid autem, aut quomodo locasta polliceatur, cum eã Tragœdiam non habeamus, scire nullo modo possumus. de Carcino vero poeta Tragico dictum alibi est, & Gyraldus amicus noster de poetarum Historia Dialogo septimo de hoc eodem Carcino multa tractat. at uerò apud Sophoclẽ in Antigona Creontis, filius Aemon cum Antigonæ spõsæ suæ vitam contra patris volũtatem omni studio tueretur, pollicetur tamen se in patris potestate futurum, & quicquid ille voluerit, se libenter facturum, cum tamẽ longe aliter animo destinasset. ita Cicero pro Milone pollicetur se demõstraturum luce clarius, insidias Miloni à Clodio factas. Idem de lege Agraria contra Rullum; omni hoc uobis ratione confirmare possum Quirites, hoc animo me ad legendam legẽ, cognoscendamque uenisse, vt, si eam uobis accommodatã, atque vtilem esse intelligerem, auctor eius, atq; adiutor essem.

CAPVT XLIII.

De probationibus. & quomodo hę tum in Quęstionibus, tum in singulis generibus causarum sint adhibendæ, & quomodo variandæ.

Τὰς δὲ πίστεις δεῖ ἀποδεικτικὰς εἶναι. ὅτι δεικνύναι δέ χρή, ἐπὶ παρὰ τετάρων ἢ ἀμφισβήτησις περὶ τὰ ἀμφισβητούμενα φέρονται τὴν ἀπόδειξιν. οἷον, εἰ ὅτι οὐ γέγονεν, ἀμφισβητεῖ, εἰ τῇ κρίσει δεῖ τοῦτο μᾶλλον τὴν ἀπόδειξιν φέρειν. tex.383

Probationes autem demonstrandi uim habere debẽt. & quoniã quadripartito quæstiones distributæ sunt, ea demonstrare, & cõcludere oportet, de quibus cum aduersario controuersia est. vt si de facto dubitatur, hoc in iudicio, maxime erit

argumentis confirmandum.

COMM. POSTQVAM de narratione satis dixit, nūc ad probationem trāsit, quā ait talem esse debere, ut demonstrādi uim habeat, quo facilius fidem facere possit. erit autem eiusmodi, si diligenter ea demonstrentur, & concludantur, de quibus est cōtrouersia, & quæ cum aduersariis nullo modo conueniunt. sunt autem quatuor præcipuæ quæstiones, de quibus in iudicio contenditur, quæ supra etiam hoc eodem libro positæ sunt, prima est de facto, utrum factum sit necne, altera est de facti qualitate, utrum iustè factū sit, an iniustè, tertia est de nomine facti, utrum damnum datum sit nec ne, quarta est de quantitate, utrum magnum, an paruum sit. ergo debet orator aduertere, quæ sit præcipua causæ quæstio, quam Græci στάσιν, ideſt ſtatum poſt Ariſtotelem appellarunt, Latini cōſtitutionem, quoniam ex ea pendet τὸ κριτήριον, quam nos iudicationē uocamus. Si igitur de facto controuersia est, coniecturalis uocatur constitutio, quia coniecturis probandum est id, quod negatur, aut refellendum; quod asseritur. ergo in iudicijs nunc oportet maximè id confirmare, uempe factum esse, aut non factum. ineptus enim haberetur, qui crimē amplificaret, atque exaggeraret, priusquam factum esse ostenderit. ut si clamaret, impium, scelestum, crudele facinus esse, quod ab aduersario factum negatur ipse quidem defensor hoc interdum artificiosè facit, ut crimen augeat, à quo deinde se alienum probet, vt pro Roscio Am. Cicero; Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur; scelestum Dij immortales, ac uefarium facinus; postea uero totus est in eo occupatus, vt ostendat, non esse factum.

ιxx.384 Εἰ δ' ὅτι οὐκ ἔβλαψε, τοῦτο ἢ ὅτι τοσόνδε, ἢ ὅτι δικαίως, ὡσαύτως χρὴ περὶ τοῦ ὁρίσθαι τὸ ἀμφισβήτησις.

Quod si te non læsisse dicas. hoc probare debes, aut si dicas, non esse tam magnum, aut iuste factum. non enim hæc aliter confirmanda sunt, quam si fuerit de facto controuersia.

COMM. Quomodo coniectura tractatur, sic etiam cæteræ quæstiones, vt scilicet ea probentur, quæ in controuersiam veniūt, ut si dicat reus se detrimentum nullum attulisse, vel quod factum est non esse illo nomine vocandum, quo censet accusator, debet omnes argumētationes suas ad hanc rem probandam dirigere, ira si de quantitate facti sit cōtrouersia, quod nō tā magnum dicat reus esse, quam aduersarius obijcit, aut de qualitate, cū, se iuste fecisse defendit, non aliter hæc tractanda erunt, quam in coniectura. præceptum igitur Aristotelis eo pertinet, ut ne à causa digrediamur, priusquam ea bene confirmauerimus, quæ in controuersiam veniunt. quoniam Enthymemata (sicut dictum est in primo libro) sunt corpus fidei faciendæ, reliqua vero sūt additamenta.

10 Μὴ λανθανέτω δ' ὅτι αἰσχρὸν, εἰ ταύτῃ τῇ ἀμφισβητήσει μόνῃ τὴν ἑτέραν εἶναι πονηρόν. οὐ γάρ ἐστιν ἄγνοια αἰτία. ὥσπερ καὶ ἔνιοις πρὸ τοῦ δικαίου ἀμφισβητοῦσι. ὥστ' ἐν τούτῳ χρονιστέον. ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις οὔ.

Illud vero sciendum est, in hac sola de facto cōtrouersia necessarium esse, vt alter litigantium improbus sit. neque enim ignorantia controuersiæ causa est: vt si quidā inter se de æquo, iustoque contenderent. quapropter in hoc diu commorandum est, in alijs vero minimè.

Cum sint quatuor cōtrouersiarum genera, fieri potest, ut in tribus eorum, neque accusator, neque reus sit improbus, sed errore aliquo uterq; ducatur, & contrarium existimet. vt si accusator sc læsum fuisse dicat, quod ita verum esse opinetur, reus contra, nullum se damnum dedisse affirmet, sic opinatus, non aliqua malitia ductus. eodem modo si dicat accusator iniustè factum, & reus iustè factum defendat, potest vterque sine improbitate hoc facere, cum errore ducitur. denique etiam in magnitudine, & paruitate crimis error esse potest, quod alter magnū esse peccatum, alter paruum opinetur, sed in ea controuersia, quæ de facto est, semper necessarium est, vt, uel accusator, vel reus sit improbus, quoniam ignorantia non potest esse controuersiæ causa, sicuti in reliquis generibus, ut cum de æquo iustoque contenditur, quia pauci, quæ uerè iusta sunt, intelligunt. quamobrem cum in hoc controuersiæ genere præter damnum, etiam de existimatione, atque honore controuersia sit, opus est in eo diu commorari, & omnia conari, ut in aduersarium crimē reijciatur, vel omnino depellatur. neque improbitatis suspicio inhæreat. ut pro Roscio Am. Cicero, cum Roscium parricidii accusatum defendat, ipsum esse innocentissimum pluribus argumentis probat; crimen autem in aduersarios reijcit, & ostendit, ab eis fuisse interfectum, quem à filio Roscio criminabantur.

ιxx.386 Ἐν δὲ τοῖς δεικτικοῖς, τὸ πολὺ, ὅτι καλὰ, ἢ ὠφέλιμα ἢ αὔξησις ἴσως. τὰ γὰρ πράγματα δεῖ πιστοῦσθαι. ὀλιγάκις γὰρ καὶ τούτων δοκοῦσι φέρουσιν, ἐὰν ἄπιστα ᾖ, ἢ ἐὰν ἄλλος αἰτίαν ἔχῃ.

In exornationibus ea cura esse debet, vt amplificando probetur, quæ facta sunt, honesta, atque utilia esse: nam ea credi opus est: siquidem raro probationem requirunt, nisi forte vel incredibilia sint, vel aliquis alius eorum auctor existimetur.

In demonstratiuo genere non opus est argu- COMM.
mentatio. quia res gestæ sic exponuntur, quasi iam ab omnibus credantur. itaque debet Orator in eo plurimum occupari, ut ostendat eas, & honestas, & utiles esse. raro autem accidit, ut probationis indigeant. nisi quando uel prorsus incredibilia esse uidentur, vel non ab eo gesta, quem laudamus. tunc enim argumentis probare oportet,

vera

vera esse, quæ dicuntur, & ab eo gesta, qui laudatur. Cicero in partitionibus ita scribit; Conficitur autē hoc genus dictionis, narrandis, exponendisque factis sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis quā ad fidem faciendam, aut cōfirmandam accommodata tē. non enim dubia firmantur, sed ea, quæ certa sunt, aut pro certis posita augentur, exēpla sunt aperta pro Lege Man. ubi Cicero Pompeium exornat, & amplificatione plurimum utitur. ut cū ait; Iam vero uirtuti Cn. Pompeii quę potest par
» oratio inueniri? quid est, quod quisquam aut di
» gnum illo, aut vobis nouum, aut cui quam inau
» ditū possit afferre? pro M. Marcello Cæsaris clę mentiam sic amplificat, vt cæteris eius laudibus omnibus anteponat, & eam solā ipsius propriam esse velit, deinde argumentatur in re incredibili, vt probet, ipsam victoriā à Cæsare fuisse deuictā,

τεχ.387 Ἐν δὲ τοῖς δημηγορικοῖς, ἃ ὡς οὐκ ἔσαι ἀμφισβητήσειε ἄν τις, ἃ ὡς ἔσαι μὴ ἃ κελεύει, ἀλλ' οὐ δίκαια, ἃ οὐκ ὠφέλιμα, ἃ ὐ τηλικαῦτα.

In deliberationibus autem, vel non futura ea de quibus deliberant, aliquis ambigere potest, vel futura quidem, sed non iusta, non vtilia, nō tam magna.

comm. Quæstiones in deliberatiuo genere tot ferē sunt, quot i iudiciali. potest enim esse dubitatio, vtrum ea, de quibus deliberant, futura sint necne, utrum iusta, utrum vtilia, utrum magna. ergo dissuasor primo dicet, ea non futura, hoc est non effici posse. nam si hoc probatum fuerit, statim tollitur omnis deliberatio. deinde si hoc probare non potuerit, accedet ad alia, ut doceat, vel non esse iusta, vel non vtilia, uel non tam magna, ut à suasore dictū fuit. Cicero sic ait in Partitionibus; Itaque cum constet hoc genus causarum ex suasione, & dissuasione, suasori proponi
» tur simplex ratio, si & utile est, & fieri potest, fiat;
» dissuasori duplex, vna si non vtile est, ne fiat, altera si fieri non potest, nec suscipiatur. Videtur ergo Cicero sub utili comprehendere etiam iustū, & magnum. pro Lege Man. Cic. diligēter hæc omnia persequitur, enim bellum contra Mithridatē suadeat. docet enim bellum esse iustissimum, cōtra illum, qui multos eines Romanos trucidauerat, esse utilissimum, ut uectigalia populi R. reuperarentur, esse maximum, quòd a duobus potentissimis regibus inferretur Mithridate, & Tigrane, facile confici posse, præsertim à Pompeio sūmo Imperatore. Contra vero duodecima Philippica pacem fieri cum Antonio dissuadet, quod cum eo nulla possit esse pax, quod non iusta, qđ non vtilis.

τεχ.388 Δεῖ δέ, καὶ ὁρᾶν ἐπὶ ψεύδεται ἐκτὸς τοῦ πράγματος, τεκμήρια γὰρ ταῦτα φαίνεται, καὶ τῶν ἄλλων, ὅτι ψεύδεται.

Aduertendum est etiam an aliquid falsi dixerit, quamuis extra causam. nam hæc aliorum indicia videntur esse, nempe eum mentiri.

Nihil æquæ fidem adimit ei, qui sentētiam dicit, quam si probetur, eum falsa dicere solitum, mendax enim illud assequitur, ut etiam quando vera dicit, nemo illi fidem habeat. ergo siquid falsum dixerit aduersarius, quamuis extra causam, illud tamen quasi indicium erit, quo probare possimus, eum etiam in præsentia mētiri, aut inutile cōsilium dare, hac ratione Cicero pro Lege Man. Q. Hortēsio, & Q. Catulo fidem adimit, quod alio etiam tēpore Quiritibus ea suadere conatus fuisset, quæ non vera, non vtilia, non iusta erant. & in Philippicis multis in locis Fusium Calenum reprehendit. comm.

Ἐὰν δὲ τὰ μὲν παραδείγματα, δημηγορικώτατα, τὰ δ' ἐνθυμήματα, δικανικώτερα. ἢ μὲν γὰρ περὶ τὸ μέλλον. ὥστ' ἐκ τῶν γινομένων ἀνάγκη παραδείγματα λέγειν, ἢ δὲ περὶ τῶν ὄντων, ἢ μὴ ὄντων, οὗ μᾶλλον ἀπόδειξίς ὅτι, ἢ ἀνάγκη. ἔχει γὰρ τὸ γεγονὸς ἀνάγκην. τεχ.389

At ex probationibus exempla sunt deliberatiuo generi accommodatissima: enthymemata vero magis iudiciali conueniunt. nam deliberatio est de futuro: quare ex rebus iam factis exempla ad probandum ducere oportet: iudicium autem est de ijs, quæ sunt, aut non sunt, in quibus magis est demonstratio & necessitas; quod enim præteritum est, in se necessitatem habet.

Cum duobus probādi genetibus Orator uta comm.
tur, hoc est, exemplo, & enthymemate, ut ini. lib. declaratum fuit, quoties de aliqua re deliberatur; multis exemplis uti est utilissimum, sunt. n. (inquit) exempla deliberatiuo generi quam accommodatissima, cuius rei rationem subiungit, quia deliberatio est de futuro, exempla vero iā præterita, itaque ex rebus factis facile coniecturam de futuris facere possumus. hac ratione Cic; pro Lege Man, cum uult Quirites ad bellum cōtra Mithridatem suscipiendum impellere, commemorat exempla maiorum, qui propter socios multa bella gesserunt, atque ita colligit; quare si propter socios nulla ipsi iniuria lacessiti maiores vestri cum Antiocho, cum Aetolis, cum Pœnis bella gesserunt, quanto vos studio cōuenit iniurijs prouocatos sociorum salutē una cum imperij vestri dignitate defendere? quoties autem in iudicio contenditur, tunc argumentationes, atque enthymemata magis prosunt. nam in iudicio plerunque de facto quæritur, vtrum factum sit nec ne. aut etiam de nomine, & qualitate facti, sicut iam dictum est. quo fit, ut in iudicio possit esse vera demonstratio, & necessitas, nam quod iam factum est, ac præteritum, necessitatem habet neque ullo modo infectum esse potest. quod autem factū est, certis indiciis demonstrai potest. quare enthymemata iudicijs maximè sunt accommodata.

Οὐ δεῖ δὲ ἐφεξῆς λέγειν τὰ ἐνθυμήματα, ἀλλ' ἀναμεγνύναι. εἰ δὲ μή, καταβλάπτει ἄλλη. ἴσι γὰρ καὶ τοῦτο ὅρος. τεχ.390

Ἀ φιλ'

Ὦ φίλ' ἐπεὶ πόσα εἶπες, ὃσ' αὖ πεπνυμένος ἀνὴρ.
ἀλλ' οὐ ταῦτα,

Non oportet autem continuare enthymemata sed cum alijs permiscere, alioqui se uicissim infringunt. nam est etiam modus in numero, ut: Care mihi, postquam tot tantū es uerba locutus Quot solet effari prudens,— Non enim dixit talia.

COMM. Enthymemata continuata spinosam, & exilē, & molestam orationem reddunt. itaque præcipit, Aristoteles ne cōtinuentur, aut incalcētur in oratione, sed certo quodam modo, & ordine cū aliis probationibus misceātur, alioqui sibi vicissim impedimento sunt, & se vicissim infringunt, quoniam auditorum ingenia obtundunt, qui ferè sunt imperiti, neque subtiliores disputationes percipere possunt. quocirca Demosthenes etiā initio reprehēsione non caruit, quòd eius enthymemata lucernam olere dicerentur. quòd nimis frequenter eis uteretur. nam (inquit Aristoteles) etiam in numero modus esse debet, quod Homeri testimonio probat, apud quē Menelaus quarto Odysseæ libro Pisistratum Nestoris filium laudat, ab orationis prudentia, & mediocritate, cū ita inquit;

Care mihi postquam tot tantum es uerba locutus
Quot solet effari prudens.

Non enim (ait Aristoteles) dixit talia, sed tot. Vt ostenderet non esse transgrediendum modum in multitudine orationis, neque argumenta esse inculcanda. sed tantum ea adhibenda, quæ ad probationem sufficiant, permixtis semper oratoriis ornamentis, ut ne spinosa contentione audientium animi offendantur.

tex.391 Καὶ μὴ περὶ πάντων ἐνθυμήματα ζητεῖν. εἰ δὲ μή, ποιήσεις ὅπερ οἵοι ποιοῦσι τῶν φιλοσοφούντων, οἳ συλλογίζονται τὰ γνωριμώτερα, καὶ πρώτερα, ἢ ἐξ ὧν λέγουσι.

Neque res omnes argumentis confirmanda sunt: alioquin idem efficies, quod nonnulli faciūt philosophi; qui syllogismos adhibent ad ea, quæ notiora sunt, ac certiora, quam ea, quæ sumunt.

Multa sunt tam aperta, & perspicua, vt probatione non indigeant. itaq; ineptè faciūt, qui conantur argumentis ea confirmare, ut quidam philosophi solent de ijs rebus ratiocinari, & syllogismos conficere, quæ notiores sunt eis, quæ probandi gratia sumunt. de hac re sic ait Quint. lib. 5. capite de usu argumentorum, in rebus verò apertis argumentari tam est stultum, quam in clarissimum solem mortale lumen inferre.

tex.392 Καὶ ὅταν πάθος ποιῇς, μὴ λέγε ἐνθύμημα, ἢ γὰρ ἐκκρούσει τὸ πάθος, ἢ μάτην εἰρημένον ἔσται. τὸ ἐνθύμημα. ἐκκρούουσι γὰρ αἱ κινήσεις ἀλλήλας αἱ ἅμα, καὶ ἢ ἀφαιροῦσιν, ἢ ἀσθενεῖς ποιοῦσιν.

Es cum animos commouere uis, ne argumento uteris. nam tunc argumentum uel commotionem extrudet, vel frustra proferetur, commotiones enim animi se uicissim expellunt, nec simul esse possunt, sed aut euanescunt, aut imbecilliores redduntur.

COMM. Vellissima quæ dam præcepta tradit de vsu argumentorum, ne fortasse illis intēpestiuè utamur. cum enim amplificatione uti volumus ad concitandos animos, tunc argumentis supersedendum est. nam eo tempore vel argumenta non patientur animos commoueri, vel inania erunt, frustraque proferētur. Signidem argumēta uim habent commonendi, & fidem faciendi, commotiones autem plures simul esse non possunt, sed se vicissim expellunt. itaque cum quis simul argumentatur, & animos quærit commouere, tūc tota oratio vel inanis efficitur, vel languidior, & imbecillior redditur. hoc præceptum breuiter, & eleganter in partitionibus ita ponit Cic. Nec quicquam in amplificatione nimis enucleandū est. minuta est enim omnis diligentia. hic autem locus grandia requirit. hoc autem ex peroratio nibus Ciceronis intelligi potest, vbi cū animos commouere, & perturbare contendat, non occupatur in argumentis, quemadmodum in confirmationibus solet. nam argumenta, ut intelligantur, sedatum, & quietum animū requirunt, non autem concitatum, ac perturbatum.

Οὐ δ' ὅταν ἠθικὸν τὸν λόγον. οὐ δεῖ ἐνθύμημα ἢ ζητεῖν ἅμα. ἐ γὰρ ἔχει ὅτι ἦθος, ὅτι προαίρεσιν ἢ ἀπόδειξις. tex.393

Neque cum mores exprimere oratione volumus, oportet simul argumenta quærere, nam demonstratio neque mores, neque electionem exprimit.

In illa etiam oratione, quæ ad mores exprimēdos adhiberi solet, relinquenda sunt argumēta, & exquisitior probādi diligentia. nam enthymema, siue argumentum est demonstratio rhetorica, sed demonstratio, neque mores indicat, neque iudicium mentis, aut electionem exprimit. itaque non est apta ad orationem moratam efficiendam. ex hoc igitur loco colligere possumus neque in exordio, neque in peroratione esse argumentis utendum, quoniam exordium plerūque ad mores exprimendos, peroratio ad commonēdos animos accommodatur. COMM.

Γνώμαις δὲ χρήσιον ἐ εἰ δηγήσει, καὶ εἰ πίσει. ἠθικὸν γὰρ. ἐγὼ δίδωκα, καὶ ταῦτ' εἰδὼς, ὡς οὐ δεῖ πιθέσθαι. ἀλλ' ἀναπηδῶ, καὶ ἢ μεταμέλει μοι καίπερ ἠδικημένῳ. τύτῳ μὲν γὰρ περίεστι τὸ κέρδος, ἐμοὶ δὲ τὸ δίκαιον. tex.394

Sententijs autem utendum est, & in narratione, & in confirmatione. nam ad mores exprimendos ualent: ut, Ego uero pecuniam ei credidi, quamuis scirem nemini fidem habendam esse quod si uehementius, & cum animi motu; Neque tamen me panitet, quamuis iniuriam, ac detrimentum

recunum acceperim. isti enim lucrum superest, mihi verò æquitas, & iustitia.

COMM. Cum argumenta remouerit ab affectibus, & ab oratione morata, nunc sententias ostendit vtrique orationi esse accommodatas. sunt autẽ sententiæ quasi partes enthymematum, vt in 2. lib. dictum est. ergo (inquit) sententiis vti debemus, & in narrando, & in confirmando, quia moratam efficiunt orationem, vt si quis dicat; Ego vero pecuniam ei credidi, quamuis scirem nemini fidem habendam esse. nam hæc sententia declarat humanitatem, & prudentiam, humanitatem quod egenti, aç perẽti pecuniam crediderit. prudentiam, quòd intelligeret, uemini fidem habendam esse, nã Epicharmus Siculus (ut ait Cicero)
" dicere solebat, nerues esse sapientiæ nou temere
" credere. quod si (inquit) uehemẽtius, & cum animi motu uelis eandem sententiam proferre, poteris verba illa adiungere; Neque tamen me pœniter, quamuis iniuriam, ac detrimentum acceperim, isti enim lucrum supereſt, mihi uero æquitas, & iustitia, nam his verbis cõciratur indignatio contra eum, qui amicum fefellit, & crediram pecuniam reddere noluit. in orationibus Ciceronis crebræ sunt ubique sententiæ, quæ vel mores exprimunt, vel animos cõcitant, ut pro Milone;
" Facere enim probus adolescens periculosè, quã
" perperi turpiter maluit. hæc ualet ad mores exprimendos, illa uerò ad mouendos animos. insidiatorii uerò, & latroni quæ potest afferri iniustæ
" nexiam uero in eius orationis extrema parte, qua maxime conatus est iudicum animos ad misericordiam concitare, frequentes sunt sententiæ: ut Fortes, & sapientes viros non tam præmia sequi solere rectè factorũ, quam ipsa rectè facta, & quæ sequuntur, nam ibi conglobatæ ponuntur sententiæ.

tex.395 Τὸ δὲ δημηγορεῖν χαλεπώτερον τοῦ δικάζεσθαι, εἰκότως. διὸ περὶ τὸ μέλλον, ἐκεῖ δὲ περὶ τὸ γεγονός. ὃ ἔδει σπουδαστόν, ἢ δὴ κρίνοῖς μάντεσιν, ὡς Ἐπιμενίδης ὁ Κρὴς, ἐκεῖνος γὰρ περὶ τῶν ἀσημάντων οὐκ ἐμαντεύετο, ἀλλὰ περὶ τῶν γεγονότων μόνων, ἀδήλων δέ.

Est autem difficilius in deliberatiuo, quam in iudiciali genere versari: & merito, quoniam de futuro deliberatiuum est, iudicium vero de praterito, quod iam etiam ab auguribus sciri potest, quemadmodum dixit Cretensis Epimenides. is. n. non de futuris diuinabat, sed de preteritis, quæ tamen essent obscura.

COMM. Comparat deliberatiuum cum iudiciali, & ait deliberatiuum, esse longè difficilius ad tractãdum, idque nonnullis rationibus probat. quarũ illa prima est à tempore sumpta, deliberatio est de futuro, iudicium autem de præterito. Sed futura cognoscere multo difficilius est quam præterita, igitur deliberare difficilius est quam iudicare, & consilium de rebus agendis dare, quam de factis sententiam ferre. quod enim præteritũ est, etiam ab auguribus sciri potest, cum futura neque ipsi augures, aut uates omnino scire valeant, & hoc est (inquit) quod Epimenides Cretensis aiebat, qui non de futuris, sed de præteritis diuinare solebat, etiam si præterita fuissent obscura. Sententia Aristotelis est, futura non necessaria, sed quæ vel fieri, uel nõ fieri possunt, quę contingentia uocantur, nulla scientia comprehendi posse. iraque uates, & augures irridebat, qui talia se scire profiterentur, at uerò quæ præterita sunt, & iã facta, quia necessaria sunt, ideo sciri posse, quãuis sint obscura, & horum tantũ esse diuinationem, idque probat Epimenidis Cretensis testimonio, qui non de futuris sed de præteritis, quæ obscura essent, se tenere diuinationis scientiam dicebat, dissentit ab Aristotele Cicero, atque alij fere scriptores artis, qui iudiciale genus omnium esse difficillimum tradunt, vt 2. de Oratore M. Antonius ait. atque ideo maius studium, & diligentiorem operam in eo ponebant, fortasse propter causas forenses, quæ frequentius tractabantur, & maiorem utilitatem afferebant, quam sententiæ dictio.

tex.396 Καὶ ὁ νόμος ὑπόθεσις ἐν τοῖς δικαστικοῖς, ἔχοντα δὲ ἀρχὴν ῥᾴδιον εὑρεῖν ἀπόδειξιν.

Quin in iudicialibus cõtrouersiis lex est, tanquam fundamẽtum: qui uero principium habet, is facilius probationem inuenire potest.

COMM. Altera ratio, qua probat deliberatiuum genus esse difficilius, quam iudiciale, quatenus ad inuentionem pertinet, nam iudiciale genus legẽ habet, cuius præsidio possunt oratores niti, & ea tanquam fundamento, atque principio fidei faciendæ uti. nam qui principium habet, is facile poterit inuenire, quæ ad probationem attinent. in iudicils enim aut de facto conteuditur, & tũc coniecturis agendum est, aut de qualitate facti, & tunc legibus est utendum, sed tamen omnia iudicia lex regere solet, ex quo fit, ut Oratorem legum esse peritum oporteat, ut primo de Oratore Crassus ait.

tex.397 Καὶ ὡς ἔχει πολλὰς διεξόδους. οἷον, πρὸς ὀργὴν ἰδίωτον, ἢ πρὸς αὐτὸν, ἢ παιδιτικὸν ποιῆν. ἀλλ' ἥκιστα πάντων, ἐὰν μὴ ἐξίστηται.

Neque in deliberatione multæ sunt commorationes, vt in aduersarium, vel de se ipso, vel in perturbandis animis: hæc enim in hoc genere minimè omnium reperiuntur, nisi quis à causa discesserit.

COMM. Tertia ratio ab adiũctis. solent enim oratores in iudicijs multis uti commorationibus, & digressionibus; vel, vt aduersarios in odium, in cõtemptionem, in inuidiam trahant; vel vt a persona sua beneuolentiam sibi concilient; vel vt audientium animos perturbent, & concitent, aut ad iracundiam, aut ad misericordiam, quæ omnia deliberantem deficiunt, cuius oratio debet esse simplex, & sententiis ornatior, quam verbis, & omni perturbatione carere. quod Cæsar apud Sal-

lustium

» Iustium ita confirmat; Omnes homines. P.C. qui
» de rebus dubijs consultant, ab odio, amicitia, ira
» atque misericordia vacuos esse decet, haud faci
» le animus verù prouidet, ubi illa officiũt; Quod
si quando in deliberando Oratores grauius aut aduersarios inuadunt, aut de se loquuntur, id præter instituta causam faciũt, & à proposito digrediuntur. quod tamen in Philippicis Cicero frequentissimè facit, dum M. Antonium & eius fautores insectatur. & in oratione de Lege Agraria contra Rullum, in qua plurimum seipsum cõmendat, & aduersarios inuadit.

Δεῖ ὖν διατρῦντα, τοῦτο ποιεῖν. ὅπερ οἱ Αθλῖται ῥήτορες ποιοῦσι, & Ισοκράτης. καὶ γὰρ συμβουλεύων κατηγορεῖ. οἷον Λακεδαιμονίων μὲν, ἐν τῷ πανηγυρικῷ, Χάρητος δὲ, ἐν τῷ συμμαχικῷ.

tex.398 *Quare debent hac tantum fieri, cum alia nõ habet Orator, quæ dicat: quemadmodum Athenis oratores faciunt, atque etiam Isocrates in deliberationibus accusat, ut Lacedæmonios in Panegyrico, & Charetem in oratione Sociali.*

comm. Tunc in oratione deliberatiua licet à proposito digredi, cum ambigit Orator, ac dubitat, neque succurrunt ea, quæ dicat. Vt (inquit) Athenis Oratores facere solent, cum in concione de Rep. disserunt, & inter se verbis altercantur. Isocrates etiam Rhetor insignis nõ dubitauit in deliberationibus ut in accusatione, sicut in Panegyrico, ubi Lacedæmonios acriter accusat, & in oratione Sociali, quæ nũc de Pace inscribitur, Charetem plurimum insectatur. quin ipse Cicero sũmus Orator in omnibus concionibus suis, & sẽtentiæ dictionibus, cum opus est, acerrimus est aduersariorum accusator, sicut etiam copiosissimus laudator, vt pro Lege Man. cum Pompeiũ summis in cœlum laudibus ferat nõnullos alios imperatores grauissi mè reprehendit, quod propter auaritiam maximas calamitates socijs, atque amicis attulerint. de Lege Agraria Rullum, atque eius socios acriter accusat. ita Drances apud Virgilium Aeneidos vndecimo, cum sentẽtiam diceret, Turnum vehementer inuadit;

Cuius ob auspicium infaustum, moresque siniſtros,
(Dicam equidẽ, licet arma mihi, mortẽque minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
Consedisse vrbem luctu. dum Troia tentat
Castra fugæ fidens, & cælum territat armis.

tex.399 Ἐν δὲ τοῖς ἐπιδεικτικοῖς, δεῖ τὸν λόγον ἐπεισοδίων ἐπαίρειν, οἷον Ισοκράτης ποιεῖ. αἰεὶ γάρ τινα εἰσάγει.

In exornationibus vero oportet laudes hinc atque inde cumulando refertam, & plenam orationem reddere: quod Isocrates facit, semper .n. aliquid quod laudet adiungit.

comm. Iam ad exornationes transit, quæ sæpe multis indigent Episodijs, quia non semper multa propria sunt, quæ laudentur. uocant autem poetæ episodia, quæ præter fabulæ seriem, atque corpus introducuntur, ut, quæ de inferis traditin 6. Virgil. aut de amore Didonis in quarto. hic etiam oratores dicuntur ἐπεισοδιῶν. ideſt episodiis orationem augere, cum hinc, atque inde laudes cumulant, vt cum patriam laudãt, vel genus, vel parentes, vel fortunas, nam hæ non sunt propriæ laudes eius, qui celebratur, cum omnis virtutis laus in actione consistat, ut ait Cic. hac arte vtitur Isocrates, qui semp aliquid adiungit, tãq; episodium, quod laudet, ut in Encomio Helenæ Theseum magnopere laudat, qui Helenã adhuc puellã rapuit. laudat ẽt pulchritudinem, qua Helena præstabat, laudat præterea Paridem, qui Helenã ad Troiã duxit. In Busiride vero laudes regionis, in qua ille regnauit, persequitur, celebrat Nilũ, & sacerdotes ęgyptios, eorũque instituta, quæ Pythagoras sibi cognoscenda esse statuit.

Καὶ ὁ ἐλέγε Γοργίας, ὅτι οὐκ ὑπολείπει αὐτὸν ὁ λόγος, τοῦτο ἔστι. εἰ γὰρ Αχιλλέα λέγοι, Πηλέα ἐπαινεῖ, εἶτα Αἰακόν, εἶτα τὸν Θεόν. ὁμοίως δὲ καὶ ἀνδρείαν. ἢ τὰ, & τὰ ποιεῖ. ὃ τοιοῦτόν ἐστιν. tex.400

Et hoc est, quod Gorgias profitebatur, sibi nũquam orationem defuturã. nam si Achillem laudat, Peleum celebrat, deinde Aeacum, deinde Iouem: atque eodem modo fortitudinem extollit, & hac, aut illa facit, quod idem est.

comm. Gorgias Leontinus primus ausus est in concione profiteri omnia scire, nihilque esse, de quo non copiose uerba facere posset, de quo Cic. 3. de Oratore. hac igitur ratione (inquit Aristoteles) profitebatur sibi nunquam orationem defuturã, quoniam plurimis episodiis utebatur. Vt si exẽpli gratia Achillem laudandum suscepisset, eius etiam patrem Peleum laudabat, & præterea Aeacum einsdem auum, denique Iouem proauum, atque ita laudes laudibus cumulabat. postea vero non tantum Achillem à fortitudine, & rebus bellicis extollebat, sed etiã ipsam per se fortitudinem ornabat. atque eodem modo in cæteris orationibus suis, modo hæc, modo illa, dicendo persequebatur, quod idem est omnibus. hæc autem ratio copiam quidem alit, & quasi nutrix est eloquentiæ, sed tamen vidẽdum est, ne multum à proposito digrediamur, & ne ea inculcemus, quæ non institutam exornationem augere videantur.

Ἐχεται μὲν οὖν ἀποδείξεως, & ἐθικῶς λεκτέον, & ἀποδεικτικῶς. καὶ δι' μὲν ἔχης εὐθυμήματα ἠθικῶς. & μᾶλλον τῷ ἤθει ἁρμόττει χρηστὸν φαίνεσθαι, ἢ τὸν λόγον ἀκριβῆ. tex.401

Quod si argumenta poteris inuenire, & mores exprimere, & argumentis uti si te argumenta defecerint, totum te ad mores conferas; atque hoc sanè probo homini magis congruit, ut ipse potius bonus appareat, quam oratio exquisita.

In probatione nihil prætermittendum est cotum, quæ probandi nim habent, sed omnia, quæ sunt in causa, diligenter sunt animaduertenda, comm.

vt

vt si ea nobis argumenta submministret, eis vtamur, & præterea mores ctiã bonos orationi affingamus, vt hoc dupliei bono superiores eẽ possimus. qđ si non possumus argumenta reperire, debemus omnẽ oronem ad mores exprimẽdos conuertere. quæ sane rõ vr magis homini probo conuenire, quam si oratione exquisita vteretur, & argumentis coaeeruata. nam argumenta plerũq; inspecta sunt. boni aũt mores expressi nullam habent fraudis suspicionem, quam rẽ copiosissimè Cic. pro Rose. Am. disputat. cũ enim Rosc eius parricidij aceusatus fuisset, primo docet parricidã profligatũ, & perdirũ hominẽ eẽ oportere, cuius vita vitijs, flagitijsq; oĩbus dedita sit. deinde mores Scx. Roscij bonos exprimit, q ab omni flagitio penitus abhorreant, nedum à parricidio. quare conclusit, non esse verisimile ab optimo filio parentem, præsertim sine grauissima causa, fuisse interfectum, quæ probatio tota ferè à moribus pẽder. Idem Cic. pro Rosc. Com. sic eum à moribus defendit; Quæ cum ita sint,
» qui sit, qui socium fraudarit, & fefellerit, cõsideremus. dabit enim nobis tam tacitè vita acta in
» alterutram partem firmum, & graue testimonium. Quintus Roscius. quid ais? nonne ut ignis
» in aquam coniectus continuo restinguitur, sic re
» ferueus falsum crimen in purissimam, & castissi
» mam vitam collatum statim concidit, & extin-
» guitur? Roscius socium fraudauit? potest hoc homini huic hærere peccatum? & reliqua.

CAPVT XLIV.

De Refutatione, & duplici ratione resistendi Aduersario. & quomodo, & quando illa vtendum.

tex.402 Τῶν δὲ ἐνθυμημάτων τὰ ἐλεγκτικὰ μᾶλλον δοκιμεῖ φύσει δεικτικῶν. ὅτι ὅσα ἐλέγχου ποιεῖ, μᾶλλον συλλελόγισται. παράλληλα γὰρ μᾶλλον ταῦτα γνωρίζεται.

Ex argumentis vero, quæ vim habent refellendi, magis excellunt, quam quæ confirmant: quæ enim refutationem continent maiore vi conclusa esse. planum est, propterea quod inter se collata contraria sunt euidentiora.

comm. Hoc idem ferè supra lib. 2. dixit, vbi enm dno enthymematum genera feeisset, quorum alterum ad confirmandum, alterum ad refellendum pertiner, dixit ea enthymemata magis excellere, quæ refellẽdi vim habent; euius rei eansa est, quia cum aliquid contrarium eius, quod antea probatum videbatur, concludimus, longe firmior videtur esse conclusio. nam tunc inter se contraria eõseruntur, quo fit, vt multo sint apertiora, & euidentiora Vt Cicero pro Milone, cum aduersarij satis probabilitet conclusissent, debere illum interfici, qui à se occisum hominem fateatur, statim hanc aducrsariorum conclusionem & exemplis, & rationibus refellit; cum ita
» inquit; Negant intueri lucem fas esse ei, qui à se
» hominem occisum esse fateatur; in qua tandem vrbe hoc homines stultissimi disputant? nempe
» in ea, quæ primum iudicium de capite vidit M.
» Horatij fortissimi viri, qui nondum libera ciuitate, tamen populi R. comitijs liberatus est, cũ sua
» manu sororem interfectam esse fateretur. an est
» quisquam qui hoc ignoret, cum de homine occiso quærarur, aut negari solere omnino esse factũ, aut rectè, & iure factum esse defendi? & quæ
» sequuntur. exultat. n. quodammodo oratio in refellendo, & maiore quadam vi fertur, vt audientes facile erigat, & ad credendum impellat.

tex.403 Τὰ δὲ πρὸς τὸν αἰτιώμενον, οὐχ ἕτερόν τι εἶδος ἀλλὰ τῶν πίστεών ἐστι, τὰ μὲν λύσαι ἐνίοτε, τὰ δὲ συλλογισμῷ.

Nam quæ contra aduersarium dicuntur, non diuersum habent speciem, sed sunt è probationũ numero, partim enim resistendo, atque occurendo soluuntur, partim contra argumentando,

comm. Refutatio non est à confirmatione separanda tanquam diuersa species sit, eum ab eisdem locis ambæ ducantur. vt refutatio non minus probatio dici possit, quam confirmatio. rationes enim aduersariorum duobus modis soluere solemus, uel resistendo, atque occurendo, quod fit cum ostendimus eorum argumenta non esse cõsectaria, neque firmiter conclusa, uel contra argumentando, enm nos alia multo firmiora in medium afferimus, de qua re supra libro secundo iam copiosius tractatum est. nam Cicero etiam multis in locis confirmationem, & refutationem ita copulat, ut ab eodem fonte promanare uelit, ut primo de Inuentione ubi de Refutatione uerba facit; Hæc (inquit) fonte inuentionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea qnod, quibus ex locis aliqua res confirmari potest, ijsdem potest ex locis infirmari. & in secundo de Oratore; Namque una in causis ꝙ dam ratio est eius orationis, quæ ad probandã argumentationem ualet, ea autem & confirmationem, & reprehensionem quærit. in Partitionibus sic ait; Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent, ita est, quæ qnidem in confirmationem, & in reprehensionem diuiduntur. nam in confirmando nostra probare uolumus, in reprehendendo redarguere contraria.

tex.404 Δεῖ δὲ ἐὰν συμβουλῇ, καὶ ἐὰν δίκῃ, ἀρχόμενον μὲν λέγειν τὰς ἰαυτοῦ πίστεις πρότερον. ὕστερον δὲ, πρὸς ταῦτα ἁπάντων λύοντα, καὶ προδιασύροντα.

Oportet autem eum, qui vel in deliberatione, vel in iudicio prior dicit, causam primo suam confirmare, deinde illis, quæ contra dici possunt, occurrere, & ea dissoluere, atque extenuare.

comm. Hoc præceptum commune est deliberatiuo generi, & iudiciali, ut cum quis priore loco causam dicit. Sua prius argumentis confirmet, deinde ea refellat, quæ contra dici possunt. quod in iudicijs faeit accusator, is enim prior dicere consuevit. exẽpla passim occurrũt in accusationib.

» Iustium ita confirmat; Omnes homines. P.C. qui
» de rebus dubijs consultant, ab odio, amicitia, ira
» atque misericordia vacuos esse decet, haud faci
» le animus verù prouidet, ubi illa officiũt; Quod
si quando in deliberando Oratores grauius aut aduersarios iuuadunt, aut de se loquuntur, id præter institutam causam faciũt, & à proposito digrediuntur. quod tamen in Philippicis Cicero frequentissimè facit, dum M. Antonium & eius fautores insectatur. & in oratione de Lege Agraria contra Rullum, in qua plurimum seipsum cõmendat, & aduersarios inuadit.

Δεῖ ὧν λαμπρῶντα, τοῦτο ποιεῖν. ὅπερ οἱ Ἀθηναῖοι ῥήτορες ποιοῦσι, & Ἰσοκράτης. καὶ γὰρ συμβουλεύων κατηγορεῖ. οἷον Λακεδαιμονίων μὲν, ἐν τῷ πανηγυρικῷ, Χάρητος δὲ, ἐν τῷ συμμαχικῷ.

tex.398 *Quare debent hæc tantum fieri, cum alia nõ habet Orator, quæ dicat: quemadmodum Athenis oratores faciunt, atque etiam Isocrates in deliberationibus accusat, ut Lacedæmonios in Panegyrico, & Charetem in oratione Sociali.*

comm. Tunc in otatione deliberatiua licet à proposito digredi, cum ambigit Orator, ac dubitat, neque succurrunt ea, quæ dicat. Vt (inquit) Athenis Ororores facere solent, cum in concione de Rep. disserunt, & inter se verbis altercantur. Isocrates etiam Rhetor insignis nõ dubitauit in deliberationibus uti accusatione, sicut in Panegyrico, ubi Lacedæmonios acriter accusat, & in oratione Sociali, quæ nũc de Pace inscribitur, Charetem plurimum insectatur. quin ipse Ciceron sũmus Orator in omnibus concionibus suis, & sẽtentiæ dictionibus, cum opus est, acerrimus est aduersariorum accusator, sicut etiam copiosissimus laudator, vt pro Lege Man. cum Pompeiũ summis in cœlum laudibus ferat uõnullos alios imperatores grauisse mẽ reprehendit, quod prõpter auaritiam maximas calamitates socijs, atque amicis attulerint. de Lege Agraria Rullum, atque eius socios acriter accusat. ita Drances apud Virgilium Aeneidos vndecimo, cum sentẽtiam diceret, Turnum vehementer inuadit;

Cuius ob auspicium infaustum, moresque siniſtros,
(Dicam equidẽ, licet arma mihi, mortẽque minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
Consedisse vrbem luctu. dum Troia tentat
Castra fuga fidens, & cœlum territat armis.

tex.399 Ἐν δὲ τοῖς ἐπιδεικτικοῖς, δεῖ τὸν λόγον ἐπεισοδίων ἐπαίνοις, οἷον Ἰσοκράτης ποιεῖ. αἰεὶ γάρ τι καὶ εἰσάγει.

In exornationibus vero oportet laudes hinc atque inde cumulando refertam, & plenam orationem reddere: quod Isocrates facit, semper aliquid quod laudet adiungit.

comm. Iam ad exornationes transit, quæ sæpe multis indigent Episodija, quia non semper multa propria sunt, quæ laudentur. uocant autem poetæ episodia, quæ præter fabulæ seriem, atque corpus introducuntur, ut, quæ de inferis tradit in 6. Virgil. aut de amore Didonis in quarto. sic etiam oratores dicuntur ἐπεισοδιοῦν. ideſt episodiis orationem augere, cum hinc, atque inde laudes cumulant, vt cum patriam laudãt, vel genus, vel parentes, vel fortunas, uam hæ non sunt propriæ laudes eius, qui celebratur, cum omnis virtutis laus in actione consistat, ut ait Cic. hac arte vtitur Isocrates, qui semp aliquid adiungit, tãq; episodium, quod laudet, ut in Encomio Helenæ Theseum magnopere laudat, qui Helenã adhuc puellã rapuit. laudat ẽt pulchritudinem, qua Helena præstabat, laudat præterea Paridem, qui Helenã ad Troiã duxit. In Busiride vero laudes regionis, in qua ille regnauit, persequitur, celebrat Nilũ, & sacerdotes ægyptios, eorũque institutа, quæ Pythagoras sibi cognoscenda esse statuit.

Καὶ ὁ Ἐλεγεῖος Τορτίας, ὅτι οὐκ ὑπολείπει αὐτὸν ὁ λόγος, τοῦτό ἐστι. εἰ γὰρ Ἀχιλλέα λέγει, Πηλέα ἐπαινεῖ, εἶτα Αἰακόν, εἶτα τὸν Θεόν. ὁμοίως δὲ καὶ ἀρετάς. ἃ τε, & τὰ ποιεῖ. ὃ τοιοῦτόν ἐστιν. tex.400

Et hoc est, quod Gorgias profitebatur, sibi nũquam orationem defuturã. nam si Achillem laudat, Peleum celebrat, deinde Aeacum, deinde Iouem: atque eodem modo fortitudinem extollit, & hæc, aut illa facit, quod idem est.

comm. Gorgias Leontinus primus ausus est in concione profiteri omnia scire, nihilque esse, de quo non copiose uerba facere posset, de quo Cic. 3. de Oratore. hac igitur tatione (inquit Aristoteles) profitebatur sibi nunquam orationem defuturã, quoniam plurimis episodiis utebatur. Vt si exẽpli gratia Achillem laudandum suscepisset, eius etiam patrem Peleum laudabat, & præterea Aeacum eiusdem auum, denique Iouem proauum, atque ita laudes laudibus cumulabat. postea vero non tantum Achillem à fortitudine, & rebus bellicis extollebat, sed etiã ipsam per se fortitudinem ornabat. atque eodem modo in cæteris orationibus suis, modo hæc, modo illa, diceudo persequebatur, quod idem est omnibus. hæc autem ratio copiam quidem alit, & quasi nutrix est eloquentiæ, sed tamen vidẽdum est, ne multum à proposito digrediamur, & ne ea inculcemus, quæ uou institutam exornationem augere videantur.

Ἔχεται μὲν οὖν ἐπιδείξεως, & ἠθικῶς λεκτέον, & ἐπιδεικτικῶς. καὶ δι' μὴ ἔχῃς ἐνθυμήματα ἠθικῶς, & μᾶλλον τῷ ἐπιεικεῖ ἁρμόττει χρῆσθαι φάσιν, ἢ τὸν λόγον ἀκριβῆ. tex.401

Quod si argumenta poteris inuenire, & mores exprimere, & argumentis uti si te argumenta defecerint, totum te ad mores conferas; atque hoc sanè probo homini magis congruit, ut ipse potius bonus appareat, quam oratio exquisita.

comm. In probatione nihil prætermittendum est eorum, quæ probandi uim habent, sed omnia, quæ sunt in causa, diligenter sunt animaduertenda,

vt

vt si ea nobis argumenta subministret, eis vtamur, & præterea mores etiã bonos orationi assiugamus, vt hoc duplici bono superiores eẽ possimus. qđ si non possumus argumenta reperire, debemus omnẽ oõnem ad mores exprimẽdos conuertere. quæ sane rõ vẽ magis homini probo conuenire, quam si oratione exquisita vteretur, & argumentis coaceruata. nam argumenta plerũq; suspecta sunt, boni aũt mores expressi nullam habent fraudis suspicionem, quam rẽ copiosissimè Cic. pro Rosc. Am. disputat. cũ enim Roscius parricidij accusatus fuisset, primo docet parricidá profligatũ, & perditũ hominẽ eẽ oportere, cuius vita vitijs, flagitijsq; oĩbus dedita sit. deinde mores Sex. Roscij bonos exprimit, q ab omni flagitio penitus abhorreant, nedum á parricidio. quare concludit, non esse verisimile ab optimo filio parentem, præsertim sine grauissima causa, fuisse interfectum, quæ probatio tota ferè à moribus pẽder. Idem Cic. pro Rosc. Com. sic eum à moribus defendit; Quæ cum ita sint,
» qui sit, qui socium fraudarit, & fefellerit, cõsideremus. dabit enim nobis tam tacitè vita acta in
» alterutram partem firmum, & graue testimonium. Quintus Roscius. quid ais? nonne ut ignis
» in aquam coniectus continuo restinguitur, sic re
» fetuens falsum crimen in purissimam, & castissi
» mam vitam collatum statim concidit, & extin-
» guitur? Roscius socium fraudauit? potest hoc homini huic hærere peccatum? & reliqua.

CAPVT XLIV.

De Refutatione, & duplici ratione resistendi Aduersario. & quomodo, & quando illa vtendum.

tex.402 Τῶν δὲ ἐνθυμημάτων τὰ ἐλεγκτικὰ μᾶλλον δόξει δεικτικῶν, ὅτι ὅσα ἐλεγχον ποιεῖ, μᾶλλον συλλελόγισται, παράλληλα γὰρ μᾶλλον τἀναντία γνωρίζεται.

Ex argumentis vero, quæ vim habent refellendi, magis excellunt, quam quæ confirmant: quæ enim refutationem continent maiore vi conclusa esse planum est, propterea quod inter se collata contraria sunt euidentiora.

comm. Hoc idem ferè supra lib. 2. dixit, vbi eum duo enthymematum genera fecisset, quorum alterum ad confirmandum, alterum ad refellendum pertiuer, dixit ea enthymemata magis excellere, quæ refellẽdi vim habent; cuius rei causa est, quia cum aliquid contrarium eius, quod antea probatum videbatur, concludimus, longe firmior videtur esse conclusio. nam tunc inter se contraria cõferuntur, quo fit, vt multo sint apertiora, & euidentiora Vt Cicero pro Milone, cum aduersarij satis probabiliter concluisissent, debere illum interfici, qui à se occisum hominem fateatur, statim hanc aduersariorum conclusionem & exemplis, & rationibus refellit; eum ita
» inquit; Negant intueri lucem fas esse ei, qui à se
» hominem occisum esse fateatur; in qua tandem vrbe hoc homines stultissimi disputant? nempe
» in ea, quæ primum iudicium de capite vidit M.
» Horatij fortissimi viri, qui nondum libera ciuita
» te, tamen populi R. comitijs liberatus est, cũ sua
» manu sororem interfectam esse fateretur. an est
» quisquam qui hoc ignoret, cum de homine oc-
» ciso quæratur, aut negari solere omnino esse fa-
» ctũ, aut rectè, & iure factum esse defendi? & quæ
» sequuntur. exultat. n. quodammodo oratio in refellendo, & maiore quadam vi fertur, vt audientes facile erigat, & ad credendum impellat.

tex.403 Τὰ δὲ πρὸς τὸν αἰτιώμενον, οὐχ ἕτερόν τι εἶδος, ἀλλὰ τῆς πίστεώς ἐστι, τὰ μὲν λῦσαι εἰσάσει, τὰ δὲ συλλογισμῷ.

Nam quæ contra aduersarium dicuntur, non diuersam habent speciem, sed sunt è probationũ numero, partim enim resistendo, atque occurendo soluuntur, partim contra argumentando.

comm. Refutatio non est à confirmatione separanda tanquam diuersa species sit, cum ab eisdem locis ambæ ducantur. vt refutatio non minus probatio dici possit, quam confirmatio. rationes enim aduersariorum duobus modis soluere solemus, uel resistendo, atque occurendo, quod fit cum ostendimus eorum argumenta non esse cõsectaria, neque firmiter concluisa, uel contra argumentando, cum nos alia multo firmiora in medium afferimus, de qua re supra libro secundo iam copiosius tractatum est. nam Cicero etiam multis in locis confirmationem, & refutationem ita copulat, ut ab eodem fonte promanare uelit, ut primo de Inuentione ubi de Refutatione uerba facit; Hæc (inquit) fonte inuentionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quod, quibus ex locis aliqua res confirmari potest, ijsdem potest ex locis infirmari. & in secundo de Oratore; Namque una in causis quædam ratio est eius orationis, quæ ad probandã argumentationem ualet, ea autem & confirmationem, & reprehensionem quærit. in Partitionibus sic ait; Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertiuent, ita est, quæ quidem in confirmationem, & in reprehensionem diuiduntur. nam in confirmando nostra probare uolumus, in reprehendendo redarguere contraria.

tex.404 Δεῖ δὲ ἓ ἐν συμβουλῇ, ἓ ἐν δίκῃ, ἀρχόμενον μὲν λέγειν τὰς ἑαυτοῦ πίστεις πρότερον. ὕστερον δὲ, πρὸς τἀναντία ἁπάντων λύοντα, ἓ προδιασύροντα.

Oportet autem eum, qui vel in deliberatione, vel in iudicio prior dicit, causam primo suam confirmare, deinde illis, quæ contra dici possunt, occurrere, & ea dissoluere, atque extenuare.

comm. Hoc præceptum commune est deliberatiuo generi, & iudiciali, ut cum quis priore loco causam dicit. Sua prius argumentis confirmet, deinde ea refellat, quæ contra dici possunt. quod in iudicijs facit accusator. is enim prior dicere consueuit. exẽpla passim occurrũt in accusationib.

Ciceronis contra Verrem, in quibus, cũ obiecta crimina confirmarit, tunc etiã irridet, & refellit, quæ contra dici possunt. in deliberatione clarũ est exẽplum pro lege Man. post quã enim probauit Cicero Pompeium esse eligendum imperatorem cõtra Mithridatem, Q. Hortensij, & Catuli sententiam reprehendit, qui ab ea ratione dissentiebant, & nihil noui statuendum esse dicebant.

tex.405 Αἰ δὲ πολύχυς ἡ ἡ ἐναντίωσις, πρότερον τὰ ἐναντία. οἷον, ἐποίησε Καλλίστρατος ἐν τῇ Μεσσηνιακῇ ἐκκλησίᾳ. ἃ γὰρ ἐροῦσι προαιρῶν οὗτος, πάντ' αὐτὸς εἶπεν.

Sed tamen si multa sunt, quæ in contrariam partem dici possunt, prius erunt illa refutanda: quemadmodum fecit Callistratus in concione Messeniaca, prius enim ea refutauit, quæ contra dici poterant, deinde sua confirmauit.

comm. Non esse perpetuum illud præceptum ostendit. nam quandoque accidit, vt longè plura sint, quæ ab aduersarijs in contrariam partem dici possint. tunc igitur (inquit Aristoteles) prius ea refellere debemus, quam nostra confirmemus. quod à Callistrato nobili Oratore factum est, in oratione illa, quam de Messenijs habuit. prius enim omnia refutauit, quæ contra dici poterãt, deinde suam sententiam confirmauit. hoc apud nos Quintilianus ingeniosè, atque accurate fecit in eo capite primi libri, in quo disserit, Vtrũ vtilius domi, an in scholis pueri erudiãtur. prius enim omnia, quæ dici poterant ab ijs, qui domi utilius, quam in scholis erudiri censebãt, refellit, deinde ita subiungit; & si refutauimus, quæ contra dicuntur, iam explicemus, quid ipsi sequamur, atque hoc modo sententiam suã cõfirmat.

» tra dicuntur, iam explicemus, quid ipsi sequa-
» mur, atque hoc modo sententiam suã cõfirmat.

tex.406 Τρίτον δὲ λέγοντα, πρῶτον τὰ πρὸς τὴν ἐναντίον λόγον λεκτέον, λύοντα, καὶ αὐτσυλλογιζόμενον, καὶ μάλιστα αἱ δόξουσι μηκότα ἢ.

Quod si quis secundo loco dicat, prius ea, quæ obiecta sunt ab aduersario, refutare debet, vel dissoluendo, vel contra argumentando, & præcipuè si illa fidem fecisse visa fuerint.

comm. Defensor, & qui postetiore loco dicit, cum ad probationem accedit, prius refutare debet, quæ sunt ab aduersario confirmata, vel ostẽdendo illa falsa esse, vel firmioribus argumentis cõtra nitendo, quam ad confirmationem suorum deueniat. & tunc præsertim hoc facere debet, cũ intelligit ab aduersario fidem esse factam. sicuti pro Milone facit Cicero, qui post exordiũ statim tria illa præiudicia refellit, quæ Milonem maximè pmere videbantur. pro M. Cœlio dicit apertissimè velle se prius ea refutare, quæ fuerant ab aduersariis obiecta, sic enim ait; Ac mihi quidẽ videtur Iudices hic introitus defensionis adolescẽtiæ M.
» Cœlij maximè conuenire, vt ad ea, quæ accusa-
» tores deformãdi huius causa, detrahẽdæ, spoliã-
» dæque digniratis gratia dixerunt, primũ respon
deam. hoc idem pro L. Murena, & pro P. Sylla facit, & in nonnullis alijs defensionibus, vt hoc Aristotelis præceptum di igentissimè seruet,

Ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπον προσλαβεῖν μὴ δύναται ὁ τex.407
δεχόμενος ἡ ψυχή, τὸν αὐτὸν τρόπον οὐ δεῖ λόγον, ἐὰν ὁ ἐναντίος ἐν ἀρχῇ εἰσηκούσῃ. δεῖ οὖν χώραν ποιεῖν τῷ ἀκροατῇ τῷ μέλλοντι λόγῳ. ἔσται δέ, ἂν αἰτήσῃς.

Sicut enim anima eum hominem non recipit, qui multis criminibus insimulatus fuerit, eodem modo neque orationem, si aduersarius verè dixisse visus fuerit. oportet igitur auditoris animum ad futuram orationem præparare, quod facile fiet, si contraria refutaueris.

Similitudine pbat oportere prius aduersario- comm.
rum argumenta diluere, quam nostra confirmemus, cũ persuasus ab aduersarijs auditor fuerit. Sicut enim accidit, vt bono animo recipere illũ non possimus, & in amicitiam nostram admittere, qui multorũ flagitiorum infamia laboret, & de quo iam conceptã opinionẽ hãbemus, quod valde sit improbus, ita neq; atrẽte possumus orationem audire, quoties iam ab eo, q prior dixit, psuasi sumus. Quamobrẽ debet Orator, qui secũ do loco dicit, id vnũ studere, vt auditoris animũ præparet ad audiendũ, quod alia ratione facere non poterit, nisi falsa esse doceat, quæ iam ab aduersario dicta fuerunt. nam cũ iudex, & auditor videt patronum alaeri animo, & prõpto paratũ ad respondendum, & audit eum promittentẽ se demonstraturum falsa illa esse, quæ obiecta sibi fucrunt, statim sese reficit, & præparat ad audiẽdum, & putat se temere iã accusatori credidisse.

Διὸ ἢ πρὸς πάντα, ἢ τὰ μίγιστα, ἢ τὰ δοκιμώτατα, ἢ τὰ δύσλυτα μαχισάμενον, ὅτῳ τὰ αὐτῶν πρὰ ποιητέον, τex.408
Τοῖς θεοῖς πρῶτα συμμαχος γένησομαι.
Ἐγὼ γὰρ ἦλθον. —
ἐν τούτοις ἥψατο πρῶτον τῆς διηθήσατο. Περὶ μὲν οὖν πίστεων ταῦτα.

Quare cum vel omnia reprehenderis aduersariorum argumenta, vel ea, quæ maximè firma sunt, vel quæ excellunt, vel quæ facile refelli possunt, tunc rationes tuas confirmare debes: Primo refellam, quæ deis obiecta sunt. Iunonem ego: —

In his enim id primum attingit, quod erat infirmissimum. Ac de confirmationibus quidem hæc dicta sint.

Cõclusio est huius partis. debes (inquit) prius comm.
aduersariorum argumenta refutare, vel omnia si potueris, vel ea, quæ videntur omniũ esse firmissima, vel quæ cæteris clariora sunt, & magis eminẽt, vel ea denique, quæ facile refelli possunt. deinde poteris ad rationes tuas confirmãdas accedere. quemadmodũ apud Euripidẽ Hecub a facit in Troadibus. cũ n. Helena prior apud Menelaũ dixisset, & factũ suũ excusasset, q cũ Paride pfecta fuisset, ex dearũ volũtate, multaq; verba fecisset de vulgato illo Patidis iudicio, quem

Iuno,

Iuno, Pallas, & Venus formarum suarum iudicem constituerant, ipsa Hecuba respõdes primo se dearum patrocinium susciperе velle ostendit, & ea refellere, quæ contra illas ab Helena dicta fuerant, quoniam ea sciebat infirmissima esse, & facile refelli posse. Sic igitur proponit Hecuba;

Primo refellam, quæ deis obiecta sunt,
Iunonem ego: —— & quæ sequuntur.

Hoc idem Iuno facit apud Virgilium decimo Aeneidos. nam initio statim refellit ea, quæ sibi à Venere fuerant obiecta, cum ait;

Aeneam ne hominum quisquam, diuumque subegit
Bella jequi? aut Hostem regi se inferre Latino?
Italiam petiit fatis auctoribus, esto
Cassandræ impulsus furiis. num linquere castra
Hortati sumus? aut vitam committere ventis?

Sic Turnus libro vndecimo prius respondet ad ea, quæ sibi Drances obiecerat, quam Latinum regem alloquatur, vt sententiam suam dicat;

Pulsus ego? aut quisquam merito fœdissime pulsum
Arguet, illiaco tumidum qui crescere Tybrim
Sanguine, & Euandri totam cum stirpe videbis
Procubuisse domũ, atque exutos Arcadas armis?

Postquam vero refutauit aduersarium, sic ad regem ait;

Nunc ad te, & tua magnè pater consulta reuertor

Et reliqua: Hactenus igitur de confirmatione.

CAPVT XLV.

De ratione exprimendi mores per aliã personam, & de commutãdis enthymematis in sententias, & contra.

tex.409 Εἰς δὲ τὸ ἦθος, ἐπειδὰν εἶεν περὶ αὐτῶν λέγειν, ἢ ἐπίφθονον, ἢ μακρολογίαν, ἢ ἀπιθανολογίαν ἔχει, καὶ περὶ ἄλλου ἢ λοιδορίαν, ἢ ἀχρειολογίαν, ἔστιν ὃν δεῖ λέγοντα ποιεῖν.

Quod ad mores attinet, quoniam de seipso prædicare, vel inuidiosum est, vel prolixum, vel obtrectationi obnoxium, & de altero dicere, vel conuicium, vel rusticitatem ostendit, opus est aliquem alterum, qui hoc faciat, conformare.

comm. ΟΤΑΝ τὰ ἤθη βουλώμεθα ποιεῖν, τότε καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἢ περὶ τῶν ἐναντίων ποιοῦμεν ἐνίοτε, καὶ περὶ ἡμῶν αὐτῶν ἐπιεικῆ καὶ δημοτικὰ ἢ ἀστεῖα, ὥσπερ Σοφοκλῆς ἐποίησε τὸν Ὀδυσσέα ἀντὶ τοῦ ἀλαζόνος ἐπιεικῆ· ἐβούλετο γὰρ ποιῆσαι ἦθος. ἐνίοτε δὲ καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων ἐνθυμημάτων ποιοῦσι τὰ ἤθη, ἐὰν ἐκ τοῦ ἐναντίου ἔχῃ τὸ ἦθος, οἷον ἐὰν ὀργίλος ᾖ, ἐκ τοῦ πραέος· οὐ γὰρ ἔσται ἐνθύμημα ὁμοίως ἐκ τοῦ ὀργίλου καὶ ἐκ τοῦ πραέος. ἐὰν δὲ ἐκ τοῦ ἐναντίου ἔχῃ τὸ ἦθος, ἔσται ἐνθύμημα ἐκ τοῦ ἐναντίου.

COVM mores affingere orationi volumus, tunc aut de nobis ipsis, aut de aduersarijs aliquid prædicare opus est, ut nostros mores amabiles, & honestos, aduersariorum odiosos, & improbos ostẽdamus. Sed qa de seipso prædicare turpe esse videtur, quoniã vel in se odium, atque inuidiã concitat, qui seipsum laudat, vel molestus est audiẽtibus tanquã loquax, & garrulus, vel deniq; multis contradicendi, & obtrectandi occasionẽ præbet, alterum aũt vituperare, vel maledici cõuicia toris, vel rustici, & agrestis hominis ,ppriũ eẽ vr, ideo (inquit Aristoteles) vt hæc incommoda vitẽtur, optimum erit id per alienã personã efficere, & aliquẽ oratione cõformare, & fingere, qui hęc faciat. Cicc. non potuit hac reprehẽsione carere, q̃ de se ipso nimis multa prædicaret, & inanis esset laudum suarum amplificator, sæpe tamẽ de se modestissimè loquitur, & aliorum de se iudicia commemorat, vt in Pisonem. me Q. Catullus princeps huius ordinis, & auctor publici consilij frequentissimo senatu parentem patriæ nominauit, mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet L. Gellius hic audientibus ciuicam coronã deberi à Rep. dixit, mihi rogato senatus non, vt multis, bene gestę, sed, ut nemini, conseruatæ Reip. singulari genere supplicationis deorũ immortaliũ tẽpla patefecit, hoc.n, modestũ, & glorioſum simul est, aliorũ optima de se iudicia commemorare, sicut ille pastor apud Virgilium;

Incipe si quid habes, & me fecere poetam
Pierides, sunt & mihi carmina, me quoque dicunt
Vatem pastores, sed non ego credulus illis.

Cum autem aliquem vituperamus cauendũ est, ne maledici cõuiciatores esse videamur, aut rusticitate quadam vti, sed ea dicamus, quæ vel cognita sunt omnibus, vel quæ nos ab alijs audisse cõfirmemus, vel aliquam personam fingamus, quæ illa proferat. nisi forte nos accusatores, aut apertos inimicos profiteamur, tunc enim ampli ficare crimina poterimus. sicuti Ciceronẽ facere videmus & in Verrem. & in Pisonem, & in M. Antonium. Sed idem Cicero quam modestus est pro L. Murena in Ser. Sulpitium, & M. Catonem aduersarios? quanta urbanitate fidem illis adimit? quid pro Cn. Plancio? nonne Laterensem aduersarium summa cum modestia resellit?

Ὅπερ Ἰσοκράτης ποιεῖ ἐν τῷ Φιλίππῳ, καὶ ἐν τῇ Ἀντιδόσει. tex.410

Quod Isocrates facit in oratione quam ad Philippum misit, & in ea, quæ Antidosis dicitur.

Præceptum suum Isocratis auctoritate confirmat, qui, cum ad Philippum scribens vellet eum admonere de suspicione, quam Græci habebãt, cum eũ undique copias comparare uiderent, timebant enim ne Græciam inuaderet, atq; Athenensibus, reliquisque Græcis libertatem adimeret, sic ait: Audio enim multos esse improbos homines, qui te falsis criminibus inuadant, & de regno, atque potestate tua ita differant, non esse illam pro salute Græciæ, sed contra Græcorum opes augeri, teque iampridem nobis insidiari. & reliqua. in oratione, uero quæ Antidosis inscribitur, de quo uerbo supra diximus, cum de seipso prædicare uellet, ait se coactum ab aduersarijs id facere, qui de sua, fama, & uiuendi ratione detrahere non cessarent. comm.

Καὶ ὡς ὁ Ἀρχίλοχος ψέγει. ποιεῖ γὰρ τὸν πατέρα λέγοντα περὶ τῆς θυγατρὸς ἐν τῷ ἰάμβῳ, tex.411

Χρημάτων δ'
Ἄελπτον οὐδὲν ἔστιν, οὐδ' ἀπώμοτον.
Ἐς τὸν Χάρωνα τὸν Γίγαντα ἐν τῷ ἰάμβῳ, ἐν ᾗ ἀρχή,
Οὔ μοι τὰ Γύγεω.

Quomodo vituperat etiam Archilachus. nam in Iambicis suis patrem de filia sic loquentem inducit;

Nil prorsus est, quod non fiat pecunia,
Vel quod futurum non iurare quis queat.

Et Charonem fabrum inducit in eis Iambicis quorum principium est; Nil curoopes Gygis:—

Archilocus poeta iambicus, cum maledictis omnibus vexare Lycambem, & eius filiã vellet, à quibus contemptus fuerat, nõ ex persona sua maledicta in eos congessit, sed artificiosè patrẽ ipsum Lycãbem de filia propria turpiter loquentẽ facit in eo carmine, cuius est illud principiũ;

Nil penitus est quod non fiat peeunia,
Vel quod futurum non iurare quis queat.

Tradunt enim Archilocum, postquam à Lycambe delusus fuit, qui Neobulen ei filiam desponderat, deinde dare illam recusarat, Epodou ex trimetris, & dimetris commẽtum fuisse, quo nouo carmine Lycambem, & filias tam aeerbe insectatus est, ut omnes simul ad laqueũ impulerit. quare Terentianus ita scribit;

Archilochus isto sçuit iratus metro
Contra Lycambem & filias.

Inducebat autem Archilochus patrem Lycambem turpissima quædã filiabus suis persuadentem, vt eũ magis deformaret. eodẽ modo in alio carmine quẽdam fabrum nomine Charonem inducit loquentem, cuius carminis initium est,

Nil curo opes Gygis.

Fuit enim Gyges rex Lydiæ ditissimus, de quo multa Plato libro de Rep. secũdo, & Cicero de officiis lib. 3. in oratione pro M. Cœlio Cicero in 30
dueit Appium cæcum Clodiam impudicã fœminam vituperantem, ut liberius eã, & grauius accuset; Existat igitur (inquit) ex hac ipsa familia
" aliquis, ae potissimũ excus ille: minimũ. n. dolorem capiet, qui istam nõ videbit. qui profectò si
" extiterit, sic aget, & sic loquetur: mulier quid tibi cũ Cœlio? quid cum homine adolescentulo?
" quid cũ alieno? & quæ sequuntur. prima actione in Catilinam ita patriam de ipso Catilina loquẽ
" tem facit; Nullum iam tot annos facinus extitit
" nisi per te, nullum flagitium sine te, tibi vni multorum ciuium neces, tibi vexatio, direptioque
40 sociorum impunita fuit, ac libera, & reliqua.

tex. 412 Καὶ ὡς Σοφοκλῆς τὸν Αἷμονα ὑπὲρ τῆς Ἀντιγόνης πρὸς τὸν πατέρα, ὡς λεγόντων ἑτέρων.

Quemadmodũ et Sophocles Aemonẽ inducit pro Antigona loquentem, tanq; ea dicerent alij;

COMM. Notus est locus apud Sophoclẽ in Antigona, vbi cum Creó decreuisset Antigonã è medio tollere, atq; interficere, sponsus Antigonæ, & ipsius Creontis filius Aemon patrem pro Antigona deprecatur. & ne videretur ipse patrem reprehẽdere, ciuitatem ait dolere mortem puellæ, qđ indignissimè periret. & ait omnes existimare magno potius honore dignã, quã aliqua pœna, quippe quæ fratrẽ suum Polyuicem non passa fuisset insepultum iaeere, quãuis Creõ iussisset eũ proiici inhumatum. Sic itaque loquitur Aemon, tamquam ea dicerent alij, quæ ipse in patrem dicit.

tex. 413 Δεῖ δὲ ἐ μεταβάλλειν τὰ ἐνθυμήματα, καὶ γνώμας ποιεῖν ἐξ ὧν. οἷον χρὴ δὲ τὰς διαλλαγὰς ποιεῖν τοὺς νοῦν ἔχοντας δυνχοῦντας. ὅταν γὰρ αἱ μίξεις πολιτικῶς δὲ,

εἰ γὰρ δεῖ ὅταν ὠφελιμώτατα ὦσι, καὶ πλειστηκτώτατα αἱ καταλλαγαὶ, τότε καταλλάττεσθαι

Quin enthymemata commutare oportet, atq; ex illis sententias facere: Vt, sunt autem à prudentibus viris tunc cum hostibus fœdera facienda, cum fortunam habent prosperam, sic enim maximè poterunt esse superiores. per enthymema vero sic proferetur; Si fœdera cum hostibus facere oportet, quo tẽpore sunt utilissima, & enim meliores conditiones esse solent, tũc profecto maximè facienda sunt, quãdo fortuna est prospera.

COMM. Quia superius dixerat enthymemata, atq; argumenta moratæ orationi non admodum eõuenire, nunc admonet, vt enthymemata in sententias eõuertamus, quæ moratæ orationi maximè conueniunt, & bene dicentis mores exprimũt, vt iam supra dictũ est. facile autem erit intelligenti ex enthymemate sentẽtiam faeere, aut cõtra, ex sententia conformare enthymema. nam sententia simplicitet exponitur, & consilij, vel præcepti locum habet, ut illa, quam Aristoteles ponit, Prudentes uiri tunc debent cum hostibus fœdera facere, eum fortunam habent prosperam. sic enim poterunt esse superiores. huiusmodi tamen sententię, quibus sua ratio statim adiungitur, vim enthymematum habent, & ideo frequẽter inueniemus, sententiam cum subiecta sua ratione enthymema vocari, ut in secundo libro diximus. hic autem sententiam vocat, quæ sine figura argumentandi proponitur, etiam si ratio adiũngatur, & docet, quomodo hæc eadem sententia possit in enthymema conuerti, ut siquis hoc modo argumentetur; si eo tempore fœdera eũ hostibus facere oportet, quo sunt utilissima, & quo meliores conditiones esse solent, tũc profecto maximè facienda sunt, quando fortuna est prospera. differt igitur à sententia enthymema, quod illa simpliciter exponitur tanquam eommune consilium, & præceptum, hoc autem cum argumentandi, & probandi figura semper ab aliquo loco ducitur, ut hoc Aristotelis à tempore, & occasione. Sic illud Ciceronis pro Milone à cõtrariis ductũ; Eius igitur mortis sedetis ultores, cuius vitã si putetis per uos restitui posse "
noletis? ad sententiam conuertetur hoc modo; Nemo debet mortis eius ultor esse, quem si possit, ad vitam reuocare, nolit; Sic illa sententia „p
lege. Man. Neque enim potest exercitum is continere imperator, qui seipsum non continet, per „
enthymema ductũ ab adiunctis ita proferetur; Nam qui seipsum continere non potest imperator, quo modo is exercitum continere poterit?

CAPVT. XLVI.

De interrogatione, & quattuor temporibus illius commode adhibendæ.

Περὶ δὲ ἐρωτήσεως, ἄκαιρόν ἐστι ποιῆσθαι, μὰ tex. 414
λιστα μὲν, ὅταν τὸ ἕτερον εἰρηκὼς δῶσι τοὺς προ-

ερωτη-

σιωτηθείτος, συμβαίνει τὸ ἄτοπον. οἷον Περικλῆς Λάμπωνα ἐπήρετο περὶ τῆς τελετῆς τῆς Σωτείρας ἱερῶν. ἐπόντος δὲ ὅτι οὐκ οἷόν τε ἀτέλεστον ἀκούειν, ἤρετο, εἰ οἶδεν αὐτός. φάσκοντος δὲ, ἐ πῶς ἀτέλεστος ὤν.

Quod ad interrogationem attinet, maximè opportunum est ea vti, cum alteram partem aduersarius ipse dixerit, vt deinde ex interrogatione sequatur id, quod absurdũ est: vt Pericles Lampenem interrogauit de initiatione sacrorũ Deæ Salutaris: & cum ille dixisset nefas esse illa audire, nisi quis esset initiatus, petiuit, num ipse ea sciret. quod cum affirmasset, Et quomodo (inquit) cum minime sis initiatus?

COMM. IN contentionibus, & disputationibus sæpe accidit, vt aduersarios interrogemus, vt ex verbis eorum aliquid eliciamus, quod contra illos esse videatur, quod dialecticorum esse proprium putatur. vnde Aristoteles propositionem Dialecticam per interrogationẽ fieri scribit libro Posteriorũ primo. Socrates interrogare semper eos solebat, quibuscum disputabat, & ingeniosa, atque acuta inductione quod volebat, ex aduersariorum verbis colligebat. Stoici etiam (vt ait in Lucullo Ciceró) captiosissimo genere interrogationis vtebantur, vnde quidam fallacibus, & captiosis interrogationibus circumscripti, atque decepti, cum eas dissoluere non possunt, desciscunt à veritate. Oratores in iudiciis interdum aduersarios interrogare solent, atque ita eos ex responsionibus refellere, quæ res, quando fieri possit opportunè, docet Aristoteles hoc in loco. quatuor enim interrogandi aduersarij opportunitates enumerat, quarum prima est, cum aduersarius aliquid dixerit, atque affirmarit, vt ex interrogatione quod absurdum est, consequatur. vt contra Lamponem vatem Pericles Atheniensium Imperator fecisse dicitur. cum enim Pericles Lamponem de misterijs Cereris, quæ Dea Salutaris vocabatur propter frugum inuentionem, interrogasset, respondit ille, non licere cuiquam ea mysteria audire, nisi qui Cereris sacris esset initiatus. tunc Pericles petiuit, an ipse Lãpon mysteria illa sciret. quæ cũ ille se scire affirmasset, qua ratione (inquit Pericles) cum tu minime sis initiatus? hæc enim contraria sunt, vel potius (vt Dialectici uocant) contradicẽtia, Neminem nisi initiatũ Cereris mysteria scire, & Lãponem non initiatum ea scire. fecit igitur Pericles interrogatione sua, vt Lãpon ipse sibi cõtraria diceret, quod turpissimũ est. Sacra autem Cereris Deæ Salutaris maxima cũ religione, & Cerimonia Athenis celebrabantur; in quibus quædam erant mysteria, quæ euulgare minime fas erat. Horatius,

Vetabo, qui Cereris sacrum
Vulgarit arcana sub isdem.
Sit trabibus, fragilemque mecum
Solvat phaselum.

10 Δεύτερον δὲ, ὅταν τὸ μὴ φανερὸν ᾖ. τῷ δὲ ἐρωτήσαντι δῆλον ᾖ, ὅτι δώσει. συνθέμενον γὰρ δεῖ τελὼ μίαν πρότασιν, μὴ προσεπιτεῖν τὸ φανερὸν, ἀλλὰ τὸ συμπέρασμα εἰπεῖν. οἷον Σωκράτης Μελίτου ἠ φάσκοντος αὐτὸν θεοὺς νομίζειν. εἶπεν, εἰ δαιμόνιόν τι λέγει. ὁμολογήσαντος δὲ, ἤρετο εἰ οὐκ οἱ δαίμονες ἦτοι θεῶν παῖδες εἰσὶ, ἢ θεόν. φήσαντος δὲ, ὄζιν οὐδ' ἵππ, ὃς τε θεῶν μὲν παῖδας οἴεται εἶναι, θεοὺς δὲ οὔ. tex.414

Secundo opportunum est interrogatione, vti, cum alterum planum est, alterum non est dubiũ, quin is, qui interrogatur sit concessurus. cum autem vnam propositionem interrogauerit, non debes iterum id interrogare, quod perspicuum est, sed concludere: quemadmodum Socrates, cum Melitus dixisset, eum non putare Deos esse, petiuit ab eo, num existimaret dæmonium aliquid esse: quod cum ille fateretur, dixit, Dæmones, vel Deorum filij sunt, vel aliquid in se diuinum habent, quod postquam ille affirmasset: Fieri ne potest (inquit) vt aliquis putet Deorum filios esse, ipsos autem Deos esse non putet?

Hoc secundum genus interrogationis differt COMM. à primo, quoniam in illo primo sumimus vnam partem ab ipso iam aduersario concessam, etiam si non sit omnibus perspicua, vt alteram contra illum concludamus. in hoc autem secundo genere fit interrogatio, cũ una pars plana est, atque omnibus perspicua, altera uero facile concedi tur ab eo, qui interrogatur, quo in genere cauendum est, ne interrogemus ea, quæ sunt omnibus perspicua. sed ea tantũ, quæ intelligimus aduersarium facile concessurum, deinde statim cõcludamus. quod exemplo Socratis Aristoteles confirmat, ex Apologia Platonis sumpto. cum enim à Melito Socrates accusatus fuisset de impietate, q nullos esse Deos putaret, ita Melitum interrogauit, An putas ó Melite Dæmonium aliquid esse? quod cum ille fateretur, dixit, uonne Dæmones, uel Deorum filij sunt, uel aliquid in se diuinum habent? hoc etiam Melitus affirmauit. quare statim ita Socrates concluſit; Fieri ne potest, ut aliquis putet Deorum filios esse, ipsos autem Deos esse non putet? prętermisit autem id, quod omnibus est perspicuum, nempe qui putat esse filium, putat etiam esse patrem. notum etiam erat ipsum Socratem existimare Dæmones esse, quia frequenter dicebat, dæmonem quendam sibi ab ineunte ætate semper astitisse, qui se à multis actionibus abstraheret. itaque non interrogauit hæc, quæ nota erant, sed concluſit falsum esse crimen à Melito sibi illatum.

Ἐπὶ ὅταν μέλλῃ τις ἐναντία λέγοντα δόξειν, ἢ παράδοξα. tex.415

Tertio, cum ostendere vis ipsum sibi cõtraria dicere, vel quæ sint à communi opinione aliena.

vt nihil melius inueniri posse videretur. non est autem damnandus ille Senator, qui, quam existimat optimam esse sententiam, eam sequitur, & approbat, etiam si postea res male succedat. & quamuis intelligat rem interdum improbam decerni, tamen eam confirmat, si necessitas incumbit, ne deterius aliquid contingat.

tex.423 Καὶ ὡς ὁ Λάκων ἐθυτόμβος τῆς Ἐφορίας ἐρωτώμενος. εἰ δοκοῖεν αὐτῷ δικαίως ἀπολωλεκέναι ἄνδρες, ἔφη. ὁ δὲ, οὐκοῦν σὺ ταυτὰ τούτοις ἔδοξε. καὶ ὃς ἔφη. οὐκοῦν δικαίως ἂν ἔφη, καὶ σὺ ἀπόλοιο. οὐ δῆτα ἔφη. οἱ μὲν γὰρ χρήματα λαβόντες ταῦτα ἔπραξαν. ἐγὼ δὲ οὔ, ἀλλὰ γνώμῃ.

Sic etiam Lacon ille, cum magistratus sui rationem redderet, Ephorus enim fuerat, interrogatus, an eius socij iustè condemnati viderẽtur? respondit, videri. quid? nonne tu eadem cẽsuisti? censui (inquit) Ergo etiam tu iustè condemnari debes. Minimè (ait ille) nam socij pecunia corrupti illa censuerũt, ego vero ex animi sententia.

COMM. Alterum exemplum eiusdem generis, quo adnersarij conclusionem docemur euadere, addita facti causa quidam Lacon (inquit) cùm gesti magistratus sui rationé redderet, quippe qui Ephorus Lacedæmone fuerat, & ab aduersario interrogaretur, an socios, & collegas suos, qui iam condemnati fuerant, rectè. & iustè condemnaros existimaret? respondit, videri sibi iuste condemnatos. tunc aduersarius, nonne (inqnit) tu eiusdem consilij particeps fuisti, & eadem censuisti, propter quæ illi condemnati fuerunt? respondit, uerum esse, & se eadem censuisse, Ergo (inquit aduersarius) etiam tu iustè condemnari debes. hic Lacon, minimè vero (inquit) non .n. eadem mea est, quæ illorum causa. illi enim pecunia corrupti censuerunt ea, propter quæ condemnati sunt, ego vero non pecunia corruptus, sed quia ita sentiebam, & rectum esse putabam. Ephori erant apud Lacedæmonios oppositi regibus, sicut apud Romanos Tribuni plebis consulibus. fuerunt autem à Theopompo rege Constituti, ad infringendam regum potestatem, vt terrio de legibus ait Cicero, nam satis constat ab Ephoris reges aliquos fuisse ejectos, alios sponte exulasse, alios fuisse interemptos. Cicero secundo de officiis, sic inquit; at propter hoc iniuriæ genus Lacedæmonij Lysandrum Ephorum expulerunt, Agin
» regem, quod nunquam antea apud eos acciderat, necauerunt.

tex.424 Διὸ ἐπερωτᾶν δεῖ μετὰ τὸ συμπέρασμα, οὔτε τὸ συμπέρασμα ἐπερωτᾶν, ἐὰν μὴ τὸ πολὺ περὶ τῆς ἀληθοῦς.

Itaque post conclusionem nihil interrogare oportet, neq; etiam ipsam conclusionem, nisi cum adeò vera, & certa sit, vt labefactari non possit.

Vt igitur interrogando, cum opus est aliquid proficiamus, aduertendum est (inquit) ne post conclusionem aliquid interrogemus, imo verò nec ipsam conclusionem quidem interrogando proseruius. nisi fortasse tam sit aperta, & clara vt impudentissimi sit eam denegare. huius rei mirus est artifex apud Platonem Socrates, qui tam aptis interrogationibus utitur, vt aduersarium quo velit, facillime deducat, & incautum sæpe cogit ea concludere, quæ paulo ante negauerat.

CAPVT XLVIII.

Ridicula ad solutionem pertinere ostẽdit, & duo facit eorum genera, reijciens ad libros de Poetica.

Περὶ δὲ τῶν γελοίων, ἐπειδή τινα δοκεῖ χρῆσιν ἴσχειν καὶ τοῖς ἀγῶσι, καὶ δὴν ἔφη Γοργίας, τὸν μὲν σπουδὴν διαφθείρειν τῶν ἀνδρῶν γέλωτα, τὸν δὲ γέλωτα σπουδῇ, ὀρθῶς λέγων, εἰρηται πόσα εἴδη γελοίων ὄντων εἰ τοῖς περὶ ποιητικῆς.

De ridiculis vero, quoniam usum aliquem in forensibus causis habere videntur, & Gorgias dixit, res seria aduersariorum risu dissipari debere, contrà risum rebus seriis, satis dictum est in ijs, quæ de arte poetica sunt à nobis tradita: nam ibi quot ridiculorum species sint ostendimus.

QVONIAM hic locus proferre videbatur, vt de ridiculis etiam aliqua verba faceret, quæ sæpe multum in iudiciis valent; ideo nos admonet, à re iam huic rei satisfactum fuisse in eis libris, quos de arte poetica scripsit. tres enim libros de artificio poetarum confecerat, sed ad nos unus tantum peruenit. itaque locum etiam hunc de ridiculis desideramus, quem accuratè tractauerat Aristoteles, ut etiam in primo huius operis libro significauit. quòd autem facetiæ prosint in iudiciis auctoritate Gorgiæ Leontini comprobat, qui dicere solebat, opus esse res aduersariorum seorias risu discutere. & contra, risum rebus seriis. nam quæ refellere non possumus, interdum facetiis, & vrbanitate diluimus. quod Ciceronem sæpissimè fecisse legimus, & præcipue enm pro L. Murena contra M. Catonem, & Ser. Sulpitium diceret, tam enim facetè causam illam egit, ut totum iudicium risu dissolutum fuerit, & M. Cato, cum risum continere non posset, exclamarit; Dij boni ridiculum consulem habemus? quamuis autem ab Aristotele partem hanc hodie percipere non possimus, quæ iniuria temporum interiit, tamen à Cicerone penè perfectam habemus, apud quem libro de Orat. secũdo, Iulius Cæsar ingeniosè plurima de facetiis, atq; vrbanitate disputat, & Quint. tũ
» lib. sexto de hac eadẽ re multa præcepts tradit.

Ὧν τὰ μὲν ἁρμόττει ἐλευθέρῳ, τὰ δ' οὔ, ὅπως τex.425 οὖν τὸ ἁρμόττον αὐτῷ λήψεται,

Sunt enim ridicula, quæ libero, atque ingenuo homini conueniant, sunt etiam quæ non conueniãt. itaq; uidẽdũ est, vt apta sibi quisque sumat.

Ridicula dicta partim eiusmodi sunt, ut cũ COMM. ingenuis, & honestis hominibus conueniant, vt,

quæ

quæ facetæ sunt, & vrbana partim autem scurrarum tantum, & mimorum propria sunt, & homine libero prorsus indigna, quæ diligentissimè sunt euitanda, hoc ita præcipit Cicero; vitãdum est oratori verũque, ne aut scurrilis iocus sit, aut minicus, & non ita multo post præstet idem ingenuitatem, & pudorem suum, verborum turpitudine, & rerum obscœnitate vitanda.

text.427 Ἐὰν δ' ἡ εἰρωνεία τῆς βωμολοχίας ἀλάζονι πρόσ. ὁ μὲν γὰρ αὐτῦ ἕνεκα ποιεῖ τὸ γελοῖον, ὁ δὲ βωμολόχος, ἑτέρου.

Dissimulatio veromagis ingenuũ decet, q̃ scurrilitas. nã dissimulator propriæ uoluptatis gratia ridiculis utitur: scurra uerò, ut alterũ oblectet.

COMM. Dissimulationem, quam Ironiam Græci vocant, Aristoteles minimè probat, quippe qui de illa, tanquam de uitio quodam, libro Ethicorum quarto verba facit, cui sit vitiũ scurrilitatis oppositum, si tamen alterum faciendum sit, magis ingenuò viro conuenit, dissimulatione vti, quã scurrilitate. qđ ea ratione probat, quia dissimulator, dñ sibi detrahit, vt alios extollat, hoc ideo facit, ut ipse oblectetur, & ex aliorum stultitia voluptatem ipse capiat. quod frequentissime Socrates faciebat, vnde Zeno, quidam Epicureus, eum scutram Atticum appellauit, ut auctor est Cicero, scurra autem id vnum studet, ut aliis risum mouear, quod omnino sordidum est, atq; illiberale. de Socratis dissimulatione sic ait in Lucullo Cicero. Socrates aurem de se ipse detrahens in disputatione plus tribuebat ijs, quos » volebat refellere, ita cum aliud diceret, atq; sentiret, libenter vti solitus est ea dissimulatione, q̃ » Græci εἰρωνείαν vocant quam ait etiam in Africano fuisse Fannius. idq; propterea vitiosum in illo non putandum, quod idem fuerit in Socrate. » in secundo vero de Oratore sic ait; Socratẽ opinor in hac ironia, dissimulantia q̃ lõge lepore, & humanitate omnibus præstitisse.

CAPVT LIX.

Perorationem ex quatuor constare partibus ostendit, & qui sit singularum vsus: item quæ illi conueniat locutio.

text.428 Ὁ δ' ἐπίλογος σύγκειται ἐκ τεττάρων, ἑνὶ τῷ πρὸς ἑαυτὸν κατασκευάζειν δ' τὸν ἀκροατὴν, & τὸν ἐναντίον φαύλως, καὶ τῷ αὐξῆσαι, καὶ ταπεινῶσαι, καὶ ἐκ τῦ εἰς τὰ πάθη τὸν ἀκροατὴν καταστῆσαι, καὶ ἐξ ἀναμνήσεως.

Iam uero peroratio quatuor ex partibus constat; primum ex ea, quæ efficit, ut auditor nobis bene uelit, aduersarijs malè, deinde ex amplificatione, & diminutione, tũ ex animorũ cõmotione, vt afficiatur auditor, postremo ex enumeratione.

COMM. EXTREMA pars orationis à latinis perorario, & cõclusio, à Græcis ἐπίλογος vocatur, quo vocabulo etiã latini vtũtur, ut in serũdo de Oratore Cicero, qui cum in Epilogo misericordiã se mouisse putaret, & pro Cn. Plancio, ut miserabiliores Epilogos possem dicere. volunt autem Rhetores, peroratione magnam habere cum proœmio similitudinem. cum hæ duæ partes orationis auditoris gratia sint comparatæ, vt eius animus moueatur, sed in proœmio lenius, & sedatius agendum esse censent, in peroratione vero vehementius, & concitatius. Aristoteles ex quatuor partibus ait perorationem constare primum ex beneuolẽtia auditoris. deinde ex amplificatione, tum ex commotione animorũ, postremo ex enumeratione. Cicero autem in Partitionibus duas tantum partes perorationi tribuit, hoc est amplificationem, & enumerationem. verũ sub amplificatione, qđ saris constat, beneuolentiam, & cõmotionem animorum comprehẽdit, vt nulla in re discrepet ab Aristotelis sententia, nisi in distinctione partium; debemus igitur in peroratione laborare, vt nobis Iudices, atque auditores bene velint, aduersarijs autem malè, quod plurimum ad nincẽdum valet, deinde videre, quæ sint extollenda, atque amplificanda, & cõtra, quæ extenuanda, atque deprimenda, quoniam (at air Quintilianus) vis oratoris omnis in augendo, in inuendoq; consistit; tũ efficere, vt auditor moueatur, vel ad irã vel ad misericordiam, & animo perturbetur, atque ita afficiatur, ut causa postulat. denique cũ opus fuerit, breuiter ea repetamus, atque enumeremus, quæ sparsim in tota oratione dicta fuerunt. cur autem hæc in peroratione faciẽda sint, rationes affert Aristoteles.

Πέφυκε γὰρ μετὰ τὸ ἀποδεῖξαι αὐτὸν μὲν ἀληθῆ, τὸν δ' ἐναντίον ψεύδη, οὕτω τὸ ἐπαινεῖν, καὶ τὸ ψέγειν, καὶ τὸ ἐπιχαλκεύειν. text.429

Fit enim hoc natura quodam ordine, ut postquam orator ostenderit, se uera dicere, aduersarium autem falsa, tunc laudet, & uituperet, & causam urgeat, atque expoliat.

COMM. Primam partem perorationis explicat, qua efficere debemus, ut auditor nobis bene ũelit, aduersarijs malè. nam hoc (inquit) quasi naturale, vt cum orator probauerit ea, quæ dicit esse vera, & quæ dicta fuerunt ab aduersario esse falsa, tũc se ipsum laudet, aut eum, quem defendit, aduersarium autem uituperet, atq; in hac re plurimũ laboret non aliter, atque fabri ferrarij, qui cum instrumenta sua conformarint, tunc ea diligentius expoliunt, & splendidiora efficiũt. hoc enim translato verbo significare uidetur Aristoteles. Atque hoc quidem præceptum diligẽtissime Cicero seruat, quantis enim eloquentiæ uiribus P. Clodium uituperat in extrema orationis parte pro Milone, ex eo loco, polluerat stupro sanctissimas religiones, senatus grauissima decreta perfregerat, & quę sequuntur. quantis deinde laudibus Milonem extollit, ubi eius uirtutem, constãtiam, animi magnitudinem, res præclarissimè gestas explicat, locus est notissimus.

Δυοῖν δὲ θατέρου δεῖ σοχάζεσθαι, ἢ ὅτι τούτοις ἀγαθὸς, ἢ ὅτι ἁπλῶς. ὁ δ' ὅτι κακὸς τούτοις, ἢ ὅτι ἁπλῶς. ἐξ ὧν δὲ δὴ τοιούτους κατασκευά- text.430

ζειν

argumentis confirmandum.

COMM. POSTQVAM de narratione satis dixit, nūc ad probationem trāsit, quā ait talem esse debere, ut demonstrā di uim habeat, quo facilius fidem facere possit. erit autem eiusmodi, si diligenter ea demonstrentur, & concludantur, de quibus est cō trouersia, & quæ cum aduersariis nullo modo conueniunt. sunt autem quatuor præcipuæ quæstiones, de quibus in iudicio contenditur, quæ supra etiam hoc eodem libro positæ sunt, prima est de facto, vtrum factum sit necne, altera est de facti qualitate, vtrum iustè factū sit, an iniustè, tertia est de nomine facti, vtrum damnum datum sit nec ne, quarta est de quantitate, utrum magnum, an parnum sit. ergo debet orator aduertere, quæ sit præcipua causæ quæstio, quam Græci *στάσιν*, idest statum post Aristotelem appellarunt, Latini cōstitutionem, quoniam ex ea pendet τὸ *κριτήριον*, quam nos iudicationē vocamus. Si igitur de facto controuersia est, coniecturalis vocatur constitutio, quia coniecturis probandum est id, quod negatur, aut refellendum, quod asseritur. ergo in iudicijs tunc oportet maximè id confirmare, nempe factum esse, aut non factum. ineptus enim haberetur, qui crimē amplificaret, atque exaggeraret, priusquam factum esse ostenderet. ut si clamaret, impium, scelestum, crudele facinus esse, quod ab aduersario factum negatur. ipse quidem defensor hoc interdum artificiosè facit, ut crimen angeat, à quo deinde se alienum probet, vt pro Roscio Am. Cicero; Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur; scelestum Dij immortales, ac nefarium facinus; postea verò totus est in eo occupatus, vt ostendat, non esse factum.

ixx.384 Εἰ δ' ὅτι οὐκ ἔβλαψε, τοῦτο ἢ ὅτι μ' τοσοῦτο, ἢ ὅτι δικαίως, ὥσαύτως καὶ περὶ τῆς ὁριοθεσίας τοῦ ἢ ἀμφισβητήσεως.

Quod si te non læsisse dicas, hoc probare debes, aut si dicas, non esse tam magnum, aut iuste factum. non enim hæc aliter confirmanda sunt, quam si fueris de facto controuersus.

COMM. Quomodo coniectura tractatur, sic etiam cæteræ quæstiones, vt scilicet ea diligentissimè probentur, quæ in controuersiam veniūt, ut si dicat reus se detrimentum nullum attulisse, vel quod factum est non esse illo nomine vocandum, quo censet accusator, debet omnes argumētationes suas ad hanc rem probandam dirigere, ita si de quantitate facti sit cōtrouersia, quod nō tā magnum dicat reus esse, quam aduersarius obijcit, aut de qualitate, cū, se iuste fecisse defendit, non aliter hæc tractanda erunt, quam in coniectura, præceptum igitur Aristotelis eo pertinet, ut ne à causa digrediamur, priusquam ea bene confirmauerimus, quæ in controuersiam veniunt. quoniam Enthymemata (sicut dictum est in primo libro) sunt corpus fidei faciendæ, reliqua vero sūt additamenta.

10 Μὴ λανθανέτω δ' ὅτι ἀναγκαῖον, ἐὰν ταύτῃ τῇ tex.385
ἀμφισβητήσει μόνῃ τὸν ἴπαρον ἔσαι πονηρόν. οὐ γὰρ ὄφελος ἀγνοίᾳ αἰτίᾳ. ὥσπερ αἱ ἔριδες περὶ τοῦ δικαίου ἀμφισβητοῦσιν. ὥστε ἐν τούτῳ χρονιστέον. ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις οὔ.

Illud vero sciendum est, in hac sola de facto cōtrouersia necessarium esse, vt alter litigantiū improbus sit. neque enim ignorantia controuersiæ causa est: vt si quidā inter se de æquo, iustoq; contenderent. quapropter in hoc diu commorandum est, in alijs vero minimè.

Cum sint quatuor cōtrouersiarum genera, fieri potest, ut in tribus eorum, neque accusator, neque reus sit improbus, sed errore aliquo uterq; ducatur, & contrarium existimet. vt si accusator se læsum fuisse dicat, quod ita verum esse opinetur, reus contra, nullum se damnum dedisse affirmet, sic opinatus, non aliqua malitia ductus. eodem modo si dicat accusator iniustè factum, & reus iustè factum defendat, potest vterque sine improbitate hoc facere, cum errore ducitur. denique etiam in magnitudine, & parnitate crimiūs error esse potest, quod alter magnū esse peccatum, alter paruum opinetur, sed in ea controuersia, quæ de facto est, semper necessarium est, vt, vel accusator, vel reus sit improbus, quoniam ignorantia non potest esse controuersiæ causa, sicuti in reliquis generibus, ut cum de æquo iustoque contenditur, quia pauci, quæ uerè iusta sunt, intelligunt. quamobrem cum in hoc controuersiæ genere præter damnum, etiam de existimatione, atque honore controuersia fit, opus est in eo diu commorari, & omnia conari, ut in aduersarium crimē reiiciatur, vel omnino depellatur. nequa improbitatis suspicio inhæreat. ut pro Roscio Am. Cicero, cum Roscium parricidii accusatum defendat, ipsum esse innocentissimum pluribus argumentis probat; crimen autem in aduersarios reijcit, & ostendit, ab eis fuisse interfectum, quem à filio Roscio criminabantur.

Ἐν δὲ τοῖς ἐπιδεικτικοῖς, τὸ σπουδὴν, ὅτι καλὰ, tex.386
ἢ ὠφέλιμα ἢ αὔξησις ἔσαι. τὰ γὰρ πράγματα δεῖ πιστεύεσθαι, ὀλιγάκις γὰρ καὶ τούτων ἐπιδεῖξεις φέρουσιν, ἐὰν ἄπιστα ᾖ, ἢ ἐὰν ἄλλος αἴτιος ᾖ.

In exornationibus ea cura esse debet, ut amplificando probetur, quæ facta sunt, honesta, atque utilia esse. nam ea credi opus est: siquidem raro probationem requirunt, nisi forte vel incredibilia sint, vel aliquis alius eorum auctor esse timetur.

In demonstratiuo genere non opus est argu- COMM.
mentatio, quia res gestæ sic exponuntur, quasi iam ab omnibus credantur. itaque debet Orator in eo plurimum occupari, ut ostendat eas, & honestas, & utiles esse. raro autem accidit, ut probationis indigeant. nisi quando vel prorsus incredibilia esse uidentur, vel non ab eo gesta, quem iam damus. tunc enim argumentis probare oportet,

vera

vera esse, quæ dicuntur, & ab eo gesta, qui laudatur. Cicero in partitionibus ita scribit; Conficitur autē hoc genus dictionis, narrandis, expouendisque factis sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis quā ad fidem faciendam, aut cōfirmandam accommodatè. non enim dubia firmantur, sed ea, quæ certa sunt, aut pro certis posita augentur, exēpla sunt aperta pro Lege Man. ubi Cicero Pompeium exornat, & amplificatione plurimum utitur. ut cū ait; Iam vero uirtuti Cn. Pompeii quę potest par
" oratio inueniri? quid est, quod quisquam aut di
" gnum illo, aut vobis nouum, aut cui quam inau
" ditū possit afferre? pro M. Marcello Cæsaris clemētiam sic amplificat, vt cæteris eius laudibus omnibus anteponat, & eam solā ipsius propriam esse velit, deinde argumentatur in re incredibili, vt probet, ipsam victoriā à Cæsare fuisse deuictā.

tex. 387 Ἐν δὲ τοῖς δημηγορικοῖς, ἅ ὡς οὐκ ἔσαι ἀμφισβητήσειεν ἄν τις, ἢ ὡς ἔσαι μὴ ἀγαθόν, ἀλλ' οὐ δίκαια, ἢ οὐκ ὠφέλιμα, ἢ οὐ τηλικαῦτα.

In deliberationibus autem, vel non futura ea de quibus deliberant, aliquis ambigere potest, vel futura quidem, sed non iusta, non vtilia, nō tam magna.

comm. Quæstiones in deliberatiuo genere tot ferè sunt, quot in iudiciali. potest enim esse dubitatio, vtrum ea, de quibus deliberant, futura sint nec ne, utrum iusta, utrum vtilia, utrum magna. ergo dissuasor primo dicet, ea non futura, hoc est non effici posse. nam si hoc probatum fuerit, statim tollitur omnis deliberatio. deinde si hoc probare non potuerit, accedet ad alia, ut doceat, vel non esse iusta, vel non vtilia, uel non tam magna, ut à suasore dictū fuit. Cicero sic ait in Partitionibus; Itaque cum constet hoc genus causarum ex suasione, & dissuasione, suasori proponi-
" tur simplex ratio, si & utile est, & fieri potest, fiat;
" dissuasori duplex, vna si non vtile est, ne fiat, altera si fieri non potest, nec suscipiatur. Videtur ergo Cicero sub utili comprehendere etiam iustū, & magnum. pro Lege Man. Cic. diligēter hæc omnia persequitur, cum bellum contra Mithridatē suadeat. docet enim bellum esse iustissimum, cōtra illum, qui multos ciues Romanos trucidauerat, esse utilissimum, ut uectigalia populi R. recuperarentur, esse maximum, quòd a duobus potentissimis regibus inferretur Mithridate, & Tigrane. facile confici posse, præsertim à Pompeio sūmo Imperatore. Contra vero duodecima Philippica pacem fieri cum Antonio dissuadet, quod cum eo nulla possit esse pax, quod non iusta, qđ non vtilis.

tex. 388 Δεῖ δὲ, καὶ ὁρᾶν ἔστι ψεύδηται ἐκτὸς τοῦ πράγματος. τεκμήρια γὰρ ταῦτα φαίνεται, καὶ τῶν ἄλλων, ὅτι ψεύδηται.

Aduertendum est etiam an aliquid falsi dixeris, quamuis extra causam. nam hæc aliorum indicia videntur esse, nempe cum mentiri.

19 Nihil æquæ fidem adimit ei, qui sententiam dicit, quam si probetur, eum falsa dicere solitum, mendax enim illud assequitur, ut etiam quando vera dicit, nemo illi fidem habeat. ergo siquid falsum dixerit aduersarius, quamuis extra causam, illud tamen quasi indicium erit, quo probare possimus, eum etiam in præsentia mētiri, aut inutile cōsilium dare, hac ratione Cicero pro Lege Man. Q. Hortēsio, & Q. Catulo fidem adimit, quod alio etiam tēpore Quiritibus ea suadere conatus fuisset, quæ non vera, noo vtilia, non iusta erant. & in Phlippicis multis in locis Fusium Calenum reprehendit. comm.

Ἐὰν δὲ τὰ μὲν παραδείγματα, δημηγορικώτατα, τὰ δ' ἐνθυμήματα, δικανικώτερα. ἢ μὲν γὰρ περὶ τὸ μέλλον. ὥστ' ἐκ τῶν ἡγουμένων ἀνάγκη παραδείγματα λέγειν, ἢ δὲ περὶ τῶν ὄντων, ἢ μὴ ὄντων, οὗ μᾶλλον ἀπόδειξίς ἐστι, καὶ ἀνάγκη. ἔχει γὰρ τὸ γιγνόμενον ἀνάγκην. tex. 389

At ex probationibus exempla sunt deliberatiuo generi accommodatissima: enthymemata vero magis iudiciali conueniunt. nam deliberatio est de futuro: quare ex rebus iam factis exempla ad probandum ducere oportet: iudicium autem est de ijs, quæ sunt, aut non sunt, in quibus magis est demonstratio & necessitas. quod enim præteritum est, in se necessitatem habet.

Cum duobus probādi generibus Orator utatur, hoc est, exemplo, & enthymemate, ut in 1. lib. declaratum fuit, quoties de aliqua re deliberatur; multis exemplis uti est utilissimum, sunt. n. (inquit) exempla deliberatiuo generi quam accommodatissima. cuius rei rationem subiungit, quia deliberatio est de futuro, exempla vero iā præterita, itaque ex rebus factis facile coniecturam de futuris facere possumus. hac ratione Cic; pro Lege Man. cum uult Quirites ad bellum cōtra Mithridatem suscipiendum impellere, com-
49 memorat exempla maiorum, qui propter socios multa bella gesserunt, atque ita colligit; quare si propter socios nulla ipsi iniuria lacessiti maiores vestri cum Antiocho, cum Aetolis, cum Pœnis bella gesserunt, quanto vos studio cōuenit iniurijs prouocatos sociorum salutē una cum imperij vestri dignitate defendere? quoties autem in iudicio contenditur, tunc argumenrationes, atque enthymemata magis prosunt. nam in iudicio plerunque de facto quæritur, vtrum factum sit nec ne. aut etiam de nomine, & qualitate facti, sicut iam dictum est. quo fit, ut in iudicio possit esse vera demonstratio, & necessitas. nam quod iam factum est, ac præteritum, necessitatem habet neque ullo modo infectum esse potest. quod autem factū est, certis indiciis demonstrari potest. quare enthymemata iudicijs maximè sunt accommodata.
50

Οὐ δεῖ δὲ ἐφεξῆς λέγειν τὰ ἐνθυμήματα, ἀλλ' ἀναμιγνύναι. εἰ δὲ μή, καταβλάπτει ἄλλη. λα. ἴσι γὰρ καὶ τὸ μετρεῖν ὅρος, tex. 390

Ω᾽ φίλ᾽ ἐπεὶ τόσα εἶπες, ὅσ᾽ αἰ πεπνομένος αἰνῇ.
ἀλλ᾽ οὐ τοιαῦτα.

Non oportet autem tontinuare enthymemata sed cum alijs permiſcere, alioqui ſe uiciſſim infringunt. nam eſt etiam modus in numero, ut ; Care mihi, poſtquam sot tantũ es verba locutus
Quot ſolet effari prudens,--
Non enim dixit talia.

COMM. Enthymemata continuata ſpinoſam, & exilẽ, & moleſtam orationem redduut. itaque præcipit, Ariſtoteles ne eõtinuentur, aut inculcẽtur in orarione, ſed certo quodam modo, & ordine cũ aliis probationibus miſceátur, alioqui ſibi viciſſim impedimento ſunt, & ſe viciſſim infringuut, quoniam auditorum ingenia obruunt, qui ferè ſunt imperiti, neque ſubtiliores diſputationes percipere poſſunt. quocirca Demoſthenes etiã initio reprehẽſione non caruit, quòd eius euthymemata lucernam olere dicereutur. quòd nimis frequenter eis uteretur. nam (inquit Ariſtoteles) etiam in numero modus eſſe debet, quod Homeri teſtimonio probat, apud quẽ Menelaus quarto Odyſſeæ libro Piſiſtratum Neſtoris filium laudat, ab orationis prudentia, & mediocritate, cũ ita inquit;

Care mihi poſtquam tot tantum es verba locutus
Quot ſolet effari prudens.

Non enim (ait Ariſtoteles) dixit talia, ſed tot. Vt oſtenderet uon eſſe tranſgrediendum modum in multitudine orationis, neque argumenta eſſe iu culcanda. ſed tantum ea adhibenda, quæ ad probationem ſufficiant, permixtis ſemper oratoriis ornamentis, ut ue ſpinoſa contentione audientium animi offendantur.

tex.391 Καὶ μὴ περὶ πάντων εἰθυμήματα ζητεῖν. εἰ δὲ μή, ποιήσεις ὅπερ εἰώθασι ποιοῦσι τοῖς φιλοσόφοις, οἱ συλλογίζονται τὰ γνωριμώτερα, καὶ πρώτερα, ἢ ἐξ ὧν λέγουσι.

Neque res omnes argumentis confirmanda ſunt: alioquin idem efficies, quod nonnulli faciũt philoſophis qui ſyllogiſmos adhibent ad ea, quæ notiora ſunt, at tertiora, quam ea, quæ ſumunt.

Multa ſunt tam aperta, & perſpicua, vt probatione non indigeant. itaq; ineptè faciũt, qui conantur argumentis ea confirmare, ut quidam philoſophi ſolent de ijs rebus ratiocinari, & ſyllogiſmos conficere, quæ notiores ſunt eis, quæ probandi gratia ſumunt. de hac reſic ait Quint. lib. 5. capite de uſu argumentorum, in rebus verò apertis argumentari tam eſt ſtultum, quam in clariſsimum ſolem mortale lumen inferre.

tex.392 Καὶ ὅταν πάθος ποιῇς, μὴ λέγε εἰθύμημα, ἢ γὰρ ἐκκρούσει τὸ πάθος, ἢ μάτην εἰρημένον ἔσται. τὸ εἰθύμημα. ἐκκρούουσι γὰρ αἱ κινήσεις ἀλλήλας αἱ ἅμα, καὶ ἢ ἀφανίζουσιν, ἢ ἀσθενεῖς ποιοῦσιν.

Es cum animos commouere uis, ne argumento vtaris. nam tunt argumentum uel commotionem extrudet, vel fruſtra proferetur, commotiones enim animi ſe viciſſim expellunt, nec ſimul eſſe poſſunt, ſed aut euaneſcunt, aut imbecilliores reddunntur.

COMM. Vtiliſsima quæ dam præcepta tradit de vſu argumentorum, ue fortaſſe illis intẽpeſtiuè utamur. cuni enim amplificatione uti volumus ad concitandos animos, tuue argumentis ſuperſedendum eſt. nam eo tempore vel argumenta non patientur animos commoueri, vel iuania eruut, fruſtraque proferẽtur. Siquidem arguméta uim habent commouendi, & fidem faciendi, commotiones autem plures ſimul eſſe non poſſuut, ſed ſe viciſsim expellunt. itaque cum quis ſimul argumeutatur, & animos quærit commouere, tũc tota oratio vel inanis efficitur, vel languidior, & imbecillior redditur. hoc præceptum breuiter, & eleganter iu partitionibus ita ponit Cic. Nec quicquam in amplificatione uimis enucleandũ eſt. minuta eſt euim omnis diligentia. hic autem locus graudia requirit. hoc autem ex peroratio nibus Ciceronis intelligi poteſt, vbi cũ animos commouere, & perturbare coutendat, nou occupatur in argumentis, quemadmodum in confirmationibus ſolet. nam argumenta, ut intelligantur, ſedatum, & quietum animũ requirunt, non autem coucitatum, ac perturbatum.

Οὐ δ᾽ ὅταν ἠθικὸν τὸν λόγον. οὐ δεῖ εἰθύμημα τὸ ζητεῖν ἅμα. ἢ γὰρ ἔχει ὅτι ἦθος, ὅτι προαίρεσιν ἢ ἀπόδειξις. tex.393

Neque cum mores exprimere oratione volumus, oportet ſimul argumenta quærere, nam demonſtratio neque mores, neque electionem exprimit.

In illa etiam oratione, quæ ad mores exprimẽdos adhiberi ſolet, relinquenda ſunt arguméta, & exquiſitior probãdi diligentia. nam euthymema, ſiue argumentum eſt demonſtratio rhetorica, ſed demonſtratio, neque mores iudicat, neque iudicium mentis, aut electionem exprimit. itaque uon eſt apta ad orationem moratam efficiendam. ex hoc igitur loco colligere poſſumus neque iu exordio, neque iu peroratione eſſe argumentis utendum, quoniam exordium plerũque ad mores exprimeudos, peroratio ad commouẽdos animos accommodatur. COMM.

Γνώμαις δὲ χρηστέον ἐν οἷς δηλῶσαι, καὶ ἐν τίσι. ἠθικὸν γάρ. ἐγὼ δίδωκα, καὶ ταῦτ᾽ εἰδὼς, ὡς οὐ δεῖ πιστεῦσαι. ἀλλ᾽ ἀναθητικῶς, καὶ ὡ μεταμέλει μοι καίπερ ἀδικηθέντι. τούτῳ μὲν γὰρ περίεστι τὸ κέρδος, ἐμοὶ δὲ τὸ δίκαιον. tex.394

Sententijs autem utendum eſt, & in narratione, & in confirmatione. nam ad mores exprimendos ualent: ut, Ego vero pecuniam ei credidi, quamuis ſcirem nemini fidem habendam eſſe quod ſi vehementius, & cum animi motu; Neque tamen me panitet, quamuis iniuriam, ac detri-

mentum

centum acceperim. illi enim lucrum supererit, mihi verò aequitas, & iustitia.

COMM. Cum argumenta remouerit ab affectibus, & ab oratione morata, nunc sententias ostendit vtrique orationi esse accommodatas. sunt autē sententiæ quasi partes enthymematum, ut in 2. lib. dictum est. ergo (inquit) sententiis vti debemus, & in narrando, & in confirmando, quia morata effiçiunt orationem. ut si quis dicat; Ego vero pecuniam ei credidi, quamuis scirem nemini fidem habendam esse. nam hæc sententia declarat humanitatem, & prudentiam, humanitatem quod egenti, ac petēti pecuniam crediderit. prudentiam, quòd intelligeret, nemini fidem habendam esse, ná Epicharmus Siculus (ut ait Cicero)
" dicere solebat, nervos esse sapientiæ non temere
" credere. quod si (inquit) uehemētius, & cum animi moru uelis eandem sententiam proferre, potetis verba illa adiungere; Neque tamen me pœnitet, quamuis iniuriam, ac detrimentum acceperim, isti enim lucrum supererit, mihi uero æquitas, & iustitia, nam his verbis cōcitatur indignatio contra eum, qui amicum fefellit, & creditam pecuniam reddere noluit. in orationibus Ciceronis crebræ sunt ubique sententiæ, quæ vel mores exprimunt, vel animos cōcitant, ut pro Milone;
" Facere enim probus adolescens periculosè, quā
" perpeti turpiter maluit. hæc ualet ad mores exprimendos, illa uerò ad mouendos animos. insidiatori uerò, & latroni quæ potest afferri iniustæ
" nexiam uero in eius orationis extrema parte, qua maximè conatus est iudicum animos ad misericordiam concitare, frequentes sunt sententiæ: ut Fortes, & sapientes viros non tam præmia sequi solere rectè factorū, quam ipsa rectè facta, & quæ sequuntur, nam ibi conglobatæ ponuntur sententiæ,

tex. 395 Τὸ δὲ δημηγορεῖν χαλεπώτερον τῶν δικάζεσθαι, εἰκότως. διόπερ καὶ τὸ μέλλον. ἐκεῖ δὲ περὶ τοῦ γεγονότος, ὃ οὐδεὶς οἶδεν, ἢ κρίνουσι μάντιν, ὡς Ἐπιμενίδης ὁ Κρὴς, ἐκεῖνος γὰρ περὶ τῶν ἐσομένων οὐκ ἐμαντεύετο, ἀλλὰ περὶ τῶν γεγονότων μέν, ἀδήλων δέ.

Est autem difficilius in deliberatiuo, quam in iudiciali genere versari: & merito, quoniam de futuro deliberatiuo est, iudicium vero de praeterito, quod iam etiam ab auguribus sciri potest, quemadmodum dixit Cretensis Epimenides. is. n. non de futuris diuinabat, sed de praeteritis, quæ tamen essent obscura.

COMM. Comparat deliberatiuum cum iudiciali, & ait deliberatiuum, esse longè difficilius ad tractādum, idque nonnullis rationibus probat. quarū illa prima est à tempore sumpta, deliberatio est de futuro, iudicium autem de præterito. Sed futura cognoscere multo difficilius est quam præterita, igitur deliberare difficilius est quam iudicare, & consilium de rebus agendis dare, quam de factis sententiam ferre. quod enim præteritū est, etiam ab auguribus sciri potest, cum futura neque ipsi augures, aut uates omnino scire valeant, & hoc est (inquit) quod Epimenides Cretensis aiebat, qui non de futuris, sed de præteritis diuinare solebat, etiam si præterita fuissent obscura. Sententia Aristotelis est, futura non necessaria, sed quæ vel fieri, uel nō fieri possunt, quę contingentia uocantur, nulla scientia comprehendi posse. itaque uates, & augures irridebat, qui talia se scire profiterentur, at uerò quæ præterita sunt, & iā facta, quia necessaria sunt, ideo sciri posse, quāuis sint obscura, & horum tantū esse diuinationem, idque probat Epimenidis Cretensis testimonio, qui non de futuris sed de præteritis, quæ obscura essent, se renere diuinationis scientiam dicebat. dissentit ab Aristotele Cicero, atque alij fere scriptores artis, qui iudiciale genus omnium esse difficillimum tradunt, vt 2. de Oratore M. Antonius ait. atque ideo maius studium, & diligentiorem operam in eo ponebant, fortasse propter causas forenses, quæ frequentius tractabantur, & maiorem utilitatem afferebant, quam sententiæ dictio.

Καλὸς νόμος ὑπάρχει ἐν τοῖς δικανικοῖς, ἔχοντα δὲ ἀσχολὴν ῥᾷον διορᾶν ἀπόδειξιν. tex. 396

Quin in iudicialibus cōtrouersiis lex est, tanquam fundamētum: qui uero principium habet, is facilius probationem inuenire potest.

COMM. Altera ratio, qua probat deliberatiuum genus esse difficilius, quam iudiciale, quatenus ad inuenrionem pertinet, nam iudiciale genus legē habet, cuius præsidio possunt oratores niti, & ea tanquam fundamento, atque principio fidei faciendæ uti. nam qui principium habet, is facilè poterit inuenire, quæ ad probationem attinent. in iudiciis enim aut de facto conteuditur, & tūm coniecturis agendum est, aut de qualitate facti, & tunc legibus est utendum, sed tamen omnia iudicia lex regere solet, ex quo fit, ut Oratorem legum esse peritum oporteat, ut primo de Oratore Crassus ait,

Καὶ οὐκ ἔχει πολλὰς ἐξηβολάς. οἷον, πρὸς ἃς τὸν ἀκροατὴν, ἢ περὶ αὐτὸν, ἢ παροξυντικὸν ποιῆσαι. ἀλλ' ἧττον πάντων, ἐὰν μὴ ἐξίστηται. tex. 397

Neque in deliberatione multæ sunt commorationes, vt in aduersarium, vel de se ipso, vel in perturbandis animis: hæc enim in hoc genere minimè omnium reperiuntur, nisi quis à causa discesserit.

COMM. Tertia ratio ab adiūctis. soleut enim oratores in iudicijs multis uti commotationibus, & digressionibus; vel, vt aduersarios in odium, in cōtemptionem, in inuidiam trahant; vel vt a persona sua beneuolentiam sibi concilient; vel vt audientium animos perturbent, & concitent, aut ad iracundiam, aut ad misericordiam, quæ omnia deliberantem deficiunt, cuius oratio debet esse simplex, & sententiis ornatior, quam verbis, & omni perturbatione carere. quod Cæsar apud Sallustium

» Iustium ita confirmat; Omnes homines. P.C. qui
» de rebus dubijs consulunt, ab odio, amicitia, ira
» atque misericordia vacuos esse decet, haud faci
» le animus verũ prouidet, ubi illa officiũt; Quod
si quando in deliberando Oratores grauius aut aduersarios inuadunt, aut de se loquuntur, id præter institutam causam faciũt, & à proposito digrediuntur. quod tamen in Philippicis Cicero frequentissimè facit, dum M. Antonium & eius fautores insectatur. & in oratione de Lege Agraria contra Rullum, in qua plurimum seipsum cõmendat, & aduersarios inuadit.

Δεῖ ἓν ἀπορῆται, τοῦτο ποιεῖν. ὅπερ οἱ Ἀθήνησι ῥήτορες ποιοῦσι, & Ἰσοκράτης. καὶ γὰρ συμβουλεύων κατηγορεῖ. οἷον Λακεδαιμονίων μὲν, ἐν τῷ παναγυρικῷ, Χάριτος δὲ, ἐν τῷ συμμαχικῷ.

tex.398 *Quare debent hæc tantum fieri, cum alia nõ habet Orator, quæ dicat: quemadmodum Athenis oratores faciunt, atque etiam Isocrates in deliberationibus accusat, ut Lacedæmonios in Panegyrico, & Charetem in oratione Sociali.*

comm. Tunc in oratione deliberatiua licet à proposito digredi, cum ambigit Orator, ac dubitat, neque succurrunt ea, quæ dicat. Vt (inquit) Athenis Oratores facere solent, cum in concione de Rep. disserunt, & inter se verbis altercantur. Isocrates etiam Rhetor insignis nõ dubitauit in deliberationibus uti accusatione, sicut in Panegyrico, ubi Lacedæmonios acriter accusat, & in oratione Sociali, quæ nũc de Pace inscribitur, Charetem plurimum insectatur. quin ipse Cicero sũmus Orator in omnibus concionibus suis, & sẽtentiæ dictionibus, cum opus est, acerrimus est aduersariorum accusator, sicut etiam copiosissimus laudator, vt pro Lege Man. cum Pompeiũ summis in cœlum laudibus ferat nõnullos alios impetatores grauissimè reprehendit, quod próptter auaritiam maximas calamitates socijs, atque amicis attulerint. de Lege Agraria Rullum, atque eius socios acriter accusat. ita Drances apud Virgilium Aeneidos vndecimo, cum sentẽtiam diceret, Turnum vehementer inuadit;

Cuius ob auspicium infaustum, moresque siniſtros,
(Dicam equidẽ, licet arma mihi, mortẽque minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
Consedisse vrbem luctu. dum Troia tentat
Castra fuga fidens, & cœlum territat armis.

tex.399 *Ἐν δὲ τοῖς ἐπιδεικτικοῖς, δεῖ τὸν λόγον ἐπαινετῶν ἐπαίνοις, οἷον Ἰσοκράτης ποιεῖ. αἰεὶ γάρ τι προσάγει.*

In exornationibus vero oportet laudes hinc atque inde cumulando refertam, & plenam orationem reddere: quod Isocrates facit, semper. n. aliquid quod laudes adiungit.

comm. Iam ad exornationes transit, quæ sæpe multis indigent Episodijs, quia non semper multa propria sunt, quæ laudentur. uocant autem poetæ episodia, quæ præter fabulæ seriem, atque corpus introducuntur, ut, quæ de inferis tradi
6. Virgil. aut de amore Didonis in quarto.
etiam oratores dicuntur *ἐπεισοδιῶν*. ideſt epi
diis orationem augere, cum hinc, atque inde
des cumulant, vt cum patriam laudãt, vel gen
vel patentes, vel fortunas, uam hæ non sunt p
priæ laudes eius, qui celebratur, cum omnis v
tutis laus in actione consistat, ut ait Cic. hac a
vtitur Isocrates, qui semp aliquid adiungit, t
episodium, quod laudet, ut in Encomio Hele
Thesеum magnopere laudat, qui Helenã adh
puellã rapuit. laudat ẽt pulchritudinem, qua H
lena præstabat, laudat præterea Paridem, qui H
lenã ad Troiã duxit. In Busiride vero laudes re
gionis, in qua ille regnauit, persequitur, celebra
Nilũ, & sacerdotes ęgyptios, eorũque institut
quæ Pythagoras sibi cognoscenda esse statuit.

Καὶ ὁ ἐλεγε Τοξίας, ὅτι ἐκ ὑπολείποι αὐτὸν ὁ λόγος, τοῦτό ἐστι. εἰ γὰρ Ἀχιλλέα λέγει, Πηλέα ἐπαινεῖ, εἶτα Αἰακόν, εἶτα τὸν Θεόν. ὁμοίως δὲ καὶ ἀνδρείαν. ἢ τί, & τὰ ποιεῖ. ὃ τοῦτό ἐστιν.

Et hoc est, quod Gorgias profitebatur, sibi nũquam orationem defuturã. nam si Achillem laudat, Peleum celebrat, deinde Aeacum, deinde Iouem: atque eodem modo fortitudinem extollit, & hæc, aut illa facit, quod idem est.

Gorgias Leontinus primus ausus est in concione profiteri omnia scire, nihilque esse, de quo non copiosè uerba facere posset, de quo Cic. 3. de Oratore. hac igitur ratione (inquit Aristoteles) profitebatur sibi nunquam orationem defuturã, quoniam plurimis episodiis utebatur. Vt si exẽpli gratia Achillem laudandum suscepisset, eius etiam patrem Peleum laudabat, & præterea Aeacum eiusdem auum, denique Iouem proauum, atque ita laudes laudibus cumulabat. postea vero non tantum Achillem à fortitudine, & rebus bellicis extollebat, sed etiã ipsam per se fortitudinem ornabat. atque eodem modo in cæteris orationibus suis, modo hæc, modo illa, dicendo persequebatur, quod idem est omnibus. hæc autem ratio copiam quidem alit, & quasi nutrix est eloquentiæ, sed tamen vidẽdum est, ne multum à proposito digrediamur, & ne ea inculcemus, quæ non institutam exornationem augere videantur.

Ἔχεται μὲν οὖν ἀποδείξεως, & ἁπλῶς λεκτέον, & ἀποδεικτικῶς. ἐὰν δὲ μὴ ἔχῃς εἰδυμάματα ἠθικῶς. & μᾶλλον τῷ ἤθει ἁρμόττει χρηστὸν φάναι θαι, ἢ τὸν λόγον ἀκριβῆ. tex.

Quod si argumenta poteris inuenire, & mores exprimere, & argumentis uti si te argumenta defecerint, totum te ad mores conferas; atque hoc sanè probo homini magis congruit, ut ipse potius bonus appareat, quam oratio exquisita.

In probatione nihil prætermittendum est eorum, quæ probandi uim habent, sed omnia, quæ sunt in causa, diligenter sunt animaduertenda, comm

vt

vt si ea nobis argumenta subministrter, eis vtamur, & præterea mores etiã bonos orationi affingamus, vt hoc dupliei bono superiores eẽ possimus. qđ si non possumus argumenta reperire, debemus omnẽ oſonem ad mores exprimẽdos conuertere. quæ sane tõ vĩ magis homini probo conuenire, quam si oratione exquisita vteretur, & argumentis coaceruata. nam argumenta pletũq; iuspecta sunt. boni aũt mores expressi nullam habent fraudis suspicionem, quam tẽ copiosissimè Cic. pro Rosc. Am. disputat. cũ enim Roscius parricidij accusatus fuisset, primo docet parricidã profligatũ, & perditũ hominẽ eẽ oportere, cuius vita vitijs, flagitijsq; oĩbus dedita sit. deinde mores Sex. Roscij bonos exprimit, q ab omni flagitio penitus abhorreant, nedum à parricidio. quare concluſit, non esse verisimile ab optimo filio parentem, præsertim sine grauissima causa, fuisse interfectum, quæ probatio tota ferè à moribus pẽder. Idem Cic. pro Rosc. Com. sic eum à moribus defendit; Quæ enim ita sint,
» qui sit, qui socium frandarit, & fefellerit, cõsi de-
» remus. dabit enim nobis tam tacitè vita acta in
» altetutram partem firmum, & graue testimo-
» nium. Quintus Roscius. quid ais? nonne ut ignis
» in aquam coniectus continuo restinguitur, sic re
» ferens falsum crimen in purissimam, & castissi
» mam vitam collatum statim concidit, & extin-
» guitur? Roscius socium fraudauit? potest hoc homini huic hærere peccatum? & reliqua.

CAPVT XLIV.

De Refutatione, & duplici ratione resistendi Aduersario. & quomodo, & quando illa vtendum.

tex.402 Τῶν δὲ ἐνθυμημάτων τὰ ἐλεγκτικὰ μᾶλλον δοκιμεῖ τῆ δεικτικῶν, ὅτι ὅσα ἔλεγχον ποιεῖ, μᾶλλον συλλελόγισται. παράλληλα γὰρ μᾶλλον τἀναντία γνωρίζεται.

Ex argumentis vero, quæ vim habent refellendi, magis excellunt, quam quæ confirmant: quæ enim refutationem continent maiore vi conclusa ess. planum est, propterea quod inter se collata contraria sunt euidentiora.

comm. Hoc idem ferè supra lib. 2. dixit, vbi eum dixit enthymematum genera secisse, quorum alterum ad confirmandum, alterum ad refellendum pertiner, dixit ea enthymemata magis excellere, quæ refellẽdi vim habent; cuius rei causa est, quia cum aliquid contrarium eius, quod antea probatum videbatur, concludimus, longe firmiot videtur esse conclusio. nam tunc inter se contraria cõferuntur, quo fit, vt multo sint apertiota, & euidentiora. Vt Cicero pro Milone, cum aduersarij satis probabiliter concluſissent, debere illum interfici, qui à se occisum hominem fateatur, statim hanc aduersariorum conclusionem & exemplis, & rationibus refellit; cum ita
» inquit; Negant intueri lucem fas esse ei, qui à se
» hominem occisum esse fateatur; in qua tandem vrbe hoc homines stultissimi disputant? nempe
» in ea, quæ primum iudicium de capite vidit M.
» Horatij fortissimi viri, qui nondum libera ciuita-
» te, tamen populi R. comitijs liberatus est, cũ suã
» manu sororem interfectam esse fateretur. an est
» quisquam qui hoc ignoret, cum de homine oc-
» eiso quæratur, aut negari solere omnino esse fa-
» ctũ, aut rectè, & iure factum esse defendi? & quæ
» sequuntur. exultat. n. quodammodo oratio in re
» sellendo, & maiore quadam vi fertur, vt audientes facile etigat, & ad credendum impellat.

Τὰ δὲ πρὸς τὸν ἀντίδικον, οὐχ ἕτερόν τι εἶδος, ἀλλὰ τῆ πίστεων ὄντι, τὰ μὲν λύσαι εἰρήσει, τὰ δὲ συλλογισμῷ. tex.403

Nam quæ contra aduersarium dicuntur, non diuersam habent speciem, sed sunt è probationũ numero, partim enim resistendo, atque occurrendo soluuntur, partim contra argumentando.

Refutatio non est à confirmatione separanda tanquam diuersa species sit, cum ab eisdem locis ambæ ducantur. vt refutatio non minus probatio dici possit, quam confirmatio. tationes enim aduersariorum duobus modis soluere solemus, uel resistendo, atque occurendo, quod fit cum ostendimus eorum argumenta non esse cõsectaria, neque firmiter concluſa, uel contra argumentando, cum nos alia multo firmiora in medium afferimus, de qua te supra libro secundo iam copiosius tractatum est. nam Cicero etiam multis in locis confirmationem, & refutationem ita copulat, ut ab eodem fonte promanare uelit, nt primo de Inuentione ubi de Refutatione nerba facit; Hæc (inquit) fonte inuentionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quod, quibus ex locis aliqua res confirmari potest, ijsdem potest ex locis infirmari. & in secundo de Oratore; Namque una in causis quidam ratio est eius orationis, quæ ad probandã argumentationem ualet, ea autem & confirmationem, & reprehensionem quærit. in Partitionibus sic ait; Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent, ita est, quæ quidem in confirmationem, & in reprehensionem diuiduntur. nam in confirmando nostra probare nolumus, in reprehendendo tedarguere contraria.

Δεῖ δὲ ἓ τὸ συμβουλῆ, ἓ τὸ δίκη, ἀρχόμενον μὲν λέγειν τὰς ἑαυτοῦ πίστεις πρότερον. ὕστερον δὲ, πρὸς τἀναντία ἁπάντων λύοντα, ἓ προδιασκοποῦντα. tex.404

Oportet autem eum, qui vel in deliberatione, vel in iudicio prior dicit, causam primo suam confirmare, deinde illis, qua contra dici possunt, occurrere, & ea dissoluere, atque extenuare.

Hoc præceptum commune est deliberatiuo generi, & iudiciali, nt cum quis priore loco eandem dicit. Sua prius argumentis confirmet, deinde ea refellat, quæ contra dici possunt. quod in iudicijs facit accusator. is enim priot dicere consueuit. exẽpla passim occurrũt in accusationib. comm.

Ciceronis contra Verrem, in quibus, cũ obiecta crimina confirmarit, tunc etiã irridet, & refellit, quæ contra dici possunt. in deliberatione clarũ est exẽplum pro lege Man. postquã enim probauit Cicero Pompeium esse eligendum imperatorem cõtra Mithridatem, Q. Hortensij, & Caruli sententiam reprehendit, qui ab ea ratione dissentiebant, & nihil noui statuendum esse dicebant.

tex.405 Α᾽ν δὲ ἀπολύχῃς ἢ ἡ ἐιαπάτησις, πρότερον τὰ ἐιαπάτια. οἷον, ἐποίησε Καλλίστρατος ἐν τῇ Μεσσηνιακῇ ἐκκλησίᾳ. ἃ γὰρ ἐροῦσι προαπλῶν οὗτος, πάντ᾽ αὐτὸς εἶπεν.

Sed tamen si multa sunt, quæ in contrariam partem dici possunt, prius erunt illa refutanda: quemadmodum fecit Callistratus in concione Messaniaca, prius enim ea refutauit, quæ contra dici poterant, deinde sua confirmauit.

comm. Non esse perpetuum illud præceptum ostendit. nam quandoque accidit, vt longè plura sint, quæ ab aduersarijs in contrariam partem dici possint. tunc igitur (inquit Aristoteles) prius ea refellere debemus, quam nostra confirmemus. quod à Callistrato nobili Oratore factum est, in orarione illa, quam de Messenijs habuit. prius enim omnia refutauit, quæ contra dici poterãt, deinde suam sententiam confirmauit. hoc apud nos Quintilianus ingenioſe, atque accurate fecit in eo capite primi libri, in quo disserit, Vtrũ vtilius domi, an in scholis pueri erudiãtur. prius enim omnia, quæ dici poterant ab ijs, qui domi utilius, quam in scholis erudiri censebãt, refellit, deinde ita subiungit; & si refutauimus, quæ contra dicuntur, iam explicemus, quid ipsi sequamur, atque hoc modo sententiam suã cõfirmat.

tex.406 Τὸ τρίτον δὲ λέγοντα, πρῶτον τὰ πρὸς τὸν ἐιαπάτιον λόγον λιχτίον, λύοντα, καὶ ἀπασυλλογιζόμενον, καὶ μάλιστα αἱ δόξοκιμηκότα ἦ.

Quod si quis secundo loco dicat, prius ea, quæ obiecta sunt ab aduersario, refutare debet, vel dissoluendo, vel contra argumentando, & præcipuè si illa fidem fecisse visa fuerint.

comm. Defensor, & qui posteriore loco dicit, cum ad probationem accedit, prius refutare debet, quæ sunt ab aduersario confirmata, vel ostẽdendo illa falsa esse, vel firmioribus argumentis cõtra nitendo, quam ad confirmationem suorum deueniat. & tunc præsertim hoc facere debet, cũ intelligit ab aduersario fidem esse factam. sicuti pro Milone facit Cicero, qui post exordiũ statim tria illa præiudicia refellit, quæ Milonem maximè pmere videbantur. pro M. Cœlio dicit apertissimè velle se prius ea refutare, quæ fuerant ab aduersariis obiecta, sic enim ait; Ac mihi quidẽ videtur Iudices hic introitus defensionis adolescẽtiæ M. Cœlij maximè conuenire, vt ad ea, quæ accusatores deformãdi huius causa, detrahẽdæ, spoliãdæque dignitatis gratia dixerunt, primũ respondeam. hoc idem pro L. Murena, & pro P. Sylla facit, & in nonnullis alijs defensionibus, vt hoc Aristotelis præceptum di igẽtissimè seruet,

10 Ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπον προσλαβόμενον οὐ tex.407
λέγεται ἡ ψυχὴ, τὸν αὐτὸν τρόπον οὐ δὶ λόγου, ἐὰν ὁ ἐιαπάτιος δόξῃ ἐιαπατᾶν. δεῖ οὖν χώραν ποιεῖν ἐν τῷ ἀκροατῇ τῷ μέλλοντι λόγου ἴσεσθαι δι᾽ αὐτῶν.

Sicut enim anima eum hominem non recipit, qui multis criminibus infimulatus fuerit, eo dem modo neque orationem, si aduersarius verè dixisse visus fuerit. oportet igitur auditoris animum ad futuram orationem præparare, quod facile fiet, si contraria refutaueris.

Similitudine ꝓbat oportere prius aduersariorum argumenta diluere, quam nostra confirmemus, cũ persuasus ab aduersarijs auditor fuerit. Sicut enim accidit, vt bono animo recipere illũ non possimus, & in amicitiam nostram admittere, qui multorũ flagitiorum infamia laboret, & de quo iam conceptã opinionẽ habemus, quod valde sit improbus, ita neq; attẽte possumus orationem audire, quoties iam ab eo, q prior dixit, psuasi sumus. Quamobrẽ debet Orator, qui secũdo loco dicit, id vnũ studere, vt auditoris animũ præparet ad audiendũ, quod alia ratione facere non poterit, nisi falsa esse doceat, quæ iam ab aduersario dicta fuerunt. nam cũ iudex, & auditor videt patronum alacri animo, & prõpto paratũ ad respondendum, & audit eum promittentẽ se demonstraturum falsa illa esse, quæ obiecta sibi fuerunt, statim sese reficit, & præparat ad audiẽdum, & putat se temere iã accusatori credidisse. comm.

Διὸ ἢ πρὸς πάντα, ἢ τὰ μίγιστα, ἢ τὰ δόξοκιμοῦντα, ἢ τὰ δύσλυτα μαχισάμενον, ὅτω τὰ αὐτῶ πίστ᾽ ποιητέον, tex.408
Τοῖς θεοῖς πρῶτα συμμαχος γήσομαι.
Ἐγὼ γὰρ ἦραν. --
ἐν τούτοις ἥψατο πρῶτον τῦ δυνατοῦ. Περὶ μὲν οὖν πίστεων ταῦτα.

Quare cum vel omnia reprehenderis aduersariorum argumenta, vel ea, quæ maximè firma sunt, vel quæ excellunt, vel quæ facile refelli possunt, tunc rationes tuas confirmare debes: Primo refellam, quæ deis obiecta sunt. Iunonem ego: --

In his enim id primum attingit, quod erat infirmissimum. Ac de confirmationibus quidem hæc dicta sunt.

Cõclusio est huius partis. debes (inquit) prius aduersariorum argumenta refutare, vel omnia si potueris, vel ea, quæ videntur omniũ esse firmissima, vel quæ cæteris clariora sunt, & magis emi nẽr, vel ea denique, quæ facile refelli possunt. deinde poteris ad rationes tuas confirmãdas accedere. quemadmodũ apud Euripidẽ Hecuba facit in Troadibus. cũ n. Helena prior apud Menelaũ dixisset, & factũ suũ excusasset, q cũ Paride ꝓfecta fuisset, ex deari voluitate, multaq; verba fecisset de vulgato illo Paridis iudicio, quem comm.

Iuno,

Iuno, Pallas, & Venus formarum suarum indicem constituerant, ipsa Hecuba respõdẽs primo se dearum patrocinium susc̃ipere velle ostendit, & ea refellere, quæ contra illas ab Helena dicta fuerant, quoniam ea sciebat infirmissima esse, & facile refelli posse. Sic igitur proponit Hecuba;

Primo refellam, quæ deis obiecta sunt,
Iunonem ego? —— & quæ sequuntur.

Hoc idem Iuno facit apud Virgilium decimo Aeneidos. nam initio statim refellit ea, quæ sibi à Venere fuerant obiecta, cum ait;

Aeternam ne hominum quisquam, diuumque subegit
Bella sequi? aut Hostem regi se inferre Latino?
Italiam petiit fatis auctoribus, esto
Cassandræ impulsus furijs. num linquere castra
Hortati sumus? aut vitam committere ventis?

Sic Turnus libro vndecimo prius respondet ad ea, quæ sibi Drances obiecerat, quam Latinum regem alloquatur, vt sententiam suam dicat;

Pulsus ego? aut quisquam merito fœdissime pulsum
Arguet, illiaco tumidum qui crescit Tybrim
Sanguine, & Euandri totam cum stirpe videbis
Procubuisse domũ, atque exutos Arcadas armis?

Postquam vero refutauit aduersarium, sic ad regem ait;

Nunc ad te, & tua magnè pater consulta reuertor

Et reliqua: Hactenus igitur de confirmatione.

CAPVT XLV.

De ratione exprimendi mores per aliã personam, & de commutãdis enthymematis in sententias, & contra.

tex.409 Ἔτι δὲ τὸ ἦθος, ὅπειδὰν σῖα περὶ αὐτῶ λέγειν, ἢ ἀπρόοπτον, ἢ μακρολογίαν, ἢ αἰσχρολογίαν ἔχει. καὶ περὶ ἄλλου ἢ λοιδορίαν, ἢ ἀχρηστίαν, ἕτερον χρὴ λέγοντα ποιεῖν.

Quod ad mores attinet, quoniam de seipso prædicare, vel inuidiosum est, vel prolixum, vel obtrectationi obnoxium, & de altero dicere, vel conuicium, vel rusticitatem ostendit, opus est aliquem alterum, qui hoc faciat, conformare.

COMM. CVM mores affingere orationi volumus, tunc aut de nobis ipsis, aut de aduersarijs aliquid prædicare opus est, ut nostros mores amabiles, & honestos, aduersariorum odiosos, & improbos ostẽdamus. Sed qa de seipso prædicare turpe esse videtur, quoniã vel in se odium, atque inuidiã concitat, qui seipsum laudat, vel molestus est audiẽtibus tanqnã loquax, & garrulus, vel deniq; multis contradicendi, & obtrectandi occasionẽ præbet, alterum aũt vituperare, vel maledici cõuicatoris, vel rustici, & agrestis hominis ꝓpriũ eẽ vĩ, ideo (inquit Aristoteles) vt hæc incommoda vitẽtur, optimum erit id per alienã personã efficere, & aliquẽ oratione cõformare, & fingere, qui hęc faciat. Cicero non potuit hac reprehẽsione carere, q̃ de se ipso nimis multa prædicaret, & inanis esset laudum suarum amplificator, sæpe tamẽ de se modestissimè loquitur, & aliorum de se iudicia commemorat, vt in Pisonem. me Q. Catullus princeps huius ordinis, & auctor publici consilij frequentissimo senatu parentem patriæ nominauit, mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet L. Gellius hic audientibus ciuicam coronã deberi à Rep. dixit, mihi rogato senatus non, vt multis, bene gestę, sed, ut nemini, conseruatæ Reip. singulari genere supplicationis deorũ immortaliũ tẽpla patefecit, hoc. n. modestũ, & glorioſum simul est, aliorũ optima de se iudicia commemorare, sicut ille pastor apud Virgilium;

Incipe si quid habes, & nos fecere poetam
Pierides, sunt & mihi carmina, me quoque dicunt
Vatem pastores, sed non ego credulus illis.

Cum autem aliquem vituperamus cauendũ est, ne maledici cõuiciatores esse videamur, aut rusticitate quadam vti, sed ea dicamus, quæ vel cognita sunt omnibus, vel quæ nos ab alijs audisse cõfirmemus, vel aliquam personam fingamus, quæ illa proferat. nisi forte nos accusatores, aut apertos inimicos profiteamur, tunc enim amplificare crimina poterimus. sicuti Ciceronẽ facere videmus & in Verrem, & in Pisonem, & in M. Antonium. Sed idem Cicero quam modestus est pro L. Murena in Ser. Sulpitium, & M. Catonem aduersarios? quanta urbanitate fidem illis adimit? quid pro Cn. Plancio? nonne Latcrensem aduersarium summa cum modestia refellit?

Οἷον περ Ἰσοκράτης ποιεῖ ἐν τῷ Φιλίππῳ, καὶ ἐν τῇ Ἀντιδόσει. tex.410

Quod Isocrates facit in oratione quam ad Philippum misit, & in ea, quæ Antidosis dicitur.

Præceptum suum Isocratis auctoritate confirmat, qui, cum ad Philippum scribens uellet eum admonere de suspicione, quam Græci habebãt, cum eũ undique copias comparare uiderent, timebant enim ne Græciam inuaderet, atq; Athenensibus, reliquisque Græcis libertatem adimeret, sic ait: Audio enim multos esse improbos homines, qui te falsis criminibus inuadant, & de regno, atque potestate tua ita differant, uon esse illam pro salute Græciæ, sed contra Græcorum opes augeri, teque iampridem nobis insidiari. & reliqua. in oratione, uero quæ Antidosis inscribitur, de quo uerbo supra diximus, cum de seipso prædicare uellet, ait se coactum ab aduersarijs id facere, qui de sua, fama, & uiuendi ratione detrahere uon cessarent. COMM.

Καὶ ὡς ὁ Ἀρχίλοχος ψέγει. ποιεῖ γὰρ τὸν πατέρα λέγοντα περὶ τῆς θυγατρὸς ἐν τῷ ἰάμβῳ, tex.411

Χρημάτων δ'
Ἄπιστον οὐθέν ἐστιν, οὐδ' ἀπώμοτον.
Ἐς τὸν Χάρωνα τὸν Τέκτονα ἐν τῷ ἰάμβῳ, ὃν ἡ ἀρχή,
Οὔ μοι τὰ Γύγεω.

Quomodo vituperat etiam Archilochus. nam in Iambicis suis patrem de filia sic loquentem inducit;

Nil prorsus est, quod non fiat pecunia,
Vel quod futurum non iurare quis queat.

Et Charonem fabrum inducit in eis Iambicis quorum principium est; Nil curo opes Gygis:

Archiloeus poeta iambicus, eum maledictis omnibus vexare Lycambem, & eius filiã vellet, à quibus contemptus fuerat, nõ ex persona sua maledicta in eos congesit, sed artificiose patrẽ ipsum Lycãbem de filia propria turpiter loquentẽ facit in eo carmine, cuius est illud principiũ;

Nil penitus est quod non fiat pecunia,
Vel quod futurum non iurare quis queat.

Traduñt enim Archiloeum, postquam à Lycambe delusus fuit, qui Neobulen ei filiam desponderat, deinde dare illam recusarat, Epodou ex trimetris, & dimetris commẽtum fuisse, quo nouo carmine Lycambem, & filias tam acerbe insectatus est, ut omnes simul ad laqueũ impulerit. quare Terentianus ita scribit;

Archilochus isto sçuit iratus metro
Contra Lycambem & filias.

Inducebat autem Archiloehus patrem Lycambem turpissima quædã filiabus suis persuadentem, vt eũ magis deformaret. eodẽ modo in alio carmine quẽdam fabrum nomine Charonem inducit loquentem, cuius carminis initium est,

Nil curo opes Gygis.

Fuit enim Gyges rex Lydiæ ditissimus, de quo multa Plato libro de Rep. secũdo, & Cicero de officiis lib. 3. in oratione pro M. Cœlio Cicero in 30
" dueit Appium exeum Clodiam impudicã fœminam vituperantem, ut liberius eã, & grauius aeeuset; Existat igitur (inquit) ex hac ipsa familia
" aliquis, ac potissimũ exeus ille: minimũ.n dolorem capiet, qui istam nõ videbit. qui profecto si
" extiterit, sic aget, & sic loquetur: mulier quid tibi cũ Cœlio? quid eum homine adolescentulo?
" quid eũ alieno? & quæ sequuntur. prima actione in Catilinam ita patriam de ipso Catilina loquẽ
" tem facit; Nullum iam tot annos facinus extitit
" nisi per te, nullum flagitium sine te, tibi vni multorum eiuium neces, tibi vexatio, direptioque
" sociorum impunita fuit, ac libera, & reliqua.

tex. 412 Καὶ ὡς Σοφοκλῆς τὸν Αἵμονα ὑπὲρ τῆς Ἀντιγόνης πρὸς τὸν πατέρα, ὡς λεγόντων ἑτέρων.

Quemadmodũ et Sophocles Aemonẽ inducit pro Antigona loquentem, tanq; ea dicerent alij;

COMM. Notus est loeus apud Sophoclẽ in Antigona, vbi eum Creõ decreuisset Antigonã è medio tollere, atq; interficere, sponsus Antigonæ, & ipsius Creontis filius Aemon patrem pro Antigona deprecatur. & ne videretur ipse patrem reprehẽdere, ciuitatem ait dolere mortem puellæ, qđ indignissimè periret. & ait omnes existimare magno potius honore dignã, quã aliqua pœna, quippe quæ fratrẽ suum Polynicem non passa fuisset insepultum iacere, quãuis Creõ iussisset eũ proiici inhumatum. Sic itaque loquitur Aemon, tamquam ea dicerent alij, quæ ipse in patrem dicit.

tex. 413 Δεῖ δὲ ἓ μεταβάλλειν τὰ ἐνθυμήματα, καὶ γνώμας ποιεῖν ἐνίοτε. οἷον χρὴ δὲ τὰς ἀλλαγὰς ποιεῖν τοὺς τῶν ἐχόντας ἀτυχοῦντας, ὅταν γὰρ αἱ μίγιστα πλουτικῶσιν, ἐνθυμηματικῶς δέ, εἰ γὰρ δεῖ ὅταν ἀφελιμώτατα ὦσι, καὶ πλουτικώτατα αἱ καταλλαγαὶ, τότε καταλλάττεσθαι

Quin enthymemata commutare oportet, atq; ex illis sententias facere: Vt, sunt autem à prudentibus viris tunc cum hostibus fœdera facienda, cum fortunam habent prosperam, sic enim maximè poterunt esse superiores. per enthymema vero sic proferetur; Si fœdera cum hostibus facere oportet, quo tẽpore sunt utilissima, & enim meliores conditiones esse solent, tũc profecto maximè facienda sunt, quãdo fortuna est prospera.

COMM. Quia superius dixerat enthymemata, atq; argumenta moratæ orationi non admodum cõuenire, nunc admonet, vt enthymemata in sententias eõuertamus, quæ moratæ orationi maximè conueniunt, & bene dicentis mores exprimũt, vt iam supra dictũ est. facile autem erit intelligenti ex enthymemare sententiam facere, aut eõtra, ex sententia conformare enthymema. nam sententia simpliciter exponitur, & consilij, vel præcepti locum habet, ut illa, quam Aristoteles ponit, Prudentes uiri tunc debent eum hostibus fœdera facere, eum fortunam habent prosperam. hic enim poterunt esse superiores. huiusmodi tamen sententię, quibus sua ratio statim adiungitur, vim enthymematum habent, & ideo frequẽter inueniemus, sententiam eum subiecta sua ratione enthymema vocari, ut in secundo libro diximus. hic autem sententiam vocat, quæ sine figura argumentandi proponitur, etiam si ratio adiungatur. & docet, quomodo hæc eadem sententia possit in euthymema conuerti, ut siquis hoc modo argumentetur; si eo tempore fœdera eũ hostibus facere oportet, quo sunt utilissima, & quo meliores conditiones esse solent, tũc profecto maximè facienda sunt, quando fortuna est prospera. differt igitur à sententia enthymema, quod illa simpliciter exponitur tanquam commune consilium, & præceptum, hoc autem eum argumentandi, & probandi figura semper ab aliquo loco ducitur, ut hoc Aristotelis à tempore, & occasione. Sic illud Ciceronis pro Milone à cõtrariis ductũ; Eius igitur mortis sedetis ultores, cuius vitã si putetis per uos restitui posse
" noletis? ad sententiam conuertetur hoc modo;
Nemo debet mortis eius ultor esse, quem si possit, ad vitam reuocare, nolit; Sic illa sententia „p
lege. Man. Neque enim potest exercitum is continere imperator, qui seipsum non continet, per „
enthymema ductũ ab adiunctis ita proferetur;
Nam qui seipsum continere non potest imperator, quo modo is exercitum continere poterit?

CAPVT. XLVI.

De interrogatione, & quattuor temporibus illius commode adhibendæ.

tex. 414 Περὶ δὲ ἐρωτήσεως, ἀκμαῖόν ἐστι ποιεῖσθαι, μάλιστα μὲν, ὅταν τὸ ἔπειτα ἐρηκὼς ᾖ, ὥστε αὐτὸς προ-

ερωτᾷ-

σεσωπηθότος, συμβαίνει τὸ ἄτοπον. οἷον Περικλῆς λάμπωνα ἐπήρετο περὶ τῆς πλειτῆς τῆς Σωτείρας ἱερῶν. εἰπόντος δὲ ὅτι οὐχ οἷόν τε ἀτέλεστον ἀκούειν, ἤρετο, εἰ οἶδεν αὐτὸς. φάσκοντος δὲ, & πῶς ἀτέλεστος ὤν.

Quod ad interrogationem attinet, maximè opportunum est ea uti, cum alteram partem aduersarius ipse dixerit, vt deinde ex interrogatione sequatur id, quod absurdũ est: vt Pericles Lamponem interrogauit de initiatione sacrorũ Deæ Salutaris: & cum ille dixisset nefas esse illa audire, nisi quis esset initiatus, petiuit, num ipse ea sciret. quod cum affirmasset, Et quomodo (inquit) cum minime sis initiatus?

COMM. IN contentionibus, & disputationibus sæpe accidit, vt aduersarios interrogemus, vt ex verbis eorum aliquid eliciamus, quod contra illos esse videatur, quod dialectic̃orum esse proprium putatur. vnde Aristoteles propositionem Dialecticam per interrogationẽ fieri scribit libro Posteriorũ primo. Socrates interrogare semper eos solebat, quibuscum disputabat, & ingeniosa, atque acuta inductione quod volebat, ex aduersariorum verbis colligebat. Stoici etiam (vt ait in Lucullo Cicero) eaptiosissimo genere interrogationis vtebantur, vnde quidam fallacibus, & captiosis interrogationibus circumscripti, atque decepti, cum eas dissolnere non possunt, desciscunt à veritate. Oratores in iudiciis interdum aduersarios interrogare solent, atque ita eos ex responsionibus refellere, quæ res, quando fieri possit opportunè, docet Aristoteles hoc in loco. quarnor enim interrogandi aduersarij opportunitates enumerat, quarum prima est, cum aduersarius aliquid dixerit, atque affirmarit, vt ex interrogatione quod absurdum est, consequatur. vt contra Lamponem vatem Pericles Atheniensium Imperator fecisse dicitur. cum enim Pericles Lamponem de misterijs Cereris, quæ Dea Salutaris vocabatur propter frugum inuentionem, interrogasset, respondit ille, non licere cuiquam ea mysteria audire, nisi qui Cereris sacris esset initiatus. tunc Pericles petiuit, an ipse Lãpon mysteria illa sciret. quæ cũ ille se scire affirmasset, qua ratione (inquit Pericles) eum tu minime sis initiatus? hæc enim contraria sunt, vel potius (vt Dialectici nocant) contradictia, Neminem nisi initiatũ Cereris mysteria scire, & Lãponem non initiatum ea scire. fecit igitur Pericles interrogatione sua, vt Lãpon ipse sibi cõtra diceret, quod turpissimũ est. Sacra autem Cereris Deæ Salutaris maxima cũ religione, & Cerimonia Athenis celebrabantur; in quibus quædam erant mysteria, quæ euulgarè minime fas erat. Horatius,

Vetabo, qui Cereris sacrum
Vulgarit arcanæ sub ysdem.
Sit trabibus, fragilemque mecum
Soluat phaselum.

10 Δύπορον δέ, ὅταν τὸ μὲν, φανερὸν ἦ. τῷ δὲ ἐρωτήσαντι δ' ἧλον ἦ, ὅπ δώσει. συνθόμενον γὰρ δεῖ τιὼ μίαν πρότασιν, μὴ προσερωτᾶν τὸ φανερὸν, ἀλλὰ τὸ συμπέρασμα εἰπεῖν. οἷον Σωκράτης Μελίτου φάσκοντος αὐτὸν θεοὺς νομίζειν. ἔφησε, εἰ δαιμόνιόν τι λέγει. ὁμολογήσαντος δέ, ἤρετο εἰ οὐκ οἱ δαίμονες ἦτοι θεῶν παῖδες εἰσι, ἢ θεὸν τι. φήσαντος δέ, ὄξυμωρὸν ἔφη, ὃς γε θεῶν μὲν παῖδας οἴεται εἶναι, θεοὺς δὲ οὔ. tex.414

Secundo opportunum est interrogatione, vti, cum alterum planum est, alterum non est dubiũ, quin is, qui interrogatur sit concessurus. cum autem vnam propositionem interrogaueris, non debes iterum id interrogare, quod perspicuum est, sed concludere: quemadmodum Socrates, cum Melitus dixisset, eum non putare Deos esse, petiuit ab eo, num existimaret dæmonium aliquid esse: quod cum ille fateretur, dixit, Dæmones, vel Deorum filij sunt, vel aliquid in se diuinum habent, quod postquam ille affirmasset, Fieri ne potest (inquit) vt aliquis putet Deorum filios esse, ipsos autem Deos esse non putet?

COMM. Hoc secundum genus interrogationis differt à primo, quoniam in illo primo sumimus vnam partem ab ipso iam aduersario concessam, etiam si non sit omnibus perspicua, vt alteram contra illum concludamus. in hoc autem secundo genere fit interrogatio, cũ una pars plana est, atque omnibus perspicua, altera uero facile conceditur ab eo, qui interrogatur, quo in genere cauendum est, ne interrogemus ea, quæ sunt omnibus perspicua. sed ea tantũ, quæ intelligimus aduersarium facile concessurum, deinde statim cõcludamus. quod exemplo Socratis Aristoteles confirmat, ex Apologia Platonis sumpto. cum enim à Melito Socrates accusatus fuisset de impietate, q̃ nullos esse Deos putaret, ita Melitum interrogauit, An putas ô Melite Dæmoninm aliquid esse? quod cum ille fateretur, dixit, nonne Dæmones, uel Deorum filij sunt, uel aliquid in se diuinum habent? hoc etiam Melitus affirmauit. quare statim ita Socrates concluſit; Fieri ne potest, vt aliquis putet Deorum filios esse, ipsos autem Deos esse non putet? prętermisit autem id, quod omnibus est perspicuum, nempe qui putat esse filium, putat etiam esse patrem. notum etiam erat ipsum Socratem existimare Dæmones esse, quia frequenter dicebat, dæmonem quendam sibi ab ineunte ætate semper astitisse, qui se à multis actionibus abstraheret. itaque non interrogauit hæc, quæ nota erant, sed concluſit falsum esse crimen à Melito sibi illatum.

Ἔπ ὅταν μέλλῃ ἢ ἐναντία λέγοντα δόξειν, ἢ παράδοξα. tex.415

Tertio, cum offendere vis ipsum sibi cõtraria dicere, vel quæ sint à communi opinione aliena.

Quotiescũque nobis probare posse videmur ipsum aduersarium sibi contraria dicere, uel quæ abhorreant à sensu,& opinione communi, toties eum interrogare debemus. sic enim omnem illi fidem adimere facile poterimus. Cicero Philippica secunda M. Antonium sic irridet,& cõtemnit; Tam autẽ eras excors,ut rota in oratione ceeum ipse pugnares? vt non modo non cohærentia inter se diceres, sed maximè disiuncta,atque contraria? vt nõ tanta mecum,quãta tecum tibi esset contentio? at vero in Pisonem, vehemẽter Pisonem ipsum exagitat, quod ea dixisset, quæ à communi opinione abhorrerent, nempe stultos esse,qui gloriam,qui honores,qui triumphos expeterent. Non est integrum (inquit) Cn.Pompeio consilio iam uti tuo, errauit enim non gustarat istam tuam philosophiam.ter iam homo stultus triumphauit.Crasse pudet me tui, &cætera. nam longa est irrisio. primo libro Tusculanarum Quæstionum Cicero pro interrogationem cogit eum, qui posuerat quæstionẽ contraria dicere, deinde subiungit,Iam mallem Cerberum mecueres,quam ista tam inconsiderate diceres, quem esse negas, eundem esse dicis? vbi est acumen tuum?

tex.417 Τέταρτον δέ, ὅταν μὴ ἔχῃ, ἀλλ' ἢ σοφιστικῶς ἀποκρινόμενον λύειν. ἐὰν γὰρ ὅπως ἀποκρίνηται. ὃν ἔστι μέν, ἔστι δ' οὔ. ἢ τὰ μέν, τὰ δ' οὔ. ἢ πῇ μέν, πῇ δ' οὔ. θορυβοῦσιν οἷς ἀποροῦντες.

Quarto cum nihil habet, quod respondeat, nisi fallaciter, & captiose. nam si ita responderit,Est sane, & non est, vel partim quidem est, partim non,vel aliquo modo est,aliquo non,perturbantur auditores,ac dubitant.

COMM. Tunc etiam opportunum est aduersarios interrogare, cum intelligimus eos non commodè posse respondere, nisi captioso responsionis genere vtantur,& per fallacias quãsdam elabãtur, ut modo alant, modo negent,ut cum dicunt,aliquam rem & esse,& non esse,uel partim esse, partim non, vel aliquo modo esse, aliquo non. nam auditores huiusmodi responsione perturbantur, & dubitant, qui non assueti sunt tam minutis distinctionibus: ut siquis interroget honestum ne sit patrem accusare? responderi potest, esse honestum, & non esse honestum. nam si pater sit patriæ proditor,aue aliquod grauissimum flagitiũ machinetur, eum accusare; atq; etiam condemnare honestum esse putatur, aliter nunquam honestum, sed potius turpe iudicatur.ita siquis petat ab aduersario,an credat animam esse immortalem? potest respondere,partim esse,partim nõ esse. nam ratio, & intelligentia, & mens est immortalis.sensus autem,& nutritẽdi faculcas mortalis est. ita siquis interrogetur, an diuitias esse bonas existimet? licebit aliquo modo bonas, & aliquo non, respondere,nam benè utentibus bonæ sunt, aliis autem malorum sæpe causam afferunt.Sic igitur interrogatione vtendum, quæ,vt ait Quintilianus, eo sæpe perducit homines, ut ab inuitis,quod prosit,extorqueat.Eius(inquit) rei fine dubio nec disciplina ulla in scholis, nec exercitatio traditur,& naturali magis acumine, aut usu contingit; hæc uirtus, in hoc genere Socrates cæteris omnibus longe præstitisse dicitur,ut in Dialogis Platonis videri potest,in quibus adeo scitæ sunt interrogationes,ut cum plerisque bene respondeatur, res tamẽ ad id,quod uult efficere, perueniat. Est etiam aliud figuratum interrogationis genus,quod non sciscitandi gratia assumitur sed instandi,quod in orationibus Ciceronis frequentissimum est. vt, Quousque tandem abutere Catilina patientia nostra? de quo genere multa Quintilianus libro nono capite secundo.

Ἄλλως δὲ μὴ ἐγχειρεῖν. ἐὰν γὰρ σῴζῃ κινρατῆσθαι δοκεῖ. tex.41

Aliter aũt interrogatione vti nõ dẽs.nã si tibi occurrerit aduersarius,superatus esse uideberis.

Cum nulla oppottunitas adest earum, quas modo commemorauimus, non est utile aduersarium interrogare.nam si commodè ille respondeat,statim nos victi esse videbimur,atque ita causa cademus, uel cũ irrisione ludemur.quod Philippo accidit, qui Cũ L. Crassum interrogasset, quid latraret? respondit ille,furem video.& Catulus,cum orator quidam malus eũ rogasset, uideretur ne misericordiam mouisse? ac magnam quidem(inquit) neminem enim puto esse tã durum, cui non orario tua miseranda visa sit. hoc genere Martialis Priscum ridet libro secundo.

Sæpe rogare soles qualis sim Prisce futurus,
Si fiam locuples, simque repente potens,
Quemquam posse putas mores narrare futuros?
Dic mihi, si fias tu leo, qualis eris?

Οὐ γὰρ οἷόν τε πολλὰ ἐρωτᾶν, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκροατῶν, διὸ καὶ τὰ ἐνθυμήματα ὅτι μάλιστα συστρέφειν δεῖ. tex.419

Neque enim multa licet interrogare, propter auditoris infirmitatem. quare etiam argumenta,quam maximè fieri potest,contrahenda sunt.

COMM. Quoniam auditores,apud quos orator verba facit,sæpe rudes,& imperiti sunt,& q̃ subtilius, acutiusque dicũtur,aut interrogãtur,intelligere nõ possunt,ideo dicit Aristoteles propter auditoris infirmitatem,hoc est ignorantiam interrogare multa non licere,in hoc enim à Dialecticis oratores differũt,quod Dialectici frequentissimis interrogationibus utuntur, quibus aduersarios irretire conantur,ut apud Platonẽ Socrates, Oratores autem hoc non possunt cõmodè facere,quibus oratio continua,& ad fidem faciendam accõmodata magis est familiaris.qua de causa non tantum longas interrogationes uitare debet orator,ne auditorũ aures fastidio afficiat,sed etiam,quantum potest,argumenta cõtrahere, & membratim in cõtentione dicere,nã otatio illa concisa maiorem probandi uim habet,& uehementius in animos influit,atque ad credendum inducit. talis est illa Ciceronis pro Roscio Am. ubi docere uult ab aduersario Roscium partem, non à filio interfectum fuisse, sic

enim

enim breuiter argumenta contrahit, quæ postea fusius etiam confirmat; quid si accedit eodem
» vt tenuis antea fueris? quid si vt auarus? quid si
» vt audax? quid si ut illius, qui occisus est, inimicis
» simus? num quærenda causa est, quę te ad tantum facinus adduxerit?

CAPVT LVII.

Quibus modis respondere interroganti oporteat.

tex.420 Ἀποκρίνασθαι δὲ δεῖ, πρὸς μὲν τὰ ἀμφίβολα, διαιροῦντα λόγῳ, καὶ μὴ συντόμως.

Cum autem ad ambigua respondendum est, tunc distinguere oportet, & longa uti oratione, non autem concisa.

COMM. NVNC docet quomodo sit interrogationi respondendum, ne fortasse nos aduersarius captiosa interrogatione irretiat. primo (inquit) aduertendum est, an aduersarius ambiguè interrogauerit, & tum ea, quæ sint ambigua distinguere opus est, & longa oratione significationes verborum ambiguorum separare, non autem concisè, & breuiter, quo facilius auditor intelligat, quid concedatur aduersario, & quid negetur. multa sunt enim, quæ ambiguè dicuntur, in quibus magna est obscuritas, & frequentes captiones fiunt, nisi quis ea commodè diuidat, atque explanet, unde vulgo aiunt, Qui nescit distinguere, nescit soluere; de qua re copiosè, & subtiliter Cicero pro A. Cæcina disputat, vbi docet necessario multa esse ambigua, quoniam non verborum tanta copia est, non modo in nostra lingua, quæ dicitur esse tuops, sed ne in alia quidem ulla, res vt omnes suis certis, ac propriis vocabulis nominentur. quod autem præcipit Aristoteles id est huiusmodi, vt, si nos aduersarius interrogarit, an voluptatem in bonis ponendam esse censeamus? quoniam voluptas verbum est ambiguum, distinctione vtemur, ac dicemus aliquas esse voluptates omnino bonas, & laudabiles, ut quæ à viris fortibus, & præclarè gestis rebus proueniunt, quæ quidem animo percipiuntur, aliquas autem vitiosas, & penitus repudiandas, ut quæ libidinosæ sunt, & ab obscœnis rebus capiuntur. illas igitur, quæ honestissimæ sunt, in bonis esse ponendas. has autem, quę turpissimę sunt, ac planè belluinæ non in bonis, sed potius in grauissimis malis ponendas esse.

tex.421 Πρὸς δὲ τὰ δοκοῦντα συμπερασμα, τὴν λύσιν φέροντα ἐνθὺς τῇ ἀποκρίσει, πρὶν ἐπενεγκεῖν τὸ ὅλον, ἢ συλλογίσασθαι. οὐ γὰρ χαλεπὸν προορᾶν, εἰ τινι ὁ λόγος. φανερὸν δ' ἡμῖν ἔσται ἐκ τῶν τοπικῶν, καὶ τοῦτο, καὶ αἱ λύσεις.

Ad ea vero, quæ contraria videntur, statim in responsione solutio est adhibenda, priusquã quod reliquum est interroget aduersarius, & concludat. neque enim difficile est videre, quanam in parte sit ratio; sed ex Topicis, cum hoc intelligi potest, tum etiam quæ solutiones adhibendæ sunt.

Cum aduersarius interrogatione sua nos eo deducere conatur, ut contraria dicamus, & pugnãtia, debemus in respondendo statim solutionem adhibere, priusquã possit aduersarius alia interrogatione quod cupit, affirmare, & concludere. nam qui diligenter aduertere voluerit, non difficulter intelliget, in qua parte sit ratio solutionis, quam afferre statim poterit. hoc autem (inquit) ex Topicis intelligi potest, sicut etiam, quę solutiones adhibendæ sunt, ijs, quæ contraria esse videntur. quare debet orator ea cognita habere, quæ in Topicis traduntur. nam in octauo Topicorum libro docet Aristoteles, quibus modis captiosas interrogationes euitare possimus. COMM.

Καὶ πρὸς συμπερασμάτιον, ἐὰν ἐρώτημα ποιῇ τὸ συμπέρασμα, τὴν αἰτίαν εἰπεῖν. οἷον Σοφοκλῆς ἐρωτώμενος ὑπὸ Πεισάνδρου, εἰ ἔδοξεν αὐτῷ ὥσπερ καὶ τοῖς ἄλλοις προβούλοις καταστῆσαι τοὺς τετρακοσίους. ἔφη. τί δῆτα πονηρὰ σοι ταῦτα ἐδόκει εἶναι. ἔφη. οὐκοῦν σὺ ταῦτα ἔπραξας τὰ πονηρά. καὶ ἔφη. οὐ γὰρ ἦν ἄλλα βελτίω. tex.422

Quod si, qui concludit, ex interrogatione cõcludit, eam sum opportunum est adiungere in responsione: vt Sophocles interrogatus à Pisandro num ipse sententia sua, sicut alij publici consilij auctores, dominatum Quadrigentorum confirmasset? ita respondit. Quid? ait ille, nonne res improba tibi illa uidebatur? ita (inquit). Ergo tu sponte rem improbam confirmasti? certe (inquit) neque enim erant alia meliora.

Sæpe in respondendo causa facti addita, possumus aduersarij interrogationẽ eludere, cũ præsertim is, qui interrogat, ex interrogatione sua concludit. tunc enim cõmodũ est in respõsione causam adiũgere. quod exemplo Sophoclis euiusdã Athenienſis affirmat, qui Pisandrum, à quo interrogaretur hac ratione elusit. cum enim bello Peloponneliaco res Athenienſium fractæ, & debilitatæ fuiſſent, optimates quidam conuenerunt, & soluto statu populari, quo antea ciuitas utebatur, summam totius Reip. ad quadrigentos uiros transtulerunt, qui suo arbitrio cuncta administrarent, hi vero quadrigenti viri postea multa crudeliter, & nefariè commiserunt, cum igitur liberata tandem ciuitate Pisander Sophoclem interrogaret, an ipse quoque sententia sua, sicut alij senatores, dominatum illum Quadringentorum confirmasset? non dubitauit Sophocles affirmare, se quoque auctorem illius rei fuisse, cum autem inſtaret Pisander, petẽs ab eo, sciret ne improbam rem illam fuiſſe? respondit Sophocles, sibi improbã semper visam fuiſſe. Quid ergo (ait Pisander) tu sponte tua rem improbam confirmasti? qua conclusione videri poterat Sophocles irretitus, nisi statim adiuncta facti suæ causa fuisset elapsus. certè (inquit) confirmaui, quoniam tunc erat in eo statu constituta Resp. COMM.

vt ni-

vt nihil melius inueniri posse videretur. non est autem damnandus ille Senator, qui, quam existimat optimam esse sententiam, eam sequitur, & approbat, etiam si postea res male succedat. & quamuis intelligat rem interdum improbam decerni, tamen eam confirmat, si necessitas incumbit, ne deterius aliquid contingat.

tex.423 Καὶ ὡς ὁ Λάχων ἀθυρόμυθος τῆς Ἐφορίας ἱρωτώμυθος. εἰ δοκοῦσιν αὐτῷ δικαίως ἀπολωλεκέναι ἄνδρες, ἔφη. ὁ δέ, οὐκοῦν σὺ ταυτὰ τούτοις ἴδοι. καὶ ὃς ἔφη. οὐκοῦν δικαίως ἂν ἔφη, καὶ σὺ ἀπόλοιο. οὐ δῆτα ἔφη, οἱ μὲν γὰρ χρήματα λαβόντες ταῦτα ἔπραξαν. ἐγὼ δὲ οὔ, ἀλλὰ γνώμῃ.

Sic etiam Lacon ille, cum magistratus sui rationem redderet, Ephorus enim fuerat, interrogatus, an eius socy iustè condemnati viderẽtur? respondit, videri. quid? nonne tu eadem cẽsuisti? censui (inquit) Ergo etiam tu iustè condemnari debes. Minimè (ait ille) nam socy pecunia corrupti illa censuerũt, ego vero ex animi sententia.

COMM. Alterum exemplum eiusdem generis, quo aduersarij conclusionem docemur euadere, addita facti causa quidam Lacon (inquit) cum gesti magistratus sui rationẽ redderet, quippe qui Ephorus Lacedæmone fuerat, & ab aduersario interrogaretur, an socios, & collegas suos, qui iam condemnati fuerant, rectè, & iustè condemnatos existimaret? respondit, videri sibi iuste condemnatos. tunc aduersarius, nonne (inquit) tu eiusdem consilij particeps fuisti, & eadem censuisti, propter quæ illi condemnati fuerunt? respondit, uerum esse, & se eadem censuisse, Ergo (inquit aduersarius) etiam tu iustè condemnari debes. hic Lacon, minimè vero (inquit) non .n. eadem mea est, quæ illorum causa. illi enim pecunia corrupti censuerunt ea, propter quæ condemnati sunt, ego vero non pecunia corruptus, sed quia ita sentiebam, & rectum esse putabam. Ephori erant apud Lacedæmonios oppositi regibus, sicut apud Romanos Tribuni plebis consulibus. fuerunt autem à Theopompo rege Constituti, ad infringendam regum potestatem, vt tertio de legibus ait Cicero, nam satis constat ab Ephoris reges aliquos fuisse electos, alios sponte exulasse, alios fuisse interemptos. Cicero secundo de officiis, sic inquit; at propter hoc iniuriæ genus Lacedæmonij Lysandrum Ephorum expulerunt, Agin
» regem, quod nunquam antea apud eos acciderat, nec auerunt.

tex.424 Διὸ ἐπερωτᾶν δεῖ μετὰ τὸ συμπέρασμα, οὔτε τὸ συμπέρασμα ἐπερωτᾶν, ἐὰν μὴ τὸ πολὺ πρὸς τὰ ἀληθοῦς.

Itaque post conclusionem nihil interrogare oportet, neq; etiam ipsam conclusionem, nisi cum adeò vera, & certa est, vt labefactari non possit.

Vt igitur interrogando, cum opus est aliquid proficiamus, aduertendum est (inquit) ne post conclusionem aliquid interrogemus, imo verò nec ipsam conclusionem quidem interrogando proferamus. nisi fortasse tam sit aperta, & clara, vt impudentissimi sit eam denegare. huius rei mirus est artifex apud Platonem Socrates, qui tam aptis interrogationibus utitur, vt aduersarium quo velit, facillime deducat, & incautum sæpe cogit ea concludere, quæ paulo ante negauerat.

CAPVT XLVIII.

Ridicula ad solutionem pertinere ostẽdit, & duo facit eorum genera, reijciens ad libros de Poetica.

Περὶ δὲ τῶν γελοίων, ἐπειδή πνα δοκεῖ χρῆσιν ἴσχειν εἰ τοῖς ἀγῶσι, καὶ δεῖν ἔφη Γοργίας, τὸ μὲν σπουδὴν διαφθείρειν τῷ ἐναντίων γέλωτι, τὸν δὲ γέλωτα σπουδῇ, ὀρθῶς λέγων, εἰρῆσθαι πόσα εἴδη γελοίων ὄντων εἰ τοῖς περὶ ποιητικῆς. tex.425

De ridiculis vero, quoniam usum aliquem in forensibus causis habere videntur, & Gorgias dixit, res seriũ aduersariorum risu dissoluti debere, contra q; risum rebus seriis, satis dictum est in iis, quæ de arte poetica sunt à nobis tradita: nam ibi quot ridiculorum species sint ostendimus.

QVONIAM hic locus proscere videbatur, vt de ridiculis etiam aliqua verba faceret, quæ sæpe multum in iudiciis valent; ideo nos admonet, à se iam huic rei satisfactum fuisse in eis libris, quos de arte poetica scripsit. tres enim libros de artificio poetarum confecerat, sed ad nos unus tantum peruenit. itaque locum etiam hunc de ridiculis desideramus, quem accuratè tractauerat Aristoteles, vt etiam in primo huius operis libro significauit. quòd autem facetiæ proficiant in iudiciis auctoritate Gorgiæ Leontini comprobat, qui dicere solebat, opus esse res aduersariorum seriis risu discutere. & contra, risum rebus seriis. uam quæ refellere non possumus, interdum facetiis, & vrbanitate diluimus. quod Ciceronem sæpissimè feciſſe legimus, & præcipue cum pro L. Murena contra M. Catonem, & Ser. Sulpitium diceret, tam enim facetè causam illam egit, vt totum iudicium risu dissolutum fuerit, & M. Cato, cum risum continere non posset, exclamarit; Dij boni ridiculum consulem habemus? quamuis autem ab Aristotele partem hanc hodie percipere non possimus, quæ iniuria temporum intercidit, tamen à Cicerone penè perfectam habemus, apud quem libro de Orat. secũdo, Iulius Cæsar ingenioſe plurima de facetiis, atq; vrbanitate disputat, & Quint. etiã lib. sexto de hac eadẽ re multa præcepta tradit.

Ὧν τὸ μὲν ἁρμόττει ἐλευθέρῳ. τὸ δ' οὔ, ὅπως ἐκεῖνο τὸ ἁρμόττον αὐτῷ λήψεται. tex.

Sunt enim ridicula, quæ libero, atque ingenuo homini conueniant, sunt etiam quæ non conueniãt. itaq; videndũ est vt apta sibi quisque sumat.

Ridicula dicta partim eiusmodi sunt, vt etiã ingenuis, & honestis hominibus conueniant, vt, quæ

quæ facetæ sunt, & urbana partim autem scurratum tantum, & mimorum propria sunt, & homine libero prorsus indigna, quæ diligentissimè sunt euitanda. hoc ita præcipit Cicero; uitãdum est oratori utrũque, ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus, & non ita multo post præstet idem ingenuitatem, & ruborem suum, uerborum turpitudine, & rerum obscœnitate uitanda.

text.427 Ἔστι δ' ἡ εἰρωνεία τῆς βωμολοχίας ἐλευθεριώτερον. ὁ μὲν γὰρ αὐτῶ εἵνεκα ποιεῖ τὸ γελοῖον, ὁ δὲ βωμολόχος, ἑτέρου.

Dissimulatio uero magis ingenuũ decet, q̃ scurrilitas. nã dissimulator propriæ uoluptatis gratia ridiculis utitur: scurra uerò, ut alterũ oblectet.

COMM. Dissimulationem, quam Ironiam Græci uocant, Aristoteles minimè probat, quippe qui de illa, tanquam de uitio quodam, libro Ethicorum quarto uerba facit, cui sit uitiũ scurrilitatis oppositum, si tamen alterum faciendum sit, magis ingenuò uiro conuenit, dissimulatione uti, quã scurrilitate. qđ ea ratione probat, quia dissimulator, dũ sibi detrahit, ut alios extollat, hoc ideo facit, ut ipse oblectetur, & ex aliorum stultitia uoluptatem ipse capiat. quod frequentissime Socrates faciebat, unde Zeno, quidam Epicureus, cum scutram Atticum appellauit, ut auctor est Cicero, scurra autem id unum studet, ut aliis risum moueat, quod omnino sordidum est, atq; illiberale. de Socratis dissimulatione sic ait in Lucullo Cicero. Socrates autem de se ipse detrahens in disputatione plus tribuebat ijs, quos » uolebat refellere, ita cum aliud diceret, atq; sentiret, libenter uti solitus est ea dissimulatione, q̃ » Græci εἰρωνείαν uocant quam ait etiam in Africa » no fuisse Fannius. idq; propterea uitiosum in illo non putandum, quod idem fecerit in Socrate. » in secundo uero de Oratore sic ait; Socratẽ opinor in hac ironia, dissimulantiaq; lõge lepore, & humanitate omnibus præstitisse.

CAPVT LIX.

Perorationem ex quatuor constare partibus ostendit, & qui sit singularum usus: item quæ illi conueniat locutio.

text.428 Ὁ δ' ἐπίλογος σύγκειται ἐκ τεττάρων, ἐκ τε τοῦ πρὸς ἑαυτὸν κατασκευάζειν δ' τὸν ἀκροατὴν, & τὸν ἐναντίον φαύλως, καὶ τοῦ αὐξῆσαι, καὶ ταπεινῶσαι, καὶ ἐκ τοῦ εἰς τὰ πάθη τὸν ἀκροατὴν καταστῆσαι, καὶ ἐξ ἀναμνήσεως.

Iam uero peroratio quatuor ex partibus constat; primum ex ea, quæ efficit, ut auditor nobis bene uelit, aduersarijs malè, deinde ex amplificatione, & diminutione, tũ ex animorũ cõmotione, ut afficiatur auditor, postremo ex enumeratione.

COMM. EXTREMA pars orationis à latinis peroratio, & cõclusio, à Græcis ἐπίλογος uocatur, quo uocabulo etiã latini utũtur, ut in secũdo de Oratore Cicero, qui cum in Epilogo misericordiã se mouisse putaret, & pro Cn. plancio, ut miserabiliores Epilogos possem dicere. uolunt autem Rhetores, perorationem magnam habere cum proœmio similitudinem, cum hæ duæ partes orationis auditoris gratia sint comparatæ, ut eius animus moueatur, sed in proœmio lenius, & sedatius agendum esse censent, in peroratione uero uehementius, & concitatius. Aristoteles ex quatuor partibus ait perorationem constare primum ex beneuolẽtia auditoris. deinde ex amplificatione, tum ex commotione animorũ, postremo ex enumeratione. Cicero autem in Partitionibus duas tantum partes perorationi tribuit, hoc est amplificationem, & enumerationem. uerũ sub amplificatione, qđ satis constat, beneuolentiam, & commotionem animorum comprehẽdit, ut nulla in re discrepet ab Aristotelis sententia, nisi in distinctione partium; debemus igitur in peroratione laborare, ut nobis iudices, atque auditores bene uelint, aduersarijs autem malè, quod plurimum ad uincẽdum ualet, deinde uidere, quæ sint extollenda, atque amplificanda, & cõtra, quæ extenuanda, atque deprimenda, quoniam (ut ait Quintilianus) uis oratoris omnis in augendo, minuendoq; consistit; tũ efficere, ut auditor moueatur, uel ad irã uel ad misericordiam, & animo perturbetur, atque ita afficiatur, ut causa postulat. deniquc cũ opus fuerit, breuiter ea repetamus, atque enumeremus, quæ sparsim in tota oratione dicta fuerunt. cur autem hæc in peroratione faciẽda sint, rationes affert Aristoteles.

Πέφυκε γὰρ μετὰ τὸ ἀποδεῖξαι αὐτὸν μὲν ἀληθῆ, τὸν δὲ ἐναντίον ψεύδη, οὕτω τὸ ἐπαινεῖν, καὶ τὸ ψέγειν, καὶ τὸ ἐπιχαλκεύειν. text.429

Fit enim hoc natura quodam ordine, ut postquam orator ostenderit, se uera dicere, aduersarium autem falsa, tunc laudet, & uituperet, & causam urgeat, atque expoliat.

Primam partem perorationis explicat, qua efficere debemus, ut auditor nobis bene ũelit, aduersarijs malè. nam hoc (inquit) quasi naturale, ut cum orator probauerit ea, quæ dicit esse uera, & quæ dicta fuerunt ab aduersario esse falsa, tũc se ipsum laudet, aut eum, quem defendit, aduersarium autem uituperet, atq; in hac re plurimũ laboret non aliter, atque fabri ferrarij, qui cum instrumenta sua conformarint, tunc ea diligentius expoliunt, & splendidiora efficiũt. hoc enim translato uerbo significare uidetur Aristoteles. Atque hoc quidem præceptum diligẽtissime Cicero seruat, quantis enim eloquentiæ uiribus P. Clodium uituperat in extrema orationis parte pro Milone, ex eo loco. polluerat stupro sanctissimas religiones, senatus grauissima decreta perfregerat, & quę sequuntur. quantis deinde laudibus Milonem extollit, ubi eius uirtutem, constãtiam, animi magnitudinem, res præclarissimè gestas explicat, locus est notissimus.

COMM.

Δυοῖν δὲ θατέρου δεῖ σχάζισθαι, ἢ ὅτι τούτοις ἀγαθὸς, ἢ ὅτι ἁπλῶς. ὁ δ' ὅτι κακὸς τούτοις, ἢ ὅτι ἁπλῶς. ἐξ ὧν δὲ δὴ τοιούτους κατασκευά- text.430

ζειν

ζειν δεῖ, εἴρηται οἱ τόποι, πόθεν σπουδάσουσι δεῖ κατασκευάζειν, καὶ φαύλους.

Alterum autem ex duobus cõsiderare oportet: vel ut ostendat, se bonum ipsis auditoribus fuisse, uel generaliter bonum. aduersarium uero uel ipsis auditoribus malũ, uel absolutè malum. Sed alibi sunt à nobis iam expositi loci, unde bonos aut malos conformare homines possimus.

COMM. Cum aliquẽ laudamus duobus modis laudare possumus, vel enim ostendemus eum, fuisse bonum ipsis auditoribus, & eos multa contulisse beneficia, quod potentissimum est laudandi genus in iudiciis, uel si hoc facere nõ putuerimus, ostendemus eum generaliter esse bonum, & in omnibus suis actionibus se honestè, & præclarè gerere. quod si vtrunque faciendi facultatem habuerimus, longè maior in oratione uis erit. qđ pro Milone facit Cicero multis in locis, ut post narrationem, nihil dico quid Resp. cõsecuta sit,
» nihil quid uos, nihil quid omnes boni, nihil sanè
» id profit Miloni, q hoc fato natus est, ut ne seqdẽ
» seruare potuerit, quin una Remp. vosq; seruatet. in peroratione, commemorat, quæ beneficia in ipsos auditores Milo contulisset; plebem (inquit) & infimam multitudinem, quæ P. Clodio
» duce fortunis vestris imminebat, eã, quo tutior
» esset vita vestra, se fecisse commemorat, ut non
» modo virtute flecteret, sed etiam tribus luis patrimoniis deliniret: nec timet, ne, cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in Remp. singularibus, & cætera. paulo post generaliter eundem laudat, ubi sic ait; se nihil in uita nisi præclarissimà fecisse, siquidem nihil sit præstabilius viro, quam periculis patriam liberare. eadem est uituperandi ratio, vel enim aduersarium ostendemus, auditoribus ipsis malum fuisse, & eis damna multa intulisse, vel absolute malum esse, & multis flagitiis contaminatũ, vel vtrũque simul faciemus, ut copiosissime pro Milone Clodium uituperãt Cicero facit. Sed quibus modis laudare aliquem tanquam probum virum, & uituperare tãquam improbum possimus, in primo huius operis libro copiosè declaratum est. Itaque nos ad eum locum Aristoteles remittit.

tex.431 Τὸ δὲ μετὰ τοῦτο διδεγμένων ἤδη, αὔξειν δεῖ κατὰ φύσιν, ἢ ταπεινοῦν. δεῖ γὰρ τὰ πεπραλμένα ὁμολογεῖσθαι, εἰ μέλλει τὸ ποσὸν ἐρεῖν. ἐ γὰρ ἡ τῶν σωμάτων αὔξησις, ἐκ προϋπαρχόντων ἐστίν. ὅθεν δὲ δεῖ αὔξειν, ἢ ταπεινοῦν, εἴρηνται οἱ τόποι πρότερον.

Postquam autem iã hæc demõstrata fuerint, naturæ ordo postulat, ut uel augeantur, uel imminuantur. oportet enim, ut res iã sint concessæ priusquam de earum quantitate disputari possit. nã corporum etiam accretio fit ex eis, quæ iam prius aderant. Sed unde vel amplificatio uel imminutio ducatur, loci supra sunt expositi.

COMM. Secunda perorationis pars est amplificatio, vel diminutio, cuius licet proprius locus sit in perorando. tamen etiam in cursu ipso orationis (vt ait in Partitionibus Cicero) declinationes ad amplificandum dant cõfirmata re aliqua, aut reprehensa. non oportet autem uti amplificatione, aut diminutione, nisi postquam res iam demonstratæ fuerint, quas augere, vel imminuere volumus. ridiculus enim habetur ille, qui crimen amplificat, quod adhuc est dubium, & minime probatum. nam antequam de alicuius rei quantitate disseramus, cõstare oportet illam esse. corpus enim, exempli gratia, quod non est, neq; augeri, neque minui potest. & omnis, quæ fit in corporibus accretio, ex eis fieri solet, quę iam prius aderant, quare videndum est, ut causam nostram accurata prius disputatione confirmemus, & rationes aduersariorum infringamus, antequam ad amplificandum accedamus. Causa vero benè confirmata licebit eis ex locis eam amplificare, qui supra iam in primo libro sunt à nobis expositi. Cicero in Partitionibus docet quemadmodum amplificatio fiat, & verborum genere, & rerum: de utraq; amplificatione, verborum (inquã) & rerum, multa egregia præcepta tradit. quem locum uos in commentariis nostris in Partitiones accuratè exposuimus, & plurimis exemplis illustrauimus. Itaque sicui placet, inde petere poterit, quæ ad hunc etiam locum faciant.

Μετὰ δὲ ταῦτα δηλῶν ὄντων, καὶ οἷα, & ἡλίκα, εἰς τὰ πάθη ἄγει τὸν ἀκροατήν. Ταῦτα δ' ἐστὶν, ἔλεος, καὶ δέησις, καὶ ὀργὴ, καὶ μῖσος, καὶ φθόνος, καὶ ζῆλος, καὶ ἔρις. εἴρηται δὲ, καὶ τούτων οἱ τόποι πρότερον. tex.432

Postea uero, cum iam perspicuum est, quæ & quanta sint ea, quæ tractantur, permisere motus animorum opus est. sunt autem hi potissimũ misericordia, indignatio, ira, odium, inuidia, æmulatio, contentio. qui quidem unde sumantur, antea declaratum est.

Post amplificationem, & diminutionem omni oratione contendendum est, ut animos audientiũ commoueamus. hoc enim in peroratione plurimum valet. qua in re tantum excelluit Cicero, vt sæpe aduersarios de omni statu deiecerit, sicut ipse gloriatur in Oratore ad Brutum. declarant hoc eius conclusiones. quæ tam vehemẽtes sunt, & incitatæ, ut etiam dum leguntur, inflammare animos, & conturbare videantur. Septem autem potissimum animorum motus in peroratione permisceendos ait Aristoteles, Misericordiam, indignationem, odium, inuidiam, æmulationem, contentionem, de quibus initio secundi libri copiosè disputauit. & quibus rationibus excitari possint, ostendit. ut nihil opus sit eadem hoc in loco repetere. COMM.

Ὥστε λοιπὸν, ἀναμνῆσαι τὰ προειρημένα, τοῦτο δὲ ἁρμόττει ποιεῖν οὕτως, ὥσπερ φασὶν οἱ τοῖς προοιμίοις ἐκ ὀρθῶς λέγοντες, ἵνα γὰρ δύνωνται μαθεῖν, πολλάκις εἰπεῖν, ἐπεὶ μνήμης δεῖ τὸ πρᾶγμα tex.433

πρᾶγμα εἰπεῖν, ἵνα μὴ λανθάνῃ περὶ οὗ ἡ κρίσις. οἰτέα δέ, δι' ὧν διδάσκει τις φαλαμοδ ὡς.

Itaque reliquum est enumerare quæ iam antea dicta sunt. hoc autem commode fiet, si id seruetur, quod in proœmijs quidam seruari debere non recte iubent. aiunt enim eadē sæpius in proœmio repeti debere, ut facilius percipiantur. Sed ibi rem tantum exponere opus est, ut ne lateat id, de quo futurum est iudicium: hic vero summatim ea repetere oportet, quæ demōstrata sunt.

COMM. Perorationis quarta pars est enumeratio, cū ea breuiter in extrema oratione repetimus, quæ iam antea copiosè disputata fuerūt, in ea (inquit Aristoteles) id obseruare debemus, quod quidā imperiti, Rhetores aiunt in exordio faciendum esse, dicunt enim eadem sæpius in procemio repeti debere, ut facilius percipiantur. quod præceptum omnino est absurdum, cum in exordio satis sit rem ipsam proponere, de qua sumus acturi, vt intelligant iudices id, de quo iudicium futurum est. at uero in peroratione sępe vtilissimū est sūmatim ea repetere, quę iam demōstrata fuerunt, vt nihil dubitationis in animis iudicum relinquatur, cum videant omnia, quæ opus erat, fuisse comprobata. quod accutatissimè pro P. Quintio, Ciccro facit. ut Iudicibus, quæ demonstrata fuere, quasi oculis subijciat.

tex.434 Ἀ ρχὴ δὲ ὅπου ἀπιδώκεν. ὥστε ἄτε, καὶ δὲ ὁ, λειπτέον. λέγεται δὲ ἐξ αὐπαραβολῆς τῶν ἐναντίων. παραβάλλειν δέ, ἢ ὅσα περὶ τὸ αὐτὸ ἄμφω εἶπον, εἰ κατ' αὐπερύ, ἀλλ' ἕτος μὲν τάδε περὶ τῶνδε. ἐγὼ δὲ τάδε, ἃ δὲ τάδε τῶνδε.

Initium autem enumerationis illud erit; cum dicet orator ea se præstitisse, quæ pollicitus fuerat itaque repetere oportet, quæ sunt exposita, & qua re. Ea uero uel ex aduersariorum contentione dicuntur, ut cum ea conferuntur, quæ de eadem re ambo dixerunt, uel quæ non ex aduerso, neq; de eadem re. ut, Ille quidem de hac re sic dixit, ego uero hæc, atque hac de causa.

COMM. Docet unde sumendum sit enumerationis initium, & quo modo facienda sit. cum enim orator causam suam partitur, quod post narrationē ferè fieri solet, tunc promittit ea, quæ probaturus est, vt pro P. Quintio; ostendam primum cau
» sam non fuisse, cur á Prętore postularet, ut bona
» P. Quinrij possidcres, deinde ex edicto te possi-
» dere nō potuisse, postremo nō possediſſe. ergo in enumetatione dēt orator hoc initiū sumere, ut dicat ea se præstitisse, quæ pollicitus fucrat. sic in ea oratione pro P. Quintio Cicero reperit omnia singillatim, & ordine suo, quæ probauerat, neque simplicitet teperit, sed addit etiam, quate, ut præcipit Aristoteles. Ostendi (inquit) quam
» multa ante fieri conuenerit, quam hominis pro-
» pinqui bona possidcti postularentur, præsertim
» cum Romæ domus eius, uxot, libeti essent. & pro
» cuiatot æque utriusque uecessarius, docui cum

10 desertum esse dicat Vadimonium, & quæ sequū »
tur. Multis autem modis fit repetitio, vel enim ex aduersariorum contentione fit, vel per ironiā, vel per interrogationem, vel per ordinem uatutæ, contentio vero aduersariorum fit in enumetatione duobus modis, aut enim argumenta è tegione collata repetuntur, quæ sunt ab utroq; de eadem re dicta, aut non ex aduerso, sed tantū repetuntur ea, quæ à te, & quæ ab aduersario dicta fuerunt. exemplum ponit Aristoteles hoc modo; Iste quidem de hac re sic dixit, ego verò hæc, atq; hac de causa. Cicero de lege Agraria cōtra Rullum sic enumerationem utitur in extrema oratione, ut tationes suas cum aduersariis conferat hoc modo; Et quoniam qua de causa, & quorū causa ille hoc promulgauit, ostendi, doceat ipse num ego quem possessorem defendam cum agra »
rię legi resisto. Syluam Scantiani vēdis, Resp. pós- »
sidet, defendo. Campanum agrum diuidis, uos »
estis in possesione, non cedo. deinde Italiæ Sici »
liæ, cæterarumque prouinciarum possesiones »
venales, ac proscriptas hac lege video vestra sunt »
prædia, vestræ sunt possesiones, tesistam, atque »
repugnabo, & reliqua. pro Roscio Am. sceletata »
aduersariorum facta repetit, per contentionem, hoc modo, prædia mea tu possides, ego aliena »
misericordia viuo, concedo, mea domus tibi pa- »
tet, mihi clausa est, fero. familia mea maxima ute »
ris, ego seruum habeo nullum, patior, & ferendū »
puto. in eadem oratione, ubi criminationem Eru
cij concludit, ita ait; conueniat mihi tecum ne
cesse est, si ad hūc maleficium istud pertinet, aut »
ipsum sua manu fecisse, id quod negas, aut pet »
aliquos liberos, aut seruos, liberos ne? quos »
neque ut conuenire potuerit, neq; qua ratione »
inducere, neque ubi, neque per quos, neque qua »
spe, aut quo precio potes ostendere, ego contra »
ostendo non modo nihil eorum fecisse Sex. Ro- »
scium, sed ne potuisse quidem facere, quod neq; »
Romæ multis annis fuerit, neque de prædiis un- »
quam temere discesserit. & cætera.

Ἢ ἐξ εἰρωνείας, οἷον ἕτος γὰρ τάδ' εἶπεν, ἐγὼ δὲ τάδε. καὶ τὶ ἂν ἐποίει, εἰ τάδε ἐδείκνυ, ἀλλὰ μὴ τάδε. tex.435

Vel per ironiam, ut iste quidem hæc commemorauit, ego vero hæc. &, Quidnam fecisset, si hæc probasset, non autem illa?

Enumeratio per ironiam interdum fieri solet, ut siquis dicat, iste quidem hæc commemorauit ego vero hæc, & contraria tamen intelligi velit, ut quæ ipse commemorauit, & probauit, per ironiam dicat ab aduersario probata, quæ uero dixit aduersarius, fingat à se dicta. sic enim figurata enumetatio gratiam habebit, & uenustatem, animosque iudicum excitabit. fictio etiam quædam est ironiæ species, ut, Quidnam fecisset si hæc probasset? nō autem illa? est pulchra enumeratio cū Ironia apud Ciccronem in extrema oratione de lege Agraria, quam habuit in senatu, his verbis; cum ostenderit nihil esse metuendum, nullum »
exercitum, nullam manum, nullas colonias, nul- »
lam COMM.

» lam venditionem vectigalium, nullum imperium
» nouum, nullum regnum decemuirale, nullam al
» teram Romam, neque aliam sedem imperi no
» bis consulibus futuram, summamque tranquili
» tatem pacis atque otij, verendum credo nobis
» erit, ne vestra ista prælara lex agraria magis po
» pularis esse videatur. cum vero scelera consiliorũ
» vestrorum, fraudemque legis, & insidias, quę ipsi
» populo R. à popularibus Trib. pl. fiant ostende
» ro: pertimescam credo, ne mihi non liceat contra
» vos in concione consistere.

tex.436 Η' ἐξ ἐρωτήσεως, τὶ οὐ δέδειχθαι, ἢ οὗτος τὶ ἔδειξεν;

Vel per interrogationẽ, ut, Quid est, quod à me non demonstratũ sit? uel, Iste quid confirmauit?

COMM. Fit etiam enumeratio per interrogationem, vt, Quid est, quod à me non demonstratum sit, cum hoc, & illud planum fecerim? quid autem iste confirmauit? cum ego hæc, & illa falsa esse docuerim? Cicero pro Roscio Am. dubium est, ad
» quem malefitium pertineat? cum videatis ex al
» tera parte sectorem, inimicum, sicariũ, eundẽq;
» accusatorem hoc tempore, ex altera egentem,
» probatum suis filium, in quo non modo culpa
» nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere?
» uunquid hic aliud videtis, obstare Roscio, nisi quod patris bona venierunt? & reliqua.

tex.437 Η' δὲ ἢ ὅτως ἐκ παραβολῆς. ἢ κατὰ φύσιν ὡς ἐλέχθη, ὅτω. τὰ αὐτῆ καὶ πάλιν ἐπὶ βάλλη χρὴ τὰ τῆ ἑαυτῆ λόγῳ.

Vel igitur hoc modo per collationem. uel ordine naturæ non immutato, sicuti res antea dictæ sunt, hoc modo; vt si prius ea repetas, quæ ipse probasti, deinde volueris, secorsum etiam, quæ dixit aduersarius.

COMM. Quartum enumerationis modum adiungit, qui fit simpliciter ordine quodam naturali, cum ea repetuntur, quæ sparsim in oratione dicta fuerunt, sine ulla contentione, aut collatione. nam tres illi modi quos supra posuit Aristoteles, fere per collationem cum aduersariis fieri solent, ut exempla ipsa docent. Aut igitur (inquit Aristoteles) enumeratione utemur hoc modo per collationem, ut docuimus aut simpliciter naturæ ordine non immutato. eâ res ita repetuntur, vt antea dictæ fuerunt. tunc enim vel ea tantum repetere possumus, quæ ipsi probauimus, vel si voluerimus, etiam, quæ dixit aduersarius. hoc autem non est necessarium, & ab oratoris iudicio pendet, ut tunc id faciat, cum esse eausæ suę commodum intelliget. Est illa simplex enumeratio pro lege Man. Quare cum & bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit, ita magnum, ut accura
» tissimè sit administrandum, & cum ei imperato
» rem præficere possitis, in quo sit eximia belli scię
» tia, singularis uirtus, clarissima auctoritas
» egregia fortuna, dubitabitis Quirites, quin hoc
» tantum boni quod à Dijs immortalibus oblatũ,
» & datum est, in Remp. conseruandam, atque am
» plificandam conferatis? nam eo ordine singula
» repetiuit, atque enumerauit, quo antea copiose demonstrauerat.

tex.438 Τελευτὴ δὲ τῆς λέξεως ἀρμόττει ἢ ἀστώδης, ὅπως ἔφιλογος, ἀλλὰ μὴ λόγος ἦ. εἴρηκα, ἀκηκόατε, ἴσχετε, κρίνατε.

In peroratione conuenit illud dicendi genus, quod dissolutum uocatur. ut peroratio, non autem oratio sit: Dixi, audiuistis. rẽ tenetis, iudicate.

De extrema perorationis parte loquit̃, in qua COMM genus dicendi solutum conuenire vult, quod fit, cum nullæ coniunctiones adhibentur, sed uel mẽbratim, vel ex sim loquimur, ut intelligant auditores nos ad extremum peruenisse, & ne pars illa uideatur amplius oratio coniunctionibus ligata, sed peroratio soluta, & libera, & à reliqua oratione disiuncta, ut siquis ita totam orationẽ claudat; Dixi, audiuistis, rem tenetis, iudicate. Cicero pro A. Cluentio conseruate A. Cluentiũ,
» restituite in columen municipio, amicis, vicinis,
» hospitibus, quorum studia videtis, reddite, no
» bis in perpetuum, liberisque uestris, obstringite.
» vestrũ est hoc Iudices, vestrę dignitatis, vestrę cle
» mẽtię. ꝓ L. Flaccо. Miseremini familiæ Iudices,
» miseremini fortissimi patris, miseremini filij.

Tertij, & vltimi libri Commentariorum M. Antonij Maioragij, in Rhetoricam Aristotelis, finis.

ΤΕΛΟΣ.

INDEX
RERVM, ET VERBORVM
LOCVPLETISSIMVS,
QVÆ IN TOTO OPERE CONTINENTVR.

Primus numerus paginam, secundus lineam indicat : a, verò primam columnam : b, secundam : c, tertiam : d, quartam commonstrabit.

Et quia in secundo libro duplicatus est Bb Ternio, eisdem seruatis numeris, notula arithmetica 2° apposita numeris illum indicabit.

A

Abusio. pag.238.20.c
Academici bonum esse felicitatis partem volunt. 36.40.a
Academici assertionem sustinebant. 156.10.c
Accepere, quàm facere, præstat iniuriam. 57.50.d
Accusator debet in peroratione criminari. pagina 252.10.d
Accusator crimina obiecta prius confirmat, tum contraria refellit. 265.50.b. quandoque contra fit, vt Callistratus fecit. 265.10.c
Accusatori, & defensori quot, & quæ videnda. 74.20.d
Accusare, & maledicere, differunt. 125.50.b
Achilles laudatus, quòd honorem vita ante tulerit. 29.40.a
Achilles fortunatus Homeri carmine. 40.30.c
Ἀκρατεῖς qui dicantur. 90.10.c
Ἀκρατόδινοι qui dicantur. 90.40.d
Acroama suauius quodnam sit. 84.10.a
Actio, & pronunciatio ab Aristotele inuenta. pag. 203.10.d
Est quasi vita orationis. 203.20.d
Actio rhetorica à nemine pertractata. 203.20.d
Actio histrionum instituta à Glaucone Teio. 204.10.a
Actio à Quinctiliano curiosè conscripta. 204.30.a
Actio in quo consistat. 204.40.a
Quid sit. 204.40.a
Vox quando varianda. 204.50.a
Vocis soni, acutus, grauis, medius, quando adhibendi. 204.40.& 50.b
Numeris quibus vtendum sit. 204.10.c
In actione tria consideranda. 204.20.c
Actio in dicendo vna dominatur. 204.40.c
Actionis natura. 205.10.a
Actio neglecta quantum damni reo afferat. pagina 205.30.a
Actio in miserationibus plurimum valet. 205.50.c
Actionis, & elocutionis differentia. 205.20.c
Actio in dicendo primas, secundas, & tertias tenet. 246.50.a
Actio omnis cum motu coniuncta est. 260.50.b
Actiones de dolo malo, de inoff. test. & quod metus causa. 107.40.b
Actus est imitatio. 240.10.d
Ad aliquid quædam referri. 20.20.b
Ἀδύνατον quis sit. 162.30.c
Adiuncta, & consequentia. 46.20.a
Admiratio est incunda res. 84.20.a
Admiratione quinam afficiantur. ibidem.
Adolescentium mores qui. 154.40.a. & deinceps.
Adolescentium opera, virorum consilia, senum vota. 159.20.b
Adorationes, nona honoris species. 41.30.a
Adulator est iucundus, & cur. 84.40.a
Adulatoribus cur delectemur. 86.20.c
Adulatores in præsentia laudant. pag.135.30.b
Quid facere soleant. 135.50.b
Adulteri qua pœna afficerentur. pagina 95.40.b
Aduersaria qua dicantur. 107.10.d
Aduersarij qui dicantur. 58.50.d
Ædiles Cereales. 32.40.a
Æger. 234.20.d
Ægina Pirai lippitudo. 237.50.a
Æginetæ. 178.50.b
Ægyptij quid Regi responderint de filijs. 259.50.b
Æmon Creontis filius. 266.40.c
Æmulatio quid sit, et quę bona, ac quomodo affecti homines æmulentur, & in quibus hominibus. 151.40.a
Æmulatio humano generi valde vtilis. ibidem.
Æmulatio duplex, in laude, & in vitio. 151.30.d
Æmulatio est bonorum virorum. Differt ab inuidia. 151.50.d
Æmulatores qui sint. 152.10.a
Æmulatio inter clarissimos viros, & in literis. pag. 152.20.b
Æmulatio propter quæ bona concitetur. 152.40.c. & deineeps.
Æmulatione digni qui sint. 152.40.d. & 153. per totum.a
Æmulus quis dicatur. 152.40.a
Æneſidemus Leontinorum Rex. 93.50.b
Ænigmata quando dicenda. 173.50.d
Ænigmata ex tralationibus effici. pag.212.10.a
Ænigmata inter vrbanitates. 241.10.c
Ænigma Ausonij ad Theonem. 241.40.c
Ænigma Ciceronis in Pletorium. 241.50.c
Æqualis æqualem delectat. 86.30.a
Æquum, & bonum quid sit. 97.50.c
Id esse in voluntate legislatoris. 98.10.a

Index.

Aequa & bona, & aequi & boni qui dicantur. pagina 98.30.b
Aeschines contra Demosth benem. 216.30.d
Aeschines bilanci similis. 216.40.d
Aesion. 238.40.b
Aetates quæ, & quot. 154.10.a
Aetatis media mores. pag. 158.50.c. *ætas constans.* 158.20.d
Aetas media omnium præstantissima. 159.50.c
Affectatio odiosa. 208.30.a. 215.10.a
Affectus non motos esse Athenis. 5.40.d
Affectus, de quibus 2. lib. agitur, cur mouendi. 110. 40.b. & *infra.* & 111.20.a
Habent præcipuè locum in iudicijs. 111.10.d
Affectus qui sint. 112.30.b. *ægritudo, & voluptas eos comitatur.* 112.10.c
In affectu excitando tria considerauda. 112.30.c
Affectus vnde nascantur. 112.40.d
Affectus, orationis ornamenta, & lenocinia, supervacanea. 205.30.b
Africanus minor dissimulator. 119.30.b
Africani vox laudata. 57.30.b
Agathon poeta tragicus. 166.30.a
Ἀγχίνοια quid sit, & quomodo latinè dicatur. 48.30.b
Agendi facultas in bonis numeratur. 48.30.a
Agere summo iure. 90.40.d
Ager publicus coli non poterat, nisi conductus esset à Censoribus. 96.30.d
Agricola reprehenditur de inductione. 19.20.a
Agricolæ viri iusti, & agriculturæ laus. 124.30.b
Agricultura cur reliquis præstet artibus. 54.50.d
Aglaus ab Apolline beatissimus indicatus. 45.10.d
Agnominatio. 234.40.c
Ἀγωνιστὴς πολιτικὸς. 163.40.a
Ἀγωνιστικὸς oratio. 245.40.b
Agunt homines omnia propter septem. 76.20.d
Agyrtæ. 210.10.c
Ἀλαζόνες, id est ventosi homines. 18.30.a
Ἀλαζονία, ventus latinè dicitur. 180.30.a
Alcibiades contumeliosus fuisse dicitur. 114.50.c
Alcibiades. 160.10.b
Alcidamas Eleates. 95.40.a
Alcidamas frigida oratione utitur. 214.20.b. et *infra.*
Epithetis non ut condimentis, sed vt cibis vtitur. 214.30.d
Nimis crebra Epitheta adhibet. 215.20.a
Metaphoras nimis affectatas adhibet. 216.40.a
Alcidamas apud Messenios. 181.40.a
Alcinoi apologus. 259.50.d
Alcmæon tragedia Theodectis. 182.40.a
Alea legibus vetita. 83.20.c
Alexander Achillem occidit. pagina 183.40.b
Alexander Helenam rapuit. 183.10.b
Alexandri magni vox de vectigalibus. 32.50.b
Alexandri liberalitas. 134.40.d
Alexandri Magni natura. 154.20.c
Alirrhothius à Marte occisus. pagina 187.10.d
Allegoria. 212.30.a. & 236.20.c
Amabiles sunt, qui virtute aliqua valent, qui sunt in bonore, qui morum suauitate præstant, qui non sunt litis amatores. 124.30.c
Qui iocosè, & facile mordent, & mordentur. pag. 124.40.d
Qui bona nostra laudant. 125.10.a
Qui mundi sunt in apparatu, & vestitu. 125.30.a
Qui non recordantur iniurias. 125.20.b
Qui nostri sunt studiosi. 125.30.c
Amantes iniurioſi sunt. 93.30.a
Amare quid sit, quos amemus, & quibus de causſis. 123.40.a
In amando esse debent voluntas, & conatus. ibid.
Amantur inimici inimicorum. 124.20.a
Et qui benefici sunt. 124.40.a
Et liberales. 124.50.a
Et qui non sunt formidolosi. pagina 126.10.d
Amare oportet, vt aliquando sis osurus. 175.30.a
Amari quid sit. 84.50.b
Amarus quis sit. 76.10.a
Amasis Rex. 144.50.b
Ambigua multa. 103.50.b
Ambigua vitanda in emendata locutione. 218.40.a
Ambigua esse distinguenda. 268.20.a
Ambignitas vitanda in emendata elocutione. pagina 219.30.a
Fit in simplicib. verbis. In cõiunctis. 219.40.a. et
Quandoq; non vitanda, & quando. 50.a. & c.
Quam vtilitatem hæc ratio afferat ambiguorum. 219.40.b
Ambiguitas, circumlocutio, & generalia dicta, similia. 219.30.d
Ambitio miserrima dicitur. 75.40.d
Ambitiosi cur muneribus capiantur. 41.50.b
Amicitia quid. 44.20.a
Amicitia triplex. 44 40.a
Amicitia pretiosissimum genus diuitiarum. 47.20.d
Amicitia maxima omnia bonorum externorum. pagina 47.20.d
Amicitia est multorum bonorum efficiens. ibidem.
Amicitia iucundissima quæ. 84.10.c
Amicitia quid sit. 123.10.b
Amicitiæ species quæ. 127.30.d. *Amicitiam conciliantia.* 127.40.d
Amicitia non cum quouis iungenda. 138.30.d
Amicus quid sit. 44.30.a
Amicus est vna anima in duobus corporibus habitans. 47 30.a
Amicus certus in re incerta cernitur. 61.20.a
Amicus in iucundis rebus numeratur. 84.40.a
Amicus quid sit. 123.20.b
Amicus verus quis. 123 30.b
Amicus ab adulatore quomodo noscatur. pagina 123.20.c
Amici inter se qui sint. pagina 123.50.c
Amici quibus simus. 123.30.d
Amici amicorum amantur. 123.50.d
Et clementes, ac placabiles. pagina 125.20.b
Et non maledici. 125.40.b
Et pares. 125.20.d
Et amulis. 126.50.a
Amici Reipub. Oratori noscendi. pagina 32.50.d
Amici, thesauri, & præsidia regni dicuntur. pagina 44.50.a
Amici proprium est lætitiam, non dolorem afferre. 118.20.c
Amicorum communia omnia. 47.30.d
Amor quando incipiat. 82.50.c

Amor filius paupertatis à Platone dictus. 199.30.d
Amor Caninus in malam partem dicitur. 199.40.d
Amphiaraus vates. 182.50.a
Amphiboliæ species innumerabilesne sint. 103.40.b
Amphibrachus quot è syllabis conflet. 229.10.c
Ἀμφιβολίαν quid significet. 16.30.b
Amplificatio est, in qua est tota vis oratoris. 30.40.b
Amplificatio frequens apud Poetas. 59.50.c
Amplificatio potissimum in genere demonstrativo. 72.40.d
Eius præcipuus locus est in exornatione. 74.20.a
Amplificatio cur demonstrativo generi maximè conveniat. 74.50.a
Amplificatio criminis fit duobus modis. 100.10.a
Amplificatio, communis omnium generum dicendi. 163.10.d
In amplificatione summa laus eloquentiæ est. pag. 163.20.d
Amplificatio culta à Sophistis, irrisa ab Agesilao Rege. 163.40.d
Amplificatio demonstrativo generi maximè convenit. 164.40.a
Amplificatio à fine cuiusque generis trahenda. pag. 168.50.a
Amplificatio, & diminutio non est elementum enthymematum. 202.50.a
Amplificatio quattuor modis. 221.30.b
Amplificatio per dissoluta, & per repetitionem. pag. 247.20.c
Et per contentionem. 250.10.a
Amplificatio, & diminutio in peroratione. 269.10.d
Amplificatio quando adhibenda. 269.20.d
Amplificatio quomodo fiat. *ibidem.*
Amplitudo, & granditas orationis vt fiat. 221.40.a
Epitheta, & tralationes ad hoc facimus. 221.30.c
Numerorum libertas, & nominum disiunctio. pag. 221.20.30.b
Commemoratio eorum, quæ non adsunt. 332.30.a
Anacharsis Scytha temperatissimus. 67.50.b
Anagnorisis quid. 86.20.a
Analytici libri qui vocentur. 18.10.d
Ἀναβολαὶ prolusiones dithyramborum. pag. 231.10.a. & 233.20.a
Ἀναλαμβάνειν quid significet. 95.50.c
Anaxagoras in filij morte non doluit. 70.50.d
Anaxagoras honoratus apud Lampsacenos. 187.20.a
Anaxandrides. 237.50.d. & 243.30.b
Anaxandridæ Gerontomania. 247.10.b. *Pij. ibidem.*
Anaxandrides Rhodius decies victor euasit. pagina 247.50.a
Anaxilas Messenius. 213.50.a
Androcles Rhetor. 193.20.b
Andronicus bistrio Demosthenem erudiuit. pagina 204.20.d
Androtion contra Idricum. 216.30.d
Animus commouendus in peroratione. 269.40.d
Animi permotiones ad fidem faciendam. 15.30.d
Animi bona præstantiora, quàm corporis. 37.10.a
Animi vis duplex, & partes duæ. 112.10.20.c
Annibalis responsum de Imperatoribus. 59.10.a
Annona, cum in consultationem venit. 33.40.d
Annuli ferrei apud antiquos in vsu. 98.10.b
Anubis quid. 198.50.c
A triumphantibus, & à Senatoribus gestabantur. *ibidem.*
Aureis autem vtebantur legati. 98.30.b
Antidosis causa, quanam esset. 257.10.a
Antigona cum Argia à Creonte necata. 94.50.d
Antigonus Rex. 189.30.c
Antimachus poeta. 222.30.a
Ἀντίμικτον. 215.10.b
Ἀντινομία, cum lex legi contraria est. 103.50.a
Antipho tragicus. 118.30.b. *Tabulam proposuit, in qua se animis curationem adhibere pollicebatur.* 118.40.b
Antipho poeta. 140.40.b. *Thucididis magister fuit.* *ibidem.*
Antipho tragicus poeta. 192.30.a
Antispastus. 229.40.c
Antisthenes Cynicæ sectæ auctor. 218.50.d
Ἀντιστρεφοντα dilemmata. pag. 189.30.c
Ἀντιστροφος dialectica Rhetorica. 1.40.a
Ἀντιστροφος quomodo explicetur à Cicerone. 1.10.b
Ἀντιστροφοι apud Aphrodisieum quid significet. *ibid.*
Ἀντιστροφος an sit ex altera parte respondere. 1.30.d
Antistrophæ veterum poetarum. 231.20.a. 233.40.a
Antocles orator. 187.40.c
Apelles Protogenem reprehendebat. 225.30.a
Apellis consuetudo nullum diem sine linea ducendi. 84.10.d
Aper Calydonius. 183.40.a
Aperta, & occulta, vnde trahantur argum. 190.10.a
Aperta hic quo modo probanda, & occulta quomodo concedenda. 190.40.a
Hic locus plurimum valet ex ijs, qui contra communes opiniones dicuntur. 190.20.b
Apicius Asotorum princeps. 81.30.c
Ἀπλῶς quid significet apud Aristotelem. 21.50.d
Ἀπόδειξις quo vocabulo explicanda sit. 14.40.d
Apollinis tria epitheta. 230.20.b
Ἀποκάλυπτειν. 250.20.b
Ἀποφατικὰ contraria. 181.50.b
Apophtegmata Laconica, quando conueniant. 173.40.c.
Apophtegmata vrbana. 241.50.b.
Ἀποτύχημα, ἁμάρτημα, ἀδίκημα, quid sint. 98.20.c
Ἀποτυγχάνω. 138.40.c
Appetitus duplex. 76.40.d
Appetitus duas habet potentias. 112.30.d
Appius de Luculli pecore. 240.30.a
Approbatum in re iudicata quid. 187.40.b
Apuleius compositione frigida vtitur. 95.10.a
Nimis crebris Epithetis abundat, & poeticè exultat. 214.20.c. & *infra.*
Ridiculus est. 215.40.b
Aqua cur optima dicatur à Pindaro. 56.30.a
Aqua, & igni cur interdicatur exulibus. 56.40.a
Aquila Romanus de repetitione. 246.50.d
Arbiter æquum & bonum spectat, index legem. pagina 99.50.b
Arbiter quis sit, & cur honorarius. *ibidem.*
Arbiter, & index quomodo differant. *ibidem.*
Arbiter, & ara, idem. 241.30.a
Arbitrari verbum in dicendo testimonio. 156.20.c
Arcades ἀντίχθονες. 37.50.b
Arcades προσελήνοι dicti. 37.10.c
Ἀρχή. 242.50.c. & 242.40.d

Index.

Archelaus Macedoniæ Rex Socratem ad se euocabat. 187.20.d
Archidamus Rex cur multatus. 37.4.d
Archidamus. 207.20.d
Archilochus cur à Lacedæmoniis pulsus. 114.50.b
Archilochus apud Parios honoratus. 187.10.c
Archilochus quomodo maledictis vexarit Lycambem. 266.10.c
Architas arbitrum, & aram idem esse dixit. 240.50.d
Architæ dictum de iracundia. 79.20.a
Areopagita taciturnior qui dicatur. 5.50.d
Areopagitæ nolebant extra causam quicquam dici. 5.20.d
Areopagitæ qui fuerint. 5.30.d
Areopagitæ noctu, & taciti iudicabant. 5.40.d
Argumentum propriæ notæ. 23.40.a
Argumentum à maiore quod vocetur. 182.40.c
Argumentum à minore quod dicatur. ibid.
a tempore. 184.40.a. quo sæpe utitur Cic. 183.50.d.
à fictione. 183.20.d. & 184.20.a. Definitione. 185.30.a
Argumenta in quaque arte vnde ducenda. 20.30.c
Argumenta neque exordio, neque perorationi conuenire. 263.30.c
Argumenta refellentia sunt præstantiora. 265.20.a
Argumenta contrahenda esse. 267.50.d
Argumentatio aut necessario, aut probabiliter concludit. 23.20.a
Argumentatio quid sit. 23.30.a
Argumentatio iudiciali generi maximè conuenit. pag. 124.10.b
Argumentatio, & locus, non idem. 202.30.b
Argumentationes duobus modis dissolui. 199.50.b
Argumentandi duo genera. 22.30.b
Arioli generatim multa prædicunt. 219.20.c
Aristides quare Euthymematicus dicatur. 5.30.a
Aristides cur Themistoclis consilium repudiarit. pag. 29.30.b
Aristippus quid moneret. 48.40.b
Aristippus Cyrenaicus, Socratis auditor. 187.40.d
Aristocratia quod genus Reip. 34.20.c
Aristocratia quid. 63.10.b
Aristoteles aliorum scripta combussit, & cur. 90.30.c
Arist. quem fructum à philosophia tulerit. 101.50.d
Aristoteles quando cœpit vespertinis horis docere. 204.50.d
Aureum flumen orationis fundit. 205.50.b
Aristotelis libri laborant vitio commutatorum verborum. 196.2°.20.d
Arrogantis hominis qualis oratio. 224.10.b
Ars sine exercitatione non confert ad dicendum. pag. 40.20.b
Ars ab experientia gignitur frequentatis actionibus. 20.20.c
Ars ex quibus constet. 20.40.c
Ars & virtus semper in difficili versantur. 56.10.b
Ars naturam imitatur. 203.50.c
Ars in oratione occultanda. 208.10.a
Quomodo occultetur. 208.40.b
Ars dissimulanda. 225.10.b
Artis cognitio in præceptis est. 14.30.c
Artis vsus in quibus sit. 14.30.c
Artes ad loquendum pertinentes quinque. 2.20.c
Artes certam habere materiam. 3.50.b
Artes quædam propriè, quædam communes. 11.10.c
Artes διδασκαλικαὶ quæ sint. 14.20.d
Artes non contineri certo numero. 26.10.a
Artes nouæ sunt bonore dignæ. 40.10.b
Artes mercenariæ viles. 69.50.c
Artes, & scientiæ sunt rerum possibilium. 165.10.b
Artificium occultandum, & quo modo. 208.40.b
Artificiosæ probationes quæ. 15.50.b
Ipsarum tria sunt genera. 15.10.d
Artoxersis liberalitas in rusticum. 40.40.b
Asoti qui dicantur. 75.30.c
Aspectus sunt multæ voluptates. 81.50.b
Assentatio semper augetur res. 135.50.b
Assimilatio quid sit. 234.20.c
Ἀστεῖα ῥεύματα quæ dicantur. 149.20.d
Atalanta à Meleagro adamata. 108.20.b
Atalanta virgo. 182.50.d
Ataxthalis natura. 232.10.c
Athenienses agros steriles habebant. 34.10.a
Athenienses δυσέριδες. 37.50.b
Athenienses Athenis laudare facile. 70.50.b
Athenienses scire recta, sed nolle facere. 77.30.b
Athenienses quo modo laudari possint. 178.50.a
Et vnde vituperari. 178.30.b
Athenienses frumento importato vtebãtur. 237.50.b
Athenienſium Resp. qualis. 35.50.a
Athyma poesis. 232.10.c
Ἀτιμία. 114.20.d
Athantis columna quæ. 247.20.b
Atrocius quid dicatur. 100.30.a
Atrox, & terribile differt à miserabili. 144.10.c
Attentio in exordio quomodo paretur. 253.10.a
Attentio non semper facienda in exordio. 253.10.d
Attentio in omnibus partibus orationis. 253.40.c
Attica oleorum ferax. 193.20.c
Attici in vrbanis dictis excelluerunt. 235.20.c
Attici sales, Atticus lepos, Attica eloquentia. ibidem.
Auaritia semper alieni appetens. 75.30.c
Auarus, licet dives sit, tamen mendicus est. 39.40.c
Audacia alitur impunitate. 130.40.a
Audentes Fortuna iuuat. 133.40.d
Auditor sic afficitur vt orator. 224.10.a
Attonitus quandoque videtur. ibidem.
Auditorum duo genera. 5.50.c
Auditorum tria genera. 27.30.b
Auditus voluptates quæ. 81.50.b
Auguria, auspicia, omina, apud veteres. 133.40.c
Augustus. 223.20.d
Auscultator quis vocetur. 27.40.c
Ausonius Gallus. 241.40.c
Ἀξιόπιστος quando sit orator. 15.50.d
Αὐτοματάτος quis dicatur. 37.40.a
Αὐτόχθονες qui dicantur. 37.50.b
Αὐτοκράτορες apud Græcos. 229.30.b

B

Bacchus quibus nominibus vocetur. 201.30.d
Bacchi sacra, & quid in eis fieret. ibidem.
Bacchi adulatores se artifices vocabant. ibidem.
Bacchius pes. 229.10.c
Barbarus, quæstio cum quis torquetur. 107.50.d

Batillus versus Virgilianos sibi vendicauit. pagina 135.50.d
Beatus quis ex Metrodori sententia. 36.10.c
Beatus ex iucunditate vitæ. ibidem.
Beatus dicitur, qui vacat omnibus malis, & habet bona omnia. 47.30.b
Beati non sunt, qui in calamitatibus versantur. pag. 36.20.b
Beatitudo, & felicitas pro eodem. 72.50.a
Bellerophon. 139.50.d
Bellum & pax qui in deliberationem veniunt. pagina 32.20.a
Bellum qui suadere vult, quæ nosse debeat. pagina 177.40.d
Bella præterita noscenda suasori. 32.50.d
Bella non solum suę Reip. sed aliarum etiam noscenda. 33.40.b
Benefacta male locata esse malefacta. 85.10.c
Beneficium quid sit, quando magnum, aut parum. Vide Gratia.
Beneficium acceptum æternæ memoriæ figendum. pag. 68.50.a
Beneficia honore digna quæ. 40.50.a
Beneficia mutua iucunda esse. 85.50.b
Beneficia non commemoranda. 99.50.a
Beneficia non esse in quinque genera conferenda. pag. 105.40.a
Benevolentia quomodo captetur. 254.20.c
Benigni hominis oratio. 223.50.a
Bernardinus Tomitanus. 198.50.d. & 195.2°.40.b
Bias vnus è septem, quæ bona putaret. 48.50.b
Biantis sententia de amore reprehensa. 156.20.d
Bis ad eundem lapidem impingere. 101.10.b
Bis dat, qui cito dat. 123.40.d
Βαλανεύς, id est inuersio, argumentationis genus. pag. 107.50.b
Bochyris Rex Aegypti iustissimus. 67.20.b
Bœoty similes illicibus. 217.10.c
Bonus vir cur legibus pareat. 45.30.a
Boni proprium est, vt propter se expetatur. pagina 54.10.d
Boni beati censentur, mali miseri. 36.10.b
Bonos esse, quos inimici laudant. 50.20.b
Bonum esse id, quod omnia concupiscunt. pagina 35.30.d
Bonum esse partem felicitatis. 36.40.a
Bonum quid sit, & varia eius descriptiones. pagina 45.50.a
Bonum esse, quod per se sufficit. 45.50.c
Bonum quanto maius est, tanto optabilius. 46.30.c
Bonum censeri, quod à fœminis lectissimis iudicatur, & à viris sapientibus, & diis. 50.30.c
Bonum habet rationem finis. 54.10.d
Bona maximè vtilia, esse quattuor. 12.10.d
Bona animi, corporis, & externa, partes felicitatis. 36.50.a
Bona in quattuor partes distribui. 36.50.d
Bona extra corpus, septem. 37.30.b
Bona in corpore quinque. ibidem.
Bona animi extra animum, tria. pag. 37.30.b. & 37.20.b.
Bona animi in animo quattuor. 37.30.b
Bona vel in ipso homine, vel extra. 37.40.a
Bona, quæ in ipso homine dicuntur esse. 37.10.b
Bona existimatio dititijs præstat. 39.30.d
Bona bipartito distribui. 45.20.d
Bona valetudo res optima existimatur. 47.40.c
Bona sunt, quæ alicuius sunt propria. 51.10.b
Bona existimatio suauis. 83.50.b
Bona à natura data laudari. 67.10.d
Bona honestiora, quàm vtilia. ibidem.
Bonorum varia genera. 136.20.b
Brabeuta qui. 107.50.b
Brevitas obscuritatem parit. 26.40.a
Brevitas quomodo paretur. 221.40.b
Brutus vehemens à Cæsare dictus. 154.40.b
Bruti filiorum coniuratio, quomodo cognita. pagina 24.50.a
Bryso Sophista. 212.50.b
Byblis amore fratris capta. 199.40.d
Βύλησις quid apud Stoicos. 76.10.d
Byzantij in dictis vrbanis valebant. 235.50.d

C

Caeci cur impudentiores. 137.30.d
Cæcilius Plocius. 182.50.b
C. Cæsar. 219.10.d
C. Cæsar in Hispania imaginem Alexandri vidit. pag. 153.50.a
C. Caligulæ inscitia de Virgilio, & T. Liuio. pagina 117.50.b
C. Fabritij dictum de Cynea. 49.20.a
Calcei partes. 165.50.b
Callias quo modo Ipbicratis connitium repressit. pag. 210.20.c
Callidius à Cicerone confutatus. 196.2°.50.b
Callippus Dionem accusauit. 93.10.b
Callippus rhetoricorum scriptor. 189.30.a
Cuius tota ars in vno loco explicando consumitur. 192.20.d
Callisthenes. 122.40.a
Callisthenes ab Aristotele admonitus. 162.20.a
Callistratus Aphidnæus ῥαψῳδὸς dictus. 55.50.c
Callistratus orator. 99.40.d
Callistratus prius omnia refutauit, deinde sua confirmauit. 265.10.c
Calydonius aper. 180.10.a
Καμπαὶ, i. flexiones. 231.40.b
Canis multa significat. 198.40.c
Canis dictus est Pan. 198.50.c
Canis dictus Mercurius. 198.50.c
Canes dictæ Eumenides. 198.10.d
Canis pudendum significat. 195.2°.10.a
Canes in præsepio. 114.40.a
Canus fit vno die, qui amore conflictatur. 43.20.d
Capilli tondebantur apud Græcos in funeribus. pagina 236.30.d
Capra gladium. 244.40.d
Captiosus quis appellandus. 13.10.d
Carcer cur repertus. 100.30.d
Carceris apud veteres tria genera. 100.30.d
Carcinus poeta Medeam scripsit. 195.40.b
Carcinus Oedipum scripsit. 262.10.b
Carere quid significet. 186.40.a
Carmen de glacie. 212.10.a

Carmina, & soluta oratio, honoris partes. 40.20.c
Carmina facilius, quàm oratio memoriæ mandantur. 232.30.a
Carneades in vtranque partem de iustitia disputauit. 11.50.d
Carneades in disputando in contrarias partes excelluit. 12.10.a
Carpathius leporem. 244.30.d
Castigatio, cuius gratia fiat. 79.10.a
Castor & Pollux Helena fratres. 183.30.b
Casus & coniugata differre. 58.30.c
Casus quis dicatur in purgatione. 90.50.c
Καταφρόνησις. i. contemptus. 114.20.a
Κατεσραμμένη λέξις. 231.40.c
Catilina in Senatu à Cicerone accusatus non respondit. 224.20.a
Cato iustissimus habitus est. 67.20.b
Cato senior quoties accusatus. 88.10.a
Cato censorius de adolescentibus. 155.40.b
Cauillatio. 242.40.a
Caninius amor, pro turpi, & infami. 199.40.d
Causa quid sit. 54.50.d
Causæ pro fine. 55.40.b
Causa æquior facilius defenditur. 11.40.d
Causa, quam acturus sis, cognoscenda. 177.20.d
Causa inferior dicendo fit superior. 199.30.a
Causa, ex qua factum quid concludatur, quo modo tractanda sit. 194.30.d
Causarum locus latissimè patet. 194.30.b
Causas rerum apud omnes scriptores explicari. pag. 197.50.c
Causæ, & principij differentia. 54.50.d
Causa, quibus homines mentiuntur, tres. 4.10.c
Causæ, cur fallacia in iudicijs prosint, duæ. 8.50.d
Causarum genera, tria. 27.50.b
Causarum genera tria esse. 27.20.d
Causidici proclines ad faciendam iniuriam. 88.30.b
Celandi, & impunitatis spes ad iniuriam impellit. pag. 87.40.d
Centesima vsura. 237.30.d
Cephalus Procrin vxorem per imprudentiam occidit. 98.30.c
Κεφαλὶς. 165.10.c
Cephisodotus thuri similis. 218.30.a
Cephisodotus de triremibus. 238.10.b
Ceres dea salutaris dicta. 267.40.b
Certamina simplicia, & mixta. 43.50.a
Chabrias Athenienſium Dux egregius. 55.40.d
Chabrias Athenienſium Imperator. 237.30.a
Charemon Poeta. 246.50.b
Chares quis, & Charetis promissa. 105.10.c
Chares volebat reddere rationes Reipub. gestæ, alieno tempore. 237.30.b
Charetis pollicitationes. 237.30.b
Chilo Lacedæmonius dixit, ne quid nimis. 154.40.d
Chilo in Senatum a Spartanis lectus. 187.20.a
Χίμαιρα. 242.50.b
Κερκὶς calcei pars. 165.30.c
Choraus cur dicatur. 229.30.a
Quot syllabas habeat. 229.10.c
Choragus Athenis quis. 210.30.d
Choriambus. 229.40.c
Χρησιότης. i. bonitas amicorum. 44.30.a
Χρονογράφων. 215.10.c
Chrysippus, iciunè conscripsit. 205.10.c
Cibus publicè alicui tributus. 41.10.a
Cicero de sensus à P. Victorii calumnia. 1.10.b
Cicero quos honores primus sit consequutus. 40.10.a
Cicero exemplis vtitur, Demosthenes enthymematis. 171.40.a
Ciceronis locus ad Brutum. 1.40.a
Ciceronis sententia de affinitate Rhetoricæ & Dialecticę. 1.30.b
Ciceronis opinio de loco à nota reprehensa à Rodulpho. 196.40.a
Ciceronis auus fullo. 60.30.c
Cimon Athenienſis, liberalis. 65.40.c
Cimon, Milciadis F. 160.10.b
Cinæthus poema Phaylli. 260.30.a. *& aliorum.*
circuli definitio. 221.10.b
circumscriptio quando rem obscurat, & vitiosum facit orationem. 219.20.a
Ciuitas præmio, & pœna conseruatur. 59.10.c
ciuitates cur suos conditores in Deos referrent. pag. 37.50.c
ciuitatis nobilitas vnde. 37.10.c
ciuitatum mores, instituta, & disciplinæ, & leges apud Aristotelem. 34.10.c
ciuilis hominis officia dno, loqui, & scribere. pag. 246.10.a
Clementia, & placabilitate nihil maius. 120.10.c
Cleobuli sententia de vxore. 200.30.b
Cleodemus cucurbitulis vtebatur. 211.50.d
Cleon cantus, & fallax. 91.10.d
Cleon. 113.20.b
Cleophon orator, & ciuis turbulentus. 104.40.c
Cleophon abiecta nomina ornat. 223.30.a
Clytus ab Alexandro interfectus. 167.10.a
Cn. Lentulus orator. 203.30.d
Coacernatio exuperantiam dupliciter ostendit. pagina 60.20.a
cognatio quid sit. 126.30.d
cognitio nostra duplicem habet originem. 23.30.c
Cognominata nomina: quę Polyonyma vocantur. pag. 209.50.a
his vtuntur cõmuniter poeta, & oratores. 209.50.a
Κοινοὶ qui vocentur. 88.30.c
Κοινὸς, & κοινωνικὸς quid differant. 195.20.20.a
Κίλλυσις quid sit. 79.10.a
Collatio quid. 168.30.d. *Solon sæpe vtebatur.* pagina 169.30.b
Colligere licet quattuor modis. 25.10.b
Comici poetę, & Satyrici. 138.10.c
Commemoratio eorum, quę rei non insunt, valet ad amplificandum. 222.30.a. *Valet ad laudandum, & vituperandum.* 222.30.b
Commotio animi, quid. 153.40.d
commune in re indicata, quid. 187.30.b
communia & propria rerum, quę dicantur. pagina 179.50.c
Commutatio res iucunda est. 84.20.d
compar quid sit. 234.10.c
comparatio bonorum facienda in dando consilio. pag. 52.50.c
comparatio cum præstantissimis facienda. 73.40.d
compensatio malis quandoque medetur. 256.40.d

Complexio, argumentationis genus. 189.30.*b*
Valet in altercando, & in eo præstabat Hortensius. ibidem.
Complexio. 235.20.*a*
Compositionis, ac diuisionis locus. 195.2°.20.*b*.
Ad fallendum accommodatus. 195.2°.20.*d*
Compositio, & forma discrepant materiam habent eandem. 195.2°.30.*b*
Conciliant homines mala, prouerbio dicitur. 49.50.*a*
Concitatus. 240.40.*a*
Conclusio quanam vocetur. 19.30.*c*
Conclusio similis est principijs suis. 23.40.*b*
Conclusio ex duobus enunciatis singularibus non fit. 24.50.*b*
Conclusio, vide peroratio. 269.60.*a*
Condemnati cur constanter supplicium subeant. pag. 131.40.*b*
Conficientia, tribus modis dicuntur. 46.20.*b*
Confidentia, & confidere timori opponitur. 131.20.*c*
Confidentia, & confidere, verba media esse. 131.30.*d*
Confidentia quid sit, & quomodo affecti homines confidant. 132.10.*a*
Confidentia fit, si peccatum corrigi potest. 132.40.*a*
Si auxilia vel multa, vel magna sint. ibidem.
Si iniuriam neque acceperis, neque intuleris. pagina 132.10.*b*
Si nulli sint aduersarij, vel debiles sint, vel amici.
Si beneficia acceperunt, si plures sint, quibus eadem conducant. 132.20.*c*
Confidentes homines qui esse soleant. 132.50.*c. & infra.*
Confidentes sunt duabus de causis. ibidem.
Confidentes propter quinque res. 133.20.*b*
Et qui se Deo esse curæ putant. ibid. Et iracundi.
Et cum priores aggrediuntur. 133.40.*d*
Confirmatio fit tribus modis. 132.50.*c*
Confirmatio, & refutatio eiusdem speciei sunt argumentationes. 202.30.*c*
Congeries, & superstructio. 60.30.40.*a*
Congruentia duobus modis dici. 51.50.*b*
Coniecturales artes quod officium habeant. 13.50.*a*
Coniugata quæ vocentur. 58.30.*c*
Coniunctio verborum permissa oratoribus. 215.30.*c*
Coniunctiones ne longo interuallo disiungantur. pagina 218.40.*b*
Coniunctiones non sunt coniunctionibus accumulandæ. 218.20.*c*
Coniunctionum vsus. 218.10.*b*
Coniunctionum ordo. 218.20.*b*
Conon de Enagora. 188.20.*b*
Conscientia, mille testes. 140.20.*a*
Consecutio quid sit. 220.10.*a*
Consequens duobus modis dici. 46.20.*a*
Consequens expendi debet, quo modo inde trahatur argumentum, tum quod fallax esse solet. pagina 197.30.*b*
Consequentia, quæ non conuertuntur, esse inferiora. 53.40.*d*
Consequentia tribus modis dici. 54.20.*a*
Consilium, & ratio in malam partem. 78.50.*d*
Consilio & ratione quæ fiant. 78.10.*d*
Constans et as, & virilis, quæ media dicitur. pagina 158.10.*d*
Constitutio, coniecturalis. 262.20.*c. qualitatis & definitiua.* 262.50.*c*
Consuetudo quasi altera natura, & eius vis. 78.20.*c*
Per consuetudinem quæ faciunt homines. ibidem.
Consuetudo prana non parendi. 103.50.*d*
Contemptus negligentiæ species. 113.50.*d*
Contemptores qui sint, & quos contemnant. 153.20.*b*
Contentio in ambitu orationis. pag. 233.10.*c. &* 234.30.*b*
Contentio, compar, & similiter desinens, coniuncta. 235.40.*a*
Contentio falsa. 235.20.*b*
Contentio aduersariorum in repetitione quo modo fiat. 270.20.*b*
Contingentia, quæ in nobis sunt, in deliber. cadunt. pag. 31.20.*a*
Contra naturam quæ fiant. 78.20.*b*
Contractus quid. 107.40.*a*
Contraria quattuor modis dicuntur. 181.40.*b*
Contraria inter se comparata maximè apparent. pag. 197.20.*a*
Contraria apparentia. 197.40.*d*
Contraria contrariorum consequentia. 200.20.*a*
Contraria sub eodem sunt genere. 210.50.*a*
Contrariorum eadem disciplina. 131.30.*d*
Controuersia ciuilis. 163.50.*a*
Contumacia quid sit, & vnde ducatur. 70.40.*a*
Contumelia species negligentiæ. 113.50.*d*
Contumelia quid sit. 114.50.*b. quot ad eam concurrant. ibidem.*
Conuersio orationis exornatio. 234.20.*d*
Conuersiones in oratione. 231.20.*a*
Copia sint oratori cognitæ, qui de bello loquatur. pag. 32.50.*d*
Copulatio adiuncta auget. 221.50.*d*
Corax rhetor. 118.10.*d. inuentor rhetorices. pagina* 198.20.*e*
Coracis ars imperfecta. 198.20.*c*
Cordax genus saltationis. 229.50.*a*
Cordacismus, quid. ibidem.
Cordistæ Galatarum populi. 114.40.*a*
Coricus luctator. 43.10.*a*
Corinthus vrbs eur à Romanis euersa. 90.30.*c*
Cornelius Gallus in re venerea mortuus. 81.30.*b*
Corona ciuica, quibus donabatur. 40.50.*a*
Corporis bona præstant externis. 36.50.*d*
Correctiones, quibus vtitur, Orator ne fastidiat. pag. 225.10.*a*
Corui dicuntur, qui mala libenter nunciant. 118.40.*c*
Corycus athleta. 244.50.*c*
Corytus, theca sagittarum. 215.10.*d*
Cottabus ludus, & cottabia, præmium. 83.50.*b*
Crœsus Lydorum Rex. 219.40.*b*
Crapulæ plures occidi, quàm gladio. 43.50.*d*
Cratylus ab Æschine accusatus. 261.30.*c*
Credibile quid vocetur à Quintiliano. 23.40.*d*
Credibilia sunt in triplici genere. 13.40.*c*
Cremastra quid sit. 241.20.*a*
Creon à Thesco occisus. 95.10.*a*
Crepundia, græce athyrmata. 214.20.*b*
Creticus. 229.20.*c*
Crimen, & iniuria quomodo differant. 96.40.*a*
Crimen refelli, si meliore via fieri potuit.

Carmina, & soluta oratio, bonoris partes. 40.20.c
Carmina facilius, quàm oratio memoriæ mandantur. 232.30.a
Carneades in vtranque partem de iustitia disputauit. 11.50.d
Carneades in disputando in contrarias partes excelluit. 12.10.a
Carpathius leporem. 244.30.d
Castigatio, cuius gratia fiat. 79.10.a
Castor & Pollux Helenæ fratres. 183.30.b
Casus & coniugata differre. 58.30.c
Casus quis dicatur in purgatione. 90.50.c
Καταφρόνησις. i. contemptus. 114.20.a
Καταφρωμένη λέξις. 231.40.c
Catilina in Senatu à Cicerone accusatus non respondit. 224.20.a
Cato iustissimus habitus est. 67.20.b
Cato senior quoties accusatus. 88.10.a
Cato censorius de adolescentibus. 155.40.b
Cauillatio. 242.40.a
Caninius amor, pro turpi, & infami. 199.40.d
Causa quid sit. 54.50.d
Causa pro fine. 55.40.b
Causa æquior facilius defenditur. 11.40.d
Causa, quam acturus sis, cognoscenda. 177.20.d
Causa inferior dicendo fit superior. 199.30.a
Causa, ex qua factum quid concludatur, quo modo tractanda sit. 194.30.d
Causarum locus latissimè patet. 194.30.b
Causas rerum apud omnes scriptores explicari. pag. 197.50.c
Causa, & principij differentia. 54.50.d
Causa, quibus homines mentiuntur, tres. 4.10.c
Causæ, cur fallacia in iudicijs prosint, duæ. 8.50.d
Causarum genera, tria. 27.50.b
Causarum genera tria esse. 27.20.d
Causidici proclines ad faciendam iniuriam. 88.30.b
Cælandi, & impunitatis spes ad iniuriam impellit. pag. 87.40.d
Centesima vsura. 237.30.d
Cephalus Procrin vxorem per imprudentiam occidit. 98.30.c
Κεφαλὴ. 165.20.c
Cephisodotus thuri similis. 218.30.a
Cephisodotus de triremibus. 238.10.b
Ceres dea salutaris dicta. 267.40.b
Certamina simplicia, & mixta. 43.50.a
Chabrias Atheniensium Dux egregius. 55.40.d
Chabrias Atheniensium Imperator. 237.30.a
Charemon Poeta. 246.50.b
Chares quis, & Charetis promissa. 105.10.c
Chares volebat reddere rationes Reipub. gestæ, alieno tempore. 237.30.b
Charetis pollicitationes. 237.30.b
Chilo Lacedæmonius dixit, ne quid nimis. 154.40.d
Chilo in Senatum a Spartanis lectus. 187.20.a
Χίμαιρα. 242.50.b
Χιτὼν calcei pars. 165.30.c
Choræus cur dicatur. 229.30.a
Quot syllabas habeat. 229.10.c
Choragus Athenis quis. 210.30.d
Choriambus. 229.40.c
Χρησιφιλία. i. bonitas amicorum. 44.30.a
Χρονογράφοι. 215.10.c
Chrysippus, iciunè conscripsit. 205.10.c
Cibus publicè alicui tributus. 41.10.a
Cicero à sensus à P. Victori calumnia. 1.10.b
Cicero quos honores primus sit consequutus. 40.10.a
Cicero exemplis vtitur, Demosthenes enthymematis. 171.40.a
Ciceronis locus ad Brutum. 1.40.a
Ciceronis sententia de affinitate Rhetoricæ & Dialecticæ. 1.10.b
Ciceronis opinio de loco à nota reprehensa à Rodulpho. 196.40.a
Ciceronis annus fullo. 60.30.c
Cimon Atheniensis, liberalis. 65.40.c
Cimon, Milciadis F. 160.10.b
Circulus poema Pbæylli. 260.30.a. & aliorum.
circuli definitio. 221.10.b
circumscriptio quando rem obscurat, & vitiosam facit orationem. 219.20.a
Ciuitas præmio, & pœna conseruatur. 59.10.c
ciuitates cur suos conditores in Deos referrent. pag. 37.50.c
ciuitatis nobilitas vnde. 37.10.c
ciuitatum mores, institutæ, & disciplinæ, & leges apud Aristotelem. 34.10.c
ciuilis hominis officia duo, loqui, & scribere. pag. 246.10.a
Clementia, & placabilitate nihil maius. 120.10.c
Cleobuli sententia de vxore. 200.30.b
Cleodemus cucurbitulis vtebatur. 211.50.d
Cleon cautus, & fallax. 91.10.d
Cleon. 113.20.b
Cleophon orator, & ciuis turbulentus. 104.40.c
Cleophon abiecta nomina ornat. 223.30.a
Clytus ab Alexandro interfectus. 167.10.a
Cn. Lentulus orator. 203.30.d
Cœcernatio exuperantiam dupliciter ostendit. pagina 60.20.a
cognatio quid sit. 126.30.d
cognitio nostra duplicem habet originem. 23.30.c
Cognominata nomina: quæ Polyonyma vocantur. pag. 209.50.a
his vtuntur cõmuniter poetæ, & oratores. 209.50.a
Κοινοὶ qui vocentur. 88.30.c
Κοινὸς, & κεκοινωμένος quid differant. 195.2°.20.a
Κλῆσις quid sit. 79.10.a
Collatio quid. 168.30.d. *Solon sæpe vtebatur. pagina* 169.30.b
Colligere licet quattuor modis. 25.10.b
Comici poetæ, & Satyrici. 138.10.c
Commemoratio eorum, quæ rei non insunt, valet ad amplificandum. 222.30.a. *Valet ad laudandum, & vituperandum.* 222.30.b
Commotio animi, quid. 153.40.d
communne in re iudicata, quid. 187.30.b
communia & propria rerum, quæ dicantur. pagina 179.50.c
Commutatio res iucunda est. 84.20.d
compar quid sit. 234.10.c
comparatio bonorum facienda in dando consilio. pag. 52.50.c
comparatio cum præstantissimis facienda. 73.40.d
compensatio malis quandoque medetur. 256.40.d

Complexio, argumentationis genus. 189.30.*b*
Valet in altercando, & in eo præstabat Hortensius. ibidem.
Complexio. 235.20.*a*
Compositionis, ac diuisionis locus. 195.2°.20.*b*.
Ad fallendum accommodatus. 195.2°.20.*d*
Compositio, & forma discrepant materiam habent eandem. 195.2°.30.*b*
Conciliant homines mala, prouerbio dicitur. 49.50.*a*
Concitatus. 240.40.*a*
Conclusio quanam vocetur. 19.30.*c*
Conclusio similis est principijs suis. 23.40.*b*
Conclusio ex duobus enunciatis singularibus non fit. 24.50.*b*
Conclusio, vide peroratio. 269.60.*a*
Condemnati cur constanter supplicium subeant. pag. 131.40.*b*
Conficientia, tribus modis dicuntur. 46.20.*b*
Confidentia, & confidere timori opponitur. 131.20.*c*
Confidentia, & confidere, verba media esse. 131.30.*d*
Confidentia quid sit, & qnomodo affecti homines confidant. 132.10.*a*
Confidentia fit, si peccatum corrigi potest. 132.40.*a*
Si auxilia vel multa, vel magna sint. ibidem.
Si iniuriam neque acceperis, neque intuleris. pagina 132.10.*b*
Si nulli sint aduersarij, vel debiles sint, vel amici.
Si beneficia acceperunt, si plures sint, quibus eadem conducant. 132.20.*c*
Confidentes homines qui esse soleant. 132.50.*c. & infra.*
Confidentes sunt duabus de causis. ibidem.
Confidentes propter quinque res. 133.20.*b*
Et qui se Deo esse cura putant. ibid. Et iracundi.
Et cum priores aggrediuntur. 133.40.*d*
Confirmatio fit tribus modis. 132.50.*c*
Confirmatio, & refutatio eiusdem speciei sunt argumentationes. 202.30.*c*
Congeries, & superstructio. 60.30.40.*a*
Congruentia duobus modis dici. 51.50.*b*
Coniecturales artes quod officium habeant. 13.50.*a*
Coniugata quæ vocentur. 58.30.*c*
Coniunctio verborum permissa oratoribus. 215.30.*c*
Coniunctiones ne longo interuallo disiungantur. pagina 218.40.*b*
Coniunctiones non sunt coniunctionibus accumulanda. 218.20.*c*
Coniunctionum vsus. 218.10.*b*
Coniunctionum ordo. 218.20.*b*
Conon de Enagora. 188.20.*b*
Conscientia, mille testes. 140.20.*a*
Consecutio quid sit. 220.10.*a*
Consequens duobus modis dici. 46.20.*a*
Consequens expendi debet, quo modo inde trahatur argumentum, tum qnod fallax esse solet. pagina 197.30.*b*
Consequentia, qnæ non conuertuntur, esse inferiora. 53.40.*d*
Consequentia tribus modis dici. 54.20.*a*
Consilium, & ratio in malam partem. 78.50.*d*
Consilio & ratione quæ fiant. 78.10.*d*
Constans ætas, & virilis, quæ media dicitur. pagina 158.10.*d*
Constitutio, coniecturalis. 262.20.*c. qualitatis & definitiua.* 262.50.*c*
Consuetudo quasi altera natura, & eius vis. 78.20.*c*
Per consuetudinem qnæ faciunt homines. ibidem.
Consuetudo prana non parendi. 103.50.*d*
Contemptus negligentia species. 113.50.*d*
Contemptores qui sint, & qnos contemnant. 153.20.*b*
Contentio in ambitu orationis. pag. 233.10.*c.* & 234.30. *b*
Contentio, compar, & similiter desinens, coniuncta. 235.40.*a*
Contentio falsa. 235.20.*b*
Contentio aduersariorum in repetitione quo modo fiat. 270.20.*b*
Contingentia, quæ in nobis sunt, in deliber. cadunt. pag. 31.20.*a*
Contra naturam quæ fiant. 78.20.*b*
Contractus quid. 107.40.*a*
Contraria quattuor modis dicuntur. 181.40.*b*
Contraria inter se comparata maxime apparent. pag. 197.20.*a*
Contraria apparentia: 197.40.*d*
Contraria contrariorum consequentia. 200.20.*a*
Contraria sub eodem sunt genere. 210.50.*a*
Contrariorum eadem disciplina. 131.30.*d*
Controuersia ciuilis. 163.50.*a*
Contumacia quid sit, & vnde ducatur. 70.40.*a*
Contumelia species negligentiæ. 113.50.*d*
Contumelia quid sit. 114.50.*b. quot ad eam concurrant. ibidem.*
Conuersio orationis exornatio. 234.20.*d*
Conuersiones in oratione. 231.20.*a*
Copia sint oratori cognitæ, qui de bello loquatur. pag. 32.50.*d*
Copulatio adinuicta auget. 221.50.*d*
Corax rhetor. 118.10.*d. inuentor rhetorices. pagina* 198.20.*c*
Coracis ars imperfecta. 198.20.*c*
Cordax genus saltationis. 229.50.*a*
Cordacismus, quid. ibidem.
Cordacæ Galatarum populi. 114.40.*a*
Coricus luctator. 43.10.*a*
Cornutus vrbs cur à Romanis euersa. 90.30.*c*
Cornelius Gallus in re venerea mortuus. 81.30.*b*
Corona ciuica, quibus donabatur. 40.50.*a*
Corporis bona præstant externis. 36.50.*d*
Correctiones, quibus vtitur, Orator ne fastidiat. pag. 225.10.*a*
Corui dicuntur, qui mala libenter nunciant. 118.40.*c*
Corycus athleta. 244.50.*c*
Corytus, theca sagittarum. 215.10.*d*
Cottabus ludus, & cottabia, præmium. 83.50.*b*
Crœsus Lydorum Rex. 219.40.*b*
Crapula plures occidi, quàm gladio. 43.50.*d*
Cratylus ab Æschine accusatus. 261.30.*c*
Credibile quid vocetur à Quintiliano. 23.40.*d*
Credibilia sunt in triplici genere. 13.40.*c*
Cremastra quid sit. 241.20.*a*
Creon à Thesco occisus. 95.10.*a*
Crepundia, græce athyrmata. 214.20.*b*
Creticus. 229.20.*c*
Crimen, & iniuria quomodo differant. 96.40.*a*
Crimen refelli, si meliore via fieri potuit.

Index.

Crimen omne non omni perſonæ conuenire. 198. 40. *d*
Criminatio inter perturbationes collocatur. 5.50 *b*
Criminatio in progressu quo modo tractanda. pagina 255. 10. *c.*
Criminatio quomodo diſſoluenda. 255.20.*c.* ibid. 50.*c.* Et ita deinceps multis modis docet repelli eam poſſe vſque ad 258.
Critias, vnus è triginta tyrannis. 104.50.*b*
Κριτικὸς quomodo latinè dicatur. 8.30.*d*
Critolai de virtute ſententia. 53.40.*b*
Cucurbitulæ quibus nominibus ſignificentur. pag. 211. 40. *b*
Culpa in aliquem falſo iniecta, quomodo reuocienda, & argumentum inde ductum. 164.10.*a*
Cupiditas impellit ad agendum, quæ ſuauia ſunt. pag. 79. 40 *a*
Cupiditas quid ſit. 81.10.*a*
Cupiditatum ſpecies. 81.40.*a*
Cupiditas vel quieta, vel commouens. 113.20.*c*
Cupiditas & facultas ad agendũ impellunt. 167.20.*a*
Cupiditates in ſenibus vel nullæ, vel remiſſæ. 158.10.*a*
Curio à Cicerone perturbatus non reſpondit. 224.20.*a*
Curſores uaſci ita habiles. 43.30.*d*
Curſores coronabantur. 42. 40.*d*
Cuſtodia regionis in conſultationem venit. 32 30. *a*
Cuſtodia regionis tribus potiſſimũ continetur. 33.30.*c*
Κυνίσχων. 214.30.*a*
Cydias orator. 119.50.*c*
Cygnus quo modo ab Achille cæſus. 179. 40.*d*
Cynicorum impudentia damnata. 139.30.*a*
Cynoſarges, vbi ſpurij Athenis exercebantur. pag. 37.50 *d*
Cyrſilus Athenienſis cur lapidibus obrutus. 63.40 *c*
Cyrus Perſarum Rex nomina ſuorum militum didicit. 119.30.*b*

D

Daduchi ſacerdotes magnæ matris. 210.40.*b*
Dædalus cur Talum puerum occiderit. fol. 211. 50. *b*
Dea ſalutaris, & eius myſteria. 267.50.*b*
Deus Opt. Max. ab Heraclito ſignificatus. 220. 30.*c*
Dei proprium. 120.50 *b*
Deos omnia bona laboribus vendere. 49. 30.*c*
Decorum in oratione ſeruandum. 207.40.*d*
Decorum in oratione, in tribus rebus. 222.10.*b*
In motibus animi, ad auditorem pertinens,
In moribus exprimendis, ad oratorem.
In ſubiectis rebus, ad cauſam.
Defectus, & locus à defectu quomodo tractandi. pag. 197. 50. *d*
Defenſor argumentis magis abundat, quàm accuſator. 201.20.*a*
Debet oſtendere crimina non eſſe neceſſaria, nec veriſimilia. 201.30.*b*
Defenſor refutare prius debet, quæ obiecta ſunt. fol. 265.40.*c*
Debet auditoris animum præparare. 265.10.*d*
Definitio facit, vt quid res ſit, intelligatur. pag. 14. 50. *a*
Definitio in iudicio quandoque verſatur. 96.40.*c*
Definitio quid vocetur ab Ariſtotele. 185.30.*a*
Definitionis quinque ſpecies. 185.40.*a*
Διάνοια quid ſit. 196.2°.30.*b*
Definitio loco nominis ad amplitudinem orationis. fol. 221. 40.*a*
Conglobata hoc maxime facit. 221.30.*b*
Delectus, & iudicium. 75.30.*b*
Delectus propoſitionum habendus. 179. 30.*a*
Deliberatio dignior iudicijs. 8.20.*b*
Deliberatio, & iudicium eadem via tractantur. 8 30.*b*
Deliberatio eſt de rebus, quæ in vtranque partem cadere poſſunt. 21.30 *b*
Deliberatio omnis de futuro eſt. 21.10.*c*
Deliberatio duas habet partes. 27.50.*d*
Deliberatio quibus de rebus ſit. 30.40.*c*
Deliberatio eſt de quinque rebus. 31.40.*d*
Deliberatio non eſt de fine. 35.10.*d*
Deliberatio non de fine, ſed iis, quæ ad finem pertinent. 45. 30.*a*
Deliberationes, & iudicia ſunt duo præcipua genera rhetor. 8.20.*b*
Deliberantis oratio qualis ſit. 264.50.*b*
Deliberatiuum genus ſpecioſius quàm iudiciale. pag. 8. 50. *b*
Deliberatiuum genus. 27.30.*d*
Deliberatiuum & demonſtratiuum quandoque conuenire. 74.50.*a*
Deliberatiuum genus difficilius, quàm iudiciale. 264. 40. *a*
Deliberatiui generis orationes apud Ciceronem. pag. 28.10.*a*
Deliberatiui generis locutio. 247. 50.*d*
Vmbratili picturæ comparatur. ibidem.
Locutio ſimplex, & grauis, & ſententioſa. 248. 30. *a*
In hoc genere inerruditi habentur ingenioſiores. 248. 50. *b*
Delicatus quis nocetur. 75.50.*c*
Delicati qui reges fuerint. ibidem.
Deliri ſuas habent opiniones. 21.10.*a*
Demades ex piſcatore orator. 3.50.*c*
Demades Demoſthenis inimicus. 197.30 *d*
Demades melius dixit, quàm ſcripſit. 246. 40.*c*
Δημηγορικὴ λέξις, quæ ſit. 246.10.*a*
Δημηγόρας quis dicatur apud Græcos. 55.50.*c*
Demetrij uox de eloquentia. 88.50 *a*
Demiſſi hominis oratio. 224. 10.*b*
Democratia, vitioſus reip. ſtatus. 34.30.*c*
Democrates in oratores. 217. 30.*c*
Democritus cur perpetuo rideret. 43. 20.*c*
Democritus Protagoræ magiſter. 199. 10.*b*
Democritus de poetis. 226.30.*a*
Demodocus in Mileſios. 75.50.*b*
Demonſtratio quia eſt, & propter quid. 24.40.*c*
Demonſtratio quomodo ſoluat argumentum. pag. 20:. 40 *b*
Demonſtratio à ſignis ducta, mores exprimit. pag. 224. 50. *a*
Demonſtratio. 249.10.*b*
Demonſtratio Prodici 50. drachmarum. 253.50.*b*
Demonſtratiuum orationis genus. 27.30.*d*
Demonſtratiuum genus duas habet partes. 28. 10.*b*
Demonſtratiuum genus eſt cum alijs mixtum. 28.10.*b*
Demonſtratiui generis orationes Ciceronis, & aliorum, quæ. 28.30.*b*

Demonſtratiuum genus, quibus nominibus vocetur. 64.20.b
In demonſtratiuo genere, quæ laudentur, quæq; vituperentur. 64.20.b
Demonſtratiuum enthymema, & refellens. 180.20.b
Demonſtratiuum genus in ſcribendo, primas; iudiciale ſecundas, deliberatiuum tertias tenent. pag. 248.40.c
In hoc genere, quæ partes adhibeantur. 249.20.c
Demonſtratiui generis oratio aptiſſ. ad ſcribendum. 248.50.b
Omnis ornamentorum genera debet continere in ſe.
Dulce genus orationis, ſolutum, fluens, ſententijs argutum, verbis ſonans. 248.30.c
Demonſtratiua ſcientia, vt ſit vtilis orationi. pag. 2.30.c
Demonſtratiua propoſitio. 14.20.b
Demoſthenes quando obmutuit. 137.20.d
Demoſthenes perſuaſit Thebanis, vt Philippo deficerent. 184.10.b
Demoſthenes à Demade inſimulatus. 197.50.c
Demoſthenes non Orator, ſed alius. 217.20.c
Demoſthenis acuta vox in Pytheam. 20.10.a
Demoſthenis pronunciatio à Satyro biſtrione emendata. 204.10.d
Demoſthenis enthymemata lucernam olebant. pag. 263.20.c
Denarius quid naleret. 99.30.d
Depoſitum non reddere. 134.10.c
Deriſores. 138.10.c
Deſiderabilia eſſe maiora ijs, quibus facile careas. 62.40.b
Deſperati non timent. 131.20.b
Et quandoque ſunt fortiores. 131.50.b
Deſperatio vetat Hippocrates adhiberi medicinam. 131.50.b
Detrectatio militiæ, & pœna. 95.10.c
Dextra fidei, & concordiæ ſignum. 101.10.c
Diagoras gandio exanimatus. 22.10.d
Dialectica quid orationi conferat. 2.30.c
Dialectica cur omnium artium maxima. 10.20.a
Dialectica neri, & falſi iudex. 10.20.c
Dialectica differt de rebus in contrarias partes. pag. 12.20.a
Dialectica per interrogationem diſputat. 12.20.a
Dialectica non eſt determinata materia. 1.20.a
Dialectica imperitus facile decipitur. 10.20.c
Dialecticam eſſe oratori neceſſariam. 10.40.a
Dialecticus etiam fallaces concluſiones nouit. pagina 13.10.d
Dialectici officia duo. 3.20.d
Dialectici frequentiſſimè interrogant. 267.50.d
Διάθεσις vendicatio. 89.30.b
Δικανικὸν, iudiciale genus dicendi. 27.30.d
Δικανικὴ λέξις. 246.10.a
Dikn, cauſa, quæ apud iud. agitur. 11.10.a
Dicendi non eſſe artem ex Carneadis ſententia. pagina 3.30.c
Dicendi rationem ſine arte non perfici. 4.20.a
Dicendi ratio potius facultas, quàm ars. 4.30.a
Dicendi facultatem ratione, exercitatione, & caſu fieri. 4.50.a
Dicboraus. 229.20.c
Dici probabiliter, & eleganter etiam ex conſuetudine. 3.50.d
Dictio poetica eur probata. 206.20.b
Dictio forenſis qualis ſit. 246.40.a
Duas habet ſpecies. 246.10.b
Διαλογῶν quid ſit. 11.10.a
Difficile fieri quid dicatur. 51.10.a
Difficilia, quæ pulchra, prouerbio dici. 56.10.b
Dignitas imperatoria in dicendo. 162.20.a
Diiambus. 229.30.c
Dilatio. 237.50.b
Dilemma Protagoræ, & ſacerdotis cuiuſdam. pag. 189.10.c
Diminuta nomina vbi collocanda. 213.10.c
Dio audita filij morte, iuſſit efferri. 70.50.d
Diogenes de adoleſcente, qui erubuit. 134.50.b
Diogenes Cynicus de Cauponis. 238.20.b
Diogenis Cynici ſapientia tota in contemptu rerum. 54.40.d
Diomedes & Vlyſſes quomodo ſeſe refellant. pagina 242.50.c
Dionyſius Sicilia tyrannus. 25.30.c
Dionyſius ſuperior. 160.50.a
Dionyſius tyrannus factus metragyrtes. 210.50.c
Dionyſius poeta elegiarum ſcriptor. 211.30.b
Cur æneus ſit vocatus. 211.50.b
Dionyſii tyranni factum contra auarum. 39.50.c
Diopithes Athenienſis. 144.20.a
Diſceptator græcè dicitur κριτὴς. 8.30.d
Diſcere iucundum eſt. 85.50.a
Diſcere celeriter iucundiſſimum. 197.40.a
diſtinctio nominum ad amplificationem valet. pagina 221.40.d
Diſtinctio in periodo. 233.10.c
Diſpenſator, & diſpenſatio, quarum rerum ſit. pag. 107.10.c
Diſpondæus. 229.20.c
Diſpoſitio. 203.40.a
Diſputare in vtranque partem, erat veterum exercitatio. 11.40.d
Differendi ratio, triplex. 9.50.d
Differendi ratio in contrarias partes ab Ariſtotele traditæ. 11.30.d
Differendi ratio Oratori neceſſaria. 17.40.b
Diſſidentia inter ſe ſpectanda, & inde argumenta ducenda, & quomodo tractanda. 193.20.c
Hic locus tribus modis tractatur. 193.50.c
Diſſimulatio ingenuum etiam decet. 269.20.a
Ea delectabatur Africanus. 269.30.a
Diſſolutio argumentorum fit duobus modis. 199.30.a & 202.40.c
Diſſoluta dicendi ratio in peroratione. 270.30.d
Diſſoluta quo in genere probentur. 246.30.d
Actione ſunt adiuuanda. 247.10.b
Valent ad amplificandum. 247.50.b
Diſtinctio eorum, quæ dicuntur multis modis. pagina 186.20.a
Dithyrambici poeta. 215.30.c
Diues quis verè appellandus. 39.40.c
Diues ex vſu, non ex poſſeſſionibus æſtimandus. pag. 48.10.a
Diues quis, ex Ciceronis ſententia. ibidem.
Diues quis dicendus. 185.10.d

Index.

Diuites liberti. 147. 20.c
Diuites stulti. 161.50.a
diuites nuper facti differunt ab alijs. ibidem.
diuites quas inferant iniurias. 161.50.b
diuitum mores. 160.20.b
diuites delicati, & teneri, & salacones, & elati. pag. 160. 40.c
Diuitiæ duabus rationibus comparantur. 32.30.c
diuitiæ nobilitant. 38.20.a
diuitiæ, pars felicitatis, & quot earum partes. pag. 38. 10.c
diuitiæ mobiles sunt pecunia, & supellex: immobiles, prædia, possessiones q; regionum: participes rationis, serui: expertes, pecudes. 38.50.d
Diminatio tollitur. 219.10.d
Merito reiecta. 219.30.d
diuinatio est præteritorum, non futurorum. pagina 264. 50.n
Diuisio, & locus à diuisione periculosus. 186.30.b
Docendi artem non esse seruilem. 69.50.c
Docilitas laudatur vt bonum. 48.50.a
Quid sit. 48.30.b
docilitas in exordijs. 259.10.a
Docti & indocti quo modo res probent. 177.40.a
doctrina à definitione incipienda. 14.40.a
doctrina quid sit. 18.10.a
doctrina dicendi diuisa in tres partes. 27.50.b
dolor vnde oriatur. 149.20.a
Domitianus amphitheatrum perfecit. 86.10.d
Δίξαι, *quæ vocentur.* 110.50.c
Drachma Atheniensis erat denarius Romanus. pagina 99.30.d
Draconis leges scriptæ sanguine. 196.50.b
Draco. 196.10.c
Δυνάμεις, *quas vocet Aristoteles.* 10.40.b
Δυσωπία, *de qua Plutarchus scripsit.* 68.40.b

E

EBrius puniendus ex Pittaci sententia. pagina 200. 20.b
Ἐκκλησιαστὴς *quis dicatur.* 7.20.c
Εἰκότα, & τεκμήρια, *quæ vocet Aristoteles.* pagina 177. 20.c
Educatio quantum possit. 71.10.d
Εὐβάσανα, *quæ dicantur.* 93.50.d
Εὐδαιμονισμὸς *quid significet.* 72.40.a
Εὐμάθια, *i. docilitas sub ingenio est.* 48.30.b
Εὐφυΐα, *acumen ingenij.* 48.10.b
Ἐνθυμήματα, & ἀποδείξεις, *quæ dicantur.* pagina 96.40. a
Εἰρομένη λέξις. 231.10.c
Elementa, quid significent. 26.50.d
Elementa, & loci enthymematum. 180.40.a
Elenchus syllogismus contradictionis. 234.10.b
Elenchi ignoratio quid sit. 196.2". 30.d
Ἑλληνίζειν *est græce loqui, & emendate.* 218.40.a
Eligit bominibus quæ bona sunt. 50.30.d
Elocutio. 203.40.a
Elocutio à Poetis primum exculta. 206.30.a
Poetica elocutio cur probata. ibid.b
Poetica, & Oratoria differunt. ibid.10.c
Poetica in soluta oratione non probatur. ibid. 20.c
Oratoria maximè explicanda est hoc libro ibid.40.d
Eloentio in arte Oratoria maximè necessaria. pag. 205.40. b
Virtus elocutionis Oratoriæ. 207.10.a
Perspicuitas maxima virtus orationis. 207.10.a
Elocutio debet rebus conuenire. 207.30.n
Dilucida, quibus nominibus, & verbis fiat, pag. 207. 20.b
Elocutio frigida fit quattuor modis. 213. 20.c
Elocutio oratoria debet esse emendata. 218.20.a
Hoc quinque rebus constat. 218.10.b
Elocutio quæ multas habet coniunctiones, vitiosa. 220. 30.a
Et quæ non potest interpungi. ibidem.
Obscura quando fiat. 220.40.b. & infra.
Amplitudo orationis. 221.40.a
Elocutio priscorum. 231.40.a
Elocutio vel tracta, vel pendens. 230.50.d
Soluta & libera, apta & coniuncta.
Pendens ex se finem non habet. 231.10.b
Continuata, ac prodncta. 231.10.c
Perpetua. ibidem.
Elocutio conuersa, quæ periodis constat. 231.40.c
Huius duæ virtutes sunt. 231. 30.d
Elocutio quæ membratim profertur, qualis. pag. 233. 50 b
Distincta, & opposita, quæ contentio dicitur. pag. 233.40.c
Opposita cur iucunda sit. 234.10.b
Elocutio apta perorationibus. 270. 30.d
Elocutionis virtutes, splendor, & perspicuitas. pag. 248 30.d
Eloquentia plurimum prodest. 48.20.a
Eloquentiæ laus apud Ciceronem. 48.30.a
Eloquentia an vtilis sit. 189.10.a
Eloquentiæ vis. 87.20.d
Empedocles ait abstrusa esse omnia. 10.20.c
Empedocles abhorrebat ab animalibus necandis. pag. 95.30. a
Empedocles vagatur, & ambiguis vtitur. 219.10.b
Empedocles primus quædam mouit circa rhetoricam. 210.20.b
Encomium Gorgiæ in Elienses, reprehensum. pag. 255.10.b
Ἐπιδείξεις *in dialectica quæ sint.* 13.40.c
Ἐπίρρημα. 236.50.c
Ennius in sepulchro Scipionis positus. 40.50.d
Enthusiasmus. 225. 50.d
Enthymema esse corpus fidei faciendæ. 4.20.d
Enthymema tribus modis dici. 4.40 d
Enthymema ex verisimilibus, & signis. 5.40.a
Enthymema quid sit. 9.20.c
Enthymema plurimum valere ad probandum. 9.50.c
Enthymema quomodo differat à dialectico, sophistico-que, & demonstr. syllogismo. 10.10.b
Enthymema est syllogismus imperfectus. 18.10.c
Enthymema simile syllogismo est. 18.10.d
Enthymema fit etiam sine vniuersali propositione. 19.20.c
Enthymema ex totidem propositionibus quot syllogismus. 19.50.c
Enthymema magis commouet animum, quàm exemplum. 20. 10.c

Index.

Enthymema ex paucis fieri. 22.20.b
Enthymema cur syllogiſmus imperfectus dicatur. pag. 22.30.b
Enthymema aut ſimplex, aut multiplex. 22.10.c
Enthymema raro concludere neceſſario. 23.50.b
Enthymema communis probatio omnium generum. 168.30.c
Enthymema eſſe ſyllogiſmum imperfectum. pagina 176.40.d
Ex quibus probabilibus fiat. 177.30.b
Non ex neceſſarijs, ſed quæ plerumque fiant. pagina 177.10.c
Tribus modis dici. 200.40.c
Enthymematum elementa, & loci. 180.20.a
Species duæ, quæ differunt. ibidem.
Ἀναιρετικὰ, καὶ ἐλεγκτικὰ enthymemata. pag. 180. 10. b
Demonſtratiua, & redarguentia. 180.50.b
Enthymematum loci, proprij, & communes. pagina 180.40.c
Enthymema à contrarijs. 180.50.d
Acutiſſimum dicitur à Cicerone.
Enthymema à caſibus ſimilibus. 181.10.c
Ab ijs, quæ ſunt ad aliquid relata. 181.40.c
Ex maiore, & minore. 182.30.c
A tempore. 183.20.d
Ab ijs, quæ contra nos dicuntur. 184.20.b
A definitione. 185.30.a
Ab ijs, quæ dicuntur multis modis. 186.10.a
A diuiſione. 186.10.b
Ab inductione. 186.10.c
A rebus iudicatis. 187.20.b
Ab enumeratione partium. 188.40.b
A conſequentibus. 188.10.d
A duobus contrarijs conſequentibus. pagina 189. 10. b
Ab apertis, & occultis. pag. 190. 10.a
A proportione. 190.20.b
Ab euentu. 190.10.d
Ab ijs, qui ſemper non eadem eligunt, ſed diuerſa. 191.10.c
Cum quis dicit propter finem, qui finis non eſt. pag. 191.10.d
Ab impellentibus & retrahentibus. 192.10.c
Ab ijs, quæ fieri videntur, ſed incredibilia ſunt. 193.30.a
Cum diſſidentia inter ſe ſpectamus. 193.20.c
Ab ijs, quæ non ſunt affinia culpæ. 194.20.a
A cauſſa. 194.40.b
An melius alia via res geri potuiſſet. 194.20.d
An quicquam geri debeat, contrarium rebus geſtis. 195.40.a
Ex ijs, quæ male facta ſunt. 195.40.b
A conſequente. 197.20.b
Cum cauſam eſſe dicimus, quod cauſa non eſt. pagina 197.20.d
A defectu. 198.10.a
Inane. 198.30.b
A contrarijs omnium firmiſſima. 200.10.a
A quatuor fieri enthymemata. 200.10.20.c
Enthymema ſit ex quatuor. 200.20.c
Enthymema à repugnantibus per excellentiam dictum. 196.40.d. & 197.40.d
Tribus modis intelligitur.
Omnis ſententia enthymema nocatur. 200.c. per totum.
Enthymema, & argumentum idem.
Enthymema ex cõtrarijs apud Hermo. Ciceronem, & rhet. ad Alex.
Enthymema induciali generi magis conuenit. pagina 263.20.b
Enthymemata non continuanda. 263.10.c
Enthymema magis excellit, quod refellendi vim habet. 265.20.a
Enthymema in ſententiam commutandum. 266.10.d. & contra.
Enthymematis natura, quæ ſit. 19.50.b
Enthymematis ſpecies, & locus differunt. 203.40.b
Enthymemata ex contrarijs acutiſſima. 5.10.b
Enthymemata Demoſthenis, qualia. 8.40.a
Enthymemata cui Oratori copioſè ſuppetant. 9.40.d
Enthymemata non eſſe vnius generis. 20.30.d
Enthymemata rhetorica non faciunt artis peritum. 26.10.d
Enthymemata ex propriis artis propoſitionibus. pag. 26.50.d
Enthymemata pauca ex locis communibus. 27.10.a
Enthymemata fieri ex propoſitionibus non exquiſitè. 27.20.a
Enthymemata reſellentia præſtantiora demonſtrantibus. 196.20.d
Enthymemata, quæ prænoſcuntur ab Auditoribus præſtantiora. 197.20.a
Enthymematum fallacia aut verbi, aut rei. 197.40.a
Enthymematum ſpecies, quæ. 27.30.a
Enthymematicus quis uocetur. 8.30.a
Enthymematici, & exemplis utentes oratores. pagina 19.50.d
Enumeratio partium, & arg. ab enum. 188.40.b
Enumeratis eorum, quæ dicta ſunt, in peroratione. 270.10.a
Enumerationis initium vnde ſumendum. 270.40.a
In enumeratione quomodo contentio cum aduerſarijs fiat. 270.10.b
Enumeratio per ironiam, vt fiat. 270.40.b
Enumeratio per interrogationem. ibid.10.c
Enumeratio per ordinem naturalem. ibid.30.c
Ἔπαινον, καὶ ἐγκώμιον, quomodo differant. pagina 71.20.c
Ἐπαγωγὴ inductio vocatur. 19.20.a
Epaminondas cur incolumis relictus Thebis. pagina 124.50.b
Epaminondas, cum litare non poſſet, quid dixerit. 174.10.d
Ephorus apud Lacedæmonios. 268.40.c
Epica poeſis quid contineat. 206.30.a
Epicharmus quo genere amplificationis vteretur. pag. 60.20.a
Epicharmi ſententia de non credendo. 15.10.c
Ἐπιχαιρεκακία, malenolentia. 146.40.c
Epicurus cur religionis contemptor. 75.40.c
Epicurus vocabat Platonicas Dionyſocolacas. pagina 210.50.d
Epicuri de indolentia, & voluptate ſententia improbata. 61.50.d
Epicurei omnia ad ſuam vtilitatem referunt. pagina 123.10.b

Index.

Ἐπιδεικτικὸν genus. pag. 27.30.d
Ἐπικοὶ qui sint. ∴ 90.40.d
Ἐπιγραμμα. litis nomen. 96.40.c
Epilogus, vide Peroratio.
Ἐπιπλημμὶς negligentiæ species, quæ violentia dicitur. 113.50.d
Epimenides Cretensis. 264.40.a
Episodia. ∴ 264.50.c
Ἐπιρρίζω, καὶ καταρρίζω. 213.40.d
Epitheta, addita ad nomen. 209.40.e
In epithetis proportio seruanda. 209.50.c
Vis, & vsus epithetorum. 209.20.d
In epithetis Virgilij enituit industria. ibidem.
Habent vim ad laudandum, aut vituperandum. 213.20.a
Cautè tractanda. 213.10.c
Frigida tribus modis. ∴ 214.20.c
Epitheta illustrant orationem. 221.50.c
Epitheta in qua oratione vsurpanda. 225.20.b
Quando vitio vsurpentur. 226.20.a
Epitritus. 229.30.e
Ἐπίτροπος. ∴ 250.20.b
Ergophilus. 122.30.a
Eriphile Amphiarai vxor. 182.40.a
Error suus cuique attributus. 98.20.d
Error qui risum monet. 241.40.a
Eruditi obseruandi, & cur. ∴ 137.40.c
Ἑταῖροι sodales apud Græcos. 187.50.d
Euagoras Cypri Rex. 188.20.b
Eubulus Orator Charetem accusauit. 105.10.c
Euelio à Plauto descriptus. 157.20.a
Euflemon accusatus à Sophocle. 100.20.c
Euentus, & arg. ab euentu. 190.20.d
Hoc genere vtitur sæpe Cicero, vt ibidem probatur.
Euenta, quæ accidunt. 14.50.d
Eumes ænigmatis cucurbitularum inuentrix. pagina 211.40.d
Eumenides in iudicio Areopagitarum contra Orestem. 187.50.c
Sacellum eis ab Oreste conditum. 187.10.c
Eunomus Thrasius Demosthenem in eloquentia continuit. 204.20.d
Eupolis de Pericle. 224.10.a
Enthydemi fallacia. 195.2°.10.c
Euripides quibus verbis vsus sit. 208.50.b
Euxenus. 216.50.d
Excelsitas animi quid sit. 161.40.d
Exemplum accommodatum est multitudini. 18.30.c
Exemplum proportione respondet inductioni. pagina 18.10.d
Exemplum quomodo fiat. 19.10.a
Exemplum non omnino idem, quod inductio. 25.50.a
Exemplum esse, vt partem ad partem. 25.20.b
Exemplum quas conditiones habeat. 25.10.c
Exemplum est deliberationi maximè conueniens. pag. 73.50.d
Exemplum, probatio communis omnium generum. 168.30.e
Exemplum, simile inductioni. 168.40.c
Exemplorum duo genera. ∴ 168.10.d
Exemplum verum. } 168.20.d
Exemplum fictum. }
Exemplo, quomodo vtendum. 169.20.a
Exemplum aut simile, aut dissimile, aut contrarium. 169.50.a
Exemplo quod fit, id fieri rectè putatur. 93.20.d
Exempla magis delectant, quàm enthymemata. pag. 20.20.a
Exempla cur magis delectent. ibidem.
Exempla vtiliora, quàm fabulæ, in deliberationibus. 170.30.e
Exempla pro testimoniis adhibenda. 170.30.d
Exempla planam faciunt artem. 195.2°.10.c
Exempla vel proponi argumentis, vel postponi. pag. 171.50.a
Exemplæ quomodo refellantur. 201.30.d
Exempla deliberatiuo generi apta in probationibus. 263.20.b
Exercitatio sæpe sine arte vtilis. 4.30.a
Exercitatio potest omnia, vt Periander ait. pagina 172.10.a
Exitus acta probat. 56.10.c
Existimatio bona ad felicitatem pertinet. 39.20.d
Exordium orationis pro Ligario expenditur. pagina 241.30.d
Exordium non semper adhibetur. 249.30.b
Exordium, vide prognium, & principium.
Crimina obiecta prius diluenda. 252.10.c
Exornatio multis indiget episodijs. 264.50.c
Expetendum propter se, ei præstat, quod propter aliud. 54.40.c
Expetuntur quæ per se, quædam alterius gratia. pag. 45.30.b
Explanatio illustris, quæ. 236.30.d

F

Fabia gens Romæ. 38.40.a
Fabij Maximi vrbanum dictum in Salinatorem. 243.40.c
Fabius Sforcia Vtinensis Iurisc. laudatus. 198.50.b
Fabula quid sit. 168.20.d
Fabularum auctor Hesiodus. 168.40.d
Fabulæ Æsopicæ cur dicantur. 168.40.b
Fabularum vsus in rebus probandis. 168.10.e
Fabulæ à gentibus nomina traxerunt. ibid.
Fabulæ ad persuadendum multum valent. 158.20.d
Fabulæ in concionibus adhibendæ. 170.20.b
Fabulæ fingi possunt. ibidem.
Fabulæ apud Platonem, cur adhibitæ. 170.20.c
Fabula à puero non fingenda. 174.10.b
Facessere, deeimam esse bonoris speciem. pagina 41. 10. b.
Facetiæ, ioci, ac sales. 156.50.a
Facetiæ à natura, & arte. ∴ 235.30.c
Facetiæ in iudicijs prosunt. 268.30.d
Facilia duobus modis dicuntur. 51.10.a
Factum non potest esse infectum. 21.10.c
Factum, an non factum quid sit, quibus ex locis quærendum. 166.20.e
Fallacia consequentis. ∴ 197.20.b
A defectu. 197.30.c
A tempore. 197.50.d
Cum simpliciter dicitur, quod in parte est. pagina 198.30.c
Falsa, & iniqua difficilius probari. 12.20.b

Index.

Falsa quando liceat generatim dicere. 174.40.b
Falsum in aduersario notandum. 263.10.b
Fama, & bona existimatio magis curanda, quàm diuitiæ. 40.50.a
Fames quid sit. 81.50.a
Fames multarum rerum magistra. 81.10.b
Fames cibi condimentum. Et potionis, sitis, ibidem.
Febres periodicæ. 231.10.d
Feciales apud Romanos. 32.30.a
Felicitas, & eius partes, finis consultationis. 35.20.a
Felicitas quid sit. 35.40.a
Felicitas quibus in rebus consistat. 35.40.d
Felicitas ex triplici genere bonorum. 35.50.a
Felicitas est vitæ prosperitas cum virtute. 35.10.b
Felicitas in copia rerum, & firmo statu. 36.30.c
Felicitas summa in quibus rebus sit. 36.30.c
Felicitas quæ ex Epigrammate in templo Apollinis. 36.50.c
Felicitas ex Philosophorum sententia in quibus consistat. 35.10.c
Felicitas ex prosperitate vitæ, & virtute. 36.40.b
Felicitas primum bonorum gradum sibi vendicat. pag. 47.10.b
Felicitatis partes, vt virtutes, secundum locum tenent. 47.40.b
Felix non est, qui cruciatur. 35.30.b
Felix etiam est, qui possidet ea, quibus vita contenta sit. 36.40.b.
Felix est, in quo sunt omnia genera bonorum. 37.40.a
Felix, & sapiens dicitur quadratus. 240.10.a
Fera ferum agnoscit. 86.40.a
Feritas, quæ Superstitione dicitur. 101.10.a
Fidia cito decidunt. 208.50.a
Fidio ironiæ species. 270.40.b
Fides pro omni genere probationum. 9.10.d
Fides adimenda aduersario. 16.40.b
Fides habetur, duabus maximè de causis. 16.10.d
Fides quibus rebus acquiratur. 40.30.a
Fides vt habeatur, tribus rebus efficitur. 111.10.d
Fidentes animi qui dicantur. 132.10.b
Fieri ab hominib. res septem causis, & quibus. 76.50.b
Figulus figulo inuidet. 150.50.d
Figuris vti nos posse tempestiuè, & importunè. pag. 224.40.d
Filius amatur, tamquam opus nostrum. 86.40.c
Filij non dant beneficium parentibus, sed reddunt. pag. 141.30.c
Fines cuiusque reip. cognitii esse Oratori debent. 63.10.c
Finis oratoris. 13.10.b
Finis, & officij oratoris differentia. 13.10.b
Finis in arte rhetorica duplex. 13.40.b
Finis orationis ad auditorem refertur. 27.10.c
Finis generum dicendi diuersus. 28.30.d
Finis deliberationis, vtilitas. 28.30.d
Finis delib. etiam honestas. 28.50.d
Finis iudicialis generis æquitas. 29.20.a
Finis demonst. generis honestas. 29. 30.a. & 29.10.c
Finis est proponendus ab vs, qui deliberant. 35.10.d
Finis rhetoricæ est iudicium. 110.50.b
Flexiones in statijs. 231.40.b
Fœderati non lædendi. 34.40.a
Fœmineæ virtus corporis, & animi. 38.40.c
Fortuita sub deliberationem non veniunt. 31.30.a
Fortuitæ res, quæ dicantur. 22.50.a
Fortes amantur, & cur. 124.50.a
Fortitudo publica, & priuata conseruat. 47.10.c
Fortitudo quid sit, & quibus in rebus spectetur. pag. 65.30.d
Fortitudinis quinque genera. 65.40.d
Fortitudinis exempla. 67.40.a
Fortuna causa per accidens. 44.30.b
Fortuna cæca, & sine ratione. 77.50.d
Fortuna dissimilitudine mores mutari. 77.30.d
A fortuna quæ dicantur prouenire. 77.50.d
In fortuna quinque considerari. 78.10.a
Fortuna cæca sui sectatores excæcat. 162.10.c
Fortuna prospera duo mala secum affert. 162.20.c
Fortunæ, quæ vocentur. 154.30.a
Fortunati qui dicantur. 44.10.b
Fortunati quando contemnuntur. 153.20.c
Fortunatorum mores qui, & quales. 162.20.a
Fortunati piè Deum colunt. 162.40.b
Fortunatos non esse semper fortunæ caros. 192.10.a
Franciscus Robortellus notatur. 227.50.b
Frequens vsurpatio formarum dicendi satiat. pagina 224.10.d
Frequentatio, & congeries. 60.10.b
Frigidum in oratione quattuor sit modis. 213.30.c
Fructuosa quæ sint. 39.10.b
Frumentum aduehebatur Romam ex Africa, Sicilia, & Sardinia. 34.20.a
Frumento importato Athen. vtebantur. 34.20.a
Funebres orationes. 28.10.b
Fur vnde dictus, & vnde facilius aliquid surripiat. 88.40.d
Fur rei suæ nemo est. 96.10.d
Furtum apud Lacedæmonios honoratum fuisse. 94.10.a
Furtum à Salomone deprehensum. 94.40.a
Furtum quando vocandum sit. 97.20.b
Furnus ridiculus in tralationibus. 215.40.d
Fusius obscurus. 220.50.b
Futurum tempus duplex. 21.10.c
Futurum quibus ex locis probari possit. 167.30.c

G

Galba melius dixit, quàm scripsit. 246.50.c
Galli testes falsi, & Græci. 105.40.c
Gaudium vnde proficiscatur. 149.10.a
Gaza notatus. 165.10.c
Gaza vox peregrina. 215.50.c
Gelo Rex Syracusanorum. 93.50.b
Generosus quis dicatur. 159.40.d
Genus cuiusque rei inueniendum. 1.10.a
Genus, & species quandoque confunduntur. 27.10.c
Genera distinguenda in locutione emendata. 218.20.b
Genera hominum singula suam habent orationem. 224.50.a
Genera dicuntur ætates, sexus, & natio. 224.30.b
Conditio, & fortuna, ordo. *ibidem.*
Giges Lydiæ Rex. 266.20.c
Glauco Teius de actione histrionum. 204.20.a
Glaucus Carystius pugil. 43.20.a
Gloria maiorum an laudem afferat. 38.10.b
Gloria ex quibus constet. 39.20.d
Gloria, & laus omnium animos pertentant. 47.50.d

Index.

Gloria laboris filia. 49.30.c
Gloria reliquis rebus anteponitur. 57.10.d
Γνῶθι σεαυτὸν. 165.20.c. & 208.30.c
Gnato in epulas cur ſpueret. 81.30.b
Γνῶθι σεαυτὸν, *Noſce teipſum.* 175.10.b
Gorgias putat oratorem de omnibus rebus poſſe dicere. 15.20.a
Gorgias poſcebat, qua de re quiſque vellet audire. 15.30.a
Gorgia ſtatua aurea Delphis poſita. 15.30.a
Gorgias primus orationem expoliuit, & ornauit. pag. 204.40.d
Gorgias frigidus in iunctis nominibus. 213.20.d
Gorgias verba per ironiam vſurpabat. 224.30.b
Gorgias anſus eſt profiteri ſe ſcire omnia. 264.10.d
Gorgiæ cur ſtatua aurea data. 40. 30.b
Graeculus cum gracculo. 86.40.a
Græculi homines cur timendi. 129.50.b
Adulatores ſunt. 135.30.b
Græci in concionibus de Rep. ſtatuebant. 7.30.c
Graci adulatores à Romanis amati. 86.40.e
Graci ſuiſi teſtes, & Galli. 105.40.c
Graci vani, & mendaces. 219.40.c
Græci religionem teſtimonij non colebant. 257.40.c
Grammatica quid orationi præſtet. 2.30.c
Grandis oratio quibus verbis fiat. 207.10.c
Γραφικὴ λέξις *quæ ſit.* 245.40.d
Gratia quid ſit, cum idem quod beneficium ſignificet. 140.50.c
Gratia magna qua dicatur, & quot in gratia ſpectentur. 140.10.d
In gratia tria tempora obſeruanda. 141.40.a
Gratia quomodo augeri dicendo, & remoueri poſſit. 141.40.b
Gratia in ſummis generibus conſiderata augetur, vel minuitur. 141.10.d
Gratia quando non ſit. 142.50.a
Gratia quando collata, aut non collata dici poſſit. pag. 142.30.a

H

Habitus quid. 153.30.d. & 153.40.d
Habitus quos vocet. 224.50.b
Hæreutia perſonæ conſiderauda in omni genere dicendi. 178.50.c
Iubærentia rei ſpectanda. 179.20.a
Quamplurima colligenda, & propinqua. 179.10.c
Harmodius, & Ariſtogiton ſtatuas conſequuti ſunt. 40.10.b
Harmodij, & Ariſtogitonis amores, & hiſtoria. pag. 196.2°.50.c
Harmonia quid ſignificet apud Ariſt. 228.10.a
Hector Patroclum interemit. 183.40.b
Hegeſias Cyrenaicus. 224.30.a
Helena pulchritudo, & virtus. 188.50.a
Heraclitus Epheſius obſcurus. 205.10.c
Heraclitus Epheſius, qui dicitur σκοτεινὸς. 220.10.b
Herculis columna. 150.10.d
Hermodorus Epheſius. 35.10.c
Hermogenes de grandi oratione. 227.10.c
Hermogenes multa nomina in arte rhetorica nouauit. 250.20.b
Hermolaus in nomine pácratiaſtę reprehẽſus. 43.20.b
Herodicus Sylimbrianus. 41 50.c
Herodicus. 196.40.b
Herodotus quo genere orationis vſus ſit. 231.50.a
Heroum filij noxæ. 160.30.a
Heſiodus auctor fabularum. 168.50.d
Ἡδονὴ, *voluptas dicitur.* 80.10.a
Ἡμίονος *mulæ.* 213.10.b
Hipparchus propter quid occiſus ab Harm. & Ariſtog. 196.2°.10.d
Hippias dixit, nihil eſſe quod neſciret. 14.20.c
Hippocrates cur diuinos honores à Græcis conſecutus ſit. 241.20.a
Hiſtoria maximè vtilis in conſiliis. 35.40.b
Hiſtoriæ vtilitas Oratori: 32.50.c. & 33.40.a
Hiſtriones in affectibus commouendis præſtantes. pag. 223.40.d
Hiſtriones quales ſint. 246.20.b
Hiſtrionica poeſis. 206.40.a
Ἡ ὕλη *pars diſſionis forenſis.* 246.10.b
Ἤθη *in Oratore quales.* 16.50.b
Homerus à Chis cultus. 187.16.a
Homerus ſua carmina recitauit. 204.20.a
Homerus. 217.20.a
Homerus ſubiectione ſub oculos ſæpe utitur. 240.10.b
Tralationibus, & imaginibus. 241.10.d
Homerus fallacia vſus in Nireo nominando. 247.10.d
Homo ſapientiſſimus propter numerum. 252.20.a
Homines à natura ad veritatem informati. 10.30.c
Homines potentiores non irritandi. 34.30.b
Homines qui verè de nobis ſentiunt. 84.30.a
Hominum genera duo, indoctum & agreſte: & humanum, atque expolitum. 12.20.b
Hominum ſpecies in omni ciuitate tres. 161.50.b
Homonyma, & ſynonyma nomina. 149.30.a
Homonyma, ſynonyma, polyonyma, eteronyma, & τροπὰ quid differant. 198.30.b
Homonymia, homonymum, & homonyme. 198.40.b
Homonyma multorum generum. 198.30.b
Homonymia etiam in coniunctis verbis. 198.40.d
Honeſtum ab vtili, quomodo differat. 157.20.c
Honeſtiora qua mortuis, quàm qua vinis tribuuntur. 67.40.d
Honeſtiora quæ ſint. 69.50.a
Honor quid ſit. 39.50.d
Verus & ſtabilis. 40.20.a
Honor vnde pendeat, & in quibus actionib. ſit. 40.30.a
Honor ab arduis rebus proficiſcitur. ibid.b
Honor alit artes, & ibi multa de honore. 47.50.d
Honor in rebus honeſtis ducitur. 68.50.d
Honor in rebus ſuauiſſimis ponitur. 83.50.d
Honor iucundus eſt, cum ab honoratis viris habetur. 84.20.b
Honoris ſpecies vndecim. 40.10.c
Honores deorum, quibus tribuerentur. 40.40.c
Horatius Cocles ſtatuam nactus. 40.10.b
Horribilia quæ ſint. 130.10.c
Hortenſius memoria valuit. 48.20.b
Hortenſius Orator cultu venuſto delectabatur. pagina 94.30.b
Hortenſius quare quandoque par Ciceroni haberetur. 203.20.d
Hortenſius non anſus Ciceroni reſpondere pro Verre. 224.20.a

Index.

Hortensij orationes improbatæ. 246.40.a
Hostes verbum diuersa significans. 243.40.a
Hostes qui vocentur. 58.50.d
Humanæ res quæ sint. 22.50.a
Humanus quis vocetur, & expolitus. 261.20.b
Hypallage figura. 216.30.b
Hypallage. 237.20.c
Hyperbaton apud Virgilium. 221.10.a
Hyperbole in vrbanis dictis. 245.20.a
Hyperbola, & imagines genere dicendi differunt. pag. 245.20.b
Hyperbolæ iuuenili ætati conueniunt. 245.50.b
Iratis, laudantibus, perorantibus. pag. 245.20. & 30.c
M. Tullius sæpe vtitur, contra Arist. præceptum. 245.50.c
Hyperides melius dixit, quàm scripsit. 246.50.c

I

Iambicum carmen solutæ orationi similius, quàm cætera. 208.10.d
Iambicum carmen frequenter fit per imprudentiam. 227.10.b
Iambus, & dactylus in versum cadunt max. 228.50.a
Iambus. 229.10.c
Ideæ matris famuli. 210.10.c
Iguis non est gladio fodiendus. 125.10.c
Ignominia quid. 185.30.d
Ignominiam afferentia quæ sint. 136.30.c
Ignorantia, & insciti a quomodo differant. 17.50.d
Ignorata nisi casus, & fortuna beneficio cauentur. 197.20.b
Imago est tralatio. 216.50.b
Imago quid. *ibidem.*
Imago in soluta oratione vtilis, sed raro vtenda. pag 216. 30.c
Imago vsurpanda, sicut tralatio. 216.10.d
Imagines quæ sint. 216.20.d
Imago vsurpata à Platone. 217.30.a. *Et alia quædam. ibid. m.*
Imago fieri potest tralatio, & contra. 217.10.d
Imagines, & statuæ septima honoris species. 40.50.c
Imagines præstantiũ virorum cur haberentur. 52.40.a
Imagines ex proportione vrbanæ. 244.20.a
Imagines bene fictæ. 244.10.b
Imagines quando bene fiant. 244.50.b
Imagines periculosæ. 244.30.c
Imagines, & hyperbola quomodo differant. 245.20.b
Imitatio quantum valeat. 52.40.a
Imitatio iucunda. 85.30.d
Immutatio verborum. 207.10.c
Impellentia, & retrahentia esse considerandæ. pag. 192.10.c
In his quinque spectantur, quæ deinceps exponuntur.
Imperitus cur multa peccet. 76.10.a
Imperiti apud turbam dicunt probabilius. 177.30.a
Imperium est res iucundissima. 86.30.d
Impia, & turpia quo genere orationis exponenda. 223.30.b
Importata, & exportata in delib. cadunt. 32.40.a
Impotentes qui dicantur. 162.30.c
Improbus censetur infelix. 36.10.b
Improbos esse quos vituperant amici. 50.20.b
Imprudens non curat vtilia. 34.50.a
Imprudentia in iuridiciali assumptiua. 90.10.d
Imprudentia interdum excusatur. 181.30.b
Impudens cur iniuriosus. 76.10.a
Impudici hominis oratio. 224.10.b
Impunitatis spes in quibus sit. 88.50.a
Inclinati non sunt homines ad omnes res. 52.10.c
Incredibilia, & inde argumentum, & quomodo tractandum. 193.20.a
Inconstantia, & lenitas quomodo reprehendatur. pag. 191.50.c
Incontinentia quid sit. 75.40.b
Indigentia, & indigentes qui sint. 140 40.d
Indigentes qui sint, & quot modis dicantur. 90.50.d
Indignatio misericordiæ contraria quid sit. 145.20.c
In Deum cadit. 149.50.d
Distinguitur ab inuidia. *ibidem.*
Indignatio quid sit. 147.10.a
Indignatio propter virtutem non exoritur. 146.10.c
Indignatio quibus de rebus excitetur. 146.20.d
Indignatio contra probum virum quando concitetur. 147.50.d
Indignatio Æiacis propter arma Achillis. 148.10.a
Indignatio in quorum animis moueatur. 148.20.c
Indignatio non mouetur in abiectis, & seruilibus animis. 148.50.d
Indignatio quando adhibenda. 223.30.b
Induidua comprehendi scientia non possunt. pagina 22.10.d
Indolentiam summum esse bonum. 46.10.c
Inductio Socrati fuit familiaris. 18.40.c
Inductio vt fiat. 10.10.a
Inductio fit tribus modis. 19.20.a
Inductio quibus fiat. 169.30.b
Inductio paucis in locis accommodata. 170.50.d
Inductio, & argum. ab inductione, quomodo tractanda. 186.50.b
Socrates hoc genere probationis vtebatur. pagina 186.20.c
Inductionis species tres. 187.40.a
Infame est eandem rem sæpius petere. 135.20.b
Inferiores quinam obseruandi sint. 34.50.a
In foribus hydriam, prouerbium. 49.10.d
Ingenij acumen in bonis animi. 48.50.a
Ingenij laus. 48.10.b
Inimicitiæ, & odium unde gignantur. 127.30.a
Inimicitiarum, & iræ differentia. *ibidem.*
Inimicus non laudat, nisi à veritate coactus. 50.30.a
Inimicos non vlcisci laudabile. 99.10.b
Iniuria quibus fiat. 91. 50. a. *per totam paginam, & deinceps. ad iniuriam exposita quattuor hominum genera.* 92.10.a. & *deinceps.* 92.20.c. & *per totum. Et causa amicorum.* 93.20.a. & *infra.*
Iniuria maior, & minor quæ dicatur. pag. 99.30.e. & *infra. et* 101.20.a. & 101.20.c. *per totam paginam.*
Iniuria vel damnum, vel dedecus affert. pagina 99. 50. b.
Iniuria propter aliquam trium rerum infertur. pagina 186.30.b
Iniuriam facere quid sit. 74.10.d
Iniuriam facientes quo modo affecti sint. 87.20.d

Index.

Duabus de causis id fieri. pag.88.10.a
Iniuriam pati quid sit. 95.50.c
Iniuria à consilio, & voluntate proficiscitur. pagina 97. 40.a
Iniurias condonare est animi magni. 97.10.a
Qui eas remiserint. 99.20.b
Iniustus homo quam sit pertimescendus. 129.20.a
Inscitia duplex. 18.10.a
Insidiæ occultiores quæ sint. 92.10.b
Insolentes non facti propter fortunæ prosperitatem. 71.30.a
Instrumenta rhetoris similia esse dialecticis. pagina 18.50.b
Instrumenta oratorum duo ad probandum. pagina 168. 20.b
Intelligens non est qui nihil dubitat. 17.50.d
Intemperans, iniuriosus in Deum, & homines. pag. 75. 50.c
Intemperans quis. 185.40.c
Interpunctio facit apertam orationem. 220. 10.b
Interrogatio quando adhibenda. 266.40.d
Interrogatione Socr. semper vsus. 267.20.a
Quattuor tempora aduersarios interrogandi. pag. 267.30.a
Secundum interrogationis genus. 267.30.b
Tertium genus. 267.50.b
Et quartum. 267.30.c
Hæc ratio potius acumine naturali, quàm præceptis perficitur. 267.10.d
Interrogatio inflandi, non scisciandi gratia. pag. 267.10.d
Interrogatio multarum rerum non facienda. pag. 267. 40.d
Interrogationi quomodo respondendum. 268.20.a
Inuentio. 203.40.a
Inuentores primos maxima laude dignos esse. pag. 73. 10.a
Inuentores multarum rerum qui. 73.10.a
Inuerecundia quid sit. 134.10.b
Inuerecundia dux ad omnem turpitudinem. pagina 134.20.b
Inuersio. 184.20.c
Inuidia differt à Nemesi. 146.10.a
Inuidia, & malevolentia in eodem homine. pagina 146. 40.c
Inuidia quid sit, propter quæ bona, quos in homines excitetur, & quomodo affecti sint qui inuident. 149.30.b
Inuidia in probos viros non cadit. 149.20.c
Inuidia in pares cadit, & qui pares sint. ibid.
Ad inuidiam proclives. 149.50.c
Inuidi, gloriæ appetentes, & alij plerique. pagina 149.30.d
Inuidiam gignentia bona. 150.40.a
Inuidia quibus de rebus moueatur. ibidem.
Inuidia in vivos, non in mortuos. 150.10.b
Inuidia inter vicinos. 150.30.b
Inuidia bonis alienis dolet, gaudetq; malis. 151.50.b
Inuidi hominis oratio. 224.50.a
Inusitata nomina poetis concessa. 207. 20.d
Ionicus. 229.40.c
Ionica Rapicij liber de numero oratorio. 228. 20.d
Iphicrates Athenienſis Imperator. 237.50.b
Iphicratis oratio contra Harmodium à Lysia scripta. 183. 40.d
Vitium ab Aristophonte in dicendo. 184.20.c
Acutum dictum. 185. 20.e
Ipse sibi mali fons. 244.40.d
Ira in ingenioſos & probos facile cadit. 70.30.a
Ira quare iucunda sit. 82.30.b
Ira laudatur à Peripatetieis. 82.40.b
Ira amicorum facile placatur. 88.40.c
Ira quid sit. 112.30.d
Ira in singulos homines excitatur. 113.40.a
Iræ coniunctus dolor, & voluptas. pagina 113.30.b
Ira melle dulcior. 113.50.b
Ira cur iuncta voluptas. 113.40.c
Ira quibus de rebus moueatur. 113.20.d
Ira omnis ab apparente negligentia nascitur. pagina 115.30.a
Ad iram proclines quando sint homines. 115.40.c
Ira aut natura, aut casu excitatur. 116.10.a
Ira in quos concitetur. 113.50.a. & 116.30.c
Ira quo tempore, qua affectione, qua ætate, quo loco excitetur. 116.30.c
Ira gradus habet. 116.20.d
Ira quando maximè augeatur. 117. 40.a. & infra.
Ira fratrum acerbiſſima. 117.20.c
Ira ex honore prætermiſſo. 117.40.c
Ira iuſtiſſima. 117.20.d
Ira in abiectos, & viles. 118.20.a
Ira inter amicos. 118.50.a
Ira in eos, qui negligunt apud quinque hominum genera. 118.20.d
Ira in ingratis. 119.10.b
Ira ex diſſimulatione. 119.10.b
Ex oblivione. 119.20.e
Ira non excitatur in mortuos. 122. 10.d
Iræ, & odij differentia. 127.50.a
Iracundi qui sint, vt vel natura, vel casu. 116.10.a
Iracundi, morboſi dicebantur. 116.20.a
Iracundi pueri, & adoleſcentes. 116.50.c. & *ſenes.* vt ibidem.
Irati multa verba adhibent ſine reprehenſione. pag. 225.10.c
Ironia, id est diſſimulatio, ex contemptu, iram gignit. 119.20.b
Ironia ab Aristotele reprobata quæ. 269.20.a
Ironia, & fictio in enumeratione. 276.50.b
Ἰρώνειαν, ornamentum orationis. 234.10.c
Ἰρωνεία humorum, est bona valetudo. 43.10.d
Iſocrates alacer, & integris ſenſibus ad centum annos pervenit. 44.30.b
Iſocrates iniuria lacrymas fudiſſe, cum pecunia ei à diſcipulis daretur. 69.50.c
Iſocrates queritur plura conceſſa Poetis, quàm Oratoribus. 207.20.d
Iſocrates, & eius domus. 204.40.d
Iſocrates forte notatus in afficiendis auditoribus. pag. 224.10.d
Iſocrates in deliberationibus vtitur etiam accuſatione. 264.30.e
Iſocrates non maledicus, nec conuiciator. 266.30.b
Iſocratis orationes neruis carent. 246.30.c
Iſthmia ludi. 215.30.a
Iſthmum perfodere qui non potuerit. 21.40.c

Index.

Itali quomodo educarentur. 38.20.c
Iucundum duplex, verum, & simulatum. 79.40.b
Iucundum quis, & quando percipiat. 80.50.a
Iucundi acti labores. 51.20.b
Iucundi acti labores. 82.20.a
Iucunda quæ sint. 80.50.a. *& per totum. & ibid.d.*
Iucunda distinguuntur tribus temporibus. 81.40.d
Iucundiora duabus notis cognosci. 58.30.a
Iudex quis. 27.40.c
Iudex non debet esse conturbatus. 6.20.a
Iudex quando munus sustineat legislatoris, & iudicis. 7.20.a
Iudex de finitis, & præsentibus rebus disceptat. pag. 7. 20.b
Iudex facile capitur insidijs. 8.50.d
Iudex quomodo à defensore decipiatur. 201.10.b
Iudex bonus, acer, diligens. 201.40.b
Iudex propriè dicitur, in ciuilibus controuersiis. pag. 163.30.a
Iudicis partes quæ sint. 7.50.c
Iudices, leges, & oratores sunt in iudicijs. 6.20.d
Iudices Athenis iurabant se ex legibus iudicaturos. 102.10.c
Iudices non distorquendi, aut perturbandi. 145.40.a
Solas probationes debent requirere. 205.30.b
Iudicatio. 262.10.c
Iudicamus verè de ijs, quæ intelligimus. 117.40.c
Iudicatum, & arg. à rebus iudicatis. 187.30.b
Tribus in generibus spectatur. *ibidem.*
Iudicatæ res quomodo distinguantur. 187.40.b
Iudicium prudentium in omnibus rebus excellere. 57.30.c
Iudicium verum fieri de ijs, quæ intelligimus. 59.40.b
Iudicium, finis artis oratoriæ. 110.50.d
Iudicium esse, quo omnis referatur oratio. 162.20.d
Iudicium, & arbitrium differre. 185.40.d
Iudicia tamquam ad regulam dirigenda. 6.20.b
Iudicia fieri repente plerumque. 7.40.a
Iudicia de mortuis sunt incorrupta. 7.40.c
Iudicia difficilius tractari, quàm deliberationes. 8.20.c
Iudicia esse capacia doli, & fallaciarum. 8.50.c
Iudiciale dicendi genus. 27.30.d
Iudiciale genus duas habet partes contrarias. 28.40.a
Iudicialis generis locutio accuratior. 248.50.a
In hoc genere docti præstant. 248.10.c
Iuncta nomina conueniunt in mouendis affectibus. pag. 225.40.b
Quando uti eis liceat sine uitio. 226.20.a
Iungenda nomina ad uulgi consuetudinem. 215.20.c
Iupiter cur in suprema cæli parte esse fingatur. pagina 40.30.d
Iurare non licet, nisi coactus sis. 109.30.b
Iusiurandum inter probationes artis expertes. pagina 108.20.c
Iusiurandum quid sit. 108.20.d
In iureiurando quæ ineſſe debeant. 108.20.d
Iusiurandum quattuor modis concipi in iudicio. *ibid.*
Iurisiurandi tria genera apud Græcos. 108.30.d
Iusiurandum quando deferendum, aut recusandum. *ibid.m.*
Iusiurandum qui defert, tribus uti rationibus potest. 109.50.c
Iusiurandum quando non seruandum.
Ius naturale quid sit. 94.30.d. 97.40.c
Ius gentium. 94.30.d
Ius legitimum. 97.20.d
Ius non scriptum in duas partes diuidi. 97.10.c
Ius summum, summa iniuria est. 98.10.b
Iustitia princeps uirtus, & regina. 47.50.b
Iustitia omnes uirtutes in se continet. 47.10.c
Iustitiæ quid sit. 65.50.c
Iustitiæ duo munera. 65.20.d
Iustitiæ tria genera. *ibidem.*
Iustitia Iouis filia, & os aureum eius esse. 65.30.d
Iustitia uult, ut de rebus ipsis tantum contendatur. 205.20.b
Iusti amantur, & cur. 124.50.a. *Qui sint.* *ibid.*
Iustum esse in bonis. 48.30.c
Iustum esse, quod est uerum, atque utile. 102.40.d
Iuuenes, & diuites præstantiores aliis uideri uolunt. 114.40.c
Iuuentus bene instituenda. 38.20.c

L

Laberius frigidus in iunctis nominibus. pagina 214 30.a
Labor bonum obsonium senectuti. 45.40.c
Laboris encomium. 49.20.c
Lacedæmonij aristocratia utebantur. 35.40.a
Lacedæmonij quomodo filios educarent. 38.10.c
Lacedæmonij legibus Lycurgi Remp. bene administrarunt. 63.20.b
Lacenæ fœminæ impudicæ. 38.40.d
Lacon quomodo interrogationi aduersarij responderit. 268.20.c
Laconismus pro breuitate dicendi. 173.30.d
Lamentationes in sacrificijs. 195.10.b
Lampo uates Athenienſis. 267.40.a
Lapis Lydius, uel Heraclius, qui index auri dicitur. 103.20.a
Largorum duo genera. 70.20.b
Λάθε βιώσας Epicuri sententia laudatur. 45.10.d
Laudatio est actionum non uirtutis. 71.50.c
Laudatio tota ab operibus pendet. 258.20.d
Laudatio suipsius inuidiosa. 266.20.a
Per alienam personam id agendum. 266.40.a
Laudatio fit duobus modis. 269.20.c
Quot autem modis fiat docet primo lib. 269.50.c
Laudabile esse bonum. 50.10.a
Laudabilia, cum uoluptate animi narranda. 223.10.c
Laudandi recta ratio. 73.30.c
Laudare seipsum quando liceat. 64.40.b
Laudari solent quattuor, Deus, homo, inanima, animalia. 64.40.c
Laus quid sit. 258.20.d
Laus grauissima, quænam habeatur. 29.50.c
Laus, quæ ab inimico proficiscitur, uera est. 50.40.a
Laus, & laudatio quid, & quomodo differant. pagina 71.20.c
Laus initium amicitiæ. 125.20.a
Laudes clarorum uirorum in conuiuio celebrari. pag. 64.10.d
Laudes unde ducantur. 178.40.a
Laudes alicuius quomodo colligendæ. 70.50.c
Laurentius Valla de inductione reprehensus. pagina 19.20.b

Index.

Duabus de cauſis id fieri. pag.88.10.a
Iniuriam pati quid ſit. 95.50.c
Iniuria à conſilio, & voluntate proficiſcitur. pagina 97. 40.a
Iniurias condonare eſt animi magni. 97.10.a
Qui eas remiſerint. 99.20.b
Iniuſtus homo quam ſit pertimeſcendus. 129.20.a
Inſcitia duplex. 18.10.a
Inſidiæ occultiores quæ ſint. 92.10.b
Inſolentes non facti propter fortunæ proſperitatem. 71.30.a
Inſtrumenta rhetoris ſimilia eſſe dialecticis. pagina 18. 50.b
Inſtrumenta oratorum duo ad probandum. pagina 168. 20.b
Intelligens non eſt qui nihil dubitat. 17.50.d
Intemperans, iniurioſus in Deum, & homines. pag. 75. 50.c
Intemperans quis. 185.40.c
Interpellio facit apertam orationem. 220. 10.b
Interrogatio quando adhibenda. 266.40.d
Interrogatione Socr. ſemper vſus. 267.20.a
Quatuor tempora aduerſarios interrogandi. pag. 267.30.a
Secundum interrogationis genus. 267.30.b
Tertium genus. 267.50.b
Et quartum. 267.30.c
Hæc ratio potius acumine naturali, quàm præceptis perficitur. 267.10.d
Interrogatio inſtandi, non ſciſcitandi gratia. pag. 267.10.d
Interrogatio multarum rerum non faciendа. pag. 267. 40.d
Interrogationi quomodo reſpondendum. 268.20.a
Inuentio. 203.40.a
Inuentores primos maxima laude dignos eſſe. pag. 73. 10.a
Inuentores multarum rerum qui. 73.10.a
Inuerecundia quid ſit. 134.10.b
Inuerecundia dux ad omnem turpitudinem. pagina 134.20.b
Inuerſio. 184.20.c
Inuidia differt à Nemeſi. 146.10.a
Inuidia, & malevolentia in eodem homine. pagina 146.40.c
Inuidia quid ſit, propter quæ bona, quos in homines excitetur, & quomodo affecti ſint qui inuident. 149.30.b
Inuidia in probos viros non cadit. 149.20.c
Inuidia in pares cadit, & qui pares ſint. ibid.
Ad inuidiam proclives. 149.50.c
Inuidi, gloriæ appetentes, & alij plerique. pagina 149.30.d
Inuidiam gignentia bona. 150.40.a
Inuidia quibus de rebus moueatur. ibidem.
Inuidiæ in vivos, non in mortuos. 150. 10.b
Inuidia inter vicinos. 150.30.b
Inuidia bonis alienis dolet, gaudetq; malis. 151.50.b
Inuidi hominis oratio. 224.50.a
Inuſitata nomina poetis conceſſa. 207. 20.d
Ionicus. 229.40.c
Ionica Rapicij liber de numero oratorio. 228. 20.d
Iphicrates Athenienſis Imperator. 237.50.b
Iphicratis oratio contra Harmodium à Lyſia ſcripta. 183. 40.d
Victus ab Ariſtophonte in dicendo. 184.20.c
Acutum dictum. 185.20.c
Ipſe ſibi mali fons. 244.40.d
Ira in ingenioſos & probos facile cadit. 70.30.a
Ira quare incunda ſit. 82.30.b
Ira laudatur à Peripatetieis. 82.40.b
Ira amicorum facile placatur. 88.40.c
Ira quid ſit. 112.30.d
Ira in ſingulos homines excitatur. 113.40.a
Iræ coniunctus dolor, & voluptas. pagina 113.30.b
Ira melle dulcior. 113.50.b
Iræ cur iuncta voluptas. 113.40.c
Ira quibus de rebus moueatur. 113.20.d
Ira omnis ab apparente negligentia naſcitur. pagina 115.30.a
Ad iram proclives quando ſint homines. 115.40.c
Ira aut natura, aut caſu excitatur. 116.10.a
Ira in quos concitetur. 113.50.a. & 116.30.c
Ira quo tempore, qua affectione, qua ætate, quo loco excitetur. 116.30.c
Ira gradus habet. 116.20.d
Ira quando maximè augeatur. 117. 40.a. & infra.
Ira fratrum acerbiſſima. 117.20.c
Ira ex honore prætermiſſo. 117.40.c
Ira iuſtiſſ.ma. 117.20.d
Ira in abiectos, & viles. 118.20.a
Ira inter amicos. 118.50.a
Ira in eos, qui negligunt apud quinque hominum genera. 118.20.d
Ira in ingratis. 119.10.b
Ira ex diſſimulatione. 119.10.b
Ex obliuione. 119.20.c
Ira non excitatur in mortuos. 122. 10.d
Iræ, & odij differentia. 127.50.a
Iracundi qui ſint, vt vel natura, vel caſu. 116.10.a
Iracundi, morboſi dicebantur. 116.20.a
Iracundi pueri, & adoleſcentes. 116.50.c. & *ſenes.* vt ibidem.
Irati multa verba adhibent ſine reprehenſione. pag. 225.10.c
Ironia, id eſt diſſimulatio, ex contemptu, iram gignit. 119.20.b
Ironia ab Ariſtotele reprobata quæ. 269.20.a
Ironia, & fictio in enumeratione. 276.50.b
Ἰσόκωλον, ornamentum orationis. 234.10.c
Ἰσονομία humorum, eſt bona valetudo. 43.10.d
Iſocrates alacer, & integris ſenſibus ad centum annos perneuit. 44.30.b
Iſocrates inuria lacrymas fudiſſe, cum pecunia ei à diſcipulis daretur. 69.50.c
Iſocrates queritur plura conceſſa Poetis, quàm Oratoribus. 207.20.d
Iſocrates, & eius domus. 204.40.d
Iſocrates forte notatus in afficiendis auditoribus. pag. 224.10.d
Iſocrates in deliberationibus vtitur etiam accuſatione. 264.30.c
Iſocrates non maledicus, nec conuiciator. 206.30.b
Iſocratis orationes nervis carent. 246.30.c
Iſthmia ludi. 215.30.a
Iſthmum perfodere qui non potuerit. 21.40.c

Itali quomodo educarentur. 38.20.c
Iucundum duplex, verum, & simulatum. 79.40.b
Iucundum quid, & quando percipiat. 80.50.a
Iucundi acti labores. 51.20.b
Iucundi acti labores. 82.20.a
Iucunda quæ sint. 80.50.a. *& per totum. & ibid.d.*
Iucunda distinguuntur tribus temporibus. 81.40.d
Iucundiora duabus notis cognosci. 58.30.a
Index quis. 27.40.c
Index non debet esse conturbatus. 6.20.a
Index quando munus sustineat legislatoris, & iudicis. 7.20.a
Index de finitis, & præsentibus rebus disceptat. pag. 7.20.b
Index facile capitur insidijs. 8.50.d
Index quomodo à defensore decipiatur. 201.10.b
Index bonus, acer, diligens. 201.40.b
Index propriè dicitur, in ciuilibus controuersiis. pag. 163.30.a
Iudicis partes quæ sint. 7.50.c
Iudices, leges, & oratores sunt in iudicijs. 6.20.d
Iudices Athenis iurabant se ex legibus iudicaturos. 102.10.c
Iudices non disturquendi, aut perturbandi. 145.40.a
Solas probationes debent requirere. 205.30.b
Iudicatio. 262.10.c
Iudicamus verè de ijs, quæ intelligimus. 137.40.c
Iudicatum, & arg. à rebus iudicatis. 187.30.b
Tribus in generibus spectatur. *ibidem.*
Iudicatæ res quomodo distinguantur. 187.40.b
Iudicium prudentium in omnibus rebus excellere. 57.30.c
Iudicium verum fieri de ijs, quæ intelligimus. 59.40.b
Iudicium, finis artis oratoriæ. 110.50.d
Iudicium esse, quo omnis referatur oratio. 162.20.d
Iudicium, & arbitrium differre. 185.40.d
Iudicia tamquam ad regulam dirigenda. 6.20.b
Iudicia fieri repente plerumque. 7.40.a
Iudicia de mortuis fiunt interrupta. 7.40.c
Iudicia difficilius tractari, quàm deliberationes. 8.20.c
Iudicia esse capacia doli, & fallaciarum. 8.50.c
Iudiciale dicendi genus. 27.30.d
Iudiciale genus duas habet partes contrarias. 28.40.a
Iudicialis generis locutio accuratior. 248.50.a
In hoc genere docti præstant. 248.10.c
Iuncta nomina conueniunt in mouendis affectibus. pag. 225.40.b
Quando uti eis liceat sine uitio. 226.20.a
Iungenda nomina ad uulgi consuetudinem. 215.20.c
Iupiter cur in suprema cæli parte esse fingatur. pagina 40.30.d
Iurare non licet, nisi coactus sis. 109.30.b
Iusiurandum inter probationes artis expertes. pagina 108.20.c
Iusiurandum quid sit. 108.20.d
In iureiurando quæ ineſſe debeant. 108.20.d
Iusiurandum quattuor modis concipi in iudicio. *ibid.*
Iurisiurandi tria genera apud Græcos. 108.30.d
Iusiurandum quando deferendum, aut recusandum. *ibid m.*
Iusiurandum qui defert, tribus uti rationibus potest. 109.50.c
Iusiurandum quando non seruandum.
Ius naturale quid sit. 94.30.d. 97.40.c
Ius gentium. 94.30.d
Ius legitimum. 97.20.d
Ius non scriptum in duas partes diuidi. 97.10.c
Ius summum, summa iniuria est. 98.10.b
Iustitia princeps uirtus, & regina. 47.50.b
Iustitia omnes uirtutes in se continet. 47.10.c
Iustitia quid sit. 65.50.c
Iustitiæ duo munera. 65.20.d
Iustitiæ tria genera. *ibidem.*
Iustitia Iouis filia, & os aureum eius esse. 65.30.d
Iustitia uult, ut de rebus ipsis tantum contendatur. 205.20.b
Iusti amantur, & cur. 124.50.a. *Qui sint.* *ibid.*
Iustum esse in bonis. 48.30.c
Iustum esse, quod est uerum, atque utile. 102.40.d
Iuuenes, & diuites præstantiores aliis uideri uolunt. 114.40.c
Iuuentus bene instituenda. 38.20.c

L

Laberius frigidus in iunctis nominibus. pagina 214.30.a
Labor bonum obsonium senectuti. 45.40.c
Laboris encomium. 49.20.c
Lacedæmonij aristocratia utebantur. 35.40.a
Lacedæmonij quomodo filios educarent. 38.10.c
Lacedæmonij legibus Lycurgi Remp. bene administrarunt. 63.20.b
Lacena fœminæ impudicæ. 38.40.d
Lacon quomodo interrogationi aduersarij responderit. 268.20.c
Laconismus pro breuitate dicendi. 173.30.d
Lamentationes in sacrificijs. 195.10.b
Lampo uates Athenienſis. 267.40.a
Lapis Lydius, uel Heraclius, qui index auri dicitur. 103.20.a
Largorum duo genera. 70.20.b
Λαθὼ βιώσας Epicuri sententia laudatur. 45.10.d
Laudatio est actionum non uirtutis. 71.50.c
Laudatio tota ab operibus pendet. 258.20.d
Laudatio suiipsius inuidiosa. 266.20.a
Per alienam personam id agendum. 266.40.a
Laudatio fit duobus modis. 269.20.c
Quot autem modis fiat docet primo lib. 269.50.c
Laudabile esse bonum. 50.10.a
Laudabilia, cum uoluptate animi narranda. 223.10.c
Laudandi recta ratio. 73.30.c
Laudare seipsum quando liceat. 64.40.b
Laudari solent quattuor, Deus, homo, inanima, animalia. 64.40.c
Laus quid sit. 258.20.d
Laus grauissima, quænam habeatur. 29.50.c
Laus, quæ ab inimico proficiscitur, uera est. 50.40.a
Laus, & laudatio quid, & quomodo differant. pagina 71.20.c
Laus initium amicitiæ. 125.20.a
Laudes clarorum uirorum in conuiuio celebrari. pag. 64.10.d
Laudes unde ducantur. 178.40.a
Laudes alicuius quomodo colligendæ. 70.50.c
Laurentius Valla de inductione reprehensus. pagina 19.20.b

Index.

Λεκτικὸς numerus. 227.20.c
Λεκτικώτατος diſertiſſimus. 227.30.d
Λεκτὸς elegans, & præſtans vir. 22.30.d
Lex eſt quaſi mutus magiſtratus. 6.20.d
Lex præſtantior eſt opinione iudicum. 6.50.d
Lex ab vno, vel à paucis fertur. 7.10.a
Lex ciuitatis ſalutem continet. 34.30.b
Lex quantam vim habeat. 34.40.b
Lex quid ſit. ibidem.
Lex à latoribus ſæpe nomen ducit. ibidem.
Lex à quo rectè conſtituatur. ibid. 50.b
Lex, & iuſtitiæ omnium pulcherrima, contraria, contrà. 48.30.c
Lex de luſco non excætando apud Locrenſes. 62.50.b
Lex propria, vel eōis, et ſcripta, vel nō ſcripta. 74.50.d
Lex propria, & communis, & ſcripta, vel non ſcripta. 94.20.c
Lex quid ſit. ibid. 20 d
Lex de adulterio. 96.40.b
Lex recta ratio imperandi, & prohibendi. 103.20.a
Lex ſumma, quæ dicatur. 102.10.d
Leges qūo expendendæ in ſenatu, vel iudicijs. 102.50.b
Leges contrariæ ambiguæ. de re quæ non maneat. pag. 103.10.20.b
Legis officium quod ſit. 7.50.b
Legis virtus quæ. ibidem.
Legiſlator quid ſpectet. 35.40.a
Leges Romanorum à X. Viris datæ. 7.10.a
Leges diligenti conſideratione fieri. 7.40.a
Leges ſunt de futuris, & de vniuerſo genere. 7.20.b
Leges, & legum ferendarum rationes non in deliber. veniunt. 32.40.a
Leges ſumptuariæ vnde ortæ. 32.30.c
Leges oratori expendendæ. 34.30.b
Leges, & inſtituta præteriti temporis conſideranda. 35.50.
Leges ſint accommodatæ ad ſtatum Reip. 35.10.b
Leges Romanæ vnde ductæ. 35.10.b
Leges Lycurgi, & Druidarū non ſcribebātur. 75.30.a
Leges telis arancarū ſimiles dixit Anacharſis. 89.30.c
Leges duobus modis interpretari licet. 98.10.b
Leges bonæ ex malis moribus ortæ. 100.40.d
Legum ſanctiones. 102.20.a
Legū ferendarū apud Athenienſes conſuetudo. 7.50.a
Lemny ſinties dicti. 214.10.b
Lenes erga quos ſimus. 120.20.a
Lenes erga eos qui inuiti faciunt, aut coacti, aut neceſſario. ibid.
Et erga eos, qui fatentur ſe feciſſe, ſed pœnitet. ibid.
Et in eos, qui ſe humaliter gerunt. 120.20.d
Et in eos, qui ſerio nobiſcum agunt. 120.50.c
Et in non contemptores, ac deriſores. 121.50.a
Et in ys, quos timent, & verentur. 121.20.b
Leues qui ſint. 121.50.c. & deinceps. Et in quos. pag. 123.10.a
Lenitudo quid ſit, & qui, quibus de cauſis, & erga quos lenes. 120.10.a
Lenitas, & lenitio idem. 120.10.a
Ad lenitatem proclines qui ſint. 121.50.c
In leute vuguentum, prouerbium. 223.30.a
Leodamas Æſchinis præceptor. 55.40.c
Leodamas accuſatus à Thraſybulo. 194.40.c
Leonis clementia in feras humiles. 120.50.d
Liberalis, & liberalitas. 65.40.c
Liberales cur amentur. 124.50.a
Liberalia quæ voteutur. 39.20.b
Liberalitas, quæ virtus ſit. 66.50.a
Liberi multi, & bene inſtituti. 38.40.c
Liberi non cedebantur, ſed ſeruī. 120.30.c
Liberi patris certamē, quo nomine nocaretur. 257.30.a
Ligulæ. 165.20.c
Linor in viuis. 150.20.b
Locus ſuperior in ſedendo, honoris ſpecies. 40.20.d
Locus de delectu propoſitionum habendo. 180.20.a
Locus ex comparatione in vtranque partem valet. 182.40.d
Ex iuuerſione. 184.20.b
Quando valeat. ibid. 50.c
A diuiſione. 186.20.b. & deinceps loci omnes argumentorum.
Locus à notatione. 196.20.a
Valet ad laudem, & vituper. ibid. 10.b
Locus ab accentu oratori interdum aptus. 196.2°.40.a
Locus à ſigno. 196.2°.10.c
Locus ab ignoratione Elenchi duob. modis fit. ibi. 40.d
Eius genera quattuor. ibid. 50.d
Loci communes quales ſint. 26.20.b
Loci enthymematum qui. 27.40.a
Loci de re, de qua dicimus, ſe nobis quærentibus oſtendunt. 179.40.b
Locutio, vide Elocutio.
Locutio, & ſtylus non idem conuenit in omnibus dicendi generibus. 245.30.d
Locutio remota à forenſibus cauſis qualis: & forenſibus apta controuerſiis. 245.40.d
Concionalis, vel deliberatiua, & iudicialis. ibid.
Forenſis dictio, & ſcriptura, quomodo differant. pag. 246.30.a
Forēſis locutionis, & ſcripturæ cōparatio. ibid. 20.c
Locutionis amplitudo, & granditas qnomodo fiat. pag. 221.40.a
Λογισμὸς. i. ratiocinatio, quid ſit. 78.10.d
Λόγου ἄξιος quid ſit. 195.2°.30.a
Loquacitas perennis. 231.20.b
L. Caſſius iuſtiſſimus. 67.20.b
L. Caſsius iudex ſapiens. 201.30.b
L. Manlius patrē tutatus eſt eōtra tribunū pl. 119.20.a
L. Siccius multa præmia conſecutus. 40.20.c
L. Sicinius Dentatus vir fortiſſimus. 67.40.a
L. Sylla, morum farina reſperſum. 245.40.a
Lucretia ſtuprata. 100.10.c
Lucretius de Heraclito. 220.10.b
Lucretius, & Manilius philoſophi. 232.40.a
Lucri appetentes omnes eſſe. 89.10.d
Lucta, & paleſtra. 42.50.d
Lucus circa tumulum, aut templum. pag. 40. 20.d
Lucus Auguſti, ciuitas Hiſpaniæ. 40.20.d
Ludus conceſſus à Philoſophis. 80.30.d
Ludi, in quibus corona donabatur victor. 22.20.d
Ludi concertatorij omnes ſuaues. 83.30.c
Ludere par impar. 219.30.c
Luna in calceis ſignum nobilitatis. pagina 165.40.c
Lunata pellis apud Mart. 69.30.c
Lunati calcei ſenatorum. 165.40.c
Luſcioſi qui dicantur. 244.40.b
Lycimnius rhetor. 212.50.b

Lycimnius laudatur. 246.10.c
Lycimnius rhetor nona nomina inuexit. 250.10.b
Lycoleon pro Chabria. 239.20.a
Lycophron Tragicus in iunctis nominibus notatus. 213.10.d
Lycophron. 234.40.a
Lycurgus leges dedit Lacedæmoniis. 7.10.a
Lycurgi de liberis educandis sententia. 38.40.b
Lysias contra Alcibiadem, cuius rei admonueris Iud. 7.20.a *Lysias orator.* 191.20.c
Lysias orationem funebrem conscripsit. 238.20.d

M

Μακαριώτατε quid significet. 72.40.a
Macedones regio dominatu vtebantur. 35.50.a
Magistratus suffragijs, aut sorte creati. 62.50.d
Magistratus Athenis rationem administrationis reddebant. 237.30.b
Magna videri, quæ ab aliquo supra conditionem fiunt. 60.30.b
Magnanimitas virtus quæ, & quid sit. 65.20.b
Magnificentia virtus in sumptibus faciendis. 65.40.b
Magnitudo, & paruitas, vnde oritur quintum genus propositionum rhet. 30.20.b
Magnitudo corporis quando laudanda. 42.20.c
Magnitudo, & paruitas ut rebus comparetur. 163.10.d
Magnitudo, & paruitas in omni genere. 168.40.a
Maiora bona, quæ maius bonum conficiunt. 54.40.b
Maiora, minora, & paria in comparatione spectari. 183.20.a
Maius, & minus quid sit. 52.30.d
Maius, & plus quomodo differant. 53.10.a
Maledicere, & accusare differunt. 186.10.a
Maledictio, & accusatio quid. 186.10.a
Maledicus conuitiator reprehenditur. 266.20.d
Maledici. 138.40.b
Malum consilium consultori pessimum. 112.20.a
Multi depulsio est bona. 46.10.c
Mali diminutio bona est. 46.50.c
Mali cornu malum omnium. 166.10.a
Mala præterita nobis iucunda recordatione. 128.10.b
Manilius Poeta, & Philosophus. 232.40.a
Mandragoræ quomodo prosit, aut noceat. 195.2°.40.c
M. Ant. orator cur nullâ orationem scriberet. 11.10.d
M. Antonius orator. 224.30.a
M. Cato dixit Siciliam esse penu Romæ. 237.40.c
M. Cicero in aduersarios concitandæ artifex. 119.20.d
Ad clementiam iud. impellit. 120.20.d
Facete irridet aduersarios. 125.10.b
M. Cicero quomodo Callidium refutaris. 223.10.b
Auditores ita vt volebat, dicendo afficiebat. 224.10.a
M. Sergius vir fortissimus. 67.40.a
M. Tullius cur inter conuiuatos cum Bruto non fuit. 138.20.b
M. Tullius in omni oratione, vel dilatanda, vel contrahenda mirus artifex. 208.10.a
M. Tul. Demosthene superior in miserationib. 223.30.c
M. Tullius à Victorij calumnia de numero oratorio defensus. 228.20.b
M. Tullius poeticis verbis per risum vtitur. 226.30.a
Quibus numeris delectetur. 230.50.c. & ibid. 30.d
M. Tull. contra Rullum quomodo progressus. 254.50.b
M. Tullius ab Aristotele dissentit de difficultate generis iudicialis, & deliberatiui. 263.20.c
In deliberationib. etiã aduersarios accusat. 264.30.c
Sui nimius laudator. 266.50.a
Vrbanitas in causa pro L. Murena. 268.30.d
Marius apud Sallustium. 151.30.a
Mors communis. 174.20.d
Mars causam dixit in Ariopago. 187.40.d
Mathematica disputationes non sunt moratæ. 260.40.b
Mentem, & consilium non habent. 260.50.b
Mathematici quomodo probent res suas. 21.50.c
Mater non semper filios amat. 23.50.d
Matris magnæ sacra apud Græculos. 210.40.b
Matres de filijs possunt verum discernere. 186.30.c
Materia subiecta inuestiganda. 1.10.a
Materia communis rhet. & dialecticæ. 1.30.a
Materia ad probandũ duplex apud oratorem. 15.30.c
Materia rhetoricæ duplex. 2.10.b
Materia propria oratoris, & Hermog. 22.50.a
Matuta, quibus nominibus vocetur. 195.20.b
Maxima res dicitur aut mole, aut virtute. 60.40.d
Μαῶν ἄγαλμα in foribus templi Delphici. 49.30.b
Medicina quid sit. 14.50.d
Medicinæ species tres. 14.30.d
Mediocritas laudabilis. 158.50.c
Meditari. 239.10.b *Megalocorypbon.* 213.20.d
Melanopus orator auarissimus. 99.40.d
Meleager de apro Calydonio. 118.20.b
Meleager Oenei filius. 183.50.a
Meleager tragœdia Antiphontis. 192.30.a
Meliora esse, quæ rarius fiant. 54.30.c
Melius esse, quod alterius ope non eget. 54.50.d
Μίξοντα 167.30.d *Membrum quid sit.* 232.30.c
Non debet nec longum esse, nec breue. 232.50.c
Curtum, quæ incommoda afferat, quæ longa. ibid.
Membratim, vel casim loquendum in peroratione. 270.30.d
Memoria in numero bonorum. 48.50.a
Et est rerum omnium thesaurus.
Memoria Themistoclis, Cyneæ, Metrodori. 48.30.b
Memoria laborum præteritorum suauis. 82.20.a
Memoriæ nulla mentio inter partes rhet. ab Aristotele. 203.50.d
Menandri sententia de morib. dictis reprehensa. 16.30.c
Menandri fabulæ in scena placebant, domi non item. 246.10.d
Menelaus cur contra Troianos classem instruxerit. 119.20.a
Menenius Agrippa. 170.20.a
Mens discendo alitur. 85.40.b
Mens in animo concluſa à Deo. 239.30.b
Mens bona, vel mala à fine cognoscitur. 260.10.b
Mercatores non offendendi. 34.40.a
Mercenarij qui sint. 69.10.d
Mercurius, & Autolycus eius filius, fures. 94.20.a
Mercurius dictus Canis. 198.50.c
Mercurius dictus communis. 195.2°.20.a
Mercules. 237.10.d
Meta in Stadijs. 231.50.b
Metaphora, vide translatio.
Μέθοδος vt latinè dicatur. 9.40.b
Methodus quid sit. 9.50.b
Methodici libri, qui esse existimentur. 19.20.d
Metonymia. 238.10.c
Metragyrtæ sacerdotes magnæ matris. 210.50.b

Index.

Metrodorus. 173.30.a
Metuentes, aut non metuentes qui sint. 130.10.d
Metus quid sit, & quæ, & quos homines timeamus. 128.30.a
Metus quare datus homini. 128.30.b
Quæ mala metuantur. 128.40.b
Mala propinqua timentur. quæ perdunt, quæ dolorem animi acerrimum afferunt.
Signa malorum impendentium. Inimicitiæ potentiũ. Iniustitia potens, & armis instructa. 129.10.a
Vireus affecta contumelia.
Vitam habere in aliorum fide collocatam. 70.40.d
Qui iniuriam facere possunt. 129.10.c
Et qui iniuriam accepit.
Quique iam fecit. 129.10.d
Competitores. Qui minores aggrediuntur.
Et leci quattuor vnde hæc ducantur. 130.50.a
Et qui sunt versuti, & dissimulatores.
Et quæ emendari nequeunt, vt infamia, &c. pag. 130.20.c
Quanam sint huiusmodi. ibid.
Militia tempus quando. 190.50.b
Milites noscendi oratori. 32.40.d
Minos Cretensibus leges dedit. 7.10.a
Minutius magister equitum, superbus. 162.30.b
Mirabilia. & de mirabilib. rebus opus Arist. 193.20.b
Miserabilia quæ sint, vt exilia, spoliationes, mortes, infamiæ, tormenta, laniationes, mutilationes membrorum, graues morbi, pericula, & quæ à fortuna proueniunt. 143.10.c
Miserabilia, & atrocia differre. 144.20.c
Miserabilia, demisse dicenda. 223.30.c
Miseratio actionem requirit. 205.40.c
In miserationibus Cicero excelluit. .. ibid.
Miseri cur fugiant hominum conspectum. 139.50.d
Misericordes qui sint. 142.30.b *et* 40.d. *per totas pag.*
Misericordia quid sit. quæ res misericordiam excitent. qui sint digni misericordia, & quomodo misericordes sint affecti. 142.10.a
Misericordia ex conscientia infirmitatis propriæ. pag. 142.30.b
Misericordia qui non moueantur. 142.50.b
Misericordia qui moueãtur. 142.30.c, & *tota pagella.*
Misericordia in quos excitetur. 144.20.b. & *deinceps.*
Quinque genera rerum misericordiam concitat. pag. 145.10.b
Μυσαρὸς verbum à Demosthene male pronunciatum. 196.2°.40.a
Mithridates venandi studiosus. 83.10.d
Mixidemides. 187.40.c
Moderator sententiæ quis dicatur. 27.40.c
Modus omnibus in rebus est optimus. 49.30.b
Modus in rebus est optimus. 203.10.c
Molesta quæ sint. 80.40.c
Mollis, & ignauus quis dicatur. 75.50.c
Molossus pes. .. 227.50.b
Monarchia quis status Reip. sit. 34.20.c
Monarchia quid, & quotuplex. 63.30.b
Monumenta ad memoriam posteritatis. 69.20.a
Morata oratio. 260.50.a. & c.d. *per totũ.* & 266.20.a
Mores ad faciendam fidem valere. 15.30.d
Mores dicentis, non orationem suadere, vult Menand. 22.30.b
Mores ciuitatis sunt oratori cognoscendi. 63.40.d
Mores gentium pro legibus haberi. 94.50.c
Mores hominum variari multis modis. 153.30.c
Mores quid significent. 153.10.d
Mores adolescentium qui. 154.30.a. & *deinceps.*
Mores senum qui. 156. 50. a. *Et deinceps in duabus paginis.*
Mores mediæ ætatis prolixa oratione expressi. 158.40.c
Mores nobilium. 159.30.c
Mores diuitum. 160.40.b
Mores potentum. 161.40.c
Mores fortunatorum. 162.20.a
Mores oratorii effingere debet oratio. 158.40.c
Mors extremum malorum. 122.10.d
Mors obita ignominiæ fugiendæ caussa. 136.40.c
Mortes per errorem allatæ. 98.30.c
Motus animi celeres. 48.50.a
Motus animorum permiscendi in peroratione. pag. 269.40.d
Motus in peroratione permiscendi sunt septem. ibid.
Moses Hebræis leges dedit. 7.10.a
Monere alterum violenter licet quinque modis. pagina 41.50.d
Mulæ in ludis Olympicis. 213.20.b
Muli Mariani. .. 120.30.b
Mulieres amare. 38.20.d
Multatio fit legibus. 239.40.c
Multitudo quos diligat. 29.20.b
Muleum, & paucum quid dicatur. pagina 53. 20.a
Munera, vndecima species honoris. 41.20.b
Muris encomium. 198.20.c. 197.2°.10.a
Mures arcuum chordas corroserunt hostib. 197.2°.40.a
Murium fabella ab Æsopo ficta. ibid.
Musæum. 215.10.b
Musarum fores sine furore frustra pulsari. pagina 226.30.a
Myopes qui sint. 244. 10.b
Myforum præda. .. 91.20.d
Mysteria vnde dicta. 198.20.c

N

Narratio tantum in iudiciali genere. 249.50. b
Narratio in genere demonstratiuo qualis. pag. 249.10.c
Narratio in genere deliberatiuo qualis. ibid.
Narratio in demonstratiuo genere non perpetua. 258.20.a
Simplicior, magis varia, non artificiosa, magnifica. 258.40.b
Narratio Ciceronis pro lege Manilia magnifica, & sublimis. 258.50.b
Narratio quando adhibenda, quando omittenda. pag. 258.50.b
An brevis, & dilucida, & verisimilis esse debeat. 259.20.a
In narratione sint, quæ dicentis probitatem significent. 259.20.b
Narratio defensori conueniens, quæ. ibid.20.c
Defensor quæ narrare debeat. ibid.30.d
Narratio morata esse debet. 260.10.b
Narratio ex præmeditatione, & voluntate. pagina 260. 10.d
Rei incredibili est adiungenda ratio. 261.20.a

Index.

In narratione animi audientium mouendi. 261.30.b
Narrandum multis in locis. 261.50.d
Et quandoque non in principio. ibid.
Narratio quo in deliberatione adhibenda. 262.30.a
Nasus duo vitia habere potest. 34.50.d
Natura, & ars ad verum inuestigandum. 10.20.c
Natura rerum per se est, & intelligitur. 20.20.b
Natura noscenda eius, cui consulas. 52.20.c
Natura quid sit. 78.40.a
Natura quinque modis dicitur. ibid.
Natura nihil frustra molitur. 165.30.a
Naturales res causam in se ipsis cohibent. 78.30.a
Naturales res ab artificiosis differre. 78.40.a
Naturalia aduentitijs maiora. 60.50.c
Necessitas, & eius vis. 80.30.c
Necessitas mater parcarum. ibidem.
Necessitas in purgatione. 90.50.c
Necessarium, & verisimile quomodo differant. 201.30.a
Necessaria, contingentia, impossibilia. 30.40.c
Necessaria, & impossibilia noa cadunt in deliberationem. 26.50.b
Necessaria pauca ab oratore tractantur. 167.30.b
Necessitudo quid sit. 126.30.d
Negligentia quid sit, & eius species. 113.20.d
Vnde nascatur in homine violento. 114.20.b
Nemesis media inter inuidiam, & peruersam latitiam. 145.20.d
Nemesis misericordiæ opposita. 145.30.c
Pro dea colebatur. Et quid de ea Platonici. 145.10.d
Neoptolemus apud Ennium. 172.30.b
Ne quid nimis, quam vim habeat. 49.30.b
Nicanor interfectus. 282.40.b
Niceratus à Pratye superatus. 244.50.b
Nimium quibus in rebus esse non possit. 49.40.b
Nireus ab Homero nominatus per repetitionem, & asyndeton. 247.30.c
Nobilitas vel gentis, vel unius familiæ est. 37.40.b
Nobilitas totius gentis quid. 37.40.b
Nobilitas vera. 37.30.c
Nobilitas vrbium à virorum virtute oritur. 37.10.d
Et à viris illustribus, & ijs quidem maltis. 37.20.d
Nobilitas priuata à viris, & mulieribus oritur. 37.20.d
Et primi auctores spectandi. 38.10.a
Et diuitiæ, scientiæ, & virtutes. 38.20.a
Nobilitas ex bona prole. 38.30.b
Nobilitas vera, in virtute posita. 285.40.b
Nobilitatis mores qui, & quales. 259.30.c
Nobile quid dicatur. 159.30.d
Nomen quid. 206.40.a
Nomen iocandi suppeditat materiam. 296.40.c
Nomina rerum imagines. 206.20.a
Nomina vtrum significent naturam an bonum. 196.50.a
Nomina sunt characteres affectionũ animi. 196.20.b
De ijs quid senserit Plato, Democritus, & Pythagoras. 206.20.b
Nomina multas habent species. 208.20.c
Nomina, et verba dilucidã orationẽ faciẽtia. 207.20.b
Immutata grandem orationem faciunt. 207.10.c
Translata, sua, & propria. 208.40.d
Propria orationem dilucidam faciunt. 207.20.b
Propria quæ sint, quæque peregrina. 208.30.c
Translata sunt in vsu apud omnes homines, ibi. 40.d
Peregrina translatis etiam continentur. 209.20.a
Ambigua, apta sophistis. 209.30.a. *quæ dicuntur homonyma.*
Synonyma apta Poetis. 209.50.a. *quæ cognominata vocantur.*
Nomina mutanda, cum amplificare, aut minuere velis. 211.10.a
Nominis notatio, 196.20.a
Noïs pulchritudo, & turpitudo in quo sit. 212.30.b
Obscœna nomina, & honesta. 212.40.c
Possunt diminui. 213.20.b
Nomina iuncta quæ sint. 213.40.c
Qui scriptores in eis iungẽdis errarint. 213.30.40.d
Nomina iuncta dithyrambicis conueniunt. } 215.20.c
Peregrina poetis heroicis. }
Translata iambicis. }
Nomina noua non fingenda sine causa. 250.10.b
Νόμος Theodectis opus. 186.20.d. 190.50.b
Nosce te ipsum. 275.10.b
Nouitas grata omnibus. 241.50.c
Numerus oratorius à Trasymacho inuẽtus. 204.40.d
Numeris quibus vtendum. 204.50.b
Numeri obseruandi in elocutione. 218.20.b
Quomodo seruentur. 220.10.c
Numerus immutatus grandẽ facit orationẽ. 221.30.c
Numerorum libertas maximè ornat. 221.10.d
Numerus oratorius melius tractatus à Cicerone, quàm ab Aristotele. 226.20.b
Numerus sit in oratione, careatq; versibus. ibid.40.b
Eodem modo semper cadens, vitiosus. ibid.20.c
Si numerus non sit, oratio sine caret. ibid.50.c
Quis intelligendus in oratione. ibid.30.d
Numerus in qua parte orationis esse debeat. ibid.40.c
Herous Iambus. 227.20.a
Iambicus numerus cur contemnatur. ibid.10.b
Trochaicus an conueniat orationi. ibid.20.b
Paanicus per se conuenit orationi. ibid.30.b
Herous cur ἡρῷος dicatur. ibid.40.b
Dactylicus, & anapæstus numerus grandi orationi aptus. ibid.10.c
Herous quomodo κατὰ μὲν dicitur. ibid.30.c
Trochaicus non conuenit orationi solutæ. 229.30.a
Numerus vel æqualis, vel duplex. ibid.40.b
Demissæ orationis qui pedes sint. 230.10.a
Grauissimæ orationis qui. ibid.20.a
Temperatæ qui. ibidem.
De hoc numero M. Tullius à Victorij calumnia defensus. 228.30.b
Numerus facile memoriæ commendatur. 232.20.a

O

Obliuio iniuriarum laudatur. 99.40.a
Obolus apud Athen. nummi genus. 219.20.a
Obscœna, & honesta nomina. 93.30.d
Obscœnitas vitãda. 221.50.b. *Et quomodo uitari possit.*
Obscura scribendi ratio damnatur. 220.20.b
Obseruari qui velint. 114.30.d
Obstragulum. 165.10.c
Obtrectatores. 138.40.b
Occasio sola malitiæ sufficit. 92.40.a
Octauia Augusti soror. 224.20.a
Octonarij in fabulis priscorum. 206.50.a
Oculus apertus in sceptro picta. 161.20.d
Oculi sensus acerrimus. 56.20.d
Odij, & iræ differentiæ. 127.50.a. & deinceps.

Index.

Odioſi qui aliorum vitia obſeruant. 125.30.b
Ὀ'λοτοιεῖν quid ſignificet. 4.20.b
Ὀ'λοτοιοὶ viatores dicuntur. 4.30.b
Odores, & vnguenta exotica. 81.40.b
Officium oratoris, & medici. 13.50.a
Oligarchia, reip. ſtatus vitioſus. 34.30.c
Oligarchia quid, & quando ea vſi ſint Lacedæmonij. 63.30.a
Ὀ'λυμπια habet tres ſpecies. 113.40.d
Oliua Palladi dicata. 193.10.c
Olympici ludi qui fuerint. 22.20.d
Olympicus, Gorgiæ oratio. 250.30.d
Ὀ'μοίωμα, & παραφυὰς. 1.20.d
Ὀ'μοιωμα. 198.40.a.& 20.b
Ὀ'ρθόστης fœmina, quæ diceretur. 95.10.c
Opiniones omnium non eſſe ſpectandas. 21.10.a
Opiniones, quæ in ſingulis ſunt artibus. 110.20.d
Optimates qui. 35.20.a
Oratio eſt hominis magis propria, quàm vſus corporis. 12.40.b
Oratio ſolius hominis eſt propria. 12.50.b
Oratio facit, vt belluis præſtemus. 12.50.b
Oratio tria reſpicit. 15.20.d
Oratio flexanima, & omnium rerum regina. 17.20.a
Oratio ex tribus rebus conſtat. 27.10.c
Oratio mentis interpres. 26.10.d
Oratio eſt mentis interpres, verbis diſcrepans, ſententijs congruens. 102.10.d
Oratio omnis ad iudicium refertur. 162.50.c
Oratio mores dicentis indicat. 203.20.c
Oratio ex nominibus, & verbis fit. 208.20.c
Quibus nominibus, & verbis oruetur. 208.20.d
Obſcura vt fiat. 220.20.d
Oratio rebus conueniens. 222.50.d
Ad perſuadendum valet. 223.10.d
Miſceus animi motum. 223.50.a
Mores exprimens. 224.50.a
Oratio arrogantis, demiſſi, triſtis, vrbani, ruſtici, benigni, inuidi, impudici. 224.10.b
Oratio numerorum expers ſine caret. 226.50.c
Eius ſex vitia ſunt. 226.50.c
Oratio pro lege Manilia, à quibus numeris incipiat, & quibus claudantur periodi. 230.50.c
Oratio ſoluta ante Therecidem non ſcripta. 232.40.a
Orationis vitium maximum. 3.10.b
Orationis partes ſolum tres olim. 218.20.b
Orationis forma neque verſibus conſtet, neque expers numerorum ſit. 226.40.b
Orationis partes duæ. 249.40.a
Quas Ariſt. neceſſarias putet. 249.10.b
Cicero quattuor facit. 249.20.b
Quattuor quoque ab Ariſt. ponuntur. 249.30.d
Quas adderet Theodorus Byzantius. 250.50.a
Orationes Salluſtij, & Ciceronis, quæ circumferuntur non eſſe ipſorum, ſed alterius declamatoris. pag. 52.10.a
Orationes quomodo inſcribi ſolitæ. 185.40.c
Orationes ſcriptæ ſunt incudæ propter elocutionem. 206.20.a
Oratoris duo officia. 3.10.d
Orator quomodo fiat acer in diſputando. 8. 20.a
Orator contrarias cauſas dicit. 11.10.d
Orator an de omni re veriſimiliter dicat. 14.50.b
Orator qui ſit. 16.50.b
Orator debet non modo vir bonus eſſe, ſed etiam videri. 16.50.b
Orator eſſe ne probus, an improbus debeat, vt perſuadeat. 16.40.c
Orator quando nomen Oratoris amittat. 26.20.a
Orator bonus debet eſſe doctiſſimus. 27.20.a
Orator quomodo res ciuiles tractet. 31.20.d
Orator cur ſcire debeat de cuſtodia regionis. 33.10.d
Orator noſſe debet Reip. genera. 34.40.c
Orator vir bonus debet videri, præſertim in conſultationibus. 111.10.b
Orator ſit induſtrius. 204.40.d
Orator quibus nominib. vtatur, & quæ vitet. 208.30.c
Orator affici dicendo debet. 223.30.d
Licet etiam non vera dicat. 223.50.d
Orator quando ſe corrigat. 224.40.50.d
Orator quando epithetis, innectis nominibus, & peregrinis pro arbitrio ſuo vti poſſit. 225.50.c
Orator non in omni genere dicendi excellit. 248.40.b
Orator legum peritus eſſe debet. 264.50.b
Oratores Athenienſes reprehenſi. 264.30.c
Non ſæpe interrogant, & cur. 268.10.a
Oratoris eſt perſuadere, vt Dialectici probare. 12.10.b
Oratoris materia propria. 21.50.a
Orator ad quos auditores loquatur. ibidem.
Oratorem ſine diſſerendi ratione eſſe non poſſe. 9.50.d
Oratores quæſtionem proponi videbant, de qua quit vellet audire. 15.40.a
Oratores nutricibus comparati. 217.30.c
Oratoria ars à Spartanis neglecta. 48.50.c
Ordo res omnium optima. 45.10.d
Ὀ'ρεκτικὸν pars animi, in qua appetitus ſunt. 112.20.c
Oreſtes apud Areopagitas. 187.50.c
Oreſtes Theodectis fabula. 195.20.50.d
Ὀ'ρμὴ. 112.10.c
Ornatus abiectis nominibus non adhibendus. 223.10.a
Ornatus orationis, qui eſt in collocatione verborum, in tribus rebus conſiſtit. 226.30.b
Orpheus maſcula Veneris auctor deteſtandus. pagina 100.50.c
Ὀ'ζος, id eſt rami, pars rhetorica à Lycimnio poſita. 250.20.b

P

Pacta quæ. 106.50.d. contra leges, non valent. ibid.
Παίγνια iudicra puerorum. 214.30.b
pæan accommodatiſſimus orationi. 229.40.d
pæan verſum non efficit. 227.30.b
Hoc numero vſus eſt Thraſymachus. 226.10.d
Quot ſyllabas habeat. 229.10.c
pæanis duæ ſpecies. 230.40.a
pæanes in Apollinis laudem cur dicantur. 230.10.b
pæan duplex. 230.30.b
palimbacchius. 229.10.c
paludem, & ſales emere. 189.40.c
Pamphili rhetoris ars vno in loco fundata. 193.10.a
Pan dictus varius Canis magnæ Deæ. 198.50.d
Pancratiaſtæ. 43.50.a
panegyricus Iſocratis. 251.10.b
panegyricus Plinij. ibidem.
panegyrici, quæ orationes dicerentur. 27.50.b
paralus nauis, clana populi. 237.30.d

Index.

Paradoxa quæ dicantur. 194.20.b
Παράγραμμα. 242.40.a
paranomasia. 242.40.a
parenthesis vitiosa, nisi breuis, & necessaria sit. pag. 218.10.d
pares, & similes qui dicantur. 144.50.c. & 146.50.a
Παρίσωσις *quid.* 234.50.b
Parmenides versibus de philosophia scripsit. 232.40.a
Παρομοίωσις *quid.* 234.30.c
parricidij legem nullam Solon scripsit, & cur. pagina 89.30.a
parsimonia magnum vectigal. 32.40.c
partes orationis duæ, propositio, & probatio. 249.50.a
partus ventrem sequitur. 37.30.d
pater patratus apud Romanos. 32.20.a
Πάθη, *perturbationes.* 14.50.d
Πάθη, *perturbationes.* 112.10.c
Παθητικὸν *genus probationis quale sit.* 16.40.d
Παθητικὴ *dictionis forensis species.* 246.10.b
paupertas omnis miserum, & graue. 91.10.a
paupertas nemini obijcienda. 116.10.b
Pausanias qua contumelia affectus. 114.10.c
peccata, quæ facile homines committunt. pag. 93.40.c. & infra.
peccata quæ condonanda. pag. 98.50.b. & 98.50.d. & infra.
peccata graviora quæ censeantur. 100.50.c
Quomodo unum amplificandum. 101.10.b. & c
Sunt contra ius scriptum, aut non scriptum. pag. 101.40.d
pecuniæ inueniendæ rationes ab antiquis tradita. pag. 32.30.b
pedes vel æquales, vel duplices. 229.50.b
Πελώριος *Xerxes.* 214.50.a
pentathli cur pulcherrimi. 44.30.a. & 49.20.b
Pentheus. 196.40.c
pentesyringum. 238.50.a
peparethus insula ex cycladibus. 186.20.c
peregrina oratio. 207.30.c
peregrina nomina vbi conueniant. 225.20.b
Quando vti eis possis sine vitio. 226.40.a
peregrinæ voces frigidam orationem faciunt. 214.40.a
peregrinatio vtilis ad leges condendas. 35.30.b
peregrinatio ab Homero laudata. 35.40.b
Periander Corinthius poema composuit. 104.50.b
Pericles tonare, fulgurare &c. dicebatur. 6.50.a
Pericles, & eius filij. 160.20.b
Pericles de Samijs. 217.40.b
Pericles efficiebat auditores, vt volebat, 224.10.a
Tonare, fulminareque dicebatur. ibid.
Pericles vt Lamponem refutarit. 267.40.a
pericula duobus modis depelli. 92.30.b
Peripatetici aiunt bonum esse partem felicitatis. pag. 36. 40.a
Περιστατικὸν *quid sit.* 85.50.d
periodus quid sit. 231.40.c
periodi latina nomina. 231.50.c
periodo victores qui. 231.50.c
periodus è quatuor membris plena. 231.10.d
E duobus. e tribus. e quinque. & sex. ibidem.
Debet habere sententiam perfectam. 232.10.b
periodus duplex. 232.50.b
Tria in ea esse debent. 232.50.b
periodus simplex quæ vocetur. 232.50.c
periodus curta, & longa nimis incommoda. pagina 233.10.a
periodus distincta. 233.20.c
Oppositæ. 233.40.c
periurus punitur, & item eius filij. pag. 109. 10.b
periurij pœna. 110.10.b
permansio in vna sententia non laudata. 191.10.c
pernio morbus pedum. 242.50.a
peroratio Ciceroni ab alijs relinquebatur. 205.
peroratio non semper adhibetur. 249.30.b
Non est in demonstratiuo genere. 249.20.c
Neque in omnibus iudicijs. 249.10.d
peroratio quattuor ex partibus conflat. 269.50.a
Similitudinem magnam habet cum exordio. ibid.
Cur orator benenolentiam sibi, & aduersario odium comparet. 269.30.b
Orator ostendat se bonum esse, & aduersarium malum. 269.20.c
perorationis secunda pars est diminutio, vel amplificatio. 269.50.c
Tertia pars in perturbatione animorum adiungenda. 269 40.d
Quarta pars est enumeratio eorum, quæ dicta sint. 270.10.a
In peroratione quodnam dicendi genus conueniat. 270.30.d
perorationes Ciceronis. 223.30.c
perpetuæ res quæ. 22.40.c
Persa vir cum Samia muliere. 100.50.a
Persæ terram, & aquam à Lacedæmonijs petiere. 191.50.a
Περσικὰ. 242.10.c
per se ipsos quæ faciant homines, vel non per se. 76.50.c
per vim quæ fieri dicantur. 78.50.b
per iram quæ fiant. 79.10.a
persona oratoris, & rei pro eadem habetur. 259.30.b
personæ quomodo distinguantur. 95.20.b
personæ harentia, siue attributa, sunt 11. 178.20.d
persuadetur tribus modis. 4.10.c
persuadibile quid dicatur. 20.30.b
Περὶ. 242.10.c
perturbatio, idem quod affectus. quid sit ex Zenonis sententia. 112.10.d
perturbationes num. 12. *vnde nascantur.* 112.20.d
perturbationes animi variant iudicia. 16.50.d
perturbationes debere esse cognitas oratori. 17.10.c
petitio principij quid sit. 196.2..20.b
Φαυλόμιμος *lacenæ cur dicta.* 38.50.c
phalanx vox Macedonica. 215.50.c
Phalaris Agrigentum occupauit. 169.30.d
phantasia quid sit. 81.40.c
phayllus. 259.50.d
Pherecydes, & Hecataus primi oratione scripserunt. 206.50.a
Phidias simulachrum Iouis olympici. 71.10.d
Phiditia apud Lacedæmonios. 238.30.c
Philamnon athleta. 244.50.c
Φιλοτιμία *quid sit.* 196.30.a
Φιλόπτωτοι *senes.* 157.40.b
Φίλαυτοι *qui sint.* 86.30.b
Philemon historio. 247.30.a

Index.

φιλήρατος quis dicatur. 86.10.d
φιλητίζω. 242.10.c
Philoctetes vitam aucupio propagabat. 48.10.c
φιλοκάλος qui sit. 86.10.d
Philocrates Athenienſis orator. 121.50.d
Philomela quomodo in auem mutata. 216. 20.b
Philoſophia à multis reprehenſa. 183.20.c
Philoſophi noſtrates barbarè loquuntur. 205.10.c
φιλόφιλοι. 126.20.c
Philothcori qui dicantur. 27.10.d
φιλότεκνοι amantes liberorum. 86.10.d
φιλότιμοι honoris appetentes. 86.10.d
Philoxenus gulæ deditus. 81.30.b
Collum gruis optabat. ibidem.
Πικρὸς, amarus homo quis ſit. 76.10.a
Pictura in iucundis rebus ponitur. 85.20.d
Pirata communis hoſtis omnium, non in numero perduellium. 110.20.a
Piratæ apud antiquos erant in honore. 91.10.c
Piſander eluſus à Sophocle interrogando. 268.30.b
Piſiſtratus quomodo tyrannidem inuaſerit. 25.40.c
Piſiſtratus qua arte dominatum compararit. 96.20.a
Πειστικὰ artes quæ. 14.30.d
Πίστις latinè dicitur probatio. 9.50.c
Πιθανὰ quæ dicantur. 13.20.c
Pitholaus. 234.50.a
Pittacus in Amphiaraum. 154.20.d
Pittaci ſententia in ebrios. 200.20.b
Plato & eius, dum vixit, auctoritas. 105. 50.b
Plato ab Ariſtippo arrogantiæ accuſatus. 187.50.d
Plato ſecutus eſt Heracliti opinionem. 220.20.c
Platonis oratio laudatur. 205.50.b
Plautus in tralationibus ridiculus frequens. pagina 215. 40.d
Plexippus Altheæ frater. 118.20.b
poeſis nihil eſt aliud, niſi imitatio. 206.30.a
poeſis res quædam diuina. 226.20.a
poeta naſcitur. 205.40.d
poetæ primi ſcripſerunt. 206.30.a
poetæ Principibus chari. 84.10.a
poetæ quando ſuas fabulas egerunt. 203.50.b
poetæ quaſi aliena lingua locuti. 215.30.a
poeta, qui in legendo delectant, probantur. 246.50.b
poetica quem vſum afferat orationi. 2.30.c
poetica oratio admirabilior, & ſplendidior, quàm oratoria. 207.50.c
poetica nomina, & quæ poetica videntur. 225.50.b
poetica ars eſt imitatio. 240.10.d
politia quæ Reſp. ſit. 34.30.c
Polycrates ſoc. accuſans in Alcibiadem obiecit. pag. 140.50.a
Polycrates mures laudauit. 197.20.10.a
Polyeuctus in Speuſippum. 238.30.a
Polyphemus Vlyſſem non timuit. 130.50.d
Πολυφιλία, id eſt gratia. 44.20.a
Polyproſopon calum. 213.10.d
Pomponius in ſcribendo obſcurus. 220.10.b
Pontanus. 206.50.a. & 215.40.b
popnlus quorum ſimilis ſit, vt ait Demoſth. 217.20.c
populares homines qui. 35.20.a
Πορισὸς. 211.20.a
poſſibile, & impoſſibile, communc omnium generum orationis. 163.30.c
Loci vnde argumenta ducuntur ad probandum aliquid poſſibile eſſe, & impoſſibile, deinceps expoununtur. 164.30.b. & 164.50.d
potentium mores qui ſint. 161.30.c
Potideates. 178,50.b
Πότνια, cœleſtibus, & diuinis conuenit. 223.20.a
practici ſunt ad iniuriam faciendam proni. 88.20.b
Πραότης lenitudo quid ſit. 120.10.a
præcepta artis eſſe communia. 20.20.c
præcepta propria artis diſcenda, vt eius peritus ſis. 26.40.c
præcepta quomodo in laudes tranſeant, & contra. 72. 20. d
præcurrentia quæ ſint. 167.20.c
prædia honeſtiora quæ. 69.20.b
prædones apud antiquos non erant turpes. 210.50.d
præfecti annonæ apud Romanos. 32.50.a
præiudicia quæ dicantur. 105.20.b
præmia in certaminibus propoſita. 40.50.c
Πρέπον, decorum. 222.20.d
præſens tempus nullum eſſe. 21.10.c
præſidia vbi collocanda. 33.40.c
principes quanam arte populos expilent. 93.40.c
principes donant, vt poſtea auferant. 191.40.d
principium in omni re quodnam ſit. 14.10.b
principium habere maiorem vim, quàm quod non eſt principium. 56.10.b
principium eſt dimidium totius. 55.30.a
principij magna vis eſt. 55.30.a
principia ſunt tamquam ſemina. 55.40.a
principia, & cauſas à rebus effectis noſci. 55.50.b
principium pro efficiente cauſa. 55.30.b
principium à nullo effici. 164.30.d
principia in ſententys dicendis brevia. 8.30.d
principia ſciendi duo. 168.50.c
principia Dithyramborum ſimilia ſunt exordys demonſtratiui generis. 251.10.c
principia fabularum, & heroici carminis quæ. pagina 251.20.c
principia tragicorum. 251.50.d
principia comicorum. 252.30.a
priuatio rei, quæ à nomine ſignificatur, ad laudem, & vitup. 162.10.b
proaulium principium in cantu tibicinis. 250.50.b
probatio ſola oratori neceſſaria. 5.40.c
probatio vel artificioſa, vel artis expers. 9.10.b
probatio artificioſa à dialectica proficiſcitur. 9.20.b
probatio à vita, & moribus quando ducatur. 15.50.d
probatio per argumentationes ducitur à rebus. pagina 17. 50.a
probatio in oratione quid ſit. 249.10.b
probatio qualis eſſe debeat. 262.50.b
In ſtatu coniecturali, definitiuo, & qualitatis. pag. 262.10.d
In exornationibus amplificando probandum. pag. 262.40.d
In deliberationibus quomodo. 263.20.a
probatio exemplo facta magis generi deliberatiuo, quæ verò fit enthymemate, magis iudiciali conuenit. pag. 263.20.b
probationes non adhibendæ, quando vis animos commouere. 263.10.d
Neque cum mores volumus exprimere. 263.30.d

Proba-

Index.

Probationes artificiosæ quæ dicantur. 8.30.a
probationes artis expertes, & participes. 15.20.b
probationes artis expertes quinque generum. 15.40.b
Et sex apud Quinctil. 15.40.b
probationes aut veras esse, aut apparentes. 18.40.b
probationes artis expertes, quæ, & quot sint. 102.50.a
probationes communes sunt duæ, exemplum, & enthymema. 168.30.c
probabilis propositio. 14.20.b
probabilia verè, & non verè. 13.20.c
probabilia non omnia oratori accommodata. 177.30.b
probabilia quæ iudices admittant. ibidem.
probabilium duo genera. 20.50.b
probus quis sit. 260.59.d
problema. 249.10.b
Procleusmaticus. 229.30.c
Προοίμια *apud Græcos.* 40.30.d
proles bona in ciuitate, & in familijs. 38.40.b
prologus, principium in poesi. 250.40.b
prologus Aeneï. 259.50.d
pronomina vocari etiam coniunctiones. 218.20.b
pronunciatio quantam vim habeat. 203.10.d
Corporis eloquentia dicitur. ibidem.
Duos sensus afficit, auditum, & visum. } 203.30.d
Demosthenes ei tribuit omnia.
Proœmium. prologus, & prolusio differunt. 3.10.a
proœmium duobus modis considerari. 3.20.a
proœmium in genere deliberatiuo. 249.30.c
Proœmia subiungitur ab Aristotele propositio. pag. 249.50.d
proœmium quid sit. 250.20.b
Demonstratiui generis quale sit. 250.20.c
proœmium in genere iudiciali, & deliberatiuo. 250.40.c
Connexu esse debet subsequenti orationi. ibidem.
proœmium Isocratis de laudibus Helenæ. 250.40.c
proœmium separatum valet ad varietatem, & voluptatem. 250.30.d
proœmium demonstratiui generis vnde ducatur. ibid.
A laude, aut vituperatione, à consilio, à persona auditoris. 250.40.d
proœmium iudicialis generis quid valeat. 251.50.b
proœmij munus proprium, quod. 252.50.a
proœmium à persona, ducitur tribus modis. 252.30.b
proœmium ex oratore, & aduersario, quale. 252.50.b
proœmium ex auditore ductum, quale sit. 252.10.d
proœmia extra causam esse. 253.50.b
proœmia demonstratiui generis contineant laudes auditoris. 254.40.c
proœmia deliberationum à iudiciali genere ducuntur. 254.30.d
proœmia omnia esse accurata debere. 255.40.b
Proœmio vti Arist. in exotericis. 3.10.a
proœmia quibus vtitur Arist. qualia sint. 3.30.a
propinquus quis dicendus in nobilitate expendenda. 185.20.c
proportio inter quatuor sit, & in tribus, & arg. pag. 190.40.b
eius similitudini subiiciatur. 190.20.c
Analogia dicitur. ibidem.
Proportio in oratione non semper seruanda. 225.10.a
propositio in oratione quid sit. 249.10.b
propositiones duæ, maior & minor. 19.10.c
propositiones fere infinitæ in singulis artibus. 26.30.d
Propositionum tres species. 27.10.c
propositiones oratoriæ quinque generibus continentur. 30.20.a. & 30.50.c
Propositiones de possibili, & impossibili, omnibus dicendi generibus conuenire. 30.20.a
propositiones in singulis rebus delecta sunt habendæ. 179.20.b
propositionum tria genera distincta. 14.20.b
propositum quid sit. 2.40.b
propositum, & consultatio idem. 2.10.c
proprium alicuius quid dicatur. 39.20.c
propria præstare communibus. 51.30.b
propria apud aliquas nationes, honestiora. 69.40.b
propria Athenensium. Et Lacedæmoniorum. ibidem.
propria rerum quæ sint. 179.20.d
propria nomina faciunt emendatam locutionem. pag. 218.30.d
propriæ notæ argumenta vt refellantur. 202.40.a
propriæ res quæ dicantur. 253.10.b
proprietas seruanda in elocutione emendata. 218.30.b
propter se, & per se expetere, differre. 45.50.a
Πρόσχυμα. 165.10.c
Πρός τι, *ad aliquid quæ referantur.* 20.20.b
Πρός τι *quæ dicantur.* 165.40.d
Πρὸς ἄλλα. 165.40.d
Protagoras Sophista, baiulus. 199.50.a
Fuit Democriti discipulus. ibidem.
Protagoras generum distinctiones adhibuit. 219.50.d
prouerbia inter testimonia esse. 105.20.a
prouerbia vim habent sententiarum. 175.20.a
prouerbia sunt translationes. 244.20.d
prouocatio impij contra pium non est aqua. 109.40.b
prudens, & probus quomodo differant. 260.40.d
prudentia quid sit. 57.40.c
prudentia quid. 66.30.c
prudentia triplex. 66.40.c
prudentes viros cur vereamur. 137.30.c
prudentissimus, & sapientissimus quis. 10.20.d
Ψυχὴν *in oratione.* 213.30.c
Ptochomusus adulator. 213.30.d
Ptolemæus dictus Metragyrtes. 210.20.c
P. Rutilius cur damnatus. 205.30.a
pudor custos virtutum, dedecus fugiens. 68.20.b
pudorem non esse virtutem. 68.50.b
pudor in oculis. 137.10.d
pueri Lacedæmonij quomodo instituerentur. 38.50.b
pugil à natura formatur. 43.10.a
pugnantia inspicienda, & argumentum inde ductum, quo modo tractandum. 195.40.a
pulchrum quid sit. 64.30.d
pulchrum cuique suum. 86.40.b
pulchra difficilia. 49.40.c
pulchritudo animi, & corporis. 58.50.a
pulchritudo mulierem ornat, vt fortitudo virum. pag. 38.10.d
pulchritudo quid sit, & eius genera. 41.30.d
pulchritudini inuidet nemo. 42.10.a
pulchrum cur καλὸν *Græcè dicatur.* 42.10.a
pulchritudo adolescentiæ, viri, senis. pag. 41.30.d. & 44.50.a
pulchritudo tyrannis exigui temporis. 137.20.c
pulchritudo nominum, & turpitudo. 224.50.a
In quatuor rebus. 212.30.d

Purgatio quo in statu sit, & quot eius partes. 90.50.c
Pyrrhi ad Cyneam responsio. 90.20.c
Pyrrhichius. 229.10.c
συρίγγιον. 214.20.a
Pythagoras in honore in Italia fuit. 187.20.a

Q

Quadratus vir, sapiens. 240.10.a
Quadringenti viri, qui Remp. Athenien sem gubernarent. 268.30.b
Quæstio civilis est propria rhetoricæ materia. 15.50.a
Quæstio de facto convenit iudicijs. pag. 164.40.a. & 164.50.a
Quæstio de futuro convenit consultationibus. 164.50.a
Quæstiones sunt quædam testimonia. 107.30.d
Quæstiones quo modo confirmandæ, aut refellendæ. 108.30.b & infra.
Quæstiones quattuor de facto, de qualitate, de nomine, de quantitate facti. 262.10.c
Qualis vir, talis oratio. 176.20.c. & 224.10.b
Quinctilianus defensus à Victorij calumnia. 25.10.a
Quinctil. dissentit ab Aristotele in partibus orationis. 249.40.d
Et de attentione in exordio. 252.30.d
Q. Fabij excusatio reprobata. 150.50.b. & 151.30.b
Q. Metelli felicitas. 38.50.c
Quinquagesima usura. 237.40.d
Quinquertio quis vocaretur. 44.30.a

R

Rara vulgaribus anteferenda. 56.10.a
Ratio quorũ hominum à nobis ducatur. 137.30.a
Ratio, quæ verè est semper, quid significet. 220.20.c
Reciprocicornes Arietes, & Lanicutes. 214.40.a
Recordatio est rerum futurarum. 81.40.d
Redditus civitatis noti esse oratori debent. 32.20.b
Refutatio in demonstratione non est. 249.20.c
Refutatio non est separanda à probatione. 265.20.b
Refutatio fit duobus modis. ibidem.
Refutatio, & confirmatio ab eodem fonte manant. 265.30.b
Refutatio quando criminationem præcedat. 265.20.c
Reges Persarum. 191.50.a
Regionis peritus sit orator. 33.40.c
Regnum pati socium non potest. 126.10.b
Regni nulla societas, nullaq; fides. 88.20.a
Reip. tria esse genera. 34.20.c
Reip. status quo modo corrumpantur. 34.50.c
Respublicæ quattuor genera. 62.30.d
Reip. status præmio, pœnaque continetur. 190.50.c
Religiosum quid sit. 187.30.b
Repetitio multis fit modis. 270.10.b
Repetitiones in iudicijs, & consultationibus crebræ. 246.40.d
Quarum rerum sint. 246.40.d
Reprehensio quattuor modis fit. 199.50.c
Non est enthymema. 142.50.b
Reprehensio à re, quo modo fiat. 199.20.d
A Contrario. 200.10.a
A Similibus. 200.20.a
A Rebus iudicatis. 200.10.b
Reprehensilis argumentationis duob. modis assertur. 201.30.c
Signorum, & argumentorum, quæ à signis ducuntur. 201.50.c
Exemplorum. 201.30.d
Certæ notæ, quæ τεκμήριον dicitur. 202.30.a
Rerum genera quattuor, de quibus dici potest. 22.30.a
Res esse aut bonas, aut malas per se, aut medias. pag. 12.40.d
Res argumentando confirmari. 17.40.a
Res duobus modis fieri posse. 50.50.d
Res humiles, magnæ, mediocres. 207.30.a
Quomodo elocutione explicandæ. ibidem.
Respondentia æqualiter, & pariter. 1.40.d
Respondere ex altera parte quid significet. 1.30.c
Rens debet crimina obiecta prius removere. 252.10.c
Rex iudiciorum Cicero. 86.50.d
Rex, & tyrannus quid sint, & differunt. 185.40.d
Rhetor ab eloquendo nominatus. 14.20.c
Rhetoris officium, & quo modo ab officio Dialectici differat. 2.10.d
Rhetores antiqui in quo errarint. 5.30.b
Rhetores cur se politicos philosophos appellarent. pag. 17.40.d
Rhetorica non habet determinatum genus. 1.20.a
Rhetorica probandi rationes à dialectica sumit. 1.20.a
Rhetorica in quibus versetur. 1.20.b
Rhetorica tribus de causis dicitur διπλοῦς. 2.10.b
Rhetorica tribus modis æqualis dialecticæ. 2.30.d
Rhetoricæ quam utilitatem orationi comparet. 2.30.c
Rhetoricæ inferior, quam dialectica trib. modis. 2.50.d
Rhetorica, et dialectica cõmunes artes dicuntur. 3.50.b
Rhetorica pars civilis scientiæ. 5.40.c
Rhetorica aptior apud multitudinem, quàm dialectica. 11.10.c
Rhetoricæ docet in contrarias partes disputare. 11.40.c
Rhetorica in contrarias partes disputat. 12.20.a
Rhetorica disputat per continuam orationem sine. 12.40.a
Rhetorica præstat, ut quisque se oratione defendat. 12.40.b
Rhetorica exacta à Lacedæmonijs. 12.50.c
Rhetorica, & dialectica non esse certam materiam subiectam. 13.20.a
Rhetoricã ex dialectica, & politica constare. 17.30.c
Rhetorica quomodo de rebus omnib. disputet. 26.20.a
Rhetorica, & sophistica sequuntur etiam quod tantum verisimile videtur, cæteræ artes, quod tantum est. 199.10.b
Rhetorica tribus perficitur. 203.40.a
Cur tres partes sint... 203.50.c
Rhetoricæ eadem pene vis, quæ dialecticæ. 1.20.a
Rhetorica est gemina dialectica. 197.40.b
Rhetoricę, et dialecticæ similitudo, & differẽtia. 1.20.b
Rhetorica, & dialectica differentia. 2.30.a
Rhetoricæ duo genera, quæ. 2.20.c
Rhetoricæ sunt omnes participes. 3.40.c
Rhetorices res propriæ sunt probationes. 4.50.b
Rhetoricæ finis quid sit. 4.10.c
Rhetoricæ probationes, enthymema, et exemplũ. 4.40.c
Rhetoricæ artis duo præcipua genera. 8.20.b
Rhetoricæ, & dialecticæ similitudo. 13.20.c
Rhetoricæ definitio, eiusque partes expositæ. 14.20.b
Rhetoricæ definitio à Quinctiliano reprehensa. 14.20.c
Rhetoricæs definitio contra Quinctil. defensa. 14.30.c

Index.

Rhetorica officium quodnam sit. 13.50.a
Rhetorica genera tria. ∴ 27.40.b
Rhetorica finis iudicium. 110.30.d
Rhetoricam vtilem esse. 11.10.a
Rhetoricam non esse improbatur, licet ea quis male vtatur, exemplo aliorum bonorum. 12.10.d
Rhetoricam esse particulam dialectica. 18.30.a
Rhetoricam veris demonstrationibus non vti. 25.50.a
Rhetoricam ex duabus partib. conflatam esse. 31.10.c
Rhetoricam non esse scientiam. 31.40.c
Rhodij in vrbanis dictis laudati. 235.10.c
Rhypsaspides qui dicerentur. 134.10.c
Rhythmus in oratione. 226.30.d
Rhythmorum genera orationem ingredientia quattuor. 227.40.a
Ridicula esse iucunda, & eorum tres species. 87.40.b
Ridicula ex mutatione litterarum. 242.50.b
Ridicula tractata esse in lib. de arte poetarũ. 268.20.d
Eorum tractatio est 2. de Or. apud Cic. 268.50.d
Quadam sunt ingennorum, quædam scurrarum propria. 268.50.d
Risus tamquàm Deus à Lycurgo cultus. 43.40.c
Risus in rebus infundis collocatur. 87.40.b
Robustus quis dicatur. 42.10.c
Roma cur præstat cæteris nobilitate. 37.30.c
Romana Resp. quando labi cepit. 34.20.d
Romani qua verba præfarentur. 35.40.d
Romanorum Resp. qualis fuerit à principio. 63.40.a
Rustici hominis oratio. 224.10.b

S

Sacerdotes magnæ matris. ∴ 210.50.b
Sacerdotes cæsti. 210.50.b
Sacrificia, & immolationes. 40.10.c
Salacones qui dicantur. 136.10.a. & 160.50.c
Salamin adiudicata Athenienſibus Homeri versu. 104.20.b
Sales, & dicta. ∴ 156.40.a
Sallustij proœmia qualia. 250.20.c
Samij infantibus similes. 217.40.b
Sanitas condimentũ suauissimum, et diuinum. 47.50.a
Sapiens vir, semper felix, vt Stoicis placet. 36.40.a
Sapiens est rex, diues, & pulcher. 186.50.a
Sapientes vbique coli. 186.50.d
Sapientia quid propriè sit. 87.20.a
Sapientiæ nemi, nõ credere, vt ait Epicharmus. 16.20.b
Sapienses esse reges. 86.30.d
Sapientes septẽ Græciæ: et qui sapientes Romæ. 86.40.d
Sapientes qui dicantur communiter. 87.20.a
Sapientes barba, & pallio. 150.10.a
Sapientissimus quis dicendus. 57.40.b
Sappho poetria apud Mitylenæos honorata. 187.20.a
Sapphus responsio ad Alcæum. 68.30.b
Sarracum nomen sordidum apud Ciceronem. 225.30.c
Scelera magna sæpe latent. 89.10.a
Scauri oratio laudata, & cur. 16.10.c
Sceleris occultandi occasio ad scelus hortatur. 89.50.b
Sceleratos non à quouis homine occidi oportere. pag. 182.50.a
Sceptici philosophi. 10.20.c
Σκὰν nomina, id est vasa, quæ. ∴ 219.40.d
Scientia, quæ propriè dicatur. 3.10.c
Scientia, & doctrina differunt. 17.40.d
Scientia quænam sit. 31.40.c
Scientia aliqua alteri præstat duobus modis. 57.40.a
Scientiæ apud imperitos nihil possunt. 11.30.c
Scientiæ omnes habent proprium genus. 14.50.c
Scientias, & artes esse bonas. 48.50.b
Scientiæ studia ignauiam, & odium ciuium parinut. 172.20.b
Scire quid propriè sit. 17.50.d
Sciron insignis latro fuit. 214.10.b
Scopus actionũ nostrarum ad bonum dirigitur. 53.20.b
Scriptura qualis esse debeat. 261.30.c
Scurra. 138.10.c
Scurrilitas improbatur. 269.20.a
Scytha, & Aegyptu de vetustate contendẽtes. 37.20.c
Secura prædia quę dicantur. 39.40.b
Securitas ciuitatis quibus contineatur. 34.30.b
Semiramis impudica amatores suos occidebat. 138.10.b
Σεμναὶ θεὰ Eumenides, aut furiæ. 187.40.d
Σεμνολογία. 227.40.b
Σεμνὸς heros dicitur. 227.40.b
Σεμνότης quid sit. ∴ 161.50.d
Sempiterna res quæ. 22.30.a
Senatus statuit de futuris. 27.10.d
Senectus bona quæ dicatur. 43.40.b
Senectus tarda tribus de causis. pagina 43.30.c
Senes cur vereamur. 137.40.c
Senum mores. 156.10. b. *Et deinceps longa oratione exponuntur.*
Senes quomodo spe longi dicantur. 157.10.d
Loquaces. *ibidem.*
Sensus iudicium falsum esse. 10.20.c
Sensus est rerum præsentium. 81.40.d
Sententia, atque opinio mutanda. 112.50.b
Sententia quid significet, quibus in rebus ea vtendum sit, quo tempore, & quibus personis. 171.50.b
Sententia quid sit. 171.50.c
Sententia pars enthymematis. 168.30.c.& 172.10.a
Sententiæ vel principia, vel conclusiones esse enthymematum. 172.10.b
Sententię quando conglobentur. 172.50.b
Sententiæ quatuor species. 172.50.c
Sententiæ admirabiles, vel non. pagina 172. 20.d
Sententia nullam requirens rationem. 173.10.a
Sententia, quæ pars sit enthymematis. 173.50.a
Sententia enthymematica. *ibidem.*
Sententia duobus modis ennuncianda. pag. 173. 10.c
Sententię quando subiungenda ratio. 173.30.c
Sententiæ a senioribus, & peritioribus pronunciandæ. 173.40.c
Sententia falsa quãdo vti liceat. 174.30.b. *Et deinceps.*
Sententia cõmunis, et vulgata potest adhiberi. 174.40.c
Sententia ex proverbijs. 175.20.a
Sententia contra iam pervulgatas proferẽda. 155.30.a
Sententia vulgata duobus modis oppugnatur. 175.10.d
Sententiæ quam afferant oratori vtilitatem. 175.40.d
Sententia moratam efficit orationem. 176.10.c
Sententia omnis apud Rhetores dicitur enthymema. 200.40.c
Sententia intendum in confir. & narratione. 263.40.d
Sententia moratam efficit orationem. 264.10.a
Septem de causis omnia agunt homines. 76.20.d
Septem loci enthymematum in rei fallacia positorum. 196.20.50.a

Septenarius numerus magni ponderis in artium præceptis, & præsertim in Rhetorica. 196.2°.10.b
Sepulchra honorata pars honoris. 40.30.d
Sepulchra Romæ extra, & intra vrbem. 40.40.d
Sermo turpis. 139.40.a
Serui solum verberabantur, non liberi. 120.50.c
Serui cum manumitterentur, patronum adoptabant. 226. 30.c
Serui in peccato heris non respondent. 254.50.b
Seruos, & amicos eorum, quos colimus, cur vereamur. 139.50.a
Sesquialtera proportio. 229.10.d
Sestos arca frumentaria Piræi. 237.30.c
Sicilia cella penaria Reip. Romanæ dicta. 34.10.a
Sicilia cella penaria populi Romani. 237.40.c
Siculi in vrbanis dictis præstantes. 235.10.c
Siderà. 196.20.b
Signa vocantur, quæ ad sensum pertinent. 23.30.c
Signa aliquando necessaria sunt. 23.10.d
Signorum sunt duo genera. 24.10.a
Signorum fons magnam copiam suppeditat oratori argumentorum. 196.2°.20.c
Signa per omnia tempora perpendi. 24.30.a
Signa necessaria, quæ τεκμήρια dicuntur. 24.40.a
Signa non necessaria quæ. 24.40.a
Signa habentia vim ab vniuersalibus. 24.30.c
Signa, & inditia nobilitatis apud veteres. 69.20.c
Signa quomodo reprehendantur. 201.50.c
Signa ad inferendam, & repellendam criminationem. 237.10.b
Simile simili gaudet. 86.10.b
Similes res solent similes exitus consequi. 33.50.b
Similia quæ dicantur. 200.40.a
Similitudo quomodo tractanda. 169.40.b
Similitudo mater fatuitatis. 207.10.c
Similitudo in reb. valde distantibus. 240.10.c. *& infra.*
Similiter cadens. 234.40.d
Simonides poeta apud Scopam Thessalum. 44.20.d
Simonides epitheta posuit ad minuendum, & vituperandum. 213.50.a
Mulas filias asinorum, & equorum esse dixit. ibid.
Simonidis responsio ad vxorem Hieronis de diuitibus. 160.50.d
Sinnis homo. 214.10.b
Sinties à σίνομαι dicti Lemnij. pagina 214.20.b
Sitis quid sit. 81.10.b
Socij noscendi. 32.50.d
Socij qui dicantur. 88.30.c
Socrates vir bonus, & veritatis amicus. 10.40.c
Socrates cur à Comicis reprehensus sit. 11.50.c
Socrates rhetoricam insectabatur. 12.50.c
Socrates damnatus ob dicendi inscitiam. 10.50.d
Socrates gratis iuuenes docebat. 67.30.c
Socrates ad mortem vt sine vllo signo timoris. 70.50.d
Socrates naturæ vitia emendauit disciplina. 77.10.c
Socrates semper dissimulator. 119.30.b
Socrates promissa regis Archelai contempsit. 185.20.d
Socrates periclitatus propter actionem neglectam. pag. 205.30.a
Socrates inductionibus vtebatur, & interrogabat. pag. 186.40.d
Nihil arroganter proferebat. 187.40.b
Socrates per ironiã verbis poeticis utebatur, 226.50.a
Socrates interrogatione vsus. 267.20.a
Socrates quo genere interrogationis refellit Melitum. 267. 30.b
Socrates scurra Atticus dictus à Zenone. 269.20.a
Socrates dissimulator. 269.30.a
Socratici sermones morati. 260.20.c
Sodales qui dicantur. 126.20.c
Solœci qui nocentur. 160.20.d
Solœcismus quando fiat. 220.40.c
Solœcismus apud Virgilium lib.12. 220.10.d
Solon Athenien sibus leges dedit. 7.10.a
Solon cur insaniam simulauit. 104.40.b
Solon de amicis comparandis. 138.30.d
Soluere, & refellere argum. non idem esse. 201.30.a
Somnio beatus quis dicatur. 113.40.d
Somnus in iucundis rebus ponitur. 80.50.d
Soni uocis qui. 204.40.b
Sophista falsos solum syllogismos persequitur. 13.10.d
Sophista quis uocetur in dialecticis. 15.40.d
Sophistæ qui dicantur. 13.20.d
Sophistæ quidnam institutum haberent. 30.10.c
Sophistæ qui dicantur. 199.40.b
Sophistarum institutum. 199.50.a
Sophistarum arrogantia. 199.50.a
Sophistica cui parti oratoriæ respondeat: 196.2°.10.b
Σοφιστὴς quomodo latinè dicatur. 13.10.d
Sophisticus quis dicatur. 13.20.d
Sophocles præcandia mortuus. 83.50.b
Sophocles. 217.20.a
Sophoclis responsio de rebus Venereis. 158.30.a
Sortes incertæ. 63 20.a
Spes est futurarum rerum. 81.40.d
Spes est expectatio boni. 81.20.c
Spiritus entheus. 226.10.a
Sponte aliquid facere quid sit. 75.50.a
Σπουδὴ studium. 113.50.d
Spurina augur. 219.20.d
Spurij, & nothi non dicuntur nobiles. 37.40.d
Spurij parentibus nihil debent. 37.50.d
Sp. Caruilius claudicans. 137.30.a
Stasinus poeta. 155.20.a
Στάσις appellatur quæstio de facto. 262.50.b
Statius poeta cur irrideatur à doctis. 207.50.a
Statuæ ccclx. Demetrio ab Athen. erectæ. 41.10.a
Statuæ etiam fœminis positæ apud Romanos. 41.10.a
Status coniecturalis apud Aristotelem. 6.40.b
Status tres esse. 6.10.c
Status definitiuus. 96.50.b
Status nou erant excogitati tempore Aristotelis. pag. 96.10.c
Status quis primus inuenerit. *ibidem.*
Στόμωσις, quem flatum etiam tangit Arist. 96.10.c
Status post Arist. nominatæ quæstiones. 262.50.b
Stellionatus crimen apud Iurisconsultos. 89.20.d
Στιγμίται infames cur dicti. 194.50.c
Stenoporon littus. 213.20.d
Στοιχεῖα contraria. 181.50.b
Stesichorus poeta Himerensis. 169.50.c
Stipendiarij sunt oratori noscendi. 32.50.d
Stipendiarij non lædendi. 34.40.a
Stoici putant nihil bonum, præter uirtutem. 12.30.d
Stoici solam uirtutem esse bonam censent. 36.40.a
Stoici nolunt unamquãq; rẽ suo nomine dici. 212.20.c

Stolones,

Index.

Stolonet, qui apud veteres, 17.40.c
Studium cuiusque est ei iucundissimum. 87.50.a
In studio suo qui fuerint valde intenti. 87.10.b
Stylpo mulieroſus naturam vitioſam domuit. 77.50.b
Suauis est laborum præteritorum memoria. 51.20.b
Subiectio ſub oculos quid ſit, & quomodo fiat. pagina 239.20.d
Differt à tralatione, vt exemplo patet. 239.50.d
Sūptus, qui ſunt in ciuitate, noti oratori ſint. 32.20.b
Supplicationes nomine ducum factæ. 40.10.b
Suſpicio artificu nocet oratori. 207.20.d
Suſtinere concluſiones barbarè dici. 3.20.d
Suſtulit, verbum ambiguum. 242.40.d
Syllaba brevis, & longa, quot tempora habeat. pagina 229.50.b
Syllogiſmus demonſtratiuus quis dicatur. 9.40.c
Syllogiſmus demonſtratiuus, quibus nominibus vocetur. 10.50.a
Syllogiſmus dialecticus, & ſophiſticus quis. 10.10.b
Syllogiſmus ſine vniuerſali propoſitione non fit. pag. 19.20.c
Syllogiſmus, & enthymema forma differunt. 19.40.c
Syllogiſmi natura. 19.50.b
Syllogiſmum verum, & non verum noſſe, eiuſdem artis eſt. 13.50.c
Syllogiſmi logici qui dicantur. 10.50.a
Syllogiſmi oratorij, & dialectici qui ſint. 26.20.b
Syllogiſmorum tria genera. 10.50.a
Syloſonti honores habiti a Dario. 40.40.a
Συμβουλευτικὰ τόποι. 14.50.d
Συμβουλευτικὸν rhetoricæ genus. 27.30.d
Συναλλαγμα contractus dicitur. 107.50.a
Syncretiſmus apud Creteuſes quis eſſet. 49.50.a
Syncratiſmus, de quo alibi. 123.10.d
Συνδρομὴ. 238.50.c
Syracuſani, & Siculi Euripidem admirabantur. pag. 138.40.d

T

Tabulæ, quomodo confirmari, & infirmari queant. 106.20.d
Tabularum maxima vis. 106.40.d
Cautiones contra tabulas. 107.30.c
Tabulis omnes contractus ſiunt. ibid.40.a
Si tabulæ nobis contrariæ ſint, quid agendum. pag. 107.10.b
Tali, & teſſeræ, ludi genus. 83.10.c
Talionem reddere quid ſit. 114.20.c
Tantalus cur fingatur ſiti enectus. 157.20.a
Talus puer in arte fabrica excellens. 151.30.b
Τεχνικὸν quid ſignificet. 15.40.a
Τεκμήριον vnde dicatur. 24.20.b
Telamon exul. 139.50.d
Τελευτὴ. 214.30.a
Temperantia, virtutis domicilium. 47.10.c
Temperantia quid ſit, & quibus in rebus conſiſtat. 66.30.a
Temperantia eſt cuſtos vitæ hominum. ibidem.
Temperantia à ſapientiſſimis viris exculta. ibid.
Temperantes amantur. 124.40.b
Tempus futuri tribui deliberatiuo generi. 28.50.b
Tempus præteritum iudicijs conuenire. 28.10.c
Tempus præſens exornationibus accommodatum. pag. 28.10.c
Tempus rerum agendarum rationem aperit. 195.20.a
Tempora omnia conuenire exornationi. 28.40.c
Tenedos inſula vbi ſit. 104.50.b
Tenedio ſecuris. 104.20.c
Et Tenedius homo, & Tenedius patronus. ibid.
Terentius laude dignus. 246.10.c
Tereus cur Philomena linguam euulſerit. 138.20.b
Terram, & aquam dare. 191.50.a
Tertius lib. rhet. in duas partes diuiſus. 249.30.a
Teſtes, & ipſorum tractatio. 104.a.& 105.
Teſtium duo genera. 103.40.d
Teſtes antiqui. 104.20.b. *Noui.* 105.10.b
Teſtes rerum futurarum qui. 105.10.a
Falſi qui. 105.40.c
Teſtes, & eorum auctoritas quomodo augeri, aut minui poſſit: & qui teſtes non habet, quid faciat. pag. 105.50.d
Teſtes corrumpi poſſe multis modis. ibid.
Qui teſtes habet. ibid.
Teſtium vtilitas. 106.50.a
Teſtium mores, & vita. 106.50.c
Teſtimonia aut diuina, aut humana. 102.10.b
Teſtimonus facile fides fit. 20.20.a
Τεθνηκὼς à verbo θνῄσκω. 214.50.b
Tetrametri in fabulis antiquis. pagina 206.50.c
Teucer tragœdia. 184.20.b
Teumeſſus Bœotiæ collis. 222.30.a
Θάρρος confidentia. 131.50.d
Theages tyrannidem Megaris occupauit. 25.50.c
Theatrum, certamen Liberi patris dicebatur Athenis. 257.30.a
Themiſtocles ſpurius fuiſſe dicitur. 38.20.a
Themiſtocles habitus indoctior in conuiuio. 51.20.d
Themiſtocles cur Platano ſimilis. 217.10.c
Theodamas. 216.30.d
Theodecti fabula Oreſtes. 195.20.50.d
Theodectes quot fabulas ſcripſerit. 182.50.a
Theodectes Socratem defendit. 188.40.c
In lege. 190.40.c
Aiacem tragœdiam ſcripſit. 192.10.b
Theodectes, & libri rhetorici ad Theodectem eſſe Ariſtotelis exiſtimantur. 235.10.b
Theodorus bina de arte ſcripſit commentaria. pagina 195.30.d
Theodori Rhetoris iudicium reprehenſum. 195.40.d
Theodorus Gadaræus. 195.50.d
Theodori plures. 195.50.d
Theodorus tormenta omnia tolerauit. 108.50.b
Theodorus Ptolomeo perſuaſit, vt Pomp. occideret. 162.30.d
Theodorus Byzantius irriſus. 250.50.a
Theodori tragici vox. 208.10.b
Theophraſtus pudore obmutuit. 127.30.d
Theophraſtus à diuinitate orationis nomen inuenit. 205.20.c
Θεωρικὴ, & πρακτικὴ rhetorica. 14.30.c
Θαρρύτης, feritas. 101.10.a
Θεωρὸς quis appelletur ab Ariſtotele. 27.40.c
Θεωρὶς nauis, quæ vocaretur. 27.40.c
Therſites apud Homerum quomodo loquatur. 3.50.d
Theſeus Helenam rapuit. 183.10.b
Theſpeſius cur laudetur à Plutarcho. 50.20.d
Theſpis ſuas tragœdias egit. 203.50.d

Index.

Theſtius Pleuxippi, & Thoxei pater. 183.50.a
Thoxens. & Pleuxippus fratres Althęæ. 183.50.a
Θράσος audaciа, in vitio ponitur. 131.50.d
Thraſybulus xxx. tyrannos exegit. 194.40.e
Thraſybulus à Polycrate laudatus. 195.2°.30.d
Thraſybulus à Conone reprehenſus à nota nõminis. 196.30.b
Thraſymachus. *ibid.*40.b
Thraſymachus numerum oratorium primus inuenit. 204.40.d
Et de actione egit. 205.40.e
Θράσυς. 242.10.c
Θράσυν. *ibidem.*
Tiberius Cæſar noluit augere vectigalia. 32.10.e
Τιμὰ. 114.20.d
Timia bona, quæ dicantur. 117.50.b
Timidus, & timiditas quid. 75.20.d
Timor quid ſit, & qui timidi, & qui timendi. 128.30.a
Vide metus.
Timor refrigeratio eſt quædam. 157.30.a
Timor ſpem adimit. 157.50.e
Timoris templum Lacedæmone. 128.30.b
Thimolaus Thebanus proditor. 182.20.e
Timon Athen. oſor hominum, atq; deorum. 113.10.b
Timon μισάνθρωπος. 143.10.b
Τιμωρία dicitur vltio. 79.10.a
Timotheus à quibus duplicem mercedem exigeret. pag. 17.30.d
Tiſias rhetor, inuentor rhetoricæ artis. 198.10.c
Tindarus Helenæ pater. 179.50.d
Τέλος. 237.20.d
Topica ars. 180.30.a
Topica quæ dicantur. 18.40.d
Toxeus Althęæ Meleagri matris frater. 118.20.b
Trabem geſtans, prouerbium. 247.20.a
Tragici dimetros, & trimetros ſequuti ſunt. 206.10.d
Tragici poetæ in motibus miſcendis excellunt. pagina 223.40.d
Tralationes frigidæ, & indecoræ. 215.30.d
Longe petitæ vt Gorgiæ. 216.10.a
Tranſlatio Gorgiæ de hirundine. 216.50.a
Tranſlationes amplam, & illuſtrem orationem faciunt. 221.40.e
Tranſlationes duræ iratis conceduntur. 225.50.e
Tranſlatio oratori conceſſa. 209.50.b
Latè patet. } *ibidem.*
Tria bona ſecum affert. }
Proportio in tranſlationibus ſeruanda. 209.40.d
Sumenda à præſtantiſſimis rebus ſi laudes: contra, ſi vituperes. 210.30.a
Maior vel minor quàm conueniat, vituperatur. pag. 211.30.a
Quas habere conditiones debeat. 211.10.b
Peccatur in rebus, & in verbis. 211.30.b. *Et in ſyllabis.*
Non eſt large ſumenda. 211.40.c. *Cur inuenta.* *ibid.*
Ex ænigmatis fiunt trãſlationes, & contra. 212.10.a
Tranſlatio à pulchris rebus duci debet. 212.40.a
Deformitas fugienda in metaphoris. *ibid.*
Tranſlatio ad non honeſta dictu ſignificanda. *ibid.*
Ducenda à rebus noce, poteſtate, et aſpectu pulchris. 212.30.d
Et quæ alys ſenſibus pulchra ſint. *ibid.*
Tranſlatio ſit imago, & contra. 217.20.d
A proportione qualis eſſe debeat. 217.50.d
Tranſlatio, & eius genera. 236.50.d
Tranſlatio ex proportione omnium præſtantiſſima. *ibid.*
Tranſlatio, & ſubiectio ſub oculos. 238.50.b. *et infrà.*
Tranſlatio Lyſiæ pulcherrima. 238.30.d
Tranſlationis ex proportione exempla ſunt xxv. pag. 179.40.d
Tranſlatio à propinquis non tamen perſpicuis ducenda. 240.20.d
Trapezuntius reprehenſus. 13.50.d
Trapezuntij error. 15.30.a
Trapezuntius notatur. 165.10.c
Tributum etiam à mortuo. 134.20.d
Tributa noua quotidie exeogitari. 32.20.d
Triſtis hominis oratio. 224.10.b
Et qui numeri. 229.50.d
Triumphi, ouationes, ſtatuæ. 40.10.b
Trocheus, Choreus, tribrachus. 229.30.e
Quot ſyllabas habent. *ibid.*50.a
Τρίχως. *ibid.*30.a
Turpia nomina fugienda oratori. 212.20.b
Turpia cum indignatione dicenda. 223.30.e
Tyndaridæ, Helenæ fratres. 183.30.b
Tyrannus quis, & Rex. 185.40.d
Tyrannus peſſimus omnium, qui Rempub. gerunt. 34.30.c
Tyranni, & Regie differentia. 63.40.b
Tyſiphonus. 234.40.a

V

Valetudo bona, quibus rebus definiatur. 43.40.c
Varietas in oratione delectat. 250.10.d
Vates non adiungunt tempus definitum in prædicendo. 219.50.e
Vectigalia quomodo expendenda oratori. 32.50.c
Vectigalia, de quibus in conſultatione agitur. 31.50.d
Vectigalia apud Romanos in pretio habita. 32.10.a
Vectigalium cognitio imperij causa dicebatur. 32.10.a
Venatio, & aucupium ludi graues. 83.50.e
Veneranda bona quæ ſint. 137.40.b
Venerea libido quando turpis. 136.40.a
Veneris nomen deductum à ſtultitia. 196.30.c
Veneti Ariſtocratia vtuntur. 63.20.b
Venter pinguis non gignit ſenſum tenuem. 66.50.a
Ventus pro inani gloria. 18.30.a
Venus cur teſtudini inſidens à Phidia picta. 38.20.d
Verba non ſemper rebus accommodanda. 225.40.a
Per ironiam vſurpanda ſine vitio. 226.30.a
Verecundia vitioſa. 68.40.b
Verecundia quid, qui verecundi, erga quos, & quibus in rebus, & quomodo animo ſint affecti. 133.40.d. *& infra.*
Verecundia an inter virtutes ſit numeranda. *ibid.*
Verec. eſſe hominis propriam. Ad omnia tempora pertinet. 134.40.a. & 136.20.c
Verecundia quibus malis excitetur. 134.30.b
Verecundia vt in adoleſcentibus laudatur, ſic in ſenibus vituperatur. *ibidem.*
Mala verecundiam afferentia. 134.50.b. *& infra.*
Et non poſſe ferre labores, quos ſeniores ferunt. pag. 135.30.c
Et beneficium ab aliquo ſæpius accipere. *ibid.*
Et exprobrare beneficium. Et de ſe prædicare. 135.30.d

Et aliena

Et aliena sibi vendicare. ibidem.
Et omnia opera, quæ à vitus nascuntur, & indicia, & quæ vitijs sunt similia. 135.40.d. *& deinceps.*
Verecundia propter quos homines excitetur. 137.10.
Et propter quos non sit. 138.20.d. *& infra.*
Verecundiæ quinam affectantur. 139.10.c. *& deinceps.*
Verecundia in vsu nominum seruanda. 212.20.c
Verisimile quid sit. 23.40.a
Verisimile, & signum quomodo differant. 23.[illegible]
Verisimile quid sit apud Platonem. 23.[illegible]
Verisimile simpliciter, & aliqua ex parte. 198.40.b
Verisimile proprie. 198.10.c
Verisimilia, et probabilia sunt dialecticis, oratoribus q; subiecta. 13.30.a
Verisimilis propositio. 14.40.b
Veritas in profundo mersa, vt ait Democr. 10.10.c
Veritas pro iustitia, & verum pro iusto. 10.50.c
Veritatis cognitio partim facilis, partim difficilis. pag. 10.30.c
Veritatis cognitio duobus modis intelligitur. 10.40.c
Veritatem nemo perfectè assequitur. 10.30.c
Verres. 96.20.c
Versus in oratione ne sit. 226.40.b
Versus quæ incommoda pariat in oratione. 226.50.b
Vespasianus ex qualibet re vectigal exigebat. 32.50.b
Vespasianus ex lotio vectigal exigebat. 134.10.d
Vestitus nitidus, & quinam eo sint delectati. 125.40.a
Vicinus improbus magnum est detrimentum. 91.40.b
Vicissitudo rerum omnium. 84.50.d
Victoria adorea vnde dicta. 41.20.a
Victoria, & honor in rebus bonestis. 68.50.d
Victoria inter res iucundas numeratur. 83.10.b
Victorius notatur. 1.10.c
Victorius reprehenditur. 14.20.d
Victorius reprehensus in exemplo Simonidis. 50.40.b. *& 54.40.a*
Victorius notatur. 113.50.d
Victorius reprehensus. 122.40.b
Victorius accusatus. 227.30.a. 227.50.b. *&* 228.20.b
Victorius reprehenditur. 236.40.c
Victorij interpretatio non admissa. pag. 238. 10.b. *&* 241.40.a
Victory opinio laudata. 238.40.d
Vigor animi, & corporis. 159.20.b
Vina simul confusa, & temperata. 208.30.a
Vincentius Magius Philosophus. 227.30.a
Violentia, negligentia species, quid sit. 114.40.a
Vires in quibus rebus consistant. 44.50.b
Virgilius suos versus recitabat. 204.20.a
Virgilius sextum Aeneid. recitans auditores valde commonit. 224.20.a
Epithetis frequenter vtitur. 226.20.a
Virginia cur à patre occisa. 100.10.c
Virtus solum bonum. 12.30.d
Virtus corporis in iuuene. 38.40.b
Virtus animi in iuuene. 38.40.b
Virtus summum locum tenet in felicitatis partibus. 44.30.d
Virtus primum gradum bonorum obtinet. 46.20.d
Virtus sola sufficit ad beatam vitam. 46.20.d
Virtus præmium est optimum.
Virtus rebus omnibus antett. } 46.30.d
Virtus in se habet omnia.
Virtutis species esse bonas. 47.40.b
Virtus esse nimia non potest. 49.50.b. *&* 10.c
Virtus pulchra. 65.10.a
Virtus nutritur laudatione. ibidem.
virtutis tres descriptiones. 65.20.a
virtutis laus in actione. 65.40.a
virtutis partes quæ. 65.20.b
virtutes in voluntate, & in actione. ibidem.
virtutes morales, & rationales. 65.30.b
virtutes maiores quæ. 65.40.b
virtus ex viro appellata. 158.50.d
virtus summa perficit, quæ incredibilia videntur. pag. 261.30.b
virtute non possumus male vti. 12.30.d
virtutes clarorum hominum in communijs celebratę. pag. 40.30.c
virtutes quomodo etiam vituperari possint. 69.30.d
virtutes mediæ ætatis duæ præclaræ. 159.30.d
vita, & viuere, in bonis. 48.50.b
Vitellius in epulis pertiendis. 81.30.b
vitia quomodo interdum laudanda. 69.30.d
vitia cognata rhetoricæ, & dialecticæ. 14.20.a
vitia perspicuitatis contraria quæ. 248.40.d
vitiositas, & incontinentia impellunt, vt contra leges aliquid fiat. 75.30.b
vitiositas quid sit. 75.40.b
vituperatio est detrimentum honoris. 239.10.d
viua vox maximam habet vim. 203.30.d
vltio quid sit. 79.30.a
Vlysses Polyphemum excæcauit. 122.10.d
Vlysses cur sedato animo ab Hom. fingatur. 130.40.b
voluntas ab ira distincta. 166.50.d
voluntates nostræ liberæ esse. 23.20.b
voluptas duplex, corporis, & animi. 46.50.d
voluptas bona, vt probatur multis argumentis. pagina 46.50.d
voluptas vera, & adumbrata, ac belluina. 47.20.a
voluptas pestis, & esca malorum. ibidem.
voluptas vera in animo. 36.20.c
voluptas quid sit. 79.50.d
voluptas etiam ex recordatione rerum futurarum, & præt. 81.40.c
voluptas in luctibus, & lamentationibus. 82.20.d
Et ex alijs. 83.20.a
voluptas ex vltione. 83.10.a
voluptas esca malorum. 200.40.b
voluptaria quæ sint. 39.20.b
vox viua magis afficit. 175.50.b
vox in actione quomodo varianda. 204.50.a
In iracundia, in metu, in miseratione, in vi, in molestia. ibid.
Soni vocis acutus, grauis, medius. 204.40.b
vox vt chorda insenta est. 204.50.b
vocis magnitudo, paruitas, mediocritas. 204.30.c
vrbanè oratio postulat duas conditiones. 243.30.c
Multa vrbanam facientia orationem, coniuncta, faciunt vrbaniorem.
Si translationes sint, ex contraria, paria, si oculis subiciatur. 243.30.d
Imagines etiam ex proportione huc pertinent. pag. 244.30.a
Imagines rectæ fictæ. 244.10.b
Superlationes probatæ. 245.50.d

Vrbanitas, & vrbana dicta. 235.30.b
In dictis vrbanis qui excelluerint. 235.10.c
Fis ex nominibus nouis aliquid ostendentibus. pag. 235.40.c
Peregrina, & propria nomina recipiuntur. 235.50.c
Translata nomina sunt aptissima. 235.20.d
Imagines Poetarum. 235.50.d
Translatio est imagine incundior. 236.20.a
Nimis nota, & nimis ignota argumenta non sunt apta ad hoc studium. 236.50.a
Quæ enthymemata sint ad hanc rem apta. 236.20.b
Elocutio, quæ nam incunda sit. 236.50.b
In verbis quomodo sit suauitas. 236.30.c
Elocutio, quæ rem sub oculos subiicit. 236.50.c
Maxima pars vrbanitatis à translatione, & errore. 241.40.a
Ex apophthegmatis. 241.50.b
Et ex anigmate. *ibid.*10.b
Cum verbum iteratur. 242.30.c. & 40.d
Breuitas, & elegantia. 243.10.20.c
Vrbani hominis oratio. 224.10.b
Vrbanitas. 156.40.a
Vrbis direptio duobus expressa versibus Homericis. 59.30.d
Vtilia quæ dicantur. 39.20.b
Οὔτινα appellatum locum fallaciæ ab accidenti tradit Simplicius. 197.2°.30.a
Vxor par eligenda. 200.30.b

X

Xera nomina, γλαφυρὰ etiam dicuntur. 208. 30.c
Xenocrates apud Athenienses inuratus. pagina 111.30.d
Xenocrates continentissimus. 194.20.a
Xenophanes contra Homerum, & Hesiodum scripsit. 109.40.b
Xenophanes in impios. 190.20.d
Xenophanes Philosophus Colophonius. 195.50.a
Xenophilus Pythagoricus CV. *vixit annos.* 44.30.b
Xenophon Attica Musa dicebatur. 205.50.b
Xerses omnium, qui in suo essent exercitu, pulcherrimus. 44.20.a
Xerses præmium proposuit nouam voluptatem inuenienti. 80.10.a

Y

Ypsis. 113.50.d
Ὑστέρα nomina. 219.50.d
Ὑπέχειν λόγον. 3.20.d
Ὑπερμαρσοι. 238.20.a
Ὑποκείμενον quid hic vocetur. 14.30.d
Ὑπόκρισις actio. 246.50.a

Z

Zeno parentum iniurias vltus est. 90.30.a
Zeno in conuiuio fiebat hilarior. 116.40.c
Zoilus Homerum infectatus est. 117.50.b
Zopyrus simulauit se iniuria affectum à Dario. pag. 96.10.a.

FINIS.

SERIES CHARTARVM.

† †† A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.
Aa Bb Bb° Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn.

Omnes sunt Quaterniones, præter ††, qui est Duernio: Bb Bb° verò, & Ll, qui sunt Terniones.

VENETIIS, *Apud Franciscum de Franciscis Senensem,* M D XCI.

Index.

Φιλαργυρὸς quis dicatur. 86.10.d
Φιλιππίζειν. 242.10.c
Philoctetes vitam aucupio propagabat. 48.10.c
Φιλοκόλαξ qui sit. 86.10.d
Philocrates Athenieusis orator. 121.50.d
Philomela quomodo in auem mutata. 216. 20.b
Philosophia à multis reprehensa. 183.20.c
Philosophi nostrates barbarè loquuntur. 205.10.c
Φιλόφιλος. 126.20.c
Philotheori qui dicantur. 27.10.d
Φιλότεκνοι amantes liberorum. 86.10.d
Φιλότιμοι honoris appetentes. 86.10.d
Philoxenus gulæ deditus. 81.30.b
Collum gruis optabat. ibidem.
Πικρὸς, amarus homo quis sit. 76.10.a
Pictura in iucundis rebus ponitur. 85.20.d
Pirata communis hostis omnium, non in numero perduellium. 110.20.a
Piratæ apud antiquos erant in honore. 91.10.c
Pisander elusus à Sophocle interrogando. 268.30.b
Pisistratus quomodo tyrannidem inuaserit. 25.40.c
Pisistratus qua arte dominatum comparârit. 96.20.a
Πιστικὰ artes quæ. 14.30.d
Pistis latinè dicitur probatio. 9.50.c
Πιθανὰ quæ dicantur. 13.20.c
Pitholaus. 234.50.a
Pittacus in Amphiaraum. 154.20.d
Pittaci sententia in ebrios. 200.20.b
Plato & eius, dum vixit, auctoritas. 105. 50.b
Plato ab Aristippo arrogantiæ accusatus. 187.50.d
Plato secutus est Heracliti opinionem. 220.20.c
Platonis oratio laudatur. 205.50.b
Plautus in tralationibus ridiculus frequens. pagina 215.40.d
Plexippus Althææ frater. 118.20.b
poesis nihil est aliud, nisi imitatio. 206.30.a
poesis res quædam diuina. 226.20.a
poeta nascitur. 205.40.d
poetæ primi scripserunt. 206.30.a
poetæ Principibus chari. 84.10.a
poetæ quando suas fabulas egerunt. 203.50.b
poetæ quasi aliena lingua locuti. 215.30.a
poetæ, qui in legendo delectant, probantur. 246.50.b
poetica quem vsum afferat orationi. 2.30.c
poetica oratio admirabilior, & splendidior, quàm oratoria. 207.50.c
poetica nomina, & quæ poetica videntur. 225.50.b
poetica ars est imitatio. 240.10.d
politia quæ Resp. sit. 34.30.c
Polycrates soc. accusans in Alcibiadem obiecit. pag. 140.50.a
Polycrates mures laudauit. 197.20.10.a
Polyeuctus in Speusippum. 238.30.a
Polyphemus Vlyssem non timuit. 130.50.d
Πολυφιλία, id est gratia. 44.20.a
Polyprosopon cælum. 213.10.d
Pomponius in scribendo obscurus. 220.10.b
Pontanus. 206.50.a. & 215.40.b
populus quorum similis sit, vt ait Demosth. 217.20.c
populares homines qui. 35.20.a
Πορισὶς. 211.20.
possibile, & impossibile, commune omnium generum orationis. 163.30.c
Loci vnde argumenta ducuntur ad probandum aliquid possibile esse, & impossibile, deinceps exponuntur. 164.30.b. & 164.50.d
potentium mores qui sint. 161.10.c
Potidæates. 178,50.b
Πότνια, cælestibus, & diuinis conuenit. 223.20.a
practici sunt ad iniuriam faciendam proni. 88.20.b
Πρᾳότης lenitudo quid sit. 120.10.a
præcepta artis esse communia. 20.20.c
præcepta propria artis discenda, vt eius peritus sis. 26.40.c
præcepta quomodo in laudes transeant, & contra. 72. 20. d
præcurrentia quæ sint. 167.20.c
prædia honestiora quæ. 69.20.b
prædones apud antiquos non erant turpes. 210.50.d
præfecti annonæ apud Romanos. 32.50.a
præiudicia quæ dicantur. 105.20.b
præmia in certaminibus proposita. 40.50.c
Πρέπον, decorum. 222.20.d
præsens tempus nullum esse. 21.10.c
præsidia vbi collocanda. 33.40.c
principes quanam arte populos expilent. 93.40.c
principes donant, vt postea auferant. 191.40.d
principium in omni re quodnam sit. 14.10.b
principium habere maiorem vim, quàm quod non est principium. 56.10.b
principium est dimidium totius. 55.30.a
principij magna vis est. 55.30.a
principia sunt tamquam semina. 55.40.a
principia, & causas à rebus effectis nosci. 55.50.b
printipium pro efficiente causa. 55.30.b
principium à nullo effici. 164.30.d
principia in sententys dicendis breuia. 8.30.d
principia sciendi duo. 168,50.c
principia Dithyramborum similia sunt exordys demonstratiui generis. 251.10.c
principia fabularum, & heroici carminis quæ. pagina 251,20.c
principia tragicorum. 251.50.d
principia comicorum. 252.30.a
priuatio rei, quæ à nomine significatur, ad laudem, & vitup. 162.10.b
proaulium principium in cantu tibicinis. 250.50.b
probatio sola oratori necessaria. 5.40.c
probatio vel artificiosa, vel artis expers. 9.10.b
probatio artificiosa à dialectica proficiscitur. 9.20.b
probatio à vita, & moribus quando ducatur. 15.50.d
probatio per argumentationes ducitur à rebus. pagina 17. 50.a
probatio in oratione quid sit. 249.10.b
probatio qualis esse debeat. 262.50.b
In statu coniecturali, definitino, & qualitatis. pag. 262.10.d
In exornationibus amplificando probandum. pag. 262. 40.d
In deliberationibus quomodo. 263.20.a
probatio exemplo facta magis generi deliberatiuo, quæ verò fit enthymemate, magis iudiciali conuenit. pag. 263.20.b
probationes non adhibendæ, quando vis animos commouere. 263.10.d
Neque cum mores volumus exprimere. 263.30.d

Proba-

Index.

Probationes artificiosæ quæ dicantur. 8.30.a
probationes artis expertes, & participes. 15.20.b
probationes artis expertes quinque generum. 15.40.b
Et sex apud Quinctil. 15.40.b
probationes aut veras esse, aut apparentes. 18.40.b
probationes artis expertes, quæ, & quot sint. 102.50.a
probationes communes sunt duæ, exemplum, & enthymema. 168.30.c
probabilis propositio. 14.20.b
probabilia verè, & non verè. 13.20.c
probabilia non omnia oratori accommodata. 177.30.b
probabilia quæ indices admittant. ibidem.
probabilium duo genera. 20.50.b
probus quis sit. 260.59.d
problema. 249.10.b
Proceleusmaticus. 229.30.c
Προοίμια *apud Græcos.* 40.30.d
proles bona in ciuitate, & in familijs. 38.40.b
prologus, principium in poesi. 250.40.b
prologus Æneï. 259.50.d
pronomina vocari etiam coniunctiones. 218.20.b
pronunciatio quantam vim habeat. 203.10.d
Corporis eloquentia dicitur. ibidem.
Duos sensus afficit, auditum, & visum. 203.30.d
Demosthenes ei tribuit omnia.
Proœmium, prologus, & prolusio differunt. 3.10.a
proœmium duobus modis considerari. 3.20.a
proœmium in genere deliberatiuo. 249.30.c
Proœmio subiungitur ab Aristotele propositio. pag. 249.50.d
proœmium quid sit. 250.20.b
Demonstratiui generis quale sit. 250.20.c
proœmium in genere iudiciali, & deliberatiuo. 250.40.c
Connexum esse debet subsequenti orationi. ibidem.
proœmium Isocratis de laudibus Helenæ. 250.40.c
proœmium separatum valet ad varietatem, & voluptatem. 250.30.d
proœmium demonstratiui generis vnde ducatur. ibid.
A laude, aut vituperatione, à consilio, à persona auditoris. 250.40.d
proœmium iudicialis generis quid valeat. 251.50.b
proœmij munus proprium, quod. 252.50.a
proœmium à persona, ducitur tribus modis. 252.30.b
proœmium ex oratore, & aduersario, quale. 252.50.b
proœmium ex auditore ductum, quale sit. 252.10.d
proœmia extra causam esse. 253.50.b
proœmia demonstratiui generis contineant laudes auditoris. 254.40.c
proœmia deliberationum à iudiciali genere ducuntur. 254.30.d
proœmia omnia esse accurata debere. 255.40.b
Proœmio vti Arist. in exotericis. 3.10.a
proœmia quibus vtitur Arist. qualia sint. 3.30.a
propinquus quis dicendus in nobilitate expendenda. 185.20.c
proportio inter quatuor sit, & in tribus, & arg. pag. 192.40.b
eam similitudini subijciatur. 190.20.c
Analogia dicitur. ibidem.
Proportio in oratione non semper seruanda. 225.10.d
propositio in oratione quid sit. 249.10.b
propositiones duæ, maior & minor. 19.10.c
propositiones fere infinitæ in singulis artibus. 26.30.d
Propositionum tres species. 27.10.a
propositiones oratoriæ quinque generibus continentur. 30.20.a. & 30.50.c
Propositiones de possibili, & impossibili, omnibus dicendi generibus conuenire. 30.20.a
propositiones in singulis rebus delectæ sunt habendæ. 179.20.b
propositionum tria genera distincta. 14.20.b
propositum quid sit. 2.40.b
propositum, & consultatio idem. 2.10.c
proprium alicuius quid dicatur. 39.20.c
propria præstare communibus. 51.30.b
propria apud aliquas nationes, honestiora. 69.40.b
propria Athenensium. Et Lacedæmoniorum. ibidem.
propria rerum quæ sint. 179.20.d
propria nomina faciunt emendatam loentionem. pag. 218.30.d
propria nota argumenta vt refellantur. 202.40.a
propria res quæ dicantur. 253.10.b
proprietas seruanda in elocutione emendata. 218.30.b
propter se, & per se expetere, differre. 45.50.a
Πρόσχημα. 165.10.c
Πρός τι, *ad aliquid quæ referantur.* 20.20.b
Πρός τι *quæ dicantur.* 165.40.d
Πρὸς ἄλλα. 165.40.d
Protagoras sophista, baiulus. 199.50.a
Fuit Democriti discipulus. ibidem.
Protagoras generum distinctiones adhibuit. 219.50.d
prouerbia inter testimonia esse. 105.20.a
prouerbia vim habent sententiarum. 175.20.a
prouerbia sunt translationes. 244.20.d
pronocatio impij contra pium non est æqua. 109.40.b
prudens, & probus quomodo differant. 260.40.d
prudentia quid sit. 57.40.c
prudentia quid. 66.30.c
prudentia triplex. 66.40.c
prudentes viros cur vereamur. 137.30.c
prudentissimus, & sapientissimus quis. 10.20.d
Ψυχὴ *in oratione.* 213.30.c
Ptochomusus adulator. 213.30.d
Ptolemæus dictus Metragyrtes. 210.20.c
P. Rutilius cur damnatus. 205.30.a
pudor custos virtutum, dedecus fugiens. 68.20.b
pudorem non esse virtutem. 68.50.b
pudor in oculis. 137.10.d
pueri Lacedæmonij quomodo instituerentur. 38.50.b
pugil à natura formatur. 43.10.a
pugnantia inspicienda, & argumentum inde ductum, quomodo tractandum. 195.40.a
pulchrum quid sit. 64.30.d
pulchrum cuique suum. 86.40.b
pulchra difficilia. 49.40.c
pulchritudo animi, & corporis. 58.50.a
pulchritudo mulierem ornat, vt fortitudo virum. pag. 38.10.d
pulchritudo quid sit, & eius genera. 41.30.d
pulchritudini inuidet nemo. 42.10.a
pulchrum cur καλὸν *Græcè dicatur.* 42.10.a
pulchritudo adolescentis, viri, senis. pag. 41.30.d. & 44.50.a
pulchritudo tyrannis exigui temporis. 137.20.c
pulchritudo nominum, & turpitudo. 224.50.a
In quatuor rebus. 212.30.d

Purgatio

Purgatio quo in ſtatu ſit, & quot eius partes. 90.50.c
Pyrrhi ad Cyneam reſponſio. 90.20.c
Pyrrhichius. 229.10.c
πυρίχιον. 214.20.a
Pythagoras in honore in Italia fuit. 187.20.a

Q

Quadratus vir, ſapiens. 240.10.a
Quadringenti viri, qui Remp. Athenienſem gubernarent. 268.30.b
Quæſtio ciuilis eſt propria rhetoricæ materia. 15.50.a
Quæſtio de facto conuenit iudicijs. pag. 164.40.a. & 164.50.a
Quæſtio de futuro conuenit conſultationibus. 164.50.a
Quæſtiones ſunt quædam teſtimonia. 107.30.d
Quæſtiones quo modo confirmandæ, aut refellendæ. 108.30.b & infra.
Quæſtiones quattuor de facto, de qualitate, de nomine, de quantitate facti. 262.10.c
Qualis vir, talis oratio. 176.20.c. & 224.10.b
Quinctilianus defenſus à Victorij calumnia. 25.10.a
Quinctil. diſſentit ab Ariſtotele in partibus orationis. 249.40.d
Et de attentione in exordio. 252.30.d
Q. Fabij excuſatio reprobata. 150.50.b. & 151.30.b
Q. Metelli felicitas. 38.50.c
Quinquageſimæ vſuræ. 237.40.d
Quinquertio quis vocaretur. 44.30.a

R

Rara vulgaribus anteferenda. 56.10.a
Ratio quorũ hominum à nobis ducatur. 137.30.a
Ratio, quæ verè eſt ſemper, quid ſignificet. 220.20.c
Reciprocicornes Arietes, & Lanicutes. 214.40.a
Recordatio eſt rerum futurarum. 81.40.d
Redditus ciuitatis noti eſſe oratori debent. 32.20.b
Refutatio in demonſtratione non eſt. 249.20.c
Refutatio non eſt ſeparanda à probatione. 265.20.b
Refutatio fit duobus modis. ibidem.
Refutatio, & confirmatio ab eodem fonte manant. 265.30.b
Refutatio quando criminationem præcedat. 265.20.c
Reges Perſarum. 191.50.a
Regionis peritus ſit orator. 33.40.c
Regnum pati ſocium non poteſt. 126.10.b
Regni nulla ſocietas, nullaq; fides. 88.20.a
Reip. tria eſſe genera. 34.20.c
Reip. ſtatus quo modo corrumpantur. 34.50.c
Reipublicæ quattuor genera. 62.30.d
Reip. ſtatus præmio, pœnaque continetur. 190.50.c
Religioſum quid ſit. 187.30.b
Repetitio multis fit modis. 270.10.b
Repetitiones in iudicijs, & conſultationibus crebræ. 246.40.d
Quarum rerum ſint. 246.40.d
Reprehenſio quattuor modis fit. 199.50.c
Non eſt enthymema. 142.50.b
Reprehenſio à re, quo modo fiat. 199.20.d
A Contrario. 200.10.a
A Similibus. 200.20.a
A Rebus iudicatis. 200.10.b
Reprehenſimilis argumentationis duob. modis aſſertur. 201.30.c
Signorum, & argumentorum, quæ à ſignis ducuntur. 201.50.c
Exemplorum. 201.30.d
Certa nota, quæ τεκμήριον dicitur. 202.30.a
Rerum genera quattuor, de quibus dici poteſt. 22.30.a
Res eſſe aut bonas, aut malas per ſe, aut mediας. pag. 12.40.d
Res argumentando confirmari. 17.40.a
Res duobus modis fieri poſſe. 50.50.d
Res humiles, magnæ, mediocres. 207.30.a
Quomodo eloeutione explicandæ. ibidem.
Reſpondentia æqualiter, & pariter. 1.40.d
Reſpondere ex altera parte quid ſignificet. 1.30.c
Rens debet crimina obiecta prius removere. 252.10.c
Rex iudiciorum Cicero. 86.50.d
Rex, & tyrannus quid ſint, & differunt. 185.40.d
Rhetor ab eloquendo nominatus. 14.20.c
Rhetoris officium, & quo modo ab officio Dialectici differat. 2.10.d
Rhetores antiqui in quo errarint. 5.30.b
Rhetores cur ſe politicos philoſophos appellarent. pag. 17.40.d
Rhetorica non habet determinatum genus. 1.20.a
Rhetorica probandi rationes à dialectica ſumit. 1.20.a
Rhetorica in quibus verſetur. 1.30.b
Rhetorica tribus de cauſis dicitur δυνατοτέρα. 2.10.b
Rhetorica tribus modis æqualis dialecticæ. 2.30.d
Rhetorica quam vtilitatem orationi comparet. 2.30.c
Rhetorica inferior, quam dialectica trib. modis. 2.50.d
Rhetorica, et dialectica cõmunes artes dicuntur. 3.50.b
Rhetorica pars ciuilis ſcientiæ. 5.40.c
Rhetorica aptior apud multitudinem, quàm dialectica. 11.10.c
Rhetorica docet in contrarias partes diſputare. 11.40.c
Rhetorica in contrarias partes diſputat. 12.20.a
Rhetorica diſputat per continuam orationem ſeſe. 12.40.a
Rhetorica præſtat, vt quiſque ſe oratione defendat. 12.40.b
Rhetorica exacta à Lacedæmonijs. 12.50.c
Rhetorica, & dialectica non eſſe certam materiam ſubiectam. 13.20.a
Rhetorica ex dialectica, & politica conſtare. 17.30.c
Rhetorica quomodo de rebus omnib. diſputet. 26.20.a
Rhetorica, & ſophiſtica ſequuntur etiam quod tantum veriſimile videtur, cætera artes, quod tantum eſt. 199.10.b
Rhetorica tribus perficitur. 203.40.a
Cur tres partes ſint. 203.50.c
Rhetoricæ eadem pene vis, quæ dialectica. 1.20.a
Rhetorica eſt gemina dialectica. 197.40.b
Rhetoricę, et dialectiæ ſimilitudo, & differẽtia. 1.20.b
Rhetorica, & dialectica differentia. 2.30.a
Rhetoricæ duo genera, quæ. 2.20.c
Rhetoricæ ſunt omnes participes. 3.40.c
Rhetorices res propriæ ſunt probationes. 4.50.b
Rhetoricæ finis quid ſit. 4.10.c
Rhetoricæ probationes, enthymema, et exemplũ. 4.40.c
Rhetoricæ artis duo præcipua genera. 8.20.b
Rhetoricæ, & dialectica ſimilitudo. 13.20.c
Rhetoricæ definitio, eiusque partes expoſitæ. 14.20.b
Rhetorica definitio à Quinctiliano reprehenſa. 14.20.c
Rhetorices definitio contra Quinctil. defenſa. 14.30.c

Index.

Rhetorica officium quodnam sit. 13.50.a
Rhetorica genera tria. 27.40.b
Rhetoricæ finis iudicium. 110,30.d
Rhetoricam vtilem esse. 11.30.a
Rhetoricam non esse improbatur, licet ea quis male vtatur, exemplo aliorum bonorum. 12.10.d
Rhetoricam esse particulam dialecticæ. 18.30.a
Rhetoricam veris demonstrationibus non vti. 25.50.a
Rhetoricam ex duabus partib. conflatam esse. 31.10.c
Rhetoricam non esse scientiam. 31.40.c
Rhodij in vrbanis dictis laudati. 235.10.c
Rhypsaspides qui dicerentur. 134.10.c
Rhythmus in oratione. 226.30.d
Rhythmorum genera orationem ingredientia quattuor. 227.40.a
Ridicula esse iucunda, & eorum tres species. 87.40.b
Ridicula ex mutatione litterarum. 242.50.b
Ridicula tractata esse in lib. de arte poetarũ. 268.20.d
Eorum tractatio est 2. de Or. apud Cic. 268.50.d
Quadam sunt ingenuorum, quadam scurrarum propria. 268.50.d
Risus tamquàm Deus à Lycurgo cultus. 43.40.c
Risus in rebus iucundis collocatur. 87.40.b
Robustus quis dicatur. 42.10.c
Roma cur præstat cæteris nobilitate. 37.30.c
Romana Resp. quando labi cepit. 34.20.d
Romani quæ verba præfarentur. 35.40.d
Romanorum Resp. qualis fuerit à principio. 63.40.a
Rustici hominis oratio. 224.10.b

S

Sacerdotes magnæ matris. 210.50.b
Sacerdotes cælli. 210.50.b
Sacrificia, & immolationes. 40.10.c
Salacones qui dicantur. 136.10.a. & 160.50.c
Salamin adiudicata Athenienſibus Homeri verſu. 104.20.b
Sales, & dicta. 156.40.a
Salluſtij proœmia qualia. 250.20.c
Samij infantibus ſimiles. 217.40.b
Sanitas condimentũ ſuaviſſimum, et diuinum. 47.50.a
Sapiens vir, ſemper felix, vt Stoicis placet. 36.40.a
Sapiens eſt rex, dives, & pulcher. 186.50.a
Sapientes vbique coli. 186.50.d
Sapientia quid proprie ſit. 87.20.a
Sapientiæ nervi, nõ credere, vt ait Epicharmus. 16.20.b
Sapientes eſſe reges. 86.30.d
Sapientes ſeptẽ Græciæ: et qui ſapientes Romæ. 86.40.d
Sapientes qui dicantur communiter. 87.20.a
Sapientes barba, & pallio. 150.10.a
Sapientiſſimus quis dicendus. 57.40.b
Sappho poetria apud Mitylenæos honorata. 187.20.a
Sapphus reſponſio ad Alcæum. 68.30.b
Sarracum nomen ſordidum apud Ciceronem. 225.30.c
Scelera magna ſæpe latent. 89.10.a
Scarri oratio laudata, & cur. 16.10.c
Sceleris occultandi occaſio ad ſcelus hortatur. 89.50.b
Sceleratos non à quouis homine occidi oportere. pag. 182.50.a
Sceptici philoſophi. 10.20.c
Σκεύη nomina, id eſt vaſa, quæ. 219.40.d
Scientia, quæ proprie dicatur. 3.10.c
Scientia, & doctrina differunt. 17.40.d
Scientia quænam ſit. 31.40.c
Scientia aliqua alteri præſtat duobus modis. 57.40.a
Scientiæ apud imperitos nihil poſſunt. 11.30.c
Scientiæ omnes habent proprium genus. 14.50.c
Scientias, & artes eſſe bonas. 48.50.b
Scientiæ ſtudia ignaviam, & odium civium pariunt. 172.20.b
Scire quid proprie ſit. 17.50.d
Sciron inſignis latro fuit. 214.10.b
Scopus actionũ noſtrarum ad bonum dirigitur. 53.20.b
Scriptura qualis eſſe debeat. 261.30.c
Scurræ. 138.10.c
Scurrilitas improbatur. 269.20.a
Scytha, & Ægyptu de vetuſtate contendẽtes. 37.20.c
Secuta prædia quę dicantur. 39.40.b
Securitas civitatis quibus contineatur. 34.30.b
Semiramis impudica amatores ſuos occidebat. 138.10.b
Σεμνὰ Θεὰ Eumenides, aut furiæ. 187.40.d
Σεμνολογία. 227.40.b
Σεμνὸς heros dicitur. 227.40.b
Σεμνότης quid ſit. 161.50.d
Sempiterna res quæ. 22.30.a
Senatus ſtatuit de futuris. 27.10.d
Senectus bona quæ dicatur. 43.40.b
Senectus tarda tribus de cauſis. pagina 43.30.c
Senes cur vereamur. 137.40.c
Senum mores. 156.10. b. *Et deinceps longa oratione exponuntur.*
Senes quomodo ſpe longi dicantur. 157.10.d
Loquaces. ibidem.
Senſus iudicium falſum eſſe. 10.20.c
Senſus eſt rerum preſentium. 81.40.d
Sententia, atque opinio mutanda. 112.50.b
Sententia quid ſignificet, quibus in rebus ea vtendum ſit, quo tempore, & quibus perſonis. 171.50.b
Sententia quid ſit. 171.50.c
Sententia pars enthymematis. 168.30.c. & 172.10.a
Sententiæ vel principia, vel concluſiones eſſe enthymematum. 172.10.b
Sententię quando conglobentur. 172.50.b
Sententiæ quattuor ſpecies. 172.50.c
Sententiæ admirabiles, vel non. pagina 172. 20.d
Sententia nullam requirens rationem. 173.10.a
Sententia, quæ pars ſit enthymematis. 173.50.a
Sententia enthymematica. ibidem.
Sententia duobus modis enuncianda. pag. 173. 10.c
Sententię quando ſubiungenda ratio. 173.30.c
Sententiæ à ſenioribus, & peritioribus pronunciandæ. 173.40.c
Sententia falſa quãdo vti liceat. 174.30.b. *Et deinceps.*
Sententia cõmunis, et vulgata poteſt adhiberi. 174.40.c
Sententia ex proverbijs. 175.20.a
Sententia contra iam pervulgatas proferẽda. 155.30.a
Sententia vulgata duobus modis oppugnatur. 175.10.d
Sententiæ quam afferant oratori vtilitatem. 175.40.d
Sententia moratam efficit orationem. 176.10.c
Sententia omnis apud Rhetores dicitur enthymema. 200.40.c
Sententia utendum in confir. & narratione. 263.40.d
Sententia moratam efficit orationem. 264.10.a
Septem de cauſis omnia agunt homines. 76.20.d
Septem loci enthymematum in rei fallacia poſitorum. 196.20.50.a

Index.

Septenarius numerus magni ponderis in artium præceptis, & præsertim in Rhetorica. 196.2°.10.b
Sepulchra honorata pars honoris. 40.30.d
Sepulchra Romæ extra, & intra vrbem. 40.40.d
Sermo turpis. 139.40.a
Serui solum verberabantur, non liberi. 120.50.c
Serui cum manumittercntur, patronum adoptabant. 226. 30.c
Serui in peccato heris non respondent. 254.50.b
Seruos, & amicos eorum, quos colimus, cur veneremur. 139.50.a
Sesquialtera proportio. 229.10.d
Sestos arca frumentaria Piræi. 237.30.c
Sicilia cella penaria Reip. Romanæ dicta. 34.10.a
Sicilia cella penaria populi Romani. 237.40.c
Siculi in vrbanis dictis præstantes. 235.10.c
Siderà. 196.20.b
Signa vocantur, quæ ad sensum pertinent. 23.30.c
Signa aliquando necessaria sunt. 23.10.d
Signorum sunt duo genera. 24.10.a
Signorum fons magnam copiam suppeditat oratori argumentorum. 196.2°.20.c
Signa per omnia tempora perpendi. 24.30.a
Signa necessaria, quæ τεκμήρια dicuntur. 24.40.a
Signa non necessaria quæ. 24.40.a
Signa habentia vim ab vniuersalibus. 24.30.c
Signa, & inditia nobilitatis apud veteres. 69.20.c
Signa quomodo reprehendantur. 201.50.c
Signa ad inferendam, & repellendam criminationem. 237.10.b
Simile simili gaudet. 86.10.b
Similes res solent similes exitus consequi. 33.50.b
Similia quæ dicantur. 200.40.a
Similitudo quomodo tractanda. 169.40.b
Similitudo mater sanctatis. 207.10.c
Similitudo in reb. valde distantibus. 240.10.c. *& infra.*
Similiter cadens. 234.40.d
Simonides poeta apud Scopam Thessalum. 44.20.d
Simonides epitheta posuit ad minuendum, & vituperandum. 213.50.a
Mulas filias asinorum, & equorum esse dixit. ibid.
Simonidis responsio ad vxorem Hieronis de diuitibus. 160.50.d
Sinnis homo. 214.10.b
Smties à σίνομαι dicti Lemnij. pagina 214.20.b
Sitis quid sit. 81.10.b
Socij noscendi. 32.50.d
Socij qui dicantur. 88.30.c
Socrates vir bonus, & veritatis amicus. 10.40.c
Socrates cur à Comicis reprehensus sit. 11.50.c
Socrates rhetoricam infectabatur. 12.50.c
Socrates damnatus ob dicendi inscitiam. 10.50.d
Socrates gratis iuuenes docebat. 67.30.c
Socrates ad mortem vt sine vllo signo timoris. 70.50.d
Socrates naturæ vitia emendauit disciplina. 77.10.c
Socrates semper dissimulator. 119.30.b
Socrates promissa regis Arebelai contempsit. 185.20.d
Socrates periclitatus propter actionem neglectam. pag. 205.30.a
Socrates inductionibus vtebatur, & interrogabat. pag. 186.40.d
Nihil arroganter proferebat. 187.40.b
Socrates per ironiã verbis poeticis vtebatur. 226.50.a
Socrates interrogatione vsus. 267.20.a
Socrates quo genere interrogationis refellit Melitum. 267.30.b
Socrates seuera Atticus dictus à Zenone. 269.20.a
Socrates dissimulator. 269.30.a
Socratici sermones morati. 260.20.c
Sodales qui dicantur. 126.20.c
Solęci qui nocentur. 160.20.d
Solœcismus quando fiat. 220.40.c
Solœcismus apud Virgilium lib. 12. 220.10.d
Solon Athenienſibus leges dedit. 7.10.a
Solon cur insaniam simularit. 104.40.b
Solon de amicis comparandis. 138.30.d
Soluere, & refellere argum. non idem esse. 201.30.a
Somnio beatus quis dicatur. 113.40.d
Somnus in iucundis rebus ponitur. 80.50.d
Soni vocis qui. 204.40.b
Sophista falsos solum syllogismos persequitur. 13.10.d
Sophista quis vocetur in dialecticis. 15.40.d
Sophista qui dicantur. 13.20.d
Sophista quidnam institutum haberent. 30.10.c
Sophista qui dicantur. 199.40.b
Sophistarum institutum. 199.50.a
Sophistarum arrogantia. 199.50.a
Sophistica cui parti oratoriæ respondeat: 196.2°.10.b
Σοφιστικὸς quomodo latinè dicatur. 13.10.d
Sophisticus quis dicatur. 13.20.d
Sophocles præ gaudio mortuus. 83.50.b
Sophocles. 217.20.a
Sophoclis responsio de rebus Venereis. 158.30.a
Sortes incertæ. 63.20.a
Spes est futurarum rerum. 81.40.d
Spes est expectatio boni. 81.20.c
Spiritus entheus. 226.10.a
Sponte aliquid facere quid sit. 75.50.a
Σπουδὴ studium. 113.50.d
Spurina augur. 219.20.d
Spurij, & nothi non dicuntur nobiles. 37.40.d
Spurij parentibus nihil debent. 37.50.d
Sp. Caruilius claudicans. 137.30.a
Stasinus poeta. 155.20.a
Στάσις appellatur quæstio de facto. 262.50.b
Statius poeta cur irrideatur à doctis. 207.50.a
Statuæ cccl x. Demetrio ab Athen. erectæ. 41.10.a
Statuæ etiam fœminis positæ apud Romanos. 41.10.a
Status coniecturalis apud Aristotelem. 6.40.b
Status tres esse. 6.10.c
Status definitiuus. 96.50.b
Status non erant excogitati tempore Aristotelis. pag. 96.10.c
Status quis primus inuenerit. ibidem.
Ὁρισμὸς, quem flatum etiam tangit Arist. 96.10.c
Status post Arist. nominatæ quæstiones. 262.50.b
Stellionatus crimen apud Iurisconsultos. 89.20.d
Στηλίται infames cur dicti. 194.50.c
Stenoporon littus. 213.20.d
Στιγμὴ contrariæ. 181.50.b
Stesichorus poeta Himerensis. 169.50.c
Stipendiarij sunt oratori noscendi. 32.50.d
Stipendiarij non ladendi. 34.40.a
Stoici putant nihil bonum, præter virtutem. 12.30.d
Stoici solam virtutem esse bonam censent. 36.40.a
Stoici volunt unamquãq; rẽ suo nomine dici. 212.20.c

Stolones, qui apud veteres, 17.40.c
Studium cuiusque est ei iucundissimum. 87.50.a
In studio suo qui fuerint valde intenti. 87.10.b
Stylpo mulieroſus naturam vitioſam domuit. 77.30.b
Suauis est laborum præteritorum memoria. 51.20.b
Subiectio. sub oculos quid sit, & quomodo fiat, pagina 239.20.d
Differt à tralatione, vt exemplo patet. 239.50.d
Sūptus, qui sunt in ciuitate, noti oratori sint. 32.20.b
Supplicationes nomine ducum factæ. 40.10.b
Suspicio artificij nocet oratori. 207.20.d
Sustinere conclusiones barbarè dici. 3.20.d
Sustulit, verbum ambiguum. 242.40.d
Syllaba brevis, & longa, quot tempora habeat. pagina 229.50.b
Syllogismus demonstratiuus quis dicatur. 9.40.c
Syllogismus demonstratiuus, quibus nominibus vocetur. 10.50.a
Syllogismus dialecticus, & sophisticus quis. 10.10.b
Syllogismus sine vniuersali propositione non fit, pag. 19.20.c
Syllogismus, & enthymema forma differunt. 19.40.c
Syllogismi natura. 19.50.b
Syllogismum verum, & non verum nosse, eiusdem artis est. 13.50.c
Syllogismi logici qui dicantur. 10.50.a
Syllogismi oratorij, & dialectici qui sint. 26.20.b
Syllogismorum tria genera. 10.50.a
Syloſonti bonores habiti à Dario. 40.40.a
Συμβιβαστικὸν πάθος. 14.50.d
Συμβουλευτικὸν rhetoricæ genus. 27.30.d
Συναλλαγμα contractus dicitur. 107.50.a
Syncretiſmus apud Cretenſes quis esset. 49.50.a
Syncretiſmus, de quo alibi. 123.10.d
Συνθῆκαι. 238.50.c
Syracusani, & Siculi Euripidem admirabantur. pag. 138.40.d.

T

Tabulæ, quomodo confirmari, & infirmari queant. 106.20.d
Tabularum maxima vis. 106.40.d
Cautiones contra tabulas. 107.30.c
Tabulis omnes contractus fiunt. ibid.40.a
Si tabulæ nobis contrariæ sint, quid agendum. pag. 107.10.b
Tali, & tesseræ, ludi genus. 83.10.c
Talionem reddere quid sit. 114.20.c
Tantalus cur fingatur siti enectus. 157.20.a
Talus puer in arte fabrica excellens. 151.30.b
Τεχμαὶρ quid significet. 25.40.a
Τεκμήριον vnde dicatur. 24.20.b
Telamon exul. 139.50.d
Τελεσφόρον. 214.30.a
Temperantia, virtutis domicilium. 47.10.c
Temperantia quid sit, & quibus in rebus consistat. 66.30.a
Temperantia est custos vitæ hominum. ibidem.
Temperantia à sapientissimis viris exculta. ibid.
Temperantes amantur. 124.40.b
Tempus futuri tribui deliberatiuo generi. 28.50.b
Tempus præteritum iudicijs conuenire. 28.10.c
Tempus præsens exornationibus accommodatum. pag. 28.10.c
Tempus rerum agendarum rationem aperit. 195.20.a
Tempora omnia conuenire exornationi. 28.40.c
Tenedos insula vbi sit. 104.50.b
Tenedio securis. 104.20.c
Et Tenedius homo, & Tenedius patronus. ibid.
Terentius laude dignus. 246.10.c
Tereus cur Philomenæ linguam euulserit. 138.20.b
Terram, & aquam dare. 191.50.a
Tertius liber bet in duas partes diuisus. 249.30.a
Testes, & ipsorum tractatio. 104.a.& 105.
Testium duo genera. 103.40.d
Testes antiqui. 104.20.b. *Noui.* 105.10.b
Testes rerum futurarum qui. 105.10.a
Falsi qui. 105.40.c
Testes, & eorum auctoritas quomodo augeri, aut minui possit; & qui testes non habet, quid faciat. pag. 105.50.d
Testes corrumpi posse multis modis. ibid.
Qui testes habet. ibid.
Testium vtilitas. 106.50.a
Testium mores, & vita. 106.50.c
Testimonia aut diuina, aut humana. 102.10.b
Testimonus facile fides fit. 20.20.a
Τολυμίνον à verbo τόλμω. 214.50.b
Tetrametri in fabulis antiquis. pagina 206. 50.c
Teucer tragœdia. 184.20.b
Teumessus Bœotiæ collis. 222.30.a
Θάρσος confidentia. 131.50.d
Theages tyrannidem Megaris occupauit. 25.50.c
Theatrum, certamen Liberi patris dicebatur Athenis. 257.30.a
Themistocles spurius fuisse dicitur. 38.20.a
Themistocles habitus indoctior in conuiuio. 51.20.d
Themistocles cur Platano similis. 217.10.c
Theodamas. 216.30.d
Theodecti is fabulæ Oreſtes. 195.20.50.d
Theodectes quot fabulas scripserit. 182.50.a
Theodectes Socratem defendit. 188.40.c
In lege. 190.40.c
Aiacem tragœdiam scripsit. 192.10.b
Theodectes, & libri rhetorici ad Theodectem esse Aristotelis existimantur. 235.10.b
Theodorus bina de arte scripsit commentaria. pagina 195.30.d
Theodori Rhetoris iudicium reprehensum. 195.40.d
Theodorus Gadareus. 195.50.d
Theodori plures. 195.50.d.
Theodorus tormenta omnia toleranit. 108.50.b
Theodorus Ptolomeo persuasit, vt Pomp. occideret, 162.30.d
Theodorus Byzantius irrisus. 250.50.a
Theodori tragici vox. 208.10.b
Theophrastus pudore obmutuit. 127.30.d
Theophrastus à diuinitate orationis nomen inuenit. 205.20.c
Θεωρικὸν, & πρακτικὸν rhetorica. 14.30.c
Θεωρία, feritas. 101.10.a
Θεωρὸς quis appellatur ab Aristotele. 27.40.c
Θεωρὶς nauis, quæ vocaretur. 27.40.c
Thersites apud Homerum quomodo loquatur. 3.50.d
Thesens Helenam rapuit. 183.10.b
Thespesius cur laudetur à Plutarcho. 50.20.d
Thespis suas tragœdias egit. 203.50.d

Index.

Theſtius Pleuxippi, & Thoxei pater. 183.50.a
Thoxens. & Pleuxippus fratres Althęæ. 183.50.a
Θράσος audacia, in vitio ponitur. 131.50.d
Thraſybulus xxx. tyrannos exegit. 194.40.c
Thraſybulus à Polycrate laudatus. 195.2°.30.d
Thraſybulus à Conone reprehenſus à nota nominis. 196.30.b
Thraſymaehus. ibid.40.b
Thraſymaehus numerum oratorium primus inuenit. 204.40.d
Et de actione egit. 205.40.c
Θράσυς. 242.10.c
Θράσυ. ibidem.
Tiberius Cæſar noluit augere vectigalia. 32.10.c
Τιμὴ. 114.20.d
Tima bona, quæ dicantur. 137.50.b
Timidus, & timiditas quid. 75.20.d
Timor quid ſit, & qui timidi, & qui timendi. 128.30.a
Vide metus.
Timor refrigeratio eſt quædam. 157.30.a
Timor ſpem adimit. 157.50.c
Timoris templum Lacedæmone. 128.30.b
Thimolaus Thebanus proditor. 182.20.c
Timon Athenienſor hominum, atq; deorum. 113.10.b
Timon μισάνθρωπος. 143.10.b
Τιμωρία dicitur vltio. 79.10.a
Timotheus à quibus dupliecm mercedem exigeret. pag. 17.30.d
Tiſias rhetor, inuentor rhetoricæ artis. 198.10.c
Tindarus Helenæ pater. 179.50.d
Τέλος. 237.20.d
Topica ars. 180.30.a
Topica quæ dicantur. 18.40.d
Toxeus Althęa Meleagri matris frater. 118.20.b
Trabem geſtans, prouerbium. 247.20.a
Tragici dimetros, & trimetros ſequuti ſunt. 206.10.d
Tragici poeta in motibus miſcendis excellunt. pagina 223.40.d
Tralationes frigidæ, & indecoræ. 215.30.d
Longe petitæ vt Gorgiæ. 216.10.a
Tranſlatio Gorgiæ de hirundine. 216.50.a
Tranſlationes amplam, & illuſtrem orationem faciunt. 221.40.c
Tranſlationes duræ iratis concedeuntur. 225.50.c
Tranſlatio oratori conceſſa. 209.50.b
Latè patet. } ibidem.
Tria bona ſecum affert. }
Proportio in tranſlationibus ſeruanda. 209.40.d
Sumenda à præſtantiſſimis rebus ſi laudes: contra, ſi vituperes. 210.30.a
Maior vel minor quàm conueniat, vituperatur. pag. 211.30.a
Quas habere conditiones debeat. 211.10.b
Peccatur in rebus, & in verbis. 211.30.b. *Et in ſyllabis.*
Non eſt large ſumenda. 211.40.c. *Cur inuenta.* ibid.
Ex ænigmatis fiunt trãſlationes, & cõtra. 212.10.a
Tranſlatio à pulchris rebus duci debet. 212.40.a
Deformitas fugienda in metaphoris. ibid.
Tranſlatio ad non honeſta dictu ſignificanda. ibid.
Ducenda à rebus noce, poteſtate, et aſpectu pulchris. 212.30.d
Et quæ alys ſenſibus pulchra ſint. ibid.
Tranſlatio ſit imago, & contra. 217.20.d
A proportione qualis eſſe debeat. 217.50.d
Tranſlatio, & eius genera. 236.50.d
Tranſlatio ex proportione omnium præſtantiſſima. ibid.
Tranſlatio, & ſubiectio ſub oculos. 238.50.b. *et infrà.*
Tranſlatio Lyſia pulcherrima. 238.30.d
Tranſlationis ex proportione exempla ſunt xxv. pag. 179.40.d
Tranſlatio à propinquis non tamen perſpicuis ducenda. 240.20.d
Trapezuntius reprehenſus. 13.50.d
Trapezuntij error. 15.30.a
Trapezuntius notatur. 165.10.c
Tributum etiam à mortuo. 134.20.d
Tributa noua quotidie exeogitari. 32.20.d
Triſtis hominis oratio. 224.10.b
Et qui numeri. 229.50.d
Triumphi, ouationes, ſtatuæ. 40.10.b
Trochæus, Choræus, tribrachus. 229.30.a
Quot ſyllabas habent. ibid.50.a
Τρόχος. ibid.30.a
Turpia nomina fugienda oratori. 212.20.b
Turpia cum indignatione dicenda. 223.30.c
Tyndaridæ, Helenæ fratres. 183.30.b
Tyrannus quis, & Rex. 185.40.d
Tyrannus peſſimus omnium, qui Remp. gerunt. 34.30.c
Tyranni, & Regis differentia. 63.40.b
Tyſiphonus. 234.40.a

V

Vetundo bona, quibus rebus definiatur. 43.40.c
Varietas in oratione delectat. 250.10.d
Vates non adiungunt tempus definitum in prædicendo. 219.50.c
Vectigalia quomodo expendenda oratori. 32.50.c
Vectigalia, de quibus in conſultatione agitur. 31.50.d
Vectigalia apud Romanos in pretio habita. 32.10.a
Vectigalium cognitio imperij cauſa diecebatur. 32.10.a
Venatio, & aucupium ludi graues. 83.50.c
Veneranda bona quæ ſint. 137.40.b
Venerea libido quando turpis. 136.40.a
Veneris nomen deductum à ſultitia. 196.30.c
Veneti Ariſtocratia vtuntur. 63.20.b
Venter pinguis non gignit ſenſum tenuem. 66.50.a
Ventus pro inani gloria. 18.30.a
Venus cur teſtudini inſidens à Phidia picta. 38.20.d
Verba non ſemper rebus accommodanda. 225.40.a
Per ironiam vſurpanda ſine vitio. 226.30.a
Verecundia vitioſa. 68.40.b
Verecundia quid, qui verecundi, erga quos, & quibus in rebus, & quomodo animo ſint affecti. 133.40.d. *& infra.*
Verecundia an inter virtutes ſit numeranda. ibid.
Verec. eſſe hominis propriam. Ad omnia tempora pertinet. 134.40.a. & 136.20.c
Verecundia quibus malis exeitetur. 134.30.b
Verecundia vt in adoleſcentibus laudatur, ſic in ſenibus vituperatur. ibidem.
Mala verecundiam afferentia. 134.50.b. *& infra.*
Et non poſſe ferre labores, quos ſeniores ferunt. pag. 135.30.c
Et beneficium ab aliquo ſæpius accipere. ibid.
Et exprobrare beneficium. Et de ſe prædicare. 135.30.d.

Et aliena

Index.

Et aliena sibi vendicare. ibidem.
Et omnia opera, quæ à vitijs nascuntur, & indicia, & quæ vitijs sunt similia. 135.40.d. & deinceps.
Verecundia propter quos homines excitetur. 137.10.
Et propter quos non sit. 138.20.d. & infra.
Verecundia quinam afficiantur. 139.10.c. & deinceps.
Verecundia in vsu nominum seruanda. 212.20.e
Verisimile quid sit. 23.40.a
Verisimile, & signum quomodo differant. 23.40.c
Verisimile quid sit apud Platonem. 23.50.d
Verisimile simpliciter, & aliqua ex parte. 198.40.b
Verisimile proprie. 198.10.c
Verisimilia, et probabilia sunt dialecticis, oratoribusq; subiecta. 13.30.a
Verisimilis propositio. 14.40.b
Veritas in profundo mersa, vt ait Democr. 10.10.c
Veritas pro iustitia, & verum pro iusto. 10.50.e
Veritatis cognitio partim facilis, partim difficilis. pag. 10.30.c
Veritatis cognitio duobus modis intelligitur. 10.40.c
Veritatem nemo perfectè assequitur. 10.30.c
Verres. 96.20.c
Versus in oratione ne sit. 226.40.b
Versus quæ incommoda pariat in oratione. 226.50.b
Vespasianus ex qualibet re vectigal exigebat. 32.50.b
Vespasianus ex lotio vectigal exigebat. 134.10.d
Vestitus nitidus, & quinam eo sint delectati. 125.40.a
Vicinus improbus magnum est detrimentum. 91.40.b
Vicissitudo rerum omnium. 84.50.d
Victoria adorea vnde dicta. 41.20.a
Victoria, & honor in rebus honestis. 68.50.d
Victoria inter res iucundas numeratur. 83.10.b
Victorius notatur. 1.10.c
Victorius reprehenditur. 14.20.d
Victorius reprehensus in exemplo Simonidis. 50.40.b. & 54.40.a
Victorius notatur. 113.50.d
Victorius reprehensus. 122.40.b
Victorius accusatus. 227.30.a. 227.50.b. & 228.20.b
Victorius reprehenditur. 236.40.e
Victorij interpretatio non admissa. pag. 238. 10.b. & 241.40.a
Victorij opinio laudata. 238.40.d
Vigor animi, & corporis. 159.20.b
Viua simul confusa, & temperata. 208.30.a
Vincentius Magius Philosophus. 227.30.a
Violentia, negligentia species, quid sit. 114.40.a
Vires in quibus rebus consistant. 44.50.b
Virgilius suos versus recitabat. 204.20.a
Virgilius sextum Aeneid. recitans auditores valde commouit. 224.20.a
Epithetis frequenter vtitur. 226.20.a
Virginia cur à patre occisa. 100.10.c
Virtus solum bonum. 12.30.d
Virtus corporis in iuuene. 38.40.b
Virtus animi in iuuene. 38.40.b
Virtus summum locum tenet in felicitatis partibus. 44.30.d
Virtus primum gradum bonorum obtinet. 46.20.d
Virtus sola sufficit ad beatam vitam. 46.20.d
Virtus præmium est optimum.
Virtus rebus omnibus anteit. 46.30.d
Virtus in se habet omnia.
Virtutis species esse bonas. 47.40.b
Virtus esse simia non potest. 49.50.b. & 10.c
Virtus pulchra. 65.10.a
Virtus nutritur laudatione. ibidem.
Virtutis tres descriptiones. 65.20.a
Virtutis laus in actione. 65.40.a
Virtutis partes quæ. 65.20.b
Virtutes in voluntate, & in actione. ibidem.
Virtutes morales, & rationales. 65.30.b
Virtutes maiores quæ. 65.40.b
Virtus ex viro appellata. 158.50.d
Virtus summa perficit, quæ incredibilia videntur. pag. 261.30.b
Virtute non possumus male vti. 12.30.d
Virtutes clarorum hominum in conuiuijs celebratæ. pag. 40.30.c
Virtutes quomodo etiam vituperari possint. 69.30.d
Virtutes mediæ ætatis duæ præclaræ. 159.30.d
Vita, & viuere, in bonis. 48.50.b
Vitellius in epulis partiendis. 81.30.b
Vitia quomodo interdum laudanda. 69.30.d
Vitia cognata rhetoricæ, & dialecticæ. 14.20.a
Vitia perspicuitatis contraria quæ. 248.40.d
Vitiositas, & incontinentia impellunt, vt contra leges aliquid fiat. 75.30.b
Vitiositas quid sit. 75.40.b
Vituperatio est detrimentum honoris. 239.10.d
Viua vox maximam habet vim. 203.30.d
Vltio quid sit. 79.30.a
Vlysses Polyphemum excæcauit. 122.10.d
Vlysses cur sedato animo ab Hom. fingatur. 130.40.b
Voluntas ab ira distincta. 166.50.d
Voluntates nostras liberas esse. 23.20.b
Voluptas duplex, corporis, & animi. 46.50.d
Voluptas bona, vt probatur multis argumentis. pagina 46.50.d
Voluptas vera, & adumbrata, ac belluina. 47.20.a
Voluptas pestis, & esca malorum. ibidem.
Voluptas vera in animo. 36.30.c
Voluptas quid sit. 79.50.d
Voluptas etiam ex recordatione rerum futurarum, & præt. 81.40.c
Voluptas in luctibus, & lamentationibus. 82.20.d
Et ex alijs. 83.20.a
Voluptas ex vltione. 83.10.a
Voluptas esca malorum. 200.40.b
Voluptaria quæ sint. 39.20.b
Vox viua magis afficit. 175.50.b
Vox in actione quomodo varianda. 204.50.a
In iracundia, in metu, in miseratione, in vi, in molestia. ibid.
Soni vocis acutus, grauis, medius. 204.40.b
Vox vt chorda intenta est. 204.50.b
Vocis magnitudo, paruitas, mediocritas. 204.30.c
Vrbana oratio postulat duas conditiones. 241.30.c
Multa vrbanam facientia orationem, coniuncta, faciunt vrbaniorem.
Si translationes sint, si contrariæ, paria, si oculis subijciatur. 243.30.d
Imagines etiam ex proportione huc pertinent. pag. 244.30.a
Imagines rectæ fictæ. 244.10.b
Superlationes probatæ. 245.50.d

Vrbanitas, & vrbana dicta. 235.30.*b*
In dictis vrbanis qui excellucrint. 235.10.*c*
Fit ex nominibus nouis aliquid ostendentibus. pag. 235.40.*c*
Peregrina, & propria nomina reuciuntur. 235.50.*c*
Translata nomina sunt aptissima. 235.20.*d*
Imagines Poetarum. 235.50.*d*
Translatio est imagine iucundior. 236.20.*a*
Nimis nota, & nimis ignota argumenta non sunt apta ad hoc studium. 236.50.*a*
Quæ enthymemata sint ad hanc rem apta. 236.20.*b*
Elocutio, quæ nam iucunda sit. 236.50.*b*
In verbis quomodo sit suauitas. 236.30.*c*
Elocutio, quæ rem sub oculos subucit. 236.50.*c*
Maxima pars vrbanitatis à translatione, & errore. 241.40.*a*
Ex apophthegmatis. 241.50.*b*
Et ex ænigmate. *ibid.* 10.*b*
Cum verbum iteratur. 242.30.*c.* & 40.*d*
Breuitas, & elegantia. 243.10.20.*c*
Vrbani hominis oratio. 224.10.*b*
Vrbanitas. 156.40.*a*
Vrbis direptio duobus expressa versibus Homericis. 59.30.*d*
Vtilia quæ dicantur. 39.20.*b*
Οὔτινα *appellatiõ locum fallaciæ ab accidenti tradit Simplicius.* 197.20.30.*a*
Vxor par eligenda. 200.30.*b*

X

Xera nomina, ξηρὰ *etiam dicuntur.* 208. 30.*c*
Xenocrates apud Athenienses inuisatus. pagina 111.30.*d*
Xenocrates continentissimus. 194.20.*a*
Xenophanes contra Homerum, & Hesiodum scripsit. 109.40.*b*
Xenophanes in impios. 190.20.*d*
Xenophanes Philosophus Colophonius. 195.50.*a*
Xenophilus Pythagoricus CV. *vixit annos.* 44.30.*b*
Xenophon Attica Musa dicebatur. 205.50.*b*
Xerses omnium, qui in suo essent exercitu, pulcherrimus. 44. 20.*a*
Xerses præmium proposuit nouam voluptatem inuenienti. 80.10.*a*

Y

Ὑβρις. 113.50.*d*
Ὁὐδέτερα *nomina.* 219.50.*d*
Ὑπέχειν λόγον. 3.20.*d*
Ὑπερίμαχοι. 238.20.*a*
Ὑποκείμενον *quid hic vocetur.* 14.30.*d*
Ὑπόκρισις *actio.* 246.50.*a*

Z

Zeno parentum iniurias vltus est. 90.30.*a*
Zeno in conuiuio fiebat hilarior. 116.40.*c*
Zoilus Homerum infectatus est. 117.50.*b*
Zopyrus simulauit se iniuria affectum à Dario. pag. 96.10.*a*.

FINIS.

SERIES CHARTARVM.

† †† A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.
Aa Bb Bb° Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn.

Omnes sunt Quaterniones, præter ††, qui est Duernio: Bb Bb° verò, & Ll, qui sunt Terniones.

VENETIIS, *Apud Franciscum de Franciscis Senensem,* M D XCI.